

Ana Britannica

6

Bis
Bul

Hürriyet

AnaBritannica
GENEL KÜLTÜR ANSİKLOPEDİSİ

Encyclopædia Britannica'nın hazırlanmasına katkıda bulunan üniversite danışma komiteleri:

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

<i>Chicago Üniversitesi</i> Hellmut Fritzsche, <i>Başkan</i> Donald W. Fiske, <i>Başkan Yardımcısı</i> Edward Anders	Jack D. Cowan Mihaly Csikszentmihalyi Jack Halpern Eric P. Hamp	Saunders Mac Lane Janet D. Rowley
---	--	--------------------------------------

AVRUPA

<i>Leiden Üniversitesi (HOLLANDA)</i> Hans Daalder, <i>Başkan</i>	<i>Max Planck Fiziksel Kimya Enstitüsü (ALMANYA)</i> Manfred Eigen	<i>Sosyal Bilimler Yüksek Okulu (FRANSA)</i> Marc Augé
<i>Floransa Üniversitesi (İTALYA)</i> Mauro Cappelletti	<i>Ruhr Üniversitesi, Max Planck Kimya Araştırmaları Enstitüsü (ALMANYA)</i> Günther Wilke	<i>Yeni Lizbon Üniversitesi (PORTEKİZ)</i> Fernando Gil
<i>Madrid Özerk Üniversitesi (İSPANYA)</i> Pedro Schwartz		Jacques Bersani, <i>Sekreter</i>
<i>Marburg Üniversitesi (ALMANYA)</i> Otfried Madelung		

AVUSTRALYA

<i>Avustralya Ulusal Üniversitesi</i> Brian D. O. Anderson, <i>Başkan</i> John Douglas Ritchie	<i>Melbourne Üniversitesi</i> Warren A. Bebbington Geoffrey Blainey Frank Graham Little	<i>Sidney Üniversitesi</i> David R. Fraser Dame Leonie Judith Kramer
<i>Adelaide Üniversitesi</i> Robert Eugene Bogner	<i>La Trobe Üniversitesi</i> Eric L. Jones	<i>Batı Avustralya Üniversitesi</i> Charles E. Oxnard

BİRLEŞİK KRALLIK

<i>Cambridge Üniversitesi</i> Sir Brian Pippard, <i>Başkan</i> Sir Geoffrey Elton Kurt Lipstein Sir John Lyons	<i>Londra Üniversitesi</i> Maurice Cranston Donald Gunn MacRae David Alfred Martin Donald M. Nicol	<i>Sussex Üniversitesi</i> H. Christopher Longuet-Higgins
<i>Edinburgh Üniversitesi</i> Ian G. Stewart C. Barrie Wilson	<i>Oxford Üniversitesi</i> Uwe W. Kitzinger C. Anthony Storr Sir Keith Thomas	

KANADA

<i>İngiliz Kolumbiyası Üniversitesi</i> William E. Fredeman, <i>Eş-Başkan</i>	<i>Toronto Üniversitesi</i> A. Edward Safarian, <i>Eş-Başkan</i> Calvin C. Gotlich A. Douglas Tushingham	<i>Victoria Üniversitesi</i> Donovan W. M. Waters
<i>Simon Fraser Üniversitesi</i> J. L. Berggren Peter Kennedy Edward McWhinney Grant Strate	<i>Montreal Üniversitesi</i> François Duchesneau	<i>Waterloo Üniversitesi</i> Frederick R. W. McCourt
		<i>York Üniversitesi</i> John T. Saywell

ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA, INC.

IMPRIMATUR

Bu ansiklopedi, büyük bölümüyle *Encyclopædia Britannica* çevirisinden ve editörlerce hazırlanmış ek bilgi ve maddelerden oluşmuştur. İçeriği *Encyclopædia Britannica, Inc.* tarafından incelenmiş, yansız, önyargısız, doğru ve geçerli olduğu ve *Encyclopædia Britannica'nın* geniş ve kapsamlı bir ansiklopedi için koyduğu standartlara uygunluğu onaylanmıştır.

AnaBritannica

GENEL KÜLTÜR ANSİKLOPEDİSİ

Cilt 6

HÜRRİYET'İN OKURLARINA ARMAĞANIDIR.

ANAYAYINCILIK A.Ş. VE ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA, INC.
İŞBİRLİĞİ İLE YAYIMLANMAKTADIR

Encyclopædia Britannica (Chicago)

Robert P.Gwinn
Yönetim Kurulu Başkanı

Peter B.Norton
Başkan

Fred H.Figge, Jr.
Başkan Başyardımcısı

AnaBritannica (İstanbul)

Nazar Büyüm
Yönetim Kurulu Başkanı

Sadun Sönmez
Genel Müdür

Dr.Cihan Belen
Genel Müdür Yardımcısı

Encyclopædia Britannica

First Edition 1768-1771
Second Edition 1777-1784
Third Edition 1788-1797
Supplement 1801
Fourth Edition 1801-1809
Fifth Edition 1815
Sixth Edition 1820-1823
Supplement 1815-1824
Seventh Edition 1830-1842
Eighth Edition 1852-1860
Ninth Edition 1875-1889
Tenth Edition 1902-1903

Eleventh Edition
© 1911
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Twelfth Edition
© 1922
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Thirteenth Edition
© 1926
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Fourteenth Edition
© 1929, 1930, 1932, 1933, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941, 1942, 1943,
1944, 1945, 1946, 1947, 1948, 1949, 1950, 1951, 1952, 1953, 1954,
1955, 1956, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963, 1964,
1965, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972, 1973
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Fifteenth Edition
© 1974, 1975, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985,
1986, 1987, 1988, 1989, 1990, 1991, 1992, 1993, 1994
By Encyclopædia Britannica, Inc.

© 1994
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Copyright under International Copyright Union
All rights reserved under Pan American and
Universal Copyright Conventions
by Encyclopædia Britannica, Inc.

AnaBritannica

© 1986, 1992, 1993, 1994

Her hakkı saklıdır. Yazılar ve görsel malzemeler, izin alınmadan,
tümüyle ya da kısmen yayımlanamaz, kullanılamaz. Süreli yayınlarda
(günlük, haftalık, onbeş günlük, aylık gazete ve dergiler)
kısa alıntılar, kaynak gösterilerek kullanılabilir.

ISBN 975-7760-01-3

93.34.Y.0012.3

Ana Yayıncılık ve Sanat Ürünlerini Pazarlama Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Büyükdere Caddesi, Üçyol Mevkii, 57, 80725 Maslak, İstanbul

Yapım ve Baskı: Hürriyet Ofset Matbaacılık ve Gazetecilik AŞ, İstanbul
R. Oldenbourg Graphische Betriebe, Münih

AnaBritannica
Ana Yayıncılık AŞ Adına Sahibi
Nazar Büyüm

EDİTÖRLER KURULU
Philip W. Goetz, *Başkan*
Encyclopædia Britannica Genel Yayın Yönetmeni, Chicago
Prof.Dr.Çiğdem Kağıtçıbaşı
Bogaziçi Üniversitesi, İstanbul
Dr.Andrew Mango
BBC Fransa ve Güneydoğu Avrupa Yayınları Eski Müdürü, Londra
Prof. Dr. İlhan Tekeli
Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara
Prof.Dr.Nur Yalman
Harvard Üniversitesi, Cambridge (ABD)

DANIŞMA KURULU
Prof.Dr.Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Başkan*, Doç.Dr.Murat Belge, Prof.Dr.Şerif Mardin, Prof. Dr. İlhan Tekeli

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Dr.Gürel Tüzün

GENEL YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Cenap Nuhurat

YAYIN KURULU
Dr.Gürel Tüzün, *Başkan*, Mehmet Aközer, Hasan Kuruyazıcı, Cenap Nuhurat, Ayla Ortaç

YAZI KURULU
Aydan Bulutgil, Fahrettin Çiloğlu, Nurettin Elhüseyni, Çiğdem Karabağlı, Muhittin Karkın

YAYIN KURULU SEKRETERİ
Hüsniye Özdemir

REDAKSİYON KURULU
Atilla Aksel, Engin Alçora, Vesile Buket, Atay Eriş

ARAŞTIRMA
Nalan Barbarosoğlu, Uğur Canbilen, Gülay Eriş, Şevki Evrendilek, Celal Kolay, Sema Köksal, Eray Oral

DİL VE YAZIM DANIŞMANLARI
Ömer Asım Aksoy, Memet Fuat

GÖRSEL MALZEME
Şükran Ayyıldız, Haydar Çalkın, Ferda Erentürk, Mustafa Kaşıkçı, Erol Taşkent

ARŞİV
Yasemin Eraygen, Uygur Erol

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Çiğdem Karabağlı

YÖNETİM SEKRETERİ
Özcan Akkan

SANAT DANIŞMANI
Bülent Erkmen

TEKNİK DANIŞMAN
Yücel Uzman

TEKNİK KOORDİNATÖR
Sefa Esenyel

BİLGİ İŞLEM
Derya Köroğlu, *Danışman*, Hakan Gönenli

BİLGİ İŞLEM-DİZGİ
Mustafa Balaban, Saliha Bilginer, Ali Türkmen, Demet Yılmaz

DUZELTİ
Nur Ankan, Selçuk Onur, Nurettin Pirim, Ecmel Tanyel, Eyüp Yıldırım

TİCARET MÜDÜRLÜĞÜ
Nusret Şumlu, *Müdür*
Mehmet Altuntaş, Gürsel Geyik, Zerin İçli, Alaattin Okurcan, Adnan Saatçi, Gülten Sadef, Aliye Şimşek

MUHASEBE MÜDÜRLÜĞÜ
Rana Rendantiyen, *Müdür*
Nilgün Aydın, Alihan Ereörnek, Olcay Işık, Sema İşçen, Soner Ünlüer

GENEL HİZMETLER
Filiz Erol, Mustafa Turan

ANABRITANNICA'NIN HAZIRLANMASINA VE YAYIMINA KATKIDA BULUNANLAR

DANIŞMANLAR

Dr. Turan Akay, Prof.Dr. Erdem Aksoy, Doç.Dr. Ömür Akyüz, Prof.Dr. Ali Alpaslan, Prof.Dr. Necla Arat, Prof.Dr. Zeki Aslan, Prof.Dr. Ülkü Azrak, Prof.Dr. İsmet Baran, Prof.Dr. Cem Behar, Dr. Halil Berktaş, Dr. Kürşat Bozkurt, Prof.Dr. Önder Bilgi, Doç.Dr. Çetin Bolcal, Doç.Dr. Reşit Canbeyli, Prof.Dr. Nezihi Canitez, Prof.Dr. Cevat Çapan, Doç.Dr. Yavuz Çotuk, Doç.Dr. Jale Erzen, Doç.Dr. Caner Fidaner, Memet Fuat, Doç.Dr. Semra Germaner, Prof. Gönül Gökdoğan, Doç.Dr. Güney Gönenç, Prof.Dr. Dinçer Gülen, Suna Güler, Doç.Dr. Osman Gürel, Prof.Dr. Bozkurt Güvenç, Doç. Özer Kabaş, Fikret Karakaya, Doç.Dr. Dursun Koşer, Hayim Eliyezer Kohen, Mangeli Kiokosky, Doç.Dr. Nurettin Meriç, Atilla Odabaş, Prof.Dr. Eren Omay, Prof.Dr. Oğuz Onaran, Prof.Dr. Oğuz Oyan, Prof.Dr. Ayla Ödekan, Ahmet Özalp, Sarper Somçağ, Dr. Sotiri Tataridis, Prof.Dr. Metin Tuncel, Prof.Dr. Kemal Saybaşılı, Selim Somçağ, Dr. Sotiri Tataridis, Prof.Dr. Metin Tuncel, Dr. T. Bedirhan Üstün, Doç.Dr. Ayşegül Yüksel

YAZIM VE ARAŞTIRMA

Prof.Dr. Haluk Abbasoğlu, Erhan Acar, Seyit Ali Ak, M.Nuri Akbayer, Renan Akman, Burçin Aktan, Prof. Filiz Ali, Erdal Alover, Dr. Şahin Alpay, Dr. Üstün Alsaç, İbrahim Altınsay, Çağatay Anadol, Fahri Aral, Emine Özden Arkan, Prof.Dr. Güven Arsebük, Hilmi Artan, Dr. Oruç Aruoba, Dr. Zeynep Aruoba, Hasan Ataoğlu, İtir Ay, Osman Bahadır, Levon Balıkcıoğlu, Haluk Barışcan, Taciser Belge, Murat Buket, Nurtan Bulutgil, Sema Bulutsuz, Cüneyt Cebenoyan, Doç.Dr. Nur Centel, Doç.Dr. Tankut Centel, Binnur Çakır, Vural Çakır, Vedat Çakmak, Raşit Çavaş, Sevda Çavaş, Besim Çeçener, S. İnci Çelikkıran, Dr. Feride Çiçekoğlu, Yusuf Çotuksöken, Özden Dilek, Prof.Dr. Ali Dinçol, Kemal Doğan, Kemal Durmaz, Ayşe Efe, Peri Efe, Dr. Levent Efe, Alev Er, Oktay Etiman, Sermin Evrendilek, Şevki Evrendilek, Yaşar Gedikoğlu, Ülge Göker, Dr. Ergun Gökten, Dr. Orhan Gölbaşı, Alper Görmüş, Doç.Dr. Adil Güner, Nurdan Gürbilek, Keremcan Gürses, Roza Hakmen, Doç.Dr. Şükrü Hanioglu, Prof.Dr. Doğan Hasol, Dr. Levent Kayaalp, Zühal Kayaalp, Dr.Mine Kazmaoğlu, Zeynep Kınık, Remzi Hakan Kır, Orhan Koçak, Ahmet Kotil, M. Sabri Koz, Sema Köksal, Yavuz Kösemen, Murat Kural, Turgay Kurtsoy, Prof.Dr. Nilüfer Kuruyazıcı, Dr. Şule Kut, Dr. Gün Kut, Ertuğrul Kürkçü, Ardaş Margos, Doç.Dr. Banş Mater, Tacettin Neciboğlu, Tan Oral, Dr. Baskın Oran, Semih Orcan, Doç.Dr. Sinan Ömeroğlu, Muzaffer Öktem, Metin Övet, Doç.Dr. Mehmet Özdoğan, Ülkü Özen, Dr. Şirin Özese, Korâl Özgül, Rüya Özkalkan, Doç.Dr. Yılmaz Özkan, Sedef Öztürk, Dilek Paksoy, Ayşegül Parmaksızoğlu, Gülin Pazaroğlu, Hilda Hülya Potuoğlu, Doç.Dr. Yavuz Sabuncu, Necdet Sakaoğlu, Yurdanur Salman, Dr. Nail Satlıgan, Şebnem Sayhan, Erhan Sertbaş, Prof.Dr. Veli Sevin, Işık Sirman, Tarık Sipahi, Gün Soysal, Prof.Dr. Sinan Sönmez, M.Halim Spatar, Şen Süer, Doç.Dr. Sabri Sümer, Cemal Süreya, Doç.Dr. Gencay Şaylan, Doç.Dr. Ataman Tangör, Özkan Taner, Doç.Dr. Bülent Tanör, Emin Tannıyar, Dr. Uğur Tanyeli, Dr. Iştar Tarhanlı, Yrd.Doç.Dr. Turgut Tarhanlı, Melek Taylan, Sabri Tekay, Aygen Tezcan, Prof. Dr. Zafer Toprak, Meltem Tulgar, Sevgi Tuncer, Doç.Dr. Mete Tunçay, Kemal Tunusluoğlu, Harun Turgan, Dr. Aydın Uğur, İnci User, Oral Ülkümen, Özer Üstel, Galip Yalman, Füsün Yaraş, Nuran Yavuz, İsmail Yerguz, Ayfer Yıldırım, Doç.Dr. Necmi Yüzbaşıoğlu, Necmi Zeka

DESTEK HİZMETLERİ

Davut Akbayır, Canset Aksel, Huriye Alpdoğan, Mehmet Altun, Ömer Arakon, Mehmet Atay, Mehmet Babacan, Serap Bahadır, Şöhret Baltaş, Ahmet Birsın, Murat Cankocak, Nazan Ciniç, Bülent Coşkun, Fatma Çaylak, Münevver Çaylak, Hatice Çelebi, Seyhun Çelik, Ergül Çetin, Nuray Çobancıoğlu, Kevser Çoruh, Yavuz Dalar, Rıza Doğan, Canan Duran, Gönül Engin, Sevinç Engin, Elif Erim, Dursun Eser, Hatime Eser, Serpil Eyidoğan, Gül Genç, Erdoğan Geyik, Gürsel Geyik, Levent Geylan, Ercan Güngöroğlu, Kamile Gürgül, Dursun Hatko, Mahmure İleri, Suphi İleri, Derya Yücel İncesagır, Hüseyin Karayılmaz, Kralbi Karden, Kudret Köksal, Ülkü Nugay, Cengiz Okatan, Hakkı Oran, Meltem Öneş, Celal Özcan, Songül Özdemir, Nimet Özdemir, Dilek Özdiç, Şermin Öztürk, Muazzez Pervan, Birol Sancar, Gürhan Sodan, Mustafa Şahin, Nurten Şenay, Elvan Şenlen, Ali Şimşek, Aliye Şimşek, Hilmi Şimşek, İbrahim Şimşek, Gül Şirin, Ayten Targan, Akif Toprak, Şahika Tosuner, K. Tülin Turan, Ali Türkmen, Nihal Uygur, Sermet Ünel, Emre Ünsev, Kadir Ünver, Dalita Yazıcıyan, Ayşe Yetmen, Nuriye Yıldırım, Filiz Yıldız, Gülay Yılmaz

ANSİKLOPEDİNİN DÜZENLENMESİNE İLİŞKİN AÇIKLAMALAR

Madde başlıklarının yazımı

Latin alfabesi kullanan ülkelerdeki kişilerin, doğal oluşumların ve kentlerin adları kural olarak özgün yazımlarıyla verilmiş, bu yazımda Türkçede kullanılmayan ayırt edici işaretler de korunmuştur.

Türkiye'de yaygın biçimde bilinen adın özgün addan farklı olması durumunda (Londra/London, Brüksel/Bruxelles örneklerinde olduğu gibi), yaygın olarak bilinen ad kullanılmıştır.

Latin alfabesi kullanılmayan ülkelerdeki kişi, doğal oluşum, kent ve kurumların yazımında kural olarak, sözkonusu alfabelerdeki harflerin Türkçedeki fonetik karşılıklarını temel alan transkripsiyon yöntemi uygulanmıştır.

Kiril alfabesi ile yazılmış özel adların Latin alfabesi ile yazımında, bir alfabedeki harflerin öbüründeki alfabetik karşılıklarını temel alan transliterasyon yöntemine başvurulmuştur.

Çince kökenli sözcüklerin Latin harfleriyle yazımında, günümüzde yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanan Pinyin sisteminden yararlanılmış, eskiden kullanılmakta olan Wade-Giles sistemine göre yazımları gönderme maddesi olarak düzenlenmiştir. Örnek:

A-pao-chi bak. Abaoji

Abaoji

Çince sözcüklerin okunuşu konusunda okura yardımcı olmak amacıyla, her iki transkripsiyon sistemindeki hecelerin nasıl okunacaklarını gösteren tablo Çin dilleri maddesinde verilmiştir.

Kişi adları kural olarak önce soyadı, sonra ilk ad olarak verilmiş, ikisi birbirinden virgülle ayrılmıştır.

Osmanlı döneminin ünlü kişileri ilk adlarına göre sıralanmış, lakapları ayrıç içinde büyük harfle verilmiştir. Örnek:

Abdullah Cevdet

Abdullah Efendi (YENİŞEHİRLİ)

Uzakdoğulu (Çinli, Japon, Vietnamlı vb) ünlü kişilerin soyadı önce, ilk adı sonra verilmiş, bunlar virgülle ayrılmamıştır. Örnek:

Abe Isoo

Abe Masahiro

Kişi adlarının kullanılmayan parçaları soyadını izleyen virgülden sonra ayrıç içinde verilmiştir. Örnek:

Aalto, (Hugo) Alvar (Henrik).

Soyadı soyluluk unvanı ile ilgili olan kişilerde soyluluk unvanı, kural olarak kişinin soyadından sonra ayrıç içinde verilmiştir. Örnek:

Aberdeen (4.Kontu), George Hamilton-Gordon

Alba (3.Dükü), Fernando Álvarez de Toledo y Pimentel

Günümüzde varlıklarını başka bir adla sürdüren tarihi yerleşim yerleri bugünkü adlarıyla verilmiş, geçmişteki özgün adları gönderme başlığı olarak düzenlenmiş, bugün var olmayanlar ise geçmişteki adlarında verilmiştir.

Yön belirten sıfatlar özgün adın bir parçası ise özgün yazımıyla verilmiş, değilse Türkçeleştirilmiştir (East Lansing, East Chicago, ama East Africa değil Doğu Afrika).

Eğitim ve sanat kurumları ile uluslararası kuruluşların adları, çeviri anlam kaybına neden olmuyorsa Türkçeleştirilerek maddeler Türkçe başlık altında verilmiş, özgün yazımlar gönderme başlığı olarak düzenlenmiştir. Bu tür kurum ve kuruluşlar metin içinde de başlıktaki biçimleriyle yer almış, ayrıç içinde bilinen özgün kısaltılmış ad verilmiştir. Örnek:

British Museum

Museo Nacional de Historia bak. Ulusal Tarih Müzesi

Ulusal Tarih Müzesi

Şirketler kural olarak özgün adlarında verilmiş, gerektiğinde ayrıç içine Türkçe çevirisi konmuştur.

Metinlerde öykü, şiir, makale, resim, heykel, şarkı gibi yapıtlar (" ") işaretleri arasında ve resim, heykel dışında kalanlar özgün yazımlarıyla verilmiş, yayın tarihleri ile Türkçe çevirileri ayrıç içine alınmıştır. Yapılar kural olarak Türkçe verilmiştir.

Bütün öbür yapıtlar özgün adlarıyla ve italik olarak yazılmış, yayım tarihleri ile Türkçe karşılıkları ayrıç içine alınmıştır. Türkçeye çevrilip yayımlanmış yapıtların adı italik olarak, yayım tarihi de ayrıç içinde en sonda verilmiştir. Örnek:

Fri Felt (1905; Özgür Çayırılar)

Leyendas de Guatemala (1930; *Guatemala Efsaneleri*. 1967)

Metinlerde, kişilerin doğum ve ölüm yerleri yaşadıkları çağdaki özgün adlarıyla, bütün tarihler miladi takvime göre verilmiştir.

Alfabetik sıralama

Ansiklopedide yer alan kişi, yer, kavram ve kurumlara ilişkin maddelerin başlıkları Türkçe alfabetik sırada verilmiş, Türkçe alfabede bulunmayan harfler Latin alfabesindeki sıralarında alınmıştır. Bu sıralamada kesme işareti ('), aksanlar ve öbür ayırt edici işaretler dikkate alınmamıştır.

İki başlık arasındaki tek fark bir ayırt edici işaret ise, bu işaretin olmadığı başlık sıralamada öne alınmıştır. Tireli (-) sözcükler iki ayrı sözcük olarak alınmış ve ilk sözcüğe göre sıralanmıştır.

Bir sayı ile başlayan başlıklar, sayı açık olarak yazılmış gibi alfabetik sıraya konmuştur. Sayının başlığın sonunda olması durumunda, sıralama küçük sayıdan büyüğe doğru yapılmıştır.

"Mac", "Mc" ya da "M" ile başlayan özel adlar "Mac" olarak alınmış ve adın "Mac"ı izleyen parçasına göre sıralanmıştır.

McCary, (Thomas) Leo

MacCarthy Adası

M'Clure Boğazı

McCoy, Sir Frederick

Aynı biçimde yazılan başlıkların sıralanması kişiler, yerler, kavram, kurum ve nesneler biçiminde yapılmıştır. Aynı adı taşıyan kişiler hükümdarlar, papalar, azizler ve öbür kişiler biçiminde sıralanmıştır. Yazımları aynı olan hükümdarlar ülkelerine göre gruplanmış ve her ülke içinde tahta çıkış sıralarına göre, öbür kişiler ise doğum tarihlerine göre sıralanmıştır.

Yazımı aynı olan yerleşim yerleri ülkelerine göre gruplanmış ve her ülke içinde yönetim birimleri sıralamasındaki yerlerine göre büyüktan küçüğe doğru sıralanmıştır.

Alfabetik sıralama harf değil, sözcük esasına göre yapılmıştır. Bir ya da daha çok harften oluşabilen sözcük kendisinden sonra gelen sözcükten bir boşlukla ayrılmıştır. Bu sıralamada tire (-) ve bölü (/) işaretleri de boşluk olarak değerlendirilmiştir. Nokta (.) sözcüğün parçası sayılmış ve alfabetik sıralamada Z'den ve onu izleyen (&) işaretinden sonra alınmıştır.

a cappella

A-cheng

A-erh-chin Shan

a posteriori bilgi

A vitamini

A&P

A. Kadir

AA

Aachen

Göndermeler

Gönderme maddeleri, okurun herhangi bir madde metnini daha iyi anlamasına, o konuda daha fazla bilgi edinmesine yardımcı olacak biçimde düzenlenmiştir. Bir metinde geçen ve ansiklopedide ayrı bir başlık olarak bulunan sözcük ya da özel ad bu açıdan önem taşıyorsa, arkasına (*) işareti konmuş, tamamlayıcı ve ek bilginin hangi başlıklar altında bulunacağı metin içinde ya da sonunda ayrıca belirtilmiştir. Okurun konuyla ilgili bilgilere kolayca ulaşmasını sağlamak amacıyla, bir sözcüğün ya da özel adın farklı yazımları da gönderme başlığı olarak düzenlenmiştir.

KISALTMALAR

AB	Limited Şirket (<i>İsveççe: aktielbolag, aktielbolaget</i>)	Kom.Şrt.	Komandit Şirket(i)
ABD	Amerika Birleşik Devletleri	Ktp.	Kütüphanesi
ADC	Alman Demokratik Cumhuriyeti	kW	kilowatt
AFC	Almanya Federal Cumhuriyeti	kW-sa	kilowatt saat
AG	Anonim Şirket (<i>Almanca: Aktiengesellschaft</i>)	Ltd.	Limited
age	adı geçen eserde	lb	libre
AM	Genlik Modülasyonu	lt	litre
AO	Anonim Ortaklık	m	metre
AŞ	Anonim Şirket	m.	madde
ay	aynı yerde	mbH	Limited (<i>Almanca: mit beschränkter Haftung</i>)
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri	mg	miligram
bak.	bakınız	MHz	megahertz
bas.	baskı, basım	MW	megawatt
baş.	başlangıç tarihi	Mlj	Şirketi (<i>Hollandaca: Maatschappij</i>)
BG	Beygir Gücü	ml/sa	saatte mil
blt.	bitiş tarihi	ml	mililitre
BK	Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı	mm	milimetre
BM	Birleşmiş Milletler	no.	numara
Bşk.	Başkan	NV	Limited Şirket (<i>Hollandaca: Naamloze Vennootschap</i>)
C	Celsius	op.	opus
c.	cilt	oz	ons
Cla	Şirketi (<i>İspanyolca: Compañia; İtalyanca: Compagnia</i> <i>Portekizce: Companhia</i>)	ö.	ölümü
Cle	Şirketi (<i>Fransızca: Compagnie</i>)	örn.	örnek, örneğin
Co.	Şirketi (<i>İngilizce: Company</i>)	ös	ölümünden sonra
cm	santimetre	ÖSSC	Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
çev.	çeviri, çeviren	pA	Limited (<i>İtalyanca: per Azioni</i>)
çiz.	çizim için bakınız	pH	asitlik-alkalilik faktörü
d.	doğumu	PLC	Kamu Limited Şirketi (<i>İngilizce: Public Limited Company</i>)
da	dakika	Prof.	Profesör
D.C.	District of Columbia	Rev.	Reverend
dB	desibel	res.	resim için bakınız
der.	derleyen, derleme	S.	Aziz, Azize, Kutsal (<i>Özgün dilinde: Saint, San, Santo, Santa, Sant</i>)
dev/da	dakikada devir	s.	sayfa
Doç.	Doçent	sa	saat
Dr.	Doktor	SA	Anonim Şirket (<i>Fransızca: Société Anonyme; İtalyanca: Società Anònima; Portekizce: Sociedade Anònima; İspanyolca: Sociedad Anònima</i>)
emk	elektromotor kuvveti	SFSC	Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti
Ens.	Enstitü, Enstitüsü	sn	saniye
eö	evlenmeden önce	SpA	Limited Şirket (<i>İtalyanca: Società per Azioni</i>)
es	evlendikten sonra	SS	Azizler, Azizeler, Kutsal (<i>İtalyanca: Santissimo, Santissimo</i>)
eV	elektron Volt	SSC	Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
etk.	etkin olduğu yıllar	SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
F	Fahrenheit	St.	Aziz, Azize, Kutsal (<i>Özgün dilinde: Saint, Sankt, Sint</i>)
Fak.	Fakültesi	Sta.	Azize (<i>İtalyanca: Santa</i>)
FM	Frekans Modülasyonu	Ste.	Azize (<i>Fransızca: Sainte</i>)
ft	foot, feet	sür.	sürüyor
ft-lb	foot-libre	Şb.	Şubesi
gal	galon	tab.	tablo için bakınız
geç.	geçici sonuçlar	tah.	tahmini
GmbH	Limited Şirket (<i>Almanca: Gesellschaft mit beschränkter Haftung</i>)	TAO	Türk Anonim Ortaklığı
gr	gram	TAŞ	Türk Anonim Şirketi
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla	TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla	TC	Türkiye Cumhuriyeti
H.	Hicri	ty	tarihi yok
ha	hektar	ü.	ünlendiği, ürün verdiği dönem
har.	harita için bakınız	v.	vaftizi
hd	hüküm sürdüğü dönem	vb	ve benzeri
Hz.	Hazreti	vd	ve devamı
Inc.	Şirketi (<i>İngilizce: Incorporated</i>)	vö	ve öbürleri
iy	ışık yılı	W	watt
İÖ	İsa'dan Önce	y.	yaklaşık
İS	İsa'dan Sonra	Yar.Doç.	Yardımcı Doçent
Jr.	Junior	Yar.Prof.	Yardımcı Profesör
K	Kelvin	yay.	yayımlayan
karş.	karşılaştırınız	yay.haz.	yayıma hazırlayan
kg	kilogram	yazm.	elyazması
KG	Komandit Şirket (<i>Almanca: Kommandit Gesellschaft</i>)	yb	yenilenmiş basım
kHz	kilohertz	yık.	yıkılmıştır
KK	Limited Şirket (<i>Japonca: Kabushiki Kaisha</i>)	yük.	yükseklik
km	kilometre	yy	yüzyıl
km/saat	saatte kilometre		
kol.	koleksiyon		
Kol.Şrt.	Kollektif Şirket(i)		

Savaşın yenik çıkan Danimarka, bu düklikleri Prusya ve Avusturya'nın ortak yönetimine bıraktı. Almanya ile Avusturya arasında Alman önderliği konusunda süregelen rekabet, Holstein'in Avusturya'ya, Schleswig'in de Prusya'ya verilmesini öngören Gastein Antlaşması ile (1865) yeni bir uzlaşmaya bağlandı. Bismarck, III. Napoléon ile yürüttüğü görüşmeler sonunda Fransa'yı tarafsızlaştırdıktan sonra, Venedik karşılığında da İtalya'nın desteğini kazandı. Avusturya, Haziran 1866'da düklikler sorununu Federal Meclis'e getirince, Bismarck da Holstein'i işgal ederek Alman Konfederasyonu'nun sona erdiğini açıkladı. Bohemya'ya giren Prusya ordusu Avusturya ordusunu Königgrätz'in kuzeybatısındaki Sadowa'da kesin bir yeniliğe uğrattı. Bazı topraklarını alarak Avusturya'ya ders verme yönündeki isteklere karşı duran Bismarck, Avusturya'yı Almanya'dan bütünüyle dışlayan bir antlaşmayla yetindi. Ma-in İrmağının kuzeyindeki devletler savaşta Prusya'ya karşı cephe almıştı; Saksonya dışında bu devletlerin tümü ilhak edildi. Öteki devletler ise Prusya'nın denetiminde yeni bir federasyon altında birleştirildi. Halkın seçtiği parlamentonun (*Reichstag*) yanı sıra, devletlerin atadığı temsilcilerden oluşan bir Federal Konsey (*Bundesrat*) kuruldu. Bu arada seçimlerden yararlanarak çıkmış olan İlerici Parti'nin bölünmesinden yararlanan Bismarck, çoğunluğun oluşturduğu Ulusal Liberal Parti'nin desteğini kazanmayı başardı.

1866'dan sonra Bismarck'ın dış politikasının odağı Güney Almanya devletleri oldu. Önceleri Fransa ve Avusturya'nın müdahalelerine karşı bu devletlerde liberalizmin güçlü olmasına güvenen Bismarck, Prusya aleyhtarı Katolik dincilerin giderek Liberalere ağır baskısı üzerine bir ikileme karşı karşıya geldi. Birleşme önerisiyle güneyli Liberalerin harekete geçmesi bütün Almanya'da liberalizmin güçlenmesi sonucunu verecekti. Hiçbir şey yapmaması durumunda ise, Avusturya ve hatta Fransa birliklerinin Main hattına dayanması kaçınılmazdı. Bismarck Prusya monarşisinin saygınlığını artırarak birleşme için gerekli zemini hazırlama yolunu seçti. Bu amaçla Hohenzollern hanedanını, kendisine sunulacak boş tahtları kabul etmeye yöneltti. Temmuz 1870'te Leopold'u İspanya tahtına oturtma girişimi Fransa'nın büyük tepkisine yol açtı. Bismarck'ın olayları tirmandırmasına Fransa savaş açarak yanıt verdi. Güney Almanya devletlerinin de Prusya'nın yanında yer aldığı savaş sonunda, Fransa toprak kaybının yanı sıra yüklü bir tazminat ödemek zorunda kaldı. Bismarck bu elverişli koşullarda güneydeki Alman prenslerini bazı ödünler ve rüşvet karşılığında elde ederek, sonunda Almanya'nın birliğini gerçekleştirdi. Wilhelm Alman imparatoru olarak taç giydi.

Şansölyelik dönemi. Alman halkının kahramanı haline gelen Bismarck, 21 Mart 1871'de prens unvanı olarak şansölyeliğe atandı. Devlet Meclisi'nde Ulusal Liberaler ile sıkı bir işbirliği yaparak ortaçağ kalıntılarını ortadan kaldırmaya yönelik bir dizi önemli adım attı. Ortak bir para sistemi ve bir merkez bankası kurdu. Tek bir ticaret hukuku ve medeni hukuk oluşturdu. Katolik haklarının savunucusu Merkez Partisi'ne karşı eğitimin devlet denetiminde olmasını öngören bir kültür savaşı (*Kulturkampf*) açarak yoğun bir mücadele yürüttü.

1871'den sonra Fransa'nın öç almayla kalkışmasından çekinen Bismarck, Avusturya ve Rusya ile yakınlaşmaya yönelerek 1873'te Üç İmparator Birliği'nin (*Dreikaiserbund*) oluşturulmasına ön ayak oldu.

Daha çok monarşiler arasında bir dayanışmayı yansıtan bu birlik, giderek İngiltere'ye yakınlaşan Avusturya ile Rusya arasında Balkanlar ve Yakındoğu konusunda patlak veren çatışmayla sarsıldı. Doğu topraklarının Almanya için "bir Pomeranyalı askerin kemiklerine" bile değmediği kanısında olan Bismarck, iki devletin arasının açılmaması için çaba gösterdi. Osmanlı Devleti'ne savaş açmaya hazırlanan Rusya'nın, Avusturya'yı tarafsızlaştırma yönündeki baskılarına karşı koydu. Rusya'nın Mart 1878'de Osmanlılara ağır bir antlaşma dayatmasıyla savaş tehlikesi belirince, araya girerek Berlin Kongresi'nin toplanmasını sağladı ve kongreye başkanlık etti. Barışın mimarı olarak kendisine büyük saygınlık kazandıran bu olay, aynı zamanda yürüttüğü diplomasiinin de bir dönüm noktası oldu. O zamana değin yansız kalarak Prusya'yı büyük devletler arasındaki çekişmeden uzak tutmayı temel alan Bismarck, bunu gelişmelerde etkili bir rol üstlenerek sağlamaya yöneldi. Avusturya'yı Balkanlar'da bir serüvenden alıkoymaya çalışmakla birlikte, Rusya'dan gelebilecek bir saldırıya karşı bu ülkeyi korumaya önem verdi. Wilhelm'in direnişini istifa tehdidiyle kırarak, 1879'da Avusturya ile bir ittifak antlaşması yaptı.

Bismarck bu sırada iç politikada da tutucu bir yola girmiş bulunuyordu. Bütçe açığını gidermek amacıyla dolaylı vergiler koymak istemesi, Ulusal Liberaler ile arasının açılmasına neden oldu. Bir süre sonra Wilhelm'e yönelik bir suikast girişimini bahane ederek Parlamento'yu dağıttı ve sosyalistlere karşı bir kampanya başlattı. 1879'da eski düşmanı Merkez Partisi ile uzlaşma yoluna gitti. Avrupa'yı sarsan tarım ürünlerindeki fiyat düşüşleri karşısında, temel dayanağını oluşturan tarım kesimini desteklemek amacıyla korumacılığa yöneldi. Başta demir ve çelik olmak üzere sanayi ürünleri için de gümrük duvarlarını yükseltti. Bu politika değişikliği Junkerler ile ortaklığı kabul etmeye hazır olan büyük sanayicilerin de desteğini kazandı. Böylece geri kalmış ülkelerin bir savunma aracı olan koruyuculuk, o dönemde en hızlı gelişen sanayi toplumu olan Almanya'da saldırgan bir içerik kazandı.

Bismarck'ın bu manevrası serbest ticaret yanlısı Ulusal Liberalere büyük darbe vurdu. Tabanı giderek İlerici Parti'ye kayan Ulusal Liberaler zamanla küçülerek azınlık durumuna düştü. Bu partinin yerine yeni bir siyasal dayanak oluşturmayan Bismarck, İlerici Parti ve Sosyal Demokratlara karşı mücadelede pek güvenilir olmayan Merkez Partisi ile işbirliğine gitmek zorunda kaldı. Bu nedenle, kitleleri korkutmak için sürekli olarak düş ürünü iç ve dış tehditler ortaya atma yoluna gitti. Sosyal Demokratların tabanını eritmek amacıyla, Avrupa'da ilk kez işçiler için sağlık ve kaza sigortası kurarak emekli aylığı sistemini getirdi.

Bismarck'ın 1879'da Avusturya ile imzaladığı antlaşma, Rusya'yı bütünüyle gözden çıkarmayı amaçlamıyordu. Avusturya Liberalerinin iktidara geldiği İngiltere'den uzaklaşınca, Haziran 1881'de Üç İmparator Birliği yeniden oluşturuldu. Bismarck, Rusya'ya derin bir güvensizlik duyan Avusturya'ya güvence vermek için 1882'de İtalya'yı da içine alan bir Üçlü İttifak imzaladı. 1884'te ilk kez sömürgeler mücadelesine el atarak bir yıl gibi kısa bir sürede Almanya'nın Kamerunlar, Güneybatı Afrika, Doğu Afrika ve Yeni Gine'nin bir bölümünü almasını sağladı. Seçimlere malzeme sağlama ve Hamburglu büyük tüccarların desteğini kazanma kaygısından kaynaklanan bu girişimin bir başka nedeni, Alsace-Lor-

raine'e göz diken Fransa'ya, dünyanın öteki yerlerinde İngiltere'ye karşı işbirliği yapma önerisinin iki ülkeyi birbirine düşürmeye yönelik bir aldatmaca olmadığını göstermekte. Bismarck 1886'da bu kez Fransa'da yükselen intikamcılık akımını ustaca abartarak, mecliste kendisine tam destek sunacak bir çoğunluğun oluşmasını sağladı.

Bismarck'ın asıl kaygısı Rusya ve Avusturya arasında bir çatışmanın patlak vermesiydi. İki ülkeyi Balkanlar'ı paylaşma konusunda uyuşturamayınca, Avusturya'yı İngiltere ve İtalya ile Yakındoğu'da statukoyu korumaya yönelik anlaşmalar yapmaya yöneltti (1887). Bu arada kendisi Rusya ile gizli bir antlaşma yapma yoluna gitti. Görüşmelerde Rusya'nın Avusturya'ya saldırması durumunda bu ülkeye yardım edeceğini bildirince, Ruslar da Almanya'nın Fransa'ya yönelik bir saldırısında tarafsız kalmayacaklarını belirttiler. Bu istisnalar dışında genel bir tarafsızlığı öngören İkili Güvence Antlaşması, Yakındoğu'da bir ölçüde rahatlayan Rusya'nın dikkatini Avrupa'ya yöneltmesine yol açtı. Bu sırada Almanların Rus tahılına karşı gümrük duvarlarını yükseltmesi, Rusya'daki büyük toprak sahipleriyle sürtüşmelere neden oldu. Bismarck Alman para piyasasını Ruslara kapatınca, Ruslar borç için Fransa'ya dönmek zorunda kaldılar.

Mart 1888'de I. Wilhelm'in ölmesi üzerine Alman tahtına liberal görüşleriyle tanınan III. Friedrich çıktı. Gerekli önlemleri almış olan Bismarck, ölmek üzere olan imparatorun çevresini kuşatarak, liberal siyasetçilerle ilişkiye girmesini önledi. Üç ay sonra Friedrich'in yerine geçen II. Wilhelm'i kolayca avucuna alabileceği kanısındaydı. Oysa içerde sendikalara özgürlük vererek Sosyal Demokratlarla uzlaşmaktan ve Almanya'nın Yakındoğu'daki ekonomik mücadelede daha büyük bir pay alması için dışarda Rusya'ya karşı İngiltere ile ittifak kurmaktan yana olan yeni imparator, denetimi kendi elinde toplamakta kararlıydı. Bismarck bu politikayı destekliyormuş görünerek, ortaya çıkabilecek bir karışıklıkta duruma el koyma fırsatını kollamaya başladı.

Beklenen bunalım, 1890'da süresi biten antisosyalist yasaların yenilenmesi konusunda patlak verdi. Muhafazakârlar yasaların hiçbir değişiklik yapılmaksızın uzatılmasını savundular. Ulusal Liberaler bazı küçük değişikliklerle yeni bir yasa tasarıları üzerinde diretince, muhalefetin desteğiyle yasanın çıkmasını engellediler. Meclisin dağıtılmasından sonra yapılan seçimlerde İlerici Parti, Sosyal Demokrat Parti ve Merkez Partisi güçlü bir çoğunluk elde ederken, Bismarck'ı partiler yeniliğe uğradı. Bismarck, askeri bir darbe yoluyla genel seçimleri kaldırarak ve meclisin yetkilerini daraltacak yeni bir anayasa oluşturulmasını önerdi. II. Wilhelm bu plana karşı çıkınca, onu hükümetten soyutlamak amacıyla, başbakanın bilgisi olmaksızın bakanların imparatorla görüşmeyeceğine ilişkin 1852 tarihli bir genelgeyi ortaya sürdü. Ayrıca bakanların ortak bir istifa tehdidinde bulunmaya çağırdı. Ama 1886'da dışişleri bakanlığına getirmiş olduğu oğlu Herbert dışında hiçbir bakandan destek görmedi. 18 Mart 1890'da II. Wilhelm istifasını istedi.

Son yılları. Şansölyelikten alındıktan sonra Wilhelm'i gözden düşürmek için her araca başvuran Bismarck, önce krala karşı demokratik kamuoyunu harekete geçirmeyi denedi. Ama Alman halkı, yaşamı boyunca demokratik istemleri bastırmış olan Bismarck'ın bu oyununa gelmedi. Dahası sol

partiler, 1895'te 80. yaşgünü dolayısıyla Parlamento'nun Bismarck'a kutlama göndermesine engel oldu. Bundan sonra yeniden aşırı sağcı kişiliğine bürünen Bismarck, Rusya ile ilişkilerin bozulduğunu göstermek için, yasaları çiğneme pahasına İkili Güvence Antlaşması'nın metnini yayımladı. Bu arada, tarihsel değeri tartışma götürmekle birlikte büyük edebi değer taşıyan *Gedanken und Erinnerungen*'i (*Düşünceler ve Hatıralar*, 1952-55; 1965-68) yazdı. Ölmeden önce mezarına "İmparator I. Wilhelm'in Gerçek Bir Alman Hizmetkân" yazılmasını vasiyet etti.

Değerlendirme. Bismarck büyük bir siyaset dehası olmakla birlikte, yapıcı bir devlet adamında bulunması gereken geleceğe güven duygusundan yoksundu. Bütün politikalarının temelinde, çökmesi kaçınılmaz olan eski düzeni demokratik güçlerin gelişmesine fırsat tanımadan yeni kurumlarla donatarak ayakta tutma amacı yatıyordu. Siyasetin "bir olanaklar sanatı" olduğu ilkesini dış ilişkilerde büyük ustalıkla uygulayan Bismarck, Berlin Kongresi'ni izleyen barışçı dönemin başlıca mimarı oldu. Büyük devletleri birbirine karşı kullanmaya dayalı bir denge siyaseti izlerken, Avrupa'ya egemen olma özleminden titizlikle kaçınmış ve savaş yalnızca diplomasiyi destekleyen bir araç olarak görmüştü.

Bismarck Denizi, Büyük Okyanusun güneybatı bölümünün bir kesimi. Sınırlarını güneydoğuda Papua Yeni Gine'nin kuzeydoğu kıyısı, kuzeyde Admiralty Adaları ile birlikte Bismarck Takımadaları, doğuda New Ireland Adası, güneyde ise New Britain Adası belirler. Bir çöküntü alanını dolduran denizin toplam yüzölçümü 40.000 km²'dir. Vitiaz ve Dampier geçitleri ve St. George Kanalı ile kuzeyde Büyük Okyanusa, güneydoğuda da Solomon Denizine açılır. Ortalama derinliği 2.000 m'dir; en derin noktaları 2.700 m'ye yaklaşır. Ortasından geçen bir deniz dibi sırtı, deniz çanağını doğuda New Ireland, batıda da Yeni Gine bölümlerine ayırır. Sistematiği biçimde ilk kez "Challenger" adlı İngiliz gemisince 1875'te araştırıldı; 1885-1914 arasında Alman denetiminde kaldı. Adını Alman devlet adamı Otto von Bismarck'tan alır. 1943'te ABD ile Japonya arasında bir deniz çarpışmasına sahne olmuştur.

Bismarck Denizinde, Papua Yeni Gine'nin kuzeydoğu kıyısı açığındaki volkanik kökenli Manam Adası

© Brian A. Wikander / West Light

Bismarck Takımadaları, Büyük Okyanusun güneybatı kesimindeki Bismarck Denizinde, Papua Yeni Gine'ye bağlı adalar grubu. Yeni Gine Adasının kuzeydoğusunda yer alır. Toplam yüzölçümü 49.658 km²'dir. Adaların en büyükleri New Britain, New Ireland, Admiralty Adaları ve Lavongai (New Hanover) ile York Dükü Adaları, St. Matthias Adaları ve Witu (Vitu) Adalarıdır. Genellikle volkanik kökenli olan ya da deniz yüzeyine çıkmış mercan kayalıklarından oluşan adalar, yoğun ormanlarla kaplıdır.

1884'te Almanya'nın ilhak ettiği adalara, Alman devlet adamı Otto von Bismarck'ın adı verildi. Takımadalar 1914'te Avustralya tarafından işgal edildi, 1920'de de bu ülkenin mandasına bağlandı. II. Dünya Savaşı'nda Japonlarca işgal edildiyse de 1944'te Müttefiklerce geri alındı ve BM Yeni Gine Vesayet Bölgesi'nin bir parçası olarak Avustralya'nın yönetimine bırakıldı. Papua Yeni Gine'nin 1975'te bağımsız olması üzerine bu ülkeye katıldı.

Takımadaların başlıca ürünleri kopra (kurutulmuş hindistancevizi içi), kereste, son zamanlarda da kakao ve palmye yağıdır. En önemli imar alanı, New Ireland gibi en ileri ve yoğun nüfuslu bölgelerden biri olan New Britain'daki Gazelle Yanmasıdır. En büyük kent, New Britain'daki Rabaul'dur. Nüfus (1980 tah.) 314.308. Ayrıca bak. Admiralty Adaları; York Dükü Adaları; New Britain; New Ireland; Witu Adaları.

Bismarck Zırhlısı, II. Dünya Savaşı sırasında, girdiği önemli çarpışmalarla tanınan

Bismarck Zırhlısı
Manneschule Munk, Flensburg, Almanya

Alman savaş gemisi. 1936'da yapılan gemi 1939'da suya indirildi. 52.600 tonlatoluk zırhlının sekiz adet 380 mm'lik topu vardı; 30 deniz mili hıza ulaşabiliyordu. Mayıs 1941'de bir İngiliz keşif uçağı tarafından Norveç'in Bergen açıklarında görüldü; geminin yolunu kesmek için neredeyse bütün İngiliz donanması seferber oldu. "Prince of Wales" savaş gemisi ile "Hood" muharip kruvazörü "Bismarck" ile çarpışmaya girdi. Ama "Hood"u cephane deposundan vurup batıran "Bismarck" açık denize kaçtı. Olaydan 30 saat sonra, 26 Mayıs günü bir uçak tarafından yeri belirlendi. Önce bir torpido "Bismarck"ın dümen makinesini hasara uğrattı; ardından bütün gece boyunca savaş gemilerince bombardımana tutuldu. 27 Mayıs sabahı "King George V" ve "Rodney", bir saat süren bir saldırıdan sonra "Bismarck"ı etkisiz duruma getirdiler. Zırhlı, "Dorsetshire" kruvazörünün üç torpidosundan aldığı yarayla bir buçuk saat içinde sulara gömüldü.

Bismaya bak. Adab

Bismil, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, Diyarbakır iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi

kent. Yüzölçümü 1.748 km² olan Bismil ilçesi doğuda Batman, güneyde Mardin illeri, güneybatıda Çınar ilçesi, batı ve kuzeybatıda Merkez İlçe, kuzeyde de Silvan ilçesiyle çevrilidir.

İlçe toprakları Diyarbakır Havzasında(*) yer alır. Yükseklik hiçbir kesimde 1.000 m'yi bulmaz. Bu topraklar akarsu açısından oldukça zengindir. Dicle Irmağı(*) ilçenin orta kesiminde batı-doğu doğrultusunda akar. İlçe sınırları içinde Dicle'ye katılan en önemli akarsular Ambar, Pamuk, Bağlıca ve Savur çayları ile Göksu'dur. Batman Çayı da doğuda doğal sınır oluşturur. Dicle Irmağı vadi tabanının oldukça genişlediği kesimlerdeki düzlüklerde yaygın olarak tarım yapılır.

Bismil ilçesi, Diyarbakır ilinin önemli bitkisel üretim alanlarından biridir. İlçede ekilen ürünler başta buğday olmak üzere tahıl, baklagiller ve pamuktur. Bağların geniş yer tuttuğu ilçede kavun, karpuz ile öbür sebzeler ve meyve de yetiştirilir. Hayvancılık da ekonomik uğraşlardan biridir. Koyun, kıl keçisi ve sığır yetiştirilir.

Yörenin tarihine ilişkin yeterli bilgi yoktur. Geçmişinin Diyarbakır(*) tarihine koşut olduğu sanılır. Bismil, 1936'da ilçe yapıldı.

Dicle Irmağı kıyısında yer alan Bismil kenti, çevresindeki zengin bir tarımsal alanın merkezidir. 47 km'lik Diyarbakır-Bismil demiryolu hattı 1 Eylül 1940'ta, 28 km'lik Bismil-Sinan hattı ise 1 Ocak 1942'de hizmete açılmasından sonra gelişmeye başladı. Bu demiryolu 1944'te Kurtalan'a ulaştı. İlçe halkının yüzde 40'ının yaşadığı kent,

gelişmekte olan bir merkezdir. Kentin il merkezi Diyarbakır'a uzaklığı 46 km'dir.

Bismil Belediyesi 1936'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 99.662; kent, 39.834.

Bisrampur bak. Surguca

Bissagos Adaları bak. Bijagós Adaları

Bissau, Batı Afrika'da Gine-Bissau'nun başkenti. 1687'de Portekizlilerce müstahkem mevki ve köle ticaret merkezi olarak kuruldu. 1941'de Bolama'nın yerine başkent oldu; en büyük gemiler için bile kusursuz bir demirleme yeri olan Gêba Kanalı boyunca, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda gelişti. Eskiden kullanılan mavnayla yükleme sisteminin yerini iskele ve rıhtımlar aldı. Son geliştirme çalışmaları sırasında liman genişletildi ve soğuk hava tesisleri eklendi. Kentte uluslararası bir havalimanı, küçük bir üniversite ve bir araştırma enstitüsü bulunmaktadır. Nüfus (1988 tah.) 125.000.

Bissell, Melville Reuben (d. 25 Eylül 1843, Hartwick, New York - ö. 15 Mart 1889, Grand Rapids, Michigan, ABD), halı süpürmesini geliştiren mucit.

Çocukluk yılları Wisconsin'daki Berlin'de geçti. Daha sonra Michigan'daki Kalamazoo'ya yerleşerek babasıyla birlikte bir bak-kal dükkânı açtı. Bir süre sonra Grand Rapids'de bir çini atölyesi kurdu; 1873'teki ekonomik bunalımın doğurduğu koşullardan yararlanarak yüklüce bir servet edindi. Ama çini piyasasının durgunlaşmasıyla, pazar olanakları çok geniş gözükken halı süpürgesi yapıcılığına girişti. 1876'da geliştirdiği merkezi yataklı süpürge patentini aldı. Sonraları kauçuk tekerlekler ve öteki eklerle buluşunu pratik kullanıma uygun duruma getirdi. 1884'te fabrikasında büyük bir yangın çıkmasına karşın, dünya çapında üretim ve pazarlama etkinliklerinde bulunan başarılı bir kuruluşun yöneticisi oldu.

Bisseni bak. Peçenekler

Bissorā, Batı Afrika'da, Gine-Bissau'nun kuzeybatısındaki Oio bölgesinde kent. Cacheu Irmağının bir kolu üzerinde yer alır. Casamance orman alanıyla çevrilidir; ihracat maddesi olan sert kereste bu ormandan sağlanır. Kentte bir bıçkhane bulunur. Sanayinin enerji gereksinimi bir elektrik santralince karşılanır. Tarım geçimlik düzeydedir. Mısır, kocaarı, kumdan, tatlıpatates, manyok ve fasulye çeşitleri başlıca ürünlerdir. Bissorā, başkent Bissau'ya karayoluyla bağlanır. Nüfus (1979) belediye, 39.913.

Bistam, BESTAM olarak da yazılır, İran'ın Semnan ilinde (*ostan*) küçük, tarihsel kasaba; Elbruz Dağlarının tam güneyinde, sulak bir ovada yer alır. Başlıca tarihsel yapıları şair ve mutasavvıf Bayezid-i Bistami'nin

yapılmış bir manastır vardır. Tarihsel yapıların çoğu, İlhanlı hükümdarları Mahmud Gazan (hd 1295-1304) ve Olcaytu (hd 1304-16) tarafından yaptırılmıştır. Nüfus (1986) 6.401.

Bistrița, Romanya'nın kuzeyindeki Bistrița-Năsăud ilinin (*judet*) merkezi olan kent. 12. yüzyılda Alman göçmenlerce kuruldu; 1353'te özgür kent statüsü kazandı. Her yıl bir panayır düzenlenen kent, Boğdan'da geniş bir pazar yarattı; kentli zanaatçılar geniş bir bölgeye dağıldı. 1713'te Sakson yetkililerce bölgeyi terk etmek zorunda bırakılan Romen nüfus daha sonra geri döndü. Bistrița 1918'de Romanya'ya geri verildi; 1940-45 arasında Macaristan'ın parçası oldu. Kent ekonomisinde gıda maddeleri ve inşaat malzemeleri ağırlık taşır. Kenti çevreleyen bölge, kereste ve şarabıyla tanınır. Birkaç km kuzeybatısındaki Năsăud, kerestesi, meyve türleri ve geleneksel köylü giysilerini süsleyen güzel nakışlarıyla ünlüdür. Nüfus (1982 tah.) 57.814.

Bistrița-Năsăud, Romanya'nın kuzeyinde il (*judet*). Yüzölçümü 5.305 km²'dir. Ormanlarla kaplı olan Doğu Karpatlar, Rodna ve Căliman dağlarını da içine alır. Căliman Dağları (2.102 m) Romanya'daki en büyük volkanik küttedir. Someșul Mare, Tibleș ve Illișua gibi kollarıyla birlikte il boyunca güneybatı yönünde akar. İl merkezi Bistrița'dır. Kentte, Neolitik Çağ kalıntıları ve Tunç Çağı mezarları bulunmuştur. Sărătel'de Daçyalılarca kurulmuş bir kale-nin kalıntılarına rastlanır. Bölgede tarımsal etkinliğin büyük bölümünü bağcılık ve hayvancılık oluşturur. Tahta ve kâğıt hamuru

turizm merkezi durumuna getirmiştir. Önemli bir folklor ve sanat merkezi olan Bîrgăul köyü, piramit biçimli Henuil Mare Dağının (1.613 m) yakınında bulunur. Coșbuc kenti adını, orada doğan şair Gheorghe Coșbuc'tan (1866-1918) alır. Beclean, Năsăud ve Rodna kasabaları, kiliselerinin mimarisi ile dikkat çeker. Năsăud'daki müzede ortaçağdan kalma silahlar, seramik ürünler ve paralar sergilenir. Reteag'daki müze, halk öyküleri derleyen folklor araştırmacısı Ion Pop Reteag'ın (1853-1905) anısına düzenlenmiştir. Büyük karayolu ve demiryolu bağlantıları, Someșul Mare ve Bistrița ırmaklarına paralel uzanır. Nüfus (1990 tah.) 329.700.

Bisu bak. Bes

Bisütun, İran'ın Bahteran (eskiden Kirmanshah) bölgesinde, Zagros Dağları eteğinin

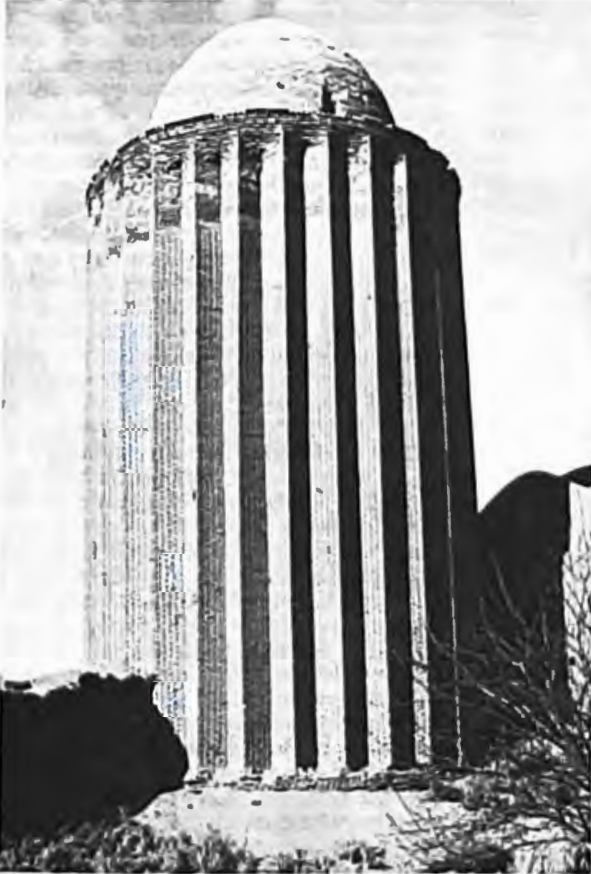
Bisütun'da kaya kabartmaları ve yazıt, İran
A. T. Olmstead, *History of the Persian Empire*, 1948.
© 1948, University of Chicago/Oriental Institute

de köy ve dik kayalık. İlkçağda, Media'nın başkenti Ekbatana ile Babil arasındaki yol üzerindeydi. Ahameniş kralı I. Darius'un (hd İÖ 522-486) üç dildeki ünlü yazıtı burada yer alır.

Yazıtın dilinin çözülmesi çivi yazısıyla ilgili araştırmalarda önemli bir anahtar işlevi görmüştür. Gerek yazıt, gerek onu tamamlayan alçak kabartma, ulaşılması oldukça güç bir kaya yüzeyine oyulmuştur. Eski Farsça (Parça) ile Babil ve Elam dillerinde olan yazıt, Darius'un II. Kambyzes'in (hd İÖ 529-522) ölümünden sonra tahtı zorla ele geçiren Gaumata'yı öldürüşünü, ayaklanmacıları sindirilişini ve tahtı ele geçişini anlatır. Ayrıca Pers topraklarının satraplıklara bölünüşü de konu edilir.

Yazıtları ilk kez, Doğu Hindistan Kumpanyası'nın İran'daki görevlilerinden Henry Rawlinson kopya etti (1835-47). Rawlinson, bulgularını 1849'da yayımladı ve Eski Farsça çivi yazısı metinleri okumayı başardı. Büyük ölçüde Rawlinson'ın bu başarısı sayesinde, metnin Babil ve Elam dillerindeki karşılıkları da kısa sürede çözüldü. Çeşitli arkeolojik grupların daha sonra Bisütun'da sürdürdüğü çalışmalar sonucunda, Rawlinson'ın bazı kuşkulu çevirilerine açıklık getirildi, metin içindeki boşluklar daha kesin biçimde belirlendi. Ayrıca yazıtta sözü geçen olayların zamanı da (İÖ y. 522 sonbaharı - 520 ilkbaharı) saptanabildi.

Bışamon, BışAMONTEN olarak da bilinir, Japon mitolojisinde, yedi şans tanrısından (*Şiçi-fuku-cin*) biri. Kuzeyin Budacı koruyucusu Kubera (ya da Vaiřavana) ile özdeşleştirilir. Her zaman baştan aşağı zırhlar içinde, elinde bir mızrak ve küçük bir pagoda maketi taşıy biçimde betimlenir. Doğruların ve savaşçıların Budacı koruyucusudur.

Bayezid-i Bistami'nin mezarı yakınlarında bir anıtmazar, İran, 1313
Josephine Powell, Roma

(ö. 874) mezarı çevresinde kümelenmiş anıtmazar, 12. yüzyıldan kalma minare ve cami duvarı, 1313'te yapılmış oldukça görkemli kapı ve 15. yüzyıldan kalma medresedir. Kasaba yakınındaki ilgi çekici yıkıntılar arasında, bir cami ile ince alçı işiyle

ürünleri Bistrița, Năsăud ve Ilva-Mică'da işlenir. Bistrița ve Sîngeorz-Băi'de yapı malzemeleri üretilir. 15. yüzyılda bu yana Rodna yakınlarından pînt çıkarılır. Lala Gölü, Vintului Vadisi ve Ineu Dağının (2.382 m) eşsiz görünümleri Rodna'yı bir

Honşu Adasının ortabatı kesiminde, Oci yakınlarındaki Şigi tapınak kenti Bişamon'a adanmıştır. Kentin, Bişamon'un desteğiyle Budacılığın düşmanlarına karşı zafer kazanan Şotoku Taişi (İS 573-621) tarafından kurulduğu söylenir.

Bişandas (ü. 17. yy, Hindistan), 17. yüzyıl Babürlü minyatür okulunun Cihangir dönemindeki (1605-27) en yetenekli portre ressamlarından biri. Adından Hindu olduğunun anlaşılması dışında, yaşamı konusunda hemen hiç bilgi yoktur.

Hükümdar Cihangir'in "benzetmede eşi yoktur" diyerek övdüğü Bişandas, şahin ve saray ileri gelenlerinin portrelerini yapmak üzere elçi eşliğinde İran'a gönderildi. 1613-20 arasında orada kaldı. Portreleri çok beğenen imparator, Bişandas'ı bir fil armağanı ederek ödüllendirdi. İran soylularının bu dönemdeki Babürlü tarzı portrelerinin bazılarını Bişandas'ın yaptığı sanılır. Bişandas, bugün British Museum'da bulunan *Envar-ı Süheyli* adlı bir hayvan öyküleri kitabı ile imparator için hazırlanan albümlerdeki zarif portrelere de katkıda bulunmuştur.

bişir, *Polypterus* cinsinden, tropik Afrika kökenli 10 kadar balık türünün ortak adı. *Polypteriformes* takımının *Polypteridae* familyası içinde sınıflandırılan bişirlerin sınıflandırmadaki yeri tartışmalıdır.

Solucanlar, küçük balıklar ve öbür su hayvanlarıyla beslenen, yaklaşık 60-90 cm uzunluğundaki bişirler, akarsu taşkınlarının oluşturduğu bataklıklarda ürerler. Akciğerleri ve göğüs yüzgeçlerinde etli çıkıntılar olan bu balıkların gövdesi sert, eşkenar dörtgen biçiminde, mineli ve kalın pullarla örtülüdür. Keskin dikenlerden oluşan sırt yüzgeci, yanyana dizilmiş küçük flamları andırır. Bulunduğu bazı yörelerde eti için avlanır.

Bişkek, eskiden (1926-91) FRUNZE, Kırgızistan'ın başkenti. Kırgız Dağlarının eteklerinde, Çu Irmağı vadisinde ve deniz düzeyinden 750-900 m yükseklikte yer alır. Alaarça ve Alamedin ırmakları üzerinde kurulu olan kenti kuzeyde Büyük (Bolşoy) Çuyski Kanalı ikiye böler. 19. yüzyıl başlarında Hokand hanedanınca inşa edilen ve 1862'de Rusların eline geçen Bişkek Kalesi yakınlarında 1878'de kuruldu. 1913'te nüfusu çoğunlukla Rus olmak üzere 14 bine ulaştı; ama bir bölgenin yönetim merkezi olmasına karşın bakımsız bir köy olarak kaldı. 1924'te yeni Kırgız özerk yönetim biriminin (*oblastı*) merkezi olmasına karar verildi. Yönetim biriminin 1926'da Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne dönüştürülmesi üzerine başkent yapılan Bişkek'e 1885'te burada doğan Kızıl Ordu komutanlarından Mihail Vasilyevič Frunze'nin adı verildi. Bunu hızlı bir modernleşme izledi.

Modern Bişkek kenti birbiriyle dik biçimde kesişen, ağaçlıklı ve geniş caddelerin oluşturduğu bir plana dayanır. Parkları ve çok sayıda meyve bahçeleri vardır. Dorukları sürekli karla kaplı olan güneydeki dağlar kent içinden kolaylıkla görülür. Kentte çeşitli hükümet binalarının yanı sıra tiyatro, opera ve bale gösterisi yapılan beş tiyatro binası, Kırgız Bilimler Akademisi (1954), Kırgız Devlet Üniversitesi (1951) ile tarım, tıp, teknik ve öğretmen yüksek okulları bulunur.

Kent sanayisinin 1941'den önce hammede ve gıda işleyen hafif sanayi kuruluşlarına dayanmasına karşın, II. Dünya Savaşı

sırasında ağır sanayinin batıdan doğuya kaydırılmasıyla büyük ölçekli makine üretim ve metal işleme sanayileri kurulmuştur. Özellikle 1960'larda hızlı bir gelişme gösteren sanayileşmenin etkisiyle, 1959-70 arasında nüfus iki kat artmıştır. Halkın yarısından çoğu Rustur. Nüfus (1989) 616.000.

Bişnupur, *Vişnupur* olarak da bilinir. Hindistan'ın kuzeydoğusundaki Batı Bengal eyaletine bağlı Bankura ilinde tarihsel kent. Dhalesvari (Dhalkisor) Irmağının hemen güneyinde yer alır. Eski surlarla çevrilidir. İS 8. yüzyılda kurulan ve o dönemde Bengal'deki en önemli Hindu hanedanı olan Mallabhum Krallığı'nın başkentiydi. Kentte, çoğu Radha ve Krişna'ya adanmış 10'u aşkın tapınak bulunur. 16. yüzyıl yapısı Cor Bangla ile basamaklı Ras Mançha, Bengal üslubundaki tuğla tapınakların kusursuz örnekleridir. Hint müziğinin *dhruvad* okulu, hükümdarların himayesiyle 16-17. yüzyıllar arasında burada kurulmuştur.

Bişnupur 1863'te belediye oldu. Kentte Burdvan Üniversitesi'ne bağlı iki yüksek okul vardır. Şehirlerarası ana karayolu ile demiryolunun geçtiği Bişnupur, bir tarım ve ipekli dokuma merkezidir. Nüfus (1981) 47.529.

Alfabetik sıralama sözcük esasına göre yapılmıştır.

Bişriye, Ebu Sehl Bişr bin el-Mu'temir'in (ö. 825) kurduğu Mutezile kolu. Birçok bakımdan Mutezile'nin ortak görüşlerini yansıtan Bişriye, bazı konularda farklı düşünceler ileri sürmüştür. Bişr'e göre akıl, insanı Tanrı bilgisine ulaştıran yeterli bir rehberdir. Tanrının biri zati, öbürü fiili sıfatlarından kaynaklanan iki türlü iradesi vardır. Tanrı zati iradesiyle insanların, buyruklarına boyun eğmesini ister. Tanrının fiili iradesi de iki türdür. İrade fiili Tanrı'da ise, bu yaratmayı dile getirir; Tanrı'nın dışında bir şeyle ilgili ise, ahlaki emri ifade eder. Bu nedenle, Bişr'e göre, yaratma Tanrı'nın bir şeyi irade etmesidir. Tanrı'nın kudreti sonsuzdur. Tanrı insanlara verdiğinden daha çoğunu elinde tutar. Dolayısıyla Bişr, "Tanrı insanlar için en iyi olanı yapmıştır" diyenleri kâfir kabul eder. Çünkü bu ifade Tanrı'nın bütün kudretini kullandığı anlamına gelir.

Bişr'e göre Tanrı, ödevlerini yerine getirmeleri için insanlara, peygamberleri aracılığıyla yeterli bağışta bulunmuştur. Tanrı'nın insanlar için yapabileceği her şeyi yapması gerekmez. Onların dini için en iyi olanı yaratması yeterlidir. Tanrı inananların dostudur. Bu dostluğunu vahiy ve lütufla ortaya koymaktadır. Kâfirlerin ise düşmanıdır. Bişr kâfirlerin mümin olmasının olanaksızlığı yolunda görüşler ileri süren tek Mutezile düşünürüdür.

Bişriye Tanrı'nın günahları nasıl cezalandırdığı konusunda da ilginç görüşler ileri sürmüştür. Bişr'e göre insan tövbe ettikten sonra yeniden günah işlerse, önceki fiilden dolayı da cezalandırılır. Bu nedenle bir kâfir iman ettikten sonra günah işlerse, küfründen dolayı da cezalandırılır. Tanrı çocukları cezalandırabilir, bundan dolayı onlara zulmetmiş olmaz. Bir çocuğun dine karşı gelmesi küfür değil, yalandır.

bit, *Phthiraptera* takımından, 3.300'ü aşkın kanatsız, küçük asalak böcek türünün ortak adı. Bitler, ağız parçalarının özelliklerine göre, *Mallophaga* ve *Anoplura* adı iki büyük alttakıma ayrılır. Isırcı bitler(*) olarak

adlandırılan *Mallophaga* alttakımının üyeleri kuşlarda ve çeşitli memelilerde asalak yaşayan telek, tüy, kıl, yapağı, pul ve derinin yumuşak bölümleriyle, ara sıra da kurumuş kan ve doku sıvılarıyla beslenen bitleri kapsar. Emici bitler(*) adıyla bilinen *Anoplura* alttakımının üyeleri, insan da dahil olmak üzere yalnız memelilerde asalak yaşayan ve yalnızca kan emerek beslenen gerçek bitlerdir. Üçüncü alttakım olan *Rhynchophthirina* ise, tek bir cins içinde sınıflandırılan iki türü, Afrika ve Asya fillerinin asalakları olan *Haematomyia elephantis* ile Afrika yaban domuzunun asalakları olan *H. hopkinsi*'yi içerir. Ayrıca, yarımkanatlılar, kınkanatlılar ve eşkenatlılar takımının, hayvanlarda ve bitkilerde asalak yaşayan birçok türüne de bit denir (örn. bitkibitleri, tahtabitleri).

Uzunlukları 0,3-11 mm arasında değişen, renkleri de genellikle kirli beyaz, sarı, kahverengi ve kara olan bitlerin vücudu yassıdır ve baş, göğüs, karın olmak üzere üç bölüme oluşur. Gözler, duyarlar ve ağız parçaları baş bölümünde yer alır. Bazı türlerde göz bulunmaz; bulunanlarda da bu organ yalnızca ışığa ve karanlığa duyarlıdır.

Duyargalar kısa ve üç-beş parçalıdır; bazı türlerin erkeğinde, çiftleşme sırasında dişiye sıkıca kavramaya uyarlantmıştır. Ağız yapısı, bağlı olduğu alttakıma göre değişir. Isırcı bitlerin ağız parçaları ısırma ve çiğnemeye elverişliken, emici ya da gerçek bitlerde deriyi delebilen ve hayvan beslenmezken başın içine çekilebilen üç tane ince ağız parçası bulunur; bu bitler, kanı emmeden önce içine pıhtılaşmayı önleyici özel bir tükürük salgısı karıştırırlar. Göğüs bölümü küçüktür; bu bölümde, bitin konağa sıkıca tutunmasını sağlayan birer tırnak ya da çengelle sonlanan üç çift kısa bacak bulunur. Sekiz-on halkadan oluşan karın bölümü yassı ve yarı saydamdır.

Giysi kıvrımlarında barınan insan vücudı bitinin dışındaki bitlerin tümü, yumurtadan erişkin hale gelinceye değin bütün yaşam çevrimini konağın vücudunda geçirir. Dişiler genellikle erkeklerden daha iridir ve konaktaki dişi bitlerin sayısı çoğu kez erkeklerden daha fazladır; erkeklerin sayıca az olduğu bazı türler döllenmesiz çoğalmayla ürer. Dişi bit, sirke denen yumurtalarını tek tek ya da topaklar halinde genellikle konağın kıl ve tüylerine yapıştırır. Birakılan yumurta sayısı çok fazladır ve kışkırlar elverişli olduğunda üreme hızı çok yüksektir; tek bir dişi sekiz haftada 5 bin yavru üretebilir. Sirkeler bir-iki hafta içinde çatlar. Üç kez deri değiştiren ve basit bir başkalaşma geçirerek her evrede biraz daha irileşip, erişkin biçimine biraz daha yaklaşan nemflerin gelişme süresi türe ve çevre sıcaklığına göre değişir. İnsan biti(*) yumurta evresini 6-14 gün, erişkin duruma gelinceye değin geçirdiği her gelişme evresini de 8-16 gün arasında tamamlar.

Bit türlerinin hemen hepsi belirli türden konakların üzerinde asalak yaşar ve konak türünü çok ender olarak değiştirir. Doğada, konak canlılar arasında bit salgınlarına çok sık rastlanır. Aşırı derecede bitlenen evcil hayvanlar da bu asalaklardan son derece rahatsız olur ve kaşınma ya da sürünme sonucunda derilerinde açılan yaralar hastalık yapıcı mikroorganizmaların bulaşmasına ortam hazırlar. Ayrıca, bir konaktan öbür konağa geçen bitler de çeşitli hastalıkların yayılmasına neden olur; örneğin köpek biti köpek tenyasının arakonağı, fare biti ise farelerden insana bulaşan tifüs etkeninin taşıyıcısıdır.

Evcil hayvanlara dadanan bitlerin büyük

bir bölümü gerçek bitler, bir bölümü de ısırıcı bitlerdir. Kuşların çoğunda, vücudun değişik bölgelerinde yaşamaya uyum sağlamış en az dört ya da beş tür bit aynı anda asalak olarak yaşamını sürdürür (bak. kuş biti).

İnsanda en çok görülen bit türü, genellikle insan biti adıyla bilinen *Pediculus humanus*'tur; bu tür, yaşadığı vücut bölgesine göre baş biti (*P.h. capitis*) ve vücut biti (*P.h. corporis*) ya da *P.h. humanus*) olarak adlandırılan alt türleri ya da çeşitlere ayrılır. Kasık biti(*) ya da kıl biti de (*Phthirus pubis*) insanlarda asalak yaşayan bit türlerindendir. Bit salgınları en çok aşırı kalabalık yerleşmelerde ve temizlik koşullarına yeterince uyulmayan yerlerde görülür. Baş ve vücut biti doğrudan temasla ya da tarak, şapka, giysi, yatak gibi kişisel eşyaların ortaklaşa kullanılmasıyla insandan insana geçer; kasık bitinin bulaşması ise daha çok cinsel ilişkiyle olur. Bitlenme, şiddetli kaşıntı ve derinin tahrişi sonucunda, açılan yaralarla bulaşan ikincil enfeksiyonlara, özellikle çocuklarda impetigo denen iltihaplı deri hastalığına yol açar. Ayrıca vücut biti, tifüs, siper humması, dönüştü humma gibi bulaşıcı hastalıklardan sorumlu olan mikroorganizmaların başlıca taşıyıcısıdır. Bit salgınlarını önlemenin en etkili yolu temizlik koşullarına dikkat etmek, linden gibi böcek ilaçlarıyla bitlerin çoğalmasını denetim altına almak, benzen heksaklorürlü şampuanlar, sabunlar ve vücut losyonlarıyla bulaşmış bitleri temizlemektir; asalığın yayılmasını önlemek için elbise, yatak ve öbür eşyaların da dezenfekte edilmesi gerekir.

bit, ıktıl olarak da bilinir, iletişim ve bilişim kuramlarında, olanaklı iki seçenek arasında yapılan seçime dayalı bilgi birimi. Sayısal (dijital) bilgisayarlarda bu seçim, çoğunlukla ikili sayı sistemindeki 0 ile 1 arasında yapılır. "Bit" terimi *binary digit* (ikili rakam) sözcüklerinden kısaltılarak oluşturulmuştur. Bu terim, ayrıca, bilgisayarda iki seçenek arasındaki seçimin sonucunu saklayabilme yeteneği olan bir bellek birimi için de kullanılır.

Bit-Adini, Mezopotamya'da. Kurkemiş'in güneyinde Orta Fırat'ın iki kıyısında kurulmuş eski bir Arami krallığı. Büyük olasılıkla İÖ 10. yüzyılda kurulan krallık, İÖ 856'da Asur hükümdarı III. Şalmaneser tarafından fethedildi. Başkenti Til Barsib'in (Til Barsip; hugun Tel el-Ahmer) adı daha sonra Kar-Şulmanaşared (Şalmaneser ritmi) biçiminde değiştirildi. Bir Asur eyalet merkezi ve garnizon kenti durumuna gelen kent daha sonra İÖ 611'de Kalde kralı Nabupolassar tarafından ele geçirildi, bu tarihten sonra eski önemini bir daha kazanmadı.

bit-hilani bak. hilani

Bithynia bak. Bitinya

bitlik, BITİ ve BITİÇ olarak da yazılır, yazı, mektup, yazılı padişah fermanı anlamında sözcük.

Orhun Yazıtları'nda geçen bitik sözcüğü, yazılı belge anlamına gelmektedir. 14. yüzyıla değin Osmanlılarda mektup, berat, ferman anlamında kullanılmıştır. Örneğin Orhan Bey'in (hd 1324/26-60) fermanlarında giriş ve bağlama tümcelerinde rastlanır. 15. yüzyılda ise bitik ve ferman, birbirini tamamlayan sözcükler olarak kullanılmıştır. Ferman ve nişan sözcüklerinin yerleşmesinden sonra, 16. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak bitik ortadan kalkmıştır.

Eski Türklerde, bitikçi ya da bitgeci denen yazmanların, yönetimde özel saygınlıkları

vardı. Örneğin Karahanlılarda bitikçi, üst kademede bir kamu görevlisiydi

Bitik Vazosu, 1937'de Bitik Höyüğü'nde bulunan vazo parçası. Höyük Ankara'nın 42 km kuzeybatısında, Ankara-Kızılcahamam karayolunun 3 km kadar batısında, ovanın tam ortasındadır

Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenmekte olan 36,5 cm yüksekliğindeki vazo yaklaşık İÖ 1400'e (Hitit dönemi) tarihlenir. Vazonun önemi, üstünde Hitit metinlerinde anlatılan bazı sahnelerin betimlenmiş olmasından ileri gelir.

Yalnızca karın ve omuz bölümlerinden parçaların ele geçtiği vazo çok renkli astar üstüne kaharırma ve boyalı bezeklerle bezenmiştir. Bezemeler süslü şeritlerle üç yatay kuşağa ayrılmıştır. En alt bölümde insan başları, ortada yiyecek ve içki taşıyan erkekler (bunlar büyük bir olasılıkla kayıp parçaların birinde betimlenmiş bir ziyafet sahnesinin devamıdır), üst bölümdeyse karşılıklı alçak taburelerde oturan bir kadınla erkek betimlemesi yer alır. Soldaki erkek bir eliyle karşısındaki kadının peçesini açmakta, öbür eliyle de içki sunmaktadır. Kadın da sol eliyle içki kabını kavramıştır. Büyük bir olasılıkla bu, en eski "kutsal evlilik" betimlemesidir. Ama ana temanın bu sahne olduğu kesin değildir. Çünkü kadının arkasında ayakta duran ve oturan çifte oranla daha büyük boyutlardaki figürün belden yukarısı yok olmuştur. Vazonun "kutsal evlilik" sahnesi kadar ilginç başka bir yanı da, dönemin mobilyaları, müzik aletleri ve giysileriyle ilgili bilgi vermesidir.

Bitinya, BITHYNIA olarak da yazılır, Anadolu'nun kuzeybatısında antik bölge. Doğuda Paflagonya, güneyde Frigya ve Galatya, batıda Mısyra bölgeleri ve Propontis (Marmara Denizi), kuzeyde ise Pontos Euxinos (Karadeniz) ile çevrilidir. Bugünkü İstanbul ilinin Anadolu yakasını, Kocaeli, Adapazarı ve Bolu illerini, Zonguldak ilinin batı yarısını, Bilecik ve Bursa illerinin kuzey kesimlerini içine alır.

Yerleşim tarihi Neolitik Çağa değin inen bölgeye İÖ 7. yüzyıldan önce yerleşen Trak kökenli ve savaşçı Bitin kabileleri, İÖ 7. yüzyılın sonlarında Lidya, İÖ 545'ten sonra da Pers egemenliğine girmekle birlikte bağımsızlıklarını bir ölçüde korudular. Daha sonraki Makedonya ve Selevkos yönetimlerine de boyun eğmediler ve küçük kabile devletini İÖ 3. yüzyılda güçlü bir Helenistik krallığa dönüştürdüler. Yunan kentleriyle iyi ilişkiler kuran ve ticaretin gelişmesini sağlayan bu krallık İÖ 2. yüzyıl başlarında en parlak dönemini yaşadı. Ama bunu izleyen yüzyıl içinde yetersiz yöneticiler elinde hızla zayıfladı. Krallığını vasiyetle Roma'ya bırakan IV. Nikomedes'in (hd İÖ 94-74) ölümünden sonra, bölge Bithynia-Pontos adlı Roma evaletinin bir parçası durumuna geldi.

Bitinya

W. Shepherd, Historical Atlas, Harper & Row, Publishers (Barnes & Noble Books), New York. © 1964 Barnes & Noble, Inc.

Bitinya'nın başlıca kentleri Prusa (Bursa), Myrleia (Mudanya), Kios (Gemlik), Nikaia (İznik), sonradan Nikomedeia adını alan Astakos (İzmit), Khalkedon (Kadıköy) ve Herakleia Pontika'ydı (Karadeniz Ereğlisi). Bu kentlerden dolayı ticaret ve ulaşım açısından önem taşıyan bölgede öteki önemli gelir kaynakları tarım, kerestecilik, şarapçılık ve mermercilikti.

bitirme, dokumacılıkta, ürünün niteliğini yükseltmek amacıyla uygulanan mekanik ve kimyasal işlemlerin ortak adı. Bitirme işlemleri, boyama öncesi ağartma gibi hazırlık işlemlerini, perdahlama gibi görünümü çekici kılan işlemleri, apreleme gibi yüzeyleri düzeltmeye ve beslemeye yönelik işlemleri ve dayanıklılığı artırıcı işlemleri içerir.

Bitirme işlemi uygulanacak dokumaların önce bir hazırlık işleminden geçirilmesi gerekir. Yeni dokunmuş yünü, kamgarn, reyon (yapay ipek) ve pamuklu kumaşlardaki artık maddeler, düğümler, havlar ve çekilmiş iplikler temizlendikten sonra, delikler, kopuk iplikler, yırtıklar ve eksik atkı ya da çözgü iplikleri elle orulerek onarılır. İplik yapımından ya da ön aprelemeden arta kalan kirler ise çitileyerek yıkama işlemiyle giderilir. Kumaşın doğal rengi ağartma işlemiyle açılır; kimyasal ağartmada genellikle oksijen ya da hidrojen kullanılır. Pamuklu ya da öteki selülozlu lifler çoğunlukla ısıtılmış alkali hidrojen peroksitle işleme sokulur; yününlere ve öteki hayvansal liflere ise kükürt dioksit gibi asit niteliğindeki indirgeyiciler ya da hidrojen peroksit gibi baz niteliğinde yükseltgeyiciler uygulanır. Keten kumaşlar, dokumanın parlaklığını, sağlamlığını ve boyanabilirliğini artırmak için merserizeleme işleminden geçirilir. İplik yapımı ya da dokuma sırasında gerçekleştirilen bu işlemde ürün önce sodyum hidroksit banyosuna daldırılır, ardından asit banyosunda nötrleştirilir. Dokuma ve ilk bitirme işlemleri sırasında kumaşın emdiği nem, çeşitli mekanik yöntemlerle yürütülen kurutma işlemiyle giderilir.

Yünlü, pamuklu, ipek ve yapay ipek kumaşların yumuşaklığını artırmak amacıyla uygulanan havlandırma işleminde, ince fırçalı merdanelerin arasından geçirilen kumaşın kısa ya da bollaşmış iplikleri taranarak kaldırılır, böylece havlı bir yüzey oluşturulur. Daha sonra havlar makaslanarak hepsi aynı boya getirilir, ardından makaslanma sırasında dokumaya düşen iplik parçaları fırçalanarak temizlenir. Dokumalardaki iplik uçlarını ve gereksiz bollukları gidermek için uygulanan işlemlerden biri de yalazlamadır. Bu işlemde, için için yanmasını önlemek üzere önceden ısıtılan dokuma, bir gaz ateşinden ya da ısıtılmış bakır levhaların üzerinden geçirilir. Keten ya da pamuklu kumaşların sağlamlığını ve parlaklığını artırmak için, ıslak bir merdaneye sarılan kumaş, tahta paletlerle dövülür. Dekatirleme, basınç ve ısı uygulayarak yünü ve kamgarn kumaşların parlaklığını ve yumuşaklığını artırmaya yönelik bir işlemdir. ıslak dekatirlemede, kumaş iki merdane arasından geçirilirken üstüne buhar gönderilir.

Pamuklu, keten, ipek ve yapay iplikte dokunmuş kumaşların parlaklığını ve yumuşaklığını artıran kalenderleme işleminde de, merdaneler arasından geçirilen kumaşa basınç ve ısı uygulanır. Göfreme, perdahlama ve parlatma, çeşitli kalenderleme türleridir. Üstü oymalı merdanelerle yürütülen

gofreleme işleminde pamuklu, yapay ipek ve bazı sentetik kumaşların yüzeyine kabartma desenler çıkarılır. Perdahlama ince patiska gibi dokumalara parlak bir görünüm kazandırır. Bu işlemde, yüzeyine zambak, reçine ya da kola sıvıyan dokumalar sıcak merdanelerin arasından geçirilir. Keten kumaşlar perdahlandığında son derece sertleştiğinden, bu kumaşlara daha çok parlatma işlemi uygulanır. Bu yöntemde kumaş önce merserize işleminden geçirilir, ardından sürtünmeli merdanelerin arasına yedirilir.

Kumaşların akıcı, kaygan ve dökümlü olmasını sağlayan öteki bitirme işlemleri apreleme, doldurma, dövme ve yumuşatmadır. Kola, jelatin, zambak, kazein ya da kille yapılan apreleme, kumaşa tokluk ve parlaklık kazandırır. İpeklili kumaşlara uygulanan doldurma işleminde ise, ürüne metal tuzları yedirilerek tok ve ağır olması sağlanır. Yünlü kumaşlara tokluk ve ağırlık kazandırılan dövme ya da keçeleştirme işleminde, su buharı, ısı, basınç ve sıkıştırma ile kumaşın yüzde 25 oranında çekmesi sağlanır. Dokumaların yumuşaklığı ise, dekstrin, gliserin, sülfölu yağlar, sülfatlanmış donyağı ve sülfatlanmış alkolle artırılır.

bitirme, metalurjide, malzemelerin yüzey özelliklerini geliştirmek amacıyla uygulanan mekanik ve kimyasal işlemlerin ortak adı. Bitirme işlemleri, malzemelerin oksitlenme, yenim, mekanik aşınma ya da biçim bozulması gibi etkenlere karşı dayanıklılığını artırmak; yansıtabilirlik, elektriksel iletkenlik ya da yalıtımlık gibi özel yüzey özelliklerini geliştirmek ya da onları özel biçimde bezemek amacıyla yapılır.

Bitirme işlemlerinin ilki temizlemedir. Bu işlemle malzemenin üzerindeki kir, yağ, kimyasal madde, talaş, çapak gibi artıklar yok edilir. Kimyasal temizleme yönteminde, asit, alkali, emülsiyonlaştırıcı ya da çözücü nitelikte çeşitli kimyasal maddelerden yararlanılır. Çok eski dönemlerden beri kullanılmakta olan mekanik temizleme yöntemleri ise, yüzeylere küçük metal parçacıklar püskürtmek ya da malzemeyi odun talaşı, kerpiç parçacıkları ya da cam bilyalarla birlikte tamburlarda çevirme biçimindedir. Öteki temizleme işlemlerinde ise, yalazlamanın yanı sıra sesüstü dalga (ultrasonik) ve elektrik tekniklerinden yararlanılır.

Mekanik bitirme işlemleri iki ana gruba ayrılır. Birincisi, malzemenin yüzeyindeki pürüzleri yok etmeye ve düzgün bir yüzey elde etmeye yönelik parlatma, perdahlama, fırçalama ve fiçilama işlemleridir. En eski yöntemlerden biri olan parlatmada, üstü süngertaşı, kırmızı alüminyum oksit, zımpara gibi ince aşındırıcılarla kaplı fırçalar ya da kayışlardan yararlanılır. Perdahlama(*) çoğunlukla, malzemeye güçlü bir parlaklık kazandırmaya yönelik herhangi bir işlemden sonra uygulanan ikinci bir bitirme işlemidir. Bu işlemde, parlatmada kullanılanlardan daha ince aşındırıcılardan ve daha esnek çarklardan yararlanılır. Tel ya da metal olmayan fırçalarla yürütülen fırçalama işlemi ise, parlatma ve perdahlamayla elde edildenden daha mat bezenmiş yüzeyler oluşturmaya yöneliktir. Fiçilama işleminde malzeme, çeşitli bitirici maddelerle birlikte bir fiçi içinde sürekli olarak döndürülür ya da sallanır. Aşındırıcı ya da parlatıcı fiçilama işlemleri, kuru ya da yaş tekniklerle gerçekleştirilir.

Mekanik bitirme işlemlerinin ikinci ana grubu, metallerin yüzey dokularını biçimlendirmeye yönelik püskürtme, dövme ve

kabartma işlemlerinden oluşur. Püskürtmede, metal parçacıkları, kum ya da başka sert aşındırıcılar çok yüksek hızlarda metal yüzeylerine fırlatılarak, ince çentiklerden oluşan bir yüzey dokusu elde edilir. Elle ya da mekanik olarak yürütülen dövmeyle de daha kaba çentikli bir yüzey oluşturulur. Kabartma işleminde(*) ise, metal yüzeyler, bezeme amacıyla özel bir modele göre kalıplanmış merdanelerin arasından geçirilir.

Kimyasal bitirme işlemleri, kimyasal ya da elektrokimyasal etkiyle malzemenin yüzey katmanının yapısını değiştirmeye yöneliktir. Elektrik akımı kullanmaksızın kimyasal tepkimelere dayalı olarak gerçekleştirilen işlemler, fosfat, kromat ve oksit kaplamadır. Fosfat kaplama demir, çelik, çinko ve alüminyum; kromat kaplama çinko, alüminyum ve magnezyuma; oksit kaplama ise yalnızca çelik, bakır ve bakır alaşımlarına uygulanır. Anotlama(*) işleminde, elektroliz yoluyla alüminyum ve magnezyum kaplanır. Bu işlemde, üstü kaplanacak malzeme elektroliz kabının anotuna yerleştirilir ve elektrolit olarak sülfürik asit ya da fosforik asit kullanılır.

Metal yüzeylerin, farklı türden metallerle kaplanmasına yönelik olarak uygulanan temel bitirme işlemleri, çelik yüzeylerin elektrik akımı yoluyla nikel, krom, çinko, kalay, kadmiyum, bakır ve piriçle kaplandığı elektrikli kaplama(*); çeşitli metal yüzeylerin kimyasal yöntemlerle ve amonyaklı çözeltiler kullanılarak nikel, kobalt ya da kalay fosfatlarıyla kaplandığı elektriksiz kaplama(*); demir ve çelik yüzeylerin sıcak daldırma(*) ya da elektroliz yöntemiyle çinko ile kaplandığı galvanizleme(*); çelik sacların kalaylanması (bak. tenek) ve ince çelik şeritlerin kurşun ve kalayla kaplanması (bak. kurşunlu tenek). Porselen emayeletme(*) ise, metal yüzeylerine uygulanan temel organik bitirme işlemidir. Ayrıca bak. gazlı kaplama; metal püskürtme; vakumlu kaplama; yüzey sertleştirme.

Bitis, zehirli engerekleri içeren *Viperidae* familyasından yılan cinsi. Şişen engerekler (örn. *Bitis arietans*). Gabon engereği(*) (*B. gabonica*) ve gergedan engereği(*) (*B. nasicornis*) türleri bu cins içinde sınıflandırılır. Ayrıca bak. engerek.

bitiş, İtalyanca CADENZA. KADANS olarak da bilinir, besteyi oluşturan bölümlerden birinin bitiminde ya da bitimine yakın yerinde eşliksiz olarak (solo) çalınan, cesur ve ustaca seslendirmeye olanak veren (*bravura*) parça. Özellikle virtüözlük gerektiren konçerto sololarında doruğa yükseliş sağlar. 19. yüzyılın ortalarına değin yorumcular bestecinin kompozisyonunda bu amaç için bıraktığı boşluklarda doğaçlama yaparlardı. Bitiş, yorumcunun yalnızca çalma ustalığını gösterdiği bir bölüm değildi; aynı zamanda anında yaratma yeteneğiyle imgelem gücünü de sergilerdi. Çağdaş yorumcular ise klasik konçertolar için bile notaya geçirilmiş bitiş parçaları kullanırlar. Çağdaş konçertolardaki bitişleri ise genellikle besteci kendi yazar. Ayrıca bak. doğaçlama.

bitişim, dilbilimde sözcüklerin, her biri yalnızca tek bir dilbilgisi kategorisini gösteren bir dizi anlambiriminden (sözlükbirim ya da biçimbirim) oluşması. Bitişim kavramı, dillerin türsel sınıflandırmasında kullanılır. Bu türe giren dillerde dilbilgisi bağlantıları, işteşlik, yetenek, olumsuzluk, kişi, zaman gibi değişik işlevleri bulunan eklerin köke katılmasıyla ya da bitiştirilmesiyle gösterilir.

Türkçe, Fince ve Japonca bitişimli diller (bağlantılı diller ya da bitişken diller) öbeği-

ne girer. Altay dillerinde ve bu arada Türkçede dilbilgisi bağlantıları, eklerin ad ve eylem köklerine getirilmesiyle belirtilir. Örneğin Türkçedeki "ev-ler-den" sözcüğü, "ev-" gövdesine her biri bir dilbilgisi kategorisini gösteren iki anlambirimin (monem) eklenmesiyle oluşmuştur; bu iki anlambirimin her ikisi de sözlüğü değil de dilbilgisini ilgilendirdiği için biçimbirim (morform) diye adlandırılır. "Döndüler" dizimi "dön-" köküne, geçmiş belirtir "dün-" eki ile "-ler" çoğul ekinin getirilmesiyle oluşturulmuştur. Gene Türkçedeki "görüşürdüm" sözcüğü, "gör-" eylem köküne işteşlik ("ş"), ettirgenlik ("tür-"), edilgenlik ("l-"), olumsuzluk ("me-"), belirsiz geçmiş zaman ("miş-"), hikâye ("ti-"), çoğul kişi ("ler-") eklerinin getirilmesiyle oluşturulmuştur. Bir başka örnek de "işlev" gövdesine getirilen eklerle verilebilir: "işlev-sel-ci-lik". Öte yandan Kuzey Amerika Yerli dillerinden Şinuk dilinin bir lehçesi olan Vişram dilindeki *açım-lu-da* ("onu sana verecek") sözcüğü şu öğelerden oluşur: *a-* "gelecek zaman", *-ç-* "o", *-i-* "onu", *-m-* "sen", *-l-* "a", *-ud-* "ver", *-a* "gelecek zaman".

Bitişimli diller, bir sözcük ögesinin birden fazla dilbilgisi kategorisini gösterebildiği bükünlü dillerden (bak. hükün) ve her sözcüğün yalnızca tek bir sözcük ögesinden oluştuğu ayrışkan dillerden(*) ayrılır. Çoğu dil bu üç türün karışımıdır.

bitişme kuramı, psikolojide, uyaran ile yanıt (tepki) arasındaki çağrışım için gerekli tek koşulun, ikisi arasında zaman olarak yakın bir ilişki bulunması olduğunu vurgulayan öğrenme kuramı. Bitişme kuramına göre, koşullu uyaran ile yanıt aynı anda ortaya çıktığı sürece, pekiştirmeye bağlı olmaksızın öğrenme gerçekleşecektir. Kuram, John Watson ve E. R. Guthrie adlı psikologlarca savunulmuştur.

bitki, fotosentezle beslenme, embriyon dokularının bireyin bütün yaşamı boyunca etkinliğini sürdürdüğü sınırsız büyüme özelliği, hücre çeperlerinin selülozlu ve görece sert oluşu, yer değiştirmeyi sağlayacak organların yokluğu nedeniyle yaşamını bulduğu yere bağlı olarak sürdürme, duyu ve sinir sistemlerinin bulunmaması gibi temel özelliklerle tanımlanan canlıların ortak adı.

Tüm bitkileri kapsayan ya da bitki olmayan canlıları dışı bırakan tam bir bitki tanımı bugüne değin yapılamamıştır. Örneğin, yeşil olmayan ve besinini fotosentezle üretmeyip başka bitkiler üzerinde usalak yaşayan ya da ölü organik maddelerden beslenen (çürükçül) pek çok bitki olduğu gibi, kısıtlı bir hareket yeteneği olan bitkiler de vardır. Özellikle, evrimin alt basamaklarındaki ilkel ve basit canlılarda bitkiler ile hayvanlar arasındaki ayırı iyice belirsizleşir. Örneğin *Euglena* gibi bazı tekhücreliler hem fotosentez yapabilir, hem yüzebilir, hem de besin parçacıklarını yutabilir. Pek çok hayvan, yer değiştirme yeteneğinin olmaması (örn. süngerler) ya da bitkilerinkini andıran gelişme biçimleriyle (örn. bazı mercanlar ve yosunhayvanları) bitkilere benzer özellikler taşırsa da, bu hayvanlarda genel olarak bitkilerin öbür tanıtıcı ve ayırt edici özelliklerine rastlanmaz.

Bitki hücresinin hayvan hücresinden ayrıran en temel özellik, büyük ölçüde selülozdan oluşmuş sertçe bir dış zarın ve plastitlerin (özellikle klorofil taneciklerinin) bulunmasıdır (bak. hücre). Bitki dokuları iki büyük gruba ayrılır; bitkinin bütün yaşamı boyunca yeni hücreler oluşturan sürgendoku ve hücre bölünmesinin az olduğu ya da hiç olmadığı gelişmişdoku. Gelişmişdoku, koruyucudokuyu (üstderi ve periderm), ile-

timdokuyu (odundoku ve soymukdokuyu) ve temeldokuyu (özekdoku, destekdoku) kapsar (*bak. doku; gelişme*).

Tohumlu bitkilerin başlıca organları kök, gövde, yaprak ve çiçektir. Bitkiyi toprağa bağlayan ve bitkinin dik durmasını sağlayan kök, ayrıca topraktan su, mineraller ve öbür besin maddelerini alır; havuç, pancar gibi bitkilerin kökleri ise besin depolama görevini yapar. Gövde, yaprak, çiçek ve meyveleri taşır. Bitkinin temel yaşam süreci olan fotosentez(*) yapraklarda gerçekleşir. Çiçek üreme organlarını içerir; döllenme sonucunda çiçekteki yumurtalık gelişir ve meyveye döner. Eğreltiotları ile yaprak Yosunlarında da kök, gövde ve yaprak vardır; oysa mantar gibi bazı bitki benzeri basit yapılu canlılarda gerçek kök, gövde ve yaprak bulunmaz.

Bitkilerde, eşeyli ve eşeysiz olmak üzere iki tip üreme söz konusudur. Eşeysiz üreme hücre bölünmesi, sporların dağılması ya da ana bitkiden ayrılan bir bölümün gelişmesiyle olur. Eşeyli üreme basit yapılu bitkilerde hareketli spermalarla, üstün yapılu bitkilerde ise genellikle çiçektozu taneleriyle taşınan hareketsiz spermalarla gerçekleşir (*bak. üreme*).

Bahçecilikte pek çok bitki, yumru ve kormuslarından çoğaltılarak, ana bitkiden ayrılmış yaprak ya da gövde parçalarından çelikleme yaparak ya da doğrudan doğruya ana bitkinin gövde ve dallarını daldırarak insan eliyle eşeysiz olarak üretilir. Kök benzeri etli toprakaltı organları olan yumru ve kormuslar olgunlaştığında parçalara ayrılır ve bu parçalar nemli ortamlarda köklenir. Daldırma(*) işleminde, bitkinin gövdesine çentikler atılır ve nemli turbalık yosunuyla örtülerek bekletilir; köklenme görüldüğünde, çentik noktasının tam altından kesilen gövde saksıya dikilir. Süs bitkileri ise genellikle çelikleme(*) yöntemiyle üretilir; ana bitkiden kesilip alınan ve çelik adı verilen gövde parçaları suda köklenmeye bırakılır ve köklenmeyi çabuklaştırmak için bazen suya büyüme hormonları katılır. Bazen de gövde ve yaprak çelikleri (örn. afrikamenekşesi ve bazı begonya türleri) kum, turbalık yosunu ve vermikülit gibi nemli saksı ortamında köklendirilir.

Tekhücreliler, bakteriler, algler, civıkman-tarlar ve mantarlar gibi, sınıflandırmada güçlük çıkaran basit yapılu canlıları, gele-neksel bitki ve hayvan âlemlerinin dışında tutan ve bu canlılara ayrı âlemler içinde yer veren sınıflandırma sistemleri geliştirilmiştir. Bu düzenlemeye göre bitkiler âlemi iki büyük bölüme (ya da filuma) ayrılır: Karayosunları(*) olarak adlandırılan *Bryophyta* ve damarlı bitkiler(*) adıyla bilinen *Tracheophyta*. Karayosunları, yaprak-yosunları(*) ve ciğerotlarını(*) kapsar. Damarlı bitkiler ise dört altbölüme (ya da sınıfa) ayrılır: *Psilopsida*(*), *Lycopsida*(*), *Sphenopsida*(*) ve eğreltiotlarını(*), açıktohumluları(*), kapalıtohumluları(*) içeren *Pteropsida*(*)).

bitki coğrafyası bölgeleri, bitki coğrafyacılarının, kendine özgü ve ayırt edici bitki örtüsüne dayanarak tanımladıkları altı yeryüzü bölgesi: Kuzey bölgesi (Kuzey Amerika, Avrupa, Kuzey Afrika, Kuzey ve Orta Asya), Paleotropik (Afrika, Hindistan-Malezya ve Polinezya altbölgeleri) ve Neotropik bölgeler (Güney ve Orta Amerika), Güney Afrika, Avustralya ve Antarktika bölgeleri. Hayvan coğrafyası bölgeleriyle(*) birlikte biyocoğrafya bölgelerini oluştururlar. *Ayrıca bak. biyocoğrafya (harita)*.

Avustralya bölgesi ile Neotropik bölgenin Güney Amerika bölümü, başlangıçtaki bitki örtüsünü olduğu gibi koruyan en kapalı

bölgelerdir. Her iki bölgede de, yalnızca bu alanlara özgü olan çok sayıda eşsiz bitki türü bulunur. Bazı bitki coğrafyacıları, ilginç bitki örtüsü nedeniyle Madagaskar'ı da ayrı bir bölge olarak kabul ederler. 1.500'ü aşkın cinsten oluşmuş zengin bir bitki örtüsünü içeren ve bu cinslerden 30'una dünyanın başka hiçbir yerinde rastlanmayan Kap yöresi de, Güney Afrika bölgesi içinde ayrı bir birim olarak değerlendirilir.

bitki ıslahı, insanlara daha yararlı bitkiler üretmek amacıyla, genetik ilkelerinin tarım ve bahçecilik alanında uygulanması. Bitki ıslahı, ekonomik değeri olan tarım ve sanayi bitkileri ya da yaşanan çevrenin güzelleşmesine katkıda bulunan süs bitkileri arasından en uygunlarının insan eliyle seçilmesi, insanın denetimi altında üretilmesi ve ortaya çıkan yeni kuşaklardan istenen nitelikte olanların ayıklanması yoluyla yapılır. Kuşaklar boyunca yinelenen bu işlemler, bir bitki topluluğunun genetik yapısını değiştirebilir.

Bitki ıslahının bilimsel yöntemleri her ne kadar 20. yüzyıl ürünüyse de, tarımın başlangıcından hemen sonra üstün nitelikli bitkileri ayırpı yeni ürünün ekiminde bu bitkilerin tohumlarını kullanan ilk insanlar bitki ıslahının öncüleri olmuş ve birçok bitkinin evrimsel gelişmesini hızlandırmıştır.

"Bitki ıslahı" terimi 1900'lerden sonra yaygınlaştı ve 20. yüzyıl ortalarında artık uzmanlar eliyle yürütülen tarla ve bahçe bitkilerinin ıslahı standartlaştırıldı. Süs bitkilerinin ıslahında ise, özellikle amatörlerin uğraşları sonucunda gül, nergis, afrikamenekşesi gibi pek çok çiçeğin binlerce yeni çeşidi geliştirildi.

Bir bitki ıslah projesinin genel amacı, aranan birçok özelliği bir arada bulunduran, örneğin çabuk büyüyen, daha nitelikli, daha yüksek verimli, hastalıklara, asalaklara, kavurucu sıcaklara ve dona dayanıklı, boyutları, biçimi ve olgunlaşma zamanı en uygun olan ve çevre koşullarına kolayca uyum sağlayan ideal bitkiyi yetiştirmektir. Ayrıca makineli tarıma uygun ürün çeşitlerinin geliştirilmesi de bitki ıslahının temel amaçlarından biri olmuştur; çünkü bir tarım bitkisinin bütün bireylerinin çimlenme zamanı, büyüme oranı, meyve büyüklüğü gibi özelliklerinin benzer olması, makineli tarımın yapıldığı alanlarda işlemleri kolaylaştırır. Bitkilerin besleyici özellikleri de gene ıslah yoluyla artırılabilir; örneğin, bu yolla lizin (temel aminoasit) oranı yüksek mısır çeşitleri üretilebilmektedir. Süs bitkilerinin ıslahında ise bitkilerin çiçeklenme süresinin uzatılması, niteliklerinin ve estetik görünüşünün artırılması gibi amaçlar güdülür.

Bitki ıslahı programlarının başarıya ulaşması, her şeyden önce bitkinin üreme biçiminin tam olarak anlaşılmasına bağlıdır. Bitkilerde eşeysiz (yumru, soğan gibi küçük bölümlerinin büyüüp gelişmesiyle) ve eşeyli (çiçek ve tohumlarla) olmak üzere iki üreme biçimi görülür. Doğal koşullarda eşeyli üremeye yavaş ve geç yayılan bitkilerin çoğalması çelikleme ve aşılama yoluyla hızlandırılabilir.

Eşeyli üreyen bitkilerde, çiçektozlarının aynı bitkinin bir çiçeğinden öbür çiçeğine iletildiği kendi kendine tozlaşma ve ayrı bitkilerin çiçekleri arasında gerçekleşen çapraz tozlaşma gibi değişik tozlaşma biçimleri vardır. Buğday, arpa, pirinç gibi bazı önemli kültür bitkilerinde genellikle kendi kendine tozlaşma, mısır gibi bazı bitkilerde ise çapraz tozlaşma görülür.

Denetimli bitki ıslahında, bir erkekorgan-dan alınan çiçektozlarının, başka çiçektozla-

nyla bulaşması önlenmiş bir dışıorganın tepeciğine ulaşması sağlanır. Erkekorgan ile dışıorgan aynı çiçekte bulunuyorsa, çiçek-tozları çevreye yayılmadan önce, dışı olarak seçilmiş çiçekten erkekorganın çiçektozlarını taşıdığı bölüm (başçık) ayrılmalı, ayrıca çiçek "yabancı" çiçektozlarından korunmalıdır. En yaygın koruma yöntemi, çiçekleri plastik ya da kâğıt torbalarla örtmektir. Çiçeğin dışıorganının tepeciği çiçektozunu alabilir duruma geldiğinde, seçilen erkekorgan-dan alınan çiçektozu dışıorgana iletilir. Erkek ve dişi çiçekleri ayrı olan bitkilerde, örneğin mısırdaki denetimli ıslah çok daha kolaydır.

Toplu seçim, saf soy seçimi, melezleme, melez ve yapay çeşitlerin geliştirilmesi gibi ıslah yöntemleri içinde, uygulanması en kolay ve maliyeti en düşük olan yöntem toplu seçimdir. Bu yöntem, istenen özellikleri taşıyan bitkilerden toplanmış tohumların karıştırılarak ekilmesi ve alınan üründen art arda yeni kuşaklar yetiştirilmesine dayanır; her yeni kuşağın bireyleri tek tek karşılaşıp azınlık olanlar yok edilir, geriye kalanların tohumları toplanır. Saf soy seçimi ise kendini döleyen türlerin ıslahında başarıyla uygulanmış ve iyi sonuçlar vermiştir. Bununla birlikte, seçimle elde edilebilecek en iyi çeşitlere ulaşıldıktan sonra, bitkinin niteliklerini daha da artırmak için saf soylar arasından melezleme yöntemine başvurulur. *Ayrıca bak. melez*.

bitki katranı *bak. ağaç katranı*

bitki virüsleri, çeşitli bitki hastalıklarından sorumlu olan, özellikle tarım ve süs bitkilerine zarar vererek büyük ekonomik kayıplara yol açabilen virüs türleri. Bitki virüslerinin çoğu çomak biçimindedir ve bitki dokularından kolayca özütlenip kristalleştirilebilir. Bu virüslerin büyük bir bölümünde, hayvan virüslerindeki yağlı zar bulunmaz ve hepsi ribonükleik asit (RNA) içerir. Bitki virüsleri, daha çok bitki öz suyuna dadanan böceklerin, özellikle de yaprakbitlerinin ısıngıyla bitkiden bitkiye taşınır. Bu hastalık yapıcı mikroorganizmaların bulaşmasını kolaylaştıran etkenlerden biri de bitki dokularındaki çizik ve yaralardır; örneğin en iyi incelenmiş virüslerden biri olan tütün mozaik virüsü, öz suyla birlikte çiziklerden dokuya sızarak bulaşır. Virüs hastalıklarının başlıca belirtileri renk değişikliği, bodurlaşma ve doku bozukluklarıdır.

bitkibilim *bak. botanik*

bitkibiti, eşkanatlılar (*Homoptera*) takımından, bitki öz suyuyla beslenen birçok böceğin ortak adı. Orman, tarım ve süs bitkilerinin öz suyunu emerek gelişme bozukluklarına ve bitki ölümüne, ayrıca önemli virüs ve bakteri salgılarına yol açan bitkibitlerinin başlıcaları yaprakbiti(*), kabuklubit(*) ve unlubit(*)).

bitkisel plankton, FITOPLANKTON ya da PLANKTON BITKİLER olarak da bilinir, su akıntılarıyla sürüklenen çok küçük canlıların oluşturduğu, serbestçe yüzebilen bitki topluluğu. Tıpkı kara bitkileri gibi plankton bitkiler de karbon dioksit alıp, oksijen verir ve mineralleri hayvanların yararlanabileceği biçime dönüştürür. Tatlı sularda yaşayan bitkisel planktonlarda yeşil alglerin baskın olması göl ve havuz sularının rengini yeşile boyar, mavi-yeşil algler ise içme suyunun tadını değiştirebilir.

Okyanuslarda yaşayan bitkisel planktonlar, dolaylı ya da dolaysız olarak bütün

deniz canlılarının temel besin kaynağıdır. Diatomeler, dinoflagellatlar ve kokolitler gibi silisli yapılarla birleşerek koloniler oluşturan bitkisel planktonların miktarı mevsimsel olarak değişir; ışık ve sıcaklık koşullarının elverişli olması, minerallerin bolluğu nedeniyle bahar ve güz aylarında bitkisel planktonlarda büyük artış görülür.

Bitlis, Doğu Anadolu Bölgesi'nde il ve il merkezi kent. Yüzölçümü 6.707 km² olan Bitlis ili kuzeyde Muş, kuzeydoğuda Ağrı ve Van illeri, doğuda Van Gölü, güneydoğuda gene Van, güneyde Siirt, batıda da Batman illeriyle çevrilidir. Güneybatı kesimindeki küçük bazı toprakları Güneydoğu Anadolu Bölgesi sınırları içine taşar.

Doğal yapı. Genellikle 1.500 m'den daha yüksek olan il toprakları çok engebeli ve dağlıktır. Kuzeydoğu kesimde 4.058 m'ye ulaşan Süphan Dağı(*) Türkiye'nin en yüksek dağlarından biridir. Çıkardığı lavlarla Van Gölünün oluşmasını sağlayan Nemrut Dağı(*) (Sivritepe'de 2.935 m) da Süphan Dağı gibi sönmüş bir yanardağdır. Batı kesimi doruğu il sınırları dışında kalan Sason Dağları engebelenendir. Güneydoğu kesimde oldukça yüksek bir dağlık alan yer alır. Türkiye'de yüzeye çıkmış en büyük masiflerden biri olan bu dağlık alan eski bir kütedir. Bu alandaki başlıca yükseltiler Ziyarettepe (3.002 m) ile Gözeli Dağıdır. (Avaherhan Tepesinde 3.103 m). Plato ve ova denebilecek düzlüklere pek az rastlanan ilde yazın çayırarla kaplanan bazı sulak yaylalar vardır. Başlıca düzlükler Van Gölü kıyısındaki dar alanlar ile Rahva Düzüdüdür.

Bitlis, akarsu ve göl açısından çok zengin bir ildir. Bu topraklardan kaynaklanan sular Basra Körfezine ve Van Gölüne ulaşır. Dicle Irmağının kollarından Garzan (Yanarsu) Çayı başlangıç kollarını batı kesimden alır. Güney kesimden doğan Bitlis Çayı ile güneydoğu kesimden Doğan Hızan Çayı il sınırları dışında aynı ırmağın kollarından Botan Çayına (Uluçay) katılır. Murat Irmağının kollarından biri olan Karasu da ilin batı kesiminden kaynaklanır. Bazı küçük akarsular da kapalı bir havza oluşturan Van Gölüne dökülür. Bunlardan başlıcaları Kurmac Suyu (Yeniköprü Çayı) ile Güzel-dere'dir. Bitlis ilinde birçok göl vardır. Bunlardan en önemlileri bazı kaynaklarda Sodalı Göl olarak geçen Arın Gölü (13 km²), Nemrut Gölü (bak. Nemrut Dağı) ve Nazık Gölü'dür(*).

Ekonomi. 1985'te faal nüfusunun yüzde 80'i tarımda çalışan ilde gayri safi hasılanın yaklaşık yüzde 40'ı bu sektörden sağlanıyordu.

Tarımın asıl gelişmiş olan kolu hayvancılıktır. Hem ilin toprak ve iklim yapısının elverişliliği, hem de tarihsel ve sosyoekonomik özelliklerin etkisiyle hayvancılık yöre halkının başlıca geçim kaynağıdır. Daha çok göçebe aşiretlerce yapılmakla birlikte, yerleşik köylüler de ek bir gelir kaynağı olarak hayvan besler. Yılın önemli bir bölümünü Bitlis'teki yaylalarda geçiren aşiretler, kışları daha güneye inerler. Aşiretlerde küçükbaş hayvan, en çok da koyun beslenir. Kıl keçisi yetiştiriciliği sınırlıdır. Koyunun etinden ve sütünden yararlanılır. Kıl keçisi yetiştiriciliği ise daha çok, çadır dokumasında kullanılan kıl elde etmek amacıyla yapılır. İlin koyun varlığı kadar tulumpeyniri, yün, kıl, yapağı, deri gibi hayvansal ürünleri de önemlidir.

Bitkisel üretim fazla gelişmemiştir; geçimlik düzeyde yapılır. Toprakların ekime elverişli olmamasının yanı sıra iklim koşulları

nın sertliği de ürün çeşitlenmesini azaltır ve verimi düşürür. En çok buğday, patates, şeker pancarı ve yem bitkileri ekilir. Tütün ve ceviz ilin başlıca ticari ürünleridir. Bitlis tütün, hiçbir katkı maddesine gerek göstermeden, kendiliğinden yanma özelliği ile ünlüdür. Sert bir içimi olan Bitlis tütününün, orta boyda, geniş, rengi sarı ile açık sarı arasında değişen, parlak yaprakları vardır. İlde Tekel'in kurduğu ve 1980'lerin ortalarında yabancı sermayenin de ortak olduğu sigara fabrikasının Virginia tipi tütün işlemeye ağırlık vermesi nedeniyle Bitlis tütününü üretimi iyice azalmış durumdadır. Ceviz, Bitlis'in hemen her yerinde yetiştirilir. Kalitesi nedeniyle yurt çapında ün yapmıştır; kerestesi de değerlendirilir.

İlin tarımsal üretiminin önemli bir birikime yol açabilecek nicelik ve nitelikte olmayışı, doğal kaynakların bulunmayışı ve pazar ilişkilerinin zayıflığı gibi nedenler, sanayinin gelişmesini engellemiştir. 1968'de Bitlis'in kalkınmada öncelikli iller kapsamına alınması da yatırımları canlandıramamıştır. Mevcut sanayi kuruluşlarının çoğu kamu sektörüne aittir ve yetiştirilen tarım ürünlerinin işlenmesine dayanan tesislerdir. İldeki sanayi kuruluşları un, süt ürünleri, sigara ve yem fabrikaları ile et kombinasıdır. Tatvan'da küçük bir tersane vardır. Gıda, metal eşya, dokuma ve orman ürünleri işleyen küçük işyerleri de Merkez ilçe ve Tatvan'da yoğunlaşmıştır. Önceleri son derece zayıf olan ticari ilişkiler, 1950'lerde karayolu şebekesinin gelişmesi ve 1964'te Tatvan'a demiryolunun ulaşmasıyla biraz canlanmıştır. Ticarete konu olan ana ürünler canlı hayvan, hayvan ürünleri, sigara ve ceviz kerestesidir. En yoğun ticari ilişki Gaziantep ve İstanbul'dadır. Önemli bir ulaşım ve ticaret merkezi haline gelen Tatvan, ilin en büyük kentidir.

Tarih. Bitlis yöresinin tarihine ilişkin fazla bilgi yoktur. Buradaki ilk yerleşmelerin İÖ 1000'lerde Urartularla başladığı sanılmaktadır. İÖ 6. yüzyılda bütün Doğu Anadolu gibi Bitlis de Pers egemenliğine girdi. Büyük İskender'in İÖ 331'de Pers egemenliğine son vermesinden sonra Bitlis, önce Makedonya Krallığı'na, sonra da Selevkos Krallığı'na bağlandı. Sasanilerle Romalılar arasında sık sık el değiştiren Bitlis 395'ten sonra Doğu Roma İmparatorluğu sınırları içinde kalmakla birlikte, asıl güç yerel beylerin elindeydi. 641'de Bitlis'i Araplar aldı. İki yüz yıl kadar süren Arap egemenliği sırasında yöre Bizanslılar ile Araplar

arasında birkaç kez el değiştirdi; daha sonra Mervanilerin topraklarına katıldı. 1085'te Dılmaçoğulları'nın, daha sonra Sökmenlilerin, ardından da Eyyubilerin eline geçti. Bundan sonra Bitlis yöresinde Şerefhanlar etkili oldu. 1243'te İlhanlılara, 1394'te Timur'a, 1405'te de Karakoyunlulara bağlanan Şerefhanlar, 1467'de Akkoyunlular ta-

Bitlis'ten bir görünüm
ABC Ajansı

rafından Bitlis'ten sürüldülerse de 1495'te yeniden geri döndüler. 1507'de Safevi egemenliğine giren yöre, 1514'te Osmanlı egemenliğine geçti ve merkezden atanan beylerce yönetilmeye başladı. 1879'da vilayet haline getirilen Bitlis'i I. Dünya Savaşı sırasında 1 Mart 1916'da Ruslar işgal etti. Rus işgali 8 Ağustos 1916'ya değin sürdü. Cumhuriyet döneminde vilayet (il) yapılan Bitlis, 1929'da ilçe olarak Muş'a bağlandıysa da, 1936'da yeniden il oldu.

Kentin yapısı ve tarihsel yapılar. Kurtuluş tarihi bilinmeyen kent Bizans döneminde Ballaison adıyla anılıyordu. Osmanlı döneminde kent ile çevresinde yaşayan halkın çoğu Kürtler, Ermeniler ve Süryanilerden oluşuyordu. Dılmaçoğullarının bazı yapılar kazandırdığı kent Şerefhanlar döneminde gelişti. 19. yüzyıl sonlarında nüfusu 30 bine yaklaşan kentte öğretmen okulu, sivil ve askeri liselerle bir Amerikan koleji vardı. Osmanlı dönemi sonlarında göçler ve savaştan büyük ölçüde zarar gördü.

Bitlis kenti, Bitlis Çayının Diyarbakır Havzasına inmeden önce Güneydoğu Toroslar'da açtığı derin bir vadide kurulmuştur. Diyarbakır, Batman ve Siirt bağlantılı karayolu Bitlis'ten geçip Tatvan üzerinden Van'a ulaşır. Geçmişte Anadolu'nun çeşitli

Bitlis ili
Ana Yayıncılık Ağırları

bölgelerini birbirine bağlayan ticaret yolları ve aşiretlerin göç yolları üzerinde olması nedeniyle, daha canlı bir yapısı vardı. Ama sonradan, Tatvan'ın bir kavşak noktası haline gelmesiyle sönükleşti. Kentin karayoluyla Ankara'ya uzaklığı 1.106 km'dir. Başlıca sağlık kuruluşu Bitlis Devlet Hastanesi'dir.

Başlıca tarihsel yapı söylenceye göre Büyük İskender'in komutanlarından birinin yaptırdığı, günümüzde büyük bölümü yıkıntı halinde olan Bitlis Kalesi'dir. 1150 yapımı, Anadolu Türk mimarisinin en eski örneklerinden biri olan Bitlis Ulucamisi ile 1528-29'da IV. Şerehan'ın yaptırdığı Şerefiye Külliyesi de öteki önemli tarihsel yapılarıdır. Daha birçok cami, medrese, türbe, han, kervansaray ve hamamın yanı sıra, kentten geçen dört akarsuyun üzerinde, hepsi kesme taşın yapılmış ve kemerli 24 köprü bulunmaktadır.

Bitlis Belediyesi 1868'de kurulmuştur. Nüfus (1990) il, 330.115; kent, 38.130.

Bitola, Sırp-Hırvat dilinde BITOLJ, Türkçede MANASTIR, Makedonya'nın en güneyindeki kent. Dragor Irmağına göre 615 m yükseklikte yer alır. Yunan sınırından birkaç km uzaklıktaki Bitola Ovasının batı kenarındadır. Yunanlılar tarafından kurulduktan sonra bir Roma kenti olan Heraclea Lyncestis adlı yerleşmenin yakınlardaki Bitola 5 ve 6. yüzyıllarda Slav kabilelerinin istilasına uğradı, ardından da çöküş dönemine girdi. Bugün de görülebilen Obitelj Manastırı, kent Osmanlıların eline geçip ticari ve askeri bakımdan önem taşıyan kozmopolit bir merkez duruma gelene değin yöredeki ağırlığını korudu. Kentte kurulan 60 camiden 12'si günümüze kalmıştır. Bitola Balkan Savaşları'nda (1912-13) Sırların eline geçince, 500 yıllık Müslüman geçmişiyle bağları kesildi. II. Dünya Savaşı, kentte ekonomik etkinliklerin zayıflamasına, nüfusun daha da azalmasına yol açtı; kentteki Yahudi cemaati yok edildi.

1945'ten sonra Yugoslavya'nın yeniden kurulması üzerine Bitola, Makedonya'da önemli bir merkez durumuna geldi. Kentin, Üsküp ve Yunanistan ile ulaşım bağlantıları vardır. Verimli Bitola Ovasında tahıl, sınai bitkiler, özellikle de tütün yetiştirilir, hayvancılık yapılır. Şeker antımı, deri işçiliği, tekstil, halı dokuma ve soğutma donanımı imalatı kentten başlıca sanayi etkinlikleridir. Girit Adasındaki eski Miken kent merkezinin benzeri olan, büyük bir daire biçimindeki Vissovi nekropolü (kent dışı mezarlığı) Bitola'nın 16 km kuzeyinde bulunmaktadır. Nüfus (1981 geç.) belediye, 137.835.

Biton ile Kleobis, Biton bitto olarak da yazılır. Yunan mitolojisinde, tanrıların kraliçesi Hera'nın Argos'taki rahibesi Kydippe'nin oğulları. Analarına bağlılıkları ve atletik yetenekleriyle anılırlar. Hera onuruna düzenlenen bir Argos şenliği sırasında Kydippe tapınağa çağılır. Arabasını çekecek olan öküzler bulunamayınca, iki kardeş tören arabasının boyunduruğunu kaptıkları gibi analarını tapınağa götürürler.

Kydippe, bağlılıklarının karşılığı olarak oğullarına, ölümlülere verilebilecek en iyi ödülü vermesi için tanrıçaya yazar. Biton ile Kleobis ertesi gün annelerini eve götürmek üzere, o gece tapındaki şölene katılırlar ve orada uyurlar, ama bir daha uyanmazlar.

Bitonto, İtalya'nın güneydoğusunda kent ve piskoposluk merkezi. Puglia (Apulia) bölgesindeki Bari ilinde ve Bari kentinin

güneybatısında yer alır. Bitonto'da İÖ 6-3. yüzyıllardan kalma pek çok sikke bulunmuştur. Bir Roma belediyesi olan kent, Butuntum, Botuntum ve başka adlar altında erken bir dönemde Napoli Norman Krallığı'na katıldı. Romanesk katedraliyle (1175-1200) ünlüdür. Normanların ve Anjou hanedanının yaptırdığı ortaçağ surlarının, ön cephesi 1286'da inşa edilen S. Francesco d'Assisi kilisesinin ve aralarında Sylos Sarayı'nın da bulunduğu çok sayıda Rönesans sarayının kalıntıları dikkati çeker. Birkaç tarım enstitüsünün bulunduğu Bitonto'da ekonomik yaşam temel olarak şarap, zeytin ve badem üretimine dayanır. Nüfus (1981 geç.) belediye, 49.616.

bitotu, iki ayrı familyadan, *Delphinium staphisagria* ve *Schoenocaulon officinale* (ya da *Sabadilla officinale*) türlerinin ortak adı.

D. staphisagria, düğünçiçeğigiller (*Ranunculaceae*) familyasından, ikiye bölünmüş bir

Bitotu (*Delphinium staphisagria*)
Turan Bayraktar Koleksiyonu

bitkidir. Güney Avrupa'da, Batı ve Güney Anadolu'da yetişir. Değişik yörelerde mezevek ve kokarot adıyla da anılan bitkinin boyu 100 cm, yaprakları uzun saplı, tüylü ve elsi parçalı, çiçekleri mavi renktedir. Çok zehirli olan tohumlarında çeşitli alkaloitler (örn. delfinin) ve sabit yağlar bulunur.

Papazotu olarak da bilinen *S. officinale*, zambakgiller (*Liliaceae*) familyasından, çok yıllık otsu bitkidir. Venezuela, Meksika ve Guatemala gibi bazı Amerika ülkelerinin yüksek kesimlerinde yetişir. Soğanlı, ince uzun yapraklı ve sarı çiçekli olan bu bitkinin de tohumlarında alkaloit vardır.

Her iki türün tohumları baş bitlerine ve hayvanların dış asalaklarına karşı kullanılır.

bitpazarı, BATPAZARI, BAYATPAZARI olarak da bilinir, eski eşyanın alınıp satıldığı pazar. Eskiden beri, başta İstanbul olmak üzere birçok büyük kentte bitpazarı vardır. İstanbul'daki en ünlü bitpazarları Kapalıçarşı çevresindeydi. Yakın tarihe değin Kapalıçarşı'daki dükkânlarda da eski giysiler satılırdı. Günümüzde ise İstanbul'daki bitpazarları Topkapı, Kadıköy, Tophane, Mecidiyeköy, Aksaray gibi yerlerde yeniden oluşmuştur.

Bitpazarında, paraya gereksinime duyan ya da eskileri elden çıkarmak isteyenlerden

eşyaları pazarlık yöntemiyle satın alınır. Esnaf aldığı eşyayı onarım ya da bakımdan geçirerek gene pazarlık yöntemiyle müşteriye satır. Bitpazarlarında en çok alınıp satılan şeyler giyim eşyası, ev eşyası, çeşitli araç ve gereçlerdir. Hırsızlar ve sokak sokak dolayan eskiciler de bitpazarına eşya sağlar. Osmanlı döneminde bitpazarlarının, özellikle çalıntı eşya yönünden denetimi ve alım satım işlerinin vergilendirilmesi ni yürüten özel görevliler vardı.

Bitrûci, Batı'da ALPETRAGIUS olarak bilinir, tam adı NUREDDİN EBU İSHAK BIN EL BİTRÛCİ (ü. 12-13. yy), Ptolemaios'un astronomu modelini Aristoteles fiziği ile bağdaştırmaya çalışmış Endülüslü astronom.

Yaşamı üzerine kesin bilgi yoktur. Bazı araştırmacılar, Alpetragius adının Kurtuba'nın (Córdoba) kuzeyindeki Pedroche kasabasında geldiğini, Bitrûci'nin de burada doğduğunu ileri sürerler. Bazıları da onun İşbiliye (Sevilla) dolaylarında yaşadığını kabul eder. Alpetragius adının İtalyanca Petrucci'den türediğini ve Bitrûci'nin Hristiyan asıllı olduğunu savunanlar da vardır. İbrani yazar Yahuda ben Salomon Kohen, Bitrûci'nin bilinen tek yapıtı *Kuabbü'l-Heyer'e* dayanarak, onun 1247'den önce yaşadığını ileri sürer. Bitrûci'nin, 1185'te ölen öğretmeni İbn Tufeyl'e adadığı bu yapının 1217'de Latinceye çevrildiği göz önünde tutulursa, Arapçasını da 1185-1217 arasında tamamladığı ortaya çıkar. Bu da yaklaşık olarak Bitrûci'nin yaşadığı yılları gösterir.

Bitrûci astronomiyi, İbn Bacce'nin kurduğu Aristotelesçi Endülüs Okulu'nda, Ptolemaios'un *Almagest*'inden öğrendi. Bu yapıtı okuyan bütün Aristotelesçiler gibi, Ptolemaios'un astronomi modelinde Aristoteles fiziğine aykırı düşen noktaları farkettiler. İbn Bacce ve İbn Rüşd gibi düşünürler yapıtı felsefe açısından eleştirirken, Bitrûci, Ptolemaios'un gezegenlerin ayıklığına (anomalı) ilişkin açıklamasını benimseyerek yeni bir açıklama getirdi. Onun bu görüşü Ptolemaios astronomisi ile Aristoteles fiziğini bağdaştırma yolunda atılmış ilk adım olarak bilinir. Aristoteles, gezegenlerin dairesel yörüngeler üzerinde hareket ettiğini ve bu hareketin merkezinin Yer'in merkeziyle aynı olması gerektiğini belirtmişti. Ptolemaios'un sisteminde ise, gezegenlerin dairesel hareketinin merkezi Yer'in merkeziyle çakışmaz ve her gezegen, Yer yörüngesinin çizdiği daire üzerindeki bir noktayı merkez alarak ilmek (episik) denen başka dairesel bir yörünge çizer.

Bitrûci, eşmerkezli kürelerin hareketini ve gezegen yörüngelerini incelediği 11 bölüm-lük *Kitabü'l-Heyer*'te, Ptolemaios sisteminin karmaşıklığını eleştirir ve onun Aristoteles fiziğine en çok bu noktada aykırı düşüğünü belirtir. Böylece, Aristoteles fiziğinden yola çıkarak, evrenin "ilk devinim gücü" tek ve yalın olduğuna göre, bu güçten kaynaklanan dairesel hareketin de tek yönde ve yalın olması gerektiğini savunur.

Bitrûci'nin önerdiği bu model gezegen yörüngelerinin açıklanmasına yeni bir gelişme getirmemiş olmakla birlikte, eski çağ astronomi bilgilerinin Rönesans'a aktarılması ve Kopernik ile başlayan çağdaş astronominin doğuşuna ortam hazırlaması bakımından önemlidir.

Bittel, Kurt (d. 5 Temmuz 1907, Heidenheim - ö. 30 Ocak 1991, Heidenheim, Almanya), Hitit arkeolojisi alanında yaptığı çalışmalarla tanınan Alman arkeolog.

Öğrenimini Tübingen Üniversitesi'nde tamamladı. 1930'da Marburg Üniversitesi'nde doktora yaptı. Aynı yıl Frankfurt'ta Roma-

Bittel
Kaynak Kitaplar

German Kurulu'nda çalışmaya başladı. 1931-33 arasında Kahire'deki Alman Arkeoloji Enstitüsü'nde görev yaptı. Mısır ve Anadolu'da kazılara katıldı. 1938-44 arasında İstanbul'daki Alman Arkeoloji Enstitüsü'nde yönetici olarak çalıştı. 1946'dan 1953'e değin Tübingen Üniversitesi'nde ve 1951'den başlayarak İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde yeni kurulan Prehistorya Bölümü'nde öğretim üyesi olarak ders verdi. 1954'te yeniden İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü yöneticisi oldu. 1960'ta bu enstitünün Berlin'deki merkezinin başkanlığına getirildi. 1972'de emekli olduktan sonra Tübingen Üniversitesi'nde bir süre daha ders verdi.

Bittel, Londra'daki Kraliyet Akademisi, Cambridge'deki Prehistorya Demeği, Dublin'deki İrlanda Kraliyet Akademisi, Arkeoloji Enstitüsü, Amerikan Arkeoloji Enstitüsü ve Türk Tarih Kurumu gibi bilimsel araştırma kuruluşlarının da üyesiydi.

Almanya ve Mısır'daki araştırmalarıyla Tarihöncesi konusunda uzmanlaşan Bittel, Orta Anadolu'daki bu dönem kültürlerinin saptanmasına önemli katkılarda bulunmuştur.

Çorum yakınındaki Boğazköy'de 20. yüzyıl başlarında yapılan kazılar, burada Hititlerin başkenti Hattuşa'nın görkemli buluntularının varlığını göstermişti. Bittel, bu bulgularını daha sağlıklı tarihleyebilmek amacıyla 1931'de yeniden kazılara başladı. Kentte en uzun süreli yerleşimin Büyükkale denen yerde olduğu varsayımıyla araştırmalarına oradan başladı ve daha ilk kazı çukurunda Hititlerin binlerce tabletten oluşan devlet arşivini buldu. Bu yazılı kaynaklar yalnızca Hitit uygarlığının aydınlatılmasını sağlamakla kalmadı, Hititlerin ilişkide bulunduğu Asur ve Mısır gibi başka uygarlıklar ve komşuları konusunda da önemli bilgiler verdi. Boğazköy kazılarını Bittel'den sonra Peter Neve sürdürmüştür.

Bittel, ayrıntılı araştırmalarıyla Hititlerin erken dönemindeki yayılma alanlarını belirlemiş, Hitit öncesi yerleşmelerin de aynı yerlerde bulunduğunu ortaya çıkarmıştır. Boğazköy yakınındaki Yazılıkaya açık hava tapınağının ve burada kayalar üstündeki kabartmaların anlamına ilişkin açıklamalar getirmiştir. Gene Boğazköy yakınlarındaki Osmaniye mezar buluntularıyla Hititlerin Eski Krallık dönemindeki ölü gömme biçimlerini saptamıştır.

Hitit uygarlığı dışında, Selçuklu mezar taşları, Roma dönemi yol şebekesi ve Avrupa barok kilise yapıtları üzerine de

çalışan Bittel'in başlıca yapıtları şunlardır: *Die Felsbilder von Yazılıkaya* (1934; Yazılıkaya Kaya Kabartmaları), *Die Ruinen von Boğazköy, der Hauptstadt des Hethiterreiches* (1937; Hitit İmparatorluğu'nun Başkenti Boğazköy Harabeleri), *Hethitische Bestattungsbräuche* (1940; Hitit Ölü Gömme Gelenekleri), *Yazılıkaya, Architektur, Felsbilder, Inschriften und Kleinfunde* (1941; R. Naumann ve H. Otta ile birlikte, Yazılıkaya, Mimarlık, Kaya Kabartmaları, Yazıtlar ve Küçük Buluntular), *Kleinasiatische Studien* (1942; Küçük Asya Çalışmaları), *Ön Asya Tarih Öncesi Çağları-Mısır, Filistin, Suriye* (1945), *Boğazköy* (1951; Halet Çambel ile birlikte), *Hethiter, I. Geschichte, II. Religion* (1959; Hititler, I. Tarih, II. Din), *Hattusha, The Capital of Hittites* (1970; Hattuşa, Hititler'in Başkenti), *Boğazköy Führer* (1971; Boğazköy Rehberi), *Die Hethiter* (1976; Hititler).

Bitter Springs mikrofosilleri, Avustralya'nın iç kesimlerinde, yaklaşık 800 milyon yaşlarında bir kayas katmanı olan Bitter Springs oluşumunda saptanmış mikroskobik fosil topluluğu. İlk kez 1965'te derlenen fosillerden en az dört büyük canlı grubu ortaya çıkarılmıştır. Geç Prekambriyen Zamanı (y. 570 milyon yıl öncesine değin) Avustralya'nın iç kesimindeki sığ sularda yaşadığı sanılan bu canlı grupları bakterilere, ipliksi mavi-yeşil alglere, yeşil alglere ya da mantarlarla benzer. *Glenobotrydion* adı verilen bir yeşil alg fosilinde görülen hücre bölünmesi, sonradan eşeyli üremeye ve genetik çeşitlenmeye yol açacak bir evrim aşamasına daha o zamanlarda ulaşılmış olduğunun kanıtıdır.

Bituriges, İÖ 600 dolaylarında Galya'daki en güçlü Kelt kabilesi. Yaklaşık İÖ 500'de iki gruba bölündü: Cubi grubunun başkenti, daha sonraları Berry olarak bilinen bölgedeki Avaricum'da (bugün Bourges), Vivisci grubunun başkenti ise Gironde Irmağının ağzındaki Burdigala (bugün Bordeaux) limanındaydı. İÖ 52'deki Galya ayaklanmasında Cubi topluluğu Avaricum'u savunduysa da, Julius Caesar kenti ve halkını yok etti. Her iki grup da daha sonra Roma'nın Akitanya yönetim bölgesine bağlandı.

bitüm, hidrojen ve karbondan oluşan doğal bileşiklerin ortak adı. Kömürler ve gaz halindeki bileşikler bu tanımın dışındadır. Türkiye ve Avrupa'da bitüm ve asfaltlı bitüm olarak adlandırılan petrol benzeri siyah ya da kahverengi maddelere ABD'de yalnızca asfalt denir. Çeşitli türlerde çıkartılan bitüm, en yaygın dağılımı olan maddelerden biridir. Dünyanın hemen her yerinde ve tüm jeolojik katmanlarda, değişen miktarlarda bulunur. Yapay olarak elde edilen hidrokarbon bileşikleride bitüm tanımının kapsamına girmektedir.

Değişik bitüm türleri tabloda gösterilmiştir. Ham (sıvı) petrol, organik maddelerin yavaş yavaş bozulmasıyla oluşan pek çok hidrokarbon bileşiğinin karışımıdır. Asfalt-

lar gibi katı ya da çok yoğun ve ağırlı bitümler büyük olasılıkla, petrolün daha hafif ve uçucu bölümlerinin atmosfer koşullarında buharlaşması ya da yerkabuğunun derinliklerinde başkalaşıma uğraması sonucunda türemiştir. Yoğunluğu yüksek katı bitümler eriyebilir ve karbon sülfürde çözünebilirler. Katı bitümler, taşkömür ve yağsız kömür (kara linyit) gibi çeşitli kömür türleri ile turba ve petrollü şeylerdeki erimez ve çözünmez hidrokarbonlar olan pirobitümlerle ve sapropeli kömürlerden oluştuğu sanılan asfaltitlerle ilişkili, ama bunlardan oldukça farklıdır. Bununla birlikte pirobitümler, ısıtıldıklarında bitüme benzer bileşikler haline gelir ya da bu tür bileşikler oluştururlar. Gerek bitümler, gerek bitüme benzer bu tür bileşikler, yakıt, çatı kaplama ve yol döşeme malzemesi olarak ve daha birçok başka ürünün üretiminde kullanılırlar. Karş. pirobitüm.

bitümlü kum, Yer yüzeyindeki kum, kumtaşı, parçalanmış kireçtaşı gibi maddelerin asfaltla doymaları sonucu oluşan gözenekli kayas. Bu tür kayalarda taneler, kumtaşlarında olduğu gibi birbirine asfaltla çimentolanmış ya da kumlarda olduğu gibi yalnızca bağlanmış olabilir. Yapılarındaki asfalt nedeniyle, siyah bir renk alan bu kayalarda, çoğu zaman belirgin bir asfalt kokusu vardır. Kırılmış bitümlü kum kimi zaman yol yüzeylerini kaplamakta kullanılır. Bilinen en büyük kökeller, Kanada'daki Alberta eyaletinin kuzeyinde, Athabasca Irmağında yer alan bitümlü kum yataklarıdır. Bu kökellerde yaklaşık 1 trilyon varil bitüm bulunduğu sanılmaktadır. Başka bir büyük çökel de, Texas'ın Uvalde ilindeki kireçtaşı oluşudur. Buradaki kayas yapısının yaklaşık yüzde 50'sini asfaltın oluşturduğu sanılmaktadır. Türkiye'de ise, Balıkesir iline bağlı Burhaniye'de büyük bitümlü kilaşı kökelleri vardır.

Bitzer, Billy, asıl adı GOTTFRIED WILHELM BITZER (d. 21 Nisan 1874, Boston - ö. 29 Nisan 1944, Hollywood), ABD'li kameraman. Öncü yönetmen D. W. Griffith'le birlikte çalışmış ve daha sonra sinema alanında geniş kabul görerek standartlaşan, önemli denemeleri başlatan kamera teknikleri geliştirmiştir.

Bitzer, 1896'da William McKinley'nin ABD başkanlığına aday gösterilmesiyle ilgili filmi Biograph Company'nin ilk programında gösterilmesiyle adını duyurdu. William Randolph Hearst kuruluşları için İspanyol-Amerikan Savaşı'nı belgeleyerek, bir savaş filmi alan ilk kameraman oldu. Daha sonra Biograph'a katılan Griffith'in kameramanı olarak çalıştı ve bunu izleyen yıllar boyunca, duygu yaratmada yararlandığı ışık kullanımıyla Griffith'in görsel düşüncelerini başarılı bir biçimde perdeye aktardı. Griffith'in, aralarında *Judith of Bethulia* (1913; Bethulialı Judith), *The Birth of a Nation* (1915; Bir Millet'in Doğuşu), *Intolerance* (1916; Hoşgörüsüzlük), *Broken Blossoms*

Bitümler

bitümler	ham (sıvı) petrol	{ parafin bazlı karışık bazlı asfaltik bazlı
	doğal mineral mumlar	{ ozokerit (arıldığında serresin adını alır) linyit mumu (turbadan çıkartılır)
	doğal asfaltlar	{ katılaşmış katı bitümden, yüksek oranda kum, kil vb içeren, katışıklı bitüme kadar değişik biçimlerde bulunur
	yeniden işlenen	{ gilsonit parlak zıtl (manjak) grahamit } { irtahat, yüksek ısıtma noktalarıyla asfaltlardan ayrılır.

(1919; *Kırık Tomurcuklar / Kırık Çiçek*) ve *Way Down East*'in de (1920; *Doğu Yolu*) bulunduğu yüzlerce filmi görüntüledi.

Bitzer, daha 1909'da ateş ışığı, mum ışığı ya da sabah güneşi gibi ışık "Griffith"i kullanıyordu. Bütünıyla yapay ışıkla film çeken ilk kameramandı. Bu yenilik sonuçta, Hollywood teknisyenlerini doğal ışığa bağımlı kalmaktan kurtardı. Bitzer; "Griffith"le çalışırken sinema alanında sürekli bir etki bırakan kamera teknikleri geliştirdi. Bunlar arasında, kameranın önünde ışık yayılım örtüsü kullanarak görüntüde hoş bir bulanıklık elde edilmesine dayanan bir tür yumuşak odak fotoğrafçılığı, sahne bitimlerinde kullanılan karama, sahnenin küçük bir noktadan başlayıp giderek büyüyen ve tam görüntüye dönüşen bir çember biçiminde açılmasından oluşan noktalı açılma ya da bunun tersi olan ve sahne bitiminde kullanılan noktalı karama sayılabilir. Bitzer yakın çekim ve genel çekim yöntemlerini de geliştirdi ve perspektiften etkili biçimde yararlanan ilk görüntü yönetmenlerinden biri oldu.

1924'te ayrılan Griffith ve Bitzer 1928'de kısa bir süre için yeniden bir araya geldiler. Bitzer daha sonra Çalışma Projeleri Yönetimi'nde kameramanlık etti ve New York Modern Sanat Müzesi'nin film arşivindeki eski filmleri onardı.

Anılan *Billy Bitzer: His Story* (Billy Bitzer Öyküsü) başlığıyla 1973'te yayımlandı.

Bitzius, Albert bak. Gotthelf, Jeremias

Biu, Nijerya'nın kuzeydoğu kesimindeki Borno eyaletinde kent, geleneksel emirlik ve eski bir krallık. Biu Platosunda bulunan kentin Damaturu, Mubi ve Shani ile karayolu bağlantısı vardır.

Geleneksel inanışa göre Biu Krallığı, Yamta-ra-Uala'nın (Büyük Yamta; Yamta [Abdullahi] Ula olarak da bilinir) 16. yüzyıl ortalarında bölgeyi fethetmesiyle kuruldu. Bununla birlikte, yenilgiye uğrayan bölge halkı, Yamta'nın oğlu döneminde topraklarının büyük bölümünü geri aldı. Mari Uatila Tampta'nın başa geçmesine (y. 1670) değin krallığın güvenciliği sağlanamadı.

Batıdaki Gombe Emirliği'nin ilk hükümdarı olan Buba Yero 19. yüzyıl başlarında bölgede Fulani cihadını başlattı, ama başkenti Kogu'da bulunan Biu kralı Mari Uatirua (hd 1793-1838) sonunda Fulani kuvvetlerini yendi. 1870 dolayında Ari Paskur, Kogu yakınlarındaki Biu kentinin surlarla çevrilmesini emretti, 1878'de oğlu Mari Biya'da bu kente hüküm süren ilk Bura (Pabir) kralı oldu. İngilizlerin (103 km kuzeydoğudaki Gujba'da askeri üs kurmalarından bir yıl sonrasına, yani 1904'e değin Biu geleneksel başkent olamadı. Biu idari bölgesi 1918'de kuruldu ve 1920'de Mai Ari Dogo (Kral I. Ari; unvanı, Kuthli Viyu) Biu'nun ilk emiri olarak tanındı. Bölgede esas olarak Bura, Tera, Margi, Hina ve Fulani Kitaku (Kitice Filane) halkları yaşar. 1957'de eski Shani ve Askira (Margi halkının yurdu) ilçelerinin Biu Emirliği'ne bağlanmasından bu yana bölge Biu Federasyonu olarak bilinir.

Bölgede yaşayanların çoğu sığır, keçi, koyun, at ve eşek yetiştirir. Biu kenti platoda özellikle kocadarı, kumdarı ve yerfistığı ticareti yapılan başlıca merkezdir. Emirnin sarayının bulunduğu kentte devlete ait birkaç sağlık kurumu ile bir dispanser vardır. Yakındaki Biu Waka'da Hristiyanların denetiminde bir öğretmen okulu bulunur. Biu'nun geleneksel hükümdarları kentin hemen güneybatısında 550 m yükseklikteki sönmüş bir yanardağın krater gölü olan Tila Gölündeki timsahları kutsal sayarlar. Nüfus (1972 tah.) kent. 26.710.

Biu Platosu, Nijerya'nın kuzeydoğusunda dağlık bölge. Ortalama yüksekliği 700 m, yüzölçümü yaklaşık 5.200 km²'dir. En yüksek noktası Wiga Tepesidir (821 m). Bölgedeki ağırlıklı yüzey şekli, çok belirgin görünüşleri olan sönmüş volkan konileridir. Gongola Irmağının Hawal, Ruhu, Gungeru ve Ndivana gibi çok sayıda kolu bu platodan doğar, yüzeyinde derin yarılar açar. Biu Platosunun güney ve batı eteklerinin çok sarp olmasına karşılık, kuzey eteği Bauchi Ovalarına ve Çad Havzasına doğru daha yumuşak bir eğimle alçalır.

Toprak örtüsünün inceliği, kurak mevsimde suyun kıtlığı ve buraya ulaşımın görece güçlüğü, platonun yerleşime açılmasını engellemiştir. Platonun yüksek kesimlerinin büyük bölümüne ilk kez 19. yüzyıl başlarındaki Fulani cihadının yıkım ve yağmasından kaçmaya çalışan gayrimüslim gruplar yerleşmiştir. Bura'da (Pabir) oturanların hemen tümü gayrimüslimdir. Yörede çeşitli sığırlar bulunmaması, bir bölüm Fulani sığır çobanının platoya çekmiştir. Yöre halkı da alçak boylu sığırları, atları, eşekleri, keçileri ve koyunları otlatmak için buradan yararlanmaktadır. Geçimlik üretim yapan çiftçilerin yetiştirdiği başlıca ürünler kocadarı, kumdarı ve yerfistığıdır. Biu kenti, platodaki en büyük yerleşme ve bölgenin belli başlı ticaret merkezidir.

biva, kısa saplı Japon lavtası. Çinlilerin *pipa*'sıyla aynı aileden, yaklaşık 2000 yıldır bilinen bir çalgıdır. Ön yüzü düz, arkası bombeli, armut biçiminde zarif bir gövdesi vardır. Telleri ipekten yapılır ve yanlarındaki ince akort mandallarına bağlanır. Tel sayısı genellikle dörttür ve dörtlü aralıklarla akort edilir. Melodi çoğu kez yalnızca en tiz telde çalınır.

Çalgıcılar, genellikle şarkıcı sustuğunda, mızrapla aynı anda iki nota çalarak çeşitli aralıkta sesler elde ederlerdi. Eski lavtalar sert mızrapla çalındığı için, vurmali çalgı duygusu uyandırır. Daha modern *biva*'lar ise yalnızca parmakla çalınmaktadır.

Biva Gölü, Japonca BIVA-KO, Japonya'nın en büyük tatlı su gölü. Honşu Adasının ortabatasındaki Şiga ilinde (*ken*) yer alır. Kuzeyden güneye yaklaşık 64 km boyunca uzanan göl 674 km²'lik bir alanı kaplar. Biçimi, lavta türü Japon müzik aleti *biva*'ya benzediği için bu adı almıştır. Yapısız bir çöküntü alanını kaplayan göl, çevresindeki dağlardan akan küçük ırmaklarla beslenir. Göl sularının tek çıkış yolu olan Yodo Irmağı Biva Gölünün güney ucundan doğar; güneybatıya doğru akararak Seta'yı geçip Osaka Körfezine dökülür. Batı kıyısı birçok yerde 60 m'den daha derin olan gölün en derin noktası (103 m) kuzeybatı köşesinde-dir. İlkbahar ve sonbaharda göl suları 3 m kadar yükselir. Biva Gölü, alabalık gibi tatlı su ürünleri ve kültür incisi elde edilen bir merkezdir. Kyoto ve Otsu kentlerine su buradan verilir. Çevredeki tekstil sanayisi için de değerli bir su kaynağıdır.

Japon tarihinin ilk dönemlerinde Biva Gölü, Japon Denizi ile Japon İç Denizi arasındaki hareketlerin anayoluuydu. Daha sonra Hanşin (Osaka-Kobe) Sanayi Bölgesi'nin ekonomik gelişmesini kolaylaştırdı. Yeraltı sularının aşırı tüketilmesinin arazide çöküntü yaratması üzerine, 1970'lerin sonunda Biva Gölünün ağır sanayi için alternatif bir su kaynağı olarak kullanılmasını öngören planlar yapıldı. Ama bu planlar içme suyuna, balıkçılığa ve gölün manzarasına zarar verebileceği gerekçesiyle bazı tepkilere yol açtı. Güzel manzarası ve Hiei Dağı üstündeki tapınaklarıyla ünlü olan Biva Gölü birçok Japon şiirine konu olmuştur.

Bivalvia bak çiftçenettiller

Biver, Kanada'da. Alberta'nın kuzeyindeki dağlık ve ırmaklarla dolu alanlarda yaşayan ve Atabask dili konuşan, küçük bir Yerli kabile. Biverler bu bölgeye 18. yüzyıl başlarında, ateşli silahları olan ve Avrupa ile yapılan kurk ticaretinden yararlanan Kriyer tarafından sürüldüler. Biver adı, kabilenin esas yerleşim bölgesine Yerlilerin verdiği ad olan Tsades ya da Beavers Irmağından gelmektedir. Kabileden genve kalanların yaşamlarını sürdürdükleri bu bölgenin adı bugün Peace (Barış) Irmağıdır.

Biverler, her biri kendi avlanma alanı olan, çok sayıda bağımsız göçer topluluklarına ayrıyorlardı. Sığın, kunduz, ren geyiği ve bizon avlarıdır. Kışları deri, yazları çalı kaplı çadırlarda yaşarlar ve ulaşımını daha çok kanolarla yaparlardı. Koruyucu ruhlarla ve ölümden sonraki yaşama olan inançları dışında dinleri ya da torenleri konusunda çok az şey bilinmektedir.

biyel manivela sistemi bak. krank-biyel mekanizması

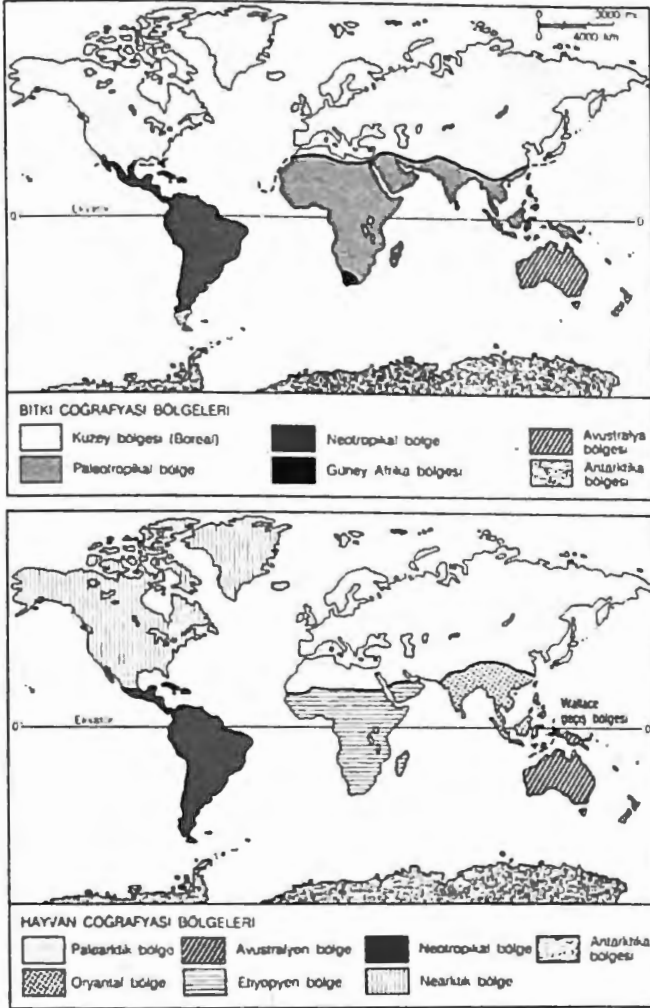
biykin, belirli bir vericiden aldığı sinyalleri güçlendirerek aktaran mekanik, optik ya da radyoelektrik aygıt. Radarların özel olarak kodlanmış sinyalleriyle çalışmaya başlayan biykinlar, önceleri dost ya da düşman radarları belirlemek amacıyla geliştirilmişti. Ama bugün çok çeşitli amaçlarla kullanılmaktadırlar. Radyobiykinlar(*) yon, rota ya da konum belirlemek için kullanılan telsiz vericileridir. Fan işareti biykinı ise, yayınları düşey yelpaze biçiminde olan bir radyobiykin türüdür. 2 işareti biykinının fan işareti biykinından farkı, bu aygıtın dört yayın demeti ekseninin kesişme noktasında, dört yollu bir radyorota istasyonunun bir donanımı olarak yerleştirilmesi ve uçaklara, rota istasyonunun tam üzerinden geçerlerken düşey konumda ışın yayınlanmasıdır. Fan işareti biykinları işaret tanıtmaya amacıyla devreye alınır, ama 2 işareti biykinlarının böyle bir yükümlülüğü yoktur.

biyocoğrafya, bitki ve hayvanların coğrafi dağılımını ve bu dağılımı belirleyen etkenleri inceleyen bilim dalı.

Biyocoğrafya, dar anlamda biyolojinin bir dalı sayılırsa da, özellikle bitki örtüsünün incelenmesinde fiziksel coğrafyacıların büyük katkısı olmuştur. Biyocoğrafya araştırmaları yürütülebilmesi için yeryüzü, özellikle kıtalar ve adalar, öbür bölgelerden değişik, ama kendi sınırları içinde ortak özellikte bitki ve hayvan varlığını barındıran belirli bölgelere ayrılmıştır. Bitki ve hayvan türlerinin, bu biyocoğrafya bölgelerinde somutlanan bugünkü dağılımını belirleyen başlıca etkenler, yeryüzünün bugünkü coğrafi yapısı ve iklim koşulları, kıtaların jeolojik tarihi ve türlerin evrim sürecidir.

Çağdaş hayvan coğrafyasının kurucusu sayılan Alfred Russel Wallace, *The Geographical Distribution of Animals* (1876; Hayvanların Coğrafi Dağılımı) adlı yapıtında ilk kez hayvan coğrafyası bölgelerinin(*) sınırlarını çizmiştir. Öryantal bölge ile Avustralyen bölge arasında önerdiği sınır Wallace çizgisi(*) olarak bilinir.

Bitki coğrafyası bölgelerinden(*) bazıları da kaba çizgileriyle hayvan coğrafyası bölgelerine denk düşer; ancak bitkilerin iklim koşullarına hayvanlardan daha bağımlı olması nedeniyle, bitki örtüsü tiplerinin genel dağılımında ekvatoral kutuplara doğru cangil, savan, çöl, bozkır, yaprakdiken orman, iğneyapraklı orman ve tundra biçimi-

(Üstte) Bitki coğrafyası bölgeleri. (Alta) Hayvan coğrafyası bölgeleri
W. Neil, The Geography of Life

minde, birbirine az çok paralel uzanan kuşaklar oluşur.

biyoeкологи bak. ekoloji

biyoelektrik, canlılarda oluşan ya da canlılarca üretilen elektrik gerilimleri ve akımlarıdır. Biyoelektrik gerilimler çeşitli biyolojik süreçler sonucunda ve genellikle birkaç yüz milivolt aşamasında gerçekleşir; ancak yüksek gerilim üreten balıklar da vardır, örneğin elektrikli yılanbalığı 600-1.000 voltluk gerilim ve 1 amperlik akım üretebilir.

Biyoelektrik varlığı, Nil yayınbalığı ya da elektrikli yılanbalığı gibi çarpan balıklar nedeniyle eski çağlardan beri bilinliyordu. 18. yüzyılda Galvani ve Volta'nın, kurbağalarda ve başka hayvanlarda kas kasılması ile elektrik arasındaki ilişkiyi ortaya çıkaran deneyleri, fizik ve fizyolojinin gelişmesinde önemli rol oynadı. Günümüzde biyoelektrik gerilimlerin ölçülmesi, klinik tıbbın sıradan uygulamaları arasına girmiştir. Örneğin kalp ve beyin hücrelerinden kaynaklanan elektrik etkilerinin ölçülüp çözülmesi yaygın olarak uygulanan bir tanı yöntemidir.

Biyoelektrik gerilimler ile pillerin ya da üreteçlerin ürettiği gerilimler nitelikçe aynıdır. Yalnız, aydınlatmada, iletişimde ve mekanik güç elde edilmesinde yararlanılan elektrik akımının elektronların hareketinden doğmasına karşılık, biyoelektrik akım genellikle iyonların (elektrik yüklü atom ya da moleküller) akışından doğar. Belirli bir iyonun farklı derişimlerde bulunduğu iki

çözelti, iyonların geçmesini engelleyen bir zarla ayrılırsa, derişim dengesizliği iki çözelti arasında bir elektrik potansiyel farkının oluşmasına yol açar. Çözeltilerde genellikle artı ve eksi yüklü iyonlar birlikte bulunur, dolayısıyla çözeltinin toplam net yükü sıfırdır. Farklı derişimlerdeki iki çözelti, iki tür iyonlardan birini geçiren, öbürünü geçirmeyen bir zarla ayrıldığında, zardan geçebilen iyonların yayınımları sonucunda, zarın iki yanındaki iyon derişikliği eşitlenir. Canlı hücredeki biyoelektrik süreçte, hücrenin içindeki ve dışındaki iki ayrı çözelti, hücre zarıyla ayrılmıştır; bu zar iyonlardan bazılarını geçirir, bazılarını geçirmez. Özellikle sinir ve kas hücrelerinin zarları artı yüklü potasyum iyonlarını az da olsa geçirir; yayınımlı yoluyla hücrenin dışına çıkan bu iyonlar da hücre içinde eksi elektrik yükünün oluşmasına yol açar.

Hücre zarının iki yanında oluşan ve dinlenme ya da durgunluk potansiyeli denen potansiyel farkı 50 milivolt dolayındadır. Her hücre, metabolizma süreçlerini yürütmek ve denetlemek için bir biyoelektrik potansiyelden yararlanır; ama bazı hücreler belirli fizyolojik işlevlerini biyoelektrik potansiyel ve akım aracılığıyla yerine getirebilecek biçimde özel olarak uyarılmıştır. Örneğin sinir ve kas hücreleri bu türdendir. İletilen uyarı ve yanıtlar, aksiyon potansiyeli (*) denen elektrik darbeleriyle sinir lifleri boyunca yayılır; benzer elektrik darbeleri kaslarda kasılmaya neden olur. Sinir ve kas hücrelerinde, kimyasal ya da elektrokimyasal uyarımlar sonucunda hücre zarının geçir-

genliği geçici olarak değişir, böylece zarın iç yanı ile dış yanı arasındaki potansiyel farkı, bir elektrik akımı oluşturacak biçimde boşalır; bu akım sinir lifleri boyunca ilerler ya da kas liflerinde kasılma mekanizmasını harekete geçirir. Aksiyon potansiyelinin oluşmasında sodyum iyonlarının taşınması önemli rol oynar. Sinir lifleri boyunca iletilen sinyal, bir darbeler dizisi biçimindedir. Hücre zarı, bir darbenin geçmesini izleyen birkaç milisaniye içinde ilk durumuna dönebildiğinden, saniyede birkaç yüz darbenin iletilmesi olanaklıdır; ama genelde bir saniyede iletilen darbe sayısı bu rakamın oldukça altında kalır. Darbelerin sinir liflerindeki yayılma hızı 1-100 m/sn arasında değişir. Biyoelektrik potansiyelin özel işlevler yüklediği öbür hücre türleri arasında, ışık, ses ya da dokunmaya duyarlı duyu hücreleri ile hormon ya da başka maddeler salgılayan hücreler sayılabilir.

Gerek denizde, gerek tatlı sularda yaşayan 200'ü aşkın balık türünde, savunma ya da saldırı amacıyla büyük elektrik boşalmaları oluşturabilen özel biyoelektrik organlar bulunur; bazı balıklarda da sudaki çok zayıf elektrik alanlarını algılayabilecek dokular gelişmiştir. Uyuşturucu balığın, avını uyuşturup kımıldayamaz duruma getirmek ya da öldürmek amacıyla kullandığı, gövdesinin iki yanında yer alan iki büyük disk biçimindeki elektrik organları bilinenlerin en güçlüsüdür. Elektrikli yılanbalığının üç çift elektrik organı vardır; bu organlar balığın ağırlığının büyük bir bölümünü ve boyunun beşte dördünü oluşturur. Bu balık, insanı sersemletmeye yetecek kadar şiddetli elektrik darbeleri üretebilir.

Biyoelektrik organlar, elektrik pulu denen yassı hücrelerden oluşur. Çok sayıda elektrik pulu, seri ve paralel bağlanmış biçimde bir araya gelerek gerilim ve akım üretebilir. Bu hücrelerin tümünün aynı anda harekete geçirilerek güçlü bir elektrik boşalımı oluşturulabilmesi, hücreleri uyaran sinir darbelerinin uygun biçimde zamanlanmasıyla sağlanır.

Bazı balıkların biyoelektrik organlarını, başka balıkların varlığını sezmek amacıyla duyu organı olarak kullandıkları sanılmaktadır. Köpekbalıkları ile vatozların, 0,01 mikrovolt/metre gibi çok zayıf elektrik alanlarını algılayabilecek duyarlılıkta organları vardır. Bazı balıkların organları, deniz suyununda kendi dışlarında oluşan elektrik alanlarını algılayarak, bazıları da kendilerinin oluşturdukları elektrik akımını algılayarak çevrelerine ilişkin bilgi edinirler. Algılayıcı elektrik organları derinin altında bulunur.

biyoetik, biyolojik araştırmalarının ve bu araştırmaların özellikle tıp alanındaki uygulamalarının meslek ahlakına ilişkin yorumları ile ilgilenen bilim dalı. Biyoetik çalışmalarının yürütüldüğü ilk enstitü olan Hastings Merkezi Haziran 1969'da kuruldu ve bugün de çalışmalarını ABD'nin New York kentindeki Briarcliff Malikânesi'nde sürdürmektedir. ABD'de Washington, D.C. kentindeki Georgetown Üniversitesi'nde, 1971'de Joseph ve Rose Kennedy Etik Enstitüsü, daha sonra da bu enstitüye bağlı Biyoetik Merkezi çalışmalarına başladı. Bu enstitü ve merkez 1978'de 4 ciltlik *Encyclopedia of Bioethics*'in (Biyoetik Ansiklopedisi) yayınımlı gerçekleştirdi. 1990'lara gelindiğinde dünya üzerinde biyoetik üzerine çalışan 100'ü aşkın kurum vardı.

Biyoetik bilim dalının gelişmesi çeşitli olaylara bağlanabilir. Meslek ahlakı ile ilgili konular eski çağlardan beri öncelikle tıp ve biyolojik alanlarında tartışılmış ve, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak tıbbi tanıklık, Hipokrat Yemini gibi eski

sorunlar ile yeni döneme ilişkin tartışmalı konular ağırlık kazandı. Bu konuların başlıcaları ölümün tanımlanması, hastanın yaşamını sürdürmesini sağlayan tıbbi araçların kullanımına son verilmesi, doğum öncesi tanı ve düşük, dondurulmuş insan embriyonlarının saklanması, bilimsel araştırmalarda insan, hayvan ya da dölüt dokularının kullanılması, AIDS virüsü ya da başka enfeksiyonlarda insan vücudunun görüntülenmesi, zehirli biyolojik artıkların atılması ve sağlanması çok zor olan yaşamı sürdürücü doğal kaynakların hastalar için ayrılmasıdır. Ayrıca, son yıllarda tıp mesleğinin çeşitli alanlarında çalışan doktor, yardımcı sağlık personeli ve öğrencilerde biyoetik ve öteki ahlaki konularda duyarlılık önemli ölçüde artmış ve çeşitli sorular gündeme getirilmiştir. Bu soruların tartışılması sürecinde biyoetik anlayışları felsefe çevrelerini önemli ölçüde etkileyerek, dikkatleri günlük konulara çekmiştir. Son olarak da, çeşitli akademik kuruluşlarda birden fazla bilim dalını içeren çalışmaların gelişmesi, biyoloji araştırmalarıyla insan davranışının ahlaki ve toplumsal konularının birlikte ele alınmasını kolaylaştırmıştır.

biyofizik, biyolojik süreçlerin aydınlatılmasında ve biyolojiye ilişkin sorunların çözümünde fiziksel bilimin ilke ve kavramlarından yararlanan bilim dalı. Temel kalıtım maddesi olan deoksiribonükleik asidin (DNA) ve hemogloblin gibi proteinlerin molekül yapısının in ince ayrıntılarına kadar belirlenmesinde biyofizik araçlarının umulmadık derecede başarılı olması, yakın dönemde biyofiziğin ayrı bir bilim dalı olarak ön plana geçmesinde etkili olmuştur.

Tarihçe. Biyofiziğin başlangıcı, doğabilimlerinin bağımsız bilim dallarına ayrıldığı döneme dayanır. Canlıların ışık saçması çok eski çağlardan beri doğabilimcilerin ilgisini çektiğinden, biyofiziğin el attığı ilk konulardan biri biyolojik ışıltama oldu. Elektrik ile biyoloji arasındaki ilişki ise 17. yüzyılda büyük tartışmalara, bunu izleyen iki yüzyıl boyunca da ayrıntılı araştırmalara yol açtı. Başta Sir Isaac Newton ve Albrecht von Haller olmak üzere pek çok bilim adamını uğraştıran bu konuya kesin bir çözüm getiren en büyük katkı, 1786'da Bolognalı hekim Luigi Galvani'den geldi. Galvani, bir rastlantı sonucu, bir elektrik üreticinin yakınında bulunan bir kurbagının oyluk sinirine bıçağı yaklaştırdığında hayvanın kaslarının kasıldığını, bu arada üretilen bir kıvılcın oluştuğunu gözlemledi. Kas hareketinin elektrik akımından ileri geldiğini düşünerek elektrik üretici ve Leiden şişesiyle çeşitli deneyler yaptı ve kas kasılmasında bazı metallerin daha etkili olduğunu buldu. İtalyan bilim adamı Alessandro Volta da aynı konuya eğilerek, kurbaga bacağına, dış ortamdaki elektrik geriliminin küçük değişikliklerini algıladığını savundu. Bu tartışmalar sonucunda, canlı dokuların elektrik akımı ürettiği konusunda düşünce birliğine varıldı ve kaslarda oluşan çok küçük akımları ve sinir zarları boyunca ortaya çıkan çok küçük gerilim farklarını ölçebilen galvanometreler geliştirildi.

Biyofiziğin gelişmesini etkileyen önemli araştırmalardan biri de, canlılarda madde-nin edilgen akışını belirleyen yayılım gradyanları ile geçişme (osmoz) basıncına ilişkindir. Fransa'daki Collège de Navarre'da deneysel fizik profesörlüğü yapan Jean Antoine Nollet, bir çözücü ile bir çözeltiyi, yalnızca çözücüler geçiren bir zarla ayırarak çözeltide oluşan geçişme basıncını açığa çıkardı. Alman botanikçi Wilhelm Pfeffer'in bitkiler üzerinde gerçekleştirdiği ilk yayılım ölçümlerinin ardından, 1856'da Adolf

Fick, ısı akımı yasalarından yararlanarak canlılardaki yayılım olgusunun kurallarını belirledi. Daha sonra Jacobus van't Hoff, Wilhelm Ostwald, François Raoult ve Svante Arrhenius gibi ünlü fiziksel kimyacılar, sulu çözeltilerdeki tepkimeleri araştırmaya koyuldular. Canlı hücrenin iç ortamı sulu olduğundan ve yaşamın sürüp gitmesini sağlayan kimyasal tepkimeler bu ortamda gerçekleştiğinden, fiziksel kimyanın bu konusunu biyoloji açısından da büyük önem taşıyordu.

20. yüzyıla gelindiğinde, artık biyolojik olguların çoğu fiziksel terimlerle dile getirilebiliyor, biyolojik olaylar arasındaki ilişkiler ve problemlerin sonuçları fizik bilimlerinin olanaklarıyla açıklanabiliyordu. Bu kuramsal çalışmalar, biyofizikçiler için gerekli olan fizik aletlerinin ve yöntemlerinin geliştirilmesine yol açtı. Biyolojiye ilgi duyan birçok fizikçinin biyofizik araştırmalarına yönelmesiyle, fizik, fiziksel kimya ve biyoloji dallarının özgün bir birleşimini yapan biyofizik öğretimine başlandı. Öte yandan, biyolojiye yönelik fizik aletlerinin yapımı da uygulamalı biyofiziğin gelişmesini hızlandırdı. Bugün özellikle radyoloji alanında çok gelişmiş biyomedikal aletlerden, tedavide bilgisayarlardan, başta kimyasal olmak üzere her tür çözümlemede fiziksel ilkelere dayalı bilimsel aygıtlardan yararlanılmaktadır.

Başlıca ilgi alanları. Biyofizik temel olarak, sinir iletimini sağlayan elektrik ya da kas kasılmasını sağlayan mekanik kuvvet gibi fiziksel etkenlere bağlı olan biyolojik işlevleri, canlıların ışık, ses ya da iyonlaştırıcı ışımlar (örn. X ışınları) gibi fiziksel etkenlerle etkileşimini ve yüzmeye, uçmaya, yürümeye gibi yer değiştirme ya da iletişim yoluyla çevreleriyle kurdukları ilişkileri inceler. Bu çalışmalarda çok gelişmiş yöntemlerden ve araçlardan yararlanılır. Örneğin X ışınları kırınımı ve ultrasantrifüjle çöktirme, moleküler biyofizikte kullanılan en yaygın yöntemlerdir. Hayvan ve bitki makromoleküllerinin yapısı ve özellikleri bu yöntemlerle kesin bir biçimde tanımlanabilmektedir. Öte yandan, elektron mikroskobu ve nükleer magnetik rezonans yardımıyla, hücre zarlarının ve kromozomların molekül yapısını ve temel öğelerinin bağlanma biçimleri saptanabilmektedir.

Genlerin temel maddesi ve hücrenin kalıtımından sorumlu ögesi olan DNA'nın molekül yapısının biyofizik aracılığıyla çözülmesi, 20. yüzyılın en önemli ve çığır açıcı buluşlarından biri kabul edilir. ABD'li biyokimyacı J. Watson ile İngiliz biyofizikçi F. H. C. Crick, DNA molekülünün ikili sarmal yapıda olduğunu saptayarak temel bileşenlerin bu sarmal üzerindeki yerlerini belirlemişlerdir. İngiliz biyofizikçi M. Wilkins ise, DNA'yı kristalleştirmeyi başaran, X ışınlarının bu kristallerde kırınımına uğramasıyla elde edilen kırınım desenlerini çözümleyerek, moleküldeki nükleotitlerin boyutlarını ve yerlerini saptadı.

İngiliz biyofizikçiler A. L. Hodgkin ile A. Huxley, 1950'lerin başlarında, bir sinir hücresinden kaynaklanan ve hücrenin yapısal uzantısı olan akson (sinir lifi) aracılığıyla iletilen uyarının (impuls) zaman içindeki değişimini ayrıntılı bir biçimde gözlemlediler. Bir uyarının iletilmediği zamanlarda sinir lifinin içinde oluşan negatif gerilimin (yaklaşık -70 mV), uyarı başlar başlamaz, saniyenin binde biriyle ölçülebilecek kadar kısa bir süre için artı bir değer kazandıktan sonra yeniden negatif düzeye döndüğünü, yarıgeçirgen akson zarının iki yanı arasında ki iyon iletimiyle açıkladılar. Böylece, uyarının sinir lifi boyunca şiddetinden hiçbir

şey yitirmeksizin iletiliğini açıklayan fizikokimyasal bir model geliştirdiler.

Radyoaktif izotopların elde edilmesi ise, hücre zarının bir yanından öbür yanına moleküllerin nasıl iletiliğinin anlaşılmasını olanaklı kıldı. Hollandalı fizyoloji bilgini H. Ussing, iyonların ve suyun canlı hücrenin içine ve dışına doğru pompalandığını, böylece hücrelerde, organlarda ve organizmalardaki iyon bileşiminin ve su dengesinin ayarlandığını ortaya koydu. İletim işlevinin böylece aydınlatılmasına karşın, olayın moleküler mekanizması henüz bulunamamıştır.

Kas kasılması sırasında oluşan ısıyı ölçmek için ilk duyarlı ölçüm aletini geliştiren A. V. Hill, kasılma sırasında ortaya çıkan ısıyı, ısınin oluşumuna neden olan termodinamik parametrelerle bağlayarak açıklamaya çalıştı. II. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda elektron mikroskobunun geliştirilmesiyle, kas kasılmasını yapısal düzeyde tanımlama olanakları bulundu. 1960'larda ise kas kasılmasının, kas liflerinin yay gibi kıvrılmasıyla değil, bir lifin öbür lif üzerinde kaymasıyla gerçekleştiği belirlendi. Ayrıca, X ışını kırınımı teknikleri ve elektron mikroskobunun yardımıyla kasılma olayına katılan moleküllerin belirlenmesi yolunda önemli adımlar atıldı.

Bugün biyofiziğin el attığı en güç sorunlarda biri duyarlar yoluyla iletişim kurma mekanizmasıdır. Özellikle görsel ve işitsel uyarılar kesin fiziksel terimlerle dile getirilebildiğinden, bu tür uyarılar daha 1850'lerden başlayarak fizikçilerin ilgisini çekmiştir. Modern elektronik aygıtlar aracılığıyla gerçek sinyalleri gürültüden ayırabilme olanakları bulunmuştur; ayrıca bilgisayar yardımıyla, uyarı ile hareket arasındaki karmaşık ilişkileri belirlemeye yönelik önemli deneyler yapılabilmektedir. Gene de, birçok hücrenin hareketlerinin bir bileşkesi olarak ortaya çıkan duysal yanıt olayının niceliksel çözümlemesi henüz çok güç bir sorun olarak çözüm beklemektedir.

biyogenetik yasa, Ernst Haeckel'in 1866'da önerdiği ve bireyoluşun (ontogenez) soyoluşu (filogenez) izlediğini, başka bir deyişle yumurtanın döllenmesinden başlayarak erişkin duruma gelineceye değin bireyin geçirdiği gelişme sürecinin, türün evrim sürecindeki aynı evrelerden geçtiğini öne süren varsayım. Evrim olgusunu ya da embriyonun gelişmesini aydınlatmak açısından büyük bir önem taşımayan bu varsayım, gene de o dönemde oldukça ilgi görmüş ve etkili olmuştur.

biyogeneze, yaşamın başlangıcını cansız maddeye bağlayan abiyojeneze ya da kendiliğinden türemeye kuramına karşı olarak, her canlının ancak başka bir canlının çoğaltmasıyla oluşabileceğini öne süren kuram. Biyogeneze kuramı, mikroorganizmaların kendiliğinden türediği yolundaki yaygın kanıyı sağlam deneyleriyle çürüten Francesco Redi ve Louis Pasteur'un çalışmalarından doğmuştur.

biyografi bak. yaşamöyküsü

biyoherm, mercanlar, derisidikenliler, karnadanayaklılar, yumuşakçalar gibi deniz omurgasızlarının organik artıklarından oluşmuş, jeolojik zamanlardan kalma tümsek biçiminde resif; bazı biyohermelerde kireçli alg fosilleri egemendir. Aynı canlıların katmanlaşmasıyla oluşan, ama tümsek biçiminde olmayan yapılara da biyostrom adı verilir. Bütün jeolojik çağların tortul kayaç-

larında bulunan biyohermler ve biyostromlar, oluştukları dönemin çevre koşullarına ilişkin kesin bilgi vermeleri açısından önem taşır.

biyojeokimya, BİYOLOJİK JEOKİMYA olarak da bilinir, biyolojik sistemlerdeki inorganik elementlerin davranış özelliklerini jeoloji açısından inceleyen bilim dalı; biyolojik kökenleri tartışmalı bile olsa tüm jeolojik maddelerdeki ve göktaşlarındaki organik bileşikler inceleyen organik jeokimyaya karşı gelişmiştir. Petrolün oluşumu, yaşamın başlangıcı, ilkel atmosferlerin bileşimi, mineral yataklarının biyojeokimyasal yöntemlerle araştırılması, maden cevheri çökeltilerinin kökeni, toprak oluşumu, doğal su kaynaklarının ve kömürün kimyasal yapısı, biyolojik ve organik jeokimyanın ilgi alanına giren başlıca konulardır. Yeryüzündeki jeolojik süreçlerden hemen hepsinin biyolojik etkinliklerin izlerini taşıması, bu bilim dalının önemini ve kapsamının genişliğini açıklar.

biyojeokimyasal çevrim, canlı maddenin yapısındaki temel elementlerin doğal dolaşımı. Katı, sıvı ya da gaz halindeki bu elementler, biyosferin cansız bileşenlerinden canlı bileşenlerine doğru akıp, sonunda yeniden cansız bileşenlere dönen bir çevrim izler. Göl ya da orman gibi büyük bir ekosistemin canlı bireylerinin yaşamlarını sürdürebilmesi için, canlı hücreyi oluşturan bütün kimyasal elementlerin ara vermeden bu döngüyü yinlemeleri gerekir.

Benzetme yapmak gerekirse, her çevrimde, biyosferin cansız bölümüne karşılık düşen daha büyük ve daha az hareketli bir biriktirme (besin) havuzu ile daha küçük, ama daha hareketli, özellikle ekosistemin canlı ve cansız bileşenleri arasındaki hızlı madde alışverişinin gerçekleştiği bir alavere (çevrim) havuzunun bulunduğu söylenebilir.

Biyojeokimyasal çevrimler, azot, oksijen, karbon ve su buharının dolaşımını sağlayan gaz halindeki çevrimler ile demir, kalsiyum, fosfor gibi yerkabuğu elementlerinin dolaşımını sağlayan katı çökeltili çevrimleri olmak üzere iki büyük grupta toplanabilir; ilk çevrimdeki biriktirme havuzu atmosfer ya da okyanuslar (buharlaştırma yoluyla), ikincisinde ise yerkabuğudur.

Gaz çevrimleri genellikle çökeltili çevrimlerinden çok daha hızlıdır ve atmosfer gibi büyük bir biriktirme havuzu söz konusu olduğundan, biyosferdeki değişikliklerin düzenlenmesi çok daha kolaydır. Örneğin belli bir bölgede biriken karbon dioksit hemen rüzgârlar aracılığıyla dağıtılır ya da bitkiler tarafından hızla emilir. Bununla birlikte, sık sık yinelenen olağandışı kargaşalıklar çevrimin kendi kendini düzenleme yeteneğini ciddi biçimde kısıtlar.

Çökeltili çevrimleri elementten elemente değişimle birlikte, her çevrimde temel olarak bir çözelti ve bir kayaç (ya da çökeltili) evresi bulunur. Ufalanma süreçleri, yerkabuğundaki bazı minerallerin tuz halinde açığa çıkmasını sağlar; bu tuzlardan bazıları suda çözünür, böylece bu suları içen pek çok canlının vücuduna geçer ve sonuçta sonsuza değin dolaşım dışı kalacağı derin denizlere ulaşır. Geri kalan tuzlar ise, hava koşullarının etkisiyle yeniden dolaşıma girinceye değin, sığ denizlerde tortul ya da kayaç biçiminde çökelp birikir.

Bitkiler ve bazı hayvanlar besinlerini doğrudan doğruya yaşadıkları çevredeki çözeltilerden, hayvanların büyük bölümü ise

yedikleri bitki ve hayvanlardan sağlarlar. Bir canlı öldüğünde, dokularında bağlı olan elementler çürükçül canlıların aracılığıyla yeniden biyosfere kanşır ve yaşayan öbür canlıların yararlanabileceği duruma gelir.

biyokimya, bitki, hayvan ve mikroorganizma biçimindeki bütün canlıların yapısında yer alan kimyasal maddeleri ve canlının yaşamı boyunca sürüp giden kimyasal süreçleri inceleyen bilim dalı. Biyokimyanın amacı her şeyden önce, hücrenin temel bileşenleri olan protein, karbohidrat, lipid gibi organik bileşiklerin ve yaşamsal önem taşıyan kimyasal tepkimelerde en büyük rolü oynayan nükleik asitlerin, vitaminlerin ve hormonların yapısal ve nicel çözümlemesini yapmaktır. Canlılardaki protein bileşimi, yiyeceklerin enerjiye dönüşmesi, kalıtsal özelliklerin kimyasal mekanizmaları iletilmesi gibi yaşam süreçlerinin araştırılması da gene biyokimyanın ilgi alanına girer.

Biyoloji bilimleri ile fizik bilimleri arasındaki sınır bölgede yer alan biyokimya, yaşamın kimyasını araştırırken hem fizyolojinin, hem de analitik, organik ve fiziksel kimyanın tekniklerinden yararlanır. Vücutta enerji sağlamak üzere maddelerin yıkımından, yaşam için gerekli karmaşık moleküllerin yapımına kadar, canlıda gerçekleşen kimyasal değişikliklerin tümüne birden metabolizma denir. Bu kimyasal değişiklikler, enzim adı verilen organik katalizörler aracılığıyla olur; enzimlerin oluşumu ise hücrenin genetik malzemesine bağlıdır. Bu nedenle biyokimya, beslenme, genetik ve tarımın yanı sıra ilaçların etkisi ve hastalıklardan ileri gelen kimyasal değişiklikler gibi çeşitli tip konuların araştırılmasına da katkıda bulunur.

Tarihsel gelişme. Fizyolojik kimya ve biyolojik kimya gibi daha eski iki terimle eşanlamli olan biyokimya, 1900'lerden bu yana bu adla tanınan oldukça yeni bir bilim dalı olmasına karşın, başlangıcı çok eskilere dayanır. Biyokimyanın tarihsel gelişmesindeki en büyük dönüm noktası, biyolojik olguların kesin kimyasal temellere oturtulmasıdır. Kimyanın tıp ve tanıma yeterince yararlı olabilmesi için, günlük sorunlarla uğraşmaktan kurtulup bağımsız ve kuramsal bir bilim dalı olarak örgütlenmesi gerekiyordu. Bu süreç 1650'de, kimyanın gerçek amacının maddelerin bileşimini belirlemek olduğunu düşünen Robert Boyle'un çalışmalarıyla başladı ve 1780'de, çağdaş kimyanın babası sayılan Antoine-Laurent Lavoisier'in araştırmalarıyla doruğa ulaştı. Boyle'un çağdaşı olan John Mayow, organik bir maddenin havada yanmasıyla (yükseltgenmesi) bir hayvanın solunumu arasındaki temel benzerliği saptadı. Ardından Lavoisier, kimyasal yükseltgenmenin özünü kavrayarak, solunum süreci ile arasındaki benzerliği nicel olarak gösterdi. 18. yüzyılın sonlarında kimyacıların ilgisini çeken biyolojik olgulardan biri de fotosentezdi. Joseph Priestley, Jan Ingenhousz ve Jean Senebier'in ortak çalışmalarıyla, fotosentezin kural olarak solunumun tam tersine gelişen bir süreç olduğunun bulunması, biyokimyasal düşüncenin gelişmesinde bir dönüm noktası oldu.

Bu ilk temel buluşlara karşın, biyokimyanın hızla gelişmesi için, 19. yüzyıl biliminin en büyük başarılarından biri olan, yapısal organik kimyanın doğuşunu bekleme gerekti. Böylece biyokimya, organik ve fiziksel kimyanın yöntem ve kuramlarını fizyolojik olaylara uyguladı. Bu yöndeki gelişmeler, cansız maddeler için geçerli olan fizik ve kimya kurallarının, canlılardaki değişimleri

açıklamakta yetersiz kalacağı yolundaki köklü önyargılar nedeniyle başlangıçta keşintiyi uğradıysa da, Friedrich Wöhler'in 1828'de ilk kez bir organik bileşiği, üreyi, laboratuvarında elde etmesi bu önyargılara ağır bir darbe indirdi. Biyokimyanın bu ilk çarpıcı başarısını, sonraki yıllarda birçok doğal ürünün bileşimi izledi.

19. yüzyılda bir yandan organik ve fiziksel kimya güçlü bir kuramsal yapı oluştururken, bir yandan da hekimlerin, ezcacıların ve tarımcıların gereksinimleri, güncel sorunların çözümünde yeni kimyasal bulguların yararlanmak için bir itici güç oluyordu. Kimyanın biyoloji araştırmalarına başarıyla uyarlanması en büyük pay, 19. yüzyılın büyük bilim adamlarından Justus von Liebig ile Louis Pasteur'ündür. Liebig, doğadaki temel çevrimleri gün ışığına çıkardı ve fotosentez yapan bitkiler olmasaydı hayvanların da yeryüzünden silineceğini, çünkü hayvanların beslenmesi için gerekli olan karmaşık organik bileşiklerin yalnızca bitkiler tarafından bileşimlenebildiğini gösterdi. Liebig, mayalanma, çürüme ve bulaşıcı hastalıklar arasındaki benzerliğin farkına varmıştı ama, bu üç olgunun da mikroorganizmalardan ileri geldiğini bulan Pasteur oldu.

19. yüzyıl sonlarında Eduart Buchner, enzimlerin, başta mayalanma olmak üzere bütün biyokimyasal süreçlerdeki katalizleyici işlevini kanıtladı. 1926'da, ilk kez bir enzimin (üreaz) katıksız kristaller halinde ayrılmasıyla enzimlerin kimyasal yapısı açıklanabildi. Sonraki yıllarda da, hücredeki kimyasal tepkimelerde enzimlerin etkili olabilmesi için birçok vitaminin gerekli olduğu anlaşıldı.

1929'da, kas hücrelerinden ayrılarak elde edilen ve hücredeki solunum süreçleri sırasında açığa çıktığı anlaşılan adenosin trifosfatın (ATP), birçok hücredeki enerji alışverişinin ortak biçimi olduğu 1940'ta Lipmann tarafından öne sürüldü. 1935'te, maddelerin vücuttaki dolaşım yollarını izlemek üzere radyoaktif izotopların kullanılmaya başlanması, yaşam süreçlerindeki karmaşık kimyasal değişikliklerin anlaşılabilmesinde en önemli aşamalardan biriydi. Aynı dönemde, organlar, doku dilimleri ve en sonunda hücre elemanları üzerinde yapılan araştırmalarla, metabolizma tepkimelerinin vücuttaki başlıca merkezleri belirlendi.

1869'da iltihap hücrelerinin çekirdeğinden elde edilen ve nükleik asit adı verilen, sonradan dezoksiribonükleik asit (DNA) olduğu kanıtlanan maddenin temel kalıtım malzemesi olduğu ancak 1944'te anlaşılabildi. Bunu izleyen 10 yıl içinde Watson ve Crick tarafından ikili sarmal yapısı açıklanan DNA'nın hücre bölünmesindeki ve genetik özelliklerin belirlenmesindeki rolü aydınlığa kavuşturularak, genetik biliminin altın çağına girildi. Bugüne değin sürdürülen çalışmaları ve santrifüjleme, elektroforez, kromatografi, radyoaktif izotoplarla işaretleme gibi gelişmiş biyokimya tekniklerinin katkısıyla proteinlerin kimyasal bileşimle elde edilmesi, bazı enzimlerde atomların yerleşimini gösteren ayrıntılı haritaların çıkarılması, metabolizmayı düzenleme mekanizmalarının ve hormonların bu düzenlemedeki rolünün anlaşılması, kan serumu proteinlerinin yapısının çözülmesi, bağışıklık tepkimelerinin açıklığa kavuşturulması gibi biyokimyanın büyük başarılarına tanık olunmuştur.

biyokimyasal sınıflandırma, KİMYASAL SINIFLANDIRMA ya da BİYOKİMYASAL TAKSONOMI olarak da bilinir, canlıların yapısında yer alan bazı kimyasal bileşikler arasındaki yapısal benzerliklere dayanan biyolojik sı-

nıflandırma yöntemi. Bu yöntemi savunanlar, genler tarafından daha yakından denetlenen ve doğal seçimin doğrudan etkisine anatomik özellikler kadar açık olmayan proteinlerin daha yavaş evrimlendiğini, dolayısıyla kalıtsal akrabalıkların belirlenmesinde daha güvenilir bir ölçüt olduğunu öne sürerler.

biyoklimatoloji, fiziksel çevrenin canlılar üzerindeki etkisini inceleyen klimatoloji (iklimbilim) dalı. Yaklaşık 2 bin yıl önce Hippokrates'in *Peri aeron, hydaton, topon* (Havalar, Sular ve Yörelere Üstüne) adlı incelemesinde bu konulara değinmiş olmasına karşın, biyoklimatoloji oldukça yeni bir bilim dalıdır. Çevre koşullarının giderek kötüleşmesinden duyulan kaygıların yoğunlaştığı 1960'larda önem kazanmış ve yaygınlaşmıştır. İklim ve hava koşulları hemen her yönüyle canlıları etkilediğinden, biyoklimatolojinin kapsamı neredeyse sınırsızdır. Özellikle, iklim ve hava koşullarının gerek insan sağlığı, gerek bitki, hayvan ve insan hastalıklarından sorumlu olan küçük bitkisel organizmalar ve böcekler üzerindeki etkisini; konutlardaki ve yerleşim merkezlerindeki mikroklimanın insan sağlığı üzerindeki etkisini; jeolojik çağlardaki iklim koşullarının canlıların evrimi ve yeryüzündeki dağılımı üzerindeki etkisini incelemek öncelikli konulardan bazılarıdır.

biyokrom, canlı hücrede bulunan ve görünür ışığın bazı dalgaboylarını ya yansıtan ya ileten ya da hem yansıtip, hem ileten moleküllerden oluşmuş doğal pigment. Bitkilere ve hayvanlara rengini veren doğal pigmentler, moleküllerinde azot bulunup bulunmamasına göre kabaca ikiye ayrılabilir.

biyokütle bak. canlı kütle

biyolit, canlıların organik kalıntılarıyla ya da fizyolojik etkinlikleriyle oluşan tortullar. Bazı biyolitlerin bitki, bazılarının hayvan fosillerinden oluştuğu açıkça saptanabilir. Turba, kömür ve petrol gibi yakıt olarak kullanılan bütün tortullar yanıcı biyolit (kostobiyolit), karbonat, fosfat ve silisli tortullar ise yanıcı olmayan biyolitlerdir (akostobiyolit).

biyoloji, yaşayan ya da fosil canlıları, canlıların yaşam süreçlerini ve bütün fizikokimyasal yönleriyle yaşamı inceleyen temel bilim dalı. Biyoloji, konusunun enginliği nedeniyle başlangıçtan bu yana, incelediği canlı gruplarına, konuya yaklaşma biçimine ve yaşam süreçlerini organ, doku, hücre ya da hücre bileşenleri düzeyinde ele almasına göre çeşitli dallara ve alt dallara ayrılmıştır.

Biyolojinin başlıca dalları. Canlı gruplarına göre yapılan genel ayrımda, biyolojinin en eski iki dalı olan zooloji hayvanları, botanik ise bitkileri konu alır. Yeryüzünde toplam 2-4,5 milyon kadar hayvan ve bitki türünün yaşadığı sanılmaktadır; bugüne değin bu türlerden ancak bir milyon kadarı saptanıp incelenebilmiştir. Paleontolojinin konusuna giren soyu tükenmiş türlerin ise 15 milyon ile 16 milyar arasında değişebileceği ileri sürülmektedir. Mikroskopik canlıların bütün bu sayıların dışında olduğunu belirtmek, biyolojinin kapsamı açısından bir ölçüt olabilir. Tür sayısının bu denli kabarık olması, biyoloji dallarını kendi içlerinde alt dallara ayırma zorunluluğunu getirmiştir. Örneğin hayvanları ve bitkileri alem düzeyinde inceleyen zooloji ile botanik, genellikle sınıf düzeyindeki birtakım alt dallara ayrılır: Kuşları inceleyen ornitoloji, balıkları inceleyen ihtiyoloji, amfibiymaları ve sürüngenleri inceleyen herpetoloji, böcek-

leri inceleyen entomoloji, mantarları inceleyen mikoloji, algleri inceleyen algoloji vb. Aynı yaklaşımla, tür düzeyinde insanın kökenini ve evrimini biyoloji yönünden inceleyen fiziksel antropoloji hem zoolojinin, hem de insanı biyolojik, toplumsal ve kültürel bir varlık olarak ele alan antropolojinin bir alt dalıdır. 17. yüzyılın ikinci yarısında, mikroskopun gelişmesinden sonra incelenip tanımlanmaya başlayan mikroorganizmalar ya da mikroskopik canlılar ise, 19. yüzyılın sonlarında ayrı bir dal olarak gelişen mikrobiyolojinin inceleme alanına girer.

Böylesine çeşitlilik gösteren canlıları, yalnızca yapısal benzerlik ve farklılıklarına göre tanımlayıp sınıflandırmak bile yeni bir yöntem bilimin gelişmesine yol açmış ve Eski Yunan'dan bu yana süren sistematik zooloji ve botanik çalışmaları taksonominin yardımıyla bilimsel bir temele oturtulabilmiştir. Bugün taksonomi, eskiden olduğu gibi canlıları yalnızca görünür yapısal benzerlikleriyle değil, hücre ve molekül düzeyindeki özellikleriyle de değerlendirip, canlılar arasındaki en doğru akrabalık ilişkilerini saptamaya çalışır.

Biyolojinin dallara ayrılmasındaki ikinci bir yaklaşım, canlıların yapısal ve işlevsel özelliklerine yönelik araştırmaların ayrı birer çalışma alanı olarak tanımlanmasıdır. İster hayvan, ister bitki olsun, tüm canlıların yapısal özelliklerini inceleyen morfoloji, biyolojinin ana dallarından biridir; bu dalı, bitki ve hayvan morfolojisi biçiminde ikiye ayırmak da geleneksel bir eğilimdir. Önceleri, canlıların yapısını ve yapısal bölümlerini biçim, büyüklük ve öbür bölümlerle komşuluk ilişkileri çerçevesinde inceleyen tek dal anatomiydi. Mikroskopun sağladığı olanaklarla, yapıyı doku düzeyinde inceleyen histoloji ve hücre düzeyinde inceleyen sitolojinin de gelişmesiyle, tüm morfoloji adı altında birleştirildi. Gene morfolojinin bir dalı olan embriyoloji, çok hücreli canlılarda, zigot denen döllenmiş tek bir yumurta hücresinin, türünün yapısal özelliklerini kazanıncaya değin izlediği gelişme sürecini inceler. Canlıların kendi kendini yenilemesi, gelişmesi, çoğalması, hareket etmesi ve çevreleriyle ilişki kurması, kuşkusuz canlıya cansız maddeden ayrıran temel yaşamsal işlevleridir. Kapsam ve içeriği çağın yaklaşımına göre değişmekle birlikte, Eski Yunan biliminden bu yana biyolojinin başlıca dallarından biri olarak önemini koruyan fizyoloji, canlıya özgü bütün bu işlev ve süreçleri inceler.

Canlıların işlevsel özelliklerinin ve yaşam süreçlerinin incelenmesi, bilimin gelişmesine ve teknolojinin sağladığı olanaklara bağlı olarak, hemen her çağda değişik düzeyde ele alınmıştır. 17. yüzyıla değin ancak organ düzeyindeki işlevler incelenenirken, mikroskopun gelişmesi, canlıların en küçük yapısal ve işlevsel birimi olan hücre düzeyinde incelenenildiği hücre biyolojisinin doğuşuna ortam hazırlanmıştır. Laboratuvar araçlarının çözümleme gücü ve duyarlılığı arttıkça, gözlem ve deney gerektiren bütün bilimler gibi hızla gelişen biyoloji, hücreden hücre bileşenlerine doğru inerek, yaşamın temel öğelerine eğilebilmiştir. Gerçekten de, konu molekül düzeyinde ele alındığında, yaşam da canlıyı oluşturan kimyasal öğeler arasında bir madde ve enerji alışverişi olarak algılanmaya başlamıştır. Bugün moleküler biyoloji, canlıyı oluşturan moleküllerin yalnızca ayrıntılı fizikokimyasal yapısını değil, bütün yaşam süreçlerini molekül düzeyinde açıklayabilecek bir yaşam bilimidir.

Canlı hücrede gerçekleşen tüm kimyasal süreçleri ve yaşamsal işlevlerin yürütülmesi

için gereken enerjinin üretim yollarını inceleyen biyokimya, canlıya özgü makromoleküllerin yapısını ve biyolojik olguları fiziksel yönden inceleyen biyofizik ve ureme işlevinin kalıtım ilkelerini molekül düzeyinde araştıran genetik, biyolojinin, bu gelişmeyi simgeleyen en yeni dallarıdır. Bilgi birikimini bütünleştirme eğiliminde olan çağdaş yaklaşım, başka bilim dallarıyla kaynaşmış olan biyoloji bilimlerinde de etkisini açıkça gösterir. Fizik ve kimya bilimleriyle bütünleşmiş olan biyofizik ve biyokimya, istatistik ile biyolojinin sıkı işbirliğinden doğan biyometri, deniz bilimlerinin bir dalı olan deniz biyolojisi ve uzay bilimleri içinde giderek ayrıcalıklı bir yer edinen uzay biyolojisi bu yaklaşımın ürünleridir.

Biyolojinin birçok dalı canlıların yapısal ve işlevsel özelliklerini molekül düzeyinde inceleyen, topluluk biyolojisi belli bir alanda ya da yörede yaşayan bütün canlıları topluluk ilişkileri içinde ele alır. Böyle bir inceleme, bir yandan topluluğu oluşturan bireyler, öte yandan canlı ve cansız doğa arasındaki karmaşık var olma ilişkilerini odaklarken, bir yandan da bu ilişkilerin sürekliliğini denetleyen doğa yasalarını ve çevre koşullarını araştırmak zorundadır. 20. yüzyılın en can alıcı konuları olan nüfus patlaması, besin kıtlığı, çevre kirliliği ve bu konuların getirdiği öbür ekonomik, toplumsal ve siyasal sorunlar, ekolojiyi biyolojinin en güncel ve önemli dalları arasına katmıştır.

Tarihsel gelişme. Biyoloji konusundaki bilgi birikiminin insanlık tarihi kadar eskive dayandığı söylenebilir. İlk insan, çevresindeki bitkiler ve hayvanlar konusunda bilgi biriktirmek zorundaydı, çünkü var oluşu, yiyebileceği zehirsiz bitkileri tanımasına ve yırtıcı hayvanların davranışlarını kavramasına bağlıydı. Arkeolojik bulgular, uygarlığın gelişmesinden önce insanların birçok hayvani evcilleştirdiğini ve tarımsal yöntemleri uygulamaya başladığını göstermiştir. Bununla birlikte biyoloji tarihinin büyük bölümü yazılı tarihin içinde kalır.

En eski kayıtlardan çoğu Asur ve Babil kaynaklıdır. Bu belgelere göre Babilliler hurma ağacının eşeyli üremesini biliyorlardı. Eski Mısırlıların mezar ve piramitlerinde bulunan papirüsler hekimlikteki başarılarını belgelerken, mumyalama teknikleri de bitkilerin koruyucu özellikleri konusundaki bilgilerini ortaya koyar. Çinliler, ipekböceği konusundaki engin bilgisinin yanı sıra, bazı zararlı böcekleri yiven karıncaları kullanılarak biyolojik mücadele yönteminin öncülleri olmuşlardı. İÖ 2500'lerde Kuzeybatı Hindistan halkları ileri bir tarım bilgisine sahipti.

Babil, Asur, Mısır, Çin ve Hint uygarlıklarının biyoloji alanındaki bilgi birikimini büyük ölçüde zenginleştirmekle birlikte, Eski Yunan uygarlığının parlak dönemlerine değin sürüp gidecek olan, doğaüstü güçlerin egemen olduğu mistik bir yeryüzü anlayışının tohumlarını da atmıştı. İÖ 7. yüzyılda Eski Yunan'da doğan ve her olayın belli bir nedeni olduğunu, aynı nedenlerin hep aynı etkiyi yarattığını savunan Nedenlilik akımı bilimsel araştırmaları derinden etkiledi. Eski Yunanlı düşünür ve doğabilimcilerin ilk el attığı konulardan biri, insanın ve yaşamın başlangıcı oldu. Miletoslu Thales (İÖ y. 7. yy), yeryüzünün ve bütün canlı varlıkların sudan türediğini öne sürerken, öğrencisi Anaksimandros gaza benzer, algılanamaz ve sınırsız bir töz olan *apeiron* (sınırsız) ile toprak gibi yeni öğeleri de suya ekler

Yaşamın bir çamur kütesinde, kendiliğinden başladığı savunun ve ilk evrim kuramının yaratıcısı olan Anaksimandros'a göre, ilk hayvanlar dikenli bir deriyle örtülü balıklardı. Onların soyundan gelenler sudan karaya çıkarak, öbür hayvanları oluşturacak biçimde dönüşüme uğradılar. Anaksimenes ise, canlı ve cansız maddenin başlangıcını, Güneş'in ısıyla yoğunluğu değişerek biçim değiştirebilen havaya (*aer*) bağladı.

Güney İtalya'daki Kroton Akademisi'nde, Pythagoras'ın öğrencilerinden Alkmaion (İÖ 6. yy) hayvan vücudunu inceleyerek atar ve toplardamarlar arasındaki farkı tanımladı, göz sinirlerini buldu, embriyonun gelişmesini inceledi ve zekânın merkezi olarak beyni gösterdi. İÖ y. 400'lerde Kos Adasında bir tıp okulu açan Hippokrates, insan vücudu üstüne ayrıntılı araştırmalar yaptı ve tüm canlıların, dört temel sıvıdan oluştuğunu öne sürdü: Sırasıyla kalp, dalak, beyin ve karaciğerden kaynaklanan kan, kara safra, balgam ve sarı safra.

Eski Yunan bilimi, İÖ 4. yüzyılın ortalarında bilgiyi her yönüyle inceleyen Aristoteles ile doruğuna ulaştı. Sistematik taksonominin de öncüsü olan Aristoteles, hayvanları önce kanlı (memeliler, kuşlar, amfibiye-ler, sürüngenler, balıklar) ve kansız (kafadanayaklılar, gelişmiş kabuklular, böcekler ve tüm ilkel hayvanlar) olarak iki büyük gruba ayırmıştı. Çalışmalarında önemli bir yer tutan üreme konusunda ise, yaşamın kendi kendine cansız maddeden oluştuğu kendiliğinden üreme, tomurcuklanma (eşeysiz üreme), çiftleşmesiz eşeyli üreme ve çiftleşerek eşeyli üreme gibi dört üreme biçimi tanımladı.

Aristoteles'in öğrencilerinden Theophrastos, botanikğin gelişmesinde ayrıcalıklı yeri olan doğabilimcilerden biridir. Bitkilerin dış bölümlerini organ, iç bölümlerini doku olarak adlandıran Theophrastos, uzun açıklamalarla anlatılabilecek özel bir yapıyı bilimsel bir terimle karşılamak için uygun bulduğu kelimelere yeni anlamlar yüklemekten kaçınmamış ve bilimsel terminolojinin gelişmesine de katkıda bulunmuştur.

Aristoteles ve Theophrastos'tan sonra Eski Yunan dünyasının göz kamaştırıcı bilimsel araştırma dönemi sona ererken, bilimin yeni merkezi İskenderiye'ye kaydı. Herophilos insan vücudunun iç organlarını inceleyip öbür büyük memelilerle karşılaştırmış, zekânın ve sinir sisteminin karşıya olarak kabul ettiği beyni ayrıntılı biçimde tanımlamış, çağdaşı Erasistratos ise araştırmalarını kalp kapakçıkları ve kan dolaşımı üzerinde yoğunlaştırmıştır.

Eski biyoloji bilginlerinin sonuncusu sayılan Bergamalı Galenos (2. yy), insan vücudu üzerinde anatomi ve kadavra çalışmalarının yasaklandığı bir çağda yaşamış olmasına karşın, özellikle hayvan anatomisi üzerindeki sağlıklı gözlemleri ve yapıtlarının çokluğuyla yüzyıllar boyunca tıp ve biyoloji bilimlerini etkiledi.

Galenos'tan sonra biyoloji araştırmaları uzun bir suskunluk dönemine girer ve Avrupa'da bilim yaklaşık bin yıl yerinde sayarken, 9. yüzyılda İspanya'ya kadar yayılan Araplar bilimin koruyuculuğunu üstlendiler. Arap ve İslam dünyasının biyolojideki egemenliği 3. yüzyıldan 11. yüzyıla değin sürdü. Bu dönemde özellikle Aristoteles ve Galenos gibi eski çağ bilginlerinin yapıtları Arapçaya çevrilerek, Eski Yunan dünyasının bilgi birikimi Doğu'ya aktarıldı. Yaklaşık 868'de ölen Cahiz *Kitabü'l-Hayavan* (Hayvanlar Kitabı) adlı geniş kapsamlı çalışmasıyla, 11. yüzyılın en büyük bilginle-

rinden olan İbn Sina hekimlik ve şifalı otlar konusundaki yapıtlarıyla biyolojinin bu dönemine damgalarını vurdular.

14. yüzyılda İtalya'da başlayan Rönesans, bilim de yeniden doğuşunu müjdediler. Bu dönemde, insan ve hayvan vücudu üstünde ayrıntılı anatomi araştırmalarına girişilenlerin özellikle sanatçıları olması ilgi çekicidir. Leonardo da Vinci'nin gözlem ve bulguları çağının o kadar ötesindeydi ki, gerçek değeri ancak yüzyıllar sonra anlaşılabilirdi.

16. yüzyılda özellikle Almanya, Felemenk, İsviçre, İtalya ve Fransa'da, Otto Brunfels, Leonard Fuchs, Gaspard Bauhin ve Pierre Belon'un önemli katkılarıyla botanik hızlı bir gelişme gösterirken, zoolojide Conrad Gesner'in, anatomiye de Andreas Vesalius'un çalışmaları özellikle anılmaya değer.

17. yüzyılda mikroskopen geliştirilmesi biyolojide bir dönüm noktası oldu. Sistematik biyolojiye, sınıflandırmaya ve canlıların karşılaştırmalı incelemesine ağırlık veren 17 ve 18. yüzyıllardan sonra, 19. yüzyıl evrim ve hücre kuramının doğuşuna, çağdaş embriyolojinin başlangıcına ve kalıtım yasalarının bulunmasına tanık oldu.

Hayvan bitki anatomisi üzerinde araştırmalar yapan Marcello Malpighi, mikroorganizmaları tanımlayan Antonie van Leeuwenhoek, böcekler üzerine araştırmalar yapan Jan Swammerdam, bitki anatomisine eğilen Nehemiah Grew, mantar dokusunda hücreyi keşfeden Robert Hook, mikroskop olanaklarını genişleten büyük gözlemciler olarak sıvıldılar. John Ray'in önemli katkılarından sonra taksonomiye biyolojinin önemli bir dalı haline getiren Carolus Linnaeus'u Georges-Louis Leclerc de Buffon, Jean-Baptiste Lamarck ve Georges Cuvier izledi. Cuvier ayrıca fosiller üzerindeki araştırmalarıyla paleontolojinin de temellerini attı. Eski Yunan felsefesinde geniş bir yer tutan yaşamın başlangıcı sorunu, Pasteur'un kendiliğinden üreme varsayımını çürütmesiyle yeni bir boyut kazandı. 1920'lerde Sovyet biyokimyacı A.I. Oparin ve öbür bilim adamları, Yer'in oluşma sürecindeki koşullarda cansız maddeden yaşamın doğabileceğini öne sürdüler. Jeokimya ve moleküler genetikteki bazı gelişmeler bu varsayımı bir ölçüde doğrularken, aminoasitler ve basit proteinler birleşim yoluyla elde edilebildi. Başlangıcı Eski Yunan bilimine kadar uzanan evrim görüşü, Charles Darwin tarafından tutarlı bir kurama dönüştürüldü ve doğal seçme ilkesiyle desteklendi.

19. yüzyılda, hücre bölünmesini ve kromozomların varlığını açıklayan August Weismann ve Edouard van Beneden'in, kalıtım yasalarını ortaya koyan Gregor Mendel'in ve kalıtımın koromozomlara dayalı kuramını geliştiren Theodor Boveri'nin öncü çalışmaları, 20. yüzyıl başlarında, kalıttan sorumlu olan hücre bileşenlerinin koromozomlar değil genler olduğunu kanıtlayan Thomas Hunt Morgan ve William Bateson'ın katkılarıyla genetik biliminin doğuşunu hazırladı. Kısacası, hücre biyolojisi 19. yüzyıla damgasını vururken, 20. yüzyıl moleküler biyoloji ve genetik çağı oldu. Biyoloji araştırmalarında X ışınları, elektron mikroskopu gibi gelişmiş tekniklerin kullanılması, öbür bilim dallarıyla yakın bir işbirliğine girilmesi ve araştırma kurumları çerçevesinde büyük ekip çalışmalarının örgütlenmesi, 20. yüzyıl biyolojisinin temel özellikleridir.

biyoloji mühendisliği bak. biyomühendislik

biyolojik geribesleme, BIYOLOJİK GERİBİLDİRİM olarak da bilinir, bireye, kendi fizyolojik süreçlerine ilişkin anında bilgi verme yöntemi. Bu yöntemle, kişinin kalp ve dolaşım sisteminin etkinliklerine, vücut sıcaklığına, beyin dalgalarına ya da kas gerginliğine ilişkin bilgiler elektronik olarak izlenir ve bazen bir gösterge üzerinde, bazen de ışık ya da ses aracılığıyla bireye iletilir. Eskiden, otonom sinir sistemine bağlı olan bu tür fizyolojik etkinliklerin bireyin denetimi dışında geliştiği düşünülürken, bugün bireyin kendisine ilişkin biyolojik verileri kullanma konusunda eğitilerek, strese ya da dış dünyada gelişen olaylara karşı vücut tepkilerini istemli olarak denetleyebileceği gösterilmiştir. Biyolojik geribesleme eğitimi, kişiye kendi fiziksel tepkilerini izlemenin ve denetim altına almanın yollarını öğretir.

Biyolojik geribesleme eğitimi, stres yaratıcı etkenlere karşı öğrenilmiş yanıtları değiştirmeyi amaçlayan bir tür davranış tedavisidir. Bu uygulama, özellikle ağrı ve kas gerginliği gibi bazı hastalık belirtilerinin hafifletilmesinde çok etkili olabileceği gibi, hastanın strese karşı tepkilerini çözümlemesine yardımcı olan psikoterapiyle birlikte uygulandığında etkisi de daha uzun süreli olabilir.

Biyolojik geribesleme eğitiminin başarıyla uygulandığı alanlar özellikle migren tipi baş ağrıların, kolit gibi mide-bağırsak krampının ve karın ağrıların, kan basıncı yüksekliğinin ve tiklerin giderilmesi ya da sara nöbetlerinin seyrekleştirilip hafifletilmesidir. Birçok psikolog, sürekli olarak izlenip kaydedilebilen her türlü fizyolojik sürecin bir ölçüde de olsa denetim altına alınabileceğine kuramsal olarak inanmaktadır.

Beyin dalgalarıyla biyolojik geribesleme eğitimi, zihinsel işlevleri zenginleştirmede de yararlı olabilir. Alfa (dalgaları) eğitimiyle, yoğun düşünmenin yatıştırıcı ve bütünleyici sonuçlarına ulaşılabilir. Teta (dalgaları) eğitimi ise, dikkatin yoğunlaştırılmasını, bunalı nöbetlerinin ve sınav dönemlerindeki "zihin durmalarının" denetim altına alınmasını sağlar.

biyolojik ışıldama, BIYOLUMINESANS olarak da bilinir, bir canlının ya da canlıdan alınarak deney ortamına aktarılmış biyokimyasal bir sistemin ışık yayması. Çürüyen etlerin üstündeki bakterilerin belli belirsiz parıltıması, tropik denizlerdeki tekhücreli-

Chaetopterus cinsinden ışıldayan halkalısolucan
George G. Lower

lerin titrek fosforizması ya da ateşböceklerinin yanıp sönen donuk ışıkları biyolojik ııldamanın en bilinen örnekleridir. Bakteri ve mantarlardan böceklerle, deniz omurgasızlarına ve balıklara kadar birçok canlıda görülen yaygın bir biyolojik olgu olmasına karşın, gerçek bitkilerde, amfibyumlarda, sürüngenlerde, kuşlarda ve memelilerde bugüne değin biyolojik ııldama örneğine rastlanmamıştır. Kimyasal enerjinin doğrudan doğruya ışıma enerjisine dönüştüğü biyolojik ııldamada hemen hemen hiçbir enerji kaybı olmaz; başka bir deyişle, bu kimyasal süreçte önemsenmeyecek kadar az bir ısı açığa çıkar. Bu nedenle, canlıların yaydığı ışığa çoğu kez "soğuk ışık" denir.

Biyolojik ııldamanın davranışsal çözümlemesi. Canlıların ışık üretmesi, büyük olasılıkla yaşamını sürdürmeye ve saldırganlardan korunmaya yönelik bir davranış biçimidir. Düşmanını yanıltıp kaçabilmek için ışıklı bir bulut salgılayan bazı mürekkepbalıklarında ve avının ilgisini çekmek, saldırganları ürkütmek ya da okyanusun karanlık dibinde yolunu aydınlatmak için ışık organlarını kullanan birçok derin deniz balığında bu amaç açıkça sezilir. Türünün dışısını tanımak ve eşleşmeye çağırmak için ışığını yakıp söndüren canlılarda da biyolojik ııldamanın yayımsal bir işlevi olduğu yadsınmaz. Kuzey Amerika ateşböceğinin (*Photinus pyralis*) erkeği, uçarken her 5,5 saniyede bir 0,3 saniye süreyle ışığını yakıp söndürür. Yerde durup erkeğin ışığını bekleyen dişi, ışığı gördükten yaklaşık iki saniye sonra ııldayarak yanıt verir. Dişi böcek erkeğini ışıktan tanımadığı için, ışığın yanıp sönmeye süresine bakarak doğru sinyali alan ve dişiye arayan erkektir. Bu nedenle, erkeğin işareti ile dişinin yanıtı arasındaki süre çok önemlidir. Ateşböceklerinin bazı türlerinde, eşleşmeye çağrı niteliğindeki ışık işaretlerinde değişik renkten ışıkların da ayrı anlam taşıdığı sanılmaktadır.

Birçok deniz dibi canlısının ve bazı balıkların gövdelerinin çeşitli yerlerinde, büyük olasılıkla türdeşlerini ve dışısını ya da erkeğini tanımasına yardımcı olan ışık organları (fotofor) vardır. Derin deniz balıklarının çoğunda, ışık organları gövdenin iki yanında ve karın bölgesinde bulunduğu için ışık aşağıya ve yanlara doğru yayılır. Bu düzenleme sayesinde, fotoforlardan yayılan ışık ile yukarıdan sızan güneş ışığı her yanı eşit olarak aydınlatacağından, hayvanın gölgesi aşağıya düşmez ve daha altta yüzen saldırganlara yerini belli etmez. Bazı balıkların ışık kanallı ve yanlarında değil, burunlarında da büyük bir ışık organı vardır; bazılarının ise kuyruk bölgesinde ışıklı bir doku parçası bulunur. Derin denizlerde yaşayan fenerbalıklarında, ileriye doğru iyice uzamış olan birinci sırt omurunun ucundan, başın üstüne doğru ışıklı bir organ sarkar. Bu organ, fenerbalığının, durumdan kuşulanmaksızın ışığa yaklaşan avları yakaladığı bir olta gibidir.

Biyolojik ııldamanın metabolizmadaki işlevi. Bakteriler, dinoflagellatlar ve mantarlar gibi basit yapıları canlılarda ııldamanın ne tür bir işlevi olduğunu anlamak oldukça güçtür. Işıklı bakterilerin oksijensiz ortamda ııldamadığına bakılırsa, Yer atmosferinde oksijenin bulunmadığı ya da çok az bulunduğu zamanlarda yaşamış ilkel bakterilerin, kendileri için zararlı olan oksijeni ortamdan yok etmek üzere böyle bir tepkime geliştirdikleri düşünülebilir. Oksijen ile indirgenici bir maddenin (lusiferin) birleştiği kimyasal bir tepkime sonucunda açığa çıkan enerji, canlının vücudundaki özel bir molekülü uyararak görünür ışık yaymasını

sağlar. ııldayan bu ilkel canlılardan çoğu sonraları oksijeni kullanabilecekleri sistemler geliştirdikleri halde, ya metabolizmadaki eski sistemin bir parçası olarak ya da ııldamanın sağlayacağı bazı ayrıcalıklardan yararlanmak üzere ııldama yeteneklerini korumuşlardır.

Biyolojik ııldamanın araştırmalardaki önemi. Bütün canlılardaki metabolizma tepkimeleri için gerekli enerjiyi sağlayan adenozin trifosfat (ATP) koenziminin saptanmasında, ateşböceğinin ııldama tepkimesinden yararlanılmıştır. Ateşböceklerinin ışık organlarından hazırlanan özütün ııldaması, ATP molekülü parçalandıkça azalır ve giderek kaybolur; ortama taze ATP eklenir eklenmez ışık yeniden parlar. Parılının şiddeti, eklenen doku özütü içindeki ATP miktarının doğrudan göstergesidir. Bu yöntem, hücre ve doku özütlerindeki ATP miktarını belirlemek amacıyla tıp ve biyoloji araştırmalarından yaygın olarak kullanılmıştır. Öte yandan, ATP'nin katıldığı tepkimelerin incelenmesiyle, hücredeki enerji dönüşümlerinin mekanizması daha ayrıntılı olarak anlaşılabilmiştir. Ateşböceğinin ııldaması, ışık yayılmasından doğrudan ATP'nin sorumlu olduğu birkaç tepkimeden biridir. Bütün öbür canlıların ııldama tepkimelerinde, kimyasal yapısı ATP'den değişik olan başka bileşikler rol oynar.

ııldayan canlıların dağılımı ve çeşitliliği. ııldayan türlerin sınıflandırmadaki yeri, bir genelleme yapılamayacak kadar dağınıktır. Karidesler arasında birçok ııldayan tür olmasına karşın, yengeçlerin ııldayanına rastlanmaz. Mürekkepbalıklarının birçoğu, ahtapotların yalnızca bir tek türü (Japonya sularındaki *Callistoctopus arakawai*) ışık saçar. Aynı biçimde, ııldayan kırkayak türlerinin sayısı hiç de az değildir, ama akrep ve örümcekler arasında henüz böyle bir örneğe rastlanmamıştır. *Protista* âlemi-

nin (bitki ve hayvanlar âlemi içinde sınıflandırılmayan canlılar âlemi), bakteriler ve mantarlar gibi bitki benzeri uyelerin pek çoğunda biyolojik ııldama gözlenirken gerçek bitkilerin hiçbirisi ııldamaz.

Hayvanlar âleminin üst dallarının hemen hemen yarısında ııldayan örnekler bulunmakla birlikte, bilinen bütün hayvan türlerinin toptan sayısına oranlandığında, ışıklı hayvanların sayısı çok azdır. Genel olarak bakıldığında, *Protista* âleminin bitki benzeri örnekleri de ışıklı türler açısından pek zengin değildir, ama özellikle tropik denizlerde bu canlıların sayısı doruğa ulaşır. Gerçekten de, ııldayan canlıların büyük bölümü denizlerde yaşar.

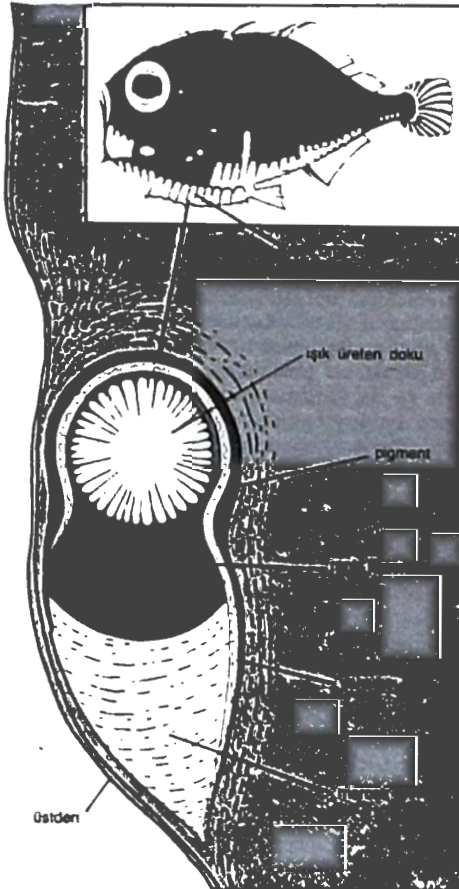
Tropik kuşaktaki hemen hemen bütün denizlerin yüzeyi, ışık saçan tek hücreli plankton canlılarla, özellikle dinoflagellatlarla örtülüdür. Bu canlı ortu, dalgalarla ya da su yüzeyini çalkalandıran herhangi bir mekanik etkiyle uyarıldığında parıldamaya başlar. Bazı canlılardan yayılan ışığın yitmedi, geceleri en yüksek değere ulaşan gündüzleri en alt değere düşerek 24 saatlik bir dalgalanma gösterir.

ııldayan kabuklu türleri arasında çok ilginç örneklerle rastlanır. *Hoplophorus* cinsinden bazı karideslerin ışık organları ışıklı bir sıvı salgılayarak, bazılarında bir mercekle, bir yansıtıcı ve ışık üreten hücrelerden (fotosit) oluşmuş gerçek ışık organları ya da fotoforlar bulunur. *Cypridina* cinsinin ııldayan üç-dört türü içinde en ünlüsü, Japonya'nın kıyı sularında ve kumsallarında bulunan *Cypridina hilgendorffii*'dir. Rahatsız edildiğinde ışıklı ve mavi bir sıvı salgılayan bu küçük kabuklu, toplanıp kurutulduğunda bile ııldama yeteneğini hiçbir zaman yitirmez.

Deniz yüzeyindeki ııldamadan sorumlu olan öbür canlılar, başta denizanası olmak üzere bazı knidilerdir. Knidilerin *Pennatula*, *Cavernularia* ve *Renilla* cinsinden bazı türleri, örneğin pinalar, denizkaktüsleri ve denizmenekşeleri, uyarıldıklarında, sıvı dam gövdenin her yanını dolaşan bir ışık dalgası yayırlar. Bu canlılardaki ııldamanın sinir sisteminde denetlendiği sanılmaktadır.

Halkalısolucanların hem denizde, hem karada yaşayan türlerinde ııldayan örneklerle rastlanır. Bermuda'da bulunan *Odontosyllis* cinsinden ışıklı solucanlar, dolunaydan birkaç gün sonra kalabalık kümeler oluştururlar. Yaklaşık 2 cm uzunluğundaki dışı solucanlar gün batımından hemen sonra su yüzeyine çıkar ve daireler çizerek yüzerek bir yandan da ışıklı bir sıvı salgılayarak. Erkekler bu ışıklı halkalara doğru yüzerek dişileri bulur ve çiftleşirler. *Odontosyllis*'in ııldamayan türlerinde de aynı kur yapma davranışı gözlemlendiğinden, bu ııldamanın eşleşmeyle bir ilişkisi olup olmadığı bilinmiyor. *Chaetopterus* cinsinden halkalısolucanlar, yaşamlarını, her iki ucu da açık olan zardan bir borunun içinde geçirir ve tedirgin edildiğinde ııldar. *Polynoe* ve *Polycirrus* cinsinin üyeleri de, genellikle kumlar ve kayalar arasında yaşayan ışıklı halkalıdır.

ııldayan mürekkepbalıkları ile derin deniz balıklarının ışık organları son derece karmaşıktır ve ışık üreten hücrelerin yanı sıra yansıtıcılar, mercekle, hatta bazen renk filtrelerinden oluşur. *Lycoteuthis*, *Histoteuthis* ve *Enoplateuthis* cinslerinin açık denizlerde yaşayan türlerinin yaklaşık yüzde 75'inin ışığı, bu canlıların üstünde asalak yaşayan ışıklı bakterilerden değil, hayvanın kendi vücudunda gelişen biyokimyasal tepkimelerden doğar. *Euprymna*, *Uroteuthis*

Polyipnus spinosus'ta ışık organlarının konumu (üstte) ve tek bir organının etrafına kesiti (altta)

ve *Sepiolo* cinslerinin sığ sularda yaşayan ve pek azı ışıldayan türlerinde, mürekkep kesesinin önünde bir çift ışık organı bulunur ve hayvan ışık organı ile mercer arasında boşluğa mürekkep akıtarak ışığı gizleyebilir. Dipte yaşayan mürekkebalıklarının ışık organı genellikle gözkapagında ya da doğrudan göz yuvarının içindedir. Bazı türlerde ise (örn. *Watasenia scintillans*) dokunaçların uçlarında da ışık organları bulunur.

Balıkların çoğundaki ışık organlarının anatomik yapısı mürekkebalıklarınıninkine benzer. Derin deniz balıklarının ışık organları gövde boyunca, gözlerin altında, hatta bıyık ya da antenlerinin üstünde yer alır. Tipik bir ışık organında bir mercer, ışık üreten hücreler, renk filtresi ve yansıtıcı bulunur. Derin deniz balıklarından çoğunun ışık organında melanin pigmenti içeren renk perdesi bulunmaz. Işık yayımı genellikle sinir sisteminde denetlenir ve balık ölürlmez ışılda yeteneğini yitirir. Işık verici bileşenleri balığın mı ürettiği, yoksa yaşadığı ortamdan mı aldığı bugün için bilinmiyor. Başka bir olasılıkla da, ışıldayan kabuklularla beslenen bir balığın, bu canlıların ışık üreten bileşenlerini kendi ışık organlarında kullanmasıdır. Derin deniz balıklarının birkaç cinsi ile sığ su balıklarının bazı familyaları, fotoforlarında yaşayan ışıklı bakterilerin ürettiği ışıktan yararlanır. Bu balıkların ışık organı, ışıldayan bakterileri beslemek üzere zengin bir kan dolaşımı ağıyla donatılmıştır. Her balık türünün özel bir bakteri türüyle ortak yaşam sürdürdüğü sanılmaktadır. Işığı bakterilerden alan böyle bir organ sürekli ışıldayacağından, gerektiğinde ışığı karartmak için, balığın istediği an indirebileceği koyu renk zardan bir perde ya da organın yüzeyini kaplayan melanin hücrelerinden oluşmuş bir örtü bulunur. Melanin hücrelerinin kasılıp genişlemesiyle ışığın yanıp sönməsi denetlenir.

Bazı balıkların ışılda organı ışığı doğrudan değil, dolaylı olarak yayar. Genellikle doku içine gömülü olan bu organ kısa bir boruyla bağırsağa bağlıdır ve ışık, yarısaydam karın çatısından sızarak yayılır.

Üstün yapılı hayvanlar arasında, ışıldayan örneklerin bulunduğu başka bir grup da gömleklilerdir. *Pyrosoma* cinsindeki türlerin çoğu, denizlerdeki parlak ışıldamanın kaynağı olan makroplanktonları oluşturur. Açık denizde yaşayan, yaklaşık 5 mm uzunluğundaki bu yarısaydam canlıların oluşturduğu yüzen kolonilerin çapı genellikle 3-10 cm'yi bulur.

Protista âlemindeki bitki benzeri canlıların ışıldayan temsilcileri yalnızca bakteriler ile mantarlardır. Işıldayan bakterilerin tümü denizlerde yaşar ve tuz olmaksızın gelişebilir, ne de ışıdayabilir. Bu bakterilerin hepsi aynı biçimde değildir, ama hiçbirisi öbür bakteriler gibi zincir ya da salkım oluşturacak biçimde kümelenmez. Tek bir bakterinin ışığını kuşkusuz çıplak gözle görme olanağı yoktur, ama besiyerinde üretilen milyarlarca bakterinin yaydığı mavimsi ve sürekli ışık kolayca görülebilir. Kum pirelerine, karideslere ve böceklerle bulaşabilen bu bakteriler insanda hastalık yapmaz. Işıldayan bakterilerin çoğu, konağa herhangi bir zarar vermeden balıkların ve mürekkebalıklarının ışık organlarında yaşar.

Küçük ve beyazımsı olan ışıldayan mantarlar, tropik bölgelerin nemli ormanlarındaki ölü ağaç gövdelerinde gelişir. Bazı yöreler-

de "tülki ateşi" denen bu mantarların ışığı, türe bağlı olarak mavi ile yeşilimsi sarı arasında değişir. Avustralya'da yetişen *Pleurotus lampas* ile ABD'de yetişen, yaklaşık 13 cm çapındaki *Clitocybe illudens* ışıldayan mantarların en iri örnekleridir.

Kara hayvanlarının ışıldayan örneklerinin hemen hepsi gececi. Asya'nın tropik bölgelerinde yaşayan *Orphaneus* cinsinden bazı kırkayaklar, gövdenin her bölümünden ışıklı bir sıvı salgılar. Işıldayan böcekler arasında, *Diptera* (çiftkanatlılar) takımından gerçek sinekler de bulunur. Bunlardan *Arachnocampa luminosa*'nın larvaları, Yeni Zelanda'daki mağaraların tavanlarında, salgıladıkları iplikçilerin ucunda asılı durarak gövdenin alt ucundaki yumrudan yeşilimsi mavi bir ışık yayarlar. Ateşböcekleri, kancalı böcekleri, taklaböceklerinin tropik bölgelere özgü bazı türleri ışıldayan kınkanatlıların en bilinen örnekleridir. *Diplocodon hasseltii*'nin dişisi, gövdesinin her bölümündeki üç noktadan sürekli olarak yeşilimsi-mavi bir ışık saçarak uzunlamasına üç ışık dizisi oluşturur.

Yeni Zelanda'nın Auckland yöresindeki akarsularda yaşayan bir karındanayaklı (*Laticia neritoides*), ışıldayan tatlı su canlılarının bilinen tek örneğidir. Japonya'daki Suva Gölünde yaşayan ve ateşböceği karidesi (*hotaru ebi*) denen bir tür karidesin ışığı, hayvanın vücuduna yerleşen ve genellikle 24 saat içinde karidesi öldüren ışıklı bakterilerden yayılır.

İşıldamanın biyokimyasal açıklaması. Işık yayımından sorumlu olan temel bileşenler, yükseltgenebilir organik bir molekül olan lusiferin ile lusiferaz enzimidir. Yapısı her canlıda değişen bu maddeler, genellikle cins ya da tür adı belirtilerek kullanılır; örneğin ateşböceği lusiferini ve lusiferazı gibi. Lusiferin-lusiferaz tepkimesi, gerçekte, lusiferaz enziminin katalizleyici etkisiyle gelişen bir yükseltgenme tepkimesidir; lusiferinin serbest oksijenle yükseltgenmesi ışık yayılmasıyla sonuçlanır. *Cypridina* ve *Latia* cinsinden kabuklular ile birçok balıkta rastlanan bu tür tepkimede, ortamdaki tüm lusiferin yükseltgeninceye kadar ışık yayımı sürer.

Herhangi bir enzimle katalizlenmeyen ve lusiferin-lusiferaz tepkimesine benzemeyen başka bir biyolojik ışılda tepkimesinde, fotoprotein denen ve molekül ağırlığı hemen her canlıda değişen ışık yayıcı bir protein rol oynar. *Aequorea* ve *Halistaura* cinsinden denizalanlarında, *Chaetopterus* cinsinden denizsolucanlarında ve *Meganctiphanes norvegica* türü karideslerde ışılda böyle bir proteinle gerçekleşir. *Aequorea* ya da *Halistaura*'da, fotoprotein kalsiyum iyonu ile karıştığı an ışık yayılır; bu tepkimede oksijene gerek yoktur. *Chaetopterus* sisteminde, canlının fotoproteinini bir oksijen molekülü, bir hidroperoksit, Fe²⁺ iyonları ve biri nükleoprotein, öbürü lipit yapısında iki yardımcı maddeyle birleşir. *Meganctiphanes* sisteminde ise ışık, fotoproteinin, henüz yapısı bilinmeyen ısıya dayanıklı fluoeril bir bileşikle ve bir oksijen molekülüyle karışmasından doğar.

Dinoflagellatlardan *Gonyaulax polyedra*'da ise daha değişik bir ışılda sistemi vardır. Bu tekhücreli deniz canlısının ışık sisteminde bulunan kristalsi parçacıklar, ancak ortamın asitliği arttığı anda ışık saçabilir. Oksijen ve tuz eşliğinde birleşerek ışık yayan lusiferin ve lusiferaz molekülleri, bu kristalsi parçacıkların ayrışmasıyla da açığa çıkabilir.

biyolojik jeokimya bak. biyojeokimya

biyolojik mücadele, özellikle tarım zararlılarıyla savaşta, bu canlılara zarar veren

başka canlılardan yararlanılması. Bu yöntemde, bir zararlının doğal düşmanı olan bir asalak, zararlıyla beslenen ya da zararlıda hastalığa yol açan herhangi bir canlı, söz konusu zararlının üreyip zarar verdiği çevreye salınır ya da bu çevrede var olan bu tür canlıların üreme olanakları artırılarak zararlıları azaltma etkinlikleri desteklenir. Avustralya'da hızla çoğalan Avrupa tavşanlarını denetim altına alabilmek için mikso-matoz yozlaşmaya yol açan bir virüs salgınının başlatılması, California'da turuncgillere büyük zarar veren unlubitlerin Avustralya'dan getirilen iki tür asalak yabanarısıyla, gene bir turuncgill zararlı olan torbali koşniline bir Avustralya uğurböceği olan *Rodolia cardinalis* ile etkili biçimde avlanması birer biyolojik mücadele örneğidir.

Türkiye'de de biyolojik mücadele uygulaması yurt dışından getirilen *Rodolia cardinalis* ile başlamış, akasyalarda çoğalması sağlanan bu uğurböceği 1922'de Mersin yöresindeki trunçgil alanlarına salınarak, ürüne büyük zarar veren torbali koşniline kısa sürede denetim altına alınabilmesinde etkili olmuştur. Elma pamuklubitine (*Eriosoma lanigerum*) karşı kullanılan asalak arı aynı yıllarda yurt dışından getirilmiştir. Turuncgill unlubitine karşı önce uğurböceklerinin *Cryptolaemus montrouzieri* türü kullanılmışken, 1982'den bu yana özellikle *Sympherobius fallax* türü avcı böcekler denemektedir. San Jose koşniline (kabuklubit) ve dut koşniline karşı kullanılan asalak yabanarısı türleri de etkili sonuçlar vermiştir. Türkiye'de biyolojik mücadele konusundaki araştırma ve uygulamalar ağırlıklı olarak Antalya Biyolojik Mücadele Araştırma Enstitüsü'nce, yöresel olarak da Bölge Zirai Mücadele Araştırma enstitülerince yürütülmektedir.

biyolojik oksijen tüketimi, BIYOLOJİK OKSİJEN İHTİYACI (BOİ) olarak da bilinir, sudaki organik maddeleri parçalayan mikroorganizmaların bu süreçte kullandığı oksijen miktarı. Örneğin lağımarda ya da dışkı karışmış sulara olduğu gibi, ortamdaki organik madde miktarı ne kadar artarsa, bu ortamdaki mikroorganizmaların sayısı ve yaşayabilmeleri için gerekli olan oksijen miktarı da o oranda artar; sonuçta, balıklar gibi daha üstün yapılı canlılar yeterli oksijeni bulamaz. Biyolojik oksijen tüketimi, bir su kütesindeki organik kirlenmenin en güvenilir ölçülerinden biridir. Lağımaların ya da kirlı suların bir su kaynağına dökülmeden önce arıtılmasının temel nedenlerinden biri de, bu sulardaki biyolojik oksijen tüketimini azaltmak ve böylece dökülecekleri akarsuların oksijenine ortak olmalarını elden geldiğince önlemektir.

biyolojik ritim bak. biyoritim

biyolojik savaş, insan, hayvan ya da bitkilerde hastalık oluşturan mikrop ve virüs gibi etmenlerin ve bu etmenlere karşı savaşım araçlarının askeri amaçlarla kullanılması. Düşmana yöneltilen biyolojik savaş yöntemleri çok eskilerden beri uygulanmakla birlikte, bu savaş türü günümüzde büyük eleştirilere uğramakta ve hiçbir ülke bu yöntemden yararlandığını açığa vuramamaktadır. 1972'de 70'ten çok ülke, biyolojik silahların üretilmesi, depolanması ve geliştirilmesini yasaklayan ve var olan stokların yok edilmesini öngören bir antlaşma imzalamıştır. Yine de, bu tür silahların geliştirildiğine ya da bu amaçla yapılan deneyler sırasında ortaya çıktığı öne sürülen kazalara ilişkin iddialar ortaya atılmakta, ancak bunların çok azı kanıtlanabilmektedir.

Bu tür silahlara karşı yöneltilen eleştirilerin başında, kullanılan silahın denetimden çıkma olasılığı gelmektedir. Biyolojik savaş tarihine geçen en önemli olayda, iddiaya göre, 1347'de Kırım'daki Kefe (bugün, Feodosiya, Ukrayna) kentini kuşatan Moğollar, Cenevizlerin savunmasını kırmak için, kalenin içine vebalıları fırlatmışlar, daha sonra Ceneviz gemileriyle Avrupa'ya taşınan veba basili, Büyük Veba Salgını olarak adlandırılan büyük bir salgına yol açmıştır. Düşman orduları ve halkı arasında salgın hastalık çıkarmak için, daha sonraları da birçok yöntemler geliştirilmiş ama bunlardan pek azı bu denli ürkütücü bir başarıya ulaşabilmiştir.

I. Dünya Savaşı sırasında Almanlar, ABD'Den Müttefik ordularına gönderilecek olan çiftlik hayvanları ve Romen süvari atları arasında ruam hastalığı salgını çıkartmışlardır. 1950-53 arasındaki Kore Savaşı sırasında Çinliler, Birleşmiş Milletler kuvvetlerine karşı mikrop kullanmakla suçlanmışlarsa da bu konuda herhangi bir kanıt elde edilmemiştir.

biyolojik topluluk *bak.* karma topluluk; türdeş topluluk

biyolojik üretkenlik, yeşil bitkilerin, güneş ışığını besin maddesi biçiminde depolama hızı. Türdeş ya da karma bir topluluğun, genel olarak bir ekosistemin biyolojik zenginliğinin ölçüsü olan biyolojik üretkenlik, genellikle birim zamanda oluşmuş organik maddelerin bütünüyle yanması sonucunda açığa çıkan ısı miktarı olarak tanımlanır.

biyoluminesans *bak.* biyolojik ışıltama

biyom, aynı çevre koşulları içinde, benzer yaşam biçimleri gösteren büyük bir hayvan ve bitki topluluğunu barındıran en geniş ekolojik birim. Her biyom çeşitli karma toplulukları ve bu toplulukların gelişme evrelerini kapsar. Otlak, tropik yağmur ormanı ya da savan gibi egemen bitki örtüsünün adıyla anılan biyomların, değişik coğrafi bölgelere dağılmış benzer örnekleri bir biyom tipini oluşturur; örneğin ılıman kuşak yaprakdöken orman biyom tipi, Asya, Avrupa ve Kuzey Amerika'daki yaprakdöken orman biyomlarını kapsar.

biyomekanik oyunculuk, 1920'lerde SSCB'de öncü yönetmen Vsevolod Meyerhold'un geliştirdiği, gerçekçilik karşıtı oyunculuk tarzı. Yönetmenin amacı doğrultusunda sıradan bir araç düzeyine indirgenen oyuncunun, canlandırdığı tipleri son derece stilize ve bütün duygulardan arınmış olarak aktarması gerekiyordu. Oyuncuların jimnastikçi ve akrobat gibi çalıştırıldığı, sözden çok pandomime ağırlık verilen bu yöntemde, oyuncular yönetmenin yorumuna uygun olarak kuklaları andıran hareketlerle oynarlardı. Bu tür yapımlarda sahne, arka duvarına kadar açılır ve iskeleler, merdivenler ve rampalardan oluşan dekorlar kurulurdu. Biyomekanik oyunculuk en büyük etkisini sahne tasarımı alanında göstermiş, 20. yüzyıl başlarındaki tiyatronun gerçekçi dekorlarına karşıt yeni yollar açmıştır. Piscator ve Brecht biyomekanik oyunculuğu geliştirmişlerdir.

biyometri, istatistik yöntemlerinin tıp ve biyolojik alanlarına uygulanması.

19. yüzyılın ilk yarısında gelişen istatistigin, önce insan topluluklarındaki değişkenlere uygulanmasıyla biyometri doğdu. Bu kapsamdaki ilk çalışma, 1835'te Lambert Adolphe Jacques Quételet'in, normal dağılım eğrisini insan topluluklarına uygulaması oldu. Quételet, bir insan topluluğunun

boy uzunluğu ölçümlerinin, bir ortalama değer çevresine yığıldığını, çok uzun ve çok kısa boyluların sayısının ise eğrinin iki yanına doğru azaldığını gösterdi. Kalıtım üzerinde çalışmış olan Sir Francis Galton, değişkenlik, korelasyon, regresyon gibi yeni ölçüler geliştirdi ve bu yöntemlerin insan topluluklarına yönelik araştırmalarda kullanılmasına öncülük etti. Çağdaş istatistik kuramının kurucusu sayılan Karl Pearson, bir topluluktan alınan örneklem üzerinde yapılan ölçümlerin topluluğun tümüne uygulanması yöntemini geliştirdiği gibi, bu yöntemin sınırlarını da gösterdi; istatistiği kalıtımın ve evrimin sorunlarına uyguladı.

Galton ve F. R. Weldon ile birlikte Pearson, *Biometrika* adlı dergiyi kurdular. Sir Ronald Fisher genetik alanına ve deney planlamasına yaptığı katkılarla çağdaş istatistik kuramını geliştirdi. ABD'li zoolog Raymond Pearl, 1923'te yayımladığı *Introduction to Medical Biometry and Statistics* (Tıbbi Biyometriye ve İstatistiğe Giriş) adlı yapıtıyla biyometrinin kurucuları arasında yer aldı.

Günümüzde biyometri terimi, ortalama yaşam süresinin hesaplanması, çeşitli yaşam istatistikleri, ana karnındaki dölütün ölçülerinin ultrasonografi yöntemiyle belirlenmesi, insan gözündeki çeşitli boyutların ölçülmesi gibi birbirinden çok farklı alanlardaki uygulamalar için kullanılmaktadır.

biyomühendislik, **BIYOLOJİ MÜHENDİSLİĞİ** ya da **BIYOTEKNOLOJİ** olarak da bilinir, mühendislik bilgisi ve teknolojisinin biyoloji ve tıp bilimlerine uygulanması. İnsanın sualtı ve uzay gibi özel ortamlarda yaşayabilmesini sağlayacak sistemlerin, karmaşık tıp ve cerrahi donanımlarının tasarımı ve yapımı biyomühendisliğin temel uğraşılarıdır.

Biyomühendisliğin, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen oldukça yeni bir uygulama ve bilim dalı olmasına karşılık, mayalanma konusunu araştıran tarım ve kimya mühendisleri de birer biyoloji mühendisi olarak kabul edilebilir. Çevre sağlığı konusunda uzmanlaşmış inşaat mühendisleri de çalışmalarında biyoloji ilkelerini uygulamışlardır. Birçok makine mühendisi, yapay organların geliştirilmesinde uzun yıllar hekimlerle işbirliği yapmıştır. Makine mühendisliğinin kapsamına giren havalandırma ve klima düzenlemeleri de, amaçları açısından bir biyomühendislik konusudur. 1920'lerin başlarında Amerikan Isıtma ve Havalandırma Mühendisleri Derneği, ısı ve nemin insan üzerindeki etkilerini inceleyip, ısıtma ve havalandırma sistemlerinin tasarım ilkelerini saptamak üzere mühendis ve fizyologları görevlendirmişti.

Biyomühendisliğin yakın geçmişinde en büyük atılım tıp alanında gerçekleştirilmiştir. Günümüzde özellikle tıp ve cerrahi alanında, biyoloji ile mühendisliğin yakın işbirliğinden doğmuş birçok örnek verilebilir. Hareket ettirilebilen ve geribeslemeli olarak çalışan yapay kol ve bacaklar doğal organların işlevini yerine getirebilir ya da destekleyebilir. Gelişmeler özellikle yapay organ alanında oldukça hızlıdır ve 1982'de insan vücuduna yapay bir kalbin yerleştirilmesiyle doruğa ulaşmıştır.

Yapay organların en bilinen iki örneği yapay böbrek ve kalp-akciğer makinesidir. Yapay böbrek ya da hemodiyaliz aracı kronik böbrek bozukluklarında, kalp-akciğer makinesi ise cerrahi girişim sırasında kalbin, akciğerin ya da her ikisinin birden görev yapamadığı süre boyunca kanı oksijenlendirip dolaşımını sağlamak üzere kullanılır. Kalp atışını ve kan dolaşımını düzenlemeye yarayan başka yardımcı araçlar da geliştirilmiştir (*bak.* kalp pili).

Biyomühendislik, sıcaklık ve basıncın aşırı yüksek ya da düşük olması, oksijensizlik gibi insanın yaşamasına elverişli olmayan ortamlarda vücut işlevlerinin sürdürülmesini sağlayan özel destek sistemlerin geliştirilmesinde de başarısını kanıtlamıştır. Astronotların uzay aracı dışında kullandıkları giysiler bu sistemlere bir örnektir. Böyle bir giysi, yaşamı sürdürmek için gerekli her şeyi içeren, kendi kendine yeterli bir çevre oluşturur. Basıncsız uzay boşluğunda astronotun kanının kaynama derecesine yükselmesini önleyen bir iç basınç yaratır; bir yandan gerekli oksijeni, öte yandan karbon dioksit ve su buharı gibi solunum atıklarının yok edilmesini sağlar; astronotu aşırı sıcak, soğuk ve iyonlaştırıcı ışınlardan korur; vücut atıklarının bir süre biriktirilmesine olanak sağlar.

biyonik, canlıların bazı özelliklerini taşıyan yapay sistemler geliştirme bilimi. Uzmanlaşmış, bağımsız bir bilim dalından çok, bilimler arası bir dal olan biyonik ile sibernetik, bir bütünün iki yarısı olarak tanımlanabilir; çünkü her ikisi de canlı sistemleri model olarak alır. Biyonik, yapay makine ve sistemler geliştirebilmek için yeni düşünceler ararken, sibernetik, canlıların davranışlarını açıklamaya çalışır. Bu yönüyle biyonik, çeşitli sanayi alanlarında canlılardan yararlanılmasını amaçlayan biyomühendislikten de ayrı bir daldır.

Doğayı taklit etme düşüncesinin kökeni çok eskilere uzanır. Yüzyıllar boyunca pek çok mucit, hayvanları model olarak makine tasarımları geliştirmiştir. Doğanın kopya edilmesinin belirgin bazı yararları vardır. Yeryüzündeki canlı yaratıkların çoğu iki milyar yıllık bir evrimin ürünüdür ve canlıların yaşadığı çevreye benzer bir ortamda çalışacak olan makinelerin yapımında bu köklü deneyimden yararlanılabilir. Doğayı olduğu gibi taklit etmek ilk bakışta en kolay yol gibi gözükebilir, ama, canlı yapıların karmaşıklığı ve çeşitliliği nedeniyle böyle bir taklit olanaksız değilse bile çok zordur. Biyonik araştırmacıları, ayrıntıları aynen kopya etmekten, doğada her şeyin nasıl olup bittiğini anlamının daha yararlı olduğu sonucuna varmışlardır.

Bir sonraki adım, doğadaki hangi öge ve süreçlerden yararlanılacağına yönelik genel araştırmadır. Canlı varlıklar birçok açıdan incelenebilir: Hayvan kası etkin bir mekanik motordur; bitkiler Güneş enerjisini kimyasal bir süreçle yüzde 100'e yakın bir verimlilikle depo eder; sinir sistemi içindeki bilgi akışı, en gelişkin telefon ağından daha karmaşıktır; insan beyninin problem çözme yeteneği, en güçlü bilgisayarın yeteneğinden de çok üstündür. Bütün bunlar, biyonik araştırmalarının iki temel alanı olan bilgi işlem ve enerji dönüştürümü ile depolanması çalışmalarına örnek oluşturur.

Canlılardaki bilgi iletim ağının genel yapısı şöyledir: Çevreden gelen uyarılar duyu organlarıncı alınır, sinyaller halinde kodlanır ve bu sinyaller sinirler aracılığıyla beyindeki işlem ve bellek merkezlerine iletilir. Örneğin, *Crotalinae* altfamilyasından yılanlarda, burun delikleri ile gözler arasındaki birer oyukta bir ısı algılama organı yer alır. Bu organ, birkaç metre ötedeki bir fareyi bile algılayabilecek kadar duyarlıdır. İnsan eliyle yapılmış çok daha duyarlı kızılötesi alıcıların olması, biyonığın bu yılanlardaki algılama mekanizmasından yararlanmasını engellemez. Örneğin, çingiraklı yılanın kızılötesi organındaki enerji dönüşümü ilkesini ya da yükseltici bir

mekanizma olmaksızın sinirlerin uyanılması sürecini anlamak ilginç ve yararlı olacaktır. Bir başka çarpıcı örnek de, ipek-böceğinin (*Bombyx mori*) koku alma organıdır. Erkek böcek, dişisinin salgıladığı birkaç molekülük kimyasal bir maddeyi bile algılayabilir.

Telefon teli gibi bir iletkeninde, tel boyunca giderek zayıflayan sinyalleri güçlendirmek için belirli aralıklarla yükselteçlerin yerleştirilmesi gerekir. Canlıların sinirlerinde ise böyle bir sorun yoktur; duyu organlarının gönderdiği sinirsel uyanırlar sinir lifleri boyunca taşınırken zayıflamaz. Bu uyanırlar yalnızca tek bir yöne doğru hareket edebilir. Bu özellikler, sinir sistemine, mantık işlemleri yapabilmeye yeteneğini kazandırır. 1960'ta, gücünde herhangi bir azalma olmaksızın bir sinyali tek yönde gönderebilen, aynı zamanda matematik ve mantık işlemleri de yapabilen, "nöristor" adlı yarı-iletken bir aygıt geliştirildi. Doğadaki modelden esinlenerek yapılan nöristorlu bilgisayar, canlıların sinir sisteminin bilgi iletme açısından dinamik davranışı taklit eder. Sinir sistemindeki benzer biçimde, her devre, birbirini izleyen farklı işlemleri yürütebilir.

Biyonijili ilgilendiren sorunlardan biri de, canlı bir sistemin bilgiden nasıl yararlandığıdır. İnsanlar, koşullar değişikçe hareket yollarını da buna göre değiştirirler. Her durum, bir biçimde daha önce yaşanmış olan bir başka duruma benzer. İnsan davranışlarının önemli bir ögesi olan "örüntü tanıma", biyonomikte de kullanılır. Örüntü tanıma yeteneği olan yapay bir makine tasarlanmanın bir yolu, öğrenme süreçlerini kullanmaktır. Deneme amacıyla çeşitli türleri geliştirilmiş olan bu makinelerin öğrenme süreçleri, yaygın bir ağ içinde çok sayıda olası yol arasında bağlantılar kurarak ve bu bağlantıları değiştirerek işler. Ama böyle bir öğrenme, henüz çok ilkindir ve insanın öğrenmesinden çok farklıdır.

Günümüzde kullanılmakta olan elektronik bilgisayarlar ile insan beyni arasındaki en önemli fark, belleklerinin örgütlenme biçiminde yatar. Gerek canlıların, gerek makinelerin belleğiyle ilgili temel sorun, bir kez depo edilen bilginin daha sonra yeniden anımsanabilmesidir. Bilgisayarların bu iş için kullandığı yöntem "adresleme" denir. Bilgisayar belleği, her birinin belli bir numarası ya da adresi (yeri) olan çok sayıda gözden oluşmuş bir kafese benzetilebilir. Eğer adres, yani gözün numarası biliniyorsa istenen bilgiyi bulmak olanaklıdır. İnsan belleği ise, bilginin çağrışımına dayanan aynı bir yöntemle çalışır. Bilgi, dışardan verilen yapay bir adrese göre değil, içeriğine göre anımsanır. Aradaki fark nicel olduğu kadar nitelidir. İnsan yapımı bellek aygıtlarında da artık çağrışım ilkelerinden yararlanılmaktadır ve bu alanda büyük bir gelişme olasılığı vardır.

Elektronik bilgisayarlar ile insan beyni arasındaki ikinci temel fark, bilgiyi kullanma biçimine ilişkindir. Bilgisayar kesin verileri işler; insan ise, belirsiz verileri de kabul eder ve her zaman çok kesin olması gerekmeyen işlemler de yapabilir. Ayrıca bilgisayar yalnızca çok basit temel işlemleri yürütebilir, ama bu basit işlemleri çok hızlı bir biçimde ve defalarca yaparak karmaşık sonuçlara varabilir. İnsan beyni daha yavaş işler; ama buna karşılık, arka arkaya değil, birbirine paralel işlemler yaparak, aynı anda birbiriyle karşılaştırılabilecek çok sayıda sonuç üretir. (Ayrıca bak. yapay zekâ.)

Canlıların dünyasında enerji, kimyasal bileşikler halinde depolanır ve her zaman kimyasal tepkimelerin eşliğinde kullanılır. Güneş enerjisi, bitkilerde, karmaşık kimyasal işlemler yoluyla depolanır. Kasların hareket enerjisi de kimyasal değişimlerden türer. Ateşböcekleri ve bazı balıklar kimyasal kökenli ışık üretirler. Bu ya da benzeri her durumda ortaya çıkan enerji dönüşümü, ısı motorlarına oranla çok daha verimlidir.

Canlı maddelerdeki bu dönüşümlerin nasıl gerçekleştiğinin ve canlılardaki zarlardan oynadığı karmaşık rollerin anlaşılması doğrultusunda bir ilk adım atılmıştır. Belki de moleküllerin son derece karmaşık yapılarında olmalarından ve kolay zedelenmelerinden kaynaklanan kimi sınırlamalar insan tarafından yapılan yapay enerji makinelerinde giderilebilecek ve doğal zarlardakinden daha iyi sonuçlar elde edilebilecektir.

biyonomik bak. ekoloji

biyopoyez, yeryüzünde yaşamın başlangıcı- nı açıklayan bir kurama göre, cansız maddeden canlı varlıkların oluşmasını sağlayan süreç. Bu kurama göre yaşam, Yer tarihinin bir dönemindeki koşullarda, gerekli kimyasal maddeleri içerdiği için büyük olasılıkla denizlerde başlamıştır. Bu süreç boyunca moleküller bir araya toplanarak, enerji dönüşümü için giderek daha etkin yollar bulmuş ve kendilerini yeniden üretme yeteneğini kazanmıştır.

Bazı bilim adamları, bugünkü biyosfer koşullarında cansız maddeden yeni yaşam biçimlerinin ortaya çıkamayacağı kanısındadır. Bazıları ise sürekli olarak yeni yaşam biçimlerinin ortaya çıktığını, ama çevreye öbürleri kadar iyi uyum sağlayamayan bu yeni biçimlerin varlığını sürdüremeyerek yok olduğunu öne sürerler.

biyopsi, genellikle mikroskopla incelemek üzere, hastadan hücre ya da doku alınmasına dayanan tanı yöntemi. Hastadan doku parçası almak için çeşitli gereç ve yöntemler kullanılır; en yaygın yöntemler enjektörle çekme, sürüntü alma, kemikten parça alma ve pens ya da elektrikli bıçakla parça çıkarmadır. İyi ve kötü huylu ırların tanısında vazgeçilmez bir yöntem olan biyopsi, özellikle karaciğer ve pankreas gibi organlara ilişkin çok değerli tanısal bilgiler de sağlar.

biyopsikoloji bak. psikobiyoloji

biyoritim, BIYOLOJİK RİTİM olarak da bilinir, çevredeki devirli (periyodik) değişikliklere bağlı olarak, canlıların biyolojik süreçlerinde ortaya çıkan devirli dalgalanma. Bu tür dalgalanmalara yol açan başlıca doğa olayları, Yer'in Güneş'e ve Ay'a göre olan konumundan çevrimsel değişiklikler ve bunun doğrudan sonucu olarak gündüzün geceyi, kışın yazın alçalmayı izlemesidir (gelgit).

Bu tür ritmik dalgalanmaların oluşmasını ve çevresel uyarının ortadan kalkması durumunda bile sürüp gitmesini sağlayan iç mekanizmaya "biyolojik saat" denir. Kendi biyolojik saatine göre davranan bir hayvan, çevredeki değişme çevriminin kendi iç çevrimiyle eş zamanlı olmadığı yeni bir coğrafi bölgeye götürüldüğünde, içindeki biyolojik saat önceki özgün çevreye uygun biçimde işlemeyi bir süre daha sürdürür. İnsanlarda da uzun ve hızlı yolculuklardan sonra, birkaç gün boyunca verimlilikte azalma ve halsizlik görülebilir. Bu olaya "jet sendromu" adı verilir.

Çevrimini 24 saatte tamamlayan biyoritme günlük ritim ya da gece-gündüz ritmi denir.

Ay'ın çekim etkisinden kaynaklanan ve yaklaşık 24,8 saatlik bir çevrimde büyük su kütlelerinin iki kez kabarıp, iki kez alçalmasına yol açan gelgit ritmi ise, özellikle su kıyılarında yaşayan hayvanlarda ve bitkilerde devirli değişikliklere neden olur. Kıyı kuşlarının genellikle yalnızca suların alçaldığı zamanlarda kıyıda yiyecek aramaya çıkmaları bu ritme göre davrandıklarını gösterir. Deniz bitkileri ile hayvanlarının çoğunda üreme çevrimi ortalama 29,5 gün süren aylık ritme uyarken, kara bitkilerinin ve ılıman bölge hayvanlarının üremesi ve gelişmesi genellikle yıllık ritmin çevrimini izler.

biyosenoloji bak. topluluk ekolojisi

biyosenoz, Avrupalı ve Rus bilim adamlarının, aynı biyolojik ortamda yaşayan canlı topluluğuyla hemen hemen eşanlamlı olarak kullandıkları ekoloji terimi. Bu adlandırmada, ekosistem için de biyojeosenoz terimi kullanılır. Ayrıca bak. topluluk ekolojisi.

biyosentez bak. anabolizma

biyosfer, canlıların yaşadığı, sürekli enerji ve besin alışverişinin gerçekleştiği, görece ince yeryüzü ve su katmanını. Yaşam başlamadan önce, büyük bölümü metan, amonyak, hidrojen sülfür ve su buharından oluşmuş ince bir gaz karışımıyla çevrili olan yerküre, sığ denizler ve çıplak kayalarla kaplıydı. Litosfer (taş ve toprak), hidrosfer (su) ve atmosferden (hava) oluşan bu cansız dünya ya da jeosfer, milyonlarca yıl, Güneş enerjisinden kaynaklanan kimyasal ve fiziksel olayların etkisi altında kaldı. Sonunda, şekilsiz, peltemsi, çevredeki enerjiden yararlanabilen ve kendi benzerlerini üretebilen ilk canlılar ortaya çıktı. Böylece canlı varlıklar, jeosferin ince üst katmanını olan biyosfere ya da yaşam kuşağına yerleşip çeşitlenmeye başladılar.

Yer'in canlı (biyotik) ve cansız (abiyotik) ya da jeofiziksel katmanlarını, ekosfer denen karmaşık bir sistemin bağımsız, ama karşılıklı ilişkiler içindeki bileşenleri olarak görmek oldukça yeni bir yaklaşımdır. Biyosferdeki canlılar, en basit tekhücrelilerden insana kadar uzanan büyük bir çeşitlilik gösterir. Belirli bir bölgede yaşayan değişik türden canlılar biyolojik karma topluluğu, bu karma topluluklar da yaşadıkları çevrenin cansız bileşenleriyle birlikte ekosistemi oluşturur.

Biyosferdeki tüm canlılar, işlevlerine göre üç kategoride toplanabilir. Birinci kategorideki yeşil bitkiler, yaşam için gerekli temel besin maddesi olan karbonhidratları, fotosentez yoluyla su ve karbon dioksitten oluşturabildikleri için üretken canlılardır. İkinci kategori, bitkilerle beslenen ve bitkilerin depoladığı enerjiyi başka biçimlere dönüştürerek kendi yararlarına kullanan canlıları kapsar; bütün hayvan türleri bu kategoridendir. Üçüncü kategori, organik birikintileri basit bileşenlerine ayrıştırarak, bitkilerin üretim sürecinde yeniden kullanılabilecekleri biçime dönüştüren mikroorganizmaları içerir.

Biyosferde gelişen olayları kavramak için, yalnızca biyosferin canlı öğelerini değil, enerji akışını, besin, su ve gaz çevrimini, organik ve inorganik madde yığılmasını da incelemek gerekir.

Enerji akışı. Yaşamın temel enerji kaynağı Güneş ışınları ve Güneş enerjisinin canlıların yararlanabileceği besinlere dönüştürülmesinin ilk evresi olan fotosentezdir. Fotosentezde, klorofil tarafından emilen güneş ışığı karbon dioksit ve suyu, karbonhidrat

ve oksijene dönüştürür. Böylece klorofilde biriken enerji, karbonhidrat oluşumuyla daha üst enerji düzeyine yükselir. Bu karmaşık süreçte, yüksek enerjili fosfat bağları kurularak adenozin trifosfat (ATP) açığa çıkar. Bu sürecin son ürünleri olan karbonhidratlar ve yüksek enerjili bileşikler, bitki yiyenlerden (otçul) hayvan yiyenlere (etçil) kadar uzanan bir dizi canlının besinidir. Ekosistemin beslenme zinciri bu yoldan kurulur.

Yeryüzüne ulaşan Güneş ışığının ancak yüzde 25'i fotosentezde kullanılabilecek dalgalı boyulardadır; bu dalgalı boyundaki ışığın da ancak bir bölümü yeşil bitkiler tarafından kullanılabilir. Gelen ışınların organik maddeye dönüştürülmesindeki verim oranı en çok yüzde 3, genellikle de yüzde 1 ya da daha azdır. Bu enerjinin besine dönüşmesi ve bitkilerden hayvanlara aktarılması sırasında, her basamakta yararlanma oranı giderek düşer. Bitkilerde depolanan enerjinin ancak yüzde 10-15 kadarı, otçul hayvanlar tarafından doku bileşenlerine dönüştürülebilir. Güneş ışığından sağlanan enerjinin bitki, hayvan ve insanlara kadar uzanan dönüştürme işlemi içindeki toplam verimliliği 100 binde 1 dolayındadır. Her canlı, aldığı enerjiden en yüksek düzeyde yararlanabilmek için, vücut sıcaklığını, çevreden sağladığı suyu ve temel elementleri belli düzeyde tutmanın yollarını bulmak zorundadır.

Madde çevrimi. Enerji, Güneş ışınlarından bitki ve hayvanlara doğru tek yönde akar ve bu akışın her basamağında kayba uğrarken, yaşam için gerekli olan kimyasal elementler de biyojeokimyasal çevrimle cansız doğadan canlılara doğru akar ve sonunda organik parçalanma ürünleri biçiminde cansız doğaya geri döner. Gaz halindeki elementler genellikle atmosfer ya da hidrosfer yoluyla aktarılırken magnezyum, bor, kükürt, kalsiyum, potasyum ve fosfor gibi mineral halindeki elementler topraktan emilip su aracılığıyla bitkilere ve hayvanlara iletilir. Üstün yapılı hayvanlardaki metabolizma süreçlerinin enerji kaynağı olan oksijen, hayvanlar tarafından solunum yoluyla

alınır, organik ürünlere bağlanır, su ve karbon dioksitin bileşimine girer, sonunda serbest oksijen biçiminde fotosentezle atmosfere döner. Ayrıca suyun ve minerallerin bileşiminde yer alan bir element olarak biyosferdeki çeşitli madde çevrimlerine de katılır.

Atmosferin yaklaşık yüzde 80'ini oluşturan serbest azot, ancak bazı bakteriler ve algler tarafından nitrit, nitrat ya da amonyaka dönüştürüldükten sonra bitkiler tarafından kullanılabilir; böylece aminoasitlerin ve bitkisel proteinlerin yapısına katılır. Suda çözünen bu azot bileşikleri, nitrat bozucu bakteriler tarafından parçalandığında hem enerji, hem de ya atmosfere dönen ya da başka bileşiklere katılan serbest azot açığa çıkar.

Birçok elementin gaz bileşenleri biyojeokimyasal çevrime katılırken, bazı elementlerin biyosferdeki çevrimi özellikle suya bağlı olarak gerçekleşir. Yeşil bitkilerin besince zengin topraktan aldıkları suda çözünmüş bileşikler, bu bitkilerin hücre yapılarına katıldıktan sonra, beslenme zincirine hayvanlara geçer, bitki ve hayvanların ölüp çürümeleriyle de toprağa geri döner. Suda çözünen bazı bileşikler buharlaşmayla atmosfere taşınır ve yağışlarla yeniden yeryüzüne iner.

Kalsiyum, potasyum, silisyum ve magnezyumun biyosferde önemli rolleri vardır; örneğin magnezyum, klorofil moleküllerinin temel elementidir; kalsiyum ve silisyum hayvanların kabuk, kemik ve dişlerinin oluşumuna katılır; demir, mangan ve sodyum, canlılarda az ya da eser miktarda bulunmakla birlikte gene de yaşamsal önem taşır.

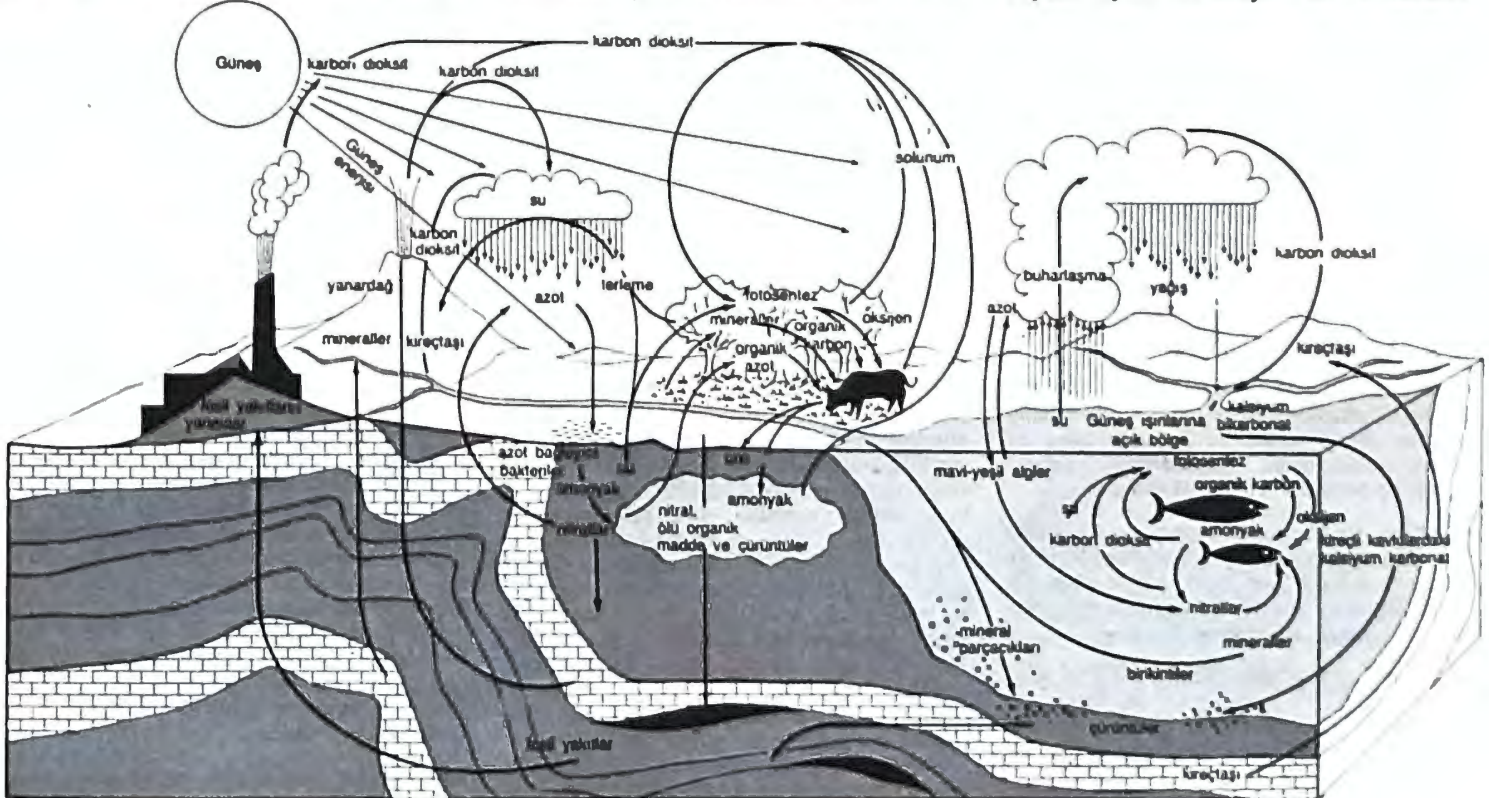
Biyosferdeki karbonun büyük bölümü, ya kayalar ve okyanuslarda inorganik karbonatlar biçiminde ya da kömür, petrol, doğal gaz gibi organik fosil yakıtlarında bulunur. Karbon, atmosferde karbon dioksit, canlılarda karbonhidrat ve öbür organik bileşikler biçiminde yer alır. Atmosfer ile hidrosfer arasındaki karbon dioksit değişimi fotosentez ve solunum yoluyla gerçekleşirken, fosil yakıtlar atmosferdeki karbon

dioksitin yoğunluğunu artırmakta, bu artan miktarın önemli bir bölümü de çözünmüş halde deniz suyuna geçmektedir.

Proteinin bileşiminde karbon ve azotun yanı sıra kükürt de bulunur. Karbonun indirgenmesi için yeşil bitkiler ve güneş ışığı gerekiyken, azot ve kükürtün oksijensiz ortamda indirgenmesini genellikle mikroorganizmalar sağlar. Bu etkinliğin en yoğun gerçekleştiği yerler oksijence yoksul topraklar, turbalıklar ve bataklıklardır.

Kükürt, genellikle suda çözünen sülfat bileşikleri biçiminde aktarırsa da, bu elementin çevrimi azot ve karbon çevrimi kadar iyi bilinmemektedir. Ölen canlıların bakteri ve mantarlar tarafından ayrıştırılmasıyla mineral biçimine dönüşen kükürt, oksijensiz koşullarda hidrojen sülfür gibi sülfür bileşiklerine indirgenebilir. Hidrojen sülfürün önemli bir bölümü de su ekosisteminin derin (oksijensiz) bölgelerinde oluşur. Fosil yakıtlar atmosfere büyük ölçüde kükürt dioksitine karışmasına ve çevre kirlenmesine yol açar. Fosfor doğada çok az bulunur; örneğin gübre katkısıyla artırılmış yoğun fosfor birikimi de bir ekosistemin dengesini ciddi biçimde bozabilir.

Su, çok yönlü etkisiyle yaşam için temel maddelerin başında gelir; atmosferde sıvı ve gaz biçiminde bulunarak iklimi düzenler. Yaşam denizde başlamış, sularla gelişmiş ve karalara yayılmıştır; bugün de suya bağımlı olarak sürmektedir. Kullanılabilir suyun karalar üzerindeki dağılımı, bitki örtüsünü doğrudan belirleyen etkenlerden biridir. Su, bir yandan yeryüzündeki kayalar aşındırır, oyar, taşır ve çöktürürken, bir yandan da göl, bataklık, akarsu ve denizleri oluşturup, biçimlendirir. Güneş ışığı karalardaki ve denizlerdeki suyu buharlaştırarak atmosfere katar; su buharı hava akımlarının etkisiyle yer değiştirir ve yağmur ya da kar biçiminde yeryüzüne döner. İçinde çözünmüş madde taşıyan su, aynı zamanda yüzey gerilimi en yüksek olan sıvıdır. Bitkiler suyu büyük ölçüde kökleriyle alır ve terleme

Biyosferin temel çevrimleri

G Evelyn Hutchinson, "The Biosphere", Scientific American, Inc.

olarak bilinen işlemle yapraklarından buharlaştırır. Bütün canlıların temel bileşeni olan su, aynı zamanda besinlerin dokulara aktarılmasını sağlayan bir ortam ve vücut sıcaklığı gibi bazı iç koşulların düzenlenmesine yardımcı olan önemli bir etkidir.

biyosyoloji bak. topluluk ekolojisi

biyostrom, çeşitli yüzeylere tutunarak yaşayan deniz canlılarından oluşmuş katmanlı karbonat çökeltileri. Değişik kökenli kayaların çevrelediği biyohermiden(*) farklı olarak, biyostromlar tümsek biçiminde olmaz ve genişlikleri yüksekliklerinden daha fazladır. Genellikle belirgin bir katmanlaşma gösteren denizkabağı ve denizlalesi yatakları ile bazen belli belirsiz ince katmanlar oluşturan alg yatakları birer biyostrom örneğidir.

biyoteknoloji bak. biyomühendislik

biyotin, hayvanların ve bazı mikroorganizmaların büyümesi ve sağlığı için gerekli olan, suda çözünen ve azot içeren asit. Yağların biresimlenmesi ve karbon dioksit kullanılmasıyla sonuçlanan metabolizma süreçlerinde görev alan biyotin, oldukça kararlı ve doğada yaygın bir maddedir; özellikle yumurta sarısında, siğir karaciğerinde ve mayalarda bol miktarda bulunur.

Başlangıçta mayalar için gerekli bir besin olarak tanımlanan ve H vitamini diye adlandırılan biyotin 1935'te katıksız olarak elde edildi; 1942'de, hayvanlar için de gerekli olduğu anlaşıldıktan sonra yapısı belirlendi. 1927'de yapılan bir deneyde, normal ve yeterli olan bir beslenme rejimine çığ yumurta beyazı katıldıktan sonra denekte zehirlenme ve hastalık belirtilerinin görülmesiyle, biyotin vücut için gerekli temel maddelerden biri olduğu kanıtlanmıştır. Bu deneye de anlaşıldığı gibi, yumurt beyazında bulunan ve avidin denen özel bir proteinin biyotine bağlanarak bu maddenin etkisini tamamiyle önlemesi bazı beslenme bozukluklarına yol açmaktadır.

biyotit, KARAMİKA olarak da bilinir, mika grubundan bir silikat minerali. Doğada en yaygın olarak bulunduğu yerler, başkalaşım (yöresel ve değme) kayaların, pegmatitler ve granitler ile öteki iç volkanik kayalardır. Kimyasal formülü ve ayrıntılı fiziksel özellikleri için, bak. mika (tablo).

Biyotit potasyum, demir, alüminyum ya da magnezyum alüminosilikatlarının değişik oranlardaki karışımından oluşur. Bunlar: Anit, $K_2Fe_6(Si_6Al_2O_{20})(OH)_4$; siderofillit, $K_2Fe_5Al(Si_5Al_3O_{20})(OH)_4$; eastonit, $K_2Mg_5Al(Si_5Al_3O_{20})(OH)_4$; ve flogopittir, $K_2Mg_6(Si_6Al_2O_{20})(OH)_4$. Biyotit tek magnezyum-demir oranının 2:1'den daha az olduğu kabul edilir. Lepidomelan, zengin demir içerikli bir biyotit türüdür.

biyotop, sınırları içinde aynı çevre koşullarının egemen olduğu, kendine özgü bitki ya da hayvan varlığıyla ayrıtılan ekolojik alan. Biyotop, canlıların yaşadığı bir ortamın en küçük topografik birimidir.

biyozon, stratigrafide, belirli bir fosil grubunu içeren, bu nedenle de bu fosilin ait olduğu canlıların yaşadığı dönemde çökelmiş olan katmanlar topluluğu birimi. Söz konusu bitki ya da hayvan fosillerini içeren yerel katmanlar dizisinin belirli bir bölgesinde bu birimin somutlanan bölümü teilzon olarak adlandırılır. Biyozonların ve teilzonların

karşılığı olan jeolojik zaman birimleri, sırasıyla biyokron ve teilkrondur. Biyozon terimi, stratigrafideki kuşak ve dağılım kuşağı terimleriyle aynı anlamda kullanılır.

Biysk, Rusya Federasyonu'nun orta kesiminde kent. Altay bölgesinde (kray), Biya Irmağının sağ yakasında, Katun Irmağıyla birleşerek Obi Irmağını oluşturduğu kavşağın hemen yukarısında yer alır. Suyolu ulaşımının başlangıcı ve Barnaul'dan gelen demiryolu hattının son durağıdır. Karayoluyla Moğolistan'a bağlanır. 1709'da bir kale olarak kuruldu. 1782'de kent olarak tüzel kimlik kazandı. Bugünkü Biysk kentinde çeşitli makine ve tüketim malları üreten sanayi kuruluşları bulunur. Nüfus (1989) 233.000.

Bizans ayin sistemi, Ortodoks Kilisesi ya da Katolik Kilisesi'ne bağlı olup da Doğu türü ayin yapan kiliselerin çoğunun uydugu ayin düzeni ve kurallar sistemi.

Bizans ayin sistemi, Hristiyanlığın en eski ve ünlü merkezlerinden biri olan Antiokheia'da (Antakya) ortaya çıktı, ama gelişmesi ve son biçimini alması Konstantinopolis'te (İstanbul) oldu. Bu nedenle bu ayinlerde Yunanca kullanılıyordu. Konstantinopolis'in etki alanı genişledikçe ayinlerdeki dualar ve sözler de onu uygulayan çeşitli halkların ana dillerine çevrildi; ayin sistemi saf Yunan özelliğini yitirerek Bizans niteliğini aldı.

Bu özgün Bizans ayin sisteminden Arnavut, Beyaz Rus, Bulgar, Yunan, Macar, İtalyan-Arnavut, Melkit, Rumen (1948'de hükümetçe yasaklanmıştır), Rus, Ruten, Slovak (1950'de hükümetçe yasaklanmış, 1968'de yeniden kurulmuştur), Ukrayna ve Yugoslav olmak üzere 13 kanonik ayin sistemi türemiştir. Dağılan ya da yasaklanan ayin sistemlerinin bazılarını başka ülkelerde, özellikle ABD'de uygulayanlar bulunmaktadır.

İlk Hristiyan cemaatlerinde ayinler zamanla gelişmiş ve daha sonra da bazı gelişmeler olmuştur da, temelde 6. yüzyıla doğru kesin biçimlerini almıştır. Bizans ayini uygulayan kiliselerin düzenlediği üç ayin türünden Aziz İoannes Khrysostomos ayini en sık kutlanan ve normal kilise ayini olarak kabul edilen ayindir. Daha uzun süren Aziz Basileios ayini(*) her yıl 10 ayrı özel durumda düzenlenir. Aziz Gregorios ayini, Büyük Perhiz sırasında çarşamba ve cuma günleri kutlanır. Dördüncü bir ayin de Aziz Yakub ayinidir(*) ve çok ender olarak düzenlenir. Ayinlerde kullanılan dil ülkeden ülkeye değişir.

Bizans dinsel ezgisi, Bizans İmparatorluğu döneminde (330-1453) ve daha sonra da 16. yüzyıla değin Rum Ortodoks Kilisesi'nin dinsel müziğinde kullanılan tek sesli ya da sesde ezgi. Çağdaş Yunanistan'da bu terim, bütün dönemlerin kilise müziği için kullanılır. Bizans müziğinin, Doğu Roma İmparatorluğu'nun Yunanca konuşulan bölgelerinde Hristiyanlığın yayılmasına bağlı olmakla birlikte, daha çok İbrani ve ilk Süryani Hristiyan ayinlerinden çıkmış olduğu düşünülebilir (bak. Süryani dinsel ezgisi). Çeşitli ilahi tipleri, bunlar arasında da *tröparion*, *kontakion*(*) ve *kanon*(*) adını taşıyanlar öne çıkmıştır. Bu müziğin Eski Yunan'la ya da Bizans (Byzantion) kentiyle ilgisi yoktur.

Biçim notayla (*neuma*) yazılı en eski Bizans belgeleri 10. yüzyıldan kalmaz. Daha önceleri, İskenderiyeli Yunanca dilbilgisi uzmanlarının icadını yan vurgulama işaretlerine dayalı bir *ekphonetik* (ünlemeli) yazım sistemi kullanılıyordu. Bunda yalnız-

ca sesin yukarıya doğru mu, yoksa aşağıya doğru mu hareket ettiği belirtiliyordu. İşaretlerin de eklendiği seslendirmeli okumalar, yüzyıllarca kulanılan öğrenildi.

Bizans biçim notalı yazım sistemi en erken aşamasında (10-12. yüzyıllar) *ekphonetik* işaretlerden daha özgüleşmiş olmasına karşılık, ritimleri ve müziksel aralıkları belirtmede kesinlikten yoksundu. Bu eksiklik, 12. yüzyılın sonunda gelişen ve ilkeleri Yunanlılarca hâlâ kullanılmakta olan Orta Bizans Dönemi müzik yazım sistemiyle giderildi. Bu sistem, *neuma* adı verilen işaretlerden oluşur. Batı Avrupa *neuma*'larının tersine bunlar ses perdesini göstermez, onun yerine bir önceki sesle aradaki mesafeyi (müziksel aralığı) belirlerler. Bizans'ta başlangıç sesinin perdesi ve uzunluğu *martyriai* (tanıklar) adı verilen işaretlerle gösteriliyordu. Bunlar çok bilinen melodilerin kısaltılmış biçimleriyle ve ilk seslemeyi sağlamak üzere kullanılıyordu.

16. yüzyıldan 19. yüzyıl başlarına değin yazmalarda görülen müzik yazım sistemine, o dönem müziğinin taşıdığı birtakım üslup özellikleri nedeniyle Yeni-Bizans adı verilir. 19. yüzyıl başlarında bu geleneksel müzik yazım sistemine çok karmaşık gözüyle bakılıyordu. Başpiskopos Madytoslu Khrysanthos daha basitleştirilmiş bir biçim ortaya koydu. Bu biçim gittikçe yaygınlaşarak Rum Ortodoks ayin müziği kitaplarının hepsinde kullanılır oldu.

Melodiler bir formül biçimindeydi: Besteci genellikle geleneksel bir melodiye söz uyarlıyor, sonra bu melodiyi gerekli değişikliklerle sözler daha uygun hale getiriyordu. Bazı melodi formülleri bir dinsel ezginin yalnızca başında, bazıları yalnızca sonunda, bazıları ise hem başta hem sonda kullanılıyordu. Ayrıca bazıları geleneksel olan, bazıları da görünüye bakılırsa birtakım bestecilerce köprü ya da geçit olarak kullanılan bölümler vardı. Tek bir ana sesin kullanıldığı birkaç melodi formülü, bir modun ya da *ekhos*'un(*) çatısını oluşturuyordu. Her *ekhos* kendine özgü formüllerden oluşuyor, bunların bazılarında da birden çok *ekhos*'ta rastlanıyordu.

Söz ve müzik içeren ayin kitapları arasında *Heirmologion* (kanon ilahilerinin örnek kitalarının melodileri), *Stikherarion* (her biri kilise takviminin belirli bir gününde söylenen ilahiler), *psaltikon* ve *asmatikon* (*kontakton* ve başka bazı tek sesli koro ezgileri için sırasıyla solo ve koro partileri) vardı. *Akolouthiai* ya da *Anthologion*'da olağan Vesperum (akşam duası), Matutinum (sabah duası) ve cenaze duası ezgilerinden ve üç ayinden (Aziz İoannes Khrysostomos, Aziz Büyük Basileios ve Aziz Gregorios) başka, zorunlu olmayan ezgiler de bulunuyordu. Bunların bazıları ayinin herhangi bir bölümünde köprü olarak kullanılırdı ve genellikle tek hecelerle ya da anlamı olmayan hecelerle seslendirilirdi.

İlk bestecilerin şairler arasından çıktığı sanılmaktadır. Aziz Romanos Melodos (ü. 6. yy başları) şarkıcı ve *kontakion*'un mucidi olarak anılır. Damaskoslu Aziz İoannes (y. 645-749) *kanon*'lar bestelemiştir; *oktoekhos* sınıflamasını da onun yaptığı söylenegelirse de Suriye'de bu sisteme ilişkin, yüzyıl öncesine tarihlenen belgeler saptanmıştır. Azize Kasia'nın da (ü. 9. yy) birkaç ilahi bestelemiş olduğu sanılmaktadır. Başka seçkin adlar arasında İoannes Koukouzeles, İoannes Glydis ve Ksenos Koronis (13. yy sonu-14. yy) vardır.

Bizans İmparatorluğu, DOĞU ROMA İMPARATORLUĞU olarak da bilinir, Roma İmparatorluğu'nun doğu kesiminde oluşan ortaçağ devleti. Batı kesiminin çeşitli feodal krallık-

lar biçiminde parçalanmasından sonra yaklaşık bin yıl boyunca varlığını korumuş, başkenti Konstantinopolis'in (İstanbul) 1453'te Osmanlıların eline geçmesiyle ortadan kalkmıştır.

"Bizans" adı, Doğu Roma İmparatorluğu'nu belirtmek için, bu devletin çağdaşlarına değil, daha sonra tarihçiler tarafından kullanılarak benimsenmiştir. Boğaziçi'nin Avrupa yakasında eski bir Yunan yerleşmesi olan Bizans (Byzantion) kenti, imparatorluğun doğu başkenti olarak İS 330'da İmparator Constantinus (hd 324-337) tarafından Konstantinopolis ("Constantinus'un kenti") ya da Yeni Roma adıyla yeniden kurulmuş ve 1453'e değin Doğu'nun yönetsel, düşünsel ve kültürel yaşamının odağı olmuştur (bak. İstanbul). Bu nedenle, Doğu Roma İmparatorluğu'nun devlet ve toplum yapısının özellikle 7. yüzyıldan sonra geleneksel yapılardan belirgin biçimde farklılaşmasını vurgulamak amacıyla Bizans adı yeğlenir. Oysa Bizanslılar, Roma İmparatorluğu'nun gerçek ve tek mirasçısı oldukları inancıyla kendilerini Romaioi (Romalılar) olarak adlandırmışlardır.

Doğu Roma'nın kendine özgü bir kimlik kazandığı dönemi belirlemek amacıyla değişik tarihler öne sürülür. Bazı tarihçilere göre, İmparator Diocletianus'un (hd 284-305) İS 301'de Dörtlül Yönetim'i (*Tetrarchia*) kurarak Doğu Kesimi'ni (*Pars Orientalis*) ayrı bir yönetsel birim biçiminde düzenlemesi Doğu Roma'nın başlangıcını belirler. Buna karşılık bazı tarihçiler Doğu Roma tarihini Konstantinopolis'in kurulu-

şuyla başlatırken, başka bir grup da İmparator I. Theodosius'un (hd 379-395) ölmeden önce 395'te, imparatorluğu iki oğlu arasında paylaştırmasıyla Doğu ile Batı'nın bir daha bütünleşmemek üzere birbirinden ayrıldığını vurgular. Theodosius, Hristiyanlığı Roma İmparatorluğu'nun tek dini konumuna yükseltmiş, böylece Konstantinopolis Doğu'daki Hristiyan merkezler arasında üstünlük kazanırken, Roma kenti de Batı Hristiyanlığının merkezi durumuna gelmiştir. Gene bazı tarihçiler, Ostrogotların 476'da son Batı imparatoru Romulus Augustus'u tahttan indirerek imparatorluk alametlerini Doğu imparatoru Zenon'a (hd 474-491) göndermesiyle Konstantinopolis'in imparatorluğun tek başkenti durumuna gelmesini Bizans Devleti'nin başlangıcı sayar. Ama 6. yüzyılın ikinci yarısına değin Roma İmparatorluğu'na özgü geleneksel düşünce ve davranış biçimlerinin geçerliliğini koruması bakımından, 7. yüzyıl öncesi dönem için Doğu Roma adı daha uygun bir niteleme sayılır.

Öte yandan Charlemagne'in 800'de Batı imparatoru olarak taç giymesiyle Doğu ile Batı'nın aynı yönetim altında birleşmesinin olanaksız duruma gelmesini ya da Papa VII. Gregorius döneminde (1073-85) Doğu (Ortodoks) ve Batı (Katolik) kiliselerinin birbirlerinden kesin olarak kopuşunu Bizans Devleti'nin ayrı bir kimlik kazanmasında dönemeç noktası sayan tarihçiler de vardır. Doğu Roma'yı Batı'dan ayıran özelliklerin başında, kökleri Büyük İskender'in fetihlerine değin uzanan, Eski Yunan ile Ortado-

ğu geleneklerinin kaynaşmasıyla doğmuş Helenistik uygarlığın mirasçısı olması gelir. Doğu toplumu, Batı'ya göre daha çok ticarete açılmış, daha hızlı kentleşmiş, daha yüksek bir ekonomik gelişme düzeyine ulaşmıştır. Helenistik gelenek doğrultusunda siyasal ve dinsel işlevleri kendi kişiliklerinde bütünleştiren Doğu imparatorlarının, toplumun bütün sınıfları üzerinde çok daha güçlü bir denetimi olmuştur. Doğu imparatorları, gerek savaş, gerek diplomasi aracılığıyla istilacı akınlara daha büyük bir beceriyle karşı koyabilmişlerdir. Bizans İmparatorluğu'nun en önemli kültürel özelliği ise, Hristiyanlığın bu devletin sınırları içinde gelişmiş biçimidir. Doğu Hristiyanlığı, Batı Hristiyanlığına göre daha mistik özellikler taşır, ayin düzenine daha büyük ağırlık tanır. Öte yandan bölgedeki köklü etnik uyumsuzluklar Suriye, Mısır ve öteki eyaletlerdeki Hristiyan din adamları arasında çeşitli heretik akımların uzun süre varlığını koruması, ibadette yerel dillerin çok erken dönemlerde kullanılmaya başlaması gibi nedenlerle Doğu Hristiyanlığının birliği Batı'ya göre genellikle daha zayıf olmuştur.

5. YÜZYIL: DOĞU'DA YUNAN-ROMA UYGARLIĞININ SÖREKLİLİĞİ. Doğu Roma'nın 395'teki koşulları, büyük ölçüde Constantinus'un gerçekleştirdiği reformların ürünüydü (bak. Roma uygarlığı). Constantinus'un yerleştirdiği hanedan ilkesi öyle kökleşmişti ki, I. Theodosius, henüz küçük ve güçsüz olan oğullarından Arcadius'u Doğu'da, Honorius'u da Batı'da vâris olarak bırakabilmişti. Konstantinopolis'in nüfusu 200-500 bin arasındaydı ve 5. yüzyıl boyunca imparatorlar, kentin büyümesini özendirmek yerine, artık kısıtlamayı yeğleyeceklerdi. Hristiyanlık herhangi bir din olmaktan çıkmıştı; 391'de çıkartılan bir imparatorluk kararnamesiyle putperest ibadet biçimlerinin tümü yasaklanmış ve tapınaklar kapatılmıştı. 4. yüzyılda toplanan kilise konsillerinde imparatorluğun ağırlığı belirgin biçimde duyuluyor, imparator şimdiden heretik akımları tanımlama ve sindirme işlevini üstleniyordu.

Ekonomik ve toplumsal politikalar. İmparatorluk ekonomisi eşitsiz biçimde gelişmişti. Kuzey İtalya gibi kimi bölgeler ile bazı eyaletler, hem tarımsal, hem ticari bakımdan yüksek bir gelişme düzeyindeydi. Özellikle Konstantinopolis'in varlığı, kentsel büyümeyi ve ekili toprak sınırlarının tarıma açılmasını özendirmişti. Başkente ulaşan yollar üzerindeki Balkan kentleri gelişirken ötekiler gerilemiş, hatta ortadan kalkmıştı. Suriye'nin kuzeyindeki işlenmeyen topraklar, Konstantinopolis'te yaşayanlara yiyecek sağlayabilmek için ekime açılmıştı. Constantinus'un altın sikkesi *solidus* 4. yüzyıl boyunca değerini korumuş, ayrıca her türlü altın miktarı önceki iki yüzyıldaki düzeyini kat kat aşmıştı. 3. yüzyıl sonları ile 4. yüzyıl başlarındaki aşırı toplumsal akışkanlık, 4. yüzyılın ikinci yarısında eski hızını yitirmeye başlamıştı.

Daha 5. yüzyılın ilk çeyreğinin sonuna gelmeden, Batı ve Doğu Roma eyaletleri arasındaki gelişkinlik farkları belirgin biçim kazanmıştı. Yunan-Roma uygarlığının, Batı'da sönerken Doğu'da ayakta kalmasını büyük ölçüde bu farklar açıklıyordu. Doğu eyaletlerinin nüfusu daha yüksek olduğu için, Konstantinopolis imparatorları en azından 6. yüzyıla değin barbarlar arasından asker toplamak zorunda kalmamıştı. Kent- sel uygarlığın birkaç yüzyıl geriye uzandığı Doğu topraklarında, kentlerle birlikte tüccar sınıfı ve para ekonomisi de varlığını

Bizans İmparatorları*

Zenon	474-491	Theodora (İmparatoriçe)	1065-68
Anastasios I	491-518	Mihail VI Stratiotikos	1058-57
Iustinus I	518-527	İsaakios I Komnenos	1057-59
Iustinianos I	527-565	Konstantinos X Dukas	1059-67
Iustinus II	565-578	Romanos IV Diogenes	1068-71
Tiberios Konstantinos II	578-582	Mihail VII Dukas	1071-78
Flavios Maurikios Tiberios	582-602	Nikephoros III Botaniates	1078-81
Phokas	602-610	Aleksios I Komnenos	1081-1118
Herakleios	610-641	İoannes II Komnenos	1118-43
Herakleios Konstantinos III	641	Manuel I Komnenos	1143-80
Heraklonas (ya da Herakleios)	641	Aleksios II Komnenos	1180-83
Konstans II (Konstantinos Pogonatos)	641-668	Andronikos I Komnenos	1183-85
Konstantinos IV	668-685	İsaakios II Angelos	1185-95
Iustinianos II Rhinometos	685-685	Aleksios III Angelos	1195-1203
Leonikos	685-688	İsaakios II Angelos (yeniden)	1203-04
Tiberios III	688-705	Aleksios V Dukas Murtzuplos	1204
Iustinianos II Rhinometos (yeniden)	705-711		
Philippikos	711-713	Latin imparatorları	
Anastasios II	713-716	Baudouin I	1204-08
Theodosios III	716-717	Henri	1208-16
Leon III	717-741	Pierre	1217
Konstantinos V Kopronymos	741-775	Yolande (İmparatoriçe)	1217-19
Leon IV	775-780	Robert	1219-28
Konstantinos VI Porphyrogenetos	780-797	Baudouin II	1228-31
Eirene (İmparatoriçe)	797-802	Jean	1231-37
Nikephoros I	802-811		
Stavrakios	811	Nikaia imparatorları	
Mihail I Rhangabe	811-813	Konstantinos (XI) Laskaris	1204-057
Leon V	813-820	Theodoros I Laskaris	12057-22
Mihail II Balbus	820-829	İoannes III Dukas Vatatzes	1222-54
Theophilos	829-842	Theodoros II Laskaris	1254-58
Mihail III	842-867	İoannes IV Laskaris	1258-61
Basileios I	867-886		
Leon VI	886-912	Konstantinopolis'in geri alınmasından sonraki imparatorlar	
Aleksandros	912-913	Mihail VIII Palaiologos	1261-82
Konstantinos VII Porphyrogenetos	913-959	Andronikos II Palaiologos	1282-1328
Romanos I Lekapenos	920-944	Andronikos III Palaiologos	1328-41
Romanos II	959-963	İoannes V Palaiologos	1341-76
Nikephoros II Phokas	963-969	İoannes VI Kantakuzenos	1347-54
İoannes I Tzimiskes	969-976	Andronikos IV Palaiologos	1376-77
Basileios II Bulgaroktonos	976-1025	İoannes V Palaiologos (yeniden)	1379-90
Konstantinos VIII	1025-28	İoannes VII Palaiologos	1390
Romanos III Argyros	1028-34	İoannes V Palaiologos (yeniden)	1390-91
Mihail IV	1034-41	Manuel II Palaiologos	1391-1425
Mihail V Kalaphates	1041-42	İoannes VIII Palaiologos	1421-48
Zoe (İmparatoriçe)	1042-58	Konstantinos X Palaiologos	1448-53
Konstantinos IX Monomakhos	1042-55		

*Roma'nın Ostrogotlarca ele geçirmesinden önce Konstantinopolis'te hüküm süren Doğu Roma imparatorları için bak. Roma Uygarlığı.

korumuştı. Doğu ile Batı arasındaki ticareti, kaynakların Suriyeli olarak tanıttığı Doğulu tüccarlar yürütüyordu. Bunlar, Batı'nın küçülmüş, kuşatma altındaki kentlerinde de koloniler kurmuşlardı.

Daha da önemlisi, Doğu imparatorları işgücü ve para kaynaklarına ulaşma ya da bunları denetleme gücünü asla yitirmemişti. Batı'da daha eski ve bir olasılıkla daha güçlü olan aristokrasi, *latifundium* olarak bilinen malikânelerine merkeze karşı güvene almış, kursal kesimdeki çalışan sınıflar üzerinde bir tür koruma (*patronium*) yetkisi edinmiş, devletin toprağa bağladığı kolonların (*colonus*) vergilerine el koyarak, merkezi iktidarı askeri ve mali hizmetlerden yoksun bırakmıştı. Doğu'da ise aristokrasinin belki de ilk üyeleri, yeni başkente giderken Constantinus'a eşlik etmiş olan gözdeleri ile yeni sivrilmiş zenginlerdi. Bunların biriktirebildiği servet, 5. yüzyıl başlarında Batı'daki benzerlerine göre çok daha düşüktü. Doğulu soyluların malikâneleri dağınık topraklardan oluşuyordu; ayrıca her birine bağımlı kırsal nüfus daha azdı. Bu nedenle imparatorluk iradesine meydan okuyacak güçleri yoktu.

Barbarlarla ilişkiler. Doğu ile Batı'nın toplumsal yapıları arasındaki farklar ve bazı coğrafi özellikler, 4 ve 5. yüzyıllarda Germen istilacıların Doğu'da ve Batı'da farklı biçimde karşılanmasına yol açtı. İmparatorluğun Tuna ve Ren sınırlarında 2. yüzyıldan sonra kıpırdanmaya başlayan Germenler, imparatorluğun içlerine ancak 4. yüzyılın ikinci yarısında sızmaya başladılar. Ostrogotları ve Vizigotları önlerine katan Hunlar, bu halkları imparatorluğun Tuna sınırlarının ötesinde bir sığınak aramak zorunda bırakmıştı. Romalılar ile barbarlar arasındaki ilk ilişkiler pek dostça olmadı. Romalıların davetsiz konuklarını sömürme çabasına tepki gösteren Gotlar, Doğu Roma ordusunu 378'de Hadrianopolis'te (Edirne) bozguna uğrattılar, orduya bizzat komuta eden imparatoru da öldürdüler. Bu savaş, Romalıların da yenilebileceğini barbarlara öğretti. Zırhlı Roma piyadesinin barbar süvarisi karşısında etkisiz kalması, Bizans ordusunun daha sonra süvari ağırlığıyla yeniden örgütlenmesine yol açacaktı. Theodosius, önceki imparatorlardan farklı bir politika izleyerek Gotlara toprak verdi ve

müttefik (*foederati*) statüsü tanıdı. Böylece Gotlar, artık Roma ordusu saflarında, kendi şeflerinin yönetiminde özerk birlikler biçiminde çarpışacaktı.

Theodosius'un uyum ve ittifak siyaseti ne Batı'da, ne de Doğu'da tutuldu. Franklar ve Lombardlar dışındaki Germen halklarının çoğu gibi Gotlar da Arianizmi benimsemişti; oysa kilisenin egemen öğretisine bağlı Romalılar bu inanışı tehlikeli bir heretiklik olarak görüyordu. Germenlerin savaşçı gelenekleri de temelde banışçı olan soylularca hoş karşılanmıyordu. Yüksek görevlere gelen Germenlere karşı 5. yüzyıl boyunca imparatorluğun iki kesiminde de sürekli tepki duyuldu. Ayrıca Doğu'daki Germen kökenli yöneticiler, Batı'dakilerin tersine, barbar askerlerden oluşan neredeyse özerk askeri birliklerin desteğinden yoksundu.

Doğu, altın ve yerli işgücü kaynaklarını da iyi kullanıyor, düşmanı düşmana kırdırma politikasını başarıyla uyguluyordu. II. Theodosius döneminde (408-450) Attila önderliğindeki Hunlara altın olarak haraç ödenmesi, hem Hunları Doğu ile barış yapmak zorunda bıraktı, hem de barbarlarla ticareti yürüten Konstantinopolis tüccarlarına kâr olanağı sağladı. Markianos (hd 450-457) haraç ödemeyi kestiğinde ise, artık gözünü Batı'ya dikmiş olan Attila buna tepki göstermedi; Doğu'ya meydan okumak üzere bir daha geri dönmedi. 453'te onun ölmesiyle de Hun İmparatorluğu çöktü. Hem Markianos, hem de ardılı I. Leon (hd 457-474), Flavius Ardaburius Aspar'ın vesayeti altında hüküm sürdüler. Ama Leon, Aspar'ın üstünlüğüne ve imparatorluğun tamamına yayılmış Got nüfuzuna karşı savaşçı İsauryalıların desteğini kazanmaya kararlıydı. Bu amaçla kızı Prenses Ariadne'yi İsauryalıların önderi Tarasikodissa ile evlenirdi. Güney Anadolu kökenli dağlı bir halk olan İsauryalılar, büyük bir olasılıkla kültürel açıdan Gotlardan ya da önceki Germenlerden daha vahşi bir topluluktu. Ama Doğu Roma'nın uyruğu oldukları için kuşkusuz Romalıydılar ve Konstantinopolis'teki Got nüfuzunu dengelemekte etkin bir araç oldular. İmparator Zenon, merkezi Thessalonike'de (Selanik) bulunan İlyricum (bugünkü Arnavutluk) *praefectura*'sında başkaldıran Amalerli Ostrogot reisi Theoderich'i, Ostrogotların başına geçerek İtalya üzerine yürümeye ikna ederek etkisizleştirdi (488). Zenon, Theoderich'in İtalya'da bir Ostrogot krallığı kurmasının önü-

nü açarken, Batı üzerindeki itibarı otoritesi-ni sürdürmüş oluyordu.

Zenon'un ölümü üzerine Romalı bir yüksek görevli olan I. Anastasios'un tahta çıkmasıyla, İsauryalıların taht üzerindeki nüfuzu sona erdi. Bu arada, 476'dan sonra Batı İmparatorluğu art arda bir dizi barbar devleti biçiminde parçalanırken, Doğu'da imparatorluk otoritesi bütünlüğünü korumuştur. Angullar ve Saksonlar 410'dan beri Britanya'yı ellerinde tutuyordu. Vizigotlar 417'den sonra İspanya'nın bazı kesimlerini ele geçirmişler, Vandallar 429'da Afrika'ya girmişler, Clovis'in yönetimindeki Franklar 481'de Galya'nın orta ve güney kesimlerini istilaya girişmişlerdi. Theoderich'in İtalya'daki egemenliği 526'ya değin sürecekti.

Dinsel uyumsuzluklar. İmparatorluk içindeki etnik gerginlikler İS 500 dolaylarında artık eskisi kadar sarsıcı olmaktan çıkmıştı. Ama dinsel uyumsuzluklardan kaynaklanan çatışmalar, Doğu Roma'nın birliğini ciddi biçimde tehdit ediyordu. Yalnızca Baba-Tanrı'nın ezelden beri var olduğunu, oysa Oğul-Tanrı İsa'nın zaman içinde yaratıldığını öne süren Arianizm 381'de Konstantinopolis'te toplanan ekümenik konsilde kesin olarak mahkûm edilmişti. Ama 5. yüzyılda kilise, Oğul-Tanrı'nın iki (beşeri ve tanrısal) doğası arasındaki ilişkiyi tanımlama sorunuyla karşılaştı. İskenderiyeli ilahiyatçılar İsa'nın beşeri ve tanrısal iki doğasını ayrırt edilemez biçimde bütünleştirdiğini savunurken, Antiokheialı (Antakya) din bilginleri ise iki doğanın İsa'da ayrı ayrı var olduğunu görüşündeydi. Onlara göre İsa, "Tanrı'nın doldurması için seçilmiş bir kap, Meryem'den doğma bir insan"dı. 428'de Konstantinopolis patriği olan Nestorios, Antiokheia görüşünü benimseyen, ama İsa'nın tanrısal doğasını yok sayacak ölçüde beşeri doğasını vurguluyordu (*bak.* Nestorilik). Nestorios'a karşı çıkanlar, önce İskenderiyeli patriği Kyrillos, sonra da Kyrillos'un ardılları Dioskoros ve Eutykhes ise Nestorios'a tepki olarak İsa'nın yalnızca tanrısal doğası olduğunu savundular. Monofizitlik, (Yunanca *mono* "tek", *physis* "doğa") yani İsa'nın Oğul-Tanrı olarak bir tek doğası olduğu inancı, Mısır ve Suriye eyaletlerinde hızla yaygınlaştı. Papa I. Leo ise İsa'nın tek kişiliğinde birbirinden bütünüyle ayrı iki doğanın eksiksiz biçimde bir arada bulunduğu görüşünü ortaya attı. 451'de toplanan Khalkedon (Kadıköy) Konsili'nde, bu arada tutum değiştirerek hem Nestorilik hem de Monofizitlik mahkûm eden Konstantinopolis'in desteğiyle papalığın görüşü üstün geldi.

Monofizitliğin, Akdeniz'in çeşitli bölgelerinde askeri ve siyasal tarih açısından daha önemli etkileri oldu. Konstantinopolis'in imparatorluk yönetimindeki egemenliğini hedef alan direnişe bir anlatım biçimi sağlayan Monofizitlik, Mısır ve Suriye'de kalıcı biçimde varlığını sürdürdü. İki eyalet 7. yüzyılda Müslümanların eline geçinceye değin her Doğu imparatoru Monofizit eğilimle baş etmenin yollarını aradı. Ya Monofizitlik silah zoruyla yok edilecek, ya bu inanışı kilisenin resmi görüşüyle harmanlayan yeni bir formül geliştirilecek ya da açıkça Monofizit öğretisi benimsenecekti. Üç seçenekten hiçbirini başarılı olamayınca, dinsel uyumsuzluklar Mısır ve Suriye'nin Arap fatihlere kolayca teslim olmasını sağladı.

5. yüzyılın sonunda Doğu Roma. I. Anastasios döneminde belli başlı üç eğilim bir odak noktasında buluştu. İsauryalı ya da Germen değil Romalı bir imparator isteyen *Romanitas* (Romalılık) duygusu, Ortodoks çizgi ile Monofizitlik arasındaki çatışma ve kesintisiz ekonomik gelişme. Hem İsauryalıların egemenliği, hem de Monofizitlerin etkinliği-

İmparator I. Theodosius ve maiyetini gösteren kabartma, y. 390; Sultanahmet Meydanı'ndaki obeliğin kaldesi, İstanbul
İletişim Yayıncılık Arşivi

ne son vermek üzere imparator seçilen Anastasios, İsauryalıları gerçekten bozguna uğrattı, çoğunu Anadolu'daki anayurtlarından Trakya'ya sürdü. Ama beklenenin tersine, Monofizitleri desteklemeye başladı. Bu politika Mısır ve Suriye'de yandaş bulurken Ortodoks uyruklarının küsmesine yol açacak, sürekli huzursuzluklara, iç savaşlara neden olacaktı.

Anastasios'un ekonomik politikaları ise başarılı oldu. Constantinus döneminden beri süren bakır sikke enflasyonu sona erdi, işlemlerini bu maden üzerinden yürüten aşağı sınıflar böylece rahat bir soluk aldı. Kent hizmeti vergilerini toplama sorumluluğu yerel senato üyelerinden alınarak *prae-fectura praetorio*'ların emrindeki memurlara verildi. Kentsel sınıflarca altın olarak ödenen *khrysargyron* vergisinin kaldırılması ticaret ve sanayiye özendirici. Devletin bu uygulamadan doğan kaybını karşılamak üzere, kırsal sınıflara toprak vergilerini aynı değil nakdi ödeme zorunluluğu getirildi. Bu hüküm, kırsal kesimin altınla ödeme yapabilecek ölçüde zenginleştiğini gösteriyordu. Anastasios döneminde Doğu Roma hazinesine 320 bin altın lira eklenmişti. Anastasios'u izleyen imparatorlar, bu kaynaklara dayanarak Batı'daki Germen devletleri üzerinde yeniden Roma egemenliğini kurmayı haklı olarak umabilirlerdi. Ama önce iki hedefi gerçekleştirmeleri gerekiyordu: Uyrukları arasındaki dinsel çatışmaları gidermek ve doğu sınırını Sasani tehdidinden korumak.

Eski Pers İmparatorluğu İS 224'te Sasani-ler adlı yeni bir hanedanın eline geçmişti. Sasani-ler, kendilerine bağlı geniş topraklar üzerinde sıkı bir denetim kurduktan sonra, Romalıları karşı Mezopotamya'nın kuzeyi ile buranın kale kentleri olan Edessa (Urfa) ve Nisibis'e (Nusaybin) yönelik eski mücadeleyi yeniden başlattılar. 4. yüzyılda Doğu Roma'nın Hristiyan bir devlet durumuna gelmesiyle yeni düşmanlık tohumları da ortaya çıktı. Sasani-ler Zerdüşt dininin ruhani örgütlenmesini güçlendirdiler; iki imparatorluk arasındaki mücadele bir tür dinsel savaş niteliğine büründü. Doğu Anadolu Hristiyanlığı benimseyip İran'ın dinsel bütünlüğünü tehdit eder duruma gelince düşmanlık daha da kızıştı. 518'de Sasani-ler'in Theodosiopolis (Erzurum), Amida (Diyarbakır) ve Nisibis'i ele geçirmesiyle denge bozuldu.

6. YÜZYIL: DOĞU ROMA'DAN BİZANS'A
Anastasios'un ölümü üzerine, Balkan kökenli bir asker olan I. İustinos (hd 518-527) tahta çıktı. Ama daha bu dönemden başlayarak gerçek iktidar, İustinos'un yeğeni ve varisi I. İustinianos'un elindeydi.

540 öncesi fetih ve yükseliş dönemi.
İustinianos, Konstantinopolis'in, surları içinde serüven aramaya gelenlerin mirasçıları üzerinde sık sık görülen uygarsatıcı büyüünün bir ürünüydü. Amcası İustinos okuma-yazması olmayan kaba bir asker, oysa İustinianos eğitilmiş, ilahiyata tutkun, ince bir devlet adamıydı. Hükümdarlık dönemi dışarıda savaş, içeride ayaklanma ile başladı. Lazika'dan Arabistan Çölüne kadar bütün İran sınırı boyunca bir dizi sefer düzenlendi, daha sonra Batı'da ün kazanacak birçok komutanın yeteneği buralarda kanıtlandı. İustinianos'un, bir yandan İranlıları durdururken, öbür yandan da Kırım'da Hunlara saldırmak, Tuna sınırını da düşmanlara karşı korumak üzere askeri birlikler gönderebilmiş olması Doğu Roma ordularının gücünü kanıtlıyordu. İmparator 532'de askeri harekâta son vererek diplomasiye yöneldi. Büyük bir haraç karşılığında Sasani hükümdarı Hüsrev ile "Sonsuz Barış" anlaşmasını gerçekleştirdi, böylece Ba-

ti'nin yeniden fethi için gerekli koşullardan ilkinin sağlamış oldu.

İkinci koşul Doğu ile Batı arasındaki dinsel uyumsuzlukları gidermekti. İustinos, imparator ilan edilmesinden kısa süre sonra, İustinianos'un yönlendirmesiyle Konstantinopolis'te bir piskoposlar meclisi toplandı. Meclis, Anastasios'un Monofizit tutumunu reddetmiş, Khalkedon Konsili'nin formülünü benimsemiş, papa ile görüşme talebinde bulunmuştu. İustinianos da bunun ardından Mısır dışında tüm Doğu kiliseleri ile Roma arasındaki birliği yeniden kuran tartışmalara bizzat katılmıştı.

İustinianos 532'de hem yaşamını hem de tahtını tehlikeye sokan Nika Ayaklanması'nı usta komutanı Belisarios'un desteğiyle bastırarak konumunu daha da güçlendirdi. Doğu Roma'nın öteki büyük kentleri gibi Konstantinopolis de surlarını savunmak için çoğu zaman kent milislerine (*demos*) başvurmak zorundaydı. *Demos*'lar, arabalı at yarışlarında çekişen iki grup sürücüyü, Yeşiller ile Maviler'i destekleyen partilere bölünmüştü. Önceleri Yeşiller ile Maviler'in farklı dinsel ve siyasal görüşleri temsil ettiği, bu görüşlerin imparatora yarışlar sırasında aktarıldığı düşünülürken, son zamanlardaki araştırmalar iki grubun genellikle fanatik bir yandaşlığın ötesinde herhangi bir dürtüyle davranmadığını göstermektedir.

Yarışlardaki "Nika!" ("Yen!" ya da "Kazan!") sloganıyla anılan 532 Ayaklanması, iki partinin imparatorluğa karşı siyasal muhalefeti dile getirdiği ender örneklerden biriydi. Ayaklanma, Konstantinopolis *prae-fectus urbi*'sinin (kent yöneticisi) bir halk direnişini sert önlemlerle bastırmasına öfkelenen Maviler ve Yeşiller'in önce önderlerini hapisten kurtarmasıyla başladı. Ayaklanmacılar daha sonra İustinianos'un, halkın hiç sevmediği iki memurunu, Kapadokyalı İoannes ile Tribonianes'i görevden almasını istediler. Ama imparatorun bu istekleri kabul etmesine karşın yatışmadılar ve Anastasios'un bir yeğenini imparator ilan ettiler. İustinianos, ancak imparatoriçe Theodora'nın teslim olmaya yanaşmaması sayesinde kurtulabildi. İmparatorun usta komutanı Belisarios, ayaklanmacıları Hipodromion'da (At Meydanı) kısırdı ve 30 bin kişiyi öldürttü. Ayaklanmanın önderleri idam edildi, malikânelerine en azından geçici olarak el konuldu. İustinianos, bundan sonra eskisinden çok daha güçlü biçimde hüküm sürmeye başladı. Artık Khalkedon formülünün savunucusu olarak kazandığı ünden yararlanabilir, Ariusçu bir Germen kralıcı yerine Romalı Katolik bir imparatorun hüküm sürmesini yöleyecek Batı Romalıların desteğini umabilirdi. 530'ların bu ilk yıllarında İustinianos gerçekten de Romalı Hristiyan bir imparator gibi davranabiliirdi. Latince konuşmaya başlamış, Roma tarihi konusunda derin bilgi kazanmıştı.

İustinianos'un memurları, Hadrianus'tan bu yana Roma imparatorlarının çıkardığı yasa ve kararnamelerin büyük bir derlemesini (*Codex Constitutionum*) 529'da tamamlamışlardı. Bu derleme, İustinianos Yasa Derlemesi(*) olarak bilinen *Corpus Iuris Civilis*'in (Medeni Hukuk Bütünü) 565'e değin yayımlanacak dört kitabının birincisiydi. Tribonianes'in yönetiminde 533'te tamamlanan ikinci kitap *Digesta*, Romalı büyük hukukçuların çelişkili kararlarına düzen ve sistem getiriyordu. Üçüncü kitap, hukuk okullarındaki eğitimi kolaylaştırmak amacıyla *Digesta*'nın yanı sıra *Institutiones* adıyla hazırlanan bir ders kitabıydı. Dördüncü kitap *Novellae Constitutiones Post*

Codicem, İustinianos'un 534-545 arasında çıkarılmış fermanlarını içeriyordu.

Hristiyan Roma egemenliğini Batı'da yeniden kurmaya girişmek için en uygun alan. Vandalların elindeki Kuzey Afrika'yı I. Leon döneminde bu eyaleti geri almak üzere girişilen büyük bir seferin başarısızlıkla sonuçlanmasına karşın, Vandal Krallığı'ndaki siyasal koşullar İustinianos'un lehine gelişmişti. Kuzey Afrikalı Katolikler üzerindeki baskılara son veren Vandal kralı Hilderich'in tahttan indirilmesi İustinianos'un beklediği fırsatı yarattı. Doğulu tüccarlar da Batı'da askeri harekâta girişilmesinden yanaydı. Ama İustinianos'un komutanları istekli değildi; büyük olasılıkla bu nedenle bölgeye Belisarios'un yönetiminde yalnızca küçük bir kuvvet gönderildi. İlk çarpışmadan sonra kolayca sonuç alındı. 534'te Roma İmparatorluğu'nun bu yeni eyaletinin örgütlenmesine girişildi.

Bu yıllarda eyaletlerin yeniden düzenlenmesi yalnızca Kuzey Afrika'yla sınırlı kalmadı. Büyük bir planın parçaları olan 535 ve 536 tarihli bir dizi kararname ile Trakya ve Anadolu'nun yönetsel, hukuki ve askeri yapılanması değiştirildi. Yetki örtüşmelerinin önleniği yalın ve tasarruf sağlayıcı bir yönetsel yapı kurulmaya çalışıldı; Constantinus yasalarının tersine sivil ve askeri işlevler yer yer birleştirildi; daha nitelikli personelle çalışmak ve rüşvetin yol açtığı yozlaşmadan kurtulabilmek amacıyla daha yüksek ücretlerle az sayıda yönetici atandı. Daha sonra (bir olasılıkla 539'da) reformlar Mısır'a da yaygınlaştırıldı, çünkü sefere çıkacak kuvvetler ile Konstantinopolis için Mısır buğdayı gerekiyordu.

Ostrogot egemenliğindeki İtalya'da Kral Theoderich 526'da öldükten sonra önce naiibe, sonra da kraliçe olarak hüküm süren kızı Amalasuntha da İustinianos ile dostluk kurmuştu. Amalasuntha'nın 535'te öldürülmesi, İustinianos için bir müdahale fırsatı daha yarattı. Gene küçük bir deneme seferi için Sicilya'ya gönderilen kuvvetler önce kolayca başarı kazandı. Ama Gotların, Theodahad'ın yerine Witigis'i krallığa getirerek direnişi yoğunlaştırması yüzünden, Belisarios'un kuzeydeki son güçlü kale olan Ravenna'yı ve Kral Witigis ile krallık hazinesini ele geçirmesi 540'a değin uzadı.

539'da bir Got elçilik kurulunun İran'a ulaştırdığı bilgiler, Hüsrev'in "Sonsuz Barış"ın kısıtlamalarından huzursuz olmasına yol açmıştı. Ertesi yıl bir Bulgar birliği Makedonya'yı yağmalayıp Konstantinopolis surlarına yaklaşıpken, Hüsrev'in talan peşindeki orduları da Antiokheia'ya kadar ilerlediler. Sasani-ler 541'de de Lazika'da bir Bizans kalesini ele geçirdi. Bu arada İtalya'da Gotlar Totila'yı kral seçmişler, yeni kralın becerikli yönetimi altında buradaki askeri durum da kısa sürede değişmişti.

540'lardaki bunalım. İustinianos iki cephe- de birden savaş tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Bu tehlikeyi göğüslemeye hazır, ama 541-543 veba salgını Doğu Roma'yı ortaçağın Bizans İmparatorluğu'na dönüştürecek ilk büyük darbe oldu. Salgın önce Mısır'da ortaya çıktı; buradan Suriye'ye, Anadolu üzerinden de Konstantinopolis'e ulaştı; 543'te İtalya ve Afrika'ya yayılmış, o sırada seferde olan Sasani ordusunu da kırmıştı. Karşılaşılmalı tarihsel istatistik yöntemleriyle elde edilen sonuçlara göre, Konstantinopolis halkının yüzde 30-50'si hastalıktan öldü, imparatorluğun daha küçük kentleri ile kırsal kesim de vebanın yıkımından kuşkusuz etkilendi.

Vebanın kısa dönemli etkileri birçok alanda görülmüyordu. İustinianos'un bu yıllarda çıkardığı yasalar, çok doğal olarak, vasiyet-nameler ve vasiyetsiz ölüm gibi konularla ilgiliydi. İşgücü kutlaşmıştı, işçiler çok yüksek ücretler talep ediyordu. Tıpkı 14. yüzyıldaki veba salgını süresince Fransa ve İngiltere krallarının yaptığı gibi İustinianos da ücretleri kararnamelerle denetim altına almaya çalıştı. Askeri alanda bozgunlar, duraklamalar, kaçınan fırsatlar birbirini izledi. Hüsrey, 545'te bir barış antlaşması imzalayarak İustinianos'tan haraç almayı kabul etti ve Lazika'da aldıklarıyla yetindi. Ama bunun nedeni, etkili bir Roma direnmesinden çok, Hüsrev'in yorulması ve savaşın kazançsız duruma gelmesiydi. Hunlar, Sklavenler (Sclaveni), Antalar ve Bulgarlar, Trakya ve İlyricum'u talan ederken Roma orduları ancak zayıf bir direniş gösterebildi. Afrika'da, asker sayısı veba yüzünden iyice azalmış olan bir garnizon barbar saldırısına güçlükle direndi. Totila, İtalya'nın güneyi ile Neapolis'i (Napoli) ele geçirdi, Belisarios'un kuşatmayı kırma çabalarına karşın, Roma yolunu zorladı (546).

İustinianos'un son yılları. Yaklaşık 548'den sonra, Balkanlar dışında Doğu Roma'nın talihi yeniden döndü. Önce doğuda sınır harekâtları başladı. 551'de Petra Kalesi Sasanilerden geri alındı; ama Lazika'daki çarpışmalar 561'de 50 yıllık bir barış antlaşmasının imzalanmasına değin sürdü. Bu antlaşma ile İustinianos yılda 30 bin *solidus* tutarında haraç ödemeyi sürdürecekti, ama Hüsrev de Lazika üzerindeki taleplerinden vazgeçecek ve Hristiyan uyruklarına yönelik baskıyı durduracaktı.

Antlaşma, Roma ile İran arasındaki ticareti de düzenliyordu. İki büyük devletin ekonomik alandaki rekabeti, ipek ticaretinde yoğunlaşmıştı. Çin'den yola çıkan ham ipek, İran'dan geçen bir karayolu üzerinden ya da Hint Okyanusundaki İranlı tüccarlar aracılığıyla Konstantinopolis'e ulaşıyordu. İran'ın bu tekeli kırma çabası, İustinia-

nos'u hem yeni yollar hem de güneyde aracılık görevini üstlenecek yeni topluluklar bulmaya yöneltmişti. Bunlardan biri Aksum Krallığı'nın Etiyopyalı tüccarlarıydı. Kırmı dolaylarında ve Lazika'daki Kafkas Krallığı'nda yaşayan halklar ile Karadeniz'in ötesindeki bozkır Türkleri de bu işlevi paylaşmıştı. Öteki değerli malların alışverişi Karadeniz bölgesinde yapılıyordu. Doğu Roma'nın dokumaları, mücevherleri ve şarabı karşılığında barbarlardan kürk, deri ve köle alınıyordu. Gene de ipek birinci sıradaydı. Doğu Roma açısından bu nedenle büyük önem taşıyan ipeğin ülkede elde edilebilmesi için başvurulan girişimler sonuç vermiş, Doğu Romalı ajanlar Çin'den Konstantinopolis'e gizlice ipek böceği kozası kaçırmışlardı. Böylece kurulan ipek sanayisi, Doğu Roma'yı İran'a bağımlılıktan kurtaracak, ortaçağ Bizans'ının en önemli ekonomik etkinliklerinden biri olacaktı.

İustinianos'un Batı'daki kazanımları çok daha çarpıcıydı. 550'lerde Kuzey Afrika'daki Magrip tehdidi sona ermiş, 552'de İustinianos'un orduları İber Yarımadasının güneydoğusundaki bazı kentleri kalıcı biçimde ele geçirmişti. Hepsinden önemlisi, İtalya'nın geri alınmasıydı. 550'lerin başında İustinianos, Romalıların yanı sıra Lombardlar, Heruller ve Gepidler gibi barbar halklar, ayrıca İranlı asker kaçakları arasından büyük bir ordu topladı. Bu ordu Busta Gallarum ve Mons Lactarius çarpışmalarında önce Totila'yı, sonra da ardılı Teias'ı bozguna uğrattı; Gotlar İtalya'yı terk etmek zorunda kaldı. Bazı Got garnizonlarının, Frankların ve Alamanların da yardımıyla direnişi sürdürmesine karşın 554'ten sonra İtalya bir Doğu Roma eyaleti durumuna geldi.

Balkanlarda ise Doğu Romalıları, barbarları durdurabilmek için çok değişik taktikler uyguladılar. İustinianos 540'ta Kuturgur Bulgarlarının giriştiği saldırından sonra Thermopylai Geçidine kadar uzanan bir tahkimat sistemi kurdu. Gene de Slavlar 545'te Trakya'yı yağmaladılar, 548'de Dyrrhachium'u (Dıraç) zorlamak üzere geri döndüler. Slav ailesine mensup Sklavenler

550'de Konstantinopolis'e 65 km kadar yaklaştı. Ama büyük istila, Kuturgur Bulgarlarının 559'da Sklavenler ile birlikte Tuna'yı aşarak üç kol halinde ilerlemesiyle geldi. Bu kolların biri Thermopylai'ye ulaştı, ikincisi Konstantinopolis yakınındaki Gelibolu Yarımadasında üslendi, üçüncüsü de gene Konstantinopolis yakınındaki yerleşmelere kadar sokuldu. Yaşlı Belisarios, başkenti sivilere, *demos*'lar ve bir avuç emekli askerle savunmak zorunda kaldı. Ama Doğu Roma donanmasının Tuna'daki harekâtının ülkelerine dönüş yolunu kapayacağından korkan Kuturgurlar saldırıya son vererek kuzeye döndüler ve İustinianos'un adamlarının türlü çıkarlar dağıtarak kazandığı Uturgurların saldırısına uğradılar.

İustinianos'un görevlileri, Balkanlar'da ve Rusya'nın güneyinde yaşayan halklarla ilişkilerinde de diplomasi sanatını incelttiler. Sürekli bir tehdit kaynağı olan Orta Asya topraklarındaki olası düşman sayısının artması, Doğu Roma diplomasisi için, bunlardan birini bir başkasına kırdırma olanağı anlamına geliyordu. Doğu Romalıların, 6. yüzyılda Türklerden kaçarak sığınacak yer arayan Moğol halkı Avarlarla ilişkileri, bu "savunma emperyalizmi"nin kusursuz bir örneğiydi. 557'de Konstantinopolis'e ulaşan Avar elçileri istedikleri toprakları alamadılar ama değerli armağanlara boğuldular ve imparatorluğun müttefiki haline geldiler. Ardından Rusya'nın güneyinden batıya doğru hareket geçtiler, Uturgurlar ve Kuturgurlar ile Slav halklarını Doğu Roma yararına boyunduruk altına aldılar; İustinianos döneminin sonunda da Tuna bölgesine yerleştiler.

Roma toplumu, savaşlar ve veba yüzünden 540'larda uğradığı nüfus kaybını ancak hayatta kalanların daha erken evlenmesi ve birkaç kuşak boyunca daha çok çocuk yapması yoluyla karşılayabiliyordu. Ama bekârlık kuralını öngören manastır hareketi 6. yüzyılda hızlı adımlarla ilerliyordu. Ayrıca veba salgını zaman zaman geri dönüyordu. Sonuçta ortaya çıkan insan gücü kutluğu, devletin ve toplumun birçok bakımdan Roma kimliğini yitirerek Bizans kimliğini

İustinianos'un ölümünde Bizans İmparatorluğu, İS 565

Grosser Historischer Weltatlas, c. 1, Vorgeschichte und Altertum (1972). Bayrischer Schulbuch-Verlag, Mönch

kazanmasıyla sonuçlandı. Geçmişin çok önemli bir özelliği olan yeni kilise yapımı sona erdi, var olan yapıları onarmakla ya da onlara ek yapmakla yetinildi. Bir yandan vergi ödeyen insan sayısı azalırken öbür yandan vergi gereksiniminin artması, köy halkının tümünü, boş ya da verimsiz tarlaların vergilerinden ortaklaşa sorumlu tutan katı yasaların çıkarılmasına yol açtı. Devlet, tarıma daha yoğun müdahale etmeye başladı. Devletin köy topluluklarını (*koinotes*) zincirleme vergi yükümlüsü saymaya başlaması sonucunda, Doğu'da zaten çok yaygın olmayan *colonus*'luk iyece geriledi, küçük mülkiyet toprakları egemen tasarruf biçimi oldu. Böylece köy topluluğu tarımın temelini oluşturmaya başladı. Köy topluluğunun temel özelliği, vergi yükümlülüğü karşısındaki zorunlu dayanışmaydı. Bağımlı köylülüğün arttığı bir dönemde, zincirleme vergi yükümlülüğü (*epibole*), hem bağımsız köylüleri yerel güçlüklerle karşı koruyor, hem de devletin vergi gelirleri açısından güvence getiriyordu. Zincirleme yükümlülüğün uzantısı olarak, köy topluluğu köyde bulunmayan ama köy halkından sayılanların da vergilerini ödemek zorundaydı. Buna karşılık köy topluluğunun, bu kimselerin tarlalarını işleyip ürünlerine topluluk adına sahip çıkma hakkı da vardı. Zincirleme yükümlülük kurumu, gerçekte Roma öncesi Helenistik dönemin *hermekenson khorion* (aynı vergiye tabi köy) uygulamasının kalıntısıydı. Bizans döneminde bu uygulama, vergi alanı dışına da yaygınlaştırılarak devletin yüklediği tüm görevlerin köy topluluğunca ortaklaşa yerine getirilmesinin zorunlu kılınması sonucunu doğurdu.

Doğu'da ve Batı'da savaşan Doğu Roma ordularının kazandığı zaferler, gerçekte İustinianos'un o güne değin görülmemiş sayıda barbar orduya almasının sonucuydu. Gotlar, Ermeniler, Heruller, Gepidler, Kuzey Afrikalılar ve İranlılar bunların en önemlileriydi. Ama bu orduda disiplini sağlamak hiç de kolay değildi. Üstelik barbarlar, bir kez düzenli ordunun görece durağan yaşamını benimseyince savaşçı yeteneklerini yitiriyorlardı. Ordu ancak savaş anında derleniyor ve askerlik niteliklerini koruyabiliyordu. Süreğen bir insan ve para kıtlığı çeken Bizans toplumu, pahalı savaş girişimlerini ancak büyük güçlükler pahasına sürdürebilirdi.

Kısacası, 6. yüzyıl sonunun Doğu Roma (ya da artık Bizans) Devleti, 5. yüzyılda Batı Roma'yı yıkması olan tehlikelerin çoğuna aynen göğüs germek durumundaydı. Bizans'ı Balkan sınırlarında barbarlar sıkıştırıyor, ama devleti savunmak için barbar kökenli askerler savaşıyordu. 5. yüzyıl boyunca biriktirilen servet tüketilmiş, devlet ile toplumun temel ekonomik ve askeri gereksinimlerini karşılayacak çok az gerçek Romalı kalmıştı.

Bizans İmparatorluğu, Batı Roma'nın kaderinden, ancak Batı'nın yararlanamadığı bazı kurumsal, duygusal ve davranışsal üstünlükleri cesaret ve talihle birleştirerek kurtulabildi. Diplomatik beceri üstünlüğü, kurumsal ve davranışsal değişimleri harmanlamıştı. Eğer Bizanslı devlet adamları barbar halkların alışkanlıkları, göreneklere ve hareketleri konusunda İustinianos'un 5. yüzyıldaki öncellerinden daha çok ilgili ve bilgili olmasaydı, diplomasi asla başarılı olamazdı. Bizanslı insanın davranış örüntüsü bir başka alanda daha değişmişti: Ortodoks Hristiyanlığı ve imparatorun üstünlüğünü benimsemesi durumunda, barbar insanı topluma kabul etmeye hazır. Kuşkusuz çoğu zaman Hristiyanlık, bunalım dönemlerinde çok köklü bir putperestliğin yüzeye

çıkarak çatlatıldığı bir cila olmaktan öteye geçemiyordu; imparatora sadakat da inkâr edilebilirdi ve sık sık da inkâr edilecekti. Ama bütün bunlara karşın, 6. yüzyılda tanımlanmış biçimiyle Hristiyan inancı ile kilise kurumlarının, insanları birleştirme ve ruhsal güçlerini yükseltmede Yunan-Roma dünyasının kitabi kültüründen çok daha etkili birer araç oldukları kanıtlanmıştı.

Hristiyan kültürü ve Bizans İmparatorluğu. İustinianos'un kurduğu hukuk düzeni, Hristiyan yaşamının bütün yönlerini içine alıyordu. Din değiştirme ve vaftiz, Hristiyan bireyin yaşamının birçok aşamasını belirleyen ayinlerin yönetimi, toplumu Tanrı'nın gazabından sakınmak için kilise dışındaki Hristiyanların uyması gereken davranış kuralları, devlet kademelerinde ya da manastırlarda özellikle kutlu bir yaşam süren din görevlilerinin izleyeceği kurallar bunlar arasındaydı. Putperestlerin kiliseye girmeleri ve vaftiz olmaları zorunlu kılındı; Konstantinopolis'te girişilen bir temizlikle bu kentteki putperestlerin sayısı azaltıldı;

İmparatoriçe Eudoksia'nın ikonu, mermer üzerine renkli taş kakma, 11. yy; İstanbul Arkeoloji Müzeleri Ara Güler

misyonerler Anadolu'daki putperest halkı kitleler halinde Hristiyanlaştırdı. Yalnızca resmi öğretiyeye bağlı Hristiyan kadınlar, nikâh sırasında erkek tarafının mal biçiminde yaptığı ödemeden yararlanabiliyordu. Pek çok yurttaşlık hakkından yararlanamayan Yahudiler, Hristiyanlığı kabul etmedikleri sürece vasiyetnameyle miras bırakma hakkından da yoksundu. Depremlerin, kıtlığın ve salgın hastalıkların Hristiyan toplumunu cezalandıracağı korkusuyla, her türlü küfür ve inkâr yasaklanmıştı.

İustinianos, kiliselerin ve manastırların büyüklüğünü belirli kurallara bağlamış, dinsel kurumların mülk satışından kâr sağlamasını yasaklamıştı. Devlet görevlerinde bulunan din adamlarının ya da kilisenin dünyevi işlerini yürütenlerin düzeyini yükseltme çabaları özellikle yararlı oldu. Çünkü 6. yüzyılda Doğu Roma kentlerinin çoğunda, imparatorluk görevlilerinin çoğu yavaş yavaş yerlerini piskoposlara bıraktı-

yordu. Piskoposlar vergi topluyor, adalet dağıtıyor, hayır işleri yapıyor, ticareti düzenliyor, barbarlarla görüşmelerde bulunuyor, hatta asker topluyordu. 7. yüzyıl başlarından sonra tipik bir Bizans kenti dışardan bir kaleye benzerdi; içerden bakıldığında ise kilisenin önderliğinde birleşmiş, ağırlıklı olarak dinsel bir topluluktu. İustinianos, manastırlarda yaşayan ya da dünyadan el etek çekmiş din adamlarını da ihmal etmedi. 4. yüzyıl Kilise Babaları'ndan Aziz Büyük Basileios'un yazıları ile 4 ve 5. yüzyıl kilise konsillerinin kararlarındaki düzenlemelerden yararlanarak, manastırlardaki ortak yaşam biçimini en ince ayrıntısına kadar düzenledi. Stoudion Manastırı başkışısı Aziz Theodoros'un 9. yüzyılda hazırladığı manastır kuralları bile İustinianos'un kurduğu düzeni yalnızca geliştirecekti.

İustinianos'un kiliseye yönelik politikasında en az başarılı olduğu alan, Monofizitler ile Khalkedon inancını benimseyenleri uzlaştırma çabasıydı. I. İustinos döneminde Batı ve Doğu kiliselerini barıştırmaya yönelik görüşmeler başanmaya ulaşmıştı; İustinianos da ılımlı Monofizitleri kazanmak amacıyla onları aşırı unsurlardan ayırmayı denedi. Ama ılımlı Monofizitlerce kabul edilebilecek bir iman formülü geliştirmeye çalışırken, Khalkedon öğretisi yandaşlarını küstürdü. Aşırı Monofizitler görüşlerinde direttiler, İustinianos'un baskı önlemlerine karşı kendi kilise örgütlerini güçlendirdiler. Bunun sonucunda özellikle Mısır ve Suriye'deki kale kentlerin çoğu Monofizit kiliseye bağlandı.

İustinianos'un Hristiyan yaşam biçimini düzenleme girişimlerinin başarısı, uyruklarının bu düzenlemeyi kabul etmeye zaten hazır olmasının sonucuydu. Gerçi geleneksel Yunan-Roma kültürü direngenliğini ve üretkenliğini korumuş, entelektüel bir elitin kalıcı mirası olmuştu; ama aynı yüzyılda Hristiyan kültürü de gelişerek gitgide ona rakip duruma geldi. Putperest kültürün kitabililiğine ve varlıklı sınıfların dışına çıkamamasına karşılık, Hristiyan ayinleri ve müziği herkese ulaşabiliyordu. Biyografi yazını da giderek Hristiyanlaştıracaktı.

Hristiyan halk kültürünün canlılığı ve yayılma gücü, İsa ve Meryem Ana ile azizlerin soyut ve yalın birer tasvir olan ikonların yüceltilmesinde en belirgin biçimde kendini gösterdi. İkonları yüceltme, bir bakıma, On Emir'den ikincisinin dinsel tasvirlerle tapınılmasına getirdiği açık yasağın ihlaliydi. Tasvir düşmanlığı, neredeyse Yahudilik kadar Hristiyanlığın da ödün vermediği ilkelerden biriydi. Tasvirleri Hristiyan ibadetinin doğal öğelerinden biri sayma eğiliminin gitgide güçlenmesi, tanrıların betimlenmesine çok eskiden beri alışmış putperestler ile On Emir'den çoktan kopmuş bulunan Helenleşmiş Yahudiler arasında Hristiyanlığın yayılmasının doğurduğu güçlü gereksinimlerin ürünüydü. İsa'nın öğretisini Yeni-Platoncu bir mirasla bütünleştiren yeni Hristiyanların tasvirleri benimsemesi daha da kolaydı. Yeni-Platonculuğa göre, görülebilir olan (İsa'nın tasviri) aracılığıyla görülemez olanın (İsa'nın özünün) bilgisine ulaşılabilirdi. Romalılar gene çok eskiden beri imparator tasvirlerini yüceltmeye alışmıştı. İmparator, Tanrı'nın yeryüzündeki vekili olduğuna, imparatorluk da tanrısal iktidarı temsil ettiğine göre, Hristiyanlar da İsa'nın ve azizlerin tasvirlerini aynı ölçüde, hatta daha çok yücelebilirlerdi. 6. yüzyılın ikinci yarısında hem kişilerin hem de halkın kullanımı için ikon-

lar ortaya çıktı. İustinianos döneminin sona ermesini izleyen karanlık yıllar boyunca Bizans İmparatorluğu'nu ayakta tutan yüksek moralin en önemli kaynağı bu ikonlar oldu.

İustinianos'un ardılları: 565-610. 610'da Herakleios'un tahta çıkarak imparatorluğu çöküşten kurtarmasına değin, Bizans imparatorlarının politikasını belirleyen temel unsur tutarsızlık ve çelişkiydi. II. İustinianos Avarlara ya da İranlılara haraç ödemeyi reddedip daha sonra da yeni vergiler koyarak hazineyi büyütürken, uzlaşmaz tutumuyla gerçekte imparatorluğu zorlayan tehlikeleri daha da artırıyordu. Ardılı Tiberius ise vergileri kaldıracak, bir yandan Avarlara istediklerini verirken, öbür yandan Sasaniilere karşı askeri harekâta girişecekti. Tiberius'un komutanlarından Mavrikios doğu sınırında başarılı bir savaş yürüttüyse de, verilen ödünler Avarları durdurmaya yetmedi. Avarlar, 582'de Balkanlar'daki Sirmium Kalesi'ni ele geçirdiler. Slavlar da Tuna'nın ötesinde akınlara başladılar ve 50 yıl içinde Makedonya, Trakya ve Yunanistan'a ulaştılar.

582'de tahta çıkan Mavrikios, 20 yıllık hükümdarlığı süresince İran'a karşı askeri başarılarını sürdürdü, Batı'da Bizans yönetimini yeniden düzenledi, Balkan seferleri sırasında tasarruf önlemleri uyguladı. Sasani tahtının meşru vârisi II. Hüsrev, tahta çıkmasını engellemeye çalışan asilere karşı 591'de Mavrikios'tan yardım istedi. Bu desteğe karşılık olarak da sınır kentlerini Bizans'a terk etti, Doğu Anadolu üzerindeki toprak taleplerinden vazgeçti. Bu arada İspanya'da Vizigotlar ayaklanmış, Lombardlar da 568'de İtalya'yı işgal ederek Bizans gücünü Ravenna ve Venedik ile güneyde Calabria ve Sicilya'ya sıkıştırmıştı. Mavrikios, görece güvenlikte bulunan Kuzey Afrika eyaleti ile İtalya'nın elde kalan bölgelerinde bir tür askeri yönetim biçimi geliştirdi. Askeri ve sivil yetkilerin ayrılığını öngören eski ilkeyi terk ederek, iki tür yetkiyi de sırasıyla biri Kartaca'da, öbürü Ravenna'da bulunan iki *eksarkhos*'ta (askeri genel vali) topladı. *Eksarkhos*'ların alt birimi olan *duks*'lukları oluşturan karakollar, profesyonel askerlerden değil silahlandırılmış yerel toprak sahiplerinden meydana geliyordu. Bu sistem genellikle iyi işledi; Magriplilerden gelen tehdite karşın Kuzey Afrika da genellikle sakindi. Ama Mavrikios'un Balkanlar'daki hataları kendisinin ve hanedanının sonunu hazırladı. Mavrikios, 7. ve 8. yüzyıllardaki ardıllarının tersine, ordularının başında bulunmak yerine zamanının çoğunu Konstantinopolis'te geçirdi. 588'de asker ücretlerini düşürdü. 602'de kışlaların Tuna'nın ötesinde, düşman topraklarında kurulmasını emretmesi, ırmağın güneyindeki eyaletlerin tarımsal ve mali bakımdan hiç de iyi durumda olmadığını gösteriyordu. Bu buyruk bardağı taşıran son damla oldu. Ayaklanan askerler, Phokas adlı genç bir subayın önderliğinde Konstantinopolis'e yürüdüler. Mavrikios'a karşı birleşen Maviler ve Yeşiller öteki isyancılarla birlikte önce imparatorun beş oğlunu, sonra da kendisini öldürdüler.

Phokas dönemi ise tam bir yıkım getirdi. İntikam seferine girişen Sasani ordusu Anadolu'nun ortalarına kadar ilerledi. Barbarlara ödenen haraçlar, onları Tuna'nın kuzeyinde tutmaya gene yetmedi. 602'de çöken Tuna sınırı ancak yüzyıllarca süren savaşlardan sonra eski durumuna getirilebilecekti. İktidarı zora dayanan Phokas, sürekli isyan ve ayaklanmalarla boğuşmak zorunda

kaldı. Sonunda Afrika *eksarkhos*'unun oğlu Herakleios, "bakireleri baştan çıkartıcı" olarak nitelenen Phokas'a karşı bir Meryem Ana ikonunun koruyuculuğu altında, imparatorluğun batı ucundan Konstantinopolis'e doğru yelken açtı. 610'da başkente vardığında bir kurtarıcı olarak karşılandı. Yeşiller'in gönüllü desteğiyle Phokas'ı kolaylıkla yendi, hem Phokas'ın hem de onun yüksek sivil ve askeri kademelere yerleştirdiği görevlilerin başını vurdurdu.

7. YÜZYIL: HERAKLEİOS HANEDANI VE İSLAMIN YÜKSELİŞİ. Herakleios ve *thema* sisteminin kökeni. Herakleios'a yönelik en büyük tehdit, Avarlar ile Sasaniilerden geliyordu. Avarlar, Konstantinopolis'i koruyan surların dışındaki bir toplantı sırasında, 617'de imparatoru bile bir süre tutsak ettiler. Sasaniiler Anadolu'ya girmiş, sonra güneye dönerek Kudüs ve İskenderiye'yi de ele geçirmişlerdi. Ahemeniş (Pers) İmparatorluğu'nun görkemli günleri neredeyse geri geliyordu.

Herakleios'un bu bozgunu zafere dönüştürmekte dayandığı üç güç kaynağı vardı. Birincisi, Kuzey Afrika ve Ravenna *eksarkhos*'luklarının sunduğu askeri yönetim modeliydi. İmparator, Anadolu'daki Bizans topraklarına da benzer bir model uyguladı. Kendisine bağlı *strategos*'ları (komutan) *thema*(*) adı verilen birlikleriyle ele geçirdikleri topraklarda hem sivil, hem askeri yetkilerle donattı.

İkincisi, imparatorluk hazinesi, Phokas'ın terör döneminde ya da daha sonra idam edilen soyların malikânelerine el koymuştu. Dolayısıyla Herakleios, hazineye para olmamasına karşın, at ve silah gereksinimleri nakitle karşılanamayan atlı askerleri toprak bağışlayarak ayakta tutabiliirdi. Bu varsayımlar doğrusa, büyük olasılıkla daha 622 öncesinde Anadolu'da Opsikon, Armeniakon ve Anatolikon gibi *thema*'lar vardı. Bu topraklar *thema*'ların adlarıyla anılıyordu. Böylece *thema* terimi, zamanla bir silahlı birliği belirtmekten çıkarak *strategos*'ların yönetimindeki Bizans yerel yönetim birimini tanımlamaya başladı.

Herakleios 622'de İranlılara karşı yedi yıl sürecek bir savaşa giriştiğinde, üçüncü güç kaynağı olan dine dayanıyordu. Artık kutsal bir nitelik kazanan savaş, kilisenin devlet emrine verdiği kaynaklarla besleniyordu. Askerler Tanrı'dan destek umuyor, savaş alanında en önde ilerleyen bir İsa tasvirinden güç alıyordu. Herakleios, Kafkaslar'ın kuzeyinden gelen Hazar Türklerinin, Bizans diplomasisi için uzun süre önem taşıyacak desteğinden de yararlanarak Sasani ordusunu 627'de Ninive'de yendi. 628'de Dastagerd'in ele geçirilmesinden sonra Hüsrev tahttan indirilerek öldürüldü. Bu savaşı kazanan, artık ilkçağın Roma'sı değil, ortaçağın Bizans'ıydı. Savaşlara güç katan ilahiler de Yunanca okunuyordu. Çünkü halk kültürü artık Latin değil, Yunan (Rum) ağırlıklıydı. Herakleios, karmaşık Latince imparatorluk unvanlarını kaldırarak halkın benimsediği Yunanca *basileus* unvanını aldı. Böylece *basileus* Bizans hükümdarlarının resmi unvanı oldu.

Herakleios'un ardılları. Herakleios'un Sasaniilere savaş açtığı yıl, Hz. Muhammed Mekke'den Medine'ye göç etmişti. Hz. Muhammed'in ölümünden (632) sonra halifelerin sürdürdüğü fetih hareketinin çarpıcı sonuçları oldu. 632'de Bizans ordusu Yermuk Irmağında yenildi, böylece Filistin ve Suriye Arap denetimine açıldı. İskenderiye 642'de teslim olunca, Mısır eyaleti bir daha dönmek üzere Bizans dünyasından ayrıldı. Bu arada Mezopotamya içlerinde de ilerleyen Araplar Ktesiphon krallık kentini

ele geçirdiler, ardından Sasani kralının yönetimindeki bir orduyu bozguna uğrattılar. Böylece İran'da İslam dönemi başlıyordu.

Arapların büyük bir kolaylıkla ilerlemesi, Bizans ve İran'ın o dönemdeki başlıca üç özelliğinden kaynaklanıyordu: Savaşlardan soluğu kesilmiş olan her iki devlet de 632'den önce seferberliğe son vermişti; iki devlet de kendilerine bağımlı olan ve Bedevileri durduran sınır devletlerini artık desteklemez olmuştu; özellikle Bizans'ta dinsel uyumsuzluklar, Suriyelilerin ve Mısırlıların Konstantinopolis'e bağlılığını zayıflatmıştı. Herakleios iki eyaletteki Monofizit dalgayı yatıştırmak amacıyla Monotelit (*thelema* "istek, irade") öğretiyi ortaya attı: İsa'nın iki ayrı doğası olmakla birlikte, tek bir iradesi vardı. Bu uzlaşma çabası ne Doğu'da ne de Batı'da başarılı olabildi. Müslümanlar, örneğin İskenderiye'deki Hristiyan cemaatine dinsel özgürlük tanıyınca, İskenderiyeliler de sürgündeki Monofizit patriklerini hemen geri çağırdılar.

Yaşlanan Herakleios, Arap ilerlemesiyle başa çıkacak güçte değildi. Bu görev, Herakleios Konstantinos, II. Konstans, IV. Konstantinos ve II. İustinianos gibi ardıllarına düşecekti. Gerçekte büyük taht kavgalarıyla geçen bu dönemde, erkek kardeşlerin birlikte hüküm sürmesi durumunda büyük olanın ötekinden üstün olması ilkesi giderek yerleşti. Maviler ile Yeşiller arasındaki çekişme 7. yüzyıl boyunca imparatorluk düzenini sarsacak boyutlara ulaşmadı ama, II. İustinianos 695'te gene bir ayaklanma sonucunda tahttan indirildi ve burnu kesildi. Bulgarların desteğiyle 705'te tahtı yeniden ele geçiren İustinianos korkunç bir intikam harekâtına girişti, 711'de ikinci kez tahttan indirildi. 711-717 arasında tahta çıkan üç imparatorun döneminde imparatorluk ciddi bir sarsıntı geçirdi. 717'de Anatolikon *thema*'sının *strategos*'u III. Leon tahta çıkarak ikinci bir Herakleios olacaktı.

614-717 dönemindeki askeri gelişmeleri belirleyen üç etmen şunlardı: Arapların deniz gücünün artması; o dönemin kaynaklarında Bulgarlar olarak anılan Onogur Hunlarının Balkanlarda yeni bir tehlike yaratması; Kartaca ve Ravenna *eksarkhos*'luklarında Bizans yönetiminin sürekli gerilemesine karşın, imparatorların batıdaki topraklara yönelik ilgisinin sürmesi. Araplar, Konstantinopolis'e ulaşan deniz yolları üzerindeki denetimlerini artırarak Anadolu'yu hedef alan ilk saldırılarını bu dönemde başlattılar, 674-678 arasında Konstantinopolis'i dört yıl kuşatma altında tuttular. Ama sonunda 30 yıllık bir ateşkes antlaşması imzalayarak Bizans'a para, asker ve at türünden haraç ödemeyi kabul ettiler. II. İustinianos'un ikinci kez tahttan indirilmesi üzerine denizden ve karadan yeniden saldırıya giriştiler, 717'de Konstantinopolis'i bir kez daha kuşattılar.

Bu arada Balkanlar'da Bulgarlar, Avarların 626'dan önceki işlevini üstlenmişti. 7. yüzyılın ikinci yarısında Hazar Türklerinin Tuna Deltası boyunca güneye itilen Bulgarlar ile Bizans arasında 681, 705 ve 716'da imzalanan antlaşmalar sonucunda, Trakya ovalarına kadar Tuna'nın güneyi bağımsız Bulgar Krallığı durumuna geldi. Bizans böylece Kuzey ve Orta Balkanlar'ın denetiminden yoksun kalıyordu. Buna karşılık 658'de II. Konstans'ın, 688'de de II. İustinianos'un Makedonya'da giriştiği seferlerden daha kolay sonuç alındı. 687'de Trakya, 695'te Hellas *thema*'ları oluşturuldu. Bizans, Yunanistan'ın kıyı şeridi ile Slavların sızdığı bazı bölgelerinde egemen olmaya başlamıştı.

Batı'daki durum o kadar iç açıcı değildi. Monotelit öğretinin, Kuzey Afrika ve İtal-

ya kiliselerinde tepki uyandırması, 646'da Kartaca, 652'de Ravenna *eksarkhos*'larına ayaklanma cesaretini verdi. Yüzyılın sonunda Afrika'nın çoğunu ele geçirmiş olan Müslümanlar 711'de son Bizans karakolu olan Septem'i de aldılar. Sicilya ve İtalya'daki birkaç bölge henüz güvenlikliydi. Lombardlara karşı bir sefer düzenleyen Konstand, başkenti Sicilya'ya taşımayı düşünecek kadar Batı'da serüven arayan son imparator oldu.

Askeri durumun kötüleşmesine karşın bu dönemde *thema* sistemi kökleşmiş, askerlik görevi soydan geçen bir yükümlülük haline gelmişti. Özellikle 7. yüzyılda, boş toprakları işletilebilmek ve *thema* sistemi içinde asker sağlayabilmek amacıyla tehcir politikası uygulandı. Savaş tutsakları ve köleler de azat edilerek aynı koşullarda toprağa yerleştiriliyordu. Sonraki yüzyıllarda da imparatorlar bu uygulamayı sürdürerek Bizans toplumunun büyük darboğazlarından biri olan toprak azalmasının etkilerini gidermeye çalıştılar. Daha 800'lere gelmeden tarımda genişlemenin açık belirtileri vardı; Anadolu'da zaten hiç sönmemiş olan kentsel örgütlenme 800'lerle birlikte canlanmaya, Balkanlar'da da genişlemeye başladı. 7. yüzyıl tarihli Çiftçi Yasası'ndan anlaşıldığına göre, Bizans toplumunun teknolojik temeli çağdaş Batı Avrupa'dan çok daha ileriydi. Demirden aletler kullanılıyor, su değirmenlerinden yararlanılıyor, protein bakımından zengin baklagiller yetiştiriliyordu. Batı Avrupa 10. yüzyıla değin bu aşamaya ulaşamamıştı. Mısır, Kuzey Afrika ve Sicilya gibi buğday ambarlarının yitirilmesi, tarım üzerinde özendirici bir etkiye bile bulunmuştu. İstisnalar, ayrıca büyük malikanelerin parçalanmalarına yol açmış, küçük köylü işletmesi bu dönemin "olağan" kırsal örgütlenme biçimi durumuna gelmişti. Ortaklaşa köy örgütlenmesinin, köy topluluğu ve bazı ortaklaşa tarımsal etkinlikler biçiminde sürmesine karşın, vergi sicillerinde kayıtlı olan köylüleri toprağa bağlamak amacıyla devlet çok az çaba harcamıştı. Kölecilik hâlâ sürüyordu ama Geç Roma İmparatorluğu döneminin kolon düzeni tarihe karışmıştı. 7 ve 8. yüzyıllar boyunca tarımdaki ilişkilerin belirleyici özelliği, işgücünün özgürlüğünün ve akışkanlığının artmasıydı.

Toptan ve perakende ticarete de aynı durum geçerliydi. Mısır ve Kuzey Afrika'nın yitirilmesinden sonra, komutanlık yetkisi soydan geçen kaptanların yönetiminde ki tahıl filolarının yerini alan bağımsız tüccarlar gitgide ağırlık kazandı. Bunun üzerine, ticaret etkinliklerini düzenlemek amacıyla Rodos Deniz Yasası hazırlandı. Özetle, sürekli savaşlara karşın Bizans, Batı Roma'nın son dönemlerine göre çok daha sağlıklıydı. Altıncı Genel Konsil'in (680-681) Monotelitliği mahkûm etmesi, devletin sürekliliğini sağlayan bir başka güvence oldu. Mısır ve Suriye'nin İslam egemenliğine geçmesinden sonra, Doğu'ya özgü Monofizitliğe ödün verme gereği kalmamıştı.

İKONOKLAST HAREKET. İkonları yüceltme eğilimi Bizans topraklarında özellikle 7. yüzyılda yaygınlaşmıştı. İustinianos'un çağrısı üzerine 692'de toplanan Trullo (Quinisext) Konsili, İsa'nın kuzu simgesiyle değil, insan biçiminde betimlenmesini kararlaştırdı. İustinianos, sikkelerde ilk kez İsa tasviri kullandı, kendisini de "Tanrı'nın kölesi" olarak adlandırdı. İkonları yüceltme öğretisine yönelik ilk tepkiler 8. yüzyıl başlarında kendini gösterdi. Ama ikonoklast (*eikonoklastes*: "tasvir kırıcı") hareket ancak III. Leon'un 730'da çıkardığı karar-namelerle devlet politikası durumuna geldi, Leon'un oğlu V. Konstantinos döneminde daha da şiddetlenerek ikon yanlısı akımın

önde gelen savunucuları olan manastır üyelerine yönelik ağır bir baskı uygulaması biçimini aldı. Buna karşılık, 787'deki Nikaia (İznik) Konsili, İmparatoriçe Eirene'nin yönlendirmesiyle, ikonları yüceltme öğretisine yeniden saygınlık kazandırdı. Ama V. Leon, askeri durumun kötüleşmesi üzerine Bizans'ın en başarılı komutanlarından biri olan V. Konstantinos'la özdeşleşmiş ikonoklast hareketi 815'te canlandırmak zorunda kalacaktı. İkonlar, Ortodoks öğretisindeki kalıcı yerini ancak 843'te kazanabilecekleri.

III. Leon ve V. Konstantinos. III. Leon'un tahta çıkmasıyla Bizans'ın kaderi belirgin biçimde değişmişti. Bulgarların yardımıyla 718'de Arap saldırısını püskürtten, sonraki 20 yıl boyunca da savaşların kesildiği dönemleri iyi değerlendiren Leon, Anadolu'daki *thema*'ları yeniden örgütleyip sağlamlaştırmaya yöneldi. Geleneksel müttelikli Hazar Türklerinin desteğiyle 740'ta Akroion'da Araplara karşı büyük bir zafer kazandı. Ardılı Konstantinos ise ancak kayınbiraderi Artavasdos'un Opsikion ve Armeniakon *thema*'larında başlattığı isyanı bastırarak tahta çıkabildi. Sonraki birkaç yıl boyunca, Abbasiler ile Emeviler arasındaki çatışma Konstantinos'un işine yaradı. Kuzey Suriye'de önemli zaferler kazanan imparator, buradan Trakya'ya taşındı tutsaklarla 756-775 arasında Bulgarlara karşı en az dokuz sefer düzenledi. Böylece kuzeydeki düşmanı kalıcı biçimde zayıf düşürdü. Konstantinopolis halkı, sonraki yüzyıllarda Konstantinos'un mezarını kenti düşmana karşı koruyan bir türbe olarak görecekti.

Konstantinos'un ardılları. Konstantinos'un oğlu IV. Leon'un ölümü üzerine 10 yaşındaki vârisi VI. Konstantinos tahta çıktı. Oğlunun naibeliğini üstlenen İmparatoriçe Eirene, 797'de Konstantinos'u tahttan indirerek gözüne mil çekirdikten sonra tek başına hüküm sürmeye başladı. Eirene'nin ikon yanlısı öğretiyi destekleyen politikası, büyük savaşçı V. Konstantinos'un anısına hâlâ bağlı olan *thema* askerlerinin çoğunun tepkisini çekiyordu. Eirene, ikon yanlısı manastır keşişleri ile Konstantinopolis halkından destek bulabilmek için bu grupların vergi yükümlülüklerini düşürdü. Ayrıca Konstantinopolis limanı dışında Abydos ve Hieros'ta alınan gümrük vergilerini de azalttı. Hazinesinin bu yüzden uğradığı kayıpların etkisi, 781'de Arapların, 792'de de Bulgarların kazandığı zaferlerden sonra daha da ağırlaştı. Saraydaki yüksek görevlilerin ayaklanması sonucunda Eirene 802'de tahttan indirildi ve Lesbos'a (Midilli) sürüldü. Böylece İsaoria hanedanı sona ermişti.

Bulgar tehdidi, sonraki üç imparatorun hiçbirinin hanedan kurmasına olanak vermedi. Eirene'nin yerine geçen usta maliye nazırı I. Nikephoros, imparatoriçenin kaldırdığı vergileri yeniden koydu, mali yönetimde bazı reformlar gerçekleştirdi. Ayrıca Trakya *thema*'sına Anadolu'dan göçmen yerleştirdi. Ama yeni ve güçlü Bulgar hanı Krum'a karşı bizzat komuta ettiği savaş Nikephoros'un ölümüyle ve bozgunla sonuçlandı. Ardılı I. Mihail, Adrianopolis'te Krum'la karşılaştığında Bizans ordusu iç çatışmalar yüzünden bölünmüş durumdaydı. Mihail de uğradığı bozgunun bedelini tahtıyla ödedi. Mihail'in Bizans imparatorları arasında ilk kez soyadı kullanması, vergi ve asker gereksinmesi nedeniyle devletin giderek bağımlı duruma geldiği toprak sahibi büyük ailelerin yükselişinin bir göstergesiydi.

Daha Mihail'in ardılı V. Leon tahttan indirilip öldürüldüden önce, Bizans'ın Balkanlar'daki durumunu düzeltmeye başlamıştı.

Krum 814'te Konstantinopolis'e saldırmaya hazırlanırken aniden olmuş, oğlu Omurtag da Bulgar devletinin Batı sınırını Frank baskısına karşı koruyabilmek için Bizans'la bir barış antlaşması yapmıştı Halife Harun Reşid'in ölümüyle İslam dünyasında bir iç savaş başlamış, doğu cephesindeki çatışmalar da durmuştu. Leon'un, bu olanağın yararlanarak Bulgarların yitirdiği Trakya kentlerini yeniden inşa etmesi, ayrıca Makedonya, Thessalonike, Dyrrhachium, Dalmaçya ve Strymon *thema*'larının kurulması Bizans'ın Balkan Yanımadasının kıyı şeridine adım adım yerleştiğini gösteriyordu.

Yeni imparator II. Mihail, Amononlular hanedanının kurucusu oldu. Ama Mihail'in eski silah arkadaşı Slav asıllı Thomas'ın, ikon yanlısı Kafkas halklarını başına geçerek Omurtag'ın da yardımıyla Konstantinopolis'e saldırması, Bizans toplumundaki rahatsızlıkların, etnik çatışmaların ve ikonoklast hareketin yol açtığı sürekli gerginliğin derinliğini gösteriyordu. Mihail'in oğlu Theophilos'un 838'de bir Müslüman ordu-suna yenik düşüp ardından da Amonon kalesini kaptırması bu zayıflığın sonucuydu. Akdeniz'deki Bizans gücünün zayıflaması, Arapların 826'da Girit'i ele geçirerek saldırılarını Sicilya'ya yönelmesi gene aynı et-menlere bağlıydı.

İkonoklazm bunalımı. İkonoklastlar ve ikon yanlıları bir tek noktada anlaşıyordu: Hristiyan toplumu, kutsal tasvirler konusunda doğru bir tutum benimsemeksizin başıyaya ulaşamazdı. İki taraf da kilisenin ilk dönemine ait metinlerde kendi görüşlerini destekleyen kanıtlar bulabiliyordu. İkon yanlısı görüşün en yetenekli savunucusu, 8. yüzyılda yaşamış ilahiyatçı Damas-koslu Aziz Ioannes'ti. Yeni-Platoncu öğre-ye dayanan Ioannes'e göre tasvir bir simge-den ibaretti. Tanrı, İsa'nın kişiliğinde insan bedenine büründüğüne göre ikonlara karşı çıkılamazdı.

Bazı tarihçiler, On Emir'den ikincisinin putperestliğe getirdiği kesin yasağa ağırlık veren ikonoklast imparator III. Leon'un, İslamdan da etkilenmiş olabileceğini öne sürer. Ama gerek bu varsayım, gerek ikonoklast akımın özellikle imparatorluğun doğu *thema*'larında yaygın olduğu görüşü tartışmalıdır. Bununla birlikte Monofizitliğin, V. Konstantinos'u ve çatışmanın 8. yüzyılın ikinci yarısı boyunca izlediği doğrultuyu etkilediği kuşkusuzdur. İsa'nın tarımsal doğasının tekliline inanan Monofizitlere göre ikonları yüceltme kü-fürle eşdeğerdir. İkonoklast öğretiyi güçlen-diren bir başka etmen, bu öğreti ile impara-torun Tanrı'nın yeryüzündeki vekili olduğu görüşü arasındaki yakın ilişkidir. 6 ve 7. yüzyıllarda hüküm süren ikon yanlısı impara-törler, Tanrı'nın birer "kulu" olduklarını vurgularken, örneğin V. Konstantinos ikon-ların yerine imparator portrelerini ve kendi zaferlerinin tasvirlerini geçirmeye çalış-mıştır.

V. Konstantinos döneminde ikonlara karşı mücadele, ikonların başlıca savunucusu olan manastır topluluklarına karşı mücadele biçimini aldı. Ortodoks din adamları üzerin-deki baskılar, kilisenin pek çok hizbe bölünmesiyle sonuçlanacaktı. Uzlaşmaz ikon yanlıları, Stoudion Manastır keşişlerini önder sayıyordu. Patrik Ignatios (847-858; 867-877) ikon yanlılarının sözcüsü olurken, ikonoklast kesimde ise Anastasios ve Ioannes Grammatikos gibi patrikler yer aldı. Tarasios, Nikephoros, Methodios ve Photios gibi ortayolcu patrikler ise, ikon savunu-

cularına yakınlık duymalarına karşın imparatorla uzlaşmaya her zanan hazırdılar.

İkonoklast hareket, Bizans ile Katolik Avrupa arasındaki ilişkileri de sürekli etkiledi. Lombardların ilerlemesi, İtalya'daki Bizans gücünü Ravenna *eksarkhos*'luğu ile sınırlamış, çoğunlukla Rum ya da Suriye kökenli olan papalar da ortak düşmana karşı kendilerini savunabilmek amacıyla bu bölgeye sığınmıştı. Ama 8. yüzyıl boyunca başlıca iki sorun Roma'yı Konstantinopolis'ten uzaklaştıracaktı. Bunlardan birincisi ikonoklast hareket, ikincisi ise İlyricum ile İtalya'nın güneyindeki Calabria'da dinsel yetkilerin kime ait olacağıydı. Papa II. Gregorius, III. Leon'un ikonoklast öğretisini benimsemeye yanaşmamış, ardılı Papa III. Gregorius da bu öğretiyi bir konsilde açıkça mahkûm etmişti. 751'de Ravenna'nın Lombardların eline geçmesi ve *eksarkhos*'luğun yıkılması üzerine, papalık bir başka koruyucu aramaya başladı. Yeni koruyucu, Frank tahtını Merovenji hanedanının elinden alan III. Pepin'di. Papa Stephanus 754'te Pepin'i Frank kralı olarak kutsadı, kral da Lombardlara karşı papayı savunmak amacıyla İtalya'ya girdi. 787'de Bizans'ta ikonoklast öğretinin reddedilmesi bile, Ortodoks Bizans ile Katolik Avrupa arasındaki farklılıkların giderilmesine yetmedi. Pepin'in oğlu ve ardılı Charlemagne'in danışmanları, bu kez de ikonları yücelten öğretiyi aynı kararlılıkla karşı çıktılar. Charlemagne 800 yılının Noel günü Papa III. Leo'nun elinden Roma imparatoru olarak taç giydi. Artık bir barbar kralı sayılmayan Charlemagne, dönemin simgeçiliği içinde yeni bir Constantinus olarak görülmeye başlamıştı. Bizans yönetimi bunu kabul edemezdi. Çünkü tek bir Tanrı, tek bir iman ve tek bir hakikat varsa, ancak tek bir imparatorluk ve tek bir imparator olabilir. Bu tek imparatorun da Konstantinopolis'te hüküm sürmesi gerekiyordu.

Roma ile Konstantinopolis arasında daha sonra ortaya çıkan tartışmalar genellikle kilise kurallarında odaklanmış gibi gözükse de temelde çok daha önemli iki sorun vardı. Birincisi, kuramsal açıdan ancak tek bir imparatorluk olabilir ama gerçekte iki imparatorluk hüküm sürüyordu. İkincisi, Roma ile Konstantinopolis arasındaki Orta Avrupa ile Balkanlar'da yaşayan Slavlar ve Bulgarlar, hangi tarafın yetki alanı içinde Hristiyanlaştırılacaktı?

İkonoklast akımın kesin tasfiyesi, III. Mikhail döneminde 843'te gerçekleşti. Naiplik yetkisini 856'da İmparatoriçe Theodora'nın elinden alan, Mikhail'in dayısı Bardas'ın 858'de Konstantinopolis patrikliğine atadığı Photios, 9. yüzyıl ortalarında Slavlar, Bulgarlar ve Ruslara yönelik misyoner etkinliklerinde de büyük rol oynadı. Anadolu sınırlarında kazanılan askeri zaferlerde de bir canlanma görülmüyordu.

Sicilya'da ve Akdeniz'in bütününde Bizans orduları daha az başarılıydı. Ama Photios'un diplomatik becerisi sayesinde, Konstantinopolis patrikliği Roma karşısındaki konumunu korudu. Papa I. Nicolaus'un Photios'un patrikliğe atanmasını kilise yasalarına aykırı bulması üzerine Photios, Nicolaus'un temsilcilerini İstanbul'da konuyu incelemek üzere bir konsil toplanmasına ikna etti. Nicolaus, adamlarının rüşvet aldığını öne sürerek Photios'u aforoz edince, 867'de Konstantinopolis'te toplanan bir konsil de Nicolaus'u aforoz etti. İki taraf arasındaki çatışmanın temelinde gene Bulgarların hangi kilisenin yetki alanına girdiği sorunu yatıyordu. Akdeniz'in batısında ve doğu-

sunda yüzyıllardır gitgide farklılaşan iki zihniyet ve kurumsal yapı artık iyice belirginleşmişti. Photios bölünmesi (*skhisma*) sırasında Batı'da aforoz yetkisini papa, yani en yüksek ruhani önder kullanırken, Doğu'da 867 konsiline III. Mikhail, yani Tanrı'nın yeryüzündeki vekili başkanlık ediyordu.

MAKEDONYA HANEDANI DÖNEMİ: 867-1025. Mikhail, bu zaferden kısa süre sonra en yakın adamı Basileios tarafından öldürüldü. Basileios'un kurduğu Makedonya hanedanı döneminde, en azından 1025'te II. Basileios'un ölümüne değin, Bizans İmparatorluğu altın çağını yaşayacaktı. Bu dönemde Bizans orduları doğuda Araplara karşı yeniden üstünlüğü ele geçirdi; Bizanslı misyonerler Slavları Hristiyanlaştırarak Bizans nüfuzunu Balkanlar'a ve Rusya'ya yaydı; imparatorların çoğunun kaba birer asker olmasına karşın Bizans edebiyatında bir diriliş yaşandı; hukuk ile yönetim alanlarında da önemli gelişmeler sağlandı. Ama aynı dönemde bazı gerileme belirtileri de ortaya çıktı: Kaynaklar olağanüstü bir hızla israf edildi; Batı'dan kopuş gitgide daha da belirginleşti; Anadolu'da yaşanan toplumsal bir devrim imparatorluğun ekonomik ve askeri gücünü temelden sarsmak üzereydi.

Askeri canlanma. III. Mikhail'in komutanlarından Petronas'ın 856'da Araplara karşı kazandığı zaferle, Bizans'ın kara ve deniz gücü Doğu'da yeniden kanıtlanmıştı. Bizans'ın Araplara karşı uzun süre bir var oluş kavgası biçiminde sürdüğü mücadele, giderek bir saldırıya dönüşecek ve en parlak dönemine 10. yüzyılda ulaşacaktı.

Bizans ile Abbasi Devleti arasındaki sınırın en zayıf noktası Toroslar'daydı. Kuvvetlerini bu noktaya yönelten I. Basileios Kıbrıs'ı bir süre ele geçirdi, Paulusçulara karşı da bir sefer düzenledi. Ama Bizans ile İslam arasındaki çatışma, Batı'da olduğu kadar Doğu'da, karada olduğu kadar denizde, imparatorluğun bütününe ilgilendiriyordu. 902'de Sicilya'nın fethini tamamlayan Arapları, Güney İtalya eyaletinin uzağında tutabilmek isteyen Basileios Batı imparatoru II. Louis'yle bile işbirliğini denedi. Arap korsanlar 904'te Thessalonike'yi yağmaladılar, çok sayıda ganimet ve tutsakla geri döndüler. Basileios'un ardılı VI. Leon 911'de Girit'e bir donanma gönderdi, ama Bizans donanmasını püskürtten Müslümanlar 912'de Khios'ta (Sakız) Leon'un gemilerini bozguna uğrattılar.

I. Romanos Lekapenos döneminde, Ermeni kökenli komutan İoannes Kurkuas Doğu'daki Bizans saldırısını başarıyla sürdürdü. Kurkuas 934'te Melitene'yi (Malatya) 943'te de Edessa'yı alarak Fırat boyunca Abbasi topraklarına ilerledi. Batı orduları komutanı (*domestikos*) Nikephoros Phokas 961'de Girit'i yeniden ele geçirerek 150 yıldır Ege'yi kasıp kavuran Arap donanmasını yok etti. Böylece Bizans'ın deniz üstünlüğü Doğu Akdeniz'de yeniden kuruluyordu. Nikephoros'un stratejisi 962'de bütün doğu sınırı boyunca umulmadık başarılar sağladı, Halep'in alınmasıyla doruğa ulaştı. Nikephoros Mart 963'te imparator ilan edilince, gene bir Ermeni komutanı olan İoannes Tzimiskes'i Doğu *domestikos*'u olarak atadı. Nikephoros ile İoannes Tzimiskes'in haçlı tutkuları, kısa sürede Suriye ile Kutsal Topraklar'ı yeniden fethetmeye yöneldi. 7. yüzyılda Müslümanlara kaptırılan topraklar böylece yeniden elde edildi. Kudüs'e hiçbir zaman ulaşamadı ama bir patrikhane merkezi olan Antiokheia 969'da geri alındı. Ele geçirilen topraklar, devlete süvari sağlayan askeri işletmeler biçiminde bölüştürüldü. Ama bu zaferler Batı eyaletlerinin zayıflaması pahasına elde

ediliyordu. Nitekim Sicilya'yı geri alma girişimi 965'te başarısızlıkla sonuçlandı.

969'da tahtı zorla ele geçiren İoannes Tzimiskes'in seferleri, Suriye üzerinde gözü olan Mısır'daki yeni Fatimi halifesi ile Musul emirine karşı yöneldi. 975'te Suriye ile Filistin'in neredeyse tümü ile Fırat'ın iyice doğusuna kadar Mezopotamya'nın büyük bölümü Bizans denetimine girmişti. Bir yandan Abbasi başkenti Bağdat'ın, öte yandan da Kudüs ve Mısır'ın yolu İoannes'e açılmıştı. Ama İoannes'in 976'da ölmesi üzerine tahta çıkan Makedonya hanedanının meşru varisi II. Basileios, güçlerini büyük ölçüde Avrupa'da Bulgarlara karşı yöneltti. Basileios, gene de Doğu'da toprak kazanma düşüncesinden vazgeçmedi. Gürcistan (İberia) Krallığı bir antlaşma ile imparatorluğa bağlandı; Doğu Anadolu'nun bir bölümü ilhak edildi; Suriye'deki Fatimilere karşı iki cezalandırma seferine Basileios bizzat komuta etti.

Slavlar ve Bulgarlarla ilişkiler. Doğu'daki eski imparatorluk toprakları da doğuda ancak savaşla geri alınabilirdi, ama Balkanlar'da ve Yunanistan'da Hristiyanlaştırma gibi diplomatik bir araçtan da yararlanılabilirdi. Patrik Photios'un başlattığı Slavları Hristiyanlaştırma hareketi, Thessalonikeli iki keşiş Kyrillos ve Methodios tarafından sürdürüldü. Slav dilleri için bir alfabe geliştirilmesi, Kitabı Mukaddes'in ve Rum ayinlerinin bu dillere çevrilmesini olanaklı kıldı. Bu arada Sırbistan ve Bulgaristan'da Latin misyonerleri ile Bizanslı keşişler arasındaki çatışmalar, Roma ile Konstantinopolis'in ilişkilerini daha da kötüleştirirdi.

Konstantinopolis ile gelişen ticaret ilişkileri, Slavlar ve Bulgarlar arasında Bizans'ın zenginliklerinden daha büyük pay alma dürtüsünü körüklemişti. 893'te Bulgar tahnına çıkan Simeon, Bizans karşısında Araplardan bile daha tehlikeli bir düşman olduğunu kanıtladı. Simeon'un Bizans tahtını ele geçirme çabaları 15 yıl süreyle Bizans tarihine yön verecekti. Simeon 913'te orduyuyla birlikte Konstantinopolis surlarının önüne kadar geldi. Patrik Nikolaos Mystikos, Simeon'u bir süre için yatıştırdı; ama Bulgarların gücünü kıran ve Simeon'u caydıran I. Romanos oldu.

Kiev'den yola çıkarak Dinyeper üzerinden Karadeniz'e ulaşan savaş gemileri Konstantinopolis'e ilk kez 860'ta saldırdı. Saldırının püskürtülmesinden hemen sonra Rusya'ya Bizans misyonerleri gönderildi; 911'de Ruslara Konstantinopolis'te ticaret ayrıcalıkları tanındı; 941 ve 944'te Prens Igor'un önderliğinde düzenlenen iki Rus saldırısı da püskürtüldü. Ama I. Romanos, Rusya'nın düşmanlığına son vermek amacıyla diplomatik ve ticari yolları değerlendirdi. Igor'un dul eşi Olga 957'de vaftiz edildi. VII. Konstantinos döneminde de Konstantinopolis'i resmen ziyaret etti. Bizans misyonerleri, Olga'nın desteğiyle daha büyük bir güvenlik içinde çalışarak Rusya'da Hristiyanlığı ve Bizans kültürünü yaydılar. Rusya üzerindeki Bizans etkisi, II. Basileios'un Bizans tahtını ele geçirmesine yardımcı olan Kiev prensi Vladimir'in, bu yardımı karşılığında Basileios'un kız kardeşiyle evlenerek 989'da Hristiyan olmasıyla doruğa ulaştı. Ardından Rus halkı kitle halinde Hristiyanlığı kabul etti ve Konstantinopolis patriğine bağlı resmi bir Rus Kilisesi kuruldu.

Bulgar ayaklanması. 871'de Bizans'ın vassallığını kabul eden Bulgarlar bu konumlarından hoşnut değillerdi. Sonunda, Makedonya'daki bir eyalet valisinin dört oğlundan en küçüğü olan Samuel'in önderliğinde ayaklandılar. Başkenti Ohrida'da (Ohri) kuran Samuel, Adriyatik'ten Karadeniz'e, hatta bir süre için (Thessalonike dışında)

Yunanistan'a kadar uzanan bir devlet kurdu. Bulgar sorununun kesin çözümünü, 1018'e değin 20 yıl süreyle acımasız ve sistemli bir askeri harekât yürüten II. Basileios sağladı. Samuel'e bağlı topraklar Bizans İmparatorluğu'nun parçası oldu ve üç *thema*'ya bölündü. Bu arada Sırbistan ve Hırvatistan prenslikleri de Bizans'a bağlandı, Adriyatik'teki Dyrrhachium limanı Bizans denetimine girdi. İustinianos döneminden bu yana imparatorluk Avrupa'da ilk kez bu kadar genişliyordu. Ama Bulgaristan'ın ilhaki, Peçenekler, Kumanlar, Macarlar gibi daha kuzeydeki kabilelere karşısında artık Tuna'nın tek savunma hattı olduğu anlamına geliyordu.

Batı'dan uzaklaşma. Bizans nüfuzunun Adriyatik'e kadar genişlemesi, Bizans'ın Güney İtalya, hatta eski Batı Roma İmparatorluğu'nun tümü üzerindeki taleplerini yeniden gündeme getirmişti. Gerçi Balkan Yarımadası ile Yunanistan'a Slavların yerleşmesi, Doğu ile Batı arasındaki fiziksel bölünmeyi pekiştirmiş, 7. yüzyıldan sonra bu iki dünya apayrı yollarda ilerlemişti. Ama Bizans egemenliğinin Yunanistan ve Doğu Avrupa'da yeniden kurulması, ayrıca Asya'da Müslümanlara karşı elde edilen kazanımlar, Bizanslıların imparatorluğun evrenselliğine olan inancını da güçlendirmişti.

Evlilik yoluyla kurulacak ittifakların, imparatorluğun Doğu ve Batı kesimlerini birleştirerek Sicilya'daki ortak düşman Araplara karşı birleşik bir savunma olanağı sağlayabileceği düşünülüyordu. VII. Konstantinos'un oğlu II. Romanos 944'te İtalya tahtı üzerinde hak iddia eden Karolenjlerden Provence dükü Hugues'un kızlarından biriyle evlendi. VII. Konstantinos, Almanya'daki Sakson kralı I. Otto ile de diplomatik ilişki kurmuştu. Ama Otto 962'de Kutsal Roma-Germen imparatoru olarak taç giyince durum bütünüyle değişti. Çünkü bu, Bizans imparatorunun rakipsizliğini hedef alan doğrudan bir meydan okumaydı. I. İoannes'in 972'de akrabalarından birinin II. Otto'yla evlenmesine razı olmasıyla ilişkiler bir ölçüde yumuşadı. Ama bu evlilik de Batı'nın imparatorluk savının kabulü anlamına gelmiyordu. II. Basileios, III. Otto'nun Bizanslı bir prensle evlenmesini kabul ettiyse de bu birleşme hiçbir zaman gerçekleşmedi. Ardından Basileios, İtalya'nın Bizans'a bağlı kesiminin yönetimini yeniden düzenledi; 1025'te ölmeden önce de Sicilya'dan Araplara karşı yeni bir seferin hazırlıklarına başlamıştı. Evrensel Roma İmparatorluğu mitosunu artık sona ermişti.

Kültür ve yönetim. İkonlar konusundaki çatışma, Bizans'ın gerek kilise, gerek imparatorluk olarak Batı'dan uzaklaşmasına yol açmakla birlikte, Ortodoks inancının tanımlanmasına yardımcı olmuş, Bizans toplumunun gelecekteki niteliğini önemli ölçüde belirlemişti. Bir yandan kilise yeni bir birlik ve canlılık kazanıyor, Ortodoks inancı dünyanın yeni köşelerine yayılıyor, manastırlar hızla çoğalıyor, 9. yüzyılda Patrik Photios'un, 10. yüzyılda da Simeon'un vaaz ve yazıları ruhani geleneği çok uzaklara taşıyordu. Bir yandan da devlet, Yunan-Roma mirasının bilincine gitgide daha çok varıyordu. III. Mikhail döneminde Konstantinopolis Üniversitesi'nin yeniden örgütlenmesiyle Klasik Yunan araştırmalarına yönelik ilgi canlandı. VII. Konstantinos yönetim, saray törenleri ve imparatorluğun eyaletleriyle ilgili üç büyük yapıtın derlenmesini sağladı, dönemin bir tarihini yazdırdı; ayrıca büyük-babası I. Basileios'un yaşamöyküsünü kaleme alarak bu çalışmaya katkıda bulundu. Bu dönemde pek az özgün araştırma üretildi.

diyse de çok sayıda leksikon (örn. 10. yüzyıl ürünü *Suda*), antoloji ve ansiklopedi (örn. Photios'un *Leksikon* ve *Bibliothēke*'si) hazırlandı. 10. yüzyılın asker imparatorları entelektüel konularla daha az ilgilendiler. Ama 11. yüzyılda Mikhail Psellos ile birlikte araştırmacılıkta yeni bir atılım görüldü.

I. Basileios ile oğlu VI. Leon, imparatorluk hukukunu yeniden düzenleyerek yeni bir dönem başlatmayı amaçlıyorlardı. Ama Basileios döneminde yalnızca bir el kitabı (*Prokheiron*) ile büyük bir yasa derlemesinin giriş bölümü (*Epanagoge*) yayımlanabilirdi. VI. Leon ise Basileios'un(*) 60 kitabını yayımlayarak bu girişimi sonuçlandırdı. Basileios, İustinianos'un yasalarını Helenleştiriyor ve hukukçuların daha kolay uygulayabileceği duruma getiriyordu. VI. Leon döneminde hazırlanan 113 *novella* ise ek ve düzeltmeleri içeriyor, Bizans medeni hukukundaki son köklü reform hareketini sergiliyordu. Roma'nın cumhuriyet kurumlarının son kalıntıları olan Senato artık kaldırılmıştı. İmparator, yalnızca uyruklarının ruhani esenliği konusunda iktidarına sınır tanıyor. İmparatorluğun bedeni olan imparator ile ruhu olan patrik arasındaki ikili yönetimin ilişkisi, I. Basileios'un *Epanagoge*'sinde büyük olasılıkla Photios'un kaleme aldığı bir bölümde tanımlanıyordu.

Bu dönemde yönetim daha da yoğun biçimde Konstantinopolis'te toplanmıştı. İmparatorca atanan ve ücretlerini ondan alan memurların oluşturduğu bürokrasi gitgide kalabalıklaşıp karmaşılaşıyordu. Dışişleri ve diplomasi aygıtı da imparatorun denetimindeydi. Ama bazı sivil memurlar da kimin tahta çıkacağını belirleyecek kadar güç kazanabiliyordu. Başkentteki ticaret, alışveriş ve sanayi etkinliğinin düzenlenmesi ile asayişin sağlanması kent *eparkhos*'unun(*) yetki alanı içindeydi. 9. yüzyılda kaleme alınmış *Eparkhoslar Kitabı*'na göre, zanaatçı ve perakendeci loncalarını örgütlemek ve denetlemek de *eparkhos*'un göreviydi. Bu loncaların yasal hakları ve devlete karşı ödevleri sıkı kurallara bağlanmıştı. Avrupa ve Asya eyaletleri, 10. yüzyılda sayıları 30'a ulaşmış bulunan *thema* bölünümüne göre yönetiliyordu. *Thema*'lar alt bölümlere ayrılıp küçülmüş olmakla birlikte askeri niteliğini korumaktaydı. *Thema*'larda askeri ve sivil yetkileri birleştiren *strategos*'lar kendilerini atayan imparatora karşı doğrudan sorumluydu. Ordu ve donanma, her *thema* içinde soydan geçen toprak temliklerine sahip asker-çiftçilerden oluşuyordu. Sınır bölgeleri, kendi subaylarının ya da uç beylerinin komutası altındaki sınır birlikle-

rince korunuyordu. Bu arada savaş bir bilim konusu olarak ele alınmaya başlamıştı. VI. Leon'un, İmparator Mavrikios'un *Strategikon*'undan esinlenerek kaleme aldığı *Taktika* bu incelemelerin bir örneğiydi.

Toplumsal ve ekonomik değişim. Doğuda girişilen fetih savaşları ve imparatorluk politikasının genel olarak askeri bir yönelim kazanması, yeni bir soylu sınıfını öne çıkarıyordu. En yüksek askeri konumları elinde tutan bu sınıfın ekonomik ve siyasi gücü, toprak mülkiyetine dayanıyordu. Kentlerdeki ticaret ve sanayinin devletçe çok sıkı denetlenmesi sonucunda özel girişim için kâr getiren tek yatırım alanı toprak mülkiyeti olmuştu. Asker kökenli soylular, özgür köylü ve savaşçıların çiftliklerini satın alarak onları çeşitli ilişki biçimleriyle kendilerine bağımlı kılmayı başardılar. Her ürün azalması, her kıtlık, her kuraklık ya da her veba salgını, zengin bir toprak sahibinin koruması altına girmek isteyen bir köylü-asker yığının doğmasına yol açıyordu. Bu tehlikeli gidişi ilk kez sezen I. Romanos 922 ve 934'te küçük toprak sahiplerini büyüklere karşı korumayı amaçlayan yasalar çıkarmak zorunda kalacaktı. Çünkü imparatorluğun gerek askeri, gerek ekonomik gücü, *thema* sistemi içinde, vergi ödeyen köylüler ile köylü-askerlerin özgür kalmasına bağlıydı.

I. Romanos'u izleyen imparatorlar, tarımsal yasaların alanını genişlettiler. Ama Araplara karşı girişilen seferlerin giderlerini karşılamak için vergileri artırma yoluna gidilince birçok yoksul köylü toprağını satmak, başkalarının toprağına kiracı olarak sığınmak zorunda kaldı. Anadolu'nun toprak sahibi soylu ailelerinden birinden gelen II. Nikephoros Phokas'ın toprak tasarrufu konusunda çıkardığı yasalar ise, savaş gereği sağlayabilecek durumda olan köylüler arasından, daha hareketli bir zırhlı süvari gücü oluşturulmasına yönelikti. Bu politika, köylü milislerin toplumsal bileşiminde kaçınılmaz değişikliklere yol açtı. II. Nikephoros, ayrıca kilisenin daha çok toprak varlığı edinmesini önlemek üzere kesin bir tutum aldı, geniş mülkleri ekonomi için zaten bir yük olan manastırların sayısının artırılmasını yasakladı.

Toprak mülkiyeti sorunuyla ciddi biçimde ilgilenen son imparator II. Basileios'tu. Basileios 966'da toprak sahibi aileleri cezalandıran bir yasa çıkardı; 922'den bu yana köylülerden alınmış toprakların sahiplerine

1025'te Bizans İmparatorluğu

geri verilmesini buyurdu; öteki topraklar için de bazen bin yıl kadar geriye giden mülkiyet kanıtları sunulmasını istedi. *Allelengyon* olarak bilinen toplu vergi yükümlülüğü artık köy topluluğunun tümünü değil, köye en yakın büyük toprak sahibini ilgilendiriyordu. II. Basileios'un Bulgaristan'ı fethetmesi de imparatorluğun ekonomik ve toplumsal yapısını bir ölçüde değiştirdi. Çünkü burada kurulan yeni *thema*'larda, Anadolu'daki gibi köklü bir toprak soyluluğu geleneği yoktu. Ama 1025'te II. Basileios'un ölmesinden sonra güçlü toprak sahipleri yeniden üstünlüğü elde etti. Konstantinopolis, küçük toprak sahiplerinin büyükler tarafından yutulmasını ve sonuç olarak imparatorluğun feodalleşmesini artık önleyemez oldu.

Bu süreç, özellikle askeri örgütlenme için yıkımla sonuçlandı. Bizans İmparatorluğu'nun Makedonya hanedanı dönemindeki üstünlüğü, büyük ölçüde, ordusunun Anadolu'daki rakipsizliğine dayanıyordu. Hem bölgenin yerlisi olduğu için toprakların savunulmasıyla doğrudan ilgilenen, hem de profesyonel bir ordu olan bu gücün, o dönemde ne Batı'da ne de Arap dünyasında bir benzeri vardı. Gene de gerileme ve çözümler tohumları bu kurumun içinde kök salmıştı. Çünkü ordu komutanlarının çoğu Anadolu'nun büyük toprak sahipleri arasından çıkıyordu. Oysa bunlar, servetlerini ve nüfuslarını ordunun varlığını olanaklı kılan toplumsal ve ekonomik yapının zayıflamasına borçluydu.

BİZANS'IN GERİLEMESİ VE BATI ETKİSİNE GİRMESİ: 1025-1260. II. Basileios'un ardılları daha çok koşulların biçimlendirdiği kişilerdi. 1025-81 arasındaki 56 yıl boyunca 13 imparator tahta çıktı. X. Konstantinos'un yeni bir hanedan kurma girişimi başarısızlıkla sonuçlandı. 1081'de tahta çıkan I. Aleksios'a değin hanedan sistemi işlemedi.

XI. yüzyıl. Bizans'ın 11. yüzyıldaki durumu, Roma İmparatorluğu'nun 3. yüzyıldaki durumuna benziyordu. Uzun bir güven ve gönenç döneminden sonra sınırların ötesinden gelen yeni baskılar, toplum içindeki gizli gerilimleri derinleştirmişti. II. Basileios'un ardıllarının kısa süren iktidarlara, Bizans egemen sınıfı içindeki bölünmeleri, eyaletlerin askeri aristokrasisi ile Konstantinopolis'in sivil aristokrasisi arasındaki çatışmayı yansıtıyordu. İncelmiş kent aristokrasisi, imparatorluğun militarist yönelimini tersine çevirecek, sivil devlet organlarını genişleterek kentli soyluları ve ailelerini bol gelirli görevlerle ve süslü unvanlarla donatacak hükümdarları yeğliyordu. Mal varlıkları başkentte değil eyaletlerde bulunan, II. Basileios'un cezalandırdığı askeri soylu aileleri ise asker kökenli imparatorları destekliyordu. 10. yüzyılın ikinci yarısında, imparatorluğun askeri gücünün düşmanları durdurmaya artık yetmediği açıkça ortaya çıkmıştı. Eyaletlerdeki toprak sahipleri, imparatorluğun önündeki tehlikeleri, 10. yüzyılda çıkarılmış tüm yasalara meydan okuyarak topraklarını genişletmenin bahanesi olarak kullanıyorlardı. İmparatorluğun savunma ve saldırı sisteminin temelini oluşturan Anadolu'daki *thema* sistemi, Bizans'ın düşmanlarının güç topladığı bir dönemde hızla çökmek üzereydi.

Öte yandan, savaşların yabanılaştırıcı etkisine tepki duyan Konstantinopolis aristokrasisi de kenti bir kültür ve incelik merkezi durumuna getirme çabasındaydı. IX. Konstantinos, eğitim görmüş kamu görevlisi yetiştirmek amacıyla Konstantinopolis Üniversitesi'ne 1045'te yeni bir berat verdi.

İoannes Ksiphilinos'un yönetiminde hukuk okulu yeniden düzenlendi; felsefe okulunun başına Mikhail Psellos getirildi.

Bizans'ın yeni düşmanları. Bizans'ın 11. yüzyıldaki yeni düşmanları, kuzey, doğu ve batı sınırında neredeyse aynı anda belirmişti. Birkaç cephede birden savaşabilmek için tahtta bir askerin bulunması gerekiyordu.

VII. Konstantinos, Peçeneklerin Bulgarlar, Macarlar ve Ruslar karşısında yararlı bir müttefik olacağını düşünmüştü. Ama Bulgaristan'ın alınmasından sonra Peçenekler, artık Bizans toprağı olan bu bölgeye Tuna boyunca akınlar düzenlemeye başladılar. 11. yüzyıl ortasında Trakya ve Makedonya'da barışı sürekli tehdit eden bu halk, Bogomilci heretikerin isyan duyularını da körükledi.

Doğu sınırındaki yeni tehlike Selçuklulardı. 1055'te İran'ı ele geçiren Selçuklular, çok geçmeden, Fatimilerin elindeki Mısır'a ve Bizans'ın Anadolu'daki sınırlarına kadar uzanan bir alanda egemenlik kurdular. 1064'te Bizans sınırını aşarak Ani'yi ele geçirdiler, 1067'de Kaisarea'yı (Kayseri) aldılar. Bizans imparatorlarının doğu sınırını uzun zamandır ihmal etmiş olması yüzünden, köyleri yağmalayarak kentleri yalıtımla kolaylaşmıştı. Durumun giderek kötüleşmesi, Anadolu'daki askeri aristokrasinin 1068'de kendi içinden birini, IV. Romanos Diogenes'i imparator seçmesine olanak sağladı. Romanos'un Selçuklulara karşı topladığı ordunun çoğunlukla yabancı paralı askerlerden oluşması, Bizans'ın o dönemdeki durumunun bir göstergesiydi. Ağustos 1071'de Malazgirt Ovasında Selçuklu sultanı Alp Arslan'a yenilen Romanos tutsak düştü. Romanos, fide ve haraç karşılığında özgürlüğünü elde etmek üzere Selçuklularla bir antlaşma imzalamışken, Konstantinopolis'teki muhalefet onun imparator olarak başkente dönmesine karşı çıkarak VII. Mikhail'i tahta oturttu. Bunun üzerine de Selçuklular akınlarını sürdürdüler. VII. Mikhail, biri 1077'de Hadrianopolis'te, öbürü de 1078'de Nikaia'da kendilerini imparator ilan etmiş olan Nikephoros Bryennios ile Nikephoros Botaneiates'e karşı Alp Arslan'dan yardım istedi. Ama bunu izleyen dört yıllık iç savaş süresince doğu sınırını koruyacak birlik kalmadı. 1081'de Selçuklular İznik'e ulaştı. Bizans'ın askeri ve ekonomik gücünün merkezi olan bölge artık Selçuklu egemenliği altındaydı.

Batı'daki yeni tehlike ise 11. yüzyıl başlarında Güney İtalya'yı istila etmeye başlamış olan Normanlardı. Robert Guiscard'ın önderliğinde ilerleyen Normanlar, Bizans'ın ileri karakolu Bari'yi üç yıllık bir kuşatmadan sonra Nisan 1071'de ele geçirdiler.

İtalya'daki Bizans yönetimi ve Konstantinopolis'in Sicilya'yı yeniden alma umutları böylece sona eriyordu. Bu durum, ayrıca Doğu ile Batı arasındaki kalıcı kopuşu da vurguluyordu. Roma ve Konstantinopolis kiliseleri arasındaki bölünme (*schisma*) 1054'te resmen ilan edilmişti. Bölünmenin siyasal çerçevesini, o dönemde Bizans kadar papalığı da ilgilendiren İtalya'daki Norman istilası oluşturuyordu. Ama Patrik Mikhail Kerularios'un Konstantinopolis'teki Kardinal Humbert tarafından aforoz edilmesi, uzlaşmaz bir ideolojik farklılığı da simgeliyordu. Katolik kilisesindeki reform hareketinin, papalığın evrensel konumunu vurgulaması, Bizans geleneğiyle bağdaşmazdı.

I. Aleksios ve I. Haçlı Seferi. 1071 yenilgisi bile Bizans için geri dönüşmez bir çöküşün başlangıcı sayılamazdı. Ama imparatorluğun ayakta kalması Batı'daki yeni siyasal, ticari ve dinsel güçlere bağlıydı. Çünkü artık Anadolu'daki ekonomik ve askeri kaynaklarına güvenemezdi. Konstantinopolis'in sivil aristokrasisi sonunda kaderine boyun eğdi. Dört yıl süren bir iç savaş sonunda askeri aristokrasi 1081'de Aleksios'u tahta çıkararak beklediği zaferi elde etti. Aleksios, II. Basileios'tan sonra Bizans tahtına çıkan en başarılı asker ve devlet adamıydı.

Normanlar 1081'de Dyrrhachium'u ele geçirmişler, Thessalonike'ye doğru karadan ilerlemeyi planlıyorlardı. Ama 1085'te Robert Guiscard'ın ölmesi, Norman sorununa geçici bir çözüm getirdi. Ertesi yıl da Selçuklu sultanı ölmüş, Selçuklu Devleti iç çatışmalara sürüklenmişti. İki büyük düşmanın ortadan kalkmasını talihe borçlu olan Aleksios 1091'de de kendi gücüyle Peçenekleri bozuna uğrattı.

Aleksios Anadolu'yu Selçuklulardan geri almayı tasarlarken, 1096'da Avrupa'nın batısından ilk Haçlılar geldi. İmparator, Batı'dan gelen paralı askerlerin desteğinden kuşkusuz hoşnuttu. Ama bu desteğe, Kutsal Toprakları Müslümanlardan kurtarmak için değil, Konstantinopolis'i savunmak ve Anadolu'yu geri almak için gereksinimi vardı. Üstelik I. Haçlı Seferi'nin sekiz önderinden dördünün Norman olduğunu, Robert Guiscard'ın oğlu Bohemond'un bunlar arasında bulunduğunu öğrenmek Aleksios'un hiç hoşuna gitmemişti. Aleksios, Haçlı önderlerinden, Kutsal Topraklara giderken Selçuklulardan alacakları her toprak parçasını ya da kenti Bizans'a geri vermelerini istedi. Ama Haçlılara yol boyunca sağlanan gıda ikmalinin maliyeti de az olmadı.

Nikaia 1097'de Haçlıların eline geçti, antlaşma koşullarına uygun olarak imparatora teslim edildi. Haçlılar 1098'de Antiokheia'

İmparator II. İoannes (solda) ve karısı Eirene'yi (sağda) Meryem'le gösteren mozaik, y. 1118, Ayasofya, İstanbul
Ara Güler

ya ulaşarak burayı aldılar. Bohemond'un kenti imparatora vermeyi reddederek Antakya Prenslığı'ni kurmasının ardından 1099'da Kudüs Latin Krallığı ile Edessa ve Tripolis (Trablusşam) prenslikleri oluşturuldu. Haçlılar Filistin ve Suriye kıyı şeridine yerleşmeye başladılar. Bu arada Aleksios, Orta Anadolu boyunca Bizans ile Müslümanlar arasında daha güvenli bir sınır oluşturmaya çalışıyordu. Bohemond 1107'de Batı'ya döndü, İtalya'dan başlayarak imparatorluğu istila etmek amacıyla yeni bir harekâta girişti. Buna hazırlıklı olan Aleksios, Bohemond'u 1108'de Dyrrhachium'da bozguna uğrattı.

İmparator kara ordusunu yeniden kurmuş, donanmayı yeniden düzenlemişti. Ama bunun için altın sıkkenin değerini üçte iki oranında düşürmüş, bir dizi yeni vergi salmıştı. Vergilerin iltizam yoluyla toplanması artık olağanlaşmıştı, dolayısıyla vergi toplayıcıları artık kendi kurallarına göre çalışıyordu. Eyaletlerde yaşayan halka savunma, ulaşım ve ordu ijaesi için malzeme ve işgücü sağlama gibi ek yükler getirilmişti. Ordu da yabancı asker sayısı iyice çoğalmıştı. Ama Aleksios yerli asker sağlamanın yeni bir yöntemini geliştirdi, *pronoia* biçiminde toprak bağışlama ve bu bağışı askeri yükümlülüklerle bağlama sistemini yaygınlaştırdı. *Pronoia* alan kişi, tasarrufundaki mülkün bütün gelirlerini ve kiracılarının (*paroikoi*) yükümlü olduğu bütün vergileri toplama hakkına sahipti. Bunun karşılığında belirli sayıda asker ve savaş gereciyle birlikte kendisi de süvari olarak orduya katılmak zorundaydı. *Pronoia* sahibinin, öncünce değin malikânesi üzerinde mutlak tasarruf yetkisi vardı; öldükten sonra ise toprak devlete dönüyordu. Aleksios, ayrıca kilise mülklerinin daha kârlı kullanılmasını özendirmek amacıyla bu mülkleri *kharistika* (hayır) olarak kilise dışı uyrukların işletmesine devretti. *Pronoia* sistemi, hem devlet, hem askeri aristokrasi için yararlıydı. Ama uzun dönemde, imparatorluğun toprak sahibi aileler arasında parçalanmasına ve merkezi hükümetin zayıflamasına yol açacaktı.

Sonraki Komnenoslar. I. Aleksios'un oğlu II. İoannes ve torunu I. Manuel Komnenos, Aleksios'un iç ve dış politikasını sürdürdüler. 12. yüzyılda Batılı devletler Doğu'ya artık daha çok ilgi gösteriyor, Avrupa'da da siyasal durum giderek karmaşılaşıyordu. Asya'da ise Selçuklular ile Danışmendliler arasındaki sürekli çekişme, Kilikya'daki Ermeni varlığı ve Haçlı devletlerinin etkinlikleri karmaşık bir ortam yaratmıştı. Dış ilişkiler ve becerikli bir diplomasi Bizanslılar için büyük önem kazanıyordu. 1130'da Sicilya'da II. Roger'in yönetiminde Norman Krallığı'nın kurulması Bizans için duha da büyük bir tehlikeydi.

I. Manuel, Bizans'ın Batı'daki yeni devletleri ne görmezlikten gelebileceğini ne de saldırıyla sindirebileceğini açıkça kavramıştı. Ayrıca Batı yaşam tarzının bazı yönleri Manuel'e çekici geliyordu. İlk iki karısı da Batılıydı; Latinlere sarayda kabul gösteriyor, hatta malikâne bile dağıtıyordu. Ama bu politika, Manuel'in uyruklarının çoğunun tepkisini çekti. II. Haçlı Seferi'nin (1147) Manuel'in dönemine rastlaması Rumlar ve Latinler arasındaki gerginliği daha da derinleştirdi. Bu ortamda Fransa kralı VII. Louis, Konstantinopolis'e saldırma amacıyla Sicilya'daki Norman kralı Roger ile pazarlığa oturdu ve Roger 1147'de Yunanistan'ı istila etti. Manuel, Normanlara karşı Batı imparatoru III. Konrad'la kurduğu ittifakı korumaya çalışıyordu. Ama 1152'den sonra Konrad'ın ardılı I. Friedrich (Barbarossa) ile bu ittifakı

sürdüremedi. Friedrich'e göre, Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu ile "Rum Krallığı" adını verdiği devlet arasında ittifak olamazdı. Manuel, Norman Krallığı'ni kendi gücüyle devirmek için 1154'te bozguna bir girişimde bulundu. Bizans emperyalizmini Batı'da canlandırmak için artık çok geçti.

Balkanlar'da ve Latinlerin elindeki Doğu topraklarında Manuel daha başarılı oldu. Balkanlar'ın kuzeydoğu kesiminin çoğunu geri aldı, Macaristan'ı neredeyse bütünüyle Bizans'a bağımlı bir devlet durumuna getirdi. Stefan Nemanja'nın önderliğindeki Sırp'lar da denetim altına alındı. Manuel'in 1159'da Antiokheia'yı geri alması, Haçlıların imparatora yeni bir bakışla yaklaşmasına yol açtı. Manuel, Selçukluların tek devlet altında birleşmesini engellemek amacıyla, 1176'da Anadolu Selçukluları elindeki Sivas-Amasya bölgesine saldırdı. Ama Myriokephalon'da kuşatılan ordusu imha edildi. Bu sonuç, Manuel'e karşı Selçukluların destekleyen I. Friedrich'i özellikle sevindirdi. Manuel'in Haçlılarla dostluk politikası, Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun, papalığın, Normanların ve onlardan geri kalmayan Venediklilerin ortak tepkisini çekiyordu. Manuel'in İtalya ve Balkanlar'da Bizans nüfuzunu canlandırmaya çalışması, bu amaçla 1169'da Cenova, 1170'te de Piza ile anlaşması Venedik'in işine gelmemişti. 1171'de Konstantinopolis'te düzenlenen Latin aleyhtarı bir gösteriden sonra, imparatorlukta tüm Venedikliler tutuklanmış, mülklerine el konulmuştu. Onlar da Konstantinopolis'in Batı denetimine girmesinin, Bizans ticaretindeki çıkarlarını korumanın tek yolu olduğunu düşünmeye başlamışlardı.

I. Manuel'in politikasını Bizanslıların da çoğu onaylamıyordu. Genç Konstantinopolis'te düzenlenen Latin aleyhtarı bir ayaklanmanın ertesinde tahta çıkan Manuel'in yeğeni I. Andronikos'un önderliğinde hemen bir tepki dönemi başladı. Andronikos, kendisini Bizans yurtseverliğinin ve ezilen köylülüğün savunucusu olarak gösteriyordu. Ama reformlarını zorla kabul ettirmeye kalkışınca da bir tiran durumuna geldi. Aristokrasinin gücünü sarsarak imparatorluğun savunmasını zayıflattı. Bu sırada Macaristan kralı Bizans ile anlaşmasını bozdu. Sırbistan kralı Stefan Nemanja bağımsızlığını ilan ederek yeni bir Sırbistan krallığı kurdu. İmparatorluğun içinde de çözülme süreci ilerliyordu. 1185'te Kıbrıs valisi İsaakios Komnenos kendini adanın bağımsız hükümdarı ilan etti. Aynı yıl Normanlar Yunanistan'ı yeniden istila ederek Thessalonike'yi ele geçirdiler. Bu gelişmeler Konstantinopolis'te bir darbeyle sonuçlandı ve Andronikos öldürüldü.

Andronikos, Bizans tahtına çıkan son Komnenos'tu. Onun yerini alan II. İsaakios'u iktidara aristokrasi getirmişti. İsaakios'un kardeşi III. Aleksios'un hükümdarlığı, merkezileşmiş Bizans yönetim ve savunma aygıtının son kalıntılarının da çöküşüne tanık olacaktı. En azından dış düşmanlarını durdurmaya çalışan II. İsaakios 1185'te Normanları Yunanistan'dan uzaklaştırdı. Ama 1186'da Bulgarlar, İkinci Bulgar İmparatorluğu'nun kurulmasıyla sonuçlanacak bir isyan başlattılar. 1187'de Salaheddin Eyyubi'nin Kudüs'ü geri alması üzerine başlayan III. Haçlı Seferi'nin Bizans'a ulaşması durumu daha da güçleştirdi. Bu seferin önderlerinden biri, Konstantinopolis'i fethetme niyetini açıkça ilan etmiş olan I. Friedrich idi. Friedrich Suriye yolunda öldü, ama İngiltere kralı I. Richard (Aslan Yürekli) Kıbrıs'ı İsaakios Komnenos'tan aldı ve ada bir daha Bizans egemenliğine dönmedi.

IV. Haçlı Seferi ve Latin İmparatorluğu'nun kurulması. II. İsaakios'u 1195'te kardeşi III. Aleksios tahttan indirdi. Batılılar, Haçlı seferlerinin başarısızlıkla sonuçlanmasından Bizanslıları sorumlu tutuyordu. İmparator VI. Heinrich, Sicilya Norman Krallığı'ni Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu ile birleştirmişti. Heinrich'in 1197'de ölmesinden sonra Batı'da, Konstantinopolis'in fethinin birçok sorunu çözeceği düşüncesi yerleşmeye başladı. Macaristan, Sırbistan ve Bulgaristan'ın yeni hükümdarları, Bizans'tan koparamadıkları egemenlik hakkını alabilmek amacıyla bu kez 1198'de papa seçilen III. Innocentius'a yönelmişlerdi.

Innocentius'un başlattığı IV. Haçlı Seferi, kısa sürede kâğıt üzerindeki amacından saparak Bizans'ın işgaline sonuçlandı. Haçlılara gemi sağlayan Venedik'in politikası bu gelişmede başlıca etmen oldu. 1203'te Haçlılar III. Aleksios'u Konstantinopolis'ten sürence başkent halkı ayaklanarak Latin aleyhtarı V. Aleksios'u tahta çıkardılar. Venedikliler ile Haçlıların, Konstantinopolis'i ve Bizans'ı işgal ederek paylaşma konusunda artık hiç kuşkulı kalmamıştı. Başkent 13 Nisan 1204'te düştü. Konstantinopolis'in ele geçirilmesinden sonra Latinler üç gün süreyle görülmemiş bir acımasızlık ve şiddetle kenti talan ettiler. Sanat ürünlerinin çoğu yok edildi, kütüphaneler yıkıldı, bir daha bulunması olanaksız ilkçağ yazmalarının çoğu yırtılarak sokaklara atıldı. Üç günlük başıbozuk talandan sonra sistematik talan başladı, kentin bütün hazinelerine el konuldu. Yalnızca Fransızlara düşen sekizde üçlük payın değeri 20 milyon altın franktı. Konstantinopolis'i daha iyi tanıyan Venedikliler, en iyi parçaları seçip kentlerine taşıdılar. Ortaçağın en büyük kenti böylece neredeyse tarihe gömülme noktasına geldi, en çok 40-50 bin nüfuslu yoksul bir kente dönüştü.

İmparatorluk topraklarının paylaşılmasında da kârlı çıkan Venedikliler, kendi ticaret yolları üzerindeki başlıca liman ve adaları ele geçirdiler. Haçlılar ise Avrupa ve Asya eyaletlerini fethetmeye koyuldular. Bizans'ın ilk Latin imparatoru Flandre kontu I. Baudouin, Trakya, Thessalonike, Atina ve Peloponnesos'ta (Mora) kurulan feodal prensliklerin süzereni oldu, kısa süre sonra da Bulgaristan kralıyla çatışmaya girdi.

Buna karşılık Trebizond'da (Trabzon) Komnenos ailesinden iki kardeş imparatorluk unvanı üzerinde hak iddia ediyordu. Kuzeybatı Yunanistan'daki Epeiros'ta (Epir) ise III. Aleksios'un akrabalarından Mikhail Angelos Dukas, Arta'da bir başkent kurdu, Tesalya'daki Haçlı devletlerinin üzerine yürüdü. Üçüncü direniş merkezi Nikaia'ydı. Genç III. Aleksios'un akrabası olan I. Theodoros 1208'de burada kendi atadığı bir patriğin elinden taç giyerek imparator ilan edildi. Theodoros ile damadı III. İoannes, Nikaia'da Bizans İmparatorluğu'nun küçük bir modelini oluşturdular, sürgünde bir kilise kurdular. Anadolu'da sürekli bir egemenlik kuramayan Latinlerin Avrupa'daki kazanımları da Yunanistan'ın kuzeyindeki Bizanslı hükümdarların tehdidi altındaydı. Ama Yunanistan'ın orta ve güney kesimlerinde Latin egemenliği daha sürekli oldu.

Latin imparatorlarının en başarılısı Baudouin'in kardeşi Flandre kontu Henri'ydi. Henri'nin ölümünden sonra Latin İmparatorluğu girişim gücünü yitirmiş, Konstantinopolis'in geri alınması sürgündeki Bizanslılar için belirgin bir hedef durumuna gelmişti. Latin egemenliğini sürdüren, kendi gü-

cünden çok, Epeiros ve Nikaia'daki Bizans devletçiklerinin işbirliğinin sağlanamamasıydı. Epeiros'ta hüküm süren Theodoros Dukas, topraklarını Kuzey Yunanistan ve Bulgaristan'a kadar genişlettikten sonra 1224'te Thessalonike'yi Latinlerden geri aldı, Nikaia İmparatorluğu'nun tepkisine karşın imparator olarak taç giydi. Ama Theodoros 1230'da Bulgarlara karşı giriştiği savaşta bozguna uğrayınca, III. İoannes Nikaia'daki egemenliğini Avrupa'ya kadar genişletip Bulgarlarla ittifak kurarak Konstantinopolis'i çembere alma olanağını elde etti. Thessalonike 1246'da Nikaia İmparatorluğu'na teslim oldu. Bu arada Anadolu'yu büyük bir karşılığa sürükleyen Moğol istilası Selçukluları zayıflatıyor, rakip Trabzon İmparatorluğu'nu da etkisizleştiriyordu.

III. İoannes'in 1254'te ölmesi üzerine tah-ta çıkan oğlu II. Theodoros'un ardından, küçük yaşta yeni imparator IV. İoannes'in naipliğini üstlenen VIII. Mikhail Nikaia'da taç giydi. Bu arada II. Mikhail'in (Dukas) yönetiminde Epeiros'taki Bizans Devleti canlanmış, II. Mikhail gözlerini Thessalonike'ye çevirmişti. İki rakip arasındaki uyumsuzluk, ancak 1259'da Makedonya'daki Pelagonia Savaşı'yla çözülebildi. II. Mikhail, Peloponnesos'un Fransız hükümdarı Guillaume de Villehardouin ile Sicilya kralı Manfred von Hohenstaufen'in desteğini almıştı. İki yıl sonra bu ordunun komutanlarından biri Konstantinopolis'e girdi. Son Latin imparatoru II. Baudouin İtalya'ya kaçtı, Venedikliler kârlı ticari merkezlerini yitirdiler. Ağustos 1261'de VI-II. Mikhail Konstantinopolis'te imparator olarak taç giydi; Nikaia tahatun çocuk vârisi IV. İoannes Laskaris'in gözlerine mil çekildi. Böylece Konstantinopolis'te hüküm sürececek son hanedan olan Palaiologoslar dönemi başladı.

PALAIOLOGOSLAR DÖNEMİ: 1261-1453. Sür-gündeki Nikaia İmparatorluğu, tarıma ve Selçuklularla kurulmuş ticaret ilişkisine dayalı canlı bir ekonomisi olan kendine yeterli

bir birimdi. Bu devletin donanması yoktu, ama Anadolu'daki sınırları, iyi ücret alan birliklerce korunduğu için 12. yüzyılda olduğundan daha sağlamdı. Nikaia İmparatorluğu, sınırlarını Avrupa'ya kadar genişletmekle gücünü dağıtmamıştı. Yönetim merkezi Nikaia'dan Konstantinopolis'e taşınınca bu denge bozuldu, ekonomi yeni bir yön kazandı, Anadolu'daki savunma sistemi çatladı. Konstantinopolis Bizanslılar için hâlâ Yeni Kudüs'tü, burayı yabancıların eline bırakmak düşünülemezdi. Ama IV. Haçlı Seferi'nden sonra imparatorluğun parçalanması kenti bütünsel bir yapının odağı olmaktan çıkarmıştı. Yunanistan'ın büyük bölümü ile adaların çoğu Fransızlar ile İtalyanların eline geçmişti. Trabzon imparatorları gibi Epeiros ve Tesalya'daki Bizanslı hükümdarlar da VIII. Mikhail'i imparator olarak tanımaya yanaşmıyordu. VIII. Mikhail'in, Laskaris soyundan gelen Nikaia veliâhtını saf dışı etmesi, uyruklarının çoğunun tepkisine yol açmış, Bizans kilisesinde Arseniosçu Bölünme (skhisma) olarak bilinen parçalanmaya neden olmuştu.

VIII. Mikhail. Yeni hanedan böylece bir çatışma ortamı içinde doğdu. Ama yeni imparator, Konstantinopolis'in toparlanması, eski nüfuzunu kazanması ve savunmasının güçlendirilmesi için önlemler aldı. Ticaretin canlanmasını özendirmek amacıyla İtalyan tüccarlara ayrıcalıklar tanıdı. Başkentini Venediklilerden kurtarılması için Mikhail'e gemi vermeyi kabul eden Cenevizler özellikle desteklendi. Kısa bir süre sonra Galata'da kendi ticari kolonilerini kuran Cenevizler, uzun süredir Venedik tekelinde olan işlerin çoğunu ele geçirdiler. Bu durum, Cenova ile Venedik arasında kaçınılmaz bir çatışmaya yol açtı. Bazı topraklar, özellikle Peloponnesos'un bir bölümü ile kimi adalar Latinlerden geri alındı. Ama imparatorluk gelirlerindeki artış çok küçük olmuş, VIII. Mikhail'in bu topraklar ile Epeiros ve Tesalya'ya karşı giriştiği seferler Nikaia imparatorlarının biriktirdiği kaynakları tüketmişti.

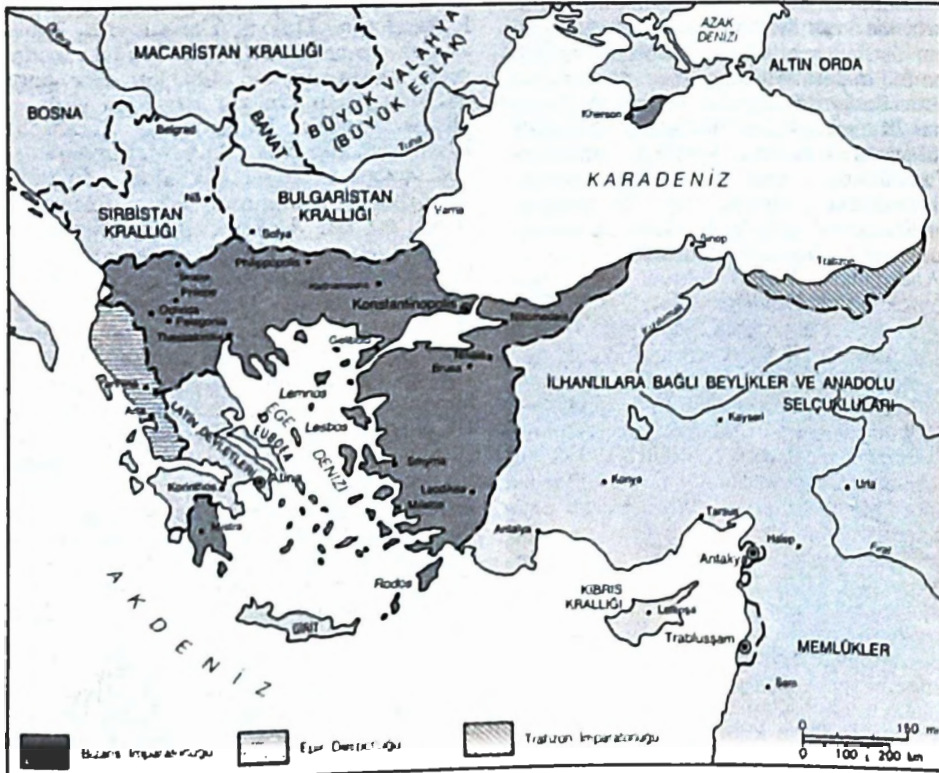
VIII. Mikhail döneminin büyük bölümünde Bizans politikasındaki en önemli etmen,

Batılı devletlerden kaynaklanan yeni bir işgal tehdidiydi. Fransız kralı IX. Louis'nin kardeşi Anjou dükü Charles, 1266'da Sicilya kralı Manfred'in yerine geçti. Ardından da Latin İmparatorluğu'nun yeniden kurulmasına ilgi duyan tüm taraflar arasında bir koalisyon kurarak, Rumlara karşı yeni Haçlı Seferi düzenlenmesini papa adına savunmaya başladı. Mikhail, Konstantinopolis kilisesinin Roma'ya bağlanmasını önererek bu tehlikeyi önlemeye çalıştı. Kiliselerin birleştirilmesi önerisi, birçok imparator tarafından, çok sayıda papaya karşı diplomatik bir koz olarak kullanılmıştı. Papa X. Gregorius bu öneriyi olumlu karşıladı; 1274 tarihli II. Lyon Konsili'nde bir Bizans heyeti imparator adına papalığa bağlılığını bildirdi. Ama Mikhail'in bu politikası Bizans halkının çoğunluğunun şiddetli tepkisine yol açtı. Mikhail'in papalığa güven verebilmek için halkın tepkilerini zorla bastırmasına karşın Gregorius'u izleyen papalar Mikhail'in birleşme niyetine inanmayacaktı. Charles'in istila ordusu 1281'de Arnautluk'ta Bizans kuvvetlerine yenildi. Bunun üzerine Charles, Venedik, Sırbistan ve Bulgaristan ile Yunanistan'ın kuzeyindeki ayrılıkçı devletlerin desteğiyle denizden yeni bir istila hareketine girişti. Ama bu girişim, 1282'de "Sicilya Vesperum Ayaklanması" olarak bilinen ayaklanma ile Bizans'ın yönlendirmesi sonucunda Aragon kralı III. Pedro'nun giriştiği müdahale yüzünden başarısız kaldı.

VIII. Mikhail, Batı'daki tehlikeyi önlerken iktidarının kaynağı olan Doğu eyaletlerini ihmal etmişti. Anadolu'daki sınır savunma birlikleri Batı'ya aktarılmış, Moğol istilasının çalkantılarıyla batıya itilen Türkmen akıncıları Bizans topraklarına girmeye başlamıştı. 11. yüzyıldaki Selçuklular gibi yeni gelen Türkmenler de pek az örgütlü direnmeyle karşılaştı. Hatta Bizanslı bazı yerel unsurlar, Konstantinopolis imparatoruna duydukları tepki yüzünden Türkmenlerle işbirliği yaptı. Yaklaşık 1280'lerde Türkmenler verimli Batı Anadolu vadilerini yağmalayarak Rum kentleri arasındaki bağlantıları kestiler, küçük beylikler kurmaya başladılar. İran'daki Moğollar ile Rusya'daki Altın Orda gibi, Mısır'daki Memlûkları da etkisi altına alan VIII. Mikhail'in diplomasi ağı, Türkmen gazilerine karşı etkisiz kaldı. 1282'de İtalya'daki tehdit yok edildiğinde, Bizans'ın Anadolu topraklarını askeri önlemlerle kurtarmak için artık çok geçti.

Aynı anda hem Avrupa'da, hem Asya'da savaşabilecek ordular kurmak da olanaksızdı. Komnenos hanedanının başlattığı yerel halktan asker toplama yöntemi 1261'den sonra işlemez olmuştu. Pronoia olarak bağışlanan topraklar artık toprak sahiplerinin soydan geçen mülkleri haline gelmişti. IV. Haçlı Seferi'ne katılan şövalyeler, Bizans eyaletlerinin toplumsal yapısında feodalitenin alışılmış öğelerinden çoğunu hazır bulmuşlardı. 13. yüzyıl sonlarında bu gelişme daha da yol aldı. Bizans ordusunun subayları hâlâ çoğunlukla yerel aristokrasiden toplanırken, askerler ücret karşılığında savaşıyordu. Avrupa'da büyük bir ordu bulundurmanın maliyetine, VIII. Mikhail'in dost ve müttefiklerine dağıttığı servet de eklenince ekonomi iyice sarsılmıştı.

II. Andronikos. Mikhail'in oğlu Andronikos, kara ordusunu güçlütüp donanmayı da terhis ederek bu kez yanlış bir tasarruf politikası uyguladı. İşsiz kalan Bizanslı denizciler, Ege Adalarına saldıran Türkmen beyleri adına savaşmaya başladılar. Deniz yolundan Konstantinopolis'e ikmal sağlayan Cenevizler, kentin savunucuları durumuna geldiler. Bu durum Venediklilerin tepkisini çekince, Konstantinopolis önlerindeki ilk deniz savaşı 1296'da patlak verdi. Bu

1265'te Bizans İmparatorluğu
W Shepherd Historical Atlas, Barnes & Noble Books, New York

arada II. Lyon Konsili'ndeki birleşme önerisi resmen geri alınmış, Ortodoks inanç ilkeleri eski konumuna kavuşturulmuştu. Ama toplumda gene de bölücü çatışmalar yaşıyordu. Kilise içindeki Arseniosçu Bölünme 1310'a değin çözülemedi. Epeiros ve Tesalya hükümdarları Konstantinopolis'e meydan okumayı sürdürdüler. Anadolu halkı hoşnutsuzluğunu ayaklanmalarla dile getiriyordu. Türkmenler Anadolu'da ilerledikçe kıyı bölgelerine ya da Konstantinopolis'e kaçan halk, yönetime yeni sorunlar çıkarıyordu. 1302'de bir Türkmen birliği Bizans ordusunu Nikomedeia (İzmit) yakınlarında bozguna uğrattı. Bu birliğin komutanı, yakında Bizans İmparatorluğu'nu Avrupa'dan silecek olan Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'di.

Andronikos 1303'te Sicilya'da çarpışmış bir profesyonel orduyu, Katalanlar Birliği'ni kiraladı. Birlik, Anadolu'da Türkmenlere karşı başarılı bir saldırıya girişti. Ama komutanları halk tarafından öldürülünce paralı askerler Andronikos'a başkaldırdı. Trakya'ya saldırmak üzere Gelibolu Yarımadasını bir süre üs olarak kullandılar ve binlerce Türkmeni yardıma çağırıldılar. Daha sonra batıya yönelerek 1311'de Atina'yı Fransızlardan aldılar, Atina ve Thebai Katalan Düküğü'nü kurdular. Türkmenler ancak 1312'de Gallipolis'ten (Gelibolu) sökülebildi. Ayrıca Katalanların yol açtığı kayıpları giderebilmek için bazı umutsuz önlemler alındı. Bizans altın sikkesi *hyperpyron*'un altın içeriği yüzde 50 oranında düşürüldü, halk daha da ağır bir vergi yükü altında kaldı. Enflasyon Konstantinopolis'i kullığın eşğine getirirken, göçmenler de kent nüfusunu durmadan artırıyordu.

Kültürel canlanma. 14. yüzyıl başlarında imparatorluk maddi olarak toparlanma umudunu neredeyse yitirmişken, kültürel bakımdan dikkat çekici bir canlılık gösteriyor, Roma ile birleşme sorunuyla artık uğraşmayan kilisenin saygınlığı ve gücü artıyordu. Konstantinopolis patrikleri, imparatorluk dışındakiler ile birlikte tüm Ortodoks kiliselerinin saygısını kazanmıştı. II. Andronikos, Aynaroz (Athos) Dağında ki manastırlar üzerinde imparatorluğa ait olan yönetim yetkisini Konstantinopolis patriğine devretti. Bizans mistik geleneği, *hesykhia* (tanrısal dinginlik) olarak bilinen bir akım biçiminde burada yeniden filizlendi. Ama *hesykhia* akımı bazı ilahiyatçıların Ortodoks öğretilerinden bir sapma olarak görülecek, bu nedenle 14. yüzyılın ikinci çeyreğinde ortaya çıkan bir uyuşmazlık gitgide siyasal bir nitelik kazanarak kilise ve devlet üzerinde yıkıcı etkilerde bulunacaktı.

Mistik düşünce ile manastır yaşamının canlanması, bir ölçüde din dışı edebiyat ve öğrenimin de gene o çağda görülen canlanmasına bir tepkiydi. II. Andronikos, her türlü araştırma etkinliğini destekliyordu. 11. yüzyılda da olduğu gibi dikkatler ağırlıklı olarak Eski Yunan yapıtlarının yeniden keşfedilmesine yönelmişti. Latince bilenler artık azalmış, Bizans bilginlerinin çoğu kendi Helen miraslarına yönelerek Latin kültürünü bir yana bırakmıştı. Gene de Maksimos Planudes ünlü bir antoloji derleyerek birçok Latince yapıtı Yunancaya çevirmişti. Çeşitli imparatorlar döneminde devlete hizmet etmiş olan Demetrios Kydones de Latin kültürüne sırt çevirmemiş ender kişilerden biriydi. Kydones, Aquinolu Aziz Tommaso'nun yapıtlarını Yunancaya çevirdi. Kydones gibi Roma kilisesine bağlanarak Bizans'ı yıkımdan kurtaracağına inanan aydınların bir başka örneği, II. Andronikos'un en yetkili *logothetes*'i (mabeyinci) Theodoros Metokhites'ti. Theodoros'un öğrencisi Nikephoros Gregoras felse-

fe, dinbilim, matematik ve astronomi alanlarındaki araştırmalarına ek olarak dönemin bir tarihini de yazdı. Nikaia İmparatorluğu tarihçisi Georgios Akropolites tarafından korunan Bizans tarih yazıcılığı geleneği, 14. yüzyılda Georgios Pakhymeres, Gregoras ve 1354'te tahttan çekildikten sonra anılarını yazan İmparator VI. İoannes Kantakuzenos tarafından sürdürüldü.

III. Andronikos ve İoannes Kantakuzenos. II. Andronikos 1320'de bütünüyle aile içi nedenlerle torunu III. Andronikos'u mirastan yoksun bırakınca karışıklıklar başladı. 1321-28 arasındaki iç çatışmalar, bir bakıma aristokrasinin genç kuşağının zaferiyle sonuçlandı. Bu kesimin önderi de İoannes Kantakuzenos'tu; tahta çıkan III. Andronikos döneminde imparatorluk siyasetini o belirleyecekti. Ama genç kuşağın irade ve kararlılığına karşın savaş yılları toparlanmayı daha da güçleştirmiş, düşmanlara yeni fırsatlar sağlamıştı. Bizans kuvvetleri 1329'da Konstantinopolis yakınlarındaki Pelekanon'da (Maltepe) Orhan Bey'e yenik düştü. 1331'de İznik, 1337'de de İzmit Osmanlıların eline geçti. Bir zamanlar imparatorluğun kalbi olan Kuzeybatı Anadolu böylece yitirilmişti. Durumu kabul etmekten, Osmanlılar ve öteki Türk beylikleriyle anlaşmaktan başka seçenek kalmamıştı.

III. Andronikos ve Kantakuzenos, bu yolu izleyerek çok sayıda Türkmen savaşçısını Bizans'ın öteki düşmanlarına, Ege Adaları'ndaki İtalyanlar ile Makedonya ve Trakya'daki Sırp ve Bulgarlara karşı sürmeyi başardılar. Andronikos'un diplomatik yollarla denetim altında tutmayı başardığı Sırbistan da Stefan Dušan'ın 1331'de Sırp tahtına çıkmasından sonra gitgide büyüyen bir tehlike durumuna gelmişti. Dušan, Bizans'ın içinde bulunduğu güçlüklerden yararlanarak 1346'da Sırp ve Yunan imparatoru olarak taç giydi. III. Andronikos'un en büyük başarısı, uzun zamandır imparatorluktan ayrı olan Epeiros ile Tesalya'yı Bizans egemenliğine bağlamasıydı; oysa yalnızca birkaç yıl sonra 1348'de Kuzey Yunanistan'ın tümü Stefan Dušan'ın Sırp İmparatorluğu'na bağlanmıştı.

III. Andronikos 1341'de ölünce, ikinci kez iç savaş patlak verdi. Bir yanda çocuk yaştaki V. İoannes'in naipliğini elde etmeyi uman İoannes Kantakuzenos, onun karşısında ise eski yandaşı Aleksios Apokaukos ve Patrik İoannes Kalekas ile Konstantinopolis'te iktidarı elinde tutan ana imparatoru-
çe Anne de Savoie yer alıyordu. Kantakuzenos 1346'da VI. İoannes adıyla Adrianopolis'te taç giydi. Osmanlı kuvvetlerinin yardımıyla da ertesi yıl Konstantinopolis'te iktidarı ele geçirdi. Kantakuzenos'un 1347-54 arasındaki kısa hükümdarlık dönemi belki Bizans'ın kötüleşen talihi tersine çevirebilirdi, ama iç savaşın görülmemiş boyutlarda toplumsal ve siyasal sonuçlar doğurması bunu engelledi. Trakya ve Makedonya kentlerinde halkın hoşnutsuzluğu aristokrasie karşı patlak veren ayaklanmalarda kendini gösteriyordu. Ağırlıklı olarak Kantakuzenos'u ve temsil ettiği sınıfı hedef alan ayaklanmalar, özellikle Thessalonike'de Zelotların bir darbeye iktidarı ele geçirerek 1350'ye değin kenti neredeyse özerk biçimde yönetmesiyle sonuçlandı. İkinci iç savaşın ekonomide yol açtığı yıkım da birincisinden büyük oldu. 1347'deki veba salgını, Konstantinopolis'te ve imparatorluğun öteki yörelerinde zaten büyük nüfus kaybına yol açmıştı. VI. İoannes, imparatorluğun ekonomisini onarmak ve istikrarı sağlamak için gene de elinden geleni yaptı. Oğlu Manuel 1349'da Mora eyaletini *despotes* (despot) unvanıyla devraldı, 1380'de ölene değin eyaleti başarıyla yönetti. Manuel'in en büyük oğlu Matheos'a Trakya'da bir prenslik verildi. VI. İoannes'in kızlarından biriyle evlendirilen genç imparator V. İoannes ise 1351'den sonra Thessalonike'de hüküm sürdü.

VI. İoannes Bizans donanmasını ve ticaret filosunu yeniden kurarak Cenevizlerin ekonomik baskısından kurtulmayı denediyse de başarılı olamadı. Galata'daki Ceneviz kolonisinin gümrük vergisi gelirleri, Konstantinopolis'in gelirlerini kat kat aşırıyordu. İmparatorluk mücevherleri iç savaş sırasında

1355'te Bizans İmparatorluğu

Venedik'e rehin olarak verilmiş, çaresizlikten değeri düşürülen Bizans altın sikkesinin uluslararası ticaretteki yerini Venedik Dükası almıştı. Bizans yabancıların insafına gitgide daha çok bağımlı duruma geliyor, onlar da egemen sınıf içindeki siyasal ve aileler arası çekişmeleri körükleyip sömürüyorlardı. VI. İoannes'in kiraladığı Osmanlı askerleri Mart 1354'te bir depremten yararlanarak Gelibolu'yu işgal edince halkın saraya yönelik tepkisi doruğa çıktı. Böylece Osmanlılar Avrupa'daki ilk sürekli yerleşmelerini kurmuş oluyorlardı. Aynı yılın kasımında VI. İoannes'in karşıtlarının desteklediği V. İoannes Konstantinopolis'i zorlamaya başladı. Aralıkta VI. İoannes tahttan çekildi, oğlu Matheos da birkaç yıl direnmekle birlikte hanedanı sürdürmedi.

Osmanlı yayılması. VI. İoannes Osmanlılarla ilişkisi, Osmanlı önderleriyle kişisel dostluğa dayanıyordu. Kızını Orhan Bey'le evlendirmişti. Ama Osmanlılar Avrupa'da bir üs elde ederek yeni fetih olanaklarını gördükten sonra bu tür ilişkiler geçerliliğini yitirmişti. Yeni bir Sırp-Bizans imparatorluğu kurma amacına çok yaklaşmış olan Stefan Dušan, Osmanlıların Balkanlar'da hızla yayılmasını önleyebilecek tek kişiydi. Ama 1355'te o ölünce imparatorluğu da bölündü. Batı'nın Osmanlı tehlikesini kavrayacağını uman yeni imparator V. İoannes 1355'te papadan yardım isteminde bulundu. Papalar, Hristiyan Doğu'nun kaderinden kaygı duymakla birlikte, Bizans Kilisesi uzun süredir Roma'dan kopmuş olduğu için Konstantinopolis'e yönelik önerilerinde hep temkinli davranıyorlardı. V. İoannes 1366'da yardım istemek için Macaristan'a gittiyse de sonuç alamadı. Savoie kontu olan yeğeni Amedeo aynı yıl Konstantinopolis'e küçük bir birlik gönderdi, Trakya işlerine kadar ilerlemiş olan Osmanlılardan Gelibolu geri alındı. Amedeo, Roma'ya giderek papaya bizzat biat etmesi konusunda 1369'da imparatoru ikna etti. Ama V. İoannes Roma'da dönerken, borçlarını ödemediği için Venedik'te alıkondu. Onun yokluğunda Osmanlılar, Stefan Dušan'ın ardıllarına karşı ilk zaferlerini 1371'de Meriç yakınlarındaki Çirmen'de kazandılar. Artık Makedonya'nın bütünü Osmanlılara açılmıştı. Sırp prensleri ve Bulgar hükümdarı Osmanlıların vasallığını kabullenmişti.

1373'te de Bizans imparatoru aynı yolu izlemek zorunda kaldı: Bizans artık Osmanlı sultanına haraç ödemek, askeri yardım sağlamak zorundaydı. Konstantinopolis'te iktidarı elde edebilmek amacıyla imparatorun oğulları ve torunları arasında süregelen çekişme, Osmanlıların, Cenevizlerin ve Venediklilerin körüklediği bir dizi darbeyle sonuçlandı. V. İoannes'in oğlu IV. Andronikos, Cenevizlerin ve Sultan I. Murad'ın (Hüdavendigar) yardımıyla 1376-79 arasında kente egemen oldu, Gelibolu'yu geri vererek Osmanlıları ödüllendirdi. Ama V. İoannes, 1379'da Venediklilerin yardımıyla tahtı geri aldı ve bir kez daha imparatorluğu oğulları arasında bölüştürdü. İkinci oğlu Manuel, 1382-87 arasında Thessalonike de imparator olarak hüküm sürdü ve burayı, Osmanlılara karşı direnişin odağı durumuna getirmeye çalıştı. Ama I. Murad Nisan 1387'de kenti ele geçirdi. Osmanlıların Makedonya içlerine girmesi karşısında Sırp'ların başlattığı saldırı da 1389'da Kosova'da ezildi.

II. Manuel. Thessalonike'nin yitirilmesinden ve Kosova Savaşı'ndan sonra Konstantinopolis artık karadan kuşatılmıştı. Kons-

tantinopolis'i başkent yapmak isteyen Sultan I. Bayezid (Yıldırım) (hd 1389-1402), 1391'de tahta çıkan II. Manuel'i, yalnızca kentin surları içinde imparator olduğu biçiminde uyardı. Osmanlılar Bizans Avrupa'sını Yunanistan'ın güneyi dışında artık bütünüyle denetim altına almışlardı.

Bayezid 1393'te Bulgaristan'ın fethini tamamladı, kısa süre sonra da Konstantinopolis'i kuşattı. II. Manuel de babası gibi Batı'dan yardım geleceğini umuyordu. Macaristan kralı Osmanlılara karşı büyük bir Haçlı Seferi düzenlediyse de Haçlı ordusu 1396'da Tuna yakınlarındaki Niğbolu'da (Nikopolis) bozguna uğradı. Niğbolu Savaşı'na katıldıktan sonra küçük bir orduyla Konstantinopolis'in yardımına gelmiş olan Fransız mareşali Boucicaut, Manuel'i Batı Avrupa'ya giderek Bizans davasını bizzat anlatmaya ikna etti. İmparator, 1399'un sonundan Haziran 1403'e değin İtalya, Fransa ve İngiltere'ye konuk oldu, yerine de yeğeni VII. İoannes'i bıraktı. Manuel'in gezisi Batılıların Yunan mirasına yönelik ilgisini uyandırmakta bir ölçüde etkili olmuştu. İmparatorun Batı'daki elçisi ve yakın arkadaşı, Demetrios Kydones'in öğrencilerinden Manuel Khrysolaros, Floransa'da Yunanca öğretmenliğine atandı. Papa, Konstantinopolis'in savunması için bir fon bile kurdu. Ama somut yardım konusunda önemli bir ilerleme sağlanamadı.

Bu arada Osmanlılar, Manuel'in yokluğu sırasında Haziran 1402'de Ankara yakınlarında Timur karşısında bozguna uğramışlardı. Bayezid'in dört oğlu, Avrupa'daki Osmanlı topraklarına sahip çıkma ve ülkenin birliğini yeniden sağlama konusunda birbirleriyle mücadeleye tutuşmuştu. Bu beklenmedik koşulları değerlendiren Bizanslılar şehzadelerden kâh birini, kâh öbürünü desteklediler; Konstantinopolis çevresindeki kuşatma kaldırıldı. Thessalonike yeniden Bizans egemenliğine geçti, Osmanlılara haraç ödemesi durduruldu. Manuel'in desteklediği I. Mehmed (Çelebi) 1413'te rakiplerini yendi ve yeniden birleşen Osmanlı Devleti'nin başına geçti.

I. Mehmed'in 1421'e değin süren hükümdarlığı sırasında II. Manuel, imparatorluğun elde kalan son parçalarının savunmasını ve yönetimini güçlendirdi. Son yıllarında Bizans'ın en gelişmiş eyaleti Mora Despotluğu'ndur. Despotluğun başkenti Mistra, Bizanslı bilginler ve sanatçılar için bir sığınak olmuş, kiliseleri, manastırları ve saraylarıyla Bizans kültürünün son canlanmasının merkezi durumuna gelmişti. Kentin ünlü bilginleri arasında Helenizmin Helen topraklarında yeniden doğacağını uman Platoncu düşünür Georgios Gemistos Pletihon da vardı.

Son Osmanlı saldırısı. 1421'de Osmanlı tahtına çıkan II. Murad, babasının Bizanslılara verdiği bütün ayrıcalıkları 1422'de kaldırdı, Konstantinopolis kuşatmasını yeniden başlattı. Orduları Yunanistan'ı işgal etti, Thessalonike'yi kuşattı. 1423'e değin II. Manuel'in oğlu Andronikos'un elinde kaldıktan sonra bir Venedik kolonisi olan Thessalonike, Mart 1430'da yeniden Osmanlıların eline geçti. Manuel 1425'te ölmüş, yerine oğlu VIII. İoannes geçmişti. Yardım aramak için daha önce Venedik ve Macaristan'a gitmiş olan İoannes, Batılı Hristiyanları etkilemek amacıyla kiliselerin birleştirilmesine yönelik görüşmeleri yeniden başlatmaya hazırlanıyordu. 1439'da İoannes ile birlikte Konstantinopolis patriğinin ve birçok Ortodoks piskoposun katıldığı Floransa Konsili'ne birleşme önerisi götürüldü. Uzun ve çetin tartışmalardan sonra Bizans temsilcileri Roma'nın üstünlüğüne boyun eğmeye razı oldular. Ama Floransa

birleşmesi Konstantinopolis halkı ve Ortodoks dünyasının çoğunluğu tarafından iyi karşılanmadı. Oysa birleşmenin bazı ünlü yandaşları da vardı. İznik piskoposu Bessarion ile Kiev piskoposu İsidoros İtalya'ya giderek Roma'ya bağlı birer kardinal oldular. Bessarion'un derin bilgisi ve zengin kitaplığı, Batı'da Yunan mirasına yönelik ilginin canlanmasına katkıda bulundu. Floransa birleşmesi Osmanlılara karşı bir Haçlı Seferi'nin düzenlenmesine de kaynaklık etti. Gene Macaristan ve Polonya kralı III. Wladyslaw'ın komuta ettiği Haçlı ordusu 1444'te Varna'da yok edildi.

Son Bizans imparatoru XI. Konstantinos, kardeşi VIII. İoannes'in vâris bırakmadan ölmesi üzerine 1448'de Mistra'dan ayrılarak Konstantinopolis'e geldi. Öteki iki kardeşi Thomas ile Demetrios, son Bizans eyaleti olan Mora'yı yönetmeyi sürdürdüler. Yeni Osmanlı sultanı II. Mehmed (Fatih) Konstantinopolis'e yönelik son saldırının hazırlıklarına 1449'da başlamıştı. Bizans'a Batı'dan artık önemli bir yardım gelmiyordu. Kiliseler arasındaki birleşmenin 1452'de Ayasofya'da resmen kutlanması da büyük bir protesto fırtınasıyla karşılaştı. En güç koşullarda bile Bizanslılar, özgürlüklerini korumak için Ortodoks inançlarından vazgeçmeye yanaşmıyorlar, Latinlere borçlu kalmaktansa Osmanlılarca yönetilmeyi daha az küçültücü sayıyorlardı. Bununla birlikte, Konstantinopolis'teki Venedikliler ile Giovanni Guistiniani komutasındaki bir Ceneviz birliği, kentin savunmasına bütün gücüyle katıldı.

II. Mehmed, Konstantinopolis'in surlarını Nisan 1453'te kuşattı. Ama Bizanslıların Haliç'in ağzına gerdiği zincir II. Mehmed'in gemilerini engelliyordu. Bunun üzerine Osmanlı gemileri Kasımpaşa sirtlarında karadan taşınarak Haliç'e indirildi. Padişahın ağır toplarının surları aralıksız dövmesinin ardından 29 Mayıs'ta Osmanlı askerleri surlardan içeri girdi. Guistiniani ölümöl bir yara almış, İmparator Konstantinos son kez kent kapılarından birinde ayakta çarpışırken görülmüştü.

Artık Bizans İmparatorluğu'nun yerini Osmanlı Devleti almıştı. İmrozu tarihçi Kritobulos ve bazı Rumlar, Osmanlı sultanına imparatorun tüm sıfatlarını sunarak bu değişikliğin temel mantığını kavradıklarını gösterdiler. Uzun bir süre boyunca parçalanarak dağılan eski imparatorluğun maddi yapısı artık sultan-basileus'un yönetimi altındaydı. Ama Ortodoks inancı o ölçüde değişmeye yatkın değildi. Kilisenin Bizans dünyasının en kalıcı ögesi olduğunu çok iyi bilen II. Mehmed, İstanbul patriğini Osmanlı yönetimindeki tüm Hristiyanlardan sorumlu kılarak ona geçmişte benzeri görülmemiş bir dünyevi iktidarı aracı kazandırıcaktı.

Bizans direnişinin son dağılık odakları 1453'ü izleyen 10 yıl içinde yok edildi. Atina 1456'da Osmanlılara geçti, Mora'daki iki despotluk 1460'ta teslim oldu. Thomas İtalya'ya kaçtı, imparatorun kardeşi Demetrios padişahın sarayına geldi. Son Rum İmparatorluğu'nun başkenti Trabzon, hem Osmanlılara, hem Moğollara haraç ödeyerek bir süre bağımsızlığını koruduktan sonra 1461'de Osmanlıların eline geçti. Bizans dünyasının Osmanlı dünyasına dönüşmesi böylece tamamlandı.

Bizans sanatı, Roma İmparatorluğu'nun Hristiyanlaşma süreci sırasında oluşmaya başlayan ve Bizans İmparatorluğu sınırları içinde gelişen Doğu Hristiyan sanatı. Bizans sanatı Helenizm ve Roma sanatlarının içinden filizlenmiş, ama Hristiyan dininin ve Mısır, İran, Suriye gibi Bizans İmparatorluğu'nun yayıldığı bölgelerdeki çeşitli

kültür çevrelerinin de etkisi altında kalarak biçimlenmiştir. Bizans birleşimini oluşturan öğeler içinde en önemlileri Helenistik Roma ile Sasani sanat gelenekleridir. Bir yandan klasik düzenler, bazilikal ve merkezli planlı yapı biçimi, antik örge ve düzenlemeler gibi Helenistik Roma sanatı öğeleri, bir yandan da tuğla kubbeli yapı, bezemesel ve yüzeysel sanat üslubu, soyutlama ve mistik anlatım gibi Sasani sanatı öğeleri Bizans sanatı içinde özümlemişlerdir.

İmparatorluk merkezi Konstantinopolis'in (İstanbul) kuruluşuyla başlatılan Bizans sanatının tarihi, erken Bizans (330-726), orta Bizans (867-1204) ve son Bizans (1261-1453) dönemleri olmak üzere üçe ayrılabilir. Bu sanat, 1453'te Konstantinopolis'in Türkler tarafından alınmasından sonra gelişmesini Balkanlar'da sürdürmüş, İtalya, Doğu Avrupa ve Rusya topraklarında da uzun bir süre etkisi devam etmiştir.

Erken Bizans döneminde İustinianos'un hüküm sürdüğü yıllar (527-565) sanat açısından en yoğun olan zamandır. Bu dönemde mimarlıkta kökü antik mimarlığa dayanan

miyle merkezi yapı görünümü kazanmıştır. Ayasofya'da strüktürel açıdan bir başka yenilik de, kubbeye geçişte trompların yerine pandantiflerin kullanılmış olmasıdır.

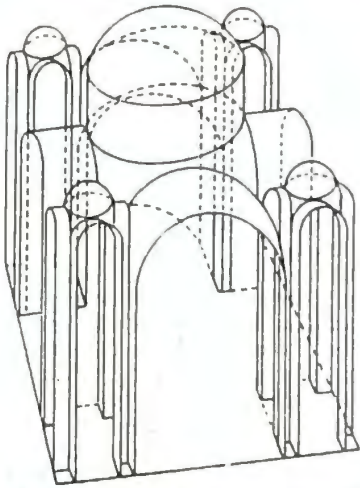
Erken Bizans mimarlığında, İstanbul'daki Havarıyyun (536-46) ve Ephesos'taki St. Jean (527-565) kiliselerinde görüleceği gibi, eşit büyüklükte kubbelerle örtülü Yunan ya da Latin haçı planlı bazilikalara da rastlanır. Ayrıca Kudüs'teki İoannes Kilisesi gibi yonca planlı kiliseler de yapılmıştır. Bu dönemden günümüze sivil yapı örneği olarak İstanbul'da Sultanahmet Meydanı'ndaki ve Suriye'deki bazı kalıntılar ulaşmıştır. Sultan Ahmet Camisi'nin arkasındaki Büyük Saray'ın büyük bir yapı kompleksi oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bir hendek ve burçlarla güçlendirilmiş iki sıra duvardan oluşan Konstantinopolis kara surları (413-447) Bizans savunma mimarlığının en değerli yapılarıdır. Karagümrük ve Sultanselim semtlerindeki açık sarnıçlarla Yerebatan (bak. Yerebatan Sarayı) ve Binbirdirek (bak. Binbirdirek Sarnıcı) kapalı sarnıçları ise mimarlığının örnekleridir.

Özellikle İustinianos döneminde, yapıların mozaikler ve mermer kaplamalarla görkemli bir biçimde bezendiği anlaşılmaktadır. İstanbul'da Sultanahmet'teki Büyük Saray'ın döşeme mozaikleri, bu Helenistik dönem (İÖ 3. yy - İÖ 1. yy) sanatını 6. yüzyılda sürdüren en çarpıcı örneklerdir. Bu mozaiklerde çeşitli hayvan betimlemeleri ve çember çeviren çocuk, su taşıyan kadın vb gibi günlük yaşamla ilgili konular doğaları bir yaklaşımla canlandırılmıştır. San Vitale ve Sant'Apollinare Nuovo(*) bazilikaları, Galila Placidia Anıtmezarı(*) gibi yapılar ise dinsel konulardaki erken Bizans duvar mozaik sanatını en zengin biçimde yansıtır. San Vitale'de bema yakınındaki Theodora'yla İustinianos'u konu alan mozaik resimler, değerli taşlarla bezeli giysiler ve hiyerarşik figür düzenlemeleriyle Bizans saray üslubunu oluşturur.

Yazma kitap bezemesinde Dioskorides'in *Büyükler Kitabı* diye tanınan *Peri hyles iatrikes* kitabının 6. yüzyıldaki bir kopyası ile dinsel konulu Viyana Tekvini'nde (5. yy) Helenistik sanatın izlerinin figür betimlemelerinde ve düzenlemede sürdüğü görülür. Doğu sanatlarının etkisi ise Rossano ve Sinop incilleri'nde görülür. Erken Bizans heykel sanatında Roma portre geleneği yaşatılmıştır. Barletta'daki Markianos heykeli (450-457), İustinianos'un atlı heykeli,

Hayvan figürleriyle bezenmiş dövme altın kadeh, 9. yy; İstanbul Arkeoloji Müzeleri Ara Güler

Bizans mimarlığında kapalı Yunan haçı plan şeması

K. J. Conant, *A Brief Commentary on Early Medieval Church Architecture*. The Johns Hopkins University Press

iki yapı türüyle karşılaşılır. Bunlardan biri, ahşap beşik çatıyla örtülü ve sütun sıralarıyla üç ya da beş nefli ayrılımlı, uzunlamasına eksenli bazilika; öbürü ise çoğunlukla kubbeyle örtülü, merkezli planlı yapıdır. Bazilikaya örnek olarak İstanbul'daki İoannes Studios Kilisesi (bak. İmrahor Camisi), Ephesos'taki Aziz Meryem Kilisesi (4. yy), Korykos'taki (Cennet Obruğu) kilise, Selanik'teki Aziz Dimitrios Kilisesi sayılabilir. Merkezli planlı yapılarından olan Ravenna'daki Ortodokslar Vaftizhanesi'nde (430) kubbe, sekizgen bir gövdeye oturtulmuştur. Konstantinopolis'teki SS. Sergios ve Bakkhos Kilisesi'nde (bak. Küçük Ayasofya Camisi) kubbe, ayaklara oturtulmuş ve kubbenin altına gelen merkezi mekân bir koridorla çevrilmiştir. Ravenna'daki San Vitale Bazilikası(*), Filistin'deki Garison (5. yy sonu), Esra ve Bosra (512-513) kiliselerinde de bu tür bir merkezli planlı şema uygulanmıştır. 5. yüzyılın ortalarında, bazilikaların orta nefinin üstü önünde bulunan bölümünün bir kubbeyle örtüldüğü görülür. Kubbeli bazilika olarak adlandırılan bu tipli en erken uygulaması Anadolu'da Mut yakınındaki Kocakalesi'nde bulunan Alacahan Manastırının(*) kilisesidir. Kubbeli bazilikanın en iddialı yapısı ise Ayasofya'dır(*). Bu anıtsal yapıda uzunlamasına eksen doğrultusunda, merkezli kubbenin önünde ve arkasında iki yarım kubbe kullanılarak üzeri örtülen alan büyütülmüştür. Planda üç nefli bazilika özelliği gösteren yapı, örtü siste-

İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ndeki melek kabartması, Milano Müzesi'nde bulunan Theodora başı, dönemin büyük boy heykel örnekleridir. Mimari bezemede mermer işçiliği SS. Sergios ve Bakkhos Kilisesi'yle Ayasofya'nın sepet sütun başlıklarında izlenebilir. Küçük el sanatlarından fildişi oymacılığı gelişmiştir. Triptik (üç kanatlı pano) ve diptiklerde (iki kanatlı pano), Helenistik ve Doğu üslup özellikleri belirgindir. Dokumalarda, madalyon desenleri içine yapılmış stilize hayvan figürlerinde, mitolojik sahnelerde ve ejder betimlemelerinde İran-Sasani ve Mısır Kopt sanatlarının izlerine rastlanır. Kıbrıs'ta Girne'de bulunan gümüş tabaklar bu dönemin maden sanatı konusunda bir izlenim veren en güzel parçalarıdır.

Erken Bizans dönemi sanatındaki gelişme, kilisenin 8. yüzyılın başlarında dinsel betimlemeleri yasaklaması sonucunda duraklamıştır. İkonoklazm diye anılan bu dönemde (730-843) Helenistik ve İslam öğelerinden oluşan yüzeysel bir bezeme üslubu geliştirilmiştir. Ayrıca haç gibi simgesel öğeler de kullanılmıştır (örn. Aya İrini'nin[*] apsisindeki haç motifli mozaik).

Kiliselerde dinsel betimlemelerin yeniden kabul edilmesinden (843) IV. Haçlı Seferi'yle gelen Latinlerin Konstantinopolis'i istilasına (1204) değin devam eden orta Bizans döneminde sanat, kilisenin yönetimi altına girmiştir. Kilisenin kurallarına bağlı simgelerle yüklü yeni sanat anlayışı gelişirken, bir yandan da saray çevresinde antik sanat geleneği yeniden canlandırılmıştır.

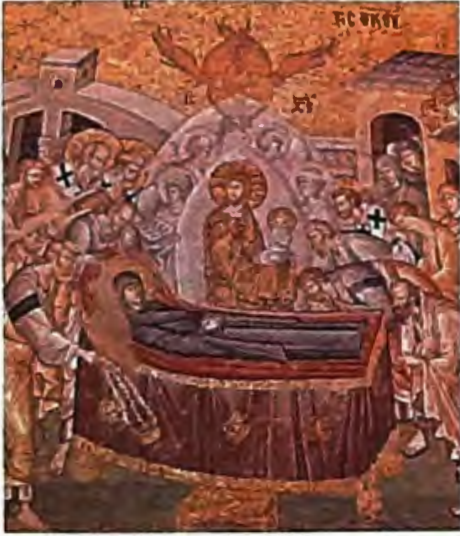
Mimarlıkta mikrokosmosu ifade eden küçük boyutlu kiliselerde, kapalı Yunan haçı diye adlandırılan bir yapı türü geliştirilmiştir. Bu tür yapılarda kubbeyle örtülü orta mekân, beşik tonozla örtülü dört hacimle bir haçın kolları gibi dört yönde genişletilmekte; kolların arasında köşelerde kalan mekânlar da, daha alçak ve küçük kubbelerle örtülmektedir. İstanbul'da Myrelaion (bak. Bodrum Camisi), Theodoros (bak. Kilise Camisi), Pantepoptes (bak. Eski İmarret Camisi) ve Pantokrator (bak. Zeyrek Camisi) kiliseleri bu türün başlıca örnekleridir. Kapalı Yunan haçı kilise şemasının kullanılması Balkanlar'da ve Ege Adaları'nda uzun bir süre devam etmiştir. Orta Bizans döneminden ilginç bir sivil mimarlık örneği Konstantinopolis'teki Blakhernai bölgesinde (bugün Eğrikapı) bulunmaktadır. Buradaki saray kompleksinden günümüze geometrik taş ve tuğla bezeli bir yapı olan Tekfur Sarayı(*) kalmıştır.

9. yüzyılda kilisenin güçlenmesiyle mozaik resim sanatı da bu kurumun belirlediği kurallar içinde gelişme göstermiştir. Anlatım simgeseldir. Zengin bezemeli giysiler içindeki figürler cepheden ve yüzeysel olarak betimlenmiştir; zemin altın yaldızlıdır. Düzenlemeler simetrik ve duragandır. Konular kilise duvar ve kubbelerine belirli bir hiyerarşik düzen içinde yerleştirilmiştir. Kubbenin ortasında Pantokrator (Evrenin Efendisi) İsa ve çevresinde dört melek, kubbe kasnağında havariler ve Tevrat peygamberleri, apsiste Theotokos (Tanrı Anası) Meryem betimlemeleri yer almaktadır. Bu dönem mozaik sanatının örnekleri Yunanistan'da Sakız (Khios) Adası'ndaki Nea Moni, Delphoi yakınındaki Hosios Lukas ve Atina'daki Daphne manastır kiliselerinde bulunmaktadır. İstanbul'da Ayasofya'nın galerisindeki imparator mozaikleri de (bak. Ayasofya) duragan ifadeleriyle dönemin saray üslubunu yansıtır.

Helenistik üslup, Nikandros yazması ile Nazianzoslu Aziz Gregorios'un(*) elyazma-

lanında yeniden canlandırılmıştır. *Menologion*'da (resmi takvime göre hazırlanan ayin kitabı) Doğu bezeme sanatı üslubu izlenmektedir. Ahşap ya da metal levhalara kutsal resimler yapmak biçimindeki ikon sanatı da bu dönemde gelişmiştir.

Latin istilasının sona ermesiyle (1261) başlayan son Bizans döneminde yapı etkinlikleri ekonomik nedenlerle sınırlı kalmış, daha çok eski kiliselerin onarılması ya da bunlara ek şapeller yapılmasıyla yetinilmiştir. Bu dönemin başlıca yapıları Hagi-os Andreas Kilisesi (bak. Koca Mustafa Paşa Camisi), Konstantin Lips Manastır Kilisesi güney yapısı (bak. Fenari İsa Camisi), Theotokos Pammakaristos (bak. Fethiye Camisi) ve Khora Kilisesi'ne (bak. Kariye Camisi) eklenen yan şapelle iç ve dış nartekslerdir. Bu yapılar içinde bezeme açısından en zengini Khora Kilisesi'dir.

"Meryem'in Göğe Çıkışı", 1315; Khora Kilisesi (Kariye Camisi), İstanbul
Ara Güler

Yüksek bir devlet görevlisi olan Theodoros Metokhites'in 1315'te yaptırdığı bu bezemeler Bizans sanatının en değerli örnekleridir. Narteksler mozaik, yan şapel ise fresklerle bezenmiştir. İsa ve Meryem'in yaşamı nartekslerde, Tevrat'tan çeşitli sahneler, Son Yargı, Mahşer, İsa'nın Dirilişi gibi konular yan şapelde anlatılmıştır. Resim sanatı son Bizans döneminde kilisenin katı dogmacılığından kurtulmuş, yeniden antik sanatın doğalcı yaklaşımına dönmüştür. Resme mekân, kütle, hacim, hareket ve perspektif gibi yeni kavramlar girmiştir. Plastik değerler artmış ve insan figürleri gerçekçi bir anlatımla biçimlendirilmiştir. Khora Kilisesi fresk ve mozaikleri bir Bizans Rönesansı'nın başlangıcı sayılmaktadır. İmparatorluğun merkezindeki bu gelişme, 15. yüzyıl içinde Yunanistan ve Yugoslavya'da daha ileri bir düzeye ulaşmıştır.

Bizans Yunancası, 1453'te İstanbul'un Türkler tarafından fethine değin Bizans İmparatorluğu'nun yönetim dili olan ve çoğu yazışmalarda kullanılan Yunancanın bir biçimi. Bizans Döneminde konuşma dili, yazı dilinde varlığını sürdüren eski özelliklerden bağımsız bir gelişim gösterdi. Bizans Yunancası, bugün hâlâ Rum Ortodoks Kilisesi'nin dinsel tören dilini oluşturur. Ayrıca bak. Yunanca.

Bizantion bak. İstanbul

Bizen seramiği, İMBE SERAMİĞİ olarak da bilinir, İS 6. yüzyıldan (belki de daha

önceden) başlayarak, Japon İç Denizi kıyısındaki Okayama ilinde, bir zamanlar Bizen eyaleti içinde bulunan İmbe ve çevresinde üretilen sert ve gözeneksiz seramikler (*stoneware*). Koyu gri renkteki Bizen işleri,

Cilalı Bizen seramiği buhurdanlık, y. 1670, Edo dönemi; Victoria ve Albert Müzesi, Londra
Victoria and Albert Museum, Londra. EB Inc

pişirilince genellikle kiremit kırmızısı, kah-verengi ya da koyu tunç rengini alır. Yüzeyleri mat ve sırsız olabileceği gibi, cilalı bir parlaklıkta da olabilir; zamanla bazı parçaların üstünde tunç benzeri bir patina oluşmuş, bazıları da cilalı ahşap görünümünü almıştır. Bazı örnekler üstünde yer yer yeşilimsi-gri sır lekeleri bulunmuştur. Bizen seramiği *aka-e* (kırmızı), *ao* (mavi), *ki* (sarı) ve *hidasuki* (ateş çubuğu) olarak sınıflandırılır. *Aka-e* Bizen işleri koyu bakır rengine çalar ve tunca benzer. *Ao*'lar çelik ya da kurşun mavisi renktedir ve üretilmesi için çok yüksek ısı gerektiğinden çok az bulunur. *Ki*'ler sarı sırlı oldukları için bu adı alır. *Hidasuki* Bizen işleri ise, samandan bükülmüş iplerle sarılıp öyle fırınlandığı için üstlerinde benekler ve kırmızımsı çizgiler vardır.

Bizen seramiği üretimin 13. yüzyılda yalnızca İmbe köyü ile sınırlanmasına değin bütün İmbe bölgesinde yaygın biçimde gelişti. Seramik çamuru her yerde aynı derecede yüksek demir içerdiğinden ve yapım teknikleri, biçimleri ve fırın tasarımları değişmediğinden, ürünleri yörelerine göre ayırmak bazen olanaksızdır. Ayrıca örneklerin hepsi aynı güçlü ve uzun geleneğin izlerini taşır. Seramiklerin bir özelliği de, İmbe'de kullanılan

de bilinir. Bunların bazıları, bu yöredeki kilin kolay işlenebilir, fantastik ve yaratıcı biçimler yapmaya elverişli olması nedeniyle bölgeye gelmiş 17. yüzyıl Kyoto sanatçılarıdır. Bizen seramiklerinin eşsiz güzelliklerini sağlayan, Japon bilgelerinin, tanrıların ve gerçek ya da mitolojik yaratıkların ince ince işlenmiş, canlı betimlemeleridir. Çay törenlerinde kullanılan takımlar, tütsü kapları, su küpleri, *saki*(*) şişeleri, tepsi, tavandan asılan vazolar, hatta işlevsel duvar seramikleri gibi çok çeşitli günlük eşyanın üstünde porsuk, horoz, leylek, öküz, bildircin ve yaban tavşanı figürleri görülür. Bizen seramiğinin en parlak dönemi 18. yüzyıl olmuştur. Daha sonra Avrupa pazarına uygun ürünlere yönelinmiş ve 20. yüzyılda, yerel kilin de buna uygun olması nedeniyle daha çok tuğla vb ticari ürünlere ağırlık verilmiştir.

Bizerte, BIZERTA olarak da yazılır, Tunus'un kuzeyindeki Bizerte ilinin merkezi. Akdeniz kıyısında, Bizerte Gölüne açılan kanalin ağzında yer alır. Fenikelilerce bir ileri karakol olarak kuruldu. Kartaca ve Roma dönemlerinde, Hippo Diarrhytus ve Hippo Zarytus adlarıyla tanındı. İS 661'de İbnü'l-Hudayc'in ele geçirdiği kente Bizerte adı verildi. 1535-72 arasında İspanyol işgali altında kalan kent daha sonra bir korsan yatağı durumuna geldi. Sidi Abdallah'daki (bugün Menzil Bu Rukeybe "Menzil-Burğiba") deniz kuvvetlerine ait liman ve depoyu hizmete sokmak için açılan ve Bizerte Gölünden denize uzanan kanal (uzunluğu 1.500 m, genişliği 240 m, derinliği 10 m) 1895'te tamamlandı. Kanal çıkışında yeni bir kent kurulduğundan Bizerte'nin planı değişti. İlkçağdan kalma bir surla çevrili olan eski kent, sonradan doldurulan doğal kanalin ağzında yer alıyordu.

Fransız protektorası sırasında (1881-1955) önemli bir askeri üs olan Bizerte, bugün bir liman, sayfiye kenti, yönetim merkezi ve bölgesel pazardır. 1963'te askeri işlevlerine son verilen kentten balık, fosfat, demir cevheri ve tahıl ihraç edilir. 1964'te kurulan petrol rafinerisi kentin başlıca sanayi kuruluşudur. Daha az önem taşımakla birlikte kente balık konserveciligi de yapılır. Tunus ve Teberke'yle kara ve demiryolu bağlantısı

Bizerte'de ilk çağdan kalma surlar, Tunus
Embassy of Tunisia

yapışkan kil ile kaplı ağız bölümünden geriye doğru kavis yapan ve *tama-buchi* ya da yuvarlak kenar olarak adlandırılan bölümdür. Kamakura döneminde (1192-1333) ağızlar genellikle kabın ölçülerine oranla küçüktür. Geç Muromaçi döneminden (1338-1573) sonra özgün niteliklerini korumakla birlikte yeraltı killeri kullanılmaya başlamasıyla daha incelikli ve gelişmiş ürünler ortaya çıkmıştır.

Erken dönem çömleklerinin çoğu tarihlidir; birçok çömlekçi ustasının adı ve işareti

bulunan Bizerte'de bir de havalimanı vardır.

Tunus'un kuzeydeki nemli kıyı bölgesinin büyük bölümünü kaplayan Bizerte ilinin yüzölçümü 3.685 km²'dir. Matir ve Manzil Cemil kentleri il sınırları içindedir. Batıda mantar üretimi, orta kesimlerde buğday üretiminin yanı sıra büyükbaş hayvan yetiştiriciliği, doğuda ise bağcılık ve bahçecilik yapılır. Kenti de çıkartılan demir cevheri Bizerte kenti yakınlarındaki Menzil Bu Rukeybe'de bulunan çelik tesisine ham-

Bizet, Georges, asıl adı ALEXANDRE-CÉSAR-LÉOPOLD BIZET (d. 25 Ekim 1838, Paris - ö. 3 Haziran 1875, Bougival, Paris yakınları), en çok *Carmen* (1875) operasıyla tanınan Fransız besteci. Gerçekçi yaklaşımıyla, 19. yüzyıl sonunda opera alanındaki gerçekçilik akımı "verismo"yu etkilemiştir.

Babası şan öğretmeni, annesi de yetenekli bir amatör piyanistti. Müzikteki yeteneği

Bizet
The Bettmann Archive

çok küçük yaşta belli olan Bizet daha 10 yaşını doldurmadan Paris Konservatuarı'na kabul edildi. Buradaki öğretmenleri arasında Charles Gounod ve Fromental Halévy gibi değerli besteciler vardı. Bizet çok geçmeden art arda ödülleri kazanmaya başladı. Bunların en önemlisi *Clovis et Clotilde* adlı kantatı için 1857'de aldığı Roma Ödülü'ydü. Bu ödül ona (iki yılını Roma'daki Fransız Akademisi'nde geçireceği) beş yıllık bir resmi burs da sağlıyordu. Bizet'nin beste alanındaki yeteneği bir harika çocuğunun çok ötesindeydi. 1857'de Paris'te oynayan *Le Docteur miracle* (Harika Hekim) adlı ilk sahne yapıtı onun bu türde kolayca ulaştığı ustalığı ortaya koyan, canlı ve coşkulu tek perdelik bir operet olmaktan başka bir önem taşımaz. Buna karşılık 1855'te, 17 yaşındayken yazdığı ve sonra kaybolup 1935'e değin de bulunamadığı için çalınamayan *Do Major Senfoni'si*, Mozart'ın ya da Felix Mendelssohn'un aynı yaşta yazdıklarıyla rahatlıkla karşılaştırılabilecek bir yapıttır. Ustaca işlenmiş akıcı kontrpuanı, orkestrasyonundaki yetkinlik ve klasik Viyana üslubunu Fransız melodisiyle uyumlu bir biçimde yoğurmasıyla bu senfoni Bizet'nin yapıtları arasında önemli bir yer tutar.

Genç besteci, yeteneklerinin ve kolay beste yapabilmesinin kendisi için tehlike oluşturduğundan farkındaydı. Roma'dan şunları yazmıştı: "Şık olsun diye hiçbir şey yapmak istemiyorum. Bir parçaya başlar-ken belli bir düşüncemin olmasını istiyorum, oysa Paris'te böyle çalışmıyordum." Bizet Roma'da Robert Schumann, Carl Maria von Weber, Mendelssohn ve Gounod'yu inceledi. Bursun üçüncü yılını Almanyada geçirmesi gerektiği halde Roma'da kalmayı yeğledi. Oradaki izlenimleri sonradan, ilk kez 1869'da çalınacak olan ikinci bir *Do Major Senfoni'si*nin (Roma) ortaya çıkmasını hazırlayacaktı. Bu süre içinde yazdığı İtalyanca sözlü *Don Procopio* operası, Donizetti'nin üslubunu çağrıştı-

yor, *Vasco de Gama* adındaki od, büyük ölçüde Gounod ve Meyerbeer'den etkiler taşıyordu.

Bizet 1860 sonbaharında arkadaşı Ernest Guiraud ile birlikte Paris'e döndü. Bazı yazarların ısrarla tersini ileri sürmelerine karşın, Bizet'nin yaşama bakışı henüz olgunluktan uzaktı. Müzikte gerçekten büyük şeyler yaratmak yerine, ucuza kaçarak büyüleyici yapıtlar vermekten duyduğu suçluluk, sanatçı vicdanını rahatsız ediyordu. İtalyan çağdaşı Giuseppe Verdi'nin operalarına karşı beslediği hayranlıktan bile utanç duyuyor, hiçbir zaman erişemediği tipik romantik sanatçı inancının ve hayal gücünün özlemini çekiyordu. Ekim 1866'da, arkadaşı ve öğrencisi olan Edmond Gallet'e yazdığı mektupta, "Doğru olmayan bir sürü şeye inanmış olsaydım, daha iyi müzik yazacaktım", diyordu. Aslında onu sürekli rahatsız eden, o dönemde ağır basan olgucu felsefenin şüpheciligi ve maddeciliği idi. Bir sürü opera yazmayı tasarlayıp hiçbirini gerçekleştiremeyişi, herhalde zekâsıyla duygularını bir türlü bağdaştıramayışından ileri geliyordu. O günün Fransız opera izleyicisinin beğendiği oyun türü, onun kişiliğiyle pek az bağdaşıyordu. Paris'e döndükten sonra tamamladığı ilk iki operadaki zayıflıklar, halkın beğenisine fazla önem vermesinden değil, dram sanatına çok ilgi duymamasından kaynaklanır. Ne *Les Pêcheurs de perles*'in (ilk çalışması 1863; *İnci Avcıları*), ne de *La Jolie Fille de Perth*'in (1867; *Perth'li Güzel Kız*) librettoları, Bizet'nin daha sonraları kanıtlayacak olduğu müzik ve dram gücünü ortaya çıkaracak ya da vurgulayacak düzeydedir. *İnci Avcıları*'nı ilginç kılan yanlar, egzotik bir çevrede geçmesi ve hâlâ Gounod'nun güçlü etkisi altında bulunan lirik müziğe göre çok daha fazla kişilik taşıyan koro parçalarıdır. *Perth'li Güzel Kız* ise ana çizgileriyle Sir Walter Scott'ın romanına benzerlik gösterirse de, kişiler çok daha belirgindir; gece devriyesi, içkiciler korosu, balo sahnesi ve kadın kahramanın çılgınlıkları gibi alışılmış sahnelerde bile, yapıta o günkü Fransız operalarının kesinlikle üstünde bir düzey kazandıran bir tazelik ve zarif anlatım vardır.

Berlioz, Gounod, Saint-Saëns ve Liszt tarafından hararetle övülmekle birlikte Bizet, ancak en başarılı Fransız bestecilerinin kendilerini sıyrabildikleri bir işle uğraşmak, para için beste yapmak zorundaydı. Huysuz ve her an kavga çıkarmaya hazır yaratılışına ilişkin öyküler, onun içten içe derin bir kararsızlık içinde bulunduğunu düşündürür. Her şeye kusur bulan bu alıngan delikanlı ancak *La Juive* (1835; *Yahudi Kızı*) operasının bestecisinin kızı olan Geneviève Halévy ile evlendikten (1869) sonra duygusal açıdan olgunluğa erişebilmiştir. *Perth'li Güzel Kız*'in bazı yanlarına yöneltilen olumsuz eleştiriler Bizet'yi, şanda ses titretmeleri ve öyküde yapmacıklarla dolu flonflonlar okuluyla ilişkisini kesmeye götürdü. Bundan sonra Bizet, müziğinin her zaman en güçlü iki ögesini oluşturan egzotik atmosferin yaratılması ve dramatik gerçeklik üzerinde yoğunlaştı. "Acayipliği ve garipliğiyle Richard Wagner'i bile gölgede bırakmak"la suçlanacak kadar özgün bir yapıt olan tek perdelik *Djamileh* (1872; *Cemile*) operası bu öğelerden birincisinin kullanılmasına örnektir. İkincisine örnek ise, Alphonse Daudet'nin *L'Arlésienne* (1872; *Şehirli Kız*, 1937, 1952) adlı oyunu için yaptığı müziktir. Bu yapıtta, Bizet'nin müziği için oldukça yeni bir incelelik ve duyarlılık göze çarpar.

Mektuplarından Bizet'nin, yaptığı evlilikle çok mutlu olduğu, aynı yıl içinde bir

oğlunun doğmasıyla bu mutluluğunun daha da arttığı anlaşılmakta, 1870-71 Fransız-Alman Savaşı'ndan ve ulusal muhafız olarak görev yaptığı Paris Kuşatması sırasında geçen olaylardan derin bir heyecan duyduğu görülmektedir. Çağdaşı Fransız yazar Prosper Mérimée'nin bir öyküsü üzerine kurduğu başyapıtı *Carmen*'i işte bu yeni duygusal olgunlaşmanın ilk coşkusuyla, ama hâlâ gölgelenmemiş bir gençlik heyecanı ve ateşi içinde vermiştir. Gerçekçiliğiyle 1875'teki ilk sahnelenişinde skandal yaratan bu yapıt, opera tarihinde yeni bir dönem açmıştır. Parlak bir yerel renk taşıyan ve doğrudan duygulara seslenen titiz bir çalışmaya ile büyük bir melodi zenginliğini birleştiren *Carmen* giderek hem müzیکçilerin, hem de izleyicilerin gözdesi olmuştur. Nietzsche bu yapıtı, Wagner'in Töton müziğine karşı bir panzehir oluşturan "Akdeniz" müziği olarak nitelemiştir. Bizet ansızın öldüğünde *Carmen*'in kamuoyunda yol açtığı skandal yavaş yavaş yerini hayranlığa bırakıyordu.

bizmut (Bi), periyodik tablonun Va grubundaki azot ailesinin en metali ve en az bulunan elementi. Bizmut, bütün metaller içinde en diyamagnetik (en güç mıknatıslanan) ve cıvadan sonra ısı iletkenliği en düşük olanıdır. Parlak, kaba kristalli ve gevrek bir metaldir; çok sert ve sünek olmamakla birlikte oldukça dövülendir. Kırmızıya çalan kalay beyazı rengile bütün metallerden ayrılan bizmutu 1450'de Alman keşifi Basil Valentine tanımlamıştır.

Doğada genellikle serbest (element halinde), bazen de bizmut sülfür (Bi_2S_3) ve bizmut oksit (Bi_2O_3) gibi bileşikler halinde bulunan bizmut, çoğu kez kalay, kurşun ve bakır cevherleriyle bir aradadır ve bu cevherlerin antımı sırasında bir yan ürün olarak ayrılır. Oksitini karbonla indirgerek ya da bileşimdeki kükürtü gidermek üzere sülfürünü odunkömürü ve demir eşliğinde kavurarak da katıksız bizmut metali elde edilebilir.

Bizmut oda sıcaklığında havada kararır, ama ısıtıldığı zaman yüzeyinde, öbür metal oksitlerine benzemeyen kahverengimsi sarı renkte bir oksit katmanını oluşturur. Kızıl kor sıcaklığında su buharıyla tepkimeye giren, buna karşılık havasız ortamda soğuk sudan etkilenmeyen, kükürt ve halojenlerle (flüor, klor, brom, iyot) doğrudan birleşen bizmut hidroklorik asitten etkilenmez, sıcak sülfürik asitten çok az etkilenir, ama seyreltik ya da derişik nitrik asitte hızla çözünür.

Antimon ve su gibi, bizmut da katılaşığı zaman hafifçe genleşir; bu özelliği nedeniyle bizmut alaşımları, özellikle ince ayrıntılı metal döküm parçalarının üretimine elverişlidir. Bizmut alaşımlarının ergime noktası düşük olduğundan, özel lehimlerde, otomatik püskürtme başlıklarında, yangın kaplarının otomatik açılma düzeneklerinde, sigortalarda, basınçlı gaz silindirlerinin güvenlik tapalarında ve çeşitli türden yangın detektörlerinde kullanılır. Soğutma sistemlerinin termoelektrik donanımında bizmut teller (Bi-Te) ve bizmut selenürden (Bi_2Se_3) yararlanır. Bizmut fosfomolibdat ($\text{BiPMo}_{12}\text{O}_{40}$), propilen ve amonyakın havayla yükseltgenerek, akrilik liflerin, plastiklerin ve boyaların hammaddesi olan akrilonitrile dönüştürülmesinde kullanılan çok etkili bir katalizördür. Bizmut tuzları tıpta genellikle sindirim bozukluklarının tedavisinde, sindirim yollarının X ışınlarıyla incelenmesinde, deri yaralarının ve enfeksiyonlarının tedavisinde kullanılır. Bizmut oksit-

klorür (BiOCl), dudak boyalarına, ojelere ve göz farlarına sedefli görünüm veren bir katkı maddesidir.

atom numarası	83
atom ağırlığı	208,9806
erime noktası	271,3°C
kaynama noktası	1.560°C
yoğunluğu 20°C'de)	9,747 gr/cm ³
yükseltgenme durumu	+3, +5
elektronların yerleşimi	2-8-18-32-18-5 ya da 1s ² 2s ² 2p ⁶ 3s ² 3p ⁶ 3d ¹⁰ 4s ² 4p ⁶ 4d ¹⁰ 4f ¹⁴ 5s ² 5p ⁶ 5d ¹⁰ 6s ² 6p ³

bizmutit, bizmut karbonat [(BiO)₂CO₃] yapısında bazik karbonat minerali. Maden damarlarının yükseltgenmiş bölümlerinde, birincil bizmut minerallerinin değişime uğramasıyla oluşan ve oldukça bol bulunan bir mineraldir. En çok İngiltere'deki Cornwall, Almanya'daki Schneeberg ve Bolivya'daki Tazna yörelerinde bulunur. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için bak. karbonat mineralleri (tablo).

bizon, *Artiodactyla* (çifttoynaklılar) takımının *Bovidae* familyasının *Bison* cinsini oluşturan, sığra benzer, gevişgetiren iki memeli türü. Sığırdan daha iri olan Amerika bizonunun (*Bison bison*) tümsek bir alnu, belirgin bir hörgücü vardır. Dağınık ve uzun

Amerika bizonu (*Bison bison*)
Photo Resources

kallardan oluşan bir pelerin başını, boynunu ve omuzlarını örter. Postu koyu kahverengidir; çok ender rastlanan beyaz bizonlara bir zamanlar Amerika Yerlilerince özel bir değer verilirdi. Dişide biraz daha küçük olmak üzere hem erkek, hem dişinin ağır, kıvrımlı boynuzları vardır. Erişkin bir bizonun omuz yüksekliği yaklaşık 2 m, ağırlığı 900 kg'den fazladır.

Amerika bizonları, bir yerde birkaç gün kalan ya da sürekli göç eden sürüler halinde yaşar. Doğurganlığı 40 yıl kadar süren dişi, yaklaşık dokuz aylık bir gebelik döneminden sonra mayısta genellikle tek bir yavru doğurur. Ağır ve hantal gövdesine karşın, bizon çevik ve hızlı bir hayvandır; en küçük bir tehlike sezdiğinde hızla dört bir yana kaçışın bizon sürüleri bazen hiç umulmadık biçimde insanların yanlarına yaklaşmasına izin verir.

Avrupalıların Amerika kıtasına yerleşmeye başladıkları dönemde, Kuzey Amerika'da 60 milyon kadar bizonun yaşadığı sanılmaktadır. Ne var ki, Ova Yerlilerinin başlıca geçim kaynağı olan bu hayvanlar, Batı'ya göç sırasında acımasızca avlanıp tüketilmiştir. William F. Cody adlı avcı, mandaya benzetildiği için Amerika'nın bazı yörelerinde *buffalo* diye anılan bizonları öldürmekle ün kazanmış ve "Buffalo Bill" adıyla tanınmıştır. Yerliler ile beyazlar arasındaki çatışmaların çoğu, bizon sürülerinin beyazlar eliyle yok edilmesinden çıkmıştır.

1900'lerde hayvanın soyu tükenmeye yüz tutunca, sığır yetiştiricileri ve doğal kaynakları koruma yanlılarının ortak kararlarıyla bizonlar devlet koruması altına alınmıştır. Bugün koruma altındaki sürüler hızla çoaldığı için, denetimli avlanmayla aşırı artışı dengelemek gerekmektedir.

Ağaçlık alanlardaki otaklarda yaşayan Avrasya bizonu (*B. bonasus*) Amerika bizonundan biraz daha iridir ve kalın, kısa, küt boynuzları vardır. Eskiden Orta Avrupa'dan Kuzeybatı Asya'ya kadar uzanan geniş bir alanda yaşayan bu hayvanların sayısı 16. yüzyıldan sonra azalmaya başlamıştır. 20. yüzyılın sonlarında, başta Białowieża Ormanı olmak üzere Polonya, Romanya, eski SSCB'nin batısı ve Kafkasya'daki koruma bölgelerinde yaşayan küçük sürüler kalmıştır.

Bizye bak. Vize

Bizzozero, Giulio (d. 20 Mart 1846, Varese, Piemonte - ö. 8 Nisan 1901, Torino, İtalya), İtalyan patoloji bilgini. Histolojiye, ayrıca sıtma ve verem savaşı konusuna önem vererek halk sağlığına katkıda bulunmuş, genel patoloji profesörü olarak görev yaptığı yıllarda Torino Üniversitesi'ni Avrupa'nın en önemli tıp eğitimi kurumlarından biri haline getirmiştir. Edoardo Bassini, Carlo Forlanini, Antonio Carle ve Giorgio Rattone gibi ünlü hekimler hep Bizzozero'nun laboratuvarında yetişmiştir.

Bjarni, Vigfússon Thórarensen bak. Thórarensen, Bjarni Vigfússon

Bjerknes, Jacob (Aall Bonnevie) (d. 2 Kasım 1897, Stockholm, İsveç - ö. 7 Temmuz 1975, Los Angeles, ABD), Norveç asıllı ABD'li meteorolog. Siklonların (alçak basınç merkezleri) eğimli cephelerde, farklı hava kütlelerini ayıran dalgalar halinde oluştuklarına ilişkin buluşuyla, modern hava tahminlerine önemli katkıda bulunmuştur.

Babası Norveçli fizikçi ve meteorolog Vilhelm F. K. Bjerknes'in çalışmaları Bjerknes'in meslek olarak meteorolojiyi seçmesinde etkili oldu. Bjerknes, I. Dünya Savaşı sırasında, tüm Norveç'i kapsayan hava gözlem istasyonları ağıının kurulması konusunda babasına yardım etti. Bu istasyonlarla toplanan veriler, Bjerknesler'in, orta ve yüksek enlemlerdeki hava dinamiklerinin

Jacob Bjerknes
Einar Holstad, Oslo University

kavranması açısından büyük önem taşıyan kutup cepheleri kuramını geliştirmeleriyle sonuçlandı. 1920'ler ve 1930'lar boyunca Bjerknes, siklonlarla ilgili incelemelerinin yanı sıra, alçak basınç alanlarının yapısı üzerine veri topladı ve atmosferik konveksiyonun dinamiklerini araştırdı.

1939'da ABD'ye giden ve ertesi yıl Los Angeles'taki California Üniversitesi'nde meteoroloji profesörü olan Bjerknes, II. Dünya Savaşı'ndan sonra temel olarak atmosfer dolaşımına ilişkin çalışmalar yaptı.

1952'de hava çözümlemeleri ve tahminleri amacıyla, çok yükseklerde uçan araştırma roketlerinin çektiği fotoğraflardan yararlandı; böylece meteoroloji araştırmalarında uzay çağı tekniklerini ilk kullananlar arasında yer aldı. Daha sonraki çalışmaları sonucunda, Büyük Okyanus sıcaklıklarıyla Kuzey Amerika'nın havası arasında bazı ilişkiler keşfetti.

Bjerknes, Vilhelm F(riman) K(oren) (d. 14 Mart 1862, Christiania - ö. 9 Nisan 1951, Oslo, Norveç), modern hava tahmini biliminin kurucularından olan Norveçli meteorolog ve fizikçi.

Genç yaşlarında Christiania'da (sonradan Kristiania, bugün Oslo) matematik profesörü olan babasına hidrodinamik araştırmalarında yardımcı olan Bjerknes, 1890'da

Vilhelm F.K. Bjerknes, Enk Werenskiöld'un yağlıboya çalışması, 1932; Norveç Kraliyet Bilim Demeği Müzesi, Trondheim, Norveç
Det Kongelige Videnskabs Selskab Museet, Trondheim, Norveç; O. Veering

Almanya'ya giderek Alman fizikçi Heinrich Hertz'in asistanı ve çalışma arkadaşı oldu. Elektrik rezonansı konusunda, radyonun gelişimini etkileyen kapsamlı bir çalışma yaptı.

Stockholm'deki Mühendislik Okulu'nda iki yıl okutmanlık yaptıktan sonra 1895'te Stockholm Üniversitesi'nde uygulamalı mekanik ve matematiksel fizik profesörü oldu. İki yıl sonra dolaşım teoremlerini geliştiren Bjerknes, hidrodinamik ve termodinamiğin, atmosfer ve okyanuslardaki büyük ölçekli hareketlere uygulanabilen bir bireşimini yapmaya yöneldi. Bu çalışması sonucunda, modern hava tahminleri açısından büyük önem taşıyan hava kütleleri kuramını geliştirdi. 1904'te fiziksel hava tahminine yönelik, uzun süreli bir program hazırladı ve 1905-41 arasında sürdürdüğü bu çalışması Carnegie Vakfı tarafından yıllık bir bursla ödüllendirilerek desteklendi.

1907'de Norveç'e dönen ve Kristiania (Oslo) Üniversitesi'nde profesörlük görevini üstlenen Bjerknes, beş yıl sonra Leipzig Üniversitesi'nde jeofizik profesörü oldu. Burada Leipzig Jeofizik Enstitüsü'nü örgütledi ve yönetti. 1917'de Norveç'in Bergen kentinde bulunan müzede (bugün I. Bergen Üniversitesi'nin bir bölümüdür) kendisine verilen görevi kabul ederek Bergen Jeofizik Enstitüsü'nü kurdu. En verimli yıllarını Bergen'de geçirdi; *On the Dynamics of the Circular Vortex with Applications to the Atmosphere and to Atmospheric Vortex and Wave Motion*'ı (1921; Atmosfer, Atmosfer Burgaçları ve Dalga Hareketindeki Uygulamalarıyla Dairesel Burgaçın Dinamikleri Üzerine) burada yazdı. Günümüzün klasiklerinden olan bu yapıtı, Bjerknes'in araştırmasının en önemli yönlerini açık ve ayrıntılı biçimde sergiler. 1926'da Oslo'daki üniversitede görev alan Bjerknes, 1932'de emekli oluncaya değin bu kürsüde çalışmalarını sürdürmüştür.

Bjørneboe, Jens (Ingvald) (d. 9 Ekim 1920, Kristiansand - ö. 9 Mayıs 1976, Veierland, Norveç), romancı, oyun yazarı, denemeci ve şair. Çağdaş dünyada iktidarın kötüye kullanılmasına duyduğu güçlü tepki, birçok yapıtının esin kaynağı olmuştur.

Yazarlığa *Dikt* (1951; Şiirler) ile başladı. Bunu, ölçülü anlatımı ve klasik kurallara bağlılığıyla dikkati çeken *Ariadne* (1953) ve *Den store by* (1958; Büyük Kent) adlı şiir kitapları izledi. En önemli yapıtı, *Frihetens øyeblikk* (1966; Özgürlük Anı), *Kruttårnet* (1969; Barut Kulesi) ve *Stilleheten*'den (1973; Sessizlik) oluşan roman üçlemesidir. Bjørneboe bu yapıtında devletin güçsüzler üzerinde artan baskısının, kendi deyişiyle "hayvanlaşmanın tarihi"nin izini sürer. Alegorik bir deniz romanı olan son yapıtı *Haiene* (1974; Köpekbalıkları) en güçlü romanlarından biridir.

Tiyatro alanında da ürün veren Bjørneboe, *Till lykke med dagen* (1965; Nice Yıllara) adlı yergili müzikalde Norveç hapishanelerini eleştirir. *Fuglelskerne*'deyse (1966; Kuşsevenler) eleştirisini Yeni-Nazilere yöneltir. Daha kapsamlı olan son oyunu *Amputasjon* (1970), iktidara toptan karşı çıkan bir yapıttır. *Uten en tråd* (1966; Çınlıçiplak) adlı pornografik romanı yüzünden hakkında dava açılan Bjørneboe sonuçta suçlu bulunmuştur.

Bjørneboe gazete yazıları ve denemeleriyle de yaygın bir okur kitlesine ulaşmıştır. Siyasal yazılarını ve gazete makalelerini içeren önemli bir derleme, *Politi og anarki* (1972; Polis ve Anarşi) adıyla yayımlanmıştır. Ölümünden sonra çıkan *Om Brecht* (1977; Brecht Üstüne), büyük ölçüde etkilediği Brecht üzerine yazılarını kapsar.

Björnson, Bjørnstjerne Martinus (d. 8 Aralık 1832, Kvikne, Norveç - ö. 26 Nisan 1910, Paris, Fransa), oyun yazarı, şair, romancı, gazeteci, yayımcı, konuşmacı, tiyatro yöneticisi ve ülkesi Norveç'te dönemin toplum yaşamının önde gelen adlarından. Genellikle Henrik Ibsen, Alexander Kielland ve Jonas Lie ile birlikte, 19. yüzyıl Norveç edebiyatının dört büyük adından biri olarak anılır. "Ja, vi elsker dette landet" (Evet, Bu Ülkeyi Hep Seveceğiz) adlı şiiri, Norveç ulusal marşı olmuştur.

Bir papazın oğlu olan Björnson, Romsdalen'da büyüdü. Daha sonra yazdığı köy romanları bu kırsal bölgede geçer. Yazdıklarında, en başından beri, açık seçik bir öğretici amaç görülür; bu yapıtlarda Björnson Norveç tarihine ve ülkenin geçmişteki başarılarına dikkati çeker, ulusal gururu harekete geçirmeye ve yeni idealler ortaya koymaya çalışır. Yazarlık yaşamının ilk 15 yılında eski İzlanda sagalarından ve yakından tanıdığı Norveç'teki çağdaş kırsal yaşamdan esinlenmiş, oyunlarında sagalardan, roman ve köy öykülerindeyse çağdaş kırsal yaşamdan yararlanmıştır. Her iki türdeki yapıtlarında da, çağdaş Norveç'i geçmişe bağlayan ilişkiler üzerinde durur ve ulusun moralini yükseltmeyi amaçlar. Ulusal kaynaklardan yararlandığı ilk yapıtları, *Synnøve solbakken* (1857) adlı köy öyküsü ile *Mellem Slagene* (1857; Çarpışmalar Arasında) adlı tek perdelik tarihsel oyundur. Bunları *Arne* (1859) ve *En glad gut* (1860; Mutlu Çocuk) adlı iki öykü ve *Halte-Hulda* (1858; Topal Hulda) adlı bir oyun izler.

Björnson 1857-59 arasında, Ibsen'in ardından Bergen Tiyatrosu'nun sanat yönetmenliğini yaptı. 1858'de oyuncu Karoline Reimers'le evlendi ve aynı yıl *Bergenposten* gazetesinin yayın yönetmeni oldu. Björnson'un bu gazetede ki uğraşlarının da etkisiyle Muhafazakâr Parti 1859'da yenilgiye

uğradı, kısa bir süre sonra da Liberal Parti'nin oluşumu için koşullar hazır hale geldi. Björnson, üç yıl süren yurt dışı gezilerinden sonra Kristiania Tiyatrosu'nun başına getirildi. 1866-71 arasında *Norsk Folkeblad*'ın yayın yönetmenliğini yaptı. Bu arada *Digte og sange* (1870; Şiirler ve Şarkılar) adlı kitabının ilk basımı ve *Arnljot Gelline* (1870) adlı epik şiiri yayımlandı. Siyaset ve edebiyat alanında yürüttüğü mücadele zamanının çoğunu aldığından, yazmaya devam edebilmek için Norveç'ten ayrıldı. Uluslararası ün kazanmasını ve Avrupa edebiyatında etkili bir yazar olmasını sağlayan *En fallit* (1875; Iflas, 1943) ve *Redaktøren* (1875; Yayımcı) adlı oyunlarını, bu gönüllü sürgün yıllarında yazdı. Her iki yapıtı da, sonraki oyunları *Kongen* (1877; Kral) ve *Det ny system* (1879; Yeni Sistem) gibi, çeşitli sorunları tartışıyor ve Danimarkalı yazar ve eleştirmen Georg Brandes'in ilk örneklerini ortaya koyduğu bu türe duyulan gereksinimi karşılıyordu. Björnson'un sonraki yapıtları arasında, Hristiyanlığa eleştirel bir gözle yaklaşan ve mucizelere olan inancı yeren *Det flager i byen og på havnen* (1884), toplumsal değişimi konu alan ve bu değişimin okullarda başlaması gerektiğini savunan *På Guds veje* (1889; Tanrı Yolunda) adlı romanları dikkati çeker. Ayrıca bazı etkileyici oyunları vardır; 1883'te ve 1895'te iki bölüm olarak yayımlanan *Over Ævne* (Gücümüzün Ötesinde) bunlar arasındadır. *Paul Lange og Tora Parsberg* (1898) adlı yapıtı ise siyasal hoşgörü-süzlüğü konu alır.

Björnson
Teaterhistorisk Museum, Kopenhag

Daha sonraki yıllarda kendisini sosyalist olarak niteleyen Björnson, barış ve uluslararası dostluk için durmaksızın çalıştı; bu amaçla gezilere çıktı, konuşmalar yaptı ve yazdı. Dünya çapında bir üne kavuşarak, oyunlarıyla Avrupa tiyatrosunda toplumsal gerçekçiliğin yerleşmesinde etkili oldu. 1903'te Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı. Bununla birlikte uluslararası alandaki ünü, günümüzde çağdaş Ibsen kadar yaygın değildir.

Alfabetik sıralama sözcük
esasına göre yapılmıştır.

Björketorp Yazıtı, İsveç'te Blekinge'de bulunan, çok iyi korunmuş 7. yüzyıl anıtı. Yüksekliği 3,5 m'yi aşan bu taşın üstünde, kesin yorumu geniş tartışmalara yol açan bir rünik yazı vardır. Büyüsel nitelikteki bu yazının bir mezarı koruma amacını taşıdığı açıkça bellidir. Bir yoruma göre şöyle okunabilir: "Ben burada güçlü ürünlerin gizli anlamına sahibim. Her kim bu anıtı yıkacak olursa sonsuza değin kötü

Björketorp Yazıtı
Kungl. Vitterhets, Historie Och Antikvitets Akademien, Stockholm

büyülerin işkencesine uğrayacak, korkunç bir biçimde ölecektir. Kehanetim yıkımdır."

Björneborg bak. Pori

Björnsson, Sveinn (d. 27 Şubat 1881, Reykjavík - ö. 25 Ocak 1952, Reykjavík, İzlanda), 1944-52 arasında İzlanda Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı olarak görev yapan devlet adamı ve diplomat.

1907'den sonra Yüksek Mahkeme'de hukukçu olarak çalıştı. 1912'de Reykjavík belediye meclisi üyeliği yaptı ve 1918-20 arasında aynı meclise başkanlık etti. 1914-16 arasında ve 1920'de İzlanda Parlamentosu (*Althing*) üyesi olan Björnsson, bu arada 1914'te ABD'de ve 1915'te İngiltere'de özel elçilik görevlerinde bulundu. İngiltere'yle İzlanda arasındaki ilk ticaret antlaşmasını düzenledi. Danimarka'da orta elçi olarak (1920-24 ve 1926-41) görev yaptı ve çeşitli uluslararası konferanslara katıldı.

İzlanda 1918'den beri bağımsız olmasına karşın, dış ilişkileri II. Dünya Savaşı'na değin Danimarka tarafından yönetilmişti. Ama Mayıs 1940'tan sonra Almanların Danimarka'yı işgal etmesi İzlanda'nın özerk davranmasını sağladı ve Björnsson, daha önce İzlanda ile ilgili sorunlarda Danimarka kralının sahip olduğu bütün ayrıcalıkları üstlenerek, 1941-43 arasında üç kez kral naibliğine seçildi. Björnsson hükümetinin çağrısı üzerine Temmuz 1941'de ABD askerleri İzlanda'ya girdi ve savaştan sonra da Amerikalılar orada küçük bir birlik bulundurdular. Bu ABD askerleri İzlanda'nın savaş sonrası dış politikasındaki en önemli sorun oldu. 1944'te İzlanda Cumhuriyeti'nin ilanı üzerine cumhurbaşkanı seçilen Björnsson, 1945 ve 1949'da da bu göreve yeniden ve oybirliğiyle getirildi.

BKG bak. balistokardiyografi

BL Public Limited Company, önceden BRITISH LEYLAND LIMITED (1975-78) ya da BRITISH LEYLAND MOTOR CORPORATION, LTD. (1968-75), İngiliz otomotiv şirketi. 8 Şubat 1968'de British Motor Holdings Ltd. ile

Leyland Motor Corp. Ltd.'nin birleşmesiyle oluşturuldu. 1975'te İngiliz hükümetince kısmen devletleştirildi. İngiliz otomotiv sanayisinin yaklaşık yüzde 95'ini kapsayan bağlı şirketleriyle, ticari kamyon ve otobüslerden özel otomobillere kadar çok çeşitli taşıma aracı üretir. Üretimi ayrıca inşaat makinelerini, otomotiv, deniz ve sanayi motorları ile bunların parçalarını da kapsar. Yönetim merkezi Londra'dadır.

Birleşme gerçekleştiğinde egemen ortak konumunda olan Leyland, ticari taşıma araçları üretiminde yoğunlaşan ilk İngiliz şirketi idi. Lancashire'daki Leyland kasabasındaki James Sumner, 1884'te buharla işleyen ilk dört tekerlekli aracı yaptı. 1896'da da zengin Spurrier ailesi ile güç birliğine girerek Lancashire Steam Motor Company'yi kurdu. Benzin motorları alanında ilk denemelerden sonra, 1907'de şirketin adı Leyland Motors Ltd. olarak değiştirildi. Şirket 1920-23 arasındaki kısa bir dönem dışında, Triumph Motor Co. Ltd.'yi satın aldığı 1961'e değin otomobil üretmedi. (1903'te motosiklet imalatçısı olarak kurulan Triumph, 1923'te otomobil yapımına başladı.) Leyland 1966'da bir başka otomobil imalatçısı olan The Rover Co. Ltd. ile (kuruluşu 1904) birleşerek Leyland Motor Corp. Ltd.'yi oluşturdu. 1968'de British Leyland'ın ilk başkanı olan Donald Gresham Stokes (Baron Stokes), eski Leyland'ın da son başkanıydı.

British Motor Holdings Ltd.'nin çok daha karmaşık bir geçmişi vardı. Ama temelde Morris, Austin ve Jaguar adlı üç otomobil imalatçısından oluşmuştu.

Yüzyılın başlarında William Richard Morris (sonradan Nuffield 1. vikontu) Oxford'da, 1910'dan sonra Morris Garages Limited adıyla tanınan bir şirket kurdu. Şirket Cecil Kimber'in 1920'lerdeki genel müdürlüğü sırasında çok beğenilen M.G. marka otomobilleri üretmeye başladı (1980'de artan maliyet nedeniyle üretimine son verildi). 1927'de kurulan M.G. Car Company 1935'te bir başka Morris otomobil şirketi olan Morris Motors Ltd.'ye katıldı. 1901'de kurulup 1927'de William Richard Morris'ce devralınan Wolseley Motors Ltd. de aynı yıl şirket bünyesine alındı.

1952'de, tanınmış otomobil üreticilerinden Herbert Austin tarafından 1905'te kurulan Austin Motor Co. Ltd. ile birleşerek British Motor Corporation Ltd.'yi oluşturdu. Yeni şirket Austin, Morris, M.G. ve Wolseley marka otomobilleri ve çok başarılı olan "Mini" dizisini üretmeyi sürdürdü.

İlk Jaguar otomobil Coventry'de, SS. Cars Ltd. (kuruluşu 1932) tarafından 1936'da üretildi. Şirket 1945'te hem Alman SS'leri anımsatmaktan kaçınmak, hem de büyük başarı kazanan otomobilin markasını öne çıkarmak amacıyla Jaguar Cars Ltd. adını aldı. Jaguar, 1960'ta limuzin ve öteki prestij arabalarının yapımcısı Daimler Co. Ltd.'yi (kuruluşu 1893), 1961'de ise ticari ulaşım araçları üreten Guy Motors Ltd.'yi (kuruluşu 1919) satın aldı.

1966'da, Jaguar'ın Austin-Morris grubu (yani British Motor Corporation) ile birleşmesiyle British Motor Holdings Ltd. oluşturuldu. Yeni şirket de iki yıl sonra Leyland ile birleşerek British Leyland haline geldi; 1984'te Jaguar satıldı. British Leyland, 1979'da BL Limited oldu. Şirket bugünkü adını 1982'de aldı. BL, 1981'de tasarımı Japonların yaptığı Triumph Acclaim'leri İngiltere'de üretmek üzere Japon Honda Motor Company, Ltd. ile ortak bir girişim kurdu.

Blaby, İngiltere'nin ortagüney kesimindeki Leicestershire ilinde (county) ilçe. Yüzölçümü 130 km²'dir ve Leicester kentinin güney ve batı banliyölerini içine alır. İlçenin sınırları, güneydoğudan kuzeybatıya uzanan bir yay biçiminde kenti kuşattıktan sonra Sence Irmağını aşarak güneye iner ve güneybatıda Warwickshire ili sınırına yaklaşıp. Blaby ilçesi Narborough'dan yönetilir. Önemli kasabaları Braunstone, Glenfields ve Kirby Muxloe'dur. Nüfus (1982 tah.) 77.100.

Blache, Paul Vidal de La bak. Vidal de La Blache, Paul

Blacher, Boris (d. 19 Ocak 1903, Niu-chang, Çin - ö. 30 Ocak 1975, Berlin), çalgı müziğiyle ünlü, ayrıca opera ve baleleriyle de tanınan Alman besteci. Öğrenimini Berlin'de tamamladıktan sonra bu kentteki Müzik Yüksekokulu'nda öğretmenlik (1948-70) ve müdürlük yaptı (1953-70).

Blacher hem geleneksel biçimleri, hem de çağdaş teknikleri kullanmakta aynı derecede başarı gösterdi. Oniki ton tekniğiyle yazdığı büyük sahne yapıtlarının ilki *Lysistrata* (1950) balesiydi. Öbür önemli sahne yapıtları arasında *Romeo ve Juliet* adlı oda operası (1943) ve gerçeküstücü *Rosamunde Floris* (1960) sayılabilir. Blacher 1960'larda bestelerinde elektronik aletler de kullanmaya başladı. Ama asıl ününü orkestra için yazdığı *Paganini'nin Bir Teması Üzerine Çeşitlemeler* (1947) adlı daha geleneksel yapıtıyla kazanmıştır.

Black, Davidson (d. 25 Temmuz 1884, Toronto - ö. 15 Mart 1934, Pekin), Kanada'lı hekim ve fiziksel antropoloji uzmanı. İlk insanın, bugün Pekin insanı olarak bilinen ayrı bir gelişme evresini tanımlamıştır.

Toronto Üniversitesi'ni bitirdikten sonra ABD'nin Ohio eyaletindeki Cleveland'da, Western Reserve Üniversitesi'nde dersler veren Black, 1917'de sağlık görevlisi olarak Kanada ordusuna girdi. İngiltere'nin Manchester kentinde, G. Elliot Smith ile birlikte karşılaştırmalı anatomi çalıştığı yıllarda, sonradan sahte olduğu ortaya çıkacak Piltown insanına (*Eoanthropus dawsoni*) ilişkin buluntular üzerinde inceleme yaparken insanın kökeni sorunuyla ilgilenmeye başladı. I. Dünya Savaşı'nın sonlarından 1934'e değin Pekin Birleşik Tıp Yüksekokulu'nda embriyoloji ve nöroloji profesörü olarak görev yaptı. Önce Chengde'de (Kuzey Çin), sonra Tayland'da ilk insan örneklerinin kalıntılarını araştırdı. 1927'de, Pekin yakınlarındaki Zhoukoudian'da, insanın atalarından birine ait, çok değişik bir alt büyük azıdişi bulundu. Black bu tek diştin yolla çıkarak, *Hominidae* (insangiller) familyasının o güne değin bilinmeyen bir cinsinin ve türünün daha varolduğu sonucuna ulaştı ve bu türe *Sinanthropus pekinensis* adını verdi. 1932'de, Pekin insanı ile Cava'da bulunan *Pithecanthropus erectus* arasındaki yakın benzerlik ve ilişkiye dikkati çekti. Daha sonra bulunan bir dizi kafatası, Black'ın yargısının doğruluğunu kanıtladı.

Black, Harold Stephen (d. 14 Nisan 1898, Leominster, Massachusetts - ö. 11 Aralık 1983, Summit, New Jersey, ABD), negatif geribesleme (feedback) ilkesini bulan ve geliştiren ABD'li elektrik mühendisi. Elektronikte yaygın olarak uygulanmakta olan bu ilke uyarınca yükselticinin (amplifikatör) çıkışı girişine geribeslenir ve böylece hemen distorsiyonsuz ve kararlı bir yükseltme elde edilir.

1921'de American Telephone and Telegraph Company'ye giren Black, önce Wes-

tern Electric Company'de, 1925'ten sonra da Bell Laboratuvarları'nda çalıştı. Yükselteç distorsiyonunu azaltma yollarını araştırırken negatif geribeslemeli yükseltici icat etti.

Negatif geribesleme ilkesi radarlar, servo-mekanizmalar ve öteki kumanda mekanizmalarında yaygın olarak uygulanmaktadır. Bu ilkedeki aynı zamanda, duyu ve tepki mekanizmalarının anlaşılmasına yönelik olarak fizyoloji ve psikoloji araştırmalarında da yararlanılmaktadır.

Black, 1963-66 arasında New Jersey'deki Little Falls'da, General Precision Inc.'da çalıştı ve daha sonra bağımsız iletişim danışmanı oldu.

Black, Hugo (La Fayette) (d. 27 Şubat 1886, Harlan, Alabama - ö. 25 Eylül 1971, Maryland, ABD), ABD Yüksek Mahkemesi yargıcı (1937-71). Kişi özgürlüklerinin güvencesi olarak Haklar Bildirisi'ne mutlak bağlılığıyla tanınır. Amerikan yargı geleneğine belki de en önemli katkısı (başlangıçta ulusal hükümetin iktidarını sınırlamak amacıyla kabul edilen) Haklar Bildirisi'nin, ABD Anayasası'nın 14. Ek Maddesi ile eyaletlerin kişisel özgürlükleri kısıtlama yetkisini de sınırladığı biçimindeki yorumudur.

Yaşamının ilk 40 yılında Hugo Black'ın çalışmaları hemen bütünüyle kendi doğum yeri Alabama ile sınırlı kaldı. Tuscaloosa'daki eyalet üniversitesinde hukuk öğrenimini gören Black, mezun olup baroya yazıldıktan sonra Birmingham'da avukatlığa başladı. 1910-11'de polis mahkemesi yargıcı olarak çalıştı; 1915'ten 1917'ye değin de il savcılığı yaptı. I. Dünya Savaşı sırasında kısa bir süre topçu albayı olarak orduya katıldıktan sonra, 1918'de yeniden avukatlık yapmak üzere Birmingham'a döndü.

Black 1926'ya değin ülke çapında tanınan bir kişi değildi. O yıl Demokrat Parti'den Senato'ya seçildi ve 1937'ye değin bu görevde kaldı. Bu sırada gaz, su, elektrik şirketleri lobilerine ilişkin soruşturmasıyla saygınlık kazandı. Yeni Düzen Yasası'na destek olarak Başkan Franklin D. Roosevelt'in minnettarlığını kazanması belki bundan da önemliydi.

Roosevelt'in, Black'i 1937'de Yüksek Mahkeme'ye ataması Liberallerin protestolarıyla karşılandı. Bir halkçı ve ilerici olarak sağlam bir sicili bulunan, büyük iş çevrelerine karşı mücadele etmiş ve Adil Çalışma Koşulları Yasası'na destek sağlamış olan Black'ın, bir zamanlar Ku Klux Klan'a üye olduğu ortaya çıktı. Ama Black, kısa süren üyeliğinin (1923-25) nedenlerini açıklayarak Senato'yu tatmin etti ve durumunu kısa zamanda düzeltti.

O günden, Earl Warren'ın 1953'te Yüksek Mahkeme başkanlığına atanmasına değin Black sık sık mahkeme çoğunluğunun tutumuyla ters düştü. Özellikle söz ve düşünce özgürlüğü konusundaki kesin tutumundan ödün vermedi. Konuşma özgürlüğünün Oliver Wendell Holmes'un önerdiği gibi "açık ve ivedi tehlike" yaratması durumunda bile kısıtlanamayacağını, bunun anayasaya aykırı ve tehlikeli olduğunu ileri sürdü.

Black, yargı ve yürütme gücünün kısıtlanması konusunda da kararlı davrandı. II. Dünya Savaşı sırasında Japon asıllı Amerikalıların Batı Kıyı Bölgesi'nden uzaklaştırılmaları emrine karşı çıkmamakla birlikte, Hawaii'de kurulan askeri mahkemeleri geçersiz ilan etti. Daha sonra, Kore Savaşı sırasında Truman'ın çelik fabrikalarına el koymasını anayasaya aykırı bulan çoğunluk kararını kaleme aldı.

Black, 1950'ler ve 60'larda okullarda duş etme zorunluluğunu kaldıran ve sanıklara

hukuk danışmanı sağlanmasını güvence altına alan liberal hukukçular arasında seçkin bir yer edindi. 1971'de bildirdiği son önemli görüşünde, *The New York Times*'in Pentagon Belgeleri adıyla bilinen yazıları yayımlama hakkını savundu.

Haklar Bildirisi konusundaki mutlakçı yorumu, Black'in zaman zaman liberallerle arasının açılmasına neden oldu. Örneğin, gebeliği önleyici ilaçların kullanılmasını yasaklayan bir eyalet yasasının ve elektronik araçlarla gizli dinlemeye izin veren bir yasanın iptalini, bu yasaların anayasal güvence altına alınmış hiçbir özgürlüğü çiğnemedikleri gerekçesiyle reddetti.

Seksen yaşını aşmasına karşın Yüksek Mahkeme'nin etkin bir üyesi (ayrıca hırslı bir tenis oyuncusu) olan Black, sonunda hastalığa yenik düştü ve Eylül 1971'de istifasını verdi; sekiz gün sonra da öldü.

Black, Sir James (Whyte) (d. 14 Haziran 1924, Uddingston, İskoçya), İngiliz farmakolog. Propranolol ve simetidin adlı iki önemli ilaç geliştirerek, 1988 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü George H. Hitchings ve Gertrude B. Elion ile paylaşmıştır.

Black 1946'da İskoçya'da St. Andrews Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni bitirdi ve 10 yıl boyunca çeşitli üniversitelerde ders verdikten sonra 1958'de farmakolog olarak Imperial Chemical Industries'de çalışmaya başladı. 1964'te Smith Kline & French Laboratories'de biyoloji araştırmaları bölümünün başkanlığına, 1978'de de Wellcome Araştırma Laboratuvarları'nda tedavi araştırmalarının başına getirildi. 1981'de şövalye unvanı aldı.

Black, hücrelerdeki belli alıcılara kandaki kimyasal maddelerin ilişkiye girmesini sistematik bir biçimde araştırarak çalışmalarının sonucunda ilaçlar geliştirdi. Kalbin yeterli oksijen almadığı durumlarda göğüste duyulan ve anjina pectoris denen şiddetli ağrıları giderecek bir ilaç bulmaya çalışıyordu. Kalp kaslarındaki beta alıcılar epinefrin ve norepinefrin hormonlarıyla (adrenalin ve noradrenalin) uyarıldığında kalp atışlarının hızlandığı, kalp kasılmalarının şiddetinin ve dolayısıyla kalbin oksijen gereksiniminin arttığı biliniyordu. Black bu hormonların beta alıcılara birleşmesine engel olacak bir ilaç geliştirdi. Hormonların hızlandırıcı etkisi engellenince, kalbin oksijen gereksinimi ve dolayısıyla kalp ağrısı da azalıyordu. Daha sonra kalp krizlerini, yüksek tansiyonu, migreni ve öteki rahatsızlıkları tedavi amacıyla, beta alıcıları engelleyen başka ilaçlar da geliştirildi. Black, midenin aşırı asit üretmesinden kaynaklanan mide ve onikiparmakbağırsığı ülserlerinde kullanılmak üzere geliştirdiği ilaçları da aynı yaklaşımla buldu. Mide asidi salgılanmasına yol açan histamin alıcılarına engel olacak bir ilaç geliştirdi. Simetidin adlı bu yeni ilaç, mide ve onikiparmakbağırsığı ülserlerinin tedavisinde devrim yarattı.

Black, Joseph (d. 16 Nisan 1728, Bordeaux, Fransa - ö. 10 Kasım 1799, Edinburgh, İngiltere), İngiliz kimyacı ve fizikçi. "Sabit hava" olarak adlandırıldığı karbon dioksit gazını tanımlamış, gizli ısı kavramını geliştirmiş ve bikarbonatları bulmuştur.

İskoç kökenli olmasına karşın Belfast'ta doğmuş olan babası, Bordeaux'da şarap ticaretiyle uğraşıyordu. İlk öğrenimini Belfast'ta tamamlayan Joseph, daha sonra Glasgow Üniversitesi'nde tıp ve doğabilimleri öğrenimi gördü. Burada 1712-90 arasında William Cullen'den kimya dersleri aldı; Cullen ile arasında kısa sürede öğretmen-öğrenci bağına aşın bir profesör-asistan

ilişkisi kuruldu. Black, 1751'de tıp çalışmalarını tamamlamak üzere Edinburgh'a geçti. 1756'da Glasgow'da kimya öğretmeni olarak Cullen'den boşalan yere atandı. Aynı zamanda anatomi profesörlüğüne getirildi, ama bu görevin yerine tıp kürsüsüne geçmeyi yeğledi. Ayrıca hekim olarak da çalıştı.

Bilinen havadan ayrı bir gazın (karbon dioksit) bulunduğunu gösteren deneyleri, Lavoisier'nin buluşlarının ve modern kimyanın habercisiydi. 1756'da yayımlanan makalesinde zayıf alkallerin (karbonatlar), karbon dioksit yitirdiklerinde yakıcı (güçlü alkali) özellik kazandıklarını; yeniden karbon dioksit aldıklarında ise yeniden zayıf alkali durumuna geldiklerini gösterdi.

Karbon dioksitin asit gibi etkiye bulunduğunu, mayalanma (fermantasyon), soluma ve odunkömürünün yanması sonucunda da elde edildiğini belirleyen Black, bu gazın havada da bulunması gerektiği sonucuna vardı.

Joseph Black, Sir Henry Raeburn'un portre çalışmasından J. Rogers'in yaptığı oymabaskudan ayrıntı
BBC Hulton Picture Library

Black'in Glasgow'daki çalışmaları, sonunda gizli ısı kavramını geliştirmesiyle sonuçlandı. Buzun erirken herhangi bir sıcaklık değişimi olmadan ısı aldığını fark etti ve bu ısının, buz parçacıklarıyla birleşerek gizli hale geçtiğini öne sürdü. Bu varsayımın doğruluğunu nicel olarak 1761'de kanıtladı ve bu kuramı derslerinde aktarmaya başladı. Black'in bu konuda hiçbir ayrıntılı yayını bulunmasına karşın, arkadaşı James Watt, yoğunlaştırıcı buhar makinesini geliştirirken kuşkusuz bu görüşlerden etkilenmişti.

Black, kütlesi eşit olan değişik cisimleri aynı sıcaklığa ulaştırmak için değişik miktarlarda ısı gerektiğini de saptadı ve böylece özgül ısı kuramına ulaştı.

Black'in dersleri, ölümünden sonra kendi notlarına öğrencilerinin notları da eklenerek kaleme alındı ve hem arkadaşı, hem de meslektaşı olan John Robinson tarafından biyografik bir önsözle birlikte *Lectures on the Elements of Chemistry, Delivered in the University of Edinburgh* (Kimyanın Unsurları Üzerine Edinburgh Üniversitesi'nde Verilen Dersler) adıyla 1803'te yayımlandı.

Black, Max (d. 24 Şubat 1909, Bakü, Azerbaycan), ABD'li analitik felsefeci.

Lisans diplomasını 1930'da Cambridge Üniversitesi'nden aldıktan sonra Göttingen'de (1930-31) öğrenimini sürdürdü. 1939'da Londra Üniversitesi'nden doktora derecesini aldı. 1940'ta ABD'ye göç etti, 1948'de ABD vatandaşı oldu. 1940-46 arasında Illinois Üniversitesi'nde felsefe dersleri verdikten sonra Cornell Üniversitesi'ne geçti, 1977'de buradan emekli oldu.

Başlangıçta matematiğe yönelen ilgisi, bu alandaki çeşitli tarihsel anlayışları inceleyen *The Nature of Mathematics* (1933; Matematiğin Yapısı) ile sonuçlandı. Black, büyük ölçüde Ludwig Wittgenstein'dan etkilendi. Wittgenstein'in *Tractatus Logico-Philosophicus* (1921; *Tractatus Logico-Philosophicus*

cus 1985, 1986) adlı yapıtı üzerine, kapsamlı ve saygın bir çalışma olan *A Companion to Wittgenstein's Tractatus*'u (1964; Wittgenstein'in Tractatus'una Rehber) kaleme aldı. Black, dilde açıklık ve anlamın niteliği ile ilgilendi. Bu sorunları, *The Importance of Language* (1962; Dilin Önemi) gibi felsefi ve genel deneme kitaplarında ele aldı.

Black and Tan, İrlanda'da Temmuz 1920 ile Temmuz 1921 arasında Cumhuriyetçilere karşı görev yapan İngiliz yardımcı polis gücü. Haki pantolon ile koyu yeşil pantolon ve şapkalardan ötürü halk arasında kendilerine, İngilizcede "siyah ve kahverengi" anlamına gelen bu ad takılmıştı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra İrlanda'da milliyetçi hareket yoğunlaştığında İrlanda polisinin büyük bir bölümü istifa etti. Yerlerine, genellikle işsiz kalmış eski İngiliz askerlerinden geçici bir kuvvet oluşturuldu. Bunlara günde 10 şilin ücret ödeniyordu ve elde yeterli polis uniforması bulunmadığından siyah va açık kahverengi karışık üniformalar dağıtılmıştı. İrlanda Cumhuriyet Ordusu'nun (IRA) uyguladığı terörü durdurmakla görevlendirilen Black and Tan, şiddetli misillemelere girişti. "Kanlı Pazar" olarak bilinen 21 Kasım 1920'de IRA, gizli servis ajanı oldukları kuşkusuyla 11 İngilizli öldürünce, Black and Tan aynı gün öğleden sonra Dublin'de Croke Park'taki bir futbol maçını izleyenlere saldırıp 12 kişiyi öldürerek ve 60 kişiyi yaralayarak intikam aldı. Temmuz 1921'deki İngiliz-İrlanda ateşkesinden sonra Black and Tan ülkeden geri çekildi.

Black Bart (Kara Bart), asıl adı CHARLES E. BOLES ya da BOLTON (d. 1830, New York - ö. 1917?, New York?, ABD), Californialı maskeli soyguncu. 1875'ten 1882'ye değin 28 posta arabasını soydu. İki soygunda "Black Bart PO-8" imzalı birer şür bıraktı. Bu şüirlerden ünlü olanı şuydu: Ekmek, onur, para diye/ Yıllarca anam ağladı/ Yetti nasırıma bastığınız/ Tuzu kuru orospu çocukları.

Black Bart, New York eyaletinde doğdu, İç Savaş'ta çarpıştı, soygunculuğa başlamadan önce Charles E. Bolton adıyla Illinois ve San Francisco'da yaşadı. 1883'te başarısızlıkla sonuçlanan son soygunu sırasında mendilini düşürdü. Pinkerton ajanları mendildeki çamaşırhane markasından izini buldular. Dört yıldan biraz uzun süre hapiste kaldıktan sonra salıverildi. Özgürlüğüne kavuştuktan sonra bir daha adı duyulmadı. New York'ta öldüğü söylenir.

Black Barty bak. Roberts, Bartholomew

black bottom, omuz ve kalça hareketlerini birleştiren ve ilk kez 1907'de ABD'nin

Black bottom, 1926
Culver Pictures

güneyinde Siyahların yaptığı caz dansı. 1926'da bir Broadway müzikalinde sergilenen bir biçimi, ülke çapında bir moda haline almıştır.

Black Country (İngilizcede "Kara Ülke"), İngiltere'nin Midlands bölgesinde, Güney Staffordshire'daki küçük kömür havzasını kapsayan sanayi bölgesi. Sanayilerin doğal çevreyi aşırı ölçüde kirletmiş olması nedeniyle bu adı almıştır. Black Country, metropoliten West Midlands ilinin batı bölümünü oluşturur ve kömür havzasının dışında kalan Birmingham kentinin hemen batısına kadar uzanır. Bölgedeki sanayi kentleri 18. yüzyılda kömür ve demir kaynaklarının yoğun biçimde işletilmesi ve yerel olarak kullanılması sonucunda oluştu. Kömür ocakları, yüksek fırınlar ve dökümhaneler havayı is ve dumanla doldurdular. Kömür ocaklarının ve yüksek fırınların pek azı ayakta kaldığı halde, bölge, sanayi alanı olma özelliğini sürdürdüğü gibi, kentleşme daha da ilerlemiştir. Sanayi etkinlikleri, demir-çelik üretiminden aşırı kirlenmeye yol açmayan metal sanayisine kaymıştır. Bölgenin sanayi geçmişi çevre üzerine damgasını vurmuştur. Artık kullanılmayan sanayi alanlarının ve moloz yığınlarının kapladığı alanların kurtarılması girişimlerine karşın çok yer hâlâ terk edilmiş durumdadır.

Black Hawk bak. Kara Atmaca

Black Irmağı, ABD'de Missouri'nin güneydoğusunda ve Arkansas'ta ırmak. Missouri'de, Reynolds ilindeki Ozark Dağlarında doğan Black Irmağı önce Missouri'de güneydoğu yönünde Poplar Bluff'a doğru akar, güneybatıya doğru 451 km'lik bir yol aştıktan sonra Arkansas'taki Newport yakınında White Irmağına katılır. Irmağın aşağı bölümlerinde 25 km boyunca, su kesimi alçak gemilerle ulaşım sağlanabilmektedir. Black Irmağının ana kolu, Arkansas'taki Pocahontas yakınında birleştiği Current Irmağıdır. 1948'de Missouri'deki Piedmont yakınlarda Black Irmağı üzerinde inşa edilen Clearwater Barajı, bu bölgede su taşkınına önlemek için tasarlanmıştır.

Black Mountain şairleri, 1950'lerde öncü Amerikan şiirinde önem kazanan şairler grubu. Bağlayıcı olmayan ilişkilerle bir araya gelen bu şairler, sonradan deneysel şiirin başlıca organı olan *Black Mountain Review*'da (1954-57), yenilikçi olmakla birlikte şiir tekniğine de önem veren yapıtlar yayımladılar. Grup, Kuzey Carolina'daki Black Mountain College'da ders veren Robert Creeley, Robert Duncan ve Charles Olson gibi şairlerin çevresinde gelişti.

Black Mountain şairleri, T.S. Eliot'ın savunduğu şiir geleneğinden uzaklaşarak William Carlos Williams'in daha serbest üslubunu örnek aldılar. Charles Olson'un "Projective Verse" (1950; İzdüşümsel Şiir) adlı denemesi, grubun bildirgesi oldu. Olson bu denemede, şairin enerjisinin şiir yoluyla okuyucuya aktarıldığı yaratıcı süreci vurguluyordu. Bu yeni şiir akımı, özünde bütünüyle Amerikan konuşma diline dayanıyordu.

Grubun ilk ürünlerinin çoğu *Origin* (1951-56) dergisinde yayımlandı. William Carlos Williams, Paul Blackburn, Denise Levertov, Allen Ginsberg, Gray Snyder ve sonradan önem kazanan birçok başka şairin yapıtları, Creeley'nin yayın yönetmenliğini yaptığı *Black Mountain Review*'da çıktı.

Black Rock Çölü, ABD'de, Nevada'nın kuzeydoğusundaki Humboldt ve Pershing illerinde yer alan Büyük Havzanın bir bölümünü kaplayan, lav yatakları ve al-kali düzlüklerden oluşan çorak bölge. Yaklaşık 2.600 km² yüzölçümündeki çöl, 110 km uzunluğunda, 31 km genişliğindedir. Bir zamanlar Lahontan Gölünün bulunduğu, bugün Quinn Irmağının sularının biriktiği bölge zaman zaman, en çok 5-10 cm derinliğe ulaşan sularla kaplanır. Buharlaştıktan sonra zeminde sert bir kil katmanı kalır. Bu katmanın üstünde çoğu kez kar beyazı bir tuz örtüsü oluşur. Pershing ilçesinde çöle bazen Granite Creek Çölü denir. Çölün, Pyramit Gölünün kuzeyinde uzanan güneybatı kolu ise Smoke Creek Çölü adıyla anılır.

blackbirding, 19. yüzyılda ve 20. yüzyıl başlarında Güney Pasifik adalarında yaşayan Yerlileri genellikle zor kullanarak ya da kandırarak toplayıp Avustralya'daki Queensland ile Fiji ve Samoa adalarındaki pamuk ve şeker plantasyonlarında köle olarak çalıştırmaya verilen ad. Bu amaçla kaçınılan adalılara topluca Kanakalar(*) deniyordu. *Blackbirding* özellikle 1847-1904 arasında yaygındı. Queensland koloni yönetimi bu işi denetim altına almak amacıyla ilk kez 1868'de Polinezya İşçi Yasası'nı çıkardı. Bu yasa, belirli bir dönem için kendi özgür iradeleriyle çalıştıkları varsayılan Kanaka işçilerinin çalışma koşullarının belirli bir düzene bağlanmasını ve "köle toplayıcıları"nın ruhsat almasını öngörüyordu. Koloni yönetimi kendi sınırları dışında yasal bir yetki taşımadığından, bu düzenlemeler pek uygulanmadı. Dahası yönetimin bu işe ciddi biçimde eğilmemesi yüzünden kötü ün yapmış acımasız Kanaka avcıları (*blackbirders*) bile ruhsat alabildiler. 1870'lerde İngiliz hükümetince çıkarılan yasalar, özellikle 1872 tarihli Pasifik Adaları Yerlilerini Korumaya Yasası (Adam Kaçırma Yasası), Kanaka toplayan İngiliz gemilerine resmi görevliler atanmasını, ruhsat verme işleminin daha sıkı kurallara bağlanmasını ve İngiliz adalarının devriyelerle denetlenmesini sağladı. Bu önlemler İngiliz uyruklu kişilerce yürütülen köle toplayıcılığını önemli ölçüde azalttı. Ama Queensland'de işçi talebi hâlâ yüksek olduğundan, uygulama genelde gelişerek sürdü. *Blackbirding*, yeni Avustralya Devleti'nce 1901'de çıkarılan, 1906'dan sonra bütün Kanakaların sınır dışı edilmesini zorunlu kılan yasa sonucunda, 1904'te ortadan kalktı.

Blackburn, İngiltere'de Lancashire ilinde (county) ilçe (borough). Yüzölçümü 137 km² olan Blackburn'un dokumacılık alanında ünlenmeye başlaması 13. yüzyıldaki yün ticaretine dayanır. Kraliçe I. Elizabeth döneminde Blackburn, 2 bin kişilik nüfusuyla gelişmekte olan bir pazar kasabasıydı. Kumaş üretiminde İrlanda keteni kullanılıyordu. James Hargreaves'in y. 1764'te, yakınlardaki Stanhill kasabasında icat ettiği iplik eğirme makinesinin ve başka dokuma makinelerinin kullanılmaya başlaması, pamuk ipliği üretimini hızlandırdı. Öte yandan, yapımı 1816'da tamamlanan Leeds ve Liverpool Kanalı ulaşımı kolaylaştırdı ve yararlı bir su kaynağı sağladı. Kömür, kireç ve inşaat malzemelerinin bol olması da kasabanın gelişmesine katkıda bulundu. Dokumacılık bugün de önemini korumaktadır. Bunun yanında elektronik sanayisi, mühendislik ve biracılık gibi çok çeşitli etkinlikler de bulunur. Dokuma endüstrisinin gelişim öyküsü Lewis Dokumacılık Müzesi'nde sergilenmektedir.

Darwen, özellikle Sanayi Devrimi'nden sonra pamuk ipliği üretimi, dokumacılık, kömür madenciliği ve kâğıt üretimiyle gelişmiştir. Duvar kâğıdı önemli bir üründür; makine, boya ve plastik madde imalatı da ileridir.

16. yüzyıl ve daha öncelere ait bir malikâne olan Turton Kulesi'nde bir mobilya ve silah müzesi vardır. Nüfus (1981 geç.) kasaba, 88.236; (1982 tah.) ilçe, 142.800.

Blackburn, Helen (d. 25 Mayıs 1842, Valentia Adası, İrlanda - ö. 11 Ocak 1903, Londra), İngiltere'de kadınların kurtuluşu hareketinin ilk önderlerinden biri.

Ailesinin Londra'ya yerleştiği 1859'da, kadınların oy hakkı mücadelesiyle ilgilenmeye başladı. 1874'te Kadınlara Oy Hakkı Ulusal Derneği (kuruluşu 1867) örgütünün sekreteri oldu. 1902'de *Women's Suffrage. A Record of the Movement in the British Isles* (Kadınlara Oy Hakkı: Hareketin Britanya Adalarındaki Tarihçesi) adlı kitabı yayımlandı. Kadınların sanayideki önemini ilk kavrayanlardan biri olan Blackburn, *The Condition of Working Women and Factory Acts* (1896; Çalışan Kadınların Durumu ve Fabrika Yasaları) ve *Women Under Factory Acts* (1903; Fabrika Yasaları Karşısında Kadınlar) adlı önemli çalışmalar da yayımladı. Ayrıca 1881'den 1890'a değin *Englishwoman's Review* adlı kadın dergisinin yayın yönetmenliğini yaptı.

Blackburn, Joseph, JONATHAN B. BLACKBURN olarak da bilinir (d. y. 1730 - ö. 1774 sonrası, İngiltere), önce Bermuda'da (y. 1752-53), sonra New England'da (y. 1753-64) çalışırken Amerikan kolonilerinde İngiliz rokoko üslubu dekoratif portre geleneğini başlatan gezgin portre ressamı. Kolonilerdeki zenginler arasında ona portre yaptırmak moda olmuştu.

Bugün Massachusetts eyaletinin Worcester kentindeki Worcester Sanat Müzesi'nde bulunan "Theodore Atkinson Portresi" gibi

"Winslow ailesi" Joseph Blackburn'ün yağlıboya çalışması, 1755; Güzel Sanatlar Müzesi, Boston Museum of Fine Arts, Boston

bazı çalışmalarında modelinin kişisel özelliklerini bir ölçüde saptamasına karşılık, Blackburn yapıtlarının çoğunda, özellikle de kadın portrelerinde karakteri yakalamak yerine duruş ve giysileri vurgulamıştır. Bir kompozisyonun, giysilerdeki ayrıntılara ve mücevherlere varana kadar birçok kopyasını yapmıştır. Modellerine poz verme ve kompozisyon düzenleme tarzıyla, sonradan ABD koloni dönemi resminin en ünlü temsilcisi olan genç John Singleton Copley'yi etkilemiştir. 1764 dolayında İngiltere'ye dönen Blackburn'ün bundan sonraki yaşamı üzerine pek bir şey bilinmemektedir. Yalnız, İngiltere'de yaptığı iki portre karşılığında kendisine para ödendiğini gösteren 1774 tarihli bir belge vardır.

Blackett, Patrick M(aynard) S(tuart), CHIESEA BARONU BLACKETT (d. 18 Kasım

1897, Londra - ö. 13 Temmuz 1974, Londra, İngiltere), kozmik ışıma alanındaki buluşlarıyla 1948 Nobel Fizik Ödülü'nü kazanan bilim adamı. Bu buluşlarını, kararlı bir atom çekirdeğinin alfa parçacıklarıyla (helyum çekirdekleri) bombardımanı sonucunda nasıl parçalandığını sis odası fotoğraflarıyla saptayarak gerçekleştirmiştir. Bu türden çekirdek parçalanmaları daha önceleri de gözlenmiş olmakla birlikte, Blackett'in bulguları bu olayın ilk kez açıklanabilmesini olanaklı kılmış ve başka yollardan gerçekleştirilen parçalanma süreçlerinin anlaşılmasına yardımcı olmuştur.

1921'de Cambridge Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra 10 yıl kadar Cavendish Laboratuvarı'nda araştırmacı olarak çalışan Blackett, buradaki iyonlaşmış parçacıkların yolunu saptayan Wilson sis odasını, kozmik ışıma çalışmalarında kullanılabilecek otomatik bir aygıt durumuna getirdi. Nobel Ödülü'nü bu aygıttan elde ettiği verilere ilişkin yorumuyla kazandı. 1933'te Londra Üniversitesi'nde fizik profesörü, 1937'de Manchester Üniversitesi'nde Langworthy Kürsüsü fizik profesörü oldu. Bir kozmik ışınlar araştırma okulu kurdu ve başka araştırma çalışmalarını özendirirdi. Bu çabaları Manchester Üniversitesi'nde ilk radyo-astronomi kürsüsünün kurulmasına ve Jodrell Bank Radyo-astronomi İstasyonu'nun yapımına yol açtı. 1953'te Londra'daki İmparatorluk Fen Bilimleri ve Teknoloji Yüksekokulu'nda fizik profesörlüğüne ve fizik bölümü başkanlığına atandı, 1965'te de baş araştırmacı oldu. 1969'da kendisine "baron" unvanı verildi.

Blackfoot bak. Karaayaklar

Blackfriars Tiyatrosu, Kralın Oyuncuları topluluğunun (1608'den sonraki) kısıklı yeri olarak ün yapan iki ayrı tiyatronun adı. Bunlardan ikincisinde Shakespeare hem baş oyun yazarı, hem de oyuncu olarak çalışmıştır. Tiyatrolar, Londra kenti içinde, Thames Irmağı ile Ludgate Tepesi arasındaki 13. yüzyıla ait Dominiken (Black Friars) manastırının arazisi üstünde bulundukları için bu adla anılmıştır. VIII. Henry döneminde 1538'de İngiliz manastırlarının baskı altına alındığı sırada manastırın mülkleri parçalandı. I. Elizabeth döneminde ise, 1576'da Kilise Çocukları (bak. çocuk toplulukları) adı verilen topluluğun yöneticisi Richard Farrant, manastırın batı kanadındaki yapıların bir bölümünü kiraladı. Böylece çocuklar oyunlarını sarayda sunmadan önce bu özel tiyatrodaki sergileme olanaklarına kavuştu. Yapılar 1584'te sahiplerine geri verilinceye değin başka çocuk toplulukları da burada temsiller verdi.

1596'da eski manastırın bir başka bölümünü satın alan James Burbage, burasını tiyatroya dönüştürdü. Ama tasarruflarını uyandırdığı tepkiler karşısında binayı çocuk topluluklarına kiraya vermek zorunda kaldı. İkinci Blackfriars Tiyatrosu 1597'de Chamberlain Topluluğu'nun (ya da Globe Tiyatrosu'nda oynayan Başmabeyincinin Oyuncuları) başoyuncusu Richard Burbage'a miras kaldı. Burbage 1608'de Globe Tiyatrosu'ndaki(*) uygulama doğrultusunda "mal sahipleri" topluluğunu kurdu. Kralın Oyuncuları olarak anılmaya başlayan topluluk, kış sezonlarında Blackfriars'da temsiller verdi. Beaumont ve Fletcher'in oyunlarının yanı sıra Shakespeare'in son oyunları da burada şâhnelendi. Blackfriars Tiyatrosu 1642'de İç Savaş'ın çıkması üzerine kapanmak zorunda kaldı, 1655'te de yıkıldı. Bugün yerinde, tiyatronun anısına yapılmış olan Tiyatro Avlusu bulunmaktadır.

Blackmore, Richard Doddridge (d. 7 Haziran 1825, Longworth, Berkshire - ö. 20 Ocak 1900, Teddington, İngiltere), *Lorna Doone* (1869; *Lorna*, 1953 / *İki Düşman Alle*, *Lorna Doone*, 1979) adlı romanı ile İngiliz tarihsel romancıları arasında önemli yer edinmiş Victoria dönemi yazarı. Tiverton'daki Blundell Okulu ve Oxford Üniversitesi'ndeki Exeter College'da eğitim gören Blackmore, sağlık nedenleriyle baroya üye olamadı. 1852'de evlendi. Beş yıl süreyle klasik edebiyat dersleri verdi. Daha sonra kendisine miras kalan parayla Teddington'da bir arazi satın alarak yerleşti. Burada meyve yetiştirerek ve roman yazarak yaşamını sürdürdü.

Bazı şiirlerini yayımladıktan sonra, 1864'te ilk ve oldukça başarılı romanı *Clara Vaughan*'ı yazdı. 1866'da *Cradock Nowell* ve 1869'da *Exmoor*'da geçen *Lorna Doone* yayımlandı. Zengin bir hayal gücüyle etkileyici bir anlatımı birleştiren *Lorna Doone*, başlangıçta ancak sınırlı bir okur kitlesi bulmasına karşın, zamanla büyük ün kazandı. Yazdığı 14 romandan çok, şeftali bahçesiyle gurur duyan Blackmore'un en sevdiği romanı ise *The Maid of Sker*'di (1872; *Skerli Kız*).

Blackmun, Harry Andrew (d. 12 Kasım 1908, Nashville, Illinois, ABD), 1970'ten bu yana ABD Yüksek Mahkemesi yargıcı.

1929'da Harvard Üniversitesi'nin matematik bölümünü bitiren Blackmun 1932'de aynı üniversiteden hukuk diploması aldı. 1934'te Minnesota eyaletinin Minneapolis kentindeki bir hukuk bürosuna girdi. Zamanla büronun ortakları arasına katılan Blackmun, 1935-41 arasında St. Paul Hukuk Yüksekokulu'nda da dersler verdi. 1950-59 arasında Minnesota'nın Rochester kentindeki Mayo Kliniği'nde danışmanlık yaptı. Başkan Eisenhower 1959'da onu ABD Temyiz Mahkemesi yargıcılığına atadı. On bir yıl süren bu görevi boyunca Blackmun dürüst, titiz ve temkinli bir yargıç olarak ün kazandı.

Önceki iki adayı Senato tarafından yeter-siz bulunarak reddedilmiş olan Başkan Nixon 1970'te Yüksek Mahkeme yargıcılığına Blackmun'u aday gösterdi. Senato Blackmun'un Yüksek Mahkeme'ye atanmasını oybirliğiyle onayladı. Haziran 1970'te göreve başlayan Blackmun Yüksek Mahkeme'de çocukluk arkadaşısı Başyargıç Warren E. Burger'la birlikte çalıştı.

Blackmun bazı konularda muhafazakâr eğilim gösteren ılımlı bir yargıç olarak nitelenir. 1973'teki Roe-Wade Davası'nda, bir kadının çocuk doğurup doğurmamaya karar verme hakkının Anayasa'nın 14. Ek Maddesi'yle güvence altına alındığı yolunda ki çoğunluk kararının yazarıdır. Yüksek Mahkeme'nin bu kararıyla ABD'de kadınlar devletin gereksiz kısıtlamalarına uğramaksızın kürtaj olmak hakkını elde ettiler.

Blackpool, İngiltere'nin Lancashire iline (county) bağlı ilçe (borough). İrlanda Denizi kıyısında yer alır. Yüzölçümü 35 km² olan Blackpool ülkenin en gözde ve en büyük dinlence yeridir.

18. yüzyıl sonlarından bu yana oldukça hızlı bir büyüme gösterdi. Bir "kara gölcük" çevresine kümelenmiş küçük bir köyken, tutulan bir sayfiye merkezi durumuna geldi. Blackpool'un ün kazanmasında, bilimsel yazılarında deniz suyunun sağlığı yararlarını anlatan yazar William Hutton da rol oynamıştır. Lancashire sanayi bölgesine yakınlığı ve hızlı trenlerin hizmete sokulması, Blackpool'un 19. yüzyılda hızla gelişmesini sağladı. Ünlü kumsalı boyunca uzanan 11 km'lik bir nhtımı vardır. Görülmeye

değer öteki yerleri arasında. Paris'teki Eiffel Kulesi'ne benzeyen ve bölgenin simgesi olan Blackpool Kulesi (158 m; 1895) sayılabılır. Deniz kıyısındaki binalar ışıklı "sahneler"le donatılmıştır.

İskeleler, golf alanları, yüzme havuzları, bir buz pateni pisti, hayvanat bahçesi ve

Eiffel Kulesi örneği alınarak yapılan kule ve plaj, Blackpool, Lancashire
Gavin Mather-DPI

geniş eğlence parkları, her yıl, çoğunun İngiltere'nin kuzeyindeki sanayi bölgelerinde oturan işçi ailelerinin oluşturduğu milyonlarca ziyaretçiyi buraya çeker. İlçe, ayrıca İngiltere'nin büyük bir konferans ve toplantı merkezidir. Nüfus (1984 tah.) 146.000.

Blackstone, Sir William (d. 10 Temmuz 1723, Londra - ö. 14 Şubat 1780, Wallingford, Oxfordshire, İngiltere), *Commentaries on the Laws of England*'in (1765-69, 4 cilt; İngiltere Yasaları Üzerine Yorumlar) yazarı, İngiliz hukukçu. İngiliz hukuk öğretilerinin en iyi biçimde açıklandığı bu ünlü yapıt, İngiltere ve Kuzey Amerika'da üniversite hukuk öğretiminin temel kitabı haline gelmiştir.

Orta halli bir ipek tüccarının dördüncü oğlu olan Blackstone, babasının ölümünden sonra doğdu. Annesini 12 yaşındayken yitirdi. Eğitimini Londralı bir cerrah olan dayısı Thomas Bigg üstlendi. Charterhouse'tan (1730-38) sonra Oxford Üniversitesi'ne bağlı Pembroke College'da öğrenim gördü. Klasik edebiyatın yanı sıra mantık ve matematik okudu.

1741'de hukuk öğrenimi veren Middle Temple'da okumaya başladı. 1743'te Oxford Üniversitesi'ne bağlı All Souls College'a girdi; bir yıl sonra da öğretim üyesi oldu. 1746'da yüksek mahkemede avukatlık yapmaya başladı. Bu alanda pek başarılı olmamasına karşın okula ilişkin işlerde düzenli, çalışkan ve becerikli bir kişiydi. En önemli hizmeti, 1751 yazında tamamlanan Codrington Kütüphanesi'nin yapımı ve donatımını hızlandırmak oldu. Kitaphıya bitişik Wharton odalarının yapımı da onun çabalarıyla gerçekleşti.

1750'de medeni hukuk doktoru olan Blackstone, 1751'de *Court of Chancery*(*) yargıcılığına getirildi. Temmuz 1753'te avukatlığı bırakarak kendisini bütünüyle akademik hukuk ve adli işler derslerine verdi. Bu arada gelenek hukukuna (common law) ilgisi giderek arttırdı, bu konuda dersler vermeye başladı. Üniversitede İngiliz hukuku öğretilmesinin yolunu açan bu girişimiyle İngiltere'deki yasaların genel ve kapsamlı bir planını ve tarihini ortaya koymaya, bu yasaların başlıca kurallarını ve temel ilkelelerini açıklayarak, doğa yasaları ve öteki ülkelerin yasaları ile karşılaştırmaya yönel-

di. 1756'da öğrencilerine yardımcı olmak amacıyla derslerinin bir özetini *An Analysis of the Laws of England* (İngiltere Yasaları Üzerine Bir Çözümleme) adıyla yayımladı. Ekim 1758'de gelenek hukuku kürsüsünün başına getirildi. Burada verdiği dersler 1765-69 arasında yayımlanan *Commentaries*'in temelini oluşturdu. 1755'te üniversite yayınlarını yürütmekle görevlendirildiğinde, yayın işlerinin yönetiminde ve baskı yöntemlerinde kısa sürede önemli yenilikler yaptı. Yeni matbaacılığın örnekleri olan *Magna Carta* ve *Charter of the Forest* (1759) baskılarından dolayı, Şubat 1761'de Antikacılar Derneği'ne üye seçildi. Bu derneğin 1762 ve 1775 toplantılarına bildiriler sundu.

Blackstone Oxford'daki akademik çalışmaları ile giderek yoğunlaşan yargıçlık görevlerini birkaç yıl birlikte yürüttü. 1759'da *Court of Chancery*'deki görevinden ayrıldı. 1761'de Middle Temple'da ders vermeye başladı. Aynı yıl evlendiği için All Souls College'daki öğretim üyeliğinden ayrılmak zorunda kaldı. Temmuzda New Inn Hall'un müdürlüğüne getirildi. 1763'te kraliçenin başsavcı yardımcısı oldu. New Inn Hall'u yalnızca gelenek hukuku konusunda eğitim verecek bir okula dönüştürme önerisi geri çevrildikten sonra 1766'da bütün akademik görevlerinden ayrıldı.

1761'de, pek istekli olmamasına karşın, Lansdowne 1. markisinin önerisiyle Avam

Blackstone, Sir Joshua Reynolds'a atfedilen yağlıboya tablo; Ulusal Portre Galerisi, Londra National Portrait Gallery, Londra

Kamarası'na giren Blackstone, dokuz yıl Parlamento üyeliği yaptı. Ateşli bir siyasetçi olmamakla birlikte, genellikle Tory'leri destekledi. Avam Kamarası'nda daha çok yasal ya da anayasal konularda konuşmalar yaptı. Damga Yasası'nın (1766) iptaline karşı çıktı. 1769 Middlesex seçimlerinde, siyasal reformcu John Wilkes'in Avam Kamarası'na girmemesi için çalıştı. Wilkes'in Avam Kamarası'nda yasal olarak yer almayacağı doğrultusundaki görüşü, *Commentaries*'te yazdıklarıyla bağdaşmadığı gerekçesiyle eleştirildi.

1770'te "sir" unvanı alan Blackstone, yeniden önerilen başsavcı yardımcılığı görevini geri çevirmekle birlikte, Medeni Hukuk Yüksek Mahkemesi yargıçlığını kabul etti. Yaşamının son 10 yılında görevi dışında kalan boş zamanını Wallingford'da iki yeni paralı yolun yapımına ve St. Peter Kilisesi'nin onarımına katkıda bulunarak değerlendirdi. Hükümlülerin sürgüne gönderil-

mek yerine ıslahevlerinde çalıştırılmalarını savundu. 1779'da kabul edilen Ağır İş Yasası'nın hazırlanmasına katıldı.

Blackstone iyi bir yargıç olmanın ötesinde iyi bir hukuk yorumcusuydu. *Commentaries* adlı yapıtı İngiliz hukukunun 18. yüzyıl ortalarındaki durumunu sistemli, açık ve eksiksiz bir biçimde yansıtmaktadır. Yayımlandıktan kısa bir süre sonra olağanüstü bir başarı kazanan bu yapıt, zamanında bütünü açısından olmasa bile, belirli yönleriyle eleştirilere uğradı. Özellikle İngiltere Kilisesi'nden ayrılma konusunu ele alış biçimi eleştirildi. Eleştiriler karşısında bazı ifade değişiklikleri yaptıysa da, kiliseden ayrılmayı savunmanın yasalar önünde bir suç olduğu görüşünden vazgeçmedi. En ağır eleştiriyi yaşamının sonuna doğru kendisini "reformculuğun düşmanı" olarak suçlayan filozof Jeremy Bentham'dan aldı.

Bentham saldırılarına 1776'da imzasız olarak yayımladığı *A Fragment of Government* (Yönetim Üzerine bir Çalışma) ile başladı. Blackstone'un kitabında devlet, egemenlik ve hukukun genel olarak ele alındığı giriş bölümünü hedef alan bu yapıtta dogmatik bir yaklaşım vardır. Oysa Blackstone Oxford'da getirdiği yeniliklerle ve kumar, miras ve yoksullara yardımla ilgili yasalara yönelttiği eleştirilerle kurulu düzenin ve yerleşik çıkarların savunucusu olmadığını açıkça göstermiştir. Blackstone anayasasının "akılluca düzenlenmiş" olduğuna inanıyordu, ama kimi yanlışları olduğunun da farkındaydı. *Commentaries*'te yer alan "halkın daha eksiksiz temsil edilmesi" gerektiğine ilişkin belirlemeler ve nüfuz kullanımına ve dengesiz seçim bölgelerine karşı bölümler, parlamenter reformları destekler nitelikteydi. Kurulu hukuk düzenini doğru ve kapsamlı biçimde açıklamayı ve tanımlamayı amaçlayan bu yapıt, büyük ölçüde olgulara dayanıyor ve Parlamento'nun egemenliği gibi ileri görüşler taşıyordu.

Bentham'ın Blackstone'a ilişkin tutuculuk değerlendirmesi, 19. yüzyıl başlarında İngiliz hukuk reformcularının düşünce ortamına uygun düşüğünden İngiltere'de etkili oldu. Buna karşılık yararcılık akımının fazla yandaş bulamadığı ABD'de Blackstone'un ününe gölge düşmedi. 19. yüzyılın ikinci yarısında, İngiltere'de de hukuku anlamak için tarih bilmek gerektiğine inanan bir grup hukukçunun ortaya çıkmasıyla Blackstone yeniden saygınlık kazandı.

Blackton, J(ames) Stuart (d. 5 Ocak 1875, Sheffield, Yorkshire, İngiltere - ö. 13 Ağustos 1941, Hollywood, ABD), sinema yönetmeni ve yapımcısı. Başta canlandırma(*) olmak üzere, sinema sanatının gelişimini etkileyen önemli teknikler ortaya koymuştur.

New York'ta gazeteci ve çizer olarak çalıştı. Sinemaya ilgisi, 1895'te Thomas A. Edison'ın onu iş başında filme çekmesiyle uyardı. Daha sonra Alfred E. Smith'le birlikte Vitagraph adlı film şirketini kurdu. 1899'da aralarına William T. Rock da katıldı. İlk filmleri olan *The Burglar on the Roof* (1897; Çatıdaki Hırsız) ve onu izleyen filmlerin başarısı Blackton'ı milyoner yaptı. Bir ara Vitagraph'dan ayrıldıysa da kısa süre sonra geri döndü. Şirket 1926'da Warner Brothers'a satılınca ya da çalışmaları burada sürdürdü.

Onun Shakespeare uyarlamaları bu tür yapımların ABD'deki ilk örnekleri oldu. Blackton pek çok filmini Sherlock Holmes, Oliver Twist, Salome, Richelieu, Musa, Saul ve Davud gibi ünlü karakterler çevresinde oluşturdu. Servetini 1929'da Büyük Bunalmış'da yitirdikten sonra, çeşitli gösterilerin arasında ya da başında eski filmlerini göstererek geçimini sağladı.

Blackwell, Alice Stone (d. 14 Eylül 1857, Orange, New Jersey - ö. 15 Mart 1950, Cambridge, Massachusetts, ABD), kadınlara oy hakkı savunucusu ve ABD'nin önde gelen kadın hakları gazetesinin yayımcısı.

Blackwell, köleliğin kaldırılması ve kadın hakları için mücadeleleriyle tanınan Henry Blackwell ile Lucy Stone'un tek çocuğu, feminist önderlerden Elisabeth Blackwell ve Antoinette Brown Blackwell'in yeğeniydi. 1881'de Boston Üniversitesi'ni bitirdi. 1882'den 1917'ye değin kadınlara oy hakkı hareketinin en önemli gazetesi *Woman's Journal*'ın yayımcılarından biri oldu. 1890'da "Ulusal" ve "Amerikan" Kadınlara Oy Hakkı adlı iki örgütün birleşmesini sağladı. Bundan sonra yaklaşık 20 yıl boyunca Ulusal Amerikan Kadınlara Oy Hakkı Derneği'nin sekreterliğini yaptı.

Yayınları arasında Anna Howard Shaw ve Lucy E. Anthony ile birlikte yazdığı *The Yellow Ribbon Speaker* (1890), *Lucy Stone, Pioneer in Women's Rights* (1930); Kadın Haklarının Öncüsü Lucy Stone ile Ermenice, Rusça ve Aşkenazi diliyle birlikte 10 dilden İngilizceye çevirdiği şiirler vardır.

Blackwell, Antoinette Brown, eö BROWN (d. 20 Mayıs 1825, Henrietta, New York - ö. 5 Kasım 1921, Elizabeth, New Jersey, ABD), ABD'deki belibbaşlı mezheplerden birinde vaizliğe kabul edilen ilk kadın.

Antoinette Brown, Ohio'daki Oberlin College'da ilahiyat öğrenimi gördü ve bu sırada Lucy Stone'la birlikte kız öğrenciler için ilk tartışma derneğini kurdu. 1850'de öğrenimini tamamladığı halde, kadın olduğuna için resmen mezun olmasına izin verilmedi. 1853'te New York eyaletine bağlı Wayne ilinde Kongregasyon Kilisesi'nce vaizliğe atanarak Amerika'nın ilk kadın vaizi olması ülke çapında tartışmalara yol açtı. Ertesi yıl, kilise topluluğu ile ilahiyat konusundaki anlaşmazlığı yüzünden görevinden istifa etti. Daha sonra Uniteryen vaizi olarak New Jersey'nin Elizabeth kentindeki bir kilisede görev yapmaya başladı.

Antoinette Brown, köleliğin kaldırılması, kadın hakları ve içki yasağı konulu konferanslarıyla da tanınır. 1856'da evlendiği Samuel Charles Blackwell etkinliklerini destekleyen bir işadamıydı. Verimli bir yazar olan Antoinette Brown Blackwell kadınların oy hakkını savunan *Woman's Journal* dergisine katkıda bulundu; evrim, feminizm ve din konularında kitaplar yazdı. Kitapları arasında *Shadows of Our Social System* (1855; Toplumsal Sistemimizin Göl-geleri), *The Sexes Throughout Nature* (1875; Doğada Cinsiyetler) ve *Making of the Universe* (1914; Evrenin Oluşması) sayılabilir.

Blackwell, John, takma adı ALUN (d. 1797, Mold, Flintshire - ö. 19 Mayıs 1840, Cardigan, Galler), din dışı Gal lirik şiirinin babası kabul edilen şair ve yazar.

Bir ayakkabıcı çırağı iken, Londra'daki Gallilerin eski Gal edebiyatını korumak amacıyla kurdukları Cymreigyddion Derneği'nin toplantılarına katılmaya başladı. Ayrıca, Galli şair ve müzیکçilerin düzenledikleri geleneksel *eisteddfod* yarışmalarına katıldı. Arkadaşlarının sağladığı para yardımıyla Oxford Üniversitesi'ne devam etti. Üniversiteyi bitirdiği 1828'de Piskopos Heber için yazdığı ağıtla Denbigh'de yapılan *eisteddfod*'da ödül kazandı. 1833'te Pembrokeshire Maenordeifi yöresi rahibi oldu. 1834-35'te Galce yayımlanan *Y Cylchgrawn* dergisinin yayın yönetmenliğini yaptı. Toplu yapıtları *Ceinion Alun* (1851) adıyla yayımlandı.

Blackwood, Algernon Henry (d. 14 Mart 1869, Shooters Hill, Kent - ö. 10 Ekim

1951, Londra, İngiltere), doğaüstü ve gizemli öyküleriyle ünlü yazar.

Kanada'da çiftçilik, otel işletmeciliği, Alaska'da altın arayıcılığı ve New York

Blackwood, 1948
Tom Blair; Camera Press

kentinde gazete muhabirliği yaptı. Bu deneyimlerini 1923'te yayımlanan *Episodes Before Thirty* (Otuz Yaş Öncesinden Kesitler) adlı kitabında anlattı. 1899'da İngiltere'ye döndü. 1906'da ilk öykü kitabını yayımladıktan sonra kendini bütünüyle yazarlığa verdi. Duyuüstü olaylara duyarlı bir dedektifin başından geçenleri anlattığı *John Silence* (1908) ve yayımladığı dokuz öykü kitabından seçilmiş 22 öykü içeren *Tales of the Uncanny and Supernatural* (1951; Esraren-giz ve Doğaüstü Öyküler) başka önemli kitaplarıdır. Blackwood daha sonraki yıllarda İngiliz radyo ve televizyonunda anlattığı hayalet öyküleriyle de büyük ilgi uyandırmıştır.

Blacque, Alexandre, BLAK BEY olarak da bilinir (d. 1797, Paris - ö. 1837, Malta), Fransız asıllı Osmanlı gazeteci. Yayımladığı gazetelerde Avrupa'ya karşı Osmanlıların haklarını savunmuştur.

Hukuk öğrenimi gördü. 1789 Fransız Devrimi sırasında kral yanlısı olduğu için Fransa'dan ayrılmak zorunda kalan babasıyla birlikte Osmanlı Devleti'ne sığınarak İzmir'e yerleşti. 1821'de İzmir'de çıkarılan *Le Spectateur Oriental* gazetesine yazılar yazdı; bir süre sonra da gazeteyi satın aldı. Ege adalarının Osmanlı Devleti'nden ayrılması yönünde çaba gösteren Yunanlılarla onları destekleyen Fransa, İngiltere ve Rusya'ya karşı yoğun eleştiriler yöneltti. Bu nedenle Aralık 1827'de, Osmanlı Devleti ile ilişkilerini kesen bu devletlerin çıkarlarını korumakla görevli Fevken konsoloslu tarafından basımevine el kondu.

Blacque, Ocak 1828'de Osmanlı yönetiminin desteğiyle İzmir'de haftalık *Courrier de Smyrne* gazetesini yayımlamaya başladı. Bu gazetede de Osmanlıları savunarak Yunanlılara ve Ruslara sert bir dille çıktı. Ağustos 1830'da, Rusların Bâbüli üzerindeki baskıları sonucu gazete hakkında soruşturma açıldı. Bu gelişmelerin ardından II. Mahmud, Osmanlı Devleti adına resmî bir gazete çıkarması için Blacque'ı İstanbul'a çağırdı (1831). Bunun üzerine gazeteyi Bo-usquet'ye devreden Blacque İstanbul'da yarı resmî nitelikteki *Le Moniteur Ottoman*'ı çıkardı. Osmanlıların siyasal durumunu yabancılara anlatmayı amaçlayan bu gazetede, resmî nitelikteki *Takvim-i Vaka-yi'deki* yazıların Fransızca çevirilerinden

başka, Osmanlı yönetiminin siyasal görüşle-rini yansıtan yazılar yayımlandı. Başarıla-rından dolayı II. Mahmud tarafından ödül-lendirilen Blacque, tedavi için Fransa'ya giderken yolda öldü. Ama ölümünün ger-çek nedeni açıklığa kavuşturulamadı. Oğlu Edouard Blacque (1824-95), çeşitli görev-lerden sonra Osmanlı Devleti'nin ilk ABD elçisi oldu ve matbuat müdürlüğü yaptı.

Blaenau Gwent, Galler'in güneydoğu kesimi-nde, Gwent ilinin kuzeybatısında ilçe. 1974'te kuruldu. Güney Galler kömür hav-zasının doğu ucunda, derin vadilerden ve platolardan oluşan 127 km²'lik bir alanı kaplar. Kuzeyde Brecknock, doğuda Mon-mouth ve Torfaen, güneyde Islywn ve batıda Rhymney Valley ilçeleriyle çevrilidir. İngiltere ile Galler arasındaki geçit bölgesinin batı ucunda yer alan yöre, 11 ve 12. yüzyıllarda büyük ölçüde Norman etkisi altında kaldı, yörede çok sayıda şato inşa edildi. Parlamento reformu yanlısı Chartist-ler 1839'da kuzeydeki Natyglo'da gizli bir toplantı yaparak yakınlardaki Newport'a yürümeye karar verdiler. Kötü planlanan saldırı sonucunda Chartistler tuzaga düşü-rüldüler ve önderleri tutuklandı.

Geleneksel bir kömür madenciligi ve çelik sanayisi bölgesi olan Blaenau Gwent, 20. yüzyılın ortalarında sermayenin ve sana-yinin güneye, Bristol Kanalına bakan kıyı kesimine yönelmesiyle ciddi bir ekonomik bunalıma uğradı. İlçenin yönetim merkezi Ebbw Vale, 18. yüzyılda kömür madenciligi merkezi olarak gelişmiş ve zamanla çelik sanayisine yönelmişti. 1935'te ekonomik bunalıma giren bölgede hükümet, çelik fabrikalarına mali destek sağladıysa da fab-rikalar 1978'de kapandı. Blaenau Gwent'in güneyindeki Abertillery kasabası da kömü-re bağlı olarak bir yükseliş ve çöküş dönemi yaşadı ve 1930'lardan başlayarak hükümet-ten ekonomik yardım aldı. Bölgede yeni gelişen üretim dalları arasında naylon, do-kuma, elektronik ve gıda maddeleri sanayi-leri sayılabilir. Brecon Beacons Ulusal Par-kı, Blaenau Gwent'in kuzeydoğusuna kadar uzanır. İlçe nitelikli karayolları ile Galler'in batısı, Midlands, Londra ve İngiltere'nin kuzey ve güneyine bağlanır. Nüfus (1986 tah.) 77.600.

Blagoevgrad, Bulgaristan'ın güneybatısın-da Struma Irmağı vadisindeki Blagoevgrad ilinin (okrüg) başlıca kenti. Çevresinde bulunan sıcak su kaynaklarının yakınında Scaptopara adlı eski bir Trak yerleşimi vardı. Bu kaynaklardan bugün de kaplıca olarak yararlanılmaktadır. Osmanlı dönemi-nde (1396-1878) Cuma ya da Cuma-i Bâlâ, sonradan da Gorna Cumaya olarak anıldı. 1950'de ise, Bulgaristan Komünist Partisi'nin kurucusu Dimitir Blagoev'in adı-nı aldı. Bulgaristan Makedonyası'nın en büyük merkezi olan kent, tütün ticaretinde önemli rol oynar. Ayrıca kereste, konserve, dokuma sanayileri ile el sanatları da geliş-miştir. Nüfus (1986 tah.) kent, 64.942; (1990 tah.) il, 356.512.

Blagovyeşçensk, BLAGOVEŞÇENSK olarak da yazılır, Rusya Federasyonu'nun doğu ucun-da, Amur bölgesinde (oblast), Amur ve Zeya ırmağının kesiştiği noktada yön-etim merkezi kent. 1856'da bir kale olarak kurulan Blagovyeşçensk, gemilerin işleme-sine elverişli olan Amur Irmağının sağladığı ulaşım kolaylığı, Trans-Sibirya Demiryolu'yla bağlantısı ve birçok karayolu sayesinde eski Sovyet Uzakdoğusu'nun önemli bir merkezi haline geldi. Sanayileri arasında gıda maddeleri ve kereste işleme, altın madenlerinde kullanılan makinelerin yapı-mı, elektrikli aletler ve yünü kumaş üreti-

mi, ırmaklarda çalışan teknelerin yapım ve onarımı sayılabilir. Nüfus (1987 tah.) 202.000.

Blaine, James G (illespie) (d. 31 Ocak 1830, West Brownsville, Pennsylvania - ö. 27 Ocak 1893, Washington, D. C., ABD). 37 yıl boyunca (1859-93) Cumhuriyetçi önderlerden biri olan siyaset adamı ve diplo-mat. Özellikle Latin Amerika ülkeleriyle

Blaine, Mathew Brady'nin fotoğrafı
Library of Congress, Washington, D.C.

birlikte Pan-Amerikan Hareketi'nin başla-tılmasında etkili olmuştur.

Blaine 1854'te Maine'e bağlı Augusta'ya yerleşerek *Kennebec Journal* adlı Cumhuri-yetçi gazetesinin yayımcısı ve ortağı oldu. 1856'da yeni kurulan Cumhuriyetçi Parti'nin ilk ulusal kongresine katıldı. 1858'den, ABD Temsilciler Meclisi'ne seçildiği 1862'ye değin eyalet yasama meclisinde yer aldı. Siyahlara seçme hakkı verilmesini şiddetle savunmakla birlikte İç Savaş'tan sonra partisindeki radikallerden daha ılımlı bir Yeniden İnşa politikası benim-sedi.

Blaine 1868'de Temsilciler Meclisi sözcülü-güne seçildi. Burada konuşma ve önderlik yetenekleriyle kendisine tutkuyla bağlı bir yandaş topluluğu kazandı. Illinois temsilcisi Albay Robert G. Ingersoll'un taktuğu "Sorgu-çulu Şövalye" adıyla tanındı. Ingersoll, 1876 Cumhuriyetçi Parti Ulusal Kongre-si'nde Blaine'i başkan adayı gösterdi. Ama, Blaine görevini kişisel çıkar sağlamak için kullandığı yolundaki iddialara inandırıcı yanıt veremedi ve yedinci oylamada adaylı-ğı Rutherford B. Hayes'e kaptırdı.

Seçimden hemen sonra boşalan bir Senato üyeliğine atandı; ardından da bütün bir dönem için seçildi. 1880'de de başkan adayı olamayan Blaine, James A. Garfield'in seçimi kazanması üzerine Senato'dan ayrıl-rak dışişleri bakanı oldu. Bu görevdeyken gerginlikleri azaltmak ve Monroe Doktrini'ni güçlendirmek için, Amerika kıtasındaki ülkeleri uzlaştıracak bir sistem tasarladı. 1881'de, eski bir düşüncüyü canlandırarak, Amerika kıtası ülkelerinin batı yanküresin-de savaşı önleyici bir uzlaştırma planını ele almak üzere toplanmasını önerdi. Bu öneri Pan-Amerikan Hareketi'nin başlangıcı ol-du. Ama aynı yıl Başkan Garfield'in öldü-rülmesi üzerine Blaine görevinden istifa etti. Yeni dışişleri bakanı da Pan-Amerikan Konferansı'yla ilgililmedi.

Blaine 1884'te başkan adaylığını kazandı. Ama ABD tarihinin en çekişmeli seçim kampanyalarından biri sonunda az farkla Demokrat aday Grover Cleveland'a yenildi. Cumhuriyetçilerin 1889'da yeniden iktidara gelmesiyle Blaine bir kez daha dışişleri bakanı oldu. Kongre'nin bir yıl önce vermiş olduğu yetkiyle ilk Pan-Amerikan Konfe-

ransı'nı topladı. Başkanlığını yaptığı bu konferansın tek olumlu kararı, aynı gün görüşmeler yoluyla ulaşılabilecek karşılıklı anlaşmaların tavsiye etmek oldu. Blaine'in gümrük birliği kurulmasına ve uzlaştırmaya ilişkin önerileri kabul görmedi.

Blaine Haziran 1892'de dışişleri bakanlığından istifa etti. Bunun bir nedeni kötüleşen sağlığı (yedi ay sonra öldü), bir nedeni de o yıl toplanacak parti kongresinde başkanlığa aday gösterilmeyi ölemektir.

David S. Muzzey'nin yazdığı yaşamöyküsü *James G. Blaine: A Political Idol of Other Days* (James G. Blaine: Öteki Günlerin Sevilen Politikacısı) 1934'te yayımlanmıştır.

Blair, James (d. 1656, Edinburgh - ö. 18 Nisan 1743), din adamı, ABD'nin ikinci en eski yükseköğrenim kurumu olan William and Mary College'in kurucusu (1693; Williamsburg, Virginia).

1679'da İngiltere Kilisesi tarafından papazlığa atandı. Ama 1681'de, Katolik York dükünün (sonradan II. James) taht üzerindeki hakkı iddiasını desteklemek için yemin etmeyi reddedince, Edinburgh'daki görevinden alındı. 1685'te Kuzey Amerika'ya göç etti. Virginia'nın Henrico ilinde Varina Cemaati başkanlığına seçildi.

1689'da Virginia piskopos temsilciliğine atanan Blair, 1691'de bir yüksekokul kurulmasını önerdi. Virginia Genel Meclisi'nin onayıyla, kuruluş izni almak ve bağış sağlamak amacıyla İngiltere'ye gitti. Yüksekokula adları verilecek olan Kral William ve Kraliçe Mary'ye başvurdu. İzin, 8 Şubat 1693'te çıktı ve Blair, okulun ilk rektörü oldu. Toplumun her kesiminden, özellikle de bilim adamı Robert Boyle'un servetinden yardım almayı başaran Blair, kaynak yaratma konusunda tam bir uzman olduğunu gösterdi. Elli yıl üniversite rektörlüğü yaparak en uzun süre bu görevde kalanlardan biri oldu.

Blair, John (d. 1732, Williamsburg, Virginia - ö. 31 Ağustos 1800, Williamsburg, Virginia, ABD), ABD Yüksek Mahkemesi yargıcı (1790-96).

Ailesi Virginia'nın önde gelen toprak sahiplerindendi. George Washington'ın yakın arkadaşı olan Blair, Londra'da Middle Temple'da hukuk öğrenimi gördü. 1766'da William and Mary College'ı temsilen seçildiği Virginia Yasama Meclisi'nde 1770'e değin görev yapan Blair, daha sonra beş yıl süreyle Kraliyet Valilik Konseyi kâtupliğinded bulundu.

1776'da yeni Virginia eyaletinin anayasasını ve yönetim biçimini belirlemek amacıyla toplanan kongreye katıldı ve eyalet Özel Danışma Kurulu'na seçildi. 1778'de eyalet Genel Mahkemesi yargıcılığına seçildi; sonradan bu mahkemenin başyargısı oldu. Daha sonra Uyuşmazlık Mahkemesi'nde ve 1782'de Virginia-Caton Davası'nın görüşüldüğü sırada Temyiz Mahkemesi'nde görev aldı. 1776 ve 1778 anayasa kongrelerine katıldı. 1789'da Başkan Washington tarafından ABD Yüksek Mahkemesi üyeliğine atandı; ertesi yıl görev andı içti. Muhafazakâr bir hukuk anlayışı olan Blair, 1796'da emekli olana değin ABD Yüksek Mahkemesi üyesiydi.

Blair, Robert (d. 1699, Edinburgh - ö. 4 Şubat 1746, Athelstaneford, East Lothian, İskoçya), mezarlık şiiri(*) adıyla bilinen akımın doğmasında önemli rol oynayan *The Grave* (Mezar) adlı şiiriyle ünlü şair.

Edinburgh ve Felemenk'te öğrenim gördü. 1731'de papaz olarak East Lothian'daki

Athelstaneford'a atandı. Şiirin dışında botanik ve optik deneylerle de uğraştı.

Blair, ününü *The Grave* (1743) şiirine borçludur. Ölümle ilgili imgelere yer veren, açık ölçüyle ve düzensiz bir biçimde yazılmış bu uzun şiir, şiirin insanın ölümlülüğü üzerine düşüncelerini içerir. *The Grave* Edward Young'ın *The Complaint: Or, Night Thoughts on Life, Death & Immortality* (Yakınma; Ya da Yaşam, Ölüm ve Ölümsüzlük Üzerine Gece Düşünceleri) adlı şiirinden bir yıl sonra yayımlandıysa da, Blair'in bu yapıttan etkilenmediği açıktır. Ama aşırı duyarlılık ve acıma duygusuna yer verişle 18. yüzyılda usulşun yanı sıra onunla uyum içinde gelişen genel bir eğilimi yansıtır. Bununla birlikte Blair'in şiirinde, Young'ın şiirindeki kendine acımının yol açtığı kasvetli havaya ya da gösterişçiliğe rastlanmaz. İskoç edebiyatında görülen uğursuz hava ile öğüt veren akıcı bölümleri bir araya getiren Blair, Shakespeare'in ritimlerini kullanarak şiirine doğal ve neşeli bir hava katar. *The Grave*'in 1808 tarihli basımında, William Blake'in 12 ilüstrasyonu yer alır.

Blais, Marie-Claire (d. 5 Ekim 1939, Québec kenti), Fransız-Kanadalı romancı ve şair. Umutsuz doğmuş insanların kasvetli iç dünyalarını, hiçbir özelliği olmayan bir ortamdaki bomboş yaşamlarını anlatan yapıtlarıyla tanınır. Toplumun dışladığı, madde ve manevi yıkıntı içindeki insanları, fahişeleri, eşcinselleri ve özellikle de birbirlerine sevgi duymayan analarla çocukları ele alır. Cehaletleri yüzünden bayağılıklarla ilgilenen insanların ezici yoksulluk içindeki yaşamını acımasız ve duygusuz bir üslupla anlatır.

Düşsel nitelikli ilk iki romanı *La Belle Bête* (1959; Deli Gölgele) ile *Tête blanche*'ta (1960; Beyaz Baş) dinmez acılara ve baskılara yazgılı aşağı sınıftan insanların öyküsünü anlatarak ilgi alanını belirler. Sonraki *Une Saison dans la vie d'Emmanuel* (1965; Emmanuel'in Yaşamında bir Mevsim), *Manuscrits de Pauline Archange* (1968; Pauline Archange'in Yazmaları), *Vivre! Vivre!* (1969; Yaşamak! Yaşamak!) ve *Un Joueur dans sa Joulonie* (1973) adlı romanlarında aynı karakterler bu kez Kanada'ya taşınmıştır.

Blais Québec'teki Laval Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Kanada Nişanı ile ödüllendirildi. 1966'da da Fransız Médicis Ödülü'nü aldı.

Blaise (AZİZ), Latince BLASIUS, BLAZEY olarak da bilinir (d. Sebasteia [Sivas] - ö. y. 316, Sebasteia?; yortu günü Katolik Kilisesi'ne göre 3 Şubat, Ortodoks Kilisesi'ne göre 11 Şubat), ilk Hristiyan piskopos ve şehitlerinden, ortaçağ azizlerinin en sevilenlerinden biri. Boğaz hastalıklarından acı çekenleri koruyan aziz olarak saygı görmüştür.

Geleneksel inanışa göre soylu bir aileden gelen Blaise, bir Hristiyan olarak eğitildikten sonra Sebasteia piskoposluğuna atandı. Doğu Anadolu'da Hristiyanlığın y. 300'de resmi din haline gelmesine karşın, Roma imparatoru Licinius, Hristiyanları yok etmeye başlamıştı. Blaise, Kapadokya valisi Agricolaus'un adamları tarafından yakalanarak tutuklandı. Hapisteyken, bir genci öksürerek boğulmaktan mucizevi bir biçimde kurtarmıştı. İşkence edildikten sonra boynu vuruldu.

Ölümünün arkasından yayılan söylentilerde, özellikle de Aziz Blaise'in Eylemleri adındaki apokrif yapıtta Blaise'in piskopos olmadan önce olağanüstü tedavi yetenekleri

bulunan bir hekim olduğu ileri sürülür. Saklandığı sıralarda, hasta hayvanları iyileştirmek gibi pek çok mucizeyi gerçekleştirdiği söylenmiş, vahşi hayvanların koruyucu azizi sayılmıştır. 6. yüzyıldan başlayarak Doğu'da, 9. yüzyıldan sonra da Batı'da boğaz hastalıklarından acı çekenleri koruyan aziz olarak kabul edildi. 8. yüzyıldan sonra onunla ilgili kült bütün Hristiyan dünyasına yayıldı. Blaise, Almanya'da 14 Kutsal Yardımcı arasında sayıldı.

Aziz Blaise Kutsaması, 16. yüzyıldan bu yana kullanılan bir yortu günüdür. Bu törende cemaatin önünde kutsanan iki mum haç biçimine getirilir ya da yağ içinde kutsanmış bir mum fitili müminlerin boğazlarına sürülür. Blaise'in simgeleri balmumu, fitil ve çektiği acıları ifade eden demir tarak ya da haç biçiminde çatılmış iki mumdur. Bazı sanat yapıtlarında Blaise bir mağara içinde hayvanlarla birlikte resmedilir. Regensburg'da (Almanya) ve çeşitli yerlerde birçok kilise ona adanmıştır.

Blake, Eubie, asıl adı JAMES HUBERT BLAKE (d. 7 Şubat 1883, Baltimore, Maryland - ö. 12 Şubat 1983, Brooklyn, New York, ABD), ABD'li ragtime ve şov müziği bestecisi, piyanist.

Yirmi yaşına değin kahvelerde ve genelevlerde piyano çaldı. 1915'te karşılaştığı söz yazarı ve şarkıcı Noble Sissle'la uzun yıllar birlikte çalıştılar. Bu çift minstrel makayıyla sahneye çıkan ilk Siyah şarkıcılar arasındaydı. *Shuffle Along* (1921) adlı gösterileri, Siyahlarca yazılan, sahneye konan ve yönetilen ilk müzikallerdendi. Bu müzikal, Blake'in en çok anımsanan şarkısı "I'm Just Wild About Harry"nin seslendirilmesi ve sanat yaşamları daha sonraları dikkati çekecek üç müzikaçın, Paul Robeson, Florence Mills ve Josephine Baker'in ilk kez seyirci karşısına çıkması nedeniyle önemlidir. Blake ile Sissle birkaç kısa metrajlı filmde de rol aldılar.

1929'da Blake *Chocolate Dandies* adlı bir şovun müziğini yazdı. Bu oyun, çok başarılı olmasına karşın Siyah şovmenlere yeni bir yol açtı. Andy Razaf'ın yazdığı sözlerle Blake'in 1933'te yaptığı "Memories of You" pop ve caz müziğinin standart parçalarından biri oldu.

Blake, otomatik piyano ruloları ve plaklar yaparak ve konserler vererek meslek yaşamını sürdürdü. Güngörmüş ve nükteli inceliği meslek yaşamında herkesçe sevilen bir olmasını sağlamıştı. 1963'te kompozisyon çalışmak, şarkıların uyarlamak ve yeni besteler yapmak amacıyla bir köşeye çekildiyse de, 1972'de yeni bir albüm doldurmak için gene ortaya çıktı. Yeniden konserler vermeye başladı. Şarkıları üzerine yapılmış bir müzikal olan *Eubie*, Broadway'de gösterime girince (1978) Blake'in ünü arttı; yeniden tanındı ve aranan bir piyanist olmaya başladı. Son konserini 99. doğum gününden bir hafta önce verdi. 1981'de Özgürlük Madalyası'yla onurlandırıldı.

Blake, Lyman Reed (d. 24 Ağustos 1835 - ö. 5 Ekim 1883, South Abington, Massachusetts, ABD), ayakkabı tabanını üst yüze diken dikiş makinesini geliştiren mucit.

Küçük yaşlardan başlayarak kardeşi Samuel'in ve başka ayakkabıcıların yanında çalıştı. Bir süre sonra Isaac M. Singer'in şirketine girerek birçok ayakkabı fabrikası için dikiş makineleri yaptı. 1856'da bir ayakkabı şirketine ortak oldu ve fabrikanın dönemin en gelişkin makineleriyle donattı. Kendi icadı olan dikiş makinesini de o dönemde tasarladı. Bu arada bu makineyle dikilebilecek bir ayakkabı modeli de geliştirdi.

1858'de makinesinin ilk örneğini yaptı ve buluşunun patentini 1859'da Gordon McKay'e sattı. 1861'den, emekliye ayrıldığı 1874'e değin McKay ile birlikte New England'daki tüm fabrikalara kendi makinelerini sattı.

Blake, Robert (d. Ağustos 1599, Bridgewater, Somerset - ö. 7 Ağustos 1657, Plymouth açıkları, Devon, İngiltere), Oliver Cromwell'in Cumhuriyet donanmasına komuta

Robert Blake, Samuel Cooper'ın minyatür portre çalışması; Ulusal Denizcilik Müzesi, Greenwich, İngiltere
National Maritime Museum, Greenwich, İngiltere

ederek İngiliz tarihinin en ünlü denizcilerinden biri olan amiral.

Varlıklı bir tüccarın oğluydu. 1625'te Oxford Üniversitesi'ni bitirdi ve 1640'ta Kısa Parlamento'ya seçildi. Pürten inancına olan güçlü bağlılığı Blake'i, 1642'de İç Savaş başladığında Kral I. Charles'a karşı Parlamento yanlılarına katılmaya yöneltti. 1644'te Dorset'e bağlı Lyme'i başarıyla savunması ve Somerset'e bağlı Taunton'ı kuşatanlara karşı bir yıldan fazla (1644-45) direnmesi onu kısa sürede ünlü bir komutan yaptı.

Blake, Şubat 1649'da donanmaya komuta edecek üç "deniz generali"nden biri olarak atandı. İki ay sonra da kralcı Prens Rupert'in küçük filosunu yok etmek için denize açıldı. Rupert, Lizbon'da Portekizlilere sığınınca, Blake birçok Portekiz gemisine el koydu. Daha sonra da Rupert'i Akdeniz'de kovalayarak Kasım 1650'de filosunu İspanya'nın Cartagena limanında yok etti. Ertesi yıl mayısta, kral yanlılarının elinde bulunan İngiltere'nin güneybatı açıklarındaki Scilly Adalarını ele geçirdi. Kısa bir süre sonra Devlet Konseyi'ne girdi. 1652'de İngiltere-Felemenk Savaşı başladığında, Blake Manş Denizindeki filonun başına geçti ve Mayıs 1652-Haziran 1653 arasında Felemenkli amiral Maarten Tromp'a karşı girdiği dört önemli savaştan yalnızca birini kaybetti. 1654'te Felemenk ile barış yapılırken, Cromwell Blake'e Akdeniz'de İngiliz deniz gücünü gösterme görevini verdi. Emre uyan amiral, Nisan 1655'te bir Berberi korsan filosunu Tunus Körfezi kıyısındaki Porto Farina'da yok etti. Bir yıl sonra İngiltere ile İspanya savaşa tutuştu. Blake Kanarya Adalarındaki Santa Cruz de Tenerife Körfezinde bir İspanyol hazine filosuna saldırarak, hiç gemi kaybetmeden bütün İspanyol gemilerini ve kıyı savunmasını yok etti. Sağlığının bozulması üzerine yaz bitmeden dönüş yolculuğuna başlayan amiral, filosu Plymouth Boğazına girmeden bir saat önce öldü.

Blake deniz hareketlerini geliştirmek için yazdığı "Savaş Talimatları"nda, savaş taktiklerini ayrıntılı olarak betimledi ve bunlar izleyen yüzyıl boyunca kullanıldı. Hazırlan-

masını üzerine aldığı "Savaş Nizamnamesi" de donanmanın temel kurallarını oluşturdu. C. D. Curtis'in yazdığı *Blake, Captain at Sea* (1934; Blake, Denizdeki Komutan) ve R. Beadon'ın yazdığı *Robert Blake* (1935) adlı yaşamöyküleri yayımlanmıştır.

Blake, William (d. 28 Kasım 1757, Londra - ö. 12 Ağustos 1827, Londra), İngiliz şair, ressam, oymabaskı ustası ve mistik. *Songs of Innocence* (1789; Masumluk Şarkıları) ve ünlü "Tyger! Tyger! burning bright" şiirinin yer aldığı *Songs of Experience* (1794; Olgunluk Şarkıları) ile başlayan lirik şiir kitaplarının çoğunu kendisi resimlemiştir. Sanatta yeni, yalın ve duyguların doğrudan aktarıldığı bir düşünce ve anlatım tarzı yaratan Blake, günümüzde olağanüstü özgün ve güçlü bir sanatçı olarak kabul edilir. Oysa yaşadığı dönemde gözardı edilmiş, onu tanıyan birkaç şair ve çizim ustasınca da, kendisini bütünüyle sanatına adanmış, dünyayla ilgilenmeyen biri olduğundan, deli sayılmıştır. Yoksulluğun sınırında yaşayan Blake, terk edilmiş bir durumda ölmüştür.

Eğitimi ve meslek yaşamının ilk yılları. William Blake beş çocuklu, orta halli bir küçük esnaf ailesinin çocuğuydu. Babası çorapçıydı; Blake ailesi, dükkânlarının bulunduğu Piccadilly Meydanı yakınlarındaki seçkin bir bölgede oturuyordu. Blake okula gitmedi, eğitimi annesinden aldı.

18. yüzyılın ikinci yarısında Londra, köylerle ve Londra pazarını besleyen tarlalarla çevrili küçük bir kentti. Blake, Londra'nın kalabalık bir bölgesinde yetişti; bu ona, kendinden önce taşrada yetişmiş birçok İngiliz şairinkinden farklı bir birikim sağladı. Sık sık Londra dışındaki köylere yürüyüşler yaptı; sonraki yaşamında da tek başına çıktığı bu gezintilerden aldığı zevki yeniden yakalamaya çalıştı. Daha 10 yaşında yokken Peckham Rye'a yaptığı bu yürüyüşlerden birinden dönüp üstü meleklerle dolu bir ağaç gördüğünü anlattığında, annesi, babasından daha yakın bir ilgi göstermişti.

William Blake, John Linnell'in yağlıboya portre çalışması; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

Zihninin görsel yanı hep ağır basan Blake, tasarımlarını canlandırabilme yeteneğine sahipti. Orta yaşlarında düşsel kişiler canlandırdığını anlatanların gözlemleri, Blake'in bugün silimsiz imge(*) adı verilen imgeleri kurabildiğini, yani kafada canlandırılan imgeleri gerçekten varmış gibi üç boyutlu olarak görebilme ve bunları gerçek varlıklar gibi izleyebilme yeteneği olduğunu ortaya koymaktadır. Blake imgeleri, sanki kafasının içinde değil, gözünün önündeymişler gibi çok canlı bir biçimde aktarırdı. Şiirleri, neredeyse elle tutulabilir hale gelen bu imgelerle yüküldür.

Blake 10 yaşındayken çizim okuluna gönderildi; 14 yaşında da James Basire adlı bir oymabaskı ustasının yanına çırak verildi. Yedi yıllık çıraklık döneminden sonra 1779'da, Kraliyet Akademisi'ne girdi. Ama akademinin başkanı Sir Joshua Reynolds'dan hiç hoşlanmadı ve orada yeteneklerinin harcandığı kanısına kapıldı. Bu sıralarda, o dönemde İngiltere'de gelişmeye başlayan yeni aydın sınıfın bazı üyeleriyle dostluk kurmuştu. Aralarında Blake ile aynı akademiye okuyan ressam John Flaxman'ın da bulunduğu, dinsel görüşlerinde kiliseye bağlı olmayan bu aydınların bir bölümü mistik Swedenborg tarikatına girmişti. Ama çoğu Üniteryen ve usçuydu. Siyasal görüşleri ise liberal, hatta cumhuriyetçiydi. İngiliz hükümetinin Amerika kolonilerine baskı uyguladığını düşünüyorlardı. Eğitime çok önem vermekle birlikte geleneksel uygulamalara karşıydılar. İngiltere'nin kuzeyindeki fabrika sahiplerinin oğullarına ilk kez çağdaş ve bilimsel eğitim veren "karşıt" okullardan yanaydılar. O dönemde uygulamaya yönelik çağdaş anlayışı temsil eden bu aydınlar Quaker mezhebine yakındılar. Blake, papaz Anthony Mathew ve kültürlü karısının evinde bunların bazılarıyla düzenli olarak bir araya geldi; devrimci coşkunun arttığı sonraki yıllarda, radikal yayımcı Joseph Johnson'ın evi buluşma yeri oldu. O dönemde yalnızca bu aydınlar Blake'in şiirlerine ilgi göstererek yayımlamak istediler. 1783'te Mathew ve karısı, John Flaxman'ın da yardımıyla Blake'in çocukluk şiirlerini *Poetical Sketches* by W. B. (W. B.'nin Şiir Taslakları) adıyla küçük bir kitapta yayımlattılar.

Blake, 1782'de evlendiği Catherine Sophia Boucher ile Londra'da Leicester Meydanı yakınlarına yerleşti. Karısı okuma yazma bilmeyen, imza yerine haç işaretini kullanan bir kadındı. Ama Blake onun eğitimini üstlendi; sonunda Catherine, Blake'in oymabaskı tekniğiyle bastığı şiir kitaplarının basımında ve boyanmasında ona yardım edebilecek düzeye geldi. 1784'te Blake, Basire'in yanında çalıştığı bir oymabaskı ustasıyla ortak bir basımevi açtı, ama dükkân iş yapamayıp kapandı.

Gene de o yıllarda Blake oymabaskıyla geçimini sağlamış, başta Flaxman ve Henry Fuseli olmak üzere küçük bir ressam grubunun övgüsünü toplamıştı. 1784'te yeniden şiir yazmaya başladı. Bu dönemde yazdığı *An Island in the Moon* (Ay'da Bir Ada) adlı yergiyi bitiremediyse de, bu şiir 1789'da *Songs of Innocence* adıyla yayımlayacağı şiirlerdeki bazı temaların hazırlayıcısı oldu. Blake şiirlerini, yaptığı süslemelerle birlikte kendi bulduğu bir teknikle küçük bakır levhalar üzerine kazıdı, bastı ve elle boyadı.

Songs of Innocence ve *Songs of Experience*. *Songs of Innocence* ve 1794'te yayımlanan devamı *Songs of Experience* çığır açacak yapıtlardı, ama Blake'in yaptığı ilk basımların hiçbir yankı uyandırmadı; Blake'in ölümünden 50 yıl sonraya değin iki kitap da hemen hemen hiç okunmamıştı, hiç bilinmiyordu. Gene de bu iki kitabın 20. yüzyıl Avrupa ve Amerika kültürü üzerindeki etkisi, daha önceki yüzyıllarda Kitabı Mukaddes ile John Bunyan'ın *The Pilgrim's Progress*'ininki (1678, 1684, 2 bölüm, *Hac Yolunda*, 1932) kadar belirleyici olmuştur.

Birkaç yıl sonra William Wordsworth ile Samuel Taylor Coleridge'in birlikte yayımladıkları *Lyrical Ballads*'ın (1798; Lirik Baladlar) yol açtığı romantik fırtınanın neden *Songs of Innocence* ile başlamadığı açık

değildir. *Lyrical Ballads*, İngiliz din adamı ve şair Charles Wesley'in ilahileri ve Anglikan Kilisesi'ne bağlı olmayan Protestan şairlerin ahlaki şiirleri örnek alınarak yazılmıştı. Blake'in şiirlerinde ise, bu didaktik fabllardaki roller tersine çevrilir; şair çocuğa ders vermez, çocuk şaire bir şeyler öğretir. *Songs of Innocence*'de çocuk, doğayla iç içe yaşamının verdiği hazı anlatır; *Songs of Experience*'ta ise devlet ve kilise kapanına kısılmış, sersemleşmiştir. Blake *Songs of Experience*'i 35'in üstünde, genç sayılamayacak bir yaşta yazmıştır. Olaylara bakışı da ancak 30'undan sonra tam olarak biçimlenmiştir. Bunun bir nedeni, Blake'in karşıt öğeleri bir araya getiren karmaşık bir bakış açısına sahip oluşudur.

Blake her şeyden önce devrimciydi. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi, Amerikalılara ve bütün dünyadaki idealistlere esin kaynağı olduğunda 18 yaşındaydı. 6 Haziran 1780'de Newgate Hapishanesi'ni yakarak otoriteye olan nefretlerini dışarıya ayaklanmacıların arasına katıldığında 22 yaşındaydı. 1789'da Fransız Devrimi'ne yakınlık duyan Blake, 1798'de Thomas Paine'e yöneltilen saldırıları öfkeyle karşılamıştı. 1801'de hâlâ Fransa ile İngiltere'nin tek bir ülke haline geleceğini umuyordu.

Blake'in bir başka özelliği, hem yaradılışı, hem duygularıyla Püriten geleneğe bağlı olması. Dağdaki Vaaz'da İsa'nın ortaya attığı din ve ahlak öğretisini "Sonsuz İncil" kabul etmesiydi. Bu yüzden Blake, özel mülkiyete, kilise kurumuna, hükümete, döneminin yasalarına, savaşa ve insanı kendine yabancılaştıran çalışma biçimlerine karşıydı.

Blake kiliseye olduğu kadar devlete de karşıydı. Yaşlandıkça, özellikle de kısa süren Londra dışında yaşamaya girişiminin ardından, daha dinsel bir dil kullanır oldu. Ama hep toplumsal adaleti ve insancıl konuları işledi. Ona göre devlet ve kilise insanları maddi ve manevi yönden tutsak eden kurumlardı. Yapıtlarında her iki kurumu da Eski Ahit'in Yehova'sı ile özdeş tutan Blake'in Hristiyanlık anlayışı, aslında Yehova'ya karşı İsa'yı yücelten gnostik heretikliğe yakındı. Blake keskin gözlemleri olan, zeki, deneyimlerini geniş ve zengin bir düşüncüyle ele alabilen, davranış ve sözlerinde son derece dürüst, dil ve çizim alanlarındaki büyük yeteneğini doğallıkla kabullenen olağanüstü bir kişiydi.

Öykülü şiirler. Blake bu dönemde değişik bir şiir tarzını denedi. Lirik bir hava taşımayan bu ürünler, Eski Ahit'in Kral James çevirisinde kullanılan ritmi temel alan uyaksız ve uzun dizelerden oluşan öykülü şiirlerdi. Blake'in daha sonraki bütün uzun şiirlerinde görülen bu "gelecekte haber verme" tarzı, zamanla onun kişisel üstubu olarak kabul edildi. Bu üslupla verdiği ilk ürünlerinden biri *The French Revolution* (Fransız Devrimi) adlı şiirdir. Yayımcı Joseph Johnson'un basacağı bu kitap sonuçta piyasaya çıkmamış, günümüze yalnızca 1791 tarihli bir prova kopyası kalmıştır. Bu arada Blake, değişimden korkanlara karşı çıkışını dile getiren şiir kitaplarını oymabaskı tekniğiyle basmaya devam etti. Bir süre yeniden Amerikan Bağımsızlık Savaşı'yla ilgili temaları işlediyse de 1795'ten sonraki yapıtlarında Blake'in düş dünyası öne çıktı; özgürlük ile otorite arasındaki çatışmayı bir fabl havası içinde ele alan bu kitaplar, kişi adlarının bile düş ürünü olduğu simgeci bir üslupla yazılmıştır.

İngiltere ile Fransa arasındaki savaş Blake için zor bir durum yaratmıştı; kamuoyundaki değişmeye yakınlık duymuyor, Londra'da hükümet karşıtı olarak tanınıyordu. Ayrıca savaşın artırdığı enflasyon ve ekonomik bunalım, böyle dönemlerde lüks sayılan oymabaskı ve çizimle geçimini sağlamayı zorlaştırıyordu. Maddi durumu sarsılan Blake kansıyla birlikte Thames Irmağının güneyinde Londra'nın daha mütevazı bir mahallesine yerleşti. 1796'da Edward Young'ın *Night Thoughts* (Gece Düşünceleri) adlı şiir kitabını resimleme işini üzerine aldı. Kitabın 1797'de basılan ilk bölümü başarılı olmadı. Bu başarısızlıkta ekonomik bunalımın da etkisi olmuştu, ama Blake'in halka seslenen ya da çoğunluğun beğenisiyle uzlaşma yoluna giden bir sanatçı olmadığı da açıktı. Bu dönemde Blake yaklaşık 30 yıldır çizim ve küçük resimlerini satın alan, Swedenborg tarikatının üyesi Thomas Butts'ın korumasında az bir parayla geçinmek zorunda kaldı.

1800'de Flaxman, Sussex kıyısındaki Felpham yakınlarında yaşayan zengin edebiyatçı William Hayley'nin yanında Blake'e iş buldu. İş büyümeye başlayınca Blake de Felpham'a taşındı. Londra'dan ilk kez ayrılıyordu. Felpham'da üç yıl kalan Blake, bu değişikliği yaşamında bir dönüm noktası olarak niteler. Felpham'a yerleştikten az sonra yazdığı bir mektupta şöyle diyordu: "Gelecekte, toplumun iki temel direği olan dinin ve teslimiyetin kararlı bir savunucusu olacağım". Blake Felpham'a taşınmakla geçimini güvenceye aldı; düşüncelerini tuhaf ya da aşırı bulmayan dost bir koruyucu kazandı ve ayrıca Londra'daki devrimci arkadaşlarıyla onlara baskı yapanlardan uzaklaştıysa da.

Londra dışındaki yeni yaşam sorunsuz görünse de, Blake'in sürdürebileceği bir yaşam değildi. Blake Hayley'nin yanında, ona bağlı yaşayamazdı. Hayley'nin düz şiirini ve yüce duygularını, kendi yeteneklerine hakaret olarak görüyordu. Hepsinden de önemlisi, kendi sanatına aldınılmayan bir ortamda, "yalnızca bir angarya" olarak gördüğü işlere dayanamıyordu. Sonunda Londra'ya dönüşü gerektiğine karar verdi.

Blake 1804'ten sonra, en uzun yapıtları olan *Milton* ve *Jerusalem* (Kudüs) üstünde çalıştı; ilkini yaklaşık 1808'de, ikincisini ise 1820'de bitirdi. Bu şiir kitaplarında da önceki yapıtlarında görülen insan yaşamı idealine rastlanır: İnsan, aile yaşamını yöneten örük kurallardan, yaş, cinsiyet ve statü hiyerarşilerinden, başarı uğruna uymak zorunda kaldığı kurallardan ve geleceksel otoritenin bütün biçimlerinden kendini kurtarmalıdır. Blake'in Yeni Kudüs adını verdiği iyi topluma, yalnızca siyasal ve toplumsal reformlarla ulaşmak olanaksızdır. İnsan doğasına ve doğaya yabancı olmayan bir yaşam sürebilmek için bütün insanlarda ruh inceliği, onur ve karşılıklı saygı bulunmalıdır.

Blake'in geleceğin toplumuna ilişkin düşüncelerine yer verdiği bu dönem uzun şiirlerinde yeni bir tema belirir; Yeni Kudüs'ü yaratma çabalarını betimleyen bu şiirler, sık sık başka çalışma biçimlerine değişir. Kadın ve erkek emeğinin birer simgesi olarak Blake'in doğa felsefesinde önemli bir yer tutan demir ocakları ve dokuma tezgahları, ancak 1800'e doğru şiirinin de teması olur. Kadın ve erkek emeği konusundaki bölümlerde Blake, dumanı, gürültüsü, insanı sersemleten ağır çalışma ortamı ve insanı kendine yabancılaştıran yönleriyle Sanayi Devrimi'nin yoksulların yaşamı üzerindeki etkilerini derinlemesine işler. Bu temayı işleyen en güçlü dizeler, *Milton*'ın ilk dizeleridir; burada

Blake, Kudüs'ün "o kara şeytani çarklar arasında" kurulup kurulmadığını sorar. Blake, insanın ekonomik açıdan makinelere tutsak edildiğini görmüş ve bu gidişin insana vereceği maddi ve manevi zararları o zaman fark edebilmiştir.

Son yılları. Blake, 1809'da yapıtlarını kamuoyuna sunmak için son bir girişimde bulunarak 16 resim ve suluboya çizimden oluşan bir sergi düzenledi. Sergi için özgün düşünceler içeren kavgacı bir broşür metni yazdıysa da fazla ilgi görmedi; eleştirmen Charles Lamb sergiye gelenler arasındaydı.

Blake bu dönemde sipariş almakta güçlük çekmeye başladı. Bu yıllarda yaptığı oymabaskılar da oldukça sıradan işlerdi. Şiire ilgi duyan okurlar bile onu unutmuş gibiydi. 1824'te Charles Lamb de Blake'in hâlâ yaşayıp yaşamadığını bilmiyordu. Ama 1818'e doğru Blake'in dinsel ciddiyetini paylaşan bir grup ressam, onu yeniden sanat dünyasına kazandırmayı amaçladı. Bu resamlardan John Linnell, 1821'de Blake'ten Kitabı Mukaddes'in Eyub Kitabı'nı resimlemesini ve sonra da oymabaskıyla basmasını istedi. 1825'te Blake'e Dante'nin *La divina commedia*'sını (İlahi Komedi) suluboya ile resimleme işini verdi. Blake böylece 60 yaşlarında ilk kez, yaşamı boyunca yapmak istediği yaratıcı çalışmalarını destekleyen ve izleyen birilerini buldu. Sonunda da yaratıcılığın emin olduğu en güzel yapıtlarını bu yıllarında üretti. Bununla birlikte, Eyub Kitabı'na yaptığı oymabaskılar 1826'da yayımlandığında gene başarılı olmadı.

Yaşamının sonlarına doğru safra taşları yüzünden sağlığı kötüledi. Bu dönemde aldığı tek tük notlarla, devlete ve düzene uyuşan dindarlığa karşı her zamanki öfkesini yansıttıysa da, artık şiir yazmadı. Yetmiş yaşında Strand yakınlarındaki bir odada öldüğünde hâlâ kitaplarını renklendiriyordu. Bunhill Fields'de adsız bir mezara gömüldü.

Blake uzunca bir süre, yalnızca şair ve ressamlar arasında saygı görmüştür. Dante Gabriel Rossetti, 1847'de British Museum'da çalışan birinden 10 şiline, içinde Blake'in şiir taslaklarının da bulunduğu bir kitap satın aldı. Kitabı 1861'de Blake'in ilk yaşamöyküsünün yazarı Alexander Gilchrist'a, 1868'de de Blake üzerine *Critical Essay* (Eleştiri Denemesi) adlı denemeyi yazan Algernon Charles Swinburne'e verdi. William Butler Yeats, 1893'te Blake'in yapıtlarının açıklamalı bir basımının hazırlanmasına yardımcı oldu. 1920'de T. S. Eliot'ın *The Sacred Wood* (Kutsal Orman) adlı kitabına Blake üzerine yazdığı bir denemeyi alması Blake'in yeni bir okuyucu kitlesine ulaşmasını sağladı. Ölümünün 100. yılı olan 1927'de Blake'in günümüzdeki ününü pekiştiren bir dizi makale ve kitap yayımlandı.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Şiir derlemesi. *The Poetical Works of William Blake* (1893, 3 cilt, der. E. J. Ellis ve W. B. Yeats; William Blake'in Şiirleri). *The Poetical Works of William Blake* (1913, der. J. Sampson; William Blake'in Şiirleri). *The Complete Writings of William Blake* (1957, der. Geoffrey Keynes; William Blake'in Bütün Yazıları). *The Letters of William Blake* (1968, 2. bas., der. Geoffrey Keynes; William Blake'in Mektupları). *A Selection of Poems and Letters* (1958, der. Jacob Bronowski, Seçme Şiir ve Mektuplar). *The Poetry and Prose of William Blake* (1965, der. David V. Erdman; William Blake'in Şiir ve Düz yazıları). Tıpkıbasım. *The Note-Book of William Blake, Called The Rosset Manuscript* (1935, der. Geoffrey Keynes; William Blake'in Rossetti Yazması Adıyla Bilinen Defteri). *Blake's Illustrations to the Divine Comedy* (1953, der. Albert S. Roe; Blake'in İlahi Komedi'ye Yapıtı Kitap Resimleri). *Blake's Job: William Blake's Illustrations of the Book of Job* (1966, der. Samuel Foster Damon; Blake'in Eyub'u: William Blake'in Eyub Kitabı Resimleri).

Blakelock, Ralph Albert (d. 15 Ekim 1847, New York kenti - ö. 9 Ağustos 1919, Elizabethtown yakınları, New York, ABD), ABD'li ressam. Boyayı kalın bir hamur halinde kullanarak yaptığı mehtap görüntüleri gizemli bir romantizm duygusu uyandırır.

"Ayışığı", R.A. Blakelock'un yağlıboya çalışması, Brooklyn Müzesi, New York
Brooklyn Museum, Dick S. Ramsay Fund

1867'de New York City College'ı bitirdi. Kendi kendini yetiştirmiş, verimli ve yaratıcı bir sanatçıydı. Resimlerinde Kuzey Amerika Yerlilerinin yaşamını ve 1869'da Batı'ya yaptığı gezide gördüğü manzaraları konu etti. İlk yapıtlarını Hudson Irmağı okulu-nun ilkeleri doğrultusunda gerçekleştirdi. Bir türlü başarıya ulaşamaması ve kalabalık ailesinin yoksulluk içinde bulunması sonucu 1899'da ruhsal bunalıma sürüklendi ve çalışmayı bıraktı. Yaşamını bundan sonra çoğunlukla akıl hastanesinde geçirirken üzülen arttı. Resimleri büyük paralar karşılığında satılmaya başladı. 1899'da çok ucuza satmak zorunda kaldığı "Ayışığında Irmak" adlı resmi 1916'da Toledo Sanat Müzesi tarafından 20 bin dolara satın alındı.

Blakeslee, Albert Francis (d. 9 Kasım 1874, Geneseo, New York - ö. 16 Kasım 1954, Northampton, Massachusetts, ABD), bitkiler üzerindeki araştırmalarıyla tanınan ABD'li botanikçi ve genetikçi.

Blakeslee, 1896'da Connecticut eyaletinin Middletown kentindeki Wesleyan Üniversitesi'ni bitirdi. 1904'te de Harvard Üniversitesi'nden doktora derecesini aldı. 1914'e değin Storrs'daki Connecticut Tarım Yüksekokul'unda botanik profesörü olarak ders verdi ve üstün yapılı bitkiler üzerinde deneysel çalışmalar yaptı. 1915'te Cold Spring Harbor'daki Carnegie Enstitüsü'nün deney laboratuvarlarında bitki genetiği araştırmacısı olarak çalışmaya başladı; 1936'da da bu kurumun yöneticisi oldu. 1941'de Carnegie Enstitüsü'nden emekli olduktan sonra, Massachusetts eyaletinin Northampton kentindeki Smith College'ın botanik profesörlüğüne atandı.

Smith College'a bağlı bir genetik deney istasyonu kuran Blakeslee'nin en önemli çalışmaları, basit mantarlarda eşeyli üremeyi ilk kez gözlemleyip aydınlatmış olması ve zehirli bir alkaloit olan kolşisin bitkilerde kromozom sayısını artırdığını ve poliploit bitkilerin üretiminde bu yöntemden yararlanılabileceğini göstermesidir.

Blakey, Art, ABDULLAH İBN BUHAIN olarak da bilinir (d. 11 Ekim 1919, Pittsburgh, Pennsylvania - ö. 16 Ekim 1990, New York kenti, ABD), *hard bop* olarak bilinen *bebop* türünün ortaya çıkışında etkili olan ve davulla anlamlı sololar yapılabileceğini gösteren, olağanüstü davul sololarıyla ünlü Amerikalı davulcu ve caz orkestrası yöneticisi. Gökgürültüsü gibi birbirini izleyen

baget vuruşları, çapraz vuruşlar, *roll* denen ve hafif vuruşlarla başlayarak yavaş yavaş coşkun bir patlamaya dönüşen çalış biçimi üslubunun özelliğidir.

Blakey genç yaşta kendi kendine piyano çalmasını öğrendi. Gündüzleri bir çelik fabrikasında çalışırken geceleri de caz kulüplerinde önce piyano, sonra da davul çalmaya başladı. 1939'dan başlayarak, aralarında en ünlüsü Billy Eckstein'in grubu (1944-47) olan caz topluluklarıyla çaldı. Bu dönemde karşılaştığı ve birlikte çalıştığı sanatçılar arasında Dizzy Gillespie, Sarah Vaughan, Charlie Parker, Dexter Gordon ve Billy Holliday bulunuyordu.

Eckstein'in grubu dağılınca Blakey Afrika gezisine çıktı. Bu gezide İslam dinini kabul etti. ABD'ye dönünce caz pianisti Thelonius Monk'la anlaşarak Blue Note Plakları için doldurulan birkaç plakta davul çaldı. Horace Silver'la Jazz Messengers (Caz Elçileri) adını verdikleri topluluğu kurdu (1954); Avrupa'ya turneye çıktı. 1955-61 arasında Blue Note adına bir dizi başarılı plak doldurdu. Genç caz müzیکçilerini Jazz Messengers ile birlikte çalmaları için yüreklendirdi. Blakey bu gençlere caz icracısı olmak için gereksinme duydukları değerli deneyimi kazandı. Yıllar boyunca topluluğunda Clifford Brown, Donald Byrd, Benny Golson, Johnny Griffin, Jackie McLean, Lee Morgan ve Wayne Shorter gibi ünlü cazcılar yer aldı.

Blakhernai Sarayı, İstanbul'da, Edirnekapı'da, Eğrikapı semtinde, Bizans döneminin sonlarında yapılmış saray. Ayrıca bak. Tekfur Sarayı.

Blalock, Alfred (d. 5 Nisan 1899, Cullo-den, Georgia - ö. 15 Eylül 1964, Baltimore, ABD), Fallot tetralojisi ya da "mavi bebek" sendromu olarak bilinen kalp-damar bozukluğuyla doğmuş çocukların tedavisi için başarılı bir ameliyat tekniği geliştiren ABD'li cerrah.

Blalock 1918'de Georgia Üniversitesi'ni bitirdi, 1922'de de Johns Hopkins Üniversitesi Tıp Okulu'ndan doktora derecesini aldı. Vanderbilt Üniversitesi Tıp Okulu kliniklerinde cerrah olarak çalıştığı yıllarda (1925-41), yaralanma ve kanamalara bağlı şokları inceledi; bu tür şokların kan kaybından ileri geldiği ve hastaya kan verilerek tedavi edilebileceği yolundaki görüşü, II. Dünya Savaşı yıllarında pek çok yaralının yaşamını kurtardı.

1941'de profesör ve cerrahi bölümü başkanı olarak Johns Hopkins Üniversitesi Tıp Okulu'na dönen Blalock, aynı zamanda Johns Hopkins Hastanesi'nin başcerrahlığına üstlendi. Çocuk kardiyojisti Helen B. Taussig ile birlikte çalışarak, köprücükaltı akciğer atardamarı ağzlaştırması adıyla bilinen ve mavi bebek sendromuna yol açan doğuştan gelme kalp kusurlarının giderilmesine olanak veren bir cerrahi yöntemi geliştirdi. İlk kez 1944'te Blalock tarafından uygulanan ve mavi bebeklerin olabildiğince normal bir yaşam sürmesini sağlayan bu ameliyat tekniği bir süre sonra bütün dünyada başarıyla uygulanmaya başladı.

Blalock yaşamının son yıllarında bütün zamanını, Baltimore'daki Çocuk Tıp ve Cerrahi Merkezi'nin kurulmasına adadı.

Blanc, Louis, tam adı JEAN-JOSEPH-CHARLES-LOUIS BLANC (d. 29 Ekim 1811, Madrid - ö. 6 Aralık 1882, Cannes, Fransa), işçilerin denetimindeki "toplumsal atölyeler" kuramıyla tanınan Fransız ütopyik sosyalist. İkinci Cumhuriyet'teki geçici hükümette yer almıştır.

Louis Blanc doğduğunda, babası Joseph, Bonaparte yönetimindeki İspanya'da genel

maliye müfettişiydi. 1813'te bu yönetim yıkılınca, Blanc ailesi Fransa'ya döndü. Rodez ve Paris'teki okullarda öğrenim gören Louis, Fransa'nın kuzeyinde, 600'den fazla işçi çalıştıran varlıklı bir sanayicinin ailesine özel öğretmen oldu. Burada liberal siyasal çevrelerle ilişki kurarak, cumhuriyetçi bir gazetede iş buldu. 1837'de Kral Louis-Philippe'e karşı muhalefetin önderlerince yönetilen ve seçim sisteminde reform yapmayı amaçlayan bir komiteye üye oldu. 1839'da *Revue du Progrès*'i çıkarmaya başladı. En önemli yapıtı olan *L'Organisation du travail* (Emeğin Örgütlenmesi) 1839'da bu gazetede dizi olarak yayımlandı. Kamuoyunda tanınmasını sağlayan bu yazıda ortaya koyduğu ilkeler, sonraki çalışmalarının temelini oluşturdu.

Blanc, Fransa'da gelişmekte olan rekabetçi kapitalizmin, insanları birbirine düşürerek ve zayıfları köşeye sıkıştırarak insan kişiliğinin gelişmesini engellediği kanısındaydı. Daha iyi bir topluma doğru ilk adım, sermayesi devletçe karşılanacak "toplumsal atölyeler" kurarak herkese iş sağlamak olmalıydı. Doğrudan işçilerin denetleyeceği bu atölyeler, zamanla üretimin büyük bölümünü üstlenerek sosyalist bir toplumun oluşmasına öncülük edecekti. Blanc, insanların eşitliğine inanmıyordu; ama işçilere yaptıkları işe göre ücret ödenmesini savunan sosyalist Saint-Simon'un yandaşlarıyla da aynı görüşte değildi. Ona göre adalet, ancak "herkes kendi örgütlenmesi içinde, Tanrı'nın koyduğu hukuka uygun olarak, yeteneklerine göre üretip gereksinimlerine göre tükettiği zaman" gerçekleşecekti.

Blanc 1843'te aşırı sol kanatta yer alan cumhuriyetçilerin gazetesi *La Réforme*'un çevresinde kurulan komiteye katıldı. 1847'de seçim reformu için yapılan mekikli toplantılarda, konuşmalarıyla büyük dinleyici kitleleri toplayarak ün kazandı. 22 Şubat 1848'de gerçekleştirilmesi tasarlanan son toplantı yasaklanınca, ertesi gün çıkan olaylar ayaklanmaya dönüşerek monarşinin devrilmesine yol açtı. Blanc, kurulan İkinci Cumhuriyet geçici hükümetinde yer aldı. Hükümet, Blanc'ın önerisi üzerine, 25 Şubat 1848'de "işçilerin geçimlerini iş

Louis Blanc
H. Roger - Viollet

vererek güvence altına almayı" ve "her yurttaşa iş sağlamayı" üstlendi. Bir süre sonra hükümet bölündü. Çoğunluk için devrim, oy hakkının sınırlı olduğu monarşinin yerine genel oy hakkını temel alan özgür ve demokratik bir cumhuriyetin geçirilmesini sağlayacak bir siyasal değişim anlamını taşıyordu. Buna karşılık Blanc'ın

da içinde bulunduğu azınlık, devrimi aynı zamanda toplumsal ve ekonomik dönüşümün habercisi olarak görüyordu.

Blanc ve arkadaşları, hükümet içinde azınlıkta olmalarına karşın, halktan büyük bir destek görüyorlardı. Bu nedenle çoğunluk Blanc yanlılarının düşünceleri doğrultusunda önemli ödünler verdi. Çalışma saatleri azaltıldı, çalışmanın bir hak olduğu ilan edildi. Blanc işçi sorunlarını inceleyecek sürekli bir komisyonun başkanlığına atandı. Daha ivedi bir sorun olan işsizliği azaltmak için ulusal atölyeler kuruldu. Ama ulusal atölyeler Blanc'ın öngördüğü sistemin bir karikatürüydü. Muhafızlarının Blanc'ı gözden düşürmek için kurduğu bu atölyeler, dev bir kurum dışı yardım sisteminden pek farklı değildi. Bu arada 7 Mart'ta 6.100 olan işsiz sayısı, 15 Haziran'da 118.310'a yükseldi. Blanc'ın başkanlığına getirildiği ünlü Luxembourg Komisyonu, iş uyuşmazlıklarında hakemlik yapmanın yanı sıra, sosyalist propagandanın da merkezi oldu. Bununla birlikte çalışma yaşamının ve sanayinin yeniden örgütlenmesi konusundaki önerileri kabul görmedi.

Haziran 1848'de başarısızlıkla sonuçlanan işçi ayaklanmasından sonra, Blanc İngiltere'ye kaçmak zorunda kaldı. Louis Napoleon'un kurduğu İkinci İmparatorluk yıkılana değin (1870) Fransa'ya dönmedi. Sürgün yıllarında geçimini ders ve konferanslar vererek sağladı. 1848 Devrimi ile Fransız Devrimi'ne ilişkin iki tarih çalışmasının yanı sıra İngiltere'deki siyasal ve toplumsal koşullara ilişkin bir dizi kitap yazdı.

Blanc, 22 yıl sonra Fransa'ya döndüğünde ününü hâlâ koruduğundan hemen Ulusal Meclis'e seçildi. 1871 baharında Paris'te yönetimi ele geçiren devrimci Komün'e kaal olmayı reddetti. Ama Komün yenilgiye uğradıktan sonra, Komünçüler için siyasal af çıkarılmasını sağlamaya çalıştı. Pek yandaş olmamasına karşın, solun temsilcisi olarak kaldı. 1881'de yaptığı son konuşmalarından birinde, işgününün kısaltılmasına ilişkin bir öneriyi destekledi.

Blanc, Mel, asıl adı MELVIN JEROME BLANC (d. 30 Mayıs 1908, San Francisco, California - ö. 10 Temmuz 1989, Los Angeles, California, ABD), radyo, televizyon ve filmlerde 400'den fazla karakter seslendiren Amerikalı sanatçı. Seslendirdiği çizgi film kahramanları arasında Porky Pig, Woody Woodpecker, Daffy Duck, Yosemite Sam, Tweety Pie, Sylvester the Cat, Fransız serseri Pepé le Pew ve Bugs Bunny de vardır.

Blanc gençliğinde müziğe ilgi duydu. Kontrbas, keman ve sousaphone denen büyük tubayı çalmayı öğrendi. 1933'te günlük bir radyo programında rol aldı. Programda çeşitli tiplerin seslerini tek başına taklit ediyordu. Los Angeles'a gidince, daha sonraki yıllarda Warner Brothers şirketi için Looney Tunes (Çılgın Besteler) ve Merrie Melodies (Neşeli Melodiler) gibi filmleri üretecek olan Leon Schlesinger Productions şirketine girdi. 1936'da Warner Brothers adına yaptığı ilk filmde sarhoş bir boğayı seslendirdi. Onu ertesi yıl Porky Pig ile Daffy Duck seslendirmeleri izledi. 1940'ta da ilk Bugs Bunny'yi seslendirdi.

Ellili yılları aşan sanat yaşamında Blanc 3 binden fazla çizgi filmde konuştu. 1940'larda ve 1950'lerde Warner Brothers'ın çizgi filmlerinin yüzde 90'ında onun sesi vardı. 1960'larda her cumartesi sabahı ABD'deki televizyonlarda yayınlanan ve Looney Tunes tiplerine yer veren "The

Bugs Bunny Show" programının yapımcılarından biri de Blanc'dı. Televizyonda yayınlanan durum komedisi türündeki ilk çizgi film dizisi "The Flintstones"da (Taş Devri) Barney Moloztas ile Fred Çakmaktaş'ın evcil dinozoru Dino'yu Blanc seslendirdi. *That's Not All: My Life in the Golden Age of Cartoons and Radio* (Bu Hepsi Değil: Çizgi Filmlerin ve Radyonun Altın Çağında Yaşamım) adlı otobiyografisi 1988'de yayımlandı.

Blanchard, Jean-Pierre-François (d. 4 Temmuz 1753, Les Andelys - ö. 7 Mart 1809, Paris, Fransa), ABD'li hekim John Jeffries ile birlikte Manş Denizini havadan ilk geçen Fransız havacı. Ayrıca İngiltere,

Blanchard, Richard LIVESAY'ın yağlıboya çalışmasından James Newton'ın yaptığı oymabaskı, 1785
Library of Congress Washington, D.C

Kuzey Amerika, Almanya, Belçika ve Polonya'daki ilk balon uçuşlarını gerçekleştirmiştir.

1770'lerde mekanik hava taşıtları tasarımları üzerinde çalışmalar yapan Blanchard, bu arada bir de, hava akımlarında kürek ve dümenle yönetilen araç (aerostat) tasarımı geliştirdi. 1783'te Montgolfier Kardeşler'in Fransa'daki Annonay'de sıcak hava balonuyla gerçekleştirdikleri uçuş gösterisinden sonra Blanchard balonculukla uğraşmaya yöneldi.

İlk balonlu uçuşunu 2 Mart 1784'te Paris'te gerçekleştiren Blanchard, 7 Ocak 1785'te de Jeffries ile birlikte İngiltere'deki Dover'den havalandı. İki balondaki bütün kargoyu aşağıya atmak zorunda kaldıkları halde, kendilerine emanet edilmiş olan ilk uluslararası hava postası paketini, Fransa kıyısındaki Calais'ye inerek yetkililere teslim etmeyi başardılar.

Gösterişe epey düşkün olan Blanchard, deneme paraşütü takılmış bir köpeği balondan aşağı attı ve daha sonra kendisi de atladı. Blanchard balonların manevra yeteneğini artırmak ve seyrini kolaylaştırmak için yelken kullanmayı da denedi, ancak başarılı olamadı.

Avrupa'daki bir dizi gösteri uçuşundan sonra 9 Ocak 1793'te Kuzey Amerika'daki ilk insanlı balon uçuşunu gerçekleştirdi. Philadelphia'daki Washington Cezaevi avlusundan havalanarak New Jersey'deki Gloucester County'ye indi. Başkan George Washington tarafından da izlenen bu gösteri, ABD'de balonculuğa duyulan ilgiyi artırdı. Blanchard, bundan sonra Avrupa'ya döndü ve gösterilerini sürdürdü.

Şubat 1808'de Lahey üzerinde uçarken felç geçiren Blanchard, yaklaşık 20 m'lik bir yükseklikten aşağıya düştü; bu olaydan sonra bir daha kendini toparlayamadı.

Blanchard, Thomas (d. 24 Haziran 1788, Sutton, Massachusetts - ö. 4 Nisan 1864, Boston, Massachusetts, ABD), takım tez-

gâhlarının geliştirilmesine önemli katkıları olan ABD'li mucit.

Daha çocukluk döneminde tamircilik konusunda kendisini yetiştirerek iş yaşamına atılan Blanchard, bu yıllarda ağabeyinin fabrikası için bir çivi makinesi ile elma soyucusu yaptı. Daha sonra, silah namı-lusunun hem düzenli hem de düzensiz bölümlerini işleyebilecek bir torna tezgâhı tasarımı gerçekleştirdi. 1818'de Massachusetts'te işçi olarak çalıştığı Springfield top dökümhanesinde, kopya edilecek model (gabari) üzerinde yürüyen sürtünmesiz bir çarkın bu hareketini kesici takıma ileterek, malzeme-yi model biçiminde işleyen torna tezgâhını geliştirdi. Buluşu kitle üretim yöntemlerinin gelişiminde önemli bir adım oluşturdu. Aygıtının başarısı patent sorunlarına yol açtı ve Blanchard bu konulardaki davalarda bir uzman durumuna geldi. 1825'te buharlı bir vagon tasarlayarak demiryollarıyla ilgilenmeye başladıysa da kimseden destek göremedi. Bunun üzerine buharlı yük gemisi tasarımıcılığına yöneldi ve birçok başarılı tasarım yaptı.

Blanche de Castille, İngilizce BLANCHE OF CASTILE, İspanyolca BLANCA DE CASTILLA (d. 1188, Palencia, Kastilya - ö. 12 Kasım 1252, Paris), Fransa kralı VIII. Louis'nin karısı ve IX. Louis'nin (Aziz Louis) annesi. İki kez (1226-34; 1248-52) naiplik görevini üstlenmiş, savaşlar ve evlilik ittifakları yoluyla Fransız topraklarının güvenliğini ve birliğini sağlamada önemli rol oynamıştır.

Kastilya kralı VIII. Alfonso'nun kızı olan Blanche'in annesi, İngiltere kralı II. Henry'nin kızıydı. On bir yaşına geldiğinde, İspanya'ya giden büyükannesi Akitanyalı Eleanor (İngiltere kraliçesi) ile birlikte Fransa'ya gitti. Burada Fransa kralı II. Philippe August'un küçük oğlu Louis'nin evlenmesini öngören bir sözleşme yapıldı. Blanche'in dayısı İngiltere kralı John'un önyak olduğu siyasal amaçlı bu evlilik, 1200'de Hampshire'a bağlı Portsmouth'ta yapılan bir törenle onaylandı. Böylece bazı Fransız toprakları üzerinde İngiltere ile Fransa arasında süregelen mücadelede kısa süreli bir ateşkes sağlanmış oldu.

Evlilik yoluyla Fransız uyruğuna giren Blanche, zamanla duygu ve düşünceleriyle de Fransızlaştı. Dayısı John ve onunla ittifak halinde olan eniştesi Flandre ve Hainaut kontu Ferrand ve kuzeni Otto von Braunschweig (sonradan Kutsal Roma-Germen imparatoru IV. Otto) gibi akrabaları için kaygı duymakla birlikte, Fransızların İngilizlere ve Otto'ya karşı 1214'te kazandığı Bouvines zaferini sevinçle karşıladı. Bu zafer, Fransız topraklarının birleştirilmesi yolunda ilk adım oldu. Blanche aynı yıl, sonradan Fransa kralı olan Louis'yi doğurdu. İngiltere kralı John'un ölümü üzerine İngiliz tahtını ele geçirmeye çalıştı. Kocası Louis bu amaçla 1216'da İngiltere'ye saldırdıysa da, İngilizler, sert bir direniş gösterdi. Sonunda John'un dokuz yaşındaki oğlu, III. Henry adıyla İngiltere tahtına oturdu.

Koyu bir Katolik olan Blanche, çok geçmeden, Fransa'nın güneyinde yayılmakta olan heretik Katharos tarikatına karşı girişilen savaşa karıştı. 1223'te VIII. Louis adıyla kral olan kocası, Katharos tarikatına yönelik seferden dönerken ölümcül bir dizanteriye yakalandı (1226). Blanche, kocasının vasiyeti doğrultusunda 12 yaşındaki Louis'nin vasilikliğini ve naipliğini üstlendi. Oğlunun hemen taç giymesi için yaptığı yoğun baskılar sonunda, taç giyme töreni VIII. Louis'nin ölümünden üç hafta sonra Reims'de yapıldı.

Blanche öncelikle Fransa kralı II. Philippe August'un gayrimeşru oğlu Philippe Hucpelin örgütlediği ve İngiltere kralı III. Henry'nin desteklediği büyük baronların ayaklanmasıyla uğraşmak zorunda kaldı. Bu ters koşullara karşın, yeri geldiğinde usta bir diplomat, zeki bir görüşmeci ve güçlü bir önder olduğunu gösterdi. Aynı renk örtülerle süslenmiş beyaz bir at üzerinde ve beyaz giysilere bürünmüş olarak birliklerinin başında savaşa katıldı. Genç kralı kaçırma girişiminin ardından, hiç duraksamadan asi soyluların yerine halktan insanları saray görevlerine getirdi. Ayrıca yerel milisler oluşturdu. Ayaklanmayı adım adım denetim altına almayı başardı, İngiltere ile yeni bir ateşkes antlaşması yaptı ve 1229'da Toulouse kontu VII. Raymond ile Paris Antlaşması'nı imzalayarak Fransa'nın güneyindeki huzursuzluklara son verdi. Fransa'da bir iç istikrar döneminin başlamasıyla, ülkenin birçok yerinde yeni katedraller inşa edildi.

Blanche, yalnızca bir tek konuda diplomatik beceri gösteremedi. 1229'da, Paris'te Quartier Latin'de bir hancı ile bazı öğrenciler arasında bir anlaşmazlık üzerine kolluk kuvvetleri öğrencileri döverek Sen Irmağı'na attılar. Quartier Latin'de böyle bir müdahale, üniversiteye verilen ayrıcalıklara aykırıydı. Öğretim üyeleri ve öğrenciler üniversitenin ayrıcalıklarına saygı gösterilmemesi halinde eğitimi durduracakları tehdidinde bulundular. Olayları çarpıtılmış bir biçimde öğrenen Blanche, katı bir tutum takındı. Bunun üzerine üniversite kapılarını kapadı. Öğretim üyeleri ve öğrenciler Paris'ten ayrılarak taşraya ve yurtdışına dağıldı. Bu durum dört yıl sürdü. Sonunda papanın araya girmesiyle üniversite, Blanche'in tanıdığı yeni ayrıcalıklarla Paris'e geri döndü.

Blanche, Nisan 1236'da erginliğe ulaşarak yönetimi ele alan IX. Louis'nin sadık ve sarsılmaz destekçisi oldu. Buna karşılık onun özel yaşamı konusunda aynı inceliği gösteremedi. Oğluna eş olarak kendisinin seçtiği Marguerite de Provence'a büyük bir acımasızlıkla davrandı. 1244'te ciddi bir hastalıktan kurtulan Louis, annesinin isteğine aykırı olarak, Marguerite ile birlikte bir Haçlı Seferi'ne çıkmaya yemin etti. 1248'de başlayan sefer üzerine krallık bir kez daha Blanche'a teslim edildi. Louis'nin Mısır'da el-Mensure yöresinde yenilgiye uğradığını ve tutsak düştüğünü (1250) öğrenen Blanche, uzun çabalardan sonra yüksek bir fidye ödeyerek oğlunu kurtarmayı başardı. Kalp rahatsızlığı olmasına karşın, naiplik görevlerini yerine getirmekten geri kalmadı. Naiplik konseyi toplantılarına başkanlık ederek yönetsel yasalar çıkardı. Paris'in yoksullarını korumaya özen gösterdi. Gözde dinlenme yerlerinden olan Lys Manastırı'na giderken geçirdiği kalp krizi üzerine geri getirildiği Louvre Sarayı'nda öldü.

Kısaltmalar için cildin başındaki tabloya bakınız.

Blanchet, François-Étienne, YAŞLI (d. y. 1695, Paris - ö. 1761, Paris), barok dönemin (y. 1600-1750) en iyi klavsen yapımcılarından.

François'nun babası Nicolas, klavsen yapımcılığına damgasını vuran Blanchet ailesinin yetiştirdiği ilk ustaydı. 1722'den sonra baba ve oğul, önde gelen Flaman klavsen yapımcısı Ruckers ailesinin modellerini temel alarak müzik aletleri yapmaya başladılar. François'nun oğlu François'nun (Genç)

erken ölümü üzerine, onun dul kalan karısı, başka bir yetenekli yapımcı olan Pascal Taskin'le (Yaşlı) evlenerek aile mesleğinin sürmesini sağladı.

Blanchet'nin şirketinin günümüze ulaşan envanter kayıtları Fransız klavsen yapım tekniğine ilişkin değerli bilgiler içerir. Çalışmalarının büyük bir bölümünü özellikle Ruckersler'e ait eski aletlerin yeniden yapımı ve geliştirilmesine ayıran Blanchet ve Taskinler, ayrıca klavsen yapım tekniklerini geliştirerek şirketlerini hızla büyüttüler. Ama daha sonraları François'nun (Yaşlı) büyük torunu Nicolas Blanchet, 19. yüzyılda daha çok aranır hale gelen piyano yapımına yöneldi. 20. yüzyıl ortalarında klavsen çalmak yeniden yaygınlaşınca yapımcılar, üstün ton nitelikleri nedeniyle Blanchet ve Taskin'in yaptıkları çalgıları model almaya başladılar.

Blanco Fombona, Rufino (d. 17 Haziran 1874, Caracas, Venezuela - ö. 17 Ekim 1944, Buenos Aires, Arjantin), Venezuelalı edebiyat tarihçisi ve edebiyatçı. Eleştirmen ve yayımcı olarak, İspanyol-Amerikan edebiyatını dünyaya tanıtmakta önemli bir rol oynamıştır.

Juan Vicente Gómez'in diktatörlüğünün (1908-35) ilk yıllarını hapiste geçirdikten sonra Avrupa'ya kaçtı. 1914'te Madrid'de, Latin Amerikalı yazarları Avrupa edebiyat dünyasına tanıtan *Editorial América*'yi yayımlamaya başladı. Üretken bir yazardı; şiir, öykü, roman ve deneme türlerinde ürünler verdi. 1912'de *El hombre de oro* (Altın Adam) adlı romanı yayımlandı. Edebi denemeleri, en iyi yapıtlarındandır. *El modernismo y los poetas modernistas* (1929; Modernizm ve Modernist Şairler) ve *Camino de imperfección, diario de mi vida* (1906-13) (1929; Mükemmelle Varmayan Yol: Yaşamımın Bir Güncesi [1906-13]) adlı eleştiri kitapları, modernist akım üzerine İspanyolca yazılmış temel yapıtlardan sayılır. En önemli yapıtları arasında *Letras y letrados de Hispano-america* (1908; İspanyol Amerikası'nda Edebiyat ve Aydınlar) ve *Grandes escritores de América* (1919; Amerika'nın Büyük Yazarları) sayılabilir.

Blanding kaplumbağası (*Emys blandingi*), *Emydidae* familyasından Kanada'nın güneyi ile ABD'nin kuzey ve kuzeydoğu bölgelerinde yaşayan tatlı su kaplumbağası. Yaklaşık 20 cm uzunluğundaki üst kabuğu pürüzsüz, hafif bombeli ve koyu kahverengi ya da kara üstüne sarı çizgilerle bezelidir; alt kabuk ise ortadan bağlanmış ve başı, kuyruğu, bacakları koruyacak biçimde yerleşmiştir.

Blanding kaplumbağası genellikle bataklıklarda, durgun sularda ve sığ su birikintilerinde yaşar. Su yaşamına iyi uyum sağlamış olmakla birlikte, dolaşmak ve yiyecek aramak üzere sık sık karaya çıkar; böcekler, kabuklular gibi küçük hayvanlarla ve bazı bitkilerle beslenir.

Blandrata, Georgius, İtalyanca GIORGIO BIANDRATA (d. y. 1515, Saluzzo, Piemonte - ö. Mayıs başı 1588, Gyulafehérvár, Transilvanya), Üniteryanizmin Transilvanya'daki önde gelen örgütleyici ve destekleyicilerinden olan hekim.

1540-52 arasında Polonya kraliçesi Bona Sforza'nın hizmetinde hekimlik yaptıktan sonra, mesleğini Pavia'da sürdürmek üzere İtalya'ya döndü. Burada, ilahiyat tartışmalarına duyduğu ilgi yüzünden Enkizisyon yetkililerinin düşmanlığını çekti. 1556'da Cenevre'ye kaçtı ve İtalyan Kalveni topluluğunun büyüklüğüne girdi. Üçlemenin doğası üzerindeki tartışmaların Tann'nin birliği kavramını tehdit ettiğini ileri sürme-

si, çok geçmeden Jean Calvin ile çatışmasına neden oldu. İki yıl sonra Polonya'ya dönerek, Üçleme öğretisine karşı çıkan Küçük Kilise'nin etkili bir önderi oldu.

Üniteryen kral I. Janos Zsigmond 1563'te Blandrata'yı saray hekimi olarak Transilvanya'ya davet etti. Blandrata ve Üniteryen piskopos Ferenc Dávid (Franciscus Davidis) Transilvanya'da pek çok Kalvincinin, Üniteryanizmi benimsemesini sağladılar. Ama daha sonra (y. 1571) Üniteryenlerin İsa'ya hiçbir biçimde ibadet etmemelen gerektiğini ileri süren Dávid, Blandrata'nın güvenini yitirdi. Boylesine aşırı bir görüş, Üniteryenlere yasalarla tanınan dinsel hoşgörüyü tehlikeye düşürüyordu. Blandrata, Dávid'in görüşlerini çürütmesi için İtalya'dan Üniteryen ilahiyatçı Faustus Socinus'u çağırdı. Bu çaba da sonuç vermedi ve Blandrata'nın kilise dışı Üniteryen bir önder olarak saygınlığı azaldı. Zsigmond'un 1571'de ölmesi ve yerine Katolik István Báthory'nin (sonradan Polonya kralı Stefan Batory) geçmesi, Üniteryanizmin daha da gerilemesine yol açtı. Blandrata'nın Zsigmond dönemindeki hoşgörünün devamını sağlamak amacıyla Batory ile kurduğu dostluk da yeterli olmadı.

Blane, Sir Gilbert, 1 BARNONET (d. Ağustos 1749, Blane, Ayr, İskoçya - ö. 26 Haziran 1834, Londra), İngiliz hekim. Beslenme rejimine taze meyvelerin, özellikle turuncgillerin eklenmesiyle, o güne değin gemiciler arasında en yaygın ölüm nedeni olan iskorbüt hastalığının önlenemediğini bulmuştur.

Blane, Edinburgh Üniversitesi'nde başladığı tıp öğrenimini 1778'de Glasgow Üniversitesi'nde tamamlayarak, Amiral (sonradan Lord) Rodney'nin özel hekimi oldu ve 1779'da onunla birlikte Batı Hint Adalarına gitti. Bu yolculuk sırasında, limon suyu içilmesini ve konserve yiyeceklerin taze sebzelerle desteklenmesini zorunlu kıldı.

Londra'ya döndükten sonra St. Thomas Hastanesi'nde çalışan (1783-95), ayrıca IV. George ve IV. William'in özel hekimliğini yapan Blane 1812'de "baronet" unvanını aldı. Başlıca yapıtları *Observations on the Diseases of Seamen* (1785; Denizcilerde Görülen Hastalıklar Üzerine Gözlemler) ve *Elements of Medical Logick*'dir (1819; Tıbbi Mantığın Temelleri).

Blankan Kat, Kuzey Amerika'da, oluşumu 4 milyon yıl önce başlayan ve Pliyosen (y. 7,5-2,5 milyon yıl önce) ile Pleyistosen (y. 2,5 milyon-10 bin yıl önce) bölümleri arasında sınırı kapsayan kayaç katmanları ve bu kayaçların çöktüğü zaman dilimi. Belirli hayvan fosillerinin varlığı ya da yokluğu uyarınca tanımlanan kat, adını Texas'taki bir yöreden alır. Irvingtoniyen Katın altında yer alan Blankan Katın en özgün fosil faunası, Kuzey Amerika'nın batısında bulunur. Burada, ilkel at türü olan *Nannippus* ve eski bir fili cinsi olan *Stegomastodon* gibi, Pliyosen Bölüme özgü çeşitli hayvan fosillerine rastlanmıştır. Tıpkı kunduz cinsi *Procastoroides*'in yanı sıra, günümüzde yaşayan devenin ilk ataları da Blankan Katta bulunmuştur. Ayrıca, Avrasya ve Güney Amerika'dan Kuzey Amerika'ya en büyük fauna göçü de bu döneme rastlar. Yerde yaşayan dev tembelhayvanlar, soyu tükenmiş oklukirpiller ve günümüzde yaşayan armadilloların akrabası olan, *Glyptodon* cinsinden, büyük, garip görünümüne zırhlı memeliler gibi hayvanlar da Blankan Katta ortaya çıkmıştır. Bu

özgün fauna ile öteki kanıtlar, iklimin, dönem başlarında görece ılıman olduğunu, ancak giderek soğuduğunu göstermektedir. Nebraskan Buzul Katının yanı sıra, Kansan Buzul Katının ilk dönemleri ve ikisinin arasındaki daha sıcak bir dönem olan Aftoniyen Buzularası Kat da Blankan Katta yer alır. Blankan Katın, Avrupa'dan Afrika'ya uzanan Villafrankiyen Katla, kısmen de olsa aynı döneme denk düştüğü bilinmektedir.

Blankenburg, Almanya'da, Saksonya-Anhalt eyaletinin (Land) batı kesiminde kent. Aşağı Harz (Unterharz) Dağlarının kuzey eteğinde, Magdeburg kentinin güneybatısındadır. Adı ilk kez 1123'te geçen kasaba, 14. yüzyılın ortalarında tüzel kimlik kazandı; 1599'da da Welf soyundan Braunschweig-Wolfenbüttel düklerinin egemenliğine girdi. Eskiden düklere ait olan (1705-18), Fransa kralı XVIII. Louis' nin 1796'dan 1798'e değin konut olarak kullandığı, bugün de içinde bir ticaret okulunun yer aldığı kalesiyle (Regenstein) ünlüdür. 13. yüzyılda yapılmış olan St. Bartholomäus Kilisesi ve Belediye Binası (1233) kentteki öteki tarihsel yapılarıdır. Bir sayfiye kasabası olan Blankenburg fidanlıkları, demir işleri ve taşocaklarıyla da tanınır. Güneybatı yönüne akan Bode Irmağı üstündeki baraj ve enerji merkezleri sistemi II. Dünya Savaşı'ndan sonra Blankenburg'un ekonomisinin canlanmasına yol açmıştır. Nüfus (1983 tah.) 18.635.

Blanqui, (Jérôme-) Adolphe (d. 21 Kasım 1798, Nice - ö. 28 Ocak 1854, Paris, Fransa), liberal iktisatçı. *Histoire de l'économie politique en Europe* (1837-38; Avrupa'da Siyasal İktisadın Tarihi) adlı yapıtı iktisadi düşünce tarihi konusunda ilk önemli incelemedir.

1830'da, Sanat ve Meslek Konservatuvarı'nda yanında çalıştığı J.-B. Say'ın yerine iktisat kürsüsünün başına geçti. Kendini, işçi sınıfının içinde bulunduğu koşulları incelemeye adanmış. İşçilerin korunması için hükümetin müdahale etmesinden yana olduğu halde, Adam Smith geleneğini izleyen bir liberal olarak kaldı. Yapıtları, sanayi ve ticaretin çözümlemesinde kuramsal ve deneysel yaklaşımları kaynaştırır.

Blanqui, (Louis-) Auguste (d. 1 Şubat 1805, Puget-Théniers - ö. 1 Ocak 1881, Paris, Fransa), Fransız radikalizminin efsaneleşmiş bir kahramanı, yaşamının 33 yılından fazlasını hapse geçirmiş devrimci sosyalist. Yandaşları, ölümünden sonra da işçi hareketi tarihinde önemli bir rol oynamışlardır.

Blanqui'nin babası Güney Fransız Alpleri'ndeki küçük Puget-Théniers kasabasında emniyet müdür yardımcısıydı. Blanqui, 1818'de Paris'e, ileride liberal bir iktisatçı olarak tanınacak ağabeyi Adolphe'un yanına gitti, 1824'e değin orada hukuk ve tıp öğrenimi gördü. 1827'den sonra yeniden tahta geçen Bourbon monarşisine karşı düzenlenen öğrenci hareketlerine katılmaya başladı. Ama Louis-Philippe'in burjuva monarşisinin kurulmasına yol açan 1830 Temmuz Devrimi, Blanqui'yi hayal kırıklığına uğrattı. Gerçek siyasal yaşamı bu tarihte başlayan Blanqui, Halkın Dostları Derneği'ne katıldı. Kovuşturmaya uğradı ve iki kez (1831 ve 1836) hapse atıldı. Bu yıllarda en çok, 1796'da Direktuar hükümetine karşı François Noël (Gracchus) Babeuf'un Eşitler Derneği tarafından dü-

zenlenen başarısız ayaklanmaya katılan Filippo Buonarroti'nin öğretilerinden etkilendi. Fransız Devrimi sırasındaki halk ayaklanmalarını araştıran Blanqui, zenginlerin saldırganlığından kaynaklanan sınıf mücadelesinin kaçınılmazlığına giderek daha kuvvetle inandı. Bundan sonra bir halk yönetiminin kurulabilmesi için sıkı bir disiplin altında örgütlenmiş gizli grupların oluşturulmasının zorunlu olduğuna karar verdi. Gizli demeklere karşı duyduğu sempatinin

Auguste Blanqui, Menut Alophe'un taşbasku çalışması, 1849
Bibliothèque Nationale, Paris

kaynağında bu inanç yatıyordu. İlk olarak Aileler Derneği'ni, daha sonra da Mevsimler Derneği'ni kurdu. Mevsimler Derneği'nin 12 Mayıs 1839'da giriştiği talihsiz ayaklanma hareketi, Blanqui'ci baskın anlayışının klasik bir örneğidir. Paris'te Belediye Binası'nı ele geçiren 500 silahlı devrimci, halktan yalıtılmış olduklarından, iki gün süren çatışmalar sonunda kolayca yenildiler. Kaçmayı başaran Blanqui daha sonra tutuklandı. Verilen idam cezası yaşam boyu hapse çevrildi ve Blanqui, Normandiya kıyılarındaki Mont-Saint-Michel'e gönderildi. Dört yıl hücre hapsinde kaldıktan sonra, ölmek üzere olduğuna inanıldığı bir sırada resmen affedildi. Ama 1848 Devrimi'nin hemen öncesine değin Tours'daki cezaevi hastanesinden ayrılmadı.

1848 Devrimi Blanqui için önemli bir deneyim oldu. Paris'e dönerek kurduğu Merkezî Cumhuriyetçi Demek aracılığıyla Louis Philippe'in düşmesinden sonra kurulan geçici hükümeti sosyalizme daha yakın siyasetler izlemeye zorladı. İşçi gösterilerinin örgütlenmesinde aktif bir rol almasına karşın, halkın geçici hükümet tarafından önerilen genel oy hakkına hazır olmadığına inanan Blanqui, yaklaşan seçimlerin ertelenmesini istedi. Seçim sonuçları kaygılarını haklı çıkarttı ve muhafazakârlar Kurucu Meclis'te çoğunluğu elde ettiler. Blanqui, 15 Mayıs'ta düzenlenen ve gerçekte kendisinin de onaylamadığı bir halk gösterisine katıldığı gerekçesiyle 10 yıl hapis cezasına çarptırıldı. 1859'da serbest bırakıldıktan sonra gizli demekler kurmaya devam eden Blanqui, 1861'de yeniden tutuklandı, 1865'te Belçika'ya kaçmaya değin hapse kaldı. Artık *l'enfermé* (kapatılmış) adıyla anılmaya başlayan Blanqui'nin olaylara hiçbir biçimde katılmadığı sıralarda Fransa'da büyük değişiklikler oldu. Parisli işçiler 1848 Haziran barikatlarında yenilgiye uğradılar. Louis-Napoléon 2 Aralık 1851'de bir hükümet

darbesiyle iktidarı ele geçirdi ve ertesi yıl III. Napoléon adıyla Fransa imparatoru oldu. Benzeri görülmemiş bir sanayi büyümesi, modern işçi hareketinin gelişmesi için uygun koşulları yarattı. Bütün bu gelişmeler, Blanqui'yi siyasal iktisat ve sosyalizm üzerine çalışmaya ve yazmaya yöneltti. Bu yapıtlarının çoğu ölümünden sonra *Critique sociale* (Toplumsal Eleştiri) başlığı altında yayımlandı. Blanqui 1865'ten sonra sık sık Brüksel'den gizlice ayrılarak, öğrencilerin daha sonra da işçilerin arasında Blanqui'ci grupların örgütlediği Paris'e gitti. 1867-68'de yazdığı *Instruction pour une prise d'armes* (Silahlı Ayaklanma İçin Talimatlar), kent gerilla savaşı için bir elkitabı niteliğindedir. Fransız ordusunun 1870-71 Fransız-Alman Savaşı'nda aldığı ilk yenilgiler, III. Napoléon'un konumunu sarsmaya başlayınca, Blanqui Paris'e döndü.

III. Napoléon'un Almanlara teslim olmasından iki gün sonra, 4 Eylül 1870'te Paris'te kansız bir devrim oldu. Üçüncü Cumhuriyet ilan edildi ve geçici bir hükümet kuruldu. Blanqui'ci gruplar bu harekette bir ölçüde katıldılar. Alman ordularının Paris'e yaklaşması üzerine Blanqui, bir devrimci olduğu kadar yurtsever de olduğunu gösterdi. Her ikisi de aynı adı taşıyan bir demek ve bir gazete kurdu: *La Patrie en danger* (Yurdumuz Tehlikede). Parislileri Almanya'ya karşı birleşmeye ve hükümeti desteklemeye çağıran Blanqui, kentin savunması için alınması gereken önlemleri belirtirken büyük bir askeri yeteneği olduğunu da gösterdi. Ama çok geçmeden, geçici hükümetin halktan korktuğu için gerekli savunma önlemlerini almadığı kanısına vardı. Bunun sonucunda, Blanqui'ciler, hükümeti devrimek amacıyla iki başarısız girişimde bulundular (31 Ekim 1870 ve 22 Ocak 1871). Paris'in teslim olmasından ve muhafazakârların kazandığı 8 Şubat 1871 seçimlerinden sonra Blanqui, taşraya çekildi. 17 Mart'ta, 31 Ekim ayaklanmasına katıldığı için tutuklandı.

Blanqui'nin tutuklanmasının ertesi günü Paris Komünü olarak anılan ayaklanma gerçekleşti ve Blanqui'ciler bunda çok önemli bir rol oynadılar. Blanqui'nin Komün başkanlığına seçilmesine karşın, Adolphe Thiers hükümeti onun serbest bırakılmasını reddetti. Sonunda Komün dağıldı. Komün yandaşlarının affı için verilen mücadelede Blanqui bir simge haline geldi. Nisan 1879'da hâlâ hapisteyken Bordeaux milletvekili seçildi. Milletvekilliği geçersiz sayıldı, ama kendisi affedilerek salıverildi. İlerlemiş yaşına karşın iki yıl süreyle gazeteci ve ateşli bir sosyalist hatip olarak mücadeleyi sürdürdü. Bir toplantı öncesinde felç geçirdi, birkaç gün sonra da öldü. Ölümünden kısa bir süre sonra Marksistler ve Blanqui'ciler bir uzlaşmaya giderek, 1881'de Merkezî Devrimci Komite'yi ve 1898'de de Devrimci Sosyalist Parti'yi kurdular.

Öbür sosyalistlerle karşılaştırıldığında, Blanqui bir iktisatçı ya da filozof sayılmaz. O, gerçekte bir devrim kuramcısı ve isyancıydı. Ona göre iktidarı ancak küçük bir grup ele geçirebilirdi. Blanqui'nin temel görüşü, önce burjuvaziyi silahsızlandıracak, kilise ile büyük mülk sahiplerinin zenginliklerine el koyacak ve büyük sanayi ve ticaret kuruluşlarını devlet denetimi altına alacak geçici bir diktatörlük olmaksızın sosyalist bir dönüşümün gerçekleştirileceğiydi. Daha sonraki aşama sanayi ve tarımda üretim birlikleri kurmak ve halkın eğitimini, ülke ekonomisini kendi çıkarlarına uygun olarak düzenleyebilmesini olanaklı kılacak biçimde geliştirmek olacaktı.

Blantyre, Malavi'nin en büyük kenti ve Güney Bölgesi'nin merkezi. Blantyre yönetim biriminde (4.175 km²) Shire Platosunda yer alır. Deniz düzeyinden yüksekliği (1.039 m) tropik iklimi üzerinde yumuşatıcı bir etki yapar. Yağmurlu (aralık-mart), serin (nisan-ağustos) ve sıcak (eylül-kasım) olmak üzere üç mevsimi vardır. Adını David Livingstone'un İskoçya'daki doğum yerinden alan kent, 1876'da İskoçya Kilisesi'ne bağlı bir misyon merkezi olarak kuruldu. 1883'te İngiliz konsoloslugu açıldı. 1895'te Malavi'nin en eski belediyesi olarak tüzel kimlik kazandı. Fildişine dayalı sömürge ticareti, günümüzde önemli bir ticaret ve dağıtım merkezi olmasını sağlayan ulaşım altyapısının kurulmasında etken oldu. 1956'da yan hatlarla Mozambik'teki Beira ve Zimbabve'deki Harare'ye (eskiden Salisbury) bağlanan Malavi (eskiden Nyasaland) Demiryolları'nın çevresinde gelişen, 11 km doğusundaki Limbe kasabası (1909) ile birleştirildi. Bu birleşmeyle oluşan kente bazen Blantyre/Limbe de denir. Kentte iki katedral ve Malavi Üniversitesi'nin Politeknik kampusu bulunmaktadır. Chirchiri sanayi sitesindeki hafif sanayi, ayakkabı imalatı, mısır unu değirmenciliği, bira ve alkolsüz içki üretimi, fırıncılık, basımcılık ve bütün işleme gibi dalları içerir. Blantyre, bölgenin alışveriş ve yönetim merkezidir. Genellikle Hintlilerin elinde olan toptan ticaretin yürütüldüğü Limbe, aynı zamanda Malavi tütünlerinin açık artırma satış merkezidir. Nüfus (1987 geç.) kent, 331.588; yönetim birimi, 587.893.

Blarney, İrlanda dilinde AN BHLARNA. İrlanda'nın Cork ilinde (county), Cork kenti-

Blarney Şatosu, Cork ili
G F Allen Bruce Coleman

nin 8 km kuzeybatısında, Blarney Şatosu'yla (y. 1446) ünlü köy. Şatonun güney duvarının burçları altındaki Blarney Taşı, inanışa göre onu öpenlere güzel konuşma sanatı bağışlar. Bu da ancak baş aşağı sarkarak yapılabilir. "Blarney" İngilizcede kuşku ifade eden bir sözcüktür. Bu anlamda ilk kez, Lord Blarney'in vaatlerine inanmayıp kuşku duyan İngiltere kraliçesi I. Elizabeth tarafından kullanıldığı söylenir. Ağaçlık bir bölgede yer alan Blarney'de tüvit dokumalarının yanı sıra, polipropilenden torba da imal edilir. Nüfus (1981) 3.186.

Blaschka cam işi, Leopold Blaschka (ö. 1895) ve oğlu Rudolph'un (ö. 1939) özellikle doğayı örnek alarak ürettikleri cam modeller. Blaschkalar Bohemyalı olmakla

birlikte, çalışmalarını Almanya'da sürdürdüler. En ünlü ürünleri binlerce çiçek örneğinden oluşan ve 1887-1936 arasında Dresden'de yaptıkları bir koleksiyondur. Botanik çalışmalarında kullanılmak üzere hazırlanan modeller gerçeği en ince ayrıntısına kadar yansıttığı için bu amaca başarıyla hizmet etmiştir. Ayrıca bu yapıtlar teknik ve sanat açısından bugüne değin üretilen en yetkin cam ürünler arasındadır. Blaschkalar, Harvard Üniversitesi'nin Karşılaştırmalı Zooloji Müzesi için deniz yaşamına ait modeller de yapmışlardır.

Blaschke, Wilhelm Johann Eugen (d. 13 Eylül 1885, Graz, Avusturya-Macaristan - ö. 17 Mart 1962, Hamburg, Almanya), Alman matematikçi. Geometriye, özellikle kinematik geometrisi ile diferansiyel ve integral geometri alanlarında katkılarda bulunmuştur.

1913'te Prag'daki Alman Teknik Üniversitesi'nde matematik doçenti olan Blaschke, iki yıl sonra Leipzig Üniversitesi'ne geçti. 1917'de Königsberg Üniversitesi'nde matematik profesörlüğüne getirildi. 1919'da da Hamburg Üniversitesi'nin öğretim kadrosuna katıldı.

Sonradan çeşitli geometrilerin aksiyomatik kuruluşunda önemli rol oynayacak olan kinematik gönderimi bulan Blaschke, bu gönderimi kinematiğin temel tekniklerinden biri durumuna getirdi. Değişmez (invariant) diferansiyel gönderimleri konu edinen topolojik diferansiyel geometrinin temellerini de atan Blaschke'nin önemli yapıtları arasında *Kreis und Kugel* (1916; Daire ve Küre), *Vorlesungen über Differentialgeometrie* (1921-39, 3 cilt; Diferansiyel Geometri Üzerine Konferanslar), *Vorlesungen über Integralgeometrie* (1935-37, 2 cilt; Integral Geometri Üzerine Konferanslar), *Grundlagen von Einsteins Relativitätstheorie* (1921-23; Einstein'ın Görellilik Kuramının Temelleri) ve *Analytische Geometrie* (1948; Analitik Geometri) sayılabilir.

Blasco Ibáñez, Vicente (d. 29 Ocak 1867, Valencia, İspanya - ö. 28 Ocak 1928, Menton, Fransa), İspanyol yazar ve siyasetçi. I. Dünya Savaşı konusundaki romanlarıyla dünya çapında ün kazanmıştır. '98 Kuşağı(*) içinde kabul edilir. Yapıtlarının en ünlüsü *Los cuatro jinetes del Apocalipsis* (1916; *Maşherin Dört Atlısı*), iki ayrı Amerikan filmine konu olmuştur.

On sekiz yaşında, Madrid'de hukuk öğrenimi gördüğü ve siyaset dergilerde makalelerinin yayımlandığı sırada, kralığa karşı yazdığı bir şiirden ötürü hapse atıldı. Bu, siyasal görüşleri yüzünden aldığı cezaların ilkiydi. 1891'de *El Pueblo* adlı cumhuriyetçi

Blasco Ibáñez
Archivo Mas, Barcelona

dergiyi kurdu. 1901'de ilk kez *Cortes'e* (Parlamento) seçildi. Miguel Primo de Rivera'nın askeri diktatörlüğüne karşı olduğu için, 1923'te kendi isteğiyle Riviera'ya yer-

leşti. O zamana değin yedi kez daha parlamentoya seçilmişti.

Blasco Ibáñez *Flor de mayo* (1895, Mayıs Çiçeği), *La barraca* (1899; Kerpiç Damlar) ve *Canas y barro* (1902; Kamlar ve Çamur) gibi bölgesel romanlardan oluşan ilk dönem yapıtlarında canlı ve yoğun bir gerçekçilik ve Valencia'daki yaşamın betimlenmesinde çarpıcı bir güç görüldü. *La bodega* (1906; Şarap Mahzeni) gibi sonraki romanları ise, ciddi toplumsal sorunları ideolojiye ağırlık vererek işlediği için eleştirilmiştir. Daha popüler romanları *Sangre y arena* (1909; Kanlı Meydan), 1940/*Kan ve Kum*, 1972), *La maja desnuda* (1906, Zafere Ulaşan Kadın), *Mare nostrum* (1917; *Bizim Deniz*, 1944) ve en çok tanınan yapıtı *Los cuatro jinetes del Apocalipsis* ve benzerleri ise ona ün kazandırmakla birlikte, bu kez de duygusal nitelikleri yüzünden eleştiriyi uğramıştır. Blasco Ibáñez 1906'da, Fransız Légion d'honneur nişanı alanları arasına katıldı. *Entre naranjos* adlı yapıtı da *Baharlar Açarken* adıyla Türkçeye çevrilmiştir.

Blasetti, Alessandro (d. 3 Temmuz 1900, Roma - ö. Şubat 1987, Roma), yeni-gerçekçiliğin öncülerinden İtalyan sinema yönetmeni.

Hukuk öğrenimi gördü. Bir süre avukatlık yaptıktan sonra sinema eleştirmenliğine başladı. İlk filmi *Sole'yi* (Güneş) 1929'da çekti. Pontino bataklıklarının kurutulmasını anlatan ve görsel açıdan Sovyet sinemasından izler taşıyan bu film, genç İtalyan sinemacılarını önemli ölçüde etkiledi. Blasetti 1932'de Roma Müzik Akademisi'nde, daha sonra ünlü sinema okulu Centro Sperimentale di Cinematografia'ya dönüşecek olan bir sinema bölümü kurdu. 1930'larda, aralarında hifif komediler, büyük başarı kazanan *1860* (1933) gibi tarihsel ve *Vecchia guardia* (1935) gibi gerçekçi konuları ele alan filmlerin de yer aldığı çok sayıda ürün verdi. 1942'de çektiği *Quattro passi fra le nuvole* (Bulutlarda Dört Adım) adlı filminin senaryosunu İtalyan yeni-gerçekçilik akımına büyük katkıda bulunan senaryo yazarı ve kuramcısı Cesare Zavattini yazdı. Bu yapıt, yeni-gerçekçiliğin temellerini atan filmlerden biri oldu. *Un giorno nella vita*'da (1946; Yaşamda Bir Gün) bir manastırdaki rahibelerin Almanlar tarafından katledilişini anlatan Blasetti, 1951'de Visconti'nin *Bellisimà* (*Güzeller Güzeli*) adlı filminde kendini oynadı.

Blasetti, 1982 Venedik Film Şenliği'nde sinemaya olan katkılarından ötürü Altın Aslan'la ödüllendirilmiştir. Genellikle senaryolarını da yazdığı ve bazılarında oynadığı yapıtlarının çoğu güldürü ya da tarihsel filmlerdir.

Blasis, Carlo (d. 4 Kasım 1803, Napoli - ö. 15 Ocak 1878, Cernobbio, İtalya), bale öğretmeni. Dans etme tekniği, tarihi ve kuramına ilişkin yapıtlar yazmıştır. *Traité élémentaire, théorique, et pratique de l'art de la danse* (1820; Dans Sanatının Kuramı ve Uygulaması Üzerine Başlangıç Çalışması) adlı yapıtıyla klasik bale tekniğinin sistemli bir çözümlemesini yayımlayan ilk kişidir.

Jean Dauberval'in öğrencisi olan Blasis, kısa bir süre Paris Operası'nda dans etti. Daha sonra Milano'ya giderek Scala'da, Salvatore Viganò'nun balelerinde sahneye çıktı ve Londra'daki King's Theatre'da koreograf ve dansçı olarak çalıştı. 1837'de Scala'daki bale okuluna müdür olarak atandı ve orada pek çok parlak dansçı

yetiştirdi. Carlotta Grisi ve Fanny Cerrito kendilerini kabul ettirmiş yıldızlar olarak onunla birlikte çalıştılar.

Blais, Innocent-Louis Goubaud'nun portre çalışmasından Adolfo Bignami'nin yaptığı oymabaskı
Bibliothèque de l'Opéra, Paris. P/c

Blais, Giambologna'nın *Mercury* adlı heykelinden esinlenerek *attitude* duruşunu yaratan kişidir; bu duruşta bir ayak yerdeyken öbür ayak, diz 90° bükülerek arkaya döndürülür. Ayrıca dönüş (*tour* ya da *pirouette*) sırasında baş dönmelerini engelleyen ve "nişan alma" olarak adlandırılan tekniği bulan da Blais'dir. Dansçı bu teknikte başını bedeninden daha hızlı olarak bir miktar döndürdükten sonra sabit tutar ve gözlerini bir "nokta"ya diker. Vücudu dönerek başının hizasına gelince, başıyla aynı hareketi tekrarlar. Vücudun devamlı, başınsa kesik kesik döndüğü bu hareketler dizisi sayesinde baş dönmesine engel olunur. Blais'in bugün bile klasik dans eğitiminin temeli olan ikinci kitabı *The Code of Terpsichore*'da (1830; Dans Perisinin Yasaları) yer alan pek çok buluşu, öğrencileri tarafından kuşaktan kuşağa aktarılmıştır.

Blaskowitz, Johannes (d. 10 Temmuz 1883, Peterswalde - ö. 5 Şubat 1948, Nürnberg, Almanya), 11. Dünya Savaşı sırasında çeşitli cephelerde Alman birliklerini yönetmiş, Nazi zulmüne karşı çıkmış, tank uzmanı mareşal.

1. Dünya Savaşı'nda da çarpışmış olan Blaskowitz, Üçüncü Reich sırasında hızla yükseldi. Avusturya ve Çekoslovak Sudetleri'nin işgalinde savaş alanı komutanlığı, Polonya'nın işgalinde de 8. Ordu başkomutanlığı görevlerinde bulundu. 22 Ekim 1939'da, işgal altındaki Polonya'ya askeri vali atandı. Bu görevi sırasında, üst düzey yöneticilere gönderdiği iki muhtıradan, SS'lerle askeri olmayan Nazi polis örgütünün, Yahudileri ve Polonyalıları hedef alan tecavüz, cinayet ve yağmalarını belgeleyerek, yasadışı çalışan bu örgütler üzerinde hiçbir denetimi kalmadığını bildirdi. Bu raporlara çok öfkelenen Hitler, Blaskowitz'i birçok ordu görevinden azletti.

Daha sonra yeniden komutanlığa getirilen Blaskowitz, 1940'ta Sedan'da Fransa'nın yenilgisiyle sonuçlanan yarma hareketindeki başarılarıyla saygınlık kazandı. 1942'de, uygun koşullarla bir barış antlaşması yapabilmek için Hitler'i ortadan kaldırmayı amaçlayan bir grubun içinde olduğu bildirildi. Rusya'nın istila edilmesi kararına da karşı çıktığı söylendi. 1944'te feldmareşalliğe getirilen Blaskowitz, Almanların Güney Fransa ve batısını savunmasını yönetti.

Mart 1945'te batıdaki Alman birliklerinin komutanlığına atandı ve 25. Ordu'nun komutanı olarak Hollanda'da teslim antlaşmasını imzaladı. Savaş suçları mahkemelerinden birinde yargılandığı sırada Nürnberg Cezaevi'nde kendini yüksek bir yerden aşağı atarak intihar etti. SS ajanlarınınca itilerek öldürüldüğü de ileri sürülmüştür.

Blastares, Matthaios (ü. 14. yy), Rum Ortodoks keşiş, ilahiyat yazarı ve Bizanslı hukuk otoritesi. Kilise hukukunu ve medeni hukuku sistemleştirmesi, Slav yasalarının sonraki gelişimini etkilemiştir.

Thessaloniki'deki (Selanik) Esaias Manastırı'nda keşiş-rahip olan Blastares, 1335'te *Syntagma alphabetikon*'u (Alfabetik Düzenleme) derledi. Bu yapıt, daha önceki derlemelerin sağladığı malzemeden de yararlanarak kilise hukuku ile medeni hukuk yasalarını bir araya getiren bir elkitabıydı ve Sırp kralı Stefan Dušan'ın emriyle hemen Slav dillerine çevrildi. Bulgarca baskısı 15. yüzyılda, Rusça baskısı da 16. yüzyılın başlarında yayımlandı. 18. yüzyıla gelindiğinde, Ortodoks Kilisesi hukukunun temel ifadesi olarak kabul edilmişti. *Syntagma*, yoksullar ve ezilenlerin devlet tarafından korunmasını düzenleyen yasaların ve yasal sürecin kurallarına ilişkin Slav geleneklerinin yerleşmesine yardımcı oldu. Ayrıca, bireylerin ve sınıfların çıkarlarını aşan, bir hükümdarın yönetimi altında ve bu hükümdarın çıkardığı yasalar altında bir siyasal dünya kavramını yaygınlaştırdı.

Blastares aynı zamanda, dinsel ayinlerle ilgili Latin öğretilerine ve Yahudiliğe karşı tartışma yazıları da yazdı. Öbür yapıtları arasında, Tanrı'nın inayeti üzerine incelemeler, Konstantinopolis'teki (İstanbul) saray yetkilileriyle ilgili siyasal şifirler, ayinler konusunda deneme ve ilahiler vardır.

blastema, BLASTEM olarak da bilinir, hayvanlarda, bir organı ya da vücudun herhangi bir uzantısını oluşturan biçimde gelişebilen farklılaşmamış hücre kütesi. Basit yapıtlı omurgalılarda, kopmuş bir bacağın yeniden oluşmasını sağlayan blastemanın özel bir önemi vardır. Örneğin çörellerde, kopan bir bacağın vücutta kalan dokuları, farklılaşma sonucunda kazandıkları bireysel özellikleri yitirip yeniden embriyondaki durumuna döner. Yenileyici sinir liflerinin etkisiyle, bu doku artıklarından bir blastema oluşur; kopan bacağın gelişmiş olduğu ilk doku tomurcuguna benzeyen bu hücre kütesinden de yavaş yavaş eskisinin bütün özelliklerini taşıyan yeni bir bacak ortaya çıkar.

Yassisolucanlar gibi bazı omurgasızlarda blastema hücrelerinin görevini, bütün vücutta dağılmış olan yedek hücreler üstlenir. Omurgalılarda ise blastema, bir yaranın çevresinde bulunan ve farklılaşmayla kazanılmış özelliklerini yitiren deri ve kas hücrelerinden gelişir. Yenileyici sinir lifleri herhangi bir nedenle örselendiği ya da yıkıma uğradığı zaman, blastemanın gelişmesi durur ve yaranın bulunduğu yerde bir nedbe dokusu oluşur.

Blastoidea, derisidikenlilerin soyu tükenmiş sınıfı; bugünkü denizyıldızları ile denizlalelerinin akrabası olan bu deniz hayvanları Ordovisiyen Dönemin (y. 500-430 milyon yıl önce) ortalarından Permien Dönemin (y. 280-225 milyon yıl önce) sonlarına değin varlığını sürdürmüştür. *Blastoidea* sınıfının üyeleri (blastoyitler), dairesel levhacıklardan oluşmuş bir uzantılı deniz dibine bağlanarak yaşayan hayvanlardı. Öbür derisidikenlilerden farklı olarak düzenli bir yapı gösteren, bu hayvanların gövde bölümünde, üç ayrı çember oluşturan

biçimde dizilmiş 13 plakadan oluşan kalsiyum karbonatlı bir dış iskelet bulunur. Bazı blastoyit fosilleri, özellikle *Pentremites* cinsinin üyeleri, bulundukları kayaçları tanıtıcı kılavuz fosilleridir.

blastokist, BLASTOSIST olarak da bilinir, meneli embriyonuna özgü gelişme evresi. Dut biçiminde kümelenmiş hücrelerin (blastomer) oluşturduğu moruladan gelişen blastulanın değişik bir biçimidir. Bu evrede, morulanın iç bölümündeki hücre kütesi ile dış katmanın hücreleri arasında bir boşluk oluşur ve bu boşluk sıvıyla dolar. Blastokisti blastuladan ayıran temel özellik, farklılaşmış iki tip hücreden (iç bölümdeki hücre kütesi ile dış katmandaki hücreler) oluşmasıdır.

Farklılaşmanın daha ileri aşamasında, içteki hücre kütesi ile ortadaki boşluğun arasında, hipoblast denen ince bir hücre katmanı daha oluşur. Bu hücreler, sonradan solunum ve sindirim sistemine dönüşecek olan endodermin oluşumuna katılır. Bu aşamada, blastokisti çevreleyen dış katmana trofoblast denir. Embriyonun oluşumuna doğrudan katılmayan trofoblast, dölyatağıyla embriyon arasındaki bağlantıyı sağlayarak etenenin (plasenta) öncülü olur.

blastomer, zigot denen döllenmiş yumurtanın bir dizi mitoz bölünmeye uğramasıyla oluşan ve önce dut biçiminde kümelenip morula(*) evresini, daha sonra ortada bir boşluk oluşturan biçimde çevreye dizi olarak blastula(*) evresini, en sonunda da içeriye doğru çökerek gastrula(*) evresini oluşturan embriyon hücrelerinin ortak adı.

blastomikoz, *Blastomyces* cinsi mantarların deride ve iç organlarda yol açtığı enfeksiyon. Hastalığın başlıca iki çeşidi vardır: *Blastomyces dermatitidis*'ten ilen gelen Kuzey Amerika blastomikozu ve *Blastomyces brasiliensis*'ten kaynaklanan Güney Amerika blastomikozu.

Kuzey Amerika blastomikozunda deri ve akciğer lezyonları oldukça yaygındır. Akciğer dokusundaki lezyonların boyutları küçük ve sert yumrulardan, bütün bir akciğer lobunu saracak kadar genişleyebilen irinli iltihaplanmalara kadar uzanır; deride ise, epidermin hemen altında irinli, küçük apsele oluşur ve deriye pürtüklü, kabarcıklı bir görünüm verir.

Güney Amerika blastomikozunda, mantarın vücutta giriş yolu genellikle yutağına burun boşluğuna açılan üst bölümüdür. Ağız ya da burun boşluğundaki dokuların şişmesi ve ülserleşmesi, mantarların yakındaki lenf düğümlerine kadar yayılmasına yol açabilir; hatta alt karın bölgesinin lenf dokularında bile birincil lezyonlar görülebilir. Her iki blastomikoz çeşidinde de, hastalık yalnız lenf düğümlerini değil, beyin, kemik, karaciğer, dalak ve böbreküstü bezleri gibi organları da tutabilir. Tedavide antibiyotikler, mantar ilaçları ve sulfonamutler kullanılır. Ayrıca bak. kriptokokoz kromoblastomikoz.

blastopor, gastrula evresindeki hayvan embriyonunda, gastrula boşluğunun dışarıya açıldığı delik. Bazı hayvan embriyonlarının gelişme sürecinde, blastopor anüse ya da ağza dönüşür; bazılarında ise üstü örtülerek, sinir sisteminin taslağı olan sinir borucunun (nöral tüp) iç boşluğu ile ilkel bağırsağı birleştiren kanala katılır.

blastoyit bak. Blastoidea

blastula, hayvan embriyonunun gelişmesi sırasında, döllenmiş yumurtanın (zigot) art

arda bölünmesiyle ortaya çıkan hücrelerin (blastomer) oluşturduğu içi oyuk küre. Blastula hücreleri, ortadaki sıvı dolu boşluğun (blastosöl) çevresinde genellikle tek sıra halinde dizilerek, blastoderm denen bir epitel katmanı oluşturur. Blastula, dut biçiminde kümelenmiş hücrelerin oluşturduğu morula(*) evresini izler ve gelişmesini tamamladıktan sonra gastrulaya(*) dönüşür. Memeliler gibi bazı hayvanlarda ise morula, blastulanın daha değişik bir biçimi olan blastokisti(*) oluşturur.

Blatch, Harriot Eaton Stanton, eö STANTON (d. 20 Ocak 1856, Seneca Falls, New York - ö. 20 Kasım 1940, Greenwich, Connecticut, ABD), ABD'de kadınlara oy hakkı hareketinin önderlerinden.

Annesi oy hakkı savunucusu Elizabeth Cady Stanton, babası ise köleliğin kaldırılmasına çalışanlardan Henry Brewster Stanton idi. Harriot 1878'de Vassar College'dan mezun oldu. Annesinin Susan B. Anthony ve Matilda J. Gage ile birlikte yayımladığı *History of Woman Suffrage* (1881-87; Kadınların Oy Hakkı Tarihi) adlı anıtsal çalışmanın uzun bir bölümünü o yazdı. 1882'de İngiliz işadami William Henry Blatch'le evlendi, bundan sonraki 20 yılının çoğunu İngiltere'de geçirdi. Orada eğitsel ve toplumsal reformlar için yapılan çalışmalara ve kadınlara oy hakkı hareketine katıldı.

1902'de ABD'ye döndü ve o sırada etkisini yitirmekte olan oy hakkı kampanyasının yeniden canlanmasına yardımcı oldu. ABD'deki ilk oy hakkı gösterileri ve açık hava toplantılarını düzenledi (1910). Daha sonra mücadeleci bir örgüt olan Kongre Birliği'ne (sonradan Ulusal Kadın Partisi) katılarak, eşit haklarla ilgili federal bir yasa değişikliğinin kabulü için çalıştı. ABD Besin İdaresi'nin sözcü bürosu başkanlığını yaptı. I. Dünya Savaşı sırasında tarım işçilerini savunan Kadınlar Tarım Ordusu adlı örgütü yönetti. Yazdığı dört kitabın birinde savaşı inceledi. *A Women's Point of View* (1920; Bir Kadının Bakış Açısı), *Some Roads to Peace* (1920; Barış Yolları) ve Alma Lutz'la birlikte yazdığı *Challenging Years* (1940; Mücadele Yılları) adlı anıları öbür yapıtlarıdır.

Blatchford, Samuel (d. 9 Mart 1820, New York kenti - ö. 7 Temmuz 1893, Newport, Rhode Island, ABD), 1882-93 arasında ABD Yüksek Mahkeme yargıcı.

1837'de Columbia College'ı (sonradan Columbia Üniversitesi) bitirdi ve avukatlık belgesini alıncaya değin William H. Seward'ın özel yardımcısı olarak çalıştı. 1842'de baroya kabul edilerek babasıyla birlikte avukatlığa başladı. Daha sonra Seward'la çalışan Blatchford, ardından New York kentinde kendi firmasını kurarak uluslararası hukuk ve deniz hukuku alanında ünlü bir otorite oldu.

1867'de New York'un güney bölgesi yargıçlığına, beş yıl sonra da ikinci yargı bölgesi gezici yargıçlığına atandı. 1882'de Başkan Chester A. Arthur'un Yüksek Mahkeme yargıçlığına getirdiği Blatchford, toplam 430 davada görüş bildirerek en çalışkan yargıçlardan biri olarak ünlendi. Bu arada, federal yetki alanını genişleten Cunningham-Neagle Davası'nda çoğunluk görüşünü dile getirerek ilgi topladı. Ayrıca Blatchford'un tasarım patentlerine ve patent haklarının ihlaline ilişkin görüş ve kararları, Kongre'nin patent haklarının ihlali önlemek amacıyla 1887'de benimsediği yasal düzenlemelerin temelini oluşturdu.

Blauë Reiter, Der (Almancada "Mavi Atlı"), Aralık 1911'de Münih'te Wassily Kandinsky ve Franz Marc öncülüğünde kurulan ve soyut sanatın gelişmesinde büyük rol oynayan sanatçılar grubu. Belirli bir sanat programı olmayan ve bir akım ya da okul niteliği taşımayan Der Blauë Reiter 1911-14 arasında birçok sanatçının yapıtlarını topluca sergiledikleri esnek bir örgüt niteliğindeydi. Adını Kandinsky'nin bir yapıtından almıştı. Aynı adla yayımlanan yıllıkta Kandinsky ve Marc'in estetik konusunda yazdıkları denemelere yer verilmişti.

Der Blauë Reiter sanatçıları, Die Brücke grubu gibi dışavurumculuğu benimsemekle birlikte, bu eğilimi lirik soyutlama doğrultusunda kullandılar, ayrıca yapıtlarında onlar kadar ortak bir üslupsal anlatım geliştirmediler. Gizemli duygulara biçim verme kaygısıyla sanatlarına yoğun bir tinsel içerik yüklemeyi amaçladılar. Birçoğu Jugendstil'den, kübizm ve gelecekçilik ile naif sanatçıları etkilendiler.

Der Blauë Reiter'in Münih'te Moderne Galerie Tannhäuser'deki ilk sergisinde (Aralık 1911-Şubat 1912) Henri Rousseau, David ve Vladimir Burlyuk, Albert Bloch, August Macke, Marc ve Kandinsky'nin yapıtları sergilendi. Rus ressam Alexey von Jawlensky, resmen üye olmamakla birlikte, grubun amaçlarını benimsemişti. İsviçreli ressam Paul Klee de 1912'de Münih'te düzenlenen grafik-resim sergisine katıldıktan sonra grubun üyesi oldu. Bu sergide yapıtları sergilenen öbür sanatçıları arasında André Derain, Jean Arp, Georges Braque, Maurice de Vlaminck, Mikhail Larionov, Natalya Goncharova ve Pablo Picasso da vardı.

Der Blauë Reiter'in son sergisi Mart 1912'de Berlin'de ünlü Sturm galerisinde (bak. Sturm, Der) düzenlendi. Ardından sanatçıları 1913'te toplu olarak Birinci Alman Güz Salonu'nda yer aldılar. Bu dönemde Alman asıllı Amerikalı ressam Lyonel Feininger de grupla yakın ilişki kurdu. I. Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla Der Blauë Reiter dağıldı.

Savaşın sona 1924'te Feininger, Kandinsky, Klee ve Jawlensky, Der Blauë Reiter'in ardılı olan Die Blauë Vier (Mavi)

"Ormandaki Geyik II", Der Blauë Reiter üyelerinden Franz Marc'ın yağlıboya çalışması, 1913-14; Devlet Sanat Salonu, Karlsruhe, Almanya
Moderne Galerie, Münih

Dörtlü) adlı grubu kurdular. Feininger, Kandinsky ve Klee o dönemde Weimar'daki Bauhaus'da öğretim üyesiydiler. Grup üyeleri biçim ve üsluba ilişkin benzerliklerinden çok, ortak sergi açma düşüncesinden

yola çıkarak birleştiler ve bu düşüncelerini 1925-34 arasında gerçekleştirdiler.

Blavatski, Helena Petrovna, eö HAHN (d. 12 Ağustos 1831, Yekaterinoslav, Ukrayna. Çarlık Rusyası - ö. 8 Mayıs 1891, Londra, İngiltere), Rus yazar. Panteist dinsel felsefe sistemi teosofinin gelişmesine katkıda bulunmayı amaçlayan Teosofi Derneği'nin

Helena Blavatski, Herman Schmiechen'in yağlıboya çalışmasından aynntı, 1884; özel koleksiyon

kurucuları arasında yer almış, ruh çağırma-ya ilgilenmiştir.

Helena Hahn 17 yaşındayken evlendiği, eyalet vali yardımcısı Rus subayı Nikifor V. Blavatski'den birkaç ay sonra ayrıldı. Gizlilikle ve ruh çağırma-ya ilgi duyan Helena, uzun yıllar Asya, Avrupa ve ABD'yi gezdi. Hindistan'da ve Tibet'te Hindu mahatma'ların yanında birkaç yıl eğitim gördüğünü iddia etti. 1873'te New York kentine yerleşti ve sonradan yakın arkadaşı olan H. S. Olcott'la tanıştı. Başka birçok ünlüyle birlikte 1875'te Teosofi Derneği'ni kurdular.

İlk önemli yapıtı *Isis Unveiled* (Peçesi Açılmış İsis) 1877'de yayımlandı. Bu kitapta, zamanının bilim ve din anlayışını eleştirdi; mistik deneyim ve öğretinin, gerçek bir tinsel kavrayışa ve yetkeye ulaşmanın yolu olduğunu savundu. *Isis Unveiled* ilgi uyandırdıysa da, dernek başarılı olamadı. 1879'da Blavatski ve Olcott birlikte Hindistan'a gittiler; üç yıl sonra, Madras yakınlarındaki Adyar'da teosofi merkezini kurdular ve derneğin yayın organı olan *The Theosophist*'i yayımlamaya başladılar. Helena Blavatski 1879'dan 1888'e değin bu derginin yayımcılığını yaptı. Dernek Hindistan'da kısa sürede geniş bir yandaş kitlesi edindi.

Paris ve Londra'ya yaptığı geziler sırasında olağanüstü tinsel güçlere sahip olduğunu ileri süren Helena Blavatski 1884 sonlarında Hint basınında, düzmece ruh çağırma olayları yaratmakla suçlandı. Çıktığı Almanya turnesinde suçsuz olduğunu savundu ve 1884'te Hindistan'a döndüğünde coşkuyla karşılandı. 1885'te Londra Psikik Araştırmalar Derneği'nce yapılan soruşturma sonunda ise düzenbaz olduğu ilan edildi. Sağlığı bozuk olarak ayrıldığı Hindistan'a bir daha dönmedi. Almanya, Belçika ve Londra'da sakin bir yaşam sürdü. Klasik sayılan küçük kitabı *The Voice of Silence* (1889; Sessizliğin Sesi) ve teosofi öğretisine genel bir bakış niteliğindeki en önemli yapıtı *The Secret Doctrine* (1888; Gizli Öğreti) üzerinde çalıştı. Bunları *Key to Theosophy* (1889; Teosofinin Anahtarı) izledi.

1980'lerin başında Blavatski'nin *Complete Writings*'inin (Bütün Yapıtları) 14 cildi yayımlanmıştı. Yaşamı üzerine yazılmış pek çok kitaptan biri, Marion Meade'in *Madam Blavatski* (1980) adlı yapıtıdır.

Bled Gölü, Sırp-Hırvat dilinde BLEDSKO JEZERO. Slovenya'nın kuzeybatı ucunda buzul gölü. Alp Dağlarının eteğinde, denizden 475 m yüksektedir. Yazın sağlık ve dinlenme, kışın spor merkezi olarak kullanıldığından kara ve demir yolu bağlantıları iyidir; yazları uçak seferleri de vardır. Triglav Ulusal Parkı ile Alp Dağları ve Karawanke Dağları çok yakınındadır. Ilıman Alp altı iklimi, uzun süren yaz mevsimi boyunca göle girilmesini olanaklı kılar.

Bled kasabasında tarihsel yapılar vardır. Göldeki küçük bir adada, 11. yüzyıla değin duran bir Slav putperest tapınağının yerinde bugün St. Maria Kilisesi bulunmaktadır. Bled Kalesi, göl kıyısından 140 m yükseklikteki sarp bir kayalığın üstündedir.

Bleda, Mithat Şükrü (d. 1874, Selanik - ö. 1956, İstanbul), Türk siyaset adamı. İttihat ve Terakki Fırkası'nın genel sekreterliğini yapmıştır.

İstanbul'da Mülkiye İdadisi'ni bitirdikten sonra 1895'te İsviçre'ye giderek Cenevre Üniversitesi Fen Fakültesi'nde matematik öğrenimi gördü. O sırada Paris'te bulunan doktor Nâzım ve Ahmed Rıza ile ilişki kurarak Jön Türk hareketine katıldı. 1897'de bağışlanarak yurda döndü. Bir süre siyasal çalışmaların dışında kaldı. Selanik'te Ticaret Mektebi müdürlüğü ve hastane

Bleda
Rumeli Kütüphanesi'nden izniyle

müdürlüğü yaptı. Talat Bey'in (Paşa) Selanik'e gelmesinden sonra yeniden yönetim karşısı harekete katıldı ve Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer aldı.

II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra yeniden açılan Meclis-i Mebusan'da Serez, Drama ve Burdur milletvekili olarak bulundu. 1916'da İttihat ve Terakki'nin genel sekreterliğine (kâtib-i umumi) getirildi ve 1918'de parti kapatılana değin bu görevde kaldı. I. Dünya Savaşı'nın ardından 1919'da İngilizler tarafından önce Mondros'a (Limni), sonra Malta'ya sürgüne gönderildi. Yaklaşık üç yıl sürgünden sonra, serbest bırakılınca Berlin'e gitti (1922). Daha sonra İstanbul'a döndü; ardından Ankara'ya geçti. Kurtuluş Savaşı sırasında Mustafa Kemal'in birlikte çalışma önerisini, sürgünde yiprandığı gerekçesiyle kabul etmedi.

İzmir'e yerleştikten sonra ticaretle uğraşmaya başladı. 1926'da Mustafa Kemal'e karşı düzenlenen İzmir Suikastı ile ilgili olduğu savıyla ve öbür İttihatçılarla birlikte Ankara İstiklâl Mahkemesi'nde yargılandı; beraat etti. 1935'te Atatürk'ün önerisiyle Sivas'tan bağımsız milletvekili seçildi. 1950'ye değin dört dönem milletvekilliği yapan Bleda, daha sonra siyasetten çekildi. Anıları *İmparatorluğun Çöküşü* (ös 1979, yay. haz. Turgut Bleda) adıyla yayımlandı.

Bleek, Wilhelm (Heinrich Immanuel) (d. 8 Mart 1827, Berlin - ö. 17 Ağustos 1875, Cape Town), Güney Afrika dilleri üzerinde öncü çalışmaları nedeniyle "Bantu filolojisinin babası" olarak tanınan karşılaştırmalı dilbilimci.

Bonn Üniversitesi'ne sunduğu doktora tezinde (1851), Koikoi (Hotanto) dillerinin Kuzey Afrika kökenli olduğunu kanıtlamaya çalıştı. Zosaların dil ve geleneklerini incelemek için yaklaşık 1855'te Natal'e gitti. Cape Town'a geçmeden önce *The Languages of Mosambique*'i (1856; Mozambik Dilleri) yazdı. Ertesi yıl Kap Kolonisi'nin İngiliz valisi Sir George Grey'in tercümanlığına atandı. Yaklaşık 1860'ta Grey'in koloni yönetimine bağışladığı çok değerli kitaplardan oluşan kitaplıkta kütüphaneci olarak çalışmaya başladı. Yapıtları arasında *Handbook of African, Australian and Polynesian Philology* (1858-63, 3 cilt; Afrika, Avustralya ve Polinezya Filolojisi Elkitabı), *A Comparative Grammar of South African Languages* (1862-69; Güney Afrika Dillerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi) ve *Reynard the Fox in South Africa; or, Hottentot Fables and Tales* (1864; Güney Afrika'da Tilki Reynard ya da Hotanto Hayvan Öyküleri ve Masalları) sayılabilir.

blefarit, gözkapaklarının iltihaplanması. Genellikle, yağbezlerinin aşırı çalışmasından ileri gelen ve sebore denen bir deri hastalığıyla birlikte görülür. Seboreli blefaritte, gözkapaklarının kenarları tahriş olmuş ve kızarmış, kirpik dipleri çapaklanmıştır. İltihabın gözkapagının üst yüzeyine kadar yayıldığı bu hastalık, asıl nedenin giderilmesiyle tedavi edilebilir. Alerjik blefaritte gözkapagı derisi kalınlaşıp kızarmış ve dokulara aşırı sıvı birikmesi nedeniyle gözkapakları şişmiştir. Sabun, saç spreyi, tırmak cilası, rimel gibi kozmetiklere ya da bazı göz ilaçlarına karşı duyarlılık tepkisi olarak ortaya çıkabilen bu tip blefaritin belirtileri, bazen egzozftalmik guatrın ilk evrelerine benzer. Stafilokok türü mikroorganizmalardan ileri gelen başka bir blefarit tipinde ise gözkapagının kenarlarında yaralar açılır ve kirpik diplerinde kuru çapaklar oluşur. Tedavide, antibiyotikli ya da sülfonamitli merhemler kullanılır.

blefarokalazis, üst gözkapagı derisinin aşağıya, gözün üstüne doğru sarkması. Görmeyi engelleyebilen ve genellikle çok yaşlı kişilerde görülen blefarokalazisin nedeni, derinin destekdokusundaki iki lif proteininden elastinin azalması, buna karşılık kollajen lifler arasındaki bağlantıların artmasıdır. Ayrıca, kalıtsal bir hastalık olduğu sanılan Ascher sendromunda da, üst dudakğın şişerek çift dudak gibi görülmesi ve guatr gibi belirtilere blefarokalazis de eşlik eder.

Blegen, Carl (William) (d. 27 Ocak 1887, Minneapolis, Minnesota, ABD - ö. 24 Ağustos 1971, Atina), Homeros'un *Ilyada*'da betimlediği Troya yağmasını belgeleyen ve yağmanın tarihini belirleyen önemli ka-

nıtlar bulan arkeolog. 1939'da, üstünde Avrupa'da bilinen en eski yazının kazılı olduğu İÖ y. 1250'ye ait kil tabletlere bulmuştur.

Atina Amerikan Klasik Çağ Araştırmaları Okulu'na bağlı olarak çalıştığı sırada (1913-27), başta Kuzeydoğu Peloponnesos olmak üzere birçok yerde Yunanistan'ın Tarihöncesi'nin öğrenilmesi açısından büyük önem taşıyan kazılar yaptı. İngiliz arkeolog A.J.B. Wace ile birlikte Miken öncesi kültürlerin tarihini çömlek kalıntılarından yararlanarak saptama yönteminde büyük bir ilerleme sağlayan bir yapıt yayımladı (1916-18). Ohio'daki Cincinnati Üniversitesi'nde klasik arkeoloji dersleri verdi (1927-57). 1932-38 arasında bu üniversitenin Türkiye'de, Troya'nın bulunduğu Hisarlık Tepesinde yaptığı kazıları yönetti. Burada Blegen ve arkadaşları Troya'nın bilinen dokuz ana katından her birinin, iki ya da daha fazla evreyi kapsadığını keşfettiler. Araştırma grubunun yürüttüğü stratigrafi (katman bilim) çalışmaları tam 46 evrenin varlığını ortaya çıkardı. Blegen ayrıca, Kral Priamos'un Troyası ile ilgili VIIA ana dönemine ait (İÖ y. 1250) kalıntıların, büyük bir tahrip ve vahşet döneminin yaşandığını kanıtladığını ileri sürdü. Yayımladığı *Troy: Excavations Conducted by the University of Cincinnati 1932-38* (1950-58; Troya: Cincinnati Üniversitesi'nce Yürütülen Kazılar, 1932-38) adı 4 ciltlik yapıt bu araştırmaların raporudur. Blegen bulgularını 1963'te yayımlanan *Troy and the Trojans* (Troya ve Troyalılar) adlı yapıtında da anlattı.

Homeros'un betimlediği yerlerde araştırmalarını sürdüren Blegen 1939'da Yunanistan'a geri döndü ve Kral Nestor'un Pylos kentinin yerini saptamaya çalıştı. Nestor'un sarayının Messenia ilinde bugünkü Navarin Koyunun 8 km kuzeyinde yüksek bir tepe olan Epano Englianos'ta olabileceğine karar verdi. Kazı, büyük bir yapınin ya da yapılar bütünü'nün kalıntılarını ortaya çıkardı. Blegen'in buradaki en önemli bulguları, daha önce Girit'te ele geçen ve Linear B adı verilen yazıya benzeyen, Eski Yunan yazısının ilk örnekleriydi. 1952'den sonra Navarin'de sürdürülen kazılarda binden fazla yazılı tablet bulundu ve İÖ 13. yüzyıla ait çok güzel bir Miken tapınağı ortaya çıkarıldı. Blegen 1964'e değin Navarin'de kalarak birçok mezarla kazılar yaptı ve çok zengin buluntular elde etti. Blegen bu konuda, Marion Rawson'la birlikte *The Place of Nestor at Pylos in Western Messenia* (1966-73; Batı Messenia'daki Pylos'ta Nestor'un Sarayı) adlı üç ciltlik bir yapıt yayımladı.

Blekinge, İsveç'in güneyinde, Småland ve Skåne yönetim bölgeleri (*landskapen*) ile Baltık Denizi arasında kalan il (*län*). 2.941 km²'lik yüzölçümüyle İsveç'in Öland'dan sonra en küçük ilidir. Kıyı çok girintili çıkıntılıdır; alçak ve engebeli iç bölgeler, huş, çam ve kayın ağaçlarından oluşan bir orman kuşağıyla sona eren Småland düzlüğüne doğru yükselir. Danimarka Blekinge'yi, Roskilde Barışı (1658) uyarınca İsveç'e bırakmıştır. Toprağın yoğun biçiminde işlendiği bu bölgeye "İsveç'in bahçesi" adı verilir. Başlıca ürünlerden patates besin maddesi olduğu kadar nişasta ve alkol elde etmek için de kullanılır. Çelik, dokuma ve taşıocakları sanayisi ile ev makineleri imalat en önemli üretim dallarıdır. En büyük ticaret ve sanayi merkezi Karlshamn olan ilin yönetim merkezi, 1680'den bu yana deniz üssü olan Karlskrona kentidir. Nüfus (1991 tah.) 150.564.

Blenheim Çarpışması, İspanyol Veraset Savaşı'nda Marlborough dükü John Chur-

chill ile Eugene de Savoie-Carignan'ın kazandığı en ünlü zafer (13 Ağustos 1704). Fransa'nın 50 yıldan sonra uğradığı ilk büyük yenilgiye sahne olan bu çarpışma, Viyana'yı Fransa-Bavyera ordusunun tehdidinden kurtardığı gibi, İngiltere, Avusturya ve Felemenk Cumhuriyeti'nin Fransa'ya karşı oluşturduğu ittifakın ayakta kalmasını ve Bavyera'nın savaştan çekilmesini sağlamıştır.

Çarpışma, Donauwörth'ün (bugün Almanya'da) yaklaşık 20 km batısında, Tuna Irmağı'nın kıyısındaki Blenheim'de (Blindheim) Marlborough ve Eugene komutasındaki 52 bin İngiliz ve Avusturyalı askerle, Tallart kontu Mareşal Camille - komutasındaki 60 bin Fransız ve Bavyeralı asker arasında yapıldı. Marlborough ve Eugene 12 Ağustos'ta kuvvetlerini birleştirerek, ertesi gün hazırlıksız Fransızlara karşı beklenmedik bir saldırıya geçtiler. İkiye ayrılarak Nebelbach adlı akarsuyun gerisine çekilen Fransızların merkezini hemen hiç desteği olmayan süvariler tutmaya başladı. Müttefiklerin ilk saldırıları üzerine Tallart, merkezini daha da yayıflatmak pahasına, yedeklerini iki kanada kaydırmak zorunda kaldı. Marlborough, Nebelbach ve bataklıkları aşarak asıl saldırıya geçti, Fransızların saldırıyı püskürtme çabalarını boşa çıkardı ve Tallart'ın merkezine ezici bir darbe indirdi. Tallart tutsak düşerken, askerlerinin çoğu Tuna Irmağında boğuldu. Bavyera elektörü II. Maximilian askerlerini savaş alanından çekmeyi başardı. Buna karşılık Fransızların sağ kanadında bulunan Blenheim çevresindeki bütün piyadeler teslim oldu. Müttefikler yalnızca 12 bin kayıp verirken Fransa-Bavyera ordusundan 13 bin asker tutsak düştü, 18 binden fazlası da ölüm, yaralanma ya da boğulma sonucu savaş dışı kaldı.

Blenheim Sarayı, İngiltere'de Oxfordshire'da Woodstock yakınlarında saray yapısı. İspanyol Veraset Savaşı sırasında Almanya'da Blenheim Çarpışması'nda (1704) Fransız ve Bavyeralılara karşı üstün bir zafer kazanan Marlborough dükü John Churchill'e armağan olarak İngiliz parlamentosunca yaptırılmıştır (1705). Tasarımını Sir John Vanbrugh'un yaptığı saray, gerçek barok mimarisinin İngiltere'deki en güzel örneği sayılır.

18. yüzyıl başlarında, Kraliçe Anne'in bahçıvanı Henry Wise araziye, André Le Nôtre'un Fransa'da ünlü Vaux-le-Vicomte ve Versailles saraylarının biçimci bahçe üslubu ile düzenledi. 18. yüzyıl ortalarında beğeniler değiştiğinden, Lancelot Brown'

Blenkinsop, John (d. 1783, Leeds yakını, Yorkshire - ö. 22 Ocak 1831, Leeds, İngiltere), 1812'de ilk kullanışlı buharlı lokomotif tasarımını gerçekleştiren İngiliz mucit. Blenkinsop'un iki silindirli ve dişli aktarma düzenekli lokomotif, dişli kınıtlı (tırtıllı) raylar üzerinde yol alıyordu. Blenkinsop'un maden müfettişi olarak çalıştığı Yorkshire'da 1812-13'te geliştirdiği dört lokomotif, bu kent ile Leeds arasına döşenen dökmeye demirden raylar üzerinde düzenli olarak kömür taşımıştır.

blent bak. sfalerit

Blériot, Louis (d. 1 Temmuz 1872, Cambrai - ö. 2 Ağustos 1936, Paris, Fransa), havadan ağır bir uçakla ilk deniz aşırı uçuşu gerçekleştiren havacı.

İcat ettiği otomobil farı ve çeşitli aksesuar malzemeleri sayesinde küçük bir servet yapan Blériot, genç yaşlardan başlayarak

Blériot
H. Roger-Viollet

havacılıkla da ilgilenmişti. İlk uçuşunu, Sen Irmağı üzerinde deniz motorlarının çektiği bir planörle gerçekleştirdi. Daha sonraları, oldukça hafif motorların geliştirilmesiyle, planör yerine motorlu uçakları denemeye karar veren Blériot bu amaçla, kutu biçimindeki uçurtmalara benzeyen biplanlardan (çift kanatlı) kuyruklu monoplanlara (tek kanatlı) kadar değişen çeşitli uçak tasarımları geliştirdi. 1909'dan başlayarak daha alışılmış tasarımlara yöneldi. Aynı yıl 25 Temmuz'da 28 beygir gücündeki "Blériot XI" adlı tek kanatlı uçağıyla Fransa kıyısındaki Calais'den havalanarak Manş Denizini aştı ve İngiltere kıyısındaki Dover'a indi. Bu başarısıyla büyük ün ve Londra gazetesi *Daily Mail*'in 1.000 sterlinlik ödülünü kazandı.

I. Dünya Savaşı sırasında Fransa hükümeti için uçak tasarımları geliştiren Blériot, bir süre tasarımları kendisine ait çeşitli eğitim

brit, Clonmel yakınları, Tipperary, İrlanda - ö. 4 Haziran 1849, Paris, Fransa), özellikle *Conversations of Lord Byron* (Lord Byron'la Konuşmalar) adlı yapıtı ve Londra'daki salonuyla ünlü İrlandalı yazar.

Daha 15 yaşındayken babası tarafından, bir sadist olan Yüzbaşı Maurice St. Leger Farmer'la para karşılığında evlendirildi; üç ay sonra evinden kaçtı. Kocasını 1817'de bir kavgada öldürdü, Mountjoy vikontu ve Blessington kontu Charles Gardiner'la evlendi. Evinde sanatçıların büyük ilgi gösterdiği toplantılar düzenlemeye, bir yandan da Londra yaşamına ilişkin öyküler yazmaya başladı.

1822'de Blessington'lar, kontun ilk eşinden olan kıızıyla evlenen genç Orsay kontunu da yanlarına alarak yurtdışına gittiler. Cenova'da iki ay Byron'la kaldılar; sonra İtalya'da ve Fransa'da yaşadılar. Pahalı zevkleri kontun servetini tüketmişti. Onun ölümünden (1829) sonra Londra'ya dönen kontes, yaşamını yazarak kazanmaya başladı. Evliliği yıkılan Orsay kontu da dedikodulara aldırmadan ölümüne değin onun yanında kaldı.

Blessington ilk romanı *Grace Cassidy, or, The Repealers*'la (1833; *Grace Cassidy* ya da *Feshçiler*) büyük bir başarı kazandı. Tuttuğu günce *Conversations of Lord Byron* (1834), *The Idler in Italy* (1839-40; İtalya'daki Aylak) ve *The Idler in France* (1841; Fransa'daki Aylak) gibi yapıtlarına malzeme sağladı. Birkaç roman daha yazdı, *The Book of Beauty* (Güzellik Kitabı) ve

Blessington kontesi, Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

The Keepsake (Andaç) adlı iki yıllık yayıma hazırladı.

Lady Blessington edebiyat alanında kazandığı başarıya karşın, bir türlü borçtan kurtulamadı. 1849'da mali yıkımdan kurtulmak için Orsay kontuyla birlikte Paris'e kaçtı; ölene değin orada yaşadı.

Blest Gana, Alberto (d. 4 Mayıs 1830, Santiago, Şili - ö. 9/11 Kasım 1920, Paris, Fransa), Şili'de toplumsal roman akımını başlatan romancı.

Öğrenimine Santiago askeri akademisinde başladı. Fransa'da askeri mühendislik eğitimi görürken, Fransız gerçekçilerinin, özellikle Honoré de Balzac'ın etkisinde kaldı. 1852'de Şili'ye döndü, askeri akademilerde matematik dersleri vermeye başladı. Edebi yapıtlarıyla kazandığı ün, siyasal görevlere atanmasına yol açtı. Yaşamının son 50 yılını İngiltere ve Fransa'da Şili büyükelçisi olarak geçirdi.

Blenheim Sarayı'nın kuzey cephesi, Woodstock, Oxfordshire, İngiltere, 1705-24
Duke of Marlborough'un izniyle, Blenheim Palace Woodstock, İngiltere, fotoğraf, Beasley Gibbons, Ltd., Oxford, İngiltere

dan bahçeyi, korular, çimenlikler ve su yollarıyla doğal bir izlenim bırakan kendi pastoral üslubunda yeniden düzenlemesi istendi. Bu nedenle Wise'in bahçe mimarisinden geriye çok az şey kalmıştır. Blenheim Sarayı, Sir Winston Churchill'in doğduğu yerdir.

uçaklarının yapımını gerçekleştirdikten sonra, ünlü "Spad" avcı uçaklarının yapımcılığıyla birlikte çalışmaya başladı. Savaştan sonra ise kendi şirketini kurarak yolcu uçağı yapımcılığına yöneldi.

Blessington (Kontesi), Marguerite Gardiner, eö POWER (d. 1 Eylül 1789, Knock-

La aritmética en el amor (1860; Aşkın Aritmetiği), *Martin Rivas* (1862) ve *El ideal de una calavera* (1863; Boş Bir İdeal) gibi ilk romanları, Santiago'daki orta ve üst sınıfların yaşamını gerçekçi bir biçimde betimler. Maddeciliğin kötülüklerini vurgulama kaygısı yüzünden konu ve kişilerin iyi işlenmediği bu romanlar oldukça kuru. Blest Gana, yeni ürün veremediği 30 yılı aşkın bir aradan sonra en iyi romanlarını yazmıştır. İkisi de ahlakçı düşüncelerle yüklü olan *Durante la Reconquista* (1897; Yeni Fetih Sırasında) ve *Los transplantados* (1905; Köksüzler) adlı romanları başyapıtları sayılır.

Bleuler, Eugen (d. 30 Nisan 1857, Zollikon - ö. 15 Temmuz 1939, Zollikon, İsviçre), özellikle şizofreni konusundaki çalışmalarıyla tanınan İsviçreli psikiyatr. Erken bunama (*dementia praecox*) olarak adlandırılan ruhsal bozukluğu tanımlamak için şizofreni terimini önermiş ve şizofrenili hastalar üzerindeki incelemeleriyle bu kavramı yaygınlaştırmıştır.

Bleuler, Bern Üniversitesi'nde tıp öğrenimi gördükten sonra Zürih Üniversitesi'nde psikiyatri profesörlüğüne ve aynı kentteki Burghölzli Akıl Hastanesi'nin başhekimliğine atandı. 1898'den 1927'ye değin çalıştığı bu hastanedeki 647 hastayı kapsayan gözlemlerini 1908'de yayımladı ve şizofreni

nevrozlu hastalarda saptadığı çeşitli mekanizmaların psikozlu hastalarda da ortaya çıkabileceğini kanıtlamak için çaba gösterdi. Psikozun beyin dokusunun yıkımından ileri geldiği yolundaki yaygın inanca karşı çıkarak bu hastalığın psikolojik nedenlere bağlı olabileceği görüşünü savundu.

Lehrbuch der Psychiatrie (1916; Psikiyatri Ders Kitabı) adlı yapıtı birçok kez basılarak psikiyatri klasikleri arasında yer alan Bleuler ve asistanı Carl Gustav Jung, 1900'lerin başlarında Freud ile birlikte Viyana Psikanaliz Derneği'nin ilk üyeleri oldular.

Blicher, Steen Steensen (d. 11 Ekim 1782, Vium, Jutland - ö. 26 Mart 1848, Spentrup, Jutland, Danimarka), şair ve öykü

Blicher, E.-D. Baerentzen'in kurşun kalem ve çini mürekkebi çizimi; Frederiksborg Doğa Tarihi Müzesi, Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg, Danimarka

yazarı. Jutland insanlarını, zamanını aşan bir gerçekçilik, mizah ve alaycılıkla betimlemiştir.

Mutsuz bir evlilik yapmış yoksul bir taşra papazıydı. Yürüyüş yaparak, avlanarak, köylüler, çingeneler, çiftçiler ve eşraftan kişilerle konuşarak, zamanının çoğunu halk arasında geçirirdi. Böylece Jutland'da konuşulan lehçeyi iyi öğrendi ve kendisine ün kazandıran öyküler için malzeme topladı. *Brudstykker af en landsbydegns dagbog* (1824; Bir Taşra Papazının Günlüğünden Parçalar) adlı kitabı Jutland'lıların psikolojik karakterini kavrayışını ve Pope, Sterne, Goldsmith gibi İngiliz yazarların etkisindeki romantizm karşıtı üslubunu örnekler. Blicher, ayrıca Goldsmith'in *Vicar of Wakefield* (*Wakefield Papazı*) adlı kitabını Danca'ya çevirmiştir. Özel yaşamındaki sorunlar yüzünden kendini içkiye veren Blicher, en iyi şiirlerini içeren *Trækfuglene* (1838; Göçebe Kuşlar) adlı kitabının "önsözü"nde kendini, kafeste tutuklu, özgürlüğe hasret bir kuş olarak betimler.

Bilda bak. Buleyde

Bligh, William (d. 9 Eylül 1754, Cornwall ili - ö. 7 Aralık 1817, Londra, İngiltere), ünlü ayaklanma sırasında "HMS Bounty" ye komuta eden İngiliz amiral.

1762'de donanmaya katılan Bligh 1787'de, o sıralarda Batı Hint Adalarına dikilmek üzere Tahiti'den sökülen ekmekekaçlarının taşındığı 45 tonluk "Bounty"nin kaptanlığına atandı. "Bounty", Tahiti'den yola çıkıp Friendly Adalarına (Tonga) yaklaştığında, ikinci kaptan Fletcher Christian(*) bir darbeye gemi yönetimini ele geçirdi (28 Nisan 1789). Bligh ve öteki 18 denizci bir sandala bindirilerek denize bırakıldı. Ayaklanmanın nedenleri çok tartışılmıştır. Bligh'in hısmımları onu zorbalıkla suçladılar. Bligh'a göreyse, tayfalar Tahitililer arasında İngiltere'denkinden çok daha mutlu bir yaşama kavuşacaklarına inanıyorlardı. Bligh, üstü açık bir botla yaptığı yaklaşık 4 bin millik olağanüstü bir yolculuktan sonra, 14 Haziran 1789'da Doğu Hint Adalarındaki Timor'a

vardı. Christian ve yanındaki sekiz gemici "Bounty"yi Pitcairn Adasına götürdüler. Orada kurdukları küçük koloni 1808'e değin keşfedilmeden kaldı. Onların soyundan gelenler hâlâ bu adada yaşamaktadır. Ayaklananlardan üçü, Tahiti'ye dönünce, İngiltere'ye götürülerek asıldı.

Ayaklanma, Bligh'in meslek yaşamını fazla etkilemedi. Yeniden Tahiti'ye giderek Batı Hint Adalarına ekmekekaç taşıma işini başarıyla sürdürdü (1792). "Director" in kaptanı olduğu sırada, ayaklanan "Nore" un tayfalarına katılan kendi tayfaları Bligh'i karaya çıkardılar (1797). Ama o, aynı yıl bu gemiye Camperdown Çarpışması'nda, 1801'de de "Glatton" adlı başka bir gemiye Kopenhag Çarpışması'nda başarıyla komuta etti. 1805'te vali olarak Yeni Güney Galler'e (Avustralya) gönderildi. "Baskıcı davranışları" konusundaki yakınmalar, 1808'de yeni bir ayaklanmaya yol açtı. Bu kez hareketin önderi Sidney'deki Yeni Güney Galler Kolordusu'nun komutanı Binbaşı George Johnston'dı. Bligh'i tutuklayan ayaklanmacılar sonunda suçlu bulundu. Bligh ise, önce tuğamiralliğe (1811), sonra tümamiralliğe (1814) yükseltildi.

Bligh'in kişiliği konusunda çeşitli yorumlar vardır. Bazıları onu acımasız ve zorba olarak nitelerken, bazıları da yalnızca küstah ve aşırı hırslı biri olarak görmüşlerdir.

Blin, Roger (d. 1907, Neuilly-sur-Seine - ö. 20 Ocak 1984, Paris, Fransa), Fransız tiyatro oyuncusu ve yönetmeni. Uyumsuzluk tiyatrosunun(*) başyapıtlarını başarıyla sahnelemiş ve Beckett, Adamov, Genet gibi yazarların yanı sıra yenilikçi genç yazarların tanınmasında önemli bir rol oynamıştır.

Önceleri Jean-Louis Barrault ile birlikte Artaud'nun vahşet tiyatrosu(*) hareketi içinde yer aldı. 1936'da, sokak tiyatrosu örnekleri veren Groupe Octobre adlı toplulukta Jacques Prevert ile birlikte çalıştı. Vahşet tiyatrosu girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra, Barrault'nun *avant-garde* bir anlayışla sahnelediği oyunlarda rol aldı. Daha sonraki yıllarda da aralarında Jean-Marie Serreau'nun 1950'de sahnelediği Adamov'un *La grande et la petite manoeuvre*'ünün de (Büyük ve Küçük Manevra) bulunduğu birçok oyunda oynadı.

1949'da Strindberg'in *Spöksonaten* (Hayaletler Sonatı) adlı oyunuyla yönetmen olarak adını duyurdu. Bunu 1951'de Adamov'un *La parodie*'si (Parodi) izledi. Beckett'in *En attendant Godot* (Godot'yu Beklerken) adlı oyununu da 1953'te ilk kez Blin sahneledi. Beckett'ten 1957'de *Fin de partie* (Sonu), 1959'da *La dernière bande* (Krapp'ın Son Bantı), 1963'te *Oh les beaux jours* (Mutlu Günler) adlı oyunları sahneye koyarak uyumsuzluk tiyatrosunun yarıtlarının seyirciye ulaşmasına öncülük etti. 1959'da Genet'nin *Les negres* (Siyahlar) adlı oyununu Siyah oyuncularından oluşan Les Griots adlı toplulukla sergiledi, 1966'da aynı yazarın *Les paravents*'ini (Paravanlar) sahneye koydu.

Bliss, Sir Arthur (Edward Drummond) (d. 2 Ağustos 1891, Londra - ö. 27 Mart 1975, Londra), 20. yüzyılın ilk yarısının önde gelen İngiliz bestecilerinden. Hem ilk dönem deneysel çalışmaları, hem de sonraki daha öznel besteleriyle dikkati çekmiştir. Ralph Vaughan Williams ve Gustav Holst'un yanında öğrenim gördü. 1920'lere değin müziği daha çok deneyci nitelikteydi. Vokalizleri (anlamsız heceler) seslendirilen insan sesinin çalgısal bir işlev gördüğü, solo sesler ve oda orkestrası için *Rapsodi* (1919), mor, kırmızı, mavi ve yeşil renkleri mü-

Bleuler
İBA, ZürichOberengstringen

terimini ilk kez bu incelemesinde kullandı. Aynı çalışmanın ürünü olan *Dementia Praecox oder Gruppe der Schizophrenien* (1911; Erken Bunama ya da Şizofreni Grubu) adlı yapıtında, bu konudaki bütün benimsenmiş görüşlere karşı çıkarak, erken bunamanın tek bir hastalık olmadığını, iyileşmez gözüyle bakmanın ve sonunda mutlaka tam bunamaya dönüşeceğini varsaymanın yanlış olduğunu savundu. Aynı yapıtında, zihindeki çağrışımların düzensiz bir sıra izlemesi ve kişilik bölünmesi ya da parçalanması gibi ortak belirtiler gösteren bir dizi hastalığı tanımlayarak, hepsine birden şizofreni adını verdi. Bleuler, şizofreni olaylarından birçoğunun gizli seyrettiğine (hastalığın tam anlamıyla dışı vurmadığına) inanıyor ve şizofrenili kişilerin düşünme süreçlerinde her durumu kapsayacak kadar genel değil, ancak bazı özel sorunlarda bozukluk olabileceğini öne sürüyordu.

Şizofreni çözümlemesinin temeli olan iki önemli kavramın yaratıcısı da gene Bleuler'dir. Bu kavramlardan biri, kişinin genellikle garip fantezilerle kapılarak gerçeklikle tüm bağlantısını kopardığı içekapanma (otizm), öbürü ise birbirini tamamiyle dışlayan karşıtların ruhsal yapıda birlikte ve aynı anda var olması anlamındaki karşıtlar birliği ya da ruh karmaşasıdır (ambivalans).

Bleuler, Sigmund Freud'un kuramlarının ilk savunucularından biri oldu ve Freud'un

ziksel olarak canlandırmayı amaçlayan *Bir Renk Senfoni'si* (1922, gözden geçirilmiş biçimi 1932) gibi yapıtları buna örnektir. Deneyiciliği hiçbir zaman bırakmamakla birlikte, daha sonra klasik formda besteler yapmaya başladı. Örneğin obua ve yaylı çalgılar ya da klarnet ve yaylı çalgılar için beşliler, *Piyano Konçertosu* ve oda orkestrası için *Conversations'ı* (Söyleyişler) bunlardan bazısıdır. Bliss, aralarında *Things to Come*'in da (1935; *Gelecekteki Şeyler*) bulunduğu üç film müziğini besteledi. Öbür çalışmaları arasında televizyon için yaptığı *Tobias and the Angel* (Tobias ve Melek) operası ve

Sir Arthur Bliss, 1953
Keystone

korolu bir senfoni olan *Morning Heroes* (1930; *Sabah Kahramanları*) vardır. Baleleri *Checkmate* (1937; Şahmat, koreografi Ninette de Valois), *Miracle in the Gorbals* (1944; koreografi Robert Helpmann) ve *Adam Zero*'dur (1946, koreografi Robert Helpmann). Son bestesi, bir koro çalışması olan *Shield of Faith* (İnanç Kalkanı) ölümünden birkaç hafta sonra ilk kez Windsor St. George Kilisesi'nin 500. yıl dönümü töreninde çalındı. Bliss'e 1950'de "sir" unvanı verildi, 1953'te de kraliçenin özel orkestrası olan Queen's Musick'in yöneticiliğine getirildi.

Bliss, Gilbert Ames (d. 9 Mayıs 1876, Chicago - ö. 8 Mayıs 1951, Harvey, Illinois, ABD), değişimler hesabı konusundaki çalışmalarıyla tanınan ABD'li matematikçi ve eğitimci.

Bliss 1897'de Chicago Üniversitesi'nden lisans diplomasını aldıktan sonra aynı üniversitede F. R. Moulton'un gözetiminde matematiksel astronomi öğrenimine başladı. 1898'de lisansüstü, iki yıl sonra da doktora çalışmasını tamamladı. 1900-02 arasında Minnesota Üniversitesi'nde, ardından iki yıl Chicago Üniversitesi'nde, bir yıl da Missouri Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalıştı. 1905'te Princeton Üniversitesi öğretim kadrosuna katılan Bliss bu dönemde *Annals of Mathematics*'in editörlüğünü de yaptı. 1908'de Chicago Üniversitesi'ne döndüğünde hem ders verme, hem de araştırma yapma olanağına kavuştu, beş yıl sonra da profesör oldu. 1927'de bölüm başkanlığına getirilen Bliss, 1933'ten 1941'de emekli oluncaya değin "Martin A. Ryerson seçkin hizmet profesörü" olarak görev yaptı.

I. Dünya Savaşı'nın sonlarında diferansiyel ve integral hesap bilgisini balistik alanına uygulayan Bliss, ağır silahlar için gelişmiş ateşleme cetvelleri hazırladı. 1944'te yayımlanan *Mathematics for Exterior Ballistics* (Dış Balistik Matematik) adlı kitabını da bu çalışmaya dayandırmıştı. Cebirsel fonksiyonlar konusundaki araştırmalarının sonucunda "Algebraic Functions and their Divi-

sors" (1925; Cebirsel Fonksiyonlar ve Bölenleri) adlı makalesini yazdı; bu makaleyle Amerika Matematik Derneği'nin verdiği ilk Chauvenet Ödülü'nü aldı. Aynı çalışmayı *Algebraic Functions* (1933; Cebirsel Fonksiyonlar) adlı kitabında genişletti. Integrallerin ve fonksiyonların en büyük ve en küçük değerlerinin hesaplanması konusundaki kapsamlı araştırmalarını da, en önemli yapıtı olan *Lectures on the Calculus of Variations*'da (1946; Değişimler Hesabı Üzerine Dersler) topladı.

1921-22'de Amerika Matematik Derneği'nin başkanlığını yapan Bliss, 1935'te Amerika Sanat ve Bilim Akademisi üyeliğine seçildi.

Bliss, Nathaniel (d. 28 Kasım 1700, Bisley, Gloucestershire - ö. 2 Eylül 1764, Oxford, İngiltere), İngiliz astronomi bilgini. 1742'de Oxford Üniversitesi'nde Edmond Halley'den boşalan Savilian Kürsüsü'nde geometri profesörlüğüne getirildi ve Royal Society üyeliğine seçildi. Kraliyet astronomlarının üçüncüsü olan James Bradley'in zaman zaman asistanlığını da yaptı ve onun adına Venüs gezegeninin 1761'deki geçişini gözlemledi. Bliss, 1762'de Bradley'den boşalan Kraliyet astronomluğuna getirildi.

Bliss, Tasker Howard (d. 31 Aralık 1853, Lewisburg, Pennsylvania - ö. 9 Kasım 1930, Washington, D.C., ABD), ABD'nin I. Dünya Savaşı'na girmesi üzerine seferberlik çalışmalarını yöneten ABD'li komutan ve devlet adamı. Ateşkesten sonra silahsızlanma ve enternasyonalizmi savunmuştur.

Bliss, 1875'te West Point'te bulunan ABD Askeri Akademisi'ni bitirdikten sonra çeşitli askeri görevlerde bulundu; West Point'te eğitimlik ve ABD'nin Madrid elçiliğinde askeri ataşelik yaptı. İspanyol-Amerikan Savaşı (1898) sırasında Porto Riko'da General James H. Wilson'ın kurmay başkanlığını yaptıktan sonra Küba'da görev aldı. Tuğgeneralliğe yükselterek ABD-Küba karşılıklı antlaşması (1902) görüşmelerini yürüttü. Kara Harp Akademisi komutanlığının (1903-05) ve Filipinler'deki (1905-09) görevinin ardından kurmay subay olarak çeşitli görevler üstlendi; 1915'te tümgeneral oldu.

ABD 1917'de I. Dünya Savaşı'na girince, Bliss genelkurmay başkanlığına getirildi; kara ordusunu genişleterek savaşa hazırladı. ABD birliklerinin çeşitli Müttefik komutanlıklarının emrine verilmesi girişimlerine karşı çıktı. Başkan Woodrow Wilson tarafından Müttefikler'in Yüksek Savaş Konseyi üyeliğine atandı ve Versailles Barış Konferansı'na delege olarak katıldı. Wilson'ın dünya görüşünün ateşli bir yandaşı olan Bliss, Wilson'ın On Dört Maddesi'ni, ABD'nin Milletler Cemiyeti'ne girmesini ve silahlanmanın uluslararası denetimini savundu.

Bliss, William D(wight) P(orter) (d. 20 Ağustos 1856, İstanbul - ö. 8 Ekim 1926, New York kenti, ABD), sosyal reformcu ve ABD'de Hristiyan Sosyalist derneklerin örgütleyicisi.

Türkiye'de misyonerlik yapan Amerikalı bir çiftin oğlu olan Bliss, Phillips Academy, Amherst College ve Hartford İlahiyat Okulu'nda okudu. 1882'de Hartford'dan mezun oldu. Önce Kongregasyon, sonra da Episkopal kiliselerinde çeşitli rahiplik görevlerinde bulundu.

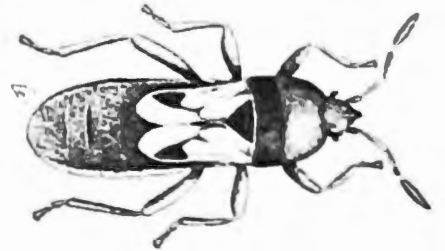
1880'lerin sonlarında Bliss, sanayileşmenin ve kentleşmenin yol açtığı toplumsal denge-sizliklerin giderilmesi için Hz. İsa'nın öğretilerinin uygulanmasını savunan Hristiyan Sosyalizmi ile yakından ilgilenmeye başladı.

1889'da ilk ABD Hristiyan Sosyalist Derneği'ni kurdu ve dernek yayını olan *The Dawn*'u yönetti.

Yaşamının geri kalan yıllarında kentten kente dolaşarak çalışma yaşamı ve toplumsal reform sorunları üzerine konuşmalar yaptı. En ünlüsü *Encyclopedia of Social Reform* (1897; Toplumsal Reform Ansiklopedisi) olan birçok kitap derledi ve yayımladı. Bir süre politikaya yöneldi ve 1887 seçimlerinde Massachusetts vali yardımcılığı için İşçi Partisi adayı oldu. İşçi Dairesi'nde müfettişlik yaptıktan sonra, bir süre Amerikan Sosyal Hizmetler Enstitüsü'nde çalıştı. I. Dünya Savaşı sırasında İsviçre'ye giderek burada tutulan Fransız ve Belçikalı askerlerin eğitim işlerini yönetti. Savaşın sonra ABD'ye döndü ve yaşamının sonuna değin New York kentinde vaziflik yaptı.

Bliss Sınıflandırma Sistemi, BIBLYOGRAFİK SINIFLAMA olarak da bilinir, New York City College'dan Henry Evelyn Bliss'in bularak 1935'te *A System of Bibliographic Classification* (Bir Bibliyografik Sınıflandırma Sistemi) adlı kitapta yayımladığı bibliyografya sistemi. Kitabın ikinci ve tam baskısı 1940-53 arasında yapıldı. Sistem en çok İngiliz kütüphanelerinde kullanılmaktadır. Serbestçe yapılan çapraz göndermeyle dayanan ve öncelikle özel konuların düzenlenmesinde yardımcı bir bibliyografik araçtır. Dokuz sayısal ve 26 alfabetik olmak üzere toplam 35 ana sınıfı kapsar, belibaşlı sabit kategoriler ya da genel alt bölümler için kullanılan Arap rakamları ile yukarıda ve aşağıda sıralanan Latin harflerinden oluşan bir kayıt sistemine dayanır. Birbirini izleyen harfler ya da harf grupları virgüller ve kesmelerle ayrılır. Bunlar, tek bir sınıf işareti altında birleştirildiğinde, tek bir birim olarak okunabilir. Virgül ve kesmeler sayılarla harflerin birbirine karıştırılmasını da önler.

Blissus, Heteroptera (yanmkanatlılar) takımının *Lygaeidae* familyasından, önemli tahıl zararlılarını içeren böcek cinsi. En iyi bilinen türü, tropik Amerika'dan Kuzey Amerika'nın geniş bir bölümüne kadar

Blissus leucopterus
U.S. Department of Agriculture

yayılmış olan, en çok 5 mm uzunluğundaki *Blissus leucopterus*'tur. Erişkinlerinin gövdesi kara, bacakları kırmızıdır ve beyaz kanatlarının dış kenarında kara bir benek bulunur. Kış ot yığınlarının arasında uyuklayarak geçen erişkinler, baharda ekin tarlalarına doğru göç eder. Her dişi, tahılının köklerine, alt yapraklarına ya da saplarına 300-500 kadar yumurta bırakır. Bir iki hafta sonra bu silindirik biçimindeki sarı yumurtalardan çıkan nemfler hemen bitki saplarını emmeye başlar. Hızla büyüyen, renkleri kırmızıdan karaya dönen ve yaklaşık 40 gün içinde 5 kez deri değiştirerek

erişkin duruma gelen böcekler, tahlil taneleleri emilemeyecek kadar sertleştiğinde ya da basat başladığında, beslenmek ve yumurta bırakmak üzere yeni tarlalara doğru sürüler halinde göçerler. Bu ikinci kuşak erişkinler sonbaharda, kışı geçirebilecekleri ot yığınlarına ya da korunaklı yerlere sığınarak kış uykusuna yatarlar. Kısa kanatlı olan *Blissus hirtus* türü göçücü değildir ve daha çok çimlere zarar verir.

Blitar, Endonezya'nın Cava Adasında, Doğu Cava (Jawa Timur) ilinin (*propinsi*) yönetim merkezi olan Surabaya'nın 113 km güneybatısında ilçe (*kabupaten*) ve belediye (*kotamadya*). Denizden yüksekliği 161 m olan kent kara ve demiryoluyla doğuda Malang'a, batıda Tulungagung'a bağlanır. Blitar ve çevresinde eski tapınak ve tarihsel yerler vardır. Kahve, pirinç, şeker, kauçuk, yerfıstığı, manyok gibi ürünler için ticaret ve ulaşım merkezidir. Sanayi ürünleri demir, bakır ve tahta işleri, kiremit ve arduvaz, işlenmiş kauçuk, ayakkabı, oto lastiği ve dokumadır. Nüfusun büyük bölümü Cavalıdır. Endonezya'nın gözden düşmüş devrimci kahramanı ve ilk cumhurbaşkanı Sukarno ile annesinin mezarları Blitar yakınlarındadır. Kentin güneyinde Gedo ve Arju tapınakları (*Khandi*), Wlinge'den Malang'a giden yolun üstünde de Sakaraja Tapınağı kalıntıları bulunmaktadır. 60 km güneyde Pautai Serang kumsalları vardır. Kutsal sayılan Lodoyo Gongu ise 12 km güneydedir. Nüfus (1980) kent, 78.503; ilçe, 1.037.258.

Blitzkrieg bak. yıldırım savaşı

Blitzstein, Marc (d. 2 Mart 1905, Philadelphia - ö. 22 Ocak 1964, Fort-de France, Martinique), Amerikalı piyanist, oyun yazarı ve besteci. Geleneksel estetiğe bağlı olmayan, siyasal açıdan radikal operaları ve oyunlarıyla tanınmıştır.

Bir harika çocuk olan Blitzstein, beş yaşında piyano çalmaya, yedi yaşında beste yapmaya başladı, 15 yaşında da Philadelphia Orkestrası'nda solist olarak sahneye çıktı. 1920'lerde Paris'te Nadia Boulanger, Berlin'de Arnold Schoenberg ile piyano çalıştı. İlk operası *The Cradle Will Rock* (1937; *Beşik Sallanacak*), bir işverenin sendikalaşmaya direnişinin öyküsüdür.

1949'da Lillian Hellman'ın *The Little Foxes* (*Küçük Tilkiler*) adlı tiyatro yapıtından uyarladığı bir opera olan *Regina*'yı yazdı. Ünü en çok Kurt Weill ile Bertolt Brecht'in *Üç Kuruluş Opera*'sının ilk kez 1952'de sahnelenen çevirisi ve müzik uyarlamasıyla yayıldı. Blitzstein faşizme karşı sanatla mücadele edilmesi gerektiğine inanmıştı. Etkileyici ve anlam dolu müzik besteleme konusunda büyük bir yeteneği vardı. Deneysel malzeme ve beklenmeyen tonalitelerle örülmüş yapıtları çok tartışma konusu olmuştur. Operaları siyasal içerikleriyle dikkati çekmişse de halk tarafından pek tutulmamıştır. Üzerinde çalışmakta olduğu *Sacco ve Vanzetti* adlı büyük operası ölümüyle yarım kalmıştır.

Blixen, Karen bak. Dinesen, Isak

Bloc National (Fransa) bak. Ulusal Blok

Bloch, Ernest (d. 24 Temmuz 1880, Cenevre - ö. 15 Temmuz 1959, Portland, Oregon, ABD), müziğinde romantizm sonrası dönemin gelenekleri ile Yahudiliğin kültürel ve dinsel temalarını yansıtan besteci. Eğitimci olarak da önem taşır. Roger

Sessions, Randall Thompson ve Elliot Carter onun öğrencisi olmuşlardır.

Bloch, tanınmış İsviçreli besteci Émile Jaques-Dalcroze'dan, Belçika'da da kemancı Eugène Ysaÿe'den ders aldı. 1911'den 1915'e değin Cenevre Konservatuarı'nda öğretmenlik etti. 1916'da dansçı Maud Allen'la birlikte ABD turnesine çıktı. Turneyi düzenleyen şirketin iflas etmesinden sonra New York'a yerleşti. 1920-25 arasında Cleveland Müzik Enstitüsü'nün, 1925-30 arasında da San Francisco Konservatuarı'nın yöneticisi oldu. 1930'da İsviçre'ye gittiysede, 1939'da ABD'ye döndü. 1945'te Oregon'a yerleşti, Berkeley'deki California Üniversitesi'nde bir süre kompozisyon öğretmenliği yaptı.

Bloch'un müziğinde romantizm sonrası dönemin etkilerine, özellikle de Debussy, Mahler ve Richard Strauss gibi bestecilerin üsluplarından izlere rastlanır. İzlenimcilğe ilgisi ise senfonik şiiri olan *Hiver-Printemps*'ta (1905; *Kış-İlkbahar*) ortaya çıkar. Yahudi temaları üzerine bestelediği önemli bir dizi yapıt arasında *İsrail Senfonisi* (1916), *Trois poèmes juifs* (1913; *Üç Yahudi Şiiri*) viyolonsel ve orkestra için senfonik bir şiir olan *Schelomo* (1916; *Salomon*) ve keman, piyano (ya da orkestra) için *Baal Shem* adlı süit (1923) bulunur. Bariton solo, koro ve

Ernest Bloch
Cleveland Institute of Music

orkestra için yazdığı *Avodath Hakodesh*, Yahudi temaları ve ayinlerine özgü müziği kullanmakta ulaştığı olgunluğu gösterir. Bloch'un birçok yapıtında, geçmiş müzik formlarını 20. yüzyıl tekniğiyle birleştiren güçlü bir yeni-klasikçilik eğilimi görülür. Müziğe renk katmak, duygusal yoğunluğu artırmak için çeyrek tonları kullandığı ilk *Konçerto Grosso*'su (1925) ve *Piyano ve Yaylı Çalgılar Beşlisi* (1923) bunun örnekleridir. Orkestra için yazdığı epik rapsodisi *America* (1926), *Piyano ve Keman Süiti* (1919) çok beğenilme ve oturmuş yapıtları nedeniyle çale güçlenen bir taş yaylı çalgılar dördlüsü Bloch'un öbür tanınmış yapıtları arasındadır.

Bloch, Ernst (d. 8 Temmuz 1885, Ludwigshafen - ö. 4 Ağustos 1977, Stuttgart, Almanya), kendine özgü Marksizm anlayışıyla umut kavramı ve ütopyacılık üzerinde duran, gerçeklik anlayışlarını eleştirerek çağdaş ontolojiye katkıda bulunan Alman filozof.

Almanya'nın çeşitli üniversitelerinde eğitim gördü. İlk çalışması olan *Vom Geist der Utopie*'yi (Ütopya Ruhü Üzerine) 1918'de yayımladı. Resim ve müzikteki yeni gelişmelerde hesaba katan, ama temelde Hegel'de en olgun ifadesini bulan Alman felsefe geleneğine dayanan bir görüşle, 1930'larda Marksizmi benimsedi, 1933'te Nazilerin iktidara gelmesi üzerine önce İsviçre'ye, oradan da ABD'ye gitti. ABD'de başka Alman mültecilerle birlikte bir yayınevi kurdu, başyapıtı sayılan *Prinzip*

Hoffnung'un (1954-59, 3 cilt; Umut İlkesi) büyük bölümünü yazdı.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Doğu Almanya'ya gitmeye karar veren Bloch, 1948'de Leipzig Üniversitesi'ne felsefe profesörü olarak atandı. 1953'ten başlayarak, eski bir gelenegi olan ve Doğu Almanya'da yayımı sürdürülen *Deutsche Zeitschrift für Philosophie* dergisinin yayımcılığını üstlendi. 1955'te bu ülkenin en büyük ödülllerinden olan Ulusal Ödül'ü kazandı. Ama yazılarında ve yönettiği dergide Marksist düşüncenin gelişmesini eleştirmesi iktidardaki Alman Sosyalist Birlik Partisi yönetimi ile arasının açılmasına yol açtı. Eleştirel tutumunu sürdüren Bloch, 1957'de revizyonist ilan edildi, yapıtları yasaklandı, yönettiği dergi kapatılarak yazı kurulu üyelerinden bazıları tutuklandı. Bloch 1961'de Batı Almanya'ya iltica etti. Önceleri konuk profesör olarak bulunduğu Tübingen Üniversitesi'nde daha sonra adına özel kürsü kuruldu ve Bloch yaşamının sonuna değin burada ders verdi. 1975'te yayımladığı son kitabı *Experimentum Mundi* (Dünya Deneyimi) ile büyük ölçüde Aristoteles'e uzanan bir kategoriler öğretisi ve bir ontoloji geliştirdi. Bütün yapıtları 16 cilt olarak yayımlandı.

Marksist anlayışını sonuna değin koruduğu halde Bloch ne Batılı ne de Doğulu "ortodoks" Marksistler arasında kabul gördü. Görüşleri Marksizmden esinlenen, ama bazı yabancı temellere dayanan görüşler olarak değerlendirildi.

Bloch'un Marksizmin gerçeklik anlayışını tamamlama girişimi, umut kavramından yola çıkar. Devrime yönelen Marksist anlayışın amaçladığı sınıfsız toplum, henüz olmayan bir durumdur; gelecekte ortaya çıkması beklenmekte, umut edilmektedir. Marksist kuramın öngördüğü bu durum devrimci eylemin de son amacıdır. Dolayısıyla, tam anlamıyla gerçekçi bir varlık anlayışına dayanma savındaki Marksizm, geleneksel anlamda gerçekçi sayılan anlayışların ötesinde, yeni bir ontolojiye yol açmak zorundadır. Var olan gerçek durumdan gelecekte ortaya çıkması beklenen gerçek duruma yönelen bir anlayışın bu süreci gerçekleştirecek olan kuram ile uygulama ilişkisini de yeniden ele alması gerekir.

Bloch bu konuyla ilgili temel kavram olarak "henüz olmayan"ı ortaya atar: "Henüz olmayan", bir yandan umudun nesnesi, bir yandan da eylemin amacıdır. Bu nesne ve amaç, geçerli varlık anlayışları, özellikle de olguculuk açısından, nesnel gerçek değildir. Oysa Bloch'a göre, insanların eylemi ve tarihsel sonuçları açısından bu kadar önemli bir nesne ve amaç, kısıtlı gerçekçilik anlayışıyla ele alınamaz. Eleştirisinde nesnel olanak kavramını getiren Bloch özellikle tarihi ve bireyin tarih karşısındaki durumunu irdeler. "Henüz olmayan"ı belirgin kılmak, eyleme ve tek tek kişilerin yapacaklarına bağlıdır. Bu eylemler toplamıyla "henüz olmayan" bir yeni (*novum*) olarak ortaya çıkabilir; ama bu öteden beri bilinen bir şeyi, yani nesnel bir olanağı gerçekleştirmek olur.

"Ben" kavramı kadar özne-nesne ilişkisi üzerinde de duran Bloch, bu iki geleneksel felsefe kavramını farklı bir biçimde yorumlar. Ona göre özneyle nesne birbirinin işlemi aynı ölçüde belirler. Özne de umut olarak ortaya çıkan, nesnedeki "açlık"la harekete geçer. Dünya yalnızca toplum ve tarih düzeylerinde değil, doğal ve maddi açıdan da bir deneydir. Maddenin dünya serüveni de tamamlanmamış, olanakları tüketilmemiştir; o da, "henüz olmayan"ı yöneliktir. İnsan ise bütün bu dünya deneyinin yalnızca en ön safalarında eylemde bulunan varlıktır.

Son yapıtlarında siyasal sorunlardan bir ölçüde uzaklaşan Bloch, geleneksel felsefe sorunlarına daha derinlemesine eğilmiş, olanaktan gerçeğe doğru ilerleyen bir edimler zincirinin adımlarını oluşturan "kategoriler"i irdelemiştir. Bu çalışmaları, Eski Yunan geleneği içinde, ontolojik konulara çağdaş açıdan bakmanın bir örneğidir.

Bloch'un Marksistlerce idealist olarak nitelendirilen düşüncesi gerçekçi anlayışın yeni ve çağdaş bir yorumu olarak da dikkat çeker.

ÖBÜR YAPITLARI. *Thomas Münzer als Theologe der Revolution* (1921; Devrimin İlahiyatçısı Olarak Thomas Münzer), *Erbschaft dieser Zeit* (1935; Bugünün Mirası), *Freiheit und Ordnung/Abriß der Sozial-Utopien* (1946; Özgürlük ve Düzen/Toplumsal Ütopyalann Özeti), *Subject-Object: Erläuterungen zu Hegel* (1951; Özne-Nesne: Hegel Üzerine Açıklamalar), *Avicenna und die Aristotelische Linke* (1951; İbni Sina ve Aristotelesçi Sol), *Naturrecht und Menschliche Würde* (1960; Doğal Hukuk ve İnsanın Haysiyeti), *Philosophische Grundfragen zur Ontologie des Noch-Nicht-Seins* (1961; Henüz Olmayan'ın Varlıkbilimi Üzerine Temel Felsefi Sorunlar).

Bloch, Felix (d. 23 Ekim 1905, Zürich - ö. 10 Eylül 1983, Zürich, İsviçre), İsviçre asıllı ABD'li fizikçi. Atom çekirdeğinin magnetik alanını ölçmek amacıyla geliştirdiği nükleer indüklemeye (nükleer magnetik rezonans) yöntemiyle 1952 Nobel Fizik Ödülü'nü E. M. Purcell ile paylaşmıştır. 1928'de Leipzig Üniversitesi'nde yazdığı doktora tezinde geliştirdiği katılar kuvantum kuramı, modern elektriksel iletkenlik anlayışına temel oluşturmıştır.

1933'e değin Leipzig Üniversitesi'nde ders veren Bloch, Hitler'in iktidara gelmesi üzerine ABD'ye göç etti ve 1939'da bu ülkenin vatandaşlığına geçti. 1934'te California'daki Palo Alto'da kurulu Stanford Üniversitesi'nin öğretim kadrosuna katıldıktan sonra, bir nötron ışını demetini, magnetik alan etkisi altındaki bir nötronun sahip olabileceği iki yönelime karşılık gelecek biçimde ayırmaya yönelik bir yöntem önerdi. 1939'da bu yöntemi kullanarak, 1968 Nobel Fizik Ödülü'nün sahibi Luis Alvarez ile birlikte, nötronun magnetik alanının bir özelliği olan magnetik momentini ölçtü. Bloch, New Mexico'daki Los Alamos'ta atom bombası projesinde ve II. Dünya Savaşı sırasında Harvard Üniversitesi'nde radara karşı önlemler konusu üzerinde çalıştı. 1945'te Stanford'da döndü ve W. W. Hansen ve M. E. Packard ile birlikte nükleer indüklemeye ilkesini geliştirerek maddenin kristal ve magnetik özellikleriyle nükleer magnetik alanları arasındaki ilişkiyi inceledi. Bu yöntem, nükleer magnetik alanları kullanarak çeşitli maddelerin yapısal ve magnetik özelliklerinin saptanmasına, moleküllerin yapı ve niteliklerinin daha iyi anlaşılmasına olanak sağlamıştır. Günümüzde, nükleer magnetik rezonans yönteminden tıpta hastalıkların teşhis edilmesinden de yararlanılmaktadır.

1954-55 arasında Cenevre'deki Avrupa Nükleer Araştırma Komisyonu'nun ilk genel yönetmenliğini yapan Bloch, 1971'de emekliye ayrılarak Stanford Üniversitesi'nden "emeritus profesör" unvanını aldı.

Bloch, Jean-Richard (d. 25 Mayıs 1884, Paris - ö. 15 Mart 1947, Paris), sosyalizmi savunan Fransız romancı, deneme ve oyun yazarı.

1910'da Poitiers'de öğretmenlik ederken "devrimci uygarlığın dergisi" *L'Effort libre*'i çıkarmaya başladı. *Naissance d'une culture* (1936; Bir Kültürün Doğuşu) adlı denemesinde, demokrasi geleneğini proleter bir

kültürle birleştirecek yeni bir sanata beslediği inancı dile getirdi. Lévy (1912) adlı kitabındaki öyküler, Yahudi psikolojisi üzerine derin incelemeleri kapsar. Balzac'inkileri andıran romanı *...et Cie* (1918;...ve Ortakları), 1870'te Alsace'tan ayrılmış Normandiya'da iyi bir iş kuran, kumaş üreticisi bir Yahudi aileyi anlatır. Clarté adlı sosyalist yazarlar topluluğunun üyesi olan Bloch, II. Dünya Savaşı'nın büyük bölümünü Moskova'da geçirmiştir.

Bloch, Joseph Samuel (d. 20 Kasım 1850, Dukla, Galiciya, Avusturya İmparatorluğu - ö. 1 Ekim 1923, Viyana), Avusturyalı haham, siyaset adamı ve gazeteci. Yahudilerin Pesah (Hamursuz) Bayramı'nda Hristiyan kanı kullandıkları biçimindeki (kan suçlaması ya da kan iftirası olarak bilinen) iddia başta olmak üzere, antisemitizme karşı mücadele etmiştir.

Bloch çeşitli küçük cemaatlerde haham olarak görev yaptıktan sonra, Viyana'nın banliyösü Florisdorf'a yerleşti. O sıralarda Avusturya'da giderek artan antisemitizm, 1882'de, Tiszaeszlár'da yaşanan 15 Yahudi'nin Esther Solymosi adında 14 yaşındaki bir kız çocuğunu, kanını Pesah (Hamursuz) Bayramı törenlerinde kullanmak üzere öldürmekle suçlanmasıyla doruğa ulaştı. Prag Üniversitesi Katolik İlahiyat Fakültesi'nden August Rohling, kan ayininin gerçekten yapıldığını kanıtlayabileceğini ileri sürünce, Bloch karşı saldırıya geçti. Bir dizi makale yazarak Rohling'i bilgisizlik ve yalancılıkla suçladı. Rohling tazminat davası açmak zorunda kaldı, ama daha sonra davayı geri aldı. Bloch gene de duruşma için hazırladığı dosyayı *Israel und die Voelker* (1922; İsrail ve Halklar) adlı çalışmasında yayımladı.

Hahamlıktan ayrılan Bloch bir Hristiyan olan Baron Scher'in mali desteğiyle 1884'ten 1921'e değin antisemitizme karşı ödünsüz bir mücadele veren haftalık *Osterreichische Wochenschrift* dergisini yayımladı. Bu mücadelesini, 1883-85 ve 1891-95 arasında üç kez üyesi olduğu Avusturya Parlamentosu'nda da sürdürdü. 1893'te bir grup hahamı kan ayini yapmakla suçlayan üç kişiye karşı ceza davası açtı. Bu kişiler komplo düzenlemekten suçlu bulunarak hapis cezasına çarptırıldılar.

Bloch, Konrad (Emil) (d. 21 Ocak 1912, Neisse, Almanya), Alman asıllı ABD'li biyokimyacı. Kolesterol ve yağ asitlerinin vücutta birleşimlenmesine ilişkin buluşları

Konrad Bloch

nedeniyle 1964 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Feodor Lynen ile bölüştürmüştür.

Bloch, 1934'te Münih Teknik Üniversitesi'nin kimya mühendisliği bölümünü bitirdikten sonra önce İsviçre'ye, oradan da ABD'ye gitti. 1938'de doktorasını tamamladığı Columbia Üniversitesi'nde, hücre metabolizmasının izotoplarla incelenmesi konusunda Rudolf Schoenheimer'in yardımcısı

olarak çalıştı. 1946-54 arası Chicago Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yaptıktan sonra, Harvard Üniversitesi'nde biyokimya profesörlüğüne atandı ve lipitler, özellikle doymamış yağ asitleri üzerindeki araştırmalarını bu üniversitede sürdürdü.

1942'de Bloch ve David Rittenberg, hayvan hücresinde bulunan ve mumsu bir madde olan kolesterolün vücutta birleşimlenmesi (biyosentezi) sırasında, bu uzun sürecin en az 30 basamağında asetik asitin temel yapıtaşı olarak kullanıldığını buldular. İki karbonlu asetik asit moleküllerinin bu süreç boyunca nasıl birleştiğini belirlemeye çalışan Bloch'un araştırmalarına Münih'ten Feodor Lynen ve çalışma arkadaşları ile İngiltere'den J. W. Cornforth ve G. Popjak da katıldılar. Bu ekibin bulguları, bir yandan kandaki kolesterol düzeyi ile damar sertliği arasındaki ilişkiyi açığa çıkaran tıp araştırmalarına, bir yandan da terpenler, kauçuk ve öbür izopren türevlerinin yapısına ilişkin kimya araştırmalarına veri sağladı.

Bloch, Marc (Léopold Benjamin) (d. 6 Temmuz 1886, Lyon - ö. 16 Haziran 1944, Lyon yakınları, Fransa), Fransız tarihçi. Tarih bilimine çok geniş ufuklu, disiplinlerarası yaklaşımının 20. yüzyıl tarihçiliğinde bir devrime yol açtığı kabul edilir.

Bir ilköğretim tarihçisinin oğluydu. École Normale Supérieure (1904-08) ile Leipzig ve Berlin üniversitelerinde (1908-09) eğitim gördükten sonra öğretmenlik etmeye başladı. Bir yandan da öğrenimini sürdürdü. I. Dünya Savaşı'nda piyade olarak savaştı (1914-19) ve gösterdiği kahramanlık nedeniyle Savaş Madalyası (Croix de Guerre) ve Légion d'honneur nişanı aldı.

Bloch savaştan sonra doktorasını tamamladı (1920). 1910'lardan başlayarak yeni bir tarihçilik anlayışını paylaştığı Lucien Febvre(*) ile aynı yıl (1919), 1936'ya değin görev yapacağı Strasbourg Üniversitesi'ne öğretim üyesi olarak girdi. İlk önemli yapıtı olan *Les Rois Thaumaturges: Etude sur le caractère surnaturel attribué à la puissance royale, particulièrement en France et en Angleterre* (1924; Sağaltıcı Krallar: Özellikle Fransa ve İngiltere'de Krallara Atfedilen Doğaüstü Karakter Üzerine Bir İnceleme) ortaçağın inanışlar dünyasına eğilmesi ve bunu yaparken antropoloji malzemesi ile daha standart tarih malzemesini kaynaştırması, günümüzün zihinsel yapılar tarihçiliğini haber veren özgün bir nitelik taşıyordu. 1929'da Bloch ile Febvre, *Annales d'histoire économique et sociale* dergisini kurdular ve 1938'e değin bu derginin yayın yönetmenliğini paylaştılar (bak. Annales okulu). Bu arada Bloch, ikinci büyük yapıtı olan *Les Caractères originaux de l'histoire rurale française* (1931; Fransa Kırsal Tarihinin Özgün Çizgileri), ortaçağ tarihçiliğini o güne değin içinde süregeldiği dar hukukçu, formalist anlayışın dışına çıkarmak yönünde çok önemli bir adım attı. Yazılı belgeler gibi daha geleneksel tarihsel bilgi kaynaklarının yanı sıra, köyleri gezdi, hâlâ yaşayan köylü geleneklerini, bu arada tarım ve ürün rotasyonu yöntemlerini inceledi; coğrafyanın yerleşim desenleri üzerindeki etkisini gözlemledi. Sonuçta, lord eksenli değil, köylü eksenli olan; ortaçağ serfini de bir çeşit köle değil, bağımlı bir küçük üretici olarak değerlendiren yaklaşımını ortaya koydu. Buna bağlı olarak, manor(*) ekonomisinin ve serfliğinin kökenlerinin, köleci Roma malikânesinin dönüşümünden değil,

daha ilkel köy topluluklarının tepesinde beliren şefliğin giderek bir toprak beyliği halini almasından kaynaklanan, daha evrensel bir açıklamasını yaptı. Günümüz Batu ortaçağ tarihçiliğinin gerek yöntem, gerek içerik bakımından bu kitapla yeni bir aşamaya girdiği söylenebilir. Bloch 1936'da Sorbonne'da iktisat tarihi profesörlüğüne atandı. Avrupa feodalizmine ilişkin kapsamlı sentezini, üçüncü büyük yapıtı olan *La Société féodale*'de (1939; *Feodal Toplum*, 1983) ortaya kodu ve kendinden sonraki kuşakları, feodalizmi yalnızca egemen sınıf içinde hiyerarşik bir vasallık ilişkileri zinciri olarak değil, bütünsel bir toplumsal yapı olarak kavramaya yönlendirdi.

II. Dünya Savaşı patlak verdiğinde Bloch, 53 yaşında olmasına karşın, yeniden orduya katıldı (1939). Fransa teslim olup Alman işgali altına girdiğinde, demokratik sosyalist inançlar da taşıyan yurtsever bir Fransız Yahudisi olarak Güney Fransa'da yeraltına geçti ve direniş hareketinde giderek daha önemli görevlere yükseldi. 1944'te Gestapo tarafından yakalandı, işkence gördü, hapse atıldı ve daha sonra bir toplu idamda, Lyon yakınlarında kurşuna dizildi.

L'Etrange défaite: Témoignage écrit en 1940 (1946; Tuhaf Yenilgi: 1940 Yılında Kaleme Alınmış Bir Tanıklık) ve *Apologie pour le métier d'historien* (1949; *Tarihin Savunusu ya da Tarihçilik Mesleği*, 1985), Bloch'un ölümünden sonra yayımlanmış yapıtlarıdır. Hakkında en yeni ve kapsamlı yaşamöyküsü Carole Fink'in *Marc Bloch: A Life in History*'dir (1989; Marc Bloch: Tarih İçinde Bir Yaşam).

Block, Herbert Lawrence bak. Herblock

Block Adası, ABD'de Washington ili (county) sınırları içinde, Rhode Island'ın güneyinde, Block Island Boğazı ile Atlas Okyanusu arasında yer alan, New Shoreham kasabasının bütünüyle kapladığı, armut biçimindeki ada. Kıyının 14 km kadar güneyindeki adanın uzunluğu yaklaşık 11 km, genişliği 5,5 km'dir. Narraganset Yerlilerinin dilinde adı Manisses ya da Manasses (Manitou'nun Küçük Adası) olan adayı ilk kez 1524'te İtalyan denizci Giovanni da Verrazano gördü. 1614'te burayı ziyaret eden Felemenkli kâşif Adriaen Block'un adı adaya verildi. Ardından 1661'de Massachusettsli göçmenlerin geldiği ada, 1664'te Rhode Island kolonisine katıldı.

Adanın bir zamanlar balıkçılık ve tarıma bağlı olan ekonomisi, bugün daha çok turizme dayalıdır. Tebeşir (Kretase) Dönemine (y. 136-65 milyon yıl önce) ait kayalıkardan oluşan 56 m yükseklikteki görkemli Mohegan Uçurumları güney kıyısındadır. Doğu kıyısındaki Eski Liman 1878'de bir dalgakıranın inşasıyla; batı kıyısındaki Yeni Liman ise, 1900'de Büyük Tuz Gölçüğüne bir kanal açılarak kurulmuştur. Güney kıyısındaki Palatine Mezarları denen yerde, 18. yüzyılda kazaya uğrayan "Palatine" adlı bir gemiden kurtulan 16 Felemenkli göçmenin gömülü olduğuna inanılır. Bu göçmenler John Greenleaf Whittier'in bir şiirine de konu olmuştur. Point Judith, Newport ve New London'dan adaya feribot seferleri yapılır. İki yılda bir düzenlenen Block Adası yarışları (*Regatta*) adadaki önemli olaylardan biridir. Nüfus (1990) 836.

Bloemaert, Abraham (d. 25 Aralık 1564, Gorinchem - ö. 27 Ocak 1651, Utrecht, Felemenk), döneminde etkili olmuş maniyerist ressam ve oymacı.

Bir mimarın oğlu olan Bloemaert, Utrecht'te seçkin ressamların yanında öğrenim gördü. Paris'te üç yıl kaldıktan sonra Utrecht'e yerleşti. Bu kentte Aziz Luka Loncası'nın başkanlığını yürüttü. Tarihî ve alegorik resimler, oymabaskılar, manzara, ölüdoğa, hayvan ve çiçek resimleri yaptı. Hendrick, Frederick, Cornelis ve Adriaen adlı oğullarının dördü de ressam ve

merkezi oldu. Bölgenin ekonomik gelişimi 1948'den sonra, 160 km kuzeydoğudaki Bağımsız Devlet altın yataklarının işletilmesiyle; 1962'den sonra da çok amaçlı (sulama-enerji) Orange Irmağı projesiyle ivme kazandı.

Kent, 1.392 m yükseklikteki bir platoda yer alır. Alışılmamış derecede temiz atmosfer koşulları, burada Lamont-Hussey

"Valtızci Yahya'nın Vaazı", Abraham Bloemaert'in yağlıboya çalışması; Amsterdam Devlet Müzesi Rijksmuseum, Amsterdam

oymabaskı ustaları olarak ün kazandı. Bloemaert, Caravaggio'dan etkilendi ve Both, Cuyp, Honthorst, Terbrugghen ve Weenix gibi sanatçıları da etkiledi.

Bloembergen, Nicolaas (d. 11 Mart 1920, Dordrecht, Hollanda), Hollanda asıllı ABD'li fizikçi. Elektromagnetik ışınlam ile maddenin karşılıklı etkileşimi konusundaki çığır açan spektroskopik çalışmalarıyla 1981 Nobel Fizik Ödülü'nü ABD'li fizikçi Arthur Leonard Schawlow ve İsveçli fizikçi Kai Manne Börje Siegbahn ile paylaşmıştır. Üç bilim adamına ödül kazandıran bu çalışmada, Bloembergen ve Schawlow, ancak laserlerle belirlenebilen olayları araştırmışlardır.

Lisans ve lisansüstü öğrenimini Utrecht Üniversitesi'nde tamamlayan Bloembergen, 1946'da Harvard Üniversitesi'nde bir araştırma görevini kabul ederek doktora tezi üzerinde çalışmaya başladı. Doktora çalışmasını 1948'de Leiden Üniversitesi'nde tamamlayarak Harvard'a döndü ve 1951'de bu üniversitede ders vermeye başladı, 1980'de ise Gerhard Gade profesörü oldu. 1958'de ABD yurttaşlığına geçti.

1940'ların sonlarında Harvard'daki doktora çalışmaları sırasında, maser ve laserlerin temel ilkelerini araştırmaya girişen Bloembergen, Charles Townes'in 1953'te ilk maseri geliştirmesinden iki yıl sonra, bu aygıtın daha geliştirilmiş bir türünün özelliklerini tanımladı. Bloembergen'in bu maseri mikrodalga yükseltici olarak yaygın biçimde kullanılmaya başlamıştır.

Bloemfontein, Güney Afrika Cumhuriyeti'nin adli merkezi kent ve Oranje Vrystaat yönetim bölgesinin başkenti. Binbaşı Douglas Warden tarafından 1846'da bir kale ve yerleşme yeri olarak kuruldu; 1848-54 arasında İngiliz yönetimindeki Oranj Irmağı Egemenlik Alanı'nın ve Oranj Bağımsız Devleti'nin (1854'te bağımsızlıkları tanınan Boerlerin kurduğu cumhuriyet) merkezi oldu. Mayıs-Haziran 1899'da yapılan Bloemfontein Konferansı'nın başansızlığı, Güney Afrika Savaşı'nın çıkmasına yol açtı. 20. yüzyılda kent, Güney Afrika'nın ulaşım (özellikle demiryolu) sistemlerinin coğrafi

(1928'de Michigan Üniversitesi tarafından kuruldu; 1972'de kapandı) ile Boyden (1927'de inşa edildi; 1955'e değin Harvard Üniversitesi tarafından yönetildi) adlı iki uzay gözlemevinin kurulmasına yol açtı. Tepeler ve *kopjes* (tepecikler) üstünde oldukça geniş bir alana yayılan Bloemfontein 120 hektarlık Kral Parkı ve Franklin Av Hayvanları Koruma Bölgesi gibi doğal ve insan yapısı güzellikleriyle tanınır. Ulusal Temyiz Mahkemesi, ülkedeki en eski Felemenk Reform Kilisesi (Moeder Kerk), *Raadsaal* (eyalet meclisi binası) ile bugün ulusal bir anıt olan ve tek bir salondan oluşan Eski *Raadsaal* kentteki önemli kuru-

Bloemfontein, Güney Afrika
J. Allen Cash-EB Inc

luş ve yapılarıdır. 1855'te kurulan Oranje Vrystaat Üniversitesi de buradadır. Nüfus (1985) belediye, 104.381; metropoliten alan, 232.984.

Bloemfontein Sözleşmesi bak. Sand Irmağı ve Bloemfontein sözleşmeleri

Blois, ortaçağ Fransa'sında büyük önem kazanan feodal kontluk. Blois kontları aynı adı taşıyan kent ile yakın çevresini oluşturan Blésois dışında da geniş topraklar ele geçirmiş, böylelikle kontluğun önemi giderek artmıştır.

Başlangıçta Blois kontluğuna atamayla gelindiği anlaşılmaktadır. Capet soyundan gelen Fransa krallarının atası Robert'in (Güçlü; ö. 886) Sen ve Loire ırmakları

arasındaki toprakları elinde tuttuğu dönemde atamayı Blois vikontu olunurdu. 940 dolaylarında I. Thibaud (ö. y. 977) kontluk unvanını aldı ve Blois hanedanını kurdu. Ayrıca, kontluğu Indre ile Eure ırmakları arasındaki bütün toprakları kapsayacak biçimde genişletti.

Capet hanedanının Fransız tahtına kesin olarak yerleştiği 987'den başlayarak Blois kontları kralın doğrudan vasalları oldu; ama aynı zamanda onun en tehlikeli rakipleriydi. I. Thibaud'un ardılları bazı Capet topraklarını da alarak kontluğu daha da genişlettiler. II. Eudes (ö. 1037) Champagne'ı ele geçirince (y. 1023), Blois-Champagne Capet topraklarını hem batıdan, hem de doğudan tehdit eder oldu. Ama Eudes'in ölümünden sonra, çocukları kontluğun topraklarını bölüşmeye başladılar. Champagne ve Blois'ı yeniden birleştirerek II. Thibaud adıyla Champagne kontu olan IV. Thibaud (Büyük; ö. 1152) dönemine değin bu parçalanma sürdü.

IV. Thibaud Fransa'nın kraldan sonra en güçlü kişiydi. Kardeşlerinden Henry Winchester piskoposu, Stephen ise İngiltere kralı oldu. Thibaud, VI. Louis ile VII. Louis'in bazen müttefiki, bazen düşmanı oldu. Kontluk bu sırada gücünün doruğundaydı. 1152'de Champagne ve Blois Thibaud'un oğulları arasında bölününce kontluk gerilemeye başladı. 1230'da Châtillon hane-

doğmuş olan XII. Louis'in tahta çıkışından 16. yüzyılın sonuna değin Blois, Fransa'nın ikinci başkenti gibiydi. III. Henri döneminde *États-Généraux* (Millet Meclisi) iki kez burada toplandı. İkinci toplantıda temsilcilerin çoğu Katolik Birliği'ni ve

Blois'daki şato, Fransa
Club Ina

tahtı ele geçirmek için İspanya ile işbirliği yapan birlik önderi Henri de Guise'i destekledi. Tahttan indirilmekten korkan III. Henri, 23 Aralık 1588'de Guise'i şatonun ikinci katında öldürttü. Ana kraliçe Catherine de Médicis, birkaç gün sonra Guise'in öldürüldüğü odanın tam altındaki odada öldü. Marie de Médicis, oğlu XIII. Louis tarafından bu odaya hapsedildi, ama iki yıl süren tutsaklıktan sonra kaçtı. XIII. Louis, 1626'da da kardeşi Orléans dükü Gaston de France'ı şatonun yeni tasarımı yapmak üzere Blois'ya yolladı. Şatonun François Mansart tarafından tasarlanan klasik kanadı böyle gerçekleşti.

Feodal bir yapı olarak kurulan şato, 13-17. yüzyıllar arasındaki bütün mimari dönemlerin görkemli ürünlerini gözler önüne serer. *États-Généraux*'nun toplandığı ana salon 13. yüzyıldan, Charles d'Orléans Galerisi 15. yüzyıl ortalarından kalmadır. Saint-Calais Şapeli ve XII. Louis Kanadı (1498-1503) Gotik ve Rönesans dönemleri arasındaki geçiş simgeleri. I. François'nın yaptırdığı ön cephe (1515-24) tamamen Rönesans Dönemine aittir ve sarmal biçimli olağanüstü merdiveni yontma taştan yapılmış sevizgen bir merdivenevi içinde beş kat yukarı çıkar.

Şato ile ırmak arasındaki eski yapıların çoğu II. Dünya Savaşı'nda yıkıldığından, bunlardan bazıları sonradan onarılmıştır. Kentte bazı pitoresk caddeler ve çok sayıda Gotik ve Rönesans yapı vardır. Loire Vadisinin başlıca turist merkezi olan kent, çevrede üretilen mısır, kuşkonmaz ve şaraplar için de önemli bir pazardır. Kentte çikolata ve ayakkabı da üretilir. Son yıllarda sanayi gelişmesini Paris'in dışına yayma politikası sonucu, Loire Vadisinin öteki kentleri gibi Blois da bir büyüme sürecine girmiştir. Nüfus (1982) 46.925.

Blok, Aleksandr Aleksandroviç (d. 28 Kasım 1880, Petersburg - ö. 7 Ağustos 1921, Petrograd, SSCB), şair ve oyun yazarı. Avrupa'daki simgencilikten etkilenmiş olmakla birlikte, Rusya'ya özgü mistik düşünce ve Ortodoks inancıyla beslenen modernist Rus simgencilikinin başlıca temsilcisidir.

Babası hukuk profesörü, annesi Petersburg Üniversitesi rektörünün kızıydı. Blok üç yaşındayken annesiyle babası ayrıldılar. O, annesinin aristokrat ailesinin malikanesinde, seçkin bir sanat ortamı içinde yetişti. Şiir yazmaya beş yaşında başladı. 1903'te ünlü kimyacı D. I. Mendeleyev'in kızı Liubov Mendeleyeva ile evlendi. İlk şiirleri, evliliğinden duyduğu mutluluğu ve ruhsal doyumu yansıtır.

19. yüzyıl başları romantik şairlerinden Aleksandr Puşkin'in şiiri ile şair ve mistik Vladimir Soloviov'un geleceği haber veren felsefi görüşleriyle yoğrulan Blok, kullandığı yeni ritimler sayesinde, onların görüşlerinden özgün bir şiirsel söyleyiş yarattı. Ona göre ses, şiirin en önemli ögesi idi; kendi şiirinin en belirgin özelliği de müzikalitesi oldu.

Silhi o prekrasnoy dame (1904; Güzel Kadına Şiirler) adlı ilk şiir kitabı, Blok'un Platoncu idealizm etkisinde olduğu ilk dönemini yansıtır. Bu şiirlere konu olan evrensel kadınlık, tanrısal bilgeliği simgeler. 1904'e gelindiğinde, Blok'un öbür dünyada doyum arayan romantik bakışı, insanların bu dünyadaki acılarına karşı bir ilgiye dönüşür. O bundan böyle, gerçeği tensel yaşantıda bulma telaşıyla kendini tüketmeye başlayacaktır. Bakışındaki bu değişimle birlikte, hayranlarını şaşkınlığa düşüren sonraki şiir kitapları *Gorod* (1904-08; Kent) ve *Snejnaya Maska*'da (1907; Kardan Maske) dinsel temaların yerini soysuzlaşmış kent kültürü imgeleri, mistik kadının yerini de "meçhul fahişe" alır. Blok, *Neznakomka* (1906; Yabancı Kadın) ve Meyerhold'un sahneye koyduğu *Balaganskik* (1907; Kukla Oyunu) adlı lirik oyunlarında da, ilk döneminde etkisinde olduğu mistik idealleri

Blok
Novosti Press Agency

alaya alır. Sonraki oyunları arasında *Rosa i Krest* (1913; Gül ve Haç) sayılabilir.

Sonunda simgeleri reddedip Bolşevik hareketi coşkuyla karşılayan Blok, yaşamının trajik ikilemini bir kez daha gözler önüne serdi. Simgelerin kısır bir entelektüelizme saplandığına, Rusya'nın kurtuluşunu hazırlayacak temel değişimi ancak Bolşeviklerin sağlayabileceğine inanıyordu. Ama önce edebiyatçı dostlarının kendisinden uzaklaşması, ardından da Bolşeviklerin yaptıklarını ve estetik arayışlarını hor görmeleri yüzünden kendini iki yönden de ihanete uğramış hissetti. Bunu izleyen yabancılaşma, Blok'un hüznüle içine kapanmasına ve erken ölümüne yol açtı.

Son şiirleri, umutla umutsuzluk arasında değişen ruh hallerine tanıklık eder. Bitiremediği öykülü şiiri *Vozmezdiye*'de (1910-21; Ödül) yeni rejim karşısındaki düş kırıklığını dile getirirken, *Rodina* (1907-16; Yurt) ve *Skifide* (1918; İskitler) dünyanın içinde bulunduğu koşullarda Rusya'nın kur-

Blois kontluğu, y. 1035

W. Shepherd, *Historical Atlas*, Harper & Row Publishers (Barnes & Noble Books) New York
© 1964, Barnes & Noble Inc

danının yönetimine geçmesi yeni bir bölünmeye yol açtı.

14. yüzyıl sonlarında Blois, Orléans dükü Louis de France'a satıldı. 1498'de Louis'nin torunu XII. Louis unvanıyla Fransız tahtına oturunca Blois kralın topraklarına katıldı. 1626-60 arasında Blois, Orléans dükü Gaston de France'ın denetimine girdi. Daha sonra XIV. Louis'nin, kardeşi Orléans dükü I. Philippe'e verdiği Blois, Fransız Devrimi'ne değin I. Philippe'in soyundan gelenlerin elinde kaldı.

Blois, Fransa'nın orta kesiminde Centre planlama bölgesinde (*région de programme*) bağlı Loir-et-Cher ilinin (*département*) merkezi kent. Loire Irmağı kıyısında, Tours'un kuzeydoğusunda yer alır. İlk kez 6. yüzyılda Tours'lu Aziz Gregorius'un sözünü ettiği Blois, ortaçağ başlarında, Capet hanedanının ataları olan güçlü Blois kontlarının merkezi oldu. 14. yüzyıl sonunda Orléans dükü Louis de France tarafından ele geçirildi. Jeanne d'Arc, 1429'da Orléans'ı kurtarmak için buradan yola çıktı. Dük Louis'nin torunu ve Dük Charles'in oğlu 1498'de XII. Louis adıyla Fransa tahtına çıktı. Blois Şatosu'nda

tarıcı rolünü yükeltir. Belagatlı bir üslupla od biçiminde yazılan *Skifi*, oynak ölçüleri, düzensiz temposu ve tutkudan hüzne ani geçişleriyle Blok'un, kaynağını Çingene baladlarından alan dramatik şiirinin en olgun örneğidir. Şiirde birbirini art arda izleyen övgü ve tehditler Blok'un Batu dünyasına duyduğu (Slavofillere övgü) sevgi ve nefreti dile getirir. Avrupa, geleceğin yükselen gücü Rusya'nın işlerine karışacak olursa, Asyalı-Rus yığınların akınları altında ezilecektir.

Blok'un son şiiri olan *Dvenadısat* (1918; Ötün İkiler) adlı balad, aynı zamanda en üstün yapıtlarından. Çalkantılı devrim yıllarının ürünü olan, belirsizliklerle dolu bu izlenimci şiir, ruh durumlarını ses yoluyla yansıtmadaki başarısı, çoksesli ölçüleri ve argoya kaçan sert diliyle dikkati çeker. On iki serseri Kızıl Ordu askerinin 1917-18 Petersburg Ayaklanması sırasında, şiddetli bir kar fırtınası altında, bir İsa figürünün önderliğinde çevreyi yağmalayıp kan dökerek ilerleyişini anlatır. Eleştirmenler *Dvenadısat*'ı anlaşılabilir bulmuşlar, ama Blok'un öbür yapıtları gibi bu balad da değerinden hiçbir şey kaybetmemiştir. Blok, devrim sonrası Rus edebiyatını başlatan şair olarak kabul edilir.

blok baskı, üstüne desen oyulmuş ağaç, metal ya da linolyum bloklarla, elle yapılan baskı. Her renk için ayrı bir blok kullanılır. Macun kıvamındaki boyanın sürüldüğü blok, baskı yapılacak malzemenin üstüne bastırılır ve tokmakla vurulur.

Bu yöntemle kitap basımında, her sayfadaki metin ve resimler, büyük emekle tek tek oyulmuş ağaç bloklar kullanılarak çoğaltılır. Blok baskı kitaplar, hareketli harf dökümünün geliştirilmesinden sonra basılan kitaplardan farklıdır. Bu ikinci tür kitaplar da sözcükler yeniden kullanılabilen tek tek madeni harflerle dizilir, yalnızca paragraf başlarındaki ilk harfler gibi özel işaretler ve resimler, metnin dizilmiş olduğu ağaç bloklara ayrıca oyulurdu.

Blok baskı yönteminin 15. yüzyılda Çin'den kaynaklandığı kesinlik kazanmış gibidir. İlk örneklerde baskı, bloktan elle sürme yöntemiyle elde ediliyordu. Blok baskı yöntemi 15. yüzyılda Avrupa'ya yayılmıştı. Bu yüzyılın başlarında resimlerin ya da metinlerin daha ince işlendiği bloklardan baskı yapılırken basit cendereler de kullanılmış olabilir. Her sayfadaki harflerin tek tek oyulması zorunlu olduğundan, blok baskı kitaplar usandırıncı bir üretim süreci gerektiriyordu. Bu yöntem daha çok, dinsel nitelikli, resimlerin metinden daha önemli olduğu, kısa ve basit yapıtlarda kullanıldı. 16. yüzyıl başlarından sonra Avrupa'da blok baskı yöntemiyle basılan kitaba pek rastlanmaz.

blok sistem, demiryolu hattı üzerinde seyrir halindeki ya da manevra yapmakta olan trenlerin geçişlerini düzenleyen işaretleme düzeni.

Trenlerin seyririni denetleyen çeşitli yöntemler, zaman içinde bir dizi değişikliklere uğradı. İlk yıllarda kullanılan en yaygın yöntem, zaman aralıklı sistemdi. Bu sistemde, bir tren, aynı doğrultuda seyreden öteki trenlerden belirli bir süre sonra hareket ederdi. Daha sonraları uzaklık aralıklı sistem geliştirildi. Blok sistemler olarak adlandırılan bu yöntemlerde, trenlerin belirli hat kantonlarına, o kantondaki öteki trenler hatı boşaltmadan girmelerine izin verilmez.

İlk demiryolu işaretlemelerinde gündüzleri bayraklardan, geceleri ise fenerlerden ya-

rarlanılıyordu. İlk hareketli işaret, 1830'larda uygulamaya koyulan döner pa-noydu; bunu, 1841'de geliştirilen semafor(*) işareti izledi. Kısa sürede tüm dünyada kullanılmaya başlayan semafor işaretinin yerini 20. yüzyıl başlarında renkli ışık işaretleri, ardından da ışıldak (projektor) türü işaretler aldı. Renkli ışık işaretlerinde her uyan türü için değişik renklerde (çoğunlukla yeşil, sarı ve kırmızı) mercekler ve lambalardan yararlanılır. ışıldaklarda ise tek bir güçlü mercek ve lamba vardır; değişik renkler, lambanın önünde dönen ışık filtreleriyle elde edilir. Daha ender olarak kullanılan iki işaret türü ise, semafor kollarının yanı sıra sarı ışık dizilerinden yararlanılan konum ışığı ile, renkli ışık dizilerinin uygulandığı renkli konum ışığıdır.

Bugün birçok ülkenin en önemli demiryolu hatlarında elle çalıştırılan blok sistemlerinde kumanda işlemleri, yol kenarlarındaki kulelerden hat boyunca yerleştirilen işaretlerin düzenlenmesi biçiminde yürütülür. Her kule bir kantonu denetler. Kantondaki tren çıkana kadar, başka bir trenin bu kantona girmesine izin verilmez. Kantonda başka bir tren varsa, elektrikli kilitleme düzeni "hat açık" işaretini kilitleyerek sistemin güvenliğini sağlar.

Günümüzde demiryolu işaretlemesinde kullanılan otomatik blok sistemi, ilk olarak 1872'de ortaya çıktı. Bu sistemde demiryolu hattının belirli bir bölümüne raylar aracılığıyla elektrik akımı verilir. Kantonu besleyen elektrik akımı bir röle yardımıyla hattın bir ucundan ötekine kadar akar ve raylar aracılığıyla devre tamamlanır. Trenin dingili ve tekerlekleri ise kısa devre yaparak röleyi devreden çıkartır ve böylece gerekli işaretlerin düzenlenmesini olanaklı kılar.

bloksuzluk bak. bağlantısızlık

Blom, Frans Ferdinand (d. 9 Ağustos 1893, Kopenhag - ö. 23 Haziran 1963, San Cristóbal, Meksika), Maya kültürü uzmanı Danimarkalı arkeolog. Yaşamının büyük bölümünü Guatemala sınırındaki Chiapas eyaleti cangallarında geçirmiş ve yaptığı araştırmalarla orta Maya ovaları tarihinin "klasik dönem"ine (İS 300-900) ait olduklarını sanılan birçok eski yitük kentün ortaya çıkarılmasını sağlamıştır.

Blom, Kopenhag Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra 1919'da ABD'ye göç etti. 1925'te Harvard Üniversitesi'ni bitirdi. Pelencue, Uaxactún (Guatemala) ve Veracruz'da 1922-23'te Meksika Devleti adına, daha sonra da ABD ve Danimarka-ABD ortak araştırma gruplarının üyesi olarak çalıştı, Maya sanatı ve mimarisinin paha biçilmez örneklerini ortaya çıkardı.

1948'de Lacandon cangallarını araştırırken eski Mayaların soyundan gelen Lacandon halkından geriye kalmış bazı toplulukları keşfetti. 1925-41 arasında New Orleans'taki Tulane Üniversitesi'ne bağlı Orta Amerika Araştırma Enstitüsü'nün yöneticiliğini yaptı. 1950'de Meksika'ya yerleştikten sonra, kansı Gertrude ile birlikte San Cristóbal de Las Casas'da Maya kültürü üzerine bir araştırma merkezi, müze ve kütüphane kurdu. Maya kültürüne ilişkin birçok kitap yazdı. Bunlar arasında *Tribes and Temples* (1926-27; Oliver La Farge ile birlikte), *Kabileler ve Tapınaklar* ve *Conquest of Yucatán* (1936; Yucatán'ın Fethi) sayılabilir.

Blomberg, Werner (Eduard Fritz) von (d. 2 Eylül 1878, Stargard - ö. 22 Mart 1946, Nürnberg, Almanya), Alman general ve Hitler'in Nasyonal Sosyalist hükümetinde savaş bakanı (1933-38). Eski kuşaktan su-

baylar arasında, Hitler'le en çok işbirliği yapanlardan biridir.

I. Dünya Savaşı sırasında kurmay subaydı. Daha sonra Stuttgart askeri bölgesi kurmay başkanlığına (1921), askeri eğitimi yürüten bölümün başkanlığına (1925) ve Doğu Prusya başkomutanlığına (1929) getirildi. Ocak 1933'te Hitler'in yeni hükümetinde savunma bakanlığına atandı ve 1938'e değin bu görevde kaldı. 1935'ten sonra savaş bakanı ve aynı zamanda *Wehrmacht* (Alman silahlı kuvvetleri) başkomutanı olarak görev yaptı. Hitler'e aşırı bağlılığı nedeniyle "Lastik Aslan" lakabıyla anıldı. 1934'te milis gücü SA'nın (*Sturmabteilung*) tasfiyesinden yana tavır aldı. Ağustos 1934'te, orduda Hitler'e kişisel bağlılık yemini zorunluluğunu getirdi. 1936'da feldmareşallığe atandı. Özel yaşantısındaki bir skandal nedeniyle Ocak 1938'de savaş bakanlığından istifa etti.

Blondel DE NESLE (ü. 12. yy sonları), Fransa'nın kuzeyinde yetişen ilk truverlerden.

Blondel üstüne, şiirleri dışında hiçbir şey bilinmemektedir. Büyük bir olasılıkla Picardy'deki Nesle'de doğmuştur. Blondel, takma bir ad da olabilir. Onun olduğu sanılan 25 şarkıdan kaçını gerçekten onun yazdığı da belli değildir. Kim olduğu bilinmeyen soylu bir hanımefendiye yakınmalarını içeren şiirlerinde Blondel'in bu kadınla ya da günün olaylarıyla ilişkisi konusunda herhangi bir ipucu yoktur. Melodilerin, çağdaşları tarafından çok sık kullanılması, onun sevilen bir şair olduğunu gösterir. Bu melodiler, çeşitli elyazmalarıyla ve ilk kez 13. yüzyıl romansı *Récits d'un ménestrel de Reims*'de (Reims'li Bir Minstrel'in Anlatıları) anlatılan (özgünlüğü kuşkulu, ama çok yaygın) bir efsaneyle günümüze ulaşmıştır. Bu efsaneye göre Blondel, İngiltere kralı I. Richard'ın, Kutsal Roma-Germen imparatoru VI. Heinrich (hd 1192-94) tarafından tutsak edildiği yerde bulunup kurtarılmasına katkıda bulunmuştur.

Blondel, André-Eugenè (d. 28 Ağustos 1863, Chaumont - ö. 15 Kasım 1938, Paris, Fransa), osilografı icat eden ve fotometri alanında önemli gelişmeler sağlayan Fransız fizikçi.

Paris'teki Köprüler ve Yollar Okulu ile Madencilik Okulu'nda elektroteknoloji profesörlüğü yapan Blondel, 1893'te elektromagnetik osilografı geliştirerek, alternatif akımın şiddetinin ölçülebilmesini olanaklı kıldı. 1894'te fotometride kullanılmak üzere, metre ve Violle mumuna dayalı yeni ölçü birimleri önerdi; bu sistem, 1896'da Uluslararası Elektrik Kongresi tarafından onaylandı ve uzun yıllar kullanımda kaldı. Blondel ayrıca, telsiz telgraf, akustik ve mekanik alanlarında katkılarda bulundu. alternatörlerin çeslenmesi ve indüksiyon motorlarına ilişkin çeşitli kuramlar geliştirdi.

Blondel, Georges (d. 8 Mart 1856, Dijon - ö. 31 Temmuz 1948, Paris, Fransa), 1914 öncesi Almanya ve Avusturya konusunda önde gelen Fransız uzman, tarihçi ve hukuk bilgini.

1881'de doktorasını tamamladı, 1883'te doçent oldu. 1884'te Lyon Üniversitesi'nde bir hukuk kürsüsüne atandı. On yıl sonra da Lille'de edebiyat profesörü oldu. Daha sonra Paris'te Yüksek Ticaret Araştırmaları Okulu ve Collège de France'ta ders verdi.

Almanya ve Avusturya'daki pedagoji sorunları ve işçi örgütleri konularında uzman olan Blondel, birçok akademik demeğe üyeydi. Bilimsel dergilere yazılar yazmış ve Avrupa'nın çeşitli yerlerinde dersler vermiştir.

Yapıtlarından bazıları *L'Ouvrier allemand* (1899; Alman İşçisi), *L'Essor industriel et commercial du peuple allemand* (1898; Alman Halkının Sanayide ve Ticarete Yükselişi), *L'Éducation économique du peuple allemand* (1908; Alman Halkının Ekonomik Eğitimi) ve *Le Triomphe du germanisme*'dir (1934; Germenizmin Zaferi).

Blondel, Jacques-François (d. 17 Ocak 1705, Rouen - ö. 9 Ocak 1774, Paris, Fransa), eğitimciliği ve yazdığı yazılarıyla döneminin mimarlık kuramını ve beğenisini etkileyen mimar. Paris'te kurmuş olduğu

Jacques-François Blondel'in tasarladığı Belediye Binası, Metz, Fransa
Giraudon-Art Resource/EB Inc

sanat okulu, mimarlık eğitimi veren bu türden ilk kurumdu.

Ünlü bir mimarlar ailesinden gelen Blondel, amcası tarafından yetiştirildi. Başlangıçta rokokoz bezeme anlayışını sürdürdüyse de, sonradan buna karşı tavır aldı. Augustin Daviler'nin mimarlık konusunda 17. yüzyılda yazdığı bir incelemenin Pierre-Jean Mariette tarafından gerçekleştirilen basımı için 1737'de bazı levhalar hazırlarken, daha önce amcasıyla birlikte çalışmış olan rokokoz ahşap oyma sanatçısı Nicolas Pineau'nun bazı tasarımlarını ele alarak daha yetkin hale getirdi. Aynı yıl *De la distribution des maisons de plaisance et de la décoration des édifices en général* (1737-38, 2 cilt; Kırıl Konut Tasarımları ve Genel Olarak Yapıların Dekorasyon Üzerine) adlı çalışması yayımlanmaya başladı. Bu yapıt özgün olmamakla birlikte, Aydınlanma boyunca süregelen ideal beğeni anlayışını dile getiriyordu. Blondel'in 1730'larda inşa ettiği yapılar arasında, Floransa yakınlarındaki bir sera, Britanya yakınlarındaki bir şatonun terasları ve Besançon'daki kendi evi Petit dâ Marivat bulunur.

İlk önce kendi okulunda (1743-54), daha sonra da Kraliyet Mimarlık Akademisi'nde öğretmenlik eden Blondel, İskoçyalı mimar William Chambers (1776'da Londra'da Kraliyet Güzel Sanatlar Akademisi için yaptığı Somerset House'la tanınmıştır), Fransız mimar Richard Mique (Versailles'da Marie-Antoinette'in birçok siparişini yapmıştır), Felemenkî mimar Pieter de Swart (Rotterdam surlarından günümüze ulaşabilen tek kapı olan Delft Kapısı'nı tasarlamıştır) ve Alman mimar Christian Weinlig (Dresden'deki yeni-klasikçilik anlayışının yandaşlarındandır) gibi öğrencilerini etkilemiştir. Gene bu dönemde Metz kent merkezi için, Belediye Binası'nı da (1765) içeren geniş kapsamlı bir plan (1764) hazırlamıştır.

Blondel, Maurice (Édouard) (d. 2 Kasım 1861, Dijon - ö. 4 Haziran 1949, Aix-en-Provence, Fransa), klasik Yeni-Platoncu düşünce ile modern pragmatizmi Hristiyan din felsefesi bağlamında birleştirerek bir "eylem felsefesi" oluşturan Fransız diyalektikçi filozof.

Blondel, Yüksek Öğretmen Okulu'nda (École Normale Supérieure) Léon Ollé-Loprun'un yanında eğitim gördü ve felsefesini ilk kez *L'action*'da (1893) dile getirdi. İnancın mantıki bir tanımlama olduğu kadar iradeye de bağlı olduğunu ileri süren kuramın etkisindeydi. Ona göre eylem, kapsamlı bir terimdi ve bütün dışavurumlarıyla yaşamın dinamizmini içinde taşıyordu. Eylem, özgür edimin tohumlanmasına, doğuma ve yayılmasına katkıda bulunan bütün koşulları içeriyordu. Sorun Tanrı'nın varlığının kanıtlanması değildi; asıl belirleyici olan, insanın Tanrı ile sonsuz bir yaşama kavuşma olasılığı karşısında nasıl bir tavır takınacağıydı.

Blondel'in başlıca çalışmaları arasında *La Pensée* (1934, 2 cilt; Düşünce) ve *Exigences philosophiques du Christianisme* (1950; Hristiyanlığın Felsefi İstemleri) sayılabilir.

Blondin, asıl adı JEAN-FRANÇOIS GRAVELET (d. 28 Şubat 1824, Saint-Omer, Fransa - ö. 19 Şubat 1897, Londra, İngiltere), akrobat ve ip cambazı. Ününü ve servetini Niyagara Çığlayanını, su düzeyinden 45 m yükseklikte ve 335 m uzunluğundaki bir ip üstünde yürüyerek geçmesine borçludur.

Beş yaşındayken Lyon'daki Jimnastik Okulu'na gönderilen Blondin, altı ay akrobasi eğitimi gördükten sonra, "Küçük Mucize" adıyla ilk kez sahneye çıktı. Niyagara Çığlayanını, ilki 1859'da olmak üzere, pek çok kez geçti. Her kez de değişik bir gösteri sundu: Gözleri bağlı, bir çuval içinde, tekerlekli bir el arabasını sürerek, uzunbacaklar üstünde, sırtında bir adam taşıyarak ve ipin yasına geldiğinde oturup omet pişirip yiyerek. 1861'de Londra'daki Kristal Saray'da yaptığı gösteride yerden yaklaşık 50 m yükseklikte gerilmiş bir ip üstünde uzunbacaklarla yürüyerek taklalar attı. Son kez 1896'da Belfast'ta sahneye çıktı.

Blondus, Flavius bak. Biondo, Flavio

Blontiyen dağıloluşumu, Ordovisiyen Dönem (y. 500-430 milyon yıl önce) ortalarında, Apalaşlar'ın orta kesiminde gerçekleşen dağıloluş olayı. Oluşumun en belirgin kanıtı, Tennessee'nin doğusunda bulunan, aynı dönemden kalma tortullardan oluşmuş ezik dokulu kamaadır. Blontiyen, büyük olasılıkla Takonik dağıloluşunun ilk dönemlerinde gerçekleşmiştir.

Blood Irmağı Çarpışması, Güney Afrika'da, Zulular ile Voortrekkerler (Kap Kolonisi'nden göç ederek Transvaal'e yerleşen öncü Boerler) arasındaki çarpışma (16 Aralık 1838). Buffalo Irmağının bir kolu üzerinde yapılan çarpışmada 3 bin kadar Zulunun katledilmesi nedeniyle rengi kırmızıya dönen ırmağa Blood (Kan) Irmağı adı verildi. Savaşta yalnızca dört Boer yaralandı. Önceleri Zulular karşısında sürekli yenilgiye uğrayan Voortrekkerlerin Natal'deki durumu bu çarpışmadan sonra düzelmeye başladı. Zulu kralı Dingane'nin gücünü büyük ölçüde kırarak Natal'e yerleştiren ve 1843'teki İngiliz ilhakına değin burada kaldılar. Güney Afrikalı beyazlar bu zaferi Dingaan (Dingane) Günü ya da Söz Verme Günü adıyla her yıl kutlarlar.

bloodhound, kokudan iz sürme konusundaki rakipsiz üstünlüğüyle tanınan köpek soyu. Bugünkü biçimiyle olmasa bile, Hristiyanlık öncesi zamanlardan beri Akdeniz bölgesinde bilinen bu sakın ve sevecen köpek, insan ve hayvanların izini sürmekte kullanılırdı. İri ve güçlü bir köpek olan

bloodhound'un omuz yüksekliği 58-70 cm, ağırlığı 36-50 kg kadardır. Tüyleri kısa, kulakları uzun, postu taba siyah, kırlımsı kahve taba karışımı ya da sarımsı kahverengidir. Gevşek derisi sarkarak boynunda ve

Bloodhound

Sally Anne Thompson-EB Inc

kafasında kırıksıklıklar oluşturur. Zağar olarak bilinen ve kokudan iz süren av köpeklerinin çoğu bu soydan türetilmiştir.

Bloom, Claire, asıl adı CLAIRE BLUME (d. 15 Şubat 1931, Londra), Shakespeare'in kadın kahramanlarını canlı bir biçimde yorumlamasıyla tanınan İngiliz tiyatro, sinema ve televizyon oyuncusu.

Londra'daki Guildhall Müzik ve Tiyatro Okulu'nda eğitim gördü. Oyunculığa 14 yaşında, Stratford-upon-Avon'daki Shakespeare Anısal Topluluğu'nda (sonradan Kraliyet Shakespeare Topluluğu) Juliet rolüyle başladı. 1948'de Stratford'da bir dizi oyunda rol aldı; *Hamlet*'te Ophelia, *King John*'da (Kral John) Blanche, *A Winter's Tale*'de (Kış Masalı) Perdita rollerine çıktı. Sinemadaki ilk yıllarında Charlie Chaplin ile birlikte oynadığı *Limelight* (1952; *Sahne Işıkları*) filmindeki balerin rolüyle övgü topladı. 1952-53'te Old Vic topluluğunda oynadı. Sonraki yıllarda sinema ve tiyatro oyunculuğunu birlikte başarıyla yürüttü. En tanınmış filmleri arasında *Richard III* (1955), *The Spy Who Came In From the Cold* (1965; *Uyanç Duvarında Casusluk*) ve *Charly* (1968) sayılabilir. *Limelight and After* (Sahne Işıkları ve Sonrası) adlı otobiyografisi 1982'de yayımlanmıştır.

Bloomfield, ABD'de New Jersey'in kuzeyinde Essex ilindeki Newark'ın kuzeybatı banliyösü. 1660'ta Püritenlerin yerleştiği kasaba 1796'ya değin Wardsession (Newark'ın bir mahallesi) olarak anıldı. Bu tarihte, Amerikan Bağımsızlık Savaşı generallerinden Joseph Bloomfield'in anısına adı Bloomfield olarak değiştirildi. Bağımsızlık Savaşı sırasında, her iki taraf için de bir ikmal noktası olan kasabada, İç Savaş sırasında Birlik üniformaları için kumaş dokundu. 1812'de tüzel kimlik kazandı. Çeşitli modern sanayileri arasında otomobil montajı, dokuma ürünleri, ilaç, kimyasal madde, alüminyum ve elektrikli alet imalatı sayılabilir. Bloomfield College (Presbiteryen) 1868'de kurulmuştur. Nüfus (1990) 45.061.

Bloomfield, Leonard (d. 1 Nisan 1887, Chicago - ö. 18 Nisan 1949, New Haven, Connecticut, ABD), 20. yüzyılın ilk yarısında dilbilime genel bir yaklaşım getiren yapıtların en önemlilerinden biri olan *Language* (1933; Dil) adlı kitabıyla ABD'de

dilbilimin gelişimini neredeyse tek başına belirleyen dilbilimci.

Harvard, Wisconsin ve Chicago üniversitelerinde öğrenim gördü. 1909-27 arasında birçok üniversitede ders verdi. Daha sonra Chicago Üniversitesi'nde German dilleri profesörü (1927-40), Yale Üniversitesi'nde de dilbilim profesörü (1940-49) oldu.

Önceleri Hint-Avrupa ailesine bağlı dillerin, özellikle de German dillerinin ses yapısı ve sözcük yapımı konusunda uzmanlaştı. *An Introduction to the Study of Language* (1914; Dil İncelemelerine Giriş) adlı yapıtıyla daha genel ve geniş kapsamlı dilbilim incelemelerine yöneldi. 1917'de Malezya-Polinezya dil ailesi, özellikle de Tagalog diliyle ilgili öncü çalışmalara girişti. 1920'lerin başında, Algonkin dil ailesi üzerine betimlemeli ve karşılaştırmalı birçok incelemesinden ilkinin yazarak Kuzey Amerika Yerli dilleri konusundaki klasik yapıtına başladı.

Bloomfield, *Language* adlı yapıtında, dilsel olguların ancak dilsel olmayan koşullardan soyutlanarak ele alındığında bütünüyle ve başarıyla incelenilebileceğini ileri sürer. Davranışçı ilkelere bağlı olan Bloomfield, yalnızca ampirik betimleme yöntemine başvurmuştur.

1970'te Charles F. Hackett'in *A Leonard Bloomfield Anthology* (Leonard Bloomfield Antolojisi) adlı bir yapıtı yayımlanmıştır.

Bloomfield, Robert (d. 3 Aralık 1766, Honington, Suffolk - ö. 9 Ağustos 1823,

Robert Bloomfield, Henry Bone'un portresi, Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

Shefford, Bedfordshire, İngiltere), kırsal yaşamı anlatan şiirleriyle kısa bir süre ün kazanmış şair.

Doğduğu yeri terk ederek Londra'ya gitti ve orada kunduracılık yaptı. 18. yüzyıl sonu pastoralizmiyle romantizmin ilk dönemine özgü doğa anlayışını kaynaştıran ilk şiiri *The Farmer's Boy* (1800; Çiftçi Çocuğu) büyük ilgi gördü. *Rural Tales, Ballads and Songs*'dan (1802; Köy Masalları, Baladları ve Türküleri) *The Banks of Wye*'a (1811; Wye Kuyuları) kadar daha sonraki bütün yapıtlarında da hemen hemen aynı başarıyı sürdürdü.

Bloomgarden, Kermit (d. 15 Aralık 1904, Brooklyn, New York - ö. 20 Eylül 1976, New York kenti, ABD), oyunları ve müzikalleriyle hem ticari başarı kazanan, hem de eleştirmenlerin övgüsünü alan yapımcı.

1926'da New York Üniversitesi'nden mezun oldu ve tiyatro yapımcısı Arthur Beckhardt'ın yanında birkaç yıl muhasebecilik yaptı. İlk bağımsız yapıtı 1945'te sahnelenen ve 477 kez oynanan Arnaud d'Usseau

ve James Gow'un *Deep Are the Roots* (Kökler Derinde) adlı oyunuydu. Bunu Lillian Hellman'ın *Another Part of the Forest* (1946; Ormanın Başka Bir Bölümü), William Wister Haines'in *Command Decision* (1947; Kesin Karar) adlı oyunları ve Arthur Miller'in 742 kez sahnelenen *Death of a Salesman*'i (1949; Satıcının Ölümü) izledi.

Bloomgarden'in ödül kazanan başka oyunları arasında Arthur Miller'in *The Crucible*'i (1953; Cadi Kazanı), Frances Goodrich ve Albert Hackett'in *The Diary of Anne Frank*'i (1955; Anna Frank'ın Hatıra Defteri), Frank Loesser'in *The Most Happy Fella* (1956; En Mutlu Arkadaş) adlı müzikali, Ketti Frings'in *Look Homeward, Angel*'i (1957), Meredith Willson'ın *The Music Man* (1957; Müzisyen) adlı müzikali, Lillian Hellman'ın *Toys in the Attic*'i (1960; Tavan Arasındaki Oyuncaklar), Lanford Wilson'ın *The Hot L Baltimore*'u (1973), Peter Shaffer'in *Equus*'u (1975; Küheylan) sayılabilir.

Bloomington, ABD'de Illinois eyaletinin orta kesiminde Mclean ilinin (county) merkezi kent. Kuzeyindeki Normal kasabasıyla bitişiktir. 1822'de kurulduktan sonra Keg Grove ve ardından Blooming Grove adlarıyla anıldı. 1831'deki yeni planlama sırasında adı Bloomington olarak değiştirildi. Lincoln ünlü "kayıp konuşma"sını 1856'da Old Majors Hall'de yaptı. Zengin tarımsal bir bölgede yer alan kentin ekonomisi daha çok çiftçilik (başta mısır üretimi), hayvan besiciliği, tarımsal alet yapımı ve tohum gibi tarımla ilgili ürünlere dayanır. Elektrikli aletler ve elektrikli süpürge üretimi de ekonomide önemli bir yer tutar.

Illinois Wesleyan Üniversitesi (1850) Bloomington'da, Illinois Eyalet Üniversitesi Normal'dadır. Bloomington'da her yıl ilkbaharda pasyon oyunları sahneye konur. ABD başkan yardımcısı (1893-97) Adlai E. Stevenson ve torunu Illinois valisi II. Adlai E. Stevenson Evergreen Kenti Mezarlığı'nda gömülüdür. Nüfus (1990) kent, 51.972; Bloomington-Normal metropoliten alanı, 129.180.

Bloomington, ABD'de Indiana eyaletinin güneyindeki Monroe ilinin (county) merkezi kent. Indianapolis'in 82 km güneybatısında yer alır. 1818'de kurulan kent Indiana kireçtaşı kuşağının ortasındadır; çevresinde çok sayıda taşocağı ve imalathane vardır. Indiana Üniversitesi (1820) kentin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Kent ekonomisi, başta buzdolabı, elektronik alet ve televizyon üretimi olmak üzere çeşitli sanayilere dayanır. Monroe Göletin-

Lily Kütüphanesi, Indiana Üniversitesi, Bloomington
Brian D. Palermo-EB Inc

deki eğlence ve dinlenme alanı, kentin 6 km güneydoğusundadır. Nüfus (1990) 60.633; metropoliten alan, 108.978.

Bloomington, ABD'de, Minnesota'nın güneydoğusunda Hennepin iline (county) bağlı kent; Minnesota Irmağı yakınında yer

alır. Minneapolis'in banliyösü olan kent 1843'te kuruldu; 1858'de kasaba oldu ve adını Illinois kentinden aldı. II. Dünya Savaşı'ndan sonraki nüfus artışıyla birlikte kentte değişik sanayi kolları gelişti. Kent, Minneapolis'teki St. Paul Uluslararası Havaalanı ile bitişiktir. Minnesota Twins beyzbol ve Minnesota Vikings futbol takımlarının sahası olan Metropolitan Stadyumu ile Normandale Community College (1965) buradadır. Nüfus (1990) 86.335.

Bloomsbury grubu, yaklaşık 1907-30 arasında, Clive ve Vanessa Bell ile Vanessa'nın kardeşleri Adrian ve Virginia Stephen'in (sonradan Virginia Woolf) Londra'da Camden ilçesindeki Bloomsbury semtinde bulunan evlerinde sık sık bir araya gelen İngiliz yazar, filozof ve sanatçılara verilen ad. Estetik ve felsefe sorunlarını agnostik bir yaklaşımla tartışan ve büyük ölçüde G. E. Moore'un *Principia Ethica* (1903; Etiğin İlkeleri) ve A. N. Whitehead ile Bertrand Russell'in *Principia Mathematica* (1910-13; Matematik İlkeleri) adlı yapıtlarından etkilenen grup üyeleri, bu yapıtların ışığında iyi, gerçek ve güzeli tanımlamaya ve yerleşmiş düşünceleri yeniden irdelemeye çalışmışlardır.

Bloomsbury grubu üyelerinin hemen hepsi Cambridge'de Trinity College ya da King's College'da bulunmuş ve Leslie Stephen'in oğlu Thoby aracılığıyla Vanessa ve Virginia ile tanışmışlardır. Çoğu, Cambridge'de 1820'lerin sonlarında J.F.D. Maurice ve John Sterling'in ciddi sorunların tartışılması amacıyla kurdukları seçkin ve yarı gizli üniversite kulübünün de üyesiydiler. Bu kulübün "havariler" olarak bilinen üyeleri arasında Tennyson, Arthur Hallam, Edward Fitzgerald ve Leslie Stephen vardı. Daha sonra Bloomsbury grubunun çekirdeğini oluşturanlar 1900'lerin başlarında bu kulübe seçildiklerinde, edebiyat eleştirmeni Lowes Dickinson, Henry Sidgwick, J.M.E. McTaggart, A.N. Whitehead ve G.E. Moore gibi filozoflar ve Bloomsbury grubuna daha geç katılan sanat eleştirmeni Roger Fry kulübün üyesiydiler. Gruba katıldığı 1910'dan 1914'e değin Fry'ın, Bloomsbury üyesi olan ressam ve sanat eleştirmenleri üstünde, özellikle plastik değerlerin ve biçimsel ilişkilerin önemi konusunda yönlendirici etkileri oldu. Bu bağlamda sanat eleştirisi alanında, 19. yüzyıl sonlarının duygusallığından uzaklaşan daha gerçekçi ve doğru bir eleştiri anlayışının yollarını açtı.

Grubun önde gelen üyeleri arasında romancı E.M. Forster, biyografi yazarı Lytton Strachey, sanat eleştirmeni Clive Bell, ressam Vanessa Bell ve Duncan Grant, iktisatçı John Maynard Keynes, Fabian Derneği'nden yazar Leonard Woolf, romancı ve eleştirmen Virginia Woolf yer alıyordu. Desmond Macarthy, Arthur Waley, Saxon Sidney-Turner, Robert Trevelyan, Francis Birrel, sonradan King's College'ın dekanı olan J.T. Sheppard ve Oxford'dan gelme eleştirmen Raymond Mortimer ile heykeltçi Stephen Tomlin de grubun üyeleri arasındaydı. Bertrand Russell, Aldous Huxley, T.S. Eliot ve iktisatçı Gerald Shove ise zaman zaman gruba katıldılar. I. Dünya Savaşı'ndan sonra da çalışmalarını sürdüren grup, 1930'ların başlarında Londra, Oxford ve Cambridge'in genel düşünsel ortamıyla kaynaşarak özgür yapısını yitirdi. Üyeleri belirli düşünceleri ve değer yargılarını paylaşmakla birlikte, Bloomsbury grubu bir okul niteliğinde olmamıştır. Grubun önemi, çok sayıdaki yetenekli kişinin içinde yer almasından gelmektedir.

Londra Üniversitesi, British Museum ve İngiliz Tıp Derneği'nin una binalarının bu-

lunduğu Bloomsbury semti bugün de, kökeni Bloomsbury grubuna inen bir sanatçı ve aydınlar çevresi olma niteliğini korumaktadır. Semtte Bedford Meydanı gibi çeşitli meydanlar ve George üslubunda yapılmış sıra evlerle sınırlanan bahçeler bulunur.

Blosius, Franciscus Ludovicus (Latince), Fransızca FRANÇOIS-LOUIS DE BLOIS (d. 1506, Don-Étienne, Felemenk - ö. 1566, Liessies, Fransa), Benedikten manastır reformcusu ve gizemci yazar. Soylu bir aileden gelen Blosius Kutsal Roma-Germen imparatoru I. Maximilian'ın torunu Karl'ın (V. Karl) sarayında yetişti. İlk eğitimini sonradan VI. Hadrianus adıyla papa olan Adrian Florensz Boeyens'den aldı. 1520'de Liessies'de Benedikten tarikatına girerek 1530'da başkeşiş oldu. Fransa kralı I. François'nın istilası sırasında üç keşişle birlikte Ath'e çekildi (y. 1537). Liessies'e 1545'te döndü. V. Karl'ın 1556'da önerdiği Cambrai bapiskoposluğunu geri çevirerek Liessies'te kalmayı yeğledi.

Manastır yaşamını canlandırma çabasının ürünü olan yazıları bir dönem, 1390-1440 arasında yazılan ve yazarı bilinmeyen Hristiyan dua kitabı *Imitatio Christi* (İsa'nın İzinde) kadar tutuldu. Blosius öğretti yönünden önceki Felemenkli gizemcilerin ardılı olmakla birlikte, onlar gibi kurgusal konularla uğraşmamış ve bütün yazarların koruyucusu sayılan Aziz François de Sales'i etkileyen kişilerden biri olmuştur.

Blow, John (v. 23 Şubat 1649, Newark-on-Trent, Nottinghamshire - ö. 1 Ekim 1708, Westminster, Londra, İngiltere), besteci ve orgcu. Yaptığı kilise müziği besteleri ve ilk gerçek İngiliz operası olarak kabul edilen *Venus ile Adonis*'iyle tanınmıştır.

Nottinghamshire'deki Magnus Şarkı Okulu'nda eğitim gördüğü sanılır. 1660'ta Kraliyet Şapeli korosunda şarkıcı oldu. 1668'de Westminster Abbey orgculuğuna atandı ve ertesi yıl kralın *virginal*(*) müzikçilerinden biri oldu. Mart 1674'te Kraliyet Şapeli üyeliği onandı ve çocuk korosunun şefliğine getirildi. Ölümüne değin bu görevini sürdüren Blow, çalıştırdığı koro şarkıcılarının ve öğrencisi Henry Purcell'in üzerinde büyük bir etki yarattı. 1676 ya da 1677'de

başarılı dönemi oldu. 1687'de St. Paul çocuk korusu şefliğine getirildi ve bu görevi 16 yıl sürdürdü. 1699'da son görevi olan Kraliyet Şapeli birinci besteciliğine atandı.

Blow'un resmi görevleri, pek çok dinsel ve dindışı tören müziği yazmasını gerektiriyordu. Bestelediği 14 ayın müziği ve 100'den fazla *anthem* (Anglikan Kilisesi'nin İngilizce ilahileri) günümüze değin gelmiştir ve pek çoğu hâlâ kullanılmaktadır. En başarılı besteleri, bir *basso ostinato*(*) üzerinde geliştirilmiş, basit akorlu, çok güçlü ve sevimli melodileri olan ve yalnızca koro için bestelenen *full anthem*'lerdir. Blow ayın müziği bestelemekte de ustaydı. Bu alanda en tanınmış yapıtı *Sol Majör Ayın Müziği*'dir. 1680-85 arasında, sarayda oynamak üzere yazarak *A Masque for the Entertainment of the King* (Kralın Eğlenmesi İçin Bir Mask Oyunu) adını verdiği ve İngiliz operasının gelişiminde önemli bir yeri olan *Venus ile Adonis*, diyalog ve konu dışı müzik olmaksızın, bütün metnin bestelediği ilk sahne yapıtıdır. Blow'un birçok çağdaş koleksiyonda ve kendi *Amphion Anglicus*'unda basılmış olan şarkıları bir, iki, üç ya da dört ses içindir ve hoş melodileriyle dikkati çeker.

Blow, Susan Elizabeth (d. 7 Haziran 1843, St. Louis, Missouri - ö. 26 Mart 1916, New York kenti, ABD), Alman eğitim anlayışının ateşli savunucusu olan ve ABD'de halka açık ilk anaokulunu açan eğitimci.

Çok dindar bir aile içinde yetişen Blow'un, Alman idealistlerinin mistik felsefesini, özellikle de Friedrich Froebel'in eğitimle ilgili düşüncelerini benimsemesi çok kolay oldu. Bir süre Almanya'da yaşadından sonra St. Louis'de bir anaokulu açmak amacıyla ABD'ye döndü.

Blow, 1872'de Froebel'in izleyicisi Maria Kraus-Boelte ile birlikte çalışmak üzere New York kentine gitti. 1873'te St. Louis'e geri döndü ve kendi anaokulunu kurdu. St. Louis kısa süre içinde ABD anaokulu hareketinin merkezi oldu. 1874'te anaokullarına öğretmen yetiştirmek amacıyla bir okul açan Blow, ayrıca Froebel'in, anaokullarında öğretilen şarkı ve oyunları içeren *Mutter- und Kose-lieder* (1844) adlı kitabında *Mother Play* (Ana Oyunu) adıyla İngilizceye çevirdi.

1884'te sağlığının bozulması üzerine geçici olarak emekliye ayrıldı. Bunu izleyen 10 yıl boyunca, anaokulu hareketi içinde Froebel'in düşüncelerinin gözden geçirilmesi gerektiğini savunan liberallerin muhalefetini göğüslemek durumunda kaldı.

1885'te St. Louis'ten ABD'nin doğusuna taşınarak Kitabı Mukaddes ve klasik edebiyatla ilgili konferanslar vermeye başladı. Meslek yaşamının bu son döneminde New York Anaokulları Derneği ve Uluslararası Anaokulları Birliği ile birlikte çalıştığı zamanının büyük bölümünü yazmaya ayırdı. Yapıtları arasında *A Study of Dante* (1877; Dante Üzerine İnceleme), *Symbolic Education* (1894; Simgesel Eğitim), *Poems and Pictures* (1895; Şiirler ve Resimler), *Letters to a Mother on the Philosophy of Froebel* (1899; Froebel'in Felsefesi Üzerine Bir Anneye Mektuplar), *Kindergarten Education* (1900; Anaokulu Eğitimi), *Educational Issues in Kindergarten* (1908; Anaokulunda Eğitim sorunları) sayılabilir. Ayrıca Froebel'in kitaplarından *The Mottos and Commentaries of Friedrich Froebel's Mother Play* (1895; Friedrich Froebel'in Ana Oyununun Temel İlkeleri ve Yorumları) ve *The Songs and Music of Friedrich Froebel's Mother Play* (1895; Friedrich Froebel'in Ana Oyunu'nun Şarkı ve Müzikleri) gibi çeviriler yayımladı.

Bloy, Léon (d. 11 Temmuz 1846, Périgueux - ö. 2 Kasım 1917, Bourg-la-Reine, Fransa), tinsel yeniden doğuşun, acı ve yoksulluk yoluyla olabileceğini savunan ateşli Katolik romancı, eleştirmen ve polemikçi.

Yazar Joris-Karl Huysmans, felsefeci Jacques Maritain ve ressam Georges Rouault'nun da içinde bulunduğu bir arkadaş topluluğuna tinsel yol göstericilik yapan Bloy, bu kişilerin Katolik Kilisesi ile yeniden barınmasında etkili oldu. Bloy'nun roman, yergi, günlük, tefsir gibi değişik biçimler alan yapıtları güçlü bir ortak düşünceyi işler. Buna göre acı ve yoksulluk çeken insan Kutsal Ruh'un bağışlamasıyla günahlarından kurtulur ve evrenin gizlerini kavrar. Otobiyografik romanları *Le Désespéré* (1886; Umutsuz) ve *La Femme pauvre* (1897; Yoksul Kadın) Bloy'nun kadını Kutsal Ruh, aşkı ise insanı yiyip bitiren bir ateş olarak gören mistik anlayışını dile getirir. 1892-1917 arasında tuttuğu ve tam baskısı 1939'da yayımlanan sekiz ciltlik günlüğünde (*Journal*) vurdumduymaz Hristiyanlara amansızca saldıran bir savaşçı kimliğiyle ortaya çıkar. Karısına, kızlarına ve Pierre Termier ile Jacques Maritain gibi dostlarına yazdığı mektupların bir bölümü yayımlanmıştır.

blucin, 19. yüzyıl ortalarında ABD'de Levi Strauss'un dayanıklı iş giysisi olarak tasarladığı pantolon. Dikiş yerleri ve esnemeye elverişli bölümleri küçük bakır perçinlerle sağlamlaştırılmış bu giysi zamanla ABD'de ve ardından da bütün dünyada işçilerce benimsendi. Blucin, özellikle Amerikan kovboylarının geleneksel *Western* giysisi olarak bilinir. Bununla birlikte 20. yüzyıl ortalarından sonra değişik uyarlamalarla uluslararası kadın ve erkek giyiminde kendine özgü bir yer edinmiştir.

Bludenz, Avusturya'nın batısında Vorarlberg eyaletinde (*Bundesland*) kasaba. Feldkirch'in tam güneydoğusunda III Irmağı kıyısında yer alır. Tarihte ilk kez 830'da adından söz edilen Bludenz, 13. yüzyılda tahkim edildi ve 1296'da berat aldı. 1394'te Habsburglara geçti. Önemli yapıları arasında St. Laurentius Kilisesi (1514), güzel bir barok altarı bulunan 15. yüzyıldan kalma Spitalskirche, 1746'da değişikliğe uğrayan Gayenhofen Şatosu (1228-45) sayılabilir. Uluslararası bir sayfiye ve Alp kış sporları merkezi olan kasabada dokuma, saat, çikolata, inşaat malzemesi ve kimyasal madde üretimi yapılır. Nüfus (1981) 12.893.

Blue Book, The, İngiltere, İrlanda, Avustralya, Yeni Zelanda, Kanada ve ABD'deki tanınmış kişilerin listesini veren ve her yıl gözden geçirilerek yeniden basılan yayın. Londra'da yayımlanan listeye girenler sanat, bilim, iş dünyası, kamu yönetimi ve serbest meslek dallarında, İngilizce konuşulan ülkelerin önde gelen adları olarak kabul edilir. Listede kişilerin yayın tarihindeki bireysel ve mesleki konumları öne çıkarılır. Ayrıca ilgili kişinin nişan ve ödülleri, akademik dereceleri, milliyeti, yaşı, yakın aile üyelerinin adları, yakın geçmişteki meslek yaşamı, meslek dışı etkinlikleri, kamu ve kültür alanında üstlendiği görevler belirtilir. İlgili kişinin izniyle en son ev ve (ya da) iş adresi de verilir. Ressam, müzikiçi ve yazarlarla ilgili bölümlerde resimleri, besteleri ve yapıtlarını içeren derlemeler sıralanır. Kıapta şövalyelik unvanları ve bir önceki basımda yer alıp ölmüş olanlara ilişkin kısa yaşamöyküleri de bulunur.

John Blow, R. White'in oymabaskısı, 1700
British Museum, fotograflar, J. R. Freeman & Co Ltd

Kraliyet Şapeli orgcuları arasına girdi. 1677'de Canterbury Katedrali'nin başrahibi ve papazlar meclisi ona, müzik alanındaki ilk "doktorluk" unvanı sayılan Lambeth Derecesi'ni verdi.

Blow'un Westminster Abbey'deki orgculuk görevine 1679'da Purcell getirildi. Ama Purcell'in 1695'te ölmesi üzerine Blow bu göreve yeniden atandı. 1680-1700 arasındaki 20 yıl onun yaşamının en verimli ve en

Blue Ridge Dağları (İngilizce Blue Ridge: "Mavi Sirt"), ABD'de, Apalaş Dağlarının uzantısı sıradağlar. Pennsylvania'daki Carlisle'den başlayarak güneybatı doğrultusunda 990 km uzanır; Maryland, Virginia, Kuzey ve Güney Carolina'dan geçerek Georgia'daki Oglethorpe Dağına ulaşır. Oldukça dar olan (8-105 km) dağların ortalama yüksekliği 600-1.200 m arasında değişir. Mississippi Irmağının doğusundaki en yüksek doruğu oluşturan Kuzey Carolina'daki Mitchell Dağının (2.037 m) yer aldığı Black Dağları ile Büyük Smoky ve Unaka dağları da Blue Ridge sistemi içinde kalır. Blue Ridge Dağlarının başlıca dorukları Rogers Dağı (1.746 m; Virginia'nın en yüksek noktası), Sassafras Dağı (1.085 m; Güney Carolina'nın en yüksek noktası), Brasstown Bald (1.458 m; Georgia'nın en yüksek noktası), Virginia'daki Stony Man (1.222 m) ve Hawksbill (1.234 m) ile Kuzey Carolina'daki Grandfather Dağıdır (1.818 m).

Bölge, çok sayıda küçük akarsuyla düzensiz bir biçimde parçalanmıştır. Virginia'da bulunan Roanoke, James ve Potomac ırmaqları dağlar arasında derin boğazlardan geçer. Virginia'da Front Royal'ın güneyinden başlayan Skyline Drive karayolu, Shenandoah Ulusal Parkı'ndan geçerek, Virginia'daki Rockfish Geçidinde, güneydeki Büyük Smoky Dağları Ulusal Parkı'na giden güzel manzaralı Blue Ridge Parkway otoyoluyla birleşir.

Chattahoochee, Cherokee, Nantahala, Pisgah, Jefferson ve George Washington ulusal ormanlarından geçen Blue Ridge Dağlarında 700 ağaç ve bitki türü saptanmıştır. Issız olarak bilinen bölgede gerçekte ağaç kütüklerinden yapılmış kulübeleri (çanti) çevreleyen birçok küçük çiftlik vardır. Çiftliklerde yoğun bostancılık, sığır besiciliği ve tütün ekimiyle uğraşılır. Dağlardaki yaprak-döken ormanlardan kereste elde edilir ve bazı maden yatakları işletilir.

Bluefields, Nikaragua'nın doğusundaki Zelaya ilinin merkezi. Escondido Irmağı ağzına hemen güneyinde ve ırmağın dış limanı El Bluff'un gerisinde yer alır. Adını 17. yüzyılda burayı üs olarak kullanan Felemenkli korsan Blewfeldt'ten almıştır. Uzun bir süre İngiltere'ye bağlı Mosquito Kıyısı Protektorası'nın merkezi olarak kaldıktan sonra 1850'de yeniden Nikaragua'ya bağlandı. ABD Deniz Piyadeleri, Nikaragua devlet başkanının çağrısı üzerine devrimci hareketleri bastırmak için 1912-25 ve 1927-32 arasında burada üslendi. Öteden beri sınırlı yerel özerkliğe almış olan kent halkı, 1980'lerin başında Sandinistaların denetimine başkaldırdı.

Bluefields, ülkenin Antiller'deki en önemli limanıdır; burada yüklenen başlıca ürünler mobilyalık kereste, dondurulmuş balık, karides, istakoz ve muzdur. Kent aynı zamanda bir ticaret merkezidir; bazı hafif sanayi kuruluşları da vardır. Escondido Irmağı 100 km içlere kadar ulaşımaya elverişlidir. İrmak limanı Rama'dan batıya doğru uzanan ve ülkenin iç kesimindeki dağları aşarak başkent Managua'ya giden bir karayolu vardır. Bluefields'e havayolu ulaşımı bir iç hatla sağlanır. Nüfus (1985 tah.) 17.721.

bluegrass, ABD'de II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan, 1920'lerdeki yaygın telli çalgı toplulukları müziğinin (bak. Carter ailesi) devamı niteliğindeki müzik üslubu. *Bluegrass* müziği senkoplu ritimleri, daha tiz ve keskin vokalleri, içerdiği caz ve *blues*

etkileriyle eski telli çalgı toplulukları müziğinden ayrılır. Ayrıca, elektronik çalgıların kullanılmaması ve *bluegrass*'a özgü üç parmaklı Scruggs üslubuyla çalınan bançonon çok önemli yeri olması bakımından da *country* ve *western* müziğinden farklıdır. *Bluegrass* müziğinde mandolin ve keman *country* müziğine göre daha sık kullanılır. Bu türün repertuvarının büyük bir bölümü *square dance* melodilerinden ve baladlardan oluşur.

Bluegrass müziğinin öncüsü, 1940'ların ortalarında telli çalgı topluluğu müziğini sunmada oldukça yeni yöntemler deneyen Bill Monroe'dur. Daha kardeşleri Birch ve Charlie ile birlikte çalıştığı sırada bile yeni bir mandolin çalma üslubu geliştiren Monroe, bu topluluğun dağılmasından sonra Blue Grass Boys adını taşıyan kendi topluluğunu kurdu. Topluluk, yukarıda değinilen banço tekniğinin yaratıcısı olan Earl Scruggs'ın kendilerine katılmasından önce, modern *bluegrass*'ın birçok ayırt edici özelliğini ortaya koymuştu. *Bluegrass* üslubu 1945-48 arasında tam olarak olgunlaştı. 1940'ların sonlarına doğru birçok topluluk bu müziği çalmaya başladı. Bunların en başarılıları, daha önceleri Blue Grass Boys topluluğunda çalan ve üslubu doğrudan doğruya Monroe'dan öğrenenlerin yönettiği topluluklardı. Türün başka başarılı yorumcuları arasında Ralph ve Carter Stanley ile Clinch Mountain Boys topluluğu, Osborne Brothers, Jim ve Jesse Reynolds vardır.

1940'larda Güney'deki yerel radyolarda çalınan *bluegrass* müziği, 1950'lerde televizyona ve Güney'in kırsal bölgelerindeki barlara, 1960'larda okul konserlerine, *café* lere ve şenliklere kadar yayıldı; 1970'lerde yeni gruplar *rock* repertuarı ve tekniğiyle *bluegrass*'ı zenginleştirdiler.

blues, etkileyici ses kaydırmalar (mavi notalar; doğal nota ile bemol arasındaki sesler) ve kendine özgü ton nitelikleriyle belirginleşen Afro-Amerikan vokal ve çalgı müziği üslubu. ABD'li Siyahların din dışı müziğidir. Söz-müzik cümlesi yapısı, genellikle 12 ölçülü ve üç dizelik kıtalar halinde düzenlenir. *Blues*'un kökeni konusundaki bilgi ve belgeler yetersizdir; ama araştırmalar, kökeninin Afrika'da olduğunu düşündürmektedir. Afrika etkilerinin açıkça görüldüğü yönler şöyle sıralanabilir: *Blues* kıtasının yinelenmeli nakarat yapısının çağrı ve yanıt biçimindeki örüntüsü (örn. şarkıyı bir gitar cümlesinin yanıtlaması); *falsetto break*'ler (doğaçlamalı solo pasajlar) kullanılarak vokal üslup; diatonik (yedi notalı) dizinin üçüncü, beşinci ve yedinci notasında anlatımsal mikrotonal (yarım ses-ten küçük) perde kaydırmalarına dayanan mavi tonalite; vokal üslubun özellikle gitarla taklit edilişi.

Blues melodileri metnin özgün anlamına göre belirlenmez, bir melodik formüller dağarcığından türetilir. Bunlar metnin dize-lerine uydurularak, değişik uzunluklarda olmak üzere birlikte örülür. İlk dize genellikle yineleniğinden, metnin kendisi tipik AAB kıta düzenindedir. Ama basit biçim, eşlikle daha karmaşık duruma getirilir.

Uzmanlar *blues*'un armonik temellerini işlevsel armoniyle (yani geleneksel Avrupa armonisi) açıklamaya çalışmışlardır. En basit biçimiyle *blues*'un armoni yürüyüşü şöyledir (tablodaki I, IV ve V, sırasıyla dizinin birinci notası yani tonik; dördüncü notası yani altçeken; beşinci notası yani dominant üzerine kurulan akorları göstermektedir):

1. Cümle (1-4. ölçüler) I-I-I-I
2. Cümle (5-8. ölçüler) IV-IV-I-I
3. Cümle (9-12. ölçüler) V-V-I-I

Ama bu terimler, özgün *blues* seslerini ortaya çıkaran armoni ve melodi bileşimini göz önünde bulundurmadiğinden, *blues* armonisinin işleyişini yeterince açıklayamamaktadır.

Blues, ABD'nin Güney eyaletlerinin kırsal alanlarında, özellikle Mississippi Deltası bölgesinde ortaya çıktı. İlk *blues* bestecilerinin en ünlüsü olan W.C. Handy, *blues*'u ilk kez 1895'te bu yörede dinlediğini açıklamıştı. Mississippi eyaletinin Cleveland kenti yakınlarındaki Dockery plantasyonunda Charlie Patton ve başka müzikerler, gerçek bir *blues* okulu oluşturdular. *Blues*'u modal dizisi ve gitar eşliğinin armonik yapısıyla tam olarak geliştirenler de bu yörenin *blues*'cuları oldu.

Blues Güney'de doğduysa da Kuzey'de olgunlaştı. İlk yetkin *blues* vokalisti, plakları ve konserleriyle 1920'lerde ünlülenen Bessie Smith'ti. Onun "Mama's Got the Blues" yorumu, klasik vokal *blues* standardını oluşturdu.

Blues, cazın her türü üzerinde en önemli etkileri yaptı. Cazın ana yönü sürekli olarak kendini yenilerken, *blues*'dan yepyeni yaratıcı güçler aldı. *Blues*'u biçimlendirip yaygınlaştıran ilk ünlü cazcılar arasında Buddy Bolden, King Oliver ve Jelly Roll Morton yer alıyordu; ama 1920'lerde *blues* ve cazı bir sanat biçimine yükselten kişi, yeni buluşları, tasarınının tutarlılığı ve uzun vadeli müziksel amaçları gerçekleştirmesiyle göze çarpan trompetçi Louis Armstrong oldu.

Blues geleneğinden önemli ölçüde etkilenen daha sonraki caz üsluplarından biri de *bebop*'tu. 1950'lerde alto saksofoncu Charlie Parker, bu tür *blues*'un, yeni bir armoni anlayışıyla zenginleştirilmiş klasik bir biçimini yarattı.

Blues'un çağdaş pop ve *rock* müziği üzerinde de geniş etkisi oldu. Siyah sanatçıların doldurduğu *blues* plaklarının ABD'li beyazlarca henüz bilinmediği 1930'lar ve 40'larda İngiltere'de dinleyiciler bu müziği zevkle izliyorlardı. Beatles'ın (*blues*'cu Chuck Berry'nin bestelediği) "Roll Over Beethoven" ve Rolling Stones'un (*blues*'cu B. B. King'den açık etkililer taşıyan) "Confessing the Blues" gibi parçaları, bu temel üzerinde gerçekleşti. Bu etki, 1970'ler ve sonrasında Eric Clapton ve John McLaughlin gibi beyaz *rock*'çıların çalışmalarında da sürdü.

Bluestockings (İngilizcede "Mavi Çoraplar"), 18. yüzyıl ortalarında İngiltere'de, edebiyatçıların ve edebiyata ilgi duyan aristokratların çağrındıkları edebi sohbetler düzenleyen kadın çevresi. "Bluestocking" sözcüğü zamanla, edebiyat ve kültür konularında bilgicilik taslayan kadınlar için kullanılan alaycı bir ifadeye dönüşmüştür.

Bluestockings grubu, kâğıt oyunlarıyla geçen akşam toplantılarına entelektüel bir hava kazandırmayı amaçlıyordu. Grubun adının, grup üyelerinden Bayan Vesey ile grubun erkek davetlilerinden geniş kültürlü Benjamin Stillingfleet arasında geçen bir konuşmadan kaynaklandığı sanılır. Stillingfleet, toplantıya giyecek uygun kıyafeti olmadığı gerekçesiyle Bayan Vesey'in çağrısını kabul etmemiş, Bayan Vesey ise kendisine, o sırada ayağında bulunan her zaman ki mavi yünlü çoraplarıyla gelmesini söylemişti. O da söyleneni yapmış ve böylece Bluestocking (ya da Bas Bleu), grubun takma adı olmuştu. Daha sonra bu olayı, Bluestockings'ın en tanınan üyelerinden ve daha çok Fanny Burney adıyla bilinen roman ve günlük yazarı Madame d'Arblay kaleme almıştır.

Bluestockings, hiçbir zaman resmi anlamda bir dernek olmamıştır. İlk davetin Bath

da Bayan Vesey tarafından verildiği sanılmaktadır. Bayan Vesey'in Londra'ya yerleşmesinden sonra, onunla grubun yeni önderi Bayan Elizabeth Montagu arasında bir çekişme başlamıştır. Bluestockings'in başka üyeleri arasında Bayan Hester Chapone, Bayan Elizabeth Carter, Bayan Mary Monckton ve grup hakkında ilk elden bilgiler içeren "The Bas Bleu, or Conversation" (Mavi Çorap ya da Sohbet) adlı şiirin yazarı Bayan Hannah More vardır. Bluestockings'in düzenlediği toplantılara katılan davetliler arasında ise, Dr. Johnson, David Garrick, Lord Lyttleton, Horace Walpole ve Bath kontu sayılabilir. W. S. Scott'ın *The Bluestocking Ladies* (1947; Mavi Çorap Hanımları) adlı kitabı, grup konusunda bilgi içerir.

Blum, Léon (d. 9 Nisan 1872, Paris - ö. 30 Mart 1950, Jouy-en-Josas, Fransa). Fransa'nın ilk sosyalist ve ilk Yahudi başbakanı.

Blum
Bibliothèque Nationale, Paris

1936-37'de Halk Cephesi koalisyon hükümetine başkanlık etmiştir.

Alsaslı Yahudi bir aileden gelen Blum, Yüksek Öğretmen Okulu'ndan (École Normale Supérieure) sonra Sorbonne'da hukuk öğrenimine başladı. 1894'te üstün dereceyle mezun oldu. Parlak bir edebiyat ve tiyatro eleştirmeni olarak ün yaptı. Dreyfus Olayı sırasında etkin siyasete girerek, cumhuriyetçilerin yanına yer aldı. Büyük bir hayranlık duyduğu Jean Jaurès ile kurduğu yakın dostluğun etkisiyle, 1904'te Jaurès'in başında bulunduğu Sosyalist Parti'ye (İşçi Enternasyonal Fransız Bölümü - SFIO, sonradan Sosyalist Parti - PS) katıldı. Partinin yayın organı *L'Humanité*'de yazılar yazdı.

Temsilciler Meclisi'ne ilk kez 1919'da girdi. Tours Kongresi'nde komünist kanadın çoğunluğu kazanarak parti ayırtını, malvarlığını ve basimevini ele geçirmesi üzerine SFIO ikiye bölünce, partinin yeniden örgütlenmesinde önemli bir rol oynadı. Partinin yeni yayın organı *Le Populaire*'i çıkarmaya başladı. Alexandre Millerand ve Raymond Poincaré'nin hükümetlerine karşı muhalefete öncülük etti. 1924'te Edouard Herriot'nun kurduğu Sol Koalisyon'u (Cartel des Gauches) desteklemekle birlikte, Herriot ve Briand hükümetlerine katılmayı reddetti. 1928 seçimlerinde Sosyalist Parti 104 sandalye kazanırken, kendisi meclis dışında kaldı. Ertesi yıl Narbonne'dan milletvekili seçildi.

Blum 1932'de savaş aleyhtarlığını, Fransız sanayisinin devletleştirilmesini ve işsizliğe karşı önlemleri temel alan yeni bir sosyalist program geliştirdi. Şubat 1934'te sağcıların Paris'te giriştiği gösterilerden sonra, Sosyalistler, Radikaller ve faşizme karşı olan bütün gruplar arasında dayanışma sağlamaya çalıştı. Bu çabalarıyla Halk Cephesi olarak bilinen seçim ittifakının oluşturulmasına önemli katkıda bulundu. Nisan ve Mayıs 1936'da yapılan seçimlerde büyük bir çoğunluk elde eden cephenin başlıca mimarı olan Blum haziranda kurulan ko-

lisyon hükümetlerinde başbakanlık görevini aldı. Kısa bir süre içinde 40 saatlik haftalık çalışma süresi, ücretli izin, toplu sözleşme, bazı silah fabrikaları ile Fransa Merkez Bankası'nın devletleştirilmesi gibi bir dizi reform gerçekleştirdi. Giderek güçlenen Roma-Berlin mihverini karşısında ulusal savunma sorununun üstesinden gelmede güçlük çekti. İspanya İç Savaşı'nda izlediği "müdahaleden kaçınma" politikası yatıştırıcı bir tutum olarak eleştiriyi uğradı. Özel sanayi ve finansman kuruluşları üzerinde etkili bir devlet denetimi kurmaya yönelik planları, Fransa'nın önde gelen iş çevrelerinin sert bir tepki göstermesine ve hükümetle işbirliğini reddetmesine yol açtı. Bu iş çevrelerini destekleyen sağcı kesimler "Hitler Blum'dan iyidir" sloganını ortaya attı.

Blum, Senato'daki tutucu çoğunluğun mali güçlüklerin üstesinden gelmek için istediği olağanüstü kararname çıkarma yetkisini vermemesi üzerine, Haziran 1937'de istifa etti. Camille Chautemps'ın bazı değişikliklerle kurduğu yeni Halk Cephesi hükümetinde başbakan yardımcısı oldu. Mart 1938'de yeniden başbakanlığı üstlendi. Daha sonra Édouard Daladier başkanlığında kurulan hükümette görev almayı reddetti. Fransa'nın II. Dünya Savaşı başlarında yenilgiye uğramasının ardından, Ekim 1940'ta savaş suçu işlediği gerekçesiyle Vichy Hükümeti'nce hakkında dava açıldı. Şubat 1942'de Riom'da mahkeme önüne çıkarıldı. Yargılama sırasında arkadaşlarıyla birlikte yaptığı güçlü savunma hükümeti güç duruma sokarken, Almanların da kızgınlığına yol açtı. Bu yüzden duruşmalara belirsiz bir süre ara verildi ve yeniden hapse atıldı. Mayıs 1945'te ABD kuvvetlerince bir Alman toplama kampında bulundu.

Fransa'nın işgalden kurtulmasından sonra, önde gelen yaşlı bir devlet adamı olarak büyük saygı gördü. 1946 sonbaharında savaş sonrası yeniden inşa çalışmaları için ABD'den 1,37 milyar ABD Doları borç alınmasını sağlayan görüşmeleri yürüttü. Aralıkta Dördüncü Cumhuriyet'in ilk cumhurbaşkanlığı seçimlerine değin görev yapmak üzere bütünüyle sosyalistlerden oluşan bir aylık geçici bir hükümet kurdu. Ocak 1947'de kamu görevlerinden çekildiyse de, Ağustos 1948'de André Marie'nin hükümetinde bir süre başbakan yardımcılığı yaptı. Son yıllarını Jouy-en-Josas'taki malikânesinde geçirdi.

Blumberg, Baruch S(amuel) (d. 28 Temmuz 1925, New York kent), ABD'li araştırmacı hekim. Hepatit B'ye karşı antikör oluşumunu başlatan bir antijeni bulması, bu hastalığa karşı başarıyla kullanılan aşının başka araştırmacılar tarafından geliştirilmesine olanak sağlamıştır. Virüslerden ileri gelen bulaşıcı hastalıkların kaynaklarına ve yayılma yollarına ilişkin ortak çalışmaları nedeniyle, 1976 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü Blumberg ile D. Carleton Gajdusek'e verilmiştir.

Blumberg, Columbia Üniversitesi Hekimlik ve Cerrahi Yüksekokulu'ndan tıp diplomasını aldıktan sonra, 1957'de Oxford Üniversitesi'nde biyokimya doktorasını tamamladı. 1960'ta, Maryland'deki ABD Ulusal Sağlık Enstitüsü'nün Coğrafi Tıp ve Genetik Bölümü başkanlığına, 1964'te de Philadelphia'daki Kanseri Araştırma Enstitüsü'nün klinik araştırmalarından sorumlu müdür yardımcılığına getirildi. 1960 ve 70'lerde, Pennsylvania Üniversitesi'nde tıp, insan genetiği ve antropoloji profesörü olarak görev yaptı.

Blumberg, 1960'ların başlarında, çok değişik insan topluluklarından alınan kan örnek-

lerini inceleyerek, değişik uluslardan ve etnik gruplardan bireylerin hastalıklara karşı duyarlılığının ve yanıtının nasıl boyasına farklılık gösterdiğini araştırmaya başladı. 1963'te, bir Avustralya Yerlisinin kan serumunda bir antijen buldu; 1967'de de bu antijenin, bütün hepatit tipleri içinde en ağır olan hepatit B'ye yol açan virüsün bir parçası olduğunu saptadı. Avustralya antijeni olarak adlandırılan ve vücutta hepatit B virüsüne karşı antikör oluşumunu başlatan bu antijenin bulunması, B tipi hepatiti bulaştırabilecek olan kan vericilerinin taranarak ayıklanabilmesini sağladı. Sonraki araştırmalar, vücutta Avustralya antijenine karşı üretilen antikörlerin, ileride virüs enfeksiyonuna karşı da koruyucu olduğunu gösterdi ve 1982'de ABD'de Avustralya antijeniyle hazırlanan güvenilir ve etkili bir aşının ticari üretimine geçildi.

Blumenau, Brezilya'nın güneyinde, Santa Catarina eyaletinin doğusunda kent. Itajaí Irmağı kıyısında ve deniz düzeyinden 14 m yüksekliktedir. 1852'de Alman kolonicilerin kurduğu kentin ekonomisi iç kesimlerde yetiştirilen pamuktan elde edilen dokuma ürünlerine (özellikle havlu) dayanır. Blumenau Bölge Üniversitesi (1968) buradadır. Kara ve hava yolu ile eyalet merkezi

Itajaí Irmağı kıyısındaki Blumenau kenti, Brezilya
Ernest John

Florianópolis'e bağlanır. Kente Itajaí Irmağının ağzındaki Itajaí limanından ırmak tekneleri, tren ya da otomobil gibi araçlarla da ulaşılabilir. Nüfus (1980) 144.819.

Blumenbach, Johann Friedrich (d. 11 Mayıs 1752, Gotha - ö. 22 Ocak 1840, Göttingen), fiziksel antropolojinin babası olarak anılan Alman fizyoloji ve karşılaştırmalı anatomi bilgini. İnsan ırkları için ilk sınıflandırmalardan birini önermiştir.

Blumenbach, 1776'da Göttingen Üniversitesi'nde öğretim üyesi oldu; 1787'de *Institutiones Physiologicae* (Fizyoloji Kurumları) adlı yapıtını, 1824'te de karşılaştırmalı anatomi ve fizyoloji elkitabını yayımladı.

Blumenbach, taş baskı bir çalışmadan ayrıntı, 1892
Bevans-Verlag

Blumenbach, insanlık tarihinin incelenmesinde karşılaştırmalı anatominin önemini vurgulayan ilk bilim adamıdır. Yaptığı kafatası ölçümlerinin sonuçlarına dayanarak tüm insanları, Kafkasyalı, Moğol, Malayalı, Etiyopyalı ve Amerikalı olmak üzere beş büyük aileye ayırdı. En önemli antropoloji çalışması, *Collectionis suae craniorum diversarum gentium illustratae decades* (1790-1828; Değişik Irklardan Kafatasları Koleksiyonunun Açıklamalı Bölümleri) adlı yapıtında tanımladığı 60 insan kafatasından oluşan bir koleksiyondur.

Blumenthal (Kontu), Leonhard (d. 30 Temmuz 1810, Schwedt an der Oder, Brandenburg - ö. 22 Aralık 1900, Quellendorf, Anhalt, Almanya), Alman İmparatorluğu'nun kurulmasıyla sonuçlanan savaşlarda etkin bir rol oynayan Prusyalı feldmareşal.

1827'de muhafız alayına girdi, 1848 Berlin ayaklanmalarının bastırılmasına katıldı. 1849'da General von Bonin komutasında katıldığı Schleswig-Holstein seferinde özellikle Fredericia'da üstün başarı göstererek, Schleswig-Holstein ordusunun kurmay başkanlığına atandı. 1858'de Prens Friedrich Karl'ın yaveri oldu. 1864'te 3. Ordu kurmay başkanlığını yaparken, Danimarka Savaşı'nın çıkması üzerine buraya gönderilen ordunun genelkurmay başkanlığına getirildi. Düppel'de ve Alsen Adasına yapılan çıkarmada büyük başarı gösterdi.

1866'da Avusturya ile yapılan Yedi Hafta Savaşı'nda Prusya veliahtının genelkurmay başkanı olarak ikinci orduya komuta etti. 1866'dan 1870'e değin ise Düsseldorf'taki 14. Tümen'in komutanlığını yaptı. 1870-71 Fransız-Alman Savaşı'nda Veliaht Prens Friedrich Wilhelm'e bağlı üçüncü ordunun genelkurmay başkanlığını üstlendi. Verdigi cesur kararlarla elde edilen zaferlerde önemli bir rol oynadı. 1873'te piyade generali oldu; 10 yıl sonra "kont" unvanı aldı. 1888'de feldmareşallığe getirildi.

Blunt, Anthony (Frederick), SIR ANTHONY BLUNT (1956-79) olarak da biliniyor (d. 26 Eylül 1907, Bournemouth, Hampshire - ö. 26 Mart 1983, Londra), İngiliz sanat tarihçisi. Yaşamının son yıllarında Sovyet casusu olduğu ortaya çıkmıştır.

1930'larda Cambridge Trinity College'da öğretim üyesi iken, bir genç muhalifler çevresine katıldı ve kısa sürede grubun önderi Guy Burgess'in etkisiyle SSCB hesabına casusluğa başladı. Kamu görevlerinde başarılı oldu. 1937'den sonra yayımladığı çok sayıda bilimsel makale ve kitapla, İngiltere'de sanat tarihçiliğinin yerleşmesine büyük katkıda bulundu. Başta Nicolas Poussin'in yapıtları olmak üzere, 17. yüzyıl resim sanatı üzerine otorite sayılıyordu. II. Dünya Savaşı sırasında, bir askeri haber alma örgütü olan MI-5'te görev aldı; Sovyetler'e gizli bilgi sızdırmanın dışında Sovyet ajanlarını karşı istihbarat operasyonlarından haberdar ederek olası tehlikelerden kurtardı.

1945'te kralın, daha sonra da kraliçenin resim danışmanlığına atandı; 1947'de dünyanın bir numaralı sanat tarihi araştırma ve uygulama merkezlerinden biri olan Courtauld Enstitüsü'ne müdür oldu. Sonraki yıllarda yayımladığı önemli yapıtlar arasında *Art and Architecture in France, 1500-1700* (1953; 1500-1700 Arasında Fransa'da Sanat ve Mimari) ve *Nicolas Poussin* (1966-67) sayılabilir. Etkin istihbarat çalışmaları 1945'te sona ermekle birlikte, Sovyet ajan-

ları ile ilişkisini sürdürdü ve 1951'de Donald Maclean ile Burgess'in İngiltere'den kaçışını düzenlemeyi başardı. Kim Philby'nin(*) 1964'te saf değiştirmesinden sonra, İngiliz yetkililerince sorguya çekildi ve Sovyetler'le olan bağlantılarını itiraf etti. İtirafları, bütün görevlerinden çekilmesinden yedi yıl sonra, 1979'da kamuoyuna açıklandı. Uzun süredir peşinde koşulan casus halkasındaki "dördüncü adam" olduğunun duyulmasının yarattığı tepki, 1956'da verilmiş olan şövalyelik unvanının da geri alınmasına yol açtı.

Blunt, Wilfrid Scawen (d. 17 Ağustos 1840, Petworth House, Sussex - ö. 12 Eylül 1922, Newbuildings, Sussex, İngiltere), küçük ya da ezilen uluslara duyduğu yakınlığı yansıtan antiemperyalist yapıtlarıyla ünlü İngiliz şair.

1858'de diplomat oldu. 1869'da Lady Anne Noel'le evlenince emekliye ayrıldı. Daha sonra Arap atları yetiştirmek üzere ünlü bir tavla kurdu ve at bulmak için eşiyile birlikte Kuzey Afrika, Anadolu ve Arabistan'a sık sık yolculuklar yaptı.

Ateşli bir İslam yandaşı olarak ün yapan Blunt, *The Future of Islam*'da (1882; İslamın Geleceği) Panislamizm ve Mehdilik akımlarını yaratan etkenler üzerinde durdu. İngiltere'nin Sudan'daki politikasına şiddetle karşı çıktı; Mısır'da ulusal partiyi destekledi. Hindistan'a yaptığı iki gezinin ürünü olan *Ideas About India*'da (1885; Hindistan Üzerine Düşünceler) sömürgecilığe karşı güvensizliğini dile getirdi. En ünlü şiir kitabı *Love Sonnets of Proteus* (1880; Proteus'un Aşk Soneleri), duygusal bir şair olarak yetenekli olduğunu gösterir. 1914'te bütün şiirlerini bir kitapta topladı; iki ciltlik *My Diaries* (Günlüklerim) yapıtını ise 1919 ve 1920'de yayımladı.

Bluntschli, Johann Kaspar (d. 7 Mart 1808, Zürich - ö. 21 Ekim 1881, Karlsruhe, Almanya), uluslararası hukuk yazarı; *Das moderne Kriegsrecht* (1866; Çağdaş Savaş Hukuku) adlı yapıtı 1899 ve 1907 Lahey konferanslarında kabul edilen savaş yasaları sisteminin temelini oluşturmuştur. Zürich, Berlin ve Bonn'da hukuk öğrenimi gören Bluntschli, Zürich'te, 1848'den sonra Münih'te, 1861'den sonra da Heidelberg'de ders verdi. 1873'te Uluslararası Hukuk Enstitüsü'nün kuruluşuna katıldı.

Das moderne Kriegsrecht büyük ölçüde, Amerikan İç Savaşı sırasında Francis Lieber'in Federal ordu için hazırladığı (1863) yasaları temel almıştır. Bluntschli'nin ikinci büyük yapıtı *Das moderne Völkerrecht* (1868; Çağdaş Uluslararası Hukuk) birçok dile çevrilen ve diplomatlarca yaygın bir başvuru kitabı olarak kullanılan oldukça kapsamlı bir yasa derlemesidir. İngilizce ve Fransızca'da çevrilen *Lehre vom modernen Staat* (1875-76, 3 cilt; Çağdaş Devlet Dersleri) bazılarına göre en iyi yapıtıdır.

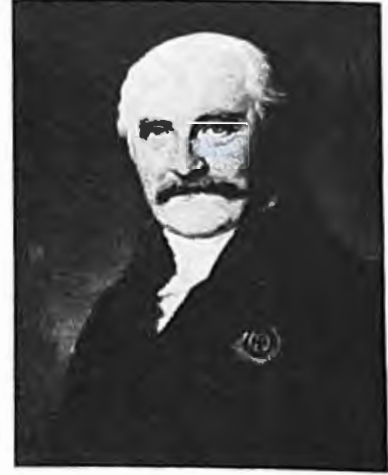
Blücher, Gebhard Leberecht von (WAHLSTATT PRENSİ), lakabı MARSHALL VORWÄRTS (Mareşal İleri) (d. 16 Aralık 1742, Rostock, Mecklenburg - ö. 12 Eylül 1819, Kriebloitz, Kanth yakınları, Silezya, Prusya), Napoléon Savaşları sırasında komutanlık yapmış Prusyalı feldmareşal. Waterloo zafesinde önemli rol oynamıştır.

Blücher, Prusya ordusuna 1760'ta katıldı. 1793-94'te Fransızlara karşı savaşırken kendisini gösterdi ve Jena Çarpışması'nda (1806) Prusya artçı birliklerine komuta etti. Tilsit Antlaşması'ndan (1807) sonra bir süre savaş bakanlığında çalışıp emekliye ayrıldı.

1813'te Fransa ile Prusya yeniden savaşta tutuşunca, 71 yaşında olan Blücher yeniden etkin görev aldı. Lützen ve Bautzen çarpış-

maları ile Katzbach (Kaczawa) Irmağı kıyısındaki Wahlstatt'ta (Legnickie Pole) bulundu. Mareşal Jacques-Alexandre Macdonald komutasındaki Fransızları kesin bir yenilgiye uğrattı. Leipzig Çarpışması'ndaki yararlılıklarından dolayı feldmareşallığe yükseltildi. Zorlu çarpışmalardan sonra, öteki Müttefik komutanlarla birlikte Mayıs 1814'te Paris'e girdi. Ardından Wahlstatt prensi unvanını alarak emekliye ayrıldı.

Napoléon'un 1815'te geri dönmesi üzerine, Blücher yeniden Belçika'daki Prusya birlik-

Blücher, Friedrich Carl Gröger'in yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1817
Archiv für Kunst und Geschichte, Berlin

lerinin başına getirildi ve Wellington dükkü komutasındaki İngiliz ve Müttefik kuvvetleriyle eşgüdüm içinde hareket etmeye başladı. Ligny'de (16 Haziran 1815) Napoléon'a yenildi. Wellington'la daha sonra işbirliğini güvence altına almak amacıyla, kendi ikmal hatlarını tehlikeye atma pahasına ordusunu Wavre'a doğru çekti. Waterloo Çarpışması'nın (18 Haziran 1815) ilk evrelerine katılmayan birliklerini karşı hücumla geçirecek savaşın kritik bir anında Fransızların sağ kanadını çevirdi. Bu hareket, İngilizlerin bütün cephede başlattığı ilerlemeyle, Napoléon'un yenilgisini kesinleştirdi.

Blücher'in savaş bilimi ve sanatı üzerine fazla bilgisi yoktu, bu nedenle kendisine yön verecek iyi bir kurmay başkanı gerekiyordu. Bununla birlikte savaş alanındaki kararlılığı, kişisel cesareti ve örnek tavrılan eşsizdi.

Bly, Nellie, asıl adı ELIZABETH COCHRANE (d. 5 Mayıs 1867, Cochran's Mills, Pennsylvania - ö. 27 Ocak 1922, New York kenti, ABD), Jules Verne'in romanında geçen dünya çevresinde dolaşma rekorunu kıran girişimiyle ün kazanmış ABD'li gazeteci.

On sekiz yaşında *The Pittsburgh Dispatch*'e röportajcı olarak girdi. Gazetenin sorumlu yayın yönetmeninin önerisi üzerine, yazılarını Stephen Foster'ın bir şarkısında geçen Nellie Bly adıyla imzalamaya başladı. Boşanma, geçeköndü yaşamı ve Meksika'daki koşullar üzerine çeşitli yazı dizileri yayımladı. 1887'de New York'ta çıkan *World*'de çalışmaya başladı. Blackwell's Adasındaki akıl hastanesine girebilmek için deli numarası yapan Bly, buradaki yaşam koşullarını gözler önüne seren ve gerekli reformların yapılmasını sağlayan bir yazı yazdı. Daha sonra ucuz kiralık evlerdeki koşullar, "kadın avcılarının" yöntemleri, Albany lobisi ve benzeri konular işledi.

Jules Verne'in romanı *Le Tour du monde en quatre-vingt jours*'un (1873; Seksen Gün-

de Devridlem, 1933,1984) kahramanı Phileas Fogg'un dünya çevresinde dolaşma rekorunu kırmak amacıyla 14 Kasım 1889'da New York'tan denize açıldı. *World* gazetesi geziyi günü gününe izleyerek ve turun kaç günde tamamlanacağına ilişkin Avrupa gezisi ödüllü bir tahmin yarışması açarak geniş bir ilgi uyandırmayı başardı. Yarışmaya yaklaşık bir milyon kişi katıldı. Yolculuğunu gemi, tren, Japon faytonu riska, Çin yelkenlisi *sampan*, at ve eşek gibi değişik araçlarla sürdüren Bly, San Francisco ile New York arasında *World*'ün tuttuğu özel bir trenle yolculuk yaptı. Geçtiği her yerde bando, havai fişek ve benzeri gösterilerle karşılandı. Dünya çevresindeki gezisini 72 gün, 8 saat, 11 dakika ve 14 saniyede tamamladı.

1895'te milyoner Robert Seaman'la evlendi. Kocasının ölümünden sonra mali durumunun kötüleşmesi üzerine 1920'de *New York Journal*'da yeniden gazeteciliğe başladı.

Blyth Valley, İngiltere'de Northumberland iline (*county*) bağlı ilçe (*borough*). Kuzey Denizi kıyısında, Newcastle Upon Tyne'in kuzeydoğusunda yer alır. 70 km'lik bir alanı kaplar.

Blyth kenti geçmişte tuz sanayisinin ilk merkezlerinden biriydi; günümüzde ise git-ükçe gerileyen Northumberland kömür havzasının ihraç limanıdır. Gemi yapım ve onarım tesisleri de vardır. Bölge yönetim merkezi olan Seaton Delaval'in büyük toprak sahibi Delaval ailesiyle güçlü bağlantıları vardı. Klasik tarzda Seaton Delaval Binası bu aile için inşa edilmiştir (1720-29). Nüfus (1988 tah.) 78.500.

Blytt-Sernander sistemi, İskandinavya'daki turbalık çökellerinin kronolojisi. 19. yüzyılda İsveçli jeolog Axel Blytt tarafından hazırlanmış ve sonra 20. yüzyılda İsveçli botanikçi Johan Rutger Sernander tarafından üzerinde değişiklikler yapılarak yeniden düzenlenmiştir. Blytt-Sernander sisteminde, Yer tarihinin yaklaşık son 10 bin yılını oluşturan Holosen Bölüm daha küçük birimlere ayrılır. Bu birimler, turbalıklarda bulunan dal ve yaprak kalıntıları gibi bitki fosillerine koşut olarak birbirini izler. Fosillerin izlediği sıra, kara buzullarının yaklaşık 10 bin yıl önce geri çekilmele-riyle birlikte iklim koşullarında ortaya çıkan değişikliklere işaret eder. Daha sonraları Blytt-Sernander sisteminde çeşitli geliştirmeler yapılmış ve fosil çiçektozlarına ilişkin araştırma sonuçları da sisteme katılmıştır. Blytt-Sernander sisteminin geçerliği de bu çalışmalarla büyük ölçüde doğrulanmıştır. Başlangıçta Kuzey Avrupa için hazırlanan sistem, bazı düzeltmelerle tüm dünyadaki jeolojik birimlere uygulanır duruma getirilmiştir.

BMW bak. Bayerische Motoren Werke AG.

B'nai B'rith (İbranicede "Ahadin Oğulları"), dünyanın pek çok ülkesinde erkek locaları, kadın ve gençlik bölümleriyle etkinlik gösteren en eski ve en büyük Yahudi yardımlaşma ve hizmet örgütü.

1843'te New York'ta kurulan B'nai B'rith'in başlıca amaçları insan haklarını savunma, kültürler arası ilişkileri geliştirme, Yahudi üniversite öğrencilerinin dinsel ve kültürel gereksinimlerini karşılama (özellikle Hillel Vakfı yoluyla), yetişkinler ve gençlik grupları içinde din eğitimine yardımcı olma, hastaneleri ve hayır kurumlarını destekleme, meslek rehberliği hizmetleri sunma, İsrail'de toplumsal hizmet projelerini destekleme, afetzedelere yardım et-

me, geniş çaplı bir cemaat ve toplumsal yardım programı yürütmektir. Ayrıca devlet yöneticileriyle insan hakları, göç, totaliter devletlerin özgürlükleri çiğnemesi, İsrail'in durumu gibi konuları ve bütün dünyadaki Yahudilerle ilgili sorunları görüşür. 1913'te İstiraya Hayır Birliği'ni kuran B'nai B'rith, Yahudi Örgütleri Eşgüdüm Kurulu'ndaki üyeliği aracılığıyla BM'de de temsil edilmektedir.

Örgütün, başında bölge büyük localarının temsilcilerinden oluşan yüksek locanın üç yılda bir yaptığı toplantıda seçilen başkan ile yöneticiler kurulu ve yönetim komitesi bulunur. B'nai B'rith 1990'da kadınların da tam üyeliğe alınmasını kabul etmiştir.

BND, tam adı **BUNDESNACHRICHTENDIENST** (Federal Haber Alma Servisi), AFC'nin dış haber alma örgütü, 1956'da kurulan BND, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Tümgeneral Reinhard Gehlen'in ABD haber alma servisiyle işbirliği yapmak üzere oluşturduğu gizli istihbarat gücü "Gehlen Örgütü"nü içine aldı. Eski Alman genelkurmayının haber alma servisi *Abwehr*'in Yabancı Ordular Doğu Bölümü'nün başkanı olan Gehlen, BND'yi 1968'e değin yönetti; bu tarihten sonra yerini Sovyet ilişkileri ve örgütleri konusunda ünlü bir uzman olan General Gerhard Wessel aldı. BND başbakanlığa bağlıdır. Yıkıcı hareketler, karşı haber alma ve dış haber alma gibi bölümleri vardır. Merkezi Pullach'dadır. Dış haber alma etkinliklerinin dışında iletişim istihbaratıyla uğraşır ve NATO haber alma servisleri ve öteki dost ülkelerle bilgi alışverişinde bulunur.

Bo, Batı Afrika'da Sierra Leone'nin ortagüney kesiminde Güney ilinin yönetim merkezi, Freetown ve Makeni'den gelen yolların kesiştiği noktanın yakınlarında yer alır. Geçmişte Sierra Leone Protektorası'nın başkenti (1930-61) ve en büyük kenti olan Bo, günümüzde ülkenin iç kesiminin başlıca merkezidir. Palmiye yağı ve çekirdeği, zencefil, kahve, kakao ve pirinç gibi ticari ürünleri karayoluyla 174 km kuzeybatıdaki Freetown'a taşınır. 1906'da Mende'nin ve öteki şeflerin oğulları için bir ortaokul açılmasından sonra iç kesimin eğitim merkezi de olmuştur. Resmi okulların yanı sıra Hristiyan ve Müslüman okulları, bir ana kütüphane ve çeşitli yüksek öğretilen okullarının bulunduğu kentte birkaç süreli yerel yayın da çıkmaktadır. Freetown dışındaki en büyük devlet hastanesi buradadır. Nüfus (1985 geç.) 56.797.

Bo ağacı, **BODHI** AĞACI olarak da bilinir, Budacı geleneğe göre, Buda'nın Buddh

Bo ağacı taş kabartması, Bharhut heykeltıraşlığı
İÖ y. 2. yy; Hindistan Müzesi, Kalküta
Pranod Chandra

Gaya'da (Hindistan'ın Bihar eyaletinde, Gaya yakınlarında) Aydınlanmaya (*bodhi*) eriştiği sırada altından oturduğu ağaç.

Budacı sanatın erken döneminde Bo ağacı Buda'nın simgesel betisi olarak sık sık kullanıldı. Seylan'ın (bugün Sri Lanka) Anuradhapura kentindeki bir kutsal ağacın. İÖ 3. yüzyılda Kral Açoka'nın Bo ağacından kesip gönderdiği çelikten yetiştiği söylenir.

Bo Hai Körfezi, Wade-Giles yazımında **PO HAI**, **PEÇİLİ KÖRFEZİ** olarak da bilinir, Kuzey Çin kıyılarının açıklarında Sarı Denizin sığ kuzeybatı kolu. Kuzeydoğuda Liaodong Yarımadası, güneyde Shantung Yarımadası ile çevrilidir. Kuzeydoğudaki geniş Liaodong Körfezi genellikle Bo Hai Körfezinin bir bölümü olarak kabul edilir. Bu sınırlar içinde körfezin en geniş yerleri kuzeydoğudan güneybatıya 480 km, doğudan batıya 300 km'dir. Körfezin ağzındaki boğaz ise yaklaşık 10 km genişliğindedir. Çin'in ikinci uzun ırmağı Huang Irmakı (Sarı Irmak) bu körfeze dökülür.

Eskiden beri balık, karides ve tuz elde edilen körfezin kıyılarında ve kıyı açıklarında petrol yatakları vardır. Körfez çevresinde birkaç petrol rafinerisi kurulmuştur.

Bo Juyi (d. 772, Xinzhen, Shaanxi - ö. 846, Luoyang, Henan), Tang hanedanı döneminde (618-907) yaşamış seçkin Çinli şair. İnce ve yalın bir üslupla yazdığı şiirlerinde yaşadığı dönemin toplumsal kötülüklerine karşı çıkmıştır.

Bo Juyi şiir yazmaya beş yaşında başladı. Babasının 794'te ölmesi ve ailesinin olanaklarının çok kısıtlı olması yüzünden, memurluk sınavına ancak 28 yaşında girebildi. Sınavda büyük başarı göstererek, şair Yuan Zhen ile birlikte saray kitaplığında küçük bir göreve getirildi. İki şairin dostluğu, Çin tarihinin belki de en ünlü dostluklarından biri oldu. Bo 807'de başkent Changan'daki ünlü Hanlin Akademisi üyeliğine getirildi. 814'te bilinmeyen bir nedenle ceza olarak Jiu-Jiang'da önemsiz bir göreve atanmasının dışında, memurlukta sürekli yükseldi. Zhongzhou (818), Hangzhou (822) ve daha sonra Suzhou gibi önemli illerin valiliğine atandı. 829'da doğu başkenti Luoyang'ın belediye başkanı oldu; hastalığı yüzünden 833'te bu görevden ayrılmak zorunda kaldı.

Her edebiyat yapıtının bir ahlak dersi ve belirli bir toplumsal amaç içermesi gerektiğini düşünen Bo Juyi, dönemin ağıdalı biçimine karşı çıkan ve edebiyatın eğitici yanını vurgulayan bir şairler topluluğunun önderiydi. Bo'ya göre, edebiyat en önemli katkısı, genellikle eski halk şarkılarından yola çıkarak serbest nazım biçiminde yazdığı yergili halk şarkıları ve toplumsal başkaldırı şiirleriydi. Bu tarz 50 şiirini topladığı derleme "yeni yuefu" adını taşır (*bak. yuefu*). Tang şairlerinin en verimli olan Bo, yazdıklarında yalnızca ulaşmayı amaçlarken büyük hayranlık duyduğu, bir önceki kuşak Tang şairi Du Fu gibi yaşadığı dönemin toplumsal sorunlarıyla yakından ilgilenmiştir. Şiirleri nükteli, kısa ve açık oluşlarıyla dikkati çeker.

boa, *Boidae* familyasının *Boinae* altfamilyası içinde 10'dan fazla cinsle ayrılan 60 kadar yılan türünün ortak adı. Eski ve Yenidünya'nın sıcak bölgelerinde yaşayan boaların uzunluğu yaklaşık 20 cm'den başlayarak 7,5 m'ye kadar ulaşabilir. Kalın gövdeleri kısa bir kuyrukla sonlanan bu yılanların çoğu karada ya da hem karada, hem suda, bazıları ise ağaçlarda yaşar. Kahverengi, yeşil ya da sarımsı renkteki derileri, iri lekeler ya da baklava biçimli

desenlerle süslüdür. Türlerin çoğu canlı yavru doğurur. Boalar avlarını önce ısırıp sonra güçlü gövdeleriyle sıkarak öldüren yılanlardır; çoğunun ağız çevresinde, sıcak kanlı avlarını bulmalarına yardımcı olan ısıya duyarlı çukurlar vardır. Yaygın inancın tersine, boalar insanlar için tehlikeli değildir.

Boa constrictor, Meksika'nın kuzey kıyıları ile Küçük Antiller'den Arjantin'e kadar uzanan bölgede, çok değişik ortamlarda yaşar. Uzunluğu genellikle 3,5 m'yi aşmaz; bugüne değin saptanmış en uzun örneği 5,55 m'dir. Ağaçlarda yaşayan ve uzun dişleriyle kuşları avlayan birçok boa türü vardır. Bu türlerin en iyi bilinen örneği, tropik Güney Amerika'da yaşayan, yaklaşık 2 m boyundaki *Boa canina*'dır; erişkinleri-

Boa canina

Terbilder Olapa, Frankfurt am Main

nin üst bölümü zümrüt yeşili, alt bölümü sandır; sırtında beyaz bir şerit ve çapraz çizgiler bulunur. Kosta Rika'dan Arjantin'e kadar yayılmış olan *Epicrates cenchria*'nın derisi çok desenli değildir ama yanardöner parlılarıyla göz alır. Kuzey Amerika'nın batısında yaşayan, 45 cm uzunluğunda, kahverengi gövdeli *Charina bottae*, kuzeye doğru en fazla yayılmış olan kazıcı türlerden biridir. California ile Arizona'nın güneyinden Meksika içlerine kadar uzanan bölgede yaşayan 90 cm uzunluğundaki *Lichanura trivirgata*'nın gövdesi kahverengi ya da pembe çizgilidir.

Kazıcı kum boalarını içeren *Eryx* cinsinin 10 türü, Afrika'nın kuzeyinden Hindistan ve Orta Asya'ya kadar olan kurak bölgelerde yaşar. Bu cinsten olan bozyörük (*) (*Eryx jaculus*) Türkiye'de de bulunur. Ayrıca bak. anakonda.

Boa Vista, Brezilya'nın kuzeyinde Roraima eyaletinin yönetim merkezi. Negro Irmağının kollarından Branco'nun batı kıyısında yer alır. 1926'da kent statüsü aldı; 1943'te Roraima Toprakları'nın (1990'dan bu yana Roraima eyaleti) oluşturulması üzerine buranın yönetim merkezi oldu. Zengin doğal kaynaklarına karşın, ülkenin öteki kesimlerinden kopuk olduğu için pek gelişmemiştir. Bölgede elmas, altın, boksit ve kalay çıkarılır; orman ve hayvan ürünleri de önemli bir gelir kaynağıdır. Başlıca imalat ürünleri şeker kamışı ve man-yoktan elde edilen gaz, alkol yakıtları, metal eşyalar ve yapı malzemeleridir. Kentin elektrik gereksinimi termik bir santral-dan karşılanır. 1975'te uydu aracılığıyla telefon bağlantısı sağlayan bir anten dikilmiştir. Sığ ırmak tekneleri ya da havayoluyla ulaşılabilen kent, karayoluyla Caracaras ve Manaus ırmak limanlarına bağlanır. Aynı zamanda önemli bir sınır karakolu olan Boa Vista'yı Roraima eyaletinin ku-

zeydoğu kesimine bağlayan asfalt bir karayolu da vardır. Kentten Guyana'ya uçak seferleri yapılmaktadır. Nüfus (1985 tah.) 66.357.

Boa Vista Adası, Portekizce ILHA DA BOA VISTA, Atlas Okyanusunda en doğuda kalan Cabo Verde (Yeşil Burun) Adası. Batı Afrika kıyısının 500 km açığında yer alır. Yüzölçümü 620 km², en yüksek noktası 387 m'dir. En büyük kenti kuzeybatı kıyısındaki Sal Rei'dir. Adada tuz ve menekşe rengi bitkisel bir boya elde edilir. Nüfus (1980) 3.372.

Boaco, Nikaragua'nın orta kesiminde il. Kuzeydoğuda Grande de Matagalpa Irmağı, güneybatıda Nikaragua Gölü ile çevrilidir. Büyük bölümünü ülkenin ortasındaki plato kaplar. Yüzölçümü 4.982 km²'dir. Engbeli yüzey şekillerine karşın, tarımsal açıdan önemli bir bölgedir. Başlıca ürünleri sığır, domuz, hayvan derisi ve postu, süt ürünleri, pirinç, mısır ve fasulyedir. Nüfus, ilin batısındaki plato vadilerinde, özellikle il merkezi Boaco ve çevresinde yoğunlaşmıştır. İlde demiryolu yoktur; Boaco kentinin Pan-Amerikan Karayolu ile bağlantısı vardır. Nüfus (1985 tah.) 97.432.

Boaco, Nikaragua'da Boaco ilinin merkezi kent. Ülkenin ortasındaki dağlık bölgelerin batı kanadında yer alır. Yönetmelik öneme ek olarak, tarım ve hayvancılıkla geçinen iç bölgelerin ticaret ve imalat merkezi işlevini de görür. Hayvan ürünlerinin işlenmesi ve mandıracılık kentteki en önemli etkinliklerdir. Sabun, tuğla, madensuyu ve Panama şapkaları üretiminin yanı sıra birkaç bıçkışane de bulunur. Boaco, ulusal başkent Managua'ya karayoluyla bağlıdır. Nüfus (1985 tah.) 15.645.

Boadicea bak. Boudicca

Boas, Franz (d. 9 Temmuz 1858, Minden, Vestfalya, Prusya - ö. 22 Aralık 1942, New York kenti), Alman asıllı ABD'li antropolog. 20. yüzyıl antropolojisine egemen görelilik kültür tarihi okulunun kurucusudur. New York Columbia Üniversitesi'ndeki profesörlük yıllarında (1899-1942) ABD'nin en

Boas, 1941

AP / Wide World Photos

önde gelen antropoloji bölümlerinden birini oluşturdu. Boas, Kuzey Amerika Yerlilerinin kültür ve dilleri konusunda uzman olduğu kadar, kendi dalının örgütleyicisi ve ABD'de antropolojiyi geliştiren Ruth Benedict, Margaret Mead, Melville Herskovits ve Edward Sapir gibi birçok bilim adamının da öğretmeni idi.

Yaşamı. Babası tüccardı. Çocukluğu hastalık ve büyük ölçüde kitaplar arasında geçti. Annesiyle babası 1848 Devrimi'nin ülkelerini savunan özgür düşünceli liberal-lerdi. Yahudi olmakla birlikte, Boas kendini tam bir Alman sayarak büyüdü. Beş yaşında botanik, coğrafya, zooloji, jeoloji

ve astronomi gibi doğa bilimlerine ilgi göstermeye başladı. Minden'de Gymnasium'da (yedi-dokuz yıllık okul) okurken kültür tarihine derin bir ilgi duydu; oysa bu konu okul programında yoktu. Çeşitli eğitimlerini Heidelberg, Bonn ve Kiel üniversitelerinde geliştirdi. 1881'de Kiel'de fizik ve coğrafya doktorası yaptı.

Bir yıllık askerlik görevinden sonra çalışmalarını Berlin'de sürdürdü; 1883-84 arasında bilimsel inceleme amacıyla Baffin Adasında bulundu. Kesin ilgi alanının insan kültürleri olarak belirmesi üzerine Berlin'deki Etnoloji Müzesi'nde ve Berlin Üniversitesi Coğrafya Fakültesi'nde görev aldı.

Vancouver Adası Yerlileriyle ilgili araştırma gezisinden dönerken New York'a uğradı ve yerleşmeye karar verdi (1886). Burada *Science* dergisinde editörlüğe başladı; Marie A. E. Krackowizer ile evlendi ve uzun sürecek akademik yaşamına adım attı.

Boas'ın ilk öğretim görevi (1889) Massachusetts'in Worcester kentinde yeni kurulmuş bulunan Clark Üniversitesi'ndeydi. Daha sonra 1893'te Chicago'da düzenlenen Kolomb Dünya Fuarı'nda antropoloji bölümünün hazırlanmasına yardımcı oldu ve Field Doğa Tarihi Müzesi'nde görev aldı. 1896'da Columbia Üniversitesi'nde fiziksel antropoloji dersleri vermeye başladı; 1899'da da antropoloji profesörü oldu. 1896'dan 1905'e değin New York'taki Amerika Doğa Tarihi Müzesi'nde antropoloji bölümü müdürlüğü yaptı. Bu görevdeyken Sibirya ve Kuzey Amerika'nın Yerli halkları arasındaki ilişkileri araştıran Jesup Kuzey Pasifik Keşif Seferi'ni yönlendirdi ve raporlarını yayına hazırladı.

Boas Amerika'da başlangıcından beri yenilikçi ve olağanüstü üretken bir bilim adamıydı. Fiziksel antropolojiye, dilbilime ve Amerikan Yerli etnolojisine katkıda bulundu; Yerlilerin folklor ve sanatı konusunda incelemeler yaptı. Kişisel araştırmalarıyla bilim tarihinde önemli bir yer tutan Boas, öğretmen olarak da çok büyük etki yarattı. 20. yüzyıla girerken ABD antropolojisinin tartışmasız önderi olmuştu. Daha 48 yaşındayken, genellikle emekliliği gelmiş bilim adamları için meslektaşlarına çıkarılan *Festschrift*'le (armağan kitabı) onurlandırıldı. İzleyen 36 yıl boyunca da üretkenliğini, etkisini ve saygınlığını korudu. *International Journal of American Linguistics* adlı derginin kurucusu, Amerikan Antropoloji Derneği'nin kurucularından biri oldu; Amerikan Bilim Geliştirme Derneği'nin başkanı (1931), birçok bilimsel kuruluşun da üyesiydi.

Boas, 1911'de kültür ve ırk konularında bir dizi konferanstan oluşan *The Mind of Primitive Man* (İlkel İnsanın Zihni) adlı kitabını yayımladı. Kitap, 1920'lerde ABD'de ırk farklılıkları varsayımına dayanarak yapılan yeni göçmen kısıtlamalarına karşı çıkanların sık sık başvurduğu kaynak oldu. 1930'larda Naziler Almanya'da kitabı yakttılar ve Boas'ın (1931'de Kiel Üniversitesi'nce törenle yeniden onaylanmış) doktorasını iptal ettiler. 1937'de Boas kitabını güncelleştirerek genişletti. Yeni baskı 1950'lerde ABD'de ortaya çıkan medeni haklar mücadelesini etkiledi.

Etkileri. Boas'ın çalışmalarının çıkış açısı önemli ancak antropologların insan hakkındaki farklı düşüncelerine bakılarak anlaşılabilir. Antropologların neredeyse hepsi insan türünün birliğine hemen her zaman inanmışsa da bütün insan ırklarının kültürel biçimler geliştirebileceğine inananların sayısı Boas'ın döneminde pek fazla değildi. Günümüzde bireysel farklılıkları sergileyebilecek genişlikteki her topluluğun kültürel biçimler geliştirebilme açısından eşit olduğu

kabul edilmektedir ve antropologlar farklılıkları genetik nedenler yerine tarihsel kültür öğelerine bağlıyorsa, bu bir ölçüde Boas'ın etkisiyle sağlanmıştır.

Bu ortak çatı içinde de belirli halkların gerçek gelişmeleriyle ilgili farklı görüşler doğmuştur. Genellikle "evrimci" yaklaşımı benimseyen antropologlar, bazı halkların "daha yüksek" kültürler yaratıklarını ve en azından geçici olarak öbürlerini geride bıraktıklarını ileri sürmekte, "uygar" ile "ilkel" arasındaki ayrımın çevresel, kültürel ve tarihsel koşullardan ileri geldiğine inanmaktadır. Kültürel göreliliği savunan antropologlar ise evrimci görüşün etnosantrizmini vurgulayarak bunu insanları kendi grupları dışındakileri "aşağı" olarak niteleme eğilimine bağlamakta, bütün insan gruplarının eşit ama farklı bir evrim gösterdiğini ileri sürmektedir.

Franz Boas bu ikinci görüşün savunucusuydu. 19. yüzyılın son çeyreğinde İngiliz ve ABD'li antropologların yakınlık duymadığı bu görüşün ağırlık kazanması Boas açısından çok büyük başarıydı. Başlangıçta doğabilimci Boas değişik halkların özgün yaşam tarzlarını açıklayabilen, her toplum için geçerli yasaların var olması gerektiğini düşünüyordu; ama sonradan bu kadar karmaşık bir soruna genel çözüm bulunamayacağı kanısına vardı. Kültürel nedensellik yasalarının varsayılmak yerine bulunması gerektiğini savundu.

Boas'a göre antropologlar, halkların tarihini etkileyen bütün öğeleri anlayabilmelidir. Biyolojik farklılıkların kültürel farklılıklara yol açmadığını ileri sürmek için biyoloji bilgisi gerekir. İnsanın çevresiyle karşılıklı ilişkilerini anlayabilmek için de halk ve kültür hareketlerini, hastalıkları, göç, beslenme ve çocuk yetiştirme geleneklerini anlamak zorunludur. Bu durumda antropoloji, kendi alanıyla bağlantılı birçok bilim dalıyla ilişki içine giriyordu.

Bobbio, Kuzey İtalya'da Emilia-Romagna yönetim bölgesine bağlı Piacenza ilinde kasaba. Piacenza'nın güneybatısındaki Trebbia Irmağı vadisinde yer alır. Eskiçağdaki adı Bobium olan kasaba bugün İsviçre'nin bulunduğu topraklardan kaçan İrlandalı misyoner keşiş Columbanus'un (Aziz) orada bir manastır kurmasıyla (y. 612) üne kavuştu. Columbanus üç yıl sonra öldü; ama manastır daha da gelişti ve ortaçağ kültür ve öğreniminin merkezi oldu, özellikle de büyük kitaplığıyla ün saldı. Manastır 15. yüzyılda önemini kaybetmeye başladı ve 10. yüzyıldan kalma yaklaşık 700 yazma kitabı barındıran kitaplığı dağıldı; kitapların çoğu Vatikan, Milano ve Torino'ya götürüldü. Manastırı 1803'te Fransızlar tahrip ettiler. Ama aralarında Aziz Columbanus'un mezarının da bulunduğu 15 ve 17. yüzyıl binaları günümüze değin ulaşmıştır. Azizin rölikleri müzede saklanmaktadır. Ortaçağda kasaba Lombard ve Frank kralları tarafından yönetildi. Bobbio Piskoposluğu 1014'te oluşturuldu. 1176'da kasaba Kuzey İtalya'nın işgalini önleyen Legnano Savaşı'nda İmparator I. Friedrich'e (Barbarossa) karşı savaştı. Bobbio 1748'de Savoie'ya bağlandı. Aziz Columbanus Manastırı'nın yanı sıra romanesk ve barok üsluptaki katedral, Trebbia Irmağı kıyısında ortaçağdan kalma Ponte Vecchio (Eski Köprü), Teodolinda Evi (15. yy), Malaspina Sarayı (14. yy) ve Sta. Maria dell' Aiuto Kilisesi (15. yy) kasabadaki başka önemli yapılarıdır.

Günümüzde Bobbio, Emilia Ovası ile Cenova arasındaki işlek yol üstünde bir ticaret ve turizm merkezidir. Nüfus (1981 geç.) belediye, 4.215.

bobin, bir elektrik devresinde, akım taşıyan telin bir eksen çevresinde çember ya da silindirik biçiminde bir ya da daha çok kez sarılmasıyla oluşan aygıt. Bobinlerden, magnetik alan üretmekte ya da elektriksel direnç ya da indüktans oluşturmada yararlanır. İndüktans oluşturmada bobinler, çok bobini olarak da bilinir (*bak.* indüktans). Bobinin içine yerleştirilen yumuşak demirden bir çekirdek, aygıtı bir elektromıknatıs(*) durumuna getirir. Silindirik biçiminde sarılmış ve ortasında elektrik akımındaki değişimlere bağlı olarak hareket eden bir dalgama milinin bulunduğu bobinler ise solenoid(*) olarak adlandırılır.

bobinle yükleme bak. yükleme

Bobo Dioulasso, Burkina Faso'nun (eskiden Yukarı Volta) güneybatı kesiminde Hauts-Bassins ilinin (*département*) merkezi kent. Yerel inanışa göre 15. yüzyılda kurulan kent, güneydeki Konglar ile sürekli çatışmalara girdi. 18. yüzyılda Kong prensi Famara Uatara kenti işgal ederek Gwiriko bölgesinin merkezi yaptı. 19. yüzyılda Kong İmparatorluğu dağılınca, Gwiriko'da ayaklanmalar çıktı ve Bobo Dioulasso 1897'de Fransız birliklerinin eline geçti.

Ülkenin ikinci büyük kenti ve en önemli ticaret ve sanayi merkezi olan Bobo Dioulasso'da bisiklet montaj ve sigara fabrikaları, çırçır atölyeleri ile çeşitli gıda tesisleri vardır. Geleneksel kuyumculuk sanatının yanı sıra, fildişi, tunç ve demirden yapılan eliş ürünleri de önemli yer tutar. Meyve ve sebzeler büyük pazarda satışa sunulur. Kent, önemli bir karayolu şebekesinin ortasında yer alır; ayrıca Fildişi Kıyısı'ndaki Abidjan ile Burkina Faso'nun başkenti Ouagadougou'yu birbirine bağlayan demiryolu üzerindeki duraklardan birisidir. Borgo Uluslararası Havaalanı kentin hemen batısına düşer. Görkemli bir biçimde ahşap direkler üstüne oturtulmuş kerpiçten yapılmış büyük bir camisi olan Bobo Dioulasso, yöredeki Müslüman halk için önemli bir dinsel merkezdir. Kentte Batı Afrika Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi adlı yüksekokulun yanı sıra jeoloji ve madencilik ile pamuk ve dokuma alanında çalışan devlet araştırma enstitüleri vardır. Nüfus (1985) 228.668.

Bobolar, Burkina Faso'da (eskiden Yukarı Volta) yaşayan ve Nijer-Kongo dil ailesine bağlı Gur dilini konuşan halk.

Yerleşik tarımla uğraşan Bobolar, başta kumdan ve kacadan olmak üzere çeşitli ürünler yetiştirirler. Tarımda dönüşümlü ekim ve sulamadan yararlanırlar. Az sayıda sığır ve benzeri hayvan beslerler. Avcılık, balıkçılık ve yabani ot toplayıcılığı ek besin kaynaklarını oluşturur.

Geniş aileler halinde yaşayan Bobolar, genellikle koruyucu bir dış duvarla çevrilmiş dikdörtgen biçimli ve toprak damlı kerpiç evlerde otururlar. Yerel soyların oluşturduğu klanlar belirli bir bölgede oturur. Çokeşlilik oldukça yaygındır; *levirat* (kayınbiraderle evlenme) ve *sororat* (balızla evlenme) âdetleri vardır. Geçmişte kölelik kurumunun var olması, demirci ve derici kastların hâlâ küçük görülmeye gibi durumlara karşın, Boboların toplumsal yapısı oldukça eşitlikçidir. Müslümanlığı ve Hristiyanlığı kabul etmiş olanlara rastlanmakla birlikte, Bobolar geleneksel olarak animisttir.

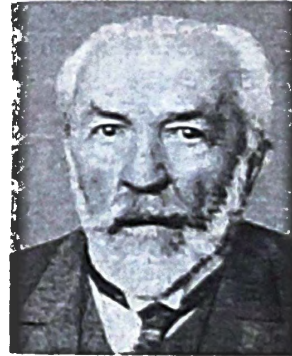
Bobriki bak. Novomoskovsk

Bobrikov, Nikolay (İvanoviç) (d. 27 Ocak 1839 - ö. 17 Haziran 1904, Helsinki), 1898'den öldürölünceye değin Finlandiya'da görev yapan Rus genel valisi. Acımasız ve aşırı milliyetçi bir kişi olarak tanınmıştır.

General rütbesiyle Rus ordusundan ayrıldıktan sonra 1898'de Finlandiya grandük-lüğüne genel vali atandı. Onun yönetiminde Finlandiya ilk yoğun Ruslaştırma dönemini yaşadı. Bunların içinde, Rus âdetlerinin Finlilerin yaşantısına zorla sokulması, Fin anayasal haklarının iptali ve Fin ordusunun dağıtılması da vardı. Bobrikov 1903'te onu diktatör yetkileriyle donatan Çar II. Nikolay'dan aldığı destekle Finlilerin pasif direnişine tutuklamalar, sürgünler, basın sansürü ve kimi devlet görevlilerinin işine son verme ile karşılık verdi; Fin hükümetini bizzat kendisi yakından denetledi. Bobrikov 1904'te Rusya karşıtı bir terörist tarafından öldürüldü.

Bobruysk, Beyaz Rusya'da, Mogilyov yönetim bölgesinde (*oblast*) kent. Berezina Irmağının sağ kıyısındadır. 16. yüzyılda kurulan kent sırasıyla Litvanya, Polonya ve Rusya'nın eline geçti ve II. Dünya Savaşı sırasında önemli bir çarpışmaya sahne oldu. 1769'da yapılan kale bugüne değin ayakta kalmıştır. Başlıca sanayi kolları makine imalatı, kimyasal madde üretimi ve ağaç işlemedir. Ayrıca motorlu araç lastiği, ayakkabı, giyecek ve yiyecek maddeleri üretilir. Nüfus (1985 tah.) 223.000.

Bobrzynski, Michał (d. 30 Eylül 1849, Kraków, Polonya, Avusturya İmparatorluğu - ö. 3 Temmuz 1935, Poznań, Polonya).

Bobrzynski, y. 1920
Parishwowe Wydawnictwo Naukowe, Varşova

Polonyalı tarihçi ve tutucu siyaset adamı. 18. yüzyılda Polonya'nın paylaşılmasının ana nedeninin merkezi hükümetin zayıflaması olduğunu savunarak, bu temel üzerinde Polonya tarihinin yeni bir değerlendirmesini yapmıştır.

1877'de Kraków Üniversitesi'nde hukuk tarihi profesörü olan Bobrzynski, ortaçağ Polonya'sının toplumsal tarihini inceledi. 1879'da siyasal alanda derin etki uyandıran *Dzieje Polski*'yi (Polonya Tarihi) yayımladı. Polonya'nın geçmişteki siyasal ve toplumsal kurumlarını acımasızca eleştiren bu yapıtıyla, Kraków okulu olarak da bilinen Polonya tarih yazıcılığının "karamsar" yaklaşımının başlıca temsilcisi haline geldi.

1885'te siyasete atılan Bobrzynski, Galiçya Diet'i'nde (Parlamento), Viyana'da imparatorluk danışma kurulu *Reichsrat*'ta bulundu. 1908-13 arasında Galiçya'da imparatorluk genel valiliği, 1907'de Viyana'da bakanlık yaptı. 1918'de emekliye ayrılma ile birlikte, tarih incelemeleri yazmayı ve kamu yönetimi konusunda hükümete danışmanlık etmeyi sürdürdü.

bobsled yarışı (İngilizce *bobsled*: "bob kızığı"), iki ya da dört kişinin bindiği

kızakla, buzla kaplı doğal ya da yapay bir eğimden kayılarak yapılan spor.

Bobsled yarış 1890'larda ayaksız alçak kızakla yapılan *toboggan* kızak yarışından

Dört kişilik İsviçre bobsled takımı 1984 Sarajevo Kış Olimpiyat Oyunları'ndaki bir yarışta
ABC Ajansı

aynı bir spor olarak İsviçre'de ortaya çıktı. İlk örgütlü yarış 1898'de Sankt Moritz'deki (İsviçre) Cresta pistinde yapıldı. 1923'te Uluslararası Kızak ve Toboggan Kızak Yarışları Federasyonu'nun kurulmasıyla **bobsled** yarışları uluslararası alanda kabul edilen bir spor oldu. 1957'de bu iki spor birbirinden ayrıldı ve Uluslararası Bobsled Federasyonu kuruldu. **Bobsled** yarış 1924'te Chamoniix'de (Fransa) yapılan ilk Kış Olimpiyat Oyunları'na alındı.

Uluslararası yarışmalarda kullanılan **bobsled** pisti en az 1.500 m uzunluğundadır, ortalama eğimi yüzde 8 ile yüzde 15 arasında değişir ve 15 ile 20 arasında virajı vardır. Bu virajlar genellikle, en büyüğü 180°'lik olmak üzere çeşitli biçim ve keskinliktedir. **Bob** pistlerinin çoğu taş ya da beton bir temel üstüne kurulur. Bu temel 10-20 cm kadar sulu karla kaplandıktan sonra bu tabaka su ile doyurulur ve donmaya bırakılır. Yolun virajsız bölümünün kenarlarında yaklaşık 46 cm yüksekliğinde takviye edilmiş buzdan duvarlar vardır. Geniş virajların yanlarında bu duvarlar oldukça dik olarak 6 m'ye kadar yükselir. Ayrıca bunların üst kenarı, hızla gelen **bobsled**'in virajdan dışarıya uçmasını engellemek için içe dönük bir çikıntı biçiminde olur.

İlk **bobsled**'ler çoğunlukla ahşaptı. Kısa bir süre sonra ayaklar çelikten yapıldı ve 20. yüzyılın ortasında da yalnız çelik ve alüminyum ayaklar kullanılmaya başladı. Genellikle iki dingil üstüne ikişerden dört ayak monte edilir. On dingil halatla ya da kablolarla komuta eden bir direksiyonla döndürülerek kızığa yön verilir. Arkada bulunan ve gerektiğinde buza bastırılan tırtıklı bir çubuk fren görevi yapar.

Yarışlarda kullanılan **bobsled**'lerin önünde, rüzgâr direncini azaltmak için bombeli bir koruyucu bulunur. İki ve dört kişilik olmak üzere iki tür **bobsled** vardır. İki kişilik olana Avrupa'da genellikle *boblet* adı verilir. Yarışçılarla kızığın toplam ağırlığı birinci türde 375 kg, ikincisinde de 630 kg ile sınırlanmıştır. Kızakların başka ölçüleri de belirlenmiştir.

1931'den bu yana, II. Dünya Savaşı yılları dışında, her yıl gerek ikili, gerek dördü takımlar arasında dünya şampiyonası düzenlenmektedir. Bir yarışta her takım dört iniş yapar; toplam zaman, kazananı belirler. Elektrikli kronometreler zamanı 1/100 saniyeye kadar ölçer. Dört kişilik kızak daha ağır olduğu için hızı saatte 160 km'ye ulaşırken, daha küçük ve hafif iki kişilik kızak biraz daha yavaştır.

En yüksek başlangıç hızına ulaştırmak için koşarak kızığı itmek, kayarken yalpalamayı engellemek için vücut ağırlığını dengelemek ve bunları uyum içinde yapmak, yarış ekibinin başarısını belirleyen en önemli noktalarıdır. Ekibin kaptanı ve en önemli kişisi olan sürücü, kızığın denge durumunu algılayarak yalpalamayı önleyecek hareketleri arkadaşlarına hızla yaptırır ve dönüşlerde gereken manevrayı uygular.

Boca Raton, ABD'de Florida eyaletinin güneydoğusunda Palm Beach ilinde (county) kent. Atlas Okyanusu kıyısında Fort Lauderdale'in hemen kuzeyinde yer alır. Adını bir İspanyol denizcilik terimi olan ve 16. yüzyıl haritalarında gemilerin palamarlarını aşındıran gizli, keskin uçlu kayaları belirten *boca de ratones*'ten (fare ağız) alan yörenin koy ve gölleri bir zamanlar denizciler için sığınak işlevi görüyordu. Boca Raton, mimar Addison Mizner'in İspanyol üslubunda yapılmış bir mimari fantezi olan Cloister Inn çevresinde lüks bir dinlenme merkezi kurmasından sonra 1925'te, kasaba tüzel kimliğini aldı. 1928'de banker Clarence H. Geist'in özel bir kulübe dönüştürdüğü ve 1956'da alüminyum kralı Arthur Vining Davis'in satın aldığı Cloister Inn, daha sonra Boca Raton Oteli ve Kulübü adını aldı ve kongre turizmi sayesinde hızla gelişti. Otelin çevresinde, aralarında suyunun geçtiği lüks evlerden oluşan bir dinlenme merkezi kuruldu. Boca Raton, 1957'de kent oldu.

Kentte 1960'tan sonra planlı bir hafif sanayi gelişmeye başlamıştır. Florida Atlantik Üniversitesi (1961) eski bir hava üssünde kurulmuştur. ABD Bibletown konferans alanları kentin yakınlarındadır. Boca Raton Yüksekokulu 1963'te Marymount College adıyla burada kurulmuştur. Nüfus (1990) kent, 61.492; metropoliten alan, 863.518.

Bocage, Manuel Maria Barbosa du (d. 15 Eylül 1765, Setúbal - ö. 21 Aralık 1805, Lizbon, Portekiz), yeni-klasik lirik şiirleriyle tanınan Portekizli şair. İkinci bir Camões olma amacıyla yola çıkmışsa da, bütün enerjisini, sürdürdüğü fırtınalı yaşam yüzünden tüketmiştir.

Bir hukukçunun oğlu olan Bocage, 14 yaşındayken orduya katılmak için okulu bıraktı; 16 yaşında deniz kuvvetlerine geçti. Lizbon'daki Kraliyet Deniz Akademisi'nde okuduğu yıllarda bohem bir yaşam sürdü; zamanını gönül ilişkileriyle ve şiir yazarak geçirdi. 1786'da, örnek aldığı şair Camões gibi o da Hindistan'a gönderildi ve Doğu ile yüz yüze gelince, gene onun gibi düş kırıklığına uğradı. Macau'ya kaçtı; 1790'da da Lizbon'a döndü. Daha sonra, eşitlikçi ve özgürlükçü görüşlere yakınlığı olan Nova Arcadia adlı edebiyat derneğine katıldı. Ama derneğin üyeleri üzerine yazdığı taşlamalar, buradan atılmasına yol açtı. Yazmayı sürdürdüğü taşlamalara Lizbon'daki birçok şair başka şiirlerle karşılık verince uzun süren bir şiir savaşı başladı.

1797'de cumhuriyetçilik ve ateizm propagandası yapmakla suçlanarak hapsedildi. Hapiste, Vergilius ve Ovidius'tan çeviriler yaptı. Serbest bırakıldıktan sonra birkaç yıl geçimini bir çevirilerden sağladı. Ayrıca Tasso, Rousseau, Racine ve Voltaire'in de yapıtlarını çevirdi.

Bocage çeşitli şiir biçimlerini denediysede, en başarılı olduğu biçim sonedir. Genel çizgileriyle yeni-klasikçi bir şiire yönelmesine karşın bütünüyle kendine özgü sesi, sık sık başvurduğu şiddetli anlatım, kendi ölümlüyle ve kaderiyle ilgili saplantılarıyla romantizmin habercisi olmuştur. Toplu şiirleri *Rimas* (1791, 1799, 1804, 3 cilt) adıyla yayımlanmıştır.

Bocas del Dragón bak. Ejder Ağızları

Bocas del Toro, Panama'nın batısında il ve kent. Kuzeydoğuda Antil Denizi, batıda Kosta Rika'yla çevrilidir. Tabasará Dağlarının kıyıya uzanan eteklerini ve Bocas del Toro Takımadasını içine alan ilin yüzölçümü 8.917 km²'dir. 1900 ile 1930 sonları arasında Panama'dan ihraç edilen muzların büyük bölümü Bocas del Toro'da yetiştirilirdi. Muz ağaçlarının bir hastalık sonucu yok olmasıyla, başlıca ihraç ürünü kakao, abaka ve kauçuk oldu. İlin belli başlı kentleri Changuinola, Almirante ve il merkezi Bocas del Toro'dur. Almirante Körfezindeki Colón Adasında küçük bir liman olan Bocas del Toro, 19. yüzyıl başlarında Siyah göçmenlerce kurulmuştur. Nüfus (1980) kent, 2.515; (1990 geç.) il, 92.731.

Boccaccio, Giovanni (d. 1313, Paris - ö. 21 Aralık 1375, Certaldo, Toscana), dünyevi öykülerden oluşan *Decamerone* adlı yapıtıyla tanınan İtalyan şair ve bilgin. Petrarca ile birlikte Rönesans hümanizminin temellerini atmış ve yerel dilde yazılan edebiyatı Antik Çağın klasik yapıtlarının düzeyine yükseltmiştir.

Gençliği. Boccaccio di Chellino adında (Boccaccio olarak anılan) Toscana'lı bir tüccar ile Fransız olduğu sanılan bir annenin oğluydu. Çocukluğunun ilk yıllarını Floransa'da, genel olarak mutsuzluk içinde geçirdi. Edebiyata duyduğu ilgiye kayıtsız kalan

Boccaccio, Andrea del Castagno'nun fresk çalışmasından ayrıntı; Cenacolo di Sant' Apollonia, Floransa
Alinari-Manselli

babası, ticaret öğrenmesi için onu 1328'den önceki bir tarihte Napoli'ye yolladı. Borç para sağlayarak Napoli sarayına egemen olan Bardi ailesinin bir bürosuna gönderildiği sanılan Boccaccio, bu çevrede ticaretle uğraşan soyluların yanı sıra şövalyelerin ve feodalizmin görkemli günlerinden artakalan yaşam biçimini de tanıma fırsatı buldu. Kilise hukuku eğitimi gördü ve saray bilginlerinden, Petrarca'nın dostları ve hayranlarından oluşan bir çevreye girdi; Petrarca'nın yapıtlarıyla da bu sırada tanıştı.

Napoli'de geçirdiği bu yıllar, Boccaccio'nun Fiammetta'ya âşık olduğu yıllardı. De-

camerone'ye değin bütün edebi yapıtlarında Fiammetta'nın önemli bir yeri vardır. *Decamerone*'de de bir bakıma önceki yapıtlardaki Fiammetta'ya benzeyen bir Fiammetta ortaya çıkar. Boccaccio'nun yapıtlarındaki bazı bölümlerden yararlanarak, Fiammetta'nın, Kral Roberto'nun evlilik dışı kızı ve Aquino kontlarından birinin karısı olan Maria adlı bir kadın olduğunu kanıtlama girişimleri pek sonuç vermemiştir; her şeyden önce, Maria adlı bu kadının gerçekten yaşadığını kanıtlayan bir belge yoktur.

Yaklaşık 1340'ta Boccaccio, Bardilerin iflasından etkilenen babası tarafından Floransa'ya geri çağırıldı. Böylece yaşamının güven ve huzur dolu dönemi kapanmış oldu; o tarihten sonra onu yalnızca güçlükler ve ara ara karıştığı yoksulluk dönemleri bekliyordu. Ama genç Boccaccio Napoli'den dönerken, orada bitirdiği birçok yapıtını da yanında getirmişti. Bunlar arasında *terza rima*(*) biçiminde yazılmış kısa şiiri "La caccia di Diana" (Diana'nın Avcısı), beş ciltlik düzyazı yapıtı *Il filocolo* (y. 1336; Aşk Yorgunluğu) ve Troilus ile vefasız Criseida'nın öyküsünü anlatan, *ottava rima*(*) biçiminde yazılmış "Il filostrato" (y. 1338; Aşk Mağlubu) adlı kısa şiiri de vardı. Bu yapıtlarda işlenen ve saray çevrelerinin öteden beri alışık olduğu aşk ve şövalyelik temaları, burjuvazi ve alt sınıflar arasında da tutulmaya başlamıştı. Boccaccio'nun bu ilk yapıtları, İtalya dışında hemen etkisini gösterdi: Chaucer, *Troilus and Criseyde* adlı yapıtında (sonradan Shakespeare'de *Troilus and Cressida*'da) "Il filostrato"dan, *The Canterbury Tales* (Canterbury Öyküleri) adlı yapıtında yer alan "Knight's Tale"de ise (Şövalyenin Öyküsü) gene Boccaccio'nun *Teseida* (y. 1340-41) adlı epik şiirinden esinlendi.

Floransa yılları ve Decamerone. Boccaccio'nun Floransa'ya dönüşünden sonraki 10-12 yıl, onun *Decamerone*'yle doruk noktasına ulaşan olgunluk dönemini oluşturur. 1341-45 arasında üzerinde çalıştığı yapıtlar şöyle sıralanabilir: *terza rima* ile yazdığı düzyazı yapıtı *Il ninfalet d'Ameto* (1341-42; Ameto'nun Su Perileri Öyküsü); gene *terza rima* ile yazılmış 50 kısa kantodan oluşan alegorik şiir *L'amorosa visione* (1342-43; Aşk Uyandırın Düş); *Elegia di Madonna Fiammetta* (1343-44; Bayan Fiammetta'ya Ağıt) adlı düzyazı yapıt ve çoban Africo'nun su perisi Mensola'ya duyduğu aşkı anlatan, *ottava rima* ile yazılmış *Il ninfalet fiesolano* (1344-45; Fiesolano'nun Su Perileri Öyküsü) adlı şiir.

Bu yıllarda Boccaccio, mali işlerini yoluna koymaya çalıştıysa da başarılı olamadı. Bunun dışında, Floransa'ya döndükten sonraki yaşamının ayrıntıları üzerine çok az şey bilinmektedir. 1345-46'da Ravenna'da, 1347'de Forlì'de, 1348'de vebanın insanları kırıp geçirdiği sıralarda Floransa'da, 1349'da ise gene Floransa'da bulundu.

Boccaccio *Decamerone*'yi bugün bilinen biçimine büyük olasılıkla 1348-53 arasında getirmişti. *Decamerone*, kapsamının genişliği, trajik ve komik görüş açılarının art arda kullanılmasıyla haklı olarak Boccaccio'nun başyapıtı sayılır. Üslup yönünden İtalyan klasik düzyazısının en yetkin örneği olan bu yapıtın, bütün Avrupa'da Rönesans edebiyatı üzerinde büyük etkisi olmuştur.

Decamerone, yedisini kadın on gencin 1348'de veba salgınının kol gezdiği Floransa'dan kaçışı ile başlar. Gençler ser kıyısında, zengin bir kır evine sığınır. On beş gün boyunca her gün sırayla topluluktan biri kral ya da kraliçe olur ve günlerini nasıl geçireceklerini ayrıntılı bir biçimde tasarlayarak kararlaştırır; başboş gezintileri, açık havada yapacakları konuşmaları, dansları,

şarkıları yönetir ve en önemlisi sırayla öykü anlatma işini düzenler. Öykü anlatma işi, iki haftanın on gününü doldurur (geriye kalan günler, kişisel işler ya da dinsel ibadet için ayrılmıştır); "On Günlük İş" anlamına gelen kitabın adı *Decamerone* buradan kaynaklanmaktadır. Kitapta yüz öykü vardır. Ayrıca her günün sonuna doğru öykü anlatıcılarından birinin söylediği bir şarkı (*canzone*) eşliğinde dans edilir. Bu şarkıların bazıları, Boccaccio'nun en güzel lirik şiirlerindendir.

Veba ile birlikte yaşanan ahlaksal ve toplumsal karmaşanın karamsar bir tonla betimlendiği giriş bölümleri, görkemli bir üslupla yazılmıştır. Hemen hemen bütünüyle nükteli tartışmalarla geçen birinci günün pırıltılı canlılığı ile ikinci ve üçüncü günlerde anlatılan serüven ve ihanet öykülerinin eğlenceli ve entrika dolu havası, baştaki karamsarlıkla tam bir karşıtlık oluşturur. Dördüncü gün anlatılan mutsuz aşk öyküleriyle yeniden karamsar bir havaya dönlür. Beşinci gün, bu ağır havanın izlerini bütünüyle silemezse de, başlangıçta iyi gitmeyen aşk öykülerini tatlıya bağlayarak biraz hafiflik getirir. Altıncı gün yeniden birinci günün neşeli havasına döner ve bütünüyle gülme, oyun ve çapkınlığa ayrılmış olan büyük komik sona, yedinci, sekizinci ve dokuzuncu günlere bir giriş oluşturur. En sonunda onuncu gün, daha önceki günlerin bütün temalarını doruğuna ulaştırır; saf olmayan her şey saf, sıradan olan her şey kahramanlık gibi gösterilir. Bu öykülerde Boccaccio, konuşma dilinin ve süslemenin boğuculuğuna düşmeyen akıcı, canlı, gerilim dolu bir anlatımın ustası olduğunu göstermiştir.

Decamerone konu, biçim ve duyarlılık bakımından temelde ortaçağ edebiyatının özelliklerini taşımakla birlikte, Boccaccio'nun konularını ve biçimlerini ele alış tarzı, en azından çıkış noktası açısından yenidir. *Decamerone*'de Boccaccio, ilk kez ve bilinçli olarak, insanın yazgısıyla mücadelesini, onu alt etmeyi ve hatta ondan yararlanmayı öğrenişini gösterir. Erdem ile yazgı arasında bu belirgin ikilik, Rönesans duygu ve düşüncesinin de köklerinde yatar. *Decamerone*'ye göre, insan gerçekten soylu olmak için, yaşamı acı duymadan olduğu gibi kabul etmelidir ve hepsinden önemlisi, beklentilerine ne kadar ters düşerse düşsün ve ne kadar trajik olursa olsun, kendi eyleminin sonuçlarına razı olmalıdır. Kişinin yeryüzünde kendi mutluluğunu gerçekleştirebilmesi için, hiç pişmanlık duymadan mutlak olanı aramaktan vazgeçmesi ve isteklerini insanın erişebileceğiyle sınırlaması gerekmektedir. Böylelikle Boccaccio hem insanın elindeki gücü, hem de bunun aşılması sınırlarını vurgular. *Decamerone*'nin en şehvetli bölümlerinde bile, havailiğin gerisinde tinsel gerçekler sezdirilir ve ahlaksal değerler geçerli sayılır. Çağdaş eleştirinin *Decamerone*'ye ilişkin ortaya çıkardığı bu özellikler, Boccaccio'nun açık saçık şakalarla eğlenen, şehvet düşkünü bir kinik olarak değerlendirilemeyeceğini gösterir. Yapıt Türkçeye *Bokaçyonun Dekameron (On Gün) İsmindeki Meşhur Hikâyeleri* (1940) ve *Decamerone Hikâyeleri* (1955, 1984, 2 cilt) adlarıyla çevrilmiştir.

Boccaccio, *Decamerone*'yi yazdığı sanılan dönemde Floransa'da bir dizi göreve getirildi. 1350'de Romagna senyörlerine elçi atandı. 1351'de kentten belediye meclisi üyesi oldu. Aynı yıl Tirol'deki Bavyera dükü Ludwig'in, 1354'te de Papa VI. Innocentius'un yanına elçi olarak yollandı.

Olgunluk yılları ve Petrarca. 1350'de Floransa'da Petrarca ile tanışması, Boccaccio üzerinde resmi onurlandırmalardan çok daha kalıcı bir etki bıraktı. Bu buluşma,

Boccaccio'nun edebiyat çalışmalarında belirleyici bir değişim yarattı. Petrarca'nın, yaşamının son yıllarına değin varlığından bile haberi olmadığı *Decamerone*'den sonra Boccaccio, ürünlerini Latince vermeye başladı. Aşkını geri çeviren dul bir kadın için düzyazı olarak kaleme aldığı *Il Corbaccio* (1345-55) adlı yergi, Dante üzerine yazdığı geç dönem yazıları ve belki arada sırada yazdığı lirik şiirleri dışında, hiç İtalyanca yazmadı. Kendini şiir ya da edebiyat yerine hümanist çalışmalara verdi. Ansiklopedik bir yapıt olan *De genealogia deorum gentilium* (Putperestlik Dönemi Tanrıların Soykütüğü), yapısı bakımından ortaçağa özgü olmakla birlikte, genel havası bakımından hümanist özellikler gösteriyordu. Boccaccio bu yapıtını, büyük bir olasılıkla Petrarca ile tanıştığı yıl yazmaya başlamış, ama ölümüne değin sürekli olarak düzeltmiş, yeniden gözden geçirmişti. Çağdaş olaylar üzerine bir dizi alegorik eğlence (kısa pastoral şiir) oluşan *Bucolicum carmen* (1351-66; Pastoral Şiirler) adlı yapıtında, Dante ve Petrarca'nın çizdiği yolda ilerleyerek klasik edebiyatı örnek almıştır. Ünlü kadınların yaşamöykülerini içeren *De claris mulieribus* (y. 1360-74; Ünlü Kadınlar Üzerine), Petrarca'nın *De viris illustribus* (Ünlü Kişiler Üzerine) kitabını tamamlayıcı niteliktedir. Aynı biçimde, fazla talihli olanları bekleyen kaçınılmaz felaketten söz eden dokuz ciltlik *De cakiibus virorum illustrium* (1355-74; Ünlü Kişilerin Yazgısı Üzerine), Petrarca'nın *De remediis utriusque fortunae* (Alınyazılarına Çareler Üzerine) kitabından esinlenmiştir. Boccaccio'nun ayrıca, klasik coğrafya adlarını topladığı *De montibus, silvis, fontibus, lacubus, fluminibus, stagnis seu paludibus, et de nominibus maris* (1355-74; Dağlar, Ormanlar, Kaynaklar, Göller, İrmaklar, Bataklıklar ve Deniz Adları Üzerine) adlı bir yapıtı da vardır.

Boccaccio'nun yapıtlarındaki değişimin tek nedeni, Petrarca'yla tanışması değildir. Erken yaşta bedensel gücünü yitirmesinin ve aşkta uğradığı düş kırıklıklarının da bu değişimde payı olduğu düşünülebilir. Bu tür olaylar, önceleri hep kadınlarla ve aşka övgüler düzen Boccaccio'nun, nasıl olup da birdenbire kadınlara düşmanca bakan, kin dolu *Il Corbaccio*'yu yazabildiğini ve dehasını neden başka yerlere çevirdiğini açıklayabilir. Ayrıca dinsel bakımdan artık vicdanının rahat olmadığını gösteren belirtiler de vardır. Petrarca'nın anlattığına göre, Chartreuse tarikatından papaz Pietro Petrone 1362'de ölüm döşegindeyken bir başka Chartreuse tarikatı papazı olan Gioacchino Ciani'yi dünyevi çalışmalarını yadsımaya ikna etmesi için Boccaccio'ya göndermiştir. Ama Petrarca, Boccaccio'yu yapıtlarını yakmaktan ve kütüphanesini satmaktan caydırmıştır. Dahası Boccaccio, 1360'ta bir katedralin başına getirilebilecek kadar sofı bir yaşam sürmeye başlamıştı. Daha önce de, belki yalnızca biraz gelir elde etmek umuduyla, bazı önemsiz dinsel görevlerde bulunmuştu.

Boccaccio'nun Floransa'daki çevresi, hümanizmin başlangıç döneminin çekirdeğini oluşturması bakımından çok önemliydi. Boccaccio'nun 1360-62 arasında evinde konuk ettiği ve Studium'a (eski Floransa Üniversitesi) Yunanca hocalığı için önerdiği Leonzio Pilato, Homeros'un şiirlerinin kaba Latince çevirilerini yapmıştı; Petrarca ve Boccaccio, Homeros'un şiirlerini bu çeviriler aracılığıyla tanıdılar. Bu çeviriler, aynı zamanda hümanistlerin Yunan edebiyatı üzerine yaptıkları incelemelerin de başlan-

gıcını oluştuyordu. Başta Varro, Martialis, Apuleius, Seneca, Ovidius ve hepsinden önemlisi Tacitus'un yapıtları olmak üzere, Latin edebiyatının yeniden keşfedilen klasik metinleri de Boccaccio'nun ilgisini çekmiş, hayranlığını uyandırmıştı. Bununla birlikte, İtalyan şiirini de ihmal etmiyordu; kendisinden hemen önceki şairlere, özellikle de Dante'ye duyduğu hayranlık, Boccaccio'yu Petrarca'dan ayıran temel özelliklerden biriydi. Boccaccio'nun *Vita di Dante Alighieri* (1354-55; Dante Alighieri'nin Yaşamı) ya da öbür adıyla *Trattatello in laude di Dante* (Dante'ye Övgü) adlı kitabı ile bu kitabın kendi hazırladığı iki kısıltılmış baskısı, onun Dante'nin anısına duyduğu saygıyı gösterir.

Son yılları Boccaccio bütün çalışmalarını yoksulluk, hatta bazen tam bir yokluk içinde yürütmüştü. Gelirinin büyük bir bölümünü, kendisinin ve başkalarının yapıtlarını çoğaltarak kazanıyordu. 1362'de, Napoli kraliçesi Giovanna'nın başdanışmanlarından Floransalı banker ve devlet adamı Niccolò Acciaiuoli'nin çağrısı üzerine büyük umutlarla Napoli'ye gittiye de, düş kırıklığına uğrayarak kısa bir süre sonra Floransa'ya geri döndü. Ertesi yıl Certaldo'ya çekildi. Papa V. Urbanus'un elçisi olarak, 1365'te Avignon'a, 1367'de de Roma'ya gönderildi. 1370-71'de Napoli'ye bir kez daha gittiye de, 1362'deki gidişinden daha iyi bir sonuç alamadı. Ekim 1373'te Floransa'daki S. Stefano di Badia Kilisesi'nde Dante'nin *Divina commedia*'sını (*İlahi Komedi*) okudu ve yorumladı. Bu yorumunun gözden geçirilmiş metnini oluşturan *Esposizione sopra la Commedia di Dante* (1373; Dante'nin İlahi Komedi'sinin Açıklaması) günümüze kalmışsa da, "Inferno" (Cehennem) bölümünün 17. kantosunda kesilir. Boccaccio 1374'ün başlarında o bölüme geldiğinde, sağlığının kötüleşmesi ve Dante'yi halka açıklamasını onaylayanların eleştirileri yüzünden büyük bir üzüntüye kapılmıştı. Petrarca'nın Temmuz 1374'teki ölümü onu daha da sarstı. Yenden Certaldo'ya çekilen Boccaccio, bir yıl sonra orada öldü ve SS. Michele e Jacopo Kilisesi'ne gömüldü.

ÖBÜR YAPITLARI. Şiir. *Rime* (bütün yaşamı boyunca yazdığı şiirlerin sadeleştirilmiş ve açıklanmış bütünü, 1914). *Düzyazı. De vita et moribus Francisci Petrarcae* (1343-45; Francesco Petrarca'nın Yaşamı ve Ölümleri Üzerine). Mektup. *Epistola consolatoria a messer Pino de' Rossi* (Pino de' Rossi'ye Övgüler), *Epistulae rerum familiarum* (Aile Sorunları Üzerine Mektuplar), *Le Lettere edite e inedite di Messer Giovanni Boccaccio* (1877; Giovanni Boccaccio'nun Yayınlanmış ve Yayınlanmamış Mektupları).

Boccalini, Traiano (d. 1556, Loreto, Papalık Devletleri - ö. 29 Kasım 1613, Venedik), elden ele dolaşan *Ragguagli di Parnaso*'dan Parnaso'tan Söylentileri adlı yapıtıyla döneminde Avrupa'yı etkisi altına alan İspanyol karşıtı siyaset ve yergi yazarı. Bir mimarın oğlu olan Boccalini hukuk okudu ve uzunca bir süre (1584-1612) Roma'da papalık hizmetinde bulundu. Bu sırada döneminin birçok ünlü kişisiyle tanıştı. 1612'den sonra Venedik'te yaşadı ve büyük olasılıkla diplomatik görevlerde bulundu.

Boccalini, yaşadığı siyasal olayları, bütün dönemlerin bilgilerinin Apollon'un başkanlığında sanat, edebiyat ve siyaset üzerine tartıştığı 201 alaycı mektup biçiminde, çağdaşlarının eylemleri ve yazıları üzerine yazılmış hafif ve fantastik bir taşlama olan *Ragguagli di Parnaso*'da yansıtmıştır. Ölümünden sonra 1614'te yayımlanan bir başka dizi olan *Pietra del paragone politico* Avru-

pa'daki İspanyol egemenliğinin zorbalıklarını bütün çıplaklığıyla ortaya koyar. Bu yapıtların öteki Avrupa dillerine yapılan çevirileri Cervantes, Addison ve Swift'i etkilemiştir.

Boccalini'nin daha ağırbaşlı yapıtı *Commentarii sopra Cornelio Tacito* (Cornelius Tacitus Üzerine Yorumlar) hükümdarlara Makyavelci öğütler veren yönetim ve politika tartışmalarını içerir.

Boccanegra AİLESİ, Ceneva'da iki büyük "halk" devriminde (1257 ve 1339) önemli rol oynamış, Ceneviz Cumhuriyeti ile İspanya'ya amiraller yetiştirmiş varlıklı bir Ceneviz ailesi.

1257'de eski aristokrasinin yönetimine karşı başlatılan ayaklanmaya önderlik eden Guglielmo Boccanegra, fiilen diktatörlük yetkileri elde etti. Yönetimi süresince elde ettiği en büyük başarı, Bizans imparatoru VIII. Mihail Palaiologos ile yaptığı Nymphaeum Antlaşması (1261) oldu. Bir saldırı-savunma ittifakı olan bu antlaşmayla Bizans İmparatorluğu ile Karadeniz, Ceneviz ticaretine açıldı. Aynı yıl Guglielmo'nun kardeşi Marino yönetiminde bir Ceneviz filosu, Konstantinopolis'i (İstanbul) Venediklilerin elinden kurtarmak için Bizanslılara yardım etti. 1262'de Ceneviz soyluları Guglielmo'yu devirdiler. Kardeşi Lanfranco ayaklanmada öldürüldü, kendisi de ömür boyu sürgüne mahkûm edildi. Filonun komutası Marino'nun elinden alınıp, soylu aileler arasında paylaşıldı. Tek bir komutanın olmaması Konstantinopolis'te hoşnutsuzluğa yol açtı, bunun sonucunda Nymphaeum Antlaşması'yla verilen hakların çoğu geri alındı.

1339'da başka bir halk ayaklanması, Guglielmo'nun kardeşi Lanfranco'nun soyundan gelen Simone Boccanegra'nın ilk Ceneviz dükü seçilmesiyle sonuçlandı. 1344'te devrilen Simone, ailesiyle birlikte Piza'ya kaçtı. Milano'yu yöneten Viscontilerin yardımıyla 1356'da görevine yeniden döndü. Söylentiye göre, 1363'te bir şölenle zehirlenerek öldürüldü. Giuseppe Verdi'nin *Simon Boccanegra* operası bu öykünün üzerine kurulmuştur.

Simone'nin kardeşi Egidio, Kastilya kralı XI. Alfonso'nun emrinde büyük amiral olarak 1344'te el-Cezire (Algeciras) açıklarında Fas donanmasını ağır bir yenilgiye uğrattı. Yerine geçen oğlu Ambrogio 1371'de biri Tagus Irmağı ağzında Portekizlilere karşı, öteki ise üç kat büyük olan İngiliz donanmasına karşı iki büyük deniz zaferi kazandı. La Rochelle Çarpışması olarak bilinen ikincisinde İngiliz amirali Pembroke kontunu tutsak aldı.

Boccherini, Luigi (Rodolfo) (d. 19 Şubat 1743, Lucca, İtalya - ö. 28 Mayıs 1805, Madrid), İtalyan besteci ve viyolonselci. Yaylı çalgılar dördlüsünün bir müzik formu olarak gelişmesini etkilemiş, gerek yalnız yaylı çalgılar, gerek yaylı çalgılar ve piyano için bilinen ilk beşlileri yazmıştır. Yaklaşık 500 yapıtı arasında dinsel müzik parçaları, senfoniler ve konçertolar da vardır.

Gençliği. Kontrbaşçı Leopoldo Boccherini ile Maria Santa Prosperi'nin üçüncü çocuğuydu. Küçük yaşta yerel katedralin müzik yöneticisinin yanında eğitim görmeye başladı. On üç yaşında Roma'ya, San Pietro Basilikası'nın müzik yönetmeni ünlü viyolonselci Giovanni Battista Costanzi'nin yanına gönderildi. Roma'da, Giovanni da Palestrina'nın yapıtları ile Arcangelo Corelli'nin çalgı müziginden kaynaklanan çokseslilik geleneğinden etkilendi. Roma kiliselerindeki akşam dualarında çalınan ve menü-

etle sona eren senfonilerin çekiciliğine kapıldı.

1757'de Boccherini'yle babası Viyana'daki İmparatorluk Tiyatrosu orkestrasında çalmaya çağrıldılar. Genç Boccherini Avusturya'nın başkentinde doğmakta olan ve Christoph Willibald Gluck'un kişiliğinin damgasını taşıyan klasik müziği özümsemiye olanağına buldu. Viyana'ya 17 yaşındayken yaptığı ikinci yolculukta (1760), Gluck'un da beğendiği G. 77-82 *İki Keman ve Bir Viyolonsel İçin Altı Üçlü* ile besteciliğe ilk adımını attı. Bu kente üçüncü gelişinde (1764) verdiği bir konser de coşkuyla karşılandı.

Bütün başarısına karşın yurt özlemi çeken Boccherini, sonunda kilise ve tiyatro orkes-

Boccherini, 1790
Istituto Musicale Boccherini, Lucca

tralarında sürekli bir iş bularak Ağustos 1764'te Lucca'ya döndü. Sta. Croce Kilisesi'ndeki dinsel kutlamalara ve başka bayramlara besteleriyle katıldı. 1765'lerde Lucca'da çeşitli oratoryolar besteledi. 1765'te Lombardiya'ya da giderek Milanolu besteci Giovanni Battista Sammartini'nin orkestrasında çaldı. Sammartini'yle çalıştığı bu yıllarda viyolonsel dördlü içindeki öneminin artmasında rol oynadı. Artık bestelerde viyolonsel payına düşen bölüm de keman ve viyolanın oluşturduğu kontrpuan kadar ağırlık taşıyordu. Boccherini bu yeniliği belli başlı Toscanalı virtüözlerden oluşan bu yaylı çalgılar dördlüsüyle uygulamaya koyma olanağına buldu.

1766'da babasının ölümünden sonra Lucca'dan kesin olarak ayrılmaya karar verdi. Onun Paris'e yerleşme kararını Toscanalı keman virtüözlerinden Manfredi de destekledi. Fransa, İtalyan müzikçilere kapılarını severek açtığı için, bu iyi bir seçim olmuştu. Grange, Venier ve Chevardière gibi Fransız yayımcılar Boccherini'nin G. 159-164 *Altı Yaylı Çalgılar Dördlüsü* (1761), G. 56-61 *İki Keman İçin Altı İkili* (1761) gibi bazı eski besteleriyle, G. 83-88 *İki Keman ve Bir Viyolonsel İçin Altı Üçlü* (1766) ve G. 500 *Re Majör Senfoni* (1766?) gibi yeni bestelerini yayımladılar. Paris müzik dünyası Luccalı bu genci paylaşamıyordu. Klavseni Madam Brillon de Jouy'la tanışması Boccherini'nin G. 25-30 *Klavsen ve Keman İçin Altı Sonat* gibi olağanüstü yapıtlar bestelemesine yol açtı. Üslubu Avrupa'nın her yanına yayıldı ve bestelediği G. 479 *No. 6 Re Majör Viyolonsel Konçertosu* (1768?), Mozart'ın K. 218 *Re Majör Keman Konçertosu*'na (1775) örnek oluşturdu.

Sonraki yılları. Boccherini'nin içinde yaşadığı bu canlı ilişki ve coşku ortamı, İspan-

ya'nın Paris büyükelçisinin onu Madrid'e yerleşmeye ikna etmesiyle dağıldı. Bu umut verici ve övgü dolu öneriye kapılan Boccherini, III. Carlos'un entrika dolu sarayında yıllar sürecektir kapalı bir yaşama adım attı. Kralın kardeşi veliaht Prens Don Luis ona viyoloncelci ve besteci olarak yılda 30 bin reallik bir maaş bağladı. Don Luis, sarayın karşı çıktığı bir evlilik yaptıktan sonra tahttan feragat edip Madrid'in birkaç kilometre dışındaki Las Arenas Şatosu'na çekilmek zorunda kaldığında da, Boccherini'nin kendi yanında bulunmasını istedi. Herkesi hor gören Asturias prensinin (sonradan Kral IV. Carlos) entrikalarından ve saray müzikçilerinin kıskançlıklarından uzak kalan Boccherini, burada huzur içinde çalıştı; ayrıca soylulardan kurulu bir dördlünde çaldı. Bu dönemde ünlü G. 177-182 *Alın Yaylı Çalgılar Dördlüsü*'nü (1772) besteledi.

Madrid, Boccherini'nin ikinci vatani haline gelmişti. Orada Clementina Pelicho'yla evlendi, beş çocuk babası oldu. Don Luis'in 1785'te ölmesinden sonra kralın 12 bin reallik bir maaş bağladığı Boccherini, ayrıca amatör bir viyoloncelci olan Prusya kralı II. Friedrich Wilhelm'den de maaş alıyordu. Boccherini Friedrich'le olan dostça ilişkisini yıllarca sürdürdü ve bestelediği bir senfoniden başka pek çok üçlü, dördlü ve beşliyi de ona adadı. Osuna düşesi de Boccherini'yi Madrid'de Puerta de la Vega Sarayı'ndaki özel orkestrasının şefliğine getirmişti. Boccherini, olağanüstü çokluktaki çalgısal yapıtlarının yanı sıra, G. 532 *Stabat Mater* (1781), G. 540 *Clementina* adlı zarzuela (1786; Ramon de la Cruz'un librettosuyula) ve Noel için G. 539 *Villancicos* (1783) gibi vokal besteler de yaptı. Müziğin klasik formlarına bağlı kalmakla birlikte İspanyol halk müziğine de ilgi gösterdi. Resimdeki "Goya dönemi"nin (Goya da Boccherini'nin dostlarından biriydi) müzikteki temsilcisi oldu.

İlk karısının ölümünden sonra Boccherini 1787'de Joaquina Porreti'yle evlendi. Bundan sonraki 10 yılını (1787-97) Berlin'de, II. Friedrich Wilhelm'in sağladığı bir görevde geçirdiği sanılıyorsa da, elde bunu kesinleştirecek tarihsel kanıtlar yoktur. Yeni Prusya kralı III. Friedrich Wilhelm 1798'de Boccherini'nin maaşını kesti, Osuna düşesi de Paris'e yerleşti. Böylece Boccherini'nin sarsılan mali durumu, sağlığının bozulmasıyla daha da kötüleşti. Parisli yayımcı Pleyel'in açgözlülüğü sonucu Boccherini yitirilen güvenini yitirdi, bir salıngıda ikinci karısının ve iki kızının ölmesiyle de büyük bir acıya gömüldü. Birkaç yıl güç koşullarda yaşadından sonra, 1800'de Fransız Cumhuriyeti'nin Madrid büyükelçiliğine atanan Lucien Bonaparte'in koruması altına girince durumu kısa bir süre için düzeldi. Ama 1801'den sonra daha da büyük bir yoksulluğa düştü ve 1804'te üç çocuğuyla birlikte tek bir odaya sığınmak zorunda kaldı. Aynı yıl tamamladığı son yapıtı G. 248 No. 90 *Fa Majör Yaylı Çalgılar Dördlüsü*'nü besteledikten kısa bir süre sonra da öldü; Madrid'deki San Justo Kilisesi'ne gömüldü. 1927'de kemikleri Lucca'daki S. Francesco Kilisesi'ne taşındı.

1969'da Fransız müzikolog Yves Gérard, Boccherini'nin yapıtlarını tematik, bibliyografik ve estetik açıdan sınıflayarak bir katalogta yayımladı. Gérard'ın, bu sınıflamayı yaparken verdiği "G" numaraları zaman sırasını değil, beste türünü temel alıyordu. Ayrıca Boccherini de yapıtlarını kendisi Opus No.'su vererek sıralamıştı.

Boccherini, etkili olduğu kadar yumuşak anlatım gücüyle, kendinden önceki kuşağın

müziksel biçimciliğini güzellik ve zarafet içinde eritmişti. İspanyol kuramcı Antonio Eximeno onu "Avrupa'nın neşesi" olarak adlandırmıştı. Boccherini'nin müziği sık sık çağdaşı Joseph Haydn'inkiyle karşılaştırılmıştır. Ama onun bestelerinde Haydn'a özgü ileri atılım ve erkeksi güç pek görülmez. Boccherini'nin müziğinin en kendine özgü nitelikleri belki de, içten içe hafif bir melankolinin karıştığı yumuşak sıcaklığı ve inceliğidir.

ÖBÜR YAPITLARI. Opera. G. 540 *La Clementina* (1786), Orkestra müziği. 20 senfoni; 4 viyoloncel konçertosu. Oda müziği. 125 yaylı sazlar beşlisi; piyano ve yaylı sazlar için 12 beşli; flüt, obua ve yaylı sazlar için 18 beşli; 102 yaylı sazlar dördlüsü; 60 yaylı sazlar üçlüsü; 27 keman sonatı; 6 viyoloncel sonatı. Kilise müziği. Dört İnsan sesi ve çalgılar için ilahî bölümleri; G. 535 *Noel Kantatları* (1802); çeşitli ilahiler.

Bocchus I (ü. İÖ 2. yy sonu ile 1. yy başları), İÖ y. 118-91 arasında Mauretania kralı. Mauretania'nın hemen doğusundaki Numidya'nın kralı Iugurtha'nın kayınpederidir. Bocchus, Iugurtha ile Romalılar arasın-

"Kendi Portresi", Umberto Boccioni'nin yağlıboya çalışması, 1908; Brera Resim Galerisi, Milano
Pinacoteca di Brera, Milano, İtalya

da çıkan savaşın (İÖ 111-105) başlangıcında Roma'yla bir anlaşma yapmaya çalışırsa da başarılı olamadı. İsteksizce desteklediği Iugurtha'nın yanında savaşa girdi (İÖ 106). Ağır kayıplar verince, Romalı komutan Lucius Cornelius Sulla'nın girişimiyle savaştan çekildi. Romalıların Iugurtha'yı ele geçirmesine yardım etti ve bu ihanetine karşılık Numidya'dan bir toprak parçasıyla ödüllendirildi. Bocchus bundan sonra Roma'ya bağlı kaldı ve Sulla'yı (İÖ 82-81'de Roma diktatörü) destekledi.

Bocchus II (ü. İÖ 1. yy), İÖ 49 - y. 38 arasında Mauretania'nın doğu yansının, daha sonra bütün Mauretania'nın kralı. Bocchus tahta geçince Mulucha Irmağının (Fas'ın kuzeydoğusunda Muluya Irmağı) doğusunda kalan Mauretania topraklarını yönetirken, kardeşi Bogud Mauretania'nın batısını denetiminde tuttu. Her iki kral da Romalı komutan Julius Caesar'ın Afrika'da Gnaeus Pompeius'un (Büyük Pompeius) yandaşlarına karşı yürüttüğü mücadeleye (İÖ 49-45) destek oldu. İÖ 46'da Thapsus'ta (bugünkü Tunus'un kıyılarında) Pompeius'u yenilgiye uğratan Caesar, Numidya'nın büyük bir bölümünü Bocchus'a bıraktı. Caesar'ın öldürülmesinden (İÖ 44) sonra, kuvvetleri arasında ortaya çıkan ayrılıkta iki kral karşı saflarda yer aldı. Bocchus, Octavius'un (sonradan İmparator Augustus) ya-

nında saf tutarken, Bogud Marcus Antonius'u destekledi. Bocchus İÖ y. 38'de Bogud'un, İspanya'da sefere çıkmasından yararlanarak onun topraklarını ele geçirdi. Daha sonra Bogud'u Antonius'un yanına kaçmak zorunda bırakarak Mauretania'nın tek hükümdarı oldu.

Boccioni, Umberto (d. 19 Ekim 1882, Reggio di Calabria - ö. 16 Ağustos 1916, Verona, İtalya), gelecekçilik akımının kuramcısı ressam ve heykeltarihi. 1898'den 1902'ye değin ressam Giacomo Balla'nın atölyesinde eğitim gördü. Burada ışık bilimsel kuralları çerçevesinde kullanmaya çalışan noktacıların (*pointilist*'ler) üslubuyla çalışmayı öğrendi. 1907'de yerleştiği Milano'da yavaş yavaş gelecekçi edebiyat akımının kurucusu şair Filippo Marinetti'nin etkisi altına girdi. Geleceğin dinamik teknolojisi çağını yücelten Marinetti'nin düşüncelerini görsel sanata uyarladı ve gelecekçiliğin önde gelen kuramcısı oldu. 1910'da

başka ressamlarla birlikte çağdaş teknolojinin simgelerinden olan şiddet, güç ve hız kavramlarını yücelten "Gelecekçi Ressamların Teknik Bildirisi"ni yayımladı.

Boccioni, ilk önemli gelecekçi resmi "Galeride İsyan"da (1909, Emilio Jesi Koleksiyonu, Milano) temelde noktacılaşa bağlı kalmakla birlikte, gerek konunun içeriğindeki şiddet, gerek kuruluşundaki dinamik düzenleme açısından gelecekçiliğin temel ilkelerine de yönelmişti. Güç kavramını bütün çıplaklığıyla ortaya koyduğu, madde-nin ışık ve hız içinde eriyişini betimlediği "Kent Yükseliyor" (1910-11, Modern Sanat Müzesi, New York) Boccioni'nin gelecekçilik düşüncesini en etkili biçimde işlediği ilk yapıtı oldu. 1912'de Boccioni heykelde cam, ahşap, çimento, kumaş ve elektrik lambaları gibi çok çeşitli malzemelerin kullanılmasını savunan "Gelecekçi Heykel Bildirisi"ni hazırladı. Ayrıca heykellerin parçalarını hareket ettirebilmek için elektrik motoru kullanılmasını, çevreleriyle estetik bütünlük içinde olabilecekleri ortamların yaratılmasını ısrarla savundu.

Heykelleri kuramlarından çok daha geleksel olan Boccioni, yalnızca "Şişenin Uzağıdaki Gelişimi" (1912; Modern Sanat Müzesi, New York) adlı heykelinde başarılı bir çevre yaratabilmiştir. En ünlü heykeli "Uzayda Sürekliliğin Benzersiz Biçimleri" (1913; Modern Sanat Müzesi, New York)

gerçekte bir kabartmadır. Boccioni I. Dünya Savaşı sırasında bir kazada ölmüştür.

Bochart de Saron, Jean-Baptiste Gaspar (d. 16 Ocak 1730, Paris - ö. 20 Nisan 1794, Paris, Fransa), astronomi alanındaki katkılarıyla tanınan Fransız avukat ve doğa bilimci.

Louis-le-Grand Okulu'nu bitirdikten sonra 1748'de Paris *Parlement*'inin hukuk danışmanı oldu. 1750'de dilekçe şubesi müdürlüğüne, 1753'te de başsavcı vekilliğine atandı. 1789'da Fransız Devrimi başlamadan birkaç ay önce Paris *Parlement*'inin başkanlığına getirildi.

Varlıklı biri olarak bilimsel çalışmaları, araştırmaları destekledi. Kendisi ve arkadaşları için, Avrupa'nın en büyük ve en iyi yansıtıcı teleskop ve astronomi aletleri koleksiyonunu oluşturdu. Bochart'ın üzerinde çalıştığı konular arasında en önemlisi, uzun süre işbirliği yaptığı Charles Messier'nin topladığı verilerden yararlanarak gerçekleştirdiği kuyruklu yıldız yörüngelerinin hesaplanmasıdır. Bochart 1779'da Fransız Bilimler Akademisi'nin onursal üyesi oldu.

Parlamentonun dağıtılmasını protesto ettiği için Terör Dönemi'nde giyotinle idam edildi.

Böcher, Maxime (d. 28 Ağustos 1867, Boston - ö. 12 Eylül 1918, Cambridge, Massachusetts, ABD), ABD'li matematikçi ve eğitimci. Dersleri ve bilimsel yazılarıyla birçok matematik araştırmacısını etkilemiştir.

1888'de Harvard Üniversitesi'nden mezun olan Böcher, 1891'de Göttingen Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı. Birkaç ay sonra matematik dersleri vermeye başladığı Harvard'la ilişkisi yaşamı boyunca sürdü. Böcher 1894'te asistan, 10 yıl sonra da profesör oldu. Diferansiyel denklemler, seriler ve yüksek cebir alanlarındaki araştırmalarını öğretim göreviyle birleştirerek ün kazandı. Yüze yakın bilimsel makale yayımlayan Böcher'in cebir konusunda 1907'de yayımladığı yapıtı, bu alana yeni bir anlayış getirdi. Harvard'da verdiği seminerler büyük ilgi çekti ve matematik alanında pek çok araştırmacıya yol gösterdi.

Bochner, Salomon (d. 20 Ağustos 1899, Kraków, Polonya, Avusturya-Macaristan - ö. 2 Mayıs 1982, Houston, Texas, ABD), Polonya asıllı ABD'li eğitimci ve matematikçi. Pozitif belirli fonksiyonlarla ilgili Bochner teoremini ve Bochner integralini geliştirmiştir.

Berlin Üniversitesi'nde yükseköğrenim gören Bochner, 1921'de aynı üniversitede doktorasını tamamladı. Birkaç yıl Münih Üniversitesi'nde ders verdikten sonra, 1933'te ABD'deki Princeton Üniversitesi'nden çağrı aldı. Hemen yaptığı ABD yurttaşlığına geçme başvurusu 1938'de kabul edildi. 1946'da profesör oldu. 1959'da Henry Burchard Fine Kürsüsü'nde matematik profesörlüğüne getirildi. 1968'de Princeton'dan ayrıldı ve Edgar Odell Lovett matematik profesörü unvanıyla Rice Üniversitesi'ne geçti. Bochner'ın, 1948'de *Several Complex Variables* (Karmaşık Değişkenler), 1949'da *Fourier Transforms* (Fourier Dönüşümleri), 1955'te *Harmonic Analysis and the Theory of Probability* (Harmonik Analiz ve Olasılıklar Kuramı), 1966'da *The Role of Mathematics in the Rise of Science* (Bilimin Gelişmesinde Matematik'in Rolü) adlı yapıtları yayımlanmıştır.

Bocholt, Almanya'nın kuzeybatısında, Kuzey Ren-Vestfalya eyaletinde (Land) kent.

Hollanda sınırı yakınındaki Aa Çayının kıyısında, Wesel'in hemen kuzeyinde yer alır. 1222'de Münster piskoposundan berat alan kentin adı, çevresindeki kayın ormanlarından (Buchenholz) gelmektedir. Tarihîsel yapıları arasında gotik üsluptaki St. Georg Kilisesi (1415-86), Felemenk Rönesans üslubundaki belediye binası (1618-21; 1928-34 arasında onarıldı) ile yakınlarındaki Anholt ve Gemen şatoları yer alır. Bir dokuma merkezi olan kentte demir dökümhaneleri ve makine atölyeleri bulunur. 1970'lerdeki toprak katlımlarıyla kent üçte bir oranında genişlemiştir. Nüfus (1989 tah.) 67.565.

Bochum, Almanya'nın kuzeybatısında, Kuzey Ren-Vestfalya eyaletinde (Land) kent. Sanayi bölgesi Ruhr'un merkezinde yer alır. 1298 ve 1321'de iki kez berat alan kent 1461'de Cleves (Kleve), 1609'da da Brandenburg düklüğüne geçti. 19. yüzyıl ortalarında demir, kömür ve çelik sanayilerinin gelişmesine değin küçük bir tarım kasabası olan Bochum, bugün Ruhr'un ticaret ve kültür merkezidir. II. Dünya Savaşı'ndaki yıkımdan sonra, kent merkezinde ayakta kalan tek tarihî yapı manastır kilisesidir (1559). Kentin banliyölerinde ise 13. yüzyıl Blankenstein Şatosu ile Bochum-Stiepel'deki 11. yüzyıldan kalma kilise hâlâ ayakta kalmıştır.

Ruhr Üniversitesi (1965) dışında bir uydu ve uzay araştırmaları enstitüsü, bir planetarium (1964) ve bir işletme, sanayi ve dış ticaret yüksek okulunun bulunduğu Bochum, yeni okullar, evler, spor alanları ve tiyatrosuyla (1953) çağdaş bir görünüm sergiler. Kentte bir belediye orkestrası ve hayvanat bahçesi de vardır. 1975'te Bochum'la birleşen komşu kent Wattenscheid, Gelsenkirchen ve Essen sanayi komplekslerinde çalışan işçilerin konut gereksinimini bir ölçüde karşılayan bir banliyö görevini görür.

1950'ye değin madencilik kentin başlıca ekonomik dayanağıydı. Kentteki madencilik yüksek okulu, jeoloji ve madencilik müzesi, maden araştırma enstitüsü, maden işçileri sendikasının merkez binası, sigorta ve kooperatif örgütleri madencilik önemini yansıtır. 1973'te son maden ocağının da kapanması Bochum ekonomisinde yeni bir dönemi başlatmış ve otomotiv, metal işleme ve buna bağlı sanayiler önem kazanmıştır. Öteki sanayi ürünleri kimyasal maddeler, dokuma, bira, tütün ve elektrik malzemeleridir. Nüfus (1989 tah.) 390.100.

Alfabetik sıralama sözcük esasına göre yapılmıştır.

Bock, Hieronymus (Tragus) (d. 1498, Heidersbach - ö. 21 Şubat 1554, Hornbach), Alman rahip, hekim ve botanikçi. Otto Brunfels ve Leonhard Fuchs ile birlikte, ortaçağ botanığının filolojik Skolastisizminden, doğrudan doğaya yönelik gözlem ve tanımlamalara dayalı çağdaş bilime geçişin öncüsü olmuştur.

Bock'un özel ve meslek yaşamına ilişkin çok az şey bilinmektedir. 1523-33 arasında Zweibrücken'de çalıştı, o tarihten sonra Hornbach'ta kilise heyet üyeliğine getirildi. Luther'in izleyicileri arasında yer aldığından, 1550'de Hornbach'tan ayrılmaya zorlandı. Kısa bir süre Nassau dükünün özel hekimliğini yaptıktan sonra 1551'de yeniden Hornbach'a döndü.

Bock'un, yapısal benzerliklere göre sınıflandırılmış yaklaşık 700 bitkinin ayrıntılı tanımlarını ve 1546 baskısında özenle yapılmış resimlerini içeren başyapıtı *Neue Kräu-*

Kiraz ağacı (*Prunus avium*), Hieronymus Bock'un *Neue Kräuterbuch* kitabının Latince çevirisi *De stirpium historia*'dan (1552) David Kandel'in ağaç baskı çalışması
Lindley Library of the Horticultural Society, Londra.
The Cooper Bridgeman Library Londra

terbuch (1539; Yeni Bitki Kitabı) eski botanikten kopuşu simgeler.

Boco Guksa, din dışı adı ÇI-NUL (d. 1158, Kore - ö. 1210, Kore), Budacı rahip. Bugün Kore'nin en büyük Budacı mezheplerinden biri olan Çogye-cong'un (Çogye mezhebi) kurucusudur. Mezhep, Budacılığın Kore'de San, Japonya'da Zen olarak bilinen Çin'e özgü Chan (Ch'an) biçiminden türemiştir.

Boco, sekiz yaşındayken Budacı oldu ve Kore ulusal hizmet sınavını verdiği 25 yaşında rahipliğe girdi. Chan Budacılık üstadı Çinli Huineng'in (638-713) birden aydınlanma öğretisinden etkilendi. 1190'da arkadaşlarıyla birlikte, Kore Budacılığına yerleşen karmaşık ayin uygulamalarına karşı yeni bir düzenleme getirdi. 1200'de Chiri Dağındaki Sonkvang Tapınağı'na taşındı ve burada Çogye-cong mezhebinin kurdu. Son Budacılığının bir biçimi olan Çogye-cong, *Avatamsaka-sutra*'nın (Buda'nın Büyülü ve Engin Güldeste Üzerine Özdeyişler) ve tefekkürün önemini vurguladı. Boco'ya göre, Budacılığın son amacı dış etkilerden kurtulmuş bir zihin dinginliğine ulaşmak olmalıdır. Bu öğretisini son ve en ünlü yazısı "Fa-çi-pieh-hang-lu Üzerine Bir Yorum"da dile getirdi.

Bocskey, István, Almanca STEPHAN BOCSKAY (d. 1557, Kolozsvár, Transilvanya - ö. 29 Aralık 1606, Kassa, Slovakya), Erdel (Transilvanya) prensi. Osmanlılarla Habsburgların etki alanındaki Macaristan'ın ulusal çıkarlarını savunmuştur.

Báthory'lerin sarayında yetişen Bocskey, Erdel prensi Zsigmond Báthory'nin güvenini kazanarak, Osmanlı padişahı yerine, aynı zamanda Macaristan'ın Habsburg kralı olan Kutsal Roma-Germen imparatoruyla ittifak yapmasında önemli rol oynadı. Báthory'nin 1599'da tahttan çekilmesinden sonra mülkleri elinden alınca, korunmak ve mülklerinin geri verilmesini sağlamak amacıyla Viyana'ya kaçtı. Ama II. Rudolf'un krallık yönetimindeki Macaristan'ı ortadan kaldırmaya ve Macar Protestanlarının dinsel özgürlüklerini ellerinden almaya yönelik giri-

şimlerinden ötürü ondan uzaklaştı. Koyu bir Protestan olan Bocskay, Osmanlılardan yardım istedi ve Osmanlı ordularının Habsburg kuvvetlerini Erdel'den çıkarmasına yardımcı oldu. Ödül olarak Macar Parlamento'su'na (*Diet*) Erdel prensi seçildi; I. Ahmed de prensliğini kabul ederek, ona İran'da yapılmış taşlarla süslü, görkemli bir taç gönderdi.

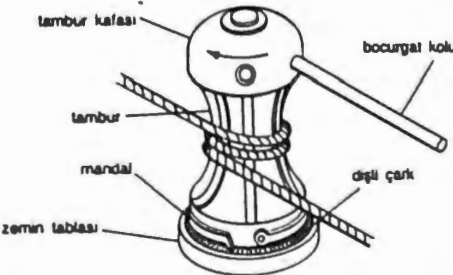
Bocskay kral unvanı almayı reddetmekle birlikte, Osmanlılarla girdiği ittifaktan ustaca yararlandı. Macaristan'ı kaybetme olasılığıyla yüz yüze gelen Rudolf, kardeşi Arşidük Matthias'ın, da baskısıyla Bocskay'la görüşmelere başlayarak sonunda anlaşmaya vardı. Viyana Banşı (23 Haziran 1606) olarak bilinen bu antlaşmayla, Erdel'de ve krallık yönetimindeki Macaristan'da yaşayan Macarların bütün anayasal ve dinsel hakları ve ayrıcalıkları yeniden kabul edilerek güvence altına alındı. Bocskay

Bocskay, oymabaskı
Interfoto MTI, Macaristan

Erdel prensi olarak tanındı ve Erdel halkının kendi prensini seçme hakkı onaylandı. Bocskay kısa bir süre sonra Osmanlılarla da Viyana Banşı'nın hükümlerini onaylayan Zitvatorok Antlaşması'nı imzaladı. 1606'da beklenmedik biçimde öldü. Kendisini zehirlediği öne sürülen saray kâtibi Mihály Kútay, Bocskay'ın kızgın yandaşlarınca Kassa'nın (Slovakya'da Košice) pazar yerinde öldürüldü.

bocurgat, gemilerde ya da tersanelerde, büyük ağırlıkların halat, kablo ya da zincirlerle kaldırılmasında kullanılan mekanik araç. Demiryolu manevra bölgelerinde yük vagonlarının yerleştirilmesi işleminde de kullanılmıştır. Elle, buhar gücüyle ya da

Bocurgat

elektrikle çalıştırılan bocurgat, dikey bir eksen çevresinde dönen bir tamburdan oluşur ve tambur döndükçe çevresindeki kayışı (halat, kablo ya da zincir) sıralı ve düzgün bir biçimde üstüne sarar. Kayış ile tamburun birbirini kavraması, sürtünmeye ve kayışın tambur çevresine kaç kez sarılı olduğuna bağlıdır. Yükün çekilme hızı, bocurgat üzerindeki kayışın kısmen kaydırılması yoluyla denetlenebilir. Zemin tablası üzerine yerleştirilen bir dişli çark (kastanyola) ile tambura takılı mandallar, aracın geriye doğru dönmesini engeller.

Bocuse, Paul (d. 11 Şubat 1926, Collonges-au-Mont-d'Or, Fransa), hafif yemek üslubunun yaratıcısı ve önde gelen savunucusu Fransız aşçıbaşı ve lokantacı.

Köklü bir lokantacı aileden gelen Bocuse, ailesinin Collonges'daki otel-lokantasının yönetimini üstlenmeden önce (1959) birçok yetkin aşçının yanında eğitim gördü. Hafif pişirilmiş sebzeleri öne çıkararak az yağlı malzemeden yapılmış salça ve sosları alabildiğince kullanmaya ve yemekleri sanatlı bir sadelik içinde sunmaya dayanan yenilikçi aşçılık üslubu *nouvelle cuisine*'yle (yeni mutfak) daha önce de büyük ilgi toplamıştı. Geleneksel *grande cuisine*'in (büyük mutfak) yerleşmiş göreneklerinin çoğunu yıkan bu tekniği birçok genç aşçıbaşı benimsedi; çok geçmeden başta ABD ve Fransa'da olmak üzere *nouvelle cuisine*'in sayısız çeşitlemeleri ortaya çıktı. Bocuse'un işlettiği lokanta, bu alanda sözü geçen *Guide Michelin*'de üç yıldızla değerlendirildi.

Kitapları arasında *La Cuisine du marché* (1977; Piyasa Mutfak) ve *La Journée du cuisinier* (1980; Bir Aşçının Günü) sayılabilir.

Bodawpaya (d. 1740/41 - ö. 1819, Amara-pura, Myanmar [Birmanya]), 1782-1819 arasında Birmanya kralı. Alaungpaya (Konbaung) hanedanının altıncı hükümdarıdır. Yönetimi sırasında İngilizlerle uzun yıllar süren çatışmalar başlamıştır.

Hanedanın kurucusu Alaungpaya'nın (hd 1752-60) oğlu olan Bodawpaya, yeğeni Maung Maung'u devirip idam ettirerek tahta çıktı. 1784'te, Aşağı Myanmar'ın batısında denizcilikle geçinen Arakan Krallığı'nı işgal etti; Kral Thamada'yı tutsak alarak, 20 binden fazla insanı köle olarak Myanmar'a götürdü. Arakan'ın 1785'te Myanmar'a bağlanmasıyla, Myanmar ve İngiliz Hindistanı birbirine komşu oldu. Arakan'da kazandığı başandan yüreklenen Bodawpaya, aynı yıl Siyam'ı (bugün Tayland) işgal etmeye girişti; ama ordusu yenilgiye uğradı.

Bodawpaya'nın baskıcı yönetimi, 1794'te Arakan'da bir ayaklanmaya yol açtı. Ayaklanmayı bastırmak için bölgeye bir ordu gönderilmesi üzerine, binlerce kişi İngiliz topraklarına sığındı. Myanmar birlikleri ayaklanmayı başlatan önderlerin ardından sınırı geçti. Sınırdaki durumun giderek karışması üzerine, İngilizler 1795'te Birmanya başkenti Amarapura'ya Bodawpaya ile görüşmek üzere bir temsilci gönderdi. Ama huzursuzluk sona ermedi ve Bodawpaya'nın Assam'a düzenlediği saldırılar gerilimi daha da artırdı. İki devlet sıcak savaşın eşiğine kadar geldi.

Ateşli bir Budacı olan Bodawpaya, kendisini soylu *Maitreya*(*) anlamına gelen *Arimitya* (dünyayı fethetme görevi verilmiş kurtarıcı Buda) olarak ilan etti. Budacı olmayan tarikatlara baskı uygulayarak, içki ve afyon ticaretine, hayvanların öldürülmesine karşı ölüm cezası getirdi; ayrıca pek çok pagoda(*) yaptırdı. En büyük tasarısı olan ve 150 m yüksek olması öngörülen Mingun Pagodası yarım kaldı. Bu arada 1784'te bütün krallığı kapsayan büyük bir ekonomik araştırma yaptırdı.

Bode, Boyd H(enry) (d. 4 Ekim 1873, Ridott, Illinois - ö. 29 Mart 1953, Gainesville, Florida), pragmatik yaklaşımıyla tanınan ABD'li eğitim felsefecisi.

Iowa ve Güney Dakota'daki çiftliklerde büyüyen Bode, Ann Arbor'daki Michigan Üniversitesi'nden 1897'de mezun oldu ve New York eyaletinin Ithaca kentindeki Cornell Üniversitesi'nde 1900'de doktorasını tamamladı. Madison'daki Wisconsin

Üniversitesi'nde (1900-09) ve Urbana-Champaign'deki Illinois Üniversitesi'nde (1909-21) felsefe dersleri verdi.

Bode 1921'de Columbus'taki Ohio Eyalet Üniversitesi'nde eğitim profesörü oldu ve 1945'e değin burada kaldı. Bu arada Kahirre'deki Yüksek Eğitim Enstitüsü'nde ve başka okullarda da zaman zaman dersler verdi. 1946'da Florida Üniversitesi'nin felsefe öğretim üyeliği önerisini kabul etti; Gainesville'deki evinde düzenlediği haftalık seminerleri ölümünden kısa bir süre önceye değin sürdürdü.

Bode'un eğitim felsefesi konusundaki pragmatik yaklaşımı John Dewey'ninkiyle benzerlik gösterir. Düşüncelerini açıklamak amacıyla yazdığı birçok kitap arasında *An Outline of Logic* (1910; Bir Mantık Taslağı) *Fundamentals of Education* (1921; Eğitimin Temel Kuralları), *Modern Educational Theories* (1927; Modern Eğitim Kuramları), *Conflicting Psychologies of Learning* (1929; Öğrenimde Çatışan Psikolojiler), *Democracy as a Way of Life* (1937; Bir Yaşam Biçimi Olarak Demokrasi), *Progressive Education at the Crossroads* (1938; Dönüm Noktasında Gelişen Eğitim) ve *How We Learn* (1940; Öğrenmenin Yolu) sayılabilir. 10 Kasım 1947'de eğitim felsefesi alanındaki üstün çalışmaları nedeniyle Columbia Üniversitesi'ne bağlı Öğretmen Yüksekokulundan Kilpatrick Madalyası aldı. Ohio Eyalet Üniversitesi Bode'un ölümünden sonra anısına Bode Anısal Konferansları adı altında bir ders dizisi oluşturdu.

Bode, Johann Elert (d. 19 Ocak 1747, Hamburg - ö. 23 Kasım 1826, Berlin), Alman astronomi bilgini. Bode ya da Titius-Bode yasası olarak bilinen matematiksel kuralı geliştirmiştir. Deneyisel olarak elde edilen bu kural Güneş ile gezegenler arasındaki göreceli ortalama uzaklıkları ilişkilendirir. 1786-1825 arasında Berlin Gözlemevi'nin yöneticiliğini yapan Bode'nin yapıtlarından, 1801'de yayımlanan *Uranographia*, 17.240 yıldız ve bulutsuyu kapsayan bir katalog ve 20 yıldız haritasından oluşur.

Bode, Wilhelm von (d. 10 Aralık 1845, Calvörde, Prusya Saksonyası - ö. 1 Mart 1929, Berlin), Berlin müzelerinin dünya çapında önem kazanmasına katkıda bulunan sanat eleştirmeni ve müze yöneticisi.

Sanat öğrenimi gördükten sonra, 1872'de Berlin Müzesi'nde asistan oldu. 1906'da Prusya'daki bütün kraliyet müzelerinin genel müdürlüğüne getirildi; 1920'de emekli olana değin bu görevde kaldı. Süsleme sanatlarının yanı sıra Rembrandt, 17. yüzyıl Felemenk ve Flaman resmi ve İtalyan Rönesans heykeli gibi uzmanlık alanlarında kitap ve makaleler yazdı. ABD'li koleksiyonculardan Morgan, Frick ve Widener üzerinde büyük etki bıraktı. Anıları 1930'da *Mein Leben* (Yaşamım) adıyla yayımlandı.

Bode yasası, TITIUS-BODE YASASI olarak da bilinir, gezegenlerin Güneş'e uzaklıklarını yaklaşık olarak veren deneyisel kural. İlk olarak Alman gökbilimci Johann Daniel Titius tarafından 1766'da ortaya konan bu yasayı, 1772'den sonra bir başka Alman gökbilimci, Johann Elert Bode tanıtıp yaygınlaştırdı. Kural şöyle özetlenebilir: 0; 3; 6; 12; 24... sayı dizisinde her sayıya 4 eklenerek bulunan sayılar 10'a bölünecek olursa, 0,4; 0,7; 1,0; 1,6; 2,8; 5,2; 10,0... dizisi elde edilir. Bu dizinin ilk 7 teriminden 6'sı, Titius'un bu kuralı ortaya attığı dönemde

bilinen 6 gezegenin (Merkür, Venüs, Yer, Mars, Jüpiter ve Satürn) Güneş'e uzaklıklarını gök birimi (g.b.; Yer'le Güneş arasındaki uzaklık) cinsinden büyük yaklaşıklıkla verir. Güneş'ten yaklaşık 2,8 g.b. uzaklıkta, Mars'la Jüpiter arasında bulunan küçük gezegenler daha sonra keşfedilmiştir. Kural, Güneş'ten uzaklığı yaklaşık 19 g.b. olan 7'inci gezegen Uranüs için de geçerliliğini korumaktadır. Bode yasası, 8'inci gezegen Neptün için geçersizdir. Ama 9'uncu gezegen olan Plüton'un Güneş'ten uzaklığı 39 g.b.'dir ve bu da Bode yasasının 8'inci gezegen için verdiği değere yaklaşık olarak eşittir.

bodegon, "aşevi" ya da "meyhane" anlamına gelen ve genellikle yiyecekleri betimleyen ölüdoğa resimlerini tanımlamada kullanılan İspanyolca terim. 16. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan bu resim türünde daha çok 17. yüzyılda yaşamış Velázquez, Zurbarán ve Sánchez Cotán gibi İspanyol ressamlar yapıt vermiştir.

Bodel, Jehan, JEAN olarak da yazılır (d. y. 1167, Arras - ö. 1210, Arras, Artois), epik şiir ve manzum masal türünde ürünler veren ortaçağ halk şairi ve oyun yazarı. *Le Jeu de Saint Nicolas* (Aziz Nikolaos'un Oyunu) adlı yapıtı, Fransız edebiyatındaki ilk mucize oyunudur(*).

Arras'ta kamu hizmetinde çalıştığı sanılan yıllarda, edebiyatçıların oluşturduğu derneklerden birine girdi. IV. Haçlı Seferi'ne katılmak istediye de, cüzama yakalandığı için bir düşkünler evine kapatıldı ve burada öldü.

Bodel'in, dördünü 1190-94 arasında, birini de 1199'da yazdığı beş kısa öykülü şiiri (*pastourelle*) ve 1190-97 arasında kaleme aldığı dokuz manzum masalı (*fabliau*) vardır. Öteki yapıtları arasında *La Chanson des Saisnes* (1200'den önce; Saksonların Şarkısı) ve *Les Congés* (1202; Vedalaşmalar) adlı lirik şiirler sayılabilir. Dokunaklı bir veda şiiri olan *Les Congés*, 42 kıtadan oluşur; şair her kıtada bir arkadaşına seslenir.

Jeu de Saint Nicolas, Latin edebiyatına özellikle Hilaris'un (ü. 1125) kazandırdığı bir temayı, haçlı seferleriyle bağlantılı olarak yeni bir biçimle işler. Haçlı seferlerine duyulan coşkuyu ve dindarlığı yansıtanın yanı sıra zeki taşlamalar da içeren yapıt, benzerlerinden ayrılan özellikler taşır. O dönemdeki yaşama ilişkin komik sahnelere yer vermesi ve yerel dile çevrilen ilk Latince oyun olması açısından da önemlidir. Ustaca yazılmış geç dönem epik şiirlerden olan *La Chanson des Saisnes*, Charlemagne'nin Sakson Savaşları'nı yer yer bir serüven romanı havasında anlatır.

Bodenheim, Maxwell, asıl adı MAXWELL BODENHEIMER (d. 26 Mayıs 1893, Hermannville, Mississippi - ö. 6 Şubat 1954, New York kenti), ABD şiirinde modernist akımın gelişmesine katkısı bulunan, ama daha çok bohem yaşamıyla tanınan şair ve yazar.

Büyük ölçüde kendi kendini yetiştirdi. İlk kez yaklaşık 1913'te Chicago'da, Amerikan edebiyatı tarihinde Chicago rönesansı(*) olarak bilinen dönemde adını duyurdu. Ben Hecht ile birlikte oyunlar yazdı. Gene onunla birlikte kısa ömürlü *Chicago Literary Times*'in (1923-24) yayın yönetmenliğini yaptı. Bir süre sonra Bodenheim'la Hecht'in araları bozuldu ve kamuoyuna da yansıyan kavgalarını, her ikisi de romanlarında sürdürdüler. Bodenheim, Hecht'in

Count Bruga (1926; Kont Bruga) adlı yapıtının, Hecht ise Bodenheim'in *Ninth Avenue* (1926; Dokuzuncu Cadde) adlı romanının kahramanı oldu.

Bodenheim'in şiirleri ilk kez 1914'te *Poetry* dergisinde çıktı. İlk şiir kitabı *Minna and Myself* (Minna ve Kendim) ise 1918'de yayımlandı. Bunu öbür şiir kitapları izledi ve 1946'da *Selected Poems, 1914-44* (Seçme Şiirler, 1914-44) çıktı. Bodenheim imgeciğin çarpıcı görsel tekniklerinden ve doğalcılığın yolunu açtığı konu özgürlüğünden yararlandı.

1920'lerin ikinci yarısında, New York'taki Greenwich Village'a yerleşti. Sonraki 20 yıl boyunca düzenli olarak şiir ve roman yayımladı, ama düzensiz yaşamı yüzünden II. Dünya Savaşı'ndan sonra az ürün verdi. Üçüncü karısıyla birlikte kaldığı bakımsız bir odada bir akıl hastası tarafından öldürüldüğünde, şiirlerini barlarda satacak kadar düşkünleşmişti. Ben Hecht, cenaze masraflarına yardım etti ve *Winkelberg* (1958) adlı oyununda Bodenheim'ı sevgiyle çizdi. Bodenheim'in tamamlamadığı otobiyografisi *My Life and Loves in Greenwich Village* (Greenwich Village'daki Yaşamım ve Aşk-larım) ölümünden hemen sonra, 1954'te yayımlandı. Bugün çoğu unutulmuş romanlarının en iyileri arasında *Blackguard* (1923), *Crazy Man* (1924; Çılgın Adam), *Georgie May* (1927), *Sixty Seconds* (1929; Altmış Saniye) ve *Naked on Roller Skates* (1930; Paten Üstündeki Çıplak) sayılabilir. Jack B. Moore'un *Maxwell Bodenheim* (1970) adlı yapıtı, Bodenheim'in yapıtlarını da ele alan bir yaşamöyküsüdür.

Bodh Gaya bak. Buddh Gaya

bodhi (Sanskrit ve Pali dillerinde: "uyanma", "aydınlanma"), Budacılıkta, ruhgöçü döngüsünü sona erdiren ve Nirvana'ya (tinsel kurtuluş) ulaşmayı sağlayan son Aydınlanma. Bu deneyim, Japonya'daki Zen Budacılığındaki Satori(*) ile benzerlikler gösterir. Siddhartha Gautama bu "uyanma" süreci sonunda Budalığa (Uyanmış Olan) ulaşmıştır.

Son Aydınlanma, bütün Budacıların yanlış inançlardan arınarak ve tutkularına engel

olarak ulaşmayı amaçladıkları en son ülküleridir. Bu ülküye, Sekiz Aşamalı Yol(*) olarak bilinen tinsel disiplini eğitimidenden geçilerek varılır. Mahayana Budacılığı bu ülküyü benimsemekle birlikte, duyulan olan bütün varlıkların kurtuluşu için çalışmak amacıyla Nirvana'ya girişini erteleyen *Bodhisattva*'nın (geleceğin Budası; özü *bodhi* olan) merhamet duygusuna yüksek bir değer verir.

bodhi ağacı bak. Bo ağacı

Bodhidharma, Çince DAMO, Japonca DARUMA (ü. İS 6. yy), Budacılığın Chan (Japonca Zen) mezhebinin kurucusu sayılan Hintli keşiş.

Madras yakınlarındaki Kançipuram'ın yerlisi olan Bodhidharma, 520'de Çin'de Kuang'a (bugün Guangzhou) gitti. İyilikseverliğiyle tanınan Liang imparatoru Wu Di'nin huzuruna kabul edildi. Kişiyi kurtuluşa götüren erdemini iyi edimlerle artırılmayacağını söyleyerek imparatoru şaşkınlığa uğrattı. Bir süre sonra Çin'de Lo Yang' da bir manastıra çekildi; söylentiye göre gözlerini bir mağaranın duvarına dikerek dokuz yıl geçirdi. Bazı araştırmacılara göre bu söylenti, gerçekte uzun bir meditasyon dönemini belirtir.

Gautama Buda'nın doğrudan ardılı olan 28. Hint piri sayılan Bodhidharma'yı, Chanlar ilk pirleri kabul ederler. Meditasyonu Buda'nın tinsel öğütlerine bir dönüş olarak anlattığından, kurduğu okul Dhyana (Meditasyon) mezhebi olarak bilinir. Bu sözcük Çinceye Chan (Wade-Giles yazımında Ch'an), Japoncaya da Zen olarak çevrilmiştir.

Yaşamöyküsü büyük ölçüde söylencelere dayanmaktadır. Bu öykülerden birine göre, meditasyon halinde iken uykuya dalmış, buna çok öfkelenip gözkapaklarını kesip atmıştır. Yere düşen gözkapaklarından ilk çay bitkisi yetişmiştir. Bu söylence, Zen keşiflerinin meditasyon sırasında uyanık kalmak için çay içme geleneklerinin temelini oluşturur.

bodhisattva (Sanskrit dilinde), Pali dilinde BODHISATTA (özü *bodhi* [aydınlanma] olan;

"Amida, Üçlülük", ilk bodhisattva'sı ile Buda Amitabha
Benn-do, Kyoto

geleceğin Budası), Budacılıkta, tarihsel Buda ya da Budacılığın kurucusu Siddharta Gautama'ya Aydınlanma öncesi dönemi için verilen unvan. Sürmekte olan ya da sonraki bir yaşamında yazgısı Budalık olan başka kişiler için de kullanılır.

Mahayana Budacılığında başkalarının acılarını hafifletmek uğrunda kendi Budalığını (Nirvana'ya ulaşmasını) erteleyen *bodhisattva*'nın bu kararı özel bir değer taşır. Theravada Budacılığında ise *bodhisattva* ülküsü, Buda'nın ve *pratyeka-buddha*'nın (bağımsız, kendi kendini aydınlatmış Buda) öğretisini izleyerek kendini yetkinleştiren *arhat*'ın bir sonraki ereğidir. Mahayana Budacılığında, hem Buda, hem de *pratyeka-buddha* yalnızca kendi kurtuluşları ile ilgilendikleri için eleştirilirler. *Bodhisattva* kavramı, merhamet (*karuna*) erdemini bilgelikle (*prajna*) aynı düzeye çıkarır. *Bodhisattva* kendi liyakatını (*punya*) müritlerine aktararak merhametini ortaya koyar.

Bodhisattva niyetini açıkladıktan sonra, 10 tinsel aşamanın (*bhumi*) ilkinde girmiş olur ve artık yalnızca insanlar ya da tanrılar dünyasında yeniden doğar. Aday erkek olmalıdır; ama Japon okullarına göre aile reisi de olabilir ve keşiş yaşamı sürmek zorunda değildir.

Dünyadaki Budaların sayısı kuramsal olarak nasıl sınırsızsa, *bodhisattva* olabileceklerin sayısı da sonsuzdur. Büyük eğitici ve bilginler için sık sık kullanılan bu unvan, Güneydoğu Asya'da onurlandırmak amacıyla Budacı krallara da verilmiştir.

Ebedi Budaların ifadesi sayılan kutsal *bodhisattva*'lar ulu kurtarıcı figürlerdir ve bu kişilere özellikle Doğu Asya'da duyulan bağlılık çoğu kez tarihsel Buda'yı gölgede bırakacak boyutlara varır. Kutsal *bodhisattva*'ların arasında en önemlisi, ebedi Buda Amitabha ile birlikte anılan, merhametli ve yardımsever Avalokiteşvara'dır. Çin'de, bilgeliği temsil eden Mançuşri, ölümlerin kurtarıcısı Kshitigarbha, mutluluğu temsil eden Samantabhadra ve Çin'de Guanyin olarak bilinen Avalokiteşvara en çok tapınılan *bodhisattva*'lardır. Tibet'te Avalokiteşvara, Mançuşri ve yıldırım taşıyan Vajrapani üçlüsüne tapınma yaygındır. Gelecekteki Buda ve *bodhisattva* olarak gösterilen Maitreya ise hem Theravadacıların (İhtiyarlar Yolu'nun müritleri ve ilk Hinayana öğretisini sürdürenler), hem de Mahayanacıların kabul ettiği tek *bodhisattva*'dır.

Bodin, Jean (d. 1530, Angers - ö. Haziran 1596, Laon, Fransa), Fransız siyaset felsefesi. İlahi hak üzerine kurulu ve yalnızca doğal hukuk ile sınırlandırılabilen mutlak yasama erkine sahip demokratik bir monarşi içinde kral ve parlamento arasında denge kuran ideal devlet kuramı ile tanınır.

Bodin, 15-16 yaşında Angers'de Karmelit tarikatına kabul edildi. Üç yıl sonra eğitimini tamamlamak üzere tarikatın Paris'teki

okuluna gönderildi. 1551'de bilinmeyen bir nedenle tarikata bağlılık andının geçersiz sayılmasına izin verildi ve Bodin medeni hukuk okumak üzere Toulouse Üniversitesi'ne gitti. Toulouse'da öğrenci ve öğretmen olarak 1561'e değin kaldı. O yıl, Katolikler ile Huguenotlar (Fransız Protestanları) arasında iç savaşın başladığı sırada hukuk öğretmenliğini bırakıp *avocat du roi* (krallık avukatı) olarak Paris'e döndü. 1571'de kralın kardeşi Alençon dükü François'nın danışmanı oldu; yönetimde ve diplomatik hizmetlerde görevli kişilerle tanıştı. 1576'da Vermandois'dan halk temsilcisi olarak Blois'da toplanan *État Généraux*'ya (Millet Meclisi) girdi. Bu olay krallığın gözünden düşmesine yol açtı. Huguenotlara savaş açılması yerine, görüşme yapılmasını savundu. Monarşiye zarar vereceği nedeniyle krallık arazisinde feragat edilmesine de karşı çıktı. Soylu ve ruhban sınıfın taleplerini benimsemeyerek *Tiers État*'nın(*) hakkını savundu. 1583'te Alençon dükünün ölümü üzerine, krallık *procurateur*'ü (vali) olarak Laon'a çekildi. On üç yıl sonra burada vebadan öldü. Başlıca yapıtı olan *Six Livres de la République* (1576; Cumhuriyetin Altı Kitabı) 17. yüzyıl İngiliz filozofu Thomas Hobbes'u etkiledi. Bodin kitabındaki siyasal model ile, vatandaşların gereksinimlerini bilen bir yöneticiye itaat edilmesi üzerine kurulu bir medeni düzeni vurguluyordu. Katolikler ile Huguenotlar arasında, 16. yüzyıl din savaşlarında yaşanan benzer bir anarşiden kaçınmak için, hükümet kararlarına saygı gösterilmesini gerekli görüyordu.

Bodin'in öbür yazıları arasında, evrensel hukuk ilkelerini belirlemeye yönelik eleştirel bir tarih incelemesi (1566) ile dinleri özünde, insan davranışlarının ardındaki etik norm olarak gören ve On Emir'e dayandırılmaları gerektiğini öne süren karşılaştırmalı bir dinler araştırması yer alır.

Bodleian Kütüphanesi, Oxford Üniversitesi'nin kitaplığı. İngiltere'nin, kitap ödünç verme servisi olmayan, en eski ve en önemli referans kütüphanelerindendir. İngiltere'de basılan bütün kitapların birer nüshasının yasa uyarınca ücretsiz olarak toplandığı Bodleian Kütüphanesi, özellikle Doğu yazmaları, İngiliz edebiyatı koleksiyonları, yerel tarih ve ilk basım örnekleri açısından oldukça zengindir. Oxford Üniversitesi'nde Thomas de Cobham'ın (ö. 1327) kurduğu kitaplık, 1410'a değin üniversiteden tam destek görmedi. 1411-47 arasında Gloucester dükü Humphrey kuruma, bir salon yapımı için para ve kitap bağışında bulundu. Yapımı 1450'de tamamlanan bu salon günümüzde de kullanılmaktadır.

Üniversitenin yoksullaşması, matbaacılığın gelişmesi ve yüksekokul kitaplıklarının büyümesiyle birlikte üniversite kütüphanesinin önemi azaldı. 1550'de VI. Edward'ın görevlileri, kitapları taşıdılar. Kısa bir süre sonra raflar da yerlerinden çıkarıldı. Yaklaşık 50 yıl sonra kitaplık, ortaçağ yazmaları koleksiyoncusu Sir Thomas Bodley tarafından onarıldı ve 1602'de yeniden kullanıma açıldı. Bodley'in eklettiği yeni binalarla, çevresindeki üniversite binalarından devralınanlarla ve 19. yüzyıla değin çeşitli zamanlarda yapılan eklerle kitaplık genişledi. Sir Giles Gilbert Scott'ın tasarımıyla gerçekleştirilen ve eski yapılarla bir alt geçitle bağlanan yeni bina 1946'da kullanıma açıldı.

1610'da Stationer's Company ile yapılan anlaşma ve daha sonra, 1662'de çıkarılan Basın Ruhsat Yasası uyarınca Bodleian Kütüphanesi, İngiltere'de basılan bütün kitapların ücretsiz bir nüshasını alma hakkı-

Bodleian Kütüphanesi, Oxford, 1813-38
Royal Commission on Historical Monuments

nı kazandı. Kitaplığın koleksiyonu, 4.200.000'den çok basılı kitapla 50 bin yazmayı içermektedir. Kütüphanede bugün Eski Kitaplık, Radcliffe Camera, Yeni Kitaplık ve dört tane bağlı kitaplık bulunmaktadır.

Bodmer, Johann Georg (d. 6 Aralık 1786, Zürih - ö. 30 Mayıs 1864, Zürih, İsviçre), İsviçreli makine ustası. Birçok takım tezgâhı ve dokuma makinesi geliştirmiştir.

Bodmer'in yaşamına ilişkin oldukça sınırlı bilgi vardır, ancak İsviçre, İngiltere, Fransa ve Avusturya'da bulunduğu bilinmektedir. Düşüncelerinin çoğu dönemine göre oldukça ileride olduğundan, üretime yönelik girişimleri her zaman başarılı olmadı. 1803'te Kara Ormanlar'daki St. Blaise'de kurduğu küçük bir ateşli silahlar fabrikasında, silahların sökülebilir parçalarını üreten çeşitli özel makineler kullandı.

Bodmer, ilki 1816'da olmak üzere İngiltere'ye yaptığı üç gezi sırasında demir üretim tesislerin, makine imalat atölyelerinin ve dokuma fabrikalarını gezerek incelemeler yaptı. 1824'te Lancashire'daki Bolton'da kurduğu fabrikada, yünün taranmasından eğrilmesine kadar olan tüm işlemleri kesintisiz bir biçimde gerçekleştiren makineler üretmeye başladı. Sanayide bir devrim başlattığına inanılan bu makineler İngiltere'de ve daha sonra da ABD'de yaygın bir biçimde kullanılır olduysa da, Bodmer bu girişimden de kâr edemedi ve mali sıkıntıya düşerek bir süreliğine kara Avrupa'sına geçti.

Bodmer, 1833'te Manchester'da, tasarımı ve yapımı kendisine ait olan takım tezgâhlarıyla donatılmış bir makine atölyesi açtı. 1839 ile 1841 arasında 40'ın üzerinde takım tezgâhının patentini aldı ve daha sonra bunları ustalıkla fabrika üretim düzenine sokarak demir ve çelik parçalar üretmeye koyuldu. Geliştirdiği tezgâhlar arasında en önemlilerinden biri olan dişli çark makinesi, metal bir tekerleğe önceden belirlenmiş boyutlarda diş açıyor ve biçim kazandırıyor. Çeşitli buhar makinesi patentleri de alan Bodmer, bu makinelerde kullanılan alternatif hareketli piston düzeninin de mucididir.

Bodin, oymabaskı, 18. yy
Bibliothèque Nationale, Paris

Bodmer, Johann Jakob (d. 19 Temmuz 1698, Greifensee - ö. 2 Ocak 1783, Zürich yakınları, İsviçre), İsviçre'de özgün bir Almanca edebiyatın gelişmesine katkıda bulunmuş tarihçi ve eleştirmen. 1725'ten 1775'e değin Zürich'te İsviçre tarihi profesörü, 1737'den sonra da *Grosser Rat* (Kanton Meclisi) üyesi olan Bodmer.

Bodmer, F. Tischbein'in bir portre çalışmasından H. Pfenniger'in yaptığı oymabaskı
Archiv für Kunst und Geschichte, Berlin

başkalarının da katılmasıyla, haftalık dergi *Die Diskurse der Mahlern*'i yayımladı. En önemli çalışmaları *Von dem Einfluss und Gebrauche der Einbildungskraft* (1727; İmgelemin Etkisi ve Kullanımı Üzerine), *Von dem Wunderbaren in der Poesie* (1740; Şiirde Olağanüstülük Üzerine) ve *Kritische Betrachtungen über die poetischen Gemälde der Dichter* (1741; Şairlerin Edebiyat Yapıtları Üzerine Eleştirel Görüşler) adlı incelemeleriydi. Ayrıca Shakespeare, Tasso, Dante ve Cervantes üzerine de çalışmalar yaptı. Homeros'u (altılı ölçüyle) çevirdi. Ortaçağ Alman şiirinin önemini yeniden ortaya çıkardı. Montesquieu ile Rousseau'nun görüşlerini benimsedi. Bu bakımdan Avrupa edebiyatında, Johann Gottfried von Herder'in öncüsü olarak yer aldı. Kendi ülkesinde, sözü geçen bir ulusal eğitimciydi. Şair olarak pek başarılı olamadı.

Bodø, Norveç'in ortakuzey kesiminde Nordland ilinin (*fylke*) merkezi olan liman kenti. Salt Fjordunun kuzey girişinde, Norveç Denizine uzanan bir yarımada ucunda yer alır. Trondheim'lı tüccarların kurduğu Bodø 1816'da tüzel kimlik kazandı. Günümüzde morina balığı kurutmada uzmanlaşmış, bir ticari balıkçılık merkezidir. Gemi onarım tersaneleri ve bir bira fabrikası vardır. II. Dünya Savaşı'nda, Alman hava ve kara saldırıları sonucu büyük bir bölümü yıkılmışsa da, yeni baştan inşa edilip genişletildi. Bu arada büyük bir havaalanı yapılmış ve Kuzey Norveç Demiryolu Lønsdal'dan güneye Bodø'ya kadar uzatılmıştır. 13. yüzyıldan kalma Bodin Kilisesi ile modern bir yapı olan Lutherci Bodø Katedrali (1956), kentin görülecek yerleri arasındadır. Bodø'nun en kuzey kesiminde, haziran başından temmuz başına değin gece yarısı güneşi görülebilir. Nüfus (1989 tah.) belediye, 35.735.

Bodø Olayı (1818-21), İsveç-Norveç Krallığı ile Büyük Britanya arasında çıkan ve Norveç aynılıkçılarının güçlenmesine yol açan diplomatik skandal. Olay, bir İngiliz firmasının Norveç limanı Bodø'daki yasal olmadığı ileri sürülen ticaret etkinlikleri yüzünden çıktı. 1818'de Norveç yetkilileri, firmanın büyük bir şilebine el koydular ve sahiplerinden birini tutukladılar. Ama bu

kişi sonradan kaçmayı başardı. Norveç'in dışişlerinden de sorumlu olan Stockholm dışişleri bakanının, Bodø Olayı'nda anlaşmaz bir biçimde İngiliz iddialarına arka çıktığı kanısı, Norveç milliyetçiliğinin yükselmesine yol açtı. 1821'de Norveç'in itirazlarına karşın, İngiliz firmasına tazminat ödendi. Bodø Olayı, kendi içinde küçük bir olay olmakla birlikte, Norveç aynılıkçılığını alevlendirip 1905'te birliğin dağılmasıyla noktalanın yolu açmıştır.

Bodolar, Hindistan'ın kuzeydoğusunda Assam ve Meghalaya eyaletleri ile Bangladeş'te oturan ve Tibet-Birman dillerini konuşan halk topluluğu. Batıda Cutiya, Ova Kaçharileri, Rabha, Garo, Mech, Koçh (Racbanşi), Dhimal ve Caicong; doğuda ise Dimasa (Dağ Kaçharileri), Galong (Galong), Hocai, Lalung, Tippera ve Moran kabilelerinden oluşur. 1990'lara gelindiğinde Hindistan'da Bodo dillerini konuşanların sayısı yaklaşık 2.200.000 kadardı.

Bodo kabileleri arasında kültür birliği yoktur. Toplumsal sistem bazı kabilelerde (örn. Garolar) anasoyluluğa, bazılarında ise babasoyluluğa dayanır. Bodo kabilelerinden birkaçı Hinduizmin toplumsal ve dinsel görüşlerinden önemli ölçüde etkilendiklerinden, günümüzde kendilerini Hindu kastları olarak görmektedirler. Kendilerini Racbanşi (Soylu Kandan) sayan Koçhlar(*) Hinduistan yüksek toplum katmanı Kshatriya'dan olduklarını öne sürerler. Ama bu sav genelde kabul edilmemiştir; Koçhların alt katmanlarının çoğu kast sıralamasının en altlarında yer alır. Koçhların çoğu tarımla uğraşır; marangoz, demirci ya da esnaf olanları da vardır.

Kaçhariler adlarını doğadan alan (gök, yer, ırmaklar, hayvanlar ve bitkiler) klanlara bölünmüştür. Soy ve mülkiyet erkek çocuklara geçer. Kaçharilerin çok sayıda köy ve ev tannısını içeren bir kabile dini vardır. Evlilikler genellikle büyüklere belirlenir ve kız tarafına başlık parası ödenir. Bekârlarevi gibi bazı kurumlar ve birçok dinsel özellikler bakımından Nagalar ve öteki Assam dağ kabileleriyle benzerlik gösteren Kaçhariler, Hindu düşünce ve geleneklerinin giderek artan etkisi sonucu Assam ovalarının kast toplumu içinde erimişlerdir.

Garolarda köy başkanı genellikle kadın mirasçının, yani toprak sahibi soyun en yaşlı kadınının kocasıdır. Başkan görevini kızıyla (yani bir sonraki kadın mirasçıyla) evlenen kendi kız kardeşinin oğluna devreder. Böylece erkek başkanlarla kadın mirasçılarının soyları sürekli dönürlük ilişkisi içinde olur. Siyasal makam ve toprak mülkiyeti iki ayrı soydan ana soyu yoluyla geçer. Değişik gelenek ve lehçeleri olan bir düzine kadar alt kabile vardır; bunların tümü anasoylu klanlara ayrılır. Evlilikler farklı klan üyeleri arasında yapılır. Çoğululuk yaygındır. Bir erkek gerçekte ya da sınıflandırma açısından babasının kız kardeşi olan kayınbabasının dul eşiyle evlenmek zorundadır. Böyle bir eşin yeri erkeğin daha önce evlenmiş olduğu kendi kızından önde gelir. Garolarda mülkiyet erkek çocuğa geçmediğinden, bu işleyişle mirasın aile içinde kalması amaçlanır. Erkeğin kızlarından biriyle evlendirdiği kız kardeşinin oğlu (*nokrom*), kendi ölümünden sonra dul karısıyla da evlenir ve böylece miras karısı aracılığıyla bir sonraki kuşağa aktarılmış olur.

Bodoni, Giambattista (d. 16 Şubat 1740, Saluzzo, Piemonte - ö. 29 Kasım 1813, Parma, Taro ili, Fransa İmparatorluğu), birçok modern basım karakterinin yaratıcısı olan Fransız basımcı. Onun adıyla tanınan karakter türü bugün de kullanılmaktadır.

Bir basım ustasının oğlu olan Bodoni, henüz genç yaşlarındaiken Roma'ya giderek Katolik Kilisesi'nin misyonerlik kolu olan İman Yayma Cemaati'nin basımevinde çırak olarak çalışmaya başladı. 1768'de Parma dükünün basımevi Stamperia Reale'nin başına getirildi. Burada İtalyanca, Yunanca ve Latince kitapların yanı sıra, resmi evrak olarak kullanılmak üzere çeşitli malzemeler bastı.

Başlangıçta bezeme ayrıntıları ön planda olan eski karakterler kullanan Bodoni, bir süre sonra Fransız basımcı Pierre Didot'nun hurufat kuramlarından etkilendi ve 1787'de kendi geliştirdiği her türlü süsten arındırılmış karakterlerle basım yapmaya başladı. Bodoni, kendi adını taşıyan karakter türünü 1790'da geliştirdi. Bu dönemde bastığı çok sayıda kitap arasında en ünlüsü *Manuale tipografico*'dur (1788; Tipografi Kılavuzu). 291 tane Latin ve İtali karakterin yanı sıra Rus, Yunan ve öteki bazı harf türlerini de içeren büyük boy bir derleme olan bu kitabın ikinci baskısı 1818'de Bodoni'nin dul eşi tarafından gerçekleştirildi.

1790'da Bodoni yaygın bir üne kavuşmuştu. Önemli gezginler basımevinin ziyaret ediyor, kitapları ise koleksiyoncularca aranıyordu. Dükün daha geniş hareket serbestliği tanınması ve daha büyük bir baskı makinesi vermesi üzerine Bodoni, yalnızca dükün tasarımlarını gerçekleştirmek zorunluluğundan da kurtulmuş oldu. Bodoni'nin

Bodoni, oymabaskı
BBC Hulton Picture Library

kitapları, metinsel doğruluğundan çok, güzelliği ve basım yetkinliğiyle tanınır. Bastığı çok sayıda kitap arasında en tanınmışları, 1791 ve 1793'te yayımladığı Horatius ve Vergilius'un yazıtları ile 1808'de bastığı Homeros'un *İlyada*'sıdır. Yaşamının son yıllarında Bodoni uluslararası bir üne kavuştu. ABD'li devlet adamı Benjamin Franklin ile yazıştı, papanın övgüsünü kazandı, Parma kentince bir madalya ile ödüllendirildi. Napoléon da aylık bağlayarak Bodoni'yi onurlandırdı.

Bodrum, Ege Bölgesi'nde, Muğla iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 649 km² olan Bodrum ilçesi kuzeyde (Güllük Körfezi, kuzeydoğu ve doğuda Milas ilçesi, güney ve batıda da Ege Denizi ile çevrilidir. Güllük Körfezi ile Gökova Körfezi arasındaki Bodrum Yarımadasında yer alan ilçe toprakları alçak ve engebelidir. Yüksekliği hiçbir yerde 1.000 m'yi aşmayan bu toprakların doğusunu Yaran Dağı (879 m), batısını da Pazar Dağı (690 m) engebelendirir. İlçe topraklarının sularını, yazın tümü kuruyan ve yörede bir bölümüne "azmak" denen küçük dereler toplar. Mumcular Baraj Gölü ilçedeki başlıca göldür.

Önemli bir düzlüğe rastlanmayan ilçenin kıyılarının uzunluğu 174 km'yi bulur. Çok girintili kıyıntılı olan bu kıyılarda "bük" ve "liman" olarak adlandırılan birçok koy oluşmuştur. Bodrum Yarımadası açığında irili ufaklı çok sayıda ada vardır. Bunların

en büyüğü olan Karaada'nın yüzölçümü 9 km'dir. Öbür önemli adalar ise Orak, Büyükkiremit ve Apostol adaları ile Çatalada'dır. Yarımadanın güneybatısındaki İstanköy (Kos) Adası Yunanistan'a aittir.

İlçede ekonomik etkinliklerin hepsi turizme dayalı hale gelmiştir. Eskiden taze sebze ve meyve üretiminin yanı sıra süngerçilik de önemli uğraşlardandı. Zeytincilik yapılan, tütün yetiştirilen ilçenin kıyı kesiminde mandalina bahçeleri geniş alanlar kaplardı. 1970'lerde turizm yatırımları başladıktan sonra bu uğraşlar hızla önemini yitirdi ve ilçenin ekonomik yapısı değişime uğradı. Birdenbire çok değer kazanan zeytinlikler ile mandalina bahçeleri sökülerek elde edilen arsalarda konutlar, tatil köyleri, tatil siteleri, moteller, pansiyonlar ve oteller yükseldi. İlçe merkezinde yapılan yat limanı yat turizminin gelişmesini sağladı. Geleneksel tekne yapımıcılığı da turizme bağlı olarak önemli ölçüde gelir sağlayan etkinlikler arasına katıldı. Turizm etkinliğinin yoğunlaştığı Bodrum kentindeki önemli uğraşlardan başlıcaları karayoluyla yolcu taşımacılığı, gezi teknesi, otel, pansiyon ve lokanta işletmeciliği ile turistik eşya ticaretidir. İlçe kıyılarında en çok turist çeken yöreler Bitez, Gümbet, Torba, Yalıkavak, Turgutreis, Gümüşlük, Gököy ve Türkbükü'dür.

Halikarnassos, Karlar ile Leleglerin yaşadığı Karya kıyısında yer alan önemli bir ilkçağ kenti idi. İÖ 11. yüzyılda kurulduğu sanılmaktadır. Burada doğan Herodotos, kentin Dorlar tarafından kurulduğunu, İÖ 7. yüzyılda 6 kentten oluşan ve Heksapolis adıyla anılan birlik içinde yer aldığını yazar.

Bodrum'dan bir görünüm
Erwin Alok

Halikarnassos İÖ 545'te Pers yönetimi altına girdi. İÖ 499'da İonya kentleriyle birlikte, yönetime karşı başlatılan ayaklanmaya katılan Halikarnassos, İÖ 387'de gene Pers egemenliğini tanımak zorunda kaldı. İÖ 334'te Büyük İskender'in ele geçirdiği kent, İÖ 129'da Roma'ya bağlandı. Bizans döneminde bir piskoposluk merkezi oldu, 13. yüzyıl sonlarında Menteşeoğullarının denetimine girdi. Timur tarafından 1402'de Smyrna'dan (İzmir) kovulan St. Jean Şövalyeleri Halikarnassos'a yerleştiler. Bir kale inşa ederek adını Petrus'un adından Petronium koydular. Bodrum adı da, kentin bugün simgesi olan bu kalenin adından gelmektedir. 1523'te Osmanlı topraklarına katılan yöre 19. yüzyıl sonlarında Aydın vilayetinin Menteşe (Muğla) sancağına bağlı bir kaza olarak yönetiliyordu. Bodrum 1919'dan 1921'e değin İtalyan işgalinde kaldı.

Bodrum kenti, yarımadanın Gökova Körfezine bakan güney kıyısında yer alır. 1960 öncesinde küçük bir balıkçı ve süngerçi

limanı idi. Bu arada Halikarnas Balıkçısı, Sabahattin Eyuboğlu gibi sanatçı ve aydınların Gökova Körfezinde düzenledikleri Mavi Yolculuk'larla(*) adı yavaş yavaş yurt çapında duyulmaya ve tanınmaya başladı. Daha sonra Milas yolunun yapılmasıyla giderek turistik bir merkez haline gelen Bodrum, 1970'lerin başında Bakanlıklar arası Turizm Komitesi'nce "birinci derece öncelikli turistik merkezler" arasına alındı. Bodrum'da yat turizmi ve tekne yapımı da oldukça gelişmiştir. Daha önce kentte yalnızca balıkçı-süngerçi teknesi yapılırken, Mavi Yolculuk yapanların çoğalması üzerine, gezi tekneleri üretilmeye başlanmıştır. Tırhandil ve gulet tipi bu tenkeler kara çam ve kızıl çamdan yapılır. Bodrum yat limanı 1982'de tamamlanmış, ama yat turizminin hızlı gelişmesi nedeniyle yetersiz kalınca, yeniden genişletilmiştir. Bodrum'da daha çok üst ve orta gelir düzeyindeki yabancı turistlere hizmet veren birçok yat işletmesi bulunmaktadır.

Kent temel olarak iki semtten oluşur: Eskiden daha çok Rumların yaşadığı, Cumhuriyet'ten sonra Girit'ten ve öbür Ege Adalarından göç eden Müslüman halkın yerleştiği, kalenin doğusundaki Kumbahçe ve kalenin batısındaki Türk mahallesi. Bu iki kesimde yaşayan nüfusun ekonomik durumlarıyla yaşam biçimlerindeki farklılık yapılaşmaya da yansımıştır. Batıda fazla yoğun olmayan, kesintili ve daha yeni bir yerleşme dokusu vardır; konutlar bahçeler içinde kıyıya koşut biçimde uzanır. Batıdaki yerleşim, yüksek bahçe duvarları, dar sokaklarıyla Bodrum'un en büyük özelliklerinden birini oluşturur. Doğuda ise, nüfusun daha çok denizcilik ve ticaretle uğraşması nedeniyle daha sürekli, yoğun ve görece daha geniş bir yerleşme kuşağı ortaya çıkmıştır. Evler taş döşeli ve küçük avlulu, sokaklar dar ve gölgelidir.

Bu farklılıkların oluşturduğu özgün yerleşme şeması, ulaşım bağlantısının çok geç kurulması nedeniyle bugüne değin yaşayabilmişse de, son yıllarda gelişen iç ve dış turizm, toplum yapısında ve yerleşme düzeninde önemli değişikliklere yol açmıştır. Kent İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük kentlerde yaşayan üst gelir gruplarının sayfiyesi niteliğini kazanmıştır. Özellikle 1970'lerde son derece yoğun bir yazlık konut ve site yapımı başlamış, konutlar kenti çevreleyen eğimli alanlara doğru tırmanmıştır. Türkiye'nin entelektüel ve sanatçı çevrelerinin birçok ünlü kişisi buraya yerleşmiş ve Bodrum, sanat etkinlikleri bakımından oldukça canlı bir merkez haline gelmiştir. Her yıl bir kültür ve sanat şenliği de düzenlenmektedir. Kentin en önemli tarihsel yapısı Pers döneminde Karya'nın satrabi olan Mausolos'un Dünyanın Yedi Harikası'ndan(*) biri sayılan anıtmezarı Mausoleion'dur(*). Bugün kabartmalarından birçoğu British Museum'da sergilenmekte olan Mausoleion'un Bodrum'da yalnızca temelleri kalmıştır. Helenistik döneme ait olan tiyatro ile Bodrum Kalesi ve Mustafa Paşa Camisi (1723) ile Tepecik Camisi (1735) kentteki öbür önemli tarihsel yapılarıdır. Bodrum Kalesi'nin içinde kurulu Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi(*) kendi alanındaki zengin buluntularıyla ünlüdür. Yarımadanın batı kıyısındaki bazı köylerin çevresinde yapılan araştırmalarda Miken dönemine ait bazı mezar odalarına rastlanmıştır.

Bodrum Belediyesi 1905'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 56.821; kent, 20.931.

Bodrum Camisi, MESİHPAŞA CAMISI olarak da bilinir, İstanbul'un Laleli semtinde (Sait Efendi Sokağı'nda), orta Bizans döneminde

10. yüzyılda yapıldığı kabul edilen Miraleion Kilisesi, III. Murad döneminde Mesih Paşa tarafından camiye çevrilmiştir. Bodrum Ca-

Bodrum Camisi, 10. yy, İstanbul
Anadolu Yayıncılık Arşivi

mişi adı, yapının bodrum katında imparator ve yakınlarına ait birçok mezar bulunmasından kaynaklanmıştır. Yapı kapalı Yunan haçı plan şemasındadır. Duvarları taş ve tuğla ile almalı olarak örülmüştür. Serbest sütunların taşıdığı orta kubbe, yüksek bir tambur üstünde yükselir. Bu kubbeyi dört yönden dört beşik tonoz destekler ve bunlar bir Yunan haçı oluştururlar. Yapıya giriş batıdandır, naosa bir narteksten geçilir. Naosun doğu yanı bir apsis ve birer küçük nişle biten iki küçük odayla sınırlanır. Apsis dışarıya doğru küçük bir çıkıntı yapar. Yapı 1911'de geçirdiği bir yangından sonra uzun süre kullanılmamış, 1985'te onarıp yeniden cami olarak kullanıma açılmıştır.

Bodrum Kalesi, Muğla'nın Bodrum ilçesinde 15. yüzyılın başlarında St. Jean Şövalyeleri'nce yapılmış kale. 1402 Ankara Savaşı'ndan sonra İzmir'deki kaleleri Timur'un ordusunca yıkılan St. Jean Şövalyeleri, Ege'de başka bir yerde kale yapmaya giriştiler. Merkezleri Rodos'ta bulunan Katolik mezhebinin çeşitli uluslardan savaşçı papazları olan bu şövalyeler, Bodrum'da kurdukları kaleye Petrus'un adını vererek Petronium dediler. Bu ad, daha sonra ilçenin bugünkü adı Bodrum'a da kaynaklık etti. St. Jean Şövalyeleri kaleyi yaparken İÖ 4. yüzyıldan kalma Kral Mausolos'un ünlü anıtmezarı Mausoleion'u yerle bir ederek kalıntılarını inşaatta kullandılar. Bodrum'un her yerinden görülecek biçimde, iki koyun tam ortasında yükselen kale, bir zamanlar ada olan Zephyria adlı bir kayalığın üstüne kurulmuştur. İç içe üç surdan oluşur. St. Jean Şövalyeleri'nin yaptığı, İngiliz, Fransız, İtalyan, İspanyol (Yılanlı Kule), Alman adını taşıyan beş kulesi ve gene şövalyelere ait, gotik üslupta bir kilisesi vardır. 1 Ocak 1523'te Palak Mustafa Paşa kaleyi aldıktan sonra I. Süleyman (Kanuni) bu kiliseyi camiye çevirtmiş ve kaleye bir de hamam ekletmiştir. 1895'te hapisane olarak kullanılan, I. Dünya Savaşı sırasında 26 Mayıs 1915'te Fransız zırhlısı "Dublex" tarafından bombalanan Bodrum Kalesi 1960'a değin harap bir halde kaldıktan sonra 1963'te onarılmaya başlanmıştır. Bugün içinde dünyanın en zengin sualtı arkeolojisi müzelerinden birini barındırmaktadır.

Bodrum Kalesi, Flandin'in renklendirilmiş taş baskısı, 1853
Alta Yapım

Ayrıca bak. Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi.

Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi, Bodrum'da, 15. yüzyıldan kalma Bodrum Kalesi'nin içinde kurulu müze.

Bodrum Kalesi, Antalya-Fenike yakınlarındaki Gelidonya Burnundaki batıktan çıkarılan yapıtların getirilmesiyle 1960'ta depo olarak kullanılmaya başladı. 1963'te onarılan kaledeki İngiliz, Fransız, İtalyan, İspanyol ve Alman kuleleriyle başka mekânlar sergi salonlarına dönüştürüldü.

Şövalyelerin kilise, Osmanlıların cami olarak kullandıkları gotik yapı, Tunç Çağı Salonu'dur. Burada İÖ 12. yüzyıla tarihlenen Gelidonya Burnu batığından ve İÖ 16. yüzyıla ait Şeytanderesi batığından çıkarılan eşya sergilenmektedir. Gene bu salonda sergilenen, Bodrum Ortakent (Müşgebi) yakınlarındaki bir mezarlık alanında ele geçirilmiş İÖ 14-12. yüzyıllara tarihlenen buluntular, Yunanistan dışındaki en büyük Miken yapıtları koleksiyonunu oluşturur.

Şövalyelerin yemekhanesi Cam Salonu olarak düzenlenmiştir. Bu salondaki yapıtlar, dünyanın dört büyük cam yapıtlar koleksiyonundan birini oluşturur. Antik dünyanın çeşitli cam yapıtlarının yanında İS 11. yüzyıldan kalma İslam batığının cam koleksiyonu da önemli bir yer tutar. Salon'da ayrıca Bodrum Yassı Ada çevresindeki erken Bizans dönemi batığından 1967'de yapılan sualtı kazısı, bir akvaryum içinde 1/20 ölçeğindeki bir maketle gösterilmiştir.

İspanyol Kulesi, yan tarafında bulunan yılan kabartması nedeniyle Yılanlı Kule diye de anılır. Kule'nin alt katında çeşitli amforalar sergilenmektedir.

İtalyan Kulesi'nin alt katı, Sikke ve Mücevherat Salonu'dur. Burada ayrıca, maketlerin de yardımıyla Antik Çağ ekonomisi ve günlük yaşayışı canlandırılmıştır.

Fransız Kulesi'nin alt katındaki Ortaçağ Salonu'nda İS 11. yüzyıldan kalma Serçe Limanı İslam gemisi batığından çıkarılan eşya sergilenmektedir.

İtalyan Kulesi'nin üst katı, Helenistik dönem salonudur. Burada sualtından kangavacılar aracılığıyla bulunarak müzeye getirilen yapıtlar sergilenmektedir. Salondaki en önemli yapıt tunçtan bir Siyah çocuk heykeldir.

İtalyan Kulesi'nin orta katı Klasik dönem salonudur. Burada Klasik döneme ait çeşit-

li küçük yapıtlar ve heykel başları bulunmaktadır.

Fransız Kulesi'nin orta katı, Miken öncesi Arkaik dönem salonudur. Burada Türk bilim adamlarının Ortakent, Gökçebel, Çömlekçi, Euromos ve Turgut'ta yaptıkları kazılarda çıkarılan İÖ 11-6. yüzyıllara ait buluntular sergilenmektedir. Proto-geometrik bir vazö üstündeki gemi motifi, dünyadaki o döneme ait iki resimden biri olması nedeniyle çok önemlidir.

İngiliz Kulesi'nin alt katı ve bazı başka mekânlar müze depoları, kitaplık, atölye, laboratuvar ve büro olarak kullanılmaktadır. Üst kat ise 500 yıllık geçmişi yansıtabilecek bir biçimde düzenlenmiştir. Kaleden komutanlık etmiş şövalyelerin armaları ile Selçukluların Osmanlılara verdikleri ak sancaktan başlayarak Osmanlıların kullandığı bayraklarla, günümüz Türk bayrağına kadar olan gelişim gösterilmiştir.

Kalenin avlularında yazıtlar, taş ve kurşun çapalar, amforalar yer almaktadır. Orta avluda kurulu Yörük çadırında bir Yörük ailesinin kullandığı eşya sergilenmektedir.

Kale girişindeki top korugunu olarak kullanılan yer sanat galerisine dönüştürülmüştür. Burada geçici sergiler açılmaktadır. Sergiler sonucu müzeye kazandırılan tablo ve başka yapıtlarla da bir Çağdaş Yapıtlar Salonu oluşturulması tasarlanmaktadır.

bodurluk, bitkilerde, değişik nedenlerden kaynaklanan ve bitkinin normal büyüklüğüne ulaşamaması ve direncini yitirmesiyle sonuçlanan hastalık belirtisi. Bodurluk, virüs, bakteri, mantar, ipliksolucanları gibi mikroorganizma ya da asalakların bulaşmasından ve suyun fazla ya da az olması, topraktaki besinlerin dengesizliği, fazla ışık, dokulan örseleyen kimyasal ya da mekanik etkenler, bitkiye dadanan böcek ya da kemiriciler, çok derine ekim gibi çevresel etkenlerden ileri gelebilir. Mikroorganizma ya da asalaklardan ileri gelen bodurluk genellikle hastalık iyice ilerledikten sonra farkedildiği için kolay önlenemez ama, çevresel etkenlerden kaynaklanan bodurlukta nedenin ortadan kaldırılmasıyla durumu düzeltilme olanağı hemen her zaman vardır.

Boë, Franz de le bak. Sylvius, Franciscus

Boece, Hector, Latince BOETHIUS (d. y. 1465, Dundee, Angus, İskoçya - ö. y. 1536),

tarihiçi ve hümanist. Latince yazdığı İskoçya tarihiyle ünlenmiştir.

Dundee'de ve Paris Üniversitesi'nde eğitim gördü. Sonradan felsefe profesörü olarak atandığı bu kurumda Erasmus'la arkadaşlık kurdu. Aberdeen Üniversitesi'nin kuruluşunda Aberdeen piskoposu William Elphinstone'a başkanlık yaptı. Okulun ilk müdürü olarak ilahiyat dersleri verdi. İskoçya sarayından küçük bir aylık aldı (1527-34), Aberdeen'de kilise heyeti üyesi, Tullynessle piskopos vekili, daha sonra Tyrie bölge papazı oldu.

Boece'in ünü, 1526'da Paris'te yayımlanan *Scolorum historiae a prima gentis origine* (1526; İskoçya Vakayinamesi ve Tarihi) adlı önemli yapıtından kaynaklanır. Efsanelere dayanan bu yapıt İskoç ulusuna bir övgüdür ve ilginçliğini tarihten çok, bir romans niteliği taşımasına borçludur. Fransızca çevirisi ülke dışında elden ele dolaşan yapıtta, Shakespeare'in *Macbeth* adlı oyununda yer verdiği olaylar dizisinin izlerine de rastlanır.

Boehmeria bak. rami

Boehringer, Erich (d. 1897 - ö. 3 Nisan 1971, Almanya), antik Pergamon(*) (Bergama) kentinde yaptığı kazılarla tanınan arkeolog.

Çok genç yaşta I. Dünya Savaşı'na katıldı. Lise öğrenimini savaştan sonra tamamladı. Berlin, Freiburg, Basel, Würzburg üniversitelerinde arkeoloji, tarih ve filoloji eğitimi yaptı. Syrakusa sikkeleriyle ilgili doktora tezini bitirdikten sonra Roma'daki Alman Arkeoloji Enstitüsü'nde çalışmaya başladı. Yunanistan ve Türkiye'de kazılara katıldı. Bu çalışmalar, onun Akdeniz kültürlerine yönelmesini sağladı. 1940-43 arasında Atina'da kültür ataşesi oldu. 1943'te Göttingen Üniversitesi'nde ders vermeye başladı. 1954'te Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün Berlin'deki merkezinin başkanlığına getirildi ve bu süre içinde Bağdat ve Madrid'de yeni enstitüler açılmasını sağladı.

Boehringer, 1874'te C. Humann'ın keşfettiği Bergama'da, W. Dörpfeld ve T. Wiegand'ın sürdürdüğü kazılardan sonraördüncü büyük çalışmayı yönetti. 1956'da başlattığı kazıları ölümüne değin 15 yıla yakın sürdürdü ve Bergama'nın gün ışığına çıkarılmasına önemli katkılarda bulundu. (Bergama kazıları 1972'den beri W. Radt başkanlığında sürmektedir.)

Boehringer, Antik Çağın ünlü sağlık merkezi Bergama Asklepieionu'nda(*) yaptığı kazılarda da önemli sonuçlar elde etti. Asklepieion'u kente bağlayan kutsal yolda kazılar yaptı. Ayrıca kentin eski görünümünü almasını sağlamak isteyen Boehringer, Zeus Sunağı(*), Traianum ve Demeter Terası'nda onarım çalışmaları yürüttü. Bütün bu çalışmalarıyla Bergama'ya yaptığı hizmetlerden ötürü ölümünden kısa bir süre önce Boehringer'e kentin onur hemşeriliği verildi.

Yayımlanmış yapıtlarından bazıları şunlardır: *Von antiker Architektur und Topographie* (1959; Antik Çağ Mimarlığı ve Topografyası Üstüne), *Die Ausgrabungen zu Pergamon im Jahre 1965/1966* (1965/1966 Mevsimi Bergama Kazıları), *Marmorplastiken der Hallenstrasse des Asklepieions in Pergamon* (1966; Bergama'da Asklepieion'daki Sütunlu Caddenin Mermer Heykelleri).

Boeing Company, The, ABD havacılık şirketi. 15 Haziran 1916'da Pacific Aero Products Company adıyla anonim şirket olarak kuruldu. 1917'de Boeing Airplane Company adını aldı ve 19 Temmuz 1934'te anonim şirket olarak yeniden tescil edildi. Uçak yapıcılığının ötesindeki alanlara da yayıldığını vurgulamak üzere 1961'de bu-

günkü adını aldı. Bugün ticari ve askeri uçak ve helikopterlerin, uzay araçlarının, füzelerin, kızaklı teknelerin, metro ve tramvay vagonlarının tasarım ve üretimini yapmakta, birçok alanda da destek hizmetleri sağlamaktadır. Özellikle enerji santralleri ile su arıtma ve dağıtım sistemleri alanlarında mühendislik ve inşaat girişimlerinde de bulunmaktadır. Şirketin merkezi, Washington eyaletindeki Seattle'dadır.

William E. Boeing (1881-1956), ABD Deniz Kuvvetleri subaylarından G. Conrad Westervelt ile birlikte iki kişilik, çift kızaklı "B & W" deniz uçağını geliştirdikten birkaç ay sonra şirketi kurdu. I. Dünya Savaşı sırasında eğitim ve uçan devriye tekneleri üretimine yönelen şirket daha sonra 1920'lerde ve 1930'larda eğitim, avcı, gözlem, bombardıman ve devriye bombardıman uçakları yapımına girişti. 1928'de, William E. Boeing'in başkanlığında çeşitli uçak üreticileriyle havayolu şirketlerini bünyesinde eriten United Aircraft and Transport Corporation'ın parçası durumuna geldi. 1934'te yeni çıkartılan Antitröst Yasası uyarınca uçak yapıcılığı, uçak taşımacılığından ayrı tutuldu; bunun sonucunda, anonim şirket statüsü yeniden düzenlenen Boeing United Aircraft and Transport'un dağıtılmasıyla ortaya çıkan üç şirketten biri oldu (öteki iki şirket United Airlines ile United Aircraft'tır).

Boeing, II. Dünya Savaşı öncesinde ve sırasında, aralarında "B-17 Flying Fortress" (Uçan Kale, ilk üretimi 1935) ve "B-29 Superfortress" in de (Üstün Kale, 1942'de tamamlandı) bulunduğu pek çok ünlü bombardıman uçağını tasarladı ve geliştirdi. Savaşın sonra, askeri anlaşmalarına bağlı kalmakla birlikte, ticari uçaklara da eğilmeye başladı ve 1954-55 döneminde, Amerika'nın ilk jet yolcu uçağı olan "Boeing 707"yi üretti. Bu uçak ilk kez 1958'de Pan American World Airways'ın okyanusötesi uçuşlarında hizmete sokuldu. Şirket, Amerika'nın ilk geniş gövdeli süper jeti "747"nin üretimini de gerçekleştirdi (bu uçak da 1970'te hizmete girdi). 1960'ta, dünyanın en büyük bağımsız helikopter üreticisi durumundaki Vertol Aircraft'ı satın aldı.

Boeing, 1960'larda "Apollo/Saturn" ay roketlerinin ilk kademelerinin tasarım ve yapımını üstlendi. Ayrıca önemli ay yörünge uydularının tasarım ve yapımını gerçekleştirdi. Minuteman kıtalararası balistik füzeleri için de bir silah sistemi tamamlayıcısı geliştirdi.

Boer Savaşı bak. Güney Afrika Savaşı

Boerhaave, Hermann (d. 31 Aralık 1668, Voorhout - ö. 23 Eylül 1738, Leiden, Felemenk), klinik hekimliğin ilk büyük öğretmeni sayılan Felemenkli hekim ve tıp

bilgini. Leiden'de felsefe, Herderwijk'te tıp öğrenimini tamamlayarak bütün meslek yaşamını, botanik ve tıp profesörlüğü, rektörlük, uygulamalı hekimlik ve kimya profesörlüğü yaptığı Leiden Üniversitesi'nde geçirdi. Bu üniversiteye, özellikle tıp okuluna, Avrupa'nın her yanından öğrencileri çekecek kadar büyük bir ön kazandırdı. Öğrencileri aracılığıyla Edinburg, Viyana ve Almanya'daki tıp öğreniminin gelişmesini de etkileyen Boerhaave, genellikle çağdaş tıp eğitim sisteminin kurucusu olarak anılır. Başlıca yapıtları *Institutiones medicae* (1708; Tıbbın İlkeleri), *Aphorismi de cognoscendis et curandis morbis* (1709; Hastalıkların Tanısı ve Tedavisi Üzerine Özyeşitler) ve *Elementa chemiae*'dir (1724; Kimyanın Temelleri).

Boerhaave Müzesi, Felemenkçe tam adı RIJCKSMUSEUM VOOR DE GESCHIEDNIS VAN DER NATUURWETENSCHAPPEN EN VAN DE GENEEKUNDE (Devlet Tıp ve Doğa Bilimleri Tarihi Müzesi), Hollanda'nın Leiden kentinde bulunan doğa bilimleri tarihi müzesi. Bu alanda Avrupa'nın en önde gelen müzelerinden biridir. Eski teknik aletlerden oluşan seçkin bir koleksiyonu vardır. Antonie van Leeuwenhoek'a (1632-1723) ait mikroskop koleksiyonu ile G. D. Fahrenheit'in (1686-1736) koleksiyonundan alınma termometreler de buradadır.

1928'de açılan ve adını hekim Hermann Boerhaave'den (1668-1738) alan müzede Boerhaave'nin bazı aletleri de sergilenmektedir. Aralarında eski bir ameliyat odasıyla aletlerin ve bu aletlerin nasıl kullanıldığını gösteren resimlerin de bulunduğu. Amsterdam tıp müzesine ait bazı parçalar 1979'da Boerhaave Müzesi'ne taşınmıştır. Müzede Isaac Newton ve Galilei gibi bilim adamlarına ilişkin belgeler ve kitaplar da vardır.

Boerler (Felemenkçe "çiftçi"), özellikle Transvaal ve Oranj Bağımsız Devleti'nin kapladığı topraklara yerleşen ilk Felemenkçilerin ve Protestan Fransızların (Huguenot) soyundan gelen Güney Afrikalılar. Günümüzde Boer kökenlilere çoğu kez Afrikaner denmektedir.

1707'de Kap Kolonisi'nin 1.779'u bulan beyaz nüfusu, daha çok Felemenk ve Alman kökenlilerden, bir ölçüde de Protestan Fransız asıllılardan oluşmaktaydı. Günümüz Afrikaner halkının büyük bölümü bu insanların soyundan gelmiştir. 1970'lerde beyaz nüfusun yaklaşık yüzde 60'ını oluşturan Afrikanerlerin sayısı 2,2 milyon kadardır.

1652'de Hollanda Doğu Hindistan Kumpanyası, Ümit Burnunda bir gemi taşımacılık merkezi kurmak üzere, Jan van Riebeeck yönetiminde asker ve memurlardan oluşan bir birlik gönderdi. İlk yıllarda da kumpanya buraya göçü özendirirdi. Ama 1710'dan sonra Kap Kolonisi büyük ölçüde doğal nüfus artışıyla büyümeye başladı. Koloninin zenginleşmesine karşın, beyaz nüfusun yarısından çoğu zamanla *trekboeren* (yanı göçebe çiftçiler) yaşamına yöneldi. Cape Town pazarının tarımsal üretim açısından doyum noktasına ulaşması ve kolonideki işlerde kölelerin çalıştırılması güneybatıda beyaz nüfusu artırma gereğini ortadan kaldırdı. Beyazlar ülke içine dağılmaya ve kendine yeterli çiftçiliğe geçmeye özendirildiler. Bu sırada Boerler hem toprak yüzünden sık sık savaştıkları Afrikalılara, hem de göç ve ticaretlerini sınırlamaya çalışan yönetime karşı düşmanca bir tutum içindeydiler.

Boerler zamanla kendine yeterli ataerkil topluluklara dayanan altkültürlerini geliştirdiler. Bunlar küçük bir mülkün ayakbağı

olduğu, yerleşik tanıma ilgi göstermeyen gezici kır insanlarıydı. Yaşam biçimlerini de Eski Ahit'te sözü edilen İbrani atalarının yaşayışıyla karşılaştırıyorlardı. Katı Kalvenciydiler; Tanrı'nın el değmemiş bu bölgede dolaşan çocukları olduklarına ve bu topraklarla üstündeki geri yerlileri yönetmek üzere seçkin Hristiyanlar olarak Tanrı katında görevlendirildiklerine inanıyorlardı. 18. yüzyıl sonlarında Boerler, Kap Kolonisi'nde yaşayan öteki beyazlar gibi Felemenk dilinin bozulmuş bir lehçesi olan Afrikaner dili konuşuyorlardı.

Napoléon Savaşları'nın sonucunda Kap Kolonisi 1806'da İngiltere'nin mülkiyetine geçti. Başlangıçta İngiliz yönetimini benimseyenler de, Boerler çok geçmeden başta sınırlar ve kölelerin özgürleştirilmesi konuları olmak üzere, İngilizlerin izlediği liberal politikalara karşı çıkmaya başladılar. 1835-43 arasındaki Büyük Göç sırasında yaklaşık 12 bin Boer koloniden ayrılarak görece boş yüksek bölgelere ve Güney Natal'e yöneldi. İngiliz yönetimi 1852'de, sonradan Güney Afrika Cumhuriyeti adını alan Transvaal bölgesine yerleşenlerin, 1854'te de sonradan Oranj Bağımsız Devleti adını alan Vaal-Oranj ırmağın çevresine yerleşenlerin bağımsızlığını tanıdı. Her iki ülke de hem kilise, hem devlet yönetiminde Siyahlar ve beyazlar arasında mutlak eşitsizliğe dayalı ırk ayrımı (*apartheid*) politikasını benimsedi.

1867'den sonra elmasın ve altının bulunması, Güney Afrika Savaşı'nın da (1899-1902) koşullarını hazırladı. Savaşın nedenlerinden biri, İngilizlerin zengin Güney Afrika Cumhuriyeti üzerindeki egemenlik savlarıydı. Boerlerin Transvaal'daki elmas ve altın yataklarına yönelen, çoğu İngiliz kökenli göçmen Uitlander (yabancı) topluluğuna yurttaşlık hakkı vermek istemeyişleri de bir başka nedendi.

Oranj Bağımsız Devleti'nden ve kolonideki bazı Hollandalılardan destek gören Güney Afrika Cumhuriyeti, İngiltere'ye karşı iki yıldan fazla savaştı. Boerler çete savaşlarındaki parlak başarılarına karşın 1902'de teslim oldular. Böylece Boer cumhuriyetlerinin bağımsız varlığı sona erdi.

Bununla birlikte Afrikanerler kendi dil ve kültürlerini korudular; savaşarak elde edemedikleri bağımsızlığı da sonunda siyasi yollardan kazandılar. Afrikaner çizgisini sürdürmeye kararlı, ırk ayrımı yanlısı Ulusal Parti 1948'den bu yana ülke yönetimini elinde tutmaktadır. Devlet işlerindeki üst görevlerin hemen hepsi Afrikanerlerin elindedir.

Boeroe bak. Buru

Boesak, Allan (Aubrey) (d. 23 Şubat 1946, Kakamas, Güney Afrika), Güney Afrika'da ırk ayrımı politikası *apartheid*'a karşı çıkanların başta gelenlerinden Güney Afrikalı din adamı.

Boesak, Güney Afrika hükümetince Renkli (Avrupalı ve Afrikalı melez) sayılan ana babanın çocuğuydu. Küçükten beri vaaz vermeye meraklıydı. On yedi yaşında ilahiyat konusunda çalışmak üzere Batı Cape Üniversitesi'ne girdi. Renklerinin okuyabildiği bu üniversitede beyaz öğretim üyelerinin tavırlarından bunalı. Bir beyaz olduğu halde *apartheid*'a karşı çıkan Beyers Naudé onu Hollanda Reform Kilisesi'nde kalmaya ikna etti. Boesak 1968'de Hollanda Reform Kilisesi'nde papazlığa yükseldi. 1970-76 arasında Hollanda ve ABD'de çalışmalar yaptı. Güney

Boerhaave, Cornelis Troost'un portre çalışmasından ayrıntı; Amsterdam Devlet Müzesi Rijksmuseum, Amsterdam

Kilisesi'ne yerleştirildi. Burada belki de Noricumlu Aziz Severinus'la karıştırıldığı için, şehit olarak saygı gördü ve Dante tarafından onurlandırıldı.

Etkisi. Cassiodorus, Campania'daki Vivarium'da bir manastır kurduğu zaman Roma'daki kitaplığını buraya yerleştirdi ve Boethius'un beşeri bilimler konusundaki kitaplarını, keşişlerinin eğitim ilkelerini belirten açıklamalı okuma listesine (*instituciones*) aldı. Böylece, eski aristokrasinin bazı edebi alışkanlıkları da manastır geleneğine katıldı. Boethius mantığı, ortaçağ ruhban sınıfının eğitimine, manastır ve saray okullarına egemen oldu. Çeviri ve yorumları, özellikle de *Kategoriai* ve *Peri hermenias* üzerine çalışmaları, ortaçağ Skolastizminin temel metinleri haline geldi. Porphyrios üzerine yazdığı yorumun bir paragrafı adicilik ve gerçekçilik arasında çıkan büyük tartışmaya yol açtı. *De consolazione* yerel dillere çevrildi. İngilizceye Kral Alfred (9. yy) ve Chaucer (14. yy), Fransızcaya şair Jean de Meun (13. yy), Almancaya da keşiş Notker Labeo (11. yy sonları) tarafından aktarıldı. Ayrıca, 13. yüzyılda Bizans'ta Planudes'in ve 16. yüzyılda İngiltere'de I. Elizabeth'in yaptığı çevirileri de vardır.

Boethius'un çeşitli değişimlerin ve felaketlerin yaşandığı bu çağdaki kararlı düşünsel etkinlikleri, sonraları çok değişik dönemlerde etkili olmuştur. Ayrıca Eski Yunan uygarlığının terimleme konusundaki titizliği, Yunancanın az bilindiği dönemlerde Latinceye aktarılacak şekilde yazılabilmiştir.

Boethusçuluk, Kudüs'ün İS 70'te yıkılmasından önceki yaklaşık yüzyıllık bir süre içinde etkili olan Yahudi tarikatı. Tarikatın kurucusu Boethus'un kimliği kadar sonraki tarihi de kesin olarak bilinmemektedir. Sadukilerle benzerliklerinden ötürü bazı bilim adamlarına bu mezhebin bir kolu sayılmıştır. Her iki grubun üyeleri de aristokrasi ile ilişki kurmuş, yazılı Tevrat'ta sözü edilmediği için ruhun ölümsüzlüğünü ve bedeninin dirilmesini yadsımıştır. "Öte dünya"ya olan inançsızlıklarını lüks içinde yaşayarak ve Ferisilerin (Peruşim) çileci dindarlıklarıyla alay ederek göstermişlerdir. Yahudi şeriatının, geleneksel öğretisinin ve yorumlarının toplandığı Talmud'da Boethusçulardan alaycı bir dille söz edilir. Bazı bilim adamları ise Boethusçuların Essenliler ve Lût Gölü Mezhebi ile özdeşleştirilmesi gerektiğini, "Boethusçu" sözcüğünün Boethus'tan değil, *Bet Essaya* ya da Essenlilerden gelmiş olabileceğini öne sürmüşlerdir.

Boetoeng bak. Butung

bofabalığı bak. taşemen

Boffa, Batı Afrika ülkelerinden Gine'nin batısında Boffa ilinin yönetim merkezi kent ve balıkçı limanı. Fatala Irmağının Atlas Okyanusu kıyılarında oluşturduğu haliçte ve Pongo Irmağı kıyısında yer alır. İlin 6.001 km²'lik topraklarını Fatala Irmağı akaçlar. Nüfusun çoğunluğunu Bagalar ve Susular oluşturur. Boffa kenti balık, batak-lık pirinci, muz, palmiye yağı ve çekirdeği gibi ürünlerin başlıca ticaret merkezidir. Bir zamanlar kölelerin toplandığı Boffa'da Fransızlar 1860'larda bir ticaret merkezi kurdu. 1870-1914 arasında kentten ham kauçuk ihracatı önem kazandı. Irmağın 16 km yukarısındaki nıhtım, sular kabardığında 5 m su çekişli gemilerin yanaşmasına elverişlidir; ama 80 km güneydoğudaki Conakry limanının gelişmesi, Pongo Irmağındaki sığlıkların sık sık yer değiştirmesi ve mangrov bataklıkları nedeniyle su ulaşımının zorlaşması Boffa'nın limanının önemini iyice azaltmıştır. Gine'deki ilk

Katolik (Kutsal Ruh Babaları) misyonerliği (1877) ile ilk Fransız okulu (1878) Boffa'da kurulmuştur. Nüfus (1983) kent, 28.885; il, 141.719.

Boffrand, (Gabriel-) Germain (d. 7 Mayıs 1667, Nantes - ö. 18 Mart 1754, Paris, Fransa), üretkenliği ve ülke dışındaki çalışmalarıyla tanınan Fransız mimar.

1681'de Paris'e giden Boffrand, orada bir süre François Girardon'un yanında heykel çalıştıktan sonra, mimar Jules Hardouin Mansart'ın atölyesine girdi. 1690'larda kral için bazı yapı siparişleri aldı ve 1709'da Hôtel de Soubise'in iç dekorasyonunu yürüttü. 1710'da Prenses de Condé ona Bourbon Sarayı'nı genişletme görevini verdi. Bu yapı Boffrand'ın eklediği büyük merdivenle ünlüdür.

Özellikle *Livre d'architecture...* (1745; Mimarlık Kitabı) adlı yapıtıyla tanınan Boffrand, 18. yüzyıl Avrupa'sında Fransız beğenisinin yayılmasında etkili oldu. Nantes'daki yeni saray, Nantes Katedrali'ndeki büyük altar gibi büyüklü küçüklü birçok yapıtı gerçekleştirdi. Ayrıca, Nantes ve Paris'te konutlar inşa etti. 1718-28 arasında, Paris'te Arsenal'in yapım işlerini yönetti. 1722'de Adalet Sarayı'nın toplantı salonunu onarmakla görevlendirildi.

Boffrand yurt dışında da çalıştı. Bavyera elektörü II. Maximilian'ın şatosunun bahçesine bir çeşme inşa etti, 1724'te Würzburg'daki piskoposluk konutunun (1719-44) tasarımında Balthasar Neumann'a yardımcı oldu. Daha sonra, Paris'teki Notre-Dame Katedrali'nin transeptindeki gülpencereyi onardı (1725-27). 1727'de kent hastanesinin çocuk bölümünü inşa etti, 1728'de hastane-nin başmimarlığına getirildi.

1732'de Fransa karayolları köprüleri genel müfettişliğine atandı. Boffrand'ın daha son-

Bogan, Louise (d. 11 Ağustos 1897, Livermore Falls, Maine - ö. 4 Şubat 1970, New York kenti, ABD), şair ve edebiyat eleştirmeni. 1931-69 arasında *The New Yorker* dergisinde şiir eleştirmenliği yapmıştır. Bogan'ın şiiri, duygulara kapılmayan zihinsel üslubu ve geleneksel tekniklere yer vermesi açısından İngiliz metafizik şairlerinin (*) üslubunu andırır. Ama şair Marianne Moore'un yoğunluğunu vurguladığı bu şiir, hem derin kişisel, hem de doğrudan üslubu açısından modern bir şiirdir.

Bogan'ın şiirleri ilk kez *New Republic* dergisinde yayımlandı. *Body of This Death* (Bu Ölümün Bedeni) adlı şiir kitabı 1923'te çıktı. Daha sonra *The New Yorker*, *Poetry: A Magazine of Verse*, *Atlantic Monthly* ve *Nation* adlı dergilerde şiirleri ve edebiyat eleştirileri yer aldı. *Achievement in American Poetry 1900-1950* (1955; Amerikan Şiirinin Başarıları 1900-1950) ve *Selected Criticism: Prose, Poetry* (1955; Seçme Eleştiriler: Düzyazı ve Şiir) gibi kitaplarında, eleştirdiği yazarların daha çok güçlü yönleri üzerinde duran Bogan, adil ve olumlu bir eleştirmen olarak tanındı. Öteki yapıtları arasında *The Sleeping Fury* (1937; Uyuyan Öfke), *The Blue Estuaries: Poems 1923-1968* (1968; Mavi Haliçler: Şiirler 1923-1968) ve *A Poet's Alphabet* (1970; Bir Şairin Alfabeti) sayılabilir. John Reed Anısal Ödülü'nü (1930) ve iki kez de Guggenheim Bursu'nu kazanan Bogan, *Collected Poems 1923-1953* (Toplu Şiirler 1923-1953) adlı yapıtıyla da 1954'te Bollingen Şiir Ödülü'nü almıştır.

Boganda, Barthélémy (d. 4 Nisan 1910, Bobangui, Fransız Ekvator Afrika - ö. 29

Germain Boffrand'ın iç dekorasyonunu yaptığı Hôtel de Soubise'in Prenses Dairesi
J.E. Bufoz

raki önemli çalışmaları arasında Saint-Esprit Şapeli onarımı (1746) ve Notre-Dame'ın manastır binasına yaptığı kapı (1748) vardır. Boffrand, geniş kapsamlı mimarlık uygulamalarında ve *Livre d'architecture*'den başka *Description de ce qui a été pratiqué pour fonder en bronze d'un seul jet la figure équestre de Louis XIV...* (1743; XIV. Louis'in Atlı Heykelini Bir Kerede Dökmek İçin Yapılanların Anlatımı) adlı bir kitap yazmıştır.

Bofuthatswana bak. Bophuthatswana

Mart 1959, Bangui yakınları), sömürge yönetiminin çözülmeye başladığı 1950'lerde Orta Afrika Cumhuriyeti'nin (eskiden Oubangui-Chari) milliyetçi öndesi. Fransız Ekvator Afrika'sında başka hiçbir siyasal önder Boganda kadar güçlü bir halk desteği kazanmamıştır. Sömürgeciliğin uzlaşmaz düşmanı olmasına karşın pragmatik bir tutum benimsemiş, amaçlarına ulaşmak için sömürge yönetimi ve işadamlarıyla da pazarlık edebilmiştir.

Köylü bir ailenin çocuğu olan Boganda, Oubangui-Chari'de ilk Afrikalı Katolik ra-

hip oldu. Kasım 1946'daki Fransız Ulusal Meclis seçimlerinde Katolik misyonerlerce desteklendi; yönetimin desteklediği aday karşısında seçimi kazandıysa da kısa süre sonra hem misyonerlere, hem sömürge yönetimine karşı çıkarak Katolik Fransızların partisi Cumhuriyetçi Halk Hareketi'nden ve papazlıktan çekildi. 1950 dolaylarında tam anlamıyla denetlediği Kara Afrika Toplumsal Evrim Partisi'ni kurdu. 1951 seçim kampanyası sırasında, "huzuru bozduğu" gerekçesiyle bir Fransız yönetici tarafından kısa süre tutuklandı.

Bundan sonra Boganda mutlak bir saygınlık kazandı. Fransızlar bile ona karşı olmanın yararsızlığını anlayarak 1953'te onu yatıştırmak için yeni bir vali atadılar. Boganda 1956'da Fransız işadamlarıyla da anlaşmaya vardı; işadamları ona seçimlerde Avrupalıların temsiline karşılık mali destekte bulunmayı önerdiler.

Yurtdışı durumu sağlam olan Boganda, 1957 ve 1958'de bütün dikkatini Çad'ı, Gabon'u ve Fransız Kongosu'nu da içine alan Fransız Ekvator Afrika'sına çevirdi. Boganda, bu devletlerin Fransa yerine Afrikalıların denetiminde bir federasyon oluşturmalarını ve sonunda Angola, Belçika Kongosu (bugün Zaire) ve Kamerun'u da içine alacak "Latin Afrika Birleşik Devletleri"nin kurulmasını hayal ediyordu. 1958 sonlarında bu düş yıkıldı ve Boganda yeniden geleceğin Orta Afrika Cumhuriyeti ile ilgilenmeye başladı. Birkaç ay sonra da buradaki bir uçak kazasında öldü.

Bogarde, Dirk, asıl adı DEREK VAN DEN BOGAERDE (d. 28 Mart 1920, Hampstead, Londra), İngiliz sinemasının en güçlü oyuncularından.

Hollanda kökenli bir ailenin çocuğudur. Oyunculuk öğrenimi görürken bir yandan da sahne dekoratörlüğü ve reklam ressamlığı yaptı. 1939'da küçük bir tiyatrodaki sahneye çıktı. Ama asıl tiyatro yaşamı II. Dünya

Bogarde
ABC Ajansı

Savaşı sonrasında başladı. Londra sahnelelerinde oynarken Rank film şirketince keşfedildi ve bir sözleşmeyle bu şirkete bağlandı. Komedilerden tarihsel melodramlara kadar değişik türde birçok filmde rol aldı ve giderek ünlendi.

Bogarde duygulu yüzü, ustaca yorumladığı rollerine kattığı ayrıntı zenginliği ve kendine özgü havasıyla 1960'lar ve sonrasında İngiliz sinemasında çevrilen en önemli filmlerin oyuncusu oldu. Basil Dearden'in *Victim* (1961; Kurban) adlı filmindeki başarısının ardından birlikte çalışmaya başladığı

ünlü yönetmen Joseph Losey'nin gözde oyuncularına arasına girdi. Onun *The Servant* (1963; *Genç Hizmetçiler*), *King and Country* (1964; *Kral ve Vatan*), *Modesty Blaise* (1966; *Dişi Bond*) ve *Accident* (1967; *Kaza Gecesi*) gibi yapıtlarında rol aldı.

Bogarde daha sonra uluslararası düzeyde çalışmalar yaptı ve sinemanın ünlü ustalarıyla çalıştı. Luchino Visconti'nin *Morte a Venezia* (1971; *Venedik'te Ölüm*) adlı filmi, Liliana Cavani'nin *Il Portiere di Notte*'si (1974; *Gece Bekçisi*), Alain Resnais'nin *Provence* ve Rainer Werner Fassbinder'in *Despair* (1978; *Umutsuzluk*) adlı filmleri rol aldığı önemli yapıtlar arasındadır.

Bogardus, James (d. 14 Mart 1800, Catskill, New York kenti - ö. 13 Nisan 1874, New York kenti, ABD), 1850-80 arasında ABD'de sanayi ve ticaret binaları yapımında yaygın biçimde kullanılan dökme demir konstrüksiyonun tanınmasını sağlayan mucit ve müteahhit. New York kentindeki fabrikasında hazırlanan prefabrike öğeleri şantiyelere kendi olanaklarıyla taşıtarak satışını artırdı. Ayrıca, *Cast Iron Buildings: Their Construction and Advantages* (1858; *Dökme Demir Yapılar: Yapımları ve Üstünlükleri*) adlı kitabı yazarak yeni yöntemi daha da yaygınlaştırdı. İnşaat yükünü duvarlar yerine sütunlara taşıtma dayanan bu yapım sistemi, daha sonra ortaya çıkan çelik karkas yöntemi ve gökdelen yapımı gibi gelişmeler yolunda atılmış önemli bir adımdı. Bogardus bu yöntemleri ilk olarak 1848'de kendisinin New York kentindeki beş katlı fabrikasında uyguladı; ardından 1854'te Harper and Brothers Yayınevi'nin binasını gene aynı yöntemle gerçekleştirdi. Öteki buluşları arasında, İngiliz hükümeti tarafından benimsenen, oymabaskı posta pulları elde etmeye yarayan bir yöntem, uzun yıllar pamuk eğirmede kullanılan halka mekik ile kauçuk kesme, cam presleme ve açık deniz sondaları ve delme makineleri vardır.

Bogart, Humphrey, tam adı HUMPHREY DEFOREST BOGART (d. 25 Aralık 1899, New York kenti - ö. 14 Ocak 1957, Hollywood), yarattığı "sert adam" tipiyle sinema tarihinde kalıcı bir iz bırakmış oyuncu. 1940'ların ve 50'lerin en yüksek gelirini sağlayan filmlerinde, duygularını belli etmeyen bir yüzün gerisinde idealist bir yan gizleyen, bireyci, serüvenci portreler çizmiştir. Özel yaşamında da tepeden bakan ve yalnızlığı seven görünümüyle Hollywood alışkanlıklarına çok az öden vermiş, Amerikan sinemasında çığır açan bir kahraman olmuştur.

Tanınmış bir cerrahla ünlü bir illüstratörün oğlu olan Bogart, I. Dünya Savaşı'nda ABD Deniz Kuvvetleri'nde görev yaptı. Bir kazada yaralanan üst dudağı, sonraları beyazperdede ona, kendine özgü bir fiziksel özellik kazandırdı. Bogart sahne yaşamına salon komedilerinde genç adam rollerine çıkarak başladı. İlk kez *Broadway's Like That* (1930; *İşte Broadway*) adlı kısa filmde oynadı. Sinemada pek başarılı olamayarak New York'a döndü. Broadway'de *The Petrified Forest* (1935; *Taşlaşmış Orman*) adlı oyunda, ertesi yıl da bu oyunun sinema uyarlamasında oynadığı katil Duke Mantee rolü mesleğinde bir dönüm noktası oldu. 1930'ların sonunda Edward G. Robinson, James Cagney gibi oyuncuların rol aldığı polisiye filmlerde çizdiği gangster tipleriyle ünü arttı. 1941'de *High Sierra*'daki yaşlanmaya başlamış gangster Roy Earle ve *The Maltese Falcon*'daki (*Malta Şahini*) kurt dedektif Sam Spade rolleriyle yıldızlığa ulaştı. Bunları, sonraki yıllarda *Casablanca*'da (1942; *Kazablanka*) sürgündeki kaba-

re sahibi Rick, *The Treasure of Sierra Madre*'de (1948; *Altın Hazine/ Sierra Madre Hazine*) hırslı altın arayıcısı Fred C. Dobbs, *The African Queen*'de (1951; *Afrika Kraliçesi*) ona en iyi erkek oyuncu Oscar'ını kazandıran içkici gemici, *The Caine Mutiny*'de (1954; *Gemide İsyan*) kaptan Queeg ve *The Harder They Fall*'da (1956; *Şöhretin Sonu*) tükenmiş

Bogart, Sahara filminde, 1943
Columbia Pictures. Collection of Penguin Photo

gazeteci gibi ünlü rolleri izledi. 1945'te evlendiği dördüncü karısı Laureen Bacall'la beyazperdede çok iyi bir çift oluşturdular. Bacall-Bogart çiftinin birlikte oynadığı filmler arası *To Have and Have Not* (1944; *Sahip Olmak ve Olmamak*), *The Big Sleep* (1946; *Büyük Uykü*), *Dark Passage* (1947; *Karanlık Geçit*) ve *Key Largo* (1948; *Ölüm Gemisi*) sayılabilir. Bogart 1956'da bir gırtlak kanseri ameliyatı geçirdi ve ertesi yılın başında öldü.

Bogart'ın yarattığı kendine güvenen, derin düşünceli, alaycı yalnız adam imgesi 1960'larda yeniden canlandırıldı. Sürekli gösterilen filmleri, dünyayı saran posterleri, milyonlarca hayranıyla Bogart giderek bir efsaneye dönüştü. Benzerleri ortaya çıkıp ün kazandılar, filmlerde, reklamlarda Bogart'ı canlandırdılar. Bogart'a saygı gösterisi niteliğindeki filmlerin en ünlüsü, Woody Allen'in, bir Bogart hayranını konu alan kendi oyunundan uyarladığı ve adını *Kazablanka* filmindeki bir cümleden alan *Play It Again, Sam* (1969; *Bir Daha Çal Sam*) adlı yapıtıdır.

Bogdanovich, Peter (d. 30 Temmuz 1939, Kingston, New York, ABD), 1930'ların ve 40'ların gözde film türlerini yeniden canlandırma çabalarıyla tanınan ABD'li sinema yönetmeni ve yazar.

Bogdanovich, küçük tiyatro yapımlarında yazar, oyuncu ve yönetmen olarak deneyim kazanırken, ömür boyu sürecektir sinema tutkusuyla da çeşitli dergilere eleştiriler ve makaleler yazıyordu. İlk filmi, senaryosunu yazıp yapımcılığını ve yönetmenliğini üstlendiği, aynı zamanda da oynadığı küçük bütçeli bir gerilim filmi olan *Targets*'u (1968; *Hedefler*). 1971 yapımı *The Last Picture Show* (Son Film Gösterisi) adlı ikinci filmi gişe rekorları kırdı. 1950'lerin kasvetli bir Texas kasabasında değişimi sergileyen film, eleştirmenlerin büyük övgüsüyle karşılandı. Sonraki filmleri arasında *What's*

Up, Doc? (1972; *Aşka Vakit Yok*), *Paper Moon* (1973; *Ay Beyazdır*), *Daisy Miller* (1974), *At Long Last Love* (1975; *En Sonunda Aşk*) ve *They All Laughed* (1981; *Mutlular*) sayılabilir.

Bogdanovich'in ayrıca *John Ford* (1967), *Fritz Lang in America* (1968; *Fritz Lang Amerika'da*), *Allan Dwan: The Last Pioneer* (1971; *Allan Dwan: Son Öncü*) gibi kitapları ve Orson Welles'in seslendirdiği *Directed by John Ford* (1971; *Yöneten John Ford*) adlı bir belgeseli de vardır.

Bogomilcilik, 10-15. yüzyıllar arasında Balkanlar'da gelişen dualist bir mezhep. Özellikle, Ermeniler arasında ve Anadolu'da yaygın bir mezhep olan Pavlosçuluktan (Samosatalı Pavlos'un öğretisinden) aktarılan Yeni-Manici dualist öğretiler ile yeni kurulmuş Bulgar Ortodoks Kilisesi'nin evanjelik bir Hristiyanlık adına yeniden düzenlenmesini amaçlayan yerel bir Slavon hareketinin kaynaşması sonucu, 10. yüzyıl ortalarına doğru Bulgaristan'da ortaya çıkmıştır. Bogomilci adı, mezhebin kurucusu rahip Bogomil'den gelmektedir.

Bogomilcilerin, dualist bir kozmolojiye dayanan temel öğretisi, gözle görülen maddi dünyanın şeytan tarafından yaratıldığıydı. Dolayısıyla bedene bürünme (hülul) öğretisini yadsıyor, maddenin Tanrı kayrasının taşıyıcısı olduğu yolundaki Hristiyan anlayışını kabul etmiyorlardı. Vaftizi, Komünyon ayinini ve Ortodoks Kilisesi'nin bütün örgütsel yapısını reddediyorlardı. Bogomilcilerin ahlak öğretisi de dualistti. Maddeyle yakın ilişkiye yol açan insan davranışlarını, özellikle evliliği, et yemeyi ve şarap içmeyi yanlış buluyorlardı. Bogomilcilerin sıkı ahlaki yaşamı, en şiddetli karşıtlarınca da her zaman teslim edilmiştir.

Bogomilcilik, 11 ve 12. yüzyıllarda, Bizans İmparatorluğu'nun Avrupa ve Asya'daki birçok bölgesine yayıldı. Konstantinopolis'teki (İstanbul) gelişmesi, 1100'lerde, önde gelen Bogomilcilerin yargılanıp hapsedilmesi, önderleri Basileios'un halk önünde yakılmasıyla son buldu. 12. yüzyılın ikinci yarısında hareket batıya doğru yayıldı. Sırp hükümdarı Stefan Nemanja, Bogomilciliğin yayılmasını önlemek için bir genel konsil toplamak zorunda kaldı. Bogomilciliğin Bosna'ya uzanması daha önemli sonuçlar doğurdu. Burada değişikliğe uğrayarak "Patarene" (Bosna inancı) adını alan mezhep, yöneticiler ve soylularca da benimsenerek ulusal bir harekete dönüştü. 13. yüzyıl başlarında, Avrupa'nın güneyindeki dualist topluluklar, artık Karadeniz'den Atlas Okyanusuna kadar uzanan bir ağ oluşturuyorlardı.

Bogomilcilik, doğduğu ülkede 14. yüzyıl sonlarına değin etkili bir güç olarak kaldı. Bulgar yöneticileri Bogomilcileri mahkûm etmek üzere birkaç konsil topladılar. Avrupa'nın güneydoğusu Osmanlıların eline geçtikten sonra, birçok Bogomilci, özellikle de Bosna'dakiler, İslamiyeti benimsedi ve mezhep unutulmaya yüz tuttu. Balkanlar tarihinin bu en güçlü mezhep hareketinden bugüne yalnızca Güney Slavların folklorundaki dualist bir geleneğin izleri ile Bosna-Hersek'in değişik yerlerinde görülen ilginç oymalı tek tük mezar anıtlar kalmıştır.

Bogor, eskiden BUITENZORG, Endonezya'da Cava Adasında Batı Cava (Jawa Barat) ilinde (*propinsi*) belediye (*kotamadya*) ve ilçe (*kobupaten*). Gede ve Salak dağlarının eteklerinde, deniz düzeyinden 265 m yüksekliktedir. 1745'te Felemenkilerin kurdugu kent, botanik bahçeleri (1817) ile ünlüdür. Endonezya Ulusal

Bogor'da çeltik tarlaları, Cava, Endonezya
W. H. Hodge

Üniversitesi'nin tarımla ilgili fakülteleri Bogor Tarım Enstitüsü'nde toplanmıştır. Kentte ayrıca bir orman araştırma enstitüsü, bir kimyasal araştırma laboratuvarı ve bir kauçuk araştırma enstitüsü vardır. Sömürge döneminden kalan genel vali konutu (1856), günümüzde Endonezya devlet başkanlarının arasına uğradığı bir dinlenme yeridir. Adı "kaygıdan uzak" anlamına gelen ve sağlıklı bir iklimi olan Bogor, gözde bir yerleşme alanıdır. Kentte lastik, dokuma ve makine imalatı yapan bazı kuruluşlar da vardır. Bogor ilçesinin (11.611 km²) bellibaşlı ürünleri pirinç, çay, kınakına, kauçuk ve kahvedir. Nüfus (1984 tah.) belediye, 247.000; (1980) ilçe, 2.493.909.

Bogoraz, Vladimir Germanoviç, takma adları N. A. TAN VE V. G. TAN (d. 27 Nisan 1865, Ovruc, Rusya - ö. 10 Mayıs 1936, Rostov-na-Donu yolu), Kuzeydoğu Sibirya'da yaşayan Moğol halklarından Çukçiler üzerine yaptığı çalışması etnografyanın klasik yapıtları arasında sayılan Rus antropologu.

1886'da devrimci Narodnaya Volya (Halkın İradesi) Partisi içindeki etkinlikleri yüzünden tutuklanarak Kuzeydoğu Sibirya'da Yakut bölgesine sürgüne gönderildi. Orada kendisi gibi sürgünde bulunan meslektaşı Vladimir İliç Yoçelson'la birlikte bölge üzerine etnografya ve dilbilim incelemeleri yaptı. Rusya Coğrafya Derneği adına 1895-97 arasında Kuzeydoğu Sibirya'da araştırmalarına devam etti. ABD'nin New York kentindeki Amerika Doğa Tarihi Müzesi'nin Jesup Kuzey Pasifik keşif seferine katılarak Sibirya'nın en kuzey ucundaki Anadyr bölgesi çalışmalarını yönetti ve Çukçi etnografyası için malzeme topladı (1900-01). Siyasal nedenlerle Rusya'dan kaçarak New York'ta yaşadı (1901-04), Amerika Müzesi'nde yönetici oldu ve büyük yapıtları *The Chukchee* (1904-09; Çukçiler) ve *Chukchee Mythology*'yi (1910; Çukçi Mitolojisi) burada kaleme aldı.

1904'te Rusya'ya dönen Bogoraz, ilk köylü kongresinin toplanmasına ve Duma'da (Parlamento) işi grubunun oluşturulmasına yardımcı oldu. Petrograd'da profesör ve Antropoloji ve Etnografya Müzesi yöneticisi oluncaya değin bilimsel çalışma ve yazılarına devam etti (1918). 1920'ler ile 1930'larda Leningrad'daki Kuzey Halkları Enstitüsü'nde Asya araştırmalarını yönetti. Dilbilgisi kitapları, folklor derlemeleri, etnografya ve tarih incelemeleri, Çukçi çocukları için ders kitapları, bir sözlük ve Çukçileri konu alan bir de roman yayımlamıştır.

Bogotá, İspanyolca resmi adı SANTA FÉ DE BOGOTÁ, Kolombiya'nın başkenti ve Cundinamarca ilinin merkezi. And Dağlarındaki Doğu Cordillera'da, deniz düzeyinden 2.640 m yükseklikteki verimli bir platoda yer alır.

Bogotá'ya Avrupalıların yerleşmesi 1538'de Gonzalo Jiménez de Quesada'nın Çipça Yerlilerinin yaşadığı başlıca merkez olan Bacatá'yı fethetmesiyle başladı. Yerlilerin kullandığı "Bakata"ya Quesada'nın İspanya'daki doğum yeri olan Santa Fé eklenerek, yerleşime Santa Fé de Bacatá adı verildi. Bacatá çok geçmeden bozularak Bogotá biçimini aldı. Nueva Granada genel valiliğine sıkı sıkıya bağlı bir gelişme gösteren Bogotá, buranın başkenti olarak kısa sürede İspanya'nın Güney Amerika'daki kolonyal iktidarının bir merkezi haline geldi. İspanyol egemenliği altındaki toprakların 1819'da bağımsızlığa kavuşmasından sonra kurulan ve bugünkü Venezuela, Ekvador, Panama ve Kolombiya cumhuriyetlerini içine alan Kolombiya Cumhuriyeti adlı konfederasyonun başkenti yapıldı. Konfederasyonun dağılması üzerine, sonradan Kolombiya Cumhuriyeti adını alan Nueva Granada'nın başkenti oldu.

Bogotá, coğrafi olarak öteki yörelerden kopuk oluşu ve çalkantılı siyasal iktidar çekişmeleri nedeniyle, 19. yüzyıl boyunca cızır bir büyüme ve gelişme gösterdi. Nisan 1948'de baş gösteren karışıklıklar yüzünden büyük bir yıkıma uğradı ve *bogotazo* olarak bilinen bir şiddet dalgası tüm bölgeye yayıldı. Altın alta işleyen huzursuzluk, Liberal ve Muhafazakâr partilerin 1958'de bir anlaşmaya varmasına değin sürdü.

Ülkedeki lastik, kimya ve ilaç sanayilerinin beşiği olmakla birlikte, kentteki temel uğraş alanı ticarettir. 1928'de kurulan borsa ve en büyük bankalar burada bulunur. Ayrıca ülkedeki havayolu ulaşımının odak noktası

Plaza Bolívar'daki katedral, Bogotá
Hector Acebes-Photo Researchers

ve Güney Amerika'daki ilk ticari havayolu şirketi olan Avianca'nın (Aerovías Nacionales de Colombia) merkezidir. Demiryolu ile Antil kıyılarına ve doğudaki Boyacá ve Santander illerinin bazı bölgelerine bağlanır. Kolombiya'nın batı kentlerine ve Büyük Okyanus kıyılarına demiryolu ulaşımı ancak Magdalena Irmağı kıyısındaki Puerto Berrio üzerinden yapılabilir. Aynı zamanda Pan-Amerikan ve Simón Bolívar otoyollarının Kolombiya'dan geçen kesimi üzerindedir; tüm bellibaşlı Kolombiya kentleriyle karayolu bağlantısı vardır.

Javier Papalık Üniversitesi (1622) ve Santo Tomás Üniversitesi (1580) Bogotá'da bulunan birçok yetkin üniversiteden ikisidir. Öteki kültürel kurumlar arasında Botanik Enstitüsü, Ulusal Müzik Konservatuarı, Ulusal Müze, Ulusal Astronomi Gözlemevi, Ulusal Kütüphane ve Columbus Tiyatrosu sayılabilir. Kentte ayrıca bir planetarium, bir doğa tarihi müzesi, birçok sanat galerisi ve içinde dünyanın Kolomb öncesi en büyük altın eşya koleksiyonunun bulunduğu Altın Müzesi vardır.

Çok sayıda park, kenti ve çevresini süsler. Turistlerin ilgisini çeken yerlerin başlıcaları 32 km kadar güneydeki Tequendama Çavlanı ve Monserrate Dağının tepesinde 600 m yükseklikte bulunan kilise ve kutsal yere ulaşan tramvay ve teleferiktir. Gözde etkinlikler arasında futbol, boğa güreşi ile araba, bisiklet ve at yarışları yer alır. Nüfus (1985) kent, 3.974.813; (1990) metropoliten alan, 4.819.696

Bogotá Sözleşmesi, 30 Mart - 2 Mayıs 1948'de Bogotá'da toplanan IX. Pan-Amerikan Konferansı'nda görüşülerek batı yarıkürenin Kanada dışındaki 21 bağımsız devletince 30 Nisan 1948'de imzalanan uluslararası sözleşme. Amerika Devletleri Örgütü'nü(*) (OAS) kuran bu sözleşmede, Amerika kıtasındaki bir devletin ülke bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığına karşı yapılacak herhangi bir saldırının, Amerika kıtasındaki bütün devletlere karşı yapılmış sayılacağı kabul edildi. 1890 Washington Konferansı'nda kurulan Amerikan Devletleri Uluslararası Birliği'nin yerine geçmek üzere 1928 Havana Konferansı'nda oluşturulan Pan-Amerikan Birliği, Bogotá Konferansı'ndan sonra OAS'ın bir organı durumuna geldi. *Bak.* Pan-Amerikan konferansları.

Bogra, eskiden **BAGURA**. Bangladeş'te Raçşahi yönetim bölgesinde, il yönetim merkezi. Brahmaputra'nın kolu Karatoya Irmağı kıyısında yer alır. Kara ve demir yoluyla kolayca ulaşılabilirdi için, Ganj ve Brahmaputra arasında kalan Barind bölgesinin önemli bir ticaret merkezidir. 1876'da belediye olan Bogra'da bir park, bir tiyatro salonu, ipekböcekçiliğini geliştirmeye yönelik bir eğitim merkezi ve Raçşahi Üniversitesi'ne bağlı altı yüksekokul vardır.

Yazıtlarda adı Pundravardhana olarak geçen Pundra hanedanının başkenti Mahasthan kentin hemen kuzeyindedir; Maurya İmparatorluğu'na (İÖ 300) değin tarihlenen bu yerleşme, daha sonraki Gupta ve Pala dönemlerinde de büyük bir gelişme göstermiştir.

Bogra ili (3.888 km²) Brahmaputra'nın batısında düz bir tarım (pirinç) bölgesini kapsar. İlin Brahmaputra ve Karatoya arasında kalan doğu kesimi çukur olduğundan sayısız sel hendeği (*khal*) ve bataklıkla (*bhil*) kaplıdır. Daha yüksek ve deniz düzeyinin üzerinde olan batı kesimi sel sularından daha az etkilenir. Nüfus (1981 geç.) kent, 68.237; il, 2.718.406.

Bogusławski, Wojciech (d. 9 Nisan 1757, Poznań - ö. 23 Temmuz 1829, Varşova, Polonya), Polonya Aydınlanması hareketinin önde gelen oyun yazarlarından, yönetmen ve tiyatro oyuncusu. Birçok kişinin Polonya tiyatrosunun babası olarak kabul ettiği Bogusławski, 80'den fazla oyun yazdı. Bunların çoğu, Batı Avrupalı yazarlardan uyarlanmış komedilerdi. Ayrıca, Polonya'da tiyatro oyuncularının daha iyi bir konuma

gelmelerinde önemli bir rol oynadı. Uyarlamalar dışında en ünlü ve sevilen oyunu, ülkesinin halk kültürüne dayanarak yazdığı *Cud czyli, Krakowiacy i górale* (1794; Mucize ya da Krakovlular ve Dağlılar) adlı yurtsever komik operadır. Bir süre şan eğitimi görüp Kraków piskoposunun maiyetine giren Bogusławski, daha sonra orduya katıldı ve 1778'de oyuncu oldu. 1783-1814 arasında Varşova'daki Polonya Ulusal Tiyatrosu'nu yönetti. Daha sonraki yıllarda çalışmalarını Lwów'da sürdürdü ve kendi topluluğuyla turnelere çıkarak yerli ve yabancı oyunlarda rol aldı.

Boğa, Latince TAURUS, burçlar kuşağında Koç ile İkizler arasında yer alan takımıydır. Açılımı (Yer'deki boylama karşılık

Boğa, bir Dua Saatleri Kitabı'ndan, y. 1475
Pierpont Morgan Kütüphanesi, New York
Pierpont Morgan Library, New York, the Glazer Collection

gelen gökküre koordinatı) yaklaşık 4 saat 20 dakika, yükselimi (gök ekvatorundan açılma uzaklığı) 16° kuzeydir. En parlak (=) yıldızı olan Aldebaran (*Alpha Tauri*) birinci kadir-dendir. Boğa takımıyıldızı ayrıca Yengeç Bulutsusu (M 1) ile Öküz ve Ülker yıldız kümelerini de içine alır.

Astrolojide, burçlar kuşağının ikinci burcu olan Boğa'nın yaklaşık 20 Nisan ile 20 Mayıs arasındaki dönemi etkisi altında tuttuğuna, simgesi olan boğanın ise Yunan efsanesinde Zeus'un Europa'yı kaçırmak için biçimine girdiği boğadan kaynaklandığına inanılır.

boğa, evcilleştirilmiş sığırın damızlık (iğdiş edilmemiş) erkeği. *Ayrıca bak.* sığır.

boğa antilopu, *Artiodactyla* (çifttoynaklılar) takımının *Bovidae* familyasının *Taurotragus* cinsini oluşturan iki antilop türünün ortak adı. Orta ve Güney Afrika'nın geniş

Dev boğa antilopu (*Taurotragus derbianus*)
Leonard Lee Rue III

ovalarında ya da seyrek ağaçlı bölgelerinde sürüler halinde yaşayan boğa antilopları evcilleştirmeye yatkın, uysal hayvanlardır. Yaşayan antilopların en iri örnekleri olan boğa antiloplarının omuz yüksekliği 180 cm'ye kadar ulaşabilir. Koyu renkli, kısa yelleri ve sarmal kıvrımlı, uzun boynuzları vardır; gerdanlarının altından bir deri parçası sarkar. Alınlarında koyu renk perçemleri olan erkeklerin boynuzları dişilerinkinden daha kısa ve ağırdır. Bayağı boğa antilopunun (*Taurotragus oryx*) genellikle ince, beyaz, dikey çizgilerle bezenmiş olan soluk kahverengi postu yaşlandıkça grimsiye döner. Dev boğa antilopunun (*T. derbianus*) dikey beyaz çizgileri olan postu kızıl kahverengi, boynu daha koyu renktedir. Boynuzları da bayağı boğa antilopununkinden çok daha yayvan ve ağırdır. Boğa antilopunun *T. d. derbianus* alttürü bugün tükenme tehlikesiyle karşı karşıyadır.

boğa güreşi, İspanyolca CORRIDA DE TOROS (boğa koşusu), Portekizce CORRIDA DE TOUROS, Fransızca COMBATS DE TAUREAUX (boğa dövüşü), İspanya, Portekiz, Güney Fransa ve Latin Amerika'da çok tutulan bir gösteri. Matador(*) denen boğa güreşçisinin, saldırgan içgüdüleri ortaya çıkacak biçimde yetiştirilmiş bir boğayla dövüşmesine dayanır ve genellikle boğanın öldürülmesiyle sonuçlanır. Profesyonel boğa güreşine katılanlara topluca *torero* adı verilir. Bunlar, matadorlar, ellerindeki pelerinle (*capa*) ve süslü kısa mızrakları (*banderilla*) boğanın ensesiyle omuzlarına saplayarak matadora yardım eden *banderillero*'lar ve sivri uçlu mızraklarla donatılmış atlı yardımcılar olan *picador*'lardır. Ama, örneğin İspanya'da boğa güreşi bir öldürme eyleminden çok bir sanat gösterisi olarak kabul edildiğinden boğa güreşçisi için matador (boğayı öldüren) yerine *torero* terimi kullanılır. Bir *corrida*'da genellikle altı boğa güreştirilir. Gösteriye kıdem sırasına göre çıkan her matadorun takımı (*cuadrilla*) iki ya da üç *banderillero* ile iki ya da üç *picador*'dan oluşur. At sırtında yapılan ve boğanın hiçbir zaman öldürülmediği Portekiz boğa güreşlerinde ise, *cavaleiro* adı verilen bir atlı ile boğayı kızıdırıp izleyicileri eğlendiren *forca-do* adlı yaya yardımcılar bulunur. Boğa güreşinin *rejoneo* adlı türü de at üzerinde yapıldığından, kimi zaman Portekiz boğa güreşi olarak adlandırılır; ama bu güreşin sonunda, *rejon* denen kısa mızrakla boğa öldürülür.

Boğa güreşi eski Girit, Tesalya ve Roma İmparatorluğu'nda yaygın bir gösteri biçimiydi. Hatta Kartaca Savaşları'ndan önceki dönemde Keltiberyalılar ormanlarındaki yabani sığırların özelliklerini öğrenmiş ve avlanı bir tür spora dönüştürmüşlerdi. Günümüzde İspanya'nın Andalucia bölgesini oluşturan Baetica'da, erkeklerin vahşi bir hayvan karşısında cesaretlerini ve ustalıklarını sergiledikten sonra hayvanı balta ya da mızrakla öldürdüğü oyunlar düzenlenirdi. Sonradan boğa güreşi yaygınlaştıkça Sevilla, Córdoba, Toledo, Tarragona, Mérida ve Cádiz'deki yıkık Roma amfiteyatroları yeniden yapıp düzenlendi. Amfiteyatroların olmadığı yerlerde ise gösteriler, açık arazide ya da *plaza* denen kent meydanında yapıldı; boğa güreşi yapılan alanlara bu yüzden *plaza de toros* adı verilir. 1700'lerin başında, boğa yetiştiriciliği kârlı bir iş durumuna geldi ve boğa sürüleri belirli özellikleri için beslenmeye başladı.

Demiryollarının yapımından sonra *plaza de toros*'ların sayısı hızla arttı. 20. yüzyılın ikinci yarısında İspanya'da, Madrid ve Barselona'dakiler gibi 20 bin izleyici alanlardan, küçük kasabalardaki 1.500 izleyici

Manolete bir boğa güreşinde
Barnaby Conrad

kapasiteli olanlara kadar yaklaşık 400 plaza de toros vardı. Mexico'da 1945-46 sezonunda açılan plaza de toros yaklaşık 50 bin izleyici almaktadır.

Corrida, önlerinde 16. yüzyıl mübaşir giysileri içinde bir ya da iki *alguacil* olan *cuadrilla*'ların törenle arenaya girmesiyle başlar. Matadorlar altın, gümüş ve ipekle işlenmiş kısa bir ceket, yelek ve dizboyuna kadar inen dar bir pantolon, dantel gömlek, mercan rengi çoraplar; düz ve ökçesiz siyah pabuç ve ucunda küçük siyah boncuklar olan ipek kordonlarla süslü bir şapka (*montera*) giyerler. Tören yürüyüşünde ise üstlerinde işlemeli satenden bir pelerin vardır. *Banderillero*'ların giysisi altın işlemeler dışında matadorlarınki gibidir. *Picador*'lar bej rengi geniş kenarlı bir şapka ve ceket, koyu krem rengi dar bir güderi pantolon ve kalın güderi botlar giyer.

Tören yürüyüşü arenanın öteki ucunda sona erdiğinde, *presidente municipal* (belediye başkanı ya da başka bir resmi görevli), boğanın bulunduğu bölümün (*toril*) anahtarını *alguacil*'lerden birine atar. Sıradaki boğayla dövüşmeyecek olan *cuadrilla*'lar arenadan ayrılıp öbürleri de yerlerini aldıktan sonra *toril*'in kapısı açılır. Boğa çıkarken yardımcılarından biri, boğanın yetiştirildiği çiftliğin renklerini taşıyan ipek bir rozeti hayvanın omuz kaslarına saplar. Matadorun, boğanın tek boynuzla mı, yoksa her iki boynuzuyla mı saldırma eğiliminde olduğunu anlayabilmesi için, *banderillero*'lardan biri tek eliyle pelerini boğaya doğru sallar. Ardından, matador arenaya girer; bütün ustalığını göstererek ve boynuzlara olabildiğince yakın durarak ilk hareketleri yapar. Burada genellikle uygulanan hareket matadorun ayaklarını kıpırdatmaksızın pelerini saldıran boğadan yavaşça kaçırdığı *verónica* hareketidir. Matador pelerinle gösteri yaparken çalınan boru *pica-dor*'ların arenaya girdiğini bildirir. Böylece şiş (*pic*) saplama, *banderilla*'ların saplanması ve boğanın öldürülmesi biçiminde üç bölümden (*tercio*) oluşan boğa güreşinin ilk bölümü başlar. Boğanın öldürülmesi, matador ve boğanın karşılıklı durduktan sonra birbirlerine doğru saldırdıkları, çevik hareketlere dayanan *al volapié* ya da matadorun kıpırdamadan durup boğanın saldırmasını beklediği *recibiendo* tarzıyla gerçekleştirilir.

Matador boğayı öldürdükten sonra izleyicilerden alkış alırsa, *banderillero*'larıyla birlikte arenada bir tur atar. Gösterisi başarılı

olmuşsa, bunun işareti olarak boğanın bir kulağını alır. Eşine az rastlanır bir başarı göstermişse boğanın her iki kulağını da alır. Olağanüstü bir başarı durumunda, matadorla kulakların yanı sıra boğanın kuyruğu da verilir.

Rejoneo denen boğa güreşinde, boğa güreşçisi (*rejoneador*), çok iyi yetiştirilmiş bir atın üstünde dövüşür. Genellikle programdaki geleneksel boğa güreşlerinden önce sergilenen *rejoneo*'da yardımcı elindeki pelerinle boğayı yönlendirirken, *rejoneador*, binicilikteki ustalığından yararlanarak, önce, boğayı kızdırmak için yaralama mızraklarını (*rejon de castigo*), ardından *banderilla*'ları hayvanın ensesine ve omuzlarına saplar. Bu hareketler, öteki boğa güreşlerinde *picador*'ların yaptığı gösteriye benzer. Buna karşılık *rejoneo*'da atın sırtına yastık konmaz.

Rejoneador, kendisini ve atını koruyarak, boğanın boynuzlarına olabildiğince yakın dövüşmeye çalışır; boynuzlar körletilmiş olmakla birlikte, gene de tehlikelidir. *Banderilla*'lar, eyerden sarkarak hayvana saplanır; eğer her iki el de kullanılıyorsa, at dizlerle yönetilir. Bazen, uzunluğu 15 cm'yi bulan ve ucunda kumaştan yapılmış bir gül bulunan güllü mızrak (*rejoncillo de la rosa*) kullanılır. *Rejoncillo de la rosa*, eyerden iyice sarkıp boğanın boynuzlarına uzanarak saplanır; bu oldukça tehlikeli, ama aynı ölçüde izlenmeye değer bir harekettir.

Rejoneador boğayı öldürmek için öncekilerin iki katı uzunlukta olan ölüm mızrağını (*rejon de muerte*) kullanır. Mızraklar, matadorun kılıcıyla yaptığı gibi, hayvanın omuzlarının arasına saplanır. Ama at sırtında bunu gerçekleştirirken güç olduğundan, *rejoneador* ya da yardımcısı, boğayı yerde ve kılıç kullanarak öldürmek zorunda kalabilir.

boğa kurban etme bak. Taurobolium

Boğa T tipi yıldız, kütleleri yaklaşık olarak Güneş'in kütlesine eşit olan çok genç yıldızların ortak adı. Adlarını, ilk olarak Hind'in değişen bulutsusu adıyla bilinen parlak bir gaz ve toz bölgesinde belirlenen bir yıldızdan alan Boğa T tipi yıldızların bir özelliği de parlaklıklarının düzensiz olarak değişmesidir. Yıldızlararası gaz ve tozun, kütleçekimi etkisi altında hızla yoğunlaşması sonucu yakın bir geçmişte oluşan bu yıldızlar, yıldız evriminin başlangıç aşamasındadır. Bu genç yıldızlar eskisinden daha yavaş büzülmele birlikte, gene de oldukça kararsızdır ve iç sıcaklıkları enerji üretimi için gereken termonükleer tepkimeleri besleyecek düzeye gelinceye kadar bu durumda

kalacaklardır. Bugüne değin 500'den çok Boğa T tipi yıldız gözlemlenmiştir. Güneş'in de ilk dönemlerinde Boğa T aşamasından geçtiği sanılmaktadır.

boğadikeni, DEVEDİKİKENİ. DEVEELMASI ya da GÖZDİKİKENİ olarak da bilinir, maydonozgiller (*Apiaceae*) familyasının *Eryngium* cinsinden çeşitli bitkilerin ortak adı. Boğadikenleri iki ya da çokyillik otsu bitkilerdir. Parçalı yapraklarının uçları dikenli, çiçekleri yeşilimsi beyaz renktedir. *E. campestre* ile dalları halk arasında nazara karşı kullanılan *E. maritimum* (gözdikeni) adı bu kullanımdan doğmuştur) en iyi bilinen türlerdir. Yüksekliği 75 cm'ye ulaşabilen *E. billardieri* mavimsi renkte çiçekler verir.

Saponin ve tanen içeren boğadikeni türlerinin çiçekli dalları idrar söktürücü, istah açıcı, cinsel gücü artırıcı ve öksürük kesici olarak kullanılır. Türkiye'de çeşitli yörelerde yetişen birçok değişik boğadikeni türü vardır.

boğanotu bak. kurtboğan

boğaya tapma, Ege'nin doğusunda ortaya çıkan ve Pakistan'ın İndus Vadisinden Doğu Avrupa'da Tuna'ya kadar yayılan tarihöncesi dinsel gelenek. Boğa-tanrının simgesi erkeklik organıydı. Doğu'da boğa genellikle bereket tanrısının eşi olarak betimlenirdi; bu da, erkekliğin ilkesi sayılan döl vermeyi ve yenilmezliği temsil ederdi. Kazılarda, genellikle muska ya da nazarlık olarak kullanıldığı sanılan çok sayıda boğa resmi ve heykeli ortaya çıkarılmıştır. Bunlar, büyük olasılıkla, kabile tapınaklarındaki heykellerin küçültülmüş benzerleriydi. Tarihsel dönemlerde de süren boğaya tapma, özellikle İndus Vadisi ve Girit'te önemli bir adetti.

boğaz iltihabı bak. farenjit

Boğaziçi, İstanbul Boğazı ile iki kıysını içine alan kent parçası.

Tarihsel evrim. Uygun konumu nedeniyle, Boğaziçi'nin Tarihöncesi'nden beri yerleşme alanı olduğu düşünülebilir. Ama bunu kanıtlayacak ipuçları ele geçmemiştir. Dolayısıyla, Boğaziçi'nin evrimini ancak Antik Çağdan bu yana izleyebilme olanağı vardır. Karadeniz kıyılarındaki ülkelerle Yunanlılar arasındaki ticaret ilişkileri daha İÖ 8. yüzyılda başlamıştır. Boğaziçi ve İstanbul'un bu ticaret etkinliğindeki elverişli konumu o zamanlar anlaşılması olmalıdır. Bununla birlikte, Boğaz çevresinde Byzantion

Boğaziçi kıyısında yalılar
Ersin Akok

(Sarayburnu ve yakın çevresi) ve Khalke-don (Kadıköy) dışında, tarihi Eski Yunan uygarlığının Klasik dönemine değin götürülebilecek başka bir yerleşme yoktur. Roma döneminde de durumun pek fazla değiştiği söylenemez. Bir olasılıkla İÖ 196 öncesinde bir kitap yazmış olan Byzantionlu Dionysios, Boğaziçi kıyılarında birkaç köy ve çok sayıda sunak bulunduğunu bildirmektedir. Antik Çağda Boğaziçi'nin önemi ve ağırlığı hep aynı kalmamıştır. Klasik dönemde Karadeniz ülkeleriyle yapılan ticaret büyük boyutta olduğundan Boğaziçi trafiği yoğun-du. Helenistik dönemde antik dünyanın ağırlık merkezi Doğu Akdeniz'e kaymış ve Boğazlar'ın (Çanakkale ve İstanbul) önemi oldukça azalmıştır. Roma döneminde de Boğaziçi'nin çok büyük bir stratejik işlevi olmamıştır.

Kentin, Byzantion'un yerinde Constantinus (Büyük) tarafından Nea-Roma (Yeni Roma) ya da Konstantinopolis adıyla yeniden kuruluşu sonrasında, Boğaz yöresinin de önemi artmıştır. Yazılı kaynaklardan, özellikle erken ve orta Bizans dönemlerinde bu bölgede çeşitli yapıların gerçekleştirildiği öğrenilmektedir. Bunların büyük bölümünün dinsel yapılar, bazılarının ise imparatorluk sarayları olduğu anlaşıyor. Gene

bir kanıt sayılabilir. Yerleşme dokusunun seyrekliğine karşın, Bizans döneminde Boğaziçi'nin stratejik önemi Antik Çağa göre çok daha fazla olmuştur. Ancak Konstantinopolis'in tahıl gereksiniminin Mısır'dan sağlandığının bilinişi sayesinde, Karadeniz ülkeleriyle yapılan ticaretin küçük boyutlu olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, Boğaziçi henüz tam bir kilit noktası kimliğini taşımamaktadır.

Boğaziçi bir geçit olarak Osmanlılar zamanında önem kazanmıştır. 14. yüzyılın ortalarından sonra Boğazlar, Osmanlı topraklarını ikiye bölen bir konumda kalınca, burayı ele geçirmek Osmanlı politikasının ana uğraşlarından birine dönüşmüş ve bu suyunu denetlemek amacıyla 1395'te Anadolu Hisarı(*), 1452'de de Rumeli Hisarı(*) yaptırılmıştır. Askeri girişimlerin yanı sıra, İstanbul'un alınışının hemen öncesinde Boğaziçi kıyılarında Türk yerleşmesinin başladığı sanılmaktadır. Kanlıca'nın böyle bir erken dönem Türk köyü olduğu ve adının "Kanglı" adlı Türk boyuyla ilişkili bulunabileceği öne sürülmüştür. Ama en eski yazılı kaynaklar Boğaziçi'ndeki ilk Türk yerleşme alanının Baltalıman'ında yer aldığını belirtmektedir. Söz konusu yer adı, kentin kuşatılması sırasında Haliç'e indirilen gemileri burada inşa eden Kaptanıderya Baltaoğlu Süleyman Bey'den kaynaklanır. Sonraki dönemlerde Boğaziçi'ndeki köy sayısının

me alanı Ortaköy'e kadar ilerlemişti. Daha kuzeydeki kesim ise hâlâ köy düzeyindeydi. 17. yüzyılda ve yoğun biçimde 18. yüzyılda beliren toplumsal bazı değişimler Boğaz'ın da kaderini etkilemiştir. Büyük yalı ve köşkler bu dönemde görülmeye başlamıştır. Boğaziçi'nin gelişip kentin bir parçası haline gelmesini ve burada bir "su uygarlığı" kurulabilmesini, Osmanlı yaşama kültürünü lüks düzeyinde yeniden oluşturmaya çabalayan Lale Devri'yle özdeşleştirmek olanaklıdır. "Yalı" diye adlandırılan konut türü de gene aynı gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkmış, ilk örnekleri 17. yüzyıl sonlarında belirmiştir.

Bugün Boğaziçi'ndeki semt adlarının hemen hepsi 18. yüzyılda da kullanılan adlardır. Daha sonraları ortaya çıkan yer adlarının azlığına bakılırsa, 18. yüzyıldaki yapım etkinliğini yoğunluğu daha iyi kavranabilir. Bu dönemden Cumhuriyet'e değin Boğaziçi'ndeki yapılaşmanın biçimini belirleyen tek güç üst sınıflar olmamıştır. Tersine, Boğaziçi'ni var eden ana etmen 18. yüzyılda beliren ikili bir toplumsal gruplaşmadır. Bu ikili toplumsal yapının bir parçasını yönetici sınıf ve üst gelir grupları, öteki parçasını ise, eski kırsal düzenin kalıntısı olan üretici kesim oluşturmıştır. Kent içinde yer seçiminin sınıfsal kökene bağlı olmadığı Osmanlı düzeninde çeşitli toplumsal gruplar aynı semtte yaşayabilirken, Boğaziçi bu konuda bir istisna oluşturmıştır. 18. ve 19. yüzyıllarda Boğaziçi'nde köyler daha çok alt gelir gruplarının yerleşim alanı olurken, kıyıdaki ince bir şerit hemen tümüyle yönetici sınıfa ait yalılarla dolmuş, etnik ayrımlar bağlayıcılık niteliğini bir ölçüde yitirmiş-tir. Zengin bir Rum ya da Ermeninin bir Türk yalısı yanına yerleşebilmesinin ilk örnekleri burada görülmüştür. Ama etnik ayrımların kentsel görünüme yansımaları ancak 1950 sonrasında bütünüyle ortadan kalkmıştır. Uzun süre bazı Boğaziçi köyleri Hristiyan, bazılarıysa Türk nüfusu barındırmıştır. Örneğin Anadolu yakasında Kuzguncuk, Beylerbeyi, Çengelköy ve Kandilli, Rumeli yakasında Arnavutköy, Yeniköy, Tarabya ve Büyükdere daha çok Müslüman olmayanların yaşadığı yerleşmelerdi. Büyükdere 18. yüzyılın sonlarından başlayarak Avrupalıların yerleşme alanı olarak gelişmişti.

18. ve 19. yüzyıl boyunca Boğaziçi'nde yaşam biçimini belirleyen ana etken, mevsimlik kullanım biçimi olmuştur. Alt gelir grupları burada kışın da yaşamayı sürdürmüş, çoğunluğunu yönetici sınıfın oluşturduğu varlıklılar Boğaziçi'nde yalnızca yazları oturmuşlardır. Hatta yazlığa taşınmak için bir "irade-i seniye" (padişah izni) çıkarıldığı da bilinmektedir. Söz konusu mevsimlik göçler Küçüksu ve Büyükdere çayırı gibi alanların mesireye dönüşmesinde de etkili olmuş, öte yandan Boğaziçi'nin manzarası adım adım değişmiştir. Bugün tahrip edilmiş olmakla birlikte, varlığını bir ölçüde de olsa sürdüren yeşil alanlar, 18 ve 19. yüzyılda burayı gözde bir yer haline getiren Osmanlı yönetici sınıfının ürünüdür. Küçüksu vb gibi bazı vadi tabanlarındakiler dışında bütün koru ve ağaçlıklar varlıklı yöneticilerin yalı ve konaklarının bahçeleri olarak yetiştirilmiştir. Yörenin doğal bitki örtüsü makidir. Bazı çok ender 19. yüzyıl öncesi oymabaskılarında Boğaziçi'nin bir çıplak tepeler dizisi biçiminde betimlendiği görülür.

Yerleşme düzeni açısından bugünkü Boğaziçi, 18. yüzyılla ve 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren bütünüyle farklıdır. Bugün Emirgan'daki Şerifler Yalısı(*), Kandilli'deki Ostrorog Yalısı, Bebek-Rumelihisarı arasındaki Yılanlı Yalı, Tarabya'daki Fransız

Boğaziçi manzarası, Bartlett'in oymabaskı çalışması, 1839
Alta Yapan

de Bizans'ın en güçlü zamanında da, sonraki gerileme döneminde de Boğaziçi'nde yoğun biçimde yerleşilmiş değildir. Bizans döneminde Boğaziçi, kentin çevresindeki diğer alanlardan çok farklı bir biçimde kullanılmaktaydı. Örneğin, kalıntıları ayakta duran Bizans saraylarından hiçbirisi Bosporos olarak anılan İstanbul Boğazının kıyısında değildir. Boğaziçi'ndeki yerleşme büyük oranda, balıkçılık ve tarımla geçinen birkaç köyden ileri gitmemiştir. Osmanlılar zamanındaki yer adlarının incelenmesi, Boğaziçi'nde Bizans yerleşmesinin zayıflığı konusunda bir bilgi verebilir. Boğaziçi'ndeki bugün kullanılan yer adlarından ancak birkaç tanesinin kökeni Rumcaya dayanmakta, diğerleri Türkçeden gelmektedir. Rumca yer adları bilindiği kadarıyla yalnızca Tarabya (Therapeia), İstinye (Stenos ya da Sosthenion), Yorus (bugün Anadoluakavağı'nın üstünde Ceneviz Kalesi'nin bulunduğu yer) ve belki Kireçburnu (Kleithra tou Pontou) sözcüklerinde korunmuştur. Osmanlıların fethettikleri yerlerdeki adları gerekmedikçe değiştirmek eğiliminde olmadıkları düşünülürse, bu durum Boğaziçi'nin Bizans dönemindeki zayıf yerleşme düzenine

hızla arttığı ve hem Türk, hem de Rum nüfusun çoğaldığı bilinmektedir. Örneğin bugünkü Bebek, Rumelihisarı, Yeniköy, Sanyer, Beykoz ve Çubuklu semtleri 16. yüzyılda birer köy olarak belirmiştir.

17. yüzyılın sonuna değin Boğaziçi'nin sınırları hızla artan ve kalabalıklaşan yerleşimleri kentten büyük ölçüde bağımsız ve kırsal nitelikte kalmıştır. Örneğin 17. yüzyılda Evliya Çelebi Boğaziçi'ni anlatırken, yerleşme alanlarını köy ve kasaba olarak nitelemekte, bunları semt ya da mahalle gibi kentsel tanımlamalarla belirtmemektedir. Boğaziçi 15-18. yüzyıllar arasında, ana kente katkısı balıkçılık ve bahçecilik alanlarında olan bir üretici bölge işlevini görmüştür. Arnavutköy çileği, Çengelköy hiyari gibi deyimler bu dönemin izleridir.

17. yüzyılın ortalarında Boğaziçi'nin kırsal yapısından yavaş yavaş sıyrılmaya başladığı görülür. IV. Murad döneminde (1623-40) Beylerbeyi, Kandilli ve Emirgan'da padişah ve yakın çevresi için köşkler ve sahil sarayları yapılmıştı. Bu tür yapılar kentten uzaklaşmış oranda seyreilmekteydi. Evliya Çelebi'den öğrenildiği kadarıyla gene 17. yüzyılda İstanbul'un parçası sayılabilecek bir yerleş-

Eliçiliği yazlık binası, Anadoluhisarı'ndaki Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı(*) ve Çengelköy'deki Sadullah Paşa Yalısı'ndan(*) başka 1820 öncesinden kalma bir konut yapısı mevcut değildir. Geri kalanların çoğu 19. yüzyılda Batı'da gelişen eklektisist üsluplara öykünen ve eski Türk konut mimarlığıyla ilişkileri ancak plan düzeyinde kalan yapılarıdır. Bu dönemin çevre düzenini hem fiziksel, hem de toplumsal açıdan ancak resimlerden ve yazılı kaynaklardan tanımak olanağı vardır. Temel özellik, yoğun yerleşme alanlarının vadi içlerinde olması, karayollarının hemen hemen hiç bulunmaması ve bütünyle deniz araçlarına dayanan bir ulaşım sisteminin varlığıdır.

19. yüzyılla birlikte çok sayıda kürekçi gerektiren özel deniz araçları da yerlerini yavaş yavaş kamu ulaştırmasına bırakmıştır. 1830'larda İngilizler ve Ruslar, 1844'ten sonra da Hazine-i Hassa Vapurları İdaresi (sonradan Fevaid-i Osmaniye) Boğaz'da vapur işletmeye başlamıştır. 1850'de de Şirket-i Hayriye kurulmuştur.

Cumhuriyet'in kuruluşu Boğaziçi'nin evriminde de önemli bir dönüm noktasıdır. Çevrenin oluşturulmasındaki ana etken olan Osmanlı yönetici sınıfının ortadan kalkmasıyla 1950'lere değin Boğaziçi bir çöküş dönemi yaşamış, yalı sahipleri çoğunlukla mülklerinin bakımını bile gerçekleştirememişlerdir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında İstanbul'un nüfus artış hızının yavaşlığı Boğaziçi'nin yerleşme alanı olarak yoğunlaşmasını önlemiş, bir duraganlık çağı başlatmıştır. Ama gene de, bu dönemde görülen bazı değişimler, ileriki gelişmenin nedenleri olmuştur. 1930 sonrasında Boğaziçi'nde yol yapımına ya da genişletilmesine girilmiş ve sonuçta bir yol ağı gerçekleştirilmiştir. 1950 sonrasında Boğaziçi yerleşme alanlarının kalabalıklaşıp bazı yerlerin gecekondulaşması da gene ulaşım olanaklarının artışıyla ilgilidir.

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Boğaziçi'nin çekiciliğini yitirmesi, sanayi kuruluşlarının burada kendilerine yer bulabilmesini kolaylaştırmıştır. Örneğin Kuruçeşme'deki (bugün kaldırılmış olan) kömür depoları ile Paşabahçe'deki alkol ve cam fabrikaları 1930-50 arasında gerçekleştirilmiştir.

20. yüzyılın ikinci yarısında Boğaziçi artık İstanbul'un bir yöresi olmanın dışında düşünülememektedir. Eskisi gibi bir "alternatif kentsel alan", yani yazlık bölgesi olmaktan çıkmıştır. Artık hem sorunları, hem de yapılaşması açısından başka semtlerden pek farklı olmayan bir kentsel alandır. Kentin büyümesinin getirdiği sorunlar Boğaziçi'nde de güçlü biçimde duyulmuş, doğal yapıyla uyumlu tarihsel doku varlığını büyük ölçüde yitirmiştir. Bu nedenle de korunması için

sürekli yasal düzenlemelere girilmekte, denetleme mekanizmaları oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Boğaziçi Köprüsü, İstanbul'da, Beylerbeyi ile Ortaköy arasında, Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayan asma köprü. Yapımına 1970'te başlanan ve toplam uzunluğu 1.560 m, orta açıklığı 1.074 m, genişliği 33,40 m, denizden yüksekliği 64 m olan Boğaziçi Köprüsü, Cumhuriyetin 50. yılına rastlayan 29 Ekim 1973'te açıldı. Köprü'nün proje hizmetlerini İngiliz Freeman, Fox and Partners firması karşılamış, inşaatını ise Alman Hochtief A. G. ve İngiliz Cleveland Bridge and Engineering Company adlı şirketlerin oluşturduğu konsorsiyum, yaklaşık 22 milyon dolar ve 105 milyon TL karşılığında üstlenmiştir.

Boğaziçi Köprüsü projesinin temel özellikleri, taşıyıcı kule temellerinin iki kıyıda karaya oturması, su üzerindeki tabliyenin aslı ve rijitlik kirişi enkesinin aerodinamik uyumlu olmasıdır. Köprü'nün aslı yapısında, kapalı kutu biçimindeki rijitlik kirisinin eklerinin kaynaklı olması nedeniyle yitirilen titreşim söndürme yeteneğini gidermek için askı kabloları eğik düzenlenmiştir. Ama Boğaziçi Köprüsü'nün ikizi sayılan İngiltere'deki Severn Köprüsü'nün eğik askı kablolarında metal yorgunluğu nedeniyle çatlamaların ortaya çıkması, Boğaz üzerinde 1987'de yapımı sürmekte olan Fatih Köprüsü'nün askı kablolarının dikey olarak düzenlenmesini gerektirmiştir.

Boğaziçi Köprüsü taşıyıcı kulelerinin temelleri deniz düzeyinden Ortaköy'deki kuzey ayakta 17 m, güney ayakta 24 m, Beylerbeyi'ndeki kuzey ayakta 12,5 m, güney ayakta 5 m aşağıya kadar inmektedir. Taşıyıcı ana kabloları destekleyen 165 m yüksekliğindeki iki kule yumuşak ve yüksek dirençli çelikten yapılmıştır. Her kule, kutu kesitli iki düzey ayakla bunları üç noktada birbirine bağlayan, gene kutu kesitli yatay kirislerden oluşmuştur. Kulelerin içinde 18 kişilik yolcu ve 8 kişilik bakım personeli asansörleri vardır.

Taşıyıcı ana kabloların çekme yükünü kaya zemine aktaran ankraj bloklarının betonlanması sırasında, her ana kabloyu bağlayacak, yüksek dayanma gücünde 244 adet Macalloy ön gerilme çubuğunu taşıyan bir çelik çerçeve, beton içerisine gömülmüştür. Taşıyıcı kablo çapı ana açıklıkta 58 cm, arka gergilerde 60 cm'dir. Her iki taşıyıcı kablo en çok 15.000 tonluk çekme kuvvetine göre hesaplanmıştır.

Asma tabliye sistemi, 28 m genişliğinde, 3 m yüksekliğinde, iki yanında 2,70 m eninde konsolları bulunan, 60 tane rijitlesti-

rilmiş, içi boş levha panel ünitenin birbirine kaynaklanmasıyla oluşturulmuştur. Tabliye üç gödiş, üç de geliş olmak üzere toplam altı şerhli olarak yapılmıştır. Yolun her iki tarafında bulunan konsollar, yaya yoluna ayrılmıştır.

Boğaziçi Üniversitesi, 12 Eylül 1971'de 1487 sayılı yasayla İstanbul'da eski Robert Kolej'in(*) kampusunda kurulan üniversite. Boğaziçi Üniversitesi olarak kuruluşu yeni olmakla birlikte, akademik mirasını devraldığı Robert Kolej'in tarihi oldukça eskidir.

1971 başlarında Türkiye'de özel ve yabancı yükseköğretim kurumlarının devletleştirilmesi sırasında Robert Kolej'e de öğretim etkinliğini sürdürmek ve bütün öğrencilerini devlet üniversitelerine devretmek zorunluluğu getirildi. Bu durum karşısında okul mütevelli heyetinin Milli Eğitim Bakanlığı'yla yaptığı görüşmeler sonucunda, kurumun üniversite statüsü kazanarak eğitimini sürdürmesi yolunda bir anlaşma sağlandı. Bu anlaşmaya bağlı olarak TBMM'ye sunulan yasa tasarısı benimsendi ve 12 Eylül 1971'de yürürlüğe girdi. 1487 sayılı yasa, kurumun bir yandan eski eğitim ilke ve özelliklerinin korunmasını, öbür yandan da yönetsel ve mali açılarından Türk üniversite sistemine uyum sağlamasını öngörüyordu. Bu amaçla Boğaziçi Üniversitesi'ne üç yıllık bir geçiş dönemi tanındı ve geçiş döneminin sonunda üniversitenin 4986 sayılı Üniversiteler Kanunu'na bağlanması öngörüldü.

1750 sayılı yeni Üniversiteler Kanunu ile geçiş dönemi iki yıl daha uzatılan Boğaziçi Üniversitesi'nde bu dönemde yeni bölümler ve bir Önlisans Yüksekokulu açıldı.

Boğaziçi Üniversitesi, Robert Kolej döneminde kalan binalara yenilerini ekleyerek günümüzde eski kampusun dışına taşmıştır. Eğitim dili İngilizce olan ve 28 Mart 1983'te çıkarılan 2809 sayılı yasayla yeniden düzenlenen üniversitede Mühendislik Fakültesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Eğitim Fakültesi, Meslek Yüksekokulu, Yabancı Diller Yüksekokulu, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Fen Bilimleri Enstitüsü, Çevre Bilimleri Enstitüsü, Biyo-Medikal Mühendislik Enstitüsü ve Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü bulunmaktadır. Ayrıca bak. üniversite.

Boğazkale, İç Anadolu Bölgesi'nde, Çorum iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden Sungurlu'ya bağlı bir bucak olan Boğazkale, 19 Haziran 1987 tarihli ve 3392 sayılı yasayla ilçe yapılmıştır.

Boğazkale Belediyesi 1967'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 10.425; kasaba, 2.501.

Boğazköy, Çorum ili, Boğazkale ilçesinde yer alan, yazlık kaynaklarda Hattuşa (Hattuşaş, Hattuşa ya da Khattuşas) diye anılan antik yerleşme, İÖ 2. binyıl boyunca Anadolu ve Suriye'de çok güçlü bir imparatorluk kurmuş olan Hititlerin başkentidir.

Boğazköy'de ilk kez 1834'te Fransız gezgin ve arkeolog Charles Texier araştırma yapıp, kent harabesini ve kentin açık hava tapınağı olan Yazılıkaya'yı(*) buldu. 1835'te W. Hamilton, 1858'de H. Barth ve A. D. Mordtmann, 1862'de G. Perrot, E. Guillaume ve J. Delbet, 1882'de ise K. Human Boğazköy'e gelip çeşitli incelemelerde bulundu. İlk kez 1893'te Ernest Chantre I No.'lu tapınakta ve Büyükkale'de sondajlar

Boğaziçi Köprüsü'nün Anadolu yakasından görünümü
Anadolu Yayıncılık Arşivi

yaptı. 1906, 1911 ve 1912'de H. Winckler ile Makridi Bey, 1907'de O. Puchstein kazılar gerçekleştirdiler. Bu kazılarda çiviyazılı tablet arşivleri bulundu ve böylelikle Boğazköy'ün Hititlerin başkenti olduğu kanıtlandı. Alman Arkeoloji Enstitüsü 1931-39 arasında yaptığı Boğazköy kazılarını 1952'den bu yana sürdürmektedir.

Boğazköy, içinden güney-kuzey doğrultusunda Budaközü Çayının aktığı, uzun ve geniş bir vadinin güney ucunda yer alır. Budaközü Çayı, vadinin güneyinden çıkan ve yatakları dar birer boğaz biçimini almış iki derenin birleşmesinden oluşur. Kent, bu boğazların sınırladığı ve sivri ucu kuzeye uzanan dağlık bir yarımada'nın üstündedir. Kızılarkaya Deresinin yatağı ise kenti kuzeyde aşağı kent, güneyde yukarı kent olmak üzere ikiye böler.

Boğazköy'de gerçek bir yerleşmeye ait en eski kalıntılar şimdilik İÖ 3. binin ilk yarısına tarihlenmektedir. Kalkolitik Çağ izleyen ilk Tunç Çağının II. ve III. evrelerindeyse yerleşmelerin daha yoğunlaştığı, özellikle Budaközü Deresinin yatağının kenarında ve batı, doğu, güneydoğudaki dağlık vadilerde yaygınlaştığı görülür. Orta Tunç Çağına geçiş evresinde, yani İÖ 2000 sıralarındaysa Büyükkale ve aşağı kentin güneydoğu kenarı yerleşmenin yoğunluk kazandığı iki yer olarak dikkati çeker. Buralar kentin daha sonraki dönemlerinde de önemlerini korumuştur.

Yazılı belgelere göre kentin tarihi İÖ 1900'den az sonra başlar. Asurca yazılı kaynaklardan ve çok daha geç bir tarihe ait Hititçe bir kaynaktan öğrenildiğine göre, kentin adı bu ilk dönemde Hattuş'tu ve Pijusti adlı bir kralın merkeziydi. Gene bu belgelere göre kent halkı Hattiler ve Asurlu tüccarların oluşmaktaydı. Aşağı yukarı 50 yıl kadar süren bu yerleşim İÖ y. 1720'de büyük bir yangınla son bulmuştur.

İÖ 1600'lerde Hitit hanedanından Kussara kralları Boğazköy'ü başkent yaptılar. Bu krallar aracılığıyla da Hitit dili Anadolu'ya yerleşti ve kentin Hattuş olan adı Hititçede Hattuşa'ya dönüştü. Hattuşa'da oturan iki kral da Hattuşalı anlamına gelen Hattuşili adını almıştı.

Eski Hitit dönemine (İÖ 1650-1450) ait kent, Büyükkale'yi ve buranın kuzeybatısındaki eğimli alanı en alt kent terasına kadar içine alan surlarla çevrili bir yerleşmeydi. Eski Hitit kentinin batısını çevreleyen burçlu ve poternli (tünel) sur büyük bir olasılıkla en eski Hitit surlarındandır.

Hattuşa, İÖ 14. yüzyılın ilk yarısında başlayıp İÖ 1200'de son bulan Büyük Hitit

İmparatorluğu süresince de önemini korudu, çok kısa bir ara dışında, başkent olmayı sürdürdü. İÖ 1200'den az sonra Karadeniz yöresinden gelen Kaşkaların istilasına uğrayan kent, yağmalandı ve bir yangınla tahrip oldu.

Kent bu olaydan sonra uzun bir süre terk edildi. Büyükkale'den tepeliğin bazı yerlerinde İÖ 9. yüzyıldan kalma yerleşme izlerine rastlanır. Bunu Büyükkale'deki tahkim edilmiş yerleşme izledi (İÖ 7. yy). Bu yerleşme ile çağdaş I No.'lu Tapınak çevresindeki bir başka yerleşmenin de, yerinden ve büyüklüğünden önemli olduğu anlaşılmaktadır. Aynı yerde İÖ 650'den İÖ 500'e değin oturanların, çanak çömlek, küçük buluntular, kült belgeleri ve vazolara kazınmış yazıtlara bakılarak, Frigler olduğu sanılmaktadır.

İÖ 3. yüzyıldan İÖ 1. yüzyıla değin süren Helenistik dönemde ise Galatlar ve Avrupalı Kelt kabileleri kenti ele geçirdiler. Daha sonraki Roma ve Hristiyanlık dönemlerine ait pek az kalıntı bulunabildi.

Doğuda Yazır, batıda Büyükkale dereleri boyunca uzanan kent surları, kuzeyde dik açılı bir burun oluşturarak birleşirler. Bu surlar tümüyle arazinin doğal biçimine bağlı olarak ya kayalıya, ya toprağa ya da yapay bir toprak yığını üstüne oturtulmuştur. Güney surları iki sıralıdır. Önde alçak bir duvar, arkada daha yüksek bir ana duvar yer alır. Her iki duvar üzerinde de dikdörtgen burçlar vardır. Daha zayıf olan ön sıra moloz taştan yapılmıştır. En geniş yerinde kalınlığı 7 m'yi aşan iç duvarda ise iç ve dış yüz taşla örülmüş, bu iki sıra birbirlerine sık sık bölme duvarlarıyla bağlanmış, aralardaki boşluk, toprak ve moloz taşlarla doldurulmuştur (sandık duvar). Duvarların üst bölümleri kerpiçtendir, toplam sur yüksekliği 15 m'yi bulmaktadır. Bu surun altında 71 m uzunluğunda bir potern vardır. Bindeleme tekniğinde taşla örülerek yapılmış bu potern, kentin iç bölümünü dışındaki araziye bağlar. Bu poternden ötürü bugün Yerkapı adı verilen buradaki kapı, iki yanındaki kalkerden yapılmış büyük sfenks heykellerinden dolayı Sfenksli Kapı olarak da anılır. Boğazköy güney surlarında Yerkapı'dan başka daha doğuda Kral Kapısı, daha batıda da Aslanlı Kapı, özen gösterilerek yapılmış ve kabartmalarla bezenmiş kent girişleri olarak dikkati çeker.

İÖ 13. yüzyılda yaşamış olan Hitit imparatorlarının saraylarının bulunduğu Büyükkale, doğu surunun üzerinde, bir akropolis niteliğindedir. Buraya kale kapısında son bulan bir merdivenle erişilir. Güneybatıdaki bu kale kapısının karşısında, güneydoğuda da bir kapı vardır. Güneybatıda ayrıca aşağı kentten yürüyerek gelenlerin kullandığı küçük bir kapı daha bulunmaktadır. Büyükkale'yi çevreleyen kalın surların büyük bir bölümü sandık duvar tekniğiyle yapılmıştır. Öbür bölümü ise yer yer çok düzenli kesilmiş ve birbirine düzgün bir biçimde uydurulmuş taş bloklardan örülmüştür. Bu taş kaidenin üstüne, seyirdim yolu ve mazgalları olan kerpiçten bir sur bedeni yerleştirilmiştir. Doğu, güney ve batıda dikdörtgen burçlar yapılmış, dik bir uçurumla son bulan kuzey tarafta ise yalnızca tek bir burçla yetinilmiştir.

Büyükkale'nin içindeki saray tek bir yapı değildir; büyük avlularla birbirine bağlanan çeşitli boyda ve önemde pek çok yapıdan oluşur. Aşağı avlunun çevresinde resmi yapılar, orta ve yukarı avluların çevresindeyse sarayın daha çok özel bölümleri toplanmıştır. Büyükkale'deki, arkeologların M, N ve G adını verdikleri yapıların işlevleri saptanamamıştır. Kapalı bir bütün oluşturan H, B ve C yapılarıysa çok katlı

küçük birer tapınak diye tanımlanmıştır. C yapısının merkezinde bir kült odası görülür. İnce uzun beş odadan oluşan, en az iki katlı A yapısı, arşivdir. 1931-33 arasında K. Bittel'in burada yaptığı kazılarda çiviyazılı yaklaşık 3.000 kil tablet ele geçmiştir. Büyükkale'deki en büyük yapı, çok katlı olduğu sanılan ve yüksek bir teras üstünde yer alan D yapısıdır. Alt katında depo olabilecek dikdörtgen planlı bölümler, üst katında ise 32 m x 32 m boyutlarında kare bir salon yer alır. İki girişi olan bu yapının taht salonu olduğu sanılmaktadır.

E ve dikdörtgen planlı F yapıları çok katlı olup, sarayın konut bölümlerini oluşturur. E yapısının vadiye bakan iki odasından çiviyazılı tabletler ele geçmiştir. Bunların arasında Kral III. Hattuşili ile III. Ramses arasında, Ramses'in tahta geçişinin 21. yılında (İÖ 1270/69) yapılmış bir antlaşmanın metni de bulunmaktadır. Sayısız tabletin ele geçtiği K yapısında bulunanların ilginçleri I. Hattuşili'nin (İÖ 1600) Akatça ve Hititçe yazılmış yıllıklarıdır.

Büyükkale'deki yapıların hepsinin birbirlerine yakın zamanlarda yapıldıkları kesindir. En eskileri İÖ 14. yüzyıla tarihlenir. En önemli bölümlerse İÖ 13. yüzyılda yapılmıştır. Hepsisi İÖ 1200'de harap olmuştur.

Boğazköy, Hitit mimarlığının en gelişmiş tapınak örneklerini de içerir. Tapınakların hepsinde genelde giriş yapısı, avlusu, avlunun gerisinde ve girişin ters yönünde yer alan kutsal mekân ve yan odalarıyla aynı plan uygulanmıştır. Hititlerin en büyük açık hava tapınağı olan Yazılıkaya da Boğazköy'ün yaklaşık 1 km uzağındadır.

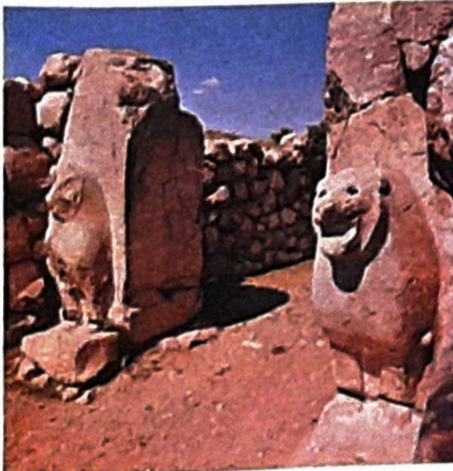
Boğazköy'de ele geçen binlerce tablet, yüzlerce küçük buluntu, heykel ve çanak çömlek kalıntıları Türkiye'nin bellibaşlı müzelerinde (Ankara, İstanbul, Çorum) ve Boğazköy'deki yerel müzede sergilenmektedir. 1986 yılında burada ele geçen tunç bir tablet, bugün için dünyada bilinen ilk madeni tablet olma özelliğini taşımaktadır.

Boğazköy Alacahöyük Milli Parkı, İç Anadolu Bölgesi'nde, arkeolojik ve tarihsel değerlerin korunması amacıyla oluşturulmuş park. 21 Eylül 1988'de Çorum'un Boğazköy ilçesinde kurulan ulusal park 2.634 hektarlık bir alanı kaplar.

Ulusal park sınırları içindeki en önemli arkeolojik alanlar Boğazköy(*) ve Yazılıkaya'dır(*). Alacahöyük(*) ise Alaca kentinin kuzeybatısında yer alır. Birlikte koruma altına alınmasının tasarlanmasına ve adında da bulunmasına karşın Alacahöyük, ulusal park sınırları dışında kalır. Dünya çapında ünlü olan bu Hitit uygarlığı kalıntıları her yıl çok sayıda turist tarafından ziyaret edilir. Yapılan kazılarda ele geçen buluntuların bir bölümü Boğazköy ve Alacahöyük müzelerinde sergilenmektedir. Ulusal park alanı içinde kamp ve piknik alanları da vardır.

Boğazlar rejimi, iki kara parçası arasından geçerek denizleri birleştiren doğal su yollarının hukuki düzeni. Bu düzeni belirleyen kurallar ya bir devletin iç hukuk kuralları ya da uluslararası hukuk kurallarıdır.

Bir antlaşmayla düzenlenmiş olmadığı takdirde, bir iç denizi açık denizle birleştiren bir boğaz, iki kıyısı da aynı devlete aitse, bu devletin ülkesinin bir parçası sayılır ve bu nedenle iç sular rejimine tabidir. Boğazın iki kıyısının aynı devlete ait olmadığı ya da boğazın iki açık denizi birleştirdiği durumlarda uluslararası hukuk kuralları geçerlidir. Böyle bir boğazın genişliği, kıyı ülkesinin karasuları genişliğinin iki katını aşıyorsa, açık deniz rejimi uygulanır. İngiltere ile Fransa arasındaki Dover Boğazı, Meksika ile Küba arasındaki Yucatan Boğazı, Madagaskar ile Afrika kıtası arasındaki Mozam-

Aslanlı Kapı, Boğazköy
Seki Fırat

bik Boğazı (Kanalı), Arabistan Yarımadası ile Afrika arasındaki Bâbü'l-Mendep Boğazı bu niteliktedir. İki açık denizi birleştiren bir boğazın genişliği karasularının iki katından azsa, karasuları rejimine tabidir. Böyle bir boğazda ulaşımı düzenleyen bir antlaşma yoksa, kıyı devleti ya da devletleri yabancı devlet gemilerine zararsız geçit hakkı tanımakla yükümlüdür.

Büyük bir bölümü Uluslararası Adalet Divanı(*) kararlarına dayanan bu kurallar dışında, dünyadaki tüm boğazların tabi olacağı bir genel boğazlar rejimini belirleyici kurallar henüz oluşmuş değildir. Yalnızca önemli bazı boğazların tabi olacağı rejim uluslararası anlaşmalarla belirlenmiştir.

Sund Boğazı ile Büyük ve Küçük boğazlar. Baltık Denizini açık denizlere bağlayan Sund Boğazı ile Büyük ve Küçük boğazlar, İsveç kıyılarıyla Jutland Yarımadasını ve Fyn Adası ile Sjælland Adasını birbirinden ayırır. Bu boğazların rejimi 14 Mart 1857 tarihli Kopenhag Sözleşmesi'yle düzenlenmiştir. Buna göre bu boğazlardan geçişlerin serbest olması, Danimarka'nın boğazlardan geçen gemilerden geçiş resmi almaması, fenerlerin, şamandıraların ve tüm seyrüsefer işaretlerinin bakımına devam etmesi, buna karşılık sözleşmeye imza koyan öteki denizci devletlerin, Danimarka'ya bir defaya özgü olmak üzere ve geçit hakkının satın alınması anlamına gelen bir ücret ödemesi kararlaştırılmıştır.

Macellan Boğazı. Amerika kıtasının güney ucunda bulunan ve Atlas Okyanusu ile Büyük Okyanusu birbirine bağlayan Macellan Boğazının hukuki rejimini düzenleyen belge 23 Temmuz 1881'de Arjantin ile Şili arasında imzalanmış olan Buenos-Aires Sözleşmesi'dir. Bu sözleşmeyle Macellan Boğazı sürekli olarak tarafsızlık statüsüne sokulmuş, bunun güvenceye bağlanması için de boğaz kıyılarında askeri yığınak yapılmaması ve savunma önlemleri alınmaması kararlaştırılmıştır. Sözleşmenin öteki hükümleriyle de, tüm devletlerin gemilerinin boğazdan serbestçe geçebilmeleri kabul edilmiştir.

Cebelitarık Boğazı. Eskiden beri yerleşmiş bulunan uluslararası geleneğe göre bu boğazdan geçiş serbesttir. Ayrıca İngiltere ve Fransa tarafından 8 Nisan 1904'te birlikte yayımlanan bir bildiriye göre, adı geçen devletler, boğazın Fas kıyılarında askeri yığınaklara ve stratejik tesislere izin veremeyeceklerdir.

İstanbul ve Çanakkale boğazları. Bu boğazların bugünkü rejimini belirleyen en son uluslararası belge Montreux Sözleşmesi'dir. 20 Temmuz 1936'da Türkiye, Bulgaristan, Sovyetler Birliği, Yunanistan, Romanya, Yugoslavya, Fransa, İngiltere ve Japonya tarafından imzalanmış olan bu belge, 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin yerine geçmiştir. Ayrıca bak. Lozan Boğazlar Sözleşmesi; Montreux Sözleşmesi.

Boğazlar Sorunu, Türk Boğazları'ndan (İstanbul Boğazı, Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı) yabancı gemilerin geçişine ilişkin olarak Avrupa diplomasisinde çeşitli dönemlerde gündeme gelen anlaşmazlık.

Rusya 18. yüzyılda Karadeniz'in kuzey kıyılarını ele geçirince, Osmanlı yönetimi 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rus ticaret gemilerine Boğazlar'dan serbest geçiş hakkı tanıdı. 23 Aralık 1798 ve 24 Eylül 1805 Osmanlı-Rus ittifak antlaşmaları ile Karadeniz bütün yabancı devletlerin savaş gemilerine kapatıldı ve Rus savaş gemilerine Boğazlar'dan serbest geçiş hakkı verildi. Yabancı savaş gemilerinin Karadeniz'e zorla girmek istemeleri durumunda da Osmanlı

ve Rus donanmalarının birlikte karşı koymaları kabul edildi. Antlaşma 1807 Osmanlı-Rus Savaşı ile yürürlükten kalktı ve Osmanlı Devleti İngiltere ile imzaladığı Kala-i Sultaniye (Çanakkale) Antlaşması (5 Ocak 1809) ile Boğazları yabancı savaş gemilerine kapalı tutmayı taahhüt etti. 1829 Edirne Antlaşması ile Rusya Boğazlar'dan ticaret gemilerini geçirme hakkını yeniden elde etti; ayrıca Osmanlı Devleti Boğazlar'ı, barış içinde bulunduğu bütün devletlerin ticaret gemilerine açtı. 1833'te II. Mahmud Mısır sorununda aldığı yardım karşılığında Hünkâr İskeleyi Antlaşması'nı imzalayarak Boğazlar'ı Rusya lehine yabancı savaş gemilerine kapatmayı kabul etti. Bu antlaşma, bütün büyük Avrupa devletlerinin Boğazlar'ın barış döneminde Osmanlı olmayan tüm savaş gemilerine kapalı tutulması kuralını benimsediği 15 Temmuz 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi ile iptal edildi. Buna karşın Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan İngiltere ve Fransa, Kırım Savaşı (1853-55) sırasında Rusya'ya saldırmak üzere donanmalarını Boğazlardan geçirdiler. Londra Boğazlar Sözleşmesi, bütün savaş gemilerinin Boğazlardan serbestçe geçişine izin veren Lozan Boğazlar Sözleşmesi (24 Temmuz 1923) tarafından değiştirilinceye değin yürürlükte kaldı. Dünya Savaşı'nın sonunda imzalanan Mondros Mütarekesi'nden (30 Ekim 1918) sonra Boğazlar'ın egemenliği fiilen Osmanlı Devleti'nin elinden çıktı ve bütünüyle İtilaf Devletleri'nin eline geçti.

Lozan Antlaşması'yla birlikte aynı anda imzalanan Boğazlar Rejimine İlişkin Sözleşme ile (bak. Lozan Boğazlar Sözleşmesi) Boğazlar askerden arındırıldı ve savaş gemilerinin geçişi herhangi bir izne bağlı olmaksızın tamamen serbest bırakıldı. Barış döneminde yabancı ticaret gemilerine geçiş serbestliği tanındı. Bir savaş döneminde Türkiye'nin tarafsız olması halinde gene barış dönemindeki kuralları geçerli sayıldı. Türkiye'nin taraf olduğu bir savaş halinde tarafsız gemilerin düşmana yardım etmemek koşuluyla Boğazlar'dan serbestçe geçmesi hükmüne bağlandı. Türk hükümeti Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin Türkiye'nin egemenlik haklarını kısıtlayan hükümler taşıması nedeniyle Boğazlar rejiminin statüsünde ilk kez 1933 Londra Silahsızlanma Konferansı'nda dile getirilen bir değişiklik talebinde bulundu. İtalya dışında Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ni imzalayan devletlerin katıldığı Montreux Konferansı sonunda Boğazlar'ı tahkim etme konusunda Türkiye'ye tam yetki veren ve Karadeniz'de kıyısı bulunmayan devletlerin savaş gemilerinin geçişini kısıtlayan Montreux Sözleşmesi(*) imzalandı (20 Temmuz 1936).

1945'te Boğazlar Sorunu Yalta ve Potsdam konferanslarında Müttefikler arasında ele alındı, ancak somut bir anlaşmaya varılamadı. II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile birlikte, Boğazlar Sorunu yeniden uluslararası politika gündemine geldi. Sovyetler Birliği, savaşın sonra siyasal ve askeri dengelerin büyük ölçüde değiştiğini, bu nedenle Boğazlar rejiminde de yeni koşullara uygun bazı değişiklikler yapılması gerektiğini savundu. II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin Montreux Sözleşmesi'ne uymadığını öne sürerek kendi güvenliğinin sağlanması için Boğazlar'ın Karadeniz'de kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerine kapatılmasını, Karadeniz'de kıyısı olan devletlerin savaş gemilerine ise her zaman açık olmasını talep etti. Ayrıca Boğazlar'dan geçiş rejiminin yalnızca Türkiye ile Karadeniz'de kıyısı olan devletler arasında düzenlenmesi gerektiğini savundu. Öte yandan, Sovyetler Birliği düşmanca amaçlarla kullanılmasını engellemek için Boğazlar'ın Tür-

kiye ile Sovyetler Birliği tarafından ortak savunulmasını da talep etti ve bu taleplerini 7 Ağustos 1946 ve 24 Eylül 1946 tarihli iki notayla Türk hükümetine bildirdi. ABD ve İngiltere Boğazlar rejimi hakkında yeni bir düzenleme yapılmasına ilke olarak karşı değillerdi ve bu konuda Sovyet önerisini kabul ediyorlardı. Ama Batılı ülkeler Boğazlar rejiminin Montreux Sözleşmesi'nin kuralları içinde, uluslararası bir toplantıda görüşülmesi gerektiğini savundular ve Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında ikili görüşmeler yapılmasını kabul etmediler.

Türkiye de Sovyetler Birliği'ne 22 Ağustos 1946 ve 18 Ekim 1946 tarihlerinde verdiği notalarda, Boğazlar rejiminde yapılacak bir değişikliği ilke olarak kabul ediyor, ama bunun ikili görüşmeler yoluyla değil de, uluslararası bir toplantıda ele alınması gerektiğini belirtiyordu. Bu notalarda ayrıca, Boğazlar konusunda ortak savunma talebinin kesinlikle kabul edilmeyeceği açıklanıyordu. Bu sırada meydana gelen önemli siyasal ve askeri gelişmeler, Boğazlar rejiminin yeniden değiştirilmesi konusunda bir uluslararası konferans toplanmasını gündemden çıkardı. Dolayısıyla Boğazlar rejiminde bir değişiklik olmadı ve Montreux Sözleşmesi günümüze değin feshedilmeden yürürlükte kaldı.

Boğazlıyan, İç Anadolu Bölgesi'nde, Yozgat iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 2.129 km² (1989) olan Boğazlıyan ilçesi kuzeyde Sankaya, kuzeydoğuda Çayıralan, doğuda Çandır ilçeleri, güneydoğu ve güneyde Kayseri, güneybatıda Nevşehir illeri, batıda Yenifakılı ilçesi, kuzeybatıda da Şefaatli ilçesi ve Merkez ilçe ile çevrilidir.

Büyük bölümü orta yükseltili dalgalı düzlüklerden oluşan ilçe topraklarının güney kesimini Kurşunlu Dağı (1.786 m) engebelendirir. Bozok Platosunun(*) güney kesimi bu toprakların büyük bölümünü kaplar. İlçe merkezi çevresindeki düzlükler tarım alanı olarak önem taşır. İlçe topraklarının suları Delice Irmağının(*) kollarından, Boğazlıyan Çayıyla da anılan Karasu toprakları.

Boğazlıyan'dan bir görünüm
ABC Ajansı

Bu akarsuya katılan Kozanozü üzerinde kurulan taşkın önleme ve sulama amaçlı Uzunlu Barajının ardında oluşmuş küçük bir yapay göl vardır.

İlçenin temel ekonomik etkinliği bitkisel üretimdir. Toprakların büyük bölümünün ekime elverişli olmasının yanı sıra makine, gübre kullanımı ve sulamanın yaygınlaşması tarımda verimliliği artırmıştır. En çok buğday, patates, şeker pancarı, fasulye ve mercimek yetiştirilir. Hayvancılık da oldukça önemlidir. İlçe topraklarının yer aldığı plato alanları koyun yetiştiriciliğine çok elverişlidir. Ayrıca sığır besiciliği giderek gelişmektedir. Sığır soylarının ıslahı için yapay ve doğal tohumlama çalışmaları ya-

pılmaktadır. Kıl keçisi ile Ankara keçisi de yetiştirilir. Yün ve yapağı üretimi önemlidir. İlgedeki tek sanayi kuruluşu deri fabrikasıdır.

İlçeye bağlı Yoğunhisar ve Çalavverdi köylerindeki höyüklerde ilçe tarihinin Hititlere değin uzandığını gösteren buluntulara rastlanmıştır. Yöre sırasıyla Frig, Lidya, Pers ve Kapadokya egemenliklerini yaşadı. İÖ 1. yüzyılda Roma, daha sonra da Bizans yönetimi altına girdi. 1340'ta Eretna Beyliği'nin, 1408'de de Osmanlı Devleti'nin topraklarına katıldı. Önceleri Rum Eyaleti'nin Bozok (Yozgat) sancağına bağlı bir kaza olarak yönetilirken, Tanzimat döneminde Bozok'un Ankara vilayetine bağlanmasıyla Boğazlıyan da bu vilayetin bir kazası oldu. Milli Mücadele sırasında Çapanoğlu Ayaklanması'na karşıtı.

Boğazlıyan kenti, Kozanözü adıyla anılan derenin kenarında yer alır. Yozgat-Kayseri karayolu kentten geçer. Kentin il merkezi Yozgat'a uzaklığı Sankaya üzerinden 112 km'dir. Boğazlıyan oldukça zengin bir tarımsal art bölgenin ticaret merkezidir. Kentte Toprak Mahsulleri Ofisi'nin tahıl depoları vardır. Kent, mal ve hizmetler açısından il merkezi Yozgat'tan çok, daha yakın ve daha gelişkin bir merkez olan Kayseri'ye bağlıdır. Kente 2 km uzaklıkta bir kaplıca, ayrıca Karasu boyunca da çeşitli mesire yerleri vardır.

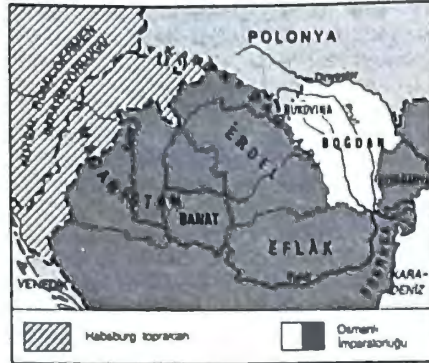
Boğazlıyan Belediyesi 1879'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 55.576; kent, 16.895.

Boğdan, MOLDAVYA olarak da bilinir, Rumence MOLDOVA, Aşağı Don Irmağı kıyısında eski prenslik ve voyvodalık. 1859'da Eflâk ile birleşerek bugünkü Romanya Devleti'ni oluşturmuştur. Boğdan adını Prens Bogdan'dan, Moldavya adını ise Moldova Irmağından almıştır.

Boğdan 14. yüzyılın ilk yarısında, Macarların denetiminde bulunan Karpat Dağlarındaki Maramureş'ten Dragoş önderliğinde güneye göç eden bir grup Ulah tarafından kuruldu. 1349'a doğru, Prens Bogdan döneminde bağımsızlığına kavuştu. Topraklarının en geniş olduğu dönemde Besarabya'yı da içine alıyordu ve sınırları kuzey ve kuzeydoğuda Dinyester Irmağı, güneyde Karadeniz ile Dobruca ve Valahya (Eflâk), batıda da Transilvanya (Erdel) ile çevriliydi. Yeni Boğdan Prenslüğü, Macaristan ve Polonya'dan gelen baskılara karşı başarıyla direndi. Prens IV. Ştefan (Büyük) döneminde (1457-1504), Osmanlı akınlarına karşı da bağımsızlığını korumaya çalıştı. Ama Ştefan'ın ölümünden sonra, oğlu ve ardılı III. Ştefan (hd 1504-17) Osmanlılara haraç ödemeyi kabul etmek zorunda kaldı. 16. yüzyılın ortalarına doğru Boğdan, özerk olmakla birlikte, Osmanlı Devleti'ne haraç ödeyen, bağımlı bir devlet durumuna geldi.

Bundan sonraki 300 yıl boyunca Boğdan, birkaç kısa dönem (örn. 1572-74 arasında hüküm süren Korkunç İvan zamanı) dışında, Osmanlılara bağımlı kaldı. 1600'de Eflâk prensi Mihail Viteazul (Cesur), prensliğini Boğdan ve Erdel ile birleştirdi; 1601-18 arasında da Boğdan Polonya süzerenliğini kabul etti. Boğdan'ın pazarlarına Osmanlılar egemenliği, Başlangıçta voyvodalar yerel hane-dan içinden seçilirken, 1711'den sonra Osmanlı Devleti'nde büyük ekonomik ve siyasal güç elde etmiş olan Fenerli Rumlardan atanmaya başladı. Boğdan, Osmanlılar döneminde çok sağlam tahkim edilmiş bir sınır bölgesi haline getirildi.

18. yüzyıl boyunca Boğdan'da Rus etkisi arttı ve bölge Osmanlılar ile Ruslar arasında bir anlaşmazlık kaynağı oldu. 1774'te hâlâ

16. yy ortasında Boğdan

Osmanlı bağımlılığını kabul etmekle birlikte, Rusların korumasına girmişti. Gene o yıllarda kuzeybatıdaki topraklarını (Bukovina) Avusturya'ya kaptırdı. 1812 Bükreş Antlaşması ile Besarabya'yı Rusya aldı. 1821'deki ayaklanmadan sonra, halk tarafından sevilmeyen Fenerliler yönetimden uzaklaştırıldı. Rusya'nın yönlendirdiği bir dizi siyasal ve ekonomik reform başlatıldı ve *Règlement Organique* adını taşıyan bir anayasa kabul edildi (1832). Boğdan meclisi, giderek büyüyen Rumen milliyetçilik hareketinin de etkisiyle 1859'da Prens Alexandru Ion Cuza'nın önderliğinde Eflâk ile birleşik bir Romanya devleti kurulmasını kabul etti (resmi birleşme ancak 1861'de gerçekleşti). Osmanlı Devleti, Boğdan ve Eflâk'ın (Memleketeyn) birleşmesini kabul etmekle birlikte, Romanya'nın bağımsızlığını ancak 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra yapılan Ayastefanos (Yeşilköy) ve Berlin antlaşmalarıyla tanıdı (1878).

SSCB 1924'te Dinyester'in doğu bölümünde Moldavya Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni kurdu. Romanya 1940'ta tarihsel Boğdan bölgesinin Dinyeper ile Prut ırmakları arasında kalan bölümünü de SSCB'ye bırakınca Moldavya SSC oluşturuldu. Öbür Sovyet cumhuriyetleri gibi Moldavya SSC de 1991'de bağımsızlığını ilan etti. Daha sonra da adını Moldova olarak değiştirdi.

boğmaca, şiddetli öksürük nöbetleriyle tanımlanan son derece bulaşıcı, akut solunum yolu hastalığı. Tipik bir boğmacada her öksürük nöbeti, ötme sesi veren boğulmuşçasına derin bir soluk alış, renksiz, yapışkan bir balgam atılması ve çoğu kez kusmayla sonuçlanır. İlk kez 1578'de ayrıntılı olarak tanımlanan, ama kuşkusuz çok daha eskilere dayanan bu hastalığa yol açan bakteriyi, 1906'da Pasteur Enstitüsü'nde çalışan Jules Bordet ve Octave Gengou adlı iki Fransız bakteriyolog ayırmayı başardı. Önce Bordet-Gengou basili, daha sonra *Hemophilus pertussis* olarak adlandırılan boğmaca basili bugün *Bordetella pertussis* olarak bilinir.

Yaklaşık bir hafta süren bir kuluçka devresinin ardından, özellikle geceleri şiddetlenen kuru ve kesik öksürükle birlikte, üst solunum yollarının sıradan enfeksiyonunu andıran burun-boğaz akıntıları başlar. Bir iki hafta sonra bu akıntılı devre yerini, süresi değişken olmakla birlikte genellikle 4-6 haftada sona eren tipik öksürük nöbetleri devresine bırakır. Hastalığın en ağır komplikasyonları bronş ve akciğer dokusu iltihabı, boğucu öksürük nöbetleri, daha seyrek olarak çırpınma nöbetleri ve beyin hasarıdır.

Boğmaca dünyanın her yerinde görülen ve bildirilmesi zorunlu olan, en şiddetli çocuk hastalıklarından biridir. Altı yaşından küçük çocuklarda hastalığa karşı aktif bağışıklık kazandıran boğmaca aşısı, genellikle

tetanos ve difteri toksoitleriyle ya da çocuk felci aşısıyla birlikte uygulanır. Aşılamaya, doğumdan sonraki ilk üç ay içinde başlanır; çocuk 18 aylık olduğunda boğmaca aşısının yinelenmesi gerekir. Ancak, daha büyük çocuklarda aşıya karşı ağır tepkiler gelişebileceğinden 18. ayı geçirmemelidir. Zamanında aşılanmış çocuklar, daha ileri yaşlarda boğmacaya yakalansalar bile hastalığı oldukça hafif geçirdiklerinden, altı yaşından sonra genellikle aşılanmanın gerekli olmadığı kabul edilir.

Tedavi öksürük kesici ilaçların yanı sıra, kusmadan ileri gelen beslenme yetersizliğine karşı kısa aralarla hafif yiyeceklerin verilmesine, sakinleştirici ilaçlarla uyku ve dinlenmenin sağlanmasına, bazen de solunumu kolaylaştırmak için, solunum yolundaki balgamların emici aygıtlarla temizlenmesine dayanır. Boğmaca basili üzerinde hemen hiçbir etkisi olmamasına karşın, ikincil enfeksiyonları önlemek için antibiyotikler de kullanılabilir.

boğmaklı bakal (*Turdus torquatus*), *Passeriformes* (ötücükuşlar) takımının *Turdidae* familyasından bir ardıçkuşu türü. Batı Palearktık bölgede yaşayan boğmaklı bakal 24 cm uzunluğunda, genellikle karaya yakın koyu renkli bir kuştur. Yakın akrabası olan kara bakala(*) çok benzer, yalnız boynunda

Boğmaklı bakal (*Turdus torquatus*)

John P. O'Neill

yarımay biçimde ak bir leke vardır. Ayrıca, uzaktan seçilmese bile, karnındaki örtü tüylerinin ve kanat teleklerinin kenarları da aktır. Dağlık bölgelerde, özellikle seyrek ağaçlı dağ ormanlarında ve çalılıkarda yaşar. Çeşitli omurgasızlarla ve meyveyle beslenir. Nisanda başlayan üreme mevsiminde, dişi, yere ya da ağaçlara yapılan yuvaya 4-5 yumurta bırakır. Kuluçka süresi 13-14 gündür. Flütü andıran tatlı ve değişik ötüşüyle tanınan boğmaklı bakal, Türkiye'de başta Karadeniz Bölgesi'nin orman ve yaylaları olmak üzere Güneydoğu Anadolu dışında her bölgede az sayıda görülür.

boğmaklı yılan (*Diadophis punctatus*), *Colubridae* familyasından bir yılan türü. Uzunluğu 60 cm'yi bulan boğmaklı yılan daha çok ABD'nin batısındaki kayalık yerlerde ya da ağaç altlarında ve Meksika Platosunda yaşar. Böcek, solucan, kurbağa, kertenkele, çörel ve daha küçük yılanları yiyerek beslenir. Rahatsız edildiğinde, baş ortada kalmak üzere kangal biçiminde kıvrılır ve kızıl ya da sarı renkteki alt yüzü görülecek biçimde kuyruğunu havaya diker. Kuyruğunun alt yüzü yılanın başı gibi gözüktür ve hayvana çok daha ürkütücü bir görünüm verir.

boğumlu mobilya, MAKARA MOBİLYA olarak da bilinir, 17. yüzyıl sonlarında üretilen, başta ayakları olmak üzere birçok parçası tornada çekilerek süslü biçimler verilmiş

Ceviz ağacından boğumlu mobilya, 17. yy ortaları; İngiltere Victoria ve Albert Müzesi, Londra Victoria and Albert Museum, Londra

ağır bir mobilya türü. 19. yüzyıl köy evi tarzında yapılmış daha hafif ve iddiasız torna işi mobilyalara da bu ad verilir. Boğum işi, iskemle ve masaların ayak ve kenarlarında, iskemle arkalık dikmelerinin tepeliklerinde ve bazen de iskemle kolluklarının ön dikme başlıklarında makaraya benzer bir dizi küçük boğumdan oluşan bir süsleme biçimidir.

bohça, içine çamaşır, giysi, kumaş vb eşya konarak çapraz karşılıklı uçları birbirine bağlanıp kapatılan kare biçimli kumaş. Bohçalara, yapıldıkları kumaşın türüne, içine konan eşyaya ve işlevine göre "şal bohça", "Ahmediye bohça", "basma bohça", "yazma bohça", "parçalı bohça" (kırkpare), "sandık bohçası", "dolap bohçası", "hamam bohçası", "çeyiz bohçası", "çarşı bohçası" gibi adlar verilirdi. Bohça evlerde eşya saklamaya yarar, sokakta ise çanta olarak kullanılırdı.

Bohçanın Anadolu'da evlenme geleneklerinde de önemli bir yeri vardı. Genç kızların çeyiz eşyası içinde el işlemleriyle süslenmiş bohçalara ayrı bir değer verilirdi. Gelinin, düğün sırasında erkek evine gönderilen çeyizi arasında kendisine, kocasına ve evine ait bazı eşyanın bohçalar içinde taşınması davetliler için ayrı bir seyrin olayı idi. Bu taşınma sırasında sergilenen bohçaların sayısı, çeyizin zenginliğini de gösterirdi. Yeni gelin kocasının yakınlarına da bohça içinde "dürü" adı verilen armağanlar gönderir, karşılığında da gene aynı biçimde armağan alırdı.

Bohémond I, lakabı TARENTE'LI BOHEMOND, Fransızca BOHEMOND DE TARENTE, asıl adı MARC (d. 1050/58 - ö. 7 Mart 1111, Canossa, Puglia), 1089-1111 arasında Tarente ve Otranto prensi, 1098-1101 ve 1103-04 döneminde Antakya (Antiocheia) prensi. 3 Haziran 1098'de Antakya'yı ele geçiren I. Haçlı Ordusu'nun önderlerindendir.

Babası Puglia (Apulia) ve Calabria dükü Robert Guiscard, annesi, dükün ilk karısı Alberada'dır. Marc adıyla vaftiz edildi ama efsanevi dev Bohémond'un adıyla anıldı. Bu lakap, uzun boylu ve güçlü Marc'in fizikine çok uygundu. Çocukluğu, Norman olan babası Robert'in, paralı asker olarak gelip Puglia ve Calabria düklüğüne yükseldiği Güney İtalya'da geçti. Bu yıllarda, babasıyla savaşlara katılarak savaşçılığı ve önderlik sanatını öğrendi. Doğum yılı bile kesin olarak bilinmeyen Bohémond'un çocukluk yılları ile ilgili bilgiler de yetersizdir.

1079'da babasının ordusunda bir birliğin komutasını üstlendi. Bu arada, üvey annesi Sigelgaita, Robert'in vârisi Roger Borsa'yı dünyaya getirdi. Böylece, Bohémond yaşamının erken bir döneminde, üvey kardeşi yüzünden babasından miras alamayacağını, Bizans İmparatorluğu'nun zayıf durumundan yararlanıp toprak ve servet edinme yollarını araması gerektiğini anladı.

1081'de, babasının ordusuna komuta eden I. Bohémond, Durazzo'nun güneyindeki Avlona kasabasını aldı. Aynı yıl I. Aleksios (Komnenos) Bizans imparatoru oldu ve Normanlara meydan okudu. Aleksios ile Bohémond arasındaki düşmanlık 30 yıldan çok sürdü. İlk çarpışmalarda (1081-85), Bohémond ve babası Bizans'ın bütünlüğünü tehdit etmeye başladı. Norman ordusu birkaç parlak zafer kazandı, ama Aleksios 1083'te Bohémond'u Tesalya'daki Larissa'dan sürdü. Babası Robert'in 1085'te ona bir şey bırakmadan ölmesi, Bohémond'un Bizans karşısında başarı kazanabilme umudunu kıldı. Bunu izleyen dört yıl içinde, Roger Borsa'dan Bari'de bir üs kurmak için izin alan Bohémond, Aleksios'a karşı şansını bir kez daha denemek için fırsat kollamaya başladı.

Papa II. Urbanus'un, Kasım 1095'te Kutsal Kabri (İsa'nın Kabri) Müslümanlardan geri almak için savaşacak herkese bu ve öteki dünyada ödül vaat ederek I. Haçlı Seferi'ni başlatması, beklenen fırsatı yarattı. Haberi duyan Bohémond, küçük Norman birliğinin başına geçerek doğruya doğru yola çıktı. 1096-97 kışında Bizans topraklarından geçerken Konstantinopolis'te (İstanbul) İmparator Aleksios ile dostça ama ihtiyatlı bir ilişki kurdu. Ona ve öteki komutanlara yemin ettirdikten sonra Boğaz'dan geçmelerine yardım eden Aleksios, Müslümanlardan geri alacakları Bizans topraklarını imparatorun egemenliğine bırakacak olurlarsa kendilerine yardım edeceğine söz verdi. Bohémond, Türklere karşı sürdürülen seferde Nikaia (İznik), Dorylaeum (Şarhöyük) ve Ekim 1097'den 3 Haziran 1098'e değin kuşatma altında tutulan Antakya'daki çarpışmalarda kendini gösterdi. Bohémond'un zekâsı ve bir hainle yaptığı pazarlıklar sayesinde Antakya Haçlıların eline geçti. Türklerin kısa süren başarısız karşı hareketi sırasında komuta daha çok Bohémond'un elindeydi.

Ocak 1099'da Haçlı orduları Kudüs'e doğru yola çıktığında, Bohémond Antakya'nın fiili sahibi olarak orada kaldı. Aleksios'un ettirdiği yeminin bozulacağından korkulduğu için Bohémond'un kent üzerindeki sahiplik isteği açıkça desteklenmedi. Kudüs'ün alınmasına katılmayan Norman önder daha sonra durumu kurtarmak için Kutsal Kabri ziyaret etti. Haçlılardan çoğunun yurtlarına geri dönmesi üzerine Bohémond kuzeyden Aleksios, doğudan da Müslümanlarca çevrelenmiş olan kentle başbaşa kaldı. Halep'e karşı giriştiği saldırıların ardından, Antakya'nın kuzeyindeki Sebastia (Sivas) emirine karşı harekete geçme yanlışını yaptı. Pusuya düşürülerek yakalandı ve aylarca tutsak kaldı.

1103'te serbest bırakılınca Antakya'ya döndü. 1105'te Bizanslılara karşı asker toplamak için Bari'ye gitti. Eylül 1105'te papa ile görüşmek üzere Roma'ya geçen Bohémond, 1106 başlarında Fransa'yı dolaştı. Bohémond'un getirdiği kutsal röbrikleri azizlerin mezar anıtlarına koyan Fransızlar onu büyük bir ilgiyle karşıladılar ve çocuklarına onun adını verdiler. Bohémond, Fransa kralı I. Philippe'in kızı Constance ile 1106 baharında Chartres'da büyük bir törenle evlendi.

Otuz yıl önce yersiz yurtsuz bir genç olan Bohémond, artık başarıya ulaşmıştı. Eylül 1107'de Bizanslılara karşı kendi haçlı seferini başlatmaya hazırdı. Bir ay içinde Avlona'da büyük bir ordu topladı. Sonraki aylarda Durazzo Normanlara karşı direndi. Bohémond Arnavutluk'ta başarılı olamadı. Bu içinden çıkılması güç durumda, savaşı bitirmek isteyen Aleksios, biat etmesi koşuluyla Bohémond'a Antakya ve öteki bazı Bizans kentlerini vermeyi önerdi. Antakya'yı elinde tutmasına karşın, Aleksios'un koşullarını kabul etmesi Bohémond için aşağılayıcıydı. Puglia'dan Antakya'ya kadar uzanan bir imparatorluk kurma tutkusunu gerçekleştirme için Aleksios'a karşı haçlı seferlerini kullanmış ve bu davranışıyla Haçlı ülküsünün değerini azaltmıştı.

Bu gönülsüz barışı izleyen yıllara ilişkin oldukça az bilgi vardır. Constance, Bohémond'a iki erkek çocuk doğurdu. Bunlardan biri Bohémond'dan sonra Antakya prensi oldu. Bohémond'un, yaşamının son yıllarında yeni bir ordu oluşturmaya çalıştığı sanılmaktadır. Ama ölümü bu çabalarna engel oldu. Rakibi Aleksios da 1118'de öldü. Bir devin adını taşıyan Bohémond, yaşamı boyunca büyük mücadeleler verdi. Ölümünde mirasçılarına, önemli Haçlı devletlerinden biri olan Antakya Prensiği'ni bıraktı. Tarihe yakışıklı bir adam, dahi bir savaşçı ve yetenekli bir diplomat olarak geçmiştir.

Bohémond II, (d. 1107 - ö. Şubat 1130), 1119-30 arasında Antakya (Antiocheia) prensi.

I. Bohémond ve Fransa kralı I. Philippe'in kızı Constance'ın oğlu olan II. Bohémond 1126'da Puglia'dan (Apulia) Antakya'ya gitti. Kent, daha önceki prens Roger'in öldürüldüğü 1119 yılından beri Kudüs kralı II. Baudouin'in naipliği altında bulunuyordu. Bohémond, Antakya'ya gelişinden kısa bir süre sonra Baudouin'in küçük kızı Alice'le evlendi. 1129'da, Baudouin'le birlikte Şam'a karşı bir saldırıya katıldıktan sonra, kuzey sınırında Müslüman ordusu ile yapılan bir çarpışmada öldü. Yörenin emiri, kesik başını mumyalatarak halifeye armağan etti.

Bohémond III, takma adı ÇOCUK (KEKEME) BOHEMOND, Fransızca BOHEMOND LE BAMBÉ (LE BAUBE) (d. 1145 - ö. 1201), 1163-1201 arasında Antakya (Antiocheia) prensi.

II. Bohémond'un kızı Constance'in ilk kocası Raymond de Poitiers'dan olan oğludur. III. Bohémond, prensliğin başına geçtikten sonra annesini sürgüne gönderdi. Ertesi yıl (1164) Müslümanlar karşısında yenilgiye uğrayarak tutsak düştü. Bu tarihten sonra prenslik yörede etkili bir güç olmaktan çıktı ve 1180'lere değin varlığını bir Bizans protektorası olarak sürdürdü. Bu arada İmparator I. Manuel'in (Komnenos) etkisiyle, Bohémond da tutsaklıktan erken bir tarihte kurtuldu.

Bohémond 1180'de ikinci karısı Eirene'yi (Theodora Komnena) Sibily adında bir kadın için terk etti ve bu yüzden kilise tarafından aforoz edildi. Bohémond'un ilk karısı Prensese Orgueilleuse'den Raimond ve Bohémond (IV. Bohémond) adlı iki oğlu vardı. Raimond 1197'de ardında oğlu Raimond Rouben'i bırakarak öldü. Bohémond da son yıllarında prenslik için torunu Raimond Rouben ile küçük oğlu Bohémond arasında seçim yapma sorunuyla uğraştı. II. Levon, yeğeni Raimond Rouben'i desteklediysse de genç Bohémond taht üzerin-

deki hak iddiasını şiddetle savundu ve babasını 1199'da Antakya'yı terk etmeye zorladı. Ama Levon'un çabaları sonunda devrildi ve III. Bohémond yeniden prensliğin başına geçti.

Bohémond IV, takma adı TEK GÖZLÜ BOHÉMOND, Fransızca BOHÉMOND LE BORGNE (d. y. 1175 - ö. 1233), Trablusgarp kontu (1187-1233) ve Antakya (Antiocheia) prensi (1201-16 ve 1220-33).

III. Bohémond ile Orgueilleuse'un oğlu olan IV. Bohémond, 1187'de Trablus kontu oldu. 1201'de yeğeni Raimond Rouben'i safdışı ederek babasının yerine prensliğin başına geçti. 1216'da onun Trablus'ta bulunduğu bir sırada Raimond yönetimi ele geçirdi, ama 1221'de tahttan indirildi ve bir yıl sonra da öldü. Bohémond ölünceye değin Antakya ve Trablus'u yönetti.

Bohémond V (d. y. 1198 - ö. Ocak 1252), Antakya (Antiocheia) prensi ve Trablus kontu (1233-52).

IV. Bohémond ile Plaisance'in oğlu olan V. Bohémond, 1233'te babasının yerine tahta geçti ve Ermenilere karşı mücadeleyi sürdürdü. 1251'de oğlu Bohémond'un (VI. Bohémond) evliliği yoluyla Ermenilerle dostluk kurdu. Kıbrıs kralı I. Hugues'un dul kansı Alice'le yaptığı evlilik (1225) sonucu, Antakya ve Kıbrıs tarihi bir süre birlikte gelişti. V. Bohémond daha çok Trablus'ta oturdu ve prensliği sırasında Antakya'nın yönetimini kent konseyine bıraktı.

Bohémond VI (d. 1237 - ö. 1275), Antakya (Antiocheia) prensi (1252-68) ve Trablus kontu (1252-75).

V. Bohémond'un Luciana'dan olan oğlu VI. Bohémond, 1252'de babasının yerine geçti. Kız kardeşi Plaisance'in 1250'de I. Hugues'un oğlu olan Kıbrıs kralı I. Henri ile yaptığı evlilikten yararlanarak Antakya'nın Kıbrıs ile bağlantısını sürdürdü. Buna karşılık Trablus'u kendi haline bırakarak Antakya'ya yerleşti. Şubat 1258'de yeğeni olan Kıbrıs kralı II. Hugues'un Kudüs kralı olarak tanınmasını sağladı. 1268'de Antakya'yı Memlûklere kaptırdı. Böylece Ortadoğu Frank prensliklerinin en zengini ve en eskisi yıkılmış oldu.

Bohémond VII (ö. 19 Ekim 1287), Trablus kontu (1275-87).

VI. Bohémond'un Sibyl'den olan oğlu VII. Bohémond, 1275'te babasının ölmesi üzerine, annesinin naipliği altında Trablus kontluğunu üstlendi. Trablus'a yerleşmiş olan Templier şövalyeleri ile sorunları oldu. 1287'de Laodikeia'yı Mısır sultanına kaptırdı ve aynı yıl ardında çocuk bırakmaksızın öldü. İki yıl sonra Trablus Mısırlıların eline geçti.

Bohemya, Çekçe Cechy, Almanca BOHMEN, Orta Avrupa'da eski bir krallık. Güneyde Avusturya, batıda Bavyera, kuzeyde Saksonya ve Lausitz, doğuda ise Silezya ve Moravya ile çevriliydi. Uzun yıllar krallık olarak kaldıktan sonra, 1918-39 ve 1945-49 arasında Çekoslovakya'nın en batıdaki ili oldu. 1 Ocak 1949'daki düzenlemeyle yönetsel bir birim olmaktan çıkarak Çekoslovakya'nın birkaç yeni ili arasında bölündü. 15. ya da 6. yüzyılda Slav kökenli Çekler verimli Bohemya bölgesine bütünüyle yerleşmiş bulunuyordu. Bölgeye ilişkin ilk tarihsel kayıtlarda, yarı-efsanevi olaylar anlatılır. Bunlardan biri de Prenses Libuše'nin, tarlasını sürürken görüp âşik olduğu

köylü Přemysl'le evlenmesidir. Bununla birlikte Çeklerin sonraki birkaç yüzyıl boyunca, dış dünyanın ilgisini (ya da düşmanlığını) çekmeden, güçlerini pekiştirdikleri anlaşılmaktadır. 9. yüzyılda Hristiyanlığın bölgede yayılmaya başlaması, Çekleri tarih sahnesine çıkartırken, bölgedeki karışıklıkların da artmasına neden oldu.

Alman rahiplerinin Slavca konuşan halkları Hristiyanlaştırma çabaları başlangıçta pek sonuç vermedi. Ama komşu Moravya'dan gelen Aziz Kyrillos ile Methodios, vaazlarını Slavca vererek ve Slav seslerine göre değiştirilmiş bir Yunan alfabesi kullanarak, aralarında Prens Bořivoj'un da (İS y. 873) bulunduğu pek çok kişiyi Hristiyanlaştırdılar. I. Boleslav, kardeşi I. Václav'ı öldürdükten sonra, oğlu II. Boleslav ile birlikte, Bohemya'nın sınırlarını, doğuda Moravya, kuzeyde ise Silezya ve Galiciya'yı (bugün her ikisi de Polonya'dadır) kapsayacak biçimde genişletti.

Bu topraklar kısa zamanda yitirildi ve sonra yeniden kazanıldı. Bu tarihten sonra dış çatışmalar ve iç karışıklıklarla dolu bir dönem başladı. Bohemya hükümdarları genellikle siyasal amaçlı evlilikler yoluyla Alman ve Polonyalı prenslerle ittifaklar kurdular. Bohemya'nın Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu içindeki etkisi de giderek arttı. İmparator IV. Heinrich, II. Vratislav'a Bohemya kralı olarak taç giydirdi. Bohemya prensi Soleslav sarayda önemli bir görev aldı. Kutsal Roma-Germen imparatoru II. Friedrich 1212'de, Bohemya kralının imparatorluğa karşı yükümlülüklerini azaltan ve konumunu güçlendiren Sicilya Altın Fermanı'nı yayımladı.

Hükümdarlığı sırasında Bohemya'yı gücünün doruğuna ulaştıran II. Přemysl Otakar, Avusturya'nın bazı kesimleri üzerindeki Bohemya egemenliğini sağlamlaştırdı ve Macaristan'a karşı yürüttüğü savaşlar sonunda Bohemya topraklarını Adriya Denizine kadar genişletti. Otakar'ın 1278'de Avusturya'ya yönelik bir saldırı sırasında öldürülmesinden sonra, Bohemya'nın sınırları yeniden küçüldü ve etki alanı daraldı. Birbirini izleyen güçsüz krallar ve taht çekişmelerinden sonra, IV. Karl adıyla Kutsal Roma-Germen imparatoru olan Karel Lucembursky (Václav), I. Karel adıyla Bohemya krallığını da üstlendi (1346). 1348'de Prag Üniversitesi'ni kuran IV. Karl, kent sınırlarını genişletti ve önemini artırdı. Prag, bu tarihten sonra, yalnızca Bohemya'nın doğrudan yönetimi altındaki bölgenin değil, aynı zamanda bütün Avrupa'nın kültür ve sanat merkezi durumuna geldi. Karl'ın gerçekleştirdiği barış ortamı hareket olduğu gerekçesiyle 1415'te yakılarak öldürülen Jan Hus'un yandaşları ile Katolikler arasındaki sürtüşmeler sonucu büyük ölçüde sarsıldı. Husçuların ve Katoliklerin denetimindeki Bohemya toprakları, birçok kez Alman ve İngiliz Haçlı kuvvetlerinin saldırısına uğradı; ama Bohemyalılar bu saldırılara uzun yıllar karşı koymayı başardı. 1434'te Bohemya'ya belirli ölçüde dinsel özgürlük tanıyan anlaşmalar yapıldıysa da, kalıcı bir barış sağlanamadı.

Bunu izleyen veraset anlaşmazlıkları sırasında, soylular, yalnız krala karşı değil, aynı zamanda krallığın dayanağı olan köylülere ve kentlilere karşı da üstünlük kazandılar. Bu dönemde halk özgürlüklerinin çoğunu yitirdi, hatta bazıları serf düzeyine indi. Daha çok Macaristan'da yaşayan iki kralın ardından, 1526'da Bohemya tam bir karışıklık içine girdi. Avusturya arşidükü I. Ferdinand, taht üzerinde hak iddia ederek, Bohemya'da Habsburg hanedanını kurdu. Ferdinand, Katolik olmasına karşın, bir süre dinsel konularda ılımlı davrandı;

ama zamanla Protestanlarla karşı karşıya gelmek zorunda kaldı. Bu çatışma, sonraki kralların döneminde de sürdü.

Prag başpiskoposunun, I. Ferdinand'ın torunu II. Rudolf'un imzalanın antlaşmayı çığneyerek, Protestan dinsel törenlerinin yasaklanmasını emretmesinden sonra, kralın danışmanlarından ikisi sarayın penceresinden hendeğe atılarak öldürüldü (1618). Bu olayın ardından patlak veren Protestan ayaklanması başarısızlıkla sonuçlandı. Çok sayıda Protestan soylusu sürüldü ve Bohemya'nın tamamına yakın bölümü Avusturya İmparatorluğu'na bağlandı.

19. yüzyıla değin süren bu dönemde, Silezya Prusya'nın eline geçti. Çek milliyetçiliğini bastırmak amacıyla üniversiteye hazırlık okullarında ve üniversitelerde eğitim dili olarak Almanca benimsendi. Çekçe köylülerin dili olarak görülmeye başladı. Üst sınıfların konuştuğu Almanca toplumsal yaşamda ve devlet işlerinde egemen duruma geldi. Ama ulusal duygular hiçbir zaman tümüyle yok olmadı. 1848 Devrimi'nden sonra serflüğün kaldırılmasıyla orta sınıflar önemli bir güç kazandı. Bohemya'daki Almanca konuşan yurttaşların (Südet Almanları) varlığı, ulusal duyguları daha da güçlendirdi. Bu Almanların çoğu II. Otakar'ın Bohemya'ya getirdiği Alman zanaatçıların soyundan gelmekteydi. 1880'de Çek dilini, Almancayla eşit tutan bir kararname yayımlandıysa da Almanlar siyasal üstünlüklerini korudular. Çekler birlikte yaşadıkları Südet Almanlarından çok, başta Ruslar ve Moravya Slavları olmak üzere, ülke dışındaki Slavlara yakınlık duyuyorlardı.

Südet Almanlarının ve Habsburg hükümdarlarının Çek Pan-Slavcılığının büyük tepkisini çektiği I. Dünya Savaşı sırasında, Prag Üniversitesi'nde Thomas Masaryk'in çevresinde toplanan bir grup aydın Çek ve Slovak milliyetçiliğini yaymaya başladı. 28 Ekim 1918'de Çekoslovakya Cumhuriyeti ilan edildi. Ayrıca bak. Çekoslovakya.

Bohemya cam işi, Bohemya ve Silezya'da 13. yüzyıldan beri üretilen dekoratif cam eşya. Özellikle 1685'ten 1750'ye değin yapılan barok üsluptaki kesme ve oymalı camlar çok ünlüdür. 17. yüzyıl başlarında Prag'da İmparator II. Rudolf'un değerli taş yontucusu Caspar Lehmann, bu taşlarda uygulanan bakır ve tunç çarklarla yontma tekniğini cama uyguladı. Camda *intaglio* (Tiefschnitt "derin kesme") ile yüksek kabartma (*Hochschnitt* "yüksek kesme") teknikleri çok eski çağlardan beri bilinmekle birlikte, Lehmann bu tekniği geliştirip kişisel bir üslup yaratan ilk çağdaş cam kesicisi oldu. Bir okul kurduysa da, en yetenekli öğrencileri Bohemya dışına göç ettiler. Bunların arasında ünlü Nürnberg oymabaskı okulunun kurucusu Georg Schwanhardt da vardı. Böylece y. 1700'de ağır ve çok parlak olan potasyum kireç camı (Bohemya kristali) bulunana değin, cam kesmeciliği bir gelişme gösteremedi. İlginc desenleri,

August Kühne ve Josef von Storck'un tasarımını yaptıkları Bohemya işi cam kâse, 1875
J ve L Lobmeyr Viyana

örgelerinin bolluğu, zengin ve gösterişli bezemeleri Bohemya kristalini dünyanın en ünlü cam işi haline getirdi. 18. yüzyılın sonlarına doğru, rokoko üslubunun ortaya çıkmasıyla Bohemya cam işinin yaygınlığı kesme bezemeli İngiliz camının gerisinde kaldı. Bohemya cam işi bu rekabeti, siyah üstüne altın yaldızlı Çin tarzı (*chinoiserie*) desenleri olan "hyalith" ve yarı değerli taşlara benzeyen "lithyalin" cam işleriyle sürdürdü. Ayrıca kesme desenli ve mineli ucuz yakut cam ve beyaz opal kaplama cam işleri de üretildi. 19. yüzyılın sonlarına doğru Bohemya cam işinin sanatsal niteliği azaldı, ama Viyanalı bir sanayici olan Ludwig Lobmeyr, Kamenický Šenov'da (Steinschönau) bir cam atölyesi kurarak bu üretim dalını yeniden canlandırdı.

Bohemya Dağları, Çek Cumhuriyeti'nin Bohemya bölgesini kaplayan dörtgen biçimli parçalanmış plato. Yaklaşık 158.000 km²'lik bir alanı kaplar. Prag çevresinde yer alan Bohemya Dağlarının en yüksek noktası 1.602 m'dir. Kuzeybatıda Krušné hory (Erzgebirge), kuzeydoğuda Dev Sıradağlar (Krkonoše ya da Riesengebirge), güneydoğuda Bohemya-Moravya Yükseltileri (Česko-moravská vysočina) ve güneybatıda Bohemya ormanı (Šumava) ile çevrilidir. Kristal kayalardan oluşmuş yumuşak eğimli, ormanlık ve oldukça tekdüze bir plato görünümündedir.

Bohemya dili bak. Çekçe

Bohemya grenası bak. pirop

Bohemya İtikatnamesi, Latince CONFESSIO BOHEMICA, 1575'te Çek Utrakistlerin kaleme aldığı ve Unitas Fratrum(*) ile Lutherci ve Kalvenci toplulukların imzalararak onayladığı dinsel metin. Augsburg İtikatnamesi'ni temel alan ve aklanma konusunda Lutherci tutumu ve Kalvenci Komünyon yorumunu benimseyen bu belge, ulusal bir Çek Evanjelik Kilisesi'nin kurulmasına yol açtı. İmparator II. Maximilian belgeyi resmen onaylamakla birlikte, dinsel özgürlük konusunda Protestanlara sözlü güvence verdi. Daha sonra İmparator II. Rudolf, Majestelerinin Mektubu'yla 1609'da Çek Evanjelik Kilisesi'ni resmen tanıdı. Bundan önce Martin Luther'in hazırladığı ve Luthercilerle Utrakistler arasındaki anlaşmanın belirtisi olarak Wittenberg'de yayımladığı Birlik İtikatnamesi İmparator I. Ferdinand'a sunulmuş, ama resmî onay alınamamıştı.

Bohemya-Moravya Yükseltileri, Çekçe ČESKO-MORAVSKÁ VYSOČINA (VRCHOVINA), Çek Cumhuriyeti'nde tarihsel Bohemya ve Moravya eyaletlerini birbirinden ayıran Bohemya Dağlarının güneydoğu sınırını oluşturan plato. 200 km uzunluğunda ve 55-80 km genişliğindedir. Kabaca, batıda Luznice, güneyde Dyje, doğuda Morava ırmakları, kuzeyde ise Elbe (Labe) Irmağının kollarıyla çevrilidir. Sık ormanlarla kaplı ve engebeli tepelik bir bölgeyi oluşturan platonun yüksekliği 600-750 m arasında değişir. Plato iki yüksek bölgeye ayrılır. Güneydeki Jihlava Tepeleri (Jihlavské vrchy) Javorice'de 838 m'yi bulur; kuzeydeki Žďár Tepeleri (Žďárské vrchy) ise Devět skal'de 837 m'ye ulaşır. Moravya bölümünde, Dražanská vrchovina olarak bilinen kireç tepelerinde ünlü Moravya Karstı(*) bulunur. Yükseltiler, aynı zamanda Elbe ile Tuna ırmak sistemleri arasındaki önemli bir su bölümü çizgisinin parçasıdır.

Oturmaya ve tanıma elverişsiz çıplak bir bölge olan Bohemya-Moravya Yükseltileri,

1930'ların sonuna doğru gelişmeye başlamıştır. Žďár nad Sázavou ile bölgenin en büyük kasabası Jihlava'da yeni sanayi dalları kurulmuştur. Bölgede tarihsel açıdan ilginç pek çok kasaba (Třebíč, Telč, Velké Meziříčí, Moravská Třebová, Kunštát) ve şato (Žďár nad Sázavou, Pernštejn ve Náměšt nad Oslavou) vardır.

Bohemya okulu, 1346'dan sonra Bohemya kralı, 1355-78 arasında da Kutsal Roma-Germen imparatoru olan IV. Karl'ın koruyuculuğu altında Prag ve çevresinde gelişen görsel sanatlar okulu. Karl'ın zamanının büyük bölümünü Prag'da geçirmesi birçok

"İsa'nın Dirilişi", Wittingau
Ustası'nın altın panosu, y. 1380-90;
Národní Galerie, Prag
Graudon-Art Resource/EB Inc

yabancı sanatçı ve yerli ustanın buraya gelmesine neden oldu. Fransa ve Kuzey İtalya'dan getirilen tezhipli el yazmalarından ötürü yöre büyük ölçüde bu bölgelerin sanat geleneklerine açık olmakla birlikte, gene de mimarlıkta canlı bir Bohemya geleneğinin, resimde de 14. yüzyıl Avrupa'sını ve geç gotiği etkileyen bağımsız ve özgün bir anlatımın geliştiği bir merkez oldu.

Bohemya okulunun başlıca mimarlık anıtları, IV. Karl'ın Prag'daki sarayı (Karlštejn Şatosu) ve gene aynı yerdeki St. Vitus Katedrali'dir. Katedralle Karlštejn Şatosu'nun bazı bölümleri Flaman duvarcı ustası Arraslı Mathieu geleneksel Fransız tarzında yapmaya başladı. Mathieu 1352'de ölünce işi Alman asıllı mimar Petr Parléř üstlendi. Parléř'in katedralde gerçekleştirdiği bezemeli tonozlar 15. yüzyıl Alman geç gotik mimarlık ürünleri için bir başlangıç noktası oldu.

Karl'ın tezhipli yazmaları topladığına ilişkin bir bilgiye rastlanmamışsa da, sarayında bulunan birçok kişinin bu yazmaları topladığı bilinir. Birçoğu yabancı ustalarca üretilen yazmalar parlak ve hafif renkleri, perspektifte uygulanmış kısaltım (rakursi) tekniğiyle o dönemin İtalyan tezhiplerine çok benzemekle birlikte, Bohemya'ya özgü yerel bezeme öğeleri de içerir.

Bohemya okulunun en önemli ürünleri freskler ve pano resimleridir. Ressamların birçoğunun kimlikleri bilinmemektedir. Ama çok belirgin özellikler taşıyan birkaç ressama bakarak Bohemya okulunda üç

sanatçı kuşağından söz edilebilir. Karl için bazı pano resimleri hazırlamış olan Kuzey İtalyalı ressam Tommaso da Modena, okulun daha ilk biçimlenmeye başladığı zamanlarda yapıtlarıyla itici bir güç olmuştur. Ama Hohenfurth Altar Panosu Ustası (ya da Vyšší Brod Dizisi Ustası) gibi 1350'lerde ürün veren birinci kuşak sanatçıları doğrudan etkilemedi. Bu sanatçılar Siena okulunun çok daha zarif örneklerinden etkilendiler, ama bir yandan da Bohemya okuluna özgü yoğunluğa da yer verdiler. Tommaso'nun etkileri daha çok ikinci kuşaktan ve belki de Bohemya okulunun en ünlü ustası Praglı Theodorikus'un (ö. 1360-80) üzerinde oldu. Yaklaşık 1357-67 arasında Karl'ın Karlštejn Şatosu'ndaki Kutsal Haç Şapeli'ni bezemekle görevlendirilen Theodorikus, bir Çarmıha Geriliş sahnesi ve azizleri betimlediği pano resimleri yaptı. Bu resimler Siena etkisi göstermekle birlikte doğalcılıkları, tinsel derinlikleri ve sağlam hacimlendirilmeleriyle yakın ilişki içindedir. Hacimlendirme, Theodorikus'un çalışmalarında, yuvarlak yüzlerin ağırbaşlı ve kütesel betimleniş ve ağır kumaş kıvrımlarıyla vurgulanmıştır. Bu yaklaşım 15. yüzyıl Alman sanatına egemen olacak sözde yumuşak üslubun güç kazanmasına öncülük etti.

Yaklaşık 1360'ta Prag'daki Emmaus Manastırı'nda çalışan bir başka grup sanatçı, şaşılacak kadar olgun bir dizi fresk gerçekleştirdi. İsa'nın yaşamından sahnelerin canlandırıldığı bu yapıtlarda yoğun ve kalabalık bir kompozisyon, akıcı ve parlak kumaşlar, hacimsel figürler ve güçlü tiplerle göze çarpıyordu. Bohemya okulunun son büyük sanatçısı, 1380-90 arasında çalışan üçüncü kuşaktan Wittingau Ustası'ydı (ya da Třeboň Altar Panosu Ustası). En önemli yapıtları, 1380'lerde Třeboň (Almanca Wittingau) kenti için yaptığı İsa'nın Çektikleri'ne ilişkin sahneleri içeren altın resimleriydi. Wittingau Ustası büyük ölçüde Theodorikus'un etkisini yansıtır. Özellikle gizemli niteliği ve yalın biçimleri neredeyse soyuta varan bir tutumla vurgulayarak düzgün yüzeyleri yer yer öne çıkartıp yer yer geri çekmesi, Theodorikus'un ışık-gölgeyi kullanmadaki anlatımcı tavrıyla ilişki içindedir. Wittingau Ustası ayrıca dönemin Fransız resminden, kendinden önceki sanatçılara oranla daha çok etkilenmiş gibidir.

1378'de Almanya'yla Bohemya'nın tek hükümdarı olarak babasının yerine geçen Karl'ın oğlu Václav, o dönemde gelişmekte olan bir tezhipli yazma okulunun koruyucusu olmuştur. 15. yüzyılın başında Prag'ın önemli bir sanat merkezi olarak etkisi, imparatorluk içindeki ciddi siyasi ve dinsel çatışmalar sonucunda giderek azalmıştır.

Bohemya Ormanı, Almanca BOHEMER WALD, Çekçe ŠUMAVA, büyük bölümü Almanya-Çek Cumhuriyeti sınırında kalan Bohemya Dağlarının güneybatı platolarını kaplayan orman. Kuzeybatıda Ohře Irmağının yukarı vadisinden, güneydoğuda Tuna Irmağı vadisinin Avusturya'daki (Melk ile Krems arası) bölümüne kadar uzanır. Platoları oluşturan ikinci sıradağlar girişik ve karışık bir sistem gösterir. Çek Cumhuriyeti'nde Šumava ve Almanya'da Hinterer Wald (Arka Orman) olarak bilinen ana grubun ortalama yüksekliği 1.067 m'dir. En yüksek dorukları Bavara (batı) tarafında Grosser Arber (Javor, 1.456 m), Çek Cumhuriyeti (doğu) tarafında ise Plechý'dir (Plöckenstein, 1.378 m). Vyšší Geçidi (707 m) ile güneydoğuya bağlanan Šumava'dan Vltava (Almanca

Moldau) Irmağı doğar. Bu ırmak bölgenin bir bölümünü geniş bir tekne biçiminde keser ve bir hidroelektrik santrali besler. İğneyapraklı ve yaprakdöken ağaçlardan oluşan orman, ana grubun yüzde 35-40'ını kaplar. Nüfusun seyrek olduğu bu bölgede bazı maden yatakları ve taş ocakları bulunur. Kuzeybatıya doğru, çok daha alçak bir sıradağ olan Český les (Yukarı Pfalz Ormanı) ana gruptan, Cham-Furthur-Domažlice (Almanca Taus) arasında bulunan bir çöküntüyle ayrılır. Yamaçları daha yumuşak bir eğim gösteren tepeler, yayla çiftçiliği için büyük ölçüde temizlenmiştir. Regen ve Ilz ırmakları -da Bohemya Ormanından doğar. Bavyera Ormanının daha alçak olan paralel uzantılı sıradağları güneybatıda Alman toprakları içinde yer alır. Bohemya Ormanı cam sanayisi ve kereste işlemeciliğiyle ünlüdür.

Bohol, Filipinler'in ortagüney kesiminde Visaya adalar grubunda yer alan ada ve il. Kabaca oval biçimdeki ada 3.864 km²'lik bir alanı kaplar ve kuzeydeki Camotes Denizi ile güneydeki Bohol Denizi arasında bulunur. Yanardağ göbeği büyük ölçüde koralin kireçtaşıyla kaplıdır. İrmakları kısa, uygun demirleme yerleri azdır. Adanın ortasında yer alan alçak bir platonun çevrelediği

Çukolata Tepeleri, Bohol, Filipinler
Ted Spiegel-Rupho/Photo Researchers

Carmen dışında yerleşim birimleri çoğunlukla kıyılarda toplanmıştır. Ortabatı kesimde bulunan olağanüstü görünümü Çukolata Tepeleri ve Tınaz Tepeleri adlarını kuru mevsimdeki kahverengi görünümünden ve simetrik, konik biçimlerinden almıştır. Bu tepeler eski bir aşınma çevriminin kireçtaşı kalıntılarıyla oluşmuştur; bu olguya dünyada yalnızca iki üç yerde daha rastlanabilir. Bölge turistler için geliştirilmiştir.

Bohol'un ekonomisi tarıma dayanır. Başlıca ürünler pirinç, mısır ve hindistancevizi. İkincil önemdeki hayvan ürünleri sanayisi arazinin daha engelbeli olduğu doğu kıyısı yakınlarındaki Ubay çevresinde kurulmuştur. Güneydoğudaki düşük dereceli zengin manganez yatakları işlenmektedir. Loon ve Talibon adanın önemli kentleridir.

Bohol ili, Panglao ve Lapinin adaları ile kuzey ve batı kıyılarındaki açıklarındaki çok sayıda mercanadasını da içine alır. Yüzölçümü 4.060 km²'dir. Ayrıcalıklı bir kent olan Tagbilaran ilin hem yönetim merkezi, hem de en önemli limanı ve ticari merkezidir. Nüfus (1990 tah.) il, 881.051.

Bohol Denizi, MINDANAO DENİZİ de denir, Büyük Okyanusun kuzeybatısındaki bir bölü-

mü. Doğudan batıya uzunluğu 270 km olan deniz Filipinler'in Mindanao (güney ve doğuda), Leyte, Bohol, Cebu (kuzeyde) ve Negros (batıda) adalarıyla çevrilidir. Kuzeyde Bohol ve Tanon boğazları ve Canigao Kanalıyla Visaya Denizine, doğuda Surigao Boğazıyla Filipin Denizine, batıda da Sulu Denizine açılır. Bohol Denizinde zengin balık yatakları vardır.

Bohomolec, Franciszek (d. 29 Ocak 1720, Vitebsk yakınları - ö. 24 Nisan 1784, Varşova, Polonya), Cizvit rahibi, yamıncı, dilbilimci ve Polonya'da Aydınlanma hareketinin ünlü oyun yazarlarından.

Roma'da Cizvit rahibi olmak için öğrenimini tamamladıktan sonra Varşova'da öğretmenlik etmeye başladı. Öğrencilerinin oynaması için Goldoni ve Molière'den komediler uyarladı. İlk yapıtlarında Polonya aristokrasisinin bilgisizliğini ve budalalığını yerd. Bilgisizlik ve boşançla alay eden ve genellikle en iyi yapıtı sayılan *Małżeństwo z kalendarza* (1766; Takvimle Evlilik) ve gene bir boşanç taşlaması olan *Czary* (Büyücülük) gibi daha geniş kitlelere seslenen bir dizi başka oyun yazdı. *Pan dobry* (İyi Efendi) köylülerle esraf arasındaki ilişkileri ele alan tolumsal bir yorumdu. Bohomolec, yaşının son 20 yılında Polonya'da Aydınlanma hareketine büyük katkısı olan *Monitor* dergisinin yayıncılığını yaptı. Ünlü İngiliz dergileri *The Tatler* ve *The Spectator*'ı örnek alan *Monitor*, Polonya'daki ilk çağdaş dergilerden biriydi. Bohomolec'in Latince üzerine çalışmaları arasında Lehçe konuşma diliyle ilgili bir inceleme de vardır.

Bohoralar, Şii İsmailiye mezhebinin, Hindistan'ın batısında yaşayan Mustali tarikatanın üyelerine genel olarak verilen ad. Bohora adı, Gucerat dilinde "ticaret yapmak" anlamına gelen *vahaurau* sözcüğünün bozulmasıyla ortaya çıkmıştır. Çoğu tüccar olan Şiilerden başka, genellikle çiftçilikle geçinen Sünni bir azınlık da Bohoralardandır. Mısır'da ortaya çıkan ve merkezi sonradan Yemen olan Mustali tarikatını (bak. İsmailiye), 11. yüzyılda din adamları Hindistan'a da yaydılar. Tarikat merkezi, Hintli üyelerin gittikçe çoğalmasıyla, 1539'da Yemen'den Hindistan'daki Sindhpur'a taşındı. 1588'de, her ikisi de cemaatin önderi olduğunu öne süren Davud İbn Kutb Şah ile Süleyman'ın yandaşları arasında bölündü. Aralarında belirgin bir fark olmamasına karşın, Davud ile Süleyman'ın yandaşları, o zamandan beri Bohoralar içinde iki büyük grup oluşturmuşlardır. Davudilerin önderi (*dai*) Bombay'da, Süleymanilerin önderiyse Yemen'de oturur.

Bohr, Aage N(iels) (d. 19 Haziran 1922, Kopenhag), Danimarkalı fizikçi. Kimi atom çekirdeklerinin biçimlerinin bakışimsız olduğunu saptayan ve bunun nedenini ortaya koyan çalışmalarıyla 1975 Nobel Fizik Ödülü'nü Ben R. Mottelson(*) ve James Rainwater'la paylaşmıştır.

Kopenhag Üniversitesi'nde öğrenim gören Bohr, doktora çalışmasını 1954'te tamamladı ve 1940'larda New Mexico'daki Los Alamos'ta sürdürülen atom bombası geliştirme çalışmalarında babası Niels Bohr'un(*) yardımcılığını yaptı. 1946'da Kopenhag'da babası tarafından kurulan Niels Bohr Kuramsal Fizik Enstitüsü'ne katıldı ve babasının ardından 1963-70 arasında bu enstitünün yöneticiliğini yaptı. 1950'lerin başında, James Rainwater'ın kuramlarından esinlenerek Ben R. Mottelson'la birlikte yaptığı deneyler sonucunda, temel parçacıkların deviniminin çekirdeğin biçimini bozabileceğini keşfetti; böylece tüm çekirdeklerin kusur-

suz birer küre oldukları yolunda yaygın olarak kabul edilen kurama karşı çıktı. Bu buluş, çekirdek kaynaşmasının (füzyon) kavranması ve geliştirilmesi için önemliydi. Bohr'un yapıtları arasında *Rotational States of Atomic Nuclei* (1954; Atom Çekirdeklerinin Dönel Halleri) ve *Nuclear Structure* (1969, 1975, 2 cilt; Çekirdek Yapısı) bulunmaktadır.

Bohr, Harald August (d. 22 Nisan 1887, Kopenhag - ö. 22 Ocak 1951, Kopenhag), Danimarkalı matematikçi. Devirli (periyo-dik) özellikler taşıyan fonksiyonların geliştirilmesini amaçlayan "hemen hemen devirli fonksiyonlar" kuramını geliştirmiştir.

Ünlü fizikçi Niels Bohr'un erkek kardeşi olan Bohr, 1915'te Kopenhag'daki Politeknik Enstitüsü'nde profesör oldu. 1930'da Kopenhag Üniversitesi'ne geçti. Bohr'un matematik alanındaki ilk araştırması, Alman matematikçi Peter Dirichlet'in analizi sayılar kuramına uygulamayı amaçlayan çalışmaları sırasında geliştirdiği Dirichlet serileri üzerinedir. Daha sonra Alman matematikçi Edmund Landau ile birlikte, asal sayılar kuramı ve genel olarak analitik fonksiyonlar kuramı açısından temel öneme sahip bir fonksiyon olan Riemann zeta fonksiyonunu incelemeye yöneldi. İki matematikçi 1914'te zeta fonksiyonunun sıfıra eşit olması koşullarıyla (sıfırların dağılımı) ilgili teoremi geliştirdiler. Bu teorem günümüzde Bohr-Landau teoremi olarak bilinir.

Bohr, Niels (Henrik David) (d. 7 Ekim 1885, Kopenhag - ö. 18 Kasım 1962, Kopenhag), Danimarkalı fizikçi. Kuantum kuramını atom yapısının belirlenmesinde ilk kez uygulayarak kendi adıyla anılan atom modelini oluşturmuş, kuantum fiziksinin

Niels Bohr
Nobelstiftelsen, Stockholm

gelişmesinde 50 yılı yakın bir süre öncül rol oynamıştır. Ayrıca atom çekirdeğinin sıvı damlacığı modelini geliştirmiştir.

Gençliği. Bohr'un babası Christian Bohr Kopenhag Üniversitesi'nde solunum olayının fiziksel ve kimyasal yönleri üzerine araştırmalarıyla tanınmış bir fizyoloji profesörüydü. Annesi Ellen Adler Bohr ise bankacılık ve parlamento çevrelerinde etkili zengin bir Yahudi aileden geliyordu. Bilime eğilimi ve bu alandaki yetenekleri küçük yaşta belirginleşen Bohr, bu yetilerini geliştirmede ailesinden büyük destek gördü. Yaşamı boyunca yakın dost olarak kaldıkları kardeşi Harald Bohr da, gençliğinde futbolcu olarak ün yaptıktan sonra, önde gelen bir matematikçi olmuştur.

Kopenhag Üniversitesi'nde öğrenciliği sırasında başarılarıyla dikkati çeken Bohr, akışkanlardaki yüzey gerilimlerinin ölçülmesi amacıyla çok hızlı akış halindeki suyun titreşimleri üzerinde yaptığı duyarlı deneyler ve bu konudaki kuramsal çözümlmeleri nedeniyle Danimarka Kraliyet Bilim ve Edebiyat Akademisi'nin altın madalyasıyla ödüllendirildi. 1911'de metallerin elektron kuramı üzerindeki teziyle doktor unvanı aldı. Bohr, tezinde, maddenin atomlar düzeyinde incelenmesinde klasik fiziğin yetersiz kaldığını vurguluyordu. Daha sonra çalışmalarını Cambridge Üniversitesi'nde Sir J. J. Thomson'un yanında sürdürmek amacıyla İngiltere'ye gitti. Thomson, daha önce kendisi de aynı konu üzerinde çalışmış olmasına karşın, metallerin elektron kuramına pek ilgi göstermeyince Bohr, burslu olduğu bir yıllık sürenin kalan yarısını geçirmek üzere Mart 1912'de Manchester'a gitti ve orada Ernest Rutherford'un atom yapısına ilişkin araştırmalar yürüten grubuna katıldı.

Bohr, Manchester'da Rutherford'un kısa bir süre önce öne sürdüğü çekirdekli atom modelinin kuramsal sonuçları üzerinde çalıştı. Bir elementin atomunun çekirdeğinde elektrik yükünün kaç doğal birimlik olduğunu ifade eden ve elementlerin periyodik tabloda ki yerini belirleyen atom numarasının önemini ilk kavrayan fizikçilerden biri oldu. Elementlerin fiziksel ve kimyasal özelliklerinin, bunların atomlarında çekirdek çevresinde dolanan elektronlardan kaynaklandığını ve ortadaki küçük ve yoğun çekirdeğin yalnızca elementin atom ağırlığını ve (varsa) radyoaktivite özelliklerini belirlediğini ortaya koydu. Rutherford'un çekirdekli atomu, hem mekanik, hem de elektromagnetik açıdan kararsız yapıdaydı. Bohr, Max Planck, Einstein ve daha birkaç kuramsal fizikçinin geliştirmiş olduğu kuantum kuramının yeni ve henüz pek açıklığa kavuşmamış kavramlarını kullanarak Rutherford atom modeline kararlılık kazandı. Bunu gerçekleştiren, bir atom için ancak belirli sayıda kararlı ve duran hallerin bulunması ve bu hallerin her birinin belirli bir enerji düzeyine karşılık geldiği kabulünden yola çıkmıştı.

Bohr'un atomunun kuantum kuramına ilişkin çalışmasının en dikkat çekici sonucu, hidrojen atomunun saldırdığı ışığın tayfında gözlenen bir dizi çizginin nedeninin açıklanabilmesi oldu. Bohr, geliştirdiği kuramdan yola çıkarak, bu tayf çizgilerinin frekanslarını, elektronun yük ve kütlesi ile Planck sabiti (h simgesiyle gösterilen eylem kuantumu) cinsinden oldukça kesin bir biçimde belirleyebiliyordu. Bu amaçla atomun, kararlı hallerinden birinde kaldığı sürece ısıyı salıncı, ancak bir kararlı halden bir başkasına geçerken ısıyı salıncı var sayımını da öne sürüyordu. Salınan ısıyı frekansı, bu iki kararlı hale karşılık gelen enerji düzeyleri farkının Planck sabitine bölünmesiyle elde edilen değere eşitti. Bu, atomun saldırdığı ya da soğurduğu enerjinin sürekli değerler alamayacağı, ancak sonlu adımlarla (kuantalanmış sıçramalarla) değişebileceği anlamına geliyordu. Bundan, ayrıca, atomun saldırdığı ısıyı frekanslarının, elektronların atom içindeki devinimlerinin frekanslarıyla ilgili olmadığı sonucu çıkıyordu. Bohr'un çağdaş fizikçilerin bir bölümü bu düşünceyi kabul etmekte özellikle güçlük çektiler. Ama spektroskopik ölçümler ve başka deneyler Bohr'un kuramından doğan sonuçları doğrulayınca fizikçilerin büyük bir bölümü bu kuramın, Einstein'ın deyişiyle "çok büyük bir başarı" olduğunu görmeye gecikmediler.

Bohr 1912 yazında Manchester'dan Kopenhag'a döndü; nişanlısı Margrethe Nørund ile evlendi ve atomun yapısına ilişkin çalışmasını sürdürdü. Bu çalışma 1913'te Kopenhag'da tamamlandı, ama ilk kez İngiltere'de yayımlandı. Önce Kopenhag'da, sonra Manchester'daki öğretim üyeliği görevlerinin ardından Bohr, Kopenhag'da profesörlüğe getirildi. Kopenhag Üniversitesi onun için bir Kuramsal Fizik Enstitüsü kurulmasına karar verdi. Bohr, 1921'de çalışmaya başlayan bu enstitünün yöneticiliğini yaşamının sonuna değin sürdürdü.

Danimarka'nın tarafsızlığının savaşan taraflarca kabul gördüğü I. Dünya Savaşı sırasında ve savaşın sonuna, 1920'lerde Bohr, çalışmalarını birbiriyle ilişkili iki problem üzerinde yoğunlaştırdı. Atom düzeyinde klasik mekanik ve klasik elektrodinamiğin yerini alabilecek ve atomlarla ilişkili bütün durumları incelemede yeterli olabilecek tutarlı bir kuantum kuramı oluşturmaya çalıştı. Ayrıca bütün kimyasal elementlerin atomlarının yapı ve özelliklerini belirlemeye, özellikle periyodik tabloda ki düzenliliği ve atomların saldırdığı ısıyı tayflarında gözlenen karmaşık yapıyı açıklaymaya yoneldi. Fiziğin henüz, temellerinin iyi belirlenmemiş, kuramlarının geçici, modellerinin ise kuşkuyla olduğu bu dönemde Bohr, kendisinin geliştirmiş olduğu karşılıklı ilkesinden(*) sık sık yararlanıyordu. Bu ilke uyarınca duran haller arasındaki (kuantum varsayımına göre ele alınan) her geçiş süreci, elektronların klasik mekanik göre betimlenen deviniminde ortaya çıkan tek frekanslı bir armonik bileşenle karşılanabiliyordu. Bohr'un kendi deyişiyle "duran haller için enerji düzeylerinin belirlenmesinde koşullar öyleydi ki, art arda iki duran haller birbirine iyice yakın olduğunun varsayıldığı limit durumunda, bunların enerji düzeyleri arasındaki farkın Planck sabitine bölünmesiyle hesaplanan ısıyı frekansı, bu duran hallerde sistemin deviniminden klasik kuram yardımıyla bulunacak frekansla çakışmaya doğru gidecekti". Gerçekten de, birbirinden çok farklı iki yöntemle hesaplanan frekanslar (uygun limit koşullarında) tümüyle aynı çıkıyordu. Bohr'un Kopenhag'daki enstitüsü, kısa sürede, atom fiziği ve kuantum kuramı çalışmalarında uluslararası bir merkez durumuna geldi. Enstitünün açılış yıllarından başlayarak birçok araştırmacı burada Bohr ile birlikte çalıştı. Bunlar arasında Hollanda'dan H. A. Kramers, Macaristan'dan George de Hevesy, İsveç'ten Oskar Klein, Almanya'dan Werner Heisenberg ve Wolfgang Pauli, ABD'den John Slater ve daha birçok bilim adamı vardı. Bu fizikçiler Kopenhag'da aylarca, hatta yıllarca kalıyorlar ve enstitüde özel bir araştırma atmosferi oluşmasına katkıda bulunuyorlardı. Bohr da birçok Avrupa ülkesine, Kanada'ya ve ABD'ye giderek dersler veriyor, konuşmalar yapıyordu. Atom kuramına katkılarını dolayısıyla 1922 Nobel Fizik Ödülü Bohr'a verildi.

Bohr (tüm meslektaşlarının o dönemdeki düşüncelerinin ötesinde bir öngörüyle) fizikte daha da radikal değişikliklerin ortaya çıkacağına inanıyor ve var olan atom modellerinin simgesel nitelikli ve geçici olduğunu vurguluyordu.

1924'te Bohr, enerjinin ve momentumun korunumu yasalarının atom düzeyinde kesinlikli olarak geçerli olmayabileceği, ancak istatistiksel ortalamalar biçiminde geçerli olabileceği kanısındaydı. Işığın parçacık benzeri niteliklerinde görülen gelişmelerden kaçınmak için başvurulan bu yolun savunulmasının olanaksız olduğu, ayrıca böyle bir kabule gerek de bulunmadığı kısa sürede

kanıtlandı. Bundan sonraki birkaç yıl içinde, Bohr'un öngördüğü yeni sentez gerçekleştirdi ve gerçek bir kuantum mekanığı ortaya çıkarıldı. Fizikçi J. Robert Oppenheimer bu gelişmelerden şöyle söz eder: "Destansı günler yaşıyorlardı. Gerçekleştirilenler bir kuşunun urunu değildi, çeşitli ülkelerden pek çok bilim adamının işbirliğinin sonucuydu. Ama Niels Bohr'un yaratıcılığı, usta ve eleştireci önderliği bu zor ve önemli işte, başından sonuna değin, yol gösterici, derinleştirici ve denetleyici bir rol oynadı." Yeni kuantum mekanığı, matematiksel bir yapı olmanın ötesinde, fiziksel bir yorum gerektiriyordu. Bu yorum, Bohr ile onun atom fiziğinin başkenti durumundaki enstitüsüne sürekli akan fizikçiler arasındaki, doğanın bu yeni matematiksel betimlemesiyle deneyel fiziğin yöntem ve sonuçları arasında nasıl bağlantı kurulacağına ilişkin yoğun tartışmalar sonucunda oluştu.

Bohr, kuantum fiziğinin kendine özgü özelliğini, "atom düzeyinde, nesnelerin kendi davranışları ile olayların gerçekleşme koşullarını belirleyen ölçü aygıtlarının etkileşimleri arasında kesin bir ayrım yapmanın olanaksızlığı anlamına gelen" tümeleyicilik ilkesinde(*) görüyordu. Kendi geliştirdiği bu ilkenin sonucu olarak, "farklı deneyel koşullarda elde edilen sonuçlar tek bir betimleme içinde kavranamaz; bunların birbirlerini (nesneler hakkında elde edilebilecek toplam bilgiyi ancak tüm olguların toplamı sağlar anlamında) tümlediklerini kabul etmek gerekir". Kuantum fiziğine Kopenhag okulunun getirdiği bu fiziksel açıklama giderek fizikçilerin büyük bir bölümüne kabul gördü. Bu yoruma karşı çıkanlar arasındaki en ünlü bilim adamı ise Einstein idi.

Einstein, Bohr'un ilk çalışmalarına büyük hayranlık duymuş, bu çalışmaları "düşünce alanında en yüksek müzikalite" olarak nitelilemişti. Ama Bohr'un, kuantum mekanığını, klasik fiziğin atom düzeyindeki olayların anlaşılmasına yönelik akılcı bir genelleştirilmesi olarak yorumlamasını hiçbir zaman kabul etmedi. Bu ilki bilim adamı fiziğin temel sorunlarını birçok kez tartıştı ama görüşleri hiçbir zaman uyuşmadı. Bohr, bu tartışmalardan söz ederken, Einstein'ın zorlu itirazlarının kendi düşüncelerinin evrimindeki önemli rolünü ve bu tartışmaların kendisinde bıraktığı kalıcı ve derin etkileri hep vurgulamıştır. Abraham Pais'in deyişiyle, "Einstein onun için hep yol gösterici, kutsal ve kavgacı bir dost olarak kaldı. Ölümünden sonra bile Bohr onunla, sanki yaşıyor gibi, tartışmalarını sürdürdü".

1930'larda Bohr, kuantum kuramının ortaya çıkardığı felsefi sorunlar üzerinde çalışmalarını sürdürdü. Bir yandan da çekirdek fiziği alanına katkılarla bulundu. Geliştirdiği atom çekirdeği modelinde çekirdek bir sıvı damlacığı biçiminde betimleniyordu. Bu model birçok çekirdek tepkimesinin, özellikle çekirdek bölünmesinin (çekirdeğin çok büyük enerji açığa çıkararak ikiye ayrılması) anlaşılmasında önemli rol oynadı.

Bohr'un enstitüsü II. Dünya Savaşı'nın başlamasına değin kuramsal fizikçilerin odak noktası olmayı sürdürdü. Çekirdek fiziği üzerindeki yıllık toplantılar, resmi ya da gayriresmi, kısa ya da uzun süreli ziyaretler, kuantum fiziğiyle ilgili hemen bütün bilim adamlarını Kopenhag'a getiriyordu. Bohr'un birçok çalışma arkadaşı, enstitüde o yıllarda egemen olan atmosferden sevgiyle söz etmişler; çeşitli ülkelerden

birçok genç fizikçinin fiziğe duydukları çok ciddi ilgiyi ve dış dünyada giderek karanar siyasal duruma ilişkin tasaları aşan bir kaygısızlıkla nasıl birlikte çalışıp birlikte eğlendiklerini anlatmışlardır. Grubun en neseli üyelerinden biri olan H. B. G. Casimir, o günleri anımsarken "aramızdaki yoğunlaşma yeteneği ve dayanma gücü en yüksek kişi olan Bohr bile bulmaca çözerek, spor yaparak, şakalı konuşmalarla dinlenmek gereğini duyardı" demektedir.

Sonraki yılları. Danimarka 1940'ta Almanya'nın istilasına uğradığında Bohr, enstitünün çalışmalarını sürdürüebilmek ve Danimarka kültürünü Nazi etkisinden koruyabilmek amacıyla elinden gelen çabayı harcadı. Annesinin Yahudi oluşundan ve saklamaya hiç gerek görmediği Nazi karşıtı görüşlerinden ötürü tutuklanacağını kesinleşmesi üzerine 1943'te Danimarka direniş hareketi tarafından karısı ve ailesinden birkaç kişiyle birlikte, gece karanlığında ve bir balıkçı teknesiyle İsveç'e kaçırıldı. Birkaç gün sonra da İngiliz hükümetinin gönderdiği silahsız bir "Mosquito" bombardıman uçağıyla, neredeyse yaşamına mal olacak çok tehlikeli bir yolculuk yaparak, İngiltere'ye geçti. Bunu izleyen iki yılda (sonraki yaşamında babasının yolundan yürüyerek kuramsal fizikçiliği seçen, Kopenhag'daki enstitünün başına geçecek ve Nobel Fizik Ödülü alacak olan) oğlu Aage ile birlikte atom bombası yapımı projesinde çalıştı. Bu çalışmaların ilk birkaç ayı İngiltere'de, sonraki bölümü ise bir İngiliz araştırmacı grubuyla birlikte gittikleri ABD'deki Los Alamos laboratuvarlarında gerçekleşti.

Atom bombasının insanlık için oluşturduğu dehşet verici tehlikeye ilişkin kaygıları, Bohr'u 1944'te İngiltere başbakanı Winston Churchill'i ve ABD başkanı Franklin D. Roosevelt'i bu tür sorunlarda uluslararası işbirliğinin gerekliliğine ikna etme çabalarına yöneltti. Bu çabalarında başarı kazanamayan Bohr, akılcı ve barışçı yöntemlerin savunuculuğunu yapmayı sürdürdü. 1950'de Birleşmiş Milletler'e gönderdiği bir açık mektupta, "uluslararası işbirliğine açık bir dünya" görüşünü savundu. Düşüncelerin ve insanların ülkeler arasında özgürce dolaşımının, nükleer silahların denetiminin sağlanması için gerekli olduğu görüşünü savunan Bohr, aralarında 1955'te Cenevre'de toplanan Birinci Uluslararası Atom Enerjisinin Barışçıl Kullanımı Konferansı da bulunan birçok uluslararası girişimin öncülüğünü yaptı; Avrupa Nükleer Araştırma Konseyi'nin (CERN) kuruluşunda çaba harcadı. 1957'de ABD'nin Barış İçin Atom Ödülü ilk kez ona verildi. Bohr, daha birçok ödülle onurlandırılmıştır. 1967'de Dubna Nükleer Araştırma Enstitüsü'nde 105 sayılı elementi yapay olarak elde ettiklerini belirten SSCB'li fizikçiler bu elemente sonradan "nielsbohryum" adını önerdiler. Aynı elementi 1970'te Berkeley'deki California Üniversitesi'nde elde ettiklerini belirten ABD'li fizikçiler ise "hahnium" adını önermişler ve bu sorun bir anlaşmazlık konusu olarak kalmıştır.

Yaşamının son yıllarında Bohr, tümleyicilik kavramının, biyoloji ve antropolojiden, insanın hem eylem yapan, hem de kendi eylemlerini gözleyen bir varlık olmasından kaynaklanan sorunlara kadar uzanan alanlarda, insan yaşamı ve düşüncelerine ilişkin çeşitli konuları nasıl açıklayabileceğini göstermeye çalıştı. Birkaç kuşaktan fizikçinin bilime ve yaşama yaklaşımlarını derinden etkilemiş olan Bohr'un, en genç çalışma arkadaşlarından bile her zaman bir şeyler

öğrenmeye hazır bir kişiliği vardı. Çalışma arkadaşlarıyla, iki oğluyla, eşiyle ve kardeşiyle aralarındaki çok yakın kişisel ilişkiler, yaşamındaki belibaşlı güç kaynağıydı. Tümyle uluslararası bir anlayışa sahip olan Bohr, bir yandan da ülkesinin kültür kaynaklarına sıkı sıkıya bağlı bir Danimarkalı idi. 1939'dan yaşamının sonuna değin Danimarka Kraliyet Akademisi'nin başkanlığı görevini sürdürmüştür.

Bohr atom modeli, 1913'te Danimarkalı fizikçi Niels Bohr tarafından önerilmiş olan ve atomun, özellikle hidrojen atomunun yapısını tanımlayan model. Daha önceki klasik modellerden köklü biçimde ayrılan Bohr modeli, kuvantum kuramını hesaba katan ilk modeldi ve tümyle kuvantum mekaniğine dayanan modellerin öncüsüydu. Bohr modeli ve ondan sonra gelen bütün modeller atomdaki elektronların özelliklerini bir dizi iznil (olanaklı) değerler cinsinden ifade eder. Atomun ısınım soğurması ya da salması, ancak elektronların iznil (durağan) hallerinin birinden ötekine sıçramasıyla gerçekleşebilir. Böyle kesikli (aynık) hallerin varlığına ilişkin doğrudan deneysel kanıtlar 1914'te Alman fizikçiler James Franck ve Gustav Hertz tarafından ortaya konmuştur.

1913'ten hemen önce atomun küçük, pozitif yüklü ve ağır bir çekirdekle bunun çevresinde dairesel yörüngelerde dolanan elektronlardan oluştuğu varsayılıyor; bu yörüngelerin yarıçaplarının herhangi bir değerde olabileceği düşünülüyordu.

Bohr, bu modeli, gerçek hidrojen atomlarının saldı ışın yarındaki çizgilerin oluşturduğu düzenli seri ile uyumlu olacak biçimde değiştirdi. Elektronların hareketini belirli yarıçapları olan bir dizi dairesel yörüngeyle sınırlayan Bohr, böylece hidrojenin salım yarındaki çizgilerin kesikli değerlerdeki dalgaboylarına ilişkin seriyi açıklayabildi.

Bohr'un önerisine göre hidrojen atomlarından ışıık, ancak bir elektron, bir dış yörüngeye çekirdeğe daha yakın bir iç yörüngeye atladığı zaman yayılıyordu. Bu ani geçiş sırasında elektronun kaybettiği enerji, yayılan ışık kuvantumunun enerjisine tam olarak eşitti.

Bohuslän, İsveç'in güneybatısında Göteborg ve Bohus iline (län) bağlı yönetim birimi (landskap). Norveç sınırındadır. Doğusunda Dalsland ve Västergötland, batısında ise Kattegat yönetim birimleri yer alır. 4.447 km²'lik yüzölçümü ile Göteborg ve Bohus ilinin büyük bölümünü kaplar. Denize bakan vahşi ve sarp kıyıları kayalık, ıssız adalar ve resiflerle kaplıdır.

Özellikle Grebbestad yakınındaki Tanım yöresinde bulunan kaya oymaları (hällristningar) ve eski mezarlıklar, Bohuslän'da Paleolitik, Tunç ve Demir çağlarında yerleşimin var olduğunu göstermektedir. Buranın aynı zamanda eski İngiliz destanı *Beowulf*'un ikinci bölümünün geçtiği yer olduğu da söylenir. Stratejik konumu nedeniyle İskandinav ülkeleri arasında sayısız savaşlara sahne olan Bohuslän, sonunda Roskilde Barışı ile (1658) İsveç'e bırakılmıştır. Bölgede temel olarak patates, yulaf ve çaydara dayalı sınırlı miktarda tarım yapılır. Önde gelen ekonomik etkinlikler balıkçılık (İsveç'in deniz ürünlerinin yüzde 60-70'i buradan elde edilir), taş ocaklığı (özellikle granit) ve turizmdir. Gemi yapımcılığı da önemlidir. Başlıca kentleri, bölgeye adını veren Bohus Şatosu'nun (14. yy) bulunduğu Kungälv, bölgedeki en büyük belediye olan Uddevalla ile Marstrand, Lysekil ve Strömstad'dır. Kentlerin çoğu deniz kıyısında sayfiye yerleridir. Nüfus (1983 tah.) 231.343.

Boian kültür, bugünkü Romanya'nın güneyinde gelişmiş Neolitik Çağ kültürü (İÖ y. 7000). En belirgin özelliği teraslar halinde bir yerleşim olmasıdır. Bu teraslar da önceleri çamurdan kulübelere, daha sonra vadiyi görebilen tahkim edilmiş yerleşmeler yer almıştır. Bakır baltanın bulunması ile tarımın ve evcil hayvan yetiştiriciliğinin yaygınlaştırılması Boian kültür dönemini belirler. Boian çanak çömlek dalgası, renkli, kabartma ya da kazıma çizgisel desenlerle bezelidir. Kuzeyde Transilvanya'ya ve kuzeydoğuda Moldavya'ya doğru yayılan Boian kültür, zamanla bu bölgelerin daha eski kültürlerini de özümlemiştir.

Boiardo, Matteo Maria, SCANDIANO KONTU (d. Mayıs 1440/41, Scandiano, Papalık Devletleri - ö. 19 Aralık 1494, Reggio nell'Emilia), *Orlando innamorato* (Aşık Orlando) adlı şiiriyle ünlü şair. Arthur ve Karolenj romanslarının öğelerini ilk kez bir araya getiren bu şiir, gözden düşmekte olan şövalye romansının canlanmasında önemli rol oynamıştır.

Boiardo, çocukluğunun büyük bölümünü Ferrara'da geçirdikten sonra Este düklerinin hizmetinde çalıştı. Düklik ordusunda 1480'den 1482'ye değin Modena'da, 1487'den ölümüne değin de Reggio'da komutan olarak görev yaptı.

Araştırma yapmaktan ve şiirden zevk alan Boiardo çok sayıda Latince ve İtalyanca kitap yazdı. İtalyanca yapıtlarından *Amorum Libri Tres* (1499; Aşk Üzerine Üç Kitap) Antonia Caprara'ya olan aşkını anlatır. Yapıtı, çoğunlukla kalıplaşmış aşk şiirlerinin yazıldığı 15. yüzyıldaki en kişisel ve en içten lirik şiirleri içerir. Boiardo, 1476'da başladığı *Orlando innamorato*'yu üç bölüm olarak tasarladıysa da, öldüğünde şiirin ancak ilk iki bölümüyle (1483'te yayımlandı) üçüncü bölümünün bir parçası tamamlanmıştı. Ludovico Ariosto'nun *Orlando furioso*'sunun (Çılgın Orlando) bir devamı olarak değerlendirilen *Orlando innamorato* askerlik onurunu, yurtseverliği ve dini yüceltir. Çelişkilerle yer veren seçkin dili, karakterlerin ve olayların yapısındaki savruluk ve en önemlisi, zamanının eğilimlerini yansıtmayan güçlü ve ilkel tutkuları betimlemesi yüzünden çok ilgi toplamamıştır. Ama Boiardo destan kalıbına, gelecek kuşakların örnek alarak genişleteceği içten, kişisel bir tarz katmıştır.

Boidae, balıkları ve pitonları içeren yılan familyası. Bu familya içinde sınıflandırılan 80'i aşkın tür özellikle tropik bölgelerde yayılmıştır. Hemen hepsinde iki akciğer, bir leğen kemigi ve karnın iki yanında küçük birer çıkıntı yapan arka bacak kalıntıları vardır. Bazılarının ağız çevresinde ısıya duyarlı çukurlar bulunur. *Boidae* familyasının üyeleri, özellikle deri değiştirdikten sonra yanardöner bir pırıltı kazanır.

Zehirli olmayan bazı yılanlar, avlarını sıkıp boğarak ve ısırarak öldürür. Familya, piton ve anakonda gibi dünyanın en büyük yılanlarını olduğu kadar küçük kazıcı türleri de içerir.

Boie, Heinrich Christian (d. 19 Temmuz 1744, Meldorf - ö. 3 Mart 1806, Meldorf, Schleswig-Holstein), kurduğu edebiyat dergileriyle tanınan Alman şair ve yarımcı.

Jena Üniversitesi'nde Christian W. von Dohm ile birlikte ilahiyat ve hukuk öğrenimi gördükten sonra edebiyat dergisi *Deusches Museum*'u kurdu (1776; dergi 1789'da *Neues deutsches Museum* adını aldı). Boie bir yandan edebiyat etkinliğini sürdürürken 1776'da devlet memurluğuna başladı. Bazı yerel görevlerde bulunduktan sonra Süderdithmarschen kırsal bölgesinin valisi oldu.

Boieldieu, François-Adrien (d. 16 Aralık 1775, Rouen - ö. 8 Ekim 1834, Jarsy, Fransa), fars türündeki Fransız *opéra-comique*'ine daha ciddi bir biçim vererek ilk romantik operaların habercisi olan besteci. Rouen'da orgcu Charles Broche'la çalıştı ve iki opera ile çok sayıda piyano sonatı besteledi. Bir Fransız bestecinin elinden

Boieldieu, Louis - Léopold Boilly'nin yağlıboya çalışmasından ayrıntı; özel koleksiyon Andre Meyer Collection - J.P. Zola

çıkan ilk önemli piyano yapıtları olan bu sonatlar, biçimleriyle dikkati çeker. 1796'da Paris'e yerleşen Boieldieu, burada Étienne Méhul ve Luigi Cherubini'yle tanıştı. Ertesi yıl üç *opéra-comique* yazdı. 1798'de konservatuvarda piyano öğretmenisi oldu. Burada başarılı operaları *Le Calife de Bagdad* (1800; Bağdat Halifesi) ve *Ma Tante Auroré*'u (1803; Auroré Halam) besteledi. 1804'ten 1810'a değin Rusya'da Petersburg operasını yönetti. 1816'da XVIII. Louis'nin müzik yönetmenliğine, 1817'de Fransız Enstitüsü üyeliğine, 1820'de de konservatuvarda kompozisyon öğretmenliğine getirildi. Bu dönemdeki bellibaşı operaları *Jean de Paris* (1812; Parisli Jean), *Le Petit Chaperon rouge* (1818; Kırmızı Şapkalı Kız) ve Sir Walter Scott'ın *The Lady of the Lake, Monastery* ve *Guy Mannering* adlı yapıtlarından esinlendiği başyapıtı *La Dame Blanche*'dir (1825; Beyaz Kadın). Libretto-sunu Eugène Scribe'in yazdığı bu opera 1914'e değin 1.700 kez sahnelendi. Boieldieu'nun yapıtları, Fransız opera müziğinin, Fransız Devrimi'ni izleyen kuşak içinde geçirdiği evrimi yansıtır. Üslubu, daha hafif yönleri bakımından Rossini'nin üslubuyla karşılaştırılmıştır. Özellikle *La Dame Blanche*'taki gizemli aşk sahneleri Carl Maria von Weber'inkilere benzerlik gösterir. Boieldieu ayrıca insan sesi, arp ya da piyano için romanlar ile bir de arp konçertosu bestelemiştir.

Bolleau (-Despréaux), Nicolas (d. 1 Kasım 1636, Paris - ö. 13 Mart 1711, Paris), Fransız ve İngiliz edebiyatında klasik ölçütlerin benimsenmesinde önemli rol oynamış Fransız şair ve edebiyat eleştirmeni.

Bir devlet memurunun oğludur. Collège d'Harcourt'da başarılı bir öğrenim yaptı. Tanınmış şair edebiyatçı olan ağabeyi, onu yazarlığa atılması için destekledi.

Boileau'nun ilk yazdıkları, özel toplantılarda arkadaşlarına okuduğu ve ünlü kişileri hedef alan yergilerdi (y. 1658). Bir yayımcının bunları ele geçirip 1666'da yayımlamasından sonra Boileau yergileri oldukça yumuşatarak kendi adıyla yeniden bastırdı (1666). Bir yıl sonra, ileri gelen iki din adamının bir kilisede kürsünün nereye konması gerektiği konusunda çekişmesini anlattığı, alaylı kahramanlık destanlarının en başarılılarından biri olan *Le Lutrin*'i (Kürsü) yazdı.

1674'te, klasik şiir yazımının kurallarını belirlediği *L'Art Poétique* (Şiir Sanatı) adlı

manzum didaktik yapıtını yayımladı. Bu kitap o dönemde, klasik edebiyat ilkelerinin eksiksiz bir elkitabı olarak çok önemli bulundu. İngiliz Augustus Dönemi şairleri Dr. Johnson, John Dryden ve Alexandre Pope'u önemli ölçüde etkileyen *L'art Poétique*'in günümüzdeki değeri daha çok, o dönemin edebiyat tartışmalarının anlaşılmasına yardımcı olmasındadır.

Boileau 1677'de kraliyet tarih yazıcılığına atanınca, 15 yıl boyunca edebiyat çekişmelerinden uzak durdu. 1684'te Académie Française'e seçildi. 1692'de edebiyat dünyasında klasik-modern tartışması(*) çıktığı zaman Boileau tekrar tartışmacı kimliğine döndü. Kadınların "modernler"i desteklediğini görünce *Contre les femmes*'ı (Kadınlara Karşı; 1694'te *Satire X* adıyla yayımlandı), ardından da *Sur l'amour de Dieu* (Tanrı Sevgisi Üstüne; 1698'de *Epître XII* adıyla yayımlandı) adlı önemli yapıtını yazdı.

Boileau, uzun süre sanıldığı gibi, klasik tiyatro ve şiirin kurallarını ortaya koyan kişi değildir. O yalnızca, kendinden önceki Fransız yazarların geliştirdiği kuralları daha çarpıcı, daha canlı terimlerle ifade etmiştir.

Boileau, Hyacinthe Rigaud'nun çalışmasına dayanan yağlıboya tablo, Versailles Ulusal Müzesi, Fransa
Cliche Muséees Nationaux

Ayrıca Longinus'un olduğu düşünülen klasik edebiyat eleştirisi kitabı *Peri hypsous*'u (Yücelik Üzerine) Fransızcaya çevirmiş, yapıt romantik dönem estetiğinin ana kaynaklarından biri haline gelmiştir.

Boiler, bir Kelt kabilesi. Bir bölümü Bononia (bugün Bologna) çevresindeki Gallia Cisalpina'ya, bir başka bölümü de adını bu kabilelerden alan Bohemya yöresine yerleşti. İÖ 3. yüzyıl boyunca Romalılara karşı savaştan Cisalpina grubu, sonunda boyun eğmek zorunda kaldı ve İÖ 191'de bir Latin kolonisi haline getirildi. Galya'yı istila etmek üzere bir başka Kelt kabilesi olan Helvetler ile birleşen ikinci grup, İÖ 58'de Julius Caesar tarafından yenilgiye uğratıldı. Caesar sağ kalanların Galya'da Liger (Loire) ve Elaver (Allier) ırmakları arasındaki bölgeye yerleşmesine izin verdi. Tuna Irmağının güneyinde kalan Boiler İÖ 50 dolayında Daçyalı Burebistas tarafından yok edildi, Bohemya'da yaşayanları da İÖ 8'de Markomanlar buradan sürdüler.

Boilly, Louis-Léopold (d. 5 Temmuz 1761, La Bassée - ö. 4 Ocak 1845, Paris, Fransa), Fransız Devrimi ve İmparatorluk dönemlerinde Parislilerin yaşamlarını ve davranış biçimlerini hicveden portreleriyle

tanınan ressam. Taşbaskı tekniğinin kullanılmasında öncülük etmiştir.

Boilly ilk resimlerini 11 yaşında yaptı. 1785'te Paris'e gitti ve kendisine ün kazandıracak o zarif sahneleri çizmeye orada başladı. Fransız Devrimi sırasında, dönemin ahlak anlayışını hicveden yapıtları nedeniyle kuşkuyla bakılan bir kişi oldu. Jean-Paul

"Kendi Portresi", Louis - Léopold Boilly'nin yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1795; Güzel Sanatlar Müzesi, Lille, Fransa
Musée des Beaux-Arts, Lille, Fransa

Marat'nin gururunu okşayan "Marat'nin Zaferi" adlı resmi yaparak kendini temize çıkardı. Bu yapıt onun Cumhuriyetçi Sanat Derneği'ne kabul edilmesini de sağladı. Direktuar ve konsüllük rejimleri boyunca, insanların davranış biçimlerini canlandıran resimler yapmayı sürdürdü. 1804'te resmi Salon Sergisi'ne gönderdiği "Posta Arabasının Gelişi" ve "Heykelci Houdon Atölyesinde" adlı iki çalışması da ödül kazandı. 1823'te, mizahi bir üslup taşıyan "Ekşi Yüzler" adlı ilk taşbaskı dizisini gerçekleştirdi. Yaşamı boyunca 5 bin portre yaptı. Yapıtlarından yaklaşık 500 tanesi Paris yaşamını belgeleyen resimlerdir.

Boineburg (Baronu), Johann Christian bak. Boyneburg (Baronu), Johann Christian

Boiotia, bugün ΒΟΙΟΤΙΑ. Eski Yunanistan'da bir bölge; Orta Yunanistan'da il (*nomós*). Kendine özgü askeri, sanatsal ve siyasal bir tarihi olan eski Boiotia bölgesi, yönetim merkezi Levádhia olan bugünkü Boiotia ilinin bulunduğu yerdedir. Kuzeybatıya doğru yayılarak antik Phokis'in bir bölümünü de içine alan ilin yüzölçümü 3.211 km²'dir. Güneydoğuda Attika, güneyde Korinthos Körfezi, batıda Phokis, doğuda Eğriboz Körfezi ve kuzeyde Fthiótis iliyile çevrilidir.

Boiotia'daki iki geniş ve verimli ovayı, Helikon Dağının (1.748 m) uzantısı olan alçak bir dağ sırası ayırır. Thivai kenti de bu dağ sırası üstündedir. Kuzeydeki ova, geçmişte Yunanistan'ın en büyük gölü Kopais Gölünün bulunduğu kurumuş bir havzadır. Bugün bu verimli ovada tahıl, pamuk ve cins sığır yetiştirilir. Güneydeki ovayı Asopos Irmağı sular.

Tepeler deniz meltemlerini tamamen kestirir, ilin sert bir iklimi vardır. Bununla birlikte verimli ovalarda buğday, mısır, tütün, zeytin ve üzüm yetiştirilir. Bölgede

çıkarılan boksit, Korinthos Körfezindeki Aspra Spitia'da Fransızların kurduğu büyük bir fabrikada alumina ve alüminyum dö-nüştürülür. Bir karayolu ve demiryolu, Delphoi'nin doğusuna düşen, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusundaki Boiotia Vadi-sinden geçerek, güneydoğudaki Thivai'ye ulaşır. Karayolu burada kuzeye Khalkis'e doğru kıvrılırken, demiryolu tepeleri dola-şarak Atina'dan gelen yeni otoyola paralel bir biçimde Attika'ya doğru uzanır. Nüfus (1981) il, 117.175.

Boiotia Birliğı, İÖ y. 550'de Yunanistan'ın ortadoğu kesimindeki Boiotia'da, Thebai önderliğinde kurulan birlik. Bağımsız kent devletleri arasında bir ittifak biçiminde ortaya çıktı. Yunanlıların Thermopilai'daki yenilgisini izleyen İÖ 480 ve İÖ 479 istilala-rında Thebai ve Boiotia'nın büyük bölü-mü Perslerin yanında yer aldığından, savaştan zaferle çıkan Yunanlılar ceza olarak Boiotia Birliğı'ni dağıttılar. Uzun bir süre zayıf durumda kalan Boiotialılar, İÖ 446'da Atina'nın egemenliğine karşı ayaklandılar ve Sparta ile ittifak kurarak aralarında birliğı yeniden sağladılar. Ama Korinthos Savaşı'nda (İÖ 395-387) Sparta'nın aleyhine dönen Birlik, Perslerden yardım alan Spar-ta karşısında tutunamayarak yenildi ve yeni-den dağıldı.

Boiotia Birliğı, Korinthos Savaşı öncesin-de sıkı kenetlenmiş bir devletler birliğine dönüşmüş ve İÖ 431'de 11 bölge halinde örgütlenmiş bulunuyordu. Bir ya da birkaç kenti kapsayan her bölgenin federal yöneti-me gönderdiği bir komutan (*boiotarkh*), birkaç yargıç ve 60 danışmandan oluşan 660 kişilik federal konsey, büyük olasılıkla her biri bir yıl için toplanan dört ayrı grup biçiminde sırayla görev yapmaktaydı. Oy hakkına yalnızca mülk sahibi sınıflar sahipti. Konseyin toplandığı Thebai, dört bölgeyi denetim altında tuttuğu ve federal orduya en yetkin askerlerle katıldığı için, birliğe egemen durumdaydı.

Thebai, İÖ 379'da Atina ile birleşerek Sparta'nın üstünlüğüne son verme girişimin-de başarıya ulaştı. Bunun ardından Boiotia Birliğı, başlangıçta iyi işleyen demokratik bir temel üzerinde yeniden kuruldu. Mülk-lerine bakılmaksızın bütün Boiotialılar The-bai'de toplanan meclisin üyesi sayıldı. Bu dönemde izlenecek siyasetlerle ilgili bütün kararlar bu meclisin oylarıyla belirleniyor-du. Üçü Thebai'nin denetiminde olan yedi bölgenin birer üyeyle temsil edildiği yürüt-me organı doğrudan meclise karşı sorum-luydu. Euboia, Akarnania, Tesalya, Arkadia ve Akhaia gibi federal sistemle yöneti-len bölgeler de Boiotia'ya katıldılar. Ama bu büyük askeri blok, yayılmacı emeller yüzünden kısa zamanda bölündü. Boiotia Birliğı Orkhomenos'u yıktı (İÖ 364) ve Akhaia Birliğı (İÖ 366) ile Arkadia Birliğı'nin (İÖ 362) içişlerine karıştı.

Phokis'in ücretli askerler tutarak Kutsal Savaş'ta (İÖ 355-346) Boiotia'yı yağmalama-sıyla, birlik içinde hızlı bir düşüş baş gösterdi. Savaşı Thebai'nin müttefiki olan Makedonyalı II. Philippos sona erdirdi. Ancak Atina ile birlikte Yunanistan'ın ba-gımsızlığını korumaya çalışan Thebai, İÖ 338'de Philippos'un sindirme harekâtı sonunda Khaironia'da yenilgiye uğradı. Bo-iotia Birliğı bir kez daha dağıldı. İskender'e karşı girişilen başarısız bir ayaklanmadan (İÖ 335) sonra Thebai ve Boiotia'nın öteki kesimleri sürekli bir dış boyunduruk altına girdiler.

Bols-le-Duc bak. 's Hertogenbosch

Boisbaudran, Paul-Émile Lecoq de bak. Lecoq de Boisbaudran, Paul-Émile

Boise, ABD'de, Idaho eyaletinin en büyük kenti ve 1864'ten beri başkenti. Ayrıca, eyaletin güneybatı kesimindeki Boise Irma-ğının üzerinde yer alan Ada ilinin de merkezidir. Kentin adı, 19. yüzyıl başların-da Fransız kökenli Kanadalı kürk avcılar tarafından, Snake Irmağının ıssız düzlükle-rini geçerken dinlendikleri, kıyısı ağaçlarla kaplı ırmaktan esinlenerek verilmiştir (Fransızca *boisé*: "ağaçlarla kaplı"). 1862'de altın arayıcılarının Boise Havzasına akın etmelerinden sonra, bugünkü Government Adası üzerinde Boise Kalesi kuruldu (4 Temmuz 1863) ve çevredeki madenlerde çalışanlara çeşitli hizmetler sunan bir toplu-luk gelişti. Oregon göç yolu ile Boise Havzasından Owyhee'ye giden önemli bir maden yolunun kesiştiği yerde bulunması, kentin öbür yerlere göre erken gelişmesini sağladı. Bu gelişme 20. yüzyıl başlarında da tarım ve kereste üretimiyle sürdürüldü.

Eyalet Meclis Binası, Boise, Idaho
Alan Picarm, Grant Helman - EB Inc

1902'den sonra Boise Sulama Projesi kapsa-mında yapay göller, kanallar ve kent yakı-nındaki Arrowrock Barajı yapıldı. 1925'e değin Union Pacific'in ana sefer hattının dışında bırakılan Boise'da ticari havacılık da çok erken gelişti (1926). Bölgenin ekon-omik etkinlikleri arasında çeşitli sanayi dalları, tarım (meyve, şeker pancarı ve hayvancılık), kereste üretimi, toptancılık ve kamyon taşımacılığı bulunur. ABD Su ve Enerji Kaynakları Kurumu'nun, Kuzeybatı Pasifik Bölgesi'ndeki merkezi olan Boise'da, federal kuruluşlar ve eyalet örgütleri yerel düzeyde birçok iş olanağı sağlamakta-dır. Kent, aynı zamanda, terk edilmiş madenler ve ıssız kasabaların bulunduğu Boise Ulusal Ormanı'nın da merkezidir. 1932'de kurulan yükseköğretim kuruluşu Boise Eyalet Üniversitesi olmuştur. Kent 1864'te tüzel kimlik kazandı. Nüfus (1990) kent, 125.738; metropoliten alan, 205.775.

Bolsguillebert, Pierre Le Pesant (d. 1646, Rouen - ö. 1714, Rouen, Fransa), Fizyokrat okulunun öncüsü ekonomist. XIV. Louis döneminde Fransa'da ekon-omik ve mali reformların gerekliliğini savun-muştur. Çalışanların tükettiği malların ucuz olmasının sanayi için bir özendirme yerine geçeceği düşüncesiyle tarım fiyatlarını düş-üş düzeyde tutarak üretim potansiyelini artırmaya çalışan XIV. Louis'nin maliye bakanı Jean-Baptiste Colbert'in mali politi-kasına karşı çıkan Bolsguillebert, kendisini izleyen fizyokratlar gibi, ulusal servetin tarımsal zenginliğe bağlı olduğunu kanısındaydı. Tarımda korumacılıktan yana olmasına karşın, ekonomik ve toplumsal ilişkilerin doğal düzenine olan inancı ve ekonomide artmakta olan ortaçağ kısıtlamalarına karşı oluşu onu bırakınz yapışınlar (*laissez-faire*) anlayışına yaklaştırdı. Mali reform konu-

sunda dolaylı vergilerden çok dolaysız ver-giler konmasını, Fransız krallarının gelirle-rinin büyük bölümünü sağladıkları dolaysız bir vergi olan *taille*'in(*) yeniden düzenlen-mesini ve yüzde 10 gelir vergisi alınmasını savundu. Bu görüşlerinden ve gözden düş-müş bir başka reform savunucusu olan Sébastien de Vauban'ı desteklemesinden dolayı, onur kınacı davranışlara hedef oldu ve bir süre sürgünde yaşadı.

Boismortier, Joseph Bodin de (d. 23 Aralık 1689, Thionville - ö. 28 Ekim 1755, Roissy-en-Brie, Fransa), çalgı müziğinin yanı sıra bale-opera, kantat ve başka vokal müzik türlerinde de çok sayıda ürün vermiş Fransız besteci.

İlk yapıtlarını 1724'te Paris'te besteledi 1747'ye geldiğinde vokal müzik ve çalgı müziğinin çeşitli türlerinde 100'den fazla yapıtı yayımlanmıştı. Müziğinin, özellikle de insan sesi için yazdıklarının çok tutulma-sıyla zengin oldu. Boismortier, İtalyanca-dan gelen "konçerto" sözcüğünü kullanan ilk Fransız bestecidir. Ayrıca 1729'da aynı adı yazdığı viyolonsel, viola da gamba ve fagot konçertolarıyla, ilk Fransız solo kon-çertosunu hazırlayan besteci olmuştur. Ço-ğu bestesi flüt içindir. Ayrıca, günümüze ulaşmayan bir flüt öğrenme metodu da yazmıştır.

Boisrobert (Senyörü), François Le Me-tel (d. 1589, Caen - ö. 30 Mart 1662, Paris, Fransa), oyun yazarı, din adamı, Fransız edebiyat çevrelerinin koruyucusu ve Académie Française'in kurucu üyesi.

Normandiyalı Protestan (Huguenot) bir avukatın oğluydu. 1620'de Katolik oldu ve papazlığa başladı. Zekası ve sözünü esirge-mez kişiliğiyle Kardinal Richelieu'nün gö-züne girince 1634'te Rouen'da katedral meclisi üyesi, 1638'de de Burgonya'da baş-keşiş oldu. Bu arada bir Mezurlar açıklama-sı (1627), ardından *Histoire indienne d'Anaxandre et d'Orazie* (1627; Anaxandre ve Orazie'nin Yerli Tarihi) adlı bir roman. *Pyrande et Zysimène* (1633) adlı trajikomik bir oyun, bir de Kral XIII. Louis'yi ve Richelieu'yü öven şiirlerden oluşan derle-meleri (1634-35) yayımladı. Richelieu üze-rindeki etkisini yalnızca yazarlara para yar-dımı sağlamak için değil, aynı zamanda Académie Française'i kurmak için de kul-landı.

Boisrobert'in Richelieu'nün maiyetindeki genç usaklarla cinsel ilişki kurduğunu kendi entrikacı gözdesi Marquis de Cinq-Mars'tan öğrenen XIII. Louis, Richelieu'den onu uzaklaştırmasını istedi (1641). Yeni kral zamanında Boisrobert Kardinal Maza-rin'in ilgisini uyandırmadığı gibi, dine aykırı tutumuyla da Ana Kraliçe Anne d'Autriche'in yakın çevresindeki Cizvitlerin tepkisine yol açtı. Bu yüzden son 20 yılını daha çok oyun yazarı olarak geçirmek zorunda kaldı. Oyunları bugün, 17. yüzyıl Fransız tiyat-rosu konusunda araştırma yapanların dışın-da hemen hiç tanınmamaktadır.

Boito, Arrigo, asıl adı ENRICO GUSEPPE GIOVANNI BOITO, takma adı TOBIA GORRIO (d. 24 Şubat 1842, Padova, Lombardiya-Vene-dik - ö. 10 Haziran 1918, Milano). İtalyan şair ve besteci. *Mefistofele* adlı operasından başka Giuseppe Verdi'nin *Otello* ve *Falstaff* operalarına yazdığı Shakespeare üslubun-daki librettolarıyla tanınmıştır.

Polonyalı bir kontesle bir İtalyan minyatür ressamının oğludur. Milano Konservatua-rı'na devam etti. Bir bursla gittiği Paris'te Verdi ile tanıştı ve 1862'de onun *Inno del-li nazioni* (*Uluslar İlahisi*) adlı yapıtının sözlerini yazdı. 1866'da savaş çıkınca Garibaldi'nin gönüllülerine katıldı. *Mefistofele*

üzerinde çalışırken İtalyan müziği ve müzikçilerine şiddetle saldıran ve Almanları öven makaleler yayımladı. Verdi, Boito'nun sözlerine çok kırıldı. *Mefistofele* Milano'da sahnelendiğinde, Boito'nun kıskırtıcı polemikleri neredeyse karışıklıklar çıkmasına neden oluyordu; bu nedenle opera iki kez oynandıktan sonra kaldırıldı. *Mefistofele* gözden geçirilip epeyce değiştirildikten sonra 1875'te Bologna'da sahnelendi ve İtalyan opera repertuarında kalıcı bir yapıt oldu. Boito'nun bu yapıtı Goethe'nin *Faust*'undan uyarlanan operalar içinde, belki de oyunun ruhuna en sadık kalandır. Özellikle sözleri oldukça niteliklidir. Bir dereceye kadar Beethoven ile Wagner'in etkilerini taşıyan bu opera, hem alışılmamış armonileri, hem de İtalyan operasının geleneklerini yadsıması nedeniyle o günün beğeni çizgisinden uzaktı. Boito'nun üzerinde yaklaşık 50 yıl uğraştığı ikinci operası *Nerone*, ölümünden sonra Vincenzo Tommasini ve Arturo Toscanini tarafından tamamlandı ve

1959, Oslo, Norveç), 1920'lerde güncel konuları işleyen romanlarıyla uluslararası üne kavuşan romancı. Kendi ülkesinde en çok, Lofoten Adalarındaki çiftçi ve balıkçıların yaşamını anlatan *Den siste viking* (1921; Sonuncu Viking) ve en iyi yapıtı

Bojer
Norsk Telegrambyrå

kabul edilen *Folk ved sjøen* (1929; Deniz Kıyısı Halkı) adlı romanlarıyla tanınır. Destansı bir nitelik taşıyan her iki yapıt da çarpıcı betimlemelere yer verir.

Bir balıkçı kulübesinde doğan Bojer yoksulluk içinde büyüdüysen de, yazar olarak genç yaşta başarıya ulaştı. Uzun yıllar yurt dışında, Fransa, İtalya, Almanya ve İngiltere'de kaldı. İngilizce konuşulan ülkelerde *Den store hunger* ile (1916; Büyük Açlık) ün kazandı. ABD'deki Norveçli göçmenler konusunda da *Vor egen stamme* (1924) adlı iddialı bir roman yazan Bojer'in uluslararası ünü 1940'lara değin sürdü.

Bok, Bart J(an) (d. 28 Nisan 1906, Hoorn, Hollanda - ö. 7 Ağustos 1983, Tucson, Arizona, ABD), Hollanda asıllı ABD'li astronomi bilgini. Samanyolu Gökadasi'nin yapısına ve evrimine ilişkin çalışmaları ve parlak bulutsuların önünde gözlenen küçük karanlık bulutlar olan "Bok kürecikleri" üzerine incelemeleriyle tanınır. Bu küreciklerin sıkışarak yıldız dönüşmekte olan yoğunlaşmış yıldızlararası gaz ve toz olabileceğini öne sürmüştür.

Leiden ve Groningen üniversitelerinde öğrenim gören Bok 1932'de doktora çalışmasını tamamladı. 1929-57 arasında Harvard Üniversitesi'nde, 1957-66 arasında Avustralya Ulusal Üniversitesi'nde, 1966-74 arasında Arizona Üniversitesi'nde araştırmacı ve öğretim üyesi olarak çalıştı. Arizona Üniversitesi'nde emeritus profesörlüğüne getirildi. 1938'de ABD yurttaşı olan Bok Avustralya'da bulunduğü dönemde 1957-66 arasında, Mount Stromlo Gözlemevi'nin, 1966-70 arasında da Arizona'daki Steward Gözlemevi'nin yöneticiliğini yaptı. Bok'un, eşi Priscilla F. Bok ile birlikte 1941'de yayımladığı *Milky Way* (Samanyolu) kendi alanının klasik yapıtları arasına girdi ve 1981'de 5. basıma ulaştı. Bok 1970-76 arasında Uluslararası Astronomi Birliği'nin başkan yardımcılığını, 1972-74 arasında da Amerikan Astronomi Derneği'nin başkanlığını yapmıştır.

Bok, Edward (William) (d. 9 Ekim 1863, Den Helder, Hollanda - ö. 9 Ocak 1930, Lake Wales, Florida, ABD), kadın dergisi alanına yenilikler getiren Amerikalı yayımcı. *Ladies' Home Journal*'ın yöneticiliğini yaptığı 30 yıl boyunca (1889-1919) önemli yeniliklerin yaygınlaşmasında etkili oldu ve çağdaş Amerikan kültürünün biçimlenmesine katkıda bulundu.

New York'ta Brooklyn'de yoksul bir göçmen ailesinin çocuğu olarak büyüyen Bok,

Western Union Telegraph Co.'da odacı olarak çalıştığı sırada bir yandan da bir gece okuluna devam etti. Kısa sürede yayın dünyasına girdi ve 24 yaşında *Scribner's Magazine*'in reklam müdürü oldu. 1886'da kurduğu Bok Syndicate Press'te bir tam sayfayı kadınları ilgilendiren konulara ayrılarak bu sayfanın düzenli bir gazete bölümü olarak gelişmesine ön ayak oldu. "Bok'un Sayfası"nın çarpıcı başansı, onun Philadelphia'da *Ladies' Home Journal*'ın başına geçmesini sağladı. Bok kadınları her konudan haberdar etmek ve onlara öğütler vermek üzere bölümler kurdu. Kadınlara oy hakkı, yataklı vagonların düzeltilmesi, yabani yaşamın korunması, kent ve kasabaların temiz tutulması için kampanyalar başlattı; yollardaki reklam panolarına, Niyagara Çağlayanına elektrik santrali kurulmasına karşı çıktı. 1892'de hazır ilaç reklamlarını artık kabul etmeyeceğine ilişkin açıklaması ve öbür dergi yöneticilerinin de buna katılması Saf Gıda ve İlaç Yasası'nın (1906) çıkarılması sonucunu doğurdu. Bok'un en gözümek girişimi, "zührevi hastalıklar" sözcüğüne basında yer verilmemesine ilişkin tabuyu kırmasıydı. 1917'ye gelindiğinde

Edward Bok, Pirie MacDonald'ın fotoğrafı, 1909
Library of Congress, Washington, D.C.

okuyucuları dergide yanıtlaması için ona yılda bir milyon mektup gönderiyordu.

The Americanization of Edward Bok (1921; Edward Bok'un Amerikanlaşması) adlı otobiyografisiyle 1921 Pulitzer Ödülü'nü kazandı. Yaşamının geri kalan bölümünü kent yaşamının düzeltilmesi ve dünya barışı için çalışmaya adanmıştı.

bok sineği, Diptera (çiftkanatlılar) takımının *Scatophagidae* familyasından çeşitli böceklerin ortak adı. Meralarda çok bol bulunan bok sinekleri, inek dışkılarından üreyip yaşadıklarından, dışkıların ayrışarak yararlı maddeler halinde yeniden toprağa dönmesine yardımcı olur. Erişkinleri san

Scatophaga stercoraria türü bok sineği
E. S. Ross

ya da kahverengidir; bazı türler böceklerin üstünde asalak yaşar, bazıları da bitkilerle beslenir. *Sphaeroceridae* familyasının üyelerine de bazen küçük bok sineği, ama daha çok gübre sineği denir. Lağımarda ve pis sularla üreyen *Eristalis tenax* ise, bok sineği olarak da anılmasına karşın gerçekte lağım sineklerindenidir.

Boito, kimliği bilinmeyen bir sanatçının portre çalışması
British Museum, J.R. Freeman & Co Ltd

1924'te Milano'da sahnelendi. Ama bütün görmekine karşın bu opera, müziğinin niteliği bakımından *Mefistofele*'nin düzeyine ulaşamamıştı.

Boito ile Verdi 1873'te tanıştılar. Boito, Verdi'nin *Simon Boccanegra*'sının sözlerini gözden geçirmeyi üstlendi. *Otello* ve *The Merry Wives of Windsor*'dan (*Windsor'un Şen Kadınları*; *Falstaff*'ın librettosu) yaptığı uyarlamalar yaşlı bestecinin hayal gücünü kamçladı. Boito, aralarında Amilcare Ponchielli'nin de (örn. *La gioconda*) bulunduğu pek çok besteciye libretto yazdı. Birkaç romanla Tobia Gorrio takma adıyla bir de şiir kitabı yayımladı.

Bojador Burnu, BOUJDOR BURNU olarak da yazılır, Batı Afrika kıyısında Atlas Okyanusuna uzanan bir çıkıntı. Gündümüzde Batı Sahra sınırları içinde kalır. Deniz ulaşımını güçleştiren bir sığ kayalık şeridinde yer alan burnun Arapça adı "tehlikeli babası" anlamına gelen Ebu Hatar'dır. Burnu, ilk kez 1434'te Portekizli denizci Gil Eanes geçmeyi başardı. Portekizliler daha sonraları bölgeden özellikle köle ticaretinde yararlandılar. Bojador Burnu, 1450'den sonra Portekiz ve İspanya arasında anlaşmazlık konusu oldu. Sonunda İspanya, 1860'ta Fas'la yaptığı Tetuan Antlaşması'yla bölgeyi ele geçirdi ve 1884'te resmen ilhak etti. 20. yüzyıl başlarında gemicilere yol göstermek için burunda bir deniz feneri yapıldı. İspanya'nın 1976'da Batı Sahra'dan çekilmesinden sonra Bojador üzerinde hak iddia etmeye başlayan Fas, bölgede bir deniz suyu arıtma tesisi ile askeri garnizon için kışlalar inşa etti ve bu yerleşimi yeni oluşturulan Boujdour ilinin yönetim merkezi yaptı. Bojador Burnu asfalt bir yolla el-Ayun'a bağlanır.

Bojer, Johan (d. 6 Mart 1872, Orkesdalsøren, Trondheim yakınları - ö. 3 Temmuz

Bokassa, Eddine Ahmed, asıl adı JEAN-BÉDEL BOKASSA, I. BOKASSA olarak da bilinir (d. 22 Şubat 1921, Bobangui, Oubangui-Chari, Fransız Ekvator Afrika'sı), Afrikalı askeri önder, Orta Afrika Cumhuriyeti'nin başkanı (1966-77) ve Orta Afrika İmparatorluğu'nun kendi kendini atayan imparatoru (1977-79).

Bir köy başkanının oğlu ve milliyetçi önder Barthélémy Boganda'nın yeğeni idi. 1939'da Fransız ordusunda girmeden önce yerel misyoner okullarında eğitim gördü. Fransızların Çinhindi'nde giriştikleri çatışmalarda üstün başarı göstererek Légion d'Honneur ve Croix de Guerre nişanlarıyla ödüllendirildi. 1961'de yüzbaşı oldu.

Başkan David Dacko'nun isteği üzerine, bağımsızlığına yeni kavuşan Orta Afrika Cumhuriyeti'nin ordusuna komuta etmek için Fransız kuvvetlerinden ayrıldı. Ama yüksek askeri konumunu 1966'da Dacko'yu devirmek için kullandı ve kendini cumhurbaşkanı ilan etti. Görevi sırasında iç ve dış politikasının baskıcı ve bir gün öbürüne uymayan niteliğiyle tanındı. Yönetimi boyunca hükümet görevlileri sürekli değiştirildi ve başkanın yetkileri gittikçe artırıldı.

1977'de Bokassa, hayran olduğu Napoléon'u taklit ederek İmparator I. Bokassa adıyla taç giydi ve cumhuriyetin adını Orta Afrika İmparatorluğu olarak değiştirdi. Ama, kısa süren saltanatı Fransız hükümetinin büyük ölçüde desteklediği askeri bir darbeye sona erdi. Darbeden sonra cumhuriyet yeniden kuruldu ve Eylül 1979'da Dacko gene başkanlığa getirildi. Bokassa ise Fildişi Kıyısı'na sürgüne gitti.

Bokassa, yönetimi boyunca Fransa'yla çoğunlukla iyi ilişkiler kurduysa da, sürgündeyken düş kunklığına uğradı. 1980'de bir Fransız gazetesine, Fransa cumhurbaşkanı Valéry Giscard d'Estaing'e armağan ettiği elmaslar konusunda açıklamada bulunması, Fransa ile Fildişi Kıyısı arasındaki ilişkileri gerginleştirdi. Bu durumun Giscard'ın sonraki seçimlerde uğradığı yenilgiyi de etkilediği sanılmaktadır.

Sonradan Fransa'ya giden Bokassa, ülkesinde, giyabında yargılanarak ölüm cezasına çarptırıldı. Ekim 1986'da ülkesine döndüğünde tutuklandı ve işkence, adam öldürmek, yamyamlık, zimmetine para geçirmeyi de içeren çeşitli suçlardan yeniden yargılandı. Haziran 1987'de, yeterli kanıt bulunamadığı için yamyamlık suçlamasından aklandı, ama işkenceyle adam öldürmek ve zimmetine para geçirmek suçlarından ikinci kez ölüm cezasına çarptırıldı. Avukatlarının Yüksek Mahkeme'ye başvurusu üzerine cezası ömür boyu hücre hapsine çevrildi.

bokböceği, *Coleoptera* (kırkanatlılar) takımının *Scarabaeinae* (ya da *Coprinae*) altfamilyasından, gübre ve pisliklerin içinde yaşayan böceklerin ortak adı. Bokböceği, kazmaya elverişli başı ve kürek biçimindeki duyurgalarıyla gübre ve dışkıları top haline getirerek, bazen elma büyüklüğünde dışkı topakları yapar. Yaz başında toprağıyla birlikte kendisini toprağına gömer ve depoladığı bu dışkıyla beslenir. Mevsim bitiminde, dışı bokböceği yumurtalarını aynı toprağına bırakır; yumurtadan çıkan larvalar da gene bu dışkı toprağından beslenir.

Uzunlukları 5-30 mm arasında değişen, genellikle yuvarlak gövdeli ve koyu renkli, bazıları metal parlaklığında olan bokböceklerinin kın biçimindeki kanat örtüleri (elit-ra), karınlarının uç bölümünü açıkta bırakacak kadar kısadır. Erkeklerde, başın tepesi bir boynuz gibi uzayarak kıvrılmıştır. Bok-

böcekleri, 24 saat içinde kendi ağırlıklarından daha fazlasını yiyebilir ve dışkıları hızla başka canlıların yararlanabileceği maddelere dönüştürdüğünden yararlı böceklerden sayılır.

Eski Mısır'da kutsal sayılan, bu uygarlığın değerli takılarında ve resimlerinde sık sık işlenen kutsal bokböceği (*Scarabaeus sacer*), Mısırlıların kozmogoni anlayışında da bir simge olarak yerini almıştır; dışı topağı Yer'i, bu topağı oluşturan bokböceği Güneş'i, hayvanın üç çift bacağındaki 30 bölüt (aslında bu türün bacakları yalnızca 20 bölütlü, bazı yakın akrabalarının 30 bölütlü) aynı 30 gününü simgeler. *Scarabaeinae* altfamilyasının ilginç üyelerinden biri

Geotrupes cinsinden bokböceği
M.W.F. Tweedie - EB inc

de, Avustralya'da valabilerin anüsünde yaşayan *Macrocopris symbioticus*'tur. *Helio-copris* ve *Catharsius* cinslerinin bazı türlerini içeren Hindistan bokböcekleri çok büyük dışkı topakları yapıp, üstlerini kille örter. Kuruyan topaklar öylesine sertleşir ki, bir zamanlar bunların eski çağlardan kalma top gülleri olduğu sanılmıştır.

Aphodiinae ve *Geotrupinae* altfamilyalarının üyeleri de bokböceği adıyla tanınır. Yalnız bu böcekler, *Scarabaeinae* altfamilyasının üyeleri gibi gübre ve dışkı topakları yapmayıp, beslenmek ve yumurtalarını bırakmak için gübre yığınlarının altında kendilerine odacıklar kazarlar. *Aphodiinae* üyeleri küçük (4-6 mm arası), kanat örtüleri genellikle sarı renkte olan kara gövdeli böceklerdir. *Geotrupinae* altfamilyasının örneğin *Geotrupes* cinsi, 14-20 mm uzunluğunda, kahverengi ya da kara bokböceklerini içerir. Bunlardan *Geotrupes stercorarius* türü Avrupa'da çok yaygındır.

Boké, Batı Afrika'da, Gine'nin batısında Boké ilinin merkezi kent ve liman. Atlas Okyanusu kıyısı yakınlarındaki Nuñez Irmağı kıyısındadır. Kogan ve Nuñez ırmaklarınınca akaçlanan ve 11.049 km²'lik bir alanı kaplayan Boké ili, ülkenin en önemli boksit üretim bölgesidir. Boksit yatakları, 1954'te, Boké'nin 80 km kuzeydoğusuna düşen Sangaré'din kuzeyinde bulundu. İşlenmiş cevher (alumina) 1970'lerin başında demiryoluyla Sangaré'den Boké'nin 55 km güneybatısındaki Nuñez halicinde kurulan açık deniz limanı Port-Kakandé'ye (Dougoufissa) taşınarak ihraç edilmeye başlandı.

Bir zamanlar köle toplama yeri olan Boké kenti, 1865'te bir Fransız ticaret merkezi haline geldi. 1870'te başlayan yerfistiği, kahve, işlenmemiş kauçuk ihracatı 1914'e değin sürdü. Nuñez Halicinin girişindeki Kanfarandé'den (Victoria) 40 km yukarıda olan yük iskelesinin 2 m su çekimli gemilerin yanaşmasına elverişli olmasına karşın, ırmak ulaşımındaki güçlükler ve 170 km

güneydoğusunda Conakry limanının kurulması, liman olarak önemini yitirmesine yol açtı. Boké, günümüzde, bölgede yaşayan Landuma, Fulani, Nalu, Mikifore ve Baga halkları için piring, balık, sığır, narancije, palmiye yağı ve meyvesi alışverişi yapılan bir pazar merkezidir. Kentte bir hastane, bir ortaokul, bir merkez camisi ve bir de Katolik misyon merkezi (1897) vardır. Nüfus (1983) il, 225.207.

Bokenam, Osbern, BOKENHAM olarak da yazılır (d. 6 Ekim 1392?, Old Buckenham?, Norfolk, İngiltere - ö. 1447), on iki azizeyle ilgili 13 efsaneden oluşan *Legends of Holy Women* (Kutsal Kadınların Efsaneleri) adlı yapıtın yazarı İngiliz şair. Tümü yaklaşık 10 bin dizeden oluşan yapıtın büyük bölümü 10 heceye yer veren yedi ya da sekiz dizefi katarlarla yazılmıştır. Öndeşileri, Latince asıllarından olduğu gibi çevrilmiş efsanelerin kendisinden daha canlı, daha ilginçtir. Efsanelerin Azize Margaret'le ilgili olan ilki, Bokenam'ın arkadaşı Thomas Burgh için yazılmıştır. Yapıtın günümüze ulaşan tek yazması British Museum'dadır. M. S. Serjeantson tarafından yayıma hazırlanan basımı 1938'de yayımlanmıştır.

Yaşamı üzerine çok az şey bilinen Bokenam dinsel şiirler yazan İngiliz şair John Lydgate'in öğrencisidir. Yapıtında büyük olasılıkla Geoffrey Chaucer'in *Legend of Good Women* (İyi Kadınlar Efsanesi) adlı şiirinden esinlenmiştir.

Bokn Fiyordu, Norveççe BOKNAFIJORDEN. Norveç'in güneybatısındaki Rogaland ilinde (fylke), Kuzey Denizi kıyısında fiyort. Ağız genişliği, Karmøy'un güney ucuyla, Tungenes Yarımadasının kuzey ucu arasında 20 km'yi bulur.

Asıl Bokn Fiyordu, karanın içine 45 km kadar sokulur. Başlıca uzantıları, kuzeyde Skjolda Fiyordu ve Sandeid Fiyordu, kuzeydoğuda Sauda Fiyordu ve Hyls Fiyordu ve güneydoğuda Lyse Fiyordu ve Høgs fiyortlarıdır. Koyun içi ada ve adacıklarla doludur. Bunların en önemlileri arasında, fiyort girişinin ortasındaki Kvitsøyane, kuzey girişinin iç bölümündeki Bokn, fiyordun ortasındaki Finnøya ve Rennesøy ile Ombo sayılabilir. Tungenes Yarımadasının batı kıyısındaki Stavanger kenti, Bokn Fiyordundaki tek yerleşim yeridir.

boks, yumruklarla saldırı ve savunmaya dayanan, amatör ve profesyonel olarak yapılabilen bir spor. Modern boksta boksörler yumuşak bir maddeyle beslenmiş eldivenler giyerek, üç sıra halatla çevrili kare biçimli bir ringde karşılaşır. Karşılaşmalar en az üç, en çok 15 raunt sürer. Her raunt 3 dakikadır ve iki raunt arasında 1 dakikalık ara verilir.

İlk dönemler. Yumruk dövüşü Tanhönçesi çağına değin uzansa da, boksun spor olarak yapıldığına ilişkin ilk kanıtlar Girit'te, İÖ 1500'lerden kalma belgelerde bulundu. Boks İÖ 7. yüzyılda Eski Yunanlılar Olimpiyat Oyunları'na soktular. Daha sonra ortaya çıkan pankration(*) adlı karşılaşma türü ise boks ve güreşi birleştiriyordu. Eski Yunanlılar için boks bir spor olduğu kadar, çeviklik ve savunma yeteneklerinden çok cesaret, güçlülük ve dayanıklılığı geliştirmeye yönelik, askeri amaçlı beden eğitiminin de bir parçasıydı. İlk boksörler antrenmanlarda korunmak için, günümüzdeki lerin ilk örneği olan başlıklar giyer ve gymnasion'da kum torbasıyla çalışırlardı. Eski Yunanlı boksörler izleyicilerle çevrili açık bir alanda karşılaşırldı. Öncelen ellerini sarmak ve kolun bilekten dirseğe kadar olan bölümünü korumak için yumuşak deriden yapılmış şeritler kullanırlardı.

ama sonradan sert deri kullanmaya başladı. Böylece bandaj, korumadan çok, bir silah haline geldi. İlk boksörler yalnızca şan için dövüşürken, daha sonra Eski Yunan ve Roma'da zenginler kendi eğlenceleri için, köleleri boksör olarak yetiştirmeye başladılar. Eldiven olarak, üstünde madenden çiviler bulunan deri bağcıklar (*kestos*) kullanıldı. Gladyatörler arasındaki dövüş boksörlerden biri ölünceye değin sürüyordu. Roma İmparatorluğu döneminde gözden düşen bu spora ilişkin ipuçlarına çağımıza değin bir daha rastlanmadı.

Eldivensiz boks. Kayıtlara geçen ilk eldivensiz dövüş, 1681'de, Albemarle dükünün uşaklarından biri ile bir kasap arasında İngiltere'de yapılmıştı. Ama ilk şampiyon olarak James Figg kabul edilir. 1719'da oybirliğiyle şampiyon olan Figg, bu unvanı 15 yıl kadar elinde tuttu. Bokssta yaklaşık 19. yüzyıl sonuna değin eldiven kullanılmadı ve önceleri hiçbir kural da yoktu. Güreş oyunları yapmak, yere düşen rakibe vurmak serbestti. Para, ödül ya da ring kenarında girilen bahisler için dövüşlüydü. Figg ve onun izinden gidenler, Londra'daki haydutlara karşı kendilerini savunmak isteyenlere boksun yanında eskrim ve sopa ile dövüşmenin de öğretildiği okullar açtılar. Ödüllü boks başlıca bu okullarda yapıldı ve ders veren ustalar da hem düzenleyici, hem de yarışmacı olarak karşılaşmalara katıldılar. 1734-50 arasında şampiyonluk unvanını elinde bulunduran Jack Broughton ilk kez boks kuralları getirdi. Böylece, bir raunt boksörlerden biri düşene değin sürüyor ve yere düşen 30 saniye sonra devam edilecek duruma gelmezse karşılaşma sona eriyordu. Kurallara göre rakibe yerdeyken vurmak ve bel altından tutmak yasaktı. Broughton'ın okulunda, aralarında zenginlerle soyluların da bulunduğunu öğrenciler antrenmanları sırasında, günümüzdeki boks eldivenlerinin ilk örneklerinden olan, keçeden yapılmış eldivenler giyerek dövüşürlerdi. Broughton'dan bir süre sonra, şekilli maçlar yüzünden ödüllü boks saygınlığını yitirdi. Şike, boks tarihi boyunca zaman zaman kendini gösteren bir sorun olarak kaldı. Hukukçuların ve din gruplarının boks yaklaşımı ise her zaman düşmanca oldu. Bu düşmanlık bazı dönemlerde artıp bazı dönemlerde azalsa da yok olmadı. Boksörlerin ringde ölmesi boks karşı çıkanların sık sık seslerini yükseltmesine yol açıyordu. Broughton'ın da kurallarını, bir karşılaşmada rakibinin ölmesi üzerine önerdiği söylenir.

Londralı ödül dövüşçüleri 18. yüzyıl boyunca ve neredeyse 19. yüzyılın sonuna değin bokssta egemenliklerini sürdürdüler. Ama çok ender olsa da, İrlandalı, ABD'li ve Avustralyalı rakipleri çıkıyordu. Bilimsel bir yaklaşımı olan ilk ödül boksörünün Daniel Mendoza olduğu kabul edilir. 1780'lerin sonunda, rakibin yüzüne hızla vurarak dengesini bozup daha etkili saldırılara karşı kendini koruyamaz hale getiren sol direk vuruşların ve ayak oyunlarının önemi üzerinde duran Mendoza, önceki dövüş tekniklerini profesyonel boks başıyla aktardı. Mendoza'nın izinden giden John (Kibar) Jackson, boks seçkin kişileri için çekici hale getirmeye çalıştı. Pierce Egan en önemli boks yazarı oldu. Londralı boksörler 1818'den başlayarak ABD'de karşılaşmalar yaptılar, ama burada dövüşen ilk şampiyon 1837'de Sağır Burke oldu.

Broughton kurallarını 1839'da konan London Prize Ring kuralları izledi. 1853'te yeniden gözden geçirilip düzeltilen bu kurallara, karşılaşmaların yaklaşık 7,3 m² (24 ft²) büyüklüğünde, halatla çevrili bir ringde yapılmasını gerektiriyordu. Rauntlar ve dö-

vüşün bitmesiyle ilgili kurallar Broughton'ın inkillerle aynıydı, ama yere düşen boksörün başkasının yardımıyla ayağa kalkması yasaklanarak, bunu kendi gücüyle yapması koşulu getirildi. Tekmelemek, göze parmak sokmak, ısırarak, kafa atmak, belden aşağı vurmak kesinlikle faul kabul edildi. İngiliz Amatör Spor Kulübü üyelerinden John Graham Chambers'in hazırladığı kurallara, 1867'de, 9. Queensberry markisi John Sholto Douglas'ın desteğinde yayımlanarak London Prize Ring kurallarının yerine geçti. Bu kurallar günümüzdeki boks sporunu da doğrudan etkilemiştir.

Ayrıca markisi, 1867'den 1885'e değin her yıl verilen şampiyonluk ödülleri koydu. 1860'larda profesyoneller arasında şampiyon olan James (Jem) Mace, Queensberry markisi kurallarını ABD'ye tanıttı. Kendisine dünya şampiyonu da diyen 1882 ABD şampiyonu John L. Sullivan eldivensiz dövüşçülerin sonuncusuydu. Queensberry markisi kuralları ile ilk dünya şampiyonu ise, 1892'de Sullivan'ı yenen "Kibar Jim" lakaplı James J. Corbett oldu.

Mace'yi izleyen İngiliz boksörler ABD, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda ve pek ender olarak da kara Avrupa'sında karşılaşmalar yaptılar. Ama gene de Avrupalı boksörler 20. yüzyıla değin uluslararası üne kavuşamadılar. Fransa'da boks, Fransız boks (la boxe française) ya da savate(*) olarak bilinen ve tekme ile yumruk dövüşünü birleştiren sporun yerini aldı.

Çağımızda boks. Sullivan'dan sonra ABD iki nedenle boksun merkezi oldu: Göçler hazır bir izleyici kitlesi getiriyor, göçmenler de sürekli yenilenen bir boksör kaynağı oluşturuyordu. 1840'ların sonundaki patates kıtlığının ardından İrlandalıların buraya gelmesiyle başlayıp 1848'deki siyasal özendirmelerden sonra başka ülke yurttaşlarının da gelmesi biçiminde süren göçler, birbirinden farklı insanları bir araya getirdi. Sonuçta, farklı etnik ve dinsel gruplar 20. yüzyılda ABD'de boks egemen oldular. Önceleri ağır sıklıkta üstün olan İrlandalılar, 1915'ten sonra bütün sıklıkta üstünlük sağladılar. Yahudi boksörler özellikle 1915-30 arasında öne çıktılar; İtalyanlar ise 1920'lerden sonra etkili olmaya başladılar. 19. yüzyılda yetenekli birkaç Siyah boksör ortaya çıktıysa da, bunlar çoğu zaman ırkçı önyargılarla karşılaşmalar. Ağır sıklıkta John L. Sullivan, Peter Jackson'a karşı unvanını korumayı reddederken, Jack Dempsey, Harry Wills ile dövüşmedi. Jack Johnson 1902'den sonra ağır sıklıkta unvan karşılaşması yapabilecek nitelikte olduğu halde, ancak altı yıl uğraştıktan sonra, 1908'de şampiyonluk dövüşüne çıkabildi ve şampiyon oldu. Öteki sıklıkta de önemli Siyah boksörlerin yalnızca Siyah boksörlerle karşılaşmasına izin verildi. En ünlü ağır sıklık şampiyonlarından Joe Louis'e (1937-49 arasında bu unvanı elinde tutmuştur) bu durum ortadan kalktı ve ondan sonra Siyahlar beyazlardan daha fazla şampiyonluk unvanı elde ettiler. İspanyol-Amerikan Savaşı'ndan sonra Amerikan boksunun etkisi Filipinler'e kadar yayıldı. Meksika'dan gelen göç arttıkça, Meksikalı boksörler de ABD'de öne çıktılar. II. Dünya Savaşı'ndan sonra başta Japonya ve Güneydoğu Asya ülkeleri olmak üzere Asya'ya yayılan boks, 1950'lerde de yeni kurulan Afrika devletlerinde yaygınlaştı. 20. yüzyılın ikinci yarısında ABD yalnızca ağır sıklıkta üstünlüğünü koruyabildi.

Sıklıklar. 18. yüzyılda ve 19. yüzyılın ilk yarısında boksörler ağırlıkları ölçülmeden, yani serbest sıklıkta karşılaşma yapıyorlardı. Bununla birlikte o dönemdeki boksörle-

rin çoğu bugünkü ağır sıklık kilosundaydı. Bunun iki istisnası 70 kg dolayındaki Mendoza ve Mace'ti. Öteki sıklıklar 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıktı. Ama uluslararası bir otoritenin olmaması, çeşitli ülkelerde farklı uygulamalara yol açıyor, hatta bir sıklıkta şampiyon olan boksörün, kulo aldığı anda, rakibiyle karşılaşma koşulu olarak limitleri kendiliğinden yükseltmesine bile izin veriliyordu. 1910'da sıklıklar konusunda İngiltere ve ABD arasında belli bir anlaşmaya varıldıysa da, Avrupa Boks Birliği (kuruluşu 1948) ve Dünya Boks Birliği aşağıdaki sıklıklar üzerinde ancak 1970'te anlaştılar. Sinek sıklık 50,8 kg'ye kadar, horoz sıklık 53,5 kg'ye kadar, tüy sıklık 57,2 kg'ye kadar, hafif sıklık 61,2 kg'ye kadar, velter sıklık 66,7 kg'ye kadar, orta sıklık 72,6 kg'ye kadar, yan ağır sıklık 79,4 kg'ye kadar, ağır sıklık 79,4 kg'nin üstünde. Ayrıca sinek sıklığının altında hafif sinek ve saman sıklıklar, sinekle horoz sıklık arasında süper sinek sıklık, horozla tüy sıklık arasında yan tüy sıklık, tüyle hafif sıklık arasında yan hafif sıklık, hafif velter sıklık arasında yan velter sıklık, velterle orta sıklık arasında yan orta sıklık, ortayla yan ağır sıklık arasında süper orta sıklık ve yan ağırla ağır sıklık arasında kruvazör sıklık de vardır. Profesyonel bokstan ayrı olarak Olimpiyat ve Dünya Şampiyonaları için Uluslararası Amatör Boks Birliği tarafından belirlenen sıklıklar de şöyledir: Hafif sinek sıklık 48 kg'ye kadar, sinek sıklık 51 kg, horoz sıklık 54 kg, tüy sıklık 57 kg, hafif sıklık 60 kg, hafif velter sıklık 63,5 kg, velter sıklık 67 kg, yan orta sıklık 71 kg, orta sıklık 75 kg, yan ağır sıklık 81 kg ve ağır sıklık 81 kg'nin üstünde. Boksörler isterlerse kendi sıklıklarının üstünde dövüşebilecekleri gibi, aynı zamanda birden çok sıklıkta şampiyon da olabilirler. Örneğin Henry Armstrong 1937-39'da tüy sıklık, 1938-39'da hafif sıklık ve 1938-40'ta velter sıklıkta şampiyonluk unvanını elinde tuttu. Boksörler spora gençken başlar ve çoğunlukla aynı sıklıkta kalmazlar. ABD'li boksör Genç Stribling 1921'de horoz sıklıkta boks başlandı ve 1933'te, ağır sıklıkta kadar her sıklıkta dövüşmüş olarak öldü.

Organizasyon. İlk zamanlarda boks maçları yalnızca boksörler tarafından düzenlenirdi. Boksörler 19. yüzyılın ikinci yarısına değin, aynı zamanda kendi kendilerinin menajerleri ve organizatörleriydiler. Başlangıçta boksörler kendi kendilerini şampiyon ilan eder ve unvanlarını da çoğunlukla ringde yitirirlerdi. İlk organizasyonlar, boks okullarının ilk dönemlerinden beri hızla artan amatörler arasında yapıldı. Boks karşılaşmaları 19. yüzyılda giderek daha ilgi çekici hale geldi. 1860'ta John Graham Chambers öbür sporların yanında boks da kapsayan Amatör Spor Kulübü'nü kurdu. 1880'de İngiliz hükümeti bünyesinde Amatör Boks Federasyonu (ABA) kuruldu. 1888'de Amatör Spor Birliği'nin (AAU) kurulmasıyla ABD'de yıllık boks karşılaşmaları düzenlendi. Boks 1904'te Olimpiyat Oyunları'na girdi (1912 dışında) ve ABA'nın düzenlediği şampiyonalara 1906'da ABD'li, daha sonra da Fransız, Avustralyalı ve Güney Afrikalı boksörler katıldı. 1903'te kurulan ilk amatör boks kuruluşu Fransız Boks Federasyonu, II. Dünya Savaşı'nda varlığını koruyamadı, ama 1946'da yeniden oluşturulan Uluslararası Amatör Boks Federasyonu, 1948'den başlayarak Olimpiyat Oyunları'nda bokstan sorumlu oldu. 1926'da *Chicago Tribune* gazetesince başlatılan ve 1927'den sonra

Altın Eldiven(*) adını alan turnuva, AAU şampiyonalarını genişleterek, ABA'nın düzenlediği şampiyonalarla birlikte sonraki dönemde pek çok profesyonel boksörün yetişmesini sağladı.

İngiltere'de modern profesyonel boks organizasyonu 1887'de kurulan ve 1891'de yerini Ulusal Spor Kulübü'ne bırakan Pelican Club ile başladı. 1929'dan sonra İngiliz Boks Denetleme Kurulu, Ulusal Spor Kulübü'nün yerini başarıyla doldurdu. ABD'de ise organizasyon daha geç ortaya çıktı. Organizatörlerin ayarladığı karşılaşmaların önündeki tek engel eyalet kurullarının getirdiği düzenlemelerdi. Bunların en saygını olan New York Kurulu 1920'de Walker Yasası'nı hazırladı. 1920'de kurulan ve 1962'de Dünya Boks Birliği (WBA) adını alan Ulusal Boks Federasyonu 1959'a değin gerçekleştiren organizatörler kadar güçlü değildi. Bu tarihte ABD Yüksek Mahkemesi, 1949'da kurulan Uluslararası Boks Kulübü'nün antitröst yasalara bozduğu gerekçesiyle kapatılmasını kararlaştırdı. WBA'daki ABD egemenliği, 1963'te ona rakip olarak Dünya Boks Konseyi'nin (WBC) kurulmasına yol açtı. Her iki örgüt de boks kuralları ile değil, şampiyonluk karşılaşmaları düzenlemek ve şampiyon ilan etmekle ilgilendi. 1965'ten sonra WBA ve WBC, çok ender uyuşarak şampiyon ilan etmeye başladılar. Bu da kaçınılmaz olarak şampiyonların saygınlığının azalmasına yol açtı.

Altın çağ. Boksun büyük yaygınlık kazandığı ilk dönem, ABD'li organizatör Tex Rickard'ın milyonları bulan hasılatlar elde etmesiyle, 1920'lerde başladı. Boks bütün sıklıkta izleyici çektiyse de, en büyük ilgiyi ağır sıklet karşılaşmaları görüyordu. Büyük kitlelerce tanınan ve seven ilk boksör Jack Dempsey'di. Ama eğitim görmüş bir kişi olan Gene Tunney onu tahtından indirdi. Joe Louis de uzun süre koruduğu şampiyonluğu boyunca gözde boksörlerden di. Bu dönemde şampiyonluk karşılaşmalarının radyodan yayımlanması izleyici sayısını artırdı.

Boks ve televizyon. Louis'in 1949'da unvanını yitirmesiyle birlikte boksun ikinci parlak dönemi başladı. Karşılaşmaların televizyondan yayımlanması çok ilgi topladı ve 1950'lerde, yayınlar azalınca değin bu ilgi sürdü. 1959'da Uluslararası Boks Kulübü'nün dağılmasından sonra ABD'deki boks sermayesi New York'tan Los Angeles'a kaydı. 1920 ve 30'larda büyükçe kentlerde, dışardan gelen rakiplerle yıl boyu süren karşılaşmalar düzenlemeye yetecek kadar boksör varken, 1980'lere doğru boks destekleyebilecek kentlerin sayısı yavaş yavaş azaldı. Şampiyonluk dövüşlerinin televizyon ve film haklarının satılması geliri artırdı ve bütün dünyada karşılaşmalar düzenlenmeye başladı. 1980'lerde yalnızca ağır sıklette değil, bütün sıklıklerdeki şampiyonluk dövüşleri 15 milyon dolardan fazla gelir getiriyordu. Bir şampiyonluk dövüşündeki en büyük para olan 8,5 milyon dolar, ağır sıklet dışından bir boksör, Sugar Ray Leonard kazandı.

Profesyonel ve amatör boks. Queensberry markisi kurallarıyla birlikte yakın dövüş yasaklanmıştı. Ring hakeminin, "Boks yapın, kavga etmeyin" uyarısı profesyonel maçlar ile amatör maçlar arasındaki temel farkı ortaya koyuyordu. Amatör karşılaşmalarda nakavt durumunda (rakip yere düştüğünde) 10'a kadar sayılmasa bir hak olarak tanınırken, sayı ve masa hakemleri tarafından verilen kararın önemi vurgulanmış. Zamanla karar sistemi profesyonel boks-

ta da benimsendi. Bugün artık bir boksör nakavt ya da faul ile karşılaşma kazanabileceği gibi, rakibini sayıyla da yenebilir. Bütün boksörlerin bağlı olduğu tek bir otorite, hatta profesyonel ve amatörler için aynı otoriteler bulunmadığından, kurallarda bölgeye göre değişebilmektedir. Ringin büyüklüğü şampiyona standardı olan 7,3 m'nin altında olabilir. 0,227 kg ağırlığındaki eldivenlerin yerine daha yumuşak, ama daha ağır olanlar kullanılabılır. Karşılaşmayı tek ring hakeminin yönetmesi genel kuraldır, ama masa hakemlerinin sayısı iki ile beş arasında değişir ve bazı durumlarda ring hakeminin oy hakkı yoktur. Raunt aralarında her boksör için iki yardımcının ringe çıkmasına izin verilir. Karşılaşma sırasında hazır bulunan bir doktor, özellikle kaş yanılmaları ve göz yaranmalarında, dövüşü durdurur durdurumama konusunda hakeme öğüt verebilir. Amatörlerde karşılaşmalar 3 rauntken, profesyonellerde 4 ile 12 arasında değişir. Şampiyonluk dövüşleri ise 15 raunt üzerinden yapılır. Bütün boksörler dişlerini korumak, dişeti ve dudaklardaki yarılmaları en aza indirmek için üst dişlerine koruyucu dişlik takarlar. Amatör karşılaşmalarda, boksör ciddi biçimde yaralandığında ring hakemine dövüşü durdurması söylenir. Profesyonel dövüşlerde ise, boksör kendini savunamayacak duruma geldiğinde ring hakemi karşılaşmayı durdurur. Hem amatör, hem profesyonel boksta rakibini yere deviren boksör sayma başlamadan önce tarafları köşeye gitmek zorundadır. Amatör boksta, yere düştükten rakip sayma bitmeden kalkarsa, ayaktaiken sekize kadar sayılması bekler. Ayrıca bak. spor ve oyunlar: sonuçlar (boks).

Türkiye'de boks. Bu sporun Türkiye'de yaklaşık 75 yıllık bir geçmişi vardır. İstanbul'un işgali sırasında yabancı askerlerin birbiriyle yaptıkları boks karşılaşmalarıyla tanınmış, daha çok I. Dünya Savaşı'ndan sonra ilgi görmeye başlamıştır.

İlk Türk boksörleri Galatasaray Kulübü'nün ilk futbolcularından Sabri Mahir ve İngiliz Kemal adıyla bilinen Esat Tomruk'tu. Avrupa ringlerinde başarılı karşılaşmalar yapan Sabri Mahir aynı zamanda, Dünya ağır sıklet boks şampiyonu Max Schmelling'in ilk antrenörüydü. Bu ilk dönemde Zeynel Akandere, Mazlum Kemal, Mısırlı Mazhar, Hilmi Bic, Ziya Boyer, İsmet Ulug, Kemal Begof, Bulandimidis, Saranga, Kemal Türel adlarını duyuran önceki Türk boksörleriydi.

İlk boks kulübü, Aksiyani adlı bir Yahudi tarafından 1919-20'de İstanbul'da açıldı. Üç yıl sonra da Boks Federasyonu kuruldu (1923), başkanlığına Eşref Şefik Atabey getirildi. Boks Federasyonu'nun kısa bir süre sonra Güreş Federasyonu'na bağlanması Türkiye'de boksun gelişmesini engelledi. Boksta ilk millî takım 1928'de kuruldu, uluslararası ilk karşılaşmalar da aynı tarihte, Moskova'da SSCB ve Bakü'de Azerbaycan millî takımlarıyla yapıldı. Bu takımda Galatasaraylı Necmi, Beşiktaşlı Rauf, Fenerbahçeli Rıza Nemlioglu ve Sıtkı Piran ile Selami yer almıştı. 1930'lardaki en önemli bireysel başarıya 1938'de ABD'deki "Altın Eldiven" şampiyonasında 830 boksör arasında birincilik kazanan Melih Ağba ulaşı. Bu yıllarda başarılı olan başka boksörler arasında şu adlar sayılabilir: Cihet Vurucu, Nuri Kadıköylü, Küçük Kemal, Tank Akçıran, Küçük Selami, Pakarat, Yorgo Tagar, Karpit, Saranga, Abdi Özkutlu, Recep Özkutlu, Necip Şerif, Halit Ergönül, Kenan Yargan, Hüseyin Er, Abdullah Tomba, Hayri Angün, Cevdet Özçentik, Cafer Cık, Ziya Musluoglu ve Oktay Altuok.

Boks 1942'de yeniden bağımsız bir federasyona kavuştu, II. Dünya Savaşı yıllarındaki duraklama döneminden sonra 1946'da Dub-

lin'de yapılan Avrupa Boks Şampiyonası'nda alınan başarılarla hareketlilik kazandı. Bu şampiyonada kilosunda en teknik boksör seçilen Vural İnan ile Avrupa karmasına çağılan Halit Ergönül adlarını duyurdular.

1950'ler Türk boks için yeni bir dönem oldu. İstanbul ve Ankara bölgesinin etkinliklerinin yanı sıra İzmir, Konya, Kocaeli ve İçel bölgelerinin de boks sporuna ilgi göstermesi, bu sporun Türkiye geneline yayılmasını etkiledi. Profesyonel boks 1950'de başladı. Bu tarihte eski boksörlerden Mahmut Kefeli, Boks Birliği'nden lisans alarak bazı başarılı amatör boksörleri profesyonel yaptı ve İstanbul Boks Kulübü adı altında ilk profesyonel boks kulübünü kurdu. İlk profesyonel karşılaşmalar da gene aynı tarihte, İstanbul'da Fransızlarla yapıldı. İlk profesyonel boksörler arasında olan Garbis Zaharyan boks yaşamını uzun bir süre başarıyla sürdürdü. Ayrıca 1959'da Beyrut'ta yapılan Akdeniz Oyunları'nda Vural İnan ile Fuat Birol ikinci, Luzern'de yapılan 13. Avrupa Boks Şampiyonası'nda Orhan Tuş üçüncü olarak uluslararası alanda madalya kazanan ilk Türk boksörleri oldular.

1962'de Ankara'da yapılan Balkan Şampiyonası'nda Kemal Yalçınkaya ilk altın madalyayı kazandı. 1967 Balkan Şampiyonası'nda Celal Sandal, Nazif Kuran, Seyfi Tatar ve Engin Yedigâr birinci olarak dört altın, 1968 Balkan Şampiyonası'nda Seyfi Tatar ve Celal Sandal birinci olarak ilk altın madalya kazandılar. Ayrıca 1967'de profesyonel boksa geçen Cemal Kamacı'nın 1972'de Fransız Roger Zami'yi yenerek Avrupa profesyonel boks şampiyonu olması da önemli bir başarıydı. Bundan başka 1970'lerde uluslararası karşılaşmalarda Celal Sandal 7 altın, 2 gümüş, 1 bronz, Seyfi Tatar da 6 altın, 4 gümüş madalya aldılar.

Türk boksunun son dönemde en başarılı dereceleri 51 kg'de Eyüp Can ve 54 kg'de Turgut Akçay'ın 1984 Olimpiyat Oyunları'nda aldıkları üçüncülük, Eyüp Can'ın 1985 Dünya Şampiyonası'nda aldığı üçüncülük, 81 kg'de Fikret Güneş'in hem 1990 Dünya Şampiyonası, hem de 1990 Dünya Kupası'nda aldığı üçüncülük, 51 kg'de Soner Karagöz'ün 1991 Akdeniz Oyunları'nda aldığı birincilik ve 81 kg'de Mehmet Gürgen'in 1991 Dünya Şampiyonası'nda aldığı üçüncülüktür. Ayrıca daha sonra profesyonelliğe geçen ve spor yaşamını Danimarka'da sürdüren Eyüp Can 1989'da Danimarka lisansıyla dövüşerek 51 kg'de Avrupa şampiyonu olmuştur. Türkiye'de uluslararası kurallara çerçevesinde en geniş organizasyon her yıl Boks Federasyonu tarafından Türkiye Boks Şampiyonası adı altında düzenlenmektedir. Bu şampiyonada amaç bütün sıklıkta Türkiye birincilerini ve millî takımı seçmektir.

Boksburg, Güney Afrika'nın Transvaal yönetim bölgesinde Johannesburg'un doğusunda kent. Değişik sanayi dallarının bulunduğu bir madencilik merkezidir. Yörede altın ve kömür bulunması üzerine 1887'de kurulan Boksburg, zamanla Doğu Witwatersrand bölgesinin en önemli altın üretim merkezi oldu. 1903'te kent tüzel kimliği kazandı. Değişik sanayi dallarının gelişmesiyle işçi banliyölerinin çevrelediği bir sanayi merkezine dönüştü. Günümüzde alün ancak derin maden kuyularından çıkarılabilmektedir. Başlıca sanayi ürünleri elektrik motoru, vinç ve sırlı seramikler. Nüfus (1985) 110.832.

bokser, Almanya kökenli, bulldog ve teriyer kanı taşıyan, düz kısa tüylü köpek soyu.

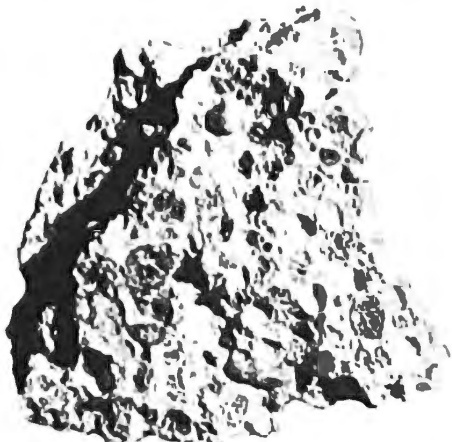
Dövüşe başlarken, güçlü ön ayaklarını bir boksör gibi kullanarak saldırıya geçtiğinden bu adla anılmıştır. Cesareti, saldırganlığı ve zekasıyla tanınan bokser, daha çok polis köpeği olarak kullanılırsa da, aynı zamanda

Bokser
Sally Anne Thompson - EB Inc

değerli bir bekçi köpeği ve akıllı bir kılavuzdur. Kısa, köşeli burnu, yüzündeki kara maskesi ve parlak kısa tüylü, kızılımsı kahverengi ya da kırçilli ve bol kash, tıknaz gövdesiyle gösterişli bir hayvandır. Omuz yüksekliği yaklaşık 50-60 cm, ağırlığı 27-32 kg arasında değişir.

boksit, büyük ölçüde, alüminyum hidroksitlerin karışımından oluşan tortul kayaç. Başlıca alüminyum cevheridir. Boksitler, kökenlerine ve çökellerinin jeolojik tarihine göre fiziksel farklılık gösterirler. Bazı çökeller yumuşaktır, kolayca kırılır ve belirli bir yapısı yoktur; bazıları ise sert, yoğun ve pizolit (bezelye biçiminde) yapılıdır; katmanlar ya da ana kayaç ardından oluşan psödomorflar (yalanbiçimli) halinde bulunan, gözenekli ama sert yapılı türlerine de rastlanır. Genelde pizolit ve benekli yapıda olan lateritleşmiş boksit türünde, pizolitlerin çapı 2,5 mm-25 cm arasında ya da bunun daha üzerinde olabilir. Hem pizolitler, hem de bunların gömülü olduğu kayaç hamuru (matris) büyük renk çeşitliliği gösterebilir. En yaygın renkler pembe, krem, kırmızı, kahverengi, sarı ve gridir. Laterit yapılı cevherlerin toprak üstüne çıkan yüzeyleri pürüzlü, çoğunlukla lav görünümüne, solucan gibi ince uzun yapılıdır ve dikey yüzleri değişik renklerde. Bu tür maddeler, havayla ilişkiye geçtiklerinde sertleşme ya da yeniden pekişme eğilimi gösterirler. *Terra rossa* (kırmızı toprak) türleri ise taneli ve topraklı olmalarına karşın, pizolit yapıda da bulunabilirler.

Boksit örneği, Tennessee
Field Museum of Natural History, Chicago.
fotoğraf, John H. Gerard - EB Inc

Boksit, birçok değişik kayacın çok küçük tanecikler halinde ufalanması yoluyla oluşur. Ara katlarda çoğunlukla kil minerallerine rastlanmakla birlikte, bazı boksitler, basit fiziksel değişim ürünleri olmaktan çok çeşitli kimyasal yapı değişiklik süreçlerinden geçmiş çökeltilerdir. Boksit yatay ya da dikey olarak laterit ve kil katmanlarıyla iç içe geçebilir.

Elle toplanan örneklerde, yapıyı oluşturan mineral bileşenler ender olarak ayrıştırılabilir, hatta ince kesitlerde bile kesin tanımlama yapmak zor olabilir. Petrografi, X ışını kırınımı ve aynmsal ısıtma çözümüyle yöntemleri birlikte kullanıldığında, bileşen minerallerin tek tek ya da karışımlar halinde gipsit, böhmite ve diaspordan oluştuğu görülmüştür. Kil mineralleri, hematit, magnetit, getit, siderit ve kuvars en sık rastlanan katışkılarıdır. Çoğu çökeltide rutil, anataz, zirkon ve başka mineraller de bulunur.

Boksit birçok ülkede çıkarılmakla birlikte en büyük çökeller tropik bölgelerde bulunur. Fransa, İtalya, Yugoslavya ve Yunanistan'da monohidratlı boksit cevheri; ABD'nin Arkansas eyaleti, Surinam, Guyana ve Jamaika'da ise trihidratlı boksit cevheri yaygın olarak çıkartılmaktadır. Gana, Gine, Hindistan ve Brezilya'da zengin gipsit içeren cevherlere rastlanmıştır. Kumla karışık başlıca çukül çökelleri 1950'lerde Avustralya'da bulunmuştur. Ural Dağları ve Asya'nın kuzeyindeki çökeller ise çoğunlukla diaspordan oluşur.

Boksit Türkiye'nin de en önemli cevher kaynaklarından biridir. Dünyada üretilen boksitin yüzde yaklaşık 2,7'si Türkiye'nin 320 milyon tona ulaşan rezervlerinden çıkarılmaktadır. Türkiye'nin boksit bulunan başlıca bölgeleri Zonguldak çevresi, Toros Dağlarının batı kesimi ile Konya'nın Seydişehir ve Muğla'nın Milas yöreleridir.

bokuseki (Japonca "mürekkep izi"), Çince mo-ji, Wade-Giles yazımında mo-chi, Japonya'da Zen, Çin'de Chan olarak adlandırılan Budacı mezheplerin yazı sanatı. Çin'de Altı Hanedan dönemine (İS 220-589) dayanan mo-ji sözcüğü, Song döneminde (960-1279) yazı sanatıyla eşanlamlı kullanılır oldu.

Japon keşişleri Çinlilerden aldıkları bokuseki sözcüğünü yalnızca Zen ve Chan keşişlerinin yazılarını tanımlamak için daha dar bir anlamda kullandılar. Terim 14. yüzyılda çok yaygınlaştı.

Yazı sanatının doruğuna çıktığı Doğu Jin hanedanı döneminde (İS 317-420) Çin'in güneyinde yaşamış olan Wang Xizhi Çinli yazı ustasının en büyüğüdür. Japonya'da ise Zen keşişleri Muso Soseki (1275-1351), Sesson Yubai (1290-1346) ve Tetsu Tokusai'nin (ö. 1342-66) ürünleri en beğenilen bokuseki örnekleridir.

bola (İspanyolca: "top, bilye ya da gülle"), Güney Amerika Yerlilerinin kullandıkları, ince-uzun kayışların ucuna bağlanmış genellikle üç taş güleden oluşan av silahı. Açık arazide özellikle reá ve guanako gibi hayvanları avlamak için kullanılan bola havada hızla döndürülüp, avın bacaklarına dolması için yere paralel olarak fırlatılır.

bolahenk, Türk müziğinde bir akordun ve buna uygun boydaki neyin ortak adı. Klasik Türk müziği repertuvarı, Batı notası kullanılmaya başlandıktan sonra bu akortla notalanmıştır. Bolahenk akortta, Batı müziğinin 440 frekanslı la'sı, neva perdesinin karşılığıdır. Yapıtların bu akort temel alınarak notalanması, portenin altında çok sayıda ek çizgi kullanılmaktan sakınmak içindir. Ama bu yüzden Türk ve Batı müziğindeki la'lar arasında 5 yarım tonluk bir fark doğmuştur.

Bolahenk ney, çok uzun olduğundan güçle çalınır. Bu nedenle daha çok, bir oktav tiz ses veren nisfyesi kullanılır

Bolama, Batı Afrika'da Gine-Bissau'nun batısındaki Bijagós Adalarını içine alan il. Yüzölçümü 2.624 km²'dir Güneybatı yönünde Atlas Okyanusuna doğru uzanan takımada, ilin kuzeydoğusunda yer alan ve Quinara ilinde bir kanalla ayrılan Bolama Adasını da kapsar. Daha güneybatıda ilin Galinhas (kuzeydoğu), Formosa (ortakuzey), Caravela ve Caraxe (kuzeybatı), Uno ve Unhocomo (güneybatı), Orango, Canogo ve Orangozinho (güney) ve Roxa, João Vieira ve Meio (güneydoğu ucu) adaları bulunur. Caravela Adasında fosfat yatakları vardır. Adalar mangrov ormanları ve bataklıklarla kaplıdır. Palmiye yağı ile pirinç Bolama ve Formosa adalarının başlıca ürünleridir. Bolama kenti il merkezidir. Bolama Adasının ortasından batıya doğru bir yol uzanır. Bolama ilinde yaşayan başlıca etnik topluluk Bijagós'lardır. Nüfus (1979 geç.) 25.449.

Bolama, Batı Afrika'da Gine-Bissau'ya bağlı Bolama Adasının güneydoğu kıyısındaki Bolama ilinin yönetim merkezi ve liman kenti. Gine anakarasıyla Bijagós Adaları arasında yer alır. 1941'de yerini Bissau'ya bırakana değin, koloninin başkentiydi. İngiltere 1860'ların sonlarında ada üzerinde hak iddia ettiyse de, ABD Başkanı Ulysses S. Grant hakemlik yaparak, adayı Portekiz'e bıraktı. 1940'lardan sonra önemi azalmış, nüfusu gerilemiştir. 1980'lerin başlarında kentte bir ayakkabı fabrikası açılmıştır. Nüfus (1979 geç.) 3.332.

Bolan Geçidi, Pakistan'da Belucistan eyaletine bağlı Kalat ilinde, Orta Brahui Dağlarında yer alan önemli bir doğal geçit. Sibi ile Kuetta kentlerini bir ve demir yoluyla birbirine bağlar. Tüccarlar, istilacılar ve göçebe kabileler, Hindistan'dan Asya'nın yüksek bölgelerine geçmek için yüzyıllar boyunca bu yolu izlemişlerdir. Bir dizi uzun ve dar vadi ya da boğazdan oluşan geçit, güneydeki Rindli'den (150 m) kuzeyde Kolpur yakınındaki Darvaza'ya (1.767 m) kadar 89 km uzanır. En geniş (26 km) yeri Maçh'in güneyindeki Laleci Ovasındadır. Nari-Bolan Kanal Projesi, Bolan Irmağının muson taşkınlarını Sibi Ovasına aktararak, yaklaşık 9.700 hektarlık alanın sulanmasını sağlar.

Bolangir, Hindistan'ın doğusundaki Orissa eyaletinin batısında, Bolangir ilinin yönetim merkezi. Eskiden Patna hükümdarlığının başkenti olan Bolangir, günümüzde tamsal ürün ticareti ve el sanatları merkezidir. Kentte Racendra Yüksekokulu (1943) ve Patna hükümdarının oturduğu Sailasri Sarayı vardır.

Yüzölçümü 8.903 km² olan Bolangir ili, Mahanadi ve Tel ırmakları arasında yer alır. Genellikle düzlük olan arazide birkaç tepe vardır. Halkın çoğunluğu çiftçilikle uğraşır ve genellikle pirinç yetiştirir. Sonepur kentinde madeni eşya üretimi ve dokumacılık yapılır. Titlagarh ve Vaidyanath'da eski tapınaklar ve anıtlar vardır. Önemli bir demiryolunun geçtiği il, Hindistan'ın 1948'de bağımsızlığını kazanmasından sonra, Patna ve Sonepur hükümdarlıklarının birleştirilmesiyle kurulmuştur. Nüfus (1981) kent, 54.943; il, 1.459.113.

Bolcom, William (Elden) (d. 26 Mayıs 1938, Seattle, Washington, ABD), popüler

kabare şarkılarından, çok daha geleneksel tarzdaki klasik şarkılara kadar çeşitli türlerde beste yapan Amerikalı besteci, piyanist ve müzik öğretmeni.

Bolcom beş yaşındayken nota okuyabiliyordu. On bir yaşında Washington Üniversitesi'nde derslere katıldı. Mills College'da Darius Milhaud'dan kompozisyon dersleri aldı (1958-61). Paris Konservatuvarı'nda Milhaud ve Olivier Messiaen ile çalıştı.

Bolcom, 1990

© Peter Yates

Çalışmalarını Stanford Üniversitesi'nde de sürdürdükten sonra, 1973'te Michigan Üniversitesi'ne geçinceye değin çeşitli okullarda dersler verdi.

Bu yıllar boyunca kompozisyon yeteneğini geliştirdi. Popüler ve "ciddi" müzik arasındaki yapay saydığı engelleri yıkmaya çalıştı. Birbirinden çok farklı besteler yaptı. Bunlar arasında bir kabare operası olan *Dynamite Tonight* (1963; Bu Gece Dinamit), piyano için *12 Etudes* (1959-66; 12 Etüd), Theodore Roethke'nin şiirleri üzerine bestelediği şarkı dizisi *Open House* (1975; Açık Ev), birkaç ragtime bestesinden biri olan *Greceful Ghost Rag* (1971; Nazik Hayalet Ragi) ve William Blake'ten esinlenerek yazdığı *Songs of Innocence and Experience* (1956-82; Masumluk ve Olgunluk Şarkıları) sayılabilir. 1971'den sonra Bolcom üçüncü eşi mezzosoprano Joan Morris'le birlikte Amerikan popüler şarkılarıyla konserler vermeye başladı. Bu şarkıların büyük bölümü plağa kaydedildi.

Bolden, Buddy, asıl adı CHARLES BOLDEN (d. 1868, New Orleans - ö. 4 Ekim 1931, New Orleans), caz müziğinin babası sayılan kornetçi. Ünlü trompetçi Louis Armstrong'un da aralarında bulunduğu usta sanatçılar tarafından caz müziği yapan en güçlü müzikkilerden biri olarak nitelendirilmiş, adı bir efsaneye dönüşmüştür.

Bolden'in sanat yaşamının ayrıntıları üzerine bilinenler çok azdır. Ancak, berber olduğu ve 1895'ten 1899'a değin kornetçi Bunk Johnson'ın da yer aldığı bir topluluğu yönettiği kanıtlanmıştır. New Orleans'in sıradan insanların müzik yaşamının kralı olarak kabul edilen Bolden, çoğunlukla altı ya da yedi değişik toplulukla birden çalıştı. 1906'da ruhsal dengesi bozulmaya başladı. 5 Haziran 1907'de Doğu Louisiana Eyalet Hastanesi'ne yatırıldı ve ölümüne değin orada kaldı.

Boleler, Fildişi Kıyısı'nda Komoé ve Bandama ırmakları arasında yaşayan halk. Nijer-Kongo dil ailesinin Kua koluna bağlı Tui dilini konuşan bir Akan topluluğunu oluştururlar.

Bolelerin ataları Asantilerden gelir. 1750'lerde kabile şefliği konusunda çıkan

bir anlaşmazlık nedeniyle Kraliçe Awura Pokou'nun önderliğinde bugün yaşadıkları topraklara göç eden bu topluluk, bölgenin yerli halkını kendi içinde eritmeyi büyük ölçüde başardı. 19. yüzyılın sonlarına değin Fildişi Kıyısı'nın önemli bir bölümüne egemen olmalarına karşın, 1790'dan sonra önde gelen aileler arasında baş gösteren kavgalar yüzünden siyasi birlikleri bozuldu.

Boleler, mahallelere bölünmüş toplu köylerde yaşarlar. Aile kümeleri ortak bir avluyu çevreleyen dikdörtgen biçimli konutlarda oturur. Bu kümeler genellikle köyün anayolunun iki yanında sıralanmıştır.

Tarımcılıkla geçinen Bolelerin en önemli ürünü yamdır. Ayrıca balıkçılık ve avcılıkla da uğraşırlar. Kahve ve kakao ise ticari ürünlerdir. Her yıl yapılan hasat şenliğinde ilk yamın simgesel olarak atalara sunulması, bu ürünün önemini yansıtır. Bole dininde atalara tapınma önemli bir yer tutar. Bolelerin toplumsal ve siyasi kurumlarının temelini anasoyluluk oluşturur. Her soyun, atalarının ruhlarını temsil eden kendi ayin tahtları vardır. Öte yandan baba soyu da önem taşır; belirli ruhsal ve kişisel özelliklerin bu soydan geldiğine inanılır. Köy işlerini bir başkanla soyların temsilcilerinden oluşan yaşlılar kurulu yürütür.

Oymalı erkek Bole figürü; Metropolitan Sanat Müzesi, New York
Metropolitan Museum of Art, New York, The Michael C. Rockefeller Memorial Collection of Primitive Art, Nelson A. Rockefeller armağanı, 1969

Bolelerin yaptığı zarif ahşap heykeller, özellikle de ruhları ya da cinleri temsil eden ayin heykelleri dikkat çekicidir. Oyma işi tören maskeleri gibi bunlar da eskiden ata kültürüyle ilgiliydi. Ama günümüzde ticari amaçlı üretim giderek ağır basmaktadır.

bolero, güçlü bir ritmi olan 3/4'lük canlı İspanyol dansı. Dansçılar tek tek ya da çift olarak, kastanyetlerinin eşliğinde gösterişli ve çok karmaşık ayak vuruşlarıyla müziğe katılırlar. Önemli bölümleri *paseo* (yürüme), *bien parado* (ani duruş) ve çeşitli çarpma (*battements*) hareketleridir. Müzik örnekleri arasında en ünlüsü, Ravel'in orkestra için yazdığı *Bolero*'dur (1928). Latin

Bolero, C. Llobet'in oymabaskı çalışmasından ayrıntı, 1929
Biblioteca Nacional, Madrid

Amerika bolerosu ise, basit adımlarla yapılan ağır ve romantik bir tür rumbadır.

Boleslav I, lakabı GADDAR BOLESNAV. Çekçe BOLESNAV KRUTÝ (ö. 15 Temmuz 967), Přemysl hanedanından gelen Bohemya prensi. Ortaçağ Çek Devleti'nin temelini atmıştır.

Ağabeyi Přemysl I. Václav'ı (Aziz Václav) öldürterek 929'da Bohemya tahtına oturan Boleslav, Prag'ı etkili bir yönetim merkezi haline getirdi. Ayrıca, Hristiyanlığın yayılmasını sağlayarak, Moravya, Slovakya ve Silezya'yı topraklarına kattı. İmparator I. Otto'nun 950'deki saldırısı üzerine süzerenliğini kabul etmek zorunda kaldıysa da, bu feodal bağ biçimsel olarak sürdürmeyi ve Bohemya'nın özerkliğini korumayı başardı. Birkaç yıl sonra Macar istilasına karşı Otto ile işbirliği yaptı ve Lechfeld Savaşı'nda (955) bir Bohemya birliğine komuta etti.

Boleslav II, lakabı DINDAR BOLESNAV. Çekçe BOLESNAV POBOŽNÝ (ö. 7 Şubat 999). 967-999 arasında Bohemya prensi. I. Boleslav'ın oğludur. Çeklerin öteki Bohemya kabileleri karşısında üstünlüğünü sağlayarak, manastırlar, rahibe manastırları ve papazlar kuruluna bağlı kiliseler kurarak, babasının başlattığı işi başarıyla sürdürmüştür.

Mainz başpiskoposluğuna bağlı Prag piskoposluğunun kurulmasını sağladı (973/974). Bohemya'daki Přemysl hanedanının tek soylu rakibi olan Slavnikovci ailesini sinsi yöntemlerle tümüyle ortadan kaldırdı (995). Süzerenleri olan Kutsal Roma-Germen imparatorlarına genellikle bağlı kaldı ve Polonya prensleriyle anlaşmazlıkları sırasında yanlarında yer aldı. Bavyera dükü Heinrich'i (Kavgacı) desteklemesi, II. Otto'nun kendisini cezalandırmak üzere 975 ve 977-78'de iki sefer düzenlemesine yol açtı.

Boleslav III, lakabı KIZIL (KÖR) BOLESNAV. Çekçe BOLESNAV RYŠAVÝ (SLEPÝ) (ö. 1035/37), 999-1002 arasında ve 1003'te Bohemya prensi. II. Boleslav'ın en büyük oğludur.

Bohemya'daki karışıklıklar yüzünden 1002'de önce Almanya'ya, ardından Polonya'ya kaçmak zorunda kaldı. 1003'te Polonyalıların yardımıyla kısa bir süre için geri dönerek düşmanlarını öldürdüysede, yeniden ülkesinden kovuldu. Polonya kralı I. Bolesław'ın eline düştükten sonra kör edildi; ölüncüye değin hapiste kaldı.

Bolesław I, takma adı YIGIT BOLESNAV. Lehçe BOLESŁAW CHROBRY (d. 966/967 - ö. 17

Haziran 1025), Polonya'nın ilk kralı. Ülkesinin sınırlarını Pomeranya, Lausitz ve bir süre Bohemya Prenslığı'ni de içine alacak biçimde genişletmiş ve Polonya'yı Avrupa'nın büyük devletlerinden biri yapmıştır. Ayrıca bağımsız bir Polonya Kilisesi kurmuştur.

İlk Piast dükü I. Mieszko ile Bohemya prensesi Dobrawa'nın (Dubravka) oğlu olan I. Bolesław, babasının ölümüyle (992) Oder ve Warta ırmakları arasında kalan Büyük Polonya (Wielkopolska) Prenslığı'nın başına geçti. 996'da Baltık Denizi kıyısındaki Pomeranya'yı fethetti ve ardından eskiden Bohemya'ya ait olan Kraków'u ele geçirdi. Prag piskoposu Aziz Adalbert'in kemiklerini fidye ödeyerek pagan Prusyalılardan aldı ve Gniezno'ya gömdü. Adalbert'in öğrencisi ve 992'den başlayarak Bolesław'ın müttefiki olan Kutsal Roma-Germen imparatoru III. Otto, Mart 1000'de yapılan bu törene katıldı ve aynı gün Bolesław'a taç giydirerek onu Polonya kralı ilan etti. Papa II. Sylvester'in de onayıyla Polonya'ya merkezi Gniezno olmak üzere kendi başdiyakozluğunu kurma izni verdi. Bolesław daha sonra Polonya Kilisesi'ni yeniden örgütleyerek, doğrudan papalığa bağlı ve imparatorluk kilisesinin denetiminden bağımsız ulusal bir kilise oluşturdu.

Bolesław, İmparator III. Otto'nun ölümünden (1002) sonra imparatorluk toprakları olan Lusatia ve Misnia (Meissen) ile Bohemya Prenslığı'ni ele geçirdi. Bu yüzden II. Heinrich ile üç kez savaşa tutuştu. Sonunda, Bautzen Antlaşması'yla (1018) Lausitz'i ve Misnia'yı aldı ve Bohemya'yı II. Heinrich'e bıraktı. Bununla birlikte yayılma politikasını sürdürerek Kiev büyük prensi I. Yaroslav'ı (Akıllı) yendi (21 Temmuz 1018) ve Yaroslav'ın kardeşi olan damadı Svyatopolk'ı Kiev tahtına geçirdi. Böylece denetimindeki toprakları Orta Elbe Irmağının batı kollarından, Batı Bug Irmağının doğusuna kadar genişletti. Daha önce III. Otto tarafından kral olarak tanınmasına karşın, konumunu ve bağımsızlığını güçlendirmek amacıyla 25 Aralık 1024'te Gniezno başpiskoposunun elinden resmen taç giydi.

Bolesław II, lakabı CESUR (CÖMERT) BOLESŁAW. Lehçe BOLESŁAW ŚMIĄŁY (SZCZODRY) (d. 1039 - ö. 1081), babası I. Kazimierz'in 1058'de ölmesi üzerine tahta çıkan Polonya hükümdarı.

Kutsal Roma-Germen imparatorları ve papalık arasındaki mücadeleden yararlanarak, Polonya'ya eski uluslararası konumunu kazandırmayı başardı. I. Béla'nın, Almanların adayına karşı Macar tacını (1060) elde etmesine yardımcı oldu; Silezya için Çeklerle haraşe ödemesi reddetti. 1069'da evlilik yoluyla yakını olan Izyaslav'a Kiev prensliğinin verilmesi için müdahalede bulundu. Papa VII. Gregorius ile hem Macaristan'da, hem de Kutsal Roma-Germen imparatoru IV. Heinrich'e karşı ortak çıkarları bulunan Bolesław, 1076'da papalık temsilcilerinin de katıldığı bir törenle Polonya kralı olarak tanındı. 1077'de Kiev'e karşı girdiği ikinci müdahalenin ardından Polonya soyluları Alman ve Çek desteğinde ayaklandılar. Bolesław ayaklanmacılar arasında bulunan Kraków piskoposu Stanisław'ı hükümdara ihanetle suçlayarak 11 Nisan 1079'da idam ettirdi. Bunu izleyen iç savaş sonunda oğlunu da yanına alarak Polonya'dan kaçmak zorunda kalan Bolesław, söylentilere göre Kärnten'deki Ossiach'da ya da Tirol'deki Wilten'de sürgünde öldü. Tadeusz Grundziński'nin yazdığı *Bolesław Szczodry* (1953) adlı modern bir yaşamöyküsü vardır.

Bolesław III, lakabı ÇARPIK AĞIZLI BOLESŁAW, Lehçe BOLESŁAW KRZYWOUSTY (d. 20 Ağustos 1085 - ö. 28 Ekim 1138), Polonya prensi. En büyük erkek çocuğun krallık mirasının büyük bölümünü aldığı kideem sistemini getirmiş ve Pomeranyalıları Hristiyanlaştırmıştır.

Polonya hükümdarı I. Władysław Herman'ın ve Bohemyalı Judith'in oğlu olan III. Bolesław ve gayri meşru üvey ağabeyi Zbigniew, babalarının yaşadığı dönemde birer Polonya eyaletini yönettiler. Bolesław 1102'de babasının prens unvanını devraldı. (1082-1296 arasında hiçbir Polonya hükümdarı kral unvanı almadı.) Ardından ülkenin yönetimi için Zbigniew ile savaşa tutuştu ve 1107'de onu sürgüne gönderdi. Kutsal Roma-Germen imparatoru Heinrich'in Silezya'ya yönelik saldırısını (1109) püskürttükten sonra 1112'de Zbigniew'i geri çağırdıysa da, çok geçmeden ihanet ettiği gerekçesiyle gözlerine mil çektirdi. Zbigniew bu olaydan kısa bir süre sonra öldü.

Bolesław bundan sonraki 22 yıl boyunca Polonya'nın eski eyaleti Pomeranya'yı ele geçirmek için çalıştı. 1122'de Doğu Pomeranya'yı fethetti. Batı Pomeranya'yı ise 1135'te II. Lothar'a bağlılık yemini ettikten sonra alabildi. Bu eyalette misyonerler göndererek pagan kabileleri Hristiyanlaştırdı ve halkı Polonya Devleti'yle bütünleştirdi. Daha sonra Pomeranya ve Silezya'yı büyük oğluna, daha küçük eyaletleri de küçük oğullarına bırakmak amacıyla yasalar çıkarttı. Büyük erkek çocuğun tahta çıkması ile bütün erkek vârisler arasında eşit paylaşım ilkesi arasında bir ortayol olan bu sistem, bütün prenslik vârislerini hoşnut etme amacına yönelikti, ama anlaşmazlıklara yol açarak zamanla devletin dağılmasına neden oldu.

Bolesławski, Richard, BOLESŁAWSKI olarak da yazılır, asıl adı RYSARD SRZEDNICKI (d. 4 Şubat 1889, Varşova - ö. 17 Ocak 1937, Los Angeles), sinema ve tiyatro yönetmeni. Yönettiği *Rasputin and the Empress* (1932; *Rasputin ve Çariçe*), *Clive of India* (1935) ve *Les Misérables* (1935; *Sefiller*) gibi 1930'ların sevilen Amerikan filmleriyle tanınmıştır.

Sahne yaşamına 1906'da Moskova Sanat Tiyatrosu'nda oyuncu olarak başladı. 1915'te, I. Dünya Savaşı sırasında Polonya I. Mızraklı Süvari Alayı'na subay olarak katıldı, ama 1918'de Polonyalılarla Bolşevikler arasındaki çatışma sırasında kameraman olmak üzere alaydan ayrıldı. Daha sonra ABD'ye göç etti ve New York kentindeki Amerikan Laboratuvar Tiyatrosu'nda yönetmenliğe başladı. Orada, *The Vagabond King* (1925; *Serseri Kral*), *White Eagle* (1927; *Beyaz Kartal*), *Ballyhoo* (1927) ve *Mr. Moneybags* (1928) gibi oyunlar sahneye koydu. 1929'da Hollywood'a giderek, aralarında çok beğenilen *Les Misérables*'in de bulunduğu bir dizi başarılı film çekti.

Bolesławski I. Dünya Savaşı sırasında yaşadıklarını, ikisi de 1932'de yayımlanan *Way of the Lancer* (Mızraklı Süvarinin Yolu) ve *Lances down* (Mızraklar Aşağı) adlı otobiyografik kitaplarında aktarmış, ayrıca *Acting: The First Six Lessons* (1933; *Aktörlük Sanatı: İlk Altı Ders*, 1962) adlı bir kitap yazmıştır.

Boletaceae, *Polyporales* takımından mantar familyası. 250'den çok türü içinde yenebilir şapkalımantarlar vardır. Genellikle sıcak ve yağışlı dönemlerde ormanlarda çok bulunan bu mantarların şapkalının alt yüzeyinde, *Agaricales* takımının üyelerinde olduğu gibi yarıklar değil, gözenek biçiminde küçük delikler bulunur.

Bu familyanın *Boletus* cinsi içinde sınıflandırılan türlerin 50 kadarı yenebilen mantarlardır ve şapkalının alt yüzeyinin rengi kırmızı ile kahverengi arasında değişir. Temmuz-ağustos aylarında ormanlarda ve ağaç kovuklarında yetişen taşmantarı (*B. edulis*) yenen türlerin en tanınmış. şeytan-

(Üstte) *Boletus zelleri*, (altta) *Suillus pictus*
(Ust) Larry C Moon-Tom Stace & Associates, (alt) Charles Barrows

mantarı (*B. satanas*) ise muskının içeren en zehirli türlerden biridir. *Suillus* cinsinin 50 türü, besinini bazı ağaçların köklerinden emerek ortaklaşa beslenir.

Boleyn, Anne bak. Anne BOLEYN

Bolgari, eskiden BOLGAR, BULGAR ya da BOLGARI VELİKİE, ortaçağda Bulgariya Volga-Kama Devleti'nin başkenti olan antik kent. Eski Bolgan'nın yıkıntıları, Rusya Federasyonu'ndaki Tatar Özerk Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan bugünkü Bolgari köyü yakınlarındadır. Kentin bulunduğu yerde kazılara 1870'te başlandı. Bolgari sit alanındaki ilk yerleşmenin geçmişi İS 500'lere dayanır. 13. yüzyılın ikinci yarısında Altın Orda'nın en önemli ticaret ve el sanatları merkezi haline gelen Bolgari, 1361'de Altın Orda Devleti'nce yıkıldı. 13 ve 14. yüzyıllardan kalma birkaç taş yapı günümüzde değin ayakta kalmıştır.

Bolgatanga, Batı Afrika'da Gana'da Yukarı Doğu ilinin yönetim merkezi kent. Büyük Kuzey Karayolu üzerinde yer alır. Halkın başlıca uğraşı tahıl üretimi ve hayvancılıktır. Hareketli pazan renkli sepetleriyle ünlüdür. 410 km'lik bir alana yayılan kent, tarlalarla çevrili balıkçı duvarlı ev topluluklarının oluşturduğu dağınık bir yerleşim yeri görünümündedir. Nüfus (1984 geç.) 31.500.

Bolger, James Brendan (d. 31 Mayıs 1935, Opunake, Kuzey Adası, Yeni Zelanda), 27 Ekim 1990'da başbakanlığa atanan Yeni Zelandalı çiftçi ve siyaset adamı.

Yeni Zelanda'ya yeni göç etmiş İrlandalı Katolik bir ailenin oğluydu. Çiftlik işlerinde

ailesine yardım edebilmek için 15 yaşında okulu bıraktı. Birleşmiş Çiftçiler örgütünün yerel şubesine girerek siyasete atıldı. 1963'te Kuzey Adası orta kesimindeki Te Kuiti'de kendi çiftliğini kurdu. Bir süre sonra Birleşmiş Çiftçiler'in Waikato örgütünün başkan yardımcısı oldu. 1972 seçimlerinde Ulusal Muhafazakâr Parti'den parlamentoya girdi. Norman Kirk'ün üç yıllık İşçi Partisi hükümeti döneminde muhalefetin sözcüleri arasında yer aldı. 1975'te başbakan olan Robert Muldoon tarafından hem tarım ve balıkçılık, hem de Maori işlerinden sorumlu bakan yardımcılığına atandı. Daha sonra Muldoon'un iki hükümetinde çalışma bakanı olarak görev yaptı. Bu görevi sırasında zorunlu sendika üyeliğine karşı çıktı. 1981'de parti başkan yardımcılığı, 1984'te de parti başkanlığı için adaylığını koyduysa da seçilmeyi başaramadı. 1986'da Jim McLay'in yerine parti başkanı seçildi. Ulusal Muhafazakâr Parti 1990'daki seçimleri büyük bir çoğunlukla kazanınca başbakan oldu.

Bolingbroke, Henry Saint John, 1. Vikont, LYDIARD TREGOZE BARONU SAINT JOHN olarak da bilinir (d. 16 Eylül 1678, bir olasılıkla Wiltshire - ö. 12 Aralık 1751, Battersea, Londra yakınları). Kraliçe Anne döneminin ünlü Tory siyasetçisi. Sonraları Sir Robert Walpole önderliğindeki Whig Partisi'ne karşı muhalefetin önde gelen adlarından biri olmuştur.

Resmî kiliseye karşı çıkan aynılıkçı bir akademide öğrenim gördü. 1698-99'da Avrupa'yı dolaştı. 1701'de parlamentoya girdi. Üstün konuşma yeteneği, önceki Whig hükümetine ve Whig'leri destekleyen aynılıkçılara yönelik saldırıları ve Tory'lerin partizan politikalarını savunan tutumuyla kısa sürede ün kazandı. 1704'te savaş bakanı olduktan sonra Kraliçe Anne'in önde gelen bakanlarından Robert Harley'nin ıslımlı politikalarını benimsedi. Fransa'ya karşı yürütülen İspanyol Veraset Savaşı'nda Marlborough düküne asker ve donanım sağlamak için büyük çaba gösterdi. Whig'lerin hükümet politikalarını belirlemeye yönelik baskıları karşısında Şubat 1708'de Harley ile birlikte istifa etti. 1708-10 arasında parlamentoya seçilemeyince, Harley'yi

Whig'leri alt etmek için Tory Partisi ile ittifaka zorladı.

1710'da Harley'nin kurduğu yeni hükümette dışişlerinden sorumlu devlet bakanı oldu. Çok geçmeden Harley'nin (1711'den sonra Oxford kontu) ıslımlı tutumunu eleştirerek onun yerine geçmeye çalıştıysa da, büyük ölçüde başarısız oldu. 1712'de Bolingbroke vikontu unvanını aldı. Oxford'ın Fransa ile başlattığı gizli barış görüşmelerine sonradan katılmakla birlikte, Utrecht Antlaşması'nda (1713) pek etkili olamadı. Parlamento'da Oxford'a karşı bir Tory muhalefeti oluşturma girişimi de sonuçsuz kaldı. Temmuz 1714'te Oxford'ın görevden alınmasına karşın Kraliçe Anne'in 1 Ağustos'ta ölmesiyle hükümetin başına geçme umutları suya düştü.

Tahta geçen I. George'un görevden aldığı Bolingbroke, Fransa'yla barış görüşmelerindeki rolü ve III. James yandaşı Jacobusçularla kurduğu gizli ilişkiler nedeniyle yargılanmaktan korkarak Fransa'ya kaçtı (Mart 1715). Temmuzda III. James'in dışişleri bakanı oldu. Bunun üzerine İngiliz hükümeti Bolingbroke'u yurttaşlıktan çıkararak bütün mülkiyet haklarını elinden aldı. Bolingbroke'un bütün çabalarına karşın 1715'teki Jacobusçu ayaklanma girişimi tam bir başarısızlıkla noktalandı. Yoğun suçlamalar yüzünden III. James'in de gözünden düşerek görevden alınan Bolingbroke, İngiltere'deki Whig hükümetiyle uzlaşma girişimlerinin sonuç vermemesi üzerine sürgünde yaşamını siyaset dışı konularla ilgilenerek sürdürmek zorunda kaldı. Voltaire'in de aralarında bulunduğu bilgiler ve Fransız aristokratlar arasına girdi. Kitabı *Mukaddes, tarih ve felsefe üzerinde çalışarak Reflections upon Exile and Reflections Concerning Innate Moral Principles* (Sürgün ve Doğal Ahlak İlkeleri Üzerine Düşünceler) gibi birkaç kitap yazdı. İlk eşinin ölümünden kısa bir süre sonra dul bir Fransız olan Marquise de Villette ile evlendi (1719).

Bolingbroke, İngiliz hükümetine yaptığı sayısız başvurular ve sınırlı etkisiyle Fransız sarayında İngiltere'nin çıkarlarını koruma çabaları sonunda 1723'te bağışlandı. Ama 1725'te çıkarılan bir yasayla Londra yakınlarında Dawley'de küçük bir malikâne alması- na izin verilinceye değin İngiltere'ye yerleşmedi. Hakkındaki hüküm hiçbir zaman tam olarak geri alınmadı. Soyluluk unvanını yeniden kazanamadığından Lordlar Kamarası'ndaki yerini alamadı. Parlamantonun dışında tutulmasını Sir Robert Walpole'un düşmanlığına bağladığından, onu hedef alan siyasal bir kampanyaya girişti. Walpole'un rüşvet ve yolsuzluklara başvurarak bütün iktidarı elinde topladığına ilişkin savları abartılı olmakla birlikte, Jonathan Swift, Alexander Pope ve John Gay gibi edebiyat çevrelerini etkilemeye başladı. Muhallif bir dergi olan *The Craftsman*'de yazdığı makalelerle Whig-Tory anlaşmazlığını sona erdiren Walpole'a karşı olan öfeleri Parlamento'nun bağımsızlığını koruyacak yeni bir Taşra Partisi'nde bir araya getirmeye çalıştı.

Bolingbroke, bazı başarılarına karşın Walpole'u düşürmeyi ya da birleşik bir muhalefet partisi kurmayı başaramadı. 1735'te Fransa'ya dönerek yeniden felsefe ve tarih çalışmalarına yöneldi. 1738'de İngiltere'ye yaptığı kısa bir gezide, II. George'un oğlu Galler prensi Frederick çevresinde yeni bir muhalefet partisinin toplanmakta olduğunu öğrenince umutları yeniden canlandı. Bu grup için yazdığı *The Idea of a Patriot King* (Yurtsever Bir Kral Ülküsü) en ünlü yapıtı olmakla birlikte Walpole'u devirme ya da "yurtsever" bir parti oluşturma sorunlarına somut bir çözüm getirmiyordu. Prens Frederick babasından önce öldü. Walpole

1742'de iktidardan düşüyse de, bunda Bolingbroke'un belirleyici bir rolü olmadı.

Bolingbroke, hükümet kurma girişimlerine karşın, son yıllarında siyasal etkisini büyük ölçüde yitirdi. 1744'te Alexander Pope'un *The Idea of a Patriot King*'i değiştirip gizlice bastırıldığını öğrenince daha büyük bir düş kırıklığına uğradı. 1749'da bu yapının düzeltilmiş bir baskısını yayımladı. Ama bu fırsattan yararlanarak Pope'un eskiden Katolik olduğunu açığa vurduğu gerekçesiyle ağır eleştirilere uğradı. Zaten bozuk olan sağlığı, eşinin ölümünden (Mart 1750) sonra daha da kötüleşti.

Bolingbroke aynı zamanda yetenekli bir tarihçiydi. Zeki, aydın ve ince bir kişi olarak konuşma ve yazılarındaki açık ve güçlü anlatımla döneminin önde gelen düşünce adamlarını etkiledi. Ama aşırı hovardalı, bunalım anlarında soğukkanlılığını yitirerek çevresindekileri yönlendirmemesi ve ilkeleri hiçe sayan tutkusuna ciddi siyasal hatalara sürüklenmesine ve hain olarak tanınmasına neden oldu. Değeri anlaşılammış bir kişi olarak ölmesine karşın, ölümünden sonra 1754'te yayımlanan yapıtları önemli tartışmalara yol açtı. Katılıktan uzak olan dinsel görüşleri açıklandığında, bütün çevrelerin tepkisini çekti. Günümüz bilim adamları felsefi yapıtlarına çok daha az ilgi göstermişse de, zamanında Whig politikalarını en iyi çözümlemiş kişi olarak kabul edilmektedir.

Bolívar, Ekvador'un orta yaylasında il. Büyük bölümü Andlar'a bağlı Batı Cordillera'da yer alır. 1884'te Los Ríos ilinin bir bölümünden oluşturulan Bolívar, batıda Guaranda Cordillerası ile doğuda Ekvador Andları'nın en yüksek noktası olan Chimborazo Doruğu (6.267 m) arasında kalan 4.003 km²'lik bir alan kaplar. İl topraklarını Chimbo Irmağı akaçlar. Ormanlardan değerli kereste ve kinin yapımında kullanılan kınakına elde edilir. Ayrıca tahıl, patates, şeker kamışı, tütün, portakal ve kahve yetiştirilir. Büyük malikânelerde (*hacienda*) yoğun mısır tarımı yapılır. Kesimlik sığır ve domuz besiciliği önemlidir. İl merkezi Guaranda yakınlarındaki civa ve tuz yatakları- nın küçük bir bölümü işletilmektedir. Katolik Kilisesi ilde kentsel ve kırsal kalkınma programları düzenlemiştir. Nüfus (1990 geç.) 170.593.

Bolívar, Kolombiya'nın kuzeybatısında il. Kuzeybatıda Antil Denizi, batıda Cauca, doğuda Magdalena ırmakları ile çevrilidir. 25.978 km²'lik bir alanı kaplar. Büyük bölümü sıcak, nemli ve ormanlık düzlüklerden oluşur. Tarım canlı hayvan, şeker kamışı, tütün, pamuk, tahıl, kahve ve orman ürünlerine dayanır. Yeraltı kaynakları arasında altın, kömür ve petrol bulunur. Başlıca sanayi kuruluşları (dokuma, petrol anı- mı, içki) ve ticaret il merkezi Cartagena'da yoğunlaşmıştır. Ulaşımda, Bolívar'ı komşu illere ve güneydeki öteki merkezlere bağlayan karayollarından, Kolombiya'nın her kesimiyle bağlantı sağlayan havayolları ve Magdalena Irmağından yararlanılır. Nüfus (1985) 1.288.985.

Bolívar, Venezuela'nın güneydoğusunda eyalet. Kuzeyde Orinoco Irmağı, güneyde Brezilya ve Venezuela'nın Amazonas bölgesi, doğuda Guyana, batıda Orinoco Irmağı ve Kolombiya ile çevrilidir. 238.000 km² lik yüzölçümüyle Venezuela'nın en büyük eyaleti ve potansiyel zenginliği yüksek eyaletlerinden biridir. Kuzey kesimi engebeli tepelerden oluşur. En güneyinde ise Angel Çağlayanının(*) bulunduğu La Gran Sabana gibi yüksek plato ve masadag toplulukları yer alır. Bu iki yükselti arasında Caroní,

Bolingbroke, Alexis-Simon Bellé'in yaptığı sanılan yağlıboya çalışma, y. 1712; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery Londra

Pragua, Caura ve daha küçük akarsu vadilerinin parçalandığı ıssız ve bakir bir cangıl uzanır.

Dünyanın en büyük hidroelektrik enerji kaynaklarından biri olan Caroní Irmağının ağzına yakın bir yerde kurulmuş olan Macagua Barajı'nda işler durumda büyük bir enerji santrali vardır. Dünyanın en büyük hidroelektrik enerji projelerinden biri de ırmağın 130 km yukarısındaki Guri'dedir. Caroní üzerinde başka projelerin yapımı da planlanmaktadır.

Orinoco ve Caroní ırmaklarının birleşme noktasında planlı bir sanayi ve ticaret kenti olan Ciudad Guayana(*) yer alır. Kentte ulusal bir çelik fabrikası, bir alüminyum fabrikası ve daha birçok tesis vardır. Ciudad Guayana, ülkenin güneyindeki dörtte üçlük bölümün en büyük kentsel kompleksidir.

Venezuela'daki demir cevheri yataklarının çoğu Bolívar'dadır. Çıkarılan öteki madenler elmas, altın, kömür, kireç, manganez, nikel, boksit ve kaolindir. Kuzey kesiminde sınırlı ölçüde tarımsal üretim yapılır. Ulaşım eyaletin büyük bölümünde yetersizdir. Ulaşım elverişli su yolları, demiryolları ve birinci sınıf karayollarının hemen hepsi kuzeyde Ciudad Guayana'nın ve eyalet merkezi Ciudad Bolívar'ın(*) çevresinde toplanmıştır. Nüfus (1990) 968.695.

Bolívar, Simón, lakabı EL LIBERTADOR (İspanyolcada "Kurtarıcı") (d. 24 Temmuz 1783, Caracas - ö. 17 Aralık 1830, Santa Marta yakınları, Kolombiya), Güney Amerika'lı asker ve devlet adamı. Bugünkü Kolombiya, Venezuela ve Ekvador'u içine alan ve 1819'da Kolombiya (Büyük Kolombiya) olarak adlandırılan Nueva Granada,

Simón Bolívar, C. G. Childs'ın oymabaskı çalışmasından ayrıntı
Library of Congress, Washington, D.C

Peru ve Yukarı Peru'da (Bolivia) İspanyol yönetimine karşı bağımsızlık savaşlarını yönetmiştir. Gerçekte bir diktatör olan Bolívar 1821-30 arasında Kolombiya'nın, 1823-29 arasında da Peru'nun devlet başkanlığını yapmıştır.

İspanyol asıllı bir Venezuela soylusunun oğlu olan Bolívar, varlıklı ve nüfuzlu bir çevrede yetişti. Küçük yaşta babası ile annesini yitirdiğinden, mirasının yönetimini amcası üstlendi. Özel öğretmenlerden ders aldı ve 16 yaşında eğitimini tamamlamak üzere Avrupa'ya gönderildi. Üç yıl İspanya'da yaşadıkdan sonra 1801'de soylu bir İspanyol kızı ile evlendi ve onunla birlikte Caracas'a döndü. Ama, genç gelin evliliğinin ilk yılında sarıhummadan öldü. Bolívar, Napoléon'un zaferlerinin doruğuna yaklaştığı 1804'te Avrupa'ya döndü. Paris'te, küçüklüğünde özel öğretmeni olan Simón Rodríguez ile karşılaştı ve onun etkisiyle Locke, Hobbes, Buffon, d'Alembert ve Helvetius gibi usçu düşünürlerin yanı sıra Voltaire, Montesquieu ve Rousseau'nun yapıtlarını okudu. İspanyol Amerika'sının

özgürlüğü düşüncesi kafasında iyice yer eden Bolívar, bir Roma gezisi sırasında, Monte Sacro tepelerinde ülkesini özgürlüğe kavuşturacağını and içti, 1807'de doğudaki kentleri dolaşarak ABD üzerinden Venezuela'ya döndü.

Bağımsızlık hareketi. Bolívar'ın dönüşünden bir yıl sonra, Napoléon'un İspanya'yı istilasıyla Güney Amerika'daki İspanyol otoritesinin zayıflaması sonucu Latin Amerika bağımsızlık mücadelesi başladı. Bolívar yönetim aleyhtarı birçok toplantıya katıldı. 19 Mayıs 1810'da yetkilileri resmen elinden alınan İspanyol valisi Venezuela'dan sürüldü ve yönetimi bir cunta üstlendi. Bolívar, yeni yönetime yardım sağlamak üzere gönderildiği Londra'ya temmuzda ulaştı. Görevi İngiltere'ye koloninin içinde bulunduğu kötü durumu anlatarak yeni yönetimi tanımasını sağlamak, silah ve destek elde etmektir. Bu konularda yaptığı görüşmelerden hiçbir sonuç alamamasına karşın, 1806'da tek başına Venezuela'yı kurtarma girişiminde bulunan ve sürgüne gönderilen Francisco de Miranda'yı, Caracas'a dönerek bağımsızlık hareketinin başına geçmeye ikna ederek bağımsızlık davasına önemli bir katkıda bulundu.

Bu sırada Venezuela büyük bir kaynaşma içindeydi. Mart 1811'de bir anayasa taslağı hazırlamak üzere Caracas'ta bir ulusal kongre toplandı. Kongre uzun görüşmelerden sonra, 5 Temmuz 1811'de Venezuela'nın bağımsızlığını ilan etti. Genç cumhuriyetin ordusuna katılan Bolívar'a, Venezuela için yaşamsal önemde bir liman olan Puerto Cabello'nun sorumluluğu verildi. Bolívar'ın subaylarından birinin ihaneti üzerine İspanyol kuvvetleri kaleye girmeyi başardı. Başkomutan Miranda ile İspanyol başkomutanı arasında yapılan görüşmeler sonucunda, ülkeyi gene İspanyolların yönetimine bırakan bir ateşkes antlaşması imzalandı (Temmuz 1812). İspanyollara teslim edilen Miranda (bazı araştırmacılar bunda Bolívar'ın rolü olduğunu söyler), yaşamının geri kalan bölümünü İspanyol zindanlarında geçirdi.

Mücadeleyi sürdürmeye kararlı olan Bolívar bir pasaport elde ederek ülkeyi terk etti ve Nueva Granada'nın (bugün Kolombiya ve Panama) Cartagena kentine gitti. Devrimci güçleri Venezuela'daki İspanyol egemenliğini yok etmeye çağıran ilk önemli siyasal bildirisi olan Cartagena Bildirisi'ni yayımladı.

İspanyol Amerika'sında doğmakta olan cumhuriyetler için güçlü yönetimlerin gerekliliğini savunmaya başlayan Bolívar, Venezuela'yı kurtarma görevi verilen bir sefer birliğinin komutanlığına getirildi. Geniş bir alanda sürdürülen çetin bir harekâtle, İspanyolları altı meydan savaşında yenilgiye uğratarak başkenti yeniden ele geçirdi. 6 Ağustos 1813'te Caracas'a giren ve "kurtarıcı" unvanı verilen Bolívar bütün siyasal yetkileri elinde topladı.

Gerçekte bağımsızlık savaşı yeni başlıyordu. Bolívar 1814'te İspanyolların disiplinsiz, ama vahşice savaşa bir süvari birliğine dönüştürdüğü *llanero*'lara (ovalı, sığır çobanı) komuta eden José Tomás Boves karşısında tutunamadı. 1814'te Caracas'a giren Boves, kent halkına korkunç baskılar yaptı. Böylece ikinci Venezuela cumhuriyeti de sona erdi. Bolívar, Miranda'nın uğradığı sondan kıl payı kurtuldu. Birkaç küçük çatışmanın ardından Jamaika'ya kaçtı. Sürgündeyken devrimci yaşamının en büyük belgesi olan ve Şili'den Arjantin'e, Arjantin'den Meksika'ya kıtanın çarpıcı bir panoramasını sunan *La Carta de Jamaica*'yı (Jamaika'dan Mektup) yazdı. Mektupta "Bizi İspanya'yla birleştiren bağlar kopmuştur" diyen Bolívar, bütün İspanyol Ameri-

kası için İngiltere'yi örnek alan bir tür meşrutiyet öneriyordu. Bu yönetim, üyeliği soydan geçen bir üst meclis, seçilmiş gelen bir alt meclis ve ömür boyu görev yapmak üzere seçilmiş bir devlet başkanına dayanacaktı. Bolívar'ın ısrarla savunduğu ömür boyu başkanlık ilkesi, siyasal düşüncesinin en çok kuşku uyandıran ögesi oldu.

Nueva Granada'nın kurtuluşu. İspanya 1815'te isyancı kolonilerine o güne değin Atlas Okyanusunu geçmiş en büyük askeri kuvveti gönderdi. Bu kuvvetin komutanı Pablo Morillo idi. İngiltere ve ABD'den yardım sözü alamayan Bolívar, Fransız egemenliğinden kurtulmuş küçük bir cumhuriyet olan Haiti'ye yöneldi. Dostça karşılandığı Haiti'den silah ve para yardımı elde etti.

Bolívar, kesin sonuç vermeyen zafer ve yenilgilerle dolu üç yıllık bir dönemden sonra, 1817'de savaşın yıkıma uğratmadığı ve İspanyolların kendisini kolay kolay kırtarmayacağı bir bölge olan Orinoco'da karargâh kurmaya karar verdi. Çoğunluğu İngiliz ve İrlandalılardan oluşan binlerce yabancı paralı asker ve subaydan da yararlanarak Bolívar, Angostura'yı (bugün Ciudad Bolívar) başkent yaptı ve bir gazete çıkarmaya başladı. Başta José Antonio Páez ile Francisco de Paula Santander'in önderliği ettiği gruplar olmak üzere ovalık kesimdeki devrimci gruplarla ilişkiye geçti. 1819 ilkbaharında Nueva Granada'daki İspanyol genel valiliğine yapılacak saldırının ana planını hazırladı.

Bolívar'ın Nueva Granada saldırısı, her zaman askerlik tarihinin en gözüpek girişimlerinden biri olarak anılacaktır. Bolívar'ın İngiliz paralı asker birliği de dahil 2.500 kişiden oluşan küçük ordusu, sel basmış ovalardan ve buzlu dağlardan geçerek, İspanyolların geçilemez sandığı yolları aştı. 7 Ağustos 1819'da yapılan Boyacá Çarpışması'nda(*) İspanyol kuvvetlerinin büyük bölümü teslim oldu. Bolívar üç gün sonra Bogotá'ya girdi. Bu, Güney Amerika'nın kuzey kesiminin tarihinde bir dönüm noktasıydı.

Bolívar gevşekliliğe kapılmadan görevini tamamlamaya koyuldu. Santander'i yönetim işlerinde sorumlu başkan yardımcılığına atadıktan sonra, Angostura'da toplanmış bulunan kongrenin karşısına çıktı (Aralık 1819). Kongrede başkan ve askeri diktatör olarak seçildi. Kongre üyelerine Büyük Kolombiya (Gran Colombia) adıyla yeni bir devlet ilan etmeleri için baskı yaptı. Üç gün sonra Kolombiya Cumhuriyeti kuruldu. Bir federasyon olan yeni cumhuriyetin üç bölümünden ikisi, Quito (Ekvador) ve Venezuela, hâlâ İspanyol denetiminde oldukları için, bu yalnızca kâğıt üzerinde kalan bir adımdı. Bununla birlikte Bolívar, zafere çok yaklaştığının bilincindeydi. İspanya'daki devrimin etkisiyle kralın kendi ülkesinde liberal ilkelerin geçerliliğini kabul etmek zorunda kalması, doğal olarak Güney Amerika'daki İspanyol kuvvetlerinin de cesaretini kırmıştı. Bolívar, Morillo'yu ateşkes görüşmelerine oturmaya ikna etti. İki savaşçı Santa Ana'da bir araya geldi ve Kasım 1820'de çatışmalara altı ay ara verilmesini öngören bir antlaşma imzalandı. Savaş yeniden başladığında, sayıca üstün durumda olan Bolívar, Venezuela'daki İspanyol kuvvetlerini pek zorlanmadan yendi. Haziran 1821'deki Carabobo Çarpışması(*) Caracas'ın kapılarını açtı ve Bolívar'ın anayurdu özgürlüğüne kavuştu. Aynı yılın sonbaharında, Kolombiya için bir anayasa taslağı hazırlamak üzere Cúcuta'da bir kongre

toplandı. Çok geçmeden Ekvador da kurtarıldı.

Bolívar, Ekvador'un Quito kentinde büyük bir tutkuyla bağlandığı Manuela Sáenz ile tanıştı. Bu sevgiye gönülden karşılık veren ve ateşli bir devrimci olan Manuela, savaş alanlarından başkanlık sarayına kadar her zaman Bolívar'ın yanında yer aldı.

Peru'nun kurtuluşu. Kolombiya İspanyollardan bütün topraklarını geri aldıktan sonra, ABD yeni yönetimi resmen tanıdı. İspanyol egemenliğinde kalan tek ülke Peru'du. Bu sorun, Arjantinli devrimci José de San Martín ile Bolívar'ı bir araya getirdi. San Martín, Bolívar'ın kuzey için yaptıklarını kıtanın güneyinde başarmış bir devrimciydi. Ayrıca Lima'ya girerek Peru'nun bağımsızlığını ilan etmişti.

San Martín, dağlara çekilen İspanyol kuvvetlerini izlemede güçlük çekince, Bolívar'la birlikte davranmaya karar verdi. Bolívar ve San Martín, 26 Temmuz 1822'de Ekvador'un liman kenti Guayaquil'de bir araya geldiler. Görünüşte Bolívar'dan askeri yardım almayı amaçlayan San Martín, aynı zamanda sınır sorunları ve Latin Amerika'nın geleceği konularında da anlaşmaya varmak istiyordu. Bolívar'ı etkileme şansı daha baştan zayıf olduğundan, bir sonuç alamadı. Guayaquil'den döndükten sonra Lima'daki görevinden ayrılarak kendi köşesine çekildi. Bu davranışının Bolívar'a hareket serbestliği tanıma isteğinden mi, yoksa kişisel hayal kırıklığından mı kaynaklandığı hâlâ anlaşılabilir.

Bolívar'ı nihai amacına götürecektir yol artık açıktı. Eylül 1823'te Lima'ya giden Bolívar, 1824 yazında bir orduyla yüksek dağlık kesim üzerine yürüdü. Junín'deki ilk önemli çarpışmayı kolayca kazandıktan sonra, Peru seferini tamamlama işini parlak komutanlarından Antonio José de Sucre'ye bıraktı. 9 Aralık 1824'te önemli bir çarpışmada yenilgi uğrayan İspanyol genel valisi bütün ordusuyla birlikte teslim oldu.

Bolivya. Bolívar artık Kolombiya ve Peru'nun devlet başkanıydı. Kıtanın yalnızca küçük bir bölümü (Yukarı Peru) kralcı kuvvetlerin elinde bulunuyordu. Bu bölgeyi kurtarma görevi verilen Sucre, Nisan 1825'te İspanyol kuvvetlerinin bölgeden çıkarıldığını bildirdi. Yeni ülkeye kurtarıcının anısına Bolivya adı verildi. Bolívar, bu ülke için otoriter eğilimlerini yansıtan ve ömür boyu sürecek bir başkanlık, yetkisiz bir yasama organı ve sınırlı bir oy hakkı öngören anayasa hazırladı. Ama sıkı sıkıya sarıldığı bu anayasa bir reform aracı olarak başarı sağlayamadı.

Artık başarılarının doruğuna ulaşmış olan Bolívar'ın gücü, Antiller'den Arjantin-Bolivya sınırına kadar uzanıyordu. Peru gezisi sırasında aylarca yataкта kalmasına yol açan şiddetli hastalığı da yenmiş bulunuyordu. Bu arada İspanyol Amerika devletleri arasında birlik oluşturma tasarısı yönünde bazı adımlar atılmaya başladı. Bolívar, öteden beri, güçsüz olduklarını çok iyi bildiği Amerika cumhuriyetleri arasında ittifak antlaşmaları yapılması gereğini savunmuştu. 1824'e varmadan Kolombiya, Peru, Meksika, Orta Amerika ve Río de la Plata Birleşik Eyaletleri arasında bu tür antlaşmalar imzalanıp onaylandı. Ardından 1826'da Panama'da genel bir Amerikan kongresi toplandı. Yalnızca Kolombiya, Peru, Orta Amerika ve Meksika'nın temsilci gönderdiği kongre, Bolívar'ın asıl önerilerine oranla dar kapsamlı bir girişim olarak kaldı. ABD delegasyonu Panama'ya hiçbir zaman ulaşmadı. Kongreye katılan dört devlet bir

ittifak antlaşması imzaladı ve öteki devletleri de bu antlaşmaya katılmaya çağırdı. Ortak bir kara ve deniz kuvveti oluşturulması planlandı. Ayrıca federe devletleri temsil edecek ve iki yılda bir toplanacak bir meclis tasarısı üzerinde duruldu. Devletler arasında çıkacak bütün anlaşmazlıkları hakem kararıyla çözülmesine karar verildi. Önemli bir sonuç alınamamasına karşın, Panama kongresi, batı yarımküresinin gelecekteki dayanışma ve anlaşması için güçlü bir zemin hazırladı.

Bolívar, kıta düzeyinde örgütlenmeyle ilgili planlarının sınırlı bir kabul gördüğünün farkındaydı. Çağdaşları olaylara ulusal devlet çerçevesinde bakarken, kendisi kıta çerçevesinde düşünüyordu. İç politika alanında hâlâ otoriter bir cumhuriyetçi olan Bolívar, toplumu kendisinin bir arada tuttuğu kanısında olduğundan, etkisinin ortadan kalkmasıyla bir iç savaşın patlak vereceğini öne sürüyordu. 1824'te ortaya attığı bu sav 1826'da gerçekleşti.

İç savaş. Bu sırada Venezuela ve Nueva Granada arasındaki birlik zedelenmeye başladı. Anlaşmazlıklara Venezuela'da Páez, Yeni Granada'da ise Santander ön ayak oldu. Bu iki yönetici arasındaki çekişme çok geçmeden iç savaşa dönüştü. Bolívar, telaşla Lima'dan ayrıldı. Birçok araştırmaya göre, Peru halkı Bolívar'ın üç yıllık yönetiminin sona ermesini ve Kolombiya nüfuzunun kılınmasını sevinçle karşıladı. Bogotá'ya giden Bolívar, Cúcuta Anayasası uyarınca Páez'in asi olarak cezalandırılmasını isteyen Santander'in baskısıyla karşılaştı. Ama Kolombiya'nın bütünlüğünü korumaya kararlı olduğundan, Bolívar, Páez'i yatıştırmaya yöneldi ve 1827 başlarında onunla uzlaşmaya vardı. Páez, kurtarıcının üstünlüğünü kabul etti. Bolívar da, bunun karşılığında, Venezuela'nın bölgesel bağımsızlık isteğini gözeterek bir anayasa için söz verdi. Başkanlığı devralan Bolívar'ın toplantıya çağırdığı ulusal meclis Nisan 1828'de bir araya geldi. Ama seçimleri etkilemeye yanaşmadığından, Santander'in önderlik ettiği liberaler mecliste çoğunluğu ele geçirdi. Bolívar, Cúcuta Anayasası'nı değiştirerek başkanlık yetkisini güçlendirmeyi umuyordu; ama liberaler bu yönde yapılan bütün girişimleri engel oldular. Ülkedeki siyasal durum kilitlendi. Eski anayasanın geçersiz olduğunu, ama yenisinin de yapılmadığını öne süren Bolívar, bütün yetkileri elinde topladı. Bir grup liberal, 25 Eylül gecesi başkanlık sarayını bastı. Bolívar, suikastçıların hançerlerinden ancak Manuela Sáenz'in uyanıklığı sayesinde kurtulabildi. Bu suikast girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasına karşın, kanışıklıklar arttı. Bolívar'ın sağlığı da iyice bozuldu. Bu sırada Peru, Guayaquil'i topraklarına katmak amacıyla Kolombiya'ya saldırdı. Sucre, Peruluhan Tarqui'de yenerek Kolombiya'yı kurtardı. Birkaç ay sonra Bolívar'ın en çok tuttuğu komutanlardan José María Córdoba ayaklandı. Ayaklanma bastırıldıysa da, daha önce kendisine bağlı kişilerin değerbilmezliğinin sürmesi, Bolívar'ı umutsuzluğa düşürdü. Fransa, İngiltere ve ABD, ülkenin iç işlerine kanışma girişimlerinde bulundular. 1829 sonunda Venezuela Kolombiya'dan ayrıldı.

Bolívar, kendi varlığının, bağımsızlığa kavuşturduğu devletlerin iç ve dış barışı için bir tehlike oluşturduğunu gönülsüz de olsa anladı. Avrupa'ya sığınmak amacıyla 8 Mayıs 1830'da Bogotá'dan ayrıldı. Atlas Okyanusu kıyılarına ulaştığında, ardılı olarak yetiştirdiği Sucre'nin öldürüldüğünü öğrendi. Bolívar'ın acısı sonsuzdu. Bogotá'da ayaklanan halkın geri dönmesi için yaptığı çağnya yanıt vermedi. Avrupa yol-

culuğunu iptal etmekle birlikte, bir İspanyol hayranının Santa Marta yakınlarındaki malikânesine çekildi. 1830 sonuna doğru ve remden öldü.

İngilizce yayımlanmış en iyi yaşamöyküsünün, Gerhard Masur'un yazdığı *Simón Bolívar* (2. bas; 1969) olduğu kabul edilir. Vicente Lecuna'nın derlediği ve H A Bierck'in yayına hazırladığı Bolívar'ın yazılarından seçmeler *Selected Writings* (1951, 2 cilt) adıyla yayımlanmıştır.

Bolívar Dağı, İspanyolca CERRO BOLIVAR. Venezuela'nın güneydoğusunda Bolívar eyaletinin ortakuzey kesiminde demir cevheri tepesi. Demir cevheri yatakları 1947'de bulunan tepe 1,2 km genişliğinde, 6,4 km uzunluğunda ve 500 m yüksekliğindedir. Çevresinde Guyana Platosu otlakları uzanır. Güneyindeki San Isidro ile birlikte 20. yüzyılda bulunmuş en önemli maden yataklarından biridir. Bolívar Dağı'nın 250 milyon tondan fazla yüksek kaliteli maden cevheri barındırdığı sanılmaktadır. Demir oranı yüzde 50'yi geçen cevher, hematit, limonit ve küçük oranda magnetitten oluşan bir karışımı da içermektedir. Maden cevheri bütün yıl boyunca açık ocak yöntemleriyle çıkarılır ve demiryoluyla 120 km kuzeydoğuda Caroní ve Orinoco'nun birleşme noktasındaki Puerto Ordaz'a taşınarak okyanus seferi yapan gemilere yüklenir. Her yıl milyonlarca ton cevher ABD, Avrupa ve Japonya'ya yollar. Cevherin bir bölümü iç gereksinim için Ciudad Guayana'da kullanılır. Ciudad Piar, maden ocaklarında çalışanları barındırmak için kurulmuştur.

Bolivya, resmî adı BOLIVYA CUMHURİYETİ, İspanyolca REPUBLICA DE BOLIVIA, Güney Amerika'nın ortabatı kesiminde karayla kuşatılmış ülke. 1.098.581 km²'lik bir alanı kaplar. Yönetim merkezi La Paz, yarı merkezî Sucre'dir. Tümüyle dönceler arasında yer alan Bolivya, kuzey ve doğuda Brezilya, güneydoğuda Paraguay, güneyde Arjantin, güneybatıda Şili ve batıda Peru ile çevrilidir. Nüfusu (1991 tah.) 7.528.000'dir.

DOĞAL YAPI

YÜZEY ŞEKİLLERİ. Bolivya başlıca üç coğrafi bölgeye ayrılabilir. Kuzeyde ve doğuda ülkenin üçte ikisini kaplayan Oriente (Doğu), kuzeybatıda, Llanos'taki (Ovalar) tropik yağmur ormanlarından başlayıp nemli astropik bir bölgeden geçerek, güneydoğudaki Bolivya Chaco'suna uzanır. Gran Chaco'ya bağlı olan Bolivya Chaco'su, otlaklarla kaplı, yarı kurak bir bölgedir. Oriente, alçak birikinti yelpazeleri, geniş bataklıklar, taşkın düzlükler ve ormanlardan oluşur. Oriente'nin kuzeydeki en uç noktası olan Yukarı Beni ise, sık yağmur ormanlarıyla kaplı, nemli ve düz bir bölgedir.

Güneybatıdaki dağlık bölgede, yüksekliği 3.600-3.800 m arasında değişen Altiplano (Yüksek Plato) yer alır. Burası, ülkenin güneybatısı boyunca uzanarak, And Dağlarını Batı Cordillera ve Doğu Cordillera kollarına ayıran geniş bir iç havzadır. Tabanı düz bir çöküntü olan Altiplano'nun uzunluğu 800 km, genişliği ise 130 km kadardır. Yer yer hafifçe yükselerek, tepeler ve sırtlar oluşturan çöküntünün kıyılarındaki, iç içe geçmiş birikinti yelpazeleri bulunur. Ülkenin en gelişmiş ve en yoğun nüfuslu bölgeleri bu topraklarda bulundundan, Bolivya kimi zaman, Republica del Altiplano (Yüksek Plato Cumhuriyeti) olarak anılır. Çok sayıda ırmak vadisiyle ve dağlar arasında yer alan havzalarla kesintiye uğrayan Doğu Cordillera, yüksekliği 1.800 m'ye kadar çıkabilen yamaçların oluş-

turduğu Yungas ile yüksekliği 1.800-3.350 m arasında değişen Valles (Montañas) bölgelerini içine alır. Yüzey şekilleri Doğu Cordillera kadar keskin olmayan Batı Cordillera ise, yüksekliği 6.000 m'yi geçen yanardağlarla çevrili yüksek bir platodur. 6.542 m ile ülkedeki en yüksek doruk olan Sajama Doruğu, Doğu Cordillera'dadır. Sucre'nin 160 km kuzeyinde ise oldukça etkin bir deprem bölgesi bulunur. Son yıllarda burada pek çok deprem olmuş, Eylül 1958'deki deprem ise büyük bir felaketle sonuçlanmıştır.

AKARSU VE GÖLLER. Bolivya'daki ırmaklar üç ayrı sisteme bağlıdır; kuzeydoğudaki Amazon sistemi, ülkenin güneydoğu ucundaki Río de la Plata sistemi ve batıdaki Titicaca sistemi. Doğudaki düzlüklerde ise pek çok göl bulunur.

Beni, Mamoré ve Guapore ırmakları, Brezilya'daki Madeira Irmağı ile birleşerek, dünyanın en büyük akarsu sistemi Amazon'a akan toplam suyun yüzde 10'undan fazlasını oluşturur. Doğuda, bu üç ırmağın akaçladığı havza, ülke topraklarının neredeyse yarısını kaplar. Havzanın büyük bölümü ekilebilir olmasına karşın nüfus seyrek. Sık görülen taşkınlar ve daha kalabalık olan dağlık bölgelere ulaşımın güç olması bölgenin gelişmesini engellemiştir. Beni ve Mamoré ırmakları boyunca uzanan, bataklıklarla kaplı geniş düzlüklerde, Ragoaguado Gölü (*Lago*) gibi bazıları görece büyük olan, irili ufaklı göller ve lagünler bulunur.

Río de la Plata sistemine bağlı havzanın parçası olan Pilcomayo, Bolivya Chaco Boreal'indeki çeşitli akarsularla beslenir. La Plata Havzasıyla bağlantılı olan, ama Bolivya topraklarına girmeden, ülkenin doğu sınır boyunca akan Paraguay Irmağının çevresinde de pek çok göl ve lagün vardır. Kuzeyde ise Zarayes bataklıkları bulunur. Kuzeydoğuda olduğu gibi, bu bölge de yazın taşkına uğrar.

Üçüncü su toplama sistemi ise, kapalı bir havza olan Altiplano bölgesindedir. Dünyanın, ulaşım elverişli en yüksek (3.810 m) su alanı ve Güney Amerika'nın en geniş (8.287 km²) tatlısu alanı olan Titicaca Gölü burada

bulunur. Sayısız adacığı barındıran göl, Desaguadero Irmağı aracılığıyla sularını güneydoğudaki küçük ve tuzlu Poopó Gölüne boşaltır. Poopó Gölü ise Titicaca'dan oldukça farklıdır. Normal zamanlarda 2.530 km²'lik bir alanı kaplayan göl, kıyıları çok düz olduğundan, suları yükseldiği zaman 48 km ötedeki Oruro'ya kadar genişleyebilir.

Bölgede pek çok bataklık ve tuz gölü vardır. Göllere dökülen birkaç akarsu bulunmakla birlikte, denize akışma olmadığından, havzadaki suyun tümü ya kurak topraklarca emilir ya da buharlaşır. Yağışlar da çok düzensiz olduğu için, tarım ancak sulamayla yapılabilir.

İKLİM. Bolivya, tümüyle dönenceler arasında yer almasına karşın, ekvatordaki düzlüklerden, soğuk kutup bölgelerine kadar pek çok iklim bölgesinin özelliklerini taşır.

İklimdeki çeşitliliğin başlıca nedeni yükselti farklılıklarıdır. Yüksekliği 1.830 m'ye kadar değişen ova ve vadileri içine alan Yungas iklim kuşağında, atmosfer nemli, sıcaklık ortalama 25° C'dir. Yıl boyu görülen yağış, 760-1.270 mm arasındadır.

1.800-2.900 m arasındaki derin vadilerden oluşan bölge, soğukun hiç görülmediği ılıman iklimiyle yarı tropik özellik gösterir. 2.900-3.350 m arasında ise, kışın zaman zaman kırağı görülse de, iklim gene ılımandır. Her iki kuşakta da fazla yağış olmamasına karşın, tarımsal sulamaya yetecek kadar su kaynağı bulunur.

Yüksekliği 3.350-4.265 m arasında değişen Altiplano (ya da Puna) kuşağı her zaman soğuktur. Yazın bol yağmur, kışın da kar görülür; ortalama sıcaklık 10° C'dir.

Puna Brava ise, 3.960 m'den başlayarak, 5.485 m yükseklikteki kar sınırına kadar çıkar. Oldukça sert iklim koşullarının egemen olduğu bölgede, yalnızca çobanlar ve madenciler yaşar. Daha yükseklerde ise, dönenceler arasında yer alan bir kuzey kutup kuşağı bulunur.

Bolivya'da yağışlar da sıcaklık kadar değişkendir. Güneybatıdaki Batı Cordillera'da hemen hiç yağış görülmez; kuzeydoğudaki Oriente ise ülkenin, uzun kuraklık dönemleri yaşanmayan tek bölgesidir. Buradaki bol nemli yağmur ormanlarında, yağış miktarı 1.800 mm'den fazladır. Batı Cordillera, Altiplano'nun güney yarısı, Valle (Doğu

Cordillera'nın, güney kesimi) ve Chaco'yu içeren güney bölgesi, her yaz en az dört-altı ay kuraklık çeker. Altiplano'nun kuzeyindeki daha yoğun nüfuslu La Paz ve Titicaca Gölü bölgelerinde yıllık ortalama yağış miktarı 63,5 mm'dir. Burada her yıl bir ya da iki ay süren bir kuraklık görülür.

ALTİPLANO. Ülke topraklarının yalnızca yüzde 3'ü tarıma elverişli; bu alanların da yaklaşık yüzde 50'si ekilidir. Geri kalan bölümü ise guanako, lama ve alpaka gibi, And Dağlarına özgü gevişgetiren hayvanların yaşadığı otlaklarla kaplıdır.

Yağış miktarının görece düşük olduğu Altiplano'nun seyrek bir bitki örtüsü vardır. Ortalama 2.500 m yüksekliklerde, yalnızca karabiber, kahve plantasyonlarında gölgesinden yararlanmak için yetiştirilen *paca* ağacı ve meyvesi yenen küçük bir çalı olan *Geoffrea decorticans* gibi bitkiler yetişir. Yunga bölgesindeki yükseltiler, çam, kara ceviz, defne, sedir, kinin elde edilen kinakına ve sarı-beyaz çiçekler açan *tarco* ile meyvesi ilaç yapımında kullanılan *saúco* gibi kıtaya özgü ağaçlardan oluşmuş ormanlarla kaplıdır.

Doğudaki geniş düzlüklerden oluşan tropik bölge, Amazon ile La Plata ırmaklarının havzalarını içerir. İki havzayı birbirinden ayıran sık ormanlarda kereste sanayisi için önem taşıyan 100'den fazla ağaç türü bulunmaktadır. Bunlar arasında, brezilyacevizi, kauçuk ve Güney Amerika'ya özgü iki maun türü sayılabilir. Ayrıca, çeşitli reçineli ağaçlar ve yağ çıkartılan palmiye türleri vardır.

Kabuğundan güneş yağı ve boya yapılan *quebracho*; tütsü yapımında kullanılan, mavi ya da mor çiçekli *palo santo*; tohumları besin değeri taşıyan *mistol* ve keçiboynuzu, La Plata Havzasındaki düzlüklerde yetişen çalı ve ağaçlara örnektir. Amazon Havzasındaki bitki örtüsü ise daha tropik özellikler gösterir; bu bölge, yüksek ağaçlardan oluşan sık ormanlarla kaplıdır.

HAYVAN VARLIĞI. Bolivya'nın hayvan varlığı, Arjantin, Brezilya ve Peru ile ortak özellikler gösterir. Kuzeydoğudaki yağmur ormanlarında sayısız hayvan yaşar. Doğal rekabet yoluyla türler arasında denge sağlanmaktadır. Anakonda, çingiraklı yılanla akraba zehirli yılanlar ve kayman bölgedeki sürüngenlere örnektir. Sıcak iklimin egemen olduğu ormanlar, çörel (semender) ve kurbagılar için uygun bir ortam sağlar. Başlıca kuş cinsleri muhabbetkuşu, tukan, boynuzgaga ve akbabadır. Tembelhayvan, maymun, Amerika'da yaşayan kedigillerin en irisi olan jaguar, oselo, opossum, tapir, kapibara, pekari, armadillo ve karıncayiyen, memelilere örnektir. Bölgede kuş hiç görülmediğinden, sivrisinek, sinek, yaprak yiyen karıncalar ve termitler de bolca bulunur.

Yağmur ormanlarının güneyindeki otlak ve çalılarda ise, jaguar, puma ve geyik gibi memelilerin yanı sıra kayman, mızrak yılanı gibi zehirli yılanlar, Güney Amerika'ya özgü rea, akbaba ve leylek gibi çeşitli kuşlar yaşar. Bölge uzun süre bataklıklarla kaplı kaldığından, sivrisinek, tatarcık, sinek ve karınca gibi böcekler de eksik olmaz.

Gözlüklü ayı, pekari, jaguar, kapibara ve gelinciğe benzer yırtıcı bir memeli olan tayra, sık ormanlarla kaplı vadi yamaçlarında yaşayan hayvanlar arasındadır.

Dağlık bölgelerdeki hayvanlar, yağmur ormanlarında yaşayanlardan oldukça farklıdır. Altiplano'daki başlıca memeliler arasında, lama ve alpakanın yabani bir akrabası olan guanako ile yumuşak yününden yararlanılan vikunya sayılabilir. Bu hayvanlar, yaklaşık 2.500-5.500 m arasındaki yüksekliklerde yaşarlar.

Peru - Bolivya sınırındaki Titicaca Gölünden bir görünüm
Jacques Jangoux

Yumuşak, gümüş rengi kürkü olan çinçilla, toprağı kazarak yaşayan viskaça, uzun bacaklı ve uzun kulaklı mara, kobay, dağlık bölgelere özgü kemirgenlerdir. Kobay daha çok ıssız yerlerde bulunur. Bölge, kuşlar açısından da oldukça zengindir. Poopó ve Titicaca göllerinin çevresinde pek çok kaz, ördek, meke, karabatak ve martı, bataklık-larda ise kervançulluğu, yağmurcun ve su çulluğu gibi kuşlar yaşar. Batı Yarıküre'deki en büyük uçucu kuş olan And kondoru, 3.000-4.900 m arası yüksekliklerde bulunur. 3.000 m'den sonra hiçbir böcek türüne rastlanmaz.

Bolivya'ya özgü evcil hayvanlar lama, alpaka, evcil kobay ve moskof ördeğidir. Altiplano'nun en az 2.300 m yükseklikteki bölgelerinde yaşayan lama, bir yük hayvanı olmasının yanı sıra, eti, yünü, derisi, yağı ve tezек olarak kullanılan dışkısı için de beslenir. Akrabası alpaka ise, oldukça dayanıklı olmasına karşın, yük hayvanı olarak kullanılmaz. Alpaka yünü, giysi yapımında yaygın olarak kullanılır. Evcil kobay, hemen her Yerli ailesinin beslediği bir ev hayvanıdır; aynı zamanda etinden yararlanılır. Andlar'ın orta kesimindeki tek evcil kuş olan moskof ördeği de eti için beslenmektedir.

YERLEŞME DOKUSU

Ülkenin başlıca üç yerleşim bölgesi, Altiplano, Valles (Vadiler) ve Oriente'dir.

ALTIPLANO. Bolivya'nın toplam kara alanının yaklaşık onda birini oluşturan Altiplano, yüksek, rüzgâra açık ve soğuk bir bölgedir. Dünyadaki en yüksek yerleşim alanı olan bölge, bütün olumsuz koşullarına karşın, Bolivya'nın en yoğun nüfuslu bölgesidir. Başta Oruro ve La Paz olmak üzere, bütün büyük kentler burada kurulmuştur. Başlıca tarım ürünleri, kurutulup dondurularak *chuño* yapmakta kullanılan patates, arpa, bakla, buğday, yonca ve yenilir bir yumru olan *oca*'dır. Bu ürünler üç yıllık bir süre için ekilir; sonra toprağın bir bölümü ekilmeden bırakılır ve 12 yıl boyunca otlak olarak kullanılır. Altiplano'da bütün nüfusu besleyecek kadar ürün yetişmediğinden, dışarıdan önemli miktarda besin maddesi alınmaktadır.

Bugün çiftçilikle uğraşanlar çoğunlukla Yerlilerdir. 1950'lere değin genellikle İspanyol kolonicilerden kalma geniş araziler biçiminde olan çiftlikler, 1952'de bölünerek Yerlilere dağıtılmıştır. Böylece ülkedeki toprak sahipleri 16 kat artmışsa da, teknik yardım programlarının eksikliği yüzünden, eskiden oldukça verimli olan araziler, 20. yüzyılın sonlarına doğru küçük sebze bahçelerine dönüşmüştür.

Altiplano'da yaşam, güç doğa koşullarında yiyecek, yakıt ve yün elde etmek için verilen sonsuz bir mücadeleye halinde geçer. Çoğu Yerlinin yanaklarında, açlık ve soğuga dayanmak için çiğnedikleri koka yaprağının neden olduğu şişkinlikler vardır. Yerliler, yüzyıllardır yaşadıkları Altiplano'da edindikleri acı deneyimlerden, bir parça topraklarını ya da ürünlerini yitirmemek için beyaz adamdan olabildiğince uzak kalmayı öğrenmişlerdir.

Metropolitan alanıyla birlikte, Bolivya'nın en büyük ve en önemli kenti olan La Paz, buzul aşınımıyla oluşmuş, oldukça derin bir kanyonda yer almasına karşın, bir dağ kenti olarak kabul edilebilir. Yükseklik, kentin bir bölümünde yaklaşık 4.000 m, öteki bölümündeyse 3.200 m kadardır. Neredeyse bir kilometreyi bulan bu yükseklik farkı, sıcaklık ve bitki örtüsü ile ekonomik ve toplumsal etkinliklerde büyük farklılıklar doğurur. Kentin sanayi bölgesi ve düşük gelirli ailelerin yaşadığı mahalleler yüksek

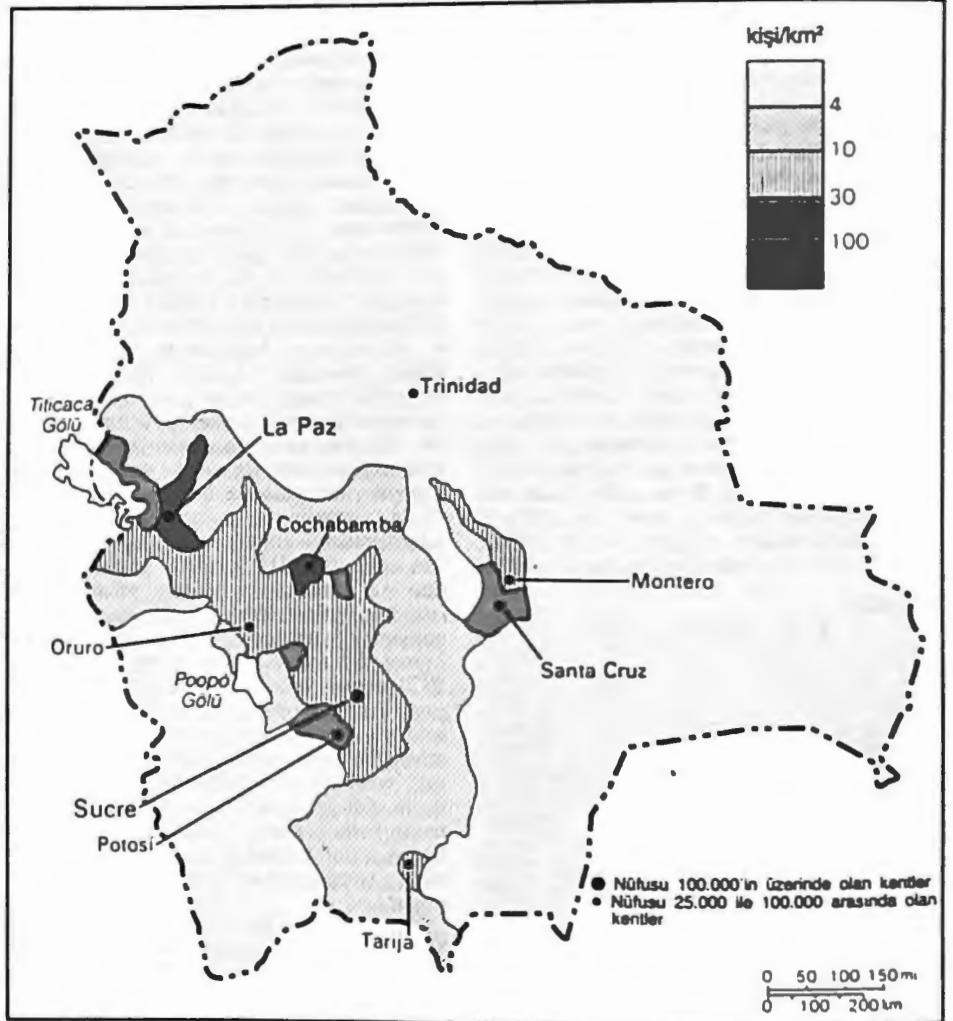
kesimde; yerleşim bölgeleri ise daha alçak olan kesimde bulunur. Altiplano'daki öteki kentler ise madencilik sanayisiyle bağlantılıdır. 1545'te kurulan Potosi'nin çevresinde zengin gümüş madenleri vardır. Kent 17. yüzyılda, 160 bin nüfusuyla Amerika kıtasının en kalabalık yerleşim bölgesi olmuştur.

VALLES. Derin vadiler ve yüksek dağlardan oluşan Valles'teki en önemli bölge Yungas'tır. Ulaşımın güç olması nedeniyle, ancak, bir tür kırmızı biber olan *aji*, yonca, arpa, kakao, mısır, pirinç, manyok, buğday ve meyve yetiştirilebilir. İklim koşullarının elverdiği bölgelerde ise koka, şeker kamışı ve kahve yetiştirilmektedir. Bunların en önemlisi yalnızca Yungas'ın aşağı kesimi ile La Paz'ın doğu ve kuzey bölgelerinde yetiştirilebilen kokadır. Bu ürün, Bolivya'

masıyla bölgede belli bir gelişme gerçekleştirmiştir. Aradaki dağ engeli yüzünden, ülkenin geri kalan bölümüyle bu karayolu dışında bağlantısı olmayan Oriente'nin tarım ve hayvan ürünleri ticareti Altiplano'dan çok Brezilya ve Arjantin'e yöneliktir.

NÜFUS

ETNİK VE DİSSEL TOPLULUKLAR. Bolivya nüfusu başlıca üç etnik gruptan oluşur: Yerliler, Yerliler ile İspanyolların karışımından oluşan Mestizolar ve İspanyol soyundan gelenler. Ama bu topluluklar 400 yıldan beri birbirleriyle karıştığından, her birinin nüfus içindeki oranını kesin rakamlarla belirtmek olanaksızdır.

Bolivya'da Nüfus Yoğunluğu

nın en zengin bölgesi olan Yungas'ın başlıca gelir kaynağıdır.

Vadilerdeki en önemli kentler Cochabamba, Sucre ve Tarija'dır. Meyve bahçeleri ve mandıralarla çevrili olan kentlerde, ılıman iklim koşulları Altiplano'dan çok daha rahat bir yaşam biçimine olanak verir. Bolivya tarihinin en önemli yazarları ve siyaset adamları da bu bölgeden çıkmıştır.

ORIENTE. Oriente ülkenin en büyük, en verimsiz ve en seyrek nüfuslu bölgesidir; kuzey yağmur ormanlarını, nemli astropik kuşağı ve yarı kurak Chaco'yu kapsar. Bölge, ulaşımın yetersizliği yüzünden yüzyıllar boyunca Yungas ve Altiplano'dan kopuk kalmıştır. Ulaşım güçlüğü bölgenin geniş tarım ve hayvancılık olanaklarından tam olarak yararlanılmasını da engellemektedir. Bununla birlikte son yıllarda Cochabamba-Santa Cruz karayolunun tamamlan-

Yerlilerin büyük bölümü Aymaralar ve Keçuvaların, bir bölümü de Amazon bölgesi ve And Dağlarındaki orman kabilelerinin soyundan gelir. Genellikle çiftçilikle uğraşır ya da maden, fabrika ve inşaatlarda işçi olarak çalışırlar. Yaklaşık yüzde 90'ı İspanyolca konuşmakla birlikte, başta Aymara ve Keçuva olmak üzere Yerli dilleri de yaygındır ve üçü de resmi dil olarak kabul edilmiştir.

Mestizolar geleneksel olarak kentlerde yaşar, el sanatları ve ticaretle uğraşır küçük işletmelerde çalışırlar. 1952'de geniş çaplı toplumsal reformların uygulanmasından sonra çoğu okula gitme, hatta yükseköğrenim görme olanağına kavuşmuş, böylece başka mesleklerde de çalışmaya başlamıştır. İspanyol soyundan gelenler arasında Yerli ögesi daha az belirgin ve İspanyol ırkının özellikleri egemendir. Bu topluluk gelenek-

sel olarak yerel aristokrasiyi oluşturmuştur. Bununla birlikte, 1940'lardan başlayarak Mestizolarla evliliğin gittikçe yaygınlaşması, iki topluluk arasındaki ayırmanın hızla belirsizleşmesine yol açmıştır. Yakın zamanda Avrupa'dan gelen katmanlar da bu topluluk içinde bir alt katman oluşturur.

DİNSEL TOPLULUKLAR. Nüfusun yüzde 95'ten fazlası Katoliktir. Katolik Kilisesi'nin etkinlik alanı, 1940'lardan başlayarak dinsel uygulamalardan, toplumsal yardım ve rehberlik gibi konulara kaymıştır. Altiplano'daki Yerli topluluklar arasında Kolomb öncesi panteist dinin bazı özellikleri sürmektedir. Bu dinin tanrıları, Güneş Tanrısı Paçakama ile onun karısı olan Yer Tanrıçası Paçamama'dır. Katolik Kilisesi bu dinden kalan bazı uygulamaları alarak Hristiyanlık içinde eritmiştir. Protestan bir azınlık ile küçük Yahudi ve Müslüman (Bahai) topluluklar da vardır.

DEMOGRAFI. 20. yüzyılın başında yaklaşık 1,8 milyon olan Bolivya'nın nüfusu, 1950'ye değin düşük bir artış hızı gösterdikten sonra, yüksek doğum oranının etkisiyle hızla büyümeye başlamıştır. Kentsel nüfusun oranı da benzer bir gelişme göstermiştir. Bununla birlikte nüfusunun yaklaşık yarısı hâlâ kırsal kesimde yaşadığından, Latin Amerika'da kentleşmenin en alt düzeyde olduğu ülkelerden biridir. Doğal nüfus artış hızı (1987) binde 29 düzeyindedir. Aynı yıl binde 43 olan yüksek doğum oranının yanında, ölüm oranı da binde 14 gibi yüksek bir düzeyde bulunmaktadır. Nüfus yoğunluğu (1991) km²'ye 7 kişidir. Nüfusun yarısından fazlası 20 yaşın altındadır; 60 yaşın üzerinde olanların oranı ise yüzde 5 kadardır. Ortalama yaşam süresi (1987) erkekler için 51, kadınlar için ise 55 yıldır

EKONOMİ

1940'lara değin yalnızca ihracata yönelik madencilğe dayalı ve dışa kapalı bir ekonomisi olan Bolivya, bugün ticaret, finans, tarım, madencilik ve sanayi temelinde gelişen karma bir ekonomiye sahiptir. Güney Amerika'nın en yoksul ülkesi olan Bolivya'da, devlet gelirleri ile yabancı yatırımların çok az oluşu ve yönetimde bir türlü istikrar sağlanamaması yüzünden, ekonomik durum iyileştirilememektedir. Gayri safi milli hasıla (GSMH) 4,301 milyar ABD Doları, kişi başına GSMH ise 600 ABD Doları'dır (1989).

TARIM. Gayri safi yurt içi hasılanın (GSYİH) yaklaşık yüzde 22'sini (1989) üreten tarım sektörü, toplam işgücünün yüzde 42,3'ünü barındırmaktadır. Ekili alanların yüzde 45'inde başta mısır, arpa, buğday ve pirinç olmak üzere tahıl yetiştirilir. Patates ve manyok besin olarak yetiştirilen başlıca ürünler; şeker kamışı, kahve, pamuk, kakao ve tütün ise önemli ticaret ürünleridir. Kokainin ana maddesi olan ve Yungas bölgesi ile La Paz'ın kuzeyinde ve doğusunda yetiştirilen koka da ticareti yapılan önemli tarım ürünlerindendir. Uyuşturucu kaçakçılığına yönelik koka ekimi de oldukça yaygındır. 20. yüzyıl sonlarında yasadışı koka ekilen alanların 68 bin hektarı, bu yoldan sağlanan yasadışı gelirin de yılda 5 milyar ABD Doları'nı bulduğu sanılmaktadır. Yağışın oldukça seyrek görüldüğü ve akarsuların eriyen karlarla beslendiği vadi yamaçlarında tarım sulamayla yapılır. Devletin ticarete yönelik tarımı geliştirmek amacıyla 1970'lerde büyük bir proje kurdugu Oriente bölgesindeki Santa Cruz'da da sulamadan yararlanılır. Başlıca besi hayvanları sığır, koyun, keçi ve domuz-

dur. Ayrıca lama, alpaka ve evcil kobay gibi yöreye özgü hayvanlar da kırsal ekonomide önemli bir yer tutar. Bolivya'daki ormanların çoğu Oriente'nin kuzeyinde ve doğusunda toplanmıştır. Buradaki büyük tropik ormanlara karşın, kerestecilik henüz yeterli bir gelişme düzeyinden uzaktır.

MADENCİLİK. Toplam işgücünün yüzde 3'ünün çalıştığı madencilik sektörü GSYİH içindeki düşüş payına (yaklaşık yüzde 10) karşın, Bolivya'nın ihracat gelirlerinin yaklaşık yüzde 90'ını sağlar. Bolivya dünyanın en büyük kalay, antimon ve tungsten üreticileri arasındadır. Kalay ticareti olanak verecek miktarda manganez cevheri, bakır, kadmiyum, bizmut, gümüş, altın, kurşun, sülfür, tuz ve benit çıkartılır. Geçmişte ekonomiye büyük katkı sağlayan petrol, rezervlerin giderek azalması yüzünden önemini yitirmiştir. Günümüzde petrol üretimi ancak iç gereksinimi karşılayabilecek bir düzeydedir; 1980'de petrol ithalatına başlanmıştır. Buna karşılık ülkenin doğal gaz rezervleri, kitadaki gereksinimin yüzde 6'sını karşılayacak durumdadır. Bolivya kalayı Batı Yarımküre'nin tek güvenli kaynağı olarak uluslararası ilişkilerde stratejik bir önem taşımaktadır. 1989'da 1.916 milyar kW-sa olan elektrik enerjisi üretiminin yaklaşık üçte ikisi hidroelektrik santrallerden, geri kalanı da termik santrallerden karşılanır. Bolivya, İtalya'nın yardımıyla 1975'te Potosí'de bir jeotermal enerji projesi geliştirmeye başlamıştır. 1971'e değin ülkede çıkarılan madenler işlenmek üzere ihraç edilirken, bu tarihten sonra kalay, antimon, kurşun ve gümüşü atımaaya yönelik ergitme ve işleme tesisleri açılmıştır. Bununla birlikte siyasal kargaşa ve işleme sanayilerinin yetersiz oluşu, maden sanayisinde verimin ve kârın en üst düzeye çıkartılmasını engellemektedir.

SANAYİ. GSYİH içindeki payı yüzde 20'den az olan ve işgücünün yüzde 10'unu istihdam eden imalat sanayisi, henüz az gelişmiş durumdadır. Başlıca ürünler rafine petrol, işlenmemiş şeker, un ve at etidir. 1970'lerdeki hükümet bunalımlarının inşaat projelerini engellemesi nedeniyle, inşaat sektörü de az gelişmiştir. Son yıllarda madenleri işlemeye yönelik fabrikalar yapılmasına ağırlık verilmiş ve Bolivya'nın da üyesi olduğu And Grubu ile yapılan anlaşmalar sonucu sanayinin gelişmesini hızlandıracak önemli bir petrokimya sektörünün oluşturulması için girişimler başlatılmıştır.

Turizm etkinlikleri, Altiplano bölgesindeki Titicaca Gölünün çevresinde yoğunlaşmıştır. Buradaki İnka kalıntıları, İspanyol koloni döneminden kalma yapılar, gölün doğal güzellikleri ve Andlar'da kayak yapma olanağı bölgeye çok sayıda turist çekmektedir.

EKONOMİNİN YÖNETİMİ. 1950 ve 1960'larda, küçük ve orta büyüklükteki maden ve imalat şirketleri dışında, Bolivya'daki madencilik ve sanayi girişimlerinin çoğu devletleştirilmiştir. Hükümet beş yıllık ekonomik planlar aracılığıyla kalkınma çabalarına yön vermektedir. Ama 1980'lerin ortalarında bu politika değiştirildi ve kalkınmanın itici gücü özel sektör oldu.

Ülkenin en büyük işçi federasyonu, üye sendikaların işkoluna göre örgütlendiği Bolivya Merkezî İşçi Sendikaları'dır (COB). Sendikalarla çeşitli hükümetler arasında eskiden beri geçerli olan anlaşmazlıklar, Luis García Meza'nın askeri yönetiminde de sürmüştür. 1980'de sendika etkinliklerinin yasaklanmasından sonra COB'un büroları basılarak yıkılmıştır.

Harcamalar içinde en büyük payı dış borç ödemeleri ile eğitim ve savunma giderleri

oluşturur. Bütçenin en büyük kaynağı gümrük gelirleridir. 1980'lerin başında dünya maden piyasasında ortaya çıkan belirsizlik, tarım ve petrol üretiminin düşmesi, dolayısıyla da bu alanlardan elde edilen gelirin azalması, ayrıca bu güçlükleri artıran siyasal bunalımlar bütçedeki açığı kapatmak amacıyla büyük miktarlarda dış borç almayı zorunlu kılmıştır. 1990'ların başlarında ağır dış borç yükünü hafifletecek bazı adımlar atılmıştır.

Birleşmiş Milletler ile yan kuruluşlarına üye olan Bolivya, ayrıca Amerika Devletleri Örgütü (OAS), Latin Amerika Entegrasyon Birliği (LAIA), And Grubu, Latin Amerika Ekonomik Sistemi, Uluslararası Kalay Konseyi, Uluslararası Şeker Örgütü ve Bağlantısızlar Hareketi'nin de üyesidir.

Bolivya'nın ticaret yaptığı başlıca ülkeler, ABD, Arjantin, Almanya, Japonya, İngiltere, Brezilya, İsviçre ve Şili'dir. Başlıca ihracat malları kalay, doğal gaz ve gümüş; ithalat malları ise sanayide kullanılan hammaddeler ile makineler, ulaşım ve tüketim mallarıdır.

ULAŞIM. Denize kıyısı olmayan Bolivya'da iç ve dış ulaşım demir, kara ve hava yollarına dayanmaktadır. Paraguay, Brezilya ve Arjantin'le yapılan anlaşmalar sonucu, demiryollarıyla ulaşılan Atlas Okyanusundaki limanlardan gümrüksüz yararlanma olanağı elde edilmiştir. Büyük bölümü devletleştirilmiş olan demiryollarını, Empresa Nacional de Ferrocarriles işletmektedir. Bolivya'daki karayolu ağına yalnızca çok küçük bölümü asfaltlanmıştır; Santa Cruz karayolunun dışında bütün asfalt yollar Altiplano'da ve Andlar'daki vadiler bölgesinde toplanmıştır. Bolivya'dan geçen Pan-Amerikan Karayolu Arjantin ile Peru'yu birbirine bağlar. Bu arada Şili ve Peru limanlarına ulaşacak karayollarının yapımı için de çalışmalar başlamıştır. Ülkede ulaşım elverişli su yollarının toplam uzunluğu 14.500 km'yi bulur. La Paz ve Santa Cruz'da uluslararası havalimanları vardır.

YÖNETSEL VE TOPLUMSAL KOŞULLAR. Bağımsız bir cumhuriyet olan Bolivya'da, siyasal yaşam sık sık askeri darbelerle kesintiye uğramıştır. Temmuz 1980'de ordunun yönetime el koymasıyla, 154 yıllık bağımsızlık tarihindeki 189. darbe gerçekleşmiştir. Bu darbeyle başa geçen askeri yönetim 1982 yazında iktidarı yeniden sivil hükümete bırakmıştır. Sivil hükümet, ülkeyi 1980'de ordunun askıya aldığı 1967 Anayasası'na dayanarak yönetmektedir. Halkın seçtiği devlet başkanı bakanlar kuruluyla birlikte yürütme yetkisini elinde tutar. Yasama yetkisi Temsilciler Meclisi ile Senato'dan oluşan 157 üyeli Ulusal Kongre'nin elindedir. En yüksek yargı organı Kongre'nin atadığı 12 üyeden oluşan Yüksek Mahkeme'dir. Geleneksel olarak merkeziyetçi bir yönetim yapısı bulunan Bolivya'da, yerel yönetimler de hükümetçe atanmaktadır. Ülke, bölge valilerince (*prefect*) yönetilen 9 yönetim bölgesine (*departamento*) ayrılır. Yönetim bölgeleri valilerce (*subprefect*) yönetilen illere (*provincia*), iller de kaymakamların (*corregidore*) yönettiği ilçelere (*cantón*) bölünmüştür.

1956'ya değin Bolivyalıların yalnızca çok küçük bir bölümü oy kullanabiliyordu. Kadınların oy hakkı yoktu; erkeklerin yüzde 70'i de okuryazar olmadıkları için oy kullanamıyordu. Bu nedenle 5 milyon nüfuslu ülkede, 80 bin oyla başkan seçilebiliyordu. 1956'daki seçim reformuyla seçmenlik için okuryazar olma zorunluluğu kaldırıldı ve kadınlara oy hakkı verildi. Böylece 1956 seçimlerine 1,4 milyon seçmen katıldı. Bolivya'nın sosyal sigorta sistemi, tarım dışı

sektörlerde çalışan işçilere işsizlik, kaza, hastalık, yaşlılık ve ölüm yardımı sağlamaktadır. Hükümet, kırsal kesimdeki işçileri kapsayan özel bir sosyal sigorta ve sağlık planı başlatmıştır. Başta kırsal kesim olmak üzere sağlık koşulları oldukça kötüdür. Tifo, verem ve sıtma gibi ciddi bulaşıcı hastalıklar hâlâ çok yaygındır. Önemli sorunlardan biri de yetersiz ve kötü beslenmedir. Güney Amerika'da çocuk ölüm oranının en yüksek olduğu ülkelerden biri olan Bolivya'da, ortalama yaşam süresi de yalnızca 50 yıl dolayındadır. Pek çok bölgede konut koşullarının görece ilkel oluşu ve doktor yetersizliği sağlık sorunlarını daha da ağırlaştırmaktadır.

İlk ve ortaöğrenim olanağı 7-14 yaş arasındaki çocuklara devletçe parasız sağlanır. Bu alanda Katolik, Protestan ve Musevi din örgütleri de etkinlik gösterir. Ülkede dokuz üniversite ile bölgesel ticaret ve meslek okulları vardır. Devletin okuryazarlık oranını artırmak için gösterdiği bütün çabalara karşın, bu oran 1980'lerde ancak yüzde 40'a ulaşabilmıştır.

İletişim araçları, askeri yönetim dönemlerinde genellikle sansüre uğramıştır. Gazeteler özel girişime aittir. Bolivya'nın en güçlü radyo istasyonu, devletçe işletilen Radio Illimani'dir. Bütün televizyon programlarını, gene devletçe işletilen Empresa Nacional de Television Boliviana gerçekleştirir.

KÜLTÜREL YAŞAM

Bolivya kültürü, Yerli ve Akdeniz kültürlerinin karışımına dayanmaktadır. Başta İnkalar olmak üzere çeşitli And uygarlıklarının 10 000'lerden sonra gerçekleştirdiği mimari yapıtlar, maden işleri ve dokuma ürünleri, La Paz'daki Ulusal Sanat Müzesi'nde ve Ulusal Arkeoloji Müzesi ile Tiahuanaco'daki Tiahuanaco Bölge Müzesi'nde sergilenir. Son 200 yılda müzik ve dansla ifade bulan folklor canlı bir gelişme göstermiştir. Dinsel kutlamalarda, Kolomb öncesi Putperest ayinler ile İspanyol gelenekleri, dans ve müzik aracılığıyla birleşir. Törenlerde kullanılan simgesel giysiler, Yerlilerin Avrupalılara bakışını yansıtır. Örneğin *pal-lapalla* dansı, Avrupalı istilacıları karikatürleştirirken, *waka-tokoris* boğa güreşlerini yerer. *Morenada* dansı ise, Afrika'dan köle getiren beyazları alaya almaktadır. Kolomb öncesi Yerlilerin ya da 16. yüzyılda İspanyolların giydiği giysilere bürünerek yapılan bu danslara, hem Yerli, hem de Avrupa çalgıları eşlik eder.

Edebiyat ve güzel sanatlar, yazar ve sanatçıların tümüyle Bolivya'ya özgü bir üslupla ürünler vermeye başladığı 20. yüzyıl başlarına değin oldukça yavaş bir gelişme göstermiştir. Çoğunluğunu Yerlilerin oluşturduğu yoksul Bolivyalıların toplumsal sorunları, romancı Alcides Arguedas, şair Franz Tamayo, ressam Guzmán de Rojas ve heykeltıraş Marina Nuñez del Prado ile Hugo Almaraz'ın yapıtlarında işlenen başlıca konulardır. Yerli yaşamına özgü konu ve örgelerden esinlenen sanat ürünleri, çoğu La Paz'da bulunan birçok müzede sergilenmektedir. Yerli kültürü ise 1940'lardan sonra canlanmaya başlamıştır. Önceden Yerliler, Avrupalıların giysi ve alışkanlıklarını taklit ederdi. Yerli kültürüne özgü değerler 1970'lerde yeniden önem kazandı. Böylece gerek müzik ve sanatta, gerek günlük yaşamda Avrupa taklitleliği bırakılmaya başladı. La Paz'daki Aymara Dili Akademisi de, Aymara dilinin anlığını korumak amacıyla kurulmuştur.

TARİH

İLK DÖNEMLER. Bolivya'nın eski çağlardaki tarihine ilişkin pek bilgi yoktur.

10 000'lere değin önemli bir uygarlık gelişmemiş olmakla birlikte And bölgesindeki insan yerleşimlerinin 21 bin yıllık bir geçmişi olduğu sanılmaktadır. Bölgede ilk uygarlıkların patates ekimi ve lamaların evcilleştirilmesiyle birlikte geliştiği söylenebilir. İS 600'lere doğru Titicaca Gölünün yaklaşık 50 km güneyindeki Tiahuanaco, oldukça ileri bir uygarlığın merkezi oldu. Andlar'da kurulan büyük uygarlıkların ilki olan Tiahuanaco, zamanla çevreye de yayılarak ve geride birçok anıtsal yapı bırakarak 500 yıl kadar gelişimini sürdürdü. 1200'den sonra bu uygarlığın yerini, 15. yüzyıldaki İspanyol dönemine değin bugünkü Bolivya'ya egemen olan ve Aymara dilini konuşan 12 küçük hükümdarlık aldı. Bunlar tarımda sulama ve teknolojiye yararlanan uygarlıklardı. Aymaralar, And yaylalarının orta kesimini denetlemek için Cuzco'da (bugünkü Peru) yaşayan ve Keçuva dilini konuşan halkla savaştılar. Sonunda bu halkın egemenliğine girdilerse de, İnka Devleti içinde Keçuvalar dışındaki en önemli topluluk olarak kalmayı başardılar. Böylece, İspanyol istilası sırasında da dillerini ve kültürel kimliklerini koruyabildiler. Bu arada İnkaların ustaca sürdürdüğü kolonileşme politikasının bir parçası olarak, Aymaraların yaşadığı bölgeye Keçuva dili konuşan pek çok göçmen yerleşti. İnkaların bu halkları özümlemeye yönelmesi, Bolivya'nın bugünkü dil ve kültür çeşitliliğini sağlayan en önemli etken oldu.

İnka Devleti'ni 1532'de fetheden İspanya, yüzyılın sonuna değin, Charcas (bugün Sucre), La Paz, Santa Cruz, Villa de Oropeza (Cochabamba) kentlerini kurdu ve Potosí'deki gümüş yataklarını işletmeye başladı. Charcas ya da Yukarı Peru olarak bilinen Andlar'ın güneyindeki bölge, 16-17. yüzyıllarda İspanyol Amerikası'nın en zengin ve kalabalık bölgesiydi. Zorla çalıştırılan (*mita*) Yerliler madenlerdeki başlıca işgücünü oluşturuyordu. Bu dönemde Potosí, Amerika'nın en büyük kenti haline geldi. Charcas da, akademi ve üniversiteleriyle "Amerika kıtasının Atina'sı" olarak ün kazandı. 1559'da oluşturulan Charcas *audiencia'sı* (krallık yasalarını uygulayan mahkeme) önce Lima'daki Peru Genel Valiliği'ne, 1776'da da Buenos Aires'te kurulan yeni genel valiliğe bağlandı. 18. yüzyılın son çeyreğinde, maden bölgesi önemini yitirmeye başladı. En zengin ve en kolay ulaşılabilen damarların hemen tüketilmesi, madencilerin ileri teknolojileri bilmemesi, 18. yüzyıl sonunda kolonilerdeki sermayenin uluslararası ticarete kayması gibi etkenler madencilik çöküşüne yol açtı.

1809'da önce Chuquisaca (eskiden Charcas) ve ardından La Paz'da başlayan ayaklanmalarla, Güney Amerika'da bağımsızlık savaşları başladı. Simón Bolívar'ın önderlik ettiği yurtsever orduların giriştiği askeri harekâtlara ve aralıksız gerilla savaşına karşın, Yukarı Peru İspanyol egemenliğinden en son kurtulan bölge oldu. Yukarı Peru'daki seçkin gruplar Antonio José de Sucre'nin 1824'te Aşağı Peru'daki İspanyol ordularını yenmesi üzerine bağımsızlık hareketini desteklemeye başladı. Simón Bolívar, bölgede geniş bir konfederasyon kurulmasından yana olmakla birlikte, Yukarı Peru Kongresi'nin 6 Ağustos 1825'te bağımsızlık ilan etmesine izin verdi.

BAĞIMSIZLIKTAN 1930'A DEĞİN BOLİVYA. Kongre önderleri, Bolívar'ın anısına ülkeye Bolivya adını vererek, Sucre'ye de ilk devlet başkanı olmasını önerdiler. Ama yeni cumhuriyet, kurucularının sandığı kadar güçlü temellere dayanmıyordu. Koloni dönemindeki efsanevi zenginliğine ve önemine karşın, Bolivya ekonomik olarak geri

durumdaydı. 18. yüzyıl sonunda madencilikte başlayan çöküş ve bunu izleyen bağımsızlık savaşları, ağır bir ekonomik bunalıma yol açmıştı. On bine yakın maden ocağı kapatılmış ve gümüş üretimi yüzde 80'e yakın bir düşüş göstermişti. Böylece gümüş ihracatı tükenen Bolivya, İspanyol Amerikanı'ndaki önemini yitirdi. Río de la Plata bölgesi ile Şili et ve tahıl üretimiyle öne çıkarken, Bolivya temel besin maddelerini bile dışardan almak zorunda kaldı. Devlet gelirleri, büyük ölçüde nüfusun üçte ikısını oluşturan Yerli köylülerden alınan vergilere dayanıyordu.

Ekonomik çöküş siyasal alana da yansdı. Caudillo denen güçlü askeri şefler ülkenin yönetiminde söz sahibi olmaya başladı. 1829'da başa geçen Mareşal Andrés de Santa Cruz, ekonomide geçici bir rahatlama sağladı. Ardından Lima'daki yönetimi devirerek, Peru ile Bolivya'yı bir konfederasyon altında birleştirdi. Konfederasyonun 1839'da Şili'nin askeri müdahalesiyle dağılmasından sonra, Bolivya yayılma politikasından vazgeçti.

Kıyı bölgelerinin yitirilmesi. Bolivya, 1839'dan sonra çok geniş bir alana yayılmış bölgeleri arasında bir ekonomik bütünlük sağlama yönündeki çabalarla uğraşlıydı. Ama insan gücü ve kaynak yetersizliği yüzünden bu çabalarında pek başarılı olamadı. Yabancı sermaye desteğine karşın, zengin nitrat ve güherçile yatakları gereğince işletilemedi. Sınırlı yerel sermaye bütünüyle Altiplano'daki madenlere akıyordu. Kıyı bölgesindeki kaynakları işletenler ise, Perulular, Şilililer, Kuzey Amerikalılar ve İngilizlerdi. Bolivya, Şili Konfederasyon Savaşı'ndan (1838-39) sonra, diplomatik baskılar sonucu kıyı bölgesindeki haklarından giderek vazgeçmek zorunda kaldı. Artan Şili tehdidi karşısında 1873'te Peru ile ittifak kurma yoluna gitti. 1879'da topraklarındaki nitrata işleten Şili şirketlerinin vergilerini artırmak isteyince, Şili ülkeyi işgal etti. Böylece patlak veren Pasifik Savaşı (1879-83), Peru'nun da Bolivya saflarında savaşa katılmasına karşın, 1884'te Şili'nun Atacama kıyı bölgesini ele geçirmesiyle sonuçlandı.

Sivil yönetimler. Pasifik Savaşı ülke tarihinde bir dönüm noktası oldu. Bolivya, 19. yüzyıl boyunca Latin Amerika'daki caudillo yönetimlerinin en kötüsünü yaşamıştı. 1860-70 döneminde, Şili ve İngiltere'den gelen sermayenin etkisiyle, Andlar'daki gümüş madenciligi yeniden canlandı. Uluslararası piyasada gümüşün önem kazanması ve yeni teknolojilerin ülkeye girmesiyle, bu alanda güç kazanan girişimciler, ülke içinde saygınlıklarını çoktan yitirmiş olan caudillo'ların siyasal egemenliğine son verdi.

Bolivya, 1880'lerden başlayarak, ulusal burjuvazinin partileri olan Liberal ve Muhafazakâr partilerin art arda iktidara geldiği bir sivil yönetim dönemi yaşadı. Yönetimin sivilleşmesi, ülkenin kalkınmak için gerek duyduğu istikrarı da sağlamıştı. 1880-99 arası iktidarda bulunan Muhafazakârlar, uluslararası bir demiryolu ağı yaparak, madencilik sanayisinin gelişimine katkıda bulundular.

1899'da iktidara gelen Liberallerin başlıca hedefi devlet kurumlarını La Paz'da toplamaktı. Muhafazakârların gücü büyük ölçüde, Sucre'deki gümüş madencilikle uğraşan seçkin tabakaya dayanıyordu. Liberaller ise en büyük desteği Sucre'nun üç katı olan ve ülkedeki en büyük kentsel yığılmaı oluşturan La Paz'dan alıyordu.

Liberallerin zaferinde belirleyici olan en önemli etkenlerden biri de, 19. yüzyıl sonlarında dünya gümüş piyasasındaki durgunluk nedeniyle gümüş sanayisi çökerken, Altiplano bölgesinde kalay madenciliklerinin hızla gelişmesi oldu. İhracatın yüzde 50'sini karşılayan kalay, giderek gümüşün yerini almaya başladı. Bu arada kalay madencilerinin kozmopolit kökenli olması, burjuvazinin yapısında da önemli değişiklikler doğurdu. Dış sermayeye bağımlılık uluslararası şirketlerle sıkı ilişkiler kurulmasını getirdi.

Muhafazakârların başlatıp Liberallerin sürdürdüğü ekonomik gelişme ve siyasal istikrar ortamında, kalay madencisi seçkinler siyasete doğrudan katılmaktan kaçındılar. Muhafazakârlar dönemindeki devlet başkanlarının çoğu, büyük maden şirketlerine ortaklı. Liberallerin iktidarda olduğu dönemde ve daha sonraları devlet başkanları hep madencilik sektörü dışından çıktı. Bununla birlikte madenciler etkili bir baskı grubu olarak siyasal yaşamda önemli bir rol oynadılar.

1899-1920 arasında iktidarda kalan Liberallerin başlıca katkısı, sınır anlaşmazlıklarını çözmek ve Muhafazakârların başlattığı ulaşım ağını genişletmek oldu. 1904'te Şili ile kesin barış antlaşması yapıldı. Zengin bir kauçuk bölgesi olan ve Brezilya'nın desteğinde özerklik için ayaklanan Acre, 1903'teki Petrópolis Antlaşması ile Brezilya'ya satıldı. Her iki antlaşmadan alınan tazminatlarla, demiryolu ağı, Şili'nin Büyük Okyanus limanlarına, Peru'ya ve Arjantin'e uzanacak biçimde genişletildi.

İki kez başkanlık yapan Ismael Montes önderliğindeki Liberallerin yönetimi, Bolivya'nın siyasal tarihindeki en sakin dönem oldu. 1899'da iktidarı ele geçirirken destek aldıkları federal yönetim yanlılarını kolayca ezen Liberaller, Muhafazakârları da siyaset sahnesinden sildiler. Bu gruplar, 1914'te yeni siyasetçilerin de katılmasıyla toparlanarak Cumhuriyetçi Parti'yi kurdular. Üst ve orta sınıflara dayanan bu parti, daha liberal bir çizgi benimsedi.

Liberal Parti'nin giderek yıpranması, 1920'de Cumhuriyetçilerin bir darbeyle yönetime gelmesine fırsat verdi. Ama Cumhuriyetçiler çok geçmeden iki kanada bölündü. Partiye egemen olan Juan Bautista Saavedra önderliğindeki kanat ile Daniel Salamanca önderliğinde Gerçek Cumhuriyetçi Parti'yi kuran kanat arasında sert bir siyasal çekişme başladı. Sonunda Salamanca 1930'da devlet başkanlığını zorla ele geçirdi.

Aynı dönemde ulusal ekonomi de önemli bir değişim içine girdi. I. Dünya Savaşı sonrasında parlak bir dönem yaşayan kalay madencilik, 1930'lara doğru dünya pazarında baş gösteren bunalımla birlikte gerilemeye başladı. Bu tarihten sonra kalay sanayisine önemli bir sermaye yatırımı yapılmadı.

1930'DAN SONRA BOLİVYA. Büyük Bunalım döneminde ulusal gelirin büyük ölçüde düşmesi ve pek çok madenin kapanması, Salamanca'yı enflasyonu denetleyebilmek amacıyla yeni önlemler almaya yöneltti. Bu durum Liberal ve Cumhuriyetçi partiler arasında gerginliklere yol açtı. Salamanca, bir yandan Liberalleri kabineye almamakta diretirken, bir yandan da yükselen grevlere karşı halkın dikkatini başka yönlere çevirmeye çalıştı. Böylece Paraguay ile sınır çatışması gündeme geldi.

Chaco Savaşı ve askeri yönetime dönüş. Bolivya ile Paraguay, 1920'lerin ortasından başlayarak, aralarındaki sınırı oluşturan

Chaco Boreal bölgesine asker yığmıştı. Salamanca'nın Haziran 1932'de sınırda meydana gelen bir olayı gerekçe göstererek misillemeye girişmesi, iki ülke arasında savaşa yol açtı. Üç yıl süren Chaco Savaşı Bolivya'ya 100 binden fazla insana ve Paraguay'ın başlangıçtaki talebinden daha çok toprağa mal oldu. Sonradan Chaco kuşağı diye anılan genç askerler, uluslararası petrol şirketlerini ve geleneksel politikacıları, Bolivya'yı felakete sürüklemekle suçladılar. Bu kuşak, savaştan sonra sosyalist ve radikal partiler kurarak, geleneksel siyasal sisteme karşı çıkmaya başladı. Sonunda sivil yönetim devrilerle 1880'den sonra ilk kez askeri bir yönetim kuruldu. 1936'da başlayan askeri sosyalizm döneminde, Standard Oil Company'ye bağlı holdinglerin kamulaştırılması, önemli bir çalışma yasasının çıkarılması ve 1938'de yapılan yeni anayasa dışında pek bir ilerleme sağlanamadı.

1940'larda yeni siyasal örgütlenmeler başladı. Orta sınıftan güç alan ve başlangıçta faşist eğilimli olan Milliyetçi Devrimci Hareket (MNR) ile Marksist ve büyük ölçüde SSCB yanlısı Solcu Devrimci Parti (PIR), Ulusal Kongre'de önemli gruplar oluşturdu. MNR ile ittifak kuran Yurt Ülküsü (Rade-pa) adlı gizli askeri örgüt, 1943'te sivil yönetimi devirdi. Ardından başa geçen Albay Gualberto Villaroel hükümeti, faşist eğilimleri nedeniyle hem sağdan, hem de soldan büyük muhalefetle karşılaştı. Villaroel, 1946'daki kanlı darbeyle devrilerek, başkanlık sarayı önünde asıldı.

Sonraki altı yıl boyunca eski geleneksel partilerle ittifak kurarak yönetimde kalan PIR, 1950'de yerini Bolivya Komünist Partisi'ne bıraktı. MNR'nin devlet başkanlığı seçimlerini kazandığı 1951'de ordunun müdahalesiyle yeni bir cunta hükümeti kuruldu.

Bolivya Ulusal Devrimi (1952). MNR, Villaroel yönetiminde yaşanan deneyimden sonra, faşist kanadı tümüyle dışlayarak, maden sendikalarından destek alan küçük bir Troçkist partiyle ittifaka girdi. Bir süre sonra işçi önderi Juan Lechin MNR'nin başına geçti. MNR bir dizi ayaklanmanın ardından Nisan 1952'deki kanlı çarpışmalar sonunda askeri yönetimi devirdi. Silahlı işçiler, siviller ve köylüler bu çarpışmalarda orduyu büyük ölçüde dağıttı.

Bolivya Ulusal Devrimi, Latin Amerika'daki en önemli devrim hareketlerinden biri oldu. Maden işçilerinden ve köylülerden destek alan MNR, kısa sürede üç büyük kalay madencilik şirketini kamulaştırdı. Ağustos 1953'te, batı yankırede görülen en geniş toprak reformunu başlattı ve genel oy hakkını tanıdı. Bütün bu haklardan yararlanmanın ve zorla çalıştırılmaktan kurtulmanın yanı sıra büyük miktarda silah da verilen Yerliler, devrimden sonra Bolivya'da bütün yönetimlerin desteğini kazanmak istediği önemli bir siyasal güç haline geldi.

1952'den sonraki yönetimler. MNR'nin en önemli önderi Víctor Paz Estenssoro'nun yönetiminde olduğu 1952-56 döneminde, parti programında öngörülen devrimci hedefler gerçekleştirildi. 1956'da başa geçen Hernando Siles Zuazo'nun enflasyonu durdurmak için ABD'den büyük miktarda dış borç almasıyla birlikte, devrim döneminde başlatılan toplumsal programların çoğu askıya alındı. Kamulaştırılan maden şirketlerinde işçilerin yönetime katılması uygulamasına son verildi ve ABD petrol şirketleri yeniden ülkeye çağrıldı. Paz Estenssoro'nun yeniden iktidara geldiği dönemde de durum değişmedi. Bu arada ABD'nin desteğiyle ordu yeniden güçlendirildi. Paz Estenssoro'nun görev süresini dört yıl daha uzatma girişimi,

1964'te MNR'nin bölünmesine ve yeni bir askeri müdahaleye yol açtı. Ardından yönetimi ele geçiren General René Barrientos muhalif grupları ezerek, ekonomik ve siyasal alanda devrim öncesine dönüş sürecini hızlandırdı. Arjantinli devrimci Ernesto (Che) Guevara önderliğinde 1967'de başlayan yönetim karşıtı harekât ise, köylüleri harekete geçirmekte başarısız kaldığından yenilgiye uğradı.

Daha sonra çeşitli askeri yönetimler birbirini izledi. 1971'de Albay Hugo Banzer Suárez'in iktidara gelmesiyle koyu bir baskı dönemi başladı. İşçi hareketi tümüyle bastırıldı, madenler askeri birliklerce işgal edildi, yurttaşlık hakları askıya alındı ve köylü sendikaları yasaklandı. Buna karşılık ekonomide, dünya maden fiyatlarındaki ani yükselmeden kaynaklanan bir büyüme görüldü ve cumhuriyet tarihinde ilk kez tarımsal ticaret malları öne çıktı.

1978'de bir dizi siyasal parti ve hareketle birlikte, MNR de yeniden ortaya çıktı. Oyların muhafazakâr ve radikal partiler arasında dengeli bir biçimde dağıldığı seçimlerin iptal edilmesinden sonra, Suárez darbe tehdidi karşısında çekilmek zorunda kaldı. Yeni cunta anayasal demokrasiye dönmek amacıyla Temmuz 1979'da seçimlere gitti. Adayların hiçbirisi yeterli oy sağlayamayınca, geçici bir başkan atandı. 1980 seçimlerinde de aynı sonucun alınması üzerine, ordunun sağ kanadı bir darbe düzenleyerek pek çok muhalefet önderini tutukladı. Bu dönemde insan haklarının çiğnenmesi ve ordunun ileri gelenlerinin adının kokain kaçakçılığına karışması, Bolivya'nın dünyada giderek yalnızlaşmasına yol açtı. Pek çok devlet yeni yönetimi tanımadı. ABD ve bazı Batı Avrupa ülkeleri ekonomik ve askeri yardımı, bazı ülkeler de diplomatik ilişkileri keserken, And Grubu ülkeleri Bolivya'yı protesto etti. Bu arada askeri yönetim içindeki klikler arasında çekişmeler başladı. Artan huzursuzluklara ve siyasal partilerin baskılarına daha fazla direnemeyen askeri yönetim, 1982'de sivil yönetime geçilmesini kabul etti. 1980'de seçilmiş olan kongre toplanarak, devlet başkanlığı seçiminde en çok oyu almış olan Demokrasi ve Halk Birliği'nin adayı H. S. Zuazo'yu devlet başkanlığına seçti. Zuazo harcamaları kısımaya yönelik bir ekonomi politikası izlemeye ve ordu içindeki darbecileri temizlemeye yöneldi. Bu arada dış borçları ertelemeye çalıştı. Partiler arasında süren anlaşmazlıklar çeşitli hükümet değişikliklerine yol açtı. 1984'te Zuazo'nun kaçınılmasıyla yeni bir darbe girişimi ortaya çıktı. Katolik Kilisesi'nin ve Bolivya Merkezî İşçi Sendikaları'nın (COB) baskısıyla, çeşitli darbe söylentileri ve siyasal huzursuzluk içinde 1985'te genel seçimler yapıldı. MNR önderi Víctor Paz Estenssoro uzun bir aradan sonra yeniden başkan oldu. Enflasyon yüzde 14 bine ulaştığından, Estenssoro yeni bir para birimi yürürlüğe koymak, sübvansiyonları kaldırmak, ücretleri dondurmak gibi ekonomik önlemler aldı. Önlemleri protesto eden işçiler genel greve gittiysen de, grev kısa sürede sona erdi. İşçiler dışındaki kesimler ve yabancı devletler yeni hükümeti desteklediler. Ayrıca, ekonomik ve askeri yardımı kesmiş olan ülkeler de yeniden yardım sözü verdiler. Paz Estenssoro'nun partisi 1986'da parlamentoda çoğunluğu yitirince, sağcı Milliyetçi Demokratik Eylem (ADN) ile ittifak kurmak zorunda kaldı.

Hükümetin en büyük başarısı enflasyonu büyük ölçüde azaltmak oldu; ama dünya kalay piyasasındaki gerileme sonucu yönetim pek çok madeni kapatmaya karar verdi. Bunun üzerine maden sendikalarının yanı

sıra, siyasal ve dinsel önderlerin de desteklediği yaygın grevler ve protesto eylemleri başladı. Ağustosta 40 gün süreyle sıkıyönetim ilan edildiyse de bir ay sonra uzlaşma sağlandı. Aralıkta ise IMF yeni borçları onayladı. Bu arada, ABD'nin de yardımıyla başlatılan geniş bir harekât, kokain kaçakçıları için büyük darbe oldu.

Mayıs 1989'daki başkanlık seçimlerinde adayların hiçbirini yeterli çoğunluğu sağlayamayınca, Ulusal Kongre, Solcu Devrimci Hareket adayı Jaime Paz Zamora'yı başkanlığa seçti. Zamora büyük ölçüde, bir önceki dönemde uygulanan politikaları sürdürdü. 1993'te yapılan başkanlık seçimini MNR adayı Gonzalo Sánchez de Lozada kazandı.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANAYILLIK.

Bolkar Dağları, Akdeniz Bölgesi'nde, Orta Toroslar'ın batı kesiminde dağ sırası. Eski adı Bulgar Dağları olan Bolkar Dağları, İç Anadolu Bölgesi'ndeki Ereğli Ovası ile Akdeniz kıyıları arasında aşılması güç bir duvar gibi yükselir. Güneybatı-kuzeydoğu doğrultulu bu dağların uzunluğu yaklaşık 120 km'dir; genişliği ise yer yer 40-50 km'yi bulur. Bolkar Dağları batıda Taşeli Platosu, doğuda tektonik kökenli uzun bir oluk biçiminde uzanan ve Ecemiş koridoru adıyla bilinen derin bir kanyon ile sınırlıdır. Batıda, 1.500-2.000 m yüksekliğindeki platolar alanında yükseltisi birkaç yüz metreyi geçmeyen tepeliklerle başlayan Bolkar Dağları, kuzeydoğuya doğru gittikçe yükselerek belirgin bir dağ sırası haline gelir. Yükselti, kütlenin batısında 2.500 m'yi aşmadığı halde (en yüksek noktalar 2.474 m ile Yüglük Dağı ve 2.418 m ile Kümbettepe), orta kesimlerinde birden 3.000 m'yi (Aydos Dağında 3.480 m), kuzeydoğuya doğru gidildikçe de 3.500 m'yi aşar. Sıra dağların en yüksek noktası olan 3.524 m'lik Medetsiz Tepesi de bu kesimdedir. Bolkar Dağlarının orta ve doğu kesimindeki öteki önemli doruklar Gâvur Dağı (3.337 m), Yıldıztepe (3.134 m), Meydan Dağı (3.132 m) ve Hacıhalil Dağıdır (3.107 m).

Bolkar Dağları
Eren Akol

Bolkar Dağlarının temeli, Karbonifer Dönem (y. 345-280 milyon yıl önce) sonu ile Permiyen Dönem (y. 280-225 milyon yıl önce) başına ait kireçtaşlarıdır. Bunların altında Devoniyen Döneme (y. 395-345 milyon yıl önce), üstünde ise Permiyen Döneme ait tortullar yer alır. Sıradaglar, Anadolu'da belirlenen tektonik birimlerden Torid'lerin bir kesimi olarak tanımlanabilir. Dağlar, Paleozoyik (Birinci) Zaman (y. 570-225 milyon yıl önce) ait bir çekirdek ile Mezozoyik (İkinci) Zaman (y. 225-65 milyon yıl önce) ve Tersiyer (Üçüncü) Dönem (y. 65-2,5 milyon yıl önce) oluşumları ve ofiyolitlerden oluşmuştur. Pek çok kez deprem ve yanardağ etkinliklerine uğrayan Bolkar Dağları, Tersiyer Dönemdeki Alp

dağoluşumuyla bugünkü biçimini almıştır. Yer kabuğundaki büyük yüzey şekillerinin oluşumuna yol açan karaoluşumu (epiroje-nez) hareketlerin sonuncusu ise dağların günümüzdeki yüksekliğine ulaşmasını sağlamıştır.

Bolkar Dağlarının yüksek kesimlerinde, Pleyistosen Bölüm (y. 2,5 milyon-10 bin yıl önce) buzullaşmasının izleri görülür. Buzul aşındırması sonucu, 3.000 m'nin üstündeki yükseltilerde hörguç ve cilalanmış kayalar, buzul setleri, çeşitli tipte buzultaşlar (moren) ve buzyalakları (sirk) ortaya çıkmıştır. Sürekli kar sınırına 3.500 m'de erişilen bu yüksek kesimin bazı kuytu yerlerinde küçük buzullar görülür. Dağın 2.500-3.000 m yükseklikteki kesimlerinde bazı kaya ve taş akıntıları ile belirlenen, buzul çevresi yüzey şekillerine de rastlanır.

Kireçtaşlarının yaygın olduğu doğu kesiminde, özellikle Taşeli Platosunda dolin, uvala, lapya gibi çeşitli karst oluşumlarının yer aldığı geniş karstlaşma alanına geçilir. Bu kesimde, kireçli bir kütle nedeniyle sarp ve dik eğimlerin bulunduğu yamaçlarla, dolin ve uvala gibi erime biçimlerinin egemen olduğu düzlük alanlar dikkati çeker. Bu erime çukurları, erime artığı kırmızı topraklarla (*terra rossa*) dolmuş ve tanıma olanakları azalmıştır. Gene bu kesimde, derin kanyonlar ve bunların içinde yamaçlardan çıkan gür volküz kaynaklarıyla beslenen akarsular dikkati çeker.

Bolkar Dağlarına ortalama yüksekliği 1.000 m olan kuzeydeki Ereğli Ovasından bakıldığında, karlı tepelerle oldukça kütleli bir görünümle karşılaşılır. Bu kesimde genellikle insanlarda dikilmiş ağaçların bulunduğu bozkırlar ve çeşitli meşelerden oluşan seyrek bir bitki örtüsü dikkati çeker. Yüksek kesimlere doğru kara çamlar ortaya çıkar. Güney eteklerde, yükselti ve iklime bağlı olarak üst üste katlardan oluşan bir bitki örtüsü vardır. Bu eteklerde 600-700 m'ye kadar Akdeniz iklimine özgü bitki topluluğu olan makiler bulunur. Bundan sonra 1.500 m'ye kadar genişyapraklılar ile iğneyapraklılardan kızılçam, 1.500-2.200 m arasında kızılçam, karaçam ve Toros göknarı, 2.200-2.800 m arasında ise Toros göknarı ile yer yer saf sedir ormanları yer alır. Sedirler özellikle 2.700-2.800 m arasında yaygındır. 2.800 m'den sonra yavaş yavaş seyrek sedir toplulukları, yerlerini Alp alü ve Alp tipi çayırılara bırakır. 2.800 m ile sürekli kar sınırı olan 3.500 m arasında, Alp tipi çayırılar sayısız çiçekleriyle renkli bir hal almış görünümündedir. Bu yükseltilerde yoğun bir yaylacılık etkinliği vardır. Birçok yayla arasında en bilinenleri Çamlıyayla, Güzne Yaylası ve Güzeloluk Yaylasıdır. İlkbaharda yeşeren bu yaylaları yöredeki göçerler yaylak, güneyin kavurucu sıcaklarından kaçmak isteyenler de bir sayfiye yeri olarak kullanmaktadır.

Akdeniz kıyıları ile İç Anadolu arasında ulaşımı engelleyici bir set oluşturan Bolkar Dağlarını doğrudan aşan düzenli bir karayolu yoktur. Başlıca karayolları kütlenin kuzeyinden ve güneyinden dolanarak geçer. Bunlardan doğuda olanı, kara ile demir yolunun bir ölçüde birbirini izlediği Ecemiş koridoru, bir de Antik Çağdaki adı Pylae Ciliciae olan Gülek Boğazıdır. Bolkar Dağları batıda 1.630 m yükseklikteki Sertavul Geçidinde aşılır.

Bolland, Jean, Latince JOHANNES BOLLANDUS (d. 18 Ağustos 1596, Tirlmont, Brabant Dükluğu - ö. 12 Eylül 1665, Anvers), Cizvit kilise tarihçisi. Hristiyan azizlerin yaşamlarını anlatan, *Acta Sanctorum* (Azizler Belgesi) adlı geniş çaplı derlemenin hazırlanmasındaki önemli katkısının yanı

sıra, derlemeyi düzenleyip yayımlama işini sürdüren küçük Cizvit grubu Bollandistlerin kurucusu olarak da tanınır. Bol miktarda biyografik malzeme içeren yapıt, aynı zamanda taninsel eleştiri ilkelerini kullanması yönünden de dikkat çekicidir.

Bolland'ın yaşamına ilişkin çok az bilgi vardır. 1629'da *Acta Sanctorum*'u başlatan papaz Hénbert Rosweyde'nin azizlerin yaşamına ilişkin çalışmasını sürdürmek üzere görevlendirildi. Yardımcısı Henschenius (Godefroid Henskens) ile ortak bir çalışma yürüterek *Acta*'nın özgün planını değiştiren genişletti. Azizleri ölüm tarihlerine göre sıraladı; gerekli notları ekleyerek kesin olmayan olayları da derlemeye aldı; her bölüme dizin, kronoloji ve tarihsel gelişmeleri ekledi. Yortu günleri ocak ve şubat aylarına rastlayan azizlerin biyografilerini ve efsanelerini kapsayan bölümler sağlığında tamamlandı.

Bolland, araştırmaları sırasında bol bol dolaşarak ve mektuplaşarak İtalyan kütüphanelerinde daha önce incelenmemiş kaynakları elden geçirdi. Yapıtı öğrencileri Henschenius ve Papebrock (Daniel van Papenbroeck) ile daha sonraki yazarırlarla sürdürüldü.

Bollandistler, yortu günlerine göre sıralanmış azizlerin yaşamöyküleri ile efsanelerini içeren *Acta Sanctorum* (Azizler Belgesi) adlı büyük derlemeyi hazırlayıp yayımlayan Felemenkî küçük Cizvit topluluğu. Derlemeyi ilk kez tasarlayan ve eski yazmalara dayanarak azizlerin yaşamıyla ilgili 18 ciltlik açıklamalı bir yapıt hazırlamayı amaçlayan Hénbert Rosweyde'nin ölümünden sonra (1629), Jean Bolland bir topluluk oluşturarak kaynak ve bilgi toplama işini sürdürdü ve birlikte çalıştığı Henschenius'un (Godefroid Henskens) önerisiyle derlemenin kapsamını genişletti. Ocak ayıyla ilgili ilk iki cildin yayımına 1643'te Anvers'de başlandı. Sonradan topluluğun en ünlü üyesi olan Daniel van Papenbroeck'in 1659'da katılmasıyla, Bollandistler altın çağını yaşadı.

Bollandistler Cizvit tarikatının 1773'te dağıtılmasından sonra, 1778'e değin Anvers'de, daha sonra da Brüksel ve Louvain'in kuzeyindeki Tongerlo'da çalışmalarını sürdürdüler. 1794'te devrimci Fransa ordularının işgali üzerine çalışmalara ara verildi. Tarikatın Belçika'da yeniden kurulmasından sonra, 1837'de çalışmalar tarihsel araştırma yöntemlerindeki gelişmelere uygun olarak yeniden yürütülmeye başladı. Bollandistler 67 ciltlik *Acta Sanctorum*'dan başka, 1882'den sonra *Analecta Bollandiana* (Bollandist Seçmeler) adlı üç aylık bir dergi, azizlerle ilgili yeni yayınlara ilişkin bir bülten ve daha önce yayımlanan metinlere ilişkin çeşitli envanterler yayımladılar.

Bollingen Ödülü, Amerikan şiiri dalında verilen bir ödül. 1948'de hayırsever Paul Mellon'ın kurduğu fondan, ilk olarak Kongre Kitaplığı tarafından verilmeye başladı. Psikanalist Carl Jung'un hayranı olan Mellon, ödüle Jung'un yaz tatillerini geçirdiği İsviçre kentinin adını vermişti. İlk ödül 1949'da *The Pisan Cantos* (1948; Piza Kantoları) kitabıyla Ezra Pound'a verildi. Ezra Pound o günlerde, II. Dünya Savaşı sırasında İtalya'dan yaptığı faşizm yanlısı antisemitik radyo yayınları nedeniyle vatana ihanetle suçlanıyordu. Basında sert bir tartışma başladı. Amerikan Kongresi'nin bir komitesi Kongre Kitaplığı'nın ödülle

ilişisini kesmesini istedi. 1950'de ödül Yale Üniversitesi Kütüphanesi'ne devredildi. O tarihten beri bu kuruluşun korumasında verilmektedir. Önceleri yılda bir verilen ödül, 1964'ten beri iki yılda bir verilmeye başladı. 1961'de Bollingen Vakfı çeviri alanında da bir ödül koydu.

bolluk boynuzu bak. bereket boynuzu

Bologna bak. Primaticcio, Francesco

Bologna, Latince BONONIA, İtalya'nın kuzey kesiminde Bologna ilinin ve Emilia-Romagna yönetim bölgesinin merkezi kent. Floransa'nın kuzeyinde, Reno ve Savena ırmaklarının arasında yer alır. Eski Aemilia Yolu (Via Aemilia) üstünde ve Apennin Dağlarının kuzey eteğinde bulunan kent deniz düzeyinden yüksekliği 55 m'dir. Başlangıçta Felsina(*) adlı Etrüsk kentinin bulunduğu yöre, İÖ 4. yüzyılda Galyalı

S. Procolo Kilisesi, Bologna, İtalya
Ralph Bartholomew - Shoetel / EB Inc

Boilerin işgaline uğradı. İÖ y. 190'da bir Roma kolonisi ve *municipium*'u oldu. 6. yüzyılda Bizans Ravenna valiliğine bağlanan Bologna, daha sonra papalık yönetimine geçti. Barbar akınlarından sonra sırasıyla Vizigot, Hun, Got ve Lombard işgali altında kaldı. Feodal bir dönemin ardından, 12. yüzyılın başlarında ayrıcalıklar alarak özgür bir komün oldu. Guelfo ve Ghibellino partileri arasındaki siyasal çatışmalar sonucu Pepoli, Visconti, Bentivoglio aileleri arasında el değiştirdi. Papa II. Julius döneminde Papalık Devletleri'ne katıldı (1506). Bunu üç yüzyıldan fazla süren bir refah ve barış dönemi izledi. Papalık yönetimi yalnızca kısa süreli Fransız denetimi sırasında (1797-1814) kesintiye uğradı. Daha sonra Avusturyalıların 1849-60 arasında askeri garnizon kurduğu Bologna, 1860'ta İtalya Krallığı'na katıldı. II. Dünya Savaşı'nda, Eylül 1943'ten Müttefik kuvvetlerince geri alındığı 1945'e değin Alman birliklerinin işgali altında kaldı; bu arada ağır hava ve kara bombardımanından büyük zarar gördü.

Eski Roma kasabasının yıkıntıları üzerine kurulmuş olan kentin iç kesimindeki kemerli sokaklar, 1109-19 arasında yapılmış olan egiç Asinelli (91 m) ve Garisenda (45 m) kuleleriyle ortaçağ görünümünü hâlâ korumaktadır. Kentin sayısız ortaçağ yapılarının en ünlüleri Belediye Binası, Ticaret Odası ve İmparator II. Friederich'in oğlu Kral Enzo'nun 1249'dan 1272'de ölümüne değin hapsedildiği Kral Enzo Sarayı'dır. Bevilacqua Sarayı (1477-82) görkemli iç avlusuyla Bologna'nın en güzel saraylarından birini oluşturur. Başpiskoposluk merkezi olan kentte birçok görkemli kilise vardır. Bunların en önemlileri Papa VII. Clemens'in

1530'da İmparator V. Karl'a taç giydirdiği San Petronio (yapımına 1390'da başlanmış, ama tamamlanmamıştır), II. Dünya Savaşı'nda hasar gördükten sonra onarılan San Francesco (1236-63), Aziz Domenico'nun mezarını içine alacak biçimde düzenlenen (1221) San Domenico, barok üslupta yapılmış San Pietro Metropolitan Katedrali ve Santa Maria dei Servi'dir. San Stefano, pagan tapınaklarının yıkıntıları üstüne kurulan ve daha eski temelleri de içine alan 11 ve 13. yüzyıllara ait dört romanesk kiliseden oluşan bir kilise topluluğudur.

Avrupa'nın en eski ve en ünlü üniversitelerinden biri olan ve geçmiş 11. yüzyıla değinen Bologna Üniversitesi, 12 ve 13. yüzyıllarda ününün doruğuna çıktı. Başlangıçta üniversitenin belli bir yeri yoktu; IV. Pius döneminde Archiginnasio Sarayı'nın inşa edilmesine (1562) değin dersler genellikle manastırların büyük salonlarında veriliyordu. Üniversite 1803'te Celesi Sarayı'na taşındı. Archiginnasio II. Dünya Savaşı'ndan sonra onarıldı. Üniversitenin en seçkin öğretim üyeleri arasında Imerius ve Franciscus Accursius adlı ünlü hukukçular ile Ulsse Aldrovandi, Marcello Malpighi, Luigi Galvani ve Giosuè Carducci bulunmaktaydı. Telsiz telgrafı bulan Guglielmo Marconi ile XIII. Gregorius, XV. Gregorius, II. Lucius ve XIV. Benedictus Bologna'da doğmuş ünlü kişilerdir. Bologna, büyük şehir belediyesi ve üniversite kütüphanelerinin yanında, konservatuvar kütüphanesi gibi özel koleksiyonları olan öteki kütüphaneleriyle de ünlüdür. 1712'de kurulan ve 1881'den bu yana Galvani Sarayı'nda bulunan Kent Müzesi'nde Umbri (Villanova) uygarlığı ve Etrüsk nekropolü koleksiyonları gibi eski uygarlıklara ait önemli kalıntılar vardır. Sanat galerisinde, Bologna okuluna (Carracci, Francesco Albani, Guido Reni, Domenichino, Guercino, Francia, Pellegrino Tibaldi) ait seçkin bir resim koleksiyonu ve Raffaello'nun "Azize Cecilia"yı gibi daha birçok yapıt bulunmaktadır.

Bologna, İtalya'nın orta ve güney kesimi ile kuzey kesimi arasındaki yoğun trafiğin geçtiği, son derece önemli bir kara ve demir yolu merkezidir. I. Dünya Savaşı'na değin ekonomisi, çevresindeki verimli ovalarda yapılan tarıma dayanıyordu. Günümüzde önemli bir tarım pazarı ve besin işleme merkezi olma özelliğini korumakla birlikte, önemli bir sanayi merkezi olarak da gelişme göstermiştir. Başlıca sanayi ürünleri tarım makineleri, elektrik motorları, motosiklet, demiryolu donanımı, kimyasal maddeler ve ayakkabıdır. Yörede komünist hareket son derece güçlü olduğundan, yerel yönetim II. Dünya Savaşı'ndan beri komünistlerin elindedir. Nüfus (1990 tah.) belediye, 417.410.

Bologna, Giovanni da bak. Giambologna

Bologna Konkordatosu (18 Ağustos 1516), Papa X. Leon ile Fransa kralı I. François arasında yapılan ve 1790'a değin Fransız monarşisi ile papalık arasındaki ilişkilere yön veren anlaşma. İtalya'nın Bologna kentinde imzalanan bu konkordato uyarınca Fransa kralı ülkesindeki kilise makamlarına yapılacak atamalar konusunda geniş bir yetkiye sahip oldu.

Bologna okulu, en dar anlamıyla, geç 16. ve erken 17. yüzyıl İtalyan ressamlarından Lodovico Carracci ile kuzenleri Agostino ve Annibale Carracci kardeşlerin ürettikleri yapıtlar ve koydukları kuramlar. Aynı yaratılışlarda ve eğilimlerde olmakla birlikte Carracciler ilk başlarda birçok yapıtlarını, özellikle fresklerini birlikte gerçekleştirdiler. Maniyerist ressamların (bak. maniyerizm) aşırılığından rahatsız olarak, çeşitli

araştırma ve deneylerle sanatta yenilik yapmayı amaçladılar. Doğrudan gözlemin üstünlüğünü kabul ederek gerçek modelle çalıştılar. Açık, yalın ve dolaysız anlatım yöntemini uyguladıkları resimleri, Karşı-Reform hareketinin sanatta izleyici ile yapıt arasında hiçbir engel bulunmaması gerektiği ilkesine uygundu. 1585 dolaylarında kuzenler kendi düşüncelerini geliştirmek ve genç ressamları yetiştirmek amacıyla Accademia degli Incamminati'yi (İlericiler Akademisi) kurdular.

Bologna okulunun etkinlikleri Kardinal Odoardo Farnese'nin dikkatini çekti ve Annibale 1595'te Farnese Sarayı'ndaki Küçük Oda'nın (Camerino) ve daha sonra da Galeri'nin tavanını bezemek üzere Roma'ya

"Appia Yolu'nda S. Pietro'ya Görünen İsa"
(Domine, Quo Vadis?), Annibale Carracci'nin yağlıboya çalışması, Bologna okulu, y. 1601; Ulusal Galeri, Londra
National Gallery, Londra, A. C. Cooper, Ltd.

çağnıldı. Kısa bir süre sonra Agostino da Carracci atölyesinin öğrencilerinden Domenichino, Guido Reni, Albani ve Lanfranco gibi Roma'ya, kardeşinin yanına gitti. Sonuçta, o zamana değin aslında bölgesel nitelikte olan bu hareket, İtalyan barok resminde en etkili güç haline geldi. Carracciler'in Farnese Sarayı galerisi tonozuna yaptıkları pagan tanrı ve tanrıçaların aşklarını konu alan resim, yeni bir "okul" oluşturdu ve daha sonraki ustaların büyük ölçüde etkiledi. Annibale Carracci, Farnese Sarayı'ndaki çalışmalarının yanı sıra, çok büyük boyutlu manzara resminin kurallarını oluşturan kişi olarak da tanındı.

Lodovico hiç Roma'ya gitmedi; çalışmalarını, bütün yaşamını geçirdiği Bologna'da sürdürdü. Guido Reni ise 1622'de Bologna'ya döndü ve kentin en önemli ressamı oldu; dönüşünden sonra Bologna okuluna Reni'nin uyumlu klasikçi tutumu egemen oldu.

Bologna taşı, yoğun, gümüş beyazı taşlardan ortak adı. İlk olarak 1603'te İtalyan ayakkabı tamircisi ve simyageri olan Vicenzo Cascariolo tarafından, Bologna yakınlarındaki Monte Paderno'da bulunmuştur. Cascariolo'nun bu taşlardan bireşim yoluyla elde ettiği ışıltıdan bir madde, gündüzleri güneşte bıraktığı zaman geceleri parlıyordu. O dönemde, adi metalleri altına dönüştürebildiğine inanılan "filozof taşı" olduğu sanılan Bologna taşının daha sonraları bir barit

minerali olan baryum sülfat olduğu ortaya çıkarıldı.

Bologna Üniversitesi, İtalyanca tam adı UNIVERSITÀ DEGLI STUDI DI BOLOGNA. Avrupa'nın en eski ve en ünlü üniversitelerinden biri. 11. yüzyılda Bologna'da kuruldu. 12 ve 13. yüzyıllarda medeni hukuk ve kilise hukuku eğitimi veren başlıca merkez oldu ve Avrupa'nın her yanından öğrenci çekmeye başladı. Bu dönemde üniversitenin sabit bir yeri ya da öğrenci yurtları olmadığı için, belirli bölge ya da ülkelerden gelen öğretim üyeleri ve öğrenciler, aralarında bağımsız birlikler (loncalar) kurmaya yöneldiler. *Nazione* (ulus) denen bu birlikler yabancı bir toprakta dayanışma ve işbirliğini amaçlıyordu. Bir yıl için seçilen sorumluların (*procurator*) yönettiği birlikler, seçimlere ve toplantılara katılan öğrencilerin devlet yönetimi konusunda deneyim edinmesini de sağlıyordu. Bologna'da oluşturulan bu örgütlenme sonradan modern üniversitelere de örnek oluşturdu. 1158'de İmparator I. Friedrich (Barbarossa) Bologna'daki öğretim üyeleri ile öğrencilere ayrıcalıklar tanıdı; zamanla bütün İtalyan üniversitelerine benzer ayrıcalıklar verildi.

Bologna'daki öğrencilerin çoğu yetişkin erkeklerden oluşuyordu. Başlangıçta yalnızca medeni hukuk ve dinsel hukuk alanlarında eğitim yapıldığından, daha çok dinsel kuruluşlarda ve devlet dairelerinde görev yapan başdiyakoz, okul müdürü, katedral meclisi üyesi gibi kişiler buraya geliyordu. 1200 dolaylarında tıp ve felsefe (beşeri bilimler) fakülteleri açıldı. Fen bilimleri fakültesi 17. yüzyılda gelişti. 18. yüzyılda üniversiteye kadın öğrenci ve öğretim üyeleri de kabul edilmeye başladı.

Okul, bir gerileme döneminden sonra 1860'ta yeniden örgütlenerek İtalya'nın önde gelen üniversiteleri arasındaki yerini aldı. Günümüzde üniversitenin hukuk, siyasal bilimler, edebiyat ve felsefe, tıp ve mühendislik fakülteleri vardır.

bolometre, ışıının ölçmekte kullanılan ağıt. Bolometrelerde, bir direnç köprüsünün kollarından birine yerleştirilen ısıyahlıtlmış ince bir telin sıcaklığının ışıının etkisiyle yükselmesinden yararlanır. 1880'de ABD'li bilim adamı Samuel P. Langley tarafından geliştirilen ilk bolometrede, bir Wheatstone köprüsü ile küçük sapma değerleri için ışıının yeglinliğiyle doğru orantılı olarak sapma gösteren bir galvanometre kullanılmıştı. Daha sonraları geliştirilen bir başka bolometre ise, bir direnç köprüsünün kolları içine yerleştirilen ve her biri bir dizi telden yapılmış dört platin kafesten oluşuyordu. Bu kafeslerden köprünün karşı kollarında bulunan ikisi, birinin aralıkları ötekinin telleriyle çıkışacak biçimde arka arkaya yerleştiriliyor ve ışıınınla doğrudan karşı karşıya kalıyordu. Bu arada öteki zıt çift ise yalıtılıyordu. Bu düzenek galvanometre üzerindeki etkiyi iki katına çıkarıyor, ayrıca dış etkenlerden ötürü oluşacak sıcaklık değişimlerini de gideriyordu. Bu yöntemle, 0,0001°C kadar küçük değerlerdeki sıcaklık değişimlerini saptamak olanaklı oluyordu.

Tayf bolometresi, köprünün bir kolu içine çok duyarlı bir biçimde yerleştirilen tek bir telden oluşur ve tayftaki ışıının yeglinliğinin dağılımını araştırmada kullanılır.

Boloven Platosu, Laos'un güneyinde ve rimli ve hafif engebeli plato. Paké'nin doğusunda, Mekong Irmağı ile Güney Annam Sıradağlarının batı etekleri arasında yer alır. Bazaltlı yüzey kayalarından oluşan Boloven Platosu, yaklaşık 1.100 m yüksekliğinde ve tabak biçimindedir. En yüksek

noktaları kuzey ve güney uçlarındadır; buradaki dorukların deniz düzeyinden yüksekliği 1.583 m'ye ulaşır. Haziran'dan kasım ayına değin, doğrudan güneybatı muson kuşağı içinde yer alan Boloven Platosu, yılda 4.000 mm'ye ulaşan yağış miktarıyla, Laos'un en çok yağmur alan bölgesidir. Dağ Mon-Khmerleri kökenli Loven, Nha Huen Sovei ve Souların yaşadığı platoda yerleşim seyrek. Bölgenin verimli topraklarına karşın, iç savaşlar, yetersiz ulaşım ve bitki hastalıkları, kahve, pamuk ve tütün yetiştirme girişimlerini başarısızlığa uğratmıştır. Muang Pakxan-Saravan Karayolu, platoyu boydan boya geçer. Bölgenin büyük bir bölümü, hâlâ çalılar ve yüksek otlarla kaplıdır. Başta kakule ve tarçın olmak üzere ihracata yönelik bazı baharat türleri yetiştirilir; ayrıca oymacılıkta kullanılan pagoda taşı çıkarılır. Muang Pakxong'da bir tarımsal araştırma merkezi vardır.

Bolsena, İtalya'nın orta kesiminde Lazio (Latium) yönetim bölgesine bağlı Viterbo ilinde kasaba. Bolsena Gölünün (Lacus Volsiniensis) kuzeydoğu kıyısında, Orvieto'nun tam güneydoğusunda yer alır. Eski Etrüsk kenti Volsinii'nin(*) bulunduğu yeri kaplar. Romalıların İÖ 265'te Volsinii'yi yerle bir etmesinden sonra, kent halkı başka bir yere, bir olasılıkla bugünkü Orvieto'ya taşındı. Bolsena 1263 mucizesiyle ünlüdür. Söylentiye göre, Komünyon ayininde kutsanan ekmek ve şarabın İsa'nın etine ve kanına dönüştüğü öğretilerinden kuşku duyan Bohemyalı bir rahip, 1263'te 11. yüzyıldan kalma Santa Cristina Kilisesi'nin altlarında bir ayın sırasında kutsal ekmeği kutsarken ekmeğin üzerinde mucizevi bir biçimde kan damlalarının belirmesi üzerine öğretinin doğruluğuna inanmıştı. Raffaello'nun bu olayı anlatan "Bolsena Mucizesi" freski Vatikan Sarayı'ndaki Elidoro Oda-sı'nda bulunmaktadır. Papa IV. Urbanus, mucizenin anısına Corpus Christi Yortusu' nu(*) kabul etti ve üzerinde kan lekelerinin bulunduğu mihrap örtüsünün konduğu Orvieto Katedrali'ni yaptırdı. Santa Cristina Kilisesi'nin ve Mucize Şapeli'nin katakombalarında (yeraltı dehliz mezarları) 14 ve 15. yüzyıllarda yaşamış olan Della Robbia ailesine ait heykeller bulunmaktadır. Kentte 10 ve 13. yüzyıllardan kalma bir şato ile Etrüsk ve Roma kalıntılarının yer aldığı küçük bir müze vardır.

Pazara yönelik bahçecilik, balıkçılık, şarap ve zeytinyağı üretimi kentin başlıca ekonomik etkinlikleridir. Nüfus (1981 geç.) belediye, 3.960.

bolson (İspanyolca *bolsón*: "büyük para kesesi") çoğunlukla bir playada (takır) odaklanan, yarı kurak, düz tabanlı vadi ya da çöküntü. Çevresi tümüyle tepeler ya da dağlarla çevrili olan *bolson*, bir havza(*) türüdür. Terim çoğunlukla ABD'nin güneybatısında ve Meksika'nın kuzeyinde bulunan belli havzalar için kullanılır.

Bolsover, İngiltere'nin Derbyshire ilinde ilçe. Yüzölçümü 160 km²'dir. Adını küçük ve dağınık madenci yerleşimlerinin bulunduğu tarım bölgesindeki en büyük kentinden alır. İlin yönetim merkezi Nottinghamshire sınırındaki Mansfield'dir. İngiltere'nin en büyük dumanlı yakıt tesisi Bolsover'dedir. Kömür madenciliğinin sağladığı iş olanaklarının daralması sonucu, bu boşluğu dolduracak yeni sanayilerin kurulmasına çalışılmaktadır. Sanayi Devrimi öncesinden kalma yapıların başında, günümüzde büyük bir karayolunun geçtiği Doe Lea Vadisine bakan 17. yüzyıldan kalma Bolsover Şatosu gelir. 16. yüzyıl sonlarında dul Shrewsbury kontesi Elizabeth'in yaptırdığı görkemli

Hardwick Hall günümüzde National Trust'ın (İngiliz Ulusal Vakıf Kurumu) malıdır Nüfus (1986 tah.) 70.100

Bolşevik Devrimi bak. Sovyet Devrimi

Bolşevikler (Rusçada "Çoğunlukta Olanlar"), Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin de(*) (RSDRP) Lenin'in önderlik ettiği kanat. Ekim 1917'de iktidarı ele geçiren egemen siyasal güç haline gelmiştir. Partinin ikinci kongresinde (1903) yalnızca profesyonel devrimcilerin parti üyesi olarak kabul edilmesinde ısrar eden Lenin ve yandaşlarının merkez komitesinde ve partinin yayın organı *İskra* yazı kurulunda çoğunluğu kazanmasıyla oluşan grup, Bolşevikler, karşıtlan da Menşevikler(*) (Azınlıkta Kalanlar) adını aldı.

1905 Devrimi'nde(*) birlikte yer alan ve zaman zaman yüzeysel uzlaşmalara varan (1906 ve 1910) iki fraksiyon arasındaki ayrılıklar giderek arttı. Bolşevikler sıkı merkezîyetçi, disiplinli ve profesyonel devrimcilerden oluşan bir partiyi ısrarla savundular. 1906'da yapılan Birinci Duma (Parlamento) seçimlerini boykot ettiler ve sonraki Duma'larda hükümetle ya da başka partilerle işbirliği yapmayı reddettiler. Ayrıca partiye gelir sağlamak amacıyla Menşeviklerin ve Rus olmayan sosyal demokratların onaylamadığı soygun ve buna benzer yöntemleri kullanma yoluna gittiler.

Lenin 1912'de küçük bir azınlık önderlik ederek ayrı bir Bolşevik örgütü kurdu; böylece biçimsel birliğini sürdüren RSDRP fiilen bölünmüş oldu. Lenin'in kendi grubunun sıkı ve disiplinli yapısını korumak için gösterdiği kararlılık, "ortodoks" Marksizmin doğruluğu ve ihtilali siyasal taktikler konusunda aynı düşüncüyü paylaşmayan ya da barışçıl eylemlerden yana olan Sosyal Demokratların gruptan uzaklaşmasına yol açtı.

Çarlık istibdadı altında, bütün sorunların şiddet ile çözülmek istendiği, sosyo-ekonomik ve kültürel bakımdan geri bir ülke olan Rusya'da, Bolşeviklerin çizgisi belirli bir gerçekliğe denk düştü. Bolşevikler 1917 Şubat Devrimi'nden sonra kentlerdeki işçiler ve askerlerden giderek daha fazla destek bulmaya başladı. Bu destek, özellikle Lenin'in nisanda ülkeye geri dönerek, iktidarı işçi konseylerine (sovyetler) devredilmesi ve derhal barış yapılması istemlerini ortaya atmasıyla daha da güçlendi. Ekim ayına doğru Petrograd (bugün Petersburg) ve Moskova sovyetlerinde çoğunluğu ele geçiren Bolşevikler, geçici hükümeti devirdikten sonra köylü temsilcilerin katılmadığı İkinci Sovyet Kongresi'ni topladılar. Kongre, yapılan eylemler onaylayarak yönetimi üstlendi.

Bolşevikler Ekim Devrimi'nin ardından Sol Sosyalist Devrimciler'in dışında hiçbir devrimci grupla iktidarı paylaşamadılar ve iç savaşla birlikte olağanüstü sertleşen koşullarda bütün rakip siyasal örgütleri yasaklamak yoluna gittiler. Bolşevik örgütü Mart 1918'de Rus Komünist Partisi (Bolşevik) adını aldı. Partinin adı daha sonra Aralık 1925'te Tüm Birlik Komünist Partisi (Bolşevik), Ekim 1952'de de Sovyetler Birliği Komünist Partisi (KPSS) olarak değiştirildi. Bolşevik Partisi'nin ve onun mirasçısı olan örgütlerin 74 yıllık iktidarıyla birlikte Sovyetler Birliği de, 1991 yılı sonunda resmen son buldu.

Bolşoy Balesi (Rusçada "Büyük Bale"). 19. yüzyıl dans geleneklerini koruyan ve özenle sahnelenmiş klasik ve çocuk bale

gösterileriyle ünlü, en önemli Rus bale topluluğu. Moskova'daki yeni Bolşoy Tiyatrosu 1825'te, 1776'da kurulmuş olan önceki bale topluluğu Petrovski Tiyatrosu'nu devralınca yeni topluluğa Bolşoy Balesi adı verildi. Topluluğun daha sonra "Moskova" olarak adlandırılacak olan üslubu, Petersburg topluluklarına damgasını vuran geleneksel üsluptan çok, kendiliğindenci bir biçimde ve Rus folklorundan etkilenerek yavaş yavaş gelişti.

Marius Petipa, Carlo Blasis ve Arthur Saint-Léon gibi seçkin koreograflar 19. yüzyıl boyunca Bolşoy Tiyatrosu'nda çeşitli baleler sahnelediler. 19. yüzyıl sonlarındaki gerileme döneminden sonra, 1900'de bale topluluğunun genel yönetmenliğine (*maître de ballet*) getirilen Gorski, Bolşoy'u yeniden birinci sınıf bir topluluk yaptı. Aynı zamanda, 1900'den bu yana topluluğun yapımlarının en önemli özelliğini oluşturan kostüm ve dekorlardaki ger-

daha büyük gösteriler için üçüncü salon olarak 6 bin kişi alabilen Kremlin Kongre Sarayı hizmete açıldı.

Bolşoy 1917 Devrimi ve dünya savaşlarından etkilenmedi. 1950'lerin ortalarından bu yana, opera ve bale trupları pek çok turne gerçekleştirdi. Bolşoy bale okulu, 1961'den bu yana resmi olarak Moskova Akademik Koreografi Okulu adıyla bilinmektedir.

Bolşoy Tokmak bak. Tokmak

Bolt, Robert (Oxton) (d. 15 Ağustos 1924, Manchester, İngiltere), Sir Thomas More üzerine yazdığı *A Man for All Seasons* (1960; *Her Devrin Adamı*) adlı oyunuyla tanınan yazar.

1941'de bir sigorta şirketinde çalışmak üzere Manchester'dan ayrılan Bolt, II. Dünya Savaşı'nda İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri ile Kara Kuvvetleri'nde görev yaptıktan sonra Manchester ve Exeter üniversitelerine devam etti. Sonra da 1958'e değin öğretmenlik yaptı.

Hem Londra'da, hem de New York'ta çok tutulan, başarısızlık ve insanın kendini al-

Bolton'da ilk iplik eğirme atölyesi açıldı. 19. yüzyılın ortalarında, önemli bir dokumacılık ve kömür madenciliği merkezi olan Bolton'da kâğıt, ağartıcı madde, takım tezgâhları ve daha birçok sanayi dalı gelişti.

20. yüzyılda pamuklu dokumacılığın gerilemesiyle sanayinin yapısı çeşitlendi; 1960'larda ilçedeki işgücünün büyük bölümünü makine sanayisi barındırmaya başladı. Leverhulme 1. vikontu William Hesketh Lever, 1851'de Bolton'da doğdu. Samuel Crompton'un doğduğu yer olan Firwood Fold ile daha sonra yaşadığı Hall I'th'Wood adlı malikâne koruma altına alınmış ve Hall I'th'Wood müzeye dönüştürülmüştür. Nüfus (1988 tah) 263.600.

Bolton, Edmund, BOULTON olarak da yazılır (d. 1575? - ö. 1633), İngiliz tarihçi, eski yapıtlar uzmanı ve şair. Lirik şiirleri, 16. yüzyıl sonu lirik ve pastoral şiirlerinin yer aldığı *England's Helicon* (1600) adlı ünlü antolojideki en iyi örnekler arasında sayılır.

Cambridge'de ve hukuk eğitimi veren Londra'daki Inner Temple'da öğrenim gördü. Sarayda küçük bir görev aldıysa da, Katolik olması yüzünden kamu görevinden yoksun bırakıldı ve yaşamını yazarlıkla kazanmaya çalıştı. Camden ve daha birçok bilginle dost olan Bolton bir kraliyet akademisi kurmak için I. James'e başvurdu; ama kral resmi onayını veremeden öldü. İngiltere ve Londra'nın resmî tarihlerine ilişkin tasarıları da başarısızlığa uğrayan Bolton, resmî kilise kurallarına karşı çıktığı için hapse atıldı. Serbest bırakıldıktan sonra yoksulluk içinde öldü. En önemli yapıtları *Nero Caesar* (1624) ve tarih yazımı üzerinde durarak çağdaş yazarları ele aldığı *Hypercritica*'dır.

Bolton, Guy (Reginald) (d. 23 Kasım 1884, Broxbourne, Hertfordshire - ö. 5 Eylül 1979, Londra, İngiltere), ABD'li oyun ve libretto yazarı. Söylemek istediklerini dolambaçsız biçimde ortaya koyan espirili librettolarını P. G. Wodehouse, George Middleton ve Fred Thompson ile birlikte yazmıştır.

ABD'li bir ailenin çocuğu olan Bolton mimarlık eğitimi gördü. Daha sonra oyun yazmaya başladı. İlk oyunları 1911'de Broadway'de sahnelendi, ama Broadway müzikalleri için librettolar yazmaya başlana değin tanınmış bir yazar olamadı. Wodehouse ve öbür yazarlarla birlikte yazdığı metinlere Jerome Kern, George Gershwin ve Cole Porter gibi müzikçiler beste yaptılar. Bolton'ın en iyi yapıtları arasında *Oh, Boy!* (1917; Wodehouse ile birlikte, Kern'in müziğiyle), *Oh, Lady! Lady!* (1918; Wodehouse ile birlikte, Kern'in müziğiyle), *Sally* (1920; Kern'in müziğiyle), *Lady, Be Good* (1924; Fred Thompson ile birlikte, George ve Ira Gershwin'in müziğiyle), *Oh, Kay* (1926; Wodehouse ile birlikte, G. ve I. Gershwin ve Howard Dietz'in müziğiyle) ve *Anything Goes* (1934; Wodehouse, Howard Lindsay ve Russel Crouse ile birlikte, Cole Porter'in müziğiyle) sayılabilir. Londra sahneleri için de bazı yapıtlar yazan Bolton müzikal türünün gelişmesinde rol oynamıştır.

Bolton, Herbert Eugene (d. 20 Temmuz 1870, Wilton, Wisconsin - ö. 30 Ocak 1953, Berkeley, California, ABD), ABD'li tarihçi ve eğitimci. Amerika kıtasını ulusal çerçevelerden sıyrarak bütünsel bir yaklaşımla ele almanın önemini vurgulayan ilk bilim adamlarından biridir.

Bolton 1899'da Pennsylvania Üniversite-si'nde felsefe doktorasını tamamladı ve

Bolşoy Balesi; Aleksandr Gorski'nin 1895'te uyarladığı Kuğu Gölü Balesi'nin 1911'de yeniden sahnelenmesi
Novosti Press Agency

çekçi anlayışı getirdi. 1960'lara gelindiğinde Bolşoy Balesi dünyanın önde gelen topluluklarından biri olmuştur.

Bolşoy Kavkaz bak. Büyük Kafkaslar

Bolşoy Tiyatrosu (Bolşoy Teatr), tam adı SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ DEVLET AKADEMİ BOLŞOY TİYATROSU (Gosudarstvenni Akademicheski Bolşoy Teatr Sobyuz Sovetskikh Sotsialisticheskikh Respublik), eski SSCB'nin en önemli bale ve opera kuruluşu. Küçük trupların bir araya gelmesinden oluşan ilk topluluk 1770'lerin ortasında Moskova'da kuruldu. Oyunlarını genellikle Kont R. İ. Vorontsov'un malikânesinde sergiliyordu. 1780'de kendi yerinde çalışmaya başladı. Moskova'nın bu ilk sürekli tiyatro yapısı 1805'te yandı. Bir yıl sonra Bolşoy Tiyatrosu (Büyük Tiyatro) resmî bir kuruluş haline getirildi ve 1825'te de yeni bir yapıya kavuşturuldu. Ama bu yapı da 1853'te yanınca, 2 binden çok izleyici alabilecek gibi genişletilerek yeniden yapıldı (1856). 19. yüzyılın sonlarında Bolşoy'un opera ve bale alanında gerek Rus, gerek başka Avrupa ülkelerinin yapıtlarını sahnelemesi, Batı dünyasının sanat çevrelerini etkiledi. 1924'te Bolşoy Tiyatrosu'na ek bir salon yapıldı. 1961'de,

datması temaları üzerine Çehov'un kileri andıran bir oyun olan *Flowering Cherry* (1957; *Kiraz Çiçek Açtı*) ile *Vivat! Vivat! Regina!* (1970; *Yaşasın Kraliçe!*), Bolt'un en başarılı oyunları arasındadır. Brechtçi öğeleri ölçülü biçimde kullandığı, büyük övgü toplayan oyunu *A Man for All Seasons* 1966'da Fred Zinnemann tarafından aynı adla sinemaya aktarılmış ve Oscar Ödülü kazanmıştır. Bolt ayrıca David Lean'ın yönettiği *Lawrence of Arabia* (1962; *Arabistanlı Lawrence*), *Doctor Zhivago* (1965; *Doktor Jivago*) ve *Ryan's Daughter* (1970; *İrlandalı Kız*) ile kendi yönettiği *Lady Caroline Lamb* (1972) gibi filmlere yazdığı senaryolarla da tanınır.

Bolton, İngiltere'de, Manchester metropoliten iline bağlı ilçe (*borough*). Yüzölçümü 140 km²'dir. Bolton kenti, ilin kuzeybatısında bulunan ve kuzeyde Pennine Sıradağları'nın yamaçlarına doğru yükselen ilçenin merkezinde yer alır.

Bolton 16. yüzyılda yün dokumalarıyla tanınıyordu; 18. yüzyılda yünün yerini pamuğun almasıyla, iplik ve kumaş üretimi arttı. Boltonlu Samuel Crompton'un 1779'da ilk iplik eğirme makinesini bulması, eğirme alanında bir devrim yarattı. 1780'de

1901'de Texas Üniversitesi'nde ortaçağ tarihi dersleri vermeye başladı. Bir süre sonra ilgi alanını değiştirerek Meksika arşivlerini araştırmaya yöneldi. *Guide to Materials for the History of the United States in the Principal Archives of Mexico* (1913; Başlıca Meksika Arşivlerinde ABD Tarihine İlişkin Materyaller İçin Rehber) adlı yapıtı sonraki araştırmacılar için değerli bir kaynak oluşturdu. 1909'da Stanford Üniversitesi'ne çağrıldı. 1911'de Berkeley'deki California Üniversitesi'ne geçti ve yaşamının sonuna değin burada kaldı. Bancroft Kütüphanesi müdürlüğü yaptığı 1916-40 arasında, kütüphaneyi Batı ve Latin Amerika tarihi alanındaki araştırmaların en önemli merkezi durumuna getirdi.

1920'de T. M. Marshall ile birlikte *The Colonization of North America, 1492-1783* (Kuzey Amerika'nın Kolonileşmesi, 1492-1783) adlı araştırmayı tamamladı. Bu yapıtta ilk kurulan 13 koloni dışındaki İngiliz ve İngiliz olmayan koloniler üzerinde durdu. Amerika kıtasıyla ilgili görüşlerini en geniş biçimde 1932'de Amerikan Tarih Kurumu'nda başkan olarak yaptığı "Büyük Amerika Destanı" konuşmasında dile getirdi. Bu konuşmada Amerikan kurumlarının tümüyle ulusal ve Anglosakson bir yaklaşımla tanımlanmasını eleştirdi. Başlıca yapıtları arasında *The Spanish Borderlands* (1921; İspanyol Sınır Bölgeleri), *Outpost of Empire* (1931; İmparatorluğun İleri Karakolu), *Rim of Christendom: A Biography of Eusebio Francisco Kino* (1936, Hristiyan Dünyasının Sınırı: Eusebio Francisco Kino'nun Yaşamöyküsü) ve *Coronado on the Turquoise Trail* (1949; Türküvaz Yolundaki Coronado) sayılabilir. Bolton hakkında daha fazla bilgi için *Bolton and the Spanish Borderlands* (1964, yay. haz. J. F. Bannon; Bolton ve İspanyol Sınır Bölgeleri) ve *Do the Americas Have a Common History?* (1964, yay. Lewis Hanke; Amerika Kıtalarnın Ortak Bir Tarihi Var mı?) kitaplarına başvurulabilir.

Boltwood, Bertram Borden (d. 27 Temmuz 1870, Amherst, Massachusetts - ö. 15 Ağustos 1927, Hancock Point, Maine, ABD), uranyum ve toryum elementlerinin radyoaktif bozunumuna ilişkin çalışmalarıyla, izotoplar kuramının gelişmesine katkıda bulunan ABD'li kimyacı ve fizikçi.

1897-1900 arasında Yale Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapan Boltwood, bu tarihten sonra ABD'li kimyacı Joseph Hyde Pratt'la birlikte maden mühendislerinden ve kimyagerlerden oluşan bir danışmanlık şirketi kurdu. Boltwood'un radyoaktifliğe ilgisi giderek arttı ve 1904'te radyoaktif elementlerin çoğunun dönüştürülerek başka radyoaktif elementlere bozuluşunu gösterdi. Bugün toryum-230 olarak adlandırılan iyon-yumu keşfetti. 1905'te uranyumla başlayan radyoaktif bozunumların son ürününün kurşun olduğunu ve iki yıl sonra da içlerindeki kurşun-uranyum oranına bakarak bazı kayaçların yaşını ölçme yöntemini geliştirdi. Bu arada Ernest Rutherford'la işbirliği yaptı. Bunu izleyen radyometrik tarihlendirme yöntemleri Yer'in yaşına ilişkin tahminlerde devrim yarattı ve arkeolojiye paha biçilmez yararlar sağladı.

1910'da Boltwood, Yale Üniversitesi'ne radyokimya profesörü oldu. Aşırı çalışmanın yol açtığı sinir yıpranması onu intihara götürdü.

Boltzmann, Ludwig Eduard (d. 20 Şubat 1844, Viyana - ö. 5 Eylül 1906, Duino, Avusturya-Macaristan), Avusturyalı fizikçi. Atomların kütle, yük ve yapı gibi özelliklerinin, maddelerin ağırlıklılık, ısı iletkenlik ve

yayınım gibi özelliklerini nasıl belirlediğini açıklayan ve önceden kestiren istatistiksel mekanik geliştirmiştir.

1866'da Viyana Üniversitesi'nde doktora çalışmasını tamamlayan Boltzmann, Viyana, Graz, Münih ve Leipzig'de matematik ve fizik profesörlüğü yaptı. 1899'da Londra'daki Royal Society'nin üyeliğine seçildi.

1870'lerde yayımladığı bir dizi makalede termodinamiğin enerji değişimiyle ilgili ikinci yasanın, mekanik yasalarının ve olasılık kuramının atomların hareketlerine uygulanması yoluyla açıklanabileceğini gös-

Boltzmann, Rudolf Fenzl'nin tas baskı çalışması, 1898
Bild-Archiv, Österreichische Nationalbibliothek, Viyana

teren Boltzmann, böylelikle ikinci yasanın temelde istatistiksel olduğunu ve her sistemin termodinamik denge durumuna (enerjinin tüm sistem boyunca düzgün dağılımı) yaklaşmasının, sistemlerin en olası durumunun denge durumu olmasından kaynaklandığını ortaya çıkarttı. Bu araştırmalar sırasında enerjinin, belirli bir sıcaklıkta, sistemin çeşitli bölümlerine dağılımına ilişkin genel yasa buldu ve böylece enerjinin eşbölüşümü yasasını(*) (Maxwell-Boltzmann yasası) geliştirmiş oldu. Bu yasa göre bir atomun her hareket doğrultusuna ilişkin ortalama enerji miktarı, denge durumunda aynıdır ve $kT/2$ 'ye eşittir. Burada T sistemin mutlak sıcaklığı, k ise Boltzmann sabitidir(*). Atomlar arasındaki enerji dağılımının çarpışmalara bağlı olan değişikliğine ilişkin bir denklem elde eden Boltzmann, istatistiksel mekanik temellerini attı.

Boltzmann İngiliz fizikçi James Clerk Maxwell tarafından ortaya atılan elektromagnetik kuramın önemini kavrayan ilk Avrupalı bilim adamlarından birisiydi. İstatistiksel mekanik ile ilgili çalışmaları şiddetle eleştirilen ve uzun süre yanlış anlaşılan

Boltzmann'ın vardığı sonuçlar, atom fizikinde 1900'den hemen önce başlayan buluşlarla ve Brown hareketi (bir sıvıda asılı durumdaki mikroskopik parçacıkların rastgele hareketi) gibi düzensiz değişikliklerin ancak istatistiksel mekanikle açıklanabileceğinin anlaşılmasıyla doğrulanmış oldu.

Boltzmann Leipzig Üniversitesi'nde bulunduğu 1900-02 arasında çalışmalarına yöneltile eleştirilere karşı aşırı duyarlık göstermeye başlamıştı. O yıllarda Leipzig'de bulunan Wilhelm Ostwald'ın sözcülüğünü yaptığı bir akım, atom ve molekül kuramına karşı çıkıyor ve Boltzmann'ın çalışmalarına bu açıdan saldırıyordu. Bu akımın temelinde Ernst Mach'ın savunduğu görüşler yer alıyordu. Bu ortamdan rahatsız olan Boltzmann Leipzig'den ayrılarak Viyana Üniversitesi'ne geçti. Atom kuramına eleştirilerin sürmesi ve bu kuramın kara Avrupa'daki savunucusu olarak da kendisinin gösterilmesiyle yalnızlık duygusuna kapılan ve bunaltıma düşen Boltzmann 1906'da yaşamına son verdi.

Boltzmann dağılım yasası bak. Maxwell-Boltzmann dağılım yasası

Boltzmann ısıtım yasası bak. Stefan-Boltzmann yasası

Boltzmann sabiti (simgesi k), klasik fizikte olduğu kadar kuantum fizikinde de hemen her istatistiksel formülün kuruluşunda ortaya çıkan, temel bir fizik sabiti. Adını, 19. yüzyılda kuramsal fizik bir dalı olarak istatistiksel mekanik kuran ve geliştiren Avusturyalı fizikçi Ludwig Boltzmann'dan alır. Her sıcaklık derecesi için belirli enerji boyutunda olan Boltzmann sabitinin değeri, Kelvin'de (K) $1,380662 \times 10^{-23}$ joule ya da Kelvin'de $1,380662 \times 10^{-16}$ ergdir.

Bolu, Karadeniz Bölgesi'nde, il ve il merkezi kent. Yüzölçümü 11.051 km² olan Bolu ili kuzeyde Karadeniz ve Zonguldak ili, doğuda Çankırı, güneydoğu ve güneyde Ankara, güneybatıda Eskişehir ve Bilecik, batıda da Sakarya illeriyle çevrilidir.

Doğal yapı. Bolu ili Karadeniz ile İç Anadolu arasında, çok engebeli ve dağlık bir alanda yer alır. Yüzey şekillerini Kuzey Anadolu Dağları ile bu yükseltiler arasında kalan çukur alanlar belirler. Yükseklik kuzeyden güneye ve batıdan doğuya doğru gidildikçe artar. İl sınırları içinde, kıydan iç kesimlere doğru üç dağ sırası vardır. Bunla-

Bolu ili
Ana Yayıncılık Arşivi

nın ilki, denize koşut bir biçimde uzanan Akçakoca Dağlarıdır. Bu dağlardaki en yüksek nokta Kaplandede Tepesidir (1.168 m). İkinci sırayı oluşturan Bolu Dağları daha yüksektir. Yükseklik Çele Tepesinde 1.980 m'ye, Naldökentepe'de 1.911 m'ye ulaşır. Üçüncü sıra ise ilin güney ve doğusunu hemen hemen bütünüyle kaplayan, kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu Koroğlu Dağlarıdır. Bunların en yüksek noktası Koroğlu Tepesidir (2.499 m). Bu dağlık alanlarda pek çok yayla vardır. En önemlileri Bolu Dağlarındaki Mengen ve Bolu yaylaları; Koroğlu Dağlarındaki Gerede, Kıbrısçık, Seben, Mudurnu ve Göynük yaylalarıdır.

İl sınırları içindeki topraklardan kaynaklanan suların tümü Karadeniz'e ulaşır. Bolu Dağlarından çıkan Küçük Melen Çayı Efteni Gölünü besleyen başlıca akarsudur. Bu gölün fazla sularını taşıyan Büyük Melen Çayı kuzeybatıda doğal sınır oluşturduktan sonra Karadeniz'e dökülür. Başlangıç kolu Abant Gölünün gidegeni olan Bolu Suyu (Büyüksu) ile kaynaklarını Çağa Gölünden alan Mengen Çayı birleştikten sonra il sınırları dışında Devrek Çayı(*) adıyla Filyos Çayına(*) katılır. Filyos Çayının başlangıç kolu sayılan Gerede Çayı Koroğlu Dağlarındaki Aladağ'ın kuzey ve doğu yamaçlarından doğar. Güney, güneybatı ve batı kesimden çıkan Kirmir, Aladağ, Çatak, Göynük ve Mudurnu çayları il sınırları dışında Sakarya Irmağına(*) katılır.

Bolu göl açısından zengin bir ildir. Başlıca doğal göller Efteni, Çağa ve Abant gölleri-

Bolu'dan bir görünüm
Anadolu Yayıncılık Arşivi

dir. Yapay göller ise Hasanlar ve Gököy baraj gölleridir.

Bolu ilinde düzlükler fazla yer tutmaz. En önemli düzlükler ise Bolu Ovası(*) ile Düzce Ovasıdır(*).

Ekonomi. Faal nüfusun büyük bölümünün çalıştığı tarımdan elde edilen gelirin gayri safi hasıla içindeki payı 1986'da yüzde 33 kadardı. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler patates, buğday, mısır, fındık, arpa, şeker pancarı ve elmadır. Öbür meyveler ile bazı sebzelerin az miktarda yetiştirildiği ilde eskiden yaygın olan tütün üretimi önemini yitirmiş durumdadır.

İl yüzölçümünün yüzde 53'ünü kaplayan üstün nitelikli ormanlar, Türkiye orman varlığının yaklaşık yüzde 3'ünü oluşturur. En yaygın ağaç türleri karaçam, sarıçam, göknar ve kayındır. 1970'lerin sonunda il gayri safi hasılasının yaklaşık yüzde 10'u ormancılık kesiminde yaratılıyor, çalışan nüfusun da hemen hemen yarısı orman içi ya da orman kenarı köylerde yaşıyordu. Bolu ve Düzce kentlerinde orman ürünlerini işleyen sanayi kuruluşları vardır.

Doğal yapı özellikleri ve tarım alanlarının sınırlılığı hayvancılığın gelişmesinde önemli bir etken olmuştur. Özellikle güneydeki dağlık kesimde yaygın olan hayvancılık,

bazı yerlerde ekonomik uğraş olarak bitkisel üretimin önüne geçmiştir. İlde mera hayvancılığı yapılır; en çok koyun, sığır, Ankara keçisi ve kıl keçisi beslenir. Hayvancılığa yerli soylar egemendir. Kütmes hayvancılığında da önemli bir gelişme görülmektedir; birçok tavuk çiftliği kurulmuştur. Mudurnu, önemli bir tavukçuluk merkezi haline gelmiş durumdadır. Son yıllarda gelişen kesimlerden biri de ancılıktır. Özellikle Bolu dağının batı yamaçlarında ve modern yöntemlerle yapılır. Geleneksel bir uğraş olan ipek böcekçiliği az da olsa sürdürülmektedir. Bolu ırmak ve gölleri balık bakımından zengindir. En çok alabalık ve sazan avlanır. Abant Gölünde havuz yöntemiyle alabalık üretilir. Hayvansal ürünler arasında pazara dönük olanlar peynir, yağı, kıl ve tiftik, deri, bal, et ve tatlı su balığıdır.

Bolu il toprakları linyit kömürü bakımından oldukça zengindir. Kaloris yüksek olan Bolu linyitleri çeşitli kuruluşlarca işletilmekte ve kömür oranının fazla olduğu nedeniyle konutlardan çok sanayide kullanılmaktadır. İlin bazı kesimlerinden çıkartılan kahverengi ve siyah desenli mermerlerin bir bölümü ihraç edilir.

İl gayri safi hasılının yaklaşık yüzde 20'sini oluşturan sanayi kesimi, faal nüfusun da yaklaşık yüzde 7'sini istihdam eder. 1950'lere değin Bolu sanayisi birkaç kereste ve orman fabrikasından ibaretti. 1950'lerden sonra orman ürünleri sanayisinde bir çeşitlenme görüldü; ülke pazarına yönelik üretim yapan kereste, doğrama, suni tahta, ambalaj, mobilya ve parke fabrikaları kuruldu. Öte yandan, Ankara-İstanbul karayolunun ilden geçmesi, özellikle yol üzerindeki yerleşimlerde, bakım-onarım işyerlerinin yanı sıra, yedek parça satan, römörk, karoser üreten işyerlerinin gelişmesi ve madeni eşya sanayisinin canlanmasına yol açtı.

Bolu 1973'te kalkınmada öncelikli iller kapsamına alındı. Bu kararın yanı sıra Marmara Bölgesi'ne yapılacak sanayi yatırımlarının sınırlandırılması, konum ve ulaşım bakımından elverişli olanakları bulunan Bolu'yu, sanayi yatırımları için çekici hale getirdi. Bunun sonucu olarak 1970'lerin özellikle ikinci yarısında, il sanayisinde bir canlanma ve çeşitlenme görüldü. 1980'de ilde, 10 kişiden fazla işçi çalıştıran işyerinin sayısı 74, 100'den fazla çalışanı olan işyerlerinin sayısı ise 14'tü.

İl sanayisinde ağırlık bugün de orman ürünlerindedir. Gıda, madeni eşya, makine, taşıma araçları ve metaldışı maden sanayileri de oldukça gelişkindir. Gene bu sektörlerde etkinlik gösteren çok sayıda küçük sanayi işyeri de vardır.

Zengin doğal yapısı, orman varlığı, doğal güzellikleri ve kıyılarıyla Bolu, geniş bir turizm potansiyeline sahiptir. İl daha çok iç turizm açısından önem taşır. Başlıca kayak ve dinlenme alanı Koroğlu Dağlarındaki Kartalkaya'dır. Bolu kentine yaklaşık 50 km uzaklıkta yer alan Kartalkaya'daki tesisler, İstanbul ve Ankaralıları için oldukça yakın ve çekici bir kayak merkezidir. Abant Gölü ilin en eski turistik odadır; göl çevresinde birçok otel hizmet vermektedir. Doğal güzelliği ile ünlü Yedigöller de özellikle son yıllarda oldukça çok turist çekmektedir. Yedigöller'i çevreleyen 2.019 hektarlık alan 1965'te ulusal park ilan edilmiştir. Büyük ve Küçük Kaplıca, Derrin, Efteni, Babas kaplıcaları ilin başlıca şifalı madensuyu kaynaklarıdır. Karadeniz kıyısındaki Akçakoca özellikle Ankaralıların tutulan bir kıyı kasabasıdır.

Tarih. Bolu yöresine ilk yerleşenlerin Bebrıklar olduğu sanılmaktadır. Bebrikya adıyla

la anıldığı sanılan bu yöreye İÖ 8. yüzyıldan sonra batıdan gelen Bitinler yerleşti. Daha sonra Bitinya olarak adlandırılan bu topraklardaki başlıca yerleşme yerleri Kienos (daha sonra Prusias, bugün Konuralp) ile Bithynion'du (bugün Bolu). İskender'in ölümünü izleyen dönemde Bolu yöresinde bağımsız Bitinya Krallığı kuruldu.

Roma döneminde önemi artan Bitinya, Bizans yönetimi altındayken elverişli doğal konumu sayesinde 7. ve 9. yüzyıllardaki Arap akınlarından etkilenmedi. 11. yüzyıldan sonra Bizanslılar ile Anadolu Selçukluları arasında el değiştiren yöre, 1325'te tümüyle Osmanlı topraklarına katıldı. 1325-1692 döneminde Bolu'yu yöneten sancak beyleri arasında Konur Alp, Gündüz Alp, Şehzade Süleyman (daha sonra Padişah I. Süleyman) ve Zor Mustafa Paşa dikkati çeker. Tarihi boyunca depremlerle yıkıma ve can kaybına uğrayan yöre Osmanlı döneminde Celali Ayaklanmalarından büyük ölçüde zarar gördü. Kafkasya'daki Çerkezistan bölgesinden göç eden toplulukların büyük bir bölümü 1860'ta yörenin özellikle Düzce Ovası kesimine yerleştirildi. 1864'te Bolu sancakı Kastamonu Eyaleti'ne bağlandı. II. Meşrutiyet'ten (1908) Cumhuriyet dönemine değin bağımsız sancak olarak yönetildi. Kurtuluş Savaşı sırasında çeşitli ayaklanmalara sahne oldu. Cumhuriyet'in kurulmasından sonra il yapıldı.

Kentin yapısı ve tarihsel yapılar. Bugünkü kent çevresinde kalıntılarına rastlanan Bithynion'un İÖ 7. yüzyılda Bebrıklar ya da Bitinler tarafından kurulduğu sanılır. Roma döneminde Bithynium olarak anılan kente İmparator Cladius'un hüküm sürdüğü yıllarda Cladiopolis adı verildi. İS 12. yüzyıl başlarında İmparator Hadrianus'un sevgilisi Antinoos'un doğum yeri olması nedeniyle önem kazanan kent daha sonra Hadrianopolis olarak adlandırılmaya başladı. Bir piskoposluk merkezi olan ve Bizans döneminde Polis denen kenti, 11. yüzyılda yöreye gelmeye başlayan Türkmenler Bolu olarak adlandırdılar.

Bolu kenti ilin hemen hemen ortasında, dağlarla çevrili, düz sayılabilecek bir alanda kurulmuştur. Kentin kuzeyi yer yer yerleşime elverişsiz eğimli alanlarla sınırlanmıştır. Önceleri kentin içinden geçen Ankara-İstanbul karayolu kentin mekânsal biçimlenişini belirleyen bir ana eksen işlevi taşıyordu. Kent, yol boyunca uzanan çizgisel bir yapı gösteriyordu. Daha sonra bu yolun düzenlenerek dışından geçirilmesiyle kent yeniden karayoluna doğru uzanmaya başladı. Kent bu karayoluyla Ankara'ya 192 km, İstanbul'a da 262 km uzaklıktadır. Özellikle 1970'lerin ikinci yarısında kurulan sanayi ve küçük sanayi işyerlerine karayolunun üzerinde yer seçildi, bu durum da kentin geleneksel merkezinin gelişimini olumsuz yönde etkiledi.

İlde iki merkezli bir yerleşme düzeninden söz edilebilir. Dağlık güney kesimin sanayi, ticaret ve hizmet merkezi Bolu kenti, kuzeybatıdaki düzlük alanların ve kıyı bölgesinin merkezi ise Düzce kentidir. İlde Marmara Bölgesi'ne en yakın kent olan ve oldukça geniş bir tarımsal bölgenin merkez işlevlerini taşıyan Düzce, en gelişkin kenttir.

Kente bir devlet hastanesi, bir SSK hastanesi ile bir kaplıca ve fizik tedavi hastanesi hizmet vermektedir. Yörede bulunan tarihsel değere sahip buluntuları Bolu Müzesi'nde sergilenir. Bolu kentindeki yükseköğretim kurumları Gazi Üniversitesi'ne bağlı Bolu İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ile Bolu Eğitim Yüksekokulu ve Bolu Meslek Yüksekokulu'dur.

Kent merkezinde Bithynion'a ait olduğu sanılan birçok kalıntı vardır. Ama araştır-

malar henüz yetersizdir ve kent yapıları ortaya çıkarılamamıştır. İS 130-138 arasında İmparator Hadrianus'un yaptırdığı Antinoos Tapınağı, 1300'lerin sonlarına ait Yıldırım Bayezid Külliyesi, 1388-89'da I. Bayezid'in (Yıldırım) yaptırdığı Orta Hamam, 15. yüzyıl sonları ya da 16. yüzyıl başlarında Demirtaş Paşazade Mehmed Bey'in yaptırdığı sanılan Kadı Camisi, 1510-11'de yapılan İlica Camisi, 1562-63'te yapılan Karaköy Cuma Camisi, 1571 yapımı Karaçayır Camisi, 16. yüzyıla ait Sultan Hamamı ve Tabakalar Hamamı, 17. yüzyıldan kalan İmarek Camisi ve 1804-05'te yapılan Taş Han kentte ve kent çevresindeki önemli tarihsel yapılarıdır.

Bolu Belediyesi 1875'te kurulmuştur. Nüfus (1990) il, 536.869; kent, 60.789.

Bolu Dağları, Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz Bölümü'nde dağ sırası. Bu bölümde Kuzey Anadolu Dağlarının(*) Küre Dağlarından sonra ikinci sırasını oluşturur. Bu sıra Ilgaz-Bolu Dağları genel adıyla anılır. Kabaca güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda uzanan bu sıranın Ilgaz Dağı bölümü ile Bolu Dağlarını birbirinden Gökırmak Vadisi ayırır. Kuzey Anadolu Kırık Kuşağı bu sıradağların güneyinden geçen bazı kırıklar Bolu Dağlarını dik eğimler oluşmasına yol açmış, akarsular da kütleyi parçalayarak engebeliliği artırmıştır. Bolu Dağlarında yükselti 2.000 m'yi aşmaz. En yüksek nokta Bolu kentinin kuzeyindeki Çele Doruğudur (1.980 m). Öteki doruklar ise Arkut Dağında Naldökentepe (1.911 m), Erenleretepe (1.830 m) ve Menekşelitepe'dir (1.577 m). Güneydeki Devrez Çayı vadisi, Bolu Dağlarını bu bölümde üçüncü sırayı oluşturan Köroğlu Dağlarından ayırır.

Bolu Dağlarının temelini Devoniyen Dönemden (y. 395-345 milyon yıl önce) kalma kalkerler oluşturur. Bu temel üstünde Eosen Bölümünden (y. 54-38 milyon yıl önce) kalma bir fliš dizisi yer alır. Fliš katmanları arasında yer yer çıkımlar halinde Mezozoyik (İkinci) Zamanda oluşmuş (y. 225-65 milyon yıl önce) kalker dizileri vardır. Dağların batı-kuzeybatı kesimlerinde serpantinler oldukça geniş yer kaplar. Doğuya doğru ise Kretase (Tebeşir) Dönemi (y. 136-65 milyon yıl önce) flišleri arasında yer yer, Senozoyik (Yakın) Zamana (y. 65 milyon yıl öncesinden günümüze) ait granit ve andezitlerden oluşan damarlar görülür.

Bolu Dağlarının bitki örtüsü oldukça zengin ve çeşitlidir. Dağların kuzeye bakan kesimi Türkiye'nin en zengin ve değerli orman alanıdır. Özellikle kayın, göknar ve sarı çamın karışık bulunduğu ormanlar oldukça yoğundur. 950-1.600 m arası yükseltilerde kayın, 1.600-1.800 m arasında ise göknar egemendir. Güneye bakan yamaçlarda 1.000-1.500 m arasında kara çam, daha düşük yükseltilerde meşe ve gürgen yer alır. Kayınlar güney yamaçlarda, kuzey kesime göre daha yükseklerde görülür.

Bolu Dağları orman örtüsünün yanı sıra su kaynakları ve çayır bakımlarından da zengindir. Özellikle 1.000-1.500 m arasındaki yükseltilerde yer yer görülen düzlükler, boyları 1 m'yi aşan yoğun çayırarla kaplıdır.

Bólu-Hjálmar bak. Jónsson, Hjálmar

Bolu Kaplıcaları, Bolu kentinin 5 km kadar güneyinde kaplıca. Bolu Ovasının güney kesiminden geçen Kuzey Anadolu Kırık Kuşağına bağlı bazı kırık (fay) uzantıları üzerindedir.

Eskiden beri bilinen ve kullanılan kaplıcadan, Evliya Çelebi ve Kâtip Çelebi'nin bazı

yapıtlarında da söz edilir; her iki yazar da burada biri kadınlara, biri erkekler ayrışmış iki kaplıca bulunduğunu yazar. Gerçekten de kaplıca, aslında büyük ve küçük olmak üzere iki bölümden oluşur.

Alüvyonlar ile Kretase (Tebeşir) Dönemi (y. 136-65 milyon yıl önce) flišlerinin bulunduğu, yer yer de Neojen Bölümüne ait (y. 26-2,5 milyon yıl önce) kalker oluşumunun yüzeye çıktığı bir alanda bulunan kaplıca kaynağı, biri kabaca doğu-batı, öteki güneybatı-kuzeydoğu doğrultulu iki kırık çizgisinin kesişme noktasından çıkar. Kaynak kesiminde birbirinden bölmelerle ayrılmış, sıcaklığı farklı üç havuzdan oluşan Büyük Kaplıca'daki madensularının sıcaklığı 42°C-44°C arasında değişir. Bu su kalsiyum bikarbonat ve kalsiyum sülfat bakımından oldukça zengindir. Kalsiyum dışında içinde sodyum, magnezyum, potasyum, klor, fosfor ve amonyum iyonları da vardır. Bileşiminde az miktarda da olsa radyoaktif özellikte maddeler bulunan bu madensularının romatizmal hastalıklara, içimi sert olmakla birlikte içme kürleriyle kullanıldığında çeşitli mide rahatsızlıklarına iyi geldiğine inanılır.

Benzer özellikler gösteren Küçük Kaplıca'da da Büyük Kaplıca'da olduğu gibi iki kaynak vardır. Bu kaplıca sularının sıcaklığı da 43°C-44°C'dir.

Bolu Ovası, Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz Bölümü'nde ova. Bolu Ovası, kuzeyde Bolu Dağları, güneyde ise Köroğlu Dağları arasında yer alan ve Kuzey Anadolu Kırık Kuşağına(*) bağlı kırıklar boyunca oluşmuş tektonik kökenli bir çöküntü alanıdır. Deniz düzeyinden 700 m yüksekliktedir. Güneybatı-kuzeydoğu doğrultusundaki uzun eksen 25 km, kısa eksen ise 9 km olan bir elips biçimindedir.

Ova tabanının kenarlarında Neojen Bölümüne ait (y. 26-2,5 milyon yıl önce) tortulla, orta kesimde ise Kuvaterner (Dördüncü) Döneme (y. 2,5 milyon yıl öncesinden günümüze) ait eski ve yeni alüvyonlar bulunur. Eski alüvyonlar özellikle doğu-batı doğrultusunda uzanır. Kuvarsit, diyorit, kalker ve andezit çakılları içeren ovanın güneyinden geçen kırık çizgisi boyunca sıcak ve soğuk su kaynakları vardır. Ovanın en önemli akarsuyu Büyüksu olarak da bilinen Bolu Suyu'dur.

Bolu Ovası, konumu nedeniyle bir geçiş ikliminin etkisindedir. Yükseltiye, yüzey şekillerine ve denizden uzaklığına bağlı olarak iklim özellikleri kısa mesafeler içinde değişimler gösterir. Yıllık ortalama yağış miktarı 600 mm'yi bulmaz; yağışlar bütün yıla az çok düzenli bir biçimde yayılmış olmakla birlikte yazları azalır.

Ovanın önemli bölümü ekildiğinden, doğal bitki örtüsü yalnızca otsu bitkilerden ibarettir. Buna karşılık güney ve kuzey yamaçlarda çalılık ve ağaçlıklar vardır. Ama güneydeki dağlık bölgenin kuzeye bakan kesiminde bitki örtüsü daha yoğundur. Ovanın alüvyal taban kesimi her türlü ürünün yetiştirilmesine elverişliken kuzeydeki hafif eğimli sığ topraklarda genellikle tahıl ekimi yapılır; güneydeki dik eğimli sığ topraklarda ise bitkisel üretim ancak belli yerlerde gerçekleştirilebilir. Ovada yetiştirilen en önemli tarım ürünleri tahıl, şeker pancarı, sebze ve meyvedir. Ankara-İstanbul karayolu ovanın kuzey kenarını izler.

Bolvadin, topraklarının bir bölümü İç Anadolu Bölgesi, daha büyük bölümü Ege Bölgesi sınırları içinde kalan, Afyonkarahisar iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 1.108 km² olan Bolvadin ilçesi

kuzeyde Emirdağ, doğu ve güneydoğuda Sultandağ, güneyde Çay, batıda Çobanlar, kuzeybatıda da İçehisar ve Bayat ilçelerini çevrilidir.

İlçe topraklarının büyük bölümü dağlıktır. Kuzey yansını, doğu ilçe sınırları dışında kalan Emir Dağı(*) engebelendir. Eber Gölünün(*) kuzey kesimi ilçe sınırları içinde kalır. Bu gölü besleyen Akarçay(*) güneyde doğal sınır oluşturur.

Tarım ile tanıma dayalı sanayi, ilçedeki başlıca ekonomik etkinliklerdir. En çok tahıl, şeker pancarı, haşhaş ve elma yetiştirilir. Koyun ve sığır beslenir. İlçedeki başlıca sanayi kuruluşları Toprak Mahsulleri Ofisi'ne (TMO) ait bir alkaloit fabrikası ile un, ayakkabı ve tuğla fabrikalarıdır.

Eski bir yerleşim alanı olduğu sanılan Bolvadin yöresi sırasıyla Hitit, Frig, Lidya, Pers, Roma ve Bizans egemenliklerini yaşadı; Arap, Makedonya, Selevkos, Bergama akınlara sahne oldu. Osmanlı egemenliğine girdikten sonra, İstanbul-Bağdat ticaret yolu üzerinde bir durak noktası olarak önem kazandı ve gelişti; ama 19. yüzyılda demiryolu hattı dışında kalınca sönükleşti. Bu dönemde Hüdavendigâr vilayetine Karahisar-ı Sahib sancığına bağlı bir kazaydı. Kurtuluş Savaşı sırasında 2 Nisan ve 20 Ağustos 1921'de iki kez Yunan işgaline uğrayan Bolvadin, kısa süren bu işgalden 24 Eylül 1921'de kurtuldu. Büyük Taarruz sırasında ise önemli bir karargahdı.

Bolvadin kenti ilçenin güney kesiminde, Emirdağ-Çay karayolu üzerindedir. Kent, il merkezi Afyonkarahisar'a 48 km uzaklıktadır.

Mimar Sinan'ın yaptığı Rüstem Paşa Camisi ve Hamamı (1546-61) kentin en önemli tarihsel yapılarıdır. Cami 19. yüzyılda onarılmış görünür. Tuğladan yapılmış tek şerefeli minaresi 20. yüzyıla aittir; sekiz pencere-reli kubbesi kalem işi süslerle bezelidir. Kentin güneyinde, Akarçay üzerinde bulunan Kırkgöz Köprüsü de Mimar Sinan tarafından 1550'de yenilenmiş ve uzatılmıştır. I. Süleyman'ın (Kanuni) ordusuyla iki kez geçtiği Kırkgöz Köprüsü, Kurtuluş Savaşı sırasında Yunanlılarca dinamitlenmiş, daha sonra yıkılan gözleri onarılmış, kaybolan yazıtı ise bulunarak Afyonkarahisar Müzesi'ne konmuştur.

Bolvadin Belediyesi 1881'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 66.438; kent, 44.969.

Bolyai, Farkas (d. 9 Şubat 1775, Bolya, Nagyszeben yakınları - ö. 20 Kasım 1856, Marosvásárhely, Macaristan), Macar matematikçi, şair ve oyun yazarı. Yaşamı boyunca Eukleides'in paralel doğruların kesişmeyeceğine ilişkin 5. postülasını (paralellik aksiyomu) kanıtlamaya çalışmıştır. Göttingen Üniversitesi'nde öğrenim görürken ünlü Alman matematikçi Carl F. Gauss'un yakın arkadaşı oldu. İki matematikçi arasındaki dostluk 1855'te Gauss'un ölümüne değin yazışmalarla sürdü.

1804'te Marosvásárhely'deki Evanjelik yüksekokulunda öğretmen üyesi olarak çalışmaya başlayan Bolyai, bu görevini 1853'te emekli olana değin sürdürdü. Bilim dünyasından neredeyse tümüyle soyutlanarak, durmak bilmeksizin paralellik aksiyomu üzerinde çalışan Bolyai, bulduğu bir kanıtı 1804'te Gauss'a gönderdi. Gauss'un kanıtta bir hata bulması üzerine yeniden çalışmaya koyuldu. Umutsuzluk anlarında müzik çalışmalarına, şiir ve oyun yazmaya sığınordu. *Öt Szomorujáték*, *Irtá Egy Hazafi* (1817; Beş Trajedi, Bir Yurtsever Tarafından Yazılmıştır) ve *A Pársi Pár* (1818;

Paris Davası) Bolyai'nin oyunları arasında yer alır.

1829'da en önemli yapıtı olan *Tentamen juventutem studiosam in elementa matheseos purae introducendi*'yi (1832; İstekli Gençlere Saf Matematik Öğelerini Tanıtma Denemesi) tamamladı. Geometri, aritmetik, cebir ve analizi açık ve sistematik bir biçimde sergileyen bu yapıta, Bolyai'nin çağdaşlarının çoğu hak ettiği ilgiyi gösteremediler.

Bolyai, János (d. 15 Aralık 1802, Kolosvár - ö. 27 Ocak 1860, Marosvásárhely, Macaristan), Macar matematikçi. Eukleidesçi olmayan geometrinin, başka bir deyişle Eukleides'in paralellik aksiyomunu içermeyen geometrinin kurucularındandır. Eukleides'in 5. postülası olarak da bilinen bu aksiyoma göre, bir doğruya, dışındaki bir noktadan yalnızca bir paralel doğru çizilebilir.

Matematik öğrenimine 10 yaşında, babası ünlü matematikçi Farkas Bolyai'nin gözetiminde başlayan Bolyai, 13 yaşına geldiğinde diferansiyel ve integral hesap ve analitik mekanik konularında uzman sayılacak düzeye gelmişti. Ayrıca küçük yaşta başarılı bir kemancı oldu, daha sonraları da kılıç kullanmadaki ustalığıyla ün kazandı. 1818-22 arasında Viyana'da, Kraliyet Mühendislik Yüksekokulu'nda öğrenim gördü, 1822'den 1833'e değin de ordu mühendisi olarak görev yaptı.

Babasının paralellik aksiyomunu kanıtlama konusundaki tutkusundan etkilenen János, onun uyarılarını dinlemeyerek bir çözüm bulmayı amaçlayan çalışmalarını inatla sürdürdü. 1820'de söz konusu kanıtlanmanın olanaksız olabileceği sonucuna vardı ve Eukleides'in aksiyomuna dayanmayan bir geometri kurmaya yöneldi. 1823'te babasına "Appendix scientiam spatii absolute veram exhibens" (Mutlak Doğru Bir Uzay Bilimini Açıklayan Ek) adlı çalışmasının bir taslağını gönderdi. Bu çalışmada açıklanan sistem eksiksiz ve tutarlı bir Eukleidesçi olmayan geometriydi.

Bolyai, yapıtının yayımından önce, kendi buluşunun bir benzerinin Alman matematikçi Carl F. Gauss tarafından gerçekleştirilmiş olduğunu öğrendi. Bu, onun için gerçek bir darbe oldu. Gauss ise buluşlarına tam güvenemediği için onları yayımlamayı düşünmüyordu ve bu konuda bir öncelik öne sürmüyordu. Bolyai, "Ek" in 1832'de, babasının *Tentamen juventutem studiosam in elementa matheseos purae introducendi* (İstekli Gençlere Saf Matematik Öğelerini Tanıtma Denemesi) adlı yapıtıyla birlikte yayımlanmasına izin verdi. Bu deneme önceki matematikçilerin ilgisini çekmedi. Bolyai 1848'de, kendi kurduğu geometrinin hemen hemen aynısının N. I. Lobaçevski'nin 1829'da yayımlanan bir çalışmasında da yer aldığını öğrendi.

Matematik alanındaki çalışmalarını sonraki yıllarda da sürdüren Bolyai'nin başka önemli katkılar da içeren yapıtlarının önemi, yaşadığı dönemde anlaşılmadı. Bolyai, karmaşık sayıları sıralı gerçek sayı ikilileri olarak ele almış ve geometrik bir karmaşık sayı kavramı da geliştirmiştir.

Bolza, Oskar (d. 12 Mayıs 1857, Bergzabern, Pfalz - ö. 5 Temmuz 1942, Freiburg, Almanya), Alman matematikçi ve eğitimci. Matematik değişimler hesabı konusuna yeni yaklaşımlar kazandırmıştır.

Berlin Üniversitesi'nde Karl Weierstrass'ın öğrencisi olan Bolza, Göttingen Üniver-

sitesi'nde Felix Klein'in denetiminde yürüttüğü doktora çalışmasını 1886'da tamamladı. 1889'da Johns Hopkins Üniversitesi'nde matematik okutmanı olarak çalışmaya başladı. Ertesi yıl Clark Üniversitesi'nde matematik doçentliğine getirildi. 1893'te, yeni kurulmuş olan Chicago Üniversitesi'nin matematik bölümü başkanı Eliakim H. Moore'dan bu üniversitenin öğretim kadrosuna katılma çağrısı aldı. Moore, çağrısı kabul eden Bolza'nın önerisiyle, Heinrich Maschke'nin de Almanya'dan ayrılmış Chicago'ya gitmesini sağladı. Bu katılımlarla, Chicago Üniversitesi'nin matematik bölümü ülkedeki en güçlü bölümler arasına girdi.

New York Matematik Derneği'nde etkin görevlerde bulunan Bolza, derneğin 1894'te Amerikan Matematik Derneği'ne dönüştürülmesini sağlayan çalışmaların da önderlerinden biri oldu; 1903-04'te derneğin başkan yardımcılığı görevini yürüttü. Değişimler hesabı üstüne ABD'de ve Avrupa'da çok sayıda konferans verdi ve 1908'de, alanındaki klasik yapıtlardan biri olan *Vorlesungen über Variationsrechnung* (Değişimler Hesabı Üzerine Konferanslar) adlı incelemeyi yayımladı. 1913 ve 1914'te yayımlanan makalelerinde "Bolza problemi" olarak da anılan özgün bir değişim problemi geliştiren Bolza, eşitsizlik sınırlılıkları ve diferansiyel denklemler içeren bir matematiksel kontrol kuramı ortaya attı. Bolza'nın fonksiyon kuramı ve integrallik denklemler üzerine, sonraki yıllarda verdiği konferanslar, öğrencilerinden William V. Lovitt tarafından derlenmiş ve 1924'te *Linear Integral Equations* (Doğrusal İntegrallik Denklemler) başlığı altında yayımlanmıştır.

Bolzano, Almanca BOZEN, İtalya'nın kuzeyindeki Trentino-Alto Adige yönetim bölgesinde kent ve 1927'den bu yana Bolzano (Güney Tirol) ilinin merkezi. Talvera ve Isarco (Eisack) ırmaklarının birleştiği yerde, bu iki ırmakın Adige'nin (Etsch) sularına karıştığı noktanın tam kuzeydoğusunda yer alır. Brenner Boğazının güneyindeki Brenner demiryolunun üstünde, Trento'nun kuzeyindedir. Romalılar döneminde burada bir köprü bulunduğu söylenmekle birlikte, ortaçağ öncesi yerleşime ilişkin kanıt yoktur. 680'den sonra Baviera kontlarının egemenliğine giren bölge, 1027'de piskoposluk bölgesinin kalan bölümüyle birlikte, II. Corrado tarafından Trento piskoposuna verildi. 1531'de yönetimi Tirol kontlarına geçinceye değin (1363'te Habsburg yönetimine giren) Tirol kontları ile piskoposlar arasında anlaşmazlık nedeni oldu. 1805'te Tirol'un önceki bölümleriyle birlikte Baviera'ya geçti ve Tirollü yurtsever Andreas Hofer'in önderliğinde başlatılan ayaklanma sonunda, 1809'da Avusturya'ya bağlandı. 1810-13 arasında Napoléon'un kurduğu İtalya Krallığı'nın bir parçası olan kent daha sonra, Avusturya İmparatorluğu'na geçti ve 1918'de İtalya'ya bağlandı. Halkın çoğu Almanca konuşur.

Eski kentin önemli tarihsel yapıları arasında katedral, 14 ve 15. yüzyıl bölge kiliseleri, fresklerle bezenmiş arkadlı avlusu ve şapel-leriyle ünlü eski Dominiken manastırı ve 14. yüzyıl Fransiskan kilisesi yer alır. 13. yüzyılda yapılan ve sonradan beş yeni kule eklenen Mareccio Şatosu'nda bugün belediye arşivleri, Roncolo (Runkelstein) Şatosu'nda da şövalyelik konularını betimleyen 1400'lerden kalma duvar resimleri vardır. Ayrıca bir konservatuvar ile bir belediye müzesi bulunur.

Bir turizm ve ticaret merkezi olan Bolza-no'da elektrometalurji ve makine sanayileri ile taşıt ve dokuma imalatı önemli yer tutar. Öteki sanayi dalları arasında şarap ve başta

meyve olmak üzere gıda işleme sayılabilir. Nüfus (1990 tah.) belediye, 100.707.

Bolzano, Bernhard (d. 5 Ekim 1781, Prag ö. 18 Aralık 1848, Prag, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu), 1816'da ikite-
rimli (binom) formülünü kanıtlayan ve sonlu ile sonsuz sınıfları ayırt etme yolunu öneren Çek matematikçi ve ilahiyatçı.

1805'te Prag Üniversitesi'nden papazlık rütbesi alarak mezun olan Bolzano, aynı üniversitede felsefe ve din profesörü oldu. Ama, birkaç yıl içinde militarizmin yol açtığı toplumsal kayıplar ve savaşın gereksizliği konusundaki öğretileriyle üniversite ve kilisenin ileri gelenlerinin tepkisini topladı. Çek eğitiminde, ulusun ilgisini insanlar ve uluslar arasında silahlı çatışmaya değil, insancıl duygulara ve barışa yöneltecek toplumsal ve ekonomik sistemler üreten köklü bir reform yapılması için uğraştı. Görüşleri, onun bu inançlarını terk ederek, liberal öğretilerine son vermesini isteyen üniversite ve din çevrelerinde gözden düşmesine yol açtı. Kilise ve üniversitemin doktrinini kabullenmeyi reddetmesi üzerine görevine 1819'da son verilen Bolzano, bundan sonra tüm zamanını toplumsal konular, felsefe ve matematik alanlarındaki çalışmalarına ayırdı.

Bolzano, matematikteki değişkenler, limitler ve süreklilik üzerine ileri görüşlere sahipti. Kuvvet, uzay ve zamanın fiziksel özelliklerine ilişkin çalışmalarında Alman filozof Immanuel Kant'ın önerdiklerine karşı kuramlar öne sürdü.

Bolzano'nun basılan yapıtları arasında, *Athanasia* (1827; Athanasios), *Funktionenlehre* (1834; Fonksiyon Bilimi), *Lehrbuch der Religionswissenschaft* (1834, 4 cilt; İlahiyat Ders Kitabı), *Versuch einer neuen Darstellung der Logik* (1837, 4 cilt; Yeni Bir Mantık Sistemi Üzerine Deneme), *Paradoxien des Unendlichen* (1851; Sonsuzun Paradoksu) bulunmaktadır.

Boma, eskiden LOMBI ya da EMBOMMA. Orta Afrika ülkelerinden Zaire'nin güneybatısında, Bas-Zaire bölgesine bağlı Bas-Fleuve ilinin merkezi. Atlas Okyanusu kıyısından 100 km içeride, Zaire Irmağı halicinde bir liman kentidir. Ülkenin en eski kentlerinden biri olan Boma 19. yüzyıl ortalarına değin bir ticaret merkezi ve köle pazarıydı. 1886'da Bağımsız Kongo Devleti'nin, daha sonra Belçika Kongosu'nun başkenti oldu. 1926'da Leopoldville (bugün Kinşasa) başkent olana değin bu konumunu korudu. Boma, Tshela'ya giden demiryolunun başlangıç noktasıdır. Limandan palmye yağı ve muz ile Mayombe'nin zengin ormanlarından elde edilen limba kerestesi ihraç edilir. Nüfus (1990 tah.) 220.085.

bomba, belirli koşullar altında, çoğunlukla da çarpma etkisiyle patlayacak biçimde tasarlanmış, tahrip gücü yüksek patlayıcı silah. Bombalar, çekirdeği ve kovani bulunduran top mermilerine benzetilebilir. Top mermileri, füzeler ve torpiller hava ya da su içinde yapay iticiler yardımıyla itilir; buna karşılık bombalar yalnızca yerçekimi kuvvetiyle yol alır. Tahrip gücü çok daha büyük olan atom bombaları ile termonükleer bombalar ise konvansiyonel bombalardan çok farklıdır (*bak.* atom bombası; termonükleer bomba).

Tipik bir konvansiyonel bomba, aerodinamik profil verilmiş bir silindir biçimindedir ve temel olarak beş parçadan oluşur: Dış kılıf, kılıfın içine doldurulan patlayıcı madde, bombanın uçuş sırasında dengesini sağlayan kanatçık gibi donanımlar, patlayıcının patlamasını sağlayan bir ya da birden çok

tapa ve tapayı patlamaya hazır duruma getiren mekanizma. Bombaların dış kılıfı genellikle metalden ve burun bölümü sivri bir biçimde yapılır. Konvansiyonel bombaların çoğunda patlayıcı madde olarak TNT, RDX, amonyum nitrat ya da bunlara benzer karışımlar kullanılır. Bombanın kuyruk ucuna takılan kanatçıklar, bombanın havadan burun aşağı düşmesini sağlar.

Bombalar kullanım amaçlarına ve içerdikleri patlayıcı madde türüne göre sınıflandırılabilir. En yaygın bomba türleri, tahrip bombaları, parça etkili bombalar, genel amaçlı bombalar, zırh delici bombalar ve yangın bombalarıdır. Tahrip bombaları, patlama etkisiyle binaları ve diğer yapıları tahrip eder. Bunlar genellikle ihtiraklı (zaman gecikmeli) tapalarla donatılmıştır; böylece havadan bırakılan bomba binaya çatıdan girdiğinde, birkaç kat aşağıya indikten sonra, binanın içine iç ve alt kesimlerinde patlar. Buna karşılık parça etkili bombalar patladıklarında parçalanarak çevreye küçük metal parçaları saçar; bu tip bombalar temelde antipersonel silahlardır. Genel amaçlı bombalar ise tahrip bombaları ile parça etkili bombaların etki biçimlerini birleştirir, dolayısıyla da çok çeşitli hedeflere karşı kullanılabilir. En yaygın kullanılan bomba türü de genel amaçlı bombalardır. Zırh delici bombaların kılıfı çok daha kalın, burun uçları çok daha sivridir. Bu bombalar tankların zırhlarını, savaş gemilerinin kalın metal gövdelerini ya da koruganların taş bloklardan yapılmış duvarlarını derlere içeri işler. Bütün bu bomba türlerinin ağırlığı 45-1.300 kg arasında değişir. Düzenli bir biçimde kullanılmış en büyük bomba tipi olan İngiliz yapımı "Grand Slam" bombalarının ağırlığı 10.000 kg'dır; bu bombalar II. Dünya Savaşı sırasında kullanılmıştır.

Başlıca iki tip yangın bombası vardır. Bunlardan termit bombasının yanıcı maddesi, çok yüksek bir sıcaklıkta yanan alüminyum tozu ve demir oksit karışımından (termit) oluşur. Bu bombaların dış kılıfı, kendisi de termit ile tutuşturulduğunda çok yüksek bir sıcaklıkta yanan bir metal olan magnezyumdan yapılır. Termit bombaları genellikle yapılarla karşı kullanılır. İkinci tip yangın bombası olan napalm bombalarının yanıcı maddesi ise, pelt haline getirilmiş benzindir (napalm). Dış kılıfları ince olan napalm bombaları temelde antipersonel silahlardır; ayrıca araçlara ve alev alan yapılara, örneğin benzinliklere karşı da kullanılır. Geniş bir alana yayılan napalm, temas ettiği her şeyin üzerine yapışır ve uzun süre yanar. En son napalm karışımları benzin, benzen ve polistiren kalınlaştırıcısından oluşmaktadır.

Değinen bütün bu bomba türleri II. Dünya Savaşı sırasında kullanılmıştır. Savaşın sonuna doğru ise demet bomba ve yakıt-hava patlamalı bomba gibi yeni bomba türleri geliştirilmiştir. Demet bombalar, aynı kılıf içine yerleştirilmiş birçok küçük bombadan oluşur; bomba havadayken kılıf yanılır ve böylece küçük bombalar çevreye saçılır, yere çarptıklarında da patlarlar. Demet bombalar hem parça etkili, hem de zırh delici özelliktedir. Yakıt-hava patlamalı bombalar ise yere yaklaştıklarında çevreye patlayıcı bir buhar bulutu salarlar; bu buharın şiddetle patlaması yer üzerinde büyük bir basınç yaratır; böylece, örneğin düşmanın yere döşediği mayınlar patlatılarak temizlenmiş olur.

Hava bombardımanında en önemli sorunlardan biri nişan alma ve hedefi bulma olmuştur. Bombardıman görevlisinin bombaları uçaktan böyle bir noktada bırakması gerekir ki, bomba yere düştüğünde önceden planlanmış hedefe çarpmalıdır. Uçağın

ve bombanın izlediği yollar matematiksel olarak hesaplanabilir, ama bombardıman görevlisinin saniye düzeyindeki çok kısa bir zaman aralığında hareket etmesi gerekir. II. Dünya Savaşı sırasında bu sorunun üstesinden gelmek için mekanik olarak ve radyo aracılığıyla çalışan nişan alma donanımları geliştirilmiştir.

Akıllı bomba olarak adlandırılan güdümlü bombalar, hedeflerini çok daha duyarlı bir biçimde bulur. Bu bombalar, havada süzülerek manevra yapmalarını olanaklı kılan küçük kanatlar ve ayarlanabilir kanatçıklarla donatılmıştır. Bombanın burnuna ise, laserli ya da televizyon kameralı bir güdüm sistemi yerleştirilmiştir; bu araçlar sürekli olarak hedefin konumunu bir bilgisayara iletirler, bilgisayar da bombanın kanat ve kanatçıklarına sinyaller göndererek bombanın sürekli olarak hedefe doğru yol almasını sağlar. Laserli sistemde, uçaktan hedefe doğru bir laser demeti gönderilir ve bombanın laser algılayıcısı hedeften yansıyan demeti algılayarak bombanın sürekli olarak hedefe yönelik rotada kalmasını sağlar. Televizyonlu güdüm sistemi ise sürekli hedefin üzerine kilitlenmiş halde kalır ve hedefin resimlerini kesintisiz bir biçimde bombanın içine yerleştirilmiş bir bilgisayara ya da uçak personeline iletir; böylece bilgisayarın ya da bombardıman uzmanlarının bombayı hedefe yönlendirmelerini olanaklı kılar.

Bombalarda çeşitli tapa türleri kullanılır. En yaygın kullanılan tür olan müsedemeli (çarpma etkili) tapalar bombanın burnuna yerleştirilir ve yere çarptığında harekete geçerek bombadaki patlayıcı maddeyi tutuşturur. Buna karşılık, ihtiraklı tapalar önceden belirlenmiş bir zaman gecikmesiyle çalışır. Bir başka tür olan VT tapaları ise, hedefe yaklaşıp istenen yükseklikte bombayı patlatır. VT tapalarında hedefin algılanabilmesi için radardan yararlanır; radar, gönderdiği radyo sinyallerinin yansımalarını sürekli olarak algılar ve bombanın hedefe ne kadar yaklaştığını gösterir. Bomba tapalarının çoğu, bombanın uçaktan bırakıldığı anda ya da kısa bir süre önce harekete geçirilir, böylece bombanın yüklenirken ya da hedefe doğru taşınırken patlamaması sağlanır. Son andaki bu çalıştırma işlemi genellikle mekanik olarak, çoğunlukla küçük bir çark yardımıyla gerçekleştirilir. Çark serbest bırakıldığında, bomba düşerken gerçekleşen hava akımı çarkı döndürür ve böylece tapanın harekete geçmesini sağlar.

Bombalar I. Dünya Savaşı sırasında zepinlerin ve uçakların geliştirilmesiyle birlikte büyük önem kazandı, ama bu savaş sırasında uçakların bomba taşıma sığası yetersiz olduğundan kullanılan bomba miktarı da pek fazla olmadı. II. Dünya Savaşı sırasında ise çok daha büyük miktarlarda bomba kullanıldı. Müttefikler yalnızca Almanya'ya yaklaşık 1,5 milyon ton bomba attılar. ABD, Kore ve Vietnam savaşları sırasında da benzer miktarlarda bomba kullandı. 1990'daki Körfez Savaşı sırasında ise, konvansiyonel bombalardan çok, akıllı bombalar kullanıldı.

Bombacaceae, *Malvales* takımından, tropik bölgelerde yayılmış ağaç ve çalıların oluşturduğu 27 cinsi içeren familya. Ebegü-mecigiller (Malvaceae) benzeren bu familyanın bitkilerinde çiçekler genellikle iri ve gösterişlidir. Familyanın *Adansonia* cinsinin en tipik üyesi olan baobab (*) (*Adansonia digitata*) Afrika kökenlidir. *Bombax* cinsi 8 türü, *Pseudobombax* cinsi 20 türü, *Ceiba* cinsi ise 10 türü içerir; *Bombax* cinsinin bazı üyelerinden bombaks pamuğu (*), *Ceiba*

Pseudobombax ellipticum
Walter Dorn

cinsinin bazı türlerinin meyvelerinden de ticari değeri olan kapok (*) üretilir. Güney Amerika'da yaygın olan balsa (*) (*Ochroma lagopus*) ağacı hafif kerestesiyle, Malezya'da yetişen durian (*) (*Durio zibethinus*) ağacı ise kendine özgü itici bir kokusu olan iri tatlı meyveleriyle tanınır.

bombacıböcek bak. osurganböcek

Bombaci, Alessio (d. 1914, Castoreale, Sicilya - ö. 20 Ocak 1979, Napoli), İtalyan Türkolog.

1935'te Napoli Yüksek Doğubilim Enstitüsü'nü bitirdi. Yükseköğrenimi sırasında Luigi Bonelli, Ettore Rossi gibi doğubilimcilerle çalıştı. Aynı enstitüde Türk dili ve edebiyatı profesörü oldu. İtalyan arşivlerindeki Türkçe belgeler üzerinde çalışarak Osmanlı tarihine ilişkin çeşitli araştırmalar yayımladı. İtalyanca yazılmış Osmanlıca dilbilgisi kitaplarını bilim dünyasına tanıttı. Türk ve İran edebiyatında önemli bir yeri olan hamamnameler üzerinde karşılaştırmalı olarak çalıştı. Gazne sanatına yakın ilgi duydu, bu konuda kitap ve makaleler yayımladı. Türk kültürüne katkılarından dolayı Türk Dil Kurumu'na haberleşme üyesi ve Türk Tarih Kurumu'na onur üyesi seçildi.

İlk çalışma olarak, 1523-31 arasında İstanbul'da görevli bulunan Filippo Argenti'nin *La 'Regola del Parlare Turco'* di Filippo Argenti (1938; *Filippo Argenti'nin Türkçe Konuşma Kuralları*) adlı yapıtını yayımladı. Evliya Çelebi'nin Habeşistan gezisini notlarla, *Il Viaggio in Abissinia di Evliya Çelebi 1673* (1943; *Evliya Çelebi'nin 1673'teki Habeşistan Seyahati*) adıyla yayımlayan Bombaci'nin en önemli yapıtı, *Storia della letteratura Turca*'dır (1956; yb, *La Letteratura Turca*, 1969; *Türk Edebiyatı Tarihi*, 1969). İslam öncesinden başlayarak Türk edebiyatının gelişimini incelediği yapıtta Bombaci önemli edebi lehçeleri de ele almış, kişiler üzerine bilgi vermiş, her dönemdeki dil ve edebiyat gelişmelerini değerlendirmiştir.

bombaks pamuğu, *Bombacaceae* familyasının *Bombax* cinsinden çeşitli ağaçların tohum tüyleri. Tropik ülkelerde kendiliğinden yetişen bu ağaçlar, bombaks pamuğu üretimi için Batı Hint Adaları ve Brezilya'da da yetiştirilir. Lifler yumuşak, açık sarıdan kahverengiye kadar değişen renklerde, 0,5-3,25 cm uzunluğunda ve 20-40 mikron çapındadır. Bombaks pamuğunun lifleri, gerçek pamukta (*Gossypium*) olduğu gibi tohumdan değil, tohum kılıfının kenarından çıkar. Bazen gerçek pamuk lifleriyle

karıştırılarak eğrilen bombaks pamuğu daha zayıf ve daha az esnektir; odunözü içerdiğinden, dokumada tek başına kullanıldığında iyi sonuç vermez. Daha çok şilte ve yastık doldurma ve döşeme malzemesi olarak kullanılır.

En dayanıklı ve en uzun lifler (2-3 cm) *Bombar septenatum*'dan elde edilir; *B. ceiba* lifleri ise 1-1,5 cm uzunluğundadır. Her iki ağaç da batı yarımkürenin tropik bölgelerinde yetişir ve o yörelerde bombaks pamuğuna *paina limpa* adı verilir. Asya ve Afrika'nın güneyinde yetişen *B. malabarica*'nın lifleri 1-2 cm uzunluğundadır ve Hindistan'da simal pamuğu ya da kırmızı ipek pamuğu adıyla anılır.

bombar, Fransızca BOMBARDE, Almanca PUMHART ya da POMMER, İngilizce BOMBARD,

Tenor bombar; Kraliyet Konservatuvarı Müzik Aletleri Müzesi, Brüksel
Musée Instrumental Brüksel, ACL Brüksel

shawm (zurna) ailesinden çift kamışlı nefesli çalgı. Adını bir 14. yüzyıl topundan alır. 16. yüzyıldan sonra sopraninodan kontrbasa, her ölçüde *shawm*'lar yapıldı. Kısa boylu ve tiz sesli çalgılar *shawm* adını korumuş, daha uzun boylu ve pes sesli olanlar ise bombar adıyla tanınmıştır. Bretonya'da bombar, gaydayla birlikte çalınır.

bombardıman uçağı, yerdeki hedeflere havadan bomba ya da torpil atmak üzere geliştirilmiş savaş uçağı. Bombardıman uçağından yangın bombaları, nükleer bombalar, patlayıcı gücü yüksek bombalar ya da özel niteliklere sahip bombalar atılabilir. Bombardımanın amacı düşmanın savaş yeteneğini ileri derecede zayıflatacak kadar geniş kapsamlı (stratejik) ya da yalnızca belirli bir çarpışma sırasında belirli bir düşman birliğini savaş dışı bırakacak kadar dar kapsamlı (taktik) olabilir.

İlk havadan bombardımanın Trablusgarp Savaşı'nda gerçekleştirildiği söylenebilir. Bu savaşın sürdüğü Aralık 1911'de bir İtalyan pilotu bir keşif uçuşu sırasında, Osmanlılara ait iki hedefe doğru el bombası bıraktı. Uçaktan bomba atma düşüncesi ise ilk kez, bu olaydan 18 ay önce, havacılığın ABD'li öncülerinden Glenn Curtiss, bir gemideki hedefe havadan tatbikat bombası bıraktığında uygulanmıştı.

I. Dünya Savaşı sırasında Alman zeplinleri İngiltere'ye yaklaşık 6 bin bomba attılar. İngiliz Kraliyet Donanması Hava Kuvvetle-

ri'ne bağlı bir uçağın attığı yaklaşık 9 kg'lık bombaların doğrudan hedefi bulmalarıyla da bir Alman zeplini, Düsseldorf'taki hangarında yok edildi. Sonraları, İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin (RAF), Friedrichshafen'deki zeplin fabrikalarına yaptıkları daha düzenli bomba saldırıları, savaşın son beş ayı içinde zeplinlerin karşı saldırılarını büyük ölçüde azalttı.

I. Dünya Savaşı sırasında, savaşan taraflar kendi bombardıman uçaklarını geliştirdiler. O dönemdeki bombardıman uçaklarının tümü de çift kanatlıydı. Bunların en etkililerinden birisi, İtalyan yapısı, büyük gövdeli "Caproni" uçaklarıydı. Kraliyet Donanması Hava Kuvvetleri'ne bağlı uçakların, yerdeki zeplinleri başlarıyla bombalamalarından sonra İngiliz Deniz Kuvvetleri Bakanlığı ağır gece bombardıman uçaklarının ilk örnekleri olan "Handley Page O/100" uçaklarını ısmarladı. Aynı dönemde, 80 BG'lik bir motora sahip olan Fransız keşif uçağı "Voisin," pilot kabininin tabanında toplam ağırlıkları 60 kg'yi bulan küçük bombalar taşıyabiliyordu. Bu bombalar uygun bir hedef gören gözcü tarafından alınıp yarı taraftan hedefe bırakılıyordu. Aynı yıllarda ilk başarılı dört motorlu uçak olan Rus nakliye uçağı, tasarımcısı Igor Sikorski tarafından bombardıman uçağına dönüştürüldü. Almanlar da Sikorski'nin tasarımına öykünerek "Staaken R. VI" uçaklarını geliştirdiler. Her biri 260 BG'lik dört Mercedes motoruyla donatılmış olan bu uçak, yedi kişilik mürettebat ve 2 ton bomba taşıyabiliyordu. Savaş sona erdiğinde her ülkede bombardıman uçağı yapımı sürmekteydi.

İki savaş arasındaki dönemde, önceki uçak türlerinin çoğunun yapımında olduğu gibi bombardıman uçaklarının yapımında da, ahşap çatki üzerine kumaş kaplama tekniği, yerini tümüyle metal kullanımına bıraktı. Motorların güçlerinin sürekli olarak artması da kolayca havalanan ve düşük hızlarda büyük manevra yeteneği gösteren çift kanatlı uçakların yerini, daha hızlı uçabilen tek kanatlı uçakların almasına neden oldu. ABD'li General William (Billy) Mitchell, bombardıman uçaklarının savaş gemilerini batırabileceğini gösterdi. ABD Deniz Kuvvetleri ile Deniz Piyadeleri'ne bağlı pilotlar, I. Dünya Savaşı sırasında kimliği saptanamayan bir pilotun bir "Sopwith Camel" uçağıyla denediği pike bombardıman manevrasını, olağan bir savaş taktiği olarak uygulamaya başladılar.

II. Dünya Savaşı'nın başlarında, İngilizlerin büyük gövdeli ve hantal biçimli "Wellington" bombardıman uçakları, yakıt tanklarının aldığı her isabet sonrasında tutuşuyordu. Sonuçta, sızıntıyı kendiliğinden önleyen yakıt tanklarının kullanımı yaygınlaştı. Pike bombardıman taktiği, saldırı uçaklarının(*) ve pilotlarının olağan savaş yöntemleri arasına girdi. Çok sayıda silahla donatılmış olan gündüz bombardıman uçakları, avcı uçaklarını geri püskürtecek biçimde geliştirildi; ancak bunda fazla başarılı olamadılar. Gece bombardıman uçakları ise, düşman hava bölgesine gizlice girebilecek biçimde yapılmaya başlandı. Uçuş sırasında bombardıman uçaklarını korumak için yanlarına avcı uçakları veriliyordu, ayrıca bombardıman uçaklarının biçimleri birbirini ardı sıra hızlı gelişmeler gösterdi. II. Dünya Savaşı'nın başlangıcında, hava hücumları sırasında yerdeki hedefe isabet oranı son derece düşüktü. Oysa sonradan geliştirilen yeni yöntemler, kullanımlarından birkaç yıl öncesine değin ulaşılmaması olanaksız olduğuna inanılan isabet oranlarına ulaşılmasını sağladı. Radyo aracılığıyla yön saptama, radar, radarlı görüş ve ateşle-

me kontrol sistemlerinin basitleştirilmesi, bombardıman uçağının ve mürettebatının rollerinde devrim yarattı.

Havadan havaya ve karadan havaya füzelerin ortaya çıkışı ve uçaksavar savunma sistemlerindeki gelişmeler, çok yüksekte uçanlar bile büyük bombardıman uçaklarının isabet alma olasılıklarını artırdı. Öte yandan, nükleer başlıklı kitalararası balistik füzeler de, gelecekteki bir nükleer savaşta bombardıman uçaklarının işlevini üstlenmeye hazır duruma geldi. Gerçekte, bir nükleer savaşta füzelerle bombardıman uçaklarından hangisinin destekleyici işlevlere sahip olacağı sorusunun yanıtı henüz kesinlikle verilebilmiş değildir. Bununla birlikte, ağır bombardıman uçakları, nükleer güce sahip ülkelere caydırıcı stratejik güçlerin önemli bir parçasını oluşturmayı bugün de sürdürmekte, pek çok ülkede bombardıman uçaklarının daha da geliştirilmesini amaçlayan çalışmalar yapılmaktadır.

Bombay, Maratha dilinde MUMBAI, Hindistan'da Maharashtra eyaletinin yönetim merkezi kent. Ülkenin finans ve ticaret merkezi ve Umman Denizindeki başlıca limanı olan Bombay, dünyanın en büyük ve en kalabalık kentlerinden biridir. Metropolen alanının yüzölçümü 603 km², nüfusu (1991) 9.909.547'dir.

Kentin yapısı ve görünümü. Bombay, Konkan kıyısında denizin doldurulmasıyla ve dalgakıranlarla birleştirilmiş bir dizi adadan

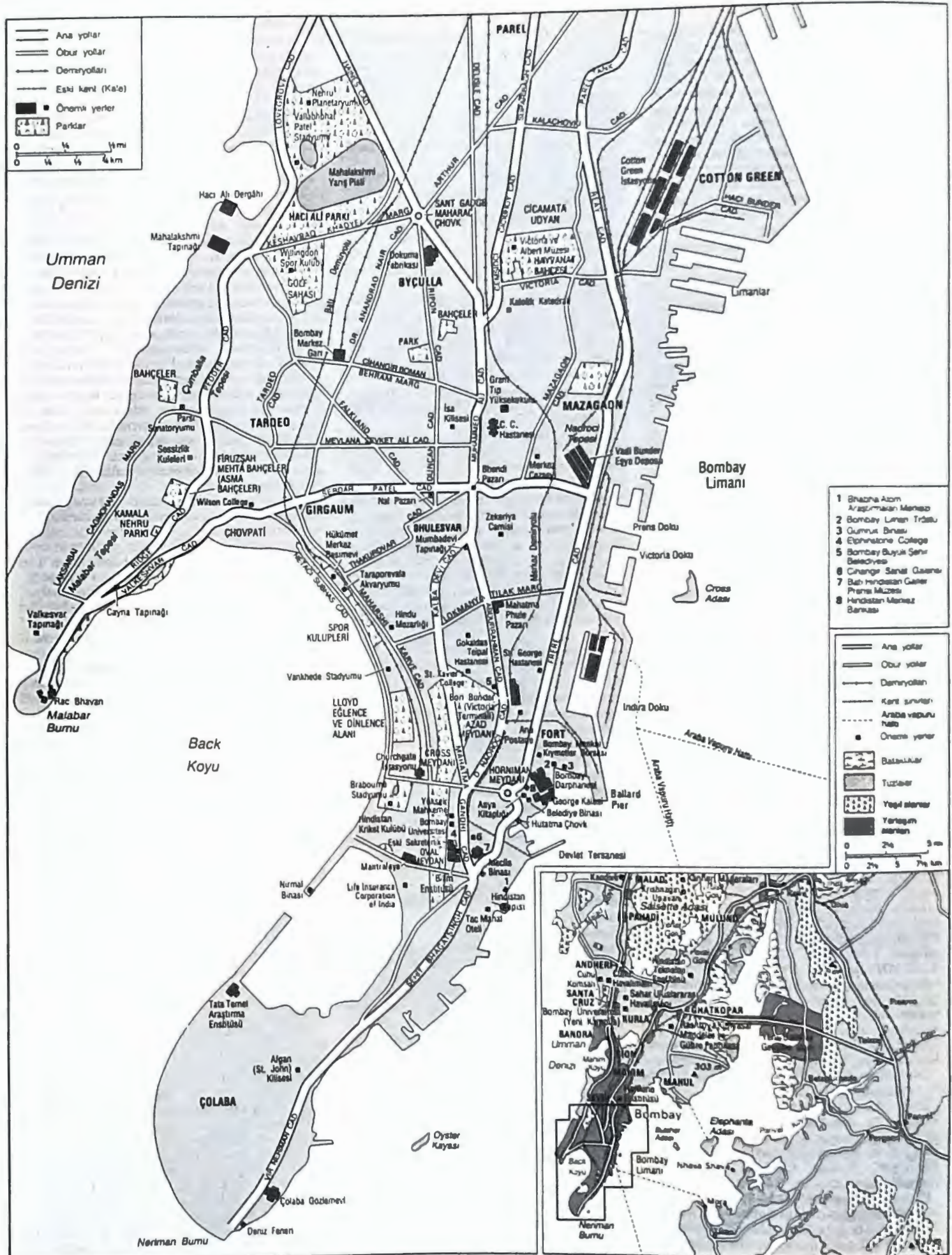

Bombay'dan bir görünüm
Laveni Goylan

oluşur. Kuzeyde, daha büyük bir ada olan ve doğuda anakaraya bağlanan Salsette ile birleşen trapez biçimli Bombay Adası, dörtte biri deniz düzeyinin altında kalan alçak bir düzlükten oluşur; ovanın doğusunda ve batısında birbirine paralel iki alçak tepe sırası uzanır. Doğudaki tepe sırasının adanın güney ucunda bir çıkıntı yaparak oluşturduğu Neriman Burnu, Bombay limanını doğudan esen açık deniz rüzgârlarından korur. Batıdaki tepeler, Bombay'nin en yüksek noktalarında olan Malabar Tepesi (55 m) ile son bulur. Güneybatıda iki tepe sırasının arasına Back Koyunun sığ uzantısı sokulur. Back Koyu ile doğuya düşen Bombay limanı arasında kentin çevresinde büyüdüğü ve bugün işyerleri ile resmi binaların yer aldığı Fort bulunur. Kentin batısı Umman Deniziyle çevrilidir.

Eski kent güneyde Çolaba ve kuzeyde Mahim ve Sion arasında yaklaşık 65 km'lik bir alanı kaplıyordu. 1950'de kuzeydeki Salsette Adası ve 1957'de Bandra, Kurla, Andheri, Cuhu, Ghatkopar, Malad, Mulund ve öbür çevre belediyelerin de katılmasıyla kentin yüzölçümü 423 km²'ye ulaştı. Bu arada metropolen alanı da giderek büyüdü. 1970'lerin başlarında adadaki nüfus yoğunluğunu ve trafik sıkışıklığını hafifletmek için Thana Çayı üzerinde adayı anakaraya birleştiren bir köprü yapıldı.

Bombay'nın olağanüstü bir doğal güzelliği vardır. Küçük adacıkların süslediği geniş limana girildiğinde, ufukta anakaradaki Ba-

tı Gatların çerçevelediği görkemli bir manzarayla karşılaşılır. Bombay limanı özellikle fırtınalarda yolcu ve ticaret gemileri için güvenli bir sığınak görevini de görür.

Bombay'ın dört mevsimden oluşan sıcak ve nemli bir iklimi vardır. Aralık-şubat arasındaki soğukları, mayısa kadar süren sıcaklar izler. Haziran-eylül boyunca güneybatı musonlarının taşıdığı yağmurlar görülür. Ardından başlayan sıcaklar kasıma kadar sürer. Aylık ortalama sıcaklık 33°C (mayıs) ve 19°C (ocak) arasında değişir. Yıllık yağış miktarı 1.800 mm'dir; bunun üçte biri temmuzda düşer.

Kentte en çok bulunan ağaçlar hindistan-cevizi, mango, demirhindi ve banyan ağaçlarıdır. Salsette Adasında eskiden yaşayan kaplan, pars, çakal ve geyiklerin soyları tükenmiştir. Bombay'da inek, öküz, koyun, keçi gibi çok sayıda evcil hayvan yaşar. Akbaba, güvercin, turna ve ördek en çok rastlanan kuşlardır.

Kentin eski kesiminde yoğun bir konutlaşma vardır. Bununla birlikte Malabar Tepesi gibi zengin kesimlerde yeşil alanlar, park ve bahçeler bulunmaktadır. Hızlı sanayileşme sonucunda kentin çeşitli yerlerinde gecekondulara bölge ortaya çıkmıştır. Kent içindeki çok sayıda fabrika, yoğun trafik ve çevredeki petrol arıtma tesisleri yüzünden, hava ve su kirliliği tehlikeli boyutlara ulaşmıştır.

Kentin finans merkezi güneydedir. Daha güneyde Çolaba yakınları ve batıdaki Netaji Subhas Caddesi boyunca uzanan alanlar ve Malabar Tepesi konut alanlarıdır. Fort'un kuzeyindeki ana iş merkezinde konut alanları da giderek gelişmektedir. Eski fabrikaların çoğu bu bölgededir; daha kuzeyde yeni sanayi alanları ve gecekondular kurulmaya başlamıştır.

Konut sıkıntısı çekilen kentte, yapılar genellikle özel kişilerin mülkiyetindeki apartmanlardan oluşur. Devletin yaptırdığı konutların yanı sıra devlet ve işveren işbirliğiyle yapılmış işçi evleri vardır. Kentteki aşın nüfus nedeniyle, kent planlamacıları yeni sanayi ve ticaret kuruluşlarına izin vermemektedir. Back Koyunun karşı yakasında bir "kardeş kent" kurularak bazı işyerleri çalışanlarıyla birlikte buraya taşınmıştır.

Bombay mimarisi, 18. ve 19. yüzyılların çok süslü gotik üslubuyla çağdaş mimarinin birleşimine dayanır. Eski resmi binalar ve işyerleri ile yeni gökdelenler ve çok katlı beton binalar yan yana yükselir.

Nüfus. Bombay 1940'lardan bu yana sürekli büyümektedir. 20. yüzyıla girerken 850.000 olan kent nüfusu, 1941'de iki katına çıkarak 1.695.000'e ulaşmış, 1981'de ise 8.200.000'i aşmıştır. Doğum oranının ülke ortalamasına göre çok düşük olmasına karşın nüfusun bu denli hızlı artmasının başlıca nedeni, ülkenin her yanından iş arayanların Bombay'a akın etmesidir. Bombay, km²'ye 13.500 kişi ile dünyanın en yoğun nüfuslu kentlerinden biridir. Kentin eski kesimlerinde nüfus yoğunluğu km²'de 46 bin kişiye ulaşmaktadır.

Tam anlamıyla kozmopolit bir kent olan Bombay'da dünyanın her yerinden, her dinden insan yaşar. Nüfusun yaklaşık yarısı Hindudur. Ayrıca çok sayıda Müslüman, Hristiyan, Budacı, Caynacı, Zerdüşt ve Yahudi yaşamaktadır.

Hemen hemen bütün Hint dillerinin ve çok sayıda yabancı dilin konuşulduğu kentte, eyaletin resmi dili olan Maratha dilinden sonra en çok Gücerat dili ve Hintçe konuşul-

lur. Öteki diller arasında Bengali, Peştuca, Arapça, Çince, İngilizce ve Urduca sayılabilir.

Ekonomi. Bombay Hindistan'ın ekonomik merkezidir. Kentin ekonomik yapısı, bazı bakımlardan geleneksel ve modern öğelerin iç içe geçtiği Hindistan'ın genel yapısını yansıtır. Hindistan Atom Enerjisi Komisyonu'nun nükleer reaktörler ile plutonyum ayırıcıları barındıran tesislerinin yanında, kentin birçok bölgesinde hâlâ hayvansal yakıt ve enerji kaynakları kullanılır.

Kentin 19. yüzyıldaki gelişmesinin temel taşı olan pamuklu dokuma sanayisi günümüzde de önemini korumaktadır. Öteki sanayiler arasında makine, elektronik, baskı, otomobil, kimyasal maddeler, boya, metal eşya, gübre, gıda, ipek ve sentetik elyaf, yağ, sabun, ve plastik sanayileri sayılabilir.

Hindistan'ın en önemli mali kuruluşu olan Hindistan Merkez Bankası ile Hindistan Devlet Bankası'nın merkezleri Bombay'dadır. Kentteki öteki önemli kuruluşlar arasında Life Insurance Corporation of India, Air India ve Bombay Darphanesi sayılabilir. Bombay Menkul Kıymetler Borsası, ülkenin önde gelen mali barometrelerinden biri olarak kabul edilir.

Gelişmiş bir kent içi ulaşım sistemi olan Bombay, ülkenin kuzey, doğu ve güney kesimlerine karayollarıyla bağlıdır. Adayı boydan boya geçen otoyollar kuzeyde Thana'da anakaraya ulaşır. Salsette Adasındaki Sahar'da büyük bir uluslararası havalimanı vardır. Aynı adada bulunan Santa Cruz Havalimanı ise iç hat seferleri için kullanılır. Bombay Hindistan'ın batıdaki en önemli limanıdır. Kuzeyde Kandla ve güneyde Goa ve Koçin limanlarının gelişmiş olmasına karşın, Hindistan'ın dış ticaretinin büyük bölümü hâlâ Bombay limanından yapılmaktadır.

Kamuya ait Batı ve Merkez demiryollarınca işletilen iki elektrikli banliyö tren sistemi, başlıca toplu ulaşım araçlarıdır. Bu trenler her gün yüz binlerce yolcu taşır. Ayrıca belediye otobüsleri de çalışır. Özel otomobiller ve taksiler yoğun kent trafiğini özellikle iş çıkışı saatlerinde daha da sıkışık hale getirir.

Yönetel ve toplumsal koşullar. Bombay, Hindistan'ın Maharashtra eyaletinin merkezi olarak, eyalet yönetiminin ayrılmaz bir siyasi parçasını oluşturur. Polis kuvveti eyalet yönetimine bağlıdır; bazı kamu kuruluşları da eyalet yönetiminin denetimi altındadır. Buna karşılık ulaşım ve iletişim (posta, telefon, telgraf, demiryolları, liman ve havaalanı) merkezi hükümetin denetimindedir.

Kentin yönetimi bütünüyle özerk olan Bombay Büyük Şehir Belediyesi'nin elindedir. Belediye meclisi dört yılda bir seçilir ve komiteler aracılığıyla çalışır. Yürütmenin başı üç yılda bir eyalet yönetimine atanan belediye komiseridir. Belediye başkanı her yıl belediye meclisince seçilir; toplantılara başkanlık etmekle birlikte, gerçek anlamda yetkisi yoktur. Belediye sağlık, eğitim, bayındırlık, yol bakımı, aydınlatma, içme suyu, itfaiye, çöp toplama, pazar yerleri, park ve bahçeler gibi çeşitli alanlarda hizmet verir. Kent içi ulaşım ve elektrik işletmesi de belediyenin elindedir.

Kentte yüzden fazla hastanenin yanı sıra çok sayıda verem ve kanser teşhis klinikleri, ana-çocuk sağlığı ve aile planlaması klinikleri bulunmaktadır. Tropik hastalıklar konusunda uzman bir bakteriyoloji araştırma merkezi olan Haffkine Enstitüsü de buradadır.

Bombay'da okuryazarlık oranı Hindistan ortalamasının çok üzerindedir. Belediyeye bağlı okullarda sürdürülen ilköğretim parasız ve zorunludur. Resmi ve özel okulların verdiği ortaöğretim eyalet yönetiminin denetimindedir. Merkezi hükümete bağlı Hindistan Teknoloji Enstitüsü Bombay'dadır. 1857'de kurulan Bombay Üniversitesi 130 yükseköğretim ve 24 lisansüstü bölümüyle seçkin bir yükseköğretim kurumudur. Goa'daki birkaç yükseköğretim kurumu da bu üniversiteye bağlıdır.

Kültürel yaşam. Bombay'da, kentin kanışık nüfusuyla orantılı olarak, çok sayıda müze, kütüphane, kültür ve sanat merkezi, edebiyat kurumu, tiyatro ve sinema vardır. Kültür ve eğlence açısından Hindistan'ın en canlı kenti olan Bombay, Hint sinema sanayisinin merkezidir. Kentte bir de açık hava tiyatrosu bulunmaktadır. Hint ve Batı müziği konserleri, şenlikler ve dans gösterileri yıl boyunca sürer. Batı Hindistan Galler Prensi Müzesi'nde sanat, arkeoloji ve doğa tarihi bölümleri bulunmaktadır. Cihangir Sanat Galerisi Bombay'ın ilk sanat galerisi ve kültürel ve eğitimsel etkinlikler merkezidir. Yayıncılık açısından çok canlı bir kent olan Bombay'da İngilizce ve Maratha, Hint, Gücerati, Sindhi, Urdu dillerinde çok sayıda günlük gazete ve dergi çıkmaktadır. All-India Radio bölge istasyonu Bombay'dadır. Kentte, televizyon yayınları 1972'de başlamıştır.

Bombay metropoliten alanının kuzeyinde eskiden bir Budacı üniversitenin bulunduğu Kanheri Mağaraları yakınında yer alan Krishnagiri Upavan adlı ulusal park tatil ve dinlenme alanıdır. Yörede içlerinde 2 ve 9. yüzyıllar arasına tarihlenen Budacı üslupta birçok dev heykel bulunan yüzden fazla mağara vardır. Kentin hayvanat bahçesi Cicamata Udyan parkındadır. Özellikle Malabar Tepesinde çok sayıda park ve bahçe vardır.

Futbol ve hokey maçları Brabourne Stadyumu'nda, kriket maçları ise Vankhede Stadyumu'nda oynanır. Chu Plajı gözde bir yüzme merkezidir.

Tarih. Bombay'ın bilinen ilk sakinleri, yerli bir balıkçı halk olan Kolilerdir. Bununla birlikte Kandivli'de bulunan taş aletler yörede Paleolitik Çağda da insan yerleşimi olduğunu göstermektedir. Yunan astronomi bilgini ve coğrafyacı Ptolemaios'un Heptanesia olarak söz ettiği Bombay ve çevresi, İÖ 1000'de Hindistan'ın Mısır ve İran'la olan deniz ticaretinin merkeziydi. İÖ 3. yüzyılda Aşoka Devleti'nin bir parçası olan bölge, İS 6-8. yüzyıllar arasında Çalukyalıların yönetiminde kaldı. Devagirili Yadavalılar (1187-1318) Hindistan'ın Khalci hanedanının 1294'teki baskılarına karşı Bombay Adasında Mahikavati'yi (Mahim) kurdular. Yadavalıların soyundan gelenler bugün de Bombay'da yaşarlar; kentteki birçok yer adı bu dönemden kalmadır. 1348'de kenti ele geçiren Müslümanlar Bombay'ı Gücerat Devleti'ne bağladılar.

1507'de Portekizlilerin Mahim'i ele geçirmesi çabaları başarısızlıkla sonuçlandı. Yirmi yedi yıl sonra Gücerat hükümdarı Sultan Bahadır Şah, adaları Portekizlilere bıraktı. Portekizliler yöredeki toprakları bölerek, asker ya da kira karşılığında kişilere ya da tarikatlara dağıttılar.

İngiliz ve Felemenkiler 1626'da adaları yağmalayıp kentin bazı bölümlerini yakarlarsa da, egemenlik kurmayı başaramadılar. 1661'de, İngiliz kralı II. Charles ile Portekiz kralının kız kardeşi Catherine (Braganza) arasındaki evlilik antlaşması uyarınca İngiltere'ye verilen Bombay, 1664'te resmen Büyük Britanya topraklarına katıldı.

1668'de kenti devralan İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası dört yıl sonra merkezini buraya taşıdı. Kumpanya, toprak sorunlarını çözerek mahkemeler kurdu ve kentin savunmasını güçlendirerek ticaretin gelişmesini sağladı. Böylece nüfus 50 bine ulaştı ve bugünkü kent kuruldu.

18. yüzyıl boyunca sürekli büyüyen kentin Hindistan anakarası ve Avrupa ile olan ilişkileri de bu yüzyılda gelişti. 1857'de ilk doküma fabrikası kuruldu. Bombay birkaç yıl içinde Hindistan'ın batı ve orta kesimlerinin en büyük pamuk pazarı oldu. Amerikan İç Savaşı (1861-65) nedeniyle ABD'den pamuk ithal edemeyen İngiltere'nin Hindistan'a yönelmesiyle, Bombay'da finans imparatorlukları yükselmeye başladı. İç Savaş'ın sona ermesiyle pamuk fiyatlarının düşmesi, Bombay ekonomisini geçici bir süre için de olsa etkiledi.

1869'da Süveyş Kanalı'nın açılmasında sonra, Bombay daha da zenginleşti. Ama artan nüfusla birlikte geçekondular ve sağlıksız çevre koşulları da ortaya çıktı. 1896'da kentte veba salgını baş gösterdi. Kent Geliştirme Vakfı kurularak yeni konut ve iş alanlarının yapımına girildi. 525 hektarlık bir alanı kapatacak bir kıyı rıhtımı inşa etme tasarı 1918'de ortaya atıldıysa da, bu iş ancak II. Dünya Savaşı sonrasında Neriman ve Malabar burunları arasındaki yolun yapılmasıyla tamamlanabildi.

Savaş sonrasında yeni banliyö yerleşim alanlarını da içine alan Bombay Büyük Şehir Belediyesi kuruldu. Eskiden Bombay Başkanlığı'nın ve Bombay eyaletinin merkezi olan kent, 1960'ta Maharashtra eyaletinin merkezi oldu.

Bombay 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında Hint milliyetçiliğinin ve Maratha bölgesel hareketinin merkeziydi. Hindistan Ulusal Kongresi'nin ilk toplantısı 1885'te Bombay'da yapıldı. Kongre Hindistan'ın tam bağımsızlığını isteyen "Hindistan'ı Bırakın" kararını da 1942'de burada yaptığı toplantıda aldı. Kent, 1956-60 arasında, Bombay eyaletinin iki resmi dili (Maratha ve Gucerati) olmasına karşı çıkan Maratha protestolarına sahne oldu. Sonunda Bombay eyaleti 1960'ta Gucerat ve Maharashtra eyaletlerine bölünürken, Bombay kenti de Maharashtra eyaletinin merkezi oldu.

Bombay Üniversitesi, Hindistan'ın ilk modern üniversitelerinden biri. 1857'de İngilizlerce kuruldu. Başlangıçta yalnızca akademik unvan veren bir kuruluştur; daha sonra öğretime de başladı. 1948-50 arasında eyalette bölgesel üniversitelerin kurulması üzerine, Bombay metropoliten alanındaki birçok yüksek okul ile lisansüstü öğretim kurumunun bağlı olduğu bir federal üniversite konumunu kazandı. Başlıca öğretim dili İngilizcedir.

bombazen, BOMBAZIN olarak da yazılır, (Yunanca *bombykion*: "Bombyx cinsi ipek-böceğinin güvesi"), çoğunlukla siyah renkte, ipek çözüğü ve yün atkı iplikleriyle düz ya da çapraz dokunmuş kumaş. Daha ucuz türleri reyon (suni ipek) çözüğü ve yün ya da pamuklu atkılarla dokunur. Önceleri tümüyle ipekten ve değişik renklerde yapılan bombazen, zamanla yas tutan kişilerin ve din adamlarının giysilerinde kullanılan başlıca kumaş durumuna geldi ve böylece yalnızca siyah renkte ve ipek çözüğü ve yün atkı iplikleriyle dokunmaya başladı.

Bombazen eski Çin ve Japonya'da, Kraliçe Elizabeth döneminde İngiltere'de, 18 ve 19. yüzyıllarda da İtalya, Fransa, İspanya ve İngiltere'de üretilirdi. İspanya ve Latin Amerika'da kullanılan küçük *mantilla*'lar (İspanyol kadınlarının kullandıkları başör-

tüsü) çoğunlukla siyah bombazenden yapılır.

Bombelli, Raffaello (d. 1526, Bologna yakınları - ö. 1572'den sonra), sanal ve karmaşık sayıları tutarlı bir biçimde ilk kez ele alan İtalyan matematikçi. Üçüncü ve dördüncü dereceden denklemlerin çözümüyle ilgilenmiş, denklemlerin yazılmasında günümüzdeki imlemeye yakın semboller kullanan ilk matematikçi olmuştur. Bombelli, örneğin, $x^4 + 8x^2 = 20$ denklemini "1° p. 8' eguale à 20" biçiminde; 3i sanal sayısını "R (0 m.9)" biçiminde gösteriyordu. 1572'de Bologna'da yayımlanan *L'Algebra parte maggiore dell'aritmica divisa in tre* (Aritmetiğin Önemli Dalı Cebir Üzerine Üç Bölümlü Kitap) adlı yapıtı, cebir konusunda yazılmış ilk düzenli ve sistematik kitaplardan biridir. Cebir öğretiminde de yararlı olacak biçimde düzenlenmiş olan bu kitap büyük ölçüde yaygınlık kazanmıştır. Yaşamı hakkında pek az bilgi bulunan Bombelli'nin Melfi piskoposu Alessandro Ruffini'nin hizmetinde mühendis olarak çalıştığı bilinmektedir.

Bombina, *Discoglossidae* familyasından, biri Avrupa'da, üçü Asya'da yaşayan ve parlak, göz alıcı renkteki karın desenleriyle ayırt edilen dört türü içeren kurbağa cinsi. Ayrıca bak. kızılca kurbağa.

Bombini (toprak anıları), *Hymenoptera* (zarkanatlılar) takımının *Apidae* familyasından, genellikle *Bombus* ve *Psithyrus* gibi iki büyük cins içinde sınıflandırılan toprak arısı(*) türlerini içeren oymak.

Bombycillidae, *Passeriformes* (ötücükuşlar) takımından, en tanınmışları ipekkuy-

Ipekkuyruk (*Bombycilla garulus*)
John Markham

ruklar ve ipek tüylü sinekkapanlar olmak üzere sekiz türü içeren familya. Ipekkuyruk türleri bütün kuzey yarıküreye düzensiz olarak dağılmıştır, ipek tüylü sinekkapanlar ise Kuzey ve Orta Amerika ile sınırlıdır. Asya'nın güneybatısında yaşayan ve az bilinen *Hypocolius ampelinus* da bu familyanın üyesidir. *Bombycillidae* familyasından olan kuşların çoğunun uca doğru incelen sorguçları, ayırt edici kanat desenleri ve kısa, genişçe bir gagaları vardır. Hepsii ağaççıldır; çoğu meyveyle, özellikle özümşü meyvelerle beslenir. Yalnız ipek tüylü sinekkapanlar uçarken yakaladıkları böcekleri yer ve bu familyanın bütün üyeleri, henüz açmayı öğrenmemiş yavrularını beslemek için böcek yakalar.

bomo, Çin sanatında resmin dokusunu oluşturmak için kullanılan iki tekniğin ortak adı. Çince *bo* sesini karşılayan iki ayrı

karakter ve iki ayrı resim dokusunu anlatan, yazılışı ayrı, ama söylenişi aynı iki *bomo* terimi vardır. Bunlardan daha yaygın olanı, 8. yüzyıl ressamlarından Wang Wei'nin buluşu olduğu sanılan teknik için kullanılır. Bu teknikte önce biçimlerin dış çizgileri belirlenir; sonra da yoğun bir yüzey etkisi sağlamak için geniş fırça vuruşlarıyla sulandırılmış mürekkep sürülür.

İkinci teknikte dış çizgi kullanılmaz, ama mürekkep daha özgür ve canlı vuruşlarla yüzeye dağıtılarak benzer bir etki yaratılır. Bu tekniği daha çok Tang hanedanı döneminin (618-907) çizgi dışı sanatçıları ile bazı 13. yüzyıl Chan ressamaları uygulamıştır. Ayrıca bak. cun.

Bon Burnu, Arapça RES'UT-TIB. Tunus'un kuzeydoğusunda yarımada. Akdeniz kıyısında Tunus Körfezi ile Hammamat Körfezi arasında yer alan yarımada'nın genişliği 32 km, uzunluğu 80 km'dir. 250 bin kişilik Alman ve İtalyan birlikleri 1943'te Bon Burnunda Müttefiklere teslim olmuştur. Tepelerden ve verimli ovalardan oluşan bölgede Akdeniz iklimi yeterince yağış getirir. Bostanları, bağları, meyve (özellikle portakal) bahçeleri ve zeytinlikleri ünlüdür. Yarımada'nın balıkçı limanları, plaj tesisleri ve doğal gaz kaynakları da önem taşır. Bon Burnundaki başlıca kentler Nabul, bir balıkçı limanı olan Kuleybiye, gene bir balıkçı limanı ve dinlenme yeri olan Hammamat'tır. Bon Burnu hemen tümüyle Nabul ilini (vilaye) oluşturur.

Bon dini, Tibet'in yerel dini. 8. yüzyılda Hindistan'dan yayılan Budacı gelenekler içinde özümlemiş, Tibet Budacılığına ayırt edici özelliklerini kazandırmıştır.

Bon dininin özgün nitelikleri şunlardır: Gök tanrısının yeryüzündeki görünüşü sayılan krallara tapınma (Budacılıktaki biçimiyle lamaların yeniden doğduğuna inanma); bir bilici-rahipler (Budacılıktaki kâhinler) tarikatının varlığı; hava, toprak ve yeraltı tanrılarına (bugün Budacılıktaki küçük tanrılar) inanma; kurban kesme (Budacılığa ise daha geleneksel sunu biçimleri).

8 ve 9. yüzyıllarda Tibet'te hüküm süren Budacı hanedan ile Bon dinini destekleyen güçlü ve soylu aileler arasında mücadeleler oldu. Bon dini, daha gelişmiş ve incelmış olan Budacılık ile yarışabilmek için özgün bir öğreti ve kutsal metinler geliştirerek sistematik bir din biçimini aldı. 8. yüzyıl sonlarında Kral Khrisong Detsen'in baskıları sonucunda Budacılığa üstün gelme umudunu hemen bürünüyle yitirdiyse de hiçbir zaman yok olmadı. Tibet'in kuzey ve doğu sınırlarında kendi başına bugün de varlığını sürdürmektedir.

Bon şenlikleri, BON MATSURI ya da URABON olarak da bilinir, Japonya'da en yaygın yıllık şenliklerden biri. 13-15 Haziran tarihlerinde, ailenin atalarının ve genel olarak bütün ölümlerin ruhları anısına düzenlenir. Yılda özellikle iki kez, yeni yıl şenliği ile Bon şenlikleri sırasında ölümlerin doğum yerlerine geri döndüğüne inanılır. Bon şenliklerinde anıt taşları temizlenir, neşe dolu toplu dans gösterileri düzenlenir, ölümleri karşılamak ve ziyaretlerinin sonunda onlara veda etmek için kâğıt fenerler ile ateşler yakılır.

Urabon sözcüğünün, *Avalambana-sutra*'ya (Japonca *Urabon-kyo*) dayalı Budacı *Avalambana* töreninden (Sanskrit dilinde "Tüm Ruhlar Günü") kaynaklandığı sanılır. *Sutra*'da (özdeyişler) Buda'nın müridi Maud-

galyayana'nın öyküsü anlatılır. Maudgalyayana, keşişlerin atalarının ruhlarına yiyecek, içecek ve barınak sunmalarını sağlayarak annesinin cehennemden salıverilmesini sağlamıştır. Budacılarca bir ibadet olarak

Ama 1299'da yeğenleri Guido (ö. 1309) ve Rinaldo (ya da Passerino; ö. 1328) Bardellone'yi devirdi. 1308'de Passerino'yu vâris ilan eden Guido, yaşamının sonuna değin iktidarda kaldı.

Hiçbir muhalefette karşılaşmadan Guido'nun yerine geçen Passerino aileyi gücünün doruğuna ulaştırdı. İmparator VII. Hein-

Bon Odori, Ölüler için dans, "Yılın Onüçüncü Ayı" adlı el rulosu resimden, Tose okulu, y. 1700; Richard Gale Koleksiyonu
Richard Gale Minneapolis Institute of Arts

herine getirilmesine karşın, Bon şenlikleri, gerçekte, Japonların ölüler ile yaşayanlar arasında kopmaz bir bağ olduğu yönündeki çok eski dinsel inancının bir uzantısıdır.

Bona bak. Annaba

Bona Dea (Latince "İyi Tanrıça"), Roma dininde, toprağın ve kadınların bereket tanrıçası. Benzer işlevleri olan çeşitli tanrıçalar ile özdeşleştirilmiştir. Roma'da Aventinus Tepesindeki tapınağında 1 Mayıs'ta adına bir tören düzenlenirdi. Tapınağı yalnızca kadınlarca ziyaret edilir ve korunurdu. Aralık ayının başında, Roma'nın yüksek devlet görevlilerinden birinin evinde, gene yalnızca kadınların katıldığı bir tören daha yapılırdı. Bona Dea'ya tapınanlar için şarap ve mersin tabu sayılır, *damium* adı verilen bir dişi domuz (*porca*) kurban edilirdi. Tanrıçanın Damia, rahibelerinin de *damiatrux* olarak adlandırıldığı da olurdu. Çok büyük olasılıkla Yunancadan gelen bu sözcükler, Roma tanrıçasının özgün kültüne Yunanlıların Damia kültürünün eklendiğini gösterir.

Bonacolsi AİLESİ, İtalya'nın Mantova (1276-1328), Modena (1312-26) ve Capri (1317-26) kentlerinde baskıcı yöntemlerle hüküm süren İtalyan aile. Ailenin Mantova'da adı geçen ilk üyesi, 1168 tarihli kayıtlarda sözü edilen Otolino de Bonacosa'ydı. Otolino'nun oğlu Gandolfo 1200'de konsül oldu; torunu Martino ise 1233'te rektördü.

İlk Bonacolsi senyörlüğünü (*signoria*) kuran Pinamonte (ö. 1293) rakiplerini yok edebilmek için öteki güçlü ailelerle birleşti. 1276'da Mantova *podesta*'sı (feodal belediye başkanı) ile yandaşlarını kentten kovarak yönetimi ele geçirdi. Mantova'nın denetimini papa yanlısı Guelfo partisinin elinden alıp Kutsal Roma-Germen imparatoru yanlısı Ghibellino partisine verdikten sonra birkaç Guelfo kentini daha işgal etti (1275-79).

Pinamonte 1291'de yönetimi oğlu Bardellone'ye bırakmak zorunda kaldı. Babasını zehirleyerek öldüren Bardellone kendisini başkomutan ve sürekli rektör ilan ettikten sonra Ghibellino karşıtı bir politika izledi.

rich (1269-1313) Passerino'ya imparator vekili unvanıyla Mantova senyörlüğünü verdi. Passerino, Modena ve Capri'yi de alarak yönetimi altındaki toprakları genişletti. Oğullarından Filippo'ya (ö. 1303) Trento piskoposluğu, Tagino (ö. 1302) ve Zagnino'ya Verona *podesta*'lığı (1274-77) gibi önemli makamlar sağladı.

Bonacolsilerin acımasız yönetimi Ağustos 1328'de, Gonzaga önderliğindeki bir ayaklanmayla sona erdi. Gonzaga önce Passerino'yu, sonra da oğulları ile yeğenlerini öldürdü.

Bonaire, Antil Denizinde, Küçük Antillerin en batıdaki grubu olan Hollanda Antilleri'ne ait Rüzgârlı Adalarının (Benedenwindse Eilanden) ikinci büyük adası. Yüzölçümü 288 km²'dir. Venezuela kıyılarının 80 km kuzeyinde, Curaçao Adasının 30 km

Bonaire'deki Goto Gölü, Hollanda Antilleri
Arthur Griffin-EB Inc

doğusunda yer alır. Kuzey kesimi dağlıktır; en yüksek noktası 240 m ile Brandaris Dağıdır. Engebesiz güney kesimi ise çölümü bir bitki örtüsüyle kaplıdır. Bitişindeki Küçük Bonaire Adasında (5 km²) yerleşme yoktur, ama beyaz kumsalları sualtı sporlarıyla uğraşanların ilgisini çeker. Yıllık ortalama sıcaklık 28°C'dir. Serin ve kuru doğu alize rüzgârları yılda en çok 500 mm yağış getirir. Ada, Antiller'in kasırga kuşağının dışında kalır.

Bonaire, sömürge döneminde Curaçao'nun plantasyon ekonomisine köle sağlayan

bir pazar işlevi görmüştür. Nüfusunun çoğunluğu Siyah kölelerin soyundan gelir. Ötekiler ise İspanyol, Hollandalı ve Yerli soylarının karışımından doğmuş melezlerdir. Büyük çoğunluk Katoliktir. Adada yerel yönetim, dokuz üyeli bir Ada Konseyi ile bir Yürütme Konseyi ve bir vali yardımcısının elindedir. Bonaire, Hollanda Antilleri'nin Curaçao'daki idari merkezi Willemstad'da bulunan Yasama Meclisi'ne (*Staten*) tek dereceli seçim yoluyla bir üye gönderir.

Kurak iklim koşulları adada ancak yerel tüketimi karşılayacak boyutta tarım yapılmasına olanak verir. Tek ihracat ürünü olan sansabır sulama gerektirmez. İçme suyu, devletçe işletilen tuz giderme tesislerince deniz suyundan sağlanır. Geniş tuzlalardan elde edilen tonlarca tuz her yıl Kralendijk limanından ihracat edilir. Bunun dışındaki tek sanayi kuruluşu küçük bir konfeksiyon fabrikasıdır. Sayıları gittikçe artan turistlere dönük yerel el sanatları da önem taşır. Turistleri adaya çeken etmenlerin başında tuzlalarda toplanan rengârenk kuş sürüleri gelir. Adanın simgesi olan pembe flamingolar koruma altındadır. Yerel havalimanına da "Flamingo" adı verilmiştir. Ada yüzeyinin yaklaşık yüzde 70'i mercan kalkerleriyle kaplıdır. Ada merkezi Kralendijk'in "mercancan seti" anlamına gelen adı bu oluşumdan türemiştir. Kralendijk Hollanda koloni mimarlığının güzel örneklerinin bulunduğu küçük, sakın bir kasabadır. Nüfus (1981) 8.753.

Bonaiuti, Andrea di bak. Andrea da Firenze

Bonald (Vikontu), Louis-Gabriel-Ambroise (d. 2 Ekim 1754, Le Monna, Millau

Bonald, oymabaskı portre, y. 1820
Bibliothèque Nationale, Paris

yakınları - ö. 23 Kasım 1840, Le Monna, Fransa), siyaset felsefecisi ve devlet adamı. Katolik düşünür Joseph de Maistre ile birlikte, Fransız Devrimi'nin değerlerine karşı monarşiyi ve kilise otoritesini savunan Lejitimistlerin önderleri arasında yer almıştır.

1785'ten 1789'a değin Millau belediye başkanlığını yürüttü. 1790'da Aveyron yönetim bölgesinin başına getirildi. Ama ertelediği yıl, devrim sonrasında çıkartılan Fransız Kilisesi Temel Yasası'nı protesto amacıyla istifa etti. Yeni Kurucu Meclis'in benimsediği bu reform yasası Fransa'daki Katolik kilisesine getirdiği sınırlamalar yüzünden papa ve Fransız ruhban sınıfının çoğunluğu ile Kral XVI. Louis tarafından tepkiyle karşılanmıştı. Almanya'nın Heidelberg kentine göç eden Bonald, kralcılığı açıkça savunan yapıtı *Théorie du pouvoir politique et religieux*'sü (1796; Siyasal ve Dinsel İktidarın Kuramı) dolayısıyla çok geçmeden Direktuar tarafından resmen suçlandı. 1797'de Fransa'ya döndü ve *Essai analytique sur les lois naturelles de l'ordre social*

(1800; Toplum Düzeninin Doğal Yasaları Üzerine Analitik Deneme), *Du divorce* (1801; Boşanma Üzerine), *Législation primitive considérée... par le seules lumières de la raison* (1802, 3 cilt; İkel Yasama... Yalnızca Usun Işığında) adlı yapıtlarını kaleme aldı.

Napoléon'un ülkeden sürülmesinden ve 1814'te Bourbon Krallığı'nın yeniden kurulmasından sonra Bonald, 1814'te kamu öğretimi konseyinin üyesi oldu, 1816'da Académie Française'e seçildi, 1821'de "vikont" unvanı aldı, 1823'te üst meclis üyeliğine getirildi. O yıllarda, *Réflexions sur l'intérêt général de l'Europe* (1815; Avrupa'nın Genel Çıkan Üzerine Düşünceler) ve *Démonstration philosophique du principe constitutif de la société*'yi (1830; Toplumun Biçimlendirici İlkesinin Felsefi Tanıtı) yazdı. 1830 Devrimi'nin ardından üst meclisten istifa etti, yaşamının son yıllarını geçirmek üzere Le Monna Şatosu'na çekildi.

Henri Moulinié'nin *De Bonald*'ı (1915) ve Mary Hall Quintan'ın *Historical Thought of the Vicomte de Bonald*'ı (1953; Bonald Vikontunun Tarih Düşüncesi) Bonald'ı konu alan iki önemli yaptı.

Bonaparte AİLESİ. İtalyanca BUONAPARTE. 1804-14/15 arasında Fransa imparatoru olan I. Napoléon'un(*) üne kavuşturduğu aile. 1796 yazına değin Napoléon bile Fransızca Bonaparte adını genellikle kullanmazdı. Adın özgün biçimi olan Buonaparte, ortaçağ başlarında İtalya'nın birçok seçkin ailesince paylaşılmıştı. Bunlardan 1100'den önce Floransa'ya yerleşmiş olan bir aile 13. yüzyılda San Miniato ve Sarzana adıyla iki kola ayrıldı. Sarzana kolundan Francesco Buonaparte 16. yüzyıl ortalarında Korsika'ya göç etti. Onun soyundan gelenler Korsika'da genellikle hukuk işleriyle uğraşırlar.

I. Napoléon'un babası Korsikalı Carlo Maria, annesi Maria Letizia Buonaparte'ydi. Hayatta kalan ilk çocukları Joseph 1768'de, Napoléon ise 1769'da doğdu. Çiftin daha sonra dokuz çocuğu oldu, bunlardan Lucien (1775), Élisabeth (1777), Louis (1778), Pauline (1780), Caroline (1782) ve Jérôme (1784) hayatta kaldı. Louis'nin oğlu Charles-Louis 1852-70 arasında III. Napoléon unvanıyla Fransa imparatoru oldu. Lucien, Louis ve Jérôme'un soyundan gelenler 20. yüzyılın ikinci yarısına değin Bonaparte adını sürdürdü.

Bonaparte, Carlo Maria bak. Buonaparte, Carlo Maria

Bonaparte, (Marie-Annonciade-) Caroline, İtalyanca asıl adı MARIA NUNZIATA CAROLINA BUONAPARTE (d. 25 Mart 1782, Ajaccio, Korsika - ö. 18 Mayıs 1839, Floransa), I. Napoléon'un en küçük kız kardeşi, 1806-15 arasında Napoli kraliçesi.

Hırslı ve entrikacı kişiliğiyle, kocası Joachim Murat'nın(*) önce Paris valisi, 1803'te İspanya'da imparator vekili, 1804'te Fransa mareşali, 1806'da Berg ve Cleves grandükü, 1808'de de Napoli kralı olmasını sağladı. Murat'nın 1814-15'te değişik ittifaklara girmesi, gözden düşerek 1815'te idam edilmesine yol açtı. Kocasıyla işbirliği yapan Caroline'in de Napoléon ile arası açıldı. Caroline, Murat'nın ölümünden sonra Trieste'ye sığınarak Lipona kontesi unvanını aldı.

Bonaparte, Charles-Louis-Napoléon bak. Napoléon III

Bonaparte, Jérôme, İtalyanca ROLAND BUONAPARTE (d. 15 Kasım 1784, Ajaccio, Korsika - ö. 24 Haziran 1860, Villegenis, Fransa), I. Napoléon'un en küçük kardeşi,

Vestfalya kralı ve Fransa mareşali. Louis-Napoléon'un (sonradan III. Napoléon) kurduğu ikinci Fransız İmparatorluğu'na değin devlet görevini sürdüren tek Napoléon'dur. Bonaparte soyu Jérôme aracılığıyla ABD'ye kadar uzanmış, en büyük oğlu Jérôme oraya yerleşmiştir.

1800'de konsül muhafızlığına giren Jérôme bir düelloda yaralandıktan sonra donanmaya geçti. Batı Hint Adalarına gitti, burada gemisini terk ederek ABD'ye geçti. ABD'de 24 Aralık 1803'te Elizabeth (ya da Élisabeth) Patterson ile evlendi, 1805'te kızınsı Avrupa'ya getirdi. Napoléon, Elizabeth'in Fransız topraklarından çıkarılmasını istedi, ama Jérôme ülkede kalarak Akdeniz'de küçük bir deniz filosunun komutanlığını üstlendi. Daha sonra 1806 seferine katıldı. Bir imparatorluk kararıyla Patterson ile evliliği geçersiz kılındı. İmparator, Jérôme'u Württemberg prensesi Catherine ile evlendirerek Vestfalya krallığına getirdi. Jérôme 1812 Rusya seferinde üstlendiği görevi yerine getiremeyince Almanya'daki Kassel'e geri gönderildi.

1813'te Almanya'da Napoléon rejiminin sona ermesi üzerine Jérôme Fransa'ya döndü. Waterloo'da Fransız ordusunun sol kanadındaki bir tümene komuta etti, saldırıyı büyük bir kararlılıkla yönetti. Napoléon'un ikinci kez tahttan çekilmesi üzerine Fransa'dan ayrıldı, 1847'de yeğeni Louis-Napoléon'un iktidara gelişine değin ülkesine dönmedi. Daha sonra sırasıyla Invalides yöneticisi, Fransa mareşali ve Senato başkanı oldu.

Bonaparte, Joseph, İtalyanca GIUSEPPE BUONAPARTE (d. 7 Ocak 1768, Corte, Korsika - ö. 28 Temmuz 1844, Floransa), I. Napoléon'un hayatta kalan en büyük erkek kardeşi, 1806-08 arasında Napoli, 1808-13 arasında da İspanya kralı.

Kardeşleri gibi Joseph de Fransa'da cumhuriyet ülküsüne bağlanmıştı. Yurtsever önder Pasquale Paoli'nin Korsika'ya egemen olması üzerine adadan ayrılarak Fransa'ya sığınmak zorunda kaldı. 1796'da İtalya seferinin başlangıcında Napoléon'a eşlik etti. Sardinya'yla sürdürülen ve Cherasco ateşkesiyle sonuçlanan görüşmelere katıldı. Daha sonra Korsika'yı geri almak için yapılan sefere katıldı; adada yönetimin yeniden düzenlenmesine katkıda bulundu. Direktuar yönetimi tarafından önce Parma Düküğü'ne (1797), ardından da Roma'ya elçi olarak atandı. 1797 sonralarında Paris'e döndü, Beş Yüzler Konseyi'nde Korsika'yı temsil etti.

Joseph'in, Napoléon'un 18 Brumaire (9 Kasım 1799) darbesine çok az katkısı oldu. Devlet Konseyi ve Yasama Organı üyesi olarak 1800'de, Mortfontaine'de ABD ile bir sözleşme imzaladı. 1801'de Avusturya ile Fransa arasında Lunéville Antlaşması ile sonuçlanan görüşmelere başkanlık etti. Napoléon'un Avrupa'yı bütünüyle savaş dışı bırakmasını belirleyen Amiens Antlaşması'ndan (1802) önce İngiliz elçisi Lord Cornwallis'le görüşmeleri sürdüren Fransız heyetinde görev aldı. Ama bir yıl sonra İngiltere ile Fransa arasındaki ilişkiler gerginleşti ve Joseph'in diplomatik çabaları boşa çıktı.

Napoléon'un yaşam boyu birinci konsül sıfatıyla elde ettiği iktidarın, kendi ardılına atama yetkisiyle daha da pekiştirilmesi sorunu iki kardeşin arasını açtı (1 Ağustos 1802). Napoléon'un vârisi olmadığı için Joseph en büyük kardeş olarak kendisinin vâris olması gerektiğini ileri sürdü. Oysa Napoléon, Louis Bonaparte'in oğlunu vâris olarak atamak istiyordu. Mayıs 1804'te Napoléon'un imparator ilan edilmesiyle an-

laşmazlık daha da derinleşti. Joseph, Fransa tahtı üzerindeki bütün iddialarından vazgeçmesi koşuluyla onu Lombardiya krallığına getirme yönünde Napoléon'un yaptığı öneriyi geri çevirdi.

Napoléon'un Almanya'da bulunduğu sırada bir yıl Fransız hükümetine başkanlık eden Joseph, 1806'da Bourbon hanedanını devirmek üzere Napoli'ye gönderildi. Aynı yıl imparatorluk kararnamesiyle Napoli kralı ilan edildi. Burada feodalizmin kalıntılarını temizledi; manastır tarikatlarında reforma yöneldi; adliye, maliye ve eğitim sistemlerini yeniden düzenledi.

Napoléon, 1808'den sonra Joseph'in yönetimini gitgide beğenmemeye başladı. İspanya kralı olmak üzere Napoli'den geri çağrılan Joseph, ayaklanan İspanyollar Fransız kuvvetlerini Baylen'de yenince, Madrid'den ayrılmak zorunda kaldı. 1808 sonunda Napoléon tarafından yeniden İspanya tahtına oturtuldu. Ama Napoléon karşısında bağımlı konuma düştüğü için dört kez tahttan ayrılmaya önensinde bulundu.

30 Mart 1814'te Müttefik askerler Paris'e ulaşınca, Joseph, çaresiz kalırsa saldırganlarla ateşkes imzalamak üzere genide Mareşal Marmont'u bırakarak kaçtı. Yüz Gün (1815) sırasında önemli bir rol oynamadı. Napoléon'un Rochefort'da teslim olması üzerine ABD'ye gitti, 1830'da Napoléon'un oğlu Reichstadt dükünün Fransa tahtı üzerindeki iddialarının tanınması için dava açtı. Daha sonra İngiltere'ye gitti; bir süre Cenovala'da, son olarak da Floransa'da bulundu.

Bonaparte, Joséphine bak. Joséphine

Bonaparte, Louis, İtalyanca LUIGI BUONAPARTE, 1810'dan sonra SAINT-LEU KONTU olarak da bilinir (d. 2 Eylül 1778, Ajaccio, Korsika - ö. 25 Temmuz 1846, Livorno, İtalya), I. Napoléon'un hayatta kalan üçüncü erkek kardeşi, 1806-10 arasında Hollanda kralı. Hükümdarlığı süresince uyruklarının refahını korumuş, Kuta Ablukası'na katılmak istemediği için Napoléon'la çatışmıştır.

Châlons'da askeri okula gittikten sonra 1796-97 İtalya seferinde Napoléon'a eşlik etti. 1798-99'da Mısır'da onun yaverliğini yaptı. Napoléon birinci konsül sıfatıyla 1802'de Louis'yi Joséphine'in kızı Hortense de Beauharnais ile evlendirdi. Bu zoraki evlilik, gerek Louis'nin karısını aşırı kıskanması, gerek boşanmasına izin vermeyen Napoléon'a duyduğu öfke yüzünden acı sonuçlar doğuracaktı.

1804'te generalliğe yükseltülen Louis ertesi yıl Paris valisi oldu. Napoléon 5 Temmuz 1806'da Louis'yi Hollanda kralı ilan etti. Ama başından beri onu uyruklarına karşı çok yumuşak davranmakla suçladı. İmparator, Hollandalıların İngiltere'yle gizlice yürüttüğü ticareti durdurmak için 1809'da Hollanda'yı ilhak etmeye karar verdi. Ne İngiltere'yle ne de Louis'yle anlaşma sağlayabildiği için 1810'da Fransız askerlerini Hollanda'nın başkentine doğru yola çıkardı. Louis tahtını terk ederek Hollanda'dan kaçtı, Napoléon da bu ülkeyi 9 Temmuz'da Fransa'ya kattı.

Louis, Saint-Leu kontu unvanıyla bir süre Bohemya, Avusturya ve İsviçre'de yaşadı. Ardından İtalya'ya yerleşerek genellikle edebiyatla ilgilendi. *Documents historiques et réflexions sur le gouvernement de la Hollande* (1820, 3 cilt; Hollanda'nın Yönetimi Üzerine Tarihî Belgeler ve Düşünceler) ile *Marie ou les peines de l'amour* (1812,

2 cilt; Marie ya da Aşk Acıları) ve *Le Retour* (1846; Dönüş) gibi yapıtlar verdi.

Bonaparte, (Napoléon-Eugène-) Louis (d. 16 Mart 1856, Paris - ö. 1 Haziran 1879, Ulundi yakınları, Zululand [bugün Güney Afrika Cumhuriyeti]), Fransız velihaht prensi, III. Napoléon'un İmparatoriçe Eugénie'den doğan tek oğlu.

Zayıf yapılı bir çocuk olmasına karşın 1870-71 Fransız-Alman Savaşı sırasında annesinin zoruyla orduya katıldı. İlk yenilgilerden sonra imparatoriçe ile birlikte Fransa'dan kaçmak zorunda kaldı, İngiltere'deki Chislehurst'e yerleşti. Askeri eğitimi Woolwich'teki Kraliyet Askeri Akademisi'nde tamamladı. 9 Ocak 1873'te babasının ölümü üzerine Bonaparte'çılar tarafından IV. Napoléon adıyla resmen tahtın vârisi ilan edildi. Bonaparte'çılar, Louis'nin askeri başarı kazanarak tahta sahip çıkması gerektiği düşüncesiyle onu Şubat 1879'da İngilizlerin Zululand'a düzenlediği sefere katılmaya razı ettiler. Ama Louis, birkaç askerle birlikte çıktığı keşif gezisi sırasında Ulundi'de Zululann baskınına uğrayarak öldürüldü. Cenazesi İngiltere'ye getirilerek Chislehurst'e gömüldü.

Bonaparte, Lucien, İtalyanca LUCIANO BUONAPARTE (d. 21 Mayıs 1775, Ajaccio, Korsika - ö. 29 Haziran 1840, Viterbo, İtalya), I. Napoléon'un hayatıta kalan ikinci erkek kardeşi. Saint-Cloud'daki Beş Yüzler Konseyi'nin başkanı sıfatıyla 19 Brumaire'de (10 Kasım 1799) Napoléon'un konsül seçilmesini sağlamıştır.

Fransa'da öğrenim gördükten sonra 1789'da Korsika'ya dönerek Ajaccio'da Jakobenlerin ateşli bir sözcüsü oldu. Kardeşlerinin Korsikalı yurtsever önder Pasquale Paoli'den kopmasını sağladı. Paoli'yi yasadışı ilan etmek ve ona karşı yardım talebinde bulunmak üzere Fransa'ya giden bir Korsika heyetine başkanlık etti. Fransa'nın güney kesimlerinde Jakobenler lehine büyük çaba harcadı. Thermidor (Temmuz 1794) Ayaklanması, Lucien'i St. - Chamsans'da önemsiz bir görevi kabul etmek zorunda bıraktı. Burada tutuklandı ve bir süre hapis yattı. Napoléon, Lucien'in salıverilmesini sağlayarak onu Almanya'daki Fransız ordusunda önemli bir göreve getiriyse de askerlikten hoşlanmayan Lucien Korsika'ya gönderildi. 1798'de Korsika temsilcisi olarak Beş Yüzler Konseyi'ne girdi. 18-19 Brumaire'de (9-10 Kasım 1799) Napoléon Saint-Cloud sarayındaki ulusal meclisleri dağıttığı sırada Lucien Beş Yüzler Konseyi'nin başkanıydı. Konsey çoğunluğunun isteğine karşın, ulusal meclislerin dağıtılmasını yasadışı ilan eden öneriyi oya koymadı, tam zamanında oturumu kapattı ve dışarda bekleyen askerleri "hançerin temsilcilerini" dağıtmaya çağırarak durumun kardeşi lehine dönmesini sağladı.

Lucien'in yaşamında çok önemli yer tutan bu olay, en ateşli savunucusu olduğu demokrasi davasına öldürücü bir darbe indirdi. Kardeşi Joseph'e yazdığı ilk mektuplardan birinde, Napoléon'da "bütünyle ben-cilce değilse bile kamu çıkarlarını düşünmeyi aşan bir hirs sezdiğini, ... bir karşı-devrim olursa bu dalganın başını onun çekebileceğini" yazıyordu. Lucien'in bu kuşkusu gitgide kesinleşti ve Konsüllük dönemi (1799-1804) boyunca iki kardeşin ilişkileri iyice gerginleşti. Lucien, Napoléon'un durmadan artan iktidar hırsların demokrasi davasını tehlikeye düşürdüğünü kanıksındaydı. Önce içişleri bakanlığı görevini kabul etti; ama birinci

konsülle arasındaki siyasi ve kişisel görüş ayrılıkları yüzünden kısa süre sonra bu görevden alındı. 1800'de Napoléon tarafından Madrid sarayına elçi olarak atandı, ama bir kez daha gözden düştü. Paris'e dönerek Napoléon'un tasarılarına yeniden karşı koydu. Lucien'in ilk kansı Christine Boyer 1800'de ölmüştü; Napoléon Lucien'in Et-rurya kralı Louis'nin dul eşi, İspanya prensesi Maria Luisa ile evlenmesini istiyordu. Ama Lucien, Napoléon kesinlikle karşı çıktığı halde Madame Joubertou (Alexand-rine de Bleschamps) ile gizlice evlenince araları iyice açıldı. Fransa'yı terk etmesi emredilen Lucien İtalya'ya yerleşti.

Napoléon Aralık 1807'de Lucien'e bu evliliği bozması karşılığında kendisine Fransız prensi unvanı vermeyi önererek başıma-yı denedi. Lucien bu öneriyi geri çevirdi ve ABD'ye doğru yola çıktı. Yolda İngilizlerce tutuklanarak İngiltere'ye götürüldü. 1814'te Roma'ya dönünceye değin bu ülkede gözaltında yaşadı. Yüz Gün (1815) sırasında Napoléon'a yardım elini uzattı. Paris'te kardeşinin yanında ayrıldı; ikinci kez tahtını bıraktığı sırada Napoléon'un hak ve ayrıcalıklarını savunan son kişi oldu. Yaşamının son dönemini İtalya'da geçirdi. Yapıtlan arasında *Charlemagne ou L'Eglise délivrée* (1814; Charlemagne ya da Kurtarılan Kilise) adlı bir destan ile *La Vérité sur les Cent-Jours* (1835; Yüz Günle İlgili Gerçekler) ve yalnızca ilk cildi yayımlanmış olan *Mémoires* (1836; Anılar) sayılabilir.

Bonaparte, Napoléon bak. Napoléon I

Bonaparte, Napoléon-Joseph-Charles-Paul, 1852'den sonra PRENS NAPOLÉON-JÉRÔME olarak da bilinir (d. 9 Eylül 1822, Trieste - ö. 17 Mart 1891, Roma), Jérôme Bonaparte(*) ile ikinci karısı Württembergli Catherine'in en küçük oğlu. 1852'de İkinci İmparatorluk tahtının koşullu vârisi ilan edilmiştir.

1848 Devrimi'nden sonra Korsika temsilcisi olarak Ulusal Meclis'e seçildi ve Jérôme adını aldı. İkinci İmparatorluğun kurulmasına yol açan 1851 darbesine görünüşte karşı çıkmıyşa da, III. Napoléon'un çocuksuz ölmesi koşuluyla Prens Napoléon-Jérôme adıyla tahtın vârisi ilan edildi. İleri görüşlü kişilerle ilişki kurarak imparatoriçe Eugénie karşısında sarayda liberal görüşün temsilcisi oldu.

1854'te tümen komutanı olarak Kırım Savaşı'na katıldı. Askerleri arasında adı korkağa çıktığı için bu dönemde "Plon Plon" diye anılır oldu. Fransa'ya dönüşünde 1855 1. Paris Dünya Sergisi'ndeki Fransız bölümünü hazırlamayı üstlendi. 1858'de Cezayir ve sömürgeler bakanlığına atandı. 1859'da Sardinya kralı II. Vittorio Emanuele'nin kızı Savoie prensesi Maria Clotilde ile ansızın evlenince siyasi yaşamı yeni bir yön kazandı. İtalya'da bağımsızlık savaşının patlak vermesi üzerine Toscana'yı işgal eden Fransız kuvvetlerine komuta etti.

İkinci İmparatorluğun son yıllarında, düşüncesizce yaptığı çeşitli konuşmalar yüzünden tüm resmi unvanlarını yitirdi. İmparatorluğun yıkılmasından sonra bir tür emekli yaşamı sürdü. 1879'da III. Napoléon'un oğlunun ölmesi üzerine tahtın doğrudan vârisi durumuna geldi. Ama Bonaparte'ların imparator adayı olarak çok sönük bir kişiydi. Daha ölümden önce büyük oğlu Napoléon-Victor-Jérôme (1862-1926) fiilen Bonaparte'ların imparator adayı konumunu kazanmıştı.

Bonaparte'çılar, 19. yüzyılda Fransa'da I. ve III. Napoléon ile onların siyasi kuramlarını ve politikalarını destekleyen grup. Bonaparte ailesinin taht üzerindeki iddiala-

rını savunan Bonaparte'çılar, hiçbir zaman aralarında tam bir bütünlük kuramamakta birlikte, halkın rızasına dayandığı varsayılan otokratik bir yönetimden yana olmuşlardır. I. Napoléon tahttan çekildikten (1814) sonra taftarlarının çoğu, ardılı ilan edilen oğlu II. Napoléon'un yanında yer aldı. I. Napoléon'un 1815'te Saint Hélène'e sürülmesinin, 1821'de de ölümünün ardından, o sırada Reichstadt dükkü olan II. Napoléon'un çevresinde toplanma çabaları sonuçsuz kaldı. Sağlığı bozuk olan II. Napoléon Avusturyalı Habsburg hanedanının elinde tutukluymuş ve 1832'de öldü. Kaldı ki Bonaparte'çılar iyi örgütlenmemişti; Napoléon'un başarısızlıklarının belleklerde henüz çok taze olması güç toplamalarını engelliyordu.

Ama ölümden hemen sonra Napoléon Bonaparte'yı yücelten bir akım doğmuş, eski imparator birkaç yıl içinde sıradan insanla-rın kurtarıcısı ve üstün bir siyaset dehası olarak görülür olmuştu. Kurduğu baskı yönetimi de zamanla unutulmaya başladı. Louis-Philippe'in "burjuva" monarşisinin donukluğu ve sinmişliği ile çarpıcı bir karışık oluşturan I. Napoléon döneminin "görkemi" artık özlemle yüceltiliyordu. Bu ortam, bütün gücüyle Fransa tahtını ele geçirmeye çalışan ve yetenekli bir propaganda olan yeğeni Louis-Napoléon'un yolunu açtı. Louis-Philippe döneminde Or-léans'lıların, İkinci Cumhuriyet döneminde ise Cumhuriyetçilerin Fransız halkının beklentilerini karşılayamaması Louis Napoléon'a beklediği fırsatı sağladı. Aralık 1848'de Bonaparte'çılar onu cumhurbaşkanlığına getirmek için yeterli oyu topladılar. Louis-Napoléon üç yıl içinde parlamentoyu feshederek düşmanlarını tutuklattı, kendisini diktatörlük yetkileriyle donattı. Kasım 1852'de Fransa imparatoru seçildi.

Bonaparte'çilik, liberal bir imparatorluk kurmayı ve savaştan uzak durmayı amaçlayan Louis-Napoléon'un (2 Aralık 1852'den sonra III. Napoléon) yönetimi sırasında bir ölçüde farklılaştı. III. Napoléon gene de ülkeyi Kırım Savaşı, Meksika İmparatorluğu'nun kurulması, İtalyan bağımsızlık savaşları gibi bir dizi serüvene sürükledi; Fransız-Alman Savaşı ise 1870'te III. Napoléon'un devrilmesiyle sonuçlandı. III. Napoléon döneminde Bonaparte'çılar iki gruba bölündü. İmparatorun çevresinde toplanan tutucular Katolik Kilisesi'nin eğitim ve kırsal örgütlenme alanlarında söz sahibi olmasını, ticaret ve yatırımda bırakınız yapınlar politikasının izlenmesini, ayrıca politikası plebisitle onaylanmış güçlü bir merkezî hükümet ile görünüşte bağımsız bir yerel yönetim sistemi kurulmasını savunuyordu. İkinci grup ise, gerçek iktidarı Bonaparte'ların önderliğinde kullandığı bir ortamda, genel oy hakkı gibi cumhuriyetçi ülkülere sahip çıkan tüm antiklerikalist radikallerden oluşuyordu.

1870'te devrilen III. Napoléon'un 1873'te ölmesi, ardından da oğlu Velihaht Prens Louis'nin erken ölümü (1879), Bonaparte'çılarn, III. Napoléon'un en büyük kuzeni Napoléon-Jérôme Bonaparte önderliğindeki radikaller ile gene III. Napoléon'un büyük oğlu Napoléon-Victor'un önderliğindeki tutucular arasında daha da bölünmesine yol açtı. Bonaparte'çılar, parlamentoya temsilci göndermeyi sürdürmekle birlikte, giderek üyelerini Üçüncü Cumhuriyet'in yeni kurulan partilerine kaptırdılar. Napoléon-Jérôme 1891'de öldüğünde, Bonaparte'çı partinin varlığı fiilen sona ermişti.

Bonard, Louis-Adolphe (d. 27 Mart 1805, Cherbourg - ö. 31 Mart 1867, Amiens.

Fransa), Güney Vietnam'ın ilk resmi askeri valisi olan Fransız amiral.

Fransız Donanması'na 1825'te girdi. 1835'te yüzbaşılığa, 1842'de albaylığa, 1862'de tümamirallığa yükseldi. 1830'daki bir deniz kazasında Cezayirlilere tutsak düştü, daha sonra Tahiti'deki bir isyanın bastırılmasına katıldı. 1849'da Büyük Okyanustaki Fransız topraklarının komutanlığına getirildi, 1853'te Güney Amerika'daki Fransız Guyanası'nın valiliğine atandı.

29 Kasım 1861'de Güney Vietnam'daki Fransız kuvvetlerinin komutanlığına getirilen Bonard, buradaki Fransız topraklarını yönetmekle görevlendirildi. Aynı yılın aralık ayında Bien Hoa bölgesini ele geçirdi. Vinh Long bölgesi de Mart 1862'de teslim oldu. 5 Haziran'da Saygon'a (bugün Ho Şi Minh) giderek Vietnam'ın orta kesimindeki Annam sarayının temsilcileriyle barış görüşmelerine oturdu. Vietnam imparatoru Tu Duc'un Nisan 1863'te imzalamak zorunda kaldığı antlaşmayla Bonard, Gia Dinh, Dinh Tuong ve Bien Hoa bölgelerinin yanı sıra Poulo Condore (bugün Con Son) Adasının da Fransızlara verilmesini sağladı.

Bonard yönetimi sırasında Saygon'da askeri bir hastane kurdu. Sömürgecilik politikasında ılımlı bir yol izleyen Vietnam halkı ile Fransız yöneticiler arasındaki ilişkilere büyük önem verdi. Güney Vietnam'ı dolaylı olarak birkaç yetkin Fransız uzmanın simgesel yönlendirmesi altındaki yerli devlet görevlileri aracılığıyla yönetmek istiyordu. Görevlerinden alınmış bulunan Vietnam mandarinlerini bu amaçla yeniden işbaşına getirdiyse de mandarinler işbirliğine yanaşmadı. Gurur ve düşmanlık duygularını çoğu mandarinin göreve dönmesine engel oldu. Bonard, subaylarına, Vietnam dilini öğretmek için okullar açtı. Fransızlar ile Vietnamlılar arasındaki iletişim eksikliğini gidermek amacıyla, Vietnam okullarında da Fransızca öğretilmesini sağladı.

Güney Vietnam'daki Fransızlar, özellikle misyonerler Bonard'ın politikasını benimsemiyordu. Bonard hem Fransız sömürgecileri, hem yerli halkları hoşnut etmek zorundaydı; ama biri için yaptıkları öbür kesimi mutlaka rahatsız ediyordu. Mandarinlere karşı izlediği uzlaşmacı tutum, mandarinleri yerli kültürün, özellikle de Hristiyanlığın yayılmasını engelleyen Konfüçyüsçülük ile Budacılığın simgesi olarak gören misyonerlerin sert eleştirilerine yol açtı.

Durumdan hoşnut olmayan mandarinler 1862-63'te Vietnam halkını, güçlükle bastırılabilen bir ayaklanmaya sürüklediler. Ayaklanmanın bastırılmasından ve Tu Duc ile imzalanan antlaşmanın yeniden geçerlik kazanmasından sonra Bonard 30 Nisan 1863'te Fransa'ya döndü. Çinliler'deki görevini sürdürmek istiyordu, ama sağlığının bozulması buna elvermedi. 1867 başlarında Cherbourg valiliğine atandı.

Bonatz, Paul (d. 6 Aralık 1877, Solgne, Metz yakınları, Lothringen - ö. 20 Aralık 1956, Stuttgart), Türkiye'de bulunduğu 1940'larda II. Ulusal Mimarlık akımının destekleyici ve yönlendiricilerinden Alman mimar.

1896-1901 arasında Berlin ve Münih teknik üniversitelerinde mimarlık eğitimi gördükten sonra, Stuttgart Teknik Üniversitesi'nde Prof. Theodor Fischer'in asistanı olarak çalıştı (1902-06). 1908'de onun yerine geçti. Türkiye'de çalışmaya geldiği 1943'e değin öğretmenliğini sürdürdüğü gibi, kendi bürosunda mimarlık uygulamalarını da yürüttü. Tübingen Üniversitesi Kitaplığı (1910-12), Hannover Kent Salonu (1910-14), yarışma projesi olarak tasarladığı, basit biçimlerle sağlanmış bir anıtsallık-

taki Stuttgart Garı (F. E. Scholer ile birlikte; 1914-17), mühendislik yapılarının da birer mimarlık konusu olabileceğini gösterdiği Neckar Barajı ve Elektrik Santrali (1926-35), Stuttgart'taki Zeppelin Oteli (1931-33), İsviçre'de Basel Güzel Sanatlar Müzesi (R. Christ ile birlikte; 1932-36), çeşitli otoyol köprüleri (1938-41) bu dönem yapıtlarının başlıcalarıdır.

Bonatz Türkiye'ye ilk kez 1916'da, İstanbul'da yapılacak Türk-Alman Dostluk Evi projesi yarışması için yer görmeye gelmişti. 1942'de bir daha gelerek uluslararası Anıtkabir mimari proje yarışmasında jüri üyeliği yaptı. Ertesi yılın başlarında, Hitler dönemi Alman mimarlığını çeşitli ülkelerde tanıtmaya yönelik taşıyan Alman Mimarlık Sergisi'ni Ankara ve İstanbul'da sunmak üzere yeniden Türkiye'ye geldi. Onun bu göreve getirilmesi, tarafsız kimliğinin, bu girişimin bir Nazi propagandası olarak görülmesini engelleyeceğini düşünen dönemin Ankara'daki Alman büyükelçisi von Papen tarafından uygun görülmüştü. Bonatz aynı yılın sonunda Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Teknik Öğretim Müsteşarlığı Yapı Bürosu mimarlık danışmanlığına getirildi. 1947'ye değin süren bu görevi sırasında çeşitli kentlerde gerçekleştirilecek sanat enstitüleri için projeler hazırladı. 1943-44'te Emin Onat ile birlikte İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi olarak kullanılacak Taşkılla'nın onarım çalışmalarına katıldı, 1946-54 arasında aynı okulda mimari proje öğretmenliği yaptı. Çanakkale Anıtı, İstanbul Radyoevi ve Adalet Sarayı gibi önemli yapıların yarışma jürilerinde bulundu. UIA'nın (Uluslararası Mimarlar Birliği) 1948'de toplanan ilk genel kuruluna Türk heyetiyle birlikte katıldı. 1954'te savaş son-

Bonatz
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

rası Almanya'sının yeniden imarında yer almak isteğiyle Almanya'ya geri döndükten iki yıl sonra öldü.

Bonatz'ın sağlamlık, dayanıklılık, yalınlık ilkelerine dayanan mimarlığı, hiçbir döneme bağlı olmadan çağdaş olmak (zeitlos) görüşünden yola çıkar. Ama o Türkiye'de kaldığı süre içinde II. Ulusal Mimarlık akımından etkilenecek, ulusal kültüre sahip çıkma anlayışı içinde, mimarlıkta yerel öğelerin kullanılması ve yapıların bulundukları bölgeyle uyum içinde olması ilkelerine yönelmiştir. Ankara'daki Saraçoğlu Memur Evleri Mahallesi gibi yapılarının tasarımında, geleneksel Türk konut mimarlığının belirgin öğelerini bu doğrultuda kullanmıştır. 1946'da Devlet Operası'na dönüştürmekle görevlendirildiği, Şevki Balmumcu'nun(*) çağdaş anlayıştaki Ankara Sergievi'ni de aynı anlayışla yeniden ele almıştır. Ankara'daki Falih Rıfkı Atay Evi, Ankara Hava Limanı Terminal Binası, İstanbul'da Bebek'teki Sirel Evi ve Ortaköy'deki bir apartman gibi Türkiye'deki başka uygulamaları dışında *Leben und Bauen* (1950; Yaşamak ve Yapı Yapmak) ve Brücken

(F. Leonhardt ile, 1951; Köprüler) adlı iki de kitap yayımlamıştır.

Bonaventura (AZİZ), asıl adı GIOVANNI DI FIDANZA (d. y. 1217, Bagnoregio, Papalık Devletleri - ö. 15 Temmuz 1274, Lyon; azizler listesine kabulü, 14 Nisan 1482; yortu günü, 15 Temmuz), ortaçağın önde gelen ilahiyatçılarından Fransiskan tarikatının genel başkanı ve Albano kardinal

Aziz Bonaventura, Benozzo Gozzoli'nin fresk çalışmasından ayrıntı; S. Francesco Kilisesi, Montefalco, İtalya
Alinari-Art Resource/EB Inc.

piskoposu. Ruhani yaşam üzerine birçok yapıt vermiş, tarikatının tüzüğünü yeniden düzenlemiş (1260), 1587'de kilise bilgini ilan edilmiştir.

Çocukluğunda bir hastalık geçiren Bonaventura, kendi anlatımına göre Assisili Aziz Francesco'nun dualarıyla ölümünden kurtuldu. 1235'te Paris Üniversitesi'ne girdi. 1243'te "Magister Artium" derecesini aldı, 1244'te Bonaventura adıyla Fransiskan tarikatına katıldı. 1243-48 arasında Paris'teki Fransiskan okulunda ilahiyat okudu. Öğretmenleri, özellikle Halesli Alexander, Bonaventura'nın olağanüstü zekasını ve güçlü belleğini fark ettiler. Bonaventura, aynı zamanda La Rochelle'li Jean'dan da ders alıyordu. İki ünlü öğretmeninin 1245'te ölmesinden sonra çalışmalarını Eudes Rigaud ve Melitonlu Guillaume ile birlikte sürdürdü. Daha sonra Saint-Quentinli Dominiken din adamı Guerrique'in etkisi altında kaldığı sanılır.

Bonaventura, doğrunun peşinde koşmayı bir tür tapınmaya dönüştürerek ilahiyat çalışmalarını Fransiskanlar sadakacı yaşam biçimiyle bütünleştirdi. 1248'de Kitabı Mukaddes konusunda ders vermeye başladı. 1251-53 arasında 12. yüzyıl İtalyan ilahiyatçısı Pierre Lombard'ın *Sententiarum libri IV* (Hükümler, 4 Kitap) adlı yapıtı üzerinde dersler verdi. 1254'te Paris'teki Fransiskan okulunun başına getirildi. Burada 1257'ye değin öğretmenlik yaptı, birçok kitap yazdı. Bunlar arasında, Kitabı Mukaddes ve *Sententiarum* üzerine yorumları ile kendi ilahiyat anlayışını sergileyen *Breviloquum* (Özet) bulunuyordu. Bu yapıtlar, kutsal metinler ile başta Aziz Augustinus olmak üzere Kilise Babaları'nın düşüncelerini derinlemesine kavradığını, Aristoteles ve öteki filozoflar üzerinde çok geniş bilgisi olduğunu gösteriyordu.

Bonaventura, yaşadığı dönemde özellikle ilahiyat ve felsefe alanındaki değişik gelenekleri uzlaştırma yeteneğiyle tanındı. Çeşitli öğretileri, doğruyu aramanın Tanrı

sevgisine götüren bir yol olarak görüldüğü kendi anlayışı çerçevesinde bütünleştirdi. 1256'da Fransisken tarikatının Hristiyanca yaşama ülküsünü Saint-Amourlu Guillaume'a karşı savundu. Guillaume, yaşamlarını sadakayla sürdüren keşişleri yoksulluk ilkesiyle İncil'i lekelemekle suçluyor, Fransiskenlerin ve gene onlar gibi yoksulluğu savunan Dominikenlerin öğretim görevlerine getirilmesini engellemeye çalışıyordu. Bonaventura'nın, Fransiskenleri ve tarikatın bir üyesi olarak kendi kişisel dürüstlüğü savunmada gösterdiği ustalık 2 Şubat 1257'de Fransiskenlerin genel başkanlığına seçilmesini sağladı.

Aziz Francesco'nun yoksullukla ilgili katı görüşleri temelinde kurulmuş olan Fransisken tarikatı o dönemde iç çekimlerle bölünmüştü. Tinciler ya da Fraticelli olarak bilinen bir grup, aşırı bir yoksulluk anlayışıyla, "Relaxati" olarak adlandırılan bir başka grup ise kaygısız bir yaşam biçimiyle tarikatı sarsıyordu. Otoritesini büyük bir dikkatle kullanan Bonaventura, birinci grubu yatıştırıp ikinci grubu sert bir biçimde uyarak tarikatın birliğini korudu ve Aziz Francesco'nun anlayışı doğrultusunda tarikatı yeniden düzenledi. Bu reform ve uzlaştırma çizgisinin başarısı, sağlığının bozuk olmasına karşın Bonaventura'nın tarikatın her yönetim bölgesini bıkıp usanmadan dolaşmasının ve Fransisken ülküsüne kişisel bağlılığının sonucuydu. Bir ilahiyatçı olarak, tarikatı yeniden canlandırma işini kendi ruhani yaşam anlayışına dayandırmıştı. Bu anlayışı, Hristiyanca yaşamının yetkinleştirilmesi olarak gördüğü kişisel tefekkür deneyimini yansıtan mistik yazılarında sergiledi. *Itinerarium mentis in Deum* (1259; Zihnin Tann'ya Yolculuğu) adlı kitabı, yaratılmış bir varlık olarak insana, Aziz Francesco'yu örnek alarak İsa aracılığıyla Tann'ya düşünmenin yolunu gösteren bir başyapıttı. Fransiskenlerin büyük saygısını kazanan Bonaventura 1260'ta tarikatın tüzüğünü yeniden düzenledi, 1263'te Aziz Francesco'nun yaşamını konu alan bir kitap yazdı. Paris'te ilahiyat dersleri veren ve Saint-Amourlu Guillaume'un suçlamalarını yeniden gündeme getiren Abbeville'li Gérard'ın saldırısına karşı 1269'da tarikatı bir kez daha savundu. 1267-73 döneminde de felsefe sistemleri vahiyle çelişen ve kilise öğretisinden uzaklaşan Parisli ilahiyat öğretmenlerine karşı Hristiyan inancını ve kiliseyi korudu.

Bonaventura'nın karşıt görüşleri uzlaştırma yeteneği ve bilgeliği Papa X. Gregorius'un da dikkatini çekmişti. Bonaventura, Mayıs 1273'te papa tarafından İtalya'daki Albano kardinal piskoposluğuna atandı. Oysa 1265'te Papa IV. Clemens'in İngiltere'deki York piskoposluğuna yaptığı atamayı kabul etmemişti. Tarikatın genel başkanlığından Mayıs 1274'te ayrılan Bonaventura, Gregorius tarafından kasım ayında Lyon'da takdis edildi. II. Lyon Konsili'nde kilisede reformu savunmaların başında Bonaventura geliyordu. Burada, kilise hiyerarşisine bağlı olmayan din adamları ile sadakacı tarikatları uzlaştırdı. Ortodoks Kilisesi'nin Katolik Kilisesi ile birleştirilmesi çabalarına da katkıda bulundu. Konsil toplantısı sırasında öldü; aynı gün papanın da katıldığı bir cenaze töreniyle bir Fransisken kilisesine gömüldü. Örnek bir Fransisken olarak sürdürdüğü yaşam ve öğretisinin Batı Kilisesi üzerindeki kalıcı etkisi dolayısıyla Papa IV. Sixtus tarafından azizler listesine alındı. V. Sixtus, Bonaventura'yı kilise bilgini ilan etti.

Boncourt, Louis-Charles-Adélaïde Chamisso de bak. Chamisso, Adelbert von

boncuk, cam, tahta, maden, sert yemiş kabuğu, denizkabuğu, kemik, tohum ya da benzeri malzemelerden yapılmış, ipe dizilmek üzere ortası delinmiş, küçük ve genellikle yuvarlak nesne. İlkel topluluklarda boncuk, süsleme kadar, büyü amacıyla da takıldığından biçim ve malzemede alışılmış türlerin dışına pek çıkmazdı. 20. yüzyılda Yakındoğu ve Arap ülkelerinde, kem göze karşı mavi nazar ya da göz boncuğu takılır. Boncuk, küçük değiştokuş aracı olarak kullanıldığı ve para yerine de geçtiği için, eski çağların ticaret ve kültür düzeni konusunda önemli bilgiler verir.

Tarihöncesi çağlarda boncuklar yalnızca boyuna değil, kulağa, kalça çevresine takılmakta, buruna geçirilmekte ve hatta kirpiklere bile iştirilirmekteydi. Paleolitik Çağdaki ilk boncuklar büyük bir olasılıkla bitki tohumlarından yapılmıyordu. Acheuleen kültür döneminde denizkabukları ve küçük fosiller delinerek ipe diziliyordu. Auriignacien ve Magdalenien kültür dönemlerinden, ortası delinmiş denizkabuklarından yapıma kol-yeler (bazısı denizlerden çok uzak iç kesimlerde) bütün olarak günümüze ulaşmıştır. Kutup bitkilerinin köpekdişlerinden, dağkeçisi ve insan dişlerinden yapılmış kolyeler de bulunmuştur. Paleolitik Çağ Sibirya yerleşmelerinde çoğu kez mamut dışından yontulmuş bir tür boğumlu boncuk kullanılmaktaydı. Bunlar belki de Neolitik Çağda özellikle Avrupa'nın kuzeyinde, İngiltere'de ve Fransa'nın güneyinde oldukça yaygın olan çift balta biçimindeki kemik ya da taş boncukların ilk örnekleridir. Dar olan uçları delinmiş, taş, kemik ve kehribardan boncuklar Geç Neolitik Çağda İskandinav'da yaygın olarak kullanılmıştı. Bunlara Avrupa'nın batısındaki megalit (büyük boyutlu taş) mezarlarda da rastlanmıştır.

İÖ y. 4 binlere tarihlenen ve genellikle taştan, daha çok da sabuntaşından (steatit) yapılan ilk Mısır boncukları cama yakın bir sırta kaplanmış (cam çok daha sonra bulunmuştur). Süslemler öncesi dönemde ortaya çıkan mavi çini boncuklar Roma dönemine değin hemen hemen aynı biçimi korumuşlardır. Gözde olan başka malzemeler ise yeşil feldispat, İran'dan getirildiği sanılan lapis lazuli (laciverttaşı), karneliyen, turkuvaz (firuze), hematit ve ametisttir (mor yakut). Genellikle bu malzemelerle küresel, silindirik ve disk biçiminde boncuklar üretilmiş de gayet güzel canlandırılmış çekiç, şahin, çömelmiş babuin, suayrın kafası ve *Conus* kabuğu gibi biçimler de vardır. Kartaca'da ve Nil Deltasındaki Fenike atölyelerinde komik insan yüzü ve hayvan başı biçiminde boncuklar yapılmıştır.

Sümer ve İndus Vadisi uygarlıklarında çeşitli biçimlerdeki altın boncuklar İsa'dan 3 bin yıl önce kullanılmaktaydı. Bunlar arasında küresel, boru ve kavun biçimli olanlar vardı, ama en göze çarpanı bir bitki tohumu taklit edilerek yapılmış, her iki yanına yanm daire kanatlar tutturulmuş boru biçimli bir boncuktur. İÖ 2. binyıla gelindiğinde delik kenarları yivlerle bezenmiş, latıncıgeği tohumunu andıran küresel bir boncuk kullanılmaktaydı. Babil döneminde de çok tutulan bu biçim, Asur dönemine değin gözde olmayı sürdürmüştür. Bu arada Girit ve Ege'deki Minos ve Miken uygarlıklarında polip, zambak ve lotus biçiminde çok güzel ve özgün altın boncuklar yapılmıştır. Ayrıca gene altından yapılmış ve taneçikli desenlerle bezenmiş küresel Miken boncukları da vardır. Üstün-

de farklı renkte cam halkalar bulunan mat cam boncuklar, Son Tunç Çağında İngiltere'ye ve Avrupa'nın batısına yayılmıştır. Kökeni kesin olarak bilinmeyen bu boncukların Akdeniz'de üretildiği sanılmaktadır.

Kuzey ve Güney Amerika Yerlileri arasında taş ve denizkabuğundan yapılmış bol miktarda boncuk kullanılmıştır. Peru'daki klasik İnka uygarlıklarının bulunduğu bölgelerin dışında kalan yörelerde değerli taşlardan yapılmış boncuklara genellikle az rastlanır. Çift baltayı andıran garip biçimli boncuklar Peru'ya özgüdür, ama yeşimtaş ve başka renkli taşlardan, ince bir işçilikle, insan kafatası ya da kurbaga biçiminde oyulmuş Aztek ve İnka boncukları da vardır. Peru, Guyana ve Honduras'taki bazı eski yerleşim alanlarında incelikle işlenmiş boru biçimli altın telkari boncuklar bulunmuştur.

Boncuk ortaçağdan bu yana ticaret ve değiştokuş amacıyla yaygın olarak kullanılmıştır. İlkel toplulukların çok değer verdiği bir armağan olarak boncuktan, kâşifler büyük ölçüde yararlanmışlardır. Boncuk ticareti 17 ve 18. yüzyıllarda büyük boyutlara ulaşmıştır. İspanyol fatihlerinin (*conquistadores*) bir armağan olarak önemini çok iyi kavradıkları Venedik kökenli cam Rönesans boncuklarının Brezilya'nın ilkel toplulukları tarafından son zamanlara değin kullanıldığı söylenmektedir.

Boncuk Türklerde de çeşitli amaçlarla kullanılmıştır. Türkiye'de tek parça ya da dizili olarak kullanılan göz biçimindeki mavi nazar boncukları dışında, çok küçük süs boncuklarından örme kemer, küçük çanta, cüzdan, alınlık, bileklik ve benzeri süs eşyası yapılır. Ayrıca çeşitli giysiler üstüne dikme, örme ve yapıştırma tekniğiyle boncuk süslemesi yapılması da eski bir gelenektir.

Nazar boncuğu yalnız çocuklar için değil, kengözen korunmak isteyen hayvan, ağaç, ev ve birçok eşya için de kullanılır. Özel olarak hazırlanmış mavi boncuklu nazarlıklar hayvanların boyunlarına ve alınlıklarına takılır. Atların yele ve kuyrukları da bu boncuklarla süslenir. Kadınlar da türlü renklerdeki boncuklardan oluşan dizileri el ve bileklerine, boyunlarına ve geleneksel başlıklarına takarlar. Ayrıca berber, kasap dükkânı gibi bazı işyerlerinin kapıları yaz mevsiminde içeri sinek girmesini önlemek için renkli boncuk dizileriyle örtülüdür.

Geleneksel boncuk yapımı bugün yalnızca İzmir'in Cumaovası yakınlarındaki Görece köyünde sürmektedir. Burada tek parça nazar boncukları, dizme ya da örme içi çeşitli büyüklükte ve başta mavi olmak üzere çeşitli renklerde boncuklar, ayrıca bunlarla örülmüş alınlık ve kemerler üretilmektedir. Bodrum'da da daha çok turizm amaçlı boncuk üretimi yapılmaktadır. Giysilerin süslenmesinde kullanılan silindirik biçimli minik boncuklar ise küçük sanayi kuruluşlarınınca üretilmektedir.

boncuk işi, kumaş üstüne boncukla yapılan süsleme. Boncuklar kumaşa ya tek tek dikilir, ya ipe dizilerek tutturulur ya da boncuk dizilimi atkı iplikleri kullanılarak bitmiş kumaşın içinde kalacak gibi doku-nur. Cam boncuklar bezeme amacıyla Eski Mısır, Yunan, Roma uygarlıklarında ve Kelt druidlerinin dinsel törenlerinde kullanılmıştır.

Nakışın önemli bir sanat biçimi olduğu ortaçağda, bazen en zarif nakış işlerinde boncuk kullanılırdı. Londra'daki Victoria ve Albert Müzesi'nde bulunan y. 1330 tarihli, İngiliz işi uzun bir dinsel giysi olan görkemli Butler-Bowden cüppesi, ufak inciler ve yeşil boncuklarla çok zengin bir

biçimde bezenmiştir. Aynı dönemden günümüze, yalnızca dekoratif amaçla değil, salt resim olarak düşünülmüş boncuk işi örnekleri de kalmıştır. Parşömen bir zemin üstüne bütünüyle renkli boncuklarla işlenmiş bir dizi küçük havari portresinin Hal-

Arapaholar özgü boncuk işi çanta, y. 1890; Denver Sanat Müzesi, Colorado
Denver Art Museum, Colorado

berstadt (bugün Almanya'da) Katedrali'nden geldiği sanılmaktadır. Bunlar, aynı dönemin küçük boyutlu Bizans mozaiklerinden esinlenilerek yapılmış olabilir.

Rönesans Döneminde varlıklı kişilerin giysileri inci ve boncuklar dikilerek oluşturulan desenlerle süslenirdi. Elizabeth dönemi İngiltere'sinde para keseleri ve başka küçük eşyalar çoğu zaman sim, boncuk ve küçük incilerle zengin biçimde süslenirdi. İngiltere'de 17. yüzyılın üçüncü çeyreğinde artık boncuk işi o kadar yaygınlaşmıştı ki, başta fantazi kutular, küçük resimler ve sepetler olmak üzere, çeşitli eşyanın her yanı boncuklarla donatılıyordu. 17. yüzyıl ve sonrasında Güney İtalya ile Sicilya'da simle ve mercan boncuklarla yapılan göz alıcı bir bezemenin bol miktarda uygulandığı anlaşılmaktadır.

Avrupa'da 18. yüzyılda gözden düşen boncuk işi, 19. yüzyılda yeniden canlandı. Boncuk dizilmiş pamuk ipliğiyle örülmüş para keseleri özellikle 1800'den hemen sonra yaygınlaştı ve 19. yüzyıl boyunca eldiven, kemer, çorap bağı, çorap ve çemsiye kılıfı gibi küçük eşya çoğu kez boncuklarla bezenir oldu. Kadın giysilerinin çoğu çeşitli boncuklarla zengin biçimde süsleniyordu. 20. yüzyılda bir kumaş süsleme yöntemi olarak boncuk işi zaman zaman yeniden güncellik kazandı.

Amerika Yerlilerinin ilk ve en basit boncuk işleri herhalde ipe dizilmiş kemik, denizkabağı ve tohumlardan oluşuyordu. 15 ve 19. yüzyıllar arasında Avrupalıların ticaret amacıyla kullandıkları cam boncukların gelmesi daha karmaşık tasarımların gelişmesine yol açtı. Ova Yerlilerinin uyguladığı boncuk işi tasarımlar başlangıçta eski oklukirpi ya da sığın tüyü nakışlarına benzer biçimde geometrikti ve deriden yapılmış giysi, çanta ve başka eşyanın üstüne işleniyordu. 19. yüzyılda çiçek desenleri yaygınlaştı. Bugün de Kuzey Amerika ve Grönland Eskimoları boncuk işini uzun konçlu çizimlerini, pelerinlerini ve tüniklerini süslemek için kullanmaktadır.

Boncuk işi bütün Afrika'da törensel saç biçimlerini, tünikleri, maskeleri, sepet ve kapları, bebekleri ve başka eşyayı süslemekte kullanılır. Canlı ve yetkin bir geometrinin ağır bastığı örgeler ve renk çeşitleri topluluktan topluluğa değişir. Afrika'da boncuk işi iletişim amacıyla da (örn. Zuluların aşk mesajı) kullanılmıştır.

Boncuk Güneydoğu Asya'nın büyük bir kesiminde daha çok giysi ve silah süslemesinde kullanılır. Borneo boncuk işlerinde çoğunlukla siyah, sarı ve kırmızı renklerde, hayvan biçimli bezemeler uygulanır. Daha basit nitelikteki Okyanusya boncuk işlerinde, Melanezya dışında, ağaç ve denizkabağı gibi doğal malzemeler de kullanılır.

boncuklu keler, *Helodermatidae* familyasını oluşturan ve gerek görünüşü, gerek davranış açısından birbirine çok benzeyen zehirli iki sürüngen türünün ortak adı. Adını ABD'deki Gila Irmağı havzasından alan Gila boncuklu keleri (*Heloderma suspectum*) ABD'nin güneybatısında ve Meksika'nın kuzeyinde yaşar. Yaklaşık 50 cm uzunluğundaki tıksız gövdesi, kara ve pembe renk lekeleri ya da şeritleriyle süslü, üstü boncuğa benzer pullarla kaplıdır. Meksika boncuklu keleri (*Heloderma horridum*), biraz daha uzun (80 cm) ve daha koyu renklidir.

Gila boncuklu keleri, sıcak havalarda geceleri avlanmaya çıkarak küçük memeliler, kuşlar ve yumurtalarla beslenir. Yazın karın

Gila boncuklu keleri (*Heloderma suspectum*)
Wika Peterson

ve kuyruk bölgesinde depolamış olduğu yağları kış aylarında kullanır. *Heloderma*'nın her iki türü de ağır hareket eden tembel hayvanlardır, ama çeneleri çok güçlüdür. Dişlerinin çoğunda iki zehir kanalı bulunur; altçenedeki bezlerden salgılanan bu zehir sinir sistemini felce uğrattırır da, insanlar arasında boncuklu keler zehirinden ölüm olayına pek ender rastlanır.

Bond, Carrie Jacobs (d. 11 Ağustos 1862, Janesville, Wisconsin - ö. 28 Aralık 1946, Hollywood, ABD), sözleri Frank Stanton'a ait "Just a-Wearyin' for You" (1901), "I Love You Truly" (1906) gibi halk arasında çok beğenilmiş duygusal şarkıların bestecisi ve yazarı.

1895'te karısının ölümünden sonra sağlığı bozulan ve parasız kalan Bond, Chicago'ya gitti ve orada şarkılar yayımlayan The Bond Shop (C. J. Bond & Son) adlı bir şirket kurdu. 1910'da yazdığı "A Perfect Day" çok tutuldu ve notası 5 milyonun üzerinde sattı. Bond, yaklaşık 170 şarkı, *The Roads of Melody* (1927; Melodi Yolları) adını taşıyan bir otobiyografi ve şiirleriyle felsefi yazılarını kapsayan *The End of the Road* (1940; Yolun Sonu) adlı bir de kitap yazmıştır.

Bond, Julian (d. 14 Ocak 1940, Nashville, Tennessee, ABD), yurttaşlık hakları savunucusu Siyah önder. Georgia Temsilciler Meclisi'nde seçimle kazandığı üyelik hakkını elde edebilmek için verdiği mücadeleyle tanınır.

Annesi ve babası seçkin birer eğitimciydi. Atlanta'daki Morehouse College'da öğrenim gördü. Burada, yurttaşlık haklarını savunan bir grubun kurulmasına katkıda bulundu ve Atlanta'daki büfelerdeki ırk ayrımcılığını kaldırmayı amaçlayan bir oturma gösterisine önderlik etti.

1960'ta Şiddet Karşıtı Öğrenci Koordinasyon Komitesi'nin (SNCC) kuruluşunda yer alan Bond, sonradan grubun iletişim sorumlusu oldu. 1965'te Georgia eyaleti Yasama Meclisi'ne seçildi. Ama ABD'yi Vietnam'da uluslararası hukuku ihlal etmekle suçlayan bir SNCC bildirisini imzaladığı gerekçeyle meclise kabul edilmedi.

Bölgesindeki seçmenler Bond'u iki kez yeniden seçtiyse de meclis her defasında üyeliğini engelledi. Ama Aralık 1966'da ABD Yüksek Mahkemesi'nin Bond'un meclise alınmamasının anayasaya aykırı olduğuna karar vermesi üzerine 9 Ocak 1967'de yemin ederek göreve başladı.

Demokrat Parti'nin 1968'deki ulusal kongresinde Bond, Georgia meclis üyeliğininin yansını kazanan bir grup muhalif delegeye önderlik etti. Eugene McCarthy'nin başkan adaylığını destekledi, büyük bir partiden başkan yardımcısı aday adayı gösterilen ilk Siyah oldu. Ama anayasaya göre başkan yardımcılığı için gereken yaşın altında olduğu için adaylıktan çekildi.

Bond 1975'e değin Georgia Temsilciler Meclisi'nde, 1975-87 arasında da eyalet senatosunda görev yaptı. 1986'da ABD Temsilciler Meclisi seçimlerine girdiyse de kazanamadı. Bond, Güneyli Yoksullara Yardım Merkezi ile Siyahları Geliştirme Ulusal Derneği (NAACP) Atlanta şubesi başkanlığı görevlerinde de bulunmuştur.

Bond, William Cranch (d. 9 Eylül 1789, Falmouth, Portland, Maine Bölgesi, Massachusetts - ö. 29 Ocak 1859, Cambridge, Massachusetts, ABD), ABD'li astronom. Oğlu George P. Bond'la birlikte Satürn'ün 8. uydusu olan Hiperion'u ve C Halkası ya da Krep Halka olarak anılan iç halkasını keşfetmiştir.

Büyük ölçüde kendi kendini yetiştiren Bond, 1806'daki Güneş tutulmasını gözlemledikten sonra astronomiyle ilgilenmeye

William Cranch Bond
Lick Observatory Archives, Santa Cruz, California

başladı. Bağımsız çalışmaları sırasında birçok kuyrukluyıldız keşfetti. 1840'ta Harvard College'ın ilk astronomi gözlemciliğine, 1847'de de Harvard Gözlemevi'nin ilk yöneticiliğine getirildi. İki yıl sonra İngiltere'deki Kraliyet Astronomi Derneği'ne üye seçildi. Bond'dan önce bu onura layık görülen ABD'li olmamıştı. 1848'de Orion Bulutsusu ve Satürn gezegeni üzerine kapsamlı araştırmalara yönelen ve Hiperion'u keşfeden Bond, 1850'de Ay'ın ve Vega'nın (Alfa Çalgı) ilk anlaşılabilir *daguerreotype* (*) görüntüsünü ve 1857'de de Ay'ın ilk başarılı fotoğrafını elde etti.

bond aklık derecesi bak. aklık derecesi

Bondarçuk, Sergey (d. 25 Eylül 1920, Byelozersk, Ukrayna, SSCB), büyük bütçeli filmleriyle uluslararası alanda adını duyuran sinema yönetmeni ve oyuncusu.

Daha çocukluğunda tiyatroyla ilgilenmeye başladı. On yedi yaşında Rostov Tiyatro Okulu'na girdi ve Stanislavski yöntemiyle(*) yetiştirdi. II. Dünya Savaşı'nda cephe'deki askerlere gösteriler yapan tiyatro topluluklarında yer aldı. Savaşın sonra Moskova'daki Devlet Sinema Enstitüsü'ne girdi. Gerasimov, Pudovkin, Savçenko gibi öğretmenlerden ders aldı. Oynadığı ilk film, Gerasimov'un *Molodaya gvardiya'sı* (1948; Genç Nöbetçi) oldu. Ardından 1951'de *Taras Şevçenko*'daki milli şair rolüyle, 1953'te *Poprigunya*'daki (Çekirge) Çehov karakterini yorumlayışıyla ve 1955'te *Othello*'daki kompozisyonuyla yalnız ülkesinde değil, ülke dışında da tanındı.

Oyuncu olarak da rol aldığı ilk filmi *Sudba Çeloveka'yı* (İnsanın Yazgısı) 1959'da yönetti. Mihail Solohov'un romanından uyarlanan film büyük ilgi gördü ve bir başarı olarak kabul edildi. Bondarçuk bu başarının ardından Tolstoy'un dev romanından perdeye aktardığı *Voyna i mir'i* (Savaş ve Barış) gerçekleştirdi. 1966-67'de çektiği dört bölümlük bu destansı filmde Pierre rolünü de üstlendi. *Savaş ve Barış*'ı uluslararası bir ortak yapım olan *Waterloo* (1970) izledi.

1975'te çevirdiği gene bir Solohov uyarlaması olan *Oni srajalis za rodinu* (Vatanları İçin Öldüler) ile yeniden dikkatleri üzerine çeken Bondarçuk, *Step* (1978) ve *Boris Godunov* (1986) gibi filmlerinde önceki başarılarına ulaşamadı.

Bondfield, Margaret (Grace) (d. 17 Mart 1873, Chard, Somerset - ö. 16 Haziran 1953, Sanderstead, Surrey, İngiltere), sendika önderi, İngiltere'nin ilk kadın bakanı.

Bondfield
Eliot and Fry

Çok az öğrenim gördü. On dört yaşında bir kumaşçının yanında çalışmaya başladı. Çalışma koşullarını çok kötü bulduğu için, Ulusal Tezgâhtarlar Sendikası'na daha kuruluşu sırasında üye oldu. 1899'da İşçi Sendikaları Kongresi'nin (TUC) tek kadın delegesiydi. 1923'te ise Kongre'ye başkanlık eden ilk kadın oldu. Aynı yıl İşçi Partisi'nden Avam Kamarası'na seçildi. 1929'da yeniden seçilerek Ramsey MacDonald'ın ikinci hükümetinde çalışma bakanlığı görevine getirildi. Ama, 1931 seçimlerini kaybetti. 1938'de sendika çalışmalarını bıraktı, 1948'de TUC'un onur üyesi oldu. Yaşam-öyküsü *A Life's Work* (Bir Yaşamın Ürünü) 1949'da yayımlandı.

Bondi, Sir Hermann (d. 1 Kasım 1919, Viyana, Avusturya), İngiliz matematikçi ve kozmolog. Fred Hoyle ve Thomas Gold ile birlikte evrenin durağan hal kuramını geliştirmiştir.

Bondi, lisansüstü öğrenimini Cambridge'deki Trinity College'da yaptı. 1942'den

II. Dünya Savaşı'nın bitimine değin İngiliz Donanması'nda çalıştı. 1945-54 arasında Cambridge'de, 1954'ten sonra da Londra'daki King's College'da matematik dersleri verdi. Bir yandan akademik çalışmalarını sürdürürken bir yandan da kamu hizmetlerine etkin biçimde katılan Bondi, 1967-71 arasında Avrupa Uzak Araştırmaları Örgütü'nün genel yönetmenliğini, 1971-77 arasında İngiltere Savunma Bakanlığı'nın bilimsel başkanlığını, 1977-80 arasında enerji kurumunda çalışan bilim adamları grubunun başkanlığını yaptı; 1980'de Doğal Çevre Araştırmaları Konseyi'nin başkanlığını üstlendi.

1948'de, Bondi, Hoyle ve Gold, evrenin her zaman ve her yerde aynı olduğu varsayımına dayanan durağan hal kuramını geliştirdiler. Bu kurama göre, evren genişledikçe, bu genişlemeyi dengeleyecek yeni maddenin yaratılması gerekiyordu. Kendine özgü bir kökeni olmayan, başlangıçsız ve sonsuz, durağan evren düşüncesi 1961'de kozmik fon ışımasının (uzayda tüm yönlerde yayılan zayıf radyo ışımasının) keşfinden sonra gözden düştü. Kozmik fon ışıması evrenin, geçmişin belirlenebilir bir anında, aşırı yoğun ve sıcak bir madde külesinin şiddetle patlaması sonucunda ortaya çıktığı görüşünü güçlü biçimde destekliyordu.

Cosmology (1952, yb 1960; Kozmoloji), *The Universe at Large* (1960; Genel Olarak Evren), *Relativity and Commonsense* (1964; Görelilik ve Sağduyu) ve *Assumption and Myth in Physical Theory* (1967; Fizik Kuramında Varsayım ve Mit) gibi yapıtları bulunan Bondi, 1959'da Royal Society üyeliğine seçildi; 1973'te de K. C. B. (Knight Commander of the Bath) nişanını aldı.

Bondoukou, Fildişi Kıyısı'nın doğusundaki Bondoukou ilinin (*département*) yönetim merkezi (1969) olan kent. Burkino Faso (eskiden Yukarı Volta) ve Gana ile başkent Abidjan'dan gelen yolların kavşağındadır. Kulango halklarının (Kolangolar, Pakallar, N'goralar) eski bir ticaret merkezi iken 15. yüzyıl sonlarında batıdan gelen ve Akanların bir kolu olan Bronglar (Abnon) tarafından ele geçirildi. Kentte bir medrese kurarak burayı bir İslam kültür merkezine dönüştüren Kuzeyli Diyula tüccarları, Abnonları Müslümanlaştırdı. Bondoko Krallığı 18. yüzyıl ortasından 1874'e değin Asanti birliğine bağlıydı. General de Gaulle'ün önderliğindeki Özgür Fransız kuvvetlerine katılmak üzere Bondoukou kralı 1941'de binlerce kişinin başına geçerek Altın Kıyısı'na (bugün Gana) gitti.

Bondoukou kenti ilin başlıca ticaret ve turizm merkezidir. 9.000 km²'lik bir alana yayılan Bouna Av Hayvanlarını Koruma Bölgesi il sınırları içindedir. Nüfus (1975) kent, 19.021; il, 296.551.

Bône (Cezayir) bak. Annaba

Bone, Henry (d. 6 Şubat 1755, Truro, Cornwall - ö. 17 Aralık 1834, Londra, İngiltere), mine üstüne yaptığı minyatür portrelerle tanınan İngiliz ressam. Yapıtları 18. yüzyıl sonuyla 19. yüzyıl başında Avrupa'da bu yönüyle yapılan portrelerin en başarılı olanlarıdır.

Bone, yaptığı portrelerin güzelliğiyle 1800'lerde Kraliyet Akademisi'nin dikkatini çekti, 1811'de de bu kuruma kabul edildi. Daha önce İngiltere'de denenmemiş çok sayıda, büyük boyutlu minyatür de gerçekleştirdi. Kraliçe I. Elizabeth döneminde yaptığı 85 portre en önemli yapıtları sayılır. Bu yapıtlar Dorset'te, Wimborne Minster'deki Kingston Lacey'de sergilenmektedir.

Bone, Sir Muirhead (d. 23 Mart 1876, Glasgow - ö. 21 Ekim 1953, Ferry Hinksey, Oxford), özellikle, aside yedirme ve kuru kazı (*drypoint*) yöntemleriyle yaptığı ve mimari konuları işlediği oymabaskılarıyla tanınan İskoçyalı sanatçı.

Glasgow Sanat Okulu'nda önce mimarlık, daha sonra resim eğitimi gördü. Doğduğu kentteki yapıların şiirsel görünüşlerinden etkilenerek bunların çeşitli resimlerini yaptı. Bunlar arasında aside yedirme baskı dizisi "Portofolio" (1899) ve "Elli Glasgow Çizimi" (1911) adlı çalışması da bulunur. Genellikle kuru kazı tekniğiyle çalışan Bone teknik çizimlerinde kurşunkalem, sepya ve kömür kalem (füzen) kullandı. 1901'de yerleştiği Londra'da 1903'te açtığı sergiyle ünlendi.

Metnini karısının yazdığı, suluboya ve çizimlerden oluşan iki ciltlik albümü *Old Spain*'i (Eski İspanya) 1936'da yayımladı. I. ve II. Dünya savaşlarında İngiliz ordusunda ressam olarak görev yapan Bone'a 1937'de "sir" unvanı verildi.

Bonelli, Luigi (d. 1865, Brescia - ö. 1947, Napoli, İtalya), İtalyan doğubilimci.

Milano Üniversitesi'ni 1887'de bitirdi. Napoli Doğubilim Yüksek Enstitüsü'nde Türkçe ve Farsça profesörlüğünde bulundu. Roma'da Casanatense Kütüphanesi'ndeki Arapça, Farsça ve Türkçe yazmaların katalogunu hazırladı (1892). Osmanlı Türkçesi'nin dilbilgisi üzerine *Grammatica Turca Osmanli*'yi (1890) yayımladı. *La Moderna Letteratura Ottomana* (Modern Osmanlı Edebiyatı) adlı incelemesi 1903'te yayımlandı. Türkçe öğrenecekler için *Primo Corso di Esercizi Turchi* (1905; Türkçe Alıştırma Giriş), *Il Turco Parlato* (1910; Konuşulan Türkçe; S. İslagian ile birlikte) gibi kılavuz kitaplar ve *Lessico Turco-Italiano*'yu (1939; Türkçe-İtalyanca Sözlük) hazırladı. Atasözleri, Trabzon ağzı ve Seydi Ali Reis'in *Muhit*'i üzerine araştırmaları bulunan Bonelli, Kuran'ı da İtalyancaya çevirdi (1929).

Bonellia, Echiura filumunun *Bonelliidae* familyasından denizsolucanları cinsi. Bu solucanlar hem eşeyssel ikibiçimliliğin (erkek ve dişinin değişik yapıda olması), hem de çevre koşullarının cinsiyet üzerindeki belirleyici etkisinin en çarpıcı örneklerinden biridir. Ancak 1-6 mm uzunluğunda ve yaşamı boyunca dişinin üzerinde asalak olan erkeğe karşılık dişi çok daha iridir ve yumurta ya da kaşık biçimindeki gövdesinin ön ucunda uzun ucu çatallı hortumuyla kendi besinini kendisi sağlar. Dişinin suya bıraktığı yumurtalardan çıkan larvalar eşeyssel olarak farklılaşmamış, başka bir deyişle cinsiyeti belirlenmemiştir. Suda serbestçe yüzerken deniz dibine ulaşabilen larvalardan dişiler gelişirken, dişinin hortumuna yapışık kalan larvalardan dişin erkekler ortaya çıkar. Cinsiyeti belirleyici çevre etkeninin, canlı dokunun üst yüzeyinde çok daha yüksek olan karbon dioksit gerilimi olduğu sanılmaktadır.

Boner, Edmund bak. Bonner, Edmund

Boner, Ulrich, Latince ULRICH BONERİUS (ü. 1324-49), İsviçreli yazar ve Dominiken keşiş. Yaptığı manzum fabllar derlemesi, basılan (Bamberg, 1461) ilk Almanca kitap.

Bernli bir aileden gelen Boner'in adına 1324-49 arasındaki kayıtlarda rastlanmıştır. Fabllar derlemesini, Bernli koruyucusu Johann von Ringgenberg için derleyip çevirmiştir. O dönemde *bischaft* ya da *bisped* ("örnekler") olarak anılan bu öykülerin her

biri bir ahlak dersi içerir. Orta Yüksek Almanca'yla yazılan derlemenin yaklaşık 1350'de tamamlandığı sanılmaktadır.

Derlemenin başlığı *Der Edelstein*'dir (Mücevher); çünkü mücevherlerin insanları büyülediğine inanılan bir çağda Boner de öykülerinin benzer bir etki uyandıracağını ummuştur. Kaynaklarından yalnızca ikisini (Aisopos'un ve 4. yüzyılda yaşamış Eski Romalı yazar Flavius Avianus'un fablları) belirtmişse de, başka kaynaklardan da yararlandığı açıktır. Birçok yazması bulunan derlemenin basılan ilk yazmalardan biri olması, döneminde ne kadar popüler olduğunu gösterir.

Bonet, Juan Pablo (d. 1560, Torres de Berrellen - ö. 1620, Torres de Berrellen, İspanya), sağırların eğitiminde öncülük etmiş din adamı ve eğitimci.

Bonet, sağırın eğitmek ve sağır-dilsizlerin iletişim yeteneklerini geliştirmek için en eski ve en başarılı yöntemlerden birini ortaya koymuştur. *Reducción de las letras y arte para enseñar a hablar a los mudos* (1620; Edebiyat ve Sanat Yoluyla Dilsizlere Konuşmayı Öğretme) adlı kitabında ayrıntılı olarak anlattığı çok boyutlu bir yaklaşımla, olabilecek her tekniği kullanmıştır. Yazılı sözcükler üzerinde çalışmaya başlayarak, dilin ve dudakların açık bir telaffuz için gereken biçimi alması üzerinde durmuş ve harflerin fonetik değerlerini göstermiştir. Eğitimde ayrıca el ve parmak alfabetini de öğretmiştir.

Bong, Batı Afrika'da, Liberya'nın ortabatısında il. 1964'te kuruldu. Doğuda Nimba ili, güneyde Grand Bassa ve Montserrado, doğuda Lofa illeri, kuzeyde ise Gine ile çevrilidir. Yüzölçümü 8.099 km²'dir. Bong ilinde Kpelleler çoğunluktadır. Yörede kakuk, demir cevheri, kahve, kakao ve kola üretilir. Liberya'nın asfalt döşeli tek yolu, Bong ilini bir uçtan bir uca geçerek Monrovia'yı Gbarnga, Ganta ve Zorzor'a bağlar. İl merkezi ve başlıca ticaret merkezi Gbarnga'dır. Nüfus (1986 tah.) 268.100.

Bongars, Jacques, BAULDRY ve LA CHESNAYE SENYORÜ (d. 1554, Orléans - ö. 29 Temmuz 1612, Paris, Fransa), Fransız diplomat ve ilkçağ araştırmacısı. Haçlı seferlerine ilişkin bir derlemesi de vardır.

Fransız Protestanlarından olan Bongars, Almanya, İtalya ve İstanbul'da öğrenim gördü. Navarre'lı Henri (sonradan Fransa kralı IV. Henri) Alman prensleri ve İngiltere kraliçesi I. Elizabeth'ten asker ve para yardımı sağlamak üzere Bongars'ı 1586'dan sonra birkaç kez yurtdışına gönderdi. Bongars 1593-1610 arasında Almanya'da Fransız ortaelçisiyken, Protestan prensleri, İngiltere kralı I. James'in başında olduğu bir birlik altında toplamaya çalıştı.

Romalı tarihçi Iustinus'un yapıtlarını açıklamaya ve yorumlar ekleyerek 1581'de yayımladı. 1597'de de *Aristaenatus*'un mektuplarını Fransızcaya çevirdi. Ama yalnızca ilkçağda kaleme alınmış yapıtlar değil, ortaçağ vakayinameleri de ilgisini çekiyordu. 1600'de Macaristan üzerine tarihsel çalışmaları derledi. Haçlı seferlerinin çağdaş anlatımlarını derleyen önemli yapıtı *Gesta Dei per Francos* (Tanrı'nın Franklar Aracılığıyla Gerçekleştirdikleri) yayımlandı. 1647'de Latince yayımlanan mektupları 1668-70 arasında Fransızcaya çevrildi. İstanbul yolculuğunda tuttuğu günce 1874'te basıldı.

bongo (*Boocercus euryceros*), *Artiodactyla* (çifttoynaklılar) takımının *Bovidae* familyasından iri bir antilop türü. Ürkek ve çevik bir hayvan olan bongo, Orta Afrika'nın sık

ormanlarında küçük gruplar ya da çiftler halinde yaşar. Omuz yüksekliği yaklaşık 1,5 m'dir. Sirtında boydan boya uzanan dik bir yelesi, hem erkeğin, hem de dişinin iri, sarmal kıvrımlı boynuzları vardır. Erkeğin postu kızıl kahverengi ile koyu maun rengi arasında, karnı siyah, bacakları siyah-be-

Bongo (*Boocercus euryceros*)
Tom McHugh-Photo Researchers

yazdır; başında ak lekeler, gövdesinde dikey ince, beyaz çizgiler vardır. Disisinde de aynı desenler bulunur, ama postu genellikle daha parlak kızıl kahverengidir.

"At Panayın", Rosa Bonheur'ün yağlıboya çalışması, 1853;
Metropolitan Sanat Müzesi, New York
Metropolitan Museum of Art, New York; Cornelius Vanderbilt armağanı, 1887

bongo, parmaklarla çalınan bir Afrika-Küba vurmali çalgısı. Özellikle Latin Amerika dans müziğinde kullanılan ve 5'li aralık (*do-sol*) oluşturacak biçimde akort edilen bongo, yan yana bağlanmış bir çift davuldan oluşur. Çapları yaklaşık 13 ve 18 cm olan davulların bir yüzünü örten deri, gövdeye çiviler ya da metal kasnaklar aracılığıyla gerilir. Ahşap gövdenin öbür ucu açıktır. Küba folk müziğinde kullanılan başka birçok vurmali çalgıya da bongo adı verilir.

Bongolar, BUNGULAR olarak da bilinir, geçmişte bugünkü Sudan'ın güneybatısında yaşamış halk. Günümüzde Vau'nun güney ve doğu kesimlerinde küçük dağlık yerleşmelerde yaşarlar. Nil-Sahra dil ailesinin Çari-Nil dilleri kolundan bir Orta Sudan dilini konuşurlar. Bongo topluluklarının çok geniş çalılık alanlarla birbirinden ayrılması ve topluluklar arasında işbirliği kurulamaması yüzünden bu halk 18. yüzyıldan sonra istilacılar karşısında direnemedi ve nüfusu büyük ölçüde azaldı. Yalnızca önemli yasal ve toplumsal konularda kendilerine başvuru olan kabile şeflerinin etkisi çok azdı. Günümüzde yol kenarlarında yaşayan Bongolar geçimlerini genellikle kocadarı, susam ve tütün ekerek, tavuk, koyun ve keçi yetiştirerek sağlarlar. Avcılıkları ünlüdür; kurak mevsimleri avcılık ve balıkçılıkla geçirirler. Zehirli ok ve mızrak, ağ,

tuzak ve kapan kullanırlar. Metal işleriyle de tanınan Bongolar, ithal demirin yerel demir cevherlerinin işlenmesini durdurmasına değin çevre topraklara demir alet satarlardı.

Bonheur, Rosa, asıl adı MARIE-ROSALIE BONHEUR (d. 16 Mart 1822, Bordeaux - ö. 25 Mayıs 1899, Melun, Fransa), duyarlı ve ayrıntılı hayvan betimlemeleriyle ünlenmiş ressam ve heykeltarihi. Sanat yaşamının sonlarına doğru kullanmaya başladığı açık renklerle ve 17. yüzyılda yaşamış ünlü Felemenkili ressam Paulus Potter'i anımsatan son derece parlak yüzeylerle bu nitelikleri daha da belirginleştirmiştir.

Bir sanat öğretmeni olan Raymond Bonheur'ün kızıydı. Önce babasından, sonra da Paris'te Léon Cogniet'den ders aldı. 1841'den sonra düzenli olarak resmi Salon sergilerine katıldı. 1853'te sergilenen "At Panayın" adlı yapıtını Cornelius Vanderbilt çok büyük bir para karşılığında satın aldı (1887). Bu yapıt sonradan, Bonheur'ün en çok kopya edilen çalışmalarından biri oldu. Bonheur kendi dönemine göre çizgi dışı

davranışları olan bir insandı; pantolon giyer, sigara içerdi. Bir süre dışı bir aslan besledi ve yalnızca vahşi hayvan resimleri yaptı. 1865'te "grand-choix" unvanı ile en yüksek Légion d'honneur nişanının verildiği ilk kadın oldu.

Bonhoeffer, Dietrich (d. 4 Şubat 1906, Breslau, Prusya - ö. 9 Nisan 1945, Flössenberg, Bavyera, Almanya), Protestan Alman ilahiyatçı. Ekumenik hareketi desteklemesi ve Hristiyanlığın laik dünyadaki rolüne ilişkin görüşleri ile ünlüdür. Adolf Hitler'i devirmek amacıyla düzenlenen bir suikaste katıldığı gerekçesiyle hapsedilerek idam edilmiştir.

Babası Karl Bonhoeffer, Berlin Üniversitesi'nde psikiyatri ve nöroloji profesörüyü. Dietrich de akademik bir çevrede büyüdü. 1923-27 arasında Tübingen ve Berlin üniversitelerinde ilahiyat okudu. Berlin'de Adolf von Harnack, Reinhold Seeberg ve Karl Holl gibi ilahiyat tarihçilerinden etkilendi. Karl Barth'ın ortaya attığı yeni "vahiy ilahiyatı" da genç Bonhoeffer'in ilgisini çekiyordu. Barth'ı eleştirerek onun düşüncesiyle ilişki kurma çabası, kiliseyi hem toplumbilim, hem de ilahiyat açısından kavramaya çalıştığı doktora tezi *Sanctorum Communio*'da (1930; Azizler Komünyonu) belirdi. *Akt und Sein*'da da (1931; Eylem ve Varlık) transandantal felsefe ve ontoloji ile Kant'ın ve Kant sonrası bilgi kuramının

Protestan ve Katolik ilahiyat kuramları üzerindeki etkilerini inceledi.

1928-29'da Barselona'da Almanca konuşanların oluşturduğu bir cemaatte yardımcı papaz olarak görev yaptıktan sonra, New York kentindeki Birlik İlahiyat Okulu'nda bir yıl konuk öğrenci olarak bulundu. 1931'de Almanya'ya döndü, Berlin Üniversitesi'nde sistematik ilahiyat dersleri vermeye başladı.

Nazizme karşı mücadele. Bonhoeffer, 1933'te Nazilerin iktidara geldiği ilk günlerden başlayarak rejime, özellikle de antisemitizme karşı çıktı. Londra'da iki küçük Alman cemaatinin papazlığını yaptığı 18 ay (1933-35) dışında, Nazi rejimine karşı Alman Protestan direnişinin odağı olan Bekennende Kirche'nin(-) sözcülüğünü yürüttü. 1935'te Finkenwald'da (Pomeranya) Bekennende Kirche'ye bağlı bir fakülte kurup yönetmekle görevlendirildi. Okulun etkinlikleri 1937'de yönetim tarafından yasaklandığı halde, çalışmalarını gizlilik içinde 1940'a değin sürdürdü. Burada uyguladığı dua, kişisel iman ıkrarı ve toplu disiplin yöntemlerini *Gemeinsames Leben* (1939; Birlikte Yaşam) adlı kitabında işledi. İsa'nın dağdaki vaazı üzerine bir inceleme olan *Nachfolge*'de (1937; Takipçiler) Protestan (özellikle Lutherci) kiliselerde "ucuz kayra" dağıtılmasına, gerçekte yalnızca ahlaki ilkesizliği gizlemeye yarayan sınırsız bağışlama tutumuna karşı çıktı. İlk kez bu katı ve çileci sayılabilecek tutumuyla ün kazandı. Uluslararası ilişkilerle ilgili görüşleri bu dönemde pasifizme yakındı.

1931'de Cambridge'deki ekumenik konferansa katılan Bonhoeffer, Kiliseler Aracılığıyla Uluslararası Dostluğu Geliştirmek İçin Dünya İttifakı adlı kuruluşun Avrupa'daki gençlik sekreterliklerinden birine getirildi. Almanya'da milliyetçilik akımının gitgide güçlenmesine karşın ekumenik hareketteki etkinliğini sürdürdü. Almanya dışındaki Hristiyanlara Alman Kilisesi'nin verdiği mücadelelerin önemini açıklama çalışmaları sırasında Chichester (İngiltere) piskoposu G. K. A. Bell'den destek gördü. Kayınbiraderi hukukçu Hans von Dohnanyi'nin Bonhoeffer'i 1938'de Hitler'i devirmeyi amaçlayan bir grupla tanıştırması üzerine çalışmaları gitgide daha çok siyasal içerik kazanmaya başladı. 1939'da ABD'ye sığınmayı düşündüyse de, New York kentinde 15 gün kaldıktan sonra geri döndü. ABD'li ilahiyatçı Reinhold Niebuhr'a yazdığı bir mektupta "bu dönemin güçlüklerini halkıyla paylaşmazsam, savaştan sonra Almanya'da Hristiyan yaşamının yeniden kuruluşuna katılma hakkını yitirim" diyordu. Bonhoeffer, direniş hareketi adına yürüttüğü çalışmaları, gerçekten de bir direniş merkezine dönüşmüş bulunan Askeri İstihbarat Dairesi'ndeki görevi sayesinde sürdürdü. Mayıs 1942'de direnişçilerin barış görüşmelerine oturma önerisini Piskopos Bell aracılığıyla İngiliz hükümetine iletmek üzere İsveç'e gitti. Ama Müttefikler'in izlediği "kayıtsız şartsız teslim" politikası yüzünden bu girişim sonuçsuz kaldı. 5 Nisan 1943'te tutuklandı ve Berlin'de hapsedildi. Hitler'e karşı 20 Temmuz 1944'te düzenlenen suikastın başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından, Bonhoeffer'in suikastçılarla yakın ilişkide olduğunu kanıtlayan belgelerin ortaya çıkarılması üzerine soruşturma genişletildi ve Bonhoeffer'in idam edilmesine karar verildi. Hiç evlenmemiş olan Bonhoeffer, tutuklanmasından kısa süre önce nişanlandığını açıklamıştı.

Etik ve dinsel görüşleri. Bonhoeffer'in Hristiyan etiği konusunda 1940-44 arasında

Bonhoeffer, 1939
Eberhard Bethge

kesintilerle kaleme aldığı ve ancak bazı bölümlerini tamamlayabildiği yapıt ölümünden sonra yayımlandı (*Ethik*, 1949). Kilise ile dünya, doğa ile kayra, kutsal ile kutsal olmayan gibi dualist ayrımlardan bütünüyle vazgeçilmesini öneren Bonhoeffer, İsa'nın kişiliğinin ve edimlerinin incelenmesi temeline dayalı somut ve tekeleştireci bir etik anlayışından yanaydı. Çalışma, evlilik ve devlet işleri, yaradılışın değişik düzeyleri olarak değil, Tanrı'nın öngördüğü birer görev ya da işlev olarak dinamik bir bakışla ele alınmalıydı. Çağdaş zulüm biçimleri karşısında Hristiyanlık ile hümanizmin birbirine yaklaşması gerektiğine inanan Bonhoeffer Protestan düşüncesinde "doğallık" kavramının canlandırılmasını savunuyordu. 1951'de *Widerstand und Ergebung* (Direniş ve Tevekkül) adıyla yayımlanan haphane yazıları, hem olağanüstü kültürel ve manevi zenginliği, hem de özellikle arkadaşı (sonradan yaşamöyküsünü de kaleme alan yayımcısı) Eberhard Bethge'ye yazdığı mektuplarda geliştirdiği ilahiyat görüşleri açısından önem taşıyor. Bu yazılarında Rönesans'tan başlayarak Batı'da laikleşmenin tarihini inceleyen Bonhoeffer'e göre, insanlığın bir Tanrı varsayımına dayanmaksızın kendi sorunlarıyla baş etme becerisinin artışı, o güne değin Hristiyanlığın özünü oluşturan "dinsel öncül"ün artık eskidiğini gösteriyordu. Hristiyan inancını savunmak için insan bilgisindeki boşlukları göstermek ya da insanın zaafını vurgulamak yerine, kilise artık "yaşını doldurmuş bir dünyada" insanın olgunluğunu vurgulamalıydı. Dinin öbür dünya ve kişisel kurtuluş kaygılarının kamburundan kurtulması, Hristiyanlığı kökleri Yahudilikte yatan özgün dünyeviliğine kavuşturacaktı. Kilise tarihten miras aldığı ayrıcalıklardan vazgeçmeli, "başkaları için var olan" İsa'nın

yolunu izleyerek "Tanrı'nın yeryüzünde çektiği acıları paylaşmak" üzere Hristiyanları özgür kılmalıydı. Bu düşünceler, kilise ve ruhbanlık kurumunda reformu amaçlayan sonraki akımlar üzerinde etkili oldu. Bonhoeffer'in öteki önemli yapıtları arasında *Schöpfung und Fall* (1934; Yaradılış ve Düşüş) ile kısa yazılarından bir derleme olan *Gesammelte Schriften* (2. bas. 1965-69; Toplu Yazıları) sayılabilir.

Boniface (SAVOIE'LI) (d. y. 1207 - ö. 14 Temmuz 1270, Sainte-Hélène, Savoie, yortu günü, 14 Temmuz), Canterbury başpiskoposu. Yabancı olması ve başpiskoposluğun içinde bulunduğu mali başıbozukluğa çare araması yüzünden İngiliz din adamlarının düşmanlığını kazanmıştır. Kendisinden önce başpiskopos olan Abingdonlu Edmund'un kilise için aldığı borçların bir bölümünü ödemeyi başaran Boniface, Kent ilindeki Maidstone'da kurduğu hastaneyle de tanınır.

Savoie kontunun oğullarından biriydi. Daha çocuk yaşta Chartreuse tarikatına girdi. 1234'te Burgonya bölgesindeki Belley'e piskopos oldu. Yeğeninim İngiltere kralı III. Henry ile evlenmesi üzerine 1241'de Canterbury başpiskoposluğuna seçildi. Ama koşullar uygun olmadığı için 1244'e değin bu göreve başlayamadı. İngiltere'ye ilk kez bu görevi dolayısıyla gelen Boniface, Canterbury piskoposluğunun büyük bir borç yükü altında olduğunu görünce, belirli kilise görevlerinin kaldırılması, bazı din adamlarından ve kilise toprakları üzerindeki kiracılardan bağış istenmesi gibi tasarrufları önerdi.

1244 sonunda Lyon Konsili'ne katılmak üzere İngiltere'den ayrıldı. Lyon'da Papa IV. Innocentius'tan, başpiskoposluğun gelir kaynaklarını artırmaya yönelik önlemler uygulayabilmek için izin aldı. Bu önlemler arasında yöre halkından bağış toplamak da vardı. 1249'da İngiltere'ye dönünce, yetkisini tanımaya yanaşmayan yerel piskoposluk görevlileriyle anlaşmazlığa düştü. Anlaşmazlığın çok sertleşmesi Londra piskoposunun aforoz edilmesiyle sonuçlandı. Boniface, İngiltere'deki muhaliflerinin açtığı davada kendisini savunmak üzere 1252'de Roma'ya gitti. Roma'da bir uzlaşmaya varılması üzerine 1265'te İngiltere'ye döndü. 1269'a değin görevini sürdürdü. Kral I. Edward'la birlikte dinsel nitelikli bir sefer düzenledi, ama yolda öldü. Yortu günü olan 14 Temmuz Savoie'da ve Chartreuse tarikatı üyeleri arasında kutlanır.

Bonifacio, Fransa'nın Korsika planlama bölgesindeki (*région de programme*) Cor-

Bonifacio
"La Cigogne"-Hachette

se-du-Sud ilinde (*département*) kent. Korsika Adasının en güney ucunda, Pertusato Burnunun tam batısında yer alır. Korsika'yı Sardinya'nın kuzey ucundan ayıran 12 km genişliğindeki boğaza adını verir. Kıyıya paralel doğal bir liman oluşturan, 1.300 m uzunluğunda kireçtaşından dar bir yarımada üstünde kurulmuştur. Korsanlara karşı korunmak için kale olarak İS y. 828'de kurulan Bonifacio 12. yüzyıl sonunda Cenevizlerce Piza'dan alındı. Ceneviz özelliklerini koruyan kent halkı Ceneviz lehçesi konuşur; örneğin kan davası gibi Korsika geleneklerini de benimsememiştir. Adanın geri kalan bölümüne demiryolu bağlantısı olmayan Bonifacio çoğunlukla Sardinya ile olan ticaretini denizyolu ile sürdürür. Başlıca ticaret malları tahıl, şarap ve mantardır. Nüfus (1982) 1.727.

Bonifacio, Andres (d. 30 Kasım 1863, Manila - ö. 10 Mayıs 1897, Mt. Buntis, Filipinler), İspanyollara karşı Ağustos 1896 ayaklanmasını başlatan Filipinli yurtsever, milliyetçi Katipunan örgütünün kurucusu ve önderi.

Yoksul bir ailenin çocuğuydu, çok az öğrenim gördü. Devrimci eylemlere katılmadan önce depo bekçiliği ve kuryelik yaparak kendi kendini yetiştirdi. Filipinler'deki İspanyol egemenliğinin bazı değişikliklerle sürmesinden yana olan milliyetçi şair ve yazar José Rizal'in tersine Bonifacio tam bağımsızlıktan yanaydı. Mason örgütlerinden ve törenlerinden esinlenerek 1892'de Manila'da Katipunan'ı kurdu. Önceleri yavaş gelişen örgüt 1896'da yaklaşık 100 bin üyeye ulaşarak Manila'nın yanı sıra Panay, Mindoro ve Mindanao adalarında şubeler kurdu. Üyeleri çoğunlukla işçi ve köylülerdi; kentsel orta sınıf devrimden değil, reformdan yanaydı.

Bonifacio Ağustos 1896'da uzun bir sürede hazırlanan Luzon ayaklanmasını önderlik etti. Ama Bonifacio'ya bağlı birlikler İspanyol ordusuna yenildi, yardımcılarından Emilio Aguinaldo direnişi sürdürürken Bonifacio kuzeyde Montalban'a çekilmek zorunda kaldı. İspanyolların isyancıları sürekli bozguna uğratması, Bonifacio'nun başarısız bir askeri önder olduğunu gitgide daha çok açığa çıkardı. Mart 1897'de Tejeros'da toplanan kurucu meclis, yeni Filipin Cumhuriyeti'nin başkanlığına Bonifacio'yu değil, Aguinaldo'yu seçti. Meclis kararlarını tanımayan Bonifacio isyancı bir hükümet kurmaya çalıştı. Aguinaldo Nisan 1897'de Bonifacio'yu tutuklattı. Vatana ihanet suçundan yargılanan Bonifacio kurşuna dizildi.

Bonifatius I (AZİZ) (d. Roma - ö. 4 Eylül 422, Roma; yortu günü, 4 Eylül), 418-422 arasında hüküm sürmüş papa. Karşı-papa Eulalius'un önderliğindeki bir hizip yüzünden papalığı bir süre kesintiye uğramıştır. Bonifatius'un, Papa I. Damasus tarafından papazlığa atandığı ve Papa I. Innocentius'a Konstantinopolis'te (İstanbul) hizmet ettiği sanılır.

Roma'daki elektörlerin çoğunluğu Bonifatius'u papalığa seçince, kilise içindeki bir hizip de diyakoz olan rakibi Eulalius'u aynı anda papa seçti. Böylece Roma Kilisesi'nde ortaya çıkan beşinci bölünme Batı Roma'da karışıklığa yol açtı. Eulalius, hak iddia eden iki papanın da bir konsil kararına değin Roma dışında bulunmasını öngören anlaşmayı çiğnediği için, Batı Roma imparatoru Flavius Honorius'un desteğini yitirdi.

Bonifatius'un yeniden Roma'ya gelişi 15 haftalık bölünmeye son verdi. Bu tarihten sonra Bonifatius barışçı ama katı bir diplomasi izledi. Papalık dönemi, özellikle ilk günahı inkâr eden Pelagiusçuluğa karşı verilen mücadelede Piskopos Aziz Augusti-

nus'u hararetle desteklemesi bakımından önem taşır.

Bonifatius II (d. Roma - ö. 17 Ekim 532, Roma), 530-532 arasında hüküm sürmüş, Got soyundan gelen ilk German papa.

Papa IV. Felix, başdiyakozlarından Bonifatius'u ardılı olarak belirlemişti. Ama Ostrogotların baskısından korkan Romalı din adamlarının büyük çoğunluğu İskenderiyeli diyakoz Dioscorus'u papalığa seçti. Her iki papanın da takdis edilmesi üzerine ortaya çıkan bölünme Dioscorus'un ölümüyle (14 Ekim 530) sona erdi. Bonifatius Roma Sinodu'nu üç kez toplantıya çağırdı. 530'da toplanan sinodda muhaliflerinin onayını aldı; 531'de toplanan ilk sinodda papaya kendi ardılına seçme hakkı tanınmasını önermişken aynı yılın ikinci sinodunda ardıllık düzenlemesinin feshetti. Fransa'da toplanan II. Orange Konsili'nin, insanın Tanrı'ya arama yönünde doğuştan güçlü bir irade taşıdığını savunan Yarı Pelagiusçu heretik akımı kınayan bildirilerini onayladı.

Bonifatius IV (AZİZ) (d. Valeria, İtalya - ö. 8 Mayıs 615, Roma; yortu günü, 8 Mayıs), 608-615 arasında hüküm sürmüş papa.

Bir olasılıkla Roma'da Papa I. Gregorius'un (Aziz) öğrencisi olmuştu. Papa seçildiği sırada Roma Kilisesi'ne bağlı bir diyakozdu. Bizans imparatoru Phokas'tan izin alarak 13 Mayıs 609'da Roma Pantheon'u'na Sta. Maria Rotonda Kilisesi'ne haline getirdi. 610'da manastır disiplininin yeniden kurulmasını amaçlayan Roma Konsili'ne başkanlık etti. Bonifatius'un mektup ve yönergelelerini Canterbury başpiskoposu Aziz Lawrence'a ve Kent kralı Aziz Aethelberth'e ileten ilk Londra piskoposu Aziz Mellitus da bu konsile katıldı.

Bonifatius'un papalık dönemi, İsa'nın tansal tek bir doğası olduğunu savunan Monofizitlerin yol açtığı siyasal ve dinsel karışıklıklara sahne oldu. Aynılıkçı Monofizit piskoposlar, Afrika *eksarkhos*'u (askeri genel vali) Herakleios önderliğinde Bizans İmparatorluğu'nu istilaya girişimlerle işbirliği yapmıştı. II. Konstantinopolis (İstanbul) Konsili'nde (553) Nestorilik mahkûm edilince İstria'da bir mezhep bölünmesi ortaya çıktı. Bunun üzerine Başkeşiş Aziz Columbanus, Bonifatius'u konsilin kararını desteklediği için kınadı. Bir manastırda inzivaya çekildikten sonra ölen Bonifatius Roma'daki San Pietro Basilikası'na gömüldü.

Bonifatius VIII, asıl adı BENEDETTO CAETANI (d. y. 1235-40, Anagni, Papalık Devletleri - ö. 11 Ekim 1303, Roma), 1294-1303 arasında hüküm sürmüş papa. Otoritesinin çok geniş bir alana yayılması yüzünden, başta Fransa olmak üzere Batı Avrupa'da güçlenmeye başlayan monarşilerin saldırısına hedef olmuştur. Papalık döneminin kalıcı ürünlerinden biri, *Corpus Iuris Canonici*'nin (Kilise Hukuku Derlemesi) üçüncü bölümü olan *Liber Sextus*'tur (Altıncı Kitap).

Papalığa seçilmesi. Romalı köklü ve nüfuzlu bir ailenin oğlu olan Benedetto Caetani, Bologna'da hukuk öğrenimi gördü. Papalık hükümetinde uzun yıllar boyunca önemli görevlerde bulundu. 1281'de Papa IV. Martinus tarafından Carcere Tulliano'daki San Nicola'nın kardinal-diyakozluğuna, IV. Nicolaus döneminde ise 1291'de Montibus'taki San Martin'in kardinal-papazlığına getirildi. 1290-91'de Paris'teki bir kilise konsilinde papalık elçisi olarak bulunduğu sırada, Fransa ile İngiltere arasında yeniden başlamaya yüz tutan savaşın ertelenmesini, Fransa ile Aragon arasında da barış yapılmasını sağladı. Görevinden ayrılmak iste-

yen Papa V. Celestinus'un bu isteğini destekleyerek VIII. Bonifatius adıyla onun yerini aldıktan sonra Celestinus'u Fumone Şatosu'na kapattı. Celestinus burada gerçi doğal nedenlerle öldü ama ölümü kuşkularda ve Bonifatius'un düşmanlarının suçlayıcı yakıştırmalarına yol açtı. Bonifatius'un muhalifleri arasında, katı bir yoksulluk ilkesini benimseyen Fransisken keşişleri Tinciler (Fraticelli) de bulunuyordu. Kimi şairlerini Bonifatius tarafından hapiste tutulduğu dönemde yazan şair Iacopone da Todi de Tincilerin arasındaydı.

Bonifatius'un papalık döneminin, başından beri süregelen bellibaşlı iki uluslararası sorun vardı. Bunlardan birincisi, Guyenne ve Flandre konusunda İngiltere ile Fransa arasında çıkan anlaşmazlık, ikincisi de çeşitli kuşkırtmalardan sonra papalığın feodal

VIII. Bonifatius, Giotto'nun fresk çalışmasından ayrıntı, y. 1300; S. Giovanni in Laterano, Roma Anderson-Alinari, Art Resource/EB Inc.

vesayetini hiçe sayarak Napoli Krallığı'ndan kopan Sicilya Adası üzerinde Napoli ve Aragon krallıkları arasında baş gösteren çekişmeyi. Bonifatius, Sicilya'nın Aragonlu Federico'nun (III. Federico) yönetiminde bağımsız bir krallık olmasını gönüllüz de olsa sonunda kabul etti. İngiltere kralı I. Edward ile Fransa kralı IV. Philippe arasındaki düşmanlığı sona erdirmeye girişimleri ise bir başka önemli sorunla iç içe geçti. İki kral da papanın onayını almaksızın ruhban kesimini vergilendirme eğilimindeydi. Bu vergilerin uygulamaya konmasıyla, Bonifatius'un sona erdirmeye çalıştığı Fransa-İngiltere Savaşı bir ölçüde papalığın ve kilisenin mali kaynaklarıyla desteklenmiş oluyordu. 1296'da, Bonifatius, papalığın izni olmaksızın ruhban kesimine herhangi bir vergi konulmasını aforoz tehdidiyle yasaklayan *Clericis Laicos* adlı bir kararname çıkardı. Kararname, Canterbury başpiskoposu Robert Winchelsey'nin desteğiyle İngiltere'de bir ölçüde etkili oldu. Ama Fransa'da krala ve onun kiliseye bağlı olmayan hukukçularına karşı papalık haklarını koruyan güçlü kişiler bulunmadığı için herhangi bir etkisi olmadı.

Fransa kralı IV. Philippe'le çarışma. IV. Philippe, papanın *Clericis Laicos*'una Fransa'dan para ve değerli eşya çıkışını yasaklayarak ve yabancı tüccarları ülke dışına sürerek karşılık verdi. Ama bu önlemler,

papalığın gelir kaynaklarını tehlikeye düşürmekle birlikte, Bonifatius'un aynı yıl içinde Fransa kralına *Clericis Laicos*'un hemen bütünüyle iptali anlamına gelebilecek ayrıcalıklar tanımasını tek nedeni değildi. Papanın Fransa kralıyla uzlaşmaya varmasının başlıca nedeni, papalık karşıtı güçlü Colonna ailesinin Bonifatius'a başkaldırmış olmasıydı. İçinde iki kardinalin de bulunduğu bu Romalı ailenin ayaklanması, Mayıs 1297'de papalık hazinesine silahlı bir soygun düzenlenmesiyle doruğa ulaştı. Colonna ailesine karşı başlatılan askeri harekât, bir yıl sonra ailenin koşulsuz teslim olmasıyla sonuçlandı. Ailenin üyeleri aforoz edilmekten kurtuldular ama eski makam ve mülklerini geri alamayınca yurt dışına kaçtılar. Colonna ailesinin, daha önce Bonifatius'a karşı Fransa kralı Philippe'le işbirliği yapmış olan kimi üyeleri de kralın yanına sığındı.

Bonifatius'un, Philippe'in atası IX. Louis'yi azıllık mertebesine yükseltmesi üzerine Fransa ile belirgin bir uzlaşma dönemi başladı. Ama 1301'de Güney Fransa'daki Pamiers piskoposu Bernard Saisset'nin uydurma suçlamalarla alacelece yargılanıp hapsedilmesi ikinci bir anlaşmazlığa yol açtı. Bernard Saisset'nin hapsedilmesi, Fransa kralının, papalığın iki yüzyıldır büyük mücadelelerle elde edip pekiştirdiği en temel kazanımlardan birini, ruhban kesiminin kral tarafından değil papalıkça denetlenmesi kuralını geçersiz kılmayı amaçladığını gösteriyordu. Bu konuda kesinlikle ödün vermeyen Bonifatius, *Ausculat Fili* (Dinle Oğul) adlı kararnameesinde Philippe'i sert bir dille kınayarak Saisset'yle ilgili hükmün değiştirilmesini, Roma'ya başvuran piskoposun da serbest bırakılmasını istedi. Bu kararname üzerine kralın saray kâatibi Pierre Flotte, karnameden çarpıtılarak alınan kimi bölümleri çevrede dolaştırarak *États Généraux*'nun Nisan 1302'de yapılacak büyük toplantısına değin kamuoyunu bu doğrultuda hazırlamakla görevlendirildi. Bu toplantıda, soylular ve kentliler coşkuyla, ruhban kesimi ise isteksizce kralı destekledi.

Ama Bonifatius, Fransa kralı ile arasındaki anlaşmazlığın kendi lehine sonuçlanacağını umuyordu. Çünkü Philippe'in ordusu, Bernard Saisset olayının patlak vermesinden kısa süre önce, Flaman kentlerinin oluşturduğu birlik karşısında yenilgiye uğramıştı. Öte yandan imparator olması beklenen Alman kralı I. Albrecht, yasallığı tartışmalı olan hükümdarlığı papalıkça tanınrsa Fransa ile ittifaka son verecekti. Bonifatius, 1303 başlarında Albrecht'in krallığını tanıdı. Yalnızca papalığın vesayeti altında bulunan Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu, aralarında Fransa'nın da bulunduğu bütün öteki krallıkların üzerindeydi. Bonifatius Kasım 1302'de papalığın Hristiyanlık dünyasındaki konumuna ilişkin yeni bir kararname çıkardı. *Unam Sanctam* (Tek Kutsal) adını taşıyan bu kararname, papalık makamını köktenci ve aşırı bir yaklaşımla tanımlıyor, ruhani iktidarın dünyevi iktidara üstün olduğu görüşünü yeni değilse de güçlü bir dille savunuyordu. Ama Aziz Gelasius'un, ruhani ve dünyevi iktidarlara birbirinden farklı olduğu, ikisinin de Tanrı'dan kaynaklandığı yolundaki öğretisine de kararnamede açıkça yer verilmişti. Kararnamenin son cümlesinde de papa, papalık iktidarının konusunun dünyevi iktidarlara değil, insan varlığı olduğunu belirtiyordu.

Bu arada Fransa'da Flotte'un yerini papalık karşıtı politikanın öncülerinden Guil-

laume de Nogaret almış, Philippe'in politikası papanın öteki düşmanlarıncı da benimsemişti. Bonifatius tarafından elçi olarak Fransa'ya gönderilen, ama orada papaya ihanet eden Fransız kardinal Jean Lemoine da (Johannes Monachus) bunlar arasındaydı. Paris'teki Louvre Sarayı'nda kral ve danışmanlarının yaptığı bir gizli toplantıda, Bonifatius'a, papalığa yasadışı yollarla seçilmekten heretikleğe kadar pek çok suçlama yöneltildi. Bu suçlamalar, Bonifatius'un ölümünden sonra IV. Philippe'in onun aleyhine açtığı davalarda da gündeme gelecekti. Louvre'daki toplantıda papanın genel bir kilise konsili tarafından mahkûm edilmesini isteyen Nogaret, toplantıdan kısa süre sonra papaya karşı bir ayaklanma başlatmak üzere İtalya'ya gitti.

Bonifatius'un yakalanması. Ayaklanma girişimi başarısız olan Nogaret, Bonifatius'un, Philippe'in aforoz ediliğini ilan eden bir kararname çıkarmak üzere olduğunu öğrendi. Bunun üzerine Colonna ailesinin cüretli üyelerinden Sciarra Colonna'nın yardımı ve kimi kardinallerin de göz yumması ile, papayı yazlığı gitmiş olduğu Anagni'de yakaladı. Anagni'de Nogaret'ye yardım etmiş olan kişiler iki gün sonra görüş değiştirerek papayı kurtardılar, Nogaret'nin öteki planlarını gerçekleştirmesini de önlediler. Ama bu arada hırpalanmış olan Bonifatius Roma'ya döndükten kısa süre sonra öldü.

Bonifatius'un papalık döneminde, 1300'de, ilan edilen Jubile Yılı için ünlü ressam Giotto'nun yaptığı resmin bir parçası bugün S. Giovanni in Laterano kilisesindedir. Bonifatius'un mezarı da Arnolfo di Cambio'nun atölyesinde hazırlanmıştır. Üzerinde uzanmış durumda bir heykeli bulunan lahdi ise Vatikan'ın grottolarında bulunmaktadır. Kendisi ya da başkaları tarafından onuruna diktirilen anıt heykellerden bazıları bugün de ayakta. Bu heykellerden VIII. Bonifatius'un, papalık tacının (*tiara*) boyutlarını değiştirerek yüksekliğini artırdığı ve tacı çevreleyen tepeliklerin sayısını birden ikiye, belki de günümüzdeki sayısı olan üçe çıkarttığı açıkça görülmektedir.

Değerlendirme. Bonifatius'un papalığın yetkilerine ilişkin savları 13. yüzyılda kendisinden önce hüküm sürmüş papaların savlarını aşmıyordu. Hatta belki Papa IV. Innocentius'un savlarından çok daha ilimliydi. Bonifatius'un iktidar beklentisi, 11. yüzyılın büyük reformcusu VII. Gregorius'un döneminden kendi papalığına değin ilahiyat okullarında ve kilise hukukunda geliştirilmiş görüşlerin sınırları içindeydi. Buna karşılık Bonifatius'un karşılaştığı tepkilerin nedeni değişen koşullar ve Bonifatius'un bu koşulların önemini değerlendirmede gösterdiği yetersizlik ya da isteksizlik. En az bunlar kadar önemli bir başka neden de kişiliğiydi. Hem üstün zihinsel gücünün bilincinde olan, hem de hastalıkların pençesinde kıvrılan Bonifatius, tedbirsizliğe varacak ölçüde atılgan, sevgisizliğe varacak ölçüde öfkeli bir insandı. Caetani ailesiyle arasındaki çıkar çatışması yüzünden kendisinden nefret eden Colonna ailesine yönelik aşırı sert tutumu, ayrıca Fransa kralı IV. Philippe'in ve yardımcılarının acımasızlığını yeterince önemsememesi, bu apayrı iki gücün birleşmesine ve sonunda Bonifatius'un iktidardan düşmesine yol açtı.

Bonifatius IX, asıl adı PIETRO TOMACELLI (d. y. 1355, Napoli - ö. 1 Ekim 1404, Roma), 1378-1417 arasındaki Büyük Bölünme (*skhisma*) sırasında Roma'da hüküm süren ikinci papa (hd. 1389-1404)

Genç yaşta kardinal-diyakozluğa atandı. 1385'te VI. Urbanus tarafından kardinal-

papazlığa getirildi. Urbanus'un ardından papazlığa seçildi. Roma ile Avignon arasında ortaya çıkan bölünmenin başlangıçtaki nedeni, Urbanus'un papazlığa seçilmesinin yol açtığı tartışmalardı. Bonifatius,

IX. Bonifatius, bir heykelden ayrıntı, 14. yy; S. Paulus Bazilikası Alinari-Art Resource/EB Inc.

Avignon'daki karşı-papa VII. Clemens'i aforoz etti. Bölünmeyi siyasal bir sorun olarak görüyordu. Clemens'e ve ardılı XIII. Benedictus'a karşı müttefik kazanmak için düşünülebilecek para toplama araçlarının tümünü kullandı. Ama anlaşmazlığı ortadan kaldıramadığı gibi, seferleri için gereken büyük miktardaki parayı toplamak üzere başvurduğu baskıcı yöntemler yüzünden de düşmanlık uyandırdı.

Bonifatius (AZİZ), asıl adı WYNFRID ya da WYNFRITH (d. y. 675, Wessex, İngiltere - ö. 5 Haziran 754, Dokkum, Frizya; yortu günü, 5 Haziran), İngiliz misyoner ve kilise reformcusu. Almanya'nın Hristiyanlaştırılmasına büyük katkıda bulunmuş, kiliseyi sapmaz bir inanç ve kusursuz bir işleyişe dayalı sağlam temeller üzerine oturmuştur.

Wynfrid, Wessexli soylu bir aileden geliyordu. Adescancastre (Exeter) ve Nhuts-celle'deki (Nursling) Benedikten manastırlarında kusursuz bir eğitim gördükten sonra

Aziz Bonifatius vaftiz töreninde, Fulda Manastırı'ndaki bir yazmadan ayrıntı, 10-11. yy; Bamberg Devlet Kütüphanesi Staatsbibliothek, Bamberg

Benedikten keşişi oldu. Otuz yaşlarında papazlığa atandı. 716-722 arasında kara Avrupa'daki Friz Saksonlarını Hristiyanlaştırmak amacıyla iki girişimde bulun-duysa da Frizya kralı Radbord tarafından engellendi. İngiltere'ye döndüğünde, başkeşişin öldüğünü ve yerine kendisinin seçildiğini öğrendi. Ama bir kez daha misyonerlik görevine çıkabilmek için bu onuru reddetti. 718'de Roma'ya giden bir Anglo-sakson hacı grubuna eşlik etti. Papa

II. Gregorius, Roma'da Wynfrid'e Ren Irmağının doğusundaki putperestlerle ilgilenme görevini verdi; vaftizlerde Kelt usulü yerine Roma usulünü kullanmasını, çalışmaları sırasında büyük bir sorunla karşılaşsa kendisine danışmasını istedi. II. Gregorius, ayrıca Wynfrid'in adını Bonifatius olarak değiştirdi. Bu arada Radbod ölmüştü (719). Bonifatius, Wessexli piskopos Willibrord'a misyonerlik etkinliklerinde yardımcı olmak üzere Frizya'ya döndü. 722'de Hessen'e giderek ilk manastırını kurdu.

Büyük başarı kazanması üzerine Roma'ya çağılarak Gregorius tarafından misyoner piskoposluğa yükseltildi. Papa, Bonifatius'a ayrıca bir kilise yasaları derlemesi ile bazı tavsiye mektupları verdi. Bu mektuplardan biri, Frank Krallığı'nın hükümdarı Charles Martel'e sesleniyordu; Martel'in koruması Bonifatius'un gelecekteki başansı için büyük önem taşıyacaktı. Nitekim Bonifatius, Geismar'da Germen tanrısı Thor'a adanmış kutsal meşeyi, putperestlerin Martel'in adından bile korkması sayesinde yıkabilirdi.

Bonifatius 725-735 arasında bir yandan putperestleri Hristiyanlığa yöneltmek, öbür yandan da İrlandalı misyonerlerin rasgele yöntemleriyle daha önce Hristiyanlaştırılmış olanların inancını tazelemek için Thüringen'de etkinliği gösterdi. Burada, kendi deyimiyle "haris ve sefahat düşkünü" papazların muhalefetiyle karşılaştı, ama papalara şikâyet edildiğinde bile bunların peşlerini bırakmadı. Daha sonraki bir olayda Papa Zacharias, Adalbert ve İrlandalı Clemens adlı iki "heretik" misyonerin aforoz edilmesiyle yetinmeyip hücreye kapatılmasını da öneren Bonifatius'u yatıştırmak zorunda kaldı. Bonifatius, yöntemlerinden yakındığı misyonerlere karşı önlem alınması için hemen Roma'ya dönüyor, anında ve acımasız kararlar verilmesini istiyordu. Yaşamı boyunca, İngiltere'deki Benedikten keşiş ve rahibelerden benzersiz bir yardım gördü. Benedikten yoldaşları sonunda Almanya'ya gelerek onun yazgısını paylaştılar ve uygar Hristiyan yaşamının birer merkezi durumuna gelen dört manastırın çekirdeğini oluşturdular.

Papa III. Gregorius'un (hd 731-741) Bavyera'da kiliseyi örgütlemekle görevlendirdiği Bonifatius orada dört piskoposluk kurdu. Bu çalışmaların geniş kapsamlı siyasal sonuçları da oldu. Bavyera'nın Hristiyanlaşması, yörenin Karolenj İmparatorluğu'na bütünüyle bağlanmasını kolaylaştırdı. Bonifatius, 740'tan sonra Bavyera'da ikinci bir piskoposluk, Orta Almanya'da ise üç piskoposluk kurdu. Kendisine bağlı yeni yardımcı piskoposların desteğiyle (Mainz başpiskoposluğuna ancak 751'de atandığı halde Bonifatius'un şimdiden yardımcı piskoposları vardı) Frank din adamlarının ve olanak bulduğu yerlerde de İrlandalı misyonerlerin arasında reformlar gerçekleştirdi. 740-745 arasında bu amaçla beş sinod toplandı. Charles Martel'in oğulları Carloman ile Pépin'in yürekten işbirliğiyle 747'de tüm Frank Krallığı'nı içine alan bir reform konsili topladı. Charles, Bonifatius'u korumakla birlikte kilise topraklarını önde gelen adamlarına vermiş, başkaldıran Germen kabilelerinin yola getirilmesi için kilise disiplini bir araç olarak kullanmıştı. Oysa Carloman ve Pépin 747'de toplanan konsilin kararlarını Frank yasalarının bağlayıcı hükümleri durumuna getirdiler.

Bonifatius, Pentekostes Yortusu'nun kutlandığı bir pazar günü Frizyalı bir grup putperest tarafından öldürüldü. 744'te Bavyeralı müridi Sturm'i'e emanet ettiği Fulda Manastırı'nda görkemli bir barok lahde gömüldü.

Bonifatius örgütçü, eğitimci ve reformcu olarak ortaçağ boyunca Almanya ve Fransa'daki düşünce, siyaset ve kilise tarihinin akışını etkiledi. Misyonerlik akımını Roma'nın denetimine bağlayarak bütünleştirdi. Kuşaklar boyu piskopos ve öğretmen yetiştiren manastırları aracılığıyla Frank Krallığı'nda yaşam düzeyini önemli ölçüde yükseltti.

Bonin Adaları, Japonca OGASAVARA-GUNTO. Büyük Okyanusun ortasında, Japonya'nın 800 km güneydoğusunda yer alan 30 kadar volkanik ada ve adacık. Bonin Adaları üç ana gruba ayrılabilir: Çiçima Adaları (Beechey Grubu: Ani Adası, Çiçi Adası), Mukocima Adaları (Parry Grubu: Muko Adası) ve Hahacima Adaları (Baily Grubu: Haha Adası). En yüksek noktası (450 m) Haha Adası üzerindedir. II. Dünya Savaşı'ndan önce Tokyo metropoliten alanına bağlı olan adalar, 1968'de Japonya'ya geri verilene değin ABD'nin askeri denetimi altında kaldı. Günümüzde Minami-Tori (Marcus Adası) ve Kazan Adaları ile ortak bir yönetim altındadır. En iyi demirleme olanakları, en büyük ada Çiçi'nin (25 km²) Futamibyoçi (Port Lloyd) limanındadır.

1543'te İspanyol denizcisi Ruy Lopez de Villalobos'un keşfettiği Bonin Adalarının Büyük Okyanus yoluyla Doğu Asya'ya ulaşmada stratejik bir konumu vardır. ABD'nin 1823'te, İngiltere'nin de 1825'te hak iddia ettiği adalar 1876'da Japonya tarafından ilhak edilmiştir. Adaların toplam alanının yalnızca yüzde 11'i ekime elverişlidir, geri kalan bölümleri tepelik ve ormanlıktır. Sedir, gülağacı, demirağacı, şimşir, sandalağacı ve beyaz meşe gibi değerli kereste kaynakları vardır. Kıyı açıklarında balina avlanır. Nüfus (1980) 2.010.

Bonington, Richard Parkes (d. 25 Ekim 1801, Arnold, Nottinghamshire - ö. 23 Eylül 1828, Londra, İngiltere), manzaraları ve tarihsel konulu resimleriyle ün kazanmış romantik dönem İngiliz ressamı. Kısa yaşamında inanılmaz bir etki alanı oluşturdu ve üslubu hem İngiltere'de, hem Fransa'da birçok sanatçı tarafından taklit edildi.

Bonington, Fransa'daki Calais kasabasında, İngiliz ressam Thomas Girtin'in geliştirmiş olduğu suluboya tekniğini öğrendi (y. 1817). Paris'te Fransız ressam Eugène Delacroix ile tanıştı. 1819'da Paris Güzel Sanatlar Yüksekokulu'na girdi ve dönemin etkili ressamlarından Jacques-Louis David' in katı klasikliğinden uzaklaşmış olan Baron Gros'nun atölyesine katıldı. Bonington, Paris'te bir yenilik olan aydınlık suluboya resimlerinden kazandığı parayla, 1821-23 arasında Normandiya, Picardie ve Flandre'da gezilere çıkarak resim yaptı. 1822 Salon Sergisi'nde yapıtları sergilendi. John Constable, Sir Thomas Lawrence gibi sanatçıların yanında katıldığı ünlü 1824 Salon Sergisi'nde bir altın madalya kazandı. Delacroix ile birlikte Constable'in sanatını inceledi. 1825'te ikisi birlikte İngiltere'ye gittiler. Bonington orada Turner'ın sanatını da inceledi. Daha önemlisi, her ikisi de İngilizlerin tarihsel konulu resimlerinden etkilendiler. Bonington, bundan sonra yaptığı tarihsel konulu yağlıboya resimlerinde Felemenk ve Venedik tekniklerinin yeni bir birleşimini gerçekleştirdi. Yapıtlarını 1826 ve 1828'de Londra'da sergiledi ve hemen ünlendi.

Romantik akımın bir ustası olan ve yağlıboya ile suluboyada yeni teknikler geliştiren Bonington, İngiliz ve Fransız resmini etkiledi. Güçlü bir çizim ustası ve iyi bir renkçiydi. Sir Walter Scott'ın kitaplarını resimlerken, yeni bir sanat dalı olan taş baskı

alanında da yeteneğini gösterdi. A. Dubuisson'un onun yaşamını ve yapıtlarını ele aldığı bir çalışması, A. Shirley'nin 1940 tarihli *Bonington* adlı bir incelemesi vardır.

Bonivard, François (d. 1493, Seyssel, Savoie - ö. 1570, Cenevre), Cenevreli yurtsever, Lord Byron'ın "The Prisoner of Chillon" (Chillon Mahpusu) adlı şurunın kahramanı.

Bonivard'ın gerçek kişiliği ve geçmişi, Byron'ın aktardığı efsanevi öyküden çok farklıydı. Cenevre yakınlarındaki St. Victor'da bulunan Cluny Manastırı'nın başına amcasının ardılı olarak geçti. Ardından da Cenevre piskoposu ile Savoie dükü III. Charles'in Cenevre kentinin haklarına el uzatmasına karşı direnmeye başladı. 1519-21 arasında Grolée'de dük tarafından hapsedildi, manastırdaki görevini yitirdi ve gittikçe daha koyu bir Savoie karşıtı oldu. 1528'de manastırının gelirlerine el koyanlara karşı Cenevre kentinin de desteğiyle ayaklandı. Ama 1530'da Chillon Şatosu'na hapsedilerek 1532-36 arasında zindanda kaldı.

Dört kez evlenen Bonivard, Protestan olduktan sonra Cenevre kenti ona ücret bağladı. En eski dönemlerden başlayarak Cenevre tarihini anlatan *Chroniques de Genève* (Cenevre Vakayınameleri) adlı kitabını 1542'de yazmaya başladı. Üzerinde düzeltme yapması için Jean Calvin'e 1551'de teslim edilen metin 1831'e değin basılamadı. Bonivard'ın *De l'ancienne et nouvelle police de Genève* (Cenevre'nin Eski ve Yeni Hükümeti Üzerine) adlı kitabı ise 1555'te yayımlandı.

Bonn, Almanya'nın Kuzey Ren-Vestfalya eyaletinde (*Land*) kent. 1949-90 yılları arasında Almanya Federal Cumhuriyeti'nin geçici başkenti. Ren Irmağı kıyısında, Köln'ün yaklaşık 24 km güneyinde yer alır. Bonn adıyla bilinen en eski yerleşme, İÖ 1. yüzyılda Roma lejyonerlerince keşfedilen bir ırmak geçidi yakınındaydı. Bu

Bonn Üniversitesi
O.J. Tröstler/Artes-Shostal Assoc

yerleşme büyük olasılıkla kısa sürede ortadan kalktı, ama İS 1. yüzyılda Romalılarca inşa edilen kaleye (Castra Bonnensia) adını verdi. Roma İmparatorluğu'nun dağılmasını izleyen yıllarda Castra Bonnensia sivil bir yerleşme oldu, 9. yüzyılda Bonnburg adında bir Frank kentine dönüştü.

Bonn'un önemi 13-19. yüzyıllar arasında gitgide arttı. Önce Köln elektörlüğünün ve başpiskoposluğunun merkezi, sonra da kendi başına bağımsız bir devlet oldu. 1794'te devrimci Fransız orduları kenti işgal etti. Fransa 1815'te Bonn'u Prusya'ya verdi; ama 19. yüzyılın ikinci yarısında Almanya'nın

gözde kentlerinden biri durumuna gelinceye değin Bonn pek az gelişme gösterdi. II. Dünya Savaşı sırasında büyük zarar gördü. 1949'da Batı Almanya'nın geçici başkenti olarak belirlenmesinden sonra gelişmesi hızlandı. 1969'da Bad Godesberg ve Beuel kentleri ile birkaç küçük yerleşim bölgesi Bonn'la birleştirildi. Almanya'nın 1990'da yeniden birleşmesinin ardından Berlin yeni başkent olarak belirlendi.

19. yüzyıl sonlarında ekonomik gelişmeyi yönlendiren kesimler, kentin zenginler için bir konut alanı olarak çekiciliğini korumak amacıyla büyük sanayiye Bonn'dan uzak tutmaya çalıştılar. Sonuç olarak bugün ancak sınırlı bir hafif sanayiye bulunan Bonn'un tipik ürünleri laboratuvar araçları, şalter donanımı, org ve bayraktır. En önemli iş alanı, Bonn'un başkentlik işleviyle ilgili birçok kuruluşu da içine alan hizmet sektörüdür. Tanım ürünleri genel olarak komşu köylerden sağlanır.

Bundestag (Federal Meclis) ve **Bundesrat** (Federal Konsey) ile **Bundespräsident** (devlet başkanı) ve **Bundeskanzler** (hükümet başkanı) konutları ile öteki merkezi hükümet organları eski kentin güneyinde toplanmıştır. Bunlar belli bir takvime göre Berlin'e taşınmaktadır. Bonn'da ayrıca bölgesel kuruluşlar, yerel ve bölgesel mahkemeler de bulunur. Federal Demiryolları ile Köln Havalimanı'nın sağladığı ulusal ve uluslararası ulaşım olanakları çok gelişmiştir.

Beethoven'ın doğum yeri olan Bonn'da müzik etkinlikleri özellikle desteklenmektedir. Kentin bir belediye orkestrası vardır, ayrıca birçok ulusal ve uluslararası konser düzenlenir. Modern bir konser salonu olan Beethovenhalle, Bonn'un müzik yaşamının merkezidir.

Tiyatro, opera, operet, müzikal ve bale gösterilerinin düzenlendiği büyük kent tiyatrosunun yanı sıra Bonn'da birkaç özel tiyatro da vardır. Öteki önemli kuruluşlar Ren Eyalet Müzesi (arkeoloji) ve Alexander Koenig Müzesi'dir (zooloji).

Önemli tarihsel yapılar arasında kent katedralinin yanı sıra, beş kulesinden ortadaki (96 m) Ren Vadisinde bir işaret gibi yükselen 11-13. yüzyıl yapısı romanesk bazilika ile Muffendorf (10. yy), Vilich (11. yy) ve Schwarz Rheindorf (12. yy) gibi eski köy kiliseleri sayılabilir. Eski Elektörler Sarayı (bugün Friedrich Wilhelm Ren Üniversitesi) ile bir botanik bahçesi de bulunan Poppelsdorf Şatosu, kentin güzel caddeleri ve parklarıyla birlikte elektörlük ve bapiskoposluk dönemini yaşatır. Başlıca dinlenme alanları, kentin güney ve batı uçlarındaki Venusberg, Kreuzberg, Kottenforst ve Ennert ormanlarıdır. Kent dışındaki Westerwald ve Eifel dağlık bölgelerine ulaşım kolaydır. Nüfus (1989 tah.) kent, 283.700.

Bonn Katalogu, Almanca tam adı **BONNER DURCHMUSTERUNG** (BD), kuzey gökküresindeki 324.188 yıldızın konumlarını ve görünürdeki kadirlerini gösteren yıldız katalogu. Bonn'da Alman gökbilimci F. W. A. Argelander'in yönetiminde yürütülen 25 yıllık bir çalışma sonucunda derlenmiş ve 1859-62 arasında yayımlanmıştır. Ek olarak 1863'te yayımlanan haritalar o güne değin gerçekleştirilenler içinde en eksiksiz ve kesin olanlardır. Katalog 1950'de yeniden yayımlanmıştır. Ayrıca bak. Córdoba Katalogu.

Bonn Temel Yasası, Almanya Federal Cumhuriyeti'nin (AFC; Batı Almanya) 23 Mayıs 1949 tarihli anayasasına verilen ad. 1948'de ABD, İngiltere ve Fransa'nın yanı

sıra Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un da katılımıyla toplanan Londra Konferansı'nda alınan kararlardan birine göre, Müttefik kuvvetlerin işgali altında bulunan Almanya'nın batı bölgesinde 1 Eylül 1948'e değin bir ulusal meclis oluşturulacak ve bu meclis AFC Anayasası'nı kabul edecekti. 8-10 Temmuz 1948'de Almanya'nın Koblenz kentinde toplanan Batı Almanya Eyaletleri Başbakanları Konferansı'nda ise zamanın kısıtlılığı nedeniyle bir ulusal meclis kurulmasından vazgeçildi ve anayasanın, eyalet meclislerinin kendi içlerinden seçecekleri 65 milletvekilinden oluşacak **Parlamentar Konsey**'ce (*Parlamentarischer Rat*) görüşülerek kabul edilmesi önerildi. İşgal kuvvetlerinin Almanya'daki en üst düzeydeki temsilcileri olan askeri valiler bu öneriyi kabul ettiler. Bunun üzerine çoğunluğunu bilim adamlarının oluşturduğu bir danışma kurulu 10 Ağustos 1948'de Herrenchimsee Adasındaki tarihsel şato da toplanarak 14 gün gibi kısa bir sürede anayasa taslağını hazırlayıp **Parlamentar Konsey**'e sundu. İlerde AFC şansölyesi seçilecek olan Konrad Adenauer'in başkanlığında toplanan konsey de, 10 aylık bir çalışmadan sonra, Almanya'nın Müttefik kuvvetlere teslim olmasının dördüncü yıldönümünde (8 Mayıs 1949) 12'ye karşı 53 oyla AFC Anayasası'nı kabul etti. Red oyu verenler Bavyera Eyalet Meclisi temsilcileriydi. Ama Bavyera Eyalet Meclisi'nin ilk toplantısında Bavyera'nın AFC'nin ayrılmaz bir parçası olduğuna ilişkin bir karar alınmasıyla, anayasa dolaylı olarak oybirliğiyle kabul edilmiş oldu.

23 Mayıs 1949'da askeri valilerce onaylanarak yürürlüğe giren AFC Anayasası'na Temel Yasa (*Grundgesetz*) adının verilmesinin kuramsal ve pratik nedenleri vardır. Kuramda kabul edildiğine göre temel yasa, bağlayıcı gücü ve sürekliliğiyle, klasik anayasalardan daha üstün olup devletin varlığının en yüce ilkelerini içeren bir belgedir. Ünlü Alman anayasa hukukçusu Carl Schmitt'e göre siyasal bakımdan güçlü kişilerin ve grupların siyasal açıdan çok önemli saydıkları yasalar ve siyasal sözleşmeler temel yasa niteliği taşıır. Geçmişte Alman imparatorlarının feodal prenslerle yaptıkları siyasal sözleşmeler ve ayrıcalıkları içeren siyasal belgeler de temel yasa (*leges fundamentales*) olarak anılırdı. AFC Anayasası'nın Temel Yasa adını taşımasının pratik nedeni ise, anayasayı kabul eden **Parlamentar Konsey**'in böylelikle geçici bir anayasa yapıldığını, asıl Alman Devleti Anayasası'nın yapılmasını Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesine bağlı tuttuğunu vurgulamak istemesiydi. AFC Anayasası'na Bonn Temel Yasası (BTY) adının verilmesinde bu pratik nedenin ağır bastığı söylenebilir. BTY'nin 25. maddesi de Doğu kesiminin federal yapıya katılmasıyla Almanya'nın yeniden birleşmesini öngörüyordu.

BTY özgürlükçü demokratik bir anayasal rejim ilkesinden yola çıkmaktadır. Bu nedenle BTY'de devlete karşı güçlü bir temel hak ve özgürlükler sistemiyle korunmuş olan birey, insan olarak bağımsız bir değer taşımakta ve anayasal düzende ön planda gelmektedir. Federal Anayasa Mahkemesi'nin (*Bundesverfassungsgericht*) görüşüne göre, insanın özgürlüğünün ve onurunun korunması ve her şeyden üstün tutulması, AFC hukuk düzeninin temel ilkesi ve en yüce amacıdır. Bununla birlikte sözü geçen ilke, bireyin tek başına yaşıyormuşçasına keyfi hareket etmesi anlamına gelmez; bireyi içinde yaşadığı toplumsal çevrenin gereklerine uygun hareket etme bilincine sahip ve toplumsal sorumluluklar taşıyan bir kişilik olarak kabul eder. Bu nedenle de BTY'nin

18. maddesine göre, basın, toplantı, öğretim, dernek kurma ve haberleşme özgürlükleriyle, mülkiyet ve sığınma haklarını özgürlükçü demokratik temel düzenin aleyhine olarak kötüye kullananların bu özgürlük ve haklarını kaybetmesine Federal Anayasa Mahkemesi'nce karar verilir.

BTY bir federal devlet yapısı öngörmüş olmakla birlikte, Avrupa Toplulukları yolundan gerçekleştirilmeye çalışılan Avrupa'nın bütünleşmesi süreci içerisinde katı bir federal yapının yol açtığı çelişkiyi vurgulayan eleştiriler, bu konuda oldukça esnek ve yumuşak yorumların oluşmasına yardımcı olmuştur.

BTY'nin öngördüğü federal devletin en üst organlarına ilişkin düzen, kısmen daha önceki Weimar Anayasası'ninkine benzemekte, kısmen de ondan uzaklaşmaktadır. Ama son çözümlemede 19. yüzyılın liberal düşüncelerine büyük ölçüde eğilim gösterdiği için, yapısı ve gereksinimleri hızla değişmekte olan çağdaş toplumun gereklerine ayak uydurmakta bazı güçlükler yaratmaktadır. BTY'de milletvekillerinin vekâlet ve emirlerle bağlı olmayıp yalnız vicdanlarına karşı sorumlu oldukları vurgulanmıştır (m. 38/1). Ayrıca hükümet politikasını federal hükümetin belirlemesi, federal hükümet başkanı olan şansölyenin Federal Meclis'e (*Bundestag*) seçilmesi ve bakanların da şansölye tarafından atanması öngörülmüştür. Ama siyasal partiler dışında, hükümetin oluşumu ve çalışması üzerinde etkili olabilecek başka sosyal grupların (dernekler, meslek kuruluşları vb.) siyasal süreç içerisindeki rolleri ve yerleri büyük ölçüde gözden kaçırılmıştır. Bu durum çoğulcu demokratik sistemin gelişmesini frenleyen bir etken olarak görülmektedir. Federal ülkenin yönetsel bölünmesinde ilişkin kararlar dışında halkoyuna başvurulmasının öngörülmemiş olması da bu olguyu güçlendirmektedir.

BTY, Federal Meclis ile federal hükümet arasındaki ilişkiler konusunda, 20. maddenin güçler ayrılığı ilkesini kabul etmesine karşın, düzeltilmiş (yumuşak) bir parlamentarist sistem öngörmüştür. Bugün Weimar Anayasası'nın kurduğu sistemin zamanla başkanlık sistemine doğru kaymasından sorumlu tutulan bu çözüm, "yapıcı güvensizlik oyu" adı verilen bir kurumla dengelenmeye çalışılmıştır. Buna göre federal meclis şansölyeye güvensizlik oyunu, ancak üyelerinin salt çoğunluğuyla ona bir ardıl seçmek ve cumhurbaşkanından onun görevden affını istemek yoluna verebilir. Cumhurbaşkanı bu isteğe uymak ve seçileni atamakla yükümlüdür (m. 67/1). Ama bu düzenlemenin de kriz çözücü etkisi fazla abartılmamalıdır. Uygulama, bu düzenlemenin kritik durumlarda hükümetin istikrarını sağlamakta pek fazla etkili olmadığını göstermiştir. Bugün AFC'de rejimin istikrarını sağlayan, BTY'nin bu konudaki düzenlemelerinden çok, Alman halkının demokratik rejime olan inancı ve siyasal partilerin liberal demokratik rejimin işlemesi konusunda kimi ortak ilkelerde birleşebilmeleridir.

BTY'nin yasanın üretken olmasını sağlamaya yönelik özgün düzenlemesi 81. maddede yer almaktadır. Yasama zorunluluğu (*Gesetzgebungsnotstand*) olarak bilinen bu düzenleme cumhurbaşkanının şansölyenin güvenoyu istemini reddetmiş olan Federal Meclis'i feshetmediği durumlarda uygulanır. Bu durumda cumhurbaşkanı, federal hükümetin isteği ve Federal Konsey'in de (*Bundesrat*) onayıyla, federal hükümetçe ivedi olarak nitelendirilmiş olmasına karşın Federal Meclis'e reddedilen bir yasa tasarısı hakkında yasama zorunluluğu bulunduğunu açıklayabilir. Yasama zorunluluğunun

açıklanmasına karşın, Federal Meclis yasa tasarısını yeniden reddeder ya da federal hükümetçe kabul edilemeyecek bir içerikle kabul ederse, Federal Konsey'in onayıyla tasarısı olduğu gibi kabul edilmiş sayılır.

BTY, 1955 ve 1976 tarihleri arasında 34 kez değiştirilmiş olmakla birlikte, bunlardan üç tanesinin dışında kalanlar esasa ilişkin olmayan önemsiz değişikliklerdir. Önemli değişikliklerden ilki 24 Haziran 1968'de yapılmıştır. BTY metnine 11 maddede eklenmesi suretiyle yapılan bu değişiklik (m. 115 a - 115 l), ulusal savunma hallerinde ilan edilecek olağanüstü hukuk rejimine ilişkin olup devlet organlarının bazı yetkilerini genişleten düzenlemeleri içermektedir. 31 Temmuz 1970'te yapılan ikinci önemli değişiklik seçmen yaşının 21'den 18'e, seçilme yaşının da 25'ten 21'e indirilmesine ilişkindir. 15 Temmuz 1975 tarihli üçüncü önemli değişiklik ise, Federal Meclis bünyesinde bir Dilekçe Komisyonu'nun kurulmasını içermektedir. 3 Ekim 1990'da Doğu'nun Batı'ya katılmasıyla iki Almanya'nın birleşmesi üzerine BTY'de bunun gerektirdiği değişiklikler yapılmış, ayrıca bu tarihte Polonya ve SSCB sınırları içinde bulunan eski Alman toprakları üzerinde AFC'nin hiçbir hak iddiasında bulunamayacağı hükmü getirilmiştir.

Bonnard, Pierre (d. 3 Ekim 1867, Fontenay-aux-Roses - ö. 23 Ocak 1947, Le Cannet, Fransa), Nabiler grubunun üyesi Fransız ressam ve baskı ustası. Ayrıca ev içi resimleri yapan entimistlerin (bak. entimizm) öncülerinden ve modern sanatın en yetkin renkçi ressamlarından biridir. "Yemek Odası" (1913, Minneapolis Sanat Enstitüsü, Minnesota) ve "Meyve Kasesi" (y. 1933, Guggenheim Müzesi, New York) çok sayıdaki aydınlık ev içi resimleri ve ölüdoğalarına örnektir.

Özellikle klasik edebiyat konusunda başarıldığı lise eğitimini bitirdikten sonra,

Bonnard, kendi portresinden ayrıntı, 1938; özel koleksiyon
Private collection, Avrupa

babasının ısrarı üzerine hukuk öğrenimi gördü. 1888'de kısa bir süre bir devlet dairesinde çalıştı. Bir yandan da Paris Güzel Sanatlar Yüksekokulu'na devam etti, ama Roma Ödülü'nü kazanamayınca Julian Akademisi'ne geçti. Burada Maurice Denis, Ker-Xavier Roussel, Paul Sérusier, Édouard Vuillard ve Félix Vallotton gibi yeni kuşağın ünlü ressamlarıyla tanıştı. Bir yıl askerlik yaptıktan sonra 1890'da Denis ve Vuillard'la Montmartre'da bir stüdyoyu paylaştı. Daha sonra tiyatro yapımcısı Aurélien-Marie Lugné-Poe'yla tanıştı, birlikte, Théâtre de l'Oeuvre'de oyunlar sahnelediler. Bu dönemde daha önce izlenimcilerin

de ilgisini çekmiş olan Japon baskı sanatından etkilenmeye başladı.

1890'larda, ev içi resimleri yapan ve kompozisyonlarında *art nouveau* benzeri bezemeli nitelikli dalgacı çizgiler kullanan Nabilerin önde gelen üyelerinden biri oldu. Bu dönemde gerçekleştirdiği gaz lambasıyla aydınlatılmış ev içi görünümünü, yatağa uzanmış çıplaklar ve Montmartre sahneleri, onu Fransa'nın "Belle Époque" dönemini belgeleyen bir ressam yaptı. Kayınbiraderi Claude Terrasse'in yazdığı *Petit scènes familiales* (Samimi Küçük Sahneler) ve *Petit solfège illustré* (1893; Resimli Küçük Solfej) adlı kitaplar için yaptığı resimlerle, 1895'te ünlü sanat meraklısı Ambroise Vollard'ın bastığı *Quelques aspects de la vie de Paris* (Paris Yaşamına Birkaç Bakış) adlı yapıta hazırladığı taşbaskı dizisi onun kent yaşamıyla ilgili mizah anlayışının göstergeleridir. Bonnard *La Revue blanche* adlı *avant-garde* dergi için de resimler çizdi. 1900'de simgeci şair Paul Verlaine'in gene Vollard'ın yayımladığı *Parallèlement* (Yan Yan) adlı kitabı için yaptığı sayfa bezemeleri, kitap resimleme alanında yeni bir çıkış açtı.

Bonnard'ın büyük boyutlu bezemeli nitelikli yapıtları entimizm anlayışıyla gerçekleştirdiği sakin ev içi resimleri yanında ikinci planda kalmıştır. Ama, 1906'da *La Revue blanche*'in yayımcılarından birisinin karısı olan Misia Natanson'un salonu için yaptığı, duvar halılarını anımsatan "Zevk, Çalışma, Oyun ve Gezi" adlı dörtlü bezeme dizisi, onun, Charles le Brun ve François Boucher'ye uzanan Fransız resim tasarımı geleneğinin bir mirasçısı olduğunu gösterir.

1908'de Bonnard'ın ev içi resimleri dönemi sona erer. Bu sıralarda gerçekleştirdiği "Işığın Karşısındaki Çıplak" (1908, Belçika Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi, Brüksel) adlı resim, büyük boyutlu olma özelliğinin yanı sıra, renkçi etkileriyle de dikkati çeker. Manzara resmine karşı artan bir ilgi duyan Bonnard, önce Kuzey Fransa'da çalışmaya başladı. 1910'da Güney Fransa'yı keşfettikten sonra bu yöreye hayran bir ressam oldu. O dönemde Akdeniz, Fransız uygarlığının kaynağı olarak görülüyordu. Bonnard da bu görüşten yola çıkarak kendi sanatı ile Fransız klasik mirası arasındaki ortak yönleri vurgulamaya çalıştı. Bu çabası özellikle, Helenistik heykellere benzer pozlarda betimlediği figürlerinde görülür. Bonnard 16. yüzyıl Venedik okulunun renkçi geleneğine de büyük ilgi duyuyordu. Örneğin "Europa'nın Kaçırılışı" (1919, Toledo Sanat Müzesi, Ohio) adlı resmi Tiziano'nun yapıtlarının bir devamı niteliğindedir.

Bonnard'ın resimlerinin konuları basittir, ama parlak güneşli bir manzara ya da üstünde meyvelerin bulunduğu bir masa gibi tanıdık temaları betimleyiş biçimi onun, günün en ince anlayışlı ve zor anlaşılan ustalarından biri olduğunu gösterir. Ard-izlenimci ressamlardan Paul Cézanne gibi o da perspektif oyunlarına büyük ilgi duyuyordu. Örneğin "Yemek Odası" adlı yapıtımda perspektifi farklı düzlemlerde ele almış ve sıcağın soğuga kadar çeşitli ton geçişleri kullanmıştır.

1915 dolaylarında Bonnard biçimi renk uğruna gözardı ettiğini anladı. Bu tarihten 1920'lerin sonlarına değin, biçimin yapısına duymaya başladığı yeni ilgi ile güçlü renk değerlerinden de bir şey kaybetmeyen çıplak figürler çizgi. 1920'lerde, en ünlü temalarından biri olan "Banyoda Çıplak" dizisini gerçekleştirdi. 1920'lerin sonlarında benzer konuları işlemeyi sürdürdü ve çok sayıda ölüdoğa, modelin özelliklerini yakalamaya çalışan portreler (çoğu kendinin), Riviera'da Saint-Tropez'den deniz manzaraları ve

Cannes yakınlarında Le Cannet'deki evinin bahçesinin resimlerini yaptı. Modeli ve 30 yıl birlikte yaşadığı Maria Boursin'le 1925'te evlendikten sonra bu eve yerleşmişti.

Bonnard'ın resimlerini tarihsel bir sıraya koymak oldukça zordur. Çeşitli zamanlarda kurşunkalem ya da boyayla birçok taslak yapıyor, bir süre sonra bunların hepsini birden tuvale aktarıyordu. Atölyesinde çalışırken genellikle belleğini kurcalayarak anılarını tazeliyor ve resmin yüzüne, sonuçta bir renk mozaığı oluşturacak biçimde sürekli değişiklikler ya da düzeltmeler yapıyordu. Bu da resimlerinin tarihlenmesinde bazı belirsizliklere yol açıyordu. 1944'te Bonnard'ın resimlediği bir grup eskii mektup tıpkıbasım olarak *Correspondances. Formes et couleurs* (Yazışmalar. Biçimler ve Renkler) adıyla basıldı.

ÖBÜR YAPITLARI. "Kroket Oyunu" (1892, özel koleksiyon, Paris), "Ev İçi" (1898, Norton Simon Koleksiyonu, Los Angeles), "Hasır Şapkalı Kız" (1903, Milwaukee Sanat Merkezi), "Yarış Günü" (1908, Carnegie Enstitüsü, Pittsburgh), "Meyve Sepetli Kadın" (1915-18, Baltimore Sanat Müzesi), "Jean ve Gaston Bernheim Kardeşler" (1920, Paris Kenti Modern Sanat Müzesi), "Masa" (1925, Tate Galerisi, Londra), "Nante Yolu" (y. 1930, Cleveland Sanat Müzesi), "Ayna Karşısındaki Çıplak" (1933, Uluslararası Modern Sanat Galerisi, Venedik), "Pencere Önündeki Masa" (1943, özel koleksiyon, New York), "Çiçek Açmış Badem Ağacı" (1946, Paris Kenti Modern Sanat Müzesi).

Bonnat, Léon (-Joseph-Florentin) (d. 20 Haziran 1833, Bayonne - ö. 8 Eylül 1922, Monchy-St-Éloi, Fransa), Fransız portre ressamı ve resim öğretmeni.

Madrid'de Federico Madrazo'nun yanında ve Paris'te, Bayonne kentinin desteğiyle Léon Cogniet'nin yanında eğitim gördü. İlk dönem yapıtları tür resimlerinden oluşur. Bunlarda Bonnat'nın eski İspanyol sanatını incelemiş olmasının etkisi açıkça görülür. Daha sonra, çok tanınan portre dizisine başlamış (1875), bu dizide Velázquez ve İspanyol gerçekçilerinden esinlenmiştir. Portresini yaptığı kişiler arasında Adolphe Thiers, Victor Hugo, Hippolyte Taine, Louis Pasteur, Ingres ve başka çağdaşları vardır. Bu dizideki yaklaşık 200 portre arasında en başarılısının Cogniet'ninki olduğu söylenebilir.

Bonnat 1888'de Resim Bölümü profesörlüğüne atandığı Paris Güzel Sanatlar Yüksekokulu'nun 1905'te müdürü oldu. Onun geniş kapsamlı ve yetkin sanat koleksiyonu bugün Bayonne'daki Bonnat Müzesi'nin bir bölümünü oluşturmaktadır.

Bonner, Edmund, Bonner BONER olarak da yazılır (d. y. 1500 - ö. 5 Eylül 1569, Londra), Londra piskoposu. VIII. Henry'nin papalığa karşı aldığı önlemleri desteklemesine karşın, VI. Edward ve I. Elizabeth dönemlerinde Protestan öğretisinin ve ibadet biçimlerinin zorla benimsenmesini onaylamamıştır. Din uğruna ölenlerin yaşamöykülerini kaleme alan çağdaşı Protestan yazar John Foxe'un aktardıklarına dayanılarak, Bonner yüzyıllar boyunca Katolik kraliçe I. Mary döneminde Protestanların kazığa bağlanarak yakılmasından zevk alan bir canavar olarak tanıtılmıştır.

Seçkin bir Oxfordlu hukukçu olan Bonner, 1532-43 arasında VIII. Henry'nin hizmetinde çeşitli dış görevler üstlendi. Bu arada Henry'nin Aragonlu Catherine ile evliliğinin bozulması için Papa VII. Clemens'e ricada bulunmak üzere gönderdiği birkaç heyette bulundu. Henry'nin İngiltere Kilise-

si'ni papalığın denetiminden çıkararak hükümdarlığa bağlamasını destekleyen Bonner 1540'ta Londra piskoposluğuna getirildi. Ama VI. Edward'ın tahta çıkmasından sonra, Stephen Gardiner ile birlikte, dinsel kararlarda krallığın üstünlüğünü artık kabul edemeyeceğini gördü. Bunun sonucunda Londra piskoposluğu görevinden uzaklaştırıldı ve 1549'da tutuklandı. Mary Tudor'un başa geçmesi üzerine serbest bırakıldı, 5 Ağustos 1553'te eski görevine getirildi. Önceleri Londra'daki Protestanlara yönelik soruşturmaları yoğunlaştırmaya yanaşmadığı için yönetimin şimşeklerini çektiyse de sonraları bu soruşturmalara etkin biçimde katıldı. I. Elizabeth döneminin başlarında, kraliçenin İngiltere Kilisesi karşısındaki üstünlüğünü tanımayı reddettiği için yeniden piskoposluk görevinden alındı. Ömrünün son 10 yılını Londra'daki Marshalsea Cezaevi'nde geçirdi.

Bonner Durchmusterung bak. Bonn Katalogu

Bonnet, Charles (d. 13 Mart 1720, Cenevre - ö. 20 Mayıs 1793, Cenevre yakınları), döllenmesiz üremeyi (partenogenez) bulan ve evrimin doğal afetler kuramını geliştiren İsviçreli doğabilimci ve düşünür. Mesleğinin avukatlık olmasına karşın, doğabilimlerine daha çok zaman ayırıp ilk çalışmalarını böcekler üzerinde yoğunlaştırarak, yaprakbitkilerinin davranışlarını inceledi ve dişi böceğin erkek tarafından döllenmesinin üreyebildiğini gözlemledi. 1742'de tırtıl ve kelebeklerin, stigmata adını verdiği gözeneklerle solunum yaptığını buldu. Daha sonra botaniğe yönelerek, yaprakların yapısını ve işlevlerini inceledi.

Görme duyusunu giderek yitirdiğinden, doğabilim gözlemlerinden kopup felsefeye ağırlık veren Bonnet, yaprakbitileri üzerindeki gözlemlerinden de etkilenecek, *Considérations sur les corps organisés*'de (1762; Organlaşmış Yapılar Üzerine Düşünceler), her canlının, kendisinden önce var olmuş tüm bireylerin tohumlarını içinde taşıdığını

Charles Bonnet, J. Juel'in portre çalışmasından J.-H. Deville'in yaptığı taş baskı, 1843
Bibliothèque Nationale Suisse, Bern

öne sürdü; bu düşünce, türlerin ölümsüzlüğü ve değişmezliği ilkesini de beraberinde getiriyordu. *La Palingénésie philosophique*'te (1769; Felsefe Açısından Yeniden Doğuş), soyu tükenmiş türlerin fosillerine ilişkin kanıtlara yanıt vererek, yeryüzünün belli aralıklarla büyük doğal afetlere uğradığını, bu afetlerle canlıların büyük bir bölümünün yeryüzünden silindiğini, canlı kalabilenlerin ise evrim düzeyinde bir gelişme aşamasından geçtiklerini savundu. Bonnet, biyoloji kapsamında ilk kez evrim sözcüğü-

nü kullanan bilim adamıydı. *Essai de psychologie* (1754; Psikoloji denemesi) ve *Essai analytique sur les facultés de l'âme* (1760; Ruhun Yetileri Üzerine Çözümleyici Deneme) adlı yapıtları da fizyolojik psikolojinin habercisi sayılır.

Bonnet, Georges-Étienne (d. 23 Temmuz 1889, Bassillac - ö. 18 Haziran 1973, Paris, Fransa), II. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde Fransız dışişleri bakanı, Radikal-Sosyalist Parti'nin önderlerinden ve Nazi

Georges-Étienne Bonnet, 1943
H. Roger-Viollet

Almanya'sını yatıştırma politikasının önde gelen savunucularındandır.

Sorbonne'dan hukuk ve siyaset bilimi diploması aldı. Tanınmış bir politikacının yeğeniyle evlenmesi, siyasal yaşamının başlangıcı oldu. Bakanlıklarda ve yargı organlarında küçük görevler aldıktan sonra, 1924-28 ve 1929-40 dönemlerinde milletvekilliğinde bulundu. 1925'te müsteşarlığa atandı; 1930'larda yüksek düzeydeki bakanlık görevlerini sürdürdü; 1936'da ABD'ye büyük elçi olarak atandı.

Léon Blum'un önderliğindeki Halk Cephesi'nin 1937'de yeniliğe uğramasından sonra Bonnet, Camille Chautemps kabinesinde maliye bakanlığına getirildi. Nisan 1938'de de Édouard Daladier kabinesinde dışişleri bakanı oldu. Bu görevi sırasında, Çekoslovakya'nın Südet bölgesini Hitler'in işgal etmesine olanak veren Münih Anlaşması'nı destekledi. II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesine değin Almanya'ya yönelik yatıştırma programını sürdürdü. Savaş çıkınca daha ağırlıksız bir görev olan adalet bakanlığına getirildi. Mart 1940'ta Daladier'nin çekilmesi üzerine bu görevden ayrıldı. Fransa'nın Almanya'yla ateşkes imzalamasını savunan ve Vichy rejimini destekleyen Bonnet, 1941-42'de Ulusal Konsey'e atandı. Ama başka görev almaya yanaşmadı ve Müttefikler'in işgalinden önce Fransa'yı terk etti. Kurtuluştan sonra hakkında soruşturma açıldıysa da sonradan işlemden vazgeçildi. 1944'te Radikal Parti'den atıldıktan sonra, 1952'de partiye geri alındı. Ama 1955'te Pierre Mendès-France'a muhalefet ettiği için yeniden atıldı. 1956-68 döneminde yeniden milletvekili seçildi. *Le Quai d'Orsay* (1961; Fransa Dışişleri Bakanlığı) adlı bir anı kitabı vardır.

Bonneville, Benjamin-Louis-Eulalie de (d. 14 Nisan 1796, Paris ya da yakınları, Fransa - ö. 12 Haziran 1878, Fort Smith, Arkansas, ABD), yaşadığı dönemde, Kaya-lık Dağlar kâşifi olarak ün kazanan ABD'li askeri mühendis ve sınır görevlisi. Özellikle Washington Irving'in günlüğünü *The Adventures of Capt. Bonneville, U.S.A., in the Rocky Mountains and the Far West* (1837; Yüzbaşı Bonneville'in Kaya-lık Dağlar ve Uzakbatı'da Geçen Serüvenleri) adıyla yayımlamasından sonra adı çevresinde oluşan abartılı kahraman imgesi, sonraki yıllarda çalışmalarının yeniden değerlendirilmesiyle büyük ölçüde yıkılmıştır.

Ünlü bir Fransız radikalinin oğluydu. 1803'te ailesiyle birlikte ABD'ye göç etti. 1815'te New York'taki ABD Askeri Akademisi'ni bitirdi ve 1821'de Fort Smith'e atandı. 1832'de, Batı'yı keşfetmek için ordu- dan izin alarak 110 kişilik bir grup oluşturdu. Bugün Wyoming eyaletinin sınırları içinde bulunan Green Irmağının kıyısında bir üs kurarak kürk ticaretine girişti. Değişik yönlerde avcı grupları gönderdi; ama ne önemli bir keşif yapabildi, ne de kürk ticaretinden sonuç aldı. İzin süresini aştığı için ordudan atıldıysa da, sonunda görevine döndü ve 1865'te tuğgeneral oldu.

Bonneville Gölü, ABD'de Pleyistosen Bölümde (y. 2,5 milyon-10 bin yıl önce) oluşmuş tarihöncesi göl. Bugünkü Utah eyaletinin büyük bölümünü, Nevada ve Idaho eyaletlerinin ise bir kesimini içine alır. 49.210 km²'lik bir alan kapladığı hesaplanmaktadır. Adını kâşif ve kürk tüccarı B.-L.-E. de Bonneville'den alır. Gölün günümüzdeki kalıntıları olan Büyük Tuz, Sevier Dry ve Küçük Tuz göllerinin suyu tuzlu, Utah Gölünün suyu ise tatlıdır. Utah'ın bellibaşlı kentleri, göle dökülen akarsuların taşıdığı tortullarla oluşmuş del-talar ile kanyon ağızları üzerindedir. Sulana-bilir arazinin büyük bölümü de buradadır. Bonneville Gölü bölgesinin kuzeybatı kesimindeki Büyük Tuz Gölü çevresinde tuz, potasyum sülfat ve sodyum sülfat üretmek için göl suyundan yararlanan büyük kimya tesisleri bulunur. Yöredeki tuzlalar yaz sonlarında beton gibi sertleşir. Hız deneye-line elverişli olan bu alanlarda, 1935'ten sonra hız ve dayanıklılık dallarındaki oto-mobil ve motosiklet yarışlarında dünya rekorları kaydedilmiştir.

Bonnie ve Clyde, BONNIE PARKER ve CLYDE BARROW (sırasıyla d. 1911, Rowena, Texas; 24 Mart 1909, Tellico, Texas - ö. 23 Mayıs 1934, Gibsland yakınları, Louisiana, ABD), polisle giriştikleri gösterişli çatışmaların ba-sında geniş yer almasıyla efsanevi ün kaza-nan ikili. Özellikle Texas, Oklahoma, New Mexico ve Missouri eyaletlerinde benzin istasyonları, lokantalar ve kasaba bankaları soyan ikili, ABD polisini 21 ay peşinde koşturmuştur. Bir soygunda ele geçirdiklen para hiçbir zaman 1.500 doları geçmemiştir.

Clyde, Ocak 1930'da Bonnie ile karşılaş-madan çok önce de soygunculuk yapan bir gençti. Tutuklandıktan ve 20 ay hapis yattıktan sonra (1930-32) Bonnie ile bir çete kurdu. Genellikle Clyde'nin ağabeyi Buck Borrow ile onun karısı Blanche, Ray Hamil-ton ve W. D. Jones gibi soyguncularla birlikte çalışan ikili, bir arkadaşlarının ihba-rı üzerine yolda pusu kuran polislin açu-şu yayılım ateşi sonucunda öldürüldü.

Bonny, eskiden IBANI ya da UBANI, Nijer-ya'nın güney kesimindeki Rivers eyaletinde kent, Atlas Okyanusu kıyısında petrol lima-nı. Nijer Irmağının doğu kollarından Bonny Irmağının kıyısında, Biafra Körfezinden 10 km içerde yer alır. Geçmişte, İjolara balık, tuz ve palmye yağı ticareti yaptıkları geleneksel bir merkezdi. 15-19. yüzyıllar arasında Bonny Krallığı'nın başkenti oldu. 18. yüzyılda ve 19. yüzyıl başlarında Pepple hanedanı döneminde büyük gelişme göste-ren kent ve krallığın ekonomisi, Avrupalı tüccarlara köle satışına dayanıyordu. Kent, Batı Afrika'nın köle ihraç edilen en büyük limanlarından biriydi. 1790'da çoğunluğunu İbolaların ve öteki iç bölge halklarının oluş-turduğu yaklaşık 20 bin kişi Amerika'ya gönderilmek üzere buradan gemilere bindi-rildi. Pepple (Pepo) kralları 1830'larda İn-giltere'nin köle ticaretine son verme giriş-

minden hoşlanmadılar; ama bu konuda son sözü İngilizlerin silahları ve siyasal enrikaları söylüyordu. Bonny 1850'lerde büyük bir palmiye yağı ve palmiye çekirdeği ihracatçısı oldu, ayrıca fildişi, kereste ve balmumu da ihraç etti. Uzun süre liman olarak önemini korudu; ama 1916'da yeni bir demiryoluna bağlanan, ırmağın 56 km yukarısındaki Port Harcourt zamanla Bonny'yi gölgede bıraktı.

1950'lerin sonlarında Nijer Deltasında petrol çıkarılmaya başlanınca Bonny eski önemini yeniden kazandı. Deltadan elde edilen petrol 1961'den sonra ağırlıklı olarak buradan yüklenmeye başladı. Liman 1964'te, su çekimi 11 m'ye kadar olan teknelerin yararlanabileceği biçimde genişletildi. Borularla getirilen petrol için limanda çok sayıda depolama tankı yapıldı.

Bonny'de bir devlet sağlık merkezi ve bir Anglikan katedrali (1889) ile hindistancevizi ve hindistancevizi lifi ihraç eden yerel bir sanayi kuruluşu da bulunmaktadır. Nüfus (1971 tah.) 8.957.

Bonny Körfezi bak. Benin Körfezi

Bono, Batı Afrika'da bugünkü Gana Cumhuriyeti'nin Brong-Ahafo bölgesindeki Sudan savanaları ile Gine ormanları arasında kalan topraklarda 15-18. yüzyıllar arasında hüküm sürmüş Akan devleti.

Bono büyük olasılıkla 1450'de kuruldu. Malili Müslümanların ya da Diyulaların 64 km kadar kuzeybatıdaki alışveriş merkezi Bighu'nun altın ticaretinin parlak dönemi, Bono'nun gelişmesine katkıda bulundu. Müslüman tüccarlar devletin kuruluşundan hemen sonra Bighu'dan Bono'ya geldiler. Krallık ailesinin birçok üyesi de sonradan Müslümanlığı benimsedi.

Bono krallarının altın madencilğinde çok önemli rol oynadığı söylenir. Obunumankoma (ü. y. 1450-75) ve Ali Kwame'nin (ü. y. 1550-60) Batı Sudan'dan alınan yeni madencilik tekniklerini Akanlara öğrettiği, Owusu Aduam'ın (ü. y. 1650) sanayiye bütünüyle yeniden örgütlediği ileri sürülür. Akan topraklarındaki altın, Batı Sudan'daki depolar ve Büyük Sahra'nın ticaret yolları üzerinden geçerek Kuzey Afrika limanlarına, oradan da Avrupa'ya ve başka yerlere ulaşıyordu. Bono, Gonja bölgesinin kralı Jakpa ile savaştı, 1722-23'te Asanti kralı Opoku Ware'ye boyun eğdi.

bono, bir kimseye ya da onun göstereceği kişiye belirli bir tutarı ödeme yükümlülüğü içeren kambiyo senedi. Piyasadaki ticari işlemlerde bir ödeme ve kredi aracı olarak kullanılır. Bononun geçerli olabilmesi için senet metninde bono ya da emre muharrer senet sözcüğü, eğer yabancı dilde yazılmışsa o dilde bononun karşılığı olan sözcük, kayıtsız şartsız bir bedel ödeme vaadi, vade (ödemeye tarihi), ödeme yeri, alacaklının adı ve soyadı, senedin düzenlenme tarihi ve yeri, senedi düzenleyeninin (borçlunun) imzası bulunmalıdır. Bu koşulların bazıları zorunlu, bazıları da yasaca varsayılan kayıtlardır. Vade öngörülmemişse bono görüldüğünde ödenir. Görüldüğünde ödenecek bono ödenmediği zaman, ödememe protesto-su çekilerek sorumlulara rücu edilir. Bono da ödeme yeri belirtilmemişse, senedin düzenlendiği yer ödeme yeri sayılır. Bono hamiline ya da üçüncü kişinin hesabına düzenlenemez; düzenleyeninin emrine yazılmaz. Elinde bono bulunan kişi, alacağının hukuksal nedenini kanıtlamak zorunda değildir.

Bono, öteki emre yazılı senetler gibi ciro ve teslim yoluyla devredilebilir. Bu işlemlerle bonoyu devreden kişi ödeme yükümlülüğü

altına girer. Bir bonoyu vadesi dolmadan değerinin altında paraya çevirmeye "bono kırdırmak" denir. Ticaret Kanunu'nun 690. maddesinde, bononun niteliğine aykırı düşmedikçe, poliçeye ilişkin hükümlerin bono için de uygulanacağı belirtilmiştir.

Devletin nakit gereksinimini karşılamak için çıkardığı kısa vadeli bonolara "hazine bonosu" denir. Türkiye'deki uygulamada hazine bonoları bütçe yasasıyla verilen yetkiye dayanarak ve en çok bir yıl vadeli olarak çıkarılır. Hazine bonolarına ilişkin bütün işlemler her türlü vergi ve resimden bağıstır.

Türkiye'de devletin ve özel şirketlerin ödünç para almak için çıkardığı faizli ve vadeli borç senetlerine tahvil(*) denir. Ayrıca bak. borçlanma.

Bonomi, Ivanoe (d. 18 Ekim 1873, Mantova - ö. 20 Nisan 1951, Roma, İtalya). İtalya'da II. Dünya Savaşı sırasındaki anti-faşist harekete önderlik eden, faşist rejimden önceki ve sonraki dönemlerde başkanlık görevinde bulunan devlet adamı.

1909'da sosyalist milletvekili olarak Mantova'dan parlamentoya girdi. İlimli ve demokratik görüşlerinden dolayı, reformcu lider Leonide Bissolati ile birlikte 1912'de partiden ihraç edildi ve Reformcu Sosyalist gruba katıldı. I. Dünya Savaşı'nda gönüllü olarak görev yaptı. 1920'de Giovanni Giolitti hükümetinde savaş bakanı oldu, İtalya ile Yugoslavya arasındaki Rapallo Antlaşması (1920) görüşmelerini yürüttü. Haziran 1921'de bir koalisyon hükümetinde başbakanlığa getirildiyse de, faşistlerin ve sosyalistlerin taşkınlıklarını denetim altına almakta başarısız kalınca istifa etti. Benito Mussolini'nin iktidara gelmesinden sonra siyasetten çekildi. 1940'ta anti-faşist harekete katıldı. 1942'de hareketin önderi oldu. 25 Temmuz 1943'te Mussolini'nin devrilmesinden sonra anti-faşist grupların oluşturduğu ulusal komiteye başkanlık etti. 9 Temmuz 1944'te Roma'nın kurtarılmasından sonra

Bonomi
B. Pellegrini

Ulusal Kurtuluş Komitesi tarafından başbakanlığa getirildi. Ama çok geçmeden, daha enerjik bir politika uygulaması için komite Bonomi'ye baskıda bulunmaya başladı. Bonomi 26 Kasım 1944'te başbakanlıktan çekildi; kısa süre sonra İngiliz hükümetinin müdahalesiyle yeniden bu göreve getirildi.

Bonomi, İtalya'nın ekonomik ve yönetsel bakımından yeniden inşasının temellerini attı, ordunun yeniden örgütlenmesini başlattı. 12 Haziran 1945'te başbakanlığı Ferruccio Parri'ye bıraktı. Kurucu Meclis'in Antlaşmalar Komitesi'nin başkanı sıfatıyla 1946'da Paris'te toplanan Dışişleri Bakanları Konse-

yi'ne katıldı. 1948'den yaşamının sonuna değin senato başkanlığı görevinde bulundu.

Bononcini, Giovanni, BUONONCINI olarak da yazılır (d. 18 Temmuz 1670, Modena, Modena Düküğü - ö. 9 Temmuz 1747, Viyana), daha çok Handel'in İngiltere'deki rakibi olarak ün kazanmış besteci. Besteci ve

Bononcini, Joseph
Simpson'ın (Genç) bir çalışması
The Andre Meyer Collection-J. P. Zoilo

müzik kuramcısı olan babası Giovanni Maria Bononcini ile başladığı müzik çalışmalarını Bologna'da sürdürdü. Küçük yaşlarda gelişen müzik yeteneği sayesinde 1687'de viyolonselci ve kısa bir süre sonra Monte'deki S. Giovanni Kilisesi'nde *maestro di cappella* (müzik yönetmeni) oldu. 1691 dolaylarında Roma'ya gitti. Venedik'te de kısa bir süre kaldıktan sonra 1698'de kendisi gibi besteci olan kardeşi Antonio Maria Bononcini ile birlikte Viyana'ya yerleşti.

Yeni bir opera kuruluşu olan Kraliyet Müzik Akademisi'nin çağrılısı olarak 1720'de Londra'ya gitti. Burada Handel ile olan çekişmeleri ve bu çekişmelerin karşı siyasal ve toplumsal gruplarca körüklenmesi, Bononcini'nin yenilgisi ile sonuçlandı. Bononcini'yi bir grup soylu desteklerken, Handel'e kralı arkayordu. Üç perdelik opera *Muzio Scevola*, Bononcini'nin ikinci ve Handel'in üçüncü perdelelerini besteledikleri bir yapıt olarak, iki besteci arasında açık bir yarışma biçiminde değerlendirildi. Sonuçta Handel galip kabul edildi. Bu ve başka terslikler Bononcini'nin çevresindeki desteği yitirmesine yol açtı.

En başarılıları *Astato*, *Crispo* ve *Griselda* olmak üzere Bononcini'nin operalarından sekizi Londra'da sahnelendi. Bu dönemdeki besteleri arasında, Marlborough dükünün ölümü üzerine 1722'de bestelediği bir *ant-hem* (korolu Anglikan ilahisi) ve klavyen ile oda müziği parçaları da sayılabilir. Antonio Lotti'ye ait bir madrigali Eski Müzik Akademisi'ne kendi yapıtı diye sunduğunun anlaşılması üzerine Londra'dan utanç içinde ayrılmak zorunda kalan Bononcini, 1730'ların başında Paris'e geçti. Son yapıtı olan *Te Deum*'u 1740'larda Viyana'da besteledi.

Bononcini, üretken ve doğuştan yetenekli bir besteci olmakla birlikte, Handel'in yanında çok sönük kalır. İki bestecinin karşılaştırılabileceği tek alan, oldukça gelenekselleşmiş bir üslup kullandıkları operadır. Gene de Bononcini'nin yalın ve akıcı bir melodik üsluba ulaştığı söylenebilir.

bonsai (Japoncada "tepsiye dikilmiş"). BONSAY olarak da bilinir, saksıda yetiştirilen cüce ağaç ya da bu ağaçları yetiştirme ve biçimlendirme sanatı.

Bonsai örnekleri, kalıtsal olarak cüce olmayan, kök ve dallarının belli bir yönetime göre budanmasıyla cüceleştirilmiş ve dalları

telle bağlanarak biçimlendirilmiş normal ağaç ve çalılardır. Bu sanat en az bin yıl önce ağaçların önce tepsilere, tahta çanaklara ve toprak saksılara dikilip doğal biçimine uygun olarak yetiştirildiği Çin'de doğmuş, ama daha çok Japonya'da benimsenip geliştirilmiştir. Saksıda yetiştirilmiş cüce ağaçlardan örnek veren ilk Japon kaynağı, Takasina Takakane'nin *Kasugagongen-gen-ki* (1309) adlı resim rulosudur.

Bonsai sanatının esin kaynağı doğrudan doğruya doğadır; yüksek kayalık dağların çatlaklarında ya da sarp kayalıkların yamaçlarında yetişen ağaçlar yeterince gelişemediğinden kavruk ve cüce kalır. Japonlar

Bonsai çamı
Juden Grotmann

bonsaide gövde ve dalların yaşlı, toprak üstünde kalan köklerin ise dış etkenlerle yıpranmış görünmesine özellikle önem verirler. Bu estetik nitelikler, her şeyin değişken olduğunu kabul eden felsefe görüşünün bir uzantısı olarak düşünülebilir.

Yüzyıl ya da daha çok yaşayabilen bonsailer, değerli bir aile mirası olarak kuşaktan kuşağa aktarılır. Oran estetiği açısından, çam gibi iğneyapraklı ağaçlarda yaprakların kısa, yaprakdöken ağaçlarda ise oldukça küçük olmasına özen gösterilir. Küçük çiçekli, küçük meyveli ağaçlar yeğlenir; dallar ve yaprak kümeleri arasındaki boşluklar da estetik açısından önem taşır. Minyatür orman biçiminde düzenlenmiş bonsailerde, gövdelerin alt bölümlerinin çıplak olması gerekir.

En iyi bonsai örnekleri, kışın yumuşak geçtiği yerlerde yaz-kış açık havada bırakılabilen dayanıklı türlerden oluşur. Japonlar bonsailerini genellikle bahçede uygun bir köşeye yerleştirir, arasıra seyretmek üzere oturma odalarındaki bir alkova ya da küçük bir sehpanın üstüne alırlar.

Bonsai yetiştirmeye en uygun kabın seçimi, bu sanatın temel öğelerinden biridir. Genellikle renkli sırlı ya da sırsız toprak saksılar kullanılır. Bunlar yuvarlak, oval, kare, dikdörtgen, sekizgen ya da boğumlu olabilir ve altlarında fazla suyun akabileceği bir ya da iki delik bulunur. Kapların renk ve boyut olarak ağaçla uyum sağlamasına özellikle dikkat edilir. Eğer kap oval ya da dikdörtgense, dalların yayılma biçimini de göz önünde bulundurarak, ağaç, kabın kenarı ile orta noktası arasındaki uzaklığın yarısına yakın bir yere dikilir. Yuvarlak ve kare kaplarda merkezin biraz dışına, saksıdan aşağı sarkarak büyüyen ağaç türlerinde ise, sarktığı yönün karşısındaki kenara yakın dikilir. Sergilenecek bonsailer izleyiciye dönük bir ön yüzü olacak biçimde yetiştirilir.

Tohumdan ya da daldırma yoluyla yetiştirilen ve boylan 5 cm'yi geçmeyen minyatür

bonsailer 3-5 yıl içinde istenilen biçimi alır ve uzun yıllar yaşayabilir. 5-15 cm boyundaki küçük bonsailerin yetiştirilmesi en az 5-10 yıl sürer. 15-25 cm boyundaki orta boy ya da 60 cm'ye kadar varan daha büyük bonsailer ise üç yıl gibi kısa bir sürede üretilebilir.

Doğal etkenlerle cüce kalmış ağaçların doğal ortamlarından alınıp bonsaiye uyarlanması, çevre ve toprak değişikliğinin yarattığı ağır şok nedeniyle, genellikle iyi sonuç vermemektedir.

Ağacın türüne ve köklerinin yayılma alanına bağlı olarak, 1-5 yılda bir bonsailerin kabını değiştirmek gerekir. Her kap değişikliği sırasında kökler biraz daha budanarak saksıdaki toprak hacmi azaltılır ve sonunda ağaç istenildiği kadar küçük ve sığ bir kaba alınabilir. Öbür saksı bitkileri kaç günde bir sulanıyorsa bonsailer de öyle sulanır; ayrıca sıvı gübre kullanılır. Sürgünlerin budanıp düzeltilmesi büyüme mevsiminde yapılır.

Japonya'nın bazı bölgelerinde, seracılığın bir parçası olarak büyük çaplı bir bonsai sanayisi gelişmiştir; bu teknik, küçük işletme boyutlarında ABD'nin California yöresinde de uygulanmaktadır.

bonservis, ÇALIŞMA BELGESİ olarak da bilinir, işverenin, işyerinden ayrılan işçiye, hakkındaki bilgileri içerecek biçimde düzenleyip verdiği belge. Bonserviste işçi ile işverenin kimlikleri ve işyerinin adresinin belirtilmesi ve belgenin işveren ya da yetkili vekilince imzalanması gerektir. İşçi istekte bulunmadıkça bonservise işinden ayrılma nedeni, çalışma durumu, nitelikleri ve davranışları konusunda herhangi bir kayıt konamaz. İşveren, işçinin istediği bonservisi vermekten kaçınırsa ya da belgeye işçi hakkında gerçek olmayan bilgiler geçirirse, işçinin ya da yeni işverenin isteği üzerine, o yerdeki muhtar ya da mülki amir tarafından bir haftada içinde inceleme yapılarak, sonucu gösterir bir belge verilir. Ayrıca, bonservisin verilmemesinden ya da içinde gerçek dışı bilgiler bulunmasından zarar gören işçi ya da bu işi işe alan yeni işveren de, önceki işverenden tazminat isteyebilir.

Bonstetten, Karl Viktor von, CHARLES VICTOR VON BONSTETTEN olarak da bilinir (d. 3 Eylül 1745, Bern - ö. 3 Şubat 1832, Cenevre), Fransızca ve Almanca ürün veren İsviçreli yazar. Ülkesinin sınırlarını aşan geniş ilgi alanı ve bakış açısıyla tanınmıştır.

Geleneklere bağlı bir burjuva ailesinden geliyordu. Ailesinin kuşaklar boyu yürüttüğü sulh yargıçlığı görevini üstlenmemek için uzun süre direndi. Bunun yerine Horatius ve Jean-Jacques Rousseau'yu inceledi ve yurtdışı gezilerine çıktı. 1763-67 arasında Cenevre'de, ayrıca Leiden, İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya'da liberal aydın çevrelerinde dostlar

Bonstetten, Munier'in bir portresinden
B. E. Bovel'in taş baskı çalışması
Bibliothèque Nationale Suisse Bern

edindi. Bern'e döndü ve babasının ölümünden (1773) sonra siyasete atıldı. 1779'da Saanen, 1787'de de Nyon kentinin yöneticisi oldu, 1795-97 arasında Ticino kantonunda yargıçlık yaptı. 1798'de Fransızların bölgeyi işgal etmesi ve eski yönetimin yıkılması üzerine Danimarka'ya gitti; orada üç yıl kaldıktan sonra Cenevre'ye yerleşti. Etkileyici kişiliği ve kozmopolit bir aydın olması sonucu ülkesi dışındaki seçkin çevrelerde de sivrildi. Yapıtları ve birçok kişiyle yazışmaları da, Bonstetten'in kişiliğinin bu yönünü yansıtır. Ülkeler üzerine çağdaş karşılaştırmalı çalışmaların ilk örneklerinden sayılan bu yapıtların en iyilerinden biri *L'Homme du midi et l'homme du nord ou l'influence des climats*'dır (1824; Güney ve Kuzey İnsanı ya da İklimin Etkisi). Onun bu türde verdiği yapıtlar, *Pensées sur divers objets de bien public* (1815) ve *Études de l'homme* (1821; İnsan Araştırmaları) gibi felsefi yapıtlarından üstündür. Bonstetten'in ayrıca *Erinnerungen an mein Jugendleben* (1821; Gençlik Anılarım) ve *Souvenirs* (1832; Anılar) adlı otobiyografik yapıtları da vardır.

bontebok (*Damaliscus dorcas*), *Artiodactyla* (çifttoynaklılar) takımının *Bovidae* familyasından, Güney Afrika'nın orman ve bozkırlarında yaşayan antilop türü. Bontebokun iki alttüründen *D.d. dorcas*'ın omuz yüksekliği 1 m'nin üstünde, postu kiremit rengi, boynuzları lir biçiminde, yüzü, kısı, karnı ve bacakları ak lekeli. Blesbok adıyla bilinen öbür alttür (*D.d. philippsi*) biraz daha küçük yapılı, yarı evcil, bacakları koyu, arkası açık kahverengi, boynuzları gene lir biçimindedir. Aşırı avlanma nedeniyle soyu tükenmeye yüz tutan bonteboklar bugün koruma altına alınmışlardır.

Bontebok Ulusal Parkı, Güney Afrika'da, Kaaprovinsie'nin (Cape yönetim bölgesi) güneyinde ulusal park. Lange Dağlarının güneyindeki Breë (Breede) Irmağı vadisinde 28 km'lik bir alan kaplar. 1931'de kurulan park 1960'ta bugünkü yerine taşındı. Özellikle bontebok, blesbok, duiker gibi soyu tükenmek üzere olan Güney Afrika antilopları için bir koruma alanıdır.

Bontempelli, Massimo (d. 12 Mayıs 1878, Como - ö. 21 Temmuz 1960, Roma, İtalya), gelecekkilik akımından etkilenecek geliştirdiği "büyülü gerçekçilik" ile tanınan şair, romancı, oyun yazarı ve edebiyat eleştirmeni.

Bir süre öğretmenlik eden Bontempelli, geleneksel türdeki şiirlerinin yer aldığı birkaç kitap yayımladı. Daha sonra, gelecekkilerin geleneksel anlayışları ve kurallara karşı çıkan öğretilerini benimsedi. Giderek kendine özgü bir edebiyat anlayışı geliştirdi. Bu görüşleri doğrultusunda 1926'da 900 adlı dergiyi yayımlamaya başladı. Yayın kurulumunda James Joyce gibi yazarların da bulunduğu ve Avrupa çapında bir dergi olan 900, gelenekçiliğin uç noktalarıyla öncü edebiyat akımları arasında bir orta yol bulmayı amaçlıyordu.

Bontempelli, ilk şiirlerinden sonra roman ve oyunlar yazdı. Bunlarda zekice bir üslup ve Don Kişot'u andıran bir mizah dikkatini çekiyordu. Gelecekkiliğin ilk örneklerinden olan *La vita intensa* (1920; Yoğun Yaşam) adlı romanını, *Gente nel tempo* (1937; Zaman İçinde İnsanlar) ve *Giro del sole* (1941; Güneşin Dönüşü) gibi, kendine özgü bir üslupla yazdığı yapıtları izledi. Gerçeküstücü öykülerinden oluşan *L'amante fedele* (1953; Vefalı Aşık) adlı yapıtı, İtalya'nın en büyük edebiyat ödülü olan Strega Ödülü'nü kazandı.

Bontempelli'nin en iyi oyunları, 1923'te oynanan *Siepe a nordovest* (1919; Kuzeybatıdaki Engel) ve iki yıl sonra sahnelenen *Nostra dea*'dır (Tanrıçamız). 1916'da sahneye konan *La guardia alla luna* (Aya Bakış) adlı çarpıcı oyunu, çocuğunun ölümünden Ay'ı sorumlu tutan ve dağa tırmanıp onu öldürmeye çalışan bir kadını konu alır.

Bontempelli'nin eleştiri kitapları arasında *L'avventura novecentista* (1939; 20. Yüzyıl Serüveni) ile 19 ve 20. yüzyıllarda yaşamış büyük İtalyan yazarlarının yapıtlarını ele aldığı *Introduzioni e discorsi* (1945; Sunuşlar ve Konuşmalar) yer alır. Bunun dışında, *Passione incompiuta: scritti sulla musica, 1910-1950* (1958; Duyurulmamış Tutku: Müzik Üzerine Yazılar, 1910-1950) adlı kitapta topladığı müzik eleştirileri de vardır.

Bontemps, Arna (Wendell) (d. 13 Ekim 1902, Alexandria, Louisiana - ö. 4 Haziran 1973, Nashville, Tennessee, ABD), yapıtlarında Siyahların yaşam ve mücadelelerini anlatan yazar.

Duvarcı bir babanın ve öğretmen bir annenin oğluydu. Çocukluğu California'da geçti. California'daki Angwin'de Pacific Union College'i bitirdikten sonra (1923), New York'ta ve başka kentlerde öğretmenlik etti. 1920'lerin ortalarında, Siyahların çıkardığı önemli dergilerden *Opportunity* ve *Crisis*'te şiirleri yayımlanmaya başladı. *God Sends Sunday* (1931; Tanrı Pazarı Verdi) adlı ilk romanı, atlarla arası iyi olan, ama insanlara ulaşamayan bir jockeyi konu alır. Amerikan Siyah edebiyatında Harlem rönesansı(*) adıyla bilinen dönemin son yapıtı sayılan bu roman, şair Countée Cullen'in da yardımıyla *St. Louis Woman* (1946; St. Louis'li Kadın) adıyla sahneye uyarlandı.

Bontemps daha sonra, Virginia'daki köle ayaklanmasını konu alan *Black Thunder* (1935; Siyahların Gürleyişi) ve Haiti'deki ayaklanmayı işleyen *Drums at Dusk* (1939; Alacakaranlıkta Davul Sesleri) adlı romanlarını yazdı. 1943'ten sonra 20 yılı aşkın bir süre Nashville'deki Fisk Üniversitesi'nin kütüphanesinde müdürlük etti.

Romanlarının dışında, çoğu genç okuyuculara yönelik yapıtları arasında *The Story of the Negro* (1948, 4. bas. 1964; Siyahın Öyküsü), *Chariot in the Sky* (1951; Gökyüzündeki Araba), *Frederick Douglass: Slave-Fighter-Freeman* (1959; Frederick Douglass: Köle-Savaşçı-Özgür İnsan), *One Hundred Years of Negro Freedom* (1961; Yüzyıllık Siyah Özgürlüğü) ve *Famous Negro Athletes* (1964; Ünlü Siyah Sporcular) vardır. Bontemps'in hazırladığı antolojiler arasında ise, W. C. Handy'nin bestelerinden oluşan *Father of the Blues* (1941; Blues'un Babası), *The Poetry of the Negro* (1949, Langston Hughes ile birlikte; Siyah Şiiri), *The Book of Negro Folklore* (1958, Langston Hughes ile birlikte; Siyah Folkloru Kitabı), *American Negro Poetry* (1963; Amerikan Siyah Şiiri) ve *Great Slave Narratives* (1969; Büyük Köle Öyküleri) sayılabilir.

boogie-woogie, blues piyanosunun şiddetli vurmalı üslubu; yinelenen sekiz notalı hızlı ve yürüyen bir kalıba (*basso ostinato*) karşı, sağ el riff'leri (sürekli tekrarlanan bir ya da iki ölçülük kısa melodik cümle) çalar. ABD'de 20. yüzyıl başlarında ortaya çıkan bu üslup Güneybatı illeriyle özdeşleşti; üslubun başlangıçta *fast Western style* ve *Western rolling blues* diye anılması buradan gelmektedir. Bas figürlerinin, gitar eşliğinin yürüyen bölümünden kaynaklandığı sanılır.

Boogie-woogie 1920'lerde Chicago'nun Güney Yakası'ndaki ucuz gece kulüplerinde ve eğlence yerlerinde çalınıyordu, ama

1930'ların sonunda bütün ülkede yaygınlaştı. 1938'de Carnegie Hall'de verilen bir konsere en seçkin yorumcuların katılmasıyla popülerliği iyice arttı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra hızla düşüş gösterdi.

Boogie-woogie'yi yaygınlaştıranların en ünlüleri Jimmy Yancey, genellikle bu terimin isim babası olarak bilinen Pinetop Smith, Albert Ammons, Pete Johnson ve Meade "Lux" Lewis'tir.

Boole, George (d. 2 Kasım 1815, Lincoln, İngiltere - ö. 8 Aralık 1864, Ballintemple, Cork ili, İrlanda), İngiliz matematikçi. Modern simgesel mantığın kurulmasına katkıda bulunmuş ve mantık cebirini geliştirmiştir.

Boole, oymabaskı

British Museum, fotoğraf J.R. Freeman & Co Ltd

Günümüzde Boole cebiri adıyla anılan mantık cebiri, sayısal (dijital) bilgisayar devreleri tasarımının matematiksel temelini oluşturur.

İlk matematik derslerini tüccar olan babasından alan Boole, kendisine optik araç yapımını da öğreten babasının yardımlarının ve yerel okullarda aldığı birkaç yıllık eğitimin dışında, matematik dalında kendi kendisini yetiştirdi. Babasının iyi bozulunca ailesinin geçimini sağlamak için çalışmak zorunda kaldı. On altı yaşından başlayarak Yorkshire'daki West Riding'de bulunan köy okullarında öğretmenlik yaptı. Yirmi yaşında Lincoln'de kendi okulunu açtı. Çok kısıtlı olan boş zamanlarında, fen eğitimi amacıyla o sıralarda kurulmuş olan Mekanik Enstitüsü'nde matematikle ilgili yayınları izliyordu. Burada 17. yüzyıl İngiliz fizikçi ve matematikçisi Isaac Newton'ın *Philosophiae naturalis principia mathematica*'sını (1867; Doğa Felsefesinin Matematik İlkeleleri), 18. yüzyıl ve 19. yüzyıl başı Fransız matematikçi Pierre-Simon Laplace'ın *Traité de mécanique céleste*'ini (1798-1827; Gök Mekanik) ve gene aynı dönemin Fransız matematikçisi Joseph-Louis Lagrange'ın *Mécanique analytique*'ini (1788; Analitik Mekanik) inceledi ve ileri cebir problemlerini çözmeye başladı.

Boole'un 1839'da yazdığı "Researches on the Theory of Analytical Transformations" la (Analitik Dönüşümler Kuramı Üzerine Araştırmalar) başlayan bir dizi özgün makalesi, o yıllarda yeni yayımlanmaya başlayan *Cambridge Mathematical Journal*'da çıktı. Bunlar, diferansiyel denklemlerle ve cebirsel dönüşüm problemiyle ilgili ve değişmezlik (invaryans) kavramını vurgulayan makalelerdi. 1844'te *Philosophical Transactions of the Royal Society*'de yayımlanan önemli bir makalesinde, cebir ile diferansiyel ve integral hesap yöntemlerinin nasıl birleştirilebileceğini irdeledi. Aynı yıl analize (cebir ile diferansiyel ve integral

hesap yöntemlerinin sonsuz büyük ve sonsuz küçük nicelikler için kullanılmasına) ilişkin katkılarından ötürü Royal Society'nin bir madalyasıyla ödüllendirilen Boole, çok geçmeden kendi cebirinin mantıkta da uygulanabileceği kanısına vardı.

Mantık yöntemi üzerine yenilikçi düşünceler geliştiren ve kendi matematik araştırmalarından türettiği simgesel akıl yürütme yöntemine güvenen Boole, 1847'de *Mathematical Analysis of Logic* (Mantığın Matematiksel Analizi) adlı bir kitapçık yayımladı. Burada, mantığın felsefeyle değil matematikle birlikte ele alınması gerektiğini inandırıcı bir biçimde savunuyordu. Aynı yıl *Formal Logic* (Biçimsel Mantık) adlı kitabı yayımlanan İngiliz mantıkçı Augustus de Morgan'ın takdirini kazanan Boole, 1849'da, üniversite öğrenimi görmemiş olmasına karşın, yayımladığı çalışmalar göz önünde tutularak Cork ilindeki Queen's College'da matematik profesörlüğüne getirildi.

1854'te düşüncelerinin olgunlaşmış bir anlatımı olduğuna inandığı *An Investigation into the Laws of Thought, on Which Are Founded the Mathematical Theories of Logic and Probabilities*'i (Mantık ve Olasılıklara İlişkin Matematiksel Kuramların Dayandığı Düşünce Yasaları Üzerine Bir İnceleme) yayımlayan Boole, ertesi yıl, Everest Tepesine adını veren Sir George Everest'in yeğeni Mary Everest ile evlendi. Boole çiftinin beş kızı oldu.

Mantık alanında çalışmalar yapan ilk İngilizlerden olan Boole, nicelik simgelerinin işlem simgelerinden ayırma yollarını göstererek cebirsel simgeler ile mantıksal biçimlere ve tasarımlara karşılık gelen simgeler arasındaki analogiyi ortaya koydu. Boole'un 1847 ve 1854'teki buluşları, mantık cebirinin ya da bugünkü adıyla Boole cebirinin doğmasını sağladı. Temel olarak iki değerli bir sistem olan bu cebir, nesnelerin, her bir verili bir özelliğe sahip olan sınıflara ayrılmasına dayanır. Farklı sınıflar böylece belirlendikten sonra, bunlar üzerinde, verili özelliği taşıyıp taşımadıklarına göre, işlem uygulanabilir.

Boole, 1854'te yayımladığı *Laws of Thought*'ta mantıksal çıkarıma ilişkin özgün ve önemli bir genel simgesel yöntemi eksiksiz biçimde geliştirdi. Bu yöntem, herhangi bir sayıda terim içeren bir önermeler grubu verildiğinde, öncüllerin simgesel biçimde kullanılmasında yoluyla, bu öncüllerin mantıksal olarak içerdiği sonuçların bulunmasına olanak sağlar. Boole, ayrıca olasılıklar üzerine de genel bir yöntem geliştirmeye çalıştı; bu yöntem, herhangi bir olaylar sistemine ilişkin verili olasılıklar yardımıyla, sistemdeki olaylarla mantıksal olarak bağlantılı bir başka olayın gerçekleşme olasılığını saptayabilmeyi amaçlar. Boole 1857'de Royal Society üyeliğine seçildi.

Boole'un 1859'da, büyük etki yaratan *Treatise on Differential Equations*'ı (Diferansiyel Denklemler Üzerine İnceleme), ertesi yıl da bu kitabın devamı niteliğinde olan *Treatise on the Calculus of Finite Differences*'i (Sonlu Farklar Hesabı Üzerine İnceleme) yayımladı. Yıllarca ders kitabı olarak kullanılan bu yapıtlar, Boole'un büyük önem taşıyan buluşlarının özetli bir toplamıdır.

Boole'un karmaşık akıl yürütme yöntemi, onun aklına bile gelmemiş olan uygulama alanları buldu: Telefon santrallerinde ve elektronik bilgisayarlarda ikili sayı sistemi kullanılmakta, bu da Boole'un yöntemleri-

ne bu devrelerin çözümlenmesi ve tasarımı temel önemde bir araç olma niteliği kazandırmaktadır.

Boole cebiri, önermeler ya da nesneler arasındaki ilişkileri betimleyen simgesel matematiksel mantık sistemi. Temel kuralları 1847'de İngiliz matematikçi George Boole tarafından ortaya konan bu sistem, daha sonra başka matematikçiler tarafından daha da geliştirildi ve kümeler kuramına uygulandı. Boole cebri günümüzde olasılık

a	b	$a \wedge b$	$a \vee b$
doğru	doğru	doğru	doğru
doğru	yanlış	yanlış	doğru
yanlış	doğru	yanlış	doğru
yanlış	yanlış	yanlış	yanlış

VE ($\wedge$) ve YA DA ($\vee$) bağlaçları için doğruluk çizelgesi

kuramı, kümeler geometrisi ve bilişim kuramı için son derecede değerlidir. Ayrıca elektronik sayısal (dijital) bilgisayarlarda (*) kullanılan devrelerin tasarımı için gerekli olan temeli oluşturmaktadır.

Bir Boole cebiri, çeşitli postüla sistemleriyle tanımlanabilen ve değişimlilik özelliğine sahip iki tane ikili işleme göre kapalı bir kümede kurulur. Söz konusu postüla sistemlerinin tümü de üç temel postülaya dayanır. Bu temel postülaların birincisi, her işlemin bir birim ögesinin varlığı; ikincisi, işlemlerin birbirleri üzerine dağılma özelliğine sahip olmaları; üçüncüsü de, kümedeki her a ögesi için, o ögeyle arasındaki işlemin sonucu öteki işlemin birim ögesine eşit olan bir ögenin varlığıdır (bu ögeye, a ögesinin tümleyenini adı verilir).

Gerçek sayılar kümesinde tanımlı olan ve toplama ve çarpma işlemlerine dayanan adı cebir, bir Boole cebirinin tüm koşullarını karşılamaz. Toplama ve çarpma işlemleri değişimlidir (her a ve b gerçek sayıları için, $a+b=b+a$ ve $a \times b=b \times a$). Gerçek sayılar kümesini bu işlemlere göre kapalıdır (iki gerçek sayının toplamı ya da çarpımı gene bir gerçek sayıdır. Kümede her iki işleme göre de birim öge vardır (toplama için birim öge 0, çarpma için 1; yani her a gerçek sayısı için $a+0=a$ ve $a \cdot 1=a$). Çarpma işlemi, toplama üzerine dağılır (yani $a \cdot [b+c] = [a \cdot b] + [a \cdot c]$), ama toplama işlemi çarpma üzerine dağılmaz (yani $a+[b \cdot c]$, her zaman $[a+b] \cdot [a+c]$ ye eşit değildir). Ayrıca adı cebirde üçüncü temel postüla da sağlanmaz, yani ögelerin tümleyenleri yoktur.

Boole cebiri, değişken olarak adı cebirdeki gibi sayısal niceliklerin değil, doğruluk değerlerinin (bir mantıksal önermenin doğruluk ya da yanlışlığı) kullanıldığı durumda geçerlidir. Boole cebirinin önemli bir üstünlüğü olan bu özellik, doğru (doğruluk değeri=1) ya da yanlış (doğruluk değeri=0) olabilen önermelerle işlem yapılmasına olanak sağlar. İki mantıksal önerme, VE (simgesi: $\wedge$) ya da YA DA (simgesi: $\vee$) mantıksal bağlaçlarından biri ile bağlanarak bir bileşik önerme oluşturulabilir. Böylece elde edilen bileşik önermenin doğruluk değeri, birbirine bağlanmış olan iki önermenin ayrı ayrı doğruluk değerleri ile kullanılan bağlacın türüne bağlıdır. Çizelgede görüldüğü gibi, birbirinden bağımsız olarak doğru ya da yanlış olabilen a ve b önermelerini VE bağlacıyla bağlandığında elde edilen $a \wedge b$ önermesi, yalnızca a ve b önermelerinin ikisi de doğruyken doğru, öteki durumlarda ise yanlış olan bir önermedir. Bu iki önermenin YA DA bağlacıyla bağlanma-

siyla oluşturulan $a \vee b$ önermesi ise, a ya da b önermelerinden en az biri doğru iken doğru, ikisi de yanlış iken yanlış olan bir önermedir.

Önermeler üzerinde tanımlı VE ve YA DA bağlaçlarından oluşan böyle bir sistemin temel postülalara uyduğu, böylece de bir Boole cebiri oluşturduğu gösterilebilir.

boomerang bak. bumerang

Boone, Daniel (d. y. 2 Kasım 1734, Berks ili, Pennsylvania - ö. 26 Eylül 1820, St. Charles, Missouri. ABD), Amerika'da sınır boylarının ilk kez yerleşime açılmasını sağlayan efsaneleşmiş kahraman. Virginia, Tennessee ve Kentucky eyalet sınırlarının bulunduğu bölgenin yakınında Apalaş Dağları üzerinde yer alan Cumberland Geçidi'nin açılmasına katkıda bulunmuştur.

Hemen hiç okula gitmeyen Boone yalnızca okuma yazma öğrendi. İngiliz Quakerlarından olan ailesi ile birlikte küçük yaşta Kuzey Carolina sınır bölgesine gitti. Yaşamının büyük bölümünü avcı ve tuzakçı olarak geçirdi.

Boone'dan önce de birçok beyaz, Kentucky'ye ulaşmıştı. Bu nedenle, geçidi

Boone, Chester Harding'in portresi, 1820; Massachusetts Tarih Demogri koleksiyonu

Boone'un keşfettiği inanış güvenilir değildir. Boone, Cumberland Geçidinden 1767 sonbaharında avlanma amacıyla kestirme bir yol izleyerek geçti. 1769-71'de avlanmak ve tuzak kurmak için birkaç arkadaşıyla birlikte Kentucky'ye döndü. 1773'te ailesinin ve birkaç başka ailenin Kentucky'ye yerleşmesine öncülük etti; ama topluluk son yerleşim yerinin az ilerisinde Çeroki Yerlilerin saldırısına uğradı. Boone'un oğlu James ile bir kişi daha işkenceyle öldürüldü, sağ kalanlar geri döndü.

Boone ve 28 arkadaşı Mart 1775'te Richard Henderson'ın kurduğu Transilvanya Kumpanyası tarafından Cumberland Geçidinde bir yol açmakla görevlendirildi. Kumpanya Kentucky'yi 14. eyalet yapmayı amaçlıyordu. Yerli saldırılarına karşın, Boone ve arkadaşları Virginia'nın doğusundan Kentucky içlerine ve ötesine uzanıp o dönemde "Batı" olarak bilinen bölgenin anayolu durumuna gelen Wilderness Road'u inşa ettiler. Yol, Kentucky'de ilk yerleşmeler olan Boonesborough, Benjamin Logan's ve Harrod's Town'ın kurulmasını sağladı. Ağustos 1775'te Boone, karısı Rebecca ile kızını Boonesborough'a getirdi. Daha önce Yerlilerce kaçırılanlar dışında Kentucky'ye böylece ilk kez beyaz kadınların gelişti. Bölgede ilk sürekli yerleşimin işareti oldu. Ama Kentucky'yi 14. eyalet yapma tasarını gerçekleştirmedi, bölge Virginia'ya il olarak bağlandı. Boone, bölgenin milis kuvvetlerinde yüzbaşı olarak, Boonesborough'u Yerli saldırılarına karşı korudu.

1778'de Yerlilerce kaçırılan Boone'u Şavınların reisi Blackfish (Karabalık) evlat edindi. Beş ay sonra, Yerlilerin tasarladığı bir saldırıyı Boonesborough halkına haber vermek için kaçtı. Eylül 1778'de İngiliz askerleri ile Yerlilerin saldırısı başladığında kasaba 10 gün süren kuşatmaya başlarıyla dayandı.

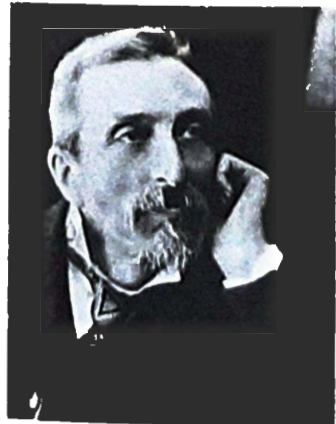
Boone cesaretli ve becerikli bir önder olmasına karşın servet edinemedi. Birçok toprak talebinde bulunduğu halde, bunların pek azını kabul ettirebildi. Amerika'nın bağımsızlığını kazanmasından sonra Ohio Irmağı boyunca arazi ölçme memuru olarak çalıştı. Birkaç yıl Kanawha ilinde (bugün Batı Virginia'da) yaşadıkdan sonra, 1799'da oğlu Daniel Morgan'ın ardından Louisiana Bölgesi'ndeki Missouri'ye gitti, yeniden avcılık ve tuzakçılığa başladı.

Daha ölmeden efsaneleşen Boone, 1823'te Lord Byron'ın "Don Juan" adlı şiirinde kendisine yedi kıta ayırması üzerine dünya çapında ün kazandı.

Boorstin, Daniel J(oseph) (d. 1 Ekim 1914, Atlanta, Georgia, ABD), Amerikan uygarlığı üzerine çalışmalarıyla ünlü toplumsal tarihçi ve eğitimci. Başlıca yapıtı olan *The Americans* (Amerikalılar) üç ciltten oluşur: *The Colonial Experience* (1958; Sömürge Deneyimi) ve *The National Experience* (1965; Ulusallık Deneyimi) ile 1974'te Pulitzer Ödülü kazanan *The Democratic Experience* (1973; Demokrasi Deneyimi).

Parlak bir öğrenci olan Boorstin Harvard Üniversitesi'ni 1934'te bitirdi. Rhodes bursu alarak gittiği Oxford Üniversitesi'nden 1936'da yüksek lisans diploması aldı. 1944-69 arasında Chicago Üniversitesi'nde ders verdi, 1969-73 arasında Washington'da Smithsonian Institution'ın Tarih ve Teknoloji Müzesi'ni yönetti. 1975'te Kongre Kütüphanesi'ne müdür olarak atandı. 1962'de *The Image; or, What Happened to the American Dream* (İmge ya da Amerikan Rüyasına Ne Oldu) adıyla basıldıktan sonra 1964'te *The Image; A Guide to Pseudo Events in America* (İmge; Amerika'daki Sözde Olaylar İçin Kılavuz) adıyla yayımlanan yapıtında, iletişim araçlarının ABD yurttaşlarını, dolaysız deneyimleri yerine "imal edilmiş" yanılsamalar dünyasında yaşamaya yönelttiğini savundu. "Chicago History of American Civilization" (Chicago Amerikan Uygarlığı Tarihi) dizisini yayıma hazırladı. B. M. Kelley'yle birlikte *A History of the United States*'i (1981; Birleşik Devletler Tarihi) kaleme aldı.

Booth, Charles (d. 30 Mart 1840, Liverpool - ö. 23 Kasım 1916, Whitwick, Leicestershire, İngiltere), armatör ve toplumbilimci. *Life and Labour of the People in London* (1889-91, 1892-97, 1902, 17 cilt; Londra'da

Charles Booth
The Mansell Collection

Halkın Yaşamı ve Çalışması) adlı yapıtıyla toplumsal sorunlara ilişkin bilgilere ve istatistik metodolojisine katkıda bulunmuştur.

1866'da kardeşi Alfred'le birlikte Avrupa ile Brezilya arasında gemi taşımacılığına başladı. İşletme, 1901'de onun başkanlığı altında Booth Steamship Company, Ltd. adıyla yeniden örgütlendi. 1904'te kralın özel danışmanlığına atanan Booth, 1905-09 arasında yoksullarla ilgili yasaları görüşen kraliyet komisyonunun üyesi olarak görev yaptı.

Life and Labour yoksulluk, sanayi ve dinin etkileri konularını ele alır. Booth, yapıtta çeşitli sınıfların yaşam koşullarını betimler; yoksulluğun nedenlerini belirlemeye, bir yanda yoksulluk ve ahlaki bozulma ile öbür yanda düzenli gelir ve seçkin bir yaşam tarzı arasındaki ilişkiyi göstermeye çalışır. Booth'un incelediği 4.076 denekten yüzde 62'si düşük ya da düzensiz ücret alan, yüzde 23'ü geniş aileli ya da sağlığı bozuk, yüzde 15'i de kazançlarını boşa harcamış içki düşkün ya da çalışmayı reddeden kişilerdir. Yapıtta her sokaktaki yoksulluk düzeyinin çeşitli renklerle gösterildiği haritalar yer alır. Booth, çalışması sırasında kendi gözlemlerinin yanı sıra bölgelerinde uzun süredir görev yapan din adamlarının gözlemlerinden de yararlanmış, okulların ve hayır kuruluşlarının kayıtlarına başvurmuştur. Yalnızca geliri belli bir düzeyin altında olanlar için değil, herkesi kapsayan bir yaşlılık ödeneği sistemi kurulmasını savunmuştur.

Booth, Edwin (Thomas) (d. 13 Kasım 1833, Bel Air yakınları, Maryland - ö. 7 Haziran 1893, New York kentü, ABD), 19. yüzyıl Amerikan tiyatrosunun ünlü trajedi oyuncusu. En iyi Hamlet yorumcularından

Edwin Booth; Bradley ve Rulofson'in fotoğrafı Theatre Collection, the New York Public Library. Lincoln Center Astor, Lenox and Tilden Foundations

biri olarak bilinir. Ünlü bir oyuncu ailesinden gelen Booth'un kardeşi John Wilkes Booth, Başkan Abraham Lincoln'ı öldürmüştür.

On üç yaşındayken, garip bir kişiliği olan babası tiyatro oyuncusu Junius Brutus Booth'la birlikte turnelere katılmaya başladı. 1796'da Londra'da doğan babası, 1821'de göç ettiği ABD'de Edwin Forrest'tan sonra en tanınmış tiyatro oyuncusu olmuştur. Edwin, babasıyla yolculukları sırasında o dönemde moda olan abartılı oyunculuk yönteminin temel ilkelerini öğrendi. Sahneye ilk kez 1849'da, bir Shakespeare uyarlamasında III. Richard'ı oynayan babasının karşısında Tressel rolüyle çıktı. İki yıl sonra New York'ta, bir gece sahneye çıkmayan babasının yerine III. Richard'ı oynadı.

1852'de babasıyla birlikte California'ya gitti. Aynı yıl babası ölünce oyunculuğa devam ederek California'da madenci kasabalarını dolaştı. 1854-55'te Avustralya ve Sandwich Adalarına turneler düzenledi. Yıldız olarak sahneye ilk çıkışı 1857'de Boston ve New York'ta oldu. Genç tiyatro izleyicileri onu görmek için salonları doldurdular. Booth 1860'ta, New York'ta oynadığı bir dizi başarılı rolden sonra Forrest'tan daha üstün bir oyuncu olduğunu kabul ettirdi.

Babasından geçen dizginlenmez kişiliği yüzünden zaman zaman başı derde giriyor, içki düşkünlüğü sahne yaşamını etkiliyordu. 1860'ta evlendiği oyuncu Mary Devlin'den bir kızı oldu. 1863'te Mary'nin ölümü ve ölüm anında aşırı içkili olduğu için onun yanında olamayışının yarattığı büyük acıyla içkiyi bıraktı.

1864'te, New York'taki Winter Garden Theatre'in yöneticiliğine getirildi. Burada, 25 Kasım 1864'te ilk ve son kez kardeşleri Junius Brutus ve John Wilkes ile birlikte sahneye çıktı. Üç kardeş, Shakespeare'in *Julius Caesar*'ında Brutus, Cassius ve Marcus Antonius'ı oynattılar. Both bunun ertesi gününden başlayarak 100 gece boyunca Hamlet rolüne çıktı. Görünüşü, sesi ve tavırlarıyla tam oturduğu bu rolle belleklerde kaldı. Müzikalite değeri taşıyan sevecen sesinin doğal bir kayıtsızlığı vardı. Babasına göre daha sessiz ve gösterişsiz olan oyun üslubu, giderek duyarlı ve yumuşak bir çizgiye ulaştı.

Nisan 1865'te kardeşinin Başkan Lincoln'ı öldürmesi Booth'a kolay atlatamadığı bir darbe oldu. Bu yüzden Ocak 1866'ya değin sahneye çıkamadı. Bu tarihte Winter Garden'da Hamlet rolüyle sahneye döndü ve coşkuyla karşılandı.

1869'da evlendiği oyuncu Mary McVicker'in ruhsal dengesizliği mutsuzluklarına yol açtı. Booth aynı yıl New York'ta kendi tiyatrosunu kurdu. Shakespeare'den ve başka yazarlardan sahnelediği oyunlar büyük ilgi gördüyse de, iş alanındaki deneyimsizliği yüzünden 40 yaşında iflas etti. Bu tarihten sonra başka tiyatrolarda oyunculuk yaptı, yitirdiklerini yeniden kazandı.

Londra'da ilk kez 1861'de sahneye çıkan Booth 1880'de yeniden İngiltere'ye gittiğinde başarılı olamadı. Ama daha sonra Henry Irving'in önerisi üzerine onunla birlikte sahneye çıktı. Othello ve Iago'yu oynayan Booth ve Irving unutulmaz bir ikili oldular. Booth 1882'de, karısının ölümünden bir yıl sonra bir daha İngiltere'ye, daha sonra Almanya'ya gitti. Hamlet ve Hamlet'ten sonra en iyi yorumladığı roller sayılan Iago ile Kral Lear rollerindeki başarılarıyla üne doruğuna ulaştı. 1886'da oyuncu-yönetmen Lawrence Barrett ile kurduğu ortaklıktan sonra maddi durumu düzeldi.

1888'de New York'ta "The Players" adlı bir kulüp kurdu. Amacı, oyuncuların ve başka mesleklerden seçkin insanların bir araya gelebileceği bir ortam oluşturmaktır. Son yıllarını bu kulüpte geçirdi. 1891'de Brooklyn'deki Müzik Akademisi'nde Hamlet rolüyle son kez sahneye çıktı. Olgun kişiliğinin soyluluğu, sanatında ulaştığı göz kamaştırıcı başarı ve oyuncu arkadaşları için gösterdiği çabalar onu, çağdaşları ve sonraki kuşaklar için Amerikan tiyatrosunun en büyük adlarından biri yaptı.

Booth, John Wilkes (d. 10 Mayıs 1838, Bel Air yakınları, Maryland - ö. 26 Nisan 1865, Port Royal yakınları, Virginia, ABD), ABD Başkanı Abraham Lincoln'ın katili. 19. yüzyılda ABD'nin önde gelen tiyatrocü ailelerinden birinin oğluydu.

On çocuklu tiyatro sanatçısı Junius Brutus Booth'un dokuzuncu çocuğuydu. Çok genç

yaşlarda parlak bir tiyatro yeteneği göstermesine karşın, duygusal dengesi bozuktur. Kardeşi Edwin'in dönemin en gözde oyuncusu olmasını kabul edemeyecek kadar da benmerkezci bir kişiliği vardı.

1856'da Baltimore'da başarısızlıkla sonuçlanan ilk oyunculuk denemesinden sonra, Philadelphia'da ikinci derece roller aldı. 1859'da, Virginia'nın Richmond kentindeki bir Shakespeare kumpanyasına katıldı. 1860'ta, Güney Carolina, Louisiana, Alabama, Georgia ve Mississippi eyaletlerini kapsayan bir turne sırasında ün kazandı ve İç Savaş döneminin aranan oyuncularından oldu.

Ateşli bir Güneyli olan Booth, kölelik yanlısı tutumunu ve Lincoln'a karşı nefretini açıkça dile getiriyordu. 1859'da köleliğin kaldırılması yanlısı John Brown'ı asan Richmond milislerine gönüllü olarak katıldı ve savaş boyunca Konfederasyon adına casusluk yaptı. 1864 sonbaharında, Başkan Lincoln'ı kaçırma hazırlıklarına başlamıştı. Tasarısına başkalarını da ortak etti ve grup 1864-65 kışı boyunca sık sık Washington, D. C.'de toplanarak değişik kaçırma planları üzerinde çalıştı. Birkaç başarısız girişimin

John Wilkes Booth
National Archives, Washington D.C.

ardından Booth başkan ve yanındakileri ne pahasına olursa olsun yok etmeye karar verdi.

14 Nisan 1865 sabahı, başkanın o akşam Ford Tiyatrosu'nda, *Our American Cousin* (Amerikalı Kuzenimiz) adlı güldürüyü izleyeceğini öğrendi. Adamlarını toplayarak, Dışişleri Bakanı William Seward'ın öldürülmesini de içeren görev dağıtımını yaptı. Kendisi Lincoln'ı öldürecek. Sabah altı sıralarında boş tiyatroya girdi ve başkanlık locasının kapısını kuralayarak içeriden açılmayacak hale getirdi. Sonra oyunun üçüncü perdesinde, Lincoln ile konuklarının korumasız olduğu sırada geri döndü. Locaya girdi ve Lincoln'ı başının arkasından vurdu. Konuklardan biriyle kısa bir itişmeden sonra, "Tiranların sonu budur! Güney'in öcü alındı!" diye bağırarak, locanın korkuluklarından aşağı atladı. Sahneye düştüğünde sol bacağı kırıldıysa da, atna ulaşarak kaçmayı başardı. Seward'a karşı girişilen suikast başarısızlıkla sonuçlandı, ama Lincoln ertesi sabah saat yediyi biraz geçte öldü.

On iki gün sonra, Virginia'daki Rappahannock Irmağının tam güneyindeki bir çiftliğin tütün deposunda, Booth olduğu ileri sürülen birinin saklandığı haberi alan Birlik kuvvetleri çiftliğe geldi. Tütün deposu ateşe verildi ve içerideki adam askerler tarafından vuruldu ya da kendini vurdu. Tanınmayacak durumdaki ceset Washington'a götürüldü ve kimliği Booth'un bazı adamlarınca belirlendi. Ama kimliğinin kesinlikle saptanamaması, birçok kişinin öldürülenin ger-

çekten Booth olduğundan kuşkulanasına yol açtı. Buna karşılık, suikastı Booth dışındaki kişi ya da örgütlerin düzenlediği yolundaki savlar da hiçbir zaman kanıtlanamadı.

Booth, Maud Ballington, eö MAUD ELIZABETH CHARLESWORTH (d. 13 Eylül 1865, Limpsfield, Surrey, İngiltere - ö. 26 Ağustos 1948, Great Neck, New York, ABD), Salvation Army(*) önderi, Amerika Gönüllüleri'nin (Volunteers of America) kurucularından.

1881'de Salvation Army'nin toplantılarına katılmaya başladı. Çok geçmeden Fransa, İsviçre ve İngiltere'de bu örgüt adına çalışmaya başladı. 1886'da Salvation Army'nin kurucusu William Booth'un oğlu Ballington Booth'la evlendi. Ertesi yıl kocasıyla birlikte Salvation Army'nin ABD'de yürüttüğü çalışmaların önderliğini üstlendi.

Maud Booth dokuz yıl boyunca ABD'de Salvation Army'nin kökleşmesi için çalıştı. 1896'da yönetim politikası konusunda William Booth ile anlaşmazlığa düşen Maud ve Ballington Booth, Salvation Army'den ayrılarak ona karşı Amerika Gönüllüleri örgütünü kurdular. Bu örgüt, bir din ve hayır kuruluşu olarak varlığını uzun süre korudu.

Maud Booth daha sonra haphisane reformu konusuna eğildi, tutukluların dinsel ve toplumsal rehabilitasyonu için çaba gösterdi. Bazı tutukluların koşullu olarak serbest bırakılmasını sağlayan sistemin kurulmasına da katkıda bulundu.

Booth, William (d. 10 Nisan 1829, Nottingham, Nottinghamshire - ö. 20 Ağustos 1912, Londra, İngiltere), Salvation Army'nin(*) kurucusu.

Bir inşaat spekülâtörünün oğluydu. Çocukluğunda bir rehincinin yanına çırak olarak girdi. On beş yaşındayken kendini dine verdi, dinsel inançları canlandırmak için gezici bir vaiz gibi çalışmaya başladı. 1849'da Londra'ya gitti. Evine para göndermesi gerektiği için, işi hiç sevmeyişi halde Walworth'da bir rehinci dükkânında çalışmaya başladı. Bu dönemde, sonradan evlendiği (1855) ve yaşamı boyunca yardımcılığını yürüten Catherine Mumford'la tanıştı. 1852'de Metodist Yeni Çevre'nin düzenli vaizi oldu. Dokuz yıl görev yaptıktan sonra Yeni Çevre'yle bağlarını kopardı, bağımsız vaiz olarak çalışmaya başladı.

Booth, dine dönmeyenlerin yazgısının ebedi ceza olduğu inancındaydı. Ama toplum dışına itilmiş olanlara da büyük yakınlık duyuyordu. 1864'te Londra'ya giderek çadırlarda ve açık alanlarda vaaz verdi. Whitechapel'de Hristiyan Misyonu'nu kurdu. Bu misyon 1878'de Salvation Army adını aldı. Booth, bu ordunun "Emir ve Yönetmelikleri"ni İngiliz ordusunu örnek alarak hazırlamıştı. Ordunun ilk "sefer"leri şiddetli tepkilere yol açtı; örgütün toplantılarını dağıtmak üzere bir "İskelet Ordusu" (Skeleton Army) kuruldu. Huzuru bozmakla suçlanan Booth'un yandaşlarına uzun süre para ve hapis cezaları verildi. Ama 1889'dan sonra bu tür tepkiler daha seyrek görülür oldu. Salvation Army 1880'de ABD'de, 1881'de Avustralyada, daha sonra da kara Avrupa'sı, Hindistan, Seylan (bugün Sri Lanka) ve başka yerlerde etkinlik göstermeye başladı. Booth, örgütçü ve konuşmacı olarak durup dinlenmeden geziyordu.

William Thomas Stead'in yardımıyla kaleme aldığı *In Darkest England and the Way Out'u* (Karanlıklar İçindeki İngiltere ve

Çıkış Yolu) 1890'da yayımladı. Yoksulluktan ve kötü alışkanlıklardan kurtulmak için önerdiği çözümlerden bazıları toplanan bağışlarla uygulamaya kondu. 19. yüzyıl sonlarına doğru Booth, tepkilerin hedefi ve alay konusu olmaktan çıkarak gitgide sempati toplamaya başladı. 1902'de taç giyme törenine Booth'u da çağıran Kral VII. Edward'ın açık desteği bu sürecin tamamlandığını gösteriyordu. Ordunun "general"i olarak anılan Booth, 1905'te İngiltere'yi dolaşırken birçok kentte belediye başkanları ve çeşitli kuruluşlarca resmi törenle karşılandı. Çalışmaları ABD'de ve başka yerlerde de yetkililerce gönülden desteklendi.

Boothferry, İngiltere'de Humber iline (county) bağlı ilçe (borough). Humber Halicinin başında yer alır. Yüzölçümü 647 km²'dir. Goole limanı, ilçe alanının merkezini oluşturur. Boothferry adı, ortaçağda bir pazar kasabası olan Howden yakınlarındaki Ouse Irmağı üzerinde işleyen eski Booth feribotundan gelir. Irmağın üzerinde 1928'de bir karayolu köprüsü kurulmuştur.

Tarımın ağırlıkta olduğu ilçeden beş ırmak geçer. Akaçlama, derivasyon ve millemeye yöntemleriyle elde edilen ekilebilir zengin topraklar, bol tahıl, şeker pancarı ve sebze verir. Goole'da hafif sanayi kuruluşları da bulunur. İlçe John Wesley'nin doğum yeri Epworth'u ve eski manastır kilisesiyle ünlü Howden'i de içine alır. Nüfus (1986 tah.) 61.900.

Boothia Yarımadası, Kuzey Amerika anakarasının en kuzeydeki kesimi. Kanada'nın Kuzeybatı Toprakları'ndaki Franklin ilinde, 71°58' kuzey enlemine kadar uzanır. 1829'da Sir James Ross tarafından keşfedildi. Ross, keşif seferi için gerekli parayı vermiş olan Sir Felix Booth'un onuruna yarımada'yı Boothia Felix olarak adlandırdı. 1831'de Ross, kuzey manyetik kutbunun yerini ilk kez yanmadanın batı kıyısında saptadı. Sir John Franklin ve Roald Amundsen gibi öbür kâşifler de sonraki yıllarda Boothia Yarımadasına uğradılar.

Yüzölçümü 32.330 km² olan yarımada, 195 km genişliğinde ağaçsız bir platodur. Kuzey Buz Denizine doğru 275 km uzanır. Nüfusu seyrek. Önemli bir giyim sanayisi bulunan Spence Bay ile güney kesimindeki Thom Bay'den başka yerleşme yoktur.

bop bak. bebop

Bophuthatswana, Afrika'nın güneyinde, uluslararası düzeyde tanınmayan cumhuriyet. Altısı Güney Afrika Cumhuriyeti'nin ortakuzeyinde karayla kuşatılmış, biri ise Güney Afrika ile Botswana arasında kalan yedi birimden oluşur. 1980'lerin başlarında toplam alanı 44.000 km² kadardı. Başkent Mmabatho, 1980'de Bophuthatswana'ya katılan Mafikeng'in (eskiden Mafeking) kuzeybatısında yer alır. Cumhuriyetin adı "Tsvana dilini (Kitsvana) konuşanlarla birleştiren" (Tsvana dilinde *bophutha*: "birleştiren") anlamına gelir.

Batsvanalar bugün Bophuthatswana olarak adlandırılan bölgeye İS 1600 dolayında yerleştiler. Bölge halkı, Zulu İmparatorluğu'nun kurucusu Shaka'nın başlattığı savaştan ve 1822-37'deki açlıktan büyük zarar gördü. Bunun sonucunda ortaya çıkan göçler Batsvana alt gruplarının ve yeni yerleşim bölgelerinin oluşmasına yol açtı. 1837'de Boerler bölgeyi denetim altına aldı.

Önceleri Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Transvaal, Kap ve Oranj Bağımsız Devleti yönetim bölgelerinin parçası olan Bophuthatswana 1960'larda Batsvana "yurdu" ola-

rak belirlendi. 1961'de oluşturulan Bölge Meclisi'nin yerini bir süre sonra seçilmiş ve atanmış bölümlerden oluşan bir Yasama Meclisi aldı. 1972'de Lucas M. Mangope'un başkanlığında, Güney Afrika Cumhuriyeti'nin bağımsız olmaksızın kendi kendini yöneten Kara Devletler'inden biri konumunu resmen kazandı. Aralık 1977'de bağımsız bir cumhuriyet durumuna getirildi. Yeni bir bayrağa ve anayasaya kavuştu; yeni kurulmuş olan Mmabatho kenti başkent oldu. İlk cumhurbaşkanlığına Mangope getirilirken, onun önderliğindeki Bophuthatswana Demokratik Partisi ilk Ulusal Meclis'te çoğunluğu kazandı. Ama yalnızca Güney Afrika Cumhuriyeti ile gene aynı konumda bir devlet olan Transkei, Bophuthatswana'yı bağımsız devlet olarak tanıdı.

Witwaterstrand'in kuzey ve batı uçları arasında yer alan Bophuthatswana'nın çok zengin yeraltı kaynakları vardır. Bophuthatswana dünyanın en büyük platin üreticilerinden biridir. Ayrıca asbest, krom, altın, granit, demir cevheri, manganez, nikel ve vanadyum yatakları bulunur. Yarı kırık arazinin büyük bölümünde sığır beslenir, süt ürünleri elde edilir. Ekilebilir sınırlı arazide mısır, kocaarı, buğday, yerkıy, meyve ve bürölce üretilir. Küçük ölçekli sanayi işletmelerinde meşrubat, işlenmiş tütün, dokuma, ağaç ürünleri, deri eşya, plastik madde, kimya ürünleri, kâğıt, madeni eşya ve makine üretilir. Pretoria'nın 40 km kuzeyindeki Babelegi 1970'te sanayi geliştirme bölgesi olarak belirlenmiştir. Bophuthatswanalı işçiler ile anlaşmalı göçmen işçilerin çoğunluğu Mafikeng ve Witwaterstrand'de çalışır. Bağımsızlığın ilanından sonra kumarhaneler büyük bir gelir kaynağı durumuna gelmiştir. Nüfus (1985) 1.741.000.

Bopolu, BOPORA ya da BOPORO olarak da bilinir, Batı Afrika'da, Liberya'nın batısındaki Lofa ilinde kasaba. Eskiden Golalar, Vaylar, Deiler ve Lomaları da kapsayan, Mandingo egemenliğindeki Kondo Konfederasyonu'nun merkeziydi. Kral Bosan (Boatswain, 1775-1836) yönetiminde en parlak dönemini yaşadığı sanılır. Kuzeyden getirilen köleler, fildişi, altın ve boyaağacı, Bopolulu tüccarlarca, kıyıda yaşayan Vaylara ve Deilere gönderilir, karşılığında tuz, tütün, silah ve Avrupa kumaşı alınır. Piring ve manyok tarımı günümüzde bölgedeki başlıca ekonomik etkinliktir. Ayrıca elmas arama çalışmaları da yürütülmektedir. Nüfus (son sayım) 500.

Bopp, Franz (d. 14 Eylül 1791, Mainz, Mainz Başpiskoposluğu - ö. 23 Ekim 1867, Berlin), karşılaştırmalı Hint-Avrupa dilleri araştırmalarında Sanskrit dilinin

Bopp
Bruckmann-Art Reference Bureau

önemini ortaya koyan ve dil çözümlemesinde etkili bir yöntem geliştiren Alman dilbilimci.

İlk önemli yapıtı *Über das Conjugationssystem der Sanskritsprache in Vergleichung mit jenem der griechischen, lateinischen, persischen und germanischen Sprache* (1816; Sanskrit Dilinin Yunanca, Latince, Farsça ve Germen Dili ile Karşılaştırmalı Eylem Çekimi Sistemi Üzerine), Bopp'un sonraki başarılarının habercisidir. Bu yapıtıyla Bopp, Sanskrit, Farsça, Yunanca, Latince ve Almancanın ortak kökenlerini araştıran ilk dilbilimci oldu. Eylemin tarihsel çözümlemesine ağırlık vererek, karşılaştırmalı dillerin tarihini ortaya çıkaracak ilk güvenilir verileri bir araya getirdi. 1820'de dilbilgisinin öteki öğelerini de kapsayacak biçimde araştırmasının kapsamını genişletti.

1821-67 arasında Berlin Üniversitesi'nde Doğu edebiyatı ve genel filoloji dersleri veren Bopp, 1827'de bir Sanskrit dilbilgisi kitabı, 1830'da da Sanskrit-Latince sözlük yayımladı. Ama asıl çalışması altı bölümden oluşan başyapıtı üzerinde yoğunlaştı; *Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Zend, Griechischen, Lateinischen, Litauischen, Altslawischen, Gotischen und Deutschen* (1833-52; Sanskrit, Zend Dili, Yunanca, Latince, Litvanca, Eski Slavca, Got Dili ve Almancanın Karşılaştırmalı Dilbilgisi) adlı bu yapıtta, söz konusu dillerin başlangıçtaki dilbilgisi yapılarını tanımlamaya, sesbilgisi kurallarını ortaya çıkarmaya ve dilbilgisi biçimlerinin kökenini araştırmaya çalıştı. Bopp'un ayrıca birçok monografisi de vardır; bunlar arasında Avrupa'daki bazı dil öbekleri üzerine araştırmaları, Malezya-Polinezya (Avustralya) dilleri ile Hint-Avrupa dilleri arasındaki ilişkileri ele alan incelemesi (1840) ve Sanskrit ile Yunancada vurguyu inceleyen çalışması (1854) sayılabilir.

Bor, Rusya Federasyonu'nun batı kesimindeki Gorki yönetim biriminde (oblast) kent. 1938'de kent oldu. Volga Irmağının karşı yakasındaki Gorki kentine, 1965'te tamamlanan bir karayolu köprüsüyle bağlıdır. Gemi onarımının yanı sıra gemi parçası, liman donanımı ve cam eşya üretimi kentteki başlıca sanayi etkinlikleridir. Nüfus (1983 tah.) 64.000.

Bor, Sudan'ın güneyinde Conguli ilinin (müdiriye) merkezi kasaba. Bahrü'l-Cebel'in doğu yakasında, Cuba'nın 140 km kadar güneyinde, denizden 425 m yükseklikte yer alır. Çevresindeki, tahıl üretilen (en çok kacadarı ve susam) ve geçimlik düzeyde canlı hayvan yetiştirilen bölgenin tarımsal merkezidir. Geleneksel el sanatları tabaklama, deri ve ahşap işleciliğidir. Bor, Cuba-Hartum feribot hattı üzerinde bir durak noktasıdır. Cuba ve Melekal ile karayolu bağlantısı olduğu gibi yalnızca iç hat seferlerinde kullanılan bir de havaalanı vardır. 1840'ta Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Sudan'ın güneyini fethetmesi için yolladığı Selim Kaptan, Bor'da karargâh kurmuştur. Yapımı 1905'te Hristiyan misyoner cemiyeti tarafından başlatılan okulu, 1962'de misyonerlerin kovulmasından sonra hükümet devralmıştır.

Bor, topraklarının küçük bir bölümü Akdeniz Bölgesi, daha büyük bölümü İç Anadolu Bölgesi sınırları içinde kalan, Niğde iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 1.935 km² (1989) olan Bor ilçesi doğuda Çamardı, güneyde Ulukışla ilçeleri, batıda Konya ili, kuzeybatıda Altunhisar ilçesi, kuzey ve kuzeydoğuda da Merkez ilçeyle çevrilidir.

Fazla yüksek olmayan ilçe toprakları kapalı bir havza oluşturur. Bu toprakların büyük bölümünde Konya Ovasının(*) doğu

kesimini oluşturan Ereğli Ovasının kuzeydoğu uzantıları yer alır. Ereğli Ovasının bir devamı niteliğinde olan Bor Ovası, ilçenin başlıca bitkisel üretim alanıdır. İlçe alanını kuşatan dağlardan kaynaklanan küçük akarsular bu ovada sona erer.

İlçede başlıca geçim kaynağı bitkisel üretilmektedir. En çok tahıl, patates, soğan, şeker pancarı ve üzüm yetiştirilir. 1955'te Kayseri Şeker Fabrikası'nın açılmasından sonra başlayan ve 1980'lerin başlarına değin sürdürülen şeker pancarı ekimi, daha sonra Şeker Şirketi'nce durdurulmuştur. 1983'te Bor Şeker Fabrikası'nın açılmasıyla şeker pancarı üretimi yeniden başlamıştır. İlçedeki başka önemli geçim kaynakları sebzeçilik ve meyveciliktir. Özellikle vadi boylarındaki

Bor'dan bir görünüm
Anadolu Yayıncılık Arşivi

elma bahçelerinde ünlü Niğde elması yetiştirilir. Hayvancılık, özellikle de koyun yetiştiriciliği ilçe ekonomisinde önemli bir yer tutar. Şeker fabrikası ve bir askeri fabrikadan başka yem ve tuğla fabrikaları ile şarap imalathanesi vardır. İmalat sanayisi ve el sanatları da oldukça gelişmiştir. Dokuma ve metal eşya yapım atölyeleri vardır; köylerde hali ve keçe dokunur.

Bor'un 3 km kuzeybatısındaki Pınarbaşı Höyüğü ve 8 km güneydoğusundaki Köşkpınar'da ele geçen buluntular, yöre tarihinin Neolitik Çağa (İÖ y. 8000-5500) değin uzandığını göstermektedir. Hitit yerleşmesinin varlığına ilişkin kalıntılar da bulunmuştur. Geç Hitit dönemine ait Keşlik Steli ile Gökbeş köyünde bulunan Fırtına Tanrısı Teşhup'u betimleyen kabartma bunlardan bazılarıdır. Roma döneminde önemli bir kent olan Tyana da (Kemerhisar) ilçe sınırları içindedir. Bizans egemenliği sırasında, imparatorluk ordusuna at yetiştirmek amacıyla bu yörede çok sayıda hara kurulmuştur. Bor, Malazgirt Savaşı sonunda önce Anadolu Selçuklularının, ardından Karahanlıların yönetimine girdi. II. Mehmed (Fatih) döneminde ise Osmanlı topraklarına katıldı. 19. yüzyıl sonlarında Konya vilayetine Niğde sancığına bağlı kaza olarak yönetiliyordu.

Bor kenti Melendiz Dağının güney eteklerinde kurulmuştur. Ulukışla-Niğde-Kayseri demiryolu kentten geçer. Kent il merkezi Niğde'ye 10 km uzaklıktadır. Kentteki en önemli tarihsel yapılar Bor Ulucamisi (1410), Sarı Cami ve Şeyh İlyas Camisi'dir.

Bor Belediyesi 1890'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 53.133; kent, 24.556.

Bor, Yugoslavya'da, Sırbistan'ın doğu kesiminde kent. Avrupa'nın en büyük bakır madenlerinin bulunduğu bölgede yer alır.

Bir Fransız şirketinin yoredeki yatakları işletmeye başladığı 1904'ten bu yana madencilik merkezidir. Bor, Belgrad'dan Niş'e doğru güneye inen anayoldan ayrılan bir talı yol üzerindedir. Dar hatlı bir demiryoluyla Zaječar ve Paraćin'e de bağlanır. Bor Madencilik ve Ergitme Kompleksi'ne (RTB Bor) bağlı olarak yeni bir bakır madeni açılmıştır. Tesiste büyük miktarda bakır, altın, gümüş üretilmekte, ayrıca altın ve gümüşün elektroliz yöntemiyle arıtılması sonucunda platin ve palladyum da elde edilmektedir. Bor yakınında Veliki Krnelj'de bulunan büyük ve zengin bakır cevher rezervlerinde de işletme hazırlıkları sürmektedir. Bor'da bir madencilik okulu ile bir madencilik müzesi vardır. Ortaçağa ait kalıntılar bulunan Gamzigrad kenti de Bor yakınındadır. Nüfus (1981 geç.) belediye, 56.486.

bor (B), periyodik tablonun IIIa grubunda (bor grubu) yer alan kimyasal element. Bitkilerin gelişmesinde temel önem taşıyan ve sanayide yaygın olarak kullanılan bir ametaldir.

Özellikleri, bulunduğu yerler ve kullanım alanları. Katıksız bor kristali, parlak siyah renkte, yüksek sıcaklıklarda elektriği bir metal gibi ileten, düşük sıcaklıklarda yalıtkan duruma gelen bir yarıiletkenidir. Karborundum (silisyum karbür) gibi bazı aşındırıcıları çizerek sertlikte (Mohs ölçeğinde 9,3) olmasına karşılık, kırılma sayısı nedeniyle kesici alet yapımına elverişli değildir. Ağırlıkça yerkabuğunun yüzde 0,001'ini oluşturan bor, doğada boraks (tinkal), kernit, tinkalkonit, kolemanit, uleksit ve turmalin gibi bileşikler halinde bulunur. En önemli bor cevherleri olan bu minerallerden boraks, kernit ve tinkalkonit (hidratlı sodyum boratlar) özellikle Türkiye'de ve ABD'nin California bölgesinde zengin yataklar oluşturur; kolemanit gene Türkiye'de, sassolit (doğal borik asit) ise özellikle İtalya'da yoğunlaşmıştır.

Bor elementini ilk kez 1808'de Joseph-Louis Gay-Lussac ile Louis-Jacques Thénard ve onlardan bağımsız olarak Sir Humphry Davy, borik asidi (H_3BO_3) potasyumla ısıtarak ayırdılar. Bu yöntemle elde edilen katıksız ve amorf haldeki kahverengimsi siyah toz, yüzyıllı aşkın bir süre borun bilinen tek biçimi olarak kaldı. Oldukça güç elde edilen katıksız bor kristalleri, bor bromür (BBr_3) ya da bor klorürü (BCl_3), elektrikle ısıtılmış bir tantal filaman üzerinden hidrojenle indirgeyerek elde edilir.

Çelik yapımında ürünün sertliğini artırmaya yönelik yaygın uygulamalardan biri, bileşime az miktarda bor katmaktır. Üretim sırasında metal eriyiğe demir alaşımı (ferrobor) halinde eklenen bor, çoğu çelikte yüzde 0,001 ile 0,005 arasında değişen oranlarda yer alır. Bor ayrıca, demir dışı metal sanayilerinde çoğunlukla oksit giderici, bakır temelli alaşımlarda ve yüksek iletkenlik bakırında gaz giderici olarak, alüminyum dökümlerde ise taneçiklenin incelttilmesinde kullanılır. Yarıiletkenlerin üretiminde, elektrik iletkenliğini ayarlamak amacıyla silisyum ve germanyumla çok duyarlı bir tartımla az miktarda bor eklenir.

Toprakta borik asit ya da boratlar halinde ve eser miktarda bulunan bor, kara bitkilerinin gelişmesi için gerekli olan elementlerden biridir; bitkilerle beslenen hayvanların gelişmesinde de dolaylı olarak rol oynar. Eksikliği sebzelerde kuru leke ve çürüklük hastalığına yol açan bor tuzlarının fazla miktarda bulunması da bitkilerde ölüme neden olabilir.

Bor, doğada, iki kararlı izotopu olan bor-10 (yüzde 19,8) ile bor-11'in (yüzde 80,2) karışımı halinde bulunur; bu oranlardaki küçük değişimler, atom ağırlığında $+0,003$ 'lük bir sapmaya neden olur. Daha ender rastlanan bor-10 izotopunun ısıl nötronunun tepkime kesitinin büyük (3,836 barn) olması nedeniyle, bor ve bazı bileşikler nötron kalkanı olarak kullanılır. Katıksız bor, en az dört değişik kristal yapısı gösterir.

Bor kristali, olağan sıcaklıklarda kolay kolay kimyasal tepkimeye girmez; kaynar hidroklorik asitten etkilenmez; sıcak ve derişik nitrik asit ise ince toz haline getirilmiş boru, çok yavaş olarak borik aside dönüştürür. Kimyasal davranımı açısından bor bir ametaldir.

Bileşikler. Bor bileşiklerinde $+3$ değerlidir. Ama ilk üç iyonlaşma enerjisinin yüksek oluşu, B^{3+} iyonu içeren bileşiklerin oluşumunu engeller; bu nedenle de bor tüm bileşiklerinde, çevresine üç ya da dört atom, iyon ya da molekül alarak ortaklaşım (kovalans) bağıyla bağlanır. Borun düzenleşim (koordinasyon) sayısı 3 olan türevleri, hepsi aynı düzlemde bulunan moleküllerdir ve başka geçen elektron çiftleri içeren bileşiklerle kolayca verici-alıcı karmaşıklar (katılma ürünleri) oluştururlar. Bu katılma ürünlerinde bor atomunun düzenleşim sayısı 4'tür ve çevresindeki bu dört grup bir dörtyüzlü oluşturacak biçimde yerleşmiştir. Dörtgen bağlar, anyonların oluşmasıyla ya da bir verici atomdan gelen paylaşılmamış bir elektron çiftinin alınmasıyla oluşur. Bu olgu çeşitli yapıların ortaya çıkmasına yol açar. Katı boratlarda, çeşitli anyonların (örn. bor ve oksijenden oluşan BO_3^{3-}) ve paylaşılan elektron bağların yer aldığı beş tür yapı görülür. En sık rastlanan borat,

doğal halde tuz yataklarından elde edilen sodyum tetraborat ($Na_2B_4O_7 \cdot 10H_2O$) yapı-sındaki boraktır. Uzun zamandan beri sabunlarda ve yumuşak antiseptiklerde yararlanılan boraks metal oksitlerini kolayca çözdüğünden, lehim eritici olarak da kullanılmaktadır.

Çeşitli sanayi dallarında çok kullanılan bor bileşiklerinden biri de borik asittir (H_3BO_3). Asit borik ya da ortoborik asit olarak da bilinen beyaz renkli bu katı bileşik, derişik bir boraks çözeltisini sülfürik asitle işleyerek elde edilir. Borik asit, daha çok yanıklarda ve yüzeysel yaralarda kullanılan hafif antiseptiklerden ve göz damlalarının temel bileşenlerinden biridir. Ayrıca, dokumalarda yanmayı önleyici madde, nikelin elektroliz yoluyla kaplanmasında ya da derilerin sepiyenmesinde çözelti bileşeni ve birçok organik kimyasal tepkime-de katalizör olarak kullanılır. Borik asit ısıtıldığı zaman su kaybederek metaborik asidi (HBO_2) oluşturur; metaborik asidin su kaybetmesiyle oluşan bor oksit (B_2O_3) ise silisle karıştırıldığında, mutfak ve bazı özel laboratuvar gereçlerinde kullanılan ısıya dayanıklı cam (borosilikat camı) elde edilir.

Bor, çeşitli metallerle birleşerek borürler olarak adlandırılan bileşikler grubunu oluşturur. Borürler, kendilerini oluşturan öteki metallerin katıksız element hallerine oranla daha serttir, erime noktaları daha yüksektir, kimyasal tepkimeye daha zor girerler ve elektrik iletkenlikleri daha düşüktür. Bazı borürler, bilinen tüm maddeler içinde, en sert ve ısıya en dayanıklı olanlardır ve bu özellikleriyle çeşitli uygulama alanları bulurlar. Örneğin, alüminyum borür (AlB_{12}), birçok öğütme ve perdelama işleminde elmas tozunun yerini alır.

Bor, azot ile birleşerek, tıpkı karbon gibi aynı biçimlenmiş (kimyasal olarak özdeş ama fiziksel olarak farklı) iki yapıda bulunan bor

nitürü (BN) oluşturur. Bunlardan birinin yapısı grafit gibi katmanlı, ötekinin ise elmas gibi kübik kristallidir. Borazon olarak adlandırılan ikinci yapı, çok yüksek sıcaklıklarda oksitlenmeye dayanıklıdır ve çok serttir; bu özellikleriyle yüksek sıcaklıklarda yürütülen işlemlerde aşındırıcı olarak kullanılır. Bor, tüm halojenlerle tepkimeye girerek, kimyasal açıdan çok tepkin ve monomer özellikli trihalojenürler oluşturur. Lewis asitleri olarak adlandırılan bu bileşikler, aminler, fosfinler, eterler ve halojenür iyonlarıyla kolayca yeni karmaşık bileşikler verir.

Bor, hidrojen ile birleşerek, en basiti diboran (B_2H_6) olmak üzere boranlar olarak adlandırılan bileşikler grubunu oluşturur. Bu bor hidrürleri, molekül yapıları ve kimyasal davranışları açısından benzeri olmayan, inorganik bileşiklerdir. Bu bileşiklerin molekül yapısında bulunan bor ve hidrojen atomları, her atom için bir elektron çifti bağ olgusuyla açıklanabilecekken daha çok sayıdaki atomla sıkıca çevrelenmiş ya da bağlanmıştır. Bu farklı durum, iki atom arasında yerleşmeyen üç atom tarafından paylaşılan (üç merkezli bağ) bir elektron çiftinden oluşan kimyasal bağ kavramının ortaya atılmasına yol açmıştır. Diboran, çok çeşitli bileşiklerle birleşerek, organik bor bileşiklerini de (örn. alkil ya da aril boranlar ve aldehitli katılma ürünleri) içeren çok sayıdaki bor ve boran türevlerini oluşturur.

Türkiye'de zengin yataklar oluşturan iki temel bor cevheri, borun sodyum tuzu olan boraks (tinkal) ile kalsiyum tuzu olan kolemanittir. Dünyanın en büyük boraks yatağı Eskişehir'in Seyitgazi ilçesindeki Kırka'dır. Tamamı Etibank'a ait olan bu yataktaki görünür rezerv 39.094.694 ton, tahmini rezerv ise 593.811.688 tondur. Kırka'daki tesislerde cevherin zenginleştirilmesi yoluyla üretilen boraks konsantresi Bandırma'daki Etibank Boraks ve Asit Fabri-

Bor Grubu Elementlerinin Bazı Özellikleri

	bor (B)	alüminyum (Al)	galyum (Ga)	indiyum (In)	talyum (Tl)
Atom numarası	5	13	31	49	81
Atom ağırlığı	10,811	26,9815	69,72	114,82	204,37
Elementin rengi	kahverengi	gümüş beyazı	gri mavı	gümüş beyazı	mavimsi beyaz
Erime noktası (°C)	2 100-2 200	659,7	29,75	156,4	303
Kaynama noktası (°C)	sublimleşme 2 550	2 467	2 403	2 000 ± 10	1 457 ± 10
Yoğunluğu					
katı (g/cm ³)	2,34 (20°C)	2,699 (20°C)	5,903 (20°C)	7,31 (20°C)	11,85 (20°C)
sıvı (g/ml)	2,34 (2 100°C)	2,382 (659,7°C)	6,095 (29,8°C)	—	11,29 (306°C)
Birleşme değeri	3	3	3	3,1	3,1
Elektronların yerleşimi	1s ² 2s ² 2p ¹	(Ne) 3s ² 3p ¹	(Ar) 3d ¹⁰ 4s ² 4p ¹	(Kr) 4d ¹⁰ 5s ² 5p ¹	(Xe) 4f ¹⁴ 5d ¹⁰ 6s ² 6p ¹
İzotop bolluğu	¹⁰ B (18,8), ¹¹ B (81,2)	²⁷ Al (100)	⁶⁹ Ga (61,2), ⁷¹ Ga (38,8)	¹¹³ In (4,23), ¹¹⁵ In (95,77)	²⁰³ Tl (29,52), ²⁰⁵ Tl (70,48)
(yeryüzünde bulunma yüzdesi)					
Radioaktif izotopları	8,9 12,13	24-26, 28-30	63-68, 70,72-76	106-112, 114, 116-124	191-202, 204,206-210
(kütile numarası)					
Alevnin rengi	yeşil	renksiz	mor	mavi	yeşil
İyonlarının çözeltideki rengi					
M ⁺ 3	—	renksiz	renksiz	renksiz	renksiz
M ⁺	—	—	—	—	renksiz
Çekirdek kaynama ısısı (kcal/gr atom)	5,3	2,55	1,34	0,78	1,02
20°C'deki özgül ısısı (cal/gr°C)	0,307	0,214	0,079	0,057	0,031
Elektrik direnci (mikro ohm-cm)	7,7×10 ¹¹ (27°C)	2 65 (20°C)	56,8 (20°C)	9 (20°C)	18 (0°C)
Sertliği (Mohs ölçeği)	9,5	2-2,9	1,5 - 2,5	1,2	1,4 (yak)
20°C'deki kristal yapısı*	II rombo II rombo tetragonal	ymk	orto	ymk	ybh
Yarıçapı					
Atom bağı (Å)	0,80	1,18	1,25	1,50	1,71
İyon bağı (M ⁺ 3, Å)	(0,20)	0,50	0,62	0,81	0,95
İyonlaşma enerjisi (elektron volt)					
Birinci	8,296	5 984	6,00	5,79	6,106
İkinci	23,98	18 82	18,9	18,86	20,42
Üçüncü	37,92	28,44	30,70	28,0	29,8
Dördüncü	259,30	119,96	64,2	57,8	50
25°C'de yükseltgenme potansiyeli (M → M ⁺ 3 + 3e ⁻ , volt)	—	1,67	0,52	0,34	-1,25
Elektronegativitesi (Pauling)	2,0	1,5	1,6	1,7	1,8

*rombo romboedrik, ymk yuz merkezli kubik, orto ortorombik, yml yuz merkezli tetragonal, ybh yakın birleşmiş heksagonal

kalan'nda hammadde olarak kullanılmakta, ayrıca cevher ya da derişki halinde boraks ihraç edilmektedir. Dünyanın en büyük kolemanit yatakları da gene Türkiye'de bulunmaktadır. Bunlardan, Kütahya'nın Emet ilçesindeki yatağın görünür rezervi 27.475.353 tondur. Üretilen kolemanitin büyük bölümü ihraç edilmektedir. Ayrıca Balıkesir'in Bigadiç ilçesinde zengin bor yataklarına rastlanmıştır.

atom numarası	5
atom ağırlığı	10,811 ± 0,003
erime noktası	2.300°C
kaynama noktası	2.550°C
özgül ağırlığı	2,34 (20°C)
birleşme değeri	3
elektronların yerleşimi	2-3 ya da 1s ² 2s ² 2p ¹

bor grubu elementleri, periyodik tablonun IIIa grubunu oluşturan kimyasal elementler dizisi. Bor (B), alüminyum (Al), galyum (Ga), indiyum (In) ve talyum (Tl) bu grupta yer alır.

Yerkabuğunda en bol bulunan elementler arasında üçüncü sırayı alan alüminyum dışında kalan bor grubu elementleri doğada oldukça enderdir ve hiçbirisi doğada serbest halde bulunmaz. Alüminyum, bu elementin sanayi çapında üretimine olanak sağlayan yöntemin geliştirilmesinden sonra sanayide devrim yaratmıştır. Grubun öteki üyeleri ise ticari açıdan fazla önem taşımaz. Buna karşılık bor ve alüminyumun bazı bileşikleri, çağdaş teknolojide yaygın olarak kullanılmaktadır.

Bor grubu elementlerinin hafif üyesi olan bor bir ametaldir; öteki elementler ise gümüşü beyaz renkli metallerdir. Bor, bitkilerin gelişiminde etkin rol oynayan elementlerden biridir; dev boyutlarda büyüyen kimi bitkilerde aşırı derecede bora rastlanmıştır. Bor, ayrıca, grubun hidrojenle en çok bileşik oluşturan üyesidir. Alüminyum ile galyumun kimyasal özellikleri birbirine oldukça benzer. Nitrik asitte çözünmeyen galyum öteki asitlerde kolayca çözünerek çeşitli tuzlar oluşturur. Metal haldeki galyum kuru havada kararlıdır; hava ya da oksijenle yakınlınca da Ga₂O₃ yapısında beyaz bor oksit oluşturur. Amfoter bir element olan indiyum metal halindeyken mineral asitlerde çözünür, ama oda sıcaklığında havadan ve kaynar sudan etkilenmez. Zehirli bir element olan talyum, ticari önemi olmayan birkaç mineralin bileşiminde bulunur. Grubun en ağır üyesidir; hidroklorik ve seyreltik sülfürik asitte çok yavaş, nitrik asitte hızla çözünür.

Bu gruptaki elementlerin atomlarının elektron yapıları benzerdir. Her birinin en dış kabuğunda üç elektron bulunur ve daha iç kabuklardan dördüncü bir elektron koparabilmek için çok yüksek enerji gerekir. Bu nedenle bu elementler bileşiklerinde en çok +3 değerlidir ve +3 yüklü iyonlar oluşturur. Grubun üyelerinin iyonlaşma enerjileri arasında görülen çarpıcı farklılıklar ise, galyum, indiyum ve talyumun d yörüngelerinin dolu olmasından, buna ek olarak talyumda bir de dolu f yörüngesinin bulunmasından kaynaklanır. Bu durum, en dış kabuktaki elektronların, içerdeki s ve p elektronlarına oranla, nükleer yük çekimine karşı korunaksız kalmalarına ve çekirdeğe doğru yaklaşmalarına yol açar. Bu nedenle galyum, talyum ve indiyum atomları, la ve IIa gruplarındaki elementlerin atomlarına oranla daha küçüktür. Bor grubu elementlerinin bir başka ortak özelliği de, ortaklaşım bağları kurmaları ve genellikle dış kabuklarındaki s yörüngesinden (ns yörüngesi) np yörüngesine bir elektron

aktararak +3 yükseltgenme durumuna gelmeleridir. Grubun M+ iyonları oluşturma eğilimi bordan talyuma doğru artar ve talyumda en kararlı tek ortaklaşım bağına ulaşır. Bor grubu elementlerinin ayrıntılı fiziksel özellikleri için bak. Tablo (sayfa 430).

bora, İtalya ve Hırvatistan'ın Adriya Denizi kıyılarında kuzeydoğudan esen çok sert ve soğuk rüzgâr. Latince *boreas*'tan gelen bora sözcüğü, Venedik lehçesinde "kuzey rüzgân" anlamında kullanılır. En çok kış aylarında esen bu rüzgâr, doğudan gelen soğuk hava kütesinin, dağlara çarpıktan sonra, ısınmaya zaman bulamadan hızla kıyılara doğru inmesiyle oluşur. Hızı çoğu kez saatte 100 km'yi aşan bu rüzgârın insanları ve araçları devirdiği görülmüştür. Avrupa'nın Bulgaristan, Karadeniz kıyıları ve Rusya'nın Kuzey Buz Denizine komşu olan kesimlerindeki sert kuzeydoğu rüzgârlarına da bora adı verilir.

Bora, Salih (d. 1953, Tirebolu), Akdeniz Oyunları ve Balkan şampiyonu Türk güreşçi.

Güreşe 1970'te Altınay Kulübü'nde başladı. İlk altın madalyayı 1972'de Ankara'da yapılan Balkan Şampiyonası'nda grekoromen stilde (48 kg'de) aldı. 1975'te İstanbul

Bora
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

Demirspor Kulübü'ne geçti. 1979'da Anadoluhisar Spor Akademisi'ni bitirdi. Grekoromen stilde (48 kg) bir kez (1973, Tamsıvar) Balkan üçüncüsü, iki kez (1975, Cezayir; 1979, Split) Akdeniz Oyunları birincisi, üç kez (1977, 1981, 1982) Dünya ikincisi ve bir kez (1980) İslam Oyunları birincisi oldu. 1979 ve 1981'de Sedat Simavi Vakfı Spor Ödülü'ne değer görülen Bora, 1984 Los Angeles Olimpiyatları'nda dördüncü olduktan sonra güreşi bırakarak antrenörlüğe başladı.

Bora-Bora, Büyük Okyanusun ortagüney kesiminde, Fransız Polinezyası'na bağlı Société Adalarının Rüzgâraltı Adaları (Îles Sous le Vent) grubunda volkanik ada. Tahiti'nin 225 km kuzeybatısında. 65 km uzunluğunda ve 4 km genişliğinde olan adanın en yüksek noktaları Otemanu Dağı (Temanu, 727 m) ile çift doruklu Pahia Dağıdır (658 m). Ada mercan kayalıklarıyla çevrilidir. Batı kesimindeki lagünün içinde bir ada şeridinin koruduğu geniş limanı yatıcılar arasında çok ünlüdür. Adanın başlıca köyü olan Vaitape batı kıyısında yer alır. Bora-Bora kayalıklarının kuzeybatısındaki Motu Mute Adacığı II. Dünya Savaşı sırasında ABD hava üssüydü. Küçük havaalanı bugün de kullanılmaktadır. Başlıca ürünleri kurutulmuş hindistancevizi içi ve sedefdir. Nüfus (1977) 2.572.

Boraginaceae (hodangiller), 100 cins ve 2.000 kadar biryılık sert tüylü ot, ağaç ve çalı türünü içeren familya. Tropik ve ılıman bölgelerde, en çok da Akdeniz Bölgesi'nde yayılmış olan bu familya üyelerinin yaprakları genellikle alması ve basit, çiçekleri

Mertensia virginica
Roche

boru biçiminde, beş loplu, genellikle parlak mavi renkte ve gösterişlidir.

Bu familyanın üyelerinden *Mertensia virginica*, unutmabeni (*Myosotis* türleri), bambulotu (*Heliotropium* türleri), ciğerotu (*Pulmonaria* türleri) ve hodan (*Borago officinalis*) bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilir. *Cerinth*, köpekdişi (*Cynoglossum* türleri) ve engerekotu (*Echium* türleri) daha az bilinen öbür üyeleridir. Hodan ve karakafesotu (*Symphytum officinale*) şifalı bitkilerdir, havacıya (*Alkanna tinctoria*) bitkisinin köklerinden kırmızı boyamada elde edilir; tıbbi taşkesenotunun (*Lithospermum officinale*) ise idrar söktürücü ve taş düşürücü etkisi vardır.

Borah, William E(dgar) (d. 9 Haziran 1865, Fairfield, Illinois - ö. 19 Ocak 1940, Washington, D. C., ABD), 33 yıl süreyle Idaho eyaletinden Cumhuriyetçi Parti senatörü olarak görev yapan siyaset adamı.

Borah
Library of Congress, Washington, D.C

I. Dünya Savaşı'nın sonunda ABD'nin Milletler Cemiyeti ile Uluslararası Adalet Divanı'na katılmasını önlemesiyle ünlüdür.

Idaho'nun Boise kentinde avukatlık yaptıktan sonra 1892'de Cumhuriyetçi Parti Eyalet Merkez Komitesi başkanı oldu. İlk kez 1906'da Senato'ya seçildi. Art arda beş kez ve büyük oy farklarıyla sandalyesini

koruyarak ABD tarihinin en uzun görev yapan senatörlerinden biri oldu. Yönetimin merkezleşmesinden kaygı duyması, toplumsal reformları tam desteklemesini engellediye de Çalışma Bakanlığı ile Federal Çocuk Dairesi'nin kurulmasını sağlayan yasalara destek oldu. Federal bir gelir vergisi konmasından yana tutum aldı, tröstlerle mücadele etti.

Dış politika alanında, ABD'nin kendi içine kapanmasından yana bir tutum izledi. Bununla birlikte, Kongre'nin Washington, D. C.'deki uluslararası bir deniz silahsızlanması konferansı toplanması çağrısını (1921) destekledi. 1924'te Senato Dış İlişkiler Komitesi başkanı olan Borah, 16 yıl boyunca bu konumda olağanüstü yetki sahibi oldu.

Borah, zorlama yöntemleri ahlaki yaptırımlarla sınırlı kaldığı sürece, uluslararası anlaşmalara karşı değildi. Savaşı ulusal politikanın bir aracı olarak kullanmayı kuramsal düzeyde yasaklayan ama etkisiz kalan Kellogg-Briand Paketi'ni (Paris, 1928) desteklemekten geri durmadı. SSCB'nin tanınmasını sürekli destekledi. Yabancıların elindeki petrol alanları konusundaki anlaşmazlık sırasında (1926-28) Meksika'ya hakça bir anlaşma önerisi götürülmesini savundu, böylece Latin Amerika ülkelerine karşı bir "İyi Komşuluk" politikası izlenmesine katkıda bulundu.

1929 Büyük Bunalım döneminde, iç ekonomik koşulların düzeltilmesini amaçlayan Yeni Düzen politikasının getirdiği birçok önlem destekledi. Avrupa'da gerilimin yükseldiği dönemlerde ise ABD'nin Müttefikler'in yanında yer almasına yol açacak bütün girişimlere karşı çıktı.

boraks, on su molekülü içeren sodyum tetraborat ($\text{Na}_2\text{B}_4\text{O}_7 \cdot 10\text{H}_2\text{O}$) yapısında, yumuşak ve hafif, renksiz kristal yapılı bor ve sodyum bileşiği. Seramik sanayisinde camın ve çömlek sırlarının bileşeni, metalurjide metal oksit cürufunun çözücüsü, kaynaklama ve lehimlemede eritici, gübre katkısı, sabun katı maddesi, mikrop öldürücü, gargara çözeltisi ve su yumuşatıcısı olarak yaygın biçimde kullanılır.

En çok kullanılan bor bileşiği olan boraks binlerce yıldan beri bilinmektedir. Mısırlılar tarafından metallerin eritilerek birbirlerine kaynatılması işleminde ısıyı artırıcı madde olarak kullanılan borakstan yaklaşık iki bin yıldır İranlılar ve Araplar da yararlanmaktadır. Arapça kökenli bir sözcük olan boraksın doğal cevherine verilen tinkal adı da, bu maddenin Sanskrit dilindeki karşılığı olan *tincana*'dan gelmektedir. İlk boraks örnekleri Avrupa'ya 13. yüzyılda Marco Polo tarafından getirilmiştir.

Boraksın sanayideki üretimi, başta tinkal olmak üzere kolemanit, kernit, tinkalkonit gibi mineral cevherlerinin suda çözündürülerek kükürünün süzülmesinden sonra, çözeltilerin buharlaştırılması yöntemiyle gerçekleştirilir. 1930'lara değin başlıca boraks kaynağı kolemanitti; daha sonra bunun yerini kernit, ardından da tinkal minerali aldı. Dünya rezervlerinin büyük bölümü Türkiye'de bulunmasına karşın, başta gelen üretici ülke ABD'dir. Bu ülkedeki başlıca yataklar California'daki Boron Country'de toplanmıştır. Buradaki toplam tinkal ve kernit rezervinin yaklaşık 50 milyon ton olduğu sanılmaktadır.

1949'a değin Türkiye'deki tek boraks yatağı olarak Bandırma yakınlarındaki perdermit ($4\text{CaO} \cdot 5\text{B}_2\text{O}_3 \cdot 7\text{H}_2\text{O}$) çökelleri bilinmiştir. Daha sonra, 1950'de Balıkesir-Bigadiç, 1954'te Bursa-Mustafakemalpaşa ve 1956'da

Kütahya-Emer'teki (buradaki rezervin 170 milyon ton dolayında olduğu sanılmaktadır) kolemanit yatakları bulunmuş ve işletmeye alınmıştır. Eskişehir-Kırka'daki geniş tinkal yataklarının (görünür rezerv 39 milyon ton, muhtemel rezerv 132 milyon ton ve mümkün rezerv 461 milyon ton) bulunmasıyla dünya rezervinin yaklaşık yüzde 70'inin Türkiye'de bulunduğu anlaşılmıştır.

Kısaltmalar için cildin
başındaki tabloya bakınız.

boran, bor ve hidrojenin, türdeş bir dizi oluşturan inorganik bileşiklerinin (bor hidrürler) ya da türevlerinin ortak adı.

Boran (Hatko), Behice (d. 1 Mayıs 1910, Bursa - ö. 10 Ekim 1987, Brüksel, Belçika), Türk siyasetçi ve sosyolog. Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) genel başkanlığını yapmıştır.

Ortaöğrenimini İstanbul Amerikan Kız Koleji'nde tamamladı. 1935'te ABD'ye gitti ve Michigan Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nü bitirerek 1939'da Türkiye'ye döndü.

Boran
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

Aynı yıl Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sosyoloji Bölümü'ne doçent olarak atandı. Çıkarıldığı *Yurt ve Dünya* (1941-42) ve *Adımlar* (1943-44) dergilerinde sosyal tabakalaşma, gençlik, toplum ve bilim, toplum ve sanat, işçi ve köylülerin durumu, hümanizm gibi konularda çeşitli yazılar yazdı. 1945'te, Türkiye'nin sosyoekonomik yapısını incelediği *Toplumsal Yapı Araştırmaları* adlı doçentlik tezini yayımladı.

1946'da çevirmen Nevzat Hatko'yla evlendi. 1948'de siyasal görüşleri gerekçe gösterilerek Pertev Naili Boratav ve Niyazi Berkes'le birlikte üniversiteyle ilişkisi kesildi. Boran 1950'de Barışçılar Cemiyeti'nin (*) kurucuları arasında yer aldı ve genel başkan seçildi. Kore'ye asker gönderilmesini protesto eden bir bildiri yayımlaması üzerine dernek kapatıldı; Boran 15 ay hapis cezasına mahkûm oldu. 1953'te Türkiye Komünist Partisi (TKP) davasıyla ilgili olarak tutuklandıysa da, altı ay sonra delil yetersizliğinden serbest bırakıldı.

1962'de TİP'e giren Boran, 1964'teki 1. Büyük Kongre'de partinin merkez yürütme kuruluna seçildi. 1965 genel seçimlerinde Urfa milletvekili olarak TBMM'ye girdi. Türkiye'de sosyalist hareketin durumu ve Türkiye'nin sosyoekonomik yapısı konusundaki görüşlerini, 1968'de yayımlanan *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* adlı kitabında topladı. 1968'den sonra, genel başkan Mehmet Ali Aybar'a yönelik muhalefetin başını çekti. Parti içi eğitim, örgütlenme ve sosyalizmin Türkiye'de nasıl uygulanacağı konusunda çıkan görüş ayrılıkları, Mehmet Ali Aybar ve arkadaşlarının partiden ayrılmasıyla sonuçlandı. Boran TİP'in 4. Büyük

Kongre'sinde genel başkanlığa getirildi (1970), 12 Mart 1971 askeri müdahalesinden sonra tutuklandı. Anayasa Mahkemesi'nde açılan davada TİP kapatıldı. Boran da 15 yıl hapse mahkûm edildi. 1974 affıyla serbest bırakıldıktan sonra 1975'te yeniden örgütlenen TİP'in kurucuları arasında yer aldı ve genel başkanlığa getirildi. 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinden sonra kısa bir süre gözaltında kalan Boran, Kasım 1980'de sağlık nedeniyle pasaport alarak yurt dışına çıktı. 1981'de "yurda dön" çağrısına uymadığı için vatandaşlıktan çıkarıldı. TİP ve TKP'nin birleşme kararının açıklandığı toplantının ardından Belçika'da öldü. Cenazesi yurda getirilerek İstanbul'da toprağa verildi.

borankuşu, *Procellariiformes* takımının *Hydrobatidae* familyasını oluşturan 20 deniz kuşu türünün ortak adı. Uzunlukları 13-25 cm arasında değişen borankuşlarının hepsi koyu boz ya da kahverengi, alt bölümleri daha açık renkte, kuyruklarının üstü genellikle kırmızıdır. Kanatları, aynı takımdaki diğer türlerin çoğundan daha kısa, uçları da yuvarlaktır. Gagalara orta uzunluktadır; bu takımın bütün kuşlarında ortak olan boru biçimindeki burun delikleri gaganın üst yüzeyinde birleşir. Ayaklarının arka bölümündeki küçük ve kalkık başparmakları dışında, bütün parmakları perdelidir. Kuyrukları orta uzunlukta, dörtgen, çatal ya da üçgen biçimindedir.

Borankuşları, yapısal ve davranışsal özellikleriyle iki ayrı grupta toplanabilir. Güney okyanuslarında üreyen türlerin çoğu daha kısa kanatlı, dörtgen kuyruklu, uzun bacaklı ve kısa parmaklıdır. Kanatlarını açıp suyun yüzeyinde yürümüşçesine dolaşarak minik deniz canlılarını toplarlar. Bu gruptan olan *Oceanites oceanicus*, Antarktika kıtasının kıyılardaki adacıklarda ürer ve haziran aralık ayına kadar Atlas Okyanusunun kuzeyinde kışlar.

Kuzeyde yaşayan türlerin çoğunun kanatları ve parmakları uzun, kuyrukları çatal ya da üçgen biçiminde, bacakları kısadır; denizde yem ararken, suyun üstünde sumrular gibi sıçrayarak uçar, arada bir su yüzeyine konarlar. Bu grubun üyelerinden *Oceanodroma leucorhoa*, Atlas Okyanusunun kuzeyindeki adalarda ve Büyük Okyanusun 28° kuzey enlemine kadar olan kesimlerinde ürer. Büyük Okyanusun kuzeyinde *Oceanodroma* cinsinin birkaç türü daha bulunur. Bayağı borankuşu (*Hydrobates pelagicus*), Avrupa kıyılarındaki adalarda ve kayalık- larada ürer.

Koloniler halinde üreyen borankuşları, yuvalarını, yumuşak toprağa kazdıkları oyuklara ya da kayaların yarıklarına yaparlar. Dişi borankuşu, beyazımsı renkte, tek bir yumurta bırakır ve erkeklerle ortaklaşarak kuluçkaya yatar. Yuvalarına geceleri girip çıktıklarından, insanlar ve kendileri için tehlikeli olabilecek başka canlılarla pek seyrek karşılaşılır. Geceleri etkin olan hemen bütün kuşlar gibi, koloni halindeyken borankuşları da son derece gürültüdür. *Procellariiformes* takımının diğer üyelerinde olduğu gibi, yavrular, tamamen tüylenmelerine yaklaşık bir hafta kala ana-babaları tarafından terk edilir. Ana-babaları denizde tüy değiştirirken, yavrular da gelişimlerini tamamlar ve denizde beslenmek üzere yuvadan ayrılır.

Borankuşlarının yakın akrabaları olan *Pelecanoididae* familyasının üyelerine dalıcı borankuşu (*) denir.

Borås, İsveç'in güneybatısındaki Alvsborg ilinde (län) kent. Viskan Irmağı üzerinde, Göteborg'un doğusunda yer alır. 1622'de Kral II. Gustavus Adolphus tarafından kuruldu. Pamuklu ve yünlü dokuma tesisleri, boya fabrikaları, çorap imalathaneleri ve

dokuma okulları ile İsviçre'nin en önde gelen tekstil merkezidir. Hazır giyim firmalarının ve posta yolu ile giyim eşyası pazarlayan şirketlerin de başlıca merkezi burasıdır. Kentin batı yakasında bir açık hava müzesi bulunur. Müze alanında ahşap Kinnarumma Kilisesi ile eski köy evleri dikkati çeker. Nüfus (1991 tah.) 101.766.

borasit, magnezyum kloroborat ($Mg_3B_7O_{13}Cl$) yapısında, renksiz, camı borat minerali. Anhidrit, jips (alçıtaşı) ve halit (kayatazu) tortul çökellerinde gömülü kristaller halinde bulunur. Almanya'nın Stassfurt yöresindeki kubbe biçimi tuz çökellerinde yumrular halinde çıkartılan türü, zengin bir bor cevheridir. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için bak. borat mineralleri (tablo).

borat mineralleri, bor ile oksijenin bileşikler halinde bulunan doğal mineraller grubu. Borat minerallerinin çoğu doğada ender bulunmakla birlikte, bazıları işletmeye elverişli büyük çökeller oluşturur.

Borat minerallerinin kristal yapısı, her iki durumda da merkezde bor atomu bulunmak üzere, köşelerinde oksijen gruplarının yer aldığı BO_3 üçgenlerinden ya da hidroksil gruplarının yer aldığı BO_4 dört yüzlülerinden oluşur. Aynı kristal yapı içinde üçgen ve dört yüzlü birimler birlikte de bulunabilir. Üçgenler, köşelerdeki bir bor oksijen atomunu paylaşarak, yaygın bor-oksijen ağıları oluşturur. Herhangi bir mineraldeki bor-oksijen yapısının boyutu, genellikle mineralin oluştuğu sıcaklık ve basınç arttıkça küçülür.

Borat minerallerinin oluşumu için elverişli koşulları sağlayan iki jeolojik ortam vardır. Ticari açıdan daha değerli olan birincisi, yanardağ etkinliğiyle oluşmuş boratlı çözeltileri toplayan geçirimsiz bir havzayı kapsar. Böyle bir havzada sonradan gelişen buhar-

laşma olayı, hidratlı alkali ve toprak alkali borat minerallerinin çökmesine yol açmış, ek tortullama sonucunda mineralin gömülü olduğu derinlik arttırdıktan, sıcaklık ve basınç gradyanlarına bağlı olarak katmanlı borat yatakları kristalleşmiştir. Borat minerallerinin çökmesi için buharlaşma gerektiginden, bu tür havza çökelleri genellikle çöllerde oluşur. Örneğin California'daki Ölüm Vadisi ile Mojave Çölünün Kramer bölgesinde, üstteki tortul birikintilerin kaldırılmasından sonra yürütülen klasik açık ocak işletmeciliğiyle büyük kernit, boraks, kolemanit ve uleksit yataklarına ulaşılmıştır. Eski SSCB'nin İnderborski ve İtalya'nın Toscana bölgelerinde de önemli evaporit çökelleri bulunmuştur. Oluşumları için gereken sıcaklık ve basınç düzeyleri düşük ve kolay erişilir olduğundan, alkali boratlar laboratuvar koşullarında da çökeltilebilir. Alkali borat çözeltilerine kalsiyum ve magnezyum gibi metal iyonlarının eklenmesiyle başka borat bileşikler de çökeltilebilir. Evaporit çökellerinde yaygın olarak rastlanan başlıca borat mineralleri, boraks, kolemanit, inyoyit, kernit ve tinkalkonittir.

Borat minerallerinin oluşumuna elverişli ikinci jeolojik ortam, zengin karbon içerikli, başkalaşıma uğramış yapılarıdır. Burada, çevredeki kayaların ısı ve basınç etkisiyle değişim geçirmesi sonucunda borat mineralleri oluşur. Benzer boratlara, derinlerde gömülü bazı tortullarda da yumrular halinde rastlanır. Görece yüksek sıcaklıklarda ortaya çıkan bu bileşikler, çoğunlukla magnezyum, mangan, alüminyum ya da demir gibi küçük metal iyonlarına bağlanan, yakın birleşmiş BO_3 üçgenlerinden oluşur. Bu boratların kökeni, evaporit çeşitlerininin kadar iyi bilinmemektedir. Bazıları, başkalaşım süreci sırasında sıcak sızıntı granitlerinden kaynaklanan borlu buharların tepki-

mesiyle, ötekiler ise evaporit boratlarının yeniden kristalleşmesiyle oluşmuştur. Dumortiyerit ve turmalin gibi pek çok borosilikat minerali bu koşullarda oluşmuştur. Bu tür bileşikler hem BO_3 üçgen birimlerini, hem de SiO_4 dört yüzlü birimlerini içerir. Borasit, ludwigit ve suseksit de başkalaşıma uğramış ortamlarda rastlanan borat minerallerindendir.

Boratav, Korkut (d. 4 Ekim 1935, Konya), Türkiye ekonomisi üzerine özgün araştırmalarıyla tanınan iktisatçı.

1955-59 arasında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde öğrenim gördü. Lisansüstü öğrenimini Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde (SBF) yaptı. 1960'ta aynı kurumda kamu maliyesi asistanı oldu. 1964'te "Kamu Maliyesi ve Gelir Dağılımı: Kavramlar ve Metot Meseleleri" konulu doktora tezini verdi. Aynı yıl Rockefeller Vakfı bursuyla Cambridge Üniversitesi'nde ekonomik planlama dalında araştırma yapmak üzere İngiltere'ye gitti. 1964-66 arasında Maurice H. Dobb'la birlikte sosyalist planlama konusunda çalışmalar yaptı. 1966'da SBF'deki görevine döndü.

1972'de Sosyalist Planlamada Gelişmeler (1973) adlı teziyle doçent oldu. 1974'te Birleşmiş Milletler'in Toplumsal Olaylar Bölümü'nde çalıştı. 1980'de profesörlüğe yükseldi. 1983'te, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'nca öğretim üyeliğine son verildi. 1984-86 arasında Zimbabve Üniversitesi'nde profesör olarak çalıştı. 1989'da Danıştay kararıyla SBF'deki görevine döndü.

Araştırmalarında özellikle ekonomi, ekonomi tarihi, ekonomi politikası konularını ele alan Boratav, Türkiye'de Devletçilik

Borat mineralleri

ad ve formül	renk	parlaklık	Mohs sertliği	özellikler ağırlık	yapısı ya da biçimi	kırılma ya da yarıma	kırılma indisi	kristal sistemi ve uzay grubu	açıklamalar
boraks (İnkali) $Na_2B_4O_7 \cdot 10H_2O$	renksiz beyaz arası grimsi, mavimsi, yeşilimsi	camı; reçnemli arası	2 2/2	17	kusa prizma benzeri kristaller	bir kusursuz bir yarı yarıma	$n_1 = 1.445$ $n_2 = 1.469$ $n_3 = 1.472$	monoklinal C_2/c	hafif tuzumsu alkali tuzunda, diatomat
borasit $Mg_3B_7O_{13}Cl$	renksiz ya da beyaz	camı	7 7/2	29.30	birbirinden ayrı, yavaş yavaş kırılan kristaller	konkord (kırık biçimi) bakışimsız arası kırılma	$n_1 = 1.658$ 1.662 $n_2 = 1.662$ 1.667 $n_3 = 1.668$ 1.673	ortorombik (265°C'nin üstünde izometrik) Cmm	güçlü piezoelektrik piezoelektrik
inyoyit $Ca_2B_6O_{11} \cdot 13H_2O$	renksiz kırmızı su gidermeden sonra beyaz ve bulanık	camı	2	17	kusa prizmalar ve kaba kristal agregatlar geoditler, küçük kristal kabuklar, topaklı kristaller	ya tek yarıma	$n_1 = 1.192$ 1.495 $n_2 = 1.01$ 1.510 $n_3 = 1.516$ 1.520	monoklinal	
kernit $Na_2B_4O_7 \cdot 4H_2O$	renksiz	camı	2 1/2	19	çok büyük kristaller iki yanlıdır dalgıç kristaller	kusursuz du yarıma	$n_1 = 1.454$ $n_2 = 1.472$ $n_3 = 1.488$	monoklinal P_2/c	
kolemanit $Ca_2B_6O_{11} \cdot 5H_2O$	renksiz beyaz sarımsı gri	camı; parlak arası	4 1/2	24	kusa prizma benzeri kristaller, küresel	bir kusursuz bir belirgin yarıma	$n_1 = 1.586$ $n_2 = 1.592$ $n_3 = 1.614$	monoklinal P_2/m	
ludwigit $Mg_2Fe^{2+} \cdot 3BO_3$	koyu yeşil karmı karası arası	ipeksi	5	3.6 (kud) 4.7 (paz) arası	iki küreler rozetler, demet benzeri agregatlar	görunür yarıma yoktur	$n_1 = 1.83$ 1.85 $n_2 = 1.83$ 1.85 $n_3 = 1.97$ 2.02	ortorombik	dağıntı ve bükme Fe ²⁺ ile Mg ²⁺ yerine geçişte kalı çözeltiler oluşturur
praseyit $Ca_4B_{10}O_{19} \cdot 7H_2O (?)$	beyaz	toprakı	3 3/2	24	yumuşak ve tebeşirimsi kalı ve sert arası yumrular	toprakı; konkord arası	$n_1 = 1.569$ 1.576 $n_2 = 1.588$ 1.594 $n_3 = 1.590$ 1.597	triklinal (?)	
suseksit $MnBO_2(OH)$	beyaz sarımsı arası	ipeksi; mat ya da toprakı arası	3 3/2	2.6 (saz) 3.3 (suse) arası	iki ya da üçeçer küreler ya da damarcıklar, yumrular		$n_1 = 1.575$ 1.670 $n_2 = 1.646$ 1.728 $n_3 = 1.650$ 1.732	klasiklik ortorombik	izometrik de bükme Mg ²⁺ ile Mn ²⁺ yerine geçişte kalı çözeltiler olusturur izometrik de bükme izometrik de bükme
tinkalkonit $Na_2B_4O_5(OH)_4 \cdot 3H_2O$	beyaz (doğal) renksiz (yapay)	camı		19	doğada ince öğütülmüş toz halinde bulunur yapay, kupumsu kristallere istenen kristal özellikleri verir	çentik kırılma	$n_1 = 1.461$ $n_2 = 1.474$	heksagonal R32	
uleksit $Na_2CO_3 \cdot 5H_2O$	renksiz beyaz	camı; ipeksi ya da salımsı	2 1/2	20	kuçuk, yumru, yuvarlak ya da mercik biçimli kristal agregatlar iki salımsı renkte kabuklar, ender olarak tek kristal halinde	bir kusursuz bir yarı yarıma	$n_1 = 1.491$ 1.486 $n_2 = 1.504$ 1.508 $n_3 = 1.519$ 1.520	triklinal	

1923-1950: *İktisadi Düşünceler ve İktisadi Mevzuat* (1962) adlı yapıtında, ilk kez tarihsel belgelere dayanarak devletçilik politikasının çözümlemesini yaptı. *Gelir Dağılımı: Kapitalist Sistemde, Sosyalist Sistemde, Türkiye'de* (1969), *İktisat Politikaları ve Bölüşüm Sorunları: Seçme Yazılar* (1983) ve *Krizin Gelişimi ve Türkiye'nin Alternatif Sorunu* (1984; Ç. Keyder ve Ş. Pamuk ile birlikte) adlı çalışmalarında, Türkiye'deki ve sosyalist ülkelerdeki bölüşüm ilişkilerini karşılaştırmalı olarak inceledi ve Türkiye verilerini bölüşüm modeline göre yeniden değerlendirdi. Gelir dağılımı sorununun, sosyal sınıfların tepkilerini belirlediği ölçüde gerçek değer taşıyacağını savundu. Türkiye'nin tarımsal yapısına ilişkin sorunlarını ele aldığı *Uluslararası Sömürü ve Türkiye* (1979) ve 1985 Mülkiyeliler Birliği Rüştü Koray Ödülü'nü kazandığı *Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm*'de (1980), tarımda kapitalist üretim ilişkilerinin yaygınlığını nitel ve nicel olarak saptayarak Türkiye ve az gelişmiş ülkeler tarımında köylü sorununa ilişkin

Korkut Boratav
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

özgün çözümlemeler yaptı. *Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm* adlı yapıtı 1991'de yayımlandı.

Boratav, Pertev Naili, asıl adı MUSTAFA PERTEV (d. 2 Eylül 1907, Darıdere [bugün Zlatograd, Bulgaristan]), Türk folklor ve halk edebiyatının birçok alanında sistemli araştırma, derleme ve değerlendirme çalışmalarına öncülük etmiş bilim adamı. İstanbul Erkek Lisesi'ni (1927) ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi (1930). 1931-32 arasında Türkiyat Enstitüsü'nde Fuad Köprülü'nün asistanlığını yaptı. 1932'de edebiyat öğretmeni olarak Konya'ya atandı. Konya Lisesi ve Erkek Muallim Mektebi'nde (1932-36) çalıştı. 1936'da araştırmalar yapmak üzere devlet bursu ile Almanya'ya gönderildi. 1937'de yurda döndükten sonra bir yıl Siyasal Bilgiler Okulu'nda kütüphaneci olarak çalıştı. 1938'de Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne girdi, 1941'de "Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği" adlı teziyle doçent oldu. 1946'da profesörlüğe yükseldi. Başkanı olduğu Halk Edebiyatı Kürsüsü 1948'de siyasal nedenlerle kapatıldı ve Boratav'ın üniversiteyle ilgisi kesildi. Boratav aynı yıl ABD'deki Stanford Üniversitesi Hoover Enstitüsü kitaplığının Türkiye Bölümü'nün kuruluşunu yönetti. 1952'de Fransa'ya giderek Bilimsel Araştırmalar Ulusal Merkezi'nde çalışmaya başladı. 1974'te buradaki görevinden emekli olduktan sonra da çalışmalarını fahri araştırma uzmanı olarak sürdürdü.

Türkiye'de 20. yüzyıl başlarından sonra zaman zaman devlet desteği de görerek canlanan folklor ve halk edebiyatı çalışmalarında Boratav'ın derlemeci, araştırmacı ve öğretim üyesi olarak önemli bir yeri vardır.

Pertev Naili Boratav
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

Lise son sınıf öğrencisiyken yaptığı folklor derlemeleri ile konunun içine giren Boratav, sonraki yıllarda halkevleri döneminin gönüllü ve yontemsiz derlemeciliğine yön vermek amacıyla yazılar yazdı, örnek araştırmalar yaptı. Türk halk öyküleri, destanlar, aşıklar, masallar ve başka halk edebiyatı ürünleriyle ilgili çalışmaları, günümüz folklor ve halk edebiyatı araştırmacılarının her zaman yararlandığı önemli yapıtlar oldu. 1941'de Behice Boran ve Niyazi Berkes'le birlikte yayımlamaya başladığı *Yurt ve Dünya* dergisine yazdığı yazılarda halk kültürü konularına daha geniş bir açıdan yaklaşan bir denemeci olarak gözük-tü. 1930'lardan başlayarak Anadolu'nun birçok yerinde derlemeler yaptı. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde çalıştığı yıllarda kurulmasına öncülük ettiği Halk Edebiyatı Arşivi bu alanda Türkiye'deki ilk ciddi girişimdir.

Türk folklor ve halk edebiyatı ürünlerini çok yönlü olarak ve karşılaştırmalı yöntemle inceleyen ve bu çalışmaları uluslararası ün kazanan Boratav'ın en verimli olduğu yıllarda üniversiteden uzaklaştırılması, halkevleri geleneğinin uzantısı olan gönüllü derlemeciliğin uzun yıllar aşama yapamadan kalmasına yol açtı.

Boratav'ın çalışmalarına topluca bakıldığında birbirleriyle kaynaşmış durumda iki yaklaşımın varlığı göze çarpar. Bunlardan biri, çeşitli kaynaklardan derlenen ürünleri oluşturulan alan ve tarihsel koşullar içinde değerlendirilmek, bu ortamı ne ölçüde ve nasıl yansıttıklarını araştırmaktır. Bu araştırma çevre ve zaman değişikliğinin getirdiği farklılaşmanın incelenmesini de içermektedir. Bu yaklaşım folklor ve halk edebiyatı ürünlerinin ölü değil, yaşayan bir kültürün uzantısı olduğu savından kaynaklanmaktadır. İkinci yaklaşım ise, halk edebiyatı ürünlerinin konu, tip, varyant ve motifler açısından incelenmesini, öteki türlerle ve başka kültürlerdeki benzer ürünlerle karşılaştırılmasını hedeflemektedir. Bu bakış, halk edebiyatı ürünlerinin evrensel yönlerini de ortaya çıkarmaktadır.

Boratav'ın bugüne değin yayımlanmış başlıca yapıtları *Köroğlu Destanı* (1931, yb. 1984), *Folklor ve Edebiyat I* (1939, yb. 1982), *Bey Böyreğ HİKâyesine Ait Metinler* (1939), *Halk Edebiyatı Dersleri* (1942), *Pir*

Sultan Abdal (Abdülbaki Gölpınarlı ile birlikte, 1943), *Folklor ve Edebiyat II* (1945, yb. 1983), *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği* (1946, yb. 1988), *Typen Türkischer Volksmärchen* (1953; Wolfram Eberhard ile birlikte, Türk Halk Masalları Tipleri), *Zaman Zaman İçinde* (1958, yb. 1992), *Le Tekerleme - Contribution à l'étude typologique et stylistique du conte populaire turc* (1963; Tekerleme-Türk Halk Masalları Stiliztik ve Tipolojik İncelemesine Katkı), *Az Gittik Uz Gittik* (1969, yb. 1992), *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı* (1969), *100 Soruda Türk Folkloru'dur* (1973).

Boratavski, Yevgeni Abramoviç bak
Baratinski, Yevgeni Abramoviç

borazankuşu, *Gruiformes* takımının *Psophiidae* familyasını oluşturan, uzun bacaklı, yuvarlak gövdeli üç kuş türünün ortak adı. Hepsı yaklaşık 50 cm uzunluğunda olan ve Güney Amerika'nın kuzey bölümlerinde yaşayan bu kuşlar, sık ağaçların altında meyve ve böcek arayarak dolaşırken çıkardıkları tiz sesler nedeniyle bu adla anılır. Borazankuşlarının başları küçük, boyunları ince, kanatları kısa ve yuvarlak, gagaları kısa, sırtları kamburdur. Gövde tüyleri

Boz kanatlı borazankuşu
(*Psophia crepitans*)
Eric Hosking

koyu renklidir, kanatlarında daha açık renkli benekler vardır. Eti çok lezzetli olan bu kuşlar, ürkek olmadıklarından kolayca avlanır.

En yaygın türler, bayağı ya da boz kanatlı borazankuşu (*Psophia crepitans*), ak kanatlı borazankuşu (*P. leucoptera*) ve Brezilya'nın yeşil kanatlı borazankuşudur (*P. viridis*).

Borba (Sırp-Hırvat dilinde "Mücadele"). Yugoslavya'da, perşembe dışında her gün yayımlanan sabah gazetesi. Sırp-Hırvat dilinde çıkan gazete, Belgrad'da basılır.

1922'de, Yugoslav Komünist Partisi'nin sözcüsü olarak Zagreb'de kurulan *Borba* yasadışı ilan edildi. Baskılardan kurtulabilmek için bağımsız bir gazete görünümü verilerek yasaklandığı 1929'a değin basın özgürlüğünü savundu ve 1920'lerdeki hükümet politikasına saldırdı.

II. Dünya Savaşı sırasında, 1941'de yeraltında yeniden basılmaya başladı. Almanlara karşı gerilla savaşını sürdüren Mareşal Tito'nun partizanlarıyla birlikte, gazetenin yönetim merkezi de sürekli yer değiştiriyordu. Savaştan sonraki ilk yıllarda, SSCB ile Yugoslavya arasındaki ilişkiler bozulurken, Sovyet politikasına karşı çıkan gazetenin etkisi ve tirajı arttı. 1954'te partinin gazetesi olmaktan çıkarak, Tito'nun kurduğu Yugoslavya İşçileri Sosyalist Birliği'nin yayın organına dönüştü.

Gazete, tarihsel ve kültürel sorunlara canlı yaklaşımıyla olduğu kadar üslubuyla da tanınır. Bugün büyük bir yayın kuruluşuna bağlı olan ve bir işçi konseyince yönetilen *Borba*'nın tirajı azalmıştır. Ama, bir yandan nitelikli yazıları ve uluslararası haberciliği, öbür yandan da okurları arasında Yugoslav toplumunun seçkin ve yüksek kazançlı kesimlerinin bulunması, etkisini günümüzde de korumasını sağlamıştır.

Borchert, Wolfgang (d. 20 Mayıs 1921, Hamburg, Almanya - ö. 20 Kasım 1947, Basel, İsviçre), tek oyunu *Draussen vor der Tür*'le (1947; *Kapıların Dışında*, 1962) Alman tiyatrosunda benzersiz bir yer edinmiş yazar ve şair.

Kitapçılık ve bir süre de oyunculuk yapan Borchert, II. Dünya Savaşı sırasında askere alınarak gönderildiği Rus cephesinde ağır yaralandı. Nasyonal sosyalizme karşı görüşlerinden ötürü tutuklandı, difteri ve sanlığa yakalanmış olduğu halde sekiz ay cezaevinde tutuldu. Daha sonra yeniden cepheye gönderildi. Çürüğe ayrılacağı sırada bir daha tutuklandı ve bu kez dokuz ay hapis yattı. Savaşın sonunda serbest kalınca Hamburg'a gitti. Orada Devlet Tiyatrosu'nda yönetmen yardımcısı olarak çalışmaya, bir yandan da kabare gösterilerinde yer almaya başladı. Sağlığının giderek kötüleşmesi üzerine İsviçre'ye gönderildi, yatırıldığı bir hastanede genç yaşta öldü.

Yapıtlarını iki yıl gibi kısa bir süre içinde veren Borchert, edebiyat çalışmalarına şiirle başlamıştı. *Laterne, Nacht und Sterne* (Fener, Gece ve Yıldızlar, 1963) adlı ilk şiir kitabını 1946'da yayımladı. *Die Hundelblume* (1947; Karahindiba) adlı ikinci kitabı öykülerinden oluşuyordu. Borchert *Kapıların Dışında*'yı 1946 sonlarında tamamladı. Savaşın şaşkına çevirdiği insanların iç dünyasını anlatan oyunun radyoda yayınlanıp büyük ilgi görmesinin verdiği güçle ikinci öykü kitabı *An diesem Dienstag*'ı (1947; *Bu Salı*, 1965, 1985) hazırladı. Ama hem oyununun, hem bu kitabının basılması, oyununun 30 tiyatrodan birden sahnelenmesi, yapıtlarının çeşitli dillere çevrilmesi ve rekorlar kırarak satması hep ölümünden sonra gerçekleşti. Yapıtlarının hepsi **Wolfgang Borchert: Das Gesamtwerk** (1949; Wolfgang Borchert: Toplu Yapıtları) başlığıyla yayımlandı.

II. Dünya Savaşı üzerine en iyi oyunlardan biri kabul edilen *Kapıların Dışında* Türkiye'de ilk kez 1959'da İstanbul Üniversitesi Gençlik Tiyatrosu'na sahnelendi. Borchert'in Türkçede ayrıca *Üzğün Sardun-yalar* (1987) adlı bir öykü kitabı yayımlanmıştır.

borç, bir kişiyi başka bir kişiye karşı bir edimi yerine getirmekle yükümlü tutan hukuksal bağ. Bu, borcun dar anlamda tanımıdır. Geniş anlamda borçta söz konusu olan borç ilişkisidir. Borç ilişkisinin unsurları alacaklı, borçlu ve edimdir. Buna göre borçlu taraf, alacaklı tarafa karşı vermek, yapmak, yapmamak ya da katlanmak yükümlülüğü altına girer. Alacaklı taraf ise borçlu taraftan vermesini, yapmasını, yapmamasını ya da katlanmasını isteme hakkını kazanır. Borç ilişkisinde, alacaklı bakımından görece haklar, borçlu bakımından da görece yükümlülükler söz konusudur. Görece olması nedeniyle alacak hakkı yalnızca borçluya karşı ileri sürülebilir.

Borç ilişkisinin kaynakları, Borçlar Kanunu'nun genel hükümlere ait birinci bölümünde yer almıştır. Borç ilişkileri: 1) Sözleşmeden, 2) haksız eylemden, 3) sebepsiz zenginleşmeden doğar. Borçlunun tek taraf-

lı irade beyanıyla borcunun varlığını kabul ve teslim etmesi borç ikrarıdır. İkrar bir irade beyanı olduğuna göre, borç ikrarında bulunacak borçlunun işlem yapma ehliyetine sahip olması gerekir.

Borçlu olmadığı şeyi kendi isteğiyle veren kimse, yanlışlıkla verdiği kanıtlanmadıkça onu geri alamaz. Yapılan bu ödemenin sebepsiz zenginleşme sayılabilmesi için: 1) Bir edimin yerine getirilmesi, 2) yapılan edimin dayanağını oluşturan borcun var olmaması, 3) borç olmayan şeyin ödemesinin istenerek yapılması, 4) ödemede bulunan kimsenin yanılığa düşmüş olması gerekir.

Borç ilişkisinin genel sona erme nedenleri, bir bozma sözleşmesinin yapılması, taraflardan birinin ölümü, sürenin dolması, borcun ifası ve ibradır. Bu nedenlerden biri gerçekleştiği zaman borç tümüyle sona erer.

Borçlar Kanunu'nda özel olarak düzenlenen borcun düşmesi halleri ise yenileme (tecdit), alacaklı ve borçlu sıfatlarının birleşmesi, takas, olanaksızlık ve zamanasımıdır.

borç çorbası, Slav ülkelerine özgü bir çorba. Rus ve Polonya mutfaklarında önemli yer tutan borç çorbasının Ukrayna kökenli olduğu söylenir. Sıcak ya da soğuk olarak yenilen bu çorbanın sulu ve kıvamlı çeşitleri vardır.

Ukrayna borç çorbası, sığır eti ve çeşitli sebzelerden, özellikle de kök sebzeler ve lahanadan yapılır; çorba kendine has rengini pancardan alır. Borç çorbasına genellikle ekşi krema katılır ve yanında *pirojki* (soğan ve sığır eti ile yapılmış bir çeşit börek) yenir. Polonya borç çorbası *barszcz* ise orman mantarlarıyla yapılan etsiz pancar çorbasıdır; *iszka* adı verilen küçük, mantarlı hamurlarla birlikte yenir. Hafif bir çorba olan *borçok*'un da ana malzemesi pancardır. Bazı Rus çorbaları da tahıl ya da ekmeğin mayalanmasıyla elde edilen ve *kvas* adı verilen bir çeşit hafif bira ile yapılır.

Borçka, Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz Bölümü'nde, Artvin iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 1.168 km² (1986) olan Borçka ilçesi kuzeyde Gürcistan, doğuda Şavşat ilçesi ve Merkez ilçe, güneyde gene Merkez ilçe ve Murgul ilçesi, güneybatıda Arhavi ve batıda da Hopa ilçeleriyle çevrilidir.

İlçe toprakları, Doğu Karadeniz Sıradaglarının belirlediği dağlık bir alanda yer alır. Dağlar, akarsu ve çayların açtığı dar ve derin vadilerle parçalanmıştır. İlçenin doğu

Borçka'dan bir görünüm
Anadolu Yayıncılık Arşivi

kesimini doruğu sınırlar dışında kalan Karçal Dağı, güney kesimini Alaca Dağı, batı kesimini de Balıklı Dağı engemelendirir. Çoruh Irmağı(*) en önemli su kaynağıdır. İlçe topraklarına güneyden giren Çoruh, Borçka kasabasına kadar güneydoğu-kuzeybatı, daha sonra da güney-kuzey doğrultusunda akar. Vadisi genellikle dar ve derin-

dir. Murgul ve Devşkel dereleri ile İçkale Suyu, ilçenin öteki önemli su kaynaklarıdır. Murgul Vadisi oldukça geniştir. İlçenin tek gölü Aralık köyü yakınlarındaki Karagöl'dür. Çevresi ormanlık olan gölün, köye kadar uzanan bir gideğeni vardır.

Dar ve derin vadilerle parçalanmış Borçka ilçesinde ovaların kapladığı alan oldukça sınırlıdır. Bitkisel üretim alanlarını vadi tabanlarının genişlediği yerlerdeki düzlükler oluşturur.

Ova alanlarının darlığı nedeniyle sınırlı ölçüde yapılabilen bitkisel üretim, ilçedeki başlıca ekonomik etkinliktir. Başta mısır olmak üzere tahıl, çay, patates ve elma en çok yetiştirilen ürünlerdir.

İlçe alanının büyük bölümü ormanlarla kaplıdır. En yaygın ağaç türleri kızılğaç, kestane, meşe, ladin, göknar ve kayındır. Orman alanının genişliğine ve verimliliğine yüksek olmasına karşın ormancılık gelişmemiştir. Orman ürünlerini işleyen en önemli kuruluş Orman Ürünleri Sanayi Kurumu'na (ORUS) bağlı Borçka Kereste İşletmesi'dir.

Hayvancılık daha çok ikincil bir uğraş niteliğindedir. En çok sığır yetiştirilir. Hayvansal ürünler aile tüketimine yöneliktir.

Eski bir yerleşim alanı olan yöre, İÖ 753'te Urartuların eline geçti. Büyük göçler sırasında Kimmerlerin, İÖ 680'de İskitlerin istilasına uğradı. İÖ 5. yüzyılda Gürcülerin kurduğu İberya Krallığı'nın egemenliğine girdi. Borçka, bu dönemde, dokuz yönetim birimine ayrılan Artvin'in Borçişhevi birimi içinde yer alıyordu. Yöre daha sonra sırasıyla Part, Roma ve Sasanî egemenliklerini yaşadı. 626'da Bizanslıların eline geçti. 764-1001 arasında yörede etkili olan Bagratlılar, 1001-02'deki savaşlarda Bizanslılara yenilmelerine karşın Borçka'daki varlıklarını sürdürdüler. Borçka 1068'de Alp Arslan tarafından Selçuklu topraklarına katıldıktan sonra, yönetimi Saltuklulara verildi. Moğolların Anadolu'yu istilası sırasında, İlhanlıların eline geçen yöre, daha sonra Timur'un, Akkoyunluların ve 1502'de de Safevilerin yönetimi altına girdi. I. Selim'in (Yavuz) Trabzon valiliği sırasında (1481-1512) Osmanlı topraklarına katıldı, 1578'de Çıldır Eyaleti'ne bağlandı. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra 1878'de Osmanlı-Rus sınırının düzenlenmesi sırasında da Rusya'ya verildi. 1917 Sovyet Devrimi'nin ardından 1918'de yapılan oylamada, halk Osmanlı Devleti'ne katılmayı seçince yeniden Osmanlı sınırlarına girdi. 1918 Mondros Mütarekesi'nden sonra İngiliz işgaline uğrayan, ardından Gürcülerin eline geçen Borçka, 7 Mart 1921'de işgalden kurtuldu.

Borçka kasabası ilçenin orta kesiminde, Çoruh Irmağı kıyısında kurulmuştur. Hopa-Artvin karayolu Cankurtaran Geçidini aştıktan sonra kasabadan geçer. Kasaba, bu yolla il merkezi Artvin'e 33 km uzaklıktadır. Kasabada kamuya ait kereste fabrikası dışında orman ürünlerini işleyen küçük atölyeler vardır.

Borçka Belediyesi 1928'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 30.329; kasaba, 6.102.

borçlanma, faizlerin ödenmesine ve anaparanın geri verilmesine ilişkin koşulları belirleyen ve borç alanla borç veren arasında da yönetsel ya da özel nitelikte sözleşme bağları kuran hukuksal yöntem

Mali hukuk alanında borçlanma, devletin ya da öteki kamu tüzel kişiliğinin bazı genel giderleri karşılamak için gerekli olan paraları hazine bonosu ve benzeri adlar taşıyan menkul kıymetler aracılığıyla elde etmesi

yöntemidir. Devletin borçlanması çeşitli biçimlerde olabilir:

1) Zorlayıcı (cebri) borçlanma: Savaş durumunda ya da ekonomik nedenlerden kaynaklanan olağanüstü koşullarda devletin bireylerden bir yükümlülük biçiminde ödünç para almasıdır. Bu gibi durumlarda devlet, kişileri çıkardığı senetleri satın almayaya ya da kabul etmeye zorlar. Türkiye'de 1 Mart 1961 tarihli ve 223 sayılı Yatırımlar Finansman Fonu ve Tasarruf Bonoları Hakkındaki Kanun'a dayanarak çıkarılan tasarruf bonoları bu nitelikte bir devlet borçlanmasını içermektedir. Ama tasarruf bonoları yoluyla elde edilen kaynaklar yasadışı öngörülen biçimde Yatırımlar Finansman Fonu oluşturulması yerine yıllık bütçe harcamalarında kullanıldı. Yurttaşlar da aldıkları bonoları biriktirmeyip vadesinden önce birtakım spekülâtör çevrelere ucuz fiyatla satma yoluna gittiler. Dolayısıyla amacına ulaşamayan yasa 1971'de yürürlükten kaldırdı ve tasarruf bonosu uygulamasına son verildi.

2) İhtiyari borçlanma: Bu tür borçlanmada devletin parasal gereksinimini karşılamak için istediği borcu kişiler kendi istekleriyle verir. Devletin günlük giderlerini karşılamak için çıkardığı hazine bonoları ile orta ve uzun vadeli tahviller bu borçlanma kapsamına girer. Türkiye'de yıllık devlet bütçesinde öngörülen hazine bonoları bunun bir örneğidir. Ayrıca çeşitli yasalarla il özel idaresi, belediye, Karayolları Genel Müdürlüğü gibi öteki kamu tüzel kişilerine de idari vesayet makamı olan ilgili bakanlıkların onayı ve kefaletiyle bono çıkararak borçlanma yetkisi verilmiştir.

İhtiyari borçlanma, iç borçlanma niteliğinde olabileceği gibi dış borçlanma ya da uluslararası borçlanma niteliğinde de olabilir. Bu durumda devlet tahvilleri yabancı ülkelerin menkul kıymetler piyasasına sunar. Dış borçlanma yapılacak zaman ilgili yabancı devletten izin alınması gerekir.

3) Kısa ve uzun vadeli borçlanma: Devletin cari harcamaları ve kısa sürede gelir getirecek yatırımları için girişilen borçlanmalar kısa vadeli borçlanma niteliğindedir. Bunların bir türü olan dalgali borçlar, aynı yıl içinde ödenmek üzere üç ya da altı ay gibi kısa vadeli hazine bonoları çıkarılması suretiyle yapılan borçlanmalarla ortaya çıkar. Bu çeşit borçlanmalar bazen mali yıl içinde devlet gelirinin düşük olduğu ayların giderlerini karşılamak amacıyla da yapılır. Gereksinim duyulan para bu yoldan sağlandıkdan sonra, gelirin arttığı aylarda bu bonolar piyasadaki çekilerek dalgali borç aynı mali yıl içinde ödenmiş olur. Uzun vadeli borçlanma ise konsolide borçları içerir. Konsolide borç, anaparanın geri verilmesinin çok uzun ya da belirsiz bir vadeye bağlanmış olduğu borçtur. Osmanlı Devleti'nde 1854'te başlayan, daha sonra Düyun-ı Umumiye(*) adını alan ve ödemesi 1964'e kadar süren devlet borçları bu nitelikteydi.

Sosyal güvenlik hukuku alanında da, farklı bir anlamda olmak üzere borçlanma kavramına rastlanır. Mevzuat, askerlik hizmetini yapanların sigortalı olmadan önce ya da sigortalıyken silah altında geçen sürelerini Sosyal Sigortalar Kurumu'na borçlanmak suretiyle sigorta hakları yönünden değerlendirmelerine olanak tanımıştır. 17 Temmuz 1965 tarihli ve 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu'nun 60. maddesinin 29 Nisan 1986 tarihli ve 3279 sayılı yasayla değiştirilen (F) fıkrasına göre, sigortalı olarak tescil edilmiş bulunanların, er olarak silah altında ya da

yedeksubay okulunda geçen sürelerinin tamamı, kendilerinin ya da hak sahiplerinin yazılı talepte bulunmaları durumunda ve yasaya göre belirlenen prime esas kazancın alt sınırının talep tarihindeki tutarı üzerinden hesaplanacak malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primlerini iki yıl içinde ödemeleri koşuluyla borçlandırılır. Borçlandırılan sürenin karşılığı olan gün sayısı sigortalının prim ödeme süresine katılır.

Askerlik borçlanması adını alan bu düzenlemeye benzer bir düzenleme, 8 Haziran 1949 tarihli ve 5434 sayılı Emekli Sandığı Kanunu'nun 22 Eylül 1972 tarihli ve 1623 sayılı yasayla değiştirilen ek maddesinde de yer almaktadır. Buna göre, Emekli Sandığı'na başvuranların muvazaf ve yedek askerlikte er olarak geçen süreleriyle 1 Ocak 1950'den sonra yedeksubay okulunda öğrenci olarak geçen sürelerinin en çok 1,5 yılı, istek tarihindeki emeklilik keseneğine esas derece tutarları göz önüne alınmak ve bu tarihten önce tutarlarının bağlı olduğu kesenek ve karşılık tutarı üzerinden borçlandırılmak suretiyle fiili hizmet sürelerine eklenir. İsteyenler borçlandıkları paraları toptan ödeyebilecekleri gibi aylıklarından daha fazla kesintiye de yaptırabilirler. Borçlanma isteginden dönülemez.

borçlar hukuku, medeni hukukun, kişiler arasında kurulan çeşitli borç ilişkilerini ve bu ilişkilerden doğan alacak haklarıyla borçları düzenleyen bölümü. Türk hukukunda, borç ilişkilerinin Medeni Kanun'dan ayrı bir Borçlar Kanunu'nda düzenlenmiş olması, yalnızca biçimsel bir ayrılığı yansıtmakta ve tarihsel bir nedene dayanmaktadır: Türk Medeni Kanunu ve Borçlar Kanunu, İsviçre'den alınmıştır. İsviçre'de ise bu iki yasa ayrı zamanlarda yapılmıştır. Fransız, Alman ve İtalyan hukuk sistemlerinde böyle bir ayrılık yoktur.

Türkiye'nin de içinde bulunduğu kara Avrupa'nın hukuk sistemlerinde borçlar yasasının içerdiği konular ve hukuk kurumları hemen hemen aynıdır. Bunun iki nedeni vardır. Birincisi, İngiliz hukuku dışında, Avrupa hukuk çevrelerinden hiçbirisi Roma hukukunun doğrudan ya da dolaylı etkisinden kurtulmamıştır. Roma İmparatorluğu'nun işgal ettiği ülkelerin az gelişmiş hukuk sistemleri kolayca Roma hukukunun etkisi altına girmiştir. Özellikle kapitalist ekonominin başlangıcında Roma hukukunun borçlara ilişkin bölümünün geniş, sistemli ve akılcı bir biçimde geliştirilmesi bu etkiyi pekiştirmiştir. İkincisi, borçlar hukuku siyasal değişimlerden en az etkilenen bir hukuk dalıdır. Borçlar hukukunu en çok etkileyen, ekonomik ilişkilerin gelişmesidir. Toplum yaşamının bu maddi ögesi ise, uluslararası bir nitelik taşıdığından, hemen her yerde aşağı yukarı aynı yönde gelişir; borçlar hukuku da bu gelişmeye ayak uydurmak zorundadır.

Liberal ekonominin borçlar hukuku alanında yarattığı irade serbestliği ve buna dayanan sözleşme özgürlüğü, ekonomik bakımdan güçlü olan kişi ve grupların güçsüz olanları ezmesi ve sömürmesine olanak verdiğinden, zamanla çeşitli eleştirilere uğradı. 19. yüzyılın sonunda başlayan ve günümüzde gelişmiş bir düzeye varan toplumsal düşünce ve eğilimler borçlar hukukuna değişik bir kimlik kazandırdı. Böylece ekonomik bakımdan zayıf olanların, güçlü olanlar karşısında korunmasına yönelik birtakım düzenlemeler borçlar hukukunda da yer almaya başladı. Sözleşme özgürlüğünün genel ahlak ve adab, kamu yararı, kişilik hakları gibi kavramlarla sınırlandırılması, birçok durumda sözleşme yapma zorunluluğunun kabul edilmesi, bazı du-

rumlarda da sözleşme yasağının konması, bir kimsenin aldatılarak ya da ekonomik güçlüklerinden yararlanılarak borç altına sokulmasının geçersiz sayılması, mahkemelerin bazı durumlarda sözleşmeye müdahale ederek zayıf taraf lehine sözleşmenin hükümlerini değiştirebilmesi, haksız eylemler konusunda tümüyle bireyci bir hukuk görüşünün ürünü olan "kusur ilkesinden" yavaş yavaş kusur karinesine ve hatta kusursuz sorumluluk kuramına geçilmesi, borçlar hukuku alanında bu toplumsal eğilimlerin gelişme yönünü gösterir.

borçtan kurtulma davası, icra tetkik merciinde itirazı geçici olarak kaldırılan borçlunun, aleyhine başlanmış olan icra takibine devam edilmesini önlemek için genel mahkemelerde açtığı dava. Hukuki niteliği bakımından bir olumsuz tespit davasıdır. Bu dava alacaklının ikametgâhi mahkemesinde ya da icra takibinin yapıldığı yer mahkemesinde açılabilir. Davaya bakmakla görevli mahkeme, borçlunun borçlu olmadığını öne sürdüğü tutara göre belirlenir. 500 bin TL'nin altında olan tutarlarda sulh hukuk, 500 bin TL'nin üstünde olan tutarlarda ise asliye hukuk mahkemesi görevli olur.

Borçlu bu davayı, itirazın geçici kaldırılması kararının kendisine sözlü ya da yazılı olarak bildirilmesinden başlayarak yedi gün içinde açabilir. Bu, hak düşürücü süredir. Borçtan kurtulma davasının dinlenebilmesi için genel dava koşullarının yanı sıra bir özel dava koşulu da aranır. Borçlu olan davacı, ilk duruşma gününe değin dava konusu alacağın yüzde 15'i oranında bir teminat göstermelidir. Bu teminat gösterilmezse dava reddedilir.

Süresi içinde açılan bir borçtan kurtulma davası ile icra takibi durdurulur. Eğer geçici haciz kararı alınmışsa, bunun kesin hacze dönüşmesi de ertelenir. Davayı borçlu kazanırsa, başlamış olan icra takibi geçersiz sayılır. Borçlu dava dilekçesinde istemişse, mahkeme alacaklıyı dava olunan tutarın yüzde 15'inden aşağı olmamak üzere, uygun bir tazminat ödemeye mahkûm eder. Borçlu davayı kaybederse, itirazın geçici kaldırılması kararı kesin kaldırma kararına dönüşür ve alacaklı icra takibine devam edilebilir. Alacaklı cevap lahiyasında istemişse, mahkeme borçluyu saptanan borç tutarının yüzde 15'inden aşağı olmamak üzere, alacaklıya uygun bir tazminat ödemeye mahkûm eder.

Borda, Jean-Charles de (d. 4 Mayıs 1733, Dax - ö. 20 Şubat 1799, Paris, Fransa), Fransız matematikçi ve deniz astronomu. Akışkanlar mekaniğine ilişkin çalışmalarının yanı sıra, geliştirdiği denizcilik ve jeodezi (Yer'in biçimini ve boyutlarını inceleyen bilim dalı) aygıtlarıyla tanınır.

Genç yaşta Fransız ordusuna giren ve daha sonra donanmaya geçerek burada albaylığa (*capitaine de vaisseau*) kadar yükselen Borda, birçok bilimsel geziye katıldı ve Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda etkin bir rol oynadı. Meridyen yayı (boylam çizgisi) ölçümleri için birçok aygıt geliştirdi ve kullandı. Metreye dayalı ölçü sisteminin Fransa'da kabul edilip kullanılmasına öncülük etti. Akışkanların akışı ve direnci konularındaki çalışmalarını toplara, gemilere ve hidrolik pompalara uyarladı. Ayrıca kendi ölçüm teknikleriyle bağlantılı olarak bir dizi trigonometrik cetvel geliştirdi. 1782'de altı savaş gemisinden oluşan bir filoyla komuta ederken İngilizler tarafından yakalandı. İngilizlerle bir daha çatışmaya girmeme sözü vermesi üzerine hemen serbest bırakıldı.

Bordaberry Arocena, Juan María (d. 17 Haziran 1928, Montevideo), 1972-76 arasında Uruguay devlet başkanı.

Varlıklı bir çiftçi ailesinin çocuğuydu Montevideo Üniversitesinde hukuk öğrenimi gördükten sonra, babasının ölümü üzerine çiftliğin yönetimini üstlendi. 1950'lerde dünya et ve yün fiyatlarındaki düşüşün Uruguay ekonomisini sarsması üzerine çıkan ayaklanma sırasında siyasal yaşama atıldı. Ayaklanma halkın liberal Renkli (Kızıl) Parti'ye (PC) güvenini sarsarak, Bordaberry'nin yakın ilişkiler içinde bulunduğu muhafazakar Milliyetçi (Beyaz) Parti'nin (PN) iktidara gelmesini sağladı. Bordaberry, 1950'lerin sonu ile 1960'ların başında çeşitli tarım komisyonlarında çalıştıktan sonra, 1962'de Beyazların listesi'nden Senato'ya seçildi. 1964'te anayasal reform ve güçlü bir yürütme için başarılı bir baskı grubu oluşturan toprak sahiplerinin temsilcisi olarak, Kırsal Eylem İçin Federal Birlik hareketinin önderi oldu. 1969'da Renkli Parti'ye geçti ve devlet başkanı Jorge Pacheco Areco tarafından tarım ve hayvancılık bakanlığına atandı.

1972'de devlet başkanı oldu. Kısa süre sonra, anayasayı ve bireysel özgürlükleri askıya alarak, askerlerin, ülkede şiddet eylemlerini sürdüren Tupamaro adlı gerilla güçlerini bastırmasına olanak sağladı. 1973'te, devlet başkanlığı ordunun kuklası durumuna gelmiş ve fiili denetim yedi kişilik Ulusal Güvenlik Konseyi'ne geçmişti. Ordudan gelen güçlü baskılar karşısında, Bordaberry Kongre'yi dağıttı, bütün Marksist partileri yasakladı, basında sansürü ve siyasal baskı uygulamasını kabul etti. Ekonomik gidişin kötüleşmesi üzerine 12 Haziran 1976'da ordu tarafından görevinden alındı ve yeniden çiftliğin başına döndü.

Bordeaux, Fransa'nın güneybatısındaki Akitanya planlama bölgesinde (*région de programme*), Gironde ilinin (*département*) merkezi kent. Garonne Irmağının kıyısında, ırmağın Dordogne Irmağıyla birleştiği yerden 24 km, ağzından ise 96 km uzakta yer alır.

Burdigala adıyla, Bituriges adlı Kelt kabilelerinin Vivisci kolunun merkeziydi. Roma egemenliğinde, Pireneler'den Loire'a kadar uzanan Aquitania ilinin merkezi oldu. O dönemde, İspanya ve Büyük Britanya ile ticaret ilişkileri gelişti. İmparator Diocletianus Aquitania'yı üçe böldü; 4. yüzyılda Aquitania Secunda'nın (İkinci) merkezi olan Burdigala'yı, burada doğan yazar Ausonius, surlarla çevrili kare biçiminde bir kent ve Galya'nın en önemli eğitim merkezlerinden biri olarak tanımlamıştı. Roma İmparatorluğu'nun çöküşüyle Bordeaux ve çevresinde başlayan siyasal istikrarsızlık, ancak 10. yüzyıl başlarında Akitanya düklerinin başa geçmesiyle son buldu.

Düklüğün öbür topraklarıyla birlikte Eleanor d'Aquitaine'e kalan Bordeaux, Eleanor'un kocasının 1154'te II. Henry adıyla tahta çıkmasıyla İngiliz yönetimine girdi. Yirmi yıl boyunca Bordeaux'yu yöneten Edward (Kara Prens) kentte hâlâ saygıyla anılmaktadır. Edward'ın sonradan II. Richard adıyla kral olan oğlu da burada doğmuştur. Bordeaux, İngiliz yönetiminde, görülmemiş bir özgürlüğe sahip oldu; belediye başkanları 1235'ten başlayarak seçimle işbaşına geldi. İngiliz limanlarıyla ticaret de gittikçe geliyordu Saint-Émilion ve Libourne gibi komşu kentlerle Bordeaux önderliğinde bir federasyon kuruldu. Fransızların 1453'te İngilizleri Castillon'da yenmesinden sonra kent Fransa'ya bağlandı. Ama Bordeaux'lular yönetsel özgürlüklerinin kısıtlanmasına uzun süre karşı koydular.

1548'de, tuz vergisine karşı başlatılan ayaklanmada 120 kişi idam edildi.

17. yüzyıl karışıklıklarla geçti. Din Savaşları'nda büyük kıyımlar oldu ve ticaret geriledi. 18. yüzyılda kurulan ticaret "üçgeni" sonucu refah düzeyi yeniden yükseldi: Bu ticaret, Afrika'dan Batı Hint Adalarına köle gönderip Bordeaux'ya şeker ve kahve getirilmesine, Afrika'ya da silah ve şarap satılmasına dayanıyordu. Guyenne *intendant*'ı (yönetici) olan Tourny markısı, yeni meydanlar ve yapılarla kenti güzelleştirdi. Fransız Devrimi'nin Terör Dönemi'nde baskı gören Jirondenler de ilk olarak burada örgütlenmişti. Napoléon Savaşları boyunca İngiliz ablukasından zarar gören kent, 1814'te Bourbonlara bağlılığını bildirince XVIII. Louis yeğeninin oğluna Bordeaux dük unvanını verdi. 1870, 1914 ve 1940'ta Pans'ten kaçan Fransız hükümetlerinin sığındığı Bordeaux, II. Dünya Savaşı sırasında Özgür Fransız kuvvetlerince kurtarıldı (Ağustos 1944).

Kentin ana bölümünü La Bastide banliyösünden ayıran 500-690 m genişlikteki Garonne Irmağının kıyısında, ardında yüksek ambarların, fabrikaların ve malikânelerin

Saint-André Katedrali ve (sağda) Pey-Berland çan kulesi, Bordeaux, Fransa
Richard Chalagnieu

uzandığı 8 km uzunluğunda, hilal biçimli geniş bir nıhtım vardır. Büyük kent meydanlarının ötesinde bölgeye özgü alçak ve beyaz evler bulunur. Kenti çevreleyen bulvarlardan sonra, Le Bouscat, Caudéran, Mérignac, Talence ve Bègles banliyöleri uzanır. Irmağın sağ yakasındaki La Bastide'e 19. yüzyıldan kalma bir köprüyle ulaşılır. Eski sur kapılarının bazılarının hâlâ ayakta olduğu kentte, bir Roma amfityatrosunun kalıntıları da vardır. 1775-80 arasında yapılan Büyük Tiyatro, tepesi heykellerle süslü kolonadıyla, Fransa'nın en güzel tiyatrolarındandır. Görkemli çifte merdivenleri ve kubbeciği, Charles Garnier tarafından Paris Operası'nın yapımında örnek alınmıştır. Rıhtımın daha aşağısında Avrupa'nın en büyük meydanlarından olan Esplanade des Quinconces bulunur. Meydanda, Jirondenlerin anısına dikilmiş bir anıt ve Montesquieu ile Bordeaux Üniversitesi'nde gömülü Montaigne'in dev heykelleri vardır. Eski kilise kalıntıları arasında 15. yüzyıldan kalma iki çan kulesi sayılabilir: Saint-André Katedrali yakınlarındaki

Pey-Berland ve 109 m yüksekliğindeki Saint-Michel. Yakın zamanda yapılan gelişim planı, kent merkezini yenilemeyi ve yeni ilçelerin kuzeydeki büyük gölün çevresine doğru ve Gironde Halicinin batı kıyısı boyunca genişlemesini öngörmektedir. Eskiden Garonne Irmağı üzerinde yaya ve taşıt trafiği için tek köprü varken, bugün kenti yakındaki karayoluna bağlayan yeni bir köprü de yapılmıştır. Sergi Sarayı da kentteki yeni yapılarındandır.

Bordeaux'nun büyük aileleri, zenginliklerini gemiciliğe ve ünlü Bordeaux şarabı başta olmak üzere ticarete borçludur. Şarap üretimi ve ticaretiyle uğraşan ailelerin zenginliği İngiliz egemenliğinde büyük ölçüde arttı. 15-17. yüzyıllardaki bunalımlı dönemden sonra 18. yüzyılda yeniden sağlanan refah, olumsuz iklim koşullarına ve en önemlisi 1869'dan başlayarak asfalinin yarattığı sorunlara karşın günümüze değin sürdü. Bugün bağların kapladığı alan, eskisinin ancak yarısı kadardır. Fransız hükümeti ve yerel üreticiler, geniş dış pazarı korumak için, şarapların nitelik ve nicelik açısından denetlenmesine büyük önem verir. 1974'te şaraplara yabancı maddelerin karışmasıyla ortaya çıkan skandal, pazarda kalıcı bir zarara yol açmamıştır. Liman bölgesi 18. yüzyıldan beri önemini korumaktadır. Özellikle Batı Hint Adaları, Afrika ve Fransa'nın batı kıyısıyla yapılan ticarete yüksek tonajlı gemilerin yanaşmasına elverişli, denize doğru uzatılmış beş derin limanın önemi artmaktadır. Son yıllarda petrol ithalatı tonaj açısından birinci sırayı almış, bu ticaret sermaye birikimi sağlamışsa da, bütün çabalara karşın sanayinin büyümesine katkısı olmamıştır. Geleneksel gıda ve mobilya sanayilerine son yıllarda ilaç, petrol arıtma ve petrokimya tesisleri, Ford otomobil fabrikası eklenmiştir. Nüfus (1990) 210.000.

Bordeaux bulamacı bak. bordo bulamacı

Bordeaux (Dükü), Henri (-Charles-Ferdinand-Marie) Dieudonné (d'Artois) bak. Chambord (Kontu), Henri (-Charles-Ferdinand-Marie) Dieudonné.

Bordeaux şarabı, BORDO ŞARABI olarak da bilinir. Fransa'da, Bordeaux kenti ve çevresinde üretilen şarap çeşitlerine verilen ad. Şarapçılığın eskilere dayandığı Bordeaux da, Burgonya ve Ren bölgeleri gibi Roma döneminde şaraplarıyla ünlüydü. İngiliz işgalinde, önce Kral I. Richard, ardından da 1199'da Kral John *jurade* adlı kurula şarap üretimini denetleme izni verdi. 12. yüzyılda oluşturulan bu denetleme kurulu işlevini bugün de sürdürmektedir; uyeleri, şarap yapımını denetlerken hâlâ ortaçağdaki yöntemleri uygular ve St. Emilion bölgesinin geleneksel giysilerini giyerler.

Bugün Bordeaux bölgesi kaliteli şarap yapımında dünyadaki en önemli yoredir. Bu bölge, şarapların sınıflandırılmasına göre 36 ilçeye, bunlar da kendi içinde bucaklara bölünür. Her bucakta, bölgede *château* adı verilen, en iyi şarabın üretildiği bağlar bulunur. Her bağ kendi şarabını şişeler ve şişelerin üzerine etiketini koyar, böylece şarabın karışım olmadığı güvence altına alınır. Bağlarda şişelenen en iyi şaraplar *cru classé* (has bağ) sınıfına girer, her *cru classé* de kendi içinde "ürün" adı verilen beş kategoriye ayrılır. Kusursuzluk bir ölçüde beğeniye bağlı olduğundan bu beş ürünün sınıflandırma her zaman yalnızca bu ölçüde dayandırılmaz; piyasa fiyatı, ihracat ve un

gibi başka ölçütler de değerlendirmeyi etkiler. 1855'te yapılan bu sınıflandırma eskimiş olmakla birlikte, uzun yıllar varlığını korumuştur. *Cru classé*'den sonra 5-6 şarap çeşidini kapsayan *cru exceptionnel* (olaganüstü bağ) ve yüzlerce şarabı kapsayan, *cru bourgeois* (burjuva bağ), *cru artisan* (zanaatçı bağ) ya da *cru paysan* (köylü bağ) gibi sınıflar vardır. Bunlardan son ikisi şarapçılık kooperatiflerinin gelişimine bağlı olarak büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Kooperatifler, küçük işletmecilere, uzman şarap tüccarlarınca işletilen modern şaraphanelerden yararlanma olanağı yaratmış, böylece Bordeaux ve başka yerlerde üretilen ucuz şarapların kalitesi yükselmiştir. Bordeaux'daki bağlarda şişelenen şarapların etiketlenmesiyle ilgili sıkı kurallar olmasına ve kötü ürün yıllarında bağbozumu sırasında da kalitenin denetlenmesine karşın, düşük kaliteli şaraplar hâlâ Bordeaux adıyla satılmaktadır.

Bordeaux bölgesinin şarapları Bordeaux etiketini taşır. Bordeaux'ya bağlı ilçelerde üretilen şarapların özel nitelikleri vardır ve daha çok ilgi görürler. Bunlar, üretildikleri ilçenin adıyla anılırlar: Médoc ya da St. Emilion gibi. Bucaklarda ise daha üstün nitelikli şaraplar üretilir; bunların etiketinde de St. Julien ya da St. Estèphe gibi bucak adları bulunur. Bordeaux'daki 17 ilçeden Médoc, Graves, St. Emilion ve Pomerol şarapçılıkta en ünlüleridir. Médoc, Sauternes ve Barsac 1855'te, Graves 1953'te, St. Emilion da 1955'te sınıflandırılmıştır.

Médoc. Kırmızı ve hafif olan bu şarapların çok belirgin bir tadı vardır. 80 km uzunluğunda ve 5-12 km genişliğindeki Médoc'ta, her birinin, değişik şaraplar üretmesine olanak sağlayan, toprak yapısı kendine özgü 10-12 bucak yer alır; en önemlileri, Pauillac, Margaux, St. Julien, Cantenac ve St. Estèphe'dir. 1855'te *cru classé* olarak sınıflandırılan 61 kırmızı şarabın, biri dışında hepsi Médoc'ta üretiliyordu. İlk sıralamada yer alan bağlar Lafite-Rothschild, Margaux ve Latour; öteki *cru classé*'lerse, Mouton-Rothschild ve Kirwan'dır.

Graves. Graves, tadı sert, ama tatlılığı düşük beyaz şaraplarıyla ünlüdür. İlçede aynı miktarda kırmızı şarap da üretilir. Orta sertlikte, berrak renkli ve meyve tadındaki kırmızı şaraplar, bazen beyazlardan daha iyi olarak değerlendirilir. 1855'teki değerlendirilmede ilk sırada yer alan Château Haut-Brion, 1959'da Graves'da yapılan resmi sınıflandırmada ilçenin en iyi sekiz kırmızı şarabı arasına girdi. Aynı yıl beyaz şaraplarda da Graves'daki beş bağ sınıflandırılmaya girdi.

Sauternes ve Barsac. Bu bölgenin, tadı uzun süre damakta kalan, meyvemsi, tatlı şarapları çoğu zaman dünyanın en iyi şarapları kabul edilir. Bu kaliteyi sağlayabilmek için, bağbozumundan önce üzümlerin iyice olgunlaşması beklenir. *Pourriture noble* (soyul çürüme) denen bu yöntemle, yüksek miktarda şeker içerdiği için şarabı da tatlılaştıran ve alkol miktarını artıran üzümler elde edilir. Barsac köyünde üretilen Sauternes şarabına benzeyen şaraplar da Barsac ya da Sauternes olarak adlandırılır. Château d'Yquem ilk üstün ürün olarak sınıflandırılırken, öteki 24 bağ da birinci ve ikinci sıralarda yer alır.

St. Emilion. Bazen "erkeksi şaraplar" olarak adlandırılan St. Emilion şarapları, sert ve Médoc şaraplarından daha koyu renklidir. 1955'te yapılan sınıflandırmada 12 şarap St. Emilion'un ilk büyük ürünü olarak

sıralanmıştır; bunlar arasında yıllardır ününü sürdüren Château Cheval Blanc ve Château Ausone da bulunur. Büyük ürün olarak sınıflandırılan 63 bağ vardır. Bu sınıflandırmalar Graves şaraplarında olduğu gibi 1855 Médoc sınıflandırmasına bağlı olmayıp bölgelere özgüdür.

Öteki ilçeler. Beyaz şaraplar Sainte Foy, Entre-Deux-Mers ve Langouiran'da üretilir. Ste. Croix-du-Mont, Loupiac ve Cérons'da üretilen en iyi şaraplar Sauternes şaraplarıyla aynı niteliktedir. Bourg, Blaye, Cadillac ve Camblanes-et-Meynac'da nefis kırmızı ve beyaz şaraplar üretilir.

Bağbozumu ve dinlendirme. Bazı şaraplar ürünün kötü olduğu yıllarda iyi çıkarken, bazen de iyi üzümler alinan yıllarda şarap kötü olur. Bu yüzden, yıllık ürünlerin durumunu gösteren çizelgeler her zaman güvenilir değildir. Kırmızı Bordeaux şarapları, bağbozumundan 8-23 yıl sonra en iyi tade ulaşır. Ama bunlar dayanıklı şaraplardır; sert kırmızı şaraplar, 50 yıl ya da daha uzun süre içilebilir durumda kalır. Sek beyaz şaraplar bir iki yıl içinde içilmeye hazır duruma gelir, ama kırmızı ya da tatlı beyaz şaraplardan daha çabuk yillandıklarından yedinci yıldan sonra bozulabilirler. Tatlı beyaz şaraplarsa, bağbozumundan 3 yıl sonra içilebilir, 10 yılda en iyi durumuna gelir ve 30 yıl kadar dayanırlar.

Bordeaux Üniversiteleri, I, II ve III, Fransa'nın Bordeaux kentinde devletten ödenek alan karma ve özerk yükseköğretim kurumları. Fransız eğitimine yenilik getiren 1968 Yönlendirme Yasası'na uygun olarak 1970'te kuruldu. Bu üç üniversite, 1441'de kurularak VII. Charles döneminde, papalık fermanıyla onaylanan Bordeaux Üniversitesi'nin yerini aldı.

Bordeaux Üniversitesi, siyasette ve kiliseyle ilgili konularda önemli rol oynar, hatta büyük kilise meclislerine temsilci gönderirdi. 15-18. yüzyıllar arası, Fransız deneme yazarı ve Bordeaux belediye başkanı Montaigne (1533-92) ile Fransız hukukçu ve siyasal düşünür Montesquieu (1689-1755) gibi ünlü bilginler yetiştirdi. Rönesans Avrupa'sındaki üniversitelere özgü olan, kilise hukuku, medeni hukuk, güzel sanatlar ve tıp fakülteleri vardı. Fransız Devrimi sırasında kapatıldı ve yerini Fransa Üniversitesi'ne bağlı fakülteler aldı. 1896'da yeniden özerk bir üniversite olarak kuruldu ve devlet ödeneği almaya başladı.

Bugünkü üniversiteler akademik ve yönetsel açıdan bağımsız öğrenim ve araştırma birimleri olarak yeniden yapılandırıldı. I. Bordeaux Üniversitesi'nde, fen bilimleri, hukuk ve ekonomi bölümlerinin yanı sıra bir de gözlemevi vardır. II. Bordeaux Üniversitesi'nde beşerî bilimler ve tıp bölümleri ile bunlara bağlı araştırma kurumları, III. Bordeaux Üniversitesi'nde ise edebiyat, güzel sanatlar, dil bölümleri ile insan ve çevresiyle ilgili bir araştırma kurumu bulunur.

Borden, Gail (d. 9 Kasım 1801, Norwich, New York - ö. 11 Ocak 1874, Borden, Texas, ABD), ABD'li işadamı ve mucit. İnsanların besin kaynaklarını güvence altına almaya yönelik olarak, suyu alınmış (konsantre) besin maddeleri yapımı yöntemini geliştirmiştir. Pazar için üretimi olanaklı kılan süt yoğunlaştırma yöntemini bulmuş ve bu amaçla kurduğu süt ürünleri şirketi giderek genişleyerek bir sanayi imparatorluğuna dönüşmüştür.

Borden'ın ilk buluşlarından biri olan kurutulmuş ve öğütülmüş etten yaptığı besin, 1851'de I. Londra Dünya Sergisi'nde altın madalya kazanmasına karşın piyasada tutul-

madı. Borden, bunun ardından geliştirdiği süt yoğunlaştırma yöntemi için 1856'da ABD ve İngiltere'de patentler aldı ve 1861'de bir yoğunlaştırma tesisi kurdu.

Borden, gençlik yıllarında, ailesinin batıya doğru yolculuğu sırasında yerleştiği Kentucky'deki Covington kentinin planlarının yapılmasına da katkıda bulundu. Mississippi'nin güneyindeki bir okulda ders verdi ve 1829'da Texas'a giderek bölgenin ilk topografik haritasını yaptı. Ayrıca eyaletin ilk anayasasının hazırlanmasına katıldı; Texas'ta uzun süre yayımını sürdürmeyi başaran ilk gazetenin kurucuları arasında yer aldı ve Galveston kentinin planlarını hazırladı.

Borden, Sir Robert (Laird) (d. 26 Haziran 1854, Grand Pré, Nova Scotia - ö. 10 Haziran 1937, Ottawa, Kanada), Kanada'nın sekizinci başbakanı (1911-20) ve Muhafazakâr Parti'nin önderi (1901-20). Kanada'nın koloni olmaktan çıkıp bir ulus-devlet

Sir Robert Borden
National Film Board of Canada Phototheque

statüsüne kavuşmasında önemli rol oynamış, özellikle ülkesinin Milletler Cemiyeti'ne üyeliği konusunda çaba göstermiştir. Borden'a 1914'te "sir" unvanı verilmiştir.

Nova Scotia'da, Grand Pré adlı küçük bir köyde doğdu. On beş yaşını doldurmadan, resmi öğrenimini yarıda keserek, gittiği özel okulda öğretmen yardımcısı oldu. 1874'te öğretmenliği bırakarak, Halifax'taki bir hukuk bürosunda çalışmaya başladı. 1878'de Nova Scotia barosuna kabul edildi ve hukuk çevrelerinde önemli bir yer edindi. 1889'da Laura Bond ile evlendikten sonra kurduğu hukuk bürosu, kısa sürede Nova Scotia, Brunswick ve Prens Edward Adasını kapsayan kıyı eyaletlerinde en çok iş yapan bürolardan biri oldu. Konfederasyon'un kurucularından birinin oğlu olan Sir Charles Hibbert Tupper ile dostluğu, 1896'da Halifax'tan Muhafazakâr Parti adaylığını kabul etmesine yol açtı. Siyasete atıldığı sırada yapılan seçimleri Sir Wilfrid Laurier önderliğindeki Liberal Parti kazandı. Borden ilk görev süresi boyunca silik bir muhalefet üyesi olarak kaldıysa da, 1900'de yeniden seçilince bir süre için parti önderliğini üstlenmesi önerildi. Öneriyi kabul eden Borden, önderliğini hedef alan çeşitli gışimlere ve konumundan hoşlanmamasına karşın, 1911'e değin görevinde kaldı. Bu tarihte Liberal Parti'nin ABD ile karşılıklı ticaret anlaşmasını kabul etme kararı Laurier'nin yenilgisine yol açtı.

Başbakan olduğu dönemde en çok ilgilenildiği konu İngiltere-Kanada ilişkileriydi. Uzun süre, krallığın izlediği siyasette Kanada'nın da sesini duyurmasını savunmuştu. I. Dünya Savaşı öncesinde izlediği ve uç savaş gemisinin yapımı için İngiltere'ye 35 milyon dolar verilmesini de içeren deniz siyaseti, krallığı yöneten kurullarda Kanada'nın etkisini genişletme umudu ile oportünizmin karışımıydı. Savaşın ilk iki yılında, sık sık, İngiltere'nin aldığı kararlara Kana-

da'nın da katılması gerektiğine değindi. Ama Kanada'nın görüşlerini ortaya koyma olanağı ancak 1917'de, İngiliz başbakanı David Lloyd George'un Savaş Bakanlığı'nı oluşturmasıyla ortaya çıktı. Bakanlığın Londra'daki toplantılarında ve daha sonra Paris'teki Versailles Antlaşması görüşmelerinde Borden, ABD Başkanı Woodrow Wilson'ın On Dört Madde'sini destekledi; Kanada'nın çıkarlarının, İngiltere ile ABD arasında olabildiğince güçlü bir ittifakı gerektirdiğini ileri sürdü. İngiliz politikasının oluşturulmasına katılmakta diretmenin, Milletler Cemiyeti'nde bağımsız üyelikle çelişmediği kanısındaydı. İngiliz Uluslar Topluluğu'nu, önceden karşılıklı görüşmeler yürütülmesi koşuluyla, küçük devletlerin, büyük devletin çıkarlarına uygun davranmak zorunda kalabileceği bir ittifak olarak düşünüyordu.

Başbakanlığının I. Dünya Savaşı'na rastlayan yıllarında, yönetsel, mali ve siyasal konularda görülmeyiş güçlüklerle karşılaş-tı. Yarım milyon gönüllü Kanadalının denizasırlı ülkelerde savaşmak üzere silahlı kuvvetlere katılmasına karşın zorunlu askerlik uygulaması gerektiğinde, Borden koalisyon hükümeti kurulması için girişimde bulundu. 1917 seçiminde İngiliz yanlılarının kazandığı başarı, Borden'in, hükümette temsil edilmeyen ve izlenen siyasete karşı çıkan Fransız kökenli Kanadalıları karşısına almak pahasına, Kanada'nın uluslararası rolü konusunda izlediği siyaseti sürdürmesini sağladı.

İngiliz-Kanada ilişkilerine ağırlık vermesi, ilk kurduğu hükümetin iç işlerinde yetersiz kalmasını bir ölçüde açıklayabilir. Çeşitli tartışmalara yol açan savaş bakanı Sam Hughes'a karşı kararlı bir tutum izleyememiş ve onu ancak 1916'nın sonunda görevden almıştı. Hükümetine yetersizlik, görevi kötüye kullanma ve savaş vurgunculuğu gibi suçlamalar yöneltildikçe, halkın Borden'a güveni azaldı. Bununla birlikte, zorunlu askerlik uygulaması için koalisyon hükümeti oluşturma kararı ona, kabinelerini yeniden kurma ve yetenekli meslektaşlarını çevresinde toplama fırsatı verdi. Sonradan başbakan olan Arthur Meighen'i Avam Kamarası yönetimine, Newton Rowell ve Alexander K. Meighen adlı iki liberali de kabinedeki önemli komitelerin başına getirerek, Londra ve Paris'te tartışılan daha önemli sorunlarla ilgilenme olanağı buldu. İtilaf Devletleri'nin Rusya'daki iç savaşa müdahale politikasını destekledi; Rusya'da, ileride ticari ayrıcalıklara dönüşebilecek bir varlık oluşturmak umuduyla, Kanada birliklerinin de savaşa katılmasını istiyordu. Ama Vladivostok'a yollanan 3 bin kişilik kuvvet, kamu oyunun baskısıyla geri çekilmek zorunda kaldı. 1919'da, Winnipeg'de başlatılan genel grevin önderlerini tutuklatması ve parlamentodan aceleyle geçirilen bir ceza yasası değişikliğine dayanarak isyana teşvikle suçlaması, işçi sınıfının düşmanlığını kazanmasına yol açtı. Borden, Temmuz 1920'de görevinden çekildi.

Görevinden ayrıldıktan sonra, 1921'de Kanada delegesi olarak Washington'daki Denizlerde Silahsızlanma Konferansı'na katıldı ve *Canadian Constitutional Studies* (1922; Kanada'da Anayasa Çalışmaları) ile *Canada in the Commonwealth* (1929; İngiliz Uluslar Topluluğu'nda Kanada) adlı kitapları yazdı. Anıları (*Memoirs*) 1938'de yayımlandı.

Bordentown, ABD'de, New Jersey eyaletinin batısındaki Burlington ilinde (*county*) kent. Delaware Irmağı üzerinde, eyalet merkezi Trenton'ın tam güneyindedir. İlk yerleşimi 1682'de Quaker'lardan Thomas

Farnsworth kurdu. Önceleri Farnsworth Toprağı olarak bilinirdi. Sonradan yerleşime adını veren Joseph Borden'in 1734'te, araba ve gemilerle posta hizmeti vermeye başlamasıyla, ırmak üzerinde yoğun bir ticaret gelişti. Bordentown, Bağımsızlık Savaşı'nda, ırmağa, çok sayıda barut fıçısı bırakarak, burada demirlemiş olan İngiliz filosunu havaya uçurma girişiminde oynadığı rol yüzünden İngilizlerce sert biçimde cezalandırıldı. 1781-87 arası Bordentown'da yaşayan Thomas Paine, burada Benjamin Franklin, Gouverneur Morris ve Bağımsızlık Savaşı'nın öteki önderleriyle görüşürdü. Paine, ateist ve liberal görüşleri yüzünden sonunda kentten ayrılmak zorunda bırakıldı. Napoléon'un ağabeyi ve sürgündeki İspanya kralı Joseph Bonaparte, Bordentown'un dışında 600 hektarlık bir arazi satın alarak, 1816-39 arasında, burada, birçok Avrupalı ünlüyü de ağırladığı "küçük bir krallık" kurdu. Bugün aynı yerde Bonaparte Parkı bulunur.

Bağımsızlık Savaşı sırasında yapılan, 1851'de de Amerikan Kızılhaç Örgütü'nün kurucusu Clara Barton'ca ülkenin ilk devlet okullarından biri olarak yeniden düzenlen Clara Barton Okulu onarılarak korunmuştur. Öteki tarihsel yapılar arasında Joseph ve Napoléon Bonaparte'in yeğeni Prens Napoléon Murat'ın oturduğu Linden Evi'nin yeniden düzenlenmesiyle oluşturulan Murat Evi, Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'ni imzalayanlardan, şair, siyasal taşlama yazar ve besteci Francis Hopkinson'un oturduğu Hopkinson Evi ve 1788'de İngilizlerce yakılan eskisinin yerine, Joseph Borden'in oğlunun yeniden yaptırdığı Borden Evi, sayılabilir.

19. yüzyılda kent, Delaware ve Raritan Kanalı'nın son durağı oldu; New Jersey'nin ilk demiryolu atölyeleri de burada kuruldu. Bugün başlıca ekonomik etkinlikler spor giyim, kutu yapım makineleri ve tuğla imalatı ile basım gibi hafif sanayiler ve çiftçiliktir. Bordentown, zihinsel özür-lüler için rehabilitasyon programları düzenleyen E. R. Johnstone Eğitim ve Araştırma Merkezi ve İslahiyile de tanınır. İlçe olarak 1825'te, kent olarak da 1867'de tüzel kimlik kazanmıştır. Nüfus (1990) 4.341.

Borders, İskoçya'nın güneydoğusunda, 4.660 km² yüzölçümlü il (*region*). 1975'te yönetim birimlerinin yeniden düzenlenmesiyle oluşturulmuştur. Eskiden, Berwick, Peebles, Roxburgh ve Selkirk illeri ile Midlothian ilinin küçük bir bölümünün bulunduğu bölgeyi kapsar. Tweeddale, Et-trick-Lauderdale, Roxburgh ve Berwickshire adlı ilçelere bölünmüştür. Ekonomi dokümacılık ve tarıma dayanır. Nüfus (1991 geç.) 102.600.

Bordes, Charles (d. 12 Mayıs 1863, Rochecorbon, Vouvray yakınları - ö. 8 Kasım 1909, Toulon, Fransa), besteci, koro şefi ve müzikolog. Rönesans çoksesli koro müziğinin canlandırılmasında önemli katkısı olmuştur.

Bordes, César Franck'in öğrencisiydi. 1890'da Paris'teki St. Gervais Kilisesi'nin koro şefi oldu ve bu kiliseyi 15, 16 ve 17. yüzyıl vokal (ses) müziğinin bir eğitim ve uygulama merkezi durumuna getirdi. Orgcu Alexandre Guilmant ve besteci Vincent d'Indy ile birlikte 1894'te Schola Cantorum'u kurdu. Bu okul 1896'da Bordes'un öğretmenlik ettiği bir kilise müziği okuluna dönüştü. Okulun yayını olan *La Tribune de St. Gervais* (1895) Fransız müzikolojisinin belli başlı organı oldu. Bordes bundan başka, koro toplulukları için değerli malzeme-

ler içeren *Anthologie des maîtres Religieux primitifs*'i (İlk Hristiyan Ustalar Antolojisi) yayımladı. 1905'te Montpellier'ye yerleşerek Schola Cantorum'un taşra kolunu kurdu.

Halk müziğine de ilgi duyan Bordes, 1889'da Bask Ülkesi'ni dolaşarak geleneksel ezgileri derledi. Bunlardan 100 tanesi *Archives de la tradition Basque*'ta yayımlandı (1889-90). Bordes besteci olarak özellikle şarkı türünde başarılı oldu. Piyano müziği, koro için dinsel ve dindışı yapıtlar, flüt ve yaylı çalgılar için *Bask Suii* ve *Béarn Dansları*'nu ve orkestra için bir senfonik şiir besteledi.

Bordet, Jules (-Jean-Baptiste-Vincent) (d. 13 Haziran 1870, Soignies - ö. 6 Nisan 1961, Brüksel, Belçika), kan serumundaki bağışıklık etkenlerini bulan Belçikalı bakteriyolog ve bağışıklık uzmanı. Bordet'ye

Bordet
Haringue—H. Roger-Viollet

1919 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü kazandıran bu buluş, birçok tehlikeli bulaşıcı hastalığın tanısı ve tedavisi yönünden çok önemli bir gelişmeydi.

Bordet, Paris Pasteur Enstitüsü'nde bulunduğu yıllarda (1894-1901), kan serumundaki bakteriler ile alyuvarların parçalanmasını konu alan araştırmalarıyla, vücut sıvılarında bağışıklık tepkilerini inceleyen yeni bir bilim dalının, serolojinin kurulmasına büyük katkıda bulundu. 1895'te, bakterilerin hücre zarlarının yıkımından (bakteriyoliz), kan serumunda bulunan iki maddenin sorumlu olduğunu saptadı. Bunlardan biri, yalnızca bakteriye karşı önceden bağışıklık kazanmış hayvanların kanında bulunan ve ısıya dayanıklı bir madde olan antikor; bugün kompleman adıyla bilinen ikinci bileşen ise ısıya duyarlı bir maddeydi ve bütün hayvanların kanında bulunuyordu. Bordet, üç yıl sonra, yalnız bakterilerin değil yabancı alyuvarların da kan serumunda parçalandığını ortaya çıkardı. Hemoliz adını verdiği bu olay tıpkı bakteriyolize benziyordu ve gerçekleştirilmesi için ortamda gene komplemanın bulunması gerekiyordu.

1901'de Brüksel'e yerleşen Bordet, bu kentte kurduğu Brabant Pasteur Enstitüsü'nün yöneticiliğini 1940'a değin üstlendi ve bağışıklık konusundaki araştırmalarını Octave Gengou ile birlikte sürdürdü. Bu çalışmalar, başta frengi (Wassermann testi) olmak üzere tifo, verem gibi birçok hastalıktan sorumlu olan mikroorganizmaların saptanmasına olanak veren serum testlerinin öncüsü oldu.

1906'da Gengou ile birlikte, önceleri Bordet-Gengou basılı, sonradan *Bordetella pertussis* adıyla bilinen boğmaca basiliyi bulan Bordet, 1907-35 arası Brüksel Üniversite-si'nde bakteriyoloji profesörlüğü yaptı; o

yıllarda özellikle kan pıhtılaşması ve bakteriyofajlar (bakteri virüsleri) üzerinde çalıştı.

Bordighera, İtalya'nın kuzeybatısında Liguria yönetim bölgesine bağlı Imperia ilinde kent. San Remo ve Ventimiglia arasında Ponente Rivierası üzerinde yer alır. Liguria Araştırmaları Enstitüsü'nde (eskiden Bicknell Müzesi) sergilenen Riviera bitki cinsleri koleksiyonu eşsizdir. Enstitünün kitaplığına da 25 bin cilt İngilizce kitap vardır. Kış turizmi merkezi olan Bordighera çiçek, zeytinyağı ve palmye dalları ihraç eder. Bu palmye dalları Paskalya boyunca Roma'daki San Pietro Bazilikası'nda ve öteki kiliselerdeki dinsel törenlerde kullanılır. Nüfus (1981 geç.) belediye, 11.896.

bordo bulamacı, tanımda mantar öldürücü olarak kullanılan sönmüş kireç, göztaşı (bakır sülfat) ve su karışımı. Adını Fransa'daki Bordeaux kentinden alan bordo bulamacı, bitkilerdeki birçok mantar hastalığına, özellikle asmalarındaki küllemeye karşı başarıyla kullanılan en eski tarım ilaçlarından biridir.

Bordo şarabı bak. Bordeaux şarabı

Bordone, Paris (d. 1500, Treviso - ö. 19 Ocak 1571, Venedik, Venedik Cumhuriyeti), dinsel, mitolojik vb konuları da işlemekle birlikte, asıl ününü portrelerine borçlu olan Venedikli Rönesans ressamı.

1538'de I. François ya da 1559'da II. François tarafından Fransa'ya davet edilen Bordone, Fransız sarayında çok sayıda portre yaptı. Ama Fransız koleksiyonlarında bunlardan hiçbirisi kalmamıştır. Louvre Müzesi'nde bulunan iki portresi daha sonra edinilmiştir. Ayrıca Bordone'nin 1548'de Augsburg'a giderek ünlü Fugger ailesi için çalıştığı da söylenir.

En önemli tarihsel konulu resmi Venedik Akademisi'nde bulunan, imzalı ve 1540 tarihli "Balıkçı ve Dük"tür. Londra'daki Ulusal Galeride de bir "Daphnis ve Khloe" tablosuyla bir kadın portresi vardır.

Öbür önemli yapıtları Louvre'daki Tadini Galerisi'nde bulunan "Madonna", Treviso Katedrali'ndeki "Çobanların Tapınması", Roma'da Villa Borghese ve Doria Saray'ında bulunan mitolojik konulu iki resim, Berlin'deki "Satranç Oynayanlar", Boston'daki Gardner Müzesi'nde bulunan "İsa Hekimler Arasında" ve Washington, D.C.'de bulunan "İsa'nın Vaftiz Edilişi"dir.

Bordoni, Faustina (d. y. 1700, Venedik - ö. 4 Kasım 1781, Venedik), İtalyan mezzosoprano. Güzelligi ve oyunculuk yeteneğiyle olduğu kadar, ses genişliği ve nefesini denetlemesiyle de tanınmış ilk primadonna-lardandır.

Soylu bir aileden gelen Bordoni, Alessandro ve Benedetto Marcello'nun koruduğu Michelangelo Gasparini ile çalıştı. Sahne yaşamına 1716'da Venedik'te, Carlo Francesco Pollarolo'nun *Ariodante* adlı yapıtıyla, olay yaratarak başladı. 1722'ye gelindiğinde İtalya'da ünü, adına madalya çıkartılacak kadar yayılmıştı. Münih'te ilk kez 1723'te Pietro Torri'nin *Griselda*'sında oynadı. 1724'te Viyana Saray Operası'nda kendisini dinleyen Georg Frideric Handel'le tanışan Bordoni, 1726'da Handel'in Londra'daki opera topluluğu tarafından oynanan *Alessandro* temsiliinde sahneye çıktı. Londra'dayken, önde gelen sopranolardan Francesca Cuzzoni'ye rakip oldu. Her iki sanatçının hayranları tarafından körüklenen bu şiddetli rekabet 1727'de Antonio Maria Bononcini'nin *Astianatte* operasının

sahnelenişinde çıkan saç saça baş başa bir kavgayla sonuçlandı. Bu iki rakip sanatçının öyküsü yıllar sonra John Gay'in *The Beggar's Opera*'sında (Dilenci Operası) ve onun devamı olan *Polly*'de Polly ve Lucy tipleriyle hicvedildi. Bordoni 1727'de *Admeto*'da Alcestis, *Riccardo Primo*'da Pulcheria, 1729'da *Siroe*'de Emira ve *Tolomeo*'da Eliza gibi daha başka Handel rollerini de canlandırdı. Besteci Johann Adolf Hasse ile evlendikten sonra Dresden'e taşındı ve kocasının en az 15 operasında rol aldı. İtalya'ya yaptığı uzun gezilerde Venedik'te 30'un üstünde operada oynadı. 1750'de Paris'te kralın huzurunda söyledi.

Yetmiş yaşını geçtiği halde etkinliğini sürdürdü ve 1775'te Viyana'da sahneye çıkan Bordoni, Venedik'e yerleşerek sanat yaşamını noktaladı.

bordro, bir hesabın ayrıntılarını gösteren çizelge. Sözcük olarak düzenleme ve sıraya dizme anlamına gelir. Bankacılık, muhasebe ve borsa işlemlerinde çeşitli döküm ya da özetlerin yer aldığı belgeler bordro olarak adlandırılır. Örneğin bankalar ve sigorta acentaları, müşterilerinin alış ya da satış talimatlarının yerine getirildiğini bildirmek için, işlem tarihini, tutarını, vergi ve kesintileri ile öteki giderlerini gösteren alış bordrosu ya da satış bordrosunu gönderir. Borç ve alacak özetine "hesap bordrosu", iskontoya verilen senetlerin dökümüne "iskonto bordrosu" denir. "Kasa bordrosu", giren ve çıkan tutarların tek tek tutulduğu belgedir.

Resmî iş ya da özel işyerlerinde çalışan işçi ve memurlara imza karşılığında yapılan ücret ya da maaş ödemelerini gösteren yazılı belgeye "ücret ya da maaş bordrosu" denir. Bordro, genellikle işyerinin unvanı ve adresi, ödemenin ait olduğu ay ve yıl, işçinin adı ve soyadı, sigorta sicil numarası, vergi karnesinin tarih ve numarası, işçinin yaptığı iş, birim ücreti, iş süresi, hafta ve genel tatil günleri, fazla çalışma, ücret niteliğinde olan öteki ödemeler, aylık istihkak tutarı, sigorta prim kesintisi, çalışanın medeni hali, vergi indirimleri, gelir vergisi kesintileri, damga vergisi kesintileri, kesinti toplamı, avans ve nafaka ile ödenti ve icra kesintileri, ödemeye esas net ücret gibi konuları içerir. Bunun dışında, işyeri sigorta sicil numarası ile muhtasar beyannamenin verildiği vergi dairesi ve muhtasar hesap numarası da bordroya eklenir. Memurların bordrolarına ek ve yan ödemelerle memurun emekli sandığına ya da hizmet yerindeki yardımlaşma sandığına olan borcunun takisileri dolayısıyla yapılan kesintiler de gösterilir.

Boreal İklim Aralığı bak. Kuzey İklim Aralığı

Boreas, Yunan mitolojisinde erkek olarak kişileştirilen kuzey rüzgârı. Poyraz, aynı

Boreas'ın Oreithyia'yı kaçıncı, bir Atina hydrasından ayrıntı, İÖ 5. yy; Vatikan Müzesi
Alinari-Art Resource/EB Inc

adın Türkçedeki bozulmuş biçimidir. Boreas, Atina kralı Erekhtheus'un güzel kızı Oreithyia'yı kaçırmış, Trakya'da rüzgârların kral ve kraliçesi olarak yaşamışlardır. Kalais ve Zetes adlı iki oğlu olan Boreas, Atinalılara dostluğunu göstermek üzere Pers kralı Kserkses'in donanmasını Tesalya'da Sepias Burnunda batırmıştır. Bunun karşılığında Atinalılar da ona İlisos yakınlarında bir sunak yaptırmışlar ve onuruna Boreasmos adıyla anılan bir festival düzenlemişlerdir. Sanat yapıtlarında Boreas güçlü, sakallı, soğuğa karşı giysilerle korunmuş ve kanatlı olarak betimlenir.

Borel, (Félix-Édouard-Justin-) Émile (d. 7 Ocak 1871, Saint-Affrique - ö. 3 Şubat 1956, Paris, Fransa), Fransız matematikçi. Nokta kümelerinin ölçümüne ilişkin ilk etkili kuramı geliştirmiş ve Fransız matematikçiler René Baire ve Henri Lebesgue ile birlikte çağdaş gerçek değişkenli fonksiyonlar kuramını ortaya atmıştır.

1896'da Paris'teki, Yüksek Öğretmen Okulu'nda (École Normale Supérieure) öğretim üyeliğine getirilen Borel, Picard teoremine basit bir kanıt geliştirdi. Yankı uyandıran başarısıyla integralli fonksiyonlar ve bu fonksiyonların aldığı değerlerin dağılımına ilişkin kuramını formülleştirmeye yolunda ilk adımı atmıştı. Bu kuram sonraki 30 yıl boyunca karmaşık fonksiyonlar kuramı alanındaki egemen oldu.

Borel, nokta kümelerinin ölçümüne ilişkin ilk etkili kuramı geliştirerek çağdaş gerçek değişkenli fonksiyonlar kuramının ortaya atılmasına yardımcı oldu. İraksak seriler (belirli bir sayıya yakınsamayan seriler) için bir toplam değeri daha önce tanımlanmıştı, ama bu türden serilerin ilk sistematik kuramını geliştiren matematikçi Borel oldu (1899). 1909'da Sorbonne'da kendisi için kurulan fonksiyonlar kuramı kürsüsüne getirildi. 1921-27 arasında oyunlar kuramı üzerine bir dizi makale yazdı ve strateji oyunlarını tanımladı.

1924-36 arasında Fransız Temsilciler Meclisi'nde yer alan Borel, 1925-40 arasında da donanma bakanı olarak görev yaptı. 1940'ta, Vichy rejimi döneminde tutuklandı ve kısa bir süre cezaevinde kaldı. Daha sonra doğduğu köye döndü ve Direniş hareketine katıldı. 1918'de Croix de Guerre nişanı alan Borel, 1945'te Direniş katkılarında ötürü Direniş (Résistance) Madalyası'yla 1950'de Légion d'Honneur nişanının "grand-choix" unvanıyla, 1955'te de Bilimsel Araştırmalar Ulusal Merkezi'nin ilk altın madalyasıyla ödüllendirildi. *İhtimaller* ve *Hayat* (1966) adlı yapıtı Türkçe'ye çevrilmiştir.

Borel, Jacques (d. 17 Aralık 1925, Paris, Fransa), Fransız yazar, çevirmen ve eleştirmen.

Bir devlet memurunun oğluydu. 1949'da Sorbonne'dan mezun olduktan sonra Fransa'daki çeşitli liselerde İngilizce öğretmenliği yaptı (1952-67). Ayrıca ABD'deki çeşitli yükseköğretim ve üniversitelerde konuk öğretmen olarak ders verdi (1966-83). En önemli romanı *L'Adoration* (1965; Hayranlık) yan otobiyografik bir yapıtı. Goncourt Ödülü'nü alan roman bir erkek çocuğunun dul kalmış annesiyle ilişkisini konu alıyor, olay ve düşünceleri Joyce'da ya da Proust'ta görülen bir ayrıntı zenginliğiyle aktarıyor. Bu yapıtı, onun devamı niteliğindeki *Le Retour* (1970; Dönüş) ile başka romanlar, şiir ve eleştiri kitapları izledi. Borel ayrıca Paul Verlaine'in tüm yapıtlarını yayıma hazırladı (1959-62) ve James Joyce'un şiirlerini çevirdi (1967).

Borel, Pétrus, asıl adı JOSEPH-PIERRE BOREL, BOREL D'HAUTERIVE olarak da bilinir (d.

29 Haziran 1809, Lyon, Fransa - 6. Temmuz 1859, Mosteganim, Cezayir), romantik akımın önde gelen temsilcilerinden Fransız şair, romancı ve eleştirmen.

Bir hırdavatçının 14 çocuğundan biriydi. Mimarlık eğitimi gördüyse de daha sonra edebiyata yöneldi. "Lycanthrope" (Kurt Adam) takma adıyla yazarak 1830'ların en ilginç genç yazarları arasına girdi. Aralarında Gérard de Nerval ve Théophile Gautier'nin de bulunduğu, Les Bousingos adıyla

Pétus Borel, C.-F. Nanteuil-Leboeuf'ün portre çalışmasından yararlanılarak yapılan oymabaskudan ayrıntı, 1839
J.P. Zola

tanınan atılımı yazarların önderi oldu. Klasik üsluba duyulan ilginin yeniden canlanmasıyla maddi durumu kötüleşti. Hükümet görevlisi olarak Fransız sömürge Cezayir'e gitti. Gururlu ve huysuz yaratılışı yüzünden 1855'te işten çıkarıldı ve ölümüne değin Mosteganim'deki gotik bir malikânede sefil ve garip bir yaşam sürdü. Dehşet ve melodram kokan yapıtları arasında *Rhapsodies* (1832; Rapsodiler), *Champavert, contes immoraux* (1833; Champavert, Ahlakdışı Öyküler) adlı öykü kitabı ve şair Charles Baudelaire'in üslubunu haber veren manzum bir önderişi içeren *Madame Putiphar* (1839) vardır.

Borelli, Giovanni Alfonso, asıl adı, GIOVANNI FRANCESCO ANTONIO ALONSO (d. 28 Ocak 1608, Napoli - ö. 31 Aralık 1679, Roma), kas hareketini ve öbür vücut işlevlerini ilk kez statik ve dinamik yasalarına göre açıklayan İtalyan fizyoloji ve fizik bilgini.

Borelli 1649'da Messina'da, 1656'da Piza'da matematik profesörlüğüne atandı. 1667'de Messina'ya döndü; 1674'te Roma'ya giderek, İsveç kraliçesi Kristina'nın koruması altında yaşadı. En ünlü yapıtı olan *De motu animalium*'da (ös 1680-81; Hayvanların Hareketi Üzerine), hayvanların her türlü hareketini mekanik ilkeleriyle açıklamaya çalıştı; bu yaklaşımıyla, fizyoloji ile fiziği bağdaştırmayı amaçlayan introfizik okulunun kurucusu olarak anılır.

Astronomiyle de ilgilenen Borelli, 1666'da, Jüpiter'in uyduları üzerindeki kütleçekim kuvvetlerinin etkisini inceleyen bir çalışma yayımladı. 1665'te, Pier Maria Muscati takma adıyla yayımlanan bir makalesinde, ilk kez kuyrukluyıldızların parabol biçiminde bir yörünge üzerinde dolandıkları görüşünü ortaya atmıştı.

Borg, Björn (Rune) (d. 6 Haziran 1956, Södertälje, İsveç), yakın dönemin en iyi oyuncuları arasında sayılan İsveçli tenisçi. Laurie Doherty'den (1902-06) bu yana tek erkeklerde Wimbledon'ı üst üste beş kez (1976-80) kazanan ilk oyuncudur. Fransa Açık Tenis Turnuvası'nda tek erkeklerde üst üste dört ve toplam altı kez (1974-75, 1978-81) birinci olarak rekor kırmıştır.

Tenise çok küçük yaşta başladı. Daha 13 yaşında İsveç'in en iyi genç tenisçilerini yendi. Güçlü servisleri ve çift elle yaptığı

backhand vuruşlarıyla dikkati çekti. On dört yaşında profesyonel oldu; 17 yaşında İtalya Açık Tenis Turnuvası'nı, 18 yaşında da Fransa Açık Tenis Turnuvası'nı kazandı. 1975'te Davis Kupası'nı İsveç'in ilk kez kazanmasında önemli rol oynadı. Bu tarihe değin teklere arka arkaya 16 kupa kazanarak Bill Tilden'in 12 kupalık rekorunu kırdı. Sonraki yıllarda birkaç kez Fransa Açık Tenis Turnuvası'nı, İsveç şampiyonluklarını ve Dünya Tenis Şampiyonluğu Turnuvası'nı kazanarak en çok para kazanan tenisçi oldu. 1981 ilkbaharında Wimbledon'da John McEnroe'ya yenilinceye değin teklere üst üste 41 karşılaşma ve 5 şampiyonluk kazanarak, daha önce elde edilmemiş bir rekora ulaştı. Vergi ödemek için Monaco'ya yerleştikten sonra, 1983'te profesyonel tenisi bıraktığını açıkladı.

Borgå (Finlandiya) bak. Porvoo

Borgen, Johan (Collet Müller) (d. 28 Nisan 1902, Oslo - ö. 16 Ekim 1979, Hvaler, Norveç), Norveçli romancı, öykü, oyun ve deneme yazarı. 20. yüzyıl Norveç edebiyatının en önemli ve verimli yazarlarından biridir.

En önemli yapıtı, *Lillelord* (1955), *De mørke kilder* (1956; Karanlık Baharlar) ve *Vi har ham nå* (1957; O Bizimdir Artık) adlı romanlarından oluşan üçlemesidir. Borgen bu üçlemede, 1917'den II. Dünya Savaşı'na uzanan dönemde, Norveç'teki varlıklı orta sınıfın durumunu yansıtır. Romanların başkisi Wilfred Sagen'in kişiliğinde, savaş sırasında Nazilerle işbirliği yapan yabancılaşmış ve sevgisiz bireyin ayrıntılı bir portresini çizer. Paris ve Kopenhag'daki sanat yaşamından kesitler sunan yapıt, gerek bir dönemin belgelenmesi açısından, gerek psikolojik bir inceleme olarak ayrı bir değer taşır.

Borgen yazarlığı, *Mot mørket* (1925; Karanlığa Doğru) adlı öykü kitabıyla başladı ve en iyi yapıtlarının bir bölümünü bu türde verdi. *Noveller om kjaerlighet* (1952; Aşk Öyküleri) ve *Noveller i utvalg* (1961; Seçme Öyküler) adlı öykü kitapları okur ve eleştirmenlerce çok beğenildi. Daha sonra yazdığı *Jeg* (1959; Ben), *Blind* (1964; Mavi Dağ) ve *Den røde idken* (1967; Kırmızı Sis) adlı deneysel romanlarında da yabancılaşma ve kimlik sorunlarını araştırmayı sürdürdü.

Oyunlar da yazan Borgen, uzun bir yazarlık döneminden sonra kısa ve nükteli deneme türünde ustalıkla ulaştı. *Nye noveller. Frydenberg* (1965; Yeni Öyküler. Frydenberg) adlı öykü kitabıyla Kuzey Ülkeleri Edebiyat Ödülü'nü kazandı. 1954-59 arasında *Vinduet* adlı edebiyat dergisinin yayın yönetmenliğini yaptı. Borgen ayrıca kolayca anlaşılacak incelemeleriyle kendi kitap sevgisini okurlarına iletebilen usta bir eleştirmendi. Eleştiri yazılarıyla pek çok yabancı yazar Norveçli okura tanıtılmıştır.

Borges, Jorge Luis (d. 24 Ağustos 1899, Buenos Aires - ö. 14 Haziran 1986, Cenevre), Arjantinli şair, öykü ve deneme yazarı. Güney Amerika'da modernist *ultraismo*(*) akımının yerleşmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Yaşamı. Borges'in çocukluğu, kimi yapıtlarına da konu olan yoksul Palermo mahallesinde geçti. Arjantin tarihinde önemli yeri olan İngiliz asıllı bir aileden geldiği için, İngilizceyi İspanyolcadan önce öğrendi. Babası, bir İngiliz okulunda öğretmenlik yapan geniş kültürlü bir kişiydi; Borges'in onun kitaplığında bulup İngilizceden okuduğu ilk kitaplar arasında *Huckleberry Finn* H. G. Wells'in romanları, *Binbir Gece Masalları* ve *Don Quijote* vardı. Kendisini edebiyatçı olmaya yönelten babasının etkisi

altında yetişen Borges, genç yaşta önde yazarlıktan başka yol olmadığını fark etti. 1914'te, I. Dünya Savaşı patlak vermeden hemen önce ailesiyle birlikte Cenevre'ye gitti. Burada Fransızca ve Almanca öğrendi ve Collège de Genève'i bitirdi. 1919'da Cenevre'den ayrılan Borges ailesi, Mayorka ve İspanya'da birer yıl kaldı. Borges İspanya'da *ultraismo* akımını benimseyen genç yazarlara katıldı. *Ultraismo* yanlıları, çöküş içinde olduğunu düşündükleri '98 Kuşağı'nın(*) tanınmış yazarlarına karşı çıkıyorlardı.

1921'de Buenos Aires'e dönen Borges, doğduğu kenti yeniden keşfetti. Buenos Aires'in güzelliğini dile getiren şiirlerinde, kentin bugününü ve geçmişini yeniden yarattı. 1923'te ilk yapıtı olan *Fervor de Buenos Aires* (Buenos Aires Tutkusu) adlı şiir kitabını yayımladı. Sonradan karşı çıktığı *ultraismo* akımının Güney Amerika'da yayılmasına öncülük etti. Bu dönemde birkaç şiir ve deneme kitabı, *Evaristo Carriego* (1930) adlı bir yaşamöyküsü yayımladı; ayrıca üç edebiyat dergisi çıkardı.

1930'dan sonraki yıllarda saf kurgu tekniğini daha cesurca kullanmaya başladı. *His-*

Borges
Wellesley College, Wellesley, Massachusetts

toria universal de la infamia'da (Alçaklığın Evrensel Tarihi, 1990) adı kötüye çıkmış kişilerin yaşamlarını anlatmayı denedi. 1938'de, geçimini sağlayabilmek için ailesinden birinin adını taşıyan Buenos Aires'teki bir kütüphanede üst düzeyde bir görevde çalışmaya başladı. Burada geçirdiği dokuz yıl, mutsuzluk içinde geçti.

Babasının öldüğü 1938'de, başındaki bir yarının iltihaplanması yüzünden kan zehirlenmesi geçirdi. Onu ölümün eşine getiren bu hastalık sonucunda konuşma yetisini yitirdi ve bir süre akli dengesini yitirme korkusuyla yaşadı. Bu olayın Borges'in yaratıcı kişiliğinin gelişmesinde önemli bir etkisi olduğu söylenebilir. Hastalığını izleyen sekiz yıl içinde, daha sonra *Ficciones* 1935-1944 (1944; Kurgular 1935-1944) dizisinde ve *El Aleph* (1949) adlı kitabında toplanan, en güzel fantastik öykülerini yazdı. Gene aynı dönemde Adolfo Bioy Casares ile birlikte, her ikisinin atalarının adlarından oluşturulmuş H. Bustos Domecq takma adıyla polisiye öyküler yazdı. Öyküler, 1942'de *Seis problemas para don Isidro Parodi* (Don Isidro Parodi İçin Altı Sorun) adıyla yayımlandı. Borges, düş dünyasını bütün boyutlarıyla ilk kez bu yapıtlarında sergiler; kendine özgü bir dili ve imgeler sistemi olan bu dünya, var olan gerçekliğin aykırı ve ironik bir tanımlamasıdır.

Borges, Juan Perón 1946'da iktidara geldiğinde, II. Dünya Savaşı sırasında Müttefikler'den yana olduğunu açıklamış olduğu

için kütüphanedeki görevinden uzaklaştırıldı. Geçimini arkadaşlarının yardımıyla, yazarlık, editörlük yaparak ve konferans vererek sağladı. 1952'de *Otras inquisiciones* 1937-1952 (Öbür Sorgulamalar 1937-1952) adıyla yayımlanan denemeleri, Borges'in çözümlenici yeteneğini en iyi ortaya koyan yapıtlardır. Perón'un 1955'te devrilmesi üzerine, onurlandırılarak Ulusal Kütüphane'nin müdürlüğüne getirildi. Aynı zamanda Buenos Aires Üniversitesi'nde İngiliz ve Amerikan edebiyatı profesörü oldu. Kalıtsal bir hastalık yüzünden 1920'lerden sonra görme yetisi giderek zayıflamış olan Borges, bu sırada tamamen kör oldu. Bunun üzerine uzun metinler yazmayı bıraktı ve yapıtlarının yazımını annesi, sekreterleri ve arkadaşları üstlendi.

El hacedor (1960; Düş Kaplanları) ve *El libro de los seres imaginarios* (1967; Düşsel Varlıklar Kitabı) gibi son dönem yapıtları, düzyazıyla şiir arasındaki sınırı hemen hemen tümüyle kaldırır. Daha sonra yayımlanan öykü kitapları arasında intikam, cinayet ve dehşet konuları *El informe de Brodie* (1970; *Brodie Raporu*, 1991) ve *El libro de arena* (1955; *Kum Kitabı*, 1989) vardır. Her iki kitap da, iç dünyasının derinlerindeki labirentleri keşfeden bir bireyin karmaşık algilemi ile yalın bir masal dilini birleştiren alegorik öykülerden oluşur.

Değerlendirme. Borges'in öykü ve şiirleri, Samuel Beckett ile ünlü Formentor Ödülü'nü paylaştığı 1961'den sonra, 20. yüzyıl dünya edebiyatının klasikleri arasında sayılmaya ve giderek daha çok hayran kazanmaya başladı. Oysa bu tarihten önce, Buenos Aires'te bile yazar çevreleri dışında pek az tanınıyordu. Bu yazarların çoğu da, onu edebi teknik ve oyunları ustaca kullanan bir zanaatçı olarak görüyordu. Borges'in kurgularındaki karabasanlı dünya günümüzde genellikle Kafka'nın öyküleriyle karşılaştırılmakta ve günlük dili özgün ve kalıcı bir anlatım aracına dönüştürmesi açısından büyük övgü toplamaktadır. Latin Amerika edebiyatının akademik bir okur çevresinin sınırlarını aşmış dünya çapında da geniş bir aydın kitlesine ulaşmasında Borges, çağdaşı yazarlara oranla daha büyük bir rol oynamıştır.

Borges'in yayımlanmış ve yayımlanmamış yapıtlarından seçtiği öykü, şiir ve denemeler *Antologia personal* (1961; Kişisel Antoloji) adıyla basılmıştır. Öykülerinin yanı sıra Türkçede *İngiliz Edebiyatına Giriş* (1987), *Borges ve Ben* (1989) adlı kitapları yayımlanmıştır.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Şiir. *Luna de enfrente* (1925; Yolun Ötesindeki Ay), *Cuaderno San Martín* (1929; San Martín Defteri), *Poemas* (1943; Şiirler), *Poemas 1923-1953* (1954; Şiirler 1923-1953), *Poemas* (1958; Şiirler), *Obra Poética, 1923-1966* (1966; bütün yapıtlarının 6. cildi). Deneme. *Inquisiciones* (1925; Sorgulamalar), *El tamaño de mi esperanza* (1926; Umudumun Boyutları), *El idioma de los Argentinos* (1928; Arjantin Deyişleri), *Discusión* (1932; Tartışma), *Historia de la eternidad* (1936; Sonsuzluğun Tarihi), *Aspectos de la literatura gauchesca* (1950; Güney Edebiyatının Özellikleri), *El "Martín Fierro"* (1953), *Crónicas de Bustos Domecq* (1967; Bustos Domecq'in Günlükleri). Öykü ve Masal. *El jardín de senderos que se bifurcan* (1942; Yolları Çatalanan Bahçe), *La muerte y la brújula* (1951; Ölüm ve Pusula, 1982).

Borghese AİLESİ, Siena asıllı soylu İtalyan ailesi. 13. yüzyılda yüksek dereceli memur, büyükelçi ve benzeri kamu görevlileri yetiştirmiş olmakla adını duyurmuş, 16. yüzyılda Roma'ya taşındıktan ve Camillo'nun V. Paulus adıyla papa seçilmesinden (1605) sonra ailenin serveti ve ünlü artmıştır.

Aile üyelerinden Galgano Napoli'de papalık elçisiydi (1456). Pietro, Papa X. Leo (1513-21) tarafından senatör olarak atandı

(1516). Giambattista ise Papa VII. Clementin'in (1523-34) ünlü bir savunucusuydu. Camillo'nun (sonradan Papa V. Paulus) babası Marcantonio (1504-74) ailenin Roma'ya taşınan ilk üyesi oldu. Paulus akrabalarına ayrıcalıklar tanıdı; önce yeğeni Scipione Caffarelli'yi (1576-1633) kardinal yaparak aile içine aldı.

Servetini ve nüfuzunu artıran Scipione kilise siyasetinde önemli bir rol oynadı. Ama asıl güzel sanatların geliştirilmesiyle uğraştı. Yaşamının ve servetinin büyük bölümünü de bu amaç uğruna harcadı. Sonradan İtalyan barok sanatının başta gelen heykelsi ve mimarı olan genç Gian Lorenzo Bernini'yi (1598-1680) keşfedip desteklemesi güzel sanatlara en önemli katkısı oldu.

Çeşitli dinsel görevlerinden sağladığı yüklü gelirle Scipione Roma'da birçok kilise ve sarayın onarım ve yapım giderlerini karşıladı. Roma'da yaptırdığı ve içinde önemli bir resim-heykel koleksiyonunu topladığı Villa Borghese en büyük projesiydi.

Paulus yeğeni II. Marcantonio'ya da (1601-58) yardım etti; onun servet ve mülkünü büyük ölçüde artırdı. Bugünkü Borgheselerin atası olan Marcantonio'ya Sulmona'ya vererek onu Vivaro prensi yaptı. Marcantonio, Camilla Orsini ile evlendiğinde (1619) güçlü Orsini ailesinin mülklerine de sahip oldu. Ayrıca oğlu Paolo'yu (ö. 1646) Aldobrandini ailesinin mirasçısı Olimpius ile evlendirdi.

Ailenin Siena'da kilise işlerinde etkilerini sürdüren öbür üyeleri arasında Pier Maria (1509-1642), Francesco (1697-1759) ve Scipione (1734-82) gibi kardinaller sayılabilir. Bir süre sonra III. Marcantonio Napoli genel valisi oldu. Onun yeğeni IV. Marcantonio (1730-1800) geleneksel Borghese sanatverliğini sürdürerek Villa Borghese'yi yeniledi. IV. Marcantonio ayrıca zengin ve ünlü Maria Salviati ile evlenerek Borghese mülklerini genişletti.

19. yüzyılda Camillo Fillippo Ludovico (1775-1832) Fransa-İtalya ilişkilerinde önemli bir rol oynadı. Napoléon'un kız kardeşi Marie Pauline ile evlenerek (1803) orduda generallığa kadar yükseldi ve Piemonte valisi oldu (1807). Napoléon'un tahttan çekilmesinden sonra galip Avusturya ile teslim antlaşması yaptı ve iktidarın devri sırasında düzeni sağladı. Görkemli Borghese sanat koleksiyonunu Napoléon'a sattığı için adı kötüyeye çıkan Camillo bu koleksiyonun bir bölümünü 1815'te geri aldı.

Camillo'nun kardeşi Francesco (1776-1839) sonradan general oldu. Francesco'nun torunları aileyi iki kola ayırdılar. Paolo'nun (1845-1920) başına geçtiği kol Borghese adını korudu; Giulio'dan (1847-1914) süren öbür kol ise Torlonia soyadını aldı.

Borghese Galerisi, Roma'da önemli antik heykel ve İtalyan barok resim koleksiyonlarının sergilendiği devlet müzesi. Pincio Tepesindeki Borghese Bahçeleri'nde, Felemenkli mimar Jan van Santen'in (Giovanni Vasanio) tasarladığı ve 1613-16 arasında inşa edilmiş olan Borghese Villası'nın içindedir.

Resimlerin büyük bölümünü 17. yüzyılda Papa V. Paulus (Camillo Borghese) ve yeğeni Kardinal Scipione Borghese, antik yapıtların çoğunu ise 18. yüzyılda Marcantonio Borghese ve 19. yüzyılda Francesco Borghese toplamışlardır. 1902'de villa ve içindeki koleksiyonlar İtalyan hükümeti tarafından Borghese ailesinden satın alınmıştır.

Borgia AİLESİ, İspanyolca BORJA, İtalya'ya yerleşerek 15 ve 16. yüzyıllarda kilise ve

siyaset işlerinde söz sahibi olan Valencia (İspanya) kökenli soylu aile. İki papa ve birçok siyasal ve dinsel önder çıkaran Borgia ailesinin bazı üyeleri hainlikleriyle tanınır.

Borgiaların özellikle dördü tarihsel bakımdan önem taşır. Ailenin İtalya'da nüfuz kazanmasını sağlayan Alfonso de Borgia (1378-1458), 1455'te III. Calixtus(*) adıyla papa oldu. Rodrigo Borgia Katolik Kilisesi'nde kardinallik yaptıktan sonra 1492'de VI. Alexander(*) adıyla papalığa seçildi. Metresi Vannozza Catanei'den olan oğullarından Cesare Borgia(*) (1475-1507), büyük bir siyasal güç elde ederek, acımasız yöntemlerle İtalya'nın orta kesiminde kiliseden bağımsız bir devlet kurmaya çalıştı. Bir sanat koruyucusu olan Rodrigo'nun kızı Lucrezia Borgia(*) (1480-1519), siyasal entrikalardaki becerisiyle ün kazandı.

Aile daha az tanınmış başka üyeleri de yetiştirdi. Bunlardan Rodrigo'nun torunun oğlu olan Francisco de Borja (1510-72) aziz mertebesine yükseldi. 1500'lerin sonunda gücünü yitirmeye başlayan aile, 18. yüzyılın ortalarında tamamen silindi.

Borgia, Cesare, VALENTINOIS DÜKÜ, İtalyanca DUCA VALENTINO (d. y. 1475/76, Roma - ö. 1507, Viana yakınları, İspanya), Rönesans dönemi önderlerinden ve Papa VI. Alexander'in(*) evlilik dışı oğlu.

Cesare Borgia, yağlıboya çalışma, Uffizi Galerisi, Floransa
Alinari-Art Resource/EB Inc

Romagna düküğü ve Papalık Devletleri orduları başkomutanlığı gibi görevler üstlenerek, papalığın siyasal gücünü artırmış ve İtalya'nın orta kesiminde kendi prensliğini kurmaya çalışmıştır. İzlediği politikardan ötürü, Machiavelli onu yeni "hükümdar" tipine örnek göstermiştir.

Gençliği ve öğrenimi. Babasının en ünlü metresi Vannozza Catanei'den doğdu. O sırada Kardinal Rodrigo Borgia adıyla müdürdar naibi olan babasının, öteki metreslerinden olma üç çocuğu daha vardı. Vannozza'dan doğan dört çocuğun (öbürleri Juan, Lucrezia ve Jofré) en büyüğü olan Cesare, aynı zamanda Rodrigo'nun ikinci oğluydu. İkinci oğulların kilisede görev alması gelenek olduğundan, bu doğrultuda öğrenim gördü. Papa IV. Sixtus, ileride dinsel görev üstlenebilmesi için 1480'de kendisini evlilik dışı çocuk damgasından kurtardı.

İtalya'da doğmasına ve yaşamının büyük bölümünü burada geçirmesine karşın, ailesi ve kültürel yapısı hemen hemen tümüyle İspanyol kökenliydi. Üvey ağabeyi Pedro Luis Gandía düküydü ve başlangıçta, Cesare'nin bütün arpalıkları İspanya'daydı. Daha yedi yaşındayken Valencia Katedra-

li'nde yazıcılar kurulu ve özel heyet üyesi oldu.

İlk özel derslerini Paolo Pompilio ve Giovanni Vera adlı iki Katalandan aldı. Olağanüstü zekâsıyla çevrede övgü toplanmasının yanı sıra, en azından bir gözlemciye göre de "İtalya'nın en yakışıklı delikanlısı" idi. 1489'da hukuk öğrenimi görmek için Perugia Üniversitesi'ne girdi. Ardından Piza Üniversitesi'ne geçerek ünlü hukukçu Filippo Decio'nun öğrencisi oldu ve kilise hukuku ile medeni hukuk diploması aldı. 1491'de Pamplona piskoposu, 1492'de ise, babasının papalık tahtına geçmesiyle Valencia başpiskoposu oldu.

İktidara yükselişi. Babasının 1492'de papa seçilmesi Cesare Borgia'nın da yazgısını değiştirdi. 1493'te başpiskoposluğun yanı sıra kardinal unvanıyla Sta. Maria Nova Kilisesi'nin başına getirildi ve babasının danışmanlarından biri oldu. Ama o dönemde bile, dinsel bir görevle gerçek anlamda ilgisi olmadığı açıkça görülmekteydi. Papalık sarayında, dinsel görevleri yerine getirmekteki başarısından çok, av partileri, gizli aşk ilişkileri ve görkemli giysileriyle tanınıyordu.

1488'de Pedro Luis'in ölmesi üzerine, Gandía dükü unvanı Cesare atlanarak küçük kardeşi Juan'a verildi. 1496'da babası Alexander'in, kendisine başkaldıran soylu Orsini ailesine karşı giriştiği ilk seferde, Cesare papalık ordusunun komutanlığına getirildi. Kardeşini aşırı ölüme kıskandığı bilindiğinden, 1497'de Juan'ın gizemli bir biçimde öldürülmesi üzerine, bundan Cesare'nin sorumlu olduğu yolunda söylentiler yayıldı. Ama Juan'ın başka düşmanları da vardı ve Cesare'nin kardeşini öldürtmüş olabileceğini düşündüren tek gösterge, sonraki olaylarla da kanıtlandığı gibi, adam öldürtecek yapıda biri olmasıydı.

Juan'ın ölümünden sonra, Cesare'nin askeri ve siyasal eğilimleri ile babasının kilise dışından güvenilir bir vekile duyduğu gereksinim birbiriyle çakışınca, 1498'de kardinallikten çekildi. Önemli bir hanedana damat olması için çeşitli tasarılar üzerinde duruldu. 1499'da papalığın kızı Carlotta ile evlenme girişimi sonuçsuz kalınca, Fransa'ya geçerek Navarre kralının kardeşi Charlotte d'Albert ile evlendi. Aynı zamanda, Fransa kralı XII. Louis'den Valentinois dükü unvanını aldı. "Il Valentino" takma adı da bu unvandan doğdu.

Bu evlilik, Cesare ve babasının Papalık Devletleri'nin denetimini yeniden ele geçirme ve olanak sağlandığında, İtalya'da, Cesare'nin başına geçeceği kalıcı bir Borgia devleti kurma tasarıları için gerekli Fransız desteğini sağladı. 1499'da, papalık ordusu başkomutanı olan Cesare, Fransız askerlerinden oluşan büyük bir birliğin de yardımıyla, büyük ölçüde yarı bağımsız papazların denetimine girmiş olan Romagna ve Marche bölgelerindeki kentleri sistemli biçimde işgal etmeye başladı.

1499'daki seferin sonunda Imola ve Forlì'yi, 1500-01 seferlerinde Rimini, Pesaro ve Faenza'yı, son olarak da 1502'de, Urbino, Camerino ve Senigallia'yı ele geçirdi. Bu son seferde Cesare'nin ordugâhındaki Floransalı elçiler arasında bulunan Machiavelli, sonraki yazılarında önemli yer tutacak olan bu adamın yöntemlerini doğrudan gözleme olanağı buldu.

Alexander ve Cesare'nin uygulamaları 15. yüzyılda papaların çizdiği yolu izlediyse de Papalık Devletleri ile İtalya'daki öteki devletlerden büyük tepki gördü. Borgialar'a karşı yürütülen sert propaganda etkisini gösterdi ve Cesare, kardeşi Juan'ı öldürtüp babasını parmağında oynatan, şehvet düşkünü, acımasız bir canavar olarak tanıtıldı.

Oysa büyük olasılıkla iki Borgia oldukça uyumlu bir ikili oluşturuyordu. Alexander kurnaz bir politikacı, Cesare de acımasız bir eylem adamıydı. Hırslı ve kibirli bir kişiliği olan Cesare, babası ölüp ona papalığın siyasal ve parasal desteğinden yoksun bırakmadan önce, İtalya'da bir prenslik kurmaya kararlıydı. Benimsediği "Ya Cesare, ya Hiç" (*Aut Caesar, aut nihil*) ilkesi kesin amacını ortaya koyuyordu. Bu yüzden birçok siyasal cinayetin sorumluluğu ona yüklenmişti. Ama, Ağustos 1500'de, kız kardeşi Lucrezia'nın ikinci kocası, Bisceglie dükü Alfonso'nun öldürülmesindeki sorumluluğu açıkça ortadaydı. Siyasal nedenlerden kaynaklanan bir suikasttan çok, kişisel bir öç eylemi izlenimini uyandıran bu cinayet, Cesare'ye duyulan korku ve nefreti büyük ölçüde artırdı.

1502-03'te çıktığı Romagna seferi Cesare'nin yöntemlerine en iyi örnektir. Büyük bir hızla üzerine yürüdüğü Urbino, hazırlıksız yakalanarak, tek kurşun bile atılmadan teslim oldu. Cesare ardından Camerino'ya yönelerek bu kenti de kolayca ele geçirdi. Bu aşamada, elde ettiği güçten korkuya kapılan komutanları, ona karşı Magione komplosu diye bilinen gizli bir ittifak kurdular. Askerlerinin büyük bölümünü yitiren Cesare, Romagna'da bu kez savunmaya geçmek zorunda kaldı. Ama papalığın parasal kaynaklarını bolca kullanarak ordusunu yeniden toparlamayı başardı. Bir yandan da komplocuların ittifakını dağıtmak için diplomatik çalışmalar yürütüyordu. İttifakı yıktıktan sonra, uzlaşma sağlamak istediğini öne sürerek, bazı komplocularla, Aralık 1502'de Senigallia'da buluştu ve onları yalnız yakalayarak idam ettirdi.

Artık güvenilebilecek bir ordu olan Cesare, tarihini doruğunda sayılabilir. 18 Ağustos 1503'te babası öldüğünde, büyük olasılıkla, istediği bağımsız devleti kurmasını sağlayabilecek bir Toscana seferi tasarlıyordu. Ama o sırada kendisi de hastaydı ve Borgia ailesinin en büyük düşmanlarından Giuliano della Rovere'nin II. Julius adıyla papalığı seçilmesi, böyle bir devletin zaten zayıf olan ayakta kalma şansını iyice azalttı. Cesare'nin Romagna dükü ve papalık ordusu başkomutanı unvanlarını onaylamayı reddeden Julius, Romagna kentlerinin de geri verilmesini istedi. Tutuklanan Cesare, kentleri teslim etmeyi kabul edip zaman kazanarak Napoli'ye kaçtı. Ama burada, papaya karşı birleşme önerisini geri çeviren İspanyol genel vali Gonzalo de Córdoba tarafından yeniden tutuklandı ve hapsedilmek üzere İspanya'ya götürüldü. Önce Valencia yakınlarındaki Chinchilla Kalesi'nde kaldı. Daha sonra götürüldüğü Medina del Compo'dan 1506'da kaçtı. İtalya'ya dönme umudu kalmadığından kayınbiraderi olan Navarre kralının hizmetine girdi. 1507'de Viana kenti dışında isyancılarla yapılan bir çarpışmada öldürülen Cesare Viana'daki Sta. Maria Kilisesi'ne gömüldü.

Değerlendirme. Cesare Borgia, kişiliğinde büyük karşıtlıklar barındırıyordu. Machiavelli'ye göre bazen tek söz etmez, bazen de durmadan konuşup böbürlenirdi. Bazı geceler hiç uyumaz, yanına habercilerin biri gelip biri giderdi; bazen de inanılmaz bir tembellikle yataktan çıkmaz ve kimseyle görüşmek istemezdi. Alınganlığına ve yakın çevresiyle bile oldukça resmi olmasına karşın, yönetimindeki halka son derece içten davranırdı. Yerel spor karşılaşmalarına katılmaktan ve önemli kişileri küçük düşürmekten hoşlanırdı.

Kuşkusuz dönemin İtalya'sında büyük etki yaratmıştı, ama bu, büyük ölçüde papalığın mali gücüne ve Fransız ordularının desteği-

ne dayanıyordu. Tartışmasız bir siyasal ve askeri manevra ustasıydı. Çarpıcı başarılar kazanmasını ve bütün İtalya'ya korku salmasını sağlayan, gözüpeklik ile ikıyuzluluğu kişiliğinde birleştirmesiydi. Ama bir asker ve yönetici olarak yetenekleri hiçbir zaman gerçek bir sinamadan geçmedi. Kısa askerlik yaşantısında hiçbir önemli çarpışmaya katılmadı; ama belki de bu, onun planlama yeteneğini gösteriyordu. Romagna'daki düklüğünde yönetsel bir örgütlenme gerçekleştirerek için çok az zamanı olduysa da, yönetimi merkezileştirmeye ve bürokrasiyi verimli kılmaya yönelik bazı tasarılar yaptığını gösteren kanıtlar vardır. Bu da bir ölçüde, Machiavelli'nin, onun yönetici yetenekleri konusundaki görüşlerini doğrulamaktadır. Cesare güzel sanatlardan çok bilim ve edebiyatla ilgilirdi. Ama zaman darlığı, Rönesans sanatçılarının başlıca koruyucularından biri olmasını da engelledi. Leonardo da Vinci kısa bir süre, Cesare'nin yönetimi altındaki kalelerin yapımını denetlediye de, onun adına sanat çalışmaları yapmadı.

Machiavelli'nin böylesine korkulan ve nefret edilen birine duyduğu açık hayranlık, birçok eleştirmenin, onun çizdiği Cesare tipinin fazlasıyla yüceltilmiş olduğunu düşünmesine yol açmıştır. Ama bu yorum gerçek durumu yansıtmamaktadır. Machiavelli, Cesare'nin, birçok çağdaşı gibi kendisini de şaşırtan kişiliği ve niteliklerini, kusursuz bir biçimde göstermeye çalışmıyordu. Onun eksiklerini ve yetersizliklerini çok iyi bilmesine karşın, kişiliğinde, hükümdar olmayı amaçlayan birisi için temel koşul saydığı niteliklerin bazılarını görmüştü. Machiavelli'yi çeken, Cesare'nin saldırganlığı, fırsatçılığı, tasarlama ve uygulamadaki hızı ile acımasızlığıydı. Çünkü dönemin İtalya'sında bu niteliklere çok az rastlandığını düşünüyordu.

Yaşamöyküsü başta W. H. Woodward'ın *Cesare Borgia's*ı (1913) olmak üzere C. E. Yriarte'nin *Cesare Borgia*, C. M. L. Beuf'ün *Cesare Borgia: The Machiavellian Prince* (1942; Cesare Borgia: Machiavelli'nin Prensi), Sarah Bradford'un *Cesare Borgia, His Life and His Times* (1976; Cesare Borgia, Yaşamı ve Dönemi) gibi kitaplarına konu olmuştur.

Borgia, Aziz Francis bak. Borgia, Francisco de (AZIZ)

Borgia, Lucrezia (d. 18 Nisan 1480, Roma - ö. 24 Haziran 1519, Ferrara, Papalık Devletleri), Rönesans İtalyası'nda kötü bir ün kazanan Borgia ailesinin önemli kişilerinden, İtalyan soylusu.

Sonradan VI. Alexander adıyla papa olan İspanyol kardinal Rodrigo Borgia ile Romalı metresi Vannozza Catanei'nin kızı, Cesare Borgia'nın da kardeşiydi. Ailesinin yaşadığı birçok suça ve günaha ortak olmakla suçlanır. Ama, tarihsel açıdan, etkin bir suç ortağı olmaktan çok, babasıyla erkek kardeşinin hırslarını gerçekleştirmesine araç olmuştur. Ünlü ailelerin oğullarıyla yaptığı uç evlilik, Borgiaların topraklarını genişletmesini ve siyasal güçlerini artırmalarını sağlamıştır.

Daha 11 yaşındayken art arda iki İspanyol soylusuyla nişanlandı. Ama 1492'de papa olan babası, Napoli'deki Aragon hanedanına karşı Milanolu Sforza ailesiyle ittifak kurmak istiyordu. Sonuçta Lucrezia, 1493'te Pesaro senyörü Giovanni Sforza ile evlendirildi. Alexander'ın Napoli, Milano'nun da Fransa ile ittifaka girmesi üzerine öldürülmekten korkan Giovanni Roma'dan

kaçtı ve Borgialara düşman oldu. Sonradan Lucrezia'nın, babasıyla cinsel ilişkide bulunduğunu ileri sürdü. Alexander, kocalık görevinin yerine getirilmediği gerekçesiyle 1497'de evliliği geçersiz kıldı.

Napoli'yle ilişkilerini güçlendirmek isteyen Alexander, Lucrezia'yı 1498'de Napoli kralı II. Alfonso'nun 17 yaşındaki evlilik dışı

Lucrezia Borgia, Pinturicchio'nun "Azize Caterina'nın Mücadelesi" freskinden ayrıntı, 1492-94; Vatikan
Ainari - Art Resource / EB Inc.

oğlu Bisceglie dükü Alfonso ile evlendirdi. 1499'da, Cesare'nin Fransa kralı XII. Louis ile ittifak kurması ve ardından Napoli'yi tehdit eden Romagna seferine girişi üzerine, Alfonso ağustosta Roma'dan kaçtıysa da, ekimde Lucrezia ile birlikte geri döndü. Temmuz 1500'de San Pietro Bazilikası'nın merdivenlerinde kendisini öldürmek isteyen dört kişinin saldırısına uğrayarak yaralandı. Alfonso hasta yatağındaiken Cesare'nin hizmetkârlarından biri tarafından boğularak öldürüldü. Bu olay sonucu, Borgiaların isteği doğrultusunda Napoli'den kopuş gerçekleşti.

Lucrezia Nepi'ye çekildi. Kimliği bilinmeyen ve Romalı Çocuk (Infans Romanus) adı verilen üç yaşındaki Giovanni de, 1501'de, ilk kez burada Lucrezia'nın yanında görüldü. Papalığın yayımladığı iki fermanndan ilki, çocuğun Cesare'nin, ikincisi ise Alexander'ın evlilik dışı oğlu olduğunu duyurdu. Gerçek baba da büyük olasılıkla Alexander idi. Gerek çocuğun gizemli doğumu, gerek Lucrezia'nın bir gece Vatikan'da düzenlenen bir toplu seks âlemine katılmış olması, Borgia ailesi içinde enstet ilişkileri olduğu yolundaki söylentilere güç kazandırmıştı.

Este hanedanından, Ferrara dükü I. Ercole'nin oğlu Alfonso, Borgiaların kötü ünü yüzünden Lucrezia ile evlenmekten bir süre kaçındıysa da 30 Aralık 1501'de evlilik gerçekleşti. Evliliği Romagna'daki durumunu güçlendirmek isteyen Cesare düzenlemişti. VI. Alexander'ın 1503'teki ölümünden sonra, Lucrezia siyasette rol oynamadı; Ferrara'daki görkemli sarayında olağan bir yaşam sürdürmeye başladı. Suray, İtalyan Rönesansı'nda güzel sanatlar ve edebiyat merkezi haline gelmişti. Son yıllarında dine yönelen Lucrezia 39 yaşında öldü.

Borglum, (John) Gutzon (de la Mothe) (d. 25 Mart 1867, St. Charles, Bear Lake, Idaho - ö. 6 Mart 1941, Chicago, ABD), doğal kayalara siyaset adamlarının çok bü-

yük boyutlu heykellerini oyma geleneğini Eski Mısır ve Mezopotamya uygarlıklarından sonra yeniden canlandıran heykeltci.

Borglum önce San Francisco'da, 1890-93 arasında da Paris'te Julian Akademisi'nde öğrenim gördü. Resim ve heykelleri, bu ülkede resmi bir nitelik taşıyan Salon sergilerine kabul edildi. İngiltere'de de saray çevresince benimsenen Borglum önemli siparişler aldı.

1901'de New York kentine yerleşti. Orada yaptığı "Diomedes'in Kısırakları" adlı tunç yapıtı, New York Metropolitan Sanat Müzesi'nin satın aldığı ilk Amerikan heykeli oldu. Büyük bir verimlilikle çok çeşitli heykeller üreten Borglum, ünlü vatanseverlerin portre büstlerinin yanı sıra, New York kentindeki St. John The Divine Katedrali için 12 havari gibi anıtsal figürler de yaptı. Ama kısa süre sonra, çivi yazısı ve başka Ortadoğu yazıları uzmanı olan karısının "hacimlerin duygusal değeri" diye tanımladığı çalışmalara yöneldi. Washington, D. C.'deki Capitol için altı tonluk bir mermer bloktan Başkan Lincoln'ın dev bir büstünü yonttu. Bu çalışma bazı Güneyli kadınlarda Güney ordulan generali Robert E. Lee'nin buna benzer bir büstünün yaptırılması düşüncesini uyandırdıysa da

Borglum
Library of Congress, Washington, D.C.

Borglum, onun yerine Georgia'daki Stone Mountain Park'ında kayalara General Lee'yi subay ve askeriyle birlikte gösteren dev boyutlu bir anıt yontmaya girişti. Ama işverenlerle anlaşmazlığa düşerek çalışmayı yarım bıraktı. Anıt başkaları tarafından tamamlandı. Borglum daha sonra başka bir dağı anıta dönüştürmek için hükümetçe görevlendirilince Güney Dakota'daki Rushmore Dağı Ulusal Parkı'ndaki kayalara Washington, Jefferson, Lincoln ve Theodore Roosevelt'in dev portre büstlerini oydu. Üstün mühendislik yeteneğiyle, dinamit ve pnömatik çekiçler kullanarak çok miktarda taşı hızla oymaya olanak veren yeni yöntemler geliştirdi. Çalışma 1941'de, Borglum'un ölümünden az önce bitti, son ayrıntıları oğlu Lincoln tamamladı.

Borgongini-Duca, Francesco (d. 26 Şubat 1884, Roma - ö. 4 Ekim 1954, Roma), Vatikan ileri gelenlerinden kardinal. Papalığın İtalya'dan bağımsız uluslararası ilişkiler kurmasını sağlayan Laterano Antlaşması'nı hazırlamıştır.

22 Aralık 1906'da papazlığa kabul edilen Borgongini-Duca, 1907'den 1921'e değin

Roma'daki İnanç Yayma Kurumu'nda ilahiyat profesörlüğü yaptı. Gene Roma'daki Kuzey Amerika Yüksekokulu'nda öğretim üyesi olarak çok sayıda ABD'li ilahiyat öğrencisine ders verdi. Borgongini-Duca

Borgongini-Duca
Pontificia Fotografia Felici

nın halk arasında yaygınlaşan düşüncelerini *The World of God* (1921; Tanrı'nın Dünyası) adıyla İngilizceye çeviren Francis Cardinal Spellman da öğrencilerindendi. Borgongini-Duca en büyük diplomatik başarısını 1929'daki Laterano Antlaşması'yla sonuçlanan görüşmelerde sağladı. Vatikan'daki Olağanüstü Din İşleri Kurulu'nun sekreteri olarak Borgongini-Duca antlaşmayı kaleme aldı, Pietro Cardinal Gasparri (dışişleri bakanı) ve Benito Mussolini'yle birlikte imzaladı. Böylece papalığın modern İtalya'daki ilk elçisi (*nuncio*) oldu.

7 Haziran 1929'da Papa XI. Pius'un Ereğli (Türkiye) fahri başpiskoposu unvanını verdiği Borgongini-Duca, 29 Haziran'da Gasparri tarafından kutsandı. Mayıs 1951'de ABD'yi ziyaret etti, 29 Kasım 1952'de de Papa XII. Pius tarafından kardinalliğe yükseltildi. Papanın oluşturup yönettiği 12 Ocak 1953 tarihli kutsal kardinaller toplantısının ardından, Vallicella'daki Santa Maria Kilisesi'ne atandı. 19 Mayıs 1953'te Ursuline Rahibelerinin koruyucu kardinali unvanını aldı. *Le LXX settimane di Daniele e le date Messianiche* (1951; Daniel'in Yetmiş Haftası ve Mesihin Geliş Zamanı) adlı yapıtında, İsa'nın çarmıha gerildiği tarihi İS 7 Nisan 30 olarak belirledi.

Borgu, BORGOU olarak da yazılır, Batı Afrika'nın iç kesiminde bugünkü Benin ve Nijerya'nın bazı bölümlerini içine alan ve Nijer Irmağının güneybatı ve batısında uzanan bölge. Adının sığırların otlatıldığı zengin bir besin maddesi olan *borgu*'dan geldiği sanılmaktadır. Bölgede yaşayan kabileler, önceleri Borgu sultanı ve Bussa şefine bağlıydı. 1894'teki bir toprak anlaşmazlığının ardından 1898'de varılan anlaşmayla, bölgenin batı kesimi Fransızların, doğu kesimi de İngilizlerin eline geçti. Bölgenin Nijerya'da kalan toprakları av hayvanları ve orman alanı olarak korunmuştur.

Borgu, Nijerya'nın batısında, Kwara eyaletinde, geleneksel emirlik. Nijer Kralliyet Kumpanyası adına çalışan İngiliz kolonici Frederick Lugard'ın 1894'te Fransızlardan önce davranarak Borgu Krallığı'nın başkenti Nikki'ye (bugün Benin Halk Cumhuriyeti'nde) ulaşmasından ve bir ticaret anlaşması imzalamasından sonra, Fransa ve İngiltere 1898'de anlaşmaya vararak Borgu topraklarını aralarında paylaştılar. Bussa, Kaiama ve Illo kabilelerinin yaşadığı 31.000 km²'lik bir alanı kaplayan Doğu Borgu'yu İngilizler aldı. 1900'de Borgu eyaletini kuran İngilizler, Bussa şefliğini (kuruluşu y. 1730) emirlik olarak kabul ederken, Kaiama şefi Mora Tsaude'yi de (Murata Sidi) Kaiama emiri yaptılar. 1905'te Illo toprakla-

nın Sokoto eyaletine katılmasından sonra Borgu'nun kalan bölümü Kontagora eyaletine bağlandı (1907). Borgu eyaleti, 1923'te bir alt birim olarak Ilorin eyaleti içine alındı. 1954'te Kaiama emirinin çekilmesiyle Kaiama ve Bussa emirlikleri Borgu adıyla birleştirildi. Bussa emiri Muhammed Sani, Borgu'nun ilk emiri oldu. Günümüzde emirin yetkileri dinsel ve geleneksel işlevlerle sınırlıdır.

Borgu'daki ovalar ile ormanlık savanlar, bölgenin doğu sınırını oluşturan Nijer Irmağına akan birçok küçük akarsuyla akaçlanırlar. Toprakların verimsizliği, özellikle kurak yaz mevsiminde görülen düşük yağışlar ve Fulanilerin köle elde etmek için 19. yüzyıl boyunca giriştikleri akınlar, Borgu'yu Nijer-ya'nın en az nüfuslu bölgesi haline getirmiştir. Genellikle Bargu (Borgu, Bariba, Borgensi), Busa (Bussa, Bussangi), Boko (Bokoboro), Reşe (Gungungi, Gungava), Fulani, Kamberi ya da Yoruba etnik topluluklarına bağlı olan bölge halkı, sığır ve kümes hayvanı besiciliği, tüketime dönük tarım (süpürgedarısı, darı, soğan, mısır, yerfıstığı, pamuk, tütün) ve balıkçılıkla uğraşır. Kaiama ve Bussa dolaylarındaki altın madenciliği eski önemini yitirmiştir. Yapay Kainji Gölü (1968), Nijer Irmağı kıyısındaki birçok kasabanın boşaltılmasına neden olmuştur. Bunların arasında Borgu Krallığı'nın eski dinsel merkezi Bussa da vardır. Kaiama, 1966'da eski Bussa'nın 39 km güneyinde kurulan Yeni Bussa, Okuta ve Wawa bölgesinin en önemli kasabalarıdır.

Borhyaenidae, Paleosen Bölümün (y. 65 - 54 milyon yıl önce) sonlarından Pliyosen Bölümün (y. 7 - 2,5 milyon yıl önce) ortalarına değin uzanan jeolojik zamanlarda yaşamış ve soyu tükenmiş Güney Amerika keseli memelilerini içeren familya. Bu familyaya adını veren *Borhyaena* cinsinin sırtlarına benzeyen ve Arjantin'deki Alt Miyosen Bölüm (y. 26 milyon yıl önce) çökellerinde fosillerine rastlanan türleri, kafataslarının büyüklüğü ve ezici dişlerinin iriliğiyle dikkati çeker. Bununla birlikte, *Borhyaena* cinsinin bütün üyeleri sırtlarına benzemez; örneğin Pliyosen Bölümde yaşayan *Thylacosmilus* kılıç dişli kaplana çok benzeyen bir keseliydi; aynı cinsin birçok üyesi de kurt ve tilki benzeri hayvanlardı.

borik asit (H_3BO_3), ASİTBORİK olarak da bilinir, oksijen içeren, beyaz kristaller halindeki bor asidi. Bazı madensularında, sıcak su kaynaklarında ve yanardağlardan ya da volkanik kayaların çatlaklarından püsküren su buharlarında bulunur. Ayrıca bak. bor.

Borinage, Belçika'nın güneybatısında kömür ve sanayi bölgesi. Hainaut ilinde, Mons'un güneybatısında yer alır. Gelişimi ortaçağdan bu yana bölgeden çıkarılan kömür madenine dayanır. Madenler artık işletilmediğinden, başlıca sanayi kolları Jemappes'da gelişmiş olan metalurji ve Bous-su'deki cam yapımıdır. Grand Hornu kenti ve buradaki atölyeler y. 1820'den başlayarak yeniden düzenlenmiş ve eski bir maden ile ona bağlı sanayi kompleksi önceki duruma getirilmiştir.

Boring, Edwin G(arrigues) (d. 23 Ekim 1886, Philadelphia - ö. 1 Temmuz 1968, Cambridge, Massachusetts, ABD), önceleri deneysel çalışmalarıyla dikkati çeken, sonradan psikoloji tarihçisi olarak tanınan ABD'li psikolog. Boring, New York eyaletinin Ithaca kentindeki Cornell Üniversitesi'nde mühendislik ve psikoloji öğrenimi gördü; 1914'te psikoloji dalında doktora derecesini aldı. Bir süre Worcester'daki

(Massachusetts) Clark Üniversitesi'nde ders verdikten sonra, 1922'de Harvard Üniversitesi'ne geçti ve iki yıl sonra bu üniversitedeki psikoloji laboratuvarının yöneticiliğini üstlendi. Emekliye ayrıldıktan sonra da, 1957-68 arası aynı üniversitede "emeritus" profesör olarak psikoloji derslerini sürdürdü.

Deneysel çalışmalarını, daha çok sindirim borusunun duyuvar aracılığıyla uyarılması ve sinir liflerinin ayrılmasının fizyolojik etkileri üzerinde yoğunlaştıran Boring'in psikoloji tarihine ilişkin en ünlü yapıtı, *A History of Experimental Psychology*'dir (1929; yb 1950; Deneysel Psikoloji Tarihi). Obür yapıtları arasında *The Physical Dimensions of Consciousness* (1933; Bilincin Fiziksel Boyutları) ve *Sensation and Perception in the History of Experimental Psychology* (1942; Deneysel Psikoloji Tarihinde Duyum ve Algı) anılmaya değer. Türkçede, Muzaffer Şerif'in çevirisiyle *Amerikan Ruhiyatı* (1933) adıyla yayımlanan derleme kitapta da Boring'in *A History of Experimental Psychology* adlı yapıtından iki bölüm bulunmaktadır.

Boris GODUNOV bak. Godunov, Boris (Fyodoroviç)

Boris I, vaftiz adı MIHAİL (ö. 2 Mayıs 907, Preslav, Bulgaristan), 825-889 arasında Bulgar hanı. Uzun hükümdarlığı sırasında, Bulgarların Hristiyanlığa geçmesi, bağımsız Bulgar Kilisesi'nin kurulması, Slav edebiyatının gelişmesi ve ilk Slav-Bulgar bilim ve öğrenim merkezlerinin kurulması gibi önemli olaylar gerçekleşmiştir. İzlediği etkin iç ve dış politika, Bulgarların birleşik bir etnik topluluk olmasında önemli rol oynamış, ülkenin sonraki gelişimini etkilemiştir.

Babasının ardından tahta çıktığında, Bulgaristan sınırlarının genişliği ile askeri ve siyasal güç açısından Avrupa'nın en büyük devletleri arasındaydı. Toprakları, kuzeydoğuda Dinyeper Irmağı, kuzeyde Karpatlar, kuzeybatıda Tisa Irmağı, batıda Adnya Denizi, güneyde ise Tomor, Belasica, Pinn, Rodop ve Istranca dağ sıralarıyla çevriliydi. Bu sınırlar içinde, 7. yüzyıl sonunda Balkan Yarımadasına yerleşmiş Türk kökenli bir kabile olan Proto-Bulgarların yanı sıra birçok Slav kabilesi de yaşamaktaydı. Slavlar ile Bulgarlar arasındaki din, dil ve ırk farklılıkları karşısında, bütün uyrukları kapsayacak ortak ve zorunlu bir dinin benimsenmesi birleşik Bulgaristan'ın önkoşullarından biriydi. Pagan Bulgaristan'ın Hristiyan devletler topluluğuna katılması gerekiyordu, ama başını Roma ve Konstantinopolis'in (İstanbul) çektiği iki karşı dinsel merkez varlığı Boris'in seçim yapmasını güçleştiriyordu. Başlangıçta Katolikliği benimsemeye niyetlenen Boris, Bizanslılar ile yapılan savaşta yenilince, 864'te merkezi Konstantinopolis'te bulunan Ortodoks inancını kabul etmek zorunda kaldı. Ailesi ve politikasını destekleyen bazı soylularla birlikte, Bulgaristan'ın başkenti Pliska'ya gönderilmiş olan Bizanslı bir piskopos ve papazlarca bir gece gizlice vaftiz edildi, vaftiz adı olarak da Mihail'i seçti. Ama, halkı topluca vaftiz olmaya zorladığında, hem soyluların, hem halkın muhalefetiyle karşılaştı. Çıkan pagan ayaklanmasını, 52 boyarı aileleriyle birlikte idam ettirerek bastırdı.

Boris ile Konstantinopolis patriği Photios arasında Bulgaristan piskoposluk bölgesinin statüsü konusunda yürütülen görüşmeler Bulgarların beklediği sonucu vermedi. Bizanslılar Bulgaristan kilise örgütünün tümüyle Konstantinopolis'e bağlı olmasını

istiyordu. Bu durumdan hoşnut kalmayan Boris, Batı ile diplomatik ilişkilerini canlandırmaya gitti. 866'da Papa I. Nicolaus (858-867) ile Almanya kralı Ludwig'e elçiler gönderdi. Papa, Bulgaristan'a hemen bir misyoner heyeti göndererek karşılık verdi. Roma'dan gelen din adamlarının Bulgaristan'da kalması (866-870), çok geçmeden Roma ile Konstantinopolis arasındaki keskin rekabetin en duyarlı noktası haline geldi. Ama bağımsız bir Bulgaristan başpiskoposluğu kurulması konusunda kararsız olan Papa I. Nicolaus ile ardılı II. Hadrianus'un Bulgar kilise örgütü sorununda oyalayıcı bir tutum takınması, Boris'i Konstantinopolis ile görüşmeleri yeniden başlatmaya yöneltti. Sonunda, 869 ve 870'te Konstantinopolis'te toplanan sekizinci ekumenik konsilde soruna çözüm bulundu. Bulgaristan görünürde Konstantinopolis patriğine bağlı olmakla birlikte, bağımsız bir başpiskoposluk olacaktı. Papaların rica ve ayrıcalık vaadiyle Bulgar hükümdarını yeniden Roma Kilisesi'ne döndürme çabaları 882'ye değin sürdüyse de sonuç vermedi.

Boris, Bulgar halkı arasında Hristiyanlığı yayma, Bulgar Kilisesi'nin bağımsız bir kurum olarak örgütlenme ve ülkenin her yanında kiliseler yaptırma konusunda etkin çaba gösterdi. Slavlar arasında Hristiyanlığı yaymaya çalışan ve Moravya'dan kovulan Kyrillos ve Methodios adlı keşişlerin müritleri olan Kliment, Naum ve Angelarius'u koruması altına aldı. Bu üç mürit, Boris'in etkin yardımı ve maddi desteğiyle Pliska, Preslav ve Ohri'de Slav dilleri öğretmek için merkezler kurdular. Slav bilginlerin yoğun çalışmaları sonucunda Güney Slav dillerinden Eski Bulgarca, kilise ayinlerinde ve edebiyatta Yunancanın yerini alarak ülkenin resmi dili haline geldi.

Boris 889'da tahttan çekilerek keşiş oldu. Ama devlet yönetimine etkin biçimde katılma yetkisini korudu. Büyük oğlu ve ardılı Vladimir (889-893) ise, onun izlediği politikadan ayrılarak gerici pagan hareketin aracı, bilim ve edebiyatta Slav dillerinin kullanılmasına karşı çıkanların da önderi haline geldi. Bunun üzerine Boris yeniden politikaya dönerek, kendisine bağlı boyarların ve ordunun yardımıyla oğlunu tahttan uzaklaştırdı. Kör edilen Vladimir'in yerine tahta, Büyük Simeon (hd 893-927) adıyla Boris'in üçüncü oğlu çıktı. Ardından manastıra çekilen Boris, Bulgar Kilisesi'ne cömert bağışlarda bulundu ve Slav bilim çalışmalarını destekledi. Ortodoks Kilisesi'ne azizler listesine kabul edilen Boris'in yortu günü 15 Mayıs'tır (eski takvimde 2 Mayıs).

Boris III (d. 30 Ocak 1894, Sofya - ö. 28 Ağustos 1943, Sofya, Bulgaristan), 1918-43 arasında Bulgaristan kralı. İktidarnın son beş yılı örtük bir diktatörlüğe dönüşmüştür.

III. Boris, y. 1934
BBC Hulton Picture Library

Bulgaristan kralı I. Ferdinand ile Bourbon hanedanının Parma kolundan Maria Luisa'nın oğluydu. Anne babasının Katolik olmasına karşın, siyasal nedenlerle Ortodoks olarak yetiştirildi. Babasının 4 Ekim 1918'de tahttan çekilmesi üzerine, Bulgaristan kralı oldu. Ülkenin güçlü siyasat adamlarından, Çiftçi Birliği'nin önderi Aleksandır Stamboliyski'ye karşı olduğundan, onu deviren Haziran 1923 darbesinde etkili olduğu sanılır. Boris, darbeden sonraki yıllarda çeşitli suikastlara hedef oldu; Nisan 1925'te birkaç gün arayla iki suikast girişimi atlatı. 1930'da İtalyan prenses Giovanna'yla evliliği, İtalya ile ilişkilerin geçici olarak düzelmesini sağladı. Ama 1930'ların sonunda daha çok Almanya'ya yaklaştı ve Yugoslavya ile uzlaşmaya çalıştı. 1934'te, Bulgaristan'da askeri diktatörlüğün kurulmasından sonra, yeniden güçlenmeye başladı. Kasım 1935'te, gözde adamlarından Georgi Kyoseivanov'un başbakan olmasını sağladı. 1938'den ölümüne değin, bu unvanı resmen taşımamakla birlikte, mutlak diktatör oldu.

Mart 1941'de, Bulgaristan'ın Mihver Devletleri'yle ittifaka girmesinden sonra bağımsızlığını olabildiğince korumaya çalıştı. Bulgaristan'ın, Mihver Devletleri'nin yanında II. Dünya Savaşı'na, hatta Yugoslavya ve Yunanistan'ın işgaline katılmasından sonra bile, SSCB'ye savaş açma konusundaki baskılara karşı koymayı başardı. Adolf Hitler'le yaptığı sert bir görüşmeden az sonra öldü. Kalp krizi sonucunda mı öldüğü, yoksa cinayete mi kurban gittiği kesinlik kazanmamıştır.

Borisoglebsk, Rusya Federasyonu'nun güneybatısında, Voronej yönetim birimine (*oblast*) bağlı kent. Vorona Irmağının sol kıyısında ve Hoper Irmağıyla birleşme noktasının yakınında yer alır. 1646'da, Tatar akınlarına karşı bir kale olarak kurulan kent, günümüzde bir tahıl toplama merkezidir. Sanayisi tarıma dayalı değirmencilik ve et paketleme gibi dalları kapsar. Kentte demiryolu onarım atölyeleri de vardır. Başlıca eğitim kuruluşları yüksek öğretmen, tıp ve müzik okullarıdır. Nüfus (1983 tah.) 67.000.

Borisov, Beyaz Rusya'da Minsk yönetim birimine (*oblast*) bağlı kent. Berezina Irmağı ile Sha Irmağının birleştiği noktada yer alır. 12. yüzyılda kurulan kent, çeşitli dönemlerde Litvanya, Polonya ve Rusya'nın yönetiminde kaldı. Napoléon'un 1812'de Berezina Irmağını aşarken büyük kayıplar verdiği geri çekilme hareketi, kentin kuzeyinde gerçekleşti. Ulaşım elverişli Berezina Irmağını geçen Moskova-Varşova demir ve kara yolu üstünde önemli bir ulaşım merkezi olan Borisov, aynı zamanda büyük bir kerestecilik kentidir. Başlıca sanayi ürünleri plastik, elektrikli otomobil parçaları, vinç ve cam eşyadır. Nüfus (1989) 144.000.

Borjia, Francisco de (AZİZ), asıl adı GANDÍA 4. DÜKÜ FRANCISCO DE BORJA Y ARAGON (d. 28 Ekim 1510, Gandía, İspanya - ö. 30 Eylül/1 Ekim 1572, Roma; azizler listesine kabulü, 1671; yortu günü, 10 Ekim), İspanyol soylusu ve Cizvit tarikatının üçüncü başkanı. Tarikatın Avrupa'da yayılmasında önemli rol oynamıştır.

İspanya'nın Saragosa kentinde eğitim gördü. 1529'da Portekiz soylusu Eleanor de Castro'yla evlendi. İspanya kralı I. Carlos'un sarayında çeşitli görevlerde bulunduktan sonra, Katalonya'nın İspanya'ya ait bölümünün genel valisi oldu (1539). Toplumsal

ve ekonomik reformları gerçekleştirmeye çalıştı. 1543'te babasının dükluğunu devralınca, görevinden ayrıldı.

Kansı Eleanor'un 1546'daki ölümünden sonra Cizvit tarikatına girdi. 1547'de papalık genelgesiyle üniversiteye dönüştürülen Gandía'daki Cizvit Okulu'nu kurdu. 1550'de Roma'ya gitti. Aziz Ignatius Loyola ile görüştü ve tarikata giriş resmen açıklandı. 1551'de İspanya'ya döndüğünde papazlığa getirildi. 1554'te Ignatius tarafından tarikatın İspanya genel temsilciliğine atandı. 1565'te de tarikatın başkanlığına seçildi.

Önderliği döneminde Avrupa'da tarikata bağlı yeni birimler ve okullar kuruldu. İspanyol Floridası'na yaptığı misyonerlik gezisi başarısızlıkla sonuçlanmakla birlikte, Peru ve Nueva España'da tarikat birimlerinin oluşturulmasını sağladı. Papa V. Pius'u deniz aşırı misyon çalışmalarını merkezileştirmek amacıyla Roma'da bir kurul oluşturmaya ve yerli halkları Hristiyanlığa çekmek için kolonilerdeki sivil yöneticilerin insanca davranması yönünde baskı yapmaya zorladı.

Papa V. Pius'un Osmanlı karşıtı birliği güçlendirmek için 1571'de İspanya, Portekiz ve Fransa'ya gönderdiği Borjia, bu geziden dönerken hastalandı ve Roma'ya varduktan kısa süre sonra öldü. Mektuplarından seçmeler *Monumenta Historica Societatis Jesu, S. Franciscus Borjia* (1894-1911, 5 cilt; Cizvit Tarikatının Anıtsal Tarihi, S. Franciscus Borjia) adı altında derlendi. M. Yeo'nun *The Greatest of the Borgias* (Borgiaların En Büyüğü) adlı kitabı ise 1936'da yayımlandı.

Borkou, BORKU olarak da yazılır, Afrika'nın ortakuzey kesiminde, Çad'ın kuzeyinde, içinde Faya (eskiden Largeau) kasabasının bulunduğu bölge. Sahra'nın güneydoğusunda, Tibesti Masifinin güneyi ile Ennedi Platosunun batısında yer alan kum çöllerinden oluşur. Önceleri bir Müslüman (Senusi) sultanlığı olan Vaday'a bağlıyken, bir İngiliz-Fransız anlaşması (1899) uyarınca Fransa'ya bırakıldı. Bununla birlikte bölge üzerindeki Senusi denetimi 1913-14'e değin kırılamadı. Yörenin denetiminin güç olduğu düşünüldüğünden, Fransız birlikleri 1965'e değin Borkou'da (ve komşu Ennedi ile Tibesti'de) kaldılar. Bölgenin sulan yeralında Çad Gölü havzasına boşalır. Bölge nüfusunu göçebe ve yarı göçebe Tıdalar, Araplar ve Berberiler oluşturur. Nüfus (son sayım) 17.800.

Borkou-Ennedi-Tibesti, Afrika'nın orta-kuzeyinde, Çad'ın kuzey ucunda ülkenin en büyük ili (*prefecture*). Yüzölçümü 600.350 km² olan ilin merkezi Faya'dır (eskiden Largeau). Genellikle kurak çöllerle kaplı bölgede göçebe ve yarı göçebe Araplar, Berberiler, Tıdalar ve Nakazalardan oluşan seyrekleşen nüfus yaşar. Bölge, Batı Afrika ile bugün Libya'daki Berka bölgesini oluşturan Kyrenaika arasında Sahra Çölünü aşarak yapılan ticarete tarihsel rol oynadı. Batı Afrika'dan Suudi Arabistan'daki Mekke'ye ulaşan hac yolu da buradan geçirdi. Fransızlar, 1900'lerin başında Senusi tarikatının direnişini basturarak bölgeye egemen oldular. Ama bölge, yönetsel olarak denetlenmesi olanaksız görüldüğünden, Çad'ın 1960'ta bağımsızlığını kazanmasından sonra Fransızların askeri yönetiminde kaldı. 1965'te Çad'ın isteği üzerine Fransızlar çekildi ve bölge Çad Cumhuriyeti'ne bağlandı. Ama göçebe kabileler, ülkenin güney bölgelerine ağırlık veren baskıcı merkezi hükümete karşı direnmeyi sürdürdüler. Nüfus (1988 tah.) 109.000.

Borlänge, İsveç'in orta kesimindeki Kopparberg iline (*län*) bağlı kent. Dal Irmağı

(Dalälven) kıyısında yer alır. Ortaçağda bugünkü yerleşim yerinin yakınında kurulan aynı adlı kalenin 1434'te yıkılması, Danimarkalılara karşı bağımsızlık savaşının başlamasına neden oldu. 1875'ten sonra demiryollarının buraya ulaşmasıyla, çevredeki tarım ve sanayi bölgeleri için önemli bir ticaret merkezi haline geldi. 1891'de belediye, 1898'de de pazar kenti oldu. Domnarvet ve Kvarnsveden köylerini de içine aldıktan sonra, 1944'te kent tüzel kimliği kazandı.

Zengin Bergslagen madencilik bölgesinin yakınında bulunan Borlänge, önemli bir demir işleme ve çelik haddemeleme merkezidir. Ayrıca kâğıt fabrikası, bıçkışane, makine atölyesi, dökümhane, matbaa, mezbaha, enerji santrali, deri eşya ve başlık fabrikası gibi tesisleri vardır. Tren ve otobüs yollarının geçtiği önemli bir kavşak noktasıdır. Domnarvet açık hava müzesinde 16 ve 17. yüzyıllardan kalma yapılar bulunur. Nüfus (1983 tah.) belediye, 46.766.

Borlaug, Norman Ernest (d. 25 Mart 1914, Cresco, Iowa, ABD), ABD'li tarımbilimci, bitki patolojisti ve 1970 Nobel Barış Ödülü sahibi. Gelişmiş tarım teknolojisiyle dünyadaki açlık sorununu yenmeyi amaçlayan Yeşil Devrim'in öncülerindendir.

Minnesota Üniversitesi'nde bitki biyolojisi ve ormancılık öğrenimi gören Borlaug, 1941'de aynı üniversitede bitki patolojisi dalında doktora derecesini aldı. 1944-60 arasında Rockefeller Vakfı'nın Meksika'da uyguladığı Meksika Tarım Programı'nda araştırmacı olarak çalıştı. Campo Atizapan'daki bir araştırma istasyonunda tahıl bitkilerinin ıslahıyla uğraştı ve ürün verimi yüksek olan yeni ırklar geliştirdi. Borlaug'un Meksika hükümetiyle çalıştığı süre içinde, Meksika'nın buğday üretimi üç katına çıktı; 1960'ların ortalarında ithal edilen "cüce" buğday, Pakistan ve Hindistan'ın buğday üretiminde yüzde 60'lık bir artışa yol açtı. Borlaug ayrıca, *tritica* adıyla bilinen bir buğday-çavdar melezi geliştirdi.

1960-63 arasında Amerika Kıtası Gıda Bitkileri Programı'nın, 1964-79 arasında Mexico'daki Uluslararası Mısır ve Buğday Geliştirme Merkezi'nin yöneticiliğini yapan Borlaug, tarım, nüfus kontrolü ve besin kaynakları konusundaki birçok oturum ve komiteye de danışman olarak katılmıştır.

Borman, Frank (d. 14 Mart 1928, Gary, Indiana, ABD), ABD'li astronot. Aralık 1968'de James A. Lowell ve William A. Anders ile birlikte "Apollo 8" ile Ay çevresinde ilk insanlı uçuşu gerçekleştirmiştir. 1965'te de Lowell ile birlikte "Gemini 7"nin dayanıklılık uçuşunda yer alması ve uzayda 330 saat 35 dakika kalmıştı.

1950'de West Point'teki ABD Askeri Akademisi'nden mezun olduktan sonra Hava Kuvvetleri'ne katılan Borman, 1951-56 arasında Filipinler'de 44. Avcı Bombardıman

Borman, 1964

National Aeronautics and Space Administration

Filosu'nda görev yaptı. Daha sonra Hava Kuvvetleri Avcı Uçağı Silahları Okulu'nda ders verdi. 1957'de California Teknoloji Enstitüsü'nden havacılık mühendisliği dalında yüksekisans derecesi aldıktan sonra ABD Askeri Akademisi'nde ve Hava Kuvvetleri Uzak Araştırma Pilotları Okulu'nda ders vermeye başladı. 1962'de Ulusal Havacılık ve Uzak Dairesi'nin (NASA) seçtiği ikinci grup astronotlar arasında yer aldı. "Apollo 8" uçuşundan sonra NASA'nın uçuş mürettebatı bölümünün yönetici yardımcılığına getirildi.

Borman, Temmuz 1970'te NASA'dan ayrılarak 1970-86 arasında Eastern Airlines şirketine üst düzey yönetici olarak çalıştı.

Bormann, Martin (d. 17 Haziran 1900, Halberstadt - ö. Mayıs 1945, Berlin?, Almanya), Nazi Almanyası'nın güçlü parti önderlerinden ve Adolf Hitler'in en yakın yardımcılarından biri.

Gençliğinde Pan-Germen akımın açık bir yandaşı olan Özgür Alman Birlikleri'nin I. Dünya Savaşı sonrasında Letonya sınırında giriştiği akımlara katıldı. 1923'te siyasal bir cinayete karıştığı için hapse atıldı. Serbest bırakıldıktan sonra Nasyonal Sosyalistlere katıldı. 1926'da Thüringen'deki Nazi basınının başına geçti. 1928'den başlayarak SA (*Sturmabteilung*) örgütünde yüksek görevler üstlendi. 1933'te Rudolf Hess'in kurmay başkanı ve *Reichstag* (Parlamento) üyesi oldu. Hess'in kendi başına İngiltere'yle savaş sona erdirmek amacıyla gizlice İskoçya'ya kaçmasından sonra, 16 Ekim 1942'de onun yerine partinin başına getirildi. Böylece Nazi Partisi'nin yönetim aygıtını ele geçiren Bormann, sürekli perde arkasında kalmasına karşın, parti içi entrikalar ve Hitler'in çeşitli zaafalarını kendi amaçları için kullanma yoluyla Nazi döneminin en güçlü kişilerinden biri haline geldi. Bütün yasama işlerini ve parti içindeki terfi ve atamaları denetlemenin yanı sıra iç güvenlikle ilgili konularda da geniş bir nüfuz elde etti. Hitler'in günlük programını ve randevu listelerini denetiminde tutarak kimsenin kendi haberi olmadan onunla görüşmemesini sağladı. Yahudi ve Slavların yok edilmesi, Doğu Avrupa'daki sanatsal ve kültürel hazinelerin yağmalanması ve zorunlu çalışma programının yaygınlaştırılması konularında da etkili oldu. Hitler'in ölümünden kısa bir süre sonra ortadan kayboldu. Gıyabında öbür Nazi liderleriyle birlikte 29 Ağustos 1945'te savaş suçlarından mahkemeye verildi. Nürnberg'deki duruşmalar sonunda suçlu bulunarak 1 Ekim 1946'da ölüm cezasına çarptırıldı.

Bormann'ın kaçtığına ve Güney Amerika'da, büyük olasılıkla da Paraguay'da yaşadığına ilişkin haberler özellikle 1960'larda yoğunlaştı. 1973 başlarında Berlinli bir adli tıp uzmanı, Aralık 1972'de Batı Berlin'deki bir inşaat kazısı sırasında bulunan iki iskeletten birinin Bormann'a ait olduğunu "hemen hemen kesin bir biçimde" saptadı. AFC yetkilileri 11 Nisan 1973'te Bormann'ı resmen ölü ilan ettiler.

Born, Max (d. 11 Aralık 1882, Breslau, Almanya - ö. 5 Ocak 1970, Göttingen, AFC), Alman fizikçi. Temel parçacıkların davranışlarını istatistiksel formüllerle açıklamaya yönelik çalışmalarıyla 1954 Nobel Fizik Ödülü'nü Alman fizikçi Walter Bothe'yle paylaşmıştır.

1921'de Göttingen Üniversitesi'nde kuramsal fizik profesörü olan Born, aynı yıl, ısının niceliğini çok kesin bir biçimde tanımlayarak, termodinamiğin ilk yasasının en kapsamlı matematiksel ifadesini ortaya koydu. 1926'da öğrencilerinden Werner Heisen-

berg'in yeni bir kuantum kuramının ilk yasalarını formüle etmesinin ardından, bu kuramı yeterli biçimde tanımlayacak matematiksel formüller geliştirmek üzere onunla işbirliği yaptı. Bir süre sonra da, Erwin Schrödinger'in kendi kuantum mekaniksel dalga denklemini ortaya koyması üzerine, bu denklemin çözümünün fiziksel açıdan önem taşıyan istatistiksel bir anlamı olduğunu gösterdi. Ayrıca, atom parçacıklarının saçılımına ilişkin problemlerin çözümü için

Born

Godfrey Argent. İctograf, Walter Stoneman

Born yaklaşımları olarak bilinen kullanışlı bir yöntem geliştirdi. J. Robert Oppenheimer ile birlikte de, moleküllerin elektron yapılarına ilişkin hesapların, daha sonraları yaygın olarak kullanılan basitleştirilmiş biçimini buldu.

1933'te Nazilerden kaçarak Cambridge Üniversitesi'ndeki Stokes Kürsüsü'nde ders veren Born, 1936'da Edinburgh Üniversitesi'nde Tait doğa felsefesi kürsüsüne seçildi; 1939'da da İngiliz yurttaşlığına geçti. 1953'te emekli olduktan sonra Göttingen'e döndü. *Selected Papers*'ı (Seçme Yazılar) 1963'te yayımlandı.

Borneo, Malakka Yarımadasının güneydoğusunda, Malay Takımadalarının Büyük Sunda grubu içinde yer alan, dünyanın en büyük adalarından biri. Kuzeybatıda Güney Çin Deniziyle, doğuda Sulu ve Selebes denizleri, güneydoğuda Makassar Boğazı,

bah ve Sarawak'ta, 259.000'i ise Brunei'de yaşamaktadır. Dağlık bir ada olan Borneo sık yağmur ormanlarıyla kaplıdır. Kuzeydoğudan güneybatıya uzunluğu 1.336 km, en geniş yeri 960 km'dir. Yüzölçümü, bitişik adalarla birlikte 755.000 km²'dir. En yüksek noktası kuzeydoğu ucundaki Kınabalu Dağı (4.101 m) olan bir dağ sırası güneybatıya, Crocker, Nieuwenhuis ve Muller dağlarına doğru uzanır.

Adanın büyük bölümünü ulaşıma elverişli ırmaklar akaçlar. Bu ırmaklar başlıca ticaret yolları, hatta ada ticaretinin can damarlarıdır. Daha kuzeyde adanın daraldığı yerlerde, ulaşıma elverişli yeri 160 km'yi bulan ırmak çok azdır. Bu nedenle yakın zamana değin Kuzey Borneo'nun iç bölgeleri, dünyanın en az tanınan yerlerinden biri olarak kalmıştır. Adaya egemen olan sıcak ve nemli ekvator iklimi, biri ekim-mart arasında muson (*landas*), öteki nisan-eylül arasında oldukça kuru ve serin geçen yaz (*tedoh*) olmak üzere iki mevsime ayrılır. Yıllık ortalama yağış miktarı 3.800 mm'dir. Borneo'da bitki ve hayvan varlığı çok çeşitlidir. Dünyanın en büyük çiçeği *Rafflesia* burada yetişir. Orangutan, gibbon, bulutlu pars, fil, gergedan ve çok çeşitli böcek türleri adanın hayvan varlığını oluşturur.

Asya ölçülerine göre nüfus yoğunluğu düşüktür. Dörtte üçü adanın Endonezya'ya ait topraklarında yaşayan nüfus Müslüman olmayan Dayaklarla Müslüman Malaylardan, Çinlilerden ve az sayıda Avrupalıdan oluşur. Ticari değer taşıyan madenler açısından yoksul bir ada olan Borneo'da 19. yüzyılın başlarından sonra altın, elmas, antimuan, cıva, alçıtaşı ve demir gibi maddeler zaman zaman küçük ölçekte işletilmiştir. Brunei'deki Tanjung Balıkpapan'da ve adanın kuzey kıyısı açıklarındaki kıta sahanlığının çeşitli yerlerinde petrol çıkarılır. Doğu kıyılarının petrol merkezi Attaka yöresidir. 1958'den bu yana güneybatıdaki Datu yakınlarında boksit ve gene güneybatıda kömür elde edilir.

Borneo'da ırmak ulaşımı
ABC Ajansı

güney ve batıda Cava Deniziyle çevrilidir. Adadaki en büyük siyasal birim 1949'a değin Hollanda'ya, bugünse Endonezya'ya ait olan Kalimantan'dır. Kuzeybatı kıyısı boyunca ve kuzey ucunda, 1963'te Malezya Federasyonu'yla birleşen Sarawak ve Sabah (eskiden Kuzey Borneo), Kalimantan ile Sarawak ve Sabah arasında Müslüman Brunei Sultanlığı vardır. Adanın toplam nüfusu (1990 tah.) 12.305.000'dir. Bunun 8.911.000'i Kalimantan'da, 3.135.000'i Sa-

Az sayıdaki verimli volkanik bölgeler dışında Borneo toprakları genellikle verimsizdir. Temel gıda maddesi olan pirincin yanı sıra mısır, manyok, hıyar ve balkabağı yetiştirilir. Yerli plantasyonlarında kauçuk ve Borneo'da yerleşmiş Çinlilerce büyük miktarlarda karabiber üretilir. Shorea ağacı tohumu ve zamk için yeni pazarlar oluşmuştur. Sago, kopra, mangrov kabuğundan elde edilen bir boya ve deniz ürünleri, kıyı bölgelerinin ihraç maddeleridir. Yüksek

kesimlerde yetiştirilen tütün, alçak yörelere getirilerek satılır. Kahve, kakao ve kenevir yetiştirmek için denemeler yapılmaktadır.

Borneo'dan ilk kez Ptolemaios'un *Geographike hyphegesis*'inde (y. 150; Coğrafya Kılavuzu) söz edilmiştir. Ele geçen Roma ticaret boncukları ve Hint-Cava el sanatı ürünleri, 10. 3 ve 2. yüzyıllarda gelişmiş bir uygarlığın varlığının kanıtlarıdır. Kutai'de bulunan üç tane temel taşının üstündeki yazıtlarda, bir Brahman rahibe verilen armağandan söz edilmektedir. 5. yüzyıl başlarına tarihlenen bu taşlar Doğu Kalimantan'da bir Hindu krallığının varlığını gösterir. Kapuas ve Kalimantan'ın batısındaki öteki ırmakların vadilerinde Gupta üslubunda Brahman ve Budacı resimler bulunmuştur. Son Kalimantan hükümdarları, büyük bir olasılıkla, doğu Cava Macapahit İmparatorluğu'na (y. 1293-1520) bağlıydılar. 16. yüzyılın başlarında, İslam dininin bölgeye gelişyle, aralarında Banjarmasin, Sambas, Sukadana, Landak'ın da bulunduğu birçok İslam krallıkları kuruldu. Sukadana hükümdarları Cava'daki Müslüman Mataram Krallığı'na bağlıydı.

Avrupa, Borneo konusunda ilk kez 14. yüzyılda, Güneydoğu Asya'dan geçen Avrupalı gezginler yoluyla bilgilendi. Kayıtlarda adı geçen ilk Avrupalı, 1330'da Hindistan'dan Çin'e giderken Talamisim'i ziyaret eden Fransiskan rahibi Pordenoneli Odoric'tir. 16. yüzyılın başlarında önce Portekizliler, ardından İspanyollar adada ticaret bağlantıları kurdular. 17. yüzyılın başında İspanyolların ve Portekizlilerin ticaret tekeli Felemenklilerce yıkıldı. Müslüman krallıklarının iç işlerine kanşan Felemenkliler, Mataram Krallığı karşısında güçlendiler. İngiliz çıkarları özellikle kuzeyde ve batıda Felemenklilere engel oldu. Bir zamanlar adanın tümüne egemen olan Müslüman Brunei Krallığı, 19. yüzyıla girerken yalnızca kuzey ve kuzeybatıda varlığını sürdürüyordu. Güneybatıdaki Sarawak, Brunei'den ayrılarak önce bağımsız bir krallık, ardından İngiliz sömürgesi oldu. Bir İngiliz şirketinin ticaret yapmak ve korsanlığı önlemek amacıyla ele geçirdiği Kuzey Borneo 1912'ye değin bağımsızlığını elde edemedi. Bütün bunlar bir İngiliz protektorası haline gelen Brunei'yi gittikçe güçletti.

II. Dünya Savaşı'ndaki Japon istilası (1941-42), adada İngiliz ve Hollandalıların egemenliklerini 1945'e değin engelledi. Temmuz 1946'da Sarawak ve Kuzey Borneo, İngiliz kraliyet sömürgeleri oldular. Hollanda Borneosu'nda ise güçlü milliyetçi akımlar gelişti. Endonezyalılarla Hollandalılar arasında çıkan savaş sonunda egemenlik Endonezya'ya geçti (1949). Ertesi yıl kabul edilen yeni bir anayasayla da Hollanda Borneosu, Endonezya Cumhuriyeti'nin bir parçası ilan edildi.

Sabah ve Sarawak 1963'te Malezya Federasyonu'na katılınca İngiliz yönetimi bu bölgeler üzerindeki egemenliğine son verdi. Bu olaydan sonra Endonezyalıların sınır boyunca sık sık gerilla baskınları düzenlemeye başladılar. Bu baskınlar 1966'daki bir anlaşmayla son buldu. II. Dünya Savaşı sırasında Japon istilası dışında, 1888'den 1983'e değin bir İngiliz protektorası olan Brunei de 1 Ocak 1984'te tam bağımsızlığını kazandı.

Bornholm, Baltık Denizinde Danimarka'ya bağlı ada ve il (*amtskommune*). Kopenhag'ın 169 km, İsveç'in 36 km güneydoğusundadır. 10. yüzyıla değin bir Viking üssü olarak bağımsızlığını koruduktan sonra İsveç'in ve Hansa Birliği'ne bağlı Lübeck

Bornholm kıyıları, Danimarka
G. Glaser - Osmann Agency

kentinin denetimine girdi. Ardından Roskilde Barışı'yla İsveç'e verildi; 1658'de Danimarka'ya bağlandı. II. Dünya Savaşı sırasında Alman işgaline uğradı. 1945'te SSCB'nin Almanları teslim olmaya zorlamak için adaya giriştiği saldırı sonunda, Danimarka'nın savaş boyunca bombalanan tek bölgesi oldu.

Yüzölçümü 588 km² olan adanın kuzey kesiminin üçte ikisi, kayalık dik kıyılardan içerdeki tepelik ormanlara uzanan granit oluşumlarla kaplıdır. Daha kalabalık olan güney kesimi, kıyı kumsallarını çevreleyen kumtaşı, kireçtaşı ve şeyl katmanlarının oluşturduğu engebeli bir yüzey şekli gösterir. Verimliliği sınırlı olan topraklar tahıl üretimi, mandıracılık ve domuz besiciliğine olanak verir. Başlıca ihracat ürünleri balık (ringa, som, morina), granit, porselen ve çömlektir. Turizm de ekonomide önemli bir yer tutar.

Ortaçağ kalıntıları arasında, Danimarka'nın 12. yüzyıldan kalma altı yuvarlak kilisesinden (tahkim edilmiş kilise) dördü ve eskiden Lund piskoposlarının oturduğu 13. yüzyıla ait Hammershus Şatosu'nun yıkıntıları sayılabilir. Ayrıca Viking kalıntılarına da rastlanır. Adadaki yerleşimler 12. yüzyılda kurulan il merkezi Rønne ve Neksø çevresinde toplanmıştır. Nüfus (1990 tah.) 45.900.

bornit, bakır ve demir sülfür (Cu_2FeS_4) yapısında mineral; önemli bir bakır cevheridir. Dünyanın başlıca bornit yatakları Tasmanya'daki Lyell Dağı'nda, Şili'de, Peru'da ve ABD'nin Montana eyaletindeki Butte

Bornit örneği, Montana
MacFall Collection fotograf, Mary A. Root - EB Inc

yöresinde bulunur. En yaygın bakır minerallerinden biri olan bornit, izometrik kristaller oluşturmakla birlikte, kendisi ender olarak bu biçimde bulunur. Doğal etkenlerle kolayca kalkosit ve öteki bakır minerallerine dönüşür. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için bak. sülfür mineralleri (tablo).

Borno, eskiden BORNU, Nijerya'nın kuzeydoğusunda eyalet ve geleneksel emirlik. Kuzeyde Nijer Cumhuriyeti, kuzeydoğuda

Çad Gölü ve Çad Cumhuriyeti, doğuda Kamerun, güney ve batıda ise Nijerya'nın Gongola, Bauchi ve Kano eyaletleriyle çevrilidir. 116.400 km²'lik yüzölçümüyle Nijerya'nın en büyük eyaleti olmasına karşın, nüfusu son derece seyrektir. Kanuri halkının kurduğu eski Borno İmparatorluğu'nun merkezi parçasından oluşur. "Berberi Yurdu" anlamına geldiği söylenen Borno adı, Kanem İmparatorluğu'nun en güneydeki bölgesini oluşturduğu 13. yüzyılda ve Çad Gölünün güneybatısındaki bölgeyi tanımlamak için kullanılmıştır. Kanuriler, 1380'lerde Kanem'den çıkarıldıktan sonra güneye göç ettiler ve Borno'nun başkenti olarak bugünkü Maiduguri'nin 177 km kuzeybatısında kalıntıları bulunan Birni Ngazargamu'yu kurdular (y. 1470). 16. yüzyıl başlarında Kanem'i geri alarak Borno'nun eyaleti yaptılar. 6. yüzyıl sonlarından başlayarak Sefava (Magumu, Şef) hanedanından gelen may'ların (imparator, sultan) yönettiği Kanem-Bornu, İdris Alauma döneminde (y. 1571 - y. 1603) gücünün doruğuna ulaştı.

1808'de Borno'ya savaş açan Fulaniler Birni Ngazargamu'yu alınca, may danışmanı ve kraliyet ailesi üyesi Muhammed (el-Emin) el-Kanemi, Kanuri başkenti olarak Maiduguri'nin 130 km kuzeydoğusuna düşen Kukava kentini kurdu (1814) ve Borno'nun 1820'lerde Fulani egemenliğinden kurtulmasını sağladı. Sefava May Ali Dalatami'nin 1846'da ölmesinden sonra, el-Kanemi'nin oğlu Umar (Ömer), kendisini Borno'nun ilk *şehu*'su (şeyh, sultan) ilan etti.

1893'te Sudanlı savaşçı Rabihü'z-Zübeyr (Rebeh Zübeyr) Borno'yu yenerek Kukava'yı yıktı. Rabih 1900'de Fransızlarca Kuseri'de (bugün Fort Fourreau, Kamerun) öldürülünceye değin Maiduguri'nin 87 km kuzeydoğusundaki Dikva kentini merkez olarak kullandı. Fransızlar el-Kanemi hanedanını Dikva'da yeniden başa geçirdiler. Borno'nun İngilizler, Fransızlar ve Almanlar arasında paylaşılmasından sonra, Bekri'l-Garbi 1902'de Kuzey Nijerya'ya kaçtı ve İngiliz Bornusu'nun *şehu*'su kabul edildi. Böylece Borno bir emirlik olarak tanındı. Garbi yönetim merkezini 1904'te Maiduguri'nin 105 km kuzeydoğusundaki Monguna'dan Kukava'ya ve 1907'de de Yerva'ya taşıdı. Günümüzde de Yerva'da oturan Borno *şehu*'su, Fulanilerin Sokoto sultanından sonra en önemli geleneksel Müslüman önder sayılmaktadır. Borno'nun 20. yüzyıl başında İngilizler ile Fransızlar arasında bölüşülmesinden sonra Kuzey Nijerya'ya bağlanan emirlik, 1967'de Borno eyaletine dönüştürüldü.

Borno eyaletinin büyük bölümü arapsakızın elde edildiği akasya, baobap, yalancıakasya, kante ve kapok gibi ağaçların yer aldığı Sudan savanlarıyla kaplıdır. Kuzey ve kuzeydoğuda, kumlu topraklar ile dikenli çalılıkların egemen olduğu bir Sahel savanı bölgesi vardır. Borno Ovası, volkanik Biu Platosu ve Çad Gölünün güney ve güneybatısında yer alan *firki* (kara pamuk) bataklıkları başlıca yüzey şekillerini oluşturur. Eyaletten Çad Gölüne akan mevsimlik ırmaklar geçer.

Kanurilerin en kalabalık topluluğu oluşturduğu Borno'da başka halklar da bulunur. Özellikle kacadarı, dan, yerfustuğu, soğan, mısır, susam, *acha* (yağ pirinç), pamuk ve çivite dayanan tarımı ve hayvancılık başlıca gelir kaynağıdır, Çad Gölü çevresinde balıkçılık önem kazanır. Yerel taşımacılıkta eşek, öküz, at ve deve kullanılır. Sığır, inek, keçi, timsah ve koyun derisi, işlenmiş deri ürünleri, yerfistığı, pamuk ve arapsakızı başlıca ihracat ürünlerini

oluşturur. Bu ürünler, kamyonlarla ve Nguru ve Maiduguri'den çıkan demiryolu hatlarıyla Kano üzerinden güneye, Lagos ve Port Harcourt'a yolların. Önemli ticari ürünler arasında hurma ve incirin yanı sıra Çad Gölünden elde edilen doğal soydum karbonat, tuz ve balık da bulunur. Göl, üzerindeki yarımadalardan birinde kurulmuş olan Baga kasabasının başlayan bir karayoluyla Maiduguri'ye bağlanmıştır. 1964'te Kamerun, Çad, Nijer ve Nijerya'nın oluşturduğu Çad Gölü Komisyonu göl suyunun kullanımını düzenlemek ve göl havzasında hayvancılık, tarım ve balıkçılığı geliştirmekle görevlendirilmiştir. Nijerya, Çad Havzası İdaresi adıyla ayrı bir kurum da oluşturmuştur.

Eyaletin yönetim merkezi olan Maiduguri, aynı zamanda başlıca sanayi merkezi ve en büyük kenttir. Nguru, Potiskum, Gashua, Biu ve Bama da büyük pazar kentleridir. Bir havaalanının bulunduğu Maiduguri demiryoluyla güneye ve Bauchi'ye, karayoluyla da Potiskum, Bauchi, Yola ve Çad'daki N'Djamena'ya bağlanır. Nüfus (1991 tah.) 6.578.300.

Bornova, büyük bölümüyle İzmir kentini oluşturan ilçelerden biri. Yüzölçümü 203 km² olan Bornova ilçesi kuzeyde Menemen ilçesi ve Manisa ili, doğuda Kemalpaşa, güneyde Buca, batıda da Konak ve Karşıyaka ilçeleriyle çevrilidir.

Eski adı Burunâbad olan Bornova, İzmir Merkez ilçesine bağlı bir bucaktır. 19. yüzyılda, Osmanlı Devleti'nin dışı açılması ve çok zengin bir tarımsal artbölgenin merkezi ve limanı olan İzmir'in dünya pazarıyla bütünleşmesi, Bornova'yı da etkiledi. Bornova 1865'te Basmane (Panaya) istasyonunda İzmir-Kasaba (Turgutlu) demiryolundan ayrılan 5 km'lik bir hatla İzmir'e bağlandı. Bu hat Bornova kasabasına 3 km uzaklıkta bir istasyonda son buluyor, aynı zamanda işçilerin kente günlük gidiş gelişlerinde de kullanılıyordu.

Bornova'nın, 19. yüzyılda başlayan, İzmir kentiyile bütünleşme süreci hızlanarak sürdü ve Cumhuriyet döneminde kasaba İzmir kent bütününün bir parçası haline geldi. 1955-56'da Ege Üniversitesi'nin burada kurulmasından sonra 1958'de Bornova ilçe yapıldı. Pek çok sanayi kuruluşunun burada yer seçmesi, önemli bir nüfus artışına ve gecekondulaşmaya yol açtı; 1960'ta 50 bin dolayında olan ilçe nüfusu, 20 yıl içinde üç katına çıkarak 160 bini aştı.

Bornova Belediyesi 1879'da kuruldu. 1981'de İzmir Belediyesi'ne bağlı bir şube olduktan sonra 1984'te yapılan bir düzenlemeyle İzmir Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı bir ilçe belediyesi haline getirildi. Nüfus (1990) ilçe, 278.300; kent, 272.860.

Borobudur, BARABUDUR olarak da yazılır, Orta Cava'da İS 800'lerde Şailendra hanedanı döneminde inşa edilmiş, dünyanın en büyük Budacı anıtlarından biri. Simgesel *stupa*(*) ve *mandala*(*) biçimlerinin birleşiminden oluşur. Üslup açısından Hindistan'daki Gupta ve Gupta sonrası sanatından etkilenmiştir. 1000'lerden sonra ihmal edildiği ve her yanının bitkilerle kaplandığı anlaşılmaktadır. İlk kez 1907-11 arasında Hollandalı arkeologlarca onarılmıştır. İkinci onarımı 1980'lerin başlarında tamamlanmıştır.

Borobudur'u yapmak için doğal bir tepe çepeçevre taşla kaplanarak basamaklı bir piramit haline dönüştürülmüştür. Bu piramitin ilk beş basamağı kare planlı, üstteki üç basamağı da dairesel planlı teraslardır. En tepedeki teras katının ortasında ana *stupa* yer alır. Geniş bir kaide üzerine oturan yapının her bir kenarının ortasındaki merdivenlerle en üst terasa kadar çıkılır. İç

mekânı olmayan anıtın kare planlı teraslarından her biri öyküsel taş kabartma levhalarla bezeli yüksek bir duvarla çevrilmiştir. Bu duvarlardaki nişlerde beş kutsal Buda figürü yer alır. Yuvarlak planlı teras katlarının kenarları açıktır ve üstlerinde de toplam 72 tane çan biçimli *stupa* durmaktadır. Delikli olarak taştan örülmüş bu *stupa*'ların içine yerleştirilmiş, düşünen Buda heykelleri dışarıdan kısmen görülür. Anıtın yer düzeyindeki terası, Budacı düşünceye göre yeniden doğuşun gerçekleştiği üç varoluş dünyasının ilki olan *kama-loka*'yı (duygular dünyası) simgeler. Bundan sonraki teraslar *rupa-loka*'yı (biçimler dünyası), beşinci te-

Borobudur'daki *stupa* kompleksi, Cava, Endonezya
Robert Harding Picture Library/Photobank BKK

rasın üstündeki yuvarlak teraslar ise en yüce dünya olan *arupa-loka*'yı(*) (maddesi ya da biçimi olmayanlar dünyası) temsil eder.

Duvarlardaki kabartmalarda Nirvanâ'ya doğru yükselen aydınlanma basamakları betimlenmiştir. En altta, bu dünyadaki yaşamın iyilik ve kötülüklerinin sonuçlarını, onun üstündeki dizide tarihsel Buda Siddhartha Gautama'nın yaşamındaki olayları ve daha önceki yaşamına ilişkin öyküleri içeren *Cataka*'lardan(*) sahneleri, en üst dizide ise Mahayana Budacılığının kutsal metinlerinden alınmış daha felsefi konuları betimleyen kabartmalar bulunmaktadır.

Borodin, Aleksandr (Porfiryeviç) (d. 12 Kasım 1833, Petersburg - ö. 27 Şubat 1887,

Aleksandr Borodin
Sovfoto

Petersburg, Rusya), 19. yüzyıl Rusya'sında ulusal müzik okulunun önemli bestecisi. Ayrıca kimya alanında aldehytlere üzerine yaptığı araştırmalarla da tanınmıştır.

Bir Gürcü prensinin evlilik dışı çocuğuydu. Rahat bir ortamda büyüdü. Küçük yaşlarda dil ve müzik alanındaki yeteneğini göstererek daha ilkökuldakken piyano, flüt ve viyolonsel çalmayı öğrendi, besteler yaptı. 1850-56 arasında Tıp ve Cerrahi Akademisi'ne devam ederek kimya dalında uz-

man oldu. 1858'de doktorasını tamamladı 1859-62 arasında Batı Avrupa'da eğitim gördü. Rusya'ya döndüğünde Tıp ve Cerrahi Akademisi'nde ders vermeye başladı. 1864'te profesör oldu. İlk önemli bestesi olan ve Mili Balakirev'le tanışması sonucu bestelediği 1 No.'lu *Mi Bemol Senfoni*'sini (1862-67) bu dönemde yazdı. Balakirev'in çevresindeki Nikolay Rimski-Korsakov, Modest Musorgski ve César Cui'yle birlikte Rus Beşleri adıyla bilinen grubu oluşturdular. Borodin 1869'da 2 No.'lu *Si Minor*

Senfoni'sini ve ölümünden sonra Rimski-Korsakov ve Aleksandr Glazunov tarafından tamamlanacak olan opera başyapıtı *Knyaz Igor*'u (*Prens Igor*) yazmaya başladı. Her yerde sık sık çalınan "Poloveç Dansları" *Prens Igor*'un ikinci perdesinde yer alır. Besteleri arasında ayrıca iki tane yaylı çalgılar dördlüsü, 10'un üzerinde şarkı, tamamlanmadığı 3 No.'lu *La Minor Senfoni* ve *Orta Asya Steplerinde* adlı senfonik bir şiir vardır.

Borodin müzik çalışmalarını, yorucu bilimsel çalışmaların arasında kendini dinlendiren bir araç olarak görüyordu. Araştırmalarından ve öğretim etkinliğinden başka, 1872'de kadınlar için tıp kurslarının başlatılmasına da yardımcı olmuştur. 1880'lerde işinin ağırlığı ve sağlık durumu nedeniyle beste yapmaya fazla zaman ayıramamıştı. Bir baloda bulunduğu sırada aniden öldü.

Borodin, Rus bestecilerinin en iyileri arasında yer alır. Güçlü bir lirik eğilim taşımakla birlikte, kahramanlık konularını da ele almasıyla dikkati çekmiştir. Olağanüstü incelikte bir ritim duygusu vardır; orkestra renginden yararlanmada ve müziğiyle uzak toprakları çağrıştırmada eşsiz bir yetkinliğe erişmiştir. Senfonilerinde ve (romantik dönemin en iyileri arasında sayılan) yaylı çalgılar dördlülerinde, bir bölümdeki müziksel malzemeyi tek bir başlangıç motifinden elde ettiği biçimsel bir yapı geliştirmiştir. Melodileri Rus halk ezgilerinin özelliklerini yansıtır. Ulusal Rus okulundaki öbür besteciler gibi Borodin de Batı Avrupa müziğinde rastlanmayan çarpıcı armoniler kullanmıştır.

Borodin, Mihail Markoviç, asıl adı MIHAİL GRUZENBERG (d. 9 Temmuz 1884, Yanoviç, Rusya - ö. 29 Mayıs 1951, Sibirya, SSCB), 1920'lerde, Komintern'in (Komünist Enternasyonal) Çin'deki baş temsilcisi. Sun Yat-sen önderliğindeki Kuomintang'ı Leninist tipte merkezîyetçi bir örgüte dönüştürmüştür.

1903'te Bolşeviklere katıldı. 1906'da tutuklanarak sürgüne gönderildi. Aynı yıl ABD'

ye göç ederek Indiana'daki Valparaiso Üniversitesi'ne girdi, ardından Chicago'da göçmenler için bir okul kurdu. 1917 Devrimi'nden sonra ülkesine döndü ve Komünist Parti'nin temsilcisi olarak İskandinavya, Meksika, İspanya, Türkiye ve İngiltere'ye gönderildi. Kuomintang önderi Sun Yat-sen'in SSCB'nin isteği doğrultusunda, Çin'deki komünistlerin de partiye katılmasını kabul etmesi üzerine, 1923'te Sun Yat-sen'in danışmanı olarak Çin'e gitti. Kuomintang örgütünün ve ideolojisinin yeniden yapılandırılmasına katkıda bulunmanın yanı sıra, milliyetçileri, Çin'deki siyasal yaşamda büyük bir güç durumuna getirecek partiye bağlı bir ordu kurulması için SSCB'den yardım da sağladı. Sun Yat-sen'in 1925'te ölmesinden sonra, Moskova'da eğitim görmekte olan Çan Kay-şek ülkesine dönerek ordunun başına geçti. 1927'de Çan Kay-şek'in komünistlerle bağlarını koparması üzerine Borodino'da Çin'den ayrıldı. Moskova'ya döndükten sonra, çalışma konularından sorumlu halk komiseri yardımcısı, ardından TASS haber ajansının müdür yardımcısı oldu. 1932'den başlayarak, İngilizce yayımlanan *Moscow Daily News* gazetesinin yayın yönetmeni olarak çalıştı. Şubat 1949'da, Stalin yönetiminin Yahudi aydınlarla karşı bastığı tutuklamalar sırasında ortadan kayboldu. 1951'de Sibirya'daki bir çalışma kampında öldü.

Borodino Çarpışması, Napoléon Savaşları'nda, Rusya'nın işgali sırasında gerçekleşen kanlı çarpışma (7 Eylül 1812). Moskova'nın yaklaşık 110 km batısında, Moskova Irmağı yakınlarında geçen çarpışmada, Fransız kuvvetleri 130 bin asker ve 500'ün üzerinde top, Rus kuvvetleri ise 120 bin asker ve 600'ün üzerinde toptan oluşuyordu. Napoléon, çarpışmada kazandığı başarı sonucunda Moskova'yı işgal etti.

Rus ordusunun komutanı M. İ. Kutuzov, Borodino'ya kadar geri çekildikten sonra, Fransızların Moskova'ya ilerlemesini önlemek için hızla kasabayı tahkim ettirdi. Yandan dolaşarak Rus ordusunu arkadan kuşatma girişiminin başarısızlığa uğrayıp, Rusların kaçmasına olanak vermesinden çekinen Napoléon, acemice bir cephe taarruzuna girişti. Şiddetli çarpışma, 5 km'lik cephe boyunca ilerleyip gerileyerek, sabah 6'dan öğleye değin sürdü. Öğleye doğru Fransız topçusu üstün duruma geçtiyse de ardından başlatılan saldırı Rus ordusunun direncini kırarak kadar güçlü olmadı. Napoléon, çarpışmadan uzaktaki olduğundan ve belki de dumanla kaplı alandaki durumu kesin olarak bilmediğinden, 20 bin kişilik imparatorluk muhafızları ile 10 bin kişiden oluşan taze kuvveti savaş alanına sürmekte direndi. Böylece askerlerinin tümünü çarpışmaya sokmuş olan Kutuzov'a karşı kesin zafer kazanma şansını yitirmiş oldu. Öğleden sonra iki taraf da bitkin düştü ve çarpışma akşam karanlığına değin süren karşılıklı top ateşine dönüştü. Gece boyunca Kutuzov geri çekildi ve Napoléon, bir hafta sonra hiçbir direnişle karşılaşmadan Moskova'ya girdi. Ruslar, 2. Rus Ordusu'nun komutanı Prens Pyotr İvanoviç Bagration'un da aralarında bulunduğu 45 bin askeri yitirdi. Fransızlarsa 30 bin kayıp vermişti.

Borommatrillokanat bak. Trailok

Bororolar, Paraguay Irmağının yukarı kısmı ile, ırmağın Mato Grossa Platosunun Brezilya topraklarında kalan bölümünü sulayan kollarının kıyısında yaşayan Güney

Amerika Yerlileri. Asıl Bororo ve Otuké adlı iki lehçesi olan Ge dilleri üst öbeğinden bir dil konuşurlar. Doğu ve batı kollarına ayrılmışlardır. Sayılarının binden az olduğu sanılır.

Eskiden avcılık ve toplayıcılıkla geçinen Bororolar, sonradan toprağa yerleşerek tarımla uğraşmaya başladılar. Ama çiftçilik, pek çok Bororo grubunda avcılık, toplayıcılık ve balıkçılığın yanında ikincil bir uğraş olarak kaldı. Günümüzde, bitki örtüsünün yakıp tarla açarak manyok, mısır ve pirinç tarımı yaparlar. Kadınlar tarlayı ekip, hasat zamanı ürünü toplar, erkeklerse tarla açar ve avlanırlar. Av, şamanın öğütlerine göre toplu olarak yapılır.

Bororolar, yağmur mevsiminde köylerini bırakır ve ırmaklardan uzaktaki yüksek yerlere göç ederler. Ama köy gene de yuvaları olarak kalır. Köydeki örgütlenme Bororo toplumunun karmaşık yapısını yansıtmaktadır. Konutlar, erkeklerle ayrılmış evin ve törenlerin yapıldığı alanın çevresinde bir daire ya da yarım daire oluşturur. Soy anayanlıdır. Oturulacak olan konut kişinin bağlı olduğu klanı ya da bölüme göre de belirlenebilir.

Toplumsal yapı yaş, akrabalık ve cinsiyet etkenlerine dayanır. Toplum, ikili gruplar halindeki bölümlerden, klanlardan, yaşa ve cinsiyete göre belirlenen birliklerden kuruludur. Dört ile yedi arasında klan bir bölüm oluşturabilir. Bazen klanlar arasında geleksel olarak hiyerarşik bir sıralama görülür. Bunlar, ataları olduğuna inandıkları hayvan ya da bitkilerle, kendilerini tanıtan simgelerle, eşya yapımında kullanılan teknik ve yöntemlere ilişkin ayrıcalıklar ve yasaklamalarla ve kendilerine özgü törenler, ayinler, şarkılar ve özel adlarla birbirinden ayrılırlar. Sistem içindeki karşılıklı yer

Bororo dansçıları, Brezilya
Art Resource - EB Inc

değiştirme olanağı, Güney Amerika'da yalnızca, Bororolar ile kültürel bağı olan Gelerle(*) karşılaşılabilir. Genişlik ve çeşitlilikte grupların ve akrabalık ilişkilerinin doğmasına olanak tanır.

Borotra, Jean (d. 13 Ağustos 1898, Arbonne, Fransa), 1920'lerde ünlü Fransız tenisçi. Dört Silahşörler adıyla anılan tenisçilerden (öteki üçü René Lacoste, Henri Cochet ve Jacques Brugnon'du) biri olarak 1927'de Fransa'ya ilk kez Davis Kupası'nı kazandırdı.

Zıplayarak, enerjik ve akrobatik bir tarzda tenis oynadığı için "Biarritz'li Sıçrayan Bask" adı takılan Borotra 1924 ve 1926'da Wimbledon'da, 1928'de Avustralya'da, 1931'de de Fransa'da birinci oldu. Başından eksik etmediği mavi beresiyle hayranlarının

alkışlarını toplayan Borotra birçok çiftler ve karışık çiftler maçını da kazandı. 1922'de, 1924-37 arasında, hatta 1947'de Fransa'nın Davis Kupası takımında yer aldı.

borough, Büyük Britanya'da, özel ayrıcalıklar tanınmış tüzel kimliği olan kasaba ya da parlamentoya temsilci seçme hakkı olan ilçe. Ortaçağda, bir beratla ayrıcalık, özerklik ve daha sonra tüzel kimlik tanınmış kent merkezlerine *borough* denirdi. 16. yüzyıldan sonra yerel yönetim birimleri olarak önemi azalan *borough*'lar seçim bölgesi olarak yeni bir önem kazandı. 1835'teki belediye reformuyla İngiltere'deki *borough*'ların yapısında birörneklik sağlandı ve bunlar çağdaş anlamda yerel yönetim birimlerine dönüştü.

1888'deki Yerel Yönetim Yasası ile belediye (*municipal*) *borough*'larından farklı olarak, il yönetimlerinden bağımsız hareket edebilen il (*county*) *borough*'ları oluşturuldu. Ama hükümet 1974'te yerel yönetimi yeniden örgütleyerek il *borough*'larını kaldırdı.

ABD'de koloni döneminde Virginia'nın bazı bölgelerine *borough* dendiye de, uygulama bağımsızlıktan sonra yaygınlaşmaz. Belediye yönetimleri için daha çok, köy, kasaba ve kent adları kullanılırdı. Bütün kurumlarıyla gelişmiş kentsel bir yönetim birimi olarak ABD'deki kentten en yakın karşılığı, İngiltere'deki *borough* idi. *Borough*'ların resmen tanındığı az sayıdaki eyalette bu ad, kentten daha aşağı statüde, tüzel kimlik kazanmış bir kasabayı ya da köyü belirtiyordu. New York eyaleti yasama meclisi, 1897'de bu adı benimsemiş ve Manhattan, Brooklyn, Queens, Bronx ve Richmond (Staten Island) *borough*'ları olarak bilinen beş büyük belediyeyi birleştirerek Büyük New York kentini oluşturdu.

Boroviçi, Rusya Federasyonu'nun kuzeybatısında, Novgorod yönetim birimindeki (*oblast*) Boroviçi ilçesinin (*rayon*) merkezi kent. Msta Irmağı kıyısında yer alır. 1770'ten beri kent olan Boroviçi'de ekonomik etkinlikler çeşitlilik gösterir. Giysi yapımının önde geldiği geleneksel el sanatlarına ek olarak seramik, kâğıt ve hammaddeci odun olan sanayiler gelişmiştir. Ayrıca kentte sağlık ve öğretmen okulları vardır. Nüfus (1983 tah.) 62.000.

Borovkov, Aleksandr Konstantinoviç (d. 1900 - ö. 1962), SSCB'li Türkolog. SSCB Bilimler Akademisi'nin muhabir üyesiydi. Karacayca, Balkarca, Özbekçe ve Doğu Türçesi üzerine araştırmalar yaptı. Bu alanlardaki başlıca çalışmaları *Uzbekskiy Literaturniy Yazık v Period 1905-1917*, (1940; 1905-1917 Döneminde Özbek Yazın Dili), *Uçebnik Uigurskogo Yazıka*, (1935; Uygur Dili Üzerine) ve *Uzbek Tili Grammatikası*'dır (1942-44, 2 bölüm; Özbek Dili Grameri). Borovkov ayrıca Çağatayca ve Orta Asya Türkçesi dönemine ilişkin bazı yapıtları yayıma hazırlamıştır. *Russko-Uzbekskiy Slovar* (1956; Rusça-Özbekçe Sözlük) ve *Uzbeksko-Russkiy Slovar* (1959; Özbekçe-Rusça Sözlük) adlı sözlükler de onun bilimsel denetim ve gözetiminde yayıma hazırlanmıştır.

Borovský, Havel bak. Havlíček Borovský. Karel

Borowski, Tadeusz (d. 12 Kasım 1922, Jitomir, Ukrayna SSC - ö. 3 Temmuz 1951, Varşova, Polonya), Polonyalı öykü yazarı ve şair.

Gdziekolwiek ziemia (Nerede Bu Topraklar) adlı şiir kitabını 1942'de Alman işgali altındaki Varşova'da gizlice yayımladı.

1943-45 arasında Auschwitz (Oświęcim) ve Dachau'daki Nazi toplama kamplarında kaldı. *Imiona nurtu* (1945; Alt Akıntının Adları) adlı şiir kitabını savaştan sonra Münih'te yayımladı.

1948'de, komünist yönetim altındaki Polonya'da düzyazı yapıtlarını yayımlamaya başladı. Dizi olarak yayımlanan öyküleri *Pożegnanie z Marią* (Maria'ya Elveda) ve *Kamienny świat*'ta (Taşlaşan Dünya, 1981), Nazi toplama kamplarındaki yaşamı ele alarak, insandaki ahlak yoksunluğunun ve alçaklığın derinliklerine indi. Borowski, daha sonra Komünist Parti'ye üye olarak yeni rejimle işbirliğine girdi ve Genç Aydınlar Kulübü'nün kurucuları arasında yer aldı. Ama bir süre sonra, yönetime duyduğu tepki yüzünden intihar etti.

Borromeo, Aziz Carlo (d. 2 Ekim 1538, Arona, Milano Düküğü - ö. 3 Kasım 1584, Milano; azizler listesine kabulü, 1610; yortu günü, 4 Kasım), İtalya'daki Karşı-Reform hareketinin en önemli kişilerinden biri olan kardinal ve başpiskopos.

1559'da Pavia Üniversitesi'nde medeni hukuk ve kilise hukuku dallarında doktora yaptı. Ertesi yıl, amcası Papa IV. Pius tarafından kardinalliğe ve Milano başpiskoposluğuna atandı. *Consulta* (danışma meclisi) başkanı ve papanın en yakın yardımcısı oldu.

Papa, Trento Konsili'nin üçüncü toplantısını (1562-63) yönetirken büyük ölçüde Borromeo'nun yardımına başvurdu. Konsil sonra erdikten sonra, Borromeo kararların uygulanmasında görev aldı ve 1566'da Katolik kateşizminin hazırlanmasında önemli rol oynadı. Bu arada, İsviçreli Protestanların Katolik yapılmasıyla da uğraştı. Amcasının ölümü üzerine, V. Pius'u Papa seçecek olan kardinaller meclisinde de yer aldı (1566).

Borromeo bundan sonra yaşamaya başladığı Milano'da ciddi yönetim sorunlarıyla karşılaştı. Çok geniş bir alana yayılmış olan 1.000'den fazla cemaat bölgesini düzenli olarak ziyaret ediyordu. Bu bölgeler İspanya kralı II. Felipe'nin ve ayrıca Venedik, Cenova ve Novara'nın yetki alanı içindeydi. Borromeo Milano'da ve Inverigo ile Celano adlı İtalyan kentlerinde ruhan okulları kurarak papaz eğitimini özendirdi. Ayrıca papaz olmayan öğrenciler için de okullar açıldı ve bunların yönetimi Cizvitlere bıraktı. Borromeo'nun son girişimi, Ascona'da (İsviçre) 1584'te kurduğu okul oldu.

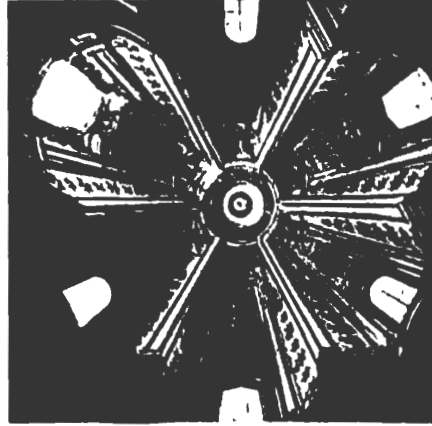
Borromeo yaşamı boyunca çeşitli güçlüklerle mücadele etmek zorunda kaldı. Milano Senatosu ve Vali Luis de Requesens y Zúñiga ile olduğu kadar, Santa Maria della Scala'nın başkaldıran kilise heyeti üyeleri ve Humiliati (Alçakgönüllüler) tarikatı ile de çatışmaya girdi. Kendisinin de bağlı olduğu Aziz Ambrosius'un Keşişleri tarikatı başta olmak üzere, çok sayıda dinsel örgüt onun destekliyordu. 1569'da bir Humiliati rahibi olan Girolamo Donato Farina, Borromeo'yu öldürmeye kalkıştı. Borromeo'nun ılımlı davranılma yönündeki ricalarına karşın, Farina ve yandaşları işkence görüldükten sonra idam edildi.

Borromeo 1576-78'deki veba salgını sırasında da cesur davranışlarıyla büyük saygı topladı.

Borromini, Francesco, asıl adı FRANCESCO CASTELLI (d. 25 Eylül 1599, Bissone, Lombardiya Düküğü - ö. 2 Ağustos 1667, Roma), barok mimarlığın en önde gelen uygulayıcılarından biri olan İtalyan mimar. Adını 1627 dolaylarında değiştirmiştir. Bütün Avrupa'yı saran ününü, Roma'daki San Carlo alle Quattro Fontane(*) adlı küçük bir kilisenin çarpıcı tasarımına borç-

ludur. Tasarımlarında insan vücudunun oranları yerine geometrik figürleri temel almasıyla, başta Gian Lorenzo Bernini olmak üzere, çağdaşlarından ayrılır.

Gençliği ve eğitimi. Giovanni, Domenico Castelli ve Anastasia Garogo'nun oğluydu. Mimarlığın sanatsal inceliklerini, babasının onu taş işçiliği öğrenmesi için gönderdiği (1608 ya da 1614) Milano'da tanıdı. Bir süre mimarlık ve heykel sanatlarını öğrendikten sonra, babasının bir borçlusundan aldığı parayla 1620'de eve haber vermeden Roma'ya kaçtı. Orada dönemin en çok bina yapan mimarı olan akrabası Carlo Maderno'nun yanında taşçı ustası olarak çalışmaya başladı. Hiç evlenmemişti ve geçimsiz bir kişiliği vardı; kendini mimarlık mesleğine adadı. Maderno ondaki yeteneği hemen fark etti. Yaşlı usta ile genç öğrencisi, yapımı sürmekteyken Maderno'nun yeniden ele aldığı San Pietro Bazilikası'nın çeşitli sorunları üzerinde yakın bir işbirliği içinde çalıştılar. Maderno, Barberini Sarayı'nı(*) da(*) temel ilkelerini belirledikten sonra, ayrıntıların tamamlanmasını Borromini'ye bıraktı. S. Andrea della Valle Kilisesi'nin cephe tasarımını da ikisinin işbirliğiyle ortaya çıkı, ayrıca kubbe fenerinin yapılması tek başına Borromini'ye bırakıldı. Bütün bu uygulamalarda Maderno'nun üslubu egemen olmakla birlikte, Borromini'nin kişiliği de belirgindir. Oval planlı geç 16. yüzyıl kilisesi S. Anna dei Palafrenieri'ye eklenecek olan cephe Borromini'nin tasarımıdır. Beş bölümlü bir cepheyi ve iki çan kulesini mevcut oval planlı kubbeye bütünleştirmeyi denediği bu uygulama, plastik hacimlerin mekân içine yerleştirilmesi bakımından Navona Meydanı'nda yapacağı S. Agnese in Agone Kilisesi'ndeki yaklaşımının habercisidir. Borromini'nin aynı ölçüde önemli bir çalışması da, Maderno'nun S. Ignazio için tasarladığı planda yaptığı değişikliklerdir. Burada, ana kitleden kopuk duran çifte sütunlar kullanarak mekânı hareketlendirmiş, böylece kişisel üslu-

San Ivo della Sapienza Kilisesi kubbesinin içi, Francesco Borromini, Roma, 1642-60 GEKS

bunun temel özelliklerinden birini ortaya koymuştur. Onun yapıtlarında mekân sıradan bir boşluk değil, yapıyı saran dış kabuğun biçimlendirdiği, başı başına bir ögedir. Borromini daha sonra, Müneccim Kral Şapeli'ndeki gibi mekânı çevreleyen duvarları iyice delip taşıyıcı bir iskelete dönüştürerek bu anlayışı daha da geliştirecektir.

Modern Ocak 1629'da, Barberini Sarayı'nın yapımının başlamasından üç ay sonra öldü. Mimarlık konusunda henüz tam bir ustalığa ulaşmamış olmakla birlikte, yapının tamamlanmasıyla Gian Lorenzo Bernini görevlendirildi. Başlangıçta önemli konumunu koruyan Borromini, Bernini ile başarılı bir

işbirliği kurarak, Maderno'nun tasarımını uygulamayı sürdürdü. Ama üçüncü bir tasarımcının, Pietro da Cortona'nın önerilerini gittikçe daha çok dikkate alan Bernini, sonunda, Maderno'nun sarayın doğu cephesi için öngördüğü tasarımı değiştirdi. Bu değişikliği onaylamayan ve Cortona ile de anlaşamayan Borromini 1631'de işten ayrıldı. Bernini ile birlikte kendini San Pietro Bazilikası'nda(*) Aziz Petrus'un mezarı üzerinde yapılacak baldakenin tasarımına adadı. Bu dev boyutlu anıtın tunçtan dökülen burmalı dört sütunu üstünde yer alan "S" biçimli volütleri, ıkkı sanatçının en önemli ortak ürünüdür. Bernini'nin, San Pietro'daki bütün işlerden kendisinin sorumlu olmasına karşılık, 1631-33 arasındaki çalışmaları için Borromini'ye yaptığı yüklü ödeme, onun bu uygulamadaki katkısının ne kadar önem taşıdığını gösterir.

Bağımsız mimarlığı. Baldaken 1633'te bitirildi. Borromini bundan bir yıl önce, Bernini ve Kardinal Francesco Barberini'nin önerileri üzerine üniversite mimarlığı görevine getirilmişti. Bu yeni konumuna güvenerek bağımsız mimar olarak çalışmaya yöneldi. Kendi başına yaptığı ilk iş, 1638'de başladığı, alışlagelmeye karşı olağanüstü bir başkaldırı niteliğinde olan Roma'daki S. Carlo alle Quattro Fontane kilise ve manastırıdır. Bütün mekânı San Pietro'nun kubbesini taşıyan ayaklardan bir tanesinin içine sığabilecek kadar küçük olan bu yapı, bütün Roma'da coşkuyla karşılandı ve Borromini'nin ünü hızla Avrupa'ya yayıldı. Borromini tasarımı, üç ayrı yapıda aynı yer alabilecek üç değişik biçimi aynı yapıda bir araya getirmişti: Sınırları dalgalı çizgilerle belirlenmiş bir alt bölüm, alışılmış Yunan haçı planlı bir orta bölüm ve oldukça yeni, az kullanılan elips biçimli bir kubbe. Eskiyle yeni, iç içe örülmüş karmaşık ritim öğeleriyle cesurca bütünleştiriliyordu. Hesaplı bir ışık dağılımı ile elde edilen çarpıcı yanılsama etkileri mekânı vurguluyordu. Nereye oturduğu ve nereden ışık aldığı alt kat tarafından gizlenen kubbe, içeriden bakıldığında boşlukta yüzen bir düş görünüşü gibi algılanıyordu.

Seçkin bir aile olan Spadalarla ilişki kuran Borromini'yi, 10 yıl kadar da Papa X. Innocentius destekledi. Ama Borromini'nin koruyucularıyla ilişkileri çoğu kez inişli çıkışlıydı. Uzlaşma bilmez dikbaşı tutumu, bazen bu ilişkilerin çıkmaza girecek kadar kötüleşmesine yol açıyordu. Yeteri kadar önemsenmeyişine oldukça içlerimene karşılık, zenginliğe karşı kayıtsız, güncel modanın gereklerine göre giyinmeye ise karşıydı. Melankolik ve yola gelmez kişiliğinin yanı sıra, geçirdiği öfke nöbetleri nedeniyle de adı çıkmıştı. Bir keresinde, inşaatlardan birinde malzemeye zarar veren birini öylesine dövdürmüştü ki, sonunda adam ölmüştü.

Ünlü ve gözde Bernini ile Borromini kadar sıkıntılı bir kişi arasında anlaşmazlık çıkması olanaksızdı. Birlikte çalıştıkları zaman aralarındaki ilişki her iki sanat devri için de yararlı oldu. Borromini'nin üslubu, Bernini'nin etkisiyle yeni bir canlılık kazandı. Bernini ise Borromini'nin mimari ayrıntılara getirdiği yeni çözümlerden çok etkilendi. Ama sonraları aralarındaki şiddetli bir anlaşmazlık baş gösterdi. Borromini'nin belki de Bernini'den ayrılmasına San Pietro çalışmalarında ikinci konumda kalmaktan duyduğu üzüntü neden olmuştu. Yaşamının erken yıllarında kesinlikle bu duyguyu taşıdığı, Bernini'nin San Pietro'daki işten ayrılması için kendisine yalvardığını ve çeşitli

çalışmalarını yüklü bir biçimde ödüllendirmeye söz verdiğini, ama işi tamamladıktan sonra övgü ve büyük vaatler dışında ondan hiçbir şey alamadığını ileri sürmüş olmasından anlaşılabilir.

Bu iki sanatçı arasındaki çekişmeye, karşıt kişilikleri, farklı yetiştirme koşulları ve değişik yaşam anlayışları yol açmış olsa gerektir. Bernini soylular ve üst sınıflarla uyum içinde çalıştı. Ressam ve heykelticiliğinin yanı sıra, mimar olarak da büyük başarılar kazandı. Dışa dönük, çekici ve şakacı bir kişiliğe sahipti. Buna karşılık Borromini içine kapanık ve yalnız bir insandı. Bir uzmana yakışacak eğitim görmüş olmasıyla övünüyor, kendisine gösterilen ilginin azlığından büyük bir rahatsızlık duyuyordu. İkisi arasındaki anlaşmazlık 1645'te Maderno'nun San Pietro'nun ön cephesi için tasarladığı kulelerden vazgeçilme kararı üzerine halka da yansıdı. Bernini 1636'da, Maderno'nun yarım bıraktığı kulelerin bitirilmesini önermişti. Ama birinci kulenin inşasından sonra ortaya çıkan teknik sorunlar nedeniyle 1641'de bu çalışma durduruldu. Yetkili bir kurul dört yıl sonra kulenin yıkılmasına karar verdi. Bunun üzerine Borromini, Bernini'ye yıkıcı eleştiriler yöneltti ve onu yetersizlikle suçladı. Çok ender olarak mesleki kıskançlığa kapılan Bernini, bu kez, 1665'te yaptığı Paris gezisi sırasında Borromini'yi insan vücudunun oranlarını temel alan (antropometrik) mimarlık anlayışından vazgeçmekle suçladı. Adem'in vücudu hem Tanrı tarafından, hem de Tanrı'nın bir benzeri olarak yaratıldığı için, yapıların oranlarının da kadın ve erkek vücudu oranlarından türetilmesi gerektiğini ileri süren bir görüş vardı. Borromini ise yapılan için, gerçekte ortaçağa özgü bir uygulamadan yola çıkarak, geometrik birimleri temel alıyordu. Onun, ortaçağa özgü yapıyı yöntemlerinin gelenek yoluyla kuşaktan kuşağa aktarıldığı Lombardiya'da öğrenmiş olabileceği bu yaklaşım, bir yapı ya da mekân için başlangıçta temel aldığı geometrik biçime, gene geometrik biçimli yan birimler eklemeye dayanıyordu. Borromini bu nedenle de iyi mimarlığın özünü yadsımakla suçlanıyordu. Antropometrik temelli tasarım anlayışından hiçbir zaman bütünüyle kopmamasına karşın, en azından bir kez, mimarlığının insan vücudu ile bağlantılı olduğunu ileri sürdüğü bilinmektedir. Ona göre, ortadaki parçası göğüs, yan kanatları da kollar olmak üzere, San Filippo Neri Manastırı'nın içbükey cephesi, kollarını iki yana açmış insanın kucaklama hareketini canlandırıyordu.

Borromini'nin tasarımlarının alışılmamış özellikleri insanları, onun en az antropometrik anlayıştan uzaklaşması kadar tedirgin ediyordu. Serbest yaklaşımıyla, dönemin mimarlığında temel biçimsel örnekler sayılan gelenekleşmiş Antik Çağ yorumlarından fazlasıyla uzaklaşmış olacak ki, yandaşları bile onun yenilikleri karşısında rahatsız oldular. Antik dünyayı büyük bir coşkuyla incelemiş biri için bu tutum çelişkili görünmektedir. Antik kalıntılardan yaptığı çizimler Borromini'nin Eski Roma mimarlığı ile önemli bir ilişki kurduğunu kanıtlar. Ayrıca San Pancrazio'daki Pamphili Villası tasarımında klasik anlayışla bağlar kurduğu görülür. Ama o dönemde Antik kültürün geliştirdikleri kullananarak daha ileri noktalara varılabileceği düşüncesinin de yaygın olduğu ve Borromini'nin bu yaklaşımı bütünüyle benimsediği unutulmamalıdır. "Başkalarını izleyen hiç öne geçemez" diyen Michelangelo örneğini anımsatarak, yalnızca "kopyacılık"

söz konusu olsaydı, hiçbir zaman mimarlığa başlamayacağını söylüyordu. Borromini, çıkış noktası olarak Antik kültürü ve doğayı ileri sürmesine karşın (Michelangelo'nun çalışmalarını da buna kattıyordu), gerçekte eski dünyanın kurallara bağlı ve tutucu düzenleme örgelerini bir kenara itmişti. Bunların yerine Tivoli'deki Hadrianus Villası'nda görüldüğü gibi yeni, şaşırtıcı ve hayranlık uyandırıcı yorumlara, Eski Roma mimarlığının tuğla işçiliği ve köşeleri pahlı tonoz ayağı gibi yapısal özelliklerine yöneldi.

Borromini'nin Antik Çağ karşısındaki tutumu kadar, ortaçağ kültürünün yoz sayılarak reddedildiği bir dönemde mimarlığının köklerini bu döneme dayaması da eşine az rastlanır bir olgudur. Duvarı yok etme eğilimi, tonozları güçlendirmek için kaburgalarla desteklemesi, tasarımlarını geometrik biçimlerden türetmesi, bezeme örgelerini kullanması, hatta belki, ışığın temel bir kompozisyon aracı olarak kullanılabilmesi fark etmesi hep ortaçağ deneyimlerinden kaynaklanan düşüncelerdi. Borromini kendi çağına daha yakın olarak da hem 15. yüzyıl Floransa mimarlığında, hem (özellikle kendisinin daha köktenci denemelerini anımsatan Michelangelo'nun mimarlığı başta olmak üzere) 6. yüzyılın maniye-rist mimarlığında bulunan belirli biçimsel özellikleri inceledi. Michelangelo'nun bazı tasarımlarında mekânın genişleyip daralır gibi görünmesi Borromini'ye bu olanağın içerdiği dinamik potansiyeli kullanma düşüncesini vermişti. Geçmişe çağdaşlarından daha özgürce yaklaşan Borromini amaçlarına denk düşen öğelerden yararlanmaktan kaçınmadı.

Bu geniş kapsamlı üslup seçimi, Borromini'nin yapı ve malzeme bilgisiyle tamamlanıyordu. Teknik yetkinliğe ağırlık veren Lombardiya zanaatçı geleneği, Borromini'yi çok çeşitli yapısal sorunları ele alabilecek bilgi birikimi ile donatmıştı. Sayısız başarılarının ortaya koyduğu teknik ustalığı bu birikimin yarattığı sağlam temele dayanıyordu. San Pietro Bazilikası'nın ön cephe kulelerinin özenle dengelenişi, Navona Meydanı'ndaki Pamphili Sarayı'nın beşik tonozlarından birini destekleyen metal kafes, S. Filippo Neri Manastırı'nın küçük tapınağındaki kumsursuz tuğla işçiliği, Müneccim Kral Şapeli ya da Sant'Ivo della Sapienza(*) Kilisesi'ndeki yenilikçi bir anlayışı yansıtan kubbe ve tonozlar, onun bu teknik ustalığına gösteren başarılı uygulamaları arasında yer alır. Şantiyeyi tasarımla uygulama arasında verimli bir ilişki kurabilmek için deneme ve deneme-ler yapabileceği bir yer, adeta çizim masasının bir uzantısı gibi kullandı. Örneğin San Carlo alle Quattro Fontane Kilisesi'nde şapel tonozlarına bakan kemerlerin üç boyutlu eğrileri, Borromini taş ustalarını inşaat alanında kendisi yönlendirmemiş olsaydı, gerçekleştirilemezdi.

Uygulanmamış tasarımlarından birinin de ortaya koyduğu gibi, Borromini kentsel tasarım konusunda da çok duyarlı davranıyordu. Küçük boyutlu bir alan oluşturarak San Giovanni in Laterano(*) Kilisesi'nin ön cephesi için dinamik bir çevre yaratmak istemişti. Bu alandan geçen sokak, birbirinin eşi 24 yapı cephesiyle çevrelenecek, büyük ölçekli ve sıkışık bir mekân düzeni oluşacaktı. Borromini yapılan ile bunları çevreleyen kentsel doku arasındaki ilişki konusunda büyük bir duyarlılık gösteriyordu. Örneğin S. Filippo Neri Manastırı'nın çan kulesinin bulunduğu cephesini, buraya açılan sokağı sonlandıracak ve anıtsal etki yapacak biçimde düzenlemişti.

Son yılları ve etkileri. Borromini yaşamının ileri yıllarında bile enerjik ve köktenci

yenilikler getirmeyi sürdürdü. Ölümüne değin üzerinde çalıştığı Propaganda Fide İlahiyat Okulu'ndaki Müneccim Kral Şapeli'nde, köşeleri pahlırla yumuşatılmış dikdörtgen bir mekân ortaya koymak için dev boyutlu altı çift gömme ayak tasarlamıştı.

Borromini'nin şansı 1660'larda birdenbire tersine döndü. Rakibi Bernini'nin ününden ve kazandığı başarılarından gittikçe daha çok rahatsız oluyordu. Yetiştirdiği tek öğrencisi Francesco Righi ve en anlayışlı koruyucusu Virgilio Spada 1660'ların başında öldüler. En önemli işi olan Navona Meydanı'ndaki S. Agnese in Agone Kilisesi elinden alındı. Başka bir çalışmasının, S. Andrea delle Fratte'nin yapımı durduruldu ve S. Filippo Neri Manastırı'nın cephesi de yan kanatlara yapılan eklemelerle bozuldu. Ağır bir bunalım geçiren Borromini, Lombardiya'ya gitti. Ama Roma'ya dönünce gene bunalıma girdi ve haftalarca evinden dışarı çıkmadı. Elindeki bütün çizimleri yakıtı. Hastalık hastası yapısının yarattığı sanrılarla durumu daha da kötüleşti, uyumasını sağlamak için her türlü etkinliğin yasaklanmasına karar verildi. Dinlenemeyen, çalışması da engellenen Borromini bir gece öfke içinde eline geçirdiği bir kılıcı kendine sapladı. Aldığı ölümcül yara onu ölüme götürmeden önce günah çıkarttı ve vasiyetini yazdı. İsteği üzerine, adı yazılmadan ustası ve arkadaşı Maderno'nun mezarına gömüldü. Borromini'nin gittikçe artan bir şizofreni sonucu kendini öldürdüğü ve yaşadığı hastalıklı sürecin mimarlığına da yansıdığı ileri sürülmüşse de, bu, kanıtlanması olanaksız bir savdır. Ayrıca, düş kırıklıklarıyla dolu son yıllarına değin mesleğinde başarılı olduğu açıktır.

Mekân ve ışığı mimarlık öğeleri olarak değerlendirmek amacıyla, duvarın sınırlayıcı ve çevreleyici niteliklerine karşı çıkan Borromini, içinde geliştiği mimarlık mirasına en kapsamlı ve güçlü meydan okuyuşu yöneltmiştir. Ardından gelen birçok tasarımcı da bu devrimci mirastan yararlanmış- tır. Borromini'nin yapıtları Roma'da başından beri büyük bir tepki yaratmış, etkileri bir sonraki yüzyıl boyunca İtalya'nın kuzeyindeki ve Orta Avrupa'daki uygulamalar için çok verimli bir esin kaynağı olmuştur. Daha sonraları yeni-klasik yaklaşımların güçlenmesiyle Borromini gitgide gözden düşmüştür. 19. yüzyılda büyük ölçüde unuttulan mimarlığı 20. yüzyılda bir dehanın ürünü olarak yeniden benimsenmiştir.

Borrow, George (Henry) (d. 5 Temmuz 1803, East Dereham, Norfolk - ö. 26 Temmuz 1881, Oulton Broad, İngiltere).

Borrow, Henry W. Phillips'in yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1843: Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

İngiliz gezgin, yazar ve dilbilimci. 19. yüzyılın düş gücü en zengin yazarlarından. Çocukluğu, subay olan babasının görev yaptığı Britanya Adalarını dolaşarak geçti. Bu yolculuklar, 1851'de yazdığı başyapıtı

Lavengro'da (1851) yer alan unutulmaz bölümlerin esin kaynağı oldu. 1815-18 arasında Norwich'de ortaöğrenim gördü ve bu sırada birçok dil öğrendi. Bir süre bir hukukçunun yanında çalıştıysa da başarılı olamadı. 1824'ün başlarında şansını Londra'da denemeye karar verdi. Londra'da geçirdiği bir yılın sonunda sağlığı bozuldu ve İngiltere'nin kırsal bölgelerine uzun bir yolculuk yaptı. Bu bohem yolculuk sırasında başından geçenleri ve Çingenelerle ilişkilerini *Lavengro ve The Romany Rye* (1857; Çingene Çavdarı) adlı yapıtlarında anlattı. Norwich'e döndüğünde Dancadan yaptığı çevirilerden oluşan *Romantic Ballads*'ı (1826; Romantik Baladlar) tamamladı. Kitabı Mukaddes Şirketi görevlisi olarak gittiği İspanya'nın, edebiyat çalışmaları için en uygun ülke olduğu sonucuna vardı. *The Zincali: An Account of the Gypsies in Spain* (1841; İspanya'daki Çingenelerin Öyküsü) ve 1842'de yayımlanan ama içinde 1843 tarihi olan *The Bible in Spain* (İspanya'da Kitabı Mukaddes) adlı kitaplarının asıl malzemesini, bu ülkede gezip gördükleri oluşturur. Son derece bilgi verici, aynı zamanda çok canlı ve pitoresk bir gezi kitabı olan *The Bible in Spain*, kısa zamanda görülmemiş bir başyarıya ulaştı.

Borrow'un, belirli bir sistemden yoksun olmakla birlikte özgün sayılabilecek dilbilim çalışmaları da, gezilerinden topladığı malzemelere dayanır. Çingeneceyi incelemenin yanı sıra balad, şarkı ve öykü türlerinde birçok dilden çeviriler yapmıştır.

borsa, tüccarların, sayma, ölçme ve tartma ile değerlendirilebilen şeyleri ya da hisse senedi ve tahvil gibi değerli kâğıtları alıp satmak, bunların fiyatlarını saptamak ve duyurmak amacıyla düzenli aralıklarla toplanırlıkları yer. Borsalar, devlet denetimine bağlı kamu kuruluşu olmaları, ayrıca ticari işlemlerin söz ve örnek üzerinden yapılması bakımından pazar ve panayırlardan farklıdır.

Borsalar genellikle emtia borsaları, menkul kıymetler borsaları ve döviz borsaları olarak üçe ayrılır. Türkiye'de emtia borsaları 8 Mart 1950 tarihli ve 5990 sayılı yasa ile "ticaret borsası" olarak yer almıştır. 16 Mayıs 1929 tarihli 1447 sayılı yasa ise, menkul kıymetler borsası ile döviz borsasını Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsası olarak tek borsa halinde ele alıp düzenlemiştir.

Emtia borsası, buğday, kahve ya da pamuk gibi malların, gerektiğinde teslim edilebilmesi koşuluyla alım satım sözleşmelerinin yapıldığı örgütlü piyasadır. Bu tür borsaların en büyüğü Chicago Ticaret Odası'dır. Bir malın borsada el değiştirmesine ilişkin sözleşmenin satıcısı genelde malı gerçekten teslim etme niyetini taşımaz; sözleşmenin alıcısı da malı gerçekten teslim alma amacını gütmeyiz. Her ikisi de sözleşmede belirtilen teslim tarihinden önceki bir tarihte bu yükümlülüklerini bir denkleştirme alım ya da satımıyla iptal edeceklerdir. Taraflar sözleşmeyle, yalnızca fiyatlardaki bir değişiklik riskini üstlenme ya da devretme sözü vermiş olur. Böylece emtia borsaları malların fiilen alınıp satıldığı piyasalara yardımcı oldukları gibi, piyasaları fiyat değişiklikleri riskine karşı güvenceye alacak ve aynı zamanda metanın fiilen alınıp satıldığı fiyatın belirlenmesini sağlayacak bir mekanizmayı da oluştururlar.

Türkiye'de ticaret borsası denen emtia borsalarına kaydolmak, 5990 sayılı yasa uyarınca, borsanın konusuna giren maddelerin alım satımıyla uğraşan bütün tüccarlar için zorunludur. Borsaya kayıtlı malları üretenler borsaya kaydolmadan da kendi

mallarını borsada satabilirler. Ticaret borsalarının meslek komiteleri, meclis ve yönetim kurulu olmak üzere üç organı vardır. Borsalar, ilgili bakanlıkça atanan borsa komiserlerince denetlenir.

Menkul kıymetler borsası, hisse, hisse senedi ve tahvil gibi değerli kâğıtların alım ve satımını sağlayan örgütlü piyasadır. Gelişmiş kapitalist ülkelerde menkul kıymetler borsasının önemli işlevleri vardır. Borsa, değerli kâğıtlar için hazır bir pazar olarak, bunların paraya çevrilebilmesini güvence altına alır ve böylece insanları, birikimlerini ortak yatırımlara yönleltmeye özendirir. Fiyatlandırma mekanizması olarak da bir ortaklığın hisse senetlerinin gerçek yatırım değerini (hisse başına beklenen gelir akışının o andaki değerini) yansıtan fiyatları belirleyerek sermayenin firmalar arasındaki dağılımını düzenler.

Alım satım çeşitli yollardan olur. Sürekli açık artırma yönteminin dışında, borsa sim-sarlarının belirli hisse senedi türleriyle uğraşan aracılarla alışveriş yapmaları ya da işlemlerin belirli bir hisse senedinde uzmanlaşmış kişiler aracılığıyla yürütülmesi gibi yöntemler de uygulanır. Borsaya üyelik koşulları daha çok üye sayısına, bankaların katılım derecesine ve iskonto koşullarının esnekliğine bağlı olarak ülkeden ülkeye değişiklikler gösterir. Ayrıca devletin borsaların yönetimine katılma ölçüsü de önemli bir etkidir. Örneğin Londra Menkul Kıymetler Borsası, devletin yasama yetkisi içine girmeyen bağımsız bir kurum olarak etkinlik gösterir. ABD'de menkul kıymetler borsaları, işleyişlerine doğrudan bir devlet müdahalesi olmamakla birlikte, belirlenmiş yasal kurallara bağlıdır. Avrupa'da borsa üyelerinin bir devlet görevlisince atanması ve borsanın yarı resmi bir statü taşıması olağan bir durumdur. Türkiye'de 1447 sayılı yasayı ve bu yasaya dayanılarak kurulmuş olan Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsası'nı kaldırarak 91 sayılı Menkul Kıymetler Borsaları Hakkında Kanun Hükmünde Kararname hükümlerine göre 1985'te kurulan İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB), örgütlenmesini tamamladıktan sonra 1986 başında piyasa işlemlerine girmiştir. İMKB, Maliye Bakanlığı'na bağlı olarak kurulmuş olan Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsası'nın tersine, özel bütçesi ve gelir kaynakları olan özerk nitelikte tüzel kişiliğe sahip bir mesleki kamu kuruluşudur. Tüzel kişiliğe sahip bir merkez kuruluşu olan Sermaye Piyasası Kurulu(*) (SPK), borsa üzerinde gözetim ve denetim yetkisiyle donatılmıştır. Borsanın başlıca organları, borsa üyeleri genel kurulu, yönetim kurulu, denetim kurulu ve başkandır. Bakanlar Kurulu kararnamesiyle atanan borsa başkanı, aynı zamanda yönetim kurulu başkanı olup, önemli yetkilerle donatılmıştır. 28 Temmuz 1981 tarihli ve 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'nun 8. maddesinde, menkul kıymetleri halka sunulan anonim ortaklıklar, çıkardıkları menkul kıymetlerin kote edilmesi için menkul kıymetler borsasına başvurmakla yükümlü tutulmuştur. Özellikle 1988 sonrasında büyük gelişme gösteren İMKB'de işlem gören hisse senedi sayısı 1986'da 3 milyon adetten 1990'da 1,5 milyara, işlem hacmi ise 9 milyar TL'den 15,3 trilyon TL'ye yükseldi.

Döviz (kambiyo) borsası, çeşitli işlemler için gereksinim duyan kişilerin ulusal paraları alıp sattığı piyasadır. Satıcılar ve alıcılar arasında devletler, ihracatçılar, ithalatçılar, uluslararası şirketler, dost ve akrabalarına para göndermek isteyen kişiler bulunabilir.

Para piyasası da herhangi bir piyasa gibi işler. Bu piyasada iş yapmak isteyen sermaye sahipleri ve alım satım işlemlerini düzen-

lemek suretiyle kâr eden ve böylece kararlı ve örgütlü bir fiyat sistemi oluşmasına katkıda bulunan aracılar vardır. Uluslararası borsa ile başka mal piyasaları arasındaki temel fark, her ülkenin parası için bir parite fiyatı bulunmasıdır. Pariteler, Birleşmiş Milletler'e bağlı Uluslararası Para Fonu'na (IMF) kayıtlı altın değerlendirmesine dayanan belirli bir para biriminden sorumlu hükümetçe belirlenir. Piyasaya bildirilen gerçek fiyatlar sürekli olarak dalgalanmaya bırakılmıştır ve hemen her zaman parite fiyatından farklıdır; ama bu pariteden, belirlenmiş bir miktarın üzerinde bir sapma olursa fiyatı uygun düzeye çekmek için devlet müdahalesine başvurulur.

Aracılık mesleği arbitraj(*) sistemine dayanır ve geçici fiyat farklılıklarını ortadan kaldırarak piyasaya resmi müdahalelerin gerekliliğini azaltmada önemli bir rol oynar. Müdahale gerekli olduğunda genellikle merkez bankaları, ulusal paraya göre fiyatları yükseltilmiş olan paraları (bu paralara karşı olan olağanüstü güçlü talebi eritecek ölçüde) satışa sunma yoluna gider. Devletlerce kullanılan bir başka yöntemse kısa vadeli faiz oranlarını düzenlemektir. Böylece sermaye girişi ya da çıkışı özendirilebilir.

Bir para biriminin doğrudan doğruya bir başka para birimiyle değiştirildiği alım satım işlemlerine peşin alım satım denir. Alım satım işlemlerinin pek çoğu, gelecekteki belirli bir tarihte belirli bir fiyatta paraların değişimini içerir. Bunlar vadeli kambiyo işlemleridir. Vadeli kambiyo işlemlerinde faiz paritesi sağlamak için, ilgili ülkelerdeki kısa dönemli faiz oranları dikkate alınmalıdır. Benzer biçimde, vadeli alım satım işlemlerinde komisyoncu acente ve bazen de devlet müdahalesi fiyattaki dalgalanmaları düzeltir. Vadeli alım satımlar, gelecekteki ödeme ya da tahsilata karşı önceden taahhütte bulunmak ya da güvence sağlamak yoluyla borçlular ile alacaklıların kendilerini kambiyo kurlarındaki olası büyük değişikliklere (yani ulusal paraların devalüasyon ya da revalüasyonuna) karşı korumalarına olanak verir. Aynı zamanda vadeli alım satım işlemleri, elinde değerli kâğıt bulunduranların büyük kambiyo kuru farklılıklarından ileri gelen zararları karşı aynı yöntemlerle korunabilecekleri uzun vadeli borsa komisyonculuğu işlemlerine de izin verir. Bu tür değişikliklerin önceden görülebilmesi, döviz spekülasyonunu özendirir. Bu da uluslararası piyasalarda fon hareketlerini sık sık hızlandıran bir etki yapar.

borsa dışı menkul kıymetler piyasası, borsalarda işlem görmeyen hisse senedi ve tahvillerin alınıp satıldığı piyasa. Bu tür ticaret, en çok, hisse senetlerinin borsaya kaydedilmesinin katı kurallara bağlandığı ABD'de önem taşır. Genellikle "tabula dışı piyasa" ve bazen de "kayıtsız piyasa" olarak adlandırılır. İkinci terim, bu yoldan alınıp satılan bazı menkul değerlerin aynı zamanda borsaya da kayıtlı olması açısından yanıltıcıdır. Borsa dışı menkul kıymet ticareti çoğunlukla telefon, telgraf ya da kiralık özel hatlar aracılığıyla gerçekleştirilir.

Bu piyasadaki borsa tüccarları sık sık kendi hesaplarına alım satım yapar ve belirli menkul kıymetlerde uzmanlaşırlar. Menkul kıymetlerin alım ve satımında ücret tarifeleri sabit değildir; borsa tüccarlarının kârı satış fiyatı ile alış fiyatı arasındaki farktan gelir. Yatırımcı elindeki hisse senedi ve tahvilleri satmak isteyen tüccardan aracısız alım yapabileceği gibi, en uygun fiyatları

bulmak için piyasayı yoklayacak bir borsa simsansı aracılığıyla menkul kıymet satın alabilir.

Öteki pek çok tahvil ve imtiyazlı hisse senedi ihraçları yanında ABD devlet tahvilleri de New York Borsası'na kaydedilir. Ama bunların asıl piyasası, borsa dışı menkul kıymet piyasasıdır. Eyalet ve belediye tahvilleri ile öteki devlet senetleri yalnızca borsa dışı menkul kıymetler piyasasında işlem görür.

Büyük çapta hisse senedi bloklarıyla ilgilenen menkul kıymet şirketleri (*mutual funds*) gibi kurumsallaşmış yatırımcıların giderek önem kazanması nedeniyle, üçüncü bir piyasa da gelişmiştir. Bu piyasada ticaret, borsalara kayıtlı hisse senetleri üzerinden yapılır, ama işlemler borsa dışında gerçekleştirilir. Böylece, komisyoncu ücretlerinin sabit olduğu borsada olanaksız olan büyük çaplı iskontolar gerçekleştirilebilir.

Borsa dışı menkul kıymetler piyasasındaki düzenlemelerin büyük bölümü, borsa üyelerini ve yatırımcıları yolsuzluklara karşı korumak ve piyasa kurallarını belirlemek amacıyla 1939'da Kongre'nin çıkardığı bir yasa uyarınca kurulan Menkul Kıymet Tüccarları Ulusal Birliği Anonim Şirketi (NASD) aracılığıyla yürütülür. Borsa dışı piyasa işlemlerindeki perakende fiyatlar kamuoyuna ilan edilmemekle birlikte, NASD Şubat 1965'te ulusal listesindeki menkul kıymetlerin tüccarlar arasındaki fiyatlarını yayımlamaya başlamıştır.

Türkiye'de de 28 Temmuz 1981 tarihli ve 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'nun 30-44. maddelerine göre, aracı kurumlar, menkul kıymetler yatırım ortaklıkları ve menkul kıymetler yatırım fonu gibi yardımcı kuruluşlar belli koşulları yerine getirmek koşuluyla borsa dışı menkul değerler piyasasında etkinlik gösterebilirler. Bu kuruluşlar Maliye Bakanlığı'nun sıkı denetimi ve aynı zamanda Sermaye Piyasası Kurulu'nun(*) (SPK) sürekli gözetimi altındadır. Bu kuruluşların yasaya aykırı hareketleri karşısında, SPK'nın önerisi üzerine Maliye Bakanlığı'nca kovuşturma yapılması için cumhuriyet savcılığına yazılı başvuruda bulunulur. Söz konusu suçlarla ilgili davalar mahkemelerce acele işlerden sayılır ve öncelikle karara bağlanır.

Borsippa, bugün BİRS ya da BİRS NİMRUD, Irak'ta Babil (eskiden el-Hille) ilinin (*muha-faza*) güneybatısında eski Babil kenti kalıntısı. Koryucu tanrısı Nabu olan kentin başkent Babil'e yakınlığı önemli bir dinsel merkez haline gelmesini sağladı. Hammurabi (hd İÖ 1792-50) Borsippa'da yaptırdığı ya da onarttığı Ezida Tapınağı'nı, Babil uygarlığının tanrısı Marduk'a adadı. Ondan sonra gelen hükümdarlar Nabu'yu Ezida'nın tanrısı olarak tanıdılar ve onu Marduk'un oğlu yerine koydular. Böylece Ezida, Babil'deki Marduk Tapınağı'ndan sonra ülkenin ikinci önemli tapınağı oldu.

II. Nabukadnezar (Nabukadonozor) döneminde (İÖ 605-562) Borsippa altın çağını yaşadı. 1902'de Alman arkeolog Robert Koldewey'in başlattığı kazılarda, Nabukadnezar'ın yaptırdığı, tamamlanmamış durumdaki bir zigguratın kalıntıları bulundu. Zigguratın, üstünü kaplayan saazlarla, yapıyı içten güçlendirmek amacıyla kullanılan ziftin kendiliğinden tutuşması sonucunda yandığı sanılmaktadır. İÖ 5. yüzyıl başlarında Ahameniş hükümdarı I. Kserkses tarafından yıkılan Borsippa, bir daha da eski durumuna kavuşamamıştır.

Borsod-Abaúj-Zemplén, Macaristan'ın kuzeyinde il (*megye*). Yüzölçümü 7.248

km²'dir. Slovakya'dan başlayıp kuzey-güney doğrultusunda Tisza Irmağına dökülen akarsuların yarattığı alçak ovalar dışında genellikle yüksek yüzey şekilleriyle kaplıdır. Borsod'un yukarı kesimindeki pek çok akarsuda, taşkın denetimi ve su depolama amacıyla barajlar yapılmıştır. Aggtelek'te, yeraltı gölleri ve kireçtaşı oluşumlarıyla Avrupa'nın en büyük mağara sistemlerinden biri vardır. Doğudaki düzlük Bodrogkőz, bölgenin en sulak arazisidir. Burada bezelye ve mercimek yetiştirilir. Tokaj bölgesi ise şaraplarıyla ünlüdür. Borsod-Abaúj-Zemplén, Macaristan'ın en kalabalık ve sanayileşmiş illerindendir. Miskolc(*) adlı sanayi bölgesinin batısındaki il merkezi Lillafüred, yaz ve kış sporlarına yönelik tesisleriyle tanınmış bir kaplıca ve dinlenme yeridir. Leninváros da, kimyasal madde fabrikaları ve petrol rafinerisiyle bölgenin hızla gelişen kentlerindendir. Sárospatak'taki 258 bin ciltlik Protestan Kilisesi Kitaplığı, 1531'de kurulan Kalvenci okulda korunmaktadır. Kentte ayrıca 12. yüzyılda yapılmış bir kale ve bir Rönesans şatosu vardır. Sárospatak'ın tam kuzeyine düşen Sátorajauhely, barok üslupta yapılmış evleri ve yaklaşık 13. yüzyıldan kalma Piarist Kilisesi ile bir ticaret merkezidir. İlin güneybatısındaki, merkezi Mezökövesd olan Matyó yöresi tuhaf ve gösterişli yerel giysilerin hâlâ görülebildiği bir yerdir. Bükk Dağları'nın güneyindeki Mohi Ovasında Kral IV. Béla komutasındaki Macar orduları 1241'de Moğol istilacılara yenilmiştir. Nüfus (1986 tah.) 791.000.

Borstal sistemi, 16-21 yaşlar arasındaki gençleri kapsayan İngiliz işlahevi sistemi. Adını, İngiltere'nin Kent ilindeki Borstal'da bulunan eski bir hapishaneden alır. 1902'de uygulamaya konan sisteme temel biçimini, 1922'de hapishane müdürü olan Sir Alexander Paterson kazandırmıştır. Her kurum, sayıları 50'yi aşmayan genç mahkûmlardan, bir yönetici ve öteki görevlilerden oluşur. Gün boyunca sıkı ve ilgi çekici çalışmalara dayanan titiz bir eğitim uygulanır. Ayrıca akşamları mesleki eğitim dersleri vardır. Haftada altı saat olan meslek dersleri, Borstal'da ya da bölgedeki teknik okullarda verilebilmektedir.

Not sisteminin geçerli olduğu eğitim, ortalama 15 ay sürer. Mahkûmlar işlahevinden çıktıktan sonra, Tahliye Sonrası Eğitim Kurumu'na denetlenir ve gerekli görülürse yeniden eğitim için çağırılır. Brendan Behan'ın *Borstal Boy* (1958; İşlahevindeki Çocuk) adlı yapıtı, Borstal sistemindeki yaşamı kara mizah türünde anlatmaktadır.

Bortkiewicz, Vladislav İosifovich (d. 7 Ağustos 1868, Petersburg, Rusya - ö. 15 Temmuz 1931, Berlin, Almanya), Polonya asıllı Alman iktisatçı ve istatistik kuramcısı. İstatistik yöntemlerini toplum bilimlerine uygulamadaki katkılarıyla tanınır.

Petersburg'da hukuk ve siyasal bilimler eğitimi gördü. Almanya'ya giderek Göttingen ve Strasbourg üniversitelerinde okudu. 1895'te Strasbourg Üniversitesi'nde doktoraasını tamamladıktan sonra Rusya'ya döndü. 1899'da Petersburg'da Aleksandr Lisei'nde öğretmenlik yapmaya başladı. 1901'de yeniden Almanya'ya gitti ve yaşamının sonuna değin Berlin Üniversitesi'nde profesör olarak görev yaptı.

Bortkiewicz çalışmalarında daha çok matematiksel istatistik, olasılık kuramı, toplumsal araştırmalarda istatistiksel ve matematiksel yöntemlerin uygulanması ve kuramsal ekonomi konularına ağırlık verdi. Yayımlı kuramı ile nüfus, gelir ve sigorta istatistiklerine ilişkin sorunlar üzerinde durdu.

1908'de, ender durumları açıklamak için yaklaşık değerler veren küçük sayılar yasasını buldu. 1924'te indeksler üzerinde yaptığı çalışmaları büyük ilgi topladı. Kuramsal ekonomi alanında, daha çok eleştirel nitelikte çalışmalar yaptı. Marx'ın değerler sistemiyle fiyatlar sistemini bütünleştirmeye çalışmasıyla ortaya çıkan "dönüşüm sorunu"nu çözmeye yönelik bir model geliştirdi. Bortkiewicz'in başlıca yapıtları arasında *Die mittlere Lebensdauer* (1893; Ortalama Yaşam Süresi), *Das Gesetz der kleinen Zahlen* (1898; Küçük Sayılar Yasası), *Die Iterationen, Ein Beitrag zur Wahrscheinlichkeitstheorie* (1917; İterasyonlar, Olasılık Kuramına Katkı), *Bevölkerungswesen* (1919; Nüfus Olgusu) sayılabilir.

boru, gaz ya da sıvı gibi akışkanların iletilmesinde yararlanılan, metal ya da plastik, uçları açık, uzun silindirik biçiminde malzeme.

Çapları 6 mm ile 1,3 m arasındaki tüm metal borular levha çeliklerden çeşitli yöntemlerle üretilir. Başlıca üretim yöntemleri alın kaynağı, bindirme kaynak, dövme ve oksijen kaynağı, dikişsiz boru çekme, Mannesmann yöntemi ve ark kaynağıdır. Küçük çaplı borular, ince dar çubuklardan alın kaynağı yöntemiyle üretilir. Uzunluğu 6 m olan çubuklar ocaklarda akkor duruma gelene kadar kızdırılır. Çelik, parlak bir demir oksit tabakasıyla kaplanır ve basınç altında kaynar. Ardından hemen bir kaynak haddesinin içinden çekilen çubuk burada boru biçimini alır ve alın kaynağıyla birleştirilir. İç çapları 3 mm ile 7 mm arasında olan ince borular bindirme kaynak yöntemiyle üretilir. Çubuğun kenarları biçimlendirme tekerlekleriyle sevdendirilir ve çubuk bu halden geçirilerek boru biçimini alır. Kaynak sıcaklığına kadar ısıtılan boru, tekerlekler aracılığıyla bir mandrenden geçirilir. Üst üste gelen kenarlar üzerinde bu geçiş sırasında oluşan basınç çeliğin kayna masını sağlar. Alın kaynaklı ya da bindirme kaynaklı boru tesviye edilir, temizlenir ve zift, boya ya da plastik kaplanır. Bu boruların yapımında en çok yüzde 0,1 karbon içeren yalın karbon çeliği kullanılır.

Büyük çaplı boru, uzun levhaların öze cenderelerde silindirik biçiminde şekillendirilmeleri yöntemiyle üretilir. Kenarları biraz bükülerek U biçimini alan çubuk, yeniden bükülerek kenarları oksijen ya da ark kaynağıyla birleştirilir. Bazı tesislerde bir çok değişik boyutlardaki borular, çubukların elektrik direnci kaynağıyla birleştirilmesi tekniğiyle üretilir. Kenarları birlikte sıkıştırılan çubuga soğuk halde boru biçim verilir. Büyük borular üstün dayanıklılık için yemim direnci ve başka özellikler nedeniyle ara karbon ve alaşım çeliklerinden yapılır.

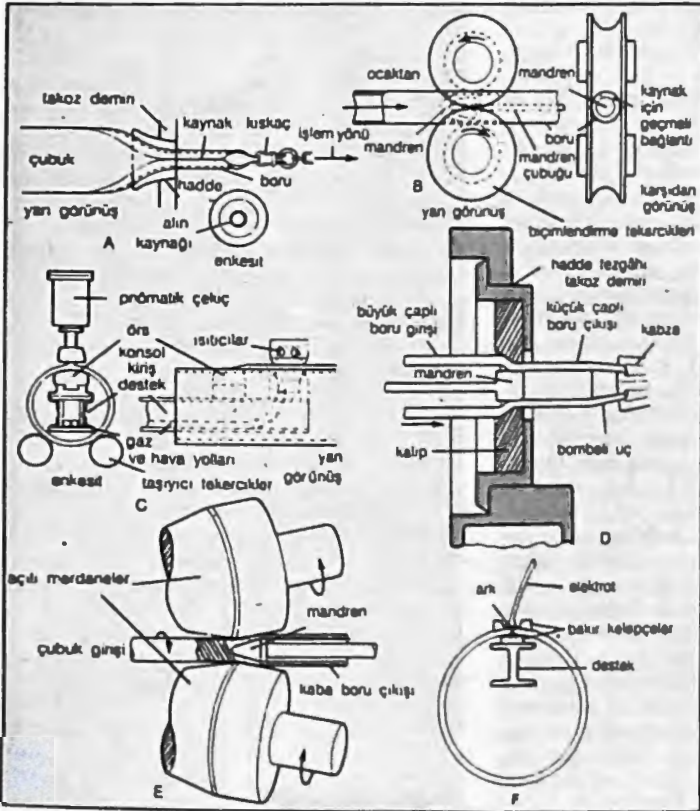
Yüksek iç basınç, dayanıklılık ve güvenilirliğin önemli olduğu durumlarda genellikle dikişsiz borulardan yararlanılır. Nükleer reaktörlerde, petrol kuyularında ve yüksek basınçlı kimyasal donanımlarda kullanılan borular bu türün örnekleridir. Borunun çap 450 mm'ye, çeper kalınlığı da 150 mm'ye kadar olabilir. Bu borular yuvarlak han kütük çeliktan yapılır. Tav sıcaklığındaki kütük, eksenleri küçük bir açı yapan ik merdane arasında çok hızlı döndürülerek delinir. Dönme hareketinin kütüğe uygulama kuvveti, merkezden yitilmesine yol açar. Merdanelerin hareketi onların arasında bulunan bir mandren üzerinde kütüğün yavaş yavaş ilerlemesini sağlar. Delme işlemi sonunda boru tekrar ısıtılır ve bindirme kaynak yönteminde olduğu gibi bir mandren üzerinde yuvarlanarak iç ve dış yüzeyleri düzeltilir. Boruların çapları, malzemenin kalıp içine yerleştirilen bir mandren üzerin-

den soğuk halde çekilmesi yoluyla daraltılabildiği gibi dayanıklılık özelliği de artırılabilir. Çapta ya da çeper kalınlığında çok daralma isteniyorsa borular işleme sırasında birçok kez tavlınır. Dikişsiz borular ve başka karmaşık biçimler de sıcak kütük çeliğin güçlü bir hidrolik cenderede kalıp içinden çekilmesiyle üretilir. Ekseni delik kütük, cenderenin silindiri ne yerleştirilir ve kalıpla cenderenin pistonuna bağlı mandren arasındaki bölümün boşaltılması için çeliğe kuvvet uygulanır. Kütük, cendereye cam dokuma bir kuşak içinde yerleştirilir. Bu kuşak erir ve sıvı cam, kütükle cenderenin silindiri arasında kayganlaştırıcı madde etkisi yaratır. Çekme borular, delikli borular için kullanılan yöntem benzer biçimde işlenirler.

Hafif ve esnek olan plastik borulardan ise birçok alanda yararlanılmaktadır. Binaların pis su tesisatlarında ve tarımda sulama amacıyla kullanılan borular bu türün başlıca örnekleridir. Plastik borular yenime dayanıklı, ısı ve elektriğin yalıtımına uygundur.

(katodik koruma), boyama, plastik ve lastik kaplama, cam elyafı, asfalt ya da keçe sarma, akışkana aşınmayı geciktiren kimyasal maddeler karıştırma ve düzenli temizlemedir. Boru hatları "kazıyıcı" olarak adlandırılan aygıtların içlerinden geçirilmesi yoluyla temizlenir. Boruyla eş çaplı olan kazıyıcı, akışkan tarafından taşınarak borunun çeperlerini sıyrarak temizleyen bir küre olabildiği gibi bu amaca yönelik olarak belirli bir bölümden içeri sokulan karmaşık fırçalama makinelerinden de yararlanır.

Türkiye'de kurulu üç boru hattı bulunmaktadır. Bunlardan 1967'de işletmeye açılmış olan 494 km uzunluğundaki Batman-Dörtöl Ham Petrol Boru Hattı'nın yıllık taşıma kapasitesi 3,5 milyon tondur. İkinci ve en uzun boru hattı, Kerkük-Ceyhan (Yumurtalık) arasında döşeli bulunan Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı'dır. 986 km'lik bu hattın Türkiye topraklarında kalan bölümü 641 km uzunluğundadır. 1977'de işletmeye açılan hattın yıllık kapasitesi başlangıçta 35 milyon tondur.

Çeşitli boru üretim yöntemleri

- (A) 5 cm'lik borunun alın kaynağı yöntemiyle birleştirilmesi. (B) Bindirme kaynak yöntemi. (C) 76 cm'lik borunun çekilme yöntemi ve oksijen kaynağı yöntemiyle birleştirilmesi. (D) Dikişsiz boru çekme yöntemi. (E) Mannesmann yöntemi. (F) 76 cm'lik borunun ark kaynağı yöntemiyle birleştirilmesi.

Birbirlerine kolay bir biçimde eklenebildiklerinden binalarda boru tesisatlığında yüzde 75 oranında zaman kazancı sağlar.

boru hattı, gazların, sıvıların ya da asılı halde çok küçük katı tanecikler içeren sıvıların taşınması için pompalar, vanalar ve öteki aygıtlarla donatılmış boru hattı. Boru hatlarının boyutları petrol kuyularında kullanılan 5 cm çapındaki toplama borularından, büyük kanalizasyon ve su şebekelerinde kullanılan 9 m çapındaki borulara kadar değişir. Hatlar genellikle çelik, dökme demir ve alüminyum gibi metal ya da beton, seramik ya da plastik borulardan oluşur. Bu bölümler birbirine kaynatılır ve çoğunlukla yeraltına gömülür.

Boru hatlarındaki yenimin azaltılmasına yönelik olarak alınan başlıca önlemler, boru boyunca negatif elektrik yükü uygulama

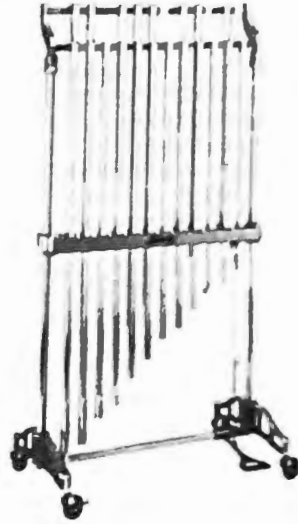
1983-84'te yapılan bir ek yatırımla kapasitesi yılda 46,5 milyon tona çıkarıldı. Daha sonra tamamlanan ikinci hat ile birlikte toplam kapasite yılda 70,9 milyon tona çıktı. 1986'da işletmeye geçen Yumurtalık-Kırıkale Boru Hattı ise, Kerkük petrolünü Orta Anadolu Petrol Rafinerisi'ne ulaştırmaktadır. 447 km uzunluğundaki bu hattın yıllık taşıma kapasitesi 5 milyon tondur.

Türkiye'nin en uzun boru hattı olan SSCB-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı ise, 114 km'lik bölümü Marmara Denizinde olmak üzere 818 km uzunluğundadır. Hat Bulgaristan sınırından başlayarak Hamitabat'tan Ankara'ya kadar uzanmaktadır. Normal kapasitesine 1994'te ulaşacak olan boru hattı yılda 6 milyar m³ gaz taşıyacaktır.

Ham petrol ve doğal gaz taşıyan boru hatlarının yapım ve işletmesi BOTAŞ'ın (Boru Hatları ile Petrol Taşıma AŞ) görev ve sorumluluğundadır. Petrol ürünleri boru

hatları ise yapımdan işletmeye Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'nın (TPAO) görev alanında kalmaktadır.

boruçan, uzunlukları çıkaracakları sese göre ayarlanmış, tahta çekişlerin vurulma-

Boruçan
Ludwig Industries

sıyla ses veren bir dizi piring (eskiden tunç) borudan oluşan müzik aleti. 1885'lerde İngiltere'de John Harrington tarafından geliştirildiği sanılmaktadır. Büyük boyutlu boruçanlar önceleri kilise çanları yerine kullanıldı. Daha sonraları boyutları küçültüldü, tuşlu bir klavye eklendi ya da orkestrada bir çalgıcının doğrudan vurarak çalabileceği bir biçimde düzenlendi.

Orkestra çalgısı olarak boruçanla, gerçek çanlardan daha büyük bir ritim duyarlılığı sağlanabilir. Ayrıca daha az sayıda üst armonik sesleri olduğundan tonu daha parlaktır. Boruçanın ses genişliği orta Do'nun bir oktav üstündeki Do'dan başlayarak bir buçuk oktavdır.

boruçiçeği bak. tatula

Borukalar, BRUNKALAR olarak da bilinir, Panama'nın batısında ve Kosta Rika'da yaşayan Yerli halk. Talamanka adlı topluluğa bağlıdır. Öteki Talamanka halkları Bribiler, Kabekarlar, Çanganelar, Doraskeler, Terrabalar, Guetarlar, Votolar, Ramalar, Guatusolar ve Guaymilerdir. Bu halklar Çipça dil ailesine giren benzer dilleri konuşurlar. Borukalar hakkında oldukça az bilgi vardır, ama çeşitli araştırmalara konu olan Bribiler ve Guaymilerle birçok ortak özellik taşırlar.

borusarmaşığı (*Campsis radicans* ya da *Tecoma radicans*), ACEMSARMAŞIĞI, ACEMBORUSU ya da BORUÇİÇEĞİ olarak da bilinir, *Bignoniaceae*(*) familyasından, kışın yaprak döken odunsu tırmanıcı bitki. Anayurdu ABD'nin doğu ve güney bölgeleridir. Turuncu ya da turuncu-kırmızı renkli, boru biçimindeki gösterişli çiçekleri dalların ucunda demetler oluşturur. Alımlı görünümü nedeniyle dünyanın birçok yerinde süs bitkisi olarak yetiştirilir. Türkiye'de de bahçe ve parklarda duvarları kaplamak amacıyla yaygın olarak kullanılır.

borür, borun çeşitli metallerle oluşturduğu katı ve sert bileşiklerin ortak adı. Ayrıca bak. bor.

boryokudan (Japoncada "belalı çete"), 20. yüzyılda Mafya benzeri örgütlere dönüşen

geleneksel Japon çeteleri. Zorbalık, şantaj, kaçakçılık, fuhuş, uyuşturucu, kumar, tefecilik, gündelik işçi simsarlığı ve haraç işleriyle uğraşan çeteler. Japonya'nın büyük kentlerinde çok sayıda lokanta, bar, *paçinko* (Japon kumarı) salonu, taşımacılık ve taksi şirketi, artist acentesi ve fabrika işletmenin yanı sıra başka işleri de denetlerler. Samurai geleneklerine benzer kurallara uyan ve *yakuza* (kopuk) ya da *gyangu* (gangster) olarak tanınan çete üyeleri genellikle ince işlemeli vücut dövmelemleri taşırlar.

Boryokudan'ın geçmişi, iş bulamayan samurailerin (savaşçı) küçük haydut çeteleri kurmaya başladığı 16. yüzyıla değin iner. 20. yüzyılın sonlarında polis tahminlerine göre 2 bini aşkın çetenin toplam üye sayısı 150 bini geçiyordu. Bu çetelerin çoğu bir düzineye yakın şebekeye bağlıdır. En büyük şebeke Yamaguçi-gumi'dir. 1926'da Yamaguçi Harukiçi'nin kurduğu bu şebeke, asıl gelişmesini II. Dünya Savaşı'ndan sonra Taoka Kazuo(*) öncülüğünde gerçekleştirmiştir.

Bir *yakuza* çetesinin ya da şebekesinin başkanı *oyabun* (şef), yakın çevresindekilere ise *koban* (yamaklar) denir. *Boryokudan*'ın katı hiyerarşisi ve disiplini, genellikle aşırı milliyetçi ve sağcı bir ideolojiyle bütünleşir. *Koban* olan kişi kanı üzerine bağlılık yemini eder. *Yakuza* yasalarına aykırı hareket eden üyeler, bunu bir bedelle öderler. Bu bedel geleneksel olarak küçük parmağın kesilip ipek bir mendil içinde *oyabun*'a sunulması biçiminde olur.

Borzov, Valeri (d. 20 Ekim 1949, Lvov yakınları, Ukrayna, SSCB), 1972 Münih Olimpiyatları'nda 100 m ve 200 m yarışlarında altın madalya kazanan Sovyet hız koşucusu.

Atletizm yarışlarına, Kiev Devlet Kültür-fizik Enstitüsü'nde lisansüstü öğrencisiyken katılmaya başladı. 1969'da ve 1974-75'te çeşitli Avrupa rekorları kırdı; 1969-76 arasında SSCB ve Avrupa şampiyonluğunu elinde tuttu. 1976 Montreal Olimpiyat Oyunları'nda, 100 m yarışında bronz madalya kazandı. Ayrıca, gümüş madalya kazanan 4 x 100 m bayrak yarış takımında koştu.

Borzov 1970'te spor ustası ilan edildi, 1972'de de Komünist Partisi'ne üye oldu. 1977'de Sovyet jimnastikçilerinden Lyudmila Turişçeva ile evlendi.

borzov bak. Rus tazısı

bosaj, Fransızca BOSSAGE, mimarlıkta, bir duvarda, dikdörtgenler prizması biçiminde yonulmuş taşların dışa gelen yüzlerinin pürüzlü ve çıkıntılı olarak bırakılması. Bosaj çeşitli biçimlerde yapılabilir. Taşın bütün ön yüzü kabarık yonulabileceği gibi, kenarları boyunca düz ve ince bir şerit de bırakılabilir. Bosaj tekniği genellikle yapıların dış cephelerinde, zemine yakın kesimlerde uygulanmıştır. Eski Yunan ve Roma mimarlığında ve Rönesans'tan başlayarak 20. yüzyıla değin bütün Avrupa mimarlık üsluplarında bosajlı duvar kullanılmıştır. Doğu mimarlıklarında genellikle uygulanan bosaj, Selçuklu ve Osmanlı mimarlıklarında da görülmez. Türkiye'ye 19. yüzyılda Batılılaşma hareketi ile birlikte girmiş ve 20. yüzyıl başında yaygınlaşan I. Ulusal Mimarlık akımına değin zaman zaman kullanılmıştır.

Bosanquet, Bernard (d. 14 Haziran 1848, Alnwick, Northumberland - ö. 8 Şubat

1923, Londra, İngiltere), İngiltere'de Hegel idealizminin canlanmasında önemli rol oynayan ve ilkelerini toplumsal ve siyasal sorunlara uygulamaya çalışan filozof.

1870'te Oxford University College'da öğretim üyesi olan Bosanquet, 1881'de Hayır Kurumları Derneği yarana çalışmak ve kendini felsefe çalışmalarına vermek için Londra'ya gidene değin bu görevini sürdürdü. İskoçya'nın Fife ilindeki St. Andrews Üniversitesi'nde ahlak profesörü oldu (1903-08).

Bosanquet, Hegel'e çok şey borçluysa da, ilk yazılarında, *Logik* (Mantık) ve *Metaphysik* (Metafizik) adlı kitaplarının İngilizce çevirilerini yayıma hazırladığı (1884) 19. yüzyılın Alman filozofu Rudolf [Lotze]'nin etkisi görülür. *Knowledge and Reality* (1885; Bilgi ve Gerçeklik) ve *Logic* (1888; Mantık) gibi ilk yapıtlarında ortaya koyduğu temel ilkeleri, daha sonra *Essentials of Logic* (1895; Mantığın Esasları) ve *Implication and Linear Inference* (1920; İçerme ve Doğrusal Çıkarım) adlı kitaplarında geliştirdi. Bu son iki yapıtı, felsefi sorunların sistematik olarak ele alınmasında mantıksal düşüncenin temel rolünü vurgular.

Hegel'in Bosanquet üzerindeki etkileri, etik, estetik ve metafizik ile ilgili yapıtlarında daha belirgindir. Bosanquet, 1886'da Hegel'in *Vorlesungen über die Ästhetik*'inin (Estetik Dersleri) giriş bölümünü çevirdikten sonra, *History of Aesthetic* (1892; Estetik Tarihi) ve *Three Lectures on Aesthetic* (1915; Estetik Üzerine Üç Ders) adlı kitapları yazdı. Her iki kitap da, estetiğin doğal ve doğaüstü dünyaları uzlaştırmaya inancını yansıtır. Öbür yapıtlarında da görüldüğü gibi, yaşadığı dönemin maddeciliğine karşı duyduğu hoşnutsuzluğu dile getirerek, gerçek olarak kabul edilen her şeyin tinsel bir Mutlak'ın dışavurumu olduğunu savunan Yeni-Hegeli tutumu destekler.

Bosanquet'in özellikle *Some Suggestions in Ethics* (1918; Etik Konusunda Bazı Öneriler) adlı kitabında ortaya koyduğu ahlak ve toplum felsefesi, gerçekliği, haz ile ödevin, bencillik ile özgeciliğin bağdaştırıldığı somut bir birlik olarak görme eğilimini yansıtır. Platon'un evrenin birliği için gösterdiği tutkunun, insan toplumunda ifadesini bulan kutsal tin öğretisi biçiminde Hristiyanlıkta yeniden ortaya çıktığını ileri sürer. Toplumsal yaşam, bireylerin işbirliğinden doğmakla birlikte, onların bir özgürlük ve toplumsal doyum ortamında yaşamasını sağlayan topluluk iradesini gerektirir. Bosanquet bu görüşünü *Philosophical Theory of the State* (1899; Devletin Felsefi Kuramı) ve *Social and International Ideals* (1917; Toplumsal ve Uluslararası Ülküler) adlı kitaplarında geniş biçimde açıklar.

Metafizik anlayışını Hegel'in bilgi ve deneyimin dinamik niteliği kavramı üzerine kurarak Bosanquet, insan düşüncesinin nesnesi ile içeriği arasındaki karşılıklı ilişkiyi öne çıkarır. *Three Chapters on the Nature of Mind* (1923; Zihnin Yapısı Üzerine Üç Bölüm) adlı kitabında düşüncüyü "bağlantıların gelişimi" ve "bütünü kavrama" biçiminde tanımlar.

Bosanquet'in görüşleri, İngiliz filozofları G. E. Moore ve Bertrand Russell'in yoğun eleştirileriyle gözden düştü. 1924'te karısı Helen, *Bernard Bosanquet* adlı kitabı yazdı. Bosanquet'i ele alan öteki yapıtlar arasında, J. H. Muirhead'in *Bernard Bosanquet and His Friends* (1935; Bernard Bosanquet ve Arkadaşları) ile F. Houang'ın *Néo-Hégélianisme en Angleterre: La Philosophie de Bernard Bosanquet* (1954; İngiliz Yeni-Hegeliçiliği: Bernard Bosanquet'in Felsefesi) adlı kitaplar sayılabilir.

Bosch, Carl (d. 27 Ağustos 1874, Köln - ö. 26 Nisan 1940, Heidelberg, Almanya), amonyanın yüksek basınç altında biresimine olanak veren Haber-Bosch yöntemini geliştiren sanayi kimyacı. Kimya sanayisinde

Carl Bosch
Bevana - Verlag

uygulanabilecek yüksek basınç tekniklerini tasarladığı için Friedrich Bergius ile birlikte 1931 Nobel Kimya Ödülü'nü almıştır. Bosch, önce Baden Anilin ve Soda Fabrikası'nda, daha sonra başkanı olduğu IG Farbenindustrie AG'de çalışırken, Fritz Haber'in amonyak biresim yoluyla elde etmek için tasarladığı laboratuvar yöntemini sanayi çapında üretime uyguladı ve bu yöntemde katalizör olarak kullanılabilecek uygun metalleri araştırdı. Yüksek sıcaklıktaki bir katalizör üzerinden buhar ve su gazı karışımı geçirerek büyük ölçekte hidrojen elde edilmesini sağlayan yöntem de (Bosch yöntemi) onun buluşudur.

Bosch, Clemens Emin (d. 6 Ekim 1899, Köln, Almanya - ö. 22 Temmuz 1955, İstanbul), Alman tarihçi. Anadolu'nun ilkçağ tarihi ve müzimatibi konularında önemli araştırmalar yapmıştır.

Berlin ve Heidelberg üniversitelerinde ilkçağ tarihi, arkeoloji ve klasik filoloji öğrenimi gördü. 1925'te Heidelberg'de doktorasını tamamladı. 1927'de Halle Üniversitesi İlkçağ Araştırmaları Enstitüsü'ne geçti ve ilkçağ Anadolu sikkeleri üzerinde çalışmaya başladı. 1932'de *Die kleinasiatischen Münzen der römischen Kaiserzeit* (1935; Roma İmparatorluk Dönemi Küçük Asya Sikkeleri) adlı teziyle doçent oldu. Nazi rejiminin yerleşmesiyle 1935'te Almanya'dan ayrılarak Türkiye'ye gitti ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ndeki antik sikkeler koleksiyonlarının düzenlenmesiyle görevlendirildi. 1939'a değin süren bu çalışmanın sonunda üç ciltlik bir katalog hazırladı. Bu dönemde Müslümanlığı kabul ederek Emin adını aldı. Daha sonra Helenizm-Roma ve müzimatik profesörü olarak İstanbul Üniversitesi'ne geçti. Sağlık nedenleriyle 1954'te bu görevinden ayrıldı.

Çalışmalarında Anadolu'nun, ilkçağın kültürel ve siyasal tarihindeki özgün yerini ve sikkelerin bu konuları aydınlatmada taşıdığı önemi vurgulayan Bosch, müzimatikğin yanı sıra epigrafi ile de uğraşmış ve bu konuda da çeşitli makaleler yayımlanmıştır. *Belleten, Tarih Dergisi, Türkiyat Mecmuası* gibi dergilerde yayımladığı makaleleri ve Türk Tarih kongrelerine sunduğu bildirlerden başka en önemli yapıtları arasında *Roma Tarihinin Anahatları* (1940) ve *Helenizm Tarihinin Anahatları* (1942) adlı ders kitapları, *Türkiye'nin Antik Devirdeki Mes-kûkatına Dair Bibliyografya* (1949) ve *Eski Sikkeler Rehberi. I. Bölüm. Yunan Romen-*

Bosch, Hieronymus, JHERONIMUS BOS olarak da yazılır, tam adı JEROME VAN AEKEN, Aeken AOUEN ya da AKEN olarak da yazılır, JEROEN ANTHONISZON olarak da bilinir (d. y. 1450, 's Hertogenbosch - ö. 9 Ağustos 1516, 's Hertogenbosch [Bois-le-Duc], Brabant), ortaçağ sonlarının en yaratıcı ve üstün yetenekli ressamlarından biri. Yapıtlarında karmaşık ve çok kişisel bir üsluba dayanan olağandışı bir ikonografi vardır.

"Cehennem", Hieronymus Bosch'un "Zevk Bahçesi" triptiğinin sağ panosu, ahşap üzerine yağlıboya, y. 1505-10; Prado Müzesi, Madrid
Arquivo Mas, Barcelona

Önceleri yüksek düş gücüyle "şeytanlar"ın ve yergiyle yüklü saçma, anlamsız sahnelerin güçlü yaratıcısı olarak tanınan Bosch, aslında bellegin derinliklerine inebilen ve yaşam ile yaratılış simgelerini betimleme yeteneği olan bir sanatçıydı.

Karamsar ve katı bir ahlakçı olan Bosch'un ne insan doğasının akılcılığına inancı, ne de insanın varlığıyla bozulmuş dünyanın iyilikseverliğine güveni vardı. Resimleri çoğunlukla, belli bir anlayışı savunan kişilere yönelik vaazlar niteliğinde olduğu için, onları açıklamak oldukça güçtür. Bu resim-

lerin gizini çözemeyen eleştirmenler önceleri Bosch'un gizli mezheplerle ilişkisi olduğuna inandılar. Yapıtlarının temalarının dinsel olmasına karşın, insanoglunun dünyevi kötülöklere kapılmasını ve zamanla tuzaga düşmesini canlandıran simgelen, birçok eleştirmenin onu büyü vb. gizli sanatlarla uğraşan bir kimse olarak görmelerine yol açtı. Daha yakın dönemlerde yapılan değerlendirmelerde ise Bosch insan karakterini derinden kavrayan ve yapıtlarında soyut kavramları canlandıran ilk sanatçılardan biri olarak görüldü. Son yıllarda Bosch'un yapıtları konusunda yoğunlaşan yorum çabalarına karşın, birçok ayrıntı hâlâ aydınlatılabilemiş değildir.

Bosch'un günümüze kalan yapıtlarının kesin bir kronolojisini çıkarmak çok güçtür. Çünkü onun olduğu ileri sürülen 35-40 kadar resmin hepsi tarihsiz ve yalnızca yedi tanesi imzalıdır. Büyükbabası ve babasının da başarılı birer ressam olmaları dışında, Bosch'un gençliğine ilişkin belgelere dayanan bilgi çok azdır. Doğduğu kentteki Meryem Ana Kardeşlik Birliği listelerinde adına rastlanmaktadır. Ayrıca 1486'dan, *insignis pictor* (seçkin ressam) ilan edildiği ölüm yılına değin adı resmi kayıtlarda geçmektedir. Bosch yağlıboya resimlerine ek olarak dekorasyon işleri, altın panoları ve vitray tasarımları da yapmıştır.

Bosch'un gençlik dönemine ait olduğu sanılan yapıtlarda fırça işçiliğinin tutuk, kompozisyonların ise beceriksiz olduğu görülür. "Deliliğin Tedavisi" (Prado Müzesi, Madrid), "Çarmlı Geriliş" (Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi, Brüksel), "Münecim Kralların Tapınması" (Johnson Koleksiyonu, Philadelphia), "Yedi Ölümcül Günah" (Prado Müzesi, Madrid), "Cana Düğünü" (Boymans-van Beuningen Müzesi, Rotterdam), "Ecce Homo" (Devlet Sanat Enstitüsü, Frankfurt am Main), "Gözbağcı" (Belediye Müzesi, Saint-Germain-en-Laye) gibi resimler bu özellikleri yansıtan örneklerdir.

Orta döneminin daha yetkin ürünlerinde görülen bazı motiflerle, kullandığı atak, ama yeterince olgunlaşmamış teknik, Bosch'un sanatsal yetkinliğinin başlangıcı olarak nitelendirilebilir. Erken dönem resimlerinin ilki "Deliliğin Tedavisi" ile sonuncusu "Gözbağcı" arasında düzenli bir gelişmenin yer aldığı görülür. Çeşitli dokundurular içeren temaları, son döneminin büyük yapıtlarındaki simgeci tutumu haber verir. Ayrıca "Gözbağcı"nın ikonografisi de öbürlerinden daha karmaşıktır. Yapıtlarında görülen bu değişim, Bosch'un bir ölçüde bağımsız bir sanatsal gelişim sürecinden geçtiğini destekler niteliktedir. Konuları genellikle yüzyıl başlarının geleneksel temaları doğrultusundadır ve Flémalle'li Usta'nın yapıtlarını çağırır.

Bosch "Yedi Ölümcül Günah" adlı resminde, bir masa üstündeki dört küçük daire içinde "son dört şey" olarak bilinen Ölüm, Son Yargı, Cennet ve Cehennem'i betimlemiştir. Bunun yanıandaki, bölümlere ayrılmış daha büyük bir dairenin içindeyse o dönemin kadın ve erkek sıradan insanları, kışkıklık, tembellik, kibir, şehvet, açgözlülük ya da oburluk gibi günahlarıyla gösterilmiştir. Büyük dairenin ortasındaki, irisi anımsatan altın bir bantla çevrelenmiş bir "gözbebeği" içinde yeniden dirilen İsa ve *Cave, cave, Deus videt* (Sakin, sakın, Tanrı seni görüyor) yazısı yer alır. Yuvarlak biçim dünyayı simgeler. Yedi günahı içeren üç daire Tanrı'nın gözünü, gözbebeği ise İsa'yı temsil eder. Bunların hepsi Bosch'un sonraki resimlerinde daha geniş bir bağlam içinde ele alınmıştır.

"Saman Arabası" (Prado Müzesi, Madrid), "Aziz Antonius'un Baştan Çıkarılışı"

(Ulusal Antik Sanatlar Müzesi, Lizbon) ve gene "Zevk Bahçesi" (Prado Müzesi, Madrid) adlı büyük triptikleri, Bosch'un oldukça verimli orta döneminin ürünleridir. Keskin ve duyarlı renklerle boyanmış bu ıddialı ve aşırı karmaşık yapıtlarda her şey hareket halindedir. Doğa yasaları çökmüş, bitkilerle hayvanlar, ölümlerle canlılar, gerçekle gerçeğe, doğruyla sahte arasındaki ayırım belirsizleşmiştir. Bosch bu resimlerinde her türlü günahkârlık ve kötülüğün yer aldığı Tanrı'sız bir dünyadan görüntüler sunar.

Bosch bu döneminde, ilk zamanlardaki düşüncelerini iyice geliştirmiştir. Onun fantezi ile amansız gerçeği şaşırtıcı bir biçimde kaynaştırma yöntemi "Saman Arabası"nda daha da geniş boyutlarda ortaya çıkar. Triptiğin dış kanatlarındaki sahneler "Yedi Ölümcül Günah"ı anımsatır. Bosch'un bu üçlüde uyguladığı kıvrak üslup suluboya tekniğine benzer. Orta panoda "Dünya herkesin alabildiğini aldığı bir saman yığınıdır" diyen Flaman atasözünü resme döken Bosch, sıra halinde dizilmiş bir grup insanı Triptiğin sol kanadındaki dünyevi Cennet'ten sağ kanattaki Cehennem'in dehşetlerine doğru götüren şeytanın kurnazlığını gösterir.

"Aziz Antonius'un Baştan Çıkarılışı" Bosch'un üslup olgunluğuna erişmesini örnekler. Bu resimde, fırça vuruşları her zamankinden daha egemen, daha keskin ve belirleyicidir. Kompozisyon daha akıcı bir boyut kazanırken, mekân da durmadan değişen bir yanılsamacı ayrıntılar dizisine dönüşür. Figürler zarf, renklerle ağırbaşlı ve sağlamdır. Bosch'un ince fırça ucu ile dış çizgi ve harekette belli belirsiz farklılıklar yaratan kaligrafisi ustalıyla, bütün açıklığıyla görülür. Kişisel ikonografisinin en iyi anahatlarından biri sayılan "Aziz Antonius"ta Bosch, insanın baştan çıkmaya karşı verdiği mücadeleyi ve Şeytan'ın her yerdeki kaçınılmaz varlığını betimlemiştir. Kompozisyonun ortasında yer alan münzevi aziz, insanın kahramanlık simgesi olarak ele alınmıştır. Resimdeki burgacı andıran hareket, azizle simetrik konumdaki iki merkez üzerinde daha belirginleşir. Küçük bir şapel içinde İsa'yı temsil eden bir figür Aziz Antonius'a çarmlı göstermektedir. Bir duvarın dibinde çömelmiş olarak görülen öbür figür ise bir büyücü ya da şeytandır. Bosch'un esin kaynağı olarak simyayı kullanması, belki de bu sanatın ortaçağ düşüncesindeki yaygınlığının bir sonucudur. Bosch'un geliştirdiği, şarlatanın insanı kandırarak ruhunu çalışması, sahte öğretilerin ayartıcılığının ve heretikliğin soyut imgeler aracılığıyla işlendiği "Aziz Antonius"ta geniş çapta ima edilmiş anlamlara kavuşur.

Bosch'un olgunluk döneminin doruk noktasını temsil eden "Zevk Bahçesi", kadının yaratılışı, ilk günah ve Cennet'ten kovuluşu da içeren bir dünyevi cenneti gösterir. Resmin, zevk peşinde koşan bir dünyada yaşayan insanların başlarını belaya sokan düşlerini ve duyumsallığı yansıtan güzel ve hareketli imgeleri, Bosch'un olağanüstü güçteki ikonografik özgünlüğünü ortaya koyar. Onun orta döneminin başlıca özelliği, resimlerinde açıkça görülen bu düş dünyasına özgü niteliklerdir. Gene bu resimlerde ağırlıklılarından anımsanmış hayallerin gerilere doğru giden manzara uyumlu bir bütün oluşturacak biçimde bir araya geldiği görülür.

Bosch'un son yapıtları öbürlerinden iyice farklıdır. Ölçek bütünüyle değişmiş, çayırlandırılmış ya da içinde küçük boyutlu yüzlerce

varlığını kaynaştığı Cehennem'i andıran manzaraların yerini, resmin yüzeyine sıkıca istiflenmiş yarım boy figürlerin oluşturduğu kalabalık gruplar almıştır. Çeşitlemeleri Londra'daki Ulusal Galeriy'e Madrid yakınlarındaki El Escorial'de bulunan "Dikenli Taç" (Güzel Sanatlar Müzesi, Gent) ve "Çarmıhını Taşıyan İsa" gibi dramatik yakın plan resimlerde izleyici, canlandırılan olaya o kadar yakındır ki, hem fiziksel, hem psikolojik olarak olayın içinde olduğu duygusuna kapılır. Çoğunlukla figürlerde de simgeciğin birçok düzeyi birlikte yer alır. Örneğin "Dikenli Taç"ta İsa'yı çevreleyen dört celladan, insanın dört ayrı çağını, dört ayrı huyunu ya da eziyet etmenin dört ayrı çeşidini temsil ettikleri söylenebilir.

Yapıtlarının çoğunda dünyanın kötülükleri ile uğraşması, Bosch'un güzelliklerle dolu bir dünyayı düşlemesini engellemiştir. Bu konudaki ustalığı, uyguladığı renk uyumlarında ve derin duygulu kompozisyonlarında açıkça görülür. Çok sayıdaki taklitçi onun üslubunu uyarlamaya kalkışmıştır. Ama bir benzeri daha bulunmayan bu üslup, Bosch'un gerçek izleyicilerinin olmasını da engellemiştir.

Bosch (Kontu), Johannes (d. 2 Şubat 1780, Herwijnen, Felemenk - ö. 28 Ocak 1844, Lahey, Hollanda), Hollanda'nın Doğu Hint Adalarındaki tarım sistemini kuran devlet adamı. 1830-60 arasında uygulanan bu sistem, ihracata dönük ürünler aracılığıyla büyük bir zenginlik sağlamıştır.

Bosch, 1798-1810 arasında Hollanda Doğu Hint Adalarına bağlı Batavia'daki orduda hizmet etti. Deneyimlerinden yola çıkarak yazdığı *Nederlandsche bezittingen in Azia, Amerika, en Afrika*'da (1818; Asya, Amerika ve Afrika'daki Hollanda Sömürgeleri) liberal sömürgeci bir sisteme karşı çıkarak, korumacı bir sistemi savundu ve çalışma ahlakına alışkın olmayan Yerliler için güçlü bir yol göstericiliğin gerekli olduğunu öne sürdü. 1830'da Hollanda Doğu Hint Adaları genel valiliğine atandı. Endonezyalı soyluları yarı özerk yöneticiler durumuna getirerek, köylülerin zorla çalıştırılmasını ve her köyün topraklarının en az beşte birini ihracat ürünlerine ayırmasını öngören tarım sistemini kurdu. Sistem büyük kazançlar getirdiğinden, zamanla işin içine yolsuzluklar karıştı. Bu nedenle hem Bosch, hem de kurduğu sistem tarihte kötü bir ad bıraktı.

Bosch (Gaviño), Juan (d. 30 Haziran 1909, La Vega, Dominik Cumhuriyeti), Dominikli siyasetçi ve yazar. 1962'de devlet başkanı seçilmiş, ama bir yıl geçmeden darbeye devrilmiştir.

Bosch bir aydın olarak Rafael Trujillo rejimine başından beri karşı çıktı. 1937'de sürgüne gönderildi. 1939'da sol eğilimli Dominik Devrimci Partisi'ni (PRD) kurdu. PRD Dominik Cumhuriyeti'nin ilk gerçek siyasal partisi olduğu gibi, Trujillo'nun ölümünden sonra uygulanmaya hazır yapıcı bir programı olan tek partiydi. Parlak ve karizmatik bir hatip olan Bosch, 20 Aralık 1962 seçimlerini büyük oy çoğunluğuyla kazandı. O zamana değin önem verilmemiş olan köylü kesimine doğrudan seslenen ilk siyasetçi olarak oylarının büyük bölümünü bu kesimden almakla birlikte, dengeli bir tutum izleyerek orta sınıfı ve aydınları da yanına çekti.

27 Şubat 1963'te göreve başlayan Bosch ciddi sorunlarla karşılaştı. ABD, Küba'da Castro'nun başa geçmesinden sonra Antiller'deki en küçük solcu harekete kuşkuyla

bakıyordu. Dominik'teki yeni yönetime açıkça düşmanlık gösteren ABD büyükelçisinin gönderdiği raporlar, bu kuşkuyu daha da körükledi. Bosch'un 29 Nisan 1963'te açıkladığı liberal ve demokratik anayasa ülkenin dört güçlü grubunun tepkisine yol açtı. Toprak sahipleri, *latifundium*'lara, (malikâne) konan kısıtlamalar karşısında korkuya kapıldı. Anayasanın laik ilkeleri kiliseyi kızdırdı. Sanayiciler anayasanın işçi çıkarlarını gözetmediğini, ordu ise yetkilerinin kısıtlandığını öne sürdü. Bu karışık ortamda ordu 25 Eylül 1963'te Bosch'u devirdi. ABD doğrudan yardım biçiminde olmasa bile, askerlerin planlarına göz yumarak darbeye destek verdi.

Kosta Rika'da geçen iki yıllık sürgün döneminden (28 Eylül 1963-Eylül 1965) sonra ülkeye dönmeye izin verilen Bosch, yeni seçimlere katılmayı istemeyerek kabul etti. Can güvenliğinden kaygı duyduğu için halkın karşısına hiç çıkmadı. ABD'den büyük destek gören tutucu aday Joaquín Balaguer karşısında yenilgiye uğradı. 1970 seçimlerini boykot etti. Ama PRD 1973'te siyasal yaşama yeniden girmek isteyince, partisinden ayrılarak bugün Dominik Cumhuriyeti'nin üçüncü partisi olan Dominik Kurtuluş Partisi'ni (PLD) kurdu.

Bosch, kısa başkanlık döneminde gerçek gücünü ortaya koyma fırsatı bulamamakla birlikte, ülkesinin siyasal gelişimine büyük katkıda bulundu. Otuz bir yıllık diktatörlükten sonra gerçek bir siyasal parti kurarak muhalefeti de aynı yolu izlemeye zorladı, yasal ve temsili seçim sistemine geçilmesini sağladı.

Daha çok Dominik ve Antiller'deki siyasal yaşam üzerine yazılar yazan Bosch, yetkin bir tarih ve deneme yazarı olarak da kabul edilir. Romanları dışında *Simón Bolívar* (1960) adlı bir yaşamöyküsü kitabı da vardır. Yapıtlarından biri *Pentagonizm* (1969) adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir.

Bosch, Robert (August) (d. 23 Eylül 1861, Albeck, Ulm yakınları, Württemberg - ö. 9 Mart 1942, Stuttgart, Almanya), Alman mühendisi ve sanayici. Otomobillerde kullanılan manyetoyu bulmuş, kurduğu şirket dünyanın önde gelen hassas işlem tezgâhları ve elektrik donanımları üreticisi durumuna gelmiştir.

ABD'de öğrenim gören ve burada Thomas A. Edison ve meslektaşı Alman elektrik mühendisi Siegmund Bergmann ile birlikte çalışan Bosch, 1886'da Stuttgart'ta kendi adını taşıyan bir imalat şirketi kurdu. 1902'de iş arkadaşı G. Honold, otomobil gelişimine büyük katkılarda bulunan Bosch bujisini icat etti. Bosch da içten yanmalı motorlarda ateşlemeyi sağlamak için elektrik akımı üreten bir aygıt olan Bosch manyetosunu geliştirdi; ayrıca otomobil lambaları, kornaları ve petrol pompalama aygıtları üzerine çalıştı.

Bosch'un toplumsal görüşleri zamanına göre oldukça ileriydi. 1906'da sekiz saatlik işgünü önerisini getirdi; iş anlaşmazlıklarının hakem kararıyla halledilmesini ve serbest ticareti savundu. *Die Verhütung künftiger Krisen in der Weltwirtschaft* (1932; *Dünya İktisadi Buhranı ve Çareleri*, 1938) adlı bir kitap yazdı.

Bosch GmbH, tam adı ROBERT BOSCH GmbH, Avrupa'nın en büyük otomobil parçaları üreticisi ve dünyanın önde gelen otomobil ateşleme, yakıt püskürtme ve elektrik donanımı yapımcısı olan Almanya kökenli şirket. Bosch GmbH ayrıca su ve hava basıncıyla işleyen sanayi donanımları, haberleşme aygıtları, motorlu takım tezgâhları, ev araçları, radyo ve televizyonlar, görsel-işitsel araçlar ve tip aygıtları üretir.

Şirketi Robert Bosch 1886'da elektrikli aygıtların onarımı amacıyla kurdu. Bosch'un manyetoyu, ortağının da bujiyi bulmalarının sonucu, şirket oto parçaları üretimine yöneldi. Günümüzde şirket, Bosch mühendislerinin geliştirdikleri ileri teknoloji ürünü olan yakıt püskürtme donanımı da üretmektedir.

Bosch ABD'de oto parçası üretimine 1900'lerde başladı, ama şirketin ABD'deki mal varlığına 1918'de Yabancı Mallar Muhafızlığı'nca el kondu. Bu şirketin ürettiği bazı oto parçaları günümüzde de "American Bosch" markasıyla satılmaktadır. Bosch'un ABD'de kalan işyerlerine II. Dünya Savaşı'ndan sonra el kondu, ama şirket 1974'te bu ülkede yeni bir fabrika açtı.

1917-37 arasında hisseleri halka açık olan şirketin bugün tek sahibi Robert Bosch'un vârisleridir.

Bosco, Giovanni Melchior (AZİZ), lakabı DON BOSCO (d. 15 Ağustos 1815, Becchi, Torino yakınları, Piemonte, Sardinya Kralığı - ö. 31 Ocak 1888, Torino, İtalya; azizler listesine kabulü, 1 Nisan 1934; yortu günü, 31 Ocak), Sales tarikatının kurucusu. Yoksulların eğitimine öncülük etmiştir.

Bosco 1841'de Torino'da papazlığa atandı. Aziz Giuseppe Cafasso'nun etkisinde kalarak kente iş aramaya gelen çocukları düşükleri kötü durumdan kurtarmak için çalışmaya başladı. Kiralık bir evde topladığı çocukların eğitilmesine, dinsel bilgiler edinmesine ve boş zamanlarını değerlendirmesine yönelik olanaklar sağladı; zamanla bir ilkökul, bir teknik okul ve bir kiliseyi barındıran büyük bir kurum oluşturarak yönetimini üstlendi. Sevilen bir vaiz olarak bölgede ün kazandı. 1859'da Torino'da 22 din adamıyla birlikte Aziz François de Sales Topluluğu'nu kurdu. Sonradan Sales tarikatı olarak bilinen bu kuruluş, Bosco'nun ölümünden önce İngiltere, Fransa, İspanya ve Güney Amerika'ya kadar yayıldı. Bosco, Santa Maria Mazarello'nun yardımıyla kız çocuklarını eğitmeye yönelik, Hristiyanların Yardımcısı Meryem Ana'nın Kızları adlı bir rahibeler topluluğu da kurdu.

Boscovich, Ruggero Giuseppe, Hırvatça RUDJER JOSIP BOŠKOVIĆ (d. 13 Mayıs 1711, Ragusa, Dalmasya - ö. 18 Şubat 1787, Milano), matematikçi ve astronomi bilgini. Kendi eksenini çevresinde dönen bir gezegenin ekvatorunu o gezegenin yüzeyindeki

Boscovich, sanatçısı bilinmeyen portreden ayrıntı; Dubrovnik Manastırı, Hırvatistan
Archiv für Kunst und Geschichte, Berlin

belirgin bir oluşuma ilişkin üç gözlem yardımıyla belirlemeyi, yörüngesini ise gezegenin konumuyla ilgili üç gözlem yardımıyla hesaplamayı sağlayan ilk geometrik yöntemi geliştirmiştir.

1726'da Cizvitlere katılan Boscovich, Roma'daki Collegium Romanum adlı ruhban okulunda matematik ve fizik öğrenimi gördü, 1740'ta aynı okulda matematik profesörlüğüne getirildi. Kara Avrupa'sında

Newton'ın kütleçekimi kuramının doğruluğuna inanan ilk bilim adamlarının arasında yer aldı. Optik, astronomi, kütleçekimi, meteoroloji ve trigonometri konularında yetmiş yakın makale yayımladı.

Yer'in boyutlarını ve biçimini konu edinen bilim dalı olan jeodezinin öncülerinden biri olan Boscovich 1750'de Yer'in biçimine ilişkin kuramını sınamak için Roma ile Rimini arasındaki meridyen yayını ölçtü. 1764'te Pavia Üniversitesi'nin matematik kürsüsüne atandı, bir yandan da Milano'daki Brera Gözlemevi'nin yöneticiliğini yapıyordu. 1769'da Venüs'ün geçişini gözlemlemek için California'ya bir bilimsel gezi düzenledi. 1773'te İtalya'da Cizvitlere baskı uygulanması üzerine Fransa kralının çağrısını kabul etti ve Fransız deniz kuvvetlerinin optik yöneticisi göreviyle Paris'e yerleşti. 1783'te İtalya'ya döndü.

Bose bak. Baise

Bose, Sir Jagadis Chandra (d. 30 Kasım 1858, Mimensingh, Bengal - ö. 23 Kasım 1937, Giridih, Bihar, Hindistan), Hintli fizikçi ve bitki fizyolojisi uzmanı. Canlıların dış uyaranlara karşı en küçük tepkilerini

Sir Jagadis Chandra Bose
Bose Institute, Kalküta

saptamaya yarayan son derece duyarlı aygıtlar geliştirmiş, bu aygıtlarla hayvan ve bitki dokuları arasındaki benzerlikleri araştırmıştır.

Bose, çok kısa radyo dalgalarının ışık dalgalarına benzeyen özelliklerine ilişkin deneyleri (1895) sırasında, eski tip bir radyo dalga detektörü olan koherörün özelliklerini geliştirmiş, böylece katlar fiziğinin gelişmesine de katkıda bulunmuştur.

Bose, 1884'te Cambridge Üniversitesi'nden doktora derecesini alarak, 1885-1915 arası Kalküta'daki Hindu Yüksekokulu'nda (sonradan Eyalet Yüksekokulu) fizik profesörü oldu. 1917'de, aynı kentteki Bose Araştırma Enstitüsü'nü kurdu ve ölüncüye değin bu enstitünün yöneticiliğini üstlendi. Araştırmalarında kullanmak üzere, en küçük hareketleri bile kaydedebilen otomatik kayıt aygıtları yaptı ve bu aygıtlarla örneğin yaralı bitkilerin titreme hareketini kaydederek, bitkilerin belli bir duyu gücü olduğunu kanıtlayan çarpıcı sonuçlara ulaştı. Başlıca yapıtları *Response in the Living and Non-Living* (1902; Canlılarda ve Cansızlarda Tepkisel Yanıt) ve *The Nervous Mechanism of Plants*'dir (1926; Bitkilerin Sinir Sistemi).

Bose, Satyendra Nath (d. 1 Ocak 1894, Kalküta - ö. 4 Şubat 1974, Kalküta, Hindistan), Hintli matematikçi ve fizikçi. Elektromagnetik ışınının gaz davranışına benzeyen kimi niteliklerine ilişkin bir kuramın geliştirilmesinde Albert Einstein ile gerçekleştirdiği ortak çalışmasıyla tanınır (bak. Bose-Einstein istatistiği).

Kalküta Üniversitesi'nden mezun olan Bose, 1916'da aynı üniversitede öğretim üyesi

gine getirildikten sonra, 1921-45 arasında Dacca Üniversitesi'nde, 1945-56 arasında da gene Kalküta'da ders verdi. Bose'un 1918-56 arasında yayımlamış olduğu çok sayıda bilimsel makale, istatistiksel mekanik, iyonların elektromagnetik özelliklerine, X ışınları kristalbilimi ve ışıltılda kuramları ile birleşik alan kuramına ilişkin katkılar içerir. *Planck's Law and the Hypothesis of Light Quanta* (1924; Planck Yasası ve Işık Kuantumu Varsayımı) adlı yapıtı, Einstein'ın kendisiyle birlikte çalışmak üzere Bose'u arayıp bulmasına yol açmıştır.

Bose, Subhas Chandra, lakabı NETACI (Hintçede "saygın önder") (d. y. 23 Ocak 1897, Cuttack, Orissa, Hindistan - ö. 19 Ağustos 1945, Tayvan?), II. Dünya Savaşı sırasında Müttefikler'e karşı bir Hint ulusal kuvvetine komuta eden Hintli devrimci. Mahatma Gandhi'nin "en büyük yurtsever" olarak nitelendirdiği Bose, daha çok askeri yönüyle tanınır.

Ünlü bir avukatın oğlu olan Bose, çocukluğunda 19. yüzyıl sonlarında yaşamış Hindu ermişi Svami Vivekananda'nın mektup ve konuşmalarını okuyarak derin bir biçimde etkilendi. Kalküta Üniversitesi'ne girdikten sonra, öğrenimini Cambridge'de sürdürdü. 1920'de Hindistan'da devlet hizmetinde görev almak üzere sınava girip kazandıysa da hemen sonra istifa etti ve bağımsızlık mücadelesine katılmak üzere Hindistan'a döndü.

Bu sırada, Hindistan Ulusal Kongresi'ni banşıl eylemleri temel alan güçlü bir örgüte dönüştürmüş olan Mahatma Gandhi, Pasif Direniş Eylemi'ni başlatmış bulunuyordu. Bose, Gandhi'nin önerisiyle, Bengal'de bulunan Hintli önder Ç. R. Das'a bağlı olarak çalışmaya başladı. Burada gençlik eğitmeni, gazeteci ve Bengal Kongre gönüllülerinin komutanı olarak görev yaptı. Çalışmaları yüzünden Aralık 1921'de hapse girdi. 1923'te kurulan Svarac (Özerklik) Partisi'nin etkin üyeleri arasında yer aldı. 1924'te Kalküta belediye meclisi yürütme başkanlığına atandı. Ama çok geçmeden gizli devrimci hareketlerle ilişkisi olduğu gerekçesiyle, Birmanya'ya sürgün edildi. 1927'de serbest bırakılarak Hindistan'a döndüğünde, Bengal'deki Kongre hareketinin Das'ın ölümünden sonra büyük bir karşılık içine düştüğünü gördü.

Bose, Gandhi'nin yeniden Kongre hareketinin başına geçmesinden sonra, Bengal Kongresi'nin başkanlığına seçildi. 1928'de Kalküta'da toplanan Hindistan Ulusal Kongresi'nde Kongre gönüllülerinin komutanı oldu. Aynı toplantıda Hindistan'ın bağımsızlığını talep eden bir karar tasarısı önerdiyse de, çoğunluğun desteğini alamadı. 1929'daki toplantıda bu kez Gandhi'nin gündeme getirdiği karar tasarısı büyük çoğunlukla kabul edildi. 1930'da pasif direniş başladığında tutuklu olan Bose, kısa bir özgürlük döneminin ardından yeniden tutuklandı. Bir yıl hapse kaldıktan sonra, Avrupa'ya gitmesine izin verildi. Bu zoraki sürgün döneminde *The Indian Struggle, 1920-34* (Hindistan'ın Mücadelesi, 1920-34) adlı kitabını yazdı ve Avrupalı yöneticilerin desteğini almaya çalıştı. 1936'da Avrupa'dan döndüğünde yeniden gözaltına alındı ve ancak bir yıl sonra serbest bırakıldı. 1938'de Hindistan Ulusal Kongresi başkanlığına seçildi. Oluşturduğu ulusal planlama komitesi, çıkırgı bir simge olarak gören Gandhi'nin ekonomik düşüncesiyle uyumlayan bir sanyileşme politikası hazırladı. 1939'da Gandhi'nin gösterdiği adaya karşı başkanlık seçimini yeniden kazandı. Ama Gandhi'nin desteğini sağlayamadığından, istifa etmek zorunda kaldı. Partideki radikal kesimleri bir araya getirmek amacıyla İleri Blok

kanadını oluşturdu. Temmuz 1940'ta yenisinden hapse atıldı. Hint tarihinin böylesine kritik bir döneminde hapiste kalmak istemediği için, ölüm orucuna başladı ve sonunda serbest bırakıldı. Sıkı bir göz hapsinde tutulmasına karşın, gizlice kaçmayı başardı ve savaş dönemindeki uluslararası kanışıklıktan Hindistan'ın çıkarları doğrultusunda yararlanma umuduyla Almanya'ya gitti.

Almanya'dan yürüttüğü çalışmalarla Müttefikler'e karşı Hintli gönüllülerden oluşan bir kuvvet oluşturdu. Japonya'nın Pearl Harbor'a saldırmasının ve Singapur'un Japonların eline düşmesinin ardından, bir Alman denizaltısıyla üç aylık tehlikeli bir yolculuktan sonra Malaya'nın batı kıyılarının açığındaki Penang Adasına varması, bütün Doğu'da heyecan uyandırdı. Daha sonra Japonya'nın yardımıyla İngilizlere karşı Hint bağımsızlık mücadelesini güçlendirmek düşüncesiyle Tokyo'ya geçti. Japonya'da tutsak bulunan İngiliz Hint Ordusu'na bağlı Hintli askerlerin kendisine katılmak üzere serbest bırakılmasını sağladı. Singapur ve Güneydoğu Asya'nın öteki bölgelelerinden de birçok Hintli gönüllü topladı. Üç tümene ayrılmış 30 bin asker ile 20 bin gönüllüden oluşan eğitimli bir ordu kurdu. Ekim 1943'te bağımsız bir Hindistan hükümetinin kurulduğunu açıkladı. Japon Ordusu'yla eşit statüde olan Hint Ulusal Ordusu'nun başında Rangoon'a ve buradan Hindistan içlerine ilerleyerek Kohima'ya ve Imphal ovalarına ulaştı. Japon hava desteğinden yoksun kalan Hint Ulusal Ordusu, çetin çarpışmalardan sonra yenilgiye uğrayarak geri çekilmek zorunda kaldı. Ama Hindistan'ın kurtuluş ordusu olarak varlığını bir süre daha korumayı başardı. Yenilgi karşısında yılmayan Bose, söylentilere göre bir uçak kazasından sonra kaldırıldığı bir Japon hastanesinde öldü.

Bose, verdiği mücadeleyle İngiliz Hint Ordusu'ndaki Hintli askerlere de yurtsever duygular aşılanabileceğini gösterdi ve Hindistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla sonuçlanan konferansın toplanmasında etkili oldu.

Bose-Einstein istatistiği, çok sayıda özdeş parçacığın, bir dizi ayrık enerji düzeyine dağılmasına ilişkin iki istatistiksel davranış biçiminden biri; öbürü Fermi-Dirac istatistiğidir(*). Bose-Einstein istatistiğine uyan parçacıklara bozon(*) adı verilir. Bu istatistiğe göre, var olan enerji düzeylerinden her birine birden fazla parçacık yerleşebilir ve yerleşen parçacık sayısı arttıkça parçacık eklenme olasılığı da artar. Bir laser ışık demetinin dağılmadan (eşfazlı olarak) yayılma özelliği ve üstün akışkan durumundaki helyumun sürünmesiz akışı, bozonların aynı enerji düzeyinde toplanma eğilimleriyle açıklanabilir. Özdeş ve birbirlerinden ayırt edilemeyen çok sayıda parçacığın bu davranışına ilişkin kuram, 1924-25'te Albert Einstein ile Hintli fizikçi Satyendra Nath Bose tarafından geliştirilmiştir.

Bose-Einstein istatistiğine yalnızca bozonlar uyar. Fermi-Dirac istatistiğine uyan ve fermiyon olarak adlandırılan parçacıkların tersine, bozonların davranışı, bir enerji düzeyinde birden fazla parçacık bulunamayacağını belirleyen Pauli dışlama ilkesiyle(*) sınırlı değildir.

boshan xianglu, Çin'de Han hanedanı döneminde (İÖ 206 - İS 220) yaygın olan bir tür tunc buhurdan (*xianglu*). Bu tür buhurdanlar bir ölümsüzlük ülkesi olan mitolojik Bo Dağı biçiminde yapıldı.

Genellikle deniz hayvanı desenleriyle bezeli dökümden yuvarlak bir altlık, bunun üstünde yükselen bir gövde ve Bo Dağı biçiminde delikli bir kapağı bulunan buhur kabından oluşur. Kapağın üstündeki bölümlerde (en çok 12) bitki desenleriyle hayvan ve ölümsüz varlıklar betimlenmiştir. Bazen bunların değerli taş, gümüş ve altın kakma bezeklerle daha da zenginleştirildiği görülür.

Deliklerden yükselen tütsünün etkisiyle buhurdan, doğanın canlı bir betimine dönüşerek duymusal bir nitelik kazanır. Buhurdanının özel anlamının ve işlevinin bu olup olmadığı kesin olarak bilinmemektedir.

Boskop kafatası, bir kafatası parçasından oluşan insan fosili buluntusu. 1913'te, Güney Afrika'nın Transvaal yönetim bölgesindeki Boskop köyü yakınlarında bir çiftlikte çalışan işçiler tarafından topraktan çıkarıldı. İlk bulunan örnek, alın ve yankafa kemiklerinin büyük bir bölümü ile artkafa kemiğinin küçük bir bölümünü kapsıyordu. Aynı yerde bir yıl sonra yapılan kazılarda hemen hemen eksiksiz durumda bir şakak kemiği, bir altçene kemiğinin (üstünde ikinci büyük azıdişi bulunan) sol yarısının hemen hemen tamamı ve çok sayıda kol ve bacak kemiği parçaları bulundu. İnsan eliyle yapılmış, garip biçimli bir taş dışında, buluntuyla doğrudan ilintili hiçbir hayvan ya da kültür kalıntısına rastlanmadı. Kafatasının hangi jeolojik çağdan kaldığı da bugüne değin saptanamamıştır.

Boskop kafatasında, alın kemiği yuvarlak ve dardır; fazla çıkıntı yapmadan, ince kemikli kaş kabartısının üstünde biraz daha daralır. Yankafa kemiği bir ölçüde tümseklenmiş olan kafatasının kalınlığı 6-13 mm arasında değişir. Kafatası oldukça dar (uzunluğu 205 mm, eni 150 mm), buna karşılık iç hacmi fazladır (1.800 ml).

Boskop kafatası, Neanderthal, Cro-Magnon, Negro, San-Koikoi öncesi ve Negro-öncesi dönemlere tarihlenmiştir. Afrika'nın başka bölgelerinde de buna oldukça benzer kafatasları bulunduğu için, antropologların çoğu Boskop kafatasını, ayrı bir Boskop ırkının yaşamış olduğuna kanıt olarak göstermişlerdir. Ne var ki, Boskop kafatasının San-Koikoi ırkından olduğu bugün açıkça saptanamamıştır. Öte yandan, kafatasının bulunuşuyla ilgili kesin verilerin olmaması, araştırmacıların bu buluntuyu çıkardıkları yeri bile tam olarak belirleyememeleri, Boskop kafatasının önemini azaltır. Gerçekten de, kafatası ilkel özellikler taşımadığı gibi, Boskop ırkı teriminin kullanılmasını haklı gösterecek hiçbir kanıt da bulunmamaktadır.

Bošković, Rudjer Josip bak. Boscovich, Ruggero Giuseppe

Bosman, Herman Charles (d. 5 Şubat 1905, Kulis River, Cape Town yakınları - ö. 14 Ekim 1951, Edendale, Güney Afrika), kırsal kesimdeki Afrikaner yaşamını ele alan yapıtlarıyla tanınmış Güney Afrikalı öykü ve deneme yazarı. "Oom Shalk Lourens" öykülerinde, ülkedeki İngilizce konuşan nüfusun bile pek tanımadığı bu insanları içtenlik ve sevgiyle anlatmıştır.

Bir Afrikaner ailesinin oğlu olan Bosman, Jeppe Erkek Lisesi'nde ve Johannesburg'daki Witwatersrand Üniversitesi'nde İngiliz eğitimi gördü. Öykülerini henüz lise öğrencisiyken takma adla haftalık bir dergide yayımlamaya başladı. Genç Komünistler Birliği ile kısa ilişkisi yüzünden öğretmen olarak Transvaal'ın kuzeybatısındaki ıssız Groot Marico'ya atandı. Burada kazandığı

deneyim, yaşamı boyunca yazacaklarına zengin bir malzeme oluşturdu.

Bosman üvey kardeşini vurarak öldürünce ölüm cezasına çarptırıldı. Daha sonra cezası 10 yıl hapse çevirildi. Dört yılını hapis hane-geçiren Bosman, Oom Shalk öykülerini burada yazmaya başladı. Daha sonra *Stone Cold Jug* (1949; Taş Soğukluğunda Hapishane) adlı kitapta acı bir alaycılıkla yüklü, gülünç hapishane öykülerini topladı.

Bosman'ın dergilerde yayımlanan öyküleri ilk kez *Mafeking Road* (1947; Mafeking Yolu) adlı kitapta toplandı. Yapıtlarının büyük bölümüyle ölümünden sonra, tanınmasında önemli katkısı olan Lionel Abraham tarafından derlenerek *Unto Dust* (1963; Toza Kadar), *The Best of Bosman* (1967; Bosman'ın En İyi Yapıtları), *Jurie Steyn's Post Office* (1971; Jurie Steyn'in Postanesi) ve *A Bekkersdal Marathon* (1971) adlarıyla yayımlandı.

Bosman'ın ilk öyküleri, büyük hayranlık duyduğu Edgar Allen Poe ile O. Henry'nin kısa öykü biçiminin Transvaal'ın güç bozkrıkoşullarında geçen konulara ustaca uyarlanmasına dayanır. Afrikaner kurnazlığının ve cehaletinin canlı bir dille anlatıldığı öykülerde bu insanları en iyi ve en kötü özellikleri abartıya kaçmayan ironik bir üslupla yansıtır. Sonraki döneminde yazdığı öykü ve kısa anlatılarda sonuç genellikle okuyucuya bırakılır.

Bosman, siyasetle ilgilenmemesine karşın, yapıtlarında Afrikanerlerin Güney Afrika'daki İngiliz egemenliğine karşı beslediği hoşnutsuzluğu dile getirmiştir. Bununla birlikte yaşamının son yıllarında boy veren ırkçı, milliyetçi politikalara da şiddetle karşı çıkmıştır. Bu nedenle öyküleri ve kısa anlatıları her zaman güncelliğini korumuştur. Yapıtlarının kalıcılığı, Bosman'ın gelişmiş mizah ve ironi duygusuyla beslenen anlatım ustalığından kaynaklanır.

Bosna Bunalımı, 1908'de Bosna ve Hersek'in Avusturya-Macaristan tarafından ilhak edilmesiyle patlak veren uluslararası bunalım. 1878'deki Berlin Antlaşması'yla, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na Bosna ve Hersek'i geçici olarak işgal etme ve yönetme hakkı verilmiş olmasına karşın, bu vilayetler resmen Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmıştı. Avusturya yönetimi büyük harcamalar yaparak, stratejik açıdan son derece önemli olan bu bölgeyi geliştirmeye ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na bağlamaya çalışıyordu. Temmuz 1908'de İstanbul'da II. Meşrutiyet ilan edilip reform programı yürürlüğe konunca, Avusturya dışişleri bakanı Aehrenthal kontu Alois Lexa, yeni Osmanlı yönetimi Bosna-Hersek'i denetim altına almadan bölgeyi ilhak etmeye karar verdi.

Aehrenthal bu amaçla Rus dışişleri bakanı Aleksandr P. İzvolski ile Moravya'daki Buchlau'da buluştu; İzvolski 16 Eylül 1908'de bu ilhaka karşı çıkmamayı kabul etti. Buna karşılık Avusturya'da, Rusya'nın İstanbul ve Çanakkale boğazlarının kendi savaş gemilerine açılması doğrultusundaki, 1841'den beri reddedilen talebine artık karşı çıkmayacağı; Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, 7 Ekim 1908 tarihli bir kararnameye Bosna-Hersek'i ilhak etti.

Böyle bir eyleme kamuoyunu hazırlamayan İzvolski, ani ilhakın Rusya'da halk arasında yarattığı güçlü muhalefeti denetim altına alamadı. Aynca coğrafi ve etnik açıdan Bosna-Hersek'le sıkı bağları nedeniyle, bu ilhak sonucu haklarının ihlal edildiğine inanan Sırbistan yönetimi, Avusturya'nın Bosna-Hersek'in bir bölümünü kendisine bırakmasını istiyordu. İzvolski, Rusya'daki Avusturya karşıtı görüşlerin üzerinde yarat-

tığı baskıyla, Sırbistan'ın Bosna-Hersek üzerindeki hak iddialarını desteklemek zorunda kaldı. Buna karşılık müttefiki Almanya tarafından güçlü bir biçimde desteklenen Avusturya, taleplerinde diretirse, Sırbistan'ı istila etmele tehdit etti. Müttefiki Fransa'dan aynı derecede güçlü bir destek göremeyen Rusya ise, Avusturya-Macaristan ve Almanya'ya karşı Sırbistan için savaş açmayı göze alamıyordu; İzvolski Mart 1909'da Almanya'ya, Avusturya'nın ilhakını kabul ettiğini bildirdi.

Bosna Bunalımı o dönemde bir savaşa yol açmadan çözüldüye de, Sırbistan ve Avusturya arasında gerginleşen ilişkiler ve Rusya'nın Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından oyuna getirildiğine inanması nedeniyle duyduğu kızgınlık, düşmanca bir gerginlik ortamı yaratarak, I. Dünya Savaşı'nın başlamasına katkıda bulundu.

Bosna Eyaleti, Bosna'nın Osmanlı topraklarına katılmasından sonra kurulan eyalet.

Bosna, II. Mehmed (Fatih) tarafından 1463'te Osmanlı topraklarına katıldı. İlk örgütlenmede Rumeli Eyaleti'ne bağlı bir sancaktı. I. Süleyman (Kanuni) döneminde (1520-66) Macaristan'da kalan kuzey toprakları da fethedilerek, 1580'deki genel düzenlemede eyalet statüsünde yeniden örgütlendi. Bosna Eyaleti bu düzenlemede paşa sancağı Saraybosna'dan (Sarajevo) başka, İzvornik (Zvornik), Saray Bihke (Bihać), Banyaluka (Banja Luka), Travnik ve Hersek (Hercegovina) olmak üzere altı sancaktan oluşuyordu. Eyaletle atanan ilk beylerbeyi Gazi Ferhad Paşa'ydı. 16. yüzyıl sonlarında Bosna Eyaleti'nin 389 zeamet ve tımar, 12 milyon akçe yıllık geliri vardı. Önemli bir uç eyaleti olup savaşlarda 10 bin cebeli çıkarmaktaydı. Bosna beylerbeyinin hassı 3 bin asker besleyebilecek düzeydeydi.

17. yüzyıl başında eyalet merkezi Travnik'e taşındı. Yüzyılın sonlarındaki düzenlemede ise Bosna (merkez), Hersek, İzvornik, Kulis, Zaçasna, Krka (Krk), Pakrač birer sancak merkezi oldu. Tımar ve zeamet sayısı 1.980 kılıç, cebelu sayısı 5 bin olarak belirlendi. Bosna ocaklarında da çok sayıda ulufeli kapıkuluna (gönüllü yeniçeri) yer verildi. 19. yüzyıldaki gelişmelerden ve Osmanlı Devleti'nin Batı'da uğradığı yenilgilerden Bosna Eyaleti önemli ölçüde etkilendi. 1827'de burada ilk ıslahatı gerçekleştiren ve gönüllü yeniçeriliği kaldıran Beylerbeyi Abdurrahman Paşa, güçlü bir askeri örgüt kurdu. Tuna vilayeti denemesinin bir benzeri 1865'te Bosna'da uygulandı. Yeni kurulan Bosna vilayeti, Saraybosna, İzvornik, Banyaluka, Bihke, Travnik ve Yenipazar sancaklarından oluşuyordu. Bosna'daki kazalar bir nizamnameyle özelliklerine göre cemaatlara, cemaatler yaftalara, yaftalara köylere bölündü. Eğitim ve öğretimi işlerini yürütmekle görevli Bosna Maarif Müdürlüğü kuruldu. Bu, aynı zamanda Osmanlı Devleti'ndeki ilk maarif müdürlüğüydü. 1866'da, İstanbul'daki Mülkiye Mektebi'nin bir şubesi, Sabah Mektebi adı altında Bosna'da öğretime başlarken, 1875'te de darülmuallimin (erkek öğretmen okulu) açıldı. 1876'da Hersek ayrılarak önce bağımsız bir mutasarrıflık, ardından da iki sancaklı küçük bir vilayet oldu. 1878 Berlin Antlaşması ile Avusturya-Macaristan'ın denetimine bırakılan Bosna, 1908'de bu devlet tarafından ilhak edildi.

Bosna-Hersek, 1992'ye değin resmî adı BOSNA VE HERSEK SOSYALİST CUMHURİYETİ Sırp-Hırvatça SOCIJALISTIČKA REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA, Balkan Yarımadasının kuzeybatısında ülke. Eski Yugoslavya'nın altı cumhuriyetinden biriydi. Bosna Irma-

ğından gelen Bosna adı büyük bir olasılıkla İlyria kökenlidir. Ülkenin güney bölümünde yer alan Hersek ise adını 15. yüzyılda kendi kendine *herceg* (Almanca *Herzog*: "dük") unvanını veren yerel bir derebeyinden almıştır. Yüzölçümü 51.129 km², nüfusu 4.365.639'dur (1991 geç.).

Doğusunda ve güneydoğusunda Yugoslavya'nın Sırbistan ile Karadağ cumhuriyetleri, kuzeyinde ve batısında Hırvatistan'ın yer aldığı Bosna-Hersek, kabaca üçgen biçiminde dağlık bir araziden oluşur. Adriya Denizinde 20 km uzunluğunda bir kıyısı bulunmakla birlikte, hiç limanı yoktur. Bu dağlık arazinin suyu Sava ve Neretva ırmakları ile bunların kolları tarafından akaçlanır. Ülkenin güneybatısının belirgin özelliği yarıklar, çukurlar ve hendeklerle dolu kireçtaşları içeren bir karst yüzey yapısıdır. Aralarda küçük çöküntüler halinde, ekilebilir topraklar da vardır. Bosna'nın orta ve doğu kesimlerinde (kuzey bölgesi) çam, kayın ve meşe ormanları yer alır. Topraklarının aşağı yukarı yarısı ekilebilir nitelikte olan Bosna-Hersek'te verimli topraklar daha çok kuzeydedir.

Bosna-Hersek'in ekonomisi temel olarak tarıma dayanır. Başlıca ürünler tahıl, sebze (daha çok patates), şeker pancarı, keten ve tütündür. Ormancılık ve koyun besiciliği de önemlidir. Sanayi ürünleri arasında kereste, demir ve çelik, tütün, deri, şeker vardır. Tarımın en gelişkin olduğu yerler Sava ile Drina vadileridir. Bosna'nın orta ve kuzey yörelerinde, başta erik olmak üzere meyve

Bosna-Hersek'in eski sakinleri Balkan Yarımadasının kuzeybatı kesimlerini istila etmiş bir Hint-Avrupa halkı olan İlyrialıdır. Öte yandan, Usora Irmağının ağzında Paleolitik Çağa ilişkin izler bulunmuş, Neolitik Çağ kalıntıları da en önemlisi Butmir'de olmak üzere, Donja Mahala, Klakar Donji, Kakanj ve Novi Šeher'de ortaya çıkarılmıştır. Hersek'teki en önemli Neolitik yerleşim Konjic yakınındaki Lisičići'dir. Tunç ve Demir çağlarına ilişkin kalıntılar da bulunmuştur. En önemli Demir Çağı yerleşimleri Donja, Dolina Glasinac ve Ripač'dır.

Romalılar tarafından fethedilen Bosna-Hersek, Pannonia Eyaleti'ne ait Sava kıyısındaki bölge dışında Illyricum Eyaleti'ne bağlandı. 7. yüzyılda yöreye Slavlar gelmeye başladı. Bosna 960'tan sonra Sırbistan'ın geri kalan bölümlerinden ayrıldı ve bağımsız bir siyasal birim oluşturdu. 12. yüzyıl ortalarında Macarlar Bosna topraklarına el uzatmaya başladılar. Macar kralı II. Béla'nın oğlu II. László'nun 1137'de Bosna hükümdarı olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlılar Bosna'yı 1386'da istila ettiler ve birçok savaşın sonra Bosna-Hersek 1463'te II. Mehmed (Fatih) tarafından Osmanlı topraklarına katıldı. 16. yüzyılın sonlarına doğru da Bosna Eyaleti(*) olarak örgütlendi. Osmanlı yönetimi sırasında halkın bir bölümü Müslümanlığı kabul etti; bunlar Boşnaklar(*) olarak adlandırıldı. 1876'da Hersek ayrılarak önce bağımsız mutasarrıflık, sonra vilayet oldu. 1877-78 Osmanlı-Rus

1918'de Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'nın bir parçası olarak Sırbistan'la birleştirildi. 1946'da Yugoslavya'nın altı halk cumhuriyetinden biri oldu.

Yugoslavya'da 1990'da başlayan dağılma süreci Bosna-Hersek'te de etkili oldu. Başlangıçta daha gevşek bir federasyondan yana olan Bosna-Hersek 1992 başında, Slovenya, Hırvatistan ve Makedonya'yı izleyerek bağımsızlığını ilan etti. Bu, Sırp milislerinin Müslüman ve Hırvatlara yönelik yoğun saldırılarına yol açtı. Müslümanlar ile Sırp ve Hırvatlar arasındaki çatışmalar 1993'te de sürdü. Tüm uluslararası çabalara karşın barış sağlanamadı.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANAYILLIK.

Bosna Irmağı, BOSNA olarak da yazılır, Bosna-Hersek'te akarsu. Igman Dağının eteğindeki bir kaynağın doğrudan sonra, 271 km'lik bir çığır izleyerek Sava Irmağıyla birleşir. Tatlı su balıkçılığının yapıldığı Zeljeznica, Miljacka, Fojnica, Lašva, Gostović, Krivaja, Usora ve Spreča gibi kollarla beslenir. Kıyısındaki başlıca kentler Sarajevo, Zenica ve Doboj'dur. Bir demiryolu hattı Sarajevo'dan başlayarak ırmağı izler. İrmak vadisinde II. Dünya Savaşı'ndan sonra başta metal işleme olmak üzere çeşitli sanayi dalları gelişmiştir.

Boso Yarımadası, Japonca BOSO-HANTO, Japonya'nın Honşu Adasında, Çiba iliyle (*ken*) aynı alanı kaplayan yarımada. Tokyo Körfezi'ni batıdan kuşatarak Büyük Okyanus'a doğru 130 km uzanır. Yarımada'nın en geniş yeri 106 km, yüzölçümü 5.034 km²'dir. Güneyinde Boso Tepeleri gibi alçak tepeler bulunan yarımadaya, Coso Platosu egemendir. Güneybatıdan (100 m) kuzeybatıya (80 m) doğru yüksekliği azalan Coso geniş vadilerle parçalanmıştır. Kuzeydoğuda Büyük Okyanus kıyısı boyunca Kucukuri Ovası uzanır. Aşağı Tone Irmağının taşkın ovası ise yarımada'nın kuzey sınırını oluşturur.

Boson (ö. 11 Ocak 887, Vienne, Fransa), 877'den sonra Aşağı Burgonya (Provence) kralı.

Ardennes kontu Buvin'in (Beuves) oğluydu. Evlilik yoluyla akrabası olan Kutsal Roma-Germen imparatoru (ve Batı Frank kralı) II. Karl, Boson'a Lombardiya yöneticiliği (876) ve "dük" unvanı verdi. Boson, Batı Frank kraları III. Louis ve Carloman daha küçük yaştaiken Provence piskoposlarını toplayarak kendini kral ilan etti (15 Ekim 879). Ardından da egemenlik alanını genişletmeye yöneldi. Krallığına kattığı topraklar yalnızca Provence'ı değil, kuzeyde bir bakıma genişletilmiş bir Burgonya olarak görülebilecek Autun'a kadar uzanan bir alanı kapsıyordu. Sonraki yıllarda, özellikle 880-882'de kuzeydeki sınıra yakın topraklarının birçoğunu, bölgedeki egemenliklerini yeniden oluşturan Fransız ve Alman Karolenjlere kaptırdı. Ölümünden sonra yerine geçen oğlu 901'de İmparator III. Ludwig unvanını aldı.

Bosora bak. Bostra

Bosporos Krallığı, KİMİNER BOSPOROS olarak da bilinir, bugünkü Ukrayna'nın güneyindeki Kerç Boğazı üzerinde kurulmuş antik Yunan devleti. Gücünün doruğuna İÖ 4. yüzyılda ulaştı. En önemli kenti Pantikapaion (bugün Kerç) İÖ 480-438 arasında Arkhainaks, İÖ 438-110 arasında da Spartokos hanedanları tarafından yönetildi. Bu iki hanedan, Pantikapaion'a

Bosna-Hersek

İşaretlerin büyüklüğü kentlerin görece büyüklüğünü gösterir. ○ ●
Yükseklikler metre cinsindendir

yetiştirilir. Hersek'te ise üzüm bağları vardır. Sarajevo ile Mostar yakınlarında kömür, Vareş ile Ljubija yakınlarında demir, Gornji Vakuf yakınında bakır, ayrıca çeşitli yörelerde manganez, kurşun, civa ve gümüş çıkarılmaktadır.

Ülkenin başkenti Sarajevo'dur (Saraybosna). Bu kent eski Yugoslavya'daki Müslümanların müftüsünün, ayrıca Sırp Ortodoks metropolitenin ve Katolik başpiskoposunun makamlarının da bulunduğu yerdir. Başlıca kentlerden Mostar ve Banja Luka'da (Banjaluka) Sırp Ortodoks ve Katolik piskoposları, Tuzla'da Sırp Ortodoks piskoposu, Travnik'te de Katolik piskoposu bulunur.

Savaş'ından sonra imzalanan Berlin Antlaşması'yla Bosna ve Hersek görünüşte Osmanlı vilayetleri olarak kalmakla birlikte, Avusturya-Macaristan'ın denetimine bırakıldı. 7 Ekim 1908'de de Avusturya-Macaristan burasını ilhak etti. Yeni anayasayla seçmenler üç seçim grubuna ayrıldı ve her seçim grubunda Ortodokslar, Katolikler ve Müslümanlar için sabit oranlarda sandalye belirlendi. Bu durum, gelişmekte olan Sırp milliyetçiliğinin tepkisini çekti ve gerginlik 28 Haziran 1914'te Avusturya arşidükü Franz Ferdinand'ın Sarajevo'da Bosnalı Sırp bir öğrenci tarafından öldürülmesine kadar vardı. Bosna-Hersek 26 Ekim

Nymphaion'u ve bölgede İÖ 7-6. yüzyıllarda kurulmuş öteki Yunan kolonilerini de kattılar. İÖ 5. yüzyılın ikinci yarısından sonra Bosporos kentlerinde Atina etkisi güçlendi. Atinalılar İÖ 404'e değin yerel ticareti denetim altında tutuyorlardı, İÖ 4. yüzyıl boyunca da Bosporos'un baş müstehsisi oldular. Karadeniz'de korsanlığı önleyen Spartokosların hububat, balık ve köle ticaretini başarıyla yönetmesi sayesinde Bosporos zenginleşti. Bosporos Krallığı'nda yönetim ve maliye alanında çöküş İÖ 3. yüzyıl ortalarında başladı. İÖ 110'da sonra Pontus kralları bölgenin denetimini ele geçirdiler. İS 1. yüzyılda kurulan yeni bir hanedan Roma İmparatorluğu'nun koruması altında 300 yıl hüküm sürdü. İS 342'den sonra ülke, önce barbarların, sonra da Bizans'ın denetimine girdi.

Boss, Lewis (d. 26 Ekim 1846, Providence, Rhode Island - ö. 12 Ekim 1912, Albany, New York, ABD), özellikle yıldız katalogları derlemeleriyle tanınan ABD'li astronomi bilgini.

1876'da Albany'deki Dudley Gözlemevi'nin yöneticisi olan Boss, 1882'de Venüs'ün geçişini gözlemlemek amacıyla Şili'ye bilimsel bir gezi düzenledi. 1895'te yıldızların konumlarını ve hareketlerini gösteren genel bir katalog üzerinde çalışmaya başladı. Proje 1906'dan sonra Washington, D.C.'deki Carnegie Enstitüsü'nden destek gördü. Çok sayıda gözlemciyle birlikte çalışan Boss, kuzey yıldızlarını ABD'deki Albany'den, güney yıldızlarını ise Arjantin'den gözlemledi. Topladığı bilgilerle geçmişte derlenen katalogların hatalarını düzeltti ve 1910'da *Preliminary General Catalogue of 6.188 Stars for the Epoch 1900* (1900 Dönemi İçin 6.188 Yıldızın Genel Ön Katalogu) adlı yapıtı yayımladı. Boss'un ölümüyle yarıda kalan proje, 1937'de oğlu Benjamin Boss tarafından tamamlandı ve sonuçları *General Catalogue of 33.342 Stars for the Epoch 1950* (1950 Dönemi İçin 33.342 Yıldızın Genel Katalogu) adıyla beş cilt halinde yayımlandı.

bossa nova (Portekizcede "yeni eğilim"), 1950'lerin sonlarında ortaya çıkarak halk arasında yaygınlaşan Brezilya müziği. Brezilya'ya özgü bir dans ve müzik türü olan samba ile cool jazz'ın(*) karışımıdır. Senkoplu 3/4 temposunda çalınır. Kullanılan çalgılar çeşitlidir ve çalgı eşliği basit tutulmuştur. Gitar, marimbau, davul gibi birkaç ritim çalgısına ya da tek notalı piyano eşliğine yer verilir. Vokal bölümlerinde arkadaşlar müzik hafifler ve şarkıcının doğaçlama olanağı artırılır. Sambaya benzer bir dans olan bossa nova, aynı ustalıklı vücut ritmini ve iki adımlık ayak hareketini gerektirir. Ünlü bossa nova'cılar arasında Baden Powell, Zimbo Üçlüsü, Antônio Carlos Jobim, Stan Getz, Herbie Mann ve João Gilberto sayılabilir.

Bosse, Abraham (d. 1602, Tours, - ö. 1676, Paris, Fransa), önde gelen barok ressam, mimar ve oymabaskı sanatçısı. Girard Desargues adlı bir matematikçinin etkisiyle perspektif konusunda eğildi ve Resim Akademisi'nde bu konuda ders vermeye başladı. Bu okula onursal öğretim üyesi seçildiyse de, daha sonra meslektaşlarıyla giriştiği ciddi tartışmalar nedeniyle görevinden uzaklaştırıldı. Çoğunlukla alegoriler, tür resimleri, kitap başlarında yer alan resimli sayfalar ve kostümlerden oluşan baskıları arasında "İnsanın Dönemleri"

(1636) ve "IV. Ladislav'ın Evliliği" (1645) sayılabilir. En tanınmış yapıtlarından biri de *Traité des manières de dessiner les ordres de l'architecture antique*'dir (1664; Antik Mimarlık Düzenlerini Tasarım Yöntemleri Üzerine Bir Araştırma). "Budala Bakireler" Bosse'un az sayıdaki resim çalışmalarındandır. Karikatür ve çizgi romanın gelişimine katkıda bulunan Bosse, çeşitli iş ve meslek gruplarını hicvettiği oyma ve ağaç baskı çalışmaları da yapmıştır.

Bossert, Helmuth Theodor (d. 11 Eylül 1889, Landau, Almanya - ö. 5 Şubat 1961, İstanbul), dilbilimci ve arkeolog. Güneydoğu Anadolu'da bir Geç Hitit kalesi olan

Bossert, 1940
Eva-Maria Fischer-Bossert

Karatepe'de kazılar yaparak Hitit hiyeroglif yazısının okunmasını sağlayan iki dilli yazıtlar bulmuştur.

Heidelberg, Strassburg, Freiburg ve Münih üniversitelerinde öğrenim gören Bossert, 1913'te Freiburg'daki Albert-Ludwig Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı. Freiburg Müzesi'nde asistan olarak çalışmaya başladı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Girit yazısının ve Hitit hiyeroglifinin çözümü konusunda çalışmalar yaptı. 1919-34 arasında Berlin Üniversitesi'nde Yakındoğu dilleri ve kültürleri dersleri verdi. Bu dönemde Avrupa halk sanatlarından eski Girit uygarlığına kadar değişik konularda on beşe yakın kitap yayımladı.

1933'te Türkiye'ye giderek Almanların Boğazköy'de yaptıkları kazılara Bavaria Bilimler Akademisi adına katıldı. Nişantaş kaya yazıtındaki hiyeroglifi ve Yazılıkaya kabartmalarını inceledi. 1934'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne profesör olarak atandı ve daha sonra kürsüye dönüşen Arkeoloji Enstitüsü müdürlüğüne getirildi. 1942-59 arasında Eski Önasya Dilleri ve Kültürleri Kürsüsü başkanı olarak görev yaptı. II. Dünya Savaşı çıkınca Hitler Almanyası'na dönmedi. 1947'de de Türk uyruğuna geçti.

Bossert, 1946'da Adana'nın Kadirli ilçesindeki Karatepe'de Halet Çambel ve Uluğ Bahadır Alkım'la birlikte araştırmalara girdi. 1947'de başlayan kazı çalışmaları 1952'ye değin Bossert, 1952'den günümüze değin de Çambel başkanlığında sürdü. Bossert, Karatepe'de hem Fenike yazısı, hem de Hitit hiyeroglifiyle yazılmış çift dilli (bilinguis) yazıtlar buldu; bilinen Fenike dilinin yardımıyla Hitit hiyeroglifini çözdü. Onun bu başarısı, o güne değin okunamayan yüzlerce belgenin okunabilmesini sağladı.

Bossert, Türkiye'de bilimsel arkeoloji eğitiminin öncülüğünü yaptı. Araştırmaları ve

yayınlarıyla olduğu kadar, bilim adamları yetiştirerek de arkeolojiye katkıda bulundu.

Çok üretken bir bilim adamı olan Bossert 34 kitap ve 107 makale yayımlamıştır. *Türk Halk Sanatı* adını vermeyi düşündüğü bir kitabı da ölümüyle yarım kalmıştır. Yayımlanmış yapıtlarından bazıları şunlardır: *Alkret, Kunst und Kunstgewerbe im Agäischen Kulturkreis* (1921; Eski Girit, Ege Kültür Çevresinde Sanat ve El Sanatları), *Volkskunst in Europa* (1926; Avrupa'da Halk Sanatı), *Geschichte des Kunstgewerbes aller Völker und Zeiten* (1928-35, 6 cilt; Bütün İnsanlığın ve Bütün Dönemlerin El Sanatları Tarihi), *Santas und Kapapa, Neue Beiträge zur Entzifferung der kretischen und hethitischen Bilderschrift* (1932; Santas ve Kapapa, Girit ve Hitit Hiyeroglif Yazısının Çözülmesine Yeni Katkılar), *Altanatolien* (1942; Eski Anadolu), *Karatepe, Yeni Bir Eski Harabesi* (H. Çambel ile birlikte, 1945), *Karatepe, Kadirli ve Dolayları* (U. B. Alkım ile birlikte, 1947), *Karatepe'de Bulunan Fenike - Eski Bilinguisleri* (1948), *Die Ausgrabungen auf dem Karatepe* (1950; Karatepe Kazıları), *Altsyrien* (1951; Eski Suriye).

Bossuet, Jacques-Bénigne (d. 25 Eylül 1627, Dijon - ö. 12 Nisan 1704, Paris), papalık otoritesine karşı Fransız kilisesinin haklarını etkili bir dille savunan piskopos ve yazar. Daha çok edebi yapıtları, özellikle ünlü kişilerin ölümü üzerine kaleme aldığı övgüler ile tanınır.

Birçok devlet görevlisi yetiştirmiş bir ailenin üyesiydi. On beş yaşına değin Dijon'da kaldı, oradaki Cizvit okulunda öğrenim gördü. Çocuk yaşta kilise yaşamına yöneldi, daha 10 yaşındayken keşişler gibi saçını kestirdi. Öğrenimini sürdürmek için 1642'de Paris'e gitti, orada 10 yıl kalarak Collège de Navarre'da sağlam bir ilahiyat bilgisi edindi. Hastaneler ve misyoner tarikatları kurmuş olan Aziz Vincent de Paul'ün yalın konuşma sanatının etkisinde kaldı. Aynı zamanda bilim ve düşün çevreleriyle ilişki kurdu. Paris'te, kralın mutlak iktidana karşı gelişen ilk Fronde ayaklanmasına (*Fronde Parlementaire*; Haziran 1648-Mart 1649) tanık oldu. 1652'de papazlığa atandı ve ilahiyat doktorasını tamamladı. Collège de Navarre'da önerilen bir görevi reddedersek Metz'de bir kilise kurulunda görev aldı.

Metz'deki görevinin 1669'a değin sürmesine karşın 1660'tan sonra Paris'ten hemen hiç ayrılmadı. Bossuet'nin ilk kitabı *Réflexion de catéchisme de sieur Paul Ferry* (Paul Ferry'nin Katesizmine Reddiye) Metz'deki Protestan kilisesinin vaizi Paul Ferry ile tartışmalarının ürünüydü. Bossuet'nin vaiz olarak ünlü "Panegyrique de l'apôtre saint Paul" (1657; Aziz Paulus İçin Övgü) ve "Sermon sur l'important dignité des pauvres dans l'Eglise" (1659; Kilisede Yoksullara Yüksek Saygınlığı Üzerine Vaaz) adlı yapıtlarıyla tüm Paris'e yayıldı. Paris'teki ünlü rahibe manastırlarında, 1660 ve 1661 Büyük Perhiz ayınlarında verdiği vaazlarda barok konuşma sanatının en iyi örneklerini sergiledi. Vaazlarında barok üslubunun görkemini ve duygu yoğunluğunu ortaya koyarken, abartılardan ve üslupçuluktan belirgin biçimde kaçınıyordu. 1669'da önemli kişilerin mezarı başında söylev vermeye başladı. İngiltere kraliçesi Henrietta Maria (1669) ile kızı Henrietta Anne'ın (1670) cenaze törenlerinde yaptığı konuşmalar, Bossuet'nin en ünlü "Ağıt Söylevleri" (*Oraisons funèbres*) oldu.

Bossuet 1669'da Fransa'nın güneybatısındaki Condom piskoposluğuna atandı. 1670'te kralın en büyük oğlunun özel öğretmeni olarak görevlendirilince piskoposluk-

tan çekilmek zorunda kaldı. Öğretmenlik görevi, onun Académie Française'e seçilmesini sağladı. Bossuet bu dönemde Protestanlığa karşı *Exposition de la doctrine de l'église catholique sur les matières de controverse*'i (1671; Tartışmalı Sorunlarla İlgili Katolik Öğretisinin Açıklaması) yayımladı. *Politique tirée des propres paroles de l'Écriture sainte* (Kutsal Metinlere Dayalı Devlet Yönetimi) adlı yapıtı, Bossuet'nin mutlak yetçiliğin büyük kuramcılarının biri olarak ün kazanmasını sağladı. Kitapta, yasalara göre oluşturulmuş her yönetimin Tanrı iradesini dile getirdiğini, bu iktidarı kutsal olduğunu, ona karşı her başkaldırının suç oluşturduğunu öne süren tanrısal hak öğretisi geliştiriliyordu. Ama bir yandan da Tanrı'nın imgesi olarak davranmak, uyruklarını iyi bir baba gibi yönetmek, elindeki iktidardan etkilenmemek zorunda olan hükümdarın sırtındaki olağanüstü sorumluluk vurgulanıyordu. 1681'de Meaux piskoposu olan Bossuet bu görevi yaşamının sonuna değin sürdürdü. Büyük ağıt söylevlerinden bir bölümünü de bu yıllarda verdi.

Bossuet, Fransız kilisesi içindeki tartışmalarda da söz sahibi oldu. Bu dönemde Kral XIV. Louis'nin papalığın yetkilerini kısıtlama isteğine karşı Ultramontanistler olarak bilinen din adamları papanın üstünlüğünü savunuyordu. 1681-82'de Fransız din adamlarının katıldığı olağanüstü bir toplantıda bu anlaşmazlık görüldü. Bossuet'nin toplantıda verdiği açılış vaazı gene onun kaleme aldığı sonuç belgesi *Déclaration des quatre articles* (Dört Madde Bildirisi) ile birlikte 1682'deki Fransız ruhban meclisine sunuldu. Dört madde, din dışı konularda kralın Roma'dan bağımsızlığını vurguluyor, inancı ilgilendiren sorunlarda ise tüm kilisenin onayı alınmadan papanın kararının kesin sayılmaması gerektiğini ilan ediyordu.

Bossuet, Protestanlar üzerindeki baskılara karşı olmakla birlikte, Fransa'da Protestanlara geniş özgürlük tanıyan Nantes Fermanı'nın 1685'te kral tarafından yürürlükten kaldırılmasını destekledi. 1688'de *Histoire des variations des églises protestantes*'i (Protestan Kiliselerindeki Aynımların Tarihi), 1689-91'de *Avertissements aux protestants*'i (Protestanlara Uyan) yayımladı.

Bossuet, Cambrai başpiskoposu François Fénelon tarafından uygulanan ve dingincilik olarak bilinen mistik akıma yönelik saldırının da başını çekti. Bu amaçla *Instruction sur les états d'oraison* (1697; Söylevcilik Mesleği Üzerine Dersler) ve *Relation sur le quietisme* (1698; Dingincilik Üzerine Görüşler) adlı yapıtları kaleme aldı. Bossuet'nin çabaları sonucunda Fénelon 1699'da Roma'da görüşlerinden dolayı mahkûm edildi.

Bostan, Şirazlı Sadi'nin küçük öykülerden oluşan ünlü ahlaki ve didaktik mesnevisi (*bak. Sadi [Şirazlı]*).

Sadi bu mesneviyi 1257'de yazmıştır. Kitapta Bostan adı geçmemekle birlikte, yapıt bu adla çoğaltılmış ve anılmıştır. Yaklaşık 4 bin beyitten oluşan *Bostan*, aruzun feülün feülün feülün feül kalıbıyla yazılmıştır. Yazma ve basma nüshaları arasında farklılıklar olup, bazı beyitler birçok öyküde yinelenmiştir.

Bostan, bir girişten sonra on bölüme ayrılır. Giriş bölümünde münaca't, na't, sebeb-i telif (kitabın yazılış nedeni), kitabın tarihi ve yapıtın ithaf edildiği Atabeg Eubekir'e ve oğluna medhiyeler yer alır. Asıl bölümler kısa "hikâye" ve "güftar"lardan (konuşma) oluşur. Ama bölümler sistematik değildir ve bir öykü, konusuyla ilgili bölümün dışında da geçer. Güftarlar didaktik özellikler taşır. Öyküler ise mutlaka bir

sonuca bağlanır ve öğütler verir; daha çok yazarın anılarından, gezilerinden ya da yazılı kaynaklardan alınmışlardır. Bir bölümü de uydurulmuş, ama gerçek havası vermek amacıyla özel adlarla anlatılmıştır. Öykülerin bir bölümüne özel adlar konmuş, öbürleri ise adlandırılmamıştır.

Bostan'da, siyasal, askeri, toplumsal ve kişisel ahlak, aşk, terbiye, yaşam kuralları, dünya-insan, Tanrı-insan ilişkisi gibi konular yer alır. Yapıt bu yönüyle, Sadi'nin öbür ünlü yapıtı *Gülistan*'a(*) benzer.

Behzad'ın minyatürlerine de konu olan *Bostan*, birçok kez şerh edilmiştir. Türkçe şerhlerin en önemlileri Süruri (ö. 1561), Şem'i (ö. 1592/93), Sudî (ö. 1598?) ve Hevayî'ninkilerdir (ö. 1603). Sudî'nin şerhi öbürlerinden daha ünlü olup 1871'de basılmıştır. *Bostan*, 1838'de İngilizceye, 1856'da Almancaya, 1934'te Rifat Bilge tarafından, 1950'de de Hikmet İlaydın tarafından Türkçeye çevrilerek yayımlanmıştır.

bostan, kentlerin içinde ya da yakınında yaş sebze yetiştirilen bahçe. Anadolu'da kavun, karpuz yetiştirilen yerlere de bostan denir. Ayrıca bu sözcük bazı yörelerde kavun, karpuz anlamında da kullanılır.

Taşımacılığın gelişmediği dönemlerde günlük ya da kısa süre içerisinde tüketilmesi gereken yaş sebzeler bostanlarda yetiştirilirdi. Bostanda bahçıvan barınacağı, sulama için bostan kuyusu ve bu kuyudan su çekmeye yarayan bostan dolabı bulunurdu. Kent içindeki bostanlar, aynı zamanda mahalle halkının dinlenmek, hava almak ve ufak tefek alışveriş yapmak üzere uğradığı yerlerdi.

bostan dolabı, saktıye olarak da bilinir, Arapçada SAKIYA, kuyu ya da hendeklerden su çekmekte yararlanılan mekanik aygıt. Dikey bir çarka ya da çarkın çevresine dolandırılan bir halat kemere tutturulmuş kovalar ile, dikey çarkın bir mil aracılığıyla bağlandığı, at, öküz ya da eşekler tarafından döndürülen yatay bir çarktan oluşur.

Metal, tahta ve taştan yapılmış bostan dolaplarından başta Mısır olmak üzere tüm Ortadoğu ülkelerinde, sulama için gerekli suyun sürekli akışını sağlamak amacıyla yararlanılır. Tarihte, saray ve bahçelerdeki çeşmeleri doldurmak için de kullanılmıştır. Çeşitli arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan, özel kulplu ve üzerlerinde kuyu duvarlarına ve çarklara sürtünme sonucu oluşan izler bulunan toprak kaplar, bostan dolabının yaklaşık İS 2. yüzyıldan beri kullanılmakta olduğunu göstermektedir.

bostan korkuluğu, tohumlara, filizlere ve meyvelere çeşitli biçimlerde zarar veren kuşları ve öteki hayvanları ürkütmek amacıyla ekili ve dikili alanlara yerleştirilen manken. Genellikle içi samanla doldurulur ve sallanacak biçimde asılır. Daha etkili olabilmesi için bazı parçaları rüzgârla rahatça hareket edebilecek biçimde düzenlenir. Daha önce sürüye ateş etmiş bir avcının giysileriyle hazırlanan bostan korkuluklarının özellikle etkili olduğu öne sürülür. Çeşitli kültürlerde rastlanan bir başka yöntem ise korkuluğa yırtıcı bir hayvan biçimi vermektir.

Bostan korkuluğuna bazen yırtıcı hayvan ya da böcek sesi veren araçlar da eklenir. Örneğin yeşil atsineğinin uçarken çıkardığı ses banda alınarak geyik ve karacaların yeni ağaçlandırılmış alanlara girmesi önlenir. Otomatik olarak ateş alan karpit topları ve öteki çatapat sistemleri göçmen kazları mısır tarlalarından uzak tutar.

bostanbozan bak. canavarotu

Bostancı Ocağı, Osmanlı saray bahçelerinin, bağ ve bostanlarının bakımından, saray çevresinin ve iskelelerin güvenliğinden sorumlu hizmetlilerin bağlı bulunduğu ocak. Genellikle Sırp ya da Boşnak asıllı olan bostancılar, 15. yüzyılın sonlarına değin

Bostancıbaşı
Alfa Yapım

Edirne ve İstanbul saraylarında bahçe işleriyle görevliydi. 16. yüzyıl başlarında saray çevresinin güvenliği, yapım, taşıma ve ulaşım işleri de onlara verildi ve özel bir asker sınıfı olarak örgütlendiler. 16. yüzyıl ortalarına doğru kurulan Bostancı Ocağı'na alınacaklar, Acemi ocaklarından seçilirdi. Devşirme kökenli bu adaylar önce çiftçi ailelerin yanına verilerek İslam eğitimi görmeleri sağlanırdı. Adaylık dönemini tamamlayarak Bostancı Ocağı'na geçenlerin bir bölümü doğrudan saray hizmetlerine alınırken, bir bölümü de saraya ait bağ, bahçe ve çiftliklere gönderilirdi. Bostancı adayları bellerine beylik çuha sarar, ocağa geçenler derecelerine göre akdizge, sarıdizge, uskumru, bez, beyaz şemle, kara bez, kırmızı makdem, yeşil makdem kuşanlardı. Bu dokuz değişik kuşak, bostancıların kıdemlerini gösterirdi. Dokuzuncu aşamadaki bostancı yükseldiğinde hamlacı olur ve hünkâr kayığında kürekçi olma ayrıcalığını elde ederdi. Hamlacının üstünde bostancı hasekisi ve bostancı kethüdası aşamaları vardı.

Bostancılar, has bahçe bostancıları ve hassa bostancıları olmak üzere iki sınıftı. Yirmi bölükten oluşan has bahçe bostancıları, sarayların bahçelerinden sorumluydular. Hassa bostancıları ise, hadaık-i hassa denen ve saraya ait, ama saray dışında bulunan bahçelerde 15-100 kişilik birlikler halinde hizmet görürlerdi. Kimi bostancılar da saray ve kasır kapılarında, iskelelerde gözcülük, bekçilik, koruma ve temizleme işlerini üstlenirlerdi. Sorumlu oldukları başlıca yerler Gülhane, Kayıkthane, Balıkthane, Kuşthane, Yalı Köşkü, İncili Köşk ve Sepetçiler Köşkü'yü. Saray haremelerini dışarıdan beklemek, saraya odun getirmek, tulumbacılık etmek, saray ve cami yapılarında çalışmak da bostancıların görevlerindendi. 17. yüzyılda Eyüp, Kâğıthane, Boğaziçi ve Adalar, Bostancı Köprüsü'ne değin Anadolu yakası, bostancıların gözetim ve denetimi altındaydı. Saraydan ayrılmaları durumunda yeniçeri, kapıkulu süva-

risi, hünkâr müteferrikası olmaları yasa gereği idi. Bu durumda kendilerine donatım parası olarak silahbaha ödenirdi.

Bostancı Ocağı'nın büyük âmiri olan bostancıbaşı, sarayda sakal bırakmasına izin verilen tek görevliydi. Başına kırmızı barata, sırtına kırmızı kaftan, altına mavi şalvar giyerdi. Yalı Köşkü bitişindeki özel dairelerinde otururdu. Aynı zamanda Marmara, Boğaziçi ve Haliç kıyıların güvenlik komutanı, ormanların ve avlakların da genel denetleyicisiydi. Deniz gezilerinde padişahın güvenliğinden sorumlu olurdu. Devlet adamları hakkında verilen idam kararlarını yerine getirir, sürgün ve azil kararlarını uygulardı. Bu nedenle halk arasında çıkmazdı. Bostancıbaşı ocak içinden atanır, dış hizmete vezirlik, sancakbeyliği ya da kapıcıbaşılık verilerek çıkarılırdı. Bostancı Ocağı'nın öteki zabıtları başhaseki ağa, bostancı kethüdası, kethüda ağa, başhamlacı, tebdil hasekisi, kozbekçibaşı, bostancılar odabaşısı, bostancı karakulak ve baltacıydı. 1826'da Yeniçeri Ocağı kaldırılıp Asakir-i Mansure-i Muhammediye kurulunca, İstanbul Bostancı Ocağı yeniden düzenlendi ve 1.500 kadar bostancıdan oluşan bir birlik Asakir-i Hassa adıyla bir binbaşının emrinde saray ve çevresini korumakla görevlendirildi. Edirne Bostancı Ocağı ise kaldırıldı.

Boston, ABD'nin kuzeydoğusunda Massachusetts eyaletinin ve Suffolk ilinin (county) merkezi kent. Atlas Okyanusuna açılan Massachusetts Koyunda önemli bir liman kenti ve altı kuzeydoğu eyaletini kapsayan New England bölgesinin kültür, ticaret ve sanayi merkezidir. Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın beşiği olarak ülke tarihinde uzun yıllar önemli bir rol oynamıştır. Yüzölçümü 122 km² olan kentin nüfusu (1990) 574.280'dir. Metropoliten alanın yüzölçümü 6.291 km², nüfusu (1990) 4.171.643'tür.

Kentin yapısı ve görünümü. Boston ve korunaklı açık deniz limanı güneyden kuzeye doğru uzanan alçak tepelerle çevrilidir. Genellikle ılıman ve nemli olan iklimi, yıl içinde sıcaklık farklılıklarına dayanan karasal özellikler de gösterir. 1630'da ilk yerleşimin kurulduğu Shawmut Yarımadası, güneyindeki anakaraya yalnızca dar bir kistakla bağlıydı. Kistağın batısında Back Bay olarak bilinen geniş çamurlu düzlükler ve tuzlu bataklıklar yer alıyordu. Daha batıda akan Charles Irmağı yarımadaı kuzey ve batı yönünde anakaradan ayırıyordu. Yarımada'nın doğusunda liman ve bir girinti oluşturarak kenti North End ve South End kesimlerine bölen Town Koyu bulunuyordu. Anakaradan gelen tek yol ve limana uzanan anayolun kesiştiği yerde bulunan koloni dönemindeki kent merkezi ile South End banka, ticari kuruluş ve resmi dairelerin toplandığı bir yerdi. Günümüzde bu kesimlerde yalnızca Faneuil Binası (1742-1805), Old Corner Kitabevi (1711), Eski Güney Toplantı Binası (1729) ve King Şapeli (1750) gibi bazı 18. yüzyıl yapıları kalmıştır. 1630'lardan bu yana canlılığını sürdüren North End'de ise koloni döneminden kalma Paul Revere Evi (y. 1680), İsa Kilisesi (1723) gibi yapılar vardır.

Eski kent, yeni iskelelerin yapılması ve bataklık koyların doldurulmasıyla kıyı yönünde genişlemeye başladı. İlk yerleşim bölgesinin batısında 1634'te satın alınan 18 hektarlık geniş bir toprak parçası Boston Common adıyla halka açık bir yeşil alana dönüştürüldü. Boston Common'ın kuzeyinde yükselen üç tepeli Trimountain'dan günü-

müze yalnızca Beacon Hill'in bir bölümü kalmıştır.

18. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan yeni alan gereksinimiyle birlikte, kentin görünümünü büyük ölçüde değiştiren bir dizi çalışmaya girişildi. Kent yönetimini 25 yılı aşkın bir süre elinde tutan mimar Charles Bulfinch(*) 18. yüzyıl İngiliz kasabası görünümünde olan Boston'u bir 19. yüzyıl Amerikan kentine dönüştürdü. Bugünkü Eyalet Yönetim Binası'nın (1795-98) yapılmasıyla Beacon Hill çayırıları özenli yerleşim alanları haline gelmeye başladı.

19. yüzyılda nüfus yoğunluğunun artmasıyla toprak talebi de arttı. Tepelerden taşınan topraklarla koylar dolduruldu ve eski yarımada anakarayla bütünleşti. Kistağın iki yanında elde edilen dolgu alanda yeni bir South End oluşturuldu. 1818-21 arasında yeni dokuma fabrikaları için gelgit dalgalarından enerji elde etmek amacıyla Back Bay'de bir set kuruldu. Ama, dokuma sanayisi beklendiği gibi gelişemedi. 1830'larda Back Bay göletleri arasından demiryollarının geçmesiyle su akışı sekteye uğrayınca, alan pis bir bataklıkla dönüştü. 1857'de Back Bay'in bütünüyle doldurulmasına karar verildi. Yüzyılın sonunda

Güzel Sanatlar Müzesi ve Harvard Tıp Okulu gibi önemli kuruluşlarla batı yönünde bir yapılaşmaya yol açtı. 1910'da Charles Irmağı üzerinde kurulan barajla gelgit dalgalarının önüne geçildi ve Back Bay'in kuzeyinde bir tatlı su havzası oluşturuldu. Hamburg'daki Alster Havzası örnek alınarak düzenlenen Charles Irmağı havzası günümüzde Boston'un en güzel ve belirgin özelliklerinden biridir.

19. yüzyılın ortalarında atlı tramvay sisteminin kurulmasıyla kent çevredeki kasabalara doğru taşınmaya başladı. 1855-73 arasında çevredeki yerleşim birimleri kent sınırları içinde kalırken, kent ile kırsal kesim arasındaki ayırım düzensiz bir inşaat patlamasıyla hızla ortadan kalktı.

20. yüzyılda yönetsel bakımdan Boston kentine katılan tek kasaba Hyde Park oldu. Brookline ve Charles Irmağının karşı kıyısındaki Cambridge, yönetsel olarak ayrı birimler kalmakla birlikte, Boston'la iç içe bir gelişme gösterdi.

20. yüzyıl ortalarına değin Boston'un en yüksek yapıları kiliselerin çan kuleleri ile Gümrük Binası'nın kulesiydi. Bu dönemde yapılarda 40 m'lik yükseklik sınırının kaldırılması ve yeni bir inşaat patlamasıyla

Faneuil Pazaryeri, Boston
Bruce Coleman Inc.

yöre, dönemin Amerikan mimarisini özgün bir biçimde yansıtan evler ve binalarla doldu. Aynı dönemde kentte büyük çaplı park ve bahçe projeleri gerçekleştirildi.

Boston Common, onun bitişindeki Halk Bahçesi ve buradan batıya uzanan ortası yeşil alanla kaplı 60 m genişliğindeki Commonwealth Caddesi, Fenway açık parkı yoluyla West Roxbury'deki Franklin Park'ıyla birleştirilerek birbirini tamamlayan bir bütün oluşturuldu. Amerikalı bahçe mimarı Frederick Law Olmsted'in (1822-1903) gerçekleştirdiği bu düzenlemeler, 20. yüzyılın başlarında Boston Senfoni Orkestrası, New England Müzik Konservatuarı,

kent köklü bir değişiklik geçirdi. 1958'de uygulanan ilk kent yenileme projesiyle West End bütünüyle yıkıldı ve alçak mahalleler yerlerini yüksek apartmanlara bıraktı. Bunun halk arasında yarattığı olumsuz tepkiler sonucu toptan yıkımlar yerine yenilemeye ağırlık verildi ve kentin var olan görünümüyle uyumlu projelerin uygulanmasına geçildi. 1968'de Faneuil Binası ile uyumlu bir çevre oluşturan Yeni Belediye Binası tamamlandı. Prudential Binası ve John Hancock Kulesi gibi kentin merkezinde inşa edilen çok sayıda gökdelen de bu dönemde gerçekleştirildi. Kıyı kesimindeki yenileme çalışmalarında tarihsel yapılar ko-

runurken, geniş bir alan yerleşim, ticaret ve eğlence etkinliklerine açıldı. Sokak pazarları ile dar ve dönemeçli yollar günümüzde de kent merkezinin belirgin özellikleridir.

Nüfus. 19. yüzyılın başında 24 bin olan kent nüfusu çoğunlukla İngiliz kökenlilerden oluşuyordu. Ama kentin büyümesiyle birlikte nüfus bileşimi de karmaşık bir yapı kazandı. Günümüzde kent nüfusunun yarısı İrlanda'dan, beşte biri de Kanada'nın güneydoğu eyaletlerinden gelenlerden oluşmaktadır. 20. yüzyıl başlarındaki göçlerle Rusya, İtalya, Almanya ve öteki Avrupa ülkelerinden gelenler ile ABD doğumlu Siyahların oranı da büyük ölçüde artmıştır. Günümüzde New England asıllılar nüfusun ancak yüzde 10'unu bulmaktadır.

19. yüzyılda sürekli göç dalgalarının etkisiyle Boston'un nüfusu büyük bir hızla arttı. 1810-1900 arasında her 10 yılda ortalama yüzde 25'e ulaşan nüfus artışı, 1830'larda yüzde 52, 1840'larda yüzde 47 oldu. Yeni gelenler arasında ticaret ve zanaatla uğraşanlar çoğunlukla batıya doğru yollarına devam ederken, herhangi bir işgücü becerisi olmayanlar Boston'da kaldı. İlk gelenler zenginleşerek başka yerlere taşındığından, yerlerini yeni vasıfsız göçmenler alıyordu. 19. yüzyıl ortalarında İrlandalı göçmenlerin çoğunlukta olduğu North End, 1870'lerden sonra Doğu Avrupalı Yahudilerin bir merkezi oldu. Günümüzde ise bu kesimde İtalyan kökenliler ağırlıktadır. Nüfusun etnik yapısında buna benzer değişimler 19 ve 20. yüzyıl boyunca Boston'un başka yerlerinde de yaşandı.

20. yüzyılda yavaşlayan göçmen akını ile birlikte, Boston'un nüfus artış hızı da düştü. Güney'den çok sayıda Siyahın gelmesiyle Siyah nüfusta önemli artışlar olurken, bunların çoğu kentin gittikçe köhneleşen Roxbury bölgesine yerleşti.

Ekonomi. Kent ekonomisi bankacılık, sigortacılık, mevduat işletmeciliği ve öteki finans hizmetlerine dayanır. New England Federal Merkez Bankası Boston'dadır.

Kentteki başlıca sanayiler arasında gıda işleme, giyim, basım ve yayıncılık, motorlu araç donanımı ve makine sanayisi sayılabilir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra hızla gelişen araştırma-geliştirme çalışmaları daha çok kent sınırları dışındaki metropoliten alanda yoğunlaşmıştır. Boston perakende ticaret merkezi olmayı sürdürürken, toptan ticaret kent dışı alanlara kaymıştır. Çok sayıdaki üniversite ile hastane, eğitim ve sağlık hizmetlerinin dışında kent ekonomisine de önemli bir katkıda bulunmaktadır. Üç milyona yaklaşan metropoliten alan nüfusunun yalnızca beşte birinin yaşadığı Boston'da, metropoliten alanda kullanılan mal ve hizmetlerin yaklaşık yarısı üretilmektedir.

Kent içi toplu ulaşım, Massachusetts Koyu Taşımacılık İdaresi'nin yönetimi altındadır. 1897'de kurulan ve ABD'nin ilk metrosu olan Boston Metrosu bugün de çalışmaktadır. Boston'la metropoliten alan arasında işleyen trenlerin yerlerini giderek otobüs ve özel otomobillere bırakması yüzünden, özellikle dar ve dönemeçli caddelerde trafik sıkışıklığı artmıştır. Doğu Boston'daki işlek Logan Uluslararası Havalimanı'nda iç seferlerin yanı sıra Avrupa seferleri de yapılmaktadır.

Yönetişel ve toplumsal koşullar. Boston, dört yılda bir seçilen belediye başkanı ve 9 üyeli kent meclisi tarafından yönetilir. Massachusetts eyalet hükümeti Beacon Hill'in üzerindeki Eyalet Yönetim Binası'nda ve Hükümet Merkezi'nin yanındaki binalarda çalışır. Deniz Kuvvetleri 1. Saha Komutanlığı'nın karargâhı Boston'dadır; Boston De-

niz Kuvvetleri Tersanesi ise 1974'te kapanmıştır.

Boston, çok sayıda üniversite ve yüksek-okuluyla ABD'nin en önemli yükseköğrenim merkezlerinden biridir. Boston Üniversitesi (1869), Kuzeydoğu Üniversitesi (1898), Suffolk Üniversitesi (1906) ve Massachusetts Üniversitesi'nin Boston kampüsü ile Simmons (1899), Emmanuel (1919) ve Emerson (1880) yüksekokullarının (college) yanı sıra Harvard Üniversitesi'nin (1636) tıp, diş hekimliği, halk sağlığı ve işletme fakülteleri de kent içindedir. Harvard'ın öteki fakülteleriyle Radcliffe College (1879) ve Massachusetts Teknoloji Enstitüsü (MIT) (1861), Charles İrmağının karşı kıyısında Cambridge'de kurulmuştur. Bir Cizvit üniversitesi olan Boston College (1863) kent sınırlarının hemen dışında Chestnut Hill'dedir. Merkezi Medford'da bulunan Tufts Üniversitesi'nin (1852) tıp okulu da Boston'dadır.

Kentteki önemli sağlık kuruluşları arasında, kentin en eski hastanesi olan Massachusetts Genel, Beth Israel, Children's, Women's, Deaconess ve Brigham hastaneleri ile Tufts-New England Tıp Merkezi sayılabilir.

Kültürel yaşam. Boston, tiyatro, bale ve operalarıyla ABD'nin en canlı kültür merkezlerinden biridir. 1881'de kurulan Boston Senfoni Orkestrası dünyanın en seçkin senfoni orkestralarındandır. Kentte ayrıca New England Müzik Konservatuarı ve çok sayıda müzik okulu bulunmaktadır. Yazları Charles İrmağı havzası yakınlarındaki Hatch Memorial Shell'de Esplanade açık hava konserleri verilir. Boston Pops kentin ünlü orkestraları arasındadır.

Dünyaca ünlü Güzel Sanatlar Müzesi'nde (1870) Doğu, Mısır, Eski Yunan ve Roma koleksiyonları, değerli tablolar, baskı ve dokumalar, süsleme sanatından örnekler sergilenmektedir. Öteki müzeler arasında, birçok İtalyan Rönesans tablolarının bulunduğu Fenway'deki Gardner Müzesi, Bilim Parkı'ndaki Bilim Müzesi ve Museum Wharf'daki Çocuk Müzesi sayılabilir.

Çok sayıda kütüphaneyi de barındıran kentte, ABD'de vergi gelirleriyle desteklenen ilk parasız kütüphane olan Boston Halk Kütüphanesi'nin (1854) dışında, dünyanın en büyük kütüphanelerinden olan Harvard Üniversitesi Kütüphanesi, Boston Athenaeum (1807), Massachusetts Tarih Derneği ve Eyalet Kütüphanesi vardır.

Charles İrmağı kıyıları öğrencilerin gözde bir gezinti yeridir; ırmakta kürek ve yelken sporları yapılır. Boston, 19. yüzyılda deniz ve denizcilikten giderek uzaklaştığından, liman çevresinde eğlence olanakları sınırlıdır. Bununla birlikte kıyıları düzenlemeye yönelik yeni çalışmalar yapılmaktadır.

Her yıl binlerce turist yalnızca kenti gezip görmek için Boston'a uğrar. Koloni döneminden kalma yapıların yanı sıra çok sayıda 19. yüzyıl binası da korunmuştur. Kentte ayrıca seçkin Amerikalı ve Avrupalı mimarların 20. yüzyılın ikinci yarısında yaptığı birçok yapı yükselmektedir.

Tarih. Boston'a ilk yerleşenler 1630'da Massachusetts Koyu Kumpanyası ile Amerika'ya gelen İngiliz Püritenlerdi. Püritenlerin bu yeni topraklara gelişi nedeni İngiltere Kilisesi'yle olan dinsel ayrılıklarıydı. Görünüşte ticari amaçlarla kurulan Massachusetts Koyu Kumpanyası'nın yöneticisi John Winthrop (1588-1649) elindeki berata dayanarak özerk bir koloni oluşturmaya koyuldu. Yeni yerleşime göçmenlerin eski sığınacağı olan Lincolnshire'daki Boston'un anısına Boston adı verildi. Boston'un kurulduğu Shawmut Yarımadası liman olmaya çok

uygundu. Zorunluluklar sonucu geçimlerini denizden sağlamaya başlayan New Englandlılar gemicilik, denizcilik, balıkçılık ve gemi yapımıcılığı gibi mesleklere yöneldi.

Püritenlerin İngiltere'de zafer kazandığı 1648'den sonra İngiltere ile New England arasında serbest gidiş gelişler başladı. Aile ve ticaret bağları Londra ile Boston'u iyice yakınlaştırdı. Boston, 17. yüzyıl sonlarında dünyanın İngilizce konuşulan bölgelerinde Londra ve Bristol'den sonra en büyük gemi filosunu barındıran kent durumuna geldi. Ama 18. yüzyıl ortalarında hızla büyüyen Philadelphia ve New York limanlarının gerisine düştü.

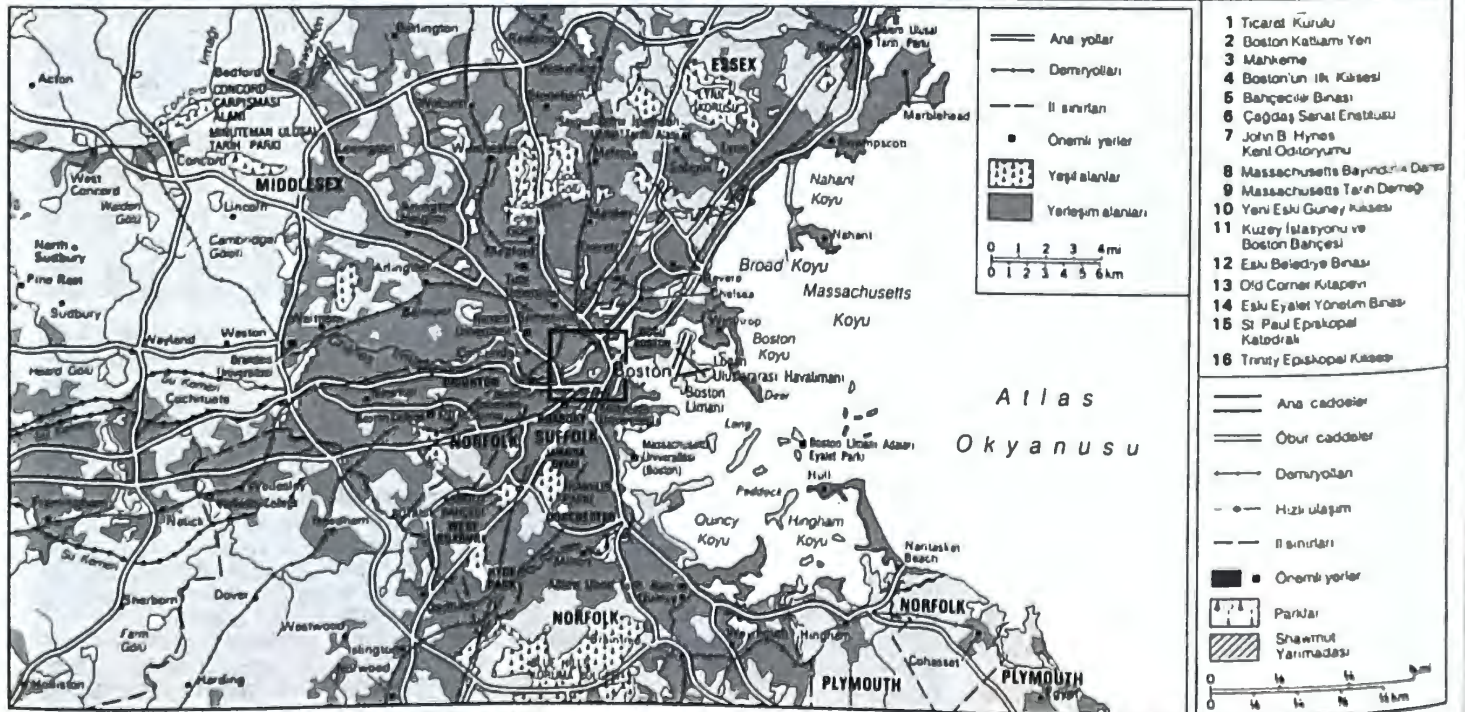
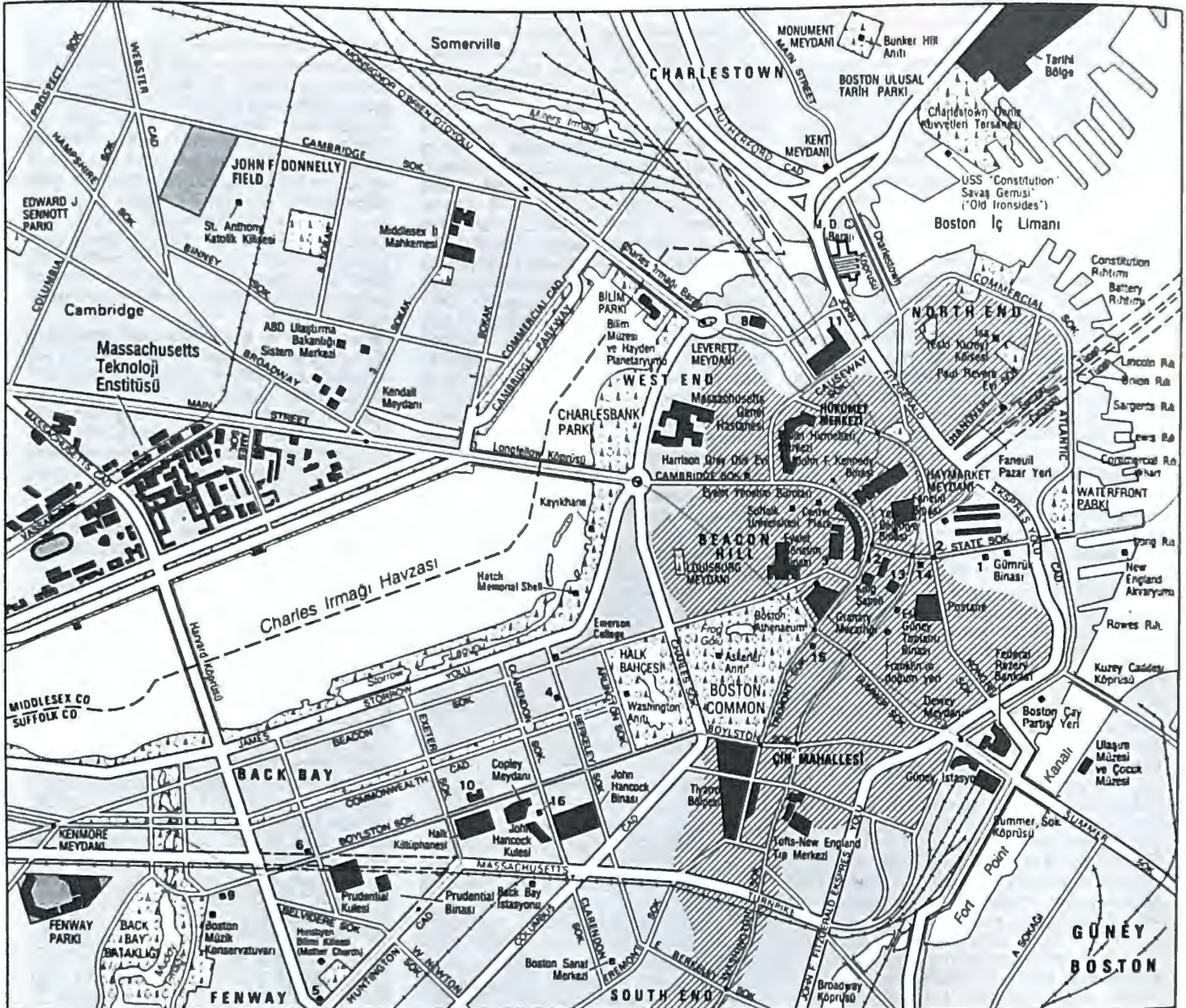
Boston, 50 yıl kadar Massachusetts Koyu Kumpanyası yönetimi altında özerk ve bütünlümlü bir Püriten topluluğu olarak kaldı. Kentteki dinsel etkinlikler üç Püriten kilisenin denetimindeydi. Dinsel muhalifler zaman zaman asılarak cezalandırılıyordu. Koloni tüccarlarının giderek zenginleşmesi Londra'nın Massachusetts Koyuna ilgisini artırmakla birlikte, bölgede krallık otoritesinin kesin biçimde sağlanmasına yönelik adımlar ancak 1680'lerde atılabilir. 1684'te Kumpanya beratının feshedilmesinden sonra, 1686'da ilk Massachusetts valisi Sir Edmond Andros'un gelmesiyle özerklik dönemi sona erdi. Bölgeye el atan Anglikan Kilisesi Püritenlerin dinsel tekelini sarstı.

Boston bu değişikliklere tam anlamıyla boyun eğmedi. İngiltere'de 1688'deki taht değişikliği haberlerinin ulaşması üzerine, Bostonlular Andros'u valilikten alarak hapsedtiler. İngiltere Parlamentosu deniz ulaşımını denetlemeye ve ticaret gelirlerini vergilendirmeye çalışınca, koloniler arasında yasadışı olarak görülen bu düzenlemelere karşı direnme eğilimi gelişmeye başladı. Damga Yasası'nın (1765) ardından hoşnutsuzluk daha da arttı. Çıkan karışıklıklarda valilik konutu saldırıya uğradı ve yağmalandı. Bu arada koloni tarihine ilişkin arşivlerin büyük bir bölümü de yok oldu. 1770'te İngiliz askerlerinin halkın üzerine ateş açarak beş kişinin ölümüne neden olduğu Boston Katliamı ve 1773'te koloni halkının Yerli kılığına girerek üç gemi yükü çayı denize döktüğü Boston Çay Partisi'ni, Amerikan Bağımsızlık Savaşı'na giden yolda belirleyici bir rol oynadı.

Boston'dan yola çıkan İngiliz askerlerin yurtseverlerle karşı karşıya geldiği Lexington ve Concord Çarpışmaları (19 Nisan 1775) Bağımsızlık Savaşı'nı başlatan ilk kıvılcım oldu. Ertesi kış George Washington'un ordusu Boston'daki İngiliz birliklerini kuşattı. İngilizler 17 Mart 1776'da Boston'dan çekildi. Az sayıdaki kral yanlıları ve birkaç zengin tüccar da onları izledi. 1780'de bir anayasa hazırlandı ve John Hancock Massachusetts eyaletinin ilk valisi seçildi.

Bağımsızlık Savaşı sırasında kendilerini gösteren siyasetçiler, askerler ve işadamları kısa zamanda kral yanlılarından boşalan yerleri doldurdu. Bağımsızlık, Boston'un İngiltere ile olan deniz ticaretine büyük ölçüde zarar verdi. Artık İngiltere yurttaş olmayan ve varlıklarını sürdürürebilmek için başka ülkelerle ticaret yapmak zorunluluğuyla karşı karşıya kalan New Englandlı tüccarlar yeni ticaret yolları aradılar. Çin ve Hindistan ile ticaret ilişkilerinin kurulmasıyla ekonomik bunalım kısa sürede atıldı ve Boston eskisinden de zenginleşti.

19. yüzyılın ilk yarısında Boston'un ekonomik zenginliğinin temelini deniz ticareti oluşturuyordu, ama ticaret ve imalat da ekonomik gelişmeyi destekliyordu. İlk do-

Boston Kent Merkezi ve (çerçeve içinde) Metropoliten Alan

kuma fabrikaları 1810'larda kuruldu. 1830'larda demiryolu hatlarının kurulmasından sonra çevreyle olan ticari ilişkiler de arttı. Bu arada göçlerin etkisiyle kent hızla büyüdü. Bütün Boston halkının katılımıyla alınan kararların bir kurul aracılığıyla yürütülmesine dayanan geleneksel yönetim biçimi işlemez hale geldiğinden, 1822'de Boston'a kent berati verildi.

Boston, 19. yüzyılda ABD'nin din ve eğitim yaşamında da bir odak noktası oldu. Yeni göçmenlerin yerli halk arasına karışması ve Püritenlerin eski güçlü konumlarını yitirmesi, Katolik mezhebinin giderek yayılmasına yol açtı. Bağımsızlıktan sonra Protestanlar arasında Üniteryenlik etkili bir konum elde ederek liberal düşüncelerin gelişmesinde önemli rol oynadı.

Boston, eğitsel ve kültürel kurumların gelişmesi açısından da öncülüğü üstlendi. 1636'da Charles İrmağının karşı yakasında ki New Towne'da (Cambridge) din bilginleri ve rahipler yetiştirmek amacıyla bir yükseköğretim kuruldu. Charlestown papazı John Harvard'ın (1607-38) anısına Harvard adını alan bu okulu, başka yükseköğretim kurumları izledi. Boston, 19. yüzyılda New England dışındaki bölgelerden de çok sayıda öğrenci çeken bir kültür merkezi oldu.

Boston halkının Birlik güçlerini desteklediği Amerikan İç Savaşı ile birlikte, kentin yaşamında önemli bir yer tutan deniz taşımacılığı sönmeye yüz tuttu. Bostonlu gemi yapımcıları ve tüccarlar savaş sonrasında imalat sanayisine, demiryollarına ve hızla büyüyen sınır bölgelerine yatırım yapmaya yöneldi. 19. yüzyılın ikinci yarısında deniz ticareti, yerini bankacılık, finans ve yatırım girişimlerine bıraktı. Ama 20. yüzyılın başlarında iş olanakları daraldı. New England dışındaki büyük yatırımların sürmesine karşın, Boston'dan yönetilen şirketlerin sayısı azaldı. New York, Chicago ve gelişen Batı eyaletleri Boston sermaye çevrelerinin egemenliğinden çıkmaya başladı. Bununla birlikte büyük Boston şirketleri, işletmecilikteki başarılarından dolayı mevduat yatırımlarında güçlü konumlarını sürdürdüler. 1920'lerde dokuma sanayisi ağır bir bunalım geçirdiğinden, birçok şirket ucuz işgücü ve hammaddenin bulunduğu Güney eyaletlerine taşındı.

20. yüzyılın ilk yarısında yerel siyasette baş gösteren yolsuzlukların yarısı iki dünya savaşı arasında İçki Yasası'nın ve Büyük Bunalım'ın doğurduğu sorunlar Boston'u olumsuz yönde etkiledi. I. Dünya Savaşı sonrasında otomobil kullanımının artmasıyla nüfusun büyük bölümü kent dışına taşındı ve kent içi yerleşim alanları giderek boşaldı. II. Dünya Savaşı'ni izleyen yıllarda Harvard Üniversitesi ile Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'ne bağlı bilim adamlarının katkılarıyla gelişen savunma sanayileri de kent dışında kuruldu.

Boston, İngiltere'de, Lincolnshire iline (county) bağlı ilçe. Fens'in kuzey sınırında, Witham Irmağı üzerinde yer alır. Yüzölçümü 360 km²'dir.

Boston, Hansa Birliği'nin üyesi olarak yün ve şarap ticaretine başladığı 13. yüzyıldan sonra küçük bir liman olarak işlevini sürdürdü. Ama ırmak ağzının zamanla dolması ve ticaret yöntemlerinin değişmesi sonucunda kentin refah düzeyi düştü.

Boston'daki kilise, çevresindeki Fens düzlüğünün işareti gibidir. Kilisenin Boston Stump olarak bilinen kulesi 83 m yüksekliğindedir. Bezemeli Gotik üslupta inşa edilen kilise binası 1931'den bu yana büyük ölçüde onarılmıştır. Yenidünya'ya giden Püritenlerin çoğu Boston'dan yola çıkmıştır. Boston'un orta büyüklükte bir liman

Witham Irmağı üzerinde St. Botolph Kilisesi, Boston, Lincolnshire
A. F. Kersting

olarak önemi bugün de sürmektedir. Ayrıca ilçede tarım ürünü ve sığır pazarları kurulmaktadır. Sanayi geniş ölçüde tarım ürünlerinin işlenmesine dayanır. Nüfus (1981) kent, 34.453; (1986 tah.) ilçe, 51.900.

Boston and Maine Railroad Company, ABD'de, New England eyaletinin en geniş demiryolu ağını işleten kuruluş. Demiryolunun Massachusetts eyaletinin kuzey ve orta kesimleri ile Maine'in güneydoğusunda ve New Hampshire'da uzantısı vardır. Ayrıca Vermont ve New York eyaletlerinde de birkaç kilometre yol alır. Demiryolunun yapımına 1835'te New Hampshire'da başlandı. Boston and Maine Railroad Company ise 1841'de kuruldu. Demiryolunun Massachusetts'in Wilmington kentinden doğuya doğru ilerleyen ilk bölümü 1836'da hizmete açıldı.

Boston and Maine Railroad Company toplam 111 şirketi bünyesine kattı. Fitchburg Demiryolu'nun yanı sıra, Massachusetts'deki Hoosac Dağlarında 1860'larda açılan 7,4 km'lik Hoosac Tüneli de Boston and Maine'e katıldı. ABD'de hava katkısıyla delme işlemi ilk kez bu tünelde uygulandı. 1876'da tamamlanan Hoosac Tüneli ABD'nin en uzun tüneldir.

1970'lerde iflas etmesine karşın Boston and Maine Railroad Company, bir yandan şirket yapısında yeni düzenlemelere giderken, bir yandan da 2.265 km'yi bulan ana ve tali hatlarda çalışmayı sürdürdü. Taşıma gelirlerini daha çok kâğıt, kimyasal maddeler, plastik, yiyecek ve öğütülmüş tahıl ürünleri gönderiminden elde ediyordu. Banliyo hatlarının 446 km'lik bölümü 1970'lerde Massachusetts Koyu Taşımacılık İdaresi'ne satıldı. Maliyeti ve banker Andrew Mellon'ın büyük torunu Timothy Mellon 1982'de şirketi satın aldı.

Boston Çay Partisi, Amerikan Bağımsızlık Savaşı öncesinde Boston limanında ayaklanan Amerikalı yerleşimcilerin, kararlardan yararlanarak ve Yerli kılına bürünerek İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası'na ait üç gemi yükü çayı yok ettikleri olay (16 Aralık 1773). Boston Çay Partisi, 10 Mayıs 1773'te Parlamento'da kabul edilen ve çay ürününü vergilendiren Çay Yasası'na karşı yerleşimcilerden gelen

direnişin en sarsıcı darbesiydi. Parlamento da misilleme olarak kolonilerde "Dayanılmaz Yasalar" olarak bilinen bir dizi ceza önlemi aldı. Bu önlemler arasında, Boston'da yok edilen çay tazmin edilene değin kenti deniz ticaretine kapatan Boston Liman Yasası da vardı.

Boston Globe, The, ABD'nin Boston kentinde yayımlanan günlük gazete. Kentin en büyük gazetesi, ABD'nin de en etkili gazetelerinden biridir.

1872'de kurulan *Globe*, başlangıçta yavaş bir gelişme gösterdi. 1877'de Charles H. Taylor tarafından satın alındığında, yaklaşık 8 bin adet satılıyordu. Taylor'ın yayın yönetmenliği sırasında akşam ve sabah baskıları yapmaya, New England'daki olaylara ve yerel haberlere daha çok yer vermeye, özellikle sarsıcı cinayet ve felaket haberleriyle ilgili büyük başlıklar atmaya başladı. Taylor, yerel ve bölgesel haberleri, abonelelerinin de adlarını katarak ilginç kılıyordu.

The Boston Globe, yıllardır ABD'nin en büyük gazeteleri arasındadır. 20. yüzyılda da Taylor'ın ve ardından oğullarının yönetiminde kalan *Globe*, bir yandan gene yerel ve bölgesel olaylara ağırlık verirken, ulusal ve uluslararası haberlere gitgide daha çok ilgi göstermeye başladı. Genellikle liberal bir tutum izleyerek çağdaş biçimi, baskısının niteliği, araştırma haberciliği ve resimden müziğe, siyasetten tıbbı kadar uzanan çeşitli konulardaki yorumlarıyla kendini kabul ettirdi.

Boston Güzel Sanatlar Müzesi, Boston'da çeşitli alanlardaki değerli koleksiyonlarıyla kendi türünde dünyanın en kapsamlı kuruluşlarından biri olan kültür merkezi. 1870'te kurulmuş olan müzede 10.3. binyıldan başlayarak modern dönemlere değin uzanan büyük bir Asya sanatı koleksiyonu vardır. Ayrıca, Fransa dışındaki en büyük Claude Monet resimleri koleksiyonu, dünyanın en önemli 19. yüzyıl Amerikan sanatı koleksiyonu ve dünyadaki en güzel Eski Krallık dönemi Mısır yapıtları koleksiyonlarından biri de bu müzededir.

Müze Fenway'deki bugünkü yerine 1909'da taşınmıştır. Mimar I.M. Pei'nin tasarladığı yeni batı kanadı ise 1981'de hizmete açılmıştır.

Boston Katliamı, Amerikan Bağımsızlık Savaşı öncesinde Boston'da İngiliz birlikleri ile halk arasında çıkan çatışma (5 Mart 1770). Çok geniş bir kesimde duyulan bu olay, İngiliz yönetimine karşı duyulan hoşnutsuzluğun artmasına yol açtı. Önceki bir dizi çatışmanın doruk noktasını oluşturan Boston Katliamı, işçiler ile gemicilerin Boston'da üslenmiş olan İngiliz askerleriyle çatışmasıyla başladı. Askerlerin kalabalığa ateş açması sonucunda ilk vurulan, eski bir köle olan Siyah gemici Crispus Attucks'tı. Dört kişinin daha öldüğü olay, dönemin başarılı propagandacılarından Sam Adams'ın çabalarıyla Amerika'nın bağımsızlığını amaçlayan bir eylem olarak tarihe geçti.

Boston Kuşatması, Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında, İngilizlerin elindeki Boston kentinin Amerikalı birliklerin eline geçmesiyle sonuçlanan kuşatma (Nisan 1775 - Mart 1776). Lexington ve Concord'daki savaşlardan (19 Nisan 1775) sonra Boston kenti Amerikalı milislerce kuşatıldı. Kolonilerde yaşayanlar arasından haziran ayında Kıta Ordusu adı altında toplanan 15 bin disiplinsiz, eğitimsiz ve donanımsız as-

ker, General Gage komutasındaki 6.500 İngiliz askerini kıştırdı.

Bunker Hill Çarpışması'ndan (17 Haziran 1775) sonra Amerikan birliklerinin komutasını George Washington üstlendi. Ekim ayında da General Howe İngiliz birliklerinin komutanı olarak Gage'in yerine geçti. İki taraf da saldırmakta tereddüt ettiği için savaş aylarca süren bir çıkmaza saplandı. Washington 4 Mart 1776'da Dorchester tepelerini ele geçirdi, Ticonderoga kalesi'nden yeni getirilen topu kent ve limanın üzerine yönlendirdi. Howe 17 Mart'ta Boston'u gemiyle terk etmek zorunda kaldı ve kuşatma başarıyla sonuçlandı.

Boston Kütüphanesi, ABD'nin en büyük, dünyanın da en ünlü halka açık, araştırma kütüphanelerinden biri. Yalnızca vergi gelirleriyle kurulan ilk kent kütüphanesidir. 1852'de kuruluşundan sonra 19. yüzyıl boyunca kent kütüphaneleri için bir model olmuştur.

Kütüphanede bulunan 4.400.000'i aşkın kitap arasında Shakespeare, Amerikan uygarlığı ve İspanyol edebiyatıyla ilgili yapıtlar önemli yer tutar. Özel koleksiyonların en önemlileri şunlardır: 1758'den önce Thomas Prince'in oluşturduğu New England kitaplığı; Başkan John Adams'ın kölecilik karşıtı hareketle ilgili en iyi mektup koleksiyonlarından biri olan özel kitaplığı; Benjamin Franklin'in kendi yapıtları ile kendisinin bastığı ve kütüphanesinde bulunan kitaplar; eski ve önemli çocuk kitapları; geniş kapsamlı bir Walt Whitman koleksiyonu. Kütüphanenin bugün kullanılan binası 1888-95 arasında İtalyan Rönesansı üslubunda yapılmıştır. John Singer Sargent, Pierre Puvis de Chavannes ve Edwin A. Abbey'nin değerli duvar resimleri kütüphaneyi süsler.

Boston Latin Okulu, ABD'de öğretim veren en eski ortaöğretim kurumu. Latin Grammar School adıyla devlet tarafından desteklenen okullara örnek olarak 1635'te kuruldu. Her sınıftan erkek çocuklara açık olan okulun amacı klasikleri okutarak öğrencileri yükseköğrenime hazırlamaktı. 1789'da programı değiştirilerek öğretim süresi yedi yıldan dört yıla indirildi. 1877'de ise yeni bir değişiklik getirilerek kız öğrencileri yükseköğrenime hazırlayan bölüm açıldı. Okulun ünlü mezunları arasında, hepsi de Bağımsızlık Bildirgesi'ni imzalamış olan John Hancock, Samuel Adams, Robert Paine ve William Hooper vardır.

Boston Maratonu, ABD'de Massachusetts'teki Hopkinton'dan Boston'un Back Bay yöresine kadar olan 42.195 m'lik koşu. İlk kez 1897'de düzenlenen yarış, her yıl Yurtseverler Günü'nde (eskiden 19 Nisan; 1969'dan bu yana Nisan'ın üçüncü pazartesi günü) koşulur. Dünyanın en ünlü maraton yarışlarından biri olan Boston Maratonu, Boston Atletizm Birliği tarafından yürütülür. 1960'ta 200 dolayında atletin katıldığı maratonda yarışan sporcuların sayısı 1980'lerde 5 bini aşmıştır. Boston Maratonu'nda Clarence DeMarr (1922-24) ve Bill Rodgers (1978-80) üç kez üst üste birinci olmuş, 1981'de Toşihiko Seko yarışı 2 saat 9 dakika 26 saniyede bitirerek en iyi dereceyi yapmıştır. Kadınlar arasında en iyi dereceyi 2 saat 26 dakika 46 saniye ile Allison Roe gene 1981'de elde etmiştir. Boston Maratonu kadınların da katılabildiği (1972) ilk maratondur.

Boston Polis Grevi (1919), sendikalaşma isteklerine karşı çıkılmasını protesto etmek

amacıyla Boston polisinin yaklaşık yüzde 80'inin giriştiği grev.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerikan İşçi Federasyonu'na (AFL) bağlanmak isteyen Boston polisi, kentten emniyet müdürünün sendikalaşma hakkını tanınamaması üzerine 9 Eylül 1919'da greve gitti. Polis koruması kalkar kalkmaz kent soygunlara ve sokak çatışmalarına boğuldu. Belediye başkanı Andrew J. Peters, Boston'daki özel muhafız şirketlerinin yardımıyla kentte düzeni sağlayarak grevi kırdı. Daha önce grevi engellemek için harekete geçmeye yanaşmamış olan vali Calvin Coolidge, durum denetim altına alınmış olduğu halde Massachusetts'teki bütün özel muhafızları devreye soktu. Halkın üzerine ateş açan muhafızlar iki kişiyi öldürdü.

Böylece Coolidge, olayın tek kahramanı durumuna geldi. "Toplum güvenliğine karşı, hiçbir yerde, hiçbir zaman hiç kimsenin grev hakkı yoktur" diyen vali, düzenin ve yasalara sadık bir koruyucusu olarak ülke çapında ün kazandı. Boston Polis Grevi'ndeki rolü sayesinde, 1920'de başkan yardımcısı adayı olarak Cumhuriyetçi Parti'nin listesinde yer aldı, 1923'te Warren G. Harding'in ölümü üzerine başkan oldu.

Boston teriyesi, 19. yüzyılın ikinci yarısında, ABD'nin Boston yöresinde yetiştirilen köpek soyu. İngiliz buldogu ile beyaz İngiliz teriyesinin melezlenmesiyle geliştirilen Boston teriyesi, kökeni ABD olan az sayıdaki köpek soylarından biridir. Gövde yapısı teriyeye benzer; gözleri koyu renk, burnu kısıdır. Kısa, yumuşak tüylü postu, beyaz olan yüzü, göğsü, boynu ve bacaklarının dışında kara ya da boz kahverengidir. Erişkinlerin yerden yüksekliği 35-45 cm'yi bulur, ağırlıkları 7-11 kg arasında değişebilir. Boston teriyesi, yumuşak huylu ve sevecen bir köpek olarak tanınır.

Bostra, Yunanca BOSORRA ya da BOSORA, bugün BUSRÜŞ-ŞAM, Şam'ın 107 km güneyinde yıkık Suriye kenti. Önceleri bir Nebati kenti, Roma imparatoru Traianus tarafından alındıktan sonra, Arabistan Eyaleti'nin merkezi ve Şeria Irmağının doğusunda stratejik bir Roma kalesi oldu. Daha sonra buranın yerlisi olan İmparator Philippus döneminde metropolis unvanı aldı. İS 4. yüzyıl başlarında piskoposluk merkezi oldu. 634/635'te Müslümanların eline geçtikten sonra önemini yitirdi.

Bosveld, LOWVELD ya da BUSHVELD olarak da bilinir, Afrika'nın güneyinde, 800-1.200 m yükseklikte yer alan coğrafi bölge. Büyük bölümü Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Transvaal yönetim bölgesinde bulunan Bosveld, Natal'in kuzeyine, Svaziland, Mozambik, Zimbabve ve Botswana'nın içlerine doğru uzanır. Bosveld adı, Afrikaner dilinde "dikenli çalılıklar tarlası" anlamına gelir. Bölge akasya ve baobab ağaçları, dikenli çalılar ve yüksek otlar ile kaplıdır. Yıllık yağış toplamı 380-640 mm olan bölgede iklim çok kuru değildir. Başlıca ekonomik etkinlik hayvancılıktır. Yalnızca sulama yapılan alanlar büyük ölçekli tarıma elverişlidir.

Boswell, James (d. 29 Ekim 1740, Edinburgh. İskoçya - ö. 19 Mayıs 1795, Londra, İngiltere), yakın dostu yazar Samuel Johnson'un yaşamöyküsü *The Life of Samuel Johnson*, LL.D (1791, 2 cilt; Samuel Johnson'un Yaşamı) ile tanınan İskoçyalı yazar. 20. yüzyılda yayımlanan günlükleri, bu türde dünyanın en büyük yazarlarından biri olduğunu göstermiştir.

Köklü ve geniş bir aileden geliyordu. 1753-58 arasında Edinburgh Üniversitesi'n-

de sanat ve edebiyat dersleri aldı. 1758'de, bu kez hukuk okumak için yeniden üniversiteye girdi. Babası onu Glasgow Üniversitesi'ne göndermeyi uygun gördü; Boswell burada Adam Smith'in derslerini izledi. 1760'ta Londra'ya kaçarak Katolik oldu. Ama kısa süre sonra büyük kentteki kültürel yaşama, çekici ve ateşli kadınlara tutkuyla bağlandı.

1760-62 arasında hukuk eğitimini evde sürdüren Boswell, 1762'de sınavlarını verdi. Bu yıllarda, çoğu manzum olan yapıtlar yayımlandıysa da, çarpıcı bir başarı gösteremedi. 1762 sonbaharında, yeteneklerinin en iyi ifadesi olan günlüğünü yazmaya başladı. Her olayı, sanki yazıya döktüğü anda yazıyormuş ve sonradan olacağını biliyormuş gibi yazdığı için, bu yazılarda genellikle günlük türünde rastlanmayan dramatik bir üslup görülür.

1762 yılı içinde yeniden Londra'ya giden Boswell, 1763'e değin orada kaldı. Londra'ya gelişinden hemen sonra İskoçya'da, hizmetçi olduğu sanılan Peggy Doig adlı kadından bir oğlu olduğunu öğrendi ve onun Anglikan olarak vaftiz edilmesini sağladı. Londra'da romancı, oyun yazarı, şair Oliver Goldsmith ve radikal politikacı, polemik yazarı John Wilkes ile tanıştı. 1763'te oyuncu ve kitapçı Thomas Davies'in evinde, hayranı olduğu ve uzun zamandır tanışmak istediği Samuel Johnson'a rastladı.

Boswell, Sir Joshua Reynolds'ın atölyesinde yapılmış bir yağlıboya portreden ayrıntı, 1786; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

Tanışıklıklarında Johnson 53, Boswell ise 22 yaşındaydı. Aralarında, toplumsal konum ve yetenek farklılıklarının öne çıkmadığı yakın bir dostluk kuruldu. Bu sırada Boswell, babasının da isteğine uyarak avukat olmaya karar vermişti.

Boswell, Johnson'un dindarlığından derinden etkilendi. Ama dindarlığı uzun sürmedi; oğlunun ölüm haberini izleyen bunalmış dönemde, iffet ve çalışmanın kendisine mutluluk getirmediği sonucuna vararak cesaretini yitirdi ve eskisi gibi rastgele yaşamaya başladı. Avrupa gezisi sırasında, 1764'te İsviçre'de Rousseau ve Voltaire ile görüştü. Napoli'de, İngiltere'den kaçmak zorunda kalan John Wilkes ile yakın bir dostluk kurdu. 1765'te, ülkesinin Cenova'dan bağımsızlığı için çalışan Korsikalı önder Pasquale de Paoli ile görüşmek üzere Korsika'ya gitti. Paoli, Boswell'e hayran kaldı ve aralarında ömür boyu sürecek bir dostluk başladı. Korsika'dan dönüşünde Boswell, gazetelere, gezi hakkındaki gerçeklerle, düşünürün siyasal yorumların iç içe geçtiği yazılar yazdı.

İskoçya'ya döndükten sonra 1766'da baroya kabul edildi. Tatillerde çok sevdiği Londra'ya gitmekle birlikte, 17 yıl Edinburgh'da avukatlık yaptı. 1768'de yayımlanan An

Account of Corsica, The Journal of a Tour to That Island; and Memoirs of Pascal Paoli (Korsika Yazıları, Gezi Günlüğü ve Pascal Paoli'den Anılar) adlı yapıtıyla ün kazandı. Fransa'nın adayı kendi topraklarına katma niyeti ortaya çıkınca halkın Korsika ve Paoli'ye ilgisi artmıştı. Propaganda amacı güden Boswell, gezi notlarını Paoli'nin anılarıyla sınırlandırarak, Paoli'yi Plutarkhos'un ünlü kişilerin yaşamöykülerini anlatırken kullandığına benzer bir üslupla anlattı.

Boswell 1769'da kuzeni Margaret Montgomerie ile evlendi. Bu sırada parlamentoya gireceğinden, hükümette iyi bir yer edineceğinden ya da en azından yargıçlığa yükseleceğinden emindi. 1773'te, ressam Sir Joshua Reynolds'ın Dr. Johnson'ın çevresinde oluşturduğu The Club'a seçildi. Aynı yıl Johnson ile birlikte Hebrid Adalarını gezdi. Ama 1776'dan sonra siyasetteki başarılarını sürdüremedi ve 1777'nin başlarında gene eski dağınık yaşamına döndü. 1777-83 arasında *The London Magazine* dergisinde *The Hypochondriack* (Hastalık Hastası) adı altında topladığı 70 denemesi yayımlandı. Siyasette etkili olmak için yaptığı girişimlerin sonuç vermemesi üzerine 1782'de mülklerinin yönetimiyle ilgilenmek üzere Auchinleck'e gitti.

Johnson 1784'te öldü. Boswell, onun yaşamöyküsünü kaleme almaya ve ilk bölüm olarak *The Journal of a Tour to the Hebrides, with Samuel Johnson, LL.D.*'yi (1785; Samuel Johnson ile Hebrid Adalarına Yapılan Gezinin Günlüğü) yayımlamaya karar verdi. Samuel Johnson'la geçirdiği 101 gün kapsayan bu ilginç gezi notları, kitabın daha sonra yayımlanan bölümlerinden üstündür. Kitap büyük başarı kazandı, ama Boswell, Johnson'ın karşısında kişiliğini yeterince öne çıkarmayı ve kendi zayıflıklarını nesnel biçimde sergilemesi yüzünden çeşitli eleştirilere uğradı. 1786'da ailesiyle birlikte Londra'ya yerleşti ve avukatlığı bırakarak zamanının büyük bir bölümünü *Life of Johnson*'a verdi. Kitap 1791'de yayımlandı. Eleştirmenler yapıtı överken yazarını alaya aldılar. Boswell, edebiyat dünyasında üne kavuşmaktan hoşlanmakla birlikte, başarılı olamadığını düşünmeye başladı. Değerini her zaman anlayan yayımcısı Edmond Malone'un desteğine karşın, bundan sonraki yıllarda mutsuz ve yalnız bir yaşam sürdü. 1795'te öldüğünde kitabının üçüncü baskısı üzerinde çalışıyordu.

The Life of Samuel Johnson, LL.D., her zaman Boswell'in en başarılı yapıtı sayılmıştır. Yapıtın üstünlüğünü sağlayan, yazarın Johnson ile yaptığı ve büyük bölümü, hemen hemen hiçbir değişiklik yapılmadan günlüklerden aktarılmış olan konuşmalarıdır. Boswell'in 1920 ve 1930'larda bulunan günlükleri ile yayımlanmamış yazılarını, Yale Üniversitesi satın almış ve yayımlamaya başlamıştır. *The Life of Samuel Johnson, LL.D.*'nin 20. yüzyılda birçok kez basılması, Boswell'in çağımız yazarlarıyla bugünün koşullarında rekabet edebilecek bir sanatçı olduğunu ortaya koymuştur.

OBUR ÖNEMLİ YAPITLARI. *Letters of James Boswell* (1924, 2 cilt, der. C. B. Tinker; James Boswell'in Mektupları), *The Private Papers of James Boswell from Malahide Castle* (1928-34, dizin 1937, 18 cilt, der. Geoffrey Scott ve F. A. Pottle; James Boswell'in Malahide Şatosu'ndan Notları), *Boswell's London Journal, 1762-63* (1950, 8 cilt; Boswell'in Londra Günlüğü).

Bosworth bak. Hinckley-Bosworth

Bosworth Field Çarpışması, İngiltere'de Gül Savaşları sırasında, York hanedanından Kral III. Richard ile tahtı ele geçirmek isteyen Lancaster hanedanından Henry Tudor'un birlikleri arasındaki çarpışma (22

Ağustos 1485). İki tarafın kuvvetleri, Leicester'in 19 km batısında, Market Bosworth'un 5 km güneyinde karşılaştı. Çarpışma, Gül Savaşları'nı sona erdirdi ve İngiliz tahtının Tudor hanedanına geçmesine yol açtı.

Sürgünden dönen Henry, 7 Ağustos 1485'te Milford Haven'e ayak bastıktan sonra Leicester'de bulunan Richard'la savaşmak için yola çıktı. Richard'ın ordusu 22 Ağustos gününün erken saatlerinde Ambien Tepesine yerleşerek stratejik bir üstünlük elde etti. Ama daha önce Henry'ye yardım edeceğine söz vermiş olan Lord Thomas Stanley (sonradan I. Derby kontu) ile kardeşi Sir William Stanley'in, yamaçlarda düzensiz biçimde süren çarpışma sırasında York ordusunun yan kanatlarına saldırmalarıyla durum tersine döndü. Richard'ın ordusunun geri güçlerine komuta etmekte olan Northumberland kontunun duruma müdahale edememesi, York ordusunun dağılmasına yol açtı. Kaçmaktansa dövizerek can vermeyi yeğleyen Richard, atından düşürülerek batakta öldürüldü.

Boş Beşik, öksüz ve yetim bir kızın başından geçenleri konu eden, Anadolu'da ortaya çıkmış halk öyküsü.

Anneleriyle babalarını birbirini arkasından yitiren Fadime ile kardeşleri, babalarının yetiştirmesi olan Halil adında bir delikanlı tarafından korunmaktadır. Köylüler Halil'e baskı yaparak Fadime'nin bir yörük beyiyle evlenmesini sağlarlar. Kız yörük beyiyle evlendikten sonra göçebe yaşamın zorluklarına katlanmaya çalışır. Yedi yıl sonra bir erkek çocuğu olur. Bu, beyin tek çocuğu olduğu için herkes sevince boğulur. Yaz gelince oba her zamanki gibi gene yaylaya çıkar. Yayla dönüşü beyin develerinden en iyisi beşik mayası olarak seçilir, beşik de üstüne bağlanarak yola çıkar. İlk konak yerinde Fadime, çocuğunu emzirmek isteyince, devenin sırtındaki beşğin boş olduğunu görür. Yörükler yol boyunca bebeği ararlar. Dayısı onun kanlı kundağı ile bir kemigini bulursa da, bunları bir taşın altına gömer, gerçeği de açıklamaz. Gün boyu süren aramalardan bir şey elde edilemez. Akşam olunca herkes bir araya toplanır, ama Fadime ortada yoktur. Bütün aramalara karşın o da bulunamaz. Bu sırada oba halkının önünden bir akkuş havalanır. Fadime'nin çektiği acıyla bir akkuşa dönüştüğüne inanırlar. Çevrede akkuşa ilgili söylentiler yayılmaya, Fadime'den de umut kesilmeye başlar. Oysa Fadime dağı taşı dolaşp yavrusunu aramaktadır. Yörük beyi bu arada bir başka kadınla evlenir. Fadime yan deli bir halde dağı taşı dolaşırken yolu bir değirmene düşer. Kış da bastırıldığı için yaşlı değirmenci genç kadını yanına alır. Bu arada gizliiden gizliye sevdiği Fadime'nin kaybolduğunu duyan Halil de her yerde onu aramaktadır. İkisi değirmende karşılaşırlar. Değirmenci birbirine derman olan iki genci başbaşa bırakarak köyüne döner.

Boş Beşik öyküsü ve bu öyküyle ilgili Bebek Türküsü Anadolu'nun pek çok yerinde, az çok değişikliklerle anlatılır ve söylenir. Öteki halk öykülerinde olduğu gibi bunda asıl tema aşk değil, evlat acısıdır. Öykünün Muğla yöresinden derlenmiş uzunca bir biçimini Yusuf Ziya Demircioğlu işleyerek *Boş Beşik ve Ak Kış* (1932) adıyla yayımlamıştır. Necati Cumalı da bu konuyu iki kez tiyatro yapıtı olarak işlemiştir. (1948, 1969), bu öyküden yola çıkılarak 1952 ve 1969'da aynı adlı iki de film yapılmıştır.

boşaltım, hayvanların, sindirilmemiş besin artıklarını ve azotlu metabolizma ürünlerini vücut dışına atmalarını, vücuttaki su mikta-

rını ayarlamalarını, asit-baz dengesini korumalarını ve inorganik iyonlar ile su arasındaki dengeyi düzenleyen geçişme (osmoz) basıncını denetim altına tutmalarını sağlayan süreç. Boşaltım sistemi, bir canlının iç ortamının hep aynı dengeyi korumasına (homeostazi) yardımcı olur.

Artık giderme ve boşaltım mekanizmaları
En küçük tek hücreliden en ırı memeliye kadar her canlı, kendi yaşam etkinliklerinin yan ürünlerini vücutundan atmak zorundadır. İçten yanmalı bir motorda yanmış gazları dışarı atan egzoz sisteminin tıkanması nasıl motorun verimini düşürür, hatta motoru çalışmaz duruma getirir, canlılarda da artık boşaltım mekanizmasının tümüyle durması organizmanın yiyecek, su ve oksijenden yoksun kalmasına yol açarak tüm yaşamsal işlevlerini kesintiye uğratır. Üstelik, metabolizmanın bazı yan ürünleri zehirli olduğundan, bu maddelerin daha oluşur oluşmaz hücreden uzaklaştırılması gerekir.

Vücuttan atılan maddelerin bir bölümü, canlı hücredeki kimyasal süreçler sonucunda oluşan metabolizma artıkları, bir bölümü ise canlının yaşam süreçlerine doğrudan katılmaksızın sindirim sisteminden geçip giden maddelerdir. Metabolizma süreçlerine katılmayan bu ikinci grup artıklar, kimyasal yapıları nedeniyle sindirilemeyen ya da organizma tarafından kullanılamayan maddelerden oluşur. Ayrıca, canlının kendisine gerekenden daha fazla miktarda ya da depolama sığasını aşacak düzeyde aldığı maddeler de, sindirilebilen ve besin olarak yararlanılabilen maddeler olsa bile, metabolizma süreçlerine katılmadan vücuttan dışarı atılır.

Metabolizma yan ürünleri olan artık maddeler ise, genel olarak gazlar, sıvılar, katılar ve ısı biçiminde sınıflandırılabilir. Bazı uzmanlar ısıyı artık ürünler arasında saymazlarsa da, metabolizma etkinliğinin bir yan ürünü olan ve sıcakkanlı hayvanlarda vücut sıcaklığının tehlikeli biçimde yükselmesine yol açtığı için atılması gereken ısı da bu sınıflandırmaya katılabilir. Gaz halindeki atıklar arasında, yeşil bitkiler ile bazı bakterilerin fotosentez tepkimelerinin yan ürünü olan oksijen, bütün hayvanların solunum sırasında ve yeşil bitkilerin karanlıkta ürettiği karbon dioksit, nitrat çözücü bakterilerin ürettiği azot ve omurgalıların tumunun, omurgasızların ise büyük bir bölümünün attığı amonyak gazı sayılabilir. Proteinlerin sindirimi sırasında bir yıkım ürünü olarak ortaya çıkan amonyak, son derece zehirli olduğundan hızla ve butünüyle vücuttan atılması gereken temel boşaltım maddesidir. Suda yaşayan küçük canlılarda amonyak atılması sorun yaratmaz; çünkü amonyak çok kolay çözünür bir maddedir ve yayılımı yoluyla canlının dokularından geçip suya karışır. Oysa büyük boyutlu su canlılarında ve kara hayvanlarının tümünde, amonyakın vücuttan atılmadan önce daha az zehirli olan başka maddelere, örneğin sürüngenlerde ise suda çözünmeyen ürik aside dönüştürülmesi gerekir. Bütün hayvanların ve fotosentez yapan bitkilerin metabolizma artığı olarak vücuttan atıkları tek sıvı sudur. Katı artıkların en önemlileri ise, hayvanlarda protein ve aminoasit metabolizmasının yan ürünleri olan azotlu maddeler, nitratlayıcı bakterilerin ürettiği nitrit ve nitrat bileşikleri ile kukurt bakterilerinin metabolizma ürünü olan kukurt ve sulfatlarıdır. Bunun dışında, çözünür demir bileşiklerini kullanan demir bakterilerinin attığı

çözünmez demir bileşikler, bazı bitkilerden sıızan reçineler, yağlar, mumsu maddeler ve karmaşık organik bileşikler, biyolojik pigmentlerin (örn. omurgalılardaki hemoglo-

nizmalar üstlenir. Bu mekanizmalar, genel olarak, sindirilmemiş katı artıkların ve saf-raya karışmış metabolizma artıklarının atıldığı sindirim kanalı, gaz halindeki metabolizma artıklarının atıldığı solunum sistemi ve çok hücreli hayvanlarda gerçek boşaltım sistemi olan böbreklerdir. Kuşkusuz

kullanılırken, çoğu vücudun çeşitli etkinliklerine enerji sağlar. Akciğerlerdeki oksijen-karbon dioksit alışverişini de (solunum) kapsayan metabolizma süreçlerinde açığa çıkan azotlu bileşiklerin büyük bölümü idrarla birlikte böbreklerden (boşaltım), sindirilmemiş besinler ise dışkı halinde anüsten atılır.

Omurgasızların boşaltım sistemleri. Derisidikenliler, knidiler ve süngerler gibi bazı omurgasızlarda, özel olarak boşaltım işlevini üstlenmiş belirli bir organdan söz edilemez. Tümü de suda yaşayan bu hayvanların, amonyak biçimindeki azotlu bileşikler hücre zarlarından yayılım yoluyla kolayca dışarıya atıkları ve vücut sıvılarının bileşimi deniz suyununkine çok yakın olduğu için, sıvı dengesini yalnızca hücre düzeyinde ayarladıkları sanılmaktadır.

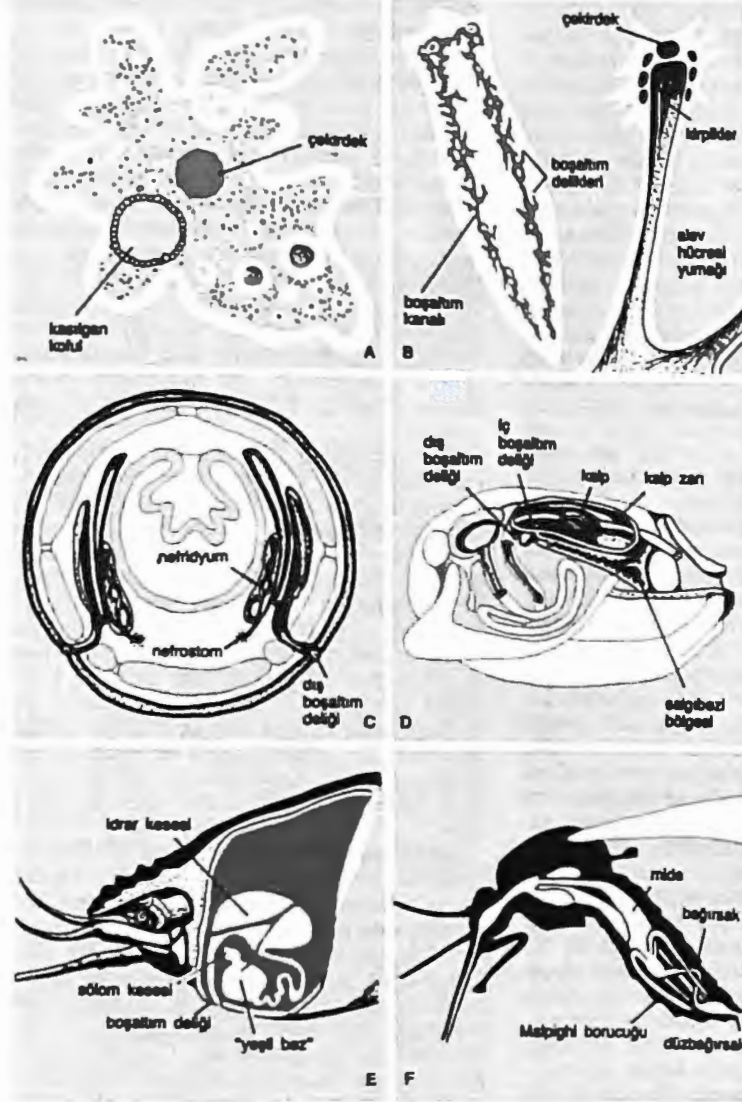
Öbür omurgasızlarda ise başlıca beş tip boşaltım organı tanımlanmıştır: Kasılğan koful, nefridyum, böbreksi bez, kalça bezi ve malpighi borucukları. Bazı tekhücreli hayvanlarda, özellikle tatlı su türlerinde, berrak bir sıvıyla dolarak genişleyen, sonra kasılarak içindekileri dışarıya boşaltan, küçük kese biçiminde bir organcık (koful) bulunur. Bu hayvanlardaki dolma-boşalma çevrimi her yarım dakikada bir yinelenir. Azotlu artıkların hücre zarlarından yayılım yoluyla atıldığı, bu kasılğan kofulun temel görevinin ise geçişme basıncını düzenlemek olduğu anlaşılmaktadır. Halkalısolucanların boşaltım organı, nefridyum denen, çok ince ve oldukça uzun borucuklardan oluşur. Hayvanın her bölümünde (halkasında) birer çift halinde bulunan bu borucukların bir ucu vücut boşluğuna, öbür ucu ise dış ortama açılır. Yalnız bazı halkalısolucanlarda nefridyumlar doğrudan vücut boşluğuna açılmayıp solenosit ya da alev hücreleri denen özel hücrelerin kümelenmesiyle oluşmuş bir alev yumağında sonlanır. Büyük bir bölümü suda yaşayan bu canlıların fizyolojisi ve çevreyle ilişkisi temel olarak su hayvanları-ninkine benzediği için, başta amonyak olmak üzere azotlu artıkları hem vücut yüzeyinden, hem nefridyumlardan dışarıya atabilirler. Vücut boşluğundan gelen sıvılar, büyük olasılıkla kirpiksi tüylerin hareketiyle nefridyumlara iletilir. Atık sıvısı borucukların içinde ilerlerken vücut tuzları geri emilir ve böylece giderek seyreltikleşen (yoğunluğu azalan) sıvı, nefridiypor denen deliklerden dışarı atılır.

Yumuşakçaların boşaltım organı, bir ucu kalbi çevreleyen keseye, öbür ucu ise dışarıya açılan, genişçe bir boru biçimindeki böbreksi bezdir. Kanın süzülmesiyle oluşan idrarın bileşimi, geri emilim ve salgılama süreçleriyle giderek değişikliğe uğrar.

Suda yaşayan eklembacaklılarda, kanın süzüldüğü solum kesesinden başlayıp vücut uzantılarının, özellikle de duyarğaların tabanındaki deliklerden dışarıya açılan bir çift kalça bezi vardır.

Böceklerde çok değişik bir boşaltım sistemi gelişmiştir. Türe göre sayısı 2-100 arasında değişebilen Malpighi borucuklarının bir ucu kanın dolaştığı vücut boşluğuna, öbür ucu ise sindirim kanalının bir parçası olan düzbağırsağa (rektum) açılır. İdrar süzülerek değil, kandan su ve iyonların salgılanmasıyla oluşur. Düzbağırsakta, çözünebilir üratların çözünmeyen ürik aside dönüşmesi ve çözünebilen sindirim ürünleri ile suyun geri emilmesiyle, idrarın bileşimi neredeyse bütünüyle değişir. Özellikle *Rhodnius* cinsinden kan emen tahtakurularında yapılan incelemeler, böceklerde boşaltım sisteminin hormon denetimi altında çalıştığını göstermiştir.

Omurgalıların boşaltım sistemleri. Kuşların ve sürüngenlerin temel boşaltım maddesi

Omurgasızlarda boşaltım sistemleri

(A) Amip benzeri tekhücrelilerdeki kasılğan koful. (B) Yassısolucanlardaki protonefridyum sistemi; sağda, boşaltım kanallarının sonlandığı tekhücreli alev yumağı görülmektedir. (C) Yersolucanlarında metanefridyum sistemi; vücudun her bölümünde bir çift nefridyum vardır. (D) Midyenin boşaltım organı ve salgıbezi bölgesinin kesiti. (E) Istakozun böbrek sisteminden dikine kesit. (F) Sivrisineğin boşaltım sistemi

bin) yıkım ürünü olan organik pigmentler, canlı hücredeki kimyasal tepkimelerde açığa çıkan karbonatlar, bikarbonatlar ve fosfatlar gibi bazı inorganik tuzlar da katı artıklar arasında yer alır. Genel olarak, gaz halindeki artıkların vücuttan atılması için, canlının ayrıca enerji tüketmesi gerekmez. Buna karşılık, üstün yapılı hayvanlardaki sıvı ve katı artıkları giderme mekanizması, boşaltımdan önce, artık ve yararsız maddeler ile canlının yaşam süreçlerinde kullanacağı yararlı maddeleri birbirinden ayırmak için belli bir enerji tüketir.

Bitkiler ve hayvanlar, yararlanamadıkları ya da gereğinden çok bulunan maddeleri atmak üzere zaman zaman çeşitli artık giderme yöntemlerine başvururlarsa da (geniş anlamda, bitkilerin kabuk ve yaprak dökmesi; dokularında biriken fazla özsu, reçine ve benzeri maddeleri sızdırması; hayvanlardaki ölü doku artıklarının ve vücutta giren yabancı maddelerin yok edildiği fagositoz olayı), canlıların büyük bir bölümünde artıkların giderilmesini özel meka-

her canlı, yaşamını sürdürebilmek için bazı maddeleri alıp bazılarını atmak zorundadır; ama, dar anlamıyla yalnız azotlu yan ürünlerin atılmasını ve vücut sıvılarının bileşiminin korunmasını sağlayan boşaltım, yalnızca hayvanlara özgü bir süreçtir. Bu işlevi yerine getirmek üzere evrimleşmiş olan boşaltım mekanizmaları da, canlıya ve yaşam ortamına göre büyük farklılıklar gösterir. Örneğin çölde yaşayan bir hayvanın boşaltım sistemi suyu vücutta tutmaya uyarlanmışken, bir tatlı su balığı, tuz dengesini koruyabilmek için, aldığı suyun büyük bölümünü atmak zorundadır.

Boşaltımın anlamı, ancak omurgalıların fizyolojisi içinde incelendiği zaman gerçek boyutlarıyla kavranabilir. Hayvanın yediği yiyeceklerin bir bölümü mide ve bağırsaktaki mekanik ve kimyasal süreçlerle çözülür; maddeler halinde parçalanır (sindirim); çözünmüş maddeler dokulara alınır (özümleme); vücudun yararlanabilmesi için daha ileri kimyasal değişikliklere uğrar (metabolizma); bir bölümü canlının büyümesi için

ürik asit, memelilerin ve amfibyumlarınki üre, balıklardan çoğunun ise amonyaktır. Kuşlar, sürüngenler ve amfibyumların böbrekleri memelilerinki kadar kütleli ve yoğun dokulaşmış bir organ olduğu halde, balıklarda bu organ gövde boyunca uzanan ince doku şeritlerinden oluşur.

Kuşlarda ve sürüngenlerde memelilerinki kadar yoğun olmayan idrar, bir idrar kesesinde toplanmayıp sindirim kanalının dışılık denen son bölümünde dışıyla karışarak dışarıya atılır. Böbreklerin yeterli yoğunlukta idrar oluşturmamasından doğan açığı kapamak üzere, kuşlarda ayrıca, vücuttaki fazla tuzu atan tuz bezleri bulunur. Gözyaşı bezlerinin değişmiş bir biçimi olan ve derişik sodyum klorür çözeltisini burun deliklerinden dışarı veren bu bezler sayesinde deniz kuşları, vücudun tuz dengesini bozmadan tuzlu deniz suyunu içebilirler.

Hem suda, hem karada yaşayan amfibyumlar, aslında kara yaşamına sudaki kadar iyi uyum sağlayamamışlardır. Derileri suyu geçirdiği için, karadayken buharlaşma yoluyla hızla su kaybeder, tatlı suda ise hem geçişme yoluyla vücutlarına su alıp hem de bol miktarda seyreltik idrar boşalttıkları için tuz dengelerini korumakta güçlük çekerler. Bu dengenin korunmasına yardımcı olmak üzere, idrar hemen boşaltılmayıp hayvanın karadayken su deposu olarak kullanabileceği büyük bir idrar kesesinde biriktirilir.

Homeostazi, tatlı suda yaşayan bütün hayvanların ortak sorunudur. Geçişme yoluyla vücutlarına giren bol miktarda suyun yol açtığı tuz kaybını karşılayabilmek için, tatlı su balıkları çok büyük miktarda (günde, vücut ağırlığının yaklaşık yüzde 20'si kadar) seyreltik idrar üretir ve solungaçlarındaki özelleşmiş hücreler yardımıyla, sudaki son derece seyreltik tuzları alıp doğrudan kan dolaşımına aktarırlar. Buna karşılık, azotlu artıkları boşaltımı konusunda hiçbir sorunları yoktur: Amonyakın az bir bölümü idrarla, çok büyük bölümü ise deri ve solungaçlardan yayının yoluyla dış ortama boşalır.

Deniz balıklarında ise, kandaki tuz yoğunluğu deniz suyundakinin yaklaşık yansı kadar olduğundan, tatlı su balıklarının tersine, bu canlılar derilerinden geçişme yoluyla su kaybedip tuz alırlar. Böbrekleri yoğun bir idrar üretmediği için, kaybettikleri suyu karşılamak üzere bol bol deniz suyu yutar ve solungaçlarındaki özel hücrelerle fazla tuzu atarak homeostaziyi korumaya çalışırlar.

Köpekbalıkları ile vatozlarda, amonyak üreye dönüştürülür ve bu bileşik homeostazide önemli bir rol oynar. Öbür canlılardan farklı olarak üre kanda tutulduğu için, kanın yoğunluğu tuzlu suyun yoğunluğundan biraz daha fazla olur; böylece geçişme yoluyla su kaybı önlenir ve bu balıkların tuzlu su yutmasına gerek kalmaz. Vücutlarındaki tuz fazlası, kuşlardaki tuz bezleri gibi çalışan rektum beziyle dışarı atılır. Tuzlu sudan tatlı suya ya da ters yönde geçişe uyarılanmış olan yılanbalıkları, alabalıklar ve som balıklarında yapılan incelemeler, balıklardaki geçişme basıncının ve iyon dengesinin hormonlarca denetlendiğini göstermiştir.

Memelilerde ve insanda boşaltım sistemi. İnsanın boşaltım sistemi ile öteki memelilerin boşaltım sistemi hemen hemen aynıdır. Bu sistem, süzme, salgılama ve geri emme süreçleriyle idrarın oluştuğu iki böbrek, idrarı böbreklerden idrar kesesine taşıyan iki idrar borusu (üreter), idrarın depolandığı idrar kesesi (mesane) ve idrarın dışarı atıldığı siyekten (idrar kanalı ya da üretra) oluşur. Memelilerin idrarında, başta üre

olmak üzere ürik asit, amonyak, aminoasitler, hippürik asit ve kreatinin gibi azotlu bileşikler ile çeşitli inorganik tuzlar ve iyonlar bulunur. İnsanda böbrekler sırtın en dar bölümünde yer alan, 12-13 cm uzunluğunda ve fasulye tanesi biçiminde bir çift organdır. Kesitinde iki bölge ayırt edilir: Dıştaki koyu renkli kabuk (korteks) bölgesi ile tepeleri böbreğin içbükey kenarının ortasındaki boşluğa doğru uzanan konilerden oluşmuş iç bölge ya da medulla.

Böbreğin işlevsel birimi, her böbrekte yaklaşık 1 milyon tane olan nefronlardır. Bir nefron, çift duvarlı bir fincana benzeyen Bowman kapsülü (böbrek cisimciği), yakın (proksimal) borucuk, Henle kulpu ve uzak (distal) borucuk denen bölümlerden oluşur.

İdrar oluşumu, yoğun bir kılcal damar ağını (glomerül) çevreleyen Bowman kapsülünde başlar. Kan basıncının itici gücüyle, plazma kandan ayrılır; bu arada proteinlerin ve suyun yüzde 80'i geri emilir. Süzülen sıvı kapsülün iç duvarından geçerek 3-5 cm uzunluğundaki borucuklara ulaşır. Yakın borucuk, böbrek kabuğundaki Bowman kapsülünden geçip iç bölgeye doğru uzanır; U biçiminde kıvrılarak Henle kulpunu oluşturduktan sonra uzak borucuk biçiminde yükselir ve kıvrımlanarak yeniden kabuk bölgesine girer. Burada çok sayıda uzak borucuk birleşerek, idrarı böbrek havuzuna (pelvisine) ve idrar borularına taşıyan toplayıcı kanalları oluşturur. İdrar boruları da, sıgamsı bir dalgalanma hareketiyle idrarı idrar kesesine aktarır.

Toplayıcı kanala giren süzölmüş sıvının bileşimi idrardan oldukça farklıdır. Sıvıdaki su, tuz ve glikozun hemen hepsi, yakın borucuğun çevresindeki kan damarları ağıyla geri emilir. Yakın ve uzak borucuklardan daha dar olan Henle kulpu sıvının derişikliğini, uzak borucuk ise su, elektrolit ve hidrojen iyonu yoğunluğunu düzenler. Ayrıca bu kesimde, süzölmüş sıvının içine doğrudan ürik asit salgılanır.

İki böbrekten gelen 25-30 cm uzunluğundaki iki idrar borusu, kas dokusundan örölmüş idrar kesesine girer ve işemeye siyekten atılncaya kadar idrar burada toplanır. Siyek, erkeklerde ve kadınlarda derişik yapıdadır. Erkeklerde uzunluğu 20 cm'yi bulur ve aynı zamanda ersuyunun (atmık) atıldığı kanal görevini üstlenir; kadında ise uzunluğu ancak 3-5 cm kadardır ve yalnızca idrarı boşaltır. Ayrıca bak. böbrek.

İnsanda boşaltım sistemi hastalıkları. Boşaltım sisteminin işlev bozukluğu, vücudun susuz kalmasına ya da dokularda su birikmesine (ödem) yol açabileceği gibi, artuk ve zehirli maddelerin tehlikeli biçimde vücutta birikmesine de neden olabilir.

Bir önemli böbrek hastalığından biri, akut böbrek yetmezliğidir. Böbreğin birdenbire çalışamaz duruma gelmesiyle idrar üretimi azalır ya da tümüyle kesilir ve sonuçta, su ve zehirli artıklar vücutta birikir. Bu hastalık, böbreklere giden kan akımının büyük ölçüde azalmasına ve dolaşısıyla böbrek dokusunun ölümüne yol açan ağır bir kanama ya da şoktan ileri gelebilir. İkinci bir neden de böbrekte zehirli maddelerin birikmesidir. Böbrek dokusu zamanla kendini yenileyebileceğinden, akut böbrek yetmezliği tedaviyle iyileşebilir.

Glomerülonefrit, piyelonefrit gibi iltihaplı böbrek hastalıkları, yüksek tansiyon ve alt idrar yollarının tıkanması gibi nedenler kronik böbrek yetmezliğine yol açabilir. Bu hastalıklı nefronlar zamanla işlevini yerine getiremez duruma geldiğinden, süzölmeye artuk maddeler vücutta birikerek üre zehirlenmesine kadar giden ağır sonuçlar doğurabilir. Bu nedenle, kanda üre miktarının artması anlamına gelen üremi sözcüğü,

bazen yanlış olarak kronik böbrek yetmezliği için de kullanılır.

Gerek akut, gerek kronik böbrek yetmezliğinde temel tedavi yöntemleri, kandaki üre ve öbür artuk maddelerin yanı-geçirgen zarlar aracılığıyla süzöldüğü diyaliz (yapay böbrek ya da diyaliz makinesi) ve böbrek naklidir.

Bright hastalığı olarak da bilinen akut glomerülonefrit daha çok çocuklarda görülür ve boğaza ya da ender olarak denize yerleşen bir streptokok enfeksiyonundan iki hafta sonra başlar. Yüzde ödemler oluşur, kan basıncı yükselir, idrar azalır ve kanlanır. Hastalık genellikle tedaviye olumlu yanıt verirse de, çok ender olarak böbrek yetmezliğiyle sonuçlanabilir. Boşaltım sisteminin öbür rahatsızlıkları, kan basıncının tehlikeli biçimde yükselmesine yol açabilen damar bozuklukları, iyi ve kötü huylu urlar, kalsiyum, fosfat, oksalat gibi inorganik maddelerden ya da ürik asit gibi organik maddelerden oluşan ve idrar yolu tıkanıklığına yol açabilen böbrek ya da idrar kesesi taşlarıdır.

boşaltma, deniz ticaret hukukunda, yükün gönderilene teslim edilmek üzere gemiden karaya ya da laytere çıkarılması.

Türk Ticaret Kanunu'nun (TTK) 1050-1058. maddelerindeki boşaltmaya ilişkin hükümler zaman charterleri için değil, yolculuk charterleri için geçerlidir. Kırkambar sözleşmesi (*) için TTK'nın 1059. maddesindeki özel hüküm uygulanır. Varma limanında boşaltma yeri TTK'nın 1020. maddesindeki yüklemeye yeri gibi saptanır; kaptan gemiyi yükü teslim alacak olan kimsenin göstereceği yere demirler. Boşaltma işleri ve giderleri, yüklemeye olduğu gibi, ilgililer arasında paylaşılır. Sözleşme, boşaltma limanı kuraları ya da yerel teamül tersini öngörmüyorsa, yükün gemiden vinçle çıkarılması ya da küpeşteden dökülmesi işi ve giderleri taşıyana, rıhtım ya da mavnada vinçten teslim alınması işi ve giderleri gönderilene aittir. Yükün gönderilene teslim edilecek miktarının ayrımı ya da navlun miktarının saptanması için sayılması, ölçülmesi ya da tartılması gerekiyorsa, bu gideri de taşıyan karşılar.

Bekleme süresi, gemi kira sözleşmesinde yazılı boşaltma süresi ve belirtilmiş sıras-tarya süresinden oluşur. Uç günlük ek süre yoktur. Sürelerin belirlenmesi, hesaplan-ması ve ne zaman başlayacağı gibi konular TTK'nın 1052-1056. maddelerinde yer almaktadır.

Geminin boşaltmaya hazır olması durumunda, gönderilene hazırlık ihbarında bulunmak için, geminin boşaltma yerine ulaşmış olması yeterlidir. Gemi boşaltma yerine yanaştığı zaman boşaltma süresi başlar. Gönderilene hazırlık ihbarını, kaptan ya da acentesi yapar. Hazırlık ihbarı şekle bağlı değildir. Yüklemeye ve boşaltmanın gıdışı, hazırlık ihbarının ne zaman yapıldığı, sürelerin işlemeye başladığı tarih ve benzer konular *time sheet* denen bir belgede saptanır.

Kırkambar sözleşmesinde yasal bir bekleme süresi yoktur. Gönderilen, çağrı üzerine gecikmeden malı teslim almak zorundadır. Çağrı gemi kira sözleşmesindeki gibi yapılır. Çağrı anında gemi boşaltmaya hazır olmalıdır. Düzenli posta seferi yapan gemilerde çağrıya gerek yoktur; çünkü varma zamanı tarife ile belli edilmiştir. Yük derhal boşaltılarak mavnalara ya da rıhtıma alınır. Gönderilen malı buradan teslim alır.

Boşaltma yerinde teslim koşuluyla yapılan satış sözleşmesinde, yüklemekten sonraki

yarar ve zarar özellikle satıcıya ilişkindir. Sözleşmenin yerine getirilmesi, geminin varma limanına selamete ulaşmasına bağlıdır.

boşanma, geçerli bir evliliğe son vererek tarafların yeniden evlenmesine olanak sağlayan işlem. Evlilik kadar eski bir kurum olan boşanma, toplumların yapısına ve tarihsel gelişmeye göre değişik özellikler gösterir. Geleneksel dinsel otoritenin egemen olduğu toplumlarda boşanma zor ve seyrek olabilir; örneğin Katolik ve Hindu inancına göre evlilik feshedilemez. Buna karşılık boşanmanın basit bir görenek biçimini aldığı toplumlar da vardır. Bazı Pueblo Yerli kabilelerinde kadın kocasının ayakta kalmasını eşine bıraktığında boşanmış sayılır. Günümüzde gelişmiş toplumlarda bireysel karar verme ve karşılıklı anlayış ilkelerinin yerleşmesi sonucu boşanma giderek hoşgörüle karşılanan olağan bir durum haline almıştır. Ayrıca birçok ülkede boşanma yasal işleyişe bağlanmıştır.

Modern çağ öncesi toplumlarda evlilik ve boşanma tanımlarının değişkenlik göstermesi nedeniyle, evliliklerin ne ölçüde istikrarlı olduğunu belirlemek güçtür. Genel olarak boşanmanın yasal açıdan olanaksız olduğu toplumlarda evliliğin koşulları iyice belirlenmiş ve biçimsel kurallara bağlı bir olay olduğu söylenebilir. Ama, bunun tersi her zaman doğru değildir; boşanma oranının yüksek olduğu durumlarda da ayrıntılı evlilik usulleri görülmektedir. Birçok antropolog, boşanmanın anayanlı toplumlarda babayanlı toplumlara göre daha kolay gerçekleştiği konusunda birleşmekte ve bunu babayanlı toplumlarda kadının üretkenliğinin ve cinsel haklarının başlık parası yoluyla simgesel olarak kocaya geçmesiyle açıklamaktadır.

Roma ve Germen hukuklarında boşanmaya yer verilmesine karşın, Hristiyanlığın ortaya çıkmasından sonra Avrupa'daki kiliseler ölüm dışında evlenmenin sona ermesini kabul etmeyerek boşanmayı reddettiler. Hristiyanlıkta yapılan reformlar sonunda, Protestanlar arasında boşanma uygulaması başladı. Birçok Avrupa ülkesinde 18. yüzyıldan başlayarak boşanma resmen kabul edildi. Katolik ülkelerde boşanmanın kabul edilmesi ise çok yakın tarihlere rastlamaktadır. Güney Amerika'da boşanmayı hâlâ kabul etmeyen ülkeler vardır.

İslam hukukunda boşanma (*talâk*), genellikle kocanın karısını boşama yönündeki tek taraflı irade beyanıyla gerçekleşir. Bunun dışında karı kocanın aralarında anlaşmasıyla (*hul ve mubaraa*), kadının kocasından aldığı boşanma yetkisini (*tefviz-i talâk*) kullanmasıyla ve belli durumlarda yargı kararıyla boşanma meydana gelebilir.

İslam hukuku boşanmayı bazı şekil ve ehliyet koşullarına bağlamış, erkeğin bir söz ya da hareketiyle oluşan boşama işlemini dönülebilir saymış, boşanmanın dönülemez olduğunu belirten sözler kullanılması ya da üç kez boş ol denmesi (*talâk-ı selâse*) durumunda ise işlemin kesin olduğunu kabul etmiştir.

İslam hukuku ayrıca, erkeğin ciddi bir hastalığa yakalanması, gaipliği, nafaka borcunu yerine getirmemesi, evlenme sırasında karısına vermekle yükümlü olduğu parayı (*mehr-i muaccel*) ödememesi gibi durumlarda yargı yoluyla da evliliğin sona erdirilebileceğini öngörmüştür.

Boşanmanın gerçekleşmesi durumunda çocuklar belli bir yaşa kadar (genellikle erkek çocuklar yedi, kız çocuklar dokuz) annenin

yanında, bu yaştan sonra da babanın yanında kalırlar. İslam hukuku karı koca arasında mal ayrılığını öngördüğünden mallar bu ilkeye göre paylaşılır.

Günümüz medeni kanunlarının çoğunda boşanmanın yargıç kararı ile gerçekleşebileceği belirtilmiştir. Türk Medeni Kanunu'nda yargıcın yasa da belirtilen nedenlere dayanarak boşanma kararı verebileceği öngörülmüştür. Medeni kanunlar boşanmayı çeşitli ilkelere dayandırmaktadır. Bunların başında tarafların iradelerine öncelik tanıma ilkesi gelmektedir. Kendi iradeleriyle evliliklerini kuran kişiler, kendi iradeleriyle bu evliliği sona erdirebilirler. Kusur ilkesine dayanan medeni kanunlarda ise, boşanmanın gerçekleşebilmesi için, eşlerden birinin kusurlu olarak evlilik bağıni zedelemesi koşulu aranır. Eşlerden birinin durumu, bedensel ya da ruhsal yönden evlilik ilişkisinin sürdürülmesine engel oluyorsa, boşanma elverişsizlik temeline dayanır. Taraflar arasında dirlık, düzen, mutluluk kalmaması evliliği toplumsal açıdan gereksiz ve sakıncalı bir duruma getireceğinden, evlilik birliğinin temelinden sarsılması ilkesi, boşanmayı daha yararlı kılmaktadır.

İrade ilkesini kural olarak kabul etmeyen Türk Medeni Kanunu (MK) boşanmayı, yasa da belirtilen nedenlerden birinin yargıcın vicdani kanaatini sağlayacak biçimde kanıtlanması koşuluna bağlamıştır. MK'da yer alan boşanma nedenleri evlilik birliğinin temelinden sarsılması ve kusur ilkesine dayanmaktadır. MK'nın 129-123. maddelerinde sayılan boşanma nedenleri şunlardır:

1) Zina: Eşlerden birinin karşı cinsten başka bir kişiyle cinsel ilişkide bulunmasıdır. Evlilikte sadakat yükümlülüğünün en ağır biçimde ihlali olarak mutlak boşanma nedeni sayılır. Mağdur eşin zina eden eşle bağışlaması durumunda, dava ortadan kalkar. Zinanın öğrenildiği günden başlayarak 6 ay ve her halde 5 yıl içinde dava açılmalıdır. Bu süreler hak düşürücü sürelidir.

2) Cana kast ve pek fena muameleler: Öldürmeye yönelik fiili saldırılar ve işkence, eziyet, acı verme gibi kusurlu davranışları kapsar. Bunlardan her biri başlangıça özel ve mutlak boşanma nedenidir. Burada da zinada olduğu gibi, bağışlama durumunda boşanma davası düşer. Dava açma süresi de zinadaki gibidir.

3) Yüz kızartıcı suç işleme ve haysiyetsiz hayat sürme: Yüz kızartıcı suçun tanımı Türk Ceza Kanunu'nda yer almaktadır; ama kötü ahlak ve kişilikten kaynaklanan bütün eylemler bu suçun kapsamına girer. Burada dava açmak için hak düşürücü süre söz konusu değildir. Bununla birlikte MK'nın 2. maddesindeki dürüstlük kuralına göre, dava kısa bir süre içinde açılmalıdır.

4) Terk: Eşlerden birinin evliliğin kendisine yüklediği ödevleri yerine getirmemek amacıyla ortak yaşamdan vazgeçmesi ya da haklı bir neden olmadan ayrı yaşamasıdır. Bu nedene dayanarak dava açılabilmesi için, öncelikle terk eden eşe, bir ay içinde eve dönmesi yolunda bir ihtarın yapılması gerekir. İhtarın geçerli olması bir araya gelme isteğinin içten olmasına bağlıdır. Eşini çağıran kocanın, ona bir ev hazırlaması ve çağırıldıktan sonra eşinin evden içeri girebilmesini sağlaması gerekir. Eğer terk eden eş koca ise, kadın kocasına bir ay içinde eve dönmelerini ihtar eder. Koca evi boşaltıp gitmişse, kadın kocasından yeni bir ev hazırlayıp onu çağırmasını isteyebilir. Terk nedeniyle boşanma davası açılabilmesi için eşlerin en az üç aydan beri ayrı yaşamaları ve bu ayrılığın sürmesi gerekir.

Yargıç bu durumu saptayamazsa, davayı reddeder. Davaya bakan yargıç terk etme durumunu ve ihtarın sonuçsuz kaldığını saptarsa, başka bir araştırmaya gerek kalmadan boşanma kararı vermek zorundadır. Terk mutlak bir boşanma nedenidir.

5) Akıl hastalığı: Ortak yaşamı çekilmez hale getirdiği takdirde boşanma nedenidir. MK akıl hastalığının iyileşmesinin olanaklı olmaması, en az üç yıl sürmüş olması ve ortak yaşamın çekilmez duruma gelmesi halinde boşanmaya olanak tanımıştır. Akıl hastalığı nedeniyle boşanma davasını sağlıklı olan eş açacaktır. Akıl hastası olduğu ileri sürülen eş için asliye yargıcının bildirimi üzerine sulh yargıcı tarafından bir vasi atanır.

6) Şiddetli geçimsizlik: Genel nitelikte bir boşanma nedeni olan şiddetli geçimsizliğin kesin bir ölçüsü olmamakla birlikte, ortak yaşamın çekilmez duruma gelmesi boşanmaya neden olur. Yargıç bu nedene dayanarak açılacak bir davada evlilik düzeninin derinden sarsılıp sarsılmadığına, evliliğin toplumsal amacından uzaklaşıp uzaklaşmadığına bakacaktır. Boşanma kararının verilmesi için çekilmezliğin yalnız davacı açısından gerçekleşmiş olması yeterlidir. Davayı açan taraf daha az kusurlu olmalıdır. Şiddetli geçimsizliği ve çekilmezliği davacının kanıtlanması gerekir. Davacının daha çok kusurlu olduğunu kanıtlama yükümlülüğü ise davalıya düşer.

MK'ya göre, boşanma istemiyle açılan davada yargıç boşanma yerine ayrılığa da hükmedebilir. Ayrılık süresi 1 yıldan 3 yıla kadardır. Bu süre içinde taraflar yeniden birleşmezlerse eşlerden her biri sürenin sonunda boşanma davası açabilir.

Boşanmada görevli mahkeme asliye hukuk mahkemesidir. Yetkili mahkeme ise, davacının oturduğu yerin mahkemesidir. Eşlerin davadan önce son kez altı ay süreyle birlikte oturdukları yerin mahkemesi de yetkili olabilir. Boşanma davasında re'sen yemin teklif edilemez.

Boşanma davasının açılmasından sonra, yargıç geçici olarak bazı önlemler almak zorundadır. Bunlar, kadının bir konuta yerleşmesi, geçim ve bakımı, çocukların bakımı ve karı koca mallarının yönetimiyle ilgilidir.

Boşanmanın sonucunda iki eş arasındaki evlilik bağı ve buna bağlı bazı yükümlülükler sona erer. Boşanmış kadın evlenmeden önceki soyadına döner. Evlenme nedeniyle kazanılan rüşt ve meydana gelen sihrî hisımlık boşanmayla sona ermez. Yargıç boşanmada kusurlu eşin, en az 1 yıl ve en fazla 2 yıl içinde yeniden evlenmesini yasaklayabilir (*bak. bekleme süresi*). Boşanma sonucunda eşler kendi kişisel mallarını geri alır. Eğer evlilik sırasında mal birliği ya da mal ortaklığını kabul etmişlerse, bu malların tasfiye edilmesi gerekir. Ayrıca, eşlerin birbirlerine olan yasal mirasçılıktan ve eşler arasındaki cebri icra yasağı da ortadan kalkar. MK eşlerden birinin boşanma nedeniyle zarara uğraması ya da yoksulluğa düşmesi durumunda kusursuz eşe, kusurlu eşten tazminat ve nafaka isteminde bulunabilme hakkı tanımıştır.

Aile hukuku kuralları, boşanan karı kocanın çocukları üzerinde velayet hakkı konusunda çocuğun çıkarını göz önünde tutmuştur. Anne sevgisine daha çok gereksinim duyan küçük yaşta çocuklar genellikle anneye verilir. Velayetin anne ya da babaya verilmesi sırasında çocuğun cinsiyeti, kişiliği, anne ve babanın ayrı ayrı oturdukları yerler ve çevre de önem taşır. Boşanma kararında velayet hakkı kendisine verilmeyen eşin çocuklarıyla ne zaman ve nasıl görüşeceği de gösterilir. Çocuğun velayeti

eşlerden birine verilince, çocuğa yapılacak bakım ve yetiştirme masraflarına öteki eş de yargıcın saptadığı miktarda katılmak zorundadır.

boşınanç, ussal bir temele dayandırılama-yan inanç ya da uygulama.

Başka inançlar için "boşınanç" terimini kullanan kişi, kendi bilimsel, felsefi ya da dinsel kanılarını doğrulayan kesin bir bilgi ya da üstün bir kanıt bulunduğunu varsayar. Anlamının belirsiz oluşu nedeniyle, terimin kullanımını çoğunlukla öznellik taşır. Bu öznelliği unutmamak koşuluyla, boşınançlar kabaca dinsel, kültürel ve kişisel olarak sınıflandırılabilir.

Her dinsel sistemin çevresinde boşınançlar oluşabilir. Örneğin bazı Hristiyanlar, sıkıntılı anlarında Kitabı Mukaddes'i rasgele açarak karşılarna çıkan ilk parçayı okuduklarında, kutsal kitabın onlara yol göstereceğine inanırlar. Belirli bir dinsel sistem çevresinde yer alan, ama o sistemin özünde bulunmayan inançlar, söz konusu sistem bakımından "batıl itikad" olarak da adlandırılır (*bak. batıl*). Bir kişinin inandığı din, bir başkası için çoğunlukla boşınançtır. Örneğin Roma imparatoru Constantinus'a göre putperestlik boşınançtır; buna karşılık Romalı tarihçi Tacitus'a göre de Hristiyanlık zararlı bir boşınançtır. Katoliklerin kutsal emanetlere, tasvirlerle, azizlere duydukları derin saygı, çoğu Protestan tarafından boşınanç olarak küçümsenir. Genel olarak Hristiyanlar birçok Hindu ibadetini boşınanç sayarlar. Bütün "semavi" dinlere bağlı olanlar, Avustralya Yerlilerinin totemleriyle ilişkilerini boşınanç olarak değerlendirebilirler. Buna karşılık bütün dinsel inanç ve ibadetler dinsizlerce boşınanç olarak görülebilir.

Kültürel geleneğe bağlı olan boşınançlar, bazı durumlarda dinsel boşınançlardan ayırt edilemez. Neredeyse bütün insanlar, hemen her çağda ciddi ya da yarı ciddi bir tutumla, kötülüğü kovma ya da iyilik getirme, geleceği önceden bilme, hastalıkları iyileştirme ya da kazalan önleme yöntemleriyle ilgili usduşi inançlar beslemiştir. Kemgöze ya da tılsımlara inanma gibi belirli halk geleneklerine tarihin hemen bütün dönemlerinde ve dünyanın hemen her yerinde rastlanır. Yalnızca tek bir ülke, bölge ya da köye, tek bir aileye, belirli bir toplumsal ya da mesleki gruba özgü kültürel boşınançlar da vardır.

İnsanlar, kişisel boşınançlar da geliştirebilir. Başarılı geçen bir sınavda belli bir kalemi kullanan öğrenci, o kalemi artık uğurlu sayabilir ya da bir at yarışçısı, kültürel atların ona şans getirdiğine inanabilir.

Boşınançların tarih üzerinde pek çok etkisi olmuştur. "Modern" olarak nitelenen dönemlerde, nesnel kanıtlara büyük değer verilen günümüzde bile, gizliden gizliye de olsa bir-iki boşınanç beslemeyen pek az kişi vardır.

boşluk, mistisizm ve dinde, zihnin bütün belirli nesne ve imgelerden arındığı "saf bilinç" durumu; arınmış zihnin yansıttığı ya da belirginleştirdiği ayrımlaşmamış gerçeklik (ayrımların ve çoğulluğun olmadığı dünya) ya da bu gerçekliğin niteliği. Boşluk kavramı, gerek özel, gerek nesnel içeriğiyle (bazen her iki içeriği özdeşleştirilerek) tarihin birçok döneminde ve dünyanın birçok yerinde mistik düşüncede önemli yer tutmuştur. Zihni arındırma ve ayrımlaşmamış bir birliğe ulaşma, *Upanişad*'lardan (Hint kutsal metinleri) ortaçağda ve günümüzde Batı'da kaleme alınan yapıtlara değin mistik yazında sürekli işlenmiş bir konudur. Taoculukta *hsü*(*), Mahayana

Budacılığında *şunyata*(*), Yahudi mistisizmindeki *En Sof* kavramları (*bak. Sefira*) "boşluk" ya da "Kutsal Hiçlik" öğretilerinin en uygun örnekleridir. Temel ereği Nirvana'ya(*) ulaşmak olan, bu bağlamda *şunyata* (boşluk) öğretisini geliştiren Budacılığın, boşluk kavramını öteki bütün dinlerden daha eksiksiz dile getirdiği söylenebilir. Budacılık, kavramın çağdaş Batı düşüncesinde kazandığı anlamlar üzerinde de etkili olmuştur.

19. yüzyılda Søren Kierkegaard ve Arthur Schopenhauer'in, iyimser ve gelişmeci akımları eleştiren görüşlerinin kaynağında gene mistik geleneğin ve Hint düşüncesinin önemli yeri vardır. Boşluk kavramı 20. yüzyıl Batı felsefesinde de "hiçlik" ve "anlamsız" kavramlarıyla bağlantılı olarak belirgin bir ağırlık kazanmıştır. Martin Heidegger, Jean-Paul Sartre, Albert Camus gibi varoluşçu düşünür ve yazarlar "hiçlik", "bulantı", "saçma" gibi kavramlarla, özellikle ölüm ve yok olma bilinci karşısında kişinin takınılabileceği tutum konusunda önemli tartışmalar açmışlardır. 1960'larda ABD'de gelişen köktenci Protestan ilahiyat akımı Tanrı'nın Ölümü Hareketi'nin bazı biçimleri de boşluk kavramını işlemiştir. Ayrıca *bak. hiçlik*.

Boşnaklar, Bosnalı Müslüman halka verilen ad.

Slav, Hırvat ve Avar karışımı olan Bosnalılar, 10. yüzyılda Bogomilcilik(*) mezhebine bağlıydılar. Üçleme'yi ve Hz. İsa'nın Tanrı'nın oğlu olduğunu kabul etmeyen inançları yüzünden uzun süre öbür Hristiyanların baskısı altında kaldılar. Özellikle de Ortodoks Sırbistan ve Bosna krallıklarının zulmüne uğradılar. 1463'te Bosna ve Hersek'in Osmanlı yönetimine girmesiyle, çoğu Müslümanlığı kabul etti. Müslüman Bosnalılar, Osmanlılar tarafından Boşnak olarak adlandırıldı. Anadolu'dan gelen dervişler de Nakşibendilik, Rifailik, Mevlevilik gibi tarikatları Boşnaklar arasında yaydılar. Boşnaklar eski kültürlerinin Müslüman-Türk kültürüyle karışması sonucunda özgün bir topluluk yapısına büründüler. Osmanlı yönetim katmanında devşirme Boşnakların önemli bir yeri vardır. Damat İbrahim Paşa, Sofu Mehmed Paşa, Cezzar Ahmed Paşa, Koca Mustafa Paşa, Hersekzade Ahmed Paşa gibi ünlü devlet adamları Boşnak asıllıydı. Bostancı Ocağı'na alınacak gençler de genellikle Boşnak devşirmelerden seçilirdi.

Boşnaklar, Boşnakça denen ve Sırpça-Hırvatçanın Ştokav lehçesi yanında, Boşnak Türkçesi denen ikinci bir dil kullanmışlardır. Boşnak Türkçesi, Ştokav lehçesi ile Türkçenin Rumeli ağzının bir karışımıdır. Halk edebiyatının zenginliğine karşın, yazılı Boşnak edebiyatı ancak 17. yüzyıla değin iner. Kendi dillerinin yanı sıra, Osmanlıca, Arapça ve Farsça yazmış Boşnak yazarları da vardır. Veli Mahmud Paşa, Mostarlı Derviş Paşa, Vusûli, Suzi ve Habibe Hanım Türkçe yazan ünlü adlardır. Boşnak din bilgileri de, özellikle fıkıh alanındaki çalışmalarıyla tanınmışlardır. Saraybosna (bugün Sarajevo) müftüsü Foyniçalı Muhammed bin Yusuf, Hasan Kâfi el-Akhisari bunlardandır. Süleyman Mezaki ve Muhammed Nergisi ise en ünlü Boşnak hattatlarıdır. Boşnak mimarlığı Türk-İslam sanatının bölgedeki uzantısı görünümündedir. Özellikle Saraybosna, Mostar, Vişegrad'daki Osmanlı Dönemi yapıtları, görkemleri ve sağlamlıklarıyla dikkati çeker. Saraybosna'da II. Mehmed (Fatih) adına yapılan Careva Camii'ya (Fatih Camisi), Saraybosna Külliyesi, Vişegrad'daki ünlü Drina Köprüsü, Mostar Köprüsü, Boşnak mimarlığının başlıca yapıtlarıdır.

Botan Çayı, uluçay olarak da bilinir, kaynaklarını Doğu Anadolu Bölgesi'nden alan ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Dicle Irmağına kavuşan akarsu. Uzunluğu 268 km'dir.

Başlangıç kolları, Van Gölünün güneyi ile Hakkâri yöresi arasındaki yüksek dağlık kesimden kaynaklanır. Bu kesimde Norduz Çayı adıyla anılan akarsu batıya doğru akar. Önce sağdan (kuzeydoğudan) Van Gölünün güneyindeki dağlardan doğan Müküs (Bahçesaray) Deresini, daha batıda da gene sağdan Hızan Çayını alır. Beytüşşebap yöresinden gelen Türbehasan Deresi de akarsuya bu kesimde soldan (güneydoğudan) katılır. Akarsu Pervari'den geçerken Botan Çayı adını alır ve bu ad genellikle akarsuyun bütün çıkışı için kullanılır. Adını aldığı bu dağlık yörenin adı eski kaynaklarda Buhtan olarak geçer. Daha sonra güneybatıya yönelen akarsu Siirt kentinin yaklaşık 3 km güneyinden geçer. Doğudan gelen Zarova Suyunu ve kuzeyden gelen Keşan Çayını aldıktan sonra Kurtalan ilçesine bağlı Çaltepe (eskiden Til) köyü yakınında Dicle Irmağına ulaşır.

Dicle Irmağına en fazla su taşıyan akarsu olan Botan Çayının ortalama debisi 143 m³/sn'dir. Debisinin bazen 1.853 m³/sn'ye kadar çıktığı saptanan Botan Çayı Türkiye'deki birçok akarsudan daha bol su taşır. Eylülde azalan suları, nisan'da en yüksek düzeye ulaşır.

botanik, BİTKİBİLİM olarak da bilinir, biyolojinin bitkilerle ilgilenen ve bütün bitkisel yaşam biçimlerinin yapısını, özelliklerini ve biyokimyasal süreçlerini inceleyen dal.

Botanik genellikle dört ana bölüme ayrılır: Morfoloji, fizyoloji, ekoloji ve sistematik botanik. Bitkilerin yapısal özellikleri ve biçimleriyle ilgilenen morfolojinin altbölümleri, hücreyi inceleyen sitoloji ya da hücrebilim, dokuları inceleyen histoloji ya da dokubilim, dokuları organ düzeyinde ele alan bitki anatomisi, yaşam çevrimini inceleyen üreme morfolojisi ve bitkilerin gelişmesini inceleyen morfogenezi ya da deneysel morfolojidir. Fizyoloji bitkilerin işlevsel birimleriyle ilgilenir. Ekoloji, bitkilerin yaşadıkları çevreyle karşılıklı ilişki ve etkileşimini konu alır. Sistematik botanik ise bitkilerin tanımlanması, sınıflandırılması ve adlandırılmasıyla ilgilidir. Botanığın bu temel bölümlerine ek olarak, bakterileri inceleyen bakteriyoloji, mantarları inceleyen mikoloji, algleri inceleyen algoloji ya da fikoloji, karayosunlarını inceleyen briyoloji, eğrelti ve benzeri bitkileri inceleyen pteridoloji, fosil bitkileri inceleyen paleobotani, canlı ya da fosil sporları ve çiçektozlarını inceleyen palinoloji, bitki hastalıklarıyla ilgilenen bitki patolojisi, insana yararlı bitkilerle ilgilenen iktisadi botanik ile geçmişteki ve bugünkü gelişmemiş toplumların çeşitli amaçlarla kullandıkları bitkileri araştıran etnobotanik gibi uzmanlık dalları gelişmiştir. Öte yandan botanığın tarım, bahçecilik, ormancılık, eczacılık gibi bilim dallarıyla da yakın ilişkisi vardır.

Tarih. Aristoteles'in öğrencisi olan ve botanığın kurucusu olarak kabul edilen Theophrastos'un bitki morfolojisi, sınıflandırması ve bitkilerin doğa tarihiyle ilgili kavramları yüzyıllarca tartışmasız olarak benimsenmiştir. Bu büyük bilginin tahminen 200 kadar botanik incelemesinden yalnızca ikisi, *De causis plantarum* (Bitkilerin Nedenleri Üstüne) ve *De historia plantarum* (Bitkilerin Tarihi Üstüne) Latince çevirileriyle günümüze ulaşabilmiştir. İS 1. yüzyıl-

da yaşamış Yunanlı botanikçi Pedanios Dioskorides ise *Peri hyles iatrikes* (Latince *De materia medica*; İlaç Bilgisi Üstüne) adlı yapıtında, 600 kadar bitkinin yetiştirme yerlerini, biçimel özelliklerini ve tıbbi kullanımlarını tanımlamıştır. Bitkileri ağaçlar, çalılar ve otlar biçiminde sınıflandıran Theophrastos'a karşılık, Dioskorides aromatik bitkiler, yenilen bitkiler ve şifalı bitkiler olarak üç ana gruba ayırır. Dioskorides'in çağdaşı olan Romalı doğa bilgini Plinius (Yaşlı), öncüllerinden daha özgün çalışmalar yapmadı ama, *Historia naturalis* (Doğa Tarihi) adı altında derlediği 37 ciltlik büyük doğa ansiklopedisinin 16 cildini bitkilere ayırdı. 15. ve 16. yüzyıllarda tıbbi bitkileri tanımlayan pek çok kitap yayımlandı. 16. yüzyılda mercceklerin bulunması ve birleşik mikroskopun geliştirilmesi, bitkilerle ilgili zengin buluşlar çağını açtı. 17. yüzyıl botanikçileri yalnızca tıbbi bitkileri incelemekten vazgeçip, dünyanın her yerinde yetişen bütün bitkileri araştırmaya başladılar. Bu çağın en önemli botanikçilerinden biri olan Gaspard Bauhin, bitkileri iki sözcükle adlandırma sistemini Linnaeus'tan önce kullanan ilk botanikçidir. 1665'te Robert Hooke, bitki dokuları üzerinde mikroskopa yaptığı gözlemlerin sonuçlarını *Micrographia* (Mikro Çizimler) adıyla yayımladı. İzleyen 10 yıl içinde Nehemiah Grew ve Marcello Malpighi bitki anatomisi üzerinde önemli çalışmalar yaptılar.

Stephen Hales, başarılı çalışmalarıyla deneysel bitki fizyolojisinin temellerini attı ve *Vegetable Statick*'te (1727; Bitki Statigi) suyun bitkilerdeki hareketini açıkladı. 1753'te Linnaeus, dünyanın çeşitli yerlerinde yetişen 6 bin bitki türünü tanımladığı *Species plantarum*'u (Bitki Türleri) yayımladı. Bugün bile bitki sınıflandırmasının temel başvuru kitabı sayılan bu yapıtında, bitkileri cins ve tür adıyla veren ikili adlandırma sistemini geliştirdi; ayrıca bitkileri eşey organlarına göre tanımlayıp sınıflandırmayı önerdi.

Günümüzde, bitki coğrafyası, bitki ekolojisi, bitki kimyası, topluluk genetiği gibi ilgili dalların ve bitki hücrelerinin incelenmesinde başvurulan yeni tekniklerin (hücre genetiği, hücre taksonomisi) katkısıyla, sistematik botanik büyük bir gelişmeye konu olmuştur.

botanik bahçesi, özellikle bitki grupları arasındaki akrabalık ilişkilerini yansıtabilecek biçimde düzenlenen canlı bitki koleksiyonu. Bugün botanik bahçeleri daha çok süs bitkilerini sergilerken akrabalıklarını yansıtmaya da özen göstererek, hem göz beğenisini okşamak, hem de taksonomi bilgisi vermek gibi ikili bir görev üstlenir. Bir zamanlar halk hekimliğinde kullanılan ve ilk botanik bahçelerinin en değerli örnekleri olan tıbbi bitkiler bugün ancak tarihsel değer taşıyor ve çağdaş bitki koleksiyonlarında özel bir yer tutmaz. Odunsu bitkilerin (ağaç ve çalılar) yetiştirildiği botanik bahçelerine arboretum denir. Arboretum, kendi başına ayrı bir koleksiyon oluşturabileceği gibi, botanik bahçeleri içinde ayrı bir bölüm olarak da düzenlenebilir.

Günümüzde botanik bahçelerinin temel amacı, bitkilerin anayurtlarını, bilimsel ve halk arasındaki adlarını da belirterek, zengin koleksiyonlar oluşturmaktır. Böyle bir koleksiyondaki bitki sayısı, bahçeye ayrılan alanın büyüklüğüne, kuruluşun bilimsel ve mali kaynaklarına bağlı olarak değişir.

Kentleşmenin artmasıyla botanik bahçeleri de sanayileşmiş ülkenin kültür kaynakları

arasına girmiştir. Bu bahçeler, doğadan uzak yaşayan kent insanlarına doğanın bir parçasını sunarak, istedikleri zaman tohumdan ve gürültüden uzaklaşma olanağı sağlar.

Botanik bahçelerinin en eski örneklerine Çin'de ve Akdeniz kıyısındaki ülkelerde rastlanır. Bunlar gerçekte, meyve ağaçlarını, sebzeleri ve ilaç yapımında kullanılan şifalı bitkileri yetiştirmek için kullanılmıştır. Matbaanın bulunmasından sonra, bitki konusunda yüzyıllardır yazılmış kitaplar geniş kitlelere yayıldı; ayrıca şifalı bitkiler konusundaki yayınlar arttı. Bu gelişmeler botanik bahçelerinin kurulması düşüncesini aklı getirdi. Avrupa'da 16. yüzyılın sonunda bu tür beş bahçe varken, 20. yüzyıl ortalarında değin sayıları yüzleri buldu. Bu bahçelerden ilk ikisi İtalya'da Padova ve Piza'da kurulmuştu (1545). Başlangıçta botanik bahçeleri üniversitelerin tıp okullarında kuruluyordu; o zamanın botanikçileri de tıp profesörleriydi. Bahçelerde ilaç yapımında kullanılan bitkilerin yetiştirilmesiyle ilgili eğitim yapıyordu. Bu botanikçiler ayrıca başka hizmetler de verirdi. Örneğin 16. yüzyıl botanikçilerinden Carolus Clusius, Leiden'deki botanik bahçesinde büyük bir soğanlı bitki koleksiyonu oluşturmuştu. Bu koleksiyon Hollanda'da soğanlı bitki endüstrisinin başlamasına sağladı.

İsviçreli bir hekim ve botanikçi olan Jean Gesner 1800'lerin başlarındaki bir yazısında, 18. yüzyılın sonunda Avrupa'da 1.600 botanik bahçesinin bulunduğunu yazmıştı. 18. ve 19. yüzyıllarda botanik bilimi hızla gelişti; bu dönemde önemli botanikçilerin birçoğu botanik bahçelerinin yöneticileriydi. O zamandan bu yana, eğitim ve tıbbi bitki bahçesi biçimindeki klasik botanik bahçeleri azaldı, onların yerini temelde bitki kültürünün ve süs bitkileri ile özel bitkilerin sergilenmesinin amaçlandığı bahçeler aldı. Büyük canlı bitki koleksiyonları, hem araştırmacılar için önemli kaynaklar oluşturur hem de halkın bitkiler ve yetiştirilmeleri konusunda bilgi edinmesine olanak sağlar. Bazı botanik bahçelerinde her yıl yetişkinler ve çocuklar için bitki yetiştirme kursları düzenlenir.

Botanik bahçeleri, değerli genetik özellikler taşıyan türleri içerdiği için, yeni bitki çeşitlerinin üretilmesinde çok önemli birer kaynaktır. Örneğin Pennsylvania'daki Longwood Bahçeleri, ABD Tarım Bakanlığı'nın işbirliğiyle süs bitkileri ve yeni çeşitler üretilebilecek türler toplamak üzere çeşitli geziler düzenlenmektedir. İngiltere'deki Kew Kraliyet Botanik Bahçesi de bitki toplama gezileri düzenlemekte ve ekonomik değeri olan bitkileri, dünya üstünde yetiştirebildikleri en uygun ortamın bulunduğu yerlere dağıtmaktadır. Burası ayrıca kauçuk ağacı (*Hevea brasiliensis*), ananas, muz, çay, kahve, kakao, çeşitli kereste ağaçları ve kınakına gibi bitkilerle, ilaç hammaddesi elde edilen başka bazı bitkileri dünyaya tanıtmış ve yaymıştır.

Botanik bahçeleriyle arboretumlar, genellikle bitkilerin bilimsel akrabalıklarına göre düzenlenmesiyle parklardan ayrılır. Bir botanik bahçesi düzenlenirken benzer bitkilerin bir araya konması geleneksel bir uygulamadır. Gene de güzel görüntüler yaratmak göz ardı edilmez, ağaç ve çalılar, kendi taksonomik gruplarından otsu bitkilerin arasına serpiştirilir.

Botanik bahçelerinde, genellikle bitkilerin çoğaltılmasında ya da mevsim değişikliklerinden etkilenen bitkilerin yetiştirilmesinde seralar kullanılır. Kışları soğuk olan yerlerde tropik orkideler, tropik eğreltiler, tropik ve astropik bölgelerin ekonomik bitkileri,

kaktüsler, afrikamenekşeleri ve begonyalar gibi bitkiler bu seralarda yetiştirilir.

Büyük bitki koleksiyonları oluşturulmak isteniyorsa, türler için belirli mevsimlerde uygun sıcaklık koşulları sağlayan depolama alanları kurulur. Aşırı soğuğa dayanamayan, ama soğuk bir döneme de gereksinim duyan genç bitkilerin kışı geçirmesi için de özel soğuk seralar kullanılabilir. Gene, sıcak yaz güneşine dayanamayan bitkilerin yetiştirilebileceği ve bazı bitkilerin de geçici olarak depolanabileceği, çitlerden yapılmış gölgeliklerden yararlanılabilir.

Birçok botanik bahçesinde bir de herbaryum (kurutulmuş bitki koleksiyonu) vardır. Herbaryumdaki bitki türleri bilimsel adlarının yanı sıra nereden toplandıkları, nasıl büyüdükleri gibi bilgileri içerecek biçimde etiketlenir. Türler familya ve cinslerine göre dosyalanır ve hazır örnek olarak elde bulundurulur.

Birçok botanik bahçesi üniversitelerle işbirliği içinde çalışır. Böyle bahçeler bitki taksonomistleri için gerekli hizmetleri de sunar. Büyük botanik bahçelerinin çoğunda teknik dergiler ve halk için broşürler yayımlanır, ayrıca resimli kitap ve filmler hazırlanır.

Bitki koleksiyonlarının korunmasında ilk koşul, kuşkusuz bitki kültürünün iyi yapılmasıdır. Kentlerdeki botanik bahçeleri için çimenliklerin bakımı özellikle önemlidir; halkın gözünde bir bahçenin değeri bitki koleksiyonlarının yetkinliğinden çok, genel görünüşüyle ölçülür. Ağaç ve çalı koleksiyonları sistemli budama ister ve hiçbir önemli ağaç bakımsızlığa iki yıldan fazla dayanmaz. Yaşlı ağaçların budanması özel ilgi gerektirir; yaralardan çürümemesine dikkat edilmelidir. Asalakların ve hastalıkların denetimi için sık sık ilaçlama yapılmalıdır.

Eskiden botanik bahçelerinde yeni bitki çeşitleri, toplayıcıların çoğunlukla uzak yerlere araştırma gezilerine gönderilmesiyle elde edilirdi. Bu toplayıcılar, doğada yetişen yeni türleri araştırıp, istenen bitki örneklerini bahçeye getirirlerdi. Günümüzde, fidencilik sanayisi çok gelişmiş ve birçok küçük kuruluş belirli bitki gruplarında uzmanlaşmıştır. Sayısız bitki türü ve kültür çeşidi dikilmeye hazır olarak, doğrudan böyle kuruluşlardan satın alınabilmektedir. Botanik bahçeleri arasında da sık sık tohum ve nadir bitki değiş tokuşu yapılır. Bazı bahçeler, yıllık tohum değiş tokuş listeleri yayımlarlar.

Bitki koleksiyonlarının bakımı için gerekli donanım uygulamanın büyüklüğüne bağlıdır. Bahçe personeli, alet vb için binalardan başka eğitim programı yürüten botanik bahçeleri için sınıflar da gereklidir. Öğrencilerin uygulamaya yönelik çalışmaları için bir uygulama serası da düzenlenebilir.

Botany Koyu, Büyük Okyanustaki Tasman Denizinde, Avustralya'nın Yeni Güney Galler eyaletinin kıyısında koy. Çapı yaklaşık 8 km olan bir daire biçimindedir. La Perouse ve Kurnell yarımadaları arasındaki ağzının genişliği 1,6 km'dir. Georges ve Cook ırmakları bu koya dökülür.

Kaptan James Cook 1770'te, Avustralya'da ilk kez Botany Koyunda karaya çıktı. Cook, koya önce Stingray Harbour adını verdi, ama sefer heyetinin doğabilimcisi Joseph Banks'in (sonradan Sir Joseph) yörede bulduğu bitkilerin zenginliği dolayısıyla daha sonra bu adı Botany olarak değiştirdi. Kraliyet Deniz Kuvvetleri'nden Arthur Phillip'in burada mahkûmlar için bir koloni kurması için planlar yapıldı. Ama 1788'de yöreye gelen Phillip, koyun çevresini yerleşime uygun bulmadı ve koloniyi 8 km kuzeydeki Port Jackson'a (sonradan

Sidney) taşıdı. Aynı yıl Fransız denizci Jean La Perouse koyu araştırdı.

Botany Koyu bugün Sidney'in banliyöleri ile çevrilidir. Kuzeybatıda Kingsford-Smith Havalimanı, güneyde ise petrol arama tesisi yer alır. Koyun çevresinde ayrıca Bunnerong elektrik santrali ve doğayı koruma alanları bulunur. Botany limanı temizlenmiş, bir dalgakıran inşa edilerek liman gemiler için daha güvenli duruma getirilmiştir. Limandan yararlanan konteyner gemilerinin sayısı Sidney limanından yararlananların iki katını aşar.

Boteti Irmağı, eskiden BOTLETLE IRMAĞI, Afrika'nın güneyinde, Botsvana'da ırmak. Thamakalane Irmağı ile Maun yakınlarından doğar, Botsvana'daki Okavango Delta'sının kollarıyla beslenir. Güneydoğu yönünde Xau Gölüne doğru aktıktan sonra kuzeye döner ve Makgadikgadi Tuz Havzasına dökülür. Uzunluğu 305 km'dir.

Botev, Hristo (d. 6 Ocak 1849, Kalofer, Rumeli - ö. 1 Haziran 1876, Veslez Dağı yukarıları, Bulgaristan, Osmanlı Devleti), Osmanlı yönetimine karşı Bulgar bağımsızlık hareketinin kahramanlarından yurtsever şair.

Öğrenimini tamamlamak için 1863'te gönderildiği Rusya'da nihilist düşüncelerden etkilendi. 1867'de Bulgaristan'a döndü, ama ardından Romanya'ya kaçtı. Orada yoksul bir yaşam sürdü; gazetecilik, edebiyat ve örgütlenme çalışmalarına katılarak kendini Bulgar bağımsızlık hareketine adanmış. Şiirlerini topladığı *Pesni i stihove* (Şarkılar ve Şiirler) adlı kitabını 1875'te yayımladı. Mayıs 1876 başlarındaki Bulgar ayaklanmasında, küçük bir silahlı grupla Bulgaristan'a döndü, ama birkaç gün sonra Osmanlı birlikleriyle girilen bir çatışmada öldürüldü.

Halk şarkılarının diliyle yazdığı coşkulu şiirlerinde milliyetçilik, bağımsızlık, toplumsal kurtuluş gibi konuları ele alan Botev, Bulgaristan'ın en sevilen şairlerinden biri olmuştur.

Both, Jan (d. y. 1618, Utrecht - gömülüştü 9 Ağustos 1652, Utrecht, Felemenk), barok ressam ve oymabaskı sanatçısı. 17. yüzyıl

çevresindeki dağları ve ormanları konu aldığı manzara resimleri parlak bir gün ışığıyla doludur. "Bir İtalyan Kırında Resim Çizen Sanatçılar" (Devlet Müzesi, Amsterdam) gibi İtalyan köylülerini işlediği resimlerinde, büyük bir olasılıkla Roma'da karşılaştığı Claude Lorrain ve Pieter van Laer'in etkileri vardır. Bamboccianti ve van Laer'in o dönemde yaygın olan tür resmine duydukları ilgiyi paylaşmakla birlikte, günlük yaşamdan sahnelere, asıl yakınlık duyduğu manzara resmi içinde ikincil derecede ve rastlantısal olarak yer vermiştir. Claude'un ışık ve atmosferi genişleten idealize edilmiş klasik kompozisyonlarına karşılık Both, düş gücünden çok gözleme önem vermiş ve doğayı betimlerken daha özel ve doğalcı bir üslup geliştirmiştir.

Birçok resimdeki figürleri kardeşinin yaptığı söylentileri kanıtlanamamıştır. Gerçekte Jan'ın Andries'in ölümünden (1641) öncesine ait çalışmalarının hiçbirini tanımlanabilmiş değildir. Onun olduğu bilinen manzara resimlerinde figürleri çoğunlukla kendisi yapmıştır. Yalnızca bunların birkaç tanesini, Both'un portresini de yapan Cornelis van Poelenburgh çizmiştir. Both'un kendi resimlerinden aside yedirme yöntemiyle yaptığı oymabaskıları çok özenlidir, ama bunların iyi baskıları çok azalmıştır.

Botha, Louis (d. 27 Eylül 1862, Greytown yakınları, Natal - ö. 27 Ağustos 1919, Pretoria, Transvaal, Güney Afrika Birliği), Güney Afrika Birliği'nin ilk başbakanı. Birleşik bir Güney Afrika oluşturmak amacıyla Boerler ile İngilizler arasında uzlaşma politikasını savunmuştur.

Güney Afrika'nın iç bölgelerine ilk yerleşenlerden (*voortrekker*) birinin oğluydu. Oranj Bağımsız Devleti'nde büyüdü. Burada bir Alman misyoner okulunda öğrenim gördü. 1884'te Zululand'ın (bugün Natal) Vryheid bölgesinde Yeni Cumhuriyet'in kurulmasına katkıda bulundu. Burada bir çiftlik satın aldı, İrlandalı bir yurtseverin torunu olan Annie Emmett ile evlendi. Yeni Cumhuriyet 1888'de Güney Afrika Cumhuriyeti ile birleşince Botha da siyasete atıldı. 1897'de *Volksraad*'a (parlamento)

komutanlığına getirildi. Bir baskın hareketini yöneterek bir zırhlı treni ele geçirdi. Winston Churchill de bu trende ele geçirilen tutsaklar arasındaydı. Transvaal kuvvetlerinin genel komutanı Piet Joubert ölünce (Mart 1900) Botha onun yerine atandı. Komutanlık yeteneğine karşın, İngilizlerin ezici takviye birliklerini durdurmayı başaramadı. Paardeberg'de büyük bir Boer ordusunun teslim olmasından ve Pretoria'nın düşmesinden sonra bir gerilla hareketi örgütledi. Ama İngilizler sonunda Botha'yı

Louis Botha, Sir James Guthrie'nin yağlıboya çalışması, 19. yüzyıl sonları; İskoç Ulusal Portre Galerisi, Edinburgh
Scottish National Portrait Gallery, Edinburgh

görüşme masasına oturmaya zorlandılar. Mayıs 1902'de Vereeniging Barış'ını imzalayanlardan biri de Botha oldu.

Savaş bitince Botha yeni bir partinin, Halk Partisi'nin (Het Volk) başkanı olarak siyasete döndü. 1907'de Transvaal'e özyönetim hakkı verilmesi üzerine başbakan seçildi. 1910'da ulusal düzeyde varılan bir anlaşma sonucunda Güney Afrika Birliği'nin ilk başbakanı oldu. Bu görevi, Boerlerle İngilizleri kaynaştırma konusundaki kararlılığıyla yaşamının sonuna değin sürdürdü.

Botha 1911'de Güney Afrika Partisi'ni kurdu. Bu partinin amacı Transvaal, Oranj Bağımsız Devleti ve Kap Kolonisi'nin anti-empiryalist partilerini birleştirmektir. Genellikle İngilizce konuşan kesimlerin desteklediği Birlikçi Parti, resmi muhalefet partisiydi. Ama Botha'nın sürekli uzlaşma programı kendi yandaşları arasında da bölünmelere yol açtı. Afrikaner mirasını yaşatmaya önem veren J. B. M. Hertzog ve başkalarının önderliğinde Oranj Birliği (Orangia-Unie) kuruldu. I. Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra Botha'nın, İngilizlerin Alman Güneybatı Afrikası'nı ele geçirme yolundaki isteklerine boyun eğmesi üzerine ayrılıklar derinleşti. Botha, Christiaan Beyers'in önderliğindeki bir Afrikaner ayaklanmasını bastırdı. Ardından da iyi örgütlenmiş bir hareketi başarıyla yöneterek Almanları yendi (1915). Savaşın sonuna değin, Afrikaner milliyetçilerinin şiddetli siyasal saldırılarıyla baş etmeyi başardı. 1919'da Versailles Barış Konferansı'na katıldı. Orada kendi deneyimlerine dayanarak, eski düşmanlara karşı hoşgörüyü davranma gerekliliğini savundu.

Botha, P(ieter) W(illem) (d. 12 Ocak 1916, Paul Roux, Güney Afrika), 1978-84 arasında Güney Afrika Cumhuriyeti başbakanı, Eylül 1984 - Ağustos 1989 arasında da ülkenin ilk devlet başkanı.

1932-35 arasında Bloemfontein'deki Oranje Vrystaat Üniversitesi'nde bir süre hukuk eğitimi gördü, ama mezun olmadan okuldan ayrıldı. Genç yaşta siyasal etkinliklere katıldı. Yirmi yaşındayken Kap yönetim bölgesine giderek bütün zamanını Ulusal Parti'nin (NP) örgütlenme çalışmaları

"İtalya Görünümü", Jan Both'un yağlıboya çalışması; Devlet Müzesi, Amsterdam
Rijksmuseum, Amsterdam

Felemenk manzara resmindeki "İtalyanlaşma" eğiliminin en ünlü ustasıdır.

Önce, bir cam ressamı olan babası Dirck Both'la, sonra da Abraham Bloemaert'le çalıştı. 1638'den 1641'e değin Roma'da erkek kardeşi Andries'le birlikte yaşadı, ertesi yıl, ressamlar loncasının ünlü bir üyesi olacağı Utrecht'e döndü. Roma'nın

seçilinceye değin de bazı devlet görevlerinde bulundu. *Volksraad*'da Başkan Paul Kruger'in *Uitlander*'e (Boer olmayan, özellikle İngiliz göçmeni) karşı izlediği düşmanca siyasete karşı ılımlıların yanında yer aldı.

1899'da Güney Afrika Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte Botha hızla yükselerek Ladysmith'i kuşatan güneyli kuvvetlerin

rına ayırdı. Ulusal Parti'nin 1948 seçimindeki beklenmedik başarısıyla o da parlamentoya girdi. 1958'de işleri bakan vekili oldu. 1961-80 arasında sırasıyla ticari kalkınma, Renkli işleri, bayındırlık ve savunma bakanlığı görevlerinde bulundu. 1978'de, B.J. Vorster'in istifası üzerine başbakan oldu.

Botha yönetimi, ciddi dış ve iç güçlüklerle karşılaştı. Mozambik, Angola ve Zimbabve'de Siyah yönetimlerin işbaşına gelmesi, Güney Afrika'daki Siyah milliyetçilere ve Güney Batı Afrika Halkı Örgütü'ne (SWAPO) yeni bir güç kattı. Başka gelişmeler de özellikle 1980'de Güney Afrika içinde sık sık Siyah öğrenci ve işçilerin ayaklanmasına yol açtı. Botha, bütün bunlara silaha başvurarak karşılık verdi. Komşu ülkelerdeki yönetim karşıtı grupları desteklemenin yanı sıra bu ülkelere sık sık askeri saldırılar da düzenledi. Bu politika Angola, Mozambik ve Zimbabve yönetimlerini zayıflatmayı amaçlıyordu. Botha, konuyla ilgili görüşmeleri sürdürmekle birlikte Namibia'dan çekilmeye de yanaşmadı.

Bu dış politikayı, ülke içinde Siyah yerleşim bölgelerine "bağımsızlık" tanıma gibi bir reform programıyla birleştirdi. Reformların amacı, beyazlar dışındaki toplulukların muhalefetine bôlerken, uluslararası kamuoyunu da yatıştırmaktı. Programın can alıcı noktalarından biri, Asyalılar ile Renkililere çok sınırlı da olsa bazı haklar tanıdığı halde, Siyah çoğunluğa hiçbir ödün vermeye yanaşmayan yeni bir anayasanın yürürlüğe konmasıydı. Önerilen reformların beyaz egemenliğini korumasına karşın, Ulusal Parti'nin sağ kanadı reform programını protesto ederek 1982'de partiden ayrıldı ve Ulusal Muhafazakâr Parti'yi (NKP) kurdu. Gene de Botha 1983'te yalnızca beyazların katıldığı bir referandumla anayasayı kabul ettirmeyi başardı. Irklara göre bölünmüş ve beyazların egemenliğinde bulunan parlamentonun atadığı bir seçim kurulunca ve yeni anayasa gereğince ertesi yıl devlet başkanlığına getirildi.

Özellikle 1984'te bazı Siyah muhalefet önderlerinin vatana ihanet suçundan tutuklanması üzerine ülkede gösteriler ve direniş olayları tırmanmaya başladı. Botha yönetimi Temmuz 1985'te çeşitli bölgelerde sıkıyönetim ilan etti. Ayrıca Siyahların yaşadığı yörelerdeki polis gücünü askeri birliklerle destekledi, yerli ve yabancı basına kısıtlamalar getirdi. Irkçı yönetime karşı Batılı ülkelerde oluşan kamuoyunun da baskısıyla Güney Afrika'ya ekonomik yaptırım uygulamaya önerileri ortaya atıldı. Botha'nın komşu ülkelere gelen göçmen işçileri geri gönderme tehdidine karşın, Eylül 1986'da AET ülkelerinin yanı sıra ABD ve Kanada da ekonomik yaptırım uygulamayı kabul etti. *Apartheid* (ırk ayrımı) politikasının bırakılmasına tümüyle karşı olan Afrikaner seçmenler ile bu politikayı bir an önce sona erdirmeye umutlarını yitirerek gittikçe artanlaşan öfkeli Siyahların oluşturduğu iki kutup arasında kalan Botha yönetimi böylece en bunalımlı dönemine girdi.

1989 başında hastalanan Botha parti başkanlığından ayrıldıysa da, devlet başkanlığını bırakmadı. Ama hem NKP, hem de kendi hükümeti içinde muhalefetle karşılaşınca, ağustosta bu görevinden de ayrıldı.

Bothe, Walther (Wilhelm Georg) (d. 8 Ocak 1891, Oranienburg, Almanya - ö. 8 Şubat 1957, Heidelberg, AFC), Alman fizikçi. Temel parçacıkların saptanmasına yönelik olarak geliştirdiği yeni yöntem ve

bunun sonucu olan öteki buluşları nedeniyle 1954 Nobel Fizik Ödülü'nü Max Born ile paylaşmıştır.

Bothe, 1920-31 arasında Berlin, 1931-34 arasında Giessen ve 1934-57 arasında Heidelberg üniversitelerinde öğretim üyeliği yaptı. 1925'te, Hans Geiger ile birlikte, Compton etkisini (bir X ışını demetinin elektronlara çarparak saçılmasında, ışınların dalgaboyunun saçılma açısına bağlı olarak büyümesi) incelerken, iki Geiger sayacı kullanarak veri toplama yöntemini geliştirdiler. İki bilim adamı, tek tek fotonların ve elektronların, bir çarpışma geçirdikten sonraki enerjilerini ve doğrultularını aynı anda belirledikleri bu deneylerle, Compton etkisinin istatistiksel yorumunu çürüttüler ve elektromagnetik ışının parçacıklı yapısını kesin biçimde belirlediler.

1929'da Bothe, astronom Werner Kolhörster ile birlikte, rastlaşımly sayma yöntemini yeniden uygulayarak kozmik ışınların sanıldığı gibi yalnızca gamma ışınlarından oluşmadığını buldu. 1930'da berilyum elementinin, alfa parçacıklarıyla bombardımanı sonucunda niteliği bilinmeyen bir ışınım saldırdığını gözlemledi. Sonradan Sir James Chadwick bu ışınların niteliğini belirleyerek, bunların nötron adını verdiği parçacıklardan oluştuğunu gösterdi.

Bothe, II. Dünya Savaşı süresince Almanya'daki nükleer enerji araştırmalarının öncülerinden biriydi. Nötronlar ve bunların çekirdek tepkimelerindeki rolleri üzerinde kuramsal çalışmalar yaptı ve Almanya'nın 1943'te tamamlanan ilk siklotronunun tasarlanması ve yapılmasını yönetti.

Bothriolepis, *Placodermi* sınıfının *Antiarcha* takımından soyu tükenmiş balık cinsi. Orta ve Geç Devoniyen Dönemden (Devoniyen Dönem y. 395-345 milyon yıl önce) kalma çökellerin tanıtıcı fosili olan bu balıkların baş tarafı, kemikten kalın bir kalkanla örtülüydü. Gözler bu kalkanın tepesinde, ışığa duyarlı kotalaksı gözün hemen yanında bulunuyordu. İki bölümden oluşan kemik kalkan baş ve göğüs bölümlerini korurken, vücudun arka bölümü kalkanlı, hatta pulslu. Baş vücuda birleştiği bölgedeki omurga kemikleri çok güçlü, hareketli ve kenarları dişliydi. İşlevsel akciğerleri olduğu anlaşılan *Bothriolepis* cinsinden balıklar, akciğerlerin kökeninin çok eskiye dayandığını da kanıtlar. Bu hayvanların akarsu ve göllerde yaşayan dip balıkları olduğu, kancaya benzeyen kollarını kürek gibi kullanarak yüzdüğü ve yeterince gelişmemiş ağızla saldırgan bir avcı olmadığı sanılmaktadır.

Bothwell (5. Kontu), Francis Stewart Hepburn (ö. Temmuz 1614'ten önce), Bothwell 4. kontunun yeğeni. Ölçsüz ve kibirli davranışları yüzünden İskoçya kralı VI. James (sonradan İngiltere kralı I. James) tarafından bir rakip ve İskoçya tahtı için bir tehlike olarak görülmüştür.

Coldingham birinci keşişi olan babası John Stewart, Kral V. James'in torunuydu. Dolayısıyla Bothwell'in İskoçya kraliçesi Mary ve naibi Moray ile akrabalığı vardı. 1581'de Bothwell kontu unvanını aldıktan sonra, İskoçya Deniz Kuvvetleri lordu oldu. Protestan nüfuzunun dorukta olduğu dönemde VI. James'in sarayında önemli bir durumuna geldi. İngiltere'yi istila ederek Mary Stuart'ın ölümünü almasını istiyordu. 1589'da bir ayaklanmaya katıldığı için kısa bir süre hapsedildi. Bu sırada kralın yakınlığını yitirdi. İkinci kez, büyüclük suçlamasıyla hapse atıldı. 1591'de hapisten kaçtı, toprakları ve unvanları parlamentoya elinden alındı. Bu dönemde yaşamı olağanüstü

bir yasa tanımazlıkla geçti. 1591'de Holyroodhouse'ı ele geçirmeye kalkıştı, 1593'te kraliçe tutsak olarak ele vaadinde bulunmaya zorladı. Ama bir anda gene eski yaşam koşullarına döndü. James'in onu tutuklatmayı başaramamasına karşın 1595'te Fransa'ya sığınmak zorunda kaldı. Napoli'de aşırı yoksulluk içinde öldü. Üç çocuğu olduğu halde unvanları hiçbir zaman bu çocuklara verilmedi.

Bothwell (4. Kontu), James Hepburn, ORKNEY VE SHETLAND DÜKÜ (d. 1535? - ö. 4 Nisan 1578, Dragsholm, Sjælland, Danimarka), İskoçya kraliçesi Mary Stuart'ın üçüncü kocası. Mary'nin ikinci kocası Henry Stewart'ın (Lord Darnley) öldürülmesini tertiplemiş, böylece İskoç soylularının ayaklanmasının ve Mary'nin İngiltere'ye kaçarak orada Kraliçe I. Elizabeth tarafından hapse atılıp idam edilmesinin yolunu açmıştır.

Bothwell 3. kontu Patrick Hepburn'ün oğluydu. 1556'da babasının unvanını devraldı. Protestan olduğu halde, küçük

Bothwell 4. Kontu James Hepburn, sanatçısı bilinmeyen bir portre çalışması, 1566; İskoç Ulusal Portre Galerisi, Edinburgh Scottish National Portrait Gallery, Edinburgh

yaşta Mary Stuart'ın naibesi Katolik Marie de Lorraine'in Protestan İskoç soylularına karşı mücadelesini destekledi. 1560'ta Marie de Lorraine'in ölümü üzerine yönetim yetkisi bütünüyle Mary Stuart'ın eline geçti. Bothwell, 1561'de Mary Stuart'ın Özel Danışma Kurulu'nun üyesi oldu. Çok geçmeden, güçlü ama akli dengesi bozuk Arran kontu ile aralarında bir düşmanlık doğdu. Arran'ın kraliçeyi kaçırmayı tasarlamakla suçladığı Bothwell, Mart 1562'de Edinburgh Şatosu'na hapsedildi. Ağustos ayında buradan kaçtı; İngiltere'de bir süre tutuklu kaldıktan sonra Eylül 1564'te Fransa'ya ulaştı.

Ertesi yıl, Mary'nin Lord Darnley'le evlenmesine (Temmuz 1565) karşı çıkan üvey kardeşi Moray kontu James Stewart'ın ayaklanmasını bastırmak üzere İskoçya'ya geri çağırıldı. Mary'nin kâtibi David Riccio'nun 9 Mart 1566'da Darnley'nin kışkırtmaları sonucunda öldürülmesi üzerine gelişen olaylar sırasında, sadakati ve ustalığıyla kraliçenin büyük sevgisini kazandı. Yıl sonuna doğru Mary, Bothwell'i İskoçya'nın güneyindeki en güçlü soylu konumuna yükseltti ve kendisiyle evlenme konusunda ona cesaret verdi.

1567'de Darnley öldürülünce, bu cinayeti Mary'nin suç ortaklığıyla işlediği savıyla kamuoyu hemen Bothwell'i suçladı. Açıkça düzmece bir yargılama sonunda Bothwell beraat etti. Artık Mary ile birlikte yaşıyordu. Mayıs başında birinci karısından boşandı. Orkney ve Shetland dükü ilan edildiğinin ertesi gün, 15 Mayıs'ta Protestan ayiniyle Mary ile evlendi. Çok geçmeden, Bothwell'i bir zorba olarak gören Katolik ve Protestan soylular koalisyonu ayaklandı. Kraliçe'nin kuvvetleri, 15 Haziran'da Edin-

burgh yakınlarındaki Carberry Hill'de ayaklanmacılar ile karşı karşıya geldi. Askerleri savaşılmaya yanaşmayınca kraliçe, Bothwell'in kaçmasına izin verilmesi koşuluyla teslim oldu. Bothwell kuzeye, önce Orkney ve Shetland'a, ardından da Danimarka'ya kaçtı. Orada Kral II. Frederik tarafından gözetim altına alındı. Mary'nin İskoçya'da hiç şansı kalmayınca, Bothwell, Haziran 1573'te Dragsholm'deki bir şatoda hücreye kapatıldı. Beş yıl sonra da orada, aklını kaçırmış bir durumda öldü. Mary, daha 1570'te evliliklerinin iptal edilmesini sağlamıştı.

Botletle Irmağı bak. Boteti Irmağı

Botni Körfezi, BOTTEN KÖRFEZİ olarak da bilinir, İsveççe BOTTNISKA VIKEN, Fince POHJAN LAHTI, Baltık Denizinin, batıda İsveç ve doğuda Finlandiya arasında kalan kuzey uzantısı. 117.000 km²'lik bir alan kaplayan körfez kuzey-güney doğrultusunda 725 km boyunca uzanır. Doğudan batıya doğru uzunluğu 80-240 km arasında değişir. Åland (Ahvenanmaa) Adaları, körfezin ağzını hemden bütünüyle kaplar. Ortalama derinliği yalnızca 60 m olan gölün en derin yeri 90 m ile batı kesiminde yer alır. Aralarında Ume, Lule, Torne, Kemi ve Oulu'nun da bulunduğu çok sayıda ırmağın körfeze dökülmesi nedeniyle tuzluluk oranı çok düşüktür. Bu nedenle körfezin yüzeyi kışın yaklaşık beş ay boyunca buzlarla kaplanır. Körfezde bulunan çok sayıda küçük ada deniz ulaşımını güçleştirir. Finlandiya'nın körfezdeki başlıca limanları Pori, Vaasa (Vasa) ve Oulu, İsveç limanları ise Luleå, Härnösand, Sundsvall ve Gävle'dir. Körfeze adını veren ve önceleri Botni (Botten) olarak adlandırılan hinterlandını kaplayan büyük ormanlardan getirilen ağaçlar, körfez kıyılarında kurulmuş bıçkı fabrikalarında işlenir. Körfezin kuzey bölümü genellikle Bottenviken (İsveççe) ya da Perämeri (Fince), güney bölümü ise Bottenhavet (İsveççe) ya da Selkämeri (Fince) olarak adlandırılır.

Boto, Eza bak. Beti, Mongo

Botokudolar, bugün Brezilya'nın Minas Gerais eyaletinin bulunduğu yörede yaşamış Amerika Yerlileri. Ge dilleri üst öbeğine bağlı bir dil konuşurlardı. Botokudo kültürü, Brezilya'nın doğusundaki dağlık ve ormanlık kesimde yaşayan öteki göçebe kabilelerin kültürüne benziyordu. 50-200 kişiden oluşan av gruplarını, en çok doğaüstü güç taşıdığına inanılan kişiler yönetirdi. Botokudolar, ruhların gökyüzünde yaşadığına ve olağanüstü güç sahibi şamanlar aracılığıyla insanların işlerine yön verdiğine inanırlardı. Gruplar arasında çok sık görülen anlaşmazlıklar, genellikle uzun sopalar kullanılarak yapılan ikili düellolarla çözüldü. Avrupalıların yayılmacılığına karşı direnen Botokudolar acımasızca yok edildi. Bugün yaşayan bir avuç Botokudo, tarıma yönelen ve sömürgecilğe boyun eğen atalarının soyundan gelir.

Botoşani, Romanya'nın kuzeydoğusunda il (județ). Kuzeyde Ukrayna, doğuda Moldova ile çevrilidir. Yüzölçümü 4.965 km²'dir. Prut ve Siret ırmakları, ilin sırasıyla doğu ve batı sınırlarını oluşturur. Her iki ırmak da güneydoğu yönünde akar. İl merkezi Botoşani kentinde gelişkin bir dokuma sanayisi vardır. Truşeşti, Nicolae Bălcescu, Dorohoi, Săveni ve Darabani ilin öteki kentleridir. Eskiden Boğdan'ın sınırları içinde yer alan ilin toprakları dalgali yükseltilerden oluşur. Başlıca tarımsal etkinlikler, tahıl üretimi ve hayvan yetiştiriciliğidir. Bucecea kentinde bir şeker fabrikası

bulunur. Dorohoi kentindeki bir müze, Liveni'de (bugün Georgiu-Enescu) doğan besteci Georgiu Enescu'ya (1881-1955) adanmıştır. 15. yüzyıl yapısı bir kilise ile Adincata Ormanı, Dorohoi'nin öteki önemli özellikleridir. Şair Mihail Eminescu (1850-89) İfoleşti köyünde doğmuştur; burada da onun anısına bir müze düzenlenmiştir. İtcani köyü yakınındaki Dragomirna Manastırı, 1609'da Boğdan metropoliti ve minyatür ressamı Anastase Crimca tarafından inşa edilmiştir. 1627'de Prens Miron Barnevschi'nin bir surla çevirdiği manastırda, Crimca'nın kurduğu okulda yetişmiş tezhipçilerin süslediği bir el yazması koleksiyonu bulunur. Ștefănești köyü, ressam Ștefan Luchian'ın (1868-1916) doğum yeridir. Karayolu ve demiryolu bağlantıları Botoşani ve Dorohoi arasında uzanır. Nüfus (1990 tah.) 470.400.

Botoşani, Romanya'nın kuzeydoğusunda kent. Botoşani ilinin (județ) merkezidir. Moldova sınırı yakınında, Boğdan'ın kuzey kesimindeki zengin bir tarım bölgesinde yer alır. 1439 tarihli kayıtlarda ilk kez bir yerleşme olarak adı geçer. Popăuți Kilisesi 1496'da yapılmıştır. Çok eskiden beri tarım ürünü ve şarap pazarlanan bir merkez olan Botoşani, artık özellikle dokumacılık alanında bir sanayi merkezi durumuna gelmiştir. Nüfus (1982 tah.) 83.316.

Botswana, resmi adı BOTSVANA CUMHURİYETİ, eskiden BECHUANALAND, Afrika'nın güneyinde 581.730 km²'lik bir alanı kaplayan, karayla kuşatılmış ülke. Başkenti Gaborone'dir. Büyük bölümü Kalahari Çölüyle kaplı olan ülkenin kuzeyden güneye en geniş yeri 965 km'dir; doğudan batıya genişliği de yaklaşık bu kadardır. Güney ve güneydoğuda Güney Afrika Cumhuriyeti, batı ve kuzeybatıda Namibia, kuzeydoğu ve doğuda Zimbabwe ile çevrilidir. Zambia ile Botswana arasına sokulmuş Namibia toprağı Caprivi Şeridi, uluslararası anlaşmalarla belirlenemediğinden, Botswana, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Zimbabwe arasında anlaşmazlık konusudur. Nüfusu (1991 tah.) 1.314.000'dir.

Doğal yapı. Güney Afrika Platosunun bir parçasını oluşturan Botswana, yüzey şekillerinin tepelik (1.400 m) ve yer yer kırık olduğu güneydoğu kesimi dışında ortalama

Kalahari Çölü, Güneybatı Botswana
Gerald Cubitt

yüksekliği 1.000 m'yi bulan bir düzlük biçimindedir. Kuzeyden güneye uzanan geniş bir plato (1.200 m) ülkeyi iki ayrı topografik bölgeye ayırır. Doğuda enlemesine akan geçici su yataklarının kestiği yüksek çayırliklar (bozkırlar) yer alır. Batı-

da ise 10.000 km²'lik bir alanı kaplayan Okavango Bataklığı ile Kalahari Çölü bulunur. Tabanında Prekambriyen Zaman (y. 4 milyar-570 milyon yıl önce) kayaların yatığı Kalahari, genelde otlar ve akasya türü dikenli fundalıklarla kaplı bir yarı çöl görünümündedir. Yeryüzü sularının yüzeye yakın olduğu yerlerde yeşillik bir alanı andırır; gerçek çöl özelliklerini yalnızca kumulların bulunduğu güneybatı köşesi gösterir.

Su toplama havzası yaklaşık 145.000 km² olan kuzeydeki Chobe Irmağı Zambezi Irmağına akar. Kuzeybatıda Angola sınırından başlayarak güneydoğu yönünde 145 km kadar ilerleyen Okavango Irmağı geniş bir çöküntü alanına girerek Okavango Bataklığını oluşturur. Ngami Gölünü de besleyen bu sistem belirli mevsimlerde daha doğuya yönelerek sularını ülkenin ortasındaki Makgadikgadi Tuz Havzasına boşaltır. Doğuda 77.000 km²'lik bir alanı akayağın Limpopo Irmağı uzanır. Ülkenin güneyinde yalnızca Molopo ve Ramatlabama gibi birkaç cıız akarsu vardır.

Botswana'nın büyük bölümünde kara iklimine özgü aşırılıkların görüldüğü astropik bir iklim hüküm sürer. Sıcaklık yazın (ekim-mart) 38°C'ye ulaşırken, kışın (nisan-eylül) 0°C'nin altına inerek sık sık don olaylarına yol açar. Ülke çapında 460 mm olan yıllık ortalama yağış kuzeyde 635 mm'ye çıkar; buna karşılık batıda 380 mm, güneybatıda ise 127 mm düzeyinde kalır. Genellikle aralık ve nisan sonu arasında düşen yağmurlar şiddetli sağanak biçimini alır. Yağışlar düzensiz olduğundan, birkaç yıl süren kuraklık ve kıtlıklar sık sık görülür. Sıcak ağustos rüzgârları Kalahari'deki kumları ülkenin her yanına taşır.

Botswana'nın yaklaşık dörtte üçü seyrek bir savan bitki örtüsüyle kaplıdır. Bitki örtüsünün dağılımı yağmur düzenine uygun bir yapı gösterir. Güneybatıdaki otlar ve dikenli fundalıklar doğuya ve kuzeye doğru yerini çalılıklara ve ardından ağaçlık bir savan örtüsüne bırakır. Kuzeydoğuda ve Kalahari'nin orta kesiminde çeşitli ağaçlara rastlanır. Zengin otlaklarda çayırözeli ve yengeçotu (*Digitaria sanguinalis*) gibi otlar bulunur. Gerçek ormanlar ise yalnızca Chobe Irmağı kıyısındadır.

Botswana'daki ovaların yanı sıra ulusal parklarda ve av hayvanı koruma alanlarında bol miktarda yabani hayvan sürüleri bulunur. Başlıca kara hayvanları aslan, fil, pars, suaygırı, zürafa, antilop ve yabani sığırdır. Kobra ve şişen engerek gibi zehirli yılanların dışında birçok akrep, örümcek ve karınca görülür. Kuş cinsleri arasında devekuşu, kutan ve toy sayılabilir. Okavango ve Chobe ırmaklarında tilapia, benekli balık, yayınbalığı yaşar.

Nüfus. Batsvanalar olarak bilinen Botswana'nın yerli halkı, aralarında tarihsel ve kültürel bağlar bulunan ve batıdaki Sotholarla kültür ve dil yakınlığı gösteren sekiz ana etnik topluluktan oluşur. Bu topluluklar geleneksel şeflerin yönetiminde ayrı bölgelerde yaşar; komünal mülkiyet altında olan toprakların satılması yasaktır. Ülke topraklarının beşte birini elinde tutan ve toplam nüfusun dörtte birini oluşturan Bamangvatolar ülkenin doğusunda oturur. Kayalık tepelerin eteğinde uzanan Bamangvato merkezi Serowe, saz damlı kulübelerin ağırlıkta olduğu daire biçimli büyük bir köydür. Öteki iki büyük topluluk olan Bakuenalar ve Banguaketseler ülkenin güneydoğusunda başkent Gaborone yakınlarında yaşar. Küçük topluluklardan Bakgat-lalar (Kvenalar), Bamaleteler, Batlokualar (Tlokvalar) ve Batavanalar Namibia sınırın-

da, Barolonglar Güney Afrika sınırında otururlar.

Çoğu Afrikalıların tersine büyük köylerde yaşayan Batsvanaların merkezleri genellikle otlatma alanlarından uzaktır. Sığır besicileri haftanın birkaç günü sürülerinin yanında geçirdikten sonra köylerine dönerler. Her köyün kendi başkanı vardır. Başkanın evinin yakınında bulunan toplantı yeri *kgotla* ya da *lekhotlo* günlük toplumsal yaşantının odağını oluşturur; önemli konular ve anlaşmazlıklar burada görüşülür. Köyler genellikle geniş ailelerin oturduğu mahallelere ayrılmıştır. Köylerin çoğunda bir okul, bir dükkân ve bazen de bir sağlık ocağı bulunur. Kadın ve çocukların günlük yaşamında en önemli etkinlik su taşıma işidir. Erkek çocuklar da sığır güder. Dış köyler en

büyük şefin oturduğu etnik topluluk merkezine sıkı sıkıya bağlıdır. Bu sistem genel siyasal yapının ayrılmaz bir parçasını oluşturur. Sığır, toprak ve yağmur Batsvanaların yaşamında önemli bir rol oynar. Yağmur anlamına gelen *pula* hem günlük selamlaşma sözcüğü, hem de ülkenin para biriminin adıdır.

Botsvana'da bu geleneksel yapının dışında kalan bazı küçük topluluklar da yaşar. Ülkenin ilk sakinleri olan ve Sarvalar (Masarvalar) olarak bilinen Sanlar, göçebe yaşam biçimlerini sürdürür ve mevsimden mevsime asıl yurtları olan Kalahari'ye göçerler. 19. yüzyılda genellikle Güney Afrika'dan gelen ve bazı toprak parçalarını ele geçiren Avrupalıların büyük bölümü özel tarım bölgelerinde ve demiryolu hattı üzerindeki kasabalarda oturur. Sayıları ancak 7 bini bulan Avrupalılar çiftçilik, ticaret, memurluk, misyonerlik ve öğretmenlik gibi

işlerle uğraşır. Birkaç bine ulaşan Renklilerin dışında az sayıda Asyalı da vardır.

Botsvana'da iş olanakları sınırlı olduğundan, her yıl binlerce genç geçici işler için Güney Afrika'ya gider. Ülke içindeki iş alanları Güney Afrika ve Zimbabve'ye bağlanan doğudaki demiryolu hattı ile bakır ve nikel madenciliğinin hızla geliştiği Selebi-Pikwe'de yoğunlaşmıştır. Buralarda yaşayan Batsvanalar arasında kabile bağları giderek zayıflamaktadır. Başkent Gaborone 1970'lerden sonra yönetim merkezi olarak hızla gelişmiştir. En yakın demiryolu istasyonundan 55 km uzakta bulunan Serowe giderek önemini yitirmektedir. Kuzeydoğudaki Tati İmtiyaz Bölgesi'nin eski merkezi Francistown, büyük ölçüde Avrupalıların denetiminde olan bir ticaret merkezidir. Güneydoğuda bulunan Mochudi ve Labotse de önemli birer ticaret merkezi haline gelmiştir.

Batsvana (Sisvana) ile İngilizce ülkenin iki resmi dilini oluşturur. İngilizceyi yalnızca eğitim görmüş Afrikalılar ve Güney Afrika'da çalışmış olanlar konuşur. Beyaz topluluk içinde Afrikaner dili egemendir. Okuryazarlık oranı Batsvana dilinde nüfusun üçte birini, İngilizcede ise dörtte birini bulur. Halkın büyük çoğunluğu Hristiyanlığı benimsemiştir. Ama kiliseye gitme alışkanlığı son derece düşüktür; ata ruhlarına tapınmaya dayanan geleneksel dine bağlılık belirli ölçülerde sürmektedir. Hristiyanlar içinde asıl ağırlığı Anglikan, Kongregasyonel, Metodist ve Presbiteryen gibi Protestan mezhepler oluşturur.

Su kıtlığı nedeniyle ülke nüfusu oldukça seyrektir. Ortalama nüfus yoğunluğu km² başına 2,3 kişidir (1991). Ghanzi ve Kgala-gadi en seyrekle nüfuslu illerdir, ülkenin güneydoğusu ise nüfusun en yoğun olduğu bölgedir. Toplam nüfusun yaklaşık beşte dördü köylerde oturur; 15 yaşın altındakilerin nüfus içindeki oranı yüzde 50'ye yakındır. Doğum ve ölüm oranları (1985-90) sırasıyla binde 47,3 ve binde 11,7'dir. Ortalama ömür (1989) erkekler için 52,7, kadınlar için 59,3 yıldır.

Ekonomi. Botswana'nın gelişme yolunda olan karma ekonomisi büyük ölçüde sığır besiciliği ile elmas, bakır ve nikel madenciliğine dayanır. Bağımsızlıktan sonra enerji gereksinimi, madencilik, et ihracatı ve tarımsal üretime özel ağırlık veren bir dizi ulusal plan hazırlanmıştır. Ekonomi hızlı bir gelişme göstermişse de, gelir dağılımı oldukça dengesizdir. Bu nedenle Güney Afrika, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve çeşitli uluslararası kuruluşlardan önemli ölçüde dış yardım almıştır. 1988'de toplam gayri safi milli hasıla (GSMH) 1,105 milyar ABD Doları, kişi başına GSMH 940 ABD Dolarıydı.

Başlıca tarımsal uğraş olan sığır besiciliği, az sayıda büyük çiftçi ailesinin denetimindedir. Sığırlar genellikle Lobatse'deki Batsvana Et Komisyonu'na satılır. Kocadan, mısır ve kumdari gibi temel tarımsal ürünler iç gereksinimi karşılamaktan uzaktır. Ticari ürünler arasında pamuk, yerfıstığı ve ayçiçeği sayılabilir. Zaman zaman görülen kuraklıklar ve aft humması gibi salgın hastalıklar tarımsal üretim ve hayvancılığı olumsuz yönde etkiler.

Madencilik ihracat ve devlet gelirlerinin büyük bölümünü karşılar. Devlet elmas çıkarma işini De Beers Consolidated Mines of South Africa ile birlikte yürütür. Devletin yüzde 50 hissesinin bulunduğu Orapa elmas madenleri 1971'de, Letlhakane yakınlarındaki bir maden de 1977'de üretime geçmiştir. 1970'lerin sonunda Jwaneng'de bulunan elmas damarı 1980'lerin başında işletilmeye başlamıştır. Nikel ve bakır madenleri ile sulama ve enerji tesislerini kapsayan Shashi Projesi'nin merkezi olan Selebi-Pikwe son yıllarda büyük bir gelişme göstermiştir. 1974'te işletmeye açılan nikel ve bakır madenleri ekonomide giderek önemli bir rol oynamaktadır. Morupule'de ve Serowe yakınlarında zengin kömür yatakları bulunmuştur. 300 bin tonu geçen yıllık kömürün hepsi elektrik üretiminde kullanılmaktadır. Yıllık elektrik üretimi (1988) 631 milyon kW-saatir.

Botswana'da imalat sanayisi yok denecek düzeydedir. Son yıllarda Botswana Development Corporation'ın (Botswana Kalkınma Anonim Şirketi) yardımlarıyla bazı sinai ve ticari işletmeler kurulmuştur. İş olanaklarını yaymak amacıyla kırsal kesimde de küçük çaplı projelere girişilmiştir. Çok sayıda işçi Güney Afrika madenlerinde çalıştığından, ülkede kalifiye işçi sıkıntısı vardır.

Güney Afrika Gümrük Birliği'nin (CUSA) üyesi olan Botswana'nın dış ticaretinde birlik üyesi ülkelerin payı yüzde 80'in üzerindedir. İhracat ve ithalatın büyük bölümü Avrupalıların elindedir.

1970'lerde yapımına başlanan ülkenin başlıca demiryolu hattı, Zimbabve Ulusal Demiryolları'nca işletilmektedir. Ülkeyi kuzey-güney doğrultusunda geçen ve her türlü hava koşullarında açık olan ana karayolu 1980'de tamamlanmıştır. Ülkenin öteki kesimlerine ulaşım çakıl ve toprak yollarla sağlanır. İç hatlarda çalışan Batsvana Hava-yolları'nın yabancı havayolu şirketleriyle bağlantılı dış hat seferleri de vardır.

Yönetiş ve toplumsal koşullar. Botswana parlamenter sistemle yönetilen bir cumhuriyettir. 1966 anayasası uyarınca yasama yetkisi doğrudan seçilmiş 34 üye, özel seçimle belirlenmiş 4 üye ve başsavcından oluşan Ulusal Meclis'in elindedir. Büyük kabileleri temsil eden Şefler Meclisi bir danışma organı niteliğindedir; kabile işleriyle ilgili yasalar Ulusal Meclis'ten geçmeden önce burada görüşülür. Yürütme erki devlet başkanının elindedir. Cumhurbaşkanı atadığı hükümet Ulusal Meclis'e karşı sorumludur. Ulusal Meclis ve cumhurbaşkanlığı seçimleri beş yılda bir yapılır. Yerel yönetim sistemi dokuz il meclisi ile dört kent meclisinden oluşur (Gaborone, Francistown, Selebi-Pikwe ve Lobatse). Bağımsızlıktan beri ülkenin siyasal yaşamına Batsvana Demokratik Partisi (BDP) egemendir. Botswana'nın küçük bir kara ordusu ve hava kuvvetleri vardır.

Okuryazarlık oranının yüzde 71'e yaklaştığı Botswana'da parasız ilköğretime 1980'de geçilmiştir. İlköğrenim çağındaki çocukların yüzde 80'den fazlası okula gitmektedir. Ortaöğretimde ise bu oran yüzde 20'nin altındadır. Gaborone'deki University College'nin dışında ülkeye yayılmış çeşitli yüksek öğretmen ve teknik meslek okulları vardır.

Botswana'da sosyal sigorta sistemi yoktur. 1970'lerde 11 yaş altındaki çocuklar için parasız tıbbi bakıma geçilmiştir. Başta gezici sağlık merkezleri olmak üzere yapılan yeni yatırımlarla sağlık hizmetleri yaygınlaştırılmışsa da, hastane ve sağlık personeli yetersizliği sürmektedir. Bebek ve çocuk hastalıkları önemli bir sağlık sorunu yaratmaktadır; bebek ölüm oranı (1985-90) binde 67 gibi yüksek bir düzeydedir. Ülkedeki en yaygın hastalıklardan sıtma, verem, sindirim sistemi hastalıkları, zatürree ve yetersiz beslenmedir.

Kültürel yaşam. Halkın büyük çoğunluğunun yaşamında kabile kurumlarının ve kültürünün hâlâ büyük etkisi vardır. Folklor, müzik ve dans geleneği oldukça zengindir. Geleneksel kültürel yapının dışında boy veren kurumlarda kilisenin ve okulların etkisi vardır. Son yıllarda yerel bir edebiyat doğmaya başlamıştır.

Tarih. Botswana'nın bulunduğu bölgeye tarihte ilk yerleşen halk Sanlardı. Sotholar buraya 1600 dolaylarında göç etti. Bir Avrupalı keşif heyetinin 1801'de bölgede yaptığı geziden sonra, Londra Misyoner Derneği 1813'te Kudumane (Kuruman) Irmağı kıyısında bir misyon merkezi kurdu. Robert Moffat'ın 1821'de yönetimi üstlenmesiyle, Kuruman Güney Afrika'nın önde gelen Protestan misyon merkezlerinden biri oldu. Aynı sıralarda Shaka'nın Zulu ordularından kaçan binlerce sığıntı bölgeyi baştan başa yağmaladı. Bunu başka göç dalgaları izledi. 1826'da Mzilkazi öncülüğünde Zululardan ayrılan Bandedeleler(*) bugünkü Transvaal'nin batısında yerleştiler ve buradan bölgenin iç kesimlerine akınlar düzenlediler. Bu saldırıları 1837'de Boerlere yenile-

rek kuzeye göç ettikten sonra da sürdürdüler. Boerler bölgenin sınırına 1835'te Kap Kolonisi'nden başlayan Büyük Göç sırasına ulaştılar. Kuzeye doğru yayılmak isteyen Boerlerin misyonerler yolunu da içine alan topraklar üzerindeki hak iddiaları, İngilizlerce desteklenen kabilelerle bir dizi çatışmaya yol açtı.

1867'de Banguatolar ve Bandedeleler arasında çekişme konusu olan Tati Irmağı yakınlarında altın yatakları bulundu. Ertesi yıl Transvaal'ın, altın yataklarını içine alan geniş bir alanı ilhak etme girişimine İngiliz hükümeti karşı çıktı. Bu sırada Bamangvato şefi altın yataklarını işgal etmeler için İngilizlere başvurduysa da, bir sonuç alamadı. 1871'de hakemliği üstlenen Natal vali yardımcısının Transvaal ile Barolonglar arasında çizdiği sınır, Boer saldırılarını önlemede yetersiz kaldı. 1878'de kabileler arasındaki karışıklıkları bastırmak için bölgenin güneyini işgal eden küçük kolluk kuvvetinin 1881'de çekilmesinden sonra, tam bir kargaşa başladı. Aynı yıl imzalanan Pretoria Sözleşmesi'yle Transvaal'ın bütün sınırları belirlenmesine kararın, Boerler bu sınırları çiğnemeye devam ettiler. Ardından Almanların Namibia'da giriştiği sömürgeleştirme çabaları, İngiltere'de bölgenin ilhak edilmesi görüşünün giderek ağır basmasına yol açtı. Böylece 1884'te Bechuanaland Protektorası adı altında bir İngiliz yönetimi oluşturuldu. Beyaz haydutların ve Transvaal'ın toprak ele geçirmeye yönelik etkinlikleri üzerinde bölgeye gönderilen İngiliz kuvveti, düzeni sağladıktan sonra protektora'nın topraklarını kuzeye ve batıya doğru genişletti. Eylül 1885'te Molopo Irmağının güneyinde kalan bölge tahta bağlı bir sömürge haline getirildi. İngiliz protektorası olarak kalan Bechuanaland'a 1892'de Shashi ve Motloutse ırmakları arasındaki topraklar, Tati bölgesi ve Banguatoların tartışmalı bazı toprakları eklendi.

İngiliz Güney Afrika Kumpanyası, 1890'larda protektora'yı bir sıçrama tahtası olarak kullanıp Güney Rodezya'yı (bugün Zambia) sömürgeleştirmeye girişti. 1895'te protektora'nın yönetimini kumpanyaya bırakmaya yönelik bir plan hazırlandıysa da, Londra'ya giden kabile şefleri demiryolu yapımı için bazı topraklar vermeyi kabul ederek eski yönetimden sürmesini sağladılar. Aynı yılın sonlarında Jameson Baskını kumpanyanın planını bütünüyle suya düşürdü. Bu arada doğrudan tahta bağlı olan bölge de Kap Kolonisi'ne bağlandı.

Bechuanaland'ın yönetimini üstlenmek isteyen Güney Afrika'nın bu konudaki başvuruları üzerine, İngiliz hükümeti Haziran 1935'te yöre halkına danışmadan ve Parlamento'nun görüşü alınmadan yönetim devrine gidelemeyeceğini açıkladı. Sonraki İngiliz hükümetleri de aynı tutumu sürdürdü. 1948'de İngiltere'de öğrenim görürken bir İngilizle evlenen Bamangvato şefliğinin vârisi Seretse, Güney Afrika'nın baskısı sonucu kendisini şef olarak tanımayan İngiliz hükümetince Botswana'dan çıkarıldı. 1961'e değin danışma organı niteliğinde bir şefler meclisinin yardımıyla ülkeyi yöneten İngiliz yüksek temsilcisi, daha sonra yerini yeni yasama ve yürütme meclislerine bıraktı. 1965'te iç özerkliğe geçilmesini öngören bir anayasa hazırlandı. Bunu izleyen seçimlerde 1956'da bir yurttaş olarak dönmeye izin verilen Seretse Khama'nın önderlik ettiği Bechuanaland (sonradan Botswana) Demokratik Partisi (BDP) Yasama Meclisi'nin 31 sandalyesinden 28'ini elde etti. Öteki üç sandalyeyi Botswana Halk Partisi (BPP) kazandı. 30 Eylül 1966'da

ilan edilen Botsvana Cumhuriyeti İngiliz Uluslar Topluluğu'nun bağımsız bir üyesi oldu ve aynı yıl Birleşmiş Milletler'e kabul edildi. Seretse Khama devlet başkanlığını üstlendi.

Bağımsızlıktan sonra Güney Afrika Botsvana'ya karşı daha ılımlı bir tutum izlemeye başladı. Seretse Khama Güney Afrika ile sıkı ekonomik ilişkileri sürdürmekle birlikte, bir Güney Afrika federasyonu içinde yer alma önerilerini geri çevirdi. Bu arada komşu Siyah devletlerle dostça ilişkileri geliştirmeye yönelik bir denge siyaseti benimsedi. BDP Ekim 1969 seçimlerinde çoğunluğunu korumakla birlikte dört sandalye kaybetti. Gene üç milletvekili çıkaran BPP'nin yanı sıra Güney Afrika ve Rodezya (bugün Zimbabve) ile daha yakın ilişkileri savunan Botsvana Ulusal Cephesi (BNF) ve Botsvana Bağımsızlık Partisi de (BIP) meclise girdi. 1970'lerin sonunda Zambia ile bağlantıyı sağlayan önemli bir karayolu tamamlandı. Aynı dönemde Botsvana Rodezya'dan kaçan Siyah mülteciler ile Zimbabve Devrimci Halk Ordusu'na bağlı gerillalar için bir sığınak oldu. Temmuz 1980'de ölene değin cumhurbaşkanlığını sürdüren Seretse Khama'nın yerini yardımcısı Quett Masire aldı. Zimbabve'nin bağımsızlığını kazanmasından sonra, bu ülkeyle kurulan iyi ilişkiler, J. Nkomo'nun iktidar çekişmesinin ardından Botsvana'ya sığınmasıyla gerilemeye başladı. Eylül 1984 seçimlerinde BDP çoğunluğunu korudu. Bu arada Afrika Ulusal Kongresi'nin (ANC) Botsvana'yı destek üssü olarak kullanmasını önlemek isteyen Güney Afrika'nın karşılıklı saldırmazlık paktı için yaptığı baskılara karşı çıkılması, bu ülkeyle ilişkilerin bozulmasına yol açtı. Haziran 1985'te ANC'nin üslerini ortadan kaldırma gerekçesiyle Botsvana'nın başkentine hava saldırısı düzenleyen Güney Afrika, Botsvanalı göçmen işçileri ülkeden çıkarma tehdidinde de bulundu. Batılı ülkelerle ekonomik ilişkilerini geliştirmeye yönelik Botsvana, yeni kalkınma planında özel girişimi ve yabancı sermayeyi özendirmeye ağırlık verdi.

1989'da yapılan seçimlerde BDP, Ulusal Meclis'teki 34 üyelikten 31'ini kazandı. 1990'da Güney Afrika'da ANC üzerindeki yasağın kaldırılması, bu ülkeyle ilişkilerde yumuşamayı da beraberinde getirdi. Özel girişime verilen önem, 1991-97 dönemini kapsayan yedinci kalkınma planında da sürdürüldü.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANAYILLIK.

Botsvanalar bak. Batsvanalar

Botta, Paul-Émile (d. 6 Aralık 1802, Torino, Piemonte - ö. 29 Mart 1870, Achères, Fransa), Fransız konsolos ve arkeolog. 1843'te Irak'taki, Dur Şarrukin'de (bugün Horsaabad) Asur kralı II. Şarrukin'in (Sargon) sarayını bulması, Eski Mezopotamya'da geniş ölçekli alan araştırmalarını başlatmıştır.

Ünlü İtalyan tarihçi Carlo Botta'nın oğlu olan Paul-Émile tıp öğrenimi gördü. 1842'de Musul'a konsolos olarak atandı. Böylece, o dönemde yalnızca ilkçağ yazarlarının ve Kitabı Mukaddes metinlerinin gelişik anlatımları aracılığıyla bilinen kayıp Asur kentlerini bulmak için çok iyi bir fırsat elde etmiş oldu. Musul'un karşısında, Dicle'nin doğu kıyısındaki Koyuncuk'ta kazılara başladı. Horsaabad'da daha umutlu gözükten araştırmalara girişmeseydi belki Ninive'yi de bulabilirdi. Bir haftalık kazıdan sonra, ünlü kanatlı figürleri, kabartma heykelleri ve çivi yazısı

yazıtlarıyla Şarrukin'in büyük sarayının kalıntılarını ortaya çıkardı. Yanlış bir inançla Ninive'yi bulduğunu Paris'e bildirerek, sonraki kazılar için hükümetten mali destek sağladı. Bazıları toprak üzerine çıkarıldıktan kısa süre sonra dağılan kalıntıların çizimlerini yerinde yapması için E. N. Flandin, Botta'nın yanına gönderildi. Paris'e yollanan eski yapıtlarla dolu bir gemi yolda battı, ama öteki yapıtlar Paris'e ve Louvre'a ulaştırıldı. *Monuments de Ninive...* (1849-50; Ninive Anıtları...) adlı yapının bir cildi Botta'nın yazılarından, dört cildi Flandin'in çizimlerinden oluşur. Sonraları kendisini çivi yazısı araştırmalarına adanmış Botta, Kudüs (1846) ve Trablusşam (1868) konsolosluklarında da bulundu.

Botticelli, Sandro, asıl adı ALLESANDRO DI MARIANO FILIPEPI (d. 1445, Floransa - ö. 17 Mayıs 1510, Floransa), erken Rönesans dönemi ressamı. "İlkbahar" (1477-78) ve

"Venüs'ün Doğuşu", Sandro Botticelli'nin yağlıboya çalışması, y. 1485; Uffizi Galerisi, Floransa
Anderson-Alnan. Art Resource/EB Inc.

"Venüs'ün Doğuşu" (y. 1485) adlı tablolarıyla Rönesans ruhunu çağdaş insana ulaştırdığı kabul edilir. Dinsel resimlerinin belibaşlıklarını Floransa kiliselerinde ve Roma'daki Sistina Şapeli'nde gerçekleştirmiştir. Adı, bir rehinci olan ve Il Botticello (Fıçıık) lakabıyla anılan ağabeyi Giovanni'den kaynaklanmaktadır.

Erken dönemi. Botticelli'nin yaşamına ilişkin güvenilir bilgiler çok azdır. Belgelerde 13 gibi "ileri" bir yaşta hâlâ okula gitmekte olduğu yazılır. İtalyan Rönesans sanatçıları'nın yaşamöykülerini yazan Giorgio Vasari de onun önce bir kuyumcu yanında çalıştığını belirtir. Botticelli'nin daha sonra ressam Fra Filippo Lippi'ye çıraklık ettiği ise kesindir. İlk dönem yapıtlarının bir bölümünün zaman zaman Lippi'nin ya da onun okulundan başka ressamların elinden çıktığı düşünülmüştür; bunlardan birçoğunun gerçek ressamının kim olduğu hâlâ tartışma konusudur. Floransa resminin büyük ustası Masaccio'nun anıtsal ve genelleştirici yaklaşımına daha yumuşak ve sıcak bir yorum getiren Lippi, bunu öğrencisi Botticelli'ye aktarmıştır. Botticelli'nin öğrendiği bu üslup, Masaccio'nun ışık ve gölge kullanımından izler taşımakla birlikte, ayrıntıya daha çok önem verir ve daha yumuşak duygular uyandırır. Botticelli'nin ilk resimlerinde Floransalı çağdaşı Andrea del Verrocchio'nun etkisi de görülür.

1470'te kendi atölyesini açan Botticelli aynı yıl Arte di Mercanzia Salonu için "Metanet" (Uffizi Galerisi, Floransa) adlı resmi, Ocak 1474'te de "Aziz Sebastianus"u yaptı. Bu tarihten sonraki resimlerinde yumuşak, buğulu gölgelerin aydınlatıldığı üç boyutlu figürden, sürekli ve ritmik bir dış çizgiyle

sınırlanmış, alçak kabartmayı andıran, parlak ve sabit bir ışıkla aydınlatılmış figüre doğru düzenli bir gelişme izlenir. Bu bağlam içinde "Aziz Sebastianus", Botticelli'nin sonraki üslubuna doğru atılmış bir ilk adım gibidir.

Mesleğinde doruğa ulaşması. "İlkbahar" Botticelli'nin gelişimindeki bir sonraki evreyi, "Venüs'ün Doğuşu" ise bu evrenin doruk noktasını temsil eder. Her iki resim de Lorenzo di Pierfrancesco de' Medici'nin Castello'daki villası için yapılmıştır ve bugün Floransa'daki Uffizi Galerisi'nde bulunmaktadır. "İlkbahar"ın yaratılmasında, doğal ayrıntıların canlı renkleri ve gerçekçi bir anlatımla işlendiği geç 14. yüzyıl gotik üslubun (uluslararası gotik) payı tartışmalıdır. Ama bu üslup yumuşatılmış ve Botticelli'nin yeni ulaştığı antik sanat anlayışına uygun olarak biçimlendirilmiştir. "Metanet", "İlkbahar" ve "Venüs'ün Doğuşu", Botticelli'nin en ünlü ve

gerek 16. yüzyılda Vasari'nin "incelik" olarak nitelendirdiği, gerek İngiliz eleştirmen John Ruskin ile onu izleyen 20. yüzyıl sanat tarihçilerinin "çizgisel ritim" olarak tanımladıkları nitelikleri en iyi yansıtan yapıtlardır.

1481 yazından 1482 ilkbaharına değin Botticelli, Papa IV. Sixtus'un davetlisi olarak Roma'da kaldı. Bu kente bazı papa portreleri ve Sistina Şapeli'nin duvarındaki büyük fresklerden üçünü yapmak üzere çağırılmıştı. Bu sonucuna göre Perugia, Ghirlandajo, Cosimo Rosselli, Signorelli, Pinturicchio ve Piero di Cosimo gibi seçkin ressamlar da katılıyordu. Botticelli'nin Eski Roma sanatıyla yeni tanışıklığı bu fresklerde, özellikle de "Korah'ın Cezalandırılışı"nda dikkati çekecek derecede bellidir. Yapıtta bilgece sunulan Eski Roma biçimleri ile Pinturicchio'nunkilere benzeyen şemalar, sert bir doğalcılık ve anıtsallık içinde birleştirilmiştir.

Botticelli Ekim 1482'de Perugia ve Ghirlandajo ile birlikte Floransa'ya döndü. 1483'te, Giannozzo Pucci ile Lucrezia Bini'nin evliliği dolayısıyla ısmarlanan iki çeyiz sandığına (cassone) ait dört panonun resimlerinin taslaklarını çizdi ve yapıtlarını denetledi. Ayrıca gene aynı yıllarda Perugino, Ghirlandajo ve Filippino Lippi ile birlikte Lorenzo de' Medici'nin (Muhteşem) Volterra yakınındaki Spadaletto Villası için önemli bir fresk dizisi üzerinde çalıştı. 1480'lerde Floransa'daki birçok şapel ve kilisede freskler ve resimler yaptı.

1491'de Botticelli, Floransa Katedrali'nin ön cephesine uygulanacak tasarımı seçecek kurula üye oldu. 1494'te kardeşi Simone ile birlikte San Frediano Kapısı yakınında bir

ev ve biraz da toprak satın aldı. 1496 yazında San Frediano'da Sta. Maria di Monticelli Manastır'ında bir "Aziz Francesco" resmi yaptı, 1497'de ise yardımcılarla birlikte Lorenzo di Pierfrancesco'nun Castello'daki villasının dekorasyonuna başladı.

Geç dönem üslubu ve son yılları Botticelli'nin geç dönem üslubunu (yani 15. yy'ın son 10 yılıyla 16. yy'ın ilk 10 yılında yaptığı resimleri) tanımlamak ve gelişimini izlemek oldukça güçtür. Bunun bir nedeni kesin tarihlerin azlığı, dolayısıyla da referans noktalarının eksikliğidir. 1490'ların başında Botticelli ölçek ve düşüncede, onu Yüksek Rönesans üslubuna çok yaklaştıran bir anıtsallığa ulaşmıştır.

Botticelli de aynı Leonardo da Vinci gibi biçimsel ve duygusal temaların uyumuna özen göstermiş, buna karşılık Leonardo'nun *sfumato* (biçimlerin dış çizgileriyle fon arasındaki yumuşak geçişler) uygulamasıyla ilgilenmemiştir. Bir Münih'teki Eski Pina-kotek'te, öbürü de Milano'daki Poldi Pezzoli Müzesi'nde bulunan iki "Pietà"sı konuyu aydınlatacak niteliktedir. Bu örneklerde Botticelli'nin rengi ve ışığı kullanışı, kütleleri ele alışı ve alçak kabartmayı anımsatan üslubu, Leonardo'ya yakın olmaktan çok, "Doni Madonnası"nda görüldüğü gibi, Michelangelo'nun gençlik dolu tarzını haber verir.

Yeni Ahit'in Vahiy Kitabı'ndaki apokaliptik görüden esinlenerek gerçekleştirdiği "Mistik Doğum" adlı olağanüstü yapıtı, Botticelli'nin gelişimindeki en önemli noktayı belirler. Bu yapıtta onun hem daha küçük ölçekte, hem de daha zengin ve doygun renklerle çalıştığı görülür. Firca vuruşları daha gevşekleşmiş, biçimler daha soyut bir anlatımla biçimlendirilmiş, mekân ise daha geleneksel bir tarzda ele alınmıştır. Arkaik sözcüğüyle tanımlanabilecek bu mekân, Botticelli'nin uyguladığı yeni renk düzeniyle birlikte, Kuzey Avrupa sanatına karşı yeniden uyanan ilginin de izlerini taşır. 1501 tarihli bu resim, Botticelli'nin din adamı Girolamo Savonarola'nın(*) apokaliptik ilahiyatına duyduğu ilginin kanıtı olarak gösterilmiştir. Botticelli'nin kardeşinin güncesinde, onun Savonarola'ya karşı beslediği yakınlığı anlatması ve Vasari'nin, Botticelli'nin Savonarola'nın izleyicisi olduğunu söylemesi bu savı güçlendirir. Ama sorun hâlâ bir sonuca bağlanmış değildir, çünkü bu resimle Flaman ressam Hugo van der Goes'un "Portinari Altar Panosu" arasında önemli ikonografik benzerlikler vardır; ayrıca Madonna'nın "Apokaliptik Kadın"la özdeşleştirilmesi 15. yüzyıl İtalyan sanatında oldukça sık rastlanan bir durumdur. Dolayısıyla, Botticelli'nin Savonarola örneğine dayalı bir mistik üslup yarattığı görüşü kesinlik kazanmamıştır.

1490'ların ortalarında Botticelli'nin tam bir "görmekli üslup"a (*grand manner*) ulaşmak üzereyken gerilemeye başladığı izlenir. 1495'lerde yaptığı "Apelles'in İftirası" ile başlayan bu dönem, Aziz Zenobius'un yaşamını konu aldığı, bilinen son resim dizisine değin sürmüştür. Botticelli bu resimlerin ölçeğini gittikçe daha küçültmüş, Kuzey resminin ve kendi gençlik dönemi ressamlarının modası geçmiş çerçevelerini (*format*) bilinçli biçimde kullanmıştır. Ayrıca anatomik doğruluğu bir yana bırakarak figürlerde anlatımcı ve bezemeci bir yaklaşımla, biçim bozmalara yer vermiştir. Botticelli'nin geç dönem yapıtlarında görülen bir başka özellik de gökkuşağına dayanan daha doygun bir renk düzeni kullanmasıdır. Ama Aziz Zenobius panolarının habercisi sayılabilecek başka çalışması yoktur. Botticelli bu resimlerde yukarıda sözü edilen üslup özelliklerini ana çizgileriyle uygulamakla birlik-

te önemli değişiklikler de getirmiştir. Örneğin Fra Angelico'nun yapıtlarını anımsatır biçimde, tümüyle soyut ve doğaya uygun olmayan renkler kullanmış, fonu mimar Luciano Laurano'nun perspektiflerini andıran bir açıklıkla vermiştir. Botticelli'nin bu panoları son derece yalın ve duygulu figürlerle doludur.

Kasım 1502'de Botticelli sodomiyle suçlanmış, ama sonradan bu suçlama geri alınmıştır. 1504'te Michelangelo'nun "Davud"unun nereye konacağını saptamak için oluşturulan kurula üye seçilmiştir. Üyesi bulunduğu San Luca Loncası'nın ödentisini 1503-05 arasında hep gecikerek verebilmesi, yaşamının son 10 yılında maddi durumunun pek iyi olmadığını gösterir. Botticelli 1510'da ölmüş ve Floransa'daki Ognissanti Kilisesi'ne gömülmüştür.

Botticelli'nin başarılı bir meslek yaşamı olduğu kesindir. Sanatında geleneksel bir çizgi izlemiş, önemli kişilerce korunmuş, maddi ödüller kazanmıştır. Floransa'nın bütün önemli kiliseleri için resim yapmıştır. Sistina Şapeli'nin dekorasyonunda görev almak üzere papa tarafından Roma'ya çağırılması, dinsel resim konusunda ulaştığı en üstün başarı olmuştur. Floransa'nın yönetim merkezi olan Signoria Sarayı ve Medici ailesinin çeşitli üyeleri için dindışı konulu resimler yapmıştır. Ayrıca baş koruyucusu Lorenzo di Pierfrancesco için Dante'nin *Divina commedia*'sını (*İlahi Komedi*) resimlemiştir.

Ölümünden sonra ününün yayılması. Botticelli, resim sanatında hızlı ve son derece önemli bir değişimin sürdüğü bir dönemde yaşamıştır. Yüksek Rönesans üslubunun ünlü ustalarından bir önceki kuşaktan olduğu için, ölümünü izleyen yüzyıllarda yazılan eleştirel ve tarihsel kaynaklarda oldukça az iz bırakmıştır. Değeri ancak 19. yüzyıl sonlarında, Dante Gabriel Rossetti gibi Ön-Raffaellocular tarafından kabul edilmiş ve övülmüştür. Aynı dönemin eleştirmenlerinden John Ruskin, Walter Pater ve Bernard Berenson'ın onun üslubunu çözümleyen öncü yazıları, Botticelli konusundaki çağdaş eleştirilerin temelini oluşturur.

Botticelli'nin seçtiği konular 20. yüzyılda araştırmacıların yoğun ilgisini çekmiştir. Uzmanlar bu konuların belirli şiir ve felsefe metinlerinden ve bu metinlerin Medici çevresinin hümanistleri tarafından yorumlanış biçiminden kaynaklandığını kanıtlamaya yönelmişlerdir. Ardından bu metinlerde ifade edilen düşünce sistemi ile bunların Botticelli'nin resimlerine yansımaları karşılaştırarak onun sanatını anlamaya çalışmışlardır.

Bu yaklaşımın en parlak örneği Alman sanat tarihçisi Aby Warburg'un (kendi başına bir sanat tarihi okulu oluşturan) denemesidir. Botticelli ve çağdaşlarının çizgisel tarzının tarihsel ve psikolojik önemini anlamaya çalışan Warburg, "İlkbahar" ve "Venüs'ün Doğuşu"nun ardındaki metinleri filolojik açıdan dikkatle incelemiş ve elde ettiği sonuçları, duyguyu ifade etmek için kullanılan Rönesans formüllerinin bir çözümlemesiyle birleştirmiştir. Bundan sonraki incelemeler, Botticelli'nin resimlerinin kaynağını, onunla çağdaş hümanistlerin biliminde, felsefesinde ve şiirlerinde aramışlardır.

Botticelli'nin dinsel konulu resimlerindeki karmaşık imgeler bütünüyle anlaşılacakla birlikte çok beğenilmiş, ama asıl ilgi, özellikle "Mars ve Venüs", "İlkbahar" ve "Venüs'ün Doğuşu" gibi klasik ve mitolojik konulu resimleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu resimlerin konularının tam anlamı bugün hâlâ tartışılıyorsa da, ele alınışlarında çağdaş ölçütlerle bile yeni ve köktenci

sayılabilecek bir tavır görülür. Bunlarda belirli tek bir metnin resimlenmesiyle kalınmamış, gerektiğinde konunun tam olarak betimlenmesi için birkaç metin birden kullanılmıştır. Örneğin, "Apelles'in İftirası"nda Eski Yunanlı hicivci Luciano'stan da, Guarino Veronese'nin Luciano's çevirisinden de, Leon Battista Alberti'nin Luciano's yorumundan da alınmış öğeler vardır, hatta başka kaynakların kullanıldığı da saptanabilir.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI "Faenza Kılıvuzlanın Madonnası" (y. 1468, Louvre Müzesi, Paris). "Judith ve Holofernes" (y. 1469, Uffizi Galerisi, Floransa). "Muneccom Kralların Tapınması" (y. 1475, Uffizi Galerisi, Floransa). "Genç Bir Adamın Portresi" (Ulusal Galeri, Londra). "Giuliano de' Medici" (1478'den sonra, Ulusal Sanat Galerisi, Washington, D. C.). "Komünyon Madonnası" (Gardner Müzesi, Boston). "Muneccom Kralların Tapınması" (1482, Ulusal Sanat Galerisi, Washington, D. C.). "Pallas ve Kentaur" (y. 1485, Uffizi Galerisi, Floransa). "Şükran İlahisi Madonnası" (y. 1485, Uffizi Galerisi, Floransa). "İncilci Yahya, Vaftizci Yahya, Meryem ve Çocuk İsa" (1484-85, Prusya Kültür Varlıkları Devlet Müzesi). "Narlı Madonna" (y. 1487, Uffizi Galerisi, Floransa). "Hücresinde Aziz Augustinus" (y. 1495, Uffizi Galerisi, Floransa). "Lucretia'nın Trajedisi" (y. 1499, Gardner Müzesi, Boston). "Virginia Romana'nın Öyküsü" (1499, Carrara Akademisi, Bergamo). "Haçın Dibinde Magdalena" (y. 1500, Fogg Sanat Müzesi, Cambridge, Massachusetts).

Bottrop, Almanya'nın kuzeybatısında, Kuzey Ren-Vestfalya eyaletinde (*Land*) kent. Ruhr sanayi bölgesinin kuzey ucunda, Essen'in kuzeyinde, Ren-Herne Kanalı kıyısında yer alır. Daha ortaçağ kayıtlarında adına rastlanmasına karşın, 19. yüzyıl sonlarına doğru bölgede kömür bulunmasına değin Bottrop küçük bir köy olarak kaldı. Kilise ve kamu binalarının çoğu 1860'larda yapıldı. Kent ancak 1921'de tüzel kimlik kazandı.

1975'te Kirchhellen ve Gladbeck'in Bottrop sınırları içine alınmasıyla kentin nüfusu iki katına çıktı. Kentin güneyinde bir sanayi bölgesi, kuzeyinde ise geniş bir park ve ağaçlık (Köllnischer Wald) yer alır. Ekonomik etkinlikler arasında kömür çıkarımı ve kok kömürü üretimi önde gelir. Ayrıca kömüre dayalı kimyasal maddeler, makine ve inşaat çeliği üretilir. Nüfus (1989 tah.) 116.800.

Botucatu, Brezilya'da, São Paulo eyaletinin orta kesiminde kent. Botucatu Dağlarındaki Pardo Irmağı kıyısında, deniz düzeyinden 777 m yükseklikte yer alır. 1855'te kent konumu kazandıktan sonra, 1876'da belediye merkezi oldu. Yörenin kahve, pamuk, pirinç, şeker kamışı, *feijão* (fasulye) ve patates gibi ürünleri Botucatu'da işlenir. Kentte ayrıca dökümhaneler ve dokuma fabrikaları ile tarım ve sanayi makineleri üreten tesisler bulunur. Ürünler, 296 km güneydoğudaki eyalet merkezi São Paulo'ya ve eyaletteki komşu yerleşmelere karayolu ve demiryoluyla gönderilir. Botucatu'da bir havaalanı da vardır. Nüfus (1980 geç.) 56.316.

botülizm, *Clostridium botulinum* bakterilerinin ürettiği toksinden ileri gelen ve genellikle iyi sterilize edilmemiş konservelerin yenmesiyle ortaya çıkan zehirlenme. Mutlak havasızyaşar (anaerob) bakterilerden olan *C. botulinum* genellikle toprakta yaşar ve ısıya dayanıklı sporlar oluşturur. Konservelenecek taze yiyeceklerle buluşabilen bu sporlar, uygun sıcaklık derecesinde ve yeterince uzun süre pişirilmeden kutulanan konservelerde gelişmesini tamamlayarak

bakteriye dönüşür. Kapalı kutunun içindeki oksijensiz ortamda çoğalan bakteriler, bilinen en güçlü zehirlerden biri olan, protein yapısında bir toksin (botulinus toksini ya da botulin) salgılar. Sporların tersine, bu toksin ısıldığında kolayca parçalanarak bir maddedir ve konserve yenmeden önce ısıtılırsa etkisini yitirir. Ancak, ısıtılmadan yenilen konservelelerde, sindirimden hemen sonra sinir uyarılarının iletimini engelleyerek otonom sinir sistemini yıkıma uğrattır.

Zehirlenmenin ilk belirtileri olan mide bulantısı ve kusma, botulinus toksini içeren konservelelerin yenmesinden en geç altı saat sonra ortaya çıkar; bu süre, alınan toksin miktarına göre kısalabilir. Zehirlenen kişi yorgunluktan, baş ağrısı ve baş dönmesinden yakınıyor; genellikle görüşü bulanır, hatta çift görmeye başlar. Boğaz mukozası kurur; hasta boğazında sıkışma hissederek ve bir süre sonra yutma ve konuşma gücünüyle birlikte kaslarda genel bir güçsüzlük başlar. Bu durum solunum kaslarını da etkilediğinden, botülizmden ölümlerin yaklaşık yarısı solunum kasları felcinden ileri gelir; hiç zaman yitirmeden soluk borusunda bir hava yolu açılması ve solunuma yardımcı mekanik araçların kullanılması hastanın yaşamını kurtarabilir. Felci atlatabilen hastalar genellikle bütünüyle iyileşir. Hemen tanı konabilirse, toksini etkisiz duruma getiren botülizm antitoksinleri verilerek kişinin yaşama şansı artırılır. Ne var ki, erken tanı koymak oldukça güçtür; zehir sinir sistemini bütünüyle yıkıma uğratmadıkça ağır belirtiler görülmez; bu belirtiler görüldüğünde de, antitoksinlerin yeterince etkili olabilmesi için genellikle çok geç kalınmıştır.

Botülizm, genellikle fabrikalarda üretilmiş konservelelerden değil, ev konservelelerinden kaynaklanır.

Botvinnik, Mihail Moiseyevich (d. 17 Nisan 1911, Petersburg, Rusya), Rus satranç ustası.

Botvinnik, birçok oyuncuyla aynı anda oynayarak bir gösteri maçı yapan dünya şampiyonu José Raúl Capablanca'yı yendiğinde 14 yaşındaydı ve satranç taşlarının hareket yönlerini öğrenmesinin üzerinden daha bir yıl geçmemişti. On yıl sonra da büyük bir turnuvada, Capablanca'nın üstünlüğüne son verecekti.

Botvinnik, Aleksandr Alehin'in 1946'da ölmesiyle boşalan dünya şampiyonluğu için 1948'de düzenlenen turnuvada ilk kez bu unvanı elde etti. 1957'de Vasili Smislov'a yenilerek unvanını kaptırdı, ama ertesi yıl yeniden dünya şampiyonluğuna yükseldi. 1960'ta Mihail Tal'e karşı yitirdiği unvanını 1961'de bir kez daha kazandı. 1963'te Tigran Petrosyan'a şampiyonluğu kaptırdıktan sonra, önemli turnuvalarda gene oynamasına karşın dünya şampiyonluğu mücadelesini bıraktı, ama satranç yazarlığıni sürdürdü.

Botvinnik'in eklektik bir oyun tarzı vardı. Önemli maçlardan önce, maç sırasında dikkatinin mümkün olduğunca dağılmamasını sağlamak için gürültülü ve sigara dumanıyla dolu odalarda çalışır, kültürel yapıpardı. Botvinnik 1932'de Leningrad Politeknik Enstitüsü'nden elektrik mühendisi olarak mezun oldu. 1955'te SSCB Elektrik Enerjisi Bilimsel Araştırma Enstitüsü'nün üyesi oldu.

Bouaflé, Fildişi Kıyısı'nın orta kesiminde kent. 1969'dan bu yana Bouaflé ilinin (département) yönetim merkezidir. Kırmızı Bandama Irmağının kuzey kıyısında yer

alır. Sık ormanlar ve savanlarla kaplı yöredeki bir geçiş bölgesinin kahve, yam, man-yok, muz gibi ürünlerin alınıp satıldığı başlıca ticaret merkezidir. Yörede tarımla uğraşan Guro ve Gagu toplulukları yaşar. 1963'te kentte bir devlet hastanesi yapıldı. Nüfus (1975) kent, 17.188; il, 164.817.

Bouaké, Fildişi Kıyısı'nın orta kesiminde il (département) ve il merkezi kent. Başkent Abidjan'dan Burkina Faso'daki (eskiden Yukarı Volta) Ouagadougou'ya giden demir ve kara yollarının üzerinde yer alır. Fransız askeri karakolu olarak 1899'da kuruldu. 1969'da özerk belediyeye dönüştü. Ülkenin ikinci büyük yerleşmesi olan kent, iç bölgelerin ticaret ve ulaşım merkezidir. Yörede elde edilen pamuk, tütün, sabırağacı lifleri ve pirinç burada işlenir. Yakındaki Gonfreville İşletmesi ülkedeki en eski (1922) ve en büyük dokuma fabrikasıdır. Demiryolunun 1912'de tamamlanmasından sonra Baule halkının başlıca ticaret merkezi olan kentte pirinç, tatlı patates ve hayvan ticareti yapılır. Bouaké kenti, 383 km güneydoğudaki Abidjan'a ihraç edilmek üzere gönderilen çeşitli malların da toplanma merkezidir. Bouaké'de bir devlet hastanesi, bir radyo istasyonu (1966), dokumacılık ve veteriner araştırma enstitüleri bulunur. Bir Katolik piskoposluk merkezi olan kentte Katolik ve Protestan kiliseleri ile bir Benediktin manastırı ve çok sayıda cami vardır. Bouaké'de mask; tunç eşya, Senoufo (Senoufo) ya da Dahomey dokumaları, canaris (toprak çanak) ve başka ürünler de pazarlanır. Nüfus (1984 tah.) kent, 220.000; (1975) il, 808.048.

Bouchardon, Edme (d. 29 Mayıs 1698, Chaumont - ö. 27 Temmuz 1762, Paris, Fransa), yapıtlarıyla yeni-klasik akımın habercisi sayılan Fransız heykeltarihi. Klasik Roma teknikleri ile dönemine özgü örgeleri ustaca birleştirdiği heykelleriyle tanınmıştır.

Bouchardon, ustası Guillaume Coustou ile birlikte Roma'ya gitti, 1722'de de Roma Ödülü'nü kazandı. Bundan sonra dokuz yıl Roma'da kalarak birçok büstün ve antik heykelin mermer kopyalarını yaptı.

Fransa'ya dönünce XV. Louis'nin heykeltarihi oldu. Bu dönemde önemli yapıtlar üretti. Meslek yaşamına klasikliğe bağlı bir sanatçı olarak başlamasına karşın, rokoko özellikleri taşıyan yapıtlar da üretti. İki katlı bir mimarlık yapıtı olan Grenelle Çeşmesi (1739-45) kabartmalar, mevsimleri simgeleyen heykeller ve Paris'i simgeleyen bir figür ile bezenmiştir Çeşmedeki çıplak çocuk figürlerinde (putto) rokoko etkisi görülür.

Bouchardon'ın "Herkül'ün Değneğinden Yay Yapan Cupid"i (1739-50) bugün Louvre Müzesi'nde sergilenen klasik bir yapıttır. Bir zamanlar Concorde Meydanı'nın ortasında duran XV. Louis'nin tunç döküm atlı heykeli daha sonra tahrip edilmiştir.

Boucher, François (d. 29 Eylül 1703, Paris - ö. 30 Mayıs 1770, Paris), ressam, oymabaskı ustası ve tasarımcı. Yapıtları rokoko dönemi Fransız beğenisinin en yetkin ifadesi olarak kabul edilir.

Babası yaşamını dantel desenleri çizerek kazanırdı. Boucher onun yanında yetişti. 1723'te Roma Ödülü'nü kazandı. Tiepolo, Rubens ve öğretmeni François Le Moine'ın (Le Moyne) çalışmalarından etkilendi. Aldığı ilk önemli iş, Antoine Watteau'nun 125 deseninin baskısıydı. Molière yapıtlarının bir toplu basımı için resimlere hazırladık-tan sonra, Beauvais goblen fabrikasına çiftlik manzaraları ve Çin tarzı resimlerden oluşan taslaklar çizdi.

"Sonbahar," François Boucher'nin yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1755; Frick Koleksiyonu, New York kentli The Frick Collection, New York kentli

Boucher ilk ününü duyumsal ve uçan mitolojik resimleri ve pastoral manzaralarıyla kazandı. Kraliçe için Versailles Sarayı'nda, arkadaşı ve koruyucusu Mme de Pompadour için de gene Versailles ile Marly ve Bellevue'de önemli dekorasyon işleri yaptı. 1734'te Kraliyet Akademisi üyeliğine getirildi, ardından kraliyet porselen fabrikasının baş tasarımcısı ve Gobelin fabrikasının yöneticisi oldu. 1765'te Kraliyet Akademisi müdürlüğüne atandı ve Kral XV. Louis'nin bağırsamı unvanını aldı.

1740'larda ve 50'lerde Boucher'nin incelikli ve neşeli üslubu, XV. Louis saray çevresinin simgesi olmuştu. Zarif renkler, yumuşak hacimlendirilmiş biçimler, uysal bir teknik ve uçarı konular yapıtlarının önde gelen özellikleriydi. Canlandırdığı çıplak kadın figürleriyle 18. yüzyılın en büyük çizim ustalarından biri kabul edilmiştir.

Bütün başarılarına karşın, yaşamının sonuna doğru sanatının çekiciliği azalmıştır. Resimlerinin goblene iyi geçirilememesi, üretimindeki aşırı artış, yeni-klasik akımın ortaya çıkması Boucher'nin hem halkın, hem de Diderot gibi önde gelen sanat eleştirmenlerinin gözünde önemini yitirmesine yol açtı.

Boucher (de Crèvecœur) de Perthes, Jacques (d. 10 Eylül 1788, Rethel - ö. 5 Ağustos 1868, Abbeville, Fransa), Tarihöncesi'nin jeolojik zaman dilimlerine ayrılarak ölçülebileceği düşüncesini ilk kez geliştiren Fransız arkeolog ve yazar.

1825'te Somme Kanalı ağzı yakınlarındaki Abbeville'de gümrük müdürü oldu. Boş zamanlarını Somme Vadisinde arkeolojik araştırmalara ayırmaya başladı. 1837'de, Pleistosen Bölümde (y. 2,5 milyon-10 bin yıl önce) yığılmış çakıtaşlarının altında, soyu tükenmiş memelilerin kemikleriyle birlikte gömülü kalmış çakmaktaşıdan el baltaları ve başka taş aletler buldu.

Boucher de Perthes, Paleolitik Çağ kültürüne ilişkin kanıtlar bulan ilk kişi olmamakla birlikte, yeryüzünün İÖ 4004'te yaratıldığına inanılan bir dönemde Paleolitik Çağ bulgularının devrim yaratıcı önemine bilim çevrelerinin dikkatini çeken ilk arkeologdu. 1838'de Abbeville'deki bilim derneğine kanıt olarak sunduğu taş aletlere inanılmadı; ilkel aletlerin yapımı üzerine yazdığı monografiye de (1846) önem verilmedi. Öncele-ri, bulduğu el baltalarının Kitabı Mukad-des'in Tekvin Kitabı'nda betimlenen tufan sırasında yapıldığını düşünen Boucher de Perthes, daha sonra çakıl yığınları bir tufan sonucunda ortaya çıkmış olsa bile aletleri

yapanların (Tufan öncesi insanlar) ondan önce yaşamış olması gerektiği sonucuna vardı.

1859'da Darwin'in *Origin of Species* (Türlerin Kökeni) adlı yapıtı yayımlandığında, Boucher de Perthes'in vardığı sonuçlar da artık bir grup seçkin İngiliz bilim adamınca desteklenmeye başlamıştı. Bunlar arasında kazı alanlarını gezen Charles Lyell de vardı. Boucher'nin arkeolojik yapıtları arasında *Antiquités celtiques et antédiluviennes* (1847-64, 3 cilt; Keltlerin ve Tufan Öncesi İnsanların Antik Kültürleri) sayılabilir.

Boucherville, Kanada'da Québec eyaletinin güneyinde kent. Lawrence Irmağının doğu yakasında, Montreal Adasının karşısında, Montreal kentinin kuzeydoğusundadır. Adını, 1668'de kenti kuran Pierre Boucher'den alır. Çok uzun süre pazar için sebze yetiştirilen bir merkez olmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra hızla gelişerek Montreal'in banliyösü durumuna gelen Boucherville, Trans-Kanada Karayolu'nun parçası olan Le Fontaine Köprü-Tüneli'yle Montreal'e bağlanır. Konservacilik ve giyim eşyası üretimi kentin önde gelen sanayi dallarıdır. Birleşik Kanada'nın başbakanlarından Sir Louis Hippolyte'in doğum yeri olan Boucherville'de ayrıca kentin kurucusunun yaptırdığı bir 17. yüzyıl malikanesi bulunur. Kent, 1957'de tüzel kimlik kazanmıştır. Nüfus (1981) 29.704.

Bouches-du-Rhône, Fransa'nın güneydoğusunda, Provence-Alpes-Côte-d'Azur planlama bölgesinde (*région de programme*) il (*département*). Rhône Irmağının ağzında (Bouches-du-Rhône) yer alır. Yüzölçümü 5.087 km²'dir. 1790'da Provence'in güney kesiminde kuruldu. Kuzeyde Durance Irmağı, güneyde ise Rhône Deltasından La Ciotat'nın ötesindeki kayalıklara kadar 193 km boyunca uzanan Akdeniz kıyısı ile çevrilidir. Arles'in güneyinde, Camargue(*) olarak adlandırılan bataklık delta üçgeni pirinç üretimi ile at yetiştiriciliğine ayrılmıştır. Rhône Irmağının doğusunda, Alp'lerin en batıdaki ucu Alpilles'e kadar uzanan düz ve kayalık Crau arazisi yer alır. Crau'nun sebze ve hayvan yemi yetiştirilen kesimleri, mistral rüzgârlarına karşı selvi ağaçlarıyla çevrilmiştir. İlin öteki kesimlerinde geleneksel Akdeniz ürünleri olan buğday, üzüm ve zeytin yetiştirilir. Bouches-du-Rhône'un batısındaki sarp kireçtaşı tepelerinin arasında alçak düzlüklere yer alır. Küçük bir kanalla denize, Nerthe Dağından geçen Rove Tüneli'yle de Marsilya'ya bağlanan sığ Berre Lagünü de bu bölgede bulunur.

Yöredeki sanayi kuruluşları arasında Arles'daki pirinç işleme tesisleri, La Ciotat'daki ordu tersanesi, Aubagne'deki seramik ve La Bédoule'deki çimento fabrikaları sayılabilir. Adını Alpilles'deki Les Baux adlı ortaçağ kasabasından alan boksit, ilk olarak Bouches-du-Rhône'da bulunup işlenmiştir; ama boksit üretimi bugün komşu Var ilinde sürdürülmektedir. İlin ticaret ve sanayi merkezi, büyük liman kenti Marsilya'dır. Marsilya kıyısındaki petrol arıtma ve petrokimya tesislerinin gereksinimlerini karşılamak için II. Dünya Savaşı'ndan sonra Étang de Berre'de Lavéra petrol limanı kurulmuştur. Yörede öteden beri deniz suyu arıtma tesisleri vardır. Fos-Sur-Mer'de kurulan çelik ve petrokimya kompleksi, Fransa'nın Akdeniz kıyılarındaki ilk ağır sanayi tesisidir.

Eski Roma kentleri Aix ve Arles yöresinin başlıca turizm merkezleridir. Yöresinin tarımsal yüzey şekilleri ve bol güneşli görünümü, Van Gogh ve Cézanne'in resimlerine konu olmuştur. Bugünkü modern karayolları, yöreyi boydan boya geçerek Riviera ve

İtalya'ya ulaşan Roma döneminden kalma Via Aurelia'yı izler. Hem ilin hem de Provence-Alpes-Côte-d'Azur planlama bölgesinin yönetim merkezi olan Marsilya'nın yanı sıra Aix ve Arles da birer ilçe (*arrondissement*) merkezidir. Nüfus (1990) 1.759.512.

Boucicault, Dion, asıl adı DIONYSIUS LARDNER BOURSIQUOT (d. 26 Aralık 1820/22, Dublin - ö. 18 Eylül 1890, New York kenti), Amerikan tiyatrosunu hem biçim, hem içerik bakımından çok etkilemiş İrlanda asıllı oyun yazarı ve oyuncu.

İngiltere'de öğrenim gördü. 1837'de sahneye çıktı. 1840'ta Covent Garden'da Madame Vestris'ye sunduğu ilk oyun denemesi geri çevrildi. Modern toplumsal tiyatronun habercisi olan ikinci oyunu *London Assurance* (1841) büyük başarı kazandı ve daha sonra da sık sık oynandı. Bu ilk döneminin önemli oyunları arasında *Old Heads and Young Hearts* (1844; Yaşlı Kafalar ve Genç Kalpler) ve *The Corsican Brothers* (1852; Korsikalı Kardeşler) sayılabilir. Boucicault 1853'te ikinci kansı Agnes Robertson ile birlikte, oyunlarının ve uyarlamalarının uzun süredir tanındığı New York kentine gitti. Orada oyun yazarlarının hareketine öncülük etti. Bu hareket 1856'da ABD'de tiyatro alanındaki ilk telif hakları yasasının çıkmasına yol açacaktı. Boucicault'un 1837 ve 1857'deki ekonomik panikleri konu alan oyunu *The Poor of New York* (New York Yoksulları), 1857'de Wallack Tiyatrosu'nda uzun süre sahnelendi ve başka yerlerde de *The Poor of Liverpool* (Liverpool Yoksulları) gibi adlarla sahneye kondu. *The Octo-roon; or Life in Louisiana* (1859) adlı oyunu köleliği yaptığı dolaylı saldırıyla olay yarattı.

Boucicault ve kansı 1860'ta Laura Keene'in tiyatrosuna girdiler. Burada Boucicault'un İrlanda'yı konu alan *The Colleen Bawn* (1860), *Arrah-na-Pogue* (1864), *The O'Dowd* (1873) ve *The Shaughraun* (1874) gibi oyunları birbiri arkasından sahnelendi ve çok tutuldu. 1862'de Londra'ya gitti ve Joseph Jefferson'ın oynaması için *Rip Van Winkle*'in başarılı bir uyarlamasını yaptı. 1872'de ABD'ye döndü. Çıktığı bir Avustralya yolculuğunun sonunda üçüncü kez evlendi. 1870'ler boyunca birlikte çalıştığı meslektaşları arasında genç David Belasco da vardı. Boucicault yaşamının son yıllarını New York'ta düşük ücretle oyunculuk dersleri vererek geçirdi.

Boucicault'un yaklaşık 150 oyunu vardır. Bir yazar ve oyuncu olarak tiyatrodaki İrlandalı tipini bir karikatür olmaktan çıkartıp karakter düzeyine yükseltmiştir. Amerikan tiyatrosuna titiz bir yapı, keskin bir gözlem ve ayrıntıya önem veren bir anlayış getirmiş, toplumsal temaları ele alarak Avrupa ve ABD tiyatrosunun sonradan göstereceği gelişmenin ilk örneklerini vermiştir.

Boucicault, Jean II le Meingre (d. y. 1366 - ö. 1421, Yorkshire, İngiltere), şövalyelik ülkülerinin savunucusu Fransız mareşali.

Mareşal I. Jean le Meingre Boucicault'nun (ö. 1368) oğluydu. Birçok seferde görev aldıktan sonra, 1391'de VI. Charles tarafından mareşallığa yükseltildi. Osmanlıların Balkanlar'da yayılmasını önlemek amacıyla düzenlenen 1396 Haçlı Seferi'ne Macar kralı I. Sigismund'un yanında katıldı. Niğbolu Savaşı'nda I. Bayezid (Yıldırım) komutasındaki Osmanlı ordusuna yenilerek öteki birçok ünlü şövalye ile birlikte tutsak düştü, ama yüklü bir fidye karşılığında serbest bırakıldı. 1399'da Evrenos ve Rumeili'deki öbür beylerin akınlarına karşı Bizans

imparatoruna destek olmak üzere emrine verilen ordu ve donanmayla Gelibolu önlerinde bir Osmanlı filosunu baskına uğrattı. Ardından Konstantinopolis'e (İstanbul) gelerek İmparator II. Manuel (Palaiologos) ile birlikte Boğaziçi'nin Anadolu kıyılarındaki Osmanlıların eline geçmiş bazı kaleleri geri aldı. Böylece Galata'nın Osmanlıların eline geçmesini daha bir süre öledikten sonra yeni gönüllüler toplamak üzere Fransa'ya geldi. Ama Konstantinopolis'e dönmek yerine, Cenova'daki Fransız yönetimini güçlendirmek üzere oraya gönderildi. Venediklilerle giriştiği küçük bir çatışmadan sonra, bir süre için Cenova'da düzeni yeniden sağladı. Ama Cenevizler 1409'da Boucicault'nun yokluğu sırasında Fransızları oradan kovdular.

Boucicault, savaş giden şövalyelerin kadın akrabalarını korumak üzere Dame Blanche à l'Écu Vert (Yeşil Kalkanlı Beyaz Kadın) adlı şövalye tarikatını kurdu. Turnuva oyunlarında çok ustaydı. 25 Ekim 1415'te İngilizlere karşı Agincourt Savaşı'nda tutsak düştü ve İngiltere'de öldü.

Boudewijn bak. Baudouin

Boudicca, BOADICEA olarak da yazılır (ö. İS 60), İS 60'ta Roma yönetimine karşı bir ayaklanmaya önderlik eden Britanya kraliçesi.

Boudicca'nın kocası Prasutagus, Roma'ya bağımlı İceni (bugünkü Norfolk içinde) kralı olarak hüküm sürüyordu. Erkek vansı olmayan kral İS 60'ta ölürken özel servetini, iki kızı ile İmparator Neron'a bıraktı. Böylece imparatorun, ailesini koruyacağını umuyordu. Oysa Romalılar, krallığı ilhak ederek Prasutagus'un ailesini aşağıladılar ve başlıca kabile üyelerinin mallarına el koydular. Boudicca, eyalet valisi Suetonius Paulinus'un bulunmadığı bir sırada tüm Doğu Anglia'yı kapsayan bir ayaklanma başlattı. İsyancılar, Camulodunum (Colchester) ve Verulamium ile Londinium (Londra) çarşısını ve birçok askeri karakolu yaktdılar. Tacitus'a göre 70 bin Romalıyı ve Roma yanlısı Britonu öldürdüler. 9. Roma Lejyonu'nu kılıçtan geçirdiler. Paulinus, bugün Watling Street'teki Fenny Stratford'un bulunduğu yerin yakınlarında Britonlarla karşılaştı ve korkunç bir çarpışmadan sonra eyaleti geri aldı. Boudicca zehir içerek ya da geçirdiği şok sonucunda öldü.

Boudin, Eugène (d. 12 Temmuz 1824, Honfleur - ö. 8 Ağustos 1898, Deauville, Fransa), açık havada, doğadan çalışan ilk Fransız manzara ressamlarından biri. Deniz kıyılarını betimlediği çok sayıdaki resmi, 19. yüzyıl başlarının doğalcılığıyla 19. yüzyıl sonlarına doğru gelişen izlenimciliğin parlak ışıkları ve kıvrak fırça işçiliği arasında bir köprü oluşturur.

Genç yaşta Fransız manzara ressamı Jean-François Millet'in yüreklendirdiği Boudin, kısa bir süre Paris'te resim çalıştı. Orada Jean-Baptiste-Camille Corot'nun yapıtlarına büyük bir ilgi duydu. 1853'te Atlas Okyanusu sahiline döndükten sonra, yaşamı boyunca tutkuyla bağlandığı denizi resmetmeye başladı. Resimlerinin arkasına havanın ve ışığın durumu ile günün hangi saatinde yapıldığını titizlikle not ediyordu. 1858'de o sırada 18 yaşında olan Claude Monet'yle tanıştı. Parlak renklere ve ışığın su üzerindeki dalgalarına karşı bir sevgi uyandırmaya çalışarak onu bir manzara ressamı olmaya yöneltirdi. Bu öğeler Monet'nin ilerideki izlenimci resimlerinin başlıca niteliğini oluşturacaktı.

Boudin yapıtlarını 1874'te izlenimcilerle birlikte sergiledi. Ama yenilikçi bir ressam değildi. 1875'ten sonra düzenli olarak resmi Salon sergilerine katıldı. Deniz konulu resimlerinin iyi para getirmesine karşılık,

"Deauville Kumsalı'nda", Eugène Boudin'in ahşap üstüne yağlıboya çalışması, 1869; Louvre Müzesi, Paris
Giraudon-Art Resource/EB Inc.

Fransız hükümeti 1888'de Lüksemburg Galerisi için bazı yapıtlarını satın alıncaya değin pek ünlenmemişti. Zamanla ustalığı kabul edilen Boudin'e 1892'de Légion d'honneur nişanı verildi.

Boudjedra, Rachid (d. 1941, Aïn Beida, Cezayir), Cezayirli roman yazarı. Yeni bir deneysel roman akımının öncüsü kabul edilmiş, ilk romanı *La Répudiation* (1969; Reddetme) Cezayir'deki Müslüman geleceğe doğrudan saldırması ve cinsel konularda cüretli bir dil kullanması yüzünden tepki görmüştür.

Cezayir ve Tunus'ta geleneksel İslam eğitimiyle yetiştikten sonra öğrenimini İspanya, Cezayir ve Paris'te sürdürdü. Paris'teki Sorbonne Üniversitesi'nin Felsefe Bölümü'nü bitirdi. Paris ve Rabat'ta (Fas) felsefe dersleri verdi; Cezayir Sinematografi Dairesi'nde çalıştı.

Boudjedra *La Répudiation*'da zorluklarla geçen gençlik dönemini dile getirir. Gelenek tanımayan cinsel taşkınlığı ve lirik yabaniliği ile yerleşik ahlak ilkelerine karşı çıkan Boudjedra, bağımsızlığını yeni kazanmış Cezayir'de yöneticilerin kendini beğenmişliklerini ve geleneksel değerlerini reddeder. Sonraki romanı *L'Insolation*'da (1972; Güneş Çarpması) aklın deneysel durumları yansıtılırken gerçekte düş arasındaki ayrım belirsizleşir. Boudjedra bundan sonraki yapıtlarında değişik üsluplar denemiştir. *Topographie idéale pour une agression caractérisée* (1975; Belirgin Bir Saldırı İçin İdeal Topografi) adlı romanın başkışısı, iş bulma umuduyla kente gelip metroda kaybolan ve bir yığın şaşırtıcı olaya tanık olan bir Berberi köylüsüdür. *L'escargot entêté*'de (1977; İnatçı Sümüksümböcek) küçük bir bürokratin sıradan yaşamı ve değerleri aracılığıyla Cezayir Devrimi'nin bitmemişliği anlatılır. *Les 1001 Années de la nostalgie* (1979; Özlemin 1001 Yılı) adlı yergisi, Boudjedra'nın kültür emperyalizminin en yeni simgesi olarak gördüğü bir Amerikan film şirketi ile düşsel bir Sahra köyünü karşı karşıya getirir.

Boué, Ami (d. 16 Mart 1794, Hamburg - ö. 21 Kasım 1881, Viyana), jeolojik araştırmalarda uluslararası işbirliği yapılmasına öncülük eden Avusturyalı jeolog.

Edinburgh'da tıp öğrenimi gördüğü yıllarda, tanınmış İskoçyalı jeolog Robert Jameson'ın etkisiyle jeolojiye ilgi duymaya başlayan Boué, İskoçya ve Hebrid Adalarının

çeşitli bölgelerindeki korkayaçları inceledi ve bulgularını *Essai géologique sur l'Écosse* (1820; İskoçya'nın Jeolojisi Üzerine İnceleme) adlı yapıtında topladı.

1817'de tıp doktoru olmasına ve kara Avrupa'sında tıp çalışmalarını sürdürmesi-

Boué, J. Bully'nin portre çalışmasından (1830) Thierry Frères'in yaptığı taş baskı
Bild-Archiv, Österreichische Nationalbibliothek, Viyana

ne karşın, sonunda tüm zamanını jeolojiye ayırmaya karar verdi. 1830'da Paris'e yerleşerek, Fransız Jeoloji Derneği'nin kurucularından oldu. Bunu izleyen dört yıl boyunca, *Bulletin de la Société Géologique de France*'da öteki ülkelerdeki jeolojik gelişmelerle ilgili raporlar yayımladı.

1835'te Viyana'ya yerleşti. Daha sonra Osmanlı topraklarına üç kez yolculuk yaparak, jeolojik bulgularını *La Turquie d'Europe* (1840; Avrupa Türkiye'si) adlı yapıtında sundu. Ardından Viyana'ya döndü ve 1845'te, kapsamlı bir jeoloji çalışması olan *Essai de carte géologique du globe terrestre* (Yer'in Jeolojik Haritası Üzerine Bir Deneme) adlı yapıtını tamamladı.

Bouea bak. Buca

Bouenza, Afrika'nın ortabatısında, Kongo'nun güney kesiminde il (*région*). Kongo'nun Zaire ile sınırını oluşturur. Yüzölçümü 12.260 km² olan Bouenza altı ilçeye ayrılır: Madingou, Nkayi, Boko-Songho, Mfouati, Mouyandzi ve Loudima. İl merkezi Madingou'dur.

İl, Yukarı Niari Irmağı ile onun kolu olan Bouenza Irmağının oluşturduğu vadi üzerinde kurulmuştur. Yoğun nüfuslu bir tarım bölgesidir. Kongo'da büyükbaş hayvanların yarası Bouenza'daki özel ve hükümete ait çiftliklerde beslenir. 1950'den sonra Loudima'nın doğusunda açılan büyük şeker plantasyonu 1970'te kamulaştırıldı. Aynı yıllarda yeni pamuk plantasyonları için Madingou yakınlarından su sağlandı. Yörede ayrıca modern tekniklerle pirinç, kahve, sebze ve pazar için meyve yetiştirilir. Loudima ve Madingou'da tarım araştırma merkezleri vardır. Loutété'de çimento, Madingou'da kereste üretilir; Mfouati'de bakır, kurşun ve çinko işlenir. Sanayi kenti Nkayi(*) yönetsel açıdan özel konumu olan bir bucaktır. Nüfus (1990 tah.) 165.967.

Boufarik, Cezayir'in Buleyde ilinde (*vila-ye*) tarımsal sulama yapılan Mitica Ovası'nın orta kesiminde kent. Vali Bertrand Clauzel'in 1836'da, sıtmanın yaygın olduğu bataklık bir arazide kurduğu Boufarik'te yoğun tarım yöntemleri başarıyla uygulanmıştır. Dikdörtgen bir plana göre yapılmış uzun, düz ve gölgeli caddeleri olan kent, batıda el-Hemis, doğuda Bouchemla ırmakları, kuzeyde kıyı boyunca uzanan alçak tepeler, güneyde ise Tel Atlasları'nın ilk sırtlarıyla çevrilidir. Ekonomi büyük ölçüde tarıma dayalıdır. Başlıca ürünler olan üzüm, turuncgiller, tahıl, tütün ve sebzelerin yanı sıra parfüm yapımı için çiçek de yetiştirilir. Ayrıca bir kooperatife ait şarap fabrikası ile bir sığır pazarı vardır. Nüfus (1987 geç.) belediye, 54.023.

Boufflers (Dükü), Louis-François (d. 10 Ocak 1644, Cagny - ö. 22 Ağustos 1711, Fontainebleau, Fransa), Kral XIV. Louis döneminin savaşlarında önemli rol oynamış Fransız komutanı.

Kökü çok eskilere uzanan Picard ailesinden geliyordu. 1662'de Fransız ordusuna katıldı ve Felemenk Savaşı (1672-78) sırasında kraliyet ağır süvari birliği komutanı oldu. Bu görevinde başarı göstererek sıvırdı. Avrupa'nın önde gelen devletleri ile Fransa arasında çıkan Büyük İttifak Savaşı (1689-97) sırasında 1693'te mareşal oldu. Ertesi yıl Boufflers'a "dük" unvanı verildi. 1695'te III. William komutasındaki İngiliz-Felemenk ordularına karşı iki ay Namur'u savundu. Sekiz bin Fransız askeri öldükten sonra garnizonu teslim etti.

Fransa'nın, İngilizler, Avusturyalılar ve Felemenkilere karşı savaşta girmesinden (İspanya Veraset Savaşı, 1701-14) kısa süre sonra İspanyol Felemenk Eyaletleri'ndeki Fransız ordusunun komutanlığına getirilen Boufflers, 1702'de Nijmegen önlerinde Felemenkilere ani bir saldırı düzenledi. Ama İngiliz komutanı Marlborough 1. dükü John Churchill tarafından Felemenk topraklarından çıkarıldı. Boufflers 1704'te kraliyet muhafız komutanlığına atandı.

1708'de üç ay boyunca Lille'i savundu, ama sonunda garnizonu İngilizlere ve Avusturyalılara teslim etmek zorunda kaldı. İlerlemiş yaşına ve sağlığının bozuk olmasına karşın ertesi yıl Flandre'da Mareşal Villars'ın komutası altında kendi isteğiyle savaştı. Villars'ın Malplaquet Çarpışması'nda (11 Eylül) yaralanması üzerine Boufflers, ustaca geri çekilerek ordusunu tümüyle yok olmaktan kurtardı.

Boufflers (Şövalyesi), Stanislas-Jean (d. 31 Mayıs 1738, Nancy - ö. 18 Ocak 1815, Paris, Fransa), Fransız yazar ve asker. Genellikle pikarest romanı *Aline, reine de Golconde* (Golkonda Kraliçesi Aline) ile anımsanır.

Lorraine dükü ve Polonya kralı I. Stanislaw'ın (Stanisław Leszczyński) metresi olan annesi Boufflers markizi, oğlunu Lunéville'deki düklik sarayında büyüttü. Din adamı olarak yetiştirilmek istenen Stanislas-Jean, zamanla müzicinin buna uygun olmadığını gösterdi. Paris'te Saint-Sulpice'te ilahiyat okuduğu sırada başyapıtı *Aline*'i yazdı. Yapıt bir dizi yakışıklı serüvenden sonra Golkonda kraliçesi olan bir sütçü kızının öyküsünü anlatıyordu. Öykü, yazarını kısa zamanda üne kavuşturdu ama Saint-Sulpice'ten de atılmasına yol açtı.

Boufflers, daha sonra Malta Şövalyeleri adlı askeri tarıkata katıldı. Yaradılışına daha uygun olan askerlik mesleğini sürdürürken, Lorraine'de kiliseden gelir hakkı elde etmeyi de başardı. Yirmi dört yıl boyunca Avrupa'da savaşlara katıldı; sık sık Paris salonlarına dönerek nüktedanlığı ve Sabran kontesine olan aşkıyla ün kazandı.

Fransa'nın yeni sömürgesi Senegal'in valiliğinde bulunduğundan sonra Fransa'ya döndü. 1788'de Académie Française'e, 1789'da da Nancy soylularının temsilcisi olarak *États-Généraux*'ya (Millet Meclisi) seçildi, ama devrimden ürkek 1791'de Almanya'ya göç etti. Kilisedeki gelir kaynakları elinden alındıktan sonra bekarlık yeminini bozarak Breslau'da Sabran kontesiyle evlendi. 1800'de Napoléon'un iktidara gelmesi üzerine Paris'e döndü, 1803'te bütün yapıtlarının basımını kendisi denetledi.

Bougainville, Louis-Antoine de (d. 11 Kasım 1729, Paris - ö. 31 Ağustos 1811, Paris) 1766-69 arasında ilk kez dünya çevresini dolaşan, Fransız filozofun başında Büyük Okyanusun güney kesimlerini keşfeden denizci. Ünlü kitabı *Voyage autour du monde* (1771; Dünya Çevresinde Yolculuk) doğal koşullardaki insanın ahlaksal üstünlüğüne olan inancın, dönemin Fransız düşüncesinde yaygınlaşmasına yardımcı olmuştur.

Yirmi dört yaşında kara kuvvetlerine giren Bougainville, General Louis-Joseph de Montcalm'ın emir subayı olarak 1756'da Kanada'ya gitti. Fransız-Yerli Savaşı'nda İngilizlere karşı kendini gösterdi. 1763'te deniz kuvvetlerine girdi. Ertesi yıl, Falkland Adaları'nda Fransa'ya ait bir koloni kurmak amacıyla, Atlas Okyanusunda Güney Amerika kıtasının güney ucuna kadar uzanan bir yolculuğa çıktı.

Fransız hükümetinin, bir keşif yolculuğu yaparak dünyanın çevresini dolaşmakla görevlendirdiği Bougainville, doğabilimcilerin ve başka bilim adamlarının eşliğinde Aralık 1766'da denize açıldı. Macellan Boğazını geçtikten sonra Büyük Okyanusun güneyinden kuzeybatıya doğru yol aldı ve Tahiti'ye uğradı. Yolculuğunu batı yönünde sürdürerek Samoa'ya ve Yeni Hebridler'e (Vanuatu) vardı; ardından daha önce hiçbir Avrupa gemisinin yelken açmadığı sularda batıya doğru yol almayı sürdürdü. Great

Barrier kayalıklarının yakınından, Avustralya'yı kuzeye dönerek Solomon Adaları'nın kıyısından geçti ve New Britain Adasına doğru yöneldi. O sırada adamları iskorbüt hastalığına tutulduğu, gemileri de onanım gerektirdiği için, Maluku Adalarından (Baharat Adaları) Buru'da (Eylül 1768) ve Cava Adasındaki Batavia'da (bugün Cakarta) mola verdi. Mart 1769'da yedi adamını yitirmiş olarak Bretanya'daki Saint-Malo'ya döndü.

1772'de XV. Louis'nin danışmanı oldu. Fransız donanmasının Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nı desteklemek üzere Kuzey Amerika açıklarında giriştiği harekâtlarda (1779-82) *chef d'escadre* (komodor) olarak görev aldı. Fransız donanmasının 12 Nisan 1782'de Martinik açıklarında yenilgiye uğramasından sonra, askeri mahkemede yargılandı. Fransız Devrimi'nin ardından 1792'de Paris'te düzenlenen katliamlardan kaçarak Normandiya'daki malikânesine yerleşti. I. Napoléon tarafından senatör ve kont yapılan Bougainville Légion d'honneur nişanıyla da onurlandırıldı. Solomon Adaları'nın en büyüğüne, Yeni Hebridler grubundaki bir boğaza ve bir bitki cinsi olan *Bougainvillea*'ya onun adı verilmiştir.

Bougainville Adası, Büyük Okyanusun güneybatısındaki Solomon Adaları'nın en büyüğü. Solomon Denizinde, adalar zincirinin kuzey ucu yakınında yer alır. Buka, Kilinailau, Tauu, Nukumanu, Nuguria ve Nissan gruplarıyla birlikte, Papua Yeni Gine'deki Kuzey Solomon Adaları'nın 9.300 km² lik bir bölümünü oluşturur. 120 km uzunluğunda ve 64-102 km genişliğinde olan Bougainville'in toplam yüzölçümü 10.048 km²'dir. Adanın kuzey yarısını İmparator Dağları, güney yarısını ise Velihaht Dağları kaplar. İmparator Dağları'nın en yüksek noktaları Balbi (2.743 m) ve Bagana (2.000 m) adlı etkin volkanlar, Velihaht Dağları'nın en yüksek noktası ise Takuan'dır (2.242 m). Adanın kıyıları mercan resifleri çevreler.

Bougainville Adası ve bu ada ile güneydoğudaki Choiseul Adası arasındaki geçit, 1768'de Fransız denizci Louis-Antoine de Bougainville tarafından keşfedildi. Daha sonra hem adaya, hem geçide Fransız denizcinin adı verildi. Ada, İngilizler ve Almanlar arasında Samoa konusunda yapılan bir antlaşma sonucunda 1898'de Almanya'nın yönetimi altına girdi. 1914'te Avustralya birliklerince işgal edildi, 1920'de Avustralya mandası altına girdi. 1942 başlarında adayı Japonlar işgal etti. ABD askerlerinin Mart 1944'te adayı geri almasına karşın, Japon garnizonunun kalıntıları savaşın sonuna değin varlığını korudu. Bougainville, savaştan sonra BM Yeni Gine Vesayet Bölgesi'nin parçası oldu; Papua Yeni Gine 1975'te bağımsızlığına kavuşunca bu ülkeye geçti. Bu arada adada aynılıkçı bir hareket baş gösterdi.

Bölgeye yönelik ticari etkinliklerin Kieta'da sürdürülmesine karşın, adanın yönetim merkezi Arawa'dır. Kieta'dan kopra ile bir miktar kakao ve kereste ihraç edilir. Pangua'daki bakır yataklarının bulunduğu yerde, dünyanın en geniş açık maden işletmelerinden biri kurulmuştur. 1972'de çıkarılmaya başlanan bakır, 1980'lerin başlarında Papua Yeni Gine'nin ihracat gelirlerinin yarından çoğunu oluşturuyordu. Kieta'nın tam güneyindeki Aropa Havalimanı'ndan Rabaul'a ve New Britain'a düzenli sefer yapılmaktadır. Nüfus (1980 tah.) 109.000.

Bougainvillea, gecese fasıgiller (*Nyctaginaceae*) familyasından, 14 kadar çalı, sarılcı bitki ya da küçük ağaç türünü içeren cins. Anayurdu Güney Amerika olan bu bitkilerin çoğu dikenlidir. Odunsu, sarılcı türlerin

Bougainvillea glabra
F. K. Anderson - EB Inc

birçok kültür çeşidi evlerde, bahçelerde ve seralarda süs bitkisi olarak yetiştirilir. Türkiye'de de Ege ve Akdeniz kıyılarında yaygın olarak yetiştirilen ve bogenvil adıyla tanınan bu bitkilere "gelinduvağı" da denir.

Bougainvillea türlerinin dikkat çekmeyen küçük sarı çiçekleri, parlak renkli, kâğıtsı bürgülerle çevrilidir. Anayurdu Brezilya olan *B. glabra*'nın bazı çeşitlerinde bürgüler mor ya da morumsu kırmızı, Kolombiya'dan Peru'ya kadar yayılmış olan *B. peruviana*'da ise pembe ile morumsu kırmızı arasındadır. *B. glabra* ve *B. peruviana*'nın melez olduğu sanılan *B. X butiana*'dan limon sarısı, turuncu ve koyu kırmızı çeşitler elde edilir. *B. spectabilis*'in gövdesi çok kısa tüylerle kaplıdır.

Boughton, Rutland (d. 23 Ocak 1878, Aylesbury, Buckinghamshire - ö. 25 Ocak 1960, Londra, İngiltere), İngiliz opera bes-tecisi. Richard Wagner'in geliştirdiği müzik dram(*) kuramının İngiltere'deki önde gelen savunucusudur.

1900'de Kraliyet Müzik Yüksekokulu'nda okudu; aldığı bu eğitim dışında kendi kendini yetiştirdi. Arthur efsanelerine dayanan bir dizi müzik dram yazmayı, bunları sahnelemek için de Glastonbury'de bir festival tiyatrosu yaptırmayı tasarlıyordu; bu oyunlardan birkaçı 1914'te sahneye kondu.

Boughton
The Mansell Collection

En başarılı yapıtı, Londra'da 216 kez sahnelenen *The Immortal Hour* (1913; Ölümsüz Saat) adlı melodik romantik operadır. Öteki operaları arasında *The Queen of Cornwall* (1924; Cornwall Kraliçesi), *The Lily Maid* (1934) ve *Galahad* (1944) vardır. Boughton, Glastonbury projesindeki ortağı Reginald Buckley ile birlikte *The Music Drama of the Future* (1908; Geleceğin Müzik Dramı) adlı bir de kitap yayımlamıştır.

Bougie bak. Bicaye

Bougainville, Maurin'in çalışmasından
Émile Lassealle'in yaptığı oymabaskı
Bibliothèque Nationale, Paris

Bouguer, Pierre (d. 16 Şubat 1698, Le Croisic - ö. 15 Ağustos 1758, Paris, Fransa), fotometrinin kurucularından olan Fransız bilim adamı.

Bir dahi çocuk olan Bouguer, babası Jean Bouguer'den hidrografi ve matematik eğitimi aldı. On beş yaşında, babasının ölümüyle boşalan kraliyet hidrografi profesörlüğüne getirildi. 1720'lerde gökcisimlerinin görünür parlaklıklarını standart mum aleviyle karşılaştırarak astronomi alanındaki ilk fotometri ölçümlerini gerçekleştirdi. Yer'in o güne değin kabul edilenden farklı bir biçime sahip olduğunu öne sürdü. Sarkaç yardımıyla değişik yükseltilerde yerçekimini ölçtü ve ilk kez dağların yatay kütleçekimi etkisini ölçme girişimlerinde bulundu. Yüksek bir yaylada ölçülen yerçekimi değerinin, yükseklik göz önüne alınarak hesaplanan değerden farklı olduğunu saptadı ve bu farkın, ortalama deniz düzeyi ile ölçüm noktası arasında yer alan kütlelerin ağırlık üstündeki etkisinden kaynaklandığını doğru bir biçimde belirledi. Işığın atmosferde kırılmasıyla ilgili cetveller hazırladı, ışığın atmosferde soğurulmasını inceledi ve saydam ortamlarda ışık ışınlarının yayılmasına ilişkin Bouguer yasasını (Lambert yasası olarak da bilinir) ortaya attı. Bu yasayı ve fotometri çalışmalarını 1729'da *Essai d'optique sur la gradation de la lumière* (Işığın Derecelenmesi Üzerine Bir Optik Denemesi) adlı yapıtında yayımladı.

Bouguer çalışmalarının önemli bir bölümünü denizcilğe ilişkin sorunlara ayırdı. Deniz manevraları, deniz taşımacılığı ve gemi tasarımı üzerine makaleler yazdı; gemi kararlılığının bir ölçüsü olan denk merkezi (metasantr) yarıçapının hesaplanması için bir formül geliştirdi.

Bouguer sapması, jeofizikte, gözlem noktası ile deniz düzeyi arasında yer alan kütlelerin çekim etkisini dikkate alarak yapılan düzeltmelerden (Bouguer düzeltmesi) sonra hesaplanan kütleçekimi sapması. Ayrıca bak. kütleçekimi sapması.

Bouguereau, William-Adolphe (d. 30 Kasım 1825, La Rochelle - ö. 19 Ağustos 1905, La Rochelle, Fransa), akademik Fransız resminin 19. yüzyılın ikinci yarısındaki en etkili temsilcilerinden biri.

1846'da Paris Güzel Sanatlar Yüksekokulu'na girdi. 1850'de Roma Ödülü'nü kazandı. İtalya'daki dört yıllık çalışmasının ardından Paris'e döndükten sonra, mitolojik ve alegorik resimleriyle geniş bir izleyici kütlesinin ilgisini çekti. Günümüzde ise portreleri daha çok beğenilmektedir. Resimleri ayrıntılara kadar inen, teknik açıdan kusursuz bir gerçekçilik ve konunun yorumundaki duygusalılık ile tanınmıştır. Meslek yaşamında çeşitli ödüller kazanan ve resmi Salon sergilerine yıllarca düzenli olarak katılan Bouguereau bir süre döneminin en ünlü Fransız ressamlarından biri oldu. Benimsediği gelenekçi tavrıyla izlenimcilerin ve başka yenilikçi ressamların yapıtlarının resmi Salon sergilerine alınmamasında önemli rol oynadı. Son yıllarında Paris'teki birçok kilise şapelini bezedi ve On-Raffaellocu tarzda dinsel kompozisyonlar yaptı. Başta ABD olmak üzere, Fransa dışındaki ülkelerde de etkili oldu. 1876'da Güzel Sanatlar Yüksekokulu üyeliğine getirildi.

Çağdaş eleştirmenler Bouguereau'yu iyice inceltirilmiş, ama gene de geleneksel sınırlar içinde kalan bir insan biçimi uğruna, teknik yenilik ve özgün yaklaşımdan kaçınan bir ressam olarak değerlendirmeye eğilimindedir.

bouillabaisse, Fransa'nın Akdeniz kıyılarına özgü balık çorbası. Provence mutfağının övünç kaynağı sayılan *bouillabaisse*'in pek çok tarifi varsa da yalnızca Marsilya'da pişirilen türü özgün kabul edilir. Marsilya *bouillabaisse*'ine balık ve kabuklu deniz ürünlerinin yanı sıra zeytinyağı, soğan, domates, sarımsak, maydanoz, safran, defne yaprağı, kekik, portakal kabuğu, rezene ve çörekotu konabilir. Gerçek *bouillabaisse*, başta iskorpit olmak üzere lipos, mezgit, mığır, kefal, barbunya ve benzeri Akdeniz balıklarıyla pişirilmiş olmalıdır. Çorbaya ayrıca yengeç ve midye, Paris usulünde ise dikenli istakoz konur. Bütün malzemenin çok kısa sürede kaynatılması gerekir. *Rouille* adı verilen ve yemeğe daha da lezzet katan sarımsak, kırmızı biber, balık ve ekmek kırıntılarından yapılmış hamurumsu bir sos çorbaya sofrada eklenir. *Bouillabaisse* edebiyata da geçmiş, üzerine hem şiir, hem de düzyazı biçiminde övgüler dökülmüştür. Bunların en ünlüsü, William Makepeace Thackeray'nin Paris'te *bouillabaisse* içtikten sonra çorbaya övgü olarak yazdığı baladıdır.

Bouillaud, Jean-Baptiste (d. 16 Eylül 1796, Garat - ö. 29 Ekim 1881, Paris, Fransa), konuşma merkezinin beynin ön loblarda yer aldığını ilk kez klinik yöntemlerle kanıtlayan Fransız hekim ve tıp araştırmacısı. Ayrıca, sözcükleri anımsayamaktan ya da anlamlı sözcükler oluşturamaktan kaynaklanan konuşma yitimi ile konuşmaya yönelik ağız, dil ve gırtlak hareketlerinin denetlenememesinden ileri gelen konuşma yitimi arasındaki ayrımı ilk kez saptayan da Bouillaud'dur. Akut eklem romatizması ile kalp hastalıkları arasındaki ilişkiyi bularak kardiyolojiye de önemli katkılarda bulunan Bouillaud, "kalbin afyonu" olarak adlandırdığı dijital grubu ilaçların önemini ilk kavrayanlardandır. Normal kalp seslerinin oluşumunu ve anlamını açıklamış, kalp seslerinin ve nabız atışlarının hastalık belirtisi sayılabilecek çeşitli değişikliklerini tanımlamıştır.

Tıp öğrencisiyken Yüz Gün Savaşları'nda (1815) Napoléon'un ordusuna katılan Bouillaud, Waterloo'dan sonra Paris'e dönerek yarım kalan öğrenimini tamamladı. Çok kısa sürede kendini kabul ettirerek, 1831'de Paris'teki Charité Hastanesi'nde klinik hekimlik profesörlüğüne atandı. Dört yıl sonra kalp hastalıkları konusunda önemli bir kitap yayımladı; bunu, ertesi yıl yayımladığı romatizma ve kalple ilgili kitabı izledi.

Kalbin iç yüzünü döşeyen zarı ve bu zarın iltihaplanmasını ilk kez yeterli biçimde tanımlayan, bu kavramlar için önerdiği endokart ve endokardit terimlerini tıp diline kazandıran Bouillaud'nun bütün kuramları geçerli sayılmamakla birlikte tanı konusundaki yeteneği tartışmasız benimsenmişti. Yüksek ateşin tedavisinde hastadan hemen kan almak gerektiğini savunduğu için, "kan alıcıların sonuncusu" olarak anılır.

Bouillon, Belçika'nın Lüksemburg ilinde (province) eski kent. Ardennes Platosu üzerinde, Semois Irmağı kıyısında yer alır. Alman krallarının Aşağı Lorraine düklüğü'nü de bağısladıkları Ardennes kontları 11. yüzyılda Bouillon'u ellerinde tuttular. Bouillon, Ardennes kontlarının başlıca karakolu olduğu için, Aşağı Lorraine düklerini Bouillon dükü olarak adlandırmak gelenekleşti. 1096'da kenti Liège piskoposluğu aldı; bundan sonra da piskoposlar kendilerini Bouillon dükü olarak anmaya başladılar. 1482'de Bouillon'u Guillaume de La Marck adında biri ele geçirdi. Liège'liler 16. yüzyılda Bouillon'u iki kez geri aldysa da, artık resmen bir düklik olan Bouillon

1591'de evlilik yoluyla Henri de la Tour d'Auvergne'e geçti. Düklik unvanı 1794'e değin bu ailenin elinde kaldı. 1794'te kentte cumhuriyet ilan edildi, ertesi yıl da Bouillon Fransa tarafından ilhak edildi. Fransa'da Napoléon egemenliğinin sona ermesi üzerine, ortaçağdaki Auvergne kontlarının İngiliz kolundan gelen Philip d'Auvergne kendisini Bouillon'da hükümdar ilan etti. Ama Napoléon'u yenik düşüren Avrupa ülkeleri Lüksemburg ile birlikte Bouillon'un da yönetimini 1815'te Felemenk'e verdiler. Düklik unvanının Henri de la Tour d'Auvergne'in soyundan gelen Montbazon dükü Charles-Alain-Gabriel de Rohan'a verilmesi 1816'da hükme bağlandı. Bouillon düklüğü bugün de aynı ailenin elindedir. 1831'de Lüksemburg'un bölünmesi üzerine Bouillon Belçika'ya geçti. Nüfus (1983 tah.) 5.427.

Boujdour Burnu bak. Bojador Burnu

Boulainvilliers, Henri de, SAINT-SAIRE KONTU (d. 21 Ekim 1658, Saint-Saire - ö. 23 Ocak 1722, Paris, Fransa), tarihçi ve felsefe yazarı. Kültür ögesine geniş yer tanıyan felsefi tarih anlayışı 18. yüzyılın düşünsel gelişmelerini etkilemiştir. Tarih araştırmalarının, toplumların bugünkü durumunun incelenmesinde etkili birer araç olarak kullanılabileceğini öne süren ilk modern tarihçilerdendir.

İlkçağ araştırmaları, Fransız tarihi ve fen bilimleri dallarında eğitim gördü. Descartes, Spinoza, Newton ve Locke'un yapıtlarını okudu. 1679'dan sonra dokuz yıl askerlik yaptı. Daha sonra ailesinin yitık servetini yeniden kazanmaya ve yazı yeteneğini geliştirmeye başladı.

Boulainvilliers'nin tarih anlayışını sergileyen çalışmalarının tümü ölümünden sonra yayımlandı. XIV. Louis döneminin sonuna değin Fransız monarşisinin tarihini inceleyen üç ciltlik *État de la France* da (1727-28; Fransa Devleti) bunlar arasındaydı. En iyi yapıtı sayılan bu çalışmada geniş kapsamlı bir kurumsal gelişme anlayışı ortaya koydu, olayların toplumsal ve psikolojik bir yaklaşımla açıklanması gerektiğini vurguladı. Fransız soyluluğunun gerilemesinin nedenlerini çözümleyen, XIV. Louis'nin mutlakîyetçi yönetimine saldıran ve Fransız siyasal kurumlarının meşruiyetini araştıran *Essai sur la noblesse de France* (1732; Fransa Soyluluğu Üzerine Deneme) gerçekte soyluluğun bir savunusuuydu.

Boulainvilliers, doğal hukukun eleştirisi ile bir siyaset ve reform "bilimi"nin gerekliliği temeline dayandırılmış bir karşılaştırmalı tarihsel inceleme kuramı geliştirdi. Bu kuram Montesquieu'nün son çalışmalarıyla hemen aynı düzeydeydi.

Boulainvilliers tarih dışında felsefe alanında *L'Idée d'un système général de la nature* (1683; Genel Bir Doğa Sistemi Düşüncesi), karşılaştırmalı dinler tarihi konusunda da *Histoire de la religion et de la philosophie ancienne* (1700; Antik Din ve Felsefenin Tarihi) gibi iki yapıt verdi. Gizlilik ve astrolojiyle ilgili yazıları ise karma metinler biçiminde toplanmış kitaplarında yer aldı.

Boulanger, Georges (-Ernest-Jean-Marie) (d. 29 Nisan 1837, Rennes, Fransa - ö. 30 Eylül 1891, Brüksel), Fransız generali ve savaş bakanı. 1880'lerde Üçüncü Cumhuriyeti yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya getiren kısa ömürlü ama etkili otoriter harekete önderlik etmiştir.

Saint-Cyr Askeri Akademisi'ni bitirdikten sonra 1856'da orduya katıldı. İtalya, Ceza-yir ve Çin-hindi'nde görev yaptı, Fransız-Alman Savaşı'na (1870-71) katıldı. 1871 Paris Komünü'nü bastırmaya çalışırken yaralandı. Mayıs 1880'de tuğgeneral, 1882'de

piyade birlikleri komutanı oldu. İki yıl sonra Tunus'taki ordunun başına getirildi. Se de, Fransa'nın bölgedeki siyasal temsilcisi Pierre-Paul Cambon'la anlaşmazlığa düş-tüğü için geri çağıldı. Paris'e döndükten sonra Georges Clemenceau ve Radikallerin desteğiyle siyasete atıldı. 1886'da Charles-Louis de Saulces de Freycinet hükümetinde savas bakanı olarak yer aldı.

Bütün kesimlerin yararına reformlara girişen ve kitlelerin duygularını açıkça okşayan Boulanger giderek Fransa'nın Fransız-Alman Savaşı'ndaki yenilgisinin öcünü alacak kişi gibi görülmeye başladı. Böylece, cumhuriyetçi düzene düşman grupların maşası durumuna geldi. Freycinet'in Aralık 1886'da seçimleri yitirmesinden sonra yeni başbakan René Goblet tarafından gene savas bakanlığına getirildi. Oysa o sıralarda Clemenceau, açıkça fazla tedbirsiz davranan Boulanger'den desteğini çekmişti. Goblet'in Mayıs 1887'de görevinden istifa etmesi üzerine Paris halkı "brav' général" (cesur general) lehine ateşli gösterilerde bulundu. Ama uzun süredir Boulanger'ye karşı olan Maurice Rouvier, hükümetinde ona yer vermeye yanaşmadı. General, 13. Kolordu'ya komuta etmek üzere Clermont-Ferrand'a gönderildi. Ama artık Boulanger'ci bir "hareket" gelişmeye başlamıştı. Birçok Bonaparte'çi, generalin saflarına katılmış, kralcılar ise generale büyük mali yardımda bulunan Uzès dükünün (Marie Anne Clémentine de Rochechouart-Mortemart) yönlendirmesiyle Boulanger'yi desteklemeye başlamıştı.

Boulanger, izinsiz ve gizli olarak üç kez Paris'e gittiği, ayrıca İsviçre'deki Pragins'de Prens Napoléon'u ziyaret ettiği gerekçesiyle 1888'de komutanlıktan alındı. Ördudan çıkarıldıysa da hemen ardından Nord'dan milletvekili seçildi. Haziran 1888'de sunduğu anayasa değişikliği önerisi reddedilince bu görevinden istifa etti. Eski başbakan Charles Floquet'yle arasında çıkan bir tartışma yüzünden giriştiği düelloda (13 Temmuz) ciddi biçimde yaralandı. Ama generalin bütün bu başarısızlıkları destekçilerinin şevkini kırmaya yetmedi. 1888 boyunca Fransa'nın siyasal yaşamına Boulanger ege-men oldu.

Boulanger Ocak 1889'da ezici bir çoğunlukla Paris milletvekili seçilerek meclise döndü. Seçim sonuçları ilan edilirken, general destekleyen kitleler sokaklara dökülerek hükümeti derhal devralmasını istediler. Boulanger buna yanaşmayarak geceyi metresiyle geçirdi. Bir dönüm noktasında denetimi ele almayı başaramaması, generalin destekleyenler için ciddi bir darbe oldu. Pierre Tirard başkanlığında kurulan ve Ernest Constans'ın işleri bakanı olduğu yeni hükümet, Boulanger hakkında kovuşturma açmaya karar verdi. İki ay içinde meclisten, generalin yasama dokunulmazlığını kaldırması istendi. Bunun üzerine Boulanger dostlarını şaşkınlığa uğratarak 1 Nisan'da Paris'ten kaçtı. Önce Brüksel'e, daha sonra Londra'ya gitti. Yüksek mahke-

me sıfatıyla görev yapan Senato tarafından gıyabında vatana ihanet suçundan yargılandı. 14 Ağustos 1889'da sürgün cezasına çarptırıldı. 1889 ve 1890 seçimlerinde general destekleyenler geriledi, Boulanger lehindeki heyecan gitgide kırıldı. Boulanger 1891'de Brüksel'deki İxelles Mezarlığı'nda, iki ay önce ölen metresi Marguerite de Bonnemains'in mezarının başında intihar etti.

Boulanger, Nadia (d. 16 Eylül 1887, Paris - ö. 22 Ekim 1979, Paris), Fransız orkestra şefi ve 20. yüzyılın en önemli kompozisyon öğretmenlerinden biri. Müziğe, Paris Konservatuvarı'nda şan öğretmeni olan babası Ernest Boulanger'yle

Nadia Boulanger

başlayan Nadia, daha sonra konservatuvar-da okudu; 1897-1904 arasında Gabriel Fauré ile kompozisyon, Charles-Marie Widor ile org çalıştı. Bir süre sonra hem konservatuvar-da, hem de özel olarak müzik dersleri vermeye başladı. Ayrıca birkaç kısa yapıt da besteledi. 1908'deki Roma Ödülü yarışmasında *La Sirène* adlı kantatıyla ikinci geldi. Kız kardeşi Lily ise aynı yıl *Faust et Hélène* adlı kantatıyla, büyük ödülü kazanan ilk kadın besteci oldu. Onun 1918'de ölmesi üzerine Boulanger kendi yapıtlarını "işe yaramaz" bularak beste yapmayı bıraktı.

Orkestra şefi Walter Damrosch'ın I. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'li müzikçiler için Fontainebleau'da kurduğu Amerikan Konservatuvarı'ndaki uzun çalışma yaşamına 1921'de başladı. İlk Amerikalı öğrencisi Aaron Copland'ın *Org ve Orkestra İçin Senfoni*'sinin ilk seslendirilişinde (1925) org partisini çaldı. 1938'de Boston, New York Filarmoni ve Philadelphia orkestralarıyla ilk kadın şef olarak konser verdi. 1937'de Londra Kraliyet Filarmoni Orkestrası'nın bütün konserlerini yönetti.

1930'ların sonlarında, Claudio Monteverdi'nin pek tanınmayan yapıtlarını plağa doldurdu, Heinrich Schütz ve Fauré'nin az çalınan yapıtlarının seslendirilmesi için çaba gösterdi; ayrıca erken dönem Fransız müziğinin tanınmasını çalıştı. II. Dünya Savaşı yıllarında ABD'de, özellikle de Washington, D.C. Müzik Yüksekokulu ve Baltimore'daki Peabody Konservatuvarı'nda öğretmen olarak geçirdi. Fransa'ya dönünce Paris Konservatuvarı'nda ve 1949'da müdürlüğüne getirildiği Amerikan Konservatuvarı'nda öğretmenlik etti.

Arthur Berger, Lennox Berkeley, Easley Blackwood, Marc Blitzstein, Elliot Carter, Aaron Copland, David Diamond, Jean Françaix, Roy Harris, Darius Milhaud, Walter Piston ve Virgil Thomson gibi ABD'li bestecilerin öğretmeni olan Boulanger, aralarında Ulvi Cemal Erkin, Nevit Kodallı ve İdil Biret'in de bulunduğu bazı Türk besteci ve yorumcuları da yetiştirmiştir. Kuramsal bir ders kitabı yazmaya karşı çıkmış, öğrencilerinin bireysel yeteneklerinin yanı sıra estetik anlayışlarını genişletmeyi amaç edinmiştir.

Boulder, ABD'de, Colorado eyaletinin kuzeyinde kent. 1861'den bu yana Boulder ilinin yönetim merkezidir. Boulder Irmağı üzerinde. Kayalık Dağların bir parçası olan Flatiron Dağlarının eteklerinde yer alır. Denver'in 48 km kuzeybatısındaki kentin deniz düzeyinden yüksekliği 1.632 m'dir.

Yöreye ilk kez 1858'de madenciler yerleşti. Yerleşme 1859'da yönetsel bakımdan düzenlendi ve bölgede bulunan büyük kayalar dolayısıyla Boulder (İngilizcede "büyük kaya parçası") adını aldı. 1871'de kasaba olarak tüzel kimlik kazandı. 1873'te iki demiryolu hattının tamamlanmasıyla birlikte öteki bölgeleri, batıdaki dağlarda bulunan maden yataklarına bağlayan bir ulaşım merkezi ve tarım bölgesi olarak gelişmeye başladı. 1876'da Colorado Üniversitesi'nin açılması kent gelişmesine hız kazandı. Kentte, 1950'lerin başlarında çeşitli sanayi dallarında eğitim veren hükümetle bağlı kuruluşlar oluşturuldu.

Boulder, günümüzde çevreyle ilgili ve öteki bilimsel araştırmalarda önde gelen bir merkez durumuna gelmiştir. Kentte, Ulusal Standartlar Bürosu'nun ana bölümü ve Dünya Güneş Araştırmaları Veri Merkezi'nin ABD şubesi ile Ulusal Atmosfer Araştırmaları Merkezi'nin yanı sıra çok sayıda sanayi kuruluşu vardır. Kentin su gereksiniminin bir bölümü, Kıta Bölünümü üzerindeki Arapahoea Buzulundan karşılanır.

Boulder Kanyonu ile çevredeki öteki vadilerin çok güzel bir görünümü vardır. Boulder'da 2.400 hektarlık bir alan dağ parkı olarak ayrılmıştır. Kent, kuzeydoğudaki Kayalık Dağları Ulusal Parkı ve batıdaki Roosevelt Ulusal Ormanı'na açılan ana geçitlerden biridir. 1918'de kent statüsü kazanmıştır. Nüfus (1990) kent, 83.312; Boulder-Longmont metropoliten alanı, 225.339.

Boulder Barajı bak. Hoover Barajı

boule, **BULE** olarak da yazılır, Eski Yunan'da danışma meclisi. Homeros'un şiirlerindeki ipuçları ışığında, soylulardan oluşan bir danışma organından türediği sanılır. Anayasayla yönetilen hemen her kent devletinde bir *boule* vardı. İÖ 6. yüzyıl sonlarında Argos, Atina, Khios (Sakız) ve Kyrene'de birer *boule* kurulmuştu. Demokrasiye geçiş döneminde ortaya çıkan *boule*, ya *gerousia*(*) adlı yaşlılar kurulunun yerini almış ya da ona karşı çıkmak üzere kurulmuştu. Solon İÖ 594'te Atina'daki Areopagos Meclisi'ni(*) kaldırmamış, büyük olasılıkla *Ekklesia*(*) adlı meclisin çalışmalarına yol göstermek üzere 400 kişilik bir *boule* kurmuştu.

Kleisthenes İÖ 508'de Atina'daki *boule*'nin üye sayısını 500'e çıkardı. Kleisthenes'in reformlarından sonra oligarşinin bu reformlara karşı çıktığı İÖ 411 ve İÖ 404'teki kısa dönemler dışında bu *boule*'nin üyeleri kura ile seçilmeye başladı. Kleisthenes'in 10 kabilesinden her biri *boule*'ye yaşları 30'un üstünde 50 üye gönderiyordu. Bir kabilenin her *demos*'u (köy) için büyüklüğüne göre belli sayıda meclis üyesi saptanırdı. Atina'daki *boule*'nin görevleri, meclis üyeleri için İÖ 501'de hazırlanmış olan yemin metninde tanımlanıyordu. Kura ile seçilen kişi *boule*'de görev almak zorunda değildi. Yoksul yurttaşların meclise girmeye genellikle istekli olmaması nedeniyle *boule* mülk sahiplerinin egemenliğindeydi. Ama İÖ 322'ye değin *boule* üyeliği için mülk sahibi olma koşulu getirilmemişti.

Georges Boulanger
H. Roger-Viollet

Atina sisteminde *boule*'nin en önemli görevi, *Ekklesia*'da görüşlülüp sonuçlandırılacak tartışma konularının (*probouleumata*) taslağını hazırlamaktır. *Boule*'nin yetkileri arasında mali konularda karar vermek, donanmanın ve süvari kuvvetlerinin bakım işlerini denetlemek, seçime saptanan üst düzey yöneticilerinin uygunluğuna karar vermek, yabancı ülkelerin elçilerini kabul etmek ve askeri konularda *strategos*'lara(*) yol göstermek de vardı. *Boule* ivedi durumlarda *Ekklesia*'nın vereceği bazı özel yetkileri de üstlenebiliyordu. Ama Ephialtes'in (İÖ 462) reformlarından sonra bile siyasal ağırlık bakımından Areopagos Meclisi'nin yerini bütünüyle alamadı.

Helenistik Dönemde başka meclis türlerinin de ayakta kalmasına ya da yenilerinin ortaya çıkmasına karşın, öteki kent meclislerinin örgütlenmesinde en çok Atina sistemi etkili oldu. Boiotia Birliği'ne bağlı kentler dört meclisliydi; her meclis sırayla *boule*'nin görevini üstlenerek öbür üç meclisin oturum gündemini verirdi. Kura, seçim ya da kendi görevine dönerdi. Delphoi'deki *boule*, 30 üyesini iki gruba ayırır, her birine sırayla altı aylık süreler için kent işlerinin genel yönetimini verirdi. Kura, seçim ya da atama yoluyla elde edilen üyeliğin yerini zamanla soydan geçen üyelik aldı. İS 3. yüzyıl sonlarında *boule* her yerde kalıcı bir organ durumuna gelmiş, zamanla Batı Roma İmparatorluğu'nun *curia*'larını(*) andırır olmuştur.

Boule, André-Charles bak. Boulle, André-Charles

Boule, (Pierre-) Marcellin (d. 1 Ocak 1861, Montsalvy - ö. 4 Temmuz 1942, Montsalvy, Fransa), Fransız jeolog, paleontolog ve fiziksel antropolog. Avrupa, Kuzey

Marcellin Boule
Boyer - H. Roger - Viollet

Afrika ve Ortadoğu'da bulunan insan fosilleri üzerinde geniş araştırmalar yaptı ve Fransa'daki La Chapelle-aux-Saints'den çıkan buluntularla Neanderthal insanının ilk eksiksiz iskeletini kurdu (1908). *Les Hommes fossiles* (1921; İnsan Fosilleri) adlı yapıtıyla ünlüdür.

Fransa'nın orta kesimlerindeki dağları ayrıntılı biçimde inceleyen Boule, öbür jeolojik çalışmalarının yanı sıra, bu bölgedeki yanardağ konilerine ilişkin bir araştırmasını yayımladı (1900). 1902-36 arası Paris'teki Ulusal Doğa Tarihi Müzesi'nde profesörlük, 1893-1940 arasında *L'Anthropologie* dergisinde yayın yönetmenliği yaptı. Ayrıca iki bilim dergisinin kurucusu olan ve uzun yıllar Paris'teki İnsan Paleontolojisi Enstitüsü'nün yöneticiliğini üstlenen Boule,engin bilgi birikimiyle jeolojik ve arkeolojik veri-

leri bağdaştırarak, eski çağların kronolojik sıralamasını da düzenlemiştir.

bouleterion, Eski Yunan'da *boule* adı verilen danışma meclisinin toplantı salonu. Genellikle yalın yapılar olan *bouleterion*'larla Yunan uygarlığının Arkaik döneminde (İÖ y. 8. yy - İÖ 480) bile karşılaşılar. Örneğin, Atina *Bouleterionu*'nun İÖ 500 dolaylarında yeniden inşa edildiği bilinmektedir. Aynı türden yapılarda sonraki iki yüzyıl boyunca uygulanacak olan şema ilk kez burada görülür. Adı geçen yapı yaklaşık 23,8 m x 23,3 m boyutlarında bir karedir. Bunun bir kenarı boyunca yaklaşık 7 m genişliğinde bir giriş bölümü yer alır. Asıl toplantı salonu ise üç yandan duvarlara paralel basamaklı oturma sıralarıyla çevrelenmiştir. Hemen hemen 700 kişi alabilen yapının çatısı sütun dizilerince taşınmaktadır. İÖ 200'lerde yapılan Priene *Bouleterionu*'nda da bu şema yenilenir. Ama bu yapıda çatıyı taşıyan sütunlar ortadan kaldırılarak, basamaklı kesimin gerisine, duvarların hemen önüne yerleştirilmiştir. Tiyatro yapılarının yanı sıra biçimli oturma düzenini daha küçük boyutlarda yineleyen başka bir *bouleterion* tipinde de ahşap çatıyı gene öteki örneklerdeki gibi salonun ortasında yer alan sütunlar taşır. Bu tipin de bilinen ilk örneği İÖ 400'de bir kez daha yeniden yapılan Atina *Bouleterionu*'dur. Bu yapının ve ona büyük ölçüde benzeyen Miletos *Bouleterionu*'nun çatısını da dört sütun taşır. Helenistik dönemde iyice çoğalan *bouleterion*'lar Roma döneminde ortadan kalkmıştır.

Boulez, Pierre (d. 26 Mart 1925, Montbri-son, Fransa), kendi kuşağının en önemli Fransız bestecisi, ünlü orkestra şefi ve piyanist.

Bir çelik imalatçısının oğlu olan Boulez Collège de Saint-Étienne'de matematik okurken müzik eğitimi de gördü. Daha sonra Lyon'da matematik, mühendislik ve müzik öğrenimi yaptı. 1944-45'te Paris Konservatuarı'nda besteci ve orgcu Olivier Messiaen ile çalıştı. Ardından (1945-46) Arnold Schoenberg'in öğrencisi René Leibowitz'den oniki ton tekniğini öğrendi. Yirmi iki yaşındayken Jean-Louis Barrault ve Madeleine Renaud'nun yeni kurdukları Marigny adlı tiyatro topluluğunun müzik yönetmeni oldu ve burada 10 yıl kaldı. Concert Marigny (sonradan Domaine Musicale) adlı *avant-garde* konser dizisini 1954'te başlattı.

1960'larda Boulez hem besteci, hem de çağdaş ve geleneksel repertuarların orkestra yönetmeni olarak dünya çapında ün kazanmıştı. Emekliye ayrılan Leonard Bernstein'in yerine New York Filarmoni Orkestrası'nın müzik yönetmenliğine getirildi (1971). 1976-77 konser mevsiminden sonra bu görevinden ayrılarak Pompidou Merkezi'nin deneysel müzik merkezi Akustik Müzik Araştırmaları ve Eğitimi Enstitüsü yöneticisi olmak üzere Paris'e döndü.

Boulez
Feestspielhaus Bayreuth

Boulez'nin müziğinde enstrümantal yapı ve renk nüanslarına karşı duyarlık belirgindir. Orkestra yöneticisi olarak parçaları yorumlayışında da bu kaygı açıkça görünür. İlk dönem bestelerinde oniki ton bestecileriyle Messiaen'in ve onun aracılığıyla da Doğu müziğinin etkileri bir arada görülür. Boulez, Stéphane Mallarmé ve René Char gibi şairlerden de etkilenmiştir. Piyanos ve flüt için bestelediği *Sonatine*'de (1946) oniki tonlu taklit ve kanonlar, geride yalnızca bir hareket ve doku izlenimi bırakacak biçimde hızla geçip giderler. İki piyano için *Structures* adlı yapıtının I. Kitap'ındaki (1952) oniki ton dizisini Messiaen'in bir yapıtından almış, ama sert perde, süre ve gürlük değişiklikleriyle büyük ölçüde geliştirmiştir. İnsan sesi ve altı çalgı için yazılmış *Le marteau sans maître*'de (1954; *Ustasız Çekiç*) zengin bezemeli yapılar birbirini içinde akar, çalgı ve insan sesleri son derece doğal bir biçimde alçalışıp yükselir.

İlk kez 1960'ta çalınan *Pli selon pli*'de (*Büklüm Büklüm*) Boulez'nin yenilikçiliği ortaya çıkar. Bu yapıt icracıların kendilerini yönlendirirken müziğin genel yapısının sürekli bilincinde olmalarını gerektirir. Gene bu yapıtta ve 3 No'lu *Piyano Sonatı*'nda raslamsal (*aleatory*) müziğin temel öğelerine de yer verilir.

1946-50 arasında bestelediği iki ses, kadınlar korosu ve orkestra için *Le Visage nuptial*; ilk kez 1958'de çalınan iki orkestra için *Poésie pour Pouvoir*; 1961'de tamamlanan iki piyano için *Structures*, II Kitap; 1965'te yayımlanan oda orkestrası ve 15 enstrüman için *Éclat* ile solo klarnet ve 21 çalgı için *Domaines* (1968) Boulez'nin öbür yapıtlarından birkaçıdır.

Boulez *Penser la musique aujourd'hui* (1964; *Günümüz Müziğini Düşünürken*), *Relevés d'apprenti* (1960; *Çıraklıktan Yetişen*) ve *Par volonté et par hasard* (1975; *Seçerek ve Raslantıyla*) adlarıyla üç de kitap yazmıştır.

Boulhaut bak. Ben Slimane

Boulle, André-Charles, BOULE ya da BUHL olarak da yazılır (d. 11 Kasım 1642 - ö. 29 Şubat 1732, Paris), kendi adıyla anılan kakma bezeme üslubunu yaratan Fransız mobilyacı. *Boulle* işi ya da *Buhl* işi ürünler Avrupa'da hızla yayılmış, 18-19. yüzyıllarda çok taklit edilmiştir. Aynı zamanda bir mimar olan Boulle, tunç ve mozaikle de çalışmış, ayrıca özenle işlenmiş zengin görünümlü monogramlar tasarlamıştır.

Boulle çizim, resim ve heykel yapmaya gençliğinde başladı; Paris'in en yetenekli mobilya tasarımcısı olarak kazandığı ün, 1672'de XIV. Louis'nin onu Jean Macé'nin yerine Versailles kraliyet mobilyacısı seçmesine yol açtı. Boulle, Versailles'in mobilyalarından birçoğunu tasarladı ve üretti. Ama en önemli yapıtı, kralın en büyük oğlunun özel çalışma odasının dekorasyonuydu. Burada mozaik parke döşeme ile son derece ayrıntılı aynalı ahşap duvar kaplaması ve marketöri (bugün sökülüştür) uyguladı (1681-83). Özel işler de yapmasına izin verilen Boulle'un müşterileri arasında İspanya kralı V. Felipe, Bourbon dükü, Bavyera ve Köln elektörleri gibi seçkin kişiler de vardı.

Boulle'un üslubu piring ve bağa marketöri ile yapılmış özenli bezemelerle belirginlik kazanır. Marköteri tekniği ilk olarak 16. yüzyıl İtalyan zanaatçıları tarafından kullanılmışsa da, Boulle bu tekniği doruk noktasına çıkarmış, Hindistan ve Güney Amerika'dan gelen egzotik ağaçları yeni yana kullanmıştır. Özel çizim koleksiyonunda bulunan 15-16. yüzyıl İtalyan sanatçı

Raffaello'nun, 17. yüzyıl Flaman sanatçısı Rubens'in ve 17. yüzyıl İtalyan oymabaskı ustası Stefano della Bella'nın yapıtlarından esinlenerek çalışmıştır.

Boulle emekli olunca atölyesini dört oğlu devraldı. Bunlardan ikisi, II. André-Charles Boulle (ö. 1745) ve Charles-Joseph Boulle da (ö. 1754) tanınmış mobilyacılar. Boulle'ün özel koleksiyonu 1720'de yandı. Kendi ifadesinden anlaşıldığına göre bu koleksiyon olağanüstü bir zenginlikteydi. Boulle bu yangından sonra yeniden çalışmaya başlayarak atölyesini ölümüne değin yönetti. Yetenekli mobilya tasarımcısı Jean-François Eben 1754'te Charles-Joseph'in yanında çalışmaya başladı. Boulle geleneği daha sonra Eben'den Jean-Henri Riesener'e geçti. 18. yüzyıl boyunca ve III. Napoléon döneminde de Fransa'da Boulle'ün üslubunun başarısı sürdü. Bu üslup öyle yaygınlaştı ki, siyah ya da kırmızı bir zemin üstüne yapılmış bakır kakmalı her eşya *Buhl* işi olarak anılır oldu.

Boulle, Pierre (-François-Marie-Louis) (d. 20 Şubat 1912, Avignon, Fransa), Fransız romancı. Güneydoğu Asya'da, özellikle de Malay Takımadalarında edindiği deneyimlere yer veren yapıtlarında, serüven ile psikolojik çözümlemeyi başarıyla birleştirmiştir.

Elektrik mühendisliği öğrenimi görmesine karşın, Asya'ya giderek sekiz yıl çiftçilik ve askerlik yaptı. II. Dünya Savaşı'nda Japonlara tutsak düşen bir İngiliz bölümünü konu alan *Le Pont de la Rivière Kwai* (1952; *Kwai Köprüsü*, 1959) romanıyla üne kavuştu. Belirsiz bir ahlaki mesaj içeren yapıt, özdisiplini ve çalışma ahlakına bağlılığı yüzünden düşmanın işine yarayacak bu köprüyü aksatmadan tamamlayan bir İngiliz subayının kişiliğinde, erdemin giderek kusura ya da en azından saçmalığa dönüşmesini sergiler. 1957'de romandan yapılan film, başta en iyi film ödülü dahil olmak üzere altı Oscar Ödülü aldı.

Boulle, *Le Bourreau* (1954; *Cellat*) gibi yapıtlarında Doğu efsanelerinden yararlanarak Voltaire tarzında felsefi öyküler yazdı. Asya'yı işleyen konulardan uzaklaşarak fantastik edebiyat ve bilimkurguya yöneldi. Bu dönemde *Contes de l'absurde* (1953; *Saçma Öyküler*), 1968'de *Planet of the Apes* (*Maymunlar Cehennemi*) adıyla filme alınan ve daha sonra bir diziyeye dönüşen *La Planète des singes* (1963; *Maymunlar Gezegeni*, 1971) ve siyasal, toplumsal, düşünsel altüst oluşlarla karşı karşıya kalan çağdaş insanın yazgısını alaycı, ama insancıl bir bakışla ele alan *E=mc²* (1957) gibi yapıtlar verdi. Daha sonraki yapıtları arasında, *Les Oreilles de jungle* (1972; *Cangilın Kulakları*) ve *Le Vertus de l'enfer* (1974; *Cehennemin Erdemleri*) sayılabilir. *Le Bon Leviathan* (1978; *İyi Leviathan*), dev tankerlerin yol açtığı çevre kirliliğini savunarak çevrecilere alaylı bir biçimde saldırır.

Boulle işi, *Buhl* işi olarak da bilinir, adını XIV. Louis döneminde Fransa'nın en ünlü mobilyacısı olan André-Charles Boulle'den alan bir tür kakma bezeme üslubu. Boulle İtalya'dan gelen zanaatçıların 16. yüzyıldan beri bağa ve piring kullanarak uyguladıkları bir marketöri(*) üslubunu daha yetkin hale getirdi. Boulle işi marketöri, örnekleri İtalyan marketörlerinden çok daha zengindi ve üstün nitelikli yaldızlı bronz süslerle bezeli olurdu. Kaplamalarda en çok kullanılan ağaç abanozdu. Boulle işi pek çok eşya gerçekleştirilmiş olmasına karşın, Boulle'ün kendi elinden çıktığı bilinen örneklerden çok azı günümüze ulaşmıştır.

Boullée, Étienne-Louis (d. 12 Şubat 1728-ö. 6 Şubat 1799, Paris), Fransa'da devrimci yeni-klasik akımın gelişmesinde C.-N. Ledoux ile birlikte en önemli rolü oynayan ütopyaçı mimar ve öğretmen.

Önce ressam olmayı düşünüyordu, ama babasının isteğine uyarak mimarlığa yöneldi. J.-F. Blondel'in, Germain Boffrand'in ve klasik mimarlık sahnelerini konu alan çarpıcı oymabaskılarıyla onu herhalde derinden etkilemiş olan J.-L. Legeay'nin yanında çalıştı. Uygulanmış yapıtlarının sayısının epeyce az olmasına karşın, Fransa'da yeni-klasik akımın önemli temsilcilerinden biridir ve bir öğretmen olarak da derin

"Newton Kenotafı," Boullée'nin sulandırılmış mürekkep tekniğiyle yaptığı çizim
Institute for the Arts, Rice University, Houston

etkiler yaratmıştır. A.-T. Brongniart, J.-F.-T. Chalgrin, J.-N.-L. Durand, A.-F. Peyre ve L.-M. Thibault gibi büyük ustalar onun atölyesinden yetişmiştir. Boullée, toplam 50 yılı aşkın bir süre öğretmenlik etmiştir.

Artık Boullée ile özdeşleşen ve devrimci klasikçilik olarak adlandırılan akım Fransız Devrimi'nden önce XVI. Louis döneminde gelişti. Yeni bir topluma duyulan özlemi ve insanın içinde birikmiş olan gücün özgürleştirilmesini dile getirmeyi amaçlayan bu akım aynı zamanda Boullée ve çağdaşlarının Antik Çağa, özellikle Eski Mısır anıtlarına duydukları hayranlığı da içinde barındırır. Boullée'nin olgunluk dönemi çalışmalarındaki belirgin özellik, eski yapılarıdaki geometrik biçimlerin yeni bir yapı kavramı içinde kullanılmasıdır. Boullée ünlü kitabı *La Théorie des corps*'ta (Yapı Kuramı) üç boyutlu cisimleri ve bunların duyular üzerindeki etkisini araştırdı; küp, piramit, silindir ve (ideal bir biçim olarak gördüğü) kürenin "doğasında" bazı simgesel nitelikler bulunduğunu ileri sürdü. İngiliz fizikçi Isaac Newton (ışın onuruna yaptığımız küçük biçimli kenotaf (boş mezar biçiminde anıt) tasarımı (1784) ile doruğuna varan anıt projeleri dizisinde kuramlarını biçime döktü. Newton Kenotafı'ndaki küresel iç mekân evreni simgelemek üzere düşünülmüştü.

Geometrik biçimlerine canlılık getirmek için ışık-gölge etkisine başvuran Boullée, "gölge mimarlığı"nı icat ettiğini ileri sürüyordu. Ayrıca, yapılarla bir gizlilükün varlığını vurguluyor, strüktürün bir bölümünü zaman zaman yere gömülü olarak tasarlıyordu. Bazı yönleriyle 19. yüzyıldaki romantizm akımının ilk belirtilerinden sayılabilecek bu "şürsel" mimarlık yaklaşımı, Boullée'nin simgeselliği yaygın biçimde kullanmasında da görülebilir. Örneğin, kaide benzeri dört askeri nöbetçi kulübü üstünde yükselen Belediye Sarayı projesi, toplumun yasalarla ayakta durduğunun bir ifadesidir.

Boullée'nin 20. yüzyıla değin yayımlanmayan *Architecture, essai sur l'art* (Mimarlık. Sanat Üzerine Deneme) adlı kitabının temel konusu, görsel bir yapıtın karşısındaki gözlemcinin psikolojisine ilişkindir. Boullée, dev boyutlu tasarımlara aşırı düşkünlüğü nedeniyle megaloman olmakla eleştirilmiştir. Ama bu tasarımlar, uygulanması amaçlanmış projelerden çok, ütopyaçı denemeler olarak da yorumlanabilir. İdeal, yeni bir toplumsal düzene uygun, benzersiz ve özgün bir mimarlık yaratma çabasındaki

Boullée'nin, 20. yüzyıl mimarlığındaki benzer kaygıları önceden sezmiş olduğu söylenebilir.

Boulogne, tam adı BOULOGNE-SUR-MER, Fransa'nın kuzey kıyısında kent ve liman. Nord-Pas-de-Calais planlama bölgesinin (*région de programme*) Pas-de-Calais ilinde (*département*), Calais kentinin güneydoğusunda, Liane Irmağının ağzında yer alır. Karşı kıyıda İngiltere'nin Folkestone kentine 45 km uzaklıktadır.

Yörede önce Gesoriacum adıyla kurulan Roma kenti daha sonra Bononia adını aldı. 882'de Normanlarca yıkıldıktan sonra y. 912'de yeniden inşa edildi. Flandre ve Ponthieu arasında çekişme konusu olan kent, XI. Louis tarafından 1477'de Fransa Krallığı topraklarına katılana değin Burgon yönetimi altındaydı. 1544-50 arasında İngiltere'nin elinde kaldı. I. Napoléon, İngiltere'yi işgal tasarısında yükleme limanı olarak düşündüğü Boulogne limanını denizden topa tuttu. I. Dünya Savaşı sırasında, Boulogne'u İngiliz Sefer Birlikleri (BEF) yönetti. II. Dünya Savaşı'nda limanı denizaltı üssü durumuna getiren Almanlar, kenti Müttefik çıkarmasına karşı kurdukları "Batı Duvarı"nın bir parçası yaptılar. O dönemde büyük hasar gören liman bugün yeniden inşa edilmiştir.

Liane Irmağının doğu yakasında, 13. yüzyıl yapısı surların gerisindeki bir tepenin üzerinde eski kent Haute Ville yer alır. Mahkemeler, şato, belediye binası ve 13-17. yüzyıl yapısı çan kulesi de bu eski duvarların ardındadır. Tepenin etegindeki modern kent Basse Ville, II. Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden kurulmuştur. Sanayi bölgesi olan Capécure, ırmağın batı yakasındadır. Boulogne'un, derin bir dış limanı ve küçük tekneler için de bir iç bannağı vardır.

Yolcu ve feribot trafiği açısından Manş Denizinde önemli bir liman olan Boulogne'dan, büyük miktarlarda ithalat ve ihracat yapılır. Boulogne, başta ringa ve uskumru

olmak üzere Fransa'nın en çok balık tutulan limanıdır. Kentte konserve ve tuzlu balık fabrikaları, dökümhaneler, çimento tesisleri, kalem, kurşunkalem, ip, yelken bezi ve balık ağı üreten fabrikalar vardır. Nüfus (1982) 47.482.

Boulsover, Thomas, BOLSOVER olarak da yazılır (d. 1706, Elkington, Derbyshire - ö. Eylül 1788, Sheffield, İngiltere), "Sheffield metal işi" olarak bilinen ergitme kaplama yöntemini geliştiren mucit.

Sheffield'de bir süre çıraklık yapan Boulsover 1727'de Bıçakçılar Birliği'nin üyeliğine kabul edilerek usta zanaatçı sıfatını kazandı. 1743'te, bakır ve gümüşten yapılmış bir bıçak sapını onarıırken, iki metalin ergitilerek kaynaştırılabileceğini, ayrıca kaynaştırılmış metalle haddeden geçirildiğinde bunların tek bir metal gibi birlikte genleştiğini buldu. Önceleri bir metalin başka bir metalle kaplanması için, malzemeye önce son biçiminin verilmesi ve ardından ince bir metal yaprağın bunun çevresine lehimlenmesi gerekiyordu. Boulsover'in buluşu kısa sürede düğme ve enfiye kutularından gümüş kaplara kadar çok çeşitli kaplama eşyanın yapımında yaygın biçimde uygulanmaya başladı. Boulsover ayrıca, önceleri yalnızca el çekiciyle yapılabilen testere çeliğini haddeden geçirerek üretme yöntemini de geliştirdi.

Boult, Sir Adrian Cedric (d. 8 Nisan 1889, Chester - ö. 23 Şubat 1983, Kent, İngiltere), 60 yıla varan meslek yaşamında BBC Senfoni Orkestrası başta olmak üzere birçok büyük orkestrayı yönetmiş İngiliz orkestra şefi.

Müzik eğitimine Oxford'daki Christ Church'te başlayan Boult, öğrenimini Leipzig Konservatuarı'nda sürdürdü. Orada Macar orkestra yönetmeni Arthur Nikisch'in akıcı tekniğinden ve az prova yapma alışkanlığından etkilendi. 1913'te yurda dönerek Covent Garden Operası'na girdi. 1919'da Kraliyet Filarmoni Orkestrası şefliğine getirildi. Bir yıl sonra Kraliyet Müzik Yüksekokulu'nda öğretim görevine atandı ve 10 yıl süreyle orada kaldı. 1919'da, Diaghilev Rus Balesi'nin Londra'da geçici olarak yerleştiği dönemde bu topluluğun orkestra şefliğini yaptı. 1923'te ünlü viyoloncelci Pablo Casals'ın çağrısı üzerine Barselona'ya gitti. Aynı yıl Birmingham Kent Orkestrası'nın başına getirildi ve BBC'nin orkestrasını eğitmek ve yönetmek, kurumun müzik yöneticiliğini yapmak üzere BBC ile sözleşme yaptığı 1930'a değin bu orkestrayı yönetti. BBC Senfoni Orkestrası ile çalıştığı 20 yıl içinde bu topluluğu dünyanın en önde gelen orkestralarından biri haline getirdi. 1950'den 1957'ye değin Londra Filarmoni Orkestrası'nın birinci şefi oldu. Resmen emekliye ayrıldıktan sonra da 1959-60 konser döneminde Birmingham'da çalıştı ve 1981'deki fiili emekliliğine değin konuk şef olarak çok sayıda konser yönetti.

Boult orkestrayı tutumlu bir tarzda yönetti, sol elini pek az kullanırdı. Sanat yaşamı boyunca içlerinde William Walton, Malcolm Arnold ve Vaughan Williams'ın da bulunduğu çağdaş İngiliz bestecilerini çaldırmaya ağırlık verdi. 1937'de "sir" unvanı verilen Boult, *Point of the Stick* (1971; Değneğin Ucu) adlı filmde başoyuncu olarak oynadı.

Boulter, Hugh (d. 4 Ocak 1672, Londra - ö. 27 Eylül 1742, Londra), İrlanda'daki, Armagh kentinin İngiliz başpiskoposu.

18. yüzyılda İrlanda'da Protestanlığın yükseldiği ve resmi Anglikan Kilisesi'nin egemen olduğu dönemde fiilen ülkenin yöneticisi durumuna gelmiştir.

Anglikan Kilisesi'nin papazlarından biriydi. 1719'da Kral I. George'un saray papazlığına getirildi. 1724'te Armagh başpiskoposluğu ve İrlanda Kilisesi üst yöneticiliği görevlerini gönülsüzce kabul etti. Daha sonra yüksek yargıçlığa atandı, İngiliz hükümetinin İrlanda'daki başkanlığını yaptı.

Boulter, İngiltere'nin İrlanda'daki çıkarlarının, Katolik çoğunluk tarafından tehdit edildiği inancıyla Katoliklerle ilgili ceza yasalarını ağırlaştırdı (1728). Katoliklerin oy kullanma ve hukuk mesleklerine girme hakları kaldırıldı. Boulter, İrlandalı Protestanların anayasal bağımsızlığına da karşı çıkarken, İrlandalı Katoliklerin Protestanlığa dönmeye yol açacağına inandığı Protestan okullarının kurulmasını destekledi. Dinsel ve siyasal görevlerdeki İrlandalıların yerine olanak bulduğu ölçüde İngilizleri getirmeye çalıştı. Bütün bunlara karşın tarımda bazı gelişmeler sağladı. Dublin'in yoksul kesimine yönelik cömertliği yüzünden bir ölçüde halk tarafından benimsendi.

Boulton, Matthew (d. 3 Eylül 1728, Birmingham, Warwickshire - ö. 17 Ağustos 1809, Birmingham, İngiltere), İngiliz sanayici ve mühendis. James Watt'ın buhar

Boulton, William Beachey'nin portre çalışmasından yararlanarak William Sharp'ın yaptığı oymabaskıdan ayrıntı, 18. yy Science Museum Londra

makinesinin yapımını mali açıdan desteklemiş ve sanayide kullanımını başlatmıştır.

1762'de Boulton, Birmingham yakınlarında, yaldızlı ve gümüş düğmeler, kayış tokaları, gümüş kaplama bakır eşyalar ve benzeri küçük madeni eşyalar üreten Soho fabrikasını kurdu.

Fabrikası için bir güç kaynağına duyduğu gereksinimle Watt'ın buluşuyla ilgilenmeye başlayan Boulton, 1769'da Watt'ın buhar makinesinin patentinde hisse sahibi oldu. 1775'te Boulton ve Watt patentlerini 25 yıl süreyle uzatılarak buluşun üretimine yönelik ortaklık kurdular; mühendis ve mucit William Murdoch'ın yardım ve desteğiyle, Cornish'teki kalya madeni ocaklarında biriken suyu dışarıya pompalamakta kullanılan buharlı makineler üretmeye başladılar. Boulton, buhar gücünün sanayide yaygın uygulama bulacağına inanıyordu ve bu nedenle Watt'ı çift etkili döner pistonlu bir motor tasarımı geliştirmeye özendirirdi. 1782'de Watt, benzer bir makinenin patentini aldıktan sonra, 1788'de de fabrikasındaki laplama tezgâhlarında kullanılmak üzere kendi adıyla anılan makineyi geliştirdi.

1786'da buhar gücünü madeni para basım makinelerine de uyarlayan ve 1790'da buluşunun patentini alan Boulton, Doğu Hindistan Kumpanyası için çok miktarda madeni para bastı, aynı zamanda Kraliyet Darphanesi'ne para basım makinelerini sağladı.

1785'te Royal Society üyeliğine seçildi ve 1807'de Birmingham'da bir tiyatro kurdu. 1800'lere gelindiğinde, İngiltere ve öteki ülkelerdeki birçok sanayi kuruluşunda 500'ün üzerinde buhar makinesi işletmeye alınmış durumdaydı.

Bound Brook, ABD'nin New Jersey eyaletine bağlı Somerset ilinde (county) ilçe (borough). Raritan Irmağı üzerinde, New York kentinin 50 km güneybatısındadır. Yöre, koloni valisi Philip Carteret ile adamlarına iki Yerli şefi tarafından devredildikten hemen sonra 1681'de yerleşime açıldı. South Bound Brook'taki Staats Malikânesi Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında genel müfettiş olan Baron Frederick William von Steuben'in karargâhıydı. Albay Philip van Horne'un Convival Hall olarak bilinen evi, bir süre Lord Stirling'e (Kıta Ordusu generali William Alexander) ve daha sonra Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda süvari komutanı olan Henry Lee'ye ("Hafif Süvari Henry") konutluk etti. George Washington'ın ordusu köyün gerisinde, Middlebrook Tepeleri olarak bilinen bölgede iki kez konakladı. Bir inanışa göre Washington, Betsy Ross'un diktiği çizgili ve yıldızlı bayrağı ulusal bayrak olarak 1777'de ilk kez burada açtı. Bölgede bu olayın anısına tarihsel bir anıt dikilmiştir. Kent daha çok konut alanı olmakla birlikte, Bound Brook'da kimyasal madde, ilaç, çeşitli dokuma ve giyim eşyası üreten sanayi kuruluşları vardır. 1891'de tüzel kimlik kazanmıştır. Nüfus (1990) 9.487.

Boundiali, Fildişi Kıyısı'nın kuzeybatısında il (département) ve 1969'dan bu yana il merkezi kent. Başkent Abidjan ile Mali ve Gine'den gelen yolların kavşağında yer alır. Senofu halkının, mısır, manyok ve yam gibi ürünler ile çiftlik hayvanları pazarladığı bir ticaret merkezidir. Kasabada ayrıca bir çirçir fabrikası vardır. Boundiali'deki ağaç oymacı Senufolar, gizli Poro tarikatına özgü geleneksel sanatları yaşatmakta ve Abidjan'daki pazar için turistik eşya üretmektedir. Nüfus (1975) kasaba, 9.910; il, 114.241.

Bountiful, ABD'nin Utah eyaletinin kuzeyindeki Davis ilinde (county) kent. Wasatch Dağları ile Büyük Tuz Gölü arasında, Salt Lake City'nin hemen kuzeyinde yer alır. 1847'de bölgeye gelen Mormonların önderi Perrigrine Sessions'un onuruna Sessions Settlement olarak adlandırıldı. Toprağının verimliliği dolayısıyla 1855'te kente Bountiful adı verildi. Yerlilere karşı önem olarak, yerleşmenin çevresine 5 km uzunluğunda, 2 m yüksekliğinde ve 16 m kalınlığında kerpiç bir duvar örüldü. Ağırlıklı bir konut merkezi olan kentte birkaç fidanlık ve çiftlik bulunur. Bountiful Doruğu (2.890 m) 8 km kuzeydoğudadır. 1855'te kasaba olarak tüzel kimlik kazandı, 1890'da kent oldu. Nüfus (1990) 36.659.

Bounty, İngiliz silahlı nakliye gemisi 28 Nisan 1789'da isyan eden mürettebatı, kaptan William Bligh(*) ve 18 denizciyi sandala bindirerek denize bıraktı. Ayrıca bak. Christian, Fletcher.

Bounty Adaları, Büyük Okyanusun güney kesiminde, Yeni Zelanda'ya bağlı ada grubu. Güney Adasının 668 km doğusunda, açık denizde yer alır. Toplam yüzölçümü 1,3 km²'dir. Üstünde insan yaşamayan 13 granit adacıktan oluşur. 1788'de İngiliz gemisi "Bounty"nin kaptanı William Bligh tarafından keşfedildi ve bu geminin adını aldı. Eskiden kulaklı fok sürülerinin uğradığıydı. 19. yüzyıl başlarında kulaklı fokların

soyu avcılar tarafından neredeyse tüketildi. Bugün ise sayıları yeniden artmaya başlamıştır. Adalarda çok sayıda deniz kuşu, özellikle penguen yaşar.

Bouraoui, Hédi (André) (d. 16 Temmuz 1932, Sefakis, Tunus), yaratıcı ve eleştirel çalışmalarıyla, insanlığın durumunu aydınlatmaya ve kültürel sınırları aşmaya çalışmış Tunuslu şair ve bilim.

Fransa'daki Toulouse Üniversitesi'nde İngiliz edebiyatı öğrenimi gördü. Ardından, ABD'deki Indiana Üniversitesi'nde İngiliz ve Amerikan edebiyatı; Cornell Üniversitesi'nde romans edebiyatı üzerine uzmanlaştı. Daha sonra Kanada'nın Toronto kentindeki York Üniversitesi'nde ders verdi.

Akademik yayınları arasında, karşılaştırmalı kültür denemelerini kapsayan *Créaculture I ve II* (1971; Yaratıcı Kültür), dil sorunlarını ele alan *Parole et Action* (1971; Söz ve Eylem), Alain-Fournier üzerine bir eleştiri olan *Structure intentionnelle du 'Grand Meaulnes': Vers le poème romancé* (1976; 'Grand Meaulnes'ün Yönelimsel Yapısı: Romans Şiirine Doğru) sayılabilir. Ayrıca, *Musdocktail* (1966), *Tremblé* (1969; Dalgalı), *Éclate module* (1972; Hafif Patlama), *Vésuviade* (1976), *Haituvois* (1980) ve *Vers et l'envers* (1981; Şiir ve Ters) gibi pek çok Fransızca şiir kitabı yayımladı. Şiirlerinin başlıca konusunu, Kuzey Afrika halklarının Kuzey Amerikalılar, Karayipliler ve Avrupalılarla ilişkileri oluşturur. Bouraoui'nin imgelemi, keskin bir zekâ, düşünsel karmaşa ve hepsinden önemlisi insan sevgisiyle yoğrulmuştur.

Bourassa, (Joseph-Napoléon) Henri (d. 1 Eylül 1868, Montréal - ö. 31 Ağustos 1952, Outremont, Île de Montréal, Québec, Kanada), Kanada milliyetçiliğinin sözcülerinden olan siyaset adamı ve gazeteci. 1910'da Montréal'de *Le Devoir* adlı gazetesini kurmuştur.

Hukuk öğrenimi görmesine karşın önceleri siyaset yazarı olarak ün kazandı. 1890'da Labelle ilindeki Montebello'nun belediye başkanı oldu. Daha sonra Federal Avam Kamarası'nın liberal grubunda Labelle'i temsil etti (1896-1907). 1899'da Kanada'nın, Güney Afrika'daki emperyalist planları desteklemesine karşı çıkarak istifa etti. Ama Milliyetçi Parti'nin resmi önderi olarak 1900 ve 1904'te yeniden parlamentoya girdi.

Bourassa, Kanada'nın Birleşik Krallık hükümdarına bağlı, ama bütünüyle ayrı bir ülke olması gerektiği görüşündeydi. Muhafazakârlarla birlikte ABD'nin Kanada'daki sermaye yatırımlarına karşı çıktı. 1908-12 arasında Québec Yasama Meclisi'nin üyesi olarak Liberallerin karşısında yer aldı. Ayrıca 1917'de Muhafazakârlarca getirilen zorunlu askerlik uygulamasına karşı bir kampanya başlattı.

1925'te Labelle bağımsız milletvekili olarak yeniden federal meclise seçildi. Ertesi yıl kralın yeni hükümetinde görev almayı reddetmesine karşın, genel valinin yetkilerinde değişiklik yapılması konusunda Başbakan W. L. Mackenzie King'le işbirliği içine girdi. Yerel siyasal korumacı geleceğini önemsemediği için 1935 genel seçimlerinde başarısız olan Bourassa'nın parlamento üyeligi sona erdi.

Bourbaki, Nicolas, 1930'ların ortalarında Fransa'da 12 kadar matematikçinin, "çağdaş matematikçi" anlayışını simgelemek üzere seçtikleri ortak takma ad. Topluluğu oluşturan matematikçiler, bu adı, 1870-71

Fransız-Alman Savaşı'nda kumanda ettiği ordunun yenilgi üzerine kendisini öldürmeye kalkışan Fransız generali Charles-Denis Bourbaki'den esinlenerek seçmişlerdi. Tüm Paris'teki Yüksek Öğretmen Okulu'nda (École Normale Supérieure) öğrenim görmüş olan matematikçiler arasında Fransız Claude Chevalley, Andre Weil, Henri Cartan, Jean Dieudonné, C. Ehresmann ile ABD'li Samuel Eilenberg gibi adlar bulunuyordu.

Topluluğun amacı modern matematiğin aksiyomatik yapısını sergilemenin yanı sıra matematiği çağdaş ve özgün bir biçimde sunmaktır. Bu yüzden Bourbaki yazarları, özel önemdeki noktaları belirtmek için özel gösterimler kullandılar ve her bölümün sonunda tarihsel notlara ve alıstırmalara yer verdiler. Sonradan *Éléments de mathématique* (Matematiğin Öğeleri) adlı kapsamlı yapıtı oluşturan Bourbaki imzalı yazıların ilki 1939'da yayımlandı. Dizi kısa bir süre içinde modern matematiğin temel konularıyla ilgili standart bir başvuru kaynağı durumuna geldi. Bölümlerin sonlarında yer alan tarihsel notlardan oluşan bir derleme de *Éléments d'histoire de mathématique* (Matematik Tarihinin Öğeleri) adıyla 1960'ta yayımlandı.

Bourbon HANEDANI (Fransızca), İspanyolca BORBÓN, İtalyanca BORBONE, Avrupa'daki en büyük hanedanlardan biri. 1589-1792 ve 1814-30 arasında hüküm süren Fransa kraları bu ailedendi; 1830'dan 1848'e değin gene bir Bourbon Fransa kralı oldu. Ayrıca, 1700-1808, 1814-68, 1874-1931 arasında ve 1975'te İspanya tahtına çıkan kral ve kraliçeler; 1731-35, 1748-1802 ve 1847-59 arasında Parma dükleri; 1734-1808 arasında Napoli ve Sicilya'da, 1816-60 arasında İki Sicilya'da, 1801-07 arasında Etruria'da hüküm süren krallar ve 1815-47 arasında Lucca'yı yöneten dükler Bourbon hanedanındandı.

HANEDANIN KÖKENİ. Bourbon hanedanı, Fransa krallarının üçüncü soyunu oluşturan Capet hanedanının bir koludur. Soyu doğrudan Capetlere dayanan Kral IX. Louis, oğlu Clermont kontu Robert aracılığıyla bütün Bourbonların atasıdır (bak. Tablo 1). Doğrudan Capetlere dayanan kuşağın 1328'de soyu tükenince, soy bakımından daha kıdemli olan Valois hanedanı 1589'a değin Bourbonların Fransa tahtına çıkmasını engelledi. Valois'lar, tahta en büyük erkek çocuğun geçmesini öngören ve kadınların ardıl olmasını önleyen Lex Salica adlı veraset yasasını yürürlüğe koymuştu. Valois'ların meşru erkek soyu tükenince, bu yasaya göre, en büyük Bourbon Fransa kralı olma hakkını kazandı.

Clermont kontu Robert, bugün Fransa'nın Allier ilinde yer alan Bourbon-l'Archambault'da kurulmuş olan Bourbon senyörlüğünün mirasçısıyla evlenmişti. I. Louis 1327'de Bourbon'u oğlu için düklük yaptı; böylece bölge adını hanedana vermiş oldu. Bourbonlar, sonradan Bourbonnais ili olacak bölgenin çekirdeğini oluşturan düklüğü güneye ve güneydoğuya doğru genişlettiler. Bu arada düklüğün batı sınırında bulunan ve Clermont'a karşılık 1322'de I. Louis'in aldığı La Marche Kontluğu, 1327'den sonra, I. Louis soyundan genç bir kuşağın eline geçti. Bu genç kuşak kısa sürede Vendôme Kontluğu'nu da topraklarına kattı.

Bourbon dükü unvanı, 1503'te, aynı zamanda Montpensier dükü de olan Charles'a geçti. Charles, sonradan Fransa orduları başkomutanı (*connétable*) olarak ün kazan-

dı ama, vatana ihanet etmesi üzerine, öldüğü yıl olan 1527'de topraklarına Fransız sarayınca el kondu. Böylece hanedanın yönetimi de La Marche-Vendôme soyuna geçti.

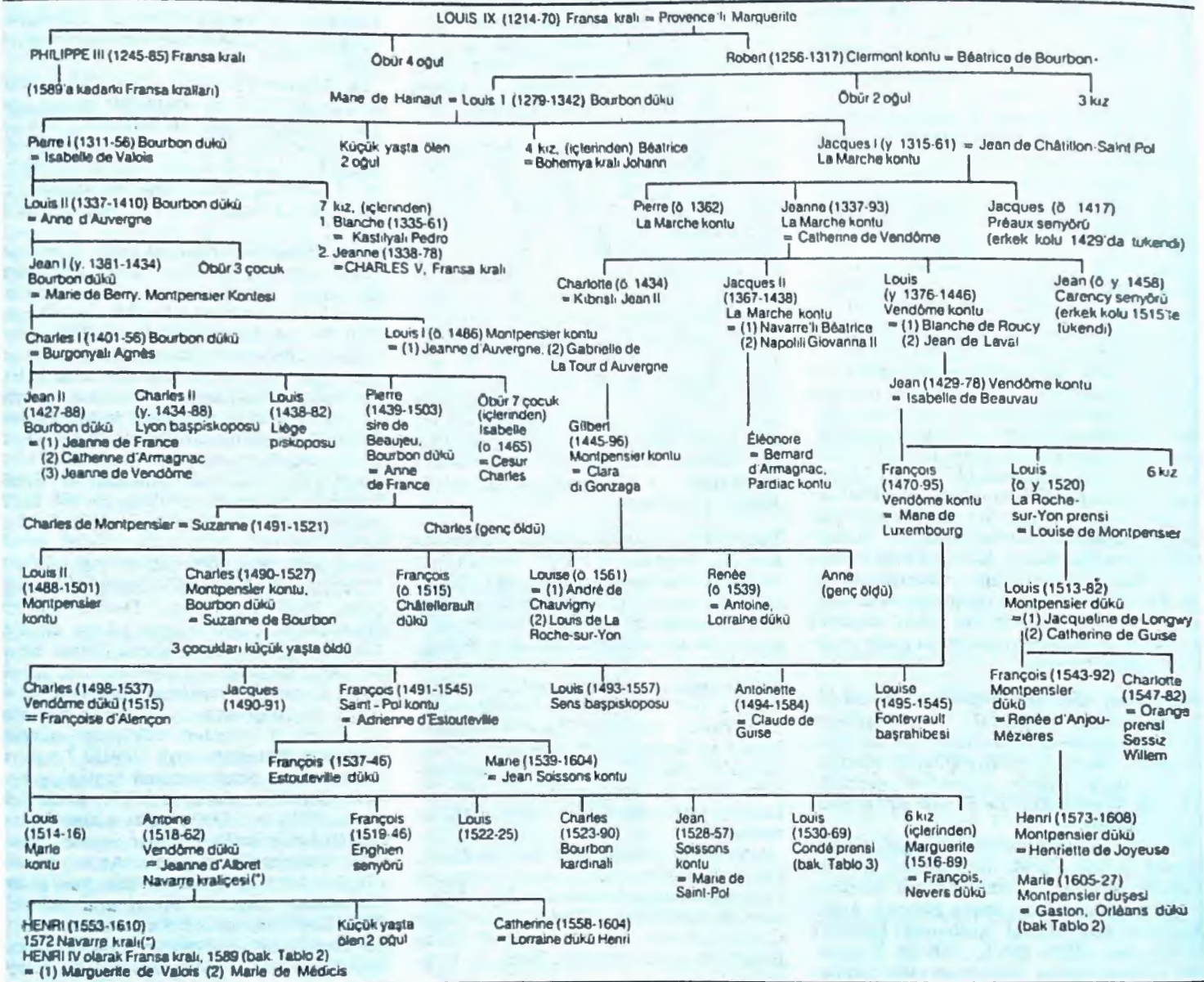
La Marche-Vendôme soyu, 15. yüzyıl sonlarında, 1515'ten sonra dük unvanı taşıyan Vendôme kuşağı ile daha genç olan La Roche-sur-Yon kuşağı arasında bölündü. İkinci kuşak, başkomutan Charles'in devletçe el konmuş mirasından Montpensier'yi ve 1539'dan başlayarak dük unvanını elde etti.

1537'de hanedanın başına geçen Vendôme dükü Antoine, 1548'de Albret ailesinden Navarre'lı Jeanne ile evlenince, 1555'te, fiilen kral olmamakla birlikte, bu unvanı aldı. Bu evlilikten doğan ve 1572'de annesinden miras olarak Navarre kralı unvanını alan oğlu, 1589'da Valois soyundan gelen son kralın ölümü üzerine IV. Henri adıyla Fransa kralı oldu. Bourbon hanedanından tahta çıkan hükümdarların tümü IV. Henri'nin soyundan gelir (bak. Tablo 2 ve 4-7). Condé hanedanı ise Soissons ve Conti kollarıyla birlikte (bak. Tablo 3), IV. Henri'nin amcası olan Condé prensi Louis'den geliyordu.

BOURBON HANEDANINDAN GELEN HÜKÜMDARLAR. *Fransa.* IV. Henri'nin mirasçıları, 1610'dan, Fransız Devrimi'nin ilk dönemlerinde, monarşinin askıya alındığı 1792'ye değin kesintisiz olarak Fransa tahtına çıktılar. İçlerinde en ünlüsü, Batı Avrupa'da monarşiyi doruğuna yükselten XIV. Louis idi. Doğrudan IV. Henri'ye dayanan ve Fransa'yı yöneten hükümdar ailesini kapsayan Bourbon soyu XVII. Louis'ye değin uzanır. Kral unvanını taşımakla birlikte tahta hiç çıkmayan XVII. Louis'den sonra, 1814 ve 1815'te tahta çıkan amcası XVIII. Louis ile Bourbonlar yeniden Fransa'yı yönetmeye başladı. Ardından X. Charles ve taht üzerinde hak öne süren Chambord kontu V. Henri kral oldular. XIV. Louis'nin torunu Anjou dükü Philippe aracılığıyla aile İspanyol Bourbonlarına bağlandı. Aynı soydan gelen Orléans hanedanı da, XIV. Louis'nin kardeşi I. Philippe'ten, Fransa kralı Louis-Philippe'e değin uzanır. (bak. Tablo 2). Louis-Philippe soyu Fransa tahtı üzerinde hak öne süren birçok kişiyi ve Brezilya imparatorunun mirasçısı olan prensesin soyundan gelen Bourbonları da içine alır (bak. Tablo 4). Bu prenses, Bourbon-Brezilya ya da Orléans-Braganza adıyla bilinen hanedana kurdu. Hanedan, İspanya kralı III. Carlos'un oğlu (*infante*) Don Gabriel'in bir Portekizli ile evlenmesiyle ortaya çıkan Bourbon-Braganza koluyla karıştırılmamalıdır (bak. Tablo 5).

İspanya. Bourbonların İspanya tahtına çıkması bir ölçüde, XIV. Louis'nin kızı ve İspanya kralının kızı (*infanta*) Maria Teresa'nın (bak. Marie-Thérèse d'Autriche) soyundan gelenlerin, çocuğu olmayan İspanya kralı II. Carlos'un yaşayan en yakın akrabaları olmasına dayanıyordu. Bir başka neden de, Maria Teresa'nın evlenirken İspanya tahtı üzerindeki haklarından vazgeçmiş olmasına karşın, Carlos'un vasiyetnamesinde, onun soyundan gelen birini ardılı olarak göstermesiydi. Ama Carlos, öteki güçlerin İspanya ve Fransa krallıklarının birleşmesine göz yummayacağını bildiğinden, kendisine mirasçı olarak XIV. Louis'nin ardılına ya da en büyük oğlunu değil,

Tablo 1: Fransa Kralı Louis IX'dan Başlayan Bourbon Soyuy

(*) Evlilik, veraset vb. yoluyla sahip oldukları unvanlar, tahta ilelen çıkmamışlardır.

Louis'nin ikinci torunu olan Anjou dükü Philippe'i seçmişti. Böylece Philippe, V. Felipe adıyla İspanya kralı oldu. İspanyol Veraset Savaşı'ndan sonra yapılan Utrecht Antlaşması (1713) ile İspanya ve İspanyol Amerikası Felipe'ye verildi; buna karşılık, kendisinin ve soyundan gelenlerin Fransa tahtı üzerinde herhangi bir hak öne sürmesi önlendi.

Parma ve Napoli-Sicilya. Bourbonların İtalya'daki varlığı, sonradan III. Carlos adıyla İspanya kralı olan Don Carlos tarafından oluşturuldu. V. Felipe'nin ikinci evliliğinden doğan en büyük oğlu Don Carlos, son Farnese düklerinin mirasçısı olan annesinden kendine geçen hakla 1731'de Parma dükü oldu. Polonya Veraset Savaşı sırasında, 1734'te Napoli-Sicilya Krallığı'nı (İki Sicilya Krallığı) fethetti. 1735-38 arasında yapılan antlaşmaya göre, Napoli-Sicilya kralı olarak önceki devletlerce tanınması için Parma üzerindeki haklarından vazgeçmesi gerektiği de, sonunda Parma, 1748'deki Aix-la-Chapelle Antlaşması ile kardeşi Don Felipe'ye verildi. Ama aynı antlaşmaya göre Felipe ya da mirasçıları, Napoli-Sicilya ya da İspanya tahtına çıkmaları durumunda Parma'yı bırakacaklardı.

Don Carlos 1759'da III. Carlos adıyla İspanya kralı olunca Napoli-Sicilya'yı, bu krallık ile İspanya'nın hiçbir zaman tek bir hükümdarın yönetiminde birleşmemesi koşuluyla, üçüncü oğlu Ferdinando'ya bıraktı. (bak. Tablo 5, 7).

Etruria ve Lucca. Etruria Krallığı (1801-07) Napoléon döneminde siyasal amaçlarla kuruldu. Fransa'nın henüz İspanyol Bourbonlarının desteğine gerek duyduğu bir dönemde, Parma'nın Fransa'ya ilhak edilmesinden önce Bourbon hanedanının Parma kolunu hoşnut etmek için oluşturulan bu krallık, Napoléon İspanyol Bourbonlarıyla başa çıkacak güce eriştiğinde dağıldı. Bourbonların yönetimindeki Lucca Düküğü (1815-47) ise, Viyana Kongresi tarafından oluşturuldu. Napoléon'dan ayrı yaşayan eşi Marie-Louise'e Parma'yı ömür boyu veren Kongre'nin, bütün topraklarını yitirmiş olan Bourbonlar için de bir çözüm bulması gerekiyordu. 1817'deki Paris Antlaşması, Marie-Louise'in ölümüyle Parma'nın yeniden Bourbonlara geçmesi koşulunu getirdiyse de, Bourbonlar 1847'de, Marie-Louise'in yerine geçmelerine dokuz hafta kala, Lucca'yı Habsburgların Toscana koluna bıraktılar.

Bourbonların Napoléon Savaşları'ndan sonra Fransa'da yeniden egemenlik kuran

"meşru" soyu, 1830 Devrimleri'yle tahttan uzaklaştırıldı. Bu soyun yerini alan Orléans hanedanı da 1848 Devrimleri'yle tahtı yitirdi. Parma ve İki Sicilya'da hüküm süren Bourbonlar, 1859-60'ta İtalya'nın Savoie hanedanının yönetiminde birleşmesiyle tahttan indirildiler. 19. yüzyıldaki birçok kanşıklıktan sonra İspanyol Bourbonları da 1931'de egemenliğini yitirdi. Ama İspanya'da 1947'de çıkartılan Veraset Yasası ve General Franco'nun Don Juan Carlos'u ardılı olarak seçmesiyle Bourbon egemenliği yeniden kuruldu ve 1975'te I. Juan Carlos kral oldu (bak. Tablo 5).

DAYANIŞMA VE ANLAŞMAZLIKLAR. Anjou dükünün İspanya tahtına çıkması, dedesi olan Fransa kralının güçlü desteği olmaksızın gerçekleşemezdi. Aynı biçimde, İtalya'da egemenlik kuran Bourbonlar da bunu büyük ölçüde, hanedanın İspanya'daki gücüne borçluydu. Gene de, bir ölçüde hanedanın kendi içinden kaynaklanan nedenlerle, Fransa, İspanya'ya karşı açılan Dörtlül İttifak Savaşı'na katılınca, 1718-20 arasında, Fransız ve İspanyol Bourbonları arasındaki ilişkiler askıya alındı. 1704-14 arasında, Fransa sarayında art arda gelen ölümler ve 1715'te XIV. Louis'nin ölümü, daha beş yaşında bir çocuk olan XV. Louis'nin

İspanya kralı V. Felipe'nin önüne geçerek Fransa tahtının mirasçısı olmasına yol açtı. Felipe, taht üzerindeki haklarından vazgeçmiş olmasına karşın, çocuğun amcası olarak naipliği, Orléans dükü Philippe'ten daha çok hak ettiğine inanıyordu. XV. Louis'nin kuzeninin torunu olan Philippe'e İspanyol ajanları suikast girişiminde bulunmuştu. İspanya kralının oğlunun, 1722'de Fransa naibinin kızıyla evlenmesi sorunu çözdü.

Escorial Antlaşması. 1733'teki antlaşma, Fransa ve İspanya Bourbonlarının önceki yükümlülüklerine bakmaksızın işbirliği yapmasını öngörüyordu. Escorial Antlaşması'na ve benzer koşullar taşıyan Fontainebleau Antlaşması'na (1743) kimi zaman birinci ve ikinci *Pacte de Famille* (Aile Antlaşması) adı verilir. Oysa *Pacte de Famille* deyimi, Yedi Yıl Savaşları sırasında 1761'de Paris'te imzalanan üçüncü bir antlaşmada kullanılmıştır. Bu üçüncü antlaşma ile Fransa ve İspanya, her türlü düşmana karşı birbirlerini destekleyecekleri konusunda karşılıklı güvence vermenin yanı sıra, İtalya'daki Bourbon devletlerine de, antlaşmaya katılmaları durumunda benzer bir koruma sağlamayı vaat ediyorlardı; ayrıca, Bourbon hanedanından olmayan hiçbir devlet antlaşmaya katılamayacaktı.

Fransız ve İspanyol Bourbonları arasındaki işbirliği, Fransız Devrimi ve Napoléon

Savaşları sırasında sona erdi. 19. yüzyılın ilk yarısında da yeni sorunlar çıktı. VII. Fernando'yu güç duruma düşüren liberalleri ezmek için 1823'te İspanya'ya gönderilen birliklere Bourbon hanedanından bir Fransız prens komuta etti. Ama Lex Salica'nın yürürlükten kaldırılması ve ardından çıkan Carlismo Savaşları, hem Fransız, hem İspanyol hanedanlarının parçalanmasına yol açarak, bu dayanışmayı kısa sürede sona erdirdi.

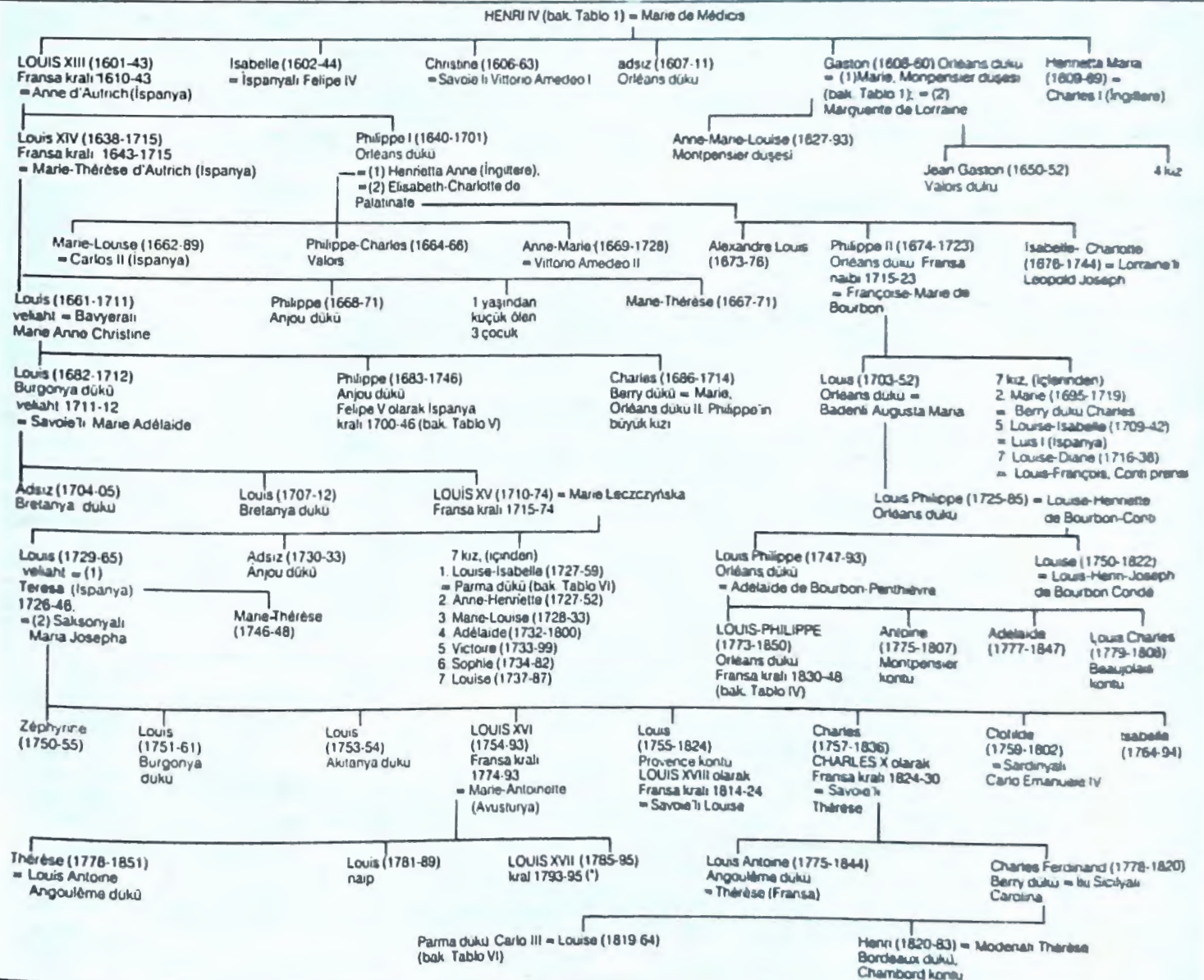
Carlismo ve Orléans hanedanı. Mart 1830'da İspanya kralı VII. Fernando, 1713'te V. Felipe'nin yürürlüğe koyduğu Lex Salica'yı geçersiz kıldı. Böylece, çocuğu olmayan Fernando'nun ardılı, kardeşi Molina kontu Don Carlos değil, yasanın yürürlükten kalkmasından sonra doğan büyük kızı Isabel olacaktı. Fernando, Eylül 1832'de Lex Salica'yı geçici olarak yeniden yürürlüğe koyduysa da, 13 gün sonra gene kaldırdı. 1833'te Fernando ölünce, düş kırıklığına uğrayan Don Carlos'un yandaşları, Isabel'in tahta çıkmasına karşı birinci Carlismo Savaşı'nı başlattılar.

Fransa'daki 1830 Temmuz Devrimi, "meşru" (*legitime*) Bourbon hükümdarının devrilişip Bourbonların yan kolu olan Orléans hanedanının başı Louis-Philippe'in tahta çıkmasını sağladı. Louis-Philippe'in babası olan Orléans dükü Louis-Philippe-Joseph'in

(Philippe Egalité) 1793'te XVI. Louis'ye ölüm cezası verilmesinden yana oy kullanmasıyla yeterince nefret kazanmış olan Orléans hanedanı, 1830'da tahtı ele geçince lejitimistlerden daha da büyük bir tepki gördü. 1883'te Chambord kontunun ölümüyle Fransa tahtının son "meşru" erkek mirasçısı da ortadan kalkınca bazı lejitimistler, Orléans hanedanının başını Fransa kralı olarak tanımaya yanaşmadı. Fransa'da İspanya Beyazları (*Blancs d'Espagne*) adıyla bilinen bu lejitimistler, 1713'teki yasayı göz ardı ederek, bir İspanyol prensini Fransa kralı olarak tanımayı yeğlediler. Ama lejitimistlerin çoğu, Chambord kontunun isteği doğrultusunda, Orléans hanedanının Fransa tahtı üzerindeki haklarını kabul etti.

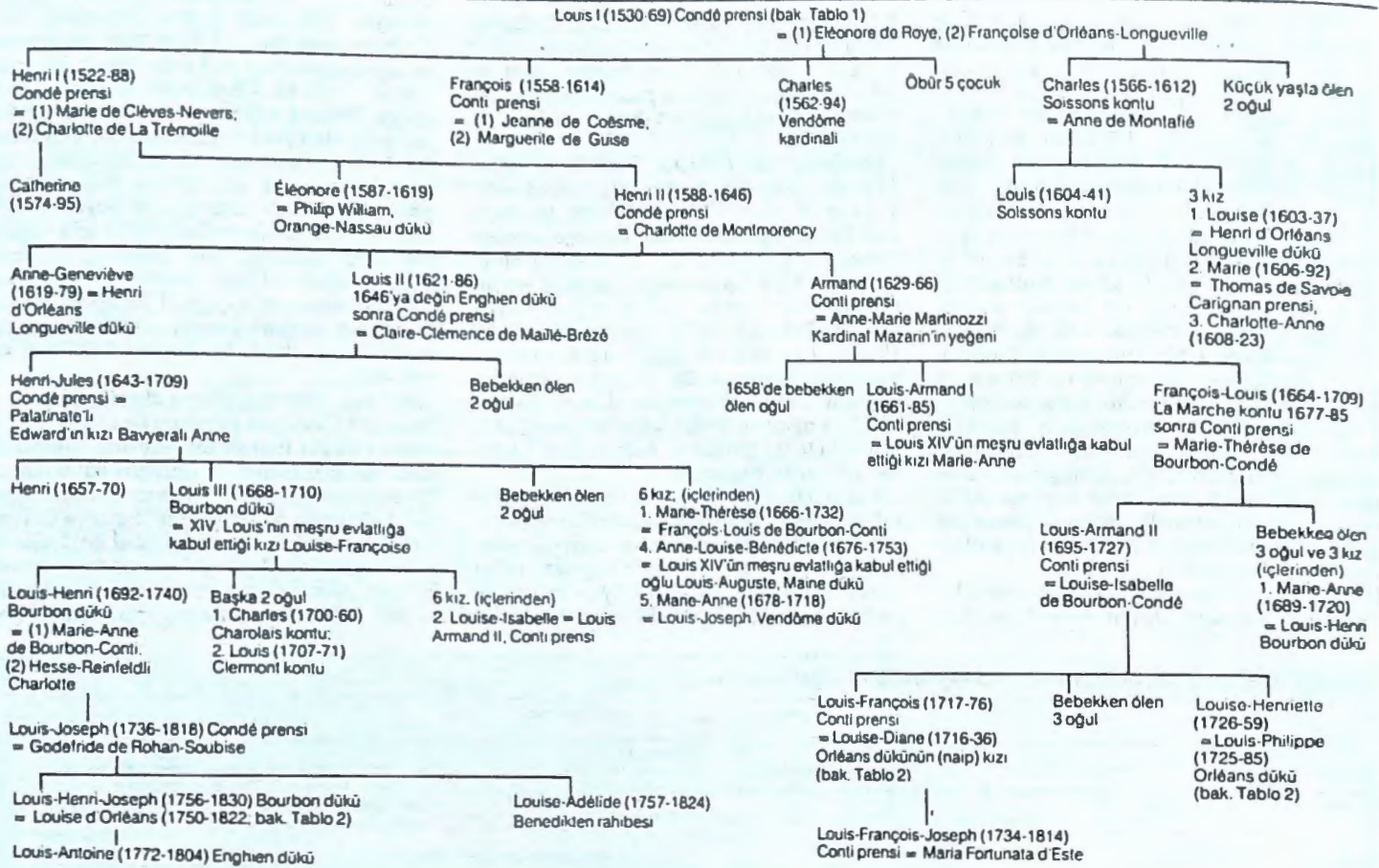
Böylece, etkisini yitiren Bourbonlar, yanı İspanyol Carlismo yanlıları ile Fransız lejitimistler doğal olarak birbirlerine yaklaşıpken, Kraliçe Isabel ve Orléans hanedanı da dayanışma içine girdi. Bunun sonuçlarından biri 1840'larda baş gösteren "İspanya izdivaçları" bunalımıydı. Kraliçe Isabel de, Luisa da evli değildi ve İspanyol tahtındaki veraset konusu Avrupa'daki güç dengesinin korunmasını isteyen devletler için önemli bir

Tablo 2: Fransa Bourbon Kralları (1830'a kadarki Orléans Hanedanı ile birlikte)

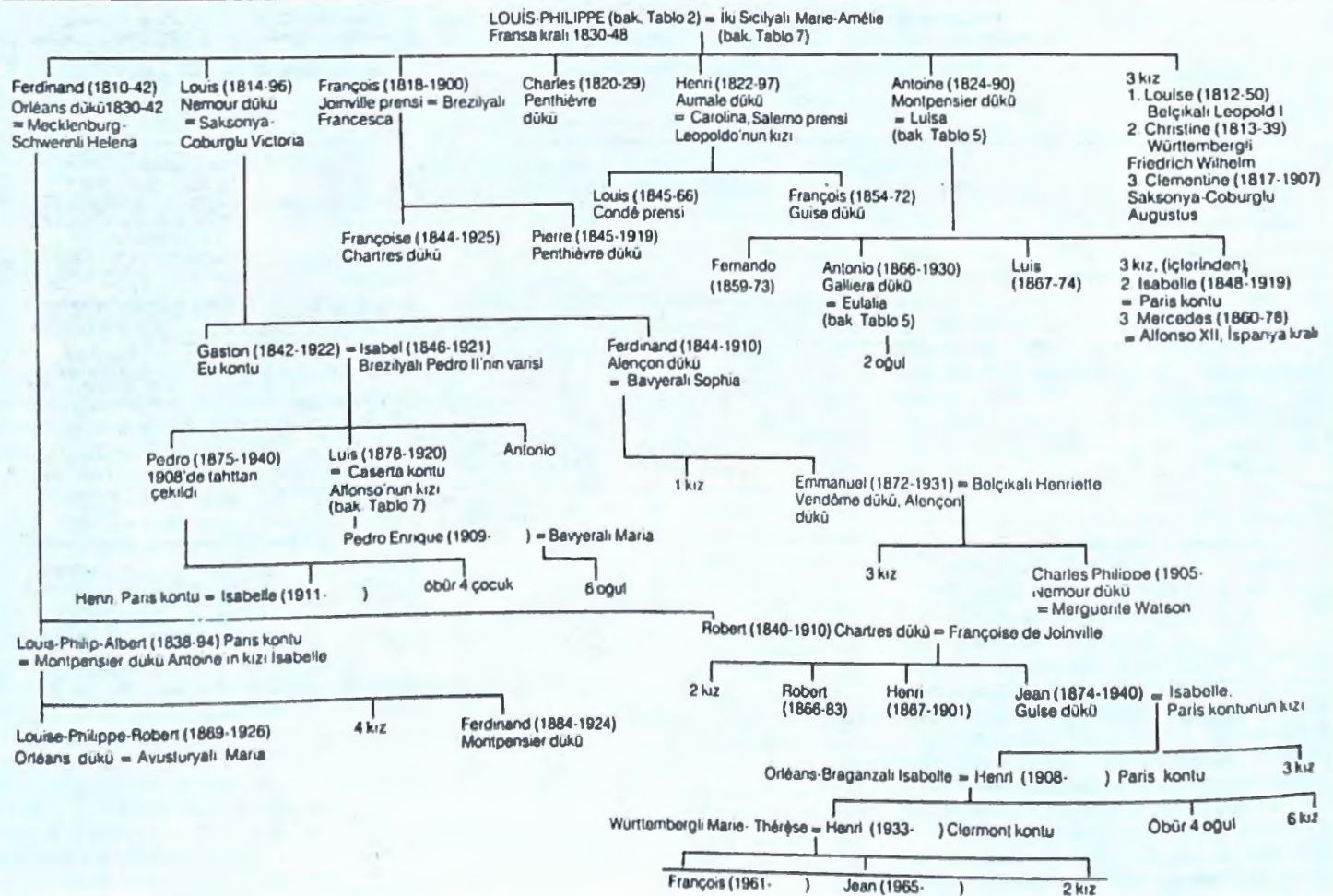

(*) Faten tahta çıkmamıştı

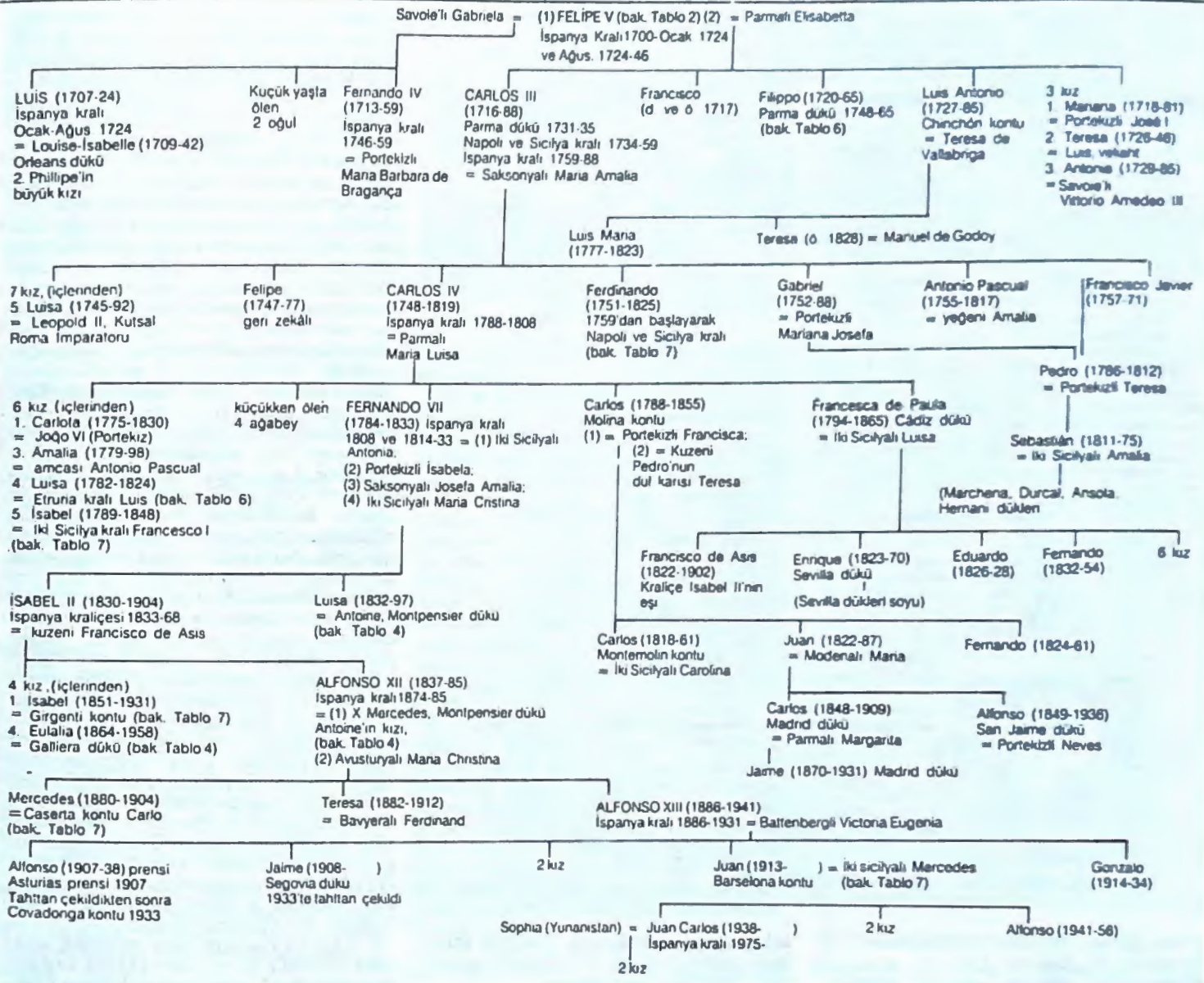
Tablo 3: Condé, Conti ve Soissons Bourbonları

Tablo 4: 1830'dan başlayarak Orléans Hanedanı

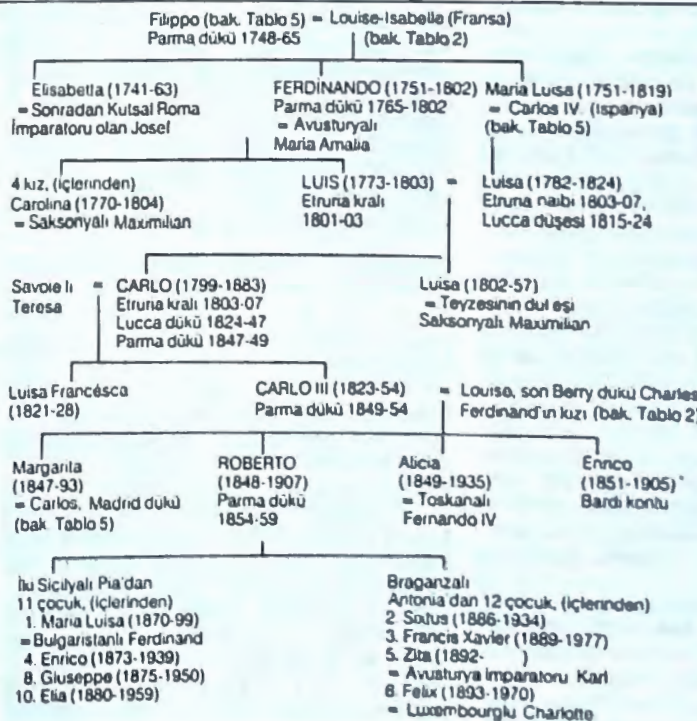

Tablo 5: İspanya Bourbonları

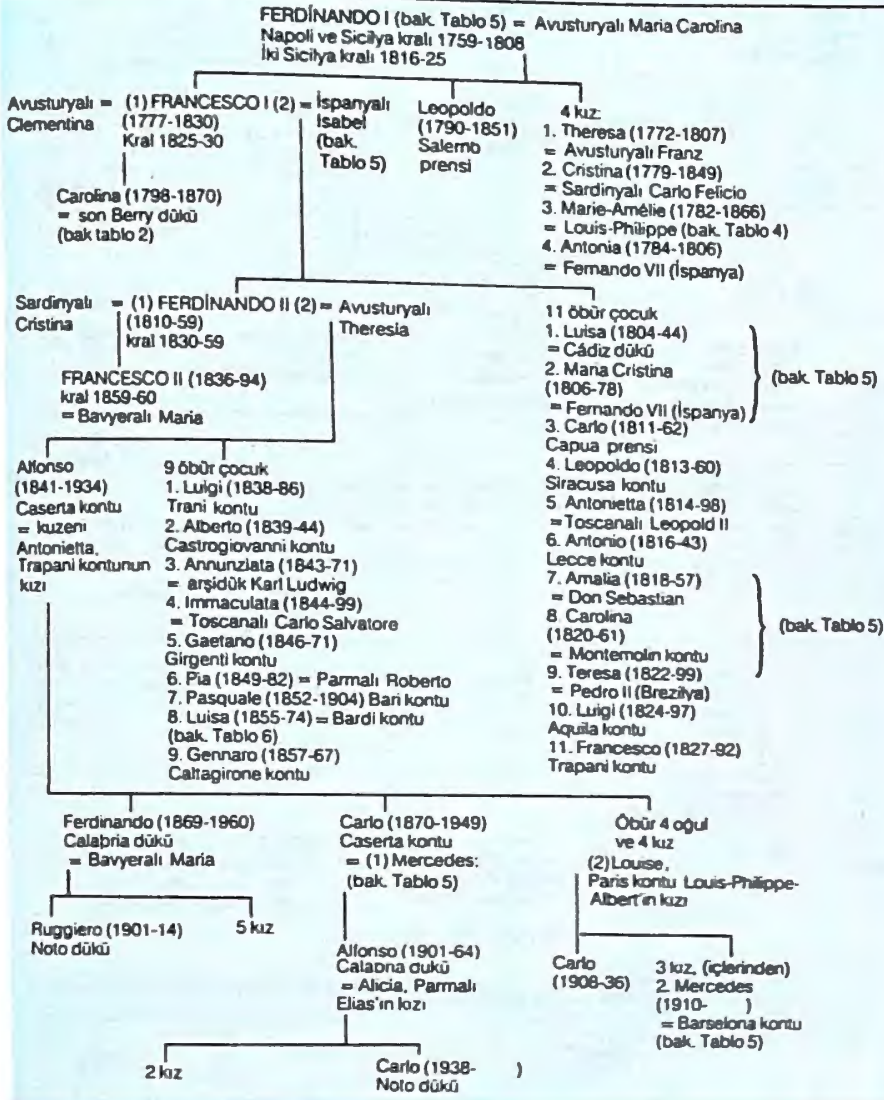

sorundu. Her iki kardeşin de Louis-Philippe'in ve Luisa'nın annesi Maria Cristina'nın başlangıçta önerdiği gibi, Orléans hanedanından prenslerle evlenmesi durumunda, Fransa'nın İspanya üzerindeki etkisi büyük ölçüde artacaktı. Bundan çekinen İngilizler, Isabel'in, Fransa'dan çok İngiltere'ye yakın olan, Saksonya-Coburg hanedanından Prens Leopold ile evlenmesini önerdi. Sonunda, İngilizler ile Fransızlar 1843'te anlaşmaya vardı. Buna göre Isabel, İspanyol Bourbonlarından "tarafsız", bir prensle evlenecekti; bu eş adayının Isabel'in kuzenlerinden biri olması yeğleniyordu. Luisa ise, ancak Isabel'in ilk çocuğu doğduktan sonra, Louis-Philippe'in oğlu Montpensier dükü Antoine ile evlenebilecekti. Isabel'e uygun görülen kuzenlerden Montemolin kontu, Carlismo yanlısı olduğu için İspanyol hükümetinin gözünden düşmüştü. Yaşça onun ardından gelen kuzen ise, baba olacağını kimsenin düşünemediği, iktidarsız olduğundan kuşku duyulan Don Francisco de Asis idi. Üçüncü aday olan Sevilla dükü Don Enrique de, açıkça liberalizmi savunduğu için İngiliz hükümetince desteklendiyse de İspanyollarca istenmedi. 1846'da İngiliz hükümetinin hâlâ Prens Leopold'u İspanyolları kabul ettirmek için gizlice çalıştığı izlenimini edinen Fransızlar, İngilizlerin isteğine tümüyle ters düşen evlilikler düzenleme

Tablo 6: Parma Bourbonları

Tablo 7: İki Sicilya Bourbonları

yoluna gittiler. 10 Ekim 1846'da Isabel Don Francisco de Asis ile, Luisa da aynı gün Montpensier düküyle evlendi. Böylece, açıkça Montpensier dükünün ya da oğullarından birinin İspanya tahtına çıkmasını amaçlayan Orléans hanedanı İngiliz dostlarını karşısına almış oldu.

Carlismo ve Bourbon-Parma. Gönünde her zaman Don Enrique ile evlenmek yatan Isabel, pek çok kez kocasından uzun süre ayrı kaldı ve gizlemeye gerek duymadan başka erkeklerle ilişki kurdu. 1857'de bir erkek çocuk doğurunca, çocuğun babasının kimliği konusunda kuşkuyla dolasmaya başladı. Don Carlos'un soyundan gelen son erkeğin de 1936'da ölmesiyle bu durum, aşırı Carlismo yanlılarının amaçlarına hizmet ederek, Isabel'in erkek çocuklarının Don Francisco de Asis'in soyundan gelmediğini, dolayısıyla da Lex Salica'ya göre İspanya tahtına çıkamayacağını öne sürmelerine olanak verdi. Ama Bourbon hanedanından öteki prenslerin hemen tümü, ya Isabel'in taht üzerindeki haklarını zaten kabul etmişti ya da her biri ayrı bir taht üzerinde hak öne sürüyordu. Bu yüzden Carlismo yanlıları, kendilerine başka yerlerden bir kral aday aramak zorunda kaldılar.

Hanedanın Parma kolundan bazı prensler, Carlismo yanlılarının önerilerini olumlu karşılamakla birlikte, 1748'deki anlaşmaya aykırı olarak eski unvanlarını koruma koşulunu öne sürdüler. Bu nedenle, Fransa tahtı üzerindeki hak iddiası 1713'teki benzer bir

anlaşmaya dayandığından, 1748'teki anlaşmaya uymak zorunda olan Orléans hanedanının tepkisiyle karşılaştılar.

Bourbon (5. Dükü), Charles I (d. 1401 - ö. 4 Aralık 1456), Clermont kontu, 1434'ten sonra Bourbon dükü. Fransa kralı VII. Charles'a önemli hizmetler verdikten sonra saf değiştirdi. Prag ayaklanmalarının (1440) önderi Alençon dükü II. Jean'ın yanından yer aldı. Görünüşte velayet (sonradan XI. Louis) tarafından yönetilen bu ayaklanma sonunda, Bourbon topraklarında kısıtlanan soylular oldukça elverişli koşullarla bir barış antlaşması yaptılar.

Bourbon (8. Dükü), Charles III (d. 17 Şubat 1490, Montpensier, Fransa - ö. 6 Mayıs 1527, Roma), Kral I. François döneminde 1515'ten başlayarak Fransız orduları başkomutanı (*connétable*), daha sonra Kutsal Roma-Germen imparatoru V. Karl'ın (Şarlken) önde gelen generallerinden.

Bourbon hanedanının yan kollarından birinin kurucusu Montpensier kontu Gilbert'in ikinci oğluydu. 1496'da babası, 1501'de büyük ağabeyi öldü. 1503'te de babasının kuzeni Bourbon dükü II. Pierre erkek vâris bırakmadan ölüne Charles, Pierre'in kızı Suzanne'la evlenerek hem Montpensier, hem de Bourbon dükliklerinin mirasçısı oldu. Daha 15 yaşındayken, 1505'te Fransa'nın en güçlü kişilerinden biri olmuştu.

Charles daha sonra parlak bir askerlik yaşamına başladı. 1507'de Cenova kuşatma-

sına, 1509'da da Agnadello Çarpışması'na katıldı. I. François tahta çıkınca Fransız orduları başkomutanlığına atandı. Genç kralın Milano'da da egemen olmasını sağlayan Marignano zaferine önemli katkıda bulundu. Yirmi beş yaşında, kral adına Milano valiliğine atandı. Eyaleti Kutsal Roma-Germen imparatoru Maximilian'a karşı korumak için etkili önlemler aldı.

Ama bu tarihten sonra Charles kralın gözünden düşmeye başladı. Bunun başlıca nedeni, büyük olasılıkla kralın annesi Savoie'li Louise'nin Charles'a karşı olmasıydı. Göreve atandıktan sonra Charles'ın başkomutanlık ücretini vermeyen François, Bourbon ailesinin ana kolunun mirasını Charles'dan geri alabilmek için de Paris *Parlement*'inde (Yüksek Mahkeme) soruşturma açtırdı (1522-23). Dava hukuk kurallarına uygun olmadığından *Parlement* yargılamayı askıya aldı, ama Charles'ın mülklerine el konulmasına karar vererek krallığın kayyumluğuna verdi.

Bunun üzerine Charles, İmparator V. Karl ve İngiltere kralı VIII. Henry ile görüşmelere başladı. İki hükümdar bir ara Fransa'yı paylaşmayı bile düşündüler. Buna göre imparator Languedoc, Burgonya, Champagne ve Picardie'yi alacak, Başkomutan Charles Bourbonnais ve Auvergne'deki mülklerine Provence ve Dauphiné'yi de ekleyecek, Normandiya'dan Guyenne'e kadar Fransa'nın öteki toprakları da İngiltere kralına kalacaktı. François bu tasarıyı öğrendi, ama Charles'ın Franche-Comté'ye kaçmasını engelleyemedi. Charles, Alman paralı askerlerinden oluşan bir ordunun başında imparatorun emrine girdikten sonra Nisan 1524'te İtalya'da bir Fransız saldırısını püskürttü, Provence'ı işgal etti ve Toulon'u ele geçirdi ama Marsilya önlerinde durmak zorunda kaldı (Ağustos-Eylül 1524). Charles Lombardiya'ya çekildikten sonra Pavia Çarpışması'nda (24 Şubat 1525) Charles'ın askerleri François'yı tutsak aldı. 1526 Madrid Antlaşması François'nın özgürlüğüne kavuşmasını sağlarken, Charles'ın Fransa'ya serbestçe dönmesini ve mülklerinin iadesini güvence altına aldı. Ama François verdiği sözü tutmadı.

V. Karl, bu düş kırıklığını gidermek amacıyla Charles'ı 10 yıl önce Fransa kralının temsilcisi olarak görev yaptığı Milano valiliğine atadı. Ama Charles'ın ordusunun sürekliliği için gerekli kaynakları sağlamadı. Bunun üzerine Charles, 1527 baharında yağmacı askerlerinin başında İtalya'nın orta kesimlerinden geçerek Roma üzerine yürüdü. Kentin ele geçirilip yağmalanmasından hemen önce, Roma'ya yönelik ilk saldırı sırasında öldürüldü.

Bourbon (4. Dükü), Jean I (d. 1380/81 - ö. 1434, Londra), 1404'ten sonra Clermont kontu, 1410 ertesinde Bourbon dükü. Yüzyıl Savaşları'nda Orléans hanedanını savundu. İngiltere kralı V. Henry'nin Fransa'yı istila etmesine karşı direnen Armagnac'lara önderlik etti. Ama 1415'te Agincourt'da yakalanarak İngiltere'ye götürüldü. Ödenen fidyeye karşın Henry onu serbest bırakmadı.

Bourbon (6. Dükü), Jean II (d. 1427 - ö. 1488), 1456'dan sonra Bourbon dükü. 1450'de Formigny'de, 1453'te Châtillon'da kazandığı askeri başarılarla hem Normandiya ve Guyenne'in alınmasına hem de İngilizlerin bozguna uğratılmasına büyük katkıda bulundu. 1466'da Fransa kralı XI. Louis'den Orléans, Berry, Limousin, Périgord ve Languedoc'un yönetim hakkını aldı, kralın ateşli bir savunucusu oldu. Kardeşi II. Charles de Bourbon ise (1433-88) 1444'te Lyon başpiskoposu, 1476'da kardinal oldu.

Bourbon (1. Dükü), Louis I (d. y. 1270 - ö. y. 1342), Clermont kontu Robert ile Béatrice de Bourbon'un oğlu. 1302'de Courtrai'ye, 1304'te Mons-en-Pévèle'e düzenlenen askeri seferlere katıldı. Ayrıca başka birçok seferde görev aldı. Tasarlanan ama gerçekleşmeyen iki haçlı seferinin komutanlığına atandı. 1310'da kralın başma-beyinciliğine getirildi. 1327'de Kral IV. Charles tarafından Bourbon dükü ilan edildi.

Bourbon (3. Dükü), Louis II, lakabı İYİ LOUIS, Fransızca LOUIS LE BON (d. 1337 - ö. 19 Ağustos 1410), 1356'dan sonra Bourbon dükü, ayrıca Clermont ve Forez kontu. Breton-Fransız kâhramanı Bertrand du Guesclin'in müttefiki, Fransa kralı II. Jean'ın da sadık destekçisiydi. Jean, Poitiers'de İngilizlere tutsak düşünce, fide güvencesi olarak İngilizlere bırakılan rehinelere biri de oydu. 1367'de Fransa'ya döndü. 1368-70 arasında Poitou ve Guyenne'de yeniden İngilizlerle savaştı.

Bourbon (Dükü), Louis III bak. Condé (6. Prensi), Louis III.

Bourbon (Dükü), Louis-Henri bak. Condé (7. Prensi), Louis-Henri

Bourbon (Dükü), Louis-Henri-Joseph bak. Condé (9. Prensi), Louis-Henri-Joseph

Bourbon (Dükü), Louis-Joseph bak. Condé (8. Prensi), Louis-Joseph

Bourbon (2. Dükü), Pierre I (d. y. 1311 - ö. 1356, Poitiers, Fransa), 1342'den sonra Bourbon dükü. Fransa kralları VI. Philippe ve II. Jean dönemlerinde diplomat ve vali olarak görev yaptı. 1341-43 arasında Bretonya'ya düzenlenen seferlerden sonra Languedoc valiliğine getirildi. Ardından bir dizi antlaşmayla ilgili görüşmelere katıldı. Kral adına Bourbonnais, Auvergne, Berry ve Marche'in yönetimini üstlendikten sonra 1356'da Poitiers Çarpışması'na katıldı.

Bourbon (7. Dükü), Pierre II, BEAUJEU SENYÖRÜ olarak da bilinir (d. 1438 - ö. Ekim 1503, Moulins, Fransa), 1488'den sonra Bourbon dükü, 1474 ertesinde Beaujeu senyörü.

Fransa kralı XI. Louis, en büyük kızı Anne de France'ı 1474'te Pierre ile evlendirdi ve ölüm döşegindeyken Pierre'den, 13 yaşındaki oğlu VIII. Charles'ın sorumluluğunu üstlenmesini istedi. Böylece Beaujeu ve Anne, Fransa'da fiilen kral naipliği yaptılar. XI. Louis'nin ağır baskılarından zarar görenlerin tepkisiyle karşılaşan Beaujeu çifti, kralın otoritesini sağlamak için ustaca çıkar dağıttılar. Bunlar işe yaramayınca askeri güç kullanma yoluna gittiler. 1484'te Tours'daki *États Généraux* toplantısı, "Çılgın Savaş" ve ardından gelen Bretonya seferleri bunun örneği idi. Beaujeu'ler, Avusturya'nın ve İngiltere'nin muhalefetine karşın 1491'de VIII. Charles ile Anne de Bretagne'nin evlenmesini sağladılar. Ama Charles vesayetten kurtulunca, Pierre ve Anne yeni kraliçenin öfkesiyle karşılaştılar.

Bourbonnais, Fransa'nın orta kesimindeki Allier ilini (*département*) içine alan ve eski Bourbonnais iliyle çakışan tarihsel ve kültürel bölge.

Roma Döneminde bölge Akitanya ile Lugdunensis arasında bölünmüştü. Bourbonnais, I. Aimon'un (10. yy) soyundan gelen Bourbon (bugün Bourbonnais-les-Bains) lordlarının komşu eyaletlerden ele geçirilen topraklarda feodal dönemde oluştu. Bu soydan gelen ve 1327'de I. Bourbon

1789'da Bourbonnais ili

dükü olan Louis büyük Bourbon hanedanının atasıydı.

1527'de Bourbonnais'yi işgal eden Fransa, 1531'de bölgeyi kendi topraklarına kattı. 18. yüzyılda Bourbonnais'nin çeşitli kesimleri Bourges, Clermont, Autun, Nevers ve Limoges piskoposluk bölgelerinin parçasıydı. Yargı işlerinde Paris *Parlementi*'ne (Yüksek Mahkeme) bağlı olan Moulins askeri bir yönetimin merkeziydi.

Bourbonnais, güneyde Massif Central ile çevrili dağlık bir bölgedir. Yüksek kesimleri kuraktır. Ama Massif Central'dan kuzeye doğru akan Allier Irmağının suladığı görece alçak Limagne yöresinde sığır beslenir, tahıl, meyve, sebze ve şaraplık üzüm yetiştirilir. Bölgenin tek sanayi merkezi Montluçon'dur.

20. yüzyıl başlarına değin bölge tarımında otlakçılık (*métayage*) yaygındı. Sonradan yapılan toprak reformu ve kırsal nüfusun görece az olması, büyük aile çiftliklerinin gelişmesine olanak sağlamıştır. Geleneksel çiftlik evi kireçtaşından yapılır, çatısı saman ya da kiremitle örtülür. Üzümi yetiştirilen bölgelerdeki evlerin şarap mahzenleri vardır. Ambarlar çoğunlukla çiftlik evinden ayrıdır. Köyler genellikle eski Roma yolları boyunca kurulmuştur.

Büyük kentlerin dışında Protestanlık yaygın değildir; kırsal kesimde Katoliklerin oranı daha yüksektir. Moulins, Montluçon ve Vichy'de küçük Protestan bölgeleri vardır. Bazı kırsal bölgelerde cenaze töreninden önce ölünün avucuna madeni bir para yerleştirilir. Bölge folklorunda hayaletler önemli yer tutar. Bazen papazların, büyülediği söylenen ambarları takdis etmesi istenir. Papaz adaylarının azlığı, çok sayıda ki papazlık bölgesinin birleştirilmesine yol açmıştır. Kışın evlerde, sevilen öyküler ile masalların anlatıldığı, şarkıların söylendiği gece toplantıları yapılır. Kültürel etkinliklerde bulunan birçok yerel dernek vardır. Yalnızca Montluçon'da bunların sayısı üç yüzü aşar. Yöre de Fransız Komünist Partisi oldukça güçlüdür.

Bourboune, Mourad (d. 1938, Cicelli, [bugün Cicel], Cezayir), Cezayirli romancı. Bağımsızlık sonrası dönemin birçok genç yazarı gibi, yeni kurulan devletin baskıcı yönetimini ve dinsel gelenekçiliğini eleştirmiştir.

İlk romanı *Le Mont des genets*'de (1962; Beygirler Dağı) eski düzenin çöküşünü ve Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nı başlatan 1 Kasım 1954 ayaklanmasını izleyen yeni dönemi anlatır. *Le Muezzin*'de (1968; Muezzin) anlaşılması güç bir roman kâhramanının kişiliğinde, Kuzey Afrikalıların geçmişleriyle bağlarını koparmasını ele alır. Romanın başkışısı olan müezzini, kutsal

değerleri yadsıyan davranışları ve tanıtmamaz tutumuyla Bourboune'un bağımsızlıktan sonra kurulan Cezayir hükümetinin sahtekârlığına ve ikiyüzlülüğüne duyduğu tepkiyi dile getirir.

Bourdeille, Pierre de bak. Brantôme, Pierre de

Bourdelle, (Émile-) Antoine (d. 30 Ekim 1861, Montauban - ö. 1 Ekim 1929, Paris, Fransa), 20. yüzyıl başlarında heykel sanatına yeni bir güç ve tazelik kazandıran heykeltarihi. Yapıtlarında kâhramanlara özgü bir enerji, abartılı, dalgalı yüzeyler. Eski Yunan'ın Arkaik ve ortaçağın romanesk dönemlerinin sanatlarındaki gibi yalın bezeme anlayışı bir arada yer alır.

Toulouse'daki Güzel Sanatlar Yüksekokulu'nda öğrenim gördükten sonra 1885'te Paris'e gitti. Bir süre Jean-Baptiste Carpeaux ve Jules Dalou ile çalıştıktan sonra, yaşamı boyunca etkileneceği Auguste Rodin'in atölyesine girdi. 1900'de, sanatında

"Okçu Herakles", Antoine Bourdelle'in tunc heykel çalışması, 1909; Chicago Sanat Enstitüsü

Art Institute of Chicago, A. A. Munger Collection

önemli bir yeri olan "Apollon'un Başı"nı gerçekleştirdi. Heybetli ve ağırbaşlı bir ifade taşıyan bu yapıt, geniş yüzeyleriyle Erken Klasik Dönem Yunan heykellerini anımsatmaktaydı. Bourdelle ilk başarısını 1910 Salon Sergisi'nde "Okçu Herakles" adlı yapıtıyla kazandı. Bu yapıtta, figürün bükülmüş duruşuna ve abartılı kas dokusuna karşın, gene büyük ölçüde Arkaik dönem sanatının izleri görülür. Bourdelle aynı yıl "Rodin Çalışırken" (Antoine Bourdelle Müzesi, Paris) adlı ilk boy portresini gerçekleştirdi. Bu çalışmanın başı, Michelangelo'nun Roma'da, S. Pietro in Vincoli Kilisesi'ndeki "Musa"nın pastişiydi (*). 1912'de Théâtre de Champs-Élysées için, dans eden esin perileri eşliğindeki "Apollo ve Düşünceleri" konulu kabartmaları yaptı. Bu kabartmaların sıkışık ve yüzeysel üslubu özellikle dikkati çeker. Paganizmin yenilgisini simgeleyen ve başyapıtlarından biri olan "Kentaür'ün Ölümü" heykelini 1914'te gerçekleştirdi. Heykeltarihi Rodin'in gölgesinde kalmaktan hiçbir zaman bütünüyle kurtulamayan Bourdelle, atölyesini Grande-Chaumière Akademisi adıyla okula dönüştürdükten sonra bir öğretmen olarak da ün yaptı.

Bourdet, Édouard (d. 1887, Saint-Germain-en-Laye - ö. 17 Ocak 1945, Paris), çağdaş toplumsal sorunlara getirdiği yergici

ve psikolojik çözümlemeleriyle tanınmış Fransız oyun yazarı.

İlk oyunları *Le Rubicon* (1910) ve *L'homme enchainé* (1923; Zincire Vurulmuş Adam) başarılı olamadıysa da, cinsel uyumsuzluk içindeki bir kadının acılarını psikolojik açıdan incelediği *La Prisonnière*'le (1926; Tutsak Kadın) adını duyurdu. Edebiyat dünyasını yeren *Vient de paradis* (1928; Yeni Yayınlar), iki dünya savaşı arasında yazdığı bir dizi yergili komedinin tipik örneğiydi. *Le Sexe faible* (1931; Cinsi Latif) ve *Les temps difficiles* (1934; Güç Zamanlar) bu türden başka önemli oyunlardır.

Bourdet 1936'dan 1940'a değin Comédie-Française'in yöneticiliğini yaptı. Son oyunları arasında *Hyménée* (1941; Evlilik) ve *Père* (1943; Baba) sayılabilir. *Fric-Frac* adlı oyunu 1937'de *Toka* adıyla Darülbeydi'de sahnelenmiştir.

Bourdon, Sébastien (d. 2 Şubat 1616, Montpellier - ö. 8 Mayıs 1671, Paris, Fransa), doğa görünümelerini yalnızca tarihsel ve dinsel konulu resimlerinin arka planında kullanmakla birlikte, manzara ressamı olarak ün yapmış Fransız sanatçı. Aslına şaşırtıcı biçimde benzeyen portreleri ve çeşitli karikatürleriyle de bilinir. Taklit ettiği başka ressamların üsluplarına kendinden bir şeyler katmışsa da, hiçbir zaman kişisel bir üslup geliştirememiştir.

Yedi yaşındayken babası onu Paris'te bir ressamın yanına çıracak verdi. Bourdon 14 yaşında bu işten ayrılarak önce Bordeaux'ya, sonra da Toulouse'a gitti. Geçim sıkıntısı çektiği için askere yazıldıysa da, sanatsal yeteneğini fark eden bir subay onun ordu-dan ayrılmasını sağladı. Bourdon 1634'te Roma'ya gitme olanağı buldu. Orada Claude Lorrain ve Nicolas Poussin gibi ressamlarla tanıştı. Bir resim satıcısı ile anlaştı, ona bu sanatçıların resimlerinin taklitlerini yaparak geçimini sağladı.

1637'de Paris'e döndükten kısa bir süre sonra siparişler almaya başladı. 1643'te Notre Dame Katedrali için Aziz Petrus'un Şehadeti'ni resimledi. Ayrıca Hôtel de Grammont'un dekorasyonunu gerçekleştirdi, Chartres'daki Saint-André Kilisesi için "Aziz Andreas'ın Şehadeti" adlı resmi yaptı. 1648'de Fransız Kraliyet Akademisi'nin kurucuları arasında yer aldı. Profesörlük ve rektörlük yaptığı bu kurumda güncel sanat sorunlarını konu alan bir dizi ilginç konferans da verdi. 1652'de İsveç'e gitti. Kısa sürede Kraliçe Kristina'nın başressamlığına yükseldi, onun çeşitli resimlerini yaptı. Ertesi yıl Paris'e döndü ve Saint-Benoit Kilisesi için yaptığı "Ölü İsa"nın yanı sıra hükümetten aldığı çeşitli siparişleri yerine getirdi. 1657'de kent katedrali için "Simon

Magnus'un Düşüşü" adlı büyük boyutlu bir çalışmayı gerçekleştirmek üzere Montpellier'e gitti.

Yaşamının son yıllarını Köln kenti ve St. George Manastırı için çalışmakla geçirdi. Başyapıtı sayılan Hôtel de Bretonvilliers'in dekorasyonu bu döneminin ürünüdür. Bugün Tuileries Sarayı'nda bulunan "Hercules'in Tanınlaştırılması" adlı en son yapıtı, ölümü nedeniyle yarım kalmıştır.

Bourg, tam adı BOURG-EN-BRESSE, Fransa'nın doğusunda Rhône-Alpes planlama bölgesindeki (*région de programme*) Ain ilinin

Brou Kilisesi, Bourg, Fransa
"La Cigogne"-Hachette

(*département*) merkezi olan kent. Cenevre'nin batısında, Reyssouze Irmağı üzerinde yer alır. Juralar'ın batısındaki Route Napoléon üzerinde, Bresse-Dombes düzlüğündeki ana yerleşim merkezidir. Pazaryeri 11. yüzyıldan kalmadır. 1250'de Bourg'a Savoie dukleri tarafından bir özgürlük berati verildi. Kent 15. yüzyıl başlarında Bresse'in(*) başkenti oldu. Bugün ses ve ışık gösterileri için kullanılan Brou Kilisesi, Felemenk naibesi Avusturyalı Margarita tarafından kocası Savoie dükü IV. Philippe ile Philippe'in annesi Marguerite de Bourbon'un anısına yaptırıldı. Notre-Dame Kilisesi'nin büyük bölümü (nef, koro ve oturma yerleri), 16. yüzyılda inşa edildi. Ain Müzesi eski Brou Manastırı'nda kurulmuştur. Kent ekonomisi, hafif sanayiye, tarım ürünleri ticaretine ve turizme dayanır. Nüfus (1982) 37.582.

Bourgeois, Léon (-Victor-Auguste) (d. 21 Mayıs 1851, Paris - ö. 29 Eylül 1925,

Léon Bourgeois, Brunscher'in taş baskı çalışması, y. 1900
Bibliothèque Nationale, Paris

Château d'Oger, Epernay yakınlarında, Fransa), Milletler Cemiyeti'nin kuruluşuna öncülük eden devlet adamlarından. 1920'de Nobel Barış Ödülü'nü almıştır.

Hukuk öğrenimi gördükten sonra 1876'da kamu hizmetine girdi. 1887'de Seine ilinin (*département*) polis müdürlüğüne yükseldi. 1888'de Marne milletvekili olarak Ulusal Meclis'e seçildi. Yönetimde birçok görev aldıktan sonra 1 Kasım 1895-21 Nisan 1896 arasında başbakanlık yaptı. Daha sonra Radikal Cumhuriyetçi ve Radikal Sosyalist Parti'nin başına geçti. 1905-23 arasında

Senato'da Marne'i temsil etti, 1920-23 arasında da Senato başkanlığı yaptı. Fransız temsilcisi olarak katıldığı 1899 Lahey Barış Konferansı'nda uluslararası işbirliğini savundu. 1903'te Lahey'deki Uluslararası Adalet Divanı'na atandı. Algeciras Konferansı(*) sırasında, Fas'ın bağımsızlığıyla ilgili 1906 anlaşmalarının hazırlanmasına katkıda bulundu. 1919'da, baş savunucusu olduğu Milletler Cemiyeti'nde Fransa'yı temsil etmekle görevlendirildi. Toplumun bir ölçüde sözleşmeye dayalı doğasını ve bütün bireylerin topluma karşı temel yükümlülüklerini vurgulayan dayanışmacılık kuramının önde gelen bir sözcüsü olarak tanınmıştı. Yapıtları arasında *Solidarité* (1896; Dayanışma), *La Politique de la prévoyance sociale* (1914-19, 2 cilt; Toplumsal Öngörü Siyaseti), *Le Pacte de 1919 et la Société des Nations* (1919; 1919 Antlaşması ve Milletler Cemiyeti) ve *L'Oeuvre de la Société des Nations, 1920-23* (1923; Milletler Cemiyetinin Yaptıkları, 1920-23) sayılabilir.

Bourges, Fransa'nın ortasında, Centre planlama bölgesinde (*région de programme*) kent. Cher ilinin (*département*) yönetim merkezidir. Berry Kanalı üzerinde, Yèvre ve Auron ırmaklarının birleştiği yerde, Orléans'ın güneydoğusunda yer alır. Cher Irmağının suladığı bataklık arazide kurulmuştur. Avaricum adını taşıdığı dönemde Bituriges kabilesinin başkentiydi. Vercingetorix, buradan Galya'nın en güzel kentlerinden biri olarak söz eden Julius

Saint-Étienne Katedrali, Bourges, Fransa
Modernes "Theojac"

Caesar'a karşı, kenti İÖ 52'de cesaretle savundu. Aziz Ursinus, İÖ 3. yüzyılda yörede Hristiyanlığı yaydı. Charlemagne, Berry'yi birleştirerek Bourges'u Akitanya'nın başkenti yaptı. Yüz Yıl Savaşları sırasında VII. Charles bir süre (1422-37) Bourges'da oturdu, Jeanne d'Arc da 1429-30 kışını kente geçirdi. 1438'de Veraset Yasası (Pragmatische Sanktion) Bourges'da imzalandı. Bourges'da doğmuş olan XI. Louis, 1463'te kente bir üniversite yaptırdı. Ünlü Roma hukuku uzmanı Jacques Cujas'nın da (1522-90) dersler verdiği üniversite, Fransız Devrimi sırasında kapatıldı. Jean Calvin Lutherci düşüncüyü Bourges'da benimsedi. Kentin yer aldığı tepede gotik üslubundaki Saint-Étienne Katedrali bulunur. 12. yüzyılda eski tapınakların bulunduğu yerde inşasına başlanan ve 50 yılda tamamlanan katedrale daha sonra ekler yapıldı. Yan nefleri çok yüksek olan bu katedralde transept yoktur. Katedralin içi, canlı ışıklar ve ender güzellikteki vitraylı pencereleriyle eşine az rastlanır bir bütünlük duygusu uyandırır.

"Değirmenli Görünüm", Sébastien Bourdon'un yağlıboya çalışması, Rhode Island Tasarım Okulu Sanat Müzesi, Providence
Museum of Art, Rhode Island School of Design Providence

Bourges başpiskoposu Akitanya'nın en yetkili piskoposu, metropolit ve patrik unvanlarını taşır. VII. Charles'ın başhaznedarı Jacques Coeur'un sarayı, 15. yüzyıl Fransız sivil mimarisinin zarif bir örneğidir. Belediye Binası ile Berry Müzesi 15 ve 16. yüzyıllarda Galya-Roma kalelerinin kalıntılarından yararlanılarak inşa edilmiştir.

Tarihsel Berry eyaletinin başkenti olan Bourges, günümüzde koyun, siğir, şarap ve tahıl gibi ürünlerin pazarlandığı bir merkezdir. Kentte ayrıca lastik, makine ve silah üretilir, dökümcülük yapılır, gıda maddeleri işlenir. Nüfus (1982) 74.622.

Bourget, Paul (-Charles-Joseph) (d. 2 Eylül 1852, Amiens - ö. 25 Aralık 1935, Paris, Fransa), romancı ve eleştirmen. I. Dünya Savaşı öncesinde tutucu Fransız aydınlarının görüşlerini önemli ölçüde etkilemiştir.

Edebiyat çalışmalarına şiirle başladı. Bazı şiirleri Debussy tarafından bestelendi. Eleş-

Bourget, Paul Chabas'ın yağlıboya çalışması; özel koleksiyon
J. E. Bullock

tirmen Hippolyte Taine'den önemli ölçüde etkilenerek Stendhal, Flaubert, Baudelaire, Taine ve Renan'ın yapıtlarında çağdaş kö-tümserliğin kökenlerini araştıran bir dizi parlak deneme yayımladı. *Cruelle Énigme* (1885; Korkunç Sır), *Un Crime d'amour* (1886; Bir Aşk Cinayeti), *Mensonges* (1887; Bir Kadının Yalanları, 1901) ve *André Cornélis* (1887) gibi ilk romanları, doğalcı geleneğe bağlı psikolojik yapıtlardır. Genellikle yüksek sosyete arasında geçen bu romanlar, yayımlandıkları dönemde çok tutulmuştur.

En önemli romanı *Le Disciple* (1889; Çömez, 1953) Bourget'nin görüşlerindeki belirgin değişimi yansıtır. Gençliği çağdaş bilimsel kuramlar yerine geleneksel ahlaka bağlı kalmaya çağıran bir önsözle başlayan roman, Taine'e çok benzeyen olgucu bir filozof ve öğretmenin genç bir adam üzerindeki zararlı etkisini anlatır. Öğrendiklerini yaşama uygulamaya kalkan genç adamın insan duygularıyla oynadığı tehlikeli oyunlar, trajik bir biçimde sonuçlanır. 1901'de Katolik olan Bourget'nin *L'Étape* (1902; Aşama) ve *Un Divorce* (1904; Bir Boşanma) gibi sonraki romanları, kilise, gelenekçilik, milliyetçilik ve krallık yanlısı didaktik yapıtlardır.

Türkçede çıkan öteki yapıtları arasında *La terre promise* (1892; *Mev'ut Toprak*, 1933) ve *La Duchesse bleu* (1898; *Mavi Düşes*, 1899) adlı romanları sayılabilir.

Bourgogne bak. Burgonya

Bourignon, Antoinette (d. 13 Ocak 1616, Lille, Fransa - ö. 30 Ocak 1680, Friesland, Felemenk), Vahiy Kitabı'nda adı geçen "güneşi kuşanmış kadın" olduğuna inanan mistik.

Katolik olan Bourignon önceleri kendini inzivaya ve çile çekmeye adanmıştı. Daha

sonra manastıra girmeyi ve bir yetimhane yönetmeyi denedi. İnsan doğasına olan güvensizliği ve otoriter kişiliği yüzünden iki girişiminde de başarısız oldu. Tanrı'nın onu, dünyevi ve ruhani yaşamda yenilik yapması için aydınlattığına inanmaya başladı. Bu nedenle her türlü dinsel kuruma saldırdı, bazılarınca övülürken, bazılarınca kınandı. İngiltere, Fransa ve Felemenk'te pek çok yandaş kazandı. Ama en çok Işkoçya'da tutuldu. Öğretileri ölümünden sonra 1701, 1709 ve 1710'daki Presbiteryen genel meclislerince reddedildi. İlginç bir düşünce karmaşasını sergileyen yapıtları, 1679'da yaşamöyküsünü de kaleme alan müridi Pierre Poiret tarafından derlendi.

Bourke-White, Margaret (d. 14 Haziran 1906, New York kenti - ö. 27 Ağustos 1971, Stamford, Connecticut, ABD), gazete fotoğrafçılığı alanında getirdiği yeniliklerle tanınan fotoğrafçı.

Küçüklüğünde biyolog olmayı tasarlıyordu. Kısa bir süre devam ettiği fotoğraf kompozisyonu derslerinden sonra fotoğrafçılığa yöneldi. 1927'de endüstri ve mimarlık fotoğrafçısı olarak çalışmaya başladı. Özgün fotoğraflarıyla hemen ün kazandı. 1929'da yayıncı Henry Luce'un çıkardığı *Fortune* dergisine girdi.

Almanya'da Krupp Demir Fabrikası'nı, SSCB'de 1. Beş Yıllık Plan çalışmalarını fotoğraflarken kendine özgü bir üslup geliştirdi. 1936'da *Life* dergisi yayına başladığında derginin kadrolu dört fotoğrafçısından biriydi. Bourke-White'in çektiği Fort Peck Barajı fotoğrafı *Life*'in ilk sayısının kapağı oldu.

II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle savaş muhabirliğine başladı. ABD silahlı kuvvetlerinde görev alan ilk kadın fotoğrafçıydı. Kuzey Afrika'ya gitmek üzere bindiği gemi Atlas Okyanusunu geçerken torpillerle bitti. Kurtulmayı başaran Bourke-White, Müttefik piyadelerinin İtalya seferindeki çarpışmalarını ve Moskova kuşatmasını fotoğrafladı. Moskova'nın bombalanmasını, Kremlin yakınındaki otelinin çatı katından, Almanların attığı işaret fişeklerinin ışığından yararlanarak çekti. Savaşın sonlarına doğru ABD birlikleriyle Ren Irmağını geçerek Almanya'nın içlerine girdi. Toplama kamplarındaki tutukluları ve gaz odalarındaki cesetleri belgeleyen fotoğrafları dünyayı sarstı.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Mahatma Gandhi'nin fotoğraflarını çekmek için Hindistan'a gitti. Hindistan'ın Hindular ve Müslümanlar arasında bölünmesi yüzünden ortaya çıkan büyük göçün fotoğraflarını çekti. 1949-50'de Güney Afrika'da ırkçılık ve işsizlik nedeniyle çıkan karışıklığı fotoğrafladı.

Kore Savaşı'nda savaş muhabiri olarak Güney Kore birliklerine katıldı. Komünistlerin onun yakalanması için ödül koymasına karşın Kuzey Kore içlerine kadar girdi ve şiddetli çarpışmaları fotoğrafladı. 1952'de Parkinson hastalığına yakalandı. Zamanının çoğunu yazmaya ayırdı; bu arada fotoğraf çekmeyi sürdürdü. Son dizi fotoğrafları Amerika'daki Cizvitler ve ABD'nin havadan görünüşünü konu alıyordu. 1969'da *Life* dergisinden emekli oldu.

Bourke-White'in fotoğrafları, sayısız fotoğraf kitabında yer aldı. Bunların en ünlüleri *You Have Seen Their Faces* (1937; ikinci kocası Erskine Caldwell'le birlikte; Onların Yüzlerini Gördünüz), *Shooting the Russian War* (1942; Rus Savaşını Fotoğraflarken) ve *Purple Heart Valley*'dir (1944; Mor Yürek Vadisi).

Bourmont, Louis-Auguste-Victor, Ghaisnes Kontu (d. 2 Eylül 1773, Bourmont Şatosu - ö. 27 Ekim 1846, Bourmont Şatosu, Fransa), 1830'daki Cezayir seferinden sonra mareşal unvanı alan Fransız asker ve siyaset adamı.

1788'de Fransız Muhafızları'na katıldı ama 1792'de devrim hareketinden kaçarak krallıkların yanında yer aldı. Üç yıl sonra, Fransa'nın batısındaki Vendée'de çıkan krallık yanlısı ayaklanmanın önde gelenlerinden biri oldu. 1800'e gelindiğinde Napoléon Bonaparte'la barış yapmıştı, ama aynı yıl bir kralcı komploya karıştığı gerekçesiyle tutuklandı. 1804'te Portekiz'e kaçtı. Burada üç yıl kaldıktan sonra, Fransız işgal birliklerine katılarak ülkesine döndü. Napoléon'un İtalya ve Rusya seferleri (1810-12) ile Lützen (1813) ve Nogen (1814) çarpışmalarında başarı gösterdi. Tuğgeneralliğe yükseltilerek Légion d'honneur nişanı aldı. Ama Haziran 1815'teki Waterloo Çarpışması'ndan kısa süre önce Prusyalıların safına geçerek yeniden kralcılara katıldı.

XVIII. Louis (hd 1814-24) yeniden tahta çıktıktan sonra Bourmont, 1823'te İspanya'daki ayaklanmayı bastırmak için girişilen seferde yer aldı. Altı yıl sonra, aşırı sağcı Polignac prensinin, sarsılmakta olan hükümetinde savaş bakanı oldu. 1830'da Cezayir'i kısa sürede istila ederek mareşal unvanı kazandı. "Yurttaş Kral" Louis Philippe'i desteklemeyi reddederek, 1832'de Berry düşesinin düzenlediği komplolara karışması üzerine Portekiz'e sürgüne gönderildi. Burada da gene mutlakiyetten yana bir tutum alarak, 1833-34 İç Savaşı'nda Dom Miguel'i destekledi. Savaşı anayasa yanlısı güçlerin kazanması üzerine Roma'ya çekildi. 1840'ta çıkarılan aştan yararlanarak Fransa'ya döndü ve taht üzerinde hak öne süren, Bourbon hanedanından Chambord kontu Henri'nin sadık bir destekleyicisi olarak kaldı.

Bourne, Randolph Silliman (d. 30 Mayıs 1886, Bloomfield, New Jersey - ö. 22 Aralık 1918, New York kenti, ABD), eleştirmen ve deneme yazarı. Polemik yazılarıyla I. Dünya Savaşı öncesinde genç radikallerin sözcüsü olmuştur.

Doğumu sırasında kullanılan forseps yüzünden sakat kaldı. Dört yaşında yakalandığı belkemiği veremi de kısa boylu ve kambur olmasına yol açtı. Buna karşın 1913'te yüksek lisans öğrenimini tamamladığı Columbia Üniversitesi'nde önder olarak tanındı. Aynı yıl *Youth and Life* (Gençlik ve Yaşam) adlı bir deneme kitabı yayımladı. Bu yapıtında gençliğin, Amerikan yaşam biçiminin köhnemiş ve değersizleşmiş yönlerini silip atacağı inancını dile getirdi.

Avrupa'da bir yıl kaldıktan sonra 1914'te "Impressions of Europe: 1913-14" (Avrupa İzlenimleri: 1913-14) adlı yapıtını kaleme aldı. Columbia Üniversitesi'nde öğretmeni olan pragmatist düşünür John Dewey'nin ilercici eğitim kuramlarının etkisiyle iki kitap yayımladı: *The Gary Schools* (1916; Gary Okulları) ve *Education and Living* (1917; Eğitim ve Yaşam).

1914'te kurulan *New Republic* adlı haftalık liberal derginin sürekli yazarı oldu. ABD savaşa girince Bourne'in barışçı görüşleri hoş karşılanmadı. *Seven Arts* dergisinin Haziran 1917 sayısında yayımlanan "The War and the Intellectuals" (Savaş ve Aydınlar) yazısında savaşı destekleyen liberalleri hedef aldı. Dergi, çoğunlukla Bourne'in yazdığı savaş karşıtı makaleler yüzünden aynı yılın eylülünde kapatıldı.

Bourne, savaşın devlete canlılık verdiği yolundaki kuramını geliştiren, modern devlete ilişkin uzun incelemesini bitirmeden öldü. Savaş karşıtı makalelerini içeren *Unimely Papers* (1919; Zamansız Yazılar) ve bitmemiş otobiyografik romanından bir bölümü de kapsayan *The History of a Literary Radical and Other Essays* (1920; Radikal Bir Yazarın Yaşamı ve Başka Denemeler) adlı deneme kitabı ölümünden sonra yayımlandı.

Birey ve devlet konusunda ortaya attığı sorunlar 1960'larda güncellik kazanınca Bourne'a yönelik ilgi yeniden canlandı.

Bournemouth, Manş Denizi kıyısında, İngiltere'nin Dorset iline (*county*) bağlı ilçe (*borough*). Yüzölçümü 46 km²'dir.

İlçenin kuruluşu, Lewis Tregonwell adlı Dorsetli bir toprak sahibinin 1810'da yörede yazlık bir konut yaptırmaya başladığı (1841'de yalnızca 26 yapının bulunduğu kent, özellikle 1870'te bölgeye demiryolunun gelmesinden sonra hızla büyüdü. İyi akaçlandığı halde tarıma elverişli olmayan çamlıklarla ve fundalıklarla borularla getirilen su sayesinde büyük ölçüde yerleşime açıldı. Bu fundalıklar, küçük ve dik yamaçlı akarsu yatakları ya da dereciklerle parçalanmıştır. Bu küçük akarsulardan Bourne, ilk rihimin (1870) kurulduğu yerde süs bahçelerinin içinden geçerek denize dökülür. Toplantı salonları ve tiyatroları bulunan alışveriş ve eğlence merkezi, ırmak ağzı çevresinde gelişmiştir.

Güney İngiltere'nin kışları oldukça ılık geçen yumuşak iklimi Bournemouth'da yaz turizmi mevsimini uzatır. İlçe kışın bile turist çeker. İklim, Bournemouth'a bir emekli kasabası özelliği de kazandırır. Kumsallar, Alum Deresinden Hengistbury Kapısına kadar uzanır. Tümünün ayrı alışveriş merkezleri bulunan geniş konut alanları, deniz görmeyen arka kesimlerde yer alır. İç kesimlerdeki hafif sanayi siteleri, ağırlıklı bir dinlence ve konut yöresi olan Bournemouth'ın ekonomisine katkıda bulunmuştur. İlçe, ayrıca İngiltere'nin konferans ve toplantı merkezlerinden biri durumuna gelmiştir. Nüfus (1986 tah.) 152.200.

Bournonville, August (d. 21 Ağustos 1805, Kopenhag - ö. 30 Kasım 1879, Kopenhag), dansçı ve koreograf. Gösterişli ve hünerli (*bravura*) dansına ve anlatımcı

dansçı ve koreograf olarak çalışmaya başladı. 1836'da Filippo Taglioni'nin *La Sylphide* balesini kendi uyarladığı biçiminde sahneye koydu; başrolü, öğrencisi Lucile Grahn'a oynattı.

Bournonville pek çok önemli balesini gezilerindeki gözlemlerine dayanarak yaratmıştır. Örneğin, *Napoli*'de (1842) bir İtalya gezisinden, *Hardanger'de Düğün*'de (1853) Norveç gezilerinden esinlenmiş, *Bruges*'de (1851) 17. yüzyıl Flaman sanatına duyduğu ilgiyi dile getirmiştir. Son yapıtı *Sibirya'dan Moskova*'ya ise (1876) bir Rusya gezisinin sonunda ortaya çıkmıştır. Konularını İspanya'dan (*Toreador*, *La Ventura*), Avusturya'dan (*Karpatlar'da*) ve Doğu'dan (*Abdallah*) alan baleleriyle dünyanın çeşitli yörelerinden derleyip yeniden düzenlediği dansları da en az Danimarka'yı betimleyen bale ve dansları (kimi zaman Danimarka ulusal balesi olarak nitelenen *Valdemar* ile *Bir Halk Masalı* bunların arasındadır) kadar başarılıdır. *Konservatör* (1849) adlı balesi 19. yüzyıl başlarında bale öğretiminde uygulanan klasik dans alıştırmalarını gösteren, günümüze ulaşmış tek yapıttır.

Mimleri başarılı, yüksek sıçrayışları (*elevation*) yetkin, güçlü bir dansçı olan Bournonville sahnelediği balelerde de bu niteliklerini öne çıkarırdı. Koreografi üslubu, aynı zamanda öğretmeni Vestris'in romantizm öncesi yaklaşımını da yansıttı. Balelerinin birçoğu yüz yıldan çok Danimarka Kraliyet Balesi'nin repertuarında kaldı. Bournonville ayrıca 1855-56'da Viyana'da balelerinden birkaçını sahneledi, 1861-64 arasında İsveç Kraliyet Operası'nda da yönetmenlik etti. 1877'de Danimarka'ya döndükten sonra emekli oldu ve kendisine şövalyelik verildi.

100. ölüm yıldönümü olan 1979'da Danimarka Kraliyet Balesi bir Bournonville Şenliği hazırladı. Dans yazarlarının, Bournonville araştırmacılarının ve dünyanın birçok yerinden gelen izleyicilerin katıldığı bir hafta süren bu şenlikte onun eldeki bütün baleleri sahnelendi, konferanslar verildi, sanat sergileri açıldı, özel yayımlar yapıldı, Bournonville'in balelerinin ve tekniklerinin ele alındığı seminerler ve provalar düzenlendi.

bourrée, hızlı, seker adımlarla yapılan ve birçok çeşidi bulunan Fransız halk dansı. Dansçılar, ayaklarıyla çıkardıkları sesi güçlendirmek için bazen tahta ayakkabılar da giyerler. *Bourrée*, başta Auvergne bölgesi olmak üzere Fransa'nın birçok yerinde ve İspanya'nın Vizcaya yöresinde bilinir. Michael Praetorius, 1615'te yayımlanan *Syntagma musicum* (Müzik Bilgileri Derle-

mesi) adlı kısa ve kapsamlı çalışmasında *bourrée*'den söz eder.

16. yüzyıl ortalarından başlayarak 3 ya da 4 stilize *bourrée*'ler, saf müzik parçaları olarak bestelendi. Örneğin Bach ve Handel'inkiler gibi 17. yüzyıl süitlerinde *bourrée*, çalınması isteğe bağlı bölümlerden birini (*galanterie*) oluşturur.

Bourrée balenin türediği danslardan biridir. *Pas de bourrée* (*bourrée* adımı), birçok biçimi geliştirilmiş olmakla birlikte, genellikle daha büyük bir adımı hazırlayan küçük ve hızlı bir adıma verilen addır. *Pas de bourrée couru* (koşar adım *bourrée*) ise parmak uçlarında, ayaklar birbirine yakın durduğukça (birinci ya da beşinci pozisyonlarda) yapılan yumuşak ve akıcı bir yürüyüştür.

Boursault, Edme (d. Ekim 1638, Mussy l'Évêque - ö. 15 Eylül 1701, Paris, Fransa), 17. yüzyıl ortası Paris edebiyat çevrelerinde etkili olan Fransız edebiyatçı.

Paris'e ilk kez 13 yaşında gitti ve şair Des Barreaux tarafından yetiştirildi. Hafif şiirlerden oluşan *Délices de la poésie galante* (Sefa Şiirinin Tadı) adlı kitabını 1663'te yayımladı. Çoğu büyük başarı kazanan oyunlarından ilki *Le Portrait du peintre ou la contre-critique de l'école des femmes*'da (1663; Ressamın Portresi ya da Kadınlar Mektebi'nin Karşı Eleştirisi) Molière'e saldırdı. Molière de *L'Impromptu de Versailles* (*Versailles Tulûanı*) oyunuyla Boursault'a karşılık verdi.

1667'de Boileau'nun *Satires* (Yergiler) adlı ünlü yapıtına karşı *Satire des Satires*'i (Yergilerin Yergisi) yayımladı. Daha sonra tiyatroya da uyarlanan bu yapıtın sahnelenmesini Boileau'nun engellediği sanılmaktadır.

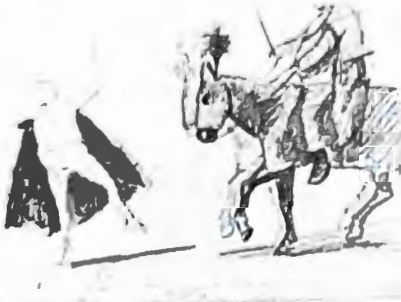
Boursault bir bölümü gerçekdışı tarihsel olaylar üzerine kurulmuş romanlar da yazdı. *Lettres* (Mektuplar) yapıtı birkaç baskı yaptı. Ayrıca, Paris'in edebi ve toplumsal yaşamındaki gündelik olayları kaydettiği manzum bir günlüğü vardır.

Bousoño, Carlos (d. 9 Mayıs 1923, Boal, İspanya), İspanyol şair ve eleştirmen. İspanyol edebiyatının önde gelen kuramcılardan biridir.

Madrid'de edebiyat ve felsefe eğitimi gördü. Dinsel inanç uğruna yapılan mücadeleleri işleyen *Subida al amor* (Aşka Kavuşmak) adlı ilk şiir kitabı 1945'te yayımlandı. İkinci kitabı *Primavera de la muerte* (1946; Ölümün Baharı) ölüm, aşk ve yaşamın değeri gibi temaları ele alır. Bousoño 1946'da Meksika'ya, oradan da ABD'ye gitti ve Massachusetts'deki Wellesley College'da edebiyat dersleri verdi. 1948'de İspanya'ya döndü ve doktorasını yaptığı Madrid Üniversitesi'nde şiir dersleri vermeye başladı. Bundan sonra yazarlıkla öğretmenliği bir arada yürüttü.

Daha sonraki yapıtları arasında romanlık görüşlerle dinsel düşüncelerini bir araya getiren *Noche del sentido* (1956; Duygu Gecesi), *Invasión de la realidad* (1962; Gerçeğin Bozulması) ve *Oda en la ceniza* (1967; Küller İçin Od) sayılabilir. Bousoño, 1976'da şiirlerinin toplandığı *Antología Poética* adlı antolojiye yazdığı önsözde, şiiriyle dünyanın sunduğu görkem ve boşluğu ele aldığını belirtir.

Genç yaşta kendisine örnek aldığı, 1977 Nobel Edebiyat Ödülü sahibi şair Vicente Aleixandre üzerine yazdığı *La poesía de Vicente Aleixandre* (Vicente Aleixandre'nin Şiiri) 1950'de yayımlandı. Bousoño, *Teoría de la expresión poética* (1952; yb 1966; Şiirsel Anlatım Kuramı) adlı kitabında, şiirsel araçları çözümler ve şiir incelemesini genel kurallara ve bilimsel bir temele

Bournonville'nin, Bertel Thorvaldsen'in cenazesinde dansetmesini gösteren karikatür, Mart 1844, Conrad Weidemann'in çizimi
Theatre Museum, Christiansborg Castle, Kopenhag

mimlere dayanan Danimarka bale tarzının kurucusudur. Elli yıla yakın bir süreyle Danimarka Kraliyet Balesi'ni yönetmiştir.

Önce, zamanın önde gelen dansçılarından babası Antoine Bournonville'in yanında eğitim gördü. Daha sonra, Auguste Vestris ve Pierre Gardel'den ders almak üzere Paris'e gitti. Paris Operası'nda ve Londra'da sahneye çıktıktan sonra Kopenhag'a döndü. Danimarka Kraliyet Balesi'nde

Bourrée, Johann Georg Puschner'in oymabaskı çalışması, G. Lambranzi'nin *Theatralisches Tanzschule* kitabından, 1718
Victoria and Albert Museum, Londra

dayandırmaya çalışır. Eleştiri alanındaki en önemli ürünü olan bu yapıtıyla İspanya Kraliyet Akademisi'nin Fastenrath Ödülü'nü aldı. Şiir üzerindeki kapsamlı incelemelerini yansıtan yapıtları arasında *El irracionalismo poético* (1977; Usdışıcı Şiir), *Superrealismo poético y simbolización* (1979; Gerçeküstücü Şiir ve Simgeleştirme) ve romantizmi ele aldığı *Epocas literarias y evolución* (1981; Edebiyat Dönemleri ve Evrim) sayılabilir.

Boussac, Marcel (d. 17 Nisan 1889, Châteauroux - ö. 21 Mart 1980, Paris, Fransa), Fransız sanayici ve dokuma üreticisi. Ürettiği renkli giyim eşyalarıyla Fransız modasındaki "koyu görünüm"e son vermiştir.

Henüz 18 yaşındayken, manifaturacılık ve giyim eşyası üreticiliği yapan babasının şirketinin başına geçen Boussac, 1910'da Paris'in dokumacılar mahallesinde kendi pamuklu dokuma fabrikasını kurdu. Bu fabrika, daha sonraları bankacılık ve sigortacılık hizmetleri veren grupların da eklenmesiyle ortaya çıkan Boussac İşletmeleri yatırımlarının merkezini oluşturdu.

1915'te Boussac, uçak bezi (*toile d'avion*) sanayisini kurdu, 1918'de ise devletten bu bezin tüm stoklarını geri satın aldı. I. ve II. Dünya savaşları arasında, Toile d'Avion perakende satış mağazaları zincirini oluşturdu. 1947'de moda salonu, Dior Moda Evi'ni açtı. Ayrıca elektrikli ev aletleri de üretti ve Paris'in günlük gazetelerinden *L'Aurore*'u satın aldı.

Ama, 1978'de alacaklılar kredileri kestiler; Fransız hükümeti de Boussac'ın etkinliklerini desteklemeyi, 20 milyon dolar tutarındaki borçlarını iptal etmeyi ya da Notre Dame yöresinde sahibi bulunduğu otlaklarda bir işçi sitesi kurmasına izin vermeyi reddedince, Boussac'ın ekonomik imparatorluğu çöktü. Ardından da şirketlerini 175 milyon dolar karşılığında Agache-Wilrot adındaki Fransız holdingine sattı. Boussac, Paris yakınlarındaki şatosunda öldü.

Boussingault, Jean-Baptiste (d. 2 Şubat 1802, Paris - ö. 12 Mayıs 1887, Paris), Fransız tarım kimyacı. Bitkilerin azotu element halinde havadan değil, nitrat biçiminde topraktan aldıklarını kanıtlayarak biyosferdeki azot çevriminin temel şemasının belirlenmesine katkıda bulunmuştur.

Fransa'nın Güney Amerika'daki maden araştırma çalışmalarını yöneten Boussingault, daha sonra Fransa'daki Lyon Üniversitesi'nde kimya, Paris'teki Sanat ve El Sanatları Konservatuarı'nda tarım kimyası profesörlüğü yaptı (1839-87). Azotun bitki ve hayvanlar için gerekli temel elementlerden olduğunu saptadıktan sonra, bitkilerin azotu sanıldığı gibi atmosferden almadıklarını, buna karşılık karbonu atmosferdeki karbon dioksitten elde ettiklerini kanıtladı. Ayrıca, çeşitli besinlerdeki azot ve farklı buğday türlerindeki gluten miktarını belirledi; bitkilerde yaprakların işlevine, gübrelerin etki ve önemine, çelik alışımlarının özelliklerine ilişkin değerli çalışmalar yaptı. En önemli yapıtı *Agronomie, chimie agricole et physiologie*'dir (1860-74; Tarım Bilimi, Tarım Kimyası ve Fizyoloji).

Boutens, Pieter Cornelis (d. 20 Şubat 1870, Middelburg - ö. 14 Mart 1943, Lahey, Hollanda), Hollandalı şair ve mistik. Kendine özgü, kapalı ve içrek üslubuyla bir dizi şairi etkilemiştir.

Utrecht'te klasik diller öğrenimi gördükten sonra Lahey'de özel öğretmenlik ve yazarlık yaptı. Boutens'e göre gizemcilğe ya da tanrısal esine ulaşabilmek için, eksiksiz bir içe bakışla ya da iç dünyanın

gözlemlenmesi yoluyla ruhu ölümsüz güzellikle birleştirmek gerekir. Boutens, yaşadığı büyük yalnızlığı *Verzen* (1898) adlı kitabında yer alan "Ik sloot de blinckenstren van mijn ziel" (Ruhumun Işıklı Pencerelemini

Boutens, bir fotoğraftan yapılmış oymabaskı, 1914
Gemeente Archief Lahey

Kapattım) şiirinde büyük bir güçle dile getirmiştir.

Stemmen'den (1907; Sesler) *Lentemaan*'a (1916; Bahar Mehtabı) değin bütün yapıtlarında yalnızlık, acı ve ölüm temalarını simgesel bir yaklaşımla ele alan Boutens, biçim ve ritimde büyük bir ustalık gösterir. Çocuksu bir yalnızlıkla yazdığı ünlü öykülü şiiri *Beatrijs* (1908), "her yıl mayıs ayında" sevgilisinin yanına giden, ama manevi yaşamını sürdürmek için geri dönen bir rahibeyi anlatır. Boutens ayrıca, Homeros, Sophokles, Goethe gibi yazarlardan yaptığı başarılı çevirileriyle de tanınır.

Bouterwek, Friedrich (d. 15 Nisan 1766, Goslar yakınlarında Oker - ö. 9 Ağustos

Bouterwek
University Library, Göttingen, Almanya

1828, Göttingen), Alman filozof, estetik ve edebiyat eleştirmeni. Önce Kant'ın felsefesini benimseyip daha sonra eleştirmiş, ama analitik yöntemi kullanmayı sürdürmüştür. Alman ve İtalyan idealizmi üzerinde de etkili olmuştur.

Bouterwek, Göttingen Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördükten sonra Kantçı felsefenin sözcülerinden biri durumuna geldi. *Aphorismen, den Freunden der Vernunftkritik nach kantischer Lehre vorgelegt* (1793; Kantçı Öğretinin Us Eleştirisini Benimsyenler İçin Özdeyişler) adlı yapıtında Kant'ın sistemini serimledi. 1797'de Göttingen Üniversitesi'ne felsefe profesörü olarak atandı. Felsefi kesinlik konusundaki düşüncelerini gene Kantçı bir üslupla *Ideen zu einer allgemeinen Apodiktik* (1799; Zorunlu Önermelerle İlgili Genel Bir Kuram Üzerine Düşünceler) adlı kitabında dile getirdi.

Ama Kant'ın öğretisinin biçimciliğini doğru bulmuyordu. Bu nedenle Kant'ın mantık kuramına, ancak koşullu sonuçlar sağlayabildiği gerekçesiyle karşı çıktı. Friedrich Heinrich Jacobi'nin (1743-1819) görüşlerini benimseyerek, felsefi kesinliğin ancak insanın, temel varlığı bir içgörüyle kavramasına dayanabileceğini savundu. Kant'ı yeniden değerlendirmesiyle Bouterwek'in estetik görüşlerinde de önemli değişiklikler oldu. Ona göre güzellik bilinci, analiz öncesi bir sezgi üzerine temellenmişti. Bu sezgi, estetik yargının ölçülerini, "mistik bir idea"yı andıran tek ve aşkın bir Güzellik kavramına dayandırıyordu. Jean Paul'un da estetik kuramından etkilenen Bouterwek'e göre şiir bütün sanatların kuramsal temeliydi.

Bouterwek'in felsefi gelişmesini sergileyen temel yapıtları *Geschichte der neueren Poesie und Beredsamkeit* (1801-19, 12 cilt; Çağdaş Şiir ve Retorik Tarihi), Kant'tan ayrılan ılımlı üslubunun açıklandığı *Religion und Vernunft* (1824; Din ve Us), *Lehrbuch der philosophischen Wissenschaften* (1813; Felsefe Bilimleri Ders Kitabı) ve yaşamıyla ilgili bilgiler içeren *Kleine Schriften* (1818; Küçük Yazılar) biçiminde sıralanabilir.

Bouts, Dirck, Dirck ayrıca DIERICK, DIRK, DIERIC ve THIERRY olarak da yazılır (d. y. 1400, Haarlem - ö. 6 Mayıs 1415, Leuven [Louvain], Brabant, Felemenk), 15. yüzyıl Kuzey Felemenk ressamı. Rogier van der Weyden ve Jan van Eyck gibi Flaman kökenli iki büyük çağdaşının düşünce derinliğine ve anlatım inceliğine erişmemekle birlikte, içtenliğiyle başarı kazanmış bir ustadır.

Bouts'un Haarlem'deki gençlik yılları ile ilgili çok az bilgi vardır. İlk dönem yapıtlarında van der Weyden'in etkileri görüldüğünden, bir süre Brüksel'de onun yanında çalıştığı sanılır. 1448'de gittiği Güney Felemenk'teki Leuven kentinde bir tüccarın kızıyla evlendi. Leuven arşivlerinde 1457'den sonra her yıl adı geçmektedir. Üslupsal bir değerlendirme yapıldığında Bouts'un 1457 öncesine tarihlendirilen ilk yapıtlarında van der Weyden'in güçlü duyguları ifade etmek için kullandığı simgesel hareketlere rastlanır. "İsa'nın Mezara Konması" (Ulusal Galerisi, Londra), "Pietà" (Louvre Müzesi, Paris) ve İspanya'da Granada'daki Kraliyet Şapeli'nin üç kanatlı (triptik) altar panosunda betimlediği Çarmıha Geriliş, Çarmıhtan İndiriliş ve İsa'nın

"İsa'nın Çarmıha Geriliş", Dirck Bouts'un pano resmi çalışması, Louvre, Paris
Cliche Musée National, Paris

Dirilişi gibi pasyon konuları Bouts için en uygun anlatım araçlarıydı. Ama bu yapıtlar, van der Weyden'in anatomik doğruluktan uzak olduğu gibi, kompozisyonları da katı ve dar açıdır. Bu farklar büyük olasılıkla hoşgörülü bir yaklaşımla hareket eden Flandre'a oranla, dinsel baskının daha yoğun bir biçimde yaşadığı Kuzey Felemenk ortamından kaynaklandığı kadar, bir ölçüde de Bouts'un duygu ve ustalık eksikliğine dayanır. Bouts'un erken dönem yapıtlarındaki genel düzen anlayışı da, zarif ve entelektüel van Eyck'in etkisi altındadır.

Bouts'un Leuven'e yerleştikten sonra gerçekleştirdiği olgunluk dönemi resimlerinde, van der Weyden'in etkileri yerini, daha büyük bir sertlik ve ciddiyet içinde işlenmiş bir figür anlayışına bırakır. Özellikle daha görkemli ve alegorik konulara yöneldiği bu resimlerdeki figürlerin yüz ifadeleri, tinsel etkiyle olağanüstü düzeyde dizginlenmiş bir gerilim içindedir. Bouts'un olgunluk döneminin tüm özelliklerini yansıtan en tanınmış iki yapıtı son 20 yılının ürünüdür. Bunların ilki, Kutsama Ayini Kardeşliği'nin Leuven'deki St. Peter Kilisesi için 1464'te ismarladığı triptiktir. Bu üçlünün orta panosu "Son Yemek"i, üst üste iki parçaya bölünmüş yan kanatları ise Eski Ahit'ten alınmış dört sahneyi betimler. "Pesah Bayramı", "İlyas Çölde", "Mannanın Toplanması" ve "Abraham ve Melkisedek" adını taşıyan bu sahneler Komünyon'dan önceki konulardır. İkinci resim ise Leuven kenti tarafından, Bouts'un kentin resmi ressamlığına getirildiği 1468'de ismarlanmıştır. Son Yargı'nın konu alındığı bu büyük kapsamlı iş Bouts'un ölümü üzerine yarım kalmıştır. Bu yapıttan günümüze, Cennet ve Cehennem konulu iki pano ile aynı konuyla bağlantılı olan ve Kutsal Roma-Germen imparatoru III. Otto destanının bir bölümünü görüntüleyen iki parça kalmıştır. Bunların ilk ikisi Fransa'da Lille'deki Güzel Sanatlar Müzesi'nde, öbürleri ise Brüksel'deki Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi'ndedir.

bouts-rimés (Fransızca: "uyaklı dize sonları"), bir grup uyaklı sözcükten şiir kurma oyunu. Başkasının verdiği sözcüklerden yola çıkarak elde edilen şiirin az çok anlamlı olması ve uyakların belli bir sırayı izlemesi gerekir. 17. yüzyıl başında Fransız şairi Dulot tarafından bulunduğu sanılan oyunun kısa zamanda yayılması ve büyük ilgi görmesi üzerine Fransız şair Sarasin *Dulot vaincu ou la défaite des bouts-rimés* (1654; Yenik Dulot ya da Boutsrimés'nin Yenilgisi) adlı yergili uzun bir şiir yazdı. 19. yüzyılda Alexandre Dumas (Baba), Fransız şairleri belli uyak grupları üzerinde çalışarak hünerlerini göstermeye çağırdı ve sonuçları 1865'te yayımladı. Bunun da etkisiyle bu yüzyılda *bouts-rimés*'ye yeniden ilgi duyulmaya başladı.

19. yüzyılda İngiltere'de John Keats'in "On the Grasshopper and Cricket" (1816; Çekirge ve Cırcıboğasına Dair) adlı şiirini, arkadaşı Leigh Hunt'la girdiği bir *bouts-rimés* yarışmasında yazdığı sanılmaktadır. Dante Gabriel Rossetti (1828-82) ve ağabeyi William Rossetti, hünerlerini göstermek ve uyak kullanma yeteneklerini geliştirmek için *bouts-rimés* tekniğiyle şiirler yazdılar. William Rossetti'nin On-Raffaellocuların çıkardığı *The Germ* dergisinde yayımlanan şiirlerinin çoğu, *bouts-rimés* denemeleridir.

Bouvard, Alexis (d. 27 Haziran 1767, Contamines - ö. 7 Haziran 1843, Paris, Fransa), Fransız astronom ve Paris Göz-

lemevi'nin müdürü. Sekiz kuyruklu yıldız keşfetmiş, 1808'de Jüpiter ve Satürn'ün, 1821'de de Uranüs'ün astronomi tablolarını hazırlamıştır. Bouvard'ın tabloları Jüpiter ile Satürn'ün yörüngedeki konumlarını doğru olarak öngörebiliyor, ama Uranüs için hazırladığı tablo doğru sonuç vermiyordu. Bunun nedenlerini araştıran Bouvard, gezegenin hareketindeki düzensizliklerin bilinmeyen bir gök cisminin etkisinden kaynaklanabileceğini öne sürdü. Bu varsayım, Bouvard'ın ölümünden üç yıl sonra, 1846'da, John Couch Adams ile Urbain-Jean-Joseph Le Verrier'nin Neptün'ü keşfetmeleriyle doğrulandı. Bouvard 1803'te Fransız Bilimler Akademisi'nin, 1826'da da Royal Society'nin üyeliğine seçildi.

Bouvet Adası, Norveççe BOUVETOYA, Atlas Okyanusunun güneyinde ıssız adacık. Ümit Burnunun yaklaşık 2.400 km güneybatısında, Antarktika anakarasının yaklaşık 1.600 km kuzeyinde yer alır. Yüzölçümü 58,5 km², deniz düzeyinden yüksekliği 935 m'dir. Kıyısını çevreleyen buz yarları ve kayalık yüzey yapısı karaya çıkmayı olağanüstü güçleştirir. Adını, 1739'da adayı keşfeden Fransız denizci Jean-Baptiste-Charles Bouvet de Lozier'den (1705-86) aldı. 1898'de Bouvet'e ulaşan Alman keşif heyeti koordinatlarını belirlediyse de adaya çıkmayı başaramadı. Norveç bayrağı ilk kez Aralık 1927'de dikilmiş, 27 Şubat 1930 tarihli kraliyet kararnameyle Bouvet Norveç topraklarına katılmıştır.

Bouvines Çarpışması, Fransa kralı II. Philippe Auguste'nin, Kutsal Roma-Germen imparatoru IV. Otto ve İngiltere kralı John ile Fransa'nın vasalı durumunda ki Flandre kontu Portekizli Ferrand ve Boulogne kontu Dammartinli Renaud (Raynald) arasındaki uluslararası ittifaka karşı elde ettiği kesin zafer (27 Temmuz 1214). Fransa monarşisinin gerek ülke içindeki, gerek Avrupa'daki gücünü ve saygınlığını artırmıştır.

İttifakın planına göre, Kral John askerleriyle birlikte Fransa'nın batısına çıkarak Akitanya ve Anjou'da ayaklanmalar başlatacak, Otto'nun kuvvetleri ile Flandre ve Boulogne kontlarının orduları kuzeyden Paris'e inerken İngiliz güçleri de onlara katılmak üzere Paris'e doğru harekete geçecekti. Bu plan, John'ın 2 Temmuz 1214'te Angers yakınlarındaki La Roche-aux-Moines'da yenilgiye uğraması yüzünden yarım kaldı. Bu durumda Philippe kuzeyden saldırıya geçebilecek duruma geldi. Sonucu belirleyen çarpışma, Flandre, Tournai ve Bouvines (Bouvignies) arasındaki bataklık ovada oldu ve Fransızların zaferiyle sonuçlandı. Otto kaçmayı başaramadıysa da, Renaud ve Ferrand esir düştüler.

İki çarpışmanın sonucunda, Philippe Auguste'nin Fransa'da daha önce İngilizlere ait olan toprakların büyük bölümü üzerindeki egemenliği onaylanmış oldu. Kral John bu toprakları yitirince baronlarının giderek güçlenen muhalefetiyle karşı karşıya geldi. Almanya'da ise IV. Otto'nun iktidarı önemli ölçüde zayıfladı.

Bovenwindse Eilanden bak. Rüzgârüstü Adalar

Boveri, Theodor Heinrich (d. 12 Ekim 1862, Bamberg, Bavyera - ö. 15 Ekim 1915, Würzburg, Almanya), Alman hücrebilimci. Yuvarlak solucanların yumurtaları üzerindeki çalışmaları sonucunda, kromozomların, hücre çekirdeği içinde sürekli var olan birimler olduğunu kanıtlamıştır.

Tıp öğrenimini 1885'te Münih Üniversitesi'nde tamamlayan Boveri, bu tarihten

1893'e değin Münih Zooloji Enstitüsü'nde hücrebilim (stoloji) araştırmaları yaptı. 1885'te kromozomlar üzerinde çalışmaya başladı. Bu konudaki ilk önemli makalesinde (1887), döllenmemiş bir yumurtanın gelişmesini ve böyle bir yumurtanın bölünmesiyle oluşan kutup cisimciklerinin oluşumunu tanımladı. Daha sonra *Ascaris* cinsinden yuvarlak solucanların (askari) yumurtalarının ilk bölünme evrelerinde hücre çekirdeğinde beliren parmak biçimindeki loplari tanımladı ve bu yapıların, daha önceleri çekirdeğin bir parçası sayılan ve yalnızca çekirdek bölünmesi sırasında ortaya çıktıkları kabul edilen kromozomlar olduğu sonucuna vardı. Üçüncü bir makalesinde de, Belçikalı hücrebilimci Edouard van Beneden'in, yumurta hücresi ile sperma hücresinin, döllenme sonucunda oluşan yeni hücreye eşit sayıda kromozom verdikleri yolundaki kuramını kanıtladı.

Boveri daha sonra, bölünen bir yumurta hücresinde bir bölünme merkezinin bulunduğunu göstererek bu yapıya sentrozom adını verdi. Ayrıca her kromozomun belirli bir kalıtsal özelliğin aktarılmasından sorumlu olduğunu kanıtladı; çekirdeği saran sitoplazmanın kromozomlar üzerinde etkisi olduğunu göstererek sitoplazmanın önemini vurguladı. 1893'te Würzburg Üniversitesi'nde profesörlüğe atandı.

Bovet, Daniel (d. 23 Mart 1907, Neuchâtel, İsviçre - ö. 8 Nisan 1992, Roma, İtalya), antihistaminiklere ve kas gevşetici sentetik ilaçlara ilişkin buluşları nedeniyle 1957 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü kazanan İsviçreli farmakolog.

Bovet, 1944'te histaminin etkisini engelleyerek vücudun alerji tepkilerini yatıştırabilen antihistaminik grubu ilaçların ilk örneği

Bovet
World Health Organization

olan pirilamini (mepiramin) elde etti. 1947'de, Güney Amerika Yerlilerinin ok zehiri olarak kullandıkları, kas gevşetici bir madde olan kürarin sentetik eşdeğerini araştırırken, galamini ve başka kas gevşetici ilaçları buldu. Bu gruptan olan süksinilkolün türevlerinin, kürara benzer etki yaptığını da ilk kez Bovet açıkladı. Kürar ve bu maddenin bireşim yoluyla hazırlanmış eşdeğerleri, ameliyatlarda hafif anesteziyle birlikte kas gevşetici olarak kullanılır.

Cenevre Üniversitesi'nde öğrenim gören Bovet, 1929'da doktorasını aldı. 1937'de Paris'teki Pasteur Enstitüsü'nde tıbbi kimya laboratuvarının yöneticisi oldu. On yıl sonra, Roma'daki Yüksek Sağlık Enstitüsü'nde bir kemoterapi laboratuvarını kurmak üzere çağrıldı. 1964'te, İtalya'daki Sassari Üniversitesi'nde farmakoloji profesörü oldu. 1969-71 arası Roma'daki Ulusal Araştırma Kurulu'nun psikobiyoloji ve psikofarmakoloji laboratuvarını yönetti. 1971'de, Roma Üniversitesi'nde psikobiyoloji profesörlüğünü üstlendi.

Bovidae, Artiodactyla (çifttoynaklılar) takımından, sığır, antilop, koyun ve keçilerin

içine alan familya. Eski ve Yenidünya'nın dağ, orman, bataklık, ova ve çöl gibi çok değişik ortamlarında yaşayan bu familyanın üyeleri, gevişgetiren otçul hayvanlardır. Bazıları tek başına ya da küçük gruplar halinde yaşarsa da, çoğu büyük sürüler oluşturur. Antilop gibi zarif, sığır gibi tıknaz ve hantal, keçi gibi ince yapılı ve çevik olabilen familya üyelerinde omuz yüksekliği, kral antilopta (*Neotragus pygmaeus*) 25 cm'den, bızonda (*Bison bison*) 2 m'ye kadar ulaşır. Bazen yalnız erkeklerde, ama genellikle her iki cinstede boynuz bulunur. Türlerine göre, dişiler 1-5 arasında yavru doğurur ve gebelik süresi 4-11 ay arasında değişir.

Bovidae familyası yaklaşık 45 cinsi ve 110 türü içerir. Evcil sığır, koyun, keçi gibi bazı türler büyük bir ekonomik değer taşıırken, yaban koyunu ve bazı antiloplar eti, boynuzları, derisi ya da yalnızca spor için avlanır.

Bovidae familyası içinde sınıflandırılan başlıca türler ve gruplar üstüne daha fazla bilgi için bak. ak dağ keçisi; Alp dağ keçisi; antilop; Avrupa yaban koyunu; banteng; bizon; boğa antilopu; bongo; ceylan; çalı antilopu; dağ keçisi; dağ koyunu; demirkır antilop; elik; gaur; gnu; inek antilopu; iri boynuzlu koyun; karnış antilopu; keçi; Kobus; koyun; kudu; manda; markor; misköküzü; nilgai; niyala; oriks; samur antilopu; sayga; sığır; sitatunga; takin; tar; yak; zebu.

bowling bak. bowling

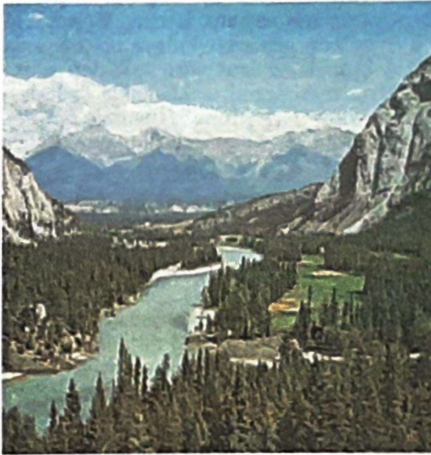
Bow, Clara (d. 29 Temmuz 1905, Brooklyn, New York - ö. 27 Eylül 1965, Los Angeles), ABD'li sinema oyuncusu. Elinor Glyn'in aynı adlı romanından uyarlanan ve olağanüstü ilgi gören *It* (1927; O) filmindeki oyunundan sonra "*It girl*" olarak tanınmış, 1920'lerin yaşam dolu ve bağımsız genç kız tipinin simgesi olmuştur. 1927'den 1930'a değin Hollywood'da filmleri en çok iş yapan oyuncular arasında baş sıralarda yer almıştır.

Yoksul bir ailenin çocuğu olan Bow, 17 yaşında katıldığı bir güzellik yarışmasında birinci oldu. Yarışmanın ödülleri arasında bir deneme çekimi ve *Beyond the Rainbow*

It filmindeki başrol için Elinor Glyn onu seçti. Kapalı gişe oynayan bu filmi *Rough House Rosie* (1927; Gürültücü Rosie), *Red Hair* (1928; Kızıl Saç), *Three Weekends* (1928; Üç Hafta Sonu), *Saturday Night Kid* (1929; Cumartesi Gecesi Çocuğu), *Call Her Savage* (1932) ve *Hoopla* (1933) gibi filmlerdeki rolleri izledi.

Belirgin bir Brooklyn aksanıyla konuşması yüzünden sesli sinema döneminde pek başarılı olamayan Bow, adı bir dizi skandala da kanşınca ününü iyice yitirdi. 1933'ten sonra sinema oyunculuğunu tümüyle bıraktı.

Bow Irmağı, Kanada'da, Alberta eyaletinin güney kesiminde ırmak. Güney Saskatchewan Irmağının ana koludur. Kayalık Dağlarda, Gordon Dağı eteğindeki Banff Ulusal Parkı'ndan doğar. Kri Yerlileri, yaylarını bu ırmağın kıyılarında yetişen göknar ağaçlarından yaptıkları için Bow (İngilizcede "yay") adını almıştır. Buzul gölü Bow'dan geçerek 528 km boyunca güneydoğu yönünde akar. Medicine Hat'in

Kayalık Dağlardan doğan Bow Irmağı, Alberta, Kanada
Malak, Ottawa

60 km batısında Oldman Irmağı ile birleşerek Güney Saskatchewan Irmağını oluşturur. Bow Irmağı 19. yüzyıl başlarında Kuzeybatı Şirketi tarafından keşfedildi. İrmak, vadideki en büyük yerleşme yeri Calgary'ye enerji sağlayan Bassano ve Ghosts barajları dolayısıyla hidroelektrik enerji ve sulama bakımından önem taşır. Bow Vadisi Eyalet Parkı (9,4 km²), Calgary'nin 90 km batısında, Bow ile Kananaskis ırmaklarının birleştiği noktadadır.

Bow porseleni, yaklaşık 1744'ten 1776'ya değin Essex'te, Stratford-le-Bow'daki bir fabrikada üretilmiş olan yumuşak hamurlu İngiliz porseleni. Bow porselenlerinde 1750'den sonra önemli ölçüde kemik tozu ya da yakılarak toz haline getirilmiş kemik kullanılmaya başladı; bu teknik, ortağı Edward Heylyn ile birlikte fabrikayı kuran yetenekli İrlandalı oymabaskı ustası Thomas Frye'in buluşuydu.

Bow porselen fabrikası hızlı bir gelişme gösterdi ve 30 yıl içinde üretimi olağanüstü boyutlara ulaştı. Gerek görünüm, gerek nitelik açısından büyük farklılıkları olan Bow porseleninin belki de en büyük başarısı, yumuşak, krem beyazı renk tonu ile düzgün sırlanmış yüzeyi idi. Fabrika önceleri Doğu Hindistan Kumpanyası'nın ithal ettiği ürünlerle rekabet etmek için mavi-beyaz Çin porselenlerini ve çok renkli Japon porselenlerini taklit etti; bu tasarımların bazıları fabrikanın ürettiği çoğu sofrta takımında uzun süre kullanılan

serbest uyarlamaları. Önceleri çok parlak, 1750'lerin ortalarında ise daha yumuşak tonlu sıraltı mavisi ile sürüstü renklerinin kullanıldığı Bow porselenlerinde daha sonra, dönemin modası olan ağır yaldızlı, ayrıntılı ve zengin renkli desenlerin egemen

Fransız sanatçı Tebo'nun (Thibouth ya da Thibaud) Meissen porseleninden yararlanarak tasarımını yaptığı mineli Bow porseleninden vazo, y. 1760; Victoria ve Albert Müzesi, Londra
Victoria and Albert Museum Londra

olduğu bir bezeme üslubu geliştirdi. Beyaz Çin porselenlerinin (*blanc de chine*) taklidi olan, kabartma bahar dallarıyla bezenmiş boyasız sofrta takımları da üretilirdi. Yaklaşık 1755'te, birçoğu Simon-François Ravenet ve Robert Hancock'un bakır levhalarından esinlenerek aktarma tekniği ile bezenmiş sofrta takımları üretilmeye başladı. Bu örnekler aktarma tekniğinin uygulandığı ilk İngiliz porselenlerindendi. Ayrıca çok sayıda biblo üretilirdi; bunlardan devlet adamı, general ve özellikle de en sevilen rollerinde betimlenmiş oyuncu bibloları çok özgün örneklerdi. Eski rokoko anlayışıyla gerçekleştirilen kuş ve hayvan biblolarının bazıları ise Chelsea ya da Meissen porselenlerinin taklidiydi. Birçok yerde XVI. Louis üslubunun giderek rokokonun yerini alması Bow fabrikasının 1776'da kapanmasına yol açtı.

1757'den 1800'lere değin Suffolk'taki Lowestoft'ta da fosfatlı yumuşak hamurdan, Bow porselenlerine benzeyen kavanozlar, çaydanlıklar, testiler üretilirdi. Genellikle küçük boyutlarda ve hafif olan bu porselenler mavi-beyaz ya da parlak kiremit rengine boyanmış çok renkli örneklerdi. 1770'ten sonra aktarma tekniği uygulanan ürünlerin biçimleri gümüş takımlardan ya da Bow ve Worcester porselenlerinden alınmıştı. Lowestoft ürünlerinde fabrika arması bulunmamakla birlikte bunlar, bazı üslup özelliklerinden ötürü kolayca tanınırlar; çaydanlıkların içindeki ve ağız ile kulpların gövdeyle birleştiği yerlerdeki mavi fırça darbeleri ayırt edici özellikleridir. Bazı Lowestoft ürünlerinde tarih, sahibinin adı ya da "Lowestoft'tan önemsiz bir ürün" yazısı görülür. Bazılarında da Meissen ya da Worcester'in fabrika armaları vardır. Çin'de ihraç amacıyla yapılan bazı porselenler ABD ve Avrupa'da Lowestoft ürünleriyle karıştırılır ve hâlâ yanlış bir adlandırmayla "Doğu Lowestoft'ları" olarak anılır.

Clara Bow
Brown Brothers

(1922; Gökkuşağının Ötesinde) adlı filmde küçük bir rol de vardı. Bow üç yıl içinde başarılı bir sinema oyuncusu oldu ve *Mantrap* (1926; Tuzak), *Down to the Sea in Ships* (1922; Gemiyle Denize Doğru), *Kid Boots* (1926), *Dancing Mothers* (1926; Dans Eden Anneler) gibi filmlerde, genellikle manikürcü, garson kız, yer gösterici ya da tezgâhtar rollerine çıktı.

Bowdich, Thomas Edward (d. 20 Haziran 1791, Bristol, Gloucestershire, İngiltere - ö. 10 Ocak 1824, Bathurst, Gambia), bilimsel yazılıyla ünlenen İngiliz gezgin. Afrika Tüccarlar Kumpanyası'na adına 1817'de Asanti İmparatorluğu (bugün Ghana'da) ile yapılan barış görüşmelerini sonuçlandırarak Altın Kıyısı Kolonisi'nin ilhak edilmesine ve İngiliz nüfuz alanının genişlemesine yardımcı olmuştur.

1818'de İngiltere'ye dönen Bowdich, Asantilerin en görkemli döneminde bir Avrupalının kaleminden çıkmış ilk inceleme olan ve bugün klasik sayılan *The Mission from Cape Coast Castle to Ashantee* (1819; Kap Kolonisi Kalesinden Asantilere Görev Yolculuğu) adlı kitabını yayımladı. Dönüşünde Afrika Tüccarlar Kumpanyası'na yönelttiği eleştiriler İngiliz hükümetinin bu şirketi feshederek Altın Kıyısı'nın yönetimini ele geçirmesine yol açtı. Bowdich, 1820-22 arasında Paris'te öğrenimini sürdürdü. Burada Georges Cuvier, Alexander von Humboldt ve başka araştırmacılarla yakın ilişki kurdu. Coğrafya ve başka alanlarda bilimsel yapıtlar yayımladı; bunlardan bazı- larını karısı resimledi. Trigonometrik yöntemlerle Gambia bölgesinin haritasını çıkarmak üzere Bathurst'a gelişinden bir süre sonra sıtmadan öldü. Yapıtları arasında *An Essay on the Geography of North-Western Africa* (1821; Kuzeybatı Afrika Coğrafyası Üzerine Bir Deneme) ve *An Essay on the Superstitions, Customs and Arts, Common to the Ancient Egyptians, Abyssinians and Ashantees* (1821; Eski Mısırlılar, Etiyopyalılar ve Asantilerin Ortak Boşınları ve Sanatları Üzerine Bir Deneme) sayılabilir.

Bowditch, Nathaniel (d. 26 Mart 1773, Salem, Massachusetts - ö. 16 Mart 1838, Boston, ABD), kendi kendini yetiştirmiş Amerikalı matematikçi ve astronom. Çağın en iyi denizcilik kitabını yazmış, astronomi ve fizikte önemli uygulamaları olan Bowditch eğrilerini bulmuştur.

Bowditch, 1795-99 arasında dört uzun deniz yolculuğu yaptı ve 1802'de bir ticaret gemisinin kaptanlığına getirildi. Bu dönemde de matematiğe olan ilgisini sürdürdü ve İngiliz J. H. Moore'un *The Practical Navigator* (Pratik Denizci) adlı yapıtının doğruluğunu sınadıktan sonra, 1799'da kitabın gözden geçirilmiş yeni basımını yayımladı. Zamanla kitaba katkısı o kadar arttı ki, 1802'de Moore'un kitabını temel alan yeni bir denizcilik kitabı yayımladı: *The New American Practical Navigator* (Yeni Amerikalı Pratik Denizci). Bu yapıt ABD Deniz Bakanlığı'na onaylandı ve yaklaşık 60 baskı yaptı.

Bowditch birçok bilimsel inceleme de yazdı. Bunlardan biri, birbirine dik iki eksen çevresinde aynı anda salınan bir sarkaca ilişkindir. Bowditch'in adı verilen bu eğriler, daha sonra bu konuda ayrıntılı çalışmalar yapan kişinin adıyla Lissajous eğrileri olarak anılmıştır. 1818'de, Pierre-Simon Laplace'ın gök cisimlerinin kütleçekimi etkilerine ilişkin *Traité de mécanique céleste* (Gök Mekaniği İncelemesi) adlı görkemli çalışmasının ilk dört cildini, kendi açıklamalarıyla iki kat genişleterek Fransızcadan çevirdi ve güncelleştirdi. Bu çeviri 1829-39 arasında yayımlandı.

Çeşitli üniversitelerden gelen profesörlük önerilerini geri çeviren Bowditch, 1804-24 arasında Salem'deki Essex Fire and Marine Insurance Company'nin başkanlığını yaptı, 1823-38 arasında da Boston'daki Massachu-

setts Hospital Life Insurance Company'de istatistik uzmanı olarak çalıştı. 1829'dan ölümüne değin Amerikan Sanat ve Bilim Akademisi'nin başkanlığını üstlendi.

Bowditch eğrileri bak. Lissajous eğrileri

Bowdler, Thomas (d. 11 Temmuz 1754, Ashley, Bath yakınları, Somerset, İngiltere - ö. 24 Şubat 1825, Rhydding, Sawansea yakınları, Glamorganshire, Galler), İngiliz hekim, hayırsever ve edebiyatçı. Shakespeare'in oyunlarından bazı bölümleri ayıklayarak ve yeniden yazarak, bu oyunların kafa karıştırıcı ve ahlak bozucu bir etki yaratma korkusu olmaksızın aile içinde okunmasını sağlama amacını güden *The Family Shakespeare* (1818; Aileler İçin Shakespeare) adlı derlemesiyle tanınır.

Bowdler, çağının hafifmeşrep anlayışını okşayan "çirkinler"e yer vermeden Shakespeare'in bütün "güzelliklerini"ni koruma savındaydı. Ayıklama işini kız kardeşi Harriet'in üstlendiği sanılan 20 oyunu içeren kitabının ilk baskısı *The Family Shakespeare* (1807) adıyla çıktı. Shakespeare'in özgün metinleriyle oynadığı gerekçesiyle eleştirilere uğramasına karşın, Bowdler'in bu oyunların geniş bir kitleye ulaşmasında etkili olduğu söylenebilir. 1838'den sonra edebiyat metinlerini ayıklamakla özdeşleştirilen "bowdlerleştirme" (İngilizce *bowdlerize*) deyişi, Bowdler'in tarihte bıraktığı en kalıcı izdir.

Bowdoin, James (d. 7 Ağustos 1726, Boston - ö. 6 Kasım 1790, Boston), Amerikan Bağımsızlık Savaşı (1775-83) sırasında Massachusetts'li siyasal önder. Amerikan

Bowdoin, Robert Feké'nin portre çalışmasında ayrıntı, 1748; Bowdoin College Sanat Müzesi, Brunswick, Maine
Bowdoin College Museum of Art, Brunswick, Maine

Sanat ve Bilim Akademisi'nin kurucusu (1780) ve ilk başkanıdır.

Tüccar olarak yetişmişti. 1745'te Harvard'ı bitirdi. 1779-80'de Massachusetts kurucu meclis başkanlığına yürüttü. 1788'de federal anayasayı onaylayacak eyalet meclisine girdi. 1785-87 arasında Massachusetts valisi olarak, yoksul ve ağır vergi yükü altındaki çiftçilerin başlatığı Shays Ayaklanması'nı bastırdı. Sorunlarla dolu savaş sonrası dönemde istikrarı sağlayan bir güç oldu.

Bowdoin, fizik ve astronomi dallarında da önemli bir bilim adamıydı. Bu konularda kaleme aldığı metinler arasında, elektrik üzerine Benjamin Franklin'le birlikte hazırladığı bir çalışma da vardır. Maine eyaletinin Brunswick kentindeki Bowdoin College onun adını taşımaktadır.

Bowen, Avustralya'da, Queensland'in kuzeydoğusunda liman kasabası. Mercan Denizi'nin girişini olan Edgcombe Koyundaki Denison limanında yer alır. Yeni Güney Galler yönetimi, 1859'da Kaptan H. D. Sinclair'i bölgede yeni bir liman yeri saptamakla görevlendirdi. Daha burada bir yerleşme oluşmadan bağımsız Queensland kuruldu ve kasabaya ilk vali George Ferguson

Bowen'in adı verildi. 1863'te il (shire) merkezi olarak düzenlenen Bowen, 160 km kuzeybatıdaki Townsville'in gelişmesine değin bölgenin en önemli limanı durumundaydı. Bruce karayolu ile 960 km kuzeydoğudaki Brisbane'e uzanan demiryolu hattı üzerinde bulunan Bowen'in hinterlandında domates ve tropik meyveler üretilir, ayrıca bakır, gümüş ve grafit yatakları vardır. En önemli sanayi dalları kok ve tuz imalatıdır. Batıdaki Merinda tesislerinde üretilen et ve 95 km güneydeki Collinsville'de çıkarılan kömür Bowen limanından gemilere yüklenir. Nüfus (1981) 7.663.

Bowen, Catherine (Shober), cö DRINKER (d. 1 Ocak 1897, Haverford - ö. 1 Kasım 1973, Haverford, Pennsylvania, ABD), kurgusal öğeler içeren tarihsel yaşamöyküleriyle tanınan yazar.

Peabody Enstitüsü ve Juilliard Müzik Okulu'na devam ettikten sonra yazarlığa ilgi duydu. İlk yapıtlarında müzikçilerin yaşamlarından esinlendi. Elizabeth dönemi hukukçularından Sir Edward Coke'un yaşamöyküsü *The Lion and the Throne* ile (1957; Aslan ve Taht) 1958 Ulusal Kitap Ödülü'nü kazandı. Çok sayıdaki yapıtları arasında Çaykovski ve Nadejda von Meck'in ilişkilerini konu alan *Beloved Friend* (1937; Sevgili Dost), *Yankee from Olympus* (1944; Olimposlu Amerikalı), *Justice Holmes and his Family* (1944; Yargıç Holmes ve Ailesi), *John Adams and the American Revolution* (1950; John Adams ve Amerikan Devrimi), *Miracle at Philadelphia: The Story of the Constitutional Convention, May to September 1787* (1966; Philadelphia Mucizesi: Anayasa Görüşmelerinin öyküsü, Mayıs-Eylül 1787) sayılabilir. *The Music Lovers* adlı yapıtı *Yalnız Kalpler* (1972) adıyla Türkçeye çevrilmiştir.

Bowen, Elizabeth (Dorothea Cole) (d. 7 Haziran 1899, Dublin - ö. 22 Şubat 1973, Londra), romancı ve öykü yazarı. Varlıklı orta sınıfın kuruntulu ve doyumsuz ilişkilerini ince bir üslupla ayrıntılı olarak anlatan roman ve öyküleriyle tanınır. Büyük övgü toplayan *The Death of the Heart* (1938; Yüreğin Ölümü) adlı romanı, Bowen'in yapıtlarının iyi bir örneğidir.

İrlanda asıllı toprak sahibi bir İngiliz ailesinin kızıdır. Otobiyografik yapıtı *Seven Winters*'da (1942; Yedi Kış) anlattığı gibi, çocukluğunun ilk yıllarını Dublin'de ve sonradan kendisine miras kalan Cork'taki aile evinde geçirdi. *Bowen's Court* (1942; Bowen Malikanesi) adlı kitabında tarihini anlattığı bu ev, İrlanda'nın bağımsızlığına kavuşmasından önceki sıkıntılı günleri konu alan *The Last September* (1929; Son Eylül) adlı romanın da geçtiği yerdir. Yedi yaşına geldiğinde babasının ruhsal sağlığının bozulması üzerine, annesiyle birlikte İngiltere'ye gitti. On iki yaşında annesini de yitirince ailenin tek çocuğu olarak Kent kıyısında oturan akrabalarının yanına yerleşti.

Az bir gelirle Londra'da yaşayan ve kışları İtalya'da geçiren Bowen, 20 yaşında öykü yazmaya başladı. İlk öykü kitabı *Encounters* (Karşılaşmalar) 1923'te çıktı. 1927'de yayımlanan *The Hotel* (Otel), Bowen'in tipik kadın kahramanlarından birini, hazırlıksız olduğu bir yaşamda ayakta kalma çabası gösteren bir kadını konu alır. *The Last September* adlı romanı, bir sonbahar atmosferi içinde İrlanda asıllı toprak sahibi İngiliz orta sınıfının tablosunu çizer. Büyük övgüyle karşılanan romanlarından *The House in Paris* (Paris'teki Ev) 1935'te yayımlandı.

Bowen, II. Dünya Savaşı sırasında Londra'da Haberleşme Bakanlığı'nda çalıştı. Savaş yıllarında Londra'da geçen *The Heat of the Day* (1949; Günün Sıcağı) en önemli yapıtlarından biridir. *The Demon Lover* (1945, Çılgın Aşık; ABD bas. *Ivy Grippes the Steps*, Sarmaşıklar Merdiveni Sardı, 1946) adlı öykü kitabı da savaşın izlerini taşır. Bowen'in denemeleri *Collected Impressions* (1950; Toplu İzlenimler) ve *Afterthought* (1962; Sonradan Akla Gelen) adlı kitaplarında toplanmıştır. Yayımlanan son kitabı *Pictures and Conversations* (1975; Tablolar ve Konuşmalar) iç gözleme dayanan, otobiyografik özellikler de taşıyan deneme ve makalelerden oluşur.

Bowen, I(ra) S(prague) (d. 21 Aralık 1898, Seneca Falls, New York - ö. 6 Şubat 1973, Los Angeles, ABD), ABD'li astrofizikçi. Bulutsu (nebula) adı verilen seyrek gaz bulutlarının saldıgı güçlü yeşil ışınım

I. S. Bowen, 1948
California Institute of Technology, Pasadena

ilişkin açıklamalarıyla, uzayın bileşimi konusundaki çalışmalara ışık tutmuştur. Bilinen herhangi bir elementin özelliğini taşımayan bu ışınım, önceleri "nebulium" adı verilen varsayımsal bir elemente yorulmuştu. Bowen ise, iyonlaşmış oksijen ve azotun çok düşük basınç altında salacakları ışınım ile bu ışınımın özdeş olduğunu gösterdi.

1926'da Pasadena'daki California Teknoloji Enstitüsü'nün öğretim kadrosuna katılan Bowen 1931'de profesör oldu. 1946'da Wilson Dağı Gözlemevi'nin yöneticiliğine getirildi ve 1948-64 arası Wilson Dağı ve Palomar gözlemevlerinden oluşan Hale Gözlemevleri'nin yöneticiliğini yaptı. 1938'de, ışığı renkli bileşenlerine ayırmakta kullanılan dar aralıklı spektrografın (tayfçeker) etkinliğini artıran görüntü dilimleme aygıtını geliştirdi.

1964'te gözlemevi yöneticiliğinden emekli olan Bowen, kurumun üstün hizmetlerde bulunmuş görevlileri arasına kabul edildi. 1957'de Pasifik Astronomi Derneği'nin Bruce Madalyası'yla ve 1966'da Kraliyet Astronomi Derneği'nin Altın Madalyası'yla onurlandırıldı.

Bowen, Norman L(evi) (d. 21 Temmuz 1887, Kingston, Ontario, Kanada - ö. 11 Eylül 1956, Washington, D.C., ABD), Kanadalı petrolog ve inorganik kimyacı. Korkayaçların oluşumunda rol oynayan silikat sistemlerinin biresimine ilişkin çalışmalarıyla tanınır.

Kanada'ya yerleşen bir İngiliz aileden gelen Bowen, Kingston'daki Queen's University'de kimya, mineraloji ve jeoloji öğrenimi gördükten sonra, 1851 Dünya Sergisi bursunu kazanarak Cambridge'deki Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'ne (MIT) geçti. 1910-11'de Washington'daki Carnegie Enstitüsü'nün Jeofizik Laboratuvarı'nda silikat sisteminden nefelin-anortit mineral grubu üzerine deneysel çalışmalar yaptı.

1912'de sunduğu doktora tezinin bir bölümünü, enstitüdeki bu çalışmaları oluşturuyordu. Üniversitede çalıştığı 1907-12 arasında her yaz, Ontario Maden Ocakları Bürosu ve Kanada Jeoloji Araştırmaları Kurumu adına, Kanada'nın batısındaki İngiliz Kolumbiyası'nda Pasifik Demiryolu hattı boyunca açık arazi çalışmaları yaptı.

Doktora çalışmasını tamamladıktan sonra Washington'daki Jeofizik Laboratuvarı'na dönen Bowen, buradaki çalışmaların özelliğini dikkate alarak jeoloji ile kimya arasında kesin bir seçim yapmaya gerek görmedi. 1915'e değin petroloji açısından çok önemli bir dizi deneysel çalışma yaptı ve ulaştığı sonuçları *The Later Stages of the Evolution of Igneous Rocks* (1915; Korkayaçların Evriminin Geç Dönemleri) adlı yapıtında topladı. Bu önemli yapıtıyla Bowen daha 28 yaşındayken uluslararası petroloji çevrelerince tanınan bir bilim adamı oldu.

1917'de ABD'nin I. Dünya Savaşı'na katılmasıyla Bowen çalışmalarını, araştırmalarda öncelik kazanan optik cam alanına kaydırды ve bir süre Bausch and Lomb Optical Company'nin cam fabrikasında çalıştı.

Savaş bittikten sonra Jeofizik Laboratuvarı'ndan ayrıldı ve 1919'da Queen's University'de mineraloji profesörlüğü yaptı. Ama iki yıl sonra Washington'daki laboratuvara döndü ve burada çalıştığı 16 yıl boyunca silikat sistemlerine ilişkin çalışmalarını genişletti. Fiziksel kimya alanındaki çalışmalarından elde ettiği deneysel bulguları petroloji problemlerine uygulayarak, yeni gelişmekte olan bu bilim dalına önemli katkılarda bulundu. Bu amaçla, başta Güney Afrika'daki Bosveld, Doğu Afrika'daki bazik lavlar ve Norveç'teki Skye bölgesinde görülen peridotitler ile Fen bölgesi olmak üzere, korkayaçların oluşumunun anlaşılmasına veri sağlayacak bazı bölgeleri büyük bir dikkatle inceledi. Bowen, sessiz ve çekingen kişiliğiyle, yaşamı boyunca bir araştırma enstitüsünde çalışabilecek tipik bir bilim adamıydı; böyle bir enstitünün sağladığı korunaklı ortamdan da hoşlanıyordu.

1927 baharında Princeton Üniversitesi'nde jeoloji bölümü son sınıf öğrencilerine bir dizi ders veren Bowen, bu derslerin notlarını 1928'de *The Evolution of the Igneous Rocks* (Korkayaçların Evrimi) adıyla yayımladı. Bu yapıtıyla petroloji alanına yeni bir yaklaşım ve yöntem kazandıyordu. Daha sonra, laboratuvara katılan Yale Üniversitesi'nden genç ve yetenekli deneyci J. F. Schairer ile geniş kapsamlı bir işbirliğine girdi. İki araştırmacı, önce demir III oksit, ardından da demir II oksit olmak üzere demir oksit içeren bir dizi silikat sistemi üzerine çalıştılar.

1937'de Chicago Üniversitesi'ndeki Charles L. Hutchinson Kürsüsü'nde profesörlüğe davet edilen Bowen, Jeofizik Laboratuvarı'ndan ikinci kez ve daha uzun bir süre için ayrılarak 1947'ye değin Chicago'da kaldı. Burada kısa sürede bir deneysel petroloji okulu kurdu ve öğrencileri ile birlikte alkali kayaç sistemleri üzerinde yürüttüğü denge çalışmalarını bir dizi makale halinde yayımladı. Kendisi ayrıca, alkali kayaçların kökeni ve ayrışmalarına ilişkin bulguları yorumlayarak 1945'te yayımladı.

II. Dünya Savaşı bittikten sonra 1947'de bir kez daha Jeofizik Laboratuvarı'na dönen Bowen, burada buharlaşabilen maddelere, özellikle su içeren mineral sistemlerine ilişkin araştırmalarda görev aldı. Bu çalışma O. F. Tuttle'in da işbirliğiyle, granit sistemlerinin araştırılması üzerinde yoğunlaştı ve elde edilen sonuçlar 1958'de yayımlandı.

Jeofizik Laboratuvarı'yla ilişkisi 35 yıldan fazla sürdü. ABD ve Avrupa'daki bilim dernekleri Bowen'i uzun ve parlak meslek yaşamı nedeniyle çeşitli ödüllerle onurlandırdı.

1952'de emekliye ayrıldıktan sonra Florida'daki Clearwater'a yerleştiyse de bir yıl sonra Washington'a döndü. Sağlığının bozulmasına karşın çalışmalarını sürdürdü ve ölümüne değin Jeofizik Laboratuvarı'nda araştırma üyesi olarak görev yaptı.

Bowenia, Cycadaceae familyasından, çok yıllık iki bitki türünü içeren cins. Anayurdu Avustralya olan ve süs bitkisi olarak yetiştirilen bu türlerin, havuca benzeyen, 20-30 cm uzunluğunda büyük bir toprakaltı gövdesi (rizom) vardır. Yaprakları ikilitüysüdür yani bileşik yapraklardaki yaprakçıklardan her biri daha küçük yaprakçıklara ayrılır.

Bower, Frederick Orpen (J. 4 Kasım 1855, Ripon - ö. 11 Nisan 1948, Ripon, Yorkshire, İngiltere), İngiliz botanikçi. İlkel kara bitkilerinin, özellikle de eğreltilerin kökenlerinin ve evrimsel gelişimlerinin incelenmesine çağdaş bir yaklaşımla büyük katkıda bulunmuştur. Ayrıca eşeysiz sporlarla üremenin, eşeyli gametlerle üremenin yerini alacak biçimde evrimsel gelişme gösterdiğine ilişkin kuramıyla tanınır.

Bower, kara bitkilerinde, gametlerin (eşey hücreleri) birleşmesiyle oluşan zigottan gelişen sporofitin evrimsel gelişimi boyunca

Frederick Orpen Bower, Sir William Orpen'in yağlıboya çalışmasından ayrıntı; Glasgow Üniversitesi Sanat Koleksiyonları, University of Glasgow, University Art Collections

yeni soyları düzenli kalıplar biçiminde değişime uğradığını belirtti. Sporofitteki birkaç spor dışında, kara bitkilerinin bütün hücrelerinin, bir bitkinin temel özelliği olan vejetatif hücrelere dönüşmelerini sağlayan yavaş bir kısırlaşmayla geliştiklerini savundu.

Kara bitkilerinin alg kökenli olduğu henüz kesin olarak kanıtlanmamakla birlikte, Bower'in *The Origin of a Land Flora* (1908; Kara Bitki Örtüsünün Kökeni) adlı klasik yapıtında ileri sürdüğü savlar, bitkilerin evrimi konusunda paleobotanik ve bitki morfolojisini de içeren kapsamlı araştırmaların başlatılmasında önemli rol oynamıştır.

Würzburg Üniversitesi'nde (1877-78) Alman botanikçi Julius von Sachs'in, Strasbourg Üniversitesi'nde (1879) Anton de Barry'nin öğrencisi olan Bower, Londra Üniversitesi'nde (1880-85) İngiliz biyoloji bilgini Thomas Huxley'in yanında botanik asistanı ve öğretim görevlisi olarak çalıştı. Glasgow Üniversitesi'nde uzun yıllar botanik profesörü olarak görev yaptı (1885-1925). Başlıca yapıtları *The Ferns* (1923-28, 3 cilt; Eğreltiler), *Size and Form in Plants*

(1930; Bitkilerde Büyüklük ve Biçim) ve *Primitive Land Plants*'dir (1935; İlkel Kara Bitkileri).

Bower, Walter (d. 1385, Haddington, Lothian, İskoçya - ö. 1449), tarih yazarı. Fordun'lı John'ın çalışmalarını genişleterek sürdürmüş, *Scotichronicon* adlı ilk derli toplu İskoçya tarihini kaleme almıştır.

Yazımına 1441'de başlanan yapıt, değindiği son tarih olan 1447'de tamamlandı. Bower, John'ın dışında Wyntoun'lı Andrew'un da vakayinamelerinden yararlandı. Yapıt ilk kez, 15. yüzyıl sonlarına ait el yazmalarından yararlanılarak 1722'de basıldı. *Scotichronicon*'ın günümüzdeki pek çok nüshasından, Cambridge'deki Corpus Christi College'da bulunan el yazması büyük olasılıkla yazarın kendi elinden çıkmıştır. W. F. Skene'in çevirisi, *Historians of Scotland*'ın (1871-72; İskoçya Tarihçileri) 1-4. ciltlerinde yayımlanmıştır.

Bower, bir olasılıkla St. Andrews'da kili-seye girerek 1417'de Forth Körfezindeki Inchcolm Adasında başkeşiş oldu. Bu tarihten sonraki papalık ve kraliyet kayıtlarında, İngiltere'yle barış yapılmasına şiddetle karşı çıktığı (1432), Holyrood manastır başkeşişliği talebinin sonuçsuz kaldığı (1420) ve Parlamento'nun mali denetçisi olarak görev yaptığı anlatılır.

Bowie, William (d. 6 Mayıs 1872, Annapolis Junction, Maryland - ö. 28 Ağustos 1940, Washington, D. C., ABD), ABD'li jeodezi uzmanı. Yerkabuğundaki yoğun kayaçların yeryüzeyinde çöküntülere, hafif kayaçların ise yükseltilere yol açma eğilimini açıklayan izostazi (dengeleme) ilkesini incelemiştir.

1895'te ABD Kıyı ve Jeodezi Araştırmaları Kurumu'na katılan Bowie, 1915-37 arasında kurumun Jeodezi Bölümü'ne başkanlık etti. Karadaki kütleçekimi sapmaları üzerine sistemli gözlemler yaptı, denizlerde sürdürülen kütleçekimi araştırmalarını da destekledi. Sapmaların, yüzey şekillerinin özellikleriyle ilişkili olduğunu gösteren gözlemleri, izostazinin jeolojik bir olgu olarak geçerliğini de doğruluyordu. Kıyı ve Jeodezi Araştırmaları Kurumu'nda kendisinden önce çalışmış olan John F. Hayford ile birlikte izostatik denkleştirme derinliği (yerkabuğunun her birim alan üzerindeki ağırlığının eşitlendiği yüzey) çizelgelerini hesapladı. Bowie, bu bölgenin, Sir George Airy'nin öngördüğü gibi değişken derinliklerde değil, John Henry Pratt'in savunduğu biçimde her yerde aynı olan tek bir derinlikte bulunduğuna inanıyordu. *Isostasy* (Izostazi) adlı kitabı 1927'de yayımlandı.

Bowker, Richard Rogers (d. 4 Eylül 1848, Salem, Massachusetts - ö. 12 Kasım 1933, Stockbridge, Massachusetts, ABD), ülkesinde kütüphaneciliğin gelişmesinde önemli rol oynayan yayın yönetmeni ve yayımcı. New York City College'ı bitirdikten sonra *New York Evening Mail* ve *New York Tribune* gazetelerinin edebiyat sayfalarını yönetti. R.R. Bowker Company'yi kurarak kaynakça yayıncılığında uzman bir kurum haline getirdi. 1876'da Amerikan Kütüphane Birliği'nin kurulmasında önemli bir rol oynadı. *Library Journal*'ın yayına başlamasında etkili oldu ve 50 yıldan uzun bir süre derginin yayın yönetmenliğini yaptı. Ayrıca *Annual Library Index*, *American Catalog* ve *Publisher's Weekly* gibi yayınları çıkardı ve bazılarının yayın yönetmenliğini yürüttü. Yazarların hakları için mücadele vererek telif haklarının tarihi, edebiyat ve hukuk

üzerine yazdığı iki kitabıyla konunun uzmanı olarak tanındı. Devlet belgeleri ve başka önemli kaynakların ilk dökümlerini yaptı,

Bowker
American Library Association

iş, siyaset, eğitim, din ve ekonomi konularında da kitaplar yazdı.

Kamu hizmetlerinde reformdan yana olan Bowker, ABD'de bu alandaki ilk reform programını hazırlayan kişi oldu. 1879'da Bağımsız Cumhuriyetçi hareketin doğuşunda da rol oynadı.

Bowles, William Lisle (d. 24 Eylül 1762, Kings Sutton, Northamptonshire - ö. 7 Nisan 1850, Salisbury, Wiltshire, İngiltere), eleştirmen ve din adamı. İngiliz edebiyatındaki yerini, doğal görüntülerden esinlenen duygu ve düşünceleri yalın bir içtenlik ve ince bir duyarlılıkla anlatan *Fourteen Sonnets* (1789; On Dört Sone) adlı yapıtına borçludur.

Bu yapıt erken romantik dönem şairleri tarafından, kuramsal bakışlarının bir öncüsü olarak coşkuyla benimsendi; özellikle akımın öncüsü Samuel Taylor Coleridge kitaptan çok etkilendi. Ama *Fourteen Sonnets*'in etkisi bir süre sonra azaldı, yetenek izleri taşımakla birlikte kalıcı bir esinden ve büyük şiirin gücünden yoksun bir yapıt olarak değerlendirildi.

Eleştirmen olarak Bowles, doğal varlıkların ve temel tutkuların, insanların yarattığı ürünlerden ve toplumsal duygulardan daha şiirsel olduğu görüşüyle tanınır. Bu görüşten yola çıkarak insanı, davranış kurallarını ve toplumu konu alan 18. yüzyıl başlarının büyük şairi Alexander Pope'a saldırılar yöneltti. Böylece başlayan "Pope-Bowles çekişmesi", Lord Byron'ın da katılımıyla daha ilginçleşti. Byron'ın, Coleridge'in yoğun övgülerine ters düşecek biçimde, Bowles'u "mahzun sone şairlerinin sulugözlü prensi" olarak nitelemesi, erken ve geç romantik dönem şairlerinin bakış açıları arasındaki farkı ortaya koyar.

bowling, BOVLING olarak da yazılır, TENPINS (on kuka) olarak da bilinir, uzun ve dar bir yol boyunca yuvarlanan ağır bir topa bir grup kukayı devirmeye dayanan oyun. En çok kukayı deviren, oyunu kazanır.

Bowlinge ilişkin en eski bulgular İÖ 6. yüzyıla ait bir Mısır mezarında rastlanan taştan kuka ve toplardır. Eski Polinezya'da da ula maika denen bowling benzeri bir oyun oynanıyordu. Oyunun bugünkü biçimi 3. ya da 4. yüzyılda Almanya'da uygulanan dinsel bir törenden çıktı. Bu törende spor ve savunma amacıyla taşınan Kegel adlı sopalar uzun bir yolun sonuna dizilir ve taş bir topa bu sopaları deviren kişinin günahlarından annacığına inanılırdı. İki yüzyıl kadar sonra dinsel anlamını yitiren oyun, özellikle soylularla toprak sahiplerinin gözde eğlencesi haline geldi. Zamanla çapı büyütülen top, tahtadan yapılmaya başladı. Oyun 15. yüzyıldan sonra öteki Avrupa ülkelerine de yayıldı. 16.

yüzyılda İskoçya'ya girdi ve buradan da İngiliz egemenliğindeki topraklara geçti.

Skittles denen bowling türü Britanya'da uzun yıllar tutuldu. Daha çok İngiltere'nin batı kesimi, Midlands, Galler'in güney kesimi ve İskoçya'nın Lothian bölgesindeki pub ve kulüplerde oynanan bu oyunda puanlama kural ve yöntemleri bölgeden bölgeye değişiyordu. Bununla birlikte ağırlığı yaklaşık 4,5 kg olan tahta ya da plastik topla 6,5 m uzakta baklava biçiminde dizilmiş oval başlı dokuz büyük kukayı devirmek biçimindeki temel bowling kuralı her yerde aynıydı. En az atışla kukaların hepsini deviren oyuncu oyunu kazanırdı. Londra yöresinde oyuncular ağırlığı 5,4 kg'den 6,3 kg'ye kadar değişen, peygamberağacı tahtasından yapılmış bir top (*cheese*) kullanırlardı.

Günümüzde *skittles* karşılaşmalarının yönetimini üstlenen Amatör Skittle Birliği, baklava biçiminde dizilmiş dokuz kukanın arasında bulunması gereken uzaklığı ve alan ölçülerini belirli kurallara bağlamıştır.

Dokuz kukalı bowling ABD'ye Felemenk göçmenleriyle girdi ve hızla tutuldu. Ama salgın bir kumar biçimini alınca, birçok eyalette yasaklandı. 18. yüzyıl başlarında, yasaların yalnızca dokuz kukalı bowlingi kapsamasından yararlanılarak, 10. kukayı ekleme yoluyla oyun yeniden canlandırıldı. 1895'te kuralları ve malzemeleri standartlaştırmak amacıyla kurulan ve yalnızca erkek oyuncularına içine alan Amerikan Bowling Federasyonu 1901'de ilk ulusal şampiyonayı düzenledi. 1916'da kurulan Uluslararası Kadınlar Bowling Federasyonu da ertesi yıl ulusal turnuva düzenlemeye başladı. Günümüzde en geniş çaplı bowling yarışması olan Peterson Classic ise 1921'de başladı.

1952'de otomatik kuka yerleştiricisinin bulunmasıyla bowling köklü bir değişim geçirdi ve bowling salonlarının sayısı hızla arttı. Amerika'da 1958'de kurulan Profesyonel Bowling Oyuncuları Birliği, günümüzde büyük kazanç getiren çok sayıda turnuva düzenlemektedir. Dünyadaki bütün bowling oyunlarının yönetim organı 1951'de kurulan Uluslararası Bowling Oyuncuları Federasyonu'dur.

Bowling, 19,17 m uzunluğunda ve 1,07 m genişliğinde vernikli tahtadan yapılmış dar bir yol üzerinde oynanır. Oyuncunun atış yaptığı faul çizgisi ile baş kuka (*head pin*) arasındaki uzaklık 18,3 m'dir. Kukalar 30,5 cm aralıklarla ve üçgen biçiminde dizilir. Genellikle tahtadan yapıp plastik kaplanan kukalar 38 cm boyunda olur. Metal olmayan bir maddeden yapılması gereken topun ağırlığı 7,3 kg'den fazla olamaz. Topun üstünde baş ve iki ortaparmağı geçirmek için üç delik bulunur.

Oyun 10 tur üzerinden oynanır; oyuncuların her turda ikiyeşer top atma hakkı vardır. Yıkılan her kuka bir puan getirir. Bütün kukaların birinci atışta devrilmesine *strike* denir. Kukaların hepsi devrilmezse, düşen kukalar alınarak ikinci atış yapılır. Bütün kukaların iki atışta devrilmesine *spare* denir. Bir *strike* ya da *spare* yapıldığında 10 puan verilir; ayrıca *strike* için sonraki iki atışta, *spare* için ise sonraki bir atışta elde edilen puan eklenir. Bu atışların puanları, ait oldukları tur için de yazılır. Onuncu turda yapılan *strike* ve *spare* için ek atış hakkı verilir. İlk turda iki *strike* yapılsa kazanılan 20 puana bir sonraki turda ilk atışta devrilen kukaların sayısı eklenir. Bowlingde ulaşılabilecek en yüksek puan, art arda yapılan 12 *strike*'le elde edilen 300 puandır. Bowling yarışmaları iki oyuncu ya da en fazla beşer kişiden oluşan takımlar arasında yapılır.

ABD'de daha küçük top ve kukalarla oynanan bowling türüne *duckpins* denir. Kukalar 23,3 cm boyunda, parmak deliği olmayan top ise en fazla 12,4 cm çapında ve 1,7 kg ağırlığındadır. On turluk oyunun her turunda üç atış yapılabilir; 10 kukanın üç atışta devrilmesi durumunda ek puan verilmez. Öteki kuralları normal bowlingle aynıdır. En yüksek puan, 10 kuka bowlinginde olduğu gibi 300'dür.

Duckpins'in yaygın bir biçimi de kauçuk bantlı *duckpins* oyunudur. Kukalar *duckpins*'tekilerle aynı boydadır; ama kukaların orta bölümünde topun çarpması sırasında geri tepme gücünü artıran kauçuk bir bant vardır. Topun boyutları aynı kalmakla birlikte, ağırlığı 1,6 kg'den fazla olamaz. Her turda iki atış yapma hakkı vardır.

Fivepins adıyla bilinen ve 5 kukayla oynanan bir başka bowling türü de özellikle Kanada'da 1900'lerden sonra yaygınlaşmıştır. *Duckpins*'e benzeyen bu oyunda kukalar atıcıya göre V biçiminde dizilir. Topun çapı 11,5-12,5 cm, ağırlığı 1,4-1,8 kg arasında değişir. Bir oyun 10 turdan oluşur; her turda oyuncunun üç atış hakkı vardır. Kukalar 1'den 5'e kadar numaralanmıştır. Puan olarak devrilen kukanın üzerindeki sayısal değer yazılır; bunun için devrilen kukalardan birinin, sol arkada bulunan 4 numaralı kuka olması gerekir. Beş kukayı da devirmek 15 puan kazandırır; ulaşılacak en yüksek puan 450'dir. Öteki kuralları *duckpins* kurallarına benzer. Bowlingin bir başka türü de İtalya'da Piemonte ve Liguria'da yaygın olan *boccie*'dir. Oyun ABD, Avustralya ve Güney Amerika'daki İtalyan göçmen toplulukları arasında da oynanır. İlk kez 1951'de İtalya'da Ceno'va'da dünya şampiyonası düzenlenmiştir.

Oyun *campo* denen 23 m uzunluğunda ve 2,4 m genişliğinde kum ya da kil bir havuz içinde oynanır. Havuzun uzun kenarları 45 cm, kısa kenarları 30 cm yüksekliğinde olur. Her oyuncu ya da takım sırayla *pallino* ya da *boccino* denen küçük bir topa doğru 10-12 cm çapında 4 top atar. *Bocce* denen atış topları tahta, metal ya da karışık olabilir. Amaç topu rakip oyuncuya göre *pallino*'nun daha yakınına atmak, iyi yer kapmış topu korumak ve rakibin topunu uzaklaştırmaktır. Topu kenarlara çarptırmak serbesttir. Her turun sonunda *pallino* ya en yakın her top için bir puan alınır. Bir taraf 12 puana ulaşınca oyun biter.

Bowling Green, ABD'de, Kentucky eyaletinin orta kesimindeki Warren ilinin (*county*) merkezi. Tennessee eyaletindeki Nashville'in 105 km kuzeydoğusunda, Barren Irmağı üzerinde yer alır. 1780'de Robert ve George Moore tarafından yerleşime açıldı. 1796'da il merkezi oldu. Kentin adının, Moore'ların çimenler üzerinde tahta toprakla oynadığı bowling oyunundan geldiği söylenir. 1861'de Kentucky'nin konfederasyon başkenti olarak belirlenen Bowling Green, önce Konfederasyon generallerinden Simon B. Buckner'in birliklerince işgal edildi. Ama 1862'de Grant ve Buell'in komutasındaki Federal kuvvetler kenti geri aldı. Daha 1832'de eyaletin ilk demiryolunun yapılması, kentin bir akarsu ve demiryolu ulaşım merkezi olarak gelişmesine yol açtı. Önemli bir tütün ve tarım (mısır, çiftlik hayvanları) merkezi olan Bowling Green'de çeşitli imalat kuruluşları da bulunur. Kentte ayrıca Batı Kentucky Üniversitesi (1906) ile Bowling Green Eyalet Meslek Teknik Okulu (1939) kurulmuştur. Nüfus (1990) 40.641.

Bowling Green, ABD'de, Ohio eyaletinin kuzeybatısındaki, Wood ilinin merkezi. Toledo'nun 35 km güneyindedir. Önceleri bir bataklık alanı iken, ilk kez 1832'de Elisha

Martindale tarafından yerleşime açıldı. 1835'te yerleşim planı yapılan kasabaya Kentucky'deki Bowling Green'in adı verildi. 1868'de il merkezi oldu. Alman göçmenlerce kurutulan ve verimli bir tarım alanı durumuna getirilen bataklık arazide bugün çiftlik hayvanları, tahıl ve domates yetiştirilir. 1886'da bölgede petrol bulunmuş, kuyuların kurummasına değin sanayide, özellikle cam imalatında kısa ömürlü bir canlanma görülmüştür. 1914'te büyük bir domates konservesi fabrikası ile bir öğretmen okulunun (1935'ten sonra Bowling Green Eyalet Üniversitesi) kurulması gelişmeye katkıda bulunmuştur. Başlıca hafif sanayi ürünleri, konut malzemesi, plastik eşya, baskı kalıbı, sigorta yuvası ve kimyasal maddedir. Nüfus (1990) 28.176.

Bowman, Isaiah (d. 26 Aralık 1878, Waterloo, Ontario, Kanada - ö. 6 Ocak 1950, Baltimore, ABD), coğrafyacı ve eğitimci. Yirmi yıl süreyle başkanlığını yürüttüğü Amerikan Coğrafya Derneği'nin uluslararası bir önem kazanmasını sağlamıştır. 1935-48 arasında Baltimore'daki Johns Hopkins Üniversitesi'nin rektörlüğünü yapmıştır.

1905'te Harvard Üniversitesi'ni bitirdi. 1909'da Yale Üniversitesi'nden doktor unvanı aldı. 1905-15 arasında burada ders verdi. ABD'nin jeomorfolojik bölümünü üzerine ilk kapsamlı çalışma olan *Forest Geography* (1911; Ormanların Jeomorfolojisi) adlı yapıtı ile 1907, 1911 ve 1913'te And Dağlarında yaptığı alan çalışmaları Bowman'a ün kazandırdı.

Amerikan Coğrafya Derneği'nin başkanı olduğu 1915-35 arasında kuruluşun hem üye, hem de çalışan sayısını artırdı. Ayrıca Amerika kıtasının ABD'nin güneyinde kalan kesiminin haritasını çıkarmak amacıyla 25 yıl sürecek bir çalışma başlattı. Öncü yerleşmeler ve kutup bölgelerinin coğrafyası üzerine çalışmalar, başlattığı pek çok programın yalnızca iki örneğidir. Johns Hopkins Üniversitesi'ndeki görevi sırasında da coğrafya, denizbilim ve aeronotik bölümleri kurulmuştur.

1918-19 Paris Barış Konferansı'nda Başkan Woodrow Wilson'a toprak sorunları üzerinde danışmanlık yapan Bowman, Başkan Franklin Roosevelt'in de, bilimsel ve ulusal politika konularında sık sık başvurduğu uzmanlardan biriydi. 1944'te Washington, D. C.'deki Dumbarton Oaks Konferansı'na, 1945'te de San Francisco'daki BM Konferansı'na katıldı. En ünlü yapıtı *The New World: Problems in Political Geography*'nin (Yenidünya'nın Siyasal Coğrafya Sorunları) 4. basımı 1928'de yayımlandı.

Bowman, Sir William, 1. BARONET (d. 20 Temmuz 1816, Nantwich, Cheshire - ö. 29 Mart 1892, Dorking yakınları, Surrey, İngiltere), İngiliz cerrah ve histoloji bilgini. İnsanda böbreklerin kanı süzerek bir yan ürün olan idranı nasıl oluşturduğunu açıklamış, ayrıca gözün ve çizgili kasların yapısına ve işlevlerine ilişkin önemli buluşlar yapmıştır. 1840'ta Londra'daki King's College Hastanesi'ne atanan Bowman, burada öğretmeni Robert Todd ile birlikte, çeşitli organlardan alınan dokuların ince yapılarını ve işlevlerini mikroskopla incelemeye başladı. Bunu izleyen iki yıl içinde, istemli kasların yapısını ve işlevlerini, karaciğerin ayrıntılı anatomisini ve böbreklerin yapısı ile işlevlerini konu alan üç önemli makale yayımladı.

Özellikle böbrekler üzerindeki önemli buluşlarıyla tanınan Bowman, böbreklerin nefron adıyla bilinen kan süzme birimlerindeki kılcak damar yumaklarından (glomer-

rül) her birini çevreleyen kapsülün, idranı idrar kesesine (mesane) taşıyan böbrek kanalının uzantısı olduğunu buldu. Bugün Bowman kapsülü olarak bilinen bu yapı, Bowman'ın, idranın süzülerek oluştuğunu öne süren kuramında çok önemli bir yer

William Bowman
The Mansell Collection

tutar. Böbreğin işleyişi bugün de bu kuram temelinde açıklanmaktadır. 1845-56 arasında Bowman ile Todd, araştırmalarının sonucu olan ve gerek fizyoloji, gerek histoloji alanında öncü bir yapıtı sayılan beş ciltlik *The Physiological Anatomy and Physiology of Man*'i (İnsanın Fizyolojisi ve Fizyolojik Anatomisi) yayımladılar.

Sonraki yıllarda araştırmalarını yeniden göz üzerinde yoğunlaştıran Bowman, 1846-76 arasında, sonradan Moorfield Göz Hastanesi adını alacak olan Londra Kraliyet Göz Hastanesi'nde çalıştı. 1848-55 arasında Londra'daki King's College'da ders verdi; 1856'da da King's College Hastanesi'nde görev aldı. Son derece başarılı bir hekim olan Bowman, kısa sürede Londra'nın en iyi göz cerrahı ve dünyanın en büyük göz araştırmacılarından biri olarak ün kazandı. Gözdeki birçok oluşumu ve işlevlerini ilk tanımlayan kişi olan Bowman'a 1884'te "baronet" unvanı verildi.

Bowring dağ oluşumu, Avustralya'nın doğusunda, Üst Silüriyen Dönemde gerçekleşen dağ oluşumu (Silüriyen Dönem y. 430-395 milyon yıl önce). Tasman Jeosenkralini etkileyen en güçlü dağ oluşum olaylarından biridir. Bu oluşum sırasında yaygın plüton sokulmaları oluşmuş ve kıtanın doğu kıyılarının bütününe yakın bölümü deniz düzeyinin üstüne yükselerek ortaya çıkmıştır.

Bowring Antlaşması, Siyam (Tayland) ile İngiltere arasında 1855'te yapılan antlaşma. Daha önceki İngiliz girişimlerinin ulaşamadığı ticari ve siyasi hedefleri gerçekleştirmiş, Siyam'ı Batı'nın etkisine ve ticarete açmıştır.

Antlaşma Tay krallarının dış ticarete koyduğu birçok kısıtlamayı kaldırıyor, her türlü ithalata yüzde 3'lük gümrük vergisi getiriyor, İngiliz uyruklarına bütün Tay limanlarında ticaret yapma, Bangkok yöresinde toprak edinme ve ülke içinde serbestçe seyahat etme hakkı tanıyordu. Ayrıca İngiliz uyrukları Tay makamlarının yargı yetkisi-nden bağışık sayılıyordu. O dönemde olağanüstü tepki uyandıran bu ayrıcalığın kaldırılması zamanla Tay politikasının başlıca amacı oldu.

Antlaşmanın sağlanmasında Sir John Bowring'in elde ettiği başarı, İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası'nın gözetimindeki önceki girişimlerin tersine, onun yalnızca

İngiltere'nin Hindistan ve Malaya'daki yerel ticari çıkarlarını değil, Birleşik Krallık hükümetini temsil etmesinden kaynaklanıyordu.

Bowring Antlaşması, Siyam'ın dış ilişkilerinde yeni bir çığır açtı. İlerici kral Mongkut (Rama IV), İngiliz gücü artarken geleneksel Asya devletlerinin geri kalması karşısında yeni politikalara gereksinim olduğunu kavramıştı. Bu antlaşmayı, birçok Avrupa devletinin yanı sıra ABD ve Japonya ile imzalanan benzer antlaşmalar izledi. Mongkut'un politikası, Siyam'ın hukuksal ve mali bağımsızlığını bir ölçüde ortadan kaldırmak, ülkeyi öteki Güneydoğu Asya ülkelerinin karşılaştığı askeri saldırılardan ve sömürge boyunduruğundan korudu.

Boxer Ayaklanması, Çin'deki bütün yabancıları ülkeden çıkarmayı amaçlayan ve devletçe de desteklenen köylü ayaklanması (1900). Çinlilerin Yihe quan (Hak ve Uyum Yumrukları) adıyla kurduğu gizli örgütün üyelerine yabancılar Boxer (İngilizcede "boksör") adını vermişti. Topluluğun üyeleri, bazı boks ve beden eğitimi ayinleri uyguluyor, bu ayinlerin doğaüstü güç verdiğine, bedenlerini kurşun işlemez kıldığına inanıyorlardı. Örgüt, 18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyıl başında Qing hanedanına karşı bazı ayaklanmalar düzenlemiş olan Bagua jiao'nun (Sekiz Trigram Derneği) bir koluydu. Başlangıçtaki amacı, hanedanı ve ayrıcalıklı bir konumu olan Avrupalıları ortadan kaldırmaktı.

19. yüzyıl sonlarında yoksullaşmanın artması, bir dizi doğal afetle karşılaşılması ve yabancı saldırılarının bölgede gemi azağı alması sonucunda Boxer'ler Kuzey Çin eyaletlerinde güçlenmeye başladı. 1898'de yabancı düşmanı ve tutucu güçler hükümette denetimi ele geçirdi ve Boxer'leri Qing hanedanına muhalefeti bırakarak yabancıları yok etmek için hanedanla birleşmeye ikna etti. Kuzeydeki Shensi eyaletinin valisi, Boxer çetelerini yerel milis grupları olarak kullanmaya başladı, adlarını da Yihe tuan (Hak ve Uyum Milisleri) olarak değiştirdi. Qing görevlilerinden çoğu da artık Boxer ayinlerinin bu çeteleri kurşun işlemez kıldığına inanmaya başlamıştı. Batılı devletlerin protestolarına karşın, hanedan görevlileri ve ana imparatoriçe Boxer'lere cesaret vermeyi sürdürdü.

Hristiyan misyonerlerin etkinlikleri de Boxer'leri kızdırmıyordu. Hristiyanlığı kabul edenler, geleneksel Çin törenlerini ve aile ilişkilerini hor görüyordu. Misyonerler yerel hukuk davalarında ve arazi anlaşmazlıklarında çoğu kez Çin toplumunun en alt katmanlarından gelen Hristiyanlaşmış Çinlilerden yana yerel yöneticilere baskıda bulunuyordu. 1899 sonlarında Boxer'ler Çinli Hristiyanlara ve Batılı misyonerlere açıktan açığa saldırmaya başladılar. Mayıs 1900'de başkent Pekin çevresindeki kırlarda Boxer çeteleri kol gezerek olmuştur. Haziran başlarında, kuzeydeki Tianjin limanından Pekin'e 2.100 kişilik uluslararası bir yardım birliği gönderildi. 13 Haziran'da imparatoriçe yabancı birliklerin yolunun kesilmesini emretti, küçük yardım birliği geri çevrildi. Bu sırada Boxer'ler Pekin'de kiliseleri ve yabancıların konutlarını ateşe verdiler. Hristiyan olduğundan kuşkulandıkları her Çinliyi görür görmez öldürdüler. 17 Haziran'da yabancı devletler Pekin ve Tianjin arasındaki ulaşımı yeniden sağlamak üzere kıyıdaki Dagou surlarını işgal etti. Ertesi gün

imparatoriçe bütün yabancıların öldürülmesini emretti. Alman elçisi öldürüldü; öteki elçiler de aileleri, elçilik görevlileri ve yüzlerce Hristiyanla birlikte elçilik binaları ile Pekin'deki Katolik katedralinde mahsur kaldılar.

Yangtze Vadisinin orta kesiminde ve Güney Çin'de ise eyalet valileri yönetimin buyruklarını görmezlikten gelerek kendi yetki bölgelerindeki yabancı düşmanı hareketleri bastırdılar. Böylece savaşın, Çin hükümetinin politikası değil, kuzeydoğudaki yerel bir ayaklanmanın sonucu olduğu inancının yayılmasına yardımcı oldular.

14 Ağustos 1900'de uluslararası bir askeri birlik Pekin'i işgal etti, 20 Haziran'dan beri mahsur bulunan yabancıları ve Hristiyanları kurtardı. Yabancı askerler başkenti yağmalarken, imparatoriçe ve saray erkânı da geride görüşmeleri yürütecek birkaç veliaht prens bırakarak kuzeye kaçtı. Kapsamlı görüşmelerden sonra Eylül 1901'de çatışmaları sona erdiren ve yabancı devletlere ödenecek tazminatları belirleyen bir protokol imzalandı.

Boxhole göktaşı krateri, Avustralya'nın orta kesimindeki Kuzey Toprakları bölgesinde göktaşı çukuru. 1937'de, Henbury göktaşı kraterlerinin 250 km kuzeydoğusundaki Boxhole Homestead yakınlarında, alüvyonlu bir arazide bulunan bu çukur, 178 m çapında ve 16 m derinliğinde, çevresi çıkıntılı bir çanak biçimindedir. Bölgede çok miktarda nikel-demir parçacıkları bulunmuştur. Kraterde erimiş silisli cama rastlanmamış olmakla birlikte, boyutlarının büyüklüğü nedeniyle bu kraterin, göktaşının çarpması sırasındaki patlamayla oluştuğu sanılmaktadır.

boy, Oğuzların(*) toplumsal ve siyasal örgütlenmesinde önemli bir yeri olan en büyük soy birliği. Devlet öncesi kandaşlık düzenleri açısından genel antropolojik kategorileri ifade etmekte kullanılan klan(*) ve kabile(*) kavramlarının Oğuz Türklerindeki özgül, tikel görüntüsünü oluşturur.

9-10. yüzyıllarda Maverünnehir'deki yaşıntıları sırasında 24 boydan oluşan göçebe Oğuzların her boyu belli bir aileden çıkan bir boy beyi tarafından yönetilirdi. Bu beylerden en güçlü ve soylu olanı, han(*) adını alarak boyları bir birlik altında toplar, böylece oluşan güce 'Oğuz ili' denirdi. Her boy 'oymak' adı verilen daha küçük topluluklara ayrılır ve boy beyinin yakınları tarafından yönetilirdi. Oymaklar da obalara ve ailelere ayrılır, bu küçük bölümler boy ya da oymak beyinin belirlediği ya da onayladığı kişiler tarafından yönetilirdi. Oymak ve oba, klan düzeyinde; boy, kabile düzeyinde; Oğuz ili ise kabileler federasyonu düzeyinde örgütlenmeleri ifade ediyordu. Boy beylerinin ve onların arasından çıkan hanların kişiliğinde, irsi bir askeri aristokrasi biçimlenmekteydi.

Her Oğuz boyunun, sürüler halinde beslenen hayvanlara vurulan, halı, kilim, kap, kakac, yapı, mezar taşı gibi yerlere bir motif olarak işlenen damgası ile eti yenmeyen ve saygı gösterilen bir ongunu (kutsal hayvan) vardı. Bunlar, benzeri topluluklarda görülen totem kurumunun karşılığıydı.

Oğuz boylarının askeri aristokrasisi, 11. yüzyılın ikinci yarısında Maverünnehir'den çıkarak Ön Asya'ya yayılmayı izleyen süreçte Türk-İslam devletlerinin kurucu zümresi oldu. Oğuzların 11. yüzyıldan başlayarak Anadolu'ya gelmelerinden sonra da yerleşik yaşama geçmeyen birçok boy geleneksel örgütlenme biçimlerini sürdürmüştü; Osmanlı Devleti de bunlara karşı özel bir

yönetim, denetim ve vergi toplama düzeni oluşturmuştur. Ayrıca bak. aşiret.

boya, sıvı haldeki bir bağlayıcı madde ile asılı halindeki pigmentlerden oluşan ve örtücü bir katman oluşturacak biçimde genellikle katı yüzeylere uygulanan koruyucu ve dekoratif kaplama malzemesi. Bağlayıcı madde, genellikle bir çözücü içinde çözünmüş polimer yapısında bir reçinedir ve kurduğunda ince bir katman oluşturarak, renk verici pigmentin yüzeye bağlanmasını sağlar. Metal, tahta, taş, kâğıt, deri, kumaş ya da başka yüzeylerde boya kullanılabilir.

Boyanın koruyucu kaplama malzemesi olarak kullanılmasına daha yakın bir geçmişte başlanmışsa da, resim yapmak ve yüzeylere renk ya da parlaklık kazandırmak amacıyla kullanılması on binlerce yıl önceye dayanır. Fransa'daki Lascaux ve İspanya'daki Altamira bölgelerindeki Üst Paleolitik Çağın Aurignacien (Perigordien) kültür evresine ait mağaralarda bulunan en azından İÖ 15000'lerden kalma ilk resim örnekleri, hiçbir bağlayıcı kullanılmadan, demir oksit ile yapılmıştır. Afrika, Okyanusya, Kuzey ve Güney Amerika'nın eski halkları da ev ve tapınaklarını bezemek için çeşitli boyalardan yararlanmışlardır. Eski Mısırlılar topraktan boya elde etme yöntemini geliştirdiler ve İÖ 1500'lerde mavi ve kırmızı pigment yapmak üzere başka ülkelerden indigo (çivit) ve kökboyası getirdiler. İÖ 1000'lerde ise akasya ağacının zamburaktan (arapzambur), sanatlarının kalıcılığında büyük payı olan bir vernik türü geliştirdiler.

Bu süreçten bağımsız bir gelişme gösteren Asya sanatında önceleri pigment olarak çeşitli tebeşir türleri, bağlayıcı olarak da kıl kullanıldı. Doğal cevherler ilk pigment kaynaklarıydı, ama kavruşmuş karışımlar ve çeşitli organik pigmentler de en azından İÖ 6. yüzyıldan önce geliştirilmişti. Arapzambur, yumurta akı, jelatin ve balmumundan bağlayıcı türleri yapılmıştı. Çin'de vernik kullanılması tarihciler zamanlara dayanır. Zhou hanedanı döneminde (İÖ 771-222) araba, koşum takımı ve silahlara bezenmesinde olduğu gibi, İÖ 2. yüzyılda da Çin'deki binaların hem içi, hem dışı vernikle süslenirdi. Vernik Kore ve Japonya'da da yaygın biçimde kullanılmıştır.

Koruyucu kaplama malzemesi olarak boyayı ilk kez Eski Mısırlılar kullandı. Gemilerdeki yank ve delikleri zift ve balsamla kapatan Eski Mısırlıların bu uygulamaları öteki antik halklara da sürdürüldü.

Boyanın aşıktaki ahşap yüzeylerin korunmasında yaygın olarak kullanılması ancak ortaçağda başladı. O dönemde kullanılan boyalar elde hazırlanıyor ve bunların yapımında yumurta akı gibi pahalı hammadde-lerden yararlanılıyordu. Ustalar, yapıtların boyaların formülünü gizli tutarlardı ve ürünleri oldukça pahalıydı. Gene de ortaçağ kentlerinin sokaklarında, kırmızı ya da mavi renklerle boyanmış tüccar armaları ve dükkân cephe-leri gibi, boyacı ustalarının sanatından örnekleri görmek olanaklıydı.

17. yüzyılda beyaz kurşun boya büyük yaygınlık kazandıysa da, evlerin hatta köprü gibi önemli yapıların boyanmasına, bağlayıcıların ve pigmentlerin bollığıyla 18. yüzyılda başlandı. Keten bitkisinin elde edilen beziryağının ve pigment özellikli çinko oksitin yaygın bir kullanım kazanması boya imalat sanayisinin hızla büyümesine yol açtı. 19. yüzyılda ilk kez, bağlayıcı ile pigment birleştirilerek piyasaya sürüldü.

20. yüzyılda boya teknolojisinde büyük gelişmeler görüldü. Bağlayıcı olarak sentetik polimerlerin ve renk verici olarak sentetik pigmentlerin kullanılması, boyaların fiziksel ve kimyasal yapılarının ayrıntılı biçimde incelenmesi, aşınmaya dayanıklı, ısıda çözünmeyen ve yanmayı geciktiren boyaların yapılması bu yüzyılda gerçekleştirildi. En önemli yeniliklerden biri de, yüzeye uygulanması ve temizlenmesi çok kolay olan, üstelik kolay kolay yanmayan, lateks halindeki su temelli boyalara dönüşmesiydi. İnorganik pigmentler çözünmez metal bileşikleridir ve renkleri temel olarak metal elektronlarının enerji düzeylerine bağlıdır. Organik pigmentler ise, moleküllerinde kromofor (renk yapan) atom grupları bulunan bileşiklerdir. En çok kullanılan beyaz pigmentler çinko oksit, çinko sülfür, litofon ve titan dioksittir. Siyah pigmentlerin çoğu, element halindeki karbonlardan oluşur. Kırmızı pigmentlerin başlıcaları mineral demir oksitler, kadmiyum, bakır oksitler ve bircim yoluyla elde edilmiş çeşitli organik pigmentlerdir. Sarı ve turuncu pigmentler özellikle kromatlar, molibdatlar ve kadmiyum bileşikleridir. Mavi ve yeşil pigmentler, sentetik lacivert boyalar ve demir mavisi gibi inorganik ya da ftalosiyaninler gibi organik olabilir.

Boya üretiminde temel amaç pigment ile bağlayıcıyı, pigment taneciklerinin bağlayıcı içinde tümüyle ve homojen bir biçimde dağılmasını sağlayacak biçimde birleştirmektir. Bu dağıtma işlemi boya üretiminin en önemli aşamasıdır; üretim maliyeti de temelde bu işleme bağlıdır. Dağıtma işlemi yapan öğütücülerin tasarımı üretilen boyanın türüne, kimyasal yapısına ve rengine bağlı olarak değişir. En yaygın öğütücü türleri, pigment ve bağlayıcı tozlarını silindir biçimindeki bir tambur içinde ağır metal ya da seramik bilyelerle öğüten bilyeli öğütücüler ve bir rotor düzeneği aracılığıyla boya maddesinin içinde çok hızlı kum tanecikleri dolaşımı sağlayan kumlu öğütücülerdir.

Boyalann karıştırılması işlemi günümüzde makineler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Bir boyanın en önemli özelliklerinin çoğu, pigment parçacıkları ile bağlayıcı arasındaki birleşim yüzeylerinin yapısına ve miktarına bağlıdır. Eğer karışım tümüyle dağılmamışsa ve pigment parçacıkları bağlayıcı içinde topaklanmışsa, elde edilen boya ağdalı bir yapı kazanır. Bu tür boyaların yüzeye fırçayla yayılması son derece güçtür ve sürüldüğünde yüzeyde iri kabarcıklar bırakır.

Bir pigmentin yağ soğurabilme özelliği, yani homojen ve koyu bir macun oluşturabilmesi için kuru pigmentin birim ağırlığına düşen yağ miktarı, pigment dağılımına bağlı olarak değişir. Yağ soğurumu deneme yoluyla saptanır.

Her boyada pigmentin bağlayıcıya oranı ayrı bir optimum değerdedir. Boya sanayisinde bu oran kritik pigment hacmi yoğunluğu olarak adlandırılır. Boyaya daha çok bağlayıcı ekleyerek bu kritik değere yaklaşıldıkça ürünün parlaklık ve su kapma özellikleri belirgin biçimde azalır, su ve oksijen geçirimsizliği artar.

Boya üretimi çoğunlukla ayrı bölümlerde yürütülen işlemler halinde gerçekleştirilir. Boyanın kesintisiz yöntemle üretimi oldukça zor olmakla birlikte, özellikle tek bir hat üzerinde bir tek ürün üreten tesislerde otomasyona yönelik bir eğilim görülmektedir. Ne var ki, çeşitli renk ve türden boyaların üretildiği durumlarda, farklı iş-

lemlerin düzenlenmesi ve denetimi, otomasyon düzeninden daha önemlidir.

Boya ürünleri renk, akıcılık ve öteki fiziksel özellikler açısından benzer olmalıdır. İnceltme işlemi sırasında çeşitli kurutucular, küf öldürücüler ve renk zeminleri katılarak boyanın önceden saptanan renginin tutup tutmadığı denetlenir. Renk tonu, açıklık-koyuluk ve berraklık gibi renk değerlerini ölçen aygıtlar kullanılmakla birlikte, üretimin bu aşamasında renk tutturucu uzmanların yerini alabilecek başka bir yöntem henüz geliştirilememiştir. Işığın saçılımını sağlayarak boyaya örtücü özellik kazandırmakta beyaz pigment ile dolgu maddelerinden, renk tonunu oluşturmakta ise belirli dalgaboyundaki ışıkları soğuran renkli pigment ve tonlayıcılardan yararlanır. Buna karşılık renk ayarlama işleminde kullanılan renk zemini, örtücü özelliği yüksek, nötr bir renktir.

Ortaya çıkan boya katmanının teknik özellikleri olabildiği ölçüde alet yardımıyla denetlenir ve gözlemler otomatik olarak kaydedilir, ama son kontrol gözle yapılır.

Boyabat, Karadeniz Bölgesi'nde, Sinop iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 1.723 km² (1989) olan Boyabat ilçesi kuzeyde Ayancık, Erfelek ilçeleri ve Merkez ilçe, kuzeydoğuda Gerze ve Dikmen, doğuda Duragan ilçeleri, güneyde Saraydüzü ilçesi ve Çorum ili, batıda da Kastamonu iliyle çevrilidir.

Dağlarla kuşatılmış olan ilçe topraklarının orta kesimi çukurluktur. Bu toprakların kuzey kesimini Küre Dağları(*), güney kesimini de Ilgaz Dağının(*) kuzeydoğu uzantıları engemelendirir. Gökırmak(*) ilçe topraklarında kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda akar. İlçenin başlıca su kaynağı bu akarsudur. İl kıyısında Karadeniz'e dökülen Ayancık, Kabalı ve Sarımsak çayları ile Karasu ilçenin kuzey kesimindeki dağlık alandan çıkar.

Gökırmak vadisinin ilçe merkezi çevresinde genişleyerek oluşturduğu düzlükler Boyabat Ovası olarak adlandırılır. Bu verimli ovanın çevresi yer yer zengin orman örtüsü ile kaplıdır. Dağların yamaçlarındaki orta yükseltili düzlüklerde de birçok yayla vardır. Bu yaylalar önemli hayvan otlatma alanlarıdır.

Boyabat ilçesinde başlıca geçim kaynağı bitkisel üretimdir. En önemli ürün olan pirincin yanı sıra, buğday, mısır, arpa ve şeker pancarı yetiştirilir. Boyabat Ovasının pirinç ekimine uygun bir özellik göstermesi, toprağın elverişliliği ve sulama olanaklarının zenginliği, pirinci ilçenin başlıca geçim kaynağı haline getirmiştir. Patates ve soğan üretiminin yanı sıra, sebze ve meyve üretimi de gelişmektedir. Meyvelerden en çok elma ve armut yetiştirilir. Hayvancılık, ilçe halkının önemli geçim kaynaklarındandır. 1960'lardan sonra hayvan soylarında verim artırma amacıyla yapılan ıslah çalışmaları

Boyabat'tan bir görünümü
Anadolü Yayıncılık Arşivi

kapsamında, 34 boğalık bir laboratuvar kurulmuştur. Koyun yetiştiriciliği özellikle Gökırmak çevresinde yaygındır. İlçede az sayıda Ankara keçisi de yetiştirilir. Anıcılıkta modern yöntemler kullanılmaya başlanmıştır. Ormancılık da yapılır. Büyük orman içi dinlenme yeni ilçe halkının yararlandığı başlıca mesire alanıdır. İlçedeki başlıca sanayi kuruluşları un, çeltik, kereste, tuğla ve kiremit fabrikalarıdır. Halı ve kilim dokumacılığı da yapılan ilçede den ve kundura atölyeleri ve marangozhaneler de vardır.

Yöre, İÖ 1600'lerde Kaşkaların yurduydı. İÖ 3. yüzyılda ise Pontus topraklarına katıldı. İÖ 70'te Romalıların eline geçen Boyabat yöresi, 395'te Bizans yönetimine bağlandı ve ardından, 1085'te Selçuklu, 1277'de Pervaneoğulları ve yaklaşık 1310'da Candaroğullarının egemenliğine girdi. Son olarak 1430'larda Osmanlı topraklarına katıldı. Tanzimat döneminde Kastamonu vilayeti Sinop sancağına bağlı bir kazaydı.

İlçenin orta kesiminde Gökırmak'a katılan ve Gazi Deresi de denen bir akarsuyun vadisinde kurulmuş Boyabat kenti, çevredeki zengin tarım alanlarından gelen ürünün toplanıp pazarlandığı bir ticaret merkezidir. Kent, il merkezi Sinop'a 96 km uzaklıktadır.

En önemli tarihsel yapı, Boyabat Kalesi'dir. İÖ 6. yüzyıla ait olduğu sanılan kale, bir uçurumun kenarında kurulmuştur. Doğu ve güney bölümlerinde iç içe yapılmış burçlar yer alır. Yapım tarihi bilinmeyen Ak Mescit ile Osmanlı döneminden kalma Cumaköy ve Yazıköy camileri öteki tarihsel yapılarıdır.

Boyabat Belediyesi Cumhuriyet'ten önce kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 50.648; kent, 21.506.

Boyacá, Kolombiya'nın ortadoğu kesiminde il. Batıda serin And yaylalarını, daha aşağılarda sık ormanlarla kaplı yamaçları, doğuda ise uçsuz bucaksız düzlükleri içine alır. Yüzölçümü 23.189 km²'dir. İl konumunu 1886'da kazandı. Yayla kesimindeki Tota Lagünü güzelliğiyle ünlüdür. İlde tahıl, kahve, tütün, muz ve öteki meyvelere dayalı geleneksel bir tarım ekonomisi egemendir. Ayrıca en ünlüsü Muzo'da bulunan zümrüt madenleriyle tanınır. Kolombiya'da ilk entegre demir-çelik fabrikası 1955'te Paz de Rio'da kuruldu. Fabrika, yörede elde edilen demir cevherini ve kömürü kullanarak Kolombiya'nın çelik üretiminin üçte ikisinden çoğunu gerçekleştirmektedir. Ulaşım ağı çok gelişmemişse de il merkezi Tunja ile öteki bellibaşlı merkezlerinden büyük bir demiryolu ve karayolu geçer. Batı Irmağı üzerinde kurulmuş, dünyanın en yüksek kaya dolgu barajlarından bir olan Chivor Barajı önemli bir hidroelektrik enerji kaynağıdır. Nüfus (1985) 1.209.739.

Boyacá Çarpışması, Latin Amerika'nın bağımsızlığı için sürdürülen savaşlar sırasında, Bogotá yakınlarında Güney Amerikalı isyancıların İspanyol kuvvetleri karşısında zafer kazandıkları çarpışma (7 Ağustos 1819). Bu zaferle Nueva Granada (Kolombiya ve Venezuela) İspanya'nın denetiminden kurtulmuştur.

General Simón Bolívar ve General Francisco de Paula Santander komutasında yaklaşık 3 bin kişilik isyancı ordusu, Gámeza (12 Temmuz) ve Rio Vargas'taki (25 Temmuz) ilk çarpışmalarda İspanyolları yenilgiye uğrattı, 5 Ağustos'ta Tunja'yı ele geçirdi. Boyacá'daki son çarpışmada Santander,

Boyacı İrmağı üzerindeki bir köprüde İspanyol ileri kollarının yolunu kesti. O sırada Bolívar'ın askerleri de 1 km kadar ötedeki ana kuvvete saldırdı ve İspanyol komutanı ile yaklaşık 1.800 askerini tutsak aldı. Bolívar, 10 Ağustos'ta Bogotá'yı ele geçirdi ve Nueva Granada'nın kurtarıcısı olarak karşılandı. Santander'i başkan yardımcısı ve geçici hükümetin başkanı olarak atadı. Daha sonra Venezuela'daki La Angostura'ya gelen Bolívar, Kolombiya Cumhuriyeti'ni (Gran Colombia) kurma tasarısını burada açıkladı.

boyacıkırtırnağı (*Genista tinctoria*), baklagiller (*Fabaceae*) familyasından, seyrek dallı çalimsı bitki. Akdeniz bölgesinden başlayarak, Güney İskandinavya, Polonya ve Kafkasya'ya kadar geniş bir yayılım gösterir. Türkiye'nin Trakya ve Karadeniz bölgelerinde yetişir.

Yüksekliği 30-200 cm arasında değişen bitkinin, üst yüzü koyu yeşil renkte olan yaprakları ve dalların ucunda toplanmış altın sarısı çiçek salkımları vardır. Dar, uzun ve yassı meyveleri çok tohumludur. Bitkinin çeşitli alkoitler içeren çiçekli dalları idrar artırıcı, terletici ve müşil olarak kullanılır. Sarı renkli glikozitler içeren çiçekleri ise eskiden yün ve keteni sanyaya ya da yeşile boyamakta kullanılmıştır.

boyalı basma, DOĞRUDAN BASMA ya da MİRDANLI BASMA olarak da bilinir, kumaş üzerine renkli desenler aktarma yöntemi. 1783'te İskoç dokumacı Thomas Bell tarafından geliştirilen bu yöntemde, her renk için ayrı ayrı hazırlanan boyarmadde hamuru, basılması istenen desene göre tiftiruk oyma yoluyla kabartılmış merdaneler aracılığıyla kumaşa aktarılır. Boyalı basma tekniği, hemen her türden dokumaya uygulanabilir. Ayrıca bak. ağartmalı basma; tutkalı basma.

boyalı kaplumbağa (*Chrysemys picta*), *Emydidae* familyasından, Kanada'nın güneyinden Meksika'nın kuzeyine kadar olan bölgede yayılmış, kabuğu güzel nakışlarla süslü Kuzey Amerika kaplumbağası. Yaklaşık 10-18 cm uzunluğunda, kara ya da yeşilimsi kahverengi, oldukça basık ve girintili çıkıntısız olan üst kabuğunda sarı-kırmızı nakışlar vardır.

Genellikle durgun ve sığ tatlı sulara, özellikle de sık bitkili, çamur tabanlı göletlerde yaşayan boyalı kaplumbağa bitkiler, küçük hayvanlar ve leşlerle beslenir. Sık sık, büyük gruplar halinde sudaki ağaç gövdelerinin ya da başka cisimlerin üstüne çıkarak güneşlenir ve birçok bölgede kış uykusuna yatar.

boyalısuçulluğu, *Charadriiformes* takımının *Rostratulidae* familyasını oluşturan iki kuş türünün ortak adı. Gövdesi ve gagasıyla çulluğu andıran, yaklaşık 25 cm uzunluğunda ve kahverengi-beyaz renkteki bu kuşlar göz alıcı nakışlarla bezenmiştir.

Eskidünya boyalısuçulluğu (*Rostratula benghalensis*) Afrika'dan Avustralya ve Japonya'ya kadar yayılmıştır; gözlerinin çevresinde sarımsı, gözlüğe benzeyen halkalar bulunur. Güney Amerika boyalısuçulluğu (*Nycticryphes semicollaris*) daha koyu renkli, sırtı sarı çizgili bir kuştur.

Bataklıklarda yaşayan her iki türde de erkeklerinden daha iri ve daha parlak renkli olan dişi erkeğe kur yapar; yuva yapma görevini ise daha çok erkek üstlenir. Boyalısuçullukları yuvalarını yerde kurarlar; Eski-

dünya türü dört, Güney Amerika türü ise iki yumurta bırakır. Yavrular, suya girmeye kendiliklerinden ve kolayca alışırlar. Ayrıca bak. çulluk.

Boyar, Ali Sami (d. 1880, İstanbul - ö. 1967, İstanbul), gerçekçi anlayışta çalışmış asker ressam.

Mühendishane-i Berri-i Hümayun'un ilk öğrencilerinden Hüseyin Hüsnü Bey'in öğrencisi. 1892'de Bahriye Mektebi'ne girdi, 1898'de teğmen rütbesiyle mezun oldu ve

"İren Manastır"

İstanbul Devlet Resm ve Heykel Müzesi

Deniz Resimhanesi'ne atandı. Buradaki görevi sırasında, 1902'den başlayarak bir süre özel izinle Sanayi-i Nefise Mektebi'ne devam etti. 1910'da Paris'e giderek Güzel Sanatlar Yüksekokulu'nda Fernand Piestre Cormon'un atölyesinde çalıştı. 1914'te Türkiye'ye döndü, İnas (Kız) Sanayi-i Nefise Mektebi, Bahriye Müzesi ve (1944'te emekli olduğu) Ayasofya Müzesi müdürlüklerinde bulundu. Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın Şişli'de açtığı atölyede (1914-18) savaş resimleri yaptı. Ayrıca bu yıllarda Galatasaray sergilerine katıldı ve Sanayi-i Nefise Mektebi'ndeki eğitimi yeterli bulmayan bir grup ressamın oluşturduğu Serbest Resim Atölyesi'nde Avni Lifij, Hikmet Onat, Ruhî Arel ve İbrahim Çallı ile birlikte çalıştı. Cumhuriyet döneminin ilk paralannın resimlenmesinde de görev aldı ve Londra'da bunların basılmasını denetledi; bu sırada Londra ve Paris'te sergiler açtı.

Ali Sami Boyar yağlıboya ve oymabaskı tekniğiyle çalışarak genellikle manzara ve mimari ağırlıklı iç ve dış mekân resimleri yapmıştır. İzlenimcilikten çok, gerçekçi anlayışa yakın bir üslupta çalışmıştır. Ayrıca 1930'larda *Ülkü* dergisinde Türk resim sanatını inceleyen yazılar yazmış, özellikle ulusal sanat kültürünün yurt çapında yaygınlaştırılması konusunu vurgulamıştır.

boyarlar, Rusça BOYARE, tekil BOYARIN, ortaçağ Rus toplumunda ve devlet yönetiminde yüksek zümre. 10-12. yüzyıllarda Kiev prensinin maiyetindeki (*drujina*) en üst kesimi oluşturan boyarlar, orduda ve sivil yönetimde yüksek konumları ellerinde tutuyorlar, önemli devlet sorunlarında prence danışmanlık eden *Duma* adlı bir parlamentoda bir araya geliyorlardı. 13 ve 14. yüzyıllarda Rusya'nın kuzeydoğu prensliklerinde ayrıcalıklı zengin toprak sahipleri sınıfını oluşturan boyarlar da prenslere yardımcı ve danışman olarak hizmet ederlerdi; ama mülklerini yitirmeksizin bir prensin hizmetinden çıkarak bir başka prensin hizmetine girme hakları vardı.

Moskova Büyük Prenslüğü'nün boyarları 15-17. yüzyıllar arasında dışa kapalı soylu bir sınıf oluştuyordu. Moskova'nın eski boyar ailelerinin, yabancı soyluların ve eski prenslerin soyundan gelen yaklaşık 200 ailenin oluşturduğu bu sınıf, devletin iç ve dış işlerinin yönetiminde çara yardımcı olan boyarlar meclisinde bir araya gelirdi. Boyarlar genellikle devlet kurumlarına yöne-

ticilik, eyalet valiliği ve askeri komutanlık gibi görevlerde bulunurlardı. Moskovah soylu ailelerin (*mestniçestvo*) karmaşık hiyerarşisindeki önceliklere göre boyarların atamalarını çar yapardı. Boyarların toplumsal ve siyasal yaşamdaki önemi 17. yüzyıl boyunca azaldı. 18. yüzyılın başlarında I. Petro boyarlık rütbe ve unvanını kaldırdı.

boyarmadde, uygulandığı malzemeye kalıcı biçimde rengini veren, yoğun renkli ve karmaşık yapıları organik bileşiklerin ortak adı. Pigmentlerin tersine, boyarmaddelerin hemen hepsi çözünabilen bileşiklerdir ve renk dağılımının düzenli olabilmesi için, genellikle sulu çözelti haline getirildikten sonra uygulanır.

Günlük kullanımda boyarmaddelere genellikle boya denirse de, reçene gibi bağlayıcı bir madde içinde asılı halindeki pigment parçacıklarından oluşan boyalar, uygulandıkları malzemeyi kalıcı biçimde renklendirmez, ancak yüzeyde bir boya katmanı oluşturur. Oysa, örneğin dokuma sanayisinde kullanılan ve kumaş boyası denen toz halindeki boyarmaddeler, çözelti haline getirilerek uygulandığında kumaşın yüzeyine değil bütün dokusuna tutunarak rengini veren bileşiklerdir. Boyama sırasında çözeltiden ayrılan boyarmadde molekülleri boyanacak maddeye öylesine kalıcı biçimde tutunur ki, bu boyarmaddeleri çözelti haline getirmiş olan çözücü bile artık bu molekülleri dokudan koparamaz.

Başta dokuma olmak üzere kâğıt, deri, gıda ve kozmetik sanayilerinde kullanılan boyarmaddelerin doğal ve yapay (sentetik) birçok örneği bilinmektedir. Günümüzde kullanılan boyarmaddelerin çoğu, petrolden ya da kömür katranından elde edilen benzen grubu hidrokarbonlardan birleşim yoluyla hazırlanır. Ama binlerce yıllık geçmiş olan boyama sanatında, 19. yüzyılın ortalarında ilk sentetik boyarmaddelerin üretilmesinden önce, bitkisel ve hayvansal kökenli doğal boyarmaddelerden başka seçenek yoktu. Bilinen ilk boyarmaddeler, bitkisel kökenli kökboya, indigo (çivit) ve safra ile hayvansal kökenli Sur firfiri (pürpura) ve kırmızıdır. Bu doğal boyarmaddeler de, gerek doğal kaynakların kıtlığı ya da erişilemezliği, gerek boyanın uygulanması açısından boyacı ustalarına büyük sorunlar yaratıyordu. Örneğin erguvan-mor tonlarının tek kaynağı olan ve *Murex brandaris* ya da *Purpura* cinsinden çeşitli yumuşakçalardan elde edilen Sur firfiri, 15. yüzyılın ortalarında birdenbire tükenmişti. Güçlükle sağlanan doğal kaynaklardan boyarmaddenin kullanılabilir biçimde ayrılması ve boyanın tutturulması da büyük bir ustalık gerektirdiğinden, boyacı ustaları deneyle edindikleri bu bilgileri büyük bir sır olarak gizliyorlardı. *Indigofera* cinsinden çeşitli bitkilerin ve *Isatis tinctoria*'nın yapraklarından uzun işlemler sonucunda elde edilen mavi renkli indigo, havada kolayca yükseltgenerek pımsımsı ve yünlü kumaşları boyayabiliyordu. Ama doğal boyarmaddelerin hepsi dokuma elyafına bu kadar kolay tutunamıyordu. Bu nedenle boyanacak elyafı önce alüminyum (özellikle şap), demir, bakır ya da kalay bileşikleriyle mordanlamak gerekiyordu. Bugün de uygulanan bu yöntemle, boyarmadde çözünmeyen bir metal tuzi halinde elyafın üstünde çöker. Mordan gerektiren boyarmaddelerin en önemlisi, bir zamanlar Anadolu'da, Hindistan'da ve Avrupa'da yaygın olarak yetiştirilen kökboyası bitkisinin (*Rubia tinctoria*) köklerinden elde edilen ve Türk kırmızısı ya da Edime kırmızısı adıyla bilinen alizarindir. Kökboyası, alüminyum mordanla uygulandığında

solmayan, parlak bir kırmızı, demir mordanla uygulandığında ise morumsu siyah bir renk veriyordu; mordanları uygun biçimde karıştırarak istenen ara tonlar elde edilebiliyordu. Amerika'nın keşfedilmesi ve yeni kıtaya ulaşan ticaret yollarının gelişmesiyle, Avrupa yeni mordanlı boyarmaddelere kavuştu. Örneğin alüminyumla kırmızı, demirle kahverengi, kalay mordanlarla da pembe renk veren Brezilya odunu ile krom oksit mordanla parlak siyaha boyayan bakkam (*Haematoxylon campechianum*) ağacının odunu, yeni boyarmadde kaynaklarıydı. Orta ve Güney Amerika kökenli *Morus* ya da *Maclura tinctoria*'nın odunundan elde edilen fustik, safran (*Crocus sativus*) çiçeklerinin tepeciklerinden (stigma) elde edilen safran ve *Reseda luteola* bitkisinin çiçeklerinden çıkarılan boyarmaddeler sarı ve sarı-turuncu tonları için kullanılıyordu. Uzakdoğudan gelen bazı akasya türlerinin odunundan çıkarılan kateşu, kahverengi bir boyarmaddeydi. Kökboyasının yeni sıra kırmızı tonlarını veren başlıca boyarmaddeler ise aspir ve kırmızıdır. Bunlardan birincisi aspir (*Carthamus tinctorius*) bitkisinin kurutulmuş çiçeklerinden sağlanıyor, kırmızı ise Hindistan'daki incir ağaçlarında yaşayan *Coccus cacti*, Amerika'nın tropik bölgelerindeki kaktüslerde yaşayan *Dactylopius coccus*, gomalakin da kaynağı olan Uzakdoğulu kökenli *Coccus lacca* ve *Kermes ilicis* gibi kırmıziböceği adıyla bilinen değişik koşnil (kabuklu bit) türlerinin dişisinin kurutulup öğütülmesiyle elde ediliyordu. İngiliz Muhafız Birliği'nin geleneksel kırmızı üniforması da 1954'e değin kırmızıyla boyanırdı. 19. yüzyılda, bireşimle elde edilmiş boyarmaddelerin kullanıma sunulmasından sonra doğal boyarmaddeler giderek önemini yitirdi. Bugün naylon elyafı siyaha boyamak için kullanılan bakkam, önemini koruyan tek doğal boyarmadde dir.

İlk sentetik boyarmadde olan anilin morunu, 1856'da İngiliz kimyacı William Henry Perkin, bir kömür katranı türeviyle gerçekleştirdiği tepkime sırasında rastlantı sonucu buldu. Bunu izleyen yıllarda doğal boyarmaddelerin kimyasal yapısını belirlemek ve bu bileşikler bireşimleyebilmek için yoğun araştırmalara girişildi ve 1868'de, taşkömürü katranından elde edilen antrasenden bireşim yoluyla yapay alizarinin üretilmesi ilk büyük başarı oldu. 1880'de indigonun bireşimi, ardından yeni boyarmaddelerin üretilmesiyle, 19. yüzyılın sonlarında, ham-madde olarak kömür katranından elde edilen aromatik bileşikler kullanan geniş çaplı bir boyarmadde sanayisi doğdu. Bireşimle elde edilen başlıca boyarmadde grupları, genel formülü $RN=NR'$ olan ve bugün sentetik boyarmaddelerin en geniş grubunu oluşturan azo boyarmaddeleri (1862); mordan ve tespit banyosu gerektirmeksizin pamuğu doğrudan boyayabilen Kongo kırmızısı (1884); azo benzenenden türetilen ve özellikle kırmızı-sarı tonlarını veren azoik boyarmaddeler (1911); asetat liflerine kolayca tutunan asetat boyarmaddeleri, özellikle de azo ya da antrokinon grubu boyarmaddeler (1922-23) ve boyanacak maddeyle kimyasal bir bağ oluşturan tepkin boyarmaddelerdir (1956).

Boyarmaddelerin çoğu, halkalı birer hidrokarbon olan aromatik bileşiklerin yanı sıra, kromofor adı verilen kimyasal bir altgrup içerir. Kromoforlar, her biri aromatik halkadaki bir karbon atomuna tek bağla, birbirlerine ise çift bağla bağlanmış iki azot atomundan oluşur. Kromofor, görünür tayfın üstündeki ya da morötesindeki ışınlamanın kuvvetle soğurulmasını sağlar. Ayrıca daha yoğun renk elde edebilmek için soğur-

ma bölgesini kaydırmak üzere oksokrom denen kimyasal gruplar da kullanılabilir.

Boyarmadde moleküllerinin kimyasal yapısını değiştirmek oldukça kolay olduğundan, kömür katranından pek çok boyarmadde üretilmektedir. Kimyasal bireşim yöntemlerindeki son gelişmeler de (daha çok petrol kökenli) birçok yeni boyarmaddenin üretilmesine olanak sağlamıştır. Bugün, değişik yapıdaki maddelerde en iyi sonucu veren ve 35 bin değişik ticari markayla satılan 7 bini aşkın sentetik boyarmadde ticari kullanıma sunulmuştur ve bunlara her yıl 200 kadar yeni ürün eklenmektedir. Boyarmaddelerin kimyasal yapılarına göre sınıflandırılmasında, boyarmadde molekülüne özgül rengini veren kromofor grubu temel alınır. Bu sınıflandırmaya göre, başlıca boyarmadde grupları şunlardır: β -naftolün nitroz asitle işlenmesiyle elde edilen α -nitrozo- β -naftol yapısındaki, yeşil renkli nitrozo boyarmaddeler; 2,4-dinitroklorobenzenin 4-aminofenolle yoğunlaşma ürünü olan, sarı renkli ve dağılımlı nitro boyarmaddeler; birincil bir aromatik aminin, buz eşliğinde nitroz asit kullanılarak bir asit çözeltisinde diazolanmasıyla elde edilen, turuncu-kırmızı tonlarındaki azo boyarmaddeler; diaminantrakinonun sülfolanmasıyla elde edilen yeşil ve mavi tonlarındaki asit alizarin boyarmaddeler; oldukça karmaşık tepkime basamaklarıyla anilinden elde edilen, turuncu renkli indigomso ve tiyindigomso boyarmaddeler; fosgen, formaldehit ve $C=O$ ile $CH-OH$ grupları içeren ara bileşiklerden gelme merkezi bir karbon atomu içeren, mor tonlarındaki trifenilmetan boyarmaddeler; karmaşık aldehitlerin aminlerle yoğunlaştırılması gibi çeşitli yöntemlerle üretilen ve eşlenik bağlarla bağlanmış atomlardan oluşan iki halka sistemi içeren siyanin boyarmaddeler; molekülünde bir azo, ftalosiyanın ya da antrakinon grubu bulunan bir amino bileşiğinin sulu ortamda siyanürik klorürle yoğunlaştırılmasıyla elde edilen ve boyanacak lifle kimyasal tepkimeye girerek, lif molekülünün parçası haline gelen tepkin (reaktif) boyarmaddeler; ftalonitrilin ya da ftalik anhidritten türemiş başka bir bileşiğin bakır I tuzlarıyla ısıtılmasıyla elde edilen bakır ftalosiyanın gibi mavi ya da bakır ftalosiyanın halojenlenmesiyle elde edilen yeşil pigmentleri içeren ftalosiyanın boyarmaddeler.

Dokuma elyafı, hem gözenekli olduğu, hem de boyarmadde moleküllerine kimyasal kuvvet uygulayabildiği için çok iyi boya tutar. Boyama sırasında, boyarmadde molekülleri çözeltiden ayrılacak, iyon kuvvetleri, hidrojen bağı ya da başka çekim kuvvetleriyle liflerin üstüne kalıcı biçimde tutunur. Boyarmadde kimyasındaki en büyük ilerlemelerden biri, liflerle tepkimeye giren boyarmaddelerin geliştirilmesidir. Böyle bir boyarmadde molekülü, lif ile çok sağlam bir ortaklaşım bağı kurarak renkli bir bileşik oluşturur ve boyanın kalıcı olmasını sağlar.

Boyanacak liflerin önce katışıklardan temizlenmesi, örneğin pamuklu liflerdeki protein, yağ ve dokuma sırasında uygulanan nişasta çirisi gibi organik madde kalıntılarından giderilmesi gerekir. Temizlenen lifler, boyarmadde moleküllerini daha iyi emebilmesi için bir süre ışıtmaya bırakılır; bütün bu işlemlerden sonra sıcak boyarmadde banyosuna daldırılır.

Bazı boyarmaddeler boya banyosunda çözünmeyen, renksiz bileşiklerdir. Bunlar daha sonra, boyanacak maddenin üstünde yükseltgenerek çözünmez duruma gelir ve renklenir. Çözünürlüğü az boyarmaddeler de (dağılımlı boya) yapay elyafa uygulanır.

Pamuk, yün, ipek gibi doğal maddelerin özgün kimyasal yapılarına uygun boyarmaddeleri bireşim yoluyla üretmek gerekir. Yapay liflerin kimyasal yapıları, boyanma özelliklerini değiştirmek üzere düzenlenebilir. Böylece bazı yapay lifler tek bir boya banyosu içinde aynı anda birkaç renge birden boyanabilir.

Türkler geleneksel olarak yün, den, tiftik, pamuk ve ahşap gibi maddelerle bunlardan elde edilen ürünlerin boyanmasında bitkilerden, hayvanlardan ve topraktan elde edilen doğal boya maddelerden yararlanmışlardır. Doğal boya madde kullanımı 19. yüzyılın sonlarına doğru sanayi ürünü boyaların çıkışıyla azalmaya başlamış, günümüzde ise unutulmaya yüz tutmuştur.

Türkiye'de geleneksel boyacılığın en çok geliştiği yerler Bursa, İstanbul, Edirne, Konya, Kayseri ve Tokat'tı. Evliya Çelebi'nin (17. yy) verdiği bilgiye göre yalnız İstanbul'da 500 boyacı dükkanı vardı. Boyacı esnafı da en çok boyanın sabit olmasına yani çıkmamasına ve boyama sırasında iplik ya da kumaşın çürütülmemesine, yakılmasına özen gösterirdi.

Eski boyaların yapılışı ancak usta çırak ilişkisi içerisinde öğrenildiği için pek ayrıntılı olarak bilinmemektedir. Ama Türk ustalardan da temel olarak öteki ülkelerde yararlanılan bitki ve böcek gibi çeşitli boyarmadde kaynaklarını kullanmışlardır. Bunların içinde Türk kırmızısının dayanıklılığı ve parlak oluşu Avrupalıların da ilgisini çekmiş, 18. yüzyılda bu boyarmaddenin elde edilme tekniğini öğrenmek üzere Osmanlı ülkesine uzmanlar gönderilmişti. Fransa'nın ipekleriyle ünlü Lyon kentinden Bursa'ya gelen boya uzmanları, esnafın bilgi vermekten kaçınması üzerine saraydan Bursa kadılığına yazılmış bir ferman alarak kendilerine yardımcı olunmasını sağlamışlardır. 1747'de İzmir'den Fransa'daki bazı boya atölyelerine ustalar götürülmüş, 1765'te Türk kırmızısına ilişkin formül Fransız elçisi tarafından Babil'den resmen alınmış ve 1777'den sonra Avrupa'nın her yerine yayılmıştır.

boyasaptar bak. mordan

Boyce, William (d. 1710, Londra? - ö. 7 Şubat 1779, Londra). İngiliz kilise müziğinin başta gelen bestecilerinden biri. Senfonilerinden başka orgcu ve müzik yayımcısı olarak da ünlüdür.

Boyce'un bestecilik yaşamı, üstlendiği resmi görevlerle yakından ilişkiliydi. 1736'da Kraliyet Şapeli bestecisi oldu, ilahî ve ayinlerin birçoğunu orada ve Londra'da orgculuğunu yaptığı başka kiliselerde kullanılmak üzere yazdı. Tiyatro için dindışı müzik parçaları da yaptı; ilk kez 1740'tan önce

Boyce, Thomas Hudson'in portre çalışmasından ayrıntı; Bodleian Kütüphanesi, Oxford Üniversitesi
Bodleian Library, Oxford University

sahnelenen *Peleus ile Thetis* adlı mask oyunu, onun bu tür çalışmalarının ilk örneklerinden biriydi. Bir zamanlar çok sevilen "Tatlı tatlı es, ey güney rüzgânı" tenor partisini de içeren *Solomon* seranadı Boyce'un tiyatro bestelerinin en güzellerinden biridir. Daha sonra yayımlanan *İki Keman için Viyolonsel ya da Klavsen Başlı 12 Sonat* çok tutuldu. William Mason'ın bir odu için yaptığı beste ve *Neşeli Ol* ilahisi nedeniyle 1749'da Cambridge Üniversitesi tarafından müzik doktoru unvanı verilen Boyce, aynı yıl, uzun zaman popülerliğini koruyan *The Chaplet* (Çiçekten Taç) adlı müzikli oyunu besteledi. Ertesi yıl, Dryden'in *Secular Masque* adlı oyunu Boyce'un müziğiyle yeniden sahnelendi. "Momus'un Mars'a Şarkısı" adlı parça da bu oyunda yer alıyordu.

Boyce 1755'te Kraliyet Müzik Bandosu'nun şefliğine getirildi. 1758'de Kraliyet Şapeli orgcusu oldu. 1759'da David Garrick'in *Harlequin's Invasion* (Soytarının Saldırısı) adlı pandomiminin müziğini yaptı. En tanınmış şarkısı olan "Meşenin Kalbi" de bu oyunun parçalarından biriydi. Boyce 1760'ta odlarından, operalarından ve başka çalışmalarından seçtiği parçalarla *Sekiz Senfoni* adlı orkestra derlemesini oluşturdu. On yıl sonra *12 Uvertür* adlı benzer dizisi yayımlandığında, Mannheim okulunun daha heyecanlı senfonileri moda olmuştu; Boyce'un kullandığı biçim, çarpıcı ve hoş ezgili "eski üslup" çağdaşı olarak görüldü. Senfonileri genellikle İtalyan uvertür biçimi olan hızlı-yavaş-hızlı yapısındadır. Orkestra süiti ve konçerto grossoya benzeyen bu senfonilerin, gelişmekte olan klasik dönem senfonisiyle pek az ilgisi vardır. Bu arada Boyce İngiltere'de Restorasyon'dan sonraki ilk kilise müziği derlemesi ve basılan ilk partiyon olan *Cathedral Music*'i (1760-73, 3 cilt) yayımlamaya başlamıştı. Üç yüzyıl kapsayan bu yapıt 19. yüzyıl ortalarına değin bu alanda en yetkin kaynak olarak kaldı.

Boycott, Charles Cunningham (d. 12 Mart 1832, Burgh St. Peter, Norfolk - ö. 19 Haziran 1897, Flixton, Suffolk, İngiltere), İrlanda'daki arazi yöneticiliği sırasında karşılaştığı direniş dolayısıyla "boykot" (İngilizce *boycott*) sözcüğüne adını veren İngiliz.

Yüzbaşı rütbesiyle ordudan emekli olduktan sonra 1873'te Erne 3. kontunun Mayo ilindeki (*county*) mülklerinin yöneticiliğine getirildi. İyi ürün alınamaması yüzünden kurtık olasılığı ortaya çıkınca, İrlanda'da 1879'da kurulan Toprak Birliği 1880'de Boycott'a kiralari yüzde 25 oranında indirmesi gerektiğini bildirdi. Boycott'un Eylül 1880'de bu kararını geri alınması için mahkemeye başvurması üzerine Toprak Birliği'nin başkanı İrlandalı milliyetçi devlet adamı Charles Stewart Parnell, kiracıların şiddete başvuramamalarını, ama kiralari düşürmek istemeyenlerle hiçbir ilişkiye de girmemelerini istedi. Parnell'in önerisi ilk kez Boycott'a karşı uygulandı. Bunun üzerine Boycott, hasat için asker korumasında Ulster'lı işçileri çalıştırmak zorunda kaldı. Aynı yıl İrlanda'dan ayrılan Boycott, Suttolk'ta emlak komisyonculuğuna başladı. William Ewart Gladstone'un Toprak Yasası'nın çıkarılmasından sonra 1881'de kira takdir mahkemelerinin kurulmasıyla İrlanda'da koşullar hızla düzeldi.

Boyd, Belle (d. 9 Mayıs 1844, Martinsburg, Virginia - ö. 11 Haziran 1900, Kilbourne, Wisconsin, ABD), Amerikan İç Savaşı

sırasında Konfederasyon (Güney) casusu, daha sonra sahne oyuncusu ve öğretmen.

Virginia'da doğup orada büyüdü. İç Savaş patlak verdiğinde Boyd ve annesi Martinsburg'daki evlerine bayrak asmak isteyen Birlik (Kuzey) askerlerine karşı çıktılar. Zorla içeri girmeye kalkışan askerlerden birini Belle Boyd ateş ederek öldürdü. Bu nedenle yargılandığı da meşru savunma gerekçesiyle aklandı. General James Shields'in komutasındaki Birlik subayları, Virginia eyaletindeki Front Royal'da Boyd'un da bulunduğu binaya yerleştirmişti. Boyd, onların kentten geri çekilme planını bir rastlantı sonucunda öğrendi. Birlik askerlerinin, geri çekilme sırasında kentin köprülerini havaya uçuracağını General T. J. Jackson'a bildirmek üzere savunma hatlarını geçerek tehlikeli bir yolculuğu göze aldı. İstihbarat görevinde bilinen tek önemli başansı buydu. Martinsburg'a dönüşünden sonra Konfederasyon adına casusluğu açıkça sürdürdü. J. S. Mosby'nin gerillalarına kurye ve gözcü olarak hizmet etti.

1862'de ABD savaş bakanı Edwin Stanton'ın yazılı emriyle tutuklandı, sonra tutsak değişimi sırasında serbest bırakıldı. Birlik'in eline geçen Martinsburg'a döndüğünde yeniden tutuklandı, hapiste tıfloya yakalandığı için 1863'te yeniden salıverildi. Kuzey'de artık yararsız duruma geldiği için kurye olarak kullanılmaya başlandı. 1864'te Konfederasyon başkanı Jefferson Davis'in mektuplarını İngiltere'ye götürmek için yola çıktı. Bindığı geminin yolu bir Birlik gemisi tarafından kesilince, Hardinge adlı bir subayı etkisi altına aldı. Hardinge, Konfederasyon gemisi kaptanının kaçmasına göz yummak suçuyla askeri mahkemede yargılanarak Deniz Kuvvetleri'nden atıldı, daha sonra İngiltere'ye giderek Ağustos 1864'te Boyd ile evlendi.

Boyd ilk kez İngiltere'de sahneye çıktı. *Bell Boyd In Camp and Prison* (Bell Boyd'un Kamp ve Cezaevi Anıları) adlı yapıtı İngiltere'de 1865'te yayımlandı; aynı yıl kocası öldü. ABD'de ilk olarak 1868'de sahneye çıktı. Ama hemen ardından yaptığı ikinci evlilikten sonra uzun süre sahneden ayrıldı. 1886'dan sonra ise hem oyuncu, hem öğretmen olarak çalıştı.

Boyd, Robert, 1. Lord Boyd (Kilmarnock) (ö. y. 1471, Northumberland, İngiltere), III. James'in döneminde İskoç devlet adamı.

Sir Thomas Boyd'un (ö. 1439) oğluydu. Boyd ailesinden Sir Robert Boyd da, William Wallace ile Robert de Bruce'un silah arkadaşıydı. 1454'te "lord" unvanını alan Boyd, III. James'in küçüklüğünde İskoçya kral naiblerinden biriydi. 1466'da bazı dostlarıyla birlikte genç kralı avcunun içine aldı, onu yöneten tek kişi durumuna geldi. İskoçya'nın yöneticisi olarak bazı din kurumlarında reform yapılmasında etkili oldu. III. James'in, Norveç ve Danimarka kralı I. Christian'ın kızı Margarethe ile evlenmesini sağlayarak Orkney Adalarının yönetimini Norveç'ten devraldı. Ama 1467'de *chamberlain* (başmabeyinci) ve *justicia* (yüksek adalet görevlisi) görevlerini ele geçirip kralın kız kardeşi Mary'yi, Arran kontu unvanını alan büyük oğlu Thomas ile evlendirdince düşmanları bütün güçleriyle karşısına çıkı. İhanetten suçlu bulunarak ölüm cezasına çaptırıldı, İngiltere'ye kaçtıktan kısa bir süre sonra da öldü. Kardeşi ve yardımcısı Sir Alexander Boyd'un cezası önce hastalığı nedeniyle ertelendi, 22 Kasım 1469'da da boynu vurularak infaz edildi.

Boyd'un oğlu Arran kontu Thomas Boyd (ö. y. 1473) babası iktidardan düşürüldüğünde Danimarka'daydı. Her şeye karşın

kralın sözlüsü Margarethe'i İskoçya'ya getirerek görevini tamamladı. Ardından da kansasın uyarısı üzerine Avrupa'ya kaçtı. Paston Mektupları'ndan(*) birinde Thomas'tan övgüyle söz edilir; ama daha sonraki yaşamıyla ilgili çok az bilgi vardır. 1474'te ölmesi üzerine dul eşinin evlendiği Lord Hamilton, Hamilton kontları soyunu başlatmıştır.

Boyd, William (d. 5 Haziran 1898, Hendrysburg, Ohio - ö. 12 Eylül 1972, Hollywood, ABD), *western* filmlerinde canlandırdığı Hopalong Cassidy tipiyle tanınan sinema ve televizyon oyuncusu.

Oklahoma'da büyüdü. Ancak 13 yaşına kadar okula devam edebilirdi. Çeşitli işlere girip çıktıktan sonra 20 yaşında California'ya gitti. 1918'de Cecil B. deMille'in *Old Wives for New* filminde aldığı rolle sinemaya başladı. 1920'lerde deMille'in başka filmlerinde de oynadı. İlk kovboy rolüne 1935'te *Hopalong Cassidy* filmiyle çıktı. Uzun boyu ve beyaz saçlarıyla kendine özgü bir fiziği olan Boyd, kısa zamanda beyazperdede canlandırdığı siyah elbiseli ve şapkalı, beyaz atlı kovboy tipiyle özdeşleşti. 1940'ların sonlarına değin birçok filmde bu rolü canlandırdı, daha sonra *Hopalong Cassidy* (1952-54) adlı televizyon dizisinde de aynı role çıktı.

Boyd-Orr, John, Baron Boyd-Orr (Brechin Mearns), 1935-49 arasında SİR JOHN BOYD ORR olarak da bilinir (d. 23 Eylül 1880, Kilmaurs, Ayrshire - ö. 25 Haziran 1971, Edzell, Angus, İskoçya), 1949 Nobel

Boyd-Orr
Camera Press

Bağış Ödülü'nü kazanan İskoç bilim adamı ve beslenme uzmanı.

Glasgow Üniversitesi'nin İlahiyat Bölümü'ne girmesine karşın sonradan beslenme konusuna yöneldi. 1914'te Aberdeen Üniversitesi Hayvansal Besin Enstitüsü'nün yöneticisi oldu; 1929'da aynı yerde Hayvansal Besin Bürosu'nu kurdu. İlk olarak, *Food, Health and Income* (1936; Besin, Sağlık ve Gelir) adlı kitabının yayımlanmasıyla ün kazandı. Çeşitli gelir gruplarının beslenme biçimi konusunda 1935'te yapılan bir araştırmanın sonuçlarını gösteren yapıt, temel beslenme gereksinimlerinin karşılanmasının, İngiliz halkının yarısının mali olanaklarını aştığını ve nüfusun yüzde 10'unun yetersiz beslendiğini ortaya koyuyordu. Bu rapor ve Rowett Araştırma Enstitüsü'nce (eskiden Hayvansal Besin Enstitüsü) yürütülen başka çalışmalar, İngiltere'de II. Dünya Savaşı sırasında uygulanan yiyecek karnesi sisteminde temel alındı.

Boyd-Orr savaş sırasında, hükümetin beslenme politikasıyla ilgili bilim komitesinin üyesi ve Aberdeen Üniversitesi Tarım Bölümü başkanı idi. 1945'te Glasgow Üniversitesi rektörü, İskoçya'daki üniversitelerden sorumlu parlamento üyesi ve Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'nün (FAO)

genel müdürü oldu; FAO'daki görevi 1948'e değin sürdü. 1935'te "sir", 1949'da ise baron unvanlarını aldı. Başlıca yapıtları arasında *The National Food Supply and Its Influence on Public Health* (1934; Ulusal Besin Kaynakları ve Kamu Sağlığı Üzerindeki Etkileri), *Food and the People* (1943; Besin ve Halk), *Food-the Foundation of World Unity* (1948; Besin-Dünya Birliğinin Temeli), *The White Man's Dilemma* (1953; Beyaz Adamın İkilemi), *As I Recall* (1966; Anımsadıklarım).

Boye, Karin (Maria) (d. 26 Ekim 1900, Göteborg - ö. 24 Nisan 1941, Alingsås, İsveç), İsveç edebiyatında modernizmin önde gelen adları arasında sayılan şair, romancı ve öykü yazarı. II. Dünya Savaşı sırasında canına kıymıştır.

Uppsala ve Stockholm üniversitelerinde öğrenim gördü. Fransız romancı Henri Barbusse'ten esinlenen Claré adlı sosyalist hareketin öncüleri arasında yer aldı. Psikanaliz kuramını ve modernist edebi görüşleri yaymaya çalışan *Spektrum* dergisinde çalıştı. *Moln* (1922; Bulutlar) ile başlayan ve ölümünden sonra yayımlanan *De sju dödsynderna* (1941; Yedi Ölümçül Günah) ile noktalanın beş şiir kitabı, orta sınıftan bir genç kızın gündelik düşlerden sıyrılarak insan sorunlarına ve daha geniş bir dünya görüşüne yönelmesini yansıtır. Önemli romanları arasında, sapkın cinsel eğilimleri keşfedişini konu alan *Kris* (1934; Kriz) ve gelecekteki totaliter toplumun dayanılmaz baskılarını anlatan *Kallocain* (1940) sayılabilir.

Boyer, Charles (d. 28 Ağustos 1897, Figeac, Lot, Fransa - ö. 26 Ağustos 1978, Phoenix, Arizona, ABD), tiyatro ve sinema oyuncusu. Yaratığı tatlı dilli Fransız aşığı tipiyle anımsanır.

Delikanlılığında oyuncu olmaya karar vermişti. Gene de Paris Konservatuarı'nda oyunculuk eğitimi görmeden önce, annesinin isteğine uyarak Sorbonne Üniversitesi'nin Felsefe Bölümü'nü bitirdi. Bir oyundaki yıldız oyuncunun hastalanması üzerine 21 yaşında ilk kez başrol oynadı. 1920'lerde Paris sahnelerinin en sevilen romantik başrol oyuncusu olmuştu. Bir yandan da sessiz sinemada güvenli adımlarla ilerliyordu.

Sesli sinemanın başlarında Hollywood'a gitti ve oradaki üçüncü filmi *Private Worlds*'den (1935; Özel Dünyalar) sonra yakışıklılığı, etkileyici sesi ve kendine özgü aksanıyla dünya çapında bir yıldız oldu. Uzun ve başarılı oyunculuk yaşamında oynadığı filmler arasında *Mayerling* (1936; *Mayerling Faciası*), *Tovarich* (1937; *Şahane Züğürtler*), *Conquest* (1937; *Kontes Walewska*), *Algiers* (1938; *Cezayir Batakhaneleri*), *All This and Heaven Too* (1940), *Gaslight* (1944; *Işıklar Sönerken*), *Around the World in 80 Days* (1956; 80 Günde Devri Alem), *How to Steal a Million* (1966; *Hırsız Aşıklar*) ve *Stavisky* (1974) sayılabilir.

Boyer Ahmedî-i Kohkiluye, İran'ın batısında il (*ostan*). Batı ve kuzeybatıda Huzistan, kuzeydoğuda Çehar Mahal-i Bahtiyari, doğuda İsfahan, güneybatıda Buşir ve güneydoğuda Fars illeri ile çevrilidir. Yüzölçümü 14.261 km²'dir. Zagros Dağlarının bir bölümü il sınırları içindedir. Çok az yağış alan yörede yazları kurumayan pek az akarsu bulunur. Yerleşmeler dağınıktır; nüfusun büyük çoğunluğu kırsal kesimde yaşar. Başlıca tarım ürünleri arpa, buğday, şeker pancarı, patates, ceviz ve elmadır. İlde daha çok aile işletmeleri egemendir; hasır, kaba kilim ve halı üretilir. İl merkezi Yasuc ile Den Deşt ve Dogonbeuden ara-

sında karayolu bağlantısı vardır. Nüfus (1986) 411.828.

boykot, iş, ekonomi, siyaset ya da toplum ilişkilerinde haksız uygulamaları protesto etmek amacıyla başvurulmuş toplu ve örgütlü ilişki kesme eylemi. Boykot, 1880'lerde İrlanda toprak sorununa ilişkin tartışmalar sırasında yüksek kiralari ve arazi tahliyelerini protesto etmek için Charles Stewart Parnell'in öncülük ettiği bir mücadele yöntemi olarak gelişti. Boykot terimi, İrlandalı toprak kiracılarının bir İngiliz malikâne yöneticisi olan Charles Cunningham Boycott'a karşı giriştiği ilişki kesme eyleminden sonra kullanılmaya başladı.

Boykot, işçi örgütlerinin daha iyi ücret ve çalışma koşulları elde etmek için sık sık başvurduğu bir taktiktir. ABD'de yasalar boykotu birinci ve ikinci derecede olmak üzere ikiye ayırır. Birinci derecede boykot, işçilerin doğrudan işverenin ürettiği mal ve hizmetleri almayı reddetmesidir; ikinci derecede boykot ise başkalarını işverenden mal almamaya yöneltme çabası içerir. ABD eyaletlerinin çoğunda birinci derecede boykot fiziksel şiddet, baskı ya da tehdide başvurmama koşuluyla yasaldır. Ama ikinci derecede boykot birçok eyalette yasadışı ilan edilmiştir.

ABD'de boykot yöntemi, 1950 ve 1960'larda insan hakları için yürütülen mücadeleler sırasında da toplumsal ve siyasal bir araç olarak kullanıldı. Gelir kaybının firmaların tutum değiştirmeye zorlayacağı düşüncesiyle Siyahlara karşı ırk ayrımı yapan dükkânlar ve işyerlerinden alışveriş yapmama yoluna gidildi.

Boykot terimi, belirli işlemlere katılmayı reddetme anlamını da taşır. Bir ülkenin temsilcileri, başka bir ülkenin izlediği politikadan ya da tutumdan hoşnut olmadıklarını göstermek için uluslararası konferansları ya da toplantıları boykot edebilir.

Bir ülkenin, ülke topluluğunun ya da uluslararası örgütlerin başka bir ülkenin politikasını ve hareketlerini etkilemek ya da protesto etmek amacıyla giriştiği boykot biçimleri de vardır. SSCB'nin 1979'da Afganistan'ı işgal etmesini protesto etmek için ABD'nin onayak olduğu 1980 Moskova Yaz Olimpiyat Oyunları'nı boykot eylemi yakın bir örnek olarak sayılabilir. Birleşmiş Milletler'in, 1965'te yasal olmayan yollarla İngiltere'den ayrılıp bağımsızlığını ilan eden Rodezya ile ekonomik ilişkilerin kesilmesi yolunda bütün üyelerine yaptığı çağrı da uluslararası bir örgütçe uygulanan boykotlara bir örnektir. Bu boykot yeni Zimbabve Devleti'nin kurulduğu 1979'a değin yürürlükte kaldı.

Osmanlı döneminde Bosna-Hersek'in ilhak edilmesi (1908) üzerine Avusturya mallarına karşı özellikle feste somutlaşan bir boykot eylemi yapılmıştır.

boydam bak. enlem ve boydam

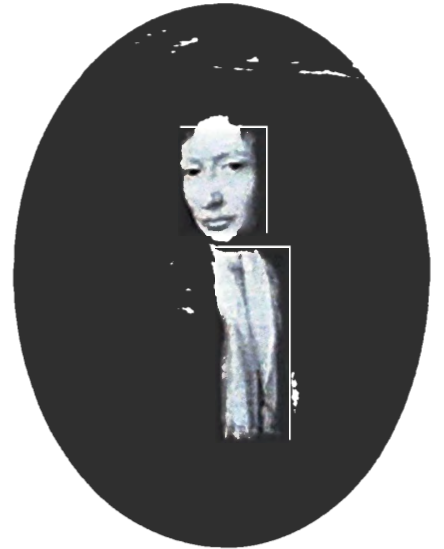
Boyle Kay (d. 29 Şubat 1902, St. Paul, Minnesota - ö. 27 Aralık 1992, Mill Valley, California, ABD), romancı, şair ve öykü yazarı.

Çocukluğunun büyük bölümünü Avrupa'da geçirdi. Yazmaya ilk gençlik yıllarında annesinin yönlendirmesiyle başladı. 1923'te ilk kocasıyla Fransa'ya yerleşti. 1941'de ABD'ye dönüşüne değin Fransa, İngiltere ve Avusturya'da yaşadı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra *The New Yorker* dergisinin yurt dışı muhabiri olarak Fransa ve AFC'de bulundu (1946-53). Daha sonra ABD'de birçok yükseköğretim ve üniversitede ders verdi.

"The White Horses of Vienna" (1935; Viyana'nın Beyaz Atları) ve "Defeat"

(1941, Yenilgi) adlı öyküleriyle iki kez O'Henry Ödülü'nü kazandı. Önemli romanları arasında *Plagued by the Nightingale* (1931, Bulbul Sıkıntısı), *Monday Night* (1938; Pazartesi Gecesi) ve *Generation Without Farewell* (1960, Vedalaşmayan Kuşak) sayılabilir. Boyle, öykülerini *The White Horses of Vienna and Other Stories* (1936; Viyana'nın Beyaz Atları ve Başka Öyküler) ve *The Smoking Mountain Stories of Postwar Germany* (1951; Tuten Dağ: Savaş Sonrası Almanya Öyküleri) adlı kitaplarda toplamıştır. İlk yapıtlarında, romantik aşkı arayan insanların içine düştüğü çelişki ve düş kırıklığı konu etmiş, daha sonraki yapıtlarının çoğundaysa, insanın kendisini tanıması ve gerçekleştirebilmesi için büyük siyasal ve toplumsal davalara bağlanması gerekliliğini ele almıştır.

Boyle, Robert (d. 25 Ocak 1627, Lismore, Waterford, İrlanda - ö. 30 Aralık 1691,

Robert Boyle, F. Kerseboom'un çalışmasından kopyası bilinmeyen bir sanatçının yaptığı yağlıboya portre; Ulusal Portre Galeri, Londra National Portrait Gallery, Londra

Londra, İngiltere). İrlanda asıllı İngiliz kimyacı ve doğa bilimci. Gazların özellikleri üzerine çığır açıcı deneyler gerçekleştirmiş, maddenin parçacık niteliğine ilişkin düşünceleri, çağdaş kimyasal elementler kuramına giden yolu açmıştır. Doğanın her yönüyle araştırılmasına yönelik çalışmaları, Yarıdan'ın yuceliğini ortaya çıkarmaya katkıda bulunacak çabalar olarak görmüştür. Londra'daki Royal Society'nin kurucularındandır.

Zengin ve nüfuzlu bir aileden gelen Boyle, 1635'te zengin ve kıbar ailelerin çocuklarının eğitim gördüğü Eton College'a gönderildi. 1639-44 arasındaki dönemi özel öğretmenlikle birlikte Avrupa'da geçirdi. Çoğunlukla İsviçre'de kalmakla birlikte Fransa ve İtalya'nın da çeşitli bölgelerini gezdi.

İç Savaş sırasında İngiltere'ye dönen Boyle, kız kardeşi Katherine'in (Lady Ranelagh) yanında yaşamaya başladı. Kız kardeşi sayesinde genişleyen çevresinde yeni dostlar edindi. Aralarında Samuel Hartlib'in de bulunduğu bu dostlarından bazıları, Boyle'un deneysel araştırmalara duyduğu ilgiyi desteklediler. 1645-55 arasında zamanının bir bölümünü Dorset'te geçirerek ahlak üzerine denemeler yazan Boyle, bunlardan bazıları 1655'te *Occasional Reflections upon Several Subjects* (Çeşitli Konular Üzerine Kıymı Düşünceler) adıyla yayımla-

di. Denemelerinden birinin Jonathan Swift'in *Gulliver's Travels* (1726; *Gülvir'in Gezileri*, 1943, 1985) adlı kitabına esin kaynağı olduğu söylenir. Boyle, mülkleriyle ilgili işler için bir süre İrlanda'da kaldı. İstedığı laboratuvar aygıtlarını orada bulamadığından, kadavra üzerinde anatomi çalışmaları yaptı. 1648'de kısa bir süre için Felemenk'e gitti.

1656-68 arasında Oxford'da yaşayan Boyle, burada, daha sonra Royal Society'nin deney yöneticisi olan yetenekli mucit Robert Hook'un yardımlarından yararlanma olanağı buldu ve onun yardımıyla bir hava pompası geliştirdi. Bu buluşun ortaya çıkardığı bilimsel olanakları kısa sürede kavrayan Boyle, bu alanda bir dizi deney yaparak havanın fiziksel özelliklerini ortaya koydu ve havanın yanma, solunum ve ses iletimi için gerekli olduğunu gösterdi. Boyle, bu çalışmalarını 1660'ta *New Experiments Physio-Mechanicall, Touching the Spring of the Air and its Effects* (Havanın Sıkıştırılabilirliği ve Etkilerine İlişkin Yeni Fiziko-Mekanik Deneyler) adlı yapıtında topladı. Bu yapıtın 1662'de yayımlanan ikinci baskısına, 1661'de Royal Society'ye sunduğu ve günümüzde Boyle-Mariotte yasası adıyla anılan çalışmasını da ekledi. Boyle'un bulduğu bu bağıntıya göre, sabit sıcaklıktaki bir gazın hacmi, basıncıyla ters orantılı olarak değişiyordu. 1661'de yayımlanan *The Sceptical Chymist* (Kuşkucu Kimyacı) adlı yapıtında Aristoteles'in dört öge (toprak, hava, ateş ve su) kuramına ve Paracelsus'un ortaya attığı üç ilkeye (tuz, kükürt ve cıva) karşı çıktı. Bunların yerine, birleşerek cisimcikleri oluşturan birincil parçacıklar kuramını geliştirdi. Bu kurama göre birincil maddenin sayısına, konumuna ve hareketine bağlı olarak farklı cisimler ortaya çıkıyordu. Bu nedenle, doğa olayları Aristoteles'in öngördüğü öğelerle ve özelliklerle değil, birincil parçacıkların hareketleriyle ve bir araya geliş biçimleriyle açıklanıyordu. Boyle, ancak 19. yüzyılda ortaya konacak olan çeşitli birincil öğelerin varlığına ilişkin herhangi bir varsayım geliştirmede. Bununla birlikte, belirli sınırlar içinde görüşleri bugün de geçerlidir.

1668'den başlayarak Londra'da kız kardeşi Katherine ile birlikte yaşayan Boyle, yaşamının bu son döneminde deneysel çalışmalarını laboratuvar asistanlarının yardımıyla yürüttü. Asistanlarından birinin kurduğu bir kimyasal madde üretim şirketi 20. yüzyılın ilk yıllarına değin varlığını bağımsız olarak sürdürdü.

Deneysel çalışmalarında, metallerdeki kavrulma (ısıtılarak oksite dönüştürülme) olayını da inceledi. Asit ve alkalilerin birbirinden ayırt edilmesi için bir yöntem önerdi ve kimyasal belirteçlerin kullanılmasını başlattı. Ayrıca yapım ve üretim süreçleriyle de ilgileniyordu. Hümanizmin pek geçerli olmadığı bir çağda Boyle, canlı bir varlık üzerinde birden çok deney yapmayacak kadar merhametliydi.

Boyle yaşamı sırasında büyük ün kazandı. Her zaman onu ziyaret etmek isteyen seçkin yabancılar oldu. Yaşamı boyunca olduğu kadar, ölümünden sonra da birçok şiirde adı anıldı. Bilimsel ve dinsel yazıları hiçbir zaman sert tartışmalara yol açmadı.

İnanmış bir Protestan olan Boyle, yurt dışında Hristiyanlığın yayılmasıyla özellikle ilgilendi ve İncil'in İrlanda diline ve Türkçeye çevrilip yayımlanmasını finanse etti. Eski Ahit'in İrlanda dilindeki bir örneğinin gözden geçirilmesine ve basılmasına da katkıda bulundu. İlahiyatla ilgili görüşlerini 1690'da

The Christian Virtuoso (Araştırmacı Hristiyan) adlı yapıtında yayımladı. Bu kitapta, doğayı incelemenin başlıca dinsel görevlerden biri olduğunu; Yaradan'ın başlangıçta doğayı saate benzer bir düzen-k halinde kurarak harekete geçirdiğini; doğanın artık, bilimsel olarak incelenebilecek ikincil yasalara göre çalıştığını; ama, insan ruhunun cismani olmadığını ve bedeni oluşturan hareket halindeki parçacıklardan daha üstün olduğunu savunuyordu.

Boyle, yaşamının son yıllarında Royal Society, New England Company ve çeşitli yardım çalışmaları ilişkilerini sürdürdü. "Hristiyan dinini ünlü insanlara karşı kanıtlamak amacıyla" verilecek Boyle konferansları (vaazları) için mirasından para bıraktı. Bu konferanslar günümüzde de düzenlenmektedir.

Boyle-Mariotte yasası, MARIOTTE YASASI olarak da bilinir, bir gazın sabit sıcaklıkta sıkışma ve genleşmesine ilişkin bağıntı. 1662'de İngiliz fizikçi Robert Boyle tarafından deneysel olarak ortaya konan bu bağıntı, sabit sıcaklıkta, belirli bir miktardaki gazın basıncının (p), hacmiyle (v) ters orantılı olarak değiştiğini belirtir. Bu bağıntı, k bir sabit olmak üzere, $p \cdot v = k$ biçiminde ifade edilir. Yasa, 1676'da Fransız fizikçi Edme Mariotte tarafından da bulunmuştur.

Boyle-Mariotte yasası, ideal gaz(*) varsayımıyla, gazların kinetik kuramından da çıkarılabilir. $p \cdot v$ çarpımının yüksek basınçlarda çoğunlukla biraz azalmasına karşın gerçek gazlar Boyle-Mariotte yasasına ancak belirli düzeyin altındaki basınçlarda uyar.

boyler bak. buhar kazanı

Boylesve, René, asıl adı RENÉ-MARIE-AUGUSTE TARDIVEAU (d. 14 Nisan 1867, La Haye-Descartes - ö. 14 Ocak 1926, Paris, Fransa), Fransız romancı. Touraine yöresinde geçen romanlarında, Batı Fransa'daki köy ve kentlerin 1870-1900 arasındaki toplumsal tarihini güçlü bir biçimde yansıtmıştır. Bu dizide yer alan, taşra insanların karakter çözümlemeleriyle ve zengin ayrıntılarla dolu üsluplarıyla dikkati çeken *Mademoiselle Cloque* (1899), *La Becquée* (1901; Bir Lokma Ekmek), *L'Enfant à la balustrade* (1903; Parmaklıktaki Çocuk), *La Jeune Fille bien élevée* (1909; İyi Yetiştirilmiş Kız) gibi romanlarında kendine özgü ironik bir dille geleneksel değerlerin sanatsal ve manevi amaçlara üstün gelişini ortaya koyar.

Oteki yapıtları arasında *La Leçon d'amour dans un parc* (1902; Parkta Aşk Dersi), *La Bel Avenir* (1905; Güzel Gelecek) ve *Mon Amour* (1908; Aşkım) gibi hafif romanlar ve öyküler vardır. Dört yaşında yetim kalan ve hemen bütün çocukluğunu ve yetişkinlik dönemini Touraine'de geçiren Boylesve, geçmişine ve doğduğu bölgeye çok bağlı bir yazardır. Marcel Proust'un önemine herkesin önce dikkati çekmiştir. Bazıları onu Proust'un habercisi olarak nitelemiştir. Boylesve 1918'de Académie Française'e seçilmiştir.

Boymans-van Beuningen Müzesi, Rotterdam'da Flaman, Felemenk, Fransız ve İtalyan sanatından örnekleri barındıran sanat galerisi. Resim, çizim ve özgün baskıların yanı sıra, modern heykel ve Avrupa bezeme sanatları koleksiyonlarıyla da tanınır. Müze binası 1935'te A. van der Steur ile D. Hannema tarafından tasarlanmıştır.

1847'de Rotterdam Belediye Meclisi üyelerinden F. J. O. Boymans'ın başlattığı ilk koleksiyondan sonra müze 1958'de de Beuningen'in önemli resim ve heykel koleksiyonuna sahip oldu.

Boyna Krallığı, BOINA KRALLIĞI olarak da bilinir, Madagaskar'ın batısında Sakalava halkının kurduğu güçlü, ama kısa ömürlü krallık. Madagaskar'ın güneyinden gelen Sakalavalılar 17. yüzyıl ortalarında Andriandahifotsy'nin önderliğinde batı kıyısına göç ettiler. Andriandahifotsy ölünce oğullarından biri Madagaskar'ın güneybatısındaki Menabé Krallığı'nın başına geçti.

Kuzeye doğru göçü sürdüren kardeşi Adriamandisoarivo, Boyna'da ikinci bir Sakalava Krallığı kurdu. 1710'da öldüğünde, Manambolo ve Mahajamba ırmakları arasındaki geniş kıyı düzlüğünü kaplayan Boyna Krallığı komşu devletleri haraca bağlamıştı. Adriamandisoarivo'nun ölümünden sonra devlette bazı çözümler olduysa da Kraliçe Ravahini (ö. 1808) döneminde Boyna Krallığı'nın birliği yeniden sağlandı. Krallık, adanın iç bölgelerinde yaşayan ve öteden beri Sakalavalara düşman olan Merinalara karşı Fransızlarla anlaştı. 19. yüzyıl başında Ravahini'nin 12 oğlu arasında çıkan taht kavgası nedeniyle parçalanan krallığı daha 1850'ye gelmeden Merinalar kolayca ele geçirdi.

Boyne Çarpışması, İrlanda'daki Boyne Irmağı kıyılarında, İngiltere kralı III. William'ın eski kral II. James karşısında kazandığı zafer (11 Temmuz 1690).

Katolik olduğu için 1688'de tahttan çekilmek zorunda bırakılan James, Fransızlara ve İrlandalıların yardımıyla yeniden tahta ele geçirmeye çalışıyordu. Londonderry ve Enniskillen'i alamayan James, Ulster'i bir köprübaşı olarak William'a bırakmış, İrlandalı en iyi birliklerini İngiltere'de ve Fransa'da harcamıştı. Boyne'un güneyindeki Oldbridge yöresinde 7 bin Fransız piyadesi ile İrlandalı düzenli birkaç süvari birliğinin yanı sıra eğitimsiz piyadelerden ve ağır süvarilerden oluşan toplam 21 bin kişilik bir kuvvet topladı. William'ın komutasında ise Felemenk Mavi Muhafızlar ile iki alay Fransız Protestan ve az sayıda İngiliz askerinin yanı sıra Danimarkalı, Prusyalı, Finlandyalı, İsveçli paralı askerlerden oluşan toplam 35 bin kişilik bir kuvvet bulunuyordu. Sol kanatta Rosnaree'den, sağ kanatta da Oldbridge'den Boyne Irmağına geçen William'ın süvarilerince kısıtlanmaktan korkan James telaşla savaş alanını ve ülkeyi terk etti. William zafer kazanmıştı, ama James'in ordusu başarıyla geri çekilerek İrlanda'da savaşı bir yıl daha sürdürdü. Boyne Çarpışması, bir Protestan zaferi olarak Kuzey İrlanda'da 12 Temmuz'da kutlanır. Ama 12 Temmuz, eski takvime göre, ertesi yıl yapılan ve daha kesin bir zaferle sonuçlanan Aughrim Çarpışması'nın tarihidir.

Boyne Irmağı, İrlanda dilinde AN BHÓINN, İrlanda'nın Kildare ilinde (county) ırmak. Allen Bataklığından doğar. Kuzeydoğu yönünde 110 km aktıktan sonra Drogheda'nın aşağısında İrlanda Denizine dökülür. İrmak kıyısındaki Knowth, Newgrange ve Dowth gibi yerlerde bulunan Neolitik Çağ'dan kalma geçitli mezarlar arkeolojik önem taşır. İrlanda yüksek krallarının yönetim merkezi olan Tara, Boyne Vadisi yakınındadır. İrmak 1690'da ünlü Boyne Çarpışması'na sahne olmuştur.

Boyneburg (Baronu), Johann Christian, Boyneburg BOINEBURG olarak da yazılır (d. 12 Nisan 1622, Eisenach, Thüringen - ö. 8 Aralık 1672, Mainz, Almanya), Habsburg imparatoru ile öteki Alman prensleri arasında güç dengesi sağlamaya ve Katolik-Lutheri-Kalvenci çatışmasına bir çözüm getirmeye çalışan devlet adamı.

Lutherci olarak yetişmişti. 1638-43 arasında Jena'da, 1643-44'te de Helmstedt Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Helmstedt'te Georg Calixtus, Hristiyan öğretilerinin uzlaşdırılması çağrısında bulunuyordu. Hesse-Darmstadt ve Hesse-Braubach prenslerinin hizmetinde görev yapan Boyneburg, Katolik olması koşuluyla kendisini Mainz sarayının yöneticiliğine ve başbakanlığa getirmeye söz veren Mainz seçici bapiskoposu Johann von Schönborn'un önerisini kabul etti (1653). Başpiskoposu Fransa ile uzlaşmaya özendirilen Boyneburg'un, Ren Birliği'nin oluşmasına büyük katkısı oldu (1658). Bu birlik sayesinde gerek Katolik, gerek Protestan bazı Alman devletleri, yeni imparator I. Leopold'un Habsburg egemenliğini yeniden kurma girişimlerine karşı Fransa'nın güvencesini sağladılar. Ama 1664'te Boyneburg'un, başpiskoposun Protestan Erfurt kenti üzerindeki yönetim hakkını savunmakla uğraştığı günlerde, Mainz'deki düşmanları iki yanlı çalıştığı gerekçesiyle onu tutuklattılar. Boyneburg, aklandıysa da Mainz'in yönetimini yeniden ele geçiremedi. Bundan sonra daha çok araştırmalara, edebiyatçıları ve bilim adamlarıyla yazışmaya yöneldi. Ciltler dolusu yazışması günümüze ulaşmıştır. Koruyuculuğu altına alarak 1667'de Mainz'e getirdiği düşünür G. W. Leibniz, Boyneburg için Polonya sorunu üzerine bir broşür hazırlamış, daha sonra da onunla birlikte Fransa'nın Mısır saldırısını önlemeyi amaçlayan bir tasarı üzerinde çalışmıştır.

boynuz, toynaklı memelilerin çoğunda, başın üst bölümünde korunma ve saldırı organı olarak gelişen, bir çift sert uzantı. Bazı kelerlerin, yılanların, kuşların, dinazorların ve böceklerin tepesindeki benzer uzantılara da boynuz denir. Sığır, koyun, keçi ve antilopların çatallanmayan ve yenilenmeyen boynuzları, en içte bir kemik, bu kemiği çevreleyen boynuzsu madde (keratin) katmanı ve en üstte keratinleşmiş bir üstderiden oluşur. Geyiklerin her yıl yenilenen ve hayvanın yaşı arttıkça daha çok dallanan çatallı boynuzları ise tümüyle kemiktendir, yalnız ilkbahardaki uzama döneminde boynuzların üstü kadifemsi bir deriyle kaplanır. Gergedanın boynuzu, iyice keratinleşip kaynaşmış bir üstderiden oluşur. Toynaklıların çoğunda hem erkekte, hem dişide, bazı türlerin yalnız erkeğinde boynuz bulunur. Boynuzlar, genellikle saldırganlara karşı savunma silahı, aynı dişiyle çiftleşmek isteyen erkekler arasındaki savaşta ise saldırı aracı olarak kullanılır.

boynuz kupa, genellikle öküz ya da manda boynuzundan ya da fildişinden yapılan

Aziz George Longcase'na alt gümüş boynuz kupa, 1566; Devlet Müzesi, Amsterdam Rijkmuseum, Amsterdam

metal destekli tören kadehi. İlk boynuz kupalar 7. yüzyıl başlarından kalmaz. 16. yüzyılda yerini daha kullanışlı başka kadeh türleri almakla birlikte sonraları da boynuz kupanın tekil örnekleri yapılmıştır.

boynuz sineği (*Haematobia irritans*), *Diptera* (çiftkanatlılar) takımının gerçek sinek-

leri içeren *Muscidae* familyasından, sığırlara dadanarak büyük zararlar veren asalak böcek. Sığırların boynuz diplerinde, boynunda ve kuyruk altlarında toplu halde yaşayan erişkin boynuz sinekleri, hayvanın kanını emerek, süt ve kilo kaybına yol açar.

Karasineğin yaklaşık yarı büyüklüğünde olan boynuz sinekleri yalnız taze sığır gübresinde ürer ve yaşam çevrimini 10-12 günde tamamlar. Çoğalmalarını önlemek için gübrelikleri ilaçlamak, ayrıca sığırların yemlerine ilaç katarak, dışkıya geçen bu kimyasal maddelerle boynuz sineklerinin taze sığır gübresinde üremesini engellemek gerekir.

boynuzgaga, *Coraciiformes* takımının *Bucconidae* familyasını oluşturan ve Eskidünya'nın tropik bölgelerinde yaşayan 45 kuş türünün ortak adı. Türlerden bazılarının iri gagalarının üstünde, miğfer gibi kemiksi çıkıntılar bulunur. Gövde uzunluğu *Tockus*

Kızıl gagalı boynuzgaga (*Tockus erythrorhynchus*)
Mark Boulton-The National Audubon Society
Collection/Photo Researchers

cinsinden boynuzgagalarda ancak 40 cm iken, büyük boynuzgagada (*Buceros bicornis*) 160 cm'ye ulaşır. Hemen hepsi iri kafalı, ince boyunlu, geniş kanatlı ve uzun kuyruklu kuşlardır. Kahverengi ya da kara tüylerinin üstünde genellikle ak lekeler bulunur.

Boynuzgagalar, genellikle yüksek ağaçların kovuklarına yuva yaparlar. *Bucorvus* cinsini oluşturan ve yerde yaşayan iki tür dışındaki bütün boynuzgagaların erkeği, ortada küçük bir delik bırakacak biçimde kovuğun ağzını çamurla sıvayarak dişiyi yuvaya hapseder. Kuluçka dönemi boyunca kovukta kalan dişiyi bu küçük delikten besler. Yumurtalar çatladıktan sonra dişi dışarı çıkar, ama yavrular bir süre daha yuvada kapalı tutulur.

boynuzlu çingiraklı yılan (*Crotalus cerastes*), *Viperidae* familyasından, ABD'nin gü-

Boynuzlu çingiraklı yılan (*Crotalus cerastes*)
Anthony Mercieca/Root Resources-EB Inc

neybatısı ile Meksika çöllerinde yaşayan ve geceleri avlanan, küçük yılan türü. Uzunluğu 45-75 cm arasında olan boynuzlu çingiraklı yılanın gözlerinin üstünde, boynuzu andıran pullar bulunur. Soluk esmer, pembemsi ya da boz renkli derisi sırtında ve yanlarında belli belirsiz beneklidir.

Bu yılan, değişik sürünme hareketiyle tanınır, kumların üstünde kıvrımlar yaparak verevlemesine ilerlerken, arkasında "j" harfi biçiminde tipik bir iz bırakır. Zehirlidir, ama zehiri genellikle insanı öldürmez.

boynuzlu iguana, *Iguanidae* familyasının *Phrynosoma* cinsini oluşturan 14 keler türünün ortak adı. Başlarında, genellikle kama biçiminde dikensi çıkıntılar (boynuz) bulunur. Basık değirmi gövdeleri ve gövdenin iki yanındaki sivri uçlu pullar tanıtıcı özellikleridir. Uzunlukları yaklaşık 7-13 cm arasında değişir.

Boynuzlu iguana, Kuzey Amerika'nın batısında İngiliz Kolumbiyası'ndan Guatemala'ya ve Büyük Okyanus kıyısının batısında Arkansas'dan Kansas'a kadar olan bölgelerde, genellikle çöllerde ya da yarı çölleşmiş kumlu bölgelerde yaşar. Hemen hemen tek besini karnıcılardır. Çevreye uyacak biçimde renk değiştirerek ve yalnız başı açıkta kalacak biçimde bütün gövdesini kuma gömerek gizlenen boynuzlu iguananın, hızlı hava yutarak gövdesini şişirmek ve ender olarak gözlerinden kan fışkırtmak gibi savunma mekanizmaları da vardır. Bazı yörelerde ev hayvanı olarak beslenirse de, tutsak edildiğinde genellikle pek uzun yaşamaz.

boynuzlugelincik, BOYNUZLUHAŞİAŞ olarak da bilinir, gelincikgiller (*Papaveraceae*) familyasının *Glaucium* cinsini oluşturan 25 bitki türünün ortak adı. Avrasya kökenli

Sarı boynuzlugelincik (*Glaucium flavum*)
A to Z Botanical Collection-EB Inc

olan bu bitkilerin tümü, turuncu özsu, yabani bitkilerdir. Anayurdu Büyük Britanya kıyılarını ve Avrupa'nın güney bölgeleri olan sarı boynuzlugelincik (*G. flavum*) Türkiye kıyılarında da yetişir. Çubuk biçimindeki tohum kılıfı 30 cm uzunluğundadır. 30-90 cm uzunluğa kadar büyüyen bitkinin yaprakları loplul, tüylü, etli ve mavimsi yeşil renklidir; dört taçyapraklı ve sarı-turuncu renkli çiçekler verir. Bir Avrupa bitkisi olan, Türkiye'de de yaygın olarak yetişen *G. corniculatum*'un, taçyapraklarının dibinde siyah lekeler olan kızıl renkli çiçekleri vardır. Bitkinin alkaloid içeren çiçekli ve yapraklı dalları öksürük kesici, yatıştırıcı ve uyutucu olarak kullanılır. Boynuzlugelincik türleri bir zamanlar kıyı bölgelerinde kum kaymalarını önlemek için yetiştirilirdi.

boynuztaş fasiyesi, başkalaşım kayaçlarının (magma sokulmalarının çevresindeki değme kuşağının iç bölümlerinde, değme başkalaşımı sonucu oluşan metamorfik kayaçlar) başlıca bölümlerinden biri.

Boynuztaş olarak adlandırılan sert, ince taneli ve çakmaktaşını andıran tüm kayaçlar, magma sokulmalarından kaynaklanan ısı ve akışkanların çevredeki kayaçları değişime uğratması ve bunların mineral yapısını, yüksek sıcaklıklarda kararlı olan yeni bir bileşime dönüştürmesi sonucu oluşur. Sokulmanın derinliklerindeki basınca bağlı olarak sıcaklık 700°-800°C'ye kadar çıkabilir. Boynuztaş fasiyesinin mineral yapısı büyük ölçüde, başkalaşıma uğrayan kayaçların bu süreç öncesindeki mineral bileşimlerine bağlıdır.

Boyoma Çağlayanları, sömürge döneminde STANLEY ÇAĞLAYANLARI, Orta Afrika'da, Zaire'nin orta kesiminin kuzeydoğusundaki Lualaba Irmağı üzerindeki yedi çağlayan. Irmağın, Kisangani ve Ubundu arasındaki kıvrımı üzerinde 100 km boyunca sıralanır. Çağlayanların toplam yüksekliği 60 m'dir; en büyükleri olan yedincisi tek başına 730 m genişliğindedir. Lualaba, bu son çağlayanından sonra, Kongo (Zaire) Irmağına dönüşür. Çağlayanların çevresinden dolaşan bir demiryolu, bölgeyi Kisangani ve Ubundu'daki ırmak limanlarına bağlar. Sömürge döneminde araştırmacı ve gezgin Sir Henry Morton Stanley'nin (1841-1904) adını taşıyan çağlayanlar, 1972'den sonra yeniden Boyoma adıyla anıldı.

boyotu bak. çemenotu

Boys, Sir Charles Vernon (d. 15 Mart 1855, Wing, Rutland - ö. 30 Mart 1944, St. Mary Bourne, Andover, Hampshire, İngiltere), İngiliz fizikçi ve duyarlı aygıtlar mucidi. Kuvars liflerine ilişkin çalışmaları ve bu liflerin burulmalarından yararlanarak geliştirdiği çok küçük kuvvetlerin ölçümünde yararlanılan aygıtlarla tanınır. 1888'de Boys, bu teknikten yararlanarak, ısıyan ısıtının ölçülmesinde kullanılan radyomikrometreyi yapmış, 1895'te ise Henry Cavendish'in Newton kütleçekimi sabitine ilişkin deneyini geliştirmiştir.

1881'de, belirli bir matematiksel fonksiyonun ters türevini (ilkeli) mekanik olarak çizebilen integrali da geliştiren Boys'un öteki buluşları arasında, üretilen gazların kontrolünde kullanılan geliştirilmiş otomatik kaydedicili kalorimetre (1905) ile mermiler ve yıldırım gibi hızla devinen nesnelerin fotoğraflarını çekmekte yararlanılan fotoğraf makinesi de vardır. 1935'te Boys'a "sir" unvanı verilmiştir.

Boys Town, ABD'de, Nebraska eyaletinin doğu kesimindeki Douglas iline (county) bağlı köy. 1917'de Omaha'da Peder Edward J. Flanagan tarafından kimsesiz erkek çocuklar için kuruldu. Daha sonra 16 km batıya, bugünkü yerine taşındı. Bin çocuğu barındıracak kapasitede olan ve 600 hektarlık bir alan kaplayan Boys Town 1936'da köy statüsü kazandı. 1979'dan sonra köye kız çocuklar da kabul edilmeye başladı. Boys Town'daki kız ve erkek çocuklar okula devam eder ve mesleki eğitim alırlar. Boys Town disiplini, etkili yönetimi ve sıcak yaklaşımıyla evsiz ve sorunlu çocukların yetiştirilmesinde büyük başarı kazanmıştır. Köyün sürekli bir büyüme göstermesi üzerine Florida'da, Texas'ta ve başka yerlerde Boys Town'a bağlı uydu yerleşmeler

kuruldu. Köyde yaşayan çocukların yönettiği yerleşme, başrollerini Spencer Tracy ile Mickey Rooney'nin oynadığı 1938 yapımı *Boys Town* (Yarının Gençliği) adlı filmde sonra büyük ilgi topladı. Nüfus (1990) 794.

Boysan, Aydın (d. 17 Haziran 1921, İstanbul), mimar ve mizah yazarı. İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yüksek Mimarlık Bölümü'nden 1945'te mezun oldu. Serbest mimarlık etkinliğinin yanında 1957-72 arasında öğretim görevlisi olarak da çalıştı. Mimarlar Odası'nın çeşitli kademelerinde görev aldı. 1954-55'te Mimarlar Odası'nın Kurucu Yönetim Kurulu üyeliğinde, 1960-61'de de İstanbul Şubesi başkanlığında bulundu. Katıldığı çeşitli proje yarışmalarında ödüller kazandı. Değişik türde yapılar tasarlamış ve gerçekleştirmiş olmasına karşın, daha çok endüstri yapılarıyla tanındı. Modüler bir planlama ile işlevselliği öne aldığı tasarımlarında çeşitli prefabrikasyon yöntemleri geliştirdi. Başlıca yapıları arasında İzmir Fuarı Arçelik Pavyonu (1963), Çayıröva Arçelik Tesisleri (1967, İstanbul), İpek Kâğıt Fabrikası (1969, Karamürsel), Kartonsan Fabrikası (1969, İzmit), Nasas Tesisleri (1972, Gebze), Türkakblo Tesisleri (1972, İzmit), Trakya İplik Fabrikası (1973, Çerkezköy) sayılabilir.

Boysan mimarlık dışında, *Hürriyet* gazetesinde de mizah yazıları yazdı. Mizah yazılarını *Paldır Güldür* (1984), *Yangın Var* (1984), *Umut Simit* (1984), *Yalan* (1985), *Oldu mu ya!* (1985) ve *Fısıln* (1987) adlı kitaplarda toplamıştır.

Boytorun, Nuri (d. 1908, İstanbul - ö. 28 Kasım 1988, İstanbul), dört kez Balkan şampiyonu olan Türk güreşçi ve güreş antrenörü.

Kumkapı Güreş Kulübü'nde yetişti. 1928 Amsterdam Olimpiyat Oyunları'nda ilk kez

Boytorun
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

milli mayoyu giydi ve 67 kiloda altıncı oldu. 1932-35 arasında grekoromen stilde üst üste dört kez 79 kg Balkan şampiyonluğunu kazandı. Güreşi bıraktıktan sonra antrenörlüğe başladı. 1945'te Türk milli güreş takımının antrenörü oldu. Bu görevi 1951'e değin sürdürdü. Daha sonra İtalya ve Fransa'da da milli takım antrenörlüğü görevlerinde bulundu.

boyun, kara omurgalarında, gövdenin, başı omuzlara ve göğse bağlayan bölümü. Boyun bölgesinde bulunan en önemli anatomik yapılar, yedi boyun omuru ile omurluğun bu omurlar içinden geçen bölümü, boyun toplardamarları, boynun iki yanında uzanan ana atardamarlar (şahdamarı), yemek borusunun, gırtlığın ve ses tellerinin bir bölümü, boynun önünde göğüs kemiği, köprücük kemiği ve dil kemiği

kasları, arkada yamuk kas ve öbür ense kaslarıdır. İnsansı maymunları da içeren *Primates* takımı içinde, uzunca ve gövdeden ayrılmış belirgin bir boynu olan tek memeli, insandır.

boyun eğme davranışı, hayvanlarda, bir bireyin, topluluk içinde baskın durumda olan kendi türünden başka bir birey karşısında, kendisine zarar vermesini önlemek üzere benimsediği yatıştırıcı ve ödün verici davranış biçimi. Bu davranış biçimi daha çok, toplu yaşayan ve güçlü savunma silahları olan türlerde (örn. etçiller) görülür. Erişkin erkeklerin boyun eğme davranışında bile, genellikle bazı çocuksu davranış biçimlerine (örn. kurtların yerde yuvarlanıp baskın hayvandan yiyecek dilenmesi) ya da çiftleşmeye çağrı niteliğindeki davranışlara (örn. babuınların baskın hayvana kalçalarını göstermesi) rastlanır. Hatta bazen boyun eğen hayvan, en zayıf noktalarını, örneğin boğazını baskın hayvana göstererek, karşındakinin gücünü kabul ettiğini belli eder.

Hayvanlarda böyle bir davranış biçiminin gelişmiş olmasının başlıca nedeni, birlikte ve dayanışma içinde çok daha iyi yaşayabilecek olan bir toplulukta, her bireyin doğal olarak dövüşten kaçınma gereğini duymasıdır. Boyun eğme davranışının baskın hayvan üzerindeki yatıştırıcı etkisi, gücünü kabul ettirmiş olan bu hayvanın da, topluluk bireylerinin gereksiz yere sakatlanmasına yol açabilecek saldırılara kalkışmasını önler. Ayrıca bak. baskınlık hiyerarşisi

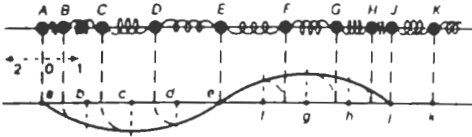
boyun vurma, idam cezasını yerine getirme yöntemlerinden biri. Eski Yunanlılar ve Romalılar için onurlu bir ölüm biçimiydi. Suçlu önce bir kazığa bağlanıp sopayla dövülür, sonra boynu vurulurdu. Öncelen baltayla gerçekleştirilen boyun vurma işleminde, Romalı yurttaşlar için sonradan daha onurlu bir ölüm aracı sayılan kılıç kullanıldı.

Boyun vurma yöntemini İngiltere'ye 11. yüzyılda I. William'ın Normandiya'dan getirdiği söylenir. En eski yazmaların bazılarında sıradan suçluların da bu yöntemle öldürüldüğünden söz edilir. Ama boyun vurma genellikle yüksek düzeyli suçlulara uygulanırdı. İngiltere'de bu yöntemle öldürülen son kişi 9 Nisan 1747'de Lord Simon Lovat oldu. 1760'ta Ferrers 4. kontunun, boynu vurularak idam edilme yönündeki isteği onaylanmadı ve kont asılarak öldürüldü. Fransız Devrimi'nin sonuçlarından biri, bu ayrıcalıklı ölüm cezasının gilyotin(*) aracılığıyla sıradan insanlara da uygulanarak yaygınlaşması oldu.

Boyun vurma, yazılı hukukta yer almakla birlikte, ihanet eden erkek suçlulara uygulanan ve asma, organ kesme, kana değme, gövdeyi dörde ayırma gibi hunhar örnekleri de görülen ceza yöntemlerinden yalnızca biriydi. 1814'te İngiltere kralına, boyun vurma yerine asma cezası uygulamaya bilme yetkisi veren bir kraliyet kararı çıkarıldı. Ama 1820'ye değin, ihanet suçu işleyenler asıldıktan sonra maskeli bir adam tarafından kafaları kesilirdi.

Çinli savaş ağaları, özellikle de Sun Cuang-fang Şangay'da çok kişiyi bu yöntemle öldürttü. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ölüm cezası tümüyle kaldırılana değin Alman Ceza Yasası suçluların boynuları vurularak öldürülmesini öngörüyordu; Nazi rejimi de bu ceza türüne çokça başvurmuştu. Bugün, Avrupa ülkelerinde boyun vurma yöntemi hemen hiç uygulanmamaktadır; çoğunda idam cezası ya kaldırılmış ya da kısıtlanmıştır. Bazı İslam ülkelerinde zaman zaman bu cezaya başvurulmaktadır.

boyuna dalga, dalganın yayılma doğrultusuyla aynı yönde yer alan periyodik değişimler ya da titreşimlerden oluşan dalga. Bir ucundan sıkıştırılan helis biçimli bir yayda, yay boyunca yol alan bir sıkışma dalgası ve bunu izleyen bir açılma dalgası oluşur. Yayın üzerindeki her nokta dalgayla birlikte devinir, geri dönüp başlangıç konumundan geçer ve devinimini bu kez ters

Bir boyuna dalga ve dalganın enine gösterilimi
Physics: Ench Hausmann ve Edgar P. Slack
Liton Educational Publishing, Inc
Van Nostrand Reinhold Company'nin izniyle

yönde yineler. Hava içinde yol alan ses, gaz moleküllerini yayılma doğrultusunda sıkıştırıp seyrekleştirirken, moleküller de ileriye-geriye titreşirler. Birincil deprem dalgaları da (*P* dalgaları) boyuna dalgalardır. Bir boyuna dalgada, maddenin her parçacığı, kendi denge konumu çevresinde ve yayılma eksenini boyunca titreşir. Dalga hareketine katılan parçacıkların hepsi de aynı biçimde davranırlar, ama titreşimin evresi (fazı) ilerleyen biçimde değişir, yani her parçacık kendi çevrimini yanındaki parçacıktan biraz daha geç tamamlar (*bak.* faz). Böylece, yer değiştiren sıkışma ve seyrekleşme bölgeleri, dalganın yayılma yönünde ilerler.

Boyuna dalgaları açıklamakta bir mekanik modelden yararlanılabilir. Şeklin üst bölümünde, küçük *A*, *B*, *C* vb kütleleri, helis biçimli yaylar aracılığıyla birbirlerine tutturulmuştur. Bu sistem, esneklik ve eylemsizlik özellikleri olan bir iletken ortamı temsil etmektedir. *A* kütlesinin sola doğru hareketi (ok 2), *B* kütlesinin eylemsizliğinden ötürü, *A-B* arasındaki yayı açarken, sağa doğru hareketi de (ok 1) yayı sıkıştırır. Benzer bir devinim yay üzerinden *B* kütlesine iletir. Ama evrede küçük bir gecikme vardır. *B* kütlesi de devinimini *C*'ye aktarır ve devinimin böylece *A*'dan *K*'ye iletilen evre gecikmesi giderek artar. Şekilde gösterilen anda, *A* ile *J* arasındaki evre farkı 360 derecedir. *A* ikinci titreşimine başlarken, *J* henüz ilk titreşimine başlamaktadır.

Şeklin alt bölümünde boyuna dalganın enine gösterilimi bulunmaktadır. Burada, denge konumlarından geçmek üzere çizilen düşey doğruların (*a*, *b*, *c* ile gösterilen) boyları, kütlelerin denge konumuna olan uzaklıklarıyla (genlikleriyle) orantılıdır. Yer değiştirmenin sola olması durumu için bu doğrular yukarıya doğru, sağa olması durumu için aşağıya doğru çizilmiştir. Düşey doğruların uçlarını birleştirmek yoluyla çizilen eğri bir enine eğridir. Bu eğri, her yan periyotta, bir sıkışma ile bir açılmanın olduğunu göstermektedir. Şekilde sıkışma ve açılmalar *ae* ve *ej* ile belirtilmektedir; *aj* uzunluğu ise bir dalgaboyudur. Kütlelerden herhangi birinin, bir saniyedeki tam çevrimlerinin (periyotlarının) toplam sayısı titreşimin frekansını verir.

boyunburan, *Picidae* (ağaçkakanlar) familyasının *Jyninae* altfamilyasını oluşturan iki kuş türünün ortak adı. Daha küçük yapıları, güçsüz gagaları ve uzunca kuyruklarıyla öbür ağaçkakan türlerine hiç benzemeyen boyunburanlar, boyunlarını 180° kadar çevirebildikleri için bu adla anılmıştır. Vücutları elverişli olmadığından, öbür ağaçkakan türleri gibi ağaç gövdelerine tırmanamayan bu kuşlar, açık ormanlarda ve ağaçlık alanlarda yaşar, uzun dilleriyle topraktan karıncaları, ağaç kovuklarından çeşitli böcekleri çıkararak beslenirler.

Bayağı boyunburan (*Jynx torquilla*) yazın Avrasya'nın hemen her bölgesinde görülür; kışları ise tropik bölgelerde geçerir. 16,5 cm uzunluğunda, boz ve kahverengi nakışlı olan bu tür böceklerle, özellikle *Tetramorium* ve *Lasius* cinslerinden karıncalarla beslenir. Gücsüz gagasıyla ağaçları delemeyişinden, yuvasını başka kargaçkakan türlerinin açtığı kovuklara yapar. Dişi, mayısta ortalama beş yumurta bırakır. Mart sonundan başlayarak Türkiye'ye gelen boyunburanlar, yazın Karadeniz Bölgesi ormanlarında kuluçkaya yattıktan sonra, ağustos sonu-eyül başında Afrika'ya dönerler.

Yaşam biçimi bayağı boyunburanıninkine çok benzeyen kızıl göğüslü boyunburan (*Jynx ruficollis*) tropik Afrika'da yaşar.

boyunduruk, çift olarak koşulacak koşum hayvanlarını başlarından ya da boyunlarından birbirlerine bağlamakta yararlanan tahta çubuk ya da çerçeve. Eskiden Ortadoğu, Yunanistan ve Roma'da, öküzler ve eşekler boyunlarından ya da boynuzlarından boyunduruğa vurulurdu. Boyunduruğa vurulmuş hayvan çiftlerinden oluşan bir katarın denetimi zordu. Ayrıca, yük çeken hayvan zorlandığında, boyunduruklar, nefes borusuna dayanarak, hayvanın nefesini tıkarı. Atlar için boyunlarına asılan yuvarlak koşumun bulunması (hamut), sorunun çözülmesine ve öküzlerin yerini atların almasına yol açtı. Ne var ki, dünyanın bazı bölgelerinde öküz çiftleri, hâlâ ortaçağ Avrupa'sında olduğu gibi boyunduruğa vurulmaktadır.

Türkiye'nin bazı bölgelerinde öküz ve mandalları çifte ya da arabaya koşmak için kullanılan boyunduruğun, tek hayvana göre olanlarına basit ya da tek boyunduruk, eş koşulan hayvanlar için yapılanlarına çift boyunduruk adı verilir. Daha çok gürgen, kayın ve dişbudak ağacından, alt bölümü hayvanın baş ya da boynuna kalıp gibi oturacak biçimde yapılır. Bölgelere göre hayvanın boynuna ya da boynuzlarının he-men ardına, başın üstüne bağlanır. Başa vurulan boyunduruk, altına yumuşak bir yastık konarak kayışlarla bağlanır. Bu biçimde hayvan başını sağa sola çok az çevirebilir. Çift boyundurukların boyna vurulan türü hayvanın daha rahat hareket etmesini sağlar.

boyunduruklu yılan, *Colubridae* familyasından, hızlı hareket eden, birkaç uzun

Coluber constrictor türü boyunduruklu yılan
Z. Leaczynski-Animals Animals

yılan türünün ortak adı. Bu yılanlar genellikle *Coluber* ve *Mastigophis* cinsleri altında sınıflandırılır. Mavi boyunduruklu yılanlar, *Coluber constrictor*'un Kuzey Amerika'nın orta ve batı kesimlerinde yaşayan alttürleridir; bu yılanlar mavimsi, yeşilimsi mavi, boz ya da kahverengimsidir; bazılarının karıncaları sarı renklidir. Doğu alttürü kara yılan olarak bilinir; beyaza yakın açık renk olan çenesi ve boğazı dışında tümüyle karadır. Bütün alttürlerin yavruları beneklidir.

C. constrictor Güney Kanada'dan Guatemala'ya kadar olan bölgelerde, bir başka

Coluber alttürü ise Kuzeydoğu Asya'da yaşar. Bilimsel adının *constrictor* (sıkıcı) olmasına karşın bu yılanlar avlarını sıkarak öldürmezler; genellikle küçük, sıcakkanlı hayvanları gövdeleriyle kavrayıp yutarlar.

Gündüzcül olan boyunduruklu yılanlar ince yapılı ve uzun kuyrukludur; gözleri in, pulları düzdür. Bazılarının uzunluğu 2 m'yi bulur. En hızlı hareket eden yılanlardan biri olan boyunduruklu yılan, toprakta ve çalılıkların arasında saatte yaklaşık 5,6 km hızla ilerler. Köşeye kısıldığında kuyruğunu titretip başını hızla yana doğru hareket ettirerek insanları arka arkaya birkaç kez ısırır ve deride yaralar açar.

boyut, cebirde, sonlu boyutta bir vektör uzayının, bu uzayda var olabilecek doğrusal bağımsız vektörlerin olanaklı en büyük sayısıyla belirlenen özelliği. Vektör uzayının boyutu, bu uzayın herhangi bir tabanının içerdiği vektörlerin sayısı (uzayı üreten ve doğrusal bağımsız olan vektörler altkümelerinin sayma sayısı) olarak da ifade edilebilir. Geometride, bir uzayın boyutu, bu uzaydaki bir noktayı belirlemek için gereken bağımsız koordinatların en küçük sayısı olarak ifade edilir. Örneğin Kartezyen ya da Eukleidesçi anlamda bir düzlem, 2 boyutlu bir uzaydır. Bir çember, 2 boyutlu uzayda bulunmasına karşın, 1 boyutludur; bir küre yüzeyi de 2 boyutludur.

Öte yandan fizikte, bir fiziksel niceliğin, temel olarak seçilen nicelikler, örneğin uzunluk (*L*), kütle (*M*) ve zaman (*T*) cinsinden ifadesi, söz konusu niceliğin boyutu olarak adlandırılır. Bu ifadeyi veren eşitlik de boyut formülü olarak adlandırılır. Ayrıca *bak.* boyut çözümlemesi.

boyut çözümlemesi, fiziksel bilimlerde ve mühendislikte ivme, ağırlık, enerji gibi çeşitli fiziksel özellikleri uzunluk (*L*), kütle (*M*) ve zaman (*T*) cinsinden temel boyutlarına indirgemekte yararlanan yöntem. Bu yöntem, sistemlerin (ya da sistem modellerinin) özelliklerinin ve aralarındaki ilişkilerin incelenmesini kolaylaştırır, birbirine uyarlanamayan birimlerin doğuracağı sorunları ortadan kaldırır. Örneğin ivme (*a*), boyut çözümlemesinde $[a] = L/T^2 = LT^{-2}$ olarak ifade edilir, çünkü zaman (*T*) biriminin karesi başına düşen bir uzaklıktır (*L*, uzunluk); gerçek uzunluk birimlerinin İngiliz ya da metrik sistemle ifade edilmiş olması burada önemsizdir. Hız (*v*) ise, uzunluk/zaman boyutundadır ve boyut formülü $[v] = L/T = LT^{-1}$ olarak verilir. Benzer biçimde, kuvvet (*f*), iş ya da enerji (*W*) ve güç (*P*) için boyut formülleri aşağıda gösterildiği gibidir:

$$\begin{aligned} [f] &= LMT^{-2} \\ [W] &= L^2MT^{-2} \\ [P] &= L^2MT^{-3} \end{aligned}$$

Boyut çözümlemesi, çoğunlukla gerçek durumların matematiksel modellerinin temelini oluşturur. Model sonuçlarının, modellenen sistemin terimlerine çevrilebilecek nitelikte olabilmesi için modelin boyut açısından özgün olana sadık kalması gerekir. Akışkanlar mekanizindeki bir uygulama için, *bak.* pi teoremi.

boz ayı (*Ursus arctos*), *Ursidae* (ayıgiller) familyasından, Avrasya'da ve Kuzey Amerika'nın kuzeybatısında yaşayan kahverengi-boz postlu ayı türü. Kuzey Amerika'da yaşayan boz ayılar genellikle Avrasya'daki türdeşlerinden daha iridir.

Genellikle tek başına yaşayan ve daha çok gece hayvanı olan boz ayı, memeliler, balıklar, çeşitli bitkiler ve balla beslenir. İyi bir yüzücüdür; ayrıca iyi tırmanır ve hantal görünüşünden beklenmeyecek kadar hızlı koşabilir. Kışların sert geçtiği bölgelerde kışın inine çekilirse de, gerçek anlamda kış uykusuna yatmaz; iyi havalarda arasıra yiyecek aramaya çıkar.

Boz ayılar yaz başında çiftleşir; 6-8 ay süren gebelikten sonra bir ya da iki yavru doğar. Yeni doğan yavru 0,5-0,75 kg ağırlığında ve hemen tüysüzdür. Üç yaşında cinsel olgunluğa erişen yavruya yalnızca ana ayı bakar.

Avrasya boz ayısı 180-220 cm uzunluğunda, 150-250 kg ağırlığındadır. Çok iri bir

Boz ayı (*Ursus arctos*)
Terborger Okupia, Frankfurt am Main

alttür olan Sibirya boz ayısının (*U. arctos beringianus*) ağırlığı 360 kg'yi bulur, uzunluğu da Kuzey Amerika boz ayılarninkine yaklaşıp.

Amerika boz ayıları yapı olarak Avrasya boz ayılarnından farklı olmamakla birlikte, çok daha iridirler. Yetişkinlerin boyu 2,5 m'yi, ağırlığı 410 kg'yi geçer. Bu nedenle eskiden ayrı bir tür olarak sınıflandırılan bu ayılar, bugün boz ayının alttürleri olarak kabul edilmektedir. Alaska çevresinde yaşayan ve Kodiak ayısı (*U. arctos middendorffi*) olarak bilinen boz ayılar karada yaşayan en iri etçil memelilerdir; boyları 3 m'yi, ağırlıkları 780 kg'yi aşabilir. Amerika boz ayılarnının yaşama ve beslenme biçimleri Avrasya'daki türdeşlerinden farklıdır; yalnız daha iri olduklarından ağaçlara pek tırmanamaz ve daha saldırgan davranırlar.

Eğitilmeye ve uysallaştırılmaya yatkın olan Avrasya boz ayıları, çok eskiden beri Avrupa ve Batı Asya'da müziğin ritmine uyarak hareket etmeye alıştırılmış ve panayırarda, şenliklerde oynatılmıştır. Bugün bu gelenek Ortadoğu'da ve Türkiye'de de hâlâ sürdürülmektedir. Boz ayı, Trakya ile Orta ve Güneydoğu Anadolu'nun çıplak bozkırları dışında, Türkiye'nin her bölgesinde ormanlık ve sarp dağlık yörelerde yaşar. Türkiye'deki boz ayılar *U. arctos syriacus* alttüründendir.

boz balina (*Eschrichtius robustus*; bazen *E. glaucus* ya da *E. gibbosus* olarak sınıflandırılır), *Eschrichtiidae* familyasının yaşayan tek üyesi olan, ince uzun gövdeli çubuklu balina. Uzunluğu en çok 15 m'yi bulan ve boz ya da kara üstüne ak benekli olan boz balinanın ağzında sarı renkli, kısa çubuklar, boğazında uzunlamasına iki yarık, sırtında da yüzgeç yerine bir dizi küçük kambur vardır. Açık denizlerden çok, kıyı sularını yeğler. İki ayrı topluluk oluşturan boz

balinaların bir kolu yaz aylarını Asya'nın kuzeydoğusundaki Ohotsk Denizinde geçirip, kışın üremek üzere Güney Kore açıklarına göç eder. Öbür topluluk ise yazı Bering

California boz balinası (*Eschrichtius robustus*)
Richard Ellis

ve Çukçî denizlerinde geçirdikten sonra, kışın güneye inerek Baja California kıyılarında ürer. Aşırı avlanma nedeniyle soyları tükenme durumuna gelen boz balinalar 1925'te uluslararası koruma altına alınmış ve 1940'tan bu yana sayılarında büyük bir artış olmuştur.

boz çürüklük, GRI KÜF YANICI olarak da bilinir, nemli yerlerde yetişen bitkilerde genellikle boz mantardan (*Botrytis cinerea*) ileri gelen hastalık. Sebzelerin, çiçekli ve odunsu bitkilerin çoğunda görülen bu hastalık, önce yaralı, yaşlı ya da ölü bitkilerde belirir. Açık ile koyu kahverengi arası yumuşak beneklerin ya da iri lekelerin üstü, nemli havalarda tozlu bir küf katmanıyla örtülür. Fideler, genç sürgünler ve yapraklar solarak dökülür; tomurcuklar çürür, çiçekler lekelenir, hastalık sarmadan önce açmış çiçekler ve meyveler kavrularak çürür. *Botrytis* cinsinden mantarlar, havadaki ozon miktarı arttığı zaman genellikle daha çabuk ürer. Özellikle üzümlele dedanan boz mantar, ince kabuklu üzümlelerde taneler olgunlaşmadan önce bitkiye yerleşirse, tanelerin küflenmesine ve kuruyup dökülmesine yol açar; üzümde boz çürüklük hastalığı denen budur. Buna karşılık aynı mantar, kalın kabuklu üzümlele tam olgunlaşma döneminde yerleşirse, tanelerin kabuğunu inceltip su alışverişini kolaylaştırarak şeker miktarını artırdığından, hastalığa asil çürüklük ya da asil küf denir.

bozdoğan (*Falco columbarius*), *Falconidae* familyasından, küçük yapılı mavi-boz renkli doğan türü. Kuzey Yarıküre'nin yüksek enlemlerinde bulunur; Kuzey Amerika ve Avrasya'nın kuzey bölgelerindeki açıklık alanlarda kuluçkaya yatar. Avrasya'daki

Bozdoğan (*Falco columbarius*)
Eric Hosking

topluluklar Avrupa'nın orta ve güney bölgelerinde, Ortadoğu ve Güneydoğu Asya'da, Amerika'daki topluluklar ise Kuzey Amerika'nın güneyinde, Orta Amerika'da ve ender olarak Güney Amerika'nın kuzeyinde kışlar. Sulak ve açık alanlarda, çam ve huş ağacı ormanlarında yaşayan bozdoğan, yumurtalarını genellikle çalılıkların ortasında toprağa bırakırsa da, bazen ağaçların

üstündeki ekin kargalarının ya da saksağanların yuvasına da yumurtladığı olur. Saldırgan bir avcı olan ve genellikle havada yakaladığı küçük kuşlarla beslenen bozdoğan eskiden evcilleştirilerek avcılıkta kullanılırdı.

Türkiye'de göç sırasında ve kışın, daha çok sulak alanların çevresinde görülen bozdoğan, hemen her bölgede, özellikle İç Anadolu'da kışlar.

boz fok (*Halichoerus grypus*), *Pinnipedia* takımının *Phocidae* familyasından, Newfoundland, Britanya Adaları ve Baltık bölgesi kıyılarında yaşayan fok türü. Boz ve kara

Dişi boz fok (*Halichoerus grypus*)
Eric Hosking-The National Audubon Society
Collection/Photo Researchers

benekli olan hayvanın gövdesi dolgun ve tıknaz, başı iridir. Erkeğinin uzunluğu 3 m'yi, ağırlığı 300 kg'yi bulur; dişisi daha küçüktür. Sürüler halinde yaşayan ve oldukça ağır hareket eden boz foklar, genellikle kayalıkların ve uçurumların yakınında yerleşir. Balıkla beslenir, kış sonunda (İngiltere'de güz aylarında) çiftleşirler. Erkek, 10 kadar dişiden oluşan bir harem kurar; her dişi, genellikle tek bir yavru doğurur.

Boz İnek Kitabı, İrlanda Gaelcesinde LEABHAR NA H-UIDRE, İngilizce THE BOOK OF THE DUN COW, İrlanda edebiyatında günümüze ulaşan en eski derleme. Özgün elyazması, Clonmacnoise'lı Aziz Ciarán'ın ünlü ineginin derisine yazılmış, metin de adını buradan almıştır. Clonmacnoise Manastırındaki İrlandalı keşişlerin sözlü gelenekten ve eski yazmalardan derlediği yapıt, daha çok 8. ve 9. yüzyıllara ait efsanelerden ve tarihsel malzemelerden oluşur. Bu parçaların arasında da dinsel metinler serpiştirilmiştir. Yapıt, eski İrlanda Ulster efsanelerinin en uzun ve destan boyutuna en çok yaklaşan öyküsü olan Cooley Boğası Destanı'nın(*) bazı bölümleriyle Ulster ile Connacht krallıkları arasındaki savaşçı anlatı başka metinleri içerir. Yapıtta ayrıca Dalán Forgaill'in Aziz Columba'yı öven bir şiiriyle Fenian efsanelerinin kahramanı Finn Mac Cumhaill'e (MacCool) atfedilen kış üzerine bir şiir, 7. yüzyıl Ulster kralı Mongan ve Cnucha Çarpışması'yla ilgili tarihsel metinler ve İrlanda edebiyatının aşk efsanelerinden Da Derga Sarayı'nın öyküsü yer alır.

boz kaz (*Anser anser*), *Anseriformes* takımının *Anatidae* familyasının *Anserinae* altfamilyasından kaz türü. Evcil kaz soylarından çoğunun atasıdır. Uzunluğu 75-90 cm, kanat açıklığı 140-180 cm arasında değişen boz kazın kanat telekleri kara, kuyrukaltı ak, geri kalan yerleri bozdur. Avrasya'nın çeşitli bölgelerinde yaşar; en yaygın ve en iyi bilinen kaz türüdür. Çok çeşitli bitkisel besinlerle beslenir ve besinini sudan çok karada arar. Bu nedenle, zengin bitki örtüsüyle kaplı sulak alanları yeğleyen ve üreme dönemi dışında toplu halde yaşayan

boz kaz, geceyi sulak alanlarda geçirdikten sonra, sürüler halinde çevredeki çayırılara uçarak otlar. Üreme dönemi nisanda başlar; saz ve otlardan, yere yapılan yuvaya, dişi 4-6 yumurta bırakır.

Türkiye'de çok bol bulunan boz kaz, doğuda Çıldır Gölünde, batıda Gala ve Manyas göllerinde, Kızılırmak ağzında, İç Anadolu'da, Sultansazlığı'nda, Ereğli Ovasındaki sazlık ve bataklıklarda kuluçkaya yatar. Kış aylarında kuzeyden gelenlerle birlikte sayıları 10 bine ulaşır; bu mevsimde özellikle Meriç ve Kızılırmak deltalarında toplanırlar.

boz ördek (*Anas strepera*), *Anseriformes* takımının *Anatidae* familyasından küçük, boz renkli ördek türü. Sevilen bir av kuşudur. Kuzey yarıkürede daha geniş bir dağılım gösteren boz ördek, 35° kuzey enleminin yukarıdaki bölgelerde ürer ve 20-60° enlemleri arasında kışlar. Bu kahverengimsi boz kuşların kanatlarının arkasında, yalnız uçarken görülebilen ak lekeler vardır. Üreme mevsiminde erkeklerin omuzları kahverengi, arka bölümleri karadır. Kökler, tohumlar, su bitkilerinin yaprakları ve alglerle beslenirler. Sığ tatlı su birikintilerinde ve bataklıklarda genellikle ısılcı ördeklerle karışık sürüler halinde bulunan boz ördekler, ısılcılardan farklı olarak karada pek beslenmezler. Su yakınında ve yerde yaptıkları yuvalarını sık bitkilerin arasına gizlerler.

Türkiye'de Kızılırmak deltasında, İç Anadolu'da Kulu ve Seyfe gölleriyle Ereğli yakınlarındaki bataklıklarda ve Sultansazlığı'nda, Doğu Anadolu'da Van ve Çıldır göllerinde üreyen boz ördek, kışın daha çok Türkiye'nin batı ve orta bölgelerindeki sulak alanlarda görülür.

boz tilki (*Urocyon cinereoargenteus*), *Canidae* (köpekçiller) familyasından boz kürklü

Boz tilki (*Urocyon cinereoargenteus*)
John H. Gerard

Yenidünya tılkisi; Kanada'dan Güney Amerika'nın kuzeyine kadar uzanan ormanlık, kayalık ve çalılık bölgelerde bulunur. Boynu, kulakları ve bacakları kızılımsı renkte olan boz tilkinin uzunluğu, 30-40 cm'lik kuyruğu dışında 50-75 cm'yi, ağırlığı da 3-6 kg'yi bulur. Oldukça ürkek ve bayagı tilki kadar kurnaz olmayan boz tilki, öbür tılkilerden farklı olarak genellikle ağaçlara tırmanır. Daha çok geceleri avlanmaya çıkar; küçük kuşlar, memeliler, böcekler ve meyvelerle beslenir. Dişisi, yaklaşık 63 gün süren bir gebelik döneminden sonra baharda, sayısı 2-7 arasında değişen, koyu renk kürklü yavru doğurur.

Boz tilki bazen tavuk kümeslerine saldırır, sa da, kemiricilerle beslendiği için insana yararlı hayvanlardan sayılır. Kürkü pek değerli olmamakla birlikte çok satılır. Boz tilkinin yakın akrabası olan, daha küçük yapılı ada boz tılkisi (*U. littoralis*) Güney California açıklarındaki adalarda yaşar.

boza, darı, mısır, buğday, arpa, yulaf, pirinç gibi tahıllarla, bulgur, ekmek gibi bazı ürünlerden yapılan hafif alkollü, tatlımsı-mayhoş içki.

Kışlık bir içki olan boza Türkiye'de daha çok dandan yapılır. Darı öğütülür, kepeği çıkaldıktan sonra kavrulur ve kazanda az su ile uzun süre pişirilir. Elde edilen koyu sıvı elekten geçirilip süzülerek özleştirilir. Maya olarak içine eski boza ya da ekmek mayası katılır, serin bir yere bırakılır. Mayalanma tamamlanınca az ölçüde şeker ya da pekmez eklenerek eksitilir. Üstüne tarçın serpilerek içilir. Eskiden üstüne rendelenmiş hindistancevizi, karanfil ve zencefil de serpilirdi.

Eski bir içki olan bozanın Orta Asya'da ve Doğu Anadolu'da İÖ 4. yüzyıldan beri var olduğu bilinmektedir. Eski Yunan ve Roma'da da içilmekteydi. Günümüzde Türkiye'den başka Kırım, Volga yöresi, Kafkas, Türkistan, Balkanlar, Macaristan, Mısır, Arabistan ve İran'da da yapılmaktadır. Osmanlı kaynaklarındaki bozaya ilişkin kayıtlar, bu içkinin özellikle Edirne, Bursa, Amasya (15. yy) ve Mardin gibi (16. yy) kentlerde önemli miktarlarda imal edildiğini göstermektedir. Evliya Çelebi'nin bildirdiğine göre 17. yüzyıl ortalarında İstanbul'da 300'den fazla bozacı dükkânı vardı ve buralarda 1.100 kadar kişi çalışmaktaydı. Ayrıca Tekirdağ'dansından, asıl bozaya göre daha koyu, beyaz ve alkolsüz bir boza türünün daha yapıldığını ekleyen Evliya Çelebi, bozanın besleyici ve ısıtıcı olduğu için ordu da kullanıldığını yazar.

Bir dönem İstanbul'da sık sık uygulanan içki yasakları sırasında meyhanelerle birlikte bozahaneler de kapatılmış, alkollü içki sayıldığından, boza içenlere de kötü gözle bakılmıştır.

Bozbeyli, Ferruh (d. 1927, Pazarcık, Kahramanmaraş), Türk siyaset adamı. Millet Meclisi başkanlığı ve Demokratik Parti'nin (DP) genel başkanlığını yapmıştır.

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Bir süre avukatlık yaptı. 1961'de siyasete atılarak Adalet Partisi'nden (AP) İstanbul milletvekili seçildi. Bu dönemde AP meclis grubu başkanlığı ve TBMM başkan vekilliği görevlerinde bulundu. 1965'te yeniden İstanbul milletvekili oldu ve Millet Meclisi başkanlığına getirildi. Bu göreve 1967 ve 1969'da iki kez daha seçildi.

Bozbeyli
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

Parti içindeki anlaşmazlıklar nedeniyle Ekim 1970'te meclis başkanlığından istifa etti. Bir ay sonra da AP'den ayrıldı. Saadettin Bilgiç'in başını çektiği ve "Bilgiççiler" olarak anılan gruba katıldı. DP'nin

kurucuları arasında yer aldı ve genel başkanlığına getirildi.

1973 genel seçimlerinde görece bir başarı elde eden DP, Mart 1975'te 1. Milliyetçi Cephe hükümetinin kuruluş hazırlıkları sırasında parçalandı. Saadettin Bilgiç ve arkadaşları DP'nin çoğunluğunu da sürükleyerek AP'ye geri dönerken, Bozbeyli DP'de kaldı ve genel başkanlık görevini yürütmeye devam etti. 1977 genel seçimlerinde milletvekili seçilemedi, 1979'da DP genel başkanlığından ve aktif siyasal yaşamdan çekildi. İş Bankası yönetim kurulu üyeliğine getirildi; 1990-92 arasında yönetim kurulu başkanlığı yaptı. *Türkiye'de Siyasal Partilerin Ekonomik ve Sosyal Görüşleri* (1969), *Demokratik Sağ* (1976), *Birinci Cemre* (1977) ve *Politika Sanatı* (1980) adlı yapıtları vardır.

Bozcaada, Marmara Bölgesi'nde, Çanakkale iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. 36 km² olan yüzölçümüyle Türkiye'nin Gökçeada ve Marmara Adasından sonra üçüncü büyük adasıdır. Kıyından 6 km açıktır, Çanakkale Boğazına 19 km uzaklıktadır.

Genelde çok yüksek olmayan, basık görünümündedir. Engbeli alanlar daha çok doğu ve kuzeydoğu kesimde yer alır. Göztepe (191 m) adanın en yüksek noktasıdır.

Jeolojik yapı bakımından Biga Yarımadasının bir uzantısını oluşturan Bozcaada'da katmanlaşma çeşitlilik gösterir. Güneydoğu kesimi kristal yapılı şist ve mermerlerden oluşur. Temelini fişlerin ve konglomeraların oluşturduğu kuzeydoğudaki kesimin üstüne andezitli bir lav kütesi olan Göztepe gelmiştir. Orta kesimde yer yer ince damarlar halinde serpantinler görülür. Daha kuzeyde ise ikinci büyük andezit kütesi yer alır ve adanın Göztepe'den sonra en yüksek noktası olan Yenikale Tepesini oluşturur. Adanın daralarak uzanan ve yüksekliği 50-70 m arasında değişen batı yarısı Neojen Bölüme (y. 26-2,5 milyon yıl önce) ait oluşumlarla kaplıdır, yer yer kuru vadilerle yarılarak bir plato görünümü almıştır.

Kıyılar çoğunlukla falezler nedeniyle dik ve kayalıktır. Ama kumsallarla kaplı birçok küçük koy da vardır. Adanın şiddetli fırtınalara açık kuzey kıyılarında, kayalıklar halinde çeşitli büyüklükte adalar görülür. Bozcaada'nın kıyı uzunluğu 34,5 km'yi bulur.

Bitki örtüsü daha çok maki ve gariglerden oluşur; seyrek olmakla birlikte, tür çeşitliliği bakımından oldukça zengindir. Batıdaki kumlu alanlarında kumcul bitkiler egemendir. Makiler aşırı otlatma, yakma ve başka tahrip etmeler sonucunda önemli ölçüde ortadan kalkmıştır. Tür olarak kermes meşesi, katan ardıcı ve menengiç yaygındır. Orman topluluğu yoktur, ama yüksek kesimlerde yer yer kümeler halinde kızıl çamlar görülür.

Bozcaada, Antik Çağda Tenedos adıyla anılıyordu. Homeros, Aristoteles ve Strabon'un yapıtlarında Tenedos'a ilişkin bilgilere rastlanmakta; bu kitaplarda adanın doğu kıyısında iki liman bulunduğundan söz edilmektedir. Gene aynı dönemde Lesbos'ta (Midilli) bulunan Eolis halkının bir bölümünün de Tenedos'a yerleştiği sanılmaktadır.

İonya halklarının ayaklanmasından sonra Tenedos, Pers yönetimine girdi. Daha sonra Delos Birliği'ne katıldı. İÖ 63'te Roma işgaline uğradı. Bu dönemde Romalılar tarafından yağmalanan ada, daha sonra Aleksandrea Troas kentine bağlandı. Bunu uzun süren bir Bizans egemenliği izledi. 1328'de Aydınoglu Umur Bey'in sekiz ge-

miden oluşan donanması Bozcaada'yı yağmaladı. Bu sıralarda Venedikliler ve Cenevizliler de, deniz ticareti bakımından taşıdığı önem nedeniyle Bozcaada'yı elde etmek istiyorlardı. 1377'deki Venedik işgalinden sonra 1381'de anlaşmazlık çözümlendi; Venedikliler adayı boşalttı ve halk Girit'teki Kandiye kentine yerleşti. Venediklilerin daha sonra yeniden işgal etmeye çalıştıkları ada uzun süre boş kaldı. İspanyol diplomat Ruy Gonzáles de Clavijo, 1403'te boş olan adada, yıkık bir kale olduğunu anlatır. Bozcaada II. Mehmed (Fatih) döneminde donanma ikmal üssü olarak kullanılmaya başladı. 1463-79 Osmanlı-Venedik Savaşı'ndan sonra da Gökçeada ile birlikte Osmanlı topraklarına katıldı. 1656'da Girit Savaşları döneminde Venediklilerin eline geçtiyse de 1657'de Osmanlılarca geri alındı. Ada IV. Mustafa döneminde, 1807'de Rus işgaline uğradı. Bu dönemde yıkılan Bozcaada Kalesi'ni II. Mahmud 1842'de yeniden yaptırdı. Bozcaada 19. yüzyıl sonlarında Cezair-i Bahr-i Sefid vilayetinin Limni sancağına bağlı bir kazaydı.

Bozcaada, Balkan Savaşı sırasında, Yunan işgaline uğradı ve işgal Kurtuluş Savaşı sonuna değin sürdü. Çanakkale Savaşları sırasında İtilaf Devletleri'nce deniz üssü olarak kullanılan ada Lozan Antlaşması'ndan sonra 21 Eylül 1923'te Türkiye topraklarına katıldı ve Çanakkale'ye bağlı bir ilçe durumuna getirildi.

Adadaki tek yerleşim olan ve ilçe merkezi statüsü taşıyan Bozcaada kasabası, liman çevresinde kurulmuştur. Anadolu yakasındaki Odun İskelesi ile Bozcaada arasında düzenli motor ve feribot seferleri vardır. Kasabadaki en önemli geçim kaynakları bağcılık, şarapçılık ve balıkçılıktır. Adanın sofralık "çavuş üzümü" ülke çapında ün yapmıştır ve en çok İstanbul'da pazarlanır. "Kuntra" denen siyah şaraplık üzüm kasabadaki üç şarap fabrikasında işlenir. Bağbozumu sırasında ada yoğun bir mevsimlik işçi akınına uğrar. Bozcaada'da avlanan balıkların büyük bölümü İstanbul'a gönderilir. Adanın ulaşım bağlantılarının iyileşmesi, gerek ticaret, gerek turizmin canlanmasına yol açmıştır. Ama yatak sayısının azlığı, deniz mevsiminin Türkiye'nin güneybatı ve güney kıyılarına göre kısıtlılığı ve ulaşımın aktarmalı olarak yapılabilmesi nedeniyle turizm hızlı bir gelişme göstermemiştir.

Kasabadaki önemli tarihsel yapıtlar Bozcaada Kalesi ve 1657'de yapılan Köprülü Mehmed Paşa Camisi'dir. Venediklilerden kalan Bozcaada Kalesi, II. Mehmed döneminde onarılmış, 1842'de ise limandan 1,5 km içeride ikinci bir kale yapılmıştır. Yenikale adıyla bilinen bu yapıda bir de yazıt vardır.

Kasabada bir okul yapımı sırasında, Homeros'un *Ilyada* destanında adı geçen antik Tenedos kentinin izlerine rastlanmıştır. İÖ 6. yüzyıldan Roma dönemine değin kullanıldığı anlaşılan kent nekropolünde pişmiş toprak heykelcikler ve çanak çömlek bulunmuştur.

Bozcaada Belediyesi 1923'te kurulmuştur. Nüfus (1990) 1.903.

Bozdağlar, Ege Bölgesi'nde, Gediz ve Küçük Menderes vadilerini birbirinden ayıran dağ sırası. Kuzeyde Gediz ve güneyde Küçük Menderes ovaları arasında doğu-batı doğrultusunda hafif bir yay çizerek uzanır. Uzunluğu yaklaşık 120 km, ortalama genişliği de 20 km olan kütlelerin en yüksek yeri Salihli-Ödemiş arasındaki Bozdağ'ın Kırklar Tepesi'dir (2.159 m). Öteki yüksek

noktalar, doğuda Alaşehir'in güneybatısındaki Gözlübaşı Tepesi (1.879 m) ile batıda Mahmut Dağıdır (1.382 m). Gediz ve Küçük Menderes ırmaklarının su bölümü çizgisini de oluşturan Bozdağlar, bu iki ırmağı besleyen akarsularla derin biçimde yarılp parçalanmıştır.

Bozdağların temelini oluşturan kütle Saruhan-Menteşe Masifi'nin bir parçasıdır. Yapısında kuvarsit, mika-şist, gnays ve mermer gibi kayaların bulunduğu Bozdağlar, birçok oluşum dönemi ve başkalaşım geçirmiştir. Kütlelerin batı kesiminde ise Kretase (Tebişir) Dönemine (y. 136-65 milyon yıl önce) ait grimsi mavi kalkerlerle, Neojen Bölümde (y. 26-2,5 milyon yıl önce) oluşmuş beyaz, yumuşak göl kalkerleri bulunur. Dağların büyük bölümü, 1.000-1.100 m yükseklikte dalgalı bir plato görünümündedir. Eski bir aşınım yüzeyi olan bu platoya geniş tabanlı vadiler hafifçe gömülmüştür. Bu vadilerden birinin yukarı kesiminde Gölcük Gölü yer alır. Dağlar güneyde Küçük Menderes Ovasına doğru dik yamaçlarla iner. Bu kesimdeki kınımlar sonucu küçük akarsuların oluşturduğu derin vadilerin yukarı çağrıları koparak asılı vadi görünümü almıştır. Bozdağlar üstündeki platoların kuzey kenarında eğim giderek dikleşir ve birdenbire vadilerle derin bir biçimde yarılmış yamaçlara geçilir. Kuzey eteklerinde aşınmayla oluşmuş, şist ve kalkerli çakıllar ile kumlu-killi tortulların çok yer tuttuğu yüzlerce metre kalınlığında yer yer alçak tepeler halinde molozlar yer alır. Bozdağlar ilkçağda Tmolos olarak anıldığından bu aşınım depolarına Tmolos molozları ya da Bozdağ molozları adı verilir. Dağ sırasının güney yamacında bu depolara rastlanmaz. Bu molozların Büyük Menderes Ovasının kuzey kenarında da görülmesi Bozdağlar ile Aydın Dağlarının oluşum birliğini gösterir. Bu dağ sırası son jeolojik dönem başlarında oluşan tektonik hareketler sırasında horst biçiminde yüksekte kalmış bir küttedir.

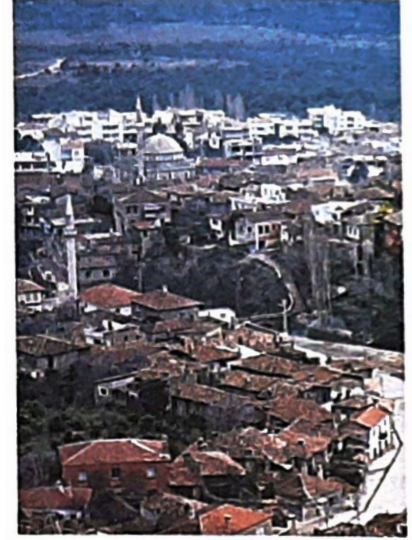
Bozdağlar'ın bitki örtüsü büyük ölçüde tahrip edilmiştir. Genelde Akdeniz ikliminin etkisinde bulunan dağların aşağı yamaçlarında maki ve garigler yer alır. Laden, delice, kermes ve pırnal meşelerinin yanı sıra, kütlelerin doğu kesiminde ve Küçük Menderes Ovasına bakan yamaçlarda menengiç görülür. 700-900 m'de meşelerin egemen olduğu karışık ormanlara, 900 m'den sonra ise kızıl çam ve kara çam ormanlarına geçilir. Kütlelerin en yüksek kesimlerinde dağ otlakları yaygındır.

Bozdoğan, Ege Bölgesi'nde Aydın iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 849 km² olan Bozdoğan ilçesi kuzeyde Nazilli, kuzeydoğuda Kuyucak, doğuda Karacasu ilçeleri, güneydoğuda Denizli, güneyde Muğla illeri, batıda Çine, kuzeybatıda da Çine ve Yenipazar ilçeleriyle çevrilidir.

Bozdoğan toprakları, ortada Büyük Menderes Vadisine bağlanan Akçay Vadisi ile bunun doğu ve batısındaki dağlardan oluşur. İlçenin batı ve güneybatısında Doğu Menteşe Dağları yer alır. İlçenin en yüksek noktası, Bozdoğan kasabasının eteklerinde kurulmuş olduğu Madran (Madrababa) Dağının 1.618 m'ye erişen doruğudur. İlçenin doğu kesimini Karıncalı Dağı engemelendirir. Karıncalı ve Madran dağları arasında, oldukça dar ve derin bir vadi içinde akan Akçay ilçenin en önemli su kaynağıdır. Bu akarsu üzerinde kurulmuş olan Kemer Barajı sulama, taşkın önleme ve enerji üretimi amaçlıdır. Kemer Baraj Gölünün bir bölümü ilçe sınırları içinde kalır. Akçay Vadisi tabanında dar düzlükler uzanır.

Bozdoğan'da başlıca geçim kaynağı bitkisel üretimdir. En çok tahıl, pamuk, susam, tütün, baklagiller yetiştirilir; sebzeçilik ve meyvecilik de yapılır. İncir, üzüm, zeytin ve elma en önemli meyvelerdir. Bunlardan zeytin, incir ve pamuk ilçe dışına satılır. Tuğla üretimi yapılan ilçede tarım araç gereçleri üreten işyerleri de vardır.

Bizanslılardan sonra Selçukluların egemenliğine giren yöreye Bozbey, Doğanbey ve Bozdoğanlı aşiretleri yerleştirilmiştir.

Bozdoğan'dan bir görünüm
Anadolu Yayıncılık Arşivi

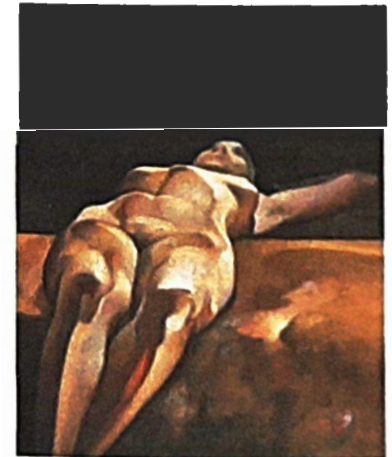
Adını Bozdoğanlı aşiretinden aldığı sanılan yöre, bu dönemde askeri amaçlar için kullanılmış ve giderek gelişmiştir. 14. yüzyılda Osmanlı egemenliğine giren Bozdoğan, Tanzimat döneminde Aydın vilayeti Aydın sancağına bağlı bir kazaydı. İlçedeki en önemli tarihsel yapı, Körteke köyündeki Roma dönemine ait Körteke Kalesi'dir. Örtülü ve Konaklı köylerindeki sarnıçlarla Kemer Köprüsü ise Selçuklular tarafından yapılmıştır.

Bozdoğan kasabası, Madran Dağı eteğinde, iki tepe üstünde kurulmuştur. Akçay'ın çevresinde uzanan ovaya açılan bir vadi boyunca gelişmektedir. Kasabanın il merkezi Aydın'a uzaklığı 72 km'dir.

Bozdoğan Belediyesi 1886'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 34.429; kasaba, 8.034.

Bozdoğan, Seyyit (d. 1941, Kozan), toplumsal gerçekçi üslupta çalışan Türk ressam.

1962-67 arasında İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde (DGSA) tiyatro dekoru eğitimi gördü. 1969'da Milli Eğitim

"Çıplak", 1986
Seyyit Bozdoğan Koleksiyonu

Bakanlığı bursuyla Berlin'e gitti, 1974'e değin Berlin Güzel Sanatlar Akademisi'nde Prof. Knispel ve Hans Trier'in yanında temel sanat ve resim eğitimi konusunda çalıştı. 1976'da DGSA'ya temel sanat asistanı olarak atandı; bu görevini 1984'e değin sürdürdü. 1985'te aldığı bir bursla yeniden Almanya'ya gitti, 1979'da 41., 1983'te 45. ve 1984'te 46. Devlet Resim ve Heykel Sergisi'nde başarı ödülü kazandı.

Bozdoğan, Almanya'daki eğitimi sırasında doğayı inceleme ve biçim ilkelerini geliştirme yolunda çalıştı. Başlangıçta soyut biçim araştırmalarına yöneldi. 1970'lerin başlarında insan ve insanın yaşam değerlerinden yola çıkarak (özellikle Almanya'da) toplumun üst katmanlarında gözlemlediği yabancılaşma olgusuna ilişkin yapıtlar gerçekleştirdi. Türkiye'ye döndükten sonra toplumsal gerçekçi anlayışta çalışarak toplumsal kaynaşma ve çelişkileri vurgulayan yapıtlar üretti. Resimlerinde figürü heykelsi bir dinamizm içinde işleyerek vurguladı. Doğal öğelerden yola çıkarak insana yönelen Bozdoğan, 1970'lerin sonlarına doğru daha da anlatımcı bir niteliğe büründü. 1980'lerin ortalarında ilginç bir soyutlama arayışı içine girdi.

Bozdoğan Kemerli bak. Valens Sukemeri

Bozeman, ABD'de, Montana eyaletinin güneyindeki Gallatin ilinin merkezi (1867). Gallatin Vadisinin güney ucunda yer alır. İlk kez 1864'te yerleşime açıldı. Yerel adı önceleri Missouri olan kente, ilk göçmenleri Gallatin Vadisine yerleştiren John M. Bozeman'ın adı verildi. Temelde buğday ekimine ve büyükbaş hayvancılığın dayanan kent ekonomisi kerestecilikle de desteklenir. ABD'nin balık üretim havuzlarından biri, yöredeki Bridger Kanyonu ağzında yer alır. Montana Eyalet Üniversitesi (1893) ile Gallatin Ulusal Orman Bölgesi'nin yönetim merkezi Bozeman'dadır. Yellowstone Ulusal Parkı'na giden yol üstündeki Bozeman Kaplıcaları kentin birkaç mil güneyindedir. Köy olarak 1864'te, kasaba olarak 1874'te, kent olarak da 1883'te tüzel kimlik kazandı. Nüfus (1990) 22.660.

Bozen bak. Bolzano

bozetto, heykel çalışmalarında taslak olarak kullanılan küçük model. Genellikle balmumu ya da kilden yapılan *bozetto*'lar, sanatçıya, ucuz malzemeler kullanarak düşüncelerini üç boyutlu görme olanağı verir. İS 1. yüzyılda yaşamış olan Romalı yazar Plinius'a (Yaşlı) göre *bozetto* ilk kez İÖ 4. yüzyılda Yunanistan'da ortaya çıkmıştır. Rönesans döneminde Michelangelo'dan 20. yüzyılda Henry Moore'a değin, Avrupa'da heykelticilerce yaygın biçimde kullanılmıştır.

Bozkır, Akdeniz Bölgesi'nde, Konya iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 1.923 km² (1989) olan Bozkır ilçesi kuzeyde Akören, kuzeydoğuda Çumra ve Güneysınır ilçeleri, doğuda Karaman ili, güneydoğuda Hadım ilçesi, güney ve güneybatıda Antalya ili, batıda da Ahırılı ilçesiyle çevrilidir.

Batı Toroslar'ın engebelendirdiği bir alanda bulunan ilçe toprakları dağlık bir yapı gösterir. Orta yükseltili dalgalı düzlüklerin geniş yer tuttuğu ilçenin güney ve güneybatı kesimleri çok dağlık ve engebelidir. Geyik Dağları içinde yer alan Haydar Dağı (2.249 m) bu kesimde ilçe sınırları içine sokulur. Bu topraklardan kaynaklanan suların bir bölümü Konya kapalı havzasına yönelirken bir bölümü de Akdeniz'e ulaşır. Göksu'yu(*) oluşturan Hadım Göksuyu'nun baş-

langıç kolları Haydar Dağı yamaçlarından doğar. Çarşamba Çayı(*) ilçenin kuzey kesiminden geçer. Bu akarsu üzerinde sulama amacıyla yapılmış olan Apa Barajı altında oluşan yapay gölün bir bölümü ilçe sınırları içinde kalır.

Ekonomik olanakları kısıtlı olan Bozkır, nüfus yitiren bir ilçedir. Tarım başlıca ekonomik etkilidir. Bağların geniş yer tuttuğu ilçede tahıl, sebze ve meyve yetiştirilir, hayvancılık yapılır.

Antik Isauria kenti Bozkır yöresinde yer alıyordu. Sonraları kentin kuzeydoğusuna bir kale yapıldı ve bu, Isauria Nova (Yeni Isauria) olarak adlandırıldı. İlkçağda Isauria olarak anılan kent sonraları Leontopolis ve Trismaden adlarıyla da anıldı. Osmanlılar döneminde birçok kez yönetim değişikliklerine uğradı. Bu dönemde terk edilen kentin kalıntıları Ulupınar köyü yakınlarındadır. 17. yüzyılın ilk yarısında zorbalığa başlayan Kapıkulu süvarilerinden Dağlaredisi Süleyman yöreye bir süre egemen oldu. 19. yüzyıl sonlarında Konya vilayeti Merkez sancağına bağlı bir kaza olarak yönetiliyordu. Kurtuluş Savaşı başlarında yörede çıkan karışıklıklar Bozkır Ayaklanmaları(*) olarak anılır. 1920'de patlak veren Konya Ayaklanması Bozkır yöresinde de etkili oldu.

Bozkır kasabası, ilçenin orta kesiminde yer alır. İlçe nüfusunun yalnızca yüzde 17'sini barındıran kasaba, çevresindeki kırsal alana hizmet veren küçük bir merkezdir.

Bozkır Belediyesi 1870'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 54.653; kasaba, 9.472.

bozkır bak. step

bozkır antilopu bak. sayga

Bozkır Ayaklanmaları, Kurtuluş Savaşı'nın başlarında Konya'da patlak veren ve direniş güçlerinin gelişmesini geciktiren ayaklanmalar (26 Eylül - 4 Ekim, 20 Ekim - 4 Kasım 1919).

II. Meşrutiyet sırasında başlayan İtilafçı-İttihatçı çekişmesi, Mondros Mütarekesi sonrasında kanlı boyutlara varmıştı. İttihat ve Terakki'yi, savaşın ve ülkenin içine düştüğü durumun sorumlusu olarak gören İtilafçılar, kitle halinde öç almaya varan bir tutum içine girmişlerdi. Bu düşmanlığın başını da, Hürriyet ve İtilaf Fırkası içinde önemli ağırlığı olan Konyalı din adamı Zeynelâbîdin Hoca ve İngiliz Muhibleri Cemiyeti başkanı Said Molla çekiyordu. Bunlar Konya'daki adamları aracılığıyla güç toplamaya ve Anadolu'da başlayan direniş hazırlıklarını, İttihatçıların yeniden örgütlenmesi olarak değerlendirdikleri için etkisiz kılmaya çalışıyorlardı. Çalışmalarında İngiliz haberalma servislerinin de yakın desteğini görüyorlardı. Nitekim Said Molla İngiliz ajanı Rahip Frew'ya gönderdiği 29 Ekim 1919 tarihli mektupta, İngiliz ajanlarının ayaklanmaları desteklemesini açıkça istiyordu.

Söz konusu kıskırtıcı çalışmaların bir sonucu olarak Kürtoğlu Musa, Bademlili Hacı Halil ve Güzel Çavuş'un Konya'da bin kadar köylüyü harekete geçirmesiyle 26 Eylül 1919'da I. Bozkır Ayaklanması başladı. Bozkır kasabasını basan ve askerlik şubesinin deposuna giren ayaklanmacılar, silah ve cephaneye el koyup birkaç kişiyi de öldürerek kente egemen oldular. Bu arada Seydişehir'den üzerlerine gönderilen bir askerî birliği de bozguna uğrattılar. Ayaklanma ancak günler sonra, bağışlanacaklarına ilişkin söz verilmesiyle bastırıldı (4 Ekim).

Bu olaylar üzerine Sivas'taki Heyet-i Temsiliye, Afyon'daki Karakeçili Müfrezesi ile bazı birlikleri, yeni bir ayaklanma olasılığı-

na karşı, Konya'ya gönderdi. Bu hazırlıklar karşısında Zeynelâbîdin'in adamları telaşa düştüler ve 20 Ekim 1919'da yeniden harekete geçtiler. Bozkır'a gelerek kaymakamdan Konya yoresindeki askerî birliklerin geri çekilmesini istediler. İstekleri kabul edilmeyince de kasabayı bastılar. Ayaklanmacıların üzerine gönderilen ilk birlikler başarılı olamadı ve çatışmalarda önemli kayıplar verildi. Bunun üzerine, aslında bu amaçla yer değiştiren Karakeçili Müfrezesi Bozkır'a girdi ve II. Bozkır Ayaklanması'na kanlı bir biçimde bastırarak 4 Kasım 1919'da duruma egemen oldu.

bozkır sanatı, STEP SANATI olarak da bilinir. Avrupa ve Kuzey Asya'da merkezi Orta Asya olmak üzere Macaristan'dan Gobi Çölüne kadar uzanan bölge içinde oluşan sanat üslubu. Ayrıca bak. Orta Asya sanatları

bozkır uygarlıkları, STEP UYGARLIKLARI olarak da bilinir, Avrasya'da, batıda Macaristan'dan başlayarak Ukrayna ve Orta Asya üzerinden doğuda Mançurya'ya kadar yaklaşık 8.000 km uzunluğundaki, otlaklarla kaplı bölgede ortaya çıkmış uygarlıklar. Bozkır, dağ sıralarıyla yer yer kesintiye uğrasa da, dağlar atla kolayca aşılabildiğinden, tarih boyunca insan topluluklarının ve kültürlerin yayılmasını sağlayan bir geçit görevi görmüştür. Bununla birlikte, bozkır halklarının geriye çok az yazılı belge bırakmaları ve Çin, Ortadoğu ve Avrupa kaynaklarının da yalnızca kendi tarihleriyle örtüşen belirli dönemleri yansıtmaları nedeniyle bozkır uygarlıklarının tarihini bir bütün olarak ele almak oldukça güçtür. Arkeolojik bulgulara günlük yaşamdan çok, siyasal ve askeri tarihe ilişkin ipuçları sağlar. Sonuç olarak, bozkır tarihinin yaklaşık İS 1000'e değin olan bölümü belirsizlikler gösterir.

DOĞAL ORTAM. Avrasya bozkırını iki ana bölüme ayırır. Batı bozkırını, Tuna'nın ağzındaki ovalardan başlayıp Karadeniz'in kuzey kıyısına boyunca ilerleyerek Altay Dağlarına ulaşır. Bozkırın bu bölümü, doğu-batı doğrultusunda 4.000 km uzunluğundadır; kuzey-güney doğrultusundaki uzunluğu ise 320-1.000 km arasında değişir. Bölge, atla ulaşımına uygun geniş otlaklarla kaplıdır. Otlakları kesen ırmaklara, ağır akışlı oldukları için yazın tekneyle, kışın da kızakla ulaşım elverişlidir. Bütün bu ulaşım kolaylıklarıyla batı bozkırını, tarih boyunca ticarete açık bir alan olmuştur.

İklim koşullarının belirgin özelliği sıcak yazlar ve soğuk kışlardır. Özellikle doğuda, yazla kış arasında büyük sıcaklık farkı görülür. Yağışlar da bozkır ikliminde önemli rol oynar; Atlas Okyanusundan yağmur getiren rüzgârlar, Don Irmağının doğusunda gittikçe düzensizleştiğinden buralarda pek yağış görülmez. Sıcaklık ve yağış etkileri sonucu, Ukrayna ile Romanya'nın buraya komşu bölgeleri otlak bakımından daha zengindir. Bu yüzden batı bozkırında yaşayan halklar siyasal koşullar elverdikçe, hep daha batıya ilerleme eğiliminde olmuşlardır.

Doğu bozkırını ise, Altay Dağlarından Büyük Hinggan Sıradaglarına kadar yayılır. Moğolistan'ı da içine alan bu bölge, batıya göre çok daha yüksek, soğuk ve kuraktır. Doğu-batı doğrultusunda 2.400 km, kuzey-güney doğrultusunda 640-800 km uzanan doğu bozkırını, mevsimler arasındaki büyük sıcaklık farkları, sarp yüzey yapısı ve seyrek bitki örtüsü nedeniyle insan yerleşimi için oldukça elverişsizdir. Genelde düşük olan

sıcaklık sonucu buharlaşma çok az olduğundan, yağış miktarı bazı yerlerde ancak yılda 250-500 mm'dir. Yüksek yerlerde yağış miktarı artar ve doruklardaki karların erimesiyle oluşan akarsular sulu tarıma olanak verir. Buradaki vahalarda yerleşmiş topluluklar becerileri ve yarattıkları ürünlerle, otlaklarda gelişen hayvancılığa dayalı uygarlıkları bütünlemiş ve bozkır tarihinde önemli rol oynamışlardır.

İlk göçler. Yeryüzündeki en çetin iklim koşullarından birinin egemen olduğu doğu bozkırında yaşayan halklar, biri güneye ve batıya ilerleyerek Çin'in kuzeyine ve Mançurya'ya doğru, öbürü Altay ve Tanrı dağlarının arasından geçip batıya, batı bozkırının verimli otlaklarına doğru olmak üzere iki ayrı yöne göç etmişlerdir. Altay ve Tanrı dağları arasındaki Çungarya Geçidinden geçen göç dalgaları ve fetihlerle birlikte atlı-göçebe bozkır halkları ortak bir tarihi paylaşmışlardır. Savaş teknikleri, yaşam biçimleri, dinler, diller, sanattaki üsluplar başka yerlere yayılırken, buralarda önceden oluşmuş uygarlıkları yok etmeyip onlarla bir bütün halinde kaynaşmışlardır.

Doğuda Büyük Hinggan Sıradağları ile Mançurya, batıda ise Karpat Dağları ile Macaristan, Avrasya bozkırının geri kalan bölümünden ayrılır. İklimin başka yerlere göre daha ılıman olduğu bu bölgelerde, otlaklara ve tarıma dayalı karma bir ekonomi gelişmiştir. Aynı özellik Anadolu'da da görülür; buradaki geniş otlaklar, Suriye'nin kuzeyinde ve daha güneyde, Arabistan'da bulunan otlaklara komşudur. Güneydeki bu otlaklarda ortaya çıkan göçebe yaşam biçimi de, Kızıldeniz'i aşır Afrika'ya kadar yayılmıştır. Kafkaslar yer yer atlı ulaşımaya geçit verdiğinden, kuzeyden güneydeki otlaklara doğru pek çok göç dalgası gerçekleşmiştir. Sonuçta Avrasya'da otlaklara bağlı olarak Samilerin güneyde, Hint-Avrupa kökenliler, Türkler ve Moğolların ise kuzeyde geliştirdiği iki büyük kültür Anadolu'da birleşmiştir.

Bozkırın sınırları belirsizdir; kuzeyde otlaklar tayga ormanlarına karşı. Bu ormanlar insan yerleşimi için otlaklardan çok daha elverişsizdir. Eski SSCB'nin Avrupa'da kalan bölümünde yer yer tarıma olanak sağlayan yaprakdöken ormanlar bulunur. Tayganın bozkırdan kesin sınırlarla ayrıldığı Asya'da ise, ormanlarda yaşayan avcı ve toplayıcı topluluklar otlaklara göç etme eğilimi göstermişlerdir. Bu orman bölgesinin batısında da benzer göçler olmuş, örneğin İsveç'in güneyinde yaşayan Gotlar, İsa'dan sonraki ilk yüzyıllarda Ukrayna'ya girerek hızla bozkır göçebelerinin yaşam biçimlerini benimsemişlerdir.

Avrasya bozkırının güney bölümü ise giderek çölle birleşir. Ama Orta Asya'daki çöllere pek çok dağ sırasıyla keldiği ve yağış miktarı yükseltiyle birlikte arttığı için, dağlar kuru düzlüklerin ortasında yeşil adacıklar oluşturur. Dağlardaki karın erimesiyle ortaya çıkan akarsular da, daha alçak bölgelerde vahalar yaratarak tarıma olanak sağlar. Dolayısıyla, Volga'nın aşağı kesimleriyle İran Platosunun orta bölümünden başlayıp doğuda Karakum ve Kızıl Kum çölleri üzerinden Takla Makan ve Gobi çölleriye ulaşan bölge, birkaç tuzlu düzlük dışında yerleşime elverişlidir.

Bozkırdaki göçebelerle vahalardaki topluluklar, uzun süre yakın ilişkide bulunmuşlardır. Vahalarda kurulan kentler, birçok kez göçebelerin saldırısına uğramış ve gerek askeri, gerek diplomatik yollardan sürdürü-

len savunmalara karşı, çoğu zaman göçebelerin egemenliğine girmiştir. Benzer biçimde, bozkırın bakış açısıyla Çin, Avrupa ve Ortadoğu'daki tarıma uygun bölgeler, çölün ortasında oluşmuş ve okyanuslarla Akdeniz gibi içdenizlerden gelen nemle beslenen büyük vahalardan başka bir şey değildir. Bu bölgelerdeki doğal kaynaklar ve tarım topluluklarının refahı bozkır halkları için çekiciliğini tarih boyunca korumuş ve göçebeler köle, tüccar, kervancı, akıncı ya da yönetici olarak bu bölgelere ulaşmışlardır. Yaşam biçimleri gereği hareketli, büyük atlı orduları kolayca bir araya getirebilen bozkır halkları, yerleşik toplumların zayıf noktalarından yararlanmakta güçlük çekmemişlerdir. Böylece, göçebe toplulukların akıncıları ile yerleşik tarım toplumlarının kendilerini savunma çabaları Avrasya'nın siyasal tarihinde büyük ölçüde belirleyici olmuştur.

Bu karşılıklı etkileşimde coğrafi etkenler de önemli rol oynamıştır. Doğuda, Moğolistan ile Çin'i ayıran Gobi Çölü önemli bir doğal engel oluşturur. Dolayısıyla, doğuya ilerlemek için daha geniş çaplı bir örgütlenme ve merkezi bir otorite gerekir. Bu nedenle göçebe uygarlıkların Çin'e saldırılarını seyrek, ama şiddetli olmuştur. Orta Asya'da bozkır ile İran ve Turan arasındaki çöl, dağ, yayla ve tarım alanlarının karmaşık biçimde iç içe geçmiş olması, göçebe topluluklarla yerleşik tarım toplumlarının karşılıklı etkileşimini kolay ve zorunlu kılmıştır. İleri uygarlıkların kaynaşması ve Bozkır kültürüyle bütünleşmesi, tarih boyunca bu bölgede önemli olmuştur. Avrupa'da ise, bozkırlarla ekili alanlar arasındaki sınır, doğuya göre çok daha belirgin olduğundan, buradaki tarım toplumları, kendilerini göçebelere karşı daha rahat savunabilmişlerdir. Sonuç olarak, göçebe uygarlıkların, Orta Asya ve Ortadoğu tarihi üzerindeki etkisi, Avrupa'dakine göre daha belirleyici olmuştur.

OTLAGA BAĞLI YAŞAM BİÇİMİNİN GELİŞMESİ. Belirleyici gelişmeler. Bozkırdaki yaşam ilk insanlar, ormanlık bölgelerdeki komşularından pek farklı değillerdi. Avrasya'nın başka bölgelerinde olduğu gibi, burada da Paleolitik Çağın taş alet ve silah kullanan avcı ve toplayıcı toplulukları, yerlerini tahıl yetiştiren, hayvanları evcilleştiren ve renkli motiflerle süslü çanak çömlek yapan Neolitik tarım topluluklarına bıraktı. Bozkırdaki yaşamda belirleyici rol oynayan en önemli gelişme atın evcilleştirilmesiydi. Ama bunun hangi zaman diliminde gerçekleştiğini kesin olarak belirlemek neredeyse olanaksızdır. Mezopotamya'da bulunan ve at benzeri hayvanları araba çekerken gösteren heykelticiler, büyük olasılıkla önce at değil, eşeğin evcilleştirildiğini göstermektedir. Eski çağlardan kalma yerleşimlerde bulunan at kemikleri ise, atların evcilleştirildiğini değil, avlandığını gösterir. Ama bozkırdaki yaşayanların, İÖ 2000'den önce sığır, koyun ve keçinin yanı sıra atı da evcilleştirdiği bilinmektedir.

Evcil hayvanların sayısı arttıkça, göçebelik ortaya çıktı; çünkü otların büyüme hızı, hayvanların tüketimine yetiyemiyordu. Tarımla hayvan besiciliğini bir arada sürdürenin güçlüğü, tahıl ve hayvan yetiştiren topluluklarla, yalnızca hayvan sürülerinin ürünlerine dayanan ve bir otlaktan öbürüne göç etmek zorunda olan topluluklar arasında kesin bir kopuş yarattı. İnsanlar, hayvan sütü ve süt ürünleriyle yaşamayı öğrendikçe, göçebelik ayrı bir yaşam biçimi olarak gelişti. Böylece hem değişik bir besin kaynağı bulunmuş, hem de hayvanların erkek yavrularının ana memesinden ayrılmasıyla

yeni bir doğal denge sağlanmış oluyordu. Bunun sonucunda, süt veren hayvanları kolayca sağaltmak için evcilleştirmek gerektiği; aynı zamanda insanlar da, çocukların ana sütünü sindirmek için gerek duyduğu enzimleri, gelişkin de salgılayacak biçimde bedensel uyum gösterdiler.

Büyük göç. Bu süreçte izlenen aşamalar kesin olarak bilinemesi de, İÖ 2000'lerde göçebe yaşamaya geçiş tamamlanmıştı. Bu tarihte bozkır dışına, özellikle de Avrupa'daki ormanlık bölgelere büyük bir göç başladı. Hint-Avrupa dilleri konuşan çobanlar ve savaşçılar, hayvan sütünün tüketmez bir besin kaynağı sağlamasından da yararlanarak, Avrupa'daki çiftçi ve balıkçı toplulukları dize getirdiler ve kendi dilleriyle kültürlerini kıtaya yaydılar. Öteki göçebe topluluklar ise, bozkırdaki kalarak Altay Dağlarına kadar ilerlediler; bu arada bazı Hint-Avrupa kökenli kabileler de doğu bozkırına yayılarak buradaki öteki halkların yaşayışını paylaştılar.

Sonraki dönemlerde bozkır göçebelerinin belirleyici özelliği, yalnızca küçük toplulukların sürüleri güdebilmesiydi. Savaş durumunda korunmak için daha çok insan gücüne gerek duyulsa da, olağan zamanlarda 50-100 kişiden kalabalık gruplar uzun mesafeli göçlere uygun düşmüyordu. Bu yüzden göçebe topluluklar küçük soy gruplarına ayrılmıştı. Gene aynı nedenle, onlar için yalnızca taşınabilir mallar değer taşıyordu. Göçebelerin kullandığı çadırlar(*) ve deriden yapılmış kaplar, yerleşik toplulukların balçıktan yaptığı kulübelere ve çanak çömleğe göre geride çok daha az iz bıraktığından, göçebeliliğin bozkıra nasıl ve ne zaman yayıldığını belirlemek oldukça güçtür.

Göçebe topluluklarının nüfusuna ilişkin sağlıklı bir tahmin yapmanın güçlüğüne karşın, hayvanlara bağlı yaşamın az sayıda insan gerektirdiği bilinmektedir. Yerleşik tarım toplumlarına akin düzenleyen atlılar ilk saldırı anında çok kalabalık görünseler de, nüfusları bu toplumlara göre oldukça azdı. Batı bozkırlarında çok sayıda kurgan (bak. tümülüs) bulunmasına bakarak, eski çağlarda burada görece büyük bir insan gücü olduğu düşünülebilir. Ama kurganların, şeflerin ölümü üzerine değişik bölgelerden gelip geçici olarak orada toplanan insanlar tarafından dikilmiş olabileceği, bu varsayımı geçersiz kılmaktadır. Sonuç olarak, göçebe toplulukların nüfusu azdı ve bu nedenle, birkaç kuşak sonra neredeyse hepsi istila ettikleri toplulukların içinde eridiler. Bu arada, yeni yeni yaşamaları sonucu, tarımla uğraşanlarla göçebe çobanların arasındaki ekonomik ilişkiler gelişti; çobanlar hasattan sonra topraktan kira karşılığı otlak olarak yararlanabiliyor ya da tarımla uğraşanlara peynir vb hayvan ürünleri verip karşılığında tahıl alabiliyorlardı.

Birliklerin doğuşu. Süt ve et ürünlerinden daha çok yararlanabilmek amacıyla bozkırın dört bir yanına dağılan göçebe topluluklar, topluca avlanmak, başka topluluklara karşı savaşmak ya da törenler için zaman zaman bir araya gelirlerdi. Gerçek ya da varsayılan akrabalık ilişkileri komşu aileleri bir kabile çatısı altında birleştirirken, kabilelerin oluşturduğu ve tek bir hükümdardan önderliğini benimseyen birlikler bu toplantılarda kurulurdu. Ama sınırlar belirsiz olduğundan birlikler arasında sürekli çatışma çıkıyordu. Sürekli hareket halinde olmaları da kısa sürede çok sayıda savaşçı toplamayı kolaylaştırdığı için, savaş becerisi göçebe yaşamın ayrılmaz bir parçası olmuştu. Otlak ve su için yapılan savaşların yanı sıra, otorite ya da onur uğrunda da sürekli savaş çıkıyordu. Yerleşik toplumların temsilcileri

de, bu zayıflıklardan yararlanarak bir tür "böl ve yönet" politikası izlemekten geri kalmadılar.

Böylece, göçebe gelenekleri ve kurumları küçük akraba gruplarının kolayca çözülebilen bir siyasal yapılaşma içine girmesine yol açtı. Etkili birinin önderliğinde çok çabuk birlik kuruluyor, ama bunlar aynı hızla dağılabiliyordu. Önderlerin çokkarlı olması da, oğullar arasındaki rekabeti pekiştirdi ve genellikle, birkaç kuşak sonra yeni birlikler kuruldu.

İÖ 900'E DEĞİN ASKERİ VE SİYASAL GELİŞMELER. Göçebe yaşamın askeri açıdan üstünlüğü, atın savaşta kullanılmak üzere eğitilmesinden çok önce ortaya çıktı. Akad hükümdarı Şarrukin'in (Sargon) İÖ y. 2250'deki fetihleri ve İÖ 1800'den önce Mezopotamya'daki Amori istilaları, göçebe toplulukların atsız oldukları zaman da savaşta üstün olduklarını gösteriyordu. Askeri üstünlük, atın yaklaşık bu dönemlerde evcilleştirilmesinden sonra doruğa çıktı. Kuzeydeki bozkırlar at yetiştirmeye daha uygun olduğundan, güneydeki göçebelerin egemenliği de gitgide ortadan kalktı.

Savaşta atın kullanılması. Önceleri atlar, iki tekerlekli savaş arabalarını çekmekte kullanıldı; bu arabalara iki kişi biner, biri atları sürerken, öbürü ok atardı. Atsız askerlerin bu savaşçılara karşı koyabilmesi oldukça güçtü. İÖ 1700'de, Orta Asya'nın güneyinde, büyük bir olasılıkla bugünkü Azerbaycan ya da İran'da, dış çeperi çubuklarla merkeze bağlanarak daha sağlam hale getirilmiş tekerlekler yapıldı. Atın dörtlü giderken bile büyük ağırlıkları çekebilmesini sağlayan bu önemli buluşta sonra, savaş arabalı istilacılar bütün Ortadoğu'ya yayıldı. İÖ 1500'de Hindistan'a girerek Indus Vadisi uygarlığını ortadan kaldıran bu savaşçılar, Avrupa'ya ve Çin'e de yayıldılar. İÖ 14. yüzyılda, Çin'deki Shang hanedanının (İÖ y. 1766-1122) yöneticileri de, batıdaki Ariler gibi araba ve yay kullanmaya başlamıştı.

Başka topluluklar da zamanla savaşta araba kullanmayı öğrendiğinden, Hint-Avrupa kökenli toplulukların Ortadoğu'daki etkisi kalıcı olmadı; ama Hindistan'da, Ari dili ve kültürü, tıpkı o tarihten 500 yıl önce Avrupa'da olduğu gibi hızla yayılarak ülkeye egemen oldu.

Belki de teknoloji yetersizliğinden, kuzeyde yaşayan göçebeler savaş arabası yapmadı; dolayısıyla bu gelişme bozkır pek etkilemedi, ama yerleşik uygarlıklarda bir devrim yaratarak, Ortadoğu'da İÖ y. 1200'e değin süren Tunç Çağında askeri örgütlenmenin gelişmesine yol açtı. İnsanlar demiri işlemeyi öğrenince, savaş arabalarıyla sağlanan askeri üstünlük de sona erdi. Ama demirin sürülerini güderek geçinen topluluklar için çok pahalı olması ve demirden yapılan ok uçlarının, çakmaktaşı ve obsidyenden yapılanlar karşısında önemli bir üstünlük sağlamaması yüzünden, bu gelişme de bozkır halklarını fazla etkilemedi. Bununla birlikte İÖ 900'den kısa bir süre sonra, savaş yöntemlerinde göçebe yaşamı da derinden etkileyecek bir devrim gerçekleşti: İnsanlar ata binmeyi öğrendiler ve yüksek maliyetli, hareket yeteneği sınırlı arabalar yerine, dörtlü giden atın çevikliğini savaşta kullanmaya başladılar.

İlk süvari örgütlenmesini Asurluların gerçekleştirdiği sanılır. İÖ 9. yüzyıldan kalma duvar kabartmalarında ikili gruplar halinde savaşan atlılar görülür. Bunlardan biri her iki atın dizginlerini tutarken, öbürü ok atmaktadır. Biniciler, zamanla atların sırtlarında insan taşımaya alıştığını gördüler ve ellerini ok atmak için serbest bırakarak, atı

yalnızca ayaklarıyla denetlemeyi öğrendiler.

İÖ 900-700 arasında bu savaş tekniği geliştikçe, bozkırın kuzeyindeki göçebeler atla dövmesinin bütün olanaklarından yararlanmaya başladılar. At büyük bir hareket yeteneği sağladığından, bu savaşçılarla atsız başa çıkmak çok güçtü. Ama otun bol yetiştiği bölgelerden at beslemek, insanların kendi tahıllarından kesinti yapmasını gerektirdiğinden, çok masraflı oluyordu. Oysa otlaklarda yaşayan göçebeler için böyle bir sorun yoktu. Giderek kısrak sütü inek sütünün, at eti sığır etinin yennisi aldı; eskiden sığırlarına yeni otlak bulmak için uzun süre yürümek zorunda kalan insanlar, artık at sırtında buralara çok daha çabuk ulaşabiliyorlardı. Sonuç olarak, eski Hint-Avrupa kökenli halkların sığır besiciliğine dayalı yaşam biçimi, yerini sonraki bozkır halklarında ata dayalı bir yaşam biçimine bırakıyordu.

İskit akınları. Bozkır göçbelerinin at sırtında savaşmayı öğrendiğinin ilk kanıtı, Eski Yunanlıların Kimmerler dediği kavimlerin İÖ 690'da Ukrayna'dan Anadolu'ya yaptıkları akındı. Kısa süre sonra, İran kökenli bir dil konuşan ve gene eski Yunanlılarca İskitler olarak adlandırılan kabileler, Kimmerlere boyun eğdirerek Ukrayna'ya egemen oldular. Herodotos'a göre İskitler, Altay Dağlarından göç etmişti; bugün de bazı tarihçiler, İÖ 771'de, Çin'deki Batı Çu hanedanının sonunu getiren saldırılarını, Altaylar'daki İskitlerle bağlantılı olduğunu düşünmektedir.

Doğu bozkırının istilacıları barındırmayacak kadar kıraç ve soğuk olması yüzünden, ata binmenin ve ata bağlı göçebeliğin Moğolistan'a yayılması yüzyıllar aldı. Çin tarih kayıtlarına göre, Moğolistan'a yapılan akınlar İÖ. 4. yüzyılda sıklaştı. O dönemde Çin, birbiriyle savaşan birkaç devlete bölünmüştü ve sınırdaki devletler de savunma amacıyla İÖ 325'ten başlayarak atlı savaş tekniklerini uygulamaya başladı.

Bu tarihten çok önce, İskitler doğu bozkırına yayılan bir birlik kurmuşlardı. Birlik, bu geniş alanın tümünü denetleyemese de, savaş durumunda pek çok kabile bir araya gelebiliyordu; Asur Devleti de böyle bir güç tarafından yok edildi. İskitler, İÖ 612'de Asur başkenti Ninive'yi yağmaladıktan sonra Ukrayna'ya döndüler. Geride kalan Medler, Babilililer ve Mısırlılar, Asur mirası üzerinde hak ileri sürerek birbirlerine düşüler. Ama Ortadoğu'ya kuzeyden gelebilecek yeni bir saldırı tehdidi her zaman geçerliliğini korudu.

Pers savunması. İÖ 550'de Ortadoğu'ya egemen olan Persler, bozkırdan gelen akınlara karşı yürüttükleri saldırılarda başarılı olamadılar. Pers imparatoru II. Kyros (Büyü), İÖ 530'da, Hazar Denizi'nin kuzey ve batısında yaşayan Massagetlere düzenlediği saldırı sırasında öldü. İÖ 512'de Tuna'yı geçerek Avrupa'daki İskitlere boyun eğdirmek isteyen I. Dareios da (Büyük) başarısız oldu. Bununla birlikte para ve çeşitli anlaşmalar karşılığında Persleri göçebe akınlarından korumayı üstlenen "sınır kabileleri", bozkırdan Ortadoğu'ya düzenlenen akınlara, İÖ 330'da İskender'in Pers İmparatorluğu'nu ortadan kaldırmasına değin önlediler.

İÖ 3. yüzyılda gerek Pers sınır savunmasının çökmesi, gerek Moğolistan'da yeni bir imparatorluğun kurulması, bozkırdan batı ve güneydeki ekili topraklara doğru yeni hareketler başlattı. Yüzyılın sonunda Hun Devleti'nin kurulmasıyla iyice şiddetlenen göç dalgası, Çin sınırından Hindistan'a ve Tuna boylarındaki Roma sınırına kadar yayıldı.

İÖ 3. - İS 2 yüzyıllar arasında hukum süren Hun Devleti. Çin benzeri bir siyasal örgütlenmeye gitti. Sık sık çıkan savaşları izleyen barış dönemlerinde, hükümdarlar karşılıklı armağanlarla güçlerini artırdılar. Çinliler daha çok, askeri amaçla kullanmak için at alırken, Hun hükümdarı bunun karşılığında, kendisini destekleyenlere dağıtmak için tahıl, ipek ve başka pahalı eşyalar alıyordu.

İran sınırının kapanması ve sonuçları (İÖ 100 - İS 550) Hun Devleti'nin güçlenmesiyle başlayan göç dalgası, önceleri Pers topraklarına ve Hinduuş Dağlarını aşarak Hindistan'a yayıldı. İran kökenli bazı kabilelerin direnmesine karşın, bozkır göçbelerinin ilerlemesi durmadı ve Hint-Avrupa dillerinin konuşulduğu bölge batıya doğru gittikçe daralmaya başladı.

Ama İÖ 2. yüzyıldan başlayarak bu durum değişti. İskender'in ardılları Selevkosların göçebe akınlarına karşı koyamaması üzerine, İÖ 3. yüzyılda güneye ilerlemeye başlayan Partlar, sınırda yeni bir güç oluşturdular. Partlar, İran kökenliydi ve yerleşik düzene geçtikten sonra geliştirdikleri yonca tarımı, öteki atlı savaşçılara üstünlük sağlamalarına olanak verdi. Köklerdeki azot biriktiren bakteriler sayesinde toprağın verimini de artıran yonca, atlar için yeni ve ucuz bir besin kaynağı oldu; üstelik yoncayla büyüyen atlar, bozkırlarda yalnızca otla beslenen atlardan çok daha güçlü ve ır oluyordu. İri atlar da zırhlı askerleri rahatça taşıyabiliyor, hatta gövdelerini korumak için onlara da zırh giydirebiliyordu. Böylece, göçebe akınlarına rahatça karşı koyabilecek bir güç oluştu ve atın savaşta kullanılmaya başlamasından sonra ilk kez, güç dengesi ekili alanlarda yaşayanlar yararına değişti. Ama bu atları yetiştirmek ve zırh yapmak gene de masraflıydı; böylece yeni askeri düzen, soylulara dayanan, ademi-merkeziyetçi yeni bir toplumsal ve siyasal örgütlenmeyi zorunlu kıldı.

Sonuç olarak, bozkırdaki göç yolları Hazar Denizi'nin kuzeyine kaydı. İS 1. yüzyılda İskit egemenliği çöktü ve yeni güç dengeleri ortaya çıktı. Bozkırın batı ucuna İran kökenli bir dil konuşan Sarmatlar egemen oldu. Bir bölümü Partlar gibi zırhlı süvari birlikleri olarak örgütlenen Sarmatlar, Tuna cephesinde Romalılar için yeni bir tehdit oluşturdular. Ama sayılarının görece az olması ve ademi-merkeziyetçi yapılarının geniş çaplı saldırılar düzenlemeye elvermemesi, Romalılara karşı başarı kazanmalarını engelledi.

Doğuda ticarenn gelişmesi. İÖ 100 - İS 200 arasında, bozkır halkları ile tarım toplumları arasındaki ilişkiler yeni bir kimliğe büründü. Akınlar kârsız olmaya başlayınca, ticaret gelişti ve göçebeler Çin ile Suriye'yi birleştiren İpek Yolu'nda kervancılık yapmaya başladılar. Kuzey-güney doğrultusunda Hindistan'ı Orta Asya'ya, Orta Asya'yı da Macaristan'dan Mançurya'ya kadar bütün Avrasya bozkırına bağlayan ticaret yolları, doğu-batı doğrultusundaki bu hareketi tamamladı.

Değişik uygarlıklar arasında iletişimin yoğunlaşması önemli sonuçlar doğurdu. Budacılık, Yahudilik, Manicilik ve Hristiyanlık, kervanlar aracılığıyla Asya'ya yayıldı. Bu barış dönemi İS y. 200'de sona erdi ve Avrasya'nın her iki ucunda da karışıklıklar başladı. Doğuda, Hun Devleti ile Han hanedanı doğalandı ve İS 589'da Sui hanedanı ortaya çıkana değin, Çin'in kuzeyinde geçici yönetimler kuruldu.

Yeni akınlar. Doğudaki kargaşa, İran sınırını etkilemedi. Partlara egemen olan Sasaniiler (224-651), zırhlı birlikleri koruyarak, göçebe akınlarına karşı savunma sağladılar. Bu yüzden, Hazar Denizi'nin kuzeyinden Avrupa'ya yönelen göçler, Roma sınırlarını zorlayarak, sonunda 4. yüzyılda Ren ve Tuna cephelerinin çökmesine yol açtı.

Bu gelişmede en önemli etken, y. 370'te Don Irmağını aşarak, bozkırın batısındaki Sarmat ve Got kabilelerini yenilgiye uğratan Hunlardı. Hunlar, yendikleri orduların insan gücünü kendi birliklerine katarak daha da güçlendiler. Bu yeni güç, 376'dan başlayarak, pek çok başka topluluğun da Roma topraklarına girmesine yol açtı ve 500 yıl kadar süren bu dönemde, Avrupa'daki etnik sınırlar önemli bir değişim geçirdi.

Hunlar batı bozkırında bir süre için yeni bir imparatorluk oluşturdularsa da, önderleri Attila'nın (hd 434-453) ölümünden sonra başkaldıran Germen kabileleri Hun egemenliğine son verdiler. Ama Hun istilası Avrupa'da büyük bir hareketlilik yaratmıştı; bunun sonucunda, Batı Roma İmparatorluğu 476'da sona erdi ve imparatorluğun batı eyaletlerine Germen kabileleri egemen oldu.

Aynı dönemde Çin'de Türk, Evenk, Tibet ve Moğol kökenli çeşitli toplulukların istilasına uğradı. İS 4. yüzyılın sonunda, doğu bozkırında Juan Juan (Cücen) birliği kuruldu; bir başka topluluk olan Akhunlar (Eftalitler) Volga Irmağı ile Altay Dağları arasındaki bölgeye egemen oldular. Batı bozkırında ise Hunlardan sonra uzun süre önemli bir güç ortaya çıkmadı. Ama 550'de Kafkasya'dan gelen Avarlar Macaristan'a egemen olarak her yöne akınlar düzenlemeye başladılar. Slav ve Germen kabilelerine de boyun eğdiren Avarlar, 805'te Charlemagne'a boyun eğmek zorunda kaldılar.

Bütün bu birlikler, büyük bir olasılıkla birden çok dil grubunu içeriyorlardı. Bununla birlikte dil farklılığı çok büyük önem taşııyordu. 500'lerde üzeninin bulunması, binicilikte önemli bir çığır açtı; artık atlı savaşçılar, üzeninin üzerinde doğrularak dörtnala giderken de isabetli atışlar yapabiliyordu. Ama bu buluş, Ortadoğu ve Avrupa'daki tarım alanlarını bozkırdan gelen saldırılara karşı koruyan zırhlı süvari birliklerinin de aynı biçimde güçlenmesine yol açacaktı.

Türk (550-1200) ve Moğol (1200-1368) egemenlikleri. Macaristan'ı istila ederek Bizans İmparatorluğu'yla ve Merovenjilerle savaşan Avarlar, 6. yüzyılda Altaylar ve Orta Asya'da Göktürk Devleti'nin kurmasıyla batı bozkırına göç edecek olan bir dizi kabilenin ilkiydi. Güneydeki İran topraklarına doğru yayılan Türkler, giderek İslam dinini ve Ortadoğu kültürünü benimzediler; böylece, bozkırdaki kalan, ama gene İslamı kabul eden göçebelerle Ortadoğu arasında bir köprü oluşturdular. İki uygarlık arasındaki ticari ve toplumsal ilişkiler gittikçe gelişti. İslam, bozkırdaki yaşama bütünüyle uygun olmasa da, 11. yüzyıldan sonra batı bozkırın büyük ölçüde İslam dünyasıyla bütünleşmişti. Dinin yanı sıra yerleşik yaşam biçimi de bölgeye yayıldı; ırmak ağzlarında küçük kentler kuruldu ve ticaret ile çeşitli zanaatlar gelişmeye başladı.

Doğu bozkırında da Çin uygarlığı aynı rolü oynadı. Tang hanedanı, 8. yüzyıldaki bir kitle ayaklanmasından sonra, yeni kurulan Uygur Devleti'nden (744-1209) yardım istedi. Böylece Uygurlar, 743'te dağılan Göktürk Devleti'nden sonra bölgeye egemen

oldu. Çin'deki ayaklanmayı bastırmalarına karşılık çeşitli mallar alan Uygurlar, bunları komşularına satmaya başladılar. Böylece gelişen kervan yolları, bozkır halklarını güneydeki vahalarda yaşayan tarım toplumlarına, kuzeydeki orman bölgesinde yaşayan halklara ve batı bozkırındaki ticaret yoluna bağlıyordu.

Bu gelişmeler Uygurların toplumsal yaşamını da zenginleştirdi. Budacılık ve İslam gibi iki büyük dinin bölgeyi etkisi altına almasına karşın Uygurlar, Manici inançlarını korudular. Göktürk yazısından sonra gelişen Soğdak yazısını kullanmaları da, okuryazarlığın, daha önce hiçbir bozkır halkında görülmemiş biçimde ilerlemesini sağladı.

Uzakdoğu'daki Moğollar ise, Çin uygarlığının ve Budacılığın etkisi altına girdiler. Avrasya bozkırındaki halkların tümü 13. yüzyılda Cengiz Han önderliğinde kurulan ve Çin'deki yönetsel yapıyı temel alan imparatorluk altında birleşti. Bu arada batıda önce Selçuklular, ardından da Osmanlılar, Bizans İmparatorluğu'nun topraklarını fethederek, Osmanlı Devleti'nin temelini attılar.

BOZKIR UYGARLIKLARININ ÇÖKÜŞÜ Cengiz Han döneminde Moğol Devleti'nde başlayan parçalanma, torunu Kubilay'ın (hd 1260-94) yönetiminde de sürdü ve 1368'de Moğollar bozkıra geri çekilmek zorunda kaldılar. Rusya'daki Altın Orda Devleti'nin yardımıyla Çin'i yeniden ele geçirmek istedilerse de başaramadılar; ama Ming hanedanı süresince (1368-1644) bir tehdit oluşturmayı sürdürdüler.

Batıda ise, zaman zaman Timur (ö. 1405) gibi güçlü önderler tarafından yeni birlikler kurulduysa da, hiçbir uzun ömürlü olmadı. 1501'de I. İsmail'in (Şah) kurduğu Safeviye tarikatına dayalı devlet, siyasal birliklerden daha fazla güç kazanarak göçebelerle kentlerde yaşayanları birleştirdi.

Moğol yönetimi bozkır tarihinin doruk noktasıydı. Bu dönemden sonra göçler azaldı ve kemirici hayvanlardan bulaşan hıyarıklı veba salgını başladı. 14. yüzyılda Ortadoğu üzerinden Avrupa'ya da yayılan bu hastalık, 18. yüzyıla değin, zaman zaman Akdeniz limanlarında etkisini gösterdi ve bozkırın bazı yerlerinde önemli nüfus azalmalarına yol açtı.

16. yüzyılda Rusya'nın ormanlık bölgelerinden güneye göçler başladığında, Ukrayna'nın verimli otlaklarında yaşayan Tatarlar, Kırım Yarımadasına çekilmişti. Bu halktan oluşan Kırım Hanlığı 1783'e değin Osmanlı koruması altında yaşadı. Geri kalan göçebelerin de, Avrasya'nın en güzel otlaklarını bırakarak Volga kıyılarına gitmesi veba felaketini doğrulamaktadır.

14. yüzyıldan sonra ateşli silahların gelişmesi de, göçebe uygarlıkların eski güçlerini yitirmesinin bir başka nedeniydi. Moğollar bu silahları Çinlilerden öğrendilerse de, silah yapımında hiçbir zaman Çinlilerin ya da Avrupalıların ustahına erişemediler. 18. yüzyıldan başlayarak, göçebelerin alışkın olduğu yüzyüze dövüş tümüyle ortadan kalktı ve savaşta ateşli silahlar belirleyici oldu. Böylece savaşta üstünlük sağlayan Ruslar ve Çinliler, yavaş yavaş bozkırı ele geçirmeye başladılar. 1644'te Ming hanedanını deviren Mançu orduları Moğolistan'a doğru ilerlemeye başladı; bu arada Ruslar da Urallar'ı geçip Büyük Okyanusa kadar uzanmışlardı. 19. yüzyılda Rusya güneydeki Afganistan'a doğru genişlerken, Sinkiang Uygur bölgesindeki Çin egemenliğini de tanıdı.

Ateşli silahlar dışında bir başka etken de ekili alanların genişlemesiydi. Ukrayna ve Sibirya'dan bozkıra göç 1550'lerde başladı

ve 1950'lere değin sürdü. Doğuda ise, Mançurya dışında tarıma elverişli alan azdı, ama buradaki Qing hanedanı, 1912'ye değin Çinlilerin ülkeye girmesini yasakladı. Bu tarihte hanedanın çökmesiyle ülkeye akın eden Çinliler tarım alanlarını giderek genişlettiler.

Bütün bu gelişmeler göçebe toplulukların sayısını önemli ölçüde azalttı. Bir zamanlar bin yıl boyunca Avrasya'nın siyasal ve askeri tarihini yönlendiren bozkır halklarından bugün geriye, başta Moğolistan'ın sınır bölgeleri olmak üzere, otlak bulabildikleri yerlerde yaşamlarını sürdürmeye çalışan bir avuç insan kalmıştır.

Bozkurt, topraklarının yarısı Ege Bölgesi, öbür yarısı da Akdeniz Bölgesi sınırları içinde kalan, Denizli iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden Çardak'a bağlı bir bucak olan Bozkurt, 9 Mayıs 1990 tarihli ve 3644 sayılı yasayla ilçe yapılmıştır.

Bozkurt Belediyesi 1956'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 10.331; kasaba, 4.309.

Bozkurt, Karadeniz Bölgesi'nde, Kastamonu iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 296 km² olan Bozkurt ilçesi kuzeyde Karadeniz, kuzeydoğuda Abana, doğu ve güneydoğuda Çatalzeytin, güneyde Devrekani, güneybatıda Küre, batıda da İnebolu ilçeleriyle çevrilidir.

İlçe toprakları kuzeydeki dar kıyı şeridi ile bunun hemen güneyindeki engebeli kesimlerden oluşur. Küre Dağlarının uzantılarının yer aldığı bu dağlık alanın en yüksek noktası 1.770 m'ye erişen Göynük Dağının doruğudur. Akarsularla derin biçimde yarılmış olan dağ sıraları, denizin yumuşatıcı etkilerinin içeri girmesine olanak vermediği gibi, geniş ovaların oluşmasını da engellemiştir. Buna karşılık orman alanları geniş bir yer kaplar.

İlçenin en önemli su kaynağı olan Abana Deresi, Küre Dağlarından doğar. Uzun süre, kabaca güney-kuzey doğrultusunda akar; daha sonra kuzeybatıya yönelir ve Abana ilçesi sınırlarına girerek Karadeniz'e dökülür.

Doğal yapının elverişsizliği nedeniyle bitkisel üretim ancak sınırlı ölçülerde ve yerel tüketim amacıyla yapılır. Az miktarda tahıl yetiştirilir; patates üretimi ise daha fazladır. Meyvecilik gelişme yolundadır. Ormanlık ve orman ürünleri üretimi en önemli geçim kaynağıdır. Ek bir etkinlik olarak hayvan da beslenir.

1945'te kurulan Abana ilçesinin merkez 1953'te Bozkurt köyüne taşındı. Daha sonra bu sınırlar içinde 3 Temmuz 1968'de Abana ve Bozkurt ilçeleri kuruldu.

Bozkurt kasabası, ilçenin kuzeydoğusunda Abana Deresi kıyısında kurulmuştur. Ağaç ürünleri işlemeciliği başlıca geçim kaynağıdır.

Bozkurt Belediyesi 1952'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 12.221; kasaba, 4.240.

Bozkurt, Mahmut Esat (d. 1892, Kuşadası, Aydın - ö. 21 Aralık 1943, İstanbul). Türk siyaset adamı ve hukukçu. I. TBMM döneminde iktisat bakanlığı ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında adalet bakanlığı yapmış, hukuk devriminin hazırlanması ve uygulanmasında etkin bir rol oynamıştır.

İstanbul Hukuk Mektebi'ni bitirdi (1911). Öğrenimini İsviçre'de Lozan ve Fribourg üniversitelerinde sürdürerek *Du Regime des Capitulations Ottomanes* (Osmanlı Kapitülasyonları Rejimi Üzerine) adlı teziyle hukuk doktoru oldu (1918). İzmir'in işgal üzerine Türkiye'ye döndü ve Aydın'da Kuva-yı Milliye'ye katıldı (1919). Ertesi yıl TBMM'ye İzmir milletvekili olarak girdi ve ölümüne değin bu ilden sürekli milletvekili

seçildi. İktisat vekilligini üstlendiği dönemde (12 Temmuz 1922-24 Eylül 1923) toplanan ve yeni devletin ekonomi politikasının oluşturulduğu İzmir İktisat Kongresi'nde, milli ekonomi, girişimci sınıfın Türkleştirilmesi ve karma ekonomi görüşlerini savundu.

23 Kasım 1924'te adliye vekilligine getirildi. 27 Eylül 1930'a değin süren bu görevi sırasında hukuk devriminin gerçekleşmesine katkıda bulundu. Hukuk devrimi çerçevesinde, 1925'te Cumhuriyet döneminin ilk yüksekokulu olan Adliye Hukuk Mektebi açıldı. 1926'da, İsviçre'den alınan Medeni Kanun, Borçlar Kanunu, İtalya'dan alınan Ceza Kanunu, Almanya ve İtalya'dan alınan Ticaret Kanunu kabul edildi. Bunları Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, Deniz Ticaret Kanunu, Türk Vatandaşlık Kanunu, İcra-İflas Kanunu ve 1930'da kadınlara seçme ve seçilme hakkını tanıyan Belediye Kanunu izledi.

Mahmut Esat Bozkurt, 1926'da Ege Denizinde Türk gemisi "Bozkurt" ile Fransız gemisi "Lotus"un çarpışmasının doğurduğu anlaşmazlığı sonuçlandırmak için Uluslararası Adalet Divanı'nda görülen Bozkurt-Lotus Davası'nda(*), Türk hükümetini temsil etti ve yaptığı başarılı savunmayla davayı kazandı. Bu nedenle daha sonra Bozkurt soyadını aldı.

1930'dan sonra Ankara Hukuk Fakültesi'nde devletler hukuku, Siyasal Bilgiler Okulu'nda anayasa hukuku profesörü olarak görev yapan Bozkurt, ayrıca İstanbul Üniversitesi'nde Türk devrim tarihi dersi okuttu. *Lotus Davasında Türkiye-Fransa Müdahaleleri* (1927), *Türk İhtilalinde Vatan Müda-*

kisizliğini ileri sürerek Desmond'un tutuklanmasına ve yargılanmasına itiraz etti. Türkiye'nin bu konuda kendisini yetkili sayması üzerine, ortaya çıkan uyumsuzluğun Uluslararası Adalet Divanı'na götürülmesi konusunda iki hükümet arasında 12 Ekim 1926'da Cenevre'de bir hakemlik sözleşmesi imzalandı. Sözleşmede Adalet Divanı'ndan şu iki noktanın çözüme bağlanması istenmekteydi:

1) Türk hükümeti, Türk yurttaşlarından sekiz gemici ve yolcunun ölümüyle sonuçlanan kaza nedeniyle, kendi yasaları doğrultusunda Türk gemisi kaptanı ile birlikte çarpışma sırasında "Lotus"ta nöbetçi kaptan olan M. Desmond aleyhine bağlantılı suç kovuşturması yapmakla, 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması'nın ikamet ve adli yetkiye ilişkin 15. maddesine aykırı hareket etmiş midir?

2) Türk hükümeti sözü edilen antlaşma maddesinin ilişkin olduğu uluslararası hukuk kurallarını zedelemişse, Desmond lehine ne gibi bir tazmin yükümlülüğü altındadır?

Adalet Divanı davanın esasına girmeden önce şu noktaları saptadı:

1) Çarpışma iki ülkenin bayraklarını taşıyan gemiler arasında ve açık denizde olduğundan, olayda Fransa ve Türkiye'den başka bir ülkenin yargı hakkı söz konusu değildir.

2) Kovuşturma sırasında yapılan soruşturma, tutuklama vb işlemler, bunları yapan devletin sorumluluğunun saptanmasında araştırma konusu olamayacağından, divanda görüşülmesi gereken konu yalnızca Türk Devleti'nin ceza yetkisinin bulunup bulunmadığıdır.

3) Fransız ve Türk kaptanları aleyhine bağlantılı suç kovuşturması yapılmıştır. Fransız yasası da Türk yasası gibi zaman ve yer birliği nedeniyle bağlantılı suç kavramını kabul etmiştir. İki geminin çarpışması, Türk ceza hukuku bakımından incelenmesi ve takdiri aynı yargı merciine bırakılması gereken bir bütün oluşturduğundan, Türkiye'nin, hakkında kovuşturma yapma yetkisi itiraz götürmeyen Türk kaptanı aleyhine yaptığı kovuşturma ile Fransız kaptanı aleyhine yaptığı kovuşturma, haklı ve doğru olarak bağlantılı kabul edilmiştir.

4) Divanın araştıracağı ve çözüme bağlayacağı sorun, uluslararası hukuk ilkelerinin, Türkiye'nin kendi yasalarına göre Fransız uyruklu kaptan aleyhine kovuşturma yapmasına engel olup olmadığıdır.

Türkiye'yi o dönemde adliye vekili olan Mahmut Esat Bey'in temsil ettiği davada Uluslararası Adalet Divanı 7 Eylül 1927'de şu kararı verdi:

1) Türkiye'nin, Türk kaptan ile birlikte Fransız kaptan aleyhine ceza kovuşturması yapması, Lozan Antlaşması'nın 15. maddesinin dayandığı uluslararası hukuk ilkesine aykırı değildir.

2) Ortada hukuka aykırı bir işlem bulunmadığına göre Fransız hükümetinin ileri sürdüğü, Türk hükümetinin Fransız kaptan lehine bir tazmin yükümlülüğü hakkında karar verilmesine de yer yoktur.

Yargılardan divanın eski başkanı Loder (Hollanda), ikinci başkanı Weiss (Fransa), Lord Finlay (İngiltere), Niholm (Danimarka) ve Altamira (İspanya) aleyhte oy kullandıkları için karar çoğunlukla alındı. Fransızca yazılan karar metnine İngilizce bir suret de eklenmişti.

bozlak, Türk halk müziğinde bir uzun hava türünün ve bir ayatın ortak adı. Bozlak denen uzun havalar, Orta Anadolu'ya özgü sayılırsa da, Türkiye'nin birçok yerinde çeşitli uzun havalara da bu ad verilir. Son

derece dokunaklı sözleriyle ve kederli ezgileriyle birer ağıt sayılabilecek olan bozlaklar, yaratıldıkları yörenin ya da boyun

Bozlak ayağının dizisi
Ana Yarıncı: Arşın

adı ile anılır. Bozlak ayağı, klasik Türk müziğindeki kürdi makamına yakındır. Sekiz ardışık sesle gösterilen dizisi, sol'den başlayarak yazılır. Bu ayaktan olan ve notada karar perdesi sol' olacak biçimde yazılan parçaların icrası sırasında, türkücünün ya da türkücülerin ses alanlarına göre transpozisyon yapılır.

bozma kararı, üst derece mahkemesinin ilk derece mahkemesince verilmiş bir kararın esas ya da usul bakımından hukuka, yasaya ya da maddi gerçeğe aykırı bularak yeniden karar verilmek üzere ortadan kaldırması. Üst mahkeme, temyiz incelemesinin sonunda hükümde bozmayı gerektiren bir hukuka aykırılık saptarsa ya da hükmün verilmesinden sonra yürürlüğe giren bir yasa davayı etkileyici bir nitelik taşırsa, bozma yoluna gider. Esas mahkemenin bozma kararına uyması durumunda davaya yeniden bakılır. Mahkeme ilk hükümde direnirse, dava ilgili hukuk genel kurulunca incelenerek sonuca bağlanır.

Bozma nedenleri yasa da gösterilmiş olan temyiz nedenleridir (Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu [CMUK] m. 307 ve 308, Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu [HMUK] m. 428, İdari Yargılama Usulü Kanunu [İYUK] m. 49). Yasalara aykırı olan hükümler temyiz edilebilir (CMUK m. 307). Yasaya aykırılık, maddi hukuk kurallarına aykırılık ya da usul hukuku kurallarının tam olarak uygulanmaması biçiminde ortaya çıkar. Mahkemenin yasaya uygun biçimde oluşturulmaması olması, yargıcılık görevi yapması yasaklanmış olan yargıcın yargılama yapması, red isteğinin kabul edilmesine karşın reddi istenen yargıcın yargılama yapması, duruşmada savcının bulunmaması, gereksiz karar verilmesi, savunma hakkının kısıtlanması gibi durumlarda yasalar, verilen hükmün mutlaka hatalı olacağını önceden kabul etmiş ve bozulmasını istemiştir.

Yasaya aykırılık ölçüsü, yazılı normların yanı sıra, yazılı olmayan hukuk kurallarına da kapsar. Örneğin kararın ve vicdani rahatlısız eden mahkeme kararları da bozulabilir. Üst derece mahkemelerin sürekli içtihadlarına, hukuk biliminin esaslarına ve deneyim kuralına aykırılıklar da bozma nedeni olabilir.

Bazı temyiz nedenleri "bozma nedeni" olamaz. Örneğin esas mahkemesinin yaptığı hata basit bir aykırılık niteliğini taşıyorsa ve hükmün hatalı olmasına yol açmamışsa, üst mahkeme esas mahkemesinin verdiği hükmü bozamaz. Yalnızca sanık lehine temyiz yoluna gidildiği durumlarda, bozmadan sonra yapılan yargılamada ceza ağırlaştırılmayacağından (CMUK m. 326/4), cezayı artırmaya yol açacak bir aykırılık nedeniyle hüküm bozulamaz. Ayrıca, sanık lehine konmuş bir kurala aykırılık yapılmışsa, örneğin sanığa son söz verilmemişse, bu aykırılık dolayısıyla sanık aleyhine hüküm bozma yoluna gidilmez (CMUK m. 309). Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu'na göre, davanın taraflarından yalnız biri hükmü temyiz etmişse, Yargıtay temyiz edilen

Bozkurt
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

faası (1934), *Devlellerarası Hak* (1940) ve Türk devrimini bir bütün olarak incelediği *Atatürk İhtilali* (1940) adlı yapıtları yayımlandı.

Bozkurt-Lotus Davası, Türk bayrağı taşıyan "Bozkurt" adlı kömür nakliye gemisinin 2 Ağustos 1926 gecesi Midilli Adasının 5-6 mil açığında Fransız bayrağı taşıyan "Lotus" adlı ticaret gemisiyle çarpışarak batması üzerine ortaya çıkan uluslararası hukuksal uyumsuzluk.

"Lotus" gemisi, ikiye bölünerek batan "Bozkurt" gemisinden, aralarında kaptanın da bulunduğu 10 Türk yurttaşını kurtardı; geriye kalan sekiz kişi ise boğuldu. "Lotus" 3 Ağustos'ta İstanbul limanına vardı. Çarpışma sırasında "Lotus"un nöbetçi kaptanı olan Fransız uyruklu M. Desmond ile "Bozkurt"un kaptanı Hasan Bey, açılan soruşturma üzerine tutuklandılar. Yargılama sonunda Fransız kaptan 80 gün, Türk kaptan da 4 ay hapse mahkûm edildi. Fransız hükümeti Türk mahkemesinin yet-

hükümü temyiz eden tarafın aleyhine olarak bozamaz. Böyle bir durumda Yargıtay'ın temyiz eden tarafın lehine verdiği bozma kararına uyan ilk derece mahkemesi, bozulan karardan daha ağır bir hüküm veremez. Buna aleyhte değiştirme yasağı(*) denir.

İYUK öteki yargılama usullerinde yer almayan bir bozma biçimi de kabul etmiştir. "Kanun yararına bozma" denen bu biçimde, bölge idare mahkemesi kararlarıyla idare ve vergi mahkemelerince verilip Danıştay'ca incelenmeksizin kesinleşmiş kararlardan niteliği bakımından yürürlükteki hukuka aykırı bir sonucu ifade edenler, ilgili bakanlıkların göstereceği gerek üzerine ya da kendiliğinden başsavcı tarafından kanun yararına temyiz olunabilir (İYUK m. 51). Temyiz isteği Danıştay'ca yerinde görülürse, karar kanun yararına bozulur.

bozmadde, özellikle beyin ve omuriliğin, sinir hücrelerinin gövdelerinden ve uzantılarından oluşan kahverengi-boz renkli sinir dokusu. Beyin kabuğunun ve çekirdeklerinin büyük bölümü, omurilik kordonu ve sinir düğümlerinin gövdesi bozmadeden oluşur.

Bozok, Hüsametdin (d. 20 Şubat 1919, İstanbul), Türk yazar ve yayımcı. *Yeditepe* dergisini ve *Yeditepe Yayınları*'nı kurmuş ve yönetmiştir.

İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Kimya Bölümü'nü bitirdi. *Yeni Adam* dergisinde

Bozok
Ara Güler

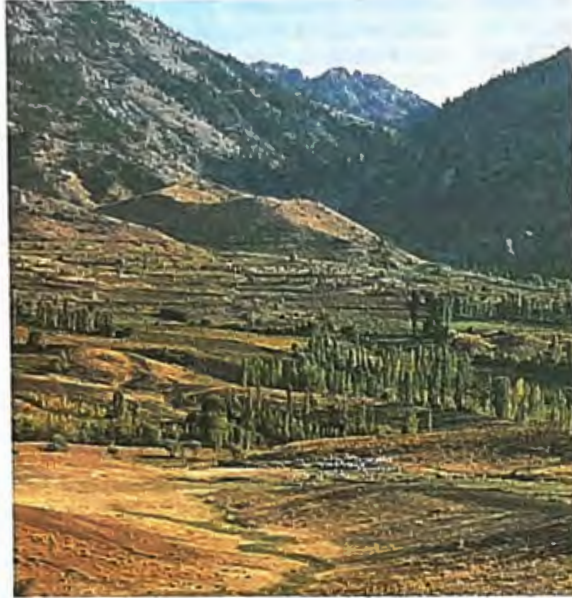
yazı işleri müdür yardımcılığı (1936-40), matematik ve kimya öğretmenliği (1943-48), İskit Yayınevi'nde yönetmenlik (1946-52) yaptı. 1 Nisan 1950'de *Yeditepe* dergisini ve *Yeditepe Yayınları*'nı kurdu. Dergiyi Haziran 1974'e değin 15 günlük ve aylık olarak çıkardı. *Yeditepe Yayınları* arasında 255 kitap yayımladı.

1969-72 arasında İstanbul Devlet Opera ve Balesi'nin, 1974'ten sonra bir süre İstanbul Şehir Tiyatroları'nın basın müşavirliği görevinde bulundu. Aralık 1979-Haziran 1984 arasında *Yeditepe* dergisini yeniden yayımladı. *Yeni Adam*, *Servetifünun - Uyanış*, *İnsan*, *Yeni Edebiyat*, *Aylık Ansiklopedi* ve *Yeditepe* dergilerinde Türk tiyatrosu, Türk romanı ve yabancı yazarlar üzerine inceleme ve eleştiriler yazdı. *Emile Zola* (1940) ve *Portreler* (1941) başlıca yapıtlarıdır.

Bozok Platosu, İç Anadolu Bölgesi'nde, Kızılırmak yayı ile Çekerek Çayı arasında kalan yüksek düzlük. Yüksekliği 1.200-1.400 m arasında değişir. Adını 11. yüzyılda bu yöreye yerleşen Bozoklardan alır.

Jeologların Kızılırmak Masifi ya da daha yaygın biçimde Kırşehir Masifi olarak adlandırdığı platonun yaşı tartışmalıdır. Önce-

leri Paleozoyik (Birinci) Zaman'da (y. 570-225 milyon yıl önce) oluştuğu öne sürülürken, son yıllarda yapılan ayrıntılı çalışmalar sonucu daha sonra oluştuğu ileri sürülmüştür. Kristal yapılı şistler, mermerler ve gneyaların oluşturduğu eski temeli, Jura (y. 190-136 milyon yıl önce) ve Kretase (Tebeşir) (y. 136-65 milyon yıl önce) dönemlerine ait tortullar ile kırmızımsı ve pembemsi,

Bozok Platosundan bir görünüm
Anadolu Yayıncılık Arşivi

demirce zengin jips ve tuz yatakları içeren Tersiyer (Üçüncü) Dönem (y. 65-2,5 milyon yıl önce) oluşumları örter. Güneye doğru hafif eğimli ve dalgalı bir yapısı olan plato eski bir aşınım yüzeyidir; 1.200-1.400 m'ler arasındaki düz alanlar bu aşınım yüzeyinin kalıntılarıdır.

Bozok Platosu gerek Kızılırmak'ın kolu Delice Irmağı, gerek Yeşilirmak'ın kolu Çekerek Çayı ve bunların kolları tarafından derince yarılmıştır. Özellikle platonun kuzey kesimlerinde belirgin olan ve çevredeki yüksek kütleyle gömülmüş bu vadiler, platonun düz kesimlerine doğru açılarak geniş birikinti yelpazeleri oluşturur. Bu kesimler aynı zamanda platonun bol su içeren, oldukça yeşillik kaynak alanlarıdır.

Karasal bir iklimin etkisinde olan Bozok Platosuna yılda ortalama 400-500 mm arasında yağış düşer. Yükselti nedeniyle sıcaklık fazla değildir. Yüksek kesimlerde görülen yağış platonun kenarlarında ağaç topluluklarının oluşmasına yol açmıştır. Kuzeyde 1.000-1.200 m arasında meşeler, daha yükseklerde ise kara çamlar yer alır. Doğuda 1.300 m'den sonra sarıçam toplulukları yoğunlaşır. Doğal bitki örtüsü pek çok yerde tahrip edilmiş olduğundan bu ağaç topluluklarının bir bölümü orman kalıntısı görünümündedir. Bunun dışındaki alanlarda platonun doğal bitki örtüsü step görünümündedir. Bozok Platosu ikliminin ve bitki örtüsünün elverişliliği nedeniyle, özellikle yaz aylarında yayla olarak kullanılır. Sivas'ı Yozgat üzerinden Ankara'ya bağlayan önemli karayolu doğu-batı doğrultusunda platodan geçer.

Bozoklar, 24 Oğuz boyundan 12'sinin oluşturduğu kol. Bozok sözcüğünün tam anlamı bilinmemektedir. Ok sözcüğü ise birçok kaynakta boy anlamında kullanılmıştır.

Oğuz boylarıyla ilgili en eski bilgiler Kaşgarlı Mahmud'un *Divanü Lügati't-Türk* adlı yapıtıdır. Kaşgarlı, 22 boyun adını, bunların anlamlarını ve boyların damgalarını verir. Oğuz boylarının önce iki ana kola

ayrıldığından ise tarihçi Resîdeddin söz etmiştir. *Camii't-Tevarih* adlı kitabında anlattığı söylenceye göre Oğuz Han altı oğluy-la birlikte ava çıkar. Oğulları avlanırken bir altın yay ile üç altın ok bulurlar ve pay etmesi için babalarına getirirler. Oğuz Han yayı üç büyük oğlu Gün, Ay, Yıldız'a, okları da üç küçük oğlu Gök, Dağ, Deniz'e verir. Yayı verdiklerini Bozoklar, okları

verdiklerini Üçoklar olarak niteler ve Oğuz'u altı boya ayırır. Ordunun sağ kolunda Bozokların, sol kolunda da Üçokların bulunmasını ve kendinden sonra gelecek hanların da Bozoklardan olmasını buyurur. Oğuz Han ölünce en büyük oğlu Gün, han olur.

Söylenceye göre Oğuz Han'ın, altı oğlunun her birinden dörder tane olmak üzere, 24 torunu vardır. 24 Oğuz boyu bunlardan gelmez. Bozok kolunu oluşturan 12 boy şunlardır: Gün Han Oğulları (Kayı, Bayat, Alkaevli, Karaevli), Ay Han Oğulları (Yazır, Döğer, Dodurga, Yaparlı), Yıldız Han Oğulları (Avşar, Kızık, Beydili, Karkın). Bozoklar, Oğuz geleneğine göre toplumsal ve siyasal bakımdan Üçoklardan daha önde gelirlerdi. Bu nedenle destanlarda çoğu Oğuz hanlarının Kayı, Bayat, Beydili, Avşar gibi Bozok boylarından çıktığı belirtilmektedir. Okun yaya bağımlı olduğu düşüncesinin bir ifadesi olarak Bozokların simgesi olan yay siyasal üstünlüğü, Üçokların simgesi olan ok ise siyasal bağılılığı belirtirdi. Ama bazı destanlardan anlaşılacağına göre Üçok boylarından da hanlar çıktı. Bir dönem Üçoklar, Bozoklara üstün geldiler. Dede Korkut Hikâyeleri Üçokların bu üstünlük dönemi anılarına dayanır. Bunlarda Üçoklar "İç Oğuz", Bozoklar ise "Dış Oğuz" adıyla anılır.

Büyük Selçuklu Devleti'nin kurucusu Tuğrul Bey 1038'de Nişabur'a girerken Bozoklu ve Üçoklu boyların başında olduğunu anlatmak amacıyla kolunda bir yay ile belinde üç ok taşıyordu.

Anadolu'ya gelen Oğuzlardan Bozoklu topluluklarının bugünkü Yozgat bölgesini yurt tutmalarından ötürü, bu bölge Cumhuriyet'e değin Bozok adıyla anıldı. Anadolu beyliklerinden Artuklular, Karamanlılar, Germiyanogulları, Dulkadiroğulları ve Osmanlılar Bozok boylarının kurduğu devletlerdir.

bozon, temel fiziksel kuvvetlerin taşıyıcıları olduğu kabul edilen temel parçacık türleri-

nin ortak adı. Kuramsal olarak, bu kuvvetler bir parçacıktan ötekine, belirli bir bozonda somutlaşan bir alan aracılığıyla iletilir. Temel bozon türleri, graviton, foton, gluon ve *weakon* (zayıf etkileşim bozonu; İngilizce *weak*: "zayıf") olarak adlandırılan taşıyıcı (vektör) bozondur; bu sonuncu tür, W ve Z parçacıklarını içerir. İki kütle arasındaki uzun erimli kütleçekimi etkileşiminin graviton değiş tokuşu, elektromagnetik kuvvetin ise foton değiş tokuşu aracılığıyla gerçekleştiği kabul edilir. Benzer biçimde, gluonlar da, proton ve nötron gibi atom çekirdeğini oluşturan parçacıkların temel bileşenleri olan kuvarları birbirine bağlayan renk kuvvetinin ileticisidir. Taşıyıcı bozonlar ise radyoaktif izotopların bozunumu gibi bazı parçacık dönüşümlerine aracılık eden zayıf çekirdek kuvvetinin ileticisidir.

Bozonların spin (fırl) değerleri tamsayıdır (yani aysal momentumları 0, 1 gibi kuvantum mekanığı birimleridir). Bu parçacıklar Bose-Einstein istatistiğine(*) uyarlar. Taşıyıcı bozonlar dışındaki bozonların kütleleri sıfırdır, taşıyıcı bozonların kütlesi ise çok büyüktür (proton kütlelerinin yaklaşık 80-90 katı). *Ayrıca bak.* foton; graviton; kuvar; W parçacığı.

Bozorg Alevi (d. 1904, Tahran), 20. yüzyıl İran edebiyatının önde gelen yazarlarından. İran'da öğrenim gören Alevi 1922'de Berlin'e gönderildi. Orada Almanca öğrenerek çeşitli Almanca yapıtları Farsçaya çevirdi. İran'a döndükten sonra Tahran Sanayi Yüksekokulu'nda öğretmen oldu. Sosyalist bir gruba katıldığı için 1937-41 arasında hapse kaldı. Bu dönemde, hapisteki sosyalist arkadaşlarını ve geçirdikleri acı deneyimleri anlattığı *Pencah u si* (Elli Üç) ile öykü kitabı *Varakpareha-yı Zindan*'ı (Zindan Notları) yazdı.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra İran-Sovyet Dostluk Derneği'ne üye olan Alevi, Özbekistan SSC'yi ziyaret etti ve oradaki izlenimlerini *Uzbekha* (Özbekler) adlı kitabında topladı. Kitle Partisi'nin (Hizb-i Tude) kurucuları arasında yer aldı. 1953'te Dünya Barış Konseyi'ne katıldı ve kendisine altın madalya verildi. İran başbakanı Muhammed Musaddık'ın 1954'te iktidardan düşüşünden sonra İran'dan ayrılarak ADC'nin Humboldt Üniversitesi'nde konuk öğretim üyesi olarak görev aldı.

Alevi daha çok, Freud'cu psikolojinin güçlü etkisini yansıtan öykü kitabı *Çemedan* (Bavul) ve bir yeraltı devrim önderiyle ona aşık olan yukarı sınıftan bir kadını konu alan ve büyük tartışmalara yol açan *Çem-hayes* (Onun Gözleri) adlı romanıyla tanınır. *Kämpfendes Iran* (1955; Savaşan İran) ve *Geschichte und Entwicklung der modernen Persischen Literatur* (1964; Modern İran Edebiyatının Tarihi ve Gelişimi) gibi Almanca kitaplar da yazan Alevi, 1979 Devrimi'nin ardından kısa bir süre İran'da kaldıktan sonra, yeniden ADC'deki profesörlük görevine döndü.

bozotu bak. köpekotu

Bozova, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, Şanlıurfa iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 1.550 km² olan Bozova ilçesi kuzeyde Adıyaman ili, kuzeydoğuda Hilvan ilçesi, doğu ve güneydoğuda Merkez ilçe, güneyde Merkez ilçe ve Suruç ilçesi, güneybatıda Birecik, batıda da Halfeti ilçeleriyle çevrilidir.

İlçe toprakları Şanlıurfa Platosunun kuzeybatı kesiminde yer alır. Kuzeyde eskiden doğal sınır oluşturan Fırat Irmağı kıyısına doğru alçalan bu toprakların güneydoğu

kesimini Kaşmer Dağının kuzeybatı uzantıları engebeleridir. İlçenin sularını Fırat Irmağı toplar. Yaylak bucağına bağlı Dutluca köyü yakınında inşa edilen Atatürk Barajı ardında oluşan yapay göl, kuzey kesimdeki toprakların bir bölümünü kaplamış durumdadır.

Bozova'da nüfusun hemen hepsi tarımla uğraşır. Dağlık ve engebeli kesimin ana geçim kaynağı hayvancılıktır, ovalık kesimde bitkisel üretim gelişmiştir. Hayvanlardan en çok koyun yetiştirilir; yağ, peynir, yün, kıl üretimi de önemlidir. Başlıca bitkisel ürünler buğday, arpa, mercimek, üzüm ve antepfıstığıdır. Atatürk Barajı'nın kanal ve kanaletlerinin tamamlanmasıyla ilçede geniş alanlar sulama olanağına kavuşacaktır. Böylelikle tarımın geleneksel yapısından kurtulması, ürün çeşitlenmesinin ve verimin artması beklenmektedir.

Bozova'daki çeşitli arkeolojik araştırmalardan, yörede Paleolitik ve Kalkolitik çağlardan bu yana yerleşmelerin bulunduğu anlaşılmıştır. *Ayrıca bak.* Aşağı Fırat Projesi.

İÖ 3. binyılda Hurrilerin yurdu olan yörenin geçmişi Şanlıurfa'nın(*) tarihine koşutur. Bu topraklar 1526'da Osmanlı Devleti'ne bağlandı. Osmanlı döneminde nahiye olarak yönetilen yörenin bu yapısı Cumhuriyet'in ilk yıllarında da korundu. Eskiden Yaylak kasabasında bulunan yönetsel merkez 1930'da ilçe yapılarca bugünkü yerine taşındı.

Şanlıurfa'yı Adıyaman'a bağlayan karayolunun kenarında bulunan kentin il merkezi ne uzaklığı 36 km'dir. Eskiden küçük bir tarımsal merkez olan Bozova, Atatürk Barajı inşaatı sırasında en yakındaki ilçe merkezi olması nedeniyle belirgin bir gelişme gösterdi.

Bozova Belediyesi 1926'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 56.812; kent, 16.745.

Boztepe, İç Anadolu Bölgesi'nde, Kırşehir iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden Merkez ilçeye bağlı 14 köy 9 Mayıs 1990 tarihli ve 3644 sayılı yasa uyarınca birleştirilerek merkezi Boztepe kasabası olmak üzere ilçe yapılmıştır.

Boztepe Belediyesi 1960'ta kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 10.639; kasaba, 4.004.

bozucu radyo yayını, PARAZİT YAYINI olarak da bilinir, elektronikte, hedef seçilen bir sinyali bastıran ya da örten güçlü sinyal yayını. Yurt dışı yayınların kendi yurttaşlarına izlenmesini istemeyen bir ülke, sınır ötesinden yayın yapan radyo ve televizyon istasyonlarına karşı bozucu yayına başvurabilir. Bozucu yayın, askeri amaçlarla düşman radarını ya da iletişimini şaşırtmak için sık sık kullanılır. Kullanılan çeşitli tekniklerin temeli çoğunlukla, yayını bozulacak sinyalle aynı frekansta ve gürlüyle modüle edilmiş güçlü bir sinyalin yayınlanmasından oluşur.

bozuk, Türk halk müziğinde, Güney ve Batı Anadolu'nun bazı yörelerinde kullanılan, bağlama ailesinden bir çalgı. Tel sayısı ve akordu yöreden yöreye değişir. Bu çalgıya bozuk adının, bir ayaktan (makamdan) ötekine geçildiğinde akordu değiştirildiği için verildiği söylenirse de, bu açıklama inandırıcı değildir. Çünkü benzer akort değişikliği, Türk telli halk çalgılarının hemen hepsinde yapılır. Ayrıca akort değiştirmele bozmak aynı şey değildir. Başka bir etimolojik açıklama da *bozuk* adının, *kopuz* sözcüğünün harflerinin yer değiştirmiş biçimi (metatez) olduğu yolundadır.

Bozuk ile Yunan halk çalgısı "buzuki" arasında bazı benzerlikler vardır. Bazı Batı-

lı müzikbilimciler *buzuki* adının Türkçe "bozuk"tan kaynaklandığını belirtmiştir. *Ayrıca bak.* buzuki

Bozulus, ortaçağda Güneydoğu Anadolu'da yerleşmiş Türkmen oymakları topluluğu 11 yüzyılda Selçuklularla birlikte, 13 yüzyılda da Moğol istilası karşısında Türkistan ve Horasan'dan göç edip İran, Doğu Anadolu ve Kuzey Suriye'ye gelen Türkmen boylarının Diyarbakır çevresinde yerleşen oymakları Bozulus Türkmenleri olarak anılır. Akkoyunlu Devleti'nin kuruluşunda önemli rol oynayan Bozulus Türkmenleri, Osmanlı döneminde Diyarbakır Türkmenleri, Dulkadirli Türkmenleri ve Şam Türkmenleri olmak üzere başlıca üç kola ayrıldı. Diyarbakır kolunda, Bozulus'un Akkoyunlu Devleti'nde önemli siyasal görevlerde bulunmuş beylerin bağlı olduğu Musullu ve Pürnek aşiretleri başta gelirdi. Aynı kolda Aşkar, Beydili, Karkın, Bayat ve Doğer gibi Oğuz boylarından oymaklar da bulunuyordu. Bozulus'un Diyarbakır kolundaki topluluklarının, eskiden Kuzey Suriye'de bulunan Halep Türkmenlerinden geldikleri bilinmektedir. Bunlardan Bayat ve İnallu oymakları 15. yüzyılın başlarında Halep Türkmenleri arasında yaşarken, Memlük valisi Çikem'in zulmünden kaçıp Akkoyunlu hükümdarı Kara Yülük Osman'a (hd 1402-35) sığınmışlardı. Bozulus'un içindeki bazı oymaklar da gene bu dönemde İran'a geçmişler, daha sonra Safevi Devleti'nin kuruluşunda önemli roller oynamışlardır.

Dulkadirli kolu ise Cınt Sultanhacılı, Dokuz, Kavurgalı, Akçalı, Küşne, Mamalı, Kızılkocalı ile Aşkar, Eymür, Şam Bayadı oymaklarından oluşuyordu. Bu toplulukların büyük bölümü Maraş, Elbistan ve Bozok (Yozgat) bölgelerinde yaşardı.

Şam Türkmenleri kolunun ise başlıca Köpekli Aşkarı, Herbedelü ve birkaç Beydili oymağından oluştuğu bilinmektedir.

Bozulus göçebe bir topluluk olarak kışın Mardin'in güneyinden Deyrızor'a kadar uzanan yarı çöl bölgede kışlar, yazın da Diyarbakır ve Erzurum yörelerinde yaylardı. Bazen Erzincan dolaylarında, Gürcistan ve İran sınırlarına yakın bölgelerde yayladıkları da bilinmektedir. 16. yüzyılın ortalarında Bozulus'un sahip olduğu koyun sayısı 2 milyon kadardı. Yaklaşık 40 bin kişilik bir topluluk olan Bozulus'ta kişi başına ortalama 250 koyun düşmekteydi. Ayrıca çok sayıda at, deve, katır ve sığır da vardı. Bu büyük ölçüdeki hayvancılığın, eti, derisi, yünü, yapagısı, peynir ve yağıyla Osmanlı toplumunun ekonomik yaşamında önemli bir yeri olduğu açıktır.

Anadolu'da bulunan öteki Türkmen toplulukları gibi Bozulus da kendi kanunnamesindeki hükümlere göre resm-i kışlak, âdet-i çobanbegi ve resm-i yaylak olmak üzere başlıca üç tür vergi vermekteydi. Vergileri emin denen devlet tahsildarları toplardı. Ama hem tahsildarlar, hem de beylerbeyi, sancakbeyi gibi yüksek görevliler bu Türkmen topluluğundan da yasadışı birçok vergi alırdı. Kışlakla iken alınan resm-i kışlak ve âdet-i çobanbegi kişi başına 20 akçeydi. Yaylak vergisi ise yaylakta ya da yaylağa çıkılırken geçit başlarında bir sürüden (300 koyun) bir koyun olarak aynen alınırdı. Devletçe gösterilmiş yaylakları da sancakbeyleri tarafından kendi reayalarına kiralandığı zaman yaylaksız kalan Bozulus'un bir bölümü İran'da yaylamaya başladı ve orada da ayrıca vergi vermek zorunda kaldı.

16. yüzyılın sonlarında Bozulus'un nüfusu 100 bine yaklaşmıştı. Yaylak sıkıntısı ve devlet görevlilerinin artan baskısı Bozulus'u 17. yüzyılın başlarında batıya, Anadolu içlerine göçe zorladı. Bu arada bir bölümünün yaylağa çıkma geleneklerini sürdürmekle birlikte köylere yerleşmeye başladıkları da görüldü.

Osmanlı yönetimi Türkmen topluluklarının eski yurtlarına gönderilmeleri için birçok karar çıkarttı. Ama aşiretlerin batıya göçleri önlenemedi. Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelen topluluklarının çoğunluğu Akşehir, Afyon ve Kütahya bölgelerinde yurt tuttu. Bir bölümü devlet görevlilerinin vergi almak için uyguladıkları yoğun baskılar karşısında 1673'te Karesi (Balıkesir), Saruhan (Manisa), Aydın, Menteşe (Muğla) bölgelerine dağıldılar. Bir bölümü de Rodos, İstanköy vb. adalara gittiler. 18. yüzyıl sonlarına ilişkin belgelerden Bozulus Türkmenlerinin başlıca Akşehir, Ankara, Kütahya ve Aydın çevrelerinde köyle yerleştikleri anlaşıyor. Bunlar yönetsel ve mali bakımdan bulundukları yerin kadısına ve başlarındaki Türkmen ağasına bağlıydılar.

Göç etmeyerek Diyarbakır bölgesinde kalan ve kayıtlarda Bozulus Mandesi olarak anılan oymaklar ise 1691'deki zorunlu iskân hareketi sırasında başka Türkmen topluluklarıyla birlikte Rakka'ya sürgün edildi. Ama çoğu burada durmayarak Anadolu içlerine göç ettiler.

18. yüzyıl sonrası Osmanlı belgelerinde Bozulus adına rastlanmaz. Bunların, göç ettikleri Orta ve Batı Anadolu yörelerinde genellikle yerleşik yaşama geçtikleri anlaşıyor. Çok sayıda sürüsü olan zengin oymaklar ise geleneksel göçebe yaşamlarını 19. yüzyılda da sürdürdüler.

bozunum, kararsız bir atom çekirdeğinin, belirli parçacıklar ya da elektromagnetik enerji paketleri (kuvantumlar) salarak daha kararlı bir yapıya ulaşması. Ayrıca bak. radyoaktiflik.

bozunum sabiti, radyoaktif atomlardan oluşan bir kümede, kümenin bozunum hızı ile kümedeki atomların sayısı arasındaki orantı katsayısı. Bozunum eşitliği olarak adlandırılan $dN/dt = -\lambda N$ eşitliğinde, dN atomların sayısındaki azalmayı, dt zaman artışını, λ bozunum sabitini, N ise atomların belirli bir andaki sayısını gösterir. Bu eşitliğin integrali alınır, $N = N_0 e^{-\lambda t}$ eşitliği elde edilir. Bu eşitlik, başlangıçta N_0 adet radyoaktif atom içeren bir kümedeki atom sayısının bozunum sabitine bağlı bir hızla üstel olarak azalacağını gösterir. Başlangıçtaki radyoaktif atomlardan yarınsının bozunuma uğraması için gereken zamana yarı ömür adı verilir. $T_{1/2}$ ile gösterilen yarı ömür ile bozunum sabiti arasındaki bağıntı $T_{1/2} = 0,693/\lambda$ eşitliğiyle verilmiştir.

Bozüyük, topraklarının bir bölümü Karadeniz, İç Anadolu ve Ege bölgeleri, daha büyük bölümü Marmara Bölgesi sınırları içinde kalan, Bilecik iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 842 km² olan Bozüyük ilçesi doğuda Eskişehir, güneyde ve batıda Kütahya, kuzeybatıda Bursa illeri, kuzeyde Pazaryeri ilçesi, kuzeydoğuda da Merkez ilçe ve Söğüt ilçesiyle çevrilidir.

İlçe toprakları oldukça engebelidir. Batı ve güney kesimi Uludağ ile Emir Dağı arasında kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan dağların bir bölümü engebelendirir. Bu dağ dizisi içinde yer alan Yırca Dağı Tavşantepe'de 1.906 m'ye, daha doğudaki Kale Tepesinde de 1.779 m'ye erişir.

Bu topraklardan çıkan suların çoğu Sakarya Irmağı(*) aracılığıyla Karadeniz'e ulaşır. Başlıca akarsular Eskişehir yakınlarında Porsuk Çayına kavuşan Sarısu ile Osmaneli yakınında Sakarya'ya katılan Göksu'nun başlangıç kollarından Aksu'dur. Yırca Dağının güney yamaçlarından doğan bazı dereler suları Marmara Denizine ulaşan Adırmaz (Orhaneli) Çayına katılır. İlçe-deki tek göl, Dodurga Baraj Gölüdür. Bozüyük ilçesinde başlıca düzlük, Sarısu Ovası olarak da anılan İnönü Ovasının kuzeybatı uzantısıdır.

Bozüyük ilçesinde başlıca ekonomik etkinlik tarım ve sanayidir. En çok buğday, arpa, şeker pancarı, sebze ve meyve yetiştirilir.

Bozüyük'ten bir görünüm
Anadolu Yayıncılık Arşivi

Hayvancılık da ilçe ekonomisinde oldukça önemli bir yer tutar. Şeker pancarı üretimine dayanan sığır besiciliği yapılır. İlçede beslenen hayvanların bir bölümü öteki illere satılırken, bir bölümü de çevre ilçelerde kurulan panayırarda pazarlanır. İlçede yer yer iyi nitelikte iğneyapraklı ormanlar bulunmasına karşın, ormancılık fazla gelişmemiştir.

İlçedeki başlıca sanayi kuruluşları tuğla, seramik ve fayans, sıhhi tesisat malzemesi radyatör ve soğutma ile kâğıt fabrikalarıdır. Sanayi kuruluşlarının önemli bölümü özel kesime ait yatırımlardır ve Bozüyük kentinde yer alır. Madencilik de önem taşır; kil, kaolin ve feldispat yatakları özel kuruluşlarca işletilmektedir. İlçe halkının bir bölümünün geçim kaynağı geleneksel el sanatlarıdır. Köylerde yapılan aba dokumacılığının yanı sıra, mısır koçanı yapraklarından dokunan hasırlar dayanıklılığı ile tanınır. Gülalan Köşkü orman içi dinlenme yeri ilçe halkının yararlandığı başlıca mesire alanıdır.

Bozüyük yöresi, sırasıyla Frig, Pers, Roma ve Bizans egemenlikleri altında kaldı. Yöre Anadolu Selçuklular tarafından 1289'da Osman Gazi'ye verilen topraklar arasındaydı. Osmanlı döneminde Söğüt'e bağlanan Bozüyük, 1885'te Hüdavendigâr vilayetine bağlı olarak oluşturulan Ertuğrul (Bilecik) sancağındaki Söğüt kazası sınırları içinde bir nahiye idi. Kurtuluş Savaşı sırasında Bozüyük üç kez Yunan işgaline uğradı. Bozüyük 4 Eylül 1922'de Yunan işgalinden kurtuldu. 1924'te Bilecik'in il yapılmasından sonra, 30 Nisan 1926'da Bozüyük de ilçe yapılarak buraya bağlandı.

Bozüyük kenti ilçenin kuzeydoğusunda, Eskişehir-İstanbul kara ve demir yolu üzerinde yer alır ve ilin en gelişkin, nüfus bakımından en kalabalık kentidir. Kentin ulaşım bakımından elverişli konumu ve Eskişehir gibi önemli bir merkeze yakınlığı gelişmesinin temel nedenleridir. Sanayinin ve ona bağlı olarak kentte yaşayan nüfusun artması, ticareti de canlandırmıştır. Kent, il merkezi Bilecik'e 26 km uzaklıktadır.

Kentteki en önemli tarihsel yapı, 1525-28 tarihlerinde Kasım Paşa tarafından yaptırıldığı sanılan Kasım Paşa Külliyesi'dir.

Bozüyük Belediyesi 1890'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 48.193; kent, 33.162.

Bozyazı, Akdeniz Bölgesi'nde, İçel iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Eski Anamur ilçesine bağlı 15 köy 19 Haziran 1987 tarihli ve 3392 sayılı yasa uyarınca birleştirilerek merkezi Bozyazı kenti olmak üzere ilçe yapılmıştır.

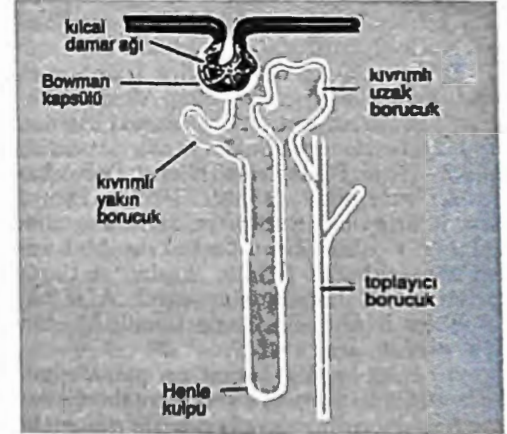
Bozyazı Belediyesi 1966'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 31.871; kent, 22.168.

bozyörük (*Eryx jaculus*), *Boidae* familyasından, kurak bölgelerde yaşayan boa yılanı türü. Bozyörük, kum boası olarak bilinen ve kurak bölgelerde yaşamaya uyarlanmış olan on boa yılanı türünden biridir. Alu açık sarı, üstü açık sarı üstüne kahverengi lekeli, küt kuyruklu, çok küçük gözlü bir yılanıdır. Yetişkinlerin uzunluğu genellikle 50-80 cm arasındadır; ender olarak bir metreye ulaşır.

Kurak, kumlu ya da taşlı yörelerde yaşayan bozyörük, gündüzleri kayaların altında ya da kemiricilerin kazdığı oyuklarda gizlenir, bazen de kendini kuma gömer. En çok sabahları ve akşam alacasında avlanır; başlıca besini küçük memeliler ve kertenkelelerdir. *Boidae* familyasının öbür üyeleri gibi, avını sıkarak öldürür. Dişiler bir kerede 18-20 kadar canlı yavru doğurur.

Bozyörük, Akdeniz'in doğu ve güney kıyıları ile Batı Asya'da yaşar. Türkiye'nin Karadeniz dışında her bölgesinde görülür.

böbrek, omurgalılarda ve bazı omurgasızlarda, vücuttaki sıvı dengesini düzenleyen ve metabolizma atıklarının vücuttan atılmasını sağlayan organ. İlkel canlıların böbreği ile evrimleşmiş canlıların embriyon evresindeki böbreği, özelleşmiş iki borucuk

İnsan böbreğindeki tek bir nefronun temel bölümleri

dizisinden oluşur; bu borucuklar da, Wolff kanalları(*) denen bir çift toplayıcı kanala açılır. Erişkin durumdaki sürüngenlerin, kuşların ve memelilerin daha gelişmiş olan böbreği (metanefroz) ise, kütleli ve yoğun dokulaşmış bir çift organdır; bu organların nefron(*) denen işlevsel boşaltım birimleri, kandan süzerek topladıkları ilk idrarın içinden suyu ve besin maddelerini geri emip, boşaltılması gereken artıkları salgılayarak, vücuttan dışarı atılacak olan son idran oluşturur.

Sürüngenlerin ve kuşların böbrekleri çok sayıda küçük lopçuktan oluşur; kuşlarda bu lopçuklar, üç ya da daha çok lop oluşturan biçimde bir araya toplanmıştır. Her lopçuktan çıkan toplayıcı borucuklar idrar borusunun ayrı bir dalına dökülür. Sürüngenlerdeki nefron sayısı kuşlarınkinden çok daha azdır; örneğin kertenkelelerde 3-30 bin arası nefron bulunurken, kümes hayvanlarında bu sayı yaklaşık 200 bini, yani aynı büyüklükte bir memelidekinin iki katını bulur.

Memelilerin böbrekleri, yoğun bir kılcak damar ağını (glomerül) ve kıvrımlı borucukları içeren tanecikli yapıdaki kabuk bölgesi (korteks) ile Henle kulpunu ve toplayıcı borucukları içeren, yumuşak, çizgili yapıdaki iç bölgeden (medulla) oluşur. İdrar borusu böbreğe girer girmez genişleyerek, böbrek havuzu(*) ya da böbrek pelvisi denen bir boşluk oluşturur; toplayıcı borucuklardan gelen idrar bu havuzda birikir. Memelilerin böbreğinde çok sayıda (örn. farede 20 bin) nefron bulunur.

İnsanda, biçimi fasulye tanesine benzeyen, kızılımsı kahverengi ve 12-13 cm uzunluğunda olan böbrekler, omurganın iki yanında, 12. göğüs omuru ile 3. bel omuru arasındaki kesimde, göğüs ve karın boşluklarını ayıran diyaframın altında ve karın zarının dışında yer alır. Duruş biçimine bağlı olarak, böbreklerin yeri biraz değişebilir; gövde öne eğildiği zaman hafifçe aşağı iner, dik durulduğu zaman biraz yukarı çıkarlar. Ayrıca, soluk alıp verme sırasında inip kalkan diyaframın hareketi de böbreklerin konumunu etkiler. Sağ böbrek, karaciğerin daha şişkin olan sağ lobunun altında yer aldığı için, genellikle sol böbrekten 1,5 cm kadar daha aşağıdadır. Böbreklerin büyüklüğü de kişinin kişiye biraz değişir. Yetişkinlerde ortalama uzunluğu 12 cm, eni 7 cm, kalınlığı 2,5 cm, ortalama ağırlığı erkekte 145 gr kadar, kadınlarda yaklaşık 10 gr daha azdır. Her iki böbreğin dış yüzeyi böbrek kapsülü(*) denen, yumuşak ve dayanıklı bir zarla örtülüdür.

İnsan böbreğinin her birinde 1 milyon kadar nefron bulunur. Bir ucu kapalı, 30-55 mm uzunluğunda ve çok ince borucuklardan oluşan bu nefronlar, kanı süzerek idrarı oluşturan, başlıbaşına küçük birer böbrektir. Dakikada 1,2 litre, günde 1.800 litre kan böbreklerde süzülür; bu miktar, vücuttaki toplam kan hacminin 400 katı ve kalbin bir günde pompaladığı kanın yaklaşık dörtte biri kadardır. Her 24 saatte bir, kandan böbrek borucuklarına 160-180 litre kadar su süzülür. Bunun yalnızca 1,5 litresi idrar olarak dışarı atılır; geri kalan bölümü nefronlar tarafından emilerek yeniden kan dolaşımına katılır.

Örselenen ya da yıkıma uğrayan böbrekler, kan damarlarının daralmasına yol açan ve renin adıyla bilinen bir enzim salgılar. Eğer böbrek yıkımı kan basıncının artmasından ileri gelmişse, damarlardaki daralma nedeniyle daha da yükselen kan basıncı böbrekteki doku yıkımını iyice artırır. *Ayrıca bak. boşaltım.*

böbrek atardamarları, kalpten çıkan ana atardamarın (aort) karın bölgesindeki kesiminden dallanan ve her biri bir böbreğe giren bir çift atardamar. Böbreklerin içbükey bölümünde, *hilus* ya da göbek denen bir açıklık vardır; böbrek atardamarı bu açıklıktan girdikten sonra genellikle iki büyük dala ayrılır. Daha sonra bu dallardan her biri, çok sayıda ve daha ince atardamarlar halinde dallanarak, böbreğin işlevsel birimleri olan nefronlara kan götürür. Nef-

ronlarda süzülen kan sonunda böbrek toplardamarına ulaşır; buradan da alt anatoplardamarına geçerek sağ kalbe taşınır.

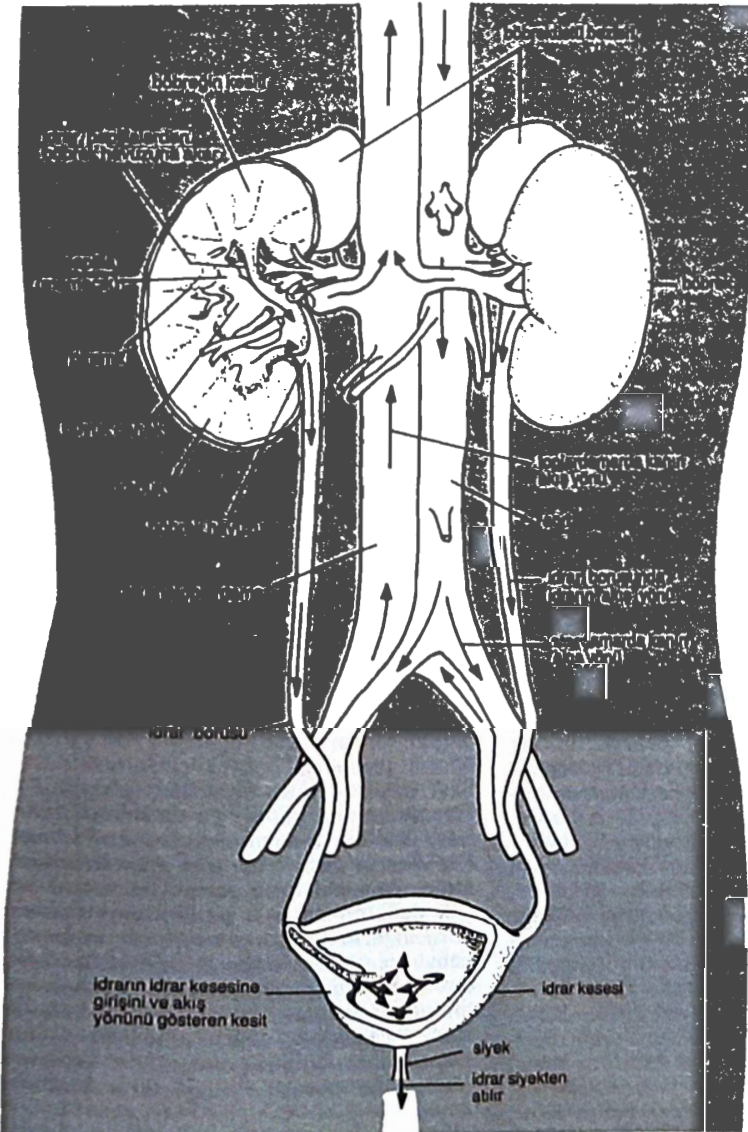
Dinlenme durumundaki sağlıklı bir insanda, böbrek atardamarları böbreklere dakikada 1,2 litre kan taşır; bu miktar kalbin bir dakikada pompaladığı kanın yaklaşık dörtte biri kadardır. Böylece, yetişkin bir insanın vücudundaki bütün kan her 4-5 dakikada bir böbreklerden geçerek süzülür. Bazı fiziksel koşullar kan akımını engelleyebilirse de, böbrek atardamarlarında, böyle bir tıkanıklıkta devreye giren kendi kendini düzenleyici bazı mekanizmalar vardır. Vücuttaki toplam kan basıncı yükseldiğinde ya da düştüğünde, düz kaslardan oluşan atardamar duvarlarına yerleşmiş olan ve sınır sistemine bağlı olarak çalışan duyu alıcıları bu basınç değişikliklerinden hemen etkilenir ve kanın hep aynı miktarda akmasını sağlamak üzere atardamarlar daralıp genişleyerek kan basıncı değişikliğini dengelemeye çalışır.

böbrek havuzu, **BOBREK PELVİSİ** olarak da bilinir, idrarı böbrekten idrar kesesine (mesane) taşıyan idrar borusunun (üreter) genişlemiş üst ucu. Ucu bir yana doğru eğilmiş bir huniyi andıran böbrek havuzunun hemen hemen tamamı, böbreğin içbükey kenarında derin bir oyuk yapan böbrek sinüsüne gömülmüştür; böbrek atardamarı ile böbrek toplardamarının geniş ve çıkış yeri de sinüste bulunur. Havuzun geniş ağzı böbreğin içine doğru uzanarak kabaca çanağa benzeyen boşluklar oluşturur; idrar, idrar kesesine dökülmeden önce bu boşluklarda birikir.

İdrar borusu gibi böbrek havuzunun içi de ancak birkaç hücre kalınlığındaki nemli ve kaygan bir mukoza örtüsüyle kaplıdır. Bu zar, düz kas liflerinden oluşmuş daha kalın bir katmana yapışır; bu katmanı ise kan damarlarından, sınır liflerinden, seyrek olarak dağılmış lenf düğümlerinden ve esnek liflerden oluşan bir bağdoku katmanı çevreler. Böbrek havuzunun mukozası yer yer kıvrılıp katlanmış olduğundan, içeri dolan idrar, havuzu gerdiği zaman doku rahatça genişleyebilir. Kas lifleri, uzunlamasına ve dairesel katmanlar oluşturacak biçimde yerleşmiştir. Kaslar, art arda sığamsı (peristaltik) bir dalgalanma hareketiyle kasılarak, idrarın böbrek havuzundan idrar borusuna, oradan da idrar kesesine akmasını sağlar. Böbrek havuzunun ve idrar borusunun iç yüzeyi idrarın normal bileşenlerini geçirmediğinden, sıvılar bu yapıların duvarlarından emilmez.

böbrek iltihabı *bak. glomerülofrit*

böbrek kapsülü, böbreklerden her birinin dış yüzeyini kılıf gibi saran ince zarsı katman. Böbrek kapsülü, hem bağdoku işlevini görenek organı dıştan destekleyen, hem de böbreğin yaşamsal dokusunu örselenmekten koruyan dayanıklı liflerden, özellikle de kollajenden ve elastinden (protein yapısındaki esnek lifler) oluşur. Kısı yaşlandıkça, kapsüldeki esnek liflerin ve düz kas liflerinin sayısı artar. Kapsüle kan akımını sağlayan, ana böbrek atardamarından ayrılan loplara arası küçük atardamarlardır; bu damarlar, böbrek kabuğundan geçerek kapsülde sonlanır. En kalın yeri genellikle 2-3 mm kadar olan zar, böbreğin dış yüzeyini sarak, sinüs denen oyuk bölümünden içeri girer. Sinüste, idrarı taşıyan ana kanallar ile dokulara besin ve oksijen taşıyan atar ve toplardamarlar bulunur.

İnsanda böbrekler ve boşaltım sistemi

Kapsül, hem sinüsün iç duvarını döşer, hem de bu yapıları bir arada tutar.

Sağlıklı bir insanda, böbrek kapsülü açık kırmızı-erguvan renginde, yarı saydam, pürüzsüz ve parlak görünümlüdür; genellikle, böbreğin temel dokusundan kolayca ayrılarak ayrılabilir. Hastalıklı bir böbrekte ise, kapsül, çoğu kez temel dokudan kapsüle doğru uzanan lifsi bağlarla bölgeye sıkıca yapışmıştır. Otopside, kapsülün böbrekten kolayca ayrılması, böbreğin hasta olduğunu gösteren bir belirti olarak değerlendirilir.

böbrek karsinomu, BÖBREK KANSERİ olarak da bilinir, böbreğin iç ve dış yüzeyini kaplayan epitel hücrelerinden kaynaklanan kötü huylu ur.

Böbrek karsinomları genellikle 40 yaşın üstünde, en çok da 60-70 yaşlarındaki kişilerde görülür. Böbreklerinde damar bozukluğu olan kişilerde gelişme olasılığı daha da fazladır. Vücuttaki bütün kan böbreklerden geçtiği için, böbrek karsinomları akciğer, karaciğer, beyin gibi organlara ve kemik dokusuna kolayca yayılabilir.

Böbrek karsinomu, tek ya da her iki böbrekte, büyük ve yuvarlak bir kütle oluşturur. Yapısında bol miktarda lipit (yağ) bulunduğu için sarı rengin egemen olduğu bu küttelede yer yer damar kanamasından ileri gelen kırmızı bölgeler ve içi sıvı dolu kistler görülür. Çoğu zaman bu ur kütesinde, duvarları ur hücrelerinden oluşan çok sayıda geniş kan damarı bulunur.

Böbrek karsinomları, genellikle vücudun öbür bölümlerinde belirti vermedikçe saptanamaz. Bazen hastalığın erken döneminde idrarda ağsız bir kanama görülürse de, çoğu kez hasta bu belirtiyi önemsemez. Hastalığın ilerlemiş evrelerinden önce ağrı duyulması ise çok enderdir. Ur daha oluşur oluşmaz böbreğin iç boşluklarında biçim bozukluğuna yol açar; urdan kuşkuyla böbrekte özel radyolojik inceleme yapıldığında bu biçim bozuklukları saptanabilir.

Böbrek karsinomu bazen kendiliğinden gerileyebileceği gibi ameliyatta alındıktan sonra da bir daha yinelenmeyebilir; ama 20 yıl gibi uzun bir süre sonra yeniden oluşan böbrek karsinomları da görülmüştür. Cerrahi girişimden sonra uygulanan ışın tedavisinin genellikle iyileşmeye yardımcı olduğu kabul edilir. *Ayrıca bak. nefroblastom.*

böbrek kisti, böbrekte oluşan ve içinde genellikle sıvı ya da yarı katı maddeler bulunan, kapalı bir kese ya da torba biçimindeki patolojik oluşum. Böbrek kistlerinin yapısı, büyüklüğü ve nedenleri oldukça değişiktir. Kistler bazen tek, bazen bütün böbreği saracak kadar çoktur. Genellikle sıvıyla dolu olan kistlerin içinde bazen bir miktar kan da bulunabilir. Bu kistlerin bazıları doğuştan vardır, bazıları ise böbrek borucuklarının tıkanmasından ileri gelir. İyice büyümüş bir kist sırt ağrısına yol açarak kişiye rahatsızlık verebilir. Böbreklerde herhangi bir damar bozukluğu olduğunda, kan damarlarının genişlemesiyle çok sayıda küçük kist oluşabilir. Böbreğe giden lenf damarlarının tıkanması da kist oluşumuna yol açar; genellikle küçük olan bu kistler, yakındaki bir kan damarına baskı yapmadıkça pek zararlı değildir. Şeritlerden (tenya) ileri gelen böbrek kistlerinin başlıca belirtileri ağrı, işeme güçlüğü, idrarda kan bulunması ve şerit yumurtaları ile parçalarının idrarla atılmasıdır. Genellikle ur olasılığını akla getirdiğinden, kistlerin ameliyatta alınması gerekir.

Böbreklerden birinde ya da her ikisinde çok sayıda büyük kist bulunması (polikist hastalığı) doğumsal bir bozukluktur. Gene doğumsal kökenli olduğu sanılan ve böbreğin içteki yumuşak bölgesinden (medulla) kaynaklanan kistler, nefronların ürettiği idrarı alıp taşıyan küçük toplayıcı borucuklarda oluşur. Hastalık genellikle başlangıçta görünür belirti vermez; ama hastalarda kansızlık, kandaki tuz miktarında düşüş ve azotlu madde miktarında artış görülür. Böbrekler büyür, dış yüzeyleri pürüzlendir, çok sayıda küçük kist ve yer yer geniş nedbe dokusu oluşur. Bu hastalık büyük çocuklarda ve genç erişkinlerde daha sık görülür. *Ayrıca bak. ürogenital oluşum bozuklukları.*

böbrek nakli, BÖBREK TRANSPLANTASYONU olarak da bilinir, işlevini yerine getiremeyen örselenmiş, hasta ya da yıkıma uğramış bir böbreğin, yaşayan bir akrabadan ya da yeni ölmüş birinsinden alınan sağlam bir böbrekle değiştirilmesi. İnsanda, başarıyla nakledilen ilk organ böbrektir ve bugün gelişmiş ülkelerin çoğunda, böbrek nakli sıradan bir ameliyat gibi uygulanmaktadır.

Böbrek nakline 1950'lerin sonlarında başlandıysa da, klinik açıdan olumlu sonuçların alınabilmesi için, vücudun bağışıklık sistemini kırarak yeni organın reddedilmesini engelleyebilen azatiyoprin(*) adlı ilacın geliştirildiği 1963 yılını beklemek gerekti. Yakın akrabalarından alınan böbreğin vücut tarafından reddedilme olasılığı daha az olduğundan, canlı vericilerden yapılan böbrek nakli ameliyatları ölümlerden alınmış böbreklerle yapılan ameliyatlardan daha başarılı olmaktadır. Gene de, hem ölü böbreğinin daha kolay bulunması, hem de canlı vericileri riske sokmama endişesiyle, bugün bu tür ameliyatların büyük bölümü ölümlerden alınan böbreklerle yapılmaktadır.

Böbrek naklinden önce, alıcının bağışıklık özellikleri büyük bir titizlikle incelenir ve bağışıklık yapısı alıcınıninkine olabildiğince benzeyen bir verici seçilir. Bu uyum testinde, kan grupları ve vücudun kendi dokuları ile yabancı dokuları ayırt edebilmesi için bağışıklık sistemine ipucu veren doku özellikleri belirleyici bir rol oynar. Eğer böbrek canlı vericiden alınmıyorsa, ameliyattan önce alıcı bazen haftalarca diyalizde tutularak, böbreğindeki hastalık denetim altına alınır. Oysa, ölümlerden alınan böbrekler çok kısa sürede canlılığı yitirdiğinden, ölü vericiden yapılan böbrek naklinde genellikle alıcılara önceden diyaliz yapma olanağı bulunamaz. Alıcıda herhangi bir enfeksiyona rastlandığında, organ reddini önlemek için verilecek olan bağışıklığı bastırıcı ilaçlar enfeksiyonun yayılmasını kolaylaştıracağından, ameliyat ertelenir.

Yeni böbrek, sırtın en dar yerindeki böğür (ilium) çukuruna yerleştirilir; kan damarları daha kolay bağlanacağından, genellikle sağ böbrek sol boşluğa, sol böbrek de sağ boşluğa oturtulur. Böbreğin atar ve toplardamarı, böğür atar ve toplardamarıyla birleştirilir; yeni böbrekten çıkan idrar borusu da hastanın ya idrar borusuna ya da doğrudan idrar kesesine bağlanır. Eskiden, yeni böbreği yerleştirirken alıcının her iki böbreği de çıkarılırdı; oysa bugün, yeni böbreğe yer bırakmayacak kadar büyük olmadıkça ya da herhangi bir enfeksiyon görülmedikçe, hastanın böbrekleri alınmaz.

Böbrek naklindeki tüm gelişmelere karşın vücudun yeni böbreği reddetme oranı, özellikle ölümlerden alınan böbreklerde, bugün bile oldukça yüksektir. Bazı hastalarda, vücut kabul edinceye kadar bazen iki-üç böbreğin denemesi gerekir. Ret tepkisi, yeni organın takılmasıyla hemen birkaç

dakika sonra başlayabilir. Akut uyuşmazlık bazen ameliyattan yıllar sonra ama genellikle ilk üç ay içinde ortaya çıkar; böyle bir tepkide vücudun bağışıklık sistemi yeni böbreğin dokularını hızla yıkıma uğrattır ve organ birdenbire işlev yapamaz duruma gelir. Bazı ameliyatlarda ise, böbreğin işlevini yavaş yavaş yitirdiği kronik uyuşmazlık görülür. Kan pıhtılaşmasını geciktiren ilaçların yanı sıra yüksek dozda bağışıklık kınacı ilaçların kullanılması ret tepkisini durdurarak nakledilen böbreği kurtarabilir; ilaç tedavisi yarar sağlamazsa, enfeksiyon ya da benzeri yan etkiler gelişmeden önce, nakledilen böbreğin çıkarılması yoluna gidilir.

Canlı vericilerden alınan böbrekler genellikle hemen çalışmaya başlar; ölümlerden alınan böbreklerde ise, dokuların uyum gösterip işlevini yerine getirebilmesi için bazen iki hafta kadar bir süre geçmesi gerekir. Ameliyat sonrasında herhangi bir komplikasyon gelişmez ve hiçbir uyuşmazlık belirtisi görülmezse, alıcı iki ay içinde normal yaşamısına dönebilir; ama genellikle bağışıklık kınacı ilaçları yıllarca kullanması gerekir. Bu ilaçlar vücudun mikroorganizmalara karşı direncini azalttığından, zamanla başka komplikasyonlar ortaya çıkabilir.

Organ reddinin söz konusu olmadığı tek yumurta ikizleri arasındaki böbrek naklinde, alıcıların yeni böbrekle en az 25 yıl yaşadıkları gözlenmiştir. Akrabalık ilişkisi olmayan ölü vericilerden böbreğiyle 20 yıldan fazla yaşayan hastaların bulunması da, bağışıklık tepkisini bastırıcı ilaçlarla bazı hastalarda ret olayının önlenemediğini gösterir. Siklosporin(*) adıyla bilinen bağışıklığı kınacı yeni bir ilacın geliştirilmesi, ameliyat sonrası ölüm oranında azımsanmayacak bir düşüş sağlamıştır; bu ilacı kullanan bazı organ nakli merkezlerinde, ölü böbreği takılmış hastaların ameliyattan sonra bir yıl yaşama oranı yüzde 80'e, iki yıl yaşama oranı yüzde 70'e yükselmiştir. Ana-baba ve çocuk gibi yakın akrabalar arasında ve canlı vericiden yapılan böbrek naklinde bir yıl yaşama oranı yüzde 80-90'a, çok iyi uyum sağlayan canlı vericilerden alınan böbreklerle bir yıl yaşama oranı ise yüzde 90'ın üstüne çıkmıştır.

Türkiye'de de Kasım 1975'ten bu yana uygulanan böbrek nakli ameliyatlarında, ölümlerden alınan ve organ bankasında en çok 60 saat canlılığını yitirmeksizin saklanabilen böbreklerin kullanılması, canlı verici bulma güçlüğüne yenerek, ameliyat edilen hasta sayısında hızlı bir artışa yol açmıştır.

böbrek pelvisi bak. böbrek havuzu

böbrek piramidi, BÖBREK LOBU olarak da bilinir, böbreğin, kabuğun altındaki iç bölgesini (medulla) oluşturan üçgen bölmelerine ortak adı. Piramitler, böbrek kabuğunda oluşan idrarı, idrar kesesine dökülmeden önce toplanacağı böbrek çanaklarına (kaliks) taşıyan borucuklardan oluşmuştur. Her piramidin, papilla ya da meme denen sivri ucu bir çanağın içine doğru uzanır. Papillaların yüzeyi bir elek gibi deliklidir. idrar damlacıklarının geçtiği bu sayısız küçük delikten herbiri, piramitteki toplayıcı borucukların birleşmesiyle oluşan ve Bellini kanalı denen bir toplayıcı borucugu ağzıdır. Çanaklardan papillaya doğru uzanan kas liflerinin kasılması, idrarın Bellini kanallarından çanaklara doğru akmasını sağlar. Daha sonra böbrek havuzunda toplanan idrar, idrar borusu yoluyla idrar kesesine iletilir.

Piramitlerin arasında, loplara arası atardamarlar denen önemli kan damarları bulunur. Bu damarların her biri piramitlere

tabanında dallanır; ayrılan küçük atardamar ve kılcal damarlar piramitlerde ve böbrek kabuğunda yoğun bir damar ağı oluşturur. Loplara arası atardamarlardan birinin tıkanması böbrek piramidinde doku yozlaşmasına yol açabilir.

Fare ve tavşan gibi bazı hayvanların böbreği tek bir piramitten oluşurken, insanın her böbreğinde 10'dan fazla piramit vardır.

böbrek raşitizmi, böbreklerde işlev bozukluğu, kemiklerde mineral kaybı ve raşitizm benzer biçim bozuklukları, olağandışı yerlerde kireçlenme ve paratiroid bezinin aşırı çalışmasıyla tanımlanan, kronik, büyük olasılıkla da kalıtsal hastalık. Böbrek raşitizminde böbrekler iyi çalışmadığından, vücut kalsiyum kaybederken dokularda fosfor birikir; paratiroid hormonlarının aşırı salgılanmasına yol açan bu mineral dengesizliği de, sağlam ve normal kemiklerin mineral kaybetmesi ve yeni oluşan kemiklerin yeterince kireçlenememesiyle sonuçlanır. Böbrek yetmezliği, kemiklerdeki yapı bozukluklarından daha hızlı gelişir; böbrekler hızla çalışamayacak duruma gelirse, hasta çocukluk çağındayken ve henüz kemik bozuklukları görünür belirti vermemişken ölebilir. Böbrek yetmezliği çok ilerlemese, bu kez hasta cüce kalabilir ve çocukken sık sık kemikleri kırılır; erişkinlerde ise zamanla kemikler yumuşar ve eğilir. Tedavi, hastanın kimyasal dengesinin durumuna bağlıdır. Ağır böbrek yetmezliği olan bazı olaylarda böbrek nakli olumlu sonuç verebilir ve iyi çalışmayan paratiroid bezinin alınması bazen belirtilerin denetim altına alınmasında etkili olabilir.

böbrek sklerozu *bak.* nefroskleroz

böbrek taşı, böbrekte oluşan ve organın işleyişini bozacak kadar büyüeyebilen, sertleşmiş mineral ve organik madde topağı. İdrarda çözünmüş halde pek çok tuz bulunur; mineral tuzlarının derişikliği normalin çok üstüne çıkarsa, fazla tuzlar taş adı verilen katı parçacıklar halinde çökelir. Böbrek taşları, enfeksiyon ya da tıkanma gibi görünür bir nedene bağlı olmaksızın gelişmişse birincil, bir böbrek enfeksiyonuna ya da bozukluğuna bağlı olarak gelişmişse ikincil olarak sınıflandırılır.

Bazı koşullar böbrekte taş oluşumunu kolaylaştırır. Vücuttaki sıvı hacminin azalması ya da mineral derişikliğinin artması, sıvılar ile bu sıvılarda çözünmüş maddeler arasındaki duyarlı dengeyi kolayca bozabilir. Ayrıca idrardaki tuzlar, bir bakteri kümesinin, yozlaşmış doku parçacıklarının, olu hücre doküntülerinin ya da küçük bir kan pıhtısının çevresinde daha kolay çökelecek taşa dönüşebilir. Mineral tuzları önce bu yabancı cisimciğin çevresinde birikerek her yanını kuşatır; taş büyüdükçe yüzeyi de genişlediğinden mineral birikimi giderek artar. Kökeni ne olursa olsun, genellikle bütün böbrek taşları bir kez oluştuktan sonra sürekli büyüme eğilimindedir.

Büyük böbrek taşları idrarın akışını engelleyebilir; enfeksiyona ya da böbrek borucuklarında kasılmalara yol açabilir. Böbrek kolığı olarak bilinen bu kasılmalar, genellikle, böbreklerden karna ve kasıklara doğru yayılan şiddetli ve batıcı bir ağrı verir. Taşlar, böbrek havuzunda (böbrek ile idrar borusunun birleştiği yerdeki huniye benzer oluşum), idrar borusunda (idrarı böbrekten idrar kesesine taşıyan boru) ya da idrar kesesinde (mesane) tıkanıklığa yol açabilir. Böbrek taşları çoğu insanda hiç belirti vermezken, bazılarında şiddetli böbrek ağrılarına, enfeksiyona ya da iltihaplanmaya yol açabilir. Tedavide, enfeksiyonu ve iltihabı dağıtıcı ilaçların yanı sıra, taşları

eritebilecek ilaçlar da kullanılır. ilaç tedavisine yanıt vermeyen büyük taşlar ise ameliyatla çıkarılır. Son yıllarda, böbrek taşlarının ameliyata gerek kalmadan sesüstü (ultrason) dalgalarıyla parçalanması ve idrarla atılması sağlayacak yeni teknikler geliştirilmiştir. Böbrek taşlarından korunma önlemi olarak, taşı oluşturan mineral bakımından zengin besinler beslenmeden çıkarılır, içme suyunun mineral içeriği araştırılır ve hastalara bol su içirilir.

böbrek testleri, böbreğin çalışma kapasitesini ve işleyişini değişik açılardan değerlendiren böbrek bozukluklarının tanısına yardımcı olmak için uygulanan klinik ve laboratuvar yöntemleri. Bu testler birkaç kategoriye ayrılabilir: 1) Böbreklerin temel süzme birimleri olan kılcal damar ağlarının (glomerül) süzme hızına (*bak.* inülin testi) ve böbreklerdeki toplam kan akımına (*bak.* fenolsülfötaletin testi) ilişkin bilgi veren süzme ya da klirens testleri; 2) hastayı uzun süre susuz bıraktıktan ya da bol miktarda su içirdikten sonra, belli aralıklarla idrarın özgül ağırlığını ölçerek, böbreklerin su tutma kapasitesini belirlemeye yarayan derişiklik ve seyreltiklik testleri; 3) idrarın görünüşünün ve fiziksel özelliklerinin incelenmesi; bu incelemelerde, idrarın rengi, toplam hacmi ve özgül ağırlığı gibi fiziksel özelliklerinin yanı sıra, içinde iltihap hücrelerinin, hiyalin parçacıklarının (böbrek borucuklarından gelen saf protein çökeltileri), alyuvar ve akuyuvarların bulunup bulunmadığı da araştırılır; idrarda protein bulunması, genellikle bir böbrek hastalığını akla getiren ilk bulgudur; 4) idrarda çeşitli maddelerin özellikle glikoz, aminoasitler, fosfat, sodyum ve potasyumun derişikliğini belirlemeye yönelik testler; böyle bir inceleme normal olarak bu maddelerin idrardan geri emilmesini sağlayan mekanizmada bir bozukluk olup olmadığını ortaya koyar.

Klinik ve laboratuvar testlerinin yanı sıra, X ışınları (röntgen) ve radyoizotoplarla yapılan incelemeler de (*bak.* ürografi) böbrek hastalıklarının tanısında değerli veriler sağlar.

böbrek toplayıcı borucuğu, BELLİNİ KANALI olarak da bilinir, böbreklerin temel işlevsel birimleri olan nefronlarda oluşan idrarı yoğunlaştırıp, böbrek çanaklarına (kaliks) açılan daha büyük kanallara taşıyan dar ve uzun borucukların ortak adı. Bu borucuklar, böbreğin kabuk ya da korteks denen dış katmanındaki nefron borucuklarıyla bağlantılıdır.

Toplayıcı borucuklardan her biri 20-22 mm uzunluğunda ve 20-50 mikron çapındadır. Çeper hücrelerinin, borucunun iç boşluğuna doğru uzanmış ince, tüysü uzantıları vardır. Bu tüylerin hareketi, sıvının boru içinde ilerlemesine yardımcı olur. Toplayıcı borucukların çapı arttıkça hücrelerin boyları da uzar ve böylece borucuk duvarı kalınlaşır.

Toplayıcı borucukların iki temel işlevi idrarı taşımak ve suyu geri emmektir. Böbreğin iç bölgesindeki dokuda sodyum yoğunluğunun çok yüksek olduğu sanılmaktadır. Buna bağlı olarak, borucuklar iç bölgeden geçerken, sodyumun yoğunluğu borucuklardaki suyu dışarıya, boruların çeperinden böbreğin iç bölgesine doğru sızma ya zorlar. Borucukların içindeki ve dışındaki sodyum yoğunluğu aynı düzeye gelinceye kadar, su çeperlerden yayınımlı yoluyla sızmaya devam eder. Borucuklardaki sıvıdan suyun geri emilmesi idrarın yoğunluğunu artırır ve suyun vücutta tutulmasını sağlar.

Böbreğin toplayıcı borucuklarında görülen başlıca patolojik derişiklikler; çeper hücrelerinin buzuşup küçülmesi ya da yozlaşması, borucukların duvarlarında kalsiyum bileşik-

lerinin birikmesi, virus, bakteri, mantar ya da asalakların yerleşmesi, tuz kristallerinin oluşması, borucukların genişlemesi ya da tıkanması ve kötü huylu urların gelişmesidir.

böbrek yetmezliği, böbreğin, işlevlerinden bir bölümünü ya da tümünü yerine getiremez duruma gelmesi. Böbrek yetmezliği akut ya da kronik tipte olabilir.

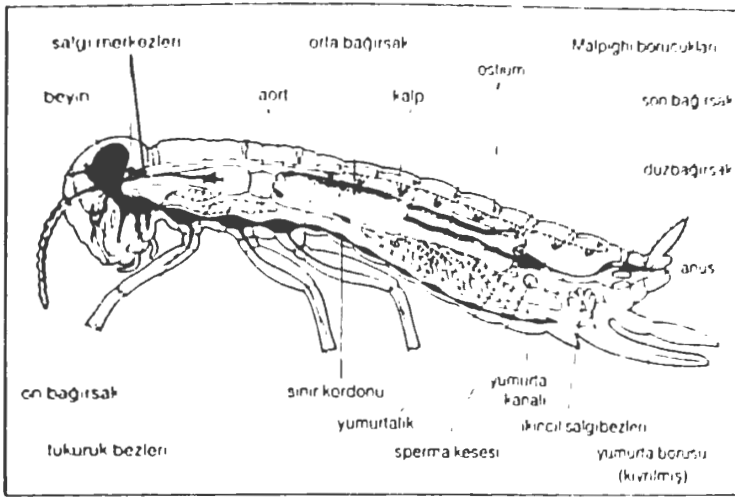
Akut böbrek yetmezliğinde, vücuttan atılan idrar miktarı azalır; kandaki azotlu madde, potasyum, sülfat ve fosfat düzeyi olağanüstü yükselirken, sodyum, kalsiyum ve karbon dioksit düzeyi olağanın çok altına düşer (*bak.* uremi). Genellikle hasta altı haftada ya da daha kısa sürede iyileşir. Böbrek yetmezliğinin başlıca nedenleri, böbrek borucuklarının ilaçlarla ya da karbon tetraklorür, aseton, etilen glikol gibi organik çözücülerle yıkıma uğraması, cıva, kurşun ve uranyum bileşiklerinin dokulara yerleşmesi; aşırı kan kaybına ya da kan basıncının yükselmesine yol açan ağır yaralanmalar ya da ameliyatlara; ağır yanıklar ve kan nakli uyumsuzluğudur. Böbreğin kabuk bölgesini yıkıma uğratan hastalıklar, bakterilerden ilen gelen ağır böbrek hastalıkları, böbreğin iç bölgesini yıkıma uğratan şeker hastalığı, böbreklerde aşırı miktarda kalsiyum tuzlarının birikmesi de böbrek yetmezliğine yol açabilir. Karaciğer hastalıkları, böbrek atardamarlarının ve idrar yollarının tıkanması ise genellikle akut böbrek yetmezliğine, ender olarak da belirti vermeden gelişen kronik böbrek yetmezliğine neden olur. Böbrek yetmezliği, zamanla kalp yetmezliği, akciğer ödemi ve vücutta aşırı potasyum birikmesi gibi ikincil bozukluklara yol açabilir.

Kronik böbrek yetmezliği genellikle uzun süren bir böbrek hastalığının sonucudur. Bu hastalıkta kanın asitliği artar, kemiklerde kalsiyum kaybı ve sinir hücrelerinde yozlaşma görülebilir.

Kronik böbrek yetmezliğinde, böbrekler çalışma kapasitelerinin yüzde 90'ını yitirmeye değin, hasta yaşamını sürdürebilir. Böbreğin büyük bir bölümü çalışamaz duruma geldiğinde, geri kalan sağlam bölüm bu açığı karşılamak üzere etkinliğini artırır. Hatta böbreklerden biri alındığında, öbür böbrek bütün yükü karşılayabilmek için hem irileşir, hem de daha çok çalışır. Her iki böbrekte de yetmezlik söz konusu olduğunda, genellikle hastaya diyaliz yapmak üzere yapay böbreğe bağımlı olmak gerekir. Haftada iki üç kez, yaklaşık 12 saat kadar uygulanan yapay böbrek tedavisi, bir iki ay içinde böbrek yetmezliğinin bütün tehlikeli belirtilerini yok edebilir. Daha hafif yetmezliklerde ise bu makine, böbrek dokusunun dinlenmesine ve kendi kendini onarmasına yardımcı olur. Diyaliz tedavisinin yeterli olmadığı durumlarda ise böbrek nakli düşünülebilir.

böbreküstü bezleri, her bir böbreğin üstüne yerleşmiş, küçük, üçgen biçiminde birbirine benzeyen bir çift iç salgıbezi.

Böbreküstü bezlerinin biçimi, büyüklüğü ve sinir dokusu türleri arasında büyük farklılıklar gösterir. İnsanda böbreküstü bezinin uzunluğu yaklaşık 50 mm, genişliği 25 mm, kalınlığı 5 mm, ağırlığı ise 4,5 gr kadardır. Bu bezlerden her birinde genel olarak iki bölge ayırt edilir: Adrenalin ve noradrenalin(°) salgılayan iç bölge (medulla ya da oz) ile steroid grubu hormonları salgılayan kabuk (korteks) bölgesi. Bu iki bölge embriyolojik köken, yapı ve işlev açısından birbirinden tümüyle farklıdır.

Erişkin bir dişi böceğin genelleştirilmiş iç yapısı

H. Weber, Grundriss der Insektenkunde (1966) Gustav Fischer Verlag

eklembacaklıların hiçbirinde kanat bulunmazken, bu sınıfın üyelerinin çoğu kanatlıdır; öbür eklembacaklılardaki en az dört çift bacağı karşılık böceklerin üç çift bacağı vardır. Nitekim bazı uzmanlar böcekler sınıfını, altı bacaklı anlamına gelen *Hexapoda* terimiyle adlandırır. Böceklerin başlıca özelliklerinden biri olan kanat yapısı ise, sınıflandırma ve adlandırmada temel olarak alınır: *Orthoptera* (düzkanatlılar), *Heteroptera* (yarımkanatlılar), *Coleoptera* (kankanatlılar), *Lepidoptera* (pulkanatlılar), *Hymenoptera* (zarkanatlılar) gibi.

Çok kalabalık olan böcekler sınıfının üyeleri, yapı ve davranış özellikleri açısından, doğal olarak büyük çeşitlilik gösterir. Pek çoğu, uzunluğu genellikle 6 mm'yi geçmeyen küçük hayvanlardır; ama gözle görülmeyecek kadar küçük örneklerinin yanı sıra, özellikle tropik bölgelerde 15 cm'yi aşan türleri de rastlanır. Türler arasındaki yapı farkları bir yana, aynı türün erkeği ile dişi, hatta aynı bireyin larvası ile erişkin arasında belirgin farklar vardır. Ana karınca ile ana termit 15-50 yıl yaşayabilirken, erişkin hale gelmiş günsineğinin ömrü iki saatten kısadır. Böceklerin bazıları tek başına, bazıları toplu yaşama alışkanlığındadır. Bazıları parlak bir ışık saçarak karşı cinse yerini belli eder; birçoğu, düşmanlarından korunabilmek için rengini ve biçimini değiştirerek başka böceklerle benzemeyi başarır; bazıları ise sertleşmiş dış iskeletin korumasıyla yetinmeyip zehir salgılar. Her çeşit organik maddeyle beslenebilecek ölçüde uyum gösteren böcekler çöllerden cangıllara, buzul ve akarsulardan bataklıklara ve sıcak su kaynaklarına kadar çok değişik ortamlarda yaşar. Beslenme davranışları yirticilikten asalaklığa ya da ortak yaşamaya kadar değişebilir. Hemen hepsinin üreme kapasitesi çok yüksektir. Bırakılan yumurta sayısına, yaşam çevriminin süresine ve yumurtadan çıkan bireylerin cinsiyetine bağlı olarak belirlenen üreme kapasitesi, fiziksel ya da biyolojik dengelerle kısıtlanır.

Yaşam çevrimi. Böceklerin yaşam çevrimi genellikle döllenmiş yumurtayla başlar. Türlerin çoğunda, çevre koşulları elverişli olmadıkça larva (kurtçuk) yumurtanın içinden çıkmaz ve türe göre ya duraklama durumuna geçerek gelişmesini erteler ya da gelişmesini tamamladıktan sonra uyku durumuna geçerek koşulların düzelmesini bekler. Yumurtadan çıkan larva, kitinli kabuğu sertleşinceye değin hava yutarak şişer. Bu dış iskelet bir kez sertleştikten sonra artık büyümeyeceği için, böcek geliştiği bu dardan kabuğu atıp, yeni ve daha geniş bir kabuk oluşturarak birkaç kez deri (ya da kabuk) değiştirir. Gümüşçün (*Lapisma*) gibi ilkel

kanatsız böceklerin çoğu, erişkin duruma gelinece kadar hemen hemen hiçbir değişikliğe uğramaz, yalnızca boyutları büyür. Bunlara başkalaşmasız böcekler denir. Çekirgeler (*Orthoptera*), tahtakuruları (*Heteroptera*), yaprakbitleri ve kabuklubitler (*Homoptera*) gibi böcekler ise son deriyi atınca kadar hiç değişmezler, yumurtadan çıktıkları gibi büyür, ancak o andan sonra önemli değişiklikler geçirerek erişkin biçimini alır. Bunlara da yanbaşkalaşmalı böcekler denir. *Lepidoptera* (kelebekler), *Coleoptera* (örn. ateşböceği, mayısböceği), *Hymenoptera* (karıncalar, anılar) ve *Diptera* (sinekler) gibi daha gelişmiş takımların larvaları erişkinlerine hiç benzemez; bu böceklerin larvaları birkaç kez deri değiştirip küçük değişikliklere uğradıktan sonra gerçek bir başkalaşma geçirip önce pupa olur, sonra tam kanatlı erişkinine döner.

Böceklerin oldukça değişik olan larva biçimleri beş grup altında toplanabilir: Tırtıl biçiminde larvalar (kelebek), tombul ve kıvrık larvalar (bokböceği), uzun, yassı ve hareketli larvalar (subböcekleri), telkurduna benzeyen larvalar (taklaböceği) ve bacaksız larvalar (sinek). Pupalarda da, gövde uzantılarının az ya da çok gövdeye yapışık duran mumya pupa, uzantıları yapışık olmayan serbest pupa ve bir önceki deri değişiminde atılan örtüyü koruyan yarı serbest pupa olarak üçe ayrılabilir. Böceklerde deri değiştirme ve başkalaşma, öngözü ve beyindeki salgı bezlerince üretilen hormonların denetimi altındadır. Beyinden salgılanan hormon öngözüdeki salgı bezini harekete geçirir, bu bezin salgısı da üstderiyi uyarak büyümeyi ve kitinli kabuk oluşumunu başlatır. Gelişme evresindeki bu değişikliklerin yanı sıra, böceklerin çoğu erişkin duruma geldikten sonra da çokbüyümlilik gösterebilir. Örneğin, karıncalarda ve anılarda işçiler ile döleyici erkekler birbirinden farklıdır; yaprakbitlerinde erişkinlerin bazıları kanatsızdır; bazı kelebekler de mevsimlik biçim değişikliklikleri gösterir.

Davranış biçimleri. Böceklerin davranış biçimlerini araştıran ayrıntılı deneysel çalışmalar, duyu organlarının özelliklerine ilişkin değerli bilgilerin edinilmesini sağlamıştır. Böceklerde, dokunulan yüzeyi tırnaklarıyla kavrama gibi basit refleks hareketlerinin yanı sıra, yiyecek arama, avlanma, çiftleşme ve yumurtaların bırakılacağı yer konusunda, içgüdülerle belirlenen karmaşık davranış biçimleri gözlenir. En gelişmiş davranış kalıplarına ise an, karınca, termit gibi toplu halde yaşayan böceklerde rastlanır. Yalnız yaşayan anılar, gerek davranış biçimlerinin karmaşıklığı, gerek öğrenme yeteneği açısından toplu yaşayan anılarla ay-

nı düzeydedir, ama topluluk kuran anılarda, her bireyin belli bir zamanda belli işi yapmasını gerektiren bir iş bölümü gelişmiştir. Bu iş bölümü içinde her bireyin davranış kalıbı önceden belirlenmiştir. Bu davranış kalıplarına ilişkin herhangi bir değişiklik, topluluğun üyeleri arasında kimyasal bilgi taşıyıcısı görevini yapan feromonlarla iletir. Balanlarında yalnızca ana anının salgıladığı feromon, ortaklaşa kullanılan besin yoluyla işçi anılara geçer ve bu madde kovanda dolaştığı sürece topluluk bir ana anı olduğunu bilir. Feromon salgısı kesildiği anda, işçi anılar hemen petekte özel bir göz hazırlar ve seçtikleri larvaları anısutuyla besleyerek yeni bir ana anı yetiştirmeye başlarlar. Karıncalarda da alarm salgısı ve başka feromonlar topluluğun davranışını yönlendirir. Balanlarında görülen ilginç bir iletişim biçimi de dans dilidir; özel gövde hareketleriyle, bir işçi anı öbür işçi anılara yiyecek toplayabilecekleri yerin yönünü ve yaklaşık uzaklığını bildirir.

Erişkin bir böcekte üreme güdüsü, en az beslenme güdüsü kadar güçlüdür. Böceklerin çoğu eşeyli üremeyle çoğaldıktan, çiftleşme öncesi eş seçimi ve kur yapma davranışları, soyun sürmesi açısından büyük önem taşır. Genellikle eş arayan erkeklerdir. Kelebeklerde, uçan dişinin renkleri erkeği çeker; günsineğlerinde ve sürü sineklerinde, erkekler dişinin ilgisini çekebilmek için toplu halde dans ederler. Ateşböcekleri ile kandilböceklerinin dişi, erkeği çekmek için yağ dokusunun bir bölümünü ışık organına döndürür. Erkek cırcırböcekleri ile çekirgeler ötüşleriyle dişinin ilgisini çekmeye çalışırken, erkek sivrisinek dişinin uçarken çıkardığı vızıltıya yönelir. Gene de, çiftleşmede en önemli uyancı kokudur. Dişi böceklerin çoğu feromon salgısıyla erkeği çekerken, birçok türün erkeği de dişiye uyacak kokular yayar.

DIŞ YAPI. Kitinli kabuk. Böceklerin gövdesini, üstderideki bir sıra hücrenin salgıladığı, büyük ölçüde kitinden oluşan bir kabuk örter. Bu kabuğun üstünde, buharlaşmayla su kaybını engelleyen geçirimsiz bir mum katmanı vardır. Aynı zamanda iskelet işlevini gören kitinli kabuk bazı böceklerde (örn. tırtıllar) yumuşak ve esnek; sert gövdeli böceklerde ise, eklem yerleri dışında iyice sertleşerek sağlam bir dış iskelete döner.

Baş. Böceklerin bölütlü gövdesi, baş, göğüs ve karın olarak bilinen üç bölgeye ayrılır. İlk altı bölüt kaynaşarak başı oluşturmuş, bu bölütlerin uzantıları da değişime uğrayarak, çeşitli duyu organlarını (koklama, dokunma vb.) taşıyan duygargaları ve yiyecekleri tutmaya ya da almaya yarayan ağız parçalarına dönüşmüştür. Böceklerin erişkinlerinde bir çift duygarga bulunur; larvalarda ise genellikle hiç bulunmaz. Bazı böceklerin duygargaları çıplak gözle zor seçilecek kadar küçük, bazılarıninki gövdenin birkaç katı uzunluğundadır. Erkeklerde genellikle daha güçlü olan duygargalar, benzer ya da benzemez parçalardan oluşmasına göre basit ve bileşik olarak ikiye ayrılır. Basit duygargalar örneğin kıl ya da ipliksi, tüylü, testere ya da tırnak biçiminde olabilir. Bileşik duygargalarda genellikle uçtaki bir ya da birkaç parça topuz biçimini almıştır. Topuz yana doğru genişleyerek yapraklı bir görünüm alabilir ya da ucunda dikensi bir uzantı bulunabilir. Dirsekli ya da kırık duygargalarda birinci parça çok uzamış (sap) ve uç bölüme (kamçı) açı yapacak biçimde bağlanmıştır. Böceklerin ağız parçaları, bir üst dudak, bir çift altçene, bir çift üstçene ve bir alt dudak gibi birkaç bölümden oluşur;

ayrıca bazı böceklerin ağız tabanında ve tavanında birer çıkıntı vardır. Ağız parçalarını çiğneme, ısırma, emme gibi çeşitli beslenme yöntemlerine uygun olarak özelleşip değişikliğe uğramıştır. Örneğin sığır sineğinde (*Tabanus*) testere dişini andıran üst ve alt çene delik açmaya elverişlidir; uzun bir oluk biçimini alan üstdudak ile ağız tabanındaki çıkıntı birleştiğinde kan emmeye yarayan bir boruya dönüşür. Sivrisineklerde üstçene, altçene, üstdudak ve ağız tabanı çıkıntısı deriyi ve damarı delmeye yarar. Altdudak uzun ve öbür ağız parçalarına kin oluşturacak biçimde derin olukludur. Karasineklerde (*Musca*) üst ve alt çene yok olmuş, dile benzeyen altdudak da yüzeyden yalayaarak beslenmeye uyarlanmıştır. Kan emerek beslenen *Musca* cinsinden başka sineklerde de alt ve üst çene bulunmadığından, deriyi delmek için dudak dişleri gelişmiştir ve dokuların içine dudakın kendisi uzanır.

Göğüs. Böceğin göğüsü, birbiriyle kaynaşmış olduğu halde genellikle ayırt edilebilen üç bölütle oluşur: Arkaya doğru sırayla öngöğüs (protoraks), ortagöğüs (mezotoraks) ve arkagöğüs (metatoraks). Bu bölütlerden her birinde bir çift bacak, kanatlı böceklerin erişkinlerinde ayrıca orta ve arkagöğüste birer çift kanat bulunur. Bacaklar beş parçalıdır: Göğüsc eklemilen kalça kemiği, küçük bir uyluk bileziği, uyluk kemiği, kaval kemiği ve genellikle beş parçadan oluşan ayak kemikleri. Ayak bölümünde, çoğu kez böceğin düz ve kaygan yüzeylere tutunmasını sağlayan yapışma yastıkları ile bir ya da birkaç tırnak vardır. Bacaklar, sıçrama, kazma, yakalama ve yüzme gibi değişik işlevlere uyum sağlayacak biçimde değişikliğe uğramıştır.

Kanatlar hareketsizken, ya kızböceklerinde (*Odonata*) olduğu gibi iki yana yatık ya da günsineklerindeki (*Ephemeroptera*) gibi dik durur; birçok böcekte de karın bölgesine doğru katlanır. Kanatlar başlangıçta göğüs duvarına yapışık kitinsi birer torbaktır; gelişme evresinde bu torbalar açılır ve içinden zarsı iki kanat çıkar; bu kanatlar, kitinli maddeden oluşan yoğun bir damar ağıyla örülmüştür; trakeleri ve sinirleri taşıyan damarlar kanadın her yanını kanla besler. Bazı böceklerde, özellikle kınkanatlılarda ortagöğüsten çıkan kanatlar kalınlaşmış ve zarsı arka kanatları koruyan bir kın (elitra) biçimine dönüşmüştür. Saniyede kanat çırpma sayısı kelebeklerde 8-12 iken, sivrisineklerde 600'dü geçer. Kızböceklerinde kaslar her kanadın dibine doğrudan bağlanmıştır; oysa böceklerin çoğunda, boyuna uzanan göğüs kasları, göğüsc eklemilenmiş olan kanatları indirir, dikine kaslar ise yükseltir.

Karın. Karın bölgesi en çok 11 bölütten oluşursa da, büyüme sırasında bölütlerin kaynaşmasıyla bu sayı genellikle azalır. Karın bölgesindeki beş çift ayakla yürüyen türlerde, böceklerin çoğunda gövdenin bu bölgesinde uzantılar bulunmaz. Erişkin böceklerin gövde ucundaki uzantıları ise dış üreme organlarına dönüşmüştür. Erkeklerde bu üreme organları, çiftleşme sırasında dişiye kavramaya yarayan bir çift kıskak biçimindedir; dişide ise aynı organların üç çifti, yumurtlama sırasında yumurtaların çıkışını sağlar. Bazı böceklerde, özellikle cırcırböcekleri ile hamamböceklerinde karının son bölütündeki bu uzantılar duyu organlarıyla donatılmıştır.

İÇ YAPI. Sindirim sistemi. Ağızda başlayıp anüste sonlanan sindirim sistemi, birçok kanalin açıldığı az çok kıvrımlı bir boru biçimindedir. Bu boru, baş ve göğüs bölgesinde uzanan ön bağırsak ile karın bölgesin-

de uzanan orta ve son (arka) bağırsaktan oluşur. Ön ve son bağırsak dışderinin içeriyeye doğru kıvrılmasıyla oluştuğundan, iç yüzeyi kitinli bir katmanla döşelidir ve daha çok mekanik bir işlev göreyek besinlerin alınmasını ve öğütülmesini sağlar. Orta bağırsak içderiden oluştuğu için kitinleşmemiştir; sindirilen besinler büyük ölçüde orta bağırsaktan emilir ve temel boşaltım organı olan Malpighi borucukları orta ve son bağırsağın birleştiği yere bağlanır. Sindirim enzimleri yalnız tükürük bezlerinden değil, orta bağırsaktaki hücrelerden de salgılanır; bu enzimler hayvanın beslenme alışkanlığına bağlı olarak değişirse de, en önemlileri tükürük bezlerinden salgılanan amilaz ile orta bağırsaktan salgılanan proteaz, lipaz, amilaz ve invertazdır. Son bağırsak hem orta bağırsaktan gelen besin artıklarını, hem de Malpighi borucuklarından gelen boşaltım ürünlerini alır. Azot metabolizmasının yan ürünleri ürik asit, aminoasitler ve üredir.

Dolaşım sistemi. Böceklerde açık dolaşım sistemi görülür; vücut sıvısı ya da kan bir damar ağında değil, vücut boşluğunda ve uzantılarında serbestçe dolaşır. Dolaşım sisteminin tek kapalı organı olan sırt damarı, karının son bölütünden başa kadar uzanır ve karın bölgesinde kalbi oluşturup, göğüs ve baş bölgesinde aort olarak devam eder. Arkadan öne doğru pompalanan kan, her birinde bir çift yanıl delik (*ostium*) bulunan kapakçıklı odalardan geçerek aorta ulaşır ve başa doğru akar; yeniden karna dönmeye öne, yardımcı kasılğan organları kanı duyarılara, kanatlara ve bacaklara pompalar. Trake sistemi her organa ulaştığından, kan dolaşımının sonuna katkıları pek azdır. Buna karşılık, besinlerin gövdenin bütün dokularına iletilmesi ve artık ürünlerin Malpighi borucuklarına taşınması kan dolaşımıyla gerçekleşir. Kanın bileşenlerinden olan ve hemosit denen serbest hücrelerin büyük bölümü yabancı maddeleri fagositöz parçalayarak, böceği mikroorganizmalardan korur.

Solunum sistemi. Böceklerin solunum sistemi, göğüs ve karın bölümlerindeki her bölütle birer çift soluk deliği (*stigma*) ile dışarıya açılan trake, yani soluk borularından oluşur. Soluk deliklerinin kaslı kapakları, yalnızca oksijeni alıp karbon dioksiti verirken açılır. Trake, gövdenin dışını örten kitinli kabuğun gövde içindeki uzantısıdır. Trakelerin dalları, gövdenin her yerine ulaşan ve çeperlerinden gazları geçiren 1 mikrondan daha küçük çapta ince trake kılcallarıyla son bulur. Özellikle uçucu böceklerde ana trake boruları yer yer genişleyerek hava keseciklerine dönüşmüş, böylece dolaşımdaki hava hacmi artmıştır. Genellikle karın bölütleri genişleyip daralarak havayı içeri-dışarı pompalar; bazı böceklerde göğüs bölütleri de bu hava alışverişine katılır.

Üreme. Hemen hemen bütün böceklerde eşeyli üreme, bazılarında (örn. balıkları) döllenmesiz çoğalma, bir bölümünde de (örn. bazı bitler) tekeşeylilik görülür. Erkeklerin üreme sistemi genel olarak, sperma üreten iki erbezi, sperma kanalı ve spermaları dişiye aktarmaya yarayan bir çiftleşme organından oluşur. Dişilerin üreme sisteminde ise, yumurta üreten iki yumurtalık ile sperma ve yumurtaların biriktiği dölyoluna bağlanan bir çift yumurtalık kanalı vardır. Ayrıca bazı türlerin dişisinde yumurta dökmeye yarayan bir yumurtaborusu bulunur. Çiftleşme organları türler arasında büyük bir çeşitlilik gösterdiğinden, her birey yalnız kendi türünden bir bireyle çiftleşebilir; bu yapı özelleşmesi, türünü korumanın güvencesidir. Döllenme dişinin içinde gerçekleşir.

Yumurtaları olgunlaşmadan da çiftleşebilen dişi, anaanda olduğu gibi, aldığı spermaları dölyolunda yıllarca koruyabilir. Çiftleşme ve yumurtanın gelişmesi, uygun ısı ve yeterli besinin özellikle proteinin bulunmasına bağlıdır. Yumurtalar tek tek ya da toplu olarak toprağa, suya, ölü ya da canlı bitki ve hayvanların içine bırakılır.

Sinir sistemi ve duyu organları. Merkez sinir sistemi, gövdenin bütün bölütlerine dağılan sinirlerin çıktığı bir dizi gangliyonlardan oluşur. Genellikle, baştaki üç büyük gangliyon kaynaşarak beyni biçimlendirir. Gangliyon zincirlerinin geri kalan bölümü ise sindirim kanalının altında uzanır. Böceklerin çoğunda gangliyonlar kaynaşarak sayıca azalmıştır. Karındaki son gangliyon çoğu bütün böceklerde birkaç bölütle birden siniri gönderir. Sinir hücreleri sistemin yapıtaşısıdır. Gangliyonların dış katmanı çekirdekli sinir hücrelerinden, iç bölümü ise bu hücrelerin uzantılarından oluşur.

Duyu sinirlerinin hücreleri dıştaki kitinli kabuğun hemen altında yer alır. Bazen tek, bazen küçük kümecikler halinde bulunan bu hücrelerin ince dallanmış uzantıları (*dendrit*), kitinli kabuktaki duyu organlarıyla bağlantılıdır. Genellikle ince diken ya da kul biçiminde olan ve dokunma, koku, tat, ısı gibi çeşitli duyuymalara uyarlanmış olan bu küçük duyu organları bütün vücut yüzeyine yayılmışsa da, en çok duyarılarda ve dokunarlarda yoğunlaşmıştır.

Duyu kollarının hava titreşimlerini alabilecek kadar duyarlı olanları işitme organı işlevini görür. Cırcırböceklerinin ön ayağında, ağustosböceklerinin birinci karın bölütünde, çekirgelerin ön ayağında ya da birinci karın bölütünde, bazı kelebeklerin göğüs bölütünde kulak zarı biçiminde bir işitme organı vardır. Böceklerde ses algılama ve üretme özellikle cinsel davranışlarda büyük önem taşır. Ses, genellikle iki gövde parçasının birbirine sürtülmesiyle ya da ağustosböceğinde olduğu gibi göğüs çeperinde bulunan bir zarın kaslarla titreştirilmesiyle üretilir.

Gözler ve ışık algılama. Böceklerde, bin basit ya da nokta göz, öbürü bileşik göz ya da petekgöz denen iki tip göz bulunur. Ayrıca bazı kelebek larvalarında görüldüğü gibi, gövdenin bütün yüzeyi ışığa duyarlı olabilir. Görme hücreleri öbür duyu organları gibi üst deriden türemiştir ve duyu sinirlerinin uzantılarıyla beyindeki görme siniri gangliyonlarına bağlanır. Görme hücrelerinin yüzeyinde, ışık aldığı anda kimyasal bir madde açığa çıkararak ağtabakadali duyu hücrelerini uyaran ve duyu sinirlerinde iletiyi başlatan bir bölge bulunur. Ağtabakadaki duyu hücrelerinin ışık alıcı bölgesi genellikle çomak biçimindedir. Erişkin böceklerin alnında üç tane kadar olan basit gözler, ağtabaka hücreleri üzerinde saydamlaşarak mercek görevi yapan kitinli maddeden oluşur. Bu gözlerin optik yapısı basit olduğundan, algıladığı görüntü de bulanıktır; yalnızca ışık değişimlerini ve hareketi ayırt edebilir. Bileşik gözler bal petekleni andırır; her petek bölmesinde, ışık alıcı bölgeyi çevreleyen altı ya da yedi kadar ağtabaka hücresi bulunur. Bölme sayısı türden türe çok değişir; örneğin ilkel kanatsızlardan yaykuyruğun gözünde birkaç düzine, karasineğin gözünde 4 bin kadar, kızböceğinin gözünde 28 bini aşkın petek bölmesi vardır. Her bölmenin üzerine, bileşik gözün gördüğü alanın küçük bir bölümünden gelen ışınlar düşer ve bu ışınlar ağtabaka hücrelerinin ışık alıcı bölgesine odaklanır. Böylece, bakış açısı içinde kalan bölgenin "mozaik" görüntüsü elde edilir; bu görüntü, fotoğraf makinesinde ya da insan gözünde olduğu gibi ters değil düzdür. Bölme sayısı arttıkça mozaik parçalarının sayısı

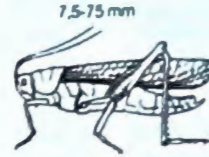
hamamböceği
(*Dictyoptera*)

poygamberdevesi
(*Dictyoptera*)

danaburnu
(*Orthoptera*)

çekirge
(*Orthoptera*)

kuzböceği (yusulıgıkı)
(*Odonata*)

uğurböceği
(*Coleoptera*)

alesböceği
(*Coleoptera*)

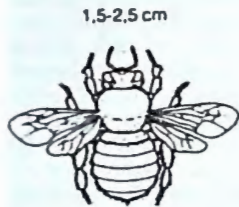
bokböceği
(*Coleoptera*)

tekeböceği
(*Coleoptera*)

buğdaybili
(*Coleoptera*)

toprak arısı
(*Hymenoptera*)

incir yabanansı
(*Hymenoptera*)

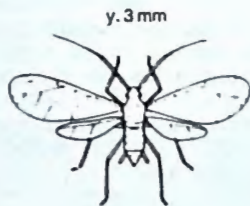
karınca
(*Hymenoptera*)

yalak tahtakurusu
(*Heteroptera*)

çadıçekirgesi
(*Phasmida*)

yaprakbili
(*Homoptera*)

unlubil
(*Homoptera*)

dişi

1-6 mm

erkek

kabuklubil (koşul)
(*Homoptera*)

ağustosböceği
(*Homoptera*)

küküryruk
(*Thysanura*)

saçakkanatlı
(*Thysanoptera*)

kulağakaçan
(*Dermaptera*)

avcı sinek
(*Diptera*)

sığır sineği
(*Diptera*)

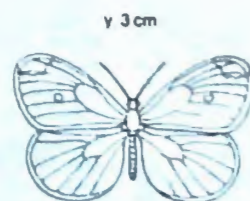
sıvrisinek
(*Diptera*)

işçi termil
(*Isoptera*)

kedi piresi
(*Siphonaptera*)

lahana keleşöğü
(*Lepidoptera*)

emici bil
(*Anoptura*)

da artar, dolayısıyla görüntü netleşir. Her petek bölmesinin sınır uçlarına kadar uzanan bölümü bağımsız bir görme birimidir. Bu birimler bazen pigmentli hücrelerle birbirinden tamamiyle ayrılmış olabilir; böyle bir gözde görüntü net, ama karanlıktır. Özellikle gece avlanan böceklerin gözünde ise, görme birimlerinin arasında pigment perdeleri bulunmadığından her birimin oluşturduğu görüntü üst üste biner; bu da net olmasa bile, hayvanın karanlıkta aydınlık bir görüntü algılamasını sağlar. Ayrıca böcekler ışığın rengini ve insanların göremediği morötesi dalgaboylarını da algılayabilir.

EVİRİM VE PALEONTOLOJİ. Bilinen ilk böcek fosillerinin çoğu Orta Devoniyen Dönem (Devoniyen Dönem y. 395-345 milyon yıl önce) kayaçlarında bulunmuştur. Bu canlılar, bölümlü karınları, göğüs eklemli üç çift uzantıları ve başlarındaki bir çift duyargalarıyla bugün yaşayan böceklerle benzer. Böcekler, kökeni Prekambriyen Zamana (başlangıcı 4 milyar yıl önce) kadar uzanan eklembacaklılar filumunun karada gelişen koludur. Eklembacaklıların bazıları yaşamını açık denizde sürdürürken, bir bölümü karaya çıkarak evrimleşmiş ve *Onychophora*, *Arachnida* *Diplopoda* gibi benzer sınıfların üyeleriyle birlikte böcekleri de oluşturmuştur. Bulunan böcek fosilleri, evrim sürecini açıklamaya yetmeyecek kadar kopuktur. Devoniyen dönem katmanlarında ilk kanatsızlardan yalnız *Collembola* takımının fosilleri bulunabilmiştir. Fosilleriyle tanınan on böcek takımının büyük bölümü Geç Karbonifer (y. 345-280 milyon yıl önce) ve Permien Dönemden (y. 280-225 milyon yıl önce) kalmadır. Bugünün böceklerinin evriminde kilit noktası olduğuna inanılan Geç Devoniyen ya da Erken Karbonifer Dönemlerden kalma böcek fosili henüz bulunamamıştır.

Evrimsizleşme, yaşayan böcekler arasında da izlenebilir. Genetik çokbiçimlilik dengesi-ne, başka bir deyişle çevre koşullarındaki değişimlere uygun bir genetik biçimin öbür-lerinin daha bol sayıda ortaya çıkması olayına böcekler arasında rastlanmaktadır. Böceklerin evriminde en iyi bilinen örneklerden biri sanayi melanizmidir. Sanayi bölgelerinde yaşayan birçok kelebek, çevre kirliliğine daha kolay uyum sağlayabilmek ve doğal düşmanlarının dikkatini daha az çekmek için, dokularında aşırı melanin biriktirerek geçen yüzyılda siyah renkli kelebeklere dönüşmüştü. Böcek ilaçlarına dirençli yeni tiplerin ortaya çıkması da, böceklerin sürüp giden evriminin bir göstergesidir.

böcek ısırığı ve sokması, bir böceğin, ağız parçalarıyla deriyi delerek ya da iğnesini sokarak, tükürüğünü, zehirini ve öbür salgılarını dokuların içine akıtması ve bundan kaynaklanan alerjik deri tepkisi. Böceklerin salgılarında bulunan bazı maddeler alerji tepkilerini başlatarak, kaşıntılı küçük bir siville ya da deri kabartılardan, su toplayıp kabuk bağlayan geniş iltihaplanmalara kadar varan deri lezyonlarına yol açar. Gerçek böcekler sınıfından olmayan öbür küçük omurgasızların, özellikle *Arachnida* (örümceğimsiler) sınıfından örümcek, akrep, ke-ne, uyuzböceği gibi hayvanların ısırığından ya da sokmasından ileri gelen benzer yaralara da genellikle böcek sokması denir.

Sinek, sivrisinek, tatarcık gibi uçan böcekler vücudun çıplak yerlerine saldırır ve her sokuşta, genellikle birkaç saat içinde geçen kaşıntılı tek bir kabarcık oluşturur. Vücudun çıplak ya da örtülü her yerine ulaşabilen

yürüyen böcekler ise genellikle vücuda yerleşir ve kendine özgü bir deri hastalığına yol açar. Örneğin çok kaşıntılı bir deri hastalığı olan uyuzun sorumlusu uyuzböceğidir (*Sarcoptes scabiei*). Dişi uyuzböceği, üstderinin hemen altında, koyu renk ve kıvrımlı bir çizgi biçiminde görülebilen bir tünel kazarak yumurtalarını bırakır. Hastalığın ilk belirtisi, böceğin deri altına yerleşmesinden birkaç gün sonra başlayan ve bir ay kadar süren şiddetli kaşıntılardır. Kaşındıkça, deride küçük ve sert şişlikler, kabarcıklar ve kabuklu yaralar oluşur. Kaşıntının, uyuzböceğinin boşaltım artıklarından ileri geldiği sanılmaktadır. Uyuz en çok parmak aralarında ve derinin doğal kıvrım yerlerinde görülür.

Bitlenme de çok kaşıntılı deri lezyonlarına yol açar. Saçlı kafa derisine, kasıklara, vücudun başka yerlerine ya da giysi kıvrımlarına yerleşen değişik türden emici bitler, yumurtalarını konağın kıllarına, saçlarına ya da giysilerine bırakır ve konağın kanını emerek beslenir. Hayvanın ısırıldığı yerde, son derece kaşıntılı, küçük, kırmızı bir nokta belirir ve bu ısırık yeri sürekli kaşındıkça mikropların bulaşma odağı olur. İnsanlarda asalak yaşayan bazı akarların larvaları da kan emmek için deriyi ısırıldığında küçük kabarcıklar oluşturur ve larvanın deriye bulaşan sindirim sıvıları çok şiddetli kaşıntılara yol açar. İnsanların kanını emen pire, tahtakurusu ve kene gibi öbür kan emici böcekler konak olarak doğrudan insanı seçmez; daha çok yerde, yatak çarşaflarında, duvarlarda ve mobilyalarda yaşar. Tahtakurusunun ısırığı, yanma hissi veren, ortası delikli bir kabarcıktır; genellikle derinin birbirine yakın birkaç noktasını ısırarak kan emen pirelere ise o bölgedeki derinin kabarıp şişmesine yol açar.

Sokucu böceklerin deride yaptığı ağırlı şişliklerin önemi, sokulan yere ve böceğin türüne göre değişir. Anların ve yabancılarının çoğunda iki ayrı zehir bezi vardır; bu bezlerden biri temel bileşeni formik asit olan bir toksin, öbürü ise sinir sistemini etkileyen alkali yapıda başka bir toksin salgılar. Tek başına zehirleyici etkileri oldukça az olan bu toksinler, karışım halinde vücuda girdiğinde şiddetli bir yanma duyumu-na yol açar. Daha önce anı sokmuş olan aşırı duyarlı bazı kişilerde, ikinci kez anı soktuğunda, anafilaksi(*) denen ağır alerji tepkilerinin geliştiği görülmüştür.

Eşekarılar, bazı karınca türleri, kırkayaklar, akrepler ve örümcekler de sokucu hayvanlardır. Bazı böcekler iğnesini yarıda bırakır. Böceğin birkaç yerden sokması, yalnız deride değil bütün vücutta ağır belirtilere, hatta ender olarak ölüme yol açabilir; bazı örümceklerin sokmasının da, özellikle küçük çocuklarda öldürücü olduğu bilinmektedir.

böcek ilacı, BOCEK ZEHİRİ ya da INSEKTİSİT olarak da bilinir, böcekleri öldürmek için kullanılan ve sindirim, solunum ya da deri yoluyla etki eden zehirli maddelerin ortak adı. Böcek ilaçları genellikle, bitkilerin üstüne ve böceklerin dolaştığı çeşitli yerlere toz ya da sıvı halinde püskürtülerek kullanılır.

Ağız yapısı çiğneyici olan böceklerde, örneğin tırtıllarda, sindirim yoluyla vücuda giren zehrin etkisi uzun sürelidir; ama bu tür zehirler öbür hayvanlar ve insan için de tehlike yaratır. Bu tip böcek ilaçlarının ilk kullanılan örnekleri, sindirim kanalı dokularını yıkıma uğratan ve sinir sistemini etkileyen Paris yeşili (bakır asetoarsenit) gibi arsenik bileşikleriydi. Fluor, çinko ve cıvanın inorganik bileşikleri daha az kullanılır. Bitkilerin üzerine püskürtülen ve dokular-

daki iletim kanallarıyla bitkinin her yanına yayılan böcek ilaçları, bitki özsuyla beslenen böceklerin sindirim sistemine geçerek etkisini gösterir.

Deri yoluyla etki eden ve bugün de kullanılan ilk böcek ilaçları, tütünden elde edilen nikotin, *Deris* cinsi bitkilerin köklerinden çıkarılan rotenon, pireotunun çiçeklerinden elde edilen piretrin gibi bitkisel kökenli zehirlerdir.

Ama günümüzde daha çok, bireşim yoluyla elde edilen ve deriden sızarak sinir sistemini yıkıma uğratan böcek ilaçları kullanılır. Bu amaçla hazırlanan bileşiklerin çoğu yalnız böcekler için değil, omurgalı hayvanlar için de zehirlidir. Bazen heksaklorür, aldrin ve böceklerden çok böcek asalaklarını öldürerek ekolojik dengeyi bozduğu için kullanımı yasaklanmış olan DDT gibi klorlu hidrokarbonlar uzun etkili böcek ilaçlarıdır. Organik fosfatlar, üretanlar, tiyosiyanatlar, naftalin ve klorlu fenoller de böceklerle savaşta çok kullanılan bireşimsel maddelerdir.

Solunum yoluyla etki eden zehirli gazlar, depolanmış besinlerde ya da tohumlarda, konutlarda, giyim eşyalarında ve fidanlıklarda zarara yol açan böcekleri, ipliksolucanlarını ve öbür hayvanları öldürmek için kullanılır. Metil bromür, etilen oksit, hidrojen siyanür ve fosfin gibi yüksek buhar basınçlı bu gazlar hızla yayıldığında kapalı depolarda ya da gaz geçirmeyen örtüler (çadır) altında uygulanır. Etilen dibromür ve etilen diklorür gibi, buhar basıncı daha düşük olan bileşikler daha yavaş yayılır ve hava akımına açık depolarda kullanılabilir. Hidrojen siyanür, naftalin, nikotin ve metil bromür içeren böcek öldürücü gazlar, depolanmış ürünlerin ya da fidanlıkların ilaçlanmasına elverişlidir. Metil bromür, dikloropropan, propilen oksit, dibromokloropropan ve organik fosfat gibi çok kullanılan ve toprağa püskürtülen zehirli gazlar, zararlı otları, ipliksolucanlarının ve mantarların yanı sıra bu canlıların asalağı olan başlı canlıları da yok ettikten, bir süre sonra topraktaki zararlı sayısı artabilir. Karbon sülfür, etilen, paradiklorobenzen, kükürt dioksit ve kükürt fluörür gibi bileşikler de böceklerle karşı kullanılabilir.

Bu gazlar bütün sıcakkanlı hayvanlar ve insan için de zehirleyici olduğundan, gazlama sırasında gaz maskesi gibi koruyucu araçların kullanılması gerekir.

Böcek ilaçlarının birçoğu akarlar için yeterince etkili değildir. Bu hayvanlara karşı örneğin azobenzen daha kesin sonuç verir. Akarlara karşı kullanılan zehirlerin birçoğu erişkinleri olduğu kadar larva ve yumurtaları da öldürür. Ne var ki bu bileşikler genellikle buları ve öbür yararlı böcekler için de öldürücüdür.

Böceklerle savaşta, bu zararlıları öldürmeye, yalnızca geçici ya da sürekli kısırlık yaratan ya da cinsel olgunlaşmalarını engelleyen kimyasal bileşikler de kullanılır. Böceklerin çoğalmasını denetleyen bu maddelere kemosterilan ya da kısırlaştırıcı denir. Kısırlaştırıcılar dişiye, erkeğe ya da her iki cins birden etki edecek özellikte olabilir. Kısırlaştırılmış böcekler çiftleştikleri böcekler için dolayemeyeceğinden, topluluktaki kısır böcek sayısı sabit tutulduğunda kısır böcek oranı giderek artacak ve her üreme döneminde, kısırlaşmamış böceklerin verdiği döl biraz daha azalacaktır. Böcekleri kısırlaştırıcı ilaçlar, ya laboratuvara alınan hayvanların besinine katılır ya da doğal ortamda dolaştıkları yerlere serpilir. Ancak, kısırlaştırıcıların insanlarda ve öbür hayvanlarda yarattığı genetik değişikliklerden ötürü doğal ortamda denetimsiz kullanımı sakıncalıdır.

Kısırlaştırıcılar başlıca iki grupta toplanabilir. Ametopterin ve aminopterin gibi bileşikler dişi böceklerde yumurta oluşumunu engelleyerek kısırlaşmaya neden olur (anti-metabolitler). Bu maddeler bazı böcek türlerinde yumurtaların gelişmesini ya da yumurtadan çıkan larvaların olgunlaşmasını engelleyebilir. Tepa ve metapa gibi alkilenmiş ilaçlar her iki cinsin üreme hücrelerinde kromozom yapısını bozar. Bütün böcekler larva evresindeyken, gençlik hormonu denen, terpene benzer yapıda bir madde salgılar; yumurtadan larvaya ve larvadan erişkinе geçiş sürecinde bu salgı genellikle durur. Terpen oluşumunu engelleyen bir madde yaşam çevriminin bu anında uygulandığında gelişmeyi durdurmaktadır. Öbür hormonlar ya da eşdeğer yapay bileşikler bazı türlerin genç bireylerinde üreme organlarını biçimsel bozukluğa uğratarak çiftleşmeyi olanaksız kılar. Kısırlaştırıcı bileşikler, böceklerden başka, ürün zararlısı olan kemirici ve kuşlarda da kullanılmaktadır.

böcekbilim bak. entomoloji

böcekçil bitki, BÖCEKİYİYEN ya da ETÇİL atırlı olarak da bilinir, kapan ya da tuzak işlevi gören organlarıyla böcekleri ve öbür küçük hayvanları yakalayıp enzim ya da bakteriler yardımıyla parçalayarak sindirebilen bitkilerin ortak adı. Böcekçil bitkilerin bilinen 400 kadar türü, böcek yeme davranışı dışında genellikle pek az ortak özelliği olan çok karışık bir grup oluşturur. Bu davranış biçimi en yaygın ve en belirgin biçimde yeşil bitkilerde görülürse de, bazı mikroskobik mantar türleri de küçük hayvanları yakalayıp sindirebilir.

Böcekçil bitkiler, hayvanlardaki sindirime benzeyen kimyasal bir parçalama süreciyle avlarını sindirip, açığa çıkan azotlu bileşikleri ve tuzları dokularına alırlar. Bazı bitkilerin, azotça zengin hayvansal proteinleri sindirmeye uyarlanmış olması, büyük olasılı-

nın ibrikotu(*) adıyla bilinen türleri, avlarını ibrik ya da boru biçimindeki tuzaklarına düşürerek yakalar; *Droseraceae* türlerinin de (güneşgülü, sinekkapan) çok gelişmiş tuzak düzenekleri vardır.

Droseraceae familyası, dört cinsi (*Aldrovanda*, *Dionaea*, *Drosera* ve *Drosophyllum*) ve yaklaşık 100 türü içerir. Türlerin çoğu, dünyanın her yerine yayılmış olan *Drosera* (güneşgülü) cinsindendir. *Aldrovanda* cinsi, bazı ilginç örnekleri akvaryumları süsleyen su bitkilerini içerir. *Dionaea* cinsinin tek türü sinekkapan(*) adıyla bilinen *D. muscipula*, *Drosophyllum*'un tek türü ise *D. lusitanicum*'dur.

Yeni dünya'daki ibrikotu türleri *Sarraceniaceae* familyasından, Eskidünya'daki ibrikotları ise *Nepenthaceae* familyasındandır. Bu familyanın tek cinsi olan *Nepenthes* 70 türü içerir. Avustralya'nın güneybatısında yetişen, *Cephalotaceae* familyasından *Cephalotus follicularis* taşkıran bitkisine benzer. *Lentibulariaceae* familyası beş cinsi ve 250'den fazla türü içerir. Türlerin büyük bölümü *Utricularia* (sumiğferi[*]) cinsindendir. Küba ve Güney Amerika'da yetişen iki türüyle küçük bir cins olan *Biovularia* ve gene iki türü içeren, Avustralya'ya özgü *Polypompholyx* cinsi *Utricularia*'ya çok benzer; bu türlerin hepsinde, avı yakalamak üzere özelleşmiş kese biçiminde yapılar bulunur. Tropik bir cins olan *Genlisea*, avını ibrik biçimindeki yapılarla yakalayan 15 kadar çok küçük su bitkisi türünü içerir. *Pinguicula* cinsinin 45 türü, öbür cinslerden değişik bir yöntemle başvurarak, avını, sinek kâğıdına benzeyen yapışkan yapraklarıyla yakalar.

Yetiştirildikleri ortam değişik olsa bile (sucul, karasal ya da yan karasal), böcekçil bitkilerin ekolojik özellikleri temel olarak birbirine benzer. Büyük bir bölümü nemli fundalıklarda, bataklıklarda, çamurlu ya da kumlu kıyılarda, sulak yerlerde ve azotlu madelerin az bulunduğu asitli topraklarda yetişir. Yalnız, Portekiz ve Fas yakınlarındaki kuru, çakıllı tepelerde yetişen *Drosophyllum lusitanicum* bu genellemeye uymaz.

Aynı cins içinde bile çok değişik büyüklükte bitkilerin bulunmasına karşın, böcekçil bitkiler genellikle küçüktür; çoğu 30 cm'den kısa, çokyıllık, otsu bitkilerdir. Yalnız bazı *Nepenthes* türleri büyük ve çalimsı asma biçimindedir. *Drosera* türlerinin boyu 5-10 cm'den 1 m'ye ya da daha fazla yüksekliğe (örn. *D. gigantea*) kadar ulaşır; en küçükleri genellikle bataklık yosunlarının arasında gizlidir.

böcekçiller (*Insectivora*), sıvıfareleri, köstebekleri, kirpileri ve başka grupları içeren memeli takımı. Böcekçiller küçük, hareketli ve genellikle ürkek hayvanlardır. Türlerin çoğu omurgasızlarla ve leşlerle beslenirken ekoloji açısından önem taşımakla birlikte, insanlar için hiçbirinin ekonomik değeri yoktur. Antarktika, Avustralya ve Güney Amerika dışında, dünyanın birçok bölgesine dağılmışlardır.

Takım, 9 familyaya ayrılır: Kirpiller(*) ve tüylü kirpiller(*) (*Erinaceidae*), köstebekler(*) (*Talpidae*), soreks adıyla da tanınan sıvıfareler(*) (*Soricidae*), solenodonlar(*) (*Solenodonidae*), tenrekler(*) (*Tenrecidae*), potamoğallar(*) (*Potamogalidae*), altınköstebekler(*) (*Chrysochloridae*), fil sıvıfareleri(*) (*Macroscelididae*) ve ağaçsıvıfareleri(*) (*Tupaiaidae*); bazı uzmanlar bu son familyayı *Primates* takımı içinde sınıflandırır. Soyu tükenen 14 familya ise fosillerinden tanınmaktadır. Böcekçiller eteneli ilkel memelilerin bazı özelliklerini taşıdıklarından ve çok özelleşmiş hayvanları öldüklerinden, ilk ortaya çıktıkları zamanı

tam olarak saptayabilmek oldukça güçtür; yalnız, ağaçsıvıfarelerinin ilk fosillerinin Alt Paleosen Bölüm (y. 65 milyon yıl önce) katmanlarında bulunduğu bilinmektedir.

Böcekçiller oldukça çeşitlilik gösteren bir grup olmakla birlikte, belirli yapısal özellikler ve davranış biçimleri türlerin çoğunda ortaktır. Hepsisi kısa ömürlü hayvanlardır; bazı sıvıfareler ancak 6 hafta kadar yaşarsa da, bütün takım üyeleri için ortalama ömür 1 yıl olarak kabul edilebilir. Üreme mevsimi ve bakım altındaki yavrular ile ananın birlikte olduğu zamanlar dışında, genellikle yalnız yaşar ve bireysel bölgeler oluştururlar. Böcekçillerin çoğu gececil, yalnız ağaçsıvıfareleri ve fil sıvıfareleri gündüzcül hayvanlardır; köstebek gibi bazı gruplar ise hem gündüz, hem gece etkinlik gösterir. Ağaçsıvıfareleri ile bazı tenreklerin kısmen ağaçlarda, potamoğallar ile bazı türlerin kısmen suda yaşamasına karşılık, böcekçillerin çoğu genel olarak yerde yaşar. Takımın bütün üyelerinde, her türde özgü değişik temizleme davranışları görülür.

En kalabalık familya, bütün takımdaki 400 kadar türden yaklaşık 300'ünü içeren sıvıfarelerdir. Bu familyanın bazı üyeleri çok küçüktür; 35 mm uzunluğundaki cüce sıvıfare (*Suncus etruscus*) yalnız kendi grubunun en küçük üyesi değil, aynı zamanda dünyanın en küçük memelisi sayılır. Sıvıfareler, aradaki kısa dinlenme zamanları dışında, bütün günlerini yiyerek geçiren son derece hareketli ve obur hayvanlardır. Genellikle ormanlık bölgelerde, dökülmüş yaprakların arasında dar geçitler açarak besin ararlar. Kokuyla ya da burunlarının üstündeki duyarlı kıllarla avlarını kolayca bulabilir ve bir günde vücut ağırlıklarının iki, hatta üç katı kadar yiyebilirler. Sıvıfareler yalnız yaşamayı seven hayvanlardır, ama değişik tonlarda tiz ve cırlak sesler çıkararak sık sık birbirleriyle haberleşirler. Bazı sıvıfarelerin salyasında, avını etkisiz duruma getiren hafif bir zehir vardır; Kuzey Amerika'da yaşayan kısa kuyruklu sıvıfarenin (*Blarina brevicauda*) zehiri ise oldukça güçlüdür.

Kirpiller, alacakaranlıkta ya da geceleri avlanmaya çıkan, tıknaz gövdeli, dikenli hayvanlardır. Kırkayaklar, böcekler ve sülükler gibi omurgasızlardan, yerde yuva yapan kuşların yavrularına ve meyvelere varncaya kadar çok çeşitli yiyeceklerle beslenir, hatta dikenlerini kabartarak zehirli yılanlara bile saldırırlar. Kıtık zamanlarını ise metabolizmalarını yavaşlatıp enerjilerini koruyabilmek için uyukama geçirirler. Yırtıcılara karşı kendilerini savunabilmek için, çok gelişmiş olan deri kaslarını kasarak vücutlarını yuvarlayıp dikenli bir top haline gelen kirpilerin Eskidünya'da 11 türü bilinmektedir.

Kirpillerle akraba olan tüylü kirpiller biraz daha büyük, hemen hemen opossum büyüklüğündedir ve diken yerine sert kılları vardır. Bu familyanın üç türü Malezya'daki ova ormanlarında ve mangrovlarla kaplı bataklıklarda yaşar. Omurgasızlardan başka balık ve yengeçle de beslenen tüylü kirpiller saldırgan hayvanlar olarak bilinir. Herhangi bir tehlike anında, anus çevresindeki salgı bezlerinden pis bir koku yayarlar.

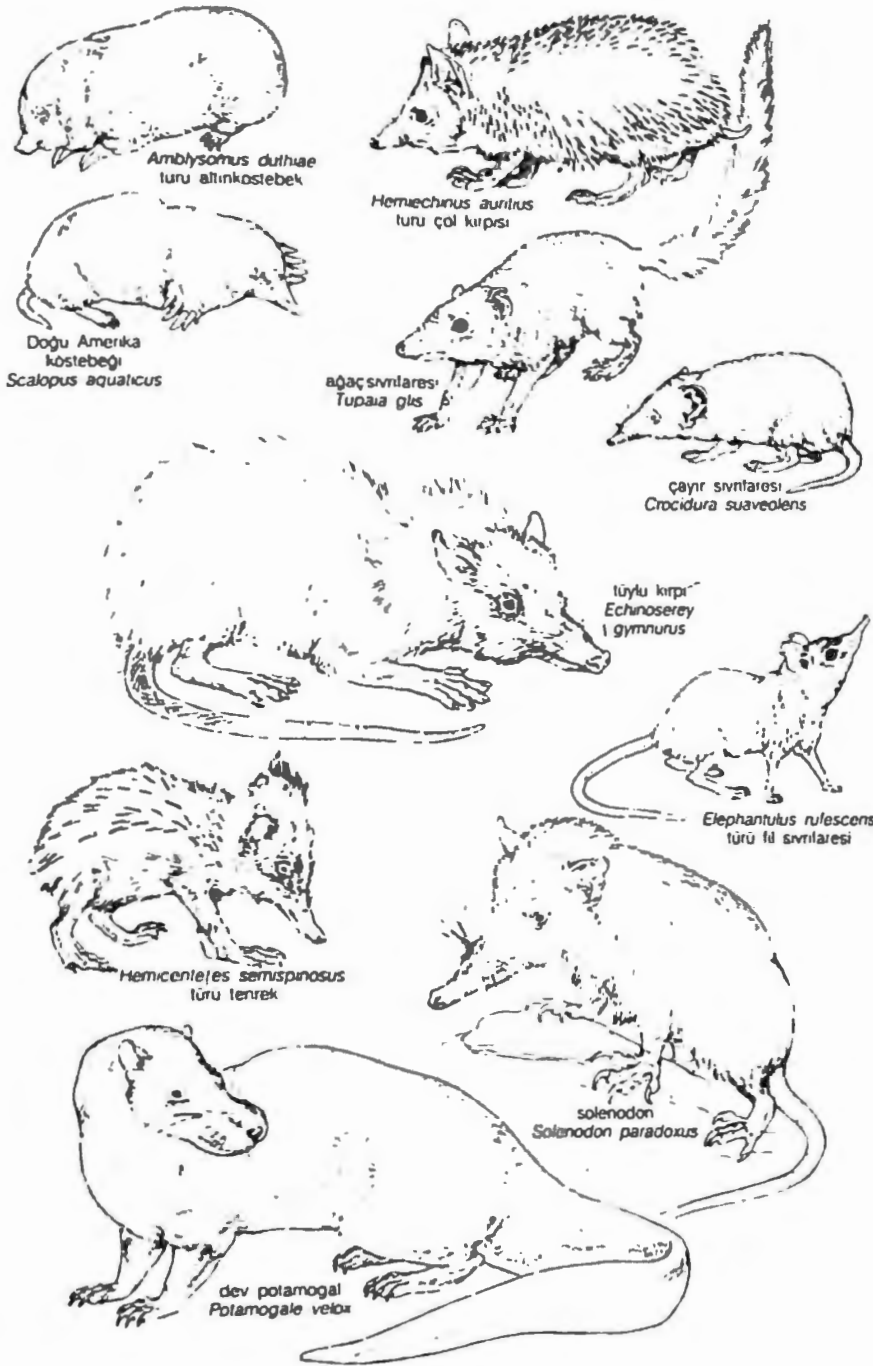
Gerçek köstebekler, tünel kazın bir böcekçil grubudur. Kısa ve geniş kemikli olan ön bacaklarını, tünel kazarken toprağı geriye atmak için kürek gibi kullanırlar. Yerin altında, en ortada yuva olarak kullanılacak bir oda, bunun çevresinde eşmerkezli dairesel tüneller ve odadan ışınal olarak dağılarak çevre tünelleri kesen bağlantı yollarıyla, çok geniş tünel sistemleri kurarlar. Tarla ve

Sinekkapanın (*Dionaea muscipula*) açık ve kapalı tuzak yaprakları
Rutherford Plati

lıkla çevre koşullarının elverişsizliğinden kaynaklanan azot eksikliğine bağlanır. Böcekçil bitkilerin çoğu, besinini fotosentezle üretebilen yeşil bitkilerdir; bu nedenle böcek yeme alışkanlığı temel beslenme biçimi değil, genellikle beslenmeye katkı niteliğindedir.

Böcekçil bitkilerin avlarını yakalamakta kullandıkları temel organ, ilginç bir tuzaga dönüşmüş olan ve bu bitkilere değişik bir görünüm kazandıran yapraklardır. Sınıflandırma, kural olarak çiçek özelliklerine göre yapılır. Türlerin yarısından çoğu, çiçekleri bitişik taçyapraklı ve iki yanlı bakışimli olan *Lentibulariaceae* familyasındandır (*Scrophulariales* takımı); geri kalanlar ise, ayrı taçyapraklı ve ışınal bakışimli çiçekleri olan değişik familyaların üyeleridir. *Nepenthes* takımını oluşturan *Droseraceae* ve *Nepenthaceae* familyaları ile *Sarraceniales* takımından *Sarraceniaceae* familyası bu gruptandır. *Nepenthaceae* ve *Sarraceniaceae* familyaları-

Böcekçillerin başlıca temsilcileri

ormanlarda sık sık karşılaşılan toprak kümecikleri, genellikle köstebeklerin açtığı çukurları gösterir. Bu hayvanlar daha çok yer solucanlarıyla beslenirlerse de, Kuzey Amerika'nın doğusundaki *Scapanus* cinsinden köstebekler bol bol sebze yedikleri için bahçıvanların düşmanıdır. Gözleri körelmiş olduğundan, besinlerini koklama ve dokunma duyularıyla bulurlar.

Altınküstebeklerin, bronz ya da yeşil yarıdöner parlaklığı, altın sarısı renginde çok güzel ve kalın postları vardır. Gözleri körelip bir iz halinde kalmıştır. Toprağı, ön ayaklarının kazma gibi sivrilmiş iri pençeleriyle ve kalın bir deri katmanının koruduğu burunlarıyla kazarlar. Köstebekler gibi derin değil, yüzeye yakın kazmayı yeğleyen altınküstebeklerin, Afrika'nın güneyinde yaşayan 11 türü bilinmektedir.

Yalnızca Madagaskar ve yakınındaki Komoro Adaları gibi yalıtılmış bir bölgede yaşayan tenreklerin 20 türü, böcekçillerin öbür familyalarına (kırpiller, sıvıfareler,

köstebekler vb) benzeyen örnekleriyle büyük bir çeşitlilik gösterir. 41 cm uzunluğundaki kuyuksuz tenrek (*Tenrec ecaudatus*) böcekçillerin en irilerinden biridir. Gövdesi yer yer sert kıllar ve dikenlerle kaplıdır. Bir tehlike sezdiğinde ya da ürktüğünde, enseindeki dikenler kabarak boynunda bir yakalık oluşturur; ayrıca sırtının ortasındaki dikenlerin titreşimiyle tiz bir ses çıkarabilir. Tenreklerin çoğu, gündüzleri yeraltındaki yuvalarında gizlenen gececil hayvanlardır. Kurak yaz mevsimlerini, toprağın iyice derindeki yuvalarında uyuklayarak geçirirler.

Solenodonların, Küba ve Haiti adalarında yaşayan yalnızca iki türü bilinmektedir. İlk bakışta sıvıfarelere benzeyen, ama çok daha iri, hemen hemen kobay büyüklüğünde olan bu böcekçillerin çok uzun ve sivri bir burunları, küçük gözleri, tüysüz büyük kulakları ve kuyrukları vardır. Kılıç dişli anlamına gelen solenodon adı, üstçenedeki ön ve altçenedeki ikinci kesicidişlerinin çok iri ve sivri olmasından kaynaklanır. Bazı

böcekçillerde olduğu gibi, solenodonların salyasına da, bazen sıçan büyüklüğünde olabilen avlarını etkisizleştirmek için zehirli bir salgı karışır. Bu hayvanların yaşadığı adalara kedi, köpek, keme ve kuyruksürenlerin getirilmesinden bu yana solenodon toplulukları iyice azalmıştır.

Potamogalların bilinen üç türü, hem suda, hem karada yaşayan iri böcekçillerdir. Arka ayağın iki parmağı birbiriyle kaynaşmıştır ve büyük olasılıkla hayvanın tüylerini temizlemesine yarar. Genellikle ırmakların kıyısında kazdıkları tünellerde yaşayan potamogallar en çok yengeçlerle beslenir ve burunlarının üstündeki duyarlı, ince kıllarla avın yerini kolayca bulabilirler.

Fil sıvıfarelerinin 28 türü uzun burunlu kemiricilere benzer. Yalnız Afrika kıtasında bulunan bu böcekçillerin birçok türü kayalık tepelerde ve çalılıklarda, *Petromomus* ve *Rhynchocycon* cinslerinden dev fil sıvıfareleri ise tropik ormanlarda yaşar. Gündüz ve alacakaranlıkta dolaşarak avlanan fil sıvıfarelerinin temel besini karıncalardır.

Ağaçsıvıfareleri, sivri burunları ve uzun kuyruklarıyla takımın öbür üyelerinden biraz değişik görünümündedir. Güneydoğu Asya ormanlarında yaşayan, küçük hayvanlarla ve meyveyle beslenen ağaç sıvıfareleri yuvalarını ağaç kovuklarına ya da yerdeki oyuklara yapar.

Böcklin, Arnold (d. 16 Ekim 1827, Basel, İsviçre - ö. 16 Ocak 1901, Fiesole, İtalya), karamsar manzaraları ve uğursuzluk saçan alegorileriyle 19. yüzyıl sonlarının Alman ressamlarını etkileyen İsviçreli ressam. Ayrıca 20. yüzyılın metafizikçi ve gerçeküstücü sanatçılarına özgü simgeciğin de habercisidir. Çoğunlukla Kuzey Avrupa'da yaşamasına ve çalışmasına karşın, gerçek esin kaynağını zaman zaman gittiği İtalya'nın doğasında bulmuş, yaşamının son yıllarını da bu ülkede geçirmiştir.

Düsseldorf'ta başladığı resim öğrenimini Anvers, Brüksel, Cenova ve Paris'te sürdürdü. 1850-57 arasında Roma'da yaşadığı "Pan Sazlıkta" (y. 1857, Yeni Pinokotek, Münih) adlı duvar resmi ile ün yaptı. Bu başarısı üzerine Baviera kralı onu koruması altına aldı. 1857-61 arasında Weimar Güzel Sanatlar Okulu'nda ders veren Böcklin İtalya'nın doğasını bir türlü unutamıyordu. Bu arada Basel Sanat Koleksiyonu binasını mitolojik konulu fresklerle süsledi. Daha sonra 1862'de yeniden İtalya'ya giderek

Böcklin, "Keman Çalan Ölümle Birlikte Kendi Portresi," yağlıboya, 1872; Ulusal Galerisi, Berlin
Staatliche Museen Preussischer Kulturbesitz, National Gallery, Berlin, fotoğraf Walter Stenköpfl

orada yerleşti. Bu tarihten sonra Almanya'ya yalnızca birkaç kez gitti. Yaşamının son 20 yılında yaptığı resimler gitgide daha öznel bir hale geldi. Çoğu kez efsanevi ve simgesel yaratıkları ya da "Ölümler Adası"nda (1880, Metropolitan Sanat Müzesi, New York) olduğu gibi karanlık alegorik temaları işledi. Her ikisi de Basel Sanat Koleksiyonu'nda bulunan "Odysseus ve Kalypso" (1883) ve "Baş Belası" (1898) adlı son dönem yapıtlarındaki hastalıklı simgecilik, 20. yüzyıl sanatında çoğu kez görülen Freud kökenli imgelem dünyasının da habercisi sayılır.

Kısaltmalar için cildin başındaki tabloya bakınız.

Okyanusya böğürtücü, tahta oyma, Yeni Gine, Metropolitan Sanat Müzesi, New York
Metropolitan Museum of Art, New York kenti
Mrs John Crosby armağanı. 1909

engel olmak, kadınları ve çocukları uyarak erkeklerin kutsal ayinlerinden uzak tutmak, hava durumunu denetlemek, av hayvanlarında ve tarım ürünlerinde bereketi artırmak için de kullanılır.

böğürtlen, gülgiller (*Rosaceae*) familyasının *Rubus* cinsinden, yenilebilir meyveler veren çokyıllık, dikenli çalılardan ortak adı. Anayurdu özellikle Eski ve Yenidünya'nın kuzey ılıman bölgeleri olan böğürtlen, Kuzey Amerika'nın doğusunda, Büyük Okyanus kıyılarında, Britanya Adaları'nda ve

Galeodes cinsinden böğ
Oxford Scientific Films

türleri altın sarısı renginde olan ve çok hızlı hareket eden böğler, karın bölgelerinin çok tüylü ve yuvarlak oluşuyla örümceğe, başlıgöğüs bölgesinin önündeki uzantılarıyla da akrebe benzer. Erişkinlerin gövde uzunluğu 10-50 mm arasında değişir.

Bu etçil hayvanlar son derece oburdur ve en iri türleri küçük omurgalıları bile öldürebilir. Uzantılarının ilk çifti (keliser) iri ve kısıp biçimindedir; bacağı benzeyen ikinci çiftin (pedipalp) ucunda, avı yakalamaya yarayan yapışma organları vardır; yürüme organı olan öbür dört çiftin sonuncusunda, duyu organı olduğu sanılan yassı birer bölüm bulunur.

Böğler Hindistan'ın güneydoğusunda, Endonezya'da (özellikle Selebes Adasında), Afrika'da ve Yenidünya'nın batısında yaygındır; ayrıca Ortadoğu'da, Türkiye'de ve Yunanistan'da da görülür.

böğürteç, genellikle 5-10 cm uzunluğunda, bir ucundan ipe bağlı ve havada çevrildiğinde ses dalgaları yayan düz tahta parçası. Bu alet hayvanların ya da doğaüstü canlıların sesini akla getiren bir uğultu ya da vızıltıya yol açar. Havada farklı hızlarda çevrildiğinde çıkan ses tizleşir ya da pesleşir. Ses dalgaları, organ ses borusu gibi kapalı bir ortam yerine açık havada yayıldığı için böğürteç aerofon sınıfına girer.

Günümüzde Avrupalıların bir oyuncak olarak bildiği böğürtecin eski ya da ilkel kültürlerdeki mistik ve dinsel önemi çok büyüktü. Eski Yunan'da *rhombos* (büyük çemberi) ile birlikte Dionysos ayinlerinde kullanılırdı. Avustralya, Kuzey ve Güney Amerika Yerlileri gibi topluluklarda bugün de varlığını korumaktadır. Böğürteç bu topluluklarda totemleşmiş ataları simgeleyebileceği gibi, hastalığa yol açmak ya da

Böğürtlen (*Rubus*)
Derek Fell

Avrupa'nın batısında yaygın olarak yetişen bir çit bitkisidir; Türkiye'de de yol ve hendek kenarlarında çok rastlanır. ABD'de ve İngiltere'de ise geniş çapta üretimi yapılır. Dalları genellikle dikenli, dik, yarı dik ya da sürünücüdür; genellikle üç ya da beş oyal yapraklıktan oluşan, kenarları kalın dişli yapraklarının çoğu kış boyunca kalır. Dal uçlarında kümeler oluşturan beyaz, pembe ya da kırmızı çiçekler ve siyah ya da kırmızımsı mor meyveler verir.

Böğürtlen oldukça zengin bir demir ve C vitamini kaynağıdır. Taze olarak yendiği gibi, konserve, marmelat, reçel, tatlı ve meyveli içkilerin yapımında kullanılır. Meyve yaprakları kabız yapıcı, yapraklarından hazırlanan sıvı kuvvet verici ve idrar söktürücüdür; yaprakları ayrıca halk arasında şeker hastalığına karşı ve bademcik iltihaplarında gargara olarak kullanılır.

Böhmer, Georg (d. 2 Eylül 1661. Hohenkirchen, Thürinen - ö. 18 Mayıs 1733. Lüneburg, Hannover), daha çok J. S. Bach'ı etkilemiş klavye müziğiyle tanınan Alman besteci. Jena Üniversitesi'nde eğitim gördükten (1684-y.1690) sonra yaşamının geri kalan bölümünü Lüneburg'da kilise orgcusu olarak geçirdi. Bach'ın orada onu dinlemiş olduğu kesindir. Böhmer'un klavye süitlerinin J. J. Froberger'in tarzında olmasına karşılık org yapıtları özgündür ve bazıları çok beğenilir. Böhmer'un org partitoları ile koral prelüdlarinde koro ezgilerini işleyiş tarzı Bach'ı özellikle etkilemiştir.

Böhmer, Karl (d. 28 Ağustos 1894. Graz, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu-o 14 Ağustos 1981. Salzburg, Avusturya). konserleriyle ve Richard Strauss, Wagner, Mozart gibi bestecilerin yapıtlarıyla yaptığı plaklarla uluslararası ün kazanmış orkestra şefi.

Hukuk öğrenimi gördü, ayrıca Viyana'da Eusebius Mandyczewski ve Guido Adler ile müzik çalıştı. 1917'te Graz Operası'nda ilk kez sahneye çıktı. Bundan üç yıl sonra, opera orkestrasına birinci şef olarak atandı. 1921'de Münih Operası'na girdi. 1927'de Darmstadt'ta, 1931'de Hamburg'da ve 1934'te Dresden'de müzik direktörü oldu. Londra'da ilk kez 1936'da Covent Garden'da halkın karşısına çıktı. Dresden'deki işi kabul edip Nazilerce istifaya zorlanan Fritz Busch'un yerine geçtiği için kamuoyunun eleştirilerine uğramıştı. 1938'de de Salzburg'da benzer koşullar altında Bruno Walter'in yerini aldı.

Dresden'de 1943'e değin şeflik yaptıktan sonra 1943-45 ve 1954-56 arasında Viyana Devlet Operası'nı yönetti. 1957'de New York kentindeki Metropolitan Operası'nda dinleyici karşısına ilk çıkışında *Don Giovanni* operasını yönetti. 1960'ların başlarından bu yana Bayreuth Festivali'ndeki çalışmalarıyla belki de en ünlü Wagner yorumcusu olmuştur. Mozart'ın bütün senfonilerini plağa dolduran Böhmer'un plakları ve konserleri sıcaklık, incelik ve lirizm yüklüdür.

Böhmer, Theobald (d. 9 Nisan 1794, Münih - ö. 25 Kasım 1881, Münih). Alman flütçü ve flüt yapımcısı. Flüt için besteler de yapan Böhmer'un kullandığı perde düzeni ve parmak sistemi sonradan başka yapımcılar tarafından yaygınlıkla benimsenmiştir.

Bir kuyumcunun oğlu olan Böhmer flüt çalmasını öğrendi. 1818'de Münih'te saraya müzikçi olarak girdi. 1828'de bir atölye açtı ve 1832'de burada ses deliklerinin levyeler ve halka biçimli perdeler yardımıyla açılıp kapandığı kendi adıyla anılan flütü imal etti. Bu sistem, halkalardan biri parmakla kapatılırken aynı anda (parmağın ulaşamayacağı kadar uzaktaki) başka bir kapakçığın da bu halkaya bağlı bir çubuk ya da mil aracılığıyla harekete geçirilebilmesine olanak veriyordu. Levyelerin kullanılmasıyla, deliklerin akustik açıdan tam gerekli noktaya yerleştirilebilmesi ve uygun sesin çıkması için gereken genişlikte açılabilmesi sağlanmış oldu; böylelikle de insan elinin büyüklüğünün yeterli olmamasından doğan sakınca ortadan kalktı.

Birçok yapımcı, özellikle de, ustahlığıyla bu sistemin 1830'larda her yerde kullanılır hale gelmesini sağlayan Fransız Auguste Buffet, Böhmer'un özgün buluşunu geliştirdi.

Fransa ve İngiltere'de hemen tutulan flüt sistemi, Almanya'da çok yavaş yayıldı. Böhmer 1847'de kendi sistemini silindirik

gövdeli ve parabolik başlı bir flüte de uyguladı. Bu yeni çalgı çok tutuldu ve günümüzde orkestralarda kullanılan flütün temelini oluşturdu. Daha 1839 gibi erken bir tarihte bir klarnette görülen bu sistem obualara da uygulandı.

Böhm ayrıca kendi adıyla anılan bir demir eritme yöntemi bulmuş, piyanonun tel düzenine yenilik getirmiş ve akustik konusunda çok sayıda araştırma yapmıştır. Flüte getirdiği yeniliklerin ne kadarının kendi buluşu, ne kadarının o dönemde belirmiş olan gelişmelerin sonucu niteliğinde olduğu tartışma konusudur.

Böhm-Bawerk, Eugen von, tam adı BÖHM VON BAWERK ŞÖVALYESİ EUGEN (d. 12 Şubat 1851, Brünn, Moravya, Avusturya İmparatorluğu - ö. 27 Ağustos 1914, Kramsach, Tirol, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu), Avusturyalı iktisatçı ve devlet adamı. Viyana Üniversitesi'ni bitirdikten sonra 1872-75 arasında Avusturya Maliye Bakanlığı'nda çalıştı. Bakanlık, Böhm-Bawerk'in çeşitli Alman üniversitelerinde okumasına izin verdi. 1880'de Innsbruck'a taşındı, 1884'te Innsbruck Üniversitesi'nde profesör oldu. 1890'da Maliye Bakanlığı'na geri dönerek 1892'deki para reformunda ve altın standardının kabul edilmesinde rol aldı. Birkaç kez bakanlık görevinde bulunduktan sonra 1904'te istifa ederek Viyana Üniversitesi'ne döndü.

Böhm-Bawerk, Carl Menger ve Friedrich von Wieser ile birlikte Avusturya iktisat okulunun(*) üç temel direğinden biriydi. Menger'in çalışmasından yola çıkarak, faiz oranının kökeni ve belirlenmesi ile piyasayı temizleyen denge ücret düzeyine ulaşılmasıyla ortaya çıkan sermayenin devir hızı üzerine bir kuram geliştirdi. Avusturya iktisat okulunun sermaye kuramını bu çalışma oluşturdu. Böhm-Bawerk'in kuramı, Knut Wicksell ve Irving Fisher gibi sonraki yazarları etkileyerek faiz konusundaki modern yaklaşımın temelini attı. Günümüzün iktisat kuramında faiz, tasarruf eğilimini azaltarak yatırım için kaynak sağlayan bugünkü mal tercihi ile, yatırım fonlarına talep doğuran sermaye devrinin daha uzun dönemli verimliliği arasındaki etkileşimin sonucu olarak görülmektedir.

Böhme, Jakob (d. 1575, Görlitz yakınlarında Altseidenberg, Saksonya - ö. 21 Kasım 1624, Görlitz), mistik Alman filozof. İdealizm ve romantizm gibi sonraki akımlar üzerinde büyük etkisi olmuştur. *Mysterium Magnum* (1623; Büyük Gizem) adlı kitabı, Rönesans'ın doğa gizemciliği ile Kitabı Mukaddes'in öğretisi arasında gerçekleştirdiği birleşimi dile getirir. *Von der Gnadenwahl* ise (1623; Tanrı Kayrası Üzerine) o dönemde Kalvenciliğin yayılmasıyla gündeme gelen özgürlük sorununu işler.

Böhme, Hugo Bürkner'in ağaç baskı çalışması Staatsbibliothek, Berlin

Böhme, Reform döneminin sonunda dünyaya gelmişti. Temel öğreniminden sonra 1595'te, Reform sorunları üzerinde tartışmaların sürdüğü Görlitz'e gitti. Burada gizli Kalvenciler (Kalvenci görüşleri benimsemekle suçlanan Lutherçiler), Anabaptistler, Reformcu Schwenkfeld'i izleyenler, doğaüstü gizlerle uğraşan hekim Paracelsus'un yandaşları ve hümanistler, hep birlikte tutucu Lutherçilere karşı savaşıyordu. Görlitz kentinin Lutherci papazı Martin Möller'in düzenlediği gizli toplantılarda ise Hristiyanlığın erken döneminden ve ortaçağ Almanya'sından kalma geleneksel metinler değişik gruplarca inceleniyordu.

1600'de yeni evlenen Böhme kendi halinde bir ayakkabıcı iken, büyük ölçüde Möller'in yönlendirdiği dinsel bir deneyim sonucunda, çağının gerilimlerine çözüm bulmasını sağlayacak deneysel ve kuramsal bir bakış kazandı. Evrenin düzeni ile ilgilenen ortaçağ ve Rönesans kozmolojileri arasındaki uyumsuzluk, gündemden hiç eksik olmayan kötülük sorunu, feodal hiyerarşilerin çöküşü, zamanın siyasal ve dinsel konularında baş gösteren ayrılıklar, Böhme'nin kendi deyişle "her şeyin Evet ve Hayır'dan oluştuğu"nu dile getiren diyalektik ilkeyi geliştirmesiyle çözümlendi. Temelde Lutherçiliğe dayanan bu ilke, Böhme'nin yaklaşımıyla deneysel ya da doğal gerçekliğin geniş kapsamlı bir kutuplaşmasına, bir *Real-dialektik'e* (gerçek diyalektik) dönüştü.

Edindiği derin bakış sayesinde Böhme, filizlenmesi yıllar süren düşüncelerini önce yalnızca kendisi için kâğıda dökmeye başladı. El yazmaları *Aurora* (1612) başlığını taşıyordu ve birkaç aşamada kaleme alınmıştı. Böhme'ye göre "çocukça bir başlangıç" sayılabilecek bu yazılar, ilahiyat, felsefe ve o dönemde astroloji sayılan görüşlerin bir araya getirilerek ortak bir konu çevresinde toplanmasında oluşuyordu. Böhme'nin dostları arasında elden ele dolaşan *Aurora*'nın bir kopyası, Martin Möller'in yerine papazlığa atanan Gregory Richter'in eline geçti. Richter, Böhme'yi ilahiyat konusunda ileri sürdüğü savlardan dolayı suçladı. Olay, Görlitz kent meclisine götürüldü, meclis de, Böhme'nin bundan böyle yazı yazmasını yasakladı.

Bunun ardından, Böhme'nin düşüncelerinin olgunlaştığı bir suskunluk dönemi geldi. Böhme, "büyük ustalar"ın yapıtlarının yanı sıra komşu ve arkadaş çevresinin ödünç verdiği öteki imzasız kitapları da okudu. Böhme'nin bazıları hekim, bazıları da soylu olan bu dostları, onun kurgusal simyayı, özellikle de İsviçreli hekim Paracelsus'un (y. 1490-1541) o dönemde çok gözde olan yazılarını tanımasını sağladılar. Paracelsus'un simyayla ilgili düşünceleri ve mistik görüşleri, Böhme'nin doğa mistisizmine yönelik ilgisini daha da artırdı, ona sonraki döneminde yol gösterecek bir terminoloji kazandırdı.

Böhme, doğa mistisizmini ve özel deneyimlerini ortak bir çerçeveye içine yerleştirmeye çalışırken simya terimlerinden yararlandı. Bu dönemde en az altı inceleme yazdı; arkadaşları arasında gizlice dolaşan metinler geniş bir ün sağladı. Ama o günlerdeki çatışmalar, Böhme'yi bir savunma dönemine girmeye zorladı. Bu dönemde Böhme, Kalvencilerin, binyılcıların ve azgın sekterlerin imalı suçlamalarına karşı görüşlerinin yerleşik öğretiye uygunluğunu savunmak zorunda kaldı. Tövbe, tevekkül, diriliş gibi Alman mistisizminin geleneksel konuları üzerine bir dizi metin kaleme aldı. 1622'de Böhme'nin dostlarının bu metinlerden bazılarını Görlitz'de yayımlamasından hiç hoşlanmayan Richter, halkı ona karşı kıskırtmaya başladı.

Olgunluk yapıtlarını 1623'te yazdı: *Mysterium Magnum* ve *Von der Gnadenwahl*. Bunlardan ilki, evrenin yaratılışı konusunda Tekvin'de yer alan öyküyü, Paracelsus'un üç ilkesine ("tuz", "kükürt" ve "civa") dayanarak açıklıyor, böylece Rönesans'ın doğa mistisizmini Kitabı Mukaddes'le bağdaştırmış oluyordu. Felsefi ağırlıklı ikinci yapıt ise, Kalvenci kader anlayışının gündeme getirdiği özgürlük sorununa diyalektik bir bakış getiriyordu. Aynı konu daha sonra idealist filozof Friedrich Schelling ile Alman ilahiyatçı Franz von Baader tarafından ele alınacaktı. Von Baader'in *Von der Gnadenwahl* üzerine yorumu, araştırmacıların gözünde bugün de saygınlığını korumaktadır.

Böhme, 1619-24 arasında en az 30 yapıt daha verdi. Ama Görlitz kent meclisinin kararlarına uymaması, Böhme için yeni sorunlar doğurdu. Dresden elektörünün (seçici prens) mahkemesinde yargılandıktan sonra aklandı; görüşlerini inceleyen ilahiyatçılar da Böhme'yi temize çıkardılar. Ama Böhme, Richter'in kıskırttığı çevresinin kinci bakışlarından hiçbir zaman kurtulamadı. Dostlarının da ısrarıyla, yöredeki şatolardan birine kaçtı. Hasta düşüp sonunun yaklaştığını sezince Görlitz'e döndü. Kilise yetkililerince sinandı ve ölümünden sonra ayın yapılacak ölçüde inançlı bulundu.

Böhmer, Johann Friedrich (d. 22 Nisan 1795, Frankfurt am Main - ö. 22 Ekim 1863, Frankfurt am Main), ortaçağ Alman berat ve imparatorluk belgelerini açıklayıcı notlarla derleyen *Regesta*'larıyla ünlü tarihçi.

Göttingen ve Heidelberg üniversitelerinde öğrenim gördükten sonra İtalya'ya gitti, orada sanat tarihiyle ilgilendi. 1822'de Frankfurt'a dönerek sanat enstitüsünde kütüphane asistanı oldu. Sonradan yalnızca genel tarihle ilgilenmeye başladı. 1825'te Frankfurt kentinin arşiv müdürü, 1830'da da baş kütüphanecisi oldu. Bu görevdeyken *Regesta*'ları yayımlamaya başladı. *Urkunden der römischen Könige und Kaiser von Konrad I bis Heinrich VII, 911-1313* (1831; I. Konrad'dan VII. Heinrich'e Değin Roma Kral ve İmparatorlarına Ait Belgeler) adını taşıyan birinci ciltte, belge suretlerinin yanı sıra Böhmer'in tarihsel önsöz ve yorumları da yer alıyordu. Birinci cildi, 1198-1313 dönemini daha kapsamlı ele alan ötekiler izledi. *Urkunden sämtlicher Karolinger* (1833; Bütün Karolenj Krallarına Ait Belgeler) ve 1314-47 (1839), 1246-1313 (1844), 1198-1254 (1849) dönemleri üzerine Böhmer'in tanıma önsözü ve açıklamalarıyla hazırlanan Alman imparatorluk kayıtları öbür *Regesta*'ları oluşturdu. Ayrıca 13 ve 14. yüzyıl Alman tarihi konusunda o dönemin tarihçilerinin yapıtlarından oluşan *Fontes Rerum Germanicarum*'u (1843-68; Alman Gerçeklerinin Kaynakları) ve başka derlemeleri yayımladı. Öldüğünde, bazıları sonradan basılan çok sayıda yazma bıraktı.

böhmit, bazik alüminyum oksit [AlO(OH)] yapısında, beyaz ve oldukça yumuşak oksit minerali. Boksitin(*) en yaygın rastlanan mineral bileşenlerindendir. Burada, çoğunlukla dağınık taneler ya da bezelye biçiminde kütleler halinde oluşur. Özellikle Avrupa'da çıkarılan boksitte, kimi zaman ana bileşen olarak bolca bulunur. Batı yarıküreden çıkartılan boksitteki böhmüt yüzdesi ise çoğunlukla düşüktür. Yeryüzündeki başlıca böhmüt çökelleri, Macaristan'daki Gánt ve Barátka, Almanya'daki Stangenrode, İskoçya'daki Ayr, Fransa'daki Recoux, Péreille ve Cadarcet bölgelerinde bulunur. Türkiye'de ise Toroslar, Akseki ve Zonguldak'ta bol miktarda böhmüt çıkartılmaktadır. Böhmütin bileşimi diyas-

por(*) ile özdeş olmasına karşın, ortorombik bakışlı kristal yapısıyla ondan ayrılır. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için, *hak. oksit mineralleri* (tablo).

Böhtlingk, Otto von (d. 11 Haziran 1815, Petersburg, Rus Çarlığı - ö. 1 Nisan 1904, Leipzig, Almanya), araştırmaları ve yedi ciltlik Sanskrit-Almanca sözlüğüyle 19. yüzyıl dilbilim çalışmalarına önemli katkısı olan Sanskrit uzmanı ve sözlükçü.

Bonn Üniversitesi'nde öğrenciliği sırasında (1839-42), bilinen en eski dilbilgisi kitabı olan, İÖ 5 ya da 6. yüzyılda yaşamış Hintli Sanskrit dilbilgisi uzmanı Panini'nin yapıtını iki cilt halinde yayımladı (1839-40). Bu yapıtın yayımlanması, dönemin ünlü Alman Sanskrit uzmanı Franz Bopp'un araştırma yöntemlerinin eleştirilebilmesini sağladı. Böhtlingk, 1842'de Petersburg'a dönerek buradaki Bilim ve Sanat Akademisi'ne girdi ve Sanskrit dilinde ürün veren oyun yazarı Kalidasa'nın *Abhicnanaśakuntala* (Şakuntala'nın Alameti) adlı yapıtının çevirisi de (1842) aralarında olmak üzere, Sanskrit dili alanında birçok yapıt yayımladı. Üç ciltlik *Über die Sprache der Jakuten* (1851; Yakutların Dili Üstüne) adlı yapıtı, Sibirya'da konuşulan Yakut diliyle ilgili bir araştırmadır. Kapsamlı yapıtı *Sanskrit-Wörterbuch'u* (1853-75; Sanskrit Sözlük) Rudolf von Roth, Albrecht Weber gibi Hint-Ari dilleri uzmanlarıyla birlikte hazırladı. 1879-89'da bu kitabın yeni bir basımını çıkı. Böhtlingk yaşamının sonlarında, Sanskrit dili üzerine başka araştırmalarının yanı sıra Panini'nin dilbilgisi kitabının yeni basımını, çevirisiyle birlikte yayımladı.

Böke, Bedri (d. 1920, İstanbul - ö. 1974, Ankara), Marsilya ve İrlanda konkurhipiklerinde birincilik kazanan Türk binici.

1939'da süvari subayı oldu ve silahlı kuvvetlerde ilk derecesini elde etti. 1948'de Yüksek Binicilik Okulu ekibinde yer almaya başladı. 1952'den sonra Türkiye çapındaki yarışmalara katıldı. 1954'te milli oldu. Marsilya ve İrlanda konkurhipiklerinde de birincilik kazandı. Belgrad'da ikincilik elde etti. Aachen'da birinci olan milli takımda yer aldı. 1959'dan sonra sivil binici olarak yarışmalara katıldı. Yöneticilik yaptı, Ankara binicilik ajanlığı görevinde bulundu.

bölge, toplumsal bilimlerde, seçilmiş tanımlayıcı ölçütler bakımından türdeşlik ve bütünlük taşıyan, çevresindeki alanlardan bu ölçütlerle ayırt edilen alan. Bölge, belli bir sorunla ilişkili özelliklerin seçilmesi, ilişkisiz sayılan özelliklerin ise dışarda bırakılması yoluyla oluşturulan bir kavramdır. Yer yüzeyinin bir kesimini belirten ve daha geniş bir kavram olan alandan ayrılır. Bir alanın sınırları, pratik amaçlara uygunluğu bakımından istendiği gibi saptanabilir; oysa bir bölgenin sınırlarını, söz konusu kesimin türdeşliği ve bütünlüğü belirir.

Etkinliklerin merkezi bir yer çevresinde örgütlendiği bölgeler (örn. bir kent ile hinterlandı), merkezli bölgeler olarak adlandırılır. Buna karşılık sınırları belli bir olgunun türdeş dağılımıyla belirlenen bölgeler (örn. tropik yağmur ormanları) tek örnek bölgeler olarak nitelenir.

Bir bölge, bir ya da birden çok özelliklerle tanımlanabileceği gibi, bir alanda yaşayan insanların tümüne yönelik terimlerle de belirlenebilir. Toplumsal bilimlerde en çok irdelenen özellikler şunlardır: Etnik, kültürel ya da dilsel özellikler (örn. Fransa'nın Provence bölgesi); iklim ya da topografya (örn. ABD'de Tennessee Vadisi), sinai ya da kentsel gelişme (örn. Ruhr bölgesi), yönetsel birimler, ekonomik uzmanlaşma (örn. Kuzey Amerika'nın pamuk kuşağı) ve

uluslararası siyasal ilişkiler (örn. Orta-doğu).

Günümüzde bölge kavramı birçok ulusal ya da uluslararası kamu programının çözümlenmesi, planlaması ve yönetiminde kullanılmaktadır. Bir bölge içinde gelişmiş özdeşlik duygusunun ideolojik yansıması olan bölgecilik ya da bölge bilinci, birçok tarihsel, siyasal ve toplumbilimsel çözümlemede önem taşır.

bölge idare mahkemesi, yönetsel yargı sistemi içinde yer alan ve yasayla verilmiş belli görevleri yerine getiren mahkeme.

Türkiye'de ilk kez 6 Ocak 1982 tarihli ve 2576 sayılı yasayla öngörülmesi olan bölge idare mahkemeleri, İçişleri Bakanlığı ile Maliye ve Gümrük Bakanlığı'nın görüşleri üzerine bölgelerin coğrafi durumları ve iş hacmi gözönünde tutularak kurulur. Kaldırılmalarına ya da yargı çevrelerinin değiştirilmesine, gene aynı bakanlıkların görüşü alınarak Adalet Bakanlığı'nın önerisi üzerine Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nca karar verilir (m. 2/3).

Bölge idare mahkemesi bir başkan ve iki üyeden oluşur. Üyeler, bölge idare mahkemesinin bulunduğu yerdeki idare ve vergi mahkemelerinin başkanlarıdır. Mahkeme tam sayı ile toplanır ve oy çokluğuyla karar verir. Mahkemenin görevleri, yargı çevresindeki idare ve vergi mahkemelerinde toplam 75.000 TL'yi aşmayan tam yargı davalarında tek yargıcın verdiği kararları, kazançları götürü usulde saptanan yükümlülerin sınıf ve derecelerinin saptanmasına ilişkin işlemlere karşı ve her türlü resim, harç ve benzeri mali hükümler ve bunların zam ve cezaları toplamı 75.000 TL'yi geçmeyen tarhlara karşı açılan davalarda tek yargıcın verdiği kararları itiraz üzerine incelemek ve kesin hükme bağlamak, ayrıca yargı çevresindeki idare ve vergi mahkemeleri arasında çıkan görev ve yetki uyuşmazlıklarını çözmektir. Türkiye'de 1987'ye değin 22 il merkezinde bölge idare mahkemesi kurulmuştur.

bölge planlama, kentüstü mekânlarda, ekonomik ve toplumsal etkinlikler ile altyapının karşılıklı ilişkilerini göz önünde tutarak toplumca benimsenen hedeflere ulaşmak amacıyla gerçekleştirilen çok yönlü planlama.

Hemen her ülkede bölge planlama çalışmalarının kaynağında iki değişik etmen bulunur. Bunlardan birincisi, sanayileşme sonucunda ortaya çıkan metropoliten kentlerin büyümesini denetim altına alma gereğidir. Bu kentlerin gerektirdiği yüksek maliyetli altyapı projelerinde eşgüdümü ve etkin işleyişi sağlamakta, küçük kentlerde uygulanan kent planlama yaklaşımları yetersiz kalır. Bu nedenle metropoliten kentlerin etki alanı içindeki çok sayıda yerel yönetim birimi arasında eşgüdüm sağlamak amacıyla özel bölge planlama örgütleri kurularak metropoliten bölge planları düzenlenir. Bu planlarda, kent planlamasında olduğu gibi kent alanının çeşitli arazi kullanışları arasında nasıl bölüşüleceğine ilişkin kararlardan çok, bölgede yer alacak etkinliklerin zaman ve mekân içinde sıralanmasına dayalı bir gelişme stratejisi ağırlık taşır.

Bölge planlama çalışmalarına kaynaklık eden ikinci etmen, bir ülkenin geri kalmış bölgelerini geliştirme ya da değerlendirilemeyen doğal kaynaklarını etkili biçimde kullanma çabasıdır. Bu yaklaşım, çok yönlü bir olgu niteliğinde olan geri kalmışlığın parçacı bölgesel kalkınma programlarıyla(*) giderilemeyeceğini, ancak ekonomik, toplumsal ve fiziksel etmenleri bir arada ele alarak değişik bilimsel disiplinlerin katkılarından yararlanan bir planlama anlayışıyla

yenilebileceğini varsayar. Bölge planları, gelişme düzeyleri farklı olan iki alanda iki değişik sorunu çözme durtusuyla ortaya çıkmışsa da, mekân, plan ve kalkınma kavramlarının ilişkilerini kurmak, çözümlemini bir sistem yaklaşımı içinde aramak bakımından metodolojik bir bütünlük taşır.

Türkiye'de ilk bölge planlama çalışmaları 1958'de kurulan İmar ve İskân Bakanlığı Bölge Planlama Dairesi'nce başlatıldı. Bu daire, Doğu Marmara Bölgesi için bir metropoliten plan ile Zonguldak Bölge Planı'nı hazırladı. 1959'da BM Gıda ve Tarım Örgütü'nce (FAO), Isparta ve Burdur ile birlikte Antalya Bölgesi'ni içine alan ve kaynak geliştirme niteliği ağır basan bir planlama çalışması başlatıldı. 1960'ta Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) kurulmasından sonra, Antalya projesi bu kuruluşun yönetimine geçti. Ayrıca Adana, Mersin ve Antakya'yı kapsayan alanda Çukurova Bölge Planı'nın hazırlanmasına girişildi. Bu çalışmaların tamamlanmasına karşın, merkezi planlama örgütünün bölge planlama anlayışını benimsememesi nedeniyle uygulanması gerçekleştirilemedi. DPT 1966'da bölge planlama çalışmalarını durdurdu.

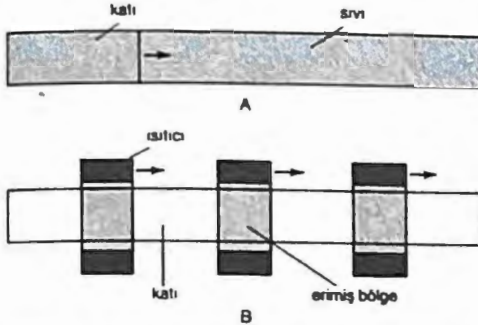
bölgeleme, kent planlamada, belirli bir bölgede inşa edilebilecek yapı türleri (örn. ticaret ya da konut yapıları) ya da nüfus yoğunluğu gibi konuları saptayarak arazi kullanımını denetleyen yasal düzenleme yöntemi. Kentsel alanlar bölgelere ayrılarak her biri için geçerli olacak arsa ve bina yapım ve kullanım özel koşulları belirlenir. Öteki kentsel planlama yöntemleri ile birleştirilerek kullanıldığında bölgeleme, kentlerde daha kapsamlı bir fiziksel düzen elde edilmesini sağlayan önemli bir araçtır.

İlk biçimiyle bölgeleme, 19. yüzyıl sonlarına doğru Avrupa kentlerinde başlatılan mimarlık ve kentsel tasarım düzenlemelerinden esinlenmiştir. 1875'lerde Alman ve İsveç kentleri, yerleşik yerel yönetim yetkilerine dayanarak, yapı yükseklik ve yoğunluklarını denetleyici ve sıkışıklık sorunlarını önleyici bir yöntem olarak, eski kent çekirdekleri çevresinde yerleşmeye açılan yeni alanlarda bölgeleme kurallarını uyguladılar. Alman ve İsveç kentlerinin düzenliliği ve yapı çizgi ve yüksekliklerinin tutarlılığı büyük ölçüde, Sanayi Devrimi'nin yarattığı yoğun yapılaşma sırasında ayrıntılı bölgeleme kurallarının daha önceden kurumsallaştırılması olmasından kaynaklanmaktadır.

ABD'de ise bölgeleme, yapı ve yerleşme düzeyindeki planlama ölçütlerinden çok, kentsel alanların hangi sosyal ve ekonomik işlevler için kullanılacağı ile ilgilidir. 20. yüzyıl başlarında belirlenmiş olan ilk ABD bölgeleme kuralları, ticaret ve sanayi etkinliklerinin yerlerini düzenleme gereksiniminden doğmuştur.

bölgesel eritme, elementlerin ya da bileşiklerin artılmasında ya da bileşimlerinin denetlenmesinde, katı haldeki malzemenin dar bir bölümünün (bölge) eritilerek, buradan oluşan sıvı bölgenin külçe (ingot) ya da çubuk boyunca yavaş yavaş ilerlemesini sağlamaya dayalı yöntem. Sıvı bölge ilerledikçe, külçe boyunca katışkıların yeniden dağılımına yol açar. Katışkının son dağılımı, işlemiden önce malzemedeki dağılımına; katışkının, malzemenin katı ve sıvı fazları arasındaki dağılımını gösteren dağılım katsayısına (k); ve bölgelerin boyutlarına, sayısına ve ilerleme yönüne bağlıdır.

Bölgesel eritme yönteminde, katışkıların işlenmesine yönelik olarak donma (katılaşma) sürecinden yararlanır. Katılan kırı-

Çizim 1: (A) Normal donma, (B) bölgesel ısıtma

tallerin birleşiminin, içinden çıktıkları sıvının birleşiminden farklı olması olgusu ile, dar bir sıvı bölgeye uzunca bir katı boyunca yer değiştirtme işlemi, bu yöntemin temelini oluşturur.

Bölgesel eritme tekniklerinin en önemli bölgesel ısıtmadır. Bölgesel ısıtmada katı malzeme, içinden bir dizi erimiş bölgenin tek bir yönde geçirilmesi yoluyla ısıtılır. Her bölge, katışkıların bir bölümünü külçenin ucuna doğru taşıyarak geçtiği kesimleri artırır. ABD'li bilim adamı W. G. Pfann tarafından geliştirilen bölgesel ısıtma yöntemi, ilk olarak 1950'lerin başlarında, transistor yapımında kullanılan germanyumun arıtılması amacıyla uygulandı. Elde edilen arılık derecesi (10 milyar ölçü germanyumda, bir ölçüden daha az gözlenebilir katışkı) o güne değin duyulmamış bir değerdiydi. Böylece bu yöntem, transistor yapımında tüm dünyada uygulanmaya başladı.

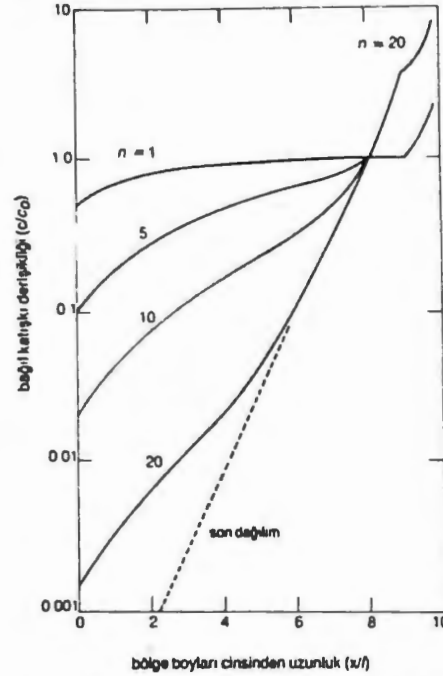
Bölgesel ısıtma yönteminin dayalı olduğu oldukça genel nitelikli ilkeler, birçok başka maddenin arıtılması işlemine de uygulandı. Bu yöntemle, tüm elementlerin üçte birinden çoğunda, inorganik ve organik bileşiklerin yüzlercesinde, ulaşılabilecek en yüksek arılık dereceleri elde edildi. Bunların pek çoğu ilk kez, iç özelliklerinin belirlenemesine olanak sağlayacak düzeyde arılabildiler.

Bölgesel ısıtmanın ilkeleri. Çizim 1A'daki gibi, B katışkısı içeren, silindirik çubuk biçimindeki A maddesi eritildikten sonra bir uçtan ötekine yavaşça dondurulduğunda, katışkılar çoğunlukla çubuğun en son donan bölümünde toplanır. Bu, normal donma sürecidir. Bu örnekte B bileşeni, katı-sıvı arayüzündeki B atomlarının (ya da moleküllerinin) katı fazdan çok sıvı faza yönelmeleri nedeniyle yeniden dağılıma uğrar. Bu yönelmenin ölçüsü, B'nin yeni katılaşmakta olan A içindeki derişikliğinin, sıvı haldeki A içindeki derişikliğine oranı olarak tanımlanan dağılım katsayısıdır (k). Çok yavaş donma hızlarında bir denge durumu vardır; bu denge koşullarında dağılım katsayısı k_0 olarak gösterilir. Saatte yaklaşık 1 ile 30 cm arasındaki normal donma hızlarında etkin dağılım katsayısı (k), k_0 ile 1 arasında değerler alır. Bunun nedeni, k 'nin 1'den büyük olduğu durumlarda, külçe boyunca itilen B katışkısının, katılaşmakta olan bölümünün hemen önündeki sıvıda toplanması ve böylece katı kesimin sıvı kütleinin bütününden daha katışık bir sıvı bölümle karşı karşıya kalmasıdır. Eğer donma yeterince hızlıysa k_0 , 1'e yaklaşıp, yani, katı ve sıvı fazlardaki katışkı derişikliği aynı olur. Bu koşullarda bölgesel ısıtma gerçekleşmez ve arayüzey dallanmış (dendrit) yapı kazanır.

Normal katılaşdırma işlemi, eskiden beri bilinen ayrımsal kristalleştirme yönteminin temelini oluşturur. Bu teknik, Curie'ler tarafından radyumun element halinde ayrılmasında kullanıldıysa da, kısmi don-

durma, kristalleri donmamış sıvıdan ayırma, yeniden eritme ve öteki ayrımlarla yeniden birleştirme gibi uzun ve yorucu işlemlerden oluşması nedeniyle uygulamada yaygınlık kazanamadı.

Bölgesel ısıtma, aynı sonuca daha kısa ve basit yoldan ulaşır. Çizim 1B'deki gibi, bir dizi ısıtıcı aracılığıyla oluşturulan erimiş bölgeler, külçeyi bir ucundan ötekine aynı doğrultuda kat eder. Her bölge, erime ara-

Çizim 2: 10 erimiş bölge boyu uzunluğundaki bir külçede, 0,5 dağılım katsayısı ve çeşitli sayıdaki (n) bölge geçişleri için, külçe boyunca dağılım katışkı içeriğini gösteren yarılogaritmik eğriler

yüzeyindeki katışkıyı alır ve donma arayüzündeki sıvısından daha az bir katının donmasına yol açar. Ayrılmaya, ayrımları yeniden birleştirmeye hatta yüke dokunmaya bile gerek yoktur.

On bölge uzunluğundaki bir külçeden, birbiri ardına erimiş bölgelerin geçirilmesinden sonra ve ortalama bir değer olan $k=0,5$ dağılım katsayısı için, B katışkısının dağılımı, Çizim 2'de gösterilmiştir.

Daha çok erimiş bölge geçirildikçe, külçenin başlangıçtaki katışkı derişimi, son dağılım sınırına erişinceye kadar giderek azalır. B katışkısının en düşük derişimi, yüzde 0,0001'in altındadır.

Bölgesel ısıtma teknikleri. Sıvı bölgeler, ısıtma (ve komşu katıları soğutma) yoluyla oluşturulur. Bu amaca yönelik olarak, elektriksel direnç bobinleri, indüklemeye ısıtma, elektrik arkı, elektron demeti, ısıtım enerjisi, plazmalar (iyonlaşmış gazlar), Güneş enerjisiyle ısıtma, laserler, iki ayrı malzemenin değme noktası arasındaki akan elektrik akımıyla elde edilen Peltier ısıtma ve soğutması gibi çeşitli ısıtma yöntemlerinden yararlanılır. Organik bileşikler için en yaygın ısıtma aracı, direnç ısıtmalı tel bobinlerdir, ayrıca ısıtım ısıtma tekniği de kullanılmaktadır. İşlenecek olan element ya da bileşik, oda sıcaklığında sıvı haldeyse, işlem genellikle soğutucu içinde gerçekleştirilir.

İşlemler, malzemeyi kirlenmeyen, çoğunlukla cam, ısıya ve kimyasal maddelere dayanıklı Vycor cam, eritilmiş silis, molibden, tantal ya da grafitten yapılmış özel kaplarda yürütülür. Bölgesel ısıtma düşey doğrultuda gerçekleştirildiğinde saydam kaplardan yararlanılır. Ama en iyi sonuçlar, paslanmaz çelik gibi ışıyı geçirmeyen maddelerden yapılmış kaplarla elde edilmiştir. Kap, yarım daire kesitinde yatay bir tekne

biçimindeyse, ışık geçirmeyen türden olabilir, çünkü sıvı bölge katıdan kolayca ayrılabilir. Yatay ya da dikey, hangi konumda olursa olsun, eğer dolu bir kap kullanılıyorsa, donma (ya da erime) sırasında külçe hacminin değişmesi, ya da (külçe kabın çeperlerine bitişikse) diferansiyel ısı büzüşme nedeniyle ortaya çıkabilecek çatlamalara karşı önlem almak gereklidir. Bu sorunun çözümüne yönelik olarak çeşitli yöntemler geliştirilmiştir.

Kabın külçeyi kirlenmesi, her türlü ısıtma işleminde ortaya çıkan bir sorundur. Bölgesel ısıtma işleminde, bu sorunun çözümüne yönelik olarak ABD'li bir bilim adamı, aşırı arı silisyum üretimi çalışmaları sırasında, yüzer bölgeleme olarak adlandırılan bir yöntem geliştirmiştir. Yüzer bölgeleme işleminde, düşey konumda uçlarındaki kelepçelerle tutturulan bir silisyum çubukta, indüklemeye ısıtma (alternatif magnetik alanla indüklenen elektrik akımlarından ısı elde etme) yoluyla dar bir erimiş bölge oluşturulur ve bu bölgenin çubuk boyunca yer değiştirmesi sağlanır. Sıvı, kuramsal olarak kararlı bölge yüksekliğini sınırlayan kendi yüzey gerilimiyle yerinde tutulur. Daha yüksek bölgelerin kararlı duruma getirilmesine yönelik olarak çeşitli indüklemeye ısıtma yöntemleri geliştirilmiştir. Bu yolla, son derece arı ve hemen hemen tamamlanmış tek silisyum kristalleri üretilmektedir.

Yüksek sıcaklıklarda eriyen maddelerin aynı zamanda yüksek yüzey gerilimlerine sahip olmaları, bunların yüzer bölgeleme yöntemiyle aşırı arılaşdırılabilmelerini olanaklı kılar. Tungsten, molibden, tantal ve berilyum bunlara örnektir. Normal olarak çok sert ve kırılğan bir metal olmasına karşın, 1,5 cm'lik bir berilyum çubuğu, bir elektron demetiyle üzerinde erimiş bölge oluşturulduktan sonra vakumda yüzer bölgeleme işleminden geçirildiğinde elle kolayca 360° bükülebilir. Ama, bölgesel eritme tekniklerinin uygulanmasında bir dizi başka etmen de göz önünde tutulmalıdır. Bunlar, karıştırma, doğal konveksiyon ve uçucu maddelerin denetimidir.

Pratik uygulamalar. Fiziksel bir ayırma yöntemi olarak bölgesel ısıtmanın başansı, bir bileşenin derişikliğinin iki ayrı fazda farklı olmasına bağlıdır. Damıtımda, kaynama noktalarındaki ayrılma elverişli değilse, imbib boynu daha uzun tutulur; bölgesel ısıtmada ise, dağılım katsayısı bire yakınsa, külçe boyunca erimiş bölge boyuna oranı büyütülür.

Bölgesel ısıtma, yüzlerce madde için son ısıtma yöntemi olarak kullanılır, ama görece yavaş bir işlem olmasının yarattığı çeşitli sorunlar da vardır. Organik maddelerin donma hızları genellikle saatte 0,1-2,0 cm, inorganik maddelerin ise saatte 0,5-30 cm'dir. Öte yandan yöntemin en önemli üstünlüğü, basitliğinin yanı sıra işlemin gerçekleştirildiği kapların ve kristalleştirmede çoğunlukla yararlanılan çözücüler gibi çeşitli kimyasal ayırıcıların yol açabileceği kirlenme sorunundan uzak olmasıdır.

Bölgesel ısıtma, sanayi alanında yanıtlenlerin üretiminde önem kazanmıştır. Çeşitli deneysel uygulamalar alanlarında kullanılan bu tekniktin özellikle sınırlı miktarlarda çok arı malzemelerin hazırlanmasında yararlanılır. Metallerin büyük ölçeklerde (günde tonlarca düzeyinde) arıtılmasında, işlem sırasında yüksek ısı iletkenlik nedeniyle aşırı ısı yitirildiğinden, bölgesel ısıtma yöntemi kullanıma elverişli değildir. Öte yandan, düşük ısı iletkenliğe sahip organik bileşiklerin bu yöntemle günde bir ton ölçeğinde arıtılmaları olanaklı olmaktadır. Bölgesel eritme, günümüzde çoğunlukla katı-sıvı dönüşümlerine bağlı olarak yürü-

tülmektedir, ama katı-buhar, katı-katı dönüşümlerine dayalı başatırlı bölgesel arıtmalar da elde edilmiştir.

Buhar-katı dönüşümleri, buharlaşma sırasında ortaya çıkan büyük hacim değışiklikleri nedeniyle sınırlı bir uygulama alanına sahiptir. Katı-katı dönüşümlerinde ise, katılardaki yayının oranının düşük olması, bu tür işlemlerdeki en önemli sorundur.

bölgesel kalkınma programı, nüfusunun önemli bir oranı uzun süreli işsizlik sorunuyla karşı karşıya olan ya da ekonomik durgunluk içinde bulunan bölgelerde sinai ve ekonomik kalkınmayı özendirme amaçlayan devlet programı. Bölgesel kalkınma programları kapsamındaki önlemler arasında, ilgili bölgelerde kurulacak özel sanayi girişimlerinin kredi, hibe ve vergi indirimi gibi yollarla özendirilmesi, enerji, elektrik, taşımacılık ve sağlık hizmetlerinin geliştirilmesinde bölgeye yardım sağlanması, tesis kuruluşu ve genişletilmesinde değışik ölçülerde merkezi denetim uygulanması sayılabilir. II. Dünya Savaşı'ndan bu yana sanayileşmiş ülkelerin çoğunda çeşitli türlerde bölgesel kalkınma programları benimsenmiştir. Kalkınma sorununun çözümü için geliştirilen ve gene yaygın uygulama alanı olan bir başka yaklaşım, işgücünü yeniden eğitilmesi ve kendi bölgesi dışındaki bölgelere yerleştirilmesidir. Ama halkın, yaşadığı yöreye çok sıkı bağılı olması ya da yeni yerleşeceği kentlerde nüfus yoğunluğunun zaten olağüstü yüksek olması durumunda bölgesel kalkınma programının uygulanması yeğlenir.

Kalkınma programı gerektiren bölgelere sanayinin yönelmesini özendirmek için en çok başvurulan yöntemler, bu yörelerde yatırım yapan ya da yatırımlarını genişleten firmalara kredi, kredi garantisi ve karşılıksız fon sağlamaktır. Örneğin Fransa'daki programlarda, yatırım büyüklüğüne ve yaratılan iş hacmine göre sübvansiyon, kredi, faiz indirimi ve bedelsiz arazi sağlanmıştır. Japonya'da ise devlet arazileri özel sanayi yatırımlarına açılmıştır. Kredi dağıtımı ve faiz indirimi Almanya, Hollanda, ABD, İngiltere ve Japonya'da bölge kalkınma planlarının araçları arasındadır.

İngiltere, İsveç ve Fransa, yeni sanayilere ve sanayi genişlemesine ayrılacak alanların seçiminde bir tür merkezi denetim oluşturmuştur. Örneğin İngiltere'de geniş ölçekli yeni sanayi alanları için İngiliz Ticaret Kurulu'nun onayını almak zorunludur. Fransa'da Ekonomik ve Toplumsal Kalkınma Fonu, onaylanmamış bölgelerde inşaat ruhsatı vermemek gibi bir yatırım uygulamasıdır. İsveç'te ise İşgücü Piyasası Kurulu'na, yeni sanayi yatırımlarını işgücü kıtlığı olan bölgelerin dışına yönelmek üzere, kredileri onaylama yetkisi verilmiştir.

Fransa ve Japonya kırsal ya da geri kalmış bölgelerde yatırım yapan firmalara değışik vergi indirimleri sağlayan ülkeler arasındadır. İngiltere'de Ticaret Kurulu, ekonomik büyüme için gerekli bölgesel örgütlenmenin sağlanmasına katkıda bulunabilmektedir. Bu tür katkılar ABD programlarında da görülür. Ekonomik kalkınmayı kolaylaştırmak amacıyla alınan bir başka önlem de düşük maliyetli konut sağlamaktır. Almanya ve ABD'deki bazı programlar bu alanda da mali yardımda bulunmaktadır.

bölgesel örgütler, bir ilin sınırlarını aşan alanda etkinlik gösteren, devletin merkez örgütüne bağılı taşra kuruluşları.

Türkiye'de bölgesel örgütlerin en yaygın biçimi, bazı bakanlıkların ve ülke çapında

görev yapan kamu kurumlarının birden çok ili içeren geniş alanlarda etkinlik gösteren bölgesel örgütleridir. Bunlara örnek olarak Karayolları Genel Müdürlüğü ile Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'nün bölgesel örgütleri gösterilebilir. 1982 Anayasası'nın 126. maddesinde kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamak için kurulması öngörülen "merkezi idare teşkilatı" da bölgesel örgüt niteliğini taşımaktadır. Bu maddeye dayanılarak çıkarılmış olan bölge valiliklerine ilişkin kanun hükmünde kararname anayasaya aykırı bulunduğundan TBMM'nin ilgili komisyonunca reddedilmiştir.

1924 Anayasası'nda öngörülmesine karşın, Cumhuriyet'in ilk yıllarında da her iki tip bölgesel örgütün örnekleri vardı. Özellikle ikinci tip bölgesel örgütler 27 Kasım 1927 tarihli yasayla "umumi müfettişlik" adı altında kurulmuştu. Sonradan kaldırılan bu müfettişliklerin kurulmasında amaç, bölgede düşünce, yönetim ve işbirliğinin sağlanması ve güvenliğin korunmasıydı. Umumi müfettişlere bu amaçları gerçekleştirmek için geniş yetkiler verilmişti. Müfettişler, görevli kıldıkları bölgede valilerin ve bütün merkez memurlarının hiyerarşik üstü durumundaydılar. 1930-50 arasında görev yapan bu müfettişlikler Doğu, Güneydoğu ve Batı Anadolu ile Trakya'da kurulmuştu.

bölgeselcilik, REJYONALİZM olarak da bilinir, sanatta bir anlayış, tutum ya da üslubun belirli bir yöre, yer ya da bölgeye özgü olmasını amaçlayan yönelim. Tanımının genişliğine karşın, bölgeselcilik yakın geçmişte ortaya çıkmış bir kavramdır ve sanat dalları içinde resim, daha çok da mimarlık için geçerlidir. Bölgeselcilik, modern mimarlık eyleminin 20. yüzyılın başlangıcından beri geliştirdiği anlayışa bir karşı çıkış olarak yorumlanabilir. De Stijl ve Uluslararası Üslup gibi modern akımlar kendi geliştirdikleri biçim dilinin bütün dünya için uygulanabilir nitelikte olduğunu varsaymışlardı. Toplumsal ve yöreler arasında teknoloji, kültür ve iklim farklılıkları olduğu gerçeğini dikkate almayan bu görüş, 1950'lerin sonlarına değin bütün dünyada yaygınlaşmıştı. Bu tarihten sonra, başta Japonya olmak üzere, içlerinde Türkiye'nin de bulunduğu pek çok ülkede, mimarlığın ait olduğu toplumu, içinde üretildiği fiziksel çevreyi ve miras aldığı tarihi de göz önünde tutması gerektiği görüşü yaygınlaştı.

Bölgeselcilik bir akım ya da üslup biçiminde somutlaşmamış, farklı sanatçıların elinde farklı sonuçlar veren, ama temel ilkeleri bulunan bir anlayış olarak kalmıştır. 1960'larda üretilmiş çoğu yapıda bölgeselci eğilimler gözlenir. Ama belirli bir mimarın ya da yapıyı bölgeselci olarak nitelendirmek zordur. Yalnızca, bir yapının ya da mimarın bir ölçüde bölgeselci yönelim gösterdiği söylenebilir. Japonya'da K. Kikutake ve K. Tange 1960 ve 70'lerdeki yapılarıyla bu duruma örnek gösterilebilir. Türkiye'de de S. H. Eldem ve T. Cansever'in yapılarında, içinde oluştukları toplumun gelenekselleşmiş mimarlık biçim ve tutumlarını yansıtan, ama eklektisist nitelikte de olmayan yönler izlenmektedir. 1970'lerin sonunda mimarlıkta ortaya çıkan post modernizm, bazı bakımlardan bölgeselcilik düşüncesine yaklaşan özellikler göstermekteyse de, tarihsel üsluplardan doğrudan biçim aktarmaları yapmaya yönelmesi yüzünden, modern mimarlıktan bir kopuş anlamına da gelmektedir.

Resim sanatında bölgeselcilik, özellikle 1930'larda ve 1940'larda ABD'de Ameri-

kan yaşamı resmi(*) grubu içinde Thomas Hart Benton, Grant Wood, Andrew Wyeth ve Edward Hopper'ın Ortabatı ve Güney'i konu aldıkları yapıtlarında belirmiştir.

bölgeyi savunma davranışı, bir hayvanın ya da hayvan grubunun, yaşadığı bölgeyi kendi türünün öbür üyeleriyle buluşmeme için başvurduğu yöntemlerin tümü. Hayvanlar, yaşadıkları bölgenin sınırlarını çizmek için çeşitli işaretler kullanırlar; örneğin bir kuş ötüşünün ya da bir memelinin deri bezlerinden salgıladığı kokunun duyulduğu yer bölgenin sınıdır.

Bölgeyi savunma davranışının amacı koşullara göre değışir; sırasında, hayvanların rahatsız edilmeden çiftleşebilmelerini ve yiyecek kavgasına gerek olmayan bir yerde yavrularını rahatça büyütebilmelerini sağlar; sırasında, bir topluluğun üyelerini birbirinden biraz uzaklaştırarak aşın yığılmayı önler. Seçilen bölge bazen mevsimlidir, ötücükuşların çoğunda ana-baba, yavruları yuvadan ayrılmaya kadar yuvayı ve beslenme bölgesini savunur. Martılar gibi toplu halde yuva kuran kuşlarda ise, savunulacak bölge yalnızca yuvayla sınırlıdır. Ak kuyruklu erkek gnu da yalnızca çiftleşmek için kendisine mevsimlik bölge seçer.

Kurt sürüleri, avlanmak ve yaşamak için kalıcı bir bölge arar ve bu bölgeyi, sürüye katılmayan öteki kurtlara karşı kıyasıyla savunurlar. Erkek pars çok geniş bir bölgeyi egemenliğine alır ve dışlarını kendi sınırları içinde yaşamasına izin verdiği halde, öbür erkek parslara bölgesini kapalı tutar. Bölgeleri çakışan hayvanlar birbirlerini kokulardan tanır ve çiftleşme mevsimi dışında karşılaşmaktan kaçınırlar.

Böll, Heinrich (Theodor) (d. 21 Aralık 1917, Köln - ö. 16 Temmuz 1985, Bonn yakınları), Alman öykü, roman ve deneme yazarı. Savaş sonrası Alman edebiyatının en önemli temsilcilerindendir. İçinde yettiği Katolik çevre, doğduğu Ren bölgesi (özellikle Köln kenti), I. Dünya Savaşı sonrası'nın yokluk yılları ile II. Dünya Savaşı ve sonrası, bütün yapıtlarını etkileyen öğeler olmuştur.

Bir marangozun oğlu olan Böll, liseyi bitirdikten sonra bir süre bir kitapçıda çalıştı. 1938'de üniversite öğrenimine başladıysa da, 1939 yazında askere alındı. II. Dünya Savaşı'nın çeşitli cephelelerinde savaştı, birkaç kez yaralandı. Bir süre cephe gerisinde görev yaptı, 1945'te Köln'e döndü. Savaşın sonra bir yandan Alman dili ve edebiyatı öğrenimini sürdürdü, bir yandan da çeşitli işlerde çalıştı. İlk öyküleri 1947'den sonra dergilerde yayımlanmaya başladı. Ölümüne değin Köln ve çevresinde, bağımsız yazar olarak yaşadı. 1972'de Nobel Edebiyat Ödülü'nu kazandı.

Böll
Hörsing yayıncılık Arşivi

Savaşı ve savaş sonrasının acılarını yakından yaşayan Böll'ün, bütün yapıtlarına bu yaşantıları yansıtmıştır. Öykü ve romanlarında anlatıktıklarıyla Alman edebiyatında bir "geri dönüş ve yıkıntı" tarzının oluşmasına büyük katkısı olmuştur. Bu konular dışında Nasyonal Sosyalizmi, savaş sonrası refah toplumunu, siyasal sistemi, Kilise'yi, bazen de tek tek kişileri ağır ve alaylı bir üslupla eleştiren Böll, kendini "insanlığa angaje bir yazar" olarak tanımlar. Yapıtlarında, toplumun söz sahibi kesiminden gelmeyen yoksul, sıradan kişileri anlatır. Ezilseler, acı çekse bile insanlıklarını koruyup sürdürülenlerle, başarılı olmuş, ama insanlıklarını yitirmiş kişiler arasındaki karşıtlığı sergiler.

İlk dönem yapıtları. Böll'ün daha çok savaşı ve savaşın ardında bıraktığı yıkıntıları anlattığı yapıtlarının ilki, *Der Zug war pünktlich*'dir (1949; *Trenin Tam Saatiydi*, 1967, 1972). Anlamsız yere ölüme giden askerlerin alınyazısını konu alan bu yapıtında olduğu gibi, Böll öbür yapıtlarında da doğrudan savaşı anlatmak yerine, katılmak zorunda bırakıldıkları savaşı gönülsüz sürdüren insanların korkularını, nefretlerini ve savaşın onların alınyazılarını nasıl çizdiğini gösterir. *Wanderer kommst du nach Spa...* (1950; Yolcu, Yolun Düşerse Spa'ya...) adlı altında bir araya topladığı kısa öyküleri savaş alanlarında değil de, okuldan bozma geçici hastanelerde, tıklım tıklım askerlerle dolu trenlerde, istasyonlarda, bombalanmış kentlerde geçer ve yoksul bölgelerdeki küçük insanların çektiği acıları dile getirir. Doğrudan doğruya savaş yıllarını anlattığı bu yapıtları arasında yer alan *Wo warst du Adam?* (1951; *Ademoğlu Nerdeydi?*, 1966, 1982) adlı ilk romanının kahramanı da tek bir kişi değil, genel anlamda acı çeken insandır. Romanda savaşın anlamsızlığı, hatta saçmalığı dile getirilir.

Savaş sonrası konu alan yapıtları. Böll'ün bu ikinci dönem yapıtlarında savaş (artık bitmiş olsa bile), insanların bundan sonraki yaşamını belirleyen başlıca etken olmayı sürdürür. Böll bu yapıtlarında savaşı, kahramanlarının anıları biçiminde, dolaylı olarak ele alır. Onu artık öncelikle savaş sonrasının sorunları ilgilendirmektedir. Bu günlerin en belirgin özelliği yurtsuzluk, işsizlik, evi barkı olmama duygusudur. Savaş sonrası ekonomik bunalımın yarattığı ev kıtlığı, savaş dul ve yetimlerinin barınma sorunu, bunun birlikte getirdiği toplumsal ve ahlaksal sorunlar aile kurumunu tehlikeye düşürmektedir. Bu kişilerin karşısında sanki hiç savaş olmamışcasına rahat ve konforlu bir yaşam süren, çoğunluğunu eski savaş suçlularıyla Nazilerin oluşturduğu bir grup insan yer alır. Her şeyi unutmuş gözükten bu insanları Böll taşlama yoluyla eleştirir. *Die schwarzen Schafe* (1951; *Kara Koyunlar*) ve *Nicht nur zur Weihnachtszeit* (1952; *Yalnız Noel Zamanı Değil*) bu taşlamalardandır. Ama Böll'ün bu ikinci dönemini belirleyen başlıca dört yapıt vardır. *Und sagte kein einziges Wort* (1953; *Ve O Hiçbir Şey Demedi*, 1966, 1991) adlı roman evlilik sorununu, evsizliği ve temelden yoksun büyük kent insanını konu alır. Benzer sorunların işlendiği *Haus ohne Hüter*'de (1954; *Babasız Evler*, 1971, 1984) savaş sonrasının güçlükleri, özellikle de annelerinin sürmek zorunda kaldığı yaşam, babalarını savaşta yitirmiş iki çocuğun bakış açısından yansıtılır. Böll'ün savaş sonrası anlatıldığı yapıtlarının sonuncuları, *Das Brot der frühen Jahren* (1955; *İlk Yılların Ekmeği*, 1967, 1982) adlı öyküyle *Billiard um halb zehn* (1959; *Dokuz Buçukta Bilardo*,

1972/*Saat Dokuzbuçukta Bilardo*, 1986) adlı romanının her ikisi de, içinde yaşanan koşullarla bir hesaplaşma niteliği taşır. Aslında 1958 yılının belirli bir gününü anlatmasına karşın, *Dokuz Buçukta Bilardo*'da, kişilerin çağrışımları, hayale dalmaları, düşünceleri ve duygulanmalarıyla bağıntılı olarak yarı yüzyıllık bir geçmiş dile gelir. Anlatım tekniği açısından Böll'ün en karmaşık yapıtı olan romanda bir mimar ailesinin yaşamı geneline, Almanya'nın imparatorluk yılları, Weimar Cumhuriyeti, Nazi dönemi ve savaş sonrasında yaşadığı facialarda tek tek kişilerin ne ölçüde suçlu olduğu, her birinin suça ne yoldan katıldığı ve bu suçların hakış açılarna göre nasıl değiştiği iç içe anlatılır.

Son dönem yapıtları. 1960'lardan başlayarak Böll'ün edebiyat yaşamında yeni bir aşama görülür. Siyasal tutumunun daha da belirginleşmesinin yanı sıra, *Frankfurter Vorlesungen* (1968; Frankfurt Dersleri) adlı altında topladığı yazılarında tanımladığı "insancıl olmanın estetiği" (*Ästhetik des Humanen*) kavramı bu dönem yapıtlarının tümünü belirler. Böll'e göre yazarın "insancıl kamera"sı (*Kamera des Humanen*) insanın bütün dünyasına yönelmeli, yaşadığı ev, komşuları, vatani, parası, sevgileri, dini, hatta yemek yemesiyle insan, edebiyatın konusu olmalıdır. Bu dönem yapıtlarında çöküş toplumuna karşı tepki gösteren Böll, insanın temel konularına yönelir, toplumda geçerli ahlak kurallarına karşı çıkarak kişilere özgü bir ahlak savunur. İnsancıl olmayan düzen ve kurumlara başkaldırarak bireyin özgürlüğünü ve bağımsızlığını destekler. Çalışma yükümlülüğünden kaçan kahramanını taşlama biçiminde anlattığı *Entfernung von der Truppe* (1964; "Birlikten Ayrılış", 1974) adlı öyküsünün adı bile, onun devlet kurumlarına sırt çevirmesini simgelemektedir. *Ende einer Dienstreise* (1964; *Bir İş Yolculuğunun Sonu*) adlı uzun öyküde ise "Oluşumlar" yaratma düşüncesinden yola çıkarak orduya ait bir cipi yakan bir marangozla oğlunun duruşması esprili bir dille anlatılır.

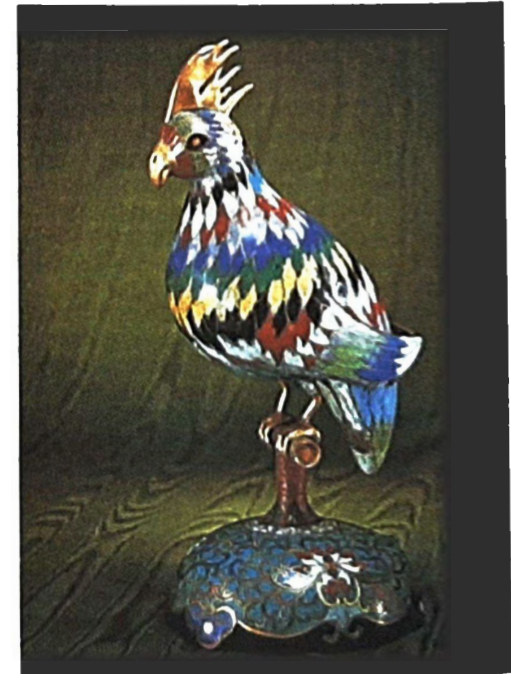
Bu dönemin bazı roman ve öykülerinde Böll'ün ilk dönem yapıtlarında karşılaşılan motiflerin daha kesin çizgilerle işlendiği görülür. Kişi ile toplum arasındaki çatışma daha da belirginleşir, kişilerin bundan önce görülen bazı karakter özellikleri daha abartılı biçimde ortaya çıkar. Toplum dışı ya da bilinçli olarak toplumdaki uzaklaşmış, toplumun "kenarında" yaşayan kişiler, gittikçe romanların ağırlık noktası haline gelir. *Ansichten eines Clowns* (1963; *Palyaço*, 1968) adlı romanının kahramanı da bu türden, işsiz kalmış, çevrenin dışına itilmiş bir palyaçodur. Zaman olarak üç buçuk saat içinde geçen romanda palyaço Schnier bir yandan bilinç akışı tekniğiyle geçmişini değerlendirir, bir yandan da babasına, arkadaşına, kardeşine telefon ederek çevresiyle yeniden ilişki kurmaya çalışır. Böll bu romanında ayrıca, Katolik olmayan tek kahramanı Schnier aracılığıyla günümüzde Katolikliğin nasıl yozlaşmış olduğunu da gösterir. *Gruppenbild mit Dame*'de (1971; *Fotoğrafta Kadın da Var*, 1973) gene yozlaşmış tüketim toplumunun kenarında yaşayan olumlu bir kadın kahramanı canlandırmıştır. *Die Verlorene Ehre der Katharina Blum* (1974; *İfira*, 1974 / *Katharina Blum'un Yitirilmiş Onuru*, 1974 / *Katharina Blum'un Çılgıncı Onuru*, 1983, 1991) adlı uzun öykü, Böll'ün, kişilerin yanlış davranışlarını düzende aramaya yöneldiği yapıtlarındandır. Basın özgürlüğünün yalan haber vermekle bağdaşıp bağdaşmayacağı, artık bireyi aşan, toplumu ve düzeni ilgilendiren bir sorundur. Almanya'da teröristlerin izlenmesiyle

ilintili olarak yaratılan antidemokratik başkılar ele alınırken, öykünün ana temasını da kitlelere yönelik basına ve düzenin savunucuları olması gereken polis ve yargı mekanizmasına yöneltilen eleştiriler oluşturur. Böll'ün ölümünden önce yayımlanmış son yapıtlarından biri olan *Fürsorgliche Belagerung* (1979; *Özenli Kuşatma*) günümüz Federal Alman toplumunu yansıtan siyasal bir romandır. Yapıtta yer alan sürekli polis korumasındaki bir kasaba milyoneri ve ailesi motifi, polis devleti modeline yöneltilmiş bir taşlamadır. *Frauen vor Flusslandschaft* (1985; *İrmağın Önünde Kadınlar*) Böll'ün ölümünden sonra yayımlanmıştır. Federal Almanya'nın başkenti Bonn'da yaşayan politikacıları, diplomatları ve eşlerinin kukladan farksız davranışlarını gözler önüne seren Böll, bu romanda artık kızgınlık ve nefretten uzak bir umutsuzluk sergiler.

Böll başka edebiyat türlerinde de yapıtlar vermiştir. *Ein Schluck Erde* (1962; *Bir Yudum Toprak*) adlı oyunuyla, *Die Spurlösen* (1957; *İz Bırakmayanlar*) ve *Bilanz Klopfscheitern* (1963; *Bilanço*, *Duvarı Tıklatma*) adlı radyo oyunlarında da roman ve öykülerinde ele aldığı konuları işlemiştir. Bunların yanı sıra çok sayıda deneme yazmış, edebiyat ve siyasetle ilgili yazılarını *Aufsätze, Kritiken und Reden* (1967; *Makaleler, Eleştiriler ve Konuşmalar*), *Erzählungen, Hörspiele und Aufsätze* (1961; *Öyküler, Radyo Oyunları ve Makaleler*) ve *Neue politische und literarische Schriften 1967-72* (1973; *Edebiyat ve Politika Üzerine Yeni Yazılar 1967-72*) adlı kitaplarında toplamıştır. Bunlardan yapılan bir seçme 1984'te *Denemeler* adıyla Türkçede yayımlanmıştır. Böll'ün *Als der Krieg ausbrach* (1961; "Savaş Çıktığında") ve *Als der Krieg zu Ende war* (1962; "Savaş Bitince") adlı anlatıları ile *Entfernung von der Truppe* ("Birlikten Ayrılış") adlı öyküsü, *İfira* (1974) adlı kitap içinde Türkçeleştirilmiştir. Bazı öyküleri de *Cüce ile Bebek* (1967, 1983) adıyla Türkçeye çevrilmiştir.

bölme, aritmetikte temel dört işlemde biri. Ayrıca bak. dört işlem.

bölmeli mine, Fransızca CLOISONNÉ, beze sanatında bir mineleme tekniği ya da bu

Bölmeli mineden papağan, Qing hanedanı, 900-18. yy; M.H. De Young Asyalı Müzesi, San Francisco

Center of Asian Art and Culture, The Avery Brundage Collection Golden Gate Park, San Francisco California
fotograf: Martin Grayson

teknikle yapılan herhangi bir ürün. Metal bir yüzeye desenin dış çizgisini oluşturan kavisli, ince metal şeritler lehirlenerek tutturulur ve elde edilen bölmeler (*cloisons*) mine macunu ile doldurulur. Bu işlem sona eşıya pişirilir, yüzeyi düzleştirilir ve cilalanır. Bazen altın, piring, gümüş ya da bakır şeritler yerine metal tel de kullanılır.

Bölmeli minenin en eski örnekleri arasında İÖ 13. yüzyıla ait altı tane Miken yüzüğü bulunmaktadır. Batı'da 10-12. yüzyıllar arasında, özellikle de Bizans döneminde en görkemli çağını yaşayan bölmeli mine sanatı, Çin'de en çok Ming (1368-1644) ve Qing (1644-1911/12) hanedanları dönemlerinde, Japonya'da da özellikle Tokugawa ya da Edo (1603-1868) ve Meici (1868-1912) dönemlerinde yaygınlaşmıştır.

bölük, askeri hizmetlerde, yönetim bakımından tam bir birim olarak işlev gören en küçük birliğe verilen ad. Günümüzde pek yaygın olmayan topçu bataryası ve süvari kütası, geçmişte birçok orduda bölükle eşdeğerdi.

Bir bölükte, iç yönetim ve denetimi sağlayan bir karargâh ile bölüğün hareket görevlerini yerine getirmek üzere örgütlendi ve donatılmış iki ya da daha çok sayıda takım bulunur. Bölüğe genellikle yüzbaşı komuta etmekle birlikte, zaman zaman binbaşılarda bölük komutanlığı yapar. Bölük komutanları personelin eğitimi, disiplini ve toplumsal gereksinimlerinin karşılanması gibi temel sorumlulukları yerine getirirler.

Ortaçağ ordularında bölük terimi genellikle savaşta bir soylu ya da şövalyenin yanında bulunanlar için kullanılırdı. Avrupa'daki orduların örgüt düzenleri geliştikçe, ayrı bölükler daha kalabalık taktik birlikler oluşturmak üzere birleştirildi ve zamanla tugay ya da alayların alt bölümleri durumuna geldi. 1631'de II. Gustaf Adolf, İsveç piyadelerini 150 kişilik bölükler, dörder bölüklük taburlar ve üçer taburluk tugaylar biçiminde düzenledi. Fransız, İngiliz ve ilk ABD piyade alayları da, genellikle her biri yaklaşık 100'er kişilik 10'ar bölükten oluşuyordu. Québec kahramanı General James Wolfe, savaş sırasında kanatlarda görev yapmak üzere alaylara seçkin hafif piyade bölükleri ekledi. 19. yüzyılda ağızdan dolma tüfeklerin yerini yivli tüfekler alıncaya piyade bölükleri daha esnek bir taktik düzen benimsediler ve denetim amacıyla alaya bağlı taburlar altında toplandılar.

I. Dünya Savaşı sırasında bütün kara kuvvetleri, destek silahların taktik yararlarını piyade bölüklerinde sinadılar. Ama bu silahlar genellikle piyade için fazla ağır olduğundan bölüğün yapısına tam anlamıyla giremedi. Ekip silahları, ancak daha hafif makineli tüfeklerin, havan toplarının ve tanksavar silahların geliştirildiği II. Dünya Savaşı'nda tüfekli piyade bölüğünün olağan bir parçası durumuna geldi. ABD'de 1945'te bir tüfekli piyade bölüğü 6 subay ve 187 erden oluşuyordu; bölükte bir karargâh, üçer mangal üç tüfekli takım ve yakın destek ateşi sağlayan hafif ekip silahları kullanan bir takım bulunuyordu. II. Dünya Savaşı'ndan sonra tüfekli piyade bölüğünün personel sayısında ve kullandığı silahlarda bazı değişikliklere gidildiyse de, ABD Kara Kuvvetleri'ndeki öbür askeri birliklerin büyüklüklerini, örgüt biçimlerini, hatta adlarını büyük ölçüde değiştiren çeşitli düzenlemeler sırasında bölüğün temel yapısı korundu.

Günümüz kara kuvvetlerinde bölükler, personel sayısı ve donanım bakımından büyük farklılıklar gösterirler ve genellikle belli işlev ve görevler (muhabere, ordonat, sıhhiye, istihkâm, inzibat, keşif gibi) ya da

belli bir sınıf silahlar (tank, piyade ve havan gibi) etrafında oluşturulurlar. Bununla birlikte bütün bölüklerin gerektiğinde tabur gibi daha büyük askeri birliklerin yapılarıyla bütünleşebilecek biçimde temel birer yönetim birimi olmak gibi ortak bir özellikleri vardır.

Bölük, Osmanlı ordu örgütünde de birliklerin temelini oluşturan askeri birimdir. Kapıkulu ocaklarında, eyalet ve maiyet askerlerinde kullanılan bölük, döneme ve ocaklara göre çeşitli biçimler almıştır. Bin kişiden oluşan ilk Yeniçeri Ocağı, her biri 100 kişilik 10 bölüğe ayrılmıştır. Bölük komutanına da yaybaşı denirdi. Başlangıçta 400 kişiden oluşan Gelibolu Acemi Ocağı, her biri 50 kişilik 8 bölüktü ve komutanına çorbacı adı veriliirdi. İstanbul Acemi Ocağı ise 31 bölükten oluşurdu. Ağa bölüğü adını alan birinci bölük, ayrıca kendi içinde 9 bölüğe ayrılmıştı. Bu bölüklerin her biri bölükbaşı denen en kıdemli acemioglanı tarafından yönetilir, ağa bölüğüne de başbölükbaşı komuta ederdi.

Yeniçeri Ocağı'nın bölük sayısı zamanla 101'e ulaştı. Yeniçeri bölüklerine cemaat ya da orta da denirdi. II. Bayezid (hd 1481-1512) ya da I. Selim (Yavuz) (hd 1512-20) döneminde, yeniçeri ağasının öcölük ettiği kanşıklıklar üzerine, Yeniçeri Ocağı'na karşı denge oluşturmak düşüncesiyle, ağa bölükleri adıyla 61 bölükten oluşan ayrı bir örgüt kuruldu. Asıl bölük ya da bölükler dendiğinde, bu ağa bölükleri anlaşıyordu.

1826'da kaldırılan Yeniçeri Ocağı'nın yerine kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediy'e'de, Nizam-ı Cedid ordusundaki saf yerine bölük terimi kullanılmaya başladı (1828). Her bölük, 10'ar erden oluşan sekiz bölümden (manga) kuruluydu. Bölük bir yüzbaşı komutasında, ikisi mülazım (teğmen), biri başçavuş, dördü çavuş, biri bölük emini ve sekizi onbaşı olmak üzere toplam 97 kişiden oluşurdu. 1843'teki yeni düzenlemede bölüklerin yapısı aynen korundu. Buna karşılık 1838'de Rumeli ve Anadolu'da kurulan süvari alaylarındaki bölükler 60'ar erden oluşturuldu. 19. yüzyıl sonlarında Osmanlı ordusunda bir bölük dört takımdan oluşurdu. Barışta 8-12 olan manga sayısı savaşta 16'ya çıkardı. 1890'da kurulan Hamidiye Alayları'nda ise her bölük dört takımdan (32-48 er) oluşurdu.

Günümüzde bölüklerin personel sayısı ve yapısı bulundukları sınıfa göre değişir. Topçu sınıfına giren bölüklere batarya denir. Piyade bölüğü bölük karargâhı, üç takım ve bir silah takımıyla oluşur. Bölük komutanı yüzbaşının emrinde, üstteğmen (yoksa teğmen ya da asteğmen) rütbeli dört takım komutanı, astsubaylar ve yaklaşık 200 erbaşı ve er bulunur.

Bölükbaşı, Osman (d. 1913, Hacıbektaş, Nevşehir), Türk siyaset adamı. Millet Partisi (MP), Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin (CKMP) genel başkanlıklarını yapmış, renkli siyasal kişiliği ve konuşmalarıyla tanınmıştır.

Ortaöğrenimini İstanbul Erkek Lisesi'nde yaptı. Fransa'da Nancy Üniversitesi Fen Fakültesi Matematik Bölümü'nü bitirdi (1937). Türkiye'ye döndükten sonra Kandilli Rasathanesi'ne asistan (1938) ve Haydarpaşa Lisesi'ne öğretmen (1940) oldu. 1946'da Demokrat Parti'ye (DP) girerek siyasete atıldı ve parti genel müfettişliğine getirildi. 1947'de CHP iktidarına karşı daha sert bir politika izlenmesini isteyen grupla birlikte DP'den ayrıldı.

Temmuz 1948'de Millet Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı. Ertesi yıl İsmet İnönü ve Celal Bayar'a komplo düzenlemek iddia-

sıyla tutuklandı. Kısa bir süre sonra serbest bırakıldı. 1950 genel seçimlerinde Kırşehir'den MP'nin tek milletvekili olarak TBMM'ye girdi. Ama MP laikliğe aykırı davrandığı gerekçesiyle 1953'te kapatıldı. Bölükbaşı bunun üzerine Şubat 1954'te bir grup eski MP'yle Cumhuriyetçi Millet Partisi'ni kurdu ve genel başkanlığına getirildi. 1954'te yeniden Kırşehir milletvekili seçilince DP hükümeti Kırşehir'i ilçe durumuna getirdi. Bu dönemde hükumete sert eleştiriler yönelten Bölükbaşı Temmuz 1957'de TBMM'ye hakareten tutuklandı. Kırşehir, Haziran 1957'de, seçmenin oyunu kazanmak amacıyla DP hükümetince yeniden il durumuna getirildiyse de Kırşehirliler Ekim 1957'deki seçimlerde gene Bölükbaşı ve CMP adaylarını seçtiler. 1958'de DP'ye karşı güçbirliği oluşturmak amacıyla CMP'nin Türkiye Köylü Partisi ile birleşmesiyle kurulan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin de genel başkanlığına getirilen Bölükbaşı, 1959'da 10 ay hapis cezasına mahkûm edildi.

27 Mayıs'tan sonra Kurucu Meclis üyeliğine seçildi. 1961 genel seçimleri ertesinde

Osman Bölükbaşı
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

uzlaşmaz bir tutum takınarak koalisyon hükümetlerine katılmayı reddetti. Haziran 1962'de CKMP, I. İnönü'nün kurduğu II. koalisyona katılınca, 28 milletvekiliyle birlikte partiden ayrılarak ikinci kez MP'yi kurdu ve partinin genel başkanlığına getirildi. MP Şubat 1965'te Suat Hayri Ürgüplü başkanlığındaki koalisyon hükümetine katıldı, ama Bölükbaşı kabinde görev almadığı gibi, hükumete açık eleştiriler de yöneltti. 1972'de genel başkanlıktan ayrılarak yerini eski genelkurmay başkanlarından Cemal Tural'a bıraktı. 9 Eylül 1973'te de, 1961'den beri Ankara'dan seçildiği milletvekilliğinden istifa ederek etkin politikadan çekildi.

Bölükbaşı, Rıza Tevfik bak. Rıza Tevfik

bölüm, jeolojide, bir kayalık dizisinin çökel- diği zaman dilimi. Jeolojik dönem(*) içinde daha kısa bir zaman dilimini belirten terim, belli bir bölümü tanımlamak için kullanıldığında büyük harfle yazılır (örn. Pleistosen Bölüm). Bölüm içindeki daha kısa süreleri belirtmek için de, alt, orta ve üst gibi zaman bildiren önekler kullanılır. "Bölüm" teriminin kullanımı çoğunlukla Tersiyer (Üçüncü) ve Kuvarterner (Dördüncü) dönemlerin bölümleriyle sınırlıdır.

bölünebilir çekirdek, nükleer fizikte bölünme tepkimelerine girebilen turden atom çekirdeklerinin ortak adı. Başlıca bölünebi-

lir çekirdekler uranyum-235 (doğal uranyumun yüzde 0.7'sini oluşturur), plütonyum-239 ve uranyum-233'tür. Plütonyum-239, uranyum-238 doğurgan maddesinden; uranyum-233 ise toryum-232'den yapay olarak elde edilir. Doğurgan maddeler, düşük enerjili nötronların etkisiyle kendileri bölünmeye girmemekle birlikte, reaktörde nötron soğurarak bölünür ve bölünebilir bir maddeye dönüşen maddelerdir. Doğada bulunan doğurgan maddeler yalnızca toryum-232 ve uranyum-238'dir.

bölünme (fizikte) bak. çekirdek bölünmesi

bölünme, HÜCRE BÖLÜNME olarak da bilinir, biyolojide, bir hücrenin, iki yavru hücre oluşturacak biçimde iki eşit parçaya ayrılması. Hem mitoz, hem meyo bölünmede, hücre bölünmesi çekirdek bölünmesinden sonra gerçekleşir. Bölünme, tekhücreli canlıların temel üreme biçimi olduğu kadar, üstün yapılı bitki ve hayvanların gerek embriyondaki gelişme süreçlerinde, gerek dokularının büyümesinde ve yenilenmesinde de temel rol oynar.

Bazı çokhücreli hayvanlarda, örneğin bazı planarya türlerinde de, gövdenin ikiye bölündüğü eşeysiz bir üreme söz konusudur. Ayrıca bak. meyo bölünme; mitoz bölünme.

bölünme iziyle tarihleme, uranyumun en çok bulunan izotopu uranyum-238'in kendiliğinden bölünmesiyle ortaya çıkan hasara dayanarak gerçekleştirilen tarihleme yöntemi. Bölünme süreci sonunda birkaç yüz milyon elektron-voltluk enerji açığa çıkmakta ve bu enerji tümüyle soğurulana kadar yüksek miktarda bir ısıyı hasarı oluşturmaktadır. Isınım hasarı (bölünme izleri), ana maddenin uygun bir kimyasal ayraçla temizlenmesi (öteki maddelerden ayrılması) yoluyla, görünür duruma getirilebilir. Bu işlem, içi boşalan bölünme izlerinin optik mikroskop altında gözlenmesini ve sayılmasını olanaklı kılar. Eldeki örnek, ısınlamaya tutularak uranyum-235'in ısı bölünmesi sağlanınca mineraldeki uranyum yoğunluğuna bağlı olarak, bir kısım izler daha ortaya çıkar ve örnekteki uranyum miktarı da böylelikle saptanır. Doğal olarak oluşmuş olan kendiliğinden bölünme izlerinin, nötron uyarımlı bölünme izlerine oranı bulunarak eldeki örneğin yaşı saptanır.

Çok çeşitli mineraller, bu arada doğal ve yapay cam, bölünme izi yöntemiyle tarihlendirilebilir. Bu yöntem, çok yaşlı örnekler (örn. göktaşları) için kullanılabilir gibi, çok genç örneklerde de (örn. arkeolojik parçalar) başarılı olmaktadır. Ayrıca bak. ısınım hasarıyla tarihleme.

bölüntü (matematikte) bak. partiyon

bölüşüm kuramı, üretim sürecinde yaratılan safi hasılanın ya da katma değer çeşitli toplum kesimleri ya da üretim faktörleri arasında paylaşılmasını konu alan iktisat dalı. Paylaşım konu olan hasıla için genellikle "gelir" terimi kullanılır: Bölüşüm incelemeleri ile gelir dağılımı incelemeleri büyük ölçüde birbirleriyle kesişir. Ama gelir dağılımı incelemelerinde paylaşım sürecinin sonuçlarıyla çoğu kez ampirik düzeyde ilgilinilir. Bölüşüm kuramı ise doğrudan doğruya paylaşımı açıklamakla ilgilidir; ekonomik öğelerin safi hasıladan hangi mekanizmalarla pay aldığını ve bu payların görece büyüklüklerini, çoğu kez kuramsal olarak araştırır.

Hasıladan pay alan ekonomik öğelerin ve bunların paylarının tanımlanması ve sınıflandırılması farklı iktisat okullarınca farklı biçimlerde yapılır. Aralarında önemli yöntem ve kuram farkları olmasına karşın klasik, Marksist ve Keynesçi okullar gelirin toplumsal sınıflar arasındaki bölüşümüyle ilgilenir. Klasik siyasal iktisadın kurucularından David Ricardo, hasılanın toplumun üç sınıfı, toprak sahipleri, sermaye sahipleri ve işçiler arasında paylaşıldığını belirtmiş ve siyasal iktisadın ana sorununun bu bölüşümü belirleyen düzenlilikleri ortaya çıkarmak olduğunu ileri sürmüştür. Bölüşümü, kapitalist ekonominin sınıf yapısına bağlı olarak ele alan ve iktisadi analiz merkezine oturtan bu görüş Marksist iktisatçılarda da kabul edilir. Bu yaklaşımda rant (toprak kirası), kâr ve ücret, sözü edilen üç sınıfın gelir payları ve kapitalizme özgü bölüşüm kategorileri olarak ortaya çıkar.

Klasik bölüşüm kuramının en önemli öğelerinden biri geçimlik ücret kuramıdır. Büyük ölçüde Thomas R. Malthus'un görüşlerine dayanan bu kurama göre ücretler, işçilerin yaşamlarını sürdürmeye yetecek bir "doğal" geçimlik düzeyden çok farklı olmaz. Ücretlerin bu düzeyin üstünde olması nüfusu ve işgücü artırarak, altında olması ise ters yönde etki yaratarak ücretlerin geçimlik düzeye dönmeye yol açacaktır. Öte yandan Ricardo'nun geliştirdiği rant kuramına göre, toprak sahibinin üretimden alacağı payı (rant), üzerinde en olumsuz koşullarda üretim yapılan toprak parçasındaki üretim maliyetleri belirler. Daha nitelikli topraklar, en kötü koşullarda ekim yapılanlara oranla bir fazlalık, bir rant elde ederler.

Gelirin ücretler ve rant çıktıktan sonra geri kalan bölümü ise kâr olarak kapitalistlere gidecektir. Klasik iktisada göre, azalan verimler eğiliminin geçerli olduğu kapitalist ekonomide, uzun dönemde rantlar arttığı ve ücretler geçimlik düzeyde sabit kaldığı için kârlar görece ve mutlak olarak daralır. Bunun sonucunda sermaye birikimi geriler ve ekonominin durgunluğa sürüklenmesi kaçınılmaz olur. Dolayısıyla klasik iktisatta, toplam hasılanın ekonominin yeniden üretimi için gereken miktarı aşan bölümünün gösteren artığın rantlar ile kârlar, yani toprak sahipleri ile kapitalistler arasındaki bölüşümü iktisadi analiz temelini oluşturur.

Marksist iktisatta ise, üretim tarzlarına göre değişen artığa el koyma biçimlerinin belirlediği birincil bölüşüm ilişkileri ile, artığın paylaşımını içeren ikincil bölüşüm ilişkileri birbirinden ayırt edilir. Bölüşüm analizinin odağını dolaysız üreticiler ile sömüren sınıflar arasındaki temel çelişki oluşturur. Kapitalist bir toplumda piyasa ücretleri, kapitalizmle birlikte bir meta haline gelen işgücünün değeri tarafından belirlenir. Ama bu belirlenme, klasik iktisatta olduğu gibi nüfus ve işgücü artışlarının ücret artışlarını frenlemesi yoluyla değil, çeşitli ekonomik mekanizmaların oluşturduğu işgücü arz fazlalıkları (yedek sanayi ordusu) aracılığıyla gerçekleşir. Ayrıca sınıf mücadeleleri de ücretlerin belirlenmesinde rol oynar. Safi üretim değeri ile işgücünün değeri arasındaki farktan oluşan artı değer, ikincil bölüşüm ilişkilerine bağlı olarak sinai ve ticari kâr, rant, faiz ve vergiler arasında paylaşılır.

19. yüzyılda ortaya çıkan neo-klasik bölüşüm kuramı marjinal üretkenlik kavramına dayalıdır ve gelirin üretim faktörleri arasında paylaşımıyla ilgilidir. Marjinal üretkenlik kuramı İngiltere'de Alfred Marshall ve Philip Henry Wicksteed, İsviçre'de Léon Walras, İsveç'te Knut Wicksell ve ABD'de

John Bates Clark tarafından geliştirilmiştir. Bu kurama göre bir üretim faktörünün fiyatı, o üretim faktöründen bir birim daha kullanıldığında üretim değerinde meydana gelecek artış tarafından belirlenir; öteki faktörlerden kullanılan miktarlar değişmeksizin herhangi bir faktörden kullanılan miktar artırıldığında, azalan verimler yasası uyarınca, bu faktörün marjinal üretkenliği azalır. Marjinal üretkenlik kuramında ekonominin durağan olduğu, bütün piyasalarda tam rekabetin hüküm sürdüğü ve her üretim faktörünün marjinal üretkenliğini ötekilerden bağımsız olarak belirleyebildiği varsayılır. Bu koşullar altında, denge durumunda her faktörün fiyatı onun marjinal üretkenliğinin değerine eşit olacaktır.

Ekonomi bir bütün olarak ele alındığında, neo-klasik iktisat kuramında bölüşüm, üretim faktörleri ile nihai mallar arasındaki ilişkileri tanımlayan üretim fonksiyonunca belirlenir. Ekonominin tümünü kapsayan bir üretim fonksiyonunda yer alan emek, sermaye ve toprak faktörlerinin marjinal üretkenliklerinin değeri, tam rekabet koşullarında faktör fiyatına eşit olur. Böylece, teknolojik koşulların (üretim fonksiyonunun biçimi) belirlediği bölüşüm bir yandan da fiyat kuramının bir parçası olur. Dolayısıyla sermaye ile emek arasındaki toplumsal ve ekonomik ilişkilerden yola çıkan bağımsız bir bölüşüm kuramına gerek kalmaz.

Keynesçi kuramlarda ise bölüşüm, kapitalizmin temel ve kalıcı ilişkilerinden yola çıkarak değil, bu toplum biçiminin çağdaş koşullarda gözlenen işleyiş mekanizmalarına bakarak açıklanır. Bu çerçevede içinde ekonominin tekelleşme derecesine bağlı fiyatlama kuralları, enflasyon ve deflasyon koşullarında ve sendikalaşmış bir işgücü piyasası içinde nominal ve reel ücretlerin oluşması, farklı toplumsal sınıfların farklı tasarruf eğilimleri, Keynesçi okulun bölüşüm ile makroekonomik denge ya da denge-sizlik arasındaki bağınların açıklanmasında kullandığı temel öğe ve olgulardır.

Sınıflar arasındaki bölüşümü inceleyen klasik ve Marksist yaklaşımlar ile üretim faktörleri arasındaki bölüşümü konu alan neo-klasik yaklaşımın farklılığı ilk bakışta açık değildir. Nitekim neo-klasik okulun üç ana üretim faktörü olan toprak, sermaye ve emek, kapitalist bir toplumun üç ana sınıfı, bu faktörlerin getirileri olan rant, faiz ve ücret de sınıf paylarıyla eşleştirilebilir. Ama bu benzerlik yanıltıcıdır. Çünkü neo-klasik iktisat, toprak, sermaye ve emek olarak üretim faktörlerini, üretim sürecinin toplumsal sistemlerden bağımsız, evrensel teknolojik öğeleri olarak görür. Dolayısıyla rant, faiz ve ücret de bu faktörlerin getirileri olarak ve bunları kullanan tüm üretim sistemleri için geçerli olan evrensel bölüşüm kategorileri olarak yorumlanır. Klasik siyasal iktisadın başlattığı ve Karl Marx'ın sürdürdüğü gelenekte ise rant ve kâr, toprağın ve sermaye mallarının sahipliğinden, üretim araçları üzerindeki özel mülk-yetten kaynaklanır. Dolayısıyla bu bölüşüm kategorileri tarihsel olarak sınırlı, yalnızca kapitalizm için geçerli kavramlardır; farklı toplum biçimlerindeki bölüşüm ilişkilerini incelemek için farklı kavramlaştırmalar gerekir.

bölütlenme, METAMERİZMA ya da SFGMEN TASYON olarak da bilinir, bir hayvanın gövdesinin, her birine bölüt (halka, metamer ya da somit) denen ve çizgisel bir dizi oluşturacak biçimde art arda eklenen benzer parçalardan oluşması. Bu gövde parçaları ya da bölütler, embriyon aşamasında, gövdenin ön ucundaki ilk bölütten arkadaki son bölüte doğru uzanan bir sırayla oluşur

Hayvanların üç büyük filumu olan halkalı-solucanlar (*Annelida*), eklembacaklılar (*Arthropoda*) ve kordalıların (*Chordata*) bütün üyeleri bölütüdür. İlk ikisinde yetişkinler belirgin bir bölütlenme gösterirken, kordalılarıdaki bölütlü yapı yalnız yetişkinlerin kaslarında, omurgalarında ve kaburgalarında belirgindir (örn. balıklar); ama, bölütlenmesinin gözle görülür olmadığı durumlarda (örn. memeliler) bile, her bireyin gelişmesi temel olarak bölütlerin, daha doğrusu embriyondaki somitlerin(*) oluşmasına bağlıdır. Şerit (tenya) gibi yassısolucanların proglotis denen bölütleri öbür üç gruptakinden çok farklı biçimde oluştuğu için, zoologların çoğu şeritleri bölütlenmiş hayvanlar arasında saymaz. Eklembacaklıların, halkalısolucanların ve kordalıların bölütlenmesi, evrim sürecinde büyük olasılıkla birbirinden bağımsız olarak geliştiği için, yalnızca bölütlenmeye dayanarak hayvan grupları arasında bir akrabalık ilişkisi olduğu söylenemez; bununla birlikte, her grubun kendine özgü bölütlenmesi, o grubun üyeleri arasındaki atasal ilişkiyi açıkça ortaya koyar. Dikenbaşlıların (*Acanthocephala*) ve yuvarlaksolucanların (*Aschelminthes*) bazı üyelerinin gövde üstü dokularında görülen halkaya benzer dış oluşumlar (halkalanma) bazen öylesine belirgindir ki, ilk bakışta bölütlenme olduğu sanılabilir; oysa bu oluşumlar tamamıyla yüzeyseldir ve gerçek bölütlenme olmadığını açıklar.

börek, kalınca açılmış ya da çeşitli incelikteki hazır yufkadan, içine değişik malzemeler konarak yapılan yiyecek.

Geleneksel Türk mutfağında önemli bir yer tutan hamur işlerinin en yaygın türlerindenidir. Beyaz ya da sarımsı, gluteni bol ve çok ince öğütülmüş undan yapılır. Böyle unlar özlü olduğu için hamur açılırken gevşemez ve katları kabanır. Börek hamuru su ya da sütle yoğrularak hazırlanır. İyi sonuç almak için hamuru bez ya da yağlı kâğıt arasında bir iki saat dinlendirmek gereklidir. Yufkalar, merdane ya da oklava ile istenen incelikte açılır. Fırında, tavada ya da sacda kızartılarak pişirilir.

Börekler kondukları ya da kızartıldıkları kaba göre "tepsi böreği", "sac böreği"; içlerine konan malzemeye göre "kıymalı", "ispanaklı", "patatesli", "peynirli börek"; biçimlerine göre "müska böreği", "sigara böreği"; yaygın olarak yapıldıkları yerin adına göre "Nemse böreği", "Tatar böreği", "Adapazarı böreği" gibi adlarla anılır.

19. yüzyıldan kalma yemek kitaplarında adı geçen ve birçoğu bugün de pişirilen belibaşlı börek çeşitleri şunlardır: Adapazarı böreği, akıtma sakız böreği, Arnavut böreği, bohça böreği, burma börek, çarşı böreği, Çerkez böreği, çiğ börek, fincan böreği, gül börek, ince börek, kapak (tence-re ya da tas) böreği, kestane böreği, kol böreği, kuru börek, Laz böreği, müska böreği, Nemse böreği, paça böreği, pırasa böreği, puf böreği, sac böreği, sakız böreği, saray böreği, Selanik böreği, serpm hamur böreği, sigara böreği, soğan böreği, su böreği, süt böreği, talaş böreği, Tatar böreği, tavuk böreği, tepsi böreği.

Bunlardan Adapazarı böreği, az yağlı hamurdan açılmış yufkalar arasına yumurta, beyazpeynir ve yoğurt konarak fırında; Çerkez böreği, içine Çerkez peyniri ya da beyazpeynir konup yarım ay biçimi verildikten sonra tavada; fincan böreği, çok ince açılmış üç dört kat yufka arasına öbek öbek iç konduktan sonra üstüne bir yufka örtülüp fincan ile bastırılarak tavada ya da fırında; kol böreği, içine peynir ya da kıyma konarak kol biçiminde hazırlanmış yufkalarla fırında; Selanik böreği, katmerlenmiş

birkaç kat yufkanın arasına ispanak, süzme yoğurt ve kırmızıbiber konarak fırında; talaş böreği, katmerlenmiş yufka içine kavurulmuş soğan, kuşbaşı et, havuç ve bezelye konup bohça biçimi verilerek gene fırında pişirilir.

Börekçi, (Mehmet) Rifat (d. 1861, Ankara - ö. 5 Mart 1941, Ankara), Türk din adamı. Verdiği fetvalarla Kurtuluş Savaşı'nı desteklemiş, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Diyanet İşleri başkanlığını yapmıştır.

Ulemeden Börekçizade Ali Kâzım Efendi'nin oğludur. İlk ve ortaöğrenimini Ankara'da yaptı. İstanbul'da cami derslerine

Börekçi
Ana Yayıncılık Arşivi

devam ederek icazet aldı. Ankara Fazlîye Medresesi müderrisliğine atandı. 1898'de Ankara İstinaf Mahkemesi üyesi oldu. 1907'de Ankara müftülüğüne getirildi. 1909'da mahkeme üyeliğine döndü.

Kurtuluş Savaşı'nın ilk yıllarında Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Ankara şube başkanlığını yürüttü. İstanbul'da Şeyhülislam Dürriyade Abdullah Beyefendi'nin, Kurtuluş Savaşı'nın meşru olmadığını ilan eden fetvasına karşı, bu savaşın haklı ve meşru olduğuna ve bir bölümü işgal edilen yurdun kurtuluşunun ancak mücadeleyle olacağına ilişkin fetva verdi. Onun bu tutumu, halifeye karşı çıkmış olmaktan çekinen geniş bir kitlenin mücadeleye katılmasını sağladı. Bu arada Börekçi, İstanbul Hükümeti'nce gıyabında idama mahkûm edildi (1920).

1. TBMM'de altı ay kadar Menteşe (Muğla) milletvekili olarak bulunduktan sonra, Ankara müftülüğü görevini üstlenerek milletvekilliğinden ayrıldı. Hilafetin kaldırılmasından sonra, 30 Mart 1924'te Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Diyanet İşleri başkanlığına getirildi ve ölümüne değin bu görevde kaldı.

Böriler bak. Togteginliler

börk, Türklerde geleneksel erkek başlığı. Sözcük genelde başlık, külah anlamında da kullanılmıştır. Bazı türk lehçelerinde "börük" ya da "börük" olarak da geçer. Eskiden hayvan postu ve işlenmiş deriden, sonraları keçe ve çuhadan yapılmıştır.

Kaşgarlı Mahmud'un *Divanü Lügati't-Türk* adlı sözlüğüne göre 11. yüzyılda sukarlaç (bir tür uzun külah), kızılığ (kıyılı börk, kenarlı başlık), kuturma (önde ve arkada iki kanadı bulunan börk) ve kıymaç (beyaz tiftikten üretilmiş keçeden yapılan börk) adıyla dört tür börk kullanılıyordu. Üstündeki süslemeler, ya da kumaş sarmalariyiyen toplumsal konumunu ve mesleğini de yansıttı. Bunu doğrulayan atasözlerine ve çeşitli deyimlere Dede Korkut Hikâyeleri'nde de rastlanır.

Börk, İran ve Anadolu'da yaşayan Türkmen boylarında, Selçuklu ve Osmanlı ordularında da kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'in (hd 1299-1324) "börk-i Horasani" adıyla kırmızı çuhadan (ya da kadifeden) bir börk giydiği rivayet edilmektedir. Börk, Orhan Bey döneminde (1324-62) orduda kullanılmaya başlamış. I. Bayezid (Yıldırım) döneminde de (1389-1402) Yeniçeri Ocağı'nın resmi başlığı olmuştur. Osmanlılarda üst düzeydeki bazı görevliler ak börk, yeniçeriler ve halk ise kırmızı börk giyerdi. "Üsküf" de denen yeniçeri börkü genellikle keçeden yapılırdı. En üstünde, enseyi örtecek biçimde aşağıya sarkan ve "yatırtma" adı verilen bir parça bulunur, başa geçirilen alt bölümü ise şerit biçiminde sarmayla işlenir, önüne de sarı tenekeden, "kaşıklık" ya da "tüylük" denen bir cep dikilirdi. Yeniçeriler, günlük yaşamda ve sefere giderken, büyük önem verdikleri "kaşık yoldaşlığı"nı simgelemek düşüncesiyle, bu cebe bir kaşık sokarlar, tören ve alay sırasında da kıdem ya da rütbelere göre tüy ya da sorguç yerleştirirlerdi.

Börke günümüzde Güneydoğu Anadolu'nun bazı yöreleriyle Kağızman ve Sankamış dolaylarında rastlanmaktadır. Ayrıca Malatya yöresinde kullanılan bir tür başlığa da "börkenek" adı verilmektedir. Yünden düz ya da motifli olarak örülen, uçları uzun tutulup sarkıtılan bu başlığın adının da börkle ilişkisi olduğu sanılmaktadır.

Börklüce Mustafa, DEDE SULTAN olarak da bilinir (ö. 1419, Ayasulug [bugün Selçuk]). Şeyh Bedreddin'in izleyicilerinden. Şeyh Bedreddin adına bir ayaklanmaya önderlik etmiştir.

Fetret Devri'nde (1402-13) Edirne'de hükümdarlığını ilan eden Musa Çelebi'nin kazaskerliğini yapan Şeyh Bedreddin'in kethüdasıydı. 1413'te I. Mehmed (Çelebi) Şeyh Bedreddin'i İznik'e sürgün edince, Mustafa da onun düşüncelerini yaymaya başladı. Bu düşünceler doğrultusunda, İzmir ve Aydın çevresinde büyük bir kitleyi arkasında toplamayı başardı. Ayrıca Sakız Adasındaki Hristiyanlar arasında da pek çok yandaş buldu. Bu arada Şeyh Bedreddin'in müritlerinden Torlak Kemal de Manisa yöresinde ayaklanma hazırlıkları yapıyordu.

I. Mehmed'in, Tesalya ve Selanik yöresinde hükümdarlığını ilan etmeye kalkışan kardeşi Mustafa Çelebi'nin üzerine yürümelerinden yararlanan Börklüce Mustafa yaklaşık 5 bin kişilik bir kuvvetle Karaburun'da, Torlak Kemal de Manisa'da ayaklandı. Börklüce Mustafa önce üzerine gönderilen İzmir sancakbeyini öldürdü. Ardından Saruhan sancakbeyi Timurtaş Paşazade Ali Bey'i de bozguna uğrattı. Bunun üzerine I. Mehmed, Sadrazam Bayezid Paşa ile oğlu Murad'ı (II. Murad) büyük bir orduyla Börklüce'nin üzerine gönderdi. Bayezid Paşa, önemli kayıplar vererek, büyük uğraşlar sonunda Börklüce'yi yakaladı. Ayasulug'a götürerek yandaşlarıyla birlikte işkenceyle öldürttü. Ölümünden sonra Dede Sultan'ın yaşadığı söylencesi yörede yaygınlık kazandı ve birçok halk şirine konu oldu.

börülce (*Vigna unguiculata*), KARNİKARA olarak da bilinir, baklagiller (*Fabaceae*) familyasından, bir yıllık tarım bitkisi. Anayurdu büyük olasılıkla Hindistan ve Orta-doğu olan, ama tarımı çok eski çağlarda Çin'de başlatılan börülcenin yaprakları bileşik ve üç yapraklıdır. Beyaz, mor ya da açık sarı renkli çiçekleri, uzun sapların

ucunda genellikle ikisi ya da üçü bir arada açar. Tohum kılıfı uzun ve silindirik biçimindedir; *V.u. catjang* çeşidinde 7,5-12,5 cm, *V.u. sinensis* çeşidinde ise 20-30 cm uzunluğa erişir. Fasulyeye benzeyen küçük tanelerin (tohumların) göbek bölümünde kara bir leke bulunur. Taze börülce ve kuru taneleri sebze olarak tüketilir; ayrıca hayvan yemi olarak kullanılır.

Bösendorfer, Ignaz (d. 28 Temmuz 1796, Viyana - ö. 14 Nisan 1859, Viyana), Avusturyalı piyano yapımcısı ve adını taşıyan firmanın kurucusu.

Bösendorfer piyano tuşundaki parmak basıncını keçeli çekice, oradan da tellere ileten çeşitli mekanizma tasarımları kullanarak birçok düzenek denedi. En büyük piyanos olan Imperial Grand sekiz oktava kadar çıkan bir ses genişliğine sahipti. Daha sonra bu piyano yedi buçuk oktavlık bir standarda indirildi. Modern Bösendorfer kuyruklu piyanosunun uzunluğu üç metre-nin üzerindedir ve sesi çok beğenilir.

Bösendorfer'in ölümünden sonra işi oğlu Ludwig sürdürdü. 1872'de Viyana'da Bösendorfer Salonu'nu yaptırarak burasını oda müziği ve piyano konserlerinin merkezi haline getirdi. 1919'da Ludwig'in ölmesinden sonra işletme başkalarının eline geçti.

BP bak. British Petroleum Company PLC, The

Braak, Menno ter (d. 26 Ocak 1902, Eibergen - ö. 14 Mayıs 1940, Lahey, Hollanda), keskin zekâsı ve sanatta aşırı

Braak
Gemeente Archief Lahey

inceliği sürekli karşı çıkmasıyla "Hollanda edebiyatının vicdanı" olarak tanınan eleştirmen.

1931'de Edgar du Perron ile birlikte çıkarmaya başladıkları *Forum* dergisinde, çağının üslupçu estetizmini reddederek yapaylıktan uzak, içten bir edebiyata dönülmesini savundu. En önemli edebi denemesi *Het carnaval der burgers* (1930; Şehirlilerin Karnavalı) ironi ustalığını ve kendine özgü yaratıcı üslubunu gösterir. Braak siyasal ve dinsel dogmalara Nietzsche'yi andıran bir kuşkuyla yaklaşır. Bu tutumu *Politicus zonder partij* (1934; Partisiz Politikacı) ve *Van oude en nieuwe Christenen* (1937; Eski ve Yeni Hristiyanlar Üstüne) adlı yapıtlarında iyice belirgindir.

Kitle hareketlerine ve militarizme karşı olan Braak, Nazilerin Hollanda'yı işgal etmesi üzerine intihar etmiştir.

Braaten, Oskar (d. 25 Kasım 1881, Kristiania [bugün Oslo] - ö. 17 Temmuz 1939, Oslo), Norveç edebiyatında fabrika işçilerinin yaşamını ilk kez konu alan romancı ve oyun yazarı.

Norveç işçi hareketiyle yakın ilişkisi vardı. Ama yapıtlarında işçi örgütlerinden çok,

Oslo'nun doğu yakasında, kendisinin de içinde yetiştiği işçi mahallelerindeki çocukların ve gençlerin yaşamını konu aldı. *Den store barnedåpen* (1925; Büyük Vaftiz) adlı oyunuyla büyük başarı kazanan Braaten'in en çok okunan romanları *Ulvehiet* (1919; Kurt İni) ve *Matilde*'dir (1920). Braaten yazarlığının yanı sıra, 1910'a değin bir kitabevinde çalıştı. Daha sonra gazetecilik, yayın yönetmenliği ve Norveç tiyatrosunda yönetmen yardımcılığı yaptı. Ayrıca bir süre Oppegård Belediye Meclisi üyeliğinde bulundu.

Brabant, Belçika'nın ortasında il. Flamanca konuşulan Hal-Vilvorde ve Leuven, (Fransızca Louvain), Fransızca konuşulan Nivelles ve her iki dilin de konuşulduğu Brüksel ilçelerine ayrılır. Önceleri eski Brabant Dükluğu'nun güney kesimini oluşturuyordu. Belçika'nın 1830'da bağımsızlığına kavuşmasından sonra, düküğün orta ve kuzey kesimleri Belçika'nın Anvers ili ve Hollanda'nın Noordbrabant ili olarak bölündü. 1830 Devrimi'nin ürünü olan "La Brabançonne" şarkısı, Belçika'nın ulusal marşı olmuştur.

Yüzölçümü 3.358 km² olan Brabant, Belçika'nın en sık nüfuslu illerinden biridir. Kentlerin dışında egemen yerleşim biçimi gelişmiş toplu köylerdir; yer yer büyük çiftliklere de rastlanır. Alçak bir platonun orta kesimini kaplayan ilin kuzeyde denizden 18 m yükseklikte olan toprakları, güneydoğuya doğru yükselerek en güneyde 165 m'ye ulaşır. Geniş ırmak vadilerinde alüvyonlu birikintilerin yanı sıra, akarsuların arasında rüzgârın taşıdığı özlü topraklardan (*limon*) oluşmuş bir örtü uzanır. Doğu Schelde Havzasının başlıca ırmakları olan Zenne, Dijle ve Gete kuzey-kuzeydoğu yönünde akarak Aşağı Schelde ile birleşen doğu-batı doğrultulu Demer-Dijle Rupel ırmak sistemine karşır.

Brabant'ın yoğun biçimde ekilen verimli özlü toprakları tarımsal açıdan büyük önem taşır. Geniş tarlalarda gübre kullanımı yoluyla bol miktarda buğday ve şeker pancarı elde edilir. İlin merkezi olan Brüksel çevresinde bahçecilik, domuz ve kümes hayvanı besiciliği, çiçek ve fidan yetiştiriciliği yapılır. Kentin kuzeybatısında turfanda sebze ve çiçek üretimine, güneydoğusunda ise bağcılığa ağırlık verilir. Kuzeydoğuya düşen Demer Vadisinin verimli topraklarında bezelye, kuşkonmaz, patates, havuç ve yabani hindiba gibi turfanda sebzeler yetiştirilir. Seralardan fidan ve bahçe meyvelerinin yanı sıra çiçek de elde edilir. Et ve süt ürünleri için sığır yetiştiriciliği yaygındır. Yaklaşık yüzde 10'u ormanlık olan ilin en büyük ormanı Brüksel'in güneydoğusunda-ki Soignes Ormanıdır.

Brabant'ta özellikle Brüksel bölgesi ve Zenne Vadisinde toplanmış gelişkin bir sanayi vardır. Flandre dokuma sanayisi Brüksel ve Anderlecht gibi kentlere kadar uzanır. Zenne Vadisinde metal işleme, dokuma ve gıda işlemeye dayalı çeşitli sanayi kuruluşları vardır. Brüksel dışındaki başlıca kentler Leuven, Nivelles, Tienen (Fransızca Tirlemont), Tubize, Halle (Hal) ve Vilvoorde'dir (Vilvorde). İl içi ulaşımdu Charleroi-Brüksel ve Willebroek kanallarından yararlanır; ayrıca Brüksel ve Leuven'den çıkan çeşitli demiryolu hatları vardır. İlde Beersel, Gaasbeek ve Elewijt gibi birçok tarihsel şato vardır. Waterloo Çarpışması'nın yapıldığı savaş meydanı Brüksel'in güneyine düşer. Nüfus (1990 tah.) 2.243.026.

Brabant Dükluğu, Karolenj İmparatorluğu'nun 9. yüzyılın ortalarında gerileyerek çöküşünden sonra ortaya çıkan feodal dük-

lük. Merkezi Leuven (Fransızca Louvain) ve Brüksel'de olan düklük, üç kuşak boyunca mücadelelere konu olan eski Aşağı Lorraine Dükluğu'nun bir parçasıdır.

Brabant dükü unvanı ilk kez 1190'da I. Henri (Savaşçı) tarafından kullanıldı. Vârisleri üç kuşak boyunca genellikle barış içinde hüküm sürdüler. 1283'te Brabantlı I. Jean, unvanı üzerinde hak iddia eden Bergh V. Adolph'tan Limburg Dükluğu'nü satın aldı ve iki bölgeyi kendi yönetimi altında birleştirdi.

1312'de III. Jean'ın kızı Johanna, Lüksemburglu Wenceslas ile evlendi. Bu evlilik dolayısıyla "Joyeuse Entrée" (Mutlu Giriş) olarak bilinen haklar bildirisi çıkarıldı. Johanna Brabant unvanını alınca, kız kardeşinin kocası Flandre kontu II. Louis buna karşır çıktı. Başlayan mücadele sırasında Johanna, Brabant'ı ve Wenceslas'ın ölümünden sonra da Lüksemburg'u yönetmeye devam etti, ama Burgonya hanedanının desteğine dayanmak zorunda kaldı. 1390'da haklarını, yeğeni Flandre'li Margaret'le evli olan Burgonyalı II. Philippe'e (Cesur) devretti. Süale 1430'da sona erdiğinde, mirası Burgonya hanedanına ve iki kuşak sonraki evlilik yoluyla Habsburg hanedanına kaldı.

İspanyol Habsburglarından II. Felipe'nun yönetimi sırasında Seksen Yıl Savaşları başladı. Bu dönemde Brabant kuzey ve güney kesimlerine bölündü. Güney, İspanyol yönetiminde kalırken, kuzey, Hollandalıların eline geçti. Kuzey bölümü, ekle-nen bazı arazilerle birlikte Hollanda'nın bugünkü Kuzey Brabant ilini oluşturdu.

Brabant'ın güney kesimi ise, Utrecht Antlaşmaları (1713) ile Avusturya Habsburglarına devredildi. 1789-90'da İmparator II. Joseph'e karşı bir silahlı direnişten ve 1795'te Fransızların fethinden sonra bölge Belçika'nın bir parçası oldu. Düküğün simgeleri, Brabant renklerinin yer aldığı Belçika bayrağında hâlâ görülebilir. Belçika krallının büyük oğluna Brabant dükü unvanı verilir.

Brac Bhasa dili, BRAC BHASHA ya da BRAC BHAKHA olarak da yazılır, Hindistan'ın Mathura ve Uttar Pradesh bölgesinde konuşulan Hint-Ari dili. Genellikle Hintçenin bazı lehçelerinden biri kabul edilir. 19. yüzyıl sonlarına değin edebiyat dili olarak kullanılmıştır. Brac Bhasa dilinde verimli edebiyat yapıtlarının çoğu, Mathura bölgesiyle yakından ilişkili olan Tanrı Krişna'yı konu alır.

Bracciano Gölü, İtalyanca LAGO DI BRACCIO ANO. Latince LACUS SABATINUS. Orta İtalya'da Lazio (Latium) yönetim bölgesinde da-ire biçiminde, Sabatini Dağlarında yer alır. Kıyısındaki mineral kaynaklar, jeolojik açıdan gölün bir grup volkanik kraterden oluştuğunu göstermektedir. Deniz düzeyinden yüksekliği 164 m, yüzölçümü 57 km² olan gölün, en derin yeri 160 m, çapı ise yaklaşık 9 km'dir. Güneydoğusundaki Ar-rone Irmağının akaçladığı göl, yılanbalığı ve öteki balık türleri bakımından zengindir. Göl kenarındaki Bracciano ve Anguillara Sabazia kasabalarında ortaçağın sonlarından kalma görkemli şatolar bulunur. Gölün güney sahilindeki Vigna di Valle'da deniz uçakları için bir üs vardır.

Bracciolini, Gian Francesco Poggio hak Poggio Bracciolini, Gian Francesco

Brachiopoda, genellikle kıyı sularında, pek azı dipte yaşayan ve dış görünüşleriyle midye, istiridye gibi çiftçenetli yumuşakçaları andıran deniz omurgasızları filumu. *Brachiopoda* filumu iki sınıfa ayrılır: Kıtın

ve fosfattan oluşmuş kabukları eklemlemlerle birleşmeyen *Inarticulata* sınıfı ve kalkerli kabuklarının iç içe geçen dış ve dış yuvalarıyla eklemlemlendiği *Articulata* sınıfı. Bugün sayıları iyice azalmış olmakla birlikte, bir zamanlar denizlerdeki en kalabalık canlı grubunu oluşturan bu hayvanlar, fosilleşmiş örneklerinden anlaşıldığı kadarıyla, Kambriyen Dönemden (y. 570-500 milyon yıl önce) bugüne değin varlığını sürdürmüştür. Günümüzde, 80 cinsi temsil eden 300 kadar tür (soyu tükenmiş türlerin sayısı 35 bini bulur), özellikle Antarktika'da, Japonya, Avustralya ve Yeni Zelanda kıyılarında yaşar. En ilginç örneklerine Güney Afrika kıyılarından, en iri türleri Şili ve Arjantin sularında, birkaç cinsine de Akdeniz'de rastlanır.

Bu filumun üyelerinin kabukları, temel olarak yumuşakçalarınkinden farklıdır; yumuşakçalardaki yanal kabuklara karşılık, *Brachiopoda* üyelerinde sırtı ve karnı örten bir üst, bir alt kabuk bulunur. Alt kabuk genellikle üst kabuktan daha büyüktür ve kabukların bitiştiği yerde yuvarlakça bir açıklık bırakarak, gaga gibi yukarıya doğru kıvrılır. *Brachiopoda* filumu ile çiftçenelli yumuşakçalar (*Bivalvia*) arasındaki fark, iç yapılarında iyice belirginleşir. Bu canlıların ayırt edici taksonomik özellikleri, deniz suyundaki besin parçacıklarını süzerek alan at nalı biçiminde bir beslenme organının (lofofor), boşaltım organlarının (nefridyumlar) ve basit de olsa bir dolaşım, sinir ve üreme sisteminin bulunmasıdır. Üç cins dışında, filumun bütün üyeleri ayrı eşeylidir.

Brachiopoda üyeleri, genellikle 2,5 cm büyüklüğünde, en irileri 10 cm'yi aşmayan küçük yapıları hayvanlardır. Çoğunun kabukları sarımsı ya da beyaz, bazıları kırmızı benekli ya da çizgilidir. Daha çok kıta sahanlıklarındaki sığ sularda ve kordon gibi bir uzantıyla ya da doğrudan doğruya alt kabuklarıyla taş, çakıl gibi sert yüzeylere tutunarak yaşarlar. Kabukları kahverengi üstüne koyu yeşil olan *Lingula* cinsinin üyeleri ise, dipteki kum ya da çamurlara gömülür.

Brachychiton bak. şişeağacı

Brackley, Thomas Egerton, Vikont, BARON ELLESMERE (1603-16) olarak da bilinir (d. y. 1540 - ö. 15 Mart 1617, Londra), İngiliz avukat ve diplomat. *Court of Chancery*'yi gelenek hukuku mahkemelerinden ayırarak, İngiltere'de gelenek hukuku (*common law*) dışında bir yargı sisteminin gelişmesine yardımcı olmuştur.

1572'de Lincoln's Inn (İngiltere'de hukuk eğitimi veren kurum) tarafından baroya kabul edildi. Kraliçe I. Elizabeth döneminde hızla yükselerek, 1596'da mühürdar oldu. 3 Mart 1617'ye değin 21 yıl boyunca sürdürdüğü bu görevde en uzun süreyle kalan kişi oldu. Bunun yanı sıra pek çok diplomatik görev aldı. Kraliyetin öncelik haklarına ilişkin görüşlerini ve kilise konusundaki politikasını desteklediği I. James'in 1603'te tahta çıkmasından sonra, Ellesmere baronu ve Lordlar Kamarası başkanı (*lord chancellor*) oldu.

Lordlar Kamarası başkanına bağlı olan *Court of Chancery* başlangıçta, gelenek hukuku mahkemelerinin ele almadığı özel hukuk davalarına bakmak, gelenek hukukunun yetersizliğini ve katıllığını düzeltmek amacıyla kurulmuştu. *Court of Chancery* bir süre sonra gelenek hukuku mahkemeleriyle rekabete girdi. 1616'da gelenek hukuku mahkemelerinin verdiği bazı cezaları bağışlaması, *Court of Chancery* ile Brackley'in muhalifi olan *Court of King's Bench*'in (Kraliyet Yargı Kurulu) başyargıcı

- Sir Edward Coke arasında bir anlaşmazlığa yol açtı. Bu anlaşmazlık, kralın *Court of Chancery* lehine karar vermesiyle çözümlendi (Oxford Kontu Davası). Bu tarihten sonra, *Court of Chancery*'nin yargı yetkisi bir daha sorgulanmadı.

1616'da vikont olan Brackley, ertesi yıl ölüm döşeginde kendisine verilmek istenen "kont" unvanını kabul etmedi.

Bracknell, İngiltere'de, Berkshire ilinin Bracknell ilçesinde yeni kent. İlçenin yüzölçümü 109 km²'dir. Eski Bracknell kenti, burada bulunan büyükbaş hayvan pazarı 19. yüzyılda, 13. yüzyıl başlarından beri etkin olan Wokingham'daki pazarın yerini alıncaya değin önem taşıyordu. 1949'da yeni kent kurulduğu sırada nüfusu yaklaşık 5 bin kişiydi. Mobilya üretimi, dokumacılık ve mühendislik dallarını kapsayan sanayilerin gelişmesi, komşu kentler de içinde olmak üzere tüm bölgeye işgücü çekti. 1799'da askeri görevlilerin eğitimi amacıyla kurulan Sandhurst'deki Kraliyet Askeri Akademisi en güneyde yer alır. Nüfus (1981 geç.) yeni kent, 48.752; (1986 tah.) ilçe, 93.200.

Braconidae, *Hymenoptera* (zarkanatlılar) takımından, yüzlerce asalak böceği içeren familya. Türlerin çoğu koyu ve donuk renkli, uzunluğu genellikle 1,5 cm'yi aş-

Apanteles cinsinden bir *Braconidae* üyesi

Anthony Bannister. Natural History
Photographic Agency. EB Inc.

mayan oldukça küçük böceklerdir. Bazılarının kanatları çizgili ya da benekli, dişilerin yumurta bırakma organı uzun ve belirgindir.

Çeşitli böceklerin üstünde asalak yaşayan bu familya üyelerinin çoğu, zararlı böceklerin çoğalmasını önlediği için insana yararlı böceklerden sayılır. Örneğin *Apanteles glomeratus*, tarım zararlısı olan beyaz lahanakurdu (*Pieris rapae*) ile lahanakurdunun (*Trichoplusia ni*) larvalarının, bazıları *Buprestidae* ve *Cerambycidae* familyalarından çeşitli ağaç zararlısı böceklerin, *Chremylus rubiginosus* buğdaybitinin (*Calandra granarius*), *Opius concolor* Akdeniz bölgesi zeytinlerinde büyük zararlara yol açan zeytin sineğinin (*Dacus oleae*) asalığıdır.

Dişiler yumurtalarını, konanın larvalarının ya da yumurtalarının içine bırakır. Yumurtadan çıkan larvalar pupa evresine kadar gelişmesini konanın içinde tamamlar. Pupa evresini bazıları konanın içinde, bazıları üstünde yapıpışarak, bazıları da konaktan ayrılarak bitki yapraklarında ya da sapsaplarında geçirir. Tek bir konakta 150 kadar *Braconidae* larvası gelişebilir. Ayrıca bak. tırtır.

Bracton, Henry de, BRATTON ya da BRETTON olarak da yazılır (d. Devon? - ö. 1268, Exeter, Devon?), ortaçağ İngiltere'sinin önde gelen hukukçusu. Bracton gelenek hukuku (*common law*) üzerine en eski ve kapsamlı incelemelerden biri olan *De legibus et consuetudinibus Angliae* (İngiliz Yasaları ve Gelenekleri Üzerine) adlı yapıtın yazarıdır. Esas olarak İngiliz yargı kararlarına ve İngiliz yargıçların uyulmasını istediği yargı yöntemlerine bağlı kalmakla birlikte, gelenek hukukunu, medeni hukuk (Roma hukuku) ve kilise hukukundan alınan ilkelere genişletti. *De legibus*, bazı kıta Avrupası hukukçularının, özellikle de Roma hukukunun Bologna'yı yorumcusu Azzone'nin (Azo) etkisini taşıyor.

Bracton 1245'te, Kral III Henry'nin gezici yargıcı oldu. Yaklaşık 1247'den 1257'ye değin, daha sonra *Court of King's* (ya da *Queen's Bench*) (Kraliyet Yargı Kurulu) dönüştürülen, Coram Rege'nin yargıçlarından biriydi. Zamanının başka İngiliz hukukçuları gibi Bracton da rahipti. 1264'ten başlayarak Exeter Katedrali'nin başrahipliğini yaptı. 1884'te, Bracton tarafından derlendiği anlaşılan, içinde yaklaşık 2 bin dava dosyasının yer aldığı bir yazma koleksiyonu bulundu. *Note-Book* (Not Defteri) adı verilen yazmalar 1887'de İngiliz hukukçu Frederic Maitland tarafından yayımlandı.

Brač Adası, İtalyanca BRAZZA. Adriya Denizinde engebeli ve dağlık ada. Hırvatistan'ın bir parçasıdır. Adriya Denizindeki en büyük adalardan biri olan Braç'ın yüzölçümü 395 km², en yüksek noktası 778 m'dir (Vidova Dağı). Ada halkının başlıca uğraşı balıkçılık ve tarımdır. Yörede incir, zeytin, badem ve yüksek kaliteli şaraplık üzüm yetiştirilir. Yaz aylarında, içme suyu kaynakları yetersiz olan adanın su gereksinimi anakaradan sağlanır. Makinelerle çıkarılan mermer ihraç edilir. Turizm sektörü gelişmeye başlamıştır.

Adadaki başlıca köy Supetar'dır. Skrip adlı küçük köyde eski çağlardan kalma bir duvar vardır. Split'teki (eskiden Spalato) Diocletianus Sarayı'nın (IS 295-305) yapımında kullanılan taşlar Skrip'teki taşocaklarından çıkarılmıştır. Önceleri Yunanlılar ve Romalıların elinde bulunan ada, Adriya Denizindeki mücadeleler sonucunda sırasıyla, korsanların, Dubrovnik (eskiden Ragusa), Venedik, Bosna, Fransa ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yönetimi altına girdi. Kısa bir süre de bağımsız kaldı. 1918'de Yugoslavya'ya katıldı. II. Dünya Savaşı sırasında Yugoslav partizanları ve özel Müttefik birlikleri Braç Adasını 1944'te Almanlardan geri aldı. Nüfus (1981 tah.) 12.715.

Bradbury, Ray (Douglas) (d. 22 Ağustos 1920, Waukegan, Illinois, ABD), bilimkurgu yapıtları, geçmiş özlemiyle dolu öyküler, radyo oyunları ve senaryolarıyla tanınan ABD'li yazar ve şair. Yapıtlarında tuhaf, grotesk ve duygusal öğeleri büyük bir ustalıkla yansıtır.

İlk öyküsü 1940'ta çıktı. Bir süre sonra adı dergilerde sık sık görülmeye başladı. Birçok öyküsü ödül kazandı ve 700'den fazla antolojide yer aldı. İlk öykü kitabı *Dark Carnival*'dan (1947; Karanlık Karnaval) sonra çok sayıda yapıtı yayımlandı. Bunlar arasında, birçoklanca bilimkurgunun klasik yapıtlarından sayılan, 1966'da filme alınan ve 1980'de televizyon dizisi yapılan *The Martian Chronicles* (1950; İngiltere bas. *The Silver Locusts*; Gümüş Çekirgeler,

1984), ikisi de sinemaya uyarlanan *The Illustrated Man* (1951; Resimli Adam) ve *Fahrenheit 451* (1951; *Fahrenheit 451*, 1971, 1984), ayrıca *The Golden Apples of the Sun* (1953; Güneşin Altın Elmalan), *Dandelion Wine* (1957; Karahindiba Şarabı), *A Medicine for Melancholy* (1959; Melankoli İlacı), *R Is for Rocket* (1962; Roket'in R'si), *Something Wicked This Way Comes* (1962; Kötülük Yaklaşıyor) ve *I Sing the Body Electric!* (1969) sayılabilir. Bradbury ayrıca çocuk öyküleri, oyunlar ve aralarında *Moby Dick*'in de (1956, John Huston ile birlikte) bulunduğu birkaç senaryo yazmıştır. Şiir kitapları arasında *When Elephants Last in the Dooryard Bloomed* (1973) ve *Where Robot Mice and Robot Men Run Round in Robot Towns* (1977; Robot Fareler ve Robot Adamların Robot Kentlerin Çevresinde Koştukları Yer) vardır. Türkçede *Deniz Kanavarı* (1979) adlı bir kitabı, *Son Yaya* (1986) ve *Ateş ve Buz* (1986) adlı öykü derlemeleri yayımlanmıştır. *Dünyaların Gelişi* (1984) adlı bilimkurgu öyküleri antolojisi de Bradbury'nin kitabı adını veren bir öyküsü yer alır.

Braddock, James J(oseph) (d. 6 Aralık 1905, New York kenti - ö. 29 Kasım 1974, North Bergen, New Jersey, ABD), ABD'li dünya ağır sıklet boks şampiyonu. 13 Şubat 1935'te Long Island'da (New York) Max Baer'le yaptığı 15 raundluk maçı sayı ile kazanarak elde ettiği şampiyonluk unvanını 22 Haziran 1937'de Chicago'da Joe Louis'le yaptığı maçın sekizinci raundunda nakavtla yenilinceye değin korudu.

1926'da profesyonel olan Braddock, 1929'da New York kentinde yaptığı 15 raundluk unvan maçında, yarı ağır sıklet şampiyonu Tommy Loughran'a yenildi. Bir süre sosyal yardımla geçinen ve boksörlüğü artık sona ermiş gibi görünen Braddock, 1934'te yeniden ringlere döndü. Beklenmedik başarılar kazanarak ağır sıklet şampiyonluğunda iddialı duruma geldi. Baer'i yenerek 1'e 10 aleyhine olan tahminleri altüst etti. Braddock, 1926-35 arasında yaptığı 85 maçın 51'ini kazandı; bunların 26'sında karşısındakini nakavt etti. Unutulmuşken yeniden ün kazandığı için "Külkedisi Adam" diye anılırdı.

Bradenton, ABD'de, Florida'nın güneybatısındaki Manatee ilinin merkezi (1903) olan kent. Manatee Irmağının güney yakasında ve Tampa Körfezine döküldüğü yerin yakınında yer alan kent, güneyde Sarasota'yla komşudur. Hernando de Soto 1539'da yakınlarda, büyük olasılıkla Shaw Burnunda karaya ayak basmıştır. Bu olayın anısına bir anıt dikilmiştir ve her yıl bir tören düzenlenir. İlk kez yöreye yerleşen Joseph Braden, kalıntılar bugün de ayakta olan bir "kale" inşa etti (1854) ve şekerkamışı yetiştirdi.

Yerleşim, kışın rağbet gören bir dinlenme yeri ve çiftlik ürünleri (turungiller, kış sebzeleri ve çiçekler) ve canlı hayvanlar için bir pazar yeri olarak gelişti. 1903'te tüzel kimlik kazandı. 1947'de, 1842'de kurulan doğudaki komşusu Manatee'yle birleştirilerek Bradenton kenti adını aldı. Hafif sanayilerin yaygınlaşmasıyla ekonomisi çeşitlilik kazandı. Tampa Körfezindeki Piney Burnunda yer alan Port Manatee, çevrede çıkarılan fosfat cevherinin ihracat limanıdır. Green Bridge yakınındaki Güney Florida Müzesi ve Bishop Planetariumu'nda, Amerikan Yerlilerinin el sanatları ve denizdeki yaşam sergilenir. Yakınındaki Ellington'da bulunan Gamble Malikânesi (Judah P. Benja-

min Anıtı, 1842-45'te inşa edildi). Florida'daki İç Savaş'ta ölen Güneyli askerler anısına yapılmış başlıca anıttır. Manatee Junior College (1957) Bradenton'dadır. Nüfus (1990) kent, 43.779; metropoliten alan, 211.707.

Bradford, İngiltere'de, Leeds'in batısında West Yorkshire metropol ilinde yer alan bir ilçe ve kent. Geniş bir sığlık alanın Aire Irmağının küçük bir koluyla keşiştiği çevre vadilerden birinde kurulmuştur.

1311 kayıtlı bir çırpıcı dibeği, eski dönemlerde yünlü üretiminin taşıdığı önemi gösterir. 17. yüzyıl sonlarında ince yün ipliği ticareti gelişti. 19. yüzyılda yöredeki kumtaşı, demirtaşı ve kömürün işletilmesiyle, Bradford kanallarla düzenlenmiş olan Aire'e doğru, ırmak boyunca hızla genişledi. 1900'e gelindiğinde kent, Yorkshire'in başlıca yün alım merkezi olmuştu. Hem ülke içinden, hem de denizden pazarlardan gelen yün alınıp satılıyordu. 19. yüzyıl sonlarında Bradford'a yerleşen ve çoğu Alman Yahudisi olan yabancı tüccarlar ticareti canlandırdı ve kent, Wakefield ve Halifax'taki kumaş pazarlarından daha fazla ticari önem kazandı. Yörede ince yün ipliğinin yanı sıra ipek, alpaka ve kadife kumaş da üretilmeye başladı.

Yün ayırma geniş bir kitleye iş olanağı sağlamaktadır. Günümüzde sentetik elyaf kullanımı gittikçe artmaktadır. Bradford Batı Yorkshire'daki boyalı sanayisine de egemendir. Giderek daha kozmopolit bir nitelik gösteren kentte çok sayıda Pakistanlı dokumacılar işlerinde çalışmaktadır.

Victoria dönemine ait önemli yapılar arasında, İtalyan tarzındaki Belediye Sarayı ve Venedik gotiği üslubundaki Yün Borsası binası sayılabilir. 15. yüzyıldan kalan, ama daha da eski bir Norman kilisesinin yerinde kurulu olan kilise, 1920'de katedral haline getirilmiştir. 1957'de kurulan Bradford Teknoloji Enstitüsü de 1966'da Bradford Üniversitesi'ne dönüştürüldü. Nüfus (1981) kent, 295.048; (1986 tah.) ilçe, 463.100.

Bradford, Roark (Whitney Wickliffe)

(d. 21 Ağustos 1896, Lauderdale, Tennessee - ö. 13 Kasım 1948, New Orleans, ABD), ABD'li romancı ve öykü yazarı. Siyahların yaşam biçimini ve halk kültürünü yansıtan yapıtlarıyla tanınır.

Okula kısa bir süre devam eden Bradford, yazarlığı boyunca kullanacağı malzemeyi çevresindeki insanlardan edindi. 1920'de muhabir olarak çalışmaya başlayınca Güney'deki kentlerin renkli kişilikleriyle tanıştı; New Orleans'da Mississippi Irmağı kıyısında yaşayan öykü anlatıcıları, müzikçiler ve vaizler de bunlar arasındaydı. Bir plantasyonda geçen çocukluğu sırasında tanıdığı bu tür insanlarla yeniden karşılaşması, Bradford'u New York'ta çıkan *World* dergisine bir dizi öykü yazmaya yöneltti. Burada yayımlanan ikinci öyküsüyle 1927'de O'-Henry Ödülü'nü kazandı. Eğitim görmemiş Siyahların Kitabı Mukaddes'e ilişkin anlatılan öykülerden oluşan *Ol' Man Adam an' His Chillun* (1928; Koca Adem ve Çocukları) adlı ilk öykü kitabı, büyük ilgi topladı. Marc Connelly'nin bu öyküleri oyunlaştırdığı *Green Pastures* (Yeşil Otlaklar) 1930'da Pulitzer Ödülü'nü kazandı. Bradford, ABD'li Siyahları tarihsel bir perspektifle ele alan romanlar da yazdı; plantasyonlarda makinelerin kullanılmaya başlamasını anlatan *This Side of Jordan* (1929; Ürdün'ün Bu Yakası) bu tür yapıtlarındandır.

Bradford'un yazarlığının en zayıf yönü, Siyah karakterleri çizirken yüzeysel tiplerle yetinmesidir. Buna karşın, Siyahların dünyasını yumuşak ve mizah dolu bir

yaklaşımla dile getirmiş ve lehçelerini doğru olarak yansıtmıştır.

Bradford-on-Avon, İngiltere'nin Wiltshire ilindeki Batı Wiltshire ilçesinde kasaba Aşağı Avon üzerinde kurulu olan kasabanın kireçtaşı evleri, vadinin sarp eteği boyunca yükselir. Irmağın üzerinde, küçük bir köprü vardır. 7. yüzyılda burada bir manastır bulunuyordu. Bu manastırın yeri olduğu sanılan Abbey Yard'da, 1856'da ortaya çıkarılarak özenle onarılan St. Lawrence Sakson Kilisesi vardır. Manastır, 1003'te Danimarklılar tarafından yağmalanmıştır. Bradford ortaçağda işlek bir yün ticareti merkezi oldu. Daha sonra ince yünlü kumaş imalatıyla ün saldı. Sanayi Devrimi'ni başlatmasıyla bu etkinlik azaldı ve 1905'te yöredeki son dokuma fabrikası da kapandı. Günümüzde, Bradford'daki en önemli sanayi kolu kauçuk işlemedir. Nüfus (1981 geç.) kasaba, 8.752.

bradikardi, kalp atışlarının normalden yavaş, özellikle dakikada 60 atış ve altında olması. Kalbin ritmik atışlarını başlatan ve düzenleyen merkezlerin en önemlisi, üs anatoplardamar ile sağ kulakçığın birleştiği yerde bulunan ve özelleşmiş kas hücrelerinden oluşan sinüs-kulakçık (sinoatriyal) düğümüdür. Dakikadaki atış ritmi 72 olan bu küçük hücre kümesinin gönderdiği elektrik impulsları her iki kulakçıkta yayıldıktan sonra, His demeti denen bir lif demetiyle karıncıklara ulaşır. His demetinin başlangıç noktasında, sağ kulakçığın hemen altına yerleşmiş küçük bir hücre kümesi bulunur. Kalp atışlarının düzenlenmesinde ikinci bir merkez işlevi gören ve kulakçık-karınak düğümü denen bu hücre düğümünün atış ritmi sinüs düğümününkinden (sinüs ritmi) daha az, dakikada 40-60 atış düzeyindedir.

Merkez sinir sisteminin ve çeşitli metabolizma etkenlerinin uyarısıyla, kalp atışları normal olarak solunumla birlikte hızlanıp yavaşlar. Çok genç ve sağlıklı kişilerde, kalp ritmi dinlenme anında ya da uykuda dakikada 40-50 atışa kadar düşebilirken, stres yaratıcı psikolojik uyarılarla dakikada 200 atışa kadar çıkabilir. Bu olağan durumu kalp ritminin patolojik değişikliklerinden ayırt etmek gerekir. Birçok hastalığa eşlik eden ve sinüs-kulakçık düğümünde herhangi bir bozukluktan kaynaklanan sinüs bradikardisi, kalp atışlarının yavaşlamasına neden olan hastalığın tanısına yardımcı olan önemli bir belirtidir.

"Hasta sinüs" sendromu denen hastalıkta kalp hızının yavaşlamasının ardından ani hızlanma dönemleri görüldüğünde, ya da sinüs bradikardisi ile birlikte konjestif kalp yetmezliği ya da başka ciddi rahatsızlıklar olduğunda, kalbin düzenli çalışmasını sağlamak için hastaya kalp pili takılması gerekebilir. Digitalis ya da morfin gibi ilaçlar da bradikardiye neden olabilir. Ayrıca bal taşıkardi.

bradikinin, çok güçlü damar genişletici etkisi olan, dokuz aminoasitten oluşan polipeptit. Bir plazma proteininin, göç plazmada bulunan ve dokular orselenildiğinde açığa çıkan bir enzimde parçalanması sonucunda oluşan bradikinin, yaralanmış dokunun yakınındaki kan damarlarının geçirgenliğini artırarak, damar içi sıvısının dokulara geçmesini sağlar. İnce kan damarlarındaki bu genişletici etkisine karşılık, kalın damarlarda kasılmaya yol açarak damar büzücü etki yapar. Ayrıca düz (istem-siz) kasların çoğunda, özellikle bronş ve sindirim kanalı kaslarında da kasılmada sorumludur. Aynı zamanda bu yapıların duvarlarından sıvı salgılanmasını başlatan

bradikinin, astımın nedeni olarak görülür; çünkü, bronşlardaki düz kasların kasılması ve sıvı salgısının artışı, havanın geçiş yollarını tıkayarak astım krizine yol açabilir. Aynı etki mekanizması bağırsaklarda da söz konusu olduğundan, bradikininin ishalden de sorumlu olduğu sanılmaktadır.

Bradlaugh, Charles (d. 26 Eylül 1833, Londra - ö. 30 Ocak 1891, Londra), Voltaire ve Thomas Paine geleneğinde, özgürlüğü savunan İngiliz radikal ve ateist

Bradlaugh, W. Strang'in aside yedirme yöntemiyle yaptığı oymabaskı
British Museum, fotoğraf. J.R. Freeman & Co Ltd

düşünür. 19. yüzyılın ikinci yarısı boyunca bireysel özgürlükleri savunmasıyla ün kazandı.

Yoksul bir mahkeme kâtabinin oğlu olan Bradlaugh, 1850-53 arasında İngiliz ordusunda görev yaptı; bir süre baba mesleğini sürdürdü; daha sonra "İkonoklast" (tabuları yıkan kimse) adını kullanarak din aleyhtarı konuşmalar yaptı. 1860'ta *National Reformer* adlı derginin yayımcılığını üstlendi. Bu dergi, tahrik ve sövgü içerdiği gerekçesiyle, 1868-69'da kovuşturmaya uğradı. 1874'ten yaklaşık 1885'e değin, birçok olağandışı davanın savunuculuğunu üstlenen avukat Annie Besant ile sıkı bir işbirliği yaptı. 1876'da Bristol'da bir yayımcı, ABD'li doktor Charles Knowlton'un yazdığı *Fruits of Philosophy* (Felsefenin Meyveleri) adını taşıyan bir doğum kontrolü broşürünü bastığı için, uygunsuz bir yayını pazarlama gerekçesiyle hafif bir cezaya çarptırıldı. Özgürlük konusundaki düşüncelerinin haklılığını kanıtlamak için, Bradlaugh ve Besant broşürü 1877'de Londra'da yayımladılar. Daha sert cezalara uğrama tehlikesine karşın yayını geniş çapta dağıttılar. Haklarında açılan davalar teknik nedenlerle düştü.

Bradlaugh, bir radikal olarak sürdürdüğü kampanya sonunda 1880'de Avam Kamarası'na seçildi. Ama dini yemin etmediği için beş yılı aşkın bir süreyle parlamentodaki yerini alması engellendi. Bu süre boyunca üç kez yeniden seçildi. Yemin etmeyi kabul ettiğinde ise bu kez de izin verilmedi. Sonunda, Ocak 1886'da gerekli izin çıkınca parlamentodaki yerini aldı. Bu süre boyunca kamuoyu lehine dönmüştü. Sosyalizme karşı olan Bradlaugh giderek daha muhafazakar bir eğilimi benimsedi.

Bradley, A(ndrew) C(ecil) (d. 26 Mart 1851, Cheltenham, Gloucestershire - ö. 2 Eylül 1935, Londra, İngiltere), edebiyat eleştirmeni. 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarının önde gelen Shakespeare uzmanlarındandır.

Oxford Üniversitesi'ni bitirdikten sonra Liverpool Üniversitesi'nde çağdaş edebiyat (1882-90), Glasgow Üniversitesi'nde İngiliz dili ve edebiyatı (1890-1900), Oxford Üniversitesi'nde de şiir (1901-06) dersleri verdi. Çağdaş Shakespeare eleştirisinin klasiklerinden sayılan *Shakespearean Tragedy* (1904; Shakespeare Tragedisi) adlı yapıtı, derin çözümlemelerinin yanı sıra açık dü-

yazı üslubuyla da övgü toplamıştır. Shakespeare'in karakterleri üzerine yaptığı psikolojik çözümlemeler, Freud sonrası edebiyat eleştirisinin habercisi sayılır. Bradley ayrıca Shakespeare'in oyunlarındaki imgelerin bir bir dökümünü yaparak, Caroline Spurgeon ve onu izleyen eleştirmenlerin Shakespeare'in imge dünyasına ilişkin titiz çözümlemelerine yol göstermiştir.

Öbür yapıtları arasında Shakespeare'in *Antony and Cleopatra* (Antonius ile Kleopatra) adlı oyunu üzerine bir denemeyi içeren *Oxford Lectures on Poetry* (1909; Oxford Şiir Dersleri) ve Tennyson'un *In Memoriam* (1850; Anısına) adlı şiiri üzerine yazdığı ünlü yorumun da yer aldığı *A Miscellany* (1929; Bir Derleme) sayılabilir.

Bradley, F(rancis) H(erbert) (d. 30 Ocak 1846, Clapham, Surrey - ö. 18 Eylül 1924, Oxford, İngiltere), mutlak idealizm okuluna bağlı etkili İngiliz filozof. Öğretileri G. W. F. Hegel'in görüşleri üzerine kurulu olan bu okul, zihni maddeye göre evrenin daha temel bir özelliği olarak kabul eder.

1870'te, Oxford'daki Merton College'in üyeliğine seçilen Bradley kısa bir süre sonra, yaşamının geri kalan bölümünü yarı

F.H. Bradley, R.G. Eves'in portre çalışmasından ayrıntı, 1924; Merton College Koleksiyonu, Oxford
Warden and Fellows of Merton College, Oxford.
fotoğraf Thomas Photos

sakat bir halde geçirmesine neden olan böbrek hastalığına yakalandı. Görevi ders vermesini gerektirmediği ve hiç evlenmediği için, zamanının büyük bölümünü yazlarına ayıracıydı. İngiltere'nin Liyakat Nişanı ile ödüllendirilen ilk İngiliz filozofu oldu.

İlk çalışmalarında, John Stuart Mill gibi İngiliz düşünürlerin deneyci kuramlarına karşı yürütülen muhalefete katıldı ve büyük ölçüde Hegel'in düşüncelerinden destek aldı. İlk önemli çalışması olan *Ethical Studies*'de (1876; Ahlak İncelemeleri), ahlaki davranışın amacının insan mutluluğunun azamileştirilmesi olduğunu savunan Mill'in yararcılık öğretisindeki karışıklıklara ortaya koymaya çalıştı. *The Principles of Logic*'de (1883; Mantığın İlkeleri), deneycilerin, insan zihninde oluşan düşünceler arasında ilişki kurulması öğretisiyle sınırlı bir mantığa dayanan ve bu nedenle yetersiz olan psikoloji kuramını eleştirdi. İki kitabında da Hegel'den aldığı görüşleri belirtti, ama Hegelciliği hiçbir zaman tümüyle benimsemedi.

Bradley'in en iddialı yapıtı *Appearance and Reality: A Metaphysical Essay* (1893; Görünüm ve Gerçeklik: Bir Metafizik Deneme), kendi sözleriyle, "araştırma ve kuşkuyla canlandırma" amacıyla "ilk ilkelerin eleştirel tartışması"dır. Kitap, burada dinsel gerçeklerin doğrulanacağını bekleyen izleyicilerini düşünceliğe uğrattı. Bradley'e göre, gerçeklik tinseldi, ama bunun ayrıntılı bir biçimde gösterilmesi insan yeteneğine aşırıyordu. Bu, insan düşüncesinin soyut niteliği nedeniyle olanaksızdı. Gerçekliği içermesi mümkün olmayan düşünceler yeri-

ne, gerçekliğin uyumlu yapısını kavrayabilecek olan duyguları önerdi. İbadet ve ruh üzerine düşünceleri de hayranlarını düşünceliğe uğrattı. Dinin "nihai ve en yüce" bir konu değil, bir uygulama konusu olduğunu; filozofun mutlak düşüncesi ile dindar insanların Tanrı'sının bağdaşamayacağını savundu.

Appearance and Reality'nin kuşkuyla gidermekten çok güçlendirici bir etkisi oldu ve Bradley, ahlak ve mantık üzerine çalışmalarıyla kazandığı yandaşların güvenini yitirdi. Böylece, polemikçi bir yazar yeteneğine sahip olduğundan, çalışmalarının etkili olanları olumsuz ve eleştirel nitelikteki yapıtları oldu. İdealizme karşı saldırıya öncülük eden Bertrand Russell ve G. E. Moore, Bradley'in keskin diyalektiklerinden yararlandılar. Çağdaş eleştirmenler ona, ulaştığı sonuçlardan çok, gerçeğe ulaşma yolundaki amansız arayışından dolayı değer verirler. Bradley'in, felsefi psikoloji üzerine özgün çalışmalarının yanında, *The Presuppositions of Critical History* (1874; Eleştirel Tarihin Varsayımları) ile *Essays on Truth and Reality* (1914; Hakikat ve Gerçeklik Üzerine Denemeler) adlı yapıtları yer alır. Psikolojik denemeleri ve daha az önemli eserleri *Collected Essays*'de (1935, 2 cilt; Toplu Denemeler) bir araya getirilmiştir.

Bradley, James (d. Mart 1693, Sherborne, Gloucestershire - ö. 13 Temmuz 1762, Chalford, Gloucestershire, İngiltere), İngiliz astronomi bilgini. 1728'de, yıldız ışığının sapıncını, yani Yer'in Güneş çevresinde dönmesi sonucu yıldızların konumlarında ortaya çıkan ve değeri çok küçük olan görünürdeki değişmeyi bulmuştur. Bu bulgu Yer'in Güneş çevresinde döndüğünün ilk doğrudan kanıtı olmuştur.

Oxford Üniversitesi'nin Balliol College'in-da öğrenim gören Bradley, 1714'te lisans,

James Bradley, Thomas Hudson'un bir çalışmasından yararlanarak yapılan yağlıboya resimden ayrıntı, y. 1742-47; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

1717'de yüksek lisans derecesini aldı. Gözlemsel astronomi alanındaki ilk bilgilerini yetenekli bir amatör astronom olan dayısı James Pound'dan aldı. Bradley'yi ünlü gökbilimci Edmond Halley ile tanıştıran da gene dayısı oldu.

1718'de Halley'nin önerisiyle Royal Society üyeliğine seçilmesi, Bradley'nin bilimsel alandaki yeteneklerini harekete geçirdi. 1719'da papaz olarak Bridstow'a gönderilen Bradley, ayrıca Galler ülkesindeki Pembrokeshire'dan da, dostu ve çalışma arkadaşı Samuel Molyneux'nün çabaları sonucu, papazlık maaşı almaya başladı. 1721'de Oxford'da astronomi kürsüsüne atanınca kilisedeki görevlerinden ayrılarak tüm zamanını bu ulandaki çalışmalarına ayırdı.

1543'te Kopernik'in *De revolutionibus orbium coelestium* (Göksel Kürenin Dönüşleri Üzerine) yapıtının yayımlanmasından sonra, bir yıldızın ıraklık açısından (paralakstan) kaynaklanan yer değiştirmesini, yani o yıldızın konumunda altı ay içinde ortaya çıkan değişmeyi gözlemleyip ölçmek astronomlar için önemli gittikçe artan bir zorunluluk durumuna gelmişti. Bu, Yer'in Güneş çevresindeki dolanım hareketini doğrulayacak ve Güneş'in Yer çevresinde dönmediğine ilişkin o zamana değin ortaya atılmış matematiksel ve kavramsal tezleri güçlendirmek için gerekli gözlemsel kanıtı sağlayacaktı. Ortada, ıraklık açısının varlığını ortaya koyan böylesine bir kanıt olmadığından 16. yüzyılın ünlü astronomu Tycho Brahe, Kopernik'in kuramına ilgi göstermemişti. Danimarkalı astronom Ole Rømer 17. yüzyılda Akıldız (Sirius) ve Vega yıldızlarının görünüşteki yer değiştirmelerini ölçmüş, ama gözlemleri hatalı bulunmuştu. Royal Society'nin kurucu üyelerinden Robert Hooke, benzer bir amaçla 1669'da Ejderha'nın gamma yıldızı için bir dizi gözlem ve ölçüm yapmış ancak başarısızlığa uğradığını kabullenmek zorunda kalmıştı.

1725'te Molyneux'nün evini gözlemevi olarak kullanarak Hooke'un Gamma Ejderha'ya ilişkin olarak yaptığı ölçümleri yineleyen Bradley, bu çalışması sırasında teleskopunu ışığın kırılmasından kaynaklanan hataları önleyecek biçimde ayarlamıştı. Yıldız çok uzakta olduğundan ıraklık açısını saptayamadıysa da, kendisine ön kazandıran iki buluştan birini gerçekleştirdi. Ejderha'nın gamma yıldızının üç günde beklenmedik bir biçimde güneye doğru 1 saniyelik bir yay açısıyla kaydığını gözlemledi. Bu, hem beklenene göre ters yönde, hem de ıraklık açısıyla açıklanamayacak kadar büyük bir kaymaydı.

Bradley'nin Thames Irmağında yelkenli bir teknedeysen, rüzgârın yönünün sabit olmasına karşın direktteki rüzgârgülünün teknenin değişken hareketine göre konumunu değiştirdiğini gördüğünde bu olguyu açıklığa kavuşturduğu söylenir. Yıldızın konumunda ortaya çıkan görünüşteki kaymanın ışık sapınının bir sonucu olduğunu, bunun da ışığın hızının sonsuz olmamasından ve Yer'in yörüngesi üzerindeki ileri hareketinden kaynaklandığı sonucuna varan Bradley, bu buluşunu Molyneux'nün ölümünden kısa bir süre sonra, 1728'de, Royal Society'de açıkladı. Sapınç üzerine yaptığı nicel gözlemlere dayanarak, ışık hızının saniyede 295.000 km olduğunu doğruladı ve Kopernik kuramını destekleyecek bir kanıt sağlamış oldu.

Bradley'nin 1727-32 arasında yıldızlar üzerinde yaptığı ölçümler "bazı sabit yıldızların yükselimlerindeki yıllık değişme" dediği olguyu ortaya çıkardı. Bu olgu sapınçla açıklanamıyordu. Bunun, Ay'ın çekiminin doğrultusunun değişmesi sonucu Yer'in ekseninde ortaya çıkan küçük ve düzensiz sallanmalardan (üçrüm) kaynaklandığı sonucuna vardı. Ancak, Ay'ın kendi yörüngesindeki dönüşlerinin tam bir dizisini inceleyen dikkatli gözlemler yapana değin bu buluşunu açıklamadı. Royal Society bu buluşundan ötürü Bradley'yi 1748'de Copley Madalyası'yla ödüllendirdi.

1742'de Royal Society üyeleri, Greenwich Kraliyet Gözlemevi'nin "ziyaretçileri ve yöneticileri" sıfatlarıyla, Bradley'yi Halley'nin ardılı olarak kraliyet astronomluğu görevine önerdiler (kraliyet astronomlarının ikincisi olan Halley bu göreve John Flamsteed'in ardından getirilmişti). Bradley'ye

yılda 250 sterlin ücret ve daha duyarlı gözlemler yapabilmesi için aralarında 2,4 m'lik bir dörtlük aracı da (kadran) bulunan gereçler alması için o zamana göre oldukça büyük bir meblağ olan 1.000 sterlin tutarında bir para sağlandı. 1744'te Susanah Peach ile evlenen Bradley'nin bir kızı oldu. Ölümünden birkaç yıl öncesine değin Greenwich'teki önemli bilimsel, yönetsel ve danışmanlık görevlerini sürdürdü.

Bradley'nin gözlemlerinin büyük bölümü ölümünden sonra fırtınalı bir ortam içinde yayımlandı. Yapıtlarının mülkiyetinin kime ait olduğu konusunda mirasçılar ile İngiliz Donanması arasında çıkan uyuşmazlık sonucu, yapıtları ancak 1798-1805 arasında basılabildi. Alman matematikçi Friedrich Bessel, Bradley'nin verilerinin analizini yaptı ve bunları düzenledi. Bradley'nin gereçlerinden kaynaklanan küçük hatalarını düzelterek yıldız konumlarını hesapladı.

Bradley, Newton sonrası dönemde dakiklik arayışı yolundaki çabaların öncülüğünü yapan ilk gözlemci astronomlardan biriydi.

Bradley, Joseph P. (d. 14 Mart 1813, Berne, New York - ö. 22 Ocak 1892, Washington, D. C., ABD), 1870'ten sonra ABD Yüksek Mahkemesi üyesi. 1877'de boşalan bir üyeliği doldurmak üzere atandığı Seçmenler Kurulu'ndaki oyuyla Rutherford B. Hayes'in ABD başkanlığına seçilmesini sağlamıştır. Yüksek mahkeme üyeliği sırasında federal hükümetin ticaret alanındaki denetleme yetkisini savunmuş, İç Savaş'ı izleyen hızlı sanayileşme döneminde bu görüş doğrultusundaki kararları imalat ürünlerine ulusal pazar sağlamada etkili olmuştur. Siyahlının yurttaşlık haklarının anayasada korunmasına karşı çıkması ise Güney'de Yeniden İnşa çabalarına sekte vurmuştur.

Öğrenimini Rutgers College'da tamamladıktan sonra New Jersey barosuna girdi. Usta bir hukuk düşünürü olarak yetişti. 1870'te Başkan Ulysses S. Grant tarafından Yüksek Mahkeme üyeliğine atandı, gezici mahkeme yargıcı olarak Güney'deki beşinci bölgeye gönderildi. Yurttaşlık haklarıyla ilgili ilk önemli davası 1874'te federal bölge mahkemesinde Cruikshank'a karşı açılan kamu davasıydı. Bu dava, Louisiana'daki bir siyasal toplantıda beyazlar tarafından düzenlenen silahlı saldırı sonucunda 60 Siyahın öldürülmesi üzerine açılmıştı. Bradley, yurttaşların oy verme, barışçıl amaçlarla toplanma, silah taşıma, yasalar karşısında eşitlik ve davanın yargılama kurallarına uygun yürütülmesi gibi haklarının federal hükümetçe değil, eyaletler tarafından korunması yolunda karar verdi. Dava Yüksek Mahkeme'ye gittiğinde de çoğunluk aynı görüşü benimsedi.

1883'te Bradley'nin de içinde bulunduğu mahkeme çoğunluğu, 1875 Medeni Haklar Yasası'nın otellerde, kamu ulaşım araçlarında ve eğlence yerlerinde ırk ayrımı gözetilmemesi hükmünü getiren iki bölümünü anayasaya aykırılık gerekçesiyle iptal etti. Bradley, yasanın Kongre'nin yasama yetkisi dışında olduğunu, çünkü Anayasa'nın 14. Ek Maddesi'nin kişilerin değil eyaletlerin ırk ayrımı gütmelerini engellediğini öne sürdü. Ama otel ve lokantaların kamusal yapısını vurgulayan Yargıç John M. Harlan'ın karşı çıkışı Kongre'nin 1964'te kabul ettiği Medeni Haklar Yasası'nda yansımaları bulacak ve Yüksek Mahkeme'ce de benimsenecekti.

Bradley, Omar N(elson) (d. 12 Şubat 1893, Clark, Missouri - ö. 8 Nisan 1981, New York kenti, ABD), II. Dünya Savaşı'nda Müttefiklerin Almanya karşısında zafer kazanmasını sağlayan 12. Ordu

Grubu'nun komutanı. 1949-53 arasında ABD Kurmay Başkanları Kurulu'nun ilk başkanlığını yapmıştır.

West Point'teki ABD Askeri Akademisi'ni 1915'te bitirdi. II. Dünya Savaşı'nın başlangıcında Georgia'daki Piyade Okulu'nun, ardından 82. ve 28. tümenlerin komutanlığını yaptı. Kuzey Afrika seferinde başına getirildiği 2. Kolordu ile Mayıs 1943'te Bizerte'yi ele geçirerek Tunus'un düşmesini ve 250 bin Mihver askerinin teslim olmasını sağladı. Ardından Sicilya'ya çıktı, aynı yılın ağustos ayında adanın işgalini başarıyla tamamladı.

1943 sonlarında ABD 1. Ordusu'nun komutanı olarak İngiltere'ye gönderilen Bradley, burada Fransa işgalinin planlanmasına katıldı. Haziran 1944'te Normandiya Çıkarması'nda ve kara Avrupa'sındaki ilk çarpışmalarda, birliklerinin başında yer aldı. 1944 yazında Paris halkının ayaklanmasından sonra kentteki Alman işgaline resmen son veren Bradley'nin kuvvetleri oldu (25 Ağustos). O sırada ABD 12. Ordu Grubu'nun komutanlığına yükseltilmiş olan Bradley, bu büyüklükteki bir orduya komuta eden ilk ABD'li komutandı. Fransa, Lüksemburg, Belçika, Hollanda ve Çekoslovakya'daki hareketleri Avrupa'da savaş son bulana değin başarıyla sürdürdü.

Almanya'nın teslim olması üzerine ABD'ye dönen Bradley, eski muharpiler dairesi yöneticisi (1945-47) ve Kara Kuvvetleri kurmay başkanı (1948-49) olarak görev yaptı. Gerek subaylar, gerek erler arasında sevilen bir askeri. 1949'da Kurmay Başkanları Kurulu'nun başkanlığına seçildi, bu görevi sürdürmekteyken 1950'de beş yıldızlı general oldu. 1953'te ordudan emekli olduktan sonra özel sektörde çalışmaya başladı. 1951'de anılarını *A Soldier's Story* (Bir Askerin Öyküsü) adıyla yayımladı.

Bradwell, Myra Colby, eö COLBY (d. 12 Şubat 1831, Manchester, Vermont - ö. 14 Şubat 1894, Chicago, ABD), ABD'li avukat ve yayımcı. ABD'de kadınların yasal haklarıyla ilgili bazı davalarda önemli rol oynamıştır.

1852'de, birlikte hukuk öğrenimi gördüğü, Illinois'un Cook ili (county) yargıçlarından James Bolesworth Bradwell ile evlendi. 1868'de *Chicago Legal News* adlı haftalık hukuk dergisini yayımlamaya başladı. Dergi kısa sürede ABD'nin batısındaki en önemli hukuk yayını haline geldi. 1869'da Illinois barosuna başvurusu kadın olduğu gerekçesiyle reddedildi. ABD Yüksek Mahkemesi 1873'te altı mahkemenin bu konudaki kararını onayladı. Yüksek Mahkeme'nin bu iktihadı kadınların mesleklerle kabulü konusunda eyalet yargı organlarına örnek oluşturdu. Ama Bradwell, 1890'da Illinois barosuna kabul edildiği gibi, Mart 1892'de de ABD Yüksek Mahkemesi'ndeki davalarda görev alması kabul edildi.

Hukuk alanındaki en önemli katkılan, baroya kabulünden önceki döneme attır. Kadınların oy hakkı için etkin bir biçimde mücadele eden Bradwell, evli kadınların kazançlarına sahip olabilmelerini sağlayan ve dul kadınların haklarını koruyan eyalet yasalarının çıkarılması için de uğraş verdi. *Chicago Legal News*'da yazdığı makalelerde çeşitli hukuksal görüşleri ve yasaları değerlendirdi. Büyük şirketlerin yasal denetimi, kentsel bölgeleme ile ilgili yönetmeliklerin çıkarılması ve hukukçuluk mesleğinin standartlarının belirlenmesine önayak oldu.

Brady, Mathew B. (d. y. 1823, Lake George yakınları, New York - ö. 15 Ocak 1896, New York kenti, ABD), 19. yüzyılın en ünlü ABD'li fotoğrafçılarından. Pörtlük portreleri ve Amerikan İç Savaşı'nı görüntüleyen yapıtlarıyla ün kazanmıştır.

Ressam ve mucit Samuel F. B. Morse'tan *daguerreotype*(*) tekniğini öğrendi. İlk stüdyosunu 1844'te New York kentinde açtı. Bunu, dört yıl sonra Washington, D.C.'de ve 1854'te New York kentinde açtığı stüdyolar izledi. Çağının ünlü kişilerini görüntülemeyi amaçlayan Brady, 1845'te bu tasarısını gerçekleştirmeye başladı; Daniel Webster, Edgar Allan Poe ve James Fenimore Cooper gibi birçok ünlünün fotoğrafını çekti. ABD başkanlarının portrelerinden oluşan çalışması, bu tasarımın kapsamını gösterir. Brady, göreve başladıktan bir ay sonra ölen Henry Harrison dışında, John Quincy Adams'tan William McKinley'e kadar bütün ABD başkanlarının fotoğraflarını çekti ya da bunların daha önce çekilmiş fotoğraflarını topladı ve kopyalarını çıkardı. Bu çalışmalar, Brady'nin ünlü stüdyolarına duyulan ilgiyi daha da artırdı. *A Gallery of Illustrious Americans*'in (1850; Ünlü Amerikalılar Geçidi) yayımlanmasıyla Brady uluslararası düzeyde de ün kazandı.

1861'de Amerikan İç Savaşı'nın patlak vermesi üzerine savaşı baştan sona görüntülemeye karar verdi. Aralarında Alexander Gardner (1821-82) ve Timothy H. O'Sullivan (y. 1840-82) gibi tanınmış adların da

Brady, y. 1863
Gensheim Collection, Humanities Research
Center, The University of Texas at Austin

bulunduğu 20 kadar fotoğrafçıdan oluşan ekibini savaş bölgelerine yolladı. Daha çok Washington'daki bürosundan fotoğrafçıları yönlendirmek ve stüdyolarını denetlemekle uğraştıysa da, Bull Run, Antietam ve Gettysburg savaş alanlarının fotoğraflarını kendisinin çektiği sanılmaktadır. Abraham Lincoln'ı savaş alanında, Robert E. Lee'yi de Nisan 1865'te Appomattox'ta, orduyuyla birlikte teslim olduktan hemen sonra gösteren ünlü fotoğraflar da Brady' nindir.

İç Savaş'ı görüntüleme tasarısı Brady'yi mali bakımdan yıkıma sürükledi. Savaş bitince, çektiği fotoğrafları hükümetin satın alacağından emin olduğu için bu işe büyük miktarda para yatırmıştı. Ama hükümet bu fotoğraflarla hiç ilgilenmedi. Ayrıca en iyi fotoğrafçıları, kendi adlarını kullanmalarına izin vermediği için, onunla birlikte çalışmaktan vazgeçtiler. Brady, 1873'teki mali bunalım yüzünden New York kentindeki stüdyosunu satmak zorunda kaldı ve iflasa sürüklendi. Negatiflerini depolamak için gereken parayı ödeyemeyince Savaş Bakanlığı bunları açık artırmada satın aldı. Hükümetteki arkadaşlarının çabalarıyla sonunda Kongre'den bir miktar yardım gördüysede, borçlarının hepsini hiçbir zaman ödeyemedi. Kendini içtiye verdi, bir hastanenin kimsesizler koğuşunda tek başına öldü.

Bradysaurus, Güney Afrika'daki Orta Permiyen Dönem (Permiyen Dönem y. 280-225 milyon yıl önce) çökeltilerinde fosillerine rastlanan, soyu tükenmiş ilkel sürüngen cinsi. *Bradysaurus* cinsinin üyeleri iri

Bradysaurus whaitsi
American Museum of Natural History New York

gövdeli, bacakları ve bacak destekleri çok güçlü, kafataslarının üzerinde kemiksi çıkıntılar olan sürüngenlerdi. Garip görünümü ve kalın duvarlı kafataslarının uzunluğu 0,5 m kadardı. Hem gene, hem damak dişleri olan bu hayvanların bitkilerle beslendiği anlaşılmaktadır.

Braemar, tam adı CASTLETON OF BRAEMAR, İskoçya'nın Grampian bölgesinde, güzel manzaralı dağlık bir alanın merkezinde, Cluny Burn Çayı ile Dee Irmağının birleştiği noktada bulunan küçük köy. 1715'teki ulusal ayaklanmanın başladığı yer olmasıyla ünlü olan Braemar, günümüzde turistler için gözde bir uğrak yeridir. İngiliz krallarının yaşadığı Balmoral Şatosu da içinde olmak üzere çeşitli şatoların, malikânelerin ve krallığa ait geyik ormanlarının bulunduğu Deeside Highlands'de yer alır. Burada her eylül ayında, Kraliyet Braemar Şenliği (Highland Oyunları) adı verilen, halka açık bir ulusal atletizm yarışması düzenlenir. Nüfus (1981) 966.

brag, geçmişi en az 18. yüzyıla değin uzanan eski bir İngiliz kâğıt oyunu. Pokerin atası sayılır. Bragın bir çeşidinde *bragger* adı verilen üç joker bulunur: karo ası, sinek valesi ve karo dokuzlusu. Dağıtan kişi yere bir pot koyar ve daha sonra her oyuncuya kapalı olarak üçer kâğıt dağıtır. Her oyuncu sırası geldiğinde ya oyundan çekilir, ya kart ister ya da potu yükseltir. Blöf yapma olağandır. Yükseltmeler sonunda kartlar açılır. Yalnızca aynı türden üç kâğıt ve çiftler değer taşır ve asıl kartlardan oluşan eller, joker kullanarak yapılanlardan daha üstün sayılır. Oyunun birkaç türü daha vardır; bunlardan birinde bütün valeler ve dokuzlular joker sayılır.

Braga, Portekiz'in kuzeyinde, Braga ilinin merkezi kent ve belediye (*concelho*). Porto'dan gelen demiryolunun sonunda yer alan kentin İÖ 296'da Kartacalılar tarafından kurulduğu sanılmaktadır. Romalılar kente Bracara Augusta adını verdiler. Bir süre Kelt kabilelerinden Callaici Bracarii'nin başkenti olan ve beş stratejik askeri yolun kesişme noktasında yer alan Braga, 5. yüzyılda Suevlerin, ardından Vizigotların (585) eline geçti. Kent, Vizigotların, İsa'nın kutsallığına ve duymusal zevklere karşı çıkan Ariuşçu heretikleri mahkûm ettikleri yer olarak tanınır. Önce Magripliler (716), sonra Léon kralları tarafından zaptedilen Braga, 12. yüzyıl başlarında yeni Portekiz krallığının topraklarına katıldı. Tarihîsel Minho yönetim bölgesinin başkenti olan kent aynı zamanda bir başpiskoposluk merkezidir. Braga piskoposları Portekiz'deki en büyük dinsel otorite olmaları yanında, ortaçağ boyunca İspanyol Kilisesi üzerinde de egemenlik iddia etmişlerdir.

Braga'nın en önemli yapıları arasında, 12. yüzyılda inşa edilen ve 16. yüzyılda çok süslü gotik ve Magrip üsluplarının bir karışımı olan Manueline üslubuyla onarılan bir katedral, 17. yüzyıldan kalma Santa Cruz Kilisesi, içinde birçok değerli kitap ve yazmanın bulunduğu kütüphane sayılabilir. Kentin 5 km kadar güneydoğusundaki bir tepe üstünde, Pentekostes bayramında binlerce hacının ziyaret ettiği ve 18. yüzyıl mimari tarzında inşa edilmiş merdiveniyle ünlü Bom Jesus do Monte Kilisesi bulunmaktadır. Bunun 2 km kadar ilerisinde ise, dev boyutlu bir Meryem Ana heykelinin yer aldığı Sameiro vardır. Braga'daki Minho

Bom Jesus do Monte Kilisesi'ne çıkan merdivenler, Braga, Portekiz
Porterfield-Clackson-Photo Researchers

Üniversitesi 1973'te kurulmuştur. Kentteki sanayi etkinlikleri arasında silah, mücevher, çatal bıçak, mobilya, elektronik aletler, dokuma ve şapka üretimi sayılabilir. Her yıl haziran ve eylül aylarında büyükbaş hayvan panayırıları düzenlenmektedir. Braga, Porto ve Viana do Castelo'ya kara ve demir yoluyla bağlanır.

Braga ilinin yüzölçümü 2.673 km²'dir. Nüfus (1981) kent, 63.033; belediye, 157.349; (1986 tah.) il, 756.300.

Braga, Rubem (d. 12 Ocak 1913, Cachoeiro de Itapemirim, Brezilya), gazeteci ve yazar. Edebiyat çevrelerinde, deneme ve kurmaca ögelerini bir araya getiren vakayiname (*crônica*) tarzındaki kısa düzyazı anlatılarıyla tanınır.

Rio de Janeiro ve São Paulo'da çıkan dergilerin hemen hepsinde çalıştı. II. Dünya Savaşı sırasında muhabir olarak İtalya'ya gitti. Daha sonra Arjantin, Peru, Paraguay ve ABD'de muhabirliği sürdürdü. 1961-63 arasında Brezilya'nın Fas büyükelçisi olarak görev yaptı.

Yapıtlarında genellikle Rio de Janeiro ve çevresinde yaşayan kentli insanları anlatır. İnsan tiplerini sevgi dolu bir hoşgörülle ele alır. Yaşama sevincini ve seveceken bir mizahı yansıtan yapıtları, insanlar arasındaki dayanışmayı ve iyimserliği öne çıkarır. Braga'nın en tanınmış yapıtları arasında *O Conde e o Passarinho* (1936; Kont ve Minik Kuş), *O Homem rouco* (1949; Boğuk Sesli Adam), *A Borboleta amarela* (1956; Sarı Kelebek) ve *Ai de ti, Copacabana!* (1960; Yazık Sana, Copacabana!) vardır.

Braga, (Joaquim) Teófilo (Fernandes) (d. 24 Şubat 1843, Ponta Delgada, Asor Adaları - ö. 28 Ocak 1924, Lizbon), ilk kapsamlı Portekiz edebiyatı tarihini yazan şair, eleştirmen ve devlet adamı.

Krallık yanlısı Katolik bir aileden gelmekle birlikte uzlaşmaz cumhuriyetçi tutumu, oliguculuktan yana olması ve kilisenin nüfuzuna karşı çıkmasıyla, hukuk öğrenimi gördüğü Coimbra Üniversitesi'nde kısa zamanda adını duyurdu. 1868'de üniversiteyi bitirdi.

Eski romantik edebiyatçıları kuşağına saldıran yüzünden Coimbra Üniversitesi'ndeki görevinden olduysa da, 1872'de Lizbon'da modern edebiyat profesörü olarak yeniden üniversiteye girdi. Coşukluğu ve kavgacı bir kişi olan Braga edebi, toplumsal, tarihsel ve siyasal konularda çok sayıda ürün verdi. Ayrıca şiir de yazdı. *Visão dos Tempos* (1864; Çağların Yansıması) adlı uzun şiirinde, Victor Hugo'nun *La Légende des siècles* (1859; Yüzyılların Efsanesi) adlı yapıtından esinlenmişti. Fransız tarihçi Jules Michelet'den etkilenerek milliyetçi bir coşuklukla ortaçağ ve halk edebiyatına ilgi duydu, Portekiz folkloru üzerine birkaç kitap yayımladı. Ayrıca eski şarkı ve baladları derledi. Comte'un geliştirdiği oliguculuğun Portekiz'deki önde gelen savunucusuydu.

Braga'nın araştırmaları geniş bir alana yayılır, Portekiz edebiyatının tümünü kapsar. Ama nesnellik duygusundan yoksun oluşu ve gerçekleri kendi sosyolojik ve felsefi kuramlarına uydurmak isteyişiyüzünden, çoğu zaman topladığı değerli malzeme, konu dışı açıklamalar ve geçerliliğini yitirmiş kuramlar arasında boğulur.

Cumhuriyetçi görüşlere sonuna değin bağlı kalan Braga, 1910'da kurulan cumhuriyetin geçici hükümetinin başkanı oldu, 1915'te yeniden başkanlık görevine getirildi. Kör olmasına karşın coşkusunu hiç yitirmedik, kapsamlı bir yapıtın hazırlığı içindeyken 81 yaşında öldü.

Bragança, Brezilya'nın kuzeyinde, Pará eyaletinin kuzeydoğusunda kent. Atlas Okyanusu kıyısının yakınında bulunan, bölgesel bir ticaret merkezidir. Pamuk, tütün, manyok, mısır, pirinç ve şeker kamışı başlıca ürünleri arasında yer alır. Kentte ayrıca kireç ocakları vardır. Ürünler kara ve demir yoluyla, 200 km güneybatıdaki Belém'e gönderilir. Bragança'ya havayolu ulaşımı da vardır. Nüfus (1980 geç.) 31.452.

Bragança, Portekiz'in kuzeydoğusunda, Bragança ilinin merkezi kent ve belediye (*concelho*). İspanya sınırının yakınında, Porto'nun kuzeydoğusunda uzanan Culebra Dağlarındaki Sabor Irmağının kollarından biri üzerinde kuruludur.

Bragança başlangıçta Brigantia olarak bilinen bir Kelt kentiydi; sonradan Romalıların yönetimine girerek Juliobriga adını aldı. 1640-1910 arasındaki Portekiz krallarını ve 1822-89 döneminin Brezilya imparatorlarını yetiştiren Bragança hanedanının yaşadığı yer olarak tarihsel önem taşır. Hanedanın 1187'de yapılan şatosu bugün de ayakta. Hanedandan Bragançalı Catherine, İngiltere kralı II. Charles'la evlenerek (1662) kraliçe oldu. Bir piskoposluk merkezi olan Bragança, tarihsel Trás-os-Montes ilinin de başkentiydi. 12. yüzyıldan kalan Belediye Binası Portekiz'deki örneklerinin en eski ve en büyüğüdür. Öbür önemli yapılar Rönesans üslubundaki katedral ve 18 burcu bulunan kent surlarıdır. Bragança hanedanının serveti Portekiz devletine aittir ve geliri Bragança Hanedanı Vakfı'na mali destek sağlar. Ailenin 16. yüzyılda oturduğu ve içinde kütüphanesi, müzesi ve konferans salonu bulunan Vila Viçosa'daki konut da bu vakfın malıdır.

Bragança bir tarımsal ticaret (şarap, zeytinyağı, tahıl, çiftlik hayvanları) merkezidir; başta dokuma olmak üzere bazı sanayi kolları da gelişmiştir. Geçmiş yüzyıllar öncesine dayanan Küllenme Çarşambası kutlamaları her yıl birçok turisti buraya çeker. Kent, kara ve demir yoluyla Porto'ya bağlanırlar.

Yüzölçümü 6.608 km² olan Bragança ilinin büyük bir kesimi dağlıktır. Yörede zengin demir cevheri çıkarılır. Nüfus (1981) kent, 14.662; belediye, 35.553; (1990 tah.) il, 182.800.

Bragança HANEDANI, 1640-1910 arasında Portekiz'i, 1822-89 arasında Brezilya İmparatorluğu'nu yöneten hanedan.

İlk Bragança dükü, Portekiz kralı I. João'nun evlilik dışı oğlu Afonso'dur (ö. 1461). Portekiz 1640'ta İspanya'dan bağımsızlığını alınca 8. Bragança dükü II. João, IV. João adıyla Portekiz tahtına çıktı. Bu tarihten sonra Bragança dükü unvanı, tahtın en yakın vârisine verilmeye başladı. Yeni hanedan, 1853'te II. Maria'nın ölümüne değin sürdü. Maria'nın, hepsi de babalarının mensup olduğu Saksonya-Coburg-Gotha-Kohary hanedanından gelen iki oğlu (V. Peter ve Louis), torunu (Charles) ve torununun oğlu (II. Manuel) 1910'da monarşinin kaldırılmasına değin hüküm sürdüler.

Brezilya'nın 1822'de Portekiz'den bağımsızlığını kazanmasından sonra Bragança hanedanının iki üyesi birbiri ardından Brezilya imparatoru oldu. Hanedan 1889'da Brezilya Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla sona erdi.

Bragg, Sir (William) Lawrence (d. 31 Mart 1890, Adelaide, Güney Avustralya - ö. 1 Temmuz 1971, Ipswich, Suffolk, İngiltere), İngiliz fizikçi ve X ışını kristalografisi bilgini. 1912'de kristal yapıların saptanmasına temel oluşturan Bragg, X ışını kırınımı

Sir Lawrence Bragg, 1962
Camera Press

yasasını bulmuş, 1915'te de babası Sir William Bragg ile birlikte Nobel Fizik Ödülü'nü kazanmıştır. 1941'de kendisine "sir" unvanı verilmiştir.

Bragg, Sir William (Henry) Bragg'ın en büyük çocuğuydu. Annesinin babası Sir Charles Todd, Güney Avustralya'nın posta müdürü ve hükümet astronomuydu. Adelaide'de St. Peter's College ve Adelaide Üniversitesi'nde öğrenim gören Bragg, yaşıtlarının çoğunun henüz ortaöğretimde olduğu dönemde, matematik öğrenimini yüksek onur derecesiyle tamamladı.

1909'da İngiltere'ye giderek Cambridge'de Trinity College'da fizik öğrenimine başladı. Daha önce kimya dersleri almış, ama hiç fizik okumamıştı. 1912'deki yaz tatili sırasında babası, X ışınlarının kristallerden geçirilerek kırınımına uğratılabileceğini savunan Alman fizikçi Max von Laue'nin çalışmalarını konu alan yeni bir kitabı onunla tartıştı. Laue'nin açıklamasındaki ayrıntıların yanlış olduğuna inanan genç Bragg,

Cambridge'e döndüğünde bir dizi özgün deney yaparak, X ışınının dalgaboyu ve kristal atomları arasındaki uzaklık bilindiğinde, X ışınlarının hangi açılarda en etkili kırınımına uğrayacağını gösteren Bragg denklemini yayımladı (*bak.* Bragg yasası). Bu denklem, kristaldeki atomların bitişik yerleşimi nedeniyle sapmaya uğrayan X ışınlarının oluşturduğu belirli desenleri inceleyerek kristal yapısını çözümlemeye yararlanan X ışını kırınımı işlemi için temel önem taşıyordu. Bragg, ayrıca halit (kayatazu) mineralindeki sodyum ve klor atomlarının, aynı elementin iki atomunun birbirine değmesini engelleyecek biçimde, birer arayla yerleştiğini gösterdi. Bu arada babası, X ışınlarının dalgaboylarını duyarlı bir biçimde ölçen X ışını spektrometresinin tasarımını geliştirmişti. İki bilim adamı tatillerini Bragg spektrometresiyle birçok maddenin ve bu arada da elmasın atom yerleşim düzenlerini saptayarak geçiriyorlardı.

Bragg, 1914'te Trinity College'da doğabilimleri öğretim üyesi oldu. Aynı yıl babası ile birlikte ABD Bilimler Akademisi'nin Barnard Altın Madalyası'nı kazandı. Bu, birlikte kazanacakları birçok ödül ve unvanın ilkiydi. Bragg, I. Dünya Savaşı sırasında, 1915-19 arasında Fransa'daki İngiliz ordusu harita daireesinde sesle erim saptama (toplarn sesinden düşman topçusunun uzaklığını belirleme) konusunda teknik danışmanlık yaptı. Bu görevdeyken, 1915'te X ışınlarının kullanılması yoluyla kristal yapısının ortaya çıkarılması konusundaki çalışmalarından ötürü babasıyla birlikte Nobel Fizik Ödülü'nü kazandı.

Savaştan sonra Manchester'daki Victoria Üniversitesi'nde Ernest Rutherford'dan boşalan fizik profesörlüğüne getirilen Bragg, burada metaller ve alaşımlar ile silikatlar üzerinde çalışma yapmak amacıyla ilk araştırma okulu kurdu. Silikatlara ilişkin araştırmaları kimyasal bir bilmeceyi basit ve zarif bir mimari sistem durumuna dönüştürdü. 1921'de bir doktorun kızı olan Alice Hopkinson ile evlendi. Bragg'ların iki oğlu ve iki kızı oldu. Karısı çekiciliği ve kişiliğiyle meslek yaşamı boyunca Bragg'a büyük ölçüde yardımcı oldu. Bragg evlendiği yıl Royal Society'nin üyeliğine seçildi.

Bragg, 1937-38 arasında Ulusal Fizik Laboratuvarı'nın yöneticiliğini yaptıysa da toplantılardan sıkılıyordu. Yaşamının bu döneminden söz ederken randevu defteri, gelen evrak ve ivedi işler listesinin bilimsel çalışmanın can düşmanı olduğunu sık sık söylerdi.

Böylece gene Rutherford'un ardılı olarak, bu kez Cambridge'de Cavendish Deneyisel Fizik Kürsüsü profesörlüğüne başlamak üzere yöneticilik görevinden seve seve ayrıldı. Burada da metaller ve alaşımlar, silikatlar ve proteinler üzerine çalışmalar yapmak üzere, hızla gelişen ikinci bir araştırma okulu kurdu; öğrencilerinin eksiksiz bir eğitim alabilmek için yeterli zamana sahip olmalarıyla, yaşamın amacı ve anlamına ilişkin bir şeyler kavramalarıyla yakından ilgilieniyordu.

Öcak 1954'te, 1940'tan önce babasının yönetmiş olduğu Londra'daki Kraliyet Enstitüsü'nün başına geçti. Bu kuruma getirdiği yenilikler başarılı oldu. Bunların arasında çocuklar için, okulların kendi kaynaklarıyla alamayacakları aygıtlar gerektiren deneysel gösterimleri içeren ve yıl boyunca süren konferanslar (bunlara yılda yaklaşık 20 bin çocuk katılıyordu), fen öğretmenleri için kurslar ve fen öğreniminden geçmemiş devlet memurları için konferanslar sayılabilir. Başarılı ve beğenilen bir öğretmen olan Bragg, radyo ve televizyon programlarının da aranan kişisiydi. Birçok bilim adamının araştırmaya ilgisini yitirdiği bir yaşta üçüncü

bir araştırma ekibi kurdu. Bu ekibin bazı üyeleri karmaşık organik kristallerin yapısı üzerinde başarılı çalışmalar yaptılar. Bragg 1965'te etkin bilimsel çalışmalarına son verdi.

Bragg, Sir William (Henry) (d. 2 Temmuz 1862, Wigton, Cumberland - ö. 12 Mart 1942, Londra, İngiltere), İngiliz fizikçi. 1915'te oğlu Sir Lawrence Bragg ile birlikte, kristal yapılarının belirlenmesine

Sir William Bragg
Nobelskötsen, Stockholm

ilişkin araştırmalarıyla Nobel Fizik Ödülü'nü kazanmış ve katı hal fiziğinde öncü çalışmaları bulunmuştur. 1920'de kendisine "sir" unvanı verilmiştir.

W. H. Bragg baba tarafından, üniversite öğrenimi geleneği olmayan, çiftçilikle ve ticaret filousunda denizcilikle uğraşan bir aileden geliyordu. Annesi bir semt papazının kızıydı. Bragg henüz yedi yaşına bile gelmeden annesi ölünce, Leicestershire'daki Market Harborough'da ezeane ile bakkal dükkanı işleten iki amcasının yanında kalmaya başladı. Orada amcalarından birinin yeniden düzenlediği eski bir okula yazıldı. Okulda başarılı olması üzerine babası onu Man Adasındaki King William College'a gönderdi. Bragg, önceleri uyum göstermekte güçlüktüysede, derslerinde ve sporadaki başarılarıyla öğrenciler arasında öne çıktı. Ama son öğrenim yılında okulda bir dinsel coşku havası egemen oldu. Çocuklar cehennem ateşi ve sonsuza değin lanetlenme öyküleriyle dehşete düşürüldüler. Bu olay Bragg'ı derinden etkiledi. Bir yazısında bu dönemden şöyle söz eder: "Korkunç bir yıldız... Kitabı Mukaddes yıllar boyu okumaktan kaçındığım itici bir kitap oldu". 1941'de Cambridge'de verdiği "Bilim ve İman" konulu bir konferansta "Kitabı Mukaddes metinlerinin çocuk yaşta yitirilen yapıları yorumlarının yıllar boyu şiddetli acı ve korkulara boğduğu tek kişinin ben olmadığımı eminim" diyecektir. Öte yandan, açık ve dengeli üslubunu, Kitabı Mukaddes'in Kral James çevirisini erken yaşlarda okumasına bağlar. *The World of Sound*'da (Ses Dünyası) "Din insana amaç, bilim ise bu amaca erişme gücünü verir," diye yazar.

1882'de Cambridge'deki Trinity College'da bir burs kazanan Bragg, iki yıl sonra matematik bitirme sınavlarında üçüncü oldu. Bu olağanüstü başarısı sonucu 1885'te, o zamanlar yeni kurulmuş olan Adelaide Üniversitesi'nde (Güney Avustralya) matematik ve fizik profesörlüğüne atandı. O sıralarda yalnızca iyi ve açık ders anlatan bir öğretmen olmak için kendini eğitmekle kalmadı, çeşitli aygıtlar imal eden bir şirkette kendini yetiştirerek, uygulamalı laboratuvar öğretiminde gerek duyduğu bütün aygıtları kendi yaptı. Gençliğinde aldığı bu eğitim İngiltere'ye döndükten sonra, 1912'de, kendi adıyla tanınan iyonlaşma spektrometresinin tasarımını geliştirmesine

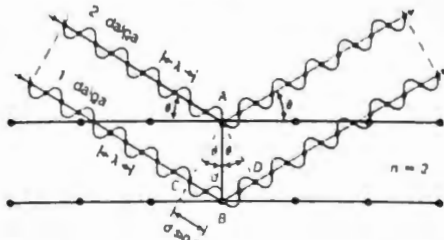
olanak sağladı. X ışınlarının dalgaboylarının ve kristal verilerinin ilk kesin ölçümlemleri yapmakta kullandığı bu aygıt günümüzdeki X ışını ve nötron kırınım ölçerlerinin tümünün ilk örneğidir.

Bragg ancak 1904'te Avustralya Bilim Geliştirme Derneği'nin fizik bölümü başkanlığından sonra özgün araştırmalara yöneldi. Alfa, beta ve gamma ışınlarına ilişkin çalışmalarından etkilenen ünlü İngiliz fizikçi Ernest Rutherford onu Royal Society üyeliğine önerdi. 1907'de Royal Society üyeliğine seçilen Bragg'e bir yıl sonra da Leeds Üniversitesi'nde profesörlük önerildi. Bragg burada hem gamma, hem X ışınlarının parçacık benzeri özellikleri olduğu görüşünü geliştirdi.

1912'de Alman fizikçi Max von Laue, kristallerin X ışınlarını kırınımına uğratabileceğini açıkladı. Bu, X ışınlarının ışık gibi dalga nitelikli, ama çok daha kısa dalgaboylu olması demekti. Bragg, Cambridge'de fizik öğrenimi gören büyük oğlu William Lawrence ile birlikte X ışınlarından kristal yapılarının incelenmesinde yararlanmaya girişti. Baba oğul bu araştırmalarıyla 1915 Nobel Fizik Ödülü'nü paylaştılar.

I. Dünya Savaşı sırasında denizaltılara karşı kullanılan araçlar üzerine araştırmalar yapan Bragg, savaştan sonra Londra'daki University College'da bir kristalografi araştırmaları okulu kurdu. Fizikçi ve kimyacı Sir James Dewar'un ölümünden sonra onun yerine Kraliyet Enstitüsü'nün ve Londra'daki Davy Faraday Araştırma Laboratuvarları'nın yöneticiliğine getirildi. Araştırmalarını yönlendirip özendirdiği, sonraları ün kazanan birçok genç bilim adamını bu kuruluşlarda topladı. Bragg aynı zamanda, konferansları ve yazılarıyla da tanınan bir bilim adamıydı. Çocuklar için "Noel Dersleri" düzenledi. Bunlar yayımlandığında en çok satan kitaplar arasında yer aldı. Lady Bragg ile birlikte evini dünyanın her yanından ünlü bilim adamlarının sık sık buluştuğu bir yer durumuna getirdi. 1935-40 arasında Royal Society'nin başkanlığı yaptı ve daha pek çok onur ödülü aldı. Gene de sonuna değin kendisinin ve oğlunun başarıları konusunda alçakgönüllülüğünü korudu.

Bragg yasası, fizikte, kristallerdeki atom düzlemleri arasındaki aralıklar ile, bu düzlemlerin elektromagnetik ışınları (X ışınları ve gamma ışınları gibi) ve parçacık

Bragg kırınımı

dalgalarını (elektron ve nötronlarla ilgili dalgalar gibi) en yoğun biçimde yansıtmalarını sağlayan geliş açılarını arasındaki ilişki. Yansıyan dalga dizilerinin en yüksek şiddette sahip olabilmeleri için, bunların birbirlerine eklenerek girişim oluşturacak biçimde (aynı fazda) olmaları gerekir. Bu durumda dalgaların birbirlerine denk düşen noktaları (örn. dalga tepeleri ya da çukurları) belirli bir noktaya aynı anda ulaşır. Bragg yasası ilk olarak İngiliz fizikçi William Lawrence Bragg tarafından ortaya konmuştur.

Diyagramda, birbirleriyle aynı fazda bulunan 1 ve 2 numaralı dalgalar görülmektedir. Bu iki dalga, kristal örgüsündeki atom düzlemleri arasında d kadar bir aralık

bulunan bir kristalin, şekilde A ve B olarak gösterilen atomlarından yansımaktadır. Deneyde doğrulandığı üzere, yansıma açısı θ ile geliş açısı θ birbirine eşittir. Her iki dalganın da yansıldıktan sonra aynı fazda kalmalarının koşulu, CBD olarak gösterilen yol farkının, dalgaboyunun (λ) tam katı (n) olması, yani $n\lambda$ 'ya eşit olmasıdır. Şeklin geometrisinden de görüldüğü gibi, CB ile BD birbirine ve d uzaklığı ile yansıma açısı θ 'nin sinüsünün çarpımına eşittir. Böylece, Bragg yasası $n\lambda = 2d \sin \theta$ biçiminde gösterilir. Diyagramdan görülebileceği gibi $n=2$ olduğunda CB yolu boyunca yalnızca bir dalgaboyu bulunur; ayrıca, yansıma açısı, örneğin $n=3$ durumuna göre daha küçüktür. Dalgaların $n=1$ olacak bir açıyla yansımalarına birinci dereceden yansıma; $n=2$ 'ye denk gelen açıya ikinci dereceden yansıma vb. denir. n 'nin kesirli bir sayı olmasına denk düşen bir açıda, yansıyan dalgalar arasında faz farkı bulunacağından geniş dalgalar birbirlerini zayıflatırlar.

Bragg yasası, dalgaboylarının ölçülmesinde ve kristallerin birim düzlemleri arasındaki uzaklıkların belirlenmesinde yararlıdır. Bir dalgaboyunu ölçmek için, gelen ışınım demeti ile detektör önce gelişigüzel bir θ açısına ayarlanır. Sonra, güçlü bir sinyal elde edilinceye kadar açı ayarlanır. Böylece, Bragg açısı denen bu açı doğrudan Bragg yasası denkleminde konarak dalgaboyu hesaplanır. X ışınlarının ve düşük enerjili gamma ışınlarının enerjilerinin duyarlı ölçümünde yararlanılan temel yöntem budur. Kuantum kuramı uyarınca dalga nitelikleri bulunan nötronların enerjileri de genellikle Bragg yöntemiyle ölçülür.

Braginoco bak. Bayinnaung

Brahe, Tycho (d. 14 Aralık 1546, Knudstrup, Scania, Danimarka - ö. 24 Ekim 1601, Prag), Danimarkalı astronomi bilgini. Astronomi aygıtlarının geliştirilmesi ve yıldızların konumlarının ölçülmesi ve saptanmasına ilişkin çalışmalarıyla daha sonraki buluşların yolunu açmıştır. Teleskopun icadından önce yapılabilecek en kesin gözlemleri gerçekleştirmiş, Güneş sistemini kapsamlı biçimde incelemiş ve 777'yi aşkın yıldızın kesin konumunu saptamıştır.

Gençliği ve öğrenimi. Tycho'nun babası kraliyet özel meclisi üyesiydi. Daha sonra,

Tycho Brahe, sanatçısı bilinmeyen bir çizimden H. Goltzius'un yaptığı oymabaskı, y. 1586
Det. Nationalhistoriska Museum Paa Frederiksberg, Danimarka

Baltık Denizeine çıkan başlıca kanalı denetleyen bir kale olan Hålsingborg kentinin valiliğine getirildi. Zengin ve çocuksuz bir adam olan amcası, Brahe'yi çok küçük yaşta kayırdı. Annesiyle babasından ayrılanın ilk sarsıntısını atlattıktan sonra onu Tostrup'daki (Scania) şatosunda yetiştirmeye başladı; 1559-62 arasında Kopenhag'da hukuk öğrenimiyle başlayan eğitimi-ne ilişkin masrafları da üstlendi.

Bazı önemli doğa olayları Brahe'nin ilgisini hukuktan uzaklaştırıp astronomiye yöneltti. Bunlardan ilki 21 Ağustos 1560 günü görüleceği düşünülen tam güneş tutulmasıydı. Böyle bir kestirimde bulunulabilmesi, 14 yaşındaki öğrencinin gözünde çüretkâr ve olağanüstü bir girişimdi. Ama Brahe kestirimini gerçekleştirdiğini kendi gözleriyle görünce daha da derinden etkilendi. Sonradan da birçok kez söz ettiği gibi, bu olayı hiç unutmadı. Daha sonraki öğrencilik yaşamı, amcasının isteğine uyarak gündüzleri katıldığı hukuk dersleri ve geceleri yıldızlar üzerine yaptığı gözlemler arasında ikiye bölündü. Matematik profesörü ona zamanın basılı tek astronomi kitabı olan *Almagest*'i vererek yardımcı oldu. Kitabın yazarı olan Antik Çağ astronomu Ptolemaios, merkezi Yer olan bir evren kuramı geliştirmişti. Öteki öğretmenleri, yıldızların konumlarını üzerinde işaretleyebileceği küçük küreler yapmasına yardımcı oldular, yıldızların açısı uzaklıklarını hesaplamada kullanılabileceği pergeller ve çapraz çubuklar sağladılar.

1562'de amcası Brahe'yi Leipzig Üniversitesi'ne gönderdi. 1562-65 arasında burada öğrenim gören Brahe'nin yaşamını etkileyen ikinci büyük olay, Ağustos 1563'te kayıtlara geçen ilk gözlemini, Jüpiter ile Satürn'ün kavuşmasını (bir başka deyişle üst üste gelmesini) saptaması oldu. Kopernik'in tablolarında bu olay birkaç gün geç öngörülmüyordu. Gezegenlerin ve yıldızların konumlarının kaydedildiği almanaklarda ve gök günlüklerinde büyük hatalar bulunduğunu anlayan Brahe, gençlik heyecanı içinde, var olan tabloların yanlışlarını düzeltmek üzere yaşamını göklerle ilgili duyarlı gözlemlere adanmaya karar verdi.

1565-70 (1572?) arasında Brahe, Avrupa'nın birçok yerini dolaşarak Wittenberg, Rostock, Basel ve Augsburg'da öğrenim gördü, matematik ve astronomi araçları satın aldı. Bunlar arasında dev bir dörtlük aracı da (kadran) vardı. Babasının ve amcasının miraslarının kendisine kalmasından sonra Brahe 1571'de (?) Scania'ya yerleşti ve bir akrabasının evinde küçük bir gözlemevi kurdu. Burada onun yaşamındaki üçüncü ve en önemli astronomi olayı gerçekleşti. 11 Kasım 1572'de birdenbire "yeni bir yıldız" gördü. Venüs'ten daha parlak olan ve Koltuk takımyıldızında yer alan bu yıldız, hiçbir yıldızın bulunmaması gereken bir yerdeydi. Brahe yeni yıldız dikkatle gözleyerek Ay'ın ötesinde olduğunu, bu nedenle sabit yıldızlar alanında bulunduğunu gösterdi. Bu, tüm dünyanın sürekli iç uyumuna dayalı Aristotelesçi öğretiye inanarak kendilerini geleceğin belirsizliklerinden koruyan zamanın okuryazar topluluğunun huzurunu kaçıran bir buluştu. Bu uyum, kusursuz ve değişmez oldukları kabul edilen yıldızlar tarafından yönetiliyordu. Bir yıldızın Brahe'nin tanımladığı gibi birdenbire değişebileceği haberi, Kopernik kuramının Yer'i değil, Güneş'i evrenin merkezi olarak almasıyla birleşince, Antik Çağın değişmez yasalarına duyulan güven sarsıldı. Bunun üzerine

Yer'deki karmaşa ve kusurların göklere de yansıdığı görüşü ortaya çıktı. Brahe, Koltuk takımyıldızında keşfettiği bu yeni yıldızın varlığı üzerine gözlemlerini 1573'te *De nova stella*'da yayımlayarak Danimarkalı bir amatör olmaktan çıkıp Avrupa çapında üne sahip bir astronom durumuna geldi.

Bir soylunun oğlu olan Brahe'nin 1573'te bir köylü kızı olan Kirstine ile evlenmesi çağdaşlarının çoğunun tepkisini çekti. Brahe, zamanımıza değin gelmiş bulunan çok sayıdaki yazışmasında karısından ender olarak söz eder. Belki de saray entrikaları ve görevleriyle ilgilenmeden yalnızca evini yönetecek bir eş arıyordu. Karısı Kirstine'den sekiz çocuğu oldu, bunların ikisi babalarının sağlığında öldü.

Olgunluk dönemi. Koltuk takımyıldızında yeni bir yıldız bulması Brahe'nin kendini bir kez daha astronomiye adanmasına yol açtı. Hemen verdiği kararlardan biri, gök olaylarını düzenli gözleyebilmek için büyük bir gözlemevi kurmak oldu. Gözlemevini Almanya'da kurmaya niyetlenince, Kral II. Frederik onu Danimarka'da tutabilmek için 1576'da Ven (eskiden Hven) Adasını verdi. Kral, Oresund Boğazının ortasında bulunan ve Kopenhag ile Helsingør'e eşit uzaklıktaki bu adayla birlikte gözlemevi ve laboratuvar binaları için parasal destek de sağladı. Brahe, gözlemevine, astronomi perisi Urania'ya atfen Uraniborg adını verdi. Çevrelerinde pek çok bilim adamı ve Avrupa'nın her yöresinden gelen bilgili gezginler bulunan Brahe ve yardımcıları, gözlemleri derliyor ve bilinen hemen bütün astronomi kayıtlarında önemli düzeltmeler yapıyorlardı.

Brahe bir bilim adamı ve zanaatçı olduğu kadar bir sanatçıydı da. Ele aldığı ya da çevresinde bulundurduğu her şeyin yepyeni ve güzel olmasını isterdi. El yazmalarını gönlüne çoğaltıp cilletmek amacıyla bir basımevi kurdu. En güzel astronomi araçlarını yaptırmak için Augsburg'dan zanaatçılar getirtti. Gözlemevinin tasarım ve süslemelerini İtalyan ve Felemenkli ressam ve mimarlara yaptırttı ve bir basınçlı su sistemi geliştirerek o dönemlerde hiç alışılmamış biçimde bunu sıhhi tesisatta kullandı. Uraniborg Gözlemevi, Brahe'nin kralı ve dostu Frederik'in umutlarını gerçekleştirecek Kuzey Avrupa'daki astronomi çalışmalarının ve buluşlarının merkezi durumuna geldi.

Ama Frederik 1588'de öldü ve oğlu IV. Christian döneminde Brahe'nin nüfuzu azaldı, devletin para gereksinimi arttığı için gelirinin çoğu kesildi. Ama Frederik'in şımarttığı Brahe makul sayılamayacak boyutlarda para istiyordu, devlet topraklarından elde ettiği gelirin gerektirdiği görevleri yerine getirmekte de isteksiz davranıyordu.

Üç büyük güçle (kral, kilise ve soylular) arası açılan Brahe, 1597'de Ven'den ayrıldı ve Hamburg yakınlarındaki Rostock ve Wandsbek'te kısa sürelerle kaldıktan sonra 1599'da, sonraları Johannes Kepler'i de destekleyecek olan İmparator II. Rudolf'un koruması altında Prag'a yerleşti.

Brahe'nin bütün yaşamını adadığı, duyarlı astronomi gözlemleri yapma ve kaydetme işinin büyük bölümü, Uraniborg'da tamamlanmıştı. Prag'da, önceki gözlemlerine ek olarak yeni çalışmalara girdi. 1572'de görünen novanın bir yıldız olduğunu daha önce kanıtlamıştı. Bu kez, Güneş sistemi üzerinde kapsamlı bir inceleme gerçekleştirdi, 1577'de ortaya çıkan kuyruklu yıldızın yörüngesinin de Ay'ın ötesinden geçtiğini kanıtladı. Kopernik sisteminde önderdiği değişikliğe göre gezegenler Güneş'in çevresinde dönüyor, Güneş ise sabit olan Yer'in çevresinde hareket ediyordu. Brahe'nin

yalnızca basit araçlar ve pratik yetenekleriyle gerçekleştirdiği bu buluşlar, Rönesans'ın en önemli başarılarındanidir.

Brahe, Uraniborg'dan kurtarabildiği birkaç gerçek gözlemlerini Prag'da sürdürmeye giriştiyse de, orada aynı şevkle çalışmadı ve 1601'de öldü. Gözlem verilerinin tümünü son yıllarındaki öğrencisi ve asistanı Johannes Kepler'e bıraktı. Kepler bu verilerle Sir Isaac Newton'ın buluşlarına temel oluşturan çalışmaları gerçekleştirdi.

Brahm, Otto (d. 5 Şubat 1856, Hamburg - ö. 28 Kasım 1912, Berlin), Alman edebiyat eleştirmeni ve tiyatro adamı. Gerçekçi sahneleme anlayışının önde gelen adlarından biri olmuş, 20. yüzyıl tiyatrosunun gelişimini etkilemiştir.

1889'da kurduğu Freie Bühne(*) adlı tiyatrosunun yönetimini üstlendi. 1890'da aynı adla (sonradan *Neue Deutsche Rundschau*) bir dergi çıkardı. André Antoine'ın kurduğu Paris'teki ünlü Théâtre-Libre'i(*) örnek alan Freie Bühne, yerleşik kurumlara karşı çıkan oyunlarıyla Ibsen ve Tolstoy'u Almanya'da tanıttı. Freie Bühne üç yıl sonra kapanınca Brahm, Berlin'deki Deutsches Theater'ı yönetti.

Brahm, gerçekliğe sıkı sıkıya bağlı oyunlarında diyalogların doğallığını ve karakter, olay, çevre arasında özenle kurulacak bir bütünlüğü amaçlamış, oyun yazarlarını, davranış bozuklukları, suç, hastalık, işçilerin yaşamları gibi konuları ele almaya yöneltmiş, Alman gerçekçiliğine yeni boyutlar kazandırmıştır.

Brahma, Hindistan tarihinin Vedalar dönemi sonlarında Hindu dininin başlıca tanrılarından biri. Mezhep farklılıklarının artmasıyla giderek yerini Vişnu ve Şiva'ya bırakmıştır. Eril olan Brahma'yı, evrenin mutlak

Brahma, Caenagar'da bulunan oyma. Bogra III, Bangladeş; Hint Müzesi, Kalküla P. Chandra

gücü ya da en yüce gerçekliği olan cinsiyetsiz Brahman ile karıştırmamak gerekir. Brahma, Vedalarda adı geçen yaratıcı tanrı Pracapati'yle ilişkilendirilmiş, daha sonra onun kimliğine bürünmüştür. Brahma'nın

altın bir yumurtadan doğduğu, sonra da Yer'i ve üzerindeki her şeyi yarattığı söylenir. Daha sonra geliştirilen efsanelerde, Vişnu'nun göbeğinden çıkan bir lotustan doğduğu da anlatılır.

İlkçağda gittikçe farklılaşan mezhep geleneklerini birleştirme çabası, Trimurti öğretisinde anlatımını bulur. Bu öğretiye göre Vişnu, Şiva ve Brahma yüce tanrının üç görünümüdür. Smartaların, Brahma dışındaki beş başka tanrıya tapmaya başladığı 7. yüzyıla gelindiğinde Brahma'nın en yüce tanrı olduğu savı geçersiz kalmıştır. Günümüzde yalnızca Brahma'ya tapan hiçbir kült ya da mezhep yoktur, ona adanmış yalnızca birkaç tapınak vardır. Bunlardan en önemlisi Racasthan eyaletindeki Acmir yakınlarında Pushkar'dadır. Gene de Şiva ya da Vişnu'ya adanan tüm tapınaklarda Brahma'nın bir betimi bulunur.

Sanat yapıtlarında Brahma dört Veda, dört yuga (çağ) ve dört varna'yı (toplumsal sınıf) simgeleyen dört çehreyle betimlenir. Genellikle dört kollu gösterilen Brahma'nın elinde kurban araçları, tespih ve bir kitap bulunur; ya lotustan yapılmış tahtında oturur, ya ayakta durur ya da kutsal kuş *hamsa*'ya (kuğu) binmiş durumdadır. Eşleri Savitri ve Sarasvati çoğunlukla ona eşlik eder. Resimlerde sarı tenli, beyaz giysiler ve çelenkler içinde görünür.

brahma-loka, Hindu dininde ve Budacılıkta, çok katlı evrenin dindar göksel ruhlara ayrılmış kesimi. Theravada Budacılığında *brahma-loka*'nın 20 ayrı cennetten oluştuğuna inanılır. Aşağı basamaklardaki 16 cennet, basamaklar yükseldikçe giderek daha çok ışıyan ve daha çok incelen tanrıların barındığı biçimleri dünyasıdır (*rupa-brahma-loka*). Daha yüksekteki, töz ve biçimden arınmış dört dünya ise *arupa-brahma-loka*'yı oluşturur. Theravada Budacıları, *brahma-loka*'da yeniden doğmanın, tefekkür ile büyük erdemleri birlikte yaşamış bireylerin ödülü olduğuna inanırlar. Bireyin ulaşabileceği basamak, Buda'ya, *dhamma*'ya (Sanskrit dilinde *dharma*, "öğreti") ve *saṅgha*'ya (manastır topluluğu) bağlılığının yanı sıra evrenin gerçek, biçim dışı yapısını görebilme yeteneğiyle belirlenir. Theravada kozmolojisindeki öbür bütün dünyalar gibi *brahma-loka* da sürekli değişime uğrar, sürekli yok olur ve yeniden yaratılır.

Brahma Samac bak. Brahmo Samac

brahmaçarya (Sanskrit dilinde "kutsal yaşam"), Budacılıkta, dar anlamıyla cinsel iffetin korunması; daha genel anlamıyla rahiplerin, rahibelerin ve inananların acı çekmeye son verip aydınlanmaya ulaşmanın bir yolu olarak ahlaki bir yaşam sürme çabası. İnananların hiçbir canlıyı öldürmemesi, hırsızlık yapmaması, uygunsuz cinsel ilişkiden kaçınması, yalan söylememesi ve uyuşturuculardan sakınması gerekir. Rahipler, rahibeler ve rahip adayları da bu kurallara uymak ve iffetlerini eksiksiz korumak zorundadırlar, ayrıca öğle saati geçtikten sonra yemek yememeleri, müzik ve tiyatro gibi eğlencelerden uzak durmaları, taktı ya da süs eşyası kullanmamaları, çok sade bir yatakta uyumaları, altın ya da gümüş armağanlar kabul etmemeleri gerekir.

Brahmagupta (d. 598 - ö. y. 665, Hindistan), eski Hint astronomlarının sonuncusu ve en yetkini. *Brahma-sphuṭa-siddhanta* (628; Evrenin Açılması) adlı nazım yapıtında Hindu astronomi sistemini ortaya koymuştur. İlk iki bölümü matematiğe ayrılmış olan yapıt, bir aritmetik dizi ve ikinci

dereceden bir denklemin yanı sıra, dik üçgen, üçgenlerin ve dörtgenlerin alanları, hacim ve alanlara ilişkin çeşitli geometri teoremlerinin kanıtlarını içerir. Astronomiye ilişkin öteki 23 bölümde Ay tutulması, Güneş tutulması, gezegenlerin kavuşma konumları, Ay'ın evreleri ve gezegenlerin konumlarının saptanması incelenir.

Brahman, Hint kutsal metinleri *Upanishad*'larda yüce varlık. Sözcüğün Sanskrit dilindeki etimolojisi belirsizdir. *Upanishad*'larda çeşitli görüşler ileri sürülürse de Brahmanın tanımı konusunda görüş ayrılığı

Soma töreni, Puna, Hindistan
C. M. Nathu

yoktur; ebedi ve ezeli, bilinçli, küçültülemeyen, her yerde var olan Brahman sonlu ve değişen evrenin tinsel kaynağıdır. *Upanishad*'lara dayanan Hindu felsefe sistemi Vedanta'da farklı Brahman yorumlarına yer veren çeşitli okullar vardır.

Vedanta'nın Advaita (Tekçilik) okuluna göre, Brahman olgusal olan her şeyden tümüyle farklıdır ve insanın sahip olduğu farklılık algıları, aldatıcı bir biçimde bu gerçek üzerine yansıtılır. Bhedabhedha (Dualizm-Nondualizm) okuluna göre, Brahman kendi yarattığı dünyadan farklı değildir, ama Brahman üzerindeki bazı sınırlayıcı koşullar (*upadhi*) gene de farklılık yaratır. Vişishtadvaita (Nitelikli Olanın Tekliği) okuluna göre, ruh ve madde dünyasıyla Brahman arasındaki ilişki, bedenle ruh arasındaki ilişkiye benzer; olgular da Brahman'ın kendini ortaya koyuş biçimleridir. Bu okulda Brahman hem aşkın, hem içkin bir kişisel tanrı ile özdeşleştirilir. Dvaita (Dualizm) okuluna göre ise Brahman ve dünya arasında özdeşlik yoktur. Yüce olanın ontolojik ayrılığı kabul edilerek Brahman kişisel bir tanrı ile özdeşleştirilir.

Eski Hindu mitolojisinde, Brahman (cinsiyetsiz), yaratıcı tanrı Brahma (eril) olarak kişisel kazanır ve yaratıcı Brahma, koruyucu Vişnu ve yıkıcı Şiva olarak üçlü kutsal işlev yüklenir.

Brahmana, Hindu dininin en eski kutsal metinleri olan Vedalara eklenmiş düzyazı yorumlar. *Brahmana*'lar adak törenlerinde okunan Vedaların anlamını ve rahiplerin bu ayinlerdeki hareketlerinin simgesel önemini açıklar. *Brahmana* sözcüğü, bir Brahman'ın (rahip) sözleri anlamına gelebileceği gibi, kutsal sözcüğün açıklanması anlamına da gelebilir. Günümüz araştırmacıları çoğunlukla ikinci anlamı kabul ederler.

Brahmana'lar, kutsal ilahilerin Samhitelerde (derleme) toplanarak bu derlemelere kutsal bir aklam yüklendiği İÖ 900-700

döneminde oluşmuştur. Bu derlemeler, ayinlere ilişkin çeşitli konular ve kutsal metinlerin gizli anlamları üzerine birikmiş öğretilerin, mitolojik ve efsanevi öğelerle süslenmiş bir özeti niteliğindedir. Öncelikle adak törenlerini işleyen *Brahmana*'lar, Hint ayinlerinin tarihiyle ilgili günümüze ulaşmış en eski kaynaklardır. *Brahmana*'lara sonradan benzer bir dil ve üslupla yazılmış, ama daha felsefi içerikli bölümler eklenmiştir; bunların yalnızca ormanda, köyün uza-

ğında öğretilmesi gerektiği özellikle belirtilir. *Aranyaka* (Orman Kitabı) olarak adlandırılan bu bölümler *Brahmana*'lar ile *Upanishad*'lar (Hint kutsal metinleri) arasında bir köprü oluşturur.

Rigveda'nın izleyicileri tarafından kuşaktan kuşağa aktarılan *Brahmana*'lardan yalnızca *Aitareya Brahmana* ve *Kaushitaki* (ya da *Śankhayana*) *Brahmana* günümüze ulaşmıştır. Bu yapıtlarda ele alınan konular, "ineklerin gidişi" (*gavamayana*), 12 gün ayinleri (*dvadaśaha*), günlük sabah ve akşam adakları (*agnihotra*), adak ateşinin yakılması (*agnyadhana*), hilal ve dolunay ayinleri, dört aylar ayinleri ve krallığın tahta çıkmasında düzenlenen törenlerdir.

Samaveda *Brahmana*'ları *Pañcaviṃśa* (25 kitap), *Shadvīṃśa* (26. kitap) ve *Caiminiya* (ya da *Talavakara*) *Brahmana*'dır. Bunlar, "ineklerin gidişi" töreni, çeşitli soma(") törenleri ve 1-12 gün süren değişik ayinler bakımından tam bir uyum içindedir. Adak töreni sırasında bir uğursuzluk ya da kusur olursa ödenmesi gereken kefaretileri de belirtir.

Yacurveda *Brahmana*'ları, önceleri, yorumladıkları metinlerin çeşitli bölümlerine eklenmiştir. Bu, Rigveda ve Samaveda öğretilerinin izlediği yöntemden farklıdır. Rigveda ve Samaveda yorumcuları büyük olasılıkla bu tür kutsal bir derlemeyi bozmak istememişler, açıklayıcı notları değişik *Brahmana*'larda bir araya getirmişlerdir. Yacurveda iki ayrı gruptan oluşur. Birincisi, *Brahmana*'ları birbirinden ayıran Beyaz (Şukla) Yacurveda'dır. Siyah (Krişna) Yacurveda'nın Samhitaları ise birçok Brahman malzemesi içerir. 100 dersten oluşan *Śatapatha Brahmana* (ya da 100 "yol") Beyaz Yacurveda'nın içindedir. Önem bakımından Rigveda'dan sonra gelen bu *Brahmana*'nın, *Kanva* ve *Madhyamīna* olarak anılan, birbirinden çok az farklı iki biçimi vardır. Bu metinlerde ev ayinlerini daha yakından ilgilendiren bilgiler bulunur.

Görece daha geç derlenmiş *Gopatha Brahmana* ise Atharvaveda'ya aittir. Samhitalar ve *Brahmana*'lar ile ancak ikincil düzeyde ilgili olan *Gopatha*'nın bir bölümü, adak törenini denetleyen duacı Brahman'ın görevlerini konu alır.

Brahmançılık, Hint felsefesinin Vedanta sisteminden türemiş eski din. Adını, hem rahipler sınıfı Brahmanların ağırlıklı konumundan, hem de yüce güç Brahman'a verilen önemden ve onunla ilgili kurgusal düşünceden alır. Brahmançılık, onu izleyen klasik Hindu dininden farklıdır. Klasik Hindu dininde Şiva ve Vişnu gibi tek tanrıların önemi artmış kendini adama (*bhakti*) ağırlık kazanmıştır.

Brahmani Irmağı, Hindistan'ın doğu kesimindeki Orissa eyaletinin kuzeydoğusunda ırmak. Bihar eyaletinin güneyinde, Sankh ve Güney Koel ırmaklarının birleşmesiyle oluşur. 480 km boyunca genellikle güney-güneydoğu doğrultusunda kıvrımlar çizerek Bonaigarh ve Talcher'den geçer. Daha sonra doğuya yönelerek Mahanadi Irmağının kuzey kollarıyla birleşir ve Palmyras Burnundan Bengal Körfezine dökülür.

Brahmanlar, BRAHMINLER olarak da bilinir, Sanskrit dilinde BRAHMANA (*Brahman*'a [mutlak, kutsal bilgi] sahip olan), Hindistan Hinduları arasındaki beş *varna*'nın (toplumsal sınıf) en yükseği. Brahmanlar, Vedalar döneminin sonlarından başlayarak Hint toplumunda yüksek bir konum kazandılar. Hindistan'ın kuzeyine yerleşen ve Hint-Avrupa dili donuşan göçmenler daha

o dönemde Brahmanlar ya da rahipler, *Kshatriya* sınıfından askerler, *Vaişya* sınıfından tüccarlar ve *Şudra* sınıfından emekçiler olarak ayrılmıştı. Bu sınıfların birbirine göre konumunda bugüne değin temel bir değişiklik olmadı. Maddi ayrıcalık talepleri artık resmen kabul edilmese de Brahmanların hâlâ büyük saygınlığı ve birçok üstünlüğü vardır. Brahmanlara gösterilen geleneksel saygı, onların öbür kastların üyelerine göre daha doğuştan anılmış oldukları ve bazı yaşamsal din görevlerini ancak onların yerine getirebileceği inancından kaynaklanır.

Kutsal yazıların incelenmesi ve okunması, çok eskiden beri bu ruhani seçkinlerle sınırlı bir uğraştı. Yüzyıllarca Hindistan'daki bütün düşünsel etkinlikler Brahmanların elinde kaldı. Saygınlıkları ve eğitim gelenekleri nedeniyle Brahmanlar dindışı işlerde de etkili oldular. Siyasal iktidar olağan koşullarda savaşçı kasta ait olduğu halde, Brahmanlar çoğu kez hükümdarlara danışman ve bakan olarak da hizmet ettiler. İngiliz yönetimi sırasında Brahmanlar önce bu yönetimin hizmetinde, sonra da milliyetçi hareket içinde düşünsel önderliği korudular. 1947'de Hindistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra Kongre Partisi ile merkezi hükümette egemen konumlarını sürdürdüler. Ama bu durum birçok eyalette tepki doğurdu. Brahmanların özellikle güçlü olduğu güney bölgelerinde bu sınıfa karşı hareket oldukça güçlendi. Ama Brahmanların, tapınak ve evlerdeki dinsel törenleri yöneten rahipler sıfatıyla geleneksel konumu bundan etkilenmedi. Brahman aile rahibi (*purohita*), bugün de düğünlerde, cenazelerde ve öbür törensel olaylarda işlevini sürdürmektedir.

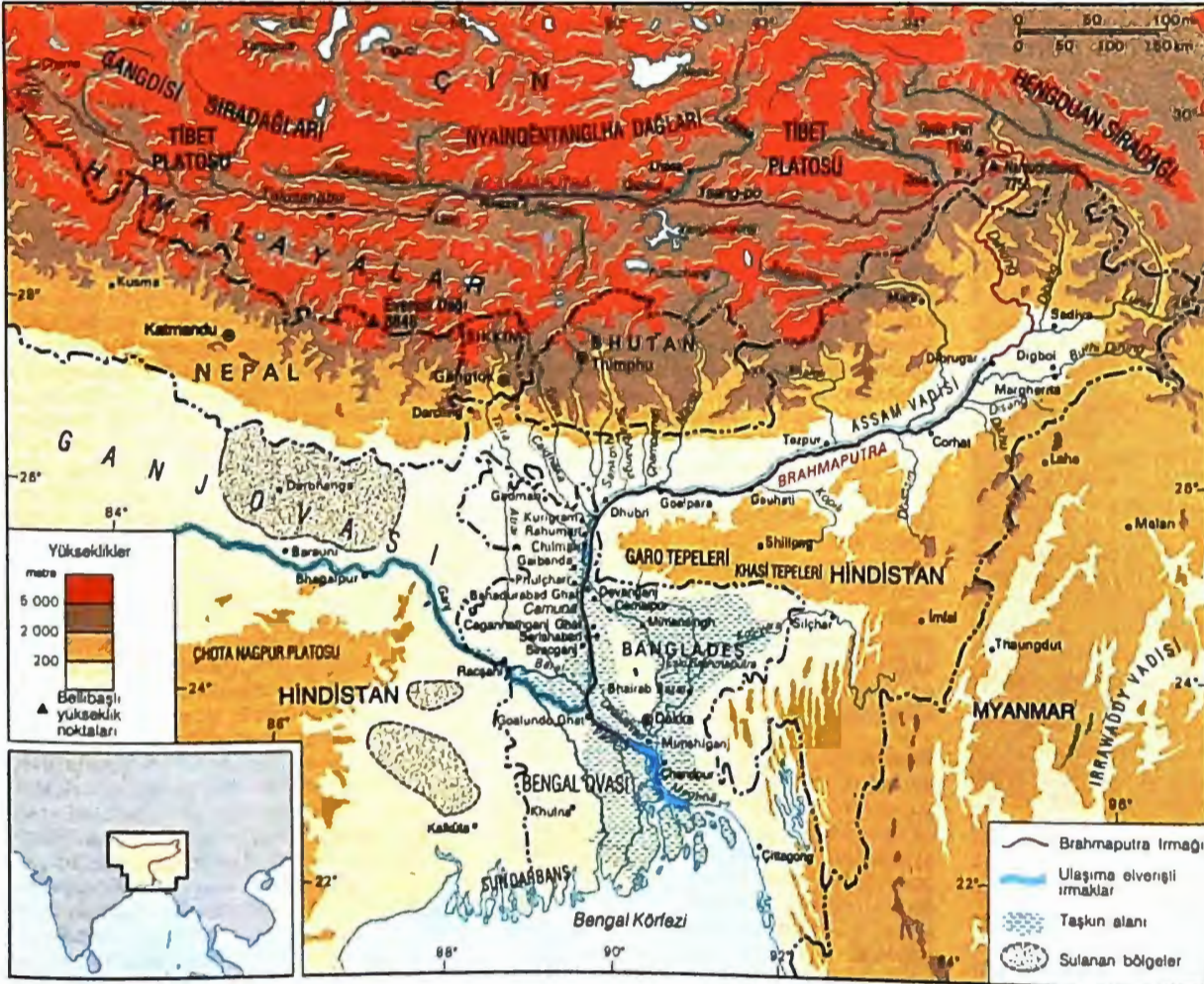
Brahmanlar, ayinler için gerekli olan annımlığı, genellikle yiyecek ve aşağı kastlarla ilişki konusundaki tabuları gözeterek korurlar. Brahman kastlarının çoğu etyemezdir; üyelerinin bazı uğraşlardan kesinlikle uzak durması gerekir. Çift süremezler, kösele ya da deri gibi "murdar" hiçbir şeye dokunamazlar. Ama bu yasakları çiğnemek, sizin çiftçilik ve tarımla uğraşabilir, ev işlerinde çalışabilirler. Varlıklı pek çok Hindu ailesinin Brahman aşçıları vardır. Hazırladıkları yemekler bütün kastların üyelerince yenebildiği için bu aşçılara büyük değer verilir.

Brahmanlar, coğrafi açıdan beşi kuzey, beşi de güney ile ilişkili 10 gruba ayrılır. Kuzey grubu Sarasvati, Gaur, Kanauc, Maithil ve Utkal Brahmanlarından, güney grubu ise Maharashtra, Andra, Dravida, Karnata ve Gurcara Brahmanlarından oluşur. Ayrıca bak. varna.

Brahmapur, eskiden BERHAMPUR. Hindistan'ın doğusunda, Orissa eyaletinin güneydoğusundaki Gancam ilinde kent. Bengal Körfezine 14 km uzaklıkta, Kalküta-Madras karayolu ile Güney-Doğu Demiryolu üzerinde yer alır. İlin pirinç, şeker kamışı ve öteki tarım ürünlerinin ticaret merkezidir. Başlıca sanayi kolları çeltikçilik, damıtma ve ipek dokumacılığıdır. Kentte Khallikote College (1878) ve Berhampur Üniversitesi'nin (1967) yanı sıra bir hukuk okulu, bir tıp fakültesi, bir öğretmen okulu ve kızlar için bir yüksekokul vardır. Nüfus (1981) 162.550.

Brahmaputra Irmağı, Bengal dilinde CAMUNA, Çince YALUZANGBU JIANG, Tibetçe TSANG-PO, Orta ve Güney Asya'da büyük ırmak.

Tibet Himalayaları'ndan doğduktan sonra 2.900 km yol alarak Ganj Irmağıyla birleşir.

Brahmaputra Irmağı Havzası

Taşkın verileri, R. Rawson, *The Monsoon Lands of Asia*, sulama verileri, L. Cantor, *A World Geography of Irrigation* (1970). Oliver and Boyd, Edinburgh

Güneyde Himalayalar'ın ana bölümü, kuzeyde ise Nyainqêtangha arasında doğu yönünde 1.125 km boyunca akarak Çin'in güneybatı kesimini aşar. Daha sonra Himalayalar'ın doğu bölümünden geçerek güneye döner ve Hindistan'ın Arunachal Pradesh birlik toprağı ile kuzeydoğu Assam eyaletine ulaşır. Assam Vadisi içinde 724 km boyunca güneybatı yönünde akar; ardından Bangladeş'ten geçerek Bengal Körfezine doğru yeniden güneye yönelir. Burada Ganj ve Meghna ırmaklarıyla birlikte geniş bir delta oluşturur. Yirmi dört büyük kolu olan Brahmaputra'nın aklaçlama havzası yaklaşık 1.621.000 km²'dir.

Havzanın Tibet kesimindeki sert, soğuk, kurak iklim koşullarına karşılık Assam Vadisi ve Bangladeş'te sıcak, nemli, yağışlı bir iklim egemendir. Brahmaputra'nın başlıca hidrolojik özellikleri, yatağının sürekli değişmesi ve şiddetli yağışların yanı sıra Tista, Torsa ve Caldhaka gibi kollarının çok büyük miktarda su akıtması dolayısıyla aşağı çığır boyunca her yıl taşkın olasılığının bulunmasıdır. Yağmur mevsiminde Brahmaputra'nın akıttığı su miktarı 14.000 m³/sn'yi aşar.

1954'ten sonra taşkın denetleme projeleri hazırlanmaya başlamıştır. Irmak, Bengal Ovası ile Assam'da, denize 1.280 km uzaklıktaki Dibrugar'a kadar olan yukarı çığırında ve Tibet'teki Lazi (Lhatse Dzong) ile Lhasa arasında yaklaşık 640 km boyunca ulaşımı elverişlidir. Irmak taşımacılığındaki büyüme, Aşağı Brahmaputra Vadisindeki ekonomik kaynakların gelişmesi açısından önem taşır. Bu kaynaklar arasında çay tarlaları, ormanlar, Assam'daki petrol, kömür ve doğal gaz yatakları ile Bangladeş'teki jüt alanları sayılabilir.

Brahmarshi-deşa, Sanskrit dilinde bilge (*rishi*) toprağı anlamına gelen terim. Tarihte ilk kez, Hint-Avrupa dillerini konuşan toplulukların Hindistan'da ele geçirdiği ikinci bölgeyi belirtmek için kullanıldı. Bu bölge, Yamuna ile Ganj arasında kalan ve güneyde Mathura'ya kadar inen toprakları da içine alarak Sirhind'den doğuya doğru uzanıyordu. Mücadeleleri Hindu destanı *Mahabharata*'ya konu olan Kurular ile Pandavalar arasındaki efsanevi savaşın yer aldığı Kurukshetra ve Pandavaların başkenti Indraprastha (Delhi) bu bölgedeydi. Bölge, Indus'tan Sarasvati Irmağına kadar yedi ırmağı ve Sirhind kentini içine alan Brahmaparvata (Kutsal Toprak) ile karıştırılmamalıdır.

Brahmarshi-deşa, İÖ 1000'den önce yerleşme alanı olmuştu. Bu topraklardan *Brahmana*(*) adlı Veda yorumlarında ve *Upanishad*'ların(*) vahiy yoluyla gelen bölümlerinde söz edilir.

brahmavihara (Sanskrit dilinde "Brahman cennetinde yaşama"), Budacı felsefede, insanı Brahman cennetinde yeniden doğuşa ulaştıran dört kusursuz erdem. Bunlar 1) canlılara mutluluk veren duygudalık (Sanskrit dilinde *maitri*, Pali dilinde *metta*); 2) yaşayanlardan acıyı uzaklaştıran ve *bodhisattva*'nın (geleceğin Budası) insanların kurtuluşu için çalışmak amacıyla Nirvana'ya ulaşmayı ertelemesini sağlayan merhamet (*karuna*); 3) mutluluğa erişen insanları görmekten sevinç duyma (*imudita*); 4) ağırbaşlılık, bütün bağlarından kurtulma, canlı varlıklara karşı kayıtsızlıktır (Sanskrit dilinde *upeksha*, Pali dilinde, *upekkha*). Yaşayan sonsuz sayıda varlığa mutluluk verdikleri için bu erdemler dört *apramana* (sonsuz duygular) olarak da adlandırılır. Terim, zihnin bu dört düşünceden her biriyle dünyanın dörtte birini kaplamasını sağlayan

meditasyon aşamalarından biri anlamında da kullanılır.

Brahmi, Kharoshti dışında tüm Hint yazıların kaynağına oluşturan yazı sistemi. Arami alfabesinden türeyen ya da bu alfabe den esinlenilerek geliştirilen Brahmi sisteminin doğuşu İÖ 8 ya da 7. yüzyıla uzanır. Büyük olasılıkla bu yüzyıllarda Sami kökenli bir halk Brahmi sistemini Hintli tüccarlara öğretmiştir. Brahmi yarı alfabetik bir yazı sistemidir. Her ünsüz, ya kendisinden sonra söylenen bir *a* sesini içerir ya da bir başka ünlüyü gösteren bir işaret taşır. Sözcük başındaki ünlüler ise ayrı harflerle belirtilir. Brahmi ve ondan türeyen yazı sistemleri, çoğunlukla soldan sağa doğru yazılır. Ama Madhya Pradesh'te bulunan, İÖ 4. yüzyıldan kalma bir sikkeden üstündeki Brahmi yazısı sağdan sola doğru yazılmıştır. Brahmi yazısından türeyen çok sayıda yazı sistemi arasında Sanskrit, Hintçe ve öteki Hint dillerinin yazımında kullanılan Devanagari yazısı, Bengali ve Gucerat yazıları ile Dravid dillerinin yazıları sayılabilir.

Brahminler, 19. yüzyılda ABD'nin önde gelen yazarlarını yetiştirmiş, eski ve seçkin New England aileleri. Hindu toplumundaki en yüksek kast olan Brahmanlardan esinlenen bu ad önceleri soyluluk ve kültürlülük savındaki bu ailelerle alay etmek için kullanılıyordu. Ama daha sonra Oliver Wendell Holmes, Henry Wadsworth Longfellow ve James Russell Lowell gibi New England'lı ünlü yazarlar için kullanılmaya başlandı. Üç yazar da Avrupa'da eğitim görmüş, Harvard Üniversitesi ile ilişkisi olmuş kişilerdi.

Edebi beğenin yargıçlığı rolünü üstlenen bu yazarlar, Boston'u Amerika'nın edebiyat merkezi durumuna getirdiler. Demokratik ülkeler taşımakla birlikte, estetik açıdan tutucu kaldılar. Emerson, Thoreau, Hawthorne, Melville, Whitman, Poe ve Twain gibi yazarların başyapıtlarını verdikleri bir dönemde, başarılı çağdaşlarından oldukça farklı bir yaklaşımla, kibarlığı elden bırakmayan usçu bir hümanizmi savundular. Gene de 1890'lara değin Amerikan edebi beğenisi üzerinde büyük etkide bulundular.

Brahmo Samac (Sanskrit dilinde "Brahma'nın Cemiyeti"), Brahmo BRAHMA olarak da yazılır, 1828'de Kalküta'da Rammohan Ray'in kurduğu, tanrı inancını vurgulayan Hindu akımı. Vedaların üstünlüğünü yadsıyan Brahmo Samac, *avatar*'lara (tannların bedene bürünmesi) inanmaz, *karman* (geçmiş olayların etkileri) ya da yeniden dünyaya gelme inancında da ısrarlı değildir. İbadette Hindu ayinlerini terk ederek bazı Hristiyan uygulamalarını benimsemiştir. İslam ve Hristiyanlıktan etkilenen akım, çoktanncılığa, putperestliğe ve kast sistemine karşıdır. Toplumsal programlarında önemli başarı sağladığı halde hiçbir zaman çok yandaş kazanamamıştır.

Rammohan Ray, Hindu dinini içerden düzeltmek istiyordu. Oysa ardılı Debendranath Tagore, 1850'de Vedaların üstünlüğünü reddederek akıl ve sezgiyi Brahmanlığın temeli durumuna getirdi. Ama bazı eski Hindu göreneklerini de korumaya çalıştı. Keshab Chandra Sen'in önderliğindeki köktenci bir grup 1866'da topluluktan ayrılarak, Hindistan Brahmo Samac'ını kurdu; eski grup da Adi (ilk) Brahmo Samac olarak anılmaya başladı. Yeni akım giderek seçmeci ve kozmopolit bir yapı kazandı, ayrıca toplumsal reform mücadelesinde çok etkili oldu. İçki aleyhtarı Ümit Topluluğu'nu destekledi, kadınların eğitimini özendir-di, dul kadınların yeniden evlenebilmesi ve

çocuk evliliklerini engelleyen yasalar çıkarılması için mücadele etti. Ama Keshab, küçük yaştaki kızını gene küçük yaşta Kuş Bihar prensi ile evlendirmeye girişerek kendi reform ilkelerini çiğnedi. Yandaşlarının çoğu bu duruma başkaldırarak 1878'de üçüncü bir *samac* kurdular. Bu dermeğe Sadharan (sıradan) Brahmo Samac adı verildi. Sadharan Samac zamanla *Upanishad*'ların (Hint kutsal metinleri) öğretisini de sürdürdü. Akım 20. yüzyılda güç yitirdiği halde, temel toplumsal ilkeleri Hindu toplumunca en azından kuramsal düzeyde benimsendi.

Brahms, Johannes (d. 7 Mayıs 1833, Hamburg - ö. 3 Nisan 1897, Viyana), romantik dönem Alman besteci ve piyanisti. Senfoniler, konçertolar, oda müziği, piyano parçaları, koral kompozisyonlar ve 200'den çok şarkı bestelemiştir.

Gençlik dönemi. Babası Jakob Brahms korno ve kontrbas çalan yoksul bir müzisyandı. Johannes piyano konusunda genç

Brahms, Rudolf Fenzl'in taş baskı çalışması, 1897
Österreichische Nationalbibliothek, Viyana

yaşta umut verdi. İlk müzik bilgilerini babasından öğrendi, yedi yaşında da F. W. Cossel'den piyano dersi almaya başladı. Üç yıl sonra Cossel onu, kendi müzik öğretmeni olan Eduard Marxsen'e devretti. Baba Brahms'ın, oğlunu ABD'de bir konser turnesine çıkartma önerisini reddeden bu tanınmış öğretmen, birkaç yıl daha Brahms'ı eğitmeyi sürdürdü. Brahms, ailesine maddi yardımda bulunabilmek için 14-16 yaşları arasında Hamburg'un liman bölgesindeki kötü kulüplerde çaldı. Bu arada besteler yapıyor, arada konserler de veriyordu. 1850'de Yahudi asıllı Macar kemancı Eduard Remenyi ile tanıştı. Birlikte konserler verdiği Remenyi'den Macar ulusal müziği konusunda bilgi edindi. Bu müziğin etkisi, bütün yaşamı boyunca sürecekti.

1853 yılı Brahms'ın yaşamında bir dönüm noktası oldu. Yeteneğini sezinleyen kemancı Joseph Joachim onu Schumann'la tanıştırdı ve iki besteci arasında kısa sürede bir dostluk kuruldu. Schumann *Neue Zeitschrift für Musik* adlı dergide çıkan bir yazısında Brahms'ın çalışmalarından övgüyle söz etti. Makale büyük yankıların uyandırdı. Brahms yaşamı boyunca peşini bırakmayacak birçok güclüğe karşın, artık müzik dünyasında adını duyuran bir müzisyen olmuştu.

Bu güçlüklerin başında Schumann'ın övgüleri geliyordu. Liszt ve Wagner'in başını çektiği yeni Alman okulu ile Schumann'ın sözcüğünü yaptığı daha geleneğe bağlı anlayış arasında baştan beri bir görüş ayrılığı vardı. Schumann'ın övgüleri Brahms'ın karşıtlarını gücendirdi. Brahms da, Liszt'ten saygı görmesine karşılık, yenilik

yanlılarına karşı pek de sevgi beslemediğini hiçbir zaman gizlemedi. Bu nedenle de anlaşmazlığın içine çekildi. Genellikle olay-sız geçen özel yaşamındaki tek rahatsızlık da bu durumdan kaynaklandı. Brahms, Schumann ailesi ile dostluk ilişkilerini gittikçe geliştirdi. Schumann 1854'te bir ruhsal bunalımla akıl hastanesine kaldırılınca, eşi Clara Schumann'a aile işlerinde yardımcı oldu. Anlaşıldığı kadarıyla Brahms, Clara Schumann'a âşık. 1856'da Schumann'ın ölmesinden sonra yakın arkadaşlıkları sür-düye de, aralarındaki ilişkinin daha ileri gitmediği sanılmaktadır.

1857-60 arasında Brahms (piyano dersleri verdiği ve bir koro topluluğunu yönettiği) Detmold sarayıyla Göttingen arasında sık sık gidip geldi. 1859'da Hamburg'daki bir kadınlar korosunun yöneticiliğine getirildi. Bu tür görevler ona çok değerli deneyimler kazandırdığı gibi, kendi çalışmalarına ayıra-cak yeterli zaman da bırakıyordu. İçindeki duygusal çatışmalar da bir dereceye kadar çözülmüş olduğu için verimliliği artmıştı. Orkestra için iki tane *Serenad*'in ve renkli bir beste olan ilk *Si Bemol Majör Yaylı Çalgılar Altlısı*'nin yanı sıra, karmaşık *Re Majör Piyano Konçertosu*'nu birçok de-ğiş-tirme ve düzeltmeden sonra tamamladı.

1861'de Hamburg'a geri döndükten bir yıl sonra ilk kez Viyana'ya gitti ve orada oldukça başarı kazandı. Hamburg Filarmoni Orkestrası'na şef olarak atanamayınca, 1863'te Viyana'ya yerleşti ve başarılı bir vokal topluluğu olan Viyana Şan Akademi-si'nin yöneticiliğine getirildi. Bu kentte genelde sakin ve düzenli bir yaşam sürdüyse de, müzik alanındaki başarılarının iniş çıkış-ları, çabuk öfkeye kapılan bir kişilikte olmasının yol açtığı kavgalar, Wagner ve Bruckner'i destekleyenlerle arasındaki rekabet ve uzun sürmeyen bir iki aşk olayı bu düzeni zaman zaman bozdu. Birkaç başarısızlığa ve Wagnercilerin sürekli saldırılarına karşın müziğiyle kendini kabul ettirdi ve ünlü sürekli arttı. 1872'de Viyana Müzik Dostları Derneği'ne birinci şef olarak atan-dı ve üç mevsim boyunca Viyana Filarmoni Orkestrası'nı yönetti. Konser programları için yaptığı müzik seçimleri ondan beklene-bileceği kadar tutucu değildi (yönettiği ya-pıtlardan biri de Berlioz'un *Harold İtalya*'da'sıydı). Brahmsçılar Wagner'e karşı olan savaşlarını sürdürdükleri sırada bile Brahms'in kendisi rakibinden daima saygı-yla söz etti. Bazen, Brahms'in çağdaşlarına karşı soğuk davrandığı ileri sürülmüştür. Dvořák'a karşı olan nazikliği her zaman doğrulanmış, buna karşılık genç Mahler gibi bir besteciye bile özendirmiş olmasının üze-rinde pek durulmamıştır. Nielsen'in *Birinci Senfoni*'sine hayranlık duyduğu ise genellik-le bilinmez.

Viyana'da atandığı iki görev sırasında Brahms yeni yapıtlar verdi ve en önemli parçalarından bazılarını besteledi. 1868'de en tanınmış koral yapıtı olan ve Schumann'ın ölümünden beri üzerinde çalıştığı *Ein deutsches Requiem*'i (*Alman Reuiem*'i) tamamladı. Kitabı Mukaddes metinleri üze-rine kurulan bu yapıtın 1868'de Kutsal Cuma günü (Paskalya'dan önceki cuma) yapılan ilk seslendirmesi büyük yankı uyan-dırdı. Yapıt daha sonra Almanya'nın her yerinde seslendirildi. 19. yüzyıl koro müziği-nin hâlâ en önemli yapıtlarından biri olan *Requiem* ile Brahms, Alman bestecilerinin ön sırasına yükseldi.

Brahms daha hafif nitelikte başarılı parça-lar da besteledi. 1869'da iki piyano için *Macar Dansları*'nı iki cilt halinde yayımladı.

Bu parçalar onun yıllar boyu derlediği Çingene ezgilerinden yaptığı gösterişli dü-zenlemelerdi. Olaganüstü bir başarı kaza-nan *Macar Dansları* dünyanın her yerinde çalındı. 1868-69'da, ikinci yurdu kabul ettiği Viyana kentine incelikli bir jest yaparak, Opus 52 *Liebeslieder* (*Aşk Şarkıları*) valse-rini armağan etti. Dört el piyano eşliğinde dört ses için bestelenmiş olan bu parçalar, mizah duygusuyla dolup taşan zarif Viyana dans melodileriyle örülmüştür. Brahms en tanınmış şarkılarından bazılarını da gene bu Viyana döneminde bestelemiştir.

Olgunluk dönemi. 1870'ler Brahms'in önemli oda müziği parçaları yazdığı ve önceden tasarladığı gibi orkestra müziğine yöneldiği dönemdir. 1873'te *Joseph Haydn*'in *Bir Teması Üzerine Çeşitlemeler* adlı yapıtını orkestraya uyarladı. Yapıtla-rında her zaman eleştirilecek bir yön bulan Brahms, kendisinin bile beğendiği bu çalış-madan sonra Opus 68 *Do Minör Birinci Senfoni*'sini tamamlamaya hazır. Senfo-ninin giriş bölümünü altı yıl önce Clara Schumann'a göstermişti. Bu görkemli yapıt 1876'da tamamlandı ve aynı yıl seslendiril-di. Senfoni tarzına bütünüyle egemen ola-bildiğini gören Brahms, bir yıl sonra Opus 73 *Re Majör İkinci Senfoni*'sini tamamladı. Pastoral ve sakin bir havanın izlendiği yapıtta, *Birinci Senfoni*'deki kahramanca duygulara rastlanmaz. Brahms bunu izleyen Opus 90 *Fa Majör Üçüncü Senfoni*'sini ancak altı yılda tamamladı. Bu yapıtın da ilk üç bölümünün görünüşte oldukça durgun ve sakin olmasına karşılık, bitiş bölümü temel güçler arasındaki büyük bir çatışmayı sergi-ler. Dört yıl sonra Brahms, senfonilerinin sonuncusu olan Opus 98 *Mi Minör Dördün-cü Senfoni* üzerinde çalışmaya başladı. O sıralarda okuduğu Sophocles'in bir traged-yasından esinlendiği bu senfoninin en önemli bölümü de gene bitiş olmuştur. Bach'ın 150 No'lu *Kantat*'ında bulduğu basit bir temayı alan Brahms, bunu iç içe örülmüş 31 çeşitlemeden oluşan bir dizi haline getirmişti. Ama yapıtta ortaya koy-duğu teknik ustalık, düşüncede ulaştığı berraklığın ve duygu yoğunluğunun yanın-da gölgede kalıyordu.

Brahms'in besteleri maddi bakımdan da başarılıydı. 1860'tan sonra Bonn'da Fritz Simrock'un yayımladığı besteleri pek çok yerde seslendirildi ve ona büyük gelir sağladı. Yoksulluk içinde büyüyen Brahms'in bu servetle fazla ilgilenmemesi şaşırtıcıdır. Parasını çekip çevirmeyi yayım-cısı Simrock'a bıraktı ve Simrock hisse senedi piyasasında yaptığı spekülasyonlar-dan önemli bir miktar para kaybedince de hiç yakınmadı. Kendisi için oldukça az para harcar, lüksüden uzak sade bir yaşam sür-mekten hoşlanırdı. Büyük bir kazanca sahip olmaktan, ancak başkalarına yardım etme olanağı bulunca mutluluk duyardı. Ailesine, özellikle babasına ve üvey annesine karşı çok cömertti. Babasının ölümünden sonra bile üvey annesine ve onun akrabalarına bakmayı sürdürdü. Ayrıca birçok genç mü-zikçiye de, kimliğini gizleyerek yardım etti.

Brahms gitgide Almanya ve Avusturya sınırlarının dışında da ünleniyordu. İsviçre ve Hollanda'nın yanı sıra, Macaristan ve Polonya'ya yaptığı konser turlerinde bü-yük ilgi gördü. Bu konserlerden bazısında ona Joachim de eşlik etti. İngiltere'den de ısrarlı çağrılar alan Brahms'a, Cambridge Üniversitesi Nisan 1876'da "onursal müzik doktoru" unvanını verdi. Ama almak için İngiltere'ye gitmesi gerektiğini öğrenen Brahms bu unvanı reddetti. Gene de bu tür onurlandırmalardan yoksun kalmadı. Bres-lau (bugün Wrocław, Polonya) Üniversitesi ona 1879'da "onursal doktor" unvanı ver-

di. Brahms da yazdığı *Akademik Festival Uvertürü*'yle üniversiteye teşekkür etti. Al-man okul şarkıları üzerine kurulu bu yapıtın Breslau'daki ilk seslendirilişinde orkestrayı kendisi yönetti.

Artık çağdaşları onun yapıtlarındaki bü-yüklüğün farkındaydılar. Alman orkestra şefi Hans von Bülow'un buluşu olan "üç büyük B" deyiimi kullanılıyor, Brahms böy-lece Bach ve Beethoven'la aynı değer-de tutuluyordu. Ama değişik çevrelerden gör-düğü bu saygıya karşın, onun büyüklüğünü kabul etmeyen oldukça kalabalık bir müzik-çi grubu da vardı. Günün öncü bestecileri-nin, özellikle Liszt ve Wagner'in ateşli yandaşları Brahms'ı modası geçmiş ve anla-tım gücü zayıf bir müzikçi olarak niteleyip küçük görüyorlardı.

Brahms, ilerleyen yaşıyla birlikte yaratıcı çalışmalarını aksatmayacak düzenli bir ya-şam biçimi geliştirdi. 1871'den sonra Viya-na'da, çok sevdiği Müzik Dostları Derneği'nin yakınında üç odalı bir pansiyon daire-sinde kaldı. Turneye çıktığında yalnız kendi yapıtlarını yönetti ya da seslendirdi. Yapı-lan konser önerilerinin sayısı o kadar faz-laydı ki, çoğunu geri çeviriyordu. İlkbahar-da İtalya'ya gitmeyi ve kendi deyiimiyle "güzellikler içinde yüzmeyi" çok seviyordu. 1871-93 arasında bu amaçla dokuz kez İtalya'ya gitti. Bu gezilerinin çoğuna, ünlü bir cerrah olan Theodor Billroth da katıldı. Brahms, aynı zamanda duyarlı bir müzikçi olan Billroth'a Opus 67 *Yaylı Çalgılar Dörtlüsü*'nü ithaf etmişti. Brahms'in gezile-rine katılan bir dostu da İsviçreli ozan J.V. Widmann'dı. Widmann bu gezilerle ilgili izlenimlerini kaleme aldı. Brahms her gezi-ye iyice hazırlanır ve İtalyan sanatında kendisini uzun süreler etkileyecek esin kay-nakları bulurdu. İtalya'ya yaptığı ilk gezinin izleri çok dengeli bir huzur duygusuyla dolu olan Opus 83 *Si Bemol Majör İkinci Piyano Konçertosu*'nda görülür.

Brahms çalışmalarını hep kırlarda geçirmiş-tir. Kendisini çok etkileyen doğa, çalışmaların başlıca esin kaynağı olmuştur. Yapıtla-rından çoğu belirli sayfiye yerlerinin izlerini taşır. Pastoral *İkinci Senfoni*, romantik *Re Majör Keman Konçertosu* ve piyano için kıvrak *Rapsodiler* Brahms'in 1877-79 ara-sında Güney Avusturya'da kaldığı çekici bir doğa köşesi olan Wörther Gölü yakınında bestelenmiştir. 1886'dan 1888'e değin üç yazını İsviçre'deki Thun Gölü yakınında geçiren Brahms, orada da *Keman ve Viyo-lonsel İçin La Minör İkinci Konçerto*'yu, *Fa Majör Viyolonsel Sonatı*'nı, *Do Minör Üçüncü Piyano Üçlüsü*'nü ve *Re Minör Keman Sonatı*'nı bestelemiştir. İmparator I. Franz Joseph'in yazlığının da bulunduğu, güzel bir kaplıca merkezi olan Avusturya'daki Bad Ischl da Brahms'in hoşuna giden yerlerden biriydi. Brahms burayı ilk kez 1880'de ziyaret etmiş ve yaşamının son sekiz yazını burada geçirmiştir. Neşeli bir parça olan Opus 88 *Fa Majör Yaylı Çalgılar Beşlisi*'ni, birkaç yıl sonra da canlı bir yapıt olan Opus 111 *Sol Majör Yaylı Çalgılar Beşlisi*'ni burada tamamlamıştır.

Son yılları. Brahms beste çalışmalarına 1890'da tamamladığı ikinci *Yaylı Çalgılar Beşlisi*'yle bir son vermek istiyordu. Ama bu çalışmayı izleyen yaz aylarında yeni bestelere başlamak için esin kaynakları buldu. Bu dönemde, birkaç ay önce bir konserde izlediği ünlü klanetçi Richard Mühlfeld ile tanışan Brahms, bestelediği oda müziği parçalarına klaneti de kattı. Bad Ischl'da Opus 114 *Klanet, Viyolonsel ve Piyano Üçlüsü*'nü, Opus 115 *Klanet ve Yaylı Çalgılar Beşlisi*'ni ve Opus 120 *Klanet ve Piyano İçin Birinci ve İkinci Sonatı*'nı bestelerken aklında hep Mühlfeld vardı.

Altmış üçüncü doğum gününde Brahms bas ses ve piyano için bestelediği *Vier ernste Gesänge* (Dört Ciddi Şarkı) adlı yapıtını tamamladı. Eski ve Yeni Ahit'ten alınan metinlerin kullanıldığı bu karamsar yapıtta dünya işlerinin tümünün de boşuna olduğu vurgulanır ve ölüm, bütün acılarla bezginlikleri sona erdirdiği için sevinçle karşılanır. Son şarkıda, Aziz Paulus'un yazdığı Korintoslulara Birinci Mektup'taki sözlerle aşkın gücü sevinçle yüceltilir. Brahms'ı bu şarkıların bestelemeye, sağlığı adım adım daha kötüye gitmekte olan Clara Schumann'a ilişkin düşünceleri itmişti. Brahms kendi deyişle "yaşamının en güzel olayı, en büyük zenginliği ve en soylu anlamı" olarak tanımladığı bu yakın arkadaşını çok kısa bir süre sonra yitireceğinin bilincindeydi. 20 Mayıs 1896'da Clara öldü. Brahms gece trenini kaçırdığı için Frankfurt'taki cenaze törenine yetişemedi ve ancak Clara'nın, kocasının yanına gömüldüğü Bonn'a gidebildi.

Brahms 1896 yazında org için *On Bir Koral Prelüd*'ü yazdı. Bunlardan sonuncusu "Oh Welt, ich muss dich lassen" (Ey Dünya, senden ayrılmak zorundayım) adını taşıyan bir fanteziydi. Mart 1897'de son konserini veren Brahms bir ay sonra Viyana'da karaciğer kanserinden öldü.

ÖBÜR YAPITLARI. Orkestra müziği. Opus 15 *Re Minör Birinci Piyano Konçertosu* (1854-58), Opus 81 *Trajik Uvertür* (1880). Sonat. Opus 38 *Mi Minör Viyolonsel ve Piyano Sonatı* (1862-65), Opus 78 *Sol Majör Birinci Keman ve Piyano Sonatı* (1879), Opus 100 *La Majör İkinci Keman ve Piyano Sonatı* (1886). Başka oda müziği yapıtları. 1 tane piyano beşlisi; 3 tane keman, viyola, viyolonsel ve piyano dörtlüsü; 3 tane keman, viyolonsel ve piyano üçlüsü; 1 tane klarnet (ya da viyola), viyolonsel ve piyano üçlüsü; 1 tane keman, korno (ya da viyolonsel ya da viyola) ve piyano üçlüsü. Solo piyano müziği. Opus 1 *Do Majör Birinci Piyano Sonatı* (1852-53), Opus 2 *Fa Diyez Minör İkinci Piyano Sonatı* (1852), Opus 5 *Fa Minör Üçüncü Piyano Sonatı* (1853), Opus 9 *Schumann'ın Bir Teması Üzerine Çeşitlemeler*'i de içeren 5 dizi (1854), Opus 23 *Schumann'ın Bir Teması Üzerine Çeşitlemeler* (1861), Opus 24 *Handel'in Bir Teması Üzerine Çeşitlemeler ve Füg* (1861), Opus 35 *Paganini'nin Bir Teması Üzerine Çeşitlemeler* (1862-63) org müziği. *La Bemol Minör Füg*, *La Minör Koral Prelüd ve Füg*. Vokal müzik. Dört sesli koro için 117 tane Alman halk şarkısı; dinsel şarkılar; motetler; çoksesli şarkılar; kadın, erkek ve karışık koro için kanonlar; 214 tane piyano eşlikli solo şarkı (32 kitap halinde yayımlanmıştır).

Brahui dili, Pakistan'da konuşulan, Dravid ailesine bağlı dil. Hindistan'da konuşulan öteki Dravid dillerine(*) uzak düşmesi yüzünden, Dravid ailesinden olmayan ve yakın coğrafi bölgede konuşulan dillerden (örn. Farsça, Sin ve Beluci dilleri) çok sayıda sözcük almıştır. Yazı dili olarak kullanılmadığından yerini giderek komşu dillere bırakmaktadır; Brahui dilini konuşanların çoğu ikidillidir.

Brahuiler, Pakistan'ın Belucistan bölgesinde bir konfederasyon oluşturan aşiretler topluluğu. Çoğu göçebe keçi çobanı olan Brahuiler, Brahui Dağlarındaki Bolan Geçidinden Umman Denizindeki Muari Burununa kadar yayılmıştır. Brahui dili, Hindistan Yarımadasında konuşulan Dravid dil ailesinin kuzeybatıdaki bir üyesidir. Brahui dilinde Sindhi dilinden alınmış çok sayıda sözcük vardır; ama köken açısından herhangi bir bağı olmasa da çevrede konuşulan Hint-İran lehçelerinden hiç etkilenmemiş oluşu açıklanabilmiş değildir. Brahuilerin nüfusu yaklaşık 700 bin tahmin edilmektedir.

Brahui Konfederasyonu'nun özümleyici niteliği dolayısıyla Brahuiler dış görünüş bakımından komşuları Belucilere ve Peştunlara benzerler. Müslümanlığı benimsemiş

olan Brahuiler Sünnidir. Ama Hint kökenli toplumsal gelenekler dinsel inançların önünde gelir; kadınlar arasında kaçgöç geleneği çok sıkı uygulanmaz.

Konfederasyona üye 29 aşiret, birliğin tarihinde önemli rolü olan Kalat kentindeki Brahui hanına gevşek bağlarla bağlıdır. Yirmi dokuz aşiretten sekizinin Brahuilerin ilk çekirdeğini oluşturduğuna inanılır. Bu aşiretlerin nüfusu Brahuiler toplamının yüzde 9'u kadardır. Bu çekirdek aşiretlere sonradan yerli ve tutsak halklardan katılmalar olmuştur.

Brahuiler, Hindu racalarından oluşan bir hanedanı devirerek 17. yüzyılda iktidarı ele geçirdiler. 18. yüzyılda Nasir Han yönetiminde en parlak dönemlerini yaşadılar. Brahuilerin sonraki tarihi, 1948'de Pakistan'a katılan Kalat eyaletinde odaklanmıştır.

Braid, James (d. 1795, Rylawhouse, Fife-shire, İskoçya - ö. 25 Mart 1860, Manchester, İngiltere), hipnoz konusundaki öncü araştırmalarıyla tanınan İngiliz cerrah. Boşınançlarla örülü olan hipnoz konusunu bilimsel gerçeklerle açıklamaya çalışmış ve verdiği sonuçlarla Fransız nöropsikiyatri okulunun gelişmesine büyük bir atılım kazandırmıştır.

Braid, 1841'de Manchester'da tanınmış bir cerrahken, o zamanlar Mesmercilik olarak adlandırılan hipnotizmaya ilgi duymaya başladı. Çeşitli deneyler sonucunda, kişileri hipnotize edebileceğini, hipnotizmacıdan hastaya doğru akan büyü bir sıvıyla ya da benzeri bir etkiyle ilgili olduğu biçimindeki yaygın inancı yadsıdı. Bunun yerine, hipnozun parlak bir nesneye sürekli bakabilmek için dikkatin aşırı derecede yoğunlaştırılmasından kaynaklanan bitkinliğin verdiği bir çeşit uyku olduğunu öne sürerek, konuya fizyolojik bir bakış açısı getirdi. Özellikle hipnozdan tedavide yararlanma olanaklarını araştıran ve felç, romatizma, konuşma yitimi gibi hastalıklıların hipnozla iyileştirmeyi başardığını belirten Braid, tedavi edilemez gözüyle bakılan pek çok sinir hastalığının tedavisinde, ayrıca cerrahide hastaların gerilim ve ağrıların hafifletilmesinde hipnozdan yararlanılabileceğine inanıyordu.

Braid hareketi, Afrika'daki en eski inanç yoluyla tedavi akımlarından biri. Akım 1910'da, Anglikan Kilisesi'nin bütün Afrika'ya yayılan yan bağımsız kolu Nijer Deltası Bölge Kilisesi'nde başladı. Nijerya'daki benzeri hareketlerin ilkiydi. Bakana bölge kilisesinden Garrick (Sokari) Braid (ya da Braide), dualarının etkinliği ve tedavi gücüyle ün kazandı. I. Dünya Savaşı, Nijer Deltasında yazayan halkların huzurunu kaçırınca, Kasım 1915'te Braid'i merkez alan bir dinsel canlanma akımı kısa sürede Opobo, Bonny ve Bakana bölgelerine yayıldı. Duaya, inanç yoluyla tedaviye ve toplu vaftize ağırlık veren akım, geleneksel büyülere ve kutaklara karşı çıktı, bazı kutaklar zor kullanarak yıkıldı.

Anglikan Kilisesi, bu dinsel canlanışı önce olumlu karşıladı; ama Braid'in müritleri çoğalınca, 1916 başlarında akıma karşı çıktı. Yerel sömürge yönetimi de hareketin, bazı yönleriyle Avrupalılara karşı bir nitelik taşıdığı görüşündeydi. Braid bir ayaklanma hazırladığı kuşkusuyla iki kez hapsedildi. Bazı müritleri hareketi terk ettiler, bazıları da ayrı kilise kurdular. Güneydoğu Nijerya'da tam anlamıyla Hristiyan olmayan çeşitli kiliseler Braid'i (ö. 1918) kurucuları sayarlar.

Braidwood, Robert J. (d. 29 Temmuz 1907, Detroit, ABD), Amerikalı arkeolog.

Güneybatı Asya'da tarihöncesi toplulukların tanıma geçişini araştırmış, ilk koy toplulukları evresinin aydınlatılması için önemli çalışmalar yapmıştır. Diyarbakır'da IO 7 binyılı tarihlenen Çayönü(*) kazısını gerçekleştirmiştir.

Michigan Üniversitesi'nde mimarlık eğitime başlayan Braidwood, daha sonra Antik Çağ tanhi ve antropoloji öğrenimi yaptı. 1933'te mezun oldu. Doktorasını Chicago Üniversitesi'nde verdi; 1943'te doçent, 1946'da profesör oldu. Antropoloji Bölümü'nde ders verdi ve Doğu Araştırmaları Enstitüsü'nde çalışmalarını sürdürdü. 1958'de yayımladığı *Prehistoric Man*'in (Tarihöncesi İnsanı) 10'dan fazla baskısı yapıldı ve alanında temel başvuru kaynağı oldu. 1973'te Londra Eski Yapıtlar Kurumu onur kurulu üyeliğine seçilen Braidwood 1982'de emekliye ayrıldı.

Braidwood, 1947'de Irak'ta Carmo (Jarmo) projesini başlattı ve bu bölgede geniş çaplı bir yüzey araştırmasının yanı sıra, 1955'e değin Carmo, Karım Şehir, Barda Balka gibi önemli tarihöncesi yerleşimlerini kazdı. Carmo'nun IO y. 6750'lere değin geniş ve 500 yıl kadar sürmüş tek bir yerleşim katı olduğunu saptadı.

İlk üretimciliğe geçişi, Bereketli Hilal(*) olarak tanımlayan ve Doğu Akdeniz kıyılarından Mezopotamya'ya kadar uzanan bölgede başladığını ileri süren görüşe karşı Braidwood, "çekirdek bölgeler" kuramını geliştirdi.

Bereketli Hilal'in kuzeyindeki dağlık bölgelerde, Zagroslar'ın eteklerinde araştırmalara girişti. 1959-60'ta Zagros Dağlarının İran bölümünde, Kirmanshah yakınındaki Sarab'da da kazı yaparak daha geç döneme ait bir erken köy yerleşmesi saptadı.

1962'de İstanbul ve Chicago üniversitelerinin katılımıyla oluşturulan Tarihöncesi Karma Projesi'ne Braidwood ile Halet Çambel birlikte başkanlık ettiler. Proje çerçevesinde Sirt, Diyarbakır ve Urfa illerinde alan araştırmaları yapıldı. Bu araştırmalarda Ergani yakınında saptanan Çayönü yerleşmesinde 1963'te kazılar başlatıldı ve en eskisi günümüzden 9 binyıl önceye (IO 7. bin) tarihlenen üç ayrı yerleşme evresi saptandı. Çayönü kazılarının en önemli iki özelliğinden biri, bu döneme ait en geniş kapsamlı araştırma olması, öbürü de değişik uzmanlık dallarından çeşitli ekiplerin birlikte çalışmasıdır.

Braidwood'un başlıca yapıtları şunlardır: *Mounds in the Plain of Antioch, An Archaeological Survey* (1937; Antakya Ovası'ndaki Höyükler; Arkeolojik Bir Yüzey Araştırması), *Prehistoric Investigations in Iraqi Kurdistan* (1960; B. Howe ile birlikte, Irak Kürdistan Bölgesinde Tarihöncesi Araştırmaları), *Cultures Based on Plant and Animal Domestication* (1971; Bitki ve Hayvan Evcilleştirmesine Dayanan Kültürler), *The Iraq Jarmo Project* (1974; Irak Carmo Projesi), *Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları* (1980; cilt 1, H. Çambel ile birlikte).

Braila, Osmanlı Döneminde İBRİL. Romanya'nın güneydoğusunda il (judej). 4.724 km²'lik bir alanı kaplar. Büyük bölümü düzlüklerden oluşan ilin batısında Bârgan Ovası uzanır. Güneybatı yönünde akan Siret Irmağı, ilin kuzey sınırını çizer. Tuna ile Dunărea Veche adlı kolu kuzeye akar. Geçmişte Valahya'nın (Eflâk) bir parçası olan bölge, 1554-1829 arasında Osmanlı yönetiminde kaldı. Başlıca sanayi kolları

demir-çelik, makine yapımı, dokuma ve kâğıt üretimidir. Vădeni, Viziru ve Făurei'deki fabrikalar gıda maddeleri üretir. İlde buğday ve mısır tarımı yapılır. Bărăgan Ovasında hayvan yetiştirilir. Yazar Panait Istrati (1884-1935) bu ile bağlı Lacul Sărat (Tuz Gölü) kasabasında yaşamıştır. Öteki kentler Gropeni, Însurăței ve Chisnău'dur. İl içindeki karayolları ve demiryolu bağlantıları ilin yönetim merkezi Brâila'da kesilir. Nüfus (1990 tah.) 403.200.

Brâila, Osmanlı döneminde İBRALL, Romanya'nın güneydoğusunda İbrail ilinin (*judet*) merkezi kent. Tuna Irmağı üzerinde ve ırmak ağzından 170 km içeride yer alır. Ülkenin ikinci büyük limanıdır. İlk kez 1350'lere ait bir İspanyol coğrafya yapıtında Drinago adıyla geçen kent, 1368'de Braşov tüccarlarına verilen nakliye ve ticaret izninde Brayla adını taşıyordu. 1554'te Osmanlıların eline geçtikten sonra, 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı'nın sonunda Valahya'ya (Ef-lâk) katılınca dağın Osmanlı yönetiminde kaldı. Savaş sırasında şiddetli çarpışmalara sahne olduğundan büyük yıkıma uğradı. 1835'te yeni bir kent planı uygulanmaya başladı. Kent merkezindeki limanın yakınında başlayan yeni caddeler, simetrik aralıklarla, eski Türk tahkimatlarının geometrik düzenini andıran eşmerkezli caddelerle kesilmiştir. Küçük ve orta büyüklükteki okyanus gemilerinin yanaşabildiği limanda, büyük ölçekli yükleme-boşaltma ve depolama tesisleri vardır. Brâila aynı zamanda metal eşya, dokuma, gıda işleme gibi fabrikaların bulunduğu önemli bir sanayi merkezidir. Tarihî yapıları arasında Kültür Sarayı'ndaki Sanat Müzesi, Tarih Müzesi, Rum Ortodoks Kilisesi (1863-72) ve camiden bozma Ortodoks Kilisesi (1831) sayılabilir. Nüfus (1990 tah.) 242.595.

Braille, Louis (d. 4 Ocak 1809, Coupvray, Paris yakınları - ö. 6 Ocak 1852, Paris), kendi adıyla anılan ve körlerin eğitiminde yaygın olarak kullanılan basık ve yazı yöntemini geliştirmiş Fransız eğitimci.

Babasının atölyesindeki aletlerle oynarken üç yaşında kaza sonucunda gözlerini yitirdi.

Braille, sanatçısı bilinmeyen büst
Archiv für Kunst und Geschichte, Berlin

Gene de kusursuz bir orgçu ve viyolonselci olmayı başardı. Bir burs kazanarak Kör Çocuklar Ulusal Enstitüsü'ne devam etmek üzere, 1819'da Paris'e gitti. 1826'dan sonra da bu okulda öğretmenlik yaptı.

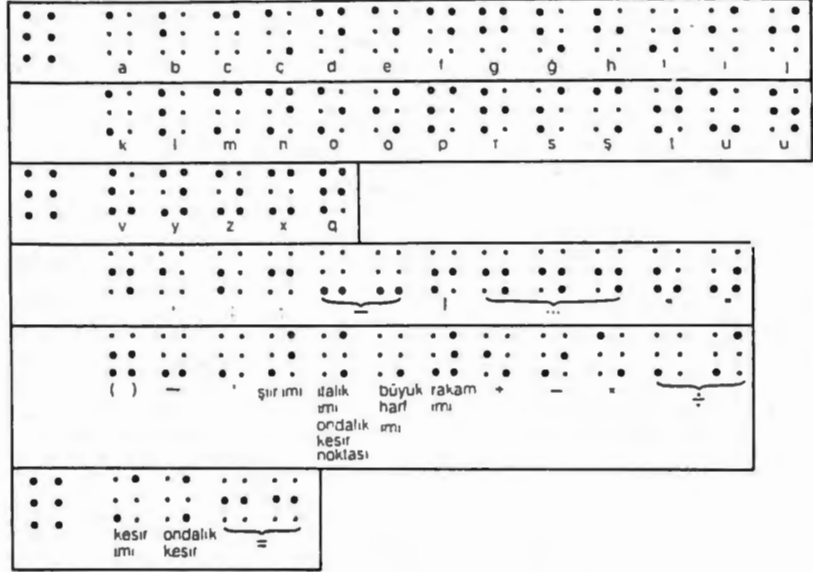
Braille, okulda Charles Barbier'nin sergilediği bir yazı sistemiyle ilgilenmeye başladı. Barbier'nin sisteminde mesajlar, bir kartonda delikler açarak iletiliyordu. Braille daha 15 yaşındakken, bu sistemin basit bir aletle yazılan ve görmeyenlerin gereksinimlerini karşılayacak bir uyarlamasını geliştirdi. Altı noktanın değişik kombinasyonlarında kullanılmasına dayanan yöntemini

daha sonra müzik notasına da uyguladı. Geliştirdiği yazı yöntemi üzerine 1829'da bir kitap yayımladı. Kitabın 1837'deki basımında sistemi daha da geliştirdi.

Veremden ölen Braille'in naaşı 1952'de Paris'e taşındı ve Panthéon'a gömüldü.

Braille alfabesi, KÖR ALFABESİ olarak da bilinir, körler için geliştirilmiş evrensel yazı sistemi. Bir matris üstüne yerleştirilmiş, 1-6 kabartma noktadan oluşan 63 karakteri kapsar. Kabartma yöntemiyle, satırlar halinde kâğıt üstüne dizilen karakterler, parmaklarla hafifçe dokunarak okunur. Üç yaşında kör olan Louis Braille bu alfabeyle 1824'te Paris'teki Kör Çocuklar Ulusal Enstitüsü'nde öğrenciyken bulmuştur.

Körlerin okumasını sağlamak amacıyla kâğıt üstünde kabartma yöntemini ilk kullanan Valentin Haüy adlı Fransızdı. Haüy'nin

Braille alfabesi

normal harfleri kabartma olarak kâğıda basması başkalarını daha basit biçimler bulmaya yöneltti. Ama bunlardan yalnızca Moon harfleri(*) hâlâ kullanılmaktadır. 1845'te İngiltere'de, Brighton'lı William Moon'un bulduğu bu karakterler bir ölçüde Latin harflerine benzer ve ileri yaşlarda kör olanlar tarafından kolaylıkla öğrenilir. Bununla birlikte, Moon harfleriyle yazılan kitapların bugün yaşlılar arasında, özellikle de İngiltere'de hâlâ sınırlı bir kullanımı vardır.

1819'da Paris'teki körler okuluna giren Louis Braille, aynı yıl Fransız subay Charles Barbier'nin bulduğu yazı sistemini öğrendi. Parmak uçlarıyla dokunarak okunabilen kabartma noktalardan oluşan ve "gece yazısı" olarak adlandırılan sistem, savaş alanlarında gece haberleşmek için hazırlanmıştı. Braille 1824'te, 15 yaşındayken, altı noktalı matris sistemini geliştirdi. Barbier'nin 12 noktalı sisteminden yola çıkarak nokta sayısını altıya indirdi. Bu sistem ilk kez 1829'da, geliştirilmiş biçimiyle de 1837'de yayımlandı. Braille, altı noktalık matrislere yerleştirilebilen 63 farklı karakterin kolayca tanınmasını sağlamak için, matristeki noktaları, yukarıdan aşağı solda 1, 2, 3 ve sağda 4, 5, 6 olarak numaralandırmıştı.

Alfabe Braille'in öğrenci arkadaşlarınınca hemen benimsenip kullanıldıysa da yaygınlaşması zaman aldı. Paris'teki okulda ancak 1854'te, Braille'in ölümünden iki yıl sonra resmen kullanılmaya başladı. İngiltere ve ABD'de körler için kurulmuş derneklerin temsilcileri 1932'de Londra'da bir araya gelerek 2. derece İngilizce Standart Braille Alfabeti olarak bilinen sistemi kabul ettiler.

İngiliz ve Amerikalı uzmanlar 1957'de Londra'da yeniden toplanarak alfabeyle geliştirdiler.

Türkiye'de körlerin eğitimi ilk olarak 1889'da, Grati Efendi'nin öncülüğüyle İstanbul'da başlatıldı. Cumhuriyet öncesinde körler için çeşitli okullar açıldı. 1950'lerde körlerin eğitiminde Braille alfabesi kullanılmaya başlandı. Türkçe alfabeyle, özgün biçimde bulunmayan "ç", "ğ", "ı", "ö", "ş" ve "ü" harfleri eklenmiş, sayı karakterleri ise aynı biçimde korunmuştur. Yaygın olarak kullanılan heceler tek karakterle ya da birleşik birkaç karakterle gösterilir. Çok sık kullanılan bazı sözcükler için de tek karakter kullanılır; örneğin tek başına kullanıldığında, 2., 3. ve 4. noktalarla gösterilen "s" harfi "sonra" anlamını, 1. ve 2. noktalarla gösterilen "b" harfi de "ben" anlamını verir. "Benim" sözcüğünü yazmak için ise "b" kısaltmasının yanına 3. noktayı koy-

duktan sonra, "ı" ve "m" harflerini gösteren noktalar konur. "B" kısaltması bu biçimiyle ancak sözcüklerin başında kullanılabilir. Bazı sözcükler ise, yapısında bulunan ilk iki ünlü harf kullanılarak kısaltılır; örneğin, "k" ve "ç" harflerini veren karakterler "küçük", "y" ve "d", "aydın" anlamına gelir. Bazı eylemler, çoğunlukla eylemi gösteren sözcüğün ilk harfinin önüne konan 5. noktayla kısaltılır. Örneğin "gitmek" eylemi, ilk matrise 5. nokta, ikinciye 2., 3., 4. ve 6. noktalar, üçüncüye de 1. ve 3. noktalar işaretlenerek yazılır. Önüne 6. noktanın konması, sözcüğün büyük harfle başladığını gösterir. 2., 3., 5. ve 6. noktalarla gösterilen kısaltılmış "ve" sözcüğü, başka bir sözcüğün önüne ve arkasına getirildiğinde de araç anlamına gelir; bir eylemden sonra geldiğinde ise olumsuzluk belirtir. Tümce-nin başına 3., 4. ve 5. noktalar konduğunda bunun bir şiiir olduğu anlaşılır. Bu biçimde kullanılan 180-220 kadar kısaltma vardır.

Ayrıca, okuma yazma hızını artırmak için bir tür stenografi olan "kısaltmalı Braille" kullanılmaktadır. Türkiye'de Braille alfabesiyle, Ankara Aydınlanma Köşer Okulu'nun basım evinde ilkököl kitapları ve 1985'ten beri yayımlanmakta olan *Görme Eller Haber Gazetesi* basılmaktadır.

Normal yazı dilinde kullanılan Braille alfabesinin dışında, Braille matrisinden yararlanmakla birlikte her nokta bileşimine değişik anlamlar veren başka alfabetler de vardır. Nemeth Matematik ve Bilimsel İşaretler Sistemi (1965), yüksek matematik ve teknik alanlarında kullanılan birçok işaretli Braille sistemiyle ifade edilmesini sağlar. Ayrıca nota yazımı, steno ve dünyadaki

birçok dil için özel olarak geliştirilmiş ya da bazı değişikliklerle oluşturulmuş Braille alfabeleri de vardır.

Braille, aralarına kâğıt girebilecek biçimde birbirine menteşeyle tutturulmuş iki metal plakadan oluşan bir araç ile yazılır. Üstteki metal plakada Braille matrisi büyüklüğünde delikler, alttakinde ise bu deliklerin tam karşısına düşen ve Braille matrisindeki noktaların dizildiği biçimde düzenlenmiş 6 küçük çukur vardır. Sivri uçlu bir aletle kâğıdı, çukurlara doğru bastırarak kabartma noktalar elde edilir. Bu yöntemle yazı sağdan sola doğru yazılır; kâğıt çevrildiğinde noktaların kabark yüzü öne gelir ve soldan sağa doğru okunur.

Her tuşu Braille matrisindeki bir noktaya karşılık gelen altı tuşlu özel yazı makineleri kullanarak da Braille alfabetiyle yazılabilir. Hall Braille yazıcısı olarak bilinen ilk Braille yazı makinesini 1892'de Illinois Körler Okulu'nun yöneticisi Frank H. Hall geliştirmiştir. Bu yazı makinesi değiştirilmiş biçimi ile hâlâ kullanılmaktadır. Braille alfabeti ile yazmayı sağlayan, elektrikli daktilolara benzeyen elektrikli kabartma makinesi ise oldukça yeni bir gelişmedir.

Brain Trust (İngilizce "Beyin Takımı"), Franklin D. Roosevelt'in 1932'de başkanlık seçimleri için yürüttüğü ilk kampanya sırasında kendisine yardımcı olan danışmanlar grubu. "Beyin Takımı" deyimi gazeteci John F. Kieran tarafından ortaya atıldı ve kısa süre içinde bütün ülkede tutuldu. Üçü de Columbia Üniversitesi'nde profesör olan Raymond Moley, Rexford G. Tugwell ve Adolph A. Berle, Jr., grubun önde gelen üyeleri. Zaman zaman başkaları da çalışmaya katıldı. Moley'nin başkanlığındaki Beyin Takımı, ülkenin karşı karşıya kaldığı ekonomik ve toplumsal sorunlar hakkında Roosevelt'e düşüncelerini iletti, yeni başkanın karşılaştığı siyasal seçenекlerin değerlendirilmesinde ona yardımcı oldu. Beyin Takımı, kampanya konuşmaları için öneri ve tasarımlar hazırlanmasına da katkıda bulundu. Ama bu tasarımların tümü Roosevelt tarafından önemli ölçüde değiştirildi.

Braine, John (Gerard) (d. 13 Nisan 1922, Bradford, Yorkshire - ö. 28 Ekim 1986, Londra, İngiltere), 1958'de filme alınan *Room at the Top* (1957; *Tepedeki Oda*, 1966) adlı yapıtıyla tanınan İngiliz romancı. Yeni zenginleşen İngiltere'de başarı peşinde koşan acımasız bir genç adamı simgeleyen romanın kahramanı Joe Lampton, Braine'ın 1965'te filme alınan *Life at the Top* (1962; *Tepedeki Hayat*, 1968) adlı romanının ve *Man at the Top* (1971; *Tepedeki Adam*) adlı televizyon dizisinin de başkışısıdır.

Braine, Bradford'daki St. Bede's Grammar School ve Leeds Kütüphanecilik Okulu'nda okudu. *Room at the Top* piyasaya çıktığında, Yorkshire'in West Riding bölgesinde kütüphaneci olarak çalışıyordu. Sonraki romanlarının hiçbirini, okur ve eleştirmenlerce bu roman kadar beğenilmedi. *Waiting for Sheila* (1976; *Sheila'yı Beklerken*) adlı romanı 1977'de, *Stay With Me Till Morning* (1970; *Sabaha Kadar Benimle Kal*) 1980'de televizyona uyarlandı.

Braintree, ABD'de Massachusetts eyaletinin doğu kesimindeki Norfolk ilinde (county) ilçe düzeyinde yönetim birimi (township) ve kent. Boston'un hemen güneydoğusundaki Weymouth Fore Irmağı (Hingham Koyunun uzantısı) üzerinde yer alır. 1634'te Monoticut (Yerli dilinde "Bolluk") adıyla kuruldu. 1640'ta ayrı bir birim durumuna getirilerek Essex'teki Braintree kentinin adını alıncaya değin Boston'a bağlı kaldı. Toprakları 1665'te Yerlilerden satın

aldı. Yöredeki bataklıklardan çıkarılan balçıklı demiri işleyen demir sanayisi daha 1643'te, cam imalatı da 1752'de başlamıştı. 18 ve 19. yüzyıllarda kurulan fabrikalarda çikolata, dokuma ve madeni eşya gibi çok çeşitli maddeler üretiliyordu. Braintree günümüzde Boston ve Quincy'de sanayide çalışanların toplandığı bir konut alanıdır. İlçe sınırları içindeki Güney Braintree köyü, Sacco-Vanzetti Davası'na (1920-27) yol açan soygun ve cinayetlere sahne oldu. Braintree devlet adamı John Hancock'ın ve Abigail Adams'ın doğum yeridir. Adams'ın 1740'ta yapılan evi bugün korumaya alınmıştır. Abigail'in kocası Başkan John Adams ile oğlu Başkan John Quincy Adams da kentin, 1792'den sonra Quincy'ye bağlanan bölümünde doğmuşlardır. Nüfus (1990) 33.836.

Braintree, İngiltere'nin Essex ilinde (county) ilçe (district). Yüzölçümü 612 km²'dir. Braintree ve Bocking kentlerini içine alır. Verimli bir tarım alanında kurulu olan bu iki kent, öteki pazar kentleri Halstead ve Witham ile birlikte, Roma Döneminden kalma Stane Street adıyla bilinen yol üzerinde yan yana dizilidir. Ortaçağ sonlarında kasaba ve köylere zenginlik getiren kumaş ticaretinin yerini 17. yüzyılda Fransız Protestan mütecilerinin yaydığı krep ve ipek kumaş imalatı aldı. Yöredeki ortaçağ yapısı kiliseler ile birçok değerli konut bugün de ayakta. Nüfus (1986 tah.) 115.800.

Braithwaite, R(ichard) B(ewan) (d. 15 Ocak 1900, Banbury, Oxfordshire - ö. 21 Nisan 1990, Cambridge, İngiltere), bilim felsefesi, ahlak ve din felsefesi kuramlarıyla tanınan İngiliz filozof.

Braithwaite, felsefeye yönelmeden önce Cambridge Üniversitesi'nde fizik ve matematik eğitimi gördü. 1924'te aynı üniversitede öğretim üyesi oldu ve 1928-53 arasında ahlak bilimi, 1953-67 arasında da Knightsbridge Kürsüsü'nde ahlak felsefesi dersleri verdi.

Braithwaite'in fizik bilimleri üzerine yaptığı felsefe çalışmalarının önemi, bilimsel tümevarım yönteminin yapısı ile ilgili kuramlarından ve olasılık yasalarının kullanımı yanında modellerin kullanımına verdiği ağırlıktan kaynaklanır. Ayrıca bilim alanındaki birikimini ahlak ve din felsefesi araştırmalarında kullanmıştır. Matematiksel oyun kuramının bu alanlara uygulanması bunun en iyi örneğidir. *Theory of Games as a Tool for the Moral Philosopher* (1955; *Ahlak Felsefesi İçin Bir Araç Olarak Oyun Kuramı*) adlı kitabında oyun kuramının ahlaki seçimlerde ve etik kararlarda nasıl kullanılabileceğini ortaya koydu.

Brak, BIRAK olarak da yazılır, Libya'nın batısında, taşlık bir plato olan Hamra Hamadası'nın güneydoğu ucunda vaha. Şati Irmağının kıyısındaki birçok vahadan biridir. 64 km güneydeki Sebha'dan büyük kumullarla ayrılır; doğu yönünde ilerleyen Adiri-Brak yolu, Sebha'dan gelen kuzey yoluyla birleşerek vahayı Akdeniz kıyısına bağlar.

Tarihsel Fizan bölgesinin en verimli vahalarından olan Brak'ta 50'den çok artezyen kuyusuyla sulama yapılır. Eski kentin dar ve karanlık yolları, bir palmiye korusunun ortasına kurulmuş modern yerleşimle tam bir karşılık içindedir. Vahada 1914 ve 1929'daki İtalyan işgallerinden kalma bir kale vardır. Başlıca ürünler hurma, arpa, sebze, fıştık ve kumes hayvanlarıdır; ayrıca devletçe kurulmuş bir deneme çiftliği vardır. Öteki bölgelerle ulaşım havayoluyla sağlanır. Nüfus (1972 tah.) 9.291.

Brak, Tel, TEL BIRAK olarak da yazılır, Suriye'nin el-Heseke valiliğindeki (muhafaza) verimli Habur Irmağı havzasında eski yerleşme. İlk kez İÖ y. 3200-2200 arasında yerleşilen Brak'taki en ilginç bulgulardan biri, içinde taştan yapılmış binlerce küçük

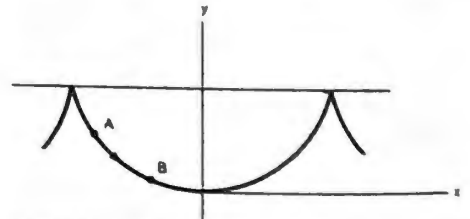
Tel Brak'taki tapınak alanında bulunmuş göz putları, İÖ geç 14000. British Museum

"göz put" bulunduğu için Göz Tapınağı (y. 3000) olarak adlandırılan kalıntıdır. Kare biçiminde birer gövdeleri ve ince birer başları olan bu garip figürlere 2-6 tane göz oyulmuştur. Tapınak, Mezopotamya'nın güneyine özgü bezeme örgelennin kullanılması bakımından kendi başına da önemlidir.

Akad kralı Naram-Sin döneminde (y. 2254-y.2218) Brak'ta bir kral konutu yapılmıştır. Kent Cezire Çölündeki bütün yollar için bir denetleme noktası olarak kullanılmıştır.

brakisefallik, kafatası indisinin en az 81 olduğu, geniş ve kısa kafatası yapısı. Hem kalıtsal etkenlerle, hem de bebeği beşiğe sıkıca bağlamak gibi yetiştirme biçimleriyle ilişkili olabilen brakisefallik Moğollarda ve Andamanlılarda sık görülür. Ayrıca bak. kafatası indisi.

brakistokron, bir cismin yalnızca kütleçekiminin etkisiyle ve sürtünme olmaksızın, iki nokta arasını en kısa zamanda alması için izlemesi gereken ideal yol. Bu yolun

Brakistokron (en hızlı düşme eğrisi)

hesaplanması problemi 17. yüzyıl sonlarında İsviçreli matematikçi Jakob Bernoulli tarafından ödüllü bir problem olarak ortaya atıldı. Kendisi ve küçük kardeşi Johann, Gottfried Wilhelm Leibniz, Isaac Newton ve başka matematikçiler bu yolun bir sikloid (*) olduğunu gösterdiler. Ayrıca bak. eşşevre problemi.

Brakpan, Güney Afrika'nın Transvaal yönetim bölgesindeki Johannesburg'un doğusunda kent. Witwatersrand yöresindeki East Rand sanayi ve madencilik kompleksinin parçasıdır. 1886'da bugünkü adını aldı.

Yörede 1888'de kömür, 1905'te de altın bulunmasından sonra çok hızlı gelişti. Brakpan resmen 1919'da kasaba oldu. Günümüzde çeşitli sanayi alanlarının dışında, konut banliyöleri de bulunan bir yerleşim yeridir. Maden atıklarının 1978'den bu yana Brakpan'da yeniden işlenmesi önemli miktarda altın ve uranyum elde edilmesini sağlamıştır; Witwatersrand'daki en büyük artık yığınları buradadır. Nüfus (1985), 46.416.

Bramah, Joseph (d. 13 Nisan 1748, Stainborough, Yorkshire - ö. 9 Aralık 1814, Londra, İngiltere). İngiliz mühendis ve mucit. Açtığı kilit imalat atölyesi, İngiliz takım tezgâhları sanayisinin ilk kuruluşu olarak kabul edilir.

Önceleri marangozluk yapan Bramah, bir yandan da maymuncukla açlamayacak bir kilit geliştirme çabasındaydı. 1784'te dükânının vitrininde, açmayı başarana 200 gine ödül vaat ettiği bir kilit sergiledi. Tüm çabalara karşın 67 yıl boyunca kimsenin açamadığı Bramah'ın kilidini sonunda bir makine ustası 51 saat süren bir uğraşın ardından açmayı başardı. Kilit son derece karmaşık bir yapıdaydı ve piyasaya sürülecek miktarlarda üretilebilmesi için duyarlı takım tezgâhlarına gereksinim vardı. Bu tür kilitlerin imali için Bramah'ın yardımcı olarak yanına aldığı genç demirci ustası Henry Maudslay, kısa sürede gerçek bir mühendislik dehasına sahip olduğunu kanıtladı. Bramah ve Maudslay'ın birlikte tasarımı yaparak imal ettikleri makine türleri, 19. yüzyılda serpilecek gelişen İngiliz imalat sanayisinin temelini oluşturan takım tezgâhlarının ilk örnekleriydi.

Bramah'ın öteki önemli buluşları da, hidrolitik cendere, geliştirilmiş su tesisatlı tuvalet, ağaç planyayı ve kâğıt paraları numaralamakta kullanılan bir makinedir.

Bramante, Donato, DONINO ya da DONNINO olarak da yazılır (d. 1444, Monte Asdrualdo, Urbino Düküğü - ö. 11 Nisan 1514, Roma), yüksek Rönesans üslubunun en

S. Pietro in Montorio'da Tempietto, Bramante'nin tasarımı, 1502. Roma
Anderson-Alinari Art Resource / EB Inc

önemli mimarlarından biri. Papa II. Julius'un Roma'yı yeniden düzenleme çalışmalarında tasarımcı olarak büyük rol oynamıştır. Yapımı yaklaşık 150 yıl sürecek San Pietro Bazilikası'nın(*) ilk mimarıdır.

Gençliği ve eğitimi. Varlıklı bir köylü ailesinin çocuğuydu. 16. yüzyıl yaşamöyküsü yazarı Giorgio Vasari, onun çocukluğun-

da okuma yazma öğrenmekten başka abaküsle de çok çalıştığını söyler. Resme yönelmesini sağlayan ise, büyük bir olasılıkla babasıdır.

Bramante'nin 1477'den önceki yaşamı ve yapıtları konusunda bilinenler çok azdır. Federico de Montefeltro'nun (ö. 1482) yönetimi sırasında önemli bir hümanizm merkezi olan Urbino'da, Piero della Francesca'nın yanına çırak girdiği sanılmaktadır. 1477'de Bergamo'da yanılsamacı duvar resimleri yaptığı bilinmektedir. Eğitiminde Urbinolu ustaların yapıtları kadar, gezdiği yerlerde görmüş olabileceği Leon Battista Alberti (Rimini ve Mantova'da), Andrea Mantegna (Mantova ve Padova'da), Ercole de'Roberti (Ferrara'da) ve Filippo Brunelleschi (Floransa'da) gibi sanatçıların yapıtlarının da etkili olduğu düşünülebilir.

Bramante'nin gençlik ürünlerinden hiçbirisi bugüne ulaşmamıştır. Ama bazı tarihçiler birkaç mimari perspektifin onun elinden çıktığını ileri sürerler. Bunların hemen hepsi, Bramante'nin sanatından bazı izler taşımakla birlikte, birbirlerinden çok farklıdır. 1477'den önce Bramante daha çok, başka sanatçılara, küçük değişikliklerle kendi resimlerinde kullanacakları ya da yapılarında uygulayacakları mimari perspektifler hazırlamak gibi işlerle uğraşmış olmalıdır. Onun resamlara bu tür mimari perspektifler yaptığı birkaç örnek bilinmektedir.

Lombardiya dönemi. Bramante 1477'de bilinmeyen nedenlerle Urbino'yu terk etti ve Kuzey İtalya'da Lombardiya yöresine yerleşti. Bergamo'da Podesta Sarayı'nın (sonradan değiştirilen) ön cephesine, karışık mimari öğeler önünde klasik filozof figürlerini gösteren freskler yaptı. Vasari (bu döneme ilişkin bilgisi çok iyi olmamakla birlikte), Bramante'nin çeşitli kentlerde "çok değerli ve önemli olmayan şeyler" üzerinde çalıştıktan sonra "katedrali görmek için" Milano'ya gittiğini söyler. Milano'da katedral için çeşitli yapıtların üretildiği ve İtalyan, Alman ve Fransız sanatçıların çalıştığı atölye o dönemde, çeşitli tekniklerin, tasarım yöntemlerinin ve bilgilerin karşılıklı değiş tokuş edilebildiği önemli bir sanat merkezi durumundaydı. Milano ise hem büyük ve zengin bir metropol, hem de Ludovico Sforza'nın yönettiği devletin başkentiydi; Rönesans mimarlığı da bir tür ithal malı sayılabilirdi. Bu bağlam içinde kent, Bramante gibi genç ve yeniye yönelik bir mimarın kendini göstermesi için uygun bir ortam oluştuyordu.

Kesin olarak Bramante'nin elinden çıktığı bilinen ilk yapıt bir mimari çizimdir. Bu, Bernardo Prevadari adında Milanolu bir oymabaskı sanatçısının 1481'de, Bramante'nin yıkık bir tapınak ve insan figürlerini betimlediği bir çiziminden yaptığı baskıdır. Bramante aşağı yukarı aynı tarihte, gene kesinlikle bilinen ilk yapıtı olan Sta. Maria presso S. Satiro Kilisesi'nde çalışmaktaydı. Bu kilisede yerel beğeniye bağlı kalınmış olmakla birlikte, hem Alberti, Mantegna, Brunelleschi gibi mimarların, hem de Urbino okulunun etkileri görülür. Urbino okulu etkisi özellikle koroyerinde bellidir. Burası, olduğundan daha büyük bir mekân izlenimi yaratmak için, aslında düz olan apsis duvarı üstüne çizilen resmin sağladığı yanılsamayla, derinliği olan bir tonoz gibi gösterilmiştir. Bramante'nin Milano'daki Panigarola Evi'nin bir odasında yaptığı dekorasyon da (parçaları Milano'da Brera'da) aynı dönemden (y. 1480-85) olabilir. Burada da mimari öğeler ve önlerinde silahlı erkek resimleri, yanılsamalı perspektifle çizilmiştir. Bramante'nin, Milano'da Fontana Evi'nin (sonradan Silvestri) ön cephesindeki resimler gibi aynı yıllardan kaynaklandığı düşünülen başka denemeleri de vardır.

1488'de Pavia piskoposu ve Ludovico Sforza'nın kardeşi Kardinal Ascanio Sforza, birkaç başka mimarla birlikte Bramante'den de Pavia Katedrali için yeni bir plan yapmasını istedi. Bu nedenle Bramante o günlerde Pavia'ya birçok kez gitti. Katedralin alt bölümüyle kriptası büyük bir olasılıkla onun denetiminde yapıldı.

Bramante'nin Leonardo da Vinci ile de yakından tanıştığı anlaşılmaktadır. Leonardo 1482'de Floransa'dan Milano'ya gelmişti. 1490'da gerek Bramante, gerekse Leonardo, Milano Katedrali'nin orta nefiyle transeptinin kesişme noktasındaki kulenin (*nubrio*) üslup ve yapı sorunlarıyla uğraşmaktaydılar. 1487'den 1490'a değin ikisi arasındaki bazı yazışmalar belgelenebilmektedir. Bramante'nin mimarlığa ilişkin düşüncelerinin yer aldığı tek yazılı belge olan *tiburio* sorunu konusundaki bir rapor da bu döneme (1490) aittir. Onun bu konudaki çeşitli çözümleri (bunlardan bir tanesi olan kare bir plan da Bramante'nindir) göz önünde tutarak yaptığı çalışmadan mimarlık anlayışının Alberti'ninkine şaşılacak kadar benzediği görülür.

Bramante bundan sonra Ludovico Sforza'yla Ascanio Sforza'nın ve güçlü saraylıların koruması altına girdi. Ama hem maası azdı, hem de bunu düzenli olarak alamıyordu, bu nedenle de bir türlü rahat bir yaşama kavuşamadı. Sanatçılardan başka Sforza sarayındaki hümanistler ve şairlerle de dostluğu vardı. Dante'ye tutku düzeyinde ilgi duyuyor, kendisi de şürleri yazıyordu. Aynı Leonardo gibi o da Sforza sarayındaki gösteriler için (1492'deki bir vaftiz töreni dolayısıyla olduğu gibi) sahne düzenlemeleri yapıyordu.

Mimarlık, ilgisini gittikçe daha çok çekmekle birlikte, resimden de vazgeçemiyordu. Ama çeşitli 16. yüzyıl yazarlarının onun elinden çıktığını ileri sürdükleri yapıtların günümüze hiçbirisi kalmamıştır. Bilinen tek tuval resmi Chiaravalle Manastırı'ndaki "Cristo alla colonna" (y. 1490, Brera Resim Galerisi, Milano). Milano'daki Sforzesco Şatosu'nda bulunan bir fresk de (y. 1490-92) büyük bir olasılıkla onun, öğrencisi II Bramantino ile birlikte gerçekleştirdiği bir yapıtıdır.

1492'de Ludovico ve Ascanio Sforza, Bramante'ye Milano'daki S. Ambrogio'nun yönetim bölümünü (*canonica*) yeniden yapma görevini verdiler. Ama Ludovico'nun iktidardan düşmesiyle iş yarım kaldı. 16. yüzyılda yeniden başlandığı halde yapının yalnız bir yanı bitirilebildi.

Kanıtlanmış olmasa bile, Sta. Maria delle Grazie için yeni bir koroyeri yapılması düşüncesi büyük bir olasılıkla Bramante'den çıkmıştır. Sforzalar'ın mezarlarının da yer alması tasarlanan bu bölümü daha büyük bir girişimin, 1492'de başlayan kilisenin bütünüyle yenilenmesi çalışmalarının kapsamı içindeydi. Bu arada yapının içindeki bütün bezeme resimlerini de Bramante'nin tasarladığı düşünülebilir; ama özellikle dıştaki uygulamalar büyük bir olasılıkla Lombardiyalı ustaların elinden çıkmıştır.

Bramante'nin 1490'larda, yani Roma'ya gitmek üzere Milano'dan ayrılmadan önce yaptığı işlerin bazıları belgelenmiştir. S. Ambrogio'nun yönetim bölümünün Brunelleschi'yi animatmasından ötürü, Bramante'nin 1492'de Floransa'da olduğu ve Brunelleschi'nin yapıtlarını incelediği tahmin edilmektedir. Bramante ayrıca 1493'te Ludovico için, İsviçre sınırındaki bazı istihkamlara ilişkin bir rapor hazırlamıştır.

Bramante Lombardiya'daki son birkaç yılını, daha sonraki meslek yaşamında da görüleceği gibi, yoğun bir çalışma içinde geçirdi. Büyük bir olasılıkla Vigevano'daki

meydanın tasarımı (1492-94 arasında yapılmış, 17. yüzyılın sonlarında kısmen değiştirilmiştir) ve burayı çevreleyen arkadların üstündeki bezemeler de (bugün yok olmuştur) onun elinden çıkmıştı. Milano'daki Sforzesco Şatosu için yaptığı üstü örtülü geçit de (*ponticella*) gene bu döneme ait olmalıdır. Milano yakınındaki Sta. Maria Nascente ad Abbiategrosso Kilisesi'nin ön cephesi ise 1497 tarihlidir. Bramante 1497-98'de S. Ambrogio'nun bir şapelinden (sonradan değiştirilmiştir) başka Ascanio Sforza'nın yaptırdığı Cistercium tarikatı manastırında çalıştı. Ama S. Ambrogio yönetim bölümü gibi bu iş de 1499'da durduruldu ve bitmeden kaldı.

Çevresine büyük ilgi gösteren Bramante, Milano'daki başka sanatçıların ürünlerini de göz önünde tutmuştu. Lombardiya'da bulunan Geç Antik Çağ ve Karolenj dönemi yapıtlarını incelemiş, onlardan etkilenmişti. Bu birikim ona sonradan Roma'da çok yararlı olacaktı. Öbür yandan Bramante'nin Milano'daki varlığı da (Leonardo ile birlikte) kentin daha sonraki sanatsal gelişmesini belirleyici bir etken oldu.

Roma dönemi. Fransızlar Eylül 1499'da Milano'yu ele geçirmeden önce Ludovico kaçmış, Bramante de herhalde bu tarihe değin kentte kalmıştı. Ama Roma'ya gider gitmez çeşitli işler üzerinde çalıştığı anlaşılmaktadır. Bunlardan biri de S. Giovanni in Laterano Kilisesi'nde Kutsal Yıl 1500'ü kutlamak için yaptığı (bugün kaybolmuş olan) resimdir. Papa VI. Alexander'in mimarı olduğu sırada Sta. Maria in Trastevere Meydanı'yla (daha sonra değiştirilen) San Pietro Meydanı'ndaki çeşmeleri de büyük bir olasılıkla Bramante gerçekleştirmiş, ayrıca çeşitli mimarlık kurullarında üyelik yapmıştır. Bu yıllarda uygulama yapmayı azalttığı, Roma ve yakın çevresindeki, hatta Napoli'ye kadar daha güneydeki eski anıtları incelemeye ağırlık verdiği sanılmaktadır. Edebiyata, sanata ve Antik Çağ kültürüne büyük ilgi besleyen, varlıklı ve siyasal yönden etkili bir kişi olan Napoli kardinali Oliviero Carafa ile tanışması da bu döneme rastlar. Roma'da Bramante'nin olduğu bilinen ilk yapıyı, Sta. Maria della Pace Manastırı'nı (bitmesi 1504) yaptırtan da Carafa'dır. Bramante 1502'de Aziz Petrus'un çarpmışa gerildiği söylenen yerde, S. Pietro in Montorio'da Tempietto adıyla anılan küçük kiliseye başlamak üzere görevlendirilmiş olmalıdır.

Ekim 1503'te papalığa II. Julius'un seçilmesi Bramante'nin sanatında olgun üslup diye anılabilecek yeni bir dönemin başlamasına yol açtı. Tarihte rastlanan sanat koruyucularının en büyüklerinden biri olan bu yeni papanın hizmetine giren Bramante, onun, *caesar*'ların eski imparatorluğunu yeniden yaratma (*renovatio imperii*) düşüncesinin mimarlık ve kent planlaması alanındaki uygulayıcısı oldu. Antik Çağ düşüncesine daha önce hiç görülmemiş kadar bağlı, dev boyutlu yapı kompleksleri tasarladı. Ama bu yapıların çoğuna bir yandan da, onun kişisel ve çağdaş bir antik mimarlık yorumu olarak bakılabilir.

Bramante'nin, eski Vatikan Sarayları'nın çekirdeğini kuzeye doğru uzatıp VIII. Innocentius'un mevcut villasıyla birleştirerek Belvedere için büyük bir avlu oluşturma tasarısı 1505'ten önceki bir tarihe rastlar. Ama büyük bir hızla yürütülmesine karşın, yayıldığı alanın genişliği nedeniyle bu girişim, 1513'te II. Julius'un, 1514'te de Bramante'nin öldüğü sırada bile bitmedi, yapıyı bütün 16. yüzyıl boyunca ve daha sonra da sürdü. Bu nedenle de o kadar çok değişikliğe uğradı ki, Bramante'nin özgün

tasarımından hemen hemen hiçbir iz kalmadı.

Bramante 1505'te Roma'da yapılacak San Pietro Bazilikası'nın planlarını hazırlamaya başladı. Başlangıçta bu konuda Giuliano da Sangallo ve Fra Giocondo gibi dönemin başka iki mimarıyla da yarışmak zorunda kalmıştı. Bu girişim, hem Bramante'nin en büyük yapıtı, hem de insanlık tarihinde o güne değin görülüş en iddialı projelerden biriydi. Yapının temeli 18 Nisan 1506'da atıldı (o dönemde yaşamış bir yazara göre Bramante'nin hazırladığı ilk plan papa tarafından geri çevrilmişti). Kilisenin yapılacağı alanın ilk önce, Constantinus döneminden kalma kısmen yıkık durumdaki Eski San Pietro Bazilikası'ndan temizlenmesi gerekmişti. Bu işin yürütülmesi de Bramante'ye "Maestro Ruinante" (Harabe Ustası) ve "Maestro Guastante" (Yıkım Ustası) gibi adlar takılmasına yol açtı. Ama Bramante San Pietro'nun bittiğini görmedi, yapının toprak üstünde belirlip biçimlenmeye başladığı sırada öldü.

Bütün papalık inşaatlarının genel denetçiliği görevine atanan Bramante, papaya yalnızca mimarlık ve askeri girişimlerinde mühendislik hizmetleri vermekle kalmamış, aynı zamanda onun kişisel dostu da olmuştu. Belvedere ve San Pietro'dan başka II. Julius'a, Vatikan'daki sarayların tümünün birden yeniden düzenlenmesine ilişkin çok iddialı bir tasarı sunmuş, ama bu kabul görmemişti.

San Pietro gibi dev bir yapıyı sürdürürken Bramante Roma'da daha küçük ölçekli işler de gerçekleştiriyordu. 1505-09 arasında Sta. Maria del Popolo Kilisesi'nin koroyerini büyüttü, Sant'Angelo Kalesi'nde bazı onarımlar, Rocca di Viterbo'da değişiklikler yaptı. 1506'da Bologna'ya giden papanın yanına askeri mühendis olarak katıldı. Oradaki Anziani Sarayı'nın büyük merdiveni'nin de onun yapıtı olduğu söylenir.

1508 dolaylarında, Papa II. Julius'un düşündüğü yeni Roma kent planının uygulanmasında Bramante de mimar ve kent plancısı olarak önemli bir rol oynadı. Organik bir plan dokusu içinde Sisto Köprüsü'nden Vatikan'a doğru uzanan Via Giulia'yı (Julius Caddesi) ve bunun üzerinde (kent yönetimi için bir merkez oluşturacak) büyük bir meydan düzenledi. Vatikan'dan Ripa Grande ırmak limanı tesislerine kadar uzanan Via della Lungara'nın yapılmasına onun denetiminde başlandı, dönemin en büyük bankalarının yer aldığı Via dei Banci'nin (Bankalar Caddesi) Sant'Angelo Köprüsü başındaki girişi genişletildi, kentin ortaçağdan kalma eski dokusu içindeki birtakım yollar değiştirildi. Bramante ayrıca Via Giulia üzerinde, içinde gene kendi tasarladığı S. Biagio Kilisesi'nin de (1509) bulunduğu görkemli bir yeni Adliye Sarayı (bitirilmemiştir) tasarladı. Bu yapı 16. yüzyıl mimarlığının tipik bir örneğini oluşturur.

Bramante'nin kapsamlı planı çerçevesinde Roma yakınında Tiren Denizi kıyısındaki Civitavecchia'da bir liman ve bir kale inşa edildi. Vatikan Sarayı'nın batı cephesi de (bugün S. Damaso Avlusu'nun yan tarafı) onun tasarımına göre yapıldı. (Burası daha sonra yeniden ele alınarak Raffaello tarafından bitirilmiştir.) 1509 dolaylarında Bramante büyük bir olasılıkla Roccaverano Kilisesi için de bir plan hazırladı. Bu kilisenin ön cephesindeki bazı çözümler ileride, 16. yüzyıl sonlarında, Andrea Palladio'nun yapıtlarında görülecekti.

Bramante'nin dikkate değer başka bir tasarımı da, 16. yüzyıldaki birçok saray yapısında örnek alınan Borgo'daki Caprini Villası'dır. Daha sonra Raffaello'nun satın aldığı yapı, bugün mevcut değildir. Vasari,

Bramante'nin 1509 dolaylarında, Raffaello'nun "Atina Okulu" (1508-11, Vatikan, Roma) adlı tablosunun fonunda kullanacağı mimarlık öğelerinin perspektif çizimlerini yaptığını, Raffaello'nun da bunun karşılığında onu resimde Eukleides görünümünde betimlediğini yazar.

II. Julius'un ölümünden (1513) sonra Bramante artık oldukça ilerlemiş yaşına ve belki de bozulmuş sağlığına karşın, Papa X. Leo döneminde de gözde olmayı sürdürdü. Daha sonraki tarihli ve kesin olmayan bir kaynağa göre, 1513'te X. Leo'ya "Tiber" in mevsimlik taşkınlarını önlemek için cüretli bir taşkın koruma projesi sunmuştu. Aynı yıl, Foligno'daki S. Feliciano Katedrali'nin yapıyla ilgilenmesi önerisini, hastalığı nedeniyle kabul etmedi, ertesi yıl da öldü. Vasari'nin yazdığına göre papalığın düzenlediği bir törenle, heykeltarihi, mimar ve ressamların elleri üstünde San Pietro Bazilikası'na götürülerek gömüldü.

Kişiliği ve ilgi alanları. Bramante'nin (Leonardo, II. Julius ve daha başkaları gibi) okuryazar olmadığı ileri sürülmüşse de, büyük bir olasılıkla bunun nedeni Latince ve Yunanca bilmemesidir. Ama parça parça da olsa, önemli bir bilgi birikimi olmalıdır. Çağdaşları ona yalnızca mimar ve ressam olarak ya da perspektif konusundaki bilgisi için değil, aynı zamanda bir şair ve amatör bir müzikçi nitelikleriyle de saygı göstermişlerdi.

Bramante'nin dışadönük bir kişiliği olduğu sanılır. Yetenekli insanlara büyük yakınlık gösterdiği ve yardım ettiği söylenir. Nüktecilik, alaycılık, zekice şakalardan tad alma ve yalnız başkalarıyla değil, kendi kendisiyle de alay etme gibi nitelikleri yazdığı 20 kadar sonenin bir çoğunda ortaya çıkar. Kendine çok güvenir, dönemi için alışılmadık öneriler ileri sürmekten kaçınmaz, kilise ve saray çevrelerini eleştirmekten çekinmezdi. Saraydaki kaypak ortamda işini ustalıkla yürütmeyi bilirdi. Son derece hırslı olduğu için, önemli bir işi elde etmek söz konusu olduğu zaman dürüst davranmakta fazla titizlik etmezdi. Yaşamöyküsünü yazanlar yapıtlarını gerçekleştirmede sabırsız ve aceleci olduğunu vurgularlar (Vasari onu "azimli, hızlı ve yetkin bir yaratıcı" olarak tanımlar). Bunlar, yaratıcı bir deha ve yeni şeyler denemeye, yeni bilgiler edinmeye karşı doymak bilmeyen bir ilgiyle birleşince onu, sürekli olarak kendini değiştirmeye zorlamıştır. Bu nitelikler belki de belirli bir doyumsuzluğa, açığa çıkmamış bir melan-koliyi ya da derin bir yalnızlık duygusunu göstermektedir. Bilindiği kadıyla Bramante hiç evlenmemiş ve çocuk sahibi olmamıştır. Sanatında sürekli yeni deneyler yapması da belki, huzursuzluğuna bir çare arayışından kaynaklanmıştır.

Bramantino, asıl adı BARTOLOMEO SUARDI (d. y. 1455, Milano - ö. 1536, Milano), Milano okulundan mimar ve ressam. Garip öğeler içeren anlatımcı bir üslubu vardır. Erken dönem yapıtlarında Donato Bramante'nin etkileri sezilir.

İlk ürünlerini 1490 dolaylarında vermeye başladı. Bu döneminin en ilginç yapıtı "Çobanların Tapınması"dır (Ambrosiana Kitaplığı, Milano). 1500'lerde Milano'daki Sforzesco Şatosu'nda yılın aylarını simgeleyen 12 duvar halısı uygulaması ile "Madonna" ve "Aziz Martino" (Brera Resim Galerisi, Milano) adlı resimlerini gerçekleştirdi.

Büyük bir olasılıkla Bramante'nin çağrısı üzerine 1508'de Roma'ya gitti. "Madonna ve İki Aziz" (Ambrosiana Kitaplığı, Milano) adlı resmi bu döneminin ürünüdür.

Yeniden döndüğü Milano'da 1520 sonrasında, "Madonna Azizlerle" ve "Mısır'a Kaçış" (Madonna del Sasso Kilisesi, Locarno) adlı yapıtlarını tamamladı. Ayrıca S. Navaro Maggiore Kilisesi'ndeki Trivulzio Mezar Şapeli'ni de tasarladı. Milano kuşatması sırasında Sforzalara gösterdiği bağlılıktan ötürü, Francesco Maria Sforza tarafından saray mimar ve ressamlığına getirildi.

Şematiklik Bramantino'nun yapıtlarının belirgin özelliğidir. Bu etki duvar çizimleri önüne, perspektif derinliği içinde yerleştirilen dimdik, katı figürlerle yaratılmıştır. Birdenbire derinleşen perspektifi ve ayrıntılı manzaraları parlak bir ışık aydınlatır. Bu özellikler Bramantino'nun yapıtlarına şiirsel bir nitelik kazandırır.

Brampton, Kanada'da, Ontario eyaletinin güneydoğusundaki Peel Bölge Belediyesi sınırları içinde kent. Toronto'nun hemen batısında, Etobicoke Irmağı üzerinde yer alır. 1830'larda kurulan kente, kurucularından John Elliott'ın İngiltere'deki doğum yerinin adı verilmiştir. Brampton'daki ekonomik etkinlikler arasında çiçekçilik, tabaklama ve kerestecilik ile otomobil, ayakkabı, kırtasiye malzemesi, mobilya ve optik eşya imalatı yer alır. Nüfus (1986) 188.498.

Brân (Kelt dilinde "kuzgun"), dev cüsseli Kelt tanrısı. Ortaçağ Gal öykülerini derleyen *The Mabinogion*'da "bu adanın (Britanya) taçlı kralı" olarak anılır. Dev cüssesinin sığabileceği boyutlarda bir yapı olmadığı için maiyetindekilerle birlikte bir çadırda yaşar. Söylencenin en önemli ve olağanüstü yanı, Brân'ın kesik başıyla ilgilidir. Eski Keltler, insan başına tapınırlar ve bedeninin ölümünden sonra bağımsız varlığını sürdüren ruhun başta yerleştiğine inanırlardı. Onlara göre kehanet gücü taşıyan insan başı, bereketi simgelerdi. Başın bir başka işlevi de insanı öbür dünyada eğlendirmekti.

Söylenceye göre, öldürücü bir yara alan Brân arkadaşlarından başını kesmelerini ister ve kesik başını yanlarında gezdirmelerini emreder, böylece eşsiz bir eğlenceleri olacağını söyler. Arkadaşları, açılması yasak belirli bir kapıyı açmadıkları sürece Brân'ın başı bozulmadan kalacaktır; ama yasak kaçpı açılırsa, onlar kendilerini yeniden gerçek dünyada bulacaklar ve bütün acılarını anımsayacaklardır. Kesik başı sonunda Londra'ya götürmeleri ve White Mount'a gömmeleri gerekmektedir. Her şey Brân'ın öngördüğü gibi olur, arkadaşları 80 yıl keyif ve neşe içinde yaşarlar. Kesik baş, Londra'da gömüldüğü yerden çıkarılana değin bütün saldırganları Britanya'dan uzak tutar. Brân, *The Voyage of Brân* (Brân'ın Yolculuğu) adlı öykünün de kahramanıdır.

Branchiopoda, *Crustacea* (kabuklular) sınıfından, supireleri ve karidese benzer, genellikle tatlı sularda yaşayan 800'den fazla küçük türü içeren alt sınıf. Bu alt sınıf, genel olarak benimsenen sınıflandırmaya göre, soyu tükenmiş olan *Lipostraca* takımının dışında, bugün yaşayan dört takımı kapsar: *Anostraca*, *Notostraca*, *Conchostraca* ve *Cladocera*. Yalnız bazı sınıflandırmalarda, *Cladocera* ile *Conchostraca* arasındaki yakın ilişkiye dayanan uzmanlar, bu iki grubu birer alttakım olarak kabul edip, her ikisini de *Diplostraca* adıyla tek bir takımda birleştirirler.

Bütün tatlı sularda bulunan, denizlerde ancak birkaç türü yaşayan *Branchiopoda* üyelerinin uzunluğu 0,25 mm'den başlayıp (örn. *Alonella*) *Branchinecta gigas*'ta

10 cm'ye kadar ulaşır. Yaşayan bütün türlerde bileşik gözler, kürek gibi yassı ayaklar, basit ağır parçaları ve ilkel bir sinir sistemi bulunmasına karşın, ortak özellikleri oldukça azdır. Örneğin *Anostraca* takımının üyelerinde baş ve göğüs bölgesini örten sert, boynuzsu kabuk bulunmazken, *Notostraca* takımında duyargalar ya iyice küçülmüş ya da yok olmuştur. Otuz iki çift gövde uzantısı olan *Conchostraca* takımının üyelerinde çiftçenetli kabuk, baş ve gövdeyi örter, oysa *Cladocera* üyelerinin yalnızca altı çift gövde uzantısı vardır ve gene çiftçenetli olan kabuk, başı açıkta bırakır.

Branchiopoda üyelerinin yaşam çevrimi, suda bir yere bağlanmaksızın yaşayan bir larva (*nauplius*) evresiyle başlar. Bölütlenmemiş, basit bir gövdesi ve üç çift gövde uzantısı olan bu larva erişkin biçime dönüşüğünde, gövde bölütlenir ve ek uzantılar çıkar. *Conchostraca* takımından yalnızca *Cyclestheria* ile *Cladocera* takımının bazı üyeleri gelişmelerini yumurta içinde tamamlayarak, serbest yaşayışlı larva evresinden geçmeden, yumurtadan doğrudan doğruya küçük bir erişkin örneği olarak çıkarlar.

Üreme takımdan takıma değişirse de, bütün grubun üyeleri hızla, hatta bazıları iki günlükken eşeyssel olgunluğa erişir. Bazı türler ayrı eşeyli, bazıları erseliktir; *Cladocera* takımının üyeleri ise elverişli koşullarda döllenmesiz çoğalır; dişiler, kabuğun altındaki kuluçka kesesinde yalnızca döllenmemiş dişi yumurtalar ürettiğinden bu süreçte erkeğe hiç gerek yoktur. Yalnız, besin kıtlığında ya da ani bir sıcaklık değişikliği olduğunda, eşey değişimine uğrayan bazı dişi yumurtalardan erkekler çıkar. Bu durumda, dişilerden bazıları erkeğin spermasıyla döllenebilen yumurtalar üretmeye başlar. Bu döllenmiş yumurtalar dondurucu soğuk ya da kavurucu sıcak gibi elverişsiz çevre koşullarına son derece dayanıklıdır ve koşullar düzelinceye değin bütün bir kış, hatta çöl ikliminde yıllarca çatlamadan kalabilir.

Çevre koşulları bazı *Branchiopoda* türlerinin biçimini de etkileyebilir. Örneğin, ılıman göllerde yaşayan *Daphnia* cinsinden bazı supireleri, planktonla beslenen balıkların bahar ve yaz aylarında artan saldırısından korunabilmek amacıyla büyük olduğu için dikkati çeken kabuklarını küçültürler. Çok tuzlu sularda yaşayan tuzkaridesinin (*Artemia salina*) gövde boyutları da suyun tuzluluk derecesine göre değişir. Gövde uzantılarının sayısı takıma göre 4-70 çift arasında değişirse de, görevi bütün türlerde aynıdır; bu uzantıların üstündeki incecek kıllar, sudaki besin parçacıklarını, hatta bakterileri bile süzebilir ve oldukça gelişmiş bir düzene, besinleri bu süzgeçlerden ağza iletir. *Notostraca* ve *Anostraca* takımlarında, belli bir tempoyla hareket ettirilen bu gövde uzantıları ayrıca yer değiştirmeyi de sağlar; *Conchostraca* ve *Cladocera* takımlarında ise yüzme organı olarak duyargalar kullanılır.

Yaşayan dört takımın üyelerinde de, gözler, çevreden daha çok bilgi toplayabilmek için hızla titreşebilir, ama yapıları birbirinden çok farklıdır. *Anostraca* üyelerinin gözleri hareketli bir sapın ucundadır; bu hayvanlar herhangi bir ışık kaynağına karınlarını çevirirler. İki gözü bitişmiş olan *Cladocera* üyeleri ışığın rengini algılayabilir. Örneğin *Daphnia*, mavi ışığın suda daha az soğurulduğunu fark edip bulunduğu ortamda yeşil alglerin çok az olduğunu anlar ve bu besinin bol bulunduğu sıcak sulara gidebilmek için yüzme biçimini değiştirir.

Öbür kabuklularda bulunmayan, omurgalılarda ise kan hücrelerinde taşınan hemoglobin pigmenti, *Branchiopoda* üyelerinin

kan plazmasında çözünmüş haldedir. Bu nedenle, oksijeni az olan kirli sularda *Branchiopoda* üyelerinin kanı hemoglobince zenginleştiği için hayvanın rengi koyulaşır; iyi havalandırılmış temiz suya alındıktan yaklaşık 10 gün sonra rengi yeniden açılır.

Branchiura (balıkbitleri), *Crustacea* (kabuklular) sınıfının, göçmen deniz ve tatlı su balıklarında dış asalak olarak yaşayan kabuklu hayvanları içeren alt sınıfı. Bilinen yaklaşık 120 türün pek çoğu *Argulus* cinsindedir. 5-30 mm uzunluğunda oval biçimli olan bu kabuklular hareketsiz bileşik gözleri, bir çift emici organı, göğüslerindeki dört çift dallanmış yüzme ayağı ve bölütlenmemiş ince bir karın bölgesiyle dikkati çeker. Hepsini iyi yüzücüdür, ama çoğu, suda taklalar atarak ilerlemeyi yeğler. Güçlü emici organlarıyla kendilerini konağın derisine yapıştırıp, disk biçimindeki delici ve emici ağız parçalarıyla hayvanın kanını ya da öbür vücut sıvılarını emerler.

Branco Irmağı, Portekizce RIO BRANCO, Brezilya'nın kuzey kesimindeki Roraima eyaletinde ırmak. Venezuela sınırındaki Parima Dağlarından doğan Uruicoera Irmağı ile Guyana sınırındaki Pakaraima Dağlarından kaynaklanan Takutu Irmağının birleşmesiyle oluşur. 775 km boyunca güneybatı yönünde aktıktan sonra çok sayıda kanalla Amazon'un başlıca kollarından Negro Irmağına bağlanır. Branco'nun aşağı çığır ulaşımı çok elverişlidir; buna karşılık yukarı çığırında çok sayıda çavlan vardır. Kurak dönemlerde su düzeyi iyice alçalır. Bu dönemlerde, Roraima eyaletinin merkezi olan Boa Vista ile Negro Irmağı arasında ulaşım güçleşir.

Brancusi, Constantin, Rumence CONSTANȚIN BRÎNCUȘ (d. 21 Şubat 1876, Hobita, Romanya - ö. 16 Mart 1957, Paris), çağdaş soyut heykelin öncüsü sayılan Rumen asıllı heykeltari. Ölçülü ve zarif geometrik biçimler ve olağanüstü temiz ve düzgün

Brancusi, 1955
Wayne Miller - Magnum

yüzeyleriyle öne çıkan tunç ve mermer yapıtlarıyla ünlenmiştir. Tutkulu bir ahşap yontucusu olarak halk sanatının izlerini taşıyan çok sayıda ahşap heykel ürettiği gibi, sonradan başka malzemeye uyguladığı heykellerin de ahşaptan ilk örneklerini yapmıştır. İlk önemli yapıtı sayılan "Öpücük"ten (1908, Craiova Sanat Müzesi, Romanya) sonra 1912'de yapmaya başladığı

uçan kuş heykelleri gittikçe daha soyut bir niteliğe bürünmüştür.

İlk yapıtları. Brancusi yoksul bir köylü ailesinin çocuğuydu. Başka köylü çocukları gibi o da okula gitmedi. Yedi yaşında çobanlık yapmaya başladı; ilk önce ailesinin, daha sonra da Karpat Dağlarındaki başka köylülerin sürülerine çobanlık etti. Ahşap oymasını bu sıralarda öğrendi. Ahşap oyma sanatı Romanya'nın kırsal kesiminde bezeli kaşıklar, karyola ayakları, peynir preslerinin yapımında, ayrıca evlerin cephelerinde yaygın olarak kullanılıyordu. Bu bezemeler sonradan Brancusi'nin birçok yapıtında etkilerini gösterecekti. Köylü kökeninin izleri bütün yaşamı boyunca beğenilerinde, davranışlarında ve yaşam tarzında özellikle sadelik, sağduyu ve doğa sevgisi biçiminde sürdü. Kişiliğinin bir yanı da hem çocuğu, hem kurnaz olmasıydı.

Brancusi iş aramak üzere Oltenia yöresinde, Pestisani yakınındaki Tirgu Jiu kentine gittiğinde, dokuz yaşından büyük değildi. İlk önce bir boyacının, iki yıl sonra da Slatina'da bir bakkalın yanında çalıştı. Daha sonra Oltenia'nın başkenti Craiova'da birkaç yıl kalarak bir handa hizmetkârlık etti. Ahşaba olan tutkusu sürüyordu. Bir kez, bir portakal sandığından keman yapmaya kalkıştı. Büyüyünce kemancı olacak ve ülkesinin halk ezgilerini her zaman anımsayacaktı. Bir başka kez de bir nilüfer çiçeği yonttu. Çabalarıyla ilgisini çektiği bir sanayici onun 1894'te Craiova Uygulamalı Sanatlar Okulu'na girmesini sağladı. Bu okulda özellikle ahşap işçiliğiyle ilgilenen Brancusi okuma ve yazmayı kendi kendine öğrendi.

1896'da, 20 yaşındayken ilk kez yolculuk etmeye başladı ve Tuna yoluyla Viyana'ya gitti. Geçimini sağlamak için bir süre oduncu olarak çalıştı. Ama en büyük isteği heykeltirici olmaktı, bunun için de 1898'de Bükreş Güzel Sanatlar Okulu'nun giriş sınavına katıldı ve okula kabul edildi. Okuldaki öğretmenlerinin yapıtlarından çok, "bağımsız" sanatçıların yapıtlarına ilgi duymakla birlikte, hacimlendirme ve anatomi konularında ciddiyle çalıştı. Öğrencilik yıllarında yaptığı "Anatomik Model" ("Ecorché", 1902) okul tarafından satın alındı ve uzun süre anatomi derslerinde model olarak kullanıldı. 1903'te ilk kez bir sipariş alarak Romanya'da tıp eğitiminin kurucusu General Carol Davila'nın bir büstünü (Bükreş Askeri Hastanesi) yaptı.

Aynı yıl, askerden döndükten sonra, ünlü Paris'ten Bükreş'e kadar gelmiş olan Auguste Rodin'e ilgi duymaya başladı. Rodin'in atak düşünceleri yenilikçileri coşkulandırırken, akademik tarzdan yana olanların kızgınlığını uyandırıyordu. Brancusi, ülkesinin sınırlarının ötesinde neler olup bittiğini merak etmeye başladı. İlk önce Münih'e gitti ve 1904 baharına değin orada kaldı. Daha sonra Paris'e gitmeye karar verdi. Ama bu, olanakları kısıtlı birisi için pahalı bir yolculuktu. Brancusi yolculuğun büyük bir bölümünü sırtında çantasıyla yaya olarak yaptı. Konstanz Gölünü gemiyle geçebilmek için saatini sattı.

Paris'te, Güzel Sanatlar Yüksekokulu'nda Antonin Mercié'nin (ö. 1916) atölyesine girdi. Mercié Rönesans dönemi Floransa heykeltiriciliğinden esinlenerek akademik tarzda çalışan bir sanatçıydı. Brancusi onun yanında bulunduğu iki yıl boyunca geçimini sağlamak için geceleri önce bir lokantada buluşukluk, daha sonra da bir Rumen Ortodoks kilisesinde koro yöneticiliği yaptı. Bu günün günlerinde bazı vatandaşlarından aldığı portre siparişleri de ona yardımcı oluyordu. 1906'da ilk kez Paris'te resmi Salon Sergisi'nde, sonra da Salon d'Automne'da (Güz

Salonu) yapıtlarını sergiledi. Oldukça klasik bir anlayışta olan bu ilk heykelleri, Rodin'in burulmuş çizgilerle belirginleşen yapıtlarının etkisindeydi. Brancusi bu etkiden uzaklaşabilmek için Rodin'in atölyesine girmeyi reddetmişti. "İnsan büyük ağaçların gölgesinde hiçbir şey yapamaz" diyordu.

1907'de varlıklı bir toprak sahibinin Romanya'daki mezarını yapma işini alan Brancusi, diz çökmüş bir genç kız heykeli yaptı. "Dua" (Romanya Sanat Müzesi, Bükreş) adlı bu yapıt onun, yalınlaştırılmış biçimlere doğru olan gelişiminin ilk evresiydi. Bükreş'te, yeni yeteneklerin yıllık sergisi "Tinerimea Artistica"ya katıldı. Paris'e dönünce Montparnasse'da bir atölye kiraladı. Rodin'in etkisinin görüldüğü son yapıtı, yüz çizgileri biçimlenmemiş bir mermer bloğu anımsatan "Uyuyan Esin Perisi"nin (1908, Romanya Sanat Müzesi, Bükreş) ilk çeşitlemesi oldu. Aynı yıl ilk özgün heykeli "Öpücük"ü yaptı. Bu yapıtta birbirine sarılmış iki gencin dikey figürleri simetrik çizgilerle kapalı bir oylum oluşturdu. Brancusi, en önemli özelliği olan ve ilerde pek çok sanatçıyı etkileyecek geometrikleştirme eğilimini ilk kez burada ortaya koymuştur. Amedeo Modigliani de 1910'dan sonra Brancusi'nin etkilerini yansıtan bir dizi heykel yapmıştır.

Olgun dönem yapıtları. Brancusi'nin 1910'da gerçekleştirdiği önemli bir yapıt da "Uyayan Esin Perisi"nin tunctan dökülmüş yeni bir çeşitlemesidir. Bu heykelde bütün çıkıntılar neredeyse yok ederek başı bir yumurta biçimine dönüştürmüştür. Brancusi 1912'ye değin "Uyuyan Esin Perisi"nin böyle yumurtayı anımsatan çok sayıda alçı ve tunc çeşitlemesini yaptı. Yumurta temasını, heykellerinde sık sık yinedi. Bazen bunlarda yüz çizgilerinin belirlen ("Prometheus", 1911, Guggenheim Müzesi, New York) ya da kıvrımları kesen ("Yenidoğan", 1915, Philadelphia Sanat Müzesi) hafif kabarıklıklara yer veriyordu. Onun bu eğilimi, 1924'te gerçekleştirdiği "Dünyanın Başlangıcı"yla (Philadelphia Sanat Müzesi) doruk noktasına ulaştı. Mermerden tam bir yumurta biçimindeki bu yapıt için Brancusi "kör bir adam için yapılmış heykel" tanımını kullanmıştı.

Brancusi'nin yapıtlarında özel bir yeri olan başka bir tema da kuştı. Bu, ilk kez 1912'de, Rumen halk efsanelerinde adı geçen büyülu kuşu konu aldığı "Maiastra" (Modern Sanat Müzesi, New York) adlı yapıtıyla ortaya çıkmıştı. Malzeme olarak mermerin kullanıldığı bu ilk çeşitlemede kuşun gövdesi oldukça yalınlaştırılmış, başı havada uçarken betimlenmişti. Bunu 1940'a değin 28 tane başka çeşitleme izledi. 1919'dan sonra Brancusi'nin "Maiastra"larda işlediği yumurtamsı kuş biçimi gittikçe uzayarak incelidi, kuşun hızlı uçuşunu simgeler biçimde elipse dönüştü. "Boşlukta Bir Kuş" (1924, Philadelphia Sanat Müzesi) adını verdiği bu heykellerinde Brancusi mermer ya da parlak cilalı tunc kullanmıştı.

1912'de Brancusi resmi Bükreş Salon Sergisi'nde heykel dalında birincilik ödülünü kazandı. 1913'te Paris'te, Salon des Indépendants'da (Bağımsızlar Salonu) yapıtlarını sergilemeyi sürdürürken, beş yapıtıyla da New York, Chicago ve Boston'daki Armory Show'a katıldı. Bunların arasında, 1933'e değin pek çok çeşitlemesini yapacağı "Mademoiselle Pogany" (1913, Philadelphia Sanat Müzesi) adlı şematize bir büst de vardı.

Brancusi, her şeyden önce "yontma" işlemini seviyordu. Bu onun deyimiyle "sanatçı ile malzemesi arasındaki acımasız bir hesaplaşma"ydı. Çoğu kez meşe ya da kestane ağacından, daha sonra tunca ya da mermer

uygulayacağı modeller yontuyordu. İlk ahşap heykeli olan 1914 tarihli "Savurgan Oğul" (Philadelphia Sanat Müzesi) soyutlamaya çok yakındı. Meşeden kabaca yontarak yaptığı bu heykelde yüz çizgileri belli belirsiz seçilebiliyordu. Oldukça tuhaf yapıtları arasında olan sonraki bir dizi ahşap heykelinde de bu yaklaşımını sürdürecekti. Yapıtını üstüne oturtacağı kaide Brancusi için çok önemliydi. Bazen üst üste konmuş beş altı parçadan oluşan kaideleri her zaman kendisi yapar, sık sık da değiştirirdi. Mobilyalarını, yatağını, piposu da dahil pek çok eşyasını kendisi üretirdi. 1918'de Rumen köy evlerinin direklerinden esinlenerek gerçekleştirdiği "Sonsuz Sütun" (Tirgu Jiu Parkı) üst üste konmuş simetrik öğelerin yinelenmesiyle oluşmuştur ve gökyüzüne doğru sonsuza kadar uzatılabilir. "Sonsuz Sütun" Brancusi'nin yapıtlarında çoğu kez ifade ettiği bir tinsel yükselme gereksinimine bir yanıtı. Kırsal yaşama olan bağlılığına uygun yalın yöntemlerle, sürekli olarak kafasında, insanla evren arasında belirli bir doğaüstü ilişki kurma çabası vardı.

1920 Salon Sergisi'ne gönderdiği fallusu çağırıştıran düşsel portresi "Prences X" (1916, Philadelphia Sanat Müzesi) bir skandal yarattı; polis Brancusi'yi uygunsuz yorumlara yol açan bu yapıtını geri çekmeye zorladı. Brancusi o sıralarda Bükreş'te "Arta Romana" grubunun sergisine katıldı. 1922'de "Balık"ın mermerden (Philadelphia Sanat Müzesi) ve "Genç Adam Gövdesi"nin ahşaptan ilk çeşitlemelerini yaptı. 1924'te Romanya'ya döndü. 1926'da, New York'taki Brummer Galerisi'nde yapıtlarının sergilenmesi nedeniyle ABD'ye gitti. Yapıtlarını Fransa'dan gemiyle yollamıştı. Bunlar Amerikan gümrük memurlarıyla Brancusi arasında iki yıl sürecek bir davaya yol açtı. "Boşlukta Bir Kuş" adlı tunc yapıtı o kadar soyuttu ki, gümrük memurları bunun bir heykel olduğuna inanmadılar ve Brancusi'yi Amerika'ya gizlice bir makine parçası sokmakla suçladılar. Brancusi 1928'de, artık yapıtlarının birçok alıcı bulduğu ABD'ye yeniden gitti ve davayı kazandı.

Geç dönem yapıtları. 1933'te İndore mihracesi Brancusi'yi görmeye Paris'e gitti ve ondan sahip olduğu heykelleri koymak için bir tapınak yapmasını istedi. Brancusi böyle bir Düşünme ve Kurtuluş Tapınağı yaratmak için birkaç yıl çalıştı ve mihracenin çağrışı üzerine 1937'de Hindistan'a gitti. Ama mihrace öldüğü için projesini gerçekleştiremedi. Bu arada, 1933'te Brummer Galerisi'ndeki yeni bir sergi için New York'a dönmüş, 1934'te de Chicago Rönesans Derneği'nde açılan "20. Yüzyıl Resim ve Heykeli" sergisine katılmıştı. 1937'de ve 1938'de, Tirgu Jiu Parkı'na konan üç anıtsal yapıtının ("Sonsuz Sütun"un 30 m boyunda ve çelikten yeni bir çeşitlemesi, "Öpücük Kapısı" ve "Sessizlik Masası") açılış törenleri için yeniden Romanya'ya gitti.

1939'da, New York kentindeki Modern Sanat Müzesi'nde açılan "Çağımızda Sanat" sergisine katılmak üzere bir kez daha ABD'ye gitti. Son önemli yapıtı 1943 tarihli "Uçan Kaplumbağa" (Guggenheim Müzesi, New York) oldu. Bundan sonra ABD'de ve Avrupa'da açılan birçok sergi Brancusi'nin ününü sağlamıştı. Bunların en büyüğü 1955'te New York'ta Guggenheim Müzesi'nde açılan ve yapıtlarının tümünü kapsayan sergiydi. 13 Haziran 1952 tarihinde çıkarılan bir kararname ile Brancusi Fransız yurttaşlığına kabul edildi.

Brancusi vasiyetinde, atölyesinde bulunan her şeyi (80'in üzerinde heykel), atölyenin

müze taşınıp özgün durumunda yeniden kurulması koşuluyla Paris Kenti Modern Sanat Müzesi'ne bıraktı. Ürettiği rustik mobilyalar, heykel aletleri ve yaşamında bir kez bile golf oynamadığı halde yaptığı golf sopaları bugün bu müzede sergilenmektedir.

OBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI "Nicolae Darascu Portresi" (1908, Romanya Sanat Müzesi, Bükreş), "Esin Perisi" (1912, Guggenheim Müzesi, New York), "Büyücü" (1916, Guggenheim Müzesi, New York), "Altın Kuş" (1919, Chicago Sanat Kulübü), "Adem ile Havva" (1921, Guggenheim Müzesi, New York), "Horoz" (1924, Modern Sanat Müzesi, New York), "Tansık" ("Beyaz Fok", 1936, Guggenheim Müzesi, New York).

Brand, Hennig (ü. 1670, Hamburg), fosfor bulan ve ilk kez bir elementin bulucusu olarak adını kimya tarihine yazdıran Alman kimyacı. Subay ve kendi kendini yetiştirmiş bir hekim olan Brand, 1669'da idrardan elde ettiği beyaz, mumsu maddeyi, karanlıkta parladığı için "ışıltili" anlamına gelen "fosfor" sözcüğüyle adlandırdı. Bu işlemi sır olarak sakladıysa da, 1680'de İngiliz kimyacı Robert Boyle da kendi yöntemleriyle fosforu keşfetti. Brand, adı metalleri altına dönüştürebileceğine inanılan simya taşı üzerindeki uzun araştırmaları nedeniyle, hak etmediği halde zaman zaman "simyacıların sonuncusu" olarak anılmıştır.

Brand, Sir Johannes Henricus (d. 6 Aralık 1823, Cape Town - ö. 14 Temmuz 1888, Bloemfontein, Oranje Vrystaat), Güney Afrikalı devlet adamı. Uzun yıllar Oranj Bağımsız Devleti'nin başkanı olarak, Güney Afrika'daki Boer cumhuriyetleri ile İngiliz sömürgeleri arasında uzlaşma sağlama çalıştı.

Kap Kolonisi Millet Meclisi sözcüsü Sir Christoffel Brand'ın oğlu olan Johannes Brand, Cape Town'daki South African College'da ve Hollanda'da Leiden Üniversitesi'nde eğitim gördü. 1849'da Cape Town'a dönerek avukatlığa başladı.

Kap Paramentosu'nda görev yaparken, 1864'te Oranj Bağımsız Devleti'nin başkanlığına getirildi. Dört kez yeniden seçilerek ölümüne değin bu görevi sürdürdü; istikrar-sız ülkenin neredeyse çözümsüz sorunlarının üstesinden geldi. Basutolarla (Sotholar) giriştiği savaş sonunda öne sürdüğü barış koşullarının ağırlığı, Basutoların şefi Mshweshwe'nin 1868'de İngilizleri Basutoland'i (bugün Lesotho) ilhak etmeye çağırmasına yol açtı. Brand 1871'de, Batı Griqualand'deki elmas madenlerini ele geçiren İngilizlerden 90 bin sterlin tazminat almayı başardı. Büyük Britanya ile Transvaal Cumhuriyeti arasındaki savaş boyunca (1880-81) barışı sağlamaya çalıştı ve görüşmelerde arabuluculuk yaptı. 1882'de Kraliçe Victoria, Brand'a "sir" unvanı verdi. Ülke içinde uyguladığı geleceğe yönelik politikalar, sınırlı kaynaklarla zenginleşmeyi sağlayarak, Oranj Bağımsız Devleti'ne "Model Cumhuriyet" lakabını kazandırdı.

Brandeis, Louis (Dembitz) (d. 13 Kasım 1856, Louisville, Kentucky - ö. 5 Ekim 1941, Washington, D. C., ABD), 1916-39 arasında ABD Yüksek Mahkemesi üyesi ve bu mahkemede görev alan ilk Yahudi.

Bohemyalı seçkin Yahudi ailelerinden gelen anne ve babası 1849'da Prag'dan ABD'ye göç etmişti. Brandeis Louisville'deki ve Almanya'nın Dresden kentindeki lise öğreniminden sonra 1877'de Harvard Hukuk Okulu'nu sınıf birincisi olarak bitirdi. Bir yıla yakın Missouri eyaletinin St. Louis

kentinde avukatlık yaptıktan sonra Boston'a döndü. 1916'da ABD Yüksek Mahkemesi'ne atanana değin burada başarılı ve parlak bir meslek yaşamı sürdürdü.

Brandeis, o güne değin güçlü bir savunmanın desteğini almamış çıkarların savunuculuğunu üstlenerek, halkın avukatı olarak ün kazandı. Aldığı davaları çoğunlukla kendisine bir ödeme yapılmaması koşuluyla kabul etti. Böylelikle, müşteri ya da sınıf çıkarlarının dar sınırlarını aşan yapıcı çözümler geliştirme olanağını da elde ediyordu. New York Equitable Life Assurance Society adlı sigorta şirketinin 1905'te yol açtığı panik sırasında Brandeis, New England Polisi Sahiplerini Koruma Komitesi'nin ücretsiz avukatlığını üstlendi. Sonunda yaşam sigortası şirketlerinin suistimallerini önlemek amacıyla bir yöntem geliştirdi. Massachusetts (1907'den sonra), New York ve Connecticut'ta uygulanmaya başlayan bu yöntem sayesinde yaşam sigortası tasarruf sandıklarının yürüttüğü basit bir işleme dönüştü, sigorta ödentileri çalışan insanların ödeyebileceği oranlara indirildi. Brandeis 1907-14 arasında çeşitli eyaletlerde asgari ücret ve azami çalışma saatlerini belirleyen yasanın anayasaya aykırılık iddialarına karşı savundu. Bu sırada, günümüzde de hukukçular arasında "Brandeis dosyası" olarak anılan, gerek sosyolojik ve ekonomik verilerin, gerek tarihsel deneyimlerin ve birikmiş raporların hukuksal önermeleri desteklemek amacıyla kullanılması yöntemini geliştirdi. Denemelerden oluşan *Other People's Money and How the Bankers Use It* (1914; Başkalarının Parası ve Bankerler Bu Parayı Nasıl Kullanıyor) adlı temel yapıtında, yatırımcı bankerlerin ABD sanayisi üzerindeki denetimini inceledi. Tekelleri ve iç içe geçmiş yönetim kadrolarını hedef alan bu çalışma, 1914'te hükümeti tekeller karşısında güçlendiren Clayton Antitröst Yasası ve Federal Ticaret Komisyonu Yasası gibi düzenlemelerin benimsenmesinde etkili oldu. Başkan Woodrow Wilson'ın yatırımcıların rekabete zorlanması yönündeki kuramını desteklemesinin karşılığında, Brandeis 28 Ocak 1916'da başkan tarafından ABD Yüksek Mahkemesi üyeliğine atandı. Çeşitli çıkar çevrelerinin ve Yahudi düşmanlarının şiddetli muhalefetine karşın, ataması Senato'ca da onaylanan Brandeis 5 Haziran'da görevine başladı.

Brandeis'in aldığı önemli kararlar, olgular üzerinde derin bir bilgiye dayanmakla birlikte, çoğu zaman didaktik ve yalvaşça görülmüştür. Yönetme yetkisinin halk adına sınırsız kullanılması biçiminde bir demokrasi anlayışına inanmadığı gibi, birkaç kişinin bir araya gelerek tüm toplumu etkileyen bir işi tekellerine almasıyla sonuçlanan bir bireysel özgürlük anlayışına da karşıydı. Federalizmin korunması için, eyalet yasama organlarının, çeşitli ve değişen gereksinimlere yanıt veren yasalar çıkarması gerektiğine inanıyordu; ama bu organların düşünce özgürlüğüne karışması da önlenmeliydi. California eyaletinin sendikal suçlar yasasına göre mahkûm edilen komünist (Charlotte) Anita Whitney olayında (Whitney-California Davası) dile getirilen bir düşüncenin, ancak Yargıç Oliver Wendell Holmes'un geliştirdiği ölçüt uyarınca (yasa dışı sayılan eylemleri özendirme açısından "açık ve mevcut bir tehlike" oluşturduğu durumda) cezalandırılabilirliği yönünde görüş belirtti. Bununla birlikte, yargı usulüne ilişkin sınırlamaları göz önüne alarak, Whitney'nin avukatı savunmayı anayasal söz ve düşünce özgürlüğü ilkesine dayandırmadığı için, sanığın mahkûmiyetinin onaylanması lehine oy kullandı. Brandeis daha önce de Yüksek Mahkeme'nin,

ABD'nin I. Dünya Savaşı'na girmesini etkileyen yayınlarda, 1917 Casusluk Yasası uyarınca suç unsuru bulmasına karşı çıkmıştı. Oy çokluğuyla alınan en önemli yüksek mahkeme kararlarından birinde (Erie Railroad Company-Tompkins Davası, 1938) aynı anda iki ya da daha çok eyaletin uyruğu durumunda olanları ilgilendiren davalarda, federal mahkemelerin yaklaşık 100 yıldır uygulanan "federal gelenek hukuku"na başvurmak yerine, ister yargıç, ister yasama organınca çıkarılmış olsun, davaya uygun eyalet yasalarını uygulamaları gerektiğini savundu.

Brandeis kamuoyunda yalnızca, 1912'den sonra ateşli bir üslupla siyonizmi savunmasıyla özdeşleştirildi. Ama 1982'de gün ışığına çıkarılan günce ve mektupları, mahkeme öncesi işlemlere ilişkin reform çalışmalarını genç arkadaşları Felix Frankfurter aracılığıyla gizliiden gizliye sürdürdüğünü ortaya koydu. Adli araştırmalarda, Saccho ve Vanzetti'nin savunulması gibi toplumsal etkinliklerde kullanılmak üzere 1916-39 arasında Frankfurter'e düzenli yıllık bir ödenek göndermişti. Massachusetts'teki Waltham'da 1948'de açılan üniversiteye Brandeis'in adı verildi.

Brandeis Üniversitesi, ABD'nin Massachusetts eyaletindeki Waltham kentinde karma eğitim veren özel yükseköğretim kurumu. Yahudi topluluğunun desteğiyle kurulan, bütün dinlerin üyelerine açık ilk üniversite olarak 1948'de öğretime başlamıştır.

Üniversitenin Yakındoğu ve Yahudi Araştırmaları Okulu, eski ve çağdaş Yahudi düşüncesi ile tarihi ve kültürü üzerinde ders programları sunar, araştırmalar düzenler. Yahudi Cemaat Hizmetleri adlı program Yahudi cemaatleri içinde çalışacak olanlara mesleki eğitim verir. Brandeis Üniversitesi'nin finansmanıyla İsrail'de etkinlikte bulunan Hiatt Enstitüsü toplumsal ve beşeri bilimlerde eğitim olanağı sağlar. Üniversite'nin Afrika, Akdeniz, Yakındoğu, Yahudi araştırmaları, biyoloji, bilgisayar ve iletişim bilimleri, güzel sanatlar ve uygulamalı sanatlar, çağdaş diller, edebiyat, matematik, fizik, psikoloji ve toplumsal bilimler fakülteleri vardır.

Brandenburg, eskiden Almanya'nın kuzeydoğu kesimindeki alçak bölgeleri kaplayan marklık, daha sonra Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'na bağlı elektörlük Prusya Krallığı'nın temelini oluşturan hanedanın çekirdeğidir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'nın Prusya eyaletine (*Land*) bağlı bir il iken, II. Dünya Savaşı ertesinde Prusya'nın ortadan kalkması üzerine Oder Irmağının batısında ayrı bir eyalet olmuş. 1952'de ADC'de eyaletlerin kaldırılarak illere (*Bezirke*) ayrılması üzerine eski bölgesel kimliği sona ermiş, 1990'da Batı ve Doğu Almanya'nın birleşmesiyle yeniden eyalet olmuştur.

Bölge ilköğretilerden önce Semnonların, daha sonra Slavların işgaline girdi. Alman kralı I. Heinrich'in (hd 919-936) Slav kabilesi Hevelli'nin başkenti Branibor'u (Brennaburg ya da Brennaburg) ele geçirmesiyle Alman fethi başlamış oldu. Slavlar bir ara Almanları geri püskürttüler. Ama 1106'dan sonra Saksonya dükü (sonradan Kutsal Roma-Germen imparatoru) Lothar ve onun 1134'te Kuzey Marklığı'nın (Nordmark) başına getirdiği I. Albrecht bölgeyi yeniden işgal ederek Hristiyanlaştırmaya başladılar. Bu süreç, Albrecht'i izleyen Ascherslebenlerin yönetimi sırasında 13. yüzyıl boyunca sürdü. Slavlar kültürel, siyasal ve ekonomik bakımdan giderek Almanlaştılar. 13. yüzyılda Brandenburg büyük bir zenginliğe kavuştu.

Berlin, yeni kurulan birkaç kentten biriydi. Brandenburg ise Elbe Irmağının batısındaki Eski Marklık (Altmark), Elbe ile Oder Irmağı arasındaki Orta Marklık (Mittelmark) ve Oder'in doğusunda yeni kazanılan topraklardaki Yeni Marklık (Neumark) olmak üzere üçe ayrıldı. Brandenburg'un yöneticisi, 12. yüzyıl ortalarında imparatorluk elektörü (seçici prens) unvanını aldı ve bu unvanı İmparator IV. Karl'ın Altın Fermanı ile onaylandı (1356). Ascherslebenler soyunun 1320'de tükenmesinden sonra elektörlükte birlik bozuldu. Alman kralı Wenzel (hd 1373-78) bir ölçüde güçlü bir yönetimi sağladı; ama genel olarak 14. yüzyılda yerel soylular, elektörlüğün ve eskiden özgür olan köylülerin aleyhine oldukça güç kazandılar.

İmparator Sigismund'un, Hohenzollern hanedanından Friedrich'i 1415'te elektörlüğe atmasıyla güçlü merkezi yönetim yeniden kuruldu. II. Friedrich (hd 1440-70) başkaldıran soyluları ve kentleri denetim altına aldı. Belli aralıklarla Brandenburg'a saldıran Pomeranyalılar, Friedrich'in kardeşi ve ardılı III. Albrecht'e (hd 1470-86) boyun eğdi. I. Joachim (hd 1499-1535) Brandenburg'a Roma hukukunu getirdi. Onu izleyen oğulları II. Joachim ile Johann'ın yönetimi sırasında Luthercilik benimsendi ve piskoposluk toprakları hanedana geçti. Johann Sigismund döneminde (1600-20) Cleves, Mark ve Ravensburg ile Hohenzollern iktidarının Almanya'nın batısındaki çekirdeğini oluşturan Minden, Brandenburg'a geçti. Hanedan daha önce de Silezya'ya ayak basmış (1537), daha önemlisi Polonya kralınca Prusya düklüğü olarak tanınmıştı (1569). 17. yüzyılda ele geçirilen topraklar arasında Halberstadt ve Magdeburg piskoposlukları da vardı.

Georg Wilhelm'in elektörlüğü (1619-40) sırasında süren Otuz Yıl Savaşı'nda (1618-48) Brandenburg, önce tarafsız kalmaya çalıştı ama İsveçlilerce uzun süre işgal edildi. Oğlu Büyük Elektör Friedrich Wilhelm (hd 1640-88) elektörlüğü İsveçlilerden kurtararak düzeni yeniden sağladı; Almanya'nın başlıca Protestan prensi oldu; Brandenburg-Prusya'yı sağlam bir mali yapısı, hizmete hazır bir ordusu ve güçlü bir bürokrasisi bulunan önemli bir Avrupa devleti durumuna getirdi. Friedrich Wilhelm 9 Mayıs 1688'de öldüğünde, arkasındaki Prusya ile birlikte Brandenburg, eriştiği güç açısından imparatorluk prenslikleri arasında yalnızca Avusturya'nın gerisinde kalıyordu. Brandenburg büyük elektörü Alman Protestanlığının başı sayılıyor, 104.000 km²'yi aşkın bir alan üzerinde hüküm sürüyordu. Devlet gelirleri çok artmıştı. Küçük ama iyi eğitilmiş güçlü ordusu sayesinde o dönemin siyasal ve askeri güçleri arasında eskiden İsveçlilerde olan üstünlüğü ele geçirmişti.

Yeni elektör III. Friedrich (Prusya kralı I. Friedrich), babasının izlediği siyasetin ürünlerini daha uygun koşullar içinde topladı. 1688'de III. William'in İngiltere tahtını elde etmek için giriştiği saldırıya yardım etti. XIV. Louis'e karşı öteki Alman prensleriyle birleşti. Ardından gerek Fransa, gerek Osmanlı Devleti'ne karşı imparatorluk safında savaştı. Bu sırada Friedrich'in baş danışmanı olan Eberhard Dankelmann'ın (1643-1722) Friedrich'in reform çalışmalarının sürdürülmesinde çok önemli katkısı oldu. Ama Dankelmann bu arada pek çok düşman kazandığından 1697'de gözden düştü, birkaç yıl süreyle hapsedildi. Friedrich'in en önemli başarıları, kendisi ve ardılları için krallık unvanını elde etmek, böylelikle babasının çalışmalarını tamamlamak oldu. Önce 1692'de, sonra 1698'de günderme gelen bu sorun, İspanyol tahtına

kimin çıkacağı konusunda bir savaş olasılığının belirmesi karşısında, İmparator I. Leopold ve bakanlarının Brandenburg ile uzlaşmaya yanaşması üzerine çözüme kavuştu. Uzun görüşmelerden sonra kral unvanının Brandenburg'dan değil, imparatorluğun dışında kaldığı için Prusya'dan alınması kararına varıldı. Bunun karşılığı olarak Friedrich, Leopold'a 8 bin kişilik bir kuvvetle yardım etmeye söz verdi. Friedrich'in kendisini "Prusya'da kral" ilan ettiği taç giyme töreni, 18 Ocak 1701'de Königsberg'de yapıldı. Sonraki yıllarda Friedrich, daha çok İspanyol Veraset Savaşı'na katılmak, Büyük Kuzey Savaşı'nın (1700-21) gelişmeleri karşısında ülkesinin çıkarlarını korumak gibi sorunlarla uğraştı. Yönetimi sırasında Brandenburg'a katılan topraklar sınırlı ve önemsizdi; ama ülkenin zenginliği ve gönenç elektöre eğitim alanında birçok çalışma yapma ve bayındırlık yatırımlarında bulunma olanağı verdi. 1694'te Halle Üniversitesi kuruldu; güzel sanatlar ve bilim akademileri açıldı; Berlin büyük ölçüde imar görüldü.

Friedrich 25 Şubat 1713'te öldü. Brandenburg'un sonraki tarihi ise Prusya(*) tarihine iç içe geçti.

Brandenburg, Almanya'nın doğusunda eyalet (*Land*). II. Dünya Savaşı'ndan sonra kısa bir süre eyalet statüsü taşıyan Brandenburg 1990'da Doğu ve Batı Almanya'nın birleştirilmesinden sonra yeniden bir eyalet olarak düzenlenmiştir. Eskiden Doğu Almanya'yı oluşturan toprakların ortadoğu ve doğu kesimlerini kaplar. Daha önce Doğu Almanya'nın illeri (*Bezirke*) olan Potsdam ve Frankfurt'un tümünü, Kottbus'un büyük bölümünü, Neubrandenburg ve Schwerin illerinin ise küçük bölümlerini içine alır. Yüzölçümü 29.059 km², yönetim merkezi Potsdam'dır.

Tarihsel Brandenburg prensliği bir markgrafiye ya da marklık olarak kuruldu. Daha sonra Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'na bağlı bir elektörlük oldu. Prusya Krallığı'nı kuran hanedanın çekirdeğini Brandenburg elektörleri oluşturdu. Brandenburg 1701'de yönetsel bakımdan Prusya'ya bağlandı. 1815'te Prusya'nın bir ili oldu. Bu statüsünü 1871'de Alman devletlerinin birleşmesinden sonra da korudu. II. Dünya Savaşı'nın sonunda Almanya parçalanınca Brandenburg'un Oder Irmağının batısında kalan kesimi ayrı bir eyalet oldu. 1952'de Doğu Almanya'daki eyaletlerin illere bölünmesiyle eyalet statüsünü yitirdi. 1990'da bu illerin birleştirilmesiyle yeni Brandenburg eyaleti oluşturuldu. Berlin kenti, eyaletin ortasında yer almasına karşın, yönetsel bakımdan Brandenburg'dan bağımsızdır.

Bugünkü Brandenburg eyaleti genellikle kumlu topraklardan oluşur. Bu toprakların üzerinde yer yer verimli alanlara, çam ve göknar ağaçlarından oluşan ormanlara rastlanır. Kumlu toprakları nedeniyle Brandenburg'a eskiden "Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun kum kutusu" denirdi. Eyaleti Elbe ve Oder ırmakları ile bu ırmakların kolları sular. Bölgede 600'den fazla göl vardır.

Yörede yetiştirilen başlıca ürünler arpa, çavdar, yulaf, patates ve buğdaydır. Hayvancılık, mandıracılık, sebzeçilik ve meyvecilik de önemlidir. Eyalet topraklarının önemli bir bölümü ormanlarla kaplıdır. Brandenburg'un nüfus yoğunluğu fazla değildir. Eyaletteki başka kentler Potsdam, Kottbus, Brandenburg ve Frankfurt an der Oder'dir. İnşaat, çelik üretimi ve dokumacılık ekonomik açıdan büyük önem taşır. Elbe ve Oder ırmaklarını Havel ve Spree ırmaklarına bağlayan Elbe-Havel ve Oder-

Spree kanallarında mavnalarla taşımacılık yapılır. Nüfus (1990 tah.) 2 641 200

Brandenburg, tam adı BRANDENBURG AN DER HAVEL, Almanya'nın doğusundaki Brandenburg eyaletinde (*Land*) kent Berlin'in batısındaki Havel Irmağının her iki yakası üzerinde yer alır. Batı Slav kökenli Hevelli kabilesince Branibor (Brennabor ya da Brennaburg) adıyla kuruldu. 928'de I. Heinrich burayı ele geçirdiyse de Hevelli kabilesi boyun eğmedi ve 983'te Slavlar, Brandenburg'u geri aldı. Kentteki ilk piskoposluk 948'de kuruldu. Hevelli kralı Pribislav-Heinrich'in çocuğu olmadığı için kent 1134'te Aschersleben ailesinden I. Albrecht'e geçti. Albrecht kenti yeniden inşa etti ve 1157'de markgrafiye bu kentin adını verdi.

Piskoposluk kalıcı olarak ancak 1161'de yeniden kurulabildi. 1356'da Brandenburg'daki marklık elektörlüğe dönüştü. Güney yakasındaki ilk Slav yerleşmesi. Eski Kent (Altstadt) adını aldı. Kuzey yakasındaki Alman yerleşmesi ise Yeni Kent (Neustadt) adıyla Brandenburg markgrafiğinin merkezi oldu. Bu iki yerleşme ancak 1715'te tek bir belediyede birleştirildi. 1539'da piskoposluk Lutherçiliği benimsedi; 1598'de Brandenburg elektörlüğüne katıldı.

Kentteki mimari anıtlar arasında Havel Irmağı üzerindeki bir adada 1165'te yapımına başlanmış romanesk üslupta bir katedral bulunur. Katedral 14. yüzyılda gotik üslupta yeniden inşa edilmiş. 1960'larda da kapsamlı bir onarımdan geçmiştir. Öbür anıtsal yapılar, St. Jakob Şapeli (1320) ile aynı yüzyıla ait St. Katharine Kilisesi'dir. Kentin surlarından bir bölümünü oluşturan 10 kuleden yalnızca 32 m'lik yuvarlak bir kule ayakta kalmıştır.

Başlıca sanayi kuruluşları, traktör ve makine imalatını besleyen yerel çelik üretimine ve çelik işlemeyle dayanır. Kentte ayrıca dokuma (jüt, giyim) ve den işleme fabrikaları ile haddehane ve tel çekme tezgâhları vardır. Denilen merkezi Plauen Gölü de kentin yakınlarındadır. Elbe-Havel Kanalı'nın doğu ucunda işlek bir limanı olan kentte balıkçı tekneleri üreten büyük bir tersane de bulunur. Nüfus (1989 tah.) 94.872.

Brandenburg Kapısı, Almanca BRANDENBURGER TOR, Berlin'in günümüze ulaşan tek eski kent kapısı. Almanya'da Berlin'deki Unter den Linden Caddesi'nin batı ucunda yer alan kapıyı, 1788-91 arasında Carl G. Langhans, Atina Akropolis'i'ndeki Propylaeon'u örnek alarak yaptı. Berlin'in zafer taşı olan kapının tepesinde dört atın çektiği ünlü savaş arabası heykeli bulunur. Yapının

Brandenburg Kapısı, Berlin
Jerry Cooke Photo Researchers

tümü II. Dünya Savaşı sırasında ağır hasar gördü. Kapı, 1957-58'de onarıldı, heykel de özgün kalıbında yeniden döküldü. 1961-89 yılları arasında Batı ve Doğu Berlin'i birbirinden ayıran Berlin Duvarı'nın kapalı tuttuğu kapı, 22 Aralık 1989'da yeniden açıldı.

Brandes, Georg (Morris Cohen) (d. 4 Şubat 1842, Kopenhag - ö. 19 Şubat 1927, Kopenhag), 1870'ten 20. yüzyılın ilk yıllarına değin İskandinav edebiyat dünyasında olağanüstü etkisi olan Danimarkalı eleştirmen.

1864'te Kopenhag Üniversitesi'ni bitirdi. Avrupa gezisi sırasında (1865-71) Paris'te tanıştığı İngiliz siyaset düşünürü John Stuart Mill ve Fransız eleştirmenler Taine ve Renan'dan etkilenecek Danimarka'yı kültürel yalıtılmışlıktan ve taşralılıktan kurtarmayı görev edindi. Batı Avrupa'da siyaset ve kültür alanında gelişen liberal eğilimleri reformcu bir coşkuyla ülkesinde yaydı.

1871'de Kopenhag Üniversitesi'nde başlattığı bir dizi konferans, *Hovedstrømninger i det 19de aarhundredes litteratur* (1872-90, 6 cilt; 19. Yüzyıl Edebiyatında Başlıca Akımlar) adıyla yayımlandı. Oyun yazarı Ibsen ile dostluk kurdu ve onun gerçekleştirmeye çalıştığı manevi devrimi benimseyerek bu yolda çalıştı. Ayrıca Björnson, Jens Peter Jacobsen, Jonas Lie, Alexander Kielland ve Strindberg gibi önemli yazarların da dostu ve destekçisi oldu. Kopenhag'daki liberal aydınlar arasında bazı yandaşlar kazanmakla birlikte, onu "tanrıtanımaz bir Yahudi" olarak niteleyen tutucuların şiddetli tepkileriyle karşılaştı. Kopenhag Üniversitesi'ne estetik profesörü olarak alınmaması üzerine 1877'de Berlin'e yerleşti ve 1883'e değin orada kaldı.

Brandes'in radikal görüşlerini açıkladığı bilimsel çalışmaları arasında, filozof Kierkegaard, sosyalist önder Ferdinand Lassalle ve Danimarkalı Aydınlanma dönemi oyun yazarı Ludvig Holberg üzerine yazdığı monografiler vardır. Kendi izleyicilerini ele aldığı *Det moderne gjennembruds mænd* (1883; Çağdaş İlerlemeyi Gerçekleştirenler) ile *Danske digtere* (1877; Danimarkalı Şairler) eleştiri alanındaki önemli yapıtlarındandır.

Brandes, 1880'lerin sonuna doğru Nietzsche'nin etkisiyle aristokrat radikalizmine dayanan bir felsefe geliştirdi. *Aristokratisk radikalisme* (1889; Aristokratik Radikalizm) adlı yapıtı ile daha sonra yazdığı Shakespeare, Goethe, Voltaire, Julius Caesar ve Michelangelo'nun yaşamöyküleri bu felsefeyi yansıtır.

Brandes 1902'de Kopenhag Üniversitesi'nde profesörlük yapmak üzere Danimarka'ya çağrıldıysa da, yaşamının sonuna değin kavgacı kişiliğini korudu. Baskı ve

gericiliğe karşı çıkmaktan hiç çekinmedi; *Sagnet om Jesus* (1925; İsa Mitosu) gibi yapıtları yüzünden birçok düşman edindi.

Brando, Marlon, (Jr.) (d. 3 Nisan 1924, Omaha, Nebraska), ABD'li tiyatro ve sinema oyuncusu. Derinlemesine işlediği tiplerleriyle tanınmıştır. Sinema tarihinin en büyük oyuncularından biri sayılır.

Babası satıcı, annesi tiyatro oyuncusu olan Brando Illinois'da büyüdü. Daha sonra New York'a gitti ve New School for Social

Brando
ABC Ajansı

Research'ün Tiyatro Atölyesi'nde eğitim görürken bir yandan da küçük roller aldı. Tennessee Williams'ın *A Streetcar Named Desire* (1947; *İhtiras Tramvayı*/Arzu Tramvayı) adlı oyununun Broadway'de sahneleşmesinde Stanley Kowalski rolünde başarılı bir oyun çıkararak bu rolün belki de en yetkin yorumunu sundu ve olumlu eleştiriler aldı. 1940'ların sonlarında ünlü Actors Studio'da(*) Lee Strasberg ve Elia Kazan'la çalıştı. İlk filmi *The Men*'de (1950; *Erkekler*) canlandırdığı belden aşağısı felçli asker tipiyle büyük övgü topladı. Rolün havasına girebilmek için bir fizik tedavi kliniğinde bir ay geçirmiş, Strasberg'in Stanislavski'den yola çıkarak geliştirdiği ve *the method* (yöntem) olarak bilinen oyunculuk anlayışının en başarılı uygulayıcılarından olduğunu kanıtlamıştır.

Kazan'ın *A Streetcar Named Desire* (1951; *İhtiras Tramvayı*) ve *Viva Zapata!* (1952; *Viva Zapata!*), Joseph L. Mankiewicz'in *Julius Caesar* (1953; *Jül Sezar*) ve gene Kazan'ın *On the Waterfront* (1954; *Ruhumlar Üzerinde*) filmlerindeki başarılı oyunlarıyla üst üste dört kez en iyi erkek oyuncu dalında Oscar'a aday gösterildi. *Ruhumlar Üzerinde* ile bu ödülü kazandı. *The Wild One* (1954; *Kanlı Hücum*) filminden sonra hem oyuncu olarak, hem de özel yaşamındaki dikbaşlı kişiliğiyle ününü artırdı.

1959'da Pennebar adlı kendi yapım şirketi ni kurdu ve 1961'de hem yapımcılığını üstlendiği, hem yönettiği, hem de oynadığı tek filmi *One-Eyed Jacks*'i (*Aşk ve İhtikam*) gerçekleştirdi. *Desirée* (1954; *Napolyon ve Sevgilisi*), *Guys and Dolls* (1955; *Gönül Yolu*), *Teahouse of the August Moon* (1956; *Çayhane*), *Sayonara* (1957; *Sayonara*), *The Young Lions* (1958; *Genç Aslanlar*), *Mutiny on the Bounty* (1962; *Denizde İsyan*), *The Chase* (1966; *Amansız Takip/Kaçaklar*), *Reflections in a Golden Eye* (1967; *Parıltılı Gözler*) ve *Queimada!* (1969; *İsyan*) rol aldığı önemli filmler arasındadır. *The Godfather* (1972; *Baba*) filmindeki oyunuyla ikinci kez Oscar kazanan Brando, Amerika Yerlilerinin içine itildikleri kötü durumu ve Hollywood filmlerinde basmakalıp bir biçimde gösterilmelerini kınamak amacıyla ödülü reddetti. Daha sonraki filmleri arasında Bernardo Bertolucci'nin olaylar yaratan filmi *Ultimo tango a Parigi* (1972;

Paris'te Son Tango), Arthur Penn'in *The Missouri Breaks* (1976; *Bozgun*), Richard Donner'ın *Superman* (1978; *Süpermen*), Francis Ford Coppola'nın *Apocalypse Now* (1979; *Kıyamet*) adlı filmleri ile *A Dry White Season* (1989) ve *The Freshman* (1990) sayılabilir.

Brando, 1966'dan sonra Polinezya'da kendisine ait Tetiaroa mercan adasında yaşadı.

Brandon, Kanada'nın Manitoba eyaletinin güneybatısında kent. Winnipeg'in 211 km batısında, Assiniboine Irmağı üzerinde yer alır. Kanada Pasifik Demiryolu hattının 1881'de Hudson Körfezi Kumpanyası'nın ticaret noktası Brandon House yakınlarına ulaşmasından sonra kuruldu. Kumpanya hissedarlarından Brandon dükü Douglas'ın soyluluk adıyla 1793'te kurulan ticaret noktası daha sonra Churchill Park'ta yeniden inşa edilmiştir. Bugün Brandon, Trans-Kanada Karayolu ile gene bütün kıtayı aşan iki demiryolu hattı üzerinde önemli bir ulaşım merkezidir. Ayrıca işlek bir havaalanı vardır. "Kanada'nın Buğday Kenti" olarak tanınan Brandon, zengin bir tahıl bölgesinin de pazarlama ve dağıtım merkezidir. Başlıca ürünleri un, et, gübre, kimyasal maddeler ve petrol ürünleridir. Kentte Brandon Üniversitesi'nin (1899) yanı sıra Assiniboine Community College ile Yerliler için bir okul ve devletçe işletilen bir tarım araştırma çiftliği bulunur. Kuzeydeki 2.980 km²'lik Riding Dağı Ulusal Parkı ile güneydoğudaki 250 km²'lik Spruce Woods Eyalet Parkı ve Orman Alanı çok sayıda turist çeker. Kentin güneyindeki 190 km²'lik Turtle Dağı Eyalet Parkı'nda birkaç göl ile bir bölümü ABD sınırları içinde kalan Uluslararası Barış Bahçesi yer alır. Her yıl Brandon'da Kraliyet Kış Fuarı ile tarım ve sanayi sergisi Manitoba Eyalet Fuarı (haziran-temmuz) düzenlenir. Nüfus (1987 tah.) 39.286.

Brandt, Alfred (d. 3 Eylül 1846, Hamburg, Almanya - ö. 29 Kasım 1899, Brig, İsviçre), Alman inşaat mühendisi. Alp Dağlarındaki en büyük tünel olan Simplon Tüneli'nin açılması çalışmalarını yönetmiştir.

Henüz genç bir demiryolu mühendisi olarak çalıştığı 1870'lerde, İtalya-İsviçre arasındaki St. Gotthard Tüneli'nin açılması çalışmaları sırasında ortaya çıkan güçlükleri gözlemleyen Brandt, önce delme, ardından patlatma yöntemiyle yürütülen açma çalışmalarında pnömomatik sondaj makineleri yerine hidrolik ağıtlardan yararlanmanın daha etkili olacağını düşündü. Bu amaca yönelik olarak tasarımı yaptığı bir makine ilk olarak Avusturya-İsviçre arasında kurulan demiryolu hattının Alp Dağları bölümündeki Arlberg'de açılan tünelin inşaatı sırasında denendi ve başarılı oldu. İtalya-İsviçre arasındaki Simplon Tüneli'ni açma görevi verilen Brandt, tünelin derinliklerinde ortaya çıkan yüksek sıcaklıkların yaratıldığı sorunların üstesinden gelmek amacıyla cürekâr bir plan geliştirdi. Buna göre, açma çalışmaları birbirine paralel iki ayrı galeri halinde yürütülecek, galeriler ise çapraz kanallarla birbirine bağlanarak havalandırma ve moloz taşıyan vagonların yüklenmesi için gerekli bağlantı sağlanacaktı. Brandt'ın tasarısı büyük bir başarıya ulaştı. Ama günde yaklaşık 24 saat çalışan Brandt, inşaatın başlamasından yaklaşık bir yıl sonra bu zorlu çalışmaya yenik düşerek öldü.

Brandt, Bill, asıl adı WILLIAM BRANDT (d. Mayıs 1904, Londra - ö. 20 Aralık 1983, Londra), 20. yüzyıl İngiliz yaşamını belgeleyen fotoğrafları, çıplakları konu alan alışılmamış çalışmalarıyla tanınan fotoğrafçı.

Brandes, 1866
Kongelige Bibliotek, Kopenhag

Bili Brandt'in bir çıplak çalışması, 1952

Bili Brandt

Mat siyah ile saf beyaz arasındaki güçlü kontrastı çoğu fotoğrafının temel özelliği yapmıştır.

1929'da, ABD'li ressam ve fotoğrafçı Man Ray'in Paris'teki stüdyosunda çalıştı. 1931'de İngiltere'ye dönerek serbest gazete fotoğrafçılığı yapmaya başladı. *The English at Home* (1936; İngiliz Evinde) adıyla yayımlanan bir fotoğraf dizisi hazırladı. Bu fotoğrafların çoğu, Eugène Atget, Brassai ve Henri Cartier-Bresson gibi Fransız fotoğrafçıların etkilerini taşıyordu. Bu etki Brandt'in Brassai'nin *Paris de nuit* (1933; Geceleyin Paris) adlı çalışmasının İngiltere'deki karşılığı olarak hazırladığı sonraki albümü *Londres de nuit*'de de (1938; Geceleyin Londra) görülür. Brandt, Luis Buñuel'in filmlerinden de etkilendi.

1937'de İngiltere'nin kuzeyindeki sanayi kentlerini ve kömür ocaklarının bulunduğu bölgeleri görüntülemeye başladı, fotoğraflarıyla 1930'larda İngiltere'de sanayi işçilerinin içinde bulunduğu umutsuz durumu yansıttı. II. Dünya Savaşı başladığında fotoğrafçı olarak İçişleri Bakanlığı'na girdi ve savaşın İngiltere cephesini görüntüledi, hava saldırıları sırasında birer sığınğa dönüşen metro istasyonlarında, yapıların bodrumlarında toplanan Londralıların belgeleri. Ayrıca, karantina altında terk edilmiş sokaklarıyla bir hayalet kente dönüşen Londra'nın güzelliğini yansıtan fotoğraflar çekti, "Ay Işığında St. Paul Katedrali" (1942) bunlar arasındadır.

Brandt, savaştan sonra İngiliz edebiyatıyla ilgili bir manzara dizisi hazırladı. Bu çalışması, 1951'de *Literary Britain* (Edebiyatta Britanya) adıyla yayımlandı. Manzara fotoğraflarında ve bunları izleyen portrelerinde doğalcılıktan gittikçe uzaklaştı. En tanınmış albümü *Perspective of Nudes* ile (1961; Çıplakların Görünümü) deneysel üslubu doruğuna ulaştı. Bu fotoğrafların bazısında, çok geniş açılı ve sabit odaklı objektif kullandığı yakın çekimlerle insan bedenini çarpıtarak soyut biçimler yarattı. Başka fotoğraflarında ise çarpıtılmış insan bedenini, uçurumlar ve kayalık kumsallardan oluşan görüntülerinin bir parçası olarak kullandı. Brandt'in başka albümleri arasında, geçmişteki farklı dönemlerini yansıtan *Shadow of Light* (1966; 2. bas. 1977; Işığın Gölgesi) ve *Bill Brandt Nudes: 1945-1980* (1980; Bill Brandt'in Çıplakları: 1945-1980) vardır.

Brandt, Georg (d. 21 Temmuz 1694, Riddarhyttan - ö. 29 Nisan 1768, Stockholm, İsveç), kobaltı bulup element halinde ayıran İsveçli kimyacı. 1727'de Stockholm'deki Madencilik Konseyi'nin kimya laboratuvarı yöneticiliğine atanan Brandt, üç yıl sonra Kraliyet Darphanesi'nin müdürlüğüne getirildi. 1730'da kobaltı bulup adlandırarak, daha önceki çağlarda bilinmeyen bir metali bulan ilk kişi oldu. Arsenik bileşiklerinin bileşimlerine ve çözünürlüklerine ilişkin çalışmalarını 1733'te yayımladı; daha sonra antimon, bizmut, cıva ve çinko üzerinde araştırmalar yaptı. Hidroklorik, nitrik ve sülfürik asitlerin üretimine ilişkin çalışmaları 1741 ve 1743'te yayımlandı. Simyayı bütünüyle reddeden ilk kimyacılar arasında biri olan Brandt, sonraki yıllarını, değersiz metalleri altına dönüştürdüğü öne sürülen sahte simya yöntemlerinin geçersizliğini kanıtlamaya adanmıştı.

Brandt, Willy, asıl adı KARL HERBERT FRAHM (d. 18 Aralık 1913, Lübeck - ö. 8 Ekim 1992, Unkel, Almanya), Doğu-Batı ilişkilerindeki yumuşamaya önemli katkılarıyla tanınan devlet adamı. 1964-87 arasında Almanya Sosyal Demokrat Partisi (SPD) başkanı, 1969-74 arasında da Batı Alman şansölyesi olarak görev yapmıştır.

Üniversite giriş sınavını 1932'de kazandı. Ama bir yıl sonra Naziler iktidara gelince, genç bir Sosyal Demokrat olarak sürdürdüğü etkinlikler yüzünden Gestapo ile başı derde girdi, tutuklanmamak için ülkeden kaçmak zorunda kaldı. Willy Brandt takma adını bu sırada aldı, Norveç'te gazetecilik yapmaya başladı. Naziler Norveç'i işgal edince bu kez İsveç'e kaçtı. II. Dünya Savaşı boyunca orada kaldı. Savaş bitince Norveç yurttaşı olarak Almanya'ya döndü, bir süre Berlin'deki Norveç temsilcilğinde basın ataşeliği görevinde bulundu.

Siyasal yaşama dönmek üzere yeniden Alman yurttaşlığına geçti. Bir süre SPD Yürütme Komitesi'nin Berlin temsilcisi olarak çalıştıktan sonra, 1949'da federal parlamentoya girdi. Sekiz yıl sonra, seçildiği Batı Berlin belediye başkanlığı (1957-66) görevi dünyaca tanınmasını sağladı. SSCB'nin 1958'de Batı Berlin'in askerden arındırılmış açık kent ilan edilmesini istemesi, özellikle 1961'de Berlin Duvarı'nın örülmesi karşısında kararlı bir tutum izledi. 1964'te Erich Ollenhauer'in yerine SPD başkanlığına seçildi. 1961, 1965 ve 1969'da üç kez şansölyeliğe aday oldu.

Hristiyan Demokratlarla Sosyal Demokratlar arasında 1966'da kurulan büyük koalisyonunda dışişleri bakanı ve şansölye yardımcısı oldu. 1969 federal seçimlerinde SPD'nin oylarını artırmaya üzerine Hristiyan Demokratlar ilk kez muhalefete geçti ve Brandt, Hür Demokrat Parti'yle (FDP) bir koalisyon hükümeti kurdu. Brandt hükümetinin ilk önemli kararı, Alman markını (DM) revalüe etmek, ikincisi de Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'nı imzalamak oldu.

Brandt şansölye seçildikten bir yıl sonra çalışmalarını dış ilişkilerde yoğunlaştırdı. Özellikle Doğu Almanya, Doğu Avrupa'nın öteki sosyalist ülkeleri ve SSCB ile ilişkileri geliştirmek amacıyla *Ostpolitik* (Doğu poli-

Willy Brandt

Authenticated News International

tikası) olarak bilinen politikayı oluşturdu. Bu çabaların sonucunda Ağustos 1970'te SSCB ile AFC arasında, iki ülkenin kuvvete başvurumamayı karşılıklı olarak taahhüt ettiği ve Avrupa'nın o günkü sınırlarını tanıdığı bir antlaşma imzalandı. Aynı yılın aralık ayında Batı Almanya ile Polonya arasında imzalanan saldırmazlık antlaşması, Oder-Neisse hattını Polonya sınırı olarak kesinleştirdi. Bunu Eylül 1971'de Berlin'in statüsüne ilgili Dört Büyükler antlaşması izledi. Bu arada Brandt'in Polonya'yla yaptığı antlaşma önemli tartışmalara yol açtı. Brandt'in karşıları, antlaşmanın II. Dünya Savaşı'ndan sonra işgale uğrayan Alman topraklarının yitirilmesini anlamına geldiğini ileri sürerken, yandaşları böylece iki Almanya'nın yeniden birleşmesinin yolunun açıldığını ve Doğu Avrupa'yla ilişkilerde istikrar sağlandığını savunuyordu. Avrupa birliği düşüncesinin sadık bir yandaşı olan Brandt, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) genişlemesine Fransa'dan gelen itirazları kırmak için kişisel ağırlığını kullandı. İngiltere'nin ve öbür ülkelerin AET'ye girmesi konusunda başka bütün devlet adamlarından daha çok çaba harcadı. Ama bir casusluk skandalı yüzünden Mayıs 1974'te istifa etmek zorunda kaldı. 1976'da Sosyalist Enternasyonal'in başkanlığına seçildi. 1977'de Uluslararası Kalkınma Sorunları Bağımsız Komisyonu'nun (Brandt Komisyonu) başkanlığını üstlendi. Komisyon, özellikle gelişmekte olan ülkelerin dünya ekonomisinde karşılaştığı sorunlarla ilgilenen saygın bir araştırma kurulu durumuna geldi. Brandt, Mart 1987'de SPD başkanlığından ayrıldı.

Doğu ile Batı arasında yakınlaşma sağlanması yönündeki kesintisiz çabalarından dolayı 1971'de Nobel Barış Ödülü alan Brandt'in düşüncelerini ve siyasal anılarını içeren pek çok kitabı arasında *Von Bonn nach Berlin* (1957; Bonn'dan Berlin'e), *Draussen* (1966; G. Struve ile birlikte, Dışarda), 1971'de İngilizceye çevrilen *Essays, Reflection and Letters 1933-47* (Denemeler, Düşünceler ve Mektuplar 1933-47), *Der Wille zum Frieden* (1971, Barış Arzusunu), *Begegnungen und Einsichten* (1976; Karşılaşmalar ve Görüşler), *Links und frei* (1982; Sol ve Özgür) sayılabilir.

brandy, şaraptan ya da mayalanmış meyve püresinden damıtılan alkollü içki. *Brandy* sözcüğü tek başına kullanıldığında genellikle bu içkinin yalnızca üzümünden yapılan türünü belirtir. Şaraptan ya da öteki meyvelerin mayalanmış pürelerinden yapılan *brandy*'ler, söz konusu meyvenin adını taşır. Belirli meyvelerden üretilen türleri dışında, *brandy*'ler genellikle yıllandırılır. İçki tahta kaptan yıllanırsa koyulaşır, kehribar rengini alır. Çömlek ya da parafinlenmiş fiçilerde ise özgül berrak rengini korur, eritilmiş karamel eklenmesi durumunda kararır. *Brandy* yaklaşık yüzde 50 oranında alkol içerir; *sherry*, *Madeira* ve yemek üzerine içilen öteki şaraplara katılan *brandy*'de ise yüzde 80-95 oranında alkol bulunur. Damıtılmış öteki içkiler gibi *brandy* de şişelendikten sonra daha nitelikli duruma gelmez. Eskiden *brandy*'nin yaşını gösteren, yıldız ya da harflerden oluşan işaretler bugün dağıtıcılarca ürünün kalitesini belirtmek amacıyla kullanılır.

Brandy adı, damıtılma işleminde ısı uygulandığını belirten Felemenkçe *brandewijn* (yanık şarap) sözcüğünden gelir. *Brandy*'nin ticari amaçla şaraptan damıtılması 16. yüzyılda başlamıştır. Bir öyküye göre ilk kez Felemenkli bir kaptan, kolay

taşınabilmesi için ve limana ulaştırıldığına su ekleyerek çoğaltmak üzere şarabı kaynatarak yoğunlaştırılmış, ama içki bu haliyle de çok beğenilmiştir.

Şarap üreticisi ülkelerin çoğu brandy de üretir. Fransa'nın Charente ve Charente-Maritime illerinde (*département*) üretilen *cognac* genellikle en iyi brandy sayılır. (Bu içkinin adından gelen konyak sözcüğü Türkçede genellikle brandy yerine kullanılır.) Fransa'nın Gers bölgesinde üretilen *armagnac* da ülkenin en ünlü brandy'leri arasındadır. İspanya'da *sherry* ve Portekiz'de porto şarabı üreten yöreler de brandy'leriyle ünlüdür. Tatlandırılmış ve genellikle karamela ile koyulaştırılmış olan Metaxa tanınmış Yunan brandy'lerindendir. Ağır-lıklı olarak California'da üretilen Amerikan brandy'leri genellikle renksiz ve tekörme-tir. Peru'da üretilen Pisco, misket şarapla-rından damıtılır. Üzüm posasından ya da püresinden damıtılan brandy'ler arasında, Fransa'nın Burgonya yöresinde üretilen *eau-de-vie de marc* ile İtalya ve California'da üretilen sert içimli ve yıllandırılmayan *grappa* sayılabilir.

Fransa'nın Calvados bölgesinde üretilen *calvados* ve ABD'de yapılan *applejack*, elma şarabından elde edilen brandy'lerdir. Fransa'nın Alsace bölgesi, ahudududan (*framboise*) ve çilekten (*fraise*) damıtılan içkileriyle ünlüdür. Ezme işlemi sırasında meyve çekirdeğinden çıkan yağın verdiği acı tatla ayırt edilen meyve brandy'leri arasında, Yugoslavya ve öteki Balkan ülkelerinde erikten üretilen *slivovitz*, Macaristan'da kayısıdan üretilen *barack palinka*, Alsace, Almanya ve İsviçre'de kirazdan yapılan *Kirschwasser* ile Alsace ve Lorraine'de sarı erikten elde edilen Mirabelle ve kara erikten damıtılan *quetsch* gibi Fransız erik şarapları sayılabilir.

Brandy'ler genellikle yemek üzerine sek ya da sodayla içilir. İçki kokteyllerinde, bazı tatlılarda ve krep süzet, *cherries jubilee* gibi tatlıların alevlendirmede kullanılır. Brandy, likör(*) üretiminin de temel mad-delerinden biridir.

Brandys, Kazimierz (d. 27 Ekim 1916, Łódź, Polonya, Çarlık Rusyası), roman ve deneme yazarı.

Orta sınıftan bir Yahudi ailesinin çocuğuy-du. Varşova Üniversitesi'ndeki hukuk öğre-nimini 1939'da tamamladı. Polonya Nazi işgalinden kurtulduktan sonra, 1945'te Marksizm yanlısı haftalık *Kuźnica* der-gisinin yazı kurulunda görev aldı. Po-lonya aydınlarının Nazi terörüne diren-melerini konu alan *Drewniany Koń* (1946; Oyuncak At) adlı romanıyla edebiyat dün-yasında adını duyurdu. Daha iddialı bir yapıt olan *Miedzy wojnami* (1948-51; İki Savaş Arasında) adlı dört ciltlik epik roma-nında Polonyalı aydınların II. Dünya Savaşı öncesinde, savaş sırasında ve sonrasında yaşadıkları ahlaksal ve ideolojik deneyimi komünist bakış açısıyla incelemeye çalıştı. Bu yapıtıyla 1951'de Devlet Edebiyat Ödülü'nü kazandı, aynı ödülü 1955'te bir kez daha aldı.

Brandys, Polonya'nın kültür yaşamı üze-rindeki devlet denetiminin 1956'dan sonra bir ölçüde gevşemesinden sonra, *Obrona Grenady* (1966; Grenada Savunması) adlı uzun öyküsünde komünist ideolojiye ılımlı eleştiriler yöneltti. *Listy do Pani Z.* (1958-60, 2 cilt; Bayan Z'ye Mektuplar) ve *Ramontycznosc* (1960; Romantizm) adlı öykü kitabında çağdaş Polonya'daki ahlak-sal ve psikolojik dönüşümleri inceledi. Da-

ha sonraki yapıtları arasında *Wariacje pocz-towe* (1972; Posta Çeşitlilemeleri) ve *Nier-zeczywistość* (1977; Gerçekdışı) sayılabilir.

Brandywine Çarpışması, Amerikan Ba-gımsızlık Savaşı sırasında Philadelphia ya-kınlarında yer alan çarpışma (11 Eylül 1777). Çarpışma sonucunda Amerikalıları yenen İngilizler gene de devrimci orduya zarar veremediler. İngiliz generali Sir Willi-am Howe, Philadelphia'daki Tory yanlısı geniş grubun İngiliz ordusuyla birleşerek ayaklanacağı, böylece Pennsylvania'yı sava-şın dışına çekeceği umuduyla Philadelphia'ya girmişti. Ama bu harekât General John Burgoyne'un New York'un kuzeyindeki kuvvetlerini desteksiz bırakarak, İngilizle-rin Saratoga'da bozguna uğramasına yol açtı.

Howe'un Temmuz 1777'de New York kentinden gemilere bindirilen yaklaşık 15 bin kişilik ordusu ile General George Was-hington'ın yaklaşık 11 bin kişilik kuvveti Philadelphia'nın 40 km kadar güneybatısın-da, Pennsylvania'nın güneydoğusuna düşen Brandywine Çayı üzerindeki Chadds Ford yakınlarında karşılaştı. İngiliz birlikleri sa-vaş alanını ele geçirdiyse de Washington'ın ne ordusunu yok edebildi, ne de Philadelp-hia'daki merkeziyle bağlantısını kesebildi.

Branford, ABD'de, Connecticut eyaleti-nin güneyindeki New Haven ilinde (*county*) kent ve ilçe düzeyinde yönetim birimi (*township*). Long Island Boğazında, Bran-ford Irmağının ağzında yer alır. New Ha-ven'in güney banliyölerinden biri olan Branford, Branford ilçesi (*borough*) ile Pine Orchard, Stony Creek ve Short Beach köylerini kapsar. Yörede ilk yerleşme 1644'te kuruldu; İngiltere'deki Brentford'dan esinlenen adı zamanla Branford biçimi-ni aldı. Amerikan İç Savaşı sırasında, devrim ordusu için gerekli eti tuzlamak için buradaki tuzladan yararlandı. Koloni dö-neminden kalma bazı yapılar bugün de ayakta. Kent ekonomisi tarım, balıkçılık ve hafif sanayiye dayanır. Kentte ayrıca elektrikli ve madeni eşya, oyuncak, giyim eşyası ve tekne üretilir. Branford Koyu ve kumsalları çok sayıda yazlık evin bulunduğu bir dinlence yeridir. Nüfus (1990) 27.603.

branle, zincir oluşturarak yapılan 12. yüz-yıl Fransız dansı. Yaklaşık 1450-1650 arası-n-da başta İngiliz ve Fransız olmak üzere, Avrupalı aristokratlar arasında yaygınlık kazandı ve İngiltere'de *brawl* adıyla tanındı.

Branle, 15. yüzyılın bir minyatürü; Ulusal Kütüphane, Paris
Bibliothèque Nationale, Paris

Adını Fransızcadaki "sallanmak" (*branler*) fiilinden alan bu dansla el ele tutuşan ya da kol kola giren dansçılar önce sola doğru (genellikle dört) büyük adım, sonra sağa doğru aynı sayıda küçük adım atarlar. Böylece topluluk bir daire ya da yılan figürü çizerek sola doğru ilerler. Dans, 1 tempoda olan müziğin hızına göre yürüme, koşma, kayma ya da sıçrama adımlarıyla oynanır. Aristokratlar dansa pandonim niteliği kazandırmışlar, aralarında kavga eden ça-maşırcı kadınlar ya da birbirlerine kur yapan sevgililer gibi sahnelere yer vermişlerdir. Dansçıların birbirine kur yaptığı *branle de Poitou* bu yönüyle menuet'in de atası sayılabilir. Bazı *branle*'ler özellikle Fransa'da belirli yaş grupları için düşünül-müş, örneğin canlı ve neşeli Burgonya *branle*'si en genç dansçılara ayrılmıştır.

Branner, Hans Christian (d. 23 Haziran 1903, Ordurp, Kopenhag yakınları - ö. 24 Nisan 1966, Kopenhag), II. Dünya Savaşı sonrasının önde gelen Danimarkalı roman yazarı.

Kopenhag Üniversitesi'nde edebiyat ve dil öğrenimi gördü. Bir süre oyunculuk yaptıktan ve bir yayınevinde çalıştıktan sonra yazarlığa başladı. *Om lidt er vi borte* (1939; Az Sonra Yokuz) adlı öykü kitabıyla adını duyurdu. Bunu, bir çocuğun günlük yaşa-mını anlatan *Historien om Børge* (1942; Børge'nin Öyküsü) ve *To Minutters Stilhed* (1944; İki Dakika Sessizlik) adlı öykü kitabı izledi. *Rytteren* (1949; Süvari) adlı kısa romanı ve *Søskende* (1952) adlı oyunu Branner'in psikanalize duyduğu ilgiyi yansı-tır. İktidar ve korkunun doğurduğu ahlaksal ve duygusal gerilimleri ele alan Branner, bütün yapıtlarında bireyin bağımsız ve onurlu bir yaşam sürme hakkını savunmuş ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra bir tür çağdaş hümanizmin öncülüğünü üstlen-miştir.

Brant, Joseph, Yerli dilinde THAYENDA NEGEA (d. 1742, Ohio Irmağı kıyıları - ö. 24 Kasım 1807, Brantford yakınları, Ontario, Kanada), Mohavk Yerlilerinin reisi, Hristi-yan misyoneri ve Amerikan Bağımsızlık Savaşı (1775-83) sırasında İngiliz subay.

Connecticut'un Lebanon kentinde Yerliler için açılan Moor Vakfı Okulu'nda 1761-63 arasında öğrenim gördü. Okulda İngilizce öğrenmiş, Batı tarihi ve kültürüyle tanışmış-tı; ama okulu bırakarak Anglikan Kilisesi'ne girdi ve bir Anglikan misyonerinin çevirmeni oldu. Dua kitabının ve Markos İncili'nin Mohavk diline çevrilmesine yar-dım etti (1787).

Brant'ın kız kardeşi Molly, kuzeydeki Yerlileri denetlemekle görevli İngiliz müfet-tişi Sir William Johnson'la evliydi. Brant, daha 13 yaşındayken Johnson'la birlikte savaşa katıldı. İngilizlerin Fransızlar ve Yerlilerle giriştiği son savaşta (1754-63) İngilizlerin yanında çarpıştı. 1774'te Sir William'in yerine geçen Guy Johnson'ın sekreterliğine atandı. 1775'te yüzbaşı rütbe-siyle İngiltere'ye gönderildi ve orada saraya takdim edildi.

Dönüşünde, Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında İngilizler yanında savaşan İroqua federasyonunun altı kabilesinden dördüne önderlik etti. New York sınırı yakınındaki üslere saldırdı; 6 Ağustos 1777'deki Oris-kany Çarpışması'nda Yerlilerden oluşan birliği başarıyla yönetti; 11 Kasım 1778'de New York'ta surlarla çevrili Cherry Valley kasabasına düzenlediği baskından sonra büyük ün kazandı. İngiliz askerleri ve yandaşlarıyla işbirliği yaparak bütün Mo-havk Vadisine, New York'un güney, Pennsylvania'nın da kuzey kesimine korku ve dehşet saçtı. Rakip Yerli önderlerinden

Joseph Brant, Charles Willson Peale'in portre çalışması; 1797, Philadelphia Independence National Historical Park Collection, Philadelphia

Kırmızı Ceket'in, Irokua federasyonunu Amerikalı devrimcilerle aynı bir barışa yöneltme çabalarını engelledi.

Savaşın sonra Brant, sınır bölgesindeki Yerlilerin savaşı sürdürmesini önledi, ABD temsilcilerinin Miami'de ve öteki Batı kabileleri ile barış anlaşmaları yapmasını sağladı. İngiliz ordusundaki görevini koruyan Brant'a ödül olarak Ontario'daki Grand İrmağı kıyısında toprak bağışlandı. Burada, kendisine sadık kalanların başında barış içinde hüküm sürdü, misyonerlik çalışmalarını sürdürdü. 1785'te İngiltere'ye bir kez daha giderek Yukarı Kanada'daki ilk Episkopal Kilise için bağış topladı.

Brant, Sebastian (d. 1458?, Strassburg - ö. 10 Mayıs 1521, Strassburg), Alman yergi şairi. *Das Narrenschiff* (1494; Deliler Gemi-si) adlı alegorisi, 15. yüzyıl Alman edebiyatının en ünlü yapıtıdır.

1489'da Basel'de hukuk doktorasını tamamladıktan sonra hukuk okulunda ders verdi. Basel 1499'da İsviçre Konfederasyonu'na katılınca o da Strassburg'a döndü. 1503'te belediye kâtipliği görevini yürüttü. Daha sonra I. Maximilian tarafından danışmanlığa getirildi ve palatin kont oldu.

Brant hukuk, din, siyaset, ahlak gibi çeşitli konularda yazdı. Siyasal yazılarında Fransızlara ve Osmanlılara karşı Maximilian'ı destekledi, ahlaksal yazılarında Cato, Faceto ve Freidank'ın özdeyişlerinden uyarlamalar yaptı. En önemli yapıtı, delilerle dolu bir geminin deliler yönetiminde "deliler cenneti" Narragonia'ya doğru yol almasını anlatan *Das Narrenschiff*'tir. Brant bu yapıtında alegorik bir anlatımla yetinmeyerek yaşadığı dönemdeki büyük küçük her yanlış temsil eden 100'den çok insan tipini sergiler. Suçlular, ayyaşlar, ahlaksız rahipler, şehvet düşkünü keşişler, mirasyediler, rüşvet yiyen yargıçlar, işgüzarlar, sevimseye doyamayan kadınlara yer verdiği bu kapsamlı, keskin ve sözünü esirgemez yergide çağdaşlarının yanlışlarını düzeltmeyi, Kilise ve imparatorluğu yeniden canlandırmayı

amaçlar. Halk dilinde, kaba ama canlı bir küçük düzeniyle yazılan kitabın her bölümünde, Albrecht Dürer'e ait olduğu sanılan, genellikle metinle pek ilgisi olmamakla birlikte, ustaca yapılmış ağaçbaskı resimler yer alır. Yapıt, kısa zamanda başyanya ulaşmış, 1509'da Alexander Barclay tarafından *The Shyp of Follys of the Worlde* (Dünya Delilerinin Gemisi) adıyla İngilizceye de uyarlanmıştır. Ayrıca birçok dile çevrilerek soyut edebiyatı(*) denen türün doğmasına yol açmıştır. Geçmişe dönük bir yazar olan Brant, Reform hareketinin habercisi ya da bir hümanist olmaktan çok, ortaçağ düşünce ve ideallerinin son temsilcisidir.

Brantford, Kanada'da Ontario eyaletinin güneydoğusunda kent, Brant ilinin yönetim merkezi. Grand İrmağı üzerinde, Hamilton'un 35 km batısında yer alır. Yöredeki topraklar, Amerikan Bağımsızlık Savaşı'ndan sonra, 1784'te Altı Yerli Kabilesi'nin yerleşmesi için Mohavkları'nın ünlü reisi Joseph Brant'a bağışlanmıştı. Bu nedenle kente ilk kez Joseph Brant'ın onuruna Brant's Ford adı verildi. 1805'ten sonra yöreye beyazlar yerleşmeye başladı. Bugün bir tarım ve sanayi merkezi olan Brantford'da tarım aletleri, soğutma araçları ve otomobil parçaları üretilir, dokumacılık yapılır. Kentte 1785'te inşa edilen ve eyaletin en eski Protestan kilisesi olan bir Yerli Şapeli (Her Majesty's Chapel of the Mohawks) bulunur.

Yerli gelenegini yansıtan yerler ve kurumlar arasında, ünlü Yerli kadın şair Pauline Johnson'ın doğum yeri olan Chiefswood, Brant İl Müzesi ve Woodland Yerli Kültür Merkezi sayılabilir. Her yıl ağustos ayında da Yerli John anısına bir okçuluk yarışması düzenlenir. Tutula Tepeleri yakınlarındaki Alexander Graham Bell Malikânesi, telefonun mucidi Bell'in anısına müze durumuna getirilmiştir. Brantford 1847'de kasaba, 1877'de kent olarak tüzel kimlik kazanmıştır. Nüfus (1981) 74.315.

Branting, Karl Hjalmar (d. 23 Kasım 1860, Stockholm - ö. 24 Şubat 1925, Stockholm), sosyal demokrasinin öncüle-

Branting, Richard Bergh'in yağlıboya çalışmasından ayrıntı; Gripsholm Şatosu, İsveç Svenska Porträttarkivet, Stockholm

rinden İsveçli devlet adamı. 20. yüzyılın ilk 20 yılında uluslararası alanda izlediği uzlaşmacı politika dolayısıyla 1921 Nobel Barış Ödülü'nü almıştır.

Stockholm ve Uppsala'da fen bilimleri öğrenimi gördü. 1883'te radikal eğilimli bir gazete olan *Tiden*'de çalışmaya başladı ve kısa zamanda gazetenin yayın yönetmeni oldu. 1886'da *Social-Demokraten* adlı yayının yönetmenliğini üstlendi. 1889'da Sosyal Demokrat Parti'nin önde gelen kurucuları arasında yer aldı. 1896'da *Riksdag*'ın (parlamento) alt meclisine seçildi, 1902'ye değin meclisin tek sosyal demokrat üyesi olarak görev yaptı. Norveç'in İsveç'le kurdugu

birlikten 1905'te tek yanlı olarak çekilmesi üzerine Norveç'e karşı uyanan düşmanca duyguları yatıştırmak için öteki sosyalist ve liberallerle birlikte çaba harcadı.

1907'de Sosyal Demokrat Parti'nin başkanı olan Branting, tüm yetişkinlere eşit oy hakkı ve tek dereceli seçim istemiyle, çalışan sınıfları harekete geçirdi. Bir yandan da ilerici liberal unsurlarla işbirliği kurulmasına ön ayak oldu. Branting'in bu girişimi sonucunda 1917'de Liberal-Sosyalist koalisyon hükümeti kuruldu, Branting hükümette maliye bakanı olarak görev aldı. 1918'de yapılan anayasa değişikliği sosyal demokrasinin tüm İsveç'te yaygınlaşmasını kolaylaştırdı. I. Dünya Savaşı sırasında İsveç'in tarafsızlığını savunan Branting 1919'da Paris Barış Konferansı'na, 1920'de de Finlandiya ile İsveç arasında anlaşmazlık konusu olan Åland Adalarının geleceğine ilişkin Londra görüşmelerine katıldı. Ayrıca Milletler Cemiyeti'ndeki ilk İsveç temsilcisi oldu, II. Enternasyonal'in 1919'da toplanan Bern Konferansı'na başkanlık etti.

Branting Mart 1920'de İsveç'in ilk sosyal demokrat hükümetini kurdu, ama Eylül'de yapılan seçimleri kaybetti. Eylül 1921'de yeniden başbakan olan Branting, bu görevini Nisan 1923'e değin sürdürdü. Ekim 1924'te üçüncü hükümetini kurduysa da 25 Ocak 1925'te sağlık nedenleriyle istifa etti.

Brantôme, Pierre de, tam adı BRANTÔME BAŞKEŞİŞİ VE SENYÖRÜ PIERRE DE BOURDEILLE (d. y. 1540, Périgord - ö. 15 Temmuz 1614, Fransa), asker ve vakanüvis. Yaşadığı dönem ve kendi yaşamı üzerine zengin ve değerli bilgiler veren yapıtlar kaleme almıştır. Açıksözlü ve sade bir üslupla ayrıtılan yapıtlarının çoğu, savaş öyküleri ile şövalye masallarından oluşur. Genellikle güvenilir bir tarihçi sayılmamakla birlikte, gözüpekliği ve başına buyruklığı ona 16. yüzyıl vakanüvisliği için çok uygun bir kişilik kazandırmıştır.

Brantôme, Bourdeille baronunun üçüncü oğluydu. Çocukluğunu, annesinin ve anne-annesinin yanında Navarre kraliçesi Marguerite de Valois'nin sarayında geçirdi. Marguerite'in 1549'da ölmesi üzerine öğrenimini sürdürmek için Paris'e gitti; 1555'te Poitiers Üniversitesi'ni bitirdi. Daha sonra II. Henri'nin sarayını ziyaret etti; Henri ona Brantôme manastırı arazilerini bağışladı. Bu arada başka kilise mülklerine de sahip oldu, ama dinsel yaşamla ilişkisi bu mülklerden sağladığı gelirlerle sınırlı kaldı. Saray adamı ve asker olarak sürdürdüğü serüven dolu yaşamı sırasında İtalya, İspanya, Portekiz ve Britanya Adalarını dolaştı. Sonraki yıllarda, attan düşerek ağır biçimde sakatlanınca kendini yazmaya verdi.

Yapıtları ilk kez, ölümünden sonra *Mémoires de Messire Pierre de Bourdeilles* (1665-66; Pierre de Bourdeille'in Anıları) adıyla basılmıştır. Bu kitap, *Les Vies des dames illustres* (Ünlü Kadınların Yaşamları), *Les Vies des dames galantes* (Kibar Kadınların Yaşamları), *Les Vies des hommes illustres et grands capitaines français* (Fransa'nın Ünlülerinin ve Büyük Önderlerinin Yaşamları) ile *Les Vies des hommes illustres et des grandes capitaines étrangers* (Yabancı Ünlülerin ve Büyük Önderlerin Yaşamları) adlı çalışmalardan oluşur.

Braose AİLESİ bak. Bruce AİLESİ

Braque, Georges (d. 13 Mayıs 1882, Argenteuil - ö. 31 Ağustos 1963, Paris, Fransa), 20. yüzyılın önde gelen devrimci ressamıdır. Pablo Picasso ile birlikte

Sebastian Brant, Nicolaus Reusner'in *Icones sive Imagines virorum litteris illustrium* unda yer alan ve T. Stimmer'in bir portresine dayanan ağaç baskı çalışmasından ayrıntı, 1587; Victoria and Albert Museum, Londra, fotoğraf J. R. Freeman & Co Ltd

kübizmin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Daha çok güçlü kuruluşları, açık tonlardaki renk uyumları ve ağırbaşlı nitelikleriyle dikkati çeken ölüdoğalar ("Mandolinli Ölüdoğa", 1935, Louis Bergman Koleksiyonu, New York) yapmıştır.

Gençlik yılları. Braque, izlenimciliğin 1870'lerdeki önemli merkezlerinden biri olan Sen Irmağı kıyısındaki Argenteuil'de doğdu. Picasso'dan yalnızca 7 ay küçüktü. Büyük bir badana şirketinin sahibi olan dedesiyle babası da resim yaparlardı. Braque'ın ailesi 1890'da Le Havre'a taşındı. Burası da izlenimciliğin ilk merkezlerinden biriydi. Babasına boyama işlerinde yardım eden Braque, Le Havre'da okula devam etti. Boks dahil çeşitli sporlarla ilgilendiği için çocuk yaşta yetişkin ve profesyonel bir atlet görünümü kazandı. Ayrıca flüt çalmayı da öğrendi.

On beş yaşında Le Havre Güzel Sanatlar Akademisi'nin akşam kurslarına katıldı. Bir süre okulu bırakarak Le Havre ve Paris'te badanaçılık yaptı, dekoratör çırağı olarak çalıştı. İlerde kübist resimlerinde sık sık yararlanacağı teknikleri (örn. ağaç damarlarını taklit etme) ve malzemeleri büyük bir ustalıkla kullanmayı bu sırada öğrendi. Bir yıllık askerlik hizmetinden dönüştü ressam olmaya karar verdi. Ailesi de bu konuda kendisine mali destek sağladı, 1902-04 arasında Paris'te önce özel bir akademide, sonra da Güzel Sanatlar Yüksekokulu'nda öğrenim gördü. Boş zamanlarında, özellikle hayranlık duyduğu Mısır ve Eski Yunan yapıtlarını görmek için sık sık Louvre Müzesi'ne gidiyordu.

Çocukluğunu Normandiya'da geçirmesi, ilk dönem yapıtlarında doğal olarak izlenimcilerden, özellikle de Monet ve Camille Pissarro'dan etkilenmesine yol açmıştı. Ardından, Paul Cézanne'ın sağlam struktürleri ile renk ve ton değerlerinin bileşimi ilgisini çekti. Ama 1905'te, Paris'te Salon d'Automne'da (Güz Salonu) fovistlerin yapıtlarını toplu halde görünce, karşısındaki renk cümbüşünden büyük ölçüde etkilendi ve oldukça ölçülü, gelenekçi bir yapıda olmasına karşın yeni arayışlara sürüklendi. Özgün üslubunu bulmaya başladığı bu dönemde iki yıl boyunca inançlı bir fovizm yanlısı oldu. Bir süre Anvers'te ve Marsilya yakınlarındaki L'Estaque ile La Ciotat'da çalıştı. "Anvers Limanı" (1906, Kanada Ulusal Galerisi, Ottawa), "La Ciotat Limanı" (1907, John Hay Whitney Koleksiyonu, New York) ve "L'Estaque'ta Mistral Otelin'den Görüntüler" (1907, Werner E. Joster Koleksiyonu, New York) bu dönemin resimleridir.

1907 ilkbaharında Paris'teki Salon des Indépendants'da (Bağımsız Salonu) altı resmini sergileyen Braque, bunların hepsini sattı. Aynı yıl içinde David Henry Kahnweiler'le bir sözleşme imzaladı. Kahnweiler'in o sıralarda Paris'te açtığı küçük bir

galeri, sonradan modern sanat tarihinde belirleyici bir rol oynayacaktı. Kahnweiler, *avant-garde* şair ve eleştirmen Apollinaire'i aracı yaparak Braque'ı, Montmartre'daki atölyesinde Picasso'yla tanıştırdı. Braque, Picasso'nun henüz bitirdiği "Avignonlu Kızlar" tablosunu görünce ilkin beğenmedi. Onun Picasso'ya "Yaptığın bütün açıklamalara karşın bu resme bakınca sanki bizden kütük yememizi ya da benzin içip ateş tükürmemizi istiyormuşsun gibi geliyor" dediği söylenir. Gene de yakın arkadaş oldular; birkaç ay içinde aralarında görülmedik derecede verimli bir etkileşim başladı. Giderek bu ilişkiden kübizm doğacaktı.

Devrimci nitelikler taşıyan bu yeni akımın ilkin hangisinden çıktığını söylemek olanaksızdır. Bu dönemde hemen her gün aralarında tartışarak ürettikleri benzer resimler birbirinden ayırt edilemez oldu. Kübizm öncesi yaptığı "Avignonlu Kızlar"la özgürleşme yolunda ilk şoku Picasso yaratırsa da, Cézanne'a olan büyük hayranlığı sonucu, geometrik biçimlere ilk yönelen Braque'tı. 1908 yazı boyunca Braque Güney Fransa'da, köktenci yenilikler içeren bir dizi resim yaptı. En ünlüsü "L'Estaque'ta Evler" (1908, Herman Rupf Koleksiyonu, Bern) olan bu resimlerde görülen yassı hacimler, donuk renkler, çarpılmış perspektif anlayışı da kübizmin çözümsel (analitik) olarak adlandırılan ilk dönemine özgü niteliklerdi. Aynı yılın sonbaharında Kahnweiler'in galerisinde açtığı sergiyi gezen eleştirmen Louis Vauxcelles'in Braque'ın yapıtları için kullandığı "küpler" terimi, kübizme adını kazandırdı.

Braque 1911'de çözümsel kübizmde oldukça başarılıydı. Bu dönemin bir ürünü olan "Gitarlı Adam"da (1911, Modern Sanat Müzesi, New York) kahverengi, gri ve yeşil renkler, neredeyse dümdüz bir resim mekânı, birden çok bakış açısı ve ışık kaynağı, kırık dış çizgiler, çoğunlukla saydam hacimler ve mantıkdışı bir biçimde eşzamanlı görüntüler halinde yüzeylerin yer aldığı görülmüyordu. Braque aynı yıl yaptığı "Portekizli" (Sanat Müzesi, Basel) adlı resmine kestiği harfleri ekleyerek, ileriki yıllarda gittikçe önem kazanacak olan, resmin bir betimleme değil de, kendi başına bağımsız bir nesne olduğu yolundaki düşüncesine güç kazandırdı. 1912'de bu konuda daha da ileri gitti ve "Meyve Tabagı ve Bardak" (Douglas Cooper Koleksiyonu, Fransa) adlı resmini üç parça duvar kâğıdı iliştiyerek gerçekleştirdi. Bu resim genelde ilk kâğıt kolaj çalışması olarak değerlendirilir.

Kübizmin ilk dönemlerinde Braque, Montmartre'da bir atölyesi olmasına karşın sık sık başka yerlerde de çalıştı. 1909'da Paris'in batısında Sen üzerindeki La Roche-Guyon'da, 1910'da L'Estaque'ta, 1911'de Pireneler'in Akdeniz eteklerindeki Céret köyünde resim yaptı. 1912'de Marcelle Lapré ile evlendi ve Rhône Vadisinde Avignon yakınlarında küçük bir kasaba olan Sorgues'da bir ev kiraladı. I. Dünya Savaşı çıkınca orduya katıldı ve piyade çavuşu olarak başarıyla hizmet etti. 1914'te cesaretinden ötürü iki kez madalya aldı. 1915'te ciddi bir biçimde başından yaralandı ve bir kafatası ameliyatı geçirdi. Birkaç ay hastanede kaldıktan sonra kendini toparlamak için bir süre Sorgues'daki evine çekildi. Bu dönemde yaptığı desenlerin kenarlarına aforizmalar karaladı. Arkadaşı şair Pierre Reverdy, 1917'de bunları bir araya getirerek "Thoughts and Reflections on Painting" (Resim Üzerine Düşünceler) adıyla *Nord-Sud* dergisinde yayımladı.

Braque ordudan ayrıldıktan sonra yeniden kübizm akımına katıldı. O sırada kübizm, bireşimsel (sentetik) dönemini yaşıyordu.

Daha parlak ve karşıt renkler kullanılıyor, nesneler daha önceleri olduğu gibi çözümsel göstergelerle değil, daha büyük simgesel düzlemlerle temsil ediliyordu. Braque 1917-18'de bireşimsel kübizmi tam anlamıyla uygulayan İspanyol asıllı Juan Gris'den bir miktar etkilendi. Bu dönemde gerçekleştirdiği "Kadın Müzikçi" (Sanat Müzesi, Basel) adlı resimde güçlü renkler ve soyuta varan geometrik biçimlere yer verdi. Gene aynı dönemde benzer bir anlayışla bazı ölüdoğalar da yaptı. Ama kısa bir süre sonra, sert geometrik biçimlerden hafif çizgiler ve serbest fırça vuruşlarıyla yumuşatılmış biçimlere kaydı. 1919'da yaptığı "İskambil Olüdoğa" (Kroller-Müller Devlet Müzesi, Otterlo) adlı tablosu bu değişime bir örnek olarak gösterilebilir. Bu noktadan sonra kübizmin birbirini izleyen evreleri boyunca gösterdiği sistemli üslup gelişmesini sürdüremedi ve I. Dünya Savaşı öncesindeki üslup özelliklerinin kişisel çeşitlendirmelerini yaptı.

Ününün dünyaya yayılması. Artık işleri yolunda giden, kabul görmüş bir insan, hali vakti yerinde, zamana ayak uydurmaya çalışan, savaş sonrası Fransız toplumunun bireylerine hizmet sunan bir ustaydı. Zamanın çoğunu gene Paris'te çalışarak geçiriyordu. 1922'de atölyesini Montmartre'dan Montparnasse'a taşıdı. Üç yıl sonra da, mimar Auguste Perret'nin yaptığı yeni evine geçti. 1923 ve 1925'te büyük bale emperzaryosu Sergey Diaghilev için dekorlar gerçekleştirdi. 1930'da Normandiya kıyısında, Dieppe yakınlarında küçük köylerden oluşan Varengeville'de bir ev satın aldı. Bu döneme ait resimleri, üslup çeşitliliği nedeniyle kolaylıkla konularına göre sınıflandırılabilir. 1922'den 1926'lara değin bir dizi kanefor (başında sepet taşıyan kadın) ve *cheminées* (üstünde meyve, kimi zaman da gitar duran şömine rafı) resmi yaptı. 1928'de, daha önce şömine raflarında duran meyveleri bu kez tek ayaklı bir masa üstünde betimlediği *guéridons* dizisini gerçekleştirmeye girişti.

1931'de siyaha boyalı alçı yüzeyleri kazıyarak Eski Yunan çömleklerindeki desenleri andıran beyaz renkli figürler elde etti. Bu yeni uygulamanın en iyi örneği "İkili" (1937, Ulusal Modern Sanat Müzesi, Paris) ile "Resam ve Modeli"dir (1939, Walter P. Chrysler, Jr. Koleksiyonu, New York). Braque 1937'de Carnegie Ödülü'nü kazandı. II. Dünya Savaşı sırasında, mitolojik temaları çağrıştıran ve Eski Yunan sanatını anımsatan bir üslupla bir dizi düz, küçük dekoratif heykelticik üretti. Savaştan sonra tek konuyu ele aldığı dizi resim çalışmalarına yeniden başladı. İlk önce bilardo masalarını, sonra atölye içlerini, daha sonra da kocaman, unutulmaya yüz tutmuş, arkaik simgesel anlamlarla yüklüymüş izlenimi uyandıran hantal yürüyüşlü kuşları dizi resimleri halinde çizdi. Yaşamının son yıllarında, dünyanın birçok yerinde önemli toplu sergileri açılarak onurlandırıldı. Yaşarken resimleri Louvre Müzesi'nde sergilenen (Aralık 1961) ilk ressam oldu. Aralık 1986'da Barselona'daki Picasso Müzesi'nde "Georges Braque; 1882-1963" adıyla bir sergi açıldı. 125'ten çok yağlıboya resim, taslak, kolaj ve heykelin yer aldığı bu sergi bugüne değin açılmış en büyük Braque sergisi oldu.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. "Piyano ve Lavta" (1910, Guggenheim Müzesi, New York), "Keman ve Testi" (1910, Sanat Müzesi, Basel), "Müzikçinin Masası" (1914, Phillips Koleksiyonu, Washington, D.C.), "Müzik Formları" ("Gitar ve Klarnet", 1918, Philadelphia Sanat Müzesi), "Şömine Rafı" (1922, Richard K. Weil Koleksiyonu, St. Louis, Missouri), "Çıplak Kadın ve Meyve Sepeti" (1926, Ulusal Sanat Galerisi, Washington, D.C.), "Siyah Gül" (1927,

Braque, Arnold Newman'in fotoğrafı, 1958
Arnold Newman

Burton Tremaine Koleksiyonu, Meriden, Connecticut), "Ölümde: Masa" (1928, Ulusal Sanat Galerisi, Washington, D. C.); "Peçete Halkası ve Limonlar" (1928, Phillips Koleksiyonu, Washington, D. C.), "Dieppe Sahilinde Kayıklar" (1929, Willy Schielewind Koleksiyonu, AFC), "Yuvarlak Masa" (1929, Philipps Koleksiyonu, Washington, D. C.), "Yıkılanlar" (1931, Walter P. Chrysler, Jr. Koleksiyonu, New York), "Ölümde" (1934, Sanat Müzesi, Basel), "Sarı Masa Örtüsü" (1935, Samuel A-Marx Koleksiyonu, Chicago), "Şapkalı Kadın" (1937, Jacqueline Delubac Koleksiyonu, Paris), "Atölye" (1939, Özel Koleksiyon, ABD), "Bilardo" (1945, Ulusal Modern Sanat Müzesi, Paris), "Atölye VI" (1950, Aime Maeght Koleksiyonu, Paris), "Deniz Manzaraları" (1953, Özel Koleksiyon, Paris), "Siyah Kuşlar" (1957, Aime Maeght Koleksiyonu, Paris).

Bras d'Or Gölü, Kanada'nın Nova Scotia eyaletinin kuzeydoğu kesimindeki, Cape Breton Adasının ortasında tuzlu ve gelgitsiz su kütesi. Uzunluğu 71 km, en geniş yeri ise 32 km olan gölün yüzölçümü 1.098 km²'dir. Bouladerie Adasının iki yanından akan Büyük ve Küçük Bras d'Or doğal kanalları aracılığıyla kuzeyde Atlas Okyanusuna bağlanır. Yapay Saint Peters Kanalı da gölün güney ucunda dar bir kıstakla Atlas Okyanusuna açılır. Halk arasında gölün adının Fransızca "altın kol"dan geldiğine inanılırsa da gerçekte Labrador'un bozulmuş biçimidir. Gözde bir yelkencilik, balıkçılık ve yazlık dinlenme yeri olan gölün çevresinden bir demiryolu ile biri Trans-Kanada Karayolu olmak üzere iki anayol geçer.

Brasidas (ö. İÖ 422, Amphipolis, Makedonya), Spartalı komutan. Atina ile Sparta arasındaki Peloponnesos Savaşı'nın (İÖ 431-404) ilk evresini oluşturan Arkhidamos Savaşı'nda (İÖ 431-421) Sparta ordularına komuta eden yetenekli tek komutan olarak kabul edilir. Spartalılarda ender rastlanan konuşma yeteneği ve etkili görünümü sayesinde Atina'nın çoğu müttefikinin hayranlığını kazanmış, böylece de İÖ 413'te Sicilya'nın Siracusa kentine düzenlenen Atina seferinin başarısızlığa uğramasından sonra Atina yönetimine karşı patlak veren ayaklanmalara ortam hazırlamıştır.

Brasidas, adını ilk kez İÖ 431'deki savaş sırasında duyurdu. İÖ 424'te Atina'nın Megara'ya yönelttiği saldırıyı püskürttü. Hemen ardından, ikisi de Khalkidikia'da bulunan Akanthos ve Stagira ile Atina'nın egemenliği altındaki Amphipolis'i ele geçirerek Atina İmparatorluğu'nu kuzeyden parçalamaya başladı. İÖ 423 ilkbaharında Atina ile Sparta arasında bir ateşkes antlaşması imzalandıysa da Brasidas Skione'yi teslim etmeye yanaşmadı, kısa süre sonra Khalkidikia'daki Mende'yi işgal etti. Sparta ile yapılan ateşkes antlaşmasının süresi Nisan 422'de sona erdi; Atinalılar, Trakya kıyılarındaki eski topraklarını geri alması için Kleon'u yolladılar. Brasidas, ordusuna ustaca komuta ederek Atinalıların Amphipolis'te bozguna uğrattı, ama bu savaşta hem Brasidas hem Kleon öldürüldü. Böylece her iki tarafta da önde gelen savaş yarunları ortadan kalktı. Ertesi yıl Nikias Barışı imzalandı.

Brasília, Brezilya'nın federal başkenti. Goiás eyaletiyle çevrelenmiş olan kent, Paraná, São Francisco ve Corumbá ırmaklarının kaynakları çevresinde kurulmuştur. Federal bölgenin yüzölçümü 5.814 km²'dir.

Ülkenin iç kesiminde bir başkent kurma düşüncesi ilk kez 1789'da ortaya atıldı. Brezilya 1822'de Portekiz'den bağımsızlığını kazanınca bu konu yeniden gündeme geldi. 1891'de anayasaya başkentle ilgili bir madde konuldu. Ancak 1956'da, sekiz yıl süren araştırma ve denemelerden sonra başkentini bugün Brasília'nın bulunduğu

"Adalet Tanrıçası" ve Ulusal Kongre Binası, Üç Erk Alanı, Brasília
Per Ole Stackman - Troloto

yerde kurulmasına karar verildi. Kentin merkezinde yer alan Üç Erk Alanı'nın açılışı Nisan 1960'ta yapıldı ve federal hükümet Rio de Janeiro'dan buraya taşınmaya başladı.

Kentin büyük bölümünü çevreleyen yapay göl, kuzey kesimindeki banliyöleri merkezden ayırır. Kent merkezinin haç biçimindeki planını, Brasília'nın başlıca ulaşım arteri olan Kuzey-Güney Eksenini ile üzerinde hükümet binalarının ve kamu yapılarının yer aldığı Doğu-Batı Eksenini (Anıtsal Eksen) daha belirgin kılar. Anıtsal Eksen'in batı ucunda belediye binaları, doğu ucundaki Üç Erk Alanı'nın çevresinde ise devletin yürütme, yasama ve yargı organlarının binaları bulunur. Ulusal Kongre Binası, geniş bir beton platform üzerinde yer alan kubbe ve çanak biçimindeki yapı öğeleri ile ikiz kule biçimindeki iki yönetim binasından oluşur. Kentin başlıca yapılarının çoğunu Brezilyalı mimar Oscar Niemeyer tasarlamıştır. Kent katedrali çoğunlukla Niemeyer'in başyapıtı sayılır. Brasília ülkenin öteki yörelerine kara ve hava yollarıyla bağlanır. Kentten düzenli olarak uluslararası uçak seferleri yapılır.

Brasília, bir sanayi merkezinden çok, bir yönetim merkezi olarak önem taşır. Kent ekonomisi inşaat ve gıda sanayileri ile ilgili hizmetlere dayanır. Döşeme ve inşaat malzemesi üreten sektörlerin yanı sıra basım ve yayıncılık da önemli sanayi kollarıdır. Ülke çapında etkinlik gösteren şirket ve kuruluşların çoğunun merkezi Brasília'dadır.

1962'de kurulan Brasília Üniversitesi kentin kültürel yaşamının odak noktasıdır. Kültür Vakfı sanat ve edebiyat alanında ülke düzeyinde toplantılar düzenler. Kentte çeşitli ülkelerin kültür merkezleri vardır. Ulusal Tiyatro'da çeşitli tiyatro ve opera gösterileri ile konserler sahnelenir. Tarihî kurumlar arasında, Brasília'nın kuruluş öyküsünü sergileyen Brasília Müzesi ile Tarih Enstitüsü sayılabilir.

Başlangıçta çok az olan eğlence ve dinlenme yerlerinin sayısı zamanla artmıştır. Kent ve çevresinde bugün pek çok gece kulübü, sinema salonu ve spor alanı vardır. Brasília, ülkenin en çok yüzme havuzu bulunan kentidir. Kentte ayrıca bir hayvanat bahçesi ile korunma altına alınmış bir orman vardır. Yelkencilik ve balıkçılık yörede sevilen sporlardır. Nüfus (1990) kent, 411.305; (1985) metropoliten alan, 1.567.709.

Brass, Nijerya'nın güneyindeki Rivers eyaletinde küçük liman kenti. Gine Körfezi kıyısında, Nijer Deltasındaki Brass Irmağı'nın ağzında yer alır. İjoların Nembe kolunun yaşadığı geleneksel bir balıkçı köyü iken, 19. yüzyıl başlarında Brass (Nembe) Devleti'nde köle ticareti yapılan bir limana dönüştü. Avrupalı tüccarların desteğiyle kurulan ticaret evlerinin yönetimindeki başlıca köle toplama merkezleri olan Brass ve

Nembe'den iç kesimlere, özellikle İjoların yaşadığı bölgeye, kanolarla savaşçılar gönderilir, buralardan yakalanan kölelere karşılık Batı'dan gelen kumaş, alet, alkolü içki ve ateşli silahlar alınırdı. Brass, körfezde, Brezilya ve Küba pazarlarına köle ihraç eden son merkezlerden biriydi. Bonny Irmağı İngilizlerin denetimine girdikten sonra, bölgedeki Bonny Krallığı deltada gizlice kurulan limanları köle ticaretinde kullandı.

Brass, 19. yüzyıl ortalarında palmiye yağı ve çekirdeği ticaretinde önemli bir toplama merkezi olmuştu. Oil Rivers ve Nijer Kıyısı protektöralarının yönetiminde de palmiye yağı ihracının sürdürüldüğü liman, Nijer Kralliyet Kumpanyası'nın işlettiği Akassa limanının gölgesinde kaldı. Bugün hem bir balıkçı limanı, hem de palmiye, manyok, göleve ve muz ticaretinde önemli bir yerel merkezdir.

Brassai, asıl adı GYULA HALÁSZ, Fransızca JULES HALÁSZ (d. 9 Eylül 1899, Brassó, Transilvanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu - ö. Temmuz 1984, Eze, Nice yakınları, Fransa), Paris gecelerinin çarpıcı fotoğraflarıyla tanınan Macar asıllı Fransız fotoğrafçı, heykeltci, desen ustası ve şair. Brassai takma adı, doğduğu kentin adından gelmektedir.

Resim eğitimi gördü. 1924'te Paris'e yerleşerek heykeltci, ressam ve gazeteci olarak çalıştı; Pablo Picasso, Joan Miró, Salvador Dalí gibi ressamlarla ve yazar Henry Müller ile yakınlık kurdu. Önceleri fotoğrafçılığı önemsememekle birlikte, gazeteciliği sırasında fotoğraf çekmeye başladı ve kısa süre sonra fotoğraf sanatının kendine özgü bir estetiği olduğunu farketti.

Brassai'nin ilk fotoğraflarının çoğu, bu dönemde sanatçıların ve suçluların uğrak yeri olan, Paris'in Montparnasse semtindeki gece yaşamını konu alır. Aralarında "Bijoux" Pigalle Barında" ve "Fahişe" adlı fotoğraflarının da bulunduğu yapıtları, 1933'te *Paris de nuit* (Geceleyin Paris) adlı albümde yayımlandı. Kısa bir süre içinde büyük başarı kazanan bu albümü, *Voluptés de Paris* (1935; Paris Hazları) adlı yeni bir albüm izledi; "İki Apaş" gibi güçlü fotoğraflarını da içeren bu yapıt, Brassai'ye bütün dünyada ün kazandırdı.

Alman ordusunun 1940'ta Paris'i işgal etmesi üzerine, Brassai Fransız Rivierası'na kaçtı. Ama sakladığı film negatiflerinin nem yüzünden bozulma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu öğrenince Paris'e döndü. Paris'in Alman işgali altında olduğu sırada sokakta fotoğraf çekmek yasaklanmıştı; bu yüzden Brassai yeniden desen ve heykel çalışmaya; ayrıca şiir yazmaya başladı. Desenleri, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Jacques Prévert'nin bir şiiriyle birlikte *Trente dessins* (1946; Otuz Desen) adlı bir kitapta toplandı. 1945'te yeniden fotoğraf çalışmalarına döndü. 1947'de, loş Paris sokaklarını görüntüleyen fotoğrafları büyü-tülerek Prévert'nin *Le Rendez-vous* (Buluşma) adlı balesinde fonda kullanıldı. Brassai savaş sonrası fotoğraflarının çoğunda, ilk yapıtlarının tema ve tekniklerini sürdürdü. Ama "Monaco'daki Tuhaf Bahçe" (1946) ve "Riviera Üstündeki Beyaz Şemsiye" (1948) gibi çalışmaların, farklı konulara duyduğu ilginin yanı sıra, fotoğraflarında biçim ve uzayı daha bilinçli olarak kullandığını gösteriyordu.

Brassai, pek çok belgesel fotoğrafçıdan farklı olarak hareketli nesnelerden çok, duragan nesneleri yeğledi; *Seville en fête* (1954; Sevilla'da Bayram) albümünde yer alan "Paskalya Öncesi Sevilla" adlı fotoğra-

fi bu tavrının iyi bir örneğidir. Öte yandan duvar yazıları gibi cansız nesneleri bile insan yaşamının sıcak duyarlılığıyla görünüldü. *Paris secret des années 30* (1930'ların Bilinmeyen Parisi) adlı albümü 1976'da; ünlü ressamların, resim tüccarlarının ve arkadaşlarının portrelerini içeren bir başka albümü de 1982'de yayımlanmıştır.

Brassens, Georges (d. 22 Ekim 1921, Sète - ö. 30 Ekim 1981, Sète, Fransa), şarkıcı, besteci ve şair. Halkın büyük sevgisini kazandığı yaklaşık 30 yıllık sanat yaşamında doldurduğu uzunçalarlar 20 milyondan fazla satmıştır.

Sète'deki Paul-Valéry Okulu'nu yarım bırakarak 1940'ta Paris'e gitti, Renault otomobil fabrikasında işçi olarak çalıştı. Savaşta Alman cephesinde bulundu. Alman işgali sırasında savaş tutsağı olarak çalışmak üzere Almanya'ya gönderildiyse de kaçtı ve bir karı kocanın yanına sığındı. Sonradan şarkılarının çoğunu bu çiftte adamıştır.

Savaşa karşı olan ilk şiirlerini 1942'de yayımladı; savaştan sonra *Le Libertaire* adlı anarşizm yanlısı gazetede çeşitli takma adlarla altında şiirler ve yazılar yazdı.

1952'de Jacques Grello'nun aracılığıyla şarkıcı Patashou'nun kabaresinde ilk kez sahneye çıktı. Sıcak sesi ve etkileyici gitarı ile Olympia, Alhambra ve Palais Chaillot'da konserler verdi. Ama en başarılı olduğu yer, her gece çalıp söylediği Bobino adlı müzikholün gösterişsiz ortamıydı. Sahneye son kez 1977'de çıkan Brassens, René Clair'in *Porte des lilas* filminde (1957; *Leylak Sokağı*) oynamış ve filmin müziğini de yapmıştı.

Şarkıcı-besteci olarak ortaçağ jonglörlerinden gelen bir geleneğin temsilcisiydi. Şiirini geniş halk kitlelerine ulaştırmış, Jacques Prévert ve Jacques Brel'in yanında Fransız edebiyatının en popüler kişilerinden biri olarak yer almıştır. 1967'de şarkı sözleriyle Académie Française Ödülü'nü kazanmıştır. Kanserden ölen Brassens'in 1953'te *La tour des miracles* (Mucizeler Kulesi) adlı bir de romanı yayımlanmıştır.

Brasseur de Bourbourg, Charles-Étienne (d. 8 Eylül 1814, Bourbourg, Dunkerque yakınları - ö. 8 Ocak 1874, Fransa), Orta Amerika ve Meksika'nın tarihöncesi uygarlığı üzerinde uzmanlaşmış etnograf ve misyoner.

Gent ve Roma'da öğrenim gördükten sonra 1845'te Katolik papazı oldu. Aynı yıl, Québec'deki ruhban okulunda kilise tarihi dersleri verdi; 1846'da Boston'da piskopos yardımcılığında bulundu. 1848-63 arasında da başta Meksika ve Orta Amerika olmak üzere çeşitli yerlerde misyoner olarak görev aldı. Çalışmalarını Meksika'daki eski uygarlıklar üzerinde yoğunlaştıran Brasseur, 1857-59 arasında Aztek uygarlığının tarihi üzerine bir kitap yayımladı. 1861-64 arasında da yerel dillerde kaleme alınmış belgelerden oluşan bir derlemeyi yayına hazırladı. 1863'te Meksika hiyeroglif yazısının anahtarını bulduğunu açıkladıysa da zamanla bu buluşun çok değeri olmadığı anlaşıldı. 1864'te Fransa'nın Meksika'ya düzenlediği askeri sefere arkeolog olarak katılan Brasseur'un *Monuments anciens du Mexique* (Meksika'nın Tarihsel Anıtları) adlı yapıtı 1866'da Fransız hükümetince yayımlandı. Brasseur'un belki de en büyük katkısı, Kiçe Yerlilerinin kutsal kitabı *Popol Vuh*'ün 1861'de yayımladığı Fransızca çevirisi ile Kiçe dilbilgisi kuralları üzerine bir çalışma ve Orta Amerika mitolojisi üzerine kaleme

aldığı denemeydi. Brasseur, *Bibliothèque Mexico-Guatemalienne*'i (Meksika-Guatemala Kitaplığı) 1871'de yayımladı. 1869-70'te basılan *Manuscrit Troano, études sur le système graphique et la langue des Mayas*'da (Troano Elyazması, Maya Dilinin ve Resimiyazı Sisteminin Çözülmesi Üzerine İncelemeler) adlı kitabında da Yerlilere özgü resimiyazının çözülmesi için geliştirdiği yöntemleri açıkladı.

Brassey, Thomas (d. 7 Kasım 1805, Buerton, Cheshire - ö. 8 Aralık 1870, Hastings, Sussex, İngiltere), birçok ülkede demiryolu hatları kuran İngiliz demiryolu müteahhidi.

Önceleri yerölçümcü olarak çalışan Brassey, 1835'te Grand Junction demiryolunun bir bölümünün yapımını üstlendi ve daha sonra Londra ile Southampton arasındaki hattın tamamlanması çalışmalarına katıldı. 1841-43 arasında W. Mackenzie ile birlikte, Paris-Rouen demiryolunu inşa etti; bunu Fransa, Hollanda, İtalya, Prusya ve İspanya'daki öteki hatları izledi.

Brassey, Sir Samuel Morton Peto ve E. L. Betts ile birlikte 1853-59 arasında Kanada'da 1.800 km uzunluğundaki Grand Trunk demiryolunu, 1854'te de Kırım demiryolunu döşedi. Brassey bir dönem, 75 bin kişilik işgücünü Avrupa, Hindistan, Avustralya ve Güney Amerika'da demiryolları kurdu. Ayrıca, kömür madenleri açtı, demir üretim fabrikaları kurdu ve tersaneler yaptı.

Brassey'in en büyük oğlu Brassey 1. kontu Thomas Brassey (d. 1836 - ö. 23 Şubat 1918, Londra), İngiliz denizcilikinin önde gelen kişilerinden oldu. Hastings'ten Liberal Parti'nin adayı olarak katıldığı seçimleri kazanarak Parlamento'ya girdi. Gladstone'un başbakanlığı sırasında donanma bakanlığı (1880-83) yaptı, daha sonra da partinin parlamentodaki grup sekreteri (1884-85) oldu. 1893-95 arasında Gemi Mühendisliği Kurumu'nun başkanlığını yaptı.

Brassey'in öteki görevleri arasında Avustralya'daki Victoria kentinin valiliği (1895-1900) ve Cinque Ports yöneticiliği sayılabilir. 1886'da *Naval Annual*'ı (Denizcilik Yıllığı) yayımlamaya başladı ve 1882-83 arasında *The British Navy* (İngiliz Donanması) adlı kitabını yazdı. 1886'da baron, 1911'de de kont oldu.

Brassicaceae (turpgiller), CRUCIFERAE olarak da bilinir, *Capparales* takımından, 350 cinsi içeren familya. Daha çok otsu bitkilerin oluşturduğu bu familyada ekonomik açıdan önemli pek çok bitki yer alır. Turpgillerin hac biçimindeki çiçekleri genellikle beyaz, sarı ya da effatun renkli dört taçyaprakla, aynı sayıda çanak yapraklıktan oluşur. Erkek organların dördü uzun, ikisi kısadır; iki gözlü yumurtalıktan oluşan dişi organ, çiçeğin öbür bölümlerinin üstünde yer alır. Türlerin çoğunda yapraklar baharatlıdır, ince uzun kılıf biçimindeki meyvelerin koruduğu tohumlar da genellikle ıslanmış durumda şişen jelatinimsi bir maddeyle kaplıdır.

Bu familyanın en önemli cinsi olan *Brassica*, 50 kadar tür içerir. Anayurdu Eskidunya olan bu türlerden *B. oleracea*'nın lahanası, Brüksel lahanası, karnabahar, brokkoli, kara lahanası ve alabaş lahanası gibi birçok çeşidi sebze olarak yenir. Yapraklarından salata yapılan ve sığır yemi olarak kullanılan kolzanın (*B. napus*) tohumlarından yağ çıkarılır, ayrıca kuş yemi olarak kullanılır. Anayurdu Avrasya olan *B. nigra*'nın tohumlarından hardal elde edilir. Gene yaygın biçimde sebze olarak değerlendirilen bir başka bitki de şalgamdır (*B. rapa*). Turp (*Raphanus sativus*) sevilen bir sebzedir. Kuzey ılıman kuşakta yetişen *Cochlearia*

officinalis iskorbüt tedavisinde ilaç olarak kullanılır, yapraklarından salata yapılır. Bayyirturpunun (*Armoracia lapathifolia*) uzun ve sert köklerinden yemeklerde çeşni verici olarak yararlanılır. *Descurainia pinnata* Kuzey Amerika'da çok yaygın olan bir yıllık bitkidir ve tüylü yaprakları, beyaz-sarı çiçekleri vardır.

Aurinia, *Lobularia*, *Iberis*, *Lunaria*, *Anastatica*, *Matthiola* ve şebboy (*Cheiranthus*) türleri sevilen süs bitkileridir. *Aubrieta deltoidea* türü ise kaya bahçelerinde ve bahçe kenarlarında süs bitkisi olarak yetiştirilir.

Braşov, Romanya'nın orta kesiminde il (*județ*). Yüzölçümü 5.351 km² olan ilin yerleşme birimleri vadilerde yer alır. Bunların genisinde Doğu Karpatlar ve Transilvanya Alpleri (Güney Karpatlar) yükselir. Bölge, güneybatı yönünde akan Oltul Irmağı ve kollarınca akaçlanır. İl merkezi Braşov kenti, Romanya'nın en büyük sanayi ve kültür merkezlerinden biridir. Braşov kenti ile Săcele, Rîșnov ve Codlea'da makine, madeni eşya ve kimyasal madde üretilir, dokumacılık yapılır. Zărnești'deki fabrikalarda kâğıt ve selüloz üretimi yapılır. Feldiora'da ise inşaat malzemesi sanayisi gelişmiştir. İlde ayrıca demir madenleri işletilir. 13-15. yüzyıllar arasında tahkim edilen Hârman ve Prejmer kasabalarında 13. yüzyıldan kalma önemli kiliseler bulunur. Hârman'da İran tarzında halılar dokunur. Prejmer'de ise bir dokuma fabrikası, tarım kooperatifi ve alabalık yetiştirme merkezi kurulmuştur. 1.797 m yüksekliğindeki Postăvarul Dağının eteklerinde yer alan Poiana bir kayak merkezidir. İlin öteki turistik merkezleri Bucegi Sıradagları ile Piatra Craiului Dağı üzerinde yer alır. Töton Şövalyeleri'nin 13. yüzyılda Timpa Dağının doruğunda (960 m) inşa ettiği kale, 1455'te Ioan Corvin voyvodası tarafından yıkılmış, kalenin taşları daha sonra Braşov kentinin tahkim edilmesinde kullanılmıştır. Braşov kenti yakınlarında Neolitik, Tunç ve Demir çağlarına ait arkeolojik kalıntılar bulunmuştur. Yöre sırasıyla Sakson (13. yy), Osmanlı (15. yy), Avusturya (17. yy) ve Alman (20. yy başları) egemenliğine girmiştir. Çeşitli bölgelerle kara ve demir yolu bağlantısı olan Braşov'da bir üniversite vardır. Nüfus (1990 tah.) 694.800.

Braşov, Almanca KRONSTADT, Macarca BRASSÓ, Rumence (1950-60) ORAȘUL STĂLÎN (Stalin Kenti), Romanya'nın orta kesiminde kent, Braşov ilinin (*județ*) merkezi. Ülkenin en büyük kentlerinden biridir. Transilvanya Alpleri'nin (Güney Karpatlar) kuzey yamaçlarında, üç yanı dağlarla çevrili bir bölgede yer alır. Bükreş'in 170 km kuzeybatısında.

1211'de Töton Şövalyeleri'nce kurulan kentin adı ilk kez 1251 tarihli belgelerde Braşov olarak geçer. Kent daha sonra Enlak ve Boğdan'ın büyük bölümüyle giyecek, silah, madeni eşya ve mum ticareti yapan

Siyah kilise, Braşov, Romanya
Mitchell Barosh - Shostal Assoc./EB Inc

bir Sakson kolonisi oldu. Kentteki Alman nüfusunun geniş özerk hakları, Almanlara tanınmış ayrı ulusal statünün 1876'da kaldırılmasıyla sona erdi. 15. yüzyılda Osmanlılara karşı güçlü surlarla çevrilen eski kent, çok hasar görmeksizin günümüze ulaşmıştır. Braşov'da birçok tarihsel yapı vardır. Bunlar arasında Belediye Sarayı (1420, onarım 1910), Borazancı Kulesi olarak da adlandırılan 58 m yüksekliğindeki saat kulesi (1528, onarım 1910), St. Nicolae Ortodoks Kilisesi (1392, onarım 1751) ve Braşov'daki en eski yapı olan St. Bartholomaeus Kilisesi (13. yy) sayılabilir. 1385-1477 arasında inşa edilen gotik üsluptaki Protestan Kilisesi (onarım, 1711-15), 1689'daki yangında duvarları isten karardığından Kara Kilise olarak anılır. Braşov'da çeşitli tiyatrolar, müzeler ve bir üniversite vardır. Bölgedeki Reform hareketine önderlik eden ve "Transilvanya Havarisi" olarak tanınan Johannes Honterus (1498-1549) Braşov'da yaşamış ve ölmüştür. Honterus 1535'te burada Transilvanya'nın ilk basım-evini kurmuştur. Diyakoz Coresi'nin yazdığı, basılarak çoğaltılan ilk Rumence kitap 16. yüzyıl ortalarında Braşov'da yayımlandı. Rumence eğitim de 1559'da kurulan ilk Rumen okuluyla burada başladı.

Kentin ticaret ve zanaat alanlarındaki zengin birikimi, 19. yüzyıl sonlarında başlayan sanayileşme için gerekli temeli sağladı. Braşov'da bugün traktör, kamyon, helikopter ve makine parçaları üreten fabrikaların yanı sıra, dokuma ve kimya tesisleri vardır. Kent ayrıca önemli bir kara ve demir yolu kavşağıdır. Nüfus (1989 tah.) 352.640.

Brătianu, Ion (Constantin) (d. 2 Haziran 1821, Piteşti, Eflâk - ö. 16 Mayıs 1891, Florica, Romanya), 1876-88 arasında Romanya başbakanı. Kral I. Carol ile birlikte modern Romanya'nın temellerini atmıştır.

Bükreş'te 1848 Devrimi'ne katıldıktan sonra Paris'e gitti. Orada, Tuna prenslikleri Eflâk ve Boğdan'ın birleşmesi ve özerklik kazanması için çalıştı. Eflâk ve Boğdan Prens Alexandru Cuza'nın yönetimi altında birleşip Romanya adını alınca, Brătianu, kardeşi Dumitru ile birlikte Rumen Liberal Partisi'ni kurdu. 1866'da Cuza'nın tahttan indirilmesi ve Hohenzollern-Sigmaringen hanedanından Karl'ın (1881'den sonra Kral I. Carol) Romanya prensi seçilmesinde etkili oldu. Daha sonra maliye bakanlığı görevinde bulundu. 1866 Rumen Anayasası'nın hazırlanmasında önemli rol oynayan Brătianu, 1870'te Hohenzollern-Sigmaringen hanedanına karşı düzenlenen başarısız bir darbe girişiminden sonra gözden düştü. Ardından saygınlığını yeniden kazandı; 1876'da atandığı başbakanlık görevini 1881'deki kısa bir aralık dışında 1888'e değin sürdürdü.

Brătianu'nun baskıcı ve yoz yönetimi, anayasa ve toprak reformları ile bir ölçüde kendini bağışlattı. Onun başbakanlığı sırasında Romanya, Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'yla ittifak kurdu (1883). Orduda patlak veren bir skandal yüzünden Brătianu 1888'de başbakanlıktan istifa etmek zorunda kaldı.

Brătianu, İonel, İON I. C. BRĂTIANU olarak da bilinir (d. 20 Ağustos 1864, Florica - ö. 24 Kasım 1927, Bükreş, Romanya), altı dönem Romanya başbakanı (1909; 1910-11; 1914-18; 1918-19; 1922-26; 1927) olarak görev yapmış siyaset adamı. Eski Regat'ın (Eflâk ve Boğdan), o dönemde Habsburgların ve Osmanlı Devleti'nin egemenliği altındaki Romanya topraklarıyla birleştirilmesini öngören Büyük Romanya ülkesünün en önde gelen savunucusudur.

Romanya'nın seçkin devlet adamlarından İon Brătianu'nun oğluydu. 1907'de içişleri bakanı, iki yıl sonra da başbakan oldu. Liberal Parti'nin önderi olarak, Büyük Romanya ülkesünün toprak ilhakı yoluyla gerçekleşmesi için siyasal destek sağladı. Kapsamlı bir toprak reformundan yana olan Brătianu, köylülerin toprak taleplerini yatıştırabileceği düşüncesiyle, 1911'de ayrıldığı başbakanlık görevine 1914'te yeniden çağrıldı. I. Dünya Savaşı'nın ilk dönemlerinde Almanya ile çatışmadan uzak durabileceğini umuyordu; ama Ağustos 1916'da Romanya'nın İtilaf Devletleri safında savaşa girmesini kabul etti. Şubat 1918'de başbakanlıktan istifa ettiyse de aynı yılın aralık ayında yeniden göreve çağrıldı.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Paris'teki barış görüşmelerinde ısrarla Büyük Romanya ülkesünü savunan Brătianu, Yugoslavya ile Romanya arasında anlaşmazlığa yol açan bir toprak sorunu üzerinde uzlaşmayı reddederek Eylül 1919'da bir kez daha başbakanlıktan çekildi. 1922-26 arasında yeniden başbakan olarak görev yaptığı sırada yeni bir anayasanın ve ulusal bir tarım reformunun kabul edilmesini sağladı. Son olarak Haziran 1927'de kısa süreli bir hükümet kurdu.

Bratislava, Almanca PRESSBURG, Macarca POZSONY, Slovakya'nın başkenti ve Batı Slovakya (Západoslovenský) ilinin (kraj) merkezi. Slovakya'nın Avusturya ve Macaristan sınırlarının bulunduğu yörede,

Bratislava ve Tuna Irmağı
John Lewis Stage - Photo Researchers

Tuna Irmağının Küçük Karpat Dağlarında (Malé Karpaty) açtığı bir boğazın yakınındadır. Viyana'nın 56 km batısında yer alır.

Arkeolojik bulgular yörede tarihöncesinden beri yerleşme olduğu yönündedir. Art arda Keltler ve Romalılar ile 8. yüzyılda da Slavların yerleşerek tahkim ettiği kent bir ticaret merkezi olarak gelişti. 1291'de özgür bir krallık kenti konumuna kavuştu. O dönemde Macaristan olarak bilinen topraklarda ilk üniversite, Academia Istropolitana adıyla 1467'de burada kuruldu. Bratislava 1526-1784 arasında Macaristan'ın başkenti oldu; Macar Parlamentosu 1848'e değin burada toplanmayı sürdürdü. Habsburg hükümdarları, Macaristan kralı olarak St. Martin gotik katedralinde taç giydiler.

Tuna'dan 100 m yükseklikteki bir düzlük üzerinde kurulmuş olan dev şato kente egemendir. 1811'de bir yangın sonucunda harap oluncaya değin Avusturya krallık ailesinin ikametgâhı olan şato büyük ölçüde onarılmıştır. 1741'de Viyana, Fransız ve Bavyera ordularının tehdidi altında kaldığında Avusturya imparatoriçesi Maria Theresia Bratislava'ya kaçtı. Osmanlıların Macaristan'dan çıkartılmasından sonra Bratislava önemini yitirmeye başladı. Austerlitz Savaşı'ndan sonra Napoléon'la Avusturya imparatoru II. Franz arasında, 1805'te Pressburg Antlaşması adıyla düzenlenen antlaşma Bratislava'nın barok üsluptaki

Başpiskoposluk Sarayı'nda imzalandı. I. Dünya Savaşı'nın ertesinde kurulan ilk Çekoslovakya Cumhuriyeti'nde Bratislava, Slovakya'nın başkenti oldu. Bir kültür merkezi olan Bratislava'da, ortaçağdaki Academia Istropolitana'nın yerine kurulan Komenského (Comenius) Üniversitesi (1919), Slovak Bilimler Akademisi (1953), çeşitli konularda uzmanlaşmış birçok okul ve teknik enstitü, Slovak Ulusal Tiyatrosu ile Slovak Ulusal Galeri ve Müzesi bulunur. Önemli bir kara ve demir yolu kavşağı, ayrıca bir ırmak limanı olan kentte çeşitli dokuma, kimyasal madde, madeni eşya ve elektrikli araçlar üreten çeşitli sanayi kuruluşları vardır. Nüfus (1990) 441.453.

Bratsk, Rusya Federasyonu'nun ortadoğu kesimindeki Irkutsk yönetim biriminde (oblast) kent. Angara Irmağı kıyısında, ırmakın Oka Irmağına kavuştuğu yerin hemen aşağısında yer alır. Yörede 1631'de inşa edilen kalenin ahşap burçlarından biri bugün de ayakta. Kent içinden geçen Tayset-Lena demiryolunun tamamlandığı ve dünyanın en büyük hidroelektrik santrallerinden olan Bratsk santralının (1964'te tamamlandı) yapımına başlandığı 1954'e değin Bratsk önemli bir yerleşme değildi. Santralde üretilen enerjinin kullanılması amacıyla kentte önemli alüminyum fabrikaları ile kâğıt hamuru, kâğıt, karton ve kaplama levhaları üreten ağaç işleme tesisleri kurulmuştur. Nüfus (1987 tah.) 249.000.

Bratsk Barajı, Rusya Federasyonu'nda, Angara Irmağı üzerinde 1964'te tamamlanan toprak dolgu ağırlık barajı. Yüksekliği 125 m, tepe (kret) genişliği 5.140 m, hacmi 13.978.450 m³'tür. 169 milyar m³ gibi olağanüstü büyüklükte bir haznesi ve 4.600 megavat elektrik üretme kapasitesi vardır. Baraj tepesinin suyun akış yönüne bakan yüzünde betonarme payandaların taşıdığı iki şeritli bir karayolu bulunur.

Baraj çok güç koşullar altında inşa edilmiştir. Kışları ısısın -58°C'ye düştüğü Sibirya'da, çevre yılın 281 günü buzla kaplıdır. Bratsk, malzeme ve işgücü olanakları ile inşaat kolaylıklarından uzak bir yörededir. Bratsk Barajı, Angara Irmağı üzerindeki dört barajdan ikincisidir; ötekiler Irkutsk, Üst-İlim ve Boguçanı barajlarıdır.

Brattain, Walter H(ouser) (d. 10 Şubat 1902, Amoy, Çin - ö. 13 Ekim 1987, Seattle, Washington, ABD), ABD'li bilim adamı. Transistörün yapıldığı yarıiletkenlerin özellikleri ve transistörün geliştirilmesine yönelik çalışmalarıyla 1956'da Nobel Fizik Ödülü'nü John Bardeen ve William B. Shockley ile paylaştı. Transistor, daha büyük yer kaplayan radyo lambasının yerini almış ve mikrominyatür elektronik devrelerin geliştirilmesine öncülük etmiştir.

1929'da Bell Laboratuvarları'nda araştırma fizikçisi olan Brattain'in başlıca araştır-

Brattain
Bell Laboratories, Murray Hill, New Jersey

ma alanı, katı maddelerin yüzey özelliklerine, özellikle de bir maddenin, içsel atom yapısından farklılıklar gösteren yüzey atom yapısına ilişkindir. 1967-72 arasında Washington'da Walla Walla'daki Whitman College'da yardımcı profesör olarak görev yapan Brattain daha sonra da denetçi emeritus profesörlüğe getirildi. Çok sayıda patentin sahibi olan Brattain'in katılar fizigi alanında pek çok makalesi vardır.

Bratteli, Trygve (Martin) (d. 11 Ocak 1910, Nøtterøy - ö. 20 Kasım 1984, Oslo, Norveç), 1965-75 arasında Norveç İşçi Partisi (DNA) başkanı, 1971-72 ve 1973-76 dönemlerinde Norveç başbakanı.

1928'de İşçi Partisi'nin gençlik örgütüne girdi. 1930'larla *Arbeiderungdommen* gazetesinin editörlüğünü üstlendi; 1940'a değin örgütün sekreterliğini, 1945-46 arasında da başkanlığını yürüttü. 1940-42 arasında, II. Dünya Savaşı'nda Norveç'in Almanlarca işgalinin ilk yıllarında direniş hareketine katıldı. Bu sırada tutuklandı, savaş sonuna değin Alman cezaevlerinde ve toplama kamplarında kaldı.

Savaşın sonra İşçi Partisi içinde yükselişini sürdüren Bratteli 1945-65 arasında başkan yardımcısı, 1965'ten sonra da başkanlık görevini üstlendi. 1950'de *Storting'e* (Parlamento) seçildi. 1951-55 ve 1956-60 dönemlerinde maliye bakanlığı yaptı, 1960-64 arasında ulaştırma bakanı oldu. 1965'ten başlayarak Parlamento'da muhalefet liderliğini sürdürdükten sonra 1971'de başkanlığa getirildi. Ertesi yıl, Norveç'in Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) katılması önerisi halkoylamasında reddedilince istifa etti. 1973'te yeniden başkanlığa geldiye de 9 Ocak 1976'da görevden çekildi. 1981'e değin *Storting* üyeliğini sürdürdü.

Brauchitsch, (Heinrich Alfred) Walther von (d. 4 Ekim 1881, Berlin - ö. 18 Ekim 1948, Hamburg), II. Dünya Savaşı'nın ilk yarısında Alman feldmareşali ve kara kuvvetleri başkomutanı. Eylül 1939'da Polonya'ya, Mayıs-Haziran 1940'ta Hollanda, Belçika ve Fransa'ya, Nisan-Mayıs 1941'de Balkanlar'a ve Haziran-Aralık 1941'de Sovyetler Birliği'ne düzenlenen saldırıların planlama ve uygulamasında önemli rolü olmuştur.

1900'de Prusya muhafız alayında görev alan Brauchitsch, I. Dünya Savaşı'nda kurmay subaylığı yaptı. Hitler'in iktidara yükselişle ordunun güçlendirilmesi gündeme gelince Doğu Prusya askeri bölgesinin başkanlığına getirildi, 4. Ordu komutanlığını üstlendi. Feldmareşal Freiherr Werner von Fritsch'in emekliye sevk edilmesinden sonra onun yerine ordu komutanlığına getirildi. Ama 1941-42 kışına gelindiğinde askeri kararların çoğu Hitler tarafından alınmaya başlamıştı.

Almanya'nın kara savaşlarını başarıyla yöneten Brauchitsch, ordunun Moskova önlerinde felaketin eşğine gelmesi üzerine, Hitler tarafından bu yenilgiden sorumlu tutularak 19 Aralık 1941'de istifaya zorlandı. Müttefiklerce savaş suçlusu olarak yargılanmasına kısa süre kalmışken Ekim 1948'de öldü.

Braudel, (Paul Achille) Fernand (d. 24 Ağustos 1902, Luméville, Meuse - ö. 28 Kasım 1985, Paris, Fransa), Fransız tarihçi ve eğitimci. 20. yüzyılın en önemli tarih yazarlarından biridir.

Bir köy öğretmenin oğluydu. 1923'te Sorbonne'da tarih öğrenimini tamamladı. 1924-32 arasında Cezayir'de, 1932-35 ara-

sında da Paris liselerinde öğretmenlik yaptı. 1935'te Brezilya'ya giderek São Paulo Üniversitesi'nde ders verdi. 1937'de Paris'e dönerek Uygulamalı Yüksek Araştırmalar Okulu'nda öğretim üyesi oldu. Nazilerin 1940'ta Fransa'yı işgali sırasında Fransız ordusunda teğmen olan Braudel, Almanlar tarafından yakalanarak Lübeck'te bir esir kampına gönderildi, 1945'e değin orada kaldı. Tutsaklığı sırasında hiçbir kaynağa başvurmadan "II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası" konulu tezini tamamladı. Bu teze 1947'de Sorbonne Üniversitesi'nce doktora derecesine değer görüldü. Tez 1949'da *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II* (Akdeniz ve Akdeniz Dünyası, 1990) adıyla iki cilt olarak yayımlandı. 16. yüzyılda İspanya ve Osmanlı imparatorlukları arasında 1571 İnebahtı Deniz Savaşı'yla noktalanın mücadeleyi, dönemin tarih, coğrafya, tarım, teknoloji ve düşünsel çerçevesi içinde ele alan yapıtı, bu konuda çok kapsamlı bir incelemedir. Braudel, yapıtında uzun dönemli eğilim ve değişimlerin ayrıntılı bir çözümlemesinden sonra, geçici olayların açıklamasına yer verir.

Braudel 1956-68 arasında "anlatımcı" ve "olaycı" tarih yazımına karşı, yapısal ve bütünsel bir tarih anlayışını savunan etkili tarih dergisi *Annales: économies, sociétés, civilisations*'un editörlüğünü yaptı. Lucien Febvre ve Marc Bloch öncülüğünde 1929'da yayımlanmaya başlayarak çevresinde bir düşünce okulu oluşan *Annales*, kurucularının ölümünden sonra da Braudel'in önderliğinde pek çok yeni araştırmaya zemin hazırladı. *Annales* okulu tarihçilerin yalnızca siyasal ve diplomatik olayları vurgulamalarına karşı çıkıyor, tekil olaylar yerine, onların meydana geldiği ortamı (örn. iklim, coğrafya, nüfus, ulaşım, iletişim) inceliyordu. Braudel, bu çerçeve içinde geliştirdiği uzun dönem (*la longue durée*) kavramıyla dünya ekonomisinin tarihsel bütünlüğünü vurguladı. Ayrıca bak. *Annales* okulu.

Braudel'in ikinci büyük yapıtı, ilk cildi *Les Structures du quotidien* (1968; Günlük Yaşamın Yapısı); ikinci cildi *Les Jeux de l'échange* (1979; Değişim Oyunları) ve üçüncü cildi *Le Temps du Monde* (1979; Dünyanın Zamanları) başlıklarıyla yayımlanan *Civilisation matérielle, économie et capitalisme, 15.-18. siècle*'dir (Maddi Uygarlık, Ekonomi ve Kapitalizm, 15-18. Yüzyıl). Ortaçağdan Sanayi Devrimi'ne değin dünya tarihini toplumsal ve ekonomik açılarından inceleyen bu yapıtında Braudel, Sanayi Devrimi'nin neden Batı Avrupa'da gerçekleştiği sorusuna yanıt ararken, dönemin Avrupa'sında yaşanan deneyimler, etkinlikler ve olayları ayrıntılarıyla ortaya koymaktadır.

Braudel, II. Dünya Savaşı sonrasında Uygulamalı Yüksek Araştırmalar Okulu'na döndü; 1956-72 arasında okulun ünlü sosyal bilimler bölümünün (Altıncı Bölüm) başkanlığını yaptı. 1949'dan sonra Collège de France'ta da ders veren Braudel, 1984'te Académie Française'e seçildi Braudel'in Türkçede *Akdeniz: Mekân ve Tarih* (1989) ve *Akdeniz: İnsanlar ve Miras* (1991) adlı iki kitabı daha yayımlanmıştır.

Brauer, Richard Dagobert (d. 10 Şubat 1901, Berlin - ö. 17 Nisan 1977, Belmont, Massachusetts, ABD), cebir kuramının gelişmesinin öncülerinden olan matematikçi ve eğitimci.

Königsberg Üniversitesi'nde öğrenim gören Brauer, doktora çalışmasını 1925'te Berlin Üniversitesi'nde Issai Schur'un gözetiminde tamamladı. Königsberg'de öğretim üyeliği görevini kabul ederek 1933'e değin orada kaldı. Bu tarihte görevinden ayrıl-

rak Hermann Weyl ile birlikte dönücülerin (spinor) klasik açıklaması üzerine çalışmaya başladı. Brauer ile Weyl'in çalışmaları, Nobel ödüllü fizikçi A. M. Dirac'ın, eksen çevresinde dönen elektrona ilişkin kuramında yararlandığı matematiksel temeli sağladı. Daha sonra Brauer, 1896'da grup karakterlerini ortaya atan Ferdinand Frobenius'un çalışmalarına ilgi duydu ve bu çalışmaları daha ileri noktalara götürdü; grup karakterlerine ilişkin çalışmalara yeni arayışlar getiren bir modüler karakterler kuramı geliştirdi ve cebirin gelişimine katkıları sağladı.

1935'te Toronto Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan ve 1948'e değin orada kalan Brauer, daha sonra Michigan Üniversitesi'ne geçti. 1952'de Harvard Üniversitesi Matematik Bölümü'nde profesörlük önerisi alınca, 1971'deki emekliliğine değin kalarca Cambridge'e ailesiyle birlikte taşındı. 1959'da bölüm başkanlığına atandı ve dört yıl bu görevde kaldı. 1950'lerin sonunda, sınırlı basit grupların sınıflandırılmasına ilişkin bir yöntem geliştirmeye başladı. Yaşamının geri kalan bölümünde çalışmalarını bu alanda yoğunlaştıran Brauer, 1971'de Ulusal Bilim Madalyası'yla ödüllendirildi.

Braun, Alexander Carl Heinrich (d. 10 Mayıs 1805, Regensburg, Bavyera - ö. 29 Mart 1877, Berlin, Almanya), Alman botanikçi. Doğa olaylarını, 19. yüzyıl başlarında

Alexander Braun, Weger'in oymabaskı çalışması, y. 1875
Archiv für Kunst und Geschichte, Berlin

Alman bilimine egemen olan olabirliğe dayalı kuramları kullanarak açıklamaya çalışan doğa felsefesi okulunun en önde gelenlerinden biridir.

Yaşamı boyunca Vitalizm ilkelerine bağlı kalmasına karşın, hücreyi yaşamın temel birimi kabul eden hücre kuramına önemli katkılarda bulundu. Çalışmalarıyla ilkel bitkilerin üreme çevrimleri konusunu aydınlatı. Alman biyolog Karl Schimper ile birlikte, bitki gövdesinde yaprakların dizilişinin birçok durumda belli geometrik kurallara göre sarmal bir biçim aldığı gözlemlenerek ideal bir bitki modeli geliştirmeye çalıştı.

Braun 1833-46 arasında Karlsruhe'deki politeknik okulunda botanik ve zooloji dersleri verdi, 1846-50 arasında da Breisgau'daki Freiburg Üniversitesi'nde botanik profesörü olarak görev yaptı. Daha sonra Berlin Üniversitesi'ne geçerek botanik bahçesi yöneticiliğini üstlendi (1851-77). Meslek yaşamının büyük bölümünü kriptogramları (çiçeksiz bitkiler) inceleyerek geçirdi; bu çalışmasının sonunda bitki yapısının kuramsal sistemini açıkladığı *Betrachtungen über die Erscheinung der Verjüngung in der Natur...* (1851; Doğada Yeniden Gençleşme Olayı Üzerine Gözlemler) adlı kitabı yazdı. Deneysel yaklaşımın bir parçası olan tümevarıma karşı çıkmakla birlikte, çalışmalarıyla başka bilginleri de bitki

morfolojisini sistematik olarak incelemeye özendirirdi. Hücreyi esnek bir zarla kaplı bir sitoplazma olarak tanımlaması, böylelikle de organizmanın biçim ve işlev yönünden bütünlük gösterdiğini ortaya koyması, bilime en önemli katkısı sayılır.

Braun, Eva (d. 6 Şubat 1912, Münih - ö. 30 Nisan 1945, Berlin), Adolf Hitler'in metresi, daha sonra eşi. Aşağı orta sınıftan Bavyeralı bir ailenin kızıydı. Simbach-am-Inn'deki Katolik Kız Enstitüsü'nde öğrenim

Eva Braun, 1944
Heinrich Hoffmann, Münih

gördü. 1930'da Hitler'in fotoğrafçısı Heinrich Hoffman'ın dükkânında tezgâhtarlık ederken Hitler'le tanışarak metresi oldu. Hitler'in Münih'te tuttuğu bir evde onunla birlikte yaşadı, 1936'da Hitler'in Berchtesgaden'deki Berghof şalesine yerleşti.

Hitler'le Eva Braun'un ilişkinin olağandışı olduğunu gösteren bir kanıt yoktur. Ama Eva, Hitler'e erotik zevklerden çok evcil bir ortam ve rahatlama olanağı sağlamıştır. Eva iyi bir yüzücü ve kayakçıydı; ama bunun dışındaki ilgileri genellikle sıradandı. Hitler, onun halkın önünde kendisiyle birlikte gözükmeye ve Berlin'e birlikte gelmesine hiçbir zaman izin vermedi. Eva'nın, Hitler'in siyasal yaşamı üzerinde de bir etkisi olmadı.

Eva Braun, Nisan 1945'te Hitler'in buyruğuna karşı gelerek, sonuna değin onunla birlikte olma kararlılığıyla Berlin'e geldi. Hitler, Eva'nın sadakatine duyduğu saygıyı belirtmek amacıyla onunla evlenmeye karar verdi. 29 Nisan günü şansölye sığınagında resmen evlendiler. Eva ertesi gün zehir içerek yaşamına son verdi. Hitler de ya gene zehir içerek ya da kendisini vurarak Eva'nın yanında can verdi. Cesetleri yakıldı.

Braun, (Karl) Ferdinand (d. 6 Haziran 1850, Fulda, Hessen-Kassel - ö. 20 Nisan 1918, Brooklyn, New York, ABD), telsiz

Ferdinand Braun
Historia - Photo

telgrafı geliştirerek 1909'da Nobel Fizik Ödülü'nü Guglielmo Marconi ile paylaşan Alman fizikçi.

1872'de Berlin Üniversitesi'nden doktora derecesini alan Braun, bir süre Würzburg, Leipzig, Marburg, Karlsruhe ve Tübingen'de ders verdikten sonra 1895'te Strasbourg Üniversitesi'nde Fizik Enstitüsü'nün yöneticisi ve fizik profesörü oldu.

Braun, Marconi'nin yayın sistemini geliştirdiği için Nobel komitesi tarafından ödüle değer bulundu. İlk telsiz yayınlarında anten, doğrudan güç devresinin içinde yer alıyor ve yayın yaklaşık 15 km'lik bir erimle sınırlı kalıyordu. Braun bu sorunu, verici gücü indükleme yoluyla anten devresine geçiren kıvılcımsız bir anten devresi geliştirerek çözdü ve 1899'da buluşunun patentini aldı. Vericilerin yayın alanlarını büyük ölçüde artıran bu buluş radar, radyo ve televizyonda uygulandı. Braun'un, doğrultmaç olarak çalışan (akımın yalnızca bir yönde geçmesini sağlayan) kristal maddeleri buluşu, kristalli radyo alıcılarının geliştirilmesini olanaklı kıldı.

Braun, katot ışınli lambanın da geliştiricisi olarak tanınır. Yüksek frekanslı alternatif akımlar üzerinde çalıştıktan sonra 1897'de ilk osiloskopu (Braun tüpü) sergiledi. Katot ışınli lambada, ışınların denetlenmesi tekniği daha önce uygulanmamıştı. Braun, alternatif akımla saptırılarak flüorışıl ekran-da şekiller çizebilen ince bir elektron demeti oluşturmayı başardı. Televizyon resim lambasının ve radarın öncüsü olan bu buluşun laboratuvar araştırma aygıtı olarak da yararlanılmaktadır (bak. katot ışınli osiloskop).

1915'te radyoyla ilgili bir patent davasında tanıklık etmek üzere New York'a giden Braun iki yıl sonra ABD I. Dünya Savaşı'na girince, Alman yurttaşı olduğu için New York'ta tutuklandı. Savaş sonuçlanmadan önce de öldü.

Braun, Hugo (d. 7 Nisan 1881, Prag - ö. 1963, Münih), mikrobiyoloji, parazitoloji ve salgınlar bilgisi üzerine çalışmalarıyla tanınan Alman hekim.

İlk ve ortaöğrenimini Prag'da tamamladı. 1907'de aynı kentteki Alman Üniversitesi

Hugo Braun
İtşşim Yayıncılık Arşivi

Tıp Fakültesi'ni bitirdi ve 1909'a değin burada asistanlık etti. 1909-10 arasında Bremen'de hijyen asistanı olarak çalıştı. 1910'dan 1912'ye değin Frankfurt Hijyen Enstitüsü'nde patoloji asistanlığı yaptı; 1912'de bu kurumun Bakterioloji Kürsüsü yöneticiliğine getirildi. 1912-13'te hükümet tarafından tripanozoma konusunda araştırma yapmak üzere Doğu Afrika'daki Alman sömürgelerine gönderildi. 1914'te Frankfurt'taki Goethe Üniversitesi Hijyen Enstitüsü'nde uzman olarak çalışmaya başladı; ayrıca kolera ve tifo aşılı hazırlamakla görevlendirildi. 1916'da doçent, 1918'de de profesör oldu. 1920'de Heidelberg Üniver-

sitesi'nde immünoloji ve seroloji dersleri vermeye başladı. 1921'de ordinaryüs profesörlüğe yükseldi. Alanındaki başarılı çalışmaları nedeniyle 1931'de Paul Ehrlich Ödülü'ne değer görüldü. Yahudi asıllı bir aileden geldiği için 1933'te Nazi yönetiminin görevinden uzaklaştırıldı. Aynı yıl çağrılı olarak Türkiye'ye geldi ve İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mikrobiyoloji ve Salgın Hastalıklar Enstitüsü'ne yönetici olarak atandı. Bu fakültede bakterioloji derslerinin zorunlu olmasını sağladı; Dishekimliği ve Eczacılık okullarında dersler verdi. 1949'da Almanya'ya döndü. Ertesi yıl Münih'teki Ludwig Maximilian Üniversitesi Tıp Fakültesi Hijyen ve Mikrobiyoloji Enstitüsü yöneticiliğine getirildi. 1951'de Alman Tüberküloz Araştırma Enstitüsü'nde çalışmaya başlayan Braun 1957'de emekli oldu. Buradaki çalışmalarından ötürü 1960'ta kendisine Robert Koch Ödülü verildi.

Braun, ilk araştırmalarını kolera vibriyonları konusunda yaptı. Daha sonra kompleks birleşmesi yöntemiyle antijenlerin ortaya çıkarılmasını inceleyerek, hastalıkların gidişinde vücut sıvılarının antijen olarak kullanılması yoluyla yapılan kompleks birleşmesi reaksiyonuyla enfeksiyonların teşhis edilemeyeceğini ortaya koydu. Doğu Afrika'da uyku hastalığı ve başka hastalıklara yol açabilen tekhücreli bir asalak olan tripanozoma konusundaki araştırmaları sırasında hazırladığı antijenle yapılan kompleks fiksasyonuyla, etkeni bulunmayan olayların teşhis edilebileceğini ortaya koydu. Kurutularak öldürülmüş tripanozomalarla hayvanlarda enfeksiyona karşı bağışıklık oluşturulabileceğini de gösterdi. Ama tripanozomaların antijen bakımından serumu dirençli pek çok değişik türlerinin bulunduğunu, o yüzden aşı ve serumundan yararlanılamayacağını saptadı.

Türkiye'de bulunduğu dönemde çalışmalarını, Türkiye'de kan gruplarının dağılımı, tifüse karşı aşılananlarda Weil-Felix reaksiyonunun incelenmesi, potasyum siyanürün *Enterobacteriaceae* tanımıındaki önemi, grip etiyolojisi konularında yoğunlaştırdı. Tifo hastalığının etkeni olan *Salmonella* bakterilerinin teşhisini kolaylaştırmak için geliştirdiği yöntemler günümüzde de kullanılmaktadır. Türkiye'de çeşitli tıp kuruluşlarına üye olan Braun, Türk Tıbbi İlimler Cemiyeti adına araştırmalar yaptı. *Versuche zur Immunisierung gegen Trypanosomen* (1912; Tripanozomalara Karşı Bağışıklık İçin Deneyler), *Die Methoden tierexperimentellen Wundinfektionen* (1927; Hayvanlarda Yara Enfeksiyonuna İlişkin Deney Yöntemleri), *Zur Ernährungsphysiologie der Tuberkelbazillen* (1935; Tüberküloz Basilinin Besi Fizyolojisi Üzerine), *Lekeli Tifo Hakkında* (1936), *Mikrobiyoloji ve Salgınlar Bilgisi* (1937-40, 3 cilt; Z. Öktem ile birlikte), *Tüberküloz Mikrobu*, *Tüberküloz* (1943, E. K. Unat ile birlikte), *Bulaşıcı Hastalıklar* (1944, çev. Z. Öktem) başlıca yapıtlarıdır.

Braun, Lily, eö KRETSCHMAN (d. 2 Temmuz 1865, Halberstadt, Prusya - ö. 9 Ağustos 1916, Zehlendorf, Almanya), önde gelen feminist ve sosyalist yazar.

1893'te evlendiği ilk eşi Georg von Gizzycki'nin etkisiyle ateist, başısever ve feminist oldu. 1895'te kocasının ölümünden sonra Sosyal Demokrat Parti'ye (SPD) girdi. Öğretileriye boyun eğmemesi nedeniyle bazı Sosyal Demokratların eleştirisine uğradı ve sonunda partiden ayrıldı. 1896'da evlendiği ikinci eşi Heinrich Braun'la birlikte haftalık

Die neue Gesellschaft dergisini çıkardı. Minna Cauer ile birlikte *Die Frauenbewegung* adlı feminist gazeteyi kurdu.

En önemli yapıtı sayılan *Frauenfrage, ihre geschichtliche Entwicklung und wirtschaftliche Seite* (1901; Tarihî Gelişimi ve Ekonomik Yönüyle Kadın Sorunu) başlıklı kitabında, kadını sanayide çalıştırmak yoluyla kapitalizmin aileyi yıktığını, böylece sosyalizmi kaçınılmaz kıldığını ileri sürdü.

Braun, Wernher von (d. 23 Mart 1912, Wirsitz, Almanya - ö. 16 Haziran 1977, Alexandria, Virginia, ABD), Alman mühendis. Önce Almanya'da, II. Dünya Savaşı sonrasında da ABD'de roket teknolojisi

Wernher von Braun, 1962
NASA, fotoğrafl. Fabian Bachrach

ve uzay araştırmaları alanlarında yaptığı çalışmalarla tanınmıştır.

Almanya dönemi. Braun, varlıklı ve soylu bir ailenin üç erkek çocuğundan biriydi. Weimar Cumhuriyeti kabinesinde yer alan babası Baron Magnus von Braun, daha sonra tarım bakanlığı görevinde bulundu; bankerlik de yaptı. Wernher astronomiye ve uzaya ilgi duymaya, Lutherci kiliseye kabul ayını dolayısıyla annesi Emmy von Quistorp'un ona bir teleskop armağan etmesiyle başladı. Bu ilgisi yaşamı boyunca sürdü.

1920 baharında Braun ailesi Berlin'e taşındı. Wernher iyi bir öğrenci olmadığı gibi, özellikle fizik ve matematikte başarısızdı. 1925'te roket araştırmalarının öncülerinden Hermann Oberth'in *Die Rakete zu den Planetenräumen* (1923; Gezegenlerarası Uzaya Gidecek Roket) adlı kitabını okuyunca yaşamının akışı değişti. Matematigi anlayamadığına çok üzülen Wernher kendini derslerine vererek sınıf birinciliğine yükseldi.

1930'da Berlin Teknoloji Enstitüsü'ne girdi; aynı zamanda Alman Uzay Yolculuğu Derneği'ne de üye oldu. Boş zamanlarında, sıvı yakıtlı roket motoru denemeleri yapan Oberth'e yardım etti. Ayrıca planörçülük derslerine katıldı ve motorlu uçaklar için pilotluk brövesi aldı. 1932'de Teknoloji Enstitüsü'nden makine mühendisliği diplomasıyla mezun oldu ve Berlin Üniversitesi'ne girdi.

1932 sonbaharında Roket Derneği büyük mali sıkıntı içine girmişti. Bu dönemde mevcudu ancak 100 bin kişi olan Alman ordusunun Ordonat Dairesi'nce sürdürülen katı yakıtlı roket araştırmalarının başında Yüzbaşı (daha sonra tümgeneral) Walter R. Dornberger bulunuyordu. Dornberger, sıvı yakıtlı roketlerin sunduğu askeri olanakları

ve Braun'un bu alandaki yeteneğini anlamıştı. Böylece Ordonat Dairesi'nden Braun'a bir araştırma bursu verilmesini sağladı. Braun bundan sonra çalışmalarını, Berlin yakınındaki Kümmersdorf Ordu Deneme Alanı'nda bulunan, Dornberger'in yönetimindeki katı yakıtlı roket deneme tesisinin bitişindeki küçük bir geliştirme istasyonunda sürdürmeye başladı. İki yıl sonra Berlin Üniversitesi'nde doktora çalışmasını tamamladı. Askeri güvenlik nedeniyle "Yanma Denemeleri Üzerine" gibi açıklayıcı olmayan bir ad koyduğu tezinde, 135 kg ve 270 kg itme gücündeki roket motorlarına ilişkin kuramsal araştırmalara ve geliştirme deneylerine yer vermişti.

Aralık 1934'te bir mühendis ve üç makine teknisyeniyle güçlendirilmiş olan Braun ekibi, dikey olarak 2,4 km'nin üstüne çıkan iki roketi fırlatmayı başardı. Ama o sıralarda iktidara gelmiş olan Naziler, Roket Derneği'ni kapatarak roket denemelerini yasakladılar. Artık bu tür araştırmaları yalnızca ordu yapacaktı. Braun on beş yıl sonra, "Weltraumfahrt-eine Aufgabe für die internationale wissenschaftliche Zusammenarbeit" (Uzay Uçuşu-Uluslararası Bilimsel İşbirliği İçin Bir Ödev) adlı makalesinde roket motorunun, ters yönlere bakan çift yüzü eski Roma tanrısı İanus'a benzediğini yazacaktı. Roketler hem uzayın keşfi için barışçı amaçlarla, hem de savaş amacıyla kullanılabilirdi. Uçakların geliştirilmesi sırasında olduğu gibi, bir buluşun hangi amaçla kullanılacağı, onun tasarımı yapan mucit ya da mühendise değil, araştırmayı mali açıdan destekleyene bağlıydı.

Berlin yakınındaki deneme alanları artık yetersiz kaldığı için Almanya'nın kuzeybatısında, Baltık Denizi kıyısındaki Peenemünde köyünde büyük bir askeri deneme merkezi kuruldu ve Dornberger'in komutasındaki ekibin teknik yöneticiliğine Braun getirildi. Burada, sıvı yakıtlı roketler ile jet destekli fırlatmalar denendi, uzun erimli "A-4" balistik füzesi ve sesüstü "Wasserfall" uçaksavar füzesi geliştirildi. Nazi hükümetinin Propaganda Bakanlığı, "A-4" füzesine kısaca "V-2" adını verdi. Bu *Vergeltungswaffe 2* (İntikam Silahı 2) adının kısaltılmış biçimiydi. 1944'te Peenemünde'de geliştirilen roket ve füzelerin teknolojik düzeyi, öteki ülkelerin ulaştıklarından çok ilerideydi.

ABD'deki çalışmaları. Braun, ABD'de sürdürülen roket araştırmalarının öncülerinden Robert H. Goddard'ın çalışmalarını her zaman takdir etmişti. Onun deyişine göre "1936'ya değin Goddard bu konuda herkesten daha öndeydi". II. Dünya Savaşı'nın sonunda Braun, küçük kardeşi Magnus, Dornberger ve roket geliştirme ekibinin tümüyle birlikte Amerikan kuvvetlerine teslim oldu. Birkaç ay sonra Braun ve ekibinden yaklaşık 100 kişi, ABD Ordusu Ordonat Birliği'nin New Mexico'daki White Sands'de kurulu deneme alanında, Almanlardan ele geçirilmiş "V-2"lerin, atmosferin yüksek kesimlerinde araştırılmasına yönelik olarak denenmesi, monte edilmesi ve fırlatılması çalışmalarına giriştiler. Ayrıca ramjet ve roket motorlu füzeler üzerinde geliştirme çalışmaları yaptılar. Savaş sonrasında ABD, daha önce el atmamış olduğu güdümlü füzeler alanına girdi. Braun ekibinin teknik gücü ise son derece gelişkindi. Braun, "Eğer başarılıysak bunun nedeni, hatalar yapmakta ve bu hatalardan ders çıkartmakta, onlardan 15 yıl daha deneyimli olmamızdır" diyordu.

1952'de Alabama'daki Huntsville'e geçen Braun, ABD ordusunun balistik silah programının önce teknik yöneticiliğine, sonra da başkanlığına getirildi. Onun yönetimi altında "Redstone", "Jupiter-C", "Juno" ve

"Pershing" füzeleri geliştirildi. Braun 1955'te Amerikan uyruğuna girdi. 1950'ler boyunca uzay uçuşu konusunda ulusal ve uluslararası kamuoyunda gelişen ilginin odak noktası durumuna geldi. Bu konu üzerinde tek başına ya da başkalarıyla birlikte çeşitli kitaplar ve makaleler yayımladı, konuşmalar yaptı.

1954'te Kara Kuvvetleriyle Deniz Kuvvetleri'nin birlikte yürüttükleri Yer'in çevresine bir uydu yerleştirmeyi amaçlayan gizli Orbiter Projesi, muhalefetle karşılaştı ve iptal edildi. Ama SSCB'nin 4 Ekim 1957'de "Sputnik 1'i, 3 Kasım'da da "Sputnik 2"yi uzaya fırlatmasıyla durum değişti. 8 Kasım günü işe başlama izini alan Braun ve ordudaki ekibi, ilk Amerikan uydusu "Explorer 1'i 31 Ocak 1958'de uzaya fırlattı.

Amerikan uzay programını yürütmek üzere Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi'nin (NASA) kurulması üzerine Kara Kuvvetleri, Braun'la grubunu bu kuruluşa devretti. NASA'nın Huntsville'deki George C. Marshall Uzay Uçuş Merkezi'nin yöneticiliğini üstlenen Braun, uzay araçlarının fırlatılmasında kullanılmak üzere dev "Saturn I", "IB" ve "V" roketlerinin geliştirilmesi çalışmalarını yönetti. Milyonlarca parçadan oluşan Saturn roketleri, bugün bile havacılık tarihinin en büyük mühendislik başarıları sayılmaktadır. Tam zamanında fırlatılma ve amaca ulaşma bakımından roketlerin hepsi başarıya ulaştı.

Braun Mart 1970'te Washington'daki NASA merkezinde planlama yöneticiliği yardımcılığına getirildi. 1972'de NASA'dan ayrılarak, uzay ve havacılık alanında etkinlik gösteren özel bir şirket olan Fairchild Industries Inc.'in genel müdür yardımcısı oldu. 1975'te de, uzay çalışmaları için kamuoyunun destek ve anlayışını kazanmayı amaçlayan özel bir kuruluş olan Ulusal Uzay Enstitüsü'nü kurdu.

Sportmen bir kişi olan Braun, tüpsüz dalgıçlık yapar, yelken kullanır ve açık havayı severdi. Ayrıca ticari nakliye uçakları için pilotluk brövesi vardı. 1947'de kuzeni Maria Louise von Quistorp ile evlendi ve yaşamı boyunca eşine ve kızları Iris ve Margrit ile oğlu Peter Constantine'e derin bir bağlılık gösterdi. Alman "V-2" roketlerinin geliştirilmesindeki rolünü, insanın savaş zamanında, izlenen politikayı benimseyip benimsemediğine bakmaksızın kendi ülkesinden yana çıkmak zorunda olduğu inancıyla haklı göstermeye çalışırdı. II. Dünya Savaşı sırasında kendisini bütünüyle uzun erimli roketlerin silah olarak geliştirilmesine vermesine karşın, Gestapo, asıl amacının uzay uçuşu olduğunu ileri sürerek onu tutuklamıştı.

Braun, bilimin rolüne ilişkin görüşlerini 1971'de şöyle açıklamıştı: "Bilimin kendi içinde hiçbir ahlaksal boyutu yoktur. Küçük dozlarda alındığında tedavi edici niteliği olan bir ilaç, aşırı dozda kullanıldığında insanı öldürebilir. Bıçak, usta bir cerrahın elinde yaşam kurtarabilir, ama birkaç santimetre daha derine batırıldığında öldürücü bir silaha dönüşür. Bir reaktörde denetim altına alınarak ucuz elektrik enerjisi üreten nükleer enerji, bir bombayla aniden serbest bırakıldığında insanları öldürebilir. Bu nedenle, bilim adamına ilacının, bıçağının ya da nükleer enerjisinin insanlık için 'iyi' mi yoksa 'kötü' mü olduğunu sormak anlamsızdır."

Merak etmenin ve keşfetmenin insanın doğasında var olduğuna inanan Braun, toplumsal sorunların Kolomb ve başka kâşiflerin yaşadığı dönemlerde de bulunduğunu ve bütün toplumsal kötülükler ortadan kaldırılsaydı keşif çalışmalarına ara vermenin, bugün de o çağlardaki kadar aptalca olacağını savundu. Üstelik uydula-

rın, dünya kaynaklarının yönetilmesinde gittikçe önemi artan zorunlu araçlar durumuna geleceğine inanır. Bugün bu düşünce yerini, uzay araştırmalarıyla yeni doğal kaynaklara ulaşılabilceği anlayışına bırakmıştır.

Braun'a ABD resmi kurumlarının yanı sıra, ABD'deki ve başka ülkelerdeki mesleki kuruluşlarca da birçok ödül verilmiştir. Braun, 10 uzay gemisi ve 70 kişiyle Mars'a düzenlenecek bir sefer üzerine teknik bir çalışma olan *Das Marsprojekt* (1952; Mars Projesi), roketler ve uzay uçuşunun ilkelerini kolayca anlaşılabilir biçimde anlatan *Space Frontier* (gözden geçirilmiş basım, 1971; Uzak Sınırı) adlı iki kitap yayımlamıştır. Ayrıca başkalarıyla birlikte yazdığı kitapları da vardır. Bunlardan *Across the Space Frontier* (1952; Uzak Sınırın Ötesine), *Conquest of the Moon* (1953; Ay'ın Fethi) ve *Exploration of Mars'ta* (1956; Mars'ın Keşfi) uzayın keşfinin temel kavramları tanıtılır. *History of Rocketry and Space Travel* (gözden geçirilmiş basım, 1969; Roketçiliğin ve Uzay Yolculuğunun Tarihi) bol şekilli bir tarih ve başvuru kitabıdır. *Moon* (1970; Ay) "Apollo 11" in Ay'a inişi anısına yazılmış ve insanlığın Ay konusunda yaptığı araştırmaların tarihini de kapsayan değerli bir yapıttır. Erik Bergaust'un *Reaching for the Stars'ı* (1960; Yıldızlara Erişme) Braun'un yaşamöyküsünü tam ve yetkin olarak veren bir araştırmadır.

Braunau, BRAUNAU AM INN olarak da bilinir, Avusturya'nın kuzeyinde, Yukarı Avusturya eyaletinde (*Bundesland*) kent. Inn Irmağı üzerinde, Bavyera kenti Simbach'ın karşısında ve Salzburğ'un kuzeyinde yer alır. Adı, *Brunnenau*'dan (bol kaynaklı yer) gelir. Başlangıçta Bavyera düklerinin mülkü olan kent, 1260'ta tüzel kimlik kazandı. 1672-76 arasında büyük çapta tahkim edildi. 1779'da Innviertel ile birlikte Avusturya'ya geçti. Adolf Hitler bu kentte, eski Gasthaus Pommer'de doğdu (1889). Kentte 16-17. yüzyıl yapısı birçok evin yanı sıra, St. Stephan (1439-92) ve Hastane Kilisesi (1417-30) gibi iki gotik kilise bulunur. Yurtsever yayınlar sattığı için Napoléon'un emriyle 1806'da kurşuna dizilen Nürnbergli kitapçı Johann Palm'ın anısına iki anıt dikilmiştir. Avusturya'nın en büyük alüminyum fabrikası Ranshofen adlı banliyöde yer alır. Braunau'da terazi, yangın söndürme araçları ve ağaç ürünleri imal edilir. Nüfus (1981) 16.318.

Braunschweig, Almanya'nın kuzeydoğusundaki Aşağı Saksonya eyaletinin (*Land*) güneydoğusunda il (*Regierungsbezirk*). Braunschweig ili doğuda Saksonya-Anhalt eyaleti, güneyde Hessen eyaleti, batıda Hannover ve kuzeybatıda Lüneburg illeriyle çevrilidir. Yüzölçümü 8.094 km²'dir. Sınırları eski Hannover eyaletinin bazı kesimleri ve tarihsel Saksonya bölgesini kapsar. İlin bugünkü sınırları, 1977'de yapılan yönetsel düzenleme sonucunda, eski Braunschweig ili (*Verwaltungsbezirk*) toprakları, Hildesheim ilinin güneydoğusu ve Lüneburg ilinin doğusundaki küçük bir kesimin birleştirilmesiyle oluşmuştur. İl adını, aynı zamanda yönetim merkezi olan en büyük kentinden alır.

Harz Dağları, Orta Almanya Yüksellerinin kuzey ucundan Braunschweig'in ortalarına kadar uzanır. Bu dağların kuzeybatıdaki, Yukarı Harz denen, damtaşı ve granitten oluşmuş daha yüksek kesiminin büyük bölümü ilin sınırları içinde kalır. En yüksek nokta olan Brocken Doruğu (1.142 m), ülke sınırının hemen doğusundadır. Dar ve dik vadiler oyarak Yukarı Harz'tan

aşağı inen akarsuların birçoğunun üstüne Kuzey Almanya Ovasını sulamak amacıyla barajlar yapılmıştır. Sarp yüzey şekilleri ile aşırı nemli ve sert iklim, yoğun çam ve ladin ormanlarını korumuş, Aşağı Harz'ta görülen türde tarımsal etkinliğin bu yöreye de yayılmasına engel olmuştur. Ekonomi, daha çok orman ürünleri, hafif sanayi ve turizme dayanır. Bir zamanlar ova halkı arasında cadıların sığınağı olarak korku salan Yukarı Harz, günümüzde güzel manzaralı kaplıcaları, yazlık sayfiyeleri ve kış sporları merkezleri ile çok sayıda turist çekmektedir. Bad Harzburg, Hahnenklee ve Braunlage bu merkezlerin en ünlüleridir. Eskidünya'ya ait pitoresk bir imparatorluk kenti (*Reichsstadt*) olan Goslar, dağların kuzey kenarında yer alır. Yukarı Harz kuzeyde, batıda ve güneybatıda Aşağı Saksonya Tepeleriyle çevrilidir. Leine Irmağının geniş yatağı ile Weser Irmağının aktığı dar ve dolambaçlı vadi, güneydoğu düzlüklerini oluşturan yatay kumtaşı ve kireçtaşı katmanlarını, kuzeyden güneye doğru keser. Önemli bir kültür merkezi olan Göttingen, Leine Irmağının verimli ve lös açısından zengin vadisi içinde yer alır. Vadi batıda Solling ve Bramwald ormanları ile komşudur. Göttingen çevresinde duyarlı ölçü aletleri yapımı ile optik ve elektrik sanayileri gelişmiştir. Aşağı Saksonya Tepelerinin bir parçası olan ve büyük ölçüde tarıma ayrılan Leine Tepeleri, Harz Dağlarından batıya, Hannover'e doğru uzanır ve orada Weser Tepeleri ile birleşir. Leine Tepelerinin kuzeye doğru da devam eden terasları, Kuzey Harz ön bölgesinin lös kaplı, verimli düzlükleri arasında gittikçe genişleyerek yayılır. Burası Almanya'nın başta gelen şeker pancarı üretim alanlarından biridir. Yem olarak kullanılan şeker pancarı küspesi buradaki büyük ölçekli sığır besiciliğinin temel dayanağıdır. Yaygın bir buğday ve sebze üretimi vardır. Önde gelen sanayi kentleri olan Braunschweig, Salzgitter ve Wolfsburg, Mittelland Kanalı boyunca uzanan ön bölgelerde yer alır. Buradaki başlıca sanayi ürünü motorlu araçlardır. Salzgitter ve Peine yakınlarındaki demir cevheri yatakları işletilmektedir. Lüneburg Fundalığının güneybatısındaki yataklardan çıkartılan petrol de Kuzey Braunschweig'in kuzeyinde işlenir.

Yöredeki nüfus yoğunluğu Yukarı Harz'ta km²'de 20 kişiye, Kuzey Harz ön bölgesinde km²'de 500 kişiye kadar çıkar. Yöre sakinleri, Yukarı ve Aşağı Saksonların, Frankların ve Thüringlerin soyundandır. Yüksek ve Aşağı Almanca lehçelerini ayıran sınır, Harz Dağlarından geçer. Halkın dörtte üçünden çoğu Protestandır. Egemen kırsal yerleşme dokusu, düzensiz ve toplu köylerden oluşur; birkaç dağınık çiftlik de vardır. Harz'taki dar vadilerde, tek bir cadde üzerinde kurulu köyler çok yaygındır. Yöresel çiftlik evleri, yerel orman kaynaklarından faydalanarak yapılmış, Franken yöresine özgü yarı ahşap yapılarıdır. Yükseköğrenim merkezleri Göttingen, Braunschweig ve Clausthal-Zellerfeld üniversiteleridir.

Welf ailesinin mülkü olan Braunschweig (Braunschweig-Lüneburg) Düklüğü Aşağı Elbe ve Weser ırmaklarının arasındaki alanda, İmparator II. Friedrich tarafından 1235'te kuruldu ve Welf ailesinin kurucusu olan Heinrich'in (Aslan) torunu Otto'ya verildi. Düklük 13. yüzyıl sonlarında ailenin çeşitli kolları arasında paylaşılmaya başladı. Daha sonraki yüzyıllar bölünmeler, birleşmeler ve yeniden bölünmelerle geçti. 17. yüzyılda, Welf soyundan gelen Calenberg-Göttingen (Hannover) hanedanı, İngiliz kraliyet ailesi ile olan evlilik bağları nedeniyle egemen hale geldi. Bu hanedan Hannover

hanedanı adıyla 1714'te Büyük Britanya ve İrlanda tahtına geçti.

Braunschweig topraklarının sürekli paylaşılması ve ailenin farklı kollarından gelen prensler arasındaki anlaşmazlıklar, Braunschweig'in Alman siyasal yaşamında büyük bir rol oynamasını engelledi; 1648 Vestfalya Barışı'ndan sonra Braunschweig, güç açısından Brandenburgların ve onların ardılı Prusya Devleti'nin gölgesinde kaldı. 1806'da Napoléon'un Vestfalya Krallığı'na kattığı Braunschweig, 1814'te yasal yöneticisi Dük Friedrich Wilhelm'e geri verildi. Friedrich Wilhelm 1815'te Quatre Bras Savaşı'nda öldü. Oğlu II. Karl'ın çocukluğu sırasında, düklük Büyük Britanya kral naibi Prens George tarafından yönetildi. Hükmedecek yaşa gelen Dük Karl, halk tarafından hiç sevilmedi ve 1830'daki devrimci ayaklanmanın sonunda bir daha dönmek üzere ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. 1831'de resmen yerine geçen kardeşi Wilhelm, yetenekli ve sevilen bir önder oldu.

1866'dan sonra veraset sorunu çıktı. Wilhelm evlenmemişti ve sıradaki varis, topraklarını Prusya'nın ilhak ettiği, eski kral Hannover hanedanından Georg idi. Prusya Georg'a kesinlikle karşı çıktı. Dük Wilhelm, Braunschweig Parlamentosu'nun da onayıyla 1879'da, ölümü halinde yönetimi devralacak ve varisinin başa geçmemesi durumunda, naip atayacak bir konsey oluşturdu. Wilhelm'in ölümüyle (18 Ekim 1884) Hannoverli V. Georg'un oğlu ve Cumberland dükü Ernest, varis olduğunu ileri sürdü. Ama Hannover üzerindeki isteğinden de resmen vazgeçmediği için, federal konsey onun tahta geçmesini imparatorlukta barışı tehlikeye düşüreceğini bildirdi. Bunun üzerine naip konsey Ernest'in isteğini dikkate almadı ve Prusya prensi Albrecht'i naip seçti.

Albrecht'in 1906'da ölümünden sonra Braunschweig Dier'i (Parlamento) Mecklenburg-Schwerin dükü Johann Albrecht'i naipliğe getirdi (Mayıs 1907). Sorun 1913'te, Cumberland prensi Ernest August'un Hannover tahtı üzerindeki isteğinden vazgeçmesiyle çözüldü. August, Braunschweig dükü olarak tanındı ve Alman imparatoru II. Wilhelm'in tek kızı olan Prenses Viktoria Louise ile evlendi. Düklük 1919'dan sonra Weimar Cumhuriyeti'ne bağlı ayrı bir eyalet oldu.

Nazi döneminde Braunschweig'in alanı önemli ölçüde küçültüldü. 1945'te İngiliz askeri yönetimi sırasında, Braunschweig'in büyük bölümü, yeniden eyalet haline getirildi; ama Kasım 1946'da yeni oluşturulan Aşağı Saksonya eyaleti içine alındı. Nüfus (1990 tah.) 1.614.200.

Braunschweig, Almanya'nın kuzeyindeki Aşağı Saksonya eyaletinde (*Land*) kent. Oker Irmağı üzerinde, Hannover'in 60 km güneydoğusunda yer alır. Halk arasında, yaklaşık 861'de Saksonya dükü Ludolf'un oğlu Bruno tarafından kurulduğuna inanılır. Ama gerçekte çok daha yakın bir tarihte kurulduğu sanılmaktadır. 12. yüzyılda Saksonya dükü III. Heinrich'ten berat alınarak imar edilen kent, 13. yüzyılda Hansa Birliği'nin önde gelen üyelerindendi. Daha sonra iç ve dış çatışmalar sonucunda geriledi. Reformu ilk destekleyen kentlerden biri olan Braunschweig, o dönemde Schmalkalden Protestan Birliği'ne bağlıydı. 1918'den önce sırasıyla Braunschweig Düklüğü'nün ve Braunschweig eyaletinin başkenti oldu. 1945'te, yeni kurulan Aşağı Saksonya eyaletine bağlandı. II. Dünya Savaşı'nda büyük hasara

Burgplatz'ta tunç Aslan Anıtı,
Braunschweig, Almanya
H. Krause - Willemborg - ZEFA

uğradıktan sonra 1945'te Müttefiklerin eline geçti ve daha sonra yeniden inşa edildi. Bugün de ayakta olan ortaçağ yapıları arasında, kentin kurucusu III. Heinrich ile İngiliz eşi Matilda'nın mezarlarının da bulunduğu 12. yüzyıl yapısı romanesk St. Blasius Katedrali de yer alır. Katedralin mahzenlerinde, 1681'den sonra Braunschweig soyundan gelen Welf hükümdarlarının mezarları bulunur. Bugüne ulaşmış öteki ortaçağ kiliseleri St. Martin, St. Katharina, St. Andreas ve St. Aegidien'dir. Welf hazinelerini barındıran Dankwarderode kalesi 12. yüzyıldan kalmadır. Kale meydanında (Burgplatz), "Aslan" lakabıyla anılan III. Heinrich'in simgesi olarak 1166'da tunçtan yapılan, ayrıca Braunschweig'in da amblemi olan Aslan Anıtı (Löwendenkmal) bulunur. Öteki önemli yapılar eski belediye sarayı (14-15. yy), Rönesans Döneminden kalma Kumaş Tüccarları Yurdu (Gewandhaus) ve 1768-69'da Braunschweig'li I. Karl'ın oğlu Prens Karl Wilhelm Ferdinand'ın yaptırdığı Richmond Sarayı sayılabilir.

Kent bilimsel araştırma alanında uluslararası ün kazanmıştır. Almanya'nın en eski teknik üniversitesi Braunschweig Carolo Wilhelmina Teknik Üniversitesi, 1745'te Collegium Carolinum adıyla burada kurulmuştur. Fizik, teknoloji, biyoloji, tarım, ormancılık ve havacılık araştırmaları yürüten federal enstitüler de buradadır. Herzog Anton Ulrich Müzesi ile belediye müzesinde değerli sanat koleksiyonları vardır. Kentte ayrıca bir doğa tarihi müzesi bulunur.

Bir demiryolları kavşağı olan kentte havalimanı da vardır. Temel sanayi kolu metal işlemeciliğidir. Kentte makine, motorlu araçlar, büro-hesap makineleri ve piyano sanayileri bulunur. Yayıncılık, son zamanlarda da elektronik sanayisi önem kazanmıştır. Braunschweig Almanya'nın önemli bir şeker pazarıdır; sosisleri, kuşkonmazları ve zencefilli çörekleriyle ünlüdür. Nüfus (1989 tah.) 254.100.

Brava Adası, Portekizce ILHA BRAVA, Cabo Verde'nin en güneyindeki ada ve yönetim birimi. Atlas Okyanusunda, Batı Afrika

kıyılarının yaklaşık 640 km açıklarında yer alan ve yüzölçümü 67 km² olan adanın en yüksek noktası Fontainhas Dağıdır (976 m). Başlıca ekonomik etkinlik olan balıkçılığın yanı sıra tarım da yapılır. En önemli kenti ve yönetim merkezi adanın ortalarında bulunan Vila de Nova Sintra'dır. Nüfus (1980) 6.985.

Bravais, Auguste (d. 23 Ağustos 1811, Annonay - ö. 30 Mart 1863, Le Chesnay, Fransa), kristal örgüsü kuramına ilişkin çalışmalarıyla tanınan Fransız fizikçi. Bravais örgüsü, adını ondan almıştır.

Bravais, ortaöğrenimini Paris'teki Collège Stanislas'ta, doktora çalışmasını da 1837'de Lyon'da tamamladı. Keşiflere olan ilgisi nedeniyle donanmaya katıldı. 1841'de Lyon Fen Fakültesi'nde astronomi dersi vermeye başladı. 1844'te Lyon'daki Kraliyet Bilimler, Edebiyat ve Sanat Akademisi'ne seçildi. 1845'te Politeknik Okulu'na fizik profesörü olarak atandı. 1854'te Paris'teki Bilimler Akademisi'nin coğrafya ve denizcilik bölümü üyeliğine kabul edildi.

Bravais, kristallerin dış biçimleri ve iç yapıları üzerindeki araştırmaların yeniden canlanmasını sağladı. Kristallerin örgü özellikleri konusundaki yoğun çalışmaları sonucunda 1848'de, uzayda noktaların 14 olanaklı yerleşim düzenini ortaya koydu. *Etudes cristallographiques* (1866; Kristalografi Çalışmaları) adlı yapıtında molekül çok-yüzlülerinin geometrisini ayrıntılı olarak inceledi.

Yer'in magnetik alanı, kuzey ışıkları, meteoroloji, botanik coğrafyası, astronomi ve hidrografi gibi değişik konulardaki çok sayıda ve kapsamlı kitap ve makalesi, Bravais'nin bilimsel araştırmaya olan yoğun ilgisini yansıtmaktadır.

Bravais örgüsü, atomların kristal yapısı içindeki sıralı düzenlenişini tanımlamakta yararlanan, olanaklı 14 üç boyutlu nokta yerleşiminin ortak adı. Her nokta gerçek kristaldeki bir ya da daha çok atomu gösterir ve noktalar çizgilerle birleştirildiğinde kristal örgüsü, bir dizi özdeş bölümlere (birim gözeler) ayrılır. 1848'de Fransız bilim adamı Auguste Bravais, atomların kristal yapılarda gözlenen düzenleniş biçimlerinin yalnızca bu 14 çeşit birim gözeyle karşılık geldiğini göstermiştir.

Bravais'nin belirlediği örgüler 6 ya da 7 temel kristal bakışım (simetri) sistemine ayrılır. Tüm kristalografi uzmanları izometrik(*), ortorombik(*), monoklinal(*), tetragonal(*), triklinal(*) ve heksagonal(*) sistemlerin varlığını kabul etmektedirler. Ama kimi bilim adamları heksagonal sistemi trigonal ya da romboedral sistemi de içerecek biçimde tanımlarken, kimileri de bu sonuncu sistemi yeni (7.) bir sistem olarak kabul etmektedir.

Bravo, Nicolás (d. y. 1786, Chilpancingo - ö. 1854, Chilpancingo, Meksika), Meksika

Bravo, sanatçısı bilinmeyen portre çalışması
Library of Congress, Washington, D.C.

Cumhuriyeti'nin kurucuları arasında yer alan asker ve devlet adamı. Çeşitli dönemlerde cumhurbaşkanı ya da cumhurbaşkanı vekili olarak görev yapmıştır.

1811'de ailesiyle birlikte köylü önderi José María Morelos y Pavón'a ve ordusuna katıldı. İspanya'ya karşı savaşı destekleyen ilk varlıklı Kreol ailerinden biri olan Bravo ailesi, bir köylü ayaklanması olarak başlayan hareketin kapsamlı bir devrime dönüşmesine yardımcı oldu. Bağımsızlık Savaşı (1810-21) sırasında Meksika kuvvetlerinin komutanlığına yükselen Bravo, daha sonra Agustín de Iturbide başkanlığındaki ilk bağımsız Meksika hükümetinde (1821-23) görev aldı ve Birleşik Meksika Eyaletleri Cumhuriyeti'ni (1823) kuran yöneticilerden biri oldu. 1824-27 arasında cumhurbaşkanı yardımcılığı, 1830'larda da bir süre cumhurbaşkanlığı yaptı. ABD'yle savaş sırasında (1846-48) zaman zaman cumhurbaşkanlığı vekilliğini yürüttü ve Puebla, Veracruz, Oaxaca ve Tabasco eyaletleri komutanlığını üstlendi. 1847'de komutanlığını yaptığı Mexico yakınlarındaki Chapultepec Kalesi ABD kuvvetlerinin eline geçti.

Brazdžionis, Bernardas, takma adı VYTA NEMUNELIS (d. 2 Şubat 1907, Stebeikėliai, Litvanya, Çarlık Rusyası), tanınmış Litvanyalı şair, yayın yönetmeni ve eleştirmen. Takma adla çocuk kitapları da yazmıştır.

Kaunas Üniversitesi'nde Litvan dili ve edebiyatı okudu (1929-34). Lise sıralarında yayımladığı iki şiir derlemesinin ardından üçüncü şiir kitabı *Amžinas žydas* (1931; Lanetlenmiş Yahudi) ile dikkat çekti. Bir süre Litvanca öğretmenliği yaptıktan sonra bir yayımcının yanında çalıştı. 1940'ta Kaunas'taki Maironis Edebiyat Müzesi müdürlüğüne atandı. II. Dünya Savaşı sonlanına doğru Sovyet işgali tehdidi karşısında, Litvanya'yı terk ederek Almanya'ya gitti (1944). 1949'da ABD'ye göç ederek Boston'a yerleşti, orada *Lietuvių enciklopedija*'nın (Litvanya Ansiklopedisi) dünya edebiyatı yönetmenliğini yaptı. Altı yıl sonra Litvanyalıların Los Angeles'te yayımladığı *Lietuvių dienos* adlı kültür dergisinin yayın yönetmeni oldu.

Çok değişik konularda ürün veren Brazdžionis'in şiiri romantizmden gerçekçiliğe, yerel temalardan evrensel temalara kadar uzanır. Bazı şiirleri lirik ve durgun, bazıları dramatik ve fırtınalıdır. Büyük ölçüde geleneksel bir üslubu olmasına karşın, kullandığı dille geleneksel olmayan bir şiire yönelir; söz düzenini bozar, sözcük ve ses yinelemelerine başvurur. Şiirlerinin odağında Tanrı'ya ve inayetine olan inanç vardır. Litvanya'da yazdığı ilk dinsel şiirlerinin temaları Kitabı Mukaddes'ten alınmadır; bu şiirlerde dua dilini ustalıkla kullanır. Litvanya'nın II. Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlığını yitirmesinden sonra, şiirlerinde yurtsever ve hümanist temalar ağırlık kazanmıştır.

Çocuklar için yazdığı şiirler Litvan edebiyatının bu alandaki en iyi ve en sevilen örnekleri arasındadır. Brazdžionis ayrıca Litvan edebiyatıyla ilgili birkaç antolojinin yayın yönetmenliğini de yapmıştır.

Brazos Irmağı, ABD'de, Texas'ın baus ile New Mexico'nun doğusunda, Texas'a bağlı Lubbock kenti yakınlarındaki Llano Estacado'dan (Kazıklı Ova) doğan ırmak. Yukarı çıkışındaki Double Mountain, Salt ve Clear başlıca kollarıdır. Double Mountain ile Salt'ın birleşmesinden oluşan asıl Brazos, ırmak üzerindeki en büyük kentlerden biri olan Waco'ya doğru genellikle güneydoğu yönünde akar. Waco'dan sonra Texas Kıyı Ovasını aşar ve yaklaşık 1.400 km yol aldıktan sonra Free-

port'ta Meksika Körfezine dökülür. Denize döküldüğü yerin yakınlarında Körfez Kıyı Kanalıyla birleşir. Başlıca kolları Paluxy, Little ve Navasota ırmakları olan Brazos'un akış alanı yaklaşık 110.850 km²'dir. Yukarı Brazos üzerindeki Possum Kingdom (1940) ve Whitney (1953) barajlarından hidroelektrik enerji üretiminin yanı sıra ırmak vadisindeki pamuk tarlalarının sulanmasında ve taşkınların denetim altına alınmasında yararlanır. Vadi Texas'taki ilk İngiliz-Amerikan yerleşimlerinden biridir. Brazos kıyısında ilk İngilizce konuşulan kolonilerden biri olan San Felipe de Austin, 1822'de Stephen F. Austin tarafından kurulmuştur. Texaslılar Meksika'dan bağımsızlıklarını 1836'da Washington-on-the-Brazos'da ilan ettiler. Irmağın özgün İspanyolca adı Brazos de Dios "Tanrının Kolları" anlamına gelir.

Brazosport, ABD'de Texas'ın güneydoğu kesimindeki Brazoria ilinde sanayi kompleksi. Freeport, Lake Jackson, Clute, Lake Barbara, Brazoria, Richwood ve öteki yerleşim yerlerinden oluşur. Körfez Kıyı Kanalı üzerinde ve Brazos Irmağının ağzında yer alan Brazosport, Houston'ın 80 km güneyindedir. Açık deniz liman tesisleri ve yerel gaz, petrol, tuz, deniz suyu ve kükürt kaynaklarına dayalı geniş bir kimya sanayisi kompleksi vardır. Başlıca sanayi ürünleri plastik eşya, makine, metal eşya ve teknedir. Ticari balıkçılık da ekonomide önemli yer tutar. Brazosport College 1968'de Lake Jackson'da kurulmuştur.

Brazza, Pierre-Paul-François-Camille Savorgnan de (d. 26 Ocak 1852, Roma yakınları - ö. 14 Eylül 1905, Dakar, Senegal, Fransız Batı Afrika), İtalyan asıllı Fransız keşif ve sömürge yöneticisi. Gün-

Brazza, F. - L. Méaulle'nün oymabaskı çalışmasından ayrıntı
J.E. Bulloz

müzde Kongo olarak bilinen Fransız Kongo-su'nu kurmuş, Kongo gibi Fransız Ekvator Afrika'sı'na katılan Gabon'da keşifler yapmıştır. Brazzaville kentinin de kurucusudur.

Bir İtalyan kontu olan Brazza, 1874'te Fransız yurttaşlığına geçti ve subay olarak Fransız donanmasına katıldı. Ekim 1875'ten Kasım 1878'e değin Ekvator Afrika'sı'nda, Ogove Irmağının ve havzasının Gabon kıyılarından iç kesimlere doğru uzanan bölümünü dolaştı. Irmağın kaynağını buldu ve Kongo Irmağının bir kolu olan Alima Irmağına ulaştı. 1880'de Fransız hükümetinin emri üzerine yeniden Ogove Irmağı boyunca içerilere yolculuk yaptı. Kongo Irmağı üzerindeki Stanley Gölcüğünde (bugün Malebo Gölcüğü) bölgeyi Fransız koruması altına alan antlaşmalar imzaladı. Bu protektora 1891'de Fransız Kongosu oldu. Gabon'da gerçekleştirdiği yeni keşiflerden sonra Haziran 1882'de Fransa'ya döndüğünde, imzaladığı antlaşmaların resmen onaylandığını gördü. 1884'te Kongo'ya dönerek Brazzaville kentini kurdu ve Fran-

sız hükümetinin mali desteğine dayanarak 1886'dan 1897'ye değin yöneteceği koloniyi kurmaya başladı. Fransa'ya çağrılışının hemen ardından, koloniyeye geniş ticari imtiyazlar verildi. 1905'te kolonideki yerli halkın sömürüldüğü yolundaki iddiaları araştırmakla görevlendirildi. Dönüşünden hemen sonra öldü.

Brazza Adası bak. Braç Adası

Brazzaville, Kongo'nun başkenti ve ırmak limanı, eskiden Fransız Ekvator Afrika'sı'nın başkenti. Kongo Irmağının kuzey yakasında, Malebo Gölcüğü'nün (eskiyen Stanley Gölcüğü) aşağısında ve Zaire'nin Kinşasa kentinin karşısında yer alır. 1883'te, Fransızlar tarafından "satın alınan" Ntame köyünde kuruldu ve Avrupalılar için bir yerleşim ve yönetim merkezi durumuna getirildi. Kent merkezinde 1960'ların başlarına değin Avrupalılar oturdu. Kuzeydoğuda Poto-Poto, güneybatıda Baongo ve Makelekele gibi Afrikalıların oturduğu kesimler gelişti. Kent merkezi günümüzde de yönetim ve ticaret merkezi olma niteliğini korumaktadır.

Brazzaville ırmak limanı, 394 km batıda Atlas Okyanusu kıyısındaki Pointe-Noire'a giden demiryolunun ve Kongo Irmağının yukarı kesimlerine uzanan Kongo-Okyanus buharlı gemi ulaştırma sisteminin son durağıdır. Liman tesisleri II. Dünya Savaşı'ndan sonra geliştirilmiştir. Taşıma etkinliklerinin yaklaşık yarısı öteki Orta Afrika ülkeleriyle yapılan transit ticaretten oluşur. Liman oldukça geniş bir sanayi bölgesinin odağında yer alırsa da, Brazzaville'in asıl işlevi bir yönetim merkezi olmasıdır. Kent içinde bir Katolik katedrali vardır. 1961'de kurulan öğretmen okulu, 1972'de kurulan ulusal üniversitenin çekirdeğini oluşturmıştır. Üniversiteye Çad'dan, Gabon'dan ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nden öğrenci gelir. Brazzaville'de mesleki ve teknik okullar, Poto-Poto Afrika Sanatı Okulu ve Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) bölge merkezi de vardır. Uluslararası havalimanı Maya Maya'dadır. Nüfus (1990 tah.) 760.300.

Breadalbane, İskoçya'nın Grampian bölgesinde bugünkü Perth, Kinross ve Stirling ilçelerini kapsayan eski ilçe. Yüzölçümü 2.642 km² olan Breadalbane, kuzeyde Loch Rannoch, doğuda Strathay, güneyde Strathearn ve batıda Argyll and Bute ilçeleri ile çevriliydi. Grampian Dağlarındaki Tay Gölü ile Ben Lawers (1.214 m) ilçe sınırları içindeydi. Başlıca yerleşim merkezleri Aberfeldy, Fortingall, Kenmore ve Killin'dir. Ormanlarında çok sayıda geyik bulunur. Daha çok bir avcılık ve balıkçılık bölgesidir. Yalnızca akarsu vadileri ve kıyılarında tarım yapılır. Yedi santral ve barajdan oluşan Breadalbane hidroelektrik enerjisi şebekesinin su toplama havzası 518 km² dir.

Breadalbane ve Holland (I. Kontu), John Campbell, CAITHNESS KONTU (1677-81) olarak da bilinir (d. y. 1635 - ö. 19 Mart 1717), adının Glencoe Kıyımı'na(*) karşılığıyla tarihe geçen İskoçyalı siyaset adamı.

Glenorchy 4. baroneti Sir John Campbell'in (ö. 1686) oğludur. 1654'te Glencairn kontunun ön ayak olduğu kralcı ayaklanmaya katıldı; daha sonra 1660'ta II. Charles'in tahta dönüşünü destekledi. 1677'de Charles'tan Caithness kontu ve Breadalbane vikontu unvanlarını aldı. Bu durum Caithness'de bazı kışkırlıklara yol açınca, unvanları geri alınarak Breadalbane ve Holland kontu yapıldı (1681).

1689 Devrimi'nden sonra Kuzey İskoçyalıların desteğini kazanmak için, rüşvet gibi

yollar da kullanarak kabilelerin tahta bağlılık göstermesini sağlamakla görevlendirildi. Ama saraydan aldığı paraları kendisine saklayarak, ayaklanmacıları tehdit ve hileyle kazanmaya çalıştı ve büyük olasılıkla elatundan onlarla işbirliği yapma yoluna gitti. Ardından Glencoe Kıyımı (13 Şubat 1692) olarak bilinen olay patlak verdi. MacDonald kabilelerinden birçok kişi, büyük bir konukseverlik gösterdikleri askerlerce acımasızca kılıçtan geçirildi. Kuşaklar boyunca gerek kendisinin, gerek komşularının topraklarını yağma ederek yaşayan bu kabilenin yok edilmesinde çıkarı olduğu düşünülen Breadalbane, bu olaydan dolayı büyük tepkiyle karşılaştı. MacDonald kabilesine karşı şiddete başvurma tasarsından haberi olduğu bilinmesine karşın, kıyımın düzenlenmesine doğrudan katıldığına ilişkin hiçbir somut kanıt bulunamadı. Eylül 1695'te II. James yandaşı Jacobuscu kabile reisleriyle ilişkileri yüzünden hapse atıldı. III. William onun, kendi onayıyla bu işe karıştığını açıklayınca serbest bırakıldı.

Breadalbane, 1707'de İngiltere ile İskoçya'nın birleşmesi yönünde oy kullanmamasına karşın, Büyük Britanya Parlamentosu'nda (1713-15) yer aldı. Bu arada Jacobuscularla ilişkilerini sürdürerek 1708'de onlara destek veriyse de bunu belgeleyecek yazılı bir kanıt bırakmamaya özen gösterdi. 1715'teki Jacobuscu ayaklanma sırasında, yaşlı ve hasta olduğunu ileri sürerek Edinburg'a gitmeyi reddetti (19 Eylül). Ama ertesi gün Mar kontunun Logierait'teki ordugahına ve ardından Jacobuscuların merkezi olan Perth kentine uğradı. Bu ikili oyunda asıl amacı, İngiliz tahuna açık vermeden Fransızların Jacobusculara sağladığı yardımdan bir pay koparmaktı. Kaynaklara göre, Jacobusculara para karşılığında 1.200 asker gönderme sözü vermesine karşın, yalnızca 300-400 adam yolladı. Sheriffmuir'da (1715) görevlerini çok iyi yerine getiren bu adamlarını, çarpışmanın hemen ardından geri çekti. Ayaklanmanın bastırılmasından sonra küçük oğlu tutuklandıysa da, kendisi çok yaşlı olduğu için herhangi bir cezaya çarptırılmaktan kurtuldu.

Breadalbane'nin yaşayan en büyük oğlu Duncan, geri zekalı olduğu gerekçesiyle babasının yerine geçme hakkından yoksun bırakıldı ve ikinci oğlu John Campbell (1662-1752) Breadalbane ve Holland 2. kontu oldu.

Bream, Julian Alexander (d. 15 Haziran 1933, Londra), Rönesans dönemi lavta müzicine karşı ilgiyi yeniden canlandıran dünyaca ünlü İngiliz gitarıcı ve lavtacı.

İlk müzik derslerini babasından aldı. On dört yaşında küçük çapta konserlere çıkmaya başladı. Kraliyet Müzik Yüksekokulu'nda öğrenim gördüğü sırada, bir yandan da özel gitar dersleri aldı. Andrés Segovia'nın ve 19. yüzyılın büyük İspanyol gitarcısı Francisco Tárrega'nın üsluplarından çok etkilendi. 1950'de Londra'da verdiği ilk resitalden sonra, İngiltere'nin her yerini dolaşarak çoğunlukla klasik gitar repertuvarına yakınlığı olmayan dinleyiciler için çaldı. 1950'lerde uluslararası turnelere çıkmaya başladı. Aynı yıllarda ilk kez lavtayla ilgilendi ve İngiliz tenor Peter Pears'la birlikte, John Dowland ve daha başka Elizabeth dönemi bestecilerinin lavta şarkılarını çaldı. 1961'de, özellikle eski topluluk müziği parçalarını çalmak üzere Julian Bream Topluluğu'nu kurdu. Keman, alto flüt, bas viyola, pandora, cittern (eski bir İngiliz çalgısı) ve lavtadan kurulu olan bu topluluk için müzik yazan bestecilerin arasında

Benjamin Britten, William Walton ve Malcolm Arnold vardır.

Bream'ı etkileyen bir başka müzikçi de Belçikalı caz gitarcısı Django Reinhardt'tır. Bream dünyada eşine yalnız birkaç gitarıcıda rastlanan ritmik keskinliği ve tonlarında ki eşsiz lirizmiyle dikkati çeker.

Breasted, James Henry (d. 27 Ağustos 1865, Rockford, Illinois - ö. 2 Aralık 1935, New York kenti, ABD), Eski Mısır ve Batı Asya'daki araştırmalara öncülük eden ABD'li Eski Mısır uygarlığı uzmanı, arkeolog ve tarihçi.

Yale ve Berlin'de yükseköğrenim gördükten sonra, 1894'te Chicago Üniversitesi'nde Eski Mısır uygarlığı dersleri vermeye başladı. Bilinen bütün Mısır hiyeroglif yazılarını derledi ve beş ciltlik *Ancient Records of Egypt*'te (1906; Eski Mısır Kayıtları) çevirilerini verdi. Ayrıca *History of Egypt* (1905; Mısır Tarihi) ve *Development of Religion and Thought in Ancient Egypt* (1912; Eski Mısır'da Dinin ve Düşüncenin Gelişmesi) adlı ünlü yapıtlarını yayımladı. Mısır ve Sudan'da kazılar yönetti (1905-07). O güne değin ulaşılamayan ya da yok olmak üzere olan anıtlardaki yazıtları kayda geçirdi.

1919'da John D. Rockefeller Jr.'un maddi desteğiyle Chicago Üniversitesi'nde Doğu Araştırmaları Enstitüsü'nü kurdu. Enstitünün yöneticiliğini üstlenerek birçok önemli kazıyı gerçekleştirdi. Bunların arasında Hz. Süleyman'a ait olduğu sanılan büyük bir binek atı ahırının ortaya çıkarıldığı Megiddo kazısı ile Ahameniş heykellerinin bulunduğu Persepolis kazısı sayılabilir.

Brébeuf, Aziz Jean de (d. 25 Mart 1593, Condé-sur-Vire, Normandiya - ö. 16 Mart 1649, Saint-Ignace, Nouvelle France; azizler listesine kabulü, 1930; yortu günü, 19 Ekim), Kuzey Amerika'daki Fransız kolonilerine gönderilen ve Kanada'nın koruyucu azizi sıfatını alan Cizvit misyoner.

1617'de Cizvitlere katıldı. 1623'te rahipliğe atandıktan sonra 1625'te Nouvelle France'a gönderildi. Georgia Körfezi ile Huron Gölü arasındaki yörede yaşayan Huron Yerlilerini Hristiyanlaştırmakla görevlendirilen Brébeuf, 1629'da İngilizler tarafından Fransa'ya dönmeye zorlanana değin sürekli ölüm tehlikesi altında yaşadı.

1634'te "Huron ülkesi"ne geri dönen Brébeuf 15 yıl süreyle ilkel bir çevrede çalışmalarını sürdürdü. 1647'ye değin 18 misyonda görev aldıktan sonra kürk ticaretinde Huronların rakibi ve amansız düşmanı Irokualar ile Fransa arasında barış yapıldı. Ama Huron birliğini yıkmaya kararlı olan Irokualar, onlara karşı savaşı şiddetle sürdürerek 1648-50 arasında bütün köyleri ve misyonları yerle bir ettiler. Brébeuf ve misyoner arkadaşı Gabriel Lalemant'ı yakalayarak Saint-Ignace yakınlarında işkenceyle öldürdüler. Topluca, Kuzey Amerika Şehitleri adıyla anılan Brébeuf, Lalemant ve öteki bazı Cizvitler azizler listesine kabul edildiler.

Brébeuf'un tarihçilere ve etnologlara kaynak oluşturan yapıtları arasında, bir Huron dilbilgisi kitabı ile sorulu cevaplı din kitabının Huron diline çevirisi yer alır. *Relations des jésuites* (1635-36; Cizvit İlişkileri) adlı yapıtı din konusundaki notlarını ve bazı yazışmalarını içerir.

Brechlin, İskoçya'da, Tayside iline bağlı Angus ilçesinde tarihsel kasaba (1641). Verimli Strathmore Vadisinde ve Güney Esk Irmağının kıyısında yer alır. İskoçya'nın silindirik biçimindeki üç kulesinden

(10. yy) biri de bu kasabadadır ve 12. yüzyılda inşa edilen katedralin bitişigindir. 1296'da İskoçyalıların İngilizlere teslim olmasına sahne olan Brechin Şatosu, 1303'te I. Edward yönetimindeki İngiliz kuvvetleri karşısında kahramanca direndi. Kasabadaki sanayiler arasında keten ve jüt dokumacılığı ile makineli gereçler imalatı sayılabilir. Nüfus (1981) 7.692.

Brecht, Arnold (d. 24 Ocak 1884, Lübeck - ö. 11 Eylül 1977, Eutin, Batı Almanya), bilimsel kuramın açıklığa kavuşturulmasında önemli katkılarda bulunan tanınmış siyaset bilimci. Almanya'da devlet memuruyken ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır.

Çeşitli üniversitelerde okuduktan sonra, 1906'da Leipzig Üniversitesi'nden hukuk diploması aldı. 1910'da stajını tamamlayarak Lübeck'te yargıçlığa atandı. Aynı yıl Berlin'de Adalet Bakanlığı'nda yönetsel bir göreve getirildi. Bu görevde yedi yıldan fazla hizmet verdikten sonra, kısa bir süre Ekonomi Bakanlığı'nda çalıştı. Ekim 1918'de başbakanlık uzmanı oldu ve bu görevi üç yıl sürdürdü. 1921-27 arasında İçişleri Bakanlığı Yönetim ve Örgüt Dairesi'nde müdürlük yaptı ve reform çalışmalarını yönetti. 1927 ilkbaharında siyasal nedenlerle bu görevden uzaklaştırılınca, Federal Devlet Konseyi'ne (*Reichsrat*) üç Prusya delegesinden biri olarak atandı. Alman Anayasası'nın yeniden düzenlenmesi konusundaki başarısız çalışmaları katıldı. Nisan 1933'te Hitler'in Nasyonal Sosyalist rejimi tarafından tutuklandıysa da, Nazi olmayan bakanların araya girmesiyle çok geçmeden serbest bırakıldı. Kasım 1933'te ABD'ye göç etti ve emekli olduğu 1954'e değin, New York kentindeki New School for Social Research'te parlak bir akademik kariyer yaptı.

Brecht, bilimsel çalışmalarını siyasetin bilimsel bir disiplin olarak incelenmesi konusunda yoğunlaştırdı. *Political Theory* (1959; Siyaset Kuramı) adlı yapıtında bilimsel ve bilimsel olmayan kuram ayrımını yaptı. Standart değer rölativizmi olarak bilinen öğretiyi açıklık kazandırdı. Buna göre mutlak (sonul) değerler bilimsel olarak doğrulanamaz, çünkü başka amaç ve niyetlerle olan ilişkileri bilinmeksizin, belirli amaç ve niyetlerin değerinin bilimsel olarak saptanması mümkün değildir.

Brecht, federalizm ve totaliterliğe ilişkin kurumsal ve anayasal sorunlar konusunda da pek çok inceleme kaleme aldı. Çok sayıda makalede imzası bulunan Brecht'in önemli yapıtları arasında *Prelude to Silence-The End of the German Republic* (1944; Sessizliğin Başlangıcı-Alman Cumhuriyeti'nin Sonu), *Federalism and Regionalism in Germany* (1945; Almanya'da Federalizm ve Bölgecilik), *The Political Philosophy of Arnold Brecht* (1954; Arnold Brecht'in Siyaset Felsefesi), *Political Theory-Foundations of Twentieth-Century Thought* (1959; Siyaset Kuramı-Yirminci Yüzyıl Düşüncesi'nin Temelleri) ve *The Political Education of Arnold Brecht* (1970; Arnold Brecht'in Siyaset Eğitimi) sayılabilir.

Brecht, Bertolt, asıl adı EUGEN BERTHOLD BRECHT (d. 10 Şubat 1898, Augsburg - ö. 14 Ağustos 1956, Berlin, ADC), şair, oyun yazarı, tiyatro yönetmeni ve kuramcısı. Başarılı oyunlarından başka kuramsal yazıları ve uygulamada getirdiği yeniliklerle de 20. yüzyıl tiyatrosuna yön vermiş öncülerdendir. Aristotelesçi olmayan epik tiyatro(*) anlayışıyla devrim yaratmış, çağdaş siyasal ve meddעי tiyatrosunun önde gelen temsilcilerinden olmuştur.

Zengin bir aileden gelen Brecht, Augsburglu bir kâğıt fabrikası müdürünün oğluydu.

İçinde doğup büyüdüğü Augsburg, Kaiser Wilhelm döneminin başlarında küçük sanayi hızla gelişen tam bir burjuva kentiydi. 1914-15'te *Augsburger Neueste Nachrichten* adlı gazetede ilk şiir ve düzyazılarını yayımlayan Brecht, edebiyata ve tiyatroya ilgi

Bertolt Brecht, 1931
Ulstein Bilderdienst

duymasına karşın, 1917'de liseyi bitirdikten sonra Münih'te tıp okumaya başladı. I. Dünya Savaşı'nın son yılında, 1918 sonbaharında askere alındı ve Augsburg'daki askeri hastanede sağlık görevlisi oldu. Brecht'in hastanede tanık olduğu sefalet, ölümüne değin kararlı biçimde sürdüreceği savaş karşıtı tutumunun temelini oluşturdu. Aynı zamanda kişiliği de belirlenmiş yönleriyle bu yıllarda belirginleşti. Brecht ilk oyunu *Baal'i* de 1918'de yazdı. 1919-20'de *Volks-wille* adlı Augsburg gazetesinin tiyatro eleştirmeni olarak acımasız yazılar kaleme aldı. 1919-23 arasında Münih'te tıp öğrenimini sürdürdü. Ama o günlerde daha çok yazarlar ve tiyatrocularla ilişki kuruyordu; bir süre de ünlü kabare sanatçısı Karl Valentin'in yanında çalıştı. 1920-21'de Berlin tiyatro çevrelerinde tutunmaya uğraşmışsa da başarı sağlayamadı. 1920'de annesinin ölümü üzerine ailesinden uzaklaştı, tıp öğrenimini yarıda bıraktı, Münih'te yazarlıkla geçinmeye başladı. Tiyatro alanındaki ilk başarısını *Trommeln in der Nacht* (1922; Geceyarısı Trampet Sesleri) oyunuyla kazandı. 1922'de Münih Oda Tiyatrosu'nda kendisinin sahneye koyduğu oyun, Kleist Ödülü'nü kazanmasını sağladı. Aynı yıl Marianne Zoff adlı bir tiyatro oyuncusuyla evlenen Brecht, 1923'te *Im Dickicht der Städte* (1921; Kentlerin Fundalığında), 1924'te *Leben Eduards des Zweiten von England* (1924; İngiltere Kralı II. Edward'ın Yaşamı) adlı oyunlarının gene Münih Oda Tiyatrosu'nda sahnelenmesinden sonra, yazar Carl Zuckmeyer'le birlikte Max Reinhardt'dan aldığı öneri üzerine Berlin'e yerleşti. 1924'ten 1926'ya değin dramaturg olarak Max Reinhardt'ın yanında Deutsches Theater'de çalıştı. İlk evliliği başarılı olmamıştı. Daha sonra ilişki kurduğu, gene bir tiyatro oyuncusu olan Helena Weigel'den 1926'da bir oğlu oldu; 1928'de Weigel'le Brecht resmen evlendiler. Bu evlilik Brecht ölene değin sürdü.

Erken dönem yapıtları. Brecht'in ilk dönem oyunları, dışavurumcu tiyatro anlayışı doğrultusunda yapıldı. Henüz belirgin bir siyasal çizgisi olmayan bu yapıtlarda, Brecht'in daha sonra geliştireceği yeni tiyatro kuramının izleri de görülmüyordu. Ama orta sınıf kültürünün yakından tanıyan Brecht, daha bu ilk yapıtlarında bile burjuva değerlerine karşı çıkmıştı. Örneğin balad türündeki ilk şiirlerinde, burjuva değerlerine duyduğu tiksintiye, toplum dışı kişilere beslediği yakınlığı dile getirmişti. İlk oyunu *Baal*'in kahramanı da bu türden ayyaş, serseri bir şairdi. Topluma uyum

sağlayacağına ölmeyi yeğleyen, toplum dışı bir kişinin canlandırıldığı oyun, arada şarkılarla bölünmüştü; art arda dizilmiş birbirinden bağımsız sahneleri ve genelde ağır basan lirik üslubuyla daha çok balad türüne yaklaşıyordu. *Baal*'de yer alan ve oyunun akışıyla doğrudan ilgili olmayıp, kendi başlarına birer şiir niteliği taşıyan "Choral vom grossen Baal" (Büyük Baal Koralı) ve "Balade vom ertrunkenen Mäedchen" (Boğulan Genç Kız Baladı) Brecht, sonradan ilk dönem şiirlerini bir araya topladığı *Hauspostille* (1927; Dua Kitabı) adlı kitabına aldı. Brecht 1926-27'den sonra diyalektik maddecilikle yakından ilgilendi. Bir yandan üniversitede Karl Korsch'un derslerine katılırken (1932-33) bir yandan da o yıllarda Berlin'de bulunan yönetmen Erwin Piscator'la birlikte çalıştı. Piscator'la yaptığı işbirliği, kafasında yeni bir sahneye koyma anlayışının, yeni bir dramaturji görüşünün belirginleşmesine yardımcı oldu. 1927'de yazdığı *Mann ist Mann* (Adam Adamdır) bu doğrultudaki ilk oyunuydu. Burada ilk kez, daha sonraki oyunlarında sık sık karşılaşılabilecek olan "parabol" (mesel) biçimini kullanmıştı. Hamal Galy Gay'in bir gecede emperyalist bir askere dönüştürülmesini anlatan oyun, bir tez ve bu tezin doğrulanması biçiminde yazılmıştı. Brecht'in bundan sonraki yapıtı *Dreigroschenoper* (1928; *Üç Kuruşluk Opera*, 1964), ona dünya çapında ün sağladı. Oyunda, yeni geliştirmekte olduğu epik tiyatro anlayışı doğrultusunda, izleyicilerin kendilerini oyuna kaptırmamalarını ve olaylar karşısında eleştirel bir tutum alarak kapitalist burjuva düzeninin gerçeklerini anlamalarını amaçlıyordu. 18. yüzyıl İngiliz yazarı John Gay'in *The Beggar's Opera*'sının (Dilenci Operası) bir uyarlaması olan oyun, apaçık bir toplumsal eleştiri getiriyorsa da, siyasal eğiliminde henüz bir bütünlük yoktu. Brecht, ancak ileride yazacağı *Dreigroschenroman*'da (1934; *Beş Paralık Roman*, 1972) devrimci eğilimlerini daha belirgin biçimde ortaya koyacaktı. Berlin'deki Schiffbauerdamm Tiyatrosu'nun açılış oyunu olarak seçilen *Üç Kuruşluk Opera*, Brecht'in yönetmenlik yapmasının yanı sıra, ilk kez sahneye çıkan Lotte Lenya (Kurt Weil'in karısı) ve Ernst Busch gibi oyuncularıyla da büyük ilgi topladı.

Aufstieg und Fall der Stadt Mahagonny de (1928; *Mahagonny Kentinin Yükselişi ve Düşüşü*) *Üç Kuruşluk Opera* gibi, Brecht'le besteci Kurt Weil'in işbirliği sonucunda ortaya çıkmış başarılı bir müzikli oyundu. Bu ikinci operasında Brecht, artık görüşlerini somutlaştırarak kapitalist toplumun olumsuz bir ütopyasını sergiliyordu. Her iki oyunun üstaşığı başında, Kurt Weil'in, bütün opera ve senfonilere karşı olan halka yakın ve caz öğeleriyle karışmış "karşı-müzik"inin etkisi de büyüktü.

Brecht, bütün dünya gibi Almanya'yı da sarsan Büyük Bunalım'ın etkisi altında, ekonomik ve toplumsal sorunlara ancak Marksist öğretinin çözüm getirebileceği inancıyla, 1930'dan başlayarak bir dizi "öğretici oyun" (*Lehrstück*) yazdı. Kuru, kırtıcı, akılcı bir üslubu benimsediği ve soyut bir dil kullandığı bu yapıtlarında artık Weil'in ince alaylı, yergici müziğinin yerini de Eisler'in müziği almıştı. En önemlileri *Die Massnahme* (1930; Önlem), *Die Ausnahme und die Regel* (1930; Kuralla Kural Dışı, 1962) ve *Der Jasager und der Neinsager* (1930; *Evet-Diyenlerle Hayır-Diyenler*, 1970) olan bu oyunlarda Brecht, doğru olanı göstermek yerine, çeşitli olasılıkları deneme ve belli durumlardaki davranışları eleştirme yolunu seçmişti. Ama kısa sürede bu tür soyut tartışmalardan uzaklaştı ve siyasal tutumunu doğrudan ortaya koyduğu

bir yolda yürümeye başladı. Böylece, her ikisinin müziklerini de Eisler'in yaptığı iki oyunla, *Die heilige Johanna der Schlachthöfe* (1929-30; *Jeanne d'Arc Duruşması*) ve Maksim Gorki'nin romanından uyarılan *Mutter* (1932; *Ana*) ile birlikte Brecht'in öğretici oyunları da yeni bir aşamaya giriyordu. Brecht artık sorunları soyut düzeye ele almıyordu; eylem, iki insanın yazgısı çevresinde geliyordu. Almanya'nın o yıllarda iyice bozulan siyasal dengesi, yalnız düşünce düzeyinde mücadele vermenin anlamsızlığını ortaya koymuştu. Berlin Radyosu'nda ancak bir kez radyo oyunu olarak yayımlanabilen *Jeanne d'Arc*'in ardından Brecht'in senaryosunu yazdığı, yönetmenliğini S. Dudow'un yaptığı *Die kuhle Wampe* (1932) adlı film de yasaklandı. 1933'teki *Reichstag* (Parlamento) yangınından hemen sonra da Brecht, ailesi ve birkaç arkadaşıyla birlikte Almanya'dan ayrılmak zorunda kaldı.

Sürgün yılları. Kısa bir süre İsviçre'de yazar Kurt Kläber'in yanında bulunduktan sonra Danimarka'ya geçti ve 1939'a değin Svendborg yakınlarında yaşadı. Orada geçirdiği günler, yaratıcılığı açısından çok verimli oldu; bir dizi şiirin yanı sıra, en önemli oyunları da bu yılların ürünüydü. Brecht 1935'te Moskova'ya, ardından *Ana*'nın New York'ta sahnelenmesi nedeniyle de kısa bir süre için ABD'ye gitti. Gene aynı yıl içinde Willi Bredel ve Lion Feuchtwanger'le birlikte Moskova'da *Das Wort* adlı bir dergi çıkarttı. 1937'de İspanya İç Savaşı ile ilgili olarak Paris'te toplanan Uluslararası Yazarlar Kongresi'ne katıldı. Nisan 1939'da Hitler'in Danimarka'yı işgalinden az önce İsveç üzerinden Finlandiya'ya geçti, 1941'de de Moskova ve Vladivostok üzerinden ABD'ye gitti.

Hollywood yakınlarındaki Santa Monica'ya yerleşen Brecht orada L. Feuchtwanger, A. Huxley, W. H. Auden, H. Eisler, P. Dessau, H. H. Mann ve E. Piscator'la buluştu, Charlie Chaplin'le dostluk kurdu. Chaplin'in pandomime dayalı gösteri sanatı, onun tiyatro anlayışı üzerinde çok etkili oldu. Film çalışmaları da yapan Brecht'in yalnızca bir tek senaryosu, Fritz Lang'la birlikte hazırladıkları *Hangmen Also Die* (*Cellatlar da Ölü*) 1943'te filme çekildi. Bunun dışında oyunları pek tutulmadı. Tiyatro anlayışı, Broadway oyunları ile koşullanmış Amerikan seyircisine ters gelmişti. 1947'de Washington'daki, Amerika'ya Karşı Etkinlikleri Sürdürme Komitesi tarafından Komünist Parti'yle ilişkileri konusunda sorguya çekilen Brecht, bir yıl sonra ABD'den ayrıldı.

Brecht'in Almanya dışında geçirdiği 1933-47 arasındaki dönem yaratıcılık bakımından çok verimli oldu. Bu onun edebiyat yaşamının üçüncü evresidir. Şiirlerinin bir bölümü, yeni tiyatro kuramı doğrultusundaki en ünlü beş oyunu, başlıca kuramsal denemeleri hep bu yılların ürünüdür. Danimarka'da kaldığı yıllarda yazdığı, daha çok siyasal içerikli şiirleri *Die Svendborger Gedichte* (1939; Svendborg Şiirleri) adıyla yayımlandı. Kısa taşlamalar biçimindeki bu yeni şiirlerinde Brecht, uyumsuz iki durumu ya da imgeyi karşı karşıya getirerek okurda yadırgatıcı bir etki uyandırmak, onu düşündürerek belli bir durumdaki çelişkiyi belirtmek istemişti. Bu, onun yalnız şiirde değil, oyunlarında ve düzyazılarında da kullandığı temel yöntemdi. "Schneider von Ulm" (Ulm Terzisi), "An die Nachgeborenen" ("Gelecek Kuşaklara"), "Fragen eines lesenden Arbeiters" ("Okuyan Bir İşçinin Soruları") bu tür şiirlerinin en tanınmışlarıdır.

O dönemin gelişen toplumsal ve siyasal olayları, Brecht'in oyunlarında da siyasal

kaygının ağır basmasına yol açtı. Aynı yıllarda yazdığı *Die Rundköpfe und die Spitzköpfe* (1933; *Tak-Tik*), *Furcht und Elend des Dritten Reiches* (1938; *Hitler Rejiminin Korku ve Sefaleti*), Hitler'in güçlenerek yönetimi ele geçirmesini Amerikan gangster çevrelerine uyarladığı *Der aufhaltsame Aufstieg des Arturo Ui* (1941; *Arturo Ui'nin Engellenebilir Yükselişi*, 1971) hep bu kaygının belirgin olduğu, mesel biçiminde yazılmış oyunlarından. 1938-39'un iki önemli oyunundan biri, savaşla hesaplaşma amacı taşıyan ve 1920'lerdeki öğretici oyunlarından ayrı düşünülmemeyen *Das Verhör des Lukullus* (1939; *Lukullus'un Sorgulaması*). Brecht'in önce radyo oyunu biçiminde yazdığı ve 1951'de *Die Verurteilung des Lukullus* (Lukullus'un Mahkûm Edilişi) adıyla operaya dönüştürdüğü yapıtı, Paul Dessau'nun müziği eşliğinde Berlin Operası'nda sahnelendi. Aynı dönemin savaş karşıtı ikinci önemli oyunu ise İsveç'te tamamlanan ve müziğini gene Paul Dessau'un yaptığı *Mutter Courage und ihre Kinder* (1938; *Cesaret Ana ve Çocukları*, 1967). Otuz Yıl Savaşları'nı konu alan oyunda, savaş alanlarında gezerek ticaret yapan, ekmeğini çikarmaya çalıştığı savaşa kazanç getirecek bir "iş" gözüyle bakan Cesaret Ana'nın bu uğurda iki oğlunu yitirmesi anlatılıyor ve savaştan karlı çıkanların küçük insanlar olmadığı sergileniyordu. Gene 1938'de Danimarka'da yazdığı *Galileo Galilei* adlı oyununda Brecht, Galilei'yi örnek alarak, bilim adamının, kendisine uygulanan baskılar karşısındaki tutumunu irdelemişti. Oyunu, Hitler Almanyası'ndan kaçtıktan sonra Danimarka'da ilk kez kaleme alışı, uranyum atomunun Alman fizikçilerce parçalandığı haberi ile aynı günleri rastlamıştı. Bilim adamının tek amacının bütün engellere karşın bilime hizmet etmek olduğunu savunan Brecht, oyunun bu ilk biçiminde Galilei'yi bir kahraman olarak göstermişti. Amacı, aynı yıllarda Almanya'da uygulanan baskı karşısında yılmayarak yurt içinde ya da dışında, zor koşullar altında çalışmalarını sürdüren sanatçıları desteklemektir. 1943'te oyun ABD'de sahnelenmek üzere İngilizceye çevrildi. Joseph Losey yönetmenliği yapacak, Charles Loughton da Galilei rolünü oynayacaktı. Brecht bunun üzerine oyunu bir kez daha ele aldı. 1947'de Hollywood'da sahnelenerek olumlu eleştiriler alan oyunun *Das Leben des Galilei* (*Galilei*, 1963 / *Galilei'nin Yaşamı*, 1983) adlı bu ikinci biçiminde, o arada atom bombasının Hiroşima'da kullanılmasıyla doğruluğu korkunç sonuçları yaşamış olan Brecht için artık önemli olan, ne olursa olsun bilime hizmet değil, bilim adamının insanlık karşısında taşıdığı sorumluluktur. Buluşlarının egemen güçlerin (Kilise'nin) eline geçmesinde bir sakınca görmeyen, onların insanlığın yararına kullanılıp kullanılmadığını düşünmeyen Galilei'yi Brecht bu kez kendi zevkleri ve korkuları uğruna insanlığı satan bir bilim adamı olarak yargıyordu.

Brecht'in sürgün yıllarında ortaya çıkan bir başka önemli oyunu da, gene bir mesel biçiminde olan *Der gute Mensch von Sezuan* (1953; *Sezuan'ın İyi İnsanı*, 1957, 1975). Dünyanın yeterince iyi olup olmadığını araştırmak için yeryüzüne gelen üç Tanrı oyunun sonunda, dünyayı değiştirmek zorunda kalmamak için, bu sefalet ve yoksulluğun ortasında insanoglundun iyi olamayacağını görmezden geliyorlardı. Brecht, içinde yaşanan düzende, hem iyi insan olmanın, hem de insan onuruna yaraşır bir biçimde yaşamının olanaksızlığını sergiliyordu.

Geçmişteki dogmatik öğretici tiyatrosunun yerini, artık oyunun sonunu açık bırakarak izleyiciye belirli sorular yönelten ve onu belirli düşünceler yönünde harekete geçiren bir tiyatro almıştı. Bu oyundaki, kişiliğin ikiye bölünmesi motifini Brecht daha önceki yıllarda yazdığı *Die sieben Todsünden* (1933; *Anna'nın Yedi Ana Günahı*) adlı bale oyununda da kullanmış, insanlığını koruyan güçsüz ve yoksul Anna II'nin karşısına, ekonomik açıdan başarılı, ama insan olarak çökmüş Anna I'ı koymuştu. Brecht'in iki ayrı kişiliğe bölünmeyi kullandığı başka bir oyunu da, ilk kez 1940'ta Finlandiya'dayken kaleme aldığı, daha sonra 1948'de ABD'de büyük ölçüde değiştirerek yeniden yazdığı *Herr Puntila und sein Knecht Matti*'yi (*Bay Puntila ile Uşağı Matti*, 1965). Efendi-uşak ilişkisinin işlendiği bu kaba güldürüde, çevresini acımasızca sömüren çiftlik sahibi Bay Puntila, içki içtiğinde insancıl bir kişiliğe bürünüyor.

Brecht, gene ABD yıllarında Lion Feuchtwanger'le birlikte yazdığı *Die Gesichte der Simone Machard* (1943; *Simone Machard'ın Görüleri*) adlı oyununda Alman birliklerinin Fransa'ya girmesinden hemen önce, Jeanne d'Arc'ın görevini yüklendiğini düşleyen bir kızın dış düşmanla birlikte, ülkenin çıkarlarını gözetmeyen kendi yurttaşlarına karşı da direnişini anlattı. *Schweik im zweiten Weltkrieg* (1944; *Şayk Hitler'e Karşı*, 1982) adlı oyunda ise Schweyk'in daha değişik bir direniş biçimi vardı. Bu yapıtta Haşek'in romanından yola çıkan Brecht, eline olanak geçince sabotajlar düzenleyen ya da ordudan kaçan, işine gelince de saflığa vuran, yöneticileri şaşkına çevirip alaya alan aşırı kurnaz bir tip canlandırmıştı.

Brecht, epik tiyatro kuramı doğrultusundaki önemli oyunlarından biri olan *Der kaukasische Kreidekreis*'i (1948; *Kafkas Tebeşir Dairesi*, 1963, 1980) ABD'de bulunduğu yıllarda yazdı. Oyunda ortaya atılan sorun, toprağın tapulu sahibine mi, yoksa onu en iyi biçimde işleyene mi ait olduğuydu. Brecht buna örnek olarak bir çocuğun, kendisini zor zamanlarda terk eden gerçek annesine mi, yoksa onu alıp her tür güçlüğü göğüs gereker büyüten kadına mı ait olması gerektiğini irdeliyor ve ünlü "tebeşir dairesi" deneyi ile her şeyin onu en iyi değerlendirene verilmesi gerektiğini savunuyordu. Oyunda bu deneyi gerçekleştiren "yoksulların yargıci" Azdak, Brecht'in ölümsüz oyun kahramanlarından biri oldu.

Kuramsal çalışmaları. Brecht sürgün yıllarının sonlarında, yeni temellere oturttuğu tiyatrosunu kuramsal açıdan geliştirmek amacıyla bir dizi çalışma yaptı. Daha 1930'larda Marx'ı okuduktan sonra siyasal bir tiyatronun temellerini tasarlamış ve uygulamaya geçmişti. *Schriften zum Theater* (Tiyatro Üzerine Yazılar) adı altında toplanan yazılarında, özellikle de *Kleinen Organon für das Theater*'de (1949; *Tiyatro İçin Küçük Araç*, 1962), içinde yaşadığımız bilim çağının kendine özgü tiyatro biçimi nasıl olmalıdır sorusundan yola çıkarak, yeni tiyatro kuramını geliştirdi. O güne değin tiyatrodaki geçerli olan ve izleyiciye, sahnede gösterilen olayların gerçek olduğu izlenimini vermeyi amaçlayan, yanılsamaya dayalı Aristotelesçi tiyatro anlayışına karşı çıktı. "Yanılsama tiyatrosu"nun (*Illusionstheater*) karşısına, "yabancılaştırma etmeni" (*Verfremdungseffekt* ya da kısa adıyla *V-Effekt*) üzerine kurduğu epik tiyatro kuramını koy-

du. Ama yaşamının sonuna doğru "epik" sözcüğünün toplumsal açıdan gerekeni vermediğini, bu sözcüğün kendi "diyalektik" kavramı için kısır kaldığını gördü ve "epik tiyatro" yerine "diyalektik tiyatro" kavramını kullanmayı yeğledi.

Berlin yılları ve Berliner Ensemble'in kuruluşu. ABD'den ayrıldıktan sonra Batı Almanya'ya dönmeye izin verilmeyen Brecht, önce Zürich'e gitti. 1948'de de yeni kurulmakta olan ADC yöneticilerinin kendisine çalışabileceği bir tiyatro ve ödenek verme önerisini kabul ederek Berlin'e yerleşti. 1949'da karısı Helena Weigel'le birlikte, Theresa Giehse, Ekkehard Schall, Ernst Busch gibi tanınmış oyuncular da aldığı Berliner Ensemble(*) topluluğunu kurdu. Topluluğun başında Helena Weigel vardı, ama gerçek yönetmen, dramaturgluk görevini de üstlenen Brecht'in kendisiydi. Bir süre Deutsches Theater'in oyuncu kadrosu içinde yer aldıktan sonra, 1954'te Schiffbauerdamm'daki kendi tiyatrolarına geçtiler. 1948-49'daki *Die Tage der Kommune*'den (*Komün Günüleri*) sonra oyun yazmaya ara veren Brecht, daha çok kuramsal çalışmalarına ve kendi oyunlarını sahnelemeye yöneldi. *Cesaret Ana ve Çocukları* (1949), *Bay Puntila ve Uşağı Matti* (1949), *Carrar Ana'nın Silahları* (1952), *Kafkas Tebeşir Dairesi* (1954) ve *Galilei*'yi (1956) birbiri ardına başarılı biçimde sahneledi.

Berliner Ensemble, kuramsal tartışmalar, uzun ve verimli çalışmalarla kısa sürede Brechtçi tiyatronun merkezi oldu. Maddecî tiyatro anlayışının ve epik tiyatro türünün en iyi örneklerini verirken, toplumsal gerçekliği estetik inceliği içinde yansıtarak dünya çapında ün yaptı. Topluluk 1954 ve 1955'te katıldığı Paris Tiyatro Şenliği'nde *Cesaret Ana* oyunuyla birincilik ödülünü alarak uluslararası bir izleyici kitleesine kendini kabul ettirdi. Laboratuvar tiyatrosu çalışmalarının da yürütüldüğü Berliner Ensemble aynı zamanda C. Neher gibi dekorcuların, E. Engel gibi yönetmenlerin de katkıda bulunduğu, E. Monk, P. Palitzsch ve M. Wekwerth gibi yönetmen ve sanatçıların yetiştiği bir okul oldu. Brecht'in ölümünden sonra önce E. Engel'in, sonra E. Schall'ın yönetiminde ve gene Brecht uygulamalarıyla çalışmalarını sürdürdü.

1950'de Berlin Sanatlar Akademisi üyesi, 1953'te PEN-Merkezi başkanı olan Brecht'e, ününün uluslararası boyutlara ulaşması üzerine 1955'te SSCB Stalin Barış Ödülü verildi. Ödülü alırken Moskova'da yaptığı konuşma, kendi isteği üzerine Boris Pasternak tarafından Rusçaya çevrildi. Brecht 1956'da *Galilei*'nin provalarını sürdürdüğü sırada damar tıkanmasından öldü. Berlin'de Doretheen Mezarlığı'na gömüldü.

Düzyazı çalışmaları. Brecht'in tiyatro alanında epik öğelerden yararlanmasına karşın, epik türdeki tiyatro dışı yapıtları fazla yankı uyandırmadı. Örneğin *Beş Paralık Roman*'i, *Uç Kuruluşluk Opera*'sının başansına ulaşamadı, *Die Geschäfte des Herrn Julius Caesar* (*Bay Julius Caesar'ın İşleri*, 1972) ve 1937'de yazmaya başladığı *Tui* adlı iki romanı tamamlanmadan kaldı, ancak ölümünden sonra yayımlandı. *Kalendergeschichte* (1949; *Takvim Öyküleri*) adını taşıyan kısa öyküleri ile 1930-56 arasında yazdığı ve birer aforizma niteliğindeki *Geschichten vom Herrn Keuner* ise (*Bay Keuner'in Öyküleri*) daha başarılı oldu.

Yayınlar. Brecht'in oyunlarını ve kuramsal tiyatro yazılarını içeren ilk toplu yayın olan 15 kitaplık *Versuche* (Denemeler) 1930'da yayımlanmaya başlamış, bir süre ara verdikten sonra 1957'de tamamlanmıştır. *Gesammelte Werke* (Toplu Yapıtları) ise 1967

ve 1976'da 20 cilt olarak yayımlanmıştır. Türkiye'de tek tek oyun çevirilerinin yanı sıra, şiirlerinden yapılmış seçmeler *Öğrenmenin Övgüsü* (1966), *Halkın Ekmeği* (1972, 1985), *Yarının Büyüklüğüne Şiirler* (1976), *Makinaların Türkülsü* (1979), *Karanlık Zamanlar* (1980), *Aşk Şiirleri* (1983), *Tiyatro Şiirleri* (1987) gibi adlarla çıkmıştır. Düşünce, tiyatro ve edebiyat kuramı konularındaki çeşitli yazıları ise *Bir Derleme*, *Bir Oyun* (1963), *Epik Tiyatro Üzerine* (1964, 1981), *İki Mültecinin Konuşmaları* (1975), *Sosyalist Gerçekçilik ve Toplum* (1976), *Hurda Alımı. Sosyalist Açıdan Bir Sanat Kuramı* (1977), *Sinema Yazıları* (1977), *Me-Ti: Tarihte Diyalektik* (1977), *Deneyisel Tiyatro* (1981) adları altında Türkçeye çevrilmiştir. Türkiye'de Brecht üzerine yayımlanan kitaplar da şunlardır: Özdemir Nutku'nun *Türkiye'de Brecht* (1976), Walter Benjamin'in *Brecht'i Anlamak* (1984), Marianne Kesting'in *Tarihte ve Çağımızda Epik Tiyatro* (1985) ve *Brecht* (1985; Yaşamöyküsü).

Breckinridge, Sophonisba Preston (d. 1 Nisan 1866, Lexington, Kentucky - ö. 30 Temmuz 1948, Chicago, ABD), ülkesinde toplumsal yardıma yönelik eğitim hareketine öncülük eden uzman.

1888'de Massachusetts'teki Wellesley College'i bitirdi. Chicago Üniversitesi'nde siyaset bilimi dalında yaptığı doktoraı 1911'de tamamlayarak bu dalda doktor unvanını alan ilk kadın oldu. 1904'te hukuk dalında da öğrenimini bitirdikten sonra, 1912'ye değin Chicago'da ev idaresi dersleri verdi.

Ayrıca 1907'de, toplumsal yardım uzmanı yetiştiren Chicago Yurttaşlık ve Hayır İşleri Okulu'nda da ders vermeye başlamıştı. Okul, onun çabalarıyla 1920'de Chicago Üniversitesi'ne bağlanarak, Toplumsal Yardım Lisansüstü Okulu adını aldı. Breckinridge 1925'te profesör olduğu bu okulda, sıkı bir ders programını ve eğitim yöntemlerini savunan görüşleriyle ABD'deki toplumsal yardım eğitiminin temel ilkelerini oluşturdu ve okula uluslararası ün kazandırdı.

Ayrıca, toplumsal yardım programlarına devletin de katılması gerektiği yolundaki görüşün yaygınlık kazanmasına katkıda bulundu; bu görüş, 1930'lardaki New Deal (Yeni Düzen) iktisat politikasına kadar ABD'de pek kabul görmüyordu. Dersleri, kitapları ve 1927'de kuruluşuna katıldığı, 1948'de ise yayın yönetmenliğine geldiği, saygın bir süreli yayın olan *Social Service Review* aracılığıyla bu görüşe yaygınlık kazandırmaya çalıştı.

Breckinridge, Amerika Kadınlara Oy Hakkı Ulusal Derneği, Illinois Tüketiciler Birliği, Çocuk Dairesi, Chicago Göçmenleri Koruma Birliği, Siyahları Geliştirme Ulusal Derneği (NAACP) ve Chicago'daki Hull House adlı toplumsal yardım merkezi gibi kuruluşlardaki çalışmalarıyla da tanınır.

Yazdığı 12 kitap arasında, Edith Abbott ile birlikte hazırladığı *The Delinquent Child and the Home* (1912; *Suçlu Çocuk ve Ev*), *Public Welfare Administration* (1927; *Kamu Refahı Yönetimi*), *Women in the Twentieth Century* (1933; *Yirminci Yüzyılda Kadınlar*) ve *The Family and the State* (1934; *Aile ve Devlet*) sayılabilir.

Breckland, İngiltere'de Norfolk iline bağlı ilçe. Yüzölçümü 1.305 km²'dir. Başlıca yüzey şekilleri kil ve kireç tabakalarını kaplayan verimsiz ve kumlu topraklar, çalılıklar, su düzeyi değişken gölcükler ve ağaçlandırılmış alanlardır.

Breckland adını ilk kez 1894'te Norfolklu doğa bilgini W.G. Clarke kırsal Doğu Anglia'nın bir bölümü için kullandı.

İngilizcede "kesinti, ara" anlamına gelen *break* ya da *breck* sözcüğünden türeyen bu ad, ortaçağda bölgenin verimsiz topraklarını parçalara ayırarak ve her parçayı aşağı yukarı 10 yılda bir ekerek yapılan bir tür dönüşümlü tarımı ifade ediyordu. Bu aralıklı ekim yöntemi zamanla ortadan kalktı ve Breckland daha çok bir avlanma bölgesi ve tavşan yetiştirme alanı haline geldi.

Bölge II. Dünya Savaşı öncesinden başlayarak büyük bir değişime uğradı. Yeni tarımsal tekniklerin uygulanışıyla geniş arazilerde sürekli ve istikrarlı bir ekim sistemine geçildi; ağaçlandırma çalışmalarıyla eski çalılıkların çoğu ortadan kaldırıldı. Bir zamanlar önemli bir çakmaktaşı üretim merkezi olan bölgede bu döneme ilişkin kalıntılar yok olmaktan kurtarılmıştır. Neolitik Çağa ait çakmaktaşı madenlerinin bir bölümü yeniden açılmış ve kazılardan elde edilen buluntular, çakmaklı tüfekler döneminde uzun süre çakmaktaşı yontuculuğuna beşiklik eden Brandon kasabası yakınlarındaki Grime's Graves'te koruma altına alınmıştır. Nüfus (1982 tah.) 97.500.

Brecknock, Birleşik Krallık'ta, Galler'in doğusundaki Powys ilinde ilçe (*district*). Adını, sonradan Brycheiniog olarak bilinen, 5. yüzyılda yaşamış Prens Brychan'dan almıştır. 1974'te eski Breconshire ilinin yerine kurulan ilçe, ırmak vadileri ve engibeli tarım alanlarıyla kesilen dağlık araziden ve kırlardan oluşur. Yüzölçümü 1.794 km²'dir. Yarıya yakın bölümü Brecon Beacons Ulusal Parkı içinde yer alır. Güneydeki dağlık bölgede, aralarında parktaki en yüksek nokta olan Pen y Fan'ın da (886 m) bulunduğu birçok doruk vardır; deniz düzeyinden yükseklik bazı yerlerde 720 m'yi aşar. İlçe kuzeyde Radnor, batıda Ceredigion ve Dinefwr, güneyde Lliw Valley, Neath, Cynon Valley, Mertyr Tydfil, Rhymney Valley, Blaenau Gwent ve Monmouth ilçeleri, doğuda ise İngiltere'nin South Herefordshire ilçesiyle çevrilidir. Burasının, sınır bölgesi Welsh Marches'in güneyinde bulunması, tarih boyunca Galliler ile çeşitli istilacılar arasında pek çok çatışmaya neden oldu. Bugün ilçenin orta kesiminde, Brecon kasabası yakınlarında bulunan bölgede Romalılar büyük bir kale yapmıştı. Normanlar da Brecon'da ve doğudaki Hay-on-Wye'da şatolar yaptılar. Kuzeydeki Builth Wells ise Gallilerin bağımsızlık mücadelesindeki son kaleleri oldu. Mücadelenin önderlerinden Büyük Llywelyn, 1282'de Cilmeri yakınlarında öldürülmeden önce atıyla buradan geçmişti.

Günümüzde ekonomi temel olarak tarıma dayanır; koyun ve sığır besiciliğine ağırlık verilir. Turizm de gittikçe önem kazanan bir sanayidir. 18. yüzyılda büyük ilgi gören Builth ve Llanwrtyd kaplıcalarına bugün de çok sayıda turist gelir. Bunun başlıca nedeni kaplıcalardan, Brecon Beacons Ulusal Parkı'na, kuzeybatıdaki Irfon Yükselteleri ile Towy Ormanlarına ve güneybatıdaki Dan yr Ogof Mağaralarına ulaşımın kolay olmasıdır. Brecon kentinde Brecknock Müzesi ve bir katedral vardır. Kentin, ilçenin yönetsel merkezi olmasının yanı sıra, ticari etkinlikler ve hizmet sektörü de burada yoğunlaşmıştır. Nüfus (1982 tah.) 40.800.

Brecon, BRECKNOCK olarak da bilinir, Galce ABERHONDDU, Galler'de Powys iline (*county*) bağlı Brecknock ilçesinin (*district*) merkezi kasaba. Usk Irmağının Honddu ve Tarell akarsuları ile birleştiği noktada yer alır. 1092'de inşa edilen bir Norman şatosunun çevresinde gelişti. St. John adlı Benedikten manastırı da şatoyla aynı sıralarda kuruldu. 13. yüzyıldan kalma manastır kilisesi, 1923'te, Gal Kilisesi'ne bağlı olarak

oluşturulan Swansea ve Brecon piskoposluk bölgesinin merkezi oldu.

Brecon, daha 16. yüzyıl başlarında, Londra'dan Fishguard'a giden ve Galler'in güneyinden geçen anayol üstünde bulunması nedeniyle, Galler'in en önemli kasabalarından biri olmuştur. 1542'de VIII. Henry kasaba şatosunda bir arşiv ve kraliyet hazinesi kurdu ve eski bir Dominiken manastırını bir kilise okuluna (Christ's College) dönüştürdü. Brecon, Galler'in güneydoğusundaki önde gelen konumunu, Sanayi Devrimi'nden sonra Cardiff'e kaptırmışsa da bir alışveriş ve hizmet merkezi olarak önemini bir ölçüde korumuştur. Nüfus (1981 geç.) 7.422.

Brecon Beacons Ulusal Parkı, Galce PARC CENEDLAETHOL BANNAU BRYCHEINIOG. Galler'in güneyinde 1957'de kurulan ve 1.344 km²'lik bir alanı kaplayan ulusal park. Bir dizi dağ, bozkır, orman, otlak ve gölün yanı sıra Usk Irmağının geniş vadisini içine alır. Parkın en doğusunda Powys ili sınırları içinde kalan, eski kırmızı kumtaşı oluşumlu Black Mountains (Kara Dağlar) yer alır. Abergavenny ile Hay-on-Wye arasında ve Usk Irmağının doğusunda uzanan bu dağların en yüksek noktası Waun Fach'tur (811 m). Parkın merkezinde Brecon'un güneyine düşen ve parkın en yüksek doruğu Pen-y-Fan'ı (886 m) içine alan kırmızı kumtaşı oluşumlu Brecon Beacons Dağları uzanır. Batıda, Dyfed ilinin sınırları içinde, Llandeilo'nun doğusuna ve Llandovery'nin güneyine düşen değirmen taşı oluşumlu Black Dağı yükselir. Çok değişik manzaraların bulunduğu parkta dağ yürüyüşü, mağaracılık, midillilerin çektiği arabalarla gezinti, yelkencilik ve olta ile balık avlama gibi eğlence olanakları da vardır.

Breda, Hollanda'nın güneybatısındaki, Noordbrabant ilinde (*provincie*), Mark (Merk) ve Aa ırmaklarının birleştiği yerde belediye (*gemeente*). Brabant Düklüğü'ne doğrudan bağlı bir *fiefti*(*). 1327'de Brabant'a satılınca dağın, bölgenin bilinen en eski beyi I. Godfrey'in (1125-70) ailesince yönetildi. 1252'de berat verilen Breda, 1404'te Nassau ailesinin, sonra da Oranje hanedanından I. Willem'in (1533-84) yönetimine girdi. Polanenli I. John tarafından 1531-36 arasında Nassau kontu III. Hendrik 1350'den kalma şatoyu onarttı ve bölgeyi tahkim ettirdi. Breda, 19. yüzyıla değin Mark Irmağı üzerinde önemli bir kale olarak kaldı.

1566'daki Breda Uzlaşması İspanyol egemenliğine karşı ilk girişim oldu ama İspanyollar 1581'de bölgeyi ele geçirdi. 1590'da Nassau kontu Maurits'in geri aldığı Breda'nın 1625'te İspanyollarca yeniden ele geçirilmesi Velázquez'in ünlü bir tablosuna konu oldu. 1637'de Oranje hanedanından prens Frederik Hendrik tarafından alınan Breda, sonunda 1648'deki Vestfalya Ant-

laşmasıyla Felemenk'e bırakıldı. Breda'ya sürgüne gönderilen İngiltere kralı II Charles, İngiliz tahtını hangi koşullarda kabul edeceğini açıkladığı Breda Bildirgesi'ni 1660'ta burada yazdırdı. 1667'de imzalanan Breda Antlaşmasıyla İngiltere ve Felemenk arasındaki ikinci deniz savaşı sona erdi; böylece, New York ile New Jersey İngiliz toprağı olarak tanınırken, Doğu Hint Adaları ile Felemenk Guyanası Felemenk denetiminde kalıyordu. 1696'da İngiltere kralı III. William, bugün Kraliyet Askeri Akademisi olarak kullanılan şatoyu tamamlattı. Fransız Devrimi sırasında Fransızların eline geçen kent 1813'e değin işgal altında kaldı.

Başlıca sanayi etkinlikleri, gıda işleme ile makine, kibrit ve bir tür sunu ipek olan reyon imalatıdır. Mimari yapıtlar arasında, ortaçağdan kalma, büyük kuleli Gotik bir kilise olan Protestan Grote Kerk, 1766'da yapılan belediye sarayı, bir Katolik piskoposluğunun merkezi olan 1869'da yapılmış St. Barbaras Kilisesi ve çeşitli müzeler sayılabilir. Nüfus (1984 tah.) 118.662; (1983 tah.) metropoliten alan, 152.449.

Breda Antlaşması, İngiltere, Felemenk Cumhuriyeti, Fransa ve Danimarka arasında yapılan antlaşma (31 Temmuz 1667) Fransa ve Danimarka'nın Felemenk Cumhuriyeti'ni desteklediği, 1665-67 arasındaki II. İngiliz-Felemenk Savaşı'na son erdirdiyse de kalıcı olamadı. Çoğunlukla denizde geçen savaşta, Felemenk Cumhuriyeti askerini üstünlük kazanmasına karşın, Intikal Savaşı (1667-68) sırasında İspanyol Felemenk'i işgal eden XIV. Louis'e direnmemek için İngilizlerle kısa sürede barış yapmak zorunda kaldı. Antlaşmayla birlikte İngiliz Denizcilik Yasaları Felemenk'li gemilere değiştirilerek, Felemenk gemilerinin Ren Irmağında gelen malları İngiltere'ye taşımasına olanak sağlandı. Felemenk'lilerin pek çok ticari ilkesi kabul edildi; "kaçak mal" tanımının savaş gereğiyle sınırlandırılması da bunun kapsamındaydı. Felemenk'in dünya ticaretindeki konumu sarsılmamış, İngiltere de baharat ticaretini ele geçirmekte başarılı olamamıştı. Ama İngiltere, Felemenk'ten New York ve New Jersey ile birlikte Afrika'daki bazı ileri karakolları aldı; Fransa'nın eline geçmiş olan Batı Hint Adalarındaki Antigua, Montserrat ve Saint Kitts de İngiltere'ye geri verildi. Surinam ile Doğu Hint Adalarındaki Pulo Run, Felemenk'te kaldı. Fransa ise, Fransız Guyanası'nı elinde tutarken, Acadia'yı İngiltere'den geri aldı.

Bregenz, Avusturya'nın batı kesimindeki Vorarlberg federal eyaletinin (*Bundesland*) merkezi kent. Konstanz Gölünün (Bodensee) kıyısında, Pfander Dağının

Bregenz ve Konstanz Gölü, Avusturya
Toni Schneiders - Bruce Coleman

(1.063 m) eteğinde yer alır; dağa teleferikle ulaşım vardır. Tarihöncesi yerleşimlerin bulunduğu bölgeye sonraki çağlarda Keltler yerleşti. Burası daha sonra Brigantium adıyla bir Roma ordugâhi oldu. 6. yüzyılda, Germen kökenli bir halk olan Alamanların yerleşmesinden sonra, Bregenz kontlarının yönetildi ve 1206'da Montfort kontlarının eline geçti. Kente 1200'de berat verildi. İlk olarak 1451'de, ardından 1523'te Habsburglara satıldı ve 1726'dan sonra hanedanın en önemli merkezlerinden biri oldu. Bugün eyalet müzesinde Kelt ve Roma dönemlerine ait koleksiyonlar vardır; 13. yüzyıldan kalma surların kalıntıları da korunmaktadır. Öteki önemli tarihsel yapılar, her ikisi de ortaçağda 1362-66 arasında yapılmış Martin Kulesi ve St. Martin Şapeli, 1097'de yapılmış gotik üsluptaki bölge kilisesi (1738'de yenilenmiştir), 1696-98'de bazı değişikliklere uğramış gotik Göl Şapeli (Seekapelle) ve 1511'de yapılmış Eski Belediye Sarayı'dır. Bregenz ayrıca, yaz ve kış sporlarına yönelik tesisleri ve yazın, göl kıyısında düzenlenen sanat şenliğiyle önemli bir turizm merkezidir. Şenliğin yapıldığı alan 110 m x 300 m boyutlarındaki özel sahnesi ve 6.300 izleyici kapasitesiyle Avrupa'daki benzerlerinin en büyüğüdür. Başlıca sanayi kolları tekstil, elektrikli aletler, kimyasal madde ve makine imalatıdır. Kent yakınlarında, büyük bir hidroelektrik enerji santrali vardır. Nüfus (1981) 24.683.

Bregenz Ormanı, Almanca BREGENZERWALD, Avusturya'nın batı kesimindeki Vorarlberg federal eyaletinde (*Bundesland*) ormanlarla kaplı sıradağ. Allgäu Alp'leri'nin parçası olan sıradağ Bregenz Çayı akaçlar. Orman örtüsü yer yer yok olmuştur. Dağların Bregenz'e bakan eteklerinde yer alan engebeli Vorderwald'da (Ön Orman) otlaklar ve mandıralar bulunur. Dağlık iç kesimi oluşturan Hinterwald'da (Arka Orman) ise, kış sporları yapılan tesisler ve temiz havasıyla büyük ilgi gören sağlık ve dinlenme merkezleri bulunur; burada başlıca ekonomik etkinlik turizmdir.

Breguet, Abraham-Louis (d. 10 Ocak 1747, Neuchatel, İsviçre - ö. 17 Eylül 1823, Paris), döneminin önde gelen İsviçre asıllı Fransız saat ustası. Birçok buluşu ve ürettiği saatlerin kusursuzluğuyla tanınır.

1762'de Versailles'da bir saat yapımcısının yanında çırak olarak çalışmaya başlayan Breguet, Fransız Devrimi patlak verince İngiltere'ye geçti. Fransa'ya döndüğünde imparatorluğun baş saatçiliğine getirildi. Breguet'nin bir dizi buluşu ve saat yapımına getirdiği yenilikler arasında en önemlileri, çoğu duyarlı saatte bulunan sarmal zembereğin en dışındaki son sarmalı üstten zemberek merkezine doğru kıvrılması ve saatin taşınır konum değiştirilmesi sırasında ortaya çıkacak hataları önlemek amacıyla alt eşapmanı geliştirerek sarmal yaylı bir tabla kullanmasıdır. 1807'de deniz kuvvetleri saatçisi olarak Ferdinand Berthoud'un yerini alan Breguet, 1816'da Fransız Bilimler Akademisi üyeliğine kabul edildi. Tüm zamanların en büyük saat ustalarından biri olarak tanınan Breguet, yaşamı boyunca büyük ün yaptı, dünyanın her tarafından siparişler aldı ve Avrupa'daki saat yapımcılığını derinden etkiledi.

Bréguet, Louis-Charles (d. 2 Ocak 1880, Paris - ö. 4 Mayıs 1955, Paris, Fransa), yaptığı uçakların çoğu dünya rekoru kıran Fransız uçak yapımcısı ve Air France'ın kurucusu.

Bréguet, Condorcet Lisesi, Carnot Lisesi ve Elektrik Yüksekokulu'nda öğrenim gördükten sonra ailesinin işlettiği makine imalat şirketi Maison Bréguet'ye girerek, elektrik bölümünde başmühendis oldu.

İlk uçağını 1909'da geliştiren Bréguet 1911'de gerçekleştirdiği 10 km'lik bir uçuş sırasında hız rekorunu kırdı. Aynı yıl Louis Bréguet Uçak Yapım Atölyeleri Şirketi'ni kurdu. 1912'de ilk hidroplanını yaptı; 1917'de ise helikopterin öncüsü olan cayroplanın tasarımını geliştirdi ve aracı uçurmayı başardı. I. Dünya Savaşı sırasında ürettiği askeri uçaklar arasında "Bréguet-XIX" özel önem taşıyor.

1919'da sonradan Air France adını alan Compagnie des Messageries Aériennes'i (Hava Taşımacılığı Şirketi) kurdu. Uçaklarından biri, 1927'de Güney Atlas Okyanusunu ilk olarak kesintisiz uçarak geçti; bir başkası da 1933'te gene okyanus üzerinden 7.258 km uçarak, o zamana değin yapılan en uzun kesintisiz Atlas Okyanusu uçuşunu gerçekleştirdi. II. Dünya Savaşı'nda da hava kuvvetleri için uçak üreten Bréguet, daha sonra bir dizi büyük, dört motorlu askeri uçak geliştirdi.

Brehon yasaları, Gaelce FEINECHUS, eski İrlanda yasaları. Yasalar, Gaelcenin en eski biçimiyle, 8. yüzyıldan önce yazıldığından, çevrilmesi çok güçtür ve resmi çeviriler bile çoğu zaman tahminlere dayanır. Eski İrlanda'da Brehon denen yargıçlar, bugünkü anlamda yargıç olmaktan çok bir hakem ve yasa yorumcusuydu.

Brehon yazmalarının günümüze ulaşan bölümleri, eski İrlanda'da yaşam, toplum ve toplumsal kurumlar konusunda önemli bilgiler sağlamıştır. Bu toplumun temeli klandı. Bir göreve getirilmek ya da mülk edinmek için klanla akrabalık bağı aranır. Statü ve statüden kaynaklanan haklar ile zorunluluklar da, büyük ölçüde akrabalık kurallarıyla belirlenirdi. Klanın en önemli niteliği ise dayanışmaydı. Yerleşilen toprakların tümü klanın mülk ve ortak mülküydü. Gene de iyi topraklar zamanla özel mülk haline geldi. Böylece, klan üyelerinin ortak kullanımına açık ekilebilir topraklar gittikçe küçüldü.

Eski İrlanda'da toprak ender olarak satılır ya da kiralanırdı. Soylular ve büyük arazisi olan başka kişiler toprağı klan üyelerine kiralama yerine, para karşılığı sığır otlatma hakkını verirdi; bazen sığır da kiralanırdı. Kiralamada geçerli iki yöntem vardı: Serbest (*saer*) ve sınırlı (*daer*) kiralama. Serbest kiranın koşulları büyük ölçüde yasayla belirlenirdi; klan üyesi, yasal sınırlar içinde ilişkiyi sona erdirmekte serbestti ve ailesine hiçbir sorumluluk yüklenemezdi. Sınırlı kirada ise, kiralanana ister sığır, ister otlatma hakkı olsun kefalet gerekirdi. Kiracının ailesi, ödeme yapmaması durumunda bunu kendi mülkünden karşılamakla yükümlüydü.

Toprakla ilgili hiçbir sözleşme ailenin rızası olmadan geçerli sayılmazdı. Öteki sözleşmelerin de soyluların ya da bir yargıcın önünde yapılması zorunluydu. Sözleşmedeki tarafların reşit, yasal engeli olmayan, sözleşme yapma hakkına sahip özgür yurttaşlar olması gerekirdi. Bütün sözleşmelerde bir tanığın bulunması önemliydi ve bazen sözleşmenin geçerliliği için zorunlu sayılırdı.

Ceza yasalarında ise öç, misilleme, bir suçun bir başkasıyla cezalandırılması ve ölüm cezası gibi kavramlara yer yoktu. Zarar görenin ailesine tazminat ödenirdi.

Breisach, tam adı BREISACH AM RHEIN, Almanya'nın güneybatısında, Baden-Württemberg eyaletinde (*Land*) kent. Ren Irmağının sağ kıyısında, Fransa'daki Neuf-Bri-

sach kentinin tam karşısındadır. Eskiçağda adı Brisiacum olan kent, Kelt kökenli Sekuanların (Sequani) kalesiydi. Julius Caesar tarafından ele geçirildikten sonra Mons Brisiacus adını aldı. İmparator I. Valentinianus 369'da burayı tahkim ettirdi. Kent, ortaçağda Almanya'nın Ren bölgesindeki en önemli kalelerinden biri olarak kaldı ve Breisgau bölgesine adını verdi. 939'da Almanya kralı I. Otto tarafından ele geçirildi ve önce 1254'te, ardından 1262'de Basel piskoposlarının egemenliğine girdi. 1275'te imparatorluğa bağlandı. 1331'den sonra Habsburgların yönetimine girdi. Otuz Yıl Savaşları sırasında 1638'de Protestanların, 1648'de de Fransızların egemenliğine girdi, 1697'de Avusturya'ya geri verildi. 1805'teki Pressburg Antlaşması'yla Baden'e bağlandıktan sonra bütün surları yıkıldı. II. Dünya Savaşı'nda, ortaçağdan kalma iki kent kapısı ile romanesk gotik üsluptaki St. Stephan Katedrali (11. ve 15. yüzyıllar) dışında büyük zarar gören kent, sonradan özgün haliyle yeniden yapıldı.

Başlıca ekonomik etkinlikler, şarap, tarımsal ürünler, tekstil ürünleri, elektrikli alet ve kâğıt ticaretidir. Nüfus (1989 tah.) 10.121.

Breisgau, Almanya'nın güneybatısında, Ren ve Kara Orman Dağları arasında kalan tarihsel bölge. Bugün, Almanya'nın Baden-Württemberg eyaletindeki (*Land*) Güney Baden bölgesinde yer alır. Roma İmparatorluğu'nun, Agri Decumates adıyla anılan sınır bölgesinin bir parçasıydı; İS y. 260'tan başlayarak bir Germen halkı olan Alamanlarca işgal edildi. Ortaçağ başlarında bölgenin kontları olan Zähringen ailesi, 1120'de burada Freiburg im Breisgau adında bir açık pazar kurdu. 14. yüzyılda Breisgau'nun büyük bölümü Habsburg topraklarına katıldı. Avusturya kralı VI. Albrecht 1457'de Freiburg Üniversitesi'ni kurdu. Köylü Ayaklanmaları ve Otuz Yıl Savaşları (1618-48) sırasında kuşatmalardan büyük zarar gören Breisgau bir süre de İsveçlilerin elinde kaldı. 1679'daki Nijmegen Antlaşması ile Habsburglardan Fransa kralı XIV. Louis'nin yönetimine geçen kent, 1697'deki Rijswijk Antlaşması ile yeniden Habsburglara verildi. Kontluk, 1805'te Pressburg Antlaşması ile Württemberg ve Baden arasında bölündü; 1806'da ise tümüyle Baden'e katıldı.

Breitenfeld Çarpışması, Protestanların Otuz Yıl Savaşları'nda kazandığı ilk büyük zafer (17 Eylül 1631). Habsburg hanedanından Katolik imparator II. Ferdinand ve Tilly kontu Johann Tserclaes komutasındaki Katolik Birliği'nin ordusu, İsveç kralı II. Gustaf Adolf komutasındaki İsveç-Saksonya ordusu karşısında bozguna uğradı. Çarpışmanın sonucu, İsveç'in büyük bir güç olarak yükselişini ve Avrupa'da uzun süreden beri geçerli olan sıkı sıkı nizamda dizilmiş ağır piyade birliklerine karşı geliştirdiği esnek cephe taktiklerinin üstünlüğünü gösteriyordu.

İmparatorluk orduları komutanı Tilly, Eylül başında Saksonya'yı işgal etti ve 15 Eylül'de Leipzig'i ele geçirdikten sonra, ilerlemekte olan İsveç-Saksonya birliklerine karşı koymak için ordusunu kent dışındaki Breitenfeld'e yerleştirdi. İsveç saflarının solunda yer alan Saksonlar, Tilly'nin ilk saldırısı karşısında bozguna uğradılar. Ama sol kanada komuta eden Gustaf Karlsson Horn, çarpışmanın en şiddetli anında birliklerini kendi tarafına kaydırarak yeni bir cephe oluşturdu, Tilly'nin düşmanı yandan çevirme girişimi sonuçsuz kaldı. Horn'un taktiği ilk kez bir savaşta uygulanıyordu. Bu arada, İsveçlilerin sağ kanadı da

imparatorluk ordusuna bağlı süvari birliklerinin saldırısına yedi saat boyunca direnmişti. Ardından, Kral Gustaf birliklerinin başına geçerek Tilly'nin sol kanadına saldırdı ve Saksonların yitirmiş olduğu silahlarla birlikte, imparatorluk ordusunun toplanı ele geçirdi. Sonra da yayılım ateşi açarak karşı taraftaki sıkışık nizamda dizilmiş imparatorluk piyadelerinin üzerine yürüdü. Dağılan imparatorluk ordusu, ardından 12 bin ölü bırakarak kaçtı. Ağır yaralanan Tilly birkaç bin adamıyla birlikte kaçabildi. Gustaf ertesi gün Leipzig'e girdi.

Breitinger, Johann Jakob (d. 1 Mart 1701, Zürih - ö. 13 Aralık 1776, Zürih), İsviçreli yazar. Yapıtlarını Almanca yazan

Breitinger, Johann Jakob Hald'in, Johann Caspar Füssli'nin bir portresine dayanarak yaptığı oymabaskı
Archiv für Kunst und Geschichte, Berlin

Breitinger, 18. yüzyılın en etkili edebiyat eleştirmenlerindendir.

İlahiyat okuduktan sonra Collegium Carolinum'da öğretim üyesi oldu. İbranice, Yunanca, Latince, mantık ve retorik dersleri verdi. Yayınlarıyla yetkin bir filolog olduğunu kanıtladı. Hümanist bir eğitim anlayışını savunan Breitinger, 1765-75 arasında Zürih'te eğitim sisteminde yapılan reformlarda etkili oldu.

İngiliz yazarlardan Addison ve Steele'in çıkardıkları *The Spectator* gazetesinden esinlenerek yayımladığı *Discourse* (1721-23) adlı haftalık dergiye denemeler yazdı. En önemli yapıtı, Leipzig'de "edebiyat dünyasının papası" olarak tanınan eleştirmen J. C. Gottsched'in dar bis usçulukla kaleme aldığı *Versuch einer kritischen Dichtkunst vor die Deutschen* (1730; Almanlar İçin Eleştirel Bir Edebiyat Çalışması) adlı yapıtını eleştiren *Kritische Dichtkunst*'dur (1740; Eleştirel Edebiyat). Breitinger, şiirde imgelemin ve olağanüstülüğün önemini vurgulamış, Homeros'a duyduğu hayranlığı Alman halkına aşılarmaya çalışmıştır. Ayrıca John Locke, Lord Shaftesbury ve Alexander Pope'un görüşlerini yaymıştır. Aralarında Goethe'nin de bulunduğu birçok yazar Breitinger'i görmeye gelmiştir. Öğrencileri arasında şair ve yazar J. K. Lavater ile yazar ve eğitimci J. H. Pestalozzi vardır.

Breiz bak. Bretanya

Brejnev bak. Naberejnye Çelini

Brejnev, Leonid İlyiç (d. 19 Aralık 1906, Kamenskoye - ö. 10 Kasım 1982, Moskova), SSCB'yi 18 yıl süreyle yöneten Sovyet devlet adamı.

Bir maden işçisinin oğlu olan Brejnev 1923'te Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin (SBKP) Genç Komünistler Birliği'ne (Komsomol) girdi. 1927'de Kursk Ziraat Enstitüsü'nü bitirdikten sonra bir süre tarım müfettişliği yaptı. 1931-35 arasında Dnyeprodzerjinsk Metalurji Enstitüsü'nde eğitim gördü. Aynı kentte mühendis ve teknik okul müdürü olarak çalıştı. Bu arada 1931'de üye olduğu SBKP'nin yerel örgütünde çeşitli görevlerde bulundu. Stalin

yönetimi altında yıldızı hızla parladı ve 1939'da Dnyepropetrovsk bölgesi parti komitesi sekreterliğine yükseldi. II. Dünya Savaşı sırasında Kızıl Ordu'da parti komiseri olarak görev aldı ve çeşitli cephelerde savaştı. 1943'te tümgenerallğe yükseldi. 1944'te Kafkasya, Karadeniz ve Ukrayna cephelerinde ordu siyasal komiseri olarak bulundu ve Ukrayna cephesi siyasal komiserlerinin başkanlığına getirildi.

Savaşın sonra Ukrayna'daki çeşitli bölgesel parti komitelerinin başkanlığını yürüttü. Dnyeper Lenin Hidroelektrik Santrali ve Zaporozj'daki çelik tesislerinin kuruluşunda görev aldı. 1950'de Moldavya Komünist Partisi Merkez Komitesi birinci sekreterliğine getirildi. Ardından 1952'de SBKP'nin XIX. Kongre'sinde Merkez Komitesi üyeliğine, Merkez Komitesi'nin ilk toplantısında da Merkez Komitesi sekreterliğine ve Merkez Komitesi Prezidyumu'nun aday üyeliğine seçildi.

Stalin'in Mart 1953'te ölmesi üzerine, Merkez Komite'deki bütün görevlerinden çekilmek zorunda bırakıldı ve korgeneral rütbesiyle Savunma Bakanlığı siyaset dairesinin başkan yardımcılığına getirildi. Ama çok geçmeden Kazakistan Komünist Partisi ikinci sekreterliği görevine atandı (1954). Bu görevi sırasında parti içinde Kruşçevci kanatta yer aldı ve Kruşçev'in öncülük ettiği İşlenmemiş Toprakların Tarıma Açılması kampanyasının başarılı bir uygulayıcısı oldu. Kısa bir süre sonra Kazakistan Komünist Partisi birinci sekreterliğine yükseldi (1955). SBKP'nin 1956'daki XX. Kongresi'nde yeniden Merkez Komitesi'ne seçildi. Ertesi yıl Kruşçev'i görevden uzaklaştırmayı amaçlayan "antiparti" gruba karşı mücadelede gösterdiği bağlılık nedeniyle, Prezidyum asil üyeliğine getirildi. Ağır sanayi ve özellikle uzay araştırmaları alanlarında üstlendiği görevleri başarıyla yerine getirdiği için "sosyalist emek kahramanı" nişanı aldı. 7 Mayıs 1960'ta SSCB'de devlet başkanlığına denk olan Yüksek Sovyet Prezidyumu başkanlığına getirildi. 15 Temmuz 1964'te bu görevinden istifa etti ve Merkez Komitesi ikinci sekreteri olarak Kruşçev'in yardımcılığına üstlendi. Üç ay sonra Kruşçev'i iktidardan düşüren koalisyona katıldı ve 15 Ekim 1964'te Kruşçev'in yerine SBKP birinci sekreteri (1966'dan sonra genel sekreter) oldu. Başbakan Aleksı Kosigin ile "kolektif önderliği" kısa bir süre paylaştıktan sonra yönetimin en etkili kişisi olarak öne çıktı.

Bununla birlikte, kolektif önderlik sistemi çerçevesinde, kapitalist ülkelerle diplomatik ilişkiler ve ekonomik kalkınma gibi birçok devlet işini Bakanlar Konseyi Başkanı Kosigin ile Yüksek Sovyet Prezidyum başkanı Nikolay V. Podgorni'ye bıraktı ve daha çok askeri işler ve dış politika sorunlarıyla ilgilendi. Bu arada ülkedeki ideolojik muhalefeti bastırarak önlemler aldı. Daha önce 1961-64 arasında birçok yabancı ülkeye geziler yapan Brejnev, 1965'te de Arnavutluk dışındaki bütün Doğu Avrupa ülkelerini dolaşarak Doğu Bloku içindeki daya-

Brejnev
Sven Simon - Katherine Young

nışmayı güçlendirmeye çalıştı. 1968'de Aleksander Dubçek yönetimindeki Çekoslovakya, sosyalist yönetim sistemini ve parti denetimini liberalleştirme girişiminde bulununca, SSCB Varşova Paktı üyesi beş ülkeyle birlikte Çekoslovakya'ya müdahale etti. Brejnev, bir Doğu Avrupa ülkesinde SSCB ya da öteki Varşova Paktı üyelerinin çıkarlarına zarar verecek gelişmeler karşısında askeri müdahale hakkının doğacağını savunarak işgal hareketini meşrulaştırmaya çalıştı. Bu görüş Batı'da Brejnev Doktrini olarak adlandırıldı.

Brejnev 1970'lerde, yeni bir "barış içinde birlikte yaşama" politikası çerçevesinde Batı ve özellikle de ABD'yle gerginlikleri azaltmaya çalıştı. Uluslararası alanda yumuşama politikasını (detant) savunarak, bu politikayı dünya uluslarının istedikleri sistemi özgür iradeleriyle seçebilmeleri ve devletlerin birbirlerinin işlerine karışmamaları biçiminde tanımladı. ABD ile SALT 1 (1972) ve SALT 2 (1979) olarak bilinen Stratejik Silahların Sınırlanılması Görüşmeleri'nin yürütülmesinde ve 1975'te Helsinki'de Avrupa Güvenliği ve İşbirliği Konferansı Nihai Senedi'nin imzalanmasında önemli rol oynadı. Öte yandan Sovyet askeri gücünü çarpıcı bir biçimde artırıp modernleştirmeye çalıştı. Gelişmekte olan ülkelerdeki "ulusal kurtuluş savaşları"na destekleme politikası izledi. İç politikada muhalefeti susturmaya büyük önem verdi. Başta tarım ürünleri ve tüketim malları alanında olmak üzere Sovyet ekonomisini düzeltmeye çalıştıysa da, bu konuda elle tutulur bir başarı elde edemedi.

Brejnev, 9 Nisan 1971'de SBKP genel sekreterliğine yeniden seçildi; 8 Mayıs 1976'da da Sovyetler Birliği mareşallığına getirildi. Böylece Stalin'den sonra en yüksek askeri rütbeyle getirilen ikinci parti önderi oldu. Ekim Devrimi'nin 60. yılında kabul edilen ve SSCB'yi "bütün halkın devleti" olarak tanımlayan 1977 Anayasası ile toplum, parti ve devlet yapısı yeniden düzenlendi. Podgorni'nin 24 Mayıs 1977'de Prezidyum başkanlığı görevinden alınmasıyla kolektif önderlik sistemi sona erdi. 16 Haziran'da oybirliğiyle Prezidyum başkanlığına seçilerek SSCB'de hem devlet başkanlığı, hem de parti genel sekreterliğini üstlenen ilk yönetici olan Brejnev, her iki görevini de ölümüne değin sürdürdü.

Brekoniyen Kat, Avrupa'nın batısında, Devoniyen Dönemde (y. 395-345 milyon yıl önce) oluşmuş Eski Kırmızı Kumtaşlarının bir bölümü. Dittoniyen Kat'ın altında, Farloviyen Kat'ın üstünde yer alır. Adını, Galler'in güneyindeki Brecon Beacons'ta saptanan yüzey oluşumlarından alan Brekoniyen Kat kayaçları, aralarında sıkça bitki kalıntılarına rastlanan kırmızı, gri ve yeşil kumtaşlarından oluşur. Avrupa'nın öteki bölgelerinde, kahverengi kumtaşı, çakılkaaya ve breşten oluşmuş bölümlerine de rastlanır. Brekoniyen Kat'ın tanıtıcı fosil yapısı *Rhinopteraspis* omurgalılarından oluşur.

Brel, Jacques (d. 8 Nisan 1929, Brüksel, Belçika - ö. 9 Ekim 1978, Paris yakınlarında Bobigny, Fransa), Belçikalı besteci, söz yazarı ve şarkıcı. Kuşağının Fransız şanson geleneğine bağlı sanatçıları arasında önemli bir yer tutar.

Çocukluğu ve gençliği Belçika'da geçti. 1947'de okulu bırakarak ailesine ait mukavva fabrikasında çalışmaya başladı. 1950 başlarında müziğe yöneldi. Ülkesinde pek başarılı olamayınca Paris'e taşındı ve ilk kez

1953'te Trois-Baudets adlı kabarede sahneye çıktı. Bu tarihten sonra ünü yavaş yavaş artan Brel, başta Olympia olmak üzere birçok müzikholde söyledi ve aralarında SSCB ve ABD'nin de bulunduğu çeşitli ülkelerde konserler verdi. 1966'da sahneyi bırakacağını açıkladı ve bir dizi veda konserinden sonra Markiz Adalarına çekildi.

Daha sonra tiyatro ve sinemayla ilgilendi. 1968'de Fransa'da sahneye konan *The Man from La Mancha*'da (Mançalı Adam) Don Kişot'u oynadı. Claude Lelouch ve Eduardo Molinaro gibi yönetmenlerin filmlerinde rol aldı. 1968'de New York'ta, onun şarkılarından oluşan *Jacques Brel is Alive and Well and Living in Paris* (Jacques Brel Sağ, İyi ve Paris'te Yaşıyor) adlı bir müzikal komedi sahnelendi. Brel 1971'de *Franz*, 1972'de *Far West* (Uzak Batı) adlı filmlerin hem senaryolarını yazdı, hem yönetmenliğini yaptı. Ama bu denemeleri beklediği ilgiyi uyandırmadı. 1977'de yeni şarkılarından oluşan son bir plak dolduran Brel ertesi yıl akciğer kanserinden öldü.

Söz ve müziği oldukça başarılı biçimde birleştiren Brel, ölüm ve terk edilme motiflerine sık sık yer verdiği şarkılarında kimi zaman buruk, kimi zaman da alaycı bir dil kullandı. Genelde, ritmik özellikler de içeren yumuşak bir üslubu olmasına karşın orkestralamalarında ses yükselmelerinden kaçınmadı. Sahnede kolay iletişim kurabilen anlatımcı tutumuyla tanındı. Başlıca şarkıları arasında "Quand On n'a Que L'amour", "Ne Me Quitte Pas", "Les Bourgeois", "Le Moribond", "Jojo" ve "Amsterdam" sayılabilir. Türkçede Jacques Brel üzerine Mario Levi'nin *Bir Yalnız Adam* (1968) adlı kitabı yayımlanmıştır.

Bremen, Almanca tam adı FREIE HANSE-STADT BREMEN, Almanya'da kent, belediye ve aynı adlı eyaletin yönetim merkezi. Weser Irmağı üzerinde, Kuzey Denizinden 70 km içeride bulunan Bremen kenti, Almanya'nın en büyük limanlarından ve en canlı kentlerinden biridir. Ayrıca Kuzey Avrupa'nın başlıca sanayi kentleri arasında yer alır. 59 km kuzeydeki Bremerhaven limanı ile birlikte, Almanya'nın en küçük eyaletini oluşturmakla birlikte, ekonomik önemi büyüktür.

İrmağın batı yakasında Brema (Bremum) adıyla kurulan ilk yerleşim, Ren Irmağından Elbe'ye ve Kuzey Denizinden Güney Almanya'ya uzanan eski ticaret yollarının kesişme noktasında yer aldığından, elverişli bir konumda bulunuyordu. Kutsal Roma-Germen imparatoru Charlemagne'in 787'de kurduğu Bremen piskoposluğu, 845'te başpiskoposluğa dönüşerek, bütün Kuzey Avrupa'yı kapsayan misyonerlik çalışmalarının merkezi durumuna geldi. 965'te gümrük ve para basma gibi ayrıcalıklar elde ederek ticari yönden de gelişen Bremen, özellikle 1358'de Hansa Birliği'ne katıldıktan sonra, Kuzey Almanya'nın önde gelen ekonomik ve dinsel merkezleri arasına girdi. Daha sonra bir imparatorluk kenti (*Reichsstadt*) oldu. İrmağın her iki yakasında tahkim edilmiş bir alanı kapladığından, Otuz Yıl Savaşları (1618-48) sırasında bağımsızlığını korudu; ardından İsveç ve Hannover'in saldırılarını püskürttü. Almanya'nın ilk bağımsız kentlerinden biri olarak 1815'te Alman Konfederasyonu'na, 1871'de de yenisinden kurulan Alman İmparatorluğu'na katıldı. 1888'de Alman Gümrük Birliği'ne (*Zollverein*) girdikten sonra, liman tesislerinin geliştirilmesi ve imalat sanayisinin gelişmesi, uluslararası ticaret ve dünya gemiciliği içindeki öneminin artmasını sağladı.

Bremen günümüzde, ortaçağ mimarisiyle modern mimarinin ilginç bir karışımını sergiler. Kentin onarılan merkezinde yer alan Altstadt'ın (Eski Kent) çarpıcı yapıları arasında, 11. yüzyıldan kalma bir katedralin bulunduğu ünlü pazar yeri, cephesi Rönesans üslubunda yapılmış gotik belediye binası, kentin ticari ayrıcalıklar ve imparatorluk kenti yetkilerini almasını simgeleyen "Roland Heykeli" (1404), kalkan duvarlı eski pitoresk evler ve modern üsluptaki Parlamento binası sayılabilir. Kentin II. Dünya Savaşı sırasındaki bombardımanlarda yıkılan kesimleri gittikçe artan trafik sorunlarını çözecek ve geniş park alanlarının yapılmasına olanak verecek biçimde yeniden inşa edilmiştir. 1957-62 arasında kent merkezinden yaklaşık 5 km uzaklıkta kurulan modern uydu kent Neue Vahr giderek genişleyen kentle birleşmiş olan kent dışı yerleşim zincirinin bir halkasıdır.

Doğal yapı. Weser Irmağı ağzından sonraki ilk yavlanda kurulan Altstadt, buzul hareketlerinin genişlettiği taşma savağının yukarısında kalan bir kumulun üstünde gelişmiştir. Buzul Çağı sonrasında, Bremen Havzasının (Bremer Becken) bataklıklarla kaplı kesiminde rüzgârın savurduğu kumların birikmesiyle oluşan bu kumulun yüksekliği 15 m'ye ulaşır. Bremen kentsel alanı, Kuzey Denizindeki gelgit olayının ve taban suyu düzeyinin yüksekliğinin neden olabileceği taşkınlarla karşı, 114 km uzunluğunda bir set ve karmaşık bir aklağılama sistemiyle korunmuştur. 40 km uzunluğunda ve 3 km genişliğinde olan kumul, kentin kuzey ve güney doğrultusunda genişlemesinde önemli rol oynamıştır. Bremen kentine ait topraklar geçmişte Weser Irmağı boyunca uzanan bataklık ve ekili düzlükler ile küçük yerleşim birimlerinin kurulduğu alanları da kapsıyordu. Bremen'le sıkı ekonomik ilişkileri olan bu kırsal toplulukların 1849'dan başlayarak adım adım kente bağlanmasıyla Bremen kentinin yönetim birimi olarak kapsadığı alan 1945'te 324 km²'ye ulaşmıştır.

Nüfus. Bremen, Almanya'nın en büyük 12 kenti arasında yer alır. 150 yıl önce yalnızca 30 bin kişinin yaşadığı küçük bir kentken, daha sonra ekonomik gelişmeye bağlı olarak nüfusu hızla arttı ve 1880'de 162 bine, 1920'de ise 264 bine ulaştı. II. Dünya Savaşı sırasında büyük yıkım gören kentin nüfusu 424 binden (1939) 362 bine düştü. Günümüzde, Bremen'in yıllık nüfus artışı oranı yüzde 2'nin altındadır; ayrıca kente yönelik göçler de oldukça düşüktür; Bu nedenle Bremen Almanya'nın demografik açıdan en istikrarlı kentlerinden biridir. Nüfus içindeki en kalabalık yaş grubunu 15-65 yaş arasındakiler oluşturur; bu grubun yarısı çeşitli sanayi dallarında çalışır. Protestanlığın yaygın olduğu Kuzey Almanya'nın tam ortasında yer alan Bremen'de halkın çoğunluğu Protestan, küçük bir bölümü ise Katoliktir.

Ekonomi. Bremen eyaletinin ekonomik yapısı, eskiden olduğu gibi bugün de, gemicilik, dış ticaret ve sanayiye dayalıdır. Yönetmel ve ekonomik açıdan bir bütün oluşturan Bremen ve Bremerhaven, serbest liman statüsündedir; bu bakımdan ithal mallar zaman sınırlaması ve gümrük işlemi zorunluluğu olmaksızın indirilip depolanabilmektedir. İki limana gelen toplam malın tonaj olarak yaklaşık dörtte biri Bremerhaven'de işlem görür. İthal malların yandan biraz fazlası karışık kargo, geri kalanı da tahıl, kömür, maden cevheri ve petrol gibi yüklü mallardan oluşur. 1857'de bir gemicilik şirketi olan Norddeutscher Lloyd'un kuruluşundan sonra hızla büyüyen Bremen

ticaret filosu, birkaç yüz gemi ve çok sayıda mavnadan oluşur. Bremerhaven limanı Almanya'nın en büyük balıkçı filosunu bannır.

Hansa Birliği döneminde Bremen'in önemi, hemen tümüyle, hammadde ve gıda maddelerinin yüklenip boşaltıldığı bir liman ve ticaret merkezi olmasından kaynaklanıyordu. Örneğin, Baltık ülkelerinden gelen tahıl Bremen üzerinden Batı Avrupa'ya gönderiliyor, buna karşılık buradan alınan şarap, tuz ve pamuk gibi sömürge çıkışlı mallar başka bölgelere aktarılıyordu. 18. yüzyıl sonundan başlayarak limana artan miktarda tahıl, kereste, kahve, tütün, yün ve pamuk gelmeye başladı. Bugün bu maddeler, kendi alanlarında ülkenin en büyükleri arasında yer alan yerel kuruluşlarda işlenmektedir.

Başlangıçta kentin sanayisi gıda maddeleri üretimi dışında bütünüyle tersanelere ve buna bağlı işletmelere dayalıydı. 1900'den sonra yeni sanayi kuruluşlarının açılmasıyla, giderek çeşitlenen ekonomi, iç pazarın talebini karşılayacak ve dış ülkelere giden gemilere yeterli mal sağlayacak düzeye ulaştı. Günümüzde kentteki gemi sanayisi için gerekli çelik yöredeki çelik fabrikalarından sağlanır; Almanya'da gemi yapımılığı büyük ölçüde Bremen'in önde gelen şirketlerinin elindedir. Kentte, ayrıca çeşitli makineler ile gemi ve kamyonlar için motor ve donanım malzemesi üretilir. Bremen, uçak sanayisi alanında da Almanya'nın önde gelen eyaletlerinden biridir. Elektrikli araç sanayisi, endüstriyel donanımdan radyo, televizyon ve modern elektronik araç yapımına kadar varan değişik üretim alanlarını kapsar. Günümüzde bölgede binlerce işçi çalıştıran yüzlerce sanayi kuruluşu vardır. Bu işçilerin yarısı yatırım malları, beşte biri gıda, altıda biri tüketim maddeleri, yaklaşık beşte biri de hammadde sanayilerinde çalışmaktadır.

Yönetmel ve toplumsal koşullar. Bremen eyaleti 404 km²'lik bir alanı kaplar. Yüzölçümü 80 km² olan Weser'in aşağı çıkışının çamurla dolması nedeniyle Bremen'in dış limanı olarak kurulan Bremerhaven, 1947'de Bremen eyaletine katılmıştır.

Aynı yıl kabul edilen yeni anayasayla, yasama erki Kent Meclisi'ne (*Bürgermeister*) verilmiştir. Bir başkan (*Bürgermeister*) ve dokuz senatörden oluşan yürütme organı (Senato) bu meclisçe atanır. Eyaletteki başlıca siyasal partiler Sosyal Demokratlar, Hür Demokratlar ve Hristiyan Demokratlardır. Meclis üyelerinin 80'i Bremen'den, 20'si ise Bremerhaven'den seçilir; Meclis ve Senato seçimleri dört yılda bir yapılır. Eyalet, Federal Konsey'de (*Bundesrat*) üç sandalyeyle temsil edilir.

Günümüzde çalışan nüfusun yaklaşık yarısı ticaret, taşımacılık ve hizmet sektörlerinde toplanmıştır. Kentte çok sayıda banka, sigorta şirketi, bir menkul kıymet borsası ile pamuk ve tütün satış merkezleri vardır. Denizaşırı ülkelerle yoğun ilişkiler nedeniyle yabancı konsoloslukların sayısı 30'u bulur. Büyük dükkân ve marketler yalnız kent halkının değil, kenti çevreleyen kırsal kesimin de gereksinimlerini karşılar, ithalat ve ihracat çok sayıdaki gemicilik şirketi ve acentesince yürütülür. Kumaş gibi parça malların taşınmasında ağırlıklı olarak demiryollarından yararlanılır. Bremen hızlı elektrikli trenler ve karayollarıyla, öteki büyük kentlere bağlanır; ülkenin öteki kesimleriyle havayolu bağlantısı da bulunan Bremen'den Londra ve Amsterdam'a düzenli uçak seferleri yapılır.

Kentte çok sayıda ilk ve ortaokul, meslek okulları, bir öğretmen okulu ile 1971'de kurulan bir üniversite vardır. Radyo ve

televizyon yayın istasyonunun yanı sıra çok sayıda günlük ve haftalık gazete yayımlanmaktadır.

Kültürel yaşam. Kentteki sayısız tiyatro, kütüphane, arşiv, müze ve galeri Bremen'in zengin kültürel yaşamında önemli bir rol oynar. Bu kurumların büyük bölümü Altstadt çevresinde, özellikle de II. Dünya Savaşı'ndan sonra onarılarak 16 ve 17. yüzyıllardaki özgün görünümüne kavuşan Schnoorviertel'de toplanmıştır. Dünyanın hemen her yeriyle bağlantısı bulunan Bremen birçok otel, konferans salonu ve 10 bin kişilik kongre binasıyla sık sık uluslararası toplantılara ev sahipliği yapar. Almanya'nın öteki sanayi kentlerinde olduğu gibi, Bremen'de de çeşitli kulüplere ait geniş spor tesisleri vardır. Bütün kente yayılmış parklar, yorucu kent yaşamı içinde halka dinlenme olanağı sağlar. Bu parkların en tanınmış ormanlığı bahçeleriyle ünlü Bürgerpark ile 1802'de yıkılan ve günümüzde Altstadt'ı çevreleyen bir gezinti yeri olarak kullanılan surlardır. Nüfus (1989 tah.) kent, 537.600; (1990 tah.) eyalet, 673.700.

Bremer, Fredrika (d. 17 Ağustos 1801, Åbo, İsveç Finlandiyası - ö. 31 Aralık 1865, Årsta, Stockholm yakınları, İsveç) yazar, reformcu ve kadın hakları savunucusu.

Fredrika Bremer, J.O. Södermark'ın yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1843; İsveç Portre Arşivi, Stockholm
Svenska Porträtarkivet, Stockholm

Aile yaşamını ele alan roman türünün İsveç edebiyatındaki ilk örneklerini vermiştir.

Zengin bir tüccarın kızıydı. Üç yaşındayken babası İsveç'e yerleşti. İyi bir eğitim alan Bremer, Avrupa'nın hemen her yerini gezdi. Babasının ölümünden sonra, maddi durumu iyi olduğu için zamanının büyük bölümünü sosyal hizmetlere, gezilere ve yazmaya ayırdı. *Familjen H.* (1831; H. Ailesi), *Grannarna* (1837; Komşular), *Hemmet* (1839; Ev) gibi aile yaşamını konu alan romanları, içerde ve dışarda büyük ilgi gördü. ABD'yi de ziyaret eden Bremer, kölelik karşıtı tutumuyla New England'da büyük sempati kazandı. ABD'li yazarlardan Emerson, Longfellow ve Hawthorne'la tanıştı. ABD izlenimlerini *Hemmen i den nya världen* (1853-54, 3 cilt; Yenidünya'nın Evleri) adlı yapıtında topladı. *Hertha* (1856) ve *Fader och dotter* (1858; Baba ve Kızı) gibi sonraki romanlarında kadın haklarının gündeme getirilmesinin toplumsal etkilerini ele aldı.

Bremer Beiträger, Alman edebiyat eleştirmeni Johann Christoph Gottsched'in 1730'da ortaya attığı yeni-klasik ilkelere karşı çıkan, 18. yüzyıl ortalarında yetişmiş Alman yazarlar grubu. Aralarında Johann Elias Schlegel'in de bulunduğu bu yazarlar, "iyi" edebiyatın nasıl olması ve hangi ölçütlerle değerlendirilmesi gerektiğini kurala bağlayan yeni-klasik ilkeleri sınırlayıcı bularak, yazarın dehasını ve edebiyatta esinin rolünü vurguladılar. Yayın organları,

1745-48 arasında yayımlanan *Bremer Beiträger* dergisiydi.

Bremerhaven, Almanya'nın kuzeyinde, Bremen eyaletinde (*Land*) kent. Weser Irmağı ağzının doğusunda, Geest ve Weser ırmaklarının birleşme noktasında yer alan Bremerhaven, Geest Irmağının her iki yakasına

Bremerhaven dokları, Almanya
Shostal - EB Inc.

yayılmıştır. Üç ayrı kasabanın birleşmesiyle belediye statüsü kazanmıştır. Bu kasabalar, Bremen belediye başkanı (*Bürgermeister*) Johann Schmidt'in 1827'de Hannover'in bıraktığı topraklar üzerinde bağlı bir liman olarak kurduğu Bremerhaven, Hannover'in Bremen'le rekabet edebilmek için 1845'te kurduğu Geestemünde ile tarihi ortaçağa değin uzanan ve 1920'de kasaba statüsü kazanan Lehe'dir. 1924'te Lehe ve Geestemünde'nin birleşmesiyle Wessermünde kenti oluşturuldu; yönetsel açıdan Hannover'e bağlı olan Wessermünde, 1939'da Bremerhaven'ı da içine aldı. Bu birleşik kent 1947'de Bremen'e bağlanarak Bremerhaven adını aldı.

1830'da kurulan Eski Liman Prusya'dan elde edilen topraklarla genişletildi ve Bremerhaven Almanya'nın en büyük balıkçılık limanı olarak gelişmeye başladı. Bir gemicilik şirketi olan Norddeutscher Lloyd'un merkezinin bulunduğu Bremerhaven, okyanus aşırı taşımacılık için kullanılan Columbus Rıhtımı'yla Almanya'nın en büyük yolcu limanı durumuna geldi. Weser Kanalı 1883-94 arasında yapılan geliştirme çalışmalarından sonra, yük taşımacılığının büyük bölümü Bremen'e kaydı. Kent ekonomisi ağırlıklı olarak balıkçılığa (balık işleme, konserve kutusu, fişi ve balık ağı imalatı) dayanır; gemi yapımcılığı da gelişmeye başlamıştır. II. Dünya Savaşı sırasında bombardımanlarda kent merkezinin yıkılmasına karşın, rıhtımlar ayakta kalmıştır. 1971'de Columbus İş Merkezi'nin yapılması, kent merkezindeki ticari etkinlikleri yeniden canlandırdı. Kentte prehistorik ve protohistorik çağlardan kalma kalıntıların sergilendiği müzeler ve bir oşinografi enstitüsü vardır. Nüfus (1989 tah.) 127.600.

Bremersdorp bak. Manzini

Bremerton, ABD'de Washington eyaletinin batı kesiminde Kitsap iline (*county*)

Puget Sound Askeri Tersanesi, Bremerton, Washington
Ray Atkisson - EB Inc

bağlı kent. Port Orchard Koyunda yer alan kentin Puget Boğazının karşı kıyısındaki Seattle ile feribot bağlantısı vardır. Yerleşimi 1891'de kuran William Bremer, Puget Boğazı Deniz Kuvvetleri Tersanesi'nin kuruluşuna da ön ayak oldu. 1901'de kent tüzel kimliği kazanan Bremerton, ABD Pasifik Donanması'nın kuzeydeki üssü olarak gelişti ve 1927'de Charleston (Batı Bremerton) ile Manette (Doğu Bremerton) yerleşim alanlarını da içine aldı. Kereste ve süt sanayilerinin geliştiği kentte 1946'da Olympic Teknik Okulu kuruldu. Bremerton, Olympic Yarımadasındaki dinlenme bölgelerinin giriş kapısıdır. II. Dünya Savaşı'nın sonunda Japonya'nın 2 Eylül 1945'te ABD ve Müttefiklere teslim olma görüşmelerini yaptığı "Missouri" zırhlısı, sonradan donanma tersanesinin hemen yanında demirli durumda ziyaretçilere açılmıştır. ABD Deniz Kuvvetleri'ne ait Pasifik Polaris Füze Üssü Bremerton'dadır. Nüfus (1990) kent, 38.142; metropoliten alan, 189.731.

bremstrahlung bak. frenleme ışıması

Bren makineli tüfeği, Çek yapımı hafif bir makineli tüfeğin İngilizler tarafından uyarlanmış türü. Silahın adı, Çekoslovakya'da geliştirildiği yer olan Brno ile İngilizler tarafından uyarlanarak üretildiği yer olan Enfield kentlerinden türetilmiştir. İlk olarak 1937'de geliştirilen gaz geri tepmeli ve hava soğutmalı Bren, kısa sürede türünün en yaygın kullanılan silahlarından biri durumuna geldi. İngiliz ordusu için üretilen Bren makineli tüfeklerinin namlu çapı 30 kalibre, Milliyetçi Çin birlikleri için üretilenlerin ise 7,92 mm idi.

II. Dünya Savaşı'nın en iyi hafif makineli tüfeklerinden olan Bren, dipçiğin gövdeye takılma düzenekleri değişik dört ayrı model olarak üretildi. Bunlardan, otomatik olarak dakikada 550 mermi atan Mark 4 modelinin toplam uzunluğu, 56,51 cm'lik namlusuyla birlikte 109 cm'dir. Ağırlığı 10 kg, atış erimi yaklaşık 550 m olan Mark 4'ün doldurulması, temizlenmesi ve kullanılması yanı sıra, uzun süreli ateş durumunda ısınarak duyarlılığını yitiren namlusunun değiştirilmesi de oldukça kolaydır. İngiliz ordusunda önemini yitirmiş olan Bren makineli tüfekleri birçok ülkenin silahlı kuvvetlerinde bugün de kullanılmaktadır.

Brendan (AZİZ). BRANDON ya da BRANDAN olarak da yazılır, CLONFERTLİ BRENDAN, GEZİN BRENDAN ve DENİZCI BRENDAN olarak da bilinir, Gaelce, BRÉNAID (d. y. 484/486, bugünkü Kerry ilinde Tralee - ö. 578, Annaghdown, Galway ili, İrlanda; yortu günü, 16 Mayıs). Kelt azizi, manastır kurucusu, başkeşiş, efsanevi Atlas Okyanusu yolculuklarının kahramanı. Başrahibe Azizze Ita'nın Limerick'teki erkek okulunda yetiştirip eğittiği söylenen Brendan, sonradan Tuamalı Başkeşiş Aziz Jarlath'ın gözetimi altında öğrenim gördü. Keşiş ve papaz olduktan sonra Ardferd manastırının başına getirildi. İrlanda ve İskoçya'da kurduğu manastırların en önemlisi Clúain Ferta Brénaid'dir (561). Manastır ve kurulduğu yerin adı İngilizcede Clonfert'e dönüşmüş, bu ad Aziz Brendan'ı adaşlarından ayırmak için kullanılmıştır.

Brendan ünlü bir gezgindi. Aziz Adamnan'nın *Vita S. Columbae* (Aziz Columba'nın Yaşamı) adlı yapıtına göre Hebrid Adalarına gitmişti. İskoçya'nın batısını gezdiği bilinmekte, Galler ve Bretanya'ya da gitmiş olabileceği kabul edilmektedir. Daha 8. yüzyılda deniz serüvenlerine ilişkin

Navigatio Bredani (Brendan'ın Deniz Yolculuğu) adlı bir Hristiyan efsanesinin kahramanı olarak ölümsüzleştirildi. Anlatım açısından baskı niteliğindeki bu İrlanda destanı 10. yüzyılın başlarında Latinceye çevrildi. Bu yapıtta Brendan ve yanındaki keşiflerin inanılmaz yolculuğu ve uzun aramalardan sonra (Kanarya Adaları olabileceği düşünülür) "Azizlerin Vadedilmiş Toprakları"na ulaşması anlatılır. Denizcilerin Atlas Okyanusunda uzun süre aradığı Aziz Brendan Adasının Asor Adaları yerlilerince görüldüğüne Kristof Kolomb zamanında inanıldığı, ama görülen büyük olasılıkla bir seraptır.

G. A. Little'in yazdığı *St. Brendan the Navigator* (Denizci Aziz Brendan) 1945'te, G. Ashe'in yazdığı *Land to the West: St. Brendan's Voyage to America* (Bati'daki Topraklar: Aziz Brendan'ın Amerika Yolculuğu) 1962'de yayımlandı. C. Selmer 1959'da *Navigatio Sancti Brendani Abbatis'i* (Başkeşif Aziz Brendan'ın Deniz Yolculuğu) yayıma hazırladı.

Brendel, Alfred (d. 5 Ocak 1931, Wiesen-berg, Çekoslovakya), Avusturyalı piyanist. Sofia Dezelic, Ludovika von Kaan, Eduard Steuerman ve Edwin Fischer'le piyano çalışan Brendel, sahneye ilk kez 1948'de Graz'da (Avusturya) çıktı. 1949'da Bolzano'daki Busoni Yarışması'nda ödül kazandı. Avusturya'nın her yerinde konserler verdi. 1962'de Londra'da Beethoven'ın sonatlarını çaldı. 1963'te ilk kez Kuzey Amerika turnesine çıktı.

Öncelikle Beethoven yorumlarıyla tanınmasına karşılık üstün bir Liszt icracısı da olan Brendel, Schubert, Haydn ve Mozart gibi bestecilerin yapıtlarından oluşan çok geniş repertuarıyla dikkati çeker. Bireysel çabasıyla Schubert'in 1822-28 arasında bestelediği piyano parçalarını unutulmaktan kurtarmıştır. Müziğe entelektüel yaklaşımı, icralarında ton ve tınıya önem vermesiyle tanınmıştır. *Musical Thoughts and After Thoughts* (1977; Müziksel Düşünceler) adlı kitabında Beethoven, Schubert, Liszt, Ferruccio Busoni ve Edwin Fischer'i eleştirel bir tutumla tartışır.

Brennan, Tim bak. Conroy, Jack

Brennan, William J(oseph), Jr. (d. 25 Nisan 1906, Newark, New Jersey, ABD), ABD Yüksek Mahkemesi yargıcı. 1956'da göreve başlamıştır.

Harvard Hukuk Okulu'ndan 1931'de mezun olduktan sonra, Newark'ta bir avukatlık bürosuna girdi. İş hukukunda uzmanlaşarak, savaş sırasındaki askerlik hizmeti dışında, New Jersey Üst Mahkemesi'ne atandığı 1949'a değin aralıksız avukatlık yaptı. 1950'de mahkemenin temyiz bölümüne, 1952'de de eyalet yüksek mahkemesine atandı. Eyalet mahkemesinde davaları hızlandırmada ve bakılmamış dosyaları temizlemede gösterdiği beceriyle dikkat çekti. Demokrat Parti'yle sıkı ilişkileri olmasına karşın, 1956'da Cumhuriyetçi başkan Dwight D. Eisenhower tarafından ABD Yüksek Mahkemesi'ne atandı.

Brennan, liberal bir yasa yorumcusu ve Haklar Bildirisi'nin ateşli bir savunucusu olmasına karşın, anayasal sorunları dar çerçevede yorumlayarak yargıçlar arasında görüş birliği sağlamayı başardı. Roth-ABD Davası'yla (1957) başlayan "müstehecenlik davaları"nda önemli rol oynadı. Bu konudaki kararıyla yayımcılara tanınan güvenceleri artırırken, kişisel özgürlükleri toplumun

çıkarlarıyla dengede tutmaya da önem verdi. New York Times Co.-Sullivan Davası'nda (1964) "zarar verme niyeti" kanıtlanmadıkça, kamu görevlileri hakkındaki yanlış beyanların bile Anayasa'nın 1 ve 14. Ek maddeleri uyarınca korunması gerektiğini belirtti.

Bağımsız yargılamaya ve temel haklara ilişkin yargılama usullerine son derece önem veren Brennan, bağlılık yeminiyle ilgili davalarda, sanık itirafının bir kopyasının savunma avukatına verilmediği Eyalet-Tune Davası'ndaki (1953) karşı oy yazısında ve savunma avukatının hükümet tanıklarının ifadelerini inceleme yetkisi olduğunu belirten yüksek mahkeme kararında (Jencks-ABD Davası, 1957) bu yaklaşımın örneklerini verdi. Ker-California (1963) ve Lopez-ABD (1963) kararlarına yazdığı karşı oylarda, özel yaşamın gizliliğinin 4. Ek Madde'de zımni olarak bulunduğunu ileri sürdü. Mahkeme kararını kaleme aldığı Baker-Carr Davası'nda (1962) belirttiği görüşler Kongre üyelerinin seçim bölgelerinin yeniden düzenlenmesine temel oluşturdu.

Brenner Geçidi, İtalyanca PASSO DEL BRENNERO, Almanca BRENNERPASS. Avusturya-İtalya sınırında Alpler'in ana sıradağı üstünde yer alan en alçak (1.375 m) ve en önemli dağ geçitlerinden biri. Öztal ve Zillertal Alpleri'ni birbirinden ayırır.

Bütün yıl açık olan Brenner Geçidi, tarih boyunca İtalya'ya kuzeyden ana giriş noktalarından biri olmuş, Roma Döneminden başlayarak Almanya'daki Doğu Alpleri ile İtalya'nın Po Vadisi arasındaki başlıca yolu oluşturmuştur. Ayrıca 14. yüzyıldan sonra Avrupa'nın büyük ticaret yollarından biri olarak kullanılmıştır. 1772'de yapılan atlı araba yolu ile 1867'de tamamlanan demiryolu, Innsbruck'dan Wipp Vadisi yoluyla dimdik tırmanarak Brenner Geçidi'ne çıkar ve Isarco ve Adige ırmak vadilerinden aşağıya Verona'ya iner. 1970'lerin başında tamamlanan bugünkü Brenner karayolu, üzerinde Avrupa Köprüsü'nün (Europabrücke) kurulduğu Wipp Vadisinden geçerek Avusturya'daki Kufstein ile İtalya'daki Modena'yı birbirine bağlar. Geçidin yakınındaki Brennero kasabası, Adolf Hitler ile Benito Mussolini'nin savaş sırasında üç kez buluştukları yerdir.

Brennus (ö. İÖ 4. yy başları), söylentilere göre, İÖ 390'larda Roma'yı ele geçiren Galyalı çetenin reisi. Adının ilk kez Roma tarihçilerinden Livius'un (İÖ 59 ya da 64 - İS 17) yapıtlarında geçmesine ve daha önce yazılmış geniş tarih kitaplarında, örneğin Polybios'un tarihinde (İÖ 2. yy) adına rastlanmamasına karşın, çoğu bilim adamı gerçekten yaşadığı kanısındadır.

Kaynaklara göre İtalya'ya giren Brennus, Roma ordusunu Roma'nın 12 km kuzeyindeki Allia Irmağı kıyısında ağır bir yenilgiye uğrattı. Savaş alanında bir iki gün oyalandıktan, düşman ordusunun Roma tepelerinden biri olan Campidoglio'da yığınak yapmasına fırsat verdi. Kenti yağmaladıktan sonra Campidoglio'yu kuşattı. Yedi ay süren kuşatmanın ardından, Romalıların fidye önerisini kabul ederek, ganimetleriyle birlikte rahatça çekip gider. Livius'un verdiği ayrıntılar pek güvenilir değildir. Bunlar arasında, fidye parasını ölçerken Galyalıların hile yaptıklarının anlaşılması üzerine Brennus'un söylediği ünlü *Vae victis* (Veyl Mağluba) sözü de bulunmaktadır.

Brennus (ö. İÖ 279), İÖ 279 sonbaharında, Yunanistan'a başarısız bir saldırı düzenleyen Galyalı önder. Başka bir Galya birliğinin Makedonya'yı istila edip kralını öldürmesinden kısa süre sonra, Makedonya'yı

geçerek Yunanistan üzerine yürüdü. Yunanistan'ın orta kesimlerinin doğu kıyısında yer alan Thermopylai (bugün Thermopili) adlı dar geçitte, Yunan savunmasını geçmeye çalışırken ağır kayıplara uğradı. Sonunda, Pers istilacıların İÖ 480'de yaptığı gibi geçidin çevresinden dolaştıysa da, Yunanlılar denizyoluyla kaçtılar. Ardından Delphi'ye doğru ilerledi, ama buradaki çarpışmada yaralandı. Kuzeye doğru geri çekilmek zorunda kalan Galyalıların çok azı kurtulabildi. Brennus ise tutsak düşmemek için intihar etti.

Brent, İngiltere'de Londra metropoliten alanının dış ilçesi. Victoria dönemi ve sonrasında kalma konut banliyölerini, sanayi bölgelerini ve hızla büyüyen iş merkezlerini kapsar. Küçük bir akarsu olan Brent Irmağının kıyısında yer alan Wembley ve Willesden'in birleşmesiyle 1965'te kurulan ilçenin doğu sınırını, Roma Döneminden kalma Watling Yolu doğrultusunda uzanan Edgware Yolu çizer. İlçenin yüzölçümü 44 km²'dir.

Wembley, I. ve II. Dünya savaşları arasında daha çok bir konut alanı olarak gelişmekle birlikte, sanayinin sıkı bir denetim altında ve sınırlı bir ölçüde gelişmesine de izin verildi. Yüz binden fazla seyirci alan Wembley Stadyumu, Büyük Britanya İmparatorluğu Sergisi (1924-25) için kurulan tesislerden dönüştürülmüştür. Günümüzde yüzme havuzu, buz pisti, kapalı tenis kortu gibi ek tesisleri bulunan stadyum, uluslararası futbol maçlarının ve kupa finallerinin yapıldığı ünlü bir spor alanıdır. 1948 Olimpiyat Oyunları burada yapılmıştır.

Park Royal sanayi yerleşim alanı Willesden, Londra'nın en büyük sanayi bölgelerinden biridir. I. Dünya Savaşı sırasında kurulan bir askeri donatım fabrikasının çevresinde gelişen sanayi bölgesinde, günümüzde makine ve gıda sanayisi kuruluşları da vardır. Birçok göçmen kuşun uğradığı Brent Göletinde (halk arasında Welsh Harp olarak bilinir) yelken sporu yapılır. Nüfus (1986 tah.) 255.700.

Brent, Margaret (d. y. 1600, Gloucestershire, İngiltere - ö. 1669/71, Westmoreland, Virginia, ABD), İngiliz kolonici ve toprak sahibi. İş ve hukuk alanlarındaki parlak becerilerinden dolayı Kuzey Amerika'nın ilk feministi olarak kabul edilir.

Yenidünya'daki doğal zenginliklerin çekiciliğine kapılan Brent, 1638'de İngiltere'den Chesapeake Körfezi bölgesine göç ederek Maryland kolonisinin en büyük kenti St. Mary's'e yerleşti. Koloninin İngiliz mülk sahibi Baltimore 2. baronu Cecilus Calvert'tan aldığı mektuplara dayanarak, yaklaşık 285 dönümlük bir arazinin imtiyazını elde etti. Böylece Maryland'de kendi adına toprak sahibi olan ilk kadın oldu. 1657'de kolonideki en büyük toprak sahiplerinden biri haline geldi.

Agustos 1646'da, Maryland ile Virginia arasındaki bir sınır anlaşmazlığında, Maryland valisi Leonard Calvert'ın desteklemek amacıyla, gönüllülerden oluşan silahlı bir grup topladı. Kendisini vasiyeti tenfiz memuru olarak atayan Calvert'in 1647'de ölümünden sonra, valinin askerlerine olan borcun geri ödenmesi konusunda patlak veren ve koloniyi iç savaşın eşiğine getiren anlaşmazlığı başarıyla çözdü. Yükümlülüklerini yerine getirmek için, Maryland Meclisi'nde sesini duyurması gerektiğine inanan Brent, 21 Ocak 1648'de kendisi için bir oy, Calvert'in vasisi ve Baltimore'un vekili olarak da ikinci bir oy hakkı istedi. Yapılan oylama sonunda isteği geri çevrildi. Bu davranışlarını tepkiyle karşılayan Baltimore'un desteğinden yoksun kalınca,

Westmoreland iline gitti ve yaşamının geri kalan bölümünü burada geçirdi.

Brentano, Bettina bak. Arnim, Bettina von

Brentano, Clemens (d. 9 Eylül 1778, Ehrenbreitstein, Koblenz yakınları - ö. 28 Temmuz 1842, Aschaffenburg, Bavyera), şair, romancı ve oyun yazarı. Alman romantizminin ikinci evresini oluşturan, Alman halk kültürü ve tarihinin incelenmesini öne çıkaran Heidelberg romantik okulunun kurucularındandır.

Brentano'nun annesi Maximiliane Brentano, 1772-74 arasında Goethe'nin arkadaşıydı. Kız kardeşi Bettina von Arnim de Goethe ile yazıştı. Brentano, Jena'da öğrenciyken romantizmin ilk evresinin önderlerinden Friedrich von Schlegel ve Ludwig Tieck ile tanıştı. Okulu bırakarak Almanya'nın her yanını dolaştı. Bir süre Heidelberg'de kaldı; orada tanıştığı Achim von Arnim ile birlikte, daha sonra Alman lirik şairlerinin önemli esin kaynaklarından birini oluşturan *Des Knaben Wunderhorn* (1805-08; Çocuğun Büyülü Borusu) adlı Alman halk şarkıları derlemesini yayımladı.

Brentano'un en başarılı yapıtları olan masallarının en önemlisi *Gockel, Hinkel und Gackeleia*'dır (1838; *Gockel, Hinkel ve Gackelaya*, 1959/*Gokkel ile Hinkel*, 1971). Çok bilinen *Die Geschichte vom braven Kasperl und dem schönen Annerl* (1817; *Yiğit Kasperl ile Güzel Annerl'in Hikâyesi*, 1948) adlı masalda fantastik bir hava oluşturmak için Alman halk kültürünün temalarına başvurur. Öbür önemli yapıtları arasında *Ponce de Leon* (1801) ve *Die Gründung Prags* (1815; Prag'ın Kuruluşu) adlı oyunların ile romantizmin eski ve yeni dönemleri arasında önemli bir halka olan *Godwi* (1801) adlı romanı sayılabilir.

Brentano, zengin imgelemi ve yapıtlarının olağanüstü müzikalitesiyle tanınır. Özel yaşamı da Alman romantizmine özgü atmosferi yansıtır. İnış çıkışlarla dolu duygusal yaşamı, değişken kişiliği ve ruh hali yüzünden tedirgin ve düzensiz bir yaşam sürmüştür. 1817'de ciddi bir ruhsal bunalım geçirecek kendini Katolik gizemciliğine vermiş ve altı yıl bir manastıra kapanmıştır.

Brentano'nun *Frühlingskranz* adlı yapıtı *Bahar Çelengi* (1977) adıyla Türkçeleştirilmiştir. Türkçede yayımlanan öteki yapıtları arasında *Saadet Taşı* (1955) ve *Öğretmen ile Beş Oğlu* (1955) vardır.

Brentano, Franz (Clemens) (d. 16 Ocak 1838, Marienberg, Hessen-Nassau - ö. 17 Mart 1917, Zürich), zihnin içeriginden çok etkinlikleri ile ilgilenen eylem psikolojisi (erekşilik) akımının kurucusu olarak kabul edilen Alman filozof. Şair Clemens Brentano'nun yeğenidir.

1864'te Katolik papazı olarak atandı. 1866'da dışardan felsefe dersleri vermeye başladı. Würzburg Üniversitesi'nde profesör oldu (1872). Papaların yanılmazlığı dogmasının daha da keskinleştirdiği dinsel kuşkuları, rahiplikten ve görevinden ayrılmasına neden oldu (1873).

Brentano, bundan sonra, en ünlü ve etkili yapıtlarından biri olan *Psychologie vom empirischen Standpunkte*'yi (1874; *Deneyci Bir Bakış Açısıyla Psikoloji*) yazmaya başladı. Bu yapıtında ruhsal olayları bilimsel bir biçimde açıklayacak sistematik bir psikoloji geliştirmeye çalıştı.

Zihinsel süreçler (etkinlikler) ile ilgilenen Brentano, skolastik felsefenin "ereksel varoluş" kuramını gözden geçirip çağdaşlaştırarak "içrek nesnellik" biçiminde yeniden kavramlaştırdı. Psişik fenomenlerde "zihnin bir nesneye doğru yöneldiğini", örneğin bir

kişinin "bir şeyi" gördüğünü, görülen nesnenin görme eylemi "içinde var olduğunu", başka deyişle "içrek nesnellik" taşıdığını savundu. Zihnin, temelde, duyumsama ve imgelemeyi içeren algı ya da tasarı; bilgilenme, karşı çıkma ve anımsama eylemlerini içeren yargı; özlem, niyet, istek ve duyguları temel alan sevgi ya da nefret yoluyla nesnelerle bağ kurabildiğini ileri sürdü. Brentano'nun *Psychologie*'de ortaya koyduğu düşünceler, izleyicilerinin temel öğretisini ve çalışmalarının başlangıç noktasını oluşturdu.

Brentano, 1874'te Viyana Üniversitesi'ne profesör olarak atandı. 1880'de evlenmeye karar verdiğinde, papazlığının geçerli olduğunu ileri süren Avusturyalı yetkililer buna karşı çıktılar. Profesörlükten istifaya zorlandı ve kansıyla birlikte Leipzig'e gitti. Ertesi yıl dışardan öğretim üyesi olarak Viyana Üniversitesi'ne geri dönmesine izin verildi ve 1895'e değin burada kaldı. Aralarında Sigmund Freud, psikolog Carl Stumpf ve filozof Edmund Husserl ile modern Çekoslovakya'nın kurucusu Tomáš Masaryk'in de bulunduğu öğrencilerinden geniş bir ilgi gördü. Brentano'nun bir başka önemli yapıtı olan *Untersuchungen zur Sinnespsychologie* (Duyu Psikolojisi Üzerine Araştırma) 1907'de yayımlandı. *Von der Klassifikation der psychischen Phänomene* (1911; Psikolojik Olguların Sınıflandırılması Üzerine) erken dönem başyapıtı *Psychologie*'yi bütünlüyle niteliktedir.

Brentano, Heinrich von (d. 20 Haziran 1904, Offenbach, Almanya - ö. 14 Kasım 1964, Darmstadt, AFC), Hristiyan Demokratik Birlik'in (CDU) kurucu üyesi ve uzun süre parlamentodaki önderi olan Alman siyaset adamı. AFC'nin dışişleri bakanıyken (1955-61) antikomünist bir politika izlemiştir.

1945'te siyasete atıldı. Hessen'deki Hristiyan Demokratik Birlik'in kurulmasına katkıda bulundu; ardından Hristiyan Demokratik Birlik ile Hristiyan Sosyal Birlik koalisyonunun (CDU-CSU) örgütlenmesinden sorumlu ulusal komitenin başkanlığına seçildi. Yeni cumhuriyetin anayasa taslağını hazırlayan geçici mecliste görev yaptıktan sonra, Ağustos 1949'da parlamentonun alt meclisi olan ilk Federal Meclis'e (*Bundestag*) seçildi. 1949-55 ve 1961-64 arasında partisinin parlamentodaki önderliğini üstlendi. Kendisini enternasyonalizme adanmış bir siyaset adamı olarak, 1952-53 arasında, altı ülkeyi kapsayan ve sonradan Ortak Pazar'a (AET) dönüşecek olan bir Avrupa federasyonu önerisi için anayasa taslağı hazırlamakla görevli Schuman Planı komitesinin başkanlığını yaptı. Haziran 1955'te Şansölye Konrad Adenauer'in hükümetinde dışişleri bakanlığına getirildi. Bu görevi sırasında, SSCB'ye karşı ve Fransa ile işbirliğinden yana bir politika izledi.

Brentano, Lujo, asıl adı LUDWIG JOSEF BRENTANO (d. 18 Aralık 1844, Aschaffenburg

Lujo Brentano, y. 1905
Staatsbibliothek, Berlin

burg, Bavyera - ö. 9 Eylül 1931, Münih), araştırmalarıyla modern sendikacılık ile ortaçağ lonca sistemi arasında bağ kuran Alman iktisatçı.

İktisat doktorasını 1867'de Göttingen Üniversitesi'nde tamamladı. 1871-1931 arasında sırasıyla Berlin, Breslau, Strasbourg, Viyana, Leipzig ve Münih üniversitelerinde siyaset kuramı profesörü olarak görev yaptı.

1868'de İngiltere'de sendikacılık üzerine yaptığı kapsamlı çalışmaları *Die Arbeitergilden der Gegenwart* (1871-72; Bugünün İşçi Loncaları) adlı kitapta topladı. Modern sendikaların ortaçağ loncalarının devamı olduğunu savunan yapıtı, kısa bir zamanda modern işçi örgütleri konusunda yetkin bir başvuru kaynağı haline geldi. Daha kuramsal bir nitelik taşıyan öteki çalışmaları, genelde ekonomi politik ile ilgilidir.

Alman militarizminin yükselişine şiddetle karşı çıkan Brentano, uzun yıllar sözünü sakınmayan bir pasifist olarak mücadelesini sürdürdü.

Bréquigny, Louis-Georges-Oudard-Féudrix de (d. 23 Şubat 1714, Gaineville? - ö. 2 Temmuz 1794, Paris, Fransa). İngiltere'deki Fransız tarihine ilişkin yıllıkların büyük bir derlemesini gerçekleştirmiş Fransız bilgin.

Yedi Yıl Savaşları sonunda, 1763'te İngiliz arşivlerinde araştırma yapması için gönderilen Bréquigny, ortaçağda büyük çoğunluğu İngiliz yönetimi altında olan boudaki Fransız eyaletlerinin tarihine ilişkin 70 bin belgenin kopyalarıyla ülkesine döndü. Bu belgeler Paris'te Ulusal Kütüphane'de 109 ciltlik bir koleksiyon haline getirildi. Bréquigny 1777'de, bir başka büyük proje (Fransız Devrimi nedeniyle yarıda kalana değin 14 cildin hazırlandığı, Çin tarihi, edebiyatı ve sanatına ilişkin belge koleksiyonu) üzerinde çalışmaya başlamasından hemen sonra Académie Française'e seçildi.

Brer Rabbit (Amerikan Siyah ağzında *brer* "erkek kardeş"; İngilizce *rabbit* "tavşan"), Afrika folklorundan kaynaklanan, Afrikalı kölelerce Yenidünya'ya

Brer Rabbit, Joel Chandler Harris'in "Brother Rabbit Jimnastik Yapıyor" öyküsünden
Joel Chandler Harris, *Nights with Uncle Remus* (1883), Houghton Mifflin Company

taşınan ve orada benzeri Amerikan düzenbazlarının özelliklerine de bürünen masal kahramanı. Brer ya da Brother Rabbit (Tavşan Kardeş) ABD'de Joel Chandler Harris'in (1848-1908) öyküleriyle yaygın bir ün kazandı. Bu karakterin serüvenleri, ezilen halkların hepsinin ortaklaşa benimsediği kabul edilen bir düşünce (küçük, zayıf, ama marifetli bir gücün, çok daha büyük, kuvvetli, ama kalın kafalı bir gücün alt edebileceği) üzerine kuruludur. Brer Rabbit, kendisinden daha büyük hayvan arkadaşları Brer Fox (Tilki Kardeş), Brer Wolf (Kurt Kardeş) ve Brer Bear'a (Ayı Kardeş) sürekli galip gelir.

Brera Resim Galerisi, Milano kentinde bulunan sanat galerisi. 1809'da Napoléon'un kurduğu galeri, İtalya'daki benzerlerinin en büyüklerindendir. Asıl koleksiyonunu Güzel Sanatlar Akademisi'nden devralmış, daha sonra başka önemli yapıtlar da edinmiştir. Özellikle fresk ve Venedik okulu resimleri koleksiyonları zengindir.

Galerinin bulunduğu yapı, 17. yüzyılda Francesco Maria Ricchini'nin tasarımına göre Cizvit okulu olarak inşa edilmiş bir saraydır. Akademi ile Brera Kütüphanesi de aynı yapıdadır.

Brescia, Latince BRXIA. İtalya'nın kuzeyinde Lombardiya yönetim bölgesine bağlı Brescia ilinin merkezi kent. Trompia Vadisinin aşağı ucunda, Alp Dağlarının eteklerinde ve Milano'nun doğusunda yer alır.

Tarihte ilk kez Romalıların İÖ 200'de egemenlik altına aldığı Cenomanlara ait bir Kelt kalesi olarak geçer. İmparator Augustus'un, İÖ 27'de sivil bir koloni kurduğu yerleşim, 452'de Hun imparatoru Attila'nın ordularınca yağmalandı. Daha sonra Lombard dükliklerinden birinin merkezi oldu. 11. yüzyılda özgür kent statüsü kazandı ve 1167'den başlayarak Lombardiya Birliği'nde etkin bir rol oynadı. 1258'de tiran Ezzelino da Romano'nun yönetimine girdi. Ardından sırasıyla, Veronalı Scaligeri ailesinin ve Milanolu Visconti ailesinin yönetiminde kaldı. 1426'da Venedik'e bağlandı. 16. yüzyılın başlarında Lombardiya'daki en zengin kentlerden biri olan Brescia, 1512'de Foix kontu II. Gaston komutasındaki Fransız ordusuna yağmalandıktan sonra bir daha eski durumuna dönemedi. 1797'den sonra Fransız egemenliğine girdi ve 1814'te Avusturya'ya geçti. 1849'daki bir Avusturya saldırısına karşı direnmede Sardinya kralı Carlo Alberto'ya yardım eden tek Lombardiya kenti oldu. 1859'da İtalya'ya bağlandı.

Kentin Roma kalıntıları arasında bazı sokaklar, bir tiyatronun yıkıntıları, İS 73'te Vespasianus'un yaptırdığı ve günümüzde, aralarında 1826'da bulunan "Kanatlı Nike"nin de yer aldığı zengin Roma koleksiyonu içeren bir müze olarak kullanılan Capitoline Tapınağı sayılabilir. İlginç din dışı mimari yapılar arasında 14. yüzyıl şatosu, bugün valilik ve mahkeme binası olarak kullanılan eski belediye binası Broletto (1230) ile bugünkü belediye binası Loggia (1492-1574) sayılabilir.

Piskoposluk merkezi olan Brescia sayısız kilisesi, Tosio-Martinengo Resim Galerisi ve ortaçağdan kalma müzesinde bulunan sanat hazineleriyle ünlüdür. Bunlar arasında 15 ve 16. yüzyıl Brescia okulu ressamlarının yapıtları en geniş yer tutar. En önemli kiliseler 8. yüzyıla ait S. Salvatore Kilisesi; eski temeller üzerine inşa edilmiş olan 11 ve 12. yüzyıllara ait Eski Katedral (Duomo Vecchio); zarif bir gotik kemerli yolu olan S. Francesco Kilisesi (1255-65); Sta. Maria dei Miracoli Kilisesi (1488-1523) ve Yeni Katedral'dir (Duomo Nuovo) (1604). Brescia'da 70'ten fazla sokak çeşmesi vardır.

Bir ulaştırma, sanayi ve tarım merkezi olan kentte, madeni eşya (özellikle ateşli silahlar, makine, taşıt aracı, çorap ve dokuma eşya) üretilir. Nüfus (1990 tah.) belediye, 196.935.

Brescia, Girolamo bak. Romanino, II

Brescia, Girolamo da bak. Savoldo, Giovanni Girolamo

Bresdin, Rodolphe (d. 1822, Montrelais - ö. 14 Ocak 1885, Sèvres, Fransa), derin düş

gücüne sahip Fransız oymabaskı ustası. Taş baskı ve aside yedirme tekniğiyle gerçekleştirildiği ayrıntılı, teknik açıdan kusursuz başki ve çizimleriyle ünlüdür. Yapıtlarının çoğunda düş ürünü, egzotik ya da ölümü çağrıştıran öğeler görülür. Döneminin taş baskı ustalarına esin kaynağı olan "Ölümün Komedi" gibi yapıtlarıyla taş baskı sanatının öncülerinden olmuştur. Yapıtları Victor Hugo, Théophile Gautier ve Charles Baudelaire gibi çağdaşlarının hayranlığını kazanmıştır.

Bresdin'in yaşamının ilk yıllarına ilişkin pek az bilgi vardır. 1848 Devrimi gerçekleştirdiği sıralarda Paris'te yaşıyor olduğu ve Fransa'yı yürüyerek dolaşmaya karar verdiği bilinmektedir. 1853-57 arasında Toulouse'da, 1860-61'de de en ünlü taş baskılarından biri olan "İyiliksever Samiriyeli"yi yaptığı Bordeaux'da bulundu. Ayrıca 1870'lerin başlarında uzunca bir süre Kanada'da kaldı ve oradan beş parasız olarak Fransa'ya döndü (1876).

Bresdin hiçbir okula bağlı kalmadan, yalnız, anlaşılmamış ve çoğunlukla değeri bilinmemiş biri olarak yaşadı. Bununla birlikte 200'ü aşkın yapıtına yansıyan o garip düş gücüyle 20. yüzyılın simgesi ve gerçeküstücü sanatçıları üzerinde güçlü bir etki yarattı.

Breslau bak. Wrocław

Breslau Antlaşması, Avusturya Veraset Savaşları'nın bir evresini oluşturan Prusya ile Avusturya arasındaki I. Silezya Savaşı'na sona erdiren barış antlaşması (11 Haziran 1742). Avusturya kraliçesi Maria Theresia, Breslau Antlaşması uyarınca Silezya'nın önemli bir bölümünü Prusya'ya bırakırken, Prusya kralı II. Friedrich (Büyük) de Avusturya'ya karşı savaşan müttefiklerden ayrıldı.

Bressanone, Almanca BRIXEN, İtalya'nın kuzeyinde, Trentino-Alto Adige yönetim bölgesinde, Bolzano (Güney Tirol) iline bağlı kent. Rienza (Rienz) ile Isarco (Eisack) ırmaklarının birleştiği noktada, Bolzano'nun kuzeydoğusunda 599 m yükseklikteki Brenner demiryolu üzerindedir. 992'de Sabiona'daki piskoposluk merkezi, Bressanone'ye taşındı. 11. yüzyılda Tirol kontlarıyla sürekli çekişme içinde olan bir kilise prensliğinin merkezi haline gelen kent 1803'te Tirol'un parçası olarak Avusturya'ya geçti, 1918'de de İtalya'ya devredildi. Nüfusun büyük bölümü Almanca konuşur. Bölgedeki önemli tarihsel yapılar arasında barok üsluptaki katedral (1745-54'te yeniden yapıldı), Vescovi Prensleri Sarayı (13. yy), yuvarlak planlı S. Michèle başta olmak üzere 12 kilise ve 5 manastır bulunur. Yörede yün ve hidroelektrik enerji üretilir; meyve ve üzüm yetiştirilir; yoğun bir turizm etkinliği vardır. Nüfus (1981 geç.) belediye, 16.109.

Bresse, Fransa'nın doğusunda, Ain ve Saône-et-Loire illerinin (département) bazı bölümlerini içine alan doğal bölge. Güneydeki Dombes bölgesinin kuzeydeki Doubs Irmağına (100 km) ve doğudaki Jura Dağlarından batıdaki Saône Irmağına (30 km) kadar uzanır. Saône'a doğru giderek alçalır. Ortalama refah düzeyine ulaşmış bir tarım bölgesi olan Bresse, kümes hayvanlarıyla ünlüdür.

Burgonya düklerinin bölgeye egemen olmalarına değin, bölgenin kuzeyi Antigny, Sainte-Croix ve Coligny aileleri ile Vienne senyörleri gibi güçlü toprak sahiplerinin elindeydi. Charles'ın (Cesur) ölümüyle (1477) Burgonya'nın geri kalan bölümüyle birlikte Bresse de Fransız tahtına bağlandı.

1272'den sonra küçük soyluların yerini Savoie hanedanının aldığı güney kesimi, 15. yüzyılda merkezi Bourges olan Bresse eyaletine dönüştürüldü; 1601'de de Lyons Antlaşması'yla Fransa'ya verildi. Sonradan Burgonya'daki Fransız askeri valiliğine (gouvernement) bağlanan Bresse, günümüzde Rhône-Alpes planlama bölgesi (région de programme) içinde yer almaktadır.

Bresson, Robert (d. 25 Eylül 1907, Bromont-Lamothe, Puy-de-Dôme, Fransa), II. Dünya Savaşı sonrası Fransız sinemasının önde gelen yönetmenlerinden. Gösteriş

Bresson, 1968
Keystone

ten uzak, yalın bir sinema diliyle ortaya koyduğu yapıtları yoğun psikolojik incelemeler içerir.

Önceleri resim ve fotoğrafla ilgilendi. İlk filmi *Les affaires publiques*'i 1934'te çekti. Alçakgönüllü görünüşünün ardında gururlu, tepeden bakan kişilikli bir rahibenin öyküsü olan *Les Anges du péché* (1943; Günah Melekleri) adlı filmiyle yönetmen olarak ün yaptı. Yalını, entelektüel üslubu, ruhsal dünyaların araştırılmasına çok uygun düşüyordu.

Bresson daha sonra, diyaloglarını Jean Cocteau'nun yazdığı *Les Dames du Bois de Boulogne* (1945; Boulogne Ormanı Hanımları), sık sık yararlandığı yazar Georges Bernanos'nun romanına dayanan ve ölüm döşğinde vicdan muhasebesiyle uğraşan bir din adamını ele aldığı *Le Journal d'un curé de campagne* (1951; Bir Kır Papazının Günlüğü) ve hapisten kaçan bir adamın öyküsü çerçevesinde psikolojik araştırmalara yönelen *Un condamné à mort s'est échappé* (1956; Bir İdam Mahkûmu Kaçtı) gibi, gittikçe daha çok bireyin iç çatışmalarına eğilen filmler çekti. Öteki filmleri arasında *Pickpocket* (1959; Yankesici), *Le Procès de Jeanne d'Arc* (1961; Jeanne d'Arc'ın Yargılanması), *Au hasard, Balthazar* (1966; Rasgele Balthazar), *Mouchette* (1966), *Une femme douce* (1969; Tatlı Bir Kadın), *Quatre nuits d'un rêveur* (1971; Hayalcinin Dört Gecesi), *Lancelot du Lac* (1974; Gölün Lancelot'su), *Le Diable probablement* (1977; Şeytan Herhalde) ve *L'Argent* (1983; Para) sayılabilir.

Brest, Beyaz Rusya'da yönetim birimi (oblast). Yukarı Pripyat Irmağı ve kollanının oluşturduğu havzada 32.300 km²'lik bir alanı kaplar. Brest kentinin çevresini içine alan yönetim birimi, Polonya'nın 1919'dan beri elinde bulundurduğu toprakların 1939'da geri alınmasıyla oluşturulmuştur. Beyaz Rusya Sırtlarının buzullaşmış tepelerine doğru yükselen kuzey kesimi dışında, geniş sazlık, turbalık ve durgun sularla kaplı son derece düz ve bataklık bir alana yayılır. Daha yüksek ve kuru bölgeler genellikle ormanlıktır. 1873'te başlatılan akaçlama çalışmalarıyla tarıma elverişli duruma getirilen alanlarda keten, kenevir, patates ve

şeker pancarı ekimi yapılır. Mandıracılık ve ormancılık da önemlidir; kentlerde tarım ürünleri işlenir ve kereste üretilir. Enerji üretiminde turba kullanılır. Dinyeper-Bug Kanalı, Pripyat ve Dinyeper ırmaklarını Bug ve Vistül ırmaklarına bağlar. Moskova-Varşova demir ve kara yolları Brest'i boydan boya kat eder. Nüfus (1983 tah.) 1.391.000.

Brest, eskiden BREST-LITOVSK, Beyaz Rusya'da Brest yönetim biriminin (*oblast*) merkezi kent. Batı Bug Irmağının sağ yakasında yer alır. Tarihte adı ilk kez 1019'da Berestye olarak geçen kent, konumundan ötürü çalkantılı bir geçmişe sahiptir. 1319'da Litvanya'ya, ardından Polonya'ya bağlandı. 1795'te Rusya'nın eline geçti, 1916-39 arasında yeniden Polonya'nın yönetiminde kaldı. Alman ve Sovyet hükümetleri arasındaki Brest-Litovsk Antlaşması (1918) burada imzalandı. Brest Kalesi, 1941'de Almanlara karşı oldukça uzun süre direndi. Eski Sovyetler Birliği'ne önemli bir demiryolu giriş noktasında bulunan Brest, ayrıca hafif sanayiye dayalı bir ırmak limanıdır. Nüfus (1989) 258.000.

Brest, Fransa'nın batısında, Bretagne planlama bölgesine (*région de programme*) bağlı Finistère ilinde (*département*) liman kenti. Penfeld Irmağının ayırdığı iki tepe üzerinde yer alır. Kentin 23 km uzunluğundaki demirleme alanı Rade de Brest, Quélern Yarımadasıyla denizden korunur ve 1,5-3 km genişliğindeki Goulet Boğazıyla açık denize bağlanır. 1240'larda Léon kontu V. Hervé'nin Bretanya dükü I. Jean'a bıraktığı Brest, 1342-97 arasında İngiliz egemenliği altında kaldı. 1491'de evlilik yoluyla Bretanya'dan Fransa Krallığı'na geçti. 1631'de Kardinal Richelieu burayı büyük bir deniz üssü haline getirmeye karar verdi. Jean-Baptiste Colbert'in genişlettiği kent, Sébastien Le Prestre de Vauban'ın yönetiminde surlarla çevrildi. Colbert, hâlâ yürürlükte olan ve 18-48 yaşlarındaki balıkçıların Deniz Kuvvetleri Yedek Birlikleri'ne alınmasını öngören Denizcilik Yasası'nı çıkardı. Yasa, balıkçılara bu yükümlülük karşılığında yaşam boyu aile sigortası sağlamaktadır. Fransız Deniz Akademisi, 1830'dan beri Brest'tedir.

Brest, I. Dünya Savaşı sırasında ABD birliklerinin karaya çıkış noktasıydı. Bu tarihten sonra deniz üssü ve denizasırlı yolcu limanı olarak önemi daha da arttı. 1940'ta Brest'i işgal eden Almanlar betondan bir denizaltı doku inşa ettiler ve limanı Müttefik gemilerine karşı üs olarak kullandılar.

II. Dünya Savaşı'nda neredeyse tümüyle yıkılan kent yeniden inşa edildi; liman onarıldı ve tesisleri yenilendi. Lanion dalga kıranının arkasındaki askeri limanın bir bölümü kayaların içine oyulmuştur; bazı tesisleri sarp kayalıklardaki mağaraların içindedir. Büyük gemi onarım tesisleri olan ticari liman, Cours Dajot denen gezinti yeriyse kentten ayrılır. Cours Dajot, (19. yüzyılda Şeytan Adası ve Fransız Guyanası'ndaki ceza kolonisi kurulunca kapatılan) Brest hapishane gemilerindeki mahkûmlarca inşa edilmiştir (1769). Brest, Toulon ile birlikte, Fransız Deniz Kuvvetleri'nin iki büyük üssünden biridir.

1960'larda gemi yapım işlerinde ortaya çıkan gerilemeyi dengelemek için, üç sanayi bölgesi kurulmuştur. Kentte gemi yapım ve onarımıyla bağlantılı metal işleme tesislerinin dışında hassas mekanik parçalar, elektronik donanım, gübre, kimyasal madde ve kâğıt üreten sanayi kuruluşları ve gaz dolum tesisleri vardır. Nüfus (1990) belediye, 148.000.

Brest-Litovsk antlaşmaları, I. Dünya Savaşı sonunda İttifak Devletleri ile Ukrayna Cumhuriyeti (9 Şubat 1918) ve Sovyet Rusya (3 Mart 1918) arasında Brest-Litovsk'ta imzalanan barış antlaşmaları.

Barış görüşmeleri, Sovyet hükümetinin 8 Kasım 1917'deki talebi üzerine, 22 Aralık'ta başladı. Birkaç oturum halinde yapılan görüşmelerde, Almanlar giderek artan bir sabırsızlık gösterirken, Sovyet temsilcileri işlemleri uzatarak, propaganda bildirileri yayımlama fırsatını sonuna kadar kullanmaya çalıştılar. Hiçbir somut gelişme sağlanamaması üzerine, Alman general Max Hoffman, 18 Ocak'ta Almanya'nın isteklerini kesin bir dille ortaya koydu. Bunlar arasında daha önce Rus Çarlığı'na bağlı olan Polonya ve Baltık toprakları ile Ukrayna'da bağımsız devletler kurulması da vardı. 9 Ocak'tan başlayarak Sovyet delegasyonunun başkanlığını yapan Lev Troçki, 18-30 Ocak arasında görüşmelere ara verilmesini isteyerek Petrograd'a (bugün Petersburg) döndü ve aralarında Lenin'in de bulunduğu Bolşevikleri, savaştan çekilmekle birlikte, barış antlaşması yapmamaya dayanan "ne savaş ne barış" politikasını benimsemeye ikna etti.

Görüşmeler yeniden başladığında, Sovyet temsilcileri gene zaman kazanmaya çalıştılar. İttifak Devletleri, 9 Şubat'ta milliyetçi Ukrayna delegasyonu ile aynı bir barış antlaşması yapınca, Troçki yeni Sovyet politikasını açıkladı. Görüşmeler 10 Şubat'ta kesildi. Almanlar 18 Şubat'ta saldırıya geçince, Ruslar hemen görüşmelere yeniden başlanmasını istediler. Almanlar 23 Şubat'ta bir ultimatom vererek, Ruslara, görüşmeleri başlatmak için iki gün, tamamlamak için de üç gün süre tanıdılar. Genç Sovyet devletin savaşı sürdüremeyecek kadar güçsüz olduğunun bilincinde olan Lenin, Almanya'nın ileri sürdüğü koşulların kabul edilmesini sağlamak için istifa tehdidinde bulundu.

Sovyet hükümeti 3 Mart'ta Ukrayna, Polonya ve Baltık toprakları ile Finlandiya'dan çıkmayı öngören bir antlaşmayı kabul etti. (Ukrayna, 1919'da İç Savaş sırasında geri alındı.) Antlaşma 15 Mart'ta Sovyetler Kongresi'nce onaylandı. Ukrayna ve Rusya ile ilgili antlaşmaların her ikisi de, Almanya'nın İttifak Devletleri'yle imzalamak zorunda kaldığı 11 Kasım 1918 tarihli ateşkes antlaşmasıyla yürürlükten kalktı.

Brest-Litovsk Birleşmesi, Litvanya'da Polonya yönetimi altında yaşayan ve sayıları birkaç milyonu bulan Ukraynalı ve Beyaz Rus Ortodoks Hristiyanların 1596'da Katolik Kilisesi'ne bağlanmasını sağlayan antlaşma.

Bütün Doğu kiliselerinin Roma'yla yeniden birleşmesine çalışan Floransa Konsili'nden (1438-39) esinlenen Kiev metropoliti Mihail Ragoza, Katolik kilise görevlileri ve Polonya kralı III. Zygmunt Waza ile görüşmelere başladı. Brest'te toplanan sinoda katılan Ukrayna Ortodoks kilise görevlileri Roma'ya bağlanmayı istediklerini açıkladılar. Rusya'nın özellikle Ortodoks Kilisesi aracılığıyla etkisini yaymasından çekinen Polonya tahtı, öteden beri yönetimindeki değişik halkları Katoliklik etrafında birleştirmeye çalışıyordu. Bu nedenle açıklamayı sevinçle karşılayan Polonya kralı, Ukrayna Ortodokslarına Doğu'ya özgü geleneksel dinsel törenleri ve göreneklere korumanın yanı sıra, Latin ayin usulüne tanınan hak ve ayrıcalıkları da tanımaya söz verdi. Zygmunt bu güvenceleri 2 Ağustos 1595'te resmen açıkladı. Papa VIII. Clemens ve Zygmunt'un 1596'da hazırladığı antlaşma koşulları, Kiev metropolitinin yanı

sıra Vladimir, Łuck, Polotsk, Pinsk ve Holm piskoposlarının da katıldığı, Brest'teki bir başka Ortodoks sinodunda kabul edildi.

Bununla birlikte barışçıl bir birleşme gerçekleşmedi. Lvov ve Przemyśl piskoposları bu anlaşmaya uymak istemediler ve ruhban olmayan Ortodokslar da birleşmeyi engellemek için dayanışma birlikleri oluşturdular. Geleneklerinin ve özerkliklerinin ortadan kalkacağını düşünen birleşmeye karşı çıkanları harekete geçiren bir başka etken de, birleşmenin kültürel bir karışmaya ve Latin etkisi altına girmeye yol açacağı korkusuydu.

breş, KOŞELİ ÇAKIL olarak da bilinir, 2 mm'den daha iri köşeli ya da hafif köşeli parçalardan oluşan, taşlaşmış tortul kayaç. Köşeli özelliğiyle, yuvarak kırıntılardan oluşan konglomeradan(*) ayrılır.

Tortul, magmatik (piroklastik) ve ezik dokulu (kataklastik) olmak üzere üç tür breş vardır. Breşi oluşturan parçalar, bulunduğu yerde parçalanmış bir kayaktan geliyorsa aynı taş yapısına sahiptir, ama değişik kayaçların kırılmasıyla oluşmuşlarsa farklı yapılar gösterebilir. Parçaların arasındaki boşluklar çoğunlukla, karbonat, silis, mıl ve ender olarak da evaporit mineralleri gibi çeşitli bağlayıcı (çimentolastırıcı) maddelele doldurulmuştur.

Monojenik breşlerde, kayacı oluşturan parçacıklar ile bağlayıcı aynı kökenden gelir. Çoğunlukla bunlar, tortul malzemenin hacminde ortaya çıkan değişiklik ve ardından aynı malzemenin yeniden çökelecek boşlukları doldurması sonucu oluşurlar. Bu tür oluşumların çeşitli örnekleri, 1) dolomitleşme sırasında hacim yitirme sonucu kendiliğinden breşleşme; 2) kireçtaşının oluşumunda görüldüğü gibi, yalnızca zayıf yapıların çözülmesi ve ardından bağlayıcı görevi üstlenmesi; 3) su yitirme nedeniyle çamurun kuruyup çatlaması ve yeniden su alarak ıslandığında, çatlakların çamurla bağlanmasıdır. Tüm bu örnekler tek tür taş yapısı gösteren kırıntılıların oluşumuna yol açar.

Polijenik breşlerde ise parçalar ile bağlayıcı malzemenin kökeni aynı olmadığı gibi, kayacın kendisi de bulunduğu yerde oluşmaz. Bunun örnekleri ise, 1) etkin kırılmaların bulunduğu bölgelerdeki denizaltı heyelanları; 2) sık rastlanmasa da, kimi bölgelerde yaygın olarak görülen heyelanlar, heyelan sonucu yamaçlarda oluşan birikintiler ve çamur akması; 3) resiflerin yamaçlarında kayma ve dalga hareketlerinin etkisiyle ortaya çıkan mercan ve kireçtaşı parçacıklarının kalkerli çakıltaşı breşlerinin oluşumuna yol açmasıdır. Bu örneklerin ayırt edici özelliği, kayacı oluşturan parçaların yerçekimi etkisiyle yatay yönde taşınması ve köken olarak birkaç değişik kayaç türünün karışımından oluşmasıdır.

Bretanya, Fransızca BRETAGNE, Bretonca BREIZ, Fransa'nın kuzeybatısındaki Ille-et-Vilaine, Morbihan, Côtes-du-Nord ve Finistère illerini (*département*) içine alan ve kabaca eski Bretanya eyaletiyle çakışan planlama bölgesi (*région de programme*). Merkezi Rennes, yüzölçümü 27.208 km² dir. Kuzeyde Manche, doğuda Mayenne ve Maine-et-Loire, güneyde de Loire-Atlantique illeriyle çevrilidir; güneybatısında Biskay Körfezi, kuzeyinde de Manş Denizi uzanır.

Tarih. Dışa kapalı ve ıssız oluşu Bretanya'nın tarihsel gelişiminde belirleyici bir rol oynamıştır. Tarihte iki kez Keltlerin

şıngığı olan Bretanya'nın bilinen ilk sakinleri, menhir, dolmen ve kromlek gibi anıtlar bırakmış eski bir halktan geriye kalan küçük topluluklarla karıştıkları sanılan Kelt kabileleridir. Bu tarihte Armorica adını alan bölgede yaşayanların, İÖ 56'da Julius Caesar'a yenildikten sonra İÖ 52-51'de

1789'da Bretanya ili

giriştikleri ayaklanma başarısızlığa uğradı. Romalıların İS 5 ve 6. yüzyıllarda çekilmesinden sonra, Britanya ve İrlanda'dan çok sayıda Kelt bölgeye göç etti. Bunların arasında, bütün ülkeyi adım adım Hristiyanlaştırarak kent ve köylere St. Malo, St. Briec, St. Tugdual ve St. Pol-de-Léon gibi adlar veren misyonerler de bulunuyordu. Keltlerle birlikte ortaya çıkan küçük derebeylikler Merovenjler ile ilk Karolenjlerin egemenlik kurma çabalarına büyük ölçüde direndiler.

9. yüzyılda Nomenoë adlı Kelt kahramanı, Fransa (Batı Frank) kralı II. Charles'ın (Kutsal Roma-Germen imparatoru II. Karl) vesayetine karşı ayaklanarak Nantes ve Rennes'i ele geçirdi. Böylece kalıcı sınırlarına ulaşan Bretanya, Keltlerin ve Frankların yaşadığı karmaşık bir bölge yapısı kazandı. Nomenoë'den sonra gelenler, görünüşte Fransa kralına bağlı olmakla birlikte, bağımsızlıklarını korudular ve bölge halkını birleştirerek Viking akınlarını başarıyla püskürttüler. Böylece, Vikinglerin Sen Irmağı üzerinde kurdukları Normandiya benzeri bir siyasal yapılaşmanın Loire Irmağı kıyılarında da kurulmasına engel oldular.

10. yüzyılda Rennes'li Conan Bretanya'ya egemen oldu ve oğlu Geoffroi (Geoffrey) "dük" unvanı aldı. Breton feodal beylerine boyun eğdirmek için uzun mücadeleler veren Conan ailesi, 12. yüzyılda silindi. Bu mücadeleler Bretanya düklerinin, komşu Normandiya dükleri ve Anjou kontları, ardından İngiltere kralı ile ilişkiye girmesini sağladı. Bretonlar İngiltere kralına karşı Normandiya dükü I. William'ın yanında yer alarak Hastings Çarpışması'nı kazanmasına yardımcı oldular. Daha sonraları Bretanya üzerinde süzerenlik kurmaya çalışan William ve ardıllarına karşı mücadeleye giriştiler. 12. yüzyılda ayaklanan soyluların baskısı altında kalan IV. Conan, İngiltere kralı II. Henry'den yardım istedi ve kızı Constance'ı Henry'nin oğlu Geoffrey ile evlendirdi. Ölümünden sonra dükluğün başına Geoffrey geçti.

Geoffrey'in ölümünden sonra ortaya çıkan gelişmeler, Bretanya'nın Angevin (Plantagenet) İmparatorluğu'na bağlanmasını önledi. Geoffrey'in tek erkek varisi I. Arthur,

İngiltere kralı John'un girişimiyle öldürüldü. Arthur'un kız kardeşi Alix, Fransız kralı II. Philippe (Auguste) tarafından Capet hanedanından I. Pierre'le (Pierre Mauclerc) evlendirildi. Fransız dükleri, III. Jean'ın 1341'de vâris bırakmadan ölmesine değin hüküm sürdü.

Fransa ve İngiltere iki dolaylı vârisin yandaşları arasındaki iç savaş nedeniyle Bretanya için yeniden karşı karşıya geldi. Jean de Montfort İngilizlerin, Fransa kralı IV. Philippe'in yeğeni olan Charles de Châtillon-Blois da Fransızların desteğini aldı. Charles'ın 1364'te Auray'de yenilerek ölmesi üzerine dükluğün Montfort ailesine geçti. Bretanya'nın tampon konumunu göz önüne alan Montfort dükleri (IV. Jean, V. Jean ve II. Pierre), Yüzyıl Savaşları sırasında Fransa ile İngiltere arasında tarafsız kalmaya çalıştılar. İngilizlere karşı Fransız tahtı yaranına büyük hizmetlerde bulunan saray nazırı Richmond kontu, 1457'de yeğeni II. Pierre'in yerine III. Arthur adıyla dükluğün başına geçti. Richmond kontundan sonra 1458'de başka bir yeğeni olan II. François dük oldu. II. François 1488'de öldü ve geride vâris olarak kızı Anne'i bıraktı.

Anne'in önce VIII. Charles, daha sonra da XII. Louis ile yaptığı evliliklerle, Bretanya kesin olarak Fransa tahtına bağlandı. Anne'in kızı Claude, Fransa kralı I. François ile evlendi. François, Bretanya'nın Fransa'ya katılmasını öngören, ama yerel özerkliğini güvence altına alan bir antlaşma yaptı (1532). Bölge halkı Bourbonların merkezileştirme çabalarına sürekli karşı koyduğundan, bu özerklik Fransız Devrimi'ne değin sürdü. Reform hareketinden pek etkilenmeyen Bretanya, din savaşları sırasında Huguenotlara karşı yoğun mücadelelere sahne oldu. Bu arada bölgede birçok İspanyol garnizonu kuruldu.

Bretanya XIII. Louis döneminin ilk yıllarındaki kısa süreli bazı kanışıklıklar dışında, genelde barış içinde yaşadı. Fransız Devrimi'nin başlangıcında aristokratik *parlement* sistemine tepki olarak gelişen "federasyon" hareketi burada doğdu (Kasım 1789). 1792-99 arasında bölgedeki Chouan'lar (Normandiyalı haydut çeteleri) Birinci Cumhuriyet'in din karşıtı kampanyasına karşı mücadele ettiler. Güçlü bölgelilik eğilimi, 19. yüzyıl sonlarında başlayan ve yer yer farklılıklar gösteren ağır bir süreç içinde yerini tutucu bir cumhuriyetçiliğe bıraktı. Günümüzde küçük ayrılıkçı grupların zaman zaman gösteriler düzenlemesine ve seyrek olarak şiddete başvurmalarına karşın, Bretonların büyük çoğunluğu Fransa'ya bağlılığı desteklemektedir.

Doğal yapı ve nüfus. Bretanya, Armorik Masifine bağlı eski yaylaları içine alan ve ortalama yüksekliği 104 m olan alçak bir bölgedir. Daha kuzeyde Arrée Dağları 384 m yüksekliğe ulaşır; bu kesimde aşınma etkisiyle oluşmuş derin yarlar (*aber*) vardır. Kıyı şeridi belirgin girinti ve çıkıntılarla doludur. Bölgede okyanus iklimi egemendir.

20. yüzyılın başlarında Fransa'nın Atlas Okyanusu balıkçılığı içindeki payının düşmesi ve kırsal nüfusun azalması nedeniyle, Bretanya nüfusu 1911-46 arasında yüzde 11'i aşan bir düşüş göstermiştir, ama bu tarihten sonra ülke ortalamasının üstünde bir artış hızına ulaşmıştır. Büyük ölçüde sanayi ve hizmet sektöründeki gelişmeden kaynaklanan bu artış eşitsiz biçimde gerçekleştirildiğinden, kıyı kesimi iç kesimlere göre daha kalabalıklaşmıştır. Kentlere göç sonucu önemli ölçüde boşalan kırsal alanlarda doğum oranı ülke ortalamasının gerisindedir.

Ekonomi. Kırsal alanlardan göç, çok sayıda çiftliğin birleşmesine ve geleneksel tahıl üretiminin yerini hayvancılığın almasına neden olmuştur. Bununla birlikte hayvan yemi üretimi son zamanlarda artmaktadır. Fransa'nın öteki bölgelerine et satmak üzere domuz ve tavuk besiciliğinin yapıldığı Bretanya, süt üretiminde de önde gelen bölgeler arasında yer alır. Balıkçılık günümüzde de önemli bir uğraştır; toplam balığın yaklaşık beşte ikisi buradan sağlanır.

Enerji ve hammadde bakımından öteki bölgelere bağlı olan sanayi az gelişmiş durumdadır. Côtes-du-Nord'da bulunan uzay telekomünikasyon merkezi Pleumeur-Bodou, Brest ve Rennes'de yan sanayilerin gelişmesini hızlandırmıştır. Kıyıdaki kent ve kasabalarda yoğunlaşmış olan turizm önemli bir gelir kaynağıdır.

Geleneksel kültür. Bretonların girişimcilikle gelenekselciliği bağdaştıran bir kişilik yapısı vardır. Birçoğu denizci olarak sıvrılmıştır; Fransız Deniz Kuvvetleri'nin başlıca insan gücü kaynağı Bretonlardır. Bölgede Katolik mezhebi yaygındır; günahlardan arınmak için Locronan, Josselin ve Ste. Anne d'Auray'e yapılan kutsal ziyaretler bunun en canlı örneğidir. Bretanya eski toplumsal yapısını öteki bölgelere oranla daha çok korumuştur. Kırsal kesimdeki geniş ailelerde baba otoritesine büyük saygı gösterilir. Soylular etkilerini sürdürmektedir.

Bretonca, Morbihan, Finistère ve Côtes-du-Nord'un bazı yörelerinde yaygın olarak konuşulur. 19. yüzyıl ortalarından bu yana Breton edebiyatında belirgin bir canlanma görülmüştür. Nüfus (1987 tah.) 2.767.300.

Brethren bak. Kardeşlik Kiliseleri

Břetislav I, lakabı KURUCU BRETISLAV. Çekçe BRETISLAV UBNOVITEL (d. 1005 ? - ö. 10 Ocak 1055), Moravya bölgesini kalıcı olarak topraklarına katan Bohemya prensi (1034-55).

Břetislav, hanedan mücadeleleriyle geçen bir dönemden sonra, babası Oldřich'in yerine tahta çıktı. Daha önce Polonya'ya kaptırılmış toprakları geri almak amacıyla düzenlediği iki büyük seferde, Moravya'nın yanı sıra Silezya ve Kraków'u da ele geçirdi. Ardından Poznań ve Gniezno'yu aldı. Büyük bir Batı Slav ülkesi oluşturma tutkusundan rahatsız olan İmparator III. Heinrich'in giriştiği saldırılar karşısında Silezya dışındaki bütün Polonya topraklarından çekilmek zorunda kaldı. Silezya da birkaç yıl sonra Polonya'ya geri verildi. Břetislav'ın, Slovakya'yı Macaristan'dan geri alma çabaları ise başarısızlıkla sonuçlandı. (Slovakya, ancak 1918'de yeniden Çek denetimine girdi.)

Břetislav, taht ne zaman boş kalsa Bohemya'yı tehlikeye düşüren, ardı arkası kesilmez mücadeleleri önlemek için, soyluların da onayını alarak Přemysel hanedanının en yaşlı üyesinin başa geçmesi yönünde bir ferman çıkardı. Böylece Břetislav'dan sonra tahta önce en büyük oğlu II. Spytihněv (1031-61), ardından ikinci oğlu II. Vratislav (y. 1035-92) çıktı.

Breton, André (d. 18 Şubat 1896, Tinchebray - ö. 28 Eylül 1966, Paris, Fransa), şair, deneme yazarı ve eleştirmen. 1920'lerde ve 1930'larda yayılan gerçeküstücülük(*) akımının kurucusu ve en önemli kuramcisidir.

1913'te Collège Chaptal'i bitirdikten sonra tıp öğrenimine başladı. I. Dünya Savaşı çıkınca silah altına alındı, ordunun ruh ve sinir hastalıkları merkezinde görevlendirildi. O dönemde Fransa'da az tanınan Sigmund Freud'un yöntemlerini hastalar üzerinde uygulama olanağı buldu. Nantes'da,

görüşlerinden büyük ölçüde etkilendiği nihilist Jacques Vaché ve 1917'de şair Guillaume Apollinaire ile tanıştı. Freud'un bilinçaltı kuramının ve simgeci şiirin etkileriyle bir süre dadacılığı destekledi. 1919'da Louis Aragon ve Philippe Soupault ile birlikte *Littérature* adlı dergiyi kurdu ve ilk kitabı *Mont de Piété*'yi (1919; Pieta Tepesi) yayımladı. Gerçeküstücü "otomatik yazı" tekniğinin ilk örneği olan ve Soupault ile birlikte yazdıkları "Les champs magnétiques" (Manyetik Alanlar) adlı metin 1920'de *Littérature*'de yayımlandı. Breton'a göre "otomatik yazı"nın amacı, dış dünyanın uyarılarından ve her türlü denetimden kurtulan bilinçaltının kendini özgürce sergilemesiydi. Breton 1921'de Viyana'ya gitti, orada Freud ile tanıştı. Gerçeküstücülüğün temel ilkelerini açıkladığı *Manifeste du surréalisme*'de (1924; Gerçeküstücülük Bildirgesi) hareketi "sözle, yazıyla ya da başka bir biçimde düşüncenin gerçek işleyişini dile getirmeyi amaçlayan katkısız bir ruhsal otomatizm" olarak tanımlıyordu. Ona göre gerçeküstücülük "aklın denetimi ve herhangi bir ahlaksal ya da estetik tasa olmaksızın düşüncenin kendini ortaya koyması"ydı. Batı sanatı ve düşüncesini belirleyen dualizme karşı çıkarak tekçi bir görüşü benimseyen Breton için, görünüşte birbirine aykırı konumdaki düş ile uyukluk, bir çeşit salt gerçeklik olan gerçeküstü içinde kaynaşabilirdi. Breton önderliğindeki gerçeküstücü sanatçılar, Paris'te Gerçeküstücü Araştırma Bürosu'nu kurarak burada çeşitli deneylere giriştiler. 1925'te çıkan Fransa-Fas Savaşı sırasında Fransız Komünist Partisi'nin (PCF) görüşlerini benimse-diler. Breton ile birlikte Aragon ve Éluar gibi şairler 1927'de PCF'ye girdiler. Breton, 1928'de yayımlanan gerçeküstücü romanı *Nadja*'da kendi yaşamından yola çıkarak, günlük olaylarla psikolojik sarmalları düşsel bir planda kaynaştırmaya çalıştı. Éluar ile birlikte yazdığı *L'Immaculée Conception*'da (1930; Günahsız Doğum) zihnin değişen düzensizliklerinin sözle anlatımını denedi. 1930'da yayımladığı *Second Manifeste du surréalisme*'de (İkinci Gerçeküstücülük Bildirgesi) gerçeküstücülüğün felsefi açıdan ele alarak hareketin düşünce alanını genişletti. Bu bildirgede gerçeküstücü ilkelere uzaklaştıkları gerekçesiyle Antonin Artaud, Robert Desnos, Philippe Soupault gibi yazarları hareketten çıkardığını açıkladı. Onlar da birlikte yayımladıkları *Un Cadavre* 1930; Bir Ceset) adlı broşürde Breton'u şiddetle eleştirdiler.

1930'da *Le Surréalisme au service de la Révolution* (Gerçeküstücülük Devrimin Hizmetinde) adlı dergiyi yayımlayan Breton, gerçeküstücülüğün devrimci, ama bağımsız bir hareket olduğunu savundu ve PCF'nin görüşlerini benimseyen Aragon ile anlaşmazlığa düştü. Marksist görüşlere olan yakınlığını sürdürmekle birlikte, 1935'te PCF ile bağlarını tümüyle kopardı. Bir yıl sonra Londra'da gerçeküstücü bir sergi açtı; Kanarya Adaları ve İsviçre'de konferanslar verdi. 1932'de *Les Vases communicants*'da (Bileşik Kaplar) ele aldığı düş ile gerçeklik arasındaki ilişkiyi, 1937'de yayımlanan *L'Amour fou*'da (Çılgın Aşk) yeniden yorumladı. 1938'de Paris'te düzenlenen ve 14 ülkeden 70 sanatçının katıldığı Uluslararası Gerçeküstücülük Sergisi, akımın doruğu oldu. Breton, aynı yıl gittiği Meksika'da Troçki'yle birlikte Bağımsız Devrimci Sanat Federasyonu'nu kurdu. Fransa'ya dönünce yayımladığı *Antologie de l'humour noir* (1940; Kara Mizah Antolojisi) hükümetçe yasaklandı. Fransa'nın Almanlar tarafından işgal edilmesi üzerine Breton 1941'de New York'a gitti. Orada Max Ernst, Marcel

Duchamp ve David Hare gibi sanatçılarla birlikte *VVV* adlı gerçeküstücü dergiyi çıkardı. 1942'de Yale Üniversitesi'nde "Situation du surréalisme entre les deux guerres" (İki Savaş Arasındaki Dönemde Gerçeküstücülüğün Durumu) adlı bir konferans vererek gerçeküstücülüğün ulaştığı yeni konumu anlattı. New York'ta *Prolégomènes à un troisième manifeste* (1942; Üçüncü Bildirgeye Giriş) adlı yeni gerçeküstücü bildiriyi yayımladı. 1946'da Paris'e döndü ve Uluslararası Gerçeküstücülük Sergisi'ni düzenledi (1947). Ertesi yıl bütün şiirleri *Poèmes* (Şiirler) adıyla yayımlandı.

II. Dünya Savaşı sonrasında gerçeküstücülük, varoluşçuluğun etkisiyle yaygınlığını önemli ölçüde yitirdi. Breton'un yanında eski arkadaşlarından yalnızca Benjamin Péret kalmıştı. Gene de Breton, yaşamının sonuna değin gerçeküstücü ilkeleri savunmayı sürdürdü. Öbür yapıtları arasında kuramsal yazıların topladığı *Les pas perdus* (1924; Yitik Adımlar) ve *Légitime Défense* (1926; Meşru Savunma), otomatik şiir tekniğini sürdürdüğü *L'Union libre* (1931; Özgür Birleşme), *Le Revolver à cheveux blancs* (1932; Ak Saçlı Tabanca), *L'Air de l'eau* (1934; Suyun Havası), gerçeküstücülüğün ilkelerini açıkladığı *Qu'est-ce que le surréalisme?* (1934; Gerçeküstücülük Nedir?), *Ode à Charles Fourier* (1947; Charles Fourier'ye Od), *Du surréalisme en ses œuvres vives* (1953; Yaşayan Yapıtlarında Gerçeküstücülük), Albert Camus'nün *L'Homme révolté* (Başkaldıran İnsan) adlı yapıtını eleştirdiği *Flagrant délit* (1953; Suçüstü), düzyazılarından oluşan *La Clé des champs* (1953; Kırkların Anahtarı) sayılabilir. 1928'de yayımlanan ve Yves Tanguy, Salvador Dalí gibi ressamı tanıttığı "Le surréalisme et la peinture" (Gerçeküstücülük ve Resim) adlı metni geliştirerek yazdığı kitap, 1965'te aynı adla yayımlandı.

Breton, Nicholas (d. 1553? - ö. ? 1625), dinsel ve pastoral şiir, yergi, diyalog ve deneme türlerinde ürün veren İngiliz yazar. Yapıtlarını, aralarında I. James'in de bulunduğu çeşitli sanat koruyucularına adanmıştır. İlk önemli koruyucusu Pembroke kontesi Mary Herbert'tir.

Yaşamının büyük bölümünü Londra'da geçirdi. Daha 1598'de döneminin en iyi lirik şiirlerinden sayılmasına karşın, bu ününün sonuna değin sürmedi. Taşlamaları ılımlı ve genel bir hava taşır. Kırsal yaşamın basit zevklerini betimlediği *The Passionate Shepherd* (1604; Tutkulu Çoban) gibi pastoral şiirlerinde, ayları ve saatleri betimlediği *Fantasticks* (1604?) gibi düzyazılarında çok daha başarılıdır. *Fantasticks*, bazı yönleriyle, 17. yüzyılda gelişen karakter kitapları(*) modasının öncüsü sayılabilir. Eski Yunanlı filozof Theophrastos'un, Latince çevirisi 1592'de yayımlanan *Karakterler* (Karakterter) adlı yapıtını örnek alan bu kitaplar, hırsız uşak, dalkavuk saraylı, cömert sanatsever, sofu dolandırıcı gibi karakterler aracılığıyla bazı erdemleri ya da olumsuz özellikleri betimleyen kısa öykülerden oluşuyordu. Breton'un *The Good and the Badde* (1616; İyi ve Kötü) ve denemelerini de içeren *Characters Upon Essays* (1615) adlı iki karakter kitabı vardır.

Bretón de los Herreros, Manuel (d. 19 Aralık 1796, Quel - ö. 8 Kasım 1873, Madrid, İspanya), 19. yüzyıl İspanya'sının en önemli ve verimli komedi yazarlarından. Öğrenimini, ailesinin 1806'da yerleştiği Madrid'de tamamladı. 1812-22 arasında orduda hizmet yaptıktan sonra çeşitli resmi görevlerde bulundu. 1847'de Ulusal Kütüp-

hane'nın başına getirildi. 1824'te sahneye konan ilk oyunu *A la vejez. viruelus* (Bu Yaşta Suçiçeği) ile büyük başarı kazandı. Fransız ve Alman oyun yazarlarından çevirileri ve Lope de Vega gibi eski İspanyol oyun yazarlarından uyarlamaları da kapsayan 180 kadar oyunu içinde özellikle komedileri dikkat çeker. Çoğu manzum olan bu komediler, İspanyol orta sınıfının gündelik yaşamını konu alır.

Breton edebiyatı, Fransa'nın kuzey kesimlerinde konuşulan Bretonca ortaya konmuş edebiyat yapıtlarının tümü Breton dili ve edebiyatı Eski, Orta ve Çağdaş olarak üç döneme ayrılabilir. 8-11 yüzyıllar arasında kapsayan Eski Breton edebiyatında günümüze yalnızca adlardan ve sözcük dizinlerinden oluşan belgeler kalmıştır. 11-17 yüzyıllar arasında kapsayan Orta Breton döneminin başlangıç yıllarından ise günümüze hiçbir edebi yapıt kalmamıştır. Bretoncanın Çağdaş dönemi 1659'da başlatılır da, Orta Bretonca yapıtlar 19 yüzyıla değin sürdüğünden, bu tarihin edebiyat açısından fazla önemi yoktur. 17 ve 18 yüzyıllarda birçok dinsel düzyazı ve şiir yayımlanmasına karşın, bu dönem Breton edebiyatının büyük bölümünü gizem ve mucize oyunları oluşturur. Fransız hükümetinin Bretonca'yı yok etme girişimine tepki olarak 19 yüzyılda bu dile ilgi yeniden uyanmış, bazı şair ve yazarlar Breton edebiyatının 20. yüzyılda da canlılığını sürdürmesini sağlamıştır.

Breton koşuğu, Orta İngilizcede LAI BRETON, Breton öykü anlatıcılarının kullandığı varsayılarak onların adıyla anılan şur biçimi. Breton koşuğu bir aşk öyküsünü anlatan uyaklı ve kısa bir romanstır; doğaüstü öğeler, ortaçağ şövalyelik efsaneleri, penler ülkesi ya da büyülu yer gibi Kelt temalarını içerir. 12. yüzyılın sonlarında Mane de France'in Fransızca lai'lerinden türetilmiş, 13. yüzyılın sonlarında İngilizceye uyarlanarak çok yaygınlaşmıştır. Günümüze kalan az sayıdaki İngilizce örnek arasında Şeytan Robert öyküsünün bir çeşitlemesi olan *Sir Gowther* (y. 1400), 14. yüzyılın başından kalma ve tamamlanmamış *Lai le Freine*, Orpheus ile Eurydike öyküsünün yeniden düzenlenmiş biçimi olan *Sir Orfeo*, Thomas Chestre'in yazdığı Arthur romanı *Sir Launfal* ya da *Launfalus Miles*, 14. yüzyılın sonundan ya da 15. yüzyılın başından kalma, vefalı eş teması üzerine kurulan *Sir Emare* ve *Sir Launfal*'ın bir çeşitlemesi olan 15. yüzyıl tarihli *Sir Landeval* sayılabilir. Chaucer'in *Canterbury Tales* (Canterbury Öyküleri) adlı yapıtının bir bölümü Breton koşuklarından esinlenerek yazılmıştır. Ayrıca bak. lai.

Bretonca, Bretonca BREIZ, Fransa'nın kuzeybatı kesimindeki Bretonya'da konuşulan, Kelt dillerinin Briton öbeğine bağlı dil. Bu dili konuşan Britonların 5. ve 6. yüzyıllardaki Anglosakson istilası nedeniyle İngiltere'nin güneyinden kaçıp Fransa'nın kuzeybatısına yerleşmesiyle Bretonca bu bölgede de konuşulmaya başlamıştır. Cornwall dili ve Galceye çok yakın olan Bretonca aynı zamanda Fransızcanın, bir olasılıkla daha önce bu bölgede konuşulan, kara Avrupa'sı kökenli bir Kelt dilinin etkisi altında kalmıştır.

17. yüzyıldan sonra Bretoncada dört ana lehçe görülür: Leon, Tréguier, Cornouaille ve Vannes lehçeleri. 20. yüzyıl ortalarında, edebi dil olarak gelişmesini sağlamak amacıyla Bretoncanın iki standart lehçesi

geliştirilmiştir. Ama Fransız hükümeti Bretonca yerine Fransızca konuşulmasını özendirmekte ve Bretonca konuşanların sayısı gittikçe azalmaktadır.

Bretonneau, Pierre-Fidèle (d. 3 Nisan 1778, Tours - ö. 18 Şubat 1862, Passy, Fransa), Fransız salgın hastalıklar uzmanı. 1825'te ilk başarılı trakeotomi (boynun ön bölümündeki deri ve kas katmanlarına kesi yaparak soluk borusuna girme) ameliyatını gerçekleştirmiştir.

1815'te Paris'te tıp öğrenimini tamamlayan Bretonneau, ertesi yıl Tours'daki hastanenin başhekimliğine getirildi. Difterinin ayırt edici klinik belirtilerini saptayarak bu hastalığa adını veren Bretonneau, ayrıca tifo ile tifüsün ayrı hastalıklar olduğunu belirledi. Bulaşıcı hastalıkların özgül nedenlerine ilişkin düşünceleri, Pasteur'un mikroorganizma kuramının öncüsü olmuştur.

Bretscher, Willy (d. 26 Ekim 1897, Winterthur, İsviçre), dünyanın önde gelen günlük gazetelerinden *Neue Zürcher Zeitung*'un (NZZ) genel yayın yönetmeni (1933-67). NZZ'nin kurulduğu 1780'den başlayarak izlediği dikkatli ve yetkin habercilik geleneğini iki kuşak boyunca sürdüren Bretscher, yüksek nitelikte yazarlardan oluşan bir yazı kadrosu kurmuş ve zamanının gazetecilik anlayışını aşarak çok sayıda üniversite mezunu gazeteci çalıştırmıştır.

Bretscher, Nazizme ve öteki totaliter yönetimlere karşı oluşu, tarafsız tutumu ve cesaretiyle tanındı. 1934'te, Berlin'deki *Reichstag* (Parlamento) yangınına komünistlerin değil, Nazilerin çıkardığını açıklaması üzerine NZZ'nin Nazi Almanyası'na sokulması yasaklandı. Bretscher, daha sonraları komünizme ve sosyalizmin bazı biçimlerine de karşı tutum takındı.

İsviçre Tüccarlar Birliği Ticaret Okulu'nda ve Zürih Üniversitesi'nde okuyan Bretscher, gazetecilik yaşamına 1914'te *Neues Winterthure Tagblatt*'da başladı. 1917'de bu gazeteden ayrılarak NZZ'ye geçti. 1925-29 arasında gazetenin Berlin muhabiri olarak çalıştı. Yazdığı kitaplar arasında *History of the Socialist Movement in Switzerland* (1924; İsviçre'de Sosyalist Hareketin Tarihi), *The Political Situation in Switzerland at the End of the War* (1945; Savaş Sonunda İsviçre'nin Siyasal Durumu) ve *Swiss Foreign Policy in the Postwar Period* (1951; Savaş Sonrası Dönemde İsviçre Dış Politikası) sayılabilir.

Bretton Woods Konferansı, resmi adı BİRLEŞMİŞ MİLLETLER PARA VE MALİYE KONFERANSI, II. Dünya Savaşı sırasında Almanya ve Japonya'nın beklenen yenilgisinin ardından izlenecek mali düzenlemeleri belirlemek üzere New Hampshire eyaletine bağlı Bretton Woods'da yapılan toplantı (1-22 Temmuz 1944).

Konferans, SSCB'nin de aralarında bulunduğu 44 devlet ya da hükümeti gayriresmi olarak temsil eden uzmanların katılımıyla gerçekleşti. Konferansta acil yardıma gereksinimi olan ülkeler için uzun vadeli para sağlamak amacıyla, Dünya Bankası'nın (IBRD) ve uluslararası ödemelerdeki kısa süreli darboğazları finanse ederek kambiyo kurlarını kararlı bir yapıda tutmak amacıyla Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) kurulmasını öngören bir proje hazırlandı. Savaştan sonra bir süre için kambiyo denetimi ve farklılaştırılmış gümrük tarifelerinin gerekli olacağı kabul edilmekle birlikte, bu önlemlerin olabildiğince kısa sürede sona erdirilmesi kararlaştırıldı. Hükümetlerin onayın-

dan sonra, 1945 sonlarında IBRD, 1946'da da IMF kuruldu; bu kuruluşlar sırasıyla 1946'da ve 1947'de işlerlik kazandı.

Bretton Woods Konferansı'nın önemli bir sonucu da, eski altın standardına dönülmeden kambiyo kurlarını ayarlayacak yeni kuralların belirlenmesi oldu. Bütün ulusal paraların altına ifade edilmesi kabul edilmeyle birlikte, savaş sonrası para sistemi için altının dolar fiyatı ve doların konvertibilitesi temel alındı.

Bretwalda, BRYTENWALDA, BRETENANWEALDA ya da BRYTENWEALD olarak da yazılır, kendi krallıklarından başka krallıklar üzerinde de egemenlik kurdıkları söylenen Anglosakson krallarına verilen ad. Sözcük, 827 tarihli Anglosakson Vakayinamesi'nde, ayrıca İngiliz kralı Aethelstan'ın bir belgesinde kullanılmış olup büyük bir olasılıkla "Britonlar hükümdarı" ya da "Britanya hükümdarı" anlamına gelmektedir. Vakayinamede bu unvan "Bretwalda olan sekizinci kral" Wessex'li Egbert'e (ö. 839) ve çok daha önceki yedi krala verilmiştir: Sussex'li Aelle (ü. 5. yy sonları), Wessex'li Ceawlin (ö. 593), Kentli Aethelberht (ö. 616), Doğu Angliyalı Raedwald (ö. 616-627), Northumbriyalı Edwin (ö. 632), Northumbriyalı Oswald (ö. 641) ve Northumbriyalı Oswiu (ö. 670). Bu yedi ad tarihçi ve ilahiyatçı Aziz Bede'in *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*'undan (İngiliz Halkının Kilise Tarihi) alınmadır. Bu yedi kralın İngiltere'nin geniş bir kesimi üzerinde belli bir üstünlük kurdıkları varsayılır. Ama öyleyse bile, bu üstünlüğün son derece belli belirsiz olduğu kesindir. Bir başka varsayım göreseye Bretwalda sözcüğü Humber Irmağının güney kesiminde yaşayan İngilizler üzerindeki savaş önderliğine ya da *imperium*'a (devlet iktidarını kullanma yetkisi) ilişkin bir terimdir ve Britonlar ya da Britanya ile hiçbir ilişkisi yoktur.

Breuer, Josef (d. 15 Ocak 1842, Viyana - ö. 20 Haziran 1925, Viyana, Avusturya), Sigmund Freud ve başkalarıyla psikanalizin en büyük öncüsü olarak kabul edilen Avusturyalı hekim ve fizyolog. Breuer, 1880'de

Josef Breuer, Emil Fuchs'un mumboya çiziminden ayrıntı, 1897
Archiv für Kunst und Geschichte, Berlin

Anna O. takma adıyla söz ettiği Bertha Pappenheim adlı bir hastasındaki histeri belirtilerini, hastanın geçmişindeki rahatsız edici olayları hipnoz altında anımsamasını sağlayarak ortadan kaldırdığını gözlemledi. Buradan yola çıkarak, nevroz belirtilerinin bilinçdışı süreçlerden kaynaklandığı ve bu süreçler bilinçli duruma geldiği anda yok olduğu sonucuna vardı.

Breuer, yöntemlerini ve vardığı sonuçları Freud'a anlatarak hastalarını ona gönderdi. 1895'te iki bilim adamının, Breuer'in histeri tedavisi yöntemini anlatan *Studien über Hysterie* (Histeri Üzerine Araştırmalar) adlı ortak yapıtı yayımlandı. Daha sonraları, tedavinin temel kuramları konusunda arala-

nda görüş ayrılığı çıkınca işbirlikleri sona erdi.

Önceleri solunum üzerinde çalışan Breuer, 1868'de normal solunum sırasındaki soluk alıp vermenin duyarlarla denetlenmesine ilişkin Hering-Breuer refleksini tanımlamıştı. 1873'te iç kulaktaki yarım daire kanallarının işitme duyumundaki işlevlerini ve bu kanalların denge ve konum duyumuyla ilişkisini açığa çıkardı.

Breuer, Marcel (Lajos) (d. 21 Mayıs 1902, Pécs, Macaristan - ö. 1 Temmuz 1981, New York kenti), Uluslararası Üslubun(*) etkili temsilcilerinden mimar ve tasarımcı.

Marcel Breuer, 1969
Tamas Breuer

Sanayi toplumunun ifadesi olan bir sanat yaratmak için yeni gelişen teknoloji ve malzemelere yeni biçimler ve işlevler verilmesi doğrultusunda çalışmıştır.

Modern ilkelerin, endüstriyel sanatlara olduğu kadar güzel sanatlara da uygulandığı Bauhaus tasarım okulunda 1920'den 1928'e değin öğrenim gördü. Daha sonra bu okulda öğretim üyeliğinde bulundu ve Walter Gropius'un önderliğini yaptığı modüler yapı sistemini, yani standardize edilmiş birimlerin teknolojik açıdan basit, ama işlevsel açıdan karmaşık bir bütün oluşturmak üzere birleştirilmesi anlayışının benimsenmesi için çaba gösterdi. 1925'te bisiklet gidonundan esinlenerek Wassily sandalyesi diye tanınan metal boru sandalyeyi yaptı.

1928'de Berlin'de serbest mimar olarak çalışmaya başladı. İsviçreli mimarlık tarihçisi Sigfried Giedion çin Zürih'te Dolderthal Apartmanları'nı (1934-36'da inşa edildi) tasarladı. İki yıl Londra'da F. R. S. Yorke ile ortak olarak mimarlık yaptı. Bu dönemde Isokon adlı şirketi için, bükülmüş kontrplak levhalardan yaptığı mobilyalar daha sonra yaygın olarak taklit edildi. Breuer 1937'de mimarlık dersleri vermek üzere ABD'ye Harvard Üniversitesi'ne gitti. 1938-41 arasında Massachusetts eyaletindeki Cambridge'de o sırada ABD'ye gelmiş bulunan Walter Gropius ile birlikte çalıştı. İkisinin, Bauhaus'a özgü uluslararası anlayışla New England'ın yöresel ahşap karkas yapım tekniğini birleştirdikleri yapıları, bütün ABD'de konut mimarlığını büyük ölçüde etkiledi. Massachusetts eyaletindeki Breuer'in kendi evi (1939, Lincoln) ve Chamberlain Kır Evi (1940, Wayland) bu üslubun örnekleridir.

1946'da New York kentine taşınan Breuer birçok önemli iş aldı. Bunlar arasında New York'ta Bronxville'deki Sarah Lawrence College Tiyatrosu, (1952), Paris'teki UNESCO Merkez Binası (Pierre Luigi Nervi ve Bernard Zehruss ile birlikte, 1953-58), Minnesota eyaletinde Collegeville'deki St. John Abbey (1953-61), Rotterdam'daki De Bijenkorf Büyük Mağazası (1955-57), New York kentindeki Whitney Müzesi (1966'da tamamladı) ve Washington, D.C.'deki Konut ve Kentsel Gelişme Bakanlığı

Merkez Binası (1963-68) sayılabilir. Breuer, 1976'dan sonra uygulama yapmamıştır.

Breuil, Henri-Édouard-Prosper (d. 28 Şubat 1877, Mortain - ö. 14 Ağustos 1961, L'Île-Adam, Fransa), özellikle Avrupa ve Afrika'daki Tarihöncesi mağara resimleri konusunda uzmanlaşmış arkeolog.

Papazlığa atandıktan (1897) hemen sonra Paleolitik sanatla ilgilenmeye başlayan Breuil, yaşamının çoğunu Fransa'nın güneyi ve

Breuil
Boyer — H. Roger - Viollet

İspanya'nın kuzeyinde, II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında da Afrika'nın güneyinde incelemeler yaparak geçirdi. 1910'dan başlayarak Paris'teki İnsan Paleontolojisi Enstitüsü'nde, 1929'dan 1947'ye değin Collège de France'ta öğretim üyeliği yaptı.

Sayıları 600'ü aşan ve mağara resimlerinin kendi eliyle yaptığı kopyalarını içeren yayınları arasında *La Caverne de Altamira* (1906; Émile Cartailhac ile birlikte, Altamira Mağarası); *La Caverne de Font-de-Gaume...* (1910; Louis Capitan ve Denis Peyrony ile birlikte, Font-de-Gaume Mağarası...) ve gene *Les Combarelles* (1924; Capitan ve Peyrony ile birlikte) yer alır. *Quatre cents siècles d'art pariétal* (1952; Mağara Sanatının Kırk Binyılı) adlı yapıtı, onun bu alandaki etkinliklerinin ne kadar geniş kapsamlı olduğunu gösterir. "Les Subdivisions du Paléolithique supérieur et leur signification" (1912; Üst Paleolitik'in Alt Bölümleri ve Anlamları) adlı yazısında, geçerliliğini bugün de koruyan bir sınıflandırma düzeni kurmuştur. Alan H. Broderick 1963'te Breuil'in bir yaşamöyküsünü yayımlamıştır.

Brevoortia, *Clupeidae* familyasından, Atlas Okyanusu kıyılarında yaşayan birkaç türü içeren balık cinsi. Yağ, balık unu ve gübre üretiminde yararlanılan *Brevoortia* türlerinin gövdesi oval, başı iri, pulları

Brevoortia tyrannus

Chicago Doğa Tarih Müzesi'nden Loren P. Woods'un çizimi
gözetimi altında Tom Dolan tarafından
Encyclopedia Britannica için özel olarak çizilmiştir

dişlidir. Erişkinlerin uzunluğu 35-40 cm, ağırlıkları en çok 0,5 kg'dır. Kanada'dan Güney Amerika'ya kadar uzanan sularda büyük sürüler halinde yaşar, yüzerken ağızlarını ve solungaç kapaklarını açıp sudaki planktonları süzerek beslenirler. Yıl boyunca değişik yerlere döktükleri, suda yüzebilen yumurtaları iki gün içinde açılır. Yavrular hızla büyür ve yaklaşık üç yılda olgunlaşır.

Brevoortia türleri her yıl büyük miktarlarda tutulur. Bu balıklardan elde edilen ve daha çok hayvan yemi olarak kullanılan balık unu, ilerde insanlar için de ucuz ve kolay elde edilen bir protein kaynağı olabilir.

Brewster, Sir David (d. 11 Aralık 1781, Jedburgh, Roxburghshire - ö. 10 Şubat 1868, Allerby, Melrose, Roxburghshire, İskoçya), optik ve kutuplanma ışık (tüm dalgaların aynı düzlem üzerinde bulunduğu ışık) alanlarındaki deneyel çalışmalarıyla tanınan İskoçyalı fizikçi. Işık, yansıtıcı bir yüzeye belli bir açıyla (kutuplanma açısı) düştüğünde yansıyan ışık tümüyle kutuplanır. Brewster, kutuplanma açısı ile yansıtıcı cismin kırılma indisi arasında basit bir matematiksel bağıntı buldu. Saydam olmayan ya da elde ancak pek küçük örnekleri bulunan maddelerin kırılma indisinin belirlenmesinde bu yasanın yararlanılır.

Edinburgh Üniversitesi'nde rahiplik eğitimi gören Brewster, bilime olan ilgisi nedeniyle bu mesleği bırakarak 1799'da ışıklı ilgili araştırmalara girişti. En önemli çalışmaları kutuplanma, metallere yansıma ve ışığın soğurulması üzerinedir. 1815'te Royal Society üyeliğine seçildi, ertesi yıl kaleydoskopu buldu.

1831'de "sir" unvanı aldı. 1840'ların ilk yarısında, iki farklı noktadan görünüşleri içeren iki resmi birleştirerek üç boyutluluk etkisi yaratan stereoskopu, aygıtı merceklerle ekleme yoluyla geliştirdi. İngilizleri fener kulelerinde hafif, yassı Fresnel mercekleri kullanmaya ikna edenler arasındaydı. 1838'de St. Andrew Üniversitesi'nde United College of St. Salvador and St. Leonard'ın yöneticisi oldu. 1859'da Edinburgh Üniversitesi'nin rektörlüğüne getirildi. Yayımlanan pek çok yapıtı arasında en önemlileri *Treatise on Optics* (1831; Optik Üzerine İnceleme) ve *Memoirs of the Life, Writings and Discoveries of Sir Isaac Newton*'dur (1855; Sir Isaac Newton'ın Yaşamı, Yazıları ve Buluşları).

Brewster, Kingman, Jr. (d. 17 Haziran 1919, Longmeadow, Massachusetts, ABD - ö. 8 Kasım 1988, Oxford, İngiltere), ABD'li eğitimci ve diplomat. Yale Üniversitesi'ndeki rektörlüğü sırasında, öğrenci gösterileri karşısındaki tutumuyla tanınmıştır.

Boston'da özel bir okulda ve Yale'de öğrenim gördü. Bir süre Washington. D. C.'de çalıştıktan ve deniz kuvvetlerinde avcı pilotu olarak II. Dünya Savaşı'na katıldıktan sonra Harvard Hukuk Okulu'na girdi, 1948'de mezun oldu. Ertesi yıl, Marshall Planı uygulamasının yönetimine yardımcı olmak amacıyla Avrupa'da çalıştı. Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde (MIT) kısa süre ekonomi konusunda araştırma görevlisi olarak çalıştıktan sonra 1950'de Harvard Hukuk Okulu öğretim kadrosuna girdi.

1960'ta, Yale rektörü A. Whitney Griswold tarafından dekanlığa atandı. Aynı zamanda, Yale Hukuk Okulu'nda profesör oldu. Griswold'un ölümü üzerine (1963) Yale rektörlüğünü vekâleten Brewster üstlendi ve birkaç ay sonra da rektörlüğe geldi. Böylece, 1900'den sonra ilk kez bir hukukçu ve doktorasız öğretim üyesi Yale'de rektör oluyordu.

Brewster rektörlüğü sırasında fen bilimleri eğitiminin düzeyini yükseltmeye çalışırken, üniversitenin, zaten ileri olduğu beşeri bilimlerde dalında da gerilememesine özen gösterdi. Öğrenci kabul politikasını yumuşatarak daha fazla Siyah öğrenci alınmasını ve 1969'da, o zamana değin bir erkekler üniversitesi durumunda olan Yale'in kapılarının, kız öğrencilere de açılmasını sağladı.

Bazı eski mezunların sert eleştirilerine karşın, ABD'nin Vietnam Savaşı'nda oynadığı rolü kamuoyu önünde eleştirdi ve askerlik kurallarındaki haksızlıklara dikkati çekti. Protesto gösterilerini desteklemesi yemi tepkilere yol açıtıysa da, 1970'lerin başlarında birçok üniversite çatışmaları çalkalanırken Brewster, Yale'de öğretimin görece olaysız bir biçimde sürmesini sağlamayı başarmıştı. Bununla birlikte tutumu, mezunların mali desteklerini azaltmalarına neden oldu.

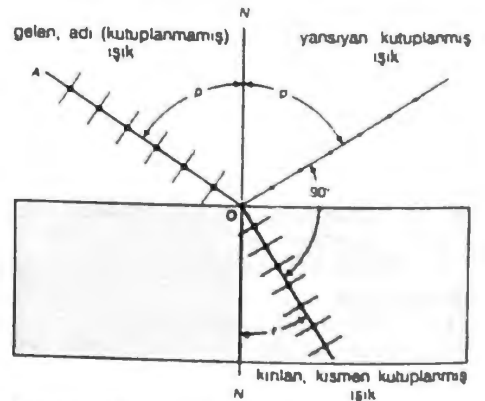
1977'de Başkan Jimmy Carter'ın İngiltere büyükelçiliğine atadığı Brewster 1981'e değin bu görevi sessiz bir biçimde sürdürdükten sonra özel bir hukuk şirketinde çalışmaya başladı. *Antitrust and American Business Abroad* (1959; yb 1981; Antitröst Yasası ve Yurtdışındaki Amerikan Şirketleri) adlı bir kitabı bulunan Brewster, 1986'da Oxford'daki University College'in başkanlığına getirildi ve ölümüne değin bu görevi sürdürdü.

Brewster koltuğu, 17. yüzyıl ortalarında New England'da üretilen bir koltuk türü. Tornada çekilerek biçimlendirilmiş, birbirine dik açılarla birleşen ahşap parçalardan oluşur. Yüksek arkalık dikmelerinin üstünde dekoratif tepelikleri vardır. Oturma yeri genellikle hasırdan örülerek yapılmıştır.

Adını William Brewster'dan alan Brewster koltuğu, benzer bir tür olan Carver sandalyesinden(*) daha ağır ve daha süslüdür.

Brewster yasası, bir ışık ışınının maksimum kutuplanmasının (yalnızca bir düzlemde titreşme), bu ışının, saydam bir ortamın yüzeyine, yansıyan ve kırılan ışınlar arasındaki açı 90° olacak biçimde düşürülmesiyle elde edileceğini belirleyen yasa. İlk olarak 1811'de İskoçyalı fizikçi Sir David Brewster tarafından ortaya konmuştur.

Çizimde, belirli bir dalgaboyundaki adi (kutuplanmamış) bir ışık ışınının, su ya da cam gibi saydam bir ortamın yansıtıcı yüzeyine geliş görülmektedir. Sayfa düzleminde titreşen dalgalar, ışını kesen kısa çizgilerle, sayfa düzlemine dik olarak titreşenler ise noktalarla gösterilmiştir. Gelen ışın ile normalin (yansıtıcı yüzeye dik olan ON doğrusu) içinde bulundukları gelme düzlemi (AON), sayfa düzleminde. Gelen ışık dalgalarının büyük bölümü normalle r açısı yapacak biçimde kırılarak su (ya da cam) yüzeyinden geçer, kalan bölümü de yüzey

Brewster yasası

tarafından yansıtılır. Geliş açısının belirli bir değeri (p) için, yansıyan ışık dalgalarının tümü gelme düzlemine (yani sayfa düzlemine) dik olarak titreşecekler ve yansıyan ışıkla kırılan ışık, aralarında 90°'lik bir açı olacak biçimde ayrılacaktır. Geliş açısının bu durumu sağlayan değerine kutuplanma açısı adı verilir. Brewster yasası, havadan

geçerek saydam bir maddeye giren ışık için maddenin kırılma indisinin (her maddenin kendine özgü sabit bir sayı), kutuplanma açısının tanjantına eşit olduğunu da belirler. Örneğin, belirli bir dalgaboyundaki ışığın belirli bir cam türü için kırılma indisi 1,575'tir. Bu sayı, bu ışık ve bu cam türü için kutuplanma açısı olan $p=57^{\circ}35'$ açısının tanjantına eşittir.

Breytenbach, Breyten, takma adı JAN BLOM (d. 16 Eylül 1939, Bonnievale, Güney Afrika), Afrikaner dilinde ürün veren başlıca şairlerden. Güney Afrika'daki ırk ayrımı politikasına karşı çıkmış, ülkesinden sürülmüş ve Fransız yurttaşı olmuştur.

17. yüzyılda Güney Afrika'ya, Kaaprovinsie'ye yerleşmiş bir Afrikaner ailesinin oğluydu. Bir süre, İngilizce öğrenim veren Cape Town Üniversitesi'ne devam ettiyse de 20 yaşında Avrupa'yı dolaşmak uğruna okulu bıraktı. 1961'de Paris'e yerleşti. İlk şiir kitabı *Die ysterkoei moet sweet* (Demir İneğin Terlemesi Gerek) ile düzyazılarından oluşan *Katastrofes* (Felaketler) 1964'te yayımlandı. Bunları izleyen şiir kitapları da Güney Afrika'da büyük ilgiyle karşılandı. 1973'te Breytenbach'ın, Güney Afrika hükümetinin Renkli olarak sınıflandırdığı Vitenamalı kansiyalı birlikte Güney Afrika'ya gitmesine izin verildi. 1975'te sahte bir kimlikle dolaşırken yakalandı; terörist olduğu gerekçesiyle tutuklanarak dokuz yıl hapis cezasına çarptırıldı; cezası sonradan yedi yıla indirildi. Hapiste yazmayı sürdürdü; *'n Seisoen in die Paradyse* (Cennette Bir Mevsim) 1976'da, gene hapiste yazdığı *Mouiroir: Bespielelende notas van 'n roman* (Mouiroir: Bir Romanın Ayna Notları) 1983'te yayımlandı. Tutuklanmasını ve hapiste geçirdiği dönemi anlattığı *The True Confessions of an Albino Terrorist* (1984; Bir Albino Teröristin Gerçek İtirafı) Breytenbach'ın dünyadaki ününü pekiştirdi. Birkaç edebi türün özelliklerini birleştiren deneysel romanı *Memory of Snow and of Dust* (Karın ve Tozun Anısı) 1989'da yayımlandı.

Brezilya, resmî adı BREZİLYA FEDERATİF CUMHURİYETİ, Portekizce REPÚBLICA FEDERATIVA DO BRASIL, Güney Amerika kıtasının yaklaşık yarısını kaplayan ülke. 8.511.965 km²'lik yüzölçümüyle dünyanın beşinci büyük ülkesidir. Güney Amerika'nın Atlas Okyanusuna bakan kıyılarının yüzde 40'ı (yaklaşık 7.400 km) Brezilya sınırları içinde kalır. Brezilya'nın gerek kuzeyden güneye uzunluğu, gerekse doğudan batıya genişliği yaklaşık 4.300 km'dir. Ekvador ve Şili dışında kıtanın bütün ülkeleriyle sınırı vardır. Güneyinde Uruguay, güneybatısında Arjantin, Paraguay ve Bolivya, batısında Peru, kuzeybatısında Kolombiya, kuzeyinde ise Venezuela, Guyana, Surinam ve Fransız Guyanası yer alır. Nüfusu (1991 tah.) 153.322.000, başkenti Brasília'dır.

DOĞAL YAPI

YÜZEY ŞEKİLLERİ. Ülke topraklarının büyük bölümü tepelik yaylalar, platolar ve alçak dağlardan oluşur. Ova olarak tanımlanabilecek çok az alan vardır. En büyük ovalar Yukarı Amazon Havzasında yer alır. Brezilya, Yukarı Paraguay Irmağı Havzasının bir bölümünü de Bolivya ile paylaşır. Önemli sayılabilecek kıyı ovası yok gibidir.

Amazon'un güneyindeki Brezilya Platosu ile kuzeyindeki Guyana Platosu jeolojik köken ve yüzey şekilleri bakımından benzerlikler gösterir; her iki

oluşum da Prekambriyen Zamanın (y. 4 milyar - 570 milyon yıl önce) erken evrelerinde biçimlenmiştir. Deniz düzeyinden yüksekliği 300-900 m arasında değişen Brezilya Platosu üzerinde, çoğu güneydoğuda olmak üzere birkaç dağ yer alır. Ülkenin en yüksek noktalarından biri, Geç Prekambriyen kayalarından oluşmuş Bandeira Dağı (2.890 m) Brezilya Platosu üzerinde, Minas Gerais ile Espírito Santo sınırının yakınındadır. Brezilya ve Guyana platolarının büyük bölümü Paleozoyik (Birinci) Zamanın (y. 570-225 milyon yıl önce) tortul kayalarla örtülmüştür. Bu kayaların üzerinde, özellikle São Paulo ile öteki güney eyaletlerinde Triyas Döneminde (y. 225-190 milyon yıl önce) oluşmuş yumuşak, kırmızımsı kumtaşları yer alır. Güneydeki Paraná Platosu, dünyanın en büyük lav platolarından biridir. Ülkenin en yüksek noktası Neblina Doruğu (3.014 m), Venezuela sınırında Guyana Platosunun Brezilya içinde kalan kesimindedir.

Brezilya Platosunun güneyinde Rio de la Plata Havzası yer alır. Doğusunda, dimdik bir eğimle birdenbire 760 m alçalan Serra do Mar'ın ayırdığı dar kıyı düzlüğü, kuzeyinde ise deniz düzeyinden yüksekliği genellikle 250 m'nin altında kalan Amazon Havzası bulunur. Salvador'dan Pôrto Alegre'ye kadar uzanan Serra do Mar, Frio Burnunun kuzeyinde çeşitli ırmağın yataklarıyla parçalanır. Vitoria'nın kuzeyinde denize ulaşan Doce Irmağı bu bölgede platodan kıyıya ulaşım sağlayan önemli bir yoldur.

Brezilya kıyılarında gerçek anlamda ova bulunmamakla birlikte, kıyidilleri ile lagünlerden oluşan ve genişliği yerine göre değişen bir şerit yer alır. Bu şerit üzerinde kilometrelerce boyunca kumsallar uzanır, yer yer kumullar görülür. Güneyde ülkenin iki

ile dünyada denize en hızlı su döken ırmağıdır.

Amazon Havzasının yaklaşık üçte ikisi Brezilya içinde yer alır ve ülke topraklarının yüzde 45'ini kaplar. Güneyde Tocantins, Araguaia, Xingu, Tapajós ve Madeira ırmakları, kuzeyde ise Negro, Amazon'un en büyük kollarıdır. And Dağlarının doğu tabanında en geniş yerine ulaşan Amazon Havzası doğuya doğru daralır, Atlas Okyanusuna doğru yeniden genişlemeye başlar. Manaus'un doğusunda, kuzeydeki Guyana Platosu ile güneydeki Brezilya Platosunu yalnızca çok dar bir ova ayırır. Uzunluğu 6.500 km'yi bulan Amazon Irmağının ana kolunun hemen bütün kesimlen ulaşım elverişlidir. Ama kolları üzerinde su ulaşımını, Brezilya Platosundan inen çarpanlar engeller. Amazon'un yumuşak bir eğimle akması da hidroelektrik enerji üretiminde ve sulamada ırmaktan geniş biçimde yararlanılmasını önler.

Ülkedeki ikinci büyük ırmağın sistemi Paraguay, Paraná ırmakları ile Rio de la Plata oluşturur. Paraná Irmağı, Minas Gerais bölgesinin güneyinden başlayarak güneye doğru akar. Serra do Mar üzerinde Santos yakınlarından doğan Rio de la Plata ise önce batıya, sonra güneye yönelerek Arjantin'de Buenos Aires yakınlarında denize ulaşır. Bu ırmakların hiçbirisi kısa mesafeler dışında ulaşım elverişli değildir. Ama ülkenin hidroelektrik enerji üretiminin büyük bölümü Paraná Irmağı üzerindeki barajlardan sağlanır. Yapımı 1985'te tamamlanan 12.600 mW gücündeki Itaipu Barajı dünyanın en büyük barajıdır.

São Francisco Irmağı bütünüyle Brezilya içinde akan ırmakların en büyüğüdür. Paraná ve Tocantins ırmakları gibi o da Brezilya Platosunda doğar; yaklaşık 1.700 km kuzeye doğru aktıktan sonra doğuya dönerek

Iguaçu Irmağının yaklaşık 80 m yükseklikten yüzlerce çağlayan halinde dökülerek oluşturduğu Iguaçu Çavlanı
Manley - Shostal / EB Inc

büyük lagünü Patos ve Mirim, kıyidilleriyle denizden ayrılır. Kıyı şeridinde, demirlemeye elverişli bazı derin doğal limanlar da bulunur. Bunlardan Guanabara Körfezinin kıyısında Rio de Janeiro ile Niterói, Todos os Santos Körfezinin kıyısında ise Salvador kentleri kurulmuştur.

AKARSU VE GÖLLER. Brezilya Platosunda üç büyük ırmağın sistemi yer alır. Kuzeyde, bini aşkın kolu bulunan Amazon Irmağı 5.780.000 km² ile dünyanın en geniş ırmağın havzasını oluşturur. Amazon, 180.000 m³/sn

denize kavuşur. São Francisco Irmağının bazı kesimlerinde ulaşım yalnızca küçük ırmağın tekneleriyle yapılabilmektedir; son 300 km'lik bölümü büyük gemilerin ulaşımına da elverişlidir. Irmak üzerindeki en önemli enerji tesisi Paulo Afonso'daki hidroelektrik santralidir. Sulanan ekili alanlarda 1970'lerde gerçekleşen hızlı artışın önemli bölümü São Francisco ve Rio de la Plata havzalarında sağlanmıştır.

Brezilya topraklarında çok sayıda küçük ırmağın da bulunur. Bunlardan bazıları yerleşimin yoğun olduğu bölgelerde aktığı

için büyük önem taşır. Paraíba, Doce, Parnaíba ve Jacui ırmakları gerek ulaşım, gerek tarımsal üretim açısından bunların en önemlileridir. Patos Lagününe boşalan Jacui Irmağı, özellikle Pôrto Alegre'ye yönelik kömür taşımacılığı dolayısıyla üzerinde en çok yük taşıyan su yollarından biridir.

Brezilya Platosunun güney kesimi, toprağın koyu mor rengi dolayısıyla *terra roxa* olarak adlandırılır ve kahve üretimiyle ünlüdür. Kuzeydoğu kıyı şeridinin belirgin özelliği ise zengin killi topraklardır; ama bu şeridin hemen gerisinde toprak niteliği düşer.

İKLİM. Brezilya'da gerek sıcaklık, gerek yağış bakımından aşırı iklim farklılıkları görülmez. Ekvator bölgelerinde bile sıcaklık çok yüksek değildir. Yıllık ortalama sıcaklık 25-26°C'dir; en sıcak ve en soğuk aylar arasında sıcaklık farkı 2,6°C dolayındadır. Ülkenin en sıcak bölgesi olan kuzeydoğu kesiminde kuru mevsim sırasında sıcaklık 38°C'nin üzerine çıkar. Rio de Janeiro'da ise en sıcak ay ortalaması 27°C, en soğuk ay ortalaması 22°C'dir. Brezilya Platosunda sıcaklık, kıyı kesiminden birkaç derece daha düşüktür. Ayrıca São Paulo eyaletine kadar olan bölgede her kış don olayı görülür.

Ülkenin büyük bölümü genellikle orta düzeyde yağış alır. Amazon Havzası boyunca yıllık yağış ortalaması 2.000-3.000 mm arasında değişmekle birlikte, bazı alanlarda bu miktar 5.000 mm'ye çıkar. Buna karşılık kuzeydoğuda sık sık kuraklık yaşanır. Kuzeydoğudaki São Francisco Havzasında yıllık yağış ortalaması 625 mm'dir; bu miktarın 250 mm'nin altına düştüğü de sık sık görülür. Bu bölgeler dışındaki yerlerin büyük bölümüne yılda 1.000-1.500 mm arasında yağış düşer. Amazon Havzası hemen her mevsim yağış almakla birlikte yağışlar ocak-haziran arasında yoğunlaşır. Ülkenin öteki bölgelerinin büyük kesiminde ise kışlar kurak geçer, yağışlar aralık-nisan arasındaki yaz mevsimi boyunca görülür.

BİTKİ ÖRTÜSÜ VE HAYVAN VARLIĞI. Gerek iklim, gerek toprak yapısı ile akaçlamadaki farklılaşma bitki örtüsünde de kendisini gösterir. Ülkenin genel olarak zengin ve değişken, tropik bir bitki örtüsü vardır. Amazon Havzası ile kıyı şeridinin bol yağış alan kesimlerinde yaprakdökme tropik ağaçlardan oluşmuş yağmur ormanları (*savanna*) uzanır. Yağışların Amazon Havzasına göre daha az olduğu ve yıl içinde bir kurak mevsim yaşanan bölgelerdeki ormanlarda ağaçlar daha bodurdur; bazı türler kurak mevsimde yapraklarını döker. Bodur ağaçlı ormanlar Natal'dan güneydeki Porto Alegre'ye kadar dar bir şerit boyunca uzanır ve Minas Gerais'in güneyi ile São Paulo eyaletinde geniş bir alan kaplar. Kuzeydoğudaki kurak bölgede yaprakdöken bodur bitkilerden oluşmuş *caatinga* olarak bilinen fundalıklar bulunur. Amazon Havzasının ormanlık bölgesinin güneyinde, ayrıca daha az yağış alan orman bölgelerinin batısındaki iç kesimlerin büyük bölümünde, gene yaprakdöken bodur ağaçlar ile savan karışımı bir bitki örtüsüne (*campo cerrado*) rastlanır. Bu bölgelerde yer yer gerçek savan da (*campo limpo*) görülür. Yukarı Paraguay Irmağının her yıl taşması yüzünden sel suları altında kalan kesimlerde savan ve palmiye karışımı bir bitki örtüsü ağırlıktadır.

Ülkenin güney bölgelerini ise başlıca iki tür bitki örtüsü kaplar: Yüksek otlardan oluşan çayırliklar ve geniş otlak kalıntıları, São Paulo eyaletindeki Sorocaba'dan başlayarak Rio Grande do Sul eyaleti boyunca Uruguay'a kadar uzanır. Orman alanlarında ise arokarya (*Araucaria*) ağaçları çoğunluktadır. Bu ormanlarda *maté* olarak bilinen

Paraguay çayının elde edildiği bodur ağaçlar da (*Ilex paraguariensis*) bulunur. Nüfusun daha seyrek olduğu kuzey kesimlerde ise dünyada başka örneği bulunmayan değişik bitki türlerinin görüldüğü yabani bir bitki örtüsü egemendir.

Ekili ve dikili alanlar ülke topraklarının yüzde 8,9'unu oluşturur. Bu alanlar çoğunlukla Rio de la Plata Havzası ile kıyı kesiminde yer alır.

Brezilya topraklarında yaşayan hayvan türleri arasında, jaguar ile birlikte kedigiller (*Felidae*) familyasının başka birçok türü, tembelhayvan, karıncayiyen, tapir ve armadillo sayılabilir. Amazon bölgesinde yaklaşık 50 değişik türde yassı burunlu maymun yaşar. Ayrıca değişik yılan ve kemirici türleri, pupağan çeşitlerine ve genellikle çokrenkli olan kuşlara rastlanır. Amazon Irmağında manatı adıyla tanınan memeli bir su hayvanı yaşar, ayrıca dev salyangozlar görülür. Böcek türleri ise çok çeşitlidir.

YERLEŞME DOKUSU Brezilya yerleşme dokusu yönünden altı ana bölgeye ayrılabilir: Kuzey, Kuzeydoğu, Güneydoğu, São Paulo, Güney ve Ortabatı.

Brezilya yağmur ormanlarının büyük bölümünü ve Amazon Havzasının orta kesimini kaplayan Kuzey bölgesinde temel sorun nüfus azlığıdır. Ayrıca toprak tahlil üretimi ne elverişli değildir. Tarımla uğraşan birkaç bin Brezilyalı ve yabancı göçmen, Amazon Irmağının uzağındaki yüksek kesimlere yerleşmiştir. Eskiden dünyanın tek doğal kauçuk kaynağı olan bölge, kauçuk ticaretindeki parlak dönemin 1910'da sona ermesi üzerine zamanla terk edilmiş, kauçuk üretimi yeniden canlandırmak için harcanan çabalar ise yeterli işgücü sağlayamadığı için başarısızlığa uğramıştır. 1950'lerin sonlarında bölgeye yerleşen Japonlar, spekülatif amaçlı yeni bir plantasyon akımı başlattıysa da bölge kaynaklarının büyük bölümüne henüz el değmemiştir. Belem'den batıya doğru uzanan doğu-batı karayolu boyunca yeni bir "öncü" bölge yerleşime açılmaktadır.

Kuzeydoğu bölgesinde, doğu kıyısının kararlı ve düzenli yağış almasına karşılık, öteki kesimler sık sık sel ve kuraklıkla karşılaşır; üstelik bu bölgelerde nüfus yoğunluğu oldukça yüksektir. Brezilya tarihinde yüksek refah düzeyine ulaşmış ilk

Bahia'da ise şeker kamışı çiftliklerinin batısında kalan yörede tutun yetiştirilir. Bölgenin önemli bölümünü de otlaklar kaplar, bu yörelerde sığır ve keçi yetiştiriciliği ağırlıktadır. Uzun bir tarihsel ve kültürel geçmişi paylaşan Kuzeydoğu halkı, Brezilya'nın öteki bölgelerine oranla çok daha fazla bütünleşmiştir.

Güneydoğu bölgesinin bataklıklarla kaplı kıyı şeridinin hemen gerisinde Serra do Mar yükselir. Bölgede 1698'de altın, hemen ertesinde de elmas bulunmuş ve 1700-1800 arasında Güneydoğu büyük ölçekli yerleşmelere sahne olmuştur. Altın üretimi 1800'den sonra gerilemişse de altın çıkarımının yerini alan şeker kamışı ve kahve üretimi bölgenin canlılığını koruyabilmesini sağlamıştır. Bölge topraklarının büyük bölümü sığır otlatmakta kullanılır; ayrıca mısır, pirinç ve fasulye ekilir. Güneydoğu madencilik bakımından taşıdığı eski önemi 20. yüzyılda yeniden kazanmıştır. Günümüzde Lafaiete'de demir cevheri, Espinhaço Dağları yöresinde manganez ve kireçtaşı çıkarılır. Sanayide kullanılan elmas ve kuvars kristali de bölgede çıkarılan değerli madenler arasındadır. Bölgenin en büyük kenti olan Rio de Janeiro, sanayi üretimi açısından São Paulo'dan sonra ülkede ikinci sırayı almaktadır. Minas Gerais'in güneyi ile Rio de Janeiro eyaletinde çok sayıda sanayi yerleşmesi vardır.

Yönetmelik bakımdan Güneydoğu bölgesi içinde yer alan São Paulo, gösterdiği olağanüstü ekonomik gelişme nedeniyle ayrı bir bölge olarak değerlendirilir. 18. yüzyılda Güneydoğu bölgesindeki altın yataklarına açılan bir kapı işlevi gören São Paulo, 1850-1930 arasında kahve üretimi sonucunda ayrı bir bölge olarak biçimlendi. 1930'lardan sonra da bir sanayi merkezi biçiminde gelişti, 1954'te ülkenin en büyük kenti oldu. São Paulo bölgesinin iç kesimlerinde kahve, şeker kamışı, pamuk, portakal ve sığır yetiştirilir. São Paulo, kakao, tütün ve madenler dışında her türlü üretim dalında ülke çapında ilk sırayı alır.

Yüzey özellikleri bakımından São Paulo'ya benzeyen Güney bölgesine Portekizliler başlangıçta önem vermediler ve bölgenin

Brezilya'nın önde gelen ticaret limanlarından Recife
ABC Ajanları

bölge olan Kuzeydoğu'da daha 16. yüzyılda Portekizliler Afrikalı köleleri getirerek büyük ölçekli şeker kamışı çiftlikleri kurmuşlardır. Pernambuco ve Bahia kesimlerinde iç piyasa için şeker üretimi bugün de sürmektedir. Rio Grande do Norte'de ise büyük alanlarda pamuk ekimi yapılır. Paraíba eyaletinde sisal, Pernambuco'da kahve,

büyük bölümünü Yerlilere bırakular. Yalnızca büyük otlakların bulunduğu yörelere yerleşerek Güneydoğu'daki madencilere satmak üzere sığır ve katır yetiştirdiler. Alman göçmenler 1822'de Rio Grande do Sul ve 1850'de Santa Catarina yöresine yerleşti; Almanları İtalyanlar, Polonyalılar ve öteki Avrupalılar izledi. Günümüzde

Güney bölgesindeki nüfusun büyük kesimini Avrupalı göçmenlerin torunları oluşturur. Bu bölgede kahve ve şeker kamışı yetişmez; buna karşılık pirinç ekilir ve domuz, sığır, koyun yetiştirilir. Sanayi üretiminin temelini de bu tarımsal etkinlikler oluşturur. Rio Grande do Sul eyaleti, São Paulo ve Güneydoğu bölgelerinin pirinç gereksinmesinin dörtte birini ve kurutulmuş sığır eti (*carne seca*) tüketiminin büyük bölümünü karşılar. Arokarya ormanlarından kereste, odunkömürü ve Paraguay çayı (*maté*) elde edilir; İtalyan yerleşim bölgelerinde ise şarap üretilir. Santa Catarina ve Rio Grande do Sul yörelerinde kömür çıkarılır. Bölgedeki Pôrto Alegre hızla büyüyen bir sanayi kentidir.

Brezilya Platosunun orta kesiminin hemen tümünü kaplayan Ortabatı bölgesindeki bitki örtüsünün önemli bölümü bodur ağaçlarla kaplı savanlardan oluşur. Tarım ve hayvancılığa elverişli olmayan bu bitki örtüsü nedeniyle bölgede nüfus yoğunluğu düşüktür.

1985 nüfus verilerine göre Brezilya'nın başlıca kentleri şunlardır: São Paulo (10.099.086), Rio de Janeiro (5.615.149), Belo Horizonte (2.122.073), Salvador (1.811.367), Fortaleza (1.588.709), başkent Brasília (1.576.657), Recife (1.289.627), Curitiba (1.285.027), Pôrto Alegre (1.275.483).

NÜFUS

Brezilya, Güney Amerika'nın en kalabalık ülkesidir. Nüfusu Meksika, Arjantin ve Kolombiya'nın toplam nüfusuna eşit, bütün Güney Amerika nüfusunun yarısı kadardır. Etnik kökenleri farklı topluluklardan oluşan Brezilya nüfusu zamanla ortak bir dili ve dini paylaşan türdeş bir toplum niteliği kazanmıştır. Çoğunlukla Tupi-Guarani grubundan olan Yerli nüfus, Portekiz sömürge yönetimi süresince büyük ölçüde azalarak günümüzde birkaç yüz bine inmiştir. Ülkedeki Siyah nüfus, Portekizli sömürgecilerin 16. yüzyıldan sonra Afrika'dan getirdiği kölelerin torunlarıdır. Beyaz

nüfusun büyük bölümü Portekizli göçmenlerin soyundan gelir. Sömürge dönemi boyunca Brezilya'ya yalnızca Portekizliler gelmiş, ancak 1822'de bağımsızlık ilan edildikten sonra başka ülkelerden de göç başlamıştır. 19. yüzyıl sonuna değin, ülkeye 5 milyon göçmen geldiği sanılmaktadır. Portekizlilerin dışındaki Avrupalılar arasında Almanlar, İspanyollar, İtalyanlar, Suriyeliler ve Lübnanlılar sayılabilir. Ülkeye Doğu Avrupalıların yanı sıra, özellikle 1928-35 döneminde Japonlar da yerleşmiştir.

Brezilya nüfusunun yüzde 90'ı Atlas Okyanusuna kıyısı olan eyaletlerde yaşar. Ülke topraklarının yüzde 65'ini içine alan Amazon ve Ortabatı bölgelerinde ise nüfusun yüzde 10'u yerleşmiştir. Siyah nüfus Bahia, Rio de Janeiro, Maranhão ve Minas Gerais'te daha yoğundur. Buna karşılık beyazlar, güney eyaletlerinde çoğunluktadır. Yerli nüfus ise Amazon bölgesinin en ücra kesimlerinde varlığını sürdürmektedir. Beyazların toplam nüfus içindeki oranı gitgide artmaktadır. 1980 verilerine göre beyazlar toplam nüfusun yüzde 53'ünü, Mulattolar yüzde 22'sini, Mestizolar yüzde 12'sini, Siyahlar yüzde 11'ini, Yerliler ise yüzde 0,1'ini oluşturur.

1940'ta Brezilya nüfusunun yüzde 30'u kentlerde yaşarken 1990'da bu oran yüzde 75'e ulaşmıştır. Yıllık nüfus artış hızı (1985-90) yüzde 20,7'dir; nüfus yoğunluğu (1991) km²'de 18 kişidir. Doğum oranı (1985-90) binde 28,6, ölüm oranı binde 7,9'dur. Ortalama ömür erkeklerde 62,3, kadınlarda ise 67,6 yıldır. Doğum oranı ve çocuk ölümlerinin sayısı yoksul kesimlerde daha yüksektir.

Resmî dil, Afrika dillerinin etkisi altında kısmen dönüşüme uğramış ve zenginleşmiş olan Portekizcedir. Bazı Yerli kabileler ile az sayıda göçmen toplulukları dışında Brezilyalılar bu dili konuşur.

1889'dan bu yana ülkede resmî din olmasına karşın, Brezilya halkının hemen tümü Katoliklerdir. Brezilya halkı, dünyada Katolikliğe bağlı en büyük nüfus grubunu oluşturur. Bununla birlikte Yerliler ve Afrikalılar eski tapınma biçimlerini ve inançlarını tümüyle bırakmamışlardır. Beyaz göçmen toplulukları arasında da Protestan ve

Ortodoks kiliselerine bağlı olanlar bulunduğu gibi, Japon kökenliler Budacılığa ve Şinto dinine bağlılıklarını sürdürürler.

EKONOMİ

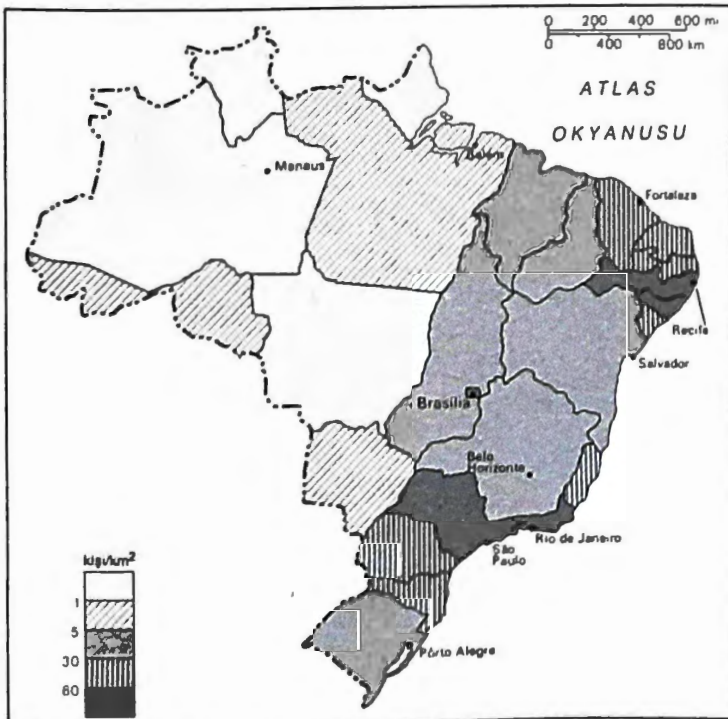
Brezilya'da tarım, ticaret ve sanayiye dayanan gelişmekte olan bir piyasa ekonomisi yürürlüktedir. 1989 verilerine göre 375.146.000 ABD Doları olan gayri safi milli hasıla (GSMH) nüfustan daha hızlı artmaktadır. Aynı yılın verilerine göre 2.550 ABD Doları olan kişi başına milli gelir ise Güney Amerika ülkeleri ortalamasının üstündedir. GSYİH'de imalat sanayisinin payı (1989) yüzde 27, tarımın payı yüzde 7,8, ticaretin payı yüzde 7,1, mali kuruluşlar, kamu yönetimi ve savunmanın payı yüzde 40,9, ulaştırma ve iletişimin payı yüzde 5,1, madencilik payı yüzde 1,4'tür. Toplam istihdamda (1989) tarımın payı yüzde 24,2, hizmetlerin payı yüzde 29,4, imalat sanayisi ve madencilik payı yüzde 15,3, ticaretin payı yüzde 11,6, inşaatın payı yüzde 6,3'tür. Kahve, şeker, kakao, soya fasulyesi gibi tarım ürünlerinin üretim ve ihracatında dünya ölçeğinde ilk sıralarda yer alan Brezilya, otomotiv, çelik ve gemi yapımı gibi sanayi kollarında da dünyanın önde gelen ülkelerindendir. Bu nedenle Brezilya, sanayileşmiş bir az gelişmiş ülke olarak tanımlanabilir.

II. Dünya Savaşı sonundan 1980'lere değin Brezilya ekonomisinin belirgin özellikleri oldukça yüksek enflasyon ve hızlı büyüme olmuştur. Hızlı büyüme ve sanayileşmede ağırlıklı rol oynayan kamu kesiminin yanı sıra, yerli ve yabancı özel yatırımlar da önem kazanmıştır. Özellikle 1960'lardan bu yana üç sektör arasında ortak yatırımlara gitme eğilimi artmıştır. 1970'lerden sonra önemli bir sanayi ürünleri ihracatçısı duruma gelen Brezilya, hızlı büyümeyi finanse etmek amacıyla gitgide artan oranda dış krediye başvurduğu için, 1980'lerde dünyanın en borçlu az gelişmiş ülkesi olmuştur. Yüksek enflasyon, Brezilya para biriminin değerinin 1967'den sonra birkaç kez değiştirilmesine yol açmıştır. Mart 1990'da yapılan son değişiklikle bir yeni *cruzado*'nun yerini yeniden bir *cruzeiro* almıştır.

DOĞAL KAYNAKLAR. Brezilya mineral kaynakları bakımından çok zengin olmakla birlikte bunların büyük bölümü henüz işletmeye açılmamıştır. Minas Gerais ve Pará'da geniş demir yatakları vardır; Pará boksit yatakları bakımından da zengindir. Çıkarılan öteki mineraller arasında fosfat, petrol, doğal gaz, kireçtaşı, tuz, asbest, manganez, kaolin, krom cevheri, barit, uranyum, çinko, altın, elmas ve kuvars kristali sayılabilir.

Ülke topraklarının yaklaşık üçte ikisi ormanlarla kaplıdır. Amazon Havzasında ve Atlas Okyanusu kıyılarında daha çok sert odunlu ağaçlara rastlanır. Çevrecilerin tepkileri nedeniyle Amazon Havzasındaki yağmur ormanlarının kesimine sınırlamalar getirilmesi beklenmektedir. Uzun kıyı çizgisi nedeniyle sayısız ırmağa karşın Brezilya'da balıkçılık gelişmemiştir.

Brezilya'da petrol ve doğal gaz üretimi kamu kuruluşları yapılır. Brezilya dünyanın en büyük hidroelektrik enerji potansiyeline sahip ülkelerinden biridir. 1989'da 229,8 milyar kW/saat olan elektrik üretiminin yaklaşık yüzde 90'ı hidroelektrik santrallerden sağlanır. Brezilya'da çıkarılan kömürün düşük nitelikli olmasından dolayı hükümet hidroelektrik enerji üretimine ağırlık vermiştir. Yapımı 1985'te tamamlanan, Paraná Irmağı üzerindeki Itaipu Barajı dünyanın en büyük hidroelektrik barajıdır. Brezilya'daki ilk nükleer santral 1982'de işletmeye açılmıştır. Petrol gereksinmesini azaltmak amacıyla, şeker kamışından elde

Brezilya'da Nüfus Yoğunluğu

edilen alkolün üretimine de ağırlık verilmiştir. Brezilya'da üretilen taşıt araçlarının büyük çoğunluğu, alkolle ya da benzin-alkol karışımı bir sıvı yakıtla çalışacak biçimde imal edilmektedir.

TARIM. GSMH'nin yaklaşık onda birini oluşturan tarım sektöründe çalışanların oranı toplam işgücünün üçte birinden daha azdır. Brezilya dünyanın önde gelen kahve, şeker kamışı ve manyok üreticisidir. Soyafasulyesi, muz, kavunağacı meyvesi, turuncgiller ve avokado üretiminde de dünyanın önde gelen ülkeleri arasında yer alır. Ekili alanların yaklaşık üçte biri mısır, pirinç ve buğday tarımına ayrılmıştır. İhracata yönelik tarımsal üretim genellikle büyük çiftliklerde, ürüne göre emek ya da sermaye yoğun tekniklerle sürdürülür. Buğday, fasulye, mısır ve pirinç üretimi ise aile emeğine dayalı küçük işletmelerde iç tüketime yönelik olarak yapılır. Tarımda verimlilik genel olarak düşüktür. Toprak mülkiyetinin dağılımındaki büyük eşitsizlikler nedeniyle, yeni alanların tarıma açılması girişimlerine karşın toprak reformu önemli ve güncel bir sorundur.

Tarımsal gelirlerinin yaklaşık üçte birini sağlayan hayvancılıkta, büyükbaş hayvan ve domuz stoku bakımından Brezilya'nın dünyada önemli yeri vardır. Ekilebilir toprakların iki katını aşan bir alan otlaklara (yaklaşık yüzde 20) ayrılmıştır. Sığır ve domuz dışında, koyun ve at da yetiştirilir. Süt üretiminde de önemli artışlar sağlanmıştır.

SANAYİ. Brezilya'da iç pazar için üretim yapan, ithal ikamesine dayalı sanayinin kökenleri 20. yüzyıl başlarına değin uzanır. Özellikle 1929 Büyük Bunalımı'ndan sonra ivme kazanan bu sanayileşme sürecinde, dayanıklı tüketim mallarında olduğu kadar ara ve yatırım malları üretiminde de önemli gelişmeler sağlanmıştır. Demir, çelik, taşıt araçları, yedek parça, gemi, selüloz, ferrokrom alaşımlar, işlenmiş petrol ürünleri, kimyasal madde, gübre, savunma sanayisi ürünleri, dokuma, ayakkabı, şeker, tütün, çimento ülkenin başlıca sanayi ürünleridir. 1960'lardan sonra Brezilya'nın sanayi ürünleri ihracatı öncelikle Latin Amerika, daha sonra da dünya pazarlarında giderek önem kazandı. Brezilya, başta otomotiv olmak üzere birçok sanayi dalında, çokuluslu şirketlerin yalnızca bölge pazarlarına değil, gelişmiş ülke pazarlarına dönük üretimde de gitgide daha çok önem verdiği bir merkez oldu. Günümüzde Brezilya, ileri teknoloji gerektiren bilgisayar üretimi gibi dallara da girme çabasıdadır. Ülkede sanayileşme sürecinin bir özelliği de sanayileşmenin bölgeler arasındaki dengesizlikleri artırmasıdır. Sanayi kuruluşlarının büyük çoğunluğu São Paulo Bölgesinde yoğunlaşmıştır.

Brezilya'da sendikal yaşamın kendine özgü bazı özellikleri vardır. Başkan Vargas döneminde (1930-45) yürürlüğe giren ve çalışanların ancak devlet güdümünde örgütlenmesine olanak tanıyan yasal düzenlemeler bugün de yürürlüktedir. Sendikalar ancak işkolu düzeyinde örgütlenebilmekte, her işkolunda birden çok sendikanın kurulmasına ve ülke çapında konfederasyon tipi örgütlenmelere izin verilmemektedir. 1964 askeri darbesinden sonra çalışma yaşamına getirilen yeni yasaklamalarla, sendikaların gücü iyice zayıflatılmak istenmiştir. Ama 1970'lerin sonlarından başlayarak özellikle São Paulo Bölgesinde gelişen sendikal hareket, bu yasakları uygulamada bir ölçüde geçersiz kılmıştır. Bugün, yasal statüye henüz kavuşmamış olmakla birlikte, etkinliğine olanak tanıyan konfederasyon tipi iki örgütlenme, Emekçi Sınıflar Ulusal Konfe-

ransı (CONCLAT) ve Merkezi Emekçiler Birliği (CUT) oluşmuştur.

BANKACILIK VE TİCARET 1965'te gerçekleştirilen düzenlemelerle Brezilya'da bankacılık sistemi yeni bir yapı kazanmıştır. 1965'te kurulan Merkez Bankası'nın para basma ve bankalar sistemini denetleme yetkisi vardır. 1965'e değin merkez bankası işlevi gören, ülkenin en büyük bankası Brezilya Bankası ise, kredi politikalarının düzenlenmesinde önemli rol oynamayı sürdürmektedir. Daha çok hisse senedi piyasası olarak işlev gören sermaye piyasası ise sanayinin finansman gereksinimlerini karşılamakta yetersizdir. 1964'ten sonra uygulamaya başlayan indeksleme yöntemi, enflasyon nedeniyle değer yitiren menkul değerlerin yeniden değerlendirilmesini sağlamıştır.

Brezilya'da GSMH içinde dış ticaretin payı düşüktür. Dış borç ödemelerini gerçekleştirebilmek için ithalatın kısıtlanması ve ihracatın özendirilmesi sonucunda, Brezilya'nın dış ticareti 1981'den bu yana sürekli fazla vermektedir; dış ticaret fazlası 1986'da 10 milyar dolara ulaşmıştır. 1965'te toplam ihracatta yüzde 44 olan kahvenin payı 1990'da yüzde 4'e düşmüş, sanayi ürünlerinin payı ise gitgide artarak toplamın üçte ikisi düzeyine ulaşmıştır. Brezilya'nın en önemli dış pazarları, toplam ihracatın yarısını aralarında paylaşılan ABD ile AET ülkeleridir. Brezilya'nın ithalatının yarısından çoğunu ham petrol ile makine ve elektrikli aletler oluşturur. 1980'lerde Nijerya, Peru ve Irak gibi petrol ihracatçısı ülkelerle karşılıklı ticaret anlaşmaları imzalamıştır.

1980'de kurulan Latin Amerika Entegrasyon Birliği'nin (LAIA) üyesi olan Brezilya'nın 1986'da Arjantin'le imzaladığı anlaşma iki ülke arasındaki ticaretin geliştirilmesini ve sanayileşmenin yeni teknolojilere dayalı biçimde sürdürülmesini amaçlamaktadır. Brezilya-Arjantin işbirliğinin, gelecekte bir Latin Amerika gümrük birliğinin çekirdeğini oluşturması hedeflenmiştir.

ULAŞTIRMA. Brezilya'da kara ve demir yolu ulaşımı oldukça yetersizdir. 1987 verilerine göre toplam 1.663.987 km uzunluğundaki karayollarının ancak yüzde 8'i asfalt kaplıdır. Demiryollarının uzunluğu ise 30.000 km'yi bulur. Kıyı boyunca yapılan ülke içi deniz taşımacılığı, karayollarının gelişmesi ile birlikte 1960 öncesine göre önemini yitirmiştir. Brezilya'nın ırmakları yaklaşık 40.000 km'lik bir ulaşım ağı oluşturur. Özellikle Amazon, São Francisco ve Jacui ırmakları ulaşım açısından önemlidir. Ülkenin deniz ticaret filosu, 1990 verilerine göre her bir 100 gros tonun üzerinde 691 gemiden oluşur. Ülkede 21 uluslararası havalimanı ile birlikte 100'ün üzerinde havalimanı vardır. Hava ulaşımı, karadan ulaşılabilen bölgelerle bağlantı sağlamakta önem taşır.

YÖNETSEL VE TOPLUMSAL KOŞULLAR Brezilya 26 eyalet ve bir federal bölgeden oluşan federal bir cumhuriyettir. Eyaletler ve bölgeler siyasal ve yönetsel bakımdan özerk belediyelere bölünmüştür. 1822'de bağımsızlığını kazandıktan bu yana yedi anayasanın yürürlüğe girdiği Brezilya'da sekizinci anayasa 5 Ekim 1988'de kabul edilmiştir. Yeni anayasayla başkanın karar-namelerle ülkeyi yönetme yetkisine son verilmiş, seçmen yaşı 18'den 16'ya indirilmiştir.

Anayasaya göre yasama yetkisi Ulusal Kongre'nin elindedir. Ulusal Kongre 487 üyeli Temsilciler Meclisi ve 72 üyeli Federal Senato'dan oluşur. Temsilciler Meclisi üyeleri dört, Federal Senato üyeleri ise sekiz yıllık bir dönem için işbaşına gelir. Eyalet-

ler Temsilciler Meclisi'nde nüfuslarıyla doğru orantılı olarak temsil edilir. Yürütme yetkisine sahip olan başkan 1988 Anayasası'na göre beş yıllık bir dönem için doğrudan halk tarafından seçilir. En yüksek yargı organı, üyeleri Federal Senato tarafından atanan Federal Yüksek Mahkeme'dir.

Brezilya'da koklu ve ülke çapında örgütlenme geleneği olan siyasal partiler yoktur. Bazı siyasal partiler yalnızca belirli eyaletlerde güçlüdür. 1964 askeri darbesinden sonra kapatılan siyasal partilerin yerine, mecliste oluşturulan iktidar ve muhalefet grupları 1982 seçimleri öncesinde siyasal partiler olarak örgütlenmiştir. Askeri yönetim döneminin iktidar grubu Sosyal Demokratik Parti (PDS), muhalefet grubu ise Brezilya Demokratik Hareket Partisi (PMDB) adını almıştır. Her iki parti de değişik toplumsal kesimlerin siyasal temsilcilerinin koalisyonları niteliğinde örgütlenmelerdir. Daha çok yerel düzeyde etkin olan başka siyasal partiler de vardır. Bunlar arasında Rio de Janeiro'da etkin olan Demokratik İşçi Partisi (PDT) ile São Paulo çevresindeki sanayi işçilerinin desteği ile kurulan İşçi Partisi (PT) önemlidir. Yaklaşık 40 yıllık bir aradan sonra Brezilya Komünist Partisi de yeniden yasal statü kazanmıştır.

Ordu, Brezilya'da birkaç kez siyasal yaşama müdahale etmiş olmakla birlikte, ilk kez 1964'te uzun süreli bir askeri yönetim oluşturmuştur. 1964-85 arasında süren askeri yönetim, sivil yönetime geçişin koşullarını belirlemek amacıyla 1970'lerin ortasından başlayarak kademeli bir siyasal açılma (*abertura*) süreci başlatmıştı. Bu süreçteki tüm gelişmeler askeri yönetimin önceden tasarladığı biçimde gerçekleşmemişse de, Arjantin'den farklı olarak, sivil yönetime geçildikten sonra askeri yönetimin sorumluları aleyhine hukuki girişimlerde bulunulmamıştır. Muvazzaf personel sayısı (1991) 296.700'dür. GSMH içinde askeri harcamaların oranı (1988) binde 3'tür.

EGİTİM VE SOSYAL GÜVENLİK Brezilya'da zorunlu ilk ve ortaöğretim, devlet okullarında parasızdır. 1980'lerin başında okul çağındaki çocukların hemen tümü okuma yazma biliyordu. On beş yaşu üzerinde okuma yazma oranı (1988) ise yüzde 74'tü. Ülkedeki 65 üniversite ile 700 yükseköğretim kurumunun önemli bölümü federal devlete bağlı kuruluşlardı.

Brezilya'da yaygın bir sosyal güvenlik sistemi yoktur. Vargas döneminde çalışanlara sosyal ve ekonomik haklar sağlayan düzenlemeler daha çok sendikacılarla sınırlı kalmıştır. Sendikalar, üyelerine ve emeklilere sağlık hizmetlerini ve oteki sosyal hizmetleri götürmekle yükümlüdür. 1960'larda tarım kesiminin de sendikalaşması yönünde başlayan çabalar 1964 darbesi ile yarıda kalmış, askeri yönetim döneminde genel olarak çalışanların yaşam koşulları gitgide bozulmuştur. İndeksleme yönteminin ücretlere uyarlanması ise enflasyon karşısında gerçek ücretlerin genleşmesini engellemiştir.

Gelir dağılımındaki eşitsizliklerin çok keskin olduğu Brezilya'da, sağlık hizmetleri gelir düzeyi ve bölgelere göre değişiklik gösterir. Beslenme bozuklukları ve bulaşıcı hastalıklar bugün de önemli sorunlardır. Çocuk ölüm oranı (1985-90) binde 63'tür. Kişi başına kalori tüketimi (1984-86) 2.644'tür. 1987 verilerine göre 685 kişiye bir hekim düşen Brezilya'da doktor sayısı ve genel olarak sağlık hizmetleri bakımından kırsal kesim en kötü durumdadır.

1940'lardan bu yana Brezilya'da kırsal alanlardan kentlere büyük çaplı bir iç göç yaşanmaktadır ve konut açığı ciddi boyutlara ulaşmıştır. Özellikle sanayileşmiş bölgelerdeki kentlerin çevresinde görülen *favelas*

Rio de Janeiro'dan tipik bir görünüm; önde gecekondu mahalleleri, arkada modern binalar
Hasan Kuruayıcı

ya da *mocambo* adlı derme çatma konutlar ve *cabecas de gorco* denen toplu bannaklar, konut açığının olduğu kadar, gelir dağılımındaki dengesizliklerin de somut göstergeleridir.

KÜLTÜR YAŞAMI. Brezilya'nın değişik ırk ve kültürlerin bileşimini yansıtan toplumsal yapısı ve bölgesel farklılıklar müzik, edebiyat ve öteki güzel sanat dallarında etkisini gösterir. Ülkede Portekiz kültür geleneği ağır basmakla birlikte, Afrika ve Yerli geleneklerinin de izlerine rastlanır. Afrika kültürünün izlerinin en çok görüldüğü bölge, Rio de Janeiro'dan kuzeye doğru uzanan kıyı kesimidir. Kozmopolit bir kültür yapısı olan Rio de Janeiro her yıl düzenlenen şenlikleriyle ünlüdür.

Ülkenin ünlü sanatçıları arasında, 18. yüzyılda yaşamış sakat bir melez olan mimar ve heykeltarihi Aleijadinho (Antonio Francisco Lisboa), çağdaş ressamlardan Candido Portinari, Afrika ve Yerli müziklerinden esinlenmiş besteleriyle ünlü Heitor Villa-Lobos, 19. yüzyılın tanınmış romancısı Joaquim Maria Machado de Assis ile 20. yüzyıl yazarları Gilberto Freyre ve Jorge Amado sayılabilir.

Askeri yönetim döneminde basın ve yayın kuruluşları baskı altında tutulmuştur. Siyasal açılma süreciyle birlikte basın ve yayın yaşamına da görece bir özgürlük gelmiştir. Güney Amerika'nın en büyük televizyon piyasasına sahip Brezilya'daki Rede Globo yayın kuruluşu, dünyadaki özel televizyon kuruluşları içinde, ABD'nin üç büyük kuruluşunun ardından dördüncü sırada yer alır.

TARİH

KEŞİF VE SÖMÜRGE DÖNEMİ. Brezilya'nın Avrupalılarca keşfi ve ilk yerleşmeler, Portekiz sömürge imparatorluğunun "doğuya" doğru büyük genişlemesinin aşamaları olarak görülebilir. Vasco da Gama'nın 1498'de Ümit Burnu yoluyla Hint Adalarına ulaşmayı başarmasından sonra Portekiz, Álvares Cabral komutasında büyük bir donanmayı Hindistan'a doğru yola çıkardı. Gine Körfezinin rüzgârsız sularına girmek için gereğinden çok batıya yönelen donanma, 22 Nisan 1500'de Güney Amerika kıtasına, görüş uzaklığı içine girecek kadar yaklaştı. Portekiz'in hemen üzerinde hak iddia ettiği

bölgeye Brezilya adı, bölgede çok rastlanan değerli *pau-brasil* ağacından esinlenerek verildi. 1501'de Brezilya kıyılarını dolaştığı söylenen Amerigo Vespucci'den sonra, değerli madenler bulunamaması ve Portekizlilerin doğuda büyük bir imparatorluk kurması nedeniyle bu bölgeye yönelik ilgi azaldı.

engellendi; ama özellikle 16. yüzyıl ortalarından başlayarak Afrika'dan Siyah köle ticareti hızlandı.

Brezilya üzerindeki Portekiz egemenliği, 16 ve 17. yüzyıllarda Fransa ve Felemenk'in rekabetine karşın kesintiye uğramadı. Fransa'nın Rio de Janeiro'da, Felemenk'in de Bahia ve Pernambuco'da koloni kurma girişimleri uzun ömürlü olmadı.

Sömürgeleştirme sürecinde en çarpıcı gelişme, Brezilya'nın batıda And Dağlarına, güneyde Rio de La Plata'ya, kuzeyde de Amazon bölgesine kadar genişlemesi oldu. Kuzeydeki genişleme, misyonierlerin 17. yüzyılda Amazon Irmağı boyunca yerleşmeler kurmasıyla, batıdaki genişleme ise São Paulo çevresine yerleşmiş Portekizlilerin değerli maden arayışıyla ve Yerlileri kovalayarak iç bölgelere girmesiyle bağlantılıydı.

17. yüzyılda Felemenk'e karşı yürütülen savaş, belki de ilk kez bir Brezilyalı bilincinin doğmasını sağladı. Portekiz kralının, Felemenk'in Pernambuco'yu denetim altına almasına karşı çıkmasına karşın, Brezilya'da yaşayanlar el ele mücadele verdiler. Portekizcenin resmî ve yaygın dil olması, Brezilya ile komşu İspanyol sömürgeleri arasındaki ticaretin kısıtlı oluşu, Portekiz toplumunun ataerkil aile yapısı temelinde örgütlenen güç ilişkileri gibi etmenler, Brezilya'nın, tüm bölgesel farklılıklara karşın, bir bütün oluşturmaya katkıda bulundu.

Sömürge döneminde, Brezilya ekonomisi iki temel ürüne dayanıyordu: Şeker ve altın. Özellikle kuzeydoğuda yoğunlaşan şeker üretimi, 16. yüzyıldan sonra 200 yılı aşkın süre ülkenin başlıca gelir kaynağını oluşturdu. Az sayıda zengin ailenin denetimindeki

III. João döneminde (1521-57) Portekiz, Brezilya üzerinde denetim sağlamak amacıyla girişimlerde bulundu. Kıyıda başlayarak içerilere doğru bölgeyi denetim altına almak ve doğal zenginliklerinden yararlanmak amacıyla, krala yakın kişilere büyük topraklar verilerek bir tür feodal sistem

Eski bir Portekiz misyonier kilisesi, Pernambuco
ABC Ajansı

kurulmaya çalışıldı. Güneyde Santos ve São Paulo yerleşim merkezlerinin kurulmasına, kuzeyde de Pernambuco'nun bir şeker üretim merkezi olarak ortaya çıkmasına karşın feodal sistem bekleneni vermedi. Bunun üzerine, Brezilya'da birleşik ve merkezi bir yönetim kurulması için, doğrudan Portekiz kralına bağlı bir genel valilik oluşturuldu. 1549'dan sonra 214 yıl süreyle, Bahia (Salvador) Brezilya'nın başkenti oldu. *Donatário*'lar (feodal bey) genel valinin denetimi altına sokuldu. Kentlerde, Portekiz'dekine benzer yerel yönetimler oluşturuldu. Bundan sonra Brezilya'ya göç edenlerin sayısı artmaya başladı.

Brezilya'nın sömürgeleştirilmesi sürecinde Cizvit misyonierleri önemli rol oynadı. Yerlilerin Hristiyanlığı benimseyerek belirli bölgelere yerleştirilmeye başlanması ise işgücüne gereksinmesi olan São Paulo çevresindeki sömürgecilerin misyonierlere karşı tutum almasına yol açtı. Yerlilerin köleleştirilmesi, misyonierlerin çabasıyla bir ölçüde

plantasyonlarda yetiştirilen şekerin yanı sıra, 18. yüzyıldan başlayarak küçük toprak sahiplerinin yetiştirdiği pamuk ve kahve, kıyı bölgelerinin en önemli ihraç ürünleri oldu. Öte yandan 1693'te bugünkü Minas Gerais eyaletinin topraklarında bulunan altın, bölgeye hızlı bir göçe yol açtı. 18. yüzyıl boyunca süren altına hücum hareketi 1763'te başkentin Salvador'dan Rio de Janeiro'ya taşınmasının da nedeniydi.

18. yüzyılda gerçekleştirilen bazı reformlar sonucunda Yerlilere beyazlarla eşit yasal haklar tanındı. 1759'da Cizvit misyonierleri Brezilya'dan uzaklaştırıldı.

BAĞIMSIZLIK. Napoléon'un 1807'de Portekiz'i işgal etmesinden sonra, Portekiz veliaht prensi Dom João, Brezilya'ya sığınmaya karar verdi. Veliaht prens 1808'de Rio de Janeiro'ya varınca sömürgecinin konumu değişti; Brezilya fiilen Portekiz İmparatorluğu'nun merkezi durumuna geldi. Portekiz'in Brezilya üzerindeki ticaret tekelinin kal-

dırılması ile, İngiltere'nin Brezilya ile ticareti büyük önem kazandı. 1815'te yapılan yasal bir düzenleme ile Brezilya Portekiz'le eşit bir statüye kavuşturuldu. 1816'da Kraliçe I. Maria'nın ölümü üzerine veliaht prens, VI. João olarak tahta çıktı.

Fransızların geri çekilmesinden sonra Portekiz'de ortaya çıkan karışıklıklar, kralın Portekiz'e dönüşünü zorunlu kılıyordu. Kral 1821'de oğlu Dom Pedro'yu veliaht tayin ederek Portekiz'e dönmek üzere Brezilya'dan ayrıldı. Bu arada Portekiz'de, yüz yılı aşkın süredir ilk kez toplanan Cortes (Parlamento), Brezilya'nın statüsünün yeniden sömürgelik düzeyine indirilmesine karar vermiş, Dom Pedro'nun da Portekiz'e dönmelerini talep etmişti. Portekizliler ile Brezilyalılar arasındaki sürtüşmelerin arttığı ve cumhuriyetçi eğilimlerin belirginleştiği bir ortamda, Dom Pedro Lizbon'a dönmeyi reddederek 7 Eylül 1822'de Brezilya'nın bağımsızlığını ilan etti, 1 Aralık 1822'de de imparatorluk tacını giydi. ABD, 1824'te yeni devleti tanıyan ilk ülke oldu. İngiltere'nin arabuluculuk girişimleri sonucunda 1825'te de Portekiz, yeni Brezilya hükümetini tanıdı.

BREZİLYA IMPARATORLUĞU (1822-89). I. Pedro, bağımsızlıktan hemen önce topladığı kurucu meclisi dağıttıktan sonra yeni ve liberal bir anayasa hazırlattı. Yeni anayasa-ya göre oluşturulan meşrutiyet yönetimi sırasında, krala karşı muhalefet arttı. Brezilya'nın bugünkü Uruguay topraklarını yitirmesine yol açan Brezilya-Arjantin Savaşı'ndan sonra kral 1831'de henüz beş yaşında olan oğlu lehine tahttan çekildi.

1840'ta II. Pedro'nun resmen tahta çıkmasına değin geçen süre bir iç karışıklık ve savaş dönemiydi. İç savaşın sona ermesini sağlamak amacıyla 1834'te anayasada yapılan değişikliklerle daha ademimerkeziyetçi bir yapılanmaya gidildi, önemli yetkilerle donanmış eyalet parlamentoları oluşturuldu.

Yaklaşık yarım yüzyıl süren II. Pedro döneminde Brezilya siyasal bakımdan istikrarlı, ekonomik bakımdan ise ihracata yönelik liberal bir 'ekonomiyle yönetilen bir devlet görünümündeydi. Aydın bir kişiliği olan II. Pedro, anayasal çerçeveye sadık kalarak, meclislerin ve hükümetin etkin biçimde çalışmasına özen gösterdi. İmparatorluğun başlıca toplumsal ve ekonomik sorunu, ekonominin temel direği olan tarımda pamuk, kahve ve şeker üretiminin köle emeğine dayanmasıydı. Liberal bir ekonomik politika izlendiği için sanayinin gelişmediği, altın madenlerinin de önemini yitirdiği bu dönemde egemen sınıfı büyük toprak sahipleri oluşturuyordu. Köle emeğine duyduğu gereksinim, bu kesimin köleliğin kaldırılmasına uzun süre direnmesinin nedeniydi. Brezilya, bir oranda İngiltere'nin baskısıyla 1831'de köle ticaretini yasakladığıysa da bu ticaret 1853'e değin sürdü. Büyük toprak sahiplerinin siyasal ağırlığı nedeniyle, köleliğin bütünüyle ortadan kaldırılması ancak 1888'de gerçekleşebildi. Bu tarihte 700 bin dolayında köle özgürlüğüne kavuştu.

II. Pedro döneminde, Brezilya'nın bölgedeki etkinliği de arttı. Brezilya, Arjantin'deki Rosas rejiminin sona ermesinde etkili olduğu gibi, Brezilya ile Arjantin ve Uruguay arasındaki ittifak, 1864-70 arasındaki savaştan sonra Paraguay'da da bir rejim değişikliğinin gerçekleşmesini sağladı. Bu, aynı zamanda bölgedeki liberal rejimlerin de zaferi anlamına geliyordu.

II. Pedro döneminde Brezilya'nın ABD ve Avrupa ile ilişkileri de gelişti, ulaştırma ve enerji gibi alanlara önemli yatırımlar yapıldı, 8.000 km uzunluğunda bir demiryolu ağı kuruldu. Bu yatırımlar önemli ölçüde, şe-

ker, kahve ve pamuk gibi ürünlerin ihracatından sağlanan gelirle finanse edildi. Ama Brezilya'nın en önemli ihracat ürünü olma yolundaki kahve ticaretini elinde tutan İngiltere'ye ticari bağımlılığı da gitgide arttı.

Dış ilişkilerdeki yoğunlaşma, ABD'nin federal yapısından etkilenen cumhuriyet yanlılarının 1870 sonrasında etkinliğini artırmasına katkıda bulundu. Köleliğin kaldırılmasına tepki gösteren toprak sahiplerinin ve ordunun bazı unsurlarının desteğini yitiren II. Pedro sonunda 15 Kasım 1889'da tahttan çekilmeye zorlandı. Pedro'nun Avrupa'ya sürgüne gönderilmesiyle de imparatorluk dönemi sona erdi.

1889 SONRASINDA BREZİLYA. Mareşal Deodoro da Fonseca onderliğinde 14 ay süren askeri diktatörlük döneminde siyasal ve toplumsal yaşamda önemli değişiklikler gerçekleşti. Devlet ve kilise birbirinden ayrıldı; medeni nikâh uygulaması getirildi; bir kurucu meclis, ABD Anayasası'nı örnek alarak yeni bir anayasa hazırladı. 1891'de kabul edilen yeni anayasa uyarınca başkan seçilen Fonseca otoriter yönetimini sürdürdü. 3 Kasım 1891'de meclisi feshederek kendisini diktatör ilan etti. Yaygın bir muhalefetle karşılaşınca da hemen yetkilerini yardımcısına devrederek istifa etmek zorunda kaldı.

Anayasanın tam anlamıyla yürürlüğe girmesi uzun bir süre aldı. Askeri ayaklanmalar ve karışıklıklar yüzü yıl sonuna değin sürdü. Güçlü bir merkezi yönetimin oluşturulmasında, seçimle gelen başkanlar çok başarılı olamadılar. 1891 Anayasası ile oluşturulan federal sistem, eyaletler temelinde örgütlenen yerel güçlerin siyasal düzeyde ağırlığını koymasına olanak tanıyordu. Değişik ürünlerin ihracatına dayalı bölgeler arasındaki çıkar farklılıklarına karşın, ulusal birliğin korunmasında ordunun kilit bir rolü vardı. 1889-1930 döneminde korporatif niteliği belirginleşen ordu, anayasal düzenin güvencesi olarak siyasal yaşamda ağırlığını koymaya başladı.

20. yüzyıl başlarında, São Paulo ve Minas Gerais eyaletlerindeki yerel güçlerin federal hükümet üzerindeki etkisi gitgide artıyordu. Özellikle başkent Rio de Janeiro önemli gelişme göstermişti. 19. yüzyıl sonunda en önemli ihracat ürünü ve gelir kaynağı olan kahve üretiminin yoğunlaştığı São Paulo eyaletine Akdeniz çevresinden yönelen göçler, ucuz işgücü kaynağı oluşturarak köleliğin kaldırılmasında doğan boşluğu doldurdu. 19. yüzyıl sonlarında dünyada kahve fiyatlarının düşmesi sonucunda yaşanan ekonomik bunalıma karşın kahve üretimi arttı. Üretim artışının kahve fiyatlarını daha da düşürmesi karşısında, federal hükümet kahve üreticilerini korumayı amaçlayan yeni bir poliükayı uygulamaya koydu.

Kahve fiyatlarının federal hükümetçe saptanmasını öngören bu politikanın uygulanmasıyla, kahvenin iç ve dış piyasa fiyatı arasındaki fark gitgide açıldı. Devlet, hem ihracat edilmeyen kahve stoklarını dış piyasaya göre yüksek fiyatlarla satın alıyor, hem de ihracatı arttırmak için devalüasyona gitmek zorunda kalıyordu. Bu politika sonucunda ödemeler dengesi bozuldu, dış borçlar sürekli arttı. Öte yandan ithalat zorlukları nedeniyle ithal ikamesine dayalı bir sanayi doğmaya başladı. I. Dünya Savaşı ve sonrasında bu gelişme hız kazandı.

Brezilya I. Dünya Savaşı'nda Müttefikler'in yanında yer aldı. Ekonomik bakımdan büyük önem taşıyan ticaret gelirleri Alman denizaltılarının sürekli hedefi olmaya başlarken 1917'de Almanya ile önce diplomatik ilişkilerini kesti, sonra da Almanya'ya savaş ilan etti. Brezilya'nın savaşa katkısı, donanmasını Avrupa'ya yollamasının yanı sıra,

Müttefikler'in doğal kaynak gereksinmelerini karşılamak biçiminde oldu. Savaştan sonra toplanan barış konferansına da katılan Brezilya, 1926'da çekilene değin Milletler Cemiyeti'nin de üyesiydi.

Savaştan sonraki kısa süreli ekonomik büyümeyi izleyen ekonomik sıkıntılar, toplumsal huzursuzlukların belirginleşmesine yol açtı. Ordunun değişik kesimleri, özellikle genç subaylar reform taleplerinin sonuçsuz kalması üzerine başarısız ayaklanma girişimlerinde bulundular. 1889 sonrasında kesintisiz süren anayasal düzen (Eski Cumhuriyet) 1930'da bu kez başarılı bir askeri ayaklanmayla sona erdi.

VARGAS DÖNEMİ 1930 darbesinden sonra devlet başkanlığına Rio Grande do Sul valisi Getúlio Vargas getirildi. 1945'e değin bu görevi sürdüren Vargas yönetimi süresince Brezilya'nın siyasal ve ekonomik yaşamında çok önemli yapısal değişiklikler gerçekleşti. Otoriter nitelikleri zamanla belirginleşen Vargas yönetiminin iki ana hedefi, federal devletin güçlendirilmesi ve sanayileşmeydi. 1934'te yürürlüğe konulan yeni bir anayasa ile federal devletin eyaletler karşısındaki yetkileri artırıyordu. Ekonomik politikalar, kahve üreticilerinin çıkarlarını da gözetmekle birlikte, tarımdan sanayiye kaynaç aktarma yoluyla ithal ikameci bir sanayileşme modelini ongoruyordu. Sanayileşmenin de etkisiyle 1935-37 arasında toplumsal sınıflar arasındaki muca-dele kızıncıca 1937'de, Vargas, rejimin demokratik niteliklerini tümüyle ortadan kaldıran yeni bir anayasayı yürürlüğe koydu, katı bir otoriter yönetim oluşturdu. Estado Novo (Yeni Devlet) olarak niteleyen bu düzenin en önemli boyutu işçi-işveren ilişkilerini yeniden kurallara bağlamasıydı. Sendikalar devletin vesayeti altına sokuldu, bağımsız örgütlenmelere son verildi. Buna karşılık, sendikali işçilere sosyal ve ekonomik haklar sağlanarak hem sanayi ürünleri için yeni talep yaratıldı, hem de işçi-işveren ilişkileri güdümlü bir ıstıkrara kavuşturuldu.

II. Dünya Savaşı'nda Müttefikleri destekleyen Vargas yönetimi 22 Ağustos 1942'de Almanya ve İtalya'ya savaş ilan etti. Atlas Okyanusunun güvenliğinin Müttefik kuvvetlerce sağlanmasına yardımcı olmanın yanı sıra, Brezilya kuvvetleri 1944'te İtalya'nın Nazi işgalinden kurtarılmasına önemli katkıda bulundu. Savaş boyunca ABD deniz ve hava kuvvetlerine üs kolaylıkları sağlamanın karşılığında önemli sanayi yatırımları için ABD'nin desteği sağlandı.

ÇOK PARTİLİ DÖNEM (1945-64) 29 Ekim 1945'te gene bir askeri darbe ile Vargas iktidardan uzaklaştırıldı, 1946'da kabul edilen yeni bir anayasa ile çok partili döneme geçildi. Ama Estado Novo döneminin yasal düzenlemeleri büyük ölçüde yürürlükte kaldı. Vargas yönetiminin savaş bakanı Eurico Gaspar Dutra'nın devlet başkanı olduğu 1945-50 döneminde görece daha liberal bir ekonomi politikası izlenmeye çalışıldı. Gene de ABD yatırımlarının artmasına koşut olarak ithal ikameci sanayileşme sürdü.

1950'lerde yapılan seçimleri kazanan Vargas yeniden devlet başkanı olduktan sonra sanayileşmede kamu kesimine ağırlık veren bir politika izledi. Petrol, demir-çelik gibi sektörlerde kamu ekonomik kuruluşları kuruldu. Dış ticaret hadlerinin Brezilya'nın ihracat ürünleri aleyhine değişmesi ve enflasyonun tırmanması üzerine Vargas yönetimi, sanayiciler, kahve üreticileri ve sendikali işçilerin çıkarlarını bağdaştırmakta güçlük çekti. Bir grup subayca istisfasi istenen

Vargas 24 Ağustos 1954'te önce bu isteğe uydu, sonra da intihar etti.

Ekim 1955'teki seçimlere kadar ülkeyi Vargas'ın yardımcısı João Café Filho yönetti. Gergin bir ortamda yapılan seçimleri kazanan Vargas yanlısı güçlerin adayı Juscelino Kubitschek başkan, João Goulart ise yardımcısı oldu. Hızlı bir ekonomik gelişme sağlamak hedefiyle iktidara gelen Kubitschek yönetimi özellikle altyapı yatırımlarına ağırlık verdi. Enerji ve ulaşım alanındaki büyük yatırımların yanı sıra, bugünkü başkent Brasília'nın inşasına girişildi. Brezilya'nın ekonomik gelişmesinin bir simgesi sayılan yeni kent 21 Nisan 1960'ta başkent oldu. Özel sektörün yabancı sermaye ile ortaklıklar kurarak sanayi yatırımlarına yönelmesinin özendirildiği bu dönemde, ithal ikameci sanayileşme özellikle otomotiv sektöründe önemli gelişme sağladı. Ama dış borçlar ve enflasyon da hızla arttı. Çalışanların yaşam koşullarında bir düzelme olmadı.

Kubitschek'e karşı güçlerin adayı olarak 1960 seçimlerinde zafer kazanan Jânio Quadros'un, aynı bir seçimle belirlenen yardımcısı gene Goulart idi. Quadros enflasyonu önlemek amacıyla IMF denetiminde bir istikrar programını uygulamaya koydu. Öte yandan ABD'nin Küba'daki Fidel Castro yönetimini devirme girişimlerine karşı çıkarak bağılantısız bir dış politika izlemeye çalıştı. Ama toplumsal kesimler arasındaki mücadelenin sertleştiği bir ortamda, daha iktidarının yedinci ayında, 25 Ağustos 1961'de istifa etti. Yardımcısı Goulart'ın başkan olmasına komutanlar ve tutucu çevreler karşı çıktı. Varılan uzlaşma sonucunda, anayasada değişiklik yapılarak parlamenter bir sisteme geçilmesi kabul edildi. Başkanın yetkilerinin, yeni oluşturulan başbakanlık makamına devredilerek kısıtlanmasını amaçlayan bu değişiklik bir plebisitle süreklilik kazanacaktı. 7 Eylül 1961'de bu uzlaşma çerçevesinde Goulart başkan oldu. 6 Ocak 1963'te yapılan plebisitte parlamenter sistem reddedilince yeniden başkanlık sistemine döndü. Giderek artan enflasyon ve başarısız istikrar politikası denemeleri Goulart yönetimini zayıflattı. Savaş sonrası dönemde ekonomik büyümenin ilk kez durduğu 1963'te siyasal mücadele sertleşti. Halkın desteğini sağlamak amacıyla Goulart'ın yönlendiği toprak reformu ve bazı yabancı sermayeli petrol rafinerilerini kamulaştırma girişimleri, ona karşı güçlerin tepkisini artırdı. Minas Gerais ve São Paulo valilerinin ve ordu komutanlarının hükümete karşı açık tutum alması karşısında, Goulart ülkeyi terk ederek Uruguay'a sürgüne gitmek zorunda kaldı.

ASKERİ YÖNETİM (1964-85). 1 Nisan 1964'te gerçekleşen darbe sonrasında kurulan askeri yönetimin başkanlığına Kara Kuvvetleri komutanı General Castelo Branco getirildi. İlk aşamada, 1946 Anayasası yürürlükten kaldırılmaksızın kararnamele anayasada önemli değişiklikler yapıldı. Demokratik hak ve özgürlükler kısıtlandığı gibi devlet başkanına çok geniş yetkiler tanındı. Askeri yönetime süreklilik ve meşruiyet kazandırma amacıyla, bir yandan parlamento korunurken, öbür yandan askerlerin asıl görevlerinden çekilmeksizin siyasal görevlere aday olmaları sağlandı. Sendikalar ve üniversiteler üzerindeki baskılar yoğunlaştı, tasfiyelelere girişildi. Yasaklanmamış olan siyasal partilerin 1965'teki yerel seçimlerde başarılı olmalarının da etkisiyle kapatılmasından sonra, yetkileri kısıtlanan parlamentoda iki grup oluşturuldu. Devlet başkanının ikinci

seçmenler tarafından seçilmesi kararlaştırıldı. 24 Ocak 1967'de askeri yönetimin çıkarıldığı kararnameler temelinde yeni bir anayasa yürürlüğe kondu.

Castelo Branco döneminde (1964-67) uygulanan ekonomik istikrar politikalarının yükünü ücretli kesimler çekti. Kamu yatırımlarındaki artışa ve özel sektörü özendirici politikalara bağlı olarak ekonomide bir canlanma gözlemlendi. Costa e Silva (1967-69) ve Emilio Medici'nin (1969-74) başkanlık dönemlerinde sanayileşmeye öncelik veren politikalar izlenerek hızlı bir ekonomik büyüme gerçekleştirildi. Sanayi ürünleri ihracatına verilen önemin yanı sıra ithal ikameci sanayileşme stratejisi de sürdürüldü, ara ve yatırım malları üretimine ağırlık verildi. Hızlı büyüme ve sanayileşmeyi sürrekli kılmak amacıyla 1971'den sonra kalkınma planları uygulamasına başlandı. 1967 sonrasında yabancı sermaye yatırımları ve dış borçlar artmaya sürdüren gelir dağılımı da gittikçe bozuldu.

Costa e Silva döneminde toplumsal muhalefetin artışı, askeri yönetimin yeni baskı önlemleri almasına yol açtı. Öğrenci hareketleri, grev girişimleri ve çeşitli örgütlerin yasadışı eylemleri şiddet yoluyla bastırıldı. Kararnamelerle, devlet başkanına yeni ve olağanüstü yetkiler verildi. Parlamento ve eyalet meclisleri de bir süre için kapatılarak muhalefet etkisizleştirildi.

General Ernesto Geisel (1974-78) yönetimi *abertura* sürecini başlattı. Eski politikacılara siyasal hakları geri verildi, 10 yıllık yürürlükte olan olağanüstü hal yasanı 1978'de yürürlükten kaldırıldı. Ekonomide, petrol fiyatlarındaki artışın da etkisiyle büyüyen dış ticaret açığını azaltmak amacıyla sanayi ürünleri ihracatında önemli artışlar sağlandı. Yatırım malları üreten sanayilere ağırlık veren bir politika sürdürüldü; ama yatırımların finansmanını sağlamak için de gitgide artan oranda dış borçlanmaya gidildi. Ekonomik büyümeyi yavaşlatmama endişesi, 1972'den sonra yeniden artış eğilimi gösteren enflasyona karşı önlem alınmasını zorlaştırdı.

Askeri yönetimin son başkanı olan João Baptista de Oliveira Figueiredo döneminde (1979-85) *abertura* süreci hız kazandı, siyasal partilerin kurulmasına izin verildi. Siyasal açılmanın, askeri yönetimin tasarladığı sınırların ötesine geçmesinde, 1978'den sonra gelişen sendikal hareket ile kitle mücadelelerinin önemli etkisi oldu. 1979-82 döneminde iki katına çıkan dış borçlar, Brezilya'yı 15 yıllık bir aradan sonra yeniden 1982'de IMF'ye başvurmaya zorladı. Ekonomik büyümenin durduğu hatta gerilediği bu dönemde enflasyon hızı da üç haneli rakamlara yükseldi. 1982'de tüm partilerin katılımıyla yapılan Ulusal Kongre ve eyalet meclisleri seçimlerinden sonra, askeri yönetimin son yılları IMF ile uygulanabilir bir anlaşma yapmanın arayışı içinde geçti. Yedi kez *stand-by* anlaşmasını yenilemek zorunda kalan Figueiredo yönetimi, artan toplumsal muhalefet ve ekonomik bunalım ortamında istikrar programını uygulamakta başarılı olamadı.

SİVİL YÖNETİME GEÇİŞ. 1964'ten sonra ilk kez sivil adayların katıldığı başkanlık seçimlerini Ocak 1985'te muhalefetin adayı Tancred de Almeida Neves kazandı. Bu sonuç, askeri yönetimin Ulusal Kongre üzerindeki denetimini yitirdiğinin de bir göstergesiydi. Vargas geleneğinin bir temsilcisi olan Neves, göreve başlamadan hastalanarak 22 Nisan 1985'te öldü. Bu nedenle sivil yönetimin ilk devlet başkanlığı görevini yardımcısı José Sarney üstlendi.

Sarney yönetimi, ekonomide önceliğin büyüme ve sosyal adalet olduğunu açıklaya-

rak, IMF ile anlaşmaya gitmeme kararı aldı. 28 Şubat 1986'da Cruzado Planı adı verilen yeni bir ekonomik önlemler paketi uygulamaya konuldu. Enflasyonla mücadele amacıyla, 20 yıldır uygulanan indeksleme sistemine son verilerek fiyatlar ve ücretler donduruldu. Sanayicilerin ve sendikaların fiyat ve ücret artışı taleplerinin yoğunlaşması Cruzado Planı'nın uygulanmasını giderek zorlaştırdı. İlk aşamada denetim altına alınan enflasyon, fiyat ve ücret artışları yüzünden yeniden artmaya başladı. Kasım 1986'da yapılan Ulusal Kongre seçimlerini iktidar partisi kazandıysa da yoğunlaşan ekonomik bunalım Sarney yönetimini güç durumda bıraktı. Brezilya'nın IMF ve bankalarla ilişkileri, Sarney yönetiminin 20 Şubat 1987'de dış borç faiz ödemelerini durdurmasıyla belirsizlik dönemine girdi.

Aynı ay yeni anayasayı hazırlamakla görevli Kurucu Meclis çalışmalarına başladı. Yeni anayasa Ekim 1988'de kabul edildi. Kasım 1989'da da 29 yıllık bir aradan sonra ilk başkanlık seçimleri yapıldı. Seçimleri Aralık 1989'daki ikinci turda Fernando Collor de Mello kazandı. Collor'u seçimlerden kısa bir süre önce kurulmuş olan Ulusal Yeniden İnşa Partisi destekliyordu.

Collor Mart 1990'da göreve başladıktan hemen sonra Brasil Novo (Yeni Brezilya) ya da Collor Planı adıyla anılan ekonomik önlemler paketini yürürlüğe koydu. Ama bu plan enflasyonu aşağı çekemediği gibi, ekonomik durgunluğun da artmasına neden oldu. Bu planın başarısızlığı üzerine 1991'de "Collor II" adıyla anılan yeni bir plan yürürlüğe kondu. Bu planın da beklenen başarıyı sağlayamaması Collor'u güç durumda bıraktı. Çeşitli yolsuzluk suçlamalarıyla Senato'da yargılanmaya başlayan Collor 1992 sonunda görevinden ayrıldı. Yerine Itamar Franco geçti.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANAYILLIK.

Brezilya Akıntısı, Atlas Okyanusundaki Güney Ekvator Akıntısının kolu. Brezilya'daki São Roque Burnundan başlayıp Güney Amerika'nın doğu kıyılarını izleyerek, Güney Atlas Okyanusu boyunca güneye doğru uzanır. Yaklaşık 30°-40° güney enlemlerinde, kuzey yönünde akan Falkland Akıntısı ile karşılaşır doğuya döner. En belirgin özelliği 19°C ile 27°C arasında değişen sıcaklığı ve ortalama binde 35-37'ye ulaşan yüksek tuzluluk oranıdır. Yüzey hızı birkaç deniz miline yaklaştığı, derinliği ise 100-200m arasında değiştiği için zayıf ve sığ sayılan Brezilya Akıntısı sanayide yaklaşık 3 milyon m³ su sürükler.

Brezilya çayı bak. maté

Brezilya zümrüdü, değerli taş özelliğinde, yeşil alkali turmalin. Gerçekte bir zümrüt değildir. Ayrıca bak. turmalin.

brezilyacevizi (*Bertholletia excelsa*), *Lecythidaceae* familyasından, Güney Amerika

Brezilyacevizi (*Bertholletia excelsa*)
Donald P. Watson EB Inc

da yetişen büyük bir ağaç ve bu ağacın yenilebilir tohumları. Sert kabuklu, küremsi ve 50-100 mm çapındaki meyvelerin içinde, portakalinkine benzer biçimde dizilmiş 8-24 kadar tohum bulunur. Tohumlar, kendiliğinden yetişen ağaçlardan ocak-ekim ayları arasında toplanır. Kerestesi değerli olan bu ağaçlar, don olaylarının görüldüğü yerlerde dayanıksızdır. Brezilyacevizinin tohumları, yüksek oranda yağ, ayrıca protein, demir ve tiyamin (B₁ vitamini) içerir.

Březina, Otakar, asıl adı VÁCLAV JEBAVÝ (d. 13 Eylül 1868, Počátky, Bohemya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu - ö. 25 Mart 1929, Jaroměřice, Çekoslovakya), 20. yüzyıl Çek şiirinin gelişiminde önemli etkisi olmuş şair.

Yaşamının büyük bölümünü, birçok çağdaşının yaratılarını etkileyen siyasal ve edebi

Březina
Telepress, Prag

hareketlerden uzakta, Moravya'da öğretmenlik yaparak geçirdi. Kalıcı başarıya ulaşan şiirleri, beş kitaplık bir dizide toplanmıştır: *Tajemné dalky* (1895; Esrarlı Uzaklıklar), *Svitani na zapade* (1896; Batıda Şafak), *Vrěty od Pólu* (1897; Kutup Rüzgârları), *Stavitélé chrámu* (1899; Tapınağı Kuranlar) ve *Ruce* (1901; Eller). Václav Donsovsky takma adıyla yazdığı ilk şiirleri daha az önemlidir. Önceleri metafizik bir karamsarlık taşıyan Březina, giderek olumlu bir insanlık sevgisine ulaşmış ve yaşamı olduğu gibi kabullenmiştir.

Brhaspati (Sanskrit dilinde "Büyülerin Efendisi"), Vedanta mitolojisinde tanrıların öğretmeni, kutsal bilgeliğin, büyülerin, ilahilerin ve ayinlerin ustası. Tanrı Indra'nın *asura*'lara(*) karşı savaşında ona yol göstermiştir. Bu sıfatlarla Brhaspati, Brahmanların ve özellikle dünya işleriyle uğraşan *purohita*'ların (aile rahibi) göklerdeki ilk örneğidir. Rigveda'daki ilahilerden biri ona atfedilir. Heretik bir mezhebin kurucusu olan eski bir bilge de onun adıyla anılır. Brhaspati, Jüpiter gezegeninin de yöneticisidir.

Brialmont, Henri-Alexis (d. 25 Mayıs 1821, Venlo, Felemenk - ö. 21 Haziran 1903, Brüksel, Belçika), Belçikalı askeri mühendis. Topçu ateşine karşı dayanıklı yeni bir sürekli tahkimat sistemi geliştirmiştir.

Brüksel'de askeri okulu bitirdikten sonra 1843'te katıldığı Belçika ordusunda tümgeneralliğe kadar yükseldi ve istihkâm genel müfettişliğine getirildi. Kentlerin yeni tür namlularla donatılmış toplara karşı savunulması sorunlarını inceledi ve sökülebilir, hareketli tahkimatlardan oluşan bir alan savunma sistemi geliştirdi. Yapımında çimentonun yanı sıra çelikten de yararlandığı bu tahkimatlarda, sipere çekilebilir kubbelere ve döner çelik taretlere toplar yerleştirildi. 1877'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun karşı çıkması ve görevinden

alınması için kendi hükûmeti üzerinde baskı yapmasına karşın, Romanya hükûmeti adına Bükreş'in tahkimatını üstlendi. 1885'te ülkesine döndü ve genelkurmayda ordu müfettişliği görevine getirildi. I. Dünya Savaşı sırasında Brialmont tarafından ya da onun tekniklerinden yararlanılarak yapılan tahkimatlar özellikle Verdun'de önemli rol oynadı.

Brian, BRIAN BORU olarak da bilinir (d. 941, Killaloe yakınları - ö. 1014, Clontarf, Dublin yakınları, İrlanda), 1002-14 arasında İrlanda kralı. 976'da, daha sonra Dál Cais olarak adlandırılan küçük bir devletin ve Munster'in kralı oldu. Eğohanachta soyundan gelen Munster hükümdarları 964'de Brian'ın üvey kardeşine yenik düşmüşlerdi. Brian önce Eğohanachta kabilelerini, sonra da Normanları Shannon'dan kovmak için bir filo kurarak düşmanlarını yok etti. Onun yönetimi altında Munster, birleşik ve güçlü bir devlet durumuna geldi. 983'te Ossory'yi işgal etti, 997'de Kral II. Maelsechlainn'den İrlanda'nın güney yarısını ele geçirdi. 1002'de onun yerine kendisi kral oldu. Zamanla öteki küçük hükümdarların tümünü egemenliği altına aldı. Leinsterliler ve Dublinli Normanlar 1013'te dışardan da yardım alarak ona karşı birleştiler. Dublin yakınlarındaki Clontarf'ta 23 Nisan 1014'te iki ordu son kez karşı karşıya geldiğinde Brian savaşa katılamayacak kadar yaşlanmıştı; ama onun yerine oğlu Murchad zafer kazandı. Bu arada savaş alanından kaçan bir grup Norman, Brian'ın çadırına rastlayarak muhafızını etkisiz hale getirdikten sonra yaşlı kralı parçalayarak öldürdüler. Brian'ın ünyü sayesinde, onun soyundan gelen O'Brien prensleri daha sonra ülkenin önde gelen hanedanlarından biri oldular.

Brian, (William) **Havergal** (d. 29 Ocak 1876, Dresden, Staffordshire - ö. 28 Kasım 1972, Shoreham, Sussex, İngiltere), kendi kendini yetiştirmiş İngiliz müzikçi ve besteci. Küçük yaşta keman, org ve viyolonsel çalmaya başladı. Ama en büyük tutkusu beste yapmaktı. Yirmi yaşından 45 yaşına değin 100'ü aşkın şarkı, 10 kadar orkestra yapıtı, iki kantat ve bir opera yazdı. 1916'da bestelemeye başladığı *Kaplanlar*, savaşla ilgili oldukça keskin bir yergi niteliğindedir.

İki dünya savaşı arasında dergilerde müzik yazıları yazdı. 1922-58 arasında besteleri çok sık seslendirilmediyse de bu, bestecilik verimini düşürmedi. 1960'larda özellikle BBC'nin çabasıyla Brian'ın müziği gittikçe artan bir dinleyici kitlesine kavuştu. Bu arada o, büyük bir lirik oyun olan *Kurtarılmış Prometheus*'u, iki küçük konçerto, 13 senfoni ile dört operayı daha tamamlamıştı. En ünlü yapıtı olan *Gotik Senfoni*'nin (1919-27, ilk çalınışı 1961) seslendirilmesi, 200 kişilik bir orkestra ve 400-600 kişilik bir koro gerektirir. Brian 1959-68 arasında 20 senfoni daha yazarak senfonilerinin sayısını 33'e çıkarmıştır.

Brianchon, Charles-Julien (d. 19 Aralık 1783, Sèvres - ö. 29 Nisan 1864, Versailles, Fransa), geometride koniklerin (çember, elips, parabol ve hiperbol) özelliklerinin incelenmesinde yararlanılan ve bugün onun adıyla tanınan teoremi kuran Fransız matematikçi. Dualite (eşleklik) ilkesini de geometriye ilk kez o uygulamıştır.

1804'te Paris'te Politeknik Okulu'nda tanınmış Fransız matematikçi Gaspard Monge'un öğrencisi olan Brianchon, henüz öğrenciyken "Mémoire sur les surfaces courbes du second degré" (1806; İkinci Dereceden Eğri Yüzeyler Üzerine İnceleme) adlı ilk makalesini yayımladı. Bu makalede

Pascal'ın bir teoreminin izdüşümsel niteliğini belirlemenin yanı sıra, kendi ünlü teoremini de ortaya attı. Bu teoreme göre, bir koniğin çevresine, kenarları koniğe teğet olacak biçimde yerleştirilen bir altıgenin karşılıklı köşelerini birleştiren doğrular bir noktada kesişir.

1808'de sınıf birincisi olarak okulu bitiren Brianchon topçu teğmeni rütbesiyle Napoléon'un ordularına katıldı. Savaş alanında, özellikle İspanya seferlerinde, cesareti ve yeteneğiyle kendini gösterdiyse de cephe hizmetinin güç şartları sağlığını etkiledi. 1818'de Vincennes'daki Kraliyet Muhafızları Topçu Okulu'nda profesör oldu ve matematik çalışmaları yenne, giderek başka konulara yöneldi.

Brianchon, Fransa'nın güneydoğusundaki Hautes-Alpes ilinde (*département*) ilçe (*arrondissement*) merkezi. Provence-Alpes-Côte-d'Azur planlama bölgesinde (*région de programme*) Durance ve Guisanne ırmaklarının kavşağında yer alır. Alp Dağları üzerindeki yapılan ticaretin geçiş noktalarından biri üzerinde bulunması, kente tarih boyunca önem kazandırmıştır. Kentin yukarı kesiminde 17. yüzyılda Sébastien Le Prestre de Vauban'ın planladığı surlar bugün de ayakta. Kentin aşağı kesimi ise Durance'ın iki yakasına yayılır. Brianchon'un, İtalya sınırına yakın olması nedeniyle askeri etkinlikler ekonomiyi yaşamda uzun süre birinci sırada yer almıştır. Kent, çok sayıda sanatoryumuyla şifalı bir yer olarak da ünlüdür. Nüfus (1982) 9.289.

Briand, Aristide (d. 28 Mart 1862, Nantes - ö. 7 Mart 1932, Paris, Fransa), Fransız devlet adamı. 1906-32 arasında 11 kez başbakanlık yapmış, 15 kez de çeşitli bakanlık görevlerinde bulunmuştur. Uluslar-

Briand, 1913
H. Roger Violel

arası işbirliği, Milletler Cemiyeti ve dünya barışı alanlarındaki çabalarından dolayı 1926 Nobel Barış Ödülü'nü almıştır.

Hukuk öğrencisiyken *Le Peuple*, *La Lanterne* ve *Petite République* gibi yayınlardaki yazılarıyla solcu görüşleri savundu. 1904'te *L'Humanité* gazetesinin kuruluşunda Jean Jaurès'e yardım etti. 1894'te Nantes'ta düzenlenen bir işçi kongresinde, aralarında derin ayrılıklar bulunan Fransız sendikacılarına genel grevi siyasal bir taktik olarak benimsetmeyi başardı. Bu karar, Jaurès önderliğindeki ılımlı sosyalistler ile Jules Guesde'in öncülük ettiği militan Marksistlerin birbiriinden daha da uzaklaşmasına yol açtı. Briand 1889, 1893 ve 1898'de milletvekilliğine adaylığını koyduysa da seçilemedi. 1901'de Sosyalist Parti'nin genel sekreterliğine getirildi. 1902'de Loire ilinden (*département*) milletvekili seçildi ve yaşamının sonuna değin sandalyesini korudu.

Briand'ın hükümet düzeyindeki ilk büyük başarısı, 1905'te dinle devlet işlerinin ayrılmasına ilişkin bir yasa tasarısı hazırlayan komisyonundaki etkinliği oldu. Hazırladığı rapor, *La Séparation des églises et de l'état* (Kiliseler ile Devletin Ayrılması) adıyla yayımlandı. Bu başarısı dolayısıyla Mart 1906'da eğitim ve kültür bakanlığına atanınca, bir burjuva hükümetinde görev aldığı için Jaurès ve öbür sosyalistlerle arası daha da açıldı. George Clemenceau'nun ilk hükümetinde (1906-09) bir dönem daha eğitim bakanlığı yaptıktan sonra Temmuz 1909'da başbakanlığa getirildi. Kasım 1910'a değin bu görevde kaldı. Nispi temsil sistemi yönündeki önerisi Mart 1913'te Senato'da reddedilinceye değin iki kısa dönem daha başbakanlık yaptı.

René Viviani kabinesinin Ekim 1915'te düşmesi üzerine Briand yeniden başbakan oldu, ayrıca dışişleri bakanlığını da üstlendi. Altıncı kabinesini Aralık 1916'da kurduysa da savaşın doğurduğu güçlüklerin üstesinden gelemedi. Artan baskılar ve başarısız Balkan seferi yüzünden Mart 1917'de istifa etmek zorunda kaldı. Üç yıl boyunca, Milletler Cemiyeti'ni ve ortaklaşa güvenlik kavramını inanca savunması dışında devlet işlerinin uzağında kaldı. Ocak 1921'de yeniden başbakanlığa döndü; ama dış politika-daki başarısızlıkları yüzünden Ocak 1922'de gene istifa etmek zorunda kaldı.

Nisan 1925'te Paul Painlevé hükümetinde bir kez daha dışişleri bakanlığına getirilen Briand, bu görevini art arda 14 hükümette de korudu. Üçü 1925-26'da, biri 1929'da olmak üzere bu 14 kabinenin dördünde başbakanlığı da yürüttü. Bu dönemde önemli başarılar kazandı. Alman şansölyesi Gustav Stresemann ve İngiliz dışişleri bakanı Austen Chamberlain ile birlikte, Almanya ile eski düşmanları arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesini amaçlayan Locarno Paktı'nı (1925) ve 60 ülkenin katılımıyla ulusal politika aracı olarak savaş yasaklayan Kellogg-Briand Paktı'nı (27 Ağustos 1928) gerçekleştirdi. Aralık 1930'da açıkça ve o gün için cesur sayılabilecek bir tutumla Avrupa'nın federal birliğini savundu. Cumhurbaskanlığı için giriştiği başarısız bir seçim kampanyasının ardından Ocak 1932'de emekliye ayrıldı, kısa süre sonra da öldü.

Briand-Kellogg Paktı bak. Kellogg-Briand Paktı

Brianka bak. Bryanka

Briansk bak. Bryansk

Briard, BRIE ÇOBAN KÖPEĞİ olarak da bilinir, 12. yüzyıl Fransız kayıtlarında sözü edilen ve ortaçağ Fransız duvar halılarında

Briard
Sally Anne Thompson - EB Inc

sık sık desen olarak kullanılan Fransız çoban köpeği soyu. Adını Brie yöresinden alan, ama Fransa'nın hemen her yerinde bulunan Briard, kıvrak ve sağlam yapılı bir köpektir. Uzun ve sık tüylü, su geçirmeyen bir postu, altında saçaklanan perçemleri vardır. Yerden yüksekliği 55-70 cm, ağırlığı 36 kg kadardır. Rengi genellikle kara, boz ve koyu kahverengi olan Briardlar özellikle bekçi ve polis köpeği olarak kullanılır.

Briareus, AEGAEON olarak da bilinir, Yunan mitolojisinde, Uranos ile Gaia'nın 100'er kolları, 50'er kafalı üç oğlundan (Hekatonkheir'ler) biri. Bir efsaneye göre Briareus ve kardeşleri tanrıların tanrısı Zeus'a Titanlarla mücadelesinde başarıyla yardım ederler. Bir başka efsanede ise, Briareus'un Olympos'taki Zeus'a düşman saldırganlardan biri olduğu ve yenik düşüp öldürüldükten sonra Etna Dağının altına gömüldüğü anlatılır. Gene bir başka efsane, Briareus'u, Deniz Tanrısı Poseidon'un düşmanı ve savaş gemilerinin yaratıcısı olan bir deniz devi kimliğiyle betimler. Hekatonkheir'ler, deprem ve benzeri sarsıntılarda ya da deniz dalgalarının hareketinde kendini gösteren doğadaki dev güçleri temsil etmiş olabilir.

Bribiriler, Kosta Rika'nın doğu kesimindeki tropik ormanlarda yaşayan yerli halk. Panama'daki Talamanka halkları ve Guaymillerle yakın ilişkileri vardır. Çipça ailesinden bir dil konuşurlar. Tarımla uğraşan Bribiriler bir tür karasaban kullanarak mısır, fasulye ve tatlı manyok gibi geleneksel ürünler yetiştirirler. Ayrıca avlanır, balık tutar, yabani yiyecek toplar, kumes hayvanı, bazen de sığır beslerler. Çoğunlukla çiftlik arazisi üzerine yayılmış ve her birinde tek ailenin oturduğu evlerden oluşan küçük yerleşmelerde yaşarlar. Kamıştan yapılan ve çatısı yere kadar sazla örtülen evleri koni, kare, dikdörtgen ya da piramit biçimindedir. Çanak çömlek işçiliği, sepetçilik, ağ örme ve iplikçilik gibi zanaatlarla uğraşan Bribiriler arasında pamuk dokumacılığı artık ortadan kalkmıştır. Yönetim biçimi ve dinsel inançlar geleneksel kalıplardan Avrupa kalıplarına doğru geçiş süreci içindedir.

Brice, Fanny, asıl adı FANNIE BORACI (d. 29 Ekim 1891, New York kenti - ö. 29

"Baby Snooks" rolünde Fanny Brice
Culver Pictures

Mayıs 1951, Los Angeles, ABD) uzun süre Ziegfeld Follies adlı revüde çalışmış ünlü şarkıcı ve güldürü sanatçısı. Özellikle, balerinleri, bedenlerini örten büyük yelpazelerle, çıplak ya da çıplakmış izlenimi vererek gösteri yapan dansçıları ve "vamp" sinema oyuncularını alaya aldığı skeçleri, "My Man" (Erkeğim) adlı aşk şarkısını kendine özgü yorumlayışı ve radyo için hazırladığı "Baby Snooks" (Nanik Yapan Çocuk) dizisiyle tanınır.

1910'da Florenz Ziegfeld, onu bir bürleşk gösteride şarkı söylerken izledi ve kendisine Follies'in o yılki revüsünde başrol verdi. Brice bundan sonra Follies'in hemen hemen bütün yıllık gösterilerine çıktı; ayrıca vodvillerde oynadı ve zaman zaman film çevirdi. 1936 yapımı *Great Ziegfeld* (Muhteşem Ziegfeld) adlı filmde kendi yaşamını oynadı. Dostlarını eğlendirmek için yarattığı ele avuca sığmaz küçük kız tipini, 1938'de *Baby Snooks* adıyla radyoda canlandırmaya başladı. Program, onun ölümüne değin hemen hemen kesintisiz yayımlandı. 1964'te Broadway'de sahneye konan ve 1968'de filme alınan *Funny Girl* (Komik Kız) adlı müzikal Brice'nin yaşamına dayanıyordu.

Bricriu'nun Şölenu, Gaelce FLED BRICRENN. İngilizce BRICRIU'S FEAST. İrlanda edebiyatının başlangıç döneminde, Ulster savaşçıları arasındaki çekişmeyi eğlenceli, kaba bir üslupla konu eden öykü. Ulster döneminin en uzun kahramanlık öykülerinden biridir. Geçmiş 8. yüzyıla değin uzanan öykü, *The Book of the Dun Cow*'da (y. 1100; Boz İnek Kitabı) yer alır. Düzenbaz Bricriu, şölen kahramanına ayırdığı pay için, Lóegaire, Connall Cernach ve Cú Chulainn adlı üç şövalyeye ayrı ayrı söz verir. Önceliğin kimde olduğu konusunda şiddetli tartışmalar başlar ve bunu bir dizi yarışma izler. Bir gece, elinde baltasıyla gelen bir dev, kafasını kesmeleri için Ulster şövalyelerini kışkırtır; buna karşılık kendisi de onların kafasını kesme hakkı kazanacaktır. Connall ve Lóegaire art arda iki gece devin kafasını keserler; dev her defasında kafasını yeniden yerine koyup gider, ama kendi hakkını almak üzere geri döndüğünde şövalyeleri bulamaz. Sonunda Cú Chulainn devin kafasını keser; dev geri döndüğünde Cú Chulainn pazarlığa uyarak kendi başını tahta tezgâhın üstüne koyar. Gerçekte dev kılıgına bürünmüş olan büyücü Cú Roi, Cú Chulainn'i Ulster'in birinci kahramanı ilan eder. Bu öykünün, *Sir Gawayne and the Grene Knight*'taki (Sir Gawayne ve Yeşil Şövalye) kelle uçurma oyununa kaynaklık ettiği sanılır.

bric, "bric vist", "okşın bric" ve "kontrat bric" gibi "vist"ten türemiş iskambil oyunlarının genel adı. Günümüzde bric dört oyuncuyla eşler halinde oynanır. 52 kâğıtlık tam deste kullanılır ve oyunda 13 el bulunur. Kâğıtlar teker teker dağıtılır. Taraflar önce, seçilen bir koz ya da "sanzatu" (kozuz) kontratında hangi tarafın belirli sayıda eli yapacağını saptamak üzere artırma konuşmaları yaparlar. Koz renginden herhangi bir kâğıt öbür renklerden bütün kâğıtları alabilir; sanzatudada ise çıkılan kâğıt öbür renklerden kâğıtlarla alınmaz. Renkler küçükten büyüğe doğru trefl (sinek), karo, kör (kupa) ve pik (maça) biçiminde sıralanır. Sanzatu bütün renklerden üstündür. En küçük kontrat 1 trefl'dir; bu durumda kontratı üstlenen tarafın 6 artı 1 el alması gerekir. 2 trefl yapmak için (6 artı 2) 8 el alınması gerekir ve bu biçimde 7 trefl'e (13 el) kadar varılır. En yüksek kontrat 7 sanzatudur.

Konuşmaya kâğıdı dağıtan başlar ya da "pas" der. Konuşma sırası saat yönünde ilerler ve her oyuncunun pas deme hakkı vardır. Bir oyuncu artırma yapacaksa, bunun bir önceki konuşmadan daha büyük olması gereklidir. Bir artırımdan sonra art arda üç pas dendiğinde, kontrat bu artırıma bağlanır (kontratı üstlenen tarafta kontrat rengini ilk konuşan kişi "deklarasyon" olur). Oyun bundan sonra başlar. Artırmayı kaybeden taraf savunma yapar ve deklarasyonun solundaki oyuncu açılış kâğıdını oynar.

Bundan sonra deklaranın eşi ("yer") kâğıtlarını masaya açar. Deklarkan yere her el hangi kâğıdı oynayacağını söyler ya da yerdeki kâğıtlardan kendisi olarak oynar.

Hesaplama tablosunda üstlenilip yapılan kontratların sayıları, oyun bitirme için gerekli sayıların toplandığı yere, yani çizginin altına, cezalar ve ikramiyeler ise çizginin üstüne yazılır. Taraflardan biri çizgi altına 100 sayı yazdığında bir "zon" yapmış olur. Trefl ve karo, "minör" renklerden ve bu renklerden üstlenilip yapılan her "löve" 20 sayı değerindedir; kör ve pik "majör" renklerdir ve bu renklerden yapılan her löve 30 sayı değerindedir. Sanzatunun ilk lövesi 40, sonrakileri 30'ar sayı yazdırır. Yani minörlerden 5'le (11 el), majör renklerden 4'le (10 el) ve sanzatundan 3'le (9 el) zon yapılır. "Şilem" (12 elin üstlenilmesi ve yapılması) ve "granşilem" (13 el) için ayrıca ikramiyeler vardır. Bir kontrat yapılamadığında ceza sayıları yazılır. Kontratin yapılamayan eksik eline "batar" denir. Örneğin 10 el için kontrat yapılmış ve ancak 8 el yapılabilmişse batar sayısı 2'dir.

Genellikle parayla oynanan "rober bric"te taraflardan biri, iki zon yapana kadar oyun devam eder. Her el dağılımının iki ya da daha fazla masada oynandığı ve sonuçların karşılaştırıldığı turnuva bricinde her dağılıma kendi içinde puan verilir ve zon yapılırsa buna göre ceza ve ikramiye puanları eklenir. Çiftler ve takımlar arasında, genellikle bölgesel, ulusal ya da uluslararası liglerde çeşitli biçimlerde yapılan yarışmalarda turnuva brici ilkeleri uygulanır. Bireysel sıralamalar, turnuva başarısı temelinde alınan master puanlara göre yapılır.

Eşler belirli artırma konuşmalarıyla yapılan bilgi alışverişinde kendilerince bir anlayış seçebilirler. Bu konuşmalar bazen bir "sistem" in bazen de bir "gelenek" in ifadesidir. Genel olarak iki tür artırma sistemi vardır: Açık konuşmasının ortalama bir elle 1'le ve güçlü bir elle 2'yle yapıldığı "doğal" (naturel) sistemler ve güçlü bir elin 1 trefl konuşmasıyla gösterildiği "güçlü trefl" sistemleri. Her iki sistemde de 3 düzeyinde yapılan "baraj" açışları vardır. Baraj açışı, rakiplerin yüksek kazanç sağlayan bir kontrat bulmasını önlemek amacıyla, zayıf bir elle ve elde bir renkten en az 7 kâğıt bulunması koşuluyla yapılır.

Oyundaki konuşmalar sırasında eşlerin birbirine, söylendiğinden farklı özel anlamaları iletmek için kullandıkları sistematik olmayan artırma yöntemleri "gelenek" olarak adlandırılır. Bu tür "gelenek" ler adlarını genellikle ünlü oyuncularından alır (örn. Ely Culbertson, Easley Blackwood gibi). Sistem ve geleneklerin turnuvalarda kullanılabilmesi için turnuva yönetiminden lisans alınması ve anlamalarının rakiplere açıklanması gerekir.

Bricin tarihçesi. Günümüzde oynanan kontrat brice gelene değin bric oyunu birçok değişikliklerden geçmiştir. Kontrat bricin ortaya çıkmasına yol açan ve gelişiminde basamak olan bazı oyunlar çok yaygın olmamakla birlikte, bazı bölgelerde hâlâ oynanmaktadır.

Bricin atalarından sayılan vist adının ilk kez 17. yüzyıl başlarında, esas olarak "triumph" ve birkaç başka oyunun evrimiyle ortaya çıkan bir iskambil oyunu için kullanıldığı sanılmaktadır. Vist 18. yüzyıl ortalarında Amerika ve Avrupa'da en seçkin iskambil oyunu haline geldi. 1870'lerde açık elin, yani "yer" in oyuna katılması sonucu bric ortaya çıktı. Bu oyunu okşın bricтен ayırt etmek için sonradan bric vist adı kullanıldı. Bric viste benzeyen ve Doğu Akdeniz bölgesinde "hidiv" adıyla oynanan birich adlı başka bir oyun da 19. yüzyılın

son çeyreğinde Fransız Rivierası'nda, Yunanistan'da ve Mısır'da yayılmıştı. Kökeni belirsiz olan birich sözcüğünün 1880'lerde bozularak bridge (köprü) sözcüğüne dönüştüğü sanılmaktadır. Bric vistte oyuncunun koz çakma fırsatını esine geçirmesine *to birich* (köprü kurmak) denirdi. 20. yüzyıl başlarında artırmalı konuşma kuralını getiren okşın bric, bric vistin gözden düşmesine neden oldu. Günümüzde oynanan kontrat bricin kuralları 1920'lerde kondu. 1929'a gelindiğinde kontrat bric her yerde benimsenen standart bir oyun olmuştur.

Boston visti. Boston olarak da bilinen, vist ve "kadri" karışımı bir iskambil oyunudur. İlk kez, 1775-76'da Boston'daki İngiliz donanmasının kuşattığı Fransız deniz subayları tarafından oynandığı söylenir. "Büyük misère" (13 el kaybetmek üzere yapılan konuşma) ve "küçük misère" (12 el kaybetmek üzere yapılan konuşma) terimlerinin, Fransız gemilerinin demirlediği Marblehead Körfezindeki iki küçük adanın adından alındığı sanılıyor. Başka bir sava göre oyun Fransa'da ortaya çıkmış ve 19. yüzyılın ortalarına değin genellikle büyük paralarla oynanmıştır. Ayrıca daha az yaygın olmakla birlikte, Avrupa'nın ve ABD'nin çeşitli yerlerinde de oynanmıştır.

Boston visti, her biri kendi adına konuşan dört kişiyle oynanır. Biri oyun için, öbürü de kozu belirlemek üzere 52 kâğıtlık iki deste kullanılır. Oyunculara dört turda üç ve bir turda tek olmak üzere 13'er kâğıt dağıtılır. İlk kez dağıtının solundaki oyuncu konuşur ve konuşmalar en az 5 el alınacağı bildirilen (Boston) deklareden başlayarak sıralanır. Bir oyuncu 13 el alabileceğini ya da 12-13 el kaybedeceğini belirten konuşmalar yapabilir. Koz (ilk seçilen "suit"), ikinci deste kesilip altına kalan kısmının en üstündeki kâğıdın açılmasıyla belirlenir. Aynı renkten öteki suit "ikinci seçenek" olarak adlandırılır. Kalan iki suitin herhangi bir özelliği yoktur. Oyuna konuşan başlar ve eli, açılan suitin en büyüğü ya da en büyük kozu atan alır. Boston vistinin başlıca özelliği konuşmalar, fazlalar ve batılar için puanlamanın ve ödeme sisteminin son derece karmaşık olmasıdır.

Bric vist. 1890'lardan 1910'a değin geniş ilgi gören bir iskambil oyunudur. Vistten kontrat brice uzanan tarihsel gelişimin ikinci basamağıdır. Vist ve öbür oyunlar gibi eşli olarak dört kişiyle oynanır.

Bric vistin viste getirdiği yenilikler, kozsuz (sanzatu) oynama olanağı, yerin elinin açılması, değişik bir puanlama sistemi ve sınırlar önceden belirlenmemişse "kontur" ve "sürkontur" atarak puan değerlerini sürekli iki katına çıkarma olarak sayılabilir. Vistten daha zor ve düşünmeyi gerektiren bir karşılaşma biçimidir ve bu nedenle de kısa süre içinde vistin yerini olarak yaygınlaşmıştır. Yeni oyun başlangıçta kısaca bric olarak bilinirken, birkaç yıl sonra okşın bric ortaya çıkınca, bric vist adını almıştır.

Bric vistte kozu kâğıtları dağıtan ya da dağıtanın izniyle eşi belirler; el kozsuz da oynanabilir. Dağıtanın eşi her zaman yer olur; ilk açılıştan sonra elini yere açar ve onun kâğıtlarını da deklarkan oynar. Puanlanması vistten daha karışıktır. Dağıtan ya da eşi koz suitlerini saptadıktan sonra, kozu söyleyenin solundaki oyuncu ya da eşi kontrat atabilir. 30 puana ilk ulaşan taraf 1 "zon" yapar, 2 zon yapan taraf 1 "rober" ve 100 puan ikramiye kazanmış olur.

Cavendish takma adıyla yazdığı yazılarla vist konusundaki en önemli yazar olan Henry Jones gibi birçok ünlü vist oyuncusu 1897'den sonra bric viste yöneldi. Hemi

kadınların, hem erkeklerin geniş ilgisini çeken yeni oyun sayetede en seçilen iskambil oyunu oldu. Ama bu ilgi çok sürmedi ve bric vist, okşın bric gibi alt ve orta sınıflara yayılamadı.

Okşın bric (İngilizce *auction* "artırma") İlk kez 1904'te ortaya çıktığı inancı yaygınca da, bu oyunun tarihi 1890'lara değin uzanır. Bricin tarihsel gelişim sürecinde, vist ve bric visten sonra üçüncü basamağıdır. Kontrat bricтен önce çıkmıştır. Benzeri öteki bric oyunları gibi eşlerle ve dört kişiyle oynanan okşın bric 1910'lara gelindiğinde Avrupa ve ABD'de bric vistin yerini almıştı.

Kozu belirlemede ve artırmayı üstlenmede karşılıklı konuşma kuralı ile çizginin hem altına, hem üstüne sayı yazmayı getirmesi, okşın bricin, bric oyununa ana katkıları olarak özetlenebilir. 1920'lerde o zamana değin oynanan kâğıt oyunları arasında en çok ilgi gören oyun haline gelen okşın bric hâlâ ünunu korumaktadır. Ama girdiği ilgi de giderek azalmaktadır.

Kozun karşılıklı artırma yoluyla belirlenmesinin kabul edilmesiyle okşın bricte her oyuncunun deklarkan olabileme şansı doğmuştur. 1 pik deklarasyonu, oyuncunun, koz maça olmak üzere 6 artı 1 el alacağı anlamına gelir. Oyuncular isterlerse pas geçebilirler. Sonraki konuşmaların geçerli olabilmesi için daha üstün bir kozla ya da aynı kozla, ama daha fazla sayıda el alınacağı deklare edilmelidir. Renklerin sıralanışı değer sırasına göre üstün olandan başlayarak şöyledir: Sanzatı, pik, kör, karo ve trefl. Kontur, sürkontur atılarak el değerleri iki ya da dört katına çıkabilir. Kontur ya da sürkontur söz konusu olmaksızın değişik konuşmalar, deklareler sürebilir, artırma yapılabilir. Uç oyuncu art arda pas geçinceye kadar artırma ve konuşmalar devam eder. Oyun başladığında, deklarkan ortağı açılıştan sonra elini yere açar ve yer olur. Deklare edilen el sayısı 6 elin üstüne hesap edilir. El değerleri, kozsuz için 10, pik için 9, kör için 8, karo için 7, trefl için 6 puan olarak belirlenmiştir. Burada zon 30 sayı ya da fazlasıdır. Zon için gerekli sayıyı doldurmasa da, kazanılan eller çizgi altına zon hesabı için yazılır. İki zon tamamlayan bir roberi kazanmış demektir ve rober ikramiyesi 250 sayıdır. Bu ikramiye de sayı hesaplama tablosunda çizginin üstüne yazılır. Deklarkanın belirttiğinden fazla yaptığı her el için gene çizgi üstüne konturluysa 50, sürkonturluysa 100 sayı yazılır. Ayrıca belirttiği sayıda eli yapmışsa konturlu 50, sürkonturlu 100 sayı çizginin üstüne ikramiye olarak yazılır.

Deklarkan eğer belirttiği sayıda el alamazsa (batarsa) her batar için 50, konturlu batar için 100, sürkonturlu batar için 200 sayı rakibin tarafına, çizginin üstüne yazılır. 12 elin alınacağı anlamına gelen şilem için 50, ellerin tümünün alınacağı anlamına gelen granşilem için 100 sayı gene çizgi üstüne ikramiye olarak yazılır. Bir de "onör kâğıtlar" için verilen ikramiyeler vardır (kozun 10'lusu, valesi, kızı, papazı ve ası için, bir de kozsuz oyunlarda yalnız aslar için). Bu onör ikramiyeleri şöyle hesaplanır: Kozsuz oyunda bir oyuncuda 4 as varsa 100 sayı, 4 as eşler arasında dağılmışsa 40 sayı, 3 as varsa paylaşılmış olmasına bakılmaksızın 30 sayı yazılır.

Kozlu oyunda kör, pik, karo ya da treflin sabit değeri, onörlerin dağılımına göre belirlenmiş sayılarla çarpılarak ikramiye saptanır. Bir oyunculudaki kozun 5 onörü için bu çarpma sayısı 10, 4-1 dağılmış koz onörü için 9, bir oyunculudaki 4 onör için 8, iki

oyuncuya dağılmış (3-2) 5 onör için 5, paylaşılmış 4 onör için 4 ve 3 onör için (paylaşılmış olmasına bakılmaksızın) 2'dir. İki zonun sayıları toplamır ve en fazla onör sayısı ile el kazanan taraf, sayılar arasındaki fark hesap edilerek roberin galibi sayılır.

Plafond (Fransızca "tavan"). Kontrat bricin atası olan bir Fransız iskambil oyunudur. Avrupa'da 1920'lerde yaygınlaşmıştır. Kâğıtların değerleri ve puanlama, okşın brichteki gibidir; yalnızca deklare edilen ve gerçekleştirilen el, oyun puanı sayılır; deklare edilenin üzerinde gerçekleştirilen her fazla el için, oyun puanı sayılmayan 50 ikramiye puanı yazılır; deklare edilmiş olsun ya da olmasın, şilem için 100, gransilem için 200 puan yazılır. 1925-26'da, usta bir okşın bric oyuncusu olan Harold S. Vanderbilt, puanlamayı yeniden düzenlemiş ve zonda olma durumunu eklemiştir. Yaptığı değişiklikler, 1930'larda plafondun yerini alan kontrat brichte benimsenmiştir.

Kontrat bric. Bricin tarihsel gelişim süreci içinde vist, bric vist, okşın bric ve plafond izleyen en son basamaktır. 1926'da Harold S. Vanderbilt tarafından geliştirilmiştir. Vanderbilt çizgi altına yazılan sayıları, bir zon için yeterli sayıyı toplamak amacıyla deklare edilen ve başanılan el sayısı ile sınırlamıştır. Ayrıca ikramiyelerle fazla eler için sayıların ve onörler için verilen ikramiyelerin de, çizginin üstüne olmak koşuluyla, zon kazanıldıktan sonra yazılmasını getirmiştir. Vanderbilt'in getirdiği bir yenilik de zonda batışa daha ağır ceza sayısı verilmesi, bir başkası ise sayılarda 10'luk sisteme geçilmesidir.

Bric gerçek anlamını veren, el artırma ve pazarlık konuşmalarınıdır. Oyuncuların birbirine elleri üzerine bilgi akışını sağladıkları bu konuşmalar için çeşitli karmaşık sistemler geliştirilmiştir. Bunlardan ilki Ely Culbertson'un geliştirdiğidir. Bu sistemin uygulamaya konmasıyla birlikte bric, Atlas Okyanusunun her iki yanında da, ününü hâlâ koruyan en yaygın oyun haline gelmiştir.

Vanderbilt'in 10'luk sistemiyle birlikte el değerleri önemli ölçülerde yükselmiştir. 6 elin üstüne sayılmak koşuluyla trefl ve karo kozunda her el için löve değeri olarak 20'şer, kör ve pikte 30'ar, sanzatuda da ilk el için 40, sonrakilere için 30'ar sayı yazılır. Kontur el değerlerini iki katına çıkartır. Zonda her fazla el için konturlu 200, kontursuz 100 sayı yazılır.

Belirttiği sayıda eli yapan tarafın çizgisinin üstüne, konturlu olup olmadığına bakılmaksızın 50 sayı yazılır. Deklaran için zonda olmak, belirttiği sayıda el alamadığı zaman önemli bir etkidir. Deklaran zonda değilse ilk batır için rakipler kontursuz 50 sayı, konturlu 100, sürkonturlu 200 sayı kazanır ve her sonraki batır için gene rakipler 50, konturlu 200, sürkonturlu 400 sayı alırlar. Deklaran zonda ise rakipler ilk batır için kontursuz 100, konturlu 200, sürkonturlu 400 sayı alırlar. Sonraki batılar için bu sayılar 100, 300 ve 600 biçiminde devam eder.

Şilemin ikramiyesi zonsuz 500, zonda 750'dir. Gransilemin ikramiyesi zonsuz 1.000, zonda 1.500'dür. Zonda olmak onör ikramiyelerini etkilemez. Çizgi altına toplam 100 ya da daha fazla yazdırılan zon tamamlar ve her iki taraf da yeni zon için oyuna devam eder. Kontrat bricin, biri resmi olmayan rober bric, öteki de resmi turnuvalarda oynanan turnuva brici olmak üzere iki biçimi vardır. Rober brichte 2 zon tamamlayan roberi kazanır ve karşı taraf hiç

zon yapmıyorsa 700, zon yapmışsa 500 sayı ikramiye kazanır. Sonuçta iki tarafın bütün sayıları ayrı ayrı toplanır ve sayısı fazla olan aradaki farkla oyunu kazanmış olur.

Turnuva brici. "Duplicate bric" olarak da bilinir ve kontrat bricin turnuvalarda oynanan biçimidir. Ama bric kulüplerinde ve evlerde de yaygınlaşmıştır. Kâğıt dağılımı aynı kalmak koşuluyla oyunlar değişik oyuncular tarafından oynanır. Her elin en az iki kez tekrarlandığı turnuva bricinin kuralları rober brichteki temel bir sorunu gidermek için düzenlenmiştir. Bu sorun, bir tarafa hep iyi kâğıt gitmesi nedeniyle oyuncular arasındaki yetenek farkının ortaya çıkamayıp olarak özetlenebilir. Turnuva bricinde aynı kâğıt dağılımıyla iki taraf da oynayacağı için, kâğıt dağılımının iyi ya da kötü olmasının bir önemi kalmamaktadır. Ayrıca oyunun amacı da rober brichtekinden farklı olarak, en yüksek sayıya ulaşmak değil, oyunu en iyi biçimde oynamaktır.

Brignonet, Guillaume (d. y. 1472 - ö. 24 Ocak 1534, Saint Germain-des-Prés, Fransa). Reform döneminin başlarında, Fransız

Brignonet, aside yedirme baskı, 16 yy
Bibliothèque Nationale Paris

Kilisesi'nin en etkin Katolik reformcularındandır.

VIII. Charles'in danışmanı Guillaume Brignonet'nin (1445-1514) oğluydu. Babası, karısının ölümünden sonra kiliseye girerek Saint-Malo piskoposluğu, Reims ve Narbonne başpiskoposlukları ve kardinallik görevlerinde bulunmuştu. Genç Brignonet'ye ise 1489'da Lodeve piskoposluğu, 1507'de Saint-Germain-des-Prés başkeşişliği, 1516'da da Meaux piskoposluğu verildi. Genç Brignonet 1511'de Piza Konsili'ne katıldı; 1516'da Fransa kralı I. François tarafından Roma'da Bologna Konkordatosu'nun uygulanmasıyla ilgili görüşmeleri yürütmekle görevlendirildi.

Brignonet'nin Meaux piskoposluk bölgesindeki reform girişimlerinde bir olasılıkla bazı İtalyan piskoposlarının, özellikle Verona piskoposu Gian Matteo Giberti'nin etkisi olmuştu. Bölgeye sık sık giden Brignonet, Kutsalın Ayinleri'ne ve Meryem Ana'ya bağlılığı güçlendirdi, vaazlar ve kendi sarayında bastırıldığı risaleler aracılığıyla bir dinsel uyanış başlatmaya çalıştı.

Brignonet, aralarında Jacques Lefèvre d'Étaples, Gérard Roussel, Guillaume Farel, Jodocus Clichtove, François Vatable ve Martial Mazurier'nin de bulunduğu Meaux'lu reformcuların da önderiydi. Bu grup, Hristiyan öğretinin ana kaynağı saydığı Kitabı Mukaddes'e, özellikle de Aziz Paulus'un mektuplarına dönerek bu yaklaşımı hümanist bir görüşle birleştiriyordu. Ama Brignonet Lutherçiliğe karşı çıkarken öbür grup üyelerinin bu konuda ortak bir tutumu yoktu. Brignonet gene de iki kez heretiklik suçlamasıyla Paris *Parlementi*'ni (Yüksek

Mahkeme) önüne çıkıttı. Grup yaklaşık 1525'te dağıldı.

Bridel, Philippe-Sirice (d. 20 Kasım 1757, Begnins - ö. 20 Mayıs 1845, Montreux, İsviçre). İsviçreli edebiyatçı. "Üstad" (*le doyen*) olarak bilinen Bridel, İsviçre'ye özgü bir edebiyatın oluşması ve yaşamın her alanında ulusal bilincin gelişmesi için çalışmıştır. Yapıtlarını Fransızca yazmış, Fransızca ve Almanca konuşan İsviçrelilerin edebiyat ve biliminde olduğu gibi politikada da bir araya gelmelerine katkıda bulunmuştur.

Basel, Château-d'Oex ve Montreux'da papazlık yaptığı dönemde daha çok edebiyat, dilbilim, doğabilimleri ve İsviçre tarihiyle ilgilendi. Filolojiyle ilgili *Glossaire du patois de la Suisse romande* (ös 1866; İsviçre Fransızcası Ağzıları Sözlüğü) ile değişik konular içeren *Etrennes helvétiques* (1783-87; İsviçre Armağanları) ve *Conservateur suisse* (1813-31; İsviçreli Muhafazakâr) adlı yapıtları şiirlerinden daha önemlidir. Bridel'in savunduğu edebi yurtseverlik, şair Juste Olivier'yi (1807-76) etkilemiştir.

Bridgend, Galce PEN-Y-BONT AR OGWR, Galler'deki Mid Glamorgan ilinin (*county*) Ogwr ilçesinde (*district*) kent. Ogmere Irmağı kıyısında yer alır. Ortaçağda ırmağın kıyısında kurulmuş olan ikiz kasabalar Oldcastle ile Newcastle'nın bulunduğu yerde gelişti. 12. yüzyıl yapısı bir kale ile 15. yüzyıl yapısı bir misafirhane bugün de ayakta. Irmağın üzerinde 1435'te inşa edilmiş bir taş köprü bulunur. Kent, çok eskiden beri batıdaki Glamorgan Ovası ile kuzeydeki vadilerin pazar yeri durumundadır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra, savaş sırasında ordu için malzeme üreten fabrikasının büyük bir sanayi kuruluşuna dönüşmesi ve Ford Motor Company'nin kentin güneydoğusunda bir otomobil motoru fabrikası kurmasıyla kentin sanayi tabanı genişlemiştir. Nüfus (1981) 31.579.

Bridgeport, ABD'nin Connecticut eyaletinin güneybatı kesimindeki Fairfield ilinde (*county*) kent. Pequonnocuk Irmağı ağzındaki Long Island Boğazı kıyısında bir ithalat limanıdır. İlçe düzeyinde bir yönetim birimi (*township*) olan Bridgeport ile aynı alanı kaplar. 1639'da kurulan ilk yerleşme önce Newfield, daha sonra Stratfield adını aldı; 1800'de ilçe (*borough*) olarak tüzel kimlik kazandı ve ırmağın üzerinde kurulan ilk açılır köprüden dolayı Bridgeport (İngilizce *bridge* "köprü") olarak adlandırıldı. Gemi ve demiryolu taşımacılığındaki gelişme, tarımdan ticaret ve imalata geçişi sağladı. Kent zamanla elektrik donanımı, ulaştırma aracı ve madeni eşya üreten dünyaca ünlü bir sanayi merkezine dönüştü. Ünlü şovmen P. T. Barnum (1810-1891) bir süre Bridgeport'ta belediye başkanlığı yaptı; Barnum'un "Parmak Çocuk Tom" adıyla tanıttığı cüce Charles S. Stratton da burada doğmuştu. Bridgeport'taki Barnum Müzesi'nde bugün Barnum'un gösterişli sirk eşyaları sergilenmektedir. Ünlü sosyalist belediye başkanı Jasper McLevy, Bridgeport'ta 1933'te başladığı görevini 24 yıl sürdürdü. Bridgeport Üniversitesi (1927), Bridgeport Mühendislik Enstitüsü (1924), Kutsal Yürek (Sacred Heart) Üniversitesi (1963) ve Housatonic Community College (1966) Bridgeport'tadır. Nüfus (1990) kent, 141.690; Bridgeport-Milford metropoliten alanı, 443.722.

Bridger, Jim, asıl adı JAMES BRIDGER (d. 17 Mart 1804, Richmond, Virginia - ö. 17 Temmuz 1881, Kansas kenti yakınları.

Missouri, ABD), ABD'li kürk tüccarı, sınırlı boyu gezgini, kılavuz ve "dağ adamı". İlk kürk tüccarı hayvan avı seferine 1822'de çıktı. Bunu izleyen 20 yıl boyunca Kanada sınırını, Missouri Irmağı kıyısını, Colorado-New Mexico sınırını ve Idaho ile Utah'ın çevrelediği uçsuz bucaksız alanı defalarca yaya olarak dolaştı. Sürekli yeni bölgeler keşfetti. Jim Bridger'in, Büyük Tuz Gölünü gören (1824) ilk Avrupalı olduğuna inanılır. 1843'te Wyoming'un güneybatı kesiminde, Oregon Yolunu izleyerek batıya giden göçmenler için bir durak ve kürk ticaret merkezi olarak Bridger Kalesi'ni kurdu (bu kale daha sonra 1890'a değin ABD ordusuca kullanıldı). Kalenin Mormonların eline geçmesi üzerine Bridger kılavuz olarak devlet hizmetine girdi. Albay Albert Sidney Johnston'un 1857-58 yıllarındaki Utah seferine, 1861'de Denver'dan Büyük Tuz Gölüne doğrudan bir yol bulma amacıyla yola çıkan Berthoud kafilesine ve birçok başka keşif grubuna yol gösterdi. Bölge ve bölgedeki Yerliler konusunda eşsiz bilgisi vardı. Art arda üç Yerli kadınla evlendi. Wyoming'un batı kesimindeki Bridger Ulusal Ormanı onun anısına düzenlenmiştir.

Bridges, Calvin Blackman (d. 11 Ocak 1889, Schuyler Falls, New York - ö. 27 Aralık 1938, Los Angeles, ABD), kalıtım ve cinsiyetin kromozomlar temelinde açıklanmasına katkıda bulunan ABD'li genetikçi.

Bridges, 1909'da Columbia Üniversitesi'nde öğrenime başladı; ertesi yıl da aynı üniversitede genetik bilgini Thomas Hunt Morgan'ın laboratuvar asistanı oldu. Morgan ile birlikte, sirke sineği (*Drosophila melanogaster*) üzerinde yaptığı deneylerle, sinekteki kalıtsal değişikliklerin, kromozomlardaki gözlenebilir değişikliklerden ileri geldiğini ortaya koydu. Morgan ve Alfred Henry Sturtevant ile birlikte 1925'te yayımladığı bu deneylerden yola çıkarak, sirke sineğinin gen haritasını hazırladı ve kalıtımın kromozomlara dayalı kuramını kanıtladı. Gene 1925'te yayımladığı "Sex in Relation to Chromosomes and Genes" (Kromozom ve Genlere Bağlı Olarak Cinsiyet) adlı makalesinde, *Drosophila*'da cinsiyetin yalnızca "cinsiyet kromozomları"yla (X ve Y) belirlenmediğini, dişi cinsiyet kromozomlarının (X) sayısının cinsiyetle ilgili olmayan otozom (ya da somatik) kromozomların sayısına oranını veren bir "kromozom dengesi"nin sonucu olduğunu gösterdi. 1928'de Morgan ile birlikte Pasadena'daki California Teknoloji Enstitüsü'ne geçen Bridges, buradaki çalışmaları sonucunda, sirke sineği larvasının tükürük bezlerinde bulunan dev kromozomların ayrıntılı gen haritalarını çıkardı. Daha sonra, gen eşleşmesi sırasında değişime uğramış önemli bir *Drosophila* grubunun varlığını açıkladı.

Bridges, Robert (Seymour) (d. 23 Ekim 1844, Walmer, Kent - ö. 21 Nisan 1930, Boar's Hill, Oxford, İngiltere), prozodi(*) tekniğindeki ustalığı ve arkadaşı şair Gerard Manley Hopkins'in yapıtlarını tanıtmaya yönelik İngiliz şairi.

Toprak sahibi, varlıklı bir ailenin oğluydu. Eton College'ı bitirdikten sonra Oxford Üniversitesi'ne girdi. Burada tanıştığı Hopkins'in şiirlerini 1916'da yayımlayarak şairin tanınmasını sağladı.

1869'da tıp öğrencisiyken Londra'daki hastanelerde çalışmaya başladı ve 1882'ye değin hekimliği sürdürdü. 1884'te Mary Monica Waterhouse ile evlendikten sonra yaşamını Berkshire'nın, Yattendon bölgesinde, daha sonra da Boar's Hill'de geçirdi; hemen hemen bütün zamanını tutkuyla

bağlandığı şiire ve prozodi çalışmalarına verdi. Birkaç uzun şiir ve manzum oyun yayımladıysa da asıl ününü *Shorter Poems*'ta (1890, 1894; Kısa Şiirler) topladığı lirik şiirlerine borçludur. *New Verse* (1925; Yeni Şiirler) adlı kitabında ise vurgu yerine heceyi temel alan bir ölçüyü denedi. 85. doğum gününde yayımlanan *The Testament of Beauty* (Güzelliğin Vasiyeti) adlı uzun felsefi şiirinde de bu ölçüyü kullandı. 1913'te başşair (*poet laureate*) oldu.

Bridgeton, ABD'de, New Jersey eyaletinin güneybatısındaki Cumberland ilinin (*county*) merkezi kent. Philadelphia'nın 61 km güneyinde, Cohansey Irmağı üzerinde yer alır. 1686'da Richard Hancock tarafından kuruldu. Cohansey Irmağı üzerindeki bir köprüden dolayı 1718'de Cohansey Bridge (İngilizce *bridge* "köprü") olarak adlandırıldı. Ardından Bridgetown, sonunda da Bridgeton adını aldı. 1749'da il merkezi oldu. Yünlü dokuma fabrikası (1811), çivi ve demir atölyeleri (1815) ve cam fabrikası (1863) kentin ilk sanayi kuruluşlarıydı. Bugün başlıca sanayi kolları gıda işleme, dokuma ve cam üretimidir. Broad Street Presbiteryen Kilisesi'nin (1792) mezarlığında, 1801'de New Jersey valisi olan General Joseph Bloomfield'in ve Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda can vermiş pek çok askerin mezarı vardır. Bağımsızlık Savaşı sırasında İngilizlere karşı Amerikalıların yanında çarpışan Fransız soylusu Lafayette 1824-25 yıllarındaki ABD gezisinde kentteki General Giles Malikanesi'nde (1792) ağırlanmıştır. 1763'te dökülen ve 1776'da Bağımsızlık Bildirgesi'ni kutlamak için çalınan Özgürlük Çanı, Adliye Sarayı'ndadır. Tumbling Barajı Eyalet Parkı bir değirmen savağı (bugün Sunset Gölü) oluşturmak üzere 1814'te inşa edilen barajı çevreler. Nüfus (1990) kent, 18.942; Vineland-Millville-Bridgeton metropoliten alanı, 138.053.

Bridgetown, Batı Hint Adalarından Barbados ada devletinin başkenti ve tek giriş limanı. Adanın güneybatı ucunda, Carlisle Koyunun geniş kıvrımı üzerinde yer alır. Kentin her iki yanında kilometrelerce uzayan bayındır bir kıyı şeridi bulunur.

1628'de Indian Bridge adıyla kuruldu. Sağlığa zararlı bir bataklıkta yanında yer alması ve plansız gelişmesi dolayısıyla ilk gelenlerin hoşnut kalmadığı bir yerdi. 1660 dolayında benimsenen St. Michael's Town adı 19. yüzyıla değin kullanıldı. İlk göçmenlerin nüfusu 2 bine ulaştığında kentte 100'ü aşkın taverna vardı. Kentin büyük bölümü art arda gelen yangınlar yüzünden yok oldu. 1854'teki kolera salgını yaklaşık 20 bin kişinin ölümüne yol açtı.

Bridgetown, eski ile yeninin pitoresk bir karışımıdır. St. Michael Anglikan Katedrali, 1780'deki kasırga sonucunda yıkılan bir yapının yerinde, bu amaçla düzenlenen bir piyangoonun geliriyle mercan kayalarından

inşa edilmiştir. Gene mercan kayalarından yapılarak 1874'te hizmete açılan kamu yapılarının oluşturduğu iki blok, etkileyici bir meydanın iki yanında yer alır. Üstünde yüzer havuzların ve iskelelerin bulunduğu dar bir deniz havzası olan Careenage, İngiliz amirali Lord Nelson'in heykelinin bulunduğu büyük Trafalgar Meydanı'nın karşısındadır. Careenage ve bataklığın kalıntıları 1962'de doldurulmuş, yerine bir kanal yapılmıştır. 1,2 km kuzeybatıda ticaret gemileri için yapılan derinsu limanı 1961'de işletmeye açılmıştır. Hükümet Konağı 18. yüzyıl başlarında yapılmıştır. Bakanlıkların bulunduğu büyük ve modern binalar ise Carlisle Koyunun kıyısındadır. George Washington Evi, Washington'ın 1751'de genç bir kadastro memuruyken kente gelişinin anısına düzenlenmiştir. Öteki önemli yapılar arasında, eskiden askeri geçit törenlerinin yapıldığı, bugün ise yarışlar ve başka toplantılar için kullanılan Savannah Alanı ile tropik bir bitki örtüsünün bulunduğu Kraliçe Parkı sayılabilir. İngiltere'deki Durham Üniversitesi'ne bağlı Codrington College da Bridgetown'dadır.

Liman etkinliklerinin ve gitgide büyüyen turizm sektörünün yanı sıra şeker ve rom üretimi kent ekonomisinin temel dayanaklarıdır. Nüfus (1985 tah.) 7.446.

Bridgewater (3. Dükü), Francis Eger-ton, BRACKLEY MARKISI (d. 21 Mayıs 1736, Worsley, Lancashire - ö. 8 Mart 1803, Londra, İngiltere), İngiltere'de kanal ulaştırmaçılığının öncüsü. Worsley'deki kendi arazisinden Manchester'a kadar açtığı kanal bugün onun adıyla anılır.

Bridgewater'ın babası, Başyargıç Ellesmere'in torununun torunuydu ve 1720'de "dük" unvanı almıştı. Bridgewater da 2. dük olan kardeşinin ölümü üzerine 1748'de dük oldu. Nişanlısından ayrıldıktan sonra Worsley'deki malikanesine çekilen Bridgewater, buradaki arazisinden çıkartılan kömürün taşınması için bir kanal yaptırma kararı verdi bu amaçla mühendis James Brindley'i görevlendirdi. Yapımı 1761'de tamamlanan 16 km uzunluğundaki bu kanal, Mersey Irmağından St. Helen'a uzanan Sankey Kanalı dışında, İngiltere'deki modern kanal türlerinin ilk örneği idi. Bridgewater 1762'de de Manchester ile Liverpool arasında bir kanal açmak üzere parlamentodan yetki aldı.

Bridgewater Kanalı, İngiltere'de, bugün Worsley'den Liverpool'a uzanan su yolu. 18. yüzyıldan kalma üstün bir mühendislik ürünü olan kanal, kendi kendini yetiştirmiş, zeki bir mühendis olan James Brindley tarafından yapıldı. Brindley'nin hizmetinde çalıştığı Bridgewater dükü, Worsley'deki maden ocağından 16 km uzaklıktaki Man-

Bridgewater Kanalı, 1779'da yayımlanan *The History of Inland Navigations, Particularly those of the Duke of Bridgewater* adlı kitapta çizim. British Museum, fotoğraflar J.R. Freeman & Co Ltd

chester'a kömür taşımayı kolaylaştırmak için bir kanal yaptırmak istedi. Dükün tasarladığı, birkaç havuzu olan, geleneksel türde bir kanaldı. Ama Brindley, yolu inceledikten sonra, kemerler üstünde taşınan bir köprüyolla Irwell Vadisinden geçecek, kütleçekimi akışlı bir kanal yapmayı uygun gördü ve dükü bu konuda ikna etti. 1761'de tamamlanan kanal çok başarılı oldu; kömür bölgesinin içine kadar uzandığından, Manchester'daki madenin masraflarının yarıya inmesini sağladı. 1776'da, 48 km'lik bir ekle Manchester'dan Liverpool'a kadar uzatıldı.

Bridgman, Laura Dewey (d. 21 Aralık 1829, Hanover, New Hampshire - ö. 24 Mayıs 1889, Boston, ABD), sistemli bir eğitimle olumlu gelişmeler gösteren ilk körlerden. Bridgman aynı zamanda sağır ve dilsizdi.

İki yaşındayken geçirdiği kızıl hastalığı nedeniyle görme ve işitme yetilerini yitirdi.

Laura Bridgman, 1878
Bostonian Society. Old State House

Boston'daki Perkins Körler Okulu'nun müdürü Samuel Gridley Howe'un ilgisini çeken küçük kız 1837'de okula kaydedildi. Laura'ya alfabeyle dokunma duyusuyla öğretmeyi kendisi üstlenen Howe, kabartma harflerden yaptığı ve anahtar, kaşık, bıçak gibi gündelik araçlar üzerine yapıştırdığı etiketlerle işe başladı. Bütün isimleri öğrendikten sonra Laura'ya, tek tek harfler, ardından alfabe ve 10 rakam öğretildi. Ocak 1842'de okulu gezen Charles Dickens daha sonra *American Notes for General Circulation* adlı yapıtında Howe'un başarısını coşkulu bir dille anlatacağı. Eğitime ve gündelik işlere de katılmayı başaran Laura yaşamının sonuna değin okulda kaldı. Laura'nın sağır ve dilsiz eğitiminin gelişmesindeki önemli dolayısıyla kaleme alınan yaşamöyküleri arasında Mary S. Lamson (1878), Maud Howe ile Florence Howe Hall (1903) ve Laura E. Richards'ın (1928) yapıtları sayılabilir.

Bridgman, Percy W(illiams) (d. 21 Nisan 1882, Cambridge, Massachusetts, - ö. 20 Ağustos 1961, Randolph, New Hampshire, ABD), ABD'li deneysel fizikçi. Madelerin yüksek sıcaklık ve basınçlardaki davranışı üzerindeki çalışmalarıyla 1946'da Nobel Fizik Ödülü'nü almıştır.

Bir gazetecinin oğlu olan Bridgman 1900'de Harvard Üniversitesi'ne girdi. 1905'te yüksek lisans, 1908'de doktora derecesini aldı. Aynı yıl statik yüksek basınçlar üzerine deneysel çalışmalarına başladı. Çalışmaları başlangıçta 6.500 atmosfer dolaşımdaki basınçlarla sınırlıydı. Sonraları 100 bin atmosferi aşan basınçlara ulaştı ve en sonunda 400 bin atmosfere kadar çıktı. Bu alanda o güne değin çalışma yapılmamış olduğundan gerekli donanımın çoğunu ken-

disi bulmak zorundaydı. En önemli buluşlarından birisi, özel bir tapa türüydü. Tapanın contasındaki basınç, her zaman basınçlı akışkanın basıncından daha fazla oluyor ve

P.W. Bridgman
Harvard University News Service

tapa böylece kendiliğinden sızdırmaz özellik kazanıyordu. Bridgman ancak bu buluş sayesinde çok yüksek basınçlarda çalışma olanağını buldu. Sonraları, geliştirilen yeni çelik türlerinden ve karbolyo (kobalt içinde bağlanmış tungsten karbür) gibi ısıya dayanıklı kanşımalar içeren metal alaşımlarından yararlandı. Bu çalışmaların büyük bölümünü sıvıların ve katıların sıkıştırılabilirlik ölçümleri, katıların basınç altındaki faz değişimlerinin incelenmesi (bunların arasında buzun yüksek basınç biçimlerinin keşfi de vardı) ve katıların fiziksel özelliklerinin (elektrik direnci gibi) ölçümü oluşturuyordu. Uygulanan basınçlar yükseldikçe yeni ve beklenmedik olgular ortaya çıktı; örneğin, sezyumdaki elektronların belli bir geçiş basıncında yeni bir yerleşim düzeni kazandıkları anlaşıldı.

Bridgman, birkaç girişimine karşın yapay elmas elde etmeyi başaramadıysa da, öncü çalışmalarıyla General Electric Company'deki bilim adamlarının 1955'te elması yapay olarak elde etmelerine doğrudan katkıda bulundu. Onun tekniklerinin benimsenmesi ve uygulama alanlarının genişletilmesiyle birçok başka mineral de yapay olarak üretildi; böylece, yüksek basınçlarda ve sıcaklıklarda deneysel çalışmaya dayalı yeni bir jeoloji okulu ortaya çıktı.

Bridgman bir bireyciydi. Tek başına saatlerce laboratuvarında çalışır, akademik kurullara katılmaktan kaçınırdı. On üç kitap, 260'ın üzerinde makale ve bildiri yazdı. Makalelerinin yalnızca ikisinde başkalarının da imzası vardı. Deneysel yöntemlerle çalışanlar için bir bilgi hazinesi olan makaleleri, onun matematiksel fiziği ustaca kavradığını göstermektedir.

1914'te verdiği ileri elektrodinamik dersleri sırasında, bilimsel düşüncelerin tanımlanmasında yer etmiş çapaşıklık ve belirsizlikler dikkatini çekti. Bunun etkisiyle, ilk felsefi kitabı olan *The Logic of Modern Physics*'te (1927; Modern Fiziğin Mantığı) ele aldığı bilimsel anlama "işlemsel" olarak yaklaşma düşüncesini geliştirdi. Kavramları (örn. uzunluk), bunların ölçümlerinde kullanılan fiziksel ve zihinsel işlemlerle tanımladı. Bütün ölçümler gözlemcinin referans çerçevesine göre yapıldığından kavramlar da göreliydi. Örneğin uzunluk, yeryüzünde ölçüldüğünde farklı, astronomiye ilişkin olarak ölçüldüğünde ise farklı bir kavramdır. Konuları kişisel olarak yaklaşmayı sürdürmekle birlikte Bridgman'ın görüşleri, Avusturyalı olgucu Ernst Mach, Amerikalı deneyci filozoflar Charles Pierce ve William James ile Viyana okulunun mantıksal olgularına yakındı. Onu mantık araştırmalarına yönelten, gündelik dilin fizikte eleştirilmeden olduğu gibi kullanıldığını görmesi oldu. Matematiksel denklemlerin görünürdeki kesinliğinin ardında, bir yığın kaba

gözlemin ve belirgin olmayan, sözel açıklamaların gizlendiğini belirtti. *The Logic of Modern Physics*'te şöyle der:

"Genel olarak herhangi bir kavramla kasettiğimiz şey, bir işlem kümesinden başka bir şey değildir; kavram, kendine karşılık gelen işlem kümesiyle eşanlamlıdır... Eğer belli bir soru anlamlıysa, bunun yanıtlanmasında kullanılacak işlemlerin bulunabilmesi gerekir. Birçok durumda böyle işlemlerin var olamayacağı ve bu nedenle sorunun da anlam taşımadığı görülecektir".

Bridgman, üniversite hiyerarşisi içinde sürekli yükselerek 1919'da Harvard'da profesör, 1926'da Hollis Kürsüsü profesörü, 1950'de de Higgins Kürsüsü profesörü oldu. Yüksek basınç fiziği alanındaki buluşları nedeniyle 1946'da Nobel Fizik Ödülü'nü aldı. Emekli olduktan sonra da bilimsel çalışmalarını yaşamının sonuna değin sürdürdü.

Bridgman'ın en güçlü özelliklerinden biri laboratuvarındaki deneyden yaşamın kendisinin sürdürülmesine kadar her çabada düşünsel dürüstlük aramasıydı. Kanserden öleceğini anlayınca doktorlarından yaşamına son vermelerini istedi. Bu isteği reddedilince bu işi kendi yaparak arkasında iki cümlelik bir not bıraktı: "Toplumun bu işi insanın kendisine yaptırmayı doğru değil. Bugün, belki de bu işi kendi başıma yapabileceğim son gün. P. W. B."

Bridgnorth, İngiltere'nin Shropshire (eski-den Salop) ilinde (county) ilçe (district). Yüzölçümü 634 km²'dir. Bridgnorth kenti, doğuda Severn Irmağıyla çevrilen ve Sakson döneminden bu yana bir bağlantı işlevi gören yüksek, kırmızı kumtaşı bir kayalığın üzerinde yer alır. I. William'ın Shrewsbury kontu Roger de Montgomery'ye bir malikane olarak bağışladığı topraklarda kontun oğlunun 1101'de yaptırdığı şatonun bugün yalnızca kulesi ayakta.

Bridgnorth, Aşağı Kent ve Yukarı Kent olarak iki kesime ayrılır. İki kesimi 200 taş basamaklı bir merdiven ile İngiltere'deki en sarp tren hattı olan Castle Hill Demiryolu birleştirir. Kentte yarı ahşap birçok yapı vardır, bazı evlerde de kaya içine oyulmuş mahzenler bulunur. Başlıca sanayi kolları halı dokuma ve elektrik donanımı üretimidir. Kentte 1226'dan kalma bir çarşı vardır. Nüfus (1971) kent, 10.491; (1988 tah.) ilçe, 51.000.

Bridgwater, İngiltere'nin Somerset iline (county) bağlı Sedgemoor ilçesinde (district), Bristol Kanalı üzerinde liman kenti. Quantock Tepelerinin doğusunda, büyük bölümüyle Parrett Irmağının sağ yakasında yer alır. Kente verilen ilk berat 1200 tarihli. Ortaçağda şarap ve yün pazarıyla önem taşırdı. St. Mary Kilisesi 14. yüzyılda yapıldı. 1841'de yeni rıhtımın yapılmasıyla hareketlenen liman ticareti bugün de canlılığını sürdürmektedir. Parrett Irmağı, 200 tona kadar olan teknelerin ulaşımına elverişlidir. Başlıca sanayi dalları, tuğla ve kiremit yapımı, ağır makine, alkollü içki, elektrik donanımı ve konserve üretimidir. Nüfus (1981) 31.011.

Bridie, James, asıl adı OSBORNE HENRY MAJOR (d. 3 Ocak 1888, Glasgow - ö. 29 Ocak 1951, Edinburgh), yaygın ilgi gören nükteli komedileriyle 1930'larda İskoç tiyatrosunun canlanmasına yardımcı olmuş oyun yazarı.

Glasgow Üniversitesi'nde tıp öğrenimi gördü. 1938'e değin pratisyen hekim olarak çalıştı; I. ve II. Dünya savaşlarında orduda hekimlik yaptı. Mary Henderson takma adıyla yazdığı ilk oyunu *The Sunlight Sonata* (1928; Güneşliği Sonatı) İskoç Ulusal

Oyuncuları tarafından sahnelendi. Bridie üç yıl sonra, ünlü bir ceza davasını konu alan *The Anatomist* (1931; Anatomi Bilgini) adlı oyununun Londra'da sahnelenmesiyle adını

Bridie
T & R Annan & Sons Ltd., Glasgow

duyurdu. Düş dünyasına beklenmedik gelişleri ve düşündürücü içerikleriyle belirgin İskoç özellikleri taşıyan oyunları arasında, *Jonah and the Whale* (1932; Yunus Peygamber ve Balina), bir ceza davasına dayanan *A Sleeping Clergyman* (1933; Uyuyan Rahip), *Marriage Is No Joke* (1934; Evlilik Şaka Değildir), *Colonel Wotherspoon* (1934; Albay Wotherspoon), *The King of Nowhere* (1938; Hiçbir Yerin Kralı), otobiyografik oyunu *One Way of Living* (1939; Yaşamın Bir Biçimi), *Mr. Bolfry* (1943), *Dr. Angelus* (1947) ve *The Queen's Comedy* (1950; Kraliçenin Komedisi) sayılabilir.

Brie, Fransa'nın kuzeyinde Sen ve Marne vadileri arasında kalan doğal bölge. Seine-et-Marne ilinin (*département*) büyük bölümü ile bitişik illerin bazı bölümlerini içine alır. Bölge, 9-13. yüzyıllar arasında Fransa kralı (Brie Française) ile Champagne dükü (Brie Champenoise) arasında paylaşılmıştı. Kral 13. yüzyılda bölgeyi yeniden ele geçirdi. Yer yer ormanlarla kaplı olan verimli limon (özlü toprak) topraklarında buğday ve şeker pancarı üretildiği gibi sığır da yetiştirilir. Bölge 1795'te denizci Louis-Antoine de Bougainville tarafından başlatılan gül yetiştiriciliği ve Brie denilen yumuşak beyaz peyniriyle tanınır.

Brie çoban köpeği bak. Briard

Brie peyniri, Fransa'nın kuzeydoğusunda yapıldığı bölgenin adıyla anılan, inek sütünden ve çok bekletilmeden elde edilen peynir.

Önce, kesilmiş süt 25-40 cm çapında, 3-4 cm derinliğinde düz bir kalıba dökülür. Sertleşince, üstüne *Penicillium candidum* türü küf mantarının sporları serpilir. Böylece ince, yumuşak ve beyaz bir kabuk bağlayan maya, üç dört hafta içinde peynir olur. Peynirin içi fildişi renginde, ortası, taze kireçsi ve yarı serttir; eskidikçe yumuşayarak tümüyle kaymak kıvamına gelir. Ama çabuk bozulduğundan çok kısa bir süre bu kıvamda kalır. Biraz daha bekletilirse, kuruyarak sertleşir ve amonyak gibi kokmaya başlar.

Brie peyniri ilk kez Paris yakınlarında yapıldı. En sevilen çeşitleri, pastörize edilmemiş süten yapılan ve birer çiftlik ürünü olan Brie de Meaux ve Brie de Melun'dür. Bugün çoğunlukla fabrikalarda, pastörize süten yapılan peynir daha uzun ömürlü olmakla birlikte aynı tadı vermez. Günümüzde peynir üreten birçok ülkede Brie benzeri peynir yapımı yaygındır.

Brieux, Eugène (d. 19 Ocak 1858, Paris - ö. 6 Aralık 1932, Nice, Fransa), gerçekçi

tiyatronun önde gelen adlarından Fransız oyun yazarı. Didaktik sayılabilecek yapıtlarında, yaşadığı dönemin toplumsal kötülüklerine karşı çıktı. Yapıtları, yeni doğalcı üslubun yaygınlaşmasında önemli etkisi olan André Antoine'ın ünlü Théâtre-Libre'inde(*) sahneye kondu. George Bernard Shaw'un, "Fransa'nın Molière'den beri yetiştirdiği tartışmasız en büyük yazar" olarak nitelediği Brieux, zamanla ününü yitirdi. Başlıca yapıtları toplumsal çevresinin ötesinde eğitim görmüş bir köylü kızının öyküsü olan *Blanchette* (1892) ve yargıçlık kurumunu eleştirdiği *La robe rouge*'dur (1900; Kırmızı Cüppe). 1901'de, *Les Avariés* (*Frengililer*) adlı oyununda zührevi hastalık konusunu ele alarak olay yarattı.

Brigantes, Britanya Adasında, İmparator Antoninus Pius döneminde Roma egemenliği altına girmiş (İS y. 155) kabile. Brigantes kabilesi Antoninus Duvarı'nın güneyinde, doğuda Humber Irmağının ağzındaki haliçten, batıda Mersey Irmağına kadar uzanan bir bölgeye yerleşmişti. Kabilenin en önemli kenti önceleri Isurium'du (Aldborough); onun yerini daha sonra Eboracum (York) aldı. Ayrıca Cataractonium (Catterick), Olerica (İlkley) ve Vinovia'da (Binchester) Brigantes kaleleri vardı. İS y. 50 ve y. 71'de Romalılara iki kez yenilen kabile, Antoninus karşısında kesin bir yenilgiye uğradı ve topraklarının büyük bölümünü Romalılara bırakmak zorunda kaldı.

Brigantlar bak. Brigantes.

Briggs, Henry (d. Şubat 1561, Warleywood, Yorkshire - ö. 26 Ocak 1630, Oxford, İngiltere), İngiliz matematikçi. Bayağı (ya da ondalık) logaritmayı bulmuş ve yazılarıyla logaritmanın tüm Avrupa'da yaygın olarak benimsenmesini sağlamıştır. Briggs logaritması olarak da bilinen bayağı logaritma, uzun ve yorucu hesaplamalar yapmak zorunda olan matematikçilerin, astronomların ve öbür bilim adamlarının yüklerini önemli ölçüde hafifleten bir araç olmuştur.

1592'de, Londra'daki Gresham House'un (sonradan Gresham College) Linacre Kürsüsü'nde okutmanlığa, 1596'da da ilk geometri profesörlüğüne getirilen Briggs Gresham'daki derslerinde, İskoç matematikçi John Napier'in bulduğu logaritmanın tabanı olarak 10'un kullanılmasının daha yararlı olacağını öne sürmüştü. Napier ile yapılan görüşmeler sonucunda Briggs'in değişiklik önerisi benimsendi ve Briggs 1617'de, Edinburgh'a ikinci ziyaretinden dönüşünde, hesapladığı logaritma değerlerinin ilk 1.000 tanesini yayımladı. 1619'da, Oxford Üniversitesi'nde geometri profesörlüğüne atandı.

1622'de, *A Treatise of the Northwest Passage to the South Sea, Through the Continent of Virginia and by Fretum Hudson* (Virginia Kitasından Güney Denize'ne, Kuzeybatıdan Hudson Boğazı Yoluyla Geçiş Üzerine Bir Çalışma) başlıklı bir kitapçık yayımlayan Briggs, 1624'te de 30 bin doğal sayının 14 basamaklı logaritmalarıyla birlikte, 15 basamaklı doğal trigonometrik sinüs fonksiyonları cetvelini ve 10 basamaklı trigonometrik tanjant ve sekant fonksiyonları cetvelini de içeren *Arithmetica Logarithmica* (Logaritmik Aritmetik) adlı çalışmasını yayımladı. İlk kez 1631'de Felemenk'te Gouda'da ayrı olarak basılan bu cetveller 1633'te Londra'da *Trigonometria Britannica* adı altında yayımlandı ve 19. yüzyıl başlarına değin yaygın olarak kullanıldı.

Brighella, commedia dell'arte'nin(*) başlıca tiplerinden. Kıvrak zekâlı, fırsatçı, bazen de şehvet düşkünü ve zalim bir serseri olan

Brighella, *commedia dell'arte*'nin ilk döneminde komik uşak tiplerinden (*bak zanni*) biriydi. Her kalıba girebilen yapısıyla kırallık katil, cellat yamağı, uşak ya da asker olarak kolayca satın alınabilirdi. Ama aşk konusundaki duygusallığıyla da genç âşıklara güven verirdi.

Brighella'nın kostümü de kişiliğine uygun biçimde pikareskti. Çapkın bakışlı gözleri olan, gaga burunlu, zeytin yeşili yarım maskesinin altında, gösterişli şövalye bıyık-

Brighella, Maunce Sand'ın aside yedirme tekniğiyle yaptığı çalışma, 1860

Pierre Louis Duchastre: *The Italian Comedy*, Dover Publications, Inc. New York (1929-1966)

ları ve dağınık, kara bir sakalı vardı. Ceketini ve uzun pantolonu yeşil şeritlerle süslüyüdü. Kısa bir pelerin, yeşil kenarlı küçük şapka, sarı ayakkabılar ve kemerden oluşan kostümünü bir hançer ve deriden yapılmış büyük bir para kesesi tamamlıyordu; hançerin yerini sonradan tahta bir değnek aldı.

16. ve 17. yüzyıllarda Brighella güven duyulmayan uşak rolünü oynamaya başladı. 18. yüzyılda ise, o dönemin yerel uşak giysileri içindeki bir dalkavuktan öteye geçmiyordu.

Bright, Sir Charles Tilston (d. 8 Haziran 1832, Wanstead, Essex - ö. 3 Mayıs 1888, Abbey Wood Londra yakınları, İngiltere), Atlas Okyanusuna ilk telgraf kablosunun döşenmesi çalışmalarını yöneten İngiliz mühendis.

1852'de Magnetic Telegraph Company'ye mühendis olarak giren Bright, bu görevi

Sir Charles Tilston Bright, bir taş baskıdan aynın, 1850
BBC Hulton Picture Library

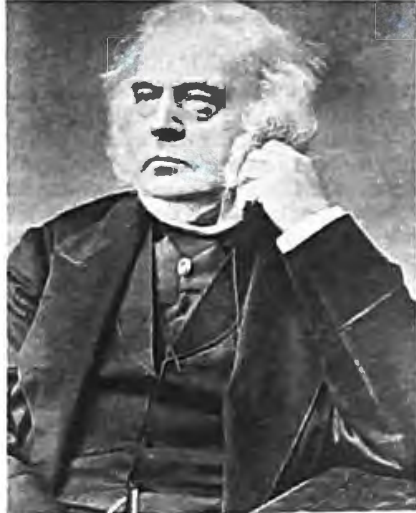
sırasında İngiltere'de binlerce kilometrelik yeraltı telgraf kablosu döşemenin yanı sıra, 1853'te İskoçya'daki Portpatrick'ten İrlanda'daki Donaghadee'ye kadar ilk denizaltı kablosunu da çekti. 1856'da Cyrus Field ve

J.W. Brett'le birlikte, İrlanda ile Newfoundland arasında ilk Atlas Okyanusu telgraf kablosunu döşemek üzere Atlantic Telegraph Company'yi kurdu. Kendisi projenin başmühendisliğini üstlendi. İki kez uğradığı başarısızlığın ardından Ağustos 1858'de hattın İrlanda ucunu Country Kerry'deki Valentia'da karaya bağlamayı başardı. Birkaç gün sonra Dublin'de "sir" unvanı aldı. Hattın ekimde kopmasına karşın, Bright'ın başarısı projenin uygulanabilirliğini kanıtlamıştı. 1865 ve 1866'daki ikinci ve üçüncü okyanus hattı yapımında danışman mühendis olarak görev aldı. Daha sonraları başka yerlerdeki denizaltı kablolarının döşenmesi işlerinde de denetleyici olarak bulundu.

Bright, Joseph Latimer Clark'la birlikte denizaltı kablolarının yalıtılmasında kullanılan asfaltlı bir karışım geliştirdi. 1861'de Bright ile Clark'ın İngiliz Bilim Geliştirme Derneği önünde birlikte okudukları elektrik standartlarına ilişkin bir bildiri, bugün hâlâ kullanılmakta olan sistemi geliştirecek olan bir komitenin kurulmasına yol açtı. Bright 1865-68 arasında Greenwich'ten Liberal Parti milletvekilliği yaptı.

Bright, John (d. 16 Kasım 1811, Rochdale - ö. 27 Mart 1889, Lancashire, Rochdale, İngiltere), Victoria dönemi başlarında serbest ticareti, tahıl fiyatlarının düşürülmesini ve seçim sisteminde reformu savunan siyaset adamı ve hatip.

Quaker cemaatine bağlı bir aileden geliyordu. Öğrenimi İngiltere'nin kuzeyindeki

John Bright, Herbert Barraud'nun fotoğrafı
Gernsheim Collection, The University of Texas, Austin

Quaker okullarında geçti. Bu okullar Bright'a, klasik bir eğitim yerine, 17. yüzyıl İngiliz Püriten ozanlarına, özellikle de Milton'a ve Kitabı Mukaddes'e yönelik ömür boyu sürecek bir sevgi ve hayranlık aşıladı. Quaker inancı, Bright'ın bireyler ve halk arasındaki toplumsal, siyaset ve dinsel eşitsizliklerin son bulmasını savunan siyasal yaklaşımını da biçimlendirdi. Daha 20 yaşındayken doğduğu kasabada Anglikan Kilisesi'ne zorunlu vergi ödenmesine karşı başarılı bir kampanya yürüttü.

Gene aynı duygularla, tahıl fiyatlarının düşürülmesini amaçlayan Tahıl Yasası Karşıtları Birliği'nin kurucu üyeleri arasına girdi. 1841'e gelindiğinde birliğin önderi Richard Cobden'in en büyük yardımcısı ve birliğin sözcüsü olmuştu. Tahıl Yasası'nın 1846'da yürürlükten kaldırılmasına değin Cobden ile Bright ülkenin her yanındaki meydanlarda beş yıl boyunca söylev verdi-

ler. Bu söylevlerde Bright, Tahıl Yasası'nı çıkarmak için parlamentoyu kullanan toprak sahiplerinin siyasal ayrıcalıklarını yeri-yordu. Cobden'den serbest ticaretin felsefi ve ekonomik temellerini öğrenmesine karşın, konuşmalarında daha çok Tahıl Yasası'nın kaldırılmasında ortak çıkarları olan fabrika ve imalathane sahiplerinin dar ve somut çıkarlarına seslendi.

Bright 1843'te Durham'dan, 1847'de de Manchester'dan parlamento üyesi seçildi. 1839'da gene bir Quaker olan Elizabeth Priestman'la evlendi; bir kızları oldu. Ama çok geçmeden, Eylül 1841'de karısı veremden öldü. 1847'de yeniden evlenen Bright'ın ikinci karısı Margaret Elizabeth Leatham da bir Quaker'di. Margaret'in iki erkek kardeşi daha sonra parlamentonun Liberal üyeleri arasına girecekti. Bright çok yüreklenmediği halde karısı da siyasetle ilgilenmeye başladı. Ama Bright, kendi ailesindeki kadınların "kadın hakları"nı tartışmasını kesinlikle hoş karşılamazdı. Dört oğlu ile üç kızına karşı Victoria döneminin sevecen ama hükmedici ataerkil tutumunu benimsemişti.

1850'ler ve 1860'larda söylevleriyle yaygın bir ün, hatta karşıtlarının bile hayranlığını kazandı. Hitabet gücünü Tanrı vergisi sayıyor, meydanlardaki konuşmalarını kürsüdeki papazın vaazıyla bir tutuyordu. En parlak konuşmalarını İngiltere'nin Kırım Savaşı'na girmesine karşı çıkarak üzere yaptı. Savaşı Hristiyanlığa, uluslararası serbest ticaret ilkelere ve İngiltere'nin çıkarlarına aykırı göreyerek değişik açılardan eleştirdi. Söylevlerinde "Azrail ülkemizde kol geziyor kanat çırpışlarını neredeyse işiteceksiniz" diyor, Lord Palmerston'ı ve aristokrasiyi İngiliz halkını aldatmakla suçluyordu. Ona göre aristokrasinin yararına işleyen İngiliz dış politikası ve yurt dışında görevlendirilen diplomatlar halka fazlasıyla pahalıya mal oluyordu.

Kırım Savaşı'nı durdurmayı başaramaması, Bright'ı ciddi bir sinir bunalımına itti (1856-58). Savaş karşıtı görüşleri yüzünden 1857'de Manchester'da parlamento üyeliği seçimlerini kaybetti. Ama birkaç ay sonra Birmingham'dan parlamento'ya girdi ve bu sandalyeyi yaşamının sonuna değin korudu. Bright'ın 1858 sonunda Birmingham'da başlattığı seçim sisteminde reform kampanyası birkaç aydan uzun sürmediyse de 1860'ların ortalarındaki büyük reform hareketinin başlangıcını oluşturdu.

1866'nın ikinci yarısında Bright, birdenbire hem genel oy hakkı isteyenlerin, hem de sınırlı reformdan yana olanların desteklediği bir kahrman, reformcuların baş sözcüsü oluverdi. Zaman yitirmeden çabalarının karşılığını görebilmek bakımından hiç bu dönemdeki kadar başarılı olmamıştı. Çelişik gibi görünse de kesin tercihlerde bulunmaması, konumunu daha da güçlendiriyordu. Kentlerdeki vasıflı zanaatçılara oy hakkı tanıyan, ama kasaba ve köy işçilerini bu haktan yoksun bırakan 1867 Reform Yasası Bright'ı yeterince hoşnut kıldı. Zanaatçılarının düşünce yapısına ve bağımsızlığına hayrandı; oy hakkı isteyen herkesin bu nitelikleri kazanmak için uğraşmasını öneriyordu. Bright'lar işveren olarak acımasız değillerdi; ama herkesin kendi başının çaresine bakmasını ve bağımsızlığı bu kadar vurgulaması Bright'ı fabrika yasalarına, sendikal ve toplumsal reformlara karşı çıkan sanayicilerin başı durumuna getirdi. Bu Bright'ın eşitlik inancının olumsuz yanıydı. Olumlu yanı ise örneğin Amerikan İç Savaşı'nda köleliği savunan Konfederasyon (Güney) karşısında Birlik'i (Kuzey) desteklemesinde, Hint Ayaklanması (1857) öncesinde ve sonrasında daha az baskıcı bir İngiliz yönetimi kurulmasını savunmasında kendini gösterdi.

Bright, Ticaret Kurulu başkanı olarak 1868'de Gladstone kabinesine girdi; ama ikinci bir sinir bunalımı geçirecek 1870'te istifa etmek zorunda kaldı. 1873-74'te ve 1880-82 arasında iki kez daha Gladstone kabinelerinde görev aldıysa da onun radikalizmini artık kimse tehlikeli bulmuyordu. Gene de kendi başına "büyük bir kurum" durumuna da gelmişti. Gladstone'un İrlanda'da 1870 ve 1881'de gerçekleştirdiği toprak reformlarına yardımcı oldu. Ama barışı savunurken bile yumuşamayan hırçın tutumu, onu 1886'da Gladstone'un İrlanda'ya yönetim özerkliği verilmesi yönündeki tasarısını reddetmeye götürdü.

Bright, Richard (d. 28 Eylül 1789, Bristol, Gloucestershire - ö. 16 Aralık 1858, Londra, İngiltere), kendi adıyla da bilinen iltihaplı böbrek hastalığının (glomerülonefrit) klinik belirtilerini ilk kez tanımlayan

Richard Bright, F.R. Say'ın bir portresinden
H. Cook'un yaptığı oymabaskı
BBC Hulton Picture Library

İngiliz hekim. Araştırmalarının sonuçları önce 1827'de *Reports of Medical Cases*'de (Tıp Olguları Raporları) yayımlandı. Böbrek iltihabına ilişkin sonraki çalışmaları aynı yayının 1831'de basılan ikinci cildinde ve 1836'da yayımlanan *Guy's Hospital Reports*'un (Guy's Hastanesi Raporları) birinci cildinde yer aldı.

Tıp öğrenimini 1813'te Edinburgh'da tamamlayan Bright, Londra'da ve Avrupa'nın çeşitli yerlerindeki hastanelerde çalıştıktan sonra 1820'de Londra'daki Guy's Hastanesi'ne geçti.

Bright hastalığı bak. glomerülonefrit

Brightman, Edgar Sheffield (d. 20 Eylül 1884, Holbrook, Massachusetts - ö. 25 Şubat 1953, Newton Center, Massachusetts, ABD), felsefeci ve eğitimci. Wesley ve Boston üniversitelerinde görev yaptı. Yükseköğretimde Ulusal Din Konseyi'ni yönetti. İdealizme ve bilinçliliğe dayanarak Tanrı'nın varlığını kanıtlamaya çalışan deneyci savlarıyla ün kazandı. Yazılarında, dinsel düşüncenin bireysel psikolojik değerini vurguladı. Başlıca yapıtları arasında, *Introduction to Philosophy* (1925; Felsefeye Giriş), *A Philosophy of Ideals* (1928; Ülküler Felsefesi), *Personality and Religion* (1934; Kişilik ve Din), *Philosophy of Religion* (1940; Din Felsefesi) ve *Nature and Values* (1945; Doğa ve Değerler) sayılabilir.

Brighton, İngiltere'nin East Sussex ilinde (county) ilçe (borough). Londra'nın 82 km güneyinde, Manş Denizi kıyısında bir dincence yeridir. Yüzölçümü 58 km²'dir. Batıda Hove ilçesiyle birleşir. Kuzeyde South Downs'ın tebeşir oluşumlu dik yamaçlarına doğru uzanan ilçenin doğu sınırında tebeşir uçurumlar yer alır. Yapımına 1930'da başlanan büyük deniz korunakları, Black Rock

ve Saltdean arasında uzanır. Black Rock'ta bir de yat limanı yapılmıştır.

Brighton, Richard Russell'in 1754'te, kente yerleşip deniz banyosu modasını başlatmasıyla önem kazandı. 1783'te, daha sonra IV. George adıyla kral olan Galler prensinin koruması altına girdi; bu durum yaklaşık 1827'ye değin sürdü. Kente seçkin bir

Brighton'da Kralliyet Köşkü
International Photobank

görünüm kazandıran bu dönemin izleri George üslubundaki meydanlarda ve taraçalarda görülebilir. Hint üslubunda tasarlanmış, ayrıca Çin tarzındaki süslü iç dekorasyonu ile göze çarpan Kralliyet Köşkü, bir zamanlar balık ağlarının kurutulduğu Old Steine üzerindedir. Köşte bugün bir müze ve sanat galerisi vardır. Başlangıçta kralliyet ahırlarının bulunduğu Dome ise, konser ve konferanslar için kullanılmaktadır. IV. George'un karısı Maria Fitzherbert, St. John Katolik Kilisesi'nde gömüldür. Brighton Kraliçe Victoria döneminde 1841'de bir demiryolu hattının yapılmasıyla hızla gelişmeye başlamıştır. Bugün antika dükkanlarıyla tanınan Lanes, siyah çakmaktaşından yapılmış evlerin bulunduğu eski balıkçı limanıdır. Başlıca gezinti yolu, saray ile batıdaki iskele arasındadır. Brighton'un ayrıca 11 km'yi aşkın çakıllı bir kıyı yolu vardır. İngiltere'nin ilk elektrikli treni, 1883'te Suray Rıhtımı'nın batısında açık vagonlarla turist taşımıştır.

Kentte bir akvaryum, bir golf sahası, bir buz puteni alanı, bir stadyum ve South Downs'ın yamaçlarında kurulmuş Theater Royal adlı bir yarış alanı vardır. Belediye havalimanı Shoreham-by-the-Sea'dedir. 1961'de kurulan Sussex Üniversitesi, 18. yüzyıldan kalma Stanmer Evi çevresinde inşa edilmiştir. Tanınmış bir kız okulu olan Roedean, ayrıca yöredeki hastane ve sanatoryumların en büyüğü Sussex II Hastanesi Brighton'dadır. Çok sayıda sanayi kuruluşunun bulunduğu Brighton'da büro makinelerinden sokak tabelalarına kadar çeşitli mallar üretilir. Nüfus (1985 tah.) 143.100.

Brigit, BRIGANTIA (Kelt dilinde "Yüce Olan") olarak da bilinir, Kelt dilinde şiiir, zanaat ve kehanet tanrıçası. Roma tanrıçası Minerva (Yunan mitolojisinde Athena) ile eşdeğerlidir. İrlanda'da Brigit'in, ülkenin büyük tanrısı Dagda'nın kızları olan ve aynı adı taşıyan üç tanrıçadan biri olduğuna inanılırdı. Kız kardeşlerinden biri şifa, öbürü de demircilik tanrıçasıydı. Bazı rahiplik işlevleri de olan ve yarı-kutsal sayılan şairler sınıfı (*filid*) Brigit'e tapınırdı.

Brigit, Hristiyanlığa İrlandalı Azize Brigit(*) adıyla geçti, ama kır yaşamına ilişkin çağrışımlarını da korudu. Her yıl Brigit yortusunun kutlandığı 1 Şubat aynı zamanda putperestlerin İmbolc (koyunların süt vermeye başladığı mevsim) şenliklerinin de tarihiydi. Azize Brigit, İrlanda'daki Kildare'de bir olasılıkla eski bir putperest tapınağının yerinde büyük bir yapı inşa ettirmişti. Buradaki kutsal ateş sürekli yanar, 19 rahibe, 20 günde bir de azizenin kendisi bu ateşi ziyaret ederdi. Modern İskoç folklorunda bugün de önemli yeri olan Brigit'in Meryem Ana'nın ebesi olduğuna inanılır. Sayısız kutsal çeşme ona adanmıştır.

Britanya'nın kuzeyinde yaşamış Brigantes kabilesinin koruyucu tanrıçası Brigantia da Tanrıça Brigit'ten başkası değildir. Brigit'in Roma Döneminde "su perisi (*nympha*) tanrıçası" olarak anılması, suyla ilişkisini gösterir. Britanya ve İrlanda'daki birkaç ırmak onun adını taşır.

Brigit (İRLANDALI AZİZE). BRIDGET olarak da yazılır, BRIDE olarak da bilinir (d. [inanışa göre] Dundalk yakınlarındaki Fochart, Louth Kontluğu - ö. y. 524-528, Kildare. Kildare Kontluğu) Kildare başrahibesi, İrlanda'nın koruyucu azizlerinden.

Yaşamıyla ilgili bilgilerin çoğu efsanelere ve halk arasındaki söylentilere dayanır. İnanışa göre, babası soylu, annesi ise köleydi. Babası, Brigit'i Ulster kralı ile evlendirmek istedi; ama Brigit'in dindarlığından etkilenen kral, onu babasının denetiminden kurtardı. *Liber Hymnorum*'a (10. yy: İlahiler Kitabı) göre Leinster kralı, Kildare'deki Curragh Ovasını Brigit'e bağışladı. Brigit, burada İrlanda'nın ilk rahibe manastırını kurdu. Daha sonra biri keşişlerden, öbürü rahibelerden oluşan iki manastır ortaya çıktı; ama başrahibe başkeşişin üzerinde yer alıyordu. Brigit'in başka rahibe topluluklarının kurulmasına da ön ayak olduğu söylenir. Azizyle ilgili yazılı kaynakların başında *Book of Lismore* (Lismore Kitabı) ile *Breviarium Aberdonense* (Aberdeen Dua Mecmuaları) gelir. Brigit'i konu alan efsanelerin en anlamlılarından biri azizenin dualarıyla gözlerine yeniden kavuşan kör rahibe Dara'nın öyküsüdür. Görme yetisinin, ruhundaki Tanrı görüntüsünü bulanıklaştırdığını anlayan Dara, Brigit'ten, onu yeniden karanlığın güzelliğine döndürmesini ister. Londra'nın Fleet Sokakı'ndaki St. Bride Kilisesi Azize Brigit'e adanmıştır.

Brigitten tarikatı, İsveçli Azize Birgitta'nın 1344'te kurduğu ve Papa V. Urbanus'un

1370'te onayladığı tarikat. Ayrıca bak. Birgitta (İSVEÇLİ AZİZE).

brik, iki direkli yelkenli gemi. İki direği de kabasorta armalı ve tam serenlidir. Yelkenleri dört yakalı türdendir, ayrıca grandi (ana) direğinin gerisine de bir randa yelkeni eklenmiştir.

18 ve 19. yüzyıllarda ticari ve askeri amaçla kullanılan briklerin ağırlığı 300 tonu geçmezdi. Osmanlı donanmasında uzun süre savaş gemisi olarak kullanılan brikler ise, taşıdıkları top sayısına göre 12'lik ve 20'lik olmak üzere iki sınıfa ayrılırdı. Haber ya da emir iletmek için kullanılan hafif ve hızlı türlerine "avizo brik" denirdi.

Yelken sayısı daha az olan ve grandi (ana) direğinde dört yakalı yerine, yan yelken bulunan brik türleri ise, brik-gulet olarak adlandırılırdı. Bunların mızana (arka) direklerinde yalnızca bir randa ve bir pık, ender olarak da dört yakalı bir fırına yelkeni bulunurdu.

briket, kömür ile bir bağlayıcının birlikte sıkıştırılmasıyla biçim verilen katı yakıt. Kahverengi kömürlü briket üretiminde bağlayıcı gerekmez. Taşkömürle yapılan üretimde ise bağlayıcı olarak zift, bitüm ya da başka maddeler kullanılır. Kahverengi kömür ve taşkömür briketleri yanarken duman çıkarır. Bu nedenle briket yapımında nişasta, sentetik reçine ya da sülfat çözeltisi gibi çeşitli dumsız bağlayıcılardan yararlanılır. Kömür, 400°C'ye kadar ısıtıldığında bağlayıcısız olarak da briketleşir. Biçimlendirilmiş kok kömürü olarak da bilinen metalurjik yakıtlar, odun kömürü ya da kok kömürü briket'lerinden kuru damıtma yöntemiyle üretilir.

briketleme bak. topaklama

Brill, Paul, PAULUS BRIL olarak da bilinir (d. 1554, Anvers - ö. 7 Ekim 1626), geç 16. yüzyılda ve 17. yüzyıl başlarında Roma'daki manzara ressamlarının en ünlüsü sayılan Flaman ressam. Yaptığı ilk orman manzaralarında maniyerizmin etkileri görünse de, 1600'den sonra Alman ressam Adam Elsheimer'in etkisiyle kompozisyonlarını yalınlaştırmış ve düzen altına almıştır. Son çalışmaları ise klasik niteliktedir. Çok sayıda tuval ve pano resminin yanı sıra gerçekleştirdiği fresk dizilerinin bir bölümü Vatikan'dadır. Başarılı bir ressam olan kar-

"Irmak Görünümü", bakır üzerine yağlıboya çalışma; Paul Brill, Prado Müzesi, Madrid
Museo del Prado, Madrid

deşi Mattheus'un (1550-83) ölümüyle yarım kalan birçok çalışmasını da Paul Brill tamamlamıştır.

Brillat-Savarin, (Jean-) Anthelme (d. 1 Nisan 1755, Belley - ö. 2 Şubat 1826, Paris, Fransa), Fransız hukukçu, siyaset adamı ve *Physiologie du goût* (Tat Almanın Fizyolojisi) adlı ünlü gastronomi yapıtının yazarı. Aile mesleğini seçerek hukukçu oldu. 1789'da halk temsilcisi olarak *États-Généraux*'ya (Millet Meclisi) girdi, ama Terör Dönemi'nde ülkesinden kaçmak zorunda kaldı. Önce İsviçre'ye, oradan da ABD'ye gitti. 1796'da Fransa'ya döndü; Napoléon'un konsüllüğü döneminde Yargıtay (*Cour de Cassation*) üyeliği yaptı. Hukuk ve ekonomi politik üzerine kitaplar yayımladı. Tam adı *Physiologie du goût, ou Méditation de gastronomie transcendante, ouvrage théorique, historique et à l'ordre du jour* (Tat Almanın Fizyolojisi ya da Gastronomi Konusunda Düşünceler; Kuramsal, Tarihsel, Güncelleştirilmiş Bir Çalışma) olan sekiz ciltlik yapıtı 1825'te yayımlandı. 19. yüzyıl-da birkaç kez basılmış olan yapıt, mutfak ya da aşçılık sanatı üstüne bir çalışmadan çok, öğütler, fıkralar ve sofraya zevkini artıran her türlü gözlemlerle dolu, arada bir de yemek tarifi veren nükteli yazılardan oluşur.

Brillouin saçılımı, içinden kısa dalgaboylu bir sıkışma dalgası (esnek ortam içinde yoğunluk ve basınç değişimlerine yol açan boyuna dalga, örn. ses dalgası) geçmekte olan bir ortamda ışığın uğradığı saçılım. Işık, örneğin üzerine çok sık, ince, paralel çizgiler çizilmiş bir cam levhadan oluşan bir kırınım ağından (*) geçerken kırınıma uğrar. Işın geçtiği ortamdaki bir ses dalgasının ortamda oluşturduğu değişimler de ışık için bir kırınım ağı görevi yapar. Brillouin saçılımı bu kırınımın sonucudur. Brillouin saçılımına uğrayan tek renkli (yalnızca bir tek frekansta titreşen) ışığın tayfı, kendi özgün frekansının altında ve üstünde iki çizgi içerir. Bu tayf incelenerek ses dalgasının şiddet, hız gibi niteliklerine ilişkin bilgi edinmek olanaklıdır. Bu nedenle, laserlerle elde edilen ve yalnızca bir tek frekansta dalgalar içeren eşfazlı (koherent) ışık kullanılması önem kazanır.

Adını fizikçi Leon Brillouin'den (1889-1969) alan Brillouin saçılımı, ışığın içinden geçtiği ortamdaki ısıt kaynaşmanın sonucu olarak da ortaya çıkabilir. Mutlak sıfırın üstündeki sıcaklıklarda hep var olan molekül hareketleri ve iyon titreşimlerinin ortamda yol açtığı yoğunluk değişimleri, çok yüksek frekanslı (10¹⁰ hertz ya da daha yüksek) "ses" dalgaları olarak düşünülebilir. Pretersonik (ultra yüksek sesüstü) dalgalar adı verilen bu dalgaların ortamdaki geçen ışıktaki oluşturduğu Brillouin saçılımı, madde yapısının, özellikle sıvıların yapısının incelenmesinde büyük yarar sağlar. Kristal örgüsündeki titreşimlerin sonucu olarak ortaya çıkan ultra yüksek frekanslı dalgaları, fonon(*) adı verilen varsayımsal bir "ses parçacığı" ile özdeşleştirmek kuramsal açıdan yararlı sonuçlar verir. Bu bakış açısından, Brillouin saçılımı, fononlar ile "ışık parçacıkları" olarak düşünülen fotonlar arasındaki etkileşimin bir sonucu niteliğindedir.

Brindesi, Giovanni, JEAN BRINDESI olarak da bilinir (ü. 19. yy), İstanbul'u ve Osmanlı saray yaşamını konu aldığı oymabaskıları ile tanınan İtalyan ressam. Yaşamıyla ilgili bilgiler çok azdır. 19. yüzyıl ortalarında

"Neyzen", Brindesi'nin bir oymabaskı çalışması, 19. yy ortaları
Ana Yayıncılık Arşivi

İstanbul'a gitti; Galatasaray'da Yeniçarşı Sokağı'ndaki bir evde yaşadı. Abdülmecid döneminin (1839-61) İstanbul'unu, sivil ve askeri tiplerini çizdi. Yaptığı suluboya ve yağlıboya resimleri sonradan taş baskı tekniğiyle çoğaltarak iki kitapta topladı. Yaklaşık 1855'te Paris'te basılan *Elbice-i Atika. Les Anciens Costumes. Musée des costumes turcs de Constantinople* (Eski Giysiler. İstanbul Türk Giysileri Müzesi) adlı albümde II. Mahmud'u, sadrazam, kazasker, kapitan paşa, yeniçeri ağası, şeyhülislam, kızlar ağası, başbuğhadar, silahdar ağa gibi ordu ve devlet ileri gelenlerini ve kalyoncu, nizam-i cedit neferi, humbaracı neferi, peyk, solak gibi ordu mensuplarını gösteren 22 tane renkli taş baskı yer alıyordu. Türkleri konu alan daha önceki kıyafetnamelerde olduğu gibi Brindesi'nin albümünde de sıradan insanların günlük yaşamları yerine, Osmanlı yönetiminin sivil, dinsel ve askeri görevlileri canlandırılmıştı.

1860'larda gene Paris'te basılan *Souvenir de Constantinople* (İstanbul Anıları) başlıklı kitap ise çeşitli İstanbul görünümünün yanı sıra, Galata Kulesi fonu önünde şeker, haremde kadınlar ve halayık, Gökusu'da kadınlar, neyzen gibi konuları canlandıran 20 tane renkli oymabaskı içeriyordu.

Brindisi, Latince BRUNDISIUM, İtalya'nın güneydoğu kesimindeki Puglia (Apulia) yönetim bölgesinde, Brindisi ilinin merkezi. Adriyatik kıyısında, Bari'nin güneydoğusunda, büyük gemilerin girmesine elverişli Y-biçimli bir koy üzerinde yer alır.

Efsaneye göre kentin kurucusu, Odysseus'un arkadaşı Diomedes'tir. Yunancadaki özgün adı Brentesion, İlyrialılarca kurulduğunu gösterir. Kentin gezyik boynuzu biçimindeki koyundan esinlenen Romalılar, bu adı daha sonra "gezyik başı" anlamına gelen Brundisium biçiminde değiştirmişlerdir. İÖ 266'da bir Roma kasabası durumuna gelen Brindisi, yarım yüzyıl sonra Tarentum'la (bugün Taranto) birlikte Kartaca komutanı Hannibal'e karşı bir direniş üssü oldu. Roma imparatoru Octavius (Augustus) ve Marcus Antonius İÖ 40'ta burada barıştılar. Şair Vergilius da İÖ 19'da Brundisium'da öldü. Ortaçağ başlarında bir derbeyi ailesinin elinde bulunan Brindisi, Norman istilasından (1071) sonra yeniden önem kazandı ve birçok Haçlı askeri için

harekât limanı oldu. Kentin zenginliği, ilk Anjou hanedanı döneminde de sürdü. Ama 14. yüzyıl sonunda, Napoli tahtı üzerindeki vevaset kavgalarından ve 1456'daki bir depremten büyük zarar gördü. 19. yüzyılda Napoli'deki Bourbon krallarının ve İtalya krallarının yönetimi altında yeniden canlandı. 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla limandaki ticaret daha da gelişti. I. Dünya Savaşı sırasında İtalyan Deniz Kuvvetleri'nin Adriyatik'teki harekât merkezi olan Brindisi, 25 Temmuz 1943'te Mussolini'nin ölmesinden sonra 3 Eylül'de İtalya'yı savaş-tan çeken Pietro Badoglio başkanlığındaki İtalyan hükümetinin de merkeziydi.

Roma dönemindeki Appia Yolu'nun bit-tiği noktayı, Brindisi'deki bir Roma sütunu belirler. Kentte başka Roma kalıntıları da vardır. Kentin büyük bölümünün modern dönemde inşa edilmiş olmasına karşın, Kut-sal Roma-Germen imparatoru II. Fried-rich'in şatosu (1227), 1749'da yeniden yapı-lan bir 11. yüzyıl katedrali, 11. yüzyıldan kalma dairesel planlı S. Giovanni al Sepolc-ro vaftiz kilisesi (bugün Kent Müzesi) ve başka birçok kilise gibi ortaçağ yapıları da vardır. Kentte bir arkeoloji müzesi de bulunmaktadır.

Brindisi bir başpiskoposluk merkezidir. Ancona'dan Lecce'ye giden ve bir kolu Taranto'ya uzanan kıyı demiryolundan ve 5 km kuzeydeki bir havalimanından yararlan-kent in kusursuz limanı, Ortadoğu ve Uzakdoğu ile yoğun bir ticaret sürdürmek-tedir. Kent, İtalya ve Yunanistan arasında artan turist trafiğinin en önemli feribot limanıdır. Öncelikle bir ticaret merkezi olmasına karşın bir gıda ve kimya sanayisi ile bir petrol rafinerisi vardır. Ayrıca şarap da üretilmektedir. Nüfus (1988 tah.) beledi-ye, 92.531.

Brindley, James (d. 1716, Tunstead, Bux-ton yakınları, Derbyshire - ö. 30 Eylül 1772, Turnhurst, Staffordshire, İngiltere), kanal yapıcılığının öncülerinden. İngiltere'de ekonomik açıdan büyük öneme sahip ilk su kanalını yapmıştır.

Önceleri değirmencilik yapan Brindley, 1752'de Lancashire'daki Clifton'da işletilen kömür yataklarındaki ocaklarda biriken suları dışarı atacak bir makinenin tasarımını ve yapımını gerçekleştirdi. 1759'da Bridge-water düğünün Worsley'deki madenlerin-den çıkarılan kömürün Manchester'daki dokumacılık merkezine taşınması amacıyla 16 km'lik bir kanal yapım işini üstlendi. Brindley'in projesi, kanalın başındaki ha-vuzdan madenlere kadar uzanan bir yeraltı kanalı ile bu kanalı Irwell Irmağının üzerin-den aşırın Barton Kemerli'nin yapımını içeriyordu.

Bu kanalın kazandığı başarı benzer proje-leri özendirdi. İngiltere'nin orta bölgelerinde sıradagılara Harecastle Tüneli'nin açıl-masıyla kurulan Grand Trunk Kanalı, Staf-fordshire ve Worcestershire kanalı, Co-ventry, Oxford, eski Birmingham ve Ches-terfield kanallarının tasarımları Brindley tarafından geliştirildi ve birinin dışında hepsinin yapımı gene onun tarafından ger-çekleştirildi. Brindley, yaşamı boyunca top-lam uzunluğu yaklaşık 580 km'ye ulaşan bir kanallar ağı kurdu. Ulaşım alanındaki bu gelişmeler sanayi devrimine hız kazandırdı. Mühendis olarak kendi kendini yetiştirmiş olan Brindley, tüm çalışmalarını herhangi bir yazılı hesaba ya da çizime başvurmaksızın yürüttü ve ardında kanallarının dışında herhangi bir yazılı yapıt bırakmadı.

Brinell, Johan August (d. 21 Kasım 1849, Bringetofta - ö. 17 Kasım 1925, Stockholm, İsveç), İsveçli metalurji mühendisi. Metal-lerin sertliğini, örneğe zarar vermeden ko-

layca belirleyen ve kendi adıyla anılan ölçme yöntemini geliştirmiştir.

Meslek yaşamına 1875'te Lesjöfers Demir İşletmeleri'nde mühendis olarak başladı. 1882'de Fagersta Demir İşletmeleri'nde başmühendis oldu. Burada, ısınma ve soğuma sırasında çeliğin bileşiminde ortaya çıkan değişimleri araştırdı ve 1900'de Paris Sergisi'nde tanıtılan sertlik ölçme yöntemini geliştirdi. Yöntem, sertleştirilmiş küçük bir çelik bilyenin ölçülecek metale belirli bir güçle bastırılması sonucunda kalan izin ölçülmesine dayanıyordu. Bu yöntem, küçük değişikliklerle günümüzde de yaygın olarak kullanılmaktadır.

Brinell sertlik deneyi, Brinell sertlik ölçeriyle metallerin yüzey sertliklerini belirlemek amacıyla yapılan deney. Ayrıca bak. sertlikölçer.

Brink, André Philippus (d. 29 Mayıs 1935, Vrede, Güney Afrika), Afrikaner dilinde yazıp gene kendisinin İngilizceye çevirdiği yapıtlarında, ülkesindeki yönetimi eleştiren Güney Afrikalı romancı.

Güney Afrika'daki Potchefstroom Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Grahamstown kentindeki Rhodes Üniversitesi'nde Modern Diller Bölümü'nün başkanı oldu. Uzun süre *Sestiger* adlı öncü edebiyat dergisinin yayın yönetmenliğini yaptı. Dergide, Afrikaner dilinde yazan yeni yazarlar kuşağının yapıtları yer alıyordu. Bu yazarlara göre "Afrikaner romanının dar görüşlülüğünü aşmak ve sınırlarını bilinçli bir çabayla genişletmek" gerekiyordu. Özünde siyasal sistemi sorgulamak anlamına gelen bu tutum, kısa sürede geleneksel Afrikaner okuru karşısına aldı.

Brink *Lobola vir die Lewe* (1962; Yaşamın Bedeli) adlı romanıyla Hollanda Reina Prinsen Geerligs Ödülü'nü kazandı. *Die Ambassadeur* (1963; Büyükelçi) adlı romanında, Paris'teki yaşamını anlattı ama sonraki yapıtlarının ana konusu Güney Afrika oldu. Romanlarında, ülkesindeki *apartheid* (ırk ayrımı) politikası altında insani değerlerin parçalanmasını acı biçimde yansıttı. Görüşleri kaçınılmaz olarak yönetimle çatışmasına yol açtı. *Kennis van die aand* (1973; Uçurum, 1975), *Gerugte van Reën* (1978; Yağmur Dedikoduları) ve *A Dry White Season* (1980; Kuru Beyaz Bir Mevsim, 1991) adlı kitapları yurtdışında büyük ilgi gördüyse de, Güney Afrika'da pornografik, kâfir ve komünist nitelikler taşıdıkları gerekçesiyle yasaklandı. *An Instant in the Wind* (Rüzgârda Bir An, 1977) ve *A Chain of Voices* (Sesler Zinciri, 1983), Türkçede de yayımlanan yapıtlardır.

Brinkman, Johannes Andreas (d. 22 Mart 1902, Rotterdam - ö. 6 Mayıs 1949, Rotterdam), Hollandalı mimar. Özellikle, Rotterdam'daki van Nelle Tütün Fabrikası'nın tasarımıyla katkısıyla ünlüdür. Bu fabrika mimarlık açısından 1920'lerin en önemli sanayi yapılarından ve modern mimarlığın Hollanda'daki en güzel örneklerinden biridir.

Brinkman, Delft Teknik Üniversitesi'nde okudu. 1925'te mimar Lodewijk Cornelis van der Vlugt ile ortak oldu. Van Nelle Fabrikası'nın tasarımı Mart Stam'ın da katıldığı bu büroda hazırlanmıştır (1928-30). Yapının çok geniş, kesintisiz pencere açıklıkları, güçlü bir hafiflik ve saydamlık duygusu uyandırır. Aynı büro, W. van Tijen'in katılımıyla, modern apartman tasarımının önemli örneklerinden biri olan Rotterdam'daki Bergpolder Apartmanı'nı da (1933-34) tasarlamıştır. Van der Vlugt'un ölümünden sonra Brinkman 1937'de J. H. van den Broek'le çalışmaya başladı.

Brinon, Fernand de (d. 26 Ağustos 1885, Libourne, Bordeaux yakınları - ö. 15 Nisan 1947, Montrouge, Fransa), Fransız gazeteci ve siyaset adamı. II. Dünya Savaşı sırasında, Vichy yönetimi aracılığıyla Nazi Almanyası'yla işbirliği yapılması siyasetinin önde gelen savunucularındandır.

Hukuk ve siyaset bilimi öğrenimi gören Brinon, 1909'da *Journal des Débats* gazetesinde çalışmaya başladı ve 1920-32 arasında gazetenin genel yayın yönetmenliğini yaptı. I. Dünya Savaşı'ndaki hizmetleriyle saygınlık kazandıktan sonra, Fransa ile Almanya arasında uzlaşmanın ateşli savunucularından biri oldu. 1939'da *L'Information* dergisinin siyasal haberler yönetmenliğini üstlendi. Hitler'le görüşme yapan ilk Fransız gazetecisi oldu. Etkili siyaset ve iş çevrelerinin örgütleri olan Alman-Fransız Komitesi ile Donanma Şenliği Kulübü'nün (Cercle du Grand Pavois) önde gelen üyeleri arasına girdi.

Brinon, Kasım 1940'ta, Fransa'nın Alman işgali altındaki bölgelerinde Vichy Hükümeti temsilciliğine, Nisan 1942'de de devlet bakanlığına atandı. Pétain-Laval hükümeti Vichy'den sürülüp Almanlarla işbirliğini sürdürmeyi reddedince (Ağustos-Eylül 1944), merkezi Belfort'ta bulunan bir "hükümet komisyonu"na başkanlık etti. Çabalarının boşa çıkması üzerine, Almanya'ya kaçtı. Müttefiklerce yakalandı ve 1947'de işbirlikçilik suçuyla idam edildi. Ölümünden sonra, özel yazılarına dayanan *Mémoires* (1949; Anılar) adlı bir kitabı yayımlandı. Öteki yapıtları arasında *En Guerre: Impressions d'un témoin* (1915; Savaşta: Bir Tanığın İzlenimleri) ile *France-Allemagne 1918-1934* (1934; Fransa-Almanya 1918-1934) adlı Nazi yanlısı kitap sayılabilir.

Brisbane, Avustralya'da Queensland'in yönetim merkezi ve liman. Ülkenin üçüncü büyük kentidir. Taylor Dağlarının güney yamaçlarında, Brisbane Irmağının iki yakasında ve ırmağın Moreton Koyundaki ağzından 19 km yukarıda yer alır. 1823'te John Oxley'nin keşfettiği yöreye 1824'te 35 km kuzeydoğudaki Redcliffe'ten taşınan

Queens Park'ta eyalet hükümet binası (solda) ve kütüphane, Brisbane
Australian Information Service

bir mahkûm kolonisi yerleşti. Kentin ilk adı olan Edenglassie, yerleşimin 1834'te kasaba ilan edilmesine üzerine, Yeni Güney Galler'in eski valisi Sir Thomas Brisbane'in anısına Brisbane olarak değiştirildi. Özgür kişilerin kentin 80 km dışında yerleşmelerini öngören yasak, pek etkili olmadı ve mahkûm kolonisi statüsünün sona erdiği 1839'da resmen kaldırıldı. 1854'te Cleveland rıhtımlarının yapılmasıyla bölgenin en önemli limanı haline geldi. 1859'da belediye statüsünü kazandıktan sonra, yeni oluşturulan Queensland kolonisinin yönetim merkezi oldu. 1902'de kent statüsü aldı. 1920'lerde South Brisbane ile birleşmeden sonra oluş-

turulan Brisbane Büyükşehir Belediyesi'nin çok geniş yetkileri vardır. Ipswich ve Redcliffe kentleriyle altı çevre ilin bazı kesimlerini kapsayan Brisbane metropoliten alanının kentle sıkı ekonomik ve toplumsal bağları vardır.

Brisbane, batıda Avustralya Cordillerası, Darling Downs ve daha öteye uzanan geniş bir tarımsal alanın ürünlerini taşıyan kara ve demir yollarının kavşak noktasındadır. 34 bin tonluk gemileri barındırabilen kent limanından yün, tahıl, süt ürünleri, et, şeker, konserve besin ve mineralli kum ihraç edilir. Eyaletin imalat kapasitesinin yarısından fazlasının toplandığı metropoliten alanda, ağır ve hafif sanayi kuruluşları, gıda işleme tesisleri, tersaneler, petrol rafinerileri, bıçkiahaneler ile lastik eşya, otomobil, çimento ve gübre üreten fabrikalar bulunur. Kentin iki yakası birbirine çok sayıda köprü ve feribot seferleriyle bağlanmıştır. St. Lucia'daki Queensland Üniversitesi (1909), Griffith Üniversitesi (1971), parlamento binası (1869), eyalet müzesi (1855), sanat galerisi (1895), Anglikan ve Katolik katedralleri ile park ve bahçeler kentin görülmeğe değer yerleridir. Su, Manchester Gölü, Mount Crosby Seti ve Somerset Barajı'ndan sağlanır. Petrol, batıdaki Moonie ile aynı zamanda doğal gaz da sağlayan kuzeydoğudaki Roma'da bulunan kuyulardan elde edilir. Nüfus (1983 tah.) kent, 689.368; (1990 tah.) metropoliten alan, 1.301.700.

Brisbane, Albert (d. 22 Ağustos 1809, Batavia, New York - ö. 1 Mayıs 1890, Richmond, Virginia, ABD), ülkesinde Fourierciliği tanıttıp yayan toplumsal reformcu.

Varlıklı bir toprak sahibinin oğlu olan Brisbane, özel öğretmenler tarafından eğitildi. On sekiz yaşındayken zamanın büyük düşünürlerinin yanında toplumsal reform konusunda çalışmalar yapmak için Avrupa'ya gitti. Paris'te Guizot, Berlin'de Hegel'den umduğunu bulamayınca, Osmanlı uygarlığını araştırmak amacıyla İstanbul'a geçti.

1830'da Fransa'ya döndüğünde Charles Fourier'nin yapıtlarını keşfetti. Fourier'nin kendi kendine yeterli, bağımsız topluluklara ilişkin görüşlerinden etkilenmişti. İki yıl Fourier'nin yanında eğitim gördükten sonra, 1834'te ABD'ye döndü. Sağlığının bozulması nedeniyle, Fourierciliği yayma ve yandaş kazanma çalışmalarına ancak 1839'da etkin biçimde başlayabildi.

Çeşitli konferanslar verdi ve bu arada Fourier'nin önerdiği ilkelere göre bir topluluk kurdu. 1840'ta yayımladığı *Social Destiny of Man* (İnsanın Toplumsal Kaderi) adlı kitabı büyük ilgi topladı. *New York Tribune*'den Horace Greeley, Brisbane'in artık ortaklaşmacılık olarak adlandırdığı Fourier öğretisini tanıttması için kendisine gazetede yazarlık önerdi. Brisbane'in yazıları ABD'de, Fourier'nin ilkelerine göre örgütlenmiş toplulukların kurulmasına yol açtı.

Ama, Brisbane'in kendi kurduğu topluluk da içinde olmak üzere bunların tümü başarısızlığa uğradı ve halkın ortaklaşmacılığa duyduğu ilgi yok oldu. Brisbane, Fourierciliğe olan inancını hiçbir zaman yitirmemekle birlikte, ilgisi zamanla başka konulara yöneldi; çeşitli incelemeler ve geziler yaptı, birçok buluş gerçekleştirdi.

Brisbane, Sir Thomas Makdougall, BARON, asıl adı THOMAS BRISBANE (d. 23 Temmuz 1773, Brisbane House, Largs yakınları, Ayrshire - ö. 27 Ocak 1860, Brisbane House, İskoçya), adı Avustralya'daki

Brisbane kentine verilen ve bilimin koruyucusu olarak anılan İngiliz asker ve astronomi gözlemcisi. Avustralya'daki Paramatta'da bir astronomi gözlemevi, Roxburghshire'daki Makerstoun'da da birbiriyle bağlantılı bir gözlemevi ve magnetik gözlem istasyonu kurmuştur.

1789'da orduya katılarak Flandre, Batı Hint Adaları, Kanada ve İspanya'da görev yapan Brisbane, 1795'te Batı Hint Adalarına yaptığı ilk yolculukta bir denizcilik hatasının yol açtığı kaza tehlikesi nedeniyle astronomide uzmanlaşmaya karar verdi. 1821'de Yeni Güney Galler valiliğine atandı. Genellikle başarısız bir idareci olmasına karşın, toprak açma çalışmaları için toprak sahiplerine kiraladığı mahkûmların yönetimine bir düzen kazandı. Ayrıca, para sistemini yeniden düzenledi ve basına uygulanan sansürü kaldırdı. 1822'de Paramatta'daki gözlemevini, 1826'da İskoçya'ya dönüşünde de Makerstoun Gözlemevi'ni kuran Brisbane, astronomiye ilişkin çalışmalarını 1847'ye değin Makerstoun'da sürdürdü.

1814'te ordudaki hizmetleri şövalylikle ödüllendirilen Brisbane, 1828'de Kraliyet Astronomi Derneği'nin Altın Madalyası'nı aldı. 1833'te Edinburgh'daki Royal Society'nin başkanlığına seçildi. 1836'da "baron" unvanı alan, 1841'de de general olan Brisbane, 1826'da karısının kızlık adı olan Makdougall'ı da kendi adına eklemiştir.

Brisbane Koyu, Avustralya'da, Yeni Güney Galler kıyılarında yer alan Broken Koyunun kuzeydeki uzantısı. Yeni Güney Galler'in ilk valisi Arthur Phillip'in 1788-89'da keşfettiği koya verilen North-East adı, daha sonra koloninin altıncı valisi Sir Thomas Brisbane anısına Brisbane olarak değiştirildi. Ulaşım güçlükleri nedeniyle, yavaş bir gelişim gösteren koyun çevresi, 1889'da Hawkesbury Irmağı üzerinde bir köprünün yapılmasıyla hızla gelişti. Eskiden şeker kamışı ve muz yetiştiriciliği, kerestecilik, gemi yapımıcılığının yanı sıra, deniz hayvanlarının kabuklarını yakarak kireç elde edilen yöre, günümüzde büyük ölçüde turizm ve balıkçılığa dayanır. Hızla artan nüfusun büyük bölümü çalışmak için her gün 40 km güneydeki Sidney'e gitmektedir. Woy Woy yakınlarında Brisbane Koyunun en dar yeri üzerinden geçen ve 1974'te ulaşımına açılan Rip Köprüsü'yle koyun iki yakası birbirine bağlanmıştır. Brisbane Koyu Ulusal Parkı ve Boudi Ulusal Parkı koyun yakınındadır. Nüfusun en yoğun olduğu yerler Gosford ve Woy Woy kentleridir.

brisé, PAS BRISE (Fransızca "kırık adım") olarak da bilinir, klasik balede kanat çırpışına benzer (*battu*) küçük adım. *Brisé* canlı ve sert olmalıdır.

Esas *brisé* bir bacak vuruşuyla yapılan bir *assemblée*'dir (*). Dansçı, bacağına destek aldığı bacağından uzaklaştırarak, *assemblée*'deki gibi yana ve havaya doğru atar ve sonra bu bacağıyla, destek aldığı bacağın önüne ya da arkasına vurur. Yere iki ayağı üstüne, genellikle beşinci duruşta ayaklar çapraz, dizler kırık olarak (*demiplié*) düşer. Esas *brisé* zamanlamada, yerin üzerinde kayarak yürüyüşte ve bacakların vuruş durumunda değişiklikler yapılarak çeşitlendirilebilir.

Brisson, (Eugène-) Henri (d. 31 Temmuz 1835, Bourges - ö. 11 Nisan 1912, Paris, Fransa), iki kez başbakanlık (1885 ve 1898) yapmış Fransız devlet adamı. İnancı bir

cumhuriyetçi ve kilise karşıtı olarak tanınırdı.

Paris'te hukuk öğrenimini tamamladıktan sonra, III. Napoléon'a (hd 1852-70) karşı sürdürülen muhalefete katıldı. Başta *L'Avenir* (1854-55) ve yayın yönetmenliğini yaptığı *Le Temps* (1864) olmak üzere, birçok cumhuriyetçi gazetede düzenli olarak yazıları yayımlandı. 4 Eylül 1870'ten başlayarak Paris belediye başkan yardımcılığı yaptı. Şubat 1871'de, ikinci kez katıldığı seçimleri kazandı ve Paris milletvekili olarak Ulusal Meclis'e girdi. 1876-1902 arasında Paris'e bağlı bir ilçenin, 1902-12 arasında ise Bouches-du-Rhône ilinin temsilcisi olarak mecliste yer aldı.

Parlamento çevrelerinde etkili olan Brisson, Cumhuriyetçi Birlik'te, başkanlık da dahil, çeşitli görevlerde bulundu. 1870'lerin sonunda bütçe komisyonuna başkanlık etti. Mart 1885'te Jules Ferry hükümeti düşünce ilk hükümetini kurdu. Ama hükümet Aralık 1885'e değin ayakta kalabildi. Brisson, Panama Skandalı'na adı karışan milletvekillerine yönelik rüşvet suçlamalarını soruşturan komisyona başkanlık ettikten sonra, 28 Haziran 1897'de ikinci kez başbakan oldu. Ama kısa süre sonra Savaş Bakanı General Jules Chanoine'in, Dreyfus olayında hükümete karşı çıkarak Alfred Dreyfus'un suçlu olduğuna inandığını açıklaması üzerine, 25 Ekim 1898'de bu hükümet düştü. 1900'de Temsilciler Meclisi başkanlığına seçilen Brisson, 1906 ve 1912 seçimlerinde de bu konumunu sürdürdü. Görevi sırasında, kilise ve devlet işlerinin ayrılmasını sağlayan hareketi bütün gücüyle destekledi.

Brisson (de Warville), Jacques-Pierre (d. 15 Ocak 1754, Chartres - ö. 31 Ekim 1793, Paris, Fransa), Fransız Devrimi sırasında radikal-demokrat Jakobenlere muhalefet eden ılımlı burjuva grubu Jirondenlerin önderlerinden. Jirondenler çoğu kez Brisson'cular olarak adlandırılır.

Bir aşevi sahibinin oğlu olan Brisson, önce Chartres, daha sonra Paris'te avukat bürolarında kâtiplik yaptı. Bilime merak salıp gittiği Londra'da (Şubat-Kasım 1783) edebi makaleler yayımladı; başarısızlıkla noktalan iki bilimsel dergi çıkardı. Fransa'ya dönüşünde kraliçeyi ve hükümeti yeren broşürler bastığı gerekçesiyle Bastille'e kapatıldıysa da, Eylül 1784'te serbest bırakıldı.

Brisson, İngiltere'deki kölelik aleyhtarı hareketten esinlenerek, Şubat 1788'de Siyah Dostları Derneği'ni kurdu. Aynı yılın mayısında ABD'ye gitti; Fransa'da *Etats-Généraux* toplanınca geri döndü, Mayıs 1789'da *La Patriote française* adlı bir gazete çıkarmaya başladı. Paris birinci bölge belediye başkanlığına seçildi. Bastille baskını sırasında hapishanenin anahtarlarına el koydu.

XVI. Louis'nin Varennes'e kaçışından sonra, 10 Temmuz 1791'de, kralın dokunulmazlığının kaldırılmasını isteyen ve daha sonra izleyeceği dış politikanın ana hatlarını içeren uzun bir konuşma yaptı. Yasama Meclisi'ne seçilince, dış sorunlarla ilgilenmeye başladı ve diplomatik komiteye girdi. Savaşın, devrim düşmanlarının maskesini düşürerek ve bir evrensel özgürlük seferini başlatarak devrimi güçlendireceğini ileri sürdü. Bu görüşe yalnızca Jakobenlerin önderi Maximilien Robespierre karşı çıktığından, Nisan 1792'de Avusturya'ya savaş ilan edildi. Fransa'nın uğradığı ilk yenilgiler, Brisson ve arkadaşlarının, savaştan yararlanarak denetim altına almayı tasarladıkları devrim hareketine yeni bir hız kazandırdı. Monarşinin kaldırılmasına karşı başarısız bir mücadele veren Brisson, Robespierre'in

1 Eylül'de Paris Komünü'nde yaptığı konuşmada "özgürlük düşmanı" ilan edildi.

Paris halkının desteğini yitiren Brisson, Konvansiyon'a Eure-et Loir temsilcisi olarak girdi. 12 Ekim 1792'de Jakoben grubundan dışlanmasına ve aşın devrimci Montagnard'ların (Dağlılar) saldırılarına hedef olmasına karşın, diplomatik komitedeki etkinliğini sürdürdü. Komiteye verdiği rapor, 1 Şubat 1793'te İngiltere ve Felemenk'e savaş açılmasına yol açtı. Robespierre, 3 Nisan 1793'te Brisson'yu devrime ihanet eden General Charles-François Dumouriez'nin dostu ve savaşın baş sorumlusu olmakla suçladı. Brisson, buna Jakobenleri suçlayarak ve Paris Belediyesi'nin dağıtılmasını isteyerek yanıt verdi. Nisan-mayıs aylarında Jirondenlerle Montagnard'lar arasında geçen mücadelede öne çıkmamasına karşın, 2 Haziran 1793'te Jironden arkadaşlarıyla birlikte tutuklanmasına karar verildi. Bu karar üzerine kaçtıysa da, Moulins'de yakalanarak Paris'e getirildi. 30 Ekim akşamı devrim mahkemesinde yargılandı ve ertesi gün giyotinle idam edildi.

Brisson'cular bak. Jirondenler

Bristol, ABD'de Connecticut eyaletinin orta kesimindeki Hartford ilinde ilçe düzeyinde yönetim birimi (*township*) ve kent. Pequabuck Irmağının üstünde yer alır. Farmington olarak da bilinen Tuxis Plantasyonunun bir parçası olan bölgedeki ilk yerleşim, New Cambridge adıyla 1727'de kuruldu. 1785'te İngiltere'deki Bristol kentinin

Amerika Saat Müzesi, Bristol, Connecticut
American Clock and Watch Museum, fotoğraf Mark Sexton

adı verildi ve ilçe düzeyinde yönetim birimi oldu. 1893'te tüzel kimlik kazanan Bristol ilçesi de, 1911'de kent berati aldı ve bu yönetim birimiyle birleştirildi. Bristol, Bağımsızlık Savaşı sırasında İngiltere yanlılarının etkinlik merkezi durumundaydı; bu nedenle Chippens Tepesindeki mağaraya "İngiltere yanlılarının ini" adı verildi. 1790'da Gideon Roberts'in başlattığı saat yapımcılığı tanınan kentte, Amerika Saat Müzesi vardır. Bir imalat merkezi olan Forestville köyü de, Bristol sınırları içindedir. Nüfus (1990) kent, 60.640; metropoliten alan, 79.488.

Bristol, ABD'de, Pennsylvania eyaletinin güneydoğusundaki Bucks ilinde ilçe (*borough*). Philadelphia'nın tam kuzeydoğusunda, Delaware Irmağı kıyısında yer alır. 1697'de, Pennsylvania eyaletinin kurucusu William Penn'in evinin bulunduğu bölgede Buckingham adıyla kurulan ilçe, yaklaşık 1700'de İngiltere'deki Bristol kentinin adını aldı. 1714'te New Jersey'deki Burlington'a konan gemi seferleri ve Philadelphia-Morrisville arasında yapılan "King's Karayolu" yerleşimin gelişmesini sağladı. İlçedeki Bath Springs kaplıcasına, 1775-1822 arası-

da Philadelphia'dan pek çok ziyaretçi gelirdi. Bağımsızlık Savaşı sırasında, Amerikan birlikleri, Aralık 1776'da Bristol'da ordugâh kurdular; Eski Episkopal Kilise ahır olarak kullanılırken, Quaker'ların toplandığı ev de hastaneye dönüştürüldü. 1832'de Delaware Kanalı'nın, 1834'te Pennsylvania Demiryolu'nun yapımı kısa süren bir refah dönemini sağladı. Sanayideki önemli gelişme, 1870'lerde tekstil fabrikalarının kurulmasıyla başladı ve sanayi etkinlikleri, halı, madeni eşya, kimyasal madde ve kâğıt imalatını kapsayacak biçimde genişledi. Tarihî Fallington bölgesinde koloni döneminden kalma, onarılmış yapılar vardır. 8 km doğudaki Pennsbury Malikânesi Eyalet Parkı'nda ise William Penn'in evinin bir benzeri yapılmıştır. Nüfus (1990) 10.405.

Bristol, ABD'nin Rhode Island eyaletindeki Bristol ilinin merkezi kent ve ilçe düzeyinde yönetim birimi. Narragansett Koyu ile Mount Hope Koyu arasındaki yarımada da ve Providence'in hemen güneydoğusunda yer alır. Mount Hope Köprüsü ile güneydeki Rhode (Aquidneck) Adasına bağlanır. Beach Terrace ve Bristol köylerini de içine alır. Yerlilerle yapılan Kral Philip Savaşı'nın (1675-76) sonlarına doğru ele geçirilen topraklarda, Plymouth kolonisine bağlı bir kasaba olarak kuruldu (1681) ve İngiltere'deki Bristol'un adını aldı. 1692'de Massachusetts eyaletine, 1746'da da Rhode Island eyaletine bağlandı. Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında İngiliz kuvvetlerinin saldırısına uğradı ve 7 Ekim 1775 ile 25 Mayıs 1778'deki çarpışmalarda kısmen yıkıldı. 18. yüzyılda düşman gemilerine saldırma izni olan özel ticaret gemilerinin ve rom, melas ve köle ticaretinin merkezi olan Bristol limanından bugün daha çok gezi tekneleri yararlanmaktadır. İç Savaş sırasında generallik yapan Rhode Island valisi Ambrose E. Burnside'in 1853'te burada kurduğu Burnside Rifle Company sonradan Herreshoff Manufacturing Company ile birleşti. Amerika kupası yarışlarına katılan yatların birçoğu 1945'te kapanan Herreshoff Tersanesi'nde yapıldı.

Günümüzde Providence'in banliyösü durumunda olan Bristol'un başlıca sanayi ürünleri alüminyum, elektrikli gereçler, teflon, plastik, dokuma, makine ve kauçuk eşyalardır. 1948'de Providence'da iki yıllık bir yüksekokul olarak kurulan Roger Williams College (1969) buradadır. Koloni döneminden kalma başlıca yapılar Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nı destekleyen Fransız generali Lafayette'in 1778'de karargâh olarak kullandığı Joseph Reynolds Evi, Bağımsızlık Savaşı'nın bir başka Fransız destekleyicisi olan Rochambeau kontunun oturduğu Barrock Evi; Bristol'daki en eski ev olan Bosworth Evi (1680); Narrows'daki Kral Philip Savaşı'ndan kalma kale; Mount Hope'da bulunan Vali Yardımcısı Bradford'un Evi (y. 1760) ve Yerli yazıtları taşıyan kayaların bulunduğu Narrows'tur. Amerikan Yerlilerine ve İnuitlere (Eskimolar) ait el işleri Haffenreffer Antropoloji Müzesi'nde (1956) sergilenmektedir. Nüfus (1990) 21.625.

Bristol, ABD'de Virginia (Washington ili) ile Tennessee (Sullivan ili) eyaletleri sınırında kentsel yerleşim. Shenandoah Vadisinin genişlediği bir düzlükte yer alır. Doğal yapı, kültür ve ekonomi bakımından bütünlük göstermekle birlikte, yönetimleri ayrı olan iki kente bölünmüştür. Bu iki bölümün kamu hizmetleri, okulları, posta örgütü ayrı merkezlerle bağlıdır. 1771'de eskiden bir Yerli köyünün bulunduğu yörede, Daniel Bonne'un açtığı Vahşi Yol (Wilderness Road) üzerinden batıya gidenlere hizmet

edecek bir alışveriş merkezi kuruldu. İngiltere'deki Bristol'un adını alan kasaba, Norfolk, Batı ve Güney demiryollarının birbirine bağlanmasıyla Doğu Kıyısı ile Mississippi Irmağı arasında ulaşımın açıldığı 1856'dan sonra daha da gelişti. Virginia eyaleti içinde kalan Sapling Grove adlı yerleşim ise 1856'da Goodson adıyla kasaba oldu. Her iki yerleşim de 1890'da Bristol adıyla kent tüzel kimliği kazandı. Eyalet sınırına ilişkin şiddetli anlaşmazlıkların ardından, 1903'te sınır çizgisinin kentin ana caddesi olan State Street'in tam ortasından geçmesi kararlaştırıldı.

Kentin başlıca sanayi ürünleri elektronik donanım, metal eşya, dokuma ve büro makineleridir. Bristol College (1895), Virginia Intermont College (1884) ve King College'in (1867) bulunduğu kentin çevresinde Bristol Mağaraları, Güney Holston Barajı ve Gölü ile Steele Creek Parkı yer alır. Nüfus (1990) kent (Virginia), 18.426; kent (Tennessee), 23.421; Johnson City-Kingsport-Bristol metropoliten alanı, 436.047.

Bristol, İngiltere'nin Avon ilinde (county) ilçe ve kent. Yüzölçümü 110 km²'dir.

Aşağı Avon ve Frome ırmaklarının birleştiği yerde bir ortaçağ yerleşimi olarak kurulan Bristol, 1155'te kasaba oldu. 1247'de Frome Irmağının yatağının batıya çevrilmesiyle bir liman kuruldu ve eskiden iki ırmagın birleştiği yerde bir taş köprü yapıldı. III. Edward'ın krallığı sırasında (1327-77) bir ticaret merkezi olan Bristol, yünlu kumaş karşılığında İrlanda'dan yün, İspanya'dan *sherry*, Portekiz'den porto şarabı satın alıyordu. 1497'de John ve Sebastian Cabot, Bristol'dan Yenidünya'ya doğru denize açıldılar. Merchant Venturers şirketi 1552'de burada kuruldu (II. Dünya Savaşı bombardımanları sırasında birçok tarihî yapıyla birlikte şirket binası da yıkıldı). Bristol, İngiliz İç Savaşı'nda 1645'te Parlamento yanlılarının eline geçene değin kralcıların önemli bir dayanak noktası oldu.

17 ve 18. yüzyıllarda Batı Afrika ile Batı Hint Adaları ve Amerika'daki plantasyon kolonileri arasındaki kole ticaretine aracılık eden Bristol, hızla gelişti. Amerika'dan Virginia tütünü, Jamaika'dan şeker ve melas, Batı Afrika'dan da kakao ithali, kente şeker ve çikolata fabrikaları kurulmasını sağladı. 19. yüzyılda Lancashire'da pamuklu sanayinin gelişmesi, köle ticaretinin yasaklanması ve Clifton'un güneyindeki Avon Boğazının ırmakta ulaşımı engellemesi, Bristol'da yapılan ticaretin büyük ölçüde Liverpool'a kaymasına neden oldu. 1809'da, Avon ve Frome'un gelgit suları denetim altına alınarak, derinliği değişmeyen bir yüzer liman yapıldı. Mühendis John Loudon McAdam 1815'te kırıntı taşları döşeyip sıkıştırmaya dayanan yöntemle (makadam) Bristol'un yollarını düzeltti. Bu yollar, bütün İngiltere'ye örnek oldu. Isambard Kingdom Brunel'in tasarımını yaptığı, Atlas Okyanusunu geçen ikinci buharlı gemi "Great Western", 1838'de Bristol'da denize indirildi. Brunel'in Bristol'da denize indirilen bir başka gemisi de "Great Britain" oldu (bu demir gövdeli gemi, uzun yıllar Falkland Adalarında hizmet verdikten sonra, 1970'te, onarılmak üzere Bristol'a getirildi). 1841'de demiryolunun kente ulaşması ve ardından Avonmouth ile Portishead rıhtımlarının genişletilmesi, Bristol'da başta et, tütün, meyve (muz) ve şarap alım satımı olmak üzere ticaretin canlanmasına yol açtı. Yapımı 1864'te tamamlanan Avon Boğazı üzerindeki asma köprü, ulaşım hız kazandı. Sonradan Portbury Kraliyet Doku'nun eklendiği limana günümüzde petrol ürünleri, hayvan yemi ve orman ürünleri

gibi ithal mallar indirilir. Limandan yapılan ihracat ise başta otomobil, traktor ve makine olmak üzere Batı Midland'dan gelen malları kapsar. Yörede şeker, kakao, çikolata, üstün nitelikli cam (Bristol mavisi) ve porselen üretilir, ayrıca çanak çömlek imal eden ve yarıp işleyen tesisler vardır. Bristol'un günümüzdeki en önemli sanayi etkinliği Filton'daki uçak tasarımı ve yapımıdır. İngiliz-Fransız yapımı "Concorde" sesüstü uçakları burada üretilir. Severn Koprusu'nun yapımı ve Güney Galler'e giden M4 otoyolunun tamamlanması, Bristol'un Batı İngiltere'nin metropolü olma konumunu güçlendirmiştir.

Bristol aynı zamanda bir eğitim merkezi. Kentteki önemli okullar arasında, hepsi de 16. yüzyılda kurulmuş Bristol Grammar School, Katedral Okulu ve Saint Elizabeth Hastanesi ile 1708'de açılan Colston's Okulu ve 1862'de Clifton banliyösünde kurulan Clifton College sayılabilir. 1876'da kurulan University College'in adı 1909'da Bristol Üniversitesi olarak değiştirilmiştir.

II. Dünya Savaşı sırasında hava saldırılarından sonra ayakta kalabilen başlıca yapılar 1142'de inşa edilen ve bir zamanlar Aziz Augustine'in manastırı olan katedral kilisesi, St. Mark (Lord Mayor) Şapeli, William Penn ve Dostlar Derneği'nin (Quaker'lar) kuruluş yıllarıyla ilişkili olan Dominiken manastırı, görkemli yapısı ve ozenli tasarımıyla İngiltere'nin en ünlü kiliselerinden biri olan St. Mary Redcliffe Kilisesi, dünyanın ilk Metodist şapeli olan ve bu mezhebin kurucusu John Wesley'in 1739'dan sonra merkez olarak kullandığı Broadmead'deki New Room, Anglikan Kilisesi karşıtı hareketin bir ürünü olan Broadmead Baptist Şapeli ile 1766'da inşa edilen Theatre Royal'dır. Nüfus (1986 tah.) ilçe, 391.500.

Bristol (2. Kontu), George Digby (d. 22 Şubat 1611'den önce, Madrid - ö. 20 Mayıs 1676 ? , Londra), tez canlılığı ve kararsızlığıyla ünlü İngiliz devlet adamı. I. Charles (hd 1625-49) ve II. Charles'in (hd 1660-85) danışmanı olarak birçok olaya tanık olmuştur.

Bristol I. kontu John Digby'nin en büyük oğludur. Krallık danışmanlığına ilk kez 1641'de getirildi. 1640'ta Uzun Parlamento'ya seçildi ve Ocak 1642'de I. Charles'in parlamentodaki önde gelen muhaliflerinin tutuklanması yönünde baskılar yaptı. Avam Kamarası da misilleme olarak onun ihanet suçuyla yargılanmasına karar verdi (Şubat 1642).

Avrupa'ya kaçan Digby, bir süre sonra İngiltere'ye döndü ve kralcılarla parlamento yanlıları arasında patlak veren İç Savaş'ın (1642-51) ilk çarpışmalarına katıldı. 1643'te I. Charles'in içişlerinden sorumlu devlet bakanı oldu. 1645'te de kuzey ordusu komutanlığına getirildi. Ekim 1645'te Durham'a bağlı, Sherburn'de yenilgiye uğramasından sonra, parlamento yanlılarının eline geçen mektuplarından, I. Charles'in vahançı devletlerle çevirdiği entrikalar açığa çıktı. Bunun üzerine önce İrlanda'ya, oradan da Fransa'ya kaçtı. Fransa'dayken Bristol kontluğu unvanını devraldı (1653). 1657'de II. Charles'in kurduğu sürgün hükümetinde devlet bakanlığına getirildiyse de, Katolikliği kabul ettiği için istifa etmek zorunda kaldı (1658).

Kral II. Charles'in 1660'ta yeniden tahta geçmesinden sonra, İngiltere'ye döndü. 1663'te kralın birinci bakanı Clarendon kontu Edward Hyde'i ihanetle suçladığı için saraydan uzaklaştırıldı. Clarendon'un 1667'de görevden alınması üzerine yeniden

kralın gözüne girdi. Dorothea Thownshand'ın yazdığı *George Digby, Second Earl of Bristol* (Bristol İkinci Kontu George Digby) adlı yaşamöyküsü kitabı 1924'te yayımlanmıştır.

Bristol (1. Kontu), John Digby (d. Şubat 1580 - ö. 16 Ocak 1653, Paris), İngiliz diplomat ve ılımlı kralcı. İç Savaş (1642-51) öncesindeki olaylar sırasında uzlaşma ve reformu savunanların başında gelmiştir.

Kral I. James (hd 1603-25) zamanında, bazı kısa kesintilerle 1611'den 1624'e değin İspanya büyükelçiliği görevinde bulundu. 1622'de Bristol kontu oldu.

1623'te, Prens Charles ile kralın gözdelelerinden Buckingham 1. dükü George Villiers'in İspanya sarayındaki diplomatik görevleri sırasında yaptıkları gaffarı Kral James'e duyurduğundan, Charles'in düşmanlığını kazandı. Bu nedenle Charles tahta çıktığında, Özel Danışma Kurulu'ndan çıkarıldı. 1626'da Buckingham'a karşı suçlamalarda bulunmasını önlemek isteyen Charles'in emriyle hapse atıldı. İki yıl sonra Lordlar Kamarası serbest bırakılmasını sağladı. Lordlar Kamarası'na dönen Bristol, kralın keyfi tutuklama ve vergilendirmelere gitmesini kinayan Haklar Dilekçesi'nin kabul edilmesinde önemli bir rol oynadı.

Bir süre kamu görevlerinden çekilen Bristol, 1639'da Kral Charles ile parlamento arasında giderek artan gerilimi yatıştırabilme amacıyla yeniden siyasete döndü. 1641'de Özel Danışma Kurulu'na atandı. Parlamento yanlılarının kendisine karşı beslediği nefret ve güvensizlikten dolayı, 1642'de bir süre Londra Kulesi'nde hapis kaldı. İç Savaş patlak verdikten sonra görüşme yoluyla bir çözüm bulunabilmesi için çaba harcadı. 1646'da kral yanlılarının yenilmesi üzerine Fransa'ya sürüldü ve yaşamının sonuna değin orada kaldı.

Bristol (1. Kontu), John Hervey, İCKWORTH BARONU HERVEY (1703-14) olarak da bilinir (d. 27 Ağustos 1665 - ö. 20 Ocak 1751), Hervey soyundan gelen ilk Bristol kontu; Sir Thomas Hervey'in (ö. 1694) oğlu ve John Hervey'in (1616-79) yeğeni. Kral II. Charles'in kızı Catherine'in (Braganza) haznedarlığını yapmıştır.

Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Clare Hall'da eğitim gördü. Mart 1694'te Bury St. Edmunds'tan parlamentoya girdi. Hannover hanedanının tahta geçmesi için yaptığı hizmetleri öven Marlborough düşesi Sarah'ın etkisiyle Mart 1703'te Ickworth baronu, Ekim 1714'te de Bristol kontu unvanlarını aldı. İlk evliliğinden olan tek oğlu Carr (Horace Walpole'un [1717-97] gerçek babası olduğu öne sürülmüştür), 14 Kasım 1723'te evlenmeden öldü. İkinci evliliğinden olan büyük oğlu John Hervey (1696-1743) yazar ve siyaset adamı olarak ün yaptı.

Bristol Avon bak. Aşağı Avon

Bristol Kanalı, Atlas Okyanusunda, İngiltere'nin güneybatısını Güney Galler'den ayıran koy. Kuzey kıyısı Güney Galler kömür havzası ile komşudur ve büyük ölçüde sanayileşmiş bir bölgedir. Somerset ve Devon illerinin bulunduğu güney kıyısında temel uğraş tarımdır. Kanalin doğu ucunda Severn Irmağı bir haliç oluşturur. Bugün National Trust'ın (İngiliz Ulusal Vakıf Kurumu) mülkiyetindeki Lundy Adası, Ilfracombe'nin 19 km batısında, kanalın tam ortasında yer alır. İngiltere'de bir belediyeye ait en büyük rıhtımın bulunduğu

Bristol'ı ve Galler'deki Swansea ile Cardiff limanlarını kullanan gemiler Bristol Kanalı'ndan geçer.

Bristol Körfezi, Bering Denizi'nin kolu. ABD'nin Alaska eyaletinin güneybatı kıyısından 320 km içeriye kadar uzanır. Kuzeyde Newenham Burnu ile güneyde Alaska Yarımadasının güneybatı ucu arasındaki ağız, 430 km genişliğindedir. Togiak, Nushagak, Kvichak ve Ugashik ırmakları buraya dökülür. Sığ olması nedeniyle Bristol Körfezi ancak sombalığı avcılığı yapan küçük tekneler girer.

Bristol-Myers Squibb Company, Bristol-Myers Company ve Squibb Corporation'ın 1989 yılında birleşmesiyle oluşan ABD şirketi. Tuvalet malzemeleri, kozmetik ürünleri, temizlik malzemeleri, ilaç, sıhhi besinler, sağlık malzemeleri ve protezler üretir. Merkezi New York'tadır.

Bristol-Myers, 1887'de New York eyaletine bağlı Clinton kentinde, William McLaren Bristol, Sr. ile John R. Myers tarafından Clinton Pharmaceutical Co. adıyla kuruldu. 9 Haziran 1900'de Bristol-Myers Company adıyla anonim bir şirkete dönüştü; önce Syracuse'a, daha sonra Brooklyn'e (New York) taşındı. Başlangıçta, hekimlerin yazdığı reçetelerdeki ilaçları hazırlayan şirket, I. Dünya Savaşı sonrasında bağırsak yumuşatıcı Sal Hepatica ve başka hazır ilaçların üretimine ağırlık verdi ve özellikle İpana dişi macunu gibi ürünlerle tuvalet malzemeleri alanına girdi, 1929'da Drug Inc. adlı dev bir holdinge katıldı. Holdingin Büyük Bunalım sırasında dağılması üzerine, yeniden bağımsız bir şirket oldu. 1933'te halka açıldı.

1943'te yeniden ilaç yapımına döndü ve zamanla çeşitli firmaları satın alarak değişik alanlara girdi. Satın aldığı firmalar arasında bir saç ilacı ve kozmetik ürünler şirketi (1959); bir ev malzemeleri imalatçısı (1965) ve bir çocuk maması ve besin maddeleri şirketi (1967) bulunuyordu. 1989'da Squibb Corporation'la (kuruluşu 1858) birleşerek dünyanın en büyük ilaç firmalarından biri durumuna geldi.

Bristol porseleni, Coxside porselen imalathanesinde 1768-81 arasında üretilen, sert hamurdan yapılmış ürünler.

1768'de Plymouth'da William Cookworthy'nin kurduğu Coxside firması, İngiltere'de sert hamurdan porselen üretimine başlayan ilk imalathane oldu. Fabrika 1770'te Bristol'a taşındı. Cookworthy, Bristol'daki üretiminde de Plymouth porselenle-

Altın yaldızlı piring çerçeve içinde Bristol porseleninden vazo, Richard Champion fabrikası, y. 1775; Victoria ve Albert Müzesi, Londra
Victoria and Albert Museum Londra fotoğraf. E.B. Inc

rine özgü zengin, gösterişli ve karmaşık nitelikleri yansıtan süslemeler kullanarak önceki çizgisini sürdürdü. Ama porselenlerde bazı kusurlar oluyordu. 1774'te şirketin yönetimine geçen Richard Champion bütün zamanını ve parasını imalathaneyi geliştirmekte kullandı.

Champion, çok beğenilen çiçek motifli çay ve kahve takımları üretimine ağırlık verdi. Üretimin büyük bir bölümünü oluşturan özel siparişlerde, perakende satılan mallarda kullanılan rokoko üslubuna göre daha incelmış ve gelişmiş, yeni-klasik bir bezeme üslubu kullanıldı. Bazı ürünlerde Alman Meissen ve Fransız Sèvres porselenlerinden esinlenildi. Bristol yaldızlı porselenleri benzersiz bir güzellikeydi. Çoğunlukla "Lund Bristol" olarak bilinen yumuşak hamurdan porselenler, 1748-52 arasında Benjamin Lund'un imalathanesinde yapılmıştı. İmalathaneyi bundan sonra Worcester Porcelain Company devraldı.

Britannia Köprüsü, Galler'in kuzey bölgesinde Bangor ile Anglesey arasında, Menai Boğazı üzerinde kurulu demiryolu köprüsü. Tasarımı ve yapımı, ilk başarılı lokomotif geliştiren Robert Stephenson tarafından gerçekleştirilmiştir. İngiliz Deniz Kuvvetleri'nin, kemerli bir köprü'nün boğazdan gemilerin geçişini engelleyeceği yolundaki itirazları üzerine Stephenson, köprüyü, tümüyle kapalı, dikkörtgen kesitli bir çift demir tünel halinde yapmaya yöneldi. Köprü, orta bölümünden Britannia Kayası'na dikilecek bir ayakla desteklenecekti. William Fairbairn'in metalurji alanındaki yardımıyla 1846-49 arasında yapımı tamamlanan demir tüneller, önce suyun üzerine bırakıldı ve ardından bocurgat ve hidrolik kaldırıncıların yardımıyla köprü ayaklarının üzerine oturtuldu. Londra-Holyhead demiryolunu boğazın iki yakasına bağlayan köprü, 1970 yangınında ciddi hasar gördü. Onarımı sırasında tünellerin yerine çelik kemerlerle desteklenmiş beton tabliyeler yerleştirildi. Bu tabliyelerden biri demiryolu, ötekisi ise motorlu taşıtlar trafiğinde kullanılmaktadır.

Britannica bak. Encyclopædia Britannica

Britanya, Avrupa'nın batı kıyısı açıklarında İngiltere, İskoçya ve Galler'i kapsayan Büyük Britanya Adası için kullanılan kısaltılmış ad. Her iki ad, ayrıca Kuzey İrlanda ve açıklardaki küçük adaları içine alan Birleşik Krallık'la eş anlamlı olarak da kullanılır.

Britanya Adaları, Avrupa'nın batı kıyısı açıklarında ada topluluğu. Büyük Britanya ve İrlanda adalarının yanı sıra sayısız küçük adayı da kapsar.

Britanya Amatör Golf Şampiyonası, Büyük Britanya'da amatör erkekler için her yıl düzenlenen bir ya da iki handikaplı turnuva. Turnuvaya katılacak 256 oyuncu elemelerle belirlenir. 1957'den bu yana finale kalan oyuncular 36 çukurlu bir karşılaşma yaparlar.

1855'te Liverpool Kraliyet Kulübü'nün Hoylake'te düzenlediği Açık Amatör Golf Şampiyonası'nın ardından, ilk resmi Britanya Amatör Golf Şampiyonası 1866'da yapıldı. Önce St. Andrew's, sonra da Hoylake ve Prestwick golf alanlarında yapılan şampiyona, daha sonra çeşitli yerlerde oynandı. John Ball (1888, 1890, 1892, 1894, 1897, 1907, 1910 ve 1912'de) sekiz kez birinci olarak şampiyonayı en çok kazanan oyuncu unvanını aldı. Ondan sonra birden çok birincilik alan şampiyonlar arasında Joe Carr (1953, 1958, 1960) ile Michael Bonalack (1961, 1965, 1968-70) sayılabilir.

Kadınlar için düzenlenen ilk golf turnuvası olan Britanya Bayanlar Açık Amatör Golf Şampiyonası, her yıl sekiz ya da daha az handikaplı olarak düzenlenir. Eleme yarışmalarından sonra 36 çukurlu final maçları yapılır.

İlk kadınlar şampiyonası 1893'te Lancashire'daki Lytham ve St. Anne Kulübü'nde 9 çukurlu bir alanda yapıldı. Ertesi yıl Kent'teki Littlestone'a alınan şampiyona, sonraki yıllarda İskoçya'daki St. Andrew's gibi değişik alanlarda yapıldı. İlk şampiyon Lady Margaret Scott, 1894 ve 1895'te de birinci oldu. Art arda üç kez şampiyonluk rekorunu yalnızca Enid Wilson yineleyebildi (1931-33). Cecilia Leitch (1914, 1920, 1921, 1926) ve Joyce Wethered (1922, 1924, 1925, 1929) ise dörder kez şampiyon oldu.

Britanya Çarpışması, II. Dünya Savaşı sırasında, Fransa'nın düşmesinden sonra Alman Hava Kuvvetleri'nin İngiltere'ye karşı giriştiği yoğun hava saldırıları (Temmuz 1940-Nisan 1941). İngiltere'yi işgal etmeye yönelik Deniz Aslanı Harekâtı için gerekli koşulları sağlamayı amaçlayan saldırıların ilk hedefi İngiliz limanları ve ağustostan başlayarak İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri'ne bağlı Avcı Uçakları Komutanlığı üsleri oldu. Almanlar eylülde saldırılarını Londra ve öteki bölgelere yönelttiler. Londra 7 Eylül'den başlayarak üst üste 57 gece saldırıya uğradı. Ekim 1940'ta İngiltere'nin işgali planları süresiz olarak ertelenince "savaş" büyük ölçüde durdu. Ama hava akınları Şubat 1941'deki kısa bir ara dışında bütün kış boyunca sürdü ve mart-nisan aylarında son kez şiddetlendi. İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri, uçak sayısı bakımından çok geride kalmasına karşın, üstün taktikler uygulaması, radar gibi gelişmiş hava savunma sistemleri kullanması ve gizli Alman şifrelerini çözmesi sayesinde Alman Hava Kuvvetleri'ni yenmeyi başardı.

Britanya Golf Turnuvası, dünyanın başlıca erkekler arası golf turnuvalarından biri. 1860'tan bu yana birkaç yıl dışında her yıl Britanya Adalarının değişik yerlerinde düzenlenen turnuvaya bütün profesyonel ve amatör yarışmacılar katılabilir. Turnuva 1892'den bu yana 72 çukurlu golf alanlarında yapılmaktadır. En az vuruşla topu bütün çukurlara sokan oyuncu turnuvayı kazanır. Turnuvaya katılacak oyuncular elemeyle belirlenir; daha önceki performansları dikkate alınan az sayıda oyuncu elemelerden geçmeden turnuvaya katılabilir.

Britanya Kiliseler Konseyi, 1942'de İngiltere Kilisesi ile öteki İngiliz kiliselerinin oluşturduğu mezhepler arası işbirliği örgütü. Dünya Kiliseler Konseyi ile aynı üyelik koşulunu benimser: İsa'nın Tanrı ve Kurtarıcı olarak kabulü.

Gençlik çalışmaları ve sosyal yardım gibi değişik alanlarda kiliseler arasında işbirliğini yürüten birçok bölümü olan konsey, özellikle dünya çapında Hristiyan birliğini sağlamaya yönelik etkinliklerle ilgilenir. Konseye Britanya Adalarındaki Anglikan ve Protestan kiliselerinin yanı sıra, Genç Kadınlar Hristiyan Birliği (YWCA) ve Genç Erkekler Hristiyan Birliği (YMCA) gibi mezhepler arası gruplar da üyedir. Rum Ortodoks Kilisesi 1965'te konseye katılmıştır. Konseyin ilk başkanı Canterbury başpiskoposu William Temple'dan sonra da, başkanlığı hep Canterbury başpiskoposları üstlendi.

Britanya metali bak İngiliz metali

British Airways PLC, İngiliz hava taşımacılık şirketi. 1974'te British Overseas

Airways Corporation (BOAC; kuruluşu 1939), British European Airways (BEA; kuruluşu 1946) ve bunlara bağlı şirketlerin birleşmesiyle kurulmuştur. Başlangıçta devlete ait olan şirket 1987 yılında özelleştirildi. Dünyadaki pek çok kente uçuş düzenleyen şirket, uluslararası tarifeli seferlerde öteki şirketlerden daha fazla sayıda yolcu taşıyor. Bağlı şirketlerinin en önemlileri Kuzey Denizindeki petrol ve doğal gaz çıkarma çalışmalarıyla ilgili görev yapan British Airways Helicopters, yerel ve bölgesel havayolu ve otel işletmeciliği yapan British Airways Associated Companies ile çeşitli havayolu şirketlerine ve devletlere telekomünikasyon hizmetleriyle başka teknik hizmetler veren International Aeradio'dur. Şirketin merkezi, Londra'daki Heathrow Havalimanı'ndadır.

Şirketin tarihçesi 31 Mart 1924'e uzanır. Bu tarihte, savaşın sona kurulumuş dört küçük şirket (Handley Page Transport Ltd., Instone Air Line Ltd., Daimler Airway ve British Marine Air Navigation Co.) birleşerek devletin mali desteğiyle Imperial Airways Ltd. adlı şirketi oluşturdular. Bu şirket, kıtalararası havayolu taşımacılığının öncülerinden biri oldu. İngiltere'deki iç hatlarda ve Manş Denizi ötesi uçuşlarda toplam 2.830 km'lik havayolunu devralan Imperial Airways, Avrupa ve Asya'ya doğru gelişerek Hindistan, Malaya, Hong Kong ve Avustralya'ya kadar uzandı. İngiltere'yi, Güney Afrika'ya da içine alan Afrika'daki imparatorluk topraklarına bağladı. 1939'da savaşın çıkmasıyla bu hatlarda yapılan uçuşlar ve yeni denenmeye başlayan Atlas Okyanusu seferleri durduruldu.

Bu arada başka üç havayolu şirketi (Hillman's Airways Ltd., Spartan Air Lines Ltd. ve United Airways Ltd.), iç hatlarda ve Kuzey Avrupa seferlerinde çalışmak üzere, 1935'te birleşerek British Airways şirketini oluşturdu. Kasım 1938'de, havayolu şirketlerinin verimsiz bir biçimde işletildiğine ilişkin iddiaların parlamentoda araştırılmasından sonra, hükümet Imperial Airways ile British Airways'ı birleştirip devletleştirme kararı verdi. Böylece resmen 24 Kasım 1939'da kurulan British Overseas Airways Corporation (BOAC) doğmuş oldu. 1 Ağustos 1946'da ise, daha önce BOAC'nin bir bölümü olan British European Airways, aynı tüzel kimlikli bir devlet kuruluşu olarak BOAC'den ayrıldı ve Britanya Adaları ile kara Avrupa'sı seferlerini üstlendi. Aynı yıl, bir devlet kuruluşu olarak kurulan British South American Airways, 1949'da BOAC ile birleşti.

2 Mayıs 1952'de BOAC, Londra-Johannesburg arasında, jet motorlu uçakla yapılan ilk tarifeli yolcu seferlerini başlattı. Bu seferlerde "Havilland Comet 1" uçakları kullanıldı. 4 Ekim 1958'de de Londra ile New York arasında ilk okyanus aşırı jet seferlerine başlandı.

Parlamento, özel bir komitenin önerileri doğrultusunda, 1971 Sivil Havacılık Yasası'nı çıkardı. Bu yasa gereğince 1974'te resmen feshedilen BOAC ile BEA'nın bütün aktif ve pasifleri yeni kurulan British Airways şirketine devredildi. Yeni şirketin ilk başkanlarından biri, Air France ile işbirliği yaparak, 21 Ocak 1976'da, dünyada ilk kez sesüstü uçaklarla (Concorde) yolcu taşımacılığını başlatması oldu. (İngilizler önce Londra-Bahreyn, 1977'de de Londra-New York arasında, Fransızlar ise Paris-Rio de Janeiro arasında sefer düzenlediler.)

İngiliz hükümeti, 1987 yılının ilk aylarında büyük miktarda hisse senedini piyasaya sürerek British Airways'ı halka sattı. İzleyen aylarda, henüz özelleşen şirket İngiltere-ABD arasında sefer yapan rakip İngiliz

şirketi British Caledonian Airways'ı satın aldı. British Airways günümüzde de en büyük hava taşımacılık şirketlerindendir.

British Broadcasting Corporation (BBC), İngiltere'de kraliyet beratı altında ve devletin parasal desteğiyle çalışan yayın kuruluşu. Kuruluşundan 1954'e değin televizyon, 1972'ye değin de radyo yayınları alanında tekel konumunu korumuştur. Merkezi Londra'dadır.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra İngiliz radyoculuğunun öncülüğünü, yayıncılığa daha çok bir iletişim yanı sıra olarak bakan ticari firmalar üstlendi. British Broadcasting Company, Ltd. 1922'de yalnızca gerçek imalatçıların hisse sahibi olmalarına izin veren özel bir şirket olarak kuruldu. 1925'te bir parlamento komisyonunun önerisiyle tasfiye edilen şirketin yerini 1927'de bir kamu kuruluşu olarak kurulan British Broadcasting Corporation aldı. BBC, Parlamento'ya karşı sorumlu olmakla birlikte çalışmalarını tam bir bağımsızlık içinde yürütür. Birleşik Krallık hükûmdarınca atanan yönetim kurulu günlük işlevi denetler.

BBC'ye verilen ilk berat, İngiltere'de yayıncılığın bütün alanlarını kapsayan bir tekel öngörüyordu. 1922'den sonra BBC, Ltd.'nin genel müdürlüğünü, 1927-38 arasında da BBC'nin genel yönetmeliğini yapan John Reith (sonradan Lord Reith) kuruluşun ilk yıllarında önemli bir rol oynadı. Radyo yayınlarını bütün Britanya Adalarına yaymanın dışında imparatorluk çapında kısa dalga yayınları başlattı. 1936'da dünyanın ilk düzenli ve net görüntülü televizyon yayınlarının geliştirilmesi çalışmalarını yönetti. Reith'in, yayıncılığı bir kamu hizmeti olarak gören anlayışı İngiltere'de yaygın biçimde benimsendi ve birçok ülkenin yayıncılık politikasını etkiledi.

II. Dünya Savaşı sırasında kesintiy uğrayan televizyon yayınları, 1946'da yeniden başladı. BBC, Avrupa'daki ilk düzenli renkli televizyon yayınlarını 1967'de başlattı ve Independent Television Authority'nin (sonradan Independent Broadcasting Authority-IBA) yönetiminde ticari bir kanalın kurulduğu 1954'e değin televizyon yayınları alanındaki tekelini korudu. 1982'de IBA ikinci bir ticari kanal hizmete soktu. BBC'nin radyo alanındaki tekelini de hükümetin yerel ticari yayınlara izin vermesiyle 1970'lerin başlarında sona erdi.

BBC, gelirini televizyon ve radyo alıcıları için ödenen yıllık ruhsat ücretlerinden sağlar. Popüler müzikten haber programlarına kadar uzanan çeşitli alanlarda yayınlar yapan dört radyo yayını şebekesi ile ülke çapında izlenen iki televizyon kanalı vardır. Ayrıca bütün dünyaya radyo yayını yapar. Kuruluşu berati uyarınca BBC reklam yapamaz ya da finansmanı başkalarınca karşılanmış programları yayınlamaz. Hükümet politikalarına ve günlük sorunlara ilişkin konularda kendi görüşlerini yayınlamaktan kaçınmak ve yansız davranmak zorundadır.

British Columbia bak. İngiliz Kolumbiyası

British Empire, The Most Excellent Order of the, 1917'de Birleşik Krallık'ta Kral V. George tarafından oluşturulan şövalyelik tıskatı ve nişanı. Önceleri savaş zamanında yararlılık gösteren sivil ve askerlere verilen nişan, günümüzde barışta üstün devlet hizmetinde bulunanlara da verilmektedir. 1918'de tarikatın askeri kanadı ayrılmıştır.

Tarikatın sivil ve askeri kanatları beşer sınıfa ayrılar. Kadın ve erkeklerin kabul

edildiği bu sınıflar en üstten başlayarak, G. B. E. (Knight Grand Cross ve kadınlar için Dame Grand Cross), K. B. E. (Knight Commander) ya da kadınlar için D. B. E. (Dame Commander), C. B. E. (Commander), O. B. E. (Officer) ve M. B. E. (Member) olarak sıralanır. En üstteki iki sınıf şövalyeliğe kabul edilmeyi gerektirir. Yabancılar ise "onur üyesi" olabilirler. 1969'dan bu yana üyelik sınırlanmışsa da özel yasalarla yeni atamalar yapılabilmektedir. Atamalar genellikle savunma bakanı ile dışişleri bakanının tavsiyesi üzerine yapılır. Tarikatın şapeli Londra'daki St. Paul Katedrali'nin kriptasıdır. Nişanlarda Kral V. George ile Kraliçe Mary'nin resimlerinin yanı sıra "Tanrı ve İmparatorluk İçin" sözü yer alır.

V. George bu tarikatla bağlantılı olarak B. E. M. i (British Empire Medal-Britanya İmparatorluğu Madalyası) oluşturmuştur. Bu madalya, tarikatın beş sınıfından birine girmesi uygun olmayan ama ödüle değer hizmeti bulunan sivil ya da askeri personele verilmektedir.

British Leyland Limited bak. BL Public Limited Company

British Library, Büyük Britanya'nın ulusal kütüphanesi. 1972'de British Library Yasası ile kuruldu ve düzenlenmesi 1 Temmuz 1973'te tamamlandı. Kütüphane, eski British Museum kütüphanesi, Ulusal Merkez Kütüphanesi, Ulusal Bilim ve Teknoloji Kütüphanesi ve İngiliz Ulusal Bibliyografyası'ndan oluşur. Kütüphanenin başvuru kitapları bölümünde 10 milyondan fazla basılı kitap, 120 bin yazma, 100 bin mühür, 3 binden fazla papirüs ve başka malzemeler vardır. Ödünç verme bölümünde ise 4,5 milyon kitap, yayımlanmakta olan 55 bin süreli yayın ve mikrofilme alınmış 3,5 milyon belge vardır.

British Museum kütüphanesi, 1753'te Sir Hans Sloane'un kitap koleksiyonuna dayanarak kuruldu. Aynı tarihte, Oxford kontu olan Edward ve Robert Harley'in ve Sir Robert Cotton'ın, aralarında çok sayıda klasik Anglosakson ve Latin metinleri ile İncil metinlerinin de bulunduğu yazmaları devraldı. 1757'de II. George, IV Edward'dan kendisine kadar gelen İngiltere Kraliyet Kütüphanesi'ni bağışladı. Bu bağışla birlikte kütüphane, ülkede yayımlanan bütün kitapların bir kopyasını parasız elde etme hakkını da kazandı. III. George'a ait olan ikinci Kraliyet Kütüphanesi ise 1823'te IV. George'dan satın alındı.

British Museum kütüphanesindeki kitap ve belgeler arasında Anglosakson krallara ait olanları da içeren zengin bir berat belgeleri koleksiyonu, IÖ 3. yüzyıldan günümüze uzanan döneme ilişkin belgeler, Latince İncil'lerin Anglosakson dilindeki açıklamalarının günümüze kalan en eski örnekleri olan Lindisfarne İncilleri (İS y. 700), Kraliyet Kütüphanesi'ne ait olan, İncil'in ilk Yunanca çevirilerinden *Codex Alexandrinus* (İskenderiye Yazması), SSCB hükümetinden 1933'te satın alınan *Codex Sinaiticus* (Sina Yazması), Bedford Dua Saatleri Kitabı ile Bedford ve Luttrell mezmur kitapları vardır. Doğu Kitapları ve Yazmaları Bölümünde ise C. J. Rich'in kütüphanesi, Chambers'in Sanskrit yazma koleksiyonu ve çok değerli bir İbraniye yazma koleksiyonu bulunur.

Ulusal Merkez Kütüphanesi 1916'da Merkez Öğrenci Kütüphanesi olarak kuruldu; Britanya Adaları içinde ve Büyük Britanya ile başka ülke kütüphaneleri arasındaki

ödünç verme işlemlerinin ulusal merkeziydi. 1961'de kurulan Ulusal Bilim ve Teknoloji Kütüphanesi, Eğitim ve Bilim Bakanlığı'nın yönetimindeydi. Bu kütüphanedeki kitap ve süreli yayınların genellikle yalnızca Büyük Britanya'daki kütüphane ve öteki kurumlar yararlanabiliyordu. 1950'de kurulan İngiliz Ulusal Bibliyografyası ise Britanya'daki yayınların aynı adı taşıyan ulusal katalogunu yayımlar.

British Museum, Büyük Britanya'da, ulusal arkeoloji ve etnografya koleksiyonlarını barındıran müze. Londra'nın Bloomsbury bölgesindedir. Müze ve kütüphane 1753'te Sir Hans Sloane'un (1660-1753) sanat koleksiyonu ve kütüphanesinin devlette satın alınmasıyla oluşturuldu. Kuruluş yasası Parlamento'dan çıktıktan sonra, 1759'da Montagu Evi'nde halka açıldı. Sir Robert Smirke'nin yeni-klasik üslupta tasarladığı bugünkü bina 1823-52 arasında Montagu Evi'nin yerine yapıldı.

Müzedeki koleksiyonlar arasında Antik Çağa ve ortaçağa ait sanat ve el sanatları ürünleri bulunur. Etnografya koleksiyonları gene Londra'da bulunan İnsan Tarihi Müzesi'nde sergilenir. Kütüphane ise 1973'te, başka önemli koleksiyonların da katılmasıyla British Library'ye dönüştürülmüştür. Ayrıca bak. Doğa Tarihi Müzesi (Londra).

British Petroleum Company PLC, The (BP), 14 Nisan 1909'da, Anglo-Persian Oil Company, Ltd. (İngiliz-Iran Petrol Şirketi) adıyla tescil edilen İngiliz petrokimya şirketi. 1935'te Anglo-Iranian Oil Company, Ltd. olarak değiştirilen adı, 1954'te British Petroleum Company Limited oldu. 1982'de bugünkü adını aldı. Şirketin merkezi Londra'dadır.

İran hükümetinin 1901'de İngiliz girişimci William Knox D'Arcy'ye verdiği bir petrol imtiyazını devralarak yatırıma başlamak amacıyla, 1909'da Anglo-Persian Oil Company kuruldu. İlk olarak Mescid-i Süleyman'da açılan kuyulardan çıkan ham petrol, borularla Abadan'daki arıtma tesisine aktarıldı. Buradan ilk ihracat Mart 1912'de gerçekleştirildi. İran'da daha birçok petrol çıkartma ve arıtma tesisi kuruldu; 1938'e gelindiğinde, Abadan dünyanın en büyük petrol arıtma tesisine sahipti. İmtiyaz, 1933'te yenilendiye de 1951-53 arasında askıya alındı ve 1953'te başka petrol şirketlerinin de katıldığı bir konsorsiyuma verildi.

1 Ocak 1955'ten başlayarak holding olan şirketin yan kuruluşları ve ortaklıklarının toplam sayısı 650'yi bulur. Başlıca etkinlik alanları, petrol ve doğal gaz araştırmaları, bunların çıkartılması, arıtımı, taşımacılığı ve dağıtımı ile kimyasal madde, plastik, sentetik elyaf ve protein imalatıdır. 1914'te şirketin en büyük hisse sahibi durumuna gelen devlet, uzun yıllar bu konumunu sürdürmüştür. İngiliz hükümeti 1977 yılında hisselerini satışa çıkararak payını daraltmaya başladı ve 1980'lerin sonunda BP'yi tamamen özel sektöre devretti. Özelleşme BP'ye, Kuzey Denizinde etkinlik gösteren bağımsız Britoil PLC'yi ele geçirmenin yolunu açtı.

BP dünyanın öteki ülkelerinde de petrol çıkartma ve arıtma tesisleri kurdu. Sonraki yıllarda, Bahreyn, Suudi Arabistan, Irak, Kuveyt, Venezuela, Avustralya, Alaska'daki Prudhoe Körfezi ve Kuzey Denizinin İngiltere'ye ait bölgesinde önemli hisseler elde etti. Kuzey Denizinde ilk kez 1965'te işletilebilir miktarda doğal gaz, 1970'te de petrol buldu. BP 1970 yılında ABD'deki varlıklarını Standard Oil Company (Ohio) ile birleştirdi ve denetimini sağlayan payı elde etti. 1987 yılında bu şirketin tamamını yaklaşık 8 milyar dolara satın alarak en

büyük petrol şirketlerinden biri olma konumunu güçlendirdi.

British Railways, kısa adı BRITISH RAIL ya da BRITRAIL. İngiltere'nin ulusal demiryolu sistemi. 1947'deki Taşımacılık Yasası'yla demiryollarının devletleştirilmesi sonucunda oluşturuldu. İngiltere'de yapılan ilk hat 1825'te açılan Stockton-Darlington Demiryolu'ydu. George Stephenson yapımı buharlı lokomotifin çalıştığı bu hattın yalnızca maden taşıyan trenler yararlanabiliyordu. 1830'da açılan Liverpool-Manchester hattı ilk modern demiryoluydu. Bu hatta hem yolcu, hem de yük taşınyordu. 1870'e değin İngiltere'de yapılan demiryollarının toplam uzunluğu 21 700 km'yi buldu. Demiryollarının en fazla uzunluğa ulaştığı 1914'te 120 rakip şirketin işlettiği yaklaşık 32.000 km'lik demiryolu hattı vardı. Buharlı lokomotiflerin yerini 1950'lerde dizel motorlu, 1960'larda da elektrikli lokomotifler almaya başladı.

Demiryolları 1948'de İngiliz Taşımacılık Komisyonu'na devredildi. 1962'de çıkarılan yasa ile de işletmesi İngiliz Demiryolları Kurulu'na bırakıldı. Kurul, ana hatlarda kitle taşımacılığına ağırlık verdi, öteki pek çok hattı kaldırdı ve demiryolları ağını devletleştirmeye yöneldi. Demiryolları beş bölgeye ayrıldı; bunların her birini o bölgedeki işletmenin büyük bölümünden sorumlu kurullar yönetmekte. 1980'de hükümet, hatlar dışındaki hizmetleri yürüten işletmelere ait hisselerin büyük bölümünü sattı.

1963-75 arasında, demiryollarının toplam uzunluğu 28.000 km'den 17.600 km'ye, personel sayısı da yaklaşık 475 binde 250 bine kadar indirildi. Kurul ayrıca hatları yeniden yaptırdı; birbirine kesintisiz biçimde kaynaklanmış uzun raylar döşedi ve yeni bir işaret sistemi uygulamaya başladı. 1966-67 yıllarında batı kıyısı boyunca Londra'dan Birmingham, Manchester ve Liverpool'a uzanan hat elektrikli hale getirildi. Elektrikli hat 1970'lerin başında Glasgow'a ulaştı. 1975'te, Londra'daki merkezî bilgisayar aracılığıyla 216 bin yük vagonunun hareketinin denetlenebildiği bilgisayarlı yük taşıma hizmeti başlatıldı.

Demiryollarında yolcu sayısını artırmak amacıyla hızlı ve rahat ulaşım büyük önem verildi. Saatte 210 km hız ulaşabilen Inter-City 125 adlı trenle Londra-Glasgow arası yedi saatten beş saate indirildi.

British Steel Corporation PLC, İngiltere'de, 22 Mart 1967 tarihli Demir ve Çelik Yasası ile oluşturulan şirket. Başlangıçta bir kamu kuruluşu olan şirket ülkenin önde gelen 14 çelik şirketinin yönetimini üstlendi. Colvilles Limited; Consett Iron Company Limited; Dorman, Long & Co., Limited; G. K. N. Steel Company Limited; John Summers & Sons Limited; The Lancashire Steel Corporation Limited; The Park Gate Iron and Steel Company Limited; Richard Thomas & Baldwins Limited; Round Oak Steel Works Limited; The Steel Company of Wales Limited; Stewarts and Lloyds Limited; The United Steel Companies Limited; English Steel Corporation Limited ve South Durham Steel and Iron Company Limited. Bu şirketler, İngiltere'de ve Avustralya, Yeni Zelanda, Kanada, Afrika, Güney Asya, Güney Amerika gibi denizyaşın bölgelerde, hisselerinin tümüne ya da bir bölümüne sahip oldukları 200'e yakın yan kuruluşu denetliyordu. Kuruluş 1988'de özelleştirildi. Merkezi Londra'dadır.

İngiliz demir ve çelik sanayisinin devletleştirilmesi için ilk adımlar, Büyük Bunahım döneminde 1934'te İngiliz Demir ve Çelik Federasyonu'nun (BISF) kurulmasıyla atıldı. Federasyon, önde gelen şirketler tarafın-

dan gerek hükümetle, gerek rakip yabancı karteller ve firmalarla fiyatlar, gümrük vergisi, kota ve öbür konulardaki politikalar hakkında görüşmeler yapmak amacıyla kurulmuştu. II. Dünya Savaşı'nda BISF'in yönetim kadrosunun hemen hemen tümü, savaş sırasında üretimi yönlendirmek için kurulan İkmal Bakanlığı'na bağlı Demir ve Çelik Denetleme Kurulu'nda görev aldı.

Savaşın sonra, çelik sanayisinin devletleştirilmesini savunan İşçi Partisi iktidara geldi. 1949'da çıkarılan devletleştirme yasasıyla Iron and Steel Corporation of Great Britain kuruldu. Ama İşçi Partisi döneminde sanayide pek bir değişiklik olmadı. 1951'de iktidara gelen Muhafazakâr Parti iki yıl sonra çelik sanayisini yeniden özelleştirdi. 1953'te çıkarılan bir yasayla, BISF içinde kalan özel şirketleri denetleyecek Demir ve Çelik Kurulu oluşturuldu; ama kurul bu şirketlerin yönetimine karışmayacaktı.

İşçi Partisi yeniden iktidara gelince, 1967'de Demir ve Çelik Yasası ile ikinci kez devletleştirmeye gidildi. BISF dağıtıldı ve bir kamu kuruluşu olan British Iron and Steel Corporation kuruldu. 1969'da çıkarılan başka bir Demir ve Çelik Yasası'yla da eski kurucu şirketler dağıtılarak kuruluş altı ana bölüm olarak (çelik, özel nitelikli çelik, haddehaneler, boru imalatı, inşaat mühendisliği ve kimyasal ürünler) yeniden düzenlendi. Bu bölümlerde sonradan daha karmaşık bir örgütlenmeye gidilerek coğrafi bölgelere göre ayrılan İmalat Bölümleri, ürün türlerine göre Ürün Birimleri ve ürün ve hizmet türlerine göre Verimlilik Araştırma Merkezleri kuruldu. Margaret Thatcher'ın Muhafazakâr yönetimi sırasında kuruluş yeniden kârlı hale getirilerek özelleştirildi.

British Theatre Association bak. İngiliz Tiyatro Birliği

British Thermal Unit bak. BTU

Britomartis (Girit dilinde "Tatlı Kız"), kimi zaman Yunan tanrıçası Artemis'le özdeşleştirilen Girit tanrıçası. Efsaneye göre Zeus'un kızlarından biriydi ve Girit'te yaşıyordu. Girit kralı Minos bu avcı bakireye âşık oldu ve dokuz ay peşinde dolaştı. Britomartis sonunda yakalanacağını anlayıp kendisini yüksek bir kayadan denize attı. Balıkçı ağlarına takılan Britomartis (bu yüzden ona "ağ" anlamına gelen *diktyon* sözcüğünden türeme *Diktyonna* adı da verilir) sağ olarak karaya çıkarıldı. İffetini koruduğu için Artemis onu ölümsüzlükle ödüllendirdi. Yunanlılar Britomartis'i, Aigina Adasındaki tapınakta bulunan alınlık heykelleriyle ünlü yerel bir tanrıça olan Aphaia (Afaia) ile özdeşleştirmişlerdir.

Briton dilleri, çağdaş Kelt dillerinin iki öbeğinden biri. Eskiden ve günümüzde Büyük Britanya Adasında konuşulan Briton dilleri, Bretonca, Galce ve Cornwall dilini kapsar. Bu diller çağdaş Kelt dillerinin öteki öbeğini oluşturan Goidel dillerinden *p* sesiyle ayırt edilir; Goidel dillerinde bunun yerine *c* olarak yazılan *k* (eskiden *q*) sesi vardır. Hem *p* hem *k* sesi, her iki dil öbeğinin de kaynağını oluşturan Hint-Avrupa dilindeki eski (ve eldeki bulgulara dayanarak oluşturulmuş varsayımsal) *k** sesinden türemiştir. Briton dilleri *p* sesinden ötürü P-Kelt dilleri olarak da adlandırılır.

Britonlar, İS 6. yüzyılda başlayan Anglo-sakson akınlarından önce Britanya'da yaşayan halk. Çoğunluğunu, adaya ilk kez İÖ 7. ve 6. yüzyıllarda ayak bastıkları sanılan Gal Keltleri oluştuyordu. Britonlar, Hint-Av-

rupa ailesi dışında bazı diller konuşan yerli halkla karışmışlardı.

Britten, (Edward) Benjamin, BARON BRITTEN OF ALDEBURGH (d. 22 Kasım 1913, Lowestoft, Suffolk - ö. 4 Aralık 1976, Aldeburgh, Suffolk, İngiltere), 20. yüzyıl ortalarına önde gelen İngiliz müzikçisi. Purcell'den bu yana yazılmış en güzel İngiliz operalarının bestecisi ve seçkin bir piyanist ve orkestra şefi olarak tanınır.

Küçük yaşta beste yapmaya başlayan Britten 12 yaşında saygın bir besteci ve yetkin bir öğretmen olan Frank Bridge'in öğrencisi oldu ve uzun yıllar ondan ders aldı. Daha sonra, Londra'daki Kraliyet Müzik Yüksek Okulu'nda John Ireland ve Arthur Benjamin'in yanında eğitim gördü. Bu okuldayken *A Boy Was Born* (Bir Çocuk Doğdu, 1933; yeni düzenlemesi, 1958) adlı koro çeşitlemelerini besteledi. Daha sonra radyo, tiyatro ve sinema için besteler yaptı ve şair W. H. Auden'la yakın ilişki kurdu. 1937'de yaylı çalgılar orkestrası için yazdığı *Variations on a Theme of Frank Bridge* (Frank Bridge'in Bir Teması Üzerine Çeşitlemeler) uluslararası düzeyde övgü topladı.

1939-42 arasında ABD'de kaldı. Burada Auden'in aynı adlı şiirinden esinlenerek bestelediği ilk sahne yapıtı olan *Paul Bunyan* (1941) opereti oynandı. Britten 1945'te Koussevitzky Vakfı'nın verdiği bir sipariş üzerine librettosunu George Crabbe'in *The Borough* adlı şiirine dayanarak M. Slater'in yazdığı *Peter Grimes* operasını besteledi. Bu yapıt onu 20. yüzyıl opera bestecilerinin en önemlileri arasına kattı. Daha sonra yazdığı operaları arasında *The Rape of Lucretia* (1946; Lucretia'nın Kaçırılması), *Albert Herring* (1947), Herman Melville'in yapıtından esinlenerek bestelediği *Billy Budd* (1951), Kraliçe II. Elizabeth'in taç giymesi dolayısıyla yazdığı *Gloriana* (1953), Henry James'in yapıtından *The Turn of the Screw* (1954), *A Midsummer Night's Dream* (1960; *Bir Yaz Gecesi Rüyası*), televizyon için *Owen Wingrave* (1971) ve Thomas Mann'ın yapıtından esinlenerek bestelediği *Death in Venice* (1973; *Venedik'te Ölüm*) sayılabilir.

Bir kilise meseli olan *Curlew River*'la (1964) birlikte Britten'in müzikal tiyatro anlayışı Japon No tiyatrosu ile ortaçağ İngiliz dinsel tiyatrosunun etkilerini birleştiren yeni bir doğrultuya girdi. Daha sonra *The Burning Fiery Furnace* (1966; *Alevli Kızgın Ocak*) ve *The Prodigal Son*'ı (1968; *Savurgan Oğul*) besteledi. Daha önce yazdığı pageant(*) opera *Noye's Fludde*'de (1958) ortaçağ Chester mucize oyunlarının birinden yararlanmıştı (bak. Chester Oyunları). Britten'in sanat yönetmeni, bestecisi ve orkestra şefi olduğu İngiliz Opera Topluluğu *The Rape of Lucretia*'yı oynamak için kurulmuştu. Bu girişim, 1947'de başlayıp İngiliz müzik festivallerinin en önemlisi olan ve Britten'in müzik etkinliklerinin merkezi haline gelen Aldeburgh Festivali'yle sonuçlandı.

Britten'in tiyatro dışı müziği içinde şarkıları önemli bir yer tutar. *Seven Sonnets of*

Britten, 1960
Camera Press

Michelangelo (1940; *Michelangelo'nun Yedi Soneti* -ömür boyu dostu ve sanat çalışmalarındaki iş arkadaşı tenor Peter Pears için bestelenmiştir) ve *The Holy Sonnets of John Donne* (1945; *John Donne'un Kutsal Sonetleri*) şarkı bestecisi olarak Britten'i bugünkü yerine getiren yapıtlar arasında sayılabilir. Britten'in en büyük koro yapıtı sözlerini Latince *requiem*'den ve I. Dünya Savaşı'nda ölen Wilfred Owen'in şiirlerinden alarak koro ve orkestra için bestelediği *War Requiem*'dir (1962; *Savaş Requiem*). Öbür koro yapıtları arasında sözleri Auden'e ait *Hymn to St. Cecilia* (1942; *St. Cecilia'ya İlahi*), *Ceremony of Carols* (1942; *Dini Şarkılar Töreni*), *Rejoice in the Lamb* (1943; *Sevin Tanrı'nın Kuzusuna*), *St. Nicolas* (1948; *Noel Baba*), *Spring Symphony* (1949; *İlkbahar Senfonisi*), *Let's Make an Opera* (1949; *Bir Opera Yapalım*) ve *Birleşmiş Milletler*'in 20. kuruluş yılı için bestelediği *Voices for Today* (1965; *Günümüz İçin Sesler*) sayılabilir.

Başlıca çalgısal yapıtları arasında yaylı çalgılar için bestelediği *Simple Symphony* (1925; *Yalın Senfoni*), üç tane yaylı çalgılar dördlüsü (1941, 1945 ve 1976), piyano ve keman konçertoları, *The Young Person's Guide to the Orchestra* (1945; *Gençler İçin Orkestra Rehberi*) ve Rus viyolonselci Mstislav Rostropovich için bestelediği *Re Majör Viyolonsel ve Orkestra Senfonisi* (1963) yer alır.

Britten 1953'te C. H. (Companion of Honour) rütbesiyle onurlandırıldı ve 1965'te Likayat Nişanı aldı. Haziran 1976'da lord olan Britten bu unvanı alan ilk müzikçiydi.

Brive-la-Gaillarde, Fransa'nın ortagüney kesiminde, Limousin planlama bölgesindeki (*région de programme*) Corrèze iline (*département*) bağlı kent. Limoges kentinin güneyinde, Massif Central'ın batısındaki Corrèze Irmağı üstündedir. Yakındaki mağaralarda tarihöncesi yerleşimleri gösteren izlere rastlanır. Daha sonra bölgeye yerleşenler de büyük taş anıtlar bırakmışlardır. Kent Romalılar zamanında Briva Curretiae (Corrèze Köprüsü) adıyla kuruldu. Ortaçağda Limousin'in aşağı kesiminin merkeziydi. 1226'da Padova'lı Aziz Antonius burada bir manastır kurdu. Romanesk üslup-taki Saint-Martin Kilisesi 12. yüzyıl Limousin sanatına örnektir. Başta La Labenche olmak üzere ortaçağdan kalma evler de vardır.

Brive, Limousin, Périgord, Quercy adlı üç eski ilin birleştiği verimli bir alanda kurulmuştur. Kuzey-güney doğrultusunda Paris ile Toulouse'ya, doğu-batı doğrultusunda da Bordeaux ile Cenevre'yi birleştiren demiryollarıyla karayollarının kavşak noktasında bulunması gelişmesinde önemli bir etken oldu. Brive Havzası aşırı iklim koşullarına karşı korunma sağladığından, ekonomide tarım ve sanayi ağırlık kazanmıştır. Başlıca ürünler tahıl, meyve, kâğıt ve domuz etidir; hafif ve ağır sanayi etkinlikleri de vardır. Kent aynı zamanda önemli bir tarımsal ticaret merkezidir. Nüfus (1982) 50.898.

Brixen (İtalya) bak. Bressanone

Brixham, İngiltere'de Devon iline bağlı Torbay ilçesinde yerleşim yeri. Tor Koyu'nun güneyinde yer alır. Brixham'ın büyük bölümü Kraliçe Victoria döneminde yapılmıştır. Brixhamlı balıkçıların trol tekniğini geliştirmeleri nedeniyle, yerleşim "batının balık tarlaları" olarak ün yapmıştır. Yakınlarında tarihöncesi dönemlerden Roma dö-

nemine değin yerleşim yeri olarak kullanılan Windmill Tepesi Mağarası vardır. Nüfus (1981) 15.500.

brizsoley bak. güneşkırıcı

Brno, Almanca BRÜNN, Çek Cumhuriyeti'nde, Güney Moravya (Jihomoravský) bölgesinin (*kraj*) yönetim merkezi olan kent. Bohemya-Moravya Yükseltilerinin doğu eteklerinde, Svratka ve Svitava ırmağının kavşağında yer alır. Ülkenin en büyük ikinci kenti ve Moravya'nın geleneksel merkezidir. Kentin kuzeyinde, mağaraları, yeraltı odaları ve koyakları ile ünlü Moravya karstı yer alır.

Arkeolojik bulgular, kent çevresinde daha Tarihöncesi'nde yerleşmeler kurulduğunu göstermektedir. Svédúv stül (İsveç Masası) olarak bilinen bir mağara yakınında Neanderthal insanının izleri bulunmuş, kentin 30 km güneyinde Pavlov Tepeleri sınırında ise 10 30 binlerde yaşamış olan Cro-Magnon mamut avcılarının bir kamp yeri ortaya çıkarılmıştır. Keltlerin ve öteki kabilelerin yaşadığına ilişkin belirtiler bulunan yörede, 5 ve 6. yüzyıllara tarihlenen Slav yerleşmelerinin de izlerine rastlanmıştır; Brno adı, Kelt dilinde "dağ kasabası" anlamına gelen *brynn* sözcüğünden gelir. 13. yüzyılda Almanların yerleşmesinden sonra yörenin gelişmesi hızlandı. Brno 1243'te ilk beratını aldı. 14. yüzyılda Moravya markgrafları Brno'yu ele geçirdiler ve uzun süre denetim altında tuttular. Špilberk'teki kalenin egemen olduğu kent 1428'de Husçuların, 1464'te Bohemyalı önder Jiri Z Pódebrad'ın, 1645'te de Lennart Torstenson'un önderliğindeki İsveçlilerin kuşatmalarına karşı koydu. Avusturya V-raset Savaşları'nın bir dönemini (1740-45) kapsayan Silezya Savaşı sırasında istila edildi. 1805'te kenti ele geçiren Napoléon 11,2 km güneydoğudaki Slavkov'da (Austerlitz) birleşik Avusturya ve Rus orduları karşısında zafer kazandı.

Špilberk Kalesi, Habsburglar döneminde siyasi suçluların tutulduğu bir hapisane ve askeri hastane olarak kullanılmaya başladı. İtalyan şair Silvio Pellico 1832'de yayımlanan *Le mie prigioni* (Hapishanelerim) adlı kitabında, İtalyan yurtseverlerinin Avusturyalılarca hapsedildiği Špilberk zindanlarının dehşetini anlatır.

Brno ve kente egemen konumdağı
Špilberk Kalesi
Elliott Erwitl - Magnurn

Kalıtım bilgini ve keşiş Gregor Mendel, 1865'te Brno Manastırı'nda kalıtım kuramı üzerinde çalışmıştır. Besteci Leoš Janáček de yaşamı boyunca Brno'da yaşamıştır.

Savaşların yol açtığı yıkıma karşın, St. Thomas ve St. Jakob kiliseleri ile Augustinusçular manastırının gotik üslup-taki kilisesi gibi pek çok eski yapı bugün de ayakta. Dar caddeleriyle göze çarpan eski kenti kuşatan bulvarların gerisinde modern konutlar yükselir.

II. Dünya Savaşı'ndan önce ağırlıklı olarak Almanlardan oluşan kent halkının bugün büyük çoğunluğu Çektir. Bir eğitim (Purkyně Üniversitesi, 1919) ve sanayi merkezi olan Brno, uluslararası ticaret fuarlarıyla ün kazanmıştır. Metalurji ve dokumacılık başlıca sanayi dallarıdır. Ünlü ZB makineli tüfeği Brno'da geliştirilmiş ve daha sonra Bren makineli tüfeği adıyla İngiltere'deki Enfield'de üretilmeye başlamıştır. Nüfus (1990) 387.986.

Braoçh (Hindistan) **bak.** Bharuçh

Broadland, İngiltere'de, Norfolk iline (*county*) bağlı ilçe (*district*). Norwich'i kuzeyden ve doğudan çevirir. Yüzölçümü 552 km²'dir. Adını, suyolları ve gölcükleriyle yöreye kendine özgü bir görünüm katan The Broads'dan (*) alır. İlçenin büyük bölümü, hatta uzun süre önce toprakla doldurulup akaçlanmış olan alüvyonlu vadi tabanı bile ekime elverişli, zengin topraklarla kaplıdır. Turizm etkinliklerinin merkezi Wroxham'dır. Tarihse ve doğal zenginlikleri korumayı amaçlayan National Trust'ın (İngiliz Ulusal Vakıf Kurumu) malı olan Blickling Hall ve çok sayıda zarif kilise kente turist çeker. Nüfus (1988 tah.) 104.400.

Broads, The, İngiltere'nin Norfolk ilinde (*county*) iç su yolu sistemi. Suyollarının çoğunu birbirine bağlayan Bure ve Yare ırmaklarının genişlemesiyle ortaya çıkmış sığ göllerden oluşur. Göllerden bazıları havuz boyutundadır; Hickling Irmağının genişlemesiyle ortaya çıkan en büyük göl ise 1,2 km²'lik alan kaplar. 40 kadar gölcükten yalnızca 16'sı (toplam alanı yaklaşık 4 km²) ulaşılabilir. Ulaşılmaz ya da çok sığ olan öteki gölcükler yabanıl hayvan sığınakı durumundadır.

Deniz düzeyinin bugünkünden daha alçak olduğu ortaçağda turba çıkartılan yataklar, gölcüklerin oluşmasıyla şu altında kalmıştır. Gölcükleri çevreleyen bataklıklarda, ender rastlanan kuş, bitki ve böcek türleri yaşar. Bugün de bataklıklardan, dam örtüsü olarak kullanılan kamış ve ayakotu elde edilir. Broads yelkencilik, balıkçılık ve kuş gözlemciliği yapılan, yaz aylarında turistlerle dolup taşan bir dinlenme yeridir.

Broadstairs-Saint Peter's, İngiltere'nin Kent iline (*county*) bağlı Thanet ilçesinde (*district*) bucak (*parish*). Canterbury'nin doğusunda, Thanet Adasının doğu kıyısında yer alır. Britanya'daki ilk Anglosaksonların efsanevi kahramanları Hengist ve Horsa kardeşler 5. yüzyılda bu bölge yakınlarında karaya çıktılar. Önceleri St. Bartholomew Geçidi olarak bilinen Krallar Geçidi, II. Charles'ın 1683'te Londra'dan Dover'a giderken karaya çıktığı yerdir. 1840'larda Charles Dickens yöreyi sık sık ziyaret etmiştir. Nüfus (1981) 23.447.

Broadway, ABD'nin New York kentinde, Manhattan Adasını boydan boya aşan cadde. Broadway'yi uzun süre ABD'deki ticari sahne gösterilerinin en önemli vitrini durumuna getiren tiyatrolar caddenin orta kesiminde toplanmıştır. Broadway adı, bir dönem boyunca ABD tiyatrosuyla neredeyse eşanlamlı olmuştur.

Broadway, 19. yüzyıl ortalarında merkezi konumu ve bütün dünyaya yayılan ünüyle yapımcı ve yönetmenleri büyüleyerek, önemli bir tiyatro bölgesinin eksenini olarak önem kazandı. Broadway tiyatrolarının sayısı, büyüklüğü ve görkemi, New York kentinin zenginliğine ve nüfusuna koşut olarak arttı. Parlak ışıklarla aydınlatılmış olan cadde 1890'larda "The Great White Way" (Büyük Beyaz Yol) olarak anılmaya başlandı.

ABD'de refah düzeyinin ve kültürel öğelerinin artmasıyla hareketlenen ve popüler eğlencenin başka biçimleri arasından sıvıran Broadway'de tiyatro etkinliği 1920'lerin sonunda doruğuna ulaştı. Ama bu tarihten sonra sürekli bir gerileme yaşadı. Yüzyılın başında yaklaşık 20 tiyatronun bulunduğu Broadway'de 1925'te bu sayı en yüksek düzeyi olan 80'e çıkmıştı. 1980'de ise caddede yalnızca 40 tiyatro vardı; bunların da büyük çoğunluğu asıl Broadway'de değil Broadway'in hemen doğu ya da batısında, genellikle 41. ve 53. caddeler arasındaydı. Rekor mevsim olan 1927-28'de Broadway'de 280 yeni yapım sahnelenmişti. Ayrıca bak. Off-Broadway.

Broadway, İngiltere'nin Hereford-Worcester ilindeki (*county*) Whychavon ilçesinde (*district*) bucak (*parish*). Cotswold Tepelerinin eteklerinde kurulmuştur. Cotswold Tepelerinde 17. yüzyıl yapısı Beacon

Broadway'de Cotswold taşından yapılmış evler, Hereford-Worcester
J. Allan Cash - EB Inc

Kulesi bulunur. Broadway, Cotswold taşından yapılmış Tudor ve I. James üslubundaki evleriyle çok sayıda turist çeker. Öteki yapılar arasında, eskiden yakındaki Evesham manastırı keşişlerinin yaşadığı bir çiftlik olan 14. yüzyıl yapısı Norman üslubundaki kilise, Broadway Sarayı'nın girişi ve 17. yüzyıldan kalma Lygon Arms Hanı sayılabilir. Nüfus (1981) 2.403.

Broadwood, John (d. Ekim 1732, Cockburnspath, Berwickshire, İskoçya - ö. 1812, Londra), İngiliz klavsen ve piyano yapımcısı. Günümüzde piyano yapımını sürdüren en eski şirketin kurucusudur.

Mobilyacı olan Broadwood, 1761'de Londra'da, ünlü İsveçre asıllı klavsen yapımcısı Burkat Shudi'nin (Burkhardt Tschudi) yanında çalışıyordu. 1769'da Shudi'nin kızıyla evlendi ve ertesi yıl onun ortağı oldu. Ortaklıkları Shudi'nin 1773'teki ölümüne değin sürdü. Bir süre kayınbiraderiyle birlikte çalışan Broadwood 1782'de işi bütünüyle üstlendi. Oğlu James Shudi Broadwood (1772-1851), 1795'te şirkete ortak oldu ve aile günümüze değin şirketi yönetti.

John Broadwood'un ilk piyanosu (1773) bir masa piyanoydu. Masa piyanoyu ilk kez, bir süre Shudi'yle çalışan Alman asıllı piyano yapımcısı Johann Zumpe yapmıştı. Broadwood 1780'e değin özgün tasarımlı masa piyanolar üretti. Bilinen ilk Broadwood kuyruklu piyanosu ise 1781'de yapıldı. Broadwood bu piyanolarına çağdaş kuyruklu

piyanolardakilere benzeyen kuvvetli ve hafif pedallar ekledi. Getirdiği birçok yeniliğin en önemlisi, bas ve tiz seslerin ses tahtasını ayrı ayrı etkilemesini sağlayan ayrık köprüdür. Bu düzenleme sonraki kuyruklu piyanoların çoğunda örnek alındı.

Broadwood ailesinin öteki üyeleri de müzikle yakından ilgilendi. Özellikle Lucy Broadwood (1858-1929) İngiliz halk şarkılarını derleyip yayımladı.

Broca, Paul (d. 28 Haziran 1824, Sainte-Foy-la-Grande, Gironde - ö. 9 Temmuz 1880, Paris, Fransa). Fransa'da çağdaş fiziksel antropolojinin gelişmesine öncülük eden cerrah ve antropoloji bilgini. Beyindeki doku örselenmelerine ilişkin çalışmalarıyla, düşünceleri anlamlı sözcüklerle dile getirebilme yetisinin yitimi ya da zayıflaması biçiminde ortaya çıkan afazinin (sözyitimi) nedenlerinin anlaşılmasına büyük katkıda bulunmuştur. Ayrıca, Paris'teki Yüksek Araştırmalar Okulu'na bağlı antropoloji laboratuvarı (1858) ile Paris Antropoloji Derneği'nin de (1859) kurucusudur.

Broca, araştırmalarının büyük bölümünü değişik ırktan insan kafataslarının incelenmesi üzerinde yoğunlaştırdı. Kendi bulduğu teknik ve yöntemlerle, beyin biçimini ve yapısını karşılaştırmalı olarak inceledi, beyin topografyası ve tarihöncesinden kalma fosil kafatasları üzerinde çalıştı. 1861'de, sözcüklerin eklenmesini ve anlamlı konuşmayı denetleyen merkezin beyin sol alın lobunda, bugün Broca kıvrımı olarak bilinen bölgede bulunduğunu açıkladı. Bu bulgusu, beyin belirli bölgelerinin belirli işlevleri üstlendiğini (lokalizasyon) gösteren ilk anatomik kanıtı. 1872'de *Revue d'anthropologie*'yi yayımlamaya başlayan, 1876'da Paris'te Antropoloji Okulu'nu kurarak yöneticiliğini üstlenen Broca, önemli çalışmalarını *Mémoires d'anthropologie* (1871-78, 5 cilt; Antropoloji İncelemeleri) adıyla derlemiştir.

Broch, Hermann (d. 1 Kasım 1886, Viyana - ö. 30 Mayıs 1951, New Haven, Connecticut, ABD), "çok boyutlu" romanlarıyla uluslararası ün kazanmış Alman yazar. Yeni edebiyat tekniklerini ustaca kullandığı romanlarında, insan deneyimini biyolojiden metafiziğe kadar bütün boyutlarıyla yansıtmıştır.

Broch, 29 yaşında ailesine ait tekstil fabrikasını satarak aile mesleğini terk etti. Viyana Üniversitesi'nde fizik, matematik ve felsefe okudu. Bir üçleme olan ilk önemli yapıtı *Die Schlafwandler*'de (1931-32; Uyurgezerler), Avrupa toplumunun 1888-1913 arasındaki çöküşünü ele alarak, gerçekçi tavır romantik ve anarşist tavrılara karşı kazandığı zaferi anlattı. Tarihsel sürece paralel bir çizgide gelişen roman, 19. yüzyıl gerçekçiliğinin incelikli parodisinden dışavurumculuğa yönelerek, şiir, tiyatro, öykü ve deneme gibi farklı biçimleri bir araya getiriyordu.

1934-36 arasında Broch *Der Versucher* (1953; Baştan Çıkaran) adlı yapıtı üzerinde çalıştı. Bu romanda kitle isterisi kuramını, Hitler yanlısı bir yabancının bir dağ köyü halkına hükmetmesi gerçevesinde ele alıyordu. 1935'te beş ay bir Nazi hapisanesinde kaldı. Aralarında James Joyce'un da bulunduğu sanatçı arkadaşlarının uluslararası düzeydeki çabalarıyla serbest bırakıldı. 1940'ta Avrupa'dan daha az tanındığı ABD'ye göç etti.

Broch geç dönem yapıtlarından biri olan *Der Tod des Virgil*'de (1945; Vergilius'un Ölümü) Vergilius'un ölümünden önceki son 18 saatini anlattı. Ona göre bu süre, kendi çağıyla benzerlikler bulunduğu bir geçiş dönemini yansıttı. Broch daha sonra edebiyat alanından uzaklaşarak, kendini siyasal

kuramcılığa ve Avrupalı mültecilere yardım etmeye adanmıştı.

Öbür yapıtları arasında *Die unbekannte Grösse* (1933; Bilinmeyen Değer, 1988) ve *Die Schuldlosen* (1950; Masumlar) adlı kitaplarıyla sayısız deneme, mektup ve incelemeleri yer alır.

Brock, Sir Thomas (d. 1 Mart 1847, Worcester - ö. 22 Ağustos 1922, Londra, İngiltere), en çok, bugün Buckingham Sarayı'nın önündeki Kraliçe Victoria Anıtı ile tanınan İngiliz heykeltarihi. Victoria'nın sekiz heykelini, 1897'de de madeni paraların üstündeki portresini yaptı. Brock'un başka yapıtlarından İngiliz devlet adamı William Gladstone (1902) ve ABD'li şair Henry Wadsworth Longfellow'un (1884) portre heykelleri Londra'da Westminster Abbey'dir. Kaptan Cook'un (1914) heykeli de Londra'da Mall Caddesi üzerindedir. Brock'a 1911'de "sir" unvanı verilmiştir.

Brockdorff-Rantzau (Kontu), Ulrich (d. 29 Mayıs 1869, Schleswig-Holstein, Prusya - ö. 8 Eylül 1928, Berlin, Almanya). Versailles Antlaşması sırasında Alman dışişleri bakanı. 1920'lerdeki Alman-Sovyet yakınlaşmasının yaratıcılarındandır.

1912-18 arasında Kopenhag'da Alman ortağı olarak, Danimarka'nın tarafsızlık politikasını destekledi. Almanya ile Danimarka arasında ticari ilişki kurulmasını sağladı. Paris Konferansı'nda barışın daha iyi koşullarda gerçekleşmesi için harcadığı çabalar sonuç vermedi. Hükümetini Versailles Antlaşması'nı onaylamaktan caydıramayınca Haziran 1919'da dışişleri bakanlığı görevinden ayrıldı. 1922'de Moskova'ya büyükelçi olarak atandı. Burada Sovyet devlet adamı Georgy V. Çiçerin ile birlikte, Rapallo Antlaşması'yla temeli atılmış olan Alman-Sovyet yakınlaşmasını pekiştirmeye çalıştı. Almanya ile Sovyetler arasında Nisan 1926'da imzalanan Berlin Antlaşması, Almanya'yı Batılı devletlere çok sıkı bağlamış görünce 1925 Locarno Paketi'ni dengeliyordu.

Brockelmann, Carl (d. 17 Eylül 1868, Rostock - ö. 6 Mayıs 1956, Halle), Alman Doğubilimci ve Türkolog.

Sami dilleri alanında öğrenim gördü. 1890'da doktor, 1893'te Breslau (bugün Wrocław, Polonya) Üniversitesi'nde doçent ve 1900'de profesör oldu. Königsberg (bugün Kaliningrad, Rusya Federasyonu), Erlangen, Berlin ve Breslau üniversitelerinde öğretim üyesi olarak çalıştı. Hitler'in iktidara gelmesi üzerine 1935'te emekliye ayrıldı. 1947'de yeniden Halle Üniversitesi'ne döndü. 1953'te değin onursal profesör olarak ders verdi.

Önceleri Sami dillerinin karşılaştırmalı dil bilgisi, Arap dili ve edebiyatı, İslam devletleri tarihi üzerinde çalışan Brockelmann, 1917'de *Divanü Lugat'it-Türk*'ün yayımlanmasından sonra Türkolojiye yöneldi. Orta Asya Türk halklarının dilleri, edebiyatları ve folkloru ile ilgilendi. *Grundriss der vergleichenden Grammatik der semitischen Sprachen* (1908-12, 2 cilt; Sami Dillerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisinin Ana Çizgileri), *Gesichte der arabischen Literatur* (1898-1912, 2 cilt ve ek ciltler 1937-42; Arap Edebiyatı Tarihi), *Ali's Qissa-i Jusuf* (1917; Ali'nin Kissa-i Yusuf'u), *Mittelürkischer Wortschatz* (1928; Orta Türkçe Sözcük Hazinesi), *Gesichte der islamischen Völker und Staaten* (1939; İslam Milletleri ve Devletleri Tarihi, 1954), *Osttürkische Grammatik der islamischen Literatursprachen Mittelasiens* (1951-54, 7 fasikül; Orta Asya İslami Doğu Türk Edebiyatı Dillerinin Dilbilgisi) başlıca yapıtlarıdır.

Brocken, **BLOCKSBERG** olarak da yazılır, Almanya'da Harz Dağlarının en yüksek tepesi (1142 m). Wernigerode'nin 15 km güneybatısında yer alır. Granit kaplı görkemli bir kubbe biçimindeki doruğun görünümü bütün yönlerden olağanüstü etkileyicidir. 20 km uzunluğundaki bir demiryolu doruğa kadar çıkar. Güney alçılınca doruktan düşen gölgeler buyur ve dağın alt bölümünde, alçaktaki bulutların ya da sisin üst yüzeylerinde dev silüetler belirir "Brocken hayaleti" adıyla bilinen bu olaya dağla ilgili öykülerde gizemli bir anlam yüklenmiştir. Hristiyanlığın kabulünden çok sonraları bile yorede her yıl 30 Nisan'da kutlanan Walpurgis Gecesi'nde (ya da Cadıların Sebt Günü) geleneksel dinsel törenler düzenlenirdi. Doruk, Goethe'nin Faust'unun ünlü bir sahnesinde de yer alır.

Brocken halkaları, **BROCKEN HAYALETİ** ya da **DAG AYLASI** olarak da bilinir, bir gözlemcinin başının gölgesi alçaktaki bir sis yığını ya da bulut üzerine düştüğünde bu gölgenin çevresinde oluşan ve kırım olayından kaynaklanan renkli halkalar. Almanya'daki Harz Dağlarının en yüksek tepesi olan Brocken'de olağanüstü görümlere neden olan bu olay, adını bu dağdan alır. Olayın güneşli havada, bir bulut katmanının üzerinden uçan uçaktan da gözlenebilmesi, bulutlardaki su zerreciklerinin, tıpkı bir ayna gibi üzerlerine gelen ışığı kırınımına uğratmasıyla açıklanmaktadır.

Brookes, Barthold Heinrich (d. 22 Eylül 1680, Hamburg - ö. 16 Ocak 1747, Rittzebüttel, Hannover), Almanya'da erken Aydınlanma döneminin en tanınmış ve etkili şairlerinden biri.

Varlıklı ve soylu bir aileden geliyordu. Uzun süre dolaştıktan sonra doğduğu kente yerleşerek ticaretle uğraşmaya başladı. 1720'de Hamburg Senatosu'na üye atıldı ve 1735'te Rittzebüttel'de sulh yargıcı oldu. Yapıtlarını çevirdiği 18. yüzyıl İngiliz şairleri James Thomson ve Alexander Pope'tan etkilenerek doğayı konu alan şiirler yazmaya başladı. Bunların arasında, doğal olayları inceden inceye betimlediği ve bu olayları Tanrı'nın düzenlediği kusursuz evrenin görünümü olarak ele aldığı *Irdisches Vergnügen in Gott* (1721-48; Tann'daki Dünyevi Zevk) sayılabilir. Doğayı şiirlerinin başlıca konusu yapan ilk modern Alman şairlerinden olan Brookes, Heinrich von Kleist (1777-1811) ve Albrecht von Haller'in (1708-77) yapıtlarında doruğuna varan, doğaya yönelik yeni şiirsel tutumun da öncüsüydü.

Brockhaus, Friedrich Arnold (d. 4 Mayıs 1772, Dortmund - ö. 20 Ağustos 1823, Leipzig, Almanya), *Brockhaus* ansiklopedisinin yayın yönetmeni olan Alman yayımcı. 1805'te Amsterdam'da kendi adını taşıyan yayınevini kurdu. 1808'de R. G. Löbel ve C. W. Franke'nın 1796'dan beri çıkartmakta oldukları *Konversationslexikon*'u satın alarak yayımını sürdürdü. Bu yayın, ileride *Brockhaus* adını alacak ünlü ansiklopedinin temelini oluşturdu. Brockhaus, yayınevini 1811'de Altenburg'a, 1817/18'de de Leipzig'e taşıdı, orada bir de basımevi kurdu. Brockhaus Yayınevi bugün Wiesbaden'de bulunmaktadır.

Brockhaus 19. yüzyılda ansiklopedi yayıncılığında öncü olmuştur. En yeni bilgilerin ansiklopediye girmesi, konuların yalın bir dille yazılması ve özel madde başlıklarının kullanılmasının gerekliliğini savunmuştur. Gerçekleştirdiği pek çok yayın arasında

eleştiri dergileri, kaynakçalar, tarih ve başvuru kitapları da vardır.

Brockhaus Enzyklopädie, Wiesbaden'de yayımlanan Alman ansiklopedisi. Kısa bilgi verici maddeleriyle başka dillerde yayımlanan ansiklopedilere örnek olmuştur.

1796'da R. G. Lobel ile C. W. Franke'nin yayımlamaya başladıkları *Konversationslexikon*'u 1808'de Alman yayımcı F. A. Brockhaus satın aldı ve o zaman beş cildi tamamlanmış olan bu ansiklopedinin altıncı ve son cildini de çıkardı. Aynı ansiklopedinin kendi yayınevi adına ilk basımını 1811'de gerçekleştirdi. Ansiklopedinin adı 13. basımda *Brockhaus Konversationslexikon*, 15. basımda da *Der Grosse Brockhaus* (20 cilt ve ek cilt, 1928-35) olarak değiştirildi. 12 cilt, 2 ek cilt ve bir atlasın oluşan 16. basımda (1952-63) ansiklopedinin niteliği, güvenilir bir başvuru kaynağı olarak daha da yükseldi. 1966-81 arasında da tümüyle gözden geçirilmiş, yeniden düzenlenmiş olarak ve *Brockhaus Enzyklopädie* adıyla 17. basımı yayımlandı (21 cilt, 4 ek cilt). Gözden geçirilmiş ve yeniden düzenlenmiş 18. basım ise 1986 yılında yayımlanmaya başladı.

Brockhaus'un amacı öğrencilere ve ortalama okura her konuda kolaylıkla ulaşabilecekleri türden bilgi sağlamak olmuştur. En baştan beri ilginç bilgilere ağırlık vermiş, çok sayıda ve nitelikli resim kullanmaya özen göstermiştir.

Brockton, ABD'de Massachusetts eyaletinin güneydoğu kesimindeki Plymouth ilinde (county) kent. Boston'ın 32 km güneyinde yer alan kentin toprakları başlangıçta Plymouth kolonisi içindeydi; 1649'da Yerliler tarafından Myles Standish ve John Alden'a satıldı. Bu topraklarda kurulan ilk çiftçi yerleşmesi 1821'e değin Bridgewater kasabasının sınırları içinde kaldı. Uzun süre Kuzey Bridgewater adıyla anılırken 1874'te Ontario adını aldı. Ayakkabı üretimi kentte 1750'lerde başladı. Ayakkabı yüzleri ile tabanlarının birbirine dikilmesini sağlayan McKay diğiş makinesinin geliştirilmesi ve İç Savaş'ın yarattığı talep sayesinde, 1865'e gelindiğinde Brockton önemli bir çizme üretim merkezi olmuştu. Günümüzde ayakkabının yanı sıra giyim eşyası, elektronik aygıt, takım tezgahları ve plastik madde üretimi ile yayıcılık da önemli ekonomik etkinliklerdir. Elektrikle sokak aydınlatma sistemini ilk uygulayan (1884) yerleşmelerden biri olan kent elektrikli tramvay kullanımına da öncülük etmiştir. Belediyenin 1893'te geliştirdiği kanalizasyon sistemi yaygın olarak başka yerlerde de benimsenmiştir. Massasoit Community College da (1966) Brockton'dadır. Nüfus (1990) kent, 92.788; metropoliten alan, 189.478.

Brod, Max (d. 27 Mayıs 1884, Prag, Çekoslovakya - ö. 20 Aralık 1968, Tel-Aviv, İsrail), Almanca yazan Çek asıllı romancı ve denemeci. Daha çok Franz Kafka'nın arkadaşı olarak, onun ölümünden sonra önemli yapıtlarını yayıma hazırlamasıyla tanınır.

Hukuk öğrenimi gördü. Küçük bir devlet memuru olarak çalışırken, bir yandan da tiyatro eleştirmenliği yaptı. 1912'den sonra etkin bir Siyonist olan Brod, 1939'da Nazilerin Çekoslovakya'yı işgali üzerine Filistin'e kaçtı.

Fantezi, mistisizm ve erotizm birleştiren romanları, yalın bir üslupla yazılmıştır. En önemli yapıtı, bir tarihsel roman olan *Tycho Brahes Weg Zu Gott*'dur (1916; Tycho

Brahe'nin Tanrı'ya Giden Yolu). *Die Frau, nach der man sich sehnt* (1927; Özlenen Kadın) ve *Zauberreich Der Liebe* (1928; Aşkın Büyülü Diyan) gibi romanları aşkla ilgili sorunlara duyarlılıkla yaklaşır. Kafka ile ilgili yazdığı *Franz Kafka, Eine Biographie* (1937; Franz Kafka: Bir Yaşamöyküsü) son derece açık ve kişisel bir bakış açısını ortaya koyar. Brod ayrıca Kafka'nın günlüklerini (1948-49; *Franz Kafka-Gedächtnisprotokolle*, 1985), mektuplarını (1954, 1958) ve ölümünden sonra ortaya çıkan yapıtların yer aldığı birkaç derlemeyi yayımladı.

Brod'un öbür yapıtları arasında, toplu deneme yazılan olan *Heidentum, Christentum, Judentum* (1921; Putperestlik, Hristiyanlık, Musevilik), çağdaş bir Siyonistin düşünsel konumunu belirlemeye çalıştığı, *Diesseits und Jenseits* (1946-47, 2 cilt; Bu Dünya ve Öbür Dünya) sayılabilir. Hacimli araştırmaları arasında, Çek besteci Leoš Janáček'in eleştirel bir yaşamöyküsü (1925; yb. 1956) ve Alman şair Heinrich Heine'nin yaşamöyküsü (1934) yer alır. Daha sonraki yapıtlarının en önemlileri, İsa üzerine bir roman olan *Der Meister* (1951; Efendi), otobiyografisi *Streitbares Leben* (1960; Tartışmalı Yaşam), anı ve değerlendirmelerinin yer aldığı *Der Prager Kreis*'dir (1967; Prag Çevresi).

Brod'un Türkçeye çevrilmiş bir başka yapıtı da *Kafka'da İnanç ve Umutsuzluk*'tur (1968).

broderie, 16. yüzyılın sonlarında Fransa'da Étienne Dupérac tarafından geliştirilen bir tür parter bahçe. Ayrıca bak. parter.

Brodsky, Joseph, asıl adı İOSİP ALEKSANDROVIÇ BRODSKI (d. 24 Mayıs 1940, Lenin-grad), lirik şiirleri ve ağıtlarıyla 1987 Nobel Edebiyat Ödülü'ne layık görülen Rus asıllı şair.

On beş yaşında okulu bırakarak çeşitli işlerde çalıştı, bir yandan da şiir yazmaya başladı. Böylece Leningrad'daki edebiyat çevresinde adını duyurdu, ama bağımsız ruhu ve düzenli bir işe sahip olmayışı yüzünden Sovyet yetkililerce "sosyal asıllıklık"la suçlanarak 1964'te beş yıl ağır çalışma cezasına çarptırıldı. SSCB'nin önde gelen edebiyatçılarından protestoları üzerine 1965'te cezası hafifletildi. 1972'de SSCB'den sürülen Brodsky, bundan sonra ABD'de yaşadı ve 1977'de ABD yurttaşlığı oldu. 1972-80 arasında arabıkli olarak Michigan Üniversitesi'nde (Ann Arbor) ders verdi. Ayrıca çeşitli okullarda da konuk öğretim üyesi olarak bulundu.

Brodsky şiirlerinde kişisel temalar üzerinde yoğunlaşır ve yaşam, ölüm, var oluşun anlamı gibi evrensel kaygıları güçlü bir anlatım ve derin bir bakışla ele alır. Rusça yazdığı ilk yapıtları *Sihotvoreniya i poemi* (1965; Dizeler ve Şiirler) ve *Ostanovka v pustine*'dir (1970; Çorak Ülkede Mola). Bu ve başka şiirleri George L. Kline tarafından *Selected Poems* (1973; Seçme Şiirler) adıyla İngilizceye çevrilmiştir; ünlü "Elegy for John Donne" (John Donne'a Ağıt) şiiri de bu seçki içinde yer alır. Daha önemli yapıtları arasında *A Part of Speech* (1980; Konuşmanın Bir Bölümü) ve *History of the Twentieth Century* (1986; Yirminci Yüzyılın Tarihi) adlı şiir kitaplarıyla *Less Than One* (1986; Birden Az) adlı deneme kitabı sayılabilir.

Broek, J(hannes) H(endrik) van den (d. 4 Ekim 1898, Rotterdam - ö. 1978), Hollandalı mimar. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra Rotterdam'ın yeniden inşası sırasında Jacob B. Bakema ile birlikte yaptığı çalışmalarla tanınmıştır.

Delft Teknik Üniversitesi'ni 1924'te bitirdi ve 1927'de Rotterdam'da mimarlık yapma-

ya başladı. 1937'de Johannes Andreas Brinkman, 1948'de de Jacob B. Bakema ile ortaklık kurdu. Erken dönem tasarımlarından Rotterdam'daki Lijnbaan Alışveriş Merkezi (1953) önemlidir. 1950'lerde gerçekleştirdiği başka tasarımları arasında Rotterdam'daki büyük mağazalar, Brielle (1948-57) ve Rotterdam'daki (1958) okul yapıları, Schiedam (1957) ve Nagele'deki (1959) kiliseler, Hengelo'daki büyük konut yerleşmesi (1957-59) ve Brüksel Dünya Fuarı'ndaki Hollanda Pavyonu (1958) sayılabilir. Daha sonraki yapıları arasındayla Delft Teknik Okulu (1965) ve Almanya'daki Marl Kent Merkezi Binası (1960-67) vardır.

'Brog-mi (d. 992 - ö. 1072, Tibet), Tibetli keşiş ve mistik. Bir yıl Nepal'de, sekiz yıl da Vikramashila'da (Bihar, Hindistan) öğrenim gördü. 1042 dolaylarında Tibet'e gelen Hintli Budacı Atişa'nın etkisi altında kalan 'Brog-mi, Tibet Budacılığının canlanışında önemli rol oynadı. Sakya olarak bilinen yeni ve güçlü bir tarikat kurdu. Müridlerinden Dkon-mchog rgyal-po 1073'te büyük Sakya Manastırı'nı kurdu.

Brøgger, Waldemar Christofer (d. 10 Kasım 1851, Kristiania [bugün Oslo] - ö. 17 Şubat 1940, Oslo, Norveç), Norveçli jeolog ve mineralog. Oslo çevresindeki Permiyen Dönem (y. 280-225 milyon yıl önce) korkayaçları üzerine yaptığı araştırmalarla, petroloji (kayaç oluşumu) kuramının büyük ölçüde gelişmesini sağlamıştır.

1881'de Stockholm Üniversitesi'nde mineraloji ve jeoloji dersleri vermeye başlayan Brøgger, burada önemli bir mineraloji enstitüsü kurdu. Dokuz yıl sonra Oslo Üniversitesi'ne geçerek 1917'ye değin ders verdi. Burada Permiyen kayaçları inceleyerek, erimiş magmanın ayrılarak heterojen bileşimli kayaçlara dönüşmesine ilişkin magma ayrışması kuramı konusunda öncü çalışmalar yaptı. Ayrıca, Norveç'in güneyindeki Arkeyen granit pegmatitlerinin (Prekam-briyen Zamanda oluşmuş, y. 570 milyon yıldan daha yaşlı korkayaçlar) mineral yapıları üzerine değerli bilgiler sağladı. Oslo bölgesinin tektonik (yapısal) jeolojisi ve bölgedeki fosilli Paleozoyik (Birinci) Zaman kayaçları (y. 570-225 milyon yıl önce) üzerine yapılan önemli çalışmaları yönetti. Buzul çökelleri üzerine araştırmaları ise, Norveç'in güneyindeki kara buzullarının eski dağılımına ilişkin önemli bilgiler sağladı. Ayrıca, Kambrilen (y. 570-500 milyon yıl önce) ve Silüriyen (y. 430-395 milyon yıl önce) dönemlerde oluşmuş katmanları ve kayaçları inceledi; Kuvaterner (Dördüncü) Dönemin (y. 2,5 milyon yıl öncesinden günümüze) jeolojik özelliklerini araştırdı. 1900-06 arasında Norveç Parlamentosu'na giren Brøgger, Oslo Üniversitesi'nin rektörü olarak da görev yaptı.

Broglic (3. Dükü), Achille-Charles-Léon-Victor (d. 28 Kasım 1785, Paris - ö. 25 Ocak 1870, Paris), 1835-36'da Fransa başbakanı, siyaset adamı ve diplomat. Bütün yaşamı boyunca gerici güçlere karşı mücadele etmiştir.

1809'da imparatorluk danıştayında denetçiliğe getirildi. Napoléon tarafından diplomatik görevlerle çeşitli ülkelere atase olarak gönderildi. Birinci Restorasyon döneminde Haziran 1814'te XVIII. Louis'nin Soylular Meclisi'nde yer aldı. Napoléon'un Mart 1815'te Elbe Adasından dönmelerinden ardından, temmuzda XVIII. Louis'nin yeniden Paris'e gelmesinden sonra, Napoléon'a sonuna değin sadık kalan Mareşal Ney'in aklanması yönünde konuşan ve oy veren tek soylu olarak ün kazandı.

XVIII. Louis ve X. Charles dönemlerinde Broglie, meşruti krallığı savunan küçük ama etkin grup Doktrinçiler ile birlikte davrandı. XVIII. Louis döneminde ayrıca liberal basın yasası taslağını hazırlamakla görevlendirildi. 1826'da, miras dağılımında en büyük çocuğa ayrıcalık tanıyan yasalara karşı çıktı.

Temmuz 1830 Devrimi'nden sonra birkaç ay eğitim bakanlığı görevinde bulundu, daha sonra, dışişleri bakanı oldu. Özellikle Fransa ile İngiltere arasında daha yakın ilişkiler kurmaya çalıştı.

Nisan 1834'te dışişleri bakanlığından ayrıldı. Mart 1835'te başbakanlığa getirildi ve düzeni bozmaya yönelik eylemlere karşı çok sıkı önlemler aldı. Şubat 1836'da istifa etti; Mayıs 1847'de Londra büyükelçisi olmakla birlikte 1848'e değin siyasetten uzak kaldı.

1848 Devrimi Broglie'ye göre parlamenter yönetim ilkelerinin yok edilmesi anlamına geliyordu. Broglie 1849'da Eure'den milletvekili seçilerek "Burgaves" olarak tanınan tutucu grubun üyesi oldu. Yükselen sosyalizm dalgasını ve mutlakîyet yönetimi yanlışlığına önlemek için elinden geleni yaptı. 3 Aralık 1851 hükümet darbesinden sonra, III. Napoléon rejiminin en koyu düşmanlarından biri oldu. 1855'te Académie Française üyeliğine getirildi. Yaşamının son 20 yılında felsefe ve edebiyatla uğraştı. Yapıtları arasında *Vues sur le gouvernement de la France* (1861; Fransız Hükümeti Üzerine Görüşler), *Écrits et discours* (1863, 3 cilt; Yazılar ve Söylevler), *Le Libre Échange et l'impôt* (1879; Serbest Değişim ve Vergi) ve *Souvenirs* (1885-88, 4 cilt; Anılar) sayılabilir.

Broglie (4. Dükü), (Jacques-Victor-) Albert (d. 13 Haziran 1821, Paris - ö. 19 Ocak 1901, Paris), Fransız devlet adamı ve edebiyatçı. Üçüncü Cumhuriyet'in ilk yıllarında iki kez başbakanlığa getirilmiş, krallığa yeniden dönüş için gerekli ortamı hazırlamakta başarılı olamamıştır.

Madrid ve Roma'daki kısa süreli diplomatik görevlerin ardından, 1848 Devrimi üzerine devlet işlerinden çekildi. Bu arada 1846'da Leibniz'in dinsel yapıtlarının çevirisini yayımlamıştı. *Revue des Deux Mondes*'da ve Orleans'lıların kilise yanlısı organı *Le Correspondant*'da yazıları yayımlandı. Altı ciltlik *L'Église et l'empire romain au 19e siècle* (1856-66, IV. Yüzyıl'da Roma İmparatorluğu ve Kilise) adlı yapıtı henüz tamamlanmamışken 1862'de Académie Française üyeliğine seçildi.

Şubat 1871'de Eure milletvekili olarak Ulusal Meclise girdi; birkaç gün sonra büyükelçi olarak Londra'ya atandı. İngiltere ile Fransa arasındaki ticari anlaşmalar konusunda yürüttüğü görüşmelere yönelttiği ağır eleştiriler yüzünden Mart 1872'de, istifa ederek Ulusal Meclis'teki yerini aldı. Burada, dönemin cumhurbaşkanı Adolphe Thiers'e karşı tutucuların yürüttüğü kampanyaya önderlik etti.

Thiers'in yerine cumhurbaşkanlığına tutucu mareşal Mac-Mahon geçince, Broglie önce başbakan, ardından dışişleri bakanı (Mayıs 1873), daha sonra da içişleri bakanı (26 Kasım) oldu. Aşırı tutucu politikası Cumhuriyetçilerin nefretini kazandı. Bonaparte'çılarla yakın ilişki kurduğu için Lejitimistleri, krallıkta hak iddia edenler arasında bir anlaşma sağlamaya çalıştığı için de Bonaparte'çileri darılttı. Sonuç olarak 18 Mart 1874'te Broglie'nin görev yaptığı kabine düştü.

Broglie, 16 Mayıs 1877'de Mac-Mahon tarafından yeni bir kabine kurmakla görevlendirildi, ama meclisteki Cumhuriyetçi ço-

ğunluktan güvenoyu alamadı. 20 Kasım'da istifaya zorlanan dük 1885'te yeniden seçilmeyince tarih incelemelerine yönelmek üzere siyasetten çekildi. İki ciltlik *Mémoires*'ı (Anılar) 1938-41 arasında yayımlandı.

Broglie (1. Dükü), François-Marie (d. 11 Ocak 1671 - ö. 22 Mayıs 1745), XIV. Louis ve XV. Louis dönemlerinde Fransız generali ve mareşali.

İspanya Veraset Savaşı'nda aralıksız görev yaptı. 1733-35 arasında İtalya'da savaştı. 1734'te mareşal oldu. 1742'de Avusturya Veraset Savaşı sürerken, Almanya'daki Fransız ordusunun başına getirildi. Ama hep tedbirli, atılımdan uzak ve küçük işlerin adamı oldu. Kazandığı tek başarı 24-25 Mayıs 1742'de Bohemya'daki Sahay taarruzu oldu. Bu başarısı nedeniyle François-Maire'ye haziran ayında Broglie dükü unvanı verildi.

Broglie (7. Dükü), Louis-Victor (-Pierre-Raymond) (d. 15 Ağustos 1892, Dieppe - ö. 19 Mart 1987, Louveciennes, Yvelines, Fransa), Fransız fizikçi. Kuantum kuramı üzerine yaptığı araştırmalar ve elektronların dalga niteliğini buluşuyla tanınır. 1929'da Nobel Fizik Ödülü'nü kazanmıştır.

Yaşamının ilk yılları Broglie bir Fransız soylusunun ikinci oğluydu. Adını Normandiya'nın küçük bir kasabasından alan Broglie ailesinden 17. yüzyıldan beri yüksek rütbeli subaylar, politikacılar ve diplomatlar yetiştirmişti. Louis de Broglie, ağabeyi Maurice gibi bilim adamlığını meslek seçerek ailesinin bu geleneğini bozdu (Maurice'in ölümünden sonra dük unvanı Louis'ye geçti). Paris'teki aile malikânesinde iyi donatılmış bir laboratuvar kuran Maurice de bir fizikçiydi ve atom çekirdeği üzerindeki deneysel çalışmalara önemli katkıları oldu. Louis fırsat buldukça ağabeyinin çalışmalarına katılıyordu, ama ona çekici gelen yalnızca fizikğin kavramsal yönü idi. Kendisini, "bir deneyiden ya da mühendisten çok salt kuramcı, genel ve felsefi görüşleri özellikle çok seven biri" diye tanımlar. I. Dünya Savaşı sırasında fizikğin, pek az ilgilendiği teknik yönleriyle ilgili bir göreve getirildi; askerlik görevini Eiffel Kulesi'ndeki bir radyo istasyonunda yaptı.

Broglie'nin atom fizikliğinin "sırları", yani bilimin çözülmemiş kavramsal problemleri diye adlandırdığı konuya ilgisi. Alman fizikçileri Max Planck ve Albert Einstein'ın çalışmalarına ilişkin olarak ağabeyinden öğrendiği bilgilerden doğdu, ama fizikçi meslek olarak seçmesi uzun zaman sonra oldu. 1909'da Sorbonne'da tarih öğrenimini tamamladıktan sonra başladığı kuramsal fizik öğrenimini 1913'te bitirdi. Görevlendirildiği Fransız tarihini araştırma projesinden şiddetli bir fikir ayrılığından sonra çekildi ve doktora tezi için fiziğe ilişkin bir konu seçti.

Elektron dalgaları kuramı. 1924'te sunduğu doktora tezinde Broglie, bilim dergilerinde daha önce yayımlanmış olan çığır açıcı elektron dalgaları kuramını geliştirdi. Atom boyutlarındaki maddenin dalga özelliklerine sahip olabileceği düşüncesinin temeli, Albert Einstein'ın 20 yıl önce yapmış olduğu bir öneride yatıyordu. Einstein burada, kısa dalga boylu ışığın kimi koşullar altında sanki parçacıklardan oluşmuş gibi davrandığının gözlenilebileceğini öne sürmüştü. Bu düşünce 1923'te doğrulandı. Ama ışığın ikili niteliği, Broglie'nin maddeye böyle bir ikilik düşüncesi yüklemesiyle birlikte bilim çevrelerinin onayını kazanmaya başlamıştı.

Broglie'nin bu önerisi, atomdaki elektronların devinimine ilişkin hesapların ortaya çıkardığı bir soruya yanıt getirdi. Deneyler, elektronların çekirdek çevresinde devin-

mekte olması gerektiğini, ama belirlenemeyen nedenlerden ötürü bu devinimde kimi kısıtlamaların bulunduğunu gösteriyordu. Broglie'nin dalga özellikli elektron düşüncesi bu kısıtlamaların açıklanabilmesine olanak sağladı. Çekirdekteki yukun belirlendiği sınırlar içinde kalmak durumunda olan bir dalgaın sahip olabileceği biçim de belirlenmiş olacak ve atom sınırlarına uyamayan biçimdeki bir dalga, kendi kendisiyle girişime uğrayarak yok olacaktı. 1923'te Broglie bu görüşü ortaya attığında, parçacık özellikleri artık iyice belirlenmiş olan elektronun, kimi koşullar altında, dalga (yani, ışığın enerjisi) gibi davranabileceğini gösteren hiçbir deneysel kanıt yoktu. Bu nedenle Broglie'nin fiziğe büyük katkı olan bu önerisi, sezginin bir zaferiydi.

Broglie'nin "madde dalgaları" konusundaki düşüncelerini içeren ilk yayınlar oteki fizikçilerin ilgisini fazla çekmedi. Ama doktora tezinin bir kopyası rastlantı sonucu Albert Einstein'ın eline geçti. Tezi çokşuyla karşılayan Einstein, Broglie'nin çalışmasının önemini açıkça vurguladı, ayrıca bu çalışmayı daha da geliştirdi. Böylece Avusturyalı fizikçi Erwin Schrödinger, bir varsayım olarak ileri sürülen bu dalgalarla haberdar oldu ve bu temeller üzerinde bir matematiksel sistemi, ilerde fizikğin temel araçlarından birini oluşturacak olan dalga mekanizmasını kurdu. Elektronun dalga niteliğine ilişkin ilk deneysel kanıt ise, ancak 1927'de, ABD'den Clinton Davisson ve Lester Germer ile İskoçya'dan George Thomson tarafından elde edildi.

Sonraki yaşamı ve yapıtları. Broglie doktora çalışmasını tamamladıktan sonra Sorbonne'da kaldı. 1928'de, yeni kurulan Henri Poincaré Enstitüsü'nde kuramsal fizik profesörü oldu; 1962'de emekli olana değin bu görevi sürdürdü. 1945'ten sonra Fransız atom Enerjisi Komisyonu'nda danışmanlık yaptı.

Broglie, 1929'daki Nobel Ödülü'nün yanı sıra bilimsel konularda kamuoyuna yönelik yapıtları nedeniyle 1952'de BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nin (ECOSOC) Kalinga Ödülü'nu aldı. Londra'daki Royal Society'nin, Fransız Bilimler Akademisi'nin ve ailesinin daha öncesi kimi bireyleri gibi Académie Française'in üyesiydi.

Broglie, çağdaş fizikğin felsefi sonuçlarına ilişkin derin ilgisini konuşmalarında, makale ve kitaplarında yansıtmıştır. Onun için ana soru şuydu: Atom fizikliğinin temelini oluşturan istatistiksel kavramlar, temeldeki nedenleri bilemiyor oluşumuzdan mı kaynaklanmaktadır; yoksa bunlar bilinebilecek her şeyi içermekte midir? Eğer kimilerinin inandığı gibi ölçme eylemi ölçülen şeyi etkiliyorsa ve ona ayrılmaz biçimde bağlıysa ikinci görüş doğru olacaktı. 1923'teki çalışmasından sonraki yaklaşık otuz yıl boyunca, Broglie, temeldeki nedenlerin kesin biçimde bilinemeyeceği görüşünü savundu. Ama zaman ilerledikçe istatistiksel kuramların "deneysel yöntemlerimizden kaçan değişkenlerin ardındaki tümüyle belirlenmiş ve anlaşılması olanaklı gerçeği" sakladığı biçimdeki ilk görüşüne döndü.

Broglie (6. Dükü), (Louis-Cesar-Victor-) Maurice (d. 27 Nisan 1875, Paris - ö. 14 Temmuz 1960, Neuilly, Fransa), X ışınları üzerindeki çalışmalara önemli katkılarda bulunan Fransız fizikçi.

Denizcilik Okulu'nu bitirdikten sonra dokuz yıl deniz subayı olarak görev yapan Broglie, 1904'ten başlayarak fiziksel bilimlere eğildi ve ailesinin Paris'teki malikânesinde kendi laboratuvarını kurdu. Çok

iyi donattığı bu laboratuvarı başka fizikçiler ile birlikte pek çok deney gerçekleştirdi, özellikle atomun yapısı üzerinde çalıştı. Broglie, dönen kristaller üzerinde ilk kez kullanarak X ışınlarıyla yürütülen tayı çalışmalarını daha duyarlı kıldı ve X ışınlarının olanaklı kıldığı tekniklerden yararlanarak çeşitli elektron gruplarını atom çekirdeğine bağlayan kuvvetleri ölçtü. 1934'te Académie Française'e seçildi; 1946'da da Londra'daki Royal Society'nin yabancı üyesi oldu. 1942'den 1946'ya değin Collège de France'ta profesörlük yapan Broglie, doğrudan vâris bırakmadan öldüğünden, düklik unvanı kardeşi Louis'ye geçti.

Broglie (2. Dükü), Victor-François (d. 19 Ekim 1718 - ö. 30 Mart 1814, Münster, Vestfalya), XV ve XVI. Louis dönemlerinde Fransa mareşali. Fransız Devrimi sırasında siyasi mülteci olarak yurt dışına çıkmıştır.

Babası olan Broglie 1. düküyle birlikte İtalya'da savaştı. Avusturya Veraset Savaşı sırasında Prag baskınıyla (1741), Ren (1744-45) ve Felemenk (1747) seferlerinde yer aldı. Yedi Yıl Savaşı (1756-63) sırasında, Frankfurt yakınındaki Bergen'de 1759'da Braunschweig-Lüneburg dükü Ferdinand'a karşı kazandığı zafer sonucunda XV. Louis tarafından Fransa mareşallığı rütbesiyle onurlandırıldı. İmparator I. Franz da Victor François'ya Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu prensi unvanını verdi. Temmuz 1789 başlarında XVI. Louis, daha sonra devrime dönüşecek olan kargaşalıkları yatıştırmak için Broglie'yi Versailles çevresine toplanan kuvvetlerin komutanlığına getirerek savaş bakanı yaptı. Ama bu çaba kısa ömürlü oldu, Broglie birkaç gün sonra ülkeyi terk etmek zorunda kaldı.

brokar, ön yüzüne kabartma çiçek ya da desenler olan dokuma kumaş. Desenler, dokuma sırasında, kumaşa genellikle jakar eklenmesiyle elde edilir, çoğunlukla atlas ya da kabark bir dokumaya işlenir.

Zemin atlas, kabark ya da düz dokuma olabilir. Gösterişli ve oldukça ağır bir kumaş olan brokar genellikle gece giysisi, perdelik ve döşemelik olarak kullanılır.

Broken Hill (Zambia) bak. Kabwe

Broken Hill, Avustralya'da Yeni Güney Galler eyaletinin ortabatı kesiminde madencilik kenti. Main Barrier Sırağlarının doğu yamacında ve Güney Avustralya eyaleti sınırının 50 km doğusunda yer alır. Silver City (Gümüş Kent) olarak bilinen Broken Hill, dünyanın en zengin gümüş, kurşun ve çinko yataklarını bulunduran yöreyi 1844'te keşfeden Charles Sturt, buradaki tümsek sırta Broken Hill adını verdi. 1883'te gümüş ve kurşun bulunduktan sonra yerleşim başladı. Kentte madencilik, 1885'te kurulan Broken Hill Proprietary Company Ltd. (BHP) ile birlikte gelişti. (Şirket, 1939'da Broken Hill'deki işlerini tasfiye etmesine karşın, günümüzde Avustralya'nın en büyük sanayi kuruluşu durumundadır.) Broken Hill, 1888'de belediye, 1907'de de kent oldu. 1925'te işçi sendikalarının bir araya gelmesiyle oluşturulan Barrier Sanayi Konseyi kent yönetimine ilişkin konularda önemli ölçüde söz sahibidir.

Avustralya'nın en büyük maden varlıklarından biri olan maden yataklarında yıllık

üretim 200 milyon tonu bulmaktadır. Dünyanın önde gelen kurşun ihracatçılarından biri olan Avustralya'nın kurşun üretiminin dörtte üçünden fazlası Broken Hill'de gerçekleşmektedir. Ham cevher kentte işlemden geçirildikten sonra konsantre kurşun antılmak üzere gemiyle Güney Avustralya'daki Port Pirie'ye (Pirie limanı) gönderilir. Konsantre çinko ise ergitme ve antma işlemleri için trenle Cockle Creek'e ya da Port Pirie'ye gönderilir; bazen de doğrudan Tasmanya'ya satılır. Gerek konsantre kurşun, gerek konsantre çinko, sülfürik asit üretiminde kullanılan sülfür kaynaklarıdır. Batı Darling otlatma alanının da merkezi olan kentin ticari ilişkileri daha çok Güney Avustralya'yadır.

Broken Hill, Yeni Güney Galler Üniversitesi'ne bağlı yüksekokulu, hastaneleri, otelleri ve alışveriş merkeziyle modern bir kent görünümündedir. Uçak ya da helikopterle hastalara yerinde ulaşarak sağlık hizmetleri götüren Kraliyet Uçan Sağlık Servisi'ne bağlı bir üssün bulunduğu kentte, radyo kanalıyla ders veren bir hava okulu da vardır. Avustralya'nın bellibaşlı kentlerine hava ve demir yollarıyla bağlanan Broken Hill, Silver City ve Barrier karayollarının kesiştiği yerdedir. Kentin su gereksinimi 113 km doğudaki Darling Irmağından karşılanır. Eski maden ocaklarının çevresinde oluşan kumların rüzgârla sürüklenmesinin yol açtığı çölleşmeyi durdurmak amacıyla, kentin çevresinde bir yeşil kuşak geliştirme çalışmaları yürütülmektedir. Darling Irmağı kıyısındaki Menindee Gölleri 16.000 ha genişliğinde bir eğlence ve dinlenme alanı oluşturur. Nüfus (1983 tah.) 27.400.

Broken Hill insanı bak. Kabwe insanı

Broken Hill Proprietary Company Limited (BHP), Avustralya'nın en büyük anonim şirketi. Victoria kentinde 13 Ağustos 1885'te kurulan şirket, günümüzde ağırlıklı olarak çelik, maden, petrol ve gaz üretimiyle uğraşmaktadır. Merkezi Melbourne'dadır. Adını, 1883'te zengin gümüş, kurşun ve çinko yatakları bulunan, Yeni Güney Galler'deki Broken Hill'den almıştır.

Broken Hill 1880'lerin sonlarında ve 1890'larda, dünyanın en zengin gümüş madenlerini barındırıyordu. (Çeşitli madenlerden elde edilen gelirlerin zamanla azalmasına karşın, BHP buradaki ocaklarını ancak 1939'da kapatmıştır.) BHP 1900'de çelik üretimine geçti ve aynı yıl Spencer Körfezi yakınlarındaki demir madenlerini işletmeye açtı. Ardından ergitme işlemine el attı ve 1915'te Yeni Güney Galler'de dev Newcastle Demir-Çelik İşletmeleri'ni kurdu. Sonraki yıllarda Port Kmebla, Whyalla ve Kwinana gibi yerlerde maden kömürü ocakları ve çelik işletmeleri açarak ya da satın alarak, Avustralya'daki demir ve çelik üretiminin tamamına yakın bölümünü elinde topladı. Günümüzde de bu konumunu koruyan BHP, mamul ürünlerin yanı sıra çelik yapımında kullanılan kömür, kireçtaşı, demir, dolomit, manganez ve öbür maddeleri taşımak için dünyanın en büyük özel filolarından birini işletmektedir.

Şirket petrol ve gaz arama çalışmalarına 1954'te başladı. Kuyu açmaya ve üretime ise ancak Standard Oil of New Jersey'e (bugün Exxon) bağlı Esso Exploration Australia, Inc. ile resmi işbirliğine girdiği 1964'ten sonra geçti. 1983'te çeşitli ülkelerde bakır, demir cevheri ve kömür işletmeleri bulunan Avustralya'nın en büyük sanayi kömürü üreticisi Utah International Inc.'in

hisselerini satın alarak denetimini ele geçirdi. BHP'nin tel üretimi, gemi yapımı, makine donanımı ile çimento, tuğla ve oteki inşaat malzemeleri üretimi gibi çeşitli işlerle uğraşan yan şirketleri de vardır.

Yeni Zelanda, Yeni Gine, Malezya, Endonezya ve Filipinler'deki birkaç tesis dışında şirketin sanayi işletmelerinin hemen hepsi Avustralya'dadır.

Broken Koyu, Büyük Okyanustaki Tasman Denizinin, Avustralya'nın Yeni Güney Galler eyaletinin kıyısında oluşturduğu girinti. 5 km genişliğindeki girişinin kuzeyinde Hawke (ya da Box) Burnu, güneyinde ise Barranjoey Burnu yer alır. Hawkesbury ve Pittwater ırmakları Broken Koyundan denize dökülür ve burada üç küçük koyun oluşmasına yol açar: Güneyde Pittwater, ortada Cowan Creek, kuzeyde Brisbane Water. Broken Koyuna 1770'te uğrayan Kaptan James Cook, seyrir defterinde buradan "koya benzer kırık bir kara parçası" biçiminde söz eder (İngilizce *broken* "kırık"). Koyun tam keşfi 1789'da vali Arthur Phillip tarafından gerçekleştirilmiştir. Günümüzde ünlü bir dinlenme yeri olan kıyıları, 24 km güneydeki Sidney'in banlıyosu durumundadır. Başlıca yerleşmeler Gosford ve Woy Woy'dur. Pittwater Irmağı boyunca Ku-Ring-Gai Chase Ulusal Parkı uzanır. Koyun ağzında Lion Adası yer alır.

brokit, titan dioksitten (TiO₂) oluşan üç minerale biri, öbür ikisi rutil (*) ve anatazdir (*). Gneysta ve sistteki damarlarda kahverengi renkte, metal kristalleri halinde bulunur. Ayrıca plaser çökellerinde, daha ender olarak da değme başkalaşımına uğramış kuşaklarda rastlanır. Alpler'deki damarlarda yaygın olarak görülen brokit, Galler'in kuzeyindeki Fronolen'de, diyabaz içindeki yarık duvarlarının üstünde kristaller oluşturur. Brokit ortorombik bakışlı yapıda kristalleşir. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için, *bak.* oksit mineralleri (tablo).

brokkoli (*Brassica oleracea*, Italica grubu), turpgiller (*Brassicaceae*) familyasından, karnabahara benzeyen ve sebze olarak yararlanılan bir yıllık bitki. Lahana grubundan olan brokkoli, 60-90 cm yüksekliğinde, çabuk büyüyen, dallı bir bitkidir. Dalların ve orta eksenin tepesinde çiçek tomurcuklarının oluşturduğu yeşil renkli, sık salkımlar bulunur. Anayurdu Akdeniz'in doğusu ve Anadolu'dur; eski Romalılar zamanında İtalya'da yetiştirilmiş, 1720'lerde İngiltere'ye götürülmüştür. Ilıman ve serin iklimlerde iyi yetişen brokkoli tohumdan üretilir; tohumlar ya doğrudan tarlaya ekilir ya da yastıklarda yetiştirilen fideler sonradan tarlaya taşınır. Brokkoli, çeşidine ve iklimle bağlı olarak 60-150 günde gelişir. Kokusu lahanaya benzer, ama daha hafiftir.

C ve A vitaminlerince zengin olan brokkolinin koyu yeşil renkli sert sapları ve sık tomurcuk salkımları çiğ olarak yenir ya da sebze gibi pişirilir.

Brokopondo, Surinam'ın orta kesiminde ilçe ve ilçe merkezi kent. İlçenin nüfusu 21.440 km²'dir. Brokopondo kenti, Surinam Irmağı üzerinde, kuzeyindeki Pheda Barajı ile güneydeki Afobaka Barajı arasında yer alır. Brokopondo kentinde barajlardan elde edilen enerjiyle boksitten alüminyum üretilir. Van Blommestein Gölü ilçenin kuzeydoğu kesiminin balık gereksinimini karşılar. Brokopondo kentinde, Djoemoe'de, Afobaka'da ve Kwawakoegeon'da uçak pistleri vardır. Nüfus (1980 geç.) ilçe. 20.249.

brom, buğdaygiller (*Poaceae*) familyasının, *Bromus* cinsinden, 100 kadar bir yıllık ve çok yıllık zararlı ot ya da yem bitkisi türünün ortak adı. Ilıman ve serin iklimlerde yetişen bu bitkilerin düz ve ince yaprakları, dik ya da eğik duran seyrek çiçek salkımları vardır; yükseklikleri 30-60 cm arasında değişir.

Anayurdu Avrasya olan kılıksız brom (*Bromus inermis*), değerli bir yem bitkisi olduğu için bütün dünyada yaygın olarak yetiştirilen çok yıllık türlerdendir; ayrıca toprak kaymasını önlemek için de ekilir. Gene bir yem bitkisi olan *B. catharticus*'un anayurdu Güney Amerika'dır. Çaydar bromu (*B. secalinus*) yol kenarlarında ve tahıl tarlalarında yetişir. Kır bromu (*B. tectorum*), *B. diandrus* ve *B. rubens* türleri otla-

Brom (*Bromus*)
Charles Mannum - EB Inc

yan hayvanlar için tehlikelidir; çünkü başak-
çıklar hayvanların gözlerine, ağızlarına ve
bağırsaklarına batarak iltihaplanmaya, hat-
ta ölüme yol açabilir. Bromların birçok türü
Türkiye'de doğal olarak yetişmekte, özel-
likle kılıksız bromun yem bitkisi olarak
tarımı yapılmaktadır.

brom (Br), periyodik tablonun VIIa
grubunu oluşturan halojenler ailesinden,
olağan sıcaklıkta sıvı halde bulunan kimya-
sal element. Koyu kırmızı renkli bir sıvı
olan bromun buhar basıncı çok yüksek
olduğundan, oda sıcaklığında bile kahve-
rengimsi kırmızı renkte, yoğun buharlar
çıkararak tüter. Brom oldukça az bulunan
elementlerdendir ve çok kolay tepkimeye
girdiği için doğada yalnızca bileşikler halin-
de, özellikle yerkabuğuna dağılmış çözünür
ve çözünmez bromürler halinde bulunur.
Meksika ve Şili'deki gümüş bromür yatakları
dışında, en zengin brom kaynakları deniz
suyu, Lüt Gölü, doğal tuz çökelleri ve bazı
sıcak su kaynaklarıdır. Deniz suyunda litre-
de yaklaşık 0,07 gr (ugurlukça milyonda
65'i), Lüt Gölünde ise litrede 5 gr kadar
(yaklaşık yüzde 2,7 oranında) brom bulu-
nur. Bromu 1826'da Fransız kimyacı Antoi-
ne-Jérôme Balard, Montpellier yakınlarındaki
tuzlalarda Akdeniz suyunun buharlaştı-
rılmasında arta kalan tuzlu sıvılardan ayı-
rarak elde etti ve yeni bir element olarak
tanımladı. Fransız Bilimler Akademisi de,
keskin ve pis bir koku yayan bu elemente,

Yunanca *bromos* (pis koku) sözcüğünden
türetilen brom adını verdi.

Element halindeki brom, bugün de ticari
üretimin temel kaynağı olan deniz suyun-
dan elde edilir; magnezyum bromür içeren,
buharlaştırma artığı sulu çözeltiden sulfurik
asit eşliğinde klor gazı geçirildiğinde serbest
kalan brom buhar halinde ağığa çıkar; bu
buharlar önce yoğunlaştırılır, sonra da nem-
li demir talaşından geçirilerek arıtılır. Gene
de, genellikle cam şişelere ya da damacana-
lara doldurularak piyasaya sürülen bromun
içinde çoğu kez yüzde 0,3 kadar klor
bulunur. Element halindeki brom, kimya
sanayisinde büyük ölçüde bileşiklerine dö-
nüştürülür. 1970'lerin sonlarına değin elde
edilen bromun büyük bir bölümü etilen
bromür ($C_2H_4Br_2$) üretiminde kullanılıyor-
du; bu sıvı bileşik, vuruşta önleyici madde
olan kurşun tetraetile birlikte benzene katıl-
dığında, uçucu olmadığı için motor silindiri-
lerinde birikme tehlikesi olan kurşun tetra-
etili uçucu kurşun bromüre dönüştürerek,
yanma odasındaki yüksek sıcaklıklarda bu-
harlaşıp egzoz gazlarıyla birlikte atılmasını
sağlar. Etilen bromür ayrıca topraktaki ip-
liksolucanların ve öbür zararlıları yok et-
mek için kullanılır. Brom, bunun dışında,
fotoğraf filimlerinin ışığa duyarlı katmanını
oluşturan gümüş bromürün ($AgBr$), alümin-
yum bromür gibi katalizörlerin, organik
boyarmaddelerin, yüksek özgül ağırlıkları
nedeniyle ayar (ölçüm) sıvısı olarak kullani-
lan asetilen tetrabromür ve bromoform gibi
bileşiklerin üretiminde başlangıç maddesi-
dir. Bir zamanlar yatıştırıcı ve uyku ilacı
olarak tıpta çok kullanılan potasyum, sod-
yum ve kalsiyum bromür, zihin bulanıklığı,
deri alerjileri, uyku ve sindirim bozuklukla-
rı gibi istenmeyen yın etkileri nedeniyle
bugün yerini barbituratlara bırakmıştır.
Bromun öbür önemli bileşikleri, kabarak
daha iyi pismesini sağlamak için buğday
ununa eser miktarda katılan potasyum bro-
mat ($KBrO_3$) ile organik tepkimelerde in-
dirgeyici ve katalizör olarak kullanılan hid-
rojen bromürdür (HBr). Renksiz bir gaz
olan hidrojen bromürün sudaki çözeltisi,
metaller ya da metal oksit ve hidroksilleri
karşısında, hidroklorik asit kadar tepkin ve
güçlü bir asit olan hidrobromik asittir.

Keskin ve yakıcı bir kokusu olan brom,
hem sıvı, hem gaz halindeyken son derece
zehirlidir. Sıvı brom deriyi, gözleri ve solu-
num sistemini tahriş ederek ağır yanıklara
yol açar, yoğun brom buharlarının kısa bir
süre solunması bile öldürücü olabilir. Bütün
öbür halojenler gibi, gerek sıvı, gerek gaz
halindeki brom molekülleri iki atomludur
(Br_2). Oda sıcaklığındaki 100 mililitre suda
yaklaşık 3,41 gr brom çözünerek, bromlu su
denen bir çözelti oluşturur. Bromun sudaki
doymuş çözeltisi turuncu renklidir ve
soğuduğunda, kristalleşmiş kırmızı bir hid-
rat verir; bu hidrat, 172 su molekülü ile
kafes biçimindeki 20 kadar boşlukta hapsol-
muş brom moleküllerinden oluşmuştur.
Güçlü bir yükseltgen olan brom, fosfor,
alüminyum ve potasyum gibi bazı element-
lerle, ışık yayarak hızla birleşir. Alkali
yapıdaki sulu hidroksit çözeltiğinde, sı-
caklığa bağlı olarak bromürleri, hipobromit-
leri ya da bromatları oluşturarak çözünür.
Elementin en kararlı yükseltgenme durumu
-1'dir ve doğadaki bileşiklerinde de bu
değeri taşır; bununla birlikte, hipobromitler-
de (BrO) olduğu gibi +1, bromitlerde
(BrO_2) olduğu gibi +3, bromatlarda
(BrO_3) olduğu gibi +5 ve perbromatlarda
(BrO_4) olduğu gibi +7 yükseltgenme du-
rumları da bilinmektedir. Brom, organik
moleküllerin çoğuna katılabilir ve başka
gruplarla klordan daha kolay yer değiştire-
bilir. Organik brom bileşikleri, aynı yapıda-

ki klorlu türevlere benzerse de, genellikle
bu türevlerden daha yoğun, daha az uçucu,
daha az yanıcı ve daha kararsızdır. Brom
doğada, iki kararlı izotopun karışımı halin-
de bulunur. Brom-79 (yüzde 50,54) ve
brom-81 (yüzde 49,46). Elementin bilinen
17 radyoaktif izotopu arasında, yarı ömrü
en uzun olanı brom-77'dir (57 saat)

atom numarası	35
atom ağırlığı	79,909
erime noktası	-7,2°C
kaynama noktası	59°C
özgül ağırlığı	3,12 (20°C'de)
yükseltgenme durumları	-1, +1, +3, +5 +7
elektronların yerleşimi	2-8-18-7 ya da (Ar)3d ¹⁰ 4s ² 4p ⁵

'Brom-ston (d. 1008 - o 1064). Tibetli
Budacı. 11. yüzyılda yaşayan Hintli Budacı
reformcu Atişa'nın öğrencisi olmuş, onun
öğretilerine dayanarak Tibet'te Bka'
gdams-pa (Buyrukla Bağlı Olanlar) mezhe-
bini kurmuştur. 'Brom-ston Tantra metinle-
rini de kapsayan kutsal Budacı edebiyatın
büyük bölümünü klasik Tibet diline çevirdi.
Budacı ilkeleri içeren, Tibet dilinde yazılmış
iki temel derleme olan *Kancur* ve *Tencur*'u
da yaklaşık 1060'ta yeniden düzenlediği
sanılır.

Bromberg (Polonya) bak Bydgoszcz

Brome, Richard (ö y 1652), İngiliz oyun
yazarı. 1. James döneminin ikinci derecede
oyun yazarları içinde en önemlisi sayılır.

Ben Jonson'ın uşağı olan Brome, büyük
olasılıkla onun sekreterliğini de yapmıştı.
İlişkileri giderek arkadaşlığa dönüştü. Bro-
me'un kişiliği konusundaki bilgi büyük ölçü-
de, Jonson'ın ona adadığı bir soneye dayalı-
dır: "Benim eski sadık uşağım ve süregelen
erdemleriyle sevgili dostum. Mr. Richard
Brome." Sone, Brome'un 1632'de yayımla-
nan *The Northern Lasse* (Kuzeyli Kız) adlı
yapıtının başına konmuştur.

Brome çalışkan, titiz ve usta bir yazardı.
1642'de parlamentonun emriyle bütün tiyat-
rolar kapatılana değin, Elizabeth dönemi-
nin tiyatro geleneğini sürdürdü. O dönemin
Londra'sını ve kentteki yaşamı yansıtan
görüntülerle dolu komedilerinin tarihsel
değeri vardır.

1629'da yazdığı sanılan *The Northern Las-
se*, Brome'a ün kazandırdı ve en tutulan
oyunu oldu. 1641'de oynanan ve 1652'de
yayımlanan *A Jovial Crew* (Şen Kalabalık)
ise en iyi oyunu sayılır. Günümüze ulaşmış
15 komedisi vardır. Oyunları Alexan-
der Brome (akrabası değil) tarafından 1653
ve 1659'da iki cilt olarak yayımlanmıştır.

Bromeliaceae (ananasgiller), *Bromeliales*
takımından, üç altfamilyayı, 50 cins ve
2 bini aşkın tür içeren familya. Anayurdu
Amerika'nın tropik bölgeleri ile Batı Hint
Adalarıdır.

Türlerinin çoğu, başka ağaçların dalları
üzerine tutunarak yaşayan kısa gövdeli epi-
fit(*) bitkilerdir. Genellikle tabanda demet
oluşturan sert ve şenit biçimindeki yaprakla-
rı kenarları dikenli, tabana yakın bölümleri
de renklidir. Pek çok türde çiçekler uzun
bir başak oluşturur; çiçeklerin altında ya da
başak boyunca renkli bürgüler (yapraksı
yapılar) bulunur. Çoğunun meyveleri etli,
bazılarının kuru bir kapsül biçimindedir.

Ambalaj malzemesi olarak kullanılan *Til-
landia usneoides* ve ananas(*) (*Ananas
comosus*), familyanın ekonomik değeri olan
en önemli bitkileridir. 1-2 m uzunluğunda

kılıç biçiminde yaprakları olan, kırmızı çiçekli *Bromelia pinguin* çit bitkisi olarak kullanılır. Ekmeya(*) (*Aechmea*), *Billbergia*(*), *Cryptanthus*, *Dyckia*(*), *Guzmania*, *Hechtia*(*), *Neoglaziovia*, *Neoregelia*, *Nidularium*, *Puya*(*), *Tillandsia*(*) ve *Vriesea* cinslerinin birçok türü renkli çiçekleri ve

Bromelia pinguin
Earl L. Kubis / Root Resources - EB Inc

yaprakları nedeniyle evlerde, *Androlepis* cinsinin üyeleri ise limonluklarda süs bitkisi olarak yetiştirilir. Bazı *Aechmea*, *Ananas*, *Bromelia*, *Neoglaziovia* ve *Puya* türlerinin yapraklarından halat, bez ve ağ yapımında kullanılan lif elde edilir.

Bromfield, Louis (d. 27 Aralık 1896, Mansfield, Ohio - ö. 18 Mart 1956, Columbus, Ohio, ABD), romancı ve deneme yazarı.

Bir çiftçinin oğluydu. Kısa bir süre New York'un Ithaca kentindeki Cornell Üniversitesi'nde tarım öğrenimi gördükten sonra Columbia Üniversitesi'nde gazetecilik okudu. I. Dünya Savaşı başlayınca Fransız ordusuna katıldı ve madalya aldı. Daha sonra Columbia Üniversitesi'ne, savaşta hizmetleri nedeniyle onursal edebiyat diploması verdi. Bromfield *Musical America* ve *Bookman* adlı süreli yayınlarda müzik, tiyatro ve resim eleştirileri yazdı. Ayrıca *Time* dergisinin ilk kadrosunda yer aldı. 1923'te evlendikten sonra Paris'in kuzeyinde bir köye yerleşerek kendini tümüyle yazmaya verdi. *The Green Bay Tree* (1924; *Selvili Tepe*, 1957/*Aşkın Ötesi*, 1967), *Possession* (1925) ve 1926'da kendisine Pulitzer Ödülü kazandıran *Early Autumn* (1926; *Erken Gelen Sonbahar*, 1968) gibi en beğenilen romanlarını bu dönemde yazdı. En iyi romanı olan *A Good Woman* (1927; *İyi Bir Kadın*) gibi bu yapıtlar da, Fransa'da yazılmalarına karşın ABD'deki yaşamı konu alır.

II. Dünya Savaşı başlayınca Bromfield ABD'ye döndü ve Ohio'da bir çiftlik satın alarak tarımla uğraşmaya başladı. *Night in Bombay* (1940; *Bombay'da Gece*, 1945), *Wild is The River* (1941; *Vahşi İrmak*, 1945), *Until the Day Break* (1942; *Gün Doğmadan Paris*, 1946, 1969), *Mrs. Parkinson* (1943; *Mrs. Parkinson*, 1945, 1969), *What Became of Anna Bolton* (1944; *Anna Bolton*, 1945) burada yazdığı romanlardır. Ama geç dönem yapıtları arasında pek azı Fransa'da yazdığı romanların düzeyine ve derinliğine ulaşabilmiştir. Bromfield'in öteki yapıtları arasında *Twenty-Four Hours* (1933; *Yaşamak Hasreti*, 1946),

The Rains Came (1937; *Yağmurlar Gelinece*, 1942) ve *Bitter Lotus* (*Büyüklü Çiçek*, 1958, 1982) vardır.

Bromley, Londra metropoliten alanının dış ilçesi. Yüzölçümü 153 km²'dir. 1860'tan bu yana Londra'nın merkeziyle düzenli bir demiryolu bağlantısının olması nedeniyle banliyölerin hızla geliştiği bir konut alanıdır. Hayes ve Chislehurst'teki açık yeşil alanlar ile Pett's Wood gibi doğayı korumaya yönelik alanlardan yararlanır. Birçok büyük işyerinin ve Cray Vadisi boyunca uzanan hafif sanayi işletmelerinin yer aldığı eski pazar kasabası Kent, Bromley'in önemli bir alışveriş ve eğlence merkezi olmuştur.

Bromley ilçe olarak 862'de tüzel kimlik kazandı. Yöredeki toprakları elinde tutan Rochester piskoposları 1845'e değin Bromley Sarayı'nda otururlardı. Bir başka ilginç tarihsel yapı da Tudor dönemine ait Wickham Sarayı'dır. 1851'de düzenlenen I. Londra Dünya Sergisi için Hyde Park'ta camdan yapılan Kristal Sarayı, 1854'te ilçenin kuzeybatısına düşen Norwood Tepeleğinde, Londra'ya güneyden bakacak biçimde yeniden kurulmuştur. 1936'da bir yangın sonucu yıkılan bu sarayın yerinde bugün Ulusal Eğlence ve Dinlence Merkezi vardır. Chislehurst, 19. yüzyılda açılan tebeşir ocaklarından kalma "mağaraları" ile ünlüdür. Bu mağaralar II. Dünya Savaşı sırasında hava saldırılarında sığınak olarak kullanılmıştır. Nüfus (1982 tah.) 297.900.

bromometan bak. metil bromür

Bromsgrove, İngiltere'de Hereford-Worcester iline (county) bağlı ilçe (district). 1974'e değin eski Worcestershire'in sınırları içinde olan ilçenin yüzölçümü 220 km²'dir. İlçe merkezi Bromsgrove kentinde, Hop Pole Hanı (1572) gibi ayakta kalmış yarı ahşap yapılar vardır. Lise binasının bazı bölümleri 1533'te inşa edilmiştir; High Sokağı'nda George dönemine ait birçok ev vardır. Her hafta sığır ve tarım ürünleri pazarı kurulan kentte, dövme demir işleri, düğme ve çivi imalatı, demir işleme, demiryolu onarımı gibi iş kolları vardır. İlçenin Birmingham ile Worcester arasında kalan bölümü büyük ölçüde konut alanıdır; ayrıca bazı tarım alanlarını da kapsar. İlçenin köyleri Catshill, Bournheath, Marlbrook, Blackwell, Barni Green ve Rubery'dir. Nüfus (1981 geç.) kent 43.673; (1982 tah.) ilçe, 88.300.

bromsülfotaletin testi, BSP TESTİ ya da SÜLFOBROMOTALETİN TESTİ olarak da bilinir, karaciğerin işlevlerini yerine getirip getirmediğini denetlemek için başvurulan laboratuvar yöntemi. Bu testte, bireşimsel (sentetik) bir boyarmadde olan BSP'den belli bir miktar, damardan sıringa yoluyla kan dolaşımına verilir. 30-45 dakika sonra gene toplardamardan kan alınarak BSP yoğunluğu ölçülür. Sağlam bir karaciğerin, bu süre içinde kandaki boyarmaddenin en az yüzde 96'sını temizleyip safrayla atması gerekir. Kanda yüksek oranda BSP'nin kalmış olması genellikle karaciğerdeki bir işlev bozukluğunun belirtisidir; ama bazen safra yollarındaki bir tıkanıklığa, kalp yetmezliği nedeniyle karaciğere gelen kan akımının azalmasına ya da kapı toplardamında bir kan pıhtısının bulunmasına da bağlı olabilir.

Brong-Ahafo, Batı Afrika'da Gana'nın orta kesiminde il. Batıdaki Fildişi Kıyısı sınırından Volta iline kadar uzanır. Kuzey ve doğu sınırlarını Kara Volta ve Volta ırmakları çizer. Yüzölçümü 39.557 km²'dir.

1959'da Asanti ilinden bazı toprakların ayrılmasıyla kurulmuştur. İlin ortasında Kwahu Platosunun 600 m'ye ulaşan bir uzantısı yer alır. Tano Irmağı ile Volta Irmağının kolları buradan doğar. Bu sırtın güneyinde, yüksekliği ortalama 300 m'ye varan parçalanmış bir peneplen uzanır. Platonun kuzeyinde oldukça dik bir inişle başlayan kumtaşı ovasının yüksekliği 150 m'nin altındadır. Kara Volta boyunca uzanan dirençli kayalar, Bui yakınlarında su gücü potansiyeli yüksek ivintiler oluşturur. Wench kasabasının güneyindeki nemli ve yarı yaprakdöken ormanlara düşen yıllık yağış miktarı genellikle 1.270 mm'yi aşar. Yağışın daha az olduğu kuzeyde iç kesimlerden esen kuru harmattan rüzgârlarının alan ve zaman zaman kuraklık geçiren ince kumlu topraklarda ağaçlık savanlar görülür.

Güneybatıdaki ormanlık kesim ve özellikle Sunyani çevresi, ekonomik açıdan en gelişmiş yerdir. Buralarda kakao ve kereste üretimi önem taşır. Bazı sınırlı alanlarda çeltik ve kahve ekimi gelişmekteyse de uzaklık ve ulaşım olanaklarının yetersizliği besin üretiminin artırılmasını önlemektedir. Kuzeydeki savanlarda kasımdan marta değin süren kurak mevsim yalnızca yam, mısır ve manyok gibi belli ürünlerin yetişmesine elverişli. Yörenin büyük bölümü kıraç toprak ve çeçe sineği yüzünden yerleşime açılmamıştır. İlin her yanında tarımsal yerleşim birimleri genellikle küçüktür. Nüfusları 500-1.000 arasında değişen bu birimler, bölgeye demiryolunun ulaşmasına karşın hâlâ en önemli ulaşım aracı olan karayolları boyunca toplanmıştır. Merkezi Sunyani olan ilin öteki yönetim merkezleri Gawso, Wench ve Atebubu'dur. Nüfus (1988 tah.) 1.332.200.

Brongniart, Adolphe-Théodore (d. 14 Ocak 1801, Paris - ö. 18 Şubat 1876, Paris, Fransa), fosil bitkilere ilişkin sınıflandırmasıyla çağdaş paleobotanik kurucusu olarak kabul edilen Fransız botanikçi. Brongniart'ın, Charles Darwin'in evrim ilkelerini açıklamasından önce, soyu tükenmiş bitkiler ile bugünkü bitkiler arasındaki ilişkileri çarpıcı biçimde ortaya koyan sınıflandırması paleobotanik temel olmuştur. Brongniart, ayrıca kapalıtohumluların (çiçekli bitkiler) morfolojisine, özellikle çiçektozunun gelişimine ve çiçektozu borusunun oluşumuna ilişkin değerli çalışmalarıyla (1827) tanınır.

1831'de Paris'teki Ulusal Doğa Tarihi Müzesi'nde botanikçi René Desfontaines'in asistanı olan Brongniart, iki yıl sonra hocasının görevini devralarak müze başkanı oldu ve yaşamı boyunca bu görevi sürdürdü. 1822'de fosil bitkilerin sınıflandırılması ve dağılımıyla ilgili bir dizi makale yayımlamaya başladı. *Prodrome d'une histoire des végétaux fossiles* (1828; Fosil Bitkiler Tarihi-Giriş) ve *Histoire des végétaux fossiles* (1828-37, 2 cilt; Fosil Bitkiler Tarihi) adlı yapıtlarında fosil bitkileri sınıflandırma sistemine yer verdi. Bu sistemde, ilk kara bitkilerinden bugüne değin dört grup halinde birbirini izleyen temel bitki biçimlerini tanımladı. Türlerin değişmezliğine olan inancına karşın, çağdaş fitojeniye oldukça yakın bir yaklaşımla, bugünkü bitkiler âlemini altı sınıfa ayırdı.

Ama 1843'te müzedeki bitki koleksiyonlarını sınıflandırırken kendi sisteminden tamamen uzaklaşarak İsveçli botanikçi Pyrame de Candolle'un taksonomisinden yararlandı. Bununla birlikte, açıktohumluları ayrı bir grup olarak ele alan ve döllenmiş yumurta ile tohum arasındaki farkı belirleyen Brongniart'ın taksonomiye getirdiği bu yenilikler, sonraki bitki sınıflandırması çalışmalarına, özellikle Alman botanikçiler

August Eichler ile Adolf Engler'in yaygın olarak benimsenen taksonomisine temel oldu.

Brongniart, Alexandre (d. 5 Şubat 1770, Paris - ö. 7 Ekim 1847, Paris, Fransa), Fransız mineralog, jeolog ve doğabilimci. Tersiyer (Üçüncü) Dönemin (y. 65-2,5 milyon yıl önce) jeolojik oluşumlarını ilk olarak tarih sırasına göre tanımlamıştır.

1797'de Paris'teki Collège des Quatre-Nations'da doğabilimi dersleri vermeye başlayan Brongniart, 1800-47 arasında Sèvres Porselen Fabrikası'nı yönetti. Fransa'da yapılan emayeleme işleminin geliştirilmesi için çalıştı ve Sèvres'deki fabrikayı, bu alanda Avrupa'nın önde gelen kuruluşlarından biri durumuna getirdi.

İlk çalışmalarından *Essai d'une classification naturelle des Reptiles*'de (1800; Sürüngelemlerle İlgili Doğal Sınıflandırma Üzerine Deneme) sürüngelemler (*Reptilia*) sınıfını, bugün amfibyumlar (*Amphibia*) adı altında ayrı bir sınıf olarak değerlendirilen kurbağalar (*Batrachia*), kaplumbağalar (*Chelonina*), yılanlar (*Ophidia*) ve kelerler (*Sauria*)

Alexandre Brongniart, David d'Angers'in alçı madalyonu
H. Roger - Viollet

olmak üzere dört takıma ayırdı. Ayrıca Paleozoyik (Birinci) Zamanda (y. 570-225 milyon yıl önce) oluşmuş katmanların yaşını belirlemekte önemli olan, soyu tükenmiş eklembacaklılar grubu trilobitler üzerine ilk sistemli çalışmayı gerçekleştirdi.

1804'te Fransız doğabilimci Georges Cuvier ile birlikte, Paris Havzasındaki fosil içeren kayalar katmanlarını incelemeye girişen Brongniart, araştırmalarını *Essai sur la géographie minéralogique des environs de Paris, avec une carte géognostique et des coupes de terrain* (1811; Paris Çevresinin Mineralojik Coğrafyası; Arazinin Jeolojik Haritası ve Kesitleriyle) adlı yapıtında özetleyerek, katmanlardaki tanıtıcı fosillerin belirlenmesi yoluyla jeolojik tarihleme ilkesinin gelişmesine katkıda bulundu. Ayrıca Paris Havzasındaki oluşumların, art arda gelen tatlı su ve tuzlu su koşullarında ortaya çıktığını belirtti.

Paris'teki Doğa Tarihi Müzesi'nde mineraloji dersleri verdiği 1822-47 arasında seramik teknolojisiyle ilgilenen Brongniart'ın son önemli çalışması *Traité des arts céramique* (1844; Seramik Sanatları Üzerine İnceleme) idi.

Broniewski, Władysław (d. 17 Aralık 1897, Płock - ö. 10 Şubat 1962, Varşova, Polonya), olağanüstü duygusal gücüyle etkili olmuş Polonyalı şair.

Bir büyük toprak sahibinin oğuydu. 1915'te, Józef Piłsudski önderliğinde Rus çarına karşı ayaklanan Polonya birliklerine katıldı. 1917'de Sovyet Devrimi'nden sonra Almanların komutasındaki Polonya kuvvetlerine katılmak istemediği için gözaltına alındı. Polonya bağımsızlığını kazanınca kurulan yeni ulusal orduda görev alarak 1919-20 Rus-Polonya Savaşı'nda çarpıştı. Daha sonra işçi sınıfının davasını destekle-

yen devrimci şiirler yazmaya başladı. İlk kitabı *Wiatrak*'yi (1925; Yel Değirmenleri), *Dymy nad miastem* (1927; Kentin Üstündeki Duman), *Komuna Paryska* (1929; Paris Komünü) izledi. II. Dünya Savaşı'nın çıkması ve Lvov'un SSCB tarafından işgali üzerine SSCB'nin kuzeyindeki bir çalışma kampına gönderildi. 1941 yazında özgürlüğünü kazandıktan sonra General Władysław Andres komutasındaki Polonya ordusuna katıldı ve bu orduyla birlikte 1943'te Ortadoğu'ya hareket etti. Savaşın sonuna değin Kudüs'te kaldı ve orada *Bagnet na brón'u* (1943; Söğüt Tak) yayımladı. 1945'te Londra'ya gitti; *Drzewo rozpaczajace* (Umutsuz Ağaç) adlı yapıtını orada yazdı. Daha sonra Polonya'ya dönmeye karar veren Broniewski, ülkesinde komünistlerce ciddiye alınmazla suçlandı. Broniewski'nin *Stowo o Stalinie* (1950; Stalin Üstüne) gibi yeni şiir kitaplarında, o dönemin birçok başka yapıtında olduğu gibi, parti baskısının etkileri görülür.

bronkografi, bronşlara, X ışınlarını geçirmeyen bir madde sıyrına ederek akciğerlerin röntgenle incelenmesi. Bu tanı yönteminin kullanımı, bronkoskopi teknikleri geliştirilince, azalmıştır.

bronkoskopi, soluk borusunun ve bronşların incelenmesini sağlayan endoskopi yöntemi. Akciğer kanserinin erken ve kesin tanısında ve tipinin saptanmasında en sık başvurulan yöntemdir. Ayrıca bak. endoskopi.

Bronowski, Jacob (d. 18 Ocak 1908, Polonya - ö. 22 Ağustos 1974, East Hampton, New York, ABD), Polonya asıllı İngiliz matematikçi ve edebiyatçı. Bilimin insancıl yönlerini ustalıkla ortaya koyan yazılarıyla tanınır.

Çocukluğunda ailesiyle birlikte önce Almanya'ya, sonra da İngiltere'ye göç eden ve İngiliz uyruğuna geçen Bronowski, Cambridge Üniversitesi'nde burslu olarak matematik öğrenimi gördü. Öğrenimi sırasında matematikteki başarısının yanı sıra, şiirleri ve düzyazılarıyla da hayranlık uyandırdı. 1933'te Cambridge'de doktora çalışmasını tamamladı, 1934-42 arasında Hull University College'da matematik dersleri verdi. II. Dünya Savaşı sırasında, günümüzde yöneylem araştırması olarak bilinen alanın öncülüğünü yaptı ve Müttefiklerin hava saldırılarının etkinliğini artırmayı amaçlayan araştırmalar yürüttü. 1948'de UNESCO'da projeler bölümünün yöneticiliğine getirildi. 1950-63 arasında Britanya Ulusal Kömür Kurulu'nun yöneticisi olarak görev yapan Bronowski, o yıllarda dumansız yakıt konusundaki uzmanlığıyla ün kazandı.

Bronowski, 1945'te atom bombasının etkilerini araştırarak üzere bilimsel bir görevle gittiği Japonya'da, Nagasaki'deki yıkımı kendi gözleriyle görünce askeri araştırmalardaki görevlerinden çekildi. O andan sonra da bilimin teknolojik yönleriyle olduğu kadar, ahlaki yönleriyle de uğraşmaya başladı ve ilgisini matematikten yaşam bilimlerine, insanın doğasına ilişkin araştırmalara ve kültürün evrimine kaydırdı.

Bronowski'nin kitapları arasında *The Common Sense of Science* (1951; Bilimin Sağduyusu) ile yeni bir hümanizmaya duyduğu inancı açıkladığı ve büyük bir hayranlık toplayan *Science and Human Values* da (1956, yb. 1965; *Bilim ve İnsan Değer Yargıları*, 1971) yer alıyordu. Bu kitaplar, sıradan okuyucuya Bronowski'nin, bilimin işlevsel olabilmesi için bir değerler sistemine gereksinimi olduğu yolundaki görüşlerini aktaran bilimsel denemelerdi. 1965'te ya-

yınladığı *The Identity of Man*'de (İnsanın Kimliği), insan doğasına ilişkin birleştirici bir felsefe sunmayı amaçlayan Bronowski gene aynı yıl *William Blake 1757-1827: A Man Without a Mask* (1943; William Blake, 1757-1827: Maskesiz Bir Adam) adlı yapıtını yeniden gözden geçirerek *William Blake and the Age of Revolution* (William Blake ve Devrim Çağı) adıyla yayımladı. Dört radyo oyunundan biri olan *The Face of Violence*'la (Şiddetin Yüzü) 1951'de Avrupa tiyatrosu için İtalya Ödülü'nü kazandı.

1964'te California eyaletindeki San Diego'da bulunan Salk Biyolojik Bilimler Enstitüsü'nün sürekli üyeliğine seçilen Bronowski'nin son büyük projesi, insanlık tarihinde bilim, sanat ve felsefenin parlak bir dökümü niteliğindeki *The Ascent of Man* (1973; *İnsanın Yükselişi*, 1975) adlı BBC yapımı televizyon dizisinin yazarlığını ve sunuculuğunu yapmak oldu.

Bronsart von Schellendorf, Paul (d. 25 Ocak 1832, Danzig [Gdańsk] - ö. 23 Haziran 1891, Braunsberg yakınları, Prusya), Prusyalı subay ve savaş bakanı. 1880'lerde Prusya ordusunda yapılan reformlarda önemli rol oynamıştır.

1849'da orduya katılan Bronsart, Genelkurmay Başkanı Helmuth von Moltke'nin gözüne girmeyi başararak Fransız-Alman Savaşı (1870-71) sırasında önemli kurmay görevlerinde bulundu. Sedan'daki Fransız kuvvetlerinin teslimiyle ilgili ön görüşmeleri yönetti. Parlamentonun askeri konulara karışmaması gerektiğine inanan Bronsart,

Bronsart von Schellendorf, W. Hoffer'in bir fotoğrafına dayanan oymabaskudan ayrıntı
Staatsbibliothek, Berlin

1883-89 arasında savaş bakanlığı yaptı. Ordunun modernleştirilmesi ve tek mermili tüfekler yerine şarjörli tüfeklerin kullanılması için çalıştı. En önemli yapıtı *Der Dienst des Generalstabes im Frieden und im Kriege*'dir (1875; Savaşta ve Barışta Genelkurmayın Görevleri).

Brønsted, Johannes Nicolaus (d. 22 Şubat 1879, Varde - ö. 17 Aralık 1947, Kopenhag, Danimarka), Danimarkalı fiziksel kimyacı. İngiliz bilim adamı Thomas Martin Lowry'ninkine aynı olan ve yaygın bir uygulama alanı bulan asit-baz kuramıyla tanınır. İki bilim adamı, tanımlarını hemen aynı zamanda (1923) ve birbirlerinden bağımsız olarak ortaya koymuşlardır. Brønsted ayrıca asit ve bazların etki dereceleri ile katalitik özellikleri konusunda uzmandı; temel ilgi alanı termodinamik olmakla birlikte, elektrolit çözeltileri üzerinde de önemli çalışmalar yaptı.

Bir inşaat mühendisinin oğlu olan Brønsted, 1899'da Kopenhag Üniversitesi'ni kimya mühendisi olarak bitirdi ve 1908'de aynı

üniversiteden doktora derecesini aldı. Daha sonra fiziksel kimya ve inorganik kimya profesörü oldu; bu görevi yaşamının sonuna değin sürdürdü.

1929'da Yale Üniversitesi'nde konuk profesör olarak bulunan Brønsted, 1935'te

Brønsted
Royal Danish Embassy
fotoğraf. Etelt. Kopenhag

Royal Society'nin üyeliğine seçildi. II. Dünya Savaşı sırasında Nazizme karşı gösterdiği sert muhalefet, 1947'de Danimarka Parlamentosu'na seçilmesini sağladı, ama hastalığı bu göreve başlamasını engelledi.

Brønsted-Lowry kuramı, ASİT VE BAZLARIN PROTON KURAMI olarak da bilinir, bir bileşiğe proton verebilen bütün bileşiklerin asit, başka bir bileşikten proton alan bütün bileşiklerin ise baz olduğunu belirten kuram. Danimarkalı kimyacı Johannes Nicolaus Brønsted ile İngiliz kimyacı Thomas Martin Lowry tarafından birbirlerinden habersiz olarak 1923'te geliştirilmiştir. Proton, birim artı elektrik yükü taşıyan bir çekirdek parçacıdır ve hidrojen atomunun çekirdeğini oluşturduğundan H⁺ simgesiyle gösterilir.

Brønsted-Lowry kuramına göre, bir madde ancak ortamda bir baz bulunduğu zaman asit ya da ancak asit bulunduğu zaman baz gibi davranabilir. Gene bu kurama göre, asit yapısındaki bir madde bir proton kaybettğinde kendi eşlenik bazını, baz yapısındaki bir madde bir proton kazandığında ise kendi eşlenik asidini oluşturur. Buna dayanarak, bir asit ile bir baz, örneğin hidroklorik asit ile amonyak arasındaki tepkime aşağıdaki denklemle gösterilebilir.

Bu denklemde, tepkime ürünü olan amonyum iyonu (NH₄⁺) amonyak bazının asit eşleniği, klorür iyonu (Cl⁻) ise hidroklorik asidin baz eşleniğidir.

Brønsted-Lowry kuramı, asit ve baz olarak kabul edilen maddelerin sayısını, yalnızca sülfürik asit, nitrik asit, asetik asit ve alkali metal hidroksitleri gibi yüksüz (nötr) molekülleri değil, artı ve eksi elektrik yüklü bazı atom ve molekülleri de (anyon ve katyonlar) kapsayacak biçimde genişletir. Bu yaklaşımla, amonyum iyonu, hidronyum iyonu ve bazı hidratlı metal katyonları asit; asetat, fosfat, karbonat, sülfür ve halojen iyonları ise baz olarak kabul edilir.

bronş, soluk borusundan akciğerlere hava taşıyan, kıkırdaksı yapıdaki hava borularının ortak adı. İnsanda soluk borusu boğazdan başlayıp göğüs boşluğunun ortalarına kadar uzanır ve beşinci sırt omuru hizasında, ana bronşlar olarak bilinen iki kola ayrılır. Bu iki ana bronştan biri sağ, öbürü sol akciğere doğru dallanır. Yalnızca iki loptan oluşan sol akciğere giren sol ana bronş, kalbin konumu nedeniyle sağ ana

bronştan biraz daha uzundur; soluk borusuna daha yakın olan ve üç loptan oluşan sağ akciğerin ana bronşu ise daha kısadır. Ana bronşlar, akciğer atardamarları, toplardamarları ve lenf damarlarıyla birlikte, her iki akciğerin üçte bir üst bölümünde yer alan ve hilus (göbek) olarak bilinen merkezi bir açıklıktan akciğerlere girip, bu organın içinde art arda 8-10 kez daha dallanır. Bu dalların yeniden dallanmasıyla oluşan ve çapı 1 cm'nin altına düşen ikincil hava borularının adı artık bronş değil, bronşiyol(*) ya da bronşçuktur.

Havaı hızlı hava keseciklerine (alveol) iletebilmek için, bronşların iç kanalı olabildiğince geniş ve açık, duvarları da esnektir. Soluk alma sırasında bronşlar ve soluk borusu gerilip uzarken, akciğerler de aşağıya, dışarıya ve öne doğru genişler. Soluk verme sırasında bütün bu yapılar yeniden kasılarak büzülür ve bronşlar eski gevşek ve silindirmiş biçimine döner.

Bronşların iç yüzeyi, üstünde küçük, kirpiksi uzantıların bulunduğu, sütun gibi uzun hücrelerden oluşan nemli bir mukoza katmanıyla döşelidir. Bu kirpikçikler, solunum sırasında hava yollarına giren yabancı maddeleri tutarak, daha küçük borucukların tıkanmasını önler. Daha derinde yer alan alt mukoza katmanındaki bezlerden çıkan küçük kanallar, mukozayı geçerek bronşların yüzeyine açılır. Bu bezlerin salgıladığı, kayganlaştırıcı, koyu kıvamlı ve yapışkan bir protein olan mukus ya da sümüksü madde, bronşların iç yüzeyini hem nemli tutar, hem de sürtünmelere karşı korur. Mukozanın üstündeki dış katmanda, uzunlamasına ve sarmal yapıda kas lifleri bulunur. Bronş boyunca uzanan sarmal biçimdeki iki kastan biri saat yönünde, öbürü ters yönde döner. Bu kaslar bronşların ritmik kasılma hareketini sağlarken, kas liflerinin yanında uzanan esnek lifler de kasların işlevine yardımcı olur. Kas katmanının dış yüzünde, genişlemeyi ve kasılmayı engellemeyecek biçimde aralıklı olarak dizilmiş kıkırdak levhaları vardır. Kemikten daha yumuşak, ama bronşların çevresinde bir dış iskelet oluşturacak kadar sert olan bu levhaların arasındaki boşluklarda, kollajen lifler yoğun bir ağ oluşturur. Bu lifler, bronş duvarlarının kıkırdaksız bölümlerinin dayanıklılığını artırır. Kıkırdak levhaları, ana bronşların dallandığı noktada her iki bronş dalını da koruyabilmek üzere eyer biçimini alır. Kıkırdığın üstündeki en dış katman, lenf damarları, atardamarlar, toplardamarlar ve esnek liflerden oluşan bir bağdokusudur.

bronş genişlemesi, BRONŞEKTAZI ya da BRONŞEKTAZI olarak da bilinir, akciğerlerdeki bronşların, iltihaplanma ya da tıkanma sonucunda aşırı genişlemesi. Ur, aşırı balgam (mukus) salgısı, apse ya da madeni para, yiyecek gibi yabancı bir madde bronşların tıkanmasına, bronşların tıkanıklığı da zamanla salgıların birikmesine, mikroorganizmaların bulaşmasına ve bronş duvarlarının zayıflayıp esnekliğini yitirmesine yol açabilir. Kızamık, boğmaca, zatürree ya da grip gibi kısa süreli bulaşıcı hastalıklar bronşların genişlemesinden doğrudan sorumlu olmasa bile, bronş duvarlarının yer yer zayıflamasına ya da örselenmesine yol açabilir. Kronik enfeksiyonlar ise, bronş duvarlarının kalıcı biçimde iltihaplanmasıyla sonuçlanabilir. Bu durumda genellikle esnek lifler ile kas liflerinin yapısı bozulur, bu da bronşların genişlemesine neden olur. İltihaplanma sonucunda bronş duvarlarının felce uğraması ve kasılıp genişleyerek ritmik dalgılanma hareketini yapamayacak duruma gelmesi, salgıların bronşlardan atıl-

masını engeller; böylece biriken salgılar mikroorganizmaların bulaşmasına elverişli bir ortamı oluşturacağından enfeksiyon giderek artar ve çevreye yayılır.

Hastalığın klinik belirtileri, aşırı balgam salgısı ve bu salgıda hastalık yapıcı mikroorganizmaların bulunmasıdır. Öksürükle soluk yollarından atılan balgam, hastalığın ilerlemiş evrelerinde çok koyu kıvamlı ve pis kokulu olabilir. Bronşlardaki enfeksiyon genellikle yorgunluğa ve çocuklarda gelişme geriliğine yol açar. Soluk almak güçleşir, deride hafif bir morarma görülür. Hastalık, zatürree, akciğer apsesi, kanama ve kan tükürme gibi komplikasyonlara, kronik bronş genişlemesi ise el ve ayak parmaklarının yumrulup bükülmesine (çomakparmak) yol açabilir. Akciğerlerin röntgenle incelenmesi başlıca tanı yöntemidir.

Tedavide, akciğerin hangi bölümünün etkilendiği olduğu saptanır ve salgılar günde iki üç kez şırınga ya da drenle dışarı atılır; hasta iyileştikten sonra bile bu işleme uzun süre devam edilir. Hastalık yapıcı mikroorganizmaları yok etmek için kısa bir süre antibiyotik tedavisi uygulanabileceği gibi, hastalık akciğerlerden yalnızca birini tutmuşsa, akciğerin hasta bölümleri ameliyatla da alınabilir. Çok ağır olmayan ve zamanında denetim altına alınabilen olgular hastanın ortalama ömrünü kısaltmaz.

bronşektazi bak. bronş genişlemesi

bronşit, bronş duvarlarının, mikroorganizmaların bulaşmasına ya da tahrişe bağlı olarak iltihaplanması. Solunum yollarının en yaygın hastalığı olan bronşitin başlıca nedenleri sigara dumanı ve hava kirliliğidir (toz, zehirli gazlar, sis vb). Bronş duvarlarının tahriş eden bu etkenler, mikroorganizmaların bronşlara yerleşmesini kolaylaştırır. Hastalık erkeklerde, kadınlardan yaklaşık dört kez daha sık görülür. Ayrıca, erken çocukluk dönemindeki çevre koşullarının, örneğin sık sık soğuk algınlığı ya da solunum yolu hastalığı geçirmenin, yetersiz tıbbi bakımın ve yanlış beslenme alışkanlığının da ileride bronşite yakalanma olasılığını artırdığı saptanmıştır.

Akut bronşit, genellikle üst solunum yoluyla (burun ve boğaz) bulaşmış bir virüs enfeksiyonunun sonucudur; bazen klor ve kükürt dioksit gibi zehirli gazların yoğun biçimde solunması da akut bronşite ortam hazırlayabilir. Hastalığın tipik belirtileri kuru ve inatçı bir öksürük, bronşlarda mukus salgısının artması, balgam çıkarma, soluk darlığı ve hırıltılı solunmadır; bronşlar kızanıp kanlandığı için balgamda kan görülebilir. Akciğerlerde önemli bir doku yıkımına yol açmayan akut bronşit, genellikle kısa sürede ve iz bırakmaksızın iyileşen oldukça basit bir hastalıktır. Ancak yaygın ve kronik akciğer hastalığı olan kişilerde, özellikle kronik bronş genişlemesinde, bütün bronş ağını saran ikincil bir iltihaplanma tehlikeli olabilir.

Oysa kronik bronşit çok daha ağır bir hastalıktır ve bir kez yerleştikten sonra tedaviye oldukça güç yanıt verir. Uzmanlar, bu hastalığın son 20 yılda hızlı bir artış göstermesini çağdaş sanayi toplumunun yaşam koşullarına bağlar ve sigara alışkanlığının bu artışta çok büyük payı olduğu görüşünde tartışmasız birleşirler; bunun dışında, hava kirliliği, iklim koşulları, hatta genetik etkenler de kronik bronşitteki bu artışı sorumlu tutulur. Gerçekten de kronik bronşit, örneğin tahriş edici gazların solunmasına bağlı olarak ana bronşlarda görülen yapı bozuklukları, özellikle bronş duvarlarındaki mukus salgılayan bezlerin aşırı büyümesi, bronşiyollerin daralıp tıkanmasına ve akciğerlerdeki hava ve kan

dağılımının bozulmasına yol açan bazı yapı değişiklikleri gibi önceden var olan olumsuz koşulların sonucudur. Sözgelimi, kronik bir kalp hastalığı akciğerlerde aşırı kan toplanmasına ve hava kesecikleri ile bronşların bu kanın baskısıyla çökerek tıkanmasına yol açabilir. Akciğer sinüslerindeki enfeksiyonlar, sürekli olarak hastalık etkenlerini barındıran ve enfeksiyonun sık sık yinelenmesine yol açan bir hastalık odacı olabilir. Kireç taşları, yabancı cisimler ve ırlar gibi bronşları tıkaçıcı etkenler genellikle bronş duvarlarının genişlemesini hızlandırır. Örselenmiş bronşlar ise mikroorganizmaların barınması, fazla sıvı ve salgıların birikmesi için en uygun yerlerdir. Sigara dumanı, bronş kanalının iç yüzeyini döşeyen hücrelerin, bronşlara giren yabancı maddeleri tutmakta görevli olan hareketli ve kirpiksi uzantıların etkinliğini azaltır ve bronş duvarındaki mukus bezlerinin büyümesine yol açar. Bütün bu koşullar bronşitin birincil nedenleridir; enfeksiyonlar ise ancak bu bozuklukların ikincil bir sonucu olabilir.

Kronik bronşit kendiliğinden yinelenen bir hastalıktır: Bu yinelenme çevriminde, akciğerlerdeki fiziksel bir rahatsızlık enfeksiyona ve iltihaplanmaya, iltihaplanma da bronş duvarlarında değişikliklere yol açar; bu değişiklikler yeni enfeksiyon olasılığını artırır; yeni enfeksiyonlar da gitgide ilerleyen doku yıkımıyla sonuçlanır. Mukus salgısının artması, kirpikçiklerin çalışamaz olması ve bronş duvarlarındaki düzensizlikler bir araya geldiğinde, balgam atılması iyice güçleşir, bronş duvarlarının koruyucu mekanizmaları etkisiz kalır ve duvarın iç katmanının yerini zamanla lifsi yapıda nedbe dokusu alır; bronş duvarlarındaki işlevsel hücrelerin bir kez yıkıma uğradıktan sonra kendini yenileyebildiği bugüne değin gözlenememiştir. Doku yıkımı çok ileri aşamaya varmadıkça normal göğüs röntgeniyle bronşlardaki tehlikeli değişiklikler görülmediğinden, erken evrelerde hastalığın tanısı oldukça güçtür.

Kronik bronşitin tipik belirtisi inatçı bir öksürük ve fazla miktarda balgam salgısıdır; iltihap ilerledikçe balgam daha koyu kıvamlı, irinli ve kanlı olmaya başlar. Başlangıçta yalnız kış aylarında hastayı rahatsız eden soluk darlığı zamanla yerleşip kronikleşir; akciğerlerdeki oksijen ve karbon dioksit alışverişi tehlikeye düşebilir. Hastalık yıllarca sabah öksürüğü ve sabah balgamı gibi hafif belirtilerle sürüp gitse bile, bronşlarda ağır yıkımlara, akciğerin özekdokusunun yavaş yavaş ölümüne ve akciğer amfizemine kadar varan ağır sonuçlara götürebileceğinden, çok dikkatle izlenmesi gerekir. Tedavi için, enfeksiyon antibiyotiklerle denetim altına alınır, salgılar drenle boşaltılır, hastaya sigarayı bırakması ve iş koşullarının bronşiti artırıcı etkenlerinden olabildiğince uzak durması öğütlenir.

bronşiyol, BRONŞÇUK olarak da bilinir, bronşların uzantısı olarak akciğerlerin içinde dağılan ve havayı akciğer dokusu ile hava keseciklerine (alveol) taşıyan ince borucukların ortak adı. Çapları yaklaşık 1 cm ile 1/2 mm arasında değişen bronşiyoller, hava keseciklerine ulaşıncaya değin en az 20 kez dallanır.

Bronşiyollerin her biri, bronşlardan ayrılır ayrılmaz bir akciğer lopçuğuna girer ve çapı gitgide küçülen alt dallara ayrılarak hava keseciklerine doğru uzanır. Bronşiyollerin dört bir yanı, hava keseciklerine destek olan yoğun bir esnek lif ağıyla çevrelenmiştir. Bu lifler, soluk alma sırasında bronşiyollerin genişlemesini sağlar. Bronşların duvarlarını koruyan kıkırdak levhaları ve mukus salgılayan bezler bronşiyol duvarla-

rında bulunmaz; buna karşılık, bronşiyol kanalını döşeyen kısa, sütunsu hücrelerden bazılarında, tıpkı bronşlarda olduğu gibi, yabancı maddelerin içeri girerek hava yollarını tıkamasını önleyen ince, kirpiksi uzantılar vardır. Kanalin dış yüzü, bronşiyollerin genişlemesine ve kasılmasına yardımcı olan kalın bir kas katmanıyla çevrilidir. Bronşiyollerin ucu, hava keseciklerinin oluşturduğu peteksi dokuya girerken yanlara doğru genişleyerek koni gibi açılır.

bronşiyolit, bronşların ince dalları olan bronşiyollerin genellikle virüs enfeksiyonu sonucunda iltihaplanması. Bronşiyolit en çok iki yaşına kadar olan çocuklarda görülür ve solunum yolları sinsityum virüsü ya da RSV adıyla bilinen bir virüsten ileri gelen akut bir hastalıktır; daha çok üst solunum yollarını tutan bu virüs doku kültüründe üretildiğinde, kültür ortamındaki hücrelerin birbiriyle kaynaşarak çok çekirdekli iri hücreler (sinsityum) oluşturmalarına yol açar. Burun ve boğazdaki RSV enfeksiyonu basit bir soğuk algınlığı ya da grip biçiminde gelişirken, yaşamın ilk iki yılında bu enfeksiyondan kaynaklanan bronşiyolit hem zatüreye hem astıma benzer belirtileriyle ölüme kadar götürebilen ağır bir hastalıktır; göğüs iyice şişer, solunum yolları tıkanır ve hasta çok güçlükle soluk alır. İki yaşından büyük çocukların ve yetişkinlerin genellikle RSV'ye bağışıklığı olduğundan, virüs kökenli akut bronşiyolit bu hastalarda klinik belirti vermeksizin kendiliğinden iyileşen hafif bir rahatsızlıktır. Yetişkinlerde görülen akut bronşiyolit daha çok bronşiyoller tahriş edici gazların, özellikle de azot oksitlerinin solunmasından kaynaklanır.

Bronte, İtalya'da Sicilya'nın doğu kesimindeki Catania ilinde kent. Etna Yanardağı'nın batı eteğinde ve Catania kentinin kuzeybatısında yer alır. Şamfıstığıyla ünlü bir tarım merkezidir. Kentte 17. yüzyıldan kalma bir kilise vardır. 1799'da I. Ferdinandonun ünlü İngiliz denizci Lord Nelson'a armağan ettiği Bronte Düküğü'nün merkezi, kentin yakınındaki Castello di Maniace'dedir. Nüfus (1981 tah.) belediye, 21.935.

Brontë, Anne, takma adı ACTON BELL (d. 17 Ocak 1820, Thornton, Yorkshire - ö. 28 Mayıs 1849, Scarborough, Yorkshire, İngil-

Anne Brontë, Charlotte Brontë'nin suluboya çalışması, 1834
Brontë Society

tere), İngiliz şair ve romancı. Romanları, kız kardeşleri Charlotte ve Emily Brontë'nin yapıtları kadar başarılı bulunmamıştır.

Patrick ve Maria Brontë'nin altı çocuğundan en küçüğü olan Anne, ailenin Haworth'daki evinde, daha çok ablası Charlotte tarafından eğitildi. 1839'da kısa bir

sure, ardından da dört yıl boyunca (1841-45) Yorkshire'a bağlı Boroughbridge yakınındaki Thorpe Green'de papaz ailesi Robinson'ların yanında mürebbiye olarak çalıştı. Alkol ve afyon bağımlısı olan kardeşi Patrick Branwell'in aynı evde öğretmenlik yapmak niyetiyle 1845'te yanına gelmesinden kısa bir süre sonra evine döndü.

1846'da Charlotte ve Emily ile birlikte yayımladığı *Poems by Currer, Ellis and Acton Bell*'de (Currer, Ellis ve Acton Bell'den Şiirler) 21 şırı yer aldı. İlk romanı *Agnes Grey* (Agnes Grey, 1970) Emily'nin *Wuthering Heights* (Rüzgârlı Bayır, 1985) adlı romanıyla birlikte 1847'de uç cilt olarak basıldı. Charlotte'un 1847'de yayımlanan ve çok tutulan *Jane Eyre* (Jane Eyre, 1945) romanıyla çağrışım uyandırdığı için büyük ilgi toplayan bu yapıtı, çok geçmeden ikinci romanı *The Tenant of Wildfell Hall* (1848; Şatodaki Kadın, 1968) izledi. Uç ciltten oluşan bu kitap da çok sattı. Aynı yılın sonuna doğru vereme yakalanan Anne ertesi yıl öldü.

Genellikle yumuşak ve dindar bir insan olarak tanımlanan Anne, yalın ve güzel dizelerinde düşünce ve duyguların ahlakı ve dinsel doğruların ışığında irdeler. Thorpe Green'deyken yazmaya başladığı sanılan *Agnes Grey*'de bir mürebbiyenin yaşamını duru ve biraz da mızahi bir üslupla anlatır. George Moore bu romandan "muslin bir giysi kadar sade ve güzel" biçiminde söz eder. *Şatodaki Kadın*'da genç bir adamın düşün ve yoz yaşamını acımasız bir tutumla sergiler ve bunun karşısına, Kalvenci kadercilik tersine, kurtuluş yolunun bütün insanlara açık olduğunu savunan Arminius'çu inancı çıkarır. Anne'in bu açıksozluluğu zamanında büyük tepkilere neden oldu. Charlotte romanın konusunu, kız kardeşinin kişiliğiyle bağdaşmaz ve hastalıklı olarak niteledi. Bununla birlikte Anne'in canlı yazış biçimi, konuyu yalnızca ahlakı bir yükümlülük değil, aynı zamanda sanatsal gelişimi için bir olanak saydığı izlenimini verir.

Brontë, Charlotte, takma adı CURRER BELL (d. 21 Nisan 1816, Thornton, Yorkshire - ö. 31 Mart 1855, Haworth, Yorkshire, İngiltere), İngiliz romancı. Doğal istekleri ile toplumsal konumu arasında bocalayan bir kadını güçlü bir üslupla anlatan en ünlü yapıtı *Jane Eyre* (1847; *Jane Eyre*, 1945, 1990) Victoria dönemi romanına yeni bir dürüstlük anlayışı kazandırmıştır.

Yaşamı. Charlotte'un babası Patrick Brontë, İrlandalı Anglikan bir din adamıydı. Çeşitli yerlerde görev yapuktan sonra, 1820'de karısı Maria Branwell Brontë ve altı çocuğuyla birlikte Yorkshire kırlarının ortasındaki Haworth'a taşındı. Çok geçmeden karısı ve en büyük iki kızı ölünce, geride kalan üç kız Charlotte, Emily ve Anne ile oğlu Patrick Branwell'e bakma görevini üstlenmek zorunda kaldı. Cornwall'dan ayrılmış Haworth'ta ailenin yanına yerleşen teyzeleri Elizabeth Branwell, çocukların yetiştirilmesine yardımcı oldu.

Charlotte ve Emily o sırada henüz hayatta olan ablalarıyla birlikte, 1824'te Lancashire'a bağlı Kirkby Lonsdale yakınlarındaki Cowan Bridge'de din görevlilerinin kızlarını eğiten bir okula girdiler. Burada okul ücreti düşük, yemekler kötü, disiplin katydı. Okulun Charlotte üzerinde bıraktığı olumsuz izlenim, uzun yıllar sonra *Jane Eyre*'de kızdigi tiplerle ortaya çıkacaktı.

1825'te eve dönen Charlotte ile Emily, sonraki beş yıl boyunca eğitimlerini ote-

ki kardeşleriyle birlikte sürdürdüler. Charlotte 1831'de Huddersfield yakınlarındaki Roe Head'de Bayan Wooler'in okuluna gönderildi. Burada bir yıl kaldı ve sağlam dostluklar kurdu. Arkadaşlarından Ellen Nussey ile yaşamının sonuna değin sürdürdüğü yazışmalar yaşamıyla ilgili pek çok bilginin kaynağı oldu. 1832'de kız kardeşlerine öğretmenlik yapmak üzere eve döndü de, 1835'te öğretmen olarak yeniden Roe Head'e gitti. Öğretmenlik, enerjisini yönelebileceği tek alandı. Ayrıca erkek kardeşi Branwell de sanat yaşamına başlamak üzere olduğundan aileye mali katkıda bulunmayı amaçlıyordu. Ama kaçınılmaz bazı sınırlamalar getiren bu meslek Charlotte'a uygun değildi. Sağlığının bozulması ve melankoliye düşmesi üzerine 1838 yazında görevinden ayrıldı.

1839'da iki ayrı din adamından gelen evlenme önerilerini geri çevirdi. Yeteneklerinden en iyi biçimde yararlanma tutkusu ve Branwell'in öğretim giderlerini karşılama zorunluluğu, bir süre Rawdon'daki Upperwood House'da Whites ailesinin yanında mürebbiye olarak çalışmasına yol açtı. Branwell'in edebiyat ve resim alanındaki yetenekleri, nitelikli klasik eğitimi ve toplum içinde sevilmesi, kendisine yönelik büyük umutlar doğmasına yol açmıştı. Ama temelde kararsız, iradesiz ve taşkın bir kişiliği olduğundan, durmadan iş değiştirdi ve sonunda alkol ve afyonun uyuşturucu etkisine sığındı.

Bu sırada Charlotte, kız kardeşleriyle birlikte, gerekli mali kaynağı teyzesinin karşılamayı üstlendiği bir okul açma işini tasarlamaya başladı. Charlotte ve Emily, Fransızcalarını ilerletmek ve Almanca öğrenmek üzere 1842'de Brüksel'deki bir yatılı okula gittiler. Her ikisinin de bu okulda gösterdiği yetenek, olağanüstü sezgili ve yetkin bir öğretmen olan Constantin Héger'nin dikkatini çekti. Héger, düşünce yapısıyla Charlotte'un o güne değin karşılaştığı en ilginç insandı. Gizli kalmış yeteneklerini sezip uyandıran da oydu. Héger'nin güçlü ve çekici kişiliği Charlotte'un hem mizah anlayışına, hem duygularına sesleniyordu. Héger'e masum ama ateşli bir duyguyla bağlanmıştı; Héger ise onun bu duygularını dizelemeye çalıştı. Değişik yorumlara açık olmakla birlikte, Brüksel deneyiminin Charlotte'un yaşamında bir dönüm noktası olduğu kesindir. Charlotte burada sağlam bir edebiyat öğrenimi görmekten dışında, içindeki cevherin farkına vardı ve romanlarında yararlanacağı malzemeyi topladı.

Charlotte 1844'te öteden beri tasarladığı okul açma girişimini gerçekleştirilmeye koyuldu. Ama uzak bir yer olan Haworth'a ilgi duyan tek öğrenci çıkmadı. 1845 güzünde Emily'nin yazdığı bazı şiirlerin rastlantıyla Charlotte'un eline geçmesinden sonra, üç kız kardeş şiirlerini *Poems by Currer, Ellis and Acton Bell* (1846; Currer, Ellis ve Acton Bell'den Şiirler) adıyla ortak bir kitapta yayımladılar. Takma ad kullanmalarının nedeni, eleştirmenlerin kadın yazarlara karşı önyargılı tutumundan kurtulmaktı. Giderlerini kendilerinin karşıladığı kitap, pek az eleştirmenin ilgisini çekti ve yalnız iki tane sattı. Gene de önlerinde bir yol açılmıştı ve Brontë kardeşler yazmış oldukları üç romanı yayımlatmaya giriştiler. *The Professor: A Tale* (1857; *İstirap Yılları*, 1958, 1972) romanını yayınevine kabul ettiremeyen Charlotte, yayınevi yetkililerinin daha hareketli ve heyecanlı iş ciltlik bir romanı yayımlama konusunda umut veremeleri üzerine 1846'da yazmaya başladığı *Jane*

Eyre: An Autobiography adlı romanını hemen tamamlayarak teslim etti. Kitap 1847'de yayımlandı ve kısa sürede, kız kardeşlerinin aynı yıl yayımladığı kitaplarından daha büyük bir başarı elde etti.

Bu başarıları bir dizi acı olay izledi. Eylülde Branwell, aralıkta Emily, Mayıs 1849'da ise Anne öldü. Charlotte *Shirley: A Tale* (1849; *Shirley*, 1955, 1972) adlı kitabını tek başına kaldığı evinde tamamladı. Sonra-

Charlotte Brontë, George Richmond'un tebeşir çalışması, 1850; Ulusal Portre Galerisi, Londra National Portrait Gallery, Londra

ki yıllarda yayımcısının konuğu olarak gittiği Londra'da Thackeray ve öteki yazarlarla tanıştı; portresi için George Richmond'a poz verdi. 1851'de yazar Harriet Martineau ile birlikte Göller Bölgesi'nde kaldı. İskoçya'ya giderek yazar Elizabeth Gaskell ile tanıştı. Sonradan ilkyaşamöyküsünü yazan Gaskell'i bir süre Haworth'ta ağırladı. *Villette* (Sevdiğim Adam: *Villette*, 1950) adlı romanı 1853'te yayımlandı. Ertesi yıl, babasının yanında görevli olan İrlandalı Arthur Bell Nicholls (1817-1906) ile evlendi. *Emma* romanına yeni başladığı sırada, hamileliğinde ortaya çıkan ağır bir hastalık yüzünden 1855'te öldü.

Değerlendirme. Charlotte'un ölümünden sonra yayımlanan ilk romanı *İstirap Yılları*, genç kızlık dönemindeki havailiklerine karşı duyduğu ağırbaşlı tepkiyi yansıtır. Brüksel'de bulunan bir İngiliz öğretmenin ağzından anlatılan roman, Charlotte'un bu kentteki deneyimlerine dayanır. Charlotte, kardeşi Emily'nin yaptığı *Wuthering Heights*'ı (*Rüzgârlı Bayır*, 1985) okuduktan sonra daha da pekişen doğal yeteneğinin itisiyle, duyguları üzerindeki denetimini bir ölçüde yumuşatma yoluna gitmiştir. Bu nedenle *Jane Eyre*'de kuru ve doğrudan bir anlatım ve yergici bir yaklaşım sürmekle birlikte, daha ateşli bir hava görülür. Bu romanın başarısı, düşünen, duyan, şiddetle aşk özlemi çeken, ama onuruna ve ahlaki değerlere uyararak aşkından vazgeçme güçlüğünü gösteren bir kadının kişiliğini tutkulu bir biçimde yansıtmada yatar. Bir mürebbiyenin, hayata küsmüş ev sahibine duyduğu aşkı anlatan öyküde yer yer melodramatik naiflikler göze çarpar. Charlotte'un abartılı ve güzel sözlerle dolu pasajları, günümüz beğenisine pek seslenmemekle birlikte, okuyucunun ilgisini çekmeyi başarır. *Jane Eyre*, çocukluk yıllarındaki okul yaşantısına ilişkin izlenimler dışında, gerçek bir otobiyografi niteliği taşımaz. Kişisel gözlemler çok farklı kaynaklardan gelen esinlerle iç içe geçmiştir. Örneğin Cinderella temasının Samuel Richardson'ın *Pamela* adlı romanından alındığı söylenebilir. Romanda davranışların temelindeki güdüler özenle işle-

nir. Gateshead Hall'a dönüş gibi olaylı bölümler, Jane'in kişiliğini sergilemenin yanı sıra aşk, bağımsızlık ve bağılayıcılıktan oluşan üçlü ahlaki temanın işlenmesi açısından gerekli ortamı oluşturur.

Charlotte, *Shirley*'de "gerçek, soğukkanlı ve sağlam" bir anlatıma ulaşmak için melodram öğelerinden ve rastlantılardan kaçınarak daha geniş bir bakış açısını benimser. Maria Edgeworth ile Sir Walter Scott ulusal romancılar olarak bir yana bırakılırsa, *Shirley* İngiliz edebiyatında aslına uygun olarak yansıtılmış yerel öğelerle dolu ilk bölgesel romandır. Yorkshire'lı tipler, kilise, babasının gençlik yıllarında makineleri kıran dokuma işçileri, nefret duygusunu da içeren güçlü bir feminizm bu yerel öğeleri oluşturur.

Villette'de Brüksel ortamına ve *Shirley*'de olmayan birinci şahıs anlatımına bir dönüş görülür. Bu romandaki karakterler ve olaylar, büyük ölçüde Brüksel'deki yatılı okuldaki insanlar ve yaşam üzerine çeşitlemelerdir. Charlotte bu arka plandan hareket ederek, aşkta mutluluğa ulaşan kadın ile arzuladığı nesneden yoksun kalmış ateşli bir kalbi karşı karşıya getirir.

Charlotte'un romanları, yıllarca aşlamaz olarak nitelenen *Rüzgârlı Bayır*'dan daha çabuk ve dolaysız bir etki göstermiştir. Charlotte'un romantizm ile yergici gerçekçiliği kaynaştırması, kendisinden önce bir yüzyıldır hemen bütün kadın yazarların benimsediği bir tarz olmakla birlikte, bazı yenilikler de getirmiştir. Bunlar, öykünün, bir kadın ya da çocuk duyarlığıyla sunulması (sonradan Dickens da bu yolu izlemiştir), romantik şiirselliği romana da sokan lirizm ve aşk olgusunun bir kadının konumu açısından sergilenmesidir. Charlotte, kadın gözüyle aşkı anlatmakla farkında olmadan Victoria döneminin değer yargılarını sarsmada önemli bir rol oynamıştır. Charlotte'un kişiliğinin iki yönü hiçbir zaman tam uyum içine giremediğinden, yapıtlarında Virginia Woolf'un "düzlemlerin çekişmesi" diye tanımladığı durum ortaya çıkar. Charlotte'un ustalığı, kendisini anlattığı öyküye yoğun biçimde kaptırması ve aynı duyguyu okuyucusuna aktarmasında yatar.

E. C. Gaskell'in kaleme aldığı ve Charlotte'un yaşamına ilişkin temel kaynak sayılan *The Life of Charlotte Brontë* (1857, 2 cilt; Charlotte Brontë'nin Yaşamı) sonraki yıllarda çeşitli baskılar yapılmış ve yeni bulunan malzemelerle genişletilmiştir.

Brontë, Emily (Jane), takma adı ELLIS BELL. (d. 30 Temmuz 1818, Thornton, Yorkshire - ö. 19 Aralık 1848, Haworth, Yorkshire, İngiltere), İngiliz roman yazarı ve şair. *Wuthering Heights* (1847; *Ölmiyen Aşk*, 1942/*Rüzgârlı Tepe*, 1963/*Uğultulu Tepeler*, 1967/*Rüzgârlı Bayır*, 1985) adlı tek romanıyla ünlüdür. Yorkshire kırlarında geçen roman, tutku ve nefreti geniş bir hayal gücüyle anlatır. Brontë kardeşlerin belki de en önemlisi olmasına karşın, sessiz ve içine kapanık kişiliği ve geride önemli bir yazışma bırakmaması yüzünden Emily'nin yaşamına ilişkin bilgiler çok kısıtlıdır. Tek romanı, ruhsal yaşamının gizlerini aydınlatmak yerine daha da karanlıkta bırakır.

Yaşamı. İrlandalı bir din adamı olan babası Patrick Brontë ve annesi Maria Branwell, beş kız ve bir erkek çocuklarıyla birlikte 1820'de Yorkshire kırlarındaki Haworth'a yerleşti. 1821'de annelerinin ölümünden sonra yalnız kalan çocuklar, kendilerini okuyup yazmaya verdi. Maria, Elizabeth, Charlotte ve Emily, Lancashire'a bağlı Cowan Bridge'de din görevlilerinin kızlarına eğitim veren bir okulda bir yıl kadar okudu. İki ablalarının veremden ölmesinden sonra Charlotte, Emily, Anne ve Patrick Branwell

evde özel ders almaya başladı. Charlotte 1835'te Roe Head'de Bayan Wooler'in okulunda bir öğretmenlik bulduğunda, Emily de öğrenci olarak onunla birlikte gitti. Ama ev özeleminde dayanmadığından ancak üç ay kalabildi. 1838'de Halifax yakınlarındaki Law Hill'de Bayan Patchett'in okulunda öğretmen olarak yorucu bir altı ay geçirdikten sonra görevinden ayrıldı.

Aileyi bir arada tutmak amacıyla Haworth'da bir kızlar okulu açma tasarısını

Emily Brontë, Branwell Brontë'nin yağlıboya çalışması, 1833; Ulusal Portre Galerisi, Londra National Portrait Gallery, Londra

ortaya atan Charlotte, yabancı dil ve okul yönetimi konularında eğitim görmek üzere 1842'de Emily ile birlikte Brüksel'e gitti. Ablası Charlotte'un dingin ve oturmuş yaradılışına karşılık tutkulu doğasıyla kolayca dikkat çeken Emily, ev özelemi ve keşengeliği sürmesine karşın, yetenekleriyle çevresinin ilgisini topladı. Ama teyzesi ölünce sürekli kalmak üzere Haworth'a döndü.

1845'te Charlotte bir rastlantı sonucu Emily'nin yazdığı bazı şiirleri buldu. Böylece üç kız kardeşin de şiir yazdığı ortaya çıktı. Bir yıl sonra *Poems by Currer, Ellis and Acton Bell* (Currer, Ellis ve Acton Bell'den Şiirler) adıyla ortak bir şiir kitabı yayımladılar. Kitaptaki takma adların baş harfleri üç kız kardeşin adlarının baş harfleriydi. Kitapta Emily'nin de 21 şiiri yer alıyordu. Daha sonraları eleştirmenler, yalnız Emily'nin yazdıklarının gerçek anlamda bir şiirsel dehayı açığa vurduğu noktasında birleşmişler. Bu girişim kız kardeşlere toplam 50 sterline mal olurken, kitap ancak iki tane satabildi.

1847'de Londra'da bir yayımcı Emily'nin *Rüzgârlı Bayır*'ı ile Anne'in *Agnes Grey* (Agnes Grey, 1970) romanlarını birlikte basmayı kabul etti. Ama üç ciltlik bu kitap, üçüncü kız kardeşinin kısa sürede büyük başarı kazanan *Jane Eyre*'i (Jane Eyre, 1945) yayımlamasından sonra piyasaya çıktı. *Rüzgârlı Bayır* 1847'de ilk kez yayımlandığında olumlu eleştiri almadı. Eleştirmenler kitabı çok yabani, asırı kaba, kurgu açısından da hantal buldular. Yapıt çok sonraları İngiliz dilinde yazılmış en iyi romanlardan biri olarak nitelenecekti.

Emily, romanının yayımlanmasından bir yıl sonra veremden öldü.

Değerlendirme. Emily Brontë'nin *Rüzgârlı Bayır* üzerindeki çalışmalarını tarihlendirmek olanaksızdır. Ama yoğun ve geniş bir hayal gücü gerektiren bu roman için uzun zaman harcadığı söylenebilir. Yapıt kendi döneminin öteki romanlarından, dramatik ve şiirsel anlatımı, yorumdan ka-

çınması ve alışılmışın dışındaki yapısıyla ayrılır. Romandaki gözlemcinin geriye dönüşlerle örülü anlatımının içinde yer yer kısa anlatılara başvurulur ve kimsesiz Heathcliff'in 18. yüzyıl sonlarında Yorkshire'nin uzak bir köşesinde yaşayan Earnshaw ve Linton aileleri üzerindeki etkisi sergilenir. Heathcliff, kendisi gibi fırtınalı bir yaradılış taşıyan Cathy Earnshaw'a aşık olur. Ama duygularıyla oynanması ve Cathy'nin soylu ve varlıklı Edgar Linton'la evlenmesi üzerine her iki aileden de öç almak ister. Heathcliff'in öç planları, söz konusu ailelerin ikinci kuşaklarına değin uzanır. Cathy'nin çocuk doğururken ölmesi, Heathcliff'in Cathy'ye yönelik aşk-nefret karışımı duygulardan kurtulmasına yetmez. Zihnini kemiren saplantı, yaşamının sonuna değin sürer. Ancak Earnshaw ve Linton ailelerinin hayatta kalan iki mirasçısının evlenmesi ile huzura kavuşur.

Emily'nin de kız kardeşleri gibi kuru bir mizah anlayışı, Charlotte gibi çarpıcı bir hayal gücü vardı, ama kendi yaşamındaki olayları hiç kullanmaması ve evde kalmış bir kızı ya da bir mürebbiyeyi roman malzemesi yapmaması açısından onlardan ayrılır. Charlotte ve Anne gibi o da sınırlı bir çerçevede içinde az sayıda karakter üzerinde çalışır. Ama romanın anlatısını, aşk ve nefret gibi temel ve derin duygular üzerine kurar. Bu kurgu öğeleri, mantıksal biçimde ve aşırılığa kaçmadan kendi yollarını açar. Burada Charlotte'un yararlandığı türden rastlantılara yer verilmez, yüklü romantik benzetmelere ya da retorik gerek duyulmaz, konu için gerekli olmadığı sürece parlak diyaloglara başvurulmaz. Kitabın kasvetli havası ile katı ve acımasız karakterleri, 19. yüzyıldaki kimi anlayışlara ters düşmüştür. Romanda bulunduğu öne sürülen erkeksi hava, Emily'nin erkek kardeşi Branwell'in ölümünden çok sonra, onun arkadaşlarının anılarına dayanarak ortaya atılan bir iddiaya kanıt olarak kullanılmıştır. İddiaya göre, *Rüzgârlı Bayır* tümüyle ya da bir bölümüyle Branwell tarafından yazılmıştır. Bu iddianın yol açtığı bazı soru işaretleri giderilememişse de, ortaya atılan kanıtlardan hiçbirini, romanı Emily'nin yazdığını belirten Charlotte'un açıklaması karşısında önemli bir ağırlık oluşturmamaktadır.

Brontosaurus bak. Apatosaurus

Brontotherium, Kuzey Amerika'daki erken Oligosen Bölüm (y. 38-26 milyon yıl önce) çökellerinde fosilleri bulunan, soyu tükenmiş, iri, toynaklı ve otçul memeli cinsi. *Brontotherium*, atlarla ortak atalardan gelen iri tektotaynahlardan oluştuğu *Titanotheridae* familyasındandır. Hatta *Titanotheridae* üyeleri, atın bilinen ilk atası *Hyracotherium*'dan da türemiş olabilir. Omuz yüksekliği en az 2,5 m olan *Brontotherium*'un büyük ve uzun bir kafatası, buna karşılık küçük bir beyni vardır ve zekâsının pek gelişmemiş olduğu sanılır. Kafatasının önünde, aynı kökten çıkan, ama uçlara

Brontotherium'un insan eliyle düzenlenmiş iskeleti
American Museum of Natural History New York

doğru birbirinden ayrılan bir çift büyük boynuz bulunur. Dişleri iri ama basit yapılı olan *Brontotherium*'un yalnızca yumuşak bitkilerle beslenebildiği, otlaqlar genişledikçe çöğalen sert otları ve taneli bitkileri çiğnemeye diş yapısı elverişli olmadığı için soyunun tükendiği sanılmaktadır.

Bronx, New York kentini oluşturan beş *borough*'dan(*) biri. New York eyaletinin güneydoğusunda yer alır. 1912'de oluşturulan Bronx iliyle (*county*) aynı alanı kaplar (106 km²). Manhattan'dan Harlem Irmağı ile ayrılır. Kuzeyde Westchester ili, batıda Hudson Irmağı, güneyde East River ve doğuda Long Island Boğazıyla çevrilidir. New York kentinin anakara kesimindeki tek *borough* olan Bronx, Manhattan'a 10'u aşkın köprü ve demiryolu tüneliyle, Queens'e de Triborough, Bronx-Whitestone ve Throgs Neck köprüleriyle bağlanır. Yerlilerin Keskeskeck dedikleri bu yöreyi 1639'da Hollanda Batı Hindistan Kumpanyası satın aldı. Jonas Bronck adında bir İskaandinav- yalının 1641'de 200 hektarlık bir toprak satın almasından kısa bir süre sonra, dinsel ayrılıklar ve New Englandlı göçmenler buraya yerleşerek Felemenk topraklarına el koymaya başladılar. Sonraları Westchester iline bağlanan Bronx, 1898'de New York kentine katıldı.

Daha çok bir konut alanı olmasına karşın, 130 km uzunluğundaki kıyısı deniz taşımacılığı, depolama ve sanayi (dokuma, gıda, makine ve kâğıt ürünleri) için kullanılır. Eğitim kuruluşları arasında Fordham Üniversitesi (1841), Manhattan College (1853), New York Kenti Üniversitesi (CUNY) ile New York Üniversitesi'nin bazı bölümleri (1831) ve Yeshiva Üniversitesi'ne bağlı Albert Einstein Tip Okulu sayılabilir. Bronx Parkı, New York Hayvanat Bahçesi, Yankee Stadyumu (New York Yankees beyzbol takımının sahası) ve Edgar Allan Poe'nun "Ulalume" ve "Annabel Lee" şiirlerini yazdığı ev de buradadır. Nüfus (1990) 1.203.789.

Bronx Hayvanat Bahçesi, tam adı NEW YORK ZOOLOGICAL PARK. New York kentinde, barındırdığı türler açısından dünyanın en zengin hayvanat bahçelerinden biri. 1899'da New York kentindeki Bronx'un kuzeydoğu kesiminde 98 hektarlık arazide açıldı. Büyük hayvan sürüleri için çitlerle çevrili birçok geniş bölümü vardı. Père David geyiği, Avrasya bizonu ve okapi gibi soyu tükenmekte olan türlerin korunması, günümüzde de hayvanat bahçesinin başta gelen amaçlarındandır.

1941'de Bronx Hayvanat Bahçesi'nde hendekle çevrili 1,6 hektarlık bir arazide kurulan Afrika Ovaları bölümünde büyük hayvan grupları için doğal çevrelerini andıran bir ortam hazırlandı. 1960'larda gerçekleştirilen kapsamlı bir yenileme projesiyle hayvanlar için daha doğal bir yaşam ortamı sağlandı. Gececil hayvanların barındığı Karanlık Dünya adı verilen özel yapı, dünya hayvanat bahçelerinde bu amaçla düzenlenen ilk büyük bölümdür. 1972'de açılan Kuşlar Dünyası, içinde kuşların serbestçe uçabildikleri çok büyük, ağaçlık ama kapalı bir mekândır. Ender Hayvanlar Alanı yeni açılan bölümlerdendir. Burada soyu hemen hemen tükenmiş türler doğal ortamlarında korunmaktadır. Tümüyle yeniden düzenlenen Çocuklar İçin Hayvanat Bahçesi ve 16 hektarlık bir arazide Asya memelileri ile kuşlarının coğrafi bölgelerine göre ayrı kapalı bölümlerde bir araya getirildiği Yabani Asya da yeni açılan bölümlerden-

dir. Yabanıl Asya bölümü 3 km'lik tek raylı bir sistemle gezilebilmektedir.

Bronx Hayvanat Bahçesi hem kendi içinde, hem de dünyanın çeşitli yörelerinde yapılan pek çok araştırmayı destekler. Ayrıca Georgia eyaletine bağlı St. Catherine Adasındaki Yabanıl Yaşamı Koruma Merkezi de buraya bağlıdır. Araştırma bulguları hayvanat bahçesinin dergisi *Animal Kingdom* (Hayvanlar Alemi) ile çeşitli teknik dergilerde yayımlanır. New York Zooloji Derneği'nce yönetilen hayvanat bahçesinin giderleri bu kurum ve New York kentince karşılanır. Hayvanat bahçesinde 600 kadar türden 3.200 dolayında örnek vardır.

bronz bak. tunç

Bronz Çağı bak. Tunç Çağı

Bronzino, II, asıl adı AGNOLO ya da AGNIOLO DI COSIMO (d. 17 Kasım 1503, Monticelli, Milano Dükluğu - ö. 23 Kasım 1572, Floransa), Floransalı ressam ve şair. Karmaşık alegorik yapıtları üst düzeyde

"Genç bir Adamın Portresi" (olasılıkla Urbino dükü II. Guidobaldo), II Bronzino'nun yağlıboya çalışması; Metropolitan Sanat Müzesi, New York
Metropolitan Museum of Art, New York
1929, the H.O. Havemeyer Collection

gelişmiş bir maniyerizmin önde gelen örnekleridir. Özellikle portreleri, 16. yüzyıl Medici düklerinin yücelttiği saray çevresini yansıtan klasik yapıtlardır. Bu resimler bir yüzyıl boyunca Avrupa saray portrelerinin gelişimini etkilemiştir.

Önceleri Jacopo da Pontormo'nun, erken maniyerizmin habercisi olan çizgi dışı anlatımcı tavrından etkilenen Bronzino, sonradan bir ölçüde Michelangelo'nun bir ölçüde de Raffaello'nun son dönem yapıtlarının izlerini taşıyan kendine özgü parlak ve özenli bir üslup yarattı. "Toledolu Eleanor ve Oğlu Giovanni'nin Portresi" (Uffizi Galerisi, Floransa) gibi portreleri maniyerist portreciliğin üstün örnekleridir. Bunlar katı, donuk, ölçülü ve tarafsız olmakla birlikte, inceliği ve bezemesel nitelikleriyle oldukça çekici resimlerdir. Bronzino, "Lüksün Alegorisi" ya da "Venüs, Cupid, Ahmaklık ve Zaman" (y. 1546, Ulusal Galerisi, Londra) gibi üstün nitelikte dinsel ve alegorik yapıtlar da üretti. Bu yapıtlar Bronzino'nun karmaşık simgeciliğe, tasarlanmış pozlara ve parlak renklere olan düşkünlüğünü açıkça ortaya koyan örneklerdir.

bronzit, ortopiroksen dizide yer alan silikat minerali. Ayrıca bak. ortopiroksen.

Brook, Peter (Stephen Paul) (d. 21 Mart 1925, Londra), İngiliz tiyatro yönetmeni. Shakespeare oyunlarının yanı sıra başka tiyatro yazarlarından gerçekleştirdiği cesur sahnelemelerle *avant-garde* tiyatroların gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur.

Genç yaşta önde gelen İngiliz yönetmenleri arasına girdi. Jean Cocteau ve Jean-Paul Sartre'in oyunlarını İngiltere'de tanıttı. 1947-50 arasında Covent Garden'daki Kraliyet Operası'nı yönettikten sonra yeniden tiyatroya döndü. 1950'lerde ve 1960'ların başında Shakespeare'in *Measure for Measure* (Kısasa Kısas), *Titus Andronicus*, *The Winter's Tale* (Kış Masalı) ve *King Lear* (Kral Lear) gibi oyunlarını yönetti. Antonin Artaud'nun geliştirdiği vahşet tiyatrosundan(*) etkilendi. Jean Genet'in *Les paravents* (Paravanlar) adlı oyunundan sonra 1964'te, alışılmamış üslubu ve sahnelenilişle tiyatro dünyasını altüst eden ve kendisine uluslararası düzeyde ün kazandıran, Peter Weiss'in *Marat/Sade*'ni (*Marat-Sade*) sahneye koydu. 1968'de Seneca'nın *Oedipus*'unu sahneledi ve tiyatro üzerine düşüncelerini topladığı *The Empty Space* (Boş Mekân) adlı kitabını yayımladı. Bir oyunun asıl yaratıcısının yönetmen olduğuna inanan Brook, deneyisel çalışmalarıyla tanınan Polonyalı yönetmen Jerzy Grotowski ve Living Theatre'in(*) kurucusu ABD'li yönetmen Julian Beck'in savunduğu bazı yenilikçi teknikleri benimsedi. Daha sonraki önemli oyunlarından bazıları, Paris'te sahnelediği *Timon of Athens* (1974; *Atinalı Timon*) ve *Ubu roi* (1977; *Kral Übü*) ile *Antony and Cleopatra*'yı (1979; *Antonyus ve Kleopatra*). Brook 1962'de Kraliyet Shakespeare Topluluğu'nda yapımcılık ve yönetmenlik yapmaya başladı, 1971'den sonra da, aynı zamanda kurucusu olduğu Paris'teki Uluslararası Tiyatro Araştırmaları Merkezi'nde çalışmalarda bulundu.

Brook, tiyatro çalışmaları kadar önemli olmasa da, sinema alanında da ürünler vermiş, *Moderato Cantabile* (1960) ve *Lord of the Flies* (1963; *Sineklerin Tanrısı*) gibi edebiyat uyarlamaları gerçekleştirmiş, başarılı oyunlarından perdeye aktardığı *Marat/Sade* (1966) ve *King Lear* (1970) gibi filmleriyle dikkatleri çekmiştir.

Brook Adası (Büyük Okyanus) bak. Jarvis Adası

Brook Çiftliği, resmî adı BROOK ÇİFTLİĞİ TARIM VE EĞİTİM ENSTİTÜSÜ, ABD'de kısa sürmüş ütöpik bir komünal yaşam deneyimi (1841-47). Massachusetts eyaletinde, Boston yakınlarındaki West Roxbury'de kurulmuştu. Çiftliği örgütleyen ve yönetimi üstlenen, George Ripley adında eski bir Üniteryen rahipti. Aylık edebiyat dergisi *The Dial*'ın yayın yönetmeni olan Ripley, Boston çevresindeki aydınları bir araya getiren Transandantal Kulüp'e öncülük etmişti. Geniş kültürel birikimi ve akademik deneyimi olan karısı Sophia Dana Ripley'nin de büyük yardımını gördü.

Kuruluş anlaşmasına göre, Brook Çiftliği'nin amacı, düşünürler ile emekçileri bir araya getirmek, en geniş düşünce özgürlüğünü sağlamak ve özgürlük yanlısı, aydın kişilerden oluşan bir toplumun temelini atmak; bu bireyler, ilişkileriyle, rekabetçi kurumların baskısı altında sürdürülen bir yaşam yerine, daha sağlıklı ve yalın bir yaşamın egemen olmasını sağlayacaktı.

Masraflar hisse senedi satışıyla karşılandı; her hisse sahibi doğrudan enstitünün üyesi oluyor, enstitü de bir yönetim kurulunca yönetiliyordu. Kâr elde edilirse, toplam çalışılan gün sayısına bölünüyor ve herkes bir günlük emeği karşılığında bir paya hak kazanıyordu. İlk hisse sahipleri arasında, tarım işlerinden sorumlu yöneticiler olarak birlikte çalışan Charles A. Dana ve Nathaniel Hawthorne da vardı. Ralph Waldo Emerson, Bronson Alcott, Margaret Fuller, Elizabeth Peabody, Theodore Parker ve Orestes A. Brownson da çiftliğe ilgi gösterdi.

Sayı 70-80 arasında değişen üyeler arasında öğretmenlerin çoğunluğu oluşturmalarına karşın, Brook Çiftliği, aydınlardan olduğu kadar çiftçiler ve zanaatçılardan da ilgi gördü. Kadınlarla erkeklerle, fiziksel ya da zihinsel emekleri karşılığında günde 1 dolar ödeniyor, bütün üyelere ve ailelerine maliyet fiyatına yatacak yer, giyim ve yiyecek sağlanıyordu. Komün, dört yıl boyunca, toplumsal ve siyasal sorunlara yönelik bir haftalık dergi de yayımladı. *The Harbinger* adındaki dergiye, James Russell Lowell, John Greenleaf Whittier ve Horace Greeley de arasında katkıda bulundu.

Brook Çiftliği özellikle, "eğiticiler ile öğrenciler arasındaki ilişkilerde tam özgürlük" sağlamayı amaçlayan okulunun çağdaş eğitim kuramıyla tanındı. Bu kusursuz okuldaki disiplin cezaya dayanmıyor, öğrenciye kişisel sorumluluk duygusu ve düşünsel uğraşlara karşı ilgi aşılamayı amaçlıyordu. Ders saatleri önceden saptanmıyor ve her öğrencinin günde belli bir zamanını el emeğine ayırması isteniyordu. Bir anaokulu, bir ilkokul ve yükseköğrenime hazırlık için altı yıllık bir eğitim programı vardı. Komünal yaşamın getirdiği bazı olumsuzluklar da görülüyordu; örneğin Hawthorne, burada yazamadığını görüp altı ay sonra ayrıldı. Gene de bir süre kurucuların amacının gerçekleştiği düşünülür. Fransız sosyalisti Charles Fourier'nin geliştirdiği *phalange* sisteminin bazı yanlarını benimsediği için 1844'ten sonra "Phalanx" adıyla anılan çiftlik ün içi içinde dört evin, atölyelerin ve yatakhanelerin eklenmesiyle genişlemişti. Toplanan bütün sermaye, komünün merkezi olarak kullanılacak büyük bir binanın yapımına aktarıldı. Ama, tamamlanışı kutlandığı sırada bina tümüyle yandı. Topluluk bir süre daha ayakta kalmaya çalıştıysa da, girişim zamanla zayıfladı. Arazi ve binalar 1849'da satıldı. Ripley, 1880'de ölene değin, Horace Greeley'nin sahibi olduğu *New York Tribune*'de edebiyat eleştirmenliği yaptı.

Brook Çiftliği, 19. yüzyılın ilk yarısında ABD'de sıkça görülen komünal yaşam deneyimlerinden biriydi. Edebiyat alanında tanınmış kişilerin ve aydınların katılımı, benzer girişimlerden daha çok tanınmasını ve ABD'nin toplumsal tarihinde önemli bir yer edinmesini sağladı. Hawthorne'un *Blihe-dale Romance* (1852) adlı romanı Brook Çiftliği'ndeki yaşamı konu alır.

Brooke RACALARI, Borneo Adasında, bugün Malezya'nın bir eyaleti olan Sarawak'ı bir yüzyıl boyunca yöneten İngiliz race hanedanı (1841-1946).

Racaların ilki olan Sir James Brooke (d. 29 Nisan 1803, Benares yakınlarında Secrore, Hindistan - ö. 11 Haziran 1868, Burrator, Devon, İngiltere), İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası'nda askeri bir görev almış ve 1825'te, I. İngiliz-Birmanya Savaşı'na katılmıştı. Doğu Hint Adalarına ilk kez 1834'te, başarısızlıkla sonuçlanan bir ticaret gezisi sırasında geldi. Doğudaki Avrupa yerleşimini genişletmek amacıyla, babasından kalan servette zırlı bir uskuna satın alıp donattı ve 1838'de yeniden Doğu Hint Adalarına yelken açtı. Yirmi yıl önce Sir Stanford Raffles'in kurmuş olduğu Singapur'a vardığında, Brunei Sultanlığı'nın başveziri Pengiran Muda Hassim'in, Brunei'nin denetimi altında görülen Sarawak'ta ayaklanan İban (Deniz Dayakları) kabileleriyle savaşmakta olduğunu öğrendi. Ayaklanma, Brooke'un yardımıyla bastırıldı ve hizmetlerinin karşılığında 1841'de kendisine Sarawak racası unvanı verildi. Bu unvan 1846'da Brunei sultanınca da onaylanarak, Brooke hanedanının sürekliliği güvenceye alındı.

Sonraki 17 yıl boyunca Brooke ve İngiliz yardımçıları Sarawak'ın iç kesimlerine seferler yaparak, oldukça yaygın olan kafatası avcılığını bir ölçüde önlediler ve sağlam bir yönetim kurdular. 1848'de "sir" unvanı alan Brooke, Sarawak'ın yönetimini yegenlerinden birine bırakarak 1868'de İngiltere'ye döndü. 1868'de ölümü üzerine yerine yegeni Charles Anthony geçti.

Sir Charles Anthony Johnson (d. 3 Haziran 1829, Berrow, Somerset - ö. 17 Mayıs 1917, Cirencester, Gloucestershire, İngiltere), Brooke soyadını alarak ikinci raca oldu. Charles Brooke yönetimi, halkın çıkarlarını gözetken bir otokrasi olarak tanımlanmıştır. Charles, yaşamının büyük bölümünü İbanların arasında geçirdi; onların dilini öğrendi ve inançları ile törelerine saygı gösterdi. Irmağın aşağı kesiminde yaşayan Malay kabile şeflerinden yönetici, yöredeki egemen yerli grup olan İbanlardan ise asker olarak yararlandı ve Çinli çiftçilerin bölgeye göçünü özendirdi. Bu dönemde, yörede halk Batı türü kalkınmanın getirdiği yararlılardan da, güçlüklerden de uzak tutularak, toplumsal ve ekonomik değişimler sınırlandı. 1888'de "sir" unvanı alan Charles Brooke'ın ölümünden sonra yerine en büyük oğlu Charles Vyner geçti.

1897'den başlayarak Sarawak yönetiminde görev almış olan Sir Charles Vyner de Windt Brooke (d. 26 Eylül 1874, Londra - ö. 9 Mayıs 1963, Londra), 1917-46 arasında üçüncü ve son "beyaz raca" olarak hüküm sürdü. I. Dünya Savaşı'ndan sonra, kauçuk ve petrol üretimi, Sarawak'ın öteki ülkelerle ticari ilişkiler kurmasına yol açtı. Başka etkenlerin de katkısıyla devlet kurumlarının aşamalı olarak modernleştirilmesi yoluna gidildi. Kamu hizmetleri geliştirildi; 1924'te, İngiliz Hindistanı örnek alınarak oluşturulan ceza yasası uygulamaya kondu ve eğitim olanakları yaygınlaştırıldı. 1927'de "sir" unvanı alan Charles Vyner, Brooke yönetiminin 100. yıldönümü olan Eylül 1941'de Sarawak'ta özerk yönetimin kurulmasını öngören anayasayı ilan etti. Ama kısa süre sonra ülke Japonların eline geçti. II. Dünya Savaşı sona erince Vyner Brooke Sarawak'ın Büyük Britanya'ya devredilmesi gerektiğine karar verdi ve aile arasında şiddetli bir anlaşmazlıktan sonra, 1 Temmuz 1946'da Brooke yönetimini resmen sona erdirdi.

Brooke, Edward (d. 26 Ekim 1919, Washington), ABD'li hukukçu ve seçimle gelmiş ilk Siyah senatör.

Howard Üniversitesi'nden (Washington, D. C.) 1941'de mezun olan Brooke, II. Dünya Savaşı'na piyade subayı olarak katıldı. Terhis olduktan sonra Boston Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü ve üniversitenin hukuk dergisinin yayın yönetmenliğini yaptı.

Brooke, 1948'de Boston'da başladığı avukatlık mesleğinde büyük başarıya ulaştı. 1950 ve 1952'de Massachusetts eyalet meclisine seçilme çabaları sonuçsuz kaldı. 1960'ta Massachusetts eyalet yürütme organına seçilme girişimi de başarısızlıkla sonuçlandı. 1961-62'de kentteki siyasal yolsuzluklara ilişkin kanıtları araştıran Boston Maliye Komisyonu'na başkanlık yaptı.

Bir Cumhuriyetçi olan Brooke, 1962'de Massachusetts eyalet başsavcısı seçildi. Resmi işlemlerdeki yolsuzlukların üzerine gitmedeki kararlılığından dolayı, Demokratların seçimi kazandığı 1964'te büyük bir oy farkıyla yeniden aynı göreve seçildi.

Brooke 1966'da girdiği Senato seçimini yarım milyona yakın oy farkıyla kazandı. Medeni hakların ılımlı bir savunucusu ve partisinin ilerici kanadının önderlerinden biri olarak ünlendi. 1972'de başkanlık seçi-

minde Demokrat aday George McGovern'i destekleyen Massachusetts eyaletinden Senato'ya ezici bir farkla yeniden seçilmeyi başardı.

1978'de, boşanma ve mali yolsuzluk suçlamaları gibi kişisel sorunlar nedeniyle üçüncü dönem seçilme şansını yitirdi. 1979'da Düşük Gelirli Ulusal Birliği'nin başkanı oldu.

Brooke, Henry (d. y. 1703, Cavan ili - ö. 10 Ekim 1783, Dublin, İrlanda), İrlandalı romancı ve oyun yazarı. En tanın-

Henry Brooke, C. Pye'in bir oymabaskısı
British Museum, fotoğraf J. R. Freeman & Co. Ltd.

mış romanı *The Fool of Quality* ile (Kaliteli Budala), karakterlerin çevrelerinde olup biten olaylara abartılı duygusal tepkiler gösterdiği duygusal roman(*) türünün İngiliz edebiyatındaki en önemli örneklerinden birini vermiştir.

Dublin'deki Trinity College'da okuduktan sonra hukuk öğrenimi görmek için 1724'te Londra'ya gitti. Orada Alexander Pope ile dostluk kurdu. Daha önce de İrlanda'da Jonathan Swift ile tanışmıştı. 1739'da ünlü oyunu *Gustavus Vasa, the Deliverer of His Country*'yi (Ülkesinin Kurtarıcısı Gustavus Vasa) yazdı. Ama Başbakan Sir Robert Walpole'un kötü adam rolünde gösterildiği gerekçeyle oyunun sahnelenmesi yasaklandı. Brooke İrlanda'ya dönünce oyun orada yayımlandı ve Dublin'de *The Patriot* (Yurtsever) adıyla sahnelendi.

İdeal bir soylunun eğitimi çevresinde gelişen *The Fool of Quality* (1765-70) konudan konuya atlayan ve sık sık konu dışına çıkan bir anlatı yapısındadır. Romanın ahlaksal iletilisinden etkilenen Metodizmin kurucularından John Wesley, 1780'de kitabı kısaltarak yayımlamıştır. Roman 1859'da da din adamı ve yazar Charles Kingsley tarafından Brooke'un yaşamına ilişkin bilgilere yer veren övgü dolu bir önsözle birlikte yayımlanmıştır.

Brooke, Rupert (d. 3 Ağustos 1887, Rugby, Warwickshire, İngiltere - ö. 23

Rupert Brooke, şairin ölümünden sonra J.H. Thomas'ın yaptığı portre çizimi; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

Nisan 1915, Skiros, Yunanistan). I. Dünya Savaşı'nda genç yaşta ölümü üzerine, izleyen yıllarda idealleştirilmiş bir imge haline gelen, varlıklı, yetenekli ve yakışıklı İngiliz şair. En tanınmış yapıtı 1914 adlı son dizisidir.

Rugby'de, babasının da öğretmenlik yaptığı okulda okurken hem iyi bir öğrenci, hem de iyi bir kricket oyuncusu ve futbolcu. 1906'da Cambridge Üniversitesi'ndeki King's College'a yazıldı; bu dönemde sosyalist Fabian Derneği'nde dikkatleri üzerinde toplayarak geniş bir çevre edindi. Daha sonra Almanya'da öğrenim gördü ve İtalya'yı gezdi. Zamanını en çok, Grantchester köyü çevresindeki kırlarda dolaşarak geçirmekten hoşlanıyordu. "The Old Vicarage, Grantchester" (1912) adlı övgü şiirinde bu köyü güzel ve son derece usduş bir anlatımla göklere çıkardı. 1911'de *Poems* (Şiirler) adlı kitabını yayımladı. 1913-14'te ABD, Kanada ve Güney Denizinde dolaştı. I. Dünya Savaşı çıkınca Kraliyet Deniz Kuvvetleri'nde görev aldı. Kötü bir yenilgiyle sonuçlanan Anvers seferine katıldıktan sonra Çanakkale Boğazına gitmek için yola çıktı. Ama Skiros Adası açıklarında bir hastane gemisinden kan zehirlenmesinden öldü. Adada bir zeytinliğe gömüldü.

Savaş yıllarında yazdığı soneleri içeren 1914 (1915) adlı kitabı, Brooke'a kısa zamanda ün kazandı. Bu soneler daha sonraki savaş şiirlerinin tersine, ölüm gerçeğine idealist bir yaklaşımı dile getirir. John Lehmann'ın yazdığı *The Strange Destiny of Rupert Brooke* (Rupert Brooke'un Garip Yazgısı) adlı yaşamöyküsü 1981'de yayımlanmıştır.

Brookfield Hayvanat Bahçesi, resmi adı CHICAGO ZOOLOJİ PARKI. 1934'te açılan geniş açık hava kullanımı ve engelsiz bölmeleriyle tanınan hayvanat bahçesi. Chicago'nun güneybatısında Brookfield banliyösünde bulunan hayvanat bahçesi, Cook İli Orman Koruma Bölgesi'nin mülkiyetinde ve Chicago Zooloji Kurumu'nun yönetimi altındadır.

83 hektarlık hayvanat bahçesinde İtalyan taşra mimarisini andıran yapılar ve gezinti yolları vardır. Musurların gösterisi, çocuk hayvanat bahçesi, Afrika, Asya ve Güney Amerika yağmur ormanları türlerinin sergilendiği Tropik Dünya özellikle ilgi çeken bölümlerdir. Su-lin, Mei-mei ve Mei-lan adlı üç dev panda da 1937-53 arasında Brookfield'deydi. Hayvanat bahçesi, iri boynuzlu Dalı koyunu, okapi ve kutup ayılarını çoğaltmakta olağanüstü başarı sağlamıştır. Ayrıca toynaklı hayvanlar, kangarular, babuinler ve başka Afrika primatları da bulunur. Hayvanat bahçesinde 500'den fazla türden 2.300 dolayında örnek vardır.

Brookings, Robert S(omers) (d. 22 Ocak 1850, Cecil ili, Maryland - ö. 15 Kasım 1932, Washington, D. C., ABD), Washington, D. C.'deki Brookings Enstitüsü'nün(*) kurulmasına katkıda bulunmuş ABD'li işadamı.

On yedi yaşında, Missouri eyaletinin St. Louis kentinde, tahta mutfak eşyası üreten bir şirkette çalışmaya başladı. Dört yıl sonra kardeşiyle birlikte aynı alanda kendi şirketini kurdu. İki kardeş, sonraki 25 yıl boyunca taşınmaz mal, kerestecilik ve taşımacılığı da kapsayacak biçimde işlerini genişlettiler.

Brookings, 1896'da işini bıraktıktan sonra bütün zamanını St. Louis'deki Washington Üniversitesi'ni geliştirmeye adanmış. Üniversite kuruluna başkanlık ettiği 1897-1928 arasında, üniversitenin yerinin değiştirilmesine

yardımcı oldu; St. Louis'deki varlıklı kişilerden para yardımı sağladı ve üniversiteye bağlı tıp fakültesinin akademik gelişimi için çaba gösterdi. Carnegie Uluslararası Barış Fonu'nun ilk mütevellilerinden biriydi. I. Dünya Savaşı sırasında Savaş Sanayileri Kurulu'nun fiyat saptama komitesine başkanlık yaptı. Savaşın sona Kumu Yönetimi Araştırmaları Enstitüsü'nün ilk yönetim kurulu başkanı oldu ve Ekonomi Enstitüsü ile Robert Brookings Ekonomi ve Kamu Yönetimi Lisansüstü Okulu'nun kurulmasına katkıda bulundu. 1927'de bu üç kuruluş birleştirilerek Brookings Enstitüsü oluşturuldu.

Brookings Enstitüsü, ABD'de, kâr amacı taşımayan araştırma enstitüsü. 1927'de Washington, D. C.'de işadamı Robert S. Brookings tarafından kuruldu. Toplum bilimleri, özellikle iktisat, kamu yönetimi ve dış politika konularında eğitim ve araştırma olanakları sağlar. Kurum Kamu Yönetimi Araştırmaları Enstitüsü (kuruluşu 1916), Ekonomi Enstitüsü (1922) ve Robert Brookings Ekonomi ve Kamu Yönetimi Lisansüstü Okulu'nun (1924) birleşmesiyle oluşmuştur. *Brookings Bulletin* (üç aylık), *Brookings Papers on Economic Activity* (yılta üç kez) ve *Reprint Series* başlıca yayınlarıdır.

Brookline, ABD'de Massachusetts eyaletinin doğusundaki Norfolk iline bağlı ilçe düzeyinde yönetim birimi. Boston'un hemen hemen tümüyle çevrelediği Brookline, Suffolk ve Middlesex illerinin arasında yer alır. Boston'un bir parçası olarak 1638'de yerleşime açıldı. 1705'te Suffolk iline bağlı bir kasaba olana değin taşıdığı Muddy River adı, Yargıç Samuel Sewall'a ait arazinin sınırını çizen küçük dereden (İngilizce *brook*) dolayı Brookline olarak değiştirildi. Yörenin ilk bostancılık merkezlerinden biri oldu. 1793'te yönetsel bakımdan Norfolk iline bağlandı. Brookline köyü, Cottage Farms, Longwood, Beaconsfield ve Chestnut Hill'in bir bölümünü içine alır. Eski bir yerleşim banliyösü olan Brookline'da mobilyacılık, basımcılık ve yayımcılıkla ilgili hafif sanayi kuruluşları vardır. Brookline, Başkan John F. Kennedy'nin doğum yeridir; doğduğu ev (83 Beals Caddesi) 1969'da ulusal ve tarihsel bir yer olarak belirlenmiştir. Kentte İbrani (1921) ve Helen (1937; Rum Ortodoks) yüksekokulları vardır. Nüfus (1990) 54.718.

Brooklyn, New York kentini oluşturan beş *borough*'dan(*) biri. New York'un güneydoğusunda, Long Island'ın güneybatısında yer alır. Yüzölçümü 184 km² olan Kings iliyle (*county*) aynı alanı kaplar. Manhattan'dan East River ile ayrılır. Batıda Yukarı ve Aşağı New York koyları, güneyde Atlas Okyanusu, kuzey ve doğuda da bir başka *borough* olan Queens ile çevrilidir. Brooklyn, Manhattan'a üç köprü (birisini Brooklyn Köprüsü), bir motorlu taşıt tüneli ve birkaç hızlı ulaşım tüp geçidiyle, Queens'e ve Long Island'a ekspres yollarla, Staten Adasına da 1.298 m'lik Verrazano-Narrows Köprüsü'yle (1964'te tamamlandı) bağlanır. Felemenkli çiftçilerin kurduğu ilk yerleşimi (1636), kısa bir süre sonra Flatlands, Wallabout, Ferry, Gravesend gibi başka yerleşimler izledi. 1645'te Breucklyn, Breuckland, Brooklyn, Broucklyn, Brookland ve Brookline olarak da yazılan Breuckelen kuruldu. Bu yerleşimin bugünkü yazılış biçimi olan Brooklyn 18. yüzyılın sonuna doğru yerleşti. Daha sonraki yerleşimler

arasında New Utrecht (1650), önceleri Medwoud, Midwout ya da Midwood olarak adlandırılan Flatbush (1651), Bushwick ve Williamsburg (1660) sayılabilir. Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında Long Island Çarpışması (27 Ağustos 1776), East River'a yukarıdan bakan Brooklyn Tepelerine çekilen Amerikan ordusundan arta kalan birlikler ile İngiliz askerleri arasında yapıldı. Brooklyn'in en yoğun nüfuslu bölümüne 1816'da köy, 1834'te de kent tüzel kimliği verildi. 1855'te Williamsburg ve Bushwick Brooklyn'e eklendi. Sonraları öteki yerleşimlerin de kalmalarıyla Brooklyn kenti, 1683'te oluşturulan Kings iliyle (*county*) aynı sınırlara ulaştı. 1 Ocak 1898'de New York kentinin *borough*'su oldu.

Hem yerleşim, hem sanayi bölgesi olan Brooklyn, okyanus trafiğinin de büyük bir bölümünü elinde tutar. Long Island Demiryolu'nun batıdaki son istasyonu buradadır. Kentin eğitim kuruluşları arasında Pratt Enstitüsü (1887) ve New York Politeknik Enstitüsü'nün (1854) yanı sıra, New York Eyalet Üniversitesi'ne (SUNY) bağlı bir tıp merkezi ve New York Kent Üniversitesi (CUNY), St. John's Üniversitesi ve Long Island Üniversitesi'ne bağlı çeşitli fakülteler vardır. Brooklyn sınırları içinde ayrıca koloni döneminden kalma birkaç kilise (Henry Ward Beecher'in vaaaz verdiği Plymouth Kongregasyon Kilisesi de bunlar arasındadır), Coney Adası, Brooklyn Botanik Bahçesi ve Arboretumu, Brooklyn Müzesi ve Brooklyn Çocuk Müzesi yer alır. Besteci George Gershwin, şarkı sözü yazar Ira Gershwin ve yazar Arthur Miller ile Norman Mailer Brooklyn doğumludur. Nüfus (1990) 2.300.664.

Brooklyn Çocuk Müzesi, 1899'da New York kentinin Brooklyn semtinde dünyanın ilk çocuk müzesi olarak kurulan eğitim kurumu. Müze başlangıçta, 1823'te kurulan Brooklyn Sanat ve Bilim Enstitüsü'nün bir bölümüydü. Çocuk Müzesi, 70 yıldan uzun bir süre Victoria dönemi üslubunda yapılmış iki konakta etkinlik gösterdikten sonra, 1977'de Brooklyn'de Crown Heights'taki bir binaya taşındı. Müzedeki 50 bini aşkın kültür ürünü ve doğa tarihi örneği ile sürekli sergiler, kuruluşun amaçladığı eğitim işlevini geliştirmeye yöneliktir. Kültür tarihi, doğa tarihi ve teknoloji koleksiyonları özellikle zengindir.

Brooklyn Köprüsü, New York kentinde, Brooklyn'i East River Boğazı üzerinden Manhattan Adasına bağlayan asma köprü. 19. yüzyılın bir mühendislik başyapıtı sayılan köprünün en önemli özelliklerinden birisi, halatlarda ilk olarak çelik tellerden

Manhattan'dan Brooklyn Köprüsü'nün görünümü
A. Devaney

yararlanılmasıydı. Pnömatik kesonların içine yerleştirilen platformlardan yararlanma yöntemi de gene ilk kez bu köprünün yapımı sırasında uygulanmıştır.

Tasarımı John Augustus Roebling tarafından yapılan Brooklyn Köprüsü'nün yapımı 1869-83 arasında, büyük güçlüklerin üstesinden gelinerek gerçekleştirildi. Yapım çalışmalarının başladığı sırada Roebling'in bir iş kazası sonucu ölmesi üzerine yönetimi üstlenen oğlu Washington Roebling de, 1872'de köprünün New York ayağının yapımı sırasında yeddiği vurgun sonucu felç oldu. Bunun üzerine Brooklyn'deki Columbia Tepelerinde kurulu evine çekilen Washington Roebling, buradan çalışmaları sahra dürbünleriyle izleyerek yönetti. Pnömatik kesonlardan birinin içindeki sıkışmış havanın patlaması, bir başkasının haftalarca süren bir yangın sonucu tahrip olması, Manhattan tarafındaki kabloların birinin ankrajından koparak ırmağa düşmesi ve çelik müteahhitlerinden birinin dolandırıcılığı nedenleriyle yapım çalışmaları sık sık kesintiye uğrayarak uzadı.

Ayakları arasındaki 486 m'lik uzunluğuyla Brooklyn Köprüsü, 1890'da konsol kirişli Forth Köprüsü yapılarına değin, dünyanın en uzun köprüsü olarak kaldı. Dört ana kabloyla ayaklara asılan tabliyesi araç ve yaya trafiği için ayrılan bölümleri taşıyor. Köprünün ayırt edici bir özelliği de, araçların geçtiği bölümün üzerinde, geniş bir gezinti yolunun bulunmasıdır. John Roebling, köprünün tasarımını yaparken bu özelliğin, "kalabalık bir iş kentinde paha biçilmez bir değere sahip" olacağını belirtmişti.

Brooklyn Müzesi, New York'un Brooklyn semtinde halkın sanat eğitiminde ve kitle katılımına yönelik hizmet vermede öncülük etmiş olan müze. 1896'da açıldı, zaman zaman eklenen yeni bölümlerle genişletildi. 1923'te Afrika kökenli madeni eşyayı etnografik açıdan değil de sanat yapıtı olarak değerlendiren ilk ABD müzesi oldu. En eski yapıtların yer aldığı salon 1929'da açıldı. 1955'te müze koleksiyonlarına albatrdan yapılmış 12 Asur kabartması katıldı. 1980'lerin başında Mısır koleksiyonu, Mısır sanatının 5 bin yıllık geçmişini kapsamaktaydı. Kübizm, Amerikan Siyah sanatı, kadın sanatçıları ve Haiti sanatı gibi bölümler, müzenin koleksiyonlarının çeşitliliğini göstermektedir.

Brooks, Cleanth (d. 16 Ekim 1906, Murray, Kentucky, ABD), ABD'li eleştirmen ve öğretim üyesi. Edebiyat metinlerinde ayrıntılı bir okuma ve yapısal çözümleme üzerinde duran Yeni Eleştiri(*) akımının kurulmasında önemli bir rol oynamıştır. Tennessee eyaletinin Nashville kentindeki Vanderbilt Üniversitesi'nde ve New Orleans'daki Tulane Üniversitesi'nde okudu. Rhodes bursuyla Oxford Üniversitesi'ndeki Exeter College'da öğrenim gördükten sonra, 1932'de Baton Rouge'daki Louisiana Eyalet Üniversitesi'nde ders vermeye başladı. 1935-42 arasında, şair ve eleştirmen Robert Penn Warren ile birlikte *The Southern Review* adlı dergiyi yayımladı. Bu derginin yanı sıra *Modern Poetry and the Tradition* (1939; Modern Şiir ve Gelenek) ve *The Well Wrought Urn* (1947; Usta İş Vazo) adlı eleştiri kitaplarıyla da Yeni Eleştiri'nin gelişmesine katkıda bulundu. Brooks'un Warren'la birlikte yazdığı *Understanding Poetry* (1938; Şiiri Anlamak) ve *Understanding Fiction* (1943; Kurmacayı Anlamak) ile Robert Heilman'la birlikte yazdığı *Understanding Drama* (1945; Tiyatroyu Anlamak) yüksekokullarda ders kitabı olarak okutuldu ve Yeni Eleştiri'nin daha yaygınlıkla benimsenmesini sağladı.

Brooks, 1947'den sonra Yale Üniversitesi'nde ders verdi. 1951-62 arasında Kongre Kitaplığı üyeliği, 1964-66 arasında da Londra'daki ABD elçiliğinde kültür ataşeliği yaptı.

Brooks'un daha sonraki yapıtları arasında William K. Wimsatt, Jr. ile birlikte yazdığı *Literary Criticism: A Short History* (1957; Edebiyat Eleştirisi: Kısa Bir Tarihçe), *William Faulkner: The Yoknapatawpha Country* (1963; William Faulkner: Yoknapatawpha Ülkesi) ve *William Faulkner: Toward Yoknapatawpha and Beyond* (1978; William Faulkner: Yoknapatawpha ve Ötesine Doğru) vardır. *A Shaping Joy: Studies in the Writer's Craft* (1972; Biçim Veren Haz: Yazarlık Zanaatı) adlı yapıtı 1960'lardaki yazı ve konuşmalarını içerir.

Brooks, Gwendolyn (Elizabeth) (d. 7 Haziran 1917, Topeka, Kansas, ABD), kentlerde yaşayan Siyahların gündelik yaşamını konu alan yapıtlarıyla tanınmış ABD'li şair. Pulitzer Ödülü'nü kazanan ilk Siyah şair olmuş, kendisine 1969'da Illinois eyaletinin başşairi (*poet laureate*) unvanı verilmiştir.

Brooks 1936'da Wilson Junior College'i bitirdi. İlk şiirleri, Chicago'daki Siyah okurlara yönelik olarak çıkan *Chicago Defender* adlı gazetede yayımlandı. *A Street in Bronzeville* (1945; Bronzeville'de Bir Sokak) adlı ilk şiir kitabı, Brooks'un, çevresindeki insanların sıradan gündelik yaşamlarını olağandışı kılabilme yeteneğini gösterir. Ona Pulitzer Ödülü'nü kazandıran *Annie Allen* (1949), Chicago'da yetişen bir Siyah kıza konu alan, birbiriyle ilintili bir dizi şiirden oluşur. Brooks, *Maud Martha* (1953) adlı romanında da aynı temayı işler.

The Bean Eaters (1960; Fasulye Mahkûmları) adlı kitabı, aralarında "We Real Cool"un da bulunduğu en iyi şiirlerinden bazılarını içerir. *Selected Poems*'i (1963; Seçme Şiirler) 1968'de *In the Mecca* (Mekke'de) adlı kitabı izlemiştir. Bu kitabın ilk yarısı, uzun bir öykülü şiirden oluşur; Brooks, Chicago kentinin güney yakasında 1891'de inşa edilen ve daha sonra bir gettoya dönüşen Mekke adlı büyük bir apartmanda (bina daha sonra yıkılmıştır) yaşayan insanları anlatır. Kitabın ikinci yarısı ise tek tek şiirlerden oluşur; bunların en önemlileri "Boy Breaking Glass" ve "Malcolm X"tir. Brooks ayrıca *Bronzeville Boys and Girls* (1956; Bronzeville'li Kızlar ve Oğlanlar) adlı bir çocuk kitabı da yazmıştır. Kendi yaşamından yola çıkarak hazırladığı *Report From Part One* (1972; Birinci Bölümden Haberler) anılarını, röportajlarını ve mektuplarını içermektedir. Daha sonraki yapıtları arasında *Primer for Blacks* (1980; Siyahlar İçin Elkitabı) ve *To Disembark* (1981; Karaya Çıkmak) vardır.

Brooks, Louise (d. 14 Kasım 1906, Cherryvale, Kansas - ö. 8 Ağustos 1985, Rochester, New York), ABD'li sinema oyuncusu. Yaratmış çocuksu, ama karşı konulmaz kadın tipleriyle 1920'lerde sessiz sinemanın büyüleyici yıldızlarından biri olmuştur.

Bir avukatın kızı olan Brooks, küçük yaşta dansa başladı. 1925'te Florenz Ziegfeld'in *Follies* revüsüyle Broadway'de sahneye çıktı. Aynı yıl *The Street of Forgotten Men* (Unutulmuşlar Sokağı) adlı filmdeki küçük rolüyle sinemaya adım attı. Howard Hawks'un *A Girl in Every Port* (1928; Her Limanda Bir Kız) ve William Wellman'ın *Beggars of Life* (1928; Yaşam Dilenenler) gibi filmlerinde başrollere yükseldi. Gösterdiği başarıyla Alman yönetmen G. W. Pabst'ın dikkatini çekti. Pabst, Wedekind'den uyarladığı *Die Büchse der Pandora* (1928; Pandora'nın Kutusu) adlı filmdeki baştan çıkarıcı Lulu rolünü ona verdi. Brooks, bu filmdeki unutulmaz oyunu ve gene Pabst'ın *Tagebuch einer Verlorenen* (1929; Düşmüş Bir Kadının Günlüğü) filminde canlandığı iğfal edilip kötü yola

sürüklenen 16 yaşındaki kız rolüyle oyunculuğunun doruğuna yükseldi. Masum erotikliği, solgun, güzel yüzü ve kısa kesilmiş koyu renk saçlarıyla hem bir sinema efsanesine dönüştü, hem de 1920'lerin mağrur genç kız simgesi haline geldi.

Brooks 1930'da ABD'ye döndü, ama bağımsız ve sözünü sakınmayan kişiliği, stüdyo yöneticileriyle sık sık çatışmaya girmesine yol açıyordu. 1930'larda birkaç filmde küçük rollerde göründükten sonra 1938'de sinemayı bütünüyle bıraktı. 1950'lerde sinema üzerine yazdığı bir dizi makale çok ustacaydı. 1980'lerin başında yeniden keşfedilerek Pabst'ın filmlerindeki oyunuyla geç de olsa eleştirmenlerin övgüsünü topladı ve unutulmaktan kurtuldu. Otobiyografik yazılarını topladığı *Lulu in Hollywood* (Lulu Hollywood'da) adlı kitabı 1982'de yayımlandı.

Brooks, Phillips (d. 13 Aralık 1835, Boston - ö. 23 Ocak 1893, Boston), ABD'li Episkopal din adamı. Vaazları ve "O Little Town of Bethlehem" ilahisiyle uluslararası ün kazanmıştır. Kısa bir öğretmenlik döneminin ardından Philadelphia'ya giderek 1859'da Advent Kilisesi'nin, üç yıl sonra da Kutsal Üçleme Kilisesi'nin vaizi oldu. Kutsal Üçleme Pazar Okulu için yazdığı "O Little Town of Bethlehem" 1868 Noelinde ilk kez burada seslendirilmiştir.

Boston Üçleme Kilisesi'ndeki görevi, 1869'da başladı ve 22 yıl sürdü. Her hafta büyük cemaatlere vaaz veren Brooks, alımlı görünümü ve konuşma yeteneğiyle dikkat çekti. Harvard'da Hristiyan etiği profesörlüğünü kabul etmediyse de yıllarca üniversitenin din görevlisi ve vaizi oldu. 1891'de Massachusetts piskoposluğuna getirildi. Vaazları *The Candle of the Lord* (1881; Tanrının Mumu), *The Light of the World* (1890; Dünyanın Işığı), *New Starts in Life* (1896; Yaşama Yeni Başlangıçlar) ve *Law of Growth* (1902; Büyüme Yasası) gibi kitaplarda toplanmıştır.

Brooks, Van Wyck (d. 16 Şubat 1886, Plainfield, New Jersey - ö. 2 Mayıs 1963, Bridgewater, Connecticut, ABD), ABD'li eleştirmen, edebiyat tarihçisi ve yaşamöyküsü yazarı. 1800-1915 arası ABD edebiyat

Van Wyck Brooks, 1947
AP/Wide World Photos

tarihini, yazarların yaşamına ilişkin zengin ayrıntılarla anlatan *Finders and Makers* (Bulanlar ve Kuranlar) dizisiyle tanınır.

Çocukluğu Plainfield'in zengin bir banliyösünde geçti. 1907'de Harvard Üniversitesi'ni bitirdikten sonra İngiltere'ye gitti. Burada gazeteci olarak çalışırken, ABD'nin kültürel eksikliklerinden Pürten geçmişini sorumlu tuttuğu ilk kitabı *The Wine of the Puritans*'i (1908; Pürtenlerin Şarabı) yayımladı. Aynı konuyu ilk önemli yapıtı *America's Coming-of-Age*'de (1915; Amerika'nın Olgunlaşması) daha ayrıntılı biçimde ele aldı. Büyük etki yaratan bu kitabında, çağdaş Amerikan okurunun "kültürlü" ve "kültürsüz" biçimde bölünmesinin, Pürtenliğin maddi ve manevi dünyalar arasında

yarattığı ikilikten kaynaklandığını savunuyordu; Brooks'a göre, her iki okur kesimi de yazar açısından olumsuz özellikler gösteriyordu.

Brooks'un *The Ordeal of Mark Twain* (1920, yb 1933; Mark Twain'in Çilesi) adlı kitabı, Twain'in kendisini duygusal açıdan kötürüm bıraktığını ve Kalvenci yetiştirme biçimi yüzünden sanata olan doğal eğilimini bastırarak dehasını yeterince kullanmadığını ileri süren psikolojik bir yapıttır. *The Pilgrimage of Henry James*'deyse (1925; Henry James'in Yolculuğu) Henry James'in son yapıtlarının, yazarın uzun süre yurdundan uzak kalması yüzünden zor anlaşılır olduğunu ve önceki yapıtlarının düzeyine ulaşamadığını öne sürerek yazarların başka ülkelerde yaşamalarına karşı çıkar.

Brooks, 1927-31 arasında ruhsal bunalım geçirdi. Büyük bölümünü ruh sağlığı bozulmadan önce yazdığı *The Life of Emerson*'i (1932; Emerson'ın Yaşamı) arkadaşı Lewis Mumford yayına hazırladı. Brooks'a göre Emerson sanatla yaşam arasındaki uçurumu başarıyla birleştiren bir yazardı.

Finders and Makers dizisinin ilk kitabı *The Flowering of New England 1815-1865* (1936; New England'in Doğuşu, 1815-1865) adlı yapıttır. Dizinin sonraki kitapları da, *New England: Indian Summer, 1865-1915* (1940; New England: Pastırma Yazı, 1865-1915), *The World of Washington Irving* (1944; Washington Irving'in Dünyası), *The Times of Melville and Whitman* (1947; Melville ve Whitman'ın Zamanı) ve *The Confident Years: 1885-1915*'tir (1952; Güven Dolu Yıllar: 1885-1915). Bu dizide çelişkilerden ve çatışmalardan arınmış sıradan bir kültürel gelenek arayışı içinde olmakla eleştirilen Brooks, *The Writer in America* (1953; Amerika'da Yazar) adlı yapıtında kendini savunmuştur.

Brooks, William Keith (d. 25 Mart 1848, Cleveland - ö. 12 Kasım 1908, Lake Roland, Maryland, ABD), deniz hayvanlarının anatomisine ve embriyolojisine ilişkin araştırmalarıyla tanınan ABD'li zoolog. Araştırmalarını özellikle tulumlular (*Tunicata altfilumu*), kabuklular (*Crustacea* sınıfı) ve başta istiridye olmak üzere yumuşakçalar (*Mollusca* filumu) üzerinde yoğunlaştıran Brooks, evrimle ilgili görüşlerinde 19. yüzyılın betimleyici morfoloji geleneğine bağlı kaldı. Bununla birlikte, yetenekli öğren-

William Brooks
Johns Hopkins University Baltimore, Maryland

cileri aracılığıyla, özellikle sitoloji, genetik ve embriyoloji alanında 20. yüzyılın deneysel ve nedensel biyolojisine geçiş sürecinde etkili oldu.

Harvard Üniversitesi'nde Louis ve Alexander Agassiz'nin öğrencisi olan ve 1875'te doktorasını alan Brooks, deniz canlılarını doğal ortamlarında incelemeyi yeğledi ve Charles Darwin'in evrim ilkelerini benim-

seyen ilk morfologlardan biri oldu. 1876'dan başlayarak Baltimore'daki Johns Hopkins Üniversitesi'nde ders verdi, 1894'te aynı üniversitede biyoloji bölümünün başkanı oldu. 1878'de Chesapeake Zooloji Laboratuvarı'nı kuran ve Chesapeake Körfezindeki istiridyeelerin korunmasına öncülük eden Brooks'un en önemli çalışmaları *The Oyster* (1891; İstiridye), "The Genus Salpa" (1892; Salpa Cinsi) başlıklı bir monografi ve *The Foundations of Zoology*'dir (1899; Zoolojinin Temelleri).

Brooks-Baxter Anlaşmazlığı, ABD'nin Arkansas eyaletindeki 1872 valilik seçimlerinin sonuçları üzerine çıkan ve sonunda Ulysses S. Grant tarafından çözüme ulaştırılan anlaşmazlık.

Olay, Elisha Baxter'ın kazandığı seçimin sonuçlarına rakibi Joseph Brooks'un itiraz etmesiyle başladı. Bu konu daha sonra eyalet meclisinde ele alındı; meclisin lehine karar verdiği Baxter, 6 Ocak 1873'te göreve başladı. Ama Brooks iddialarından vazgeçmeyerek eyalet yüksek mahkemesine başvurdu. Mahkeme valiliğin Brooks'un hakkı olduğuna karar verdi.

Arkansas eyalet meclisinin Baxter, Arkansas Yüksek Mahkemesi'nin ise Brooks'u desteklemesi üzerine, Başkan Grant'a başvuruldu. Grant karar verme yetkisinin Arkansas eyalet meclisinde olduğunu belirtti ve meclisin 11 Mayıs 1874 tarihli kararıyla Baxter Arkansas valisi oldu.

Brooks Dağları, ABD'de, Alaska'nın kuzeyinde Kayalık Dağların en kuzeydeki uzantısı. Güneydeki Alaska Sıradagları ile güneydoğudaki Mackenzie Dağlarından Yukon ve Porcupine ırmak sistemlerinin düzlükleriyle ayrılır. Alaska'yı batı-doğu doğrultusunda geçen Brooks Dağları, Çukçi Denizinden Yukon (Kanada) sınırına kadar yaklaşık 1.000 km uzanır; genişliği 130 km'ye ulaşır. Dorukların ortalama yüksekliği batıda 900 m'dir, ortada ve doğuda ise 2.700 m'ye ulaşır; Kanada sınırının yakınındaki Isto Dağı (2.761 m) en yüksek noktasıdır. Dağlar Yukon Irmağının ve Kuzey Buz Denizinin akaçlama havzaları arasındaki su bölümü çizgisini de oluşturur. Orta kesimin yakınında yer alan Anaktuvuk Geçidi (670 m) Yukon düzlüklerine başlıca giriş yoludur. Güneybatı yönünde Kanada'nın Peel Irmağına kadar yaklaşık 400 km uzanan British ve Richardson dağları bazen sıradagların bir bölümü olarak kabul edilir. Adını yerbilimci Alfred H. Brooks'tan alan dağların tamamı Kuzey Kutup Dairesi'nin içinde kalır ve orman sınırının kuzeyinde kaldığı için ağaçsızdır. Kuzey eteklerinde yer alan Prudhoe Koyunda büyük petrol rezervleri bulunmuştur; Alaska'nın güneyindeki Valdez terminaline giden Trans-Alaska Boru Hattı Atıgün Geçidinde dağları aşar.

Broonzy, Big Bill, asıl adı WILLIAM LEE CONLEY BROONZY (d. 26 Haziran 1893, Scott, Mississippi - ö. 14 Ağustos 1958, Chicago, ABD), gezginci halk şarkıcılarının sürdürdüğü blues geleneğinin temsilcisi ABD'li şarkıcı ve gitarci.

Çocukluğu ve gençliği Arkansas'ta geçti. 1918-19'da orduda görev yaptıktan sonra 1920'de Chicago'ya yerleşti. Altı yıl sonra burada, Siyah blues şarkıcılarına gitarla eşlik ettiği ilk plajını doldurdu. Daha sonra kendisi de şarkıcılığa başlayan Broonzy, 1940'a gelindiğinde plakları en çok satan blues şarkıcılarından biri olmuştu. 1938'de New York kentindeki Carnegie

Hall'da ilk konserine çıktı. 1951'de Avrupa'da ilk konserler verdi ve ünü kısa zamanda bütün kıtaya yayıldı. 1957'de ününün doruğundayken geçirdiği bir akciğer ameliyatı yüzünden sesinin gücünü yitirdi, bir yıl sonra da kanserden öldü. Blues üzerine araştırma yapan pek çok kişi, yalnızca müziğiyle değil, aynı zamanda sosyolojik içeriğiyle de onun sanatına hayran kalmışlardır. Broonzy'nin köle olarak doğan ve 1957'de 102 yaşındayken ölen annesi de sağlığında oğlunun dünya çapında ün kazandığını görmüştür. 1955'te Broonzy'nin *Big Bill Blues* adlı bir otobiyografisi yayımlanmıştır.

Brophy, Brigid (Antonia) (d. 12 Haziran 1929, Londra), cinselliğin psikolojisini irdeleyen yergili ve nükteli romanlarıyla tanınmış İngiliz yazar. Ayrıca psikanaliz, sanat, opera ve cinsel özgürlük konularına duyduğu ilgiyi yansıtan oyunları ve yazıları da vardır.

Romancı John Brophy'nin kızıdır. Yazmaya küçük yaşlarda başladı. İlk romanı *Hackenfellers's Ape* (Hackenfellers'in Maymunu) 1953'te yayımlandı. Sanat tarihçisi olan kocası Michael Levey ile edebiyat eleştirmeni ve yazar Charles Osborne ile birlikte, *Fifty Works of English and American Literature We Could Do Without* (1967; Amerikan ve İngiliz Edebiyatında Eksikliği Duyulmayacak Elli Yapıt) adlı kitabı hazırladı. Birçok tanınmış yazara saldıran, *Hamlet* ve *Huckleberry Finn* gibi yapıtları eleştiren kitap çeşitli tartışmalara yol açtı. Öbür yapıtları arasında *Mozart the Dramatist* (1964; Oyun Yazarı Mozart) ve *Black and White: A Portrait of Aubrey Beardsley* (1968; Siyah Beyaz: Aubrey Beardsley'nin Bir Portresi) adlı eleştiri kitapları ile bazı gazete yazılarını topladığı, ilgiyle karşılanan *Don't Never Forget* (1966; Asla Unutma) adlı derleme yer alır.

Brophy, "20. yüzyılın iki temel dayanağı" diye nitelediği Sigmund Freud ve George Bernard Shaw'dan büyük ölçüde etkilenmiştir. İnsanın başkalarına ve kendine yönelik yıkıcı içgüdülerini ele alan *Black Ship to Hell* (1962; Cehenneme Giden Kara Gemi) adlı incelemesinde psikanaliz çalışmalarından büyük ölçüde yararlandı. *Flesh* (1962; Et), *In Transit* (1969; Geçerken), *Pussy Owl: Superbeast* (1976) ve öbür romanlarında çağdaş ilişkilerdeki hesaplılığı yansıtır.

Broqueville (Kontu), Charles (d. 4 Aralık 1860, Postel, Mol yakınları - ö. 5 Eylül 1940, Brüksel, Belçika), I. Dünya Savaşı

Broqueville, Jacques Marin'in mermer büstü, 1920; Temsilciler Meclisi, Brüksel
ACL Brüksel

sırasında sürgündeki Belçika hükümetine başkanlık eden devlet adamı.

Broqueville, 1911'de kısa süreli bir hükümetin ardından 1912'de ikinci kez başbakan oldu. 1912'den Ağustos 1917'ye değin savunma bakanlığını da üstlendi; 1914'te

savaş öncesinde seferberlik kararının alınmasında belirleyici rol oynadı. Aralık 1917'de hükümetten habersiz olarak Avusturya-Macaristan'la ayrı bir barış antlaşması için görüşmeler yaptığının öğrenilmesi üzerine başbakanlıktan istifa etti. Daha sonra çeşitli bakanlıklarda bulundu. Son olarak Katolik-Liberal koalisyon hükümetinde başbakanlık yaptı (Ekim 1932-Kasım 1934).

Broschi, Carlo bak. Farinelli

Brosse, Salomon de (d. 1571, Verneuil - ö. 9 Aralık 1626, Paris, Fransa), 17. yüzyıl başlarına damgasını basmış Fransız mimarı. Yapıtları, kendisini izleyen kuşağın olgun klasikçi üslubuna temel oluşturmuştur.

Bir Protestan olan Brosse mesleğini uygulama olanağını ancak 1598'de, IV. Henri'nin dinsel hoşgörü güvencesi veren Nantes Fermanı'nı resmen yürürlüğe koymasından sonra buldu ve Paris'te hızla başarı kazandı. 1608'den sonra Kraliçe Marie de Médicis'in mimarı olarak Lüksemburg Sarayı (1620-27'de inşa edildi) için tasarımlar yaptı. Gerek bu yapı, gerek daha sonraki Coulommiers (1613) ve özellikle de Blérancourt (1619'dan önce tamamlandı) şatoları, daha sonraki mimarları çok etkiledi. Bu mimarlar arasında Coulommiers'de de Brosse'la birlikte çalışmış olan François Mansart da vardı.

Paris'teki Adalet Sarayı'nın Büyük Salonu'nun yenilenmesi ile Rennes'deki Bretonya Parlamento Sarayı inşaatı Brosse'un kamusal nitelikteki işlerinin en önemlileridir. 1623'te Charenton'daki Protestan Tapınağı'nı yeniden inşa etti. Ama en etkili kilise tasarımı, her katında klasik mimarlığın üç temel düzeninden birini kullandığı Saint-Gervais Kilisesi'nin yeni cephesidir (1616).

Bir tasarımcı olarak Brosse'un önemi, yapılarında yüzey bezemesinden çok kütle etkisine önem vermesinden kaynaklanır. İtalyan Rönesansı'nı ideal olarak benimseyerek bu üslubu Fransa'da gerçekleştirmek istemiş, bu kaygısıyla Fransız mimarlığında yeni bir yalınlık ve anıtsallık anlayışına yol açmıştır.

broş, genellikle bezeme amacıyla giysiye takılan iğne. Broş, Roma İmparatorluğu'nun sınırları içindeki bölgelerde kullanılan ve bir çengelli iğneyi andıran bir tür toka olan fibuladan (°) gelişmiştir. Kuzey Avrupa'nın sert ikliminde giyilen ağır pelerin ya da tünikleri tutturmaya yaradığı için de tipik bir süs eşyası olmuştur.

Broşların çok çeşitli biçimleri vardı. Fibulaya benzeyen uzun bir broş Karadeniz'den İngiltere'ye kadar bütün Avrupa'da kullanılır, yalnız bezemesi bölgeden bölgeye değişirdi. Franklar'ın genellikle telkârî (°) süslemeli, yuvarlak broşları vardı. İskandinavların önceleri fibulaya benzeyen broşları 550'lerden sonra daha özgün biçimler almaya başladı. "Kaplumbağa" (7-11. yy), yonca biçimli (9-11. yy) ya da yuvarlak olan bu broşlar çoğu zaman simetrik ve çok güzel desenlerle bezenirdi. Kara Avrupa'sının altın telkârî bezemeli, bölmeli mine (°) işi broşlarını İngiltere'ye Töton kabileleri getirdi. Çoğunlukla rozet ya da hayvan desenleriyle süslü "çay tabağı" biçimli broşlar da oldukça yaygındı. Hristiyanlıkla birlikte Karolenj ve Bizans etkileri taşıyan, örneğin ucundan haç sarkan broşlar görülmeye başladı. Çemberinde küçük bir aralık bulunan halka biçimli broş İrlanda'da yapıldı. İğnesi yukarı bakacak biçimde yapıp omuza takıldığı sanılan, genellikle büyük boyutlu bu broşların iç içe geçmiş zengin desenleri olurdu. Bu türün günümüze kalmış en güzel örneği Dublin'deki İrlanda Ulusal Müzesi'nde bulunan Tara broşudur (°).

Ortaçağ boyunca çoğunlukla halka biçimli ve ortasındaki iğne, içinden geçirildiği kumaşın çekişyle yerine oturan broşlar kullanıldı. Mücevher yapma teknikleri geliştikçe broşlar da çok çeşitli biçimlerde yapılmaya başladı. Örneğin artık kamayö-lerle (üstüne kabartma resim yapılmış değerli taş) ve yeni tekniklerle kesilmiş değerli taşlarla süslü, kuş, çiçek, yaprak, hilal, yıldız, yay vb gibi biçimlerde broşlar yapılabiliyordu. 19. yüzyılda servetin yaygınlaşması ve büyük bir ucuz mücevher piyasasının oluşmasıyla broş gözde bir ticaret eşyası haline geldi.

broşantit, hidratlı bakır sülfat ($\text{Cu}_2\text{SO}_4 \cdot [\text{OH}]_6$) yapısında sülfat minerali. Özellikle kurak bölgelerdeki bakır çökellerinin yükseltgenmiş kuşaklarında, çoğunlukla mala-kit, azurit ve öteki bakır mineralleri ile birlikte bulunur. Eski SSCB'de Gumeşevsk, Almanya'da Nassau, İspanya'da Rio Tinto, İzlanda'da Krsuvik ve ABD'nin güneybatısı en yaygın rastlandığı yerlerdir. Özellikle Arizona ve Şili'de bol miktarda çıkarılır. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için bak. sülfat mineralleri (tablo).

broşlama tezgâhı, İŞLEME TEZGÂHI ya da TIG ÇEKME TEZGÂHI olarak da bilinir, kesici takımının (broş) itme ya da çekme hareketiyle yüzeylerin bitirilmesinde kullanılan takım tezgâhı. Çoğunlukla hızlı takım çeliğinden yapılan broşun kesici kenarı bir dizi dişten oluşur. Kesici kenar, işlenecek yüzeye ilk değen dişten son değecek dişe doğru, kör kenarla küçük bir açı yapacak biçimde genişler. Toplam kesme derinliği tüm dişlere dağıldığından, her diş santimetrenin birkaç binde biri kadarlık bir talaş kaldırır. İçten dişli çarkların ve deliklerin iç yüzle-lerinin işlenmesinde çok kullanışlı olan broşlama tezgâhı, dıştan dişli çarklara ya da düz yüzeylere de biçim verebilir. Broşlama tezgâhları çoğunlukla hidrolik güçle çalışır.

Brotulidae, Gadiformes takımından, 200-220 dolayında türü kapsayan balık familyası. Bazı cinsleri sığ sularda, *Lucifuga* ve *Stygicola* cinsleri ise tropik Amerika'daki

Brotula cinsinden derin deniz balığı
Tom McHugh, Steinhard Aquarium - Photo Researchers

tatlı su mağaralarında yaşamakla birlikte familya üyelerinin çoğu deniz balığıdır.

Gövdeleri uzun, kuyrukları sivri, sırt, anüs ve kuyruk yüzgeçleri tek bir yüzgeç halinde birleşmiş olan bu balıkların uzunluğu birkaç santimetre ile 90 cm arasında değişir. Bazılarında gözler işlevselliğini korurken, mağara ve derin denizlerde yaşayanların gözleri çok büyük ölçüde ya da tümüyle körelmiştir. Bazı türler yumurtlar, bazıları canlı yavru doğurur. Familyanın 7.300 m'ye kadar ulaşan derinliklerde yaşayan üyeleri, bu derinliklerde en sık rastlanan balıklardandır.

Broudy, Harry S(amuel) (d. 27 Temmuz 1905, Filipowa, Polonya), Leh asıllı ABD'li eğitim felsefecisi. Eğitimde klasik gerçekçi bakış açısının sözcüsü olarak tanınır.

Polonya'dan ABD'ye küçük yaşta göç etti. Bir süre Massachusetts Teknoloji Enstitü-

sü'ne (MIT) devam ettikten sonra lisans diplomasını 1929'da Boston Üniversitesi'nden aldı. Daha sonra Harvard Üniversite-si'nden 1933'te bilim uzmanlığı, 1935'te de felsefe doktorluğu derecelerini aldı. Mas-sachusetts Eğitim Dairesi'nde denetmenlik yaptıktan sonra, 1937-57 arasında Massa-chusetts eyaletine bağlı iki öğretmen oku-lunda felsefe ve eğitim psikolojisi dersleri verdi. Urbana-Champaign'deki Illinois Üniversitesi'nde 1957'de başladığı eğitim felsefesi profesörlüğünü 1974'te emekli ola-na değin sürdürdü.

Broudy, 1964-72 arasında *Educational For-um*'un yayın yönetmenliğini sürdürdü. Tek başına ya da başka yazarlarla birlikte kale-me aldığı yapıtlar arasında şunlar sayılabil-ir: *Building a Philosophy of Education* (1954; Bir Eğitim Felsefesi Kurmak), *Psychology for General Education* (1956; Genel Eğitim Psikolojisi), *Philosophy of Education* (1967; Eğitim Felsefesi), *The Real World of the Public Schools* (1972; Orta Öğretimin Gerçek Dünyası) ve *En-lightened Cherishing* (1972).

Brougham, Henry Peter, 1. Baron Brougham ve Vaux (d. 19 Eylül 1778, Edinburgh, İskoçya - ö. 7 Mayıs 1868, Cannes, Fransa), Whig grubuna bağlı İngi-liz siyaset adamı ve reformcu, 1830-34

Henry Brougham, Sir Thomas Lawrence'ın yağlıboya çalışmasından ayrıntı; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

arasında adalet bakanı. Hitabeti, nükteleri, dış görünüşü ve garplikleriyle de ünlüdür.

Edinburgh Üniversitesi'nde öğrenim gör-dükten sonra 1800'de İskoç barosuna girdi, 1802'de *The Edinburgh Review* dergisinin kuruluşuna katıldı. İlk siyasal çıkışlarında ve *Colonial Policy of European Powers* (1803; Avrupa Devletlerinin Sömürge Poli-tikası) adlı yapıtında köle ticaretine karşı çıkınca Whig'lerin sol kanadına katılmış oldu. Ama bireyci eğiliminin güçlü olduğu-nu göz önüne alan parti yöneticileri onu 1810'a değin Avam Kamarası'na seçtirme-diler. 1808'de İngiliz barosuna kabul edilen Brougham, Prens (sonradan Kraliçe) Caro-line'in hukuk danışmanı olarak görev yaptı. Sonradan başyargıç (*lord chief jus-tice*) olan Thomas Denman ile birlikte, 1820'de kocası Kral IV. George'un açtığı evlilik iptali davasında Caroline'ı başarıyla savundu. 1820'de Halk Eğitimi Yasası'nın sorumluluğunu üstlendi. Kölelik karşıtı ko-nuşmalarını sürdürdü, seçim sisteminde re-formu savundu. 7 Şubat 1828'de 19. yüzyılın sonraki dönemlerinde İngiliz hukuk usulün-de yapılacak reformlara yön veren ve bugün bile ününü koruyan bir konuşma yaptı. İngiltere'nin herhangi bir mezheple sınırlı olmayan ilk yükseköğretim kurumu Londra Üniversitesi'nin (1825-28), ayrıca işçi sınıfı-na düşük fiyatla nitelikli kitaplar sağlamayı amaçlayan Yararlı Bilgileri Yayma Derne-ği'nin kurulmasına katkıda bulundu.

Brougham, baron unvanı aldıktan sonra 22 Kasım 1830-11 Kasım 1834 arasında iki kabinde adalet bakanlığı (*lord chancellor*) görevinde bulundu. Londra'daki ağır ceza mahkemesinin ve kralın Özel Danışma Kurulu'na bağlı adliye komisyonunun ku-rulmasında büyük payı oldu. Adli usulleri büyük ölçüde hızlandırdı; daha sonra il mahkemeleri sisteminin kuruluşunu sağla-yacak yasal düzenlemelerin temelini attı. 1832 Parlamento Reform Yasası'nın Lord-lar Kamarası'ndan geçmesini sağlayanların başında o geliyordu. 1840'larda, tahl ithala-tına gümrük vergisi getiren Tahl Yasaları'nın iptali için çalıştı. Fransa'daki 1848 ayaklanmalar sırasında Fransız uyuşma geçerek Ulusal Meclis'e girmeyi denediyse de başaramadı.

Brougham, yaşamının son 30 yılını genel-likle Fransa'nın Cannes kentinde geçirdi. "Brougham" adıyla bilinen, tek atın çektiği dört tekerlekli ilk arabanın çizimini yaptı. Yaşamöyküleri arasında en önemlisi, Fran-cis Richmond Hawes'in 1957'de yayımladı-ğı *Henry Brougham*'dır.

Brougham, John (d. 9 Mayıs 1814, Dub-lin - ö. 7 Haziran 1880, New York kenti), yetmiş beşi aşkın sevilen oyun yazmış İrlanda doğumlu ABD'li yazar. Aynı zamanda oyun-lar sahnelemiş ve gülünç, tuhaf rollerde yetkinleşmiş oyunculuğuyla da tanınmıştır.

Gençliğinde cerrah olmayı düşünüyordu. Ama Londra'da bulunduğu sırada, bir rast-lantı sonucu ilk kez sahneye çıktı (1830) ve Tottenham Sokak Tiyatrosu'ndaki *Tom and Jerry* oyununda altı rolde birden

John Brougham
BBC Hulton Picture Library

gözükte. Ertesi yıl bir bürlesk olan ilk oyununu yazdı. Bunu, aralarında İrlanda kökenli ABD'li oyun yazarı Dion Bouci-cault ile birlikte yazdığı ünlü *London Assu-rance*'in da yer aldığı öbür yapıtları izledi. 1840'ta Lyceum Tiyatrosu'nun yapımcısı oldu. *Life in the Clouds* (Bulutlarda Yaşam), *Love's Livery*, *Enthusiasm* (Heves), *Tom Thumb the Second* (İkinci Parmak Çocuk) ve Mark Lemon'la birlikte *The Demon Gift* (Şeytan Armağanı) oyunlarını yazdı. 1842'de ABD'ye giderek New York kentinde çeşitli tiyatroların yapımcılığını üstlendi ve birçok oyun yazdı. 1860'ta bir gezi için gittiği Londra'da beş yıl kaldıktan sonra yeniden ABD'ye döndü ve tiyatro etkinliklerini yaşamının sonuna değin sür-dürdü. Sahneye son olarak 1879'da, Bouci-cault'un *Rescued* (Kurtarılan) adlı oyunun-da çıkmıştır.

Broughton, Jack, asıl adı JOHN BROUGHTON (d. y. 1704 - ö. 8 Ocak 1789, Londra). İngiltere'den çıkan üçüncü ağır sıklet boks şampiyonu. İlk boks kurallarını düzenlemiş ve modern boks eldivenlerine örnek olan

keçeden yapılmış bir tür eldiven geliştirmiştir.

Önceleri bir liman işçisi olan Broughton, Tom Pipes ve Bill Greeting'i yendikten sonra, tam olarak bilinmeyen bir tarihte şampiyon unvanını kazandı. Cumberland dükü William Augustus'un (1745-46'da II. James yandaşı Jacobusçuların ayaklanmasını bastıran dük) koruması altına girdi, ama 10 Nisan 1750'de Jack Slack'a yenilince dükün desteğini yitirdi. Daha sonra boks öğretmenliği yapan Broughton, 1742'den ölümüne değin Londra'da Hanway Sokak'ında bir boks salonu işletti. 1743'te ortaya koyduğu boks kuralları, 1838'de getirilen London Prize Ring kurallarına değin yürürlükte kaldı.

Broughton (de Gyfford), John Cam Hobhouse, Baron, 2. BARONET SIR JOHN CAM HOBHOUSE (1831-51) olarak da bilinir (d. 27 Haziran 1786, Redland, Gloucestershire - ö. 3 Haziran 1869, Londra), edebi kişiliğiyle de tanınan İngiliz siyaset adamı. İktidarda olmadığı sırada bile düzene bağlılığını sürdüren büyük parti anlamında "majestelerinin muhalefeti" deyiminin yaratıcısı ve Lord Byron'ın yakın dostu olarak tanınır. Byron'ın 1824'te ölmesinden sonra, anılarını elinde bulundurarak yayımcı John Murray'i bu belgeleri yok etmesi için etkilemiştir.

Cambridge Üniversitesi'ndeki Trinity College'da tanışan Hobhouse ve Byron, 1809-10 ve 1816-17'de birlikte Avrupa'yı dolaştılar. 1820'lerde Byron'ın Osmanlı Devleti'ne karşı Yunanistan'ın bağımsızlığı lehinde gösterdiği coşkuyu paylaşan Hobhouse, Avam Kamarası'nın yapısının değiştirilmesini eleştiren kitapçılarından dolayı bir süre hapse kaldı (1819-20). Daha sonra (1820) bu meclise üye seçildi. 1825'te çocukların fabrikalarda geceleri çalıştırılmasının yasaklanmasında önemli rol oynadı. Parlamento reformlarının 1832'de yasalaşmasından sonra, giderek muhafazakar bir çizgi benimsedi.

Sırasıyla savaş bakanlığı (1832-33), İrlanda işleriyle ilgili devlet bakanlığı (1833), koru ve ormanlarla ilgili komisyonun başkanlığı (1834) ve Hindistan İdare Kurulu başkanlığı (1835-41, 1846-52) gibi görevlerde bulundu. Bu son görevi sırasında Dışişleri Bakanı Lord Palmerston'ın Rusya karşıtı politikasını destekledi. 1851'de "baron" unvanı aldı. Öldükten sonra, doğrudan vârisi olmadığından bu unvan kaldırıldı; "baronet" unvanı ise yeğenine geçti. 1865'te özel olarak bastırıldığı *Recollections of a Long Life* (Uzun bir Yaşamdan Anılar) adlı kitabını, daha sonra kızı Dorchester baronesi Charlotte 6 cilt halinde yayımladı (1909-11).

Brouwer, Adriaen, BRAUWER olarak da yazılır (d. 1605/06, Oudomaaarde - ö. Ocak 1638, Anvers, Flandre), Flandre ve Felemenk'te çok sayıda sanatçıyı etkilemiş tür ressamı.

1621 dolaylarında Franz Hals'la çalışmak üzere Haarlem'e gitti. Felemenk'te büyük ün kazandı ve 1631'de Flandre'a geri döndü. Casus olduğu gerekçesiyle İspanyollar tarafından tutuklandı ve Eylül 1633'e değin hapse kaldı. Daha sonra Anvers'e yerleşti. İlk yapıtları Flaman resminin zengin renkleriyle belirginlik kazanan Brouwer, 1631-38 arasında Felemenk resmine özgü tek renkliliği yeğlemiştir. Onu bu iki okuldan yalnızca biri içinde değerlendirmek oldukça güçtür, yapıtlarında yer yer her iki okulun da özellikleri yansır. Son yıllarında yaptığı ve döneminin en iyileri sayı-

lan birkaç manzara resmi dışında çoğunlukla loş hanlarda içki ve sigara içenleri, ekşi suratlı hastaları ameliyat eden sahte doktorları ya da uyuyan köylüleri işlediği tür resimleriyle tanınır. Bu yapıtlarında görülen

"Käğıt Oynarken Kavga Eden Köylüler"
Adriaen Brouwer'in yağlıboya çalışması; Resim Galerisi, Dresden, Almanya
Deutsche Fotothek, Dresden

usta fırça vuruşları ve tutumlu anlatım, manzaralarında daha da yetkindir.

Brouwer'in çoğu yapıtı küçük boyutludur ve ahşap üstüne yapılmıştır. Olgunluk döneminde özellikle ton değerlerini büyük bir ustalıkla kullanmıştır. Konularının kabalığı, incelikli üslubuyla bir karışıklık oluşturur.

Brouwer, Dirk (d. 1 Eylül 1902, Rotterdam, Hollanda - ö. 31 Ocak 1966, New Haven, Connecticut, ABD), Hollanda asıllı ABD'li jeofizikçi ve astronomi bilgini. Gök mekaniği alanındaki başarılarıyla, özellikle yüksek hızlı sayısal (dijital) bilgisayarların bu alanda kullanılmasına öncülük etmesiyle tanınır.

1928'de Leiden Üniversitesi'nden ayrılıp ABD'ye giden ve Yale Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalışmaya başlayan Brouwer, 1941'de astronomi profesörlüğünün yanı sıra Yale Gözlemevi'nin yöneticiliğine getirildi. Yaşamının sonuna değin kaldığı Yale'deki ilk yıllarında Yer'in kendi eksen çevresinde dönüşündeki değişikliklerle, daha sonra da yörüngeli harekete ilişkin problemlerle ilgilendi. 1937'de W. J. Eckert ile birlikte, yörünge hesaplamalarındaki hataları düzeltmekte kullanılan ve yaygın biçimde benimsenen bir yöntem geliştirdi. 1951'de de Eckert ve G. M. Clemence ile birlikte, gezegenlerin konumlarını kesin olarak belirlemede bilgisayar kullanımını başlattı. Brouwer'in bir başka önemli katkısı, Yer'in kendi eksen çevresinde dönüşünde değişimden etkilenmeyen bir zaman ölçümünü betimlemek için gök-günlüğü zamanı kavramını ortaya atmasıdır.

1951'de ABD Ulusal Bilim Akademisi'ne seçilen Brouwer, gök mekaniğine yaptığı katkılar nedeniyle 1955'te Kraliyet Astronomi Derneği'nin Altın Madalyası'yla ödüllendirildi.

Brouwer, L(uitzen) E(gbertus) J(an) (d. 27 Şubat 1881, Overschie - ö. 2 Aralık 1966, Blaricum, Hollanda), Hollandalı matematikçi. Matematikğin özünü, apaçık yasalara dayalı zihinsel yapıların oluşturduğunu savunan matematiksel sezgicilik öğretisini kurmuş ve çalışmalarıyla topolojiyi (geometrik yüzeylerin ve biçimlerin en temel özelliklerini konu edinen matematik dalı) tümüyle değişikliğe uğratmıştır.

1909'dan 1951'e değin Amsterdam Üniversitesi'nde ders veren ve topoloji konusundaki çalışmalarının büyük bölümünü 1909-13 arasında gerçekleştiren Brouwer, 1907'de

Alman matematikçi David Hilbert'in çalışmalarını incelemeye başlamıştı. Bu incelemeler sırasında kartezyen düzlemin topolojik gönderimlerine ilişkin düzlem öteleme dönüşümü teoremini ve diferansiyel

denklemler, oyunlar kuramı gibi matematik dallarındaki kimi temel teoremlerin formüle edilmesi açısından önem taşıyan durağan nokta teoremlerinden ilkinin buldu. 1911'de topolojik değişmezler (bir topolojik biçimin, kendisini değiştiren işlemler altında da değişmeyen özellikleri) ilişkin teoremlerini açıkladı. Bunların yanı sıra, Alman matematikçi Georg Cantor'un geliştirdiği yöntemlerle, topolojinin ilk biçiminin (*analysis situs*) yöntemlerini birleştirdi. Brouwer topolojiye katkılarının büyüklüğü nedeniyle birçok matematikçi tarafından bu dalın kurucusu olarak görülmüştür.

Brouwer, 1907'de yayımladığı *Over de grondslagen der wiskunde* (Matematikğin Temelleri Üzerine) başlıklı doktora tezinde matematikğin mantıksal temellerini sorgulamış ve sezgicilik okulunun başlangıcını biçimlendirmişti. Ertesi yıl yayımladığı *Over de onbetrouwbaarheid der logische principes* (Mantık İlkelerinin Güvenilmezliği Üzerine) adlı yapıtında ise, üçüncünün olmazlığı ilkesinin matematiksel kanıtlamalarda kullanımının geçersiz olduğunu öne sürdü. Bir matematiksel anlatımın ya doğru ya da yanlış olacağını, başka hiçbir olanağın bulunmadığını öne süren üçüncünün olmazlığı ilkesini kullanmaksızın geliştirdiği kümeler kuramını 1918'de, ölçüm kuramını 1919'da, fonksiyonlar kuramını da 1923'te yayımladı. Çalışmalarını 1954'e değin sürdüren Brouwer'in önerileri yaygın olarak benimsenmemişse de, özellikle ABD'li matematikçi S. C. Kleene'in katkıları, sezgiciliğe duyulan ilginin II. Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden canlanmasını sağlamıştır.

Browder, Earl (Russell) (d. 20 Mayıs 1891, Wichita, Kansas - ö. 27 Haziran 1973, Princeton, New Jersey, ABD), ABD Komünist Partisi'nin önderlerinden. II. Dünya Savaşı sonrasında resmi parti öğretisinden uzaklaşmasına değin yaklaşık 25 yıl boyunca etkin olmuştur.

ABD'nin I. Dünya Savaşı'na girmesine karşı çıktığı için 1919-20'de hapse atıldı. 1921'de ABD Komünist Partisi'ne girdi. 1933-44 arasında partinin genel sekreterliğini yürüttü. 1936 ve 1940'ta parti adına başkan adayı gösterildi. 1940'ta bir pasaport yolsuzluğu nedeniyle 4 yıl hapis cezasına çarptırıldı, ama 14 ay sonra serbest bırakıldı.

Browder, 1944'te kapitalizm ile sosyalizmin barış içinde bir arada yaşayabileceği görüşünü ortaya atınca genel sekreterlik görevinden alındı, 1946'da da partiden

çıkarıldı. Üç yıl sonra, Budapeşte ve Prag'daki "ihanet davaları" sırasında "Browdercilik" sapmasını başlatan kişi olarak adı geçti.

Yapıtları arasında *The People's Front* (1938; Halk Cephesi), *War or Peace With Russia?* (1947; Rusya ile Barış mı Savaş mı?) ve *Marx and America* (1958; Marx ve Amerika) sayılabilir.

Brown, Sir Arthur Whitten *bak.* Whitten Brown, Sir Arthur

Brown, Charles Brockden (d. 17 Ocak 1771, Philadelphia - ö. 22 Şubat 1810, Philadelphia), "Amerikan romanının babası" olarak tanınan yazar. Amerika'da geçen gotik romanları, ilk dönem ABD edebiyatının en ünlü yazarlarından Edgar Allan Poe ve Nathaniel Hawthorne'un geliştirdiği roman geleneğinin ilk örneklerindendir. Kendisini "öykü anlatan bir ahlakçı" olarak tanımlayan Brown, yapıtlarında korku ve dehşet öğelerine yer vermekle birlikte ölçülü bir liberalizmi yansıtır.

Philadelphia'lı bir tüccarın oğluydu. 1787'de bir avukatın yanına girdiyse de, yazarlığa duyduğu büyük ilgi sonucunda bir edebiyat derneğinin kuruluşu çalışmalarına katıldı. 1793'te hukuk mesleğini bırakarak Philadelphia ve New York edebiyat dünyasında adını duyurmaya çalıştı.

İlk ve belki de en iyi romanı *Wieland* (1798), koyu bir dindar olan roman kahramanının, kötü bir adamın karnından konuşarak verdiği sözde doğaüstü emirler yüzünden ailesinin katiline dönüşmesini konu alır. *Ormond* (1799), soylu kişiliği ve cesaretiyle birçok tehlikenin üstesinden gelecek romanın kötü kişisi Ormond'u öldüren yüce gönüllü ve usçu bir kadını anlatır. Delaware Irmağı vadisindeki Yerlilerin kana susamışlığını anlatan *Edgar Huntly*'de (1799) bir uyuşur, arkadaşının katilini ortaya çıkarmaya çalışır. *Arthur Mervyn* (1799-1800), 1793 sarıhumma salgını sırasında bir çiftçi çocuğun Philadelphia'daki tehlikeli serüvenlerini anlatır.

Brown, kardeşleriyle birlikte ticarete atıldıysa da 1806'da iflas etti. Gene de ailesini geçindirmek için yaşamının sonuna değin ticaretle uğraşmayı sürdürdü.

Brown, Earle (d. 26 Eylül 1926, Lunenburg, Massachusetts, ABD), John Cage'le birlikte çalışan New York besteci grubunun önde gelen temsilcisi ve *avant-garde* besteci. Özellikle grafik nota yazım ve açık form kompozisyon sistemlerini geliştirmesiyle tanınmıştır. Grafik nota yazım sisteminde, icra gerektiren her şey görsel biçimlerle açıklanır; örneğin süre değişik uzunlukta basılı çizgilerle gösterilir. Açık formda ise icracı parçanın ana bölümlerini istediği sırayla ya da her bölümü tersinden çalabilir.

Brown'ın ilk açık form bestesi, 1'den 25'e kadar istenen sayıda piyanonun çalması için hazırlanmış *Yirmi Beş Sayfa*'ydı. (1953). Partisyonu oluşturan 25 sayfanın hepsi de istediği gibi sıralanıp çalınabiliyordu. *Kullanılan Formlar II*'de ise (1962) 98 ayrı çalgı iki şef arasında bölüştürülmüştür. Bölümlerin sırasını şefler belirler.

Brown, Ernest William (d. 29 Kasım 1866, Hull, Yorkshire, İngiltere - ö. 22 Temmuz 1938, New Haven, Connecticut, ABD), İngiliz asıllı ABD'li matematikçi ve astronomi bilgini. Ay'ın hareketine ilişkin kuramıyla tanınır. İngiltere'deki Cambridge Üniversitesi'nde eğitim gören Brown, burada ABD'li G.W. Hill'in geliştirmiş olduğu bir yöntemle Ay'ın hareketini izlemeye başladı. Hill'in, ilgili problemin çözümüne

uygun olduğunu kanıtlayacak kadar geliştirdiği yönteme son biçimini kazandırdı ve 30 yıllık bir çalışmadan sonra 1919'da Ay cetvellerini yayımladı. Bunlar, 1857'den beri çeşitli almanaklarda kullanılmakta olan cetvellerin yerini aldı.

Hemen her yaz Cambridge'e dönmekle birlikte meslek yaşamını hep ABD'de sürdürdü. Brown, 1891'de Pennsylvania'daki Haverford College'da çalışmaya başlamış ve 1907'den 1932'deki emekliliğine değin Yale Üniversitesi'nde matematik profesörlüğü yapmıştır.

Brown, Ford Madox (d. 16 Nisan 1821, Calais, Fransa - ö. 6 Ekim 1893, Londra), İngiliz ressam. Topluluğun üyesi olmamakla birlikte, gerek teknik, gerek duygu açısından Ön-Raffaellocuların resimlerini andıran bir üslupla çalışmıştır.

1837'den 1839'a değin Bruges'de Albertus Gregorius'un ve Anvers'te Baron Gustaf Wappers'in yanında sanat eğitimi gördü. Wappers'den öğrendikleriyle güçlü bir teknik geliştirdi. 1840-43 arasında Paris'te yaptığı erken dönem resimlerinin belirgin özelliği loş renkler ve dramatik duygulardır. Doğal olayları gerçeğe en yakın biçimde betimleme çabasında olan Brown, 1843'te "Chillon Mahkûmu" adlı resmi üzerinden çalışırken Londra'daki University College Hastanesi'nde kadavralardan çizimler yaptı. 1845'te çıktığı İtalya gezisinde Nazarenler grubunun bir üyesi olan Peter von Cornelius ile tanıştı. Bu tanışma onun hem üslubunu, hem de renklerini etkiledi. Parlak, canlı renklere ve ortaçağa karşı ilgisinin belirdiği yapıtı, "Wyclif Yaptığı Kitabı Mukaddes Çevirisini John of Gaunt'a Okurken" (1847) adlı resimdir. 1848'de Dante Gabriel Rossetti, Brown'ın öğrencisi oldu. Brown 1850'de Ön-Raffaellocuların dergisi *Germ*'de yazılar yazdı. Ten renginin kiş mevsimindeki gerçeğe en yakın tonlarını yakalayabilmek için Holman Hunt gibi açık havada çalışıyordu. "İngiltere'nin Sonu" bu tür resimlerine örnektir.

Victoria dönemine ait toplumsal bir belge olan en önemli resmi "Çalışma" (1852-63) ilk kez 1865'te Londra'da düzenlenen toplu sergisinde yer aldı. Bu serginin katalogunu da Brown kendisi hazırladı. Brown, William Morris ile birlikte kitap ressamı olarak da çalıştı, ayrıca vitraylar yaptı (St. Oswald's Kilisesi, Durham, 1864-65). 1879'dan Mart 1893'e değin Manchester Belediye Binası için kentin tarihinden alınma sahneleri işlediği 12 parçalık bir duvar resmi dizisi hazırladı.

Brown, George (d. 29 Kasım 1818, Edinburgh, İskoçya - ö. 9 Mayıs 1880, Toronto, Kanada), Kanadalı gazeteci ve siyaset adamı. Ülkesinde federal sistemin kurulması ve Fransız Katolik Kilisesi'nin gücünün kırılması için çalışmıştır. Toronto'da yayımlanan *The Globe* dergisinin sahibi olarak, gazetenin büyük bir okur kitlesine seslendiği Batı Kanada'da (bugün Ontario, Yukarı Kanada) geniş siyasal nüfuz kazanmıştır.

ABD'nin New York kentine 1837'de göç eden Brown 1843'te Toronto'ya yerleşerek, yeni kurulan İskoçya Özgür Kilisesi'ni desteklemek amacıyla *Banner* adlı bir gazete yayımlamaya başladı. Reform Partisi yanlısı haftalık bir dergi olarak 1844'te kurduğu *The Globe* ise 1853'te günlük yayına geçti. Brown 1857'de Kent ilinden bağımsız liberal aday olarak Kanada Parlamentosu'na girdi. Katolik Kilisesi'nin siyasal etkinliğine karşı çıkması Brown'a Batı Kanada'nın desteğini sağlarken, Doğu Kanada'nın (bugün Québec, Aşağı Kanada) tepkisini çekti. Brown'ın devletle kilisenin birbirinden

ayrılmasına yönelik çabaları, Kanada'da Protestan ruhban sınıfının varlığını korumak üzere tahsis edilen krallıyet topraklarının (Ruhban Toprakları) gelirlerine el konulmasında etkili oldu. Buna karşılık Kanada'daki bütün okulların laikleştirilmesi yönündeki girişimleri sonuç vermedi.

1840 tarihli Birlik Yasası'yla Doğu Kanada'ya Parlamento'da Batı Kanada ile eşit sayıda temsilci bulundurma hakkı tanınmasına karşı çıkarak nispi temsili savunan Brown, Batı Kanada Liberal Partisi'ni kurdu. 1858'de kısa süre başbakan olarak görev yaptı. Birleşik Krallık'a bağlı Kuzey Amerika topraklarının bir konfederasyonda toplanması düşüncesini ilk savunuculardan biriydi. Hem kişisel hem siyasal rakibi muhafazakâr önder Sir John Macdonald'ın başkanlığında kurulan bir koalisyon hükümetine katıldı. Ama ABD ile Kanada arasındaki karşılıklı antlaşmasının yenilenme koşullarına karşı çıkarak Aralık 1865'te hükümetten çekildi. 1867'de girdiği Avam Kamarası seçimlerini kazanamadı.

Kanada'nın, Kuzeybatı Toprakları'nı ele geçirmesinde etkili olan Brown 1873'te Senato'ya girdi. 1874'te ABD ile imzalanan yeni bir karşılıklı antlaşmanın görüşmelerine katıldı. Ontario valiliği ve soyluluk unvanı önerilerini geri çevirdi. Bundan sonra bütün çabasını *The Globe*'a yönelten Brown, işten çıkardığı memurlardan biri tarafından vurularak öldürüldü.

Brown, Hallie Quinn (d. 10 Mart 1850, Pittsburgh, Pennsylvania - ö. 16 Eylül 1949, Wilberforce, Ohio, ABD), ABD'de Siyah kadın kulüpleri hareketine öncülük eden eğitimci ve konuşma uzmanı.

Annesi ve babası eski birer köleydi. 1873'te Ohio'daki Wilberforce Üniversitesi'ni bitirdikten sonra, köleliğin kaldırılmasıyla özgürlüğüne kavuşmuş Siyahların okullarında ders vermek için Mississippi'ye gitti. Güney Carolina ve Ohio'da özel okullarda öğretmenlik yaptıktan sonra Wilberforce'a dönerek üniversitede konuşma sanatı dersleri vermeye başladı. Bir yandan da ABD'de ve Avrupa'da, ABD'deki Siyahların yaşamını konu alan konferans gezilerine çıktı.

İngiltere'de yetişkin eğitime yönelik halk kuruluşu olan ilk *chautauqua*'nın (*bak.* chautauqua hareketi) kurulmasına katkıda bulunan Brown, İngiliz Kadınları İçkiyle Savaş Derneği yaranna konferanslar verdi. ABD'de, Siyahlar için ilk kadın kulüplerinin kurulmasına öncülük etti. 1905-12 arasında Ohio Eyaleti Siyah Kadın Kulüpleri Federasyonu'nun başkanlığında bulundu. Gene Brown'ın önderliğinde kurulan Washington (D.C.) Siyah Kadınlar Birliği, Siyah Kadınlar Ulusal Birliği'nin temelini oluşturdular.

Brown'ın yapıtları arasında *Bits and Odds: A Choice Selection of Recitations* (1880; Şundan Bundan: Seçme Konuşmalardan Bir Derleme), *First Lessons in Public Speaking* (1920; Toplum Önünde Konuşmada İlk Dersler) ve *Homespun Heroines and Other Women of Distinction* (1926; Gösterişsiz Kadın Kahramanlar ve Öteki Seçkin Kadınlar) sayılabilir.

Brown, Harrison Scott (d. 26 Eylül 1917, Sheridan, Wyoming - ö. 8 Aralık 1986, Albuquerque, New Mexico, ABD), ilk atom bombasında kullanılmak üzere plutonyumun ayrılması çalışmalarına yaptığı katkı ve göktaşları ile Yer'in kökeni üzerindeki

araştırmalarıyla tanınan ABD'li jeokim-yacı.

Brown, Berkeley'deki California Üniversitesi'nde kimya öğrenimi gördü, doktora çalışmasını 1941'de Baltimore'daki Johns Hopkins Üniversitesi'nde tamamladı. 1943-46 arasında Tennessee eyaletinin Oak Ridge yöresindeki Clinton Mühendislik İşletmeleri'nde (bugün Oak Ridge Laboratuvarı) Manhattan Projesi çerçevesinde plütonyumun ayrılması çalışmalarını yönetti. Ama daha sonra Albert Einstein ve atom bombasının yapılmasına katkıda bulunan öbür bilim adamlarıyla birlikte nükleer silahlara karşı çıktı. 1946-51 arasında Chicago Üniversitesi'nin Nükleer Araştırmalar Enstitüsü'nde görev aldı ve göktaşlarında eser halde bulunan elementler üzerindeki çalışmalarına başladı. 1951-77 arasında da Pasadena'daki California Teknoloji Enstitüsü'nde jeokimya dersleri verdi ve 1955'te Ulusal Bilimler Akademisi üyeliğine seçildi. 1977-83 arasında Honolulu'daki Kaynak Sistemleri Enstitüsü'nde araştırmacı olarak çalıştı ve 1985'ten ölümüne değin *Bulletin of the Atomic Scientists* (Atom Bilimcileri Bülteni) dergisinin editörlüğünü yaptı.

Brown'ın yapıtları, *Must Destruction Be Our Destiny?* (1946; Yıkım Kaderimiz mi Olmalı?), *The Challenge of Man's Future* (1954; İnsanın Geleceği Meydan Okuyor), *The Next Hundred Years* (James Bonnee ve John Weir ile birlikte, 1957; Gelecek Yüzyıl), *The Cassiopeia Affair* (Chloe Zerwick ile birlikte, 1968; Cassiopeia Olayı) ve *The Human Future Revisited* (1978; Yeniden Ziyaret Edilen Gelecek).

Brown, Henry Billings (d. 2 Mart 1836, South Lee, Massachusetts - ö. 4 Eylül 1913, Bronxville, New York, ABD), 1890-1906 arasında ABD'de Yüksek Mahkeme üyesi.

1860'ta Detroit barosuna girdi; ertesi yıl orada federal güvenlik görevlisi yardımcılığına atandı. İki yıl sonra Michigan'ın doğu bölgesi savcı yardımcılığına getirildi. 1868'e değin bu görevde kaldıktan sonra, süreli gezici yargıç olarak geçirdiği kısa bir dönemin ardından serbest çalışmaya başladı. 1875'te doğu bölgesi yargıçı olarak atandığında, Büyük Göller Bölgesi'nde deniz hukuku konusunda en yetkili kişi durumuna gelmişti. Ertesi yıl göl bölgelerindeki denizcilik ve vergi davalarıyla ilgili olarak yazmayı tasarladığı raporlar dizisinin ilk ve tek cildini yayımladı.

Başkan Benjamin Harrison 1890'da Brown'ı Yüksek Mahkeme üyeliğine atadı. Tarihsel önem taşıyan pek az mütalaa belirlenmiş ölmesine karşın, Yüksek Mahkeme gündeminin dört yıllık bir gecikmeyle yürüdüğü ve henüz geçici istinaf mahkemeleri sisteminin kurulmamış olduğu bir dönemde hukuksal başarıları ve çalışkanlığıyla Yüksek Mahkeme'ye büyük katkıları oldu. En önemli mütalaa, 1894 gelir vergisi yasasının anayasaya aykırı bulunduğu Pollock - Farmers Loan and Trust Company davasındaki karşı oy yazısı ile Downes - Bidwell/ davasında, ilhak edilen bölge halklarının anayasal hak ve ayrıcalıklardan yararlanamayacağı yönündeki görüşüdür.

Brown, Herbert Charles, asıl adı HERBERT BROVARNİK (d. 22 Mayıs 1912, Londra), inorganik ve organik bor bileşiklerine ilişkin çalışmaları nedeniyle 1979 Nobel Kimya Ödülü'nü Georg Wittig ile bölüşen ABD'li kimyacı.

Ukraynalı olan ailesiyle birlikte 1914'te ABD'ye yerleşen Brown 1936'da Chicago

Üniversitesi'nden mezun oldu; 1938'de doktora derecesini aldı ve 1943'e değin aynı üniversitede öğretim görevlisi olarak kaldı. 1943-47 arasında Detroit'teki Wayne Eyalet Üniversitesi'nde ders verdi; 1959'da bu üniversitede Wetherill onursal profesörü, 1978'de de emeritus profesör oldu.

Brown'ın bor hidrürler üzerindeki çalışmaları önemli bir inorganik ayıraç grubunun geliştirilmesine, organoborları bulması ise organik biresimler için çok etkili ve kullanışlı bir ayıraçlar dizisinin doğuşuna yol açmıştır. Ayrıca, karbonyum iyonları ya da karbo katyonlar adıyla bilinen iyon gruplarının yer aldığı tepkimeler üzerindeki çalışmalarıyla da tanınan Brown'ın başlıca yapıtları *Hydroboration* (1962; Hidroborlama) ve *Organic Syntheses via Boranes*'dir (1975; Boranlar Aracılığıyla Organik Biresimler).

Brown, James (d. 3 Mayıs 1933, Augusta, Georgia), "Bir Numaralı Soul'cu Kardeş" ilan edilen ABD'li şarkıcı ve şovmen.

Büyük Bunalım'ı izleyen yıllarda yoksulluk içinde büyüyen Brown, işe sokak köşelerinde para karşılığında şarkı söyleyerek ve dans ederek başladı. Sonraları kurduğu üçlüyle, Güney'deki küçük kulüplerde çalıştı. *Blues* ve *gospel* geleneklerinin öğelerini, güçlü şovmenlik kavrayışı ve kendi duygu yüklü tarzıyla birleştirerek zamanla son derece kişisel bir üsluba ulaştı. Sonunda, düzenleme ve koreografileri adeta askeri bir titizlikle yapılmış, giyimleri özenle hazırlanmış bir erkekler korusu ile dansçı kızlardan oluşan "Famous Flames" topluluğunu kurdu. 1948'de plak doldurmaya başladı. Kişisel gösterilerinde dinleyiciyi coşturan standart final parçası olan "Please, Please, Please", "I Can't Stand Myself", "Papa's Got a Brand New Bag" ve "It's a Man's World" gibi parçaları Brown'ı, *soul* müzik(*) alanında rakipsiz bir konuma getirdi. Siyah gençleri eğitim yapmak ve onurlu bir yaşama yönelmek için özendir-meye son derece önem veren Brown azim ve çok çalışmayla başarıya ulaşılacağına örnek olarak kendisini göstermiştir. Bir milyondan fazla satan plaklarından ikisinin adları "Don't Be a Dropout" ve "Say It Loud - I'm Black and I'm Proud"dır.

Brown, John (d. 1735, Buncle, Berwickshire, İskoçya - ö. 17 Ekim 1788, Londra, İngiltere) tıpta "uyanılabilirlik" kuramının öncüsü olan İngiliz hekim. Bu kuram, bütün hastalıkların, vücut üzerindeki uyarıcı etkilerinin az ya da çok olmasına göre sınıflandırılacağını öne sürer.

Brown, Edinburgh Üniversitesi'nde tanınmış tıp profesörü William Cullen'in öğrencisi iken, aralarındaki görüş ayrılıkları nedeniyle St. Andrews Üniversitesi'ne geçerek, diplomasını 1779'da bu üniversiteden almak zorunda kaldı. Bütün canlı dokuların "uyanılabilir" olduğunu savunan ve yaşamı dış uyarıların canlı üzerinde yarattığı etki olarak tanımlayan kuramını, Cullen'in öğrencisi olduğu yıllarda geliştirmeye başlamıştı. Vücudun aşırı uyanılmasından ileri gelen hastalıkları "stenik", az uyanılmasından kaynaklananları da "astenik" olarak sınıflandıran Brown, genellikle şarap ve afyon gibi uyanıcılara dayanan tedavi yöntemleri uyguluyordu. Edinburgh Üniversitesi'nden ayrıldıktan yıllar sonra, bu üniversitenin öğretimi sert bir dille eleştiren, özellikle Cullen'in yanlışlarını acımasızca vurgulayan *Observations on the Present System of Spasm as Taught in the University of Edinburgh* (Edinburgh Üniversitesi'nde Öğretildiği Biçimiyle Bugünkü Spazm Sis-

temi Üzerine Gözlemler) adlı denemesini yayımladı.

Öğretisini açıkladığı ünlü yapıtı *Elementa Medicinac*, (1780; Tıbbın Temel Öğeleri) Brown'ın açıklama ve anlatım yeteneğiyle olduğu kadar, duru Latincesiyle de büyük övgü kazandı. Geniş bir ilgi gören bu yapıt Avrupa'nın bellibaşlı tıp çevrelerinde benimsenirken, kendisine karşı olanların yıkıcı etkinliğiyle Brown Edinburgh'da gözden düşmeye başladı, hastalarının ve öğrencilerinin sayısı giderek azaldı. Borçları yüzünden bir süre cezaevinde yatan ve Edinburgh'da bütün saygınlığını yitirmiş olan Brown, ailesiyle birlikte Londra'ya taşındı ve kısa bir süre sonra orada öldü.

1700'lerin sonlarında etkisinin doruğuna ulaşan Brown kuramı, 1802'de, bu kuramın kalesi durumunda olan Göttingen Üniversitesi'nde Brown'ın ile karşıtları arasında iki gün süren büyük tartışmalara konu oldu. Sonunda, 19. yüzyılın başlarında Alman bilim adamı Hermann von Helmholtz, Brown kuramının geçersizliğini kanıtladı.

Brown, John (d. 9 Mayıs 1800, Torrington, Connecticut - ö. 2 Aralık 1859, Charlestown, Virginia, ABD), kölelik karşıtı ABD'li militan. 1859'da Virginia'nın Harpers Ferry kentindeki federal cephane-

John Brown
Boston Athenaeum

lige düzenlediği baskın dolayısıyla idam edilerek kölelik karşıtı mücadelenin bayrağı olmuştur. Bu baskın, ayrıca Amerikan İç Savaşı'na (1861-65) yol açan bölgesel düşmanlıkları daha da kızıştırmıştır.

Ohio, Pennsylvania, Massachusetts ve New York'ta durup dinlenmeden dolaşan Brown, kulabalık ailesini güçlükle geçindirebiliyordu. Yün ticareti ve çiftçiliğin yanı sıra sepicilik, celeplik ve toprak spekülâtör-lüğü gibi çeşitli işlere girip çıktı. Beyaz olduğu halde, 1849'da, ailesini de yanına alarak kölelik karşıtı hayırsever Gerrit Smith'in New York eyaletindeki North Elba'da bağışladığı topraklara yerleşmiş Siyahlarla birlikte yaşamaya başladı. Oteden beri köleliğe düşman olan Brown, Siyahların hakları için açık eyleme girişmeyi aklına koydu. Kölelik karşıtı güçlerin Kansas Toprakları'nda denetimi ele geçirmek üzere 1855'te giriştiği mücadeleye beş oğlunun ardından o da katıldı. Silah ve cephane yüklü bir arabayla Osawatimie'ye yerleşti, kısa süre içinde kölelik karşıtı yerel çetelerin önderi durumuna geldi.

Kansas'ın doğusundaki Lawrence kentinin kölelik yanlısı bir grup tarafından yağmalanması (21 Mayıs 1856) üzerine intikam görevini üstlenmeye karar verdi. Misilleme olarak üç gün sonra Pottawatomie Deresi üzerinde kölelik yanlılarından oluşan bir yerleşmeye gece baskını düzenledi. Saldırı, beş kişi kulübelerinden dışarı sürüklen-

dikten sonra parçalanarak öldürüldü. Bundan sonra Brown'ın adı yöredeki kölelik yanlılarına korku salmaya başladı.

Brown 1858 ilkbaharında Ontario'nun Chatham kentinde hem Siyahların hem beyazların katıldığı bir toplantı düzenledi. Toplantıda, kaçak köleler için Maryland ve Virginia dağlarında bir müstahkem mevki kurmayı düşündüğünü açıkladı. Brown'ın ABD halkı için önerdiği geçici anayasa metni toplantıya katılanlarca kabul edildi. Böylece kâğıt üzerinde kurulan devletin başkomutanlığına da seçilen Brown, Gerrit Smith'in ve Boston'daki kölelik karşıtlarından çoğunun maddi ve manevi desteğini sağladı.

1859 yazında Maryland'de federal cephaneliğin bulunduğu Harpers Ferry'deki Potomac'ın karşısında bir çiftlik kiralayarak 16 beyaz ile 5 Siyahtan oluşan silahlı bir çete ile burada karargâh kurdu. 16 Ekim gecesi cephaneliği ani bir saldırıyla ele geçirdi, bölgenin 60 kadar ileri gelenini rehin aldı. Ertesi gün boyunca adamlarıyla birlikte yerel milislere karşı direndi. Ama bir sonraki sabah, küçük bir deniz piyade birliği direnişi kırarak üstünlüğü ele geçirdi. Brown yaralandı, iki oğlu ve sekiz adamı öldürüldü. Adam öldürme, köleleri ayaklandırma ve devlete ihanet suçlarından yargılanan Brown suçlu bulunarak idam edildi.

Köleler arasında genel bir kurtuluş hareketi başlatamıyorsa da gösterdiği yüksek medeni cesaret onu ölümsüzleştirdi ve Siyahların özgürlüğüne sonuçlanacak olan savaşı yakınlaştırdı.

Brown, Sir John (d. 6 Aralık 1816, Sheffield, Yorkshire - ö. 27 Aralık 1896, Bromley, Kent, İngiltere), zırhlı gemilerde haddelenmiş çelik levhaların kullanımını başlatan İngiliz sanayici.

Önceleri, kesici aletler üreten bir şirkette çıraklık yapan Brown, 1848'de demiryolu vagonlarında kullanılmak üzere koni biçiminde çelik yaylı tamponlar geliştirdi. 1856'da Sheffield'de Atlas demir-çelik dökümhanesini kurarak top demiri, ray, çelik yay ve dingil üretmeye başladı. Ayrıca Sheffield'deki çelik sanayisi için demir üreten Brown, Bessemer işlemi üzerinde geliştirmeler yaptı. 1860'ta Fransa'daki Toulon'da, ağaç gövdesi çekiçlenmiş zırh levhalarıyla kaplanmış olan "La Gloire" gemisini görünce, zırh levhalarının çekiçlenmek yerine haddelenebileceğini düşündü ve İngiliz Deniz Kuvvetleri için bu tür zırh çeliği üretmeye karar verdi. Sheffield'deki tesisleri gezen Başbakan Lord Palmerston ve donanma bakanı, hükümeti Brown'ın tasarımının uygulanabilirliğine ikna ettiler. Bir süre sonra tüm savaş gemileri haddelenmiş zırh levhasıyla kaplandı. Brown'a 1867'de "sir" unvanı verildi.

Brown, Joseph Rogers (d. 26 Ocak 1810, Warren, Rhode Island - ö. 23 Temmuz 1876, Shoals Adaları, New Hampshire, ABD), ABD'li mucit ve sanayici. Duyarlı ölçüm aletleri ve takım tezgâhları üretimi alanında yaptığı katkılarla tanınır.

Makine teknisyenliği öğrenimi gören Brown, saat yapımıyla olan babası ile birlikte çalışmaya başladı ve 1841-53 arasında atölyeyi kendi başına yönetti. 1850'de malzemeyi son derece duyarlı bir biçimde işleyen bir doğrusal bölücü tezgâhı, iki yıl sonra da, santimetrenin binde birini okuyabilen bir verniye geliştirdi ve verniye yöntemlerini iletkilere uyguladı.

1853'te Brown, Lucian Sharpe'ı yanına ortak olarak alınca, şirketinin adı Brown and Sharpe Manufacturing Company'ye dönüştü. Brown 1867'de, bugün de sanayi-

de yaygın olarak kullanılan mikrometrik çap pergelini, 1855'te saat çarklarının yapımında kullanılmak üzere duyarlı bir dış açma tezgâhı, 1862'de üniversal bir freze tezgâhı, 1877'de de üniversal bir taşlama tezgâhı geliştirmiştir.

Brown, Lancelot (d. 1715, Kirkharle, Northumberland - ö. 6 Şubat 1783, Londra,

Lancelot Brown, Sir Nathaniel Dance'ın yağlıboya portresi, Ulusal Portre Galerisi National Portrait Gallery Londra

İngiltere), İngiliz bahçe tasarımcısı Kendi-liğinden oluşmuş izlenimi veren doğal görünümlü bahçe düzenlemeleriyle tanınmıştır.

Northumberland'de bir bahçıvanın oğlu olarak çalışmaya başlayan Brown 1742'de, o dönemin en çok sözü edilen bahçelerinden biri olan Buckinghamshire'daki Stowe'da bir görev aldı. Görevleri arasında ziyaretçilere bahçeyi gezdirmek de vardı. Böylece, ileride müşterileri olacak soylulara kendini tanıtmaya şansını elde etti. Birkaç yıl peyzaj mimarı William Kent'in genel yönetimi altında Stowe'da çalıştı. Kent'in ölümünden sonra bahçe tasarımcısı olarak kendini kabul ettirdi ve 1753'te ülkede doğal malzemeyi en iyi değerlendiren peyzaj mimarı oldu. Grafton dükü için Wakefield Lodge'da gerçekleştirdiği gölette kazandığı başarı üzerine ondan, Woodstock'taki ünlü Blenheim Sarayı'nın parkına yeni bir biçim vermesi istendi. Burada mimar John Vanbrugh'un yaptığı köprü'nün yanında ustaca oluşturduğu göletlerle daha önceki geometrik düzendeki bitki dokusunu neredeyse yok etti. Tasarımlarında bütünlük sağlamak kaygısıyla gittikçe mimarlığa yöneldi ve klasikçi anlayışta bir mimar oldu.

Brown düzenlemelerinde oyulmuş kayalar, mimarlık öğeleri gibi doğal olmayan araçları hiç kullanmamış, kendini yalnızca çim alanlar, yansımalar yapan durgun sular, (tek, kümeler ya da diziler halinde) birkaç ağaç ve arazi hareketleri kullanmakla sınırlamıştı. Bu öğelerle, simetrik olmayan, basit, uyumlu düzenlemeler gerçekleştirdi. Yapıtlarını, kendisi dengeli kurulmuş bir cümleye, bazı çağdaşları da şüphe benzetmişlerdir. Oysa Brown'ın yapıtları daha çok soyut resim ya da müzikle karşılaştırılabilir.

Brown'ın üslubu genellikle, Versailles'in görkemli bahçelerini düzenleyen André Le Nôtre'un üslubunun karşıtı olarak görülür. Çünkü Brown arazinin doğal yapısından yararlanırken Le Nôtre doğayı mimari bir düzen içine sokmuştur. Ama her ikisinin de güçlü bir oran duygusu ve gelişmiş bir ölçek anlayışı vardır ve yarattıkları yapıtları çevreleriyle bütünleştirmesini bilmişlerdir. Brown 17. yüzyılın baskıcı monarşilerinden bütünüyle farklı yapıdaki bir sınıfa hizmet etmiştir. İngiliz soyluları saray yerine aileleriyle birlikte özel kır malikânelerinde oturmayı yeğlerler, pencerelerinden arazilerini seyretmekten, bazen de içinde atla dolaşmaktan hoşlanırlardı. Brown kendisinden ne önce ne de sonra hiç kimsenin yapamadığı boyutlarda düzenlemeler gerçekleştiren-

miş, zengin ve saygın bir kişi olarak ölmüştür.

Brown, Michael S(tuart) (d. 13 Nisan 1941, New York kent), ABD'li moleküler genetikçi. İnsan vücudundaki kolesterol metabolizmasının kilit halkalarından birini aydınlatan ortak çalışmaları nedeniyle 1985 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Odulu'nu Joseph L. Goldstein ile paylaşmıştır.

Brown 1962'de Philadelphia'daki Pennsylvania Üniversitesi'ni, 1966'da aynı üniversitenin tıp okulunu bitirdi. 1966-68 arasında Boston'daki Massachusetts Genel Hastanesi'nde staj yaparken Goldstein ile dostluk kurdu. 1968-71 arası Ulusal Sağlık Enstitüleri'nde araştırmacı olarak bulunduktan sonra, o tarihte Texas'ın Dallas kentindeki Güneybatı Tıp Okulu'nda yardımcı profesörlüğe getirildiğinde meslektaş Goldstein ile yeniden birlikte çalışma olanağı buldu. 1977'den bu yana, Dallas'taki, Genetik Hastalıklar Merkezi'nde profesör ve yönetici olarak çalışmaktadır.

Bu okulda Brown ve Goldstein, kandaki kolesterol düzeyinin yüksekliğinden sorumlu olan genetik etkenler üzerindeki ortak çalışmalarına başladılar. Sağlıklı kişilerin hücreleri ile aileden geçme hiperkolesterolemi hastalığı taşıyan kişilerin hücrelerini karşılaştırdılar; bu kalıtsal hastalık kandaki kolesterol düzeyini olağanın çok üstüne yükseltiyor ve sonuçta, başta damar sertliği olmak üzere çeşitli dolaşım bozukluklarına yol açıyordu. Brown ve Goldstein karşılaştırmalı çalışmaları sonucunda, bu hastalığa yakalanmış kişilerin hücrelerinde, kolesterol taşıyıcı temel parçacıklar olan düşük yoğunluklu lipoproteinlere (LDL) özgü alıcıların yokluğu ya da eksikliğiyle sonuçlanan genetik bir bozukluk saptadılar. Araştırmaları sırasında, bu alıcıların LDL parçacıklarını önce hücrenin içine çekip, sonra parçalayarak kan dolaşımından uzaklaştırdığını kanıtladılar; ayrıca bu lipoproteinlerin hücrede tutulmasının, hücrenin yeni LDL alıcıları oluşturmamasını engellediğini, bu nedenle yüksek kolesterolü bir beslenme rejiminin vücudun kolesterolü kandan uzaklaştırma yeteneğini tümüyle yok ettiğini açıkladılar.

Brown, sonraki yıllarda gene Goldstein ile birlikte çalışarak, kandaki kolesterol düzeyini düşüren yeni ilaçlar geliştirdi ve LDL alıcılarının belirleyen temel genetik kodu araştırdı.

Brown, Robert (d. 21 Aralık 1773, Montrose, Angus, İskoçya - ö. 10 Haziran 1858, Londra, İngiltere), bir çözelti içinde asılı halinde bulunan küçük parçacıkların sürekli hareketini tanımlayan İskoçyalı botanikçi. Ayrıca, iğneyapraklı bitkiler ile açıktohumluların öbür üyeleri ve kapalıtohumlular arasındaki temel farklılıkları saptamış, bitkilerin çoğunda çekirdeğin canlı hücrenin değişmez bir ögesi olduğunu göstermiş, yeni familya ve cinsleri tanımlayarak bitkilerin doğal sınıflandırmasını düzenlemiştir. Özellikle Avustralya florasına ilişkin özgün çalışmasıyla, bitki morfolojisi, embriyolojisi ve coğrafyasıyla ilgili bilgilere de değerli katkılarda bulunmuştur.

Brown, İskoçyalı Episkopal bir din adamının oğluydu. Tıp öğrenimini Aberdeen ve Edinburgh üniversitelerinde tamamladıktan sonra, 21 yaşında teğmen ve yardımcı cerrah olarak İngiliz ordusuna katıldı. Alayının İrlanda'da bulunduğu beş yıl boyunca resmi hekimlik görevi yaptı ve kendisini yetiştirdi.

1798'de Londra'ya yaptığı bir gezi sırasında, Royal Society'nin başkanı Sir Joseph

Banks ile tanıştı. 1768-71 arasında kaptan James Cook ile birlikte, o zamanlar Yeni Hollanda adıyla bilinen Avustralya'yı dolaşmış olan Banks, Brown'ın ilgi ve yeteneğinden çok etkilendi ve Matthew Flinders komutasında Avustralya'nın kuzey ve güney kıyılarındaki bir inceleme gezisine çıkacak olan "Investigator" gemisindeki doğabilim uzmanlığı için Brown'ı önerdi.

Robert Brown, W. Brockedon'un çiziminden ayrıntı, 1849; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

Temmuz 1801'de yola çıkan gemi Aralık 1801'de Batı Avustralya'daki Kral George Koyuna ulaştı. Brown, çok zengin bir bitki örtüsüyle kaplı olan bu yörede Haziran 1803'e değin kalarak, kapsamlı bir bitki koleksiyonu derledi. Ekim 1805'te İngiltere'ye dönünce de, toplamış olduğu yaklaşık 3.900 türün sınıflandırılmasıyla uğraştı. Gezi sonuçlarının bir bölümünü *Prodromus Florae Novae Hollandiae...* (1810; Yeni Hollanda Florasına Giriş) adıyla yayımladı, ama kitabın az satılması nedeniyle düş kırıklığına uğrayarak yayını tek ciltte kesti; gene de, Brown'ın başyapıtı olan bu kitap, sistematik botanik'in klasikleri arasında sayılır. Brown'ın küçük ama önemli ayrıntılara ilişkin gözlemleri, *Proteaceae* familyasının bitkilerine ilişkin yapıtında da göze çarpar; bu çalışmada Brown, cinslerin tanımlanmasında çiçektozu tanelerinin özelliklerinden yararlanılabileceğini gösterdi. Banks, 1810'da zengin kitaplığının, 1820'de ölmeden önce de eşsiz bitki koleksiyonunun ömür boyu bakımını ve yönetimini Brown'a bıraktı. Brown, 1827'de British Museum'ın yeni kurulan botanik bölümünün yöneticiliğine getirildiğinde, söz konusu koleksiyonu da bu müzeye aktardı.

1828'de *A Brief Account of Microscopical Observations* (Mikroskopla Gözlemler Üzerine Kısa Bir Açıklama) adlı bir kitapçık yayımladı. Bu çalışmada, *Clarkia pulchella*'nın canlı çiçektozları arasında sürekli hareket eden parçacıklar gözlemlendiğini, sonradan birçok bitkinin canlı ve ölü çiçektozlarını incelediğinde de aynı hareketli parçacıklara rastlandığını bildiriyordu. Suda asılı durumuna getirilen toz halindeki organik ve inorganik maddelerle yapılan deneyler, bu hareketin asıltı durumundaki maddenin genel bir özelliği olduğunu ortaya koydu. Fizikte büyük önem taşıyan bu olay Brown hareketi(*) olarak bilinir. Brown, 1831'de, *Orchidaceae* ve *Asclepiadaceae* familyalarındaki döllenme süreçleri üzerinde çalışırken, hücrelerin içinde çekirdek adını verdiği bir yapının varlığını saptadı. Onun bu incele-

meleri, mikroskopik çalışma alanındaki öncülüğünü ve verilerden geniş kapsamlı sonuçlar çıkarabilme yeteneğini kanıtlar. Brown 1810'da Royal Society üyeliğine seçildi.

Brown, Robert Hanbury (d. 31 Ağustos 1916, Aruvankadu, Hindistan), şiddet (yeğinlik) girişimölçerini tasarlayan ve geliştiren İngiliz astronomi bilgini ve yazar.

II. Dünya Savaşı'ndan önce ve savaş sırasında, önce R. A. Watson-Watt, ardından da E.G. Bowen ile birlikte, radarın hava savaşlarındaki kullanım alanlarını geliştirmek için çalışmalar yaptı. Radarla ilişkin deneyimlerini, savaşın sonra radyoastronomiye uyguladı. Jodrell Bank Gözlemevi'ndeki radyoteleskop teknolojisini iyileştirdi ve gökyüzündeki radyo kaynaklarının haritasını çıkardı. Bu çalışma sırasında, 1952'de atmosferin görüntü üstündeki bozucu etkilerini yok ederek radyo yıldızları çözebilen bir radyo girişimölçeri tasarlandı. R. Q. Twiss ile birlikte, radyo girişimölçümünün ilkelerini görenen parlak yıldızların açılal büyüklüğünü ölçmeye uygulayarak, şiddet girişimölçümü tekniğini geliştirdi. Brown ile Twiss, sıcak yıldızları ölçmek için Avustralya'da Yeni Güney Galler'deki Narrabri'de bir şiddet girişimölçeri kurdular. 1964'ten, emekli profesör olduğu 1981'e değin Sidney Üniversitesi'nde fizik profesörlüğü görevinde bulunan Brown'ın başlıca yapıtları arasında, *The Exploration of Space by Radio* (1957; Uza-yın Radyoyla Keşfi), *The Intensity Interferometer* (1974; Şiddet Girişimölçeri) ve *Man and Stars* (1978; İnsanoglu ve Yıldızlar) yer alır.

Brown, Thomas (d. 9 Ocak 1778, Kilma-breck, Kirkcudbright, İskoçya - ö. 2 Nisan 1820, Londra yakınlarında Brompton), görüşleriyle sağduyuya dayalı felsefe okulu

Thomas Brown, G. Watson'ın bir çalışmasından W. Walker'in yaptığı oymabaskı, 1806
British Museum, fotoğraf, J.R. Freeman & Co Ltd

içinde dönüm noktası oluşturan İngiliz metafizikçi.

Brown, 1792-1803 arasında Edinburgh Üniversitesi'nde felsefe, hukuk ve tıp okudu. Burada felsefeci Dugald Stewart ve *The Edinburgh Review* dergisinin kurucuları ile tanıştı. Kısa bir süre hekimlik yaptıktan sonra, Stewart'a vekâleten ders verdi (1808-09) ve 1810'da ahlak felsefesi kürsüsünü onunla paylaştı.

Brown, İskoç sağduyu felsefe okulunun temsilcilerinden Thomas Reid'in (1710-96) görüşlerini, bunları yorumlayan Stewart'tan öğrendi; okulun özelliklerini yansıtan kanıtlamaların birçoğunu da kabul etti. Okulun bazı öğretilerini ise değiştirdi ya da reddetti. Böylece Brown, farklı görüşü benimseyen iki grubun ayrım noktasında yer aldı.

Brown'ın önderlik ettiği grup duyu algısına yöneldi ve John Stuart Mill (1806-73) ile Alexandra Bain tarafından desteklendi. Sir William Hamilton'ın (1788-1856) temsil ettiği öbür grup Alman idealist filozofların görüşlerini yaymaya çalışarak, duyarlar yerine düşünce süreçlerini vurguladı.

Brown'ın yapıtları arasında *Observations on the Zoonomia of Erasmus Darwin* (1798; Erasmus Darwin'in Zoonomia'sı Üzerine Gözlemler), *Observations on the Nature and Tendency of the Doctrine of Mr. Hume Concerning the Relation of Cause and Effect* (1804; Neden ve Etki Bağlantısı ile İlişkili Olarak Bay Hume'un Öğretisinin Yapısı ve Eğilimi Üzerine Gözlemler), sekiz şiir kitabı (1820'de dört cilt halinde toplandı) ve *Lectures on the Philosophy of the Human Mind* (1820, 4 cilt; Zihin Felsefesi Üzerine Dersler) sayılabilir.

Brown, William Hill (d. Kasım 1765, Boston - ö. 2 Eylül 1793, Murfreesboro, Kuzey Carolina, ABD), romancı ve oyun yazarı. İmzasız olarak yayımladığı *Power of Sympathy, or the Triumph of Nature Founded in Truth* (1789; Duygudaşlığın Gücü ya da Doğanın Gerçeğe Dayanan Zaferi) adlı yapıtı, ilk Amerikan romanı sayılır. Trajik bir enest ilişkisini anlatan bu mektup-roman, Samuel Richardson'ın geliştirdiği duygusal üslupla yazılmıştır. Romanın çok tutulması, duygusal roman türünde daha pek çok yapının yazılmasına yol açmıştır.

Brown, Bostonlu bir saatçinin oğluydu. "Harriot, or the Domestic Reconciliation" (1789; Harriot ya da Ailede Uzlaşma) adlı romantik öyküsü, *Massachusetts Magazine* adlı derginin ilk sayısında yer aldı. Amerika'nın bağımsızlığından yana bir casusun ölümünü anlatan *West Point Preserved* (Kurtulan West Point) adlı trajedisi 1797'de yayımlandı. Brown ayrıca manzum fabllar, denemeler, *Penelope* adlı bir komedi, enest ve baştan çıkarmayı konu alan *Ira and Isabella* (ös 1807) adlı kısa bir roman yazdı.

Brown, hukuk öğrenimi görmek için Güney'e gittikten kısa bir süre sonra öldü.

Brown hareketi, bazı niceliklerin sürekli olarak küçük ve rasgele dalgalanmalar gösterdiği fiziksel olayların ortak adı. Bu dalgalanmaları 1827'de ilk kez inceleyen İskoçyalı botanikçi Robert Brown'ın adını taşır.

Eğer belirli bir ortamda, Brown hareketi yapan parçacıklar bulunuyorsa ve bunların rasgele salınımlarının belirlenmiş bir yönü yoksa, bu parçacıklar bir süre sonra ortam içinde eşit olarak dağılma eğilimi gösterir. Böylece, eğer A ve B iki komşu bölgeye ve bir t zamanında A bölgesindeki parçacık sayısı B'dekinin iki katıysa, o anda bir parçacığın A'dan ayrılıp B'ye geçme olasılığı, B'deki bir parçacığın A'ya geçme olasılığının iki katıdır. Madde parçacıkları, sürekli olarak madde yoğunluğunun yüksek olduğu bölgelerden, düşük olduğu bölgelere doğru yayılma eğilimi gösterir. Yayınım (difüzyon) olarak adlandırılan bu olay, mikroskopik düzeydeki Brown hareketinin daha büyük ölçekteki bir görünümüdür. Bu nedenle, bir Brown parçacığının hareketini benzetim teknikleriyle yaratarak ve olağan davranışını hesaplayarak yayının olgusu incelenebilir. Hava kirliliğine yol açan maddelerin atmosferdeki yayınımlı, bir yarı-iletkendeki deliklerin (elektrik yükü pozitif olan küçük bölgeler) yayınımlı ve canlıların kemik dokusunda kalsiyumun yayınımlı gibi birçok yayınımlı olayı, Brown hareketine dayanarak incelenmektedir.

"Klasik Brown hareketi" denildiğinde, bir sıvı ya da gaz içinde asıltı durumunda

bulunan küçük parçacıkların rasgele hareketi anlaşılır. Robert Brown, o sıralar yeni bulunmuş bir çiçek türü olan *Clarkia pulchella*'daki döllenme sürecini mikroskop altında incelerken, suda asılı halinde bulunan çiçektozlarının "hızlı bir salınım hareketi" yaptığını gördü. Daha önce başka araştırmacıların da dikkatini çekmiş olan bu olayı ilk kez ciddi biçimde inceleyen Brown, önceleri bu hareketin, bitkilerin erkek eşeylik hücrelerine özgü bir etkinlik olduğunu düşündü. Ama öleli bir yüzyıl geçmiş bitkilerin çiçektozlarında da aynı hareketi gözlemleyince, bu şaşırtıcı olayı "bitkinin ölümlünden bunca zaman sonra bu 'moleküller' tarafından korunmuş, hiç beklenmedik bir yaşam olgusu" olarak niteledi. Sonraki araştırmalar, yalnız çiçektozlarında değil birçok organik maddede, hatta cam, granit ve duman taneciklerinde de aynı hareketin gözlenebileceğini gösterdi.

İlk açıklamalar, bu hareketi akışkandaki ısı konveksiyona (taşınım) bağlıyordu. Ama gözlemler komşu parçacıkların birbirleriyle hiç ilişkisi olmayan hareketler yaptığını ortaya çıkarınca, bu basit açıklama geçerliğini yitirdi. 1860'larda kuramsal fizikçiler Brown hareketiyle ilgilendiler ve bu hareketin özelliklerine tutarlı bir açıklama getirmeye çalıştılar: Bir parçacığın bütün yönlerle hareket etme olasılığı eşitti, her hareket bir öncekinden tümüyle bağımsız görünüyordu ve parçacıkların hareketi hiçbir zaman sona ermiyordu. 1865'te yapılan bir deney, bir cam kap içinde bir yıl boyunca kapalı tutulan bir asılıdaki Brown hareketinde hiçbir değişiklik olmadığını gösterdi. 1889'da gerçekleştirilen daha sistematik bir araştırma ise, parçacık boyutları küçülüp akışkanın ağdalılığı azaldıkça hareketin daha da hızlandığını ortaya koydu.

Yüksek sıcaklıklar da Brown hareketini hızlandırdığı için, 1877'de hareketin nedeninin sıvı ortamdaki moleküllerin ısı hareketinde yattığı önerisi ortaya atıldı. Sıvı ya da gaz moleküllerinin sürekli hareket ettiği, birbirleriyle çarpıştığı ve ileri geri sıçradığı düşüncesi, ısı olgusunu açıklamak amacıyla

19. yüzyılın üçüncü çeyreğinde J. C. Maxwell, L. Boltzmann ve R. J. E. Clausius tarafından geliştirilmiş olan maddenin kinetik kuramının önemli bir parçasıydı. Bu kurama göre, bir maddenin sıcaklığı, madde moleküllerinin hareketindeki ya da titreşimindeki ortalama kinetik enerjiyle doğru orantılıydı. Bu hareketin, mikroskop altında gözlenebilen daha büyük parçacıklara herhangi bir biçimde iletilebileceğini düşünmek doğaldı. Eğer öyleyse, kinetik kuramını doğrulayan ilk doğrudan gözlem elde edilmiş olacaktı. Bu düşünceden yola çıkan Albert Einstein 1905'te Brown hareketinin niceliksel kuramı üzerinde çalışmaya başladı. M. Smoluchowski de Einstein ile hemen aynı zamanlarda, ama ondan bağımsız olarak ve biraz değişik yöntemler kullanarak Brown hareketi üzerinde benzer araştırmalara girişmişti.

Sonraları, bu çalışmadaki asıl amacının, belirli boyuttaki atomların varlığını olabildiğince kanıtlayacak bulgular elde etmek olduğunu yazan Einstein, atom kuramına göre, asılı durumundaki mikroskobik parçacıkların gözlenebilir bir hareketi olması gerektiğini düşündü. Brown hareketi üzerinde çalışan araştırmacıların bu hareketi çoktandır gözlemlemiş olduğundan habersizdi. İstatistiksel mekanik temellerine dayanarak, mikroskobik bir parçacığın karşıt yüzeylerine etki eden molekül bombardımanının basınçları arasındaki rasgele farkın, parçacığın sürekli olarak ileri geri sallanmasına neden olacağını gösterdi. Parçacıkların daha küçük, akışkanın daha az ağdalı ya da sıcaklığın daha yüksek olması, gözlenecek hareket miktarını artıracaktı.

Brown hareketinde bir parçacık, belirli bir zaman aralığı içinde, başlangıç noktasından sürüklenme eğilimi gösterir. Kinetik kuramına dayanarak, bir parçacığın, yayınım katsayısı (D) bilinen bir ortamda, bir t zaman aralığında ve belirli bir doğrultuda bir x uzaklığına gitme olasılığı (P) hesaplanabilir (bu sırada parçacığın toplam hareket miktarı x 'ten fazla olacaktır). Burada D , x doğrultusunda yer değiştirmenin karesinin ortalama değerinin yarısına eşittir. Olasılık "yoğunluğu"na ilişkin bu eşitlik, P 'nin x 'e göre değişim eğrisinin çizilmesine olanak sağlar. Bu eğri, rasgele değişkenin birbirinden bağımsız, istatistiksel olarak özdeş birçok değişkenin toplamı olduğu durumlarda ortaya çıkan çan biçimli (normal) Gauss eğrisidir. Brown hareketinde, toplam hareketi oluşturan bu bağımsız ve özdeş değişkenler, parçacığa etki eden küçük itmelerdir. Bu bağıntı, aşağıdaki denklemle verilir:

$$P = \frac{e^{-x^2/4Dt}}{2\sqrt{\pi Dt}}$$

1903'te ultramikroskobun kullanılmaya başlaması, daha hızlı hareket eden, asılı durumundaki küçük parçacıkları gözlemleme olanağı vererek niceliksel araştırmalara yardımcı oldu. 1905-11 arasında bu alanda çok önemli ölçümler gerçekleştirildi. Bu dönemde Fransız fizikçi Jean-Baptiste Perrin (*), Einstein'ın çözümlemesini başarıyla doğruladı ve bu çalışması 1926'da Nobel Fizik Ödülü'yle onurlandırıldı. Perrin'in bulguları, Brown hareketinin fiziksel kuramını oluşturmuş, atomların ve moleküllerin gerçek fiziksel nesneler olarak varlığını kuşkuyla karşılayan tartışmaları sona erdirmiştir.

Brown-Séguard, Charles-Édouard (d. 8 Nisan 1817, Port Louis, Mauritius - ö. 1 Nisan 1894, Paris), Fransız fizyoloji ve nöroloji bilgini. Endokrinoloji (ışsalgı bilimi) ve nörofizyolojinin öncülerinden olan Brown-Séguard, omurilik fizyolojisi üzerinde çalışan ilk bilim adamlarından biridir;

böbreküstü bezlerinin yaşamsal önem taşıdığını açıklaması ise ubba en büyük katkisidir.

Tıp öğrenimini 1846'da Paris'te tamamlayan Brown-Séguard, 1864-68 arası Harvard Üniversitesi'nde ders verdi; kısa bir süre New York'ta hekimlik yaptıktan sonra, 1878'de deneysel tıp profesörü olarak Collège de France'ta Claude Bernard'ın görevini devraldı. Yaşlılık yıllarında, koçların erbezi özdününü vücuda şırınga ederek insan ömrünün uzatılabileceğini savunması unune büyük ölçüde gölge düşürmüştür.

Brown-Séguard sendromu, omuriliğin örselenmesine bağlı olarak, vücudun bir yanında felç, diğer yanında duyu yitimiyle tanımlanan sendrom. Omuriliğin ezilmesi, omurilik ırları, damar hastalıkları ve sinir liflerini saran miyelin kılıfının erimesi gibi nedenlerden ileri gelebilen bu sendromda, omurilik yapısal (anatomik) ya da işlevsel (fizyolojik) olarak ikiye ayrılmıştır. Örselenmiş bölümün bulunduğu yandaki kaslarda felç, giriş reflekslerinde zayıflama, Babinski refleksi ve dokunma duyusunda azalma görülürken, vücudun karşıt yanında özellikle ağrı ve sıcaklık duyusunun zayıflaması ya da yitimi söz konusudur.

Brown Üniversitesi, ABD'de karma eğitim veren özel yükseköğretim kurumu. Rhode Island eyaletindeki Providence kentindedir. 1764'te Rhode Island College adıyla Baptistilere bağlı bir erkek okulu olarak kuruldu. Bugünkü adını 1804'te aldı. 1971'de Pembroke College ile birleşerek karma eğitime geçti. Üniversitede bugün biyoloji bilimleri, bilgisayar ve bilişim, mühendislik, güzel sanatlar, yabancı diller, matematik, edebiyat, fizik bilimleri, psikoloji ve toplumsal bilimler gibi dallarda eğitim verilmektedir. Bazı bilimsel ve kültürel konuların bir arada işlendiği disiplinlerarası özel ders programları da uygulanmaktadır.

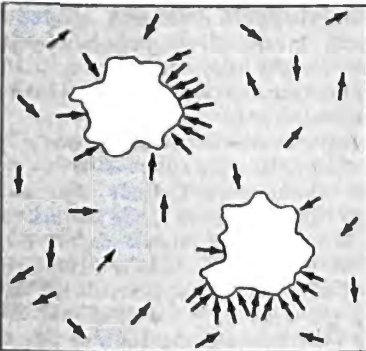
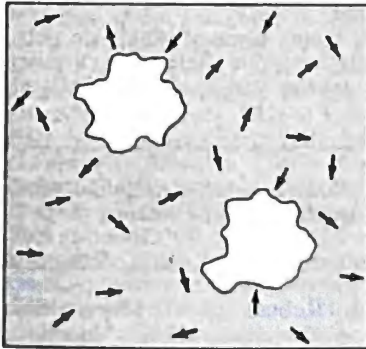
Browne, Sir Thomas (d. 19 Ekim 1605, Londra - ö. 19 Ekim 1682, Norwich, Norfolk, İngiltere), İngiliz hekim ve yazar. *Religio Medici* adlı kitabıyla tanınır.

Winchester ve Oxford'da öğrenim gördükten sonra Oxford yakınlarında bir doktorun

Sir Thomas Browne, R. White'in bir çalışmasından yapılmış, papirus üzerine kurşunkalem resim; Ulusal Portre Galansı, Londra National Portrait Gallery, Londra

asistanlığını yaptığı sanılır. 1633'te Leiden'de hekimlik diploması aldı. 1634'te tıp doktoru olarak Oxford'a kabul edilinceye değin Yorkshire'da Halifax yakınlarındaki Shibden Hall'da hekimlik yaptı. 1637'de Norwich'e yerleşti. Shibden Hall'dayken yazdığı *Religio Medici* ile yazarlık yaşamına

(Üstte) Bir Brown parçacığının rasgele hareketi; (altta) parçacığın değişik yüzeylerine etki eden ve Brown hareketini doğuran molekül basınçları arasındaki rasgele farklılık "Brownian Motion and Potential Theory", R. Hersh ve R. Griego, Scientific American Inc

başladı. "Kendime yönelik özel bir araştırma" diye adlandırdığı, daha çok tanrının sırları, doğa ve insan konularındaki notlarından oluşan kitap, başlangıçta el yazması biçiminde yalnızca arkadaşları arasında dolaştı. Ama 1642'de Londra'da yapılan izinsiz basımı, Browne'in kitabın yazarı olduğunu kabul etmesine ve 1643'te gene Londra'da yapılan basımına izin vermesine yol açtı. Büyük başarı sağlayan kitabın Latince bir çevirisi kısa zamanda bütün Avrupa'da elden ele dolaştı; kitap Felemenkçe ve Fransızcaya da çevrildi.

Browne, öteden beri çeşitli konularda tuttuğu notları kaynak olarak kullanarak genellikle *Browne's Vulgar Errors* (Browne'in Kaba Yanlışları) adıyla bilinen daha kapsamlı ikinci yapıtını derledi. Tam adı *Pseudodoxia Epidemica, or, Enquiries into Very many received Tenets, and commonly presumed truths* (1646; Sahte İman Salgını ya da Herkesçe Doğru Bilinen Pek Çok Öğreti ve Yaygın Olarak Doğru Sanılan Şeyler Üzerine Araştırmalar) olan bu kitabında Browne, birçok yaygın boşnancı düzeltmeye çalışır. 1658'de yayımladığı üçüncü kitabı eski eserler konusunda *Hydriotaphia, Urne-Buriall, or A Discourse of the Sepulchrall Urnes Lately found in Norfolk* (Hydria, Ölü Külü Kabı ya da Norfolk'ta Yeni Bulunan Ölü Külü Kapları Üzerine) ve *The Garden of Cyrus, or the Quincunciall Lozenge, or Network Plantations of the Ancients* (Kyros'un Bahçesi ya da Eskilerin Ekimde Kullandıkları Baklava Ağ Dokusu) adlı iki incelemesini içerir. Ölü külü kaplarından söz ederken ölüm ve ünün geçiciliği üzerine bir dizi kasvetli düşünceyi en süslü üslubuyla bir araya getirir. Cennet'ten Kyros (Kuraş) dönemindeki İran bahçelerine kadar bahçeciliğin tarihçesini anlattığı ikinci incelemesinde ağaçların bir dörtgenin köşelerine ve ortasına yerleştirilmesiyle oluşturulan beşli ağ düzenlemesine hayranlığını belirtir. *A Letter to a Friend, Upon Occasion of the Death of Intimate Friend* (Yakın Arkadaşının Ölümü Üzerine Bir Dosta Yazılan Mektup) adlı çok güzel ve daha küçük bir kitabı ölümünden sonra 1690'da yayımlanmıştır.

Browne, her zaman kral yanlısı olmuştur. II. Charles 1671'de Norwich'e geldiğinde hekimlikte ve yazarlıkta ünlenmiş olan Browne'a "şövalye" unvanı verdi. Kentten pek ayrılmayan Browne, Sir William Dugdale, John Evelyn ve John Aubrey gibi ünlülerle sürekli yazışyordu. Günümüze ulaşan mektuplarının çoğu ise en büyük oğlu Edward Browne'a yazılmıştır. Bu mektuplar hekimliği ve ailesiyle ilişkileri konusunda ayrıntılı bilgi verir. Browne 1664'te iki kadının cadılıkla suçlanmasında tanıklık ettiği için eleştirilmiştir.

Browne'in toplu yapıtlarının ilk baskısı 1686'da yayımlandı. G. Keynes'in derlediği 1964 basımı mektuplarını da içerir. G. Keynes'in hazırladığı *Bibliography* (2. bas., 1967) eksiksizdir. Keynes ayrıca *Selected Writings*'i (1969; Seçme Yazılar) de yayımlamıştır.

Browne, William George (d. 25 Temmuz 1768, Londra - ö. Haziran 1813, İran). Orta Afrika ve Ortadoğu'yu dolaşan İngiliz gezgin. Günümüzde Sudan sınırları içinde yer alan Biladü's-Sudan'daki Müslüman Darfur Sultanlığı hakkında bilgi veren ilk Avrupalıdır.

1793-96 arasında Darfur'da zorla alıkondu. Bu serüvenini, 1799'da yayımlanan, *Travels*

in Africa, Egypt and Syria (genişletilmiş bas. 1806; Afrika, Mısır ve Suriye'de Geziler) adlı kitabında anlattı. 1812'de İngiltere'den, bugün Özbekistan'da bulunan Semerkand'a doğru yola çıktı. Ama İran'da, Tebriz'den Tahran'a giderken yolda haydutlarca öldürüldü.

Browning, Elizabeth Barrett, cö BARRETT (d. 6 Mart 1806, Durham, İngiltere - ö. 29 Haziran 1861, Floransa, İtalya), *Sonnets from the Portuguese* (Portekiz Soneleri) adlı kitapta toplanmış aşk şiirleriyle ünlü İngiliz şair. Şair Robert Browning'in(*) karısıdır.

Worcestershire'da, Malvern Hills yakınlarındaki kır evinde çok mutlu bir genç kızlık geçirdi. Ama 15 yaşında, büyük olasılıkla belkemiğinin zedelenmesi sonucunda yakalandığı ciddi hastalıktan sonra sağlığı hiç düzelmedi. 1832'de ailesiyle birlikte Devon'daki Sidmouth'a, 1836'da da Londra'ya yerleşti.

Elizabeth, Londra'da bazı dergilere şiirlerini yolladı. İlk şiir kitabı *The Seraphim and Other Poems* (Serafim ve Başka Şiirler) 1838'de yayımlandı. Sağlığının bozukluğu nedeniyle sonraki üç yılı Devon'daki

Elizabeth Barrett Browning, Michele Gordigiani'nin yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1858; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

Torquay'de geçirdi. Ama kardeşi Edward'ın boğularak ölmesinden sonra yakınlarından oluşan dar bir çevre dışında herkesten kaçmaya başladı.

Edebiyat çevrelerinde ise tanınan bir isim olmuştur. 1844'te yayımlanan ikinci şiir kitabı *Poems, by E. Barrett Barrett* (E. Barrett Barrett'tan Şiirler) büyük ilgiyle karşılandı.

1845'te şair Robert Browning'den bir telgraf aldı. "Şiirlerinizi bütün kalbimle seviyorum, sevgili Bayan Barrett. Evet, kitaplarınızı ve sizi bütün kalbimle seviyorum." Ardından karşılaştılar, ama ilişkileri Elizabeth'in despot babasından saklı tutuldu. 1850'de yayımlanan *Sonnets from the Portuguese*, Elizabeth'in evliliği isteksiz olduğunu gösterirse de, dört yıl önce (1846'da) Robert Browning ile babasının haberi olmadan evlenmişti. Babası 1856'da öldüğünde kızını hâlâ bağışlamamıştı.

Browning'ler daha sonra Piza'ya gittiler. Elizabeth, burada ABD'deki köleliğe karşı tepkisini dile getiren "The Runaway Slave at Pilgrim's Point"i (Boston, 1848; Londra, 1849; Pilgrim's Point'deki Kaçak Köle) yazdı. Browning çifti daha sonra Floransa'ya yerleşti; tek çocukları Robert Wiedemann Barrett 1849'da burada doğdu. 1851 ve 1855'te Londra'ya gittiler; Elizabeth, en iddialı yapıtı olan *Aurora Leigh*'i (1857) Londra'ya ikinci gelişlerinde tamamladı. Genç bir kız ile yanlış yola sapmış bir insanseverin karmaşık ve aşırı duygusal aşk

öyküsünü anlatan açık ölçüyle yazılmış bu uzun şiir, halk arasında büyük ilgi görmekte birlikte çoğu eleştirmen tarafından fazla beğenilmedi.

Bayan Browning, yaşının son yıllarında isprizma ve büyü olaylarıyla ilgilenmeye başladı. Öte yandan neredeyse bütün zamanını ve dikkatini, yakın arkadaşlarını kaygılandırarak ölçüde İtalyan politikasına yöneltti. *Casa Guidi Windows'u* (1851; Casa Guidi Pencereleeri), Floransahlara sempati uyandırmak için yazdı. Ayrıca III. Napoleon'a olan inancını da sürdürdü. *Poems Before Congress* (1860; Kongre Öncünde Şiirler) adlı şiir kitabında yer alan "A Curse for a Nation" (Bir Ulusa Lanet) adlı şiir, İngiltere'ye karşı bir suçlama olarak anlaşılmışsa da aslında ABD'deki köleliğe karşı yazılmıştı.

Browning, John Moses (d. 21 Ocak 1855, Ogden, Utah, ABD - ö. 26 Kasım 1926, Herstal, Belçika), ABD'li silah tasarımcısı. Geliştirdiği birçok küçük çaplı ve otomatik silahla, özellikle de otomatik tüfeklerle tanınır.

Yaratıcı özelliği küçük yaşlarda ortaya çıkan Browning, ilk silahını daha 13 yaşındayken, babasının silah dükkanında yaptı. 1879'da geliştirdiği tek atımlı bir tüfek için aldığı patenti kardeşi Matthew ile birlikte Winchester Repeating Arms Company'ye sattı. Daha sonra geliştirdiği tasarımları, pek azı kendi adını taşımak üzere Colt, Remington, Stevens ve Winchester silah şirketleri tarafından üretildi. Bütün tasarımları ticari yönden başarılıydı.

Browning otomatik tüfekleri 1918'de ABD Kara Kuvvetleri tarafından benimsendi ve 1950'lerin sonuna değin kullanıldı. 1920'lerden 1950'lere değin ABD kara, deniz ve hava kuvvetleri hemen yalnızca Browning otomatik silahlarını kullandı. Bunlar arasında kara, hava ve deniz kuvvetlerine uyarlanmış 30 ve 50 kalibrelik makineli tüfekler, 45 kalibrelik yarıotomatik (kendini doldurmalı) tabancalar, uçaklar için de 37 mm'lik otomatik toplar bulunuyordu.

Browning birçok türde av tüfeği de geliştirdi. Bunlar arasında Belçika'da üretilen süperpoze çifteler yaygın biçimde kullanılmaktadır.

Kısaltmalar için cildin başındaki tabloya bakınız.

Browning, Robert (d. 7 Mayıs 1812, Londra - ö. 13 Aralık 1889, Venedik), dramatik monolog ve psikolojik portrelerinin ustalığıyla ünlü Victoria dönemi İngiliz şairi. En önemli yapıtı, Roma'da geçen bir cinayet davasını konu alan 12 ciltlik *The Ring and the Book*'tur (1868-69; Yüzük ve Kitap).

Yaşamı. İngiltere Merkez Bankası'nda görevli bir memurun oğlu olan Browning, babasından Yunanca ve Latince öğrendi, ama düzenli eğitim görmedi. 1828'de girdiği Londra Üniversitesi'nde ancak yarım dönem derslere devam etti. 1834'te Rus başkonsolosu George de Benkhausen'le çıktığı Petersburg gezisi ile 1838 ve 1844'teki iki kısa İtalya yolculuğu dışında 1846'ya değin ailesiyle birlikte Londra'da yaşadı. İlk uzun şiirlerini ve oyunlarının çoğunu bu dönemde (1832-46) yazdı.

Yayımlanmış ilk yapıtı, dramatik monolog biçimindeki, *Pauline: A Fragment of a Confession* (1833; Pauline: Bir Parça İtiraf)

gençlik dönemindeki tutku ve huzursuzluklarını somutlaştırıyordu. İmzasız yayımlanan şiir, bazı olumlu eleştiriler almakla birlikte John Stuart Mill tarafından şairin kendi duygularını ve "kendisiyle

Robert Browning, Julia Margaret Cameron'un fotoğrafı
Gensheim Collection, University of Texas Austin

uğraşan gergin ve hastalıklı bir bilinçliliği" yansıttığı gerekçesiyle şiddetle eleştirildi. Browning'in sonraki şiirlerinde kendi duygularını açığa vurmaktan kaçınıp nesnel bir bakışı seçmesinde bu eleştirinin payı olabilir. Kişiliklerini dünyanın gerekleriyle uzlaştırmaya çalışan üstün nitelikli insanları konu alan şiirlerinden *Paracelsus* 1835'te, *Sordello* 1840'ta yayımlandı. *Paracelsus* olumlu eleştiriler aldıysa da okuyucunun konuyla ilgili ayrıntılı bilgisini gerektiren *Sordello* hemen herkesçe anlaşılmaz bulundu.

Oyuncu Charles Macready'nin de yüreklenmesiyle Browning, birkaç yıl boyunca daha çok manzum oyunlar yazdı. Daha önce *Strafford* (1837) adlı yapıtında aynı türü denemişti. 1841-46 arasında *Bells and Pomegranates* (Çanlar ve Narlar) başlığıyla bir dizi kitapçık yayımladı. *Dramatic Lyrics* (1842; Dramatik Lirikler) ve *Dramatic Romances and Lyrics* (1845; Dramatik Romanslar ve Lirikler) dışında, dizide yedi manzum oyun yer alıyordu: *Pippa Passes* (1841; Pippa Geçiyor), *King Victor and King Charles* (1842; Kral Victor ve Kral Charles), *The Return of the Druses* (1843; Dürzilerin Dönüşü), 1843'te sahnelenen *A Blot in the 'Scuicheon* (Alındaki Leke), *Colombe's Birthday* (1844; Colombe'un Doğumgünü), *Luria* (1846) ve *A Soul's Tragedy* (1846; Bir Ruhun Trajedis). *Strafford* dışındaki ilk yapıtları gibi bunları da ailesinden aldığı parayla bastırdı. Oyun yazmayı sevmekle birlikte tiyatrodaki başarılı olamadı. Kendisinin de belirttiği gibi asil yeteneği "olaydaki karakterden çok, karakterdeki olayı" tanımlamada yatıyordu.

1845'te Elizabeth Barrett'le tanıştı. Barrett'in *Poems, by E. Barrett Barrett* (1844; E. Barrett Barrett'dan Şiirler) adlı kitabında Browning'i öven dizeler vardı ve Browning ona bir teşekkür telgrafı çekmişti. Birkaç ay sonra karşılaşmalar ve çok geçmeden birbirlerine aşık olduklarını anladılar. Yıllardır sakat olan Barrett, bütün zamanını odasında geçiriyor ve iyileşemez sanılıyordu. Doktorlar sağlığı için İtalya'ya gitmesi gerektiğini söylediklerinde babası izin veremeyince, uzun süredir düzenli mektuplaşan ve buluşan çift harekete geçmeye karar verdi. 1846'da gizlice evlendiler ve bir hafta sonra da Piza'ya gittiler. İtalya'ya yerleştiler ve daha çok Floransa'da Casa Guidi'deki evlerinde oturdular; bir de oğulları oldu.

Browning evliliği süresince çok şiir yazmadı. 1849'da çıkan toplu yapıtları dışında yalnızca birkaç yapıtı yayımlandı. Bunlar,

annesinin ölümünden etkilenerek yazdığı sanılan, Hristiyanlığa farklı yaklaşımları ele aldığı *Christmas-Eve and Easter-Day* (1850; Noel Arifesi ve Paskalya Günü), Browning'in bilinen tek eleştirisi ve dikkate değer tek düzyazı yapıtı olan, Shelley'ye atfedilen bazı mektuplar için yazdığı tanıtma yazısı (1852) ve *Men and Women*'dir (1855; Erkekler ve Kadınlar). Toplam 51 şiirden oluşan *Men and Women* adlı kitabında "Memorabilia" (Hatıralar), "Love Among the Ruins" (Yıkıntılar Arasında Aşk), "A Toccata of Galuppi's" gibi dramatik lirikleri, "Fra Lippo Lippi", "How It Strikes a Contemporary" (Bir Çağdaş Göre), "Bishop Blougram's Apology" (Piskopos Blougram'ın Savunması) gibi ünlü monologları ve şiirde duygularını açığa vurmama kararını çiğneyerek kendisinden ve karısına duyduğu sevgiden üstü kapalı bir biçimde söz ettiği "By the Fireside" (Ocağın Yanında) gibi şiirleriyle duygularını açıkça dile getirdiği "One Word More" (Bir Sözcük Daha) gibi birkaç şiiri yer alır. Kitap çok satmadı ve olumsuz eleştiriler aldı. İlk kez düz kırkılgına uğrayan Browning, bunu izleyen yıllarda çok az yazdı. Karısının 1861'deki ölümünden sonra Browning oğluyla Londra'ya döndü.

Londra'da yaptığı ilk iş, karısının son şiirlerini baskıya hazırlamak oldu. İstek üzerine 1863'te yeniden toplu şiirlerini yayımladı. Ama bu kitapta *Pauline* yer almadı. "Abt Vogler", "Rabbi Ben Ezra", "Caliban upon Setebos" ve "Mr. Sludge, 'The Medium'" gibi şiirleri içeren *Dramatis Personae* (1864; Oyun Kişileri) adlı kitabın ikinci baskı yapması, Browning'in halk arasında tutulan bir şair olduğunu ortaya koydu. Roma'da 1698'de görülen bir cinayet davasından yola çıkarak yazdığı başyapıtı *The Ring and the Book'u* ise 1868-69'da yayımlandı. Yapıt büyük ilgiyle karşılandı ve Browning zamanın en önemli edebiyatçılarından biri durumuna geldi.

Son yıllarında büyük bir acıklılıkla yazdığı yapıtlarının en önemlileri, genellikle çağdaş temalarla ilgili uzun öykülü ve dramatik şiirlerdir. Bunlar arasında *Prince Hohenstiel-Schwangau* (1871), *Fifine at the Fair* (1872; Fifiye Panayırda), *Red Cotton Night-Cap Country* (1873), *The Inn Album* (1875; Han Albümü) ve iki diziden oluşan *Dramatic Idylls* (1879 ve 1880; Dramatik İdliller) yer alır. Browning ayrıca, *Balaustion's Adventure* (1871; Balaustion'un Serüveni) ve *Aristophanes' Apology* (1875; Aristophanes'in Savunması) gibi klasik konulu şiirler de yazdı. 1877'de *The Agamemnon of Aeschylus* (Aiskhylos'un Agamemnon'u) adlı manzum çevirisi yayımlandı. *Pucciarotto and How He Worked in Distemper* (1876; Pacciarotto ve Huzursuzluk İçinde Nasıl Çalıştı), *Jocoseria* (1883), *Ferishtah's Fancies* (1884; Ferishtah'ın Hayalleri) ve *Asolando: Fancies and Facts* (1889; Asolando: Hayaller ve Gerçekler) gibi daha kısa şiirlerinden oluşan kitaplarının yanı sıra yaşamının sonuna doğru, öteki yapıtlarından farklı olarak kişisel özellikler taşıyan iki kitap yayımladı. Bunlardan *La Saisiaz* (1878), arkadaşları Anne Egerton-Smith için yazdığı ve ölümlülük üzerine düşüncelerini içeren bir elejidir. *Parleyings with Certain People of Importance in Their Day* ise (1887; Dönemlerinin Bazı Önemli Kişileriyle Tartışmalar) gençliğinden beri kendisini etkilemiş kitapları ve düşünceleri tartıştığı bir yapıttır.

Değerlendirme. Browning kadar yanlış anlaşılan, ya anlaşılamadığı için olumsuz eleştirilere hedef olan ya da ölçüsüz bir hayranlıkla karşılanan pek az şair vardır. Bunun nedeni, Browning'in şiirlerinin dramatik

yapısının kavranamamasıdır. 1846'dan önce yazdıklarının çoğu tiyatro yapıtlarıdır. Bu tarihten sonra yazdığı en önemli şiirler, dramatik monolog tekniğinde giderek gelişen ustalığını yansıtır. Dramatik monologda bir öykü anlatılır; anlatanın kendi öyküsü ve öyküyü anlatırken içinde bulunduğu koşullar üstüne yorumlarına da yer verilir. Browning'in bu biçime olan düşkünlüğü, şiirinin niteliği üzerine iki yanlış kanının yerleşmesine yol açmıştır. Bunlardan biri bilerek kapalı yazdığı, obürü ise kolayca bir iyimserliğe kapıldığıdır. Oysa her iki eleştiri de temelsizdir ve bütünlükten yoksundur.

Browning her zaman güç anlaşılan bir şair değildir. Birçok şiirinde, özellikle de kısa liriklerinde açık ve etkileyici bir üslup kullanmıştır. Gene de bazı bölümlerin anlaşılmasını engelleyen yüzeysel zorlukların varlığı yadsınamaz. Browning'in düzensiz ve kesik konuşma ritimlerini kullanması, şiirlerinin hızlı okunmasını olanaksız kılar. Kısa sözdizimi zaman zaman okuyucuyu şaşırtır ve yanıltır, ama az bir çabayla üstesinden gelinebilir. *Sordello* ya da "Old Pictures in Florence" (Floransa'daki Eski Resimler) gibi şiirleri anlayabilmek için şiirlerin konularına yabancı olmamak gerekir. Browning'in monologlarını, Mr. Sludge ya da III. Napoléon gibi şarlatan ve safsatacılarla özellikleriyle işlediği karakterlerin ağzından yazması okuyucuyu incelikli ve paradoksal bir düşünce zincirini izlemek zorunda bırakır. Bütün bu özellikler kolay bir okumanın önünde duran engellerdir.

Üslup ve şiir tekniğinin doğurduğu sorunlar aşılmış olsa bile Browning'in şiiri kendini tümüyle ele vermez. Browning, özellikle monologlarında umulmadık bir bakış açısı getirir ve okuyucuyu kendine yabancı bir perspektifi benimsemeye zorlar. Ayrıca şiirin odağını değiştirerek okuru yanıltır. Örneğin "Fra Lippo Lippi" ve "Master Hugues of Saxe-Gotha" gibi şiirlerinde önemsiz kişileri konu alır ama onlar aracılığıyla şiirin ölümsüz temalarını işler. Tikel olay ve kişiler üzerine gözlemden, aşkın doğrulara geçiş, 17. yüzyıl metafizik şairlerinin (*) yapıtlarında olduğu gibi okuru şaşırtır ve benzer bir heyecan uyandırır. Ayrıca Browning bütün karakterlerini ironiyle sergilediği için, okur şiirdeki yerginin tam olarak kime yöneldiğini anlamakta zorlanır. "A Toccata of Galuppi's" gibi melodik şiirlerinde şairin asıl hedefi, şiirdeki tartışmanın akışı boyunca hep yeniden değerlendirilmelidir. "Bishop Blougram's Apology" gibi ahlaki monologlarında ise, bu geçişler çok daha incelikli yapıldığı için, şairin kimden yana olduğunu anlamak çok daha zordur.

Browning'in dramatik monologlarını kendi düşünceleri değil, düşsel kişilerin konuşmaları olarak değerlendirmek gerekir; bu monologlar gücünü, şiirdeki anlatıcının karakterini yansıtmadaki başarısından alır. Bu açıdan Browning'in yarattığı pek çok düşsel karakteri, şairin kendi portreleri olarak değil, insan dürtülerinin geniş bir dökümü olarak görmek gerekir. Gene de şiirinde bazı temel temaların düzenli yinelenmesinden yola çıkarak, Browning'in Hristiyanlığa olan bağlılığı gibi bazı kişisel inançlarını karakterleri aracılığıyla dile getirdiği söylenebilir. İnsan davranışları konusunda ise Browning, yüreği sevgi dolu, onurlu ve sevecen kimselere yakınlık duymuş ve bu özellikleri hiçbir zaman yermemiştir; başarısız da olsa kendisini bir ülküye adanmış insanlardan yana olmuştur. Bu tutum, saf sayılabilecek bir değerler sistemini

gerektirirse de, Browning yer yer, hatta bazen aynı şiirde, kendi değerlerinden ödün vererek uzlaşmaya giden insanları anlayışla karşılayabilmiştir. İnsanın doğası ve yazgısı konusunda alaycı ya da kötümser olmayan Browning'in dünyanın geleceğine ilişkin umutları da basit ve mantıksız değildir.

1864'ten sonra tanınmaya başlayan Browning, kitapları karışın ya da Tennyson'ın kiler kadar çok satmasa da, hevesli ve önemlice bir okur kesimine ulaştı. 20. yüzyılda öbür Victoria dönemi yazarlarıyla birlikte ünü azaldı. Şiirlerinde dile gelen değerlerin zamanla artan bir kuşkuyla karşılanması, az okunmasının bir nedeni olabilir. Bununla birlikte Browning, bireyin psikolojisi üzerinde durması, bilinç akışı tekniğini kullanması, dramatik monologu geliştirmesi, ama hepsinden çok gelenek dışı bir dille çağdaş yaşamın çeşitliliğini dile getirebilmesi yüzünden Robert Frost ve Ezra Pound gibi pek çok çağdaş şairi etkilemiştir.

Browning'in yapıtlarını toplayan en geniş derleme, 1915'te Augustine Birrell tarafından yayımlanmıştır. Şairin mektuplarının da birçok çağdaş basımı yapılmıştır. Browning'in, artık eski sayılmakla birlikte en bilinen yaşamöyküsü W. H. Griffin'in yazdığı ve H.C. Minchin'in tamamladığı *The Life of Robert Browning*'dir (1938, yb 1966; Robert Browning'in Yaşamı). M. Ward'un *Robert Browning and His World*'u ise (1967-69, 2 cilt; Robert Browning ve Dünyası) Browning'in yaşamı üzerine yazılmış daha yeni bir yapıttır.

Browning'in *Dramatic Lyrics* içinde yer alan "The Pied Piper of Hamelin" adlı şiiri *Sihirli Flüt* (1968) ve *Fareli Köyün Kavalcısı* (1973, 1989) adlarıyla Türkçeye çevrilmiştir.

Browning otomatik tüfeği, 1918'den sonra ABD'de üretilmeye başlayan ve öteki ülkelerde hafif makineli tabanca olarak yaygın biçimde kullanılan otomatik tüfek. Adını, ABD'li silah tasarımcısı John M. Browning'den (1855-1926) almıştır. Çeşitli namılı çaplarında türleri bulunmakla birlikte çoğunlukla 7,92 mm'lik maver ve 30 kalibrelik Springfield mermileri için üretilir. Uzunluğu yaklaşık 127 cm olan Browning otomatik tüfekleri 8,8 kg ağırlığındadır ve şarjörü 20 fişektir. Dakikada 650 mermilik atış hızına ulaşabilir; ayrıca duyarlı isabet gerektiren durumlarda, tek ya da ikili, üçlü atışlar yapabilir.

Bugün Browning otomatik tüfeklerinin yerini, Belçika yapımı, daha hafif, daha kısa ve daha etkili 7,62 mm'lik NATO tüfekleri almıştır.

Brownson, Orestes Augustus (d. 16 Eylül 1803, Stockbridge, Vermont - ö. 17 Nisan 1876, Detroit, ABD), ilahiyat, felsefe, bilim ve toplumbilim konularında ürün vermiş yazar.

Kendi kendini yetiştiren Brownson, önceleri Presbiteryen mezhebine bağlıydı. Daha sonra Evrenselcilik (1826-31) ve Üniteryen (1832) mezheplerine geçti, ardından kendi kurduğu Hristiyan Birliği ve Yükselişi Derneği'nin rahibi oldu (1836-42). 1844'te Katolikliği benimseyerek bu mezhepte karar kıldı. 1830-70 arasında Kalvencilik, transandantalizm, Katoliklik, çalışma koşulları ve toplumsal reform, eyalet hakları, demokrasi, Yerli haklarının korunması ve köleliğin kaldırılması gibi konularda yazılar yazdı.

Brownson, felsefi açıdan olgucu August Comte ile sistemli seçmeciliği savunan Victor Cousin'in ılımlı bir izleyicisiydi. Katolikliği kabul etmeden önce İngiliz toplum

reformcusu Robert Owen'in görüşlerini de destekliyordu. Mistik şiir, felsefe ve toplumsal reform gibi değişik konulara ilgi duyması, Brownson'un çok yönlü kişiliğini gösterir.

Çok sayıdaki yapıtlarının en tipik örnekleri olarak *The Spirit-Rapper: An Autobiography* (1854; Ruh Çağırın Adam: Bir Yaşamöyküsü), *The Convert* (1857; Dönme) ve *The American Republic* (1865; Amerikan Cumhuriyeti) sayılabilir. *The American Republic*'te devleti etnik temellere dayandırmış ve ulusal varlığını, kaynağını halk egemenliğinden alması gerekmeyen ahlaksal, hatta dinsel bir kimlik taşıdığını öne sürmüştür.

Brownson, kişisel görüşlerini yaymak amacıyla 1844'te çıkardığı *Brownson's Quarterly Review* adlı dergiyi, 1865-72 arasındaki bir kesinti dışında 1875'e değin sürdürdü. Ölümünden sonra oğlu Henry F. Brownson onun yapıtlarını bir araya getirdi ve *Works* (1882-1907; Yapıtlar) adı altında 20 cilt olarak yayımladı.

Brownson'un görüşleri, Alvan S. Ryan'ın *The Brownson Reader* (1955; Brownson Okuru) adlı yapıtı dışında A. M. Schlesinger'in yazdığı *Orestes A. Brownson: A Pilgrim's Progress*'i (1939; Orestes A. Brownson: Hac Yolunda) ile T. Maynard'ın yazdığı *Orestes Brownson: Yankee, Radical, Catholic*'te (1943; Orestes Brownson: Yanki, Radikal, Katolik) ele alınmıştır.

Brownsville, ABD'de, Texas eyaletinin güney ucundaki Cameron ilinin 1848'den beri merkezi olan kent. Rio Grande'nin ağzından 35 km içeride, ırmağın Meksika yakasındaki Matamoros'un karşısındadır. Harlingen ve San Benito ile birlikte bir sanayi-tarım liman kompleksi oluşturur. 28 Mart 1846'da, General Zachary Taylor o sırada Matamoros'a bağlı olan bölgeye ABD bayrağını dikti ve burada bir kale yaptı. Kaleye sonradan, 9 Mayıs'ta, Meksika saldırısına karşı burayı savunurken ölen Binbaşı Brown'ın adı verildi. Taylor'ın Brownsville'e girişi, gerçekte Thornton Çarpışması'ndan (25 Nisan 1846) sonra başlayan Meksika Savaşı'nın ilk belirtilerindendi. 8-9 Mayıs 1846'da Palo Alto ve Resaca de la Palma çarpışmaları oldu. İç Savaş sırasında Brownsville ile Matamoros, ırmağındaki ablukayı yararak silah ve cephane taşıyan, ayrıca Konfederasyon için pamuk ticareti yapan gemilerin uğrak limanı durumundaydı. İç Savaş'ın bitiminden bir ay sonra, 12-13 Mayıs 1865'te, General Richard Taylor komutasındaki Konfederasyon kuvvetleri Palmito Tepesi yakınlarında bir Federasyon birliğini ele geçirdi.

Bugünkü Brownsville'in gelişmesi 1904'te, uluslararası ölçülerdeki ilk demiryolu hattının Kingsville'den buraya ulaşmasıyla başladı. 1906'da, Siyah askerlerin bir beyazı öldürüp bir başka beyazı da yaralamakla haksız yere suçladığı ünlü Brownsville Olayı yaşandı.

Brownsville'de 1936'da açılan ve 27 km'lik bir kanalı bulunan açık deniz limanı, körfez suyolunun güneybatıdaki son durağıdır. Akaryakıt, maden cevheri ve tahıl gibi çeşitli yüklerin taşınmasına olanak veren liman, karides avcılığında kullanılan gemilerin de barınağıdır. Başlıca sanayi kollarının petrokimya, uçak onarımı ve gıda işleme olduğu kent, uluslararası hava, kara ve demir yolu taşımacılığının merkezlerindendir. Ayrıca sulu tarımla pamuk, tahıl, kış sebzeleri, turuncgiller yetiştirilen ve besicilik yapılan Aşağı Rio Grande Vadisindeki en büyük kentsel yerleşimdir. Yakınlardaki Boca Chica Plajı, Padre Adası Ulusal Kıyı Bölgesi ve Meksika'ya geçiş kolaylığına dayanan turizm etkinlikleri de kent

ekonomisinde önemli yer tutar. Her yıl Büyük Perhiz öncesinde düzenlenen Charro Günleri, Texas ve Meksika kültürlerini kaynaştıran bir şenliktir. 1926'da kurulan Texas Southmost College'in kampüsünde Brown Kalesi'nden kalma binalar bulunur. Kent 1850'de tüzel kimlik kazanmıştır. Nüfus (1990) kent, 98.962; Brownsville-Harlingen metropoliten alanı, 260.120.

Brownsville Olayı, ABD'nin Texas eyaletine bağlı Brownsville'de bulunan beyazlar ile Brown Kalesi yakınında görevli Siyah piyade erleri arasındaki gerilimin doğurduğu olay (1906). 13-14 Ağustos 1906 geceyarısı, bilinmeyen bir tüfekten çıkan kurşunlar Brownsville'de bir beyazı öldürdü, bir beyazı da yaraladı. Brown Kalesi'ndeki beyaz subaylar, ateş edildiği sırada bütün Siyah erlerin kışlada olduğunu öne sürüyorlardı. Ama belediye başkanı ve öteki beyazlar, Siyah erleri caddede rasgele ateş ederken gördüklerini iddia ettiler ve iddialarını desteklemek üzere ordu tüfeklerinden atılmış bazı mermi kovanlarını gösterdiler. Kovanların, iftira amacıyla olay yerine konulduğunu gösteren kanıtlara karşın, müfettişler belediye başkanının ve öteki beyazların ifadelerine itibar ettiler.

Siyah erler olay konusunda hiçbir bilgileri olmadığında ısrar edince, Başkan Theodore Roosevelt 167 Siyah piyadenin gerçeği saklamak üzere söz birliği yaptıkları gerekçeyle ordudan çıkarılmalarını emretti. Başkanın kararı Siyahlar arasında büyük öfkeye yol açtı, kimi beyazların da eleştirisiyle karşılaştı. Ama 1907-08'de olayı araştıran Senato komitesi Roosevelt'in davranışını onayladı.

Günümüze değin tartışma konusu olan Brownsville Olayı, yurttaş hakları hareketinin doğuşuyla birlikte ABD Kara Kuvvetleri için bir sorun durumuna geldi. 1970'te John D. Weaver'ın, ordudan atılan askerlerin suçsuzluğunu kanıtlayan *The Brownsville Raid* (Brownsville Baskını) adlı kitabının yayımlanmasından sonra Kara Kuvvetleri yeni bir soruşturma açtı ve 1972'de 1906 kararını iptal etti.

Broxbourne, İngiltere'nin Hertfordshire iline (county) bağlı ilçe (borough). Yüzölçümü 52 km²'dir. Thames'in kolu olan ve doğu sınırı boyunca kuzey-güney doğrultusunda akan Lea Irmağı vadisi de Broxbourne içindedir. Irmağın batı yakasını izleyen kara ve demir yolları boyunca, güneyde Cheshunt ile Waltham Cross'tan, kuzeyde Broxbourne kenti ile Hoddesdon'a kadar bir yerleşme şeridi uzanır. Broxbourne kenti Londra'nın merkezinden 26 km kuzeyde, başkent çevresindeki banliyö bölgesinde yer alır. Lea Vadisinin batısı geniş bir park ve orman alanıdır. İlçe merkezi Cheshunt'dadır. Nüfus (1986 tah.) 82.400.

Broxtowe, İngiltere'nin Nottinghamshire ilinde (county) ilçe (district). Yüzölçümü 81 km²'dir. Doğu Midlands'ın sanayinin çok yoğun olduğu batı banliyöleri ile Nottingham kentini ve Trent Irmağı vadisini içine alır. Kuzey kesimi ise Nottinghamshire kömür havzasının bir bölümünü kaplar. İlçe merkezi, Nottingham'ın güneybatısındaki Beeston'dır. Nüfus (1986 tah.) 106.100.

Bruant, Libéral, BRUAND olarak da yazılır (d. y. 1635 - ö. 22 Kasım 1697, Paris). Paris'teki Hôtel des Invalides'in (Harp Mâlleri Yurdu) ağırbaşlı, soylu ve yalın tasarımı anlayışıyla ünlü mimarı.

Bruant, 16. yüzyıldan 18. yüzyıla değin Fransa'da etkinlik göstermiş bir mimar ailesinin en ünlü üyesiydi. Babası Sébastien Bruant, kardeşi de Kumaşçılar Birliği Toplantı Salonu'nu tasarlayan Jacques Bruant'tı. Bu salonun cephesi bugün Carnavalet Müze-

si'ndedir. Libéral Bruant 1663'te babasının yerine kraliyet mimarı, 1670'te onun ölmesinden sonra da gene yerine ahşap yapılar yöneticisi oldu. Kardinal Mazarin'in kurmuş olduğu Salpêtriêre Hastanesi'nin tamamını tasarladı (1670). Bu hastane özellikle, personel ile hastaların hijyenik gerekçelerle ayrı ayrı oturtulabilmelerine karşın, aynı birlikte izlemelerine olanak veren şapelinin bölmele-re ayrılmış plan düzeniyle dikkati çeker.

Bruant'ın ünü, kötürüm askerleri barındırma-ı amaçlayan bir başka hastane olan Invalides'in (y. 1670-77) tasarımına dayanır. Antik sukemerleri gibi Roma dönemi yapılarının ağırbaşlılığına yaklaşan ve iç avlu çevresini kuşatan iki katlı arkadlar özellikle başarılıdır. Jules Hardouin-Mansart'ın eklediği kubbe Bruant'ın tasarımında yoktur.

Bruant'ın öteki yapıtları arasında İngiltere'de Yorkshire'daki Richmond'da sonradan II. James olarak tahta çıkan York dükü için tasarlanmış bir toplantı salonu vardır. Bruant'ın kendi gösterişsiz evi Paris'te Rue de la Perle'de bugün de ayaktaadır.

Brubeck, Dave, tam adı DAVID WARREN BRUBECK (d. 6 Aralık 1920, Concord, California), caz müziğine klasik müziğin öğelerini sokan ABD'li piyanist ve besteci.

Brubeck dört yaşında annesinden piyano dersi almaya, dokuz yaşında viyolonsel çalmasını öğrenmeye başladı. 1933'ten sonra

Dave Brubeck Dörtlüsü, piyanoda Brubeck down beat

yerel caz topluluklarında piyanist olarak çalıştı. California'nın Fresno kentindeki Pasifik Yüksekokulu'nda müzik okudu (1941-42); okulda 12 kişilik bir orkestra kurup yönetti. California'daki Oakland kentinde Mills College'da, Fransız besteci Darius Milhaud'nun sınıfında kompozisyon öğrendi. Askerlik yaptıktan sonra, oniki ton sisteminin yaratıcısı Arnold Schoenberg'in yanında eğitimini sürdürdü. Brubeck'in bu dönemden söz eden Schoenberg'i kastederek "Hiç geçinemeydik," dediği söylenir.

Brubeck 1946'da denemeci çalışmalar yapan bir sekizli kurdu; bunu 1949'da kurduğu bir üçlü ve 1951'den 1967'ye değin süren bir dörtlü izledi. Saksofoncu Paul Desmond'un güzel ve zarif çalışıyla öne çıkan ve 1960'larda, o dönemin cazı için karmaşık sayılan ölçülerle (örn. 13/4) dikkati çeken dörtlü, dünyanın en ünlü caz grubu haline geldi. Dinleyiciler tarafından çok tutulmasına karşın Brubeck bir piyanist olarak caz dünyasına hiçbir zaman büyük bir usta sayılmadı. 1970'ler ve 1980'lerde turnelere çıktı, plaklar yaptı; bunların gerçekleştirilmesinde oğullarından yardım gördü. 1990'da 18. Uluslararası İstanbul Festivali'ne katıldı. "The Duke", "In Your Own Sweet Way", "Blue Rondo a la Turk" ve "Take Five" adlı parçalar, üretken ve özgün bir besteci olan Brubeck'in en tanınmış bestelerindendir.

Bruce AİLESİ, BRAOSE, BREAUX ya da BRUS olarak da yazılır, Norman kökenli eski bir İskoç ailesi. Adını, Cherbourg ile Valognes arasındaki Norman kale kenti Brui's'den (bugün Brix) alan aile, iki İskoçya kralı yetiştirmiştir.

Norman şövalyesi Robert de Bruce (ö. 1094?) ailenin atasıydı. I. William ile birlikte İngiltere'ye gelen Robert de Bruce'a, en geniş Skelton olmak üzere özellikle Yorkshire'da birçok malikâne bağışlandı. Robert de Bruce'un oğlu ikinci Robert'a (1078?-1141), İngiltere kralı I. Henry'nin sarayında yetişmiş olan İskoçya kralı I. David tarafından Annandale lordu unvanı verildi. Robert, daha sonra I. David'le arasının açılması üzerine Annandale'deki *siefi*(*) reddettiği de oğlu üçüncü Robert'a (ö. 1138-89?) babasının unvanı ve toprakları geri verildi.

Ailenin, kraliyet ailesiyle akrabalığı dördüncü Robert'ın (ö. 1191'den önce) Kral I. William'ın kızı Isabel'le evlenmesiyle başladı. Bunu, beşinci Robert'ın (ö. 1245), Huntingdon kontu David'in ikinci kızı ve I. William'ın yeğeni olan Isabel ile yaptığı evlilik izledi.

Beşinci Robert'ın oğlu olan altıncı Robert (1210-95), İskoçya tahtı üzerinde 1291'de hak iddia eden 13 kişiden biriydi. İngiltere kralı I. Edward, John de Balliol'un İskoç kralı olmasına karar verince, Robert de Bruce, Annandale'i evlilik yoluyla Corrick

görevlerinde bulundu. Bu görevlerinden elde ettiği kazançla Floreyville'de bir plantasyon satın aldı.

Cumhuriyetçi Parti üyesi olan Bruce, Cumhuriyetçilerin çoğunlukta bulunduğu Mississippi eyalet meclisinde 1874'te ABD Senatosu üyeliğine seçildi. Senatör olarak görev yaptığı 1875-81 arasında Siyahlara ve Yerlilere hakça davranılmasını savundu. Çinli göçmenleri dışlama politikasına karşı çıktı. Mississippi Irmağı üzerindeki ulaşımın geliştirilmesi, ırklar arasındaki ilişkilerin düzeltilmesi, federal seçimlerde rüşvet ve yolsuzlukların önlenmesi için çalıştı.

Güney eyaletlerinde Yeniden İnşa Dönemi hükümetleri görevden çekilince Bruce da Mississippi'deki siyasal tabanını yitirdi. Senato'daki görev süresinin sona ermesinden sonra Hazine Bakanlığı'nda bir göreve atanması üzerine Washington'da kaldı. Bu görevi 1881-85 ve 1895-98 dönemlerinde sürdüren Bruce, 1889-95 arasında ayrıca District of Columbia (D. C.) tapu sicil müdürlüğü ve Howard Üniversitesi mütevelli heyeti üyeliği görevlerinde de bulundu.

Bruce, James (d. 14 Aralık 1730, Larbert - ö. 27 Nisan 1794, Larbert, Stirling, İskoçya), zamanında Nil Irmağının doğduğu yer sanılan Mavi Nil'in kaynağına ulaşan kâşif. *Travels to Discover the Source of the Nile* (1790; Nil'in Kaynağını Keşif Yolculukları) adlı kitabında yer alan gözlemler, bunları önce Fransız sarayına anlattığı için İngiltere'de kuşkuyla karşılanmış, ama sonraki yıllarda çeşitli gezginler Bruce'un anlattıklarını doğrulamıştır.

Bruce, Cezayir'de İngiliz konsolosu olarak görev yaptığı dönemde (1763 ve sonrası) Kuzey Afrika'daki eski uygarlıkların kalıntılarını inceledi ve saptadığı her kalıntının resmini yaptı. 1765'ten sonra, başta Suriye

James Bruce, sanatçısı bilinmeyen bir yağlıboya çalışmadan ayrıntı; Ulusal Portre Galerisi, Londra National Portrait Gallery, Londra

olmak üzere Akdeniz bölgesinde uzun gezilere çıktı, Temmuz 1768'de İskenderiye'ye geldi. Nil'in kaynağını aramak amacıyla Kahire'den yola çıkarak Nil, Assuan, Kızıldeniz ve Mitsiva (Etiyopya'da) yoluyla yaptığı çetin bir yolculuk sonunda 14 Şubat 1770'te Etiyopya'nın başkenti Gonder'e ulaştı.

Etiyopya'daki siyasal çalkantılara karşın araştırma gezisini sürdürerek 14 Kasım'da Mavi Nil'in doğduğu Tana Gölüne ulaşan Bruce, zorlu bir dönüş yolculuğunun sonunda 1773'te Marsilya'ya ayak bastı, 1774'te de Londra'ya döndü. Daha sonra malikânesine çekilen Bruce, 1780'de gezilerinin öykülerini yazmaya başladı. Çok canlı bir üslupla kaleme aldığı bu öyküler, Afrika serüven edebiyatının destansı ürünlerinden sayılır.

kontu olan oğlu yedinci Robert'a (1253-1304) bıraktı. Sekizinci Robert (1274-1329) büyükbabasının taht üzerindeki hak iddiasını yineli ve 1306'da I. Robert adıyla İskoçya kralı oldu. I. Robert'ın kardeşi Edward (ö. 1318) İrlanda tahtını ele geçirmek için savaşırken öldürüldü. Kral Robert'ın oğlu II. David'in (1324-71) ölümüyle, Bruce ailesinde tahtın babadan oğula geçme düzeni bozuldu ve I. David'in kızının oğlu Robert Stewart, II. Robert adıyla İskoçya kralı oldu. II. Robert'ın kurucusu olduğu Stewart hanedanı, daha sonra Stuart adıyla İngiliz tahtına geçecekti.

Bruce, Blanche K(elso) (d. 1 Mart 1841, Prince Edward, Virginia - ö. 17 Mart 1898, Washington, D. C., ABD), ABD'li Siyah devlet adamı. Yeniden İnşa dönemi sırasında Mississippi senatörü olarak görev yapmıştır.

Annesi Siyah bir köle, babası ise plantasyon sahibi bir beyazdı. İyi bir eğitim gören Bruce, İç Savaş'tan sonra Mississippi'ye taşındı ve orada 1869'da seçim denetçisi oldu. 1870 ertesinde eyalet politikasının önde gelen kişileri arasında girdi. Eyalet senatosunda güvenlik görevlisi olarak çalıştıktan sonra, il vergi memurluğu, şeriflik ve Mississippi Irmağı Set Komisyonu üyeliği

Bruce, Stanley Melbourne, Vikont Bruce (Melbourne) (d. 15 Nisan 1883, Melbourne, Avustralya - ö. 25 Ağustos 1967, Londra, İngiltere), Avustralyalı devlet adamı ve diplomat. 1923-29 arasında

Stanley Melbourne Bruce
Australian Information Service

başbakan olarak görev yapmış, daha sonra ülkesinin İngiltere'deki başlıca özel temsilcisi olmuştur.

I. Dünya Savaşı'nda İngiliz ordusunda görev aldıktan sonra 1918'de Avustralya Parlamentosu'na girdi, 1921'de ülkesini Milletler Cemiyeti'nde temsil etti. 1921-23 arasında maliye bakanlığı yaptıktan sonra William Morris Hughes'un istifası üzerine Taşra Partisi lideri Earle Page ile koalisyonla girerek başbakan oldu. İktidarı sırasında Avustralya ekonomisini, özellikle İngiltere ekonomisi ile bütünleşme yoluyla geliştirmek için çaba harcadı. Halk sağlığı ve uygulamalı bilimler alanında araştırmalar başlattı. 1929'da partisi seçimi, kendisi de milletvekilliğini yitirdi. Bunun üzerine 1932'de İngiltere'ye Avustralya orta elçisi, 1933-45 arasında da yüksek komiseri olarak atandı. Bu arada 1929 Büyük Bunalımı sırasında Avustralya'ya uygulanan faiz hadlerinin düşürülmesi için başarılı bir lobi etkinliği yürüttü. İngiliz Savaş Kabinesi'nde görev yaptığı sırada, Almanya'ya savaş ertesinde ilımlı bir tutum takınılması gerektiğini savunarak Başbakan Winston Churchill'e karşı çıktı. 1947'de Dünya Gıda Konseyi'nin ve İngiltere'deki savaş sonrası toparlanmaya katkıda bulunan Sanayi Finansmanı Kurulu'nun başkanlığını yürüttü. 1947'de "vikont" unvanı alan Bruce vikontluğa layık görülen ilk Avustralyalıydı. 1932'den yaşamının sonuna değin İngiltere'de yaşamasına karşın Canberra'daki Avustralya Ulusal Üniversitesi'nin ilk rektörü seçildi (1952-61). Evliliğinden hiç çocuğu olmadığı için ölümünden sonra vikontluğu ortadan kalktı.

Bruce Yarımadası, SAUGEEN YARIMADASI olarak da bilinir, Kanada'da Ontario eyaletinin güneydoğusundaki Niyagara Kayalıklarının uzantısı. Kuzeybatı yönünde 100 km kadar Huron Gölünün içine girer ve bu gölü Georgia Körfezinden ayırır. Engelbeli doğu kıyısında göl düzeyine göre birdenbire 60-150 m yükselen yarımada, batı kıyısına doğru yavaşça alçalır. Tarıma elverişsiz olmasına karşılık gözde bir dilence yeridir. Yarımadanın ucundaki Tobermory'den, Georgia Körfezi Adaları Ulusal Parkı'nın bir bölümü olan Flowerpot Adası ile Manitoulin Adasına feribot seferleri yapılır. Başlıca yerleşmeler arasında Owen Sound ve Wiarton sayılabilir.

Brucella, genellikle basil ve kokobasil biçiminde, insan ve hayvanda hastalık yapıcı türleri içeren bakteri cinsi. Bu cinsin

hastalık yapıcı üç türü, sığır, koyun ve domuzlarda düşüklere yol açan bulaşıcı Bang hastalığının, insanda ise özellikle Malta humması(*) ile bulaşıcı omur iltihabının etkenidir.

Bruch, Max (d. 6 Ocak 1838, Köln - ö. 2 Ekim 1920, Friedensau, Berlin yakınları), özellikle çalınması büyük teknik beceri gerektiren konçertolarıyla tanınmış Alman besteci.

On dört yaşında yazdığı senfoniyle kazandığı burs, ona Köln'de öğrenim görme olanağını sağladı. Sözleri Goethe'den uyarlanan ilk operası *Scherz, List und Rache* (Şaka, Hile ve Öç) 1858'de seslendirildi. Bruch, Koblenz (1865), Sondershausen (1867), Berlin (1878), Liverpool (1880-83) ve Breslau'da (1883-90) orkestra ve korolar yönetti. 1891'de Berlin Sanat Akademisi'nde yüksek lisans sınıfının öğretmenliğini yaptı.

Olağanüstü hırslı ve üretken bir besteciydi. Yaşarken en büyük başarısını aralarında

Bruch, fotoğraftan yapılmış oymabaskı çalışmadan ayrıntı
J.P. Zolo

Schöne Ellen (1867; Güzel Helena) ile *Odysseus*'un da (1872) yer aldığı görkemli koro ve orkestra yapıtlarıyla elde etti. Bunlar 19. yüzyıl sonlarında Alman koro topluluklarının çok sevilerek icra edildi, ama sonraları aynı yeri koruyamadılar. Çünkü sesi kullanmadaki ustalığına ve yarattığı etkili koro müziğine karşılık Bruch, kavrayış derinliği ve özgünlük gibi büyük yapıtları ayakta tutan niteliklerden yoksundu. Onun adını yaşatan yapıtları, üç tane keman konçertosudur. Bunların ikisi, keman ve orkestra için İskoç fantezileri, öbürü de viyolonsel ve orkestra için yazdığı *Kol Nidre*'dir. İlk keman konçertosu konser repertuvarlarında sürekli yer almaktadır.

Bruchidae bak. tohumböcekleri

Bruchsal, Almanya'nın güneybatısındaki Baden-Württemberg eyaletinde (*Land*) kent. Karlsruhe'nin hemen kuzeydoğusunda, Saal Irmağı üzerinde yer alır. Yerleşmeye ilişkin en eski bilgi, 796'da burada Frank kralına ait bir malikâne bulunduğu. 1056'da Speyer prens-piskoposlarına verilen kent 1248'de tüzel kimlik kazandı. 1720'de prens-piskoposların merkezi durumuna geldi. Bruchsal, 1803'te Baden'e geçti. Almanya'da Rokoko üslubundaki benzerlerinin en seçkinlerinden biri olan görkemli şato (1722-32) II. Dünya Savaşı sırasında büyük ölçüde yıkıma uğradı. Balthasar Neumann'ın 1742-49 arasında inşa ettiği St. Peter Kilisesi ile şato parkı bugün de varlığını korumaktadır. Önemli bir ulaşım ve sanayi merkezi olan Bruchsal'in başlıca sanayi kolları metal işleme ve tütüncülüktür. Kentte ayrıca kimyasal madde, kâğıt ve çeşitli dokuma üretilir. Nüfus (1983 tah.) 37.215.

Brucioli, Antonio (d. 1495, Floransa - ö. 1566, Venedik), İtalyan hümanist. Tartışmalı Kitabı Mukaddes çevirisi dolayısıyla

Luthercilikle suçlanarak üç kez Enkizisyon'da yargılanmıştır.

Brucioli 1522'de Kardinal Giulio de' Medici'ye (sonradan Papa VII. Clemens) karşı düzenlenen bir komploya karıştıktan sonra Lyon'a kaçtı. 1527'de Medicilerin iktidardan uzaklaşmasından sonra Floransa'ya döndü ve kilisedeki yolsuzluklara karşı yazılar yazdı. Luthercilikle suçlanıp sürgün edilmesinin ardından 1532'de Venedik'e gitti ve burada Kitabı Mukaddes'i İtalyanca'ya çevirdi. Yeni Ahit için Felemenkli Rönesans hümanisti Erasmus'un, Eski Ahit için de İbranice uzmanı İtalyan Dominiken Santes Pagninus'un Latince çevirilerini kullandı. Brucioli'nin çevirisi, daha sonra bazı değişikliklerle İtalyan Protestanlarının benimsediği Kitabı Mukaddes metni oldu.

Çevirinin ithaf bölümünde ve 7 ciltten oluşan yorumlarında (1542-46) bazı Protestan görüşlerinin yer alması, Brucioli'nin Enkizisyon önüne çıkarılmasına yol açtı. Brucioli 1548'deki ilk davadan sonra para cezasına çarptırıldı ve Ferrara'ya sürgüne gönderildi. 1555'teki ikinci yargılama sonucunda görüşlerinden vazgeçtiğine yemin etmesi, nedamet getirmesi ve sözünden döndüğünü yazılı olarak bildirmesi istendi. Sözünden dönmediği için de üçüncü yargılamanın (1558-59) sonunda hapse mahkûm edildi.

Brucioli, Kitabı Mukaddes çevirisinden başka felsefi diyaloglar da yazdı ve Plinius'un (Yaşlı) ünlü *Naturalis Historia*'sını (Doğa Tarihi) İtalyancaya çevirdi.

Bruck, BRUCK AN DER MUR olarak da bilinir, Avusturya'nın orta kesiminin güneydoğusundaki Steiermark federal eyaletinde (*Bundesland*) kent. Graz kentinin kuzeyinde, Mur ve Mürz ırmaklarının kavşağında yer alır. İlk kez 860 tarihli kayıtlarda Salzburg başpiskoposlarının mülkü olarak adı geçen Bruck 1263'te tüzel kimlik kazanmıştır. Adını, Roma döneminden kaldığı sanılan, yöredeki en eski köprüden (*Brücke*) alır. Önemli yapılar arasında, ön cephesinde işlenmiş demirden bir çeşme bulunan gotik üsluptaki görkemli Kornmesserhaus (1494-1505), Landskron şatosunun kalıntıları ve gene gotik üsluptaki bölge kilisesi sayılabilir. Kent önemli metalurji (demir, çelik, bakır), kablo, kâğıt ve ağaç işleme tesisleri bulunan bir demiryolu kavşağıdır. Nüfus (1981) 15.086.

Bruckner, (Josef) Anton (d. 4 Eylül 1824, Ansfelden - ö. 11 Ekim 1896, Viyana, Avusturya), senfonileri ve missaları yanında

Bruckner, Ferry Béaton'un portre çalışmasından ayrıntı, 1889, Avusturya Ulusal Kütüphanesi, Viyana Österreichische Nationalbibliothek Viyana

Requiem ve *Te Deum* adlı yapıtlarıyla da tanınan Avusturyalı besteci.

Yukarı Avusturya'da, Linz yakınlarındaki küçük bir köyde doğdu. Müzik yeteneği anlaşılınca, 1835 ilkbaharında vaftiz

babasından org öğrenmesi için Hörsching'e gönderildi. Babası hastalanınca, onun köydeki öğretmenlik ve orgculuk işlerine yardım etmek için Ansfelden'e dönmek zorunda kaldı. Temmuz 1837'de babasının ölümünden sonra, Linz yakınlarındaki Sankt Florian Manastırı'ndaki çocuk korosuna kabul edildi. Burada üç yıl, müzik ağırlıklı geniş bir genel eğitim gördü. Babasının yolunu izleyerek 1840-41'de bir öğretmen yetiştirme kursuna devam etti; ardından Windhaag'da (1841-43), Kronstorf'ta (1843-45) ve son olarak da Sankt Florian'da yardımcı öğretmenlik yaptı.

Bruckner'in Sankt Florian'daki ikinci dönemi (1845-55) sanat yaşamı açısından özel önem taşır. Sankt Florian Manastırı orgcülüğüne 1848'de geçici olarak, 1851'de de asaleten atanması, onun öğretmenlikten besteciliğe geçiş sürecindeki dönüm noktası oldu. Ama o gene de 1850'lerin başlarında bir öğretmenlik kursuna katılacak, hatta 1855'te lise öğretmenliği belgesi için gerekli sınavları başarıyla verecekti. Çevresindeki birçok kişinin uyarı ve özendirilmesi ise, geleceğinin müzikte olduğuna karar vermesine yol açtı. Sonunda, 1856'da Linz'de katedral orgcusu oldu.

Göreve başlamadan birkaç ay önce, konrapuntal yapıtlarıyla tanınmış Simon Sechter'in öğrenciliğine kabul edilmisti; 1855-61 arasında, yazışarak ve tatillerde Viyana'ya giderek yoğun bir kontrapuan eğitiminden geçti. Bitirme sınavının asıl bölümü uygulamaya ayrılmıştı; Viyana'nın önde gelen müzikçilerinden oluşan ve başlangıçta kendisine kuşkuyla bakan sınav jürisi, sonunda onun icra ve doğaçlamadaki yeteneğini onayladı.

Bruckner Linz'de hem mutluluk, hem de düş kırıklığıyla dolu 12 yıl geçirdi. Mutluluğu, kurduğu arkadaşlıklardan, bir de 1860-61 ve 1868'de yönettiği Frohsinn korosuyla yaptığı çalışmalardan kaynaklanıyordu. Özellikle 1861'den sonra müzik yöntemi ve orkestrasyon konusunda verdiği derste Richard Wagner'in *Tannhäuser* operasını incelerken, kendi bestecilik yeteneğinin de farkına vardı. Bu dönemde ilk kez ilgilendiği Wagner'in müziğine sonra da hep saygı duyacaktı. Wagner örneği, Sechter'den aldığı kontrapuan eğitiminin değerini ortaya çıkarttı ve ilk önemli yapıtları olan üç tane büyük misa ile *Sol Minör Uvertür*, *Re Minör 0 Numaralı Senfoni* ve *Do Minör Birinci Senfoni*'yi bestelemesine yol açtı. Linz yıllarındaki düş kırıklıkları ise daha çok, kendine uygun bir eş bulamamasından, yaptığı bütün evlenme tekliflerinin geri çevrilmesinden ileri geliyordu.

1867'de Sechter'in ölümünden sonra bunalmaya düşen Bruckner, Viyana Saray Topluluğu'nun (*Hofkapelle*) o sırada boş olan orgcülüğü için başvurdu. Başvurusu geri çevrildi, ama ona Viyana Konservatuarı'nda çavdar ve kontrapuan profesörlüğü, ayrıca ücretsiz geçici saray orgcülüğü önerildi. Bruckner ancak 10 yıl sonra saray topluluğuna tam üye olabildi; Viyana Üniversitesi'nde ders verme girişimleri de 1875'e değin başarısız kaldı. Üniversiteye girişini geciktiren, Müzik Fakültesi dekanı ve ünlü Viyanalı eleştirmen Eduard Hanslick'in ona beslediği düşmanlıktı. Hanslick, Alman besteci Johannes Brahms'a hayranlık duyuyor, Wagner'i ise hiç sevmiyordu. Bruckner de uzun yıllar haksız yere Wagner'in izleyicisi olarak görüldü.

Bruckner yaşamının son 28 yılını Viyana'da geçirdi; sonuncusunu bitiremediği, ikinciden dokuzuncuya kadarki senfonilerini, *Fa Majör Yaylı Çalgılar Beğlisi*'ni, (1878-79), *Te Deum* (1881), *150. Mezmur* (1892), *Helgoland* (1893) ile birkaç dinsel ve din-

dışı koro yapıtını burada besteledi. Org virtüözü olarak Avusturya'yı temsil etmek için 1863'te Fransa'ya, 1871'de de İngiltere'ye yaptığı geziler dışında Viyana'dan pek ayrılmadı. 1880'lerle 1890'ların başında senfonilerinin ve dinsel yapıtlarının seslendirilmesini dinlemek için bazı Alman kentlerini dolaştı. Bu yıllar boyunca dinleyicilerin ilgisizliğine ve Hanslick'in dışında daha birçok eleştirmenin düşmanlığına karşı kıymak zorunda kaldı. Gene de öğrencilerinin ve yakınlarının desteğiyle yavaş yavaş kabul görmeye başladı. 1891'de Viyana Üniversitesi'ne onursal felsefe doktorluğu vererek bu durumu resmileştirdi.

Bruckner'e göre kompozisyon bir tür dinsel sanatı. Kendisi de bu nedenle tanrı-sından korkan bir rahibin tören yönetirken duyduğu coşkuyu bestelerine yansıtıyordu. Zamanla Bruckner'e ilişkin yanlış anlamaların pek çoğu ortadan kalktıysa da, bu ruhani içeriği yüzünden müziği birçokları için kapalı kutu olarak kaldı. Tanrı'nın bir aracı olduğuna inanan Bruckner'in koyu dindarlığı, kişiliğinin de temel ögesidir. Yaşamında ve yapıtlarında sergilediği, maddi değerlere yer vermeyen katıksız özgecilik de, onun büyüklüğünün bir göstergesidir.

Bruckner'in elyazması notlarının, özel kâğıtlarının ve anılarının büyük bölümü Viyana'daki Avusturya Ulusal Kütüphanesi'nin Müzik Bölümü'ndedir. Mektuplarından M. Auer ve F. Graßinger'in ayrı ayrı yaptıkları iki derleme de *Gesammelte Briefe* (1924) adıyla yayımlanmıştır. Başta A. Gollerich ve M. Auer'in *Anton Bruckner: Ein Lebens und Schaffensbild* (1922-37, 4 cilt; Anton Bruckner: Bir Yaşam ve Yaratı Anıtı) adlı yapıtı olmak üzere, Bruckner'in yaşamöyküsünü konu alan çeşitli kitaplar vardır.

ÖBÜR YAPITLARI. Orkestra müziği. *Do Minör İkinci senfoni* (1871-72), *Re Minör Üçüncü Senfoni* (Wagner Senfonisi, 1873-90), *Mi Bemol Major Dördüncü Senfoni* (1874), *Si Bemol Major Beşinci Senfoni* (1875-76), *La Majör Altıncı Senfoni* (1879-81), *Mi Majör Yedinci Senfoni* (1881-83), *Do Minör Sekizinci Senfoni* (1884-85), *Re Minör Dokuzuncu Senfoni* (ilk üç bölüm 1887-94; final 1894-96, taslak halinde). Vokal müzik. Kontralto, iki korno ve org için *Do Majör Kısa Koral Misa* (y. 1842), dört sesli eşlikli korolar için *Fa Majör Koral Misa* (1844), koro, orkestra ve org için *Re Minör Requiem* (1848-49), beş sesli koro ve trombon için *114. Mezmur* (1852), solo, koro ve orkestra için *Si Bemol Minör Misa Solemnis* (1854). Daha küçük dinsel yapıtlar. Dört sesli koro için *Do Majör Pange Lingua* (1835), dört sesli koro ve org için *Ave Maria* (1856).

dört sesli koro ve trombon için *Alferentur* (1861), Frigya tarzında koro için *Pange Lingua* (1868), Kantatlar. Koro, üç trombon ve org için *Fare Sacerdos* (1885), solo sesler, erkekler korosu, bakır ve tahta nefesli çalgılar ve timpani için *Preiset den Herrn* (Elenendimiz Övelim, 1862), *Germanen-lug* (Alman Gırgı, 1863), *Das deutsche Lied* (Alman Şarkısı, 1892).

Bruegel, Jan (YAŞLI) lakabı KADİFF ya da ÇİÇEK BRUEGELİ BRUGHEL ve BREUGHEL olarak da yazılır (d. 1568, Bruksel - ö. 13 Ocak 1625, Anvers), çiçekli olüdoğaları ve manzara resimleriyle ünlü Flaman ressam. Yaşlı Pieter Bruegel'in oğlu. Genç Pieter Bruegel'in kardeşiydi. Jan Bruegel çalışmalarını genellikle Anvers'te sürdürdü. Zaman zaman yakın arkadaşı Peter Paul Rubens'le birlikte çalıştı ve Rubens'in insan figürlerini yaptığı tabloların çiçek, manzara ve hayvan figürlerini çizdi. Lahey Mauritshuis Kraliyet Resim Galerisi'ndeki "Adam ile Havva Cennet'te" ikisinin ortak çalışmalarının bir örneğidir.

Bruegel, Pieter (YAŞLI, lakabı KOYLU BRUEGEL, BRUGHEL ve BREUGHEL olarak da yazılır (d. y. 1525, bir olasılıkla Breda, Brabant Dükluğu - ö. 5/9 Eylül 1569, Bruksel), 16. yüzyılın en büyük Flaman ressamı. Manzaraları ve özellikle köy yaşamını anlatan güçlü, çoğu nokteli sahneleriyle tanınır. Birçok yapıtı imzalı ve tarihli olduğu için sanatının gelişimi, 16. yüzyıl Flaman manzara geleneğinin etkilerinin görüldüğü erken dönem manzaralarından, İtalyan etkisinin belirgin olduğu son yapıtlarına değin izlenebilir. Bruegel, Flaman ve Felemenk resim sanatını güçlü bir biçimde etkilemiştir.

Yaşamı. Yaşamıyla ilgili çok az bilgi vardır. Ölümünden 35 yıl sonra Amsterdam'da basılan Carel van Mander'in *Het Schilder-boeck* (Ressamlar Kitabı) adlı çalışmasına göre Bruegel, Brüksel'de yaşayan ve Anversli ünlü bir ressam olan Pieter Coecke van Aelst'in yanında çıraklık etti. İtalya ile Osmanlı ülkesine de yolculuklar yapan ve büyük bir atölyenin başında bulunan Coecke, aynı zamanda bir heykeltıraş, mimar, duvar halısı ve vitray tasarımcısıydı. Coecke'nin İtalyanlaşmış üslubunun etkileri Bruegel'in erken dönem yapıtlarında kendini göstermese de, sonraki yıllarda, özellikle

"Küçük Dans", Pieter Bruegel'in (Yaşlı) en büyük üslupuna yağılıboya çalışması, y. 1568; Sanat Tanhî Müzesi, Viyana
Mr. Erwin Meyer

de Coecke'nin kızı Mayken'le evlendiği 1563'ten sonra kendini belli eder. Sonuçta, Coecke ile ilişkisi onun hümanizmle erken bir tarihte tanışmasına yol açtı. Bruegel tempera tekniğini de ilk kez Coecke'nin karısı Maria Verhulst Bessemers'den öğrendi. Maria yumurta sarısı ya da tutkal türünden bir maddeyle bağlanmış pigmentlerle keten bez üstüne suluboya çalışmaları yapıyordu. Bruegel, Maria'nın doğum yeri Mechelen'de (Malines) çok yaygın olan bu tekniği sonraki yapıtlarında sık sık kullandı. Köy konularını yapıtlarında alegorik bir yaklaşımla ilk kez ele alan da Mechelenli sanatçılardı. Bruegel, Anvers'te pek sık görülmeven bu konuları daha sonra geliştirecekti. 1551 ya da 1552'de, birçok Kuzeyli sanatçının yaptığı gibi, bir İtalya yolculuğuna çıktı. Fransa üzerinden yaptığı sanılan bu gezide gerçekleştirdiği resim, çizim ve oymabaskılardan anlaşıldığına göre, Napoli'den başka Sicilya'ya kadar gitmiş, belki Palermo'ya da uğramıştı. 1553'te bir süre yaşadığı Roma'da Giulio Clovio adlı tanınmış bir minyatürcüyle çalıştı. Michelangelo'dan çok etkilenmiş olan ve daha sonra El Greco'yu koruması altına alan Clovio'nun eşyalannın arasında Bruegel'in birkaç resim ve çizimine, ayrıca ikisinin ortak çalışması olan bir de minyatüre rastlanmıştır. Bruegel, en erken imzalı ve tarihli yapıtı olan "Tiberias Denizinde İsa ve Havarilerle Manzara'yı 1553'te Roma'da gerçekleştirdi. Bu resimdeki kutsal figürler o sıralarda İtalya'da çalışan Anversli ressam Maarten de Vos tarafından çizilmiş olabilir.

Bruegel'in günümüze ulaşan en eski yapıtları manzaralardır. Bunların arasında, güneye yaptığı gezi sırasında (1552) çizdiği iki tane de İtalya manzarası vardır.

1553-56 arasında Alp bölgesinden yaptığı birkaç çizim, düzlük bir ülkeden gelen Bruegel'in dağ yaşamından ne kadar etkilendiğini ortaya koyar. Leonardo da Vinci'nin bir çizimi sayılmazsa, Bruegel'in bu gezide yaptığı manzaralar, yüksek dağların olağanüstü görkemini yansıtan en eşsiz örneklerdir. Bruegel bu resimlerin pek azını yerinde, birkaç tanesini de Anvers'te gerçekleştirmiştir. Büyük bir bölümü, gezi sırasında kâğıda geçirdiği çeşitli motifleri birleştirerek oluşturduğu serbest kompozisyonlardır. Bazısını da, Anvers'in en önemli basımcısı olan, oymabaskı ustası Hieronymus Cock'un isteğiyle oymabaskı için hazırlamıştır.

Yaşamının son yıllarına değin Cock için çalışan Bruegel, 1556'dan sonra yergi dolu, öğretici ve ahlakçı konulara ağırlık verdi. Bu yapıtlarında o dönemde çok taklit edilen Bosch'un düşsel ve grotesk üslubunu kullandı. Ama o yaratıcı bir sanatçıydı. Bu nedenle yapıtları, başkalarının gibi yalnızca taklit olmanın ötesine geçti ve Bruegel kısa sürede kendi özgün anlatımına ulaştı. İlk kez Cock'un bastığı bu çizimlerle ün yaptı. Konularındaki bu değişiklik ve insan figürlerine duyduğu ilgi, onun manzara resimleri çizmesini engellemedi; tam tersine, bu alanda araştırma yapmaya özendirdi. Böylece Bruegel dağ kompozisyonlarının yanı sıra önce kırsal bölgelerdeki koruluklara, sonra da Flaman köylerine ve kent manzaralarına döndü (1562); kuleleri ve kapıları Amsterdam'ı betimledi. (Bu çizimleri bugün Besançon Güzel Sanatlar Müzesi ile Boston Güzel Sanatlar Müzesi'ndedir.)

Bruegel'in İtalya'dan döndükten sonra yaptığı birçok resimde insan figürü ile manzarayı çoğu kez bir arada kullandığı

görülür. Manzaranın egemen konumda olduğu resimler de dahil, bütün yapıtlarının öyküsel bir içeriği vardır. Buna karşılık öykünün ön planda olduğu örneklerde de manzara, resmin anlamının bir parçasıdır. 1563'te Brüksel'de Mayken Coecke'yle evlenen Bruegel bu kente yerleşti. Onarılarak bugün Bruegel Müzesi'ne dönüştürülen evin gerçekten yaşadığı ev olduğu kuşku-ludur.

Bruegel en önemli resimlerini Brüksel'de yaptı. Anvers'den ayrıldıktan sonra Hieronymus Cock'la bağlantısı azaldığı için fazla oymabaskı çizimi yapmıyordu. Resme ağırlık vermesinin bir başka nedeni de bu alanda başarısının gittikçe artmasıydı. Bruegel'in koruyucularından Felemenk devlet konseyi başkanı Kardinal Antoine Perrenot de Granvelle'nin Brüksel'deki sarayında heykeltci Jacques Jonghelinck'in bir atölyesi vardı. İtalya gezisini Bruegel'le birlikte yapmış olan Jonghelinck'in kardeşi Niclaes, Anversli zengin bir koleksiyoncuuydu. 1566'ya değin Bruegel'in 16 tablosunu satın alarak onun en büyük koruyucusu oldu. Koruyucularından bir başkası olan Abraham Ortelius da, ölümünden sonra yazdığı yaşamöyküsünde Bruegel'i yüzyılın en kusursuz sanatçısı olarak tanımlamıştı. Bruegel resimlerinin çoğunu koleksiyoncular için yaptı.

Bruegel 1569'da ölünce Brüksel'deki Notre-Dame de la Chapelle'e gömüldü. Oğulları Pieter ve Jan adlarını, babalarının 1559'a değin yaptığı gibi, bir "h" harfi ekleyerek "Brueghel" biçiminde yazdılar.

Sanatının gelişimi ve eğilimleri. Bruegel'in yaptığı çok sayıda çizim ve oymabaskının yanı sıra, resimlerinden ancak 45 tanesi saptanmış ve korunmuştur. Bu yapıtların yaklaşık üçte biri, 16. ve 17. yüzyıllarda Habsburg prenslerinin Bruegel'e duydukları derin ilgi nedeniyle Avusturya'ya getirildiği için bugün Viyana Sanat Tarihi Müzesi'nde toplanmıştır.

Bruegel'in günümüze ulaşan en erken tarihli yapıtları onun 16. yüzyıl Flaman manzara geleneğinden ve Tiziano ile öbür Venedik manzara ressamlarından pek çok şey almış, ama bu etkilerin tümünü aşabilmiş bir manzara ressamı olduğunu ortaya koymaktadır. İtalya'dan döndükten sonra çok figürlü kompozisyonlara yönelen Bruegel, bu resimlerinde figür gruplarını esnek bir düzen içinde, ama bütün tuvali kaplayacak biçimde serpiştirmiş ve kuşbakışına yakın bir bakış açısı seçmiştir. Bu, daha önce de Hieronymus Bosch'un ve Bruegel dönemine yakın bazı başka ressamların da yer yer uyguladıkları bir kompozisyon anlayışıdır.

Bruegel 1564-65'te İtalyan sanatının, özellikle de Raffaello'nun etkisiyle resimlerinde figür sayısını önemli ölçüde azaltmıştır. Figürleri dar bir mekân içinde (bazısı daha büyük olmak üzere) sıkışık bir düzende istiflemeye başlamıştır. 1565'te ünlü "Ayların Emegi" adlı dizisiyle yeniden manzara resmine dönmüştür. Bunlardan günümüze ulaşan beş tanesinde figürleri, manzaranın ana çizgilerine uygun bir biçimde sıraladığı görülür. Daha sonraki yapıtlarında yoğun figür gruplaşmaları yeniden ortaya çıkar.

Bruegel'in son dönem çalışmaları İtalyan sanatıyla şaşırtıcı benzerlikler gösterir. "Köy Dügünü"nde (1567, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana) figürlerin mekânda diya-gonal bir düzenleme içinde verilmesi Venedik okulunun kompozisyon anlayışını anımsatır. Bruegel'in figürleri her ne kadar köylüleri canlandırırsa da, "Köylü ve Kuş Yuvası" (1568, Sanat Tarihi Müzesi, Viya-

na) örneğinde olduğu gibi Michelangelo'nun görkeminden izler taşır. En son çalış-malarında iki eğilim olduğu izlenir. Bunlardan biri figürlerde anıtsallaştırma ile aşırı bir yalınlaştırmanın bir arada uygulanması, biri de çeşitli ruh durumlarına özgü dışavurumcu niteliklerin manzara aracılığıyla verilmesinin denenmesidir. Bunlardan ilki, Bruegel'in kış resimlerinden biri olan "Karda Avcılar"da (1565, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana) belirgindir. İkinci eğilimse, "Darağacındaki Saksagan"ın (1568, Hessen Eyalet Müzesi, Darmstadt) parlak, güneşli atmosferinde ve büyük bir olasılıkla Bruegel'in en son çalışması olan tamamlanmamış "Denizde Fırtına" tablosunun (Sanat Tarihi Müzesi, Viyana) ürkütücü, karanlık yapısında görülür.

İnsanları iyi gözlemleyen Bruegel, her ayrıntıyı bilimsel bir kesinlikle saptayarak çeşitli resimlerinde ve oymabaskı dizilerinde incelikli kullanmıştır. Dönemin inşaat yöntemlerini aslına uygun olarak yansıttığı "Babil Kulesi" adlı iki resimden 1563 tarihli olanı Viyana Sanat Tarihi Müzesi'nde, tarihi bilinmeyen öbürü ise Rotterdam'da Boy-mans-van Beuningen Müzesi'ndedir. Rotterdam'daki "Babil Kulesi", Bruegel'in sanatının bir başka özelliğini, hareketi betimlemeye olan tutkusunu gösterir. Bu, onun üzerinde sürekli çalıştığı bir sorundur. Rotterdam'daki resimde kuleyi dönüyormuş gibi betimlemiş, böylece cansız bir varlığa hareket kazandırmıştır. "Darağacındaki Saksagan"da ise darağacı köylülerin dansına katılır gibidir; bu da hareket ögesine daha çarpıcı bir nitelik kazandırmıştır. Bruegel'in köylü danslarını gösteren birkaç resminde hareket oldukça açık ve belirgindir. "Golgota Yolu" (1564, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana) ve "Paulus'un Hristiyan Oluşu" (1567, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana) adlı yapıtlardaysa hareket, bir geçit töreni düzeni içinde, belli belirsiz bir kıpırdanış olarak işlenmiştir. "Paulus"ta figürdeki hareket duygusu, dağlık arazinin değişken topografik çizgisiyle de verilmiştir. Bu duy-gu ilk kez Bruegel'in erken dönem dağ çizimlerinde ortaya çıkmış, sonradan "Mısır'a Kaçış"ta ise (1563, Kont Seilern Koleksiyonu, Londra) daha farklı bir biçim almıştır. Bruegel yaşamının sonlarına doğru düşme hareketinin ayrıntılarını incelemeye merak sardı. "Körler Meseli"ndeki (1568, Capodimonte Ulusal Müze ve Galerisi, Napoli) düşme sahneleri onun bu konudaki çalışmalarının en ilginçleridir. Kusursuz biçim birliği, içeriği ve anlatımı ile bu resim Avrupa sanatının doruklarından birini oluşturur.

Konu, Bruegel'in kompozisyonlarında önemli yer tutar. Manzaralarından başka, geleneksel İncil sahnelerini, İsa'dan meseler ele almış, "İkarus'un Düşüşü"ndeki (iki çeşitleme, D. M. van Buuren Koleksiyonu, Brüksel ve Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi, Brüksel) gibi mitolojik konuları işlemiş ve "Atasözleri"nde olduğu gibi (1559, Prusya Kültür Varlıkları Devlet Müzesi, Berlin) Felemenk atasözlerini resimlemiş ve daha başka konular üzerinde çalışmıştır. Alegorik kompozisyonları 1556-57 tarihli "Düşkünüklükler" ve 1559-60 tarihli "Erdemler" adlı iki oymabaskı dizisinde olduğu gibi çoğu kez dinsel bir nitelik taşımakla birlikte, dindışı toplumsal yergiler de içerir. En iyi bilinen yapıtları köy yaşamıyla ilgili olanlardır, ama "Karnavalla Büyük Perhizin Kavgası" (1559, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana) "Çocuk Oyunları" (1560, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana) ve "Çılgın Meg" olarak da bilinen "Dulle Griet" (1562, Mayer van den Bergh Müzesi, Anvers) gibi çalışmalarını sınıflandırmak oldukça güçtür.

Son dönemlerde yapılan araştırmalar Bruegel'in birçok yapıtının, Dirck Coornhert'in dinsel ve ahlakçı düşüncelerini ortaya koyduğu yazılarındaki akılcı ve sağduyulu yaklaşımı yansıttığı noktasında birleşmektedir. Coornhert, katılmayı reddettiği Katolik, Kalvenci ve Lutherci mezheplerin gösterişli törenlerinden uzak bir Hristiyanlığı savunmuş, dönemin dinsel hoşgörüsüzlükten doğan acı çatışmaları karşısında hoşgöründen yana olmuştur. Bruegel ise insanlığın zayıflıklarını daha genel bir tavırla eleştirmiştir. "Para Çantaları ile Kasaların Savaşı" adlı oymabaskısında özellikle açgözlülüğü ve para hırsını hedef aldığı görülür. Bu tavır, eski biçim ibadete dışarıdan katılmaya izin veren Coornhert'in görüşlerine uygundur.

ÖBÜR YAPITLARI: "Müneccim Kralların Tapınması" (y. 1556, Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi, Brüksel), "Ölümün Zafarı" (1562, Prado Müzesi, Madrid), "Ruhun İntiharı" (1562, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana), "Napoli Görünümü" (y. 1562-63, Doria-Pamphili Galerisi, Roma), "Müneccim Kralların Tapınması" (1564, Ulusal Galerisi, Londra), "Masumların Katliamı" (y. 1565-67, Hampton Court, Middlesex, İngiltere), "Düğün Dansı" (1566, Detroit Sanat Enstitüsü), "Vaftizci Yahya'nın Öğütü" (1566, Budapeşte Güzel Sanatlar Müzesi), "Sakatlar" (1568, Louvre Müzesi, Paris).

Bruegel, Pieter, II (GENÇ). lakabı CEHENNEM BRUEGEL. BRUEGHEL VE BREUGHEL olarak da yazılır (d. 1564, Brüksel - ö. 1638, Anvers), Flaman ressam. Kırsal yaşamı, dinsel sahneleri, Cehennem görüntülerini ve Eski Yunan dinindeki yeraltı dünyası Hades'i konu alan yapıtlarıyla tanınır.

Pieter Bruegel'in (Yaşlı) büyük oğluydu. İlk resim derslerini minyatür sanatçısı olan büyükannesi Maria Verhulst'tan aldı. Daha sonra Anvers'te çalıştı. Büyük ölçüde babasının tarzını uyguladı, hatta onun birçok yapıtını kopya etti. Bu kopyaların bazısını, başkalarının yaptığı kopyalardan ayırt etmek çok güçtür. Genç Bruegel'in yapıtlarının seçkin örnekleri arasında "Persephone'nin Kaçırılması", "Beylehem'de Sayım", "Karla Örtülü Bir Köye Saldırı", "Çarın Gerilişi" ve "Aineias Yeraltında" sayılabilir. Yetiştirdiği başlıca ressam oğlu Pieter Bruegel III ile Frans Synders ve Gonzales Coques'tir.

Brugge, Fransızca BRUGES. Belçika'nın kuzeybatısındaki Batı Flandre ilinin merkezi. Kentin Kuzey Denizi kıyısındaki limanı Zeebrugge, 16 km güneydedir.

Reie İrmağının döküldüğü Zwijn Koyunda bir karaya çıkış noktası olarak kuruldu. 7. yüzyıl kayıtlarında yer alan Municipium Brugense adı, Reie üzerindeki Roma köprüsünden türemiştir. Noyon-Tournai piskoposu Aziz Eloi tarafından Hristiyanlaştırılan yörede hüküm süren ilk Flandre kontları 9. yüzyılda Norman istilasına karşı bir kale yaptırdılar. 13. yüzyıla gelindiğinde Brugge, İngiltere'yle yapılan yün ticaretini tekeline tutuyor, Hansa Birliği'nin ticaret merkezi işlevini görüyor, Flandre'daki Gent (Grand) ve Ypres (Ieper) kentleri ile birlikte tüm yöreyi yönetiyordu. 1302'de bir Fransız saldırısına uğradıysa da bağımsızlığını korudu ve ticarete canlılığın doruğuna 14. yüzyılda ulaştı. Zwijn Koyu 15. yüzyılda ırmak birikintileriyle dolunca kentin bir ticaret merkezi olarak önemi azalmaya başladı. Gene de Burgonya düklerinin (1384'ten sonra Flandre kontları) merkezi ve sanatta da Flaman resim okulunun odağı olarak görkemini ve gücünü sürdürdü. Ama 16. yüzyılın dinsel ve siyasal kavgalarıyla birlikte bu parlak dönemin sonu geldi.

Zeebrugge limanının yapılmasından ve 1907'de bir bağlantı kanalının eklenmesinden sonra 20. yüzyıla değin cansız bir

Eski Kapalı Çarşı ve çan kulesi, Brugge, Belçika
İnbel

ortaçağ kasabası olan Brugge yeniden canlandı. I. ve II. Dünya savaşları sırasında Almanların eline geçti. Zeebrugge limanı 1918'de İngilizlerin baskınına uğradı ve Alman denizaltılarının limandan yararlanmasını önlemek amacıyla kanalda tıkkama gemileri batırıldı.

Bir demiryolu ve kanal kavşağı olarak Brugge kentinin ekonomisi büyük ölçüde turizme dayanır. Ama kuzeydeki yeni sanayi bölgesinde gemi, elektronik donanım, boya, bira mayası ve sanayi camı da üretilir. Yün eğirme, dokuma ve dantelcilik geleneksel işkollarıdır.

Ortaçağdan kalma yapılar arasında, 47 çanli kulesiyle ünlü Kapalı Çarşı (13-15. yy) ve Belediye Binası (1376-1420) önem taşır. Kutsal Kan Şapeli (14-16. yy) alanı içinde St. Basil Şapeli (1150) ile 1150'de Kudüs çevresinden getirilen ve içinde İsa'nın kanından birkaç damla bulunduğu inanılan bir altın kutu yer alır. Öteki önemli kiliseler arasında St. Salvator Katedrali (12-16. yy), Burgonya düşesi Marie ile babası Charles'in mezarlarının bulunduğu Notre Dame Kilisesi ve Kudüs'teki Kutsal Kabir Kilisesi'nin tıpatıp örneği olan Kudüs Kilisesi (1428) sayılabilir. Flaman sanatı ve tarihinin çeşitli örneklerini içeren çok sayıda müze arasında ise 12. yüzyıl St. Jean Hastanesi içindeki Memling Müzesi, Groeninge Müzesi ve 15. yüzyıldan kalma Gruuthuse malikanesi önem taşır. Belçika'da manastır dışı rahibelerin barındığı *béguinage*'ların en güzel (1245) örneklerinden biri Brugge'dedir. Brugge'deki ortaçağ havası, deşdebeli tören ve gösterilere de uygun bir ortam hazırlar. İsa'nın Göğe Çıkış Günü düzenlenen Kutsal Kan Geçit Töreni bunların en ilginç örneğidir. Nüfus (1990 tah.) belediye, 117.460.

Brugge-Zeebrugge Kanalı, Belçika'daki Brugge (Bruges) kentini Kuzey Denizine bağlamak amacıyla 1896-1907 arasında yapılan su yolu. Kanalın tamamlanmasıyla Brugge, bir okyanus limanı olarak eski konumunu yeniden kazanmıştır. Kanalın uzunluğu 12 km, derinliği 7 m, en dar yeri 20 m, en geniş yeri ise 110 m'dir. Kanalın bir tekne geçidi (eküz) vardır.

Brugmann, (Friedrich) Karl (d. 16 Mart 1849, Wiesbaden, Nassau - ö. 29 Haziran 1919, Leipzig), Alman dilbilimci. Günümüzde de yetkinliğini koruyan kapsamlı araştırmalarıyla 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında karşılaştırmalı Hint-

Avrupa dilbiliminde önemli bir yer edinmiştir.

Brugmann gençliğinde, dilbilime katı bir yaklaşımla reddeden, sesbilgisinin kesin yasaları olduğunu öne süren ve tümüyle araştırmaya dayalı bir metodolojiyi benimseyen Yeni Dilbilgicilerin(*) yanında yer aldı. Genizsil sesler üzerine 1876'da yayımladığı çok özgün bir incelemeyle Yeni Dilbilgicilerin yaklaşımının saygınlık kazanmasına katkıda bulundu. Bir bölümünü yayıma hazırladığı *Morphologische Untersuchungen*'in (1878; Biçimbilimsel Araştırmalar) birinci cildinde Yeni Dilbilgicilerin görüşlerine yer verdi. 1891'de Wilhelm Streitberg'le birlikte *Indogermanische Forschungen* (Hint-Avrupa Dilleri Araştırmaları) dergisini kurdu.

Brugmann meslek yaşamının büyük bölümünde (1887-1919) Leipzig Üniversitesi'nde Sanskrit ve karşılaştırmalı dilbilim dersleri verdi. Son derece üretken bir araştırmacı, keskin bir gözlemci, özgün bir inceleme ve kuramsal ilkelerin gayretli bir savunucusu olan Brugmann, zamanının dilbilgisi uzmanları arasında birleştirici özellikleriyle sıvırdı. Toplam 400 yapıtı arasında Brugmann'a en çok un kazandıran, *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*'in (1886-93, 5 cilt; Hint-Avrupa Dillerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi Taslağı) iki cildi olarak yayımlanan ses ve biçim üzerine incelemesidir. Aynı yapıtın sözdizim üzerine olan üç cildini Berthold Delbrück hazırlamıştır. 1897-1916 arasında büyük ölçüde genişletilerek ikinci basımı yapılan yapıtı, bugüne değin yazılmış en yetkin dilbilgisi kitabı olmanın yanı sıra Hint-Avrupa dilleri üzerine sistemli bilgiler içeren en önemli kaynaklardan biridir. Brugmann'ın son derece karmaşık ve çok sayıda olguya hâkim olma yeteneği bütün yapıtlarında, en açık biçimiyle de *Grundriss*'te kendini gösterir.

Brugnon Jacques, TOTO BRUGNON olarak da bilinir (d. 11 Haziran 1895, Paris - ö. 20 Mart 1978, Paris), çiftlerde dünyanın en büyük oyuncularından olan Fransız tenis şampiyonu. 1920'lerde ve 1930'ların başında dünya tenisinde başlıbaşına bir güç olan ve "Dört Silahşörler" biçiminde anılan dört tenisçiden biridir (öbür üçü Jean Borotra, Henri Cochet ve René Lacoste).

1921'de teklerde Fransa şampiyonu olmakla birlikte, asıl ününü çiftlerde elde etti. İkisinde Cochet, ikisinde de Borotra ile birlikte olmak üzere dört kez Wimbledon çiftler şampiyonluğu kazandı (1926, 1928, 1932, 1933). Gene çiftlerde beş kez Fransa şampiyonu oldu (1927, 1928, 1930, 1932, 1934). Bunlardan ikisinde Cochet, üçünde de Borotra'yla birlikte oynamış 1928'deki Avustralya çiftler şampiyonluğunu da Borotra ile birlikte kazandı. 1921-26 arasında kanşık çiftlerde de ünlü Suzanne Lenglen'le oynayarak Fransa şampiyonu oldu. 1921-34 arasında Davis Kupası'nda Fransız takımında yer aldı ve altı yıl kaptanlık yaptı. 1927'den 1932'ye değin Davis Kupası'nı "Dört Silahşörler" kazandılar.

Alışılmadık vuruşlar, hayranlık uyandıran refleksler, hızlı ve isabetli voleyler Brugnon'un oyun tarzının özellikleriydi. Onun çekingenliği ile Borotra'nın coşkunuğu birbirine yakışır. 1939'a değin birlikte oynayan bu iki tenisçi çok sevilen bir çift oluşturdular. Brugnon son kez 1948'de Wimbledon'da oynadı.

Brugsch, Heinrich Karl (d. 18 Şubat 1827, Berlin - ö. 9 Eylül 1894, Berlin

yakınında Charlottenburg, Almanya), Eski Mısır uygarlığı bilgini. Eski Mısır'ın son dönemlerinde kullanılan basitleştirilmiş el yazısının okunmasına öncülük etmiştir.

Mısır'a ilk kez 1853'te Prusya hükümeti tarafından gönderildi. Ünlü Fransız Eski Mısır bilgini Auguste Mariette'le yakın arkadaşlık kurdu. 1864'te Prusya konsolosluğuna Mısır'a geri döndü ve 1870'ten 1879'a değin Kahire'deki Eski Mısır bilimi okulunun yöneticiliğini yaptı. Brugsch'un hüyük hiyeroglif-demotik yazı sözlüğü 1867-82 arasında yayımlandı.

Bruhn, Erik, asıl adı BELTON EVERS (d. 3 Ekim 1928, Kopenhag - ö. 1 Nisan 1986 Toronto, Ontario, Kanada), üstün klasik tekniğiyle tanınan bale sanatçısı. ABD ve Avrupa bale topluluklarının gösterilerinde genellikle konuk sanatçı olarak sahneye çıkmıştır.

Bruhn 1937'de Danimarka Kraliyet Balesi'nin okuluna girdi, 1947'de topluluğa katıldı ve 1949'da solo dansçılığa yükseldi.

Romeo rolünde Bruhn, 1967

Fred Felt

Repertuarını genişletmek için ABD'de Amerikan Bale Tiyatrosu'nda (ABT) dans etmek üzere Danimarka Kraliyet Balesi'nden izin aldı (1949-58), Kraliyet Balesi'nin sürekli kadrosundan ayrıldıktan sonra (1961) gene Amerikan Bale Tiyatrosu'nda çalıştı ve burada 1976'da *La Sylphide*'i yeniden sahneye koydu. New York Kent Balesi, İngiliz Kraliyet Balesi, Avustralya Balesi, İsveç Kraliyet Balesi ve Paris Opera Balesi gibi topluluklarla da sahneye çıktı.

Çoğunlukla ideal bir dansçı olarak değerlendirilen Bruhn, özellikle *La Sylphide*, *Giselle* ve *Kuşu Gölü* gibi 19. yüzyılın romantik balelerindeki son derece zarif danslarıyla ünlü. *Miss Julie*'deki Jean, *Carmen*'deki Don José yorumları ve ABD televizyonundaki gösterileri de övgüyle karşılandı. Bruhn müziğini Morton Gould'un yazdığı *Concertette* (1953) ve *Festa*'nın (1957) koreografilerini hazırladı. Roma Opera Balesi ve Kanada Ulusal Balesi'nde çeşitli baleleri sahneye koydu; 1967'de İsveç Kraliyet Opera Evi'nde bale yönetmenliğine atandı ve 1972'ye değin bu görevde kaldı. 1973'ten 1981'e değin Kanada Ulusal Balesi'nde yönetmen, çalıştırıcı, pantomimci ve koreograf olarak çalıştı. 1981'de Amerikan Bale Tiyatrosu'nda koreograf olarak çalışan Bruhn, 1982'de Kanada Ulusal Balesi yöneticiliğine getirildi. 1963'te kendisine Dannebrog Kraliyet Nişanı verildi.

Brum, Baltasar (d. 18 Haziran 1883, Salto - ö. 31 Mart 1933, Montevideo,

Uruguay), 1919-23 arasında Uruguay devlet başkanı. Eğitim ve toplumsal hizmetler alanında gerçekleştirdiği reformlar ve bir Amerika Ulusları Birliği kurulması yolundaki önerisiyle ünlüdür. Demokrasiye olağanüstü bağlılığı nedeniyle, anayasanın askıya alınmasını ve Başkan Gabriel Terra'nın tam bir diktatörlük rejimi kurmasını protesto etmek amacıyla yaşamına son vermiştir.

İlk önemli görevleri eğitim (1913-15) ve dışişleri (1914-15) bakanlığıydı. Nisan-Haziran 1917 arasında anayasayı gözden geçiren komisyonda yer aldı. 19 Mart 1919-19 Mart 1923 arasında, yeni anayasanın kabul edilmesinden sonraki ilk devlet başkanı olarak görev yaptı. 1923-29 arasında *El Día* adlı seçkin yayın organının yönetmenliğini, 1929-31 arasında da Ulusal Yönetim Konseyi'nin başkanlığını yaptı.

Yayımladığı çok sayıda kitap arasında *La Doctrina del arbitraje amplio* (1915; Mutlak Hakemlik Doktrini), *La paz de América* (1923; Amerika Barışı) ve *Los derechos de la mujer* (1923; Kadın Hakları) en ünlüleridir. Brum, Uruguay'ın dış dünyadaki saygınlığını artırmanın yanı sıra, parasız ve zorunlu ilköğrenimi yerleştirmiş, halk kütüphaneleri kurmuş, işsiz ve yoksullara ücretsiz gıda dağıtılmasını sağlamıştır.

Brumel, Valeri (Nikolayevič) (d. 14 Mayıs 1942, Razvedki, Rus Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti), 1961-71 arasında dünya rekorunu elinde tutan Sovyet yüksek atlayıcı.

Brumel, Beden Eğitimi Merkez Enstitüsü'nde (Moskova) okuyarak 1967'de mezun oldu. 1961'de SSCB spor ustası unvanını aldı, 1964'te Komünist Parti üyesi oldu. İlk dünya rekorunu 1961'de 2,23 m'lik bir atlayışla kırdı. 1960 Roma Olimpiyat Oyunları'nda ilk kez dünya çapında bir yarışmaya katıldı ve o dönemde dünya rekorunu elinde bulunduran ABD'li John Thomas'ı geçerek gümüş madalya kazandı. Kendi rekorunu kırdığı daha sonraki atlayışlarında 2,28 m'ye kadar ulaştı. 1964 Tokyo Olimpiyat Oyunları'nda altın madalya kazandı. 1965'te bir motosiklet kazasında sağ bacağı üç yerinden kırıldı. Geçirdiği 27 ameliyattan sonra 1969'da yeniden antrenmanlara başladı ve 1973'te Moskova'daki bir salon yarışmasında 2,05 m'lik bir atlayış gerçekleştirdi.

Brun, Johan Nordahl (d. 21 Mart 1745, Byneset - ö. 26 Temmuz 1816, Bergen, Norveç), şair, oyun yazarı, piskopos ve siyaset adamı. Danimarka'dan bağımsızlığını kazanmasından önceki dönemde Norveç'te ulusal bilinci uyandıran çalışmalar yapmıştır.

Kopenhag Üniversitesi'nde okudu. 1774'te Bergen'de papaz oldu. Norveç'in "For Norge, kjæmpers fædland" (1771; Kahramanlar Ülkesi Norveç İçin) adlı ilk ulusal marşının sözlerini yazdı. Bu marş, 1814'te bağımsızlık elde edilene değin yasaklandı. Brun, edebiyat yaşamının başlangıcında yazdığı *Zarine* (1772) adlı oyunla büyük başarı kazandı. Aynı yıl, yurtseverlik konusunu işlediği *Einer Tambeskielver* adlı trajedi yazdı. Ama asıl ilgi alanı dindi. 1804'te Bergen piskoposu oldu ve kentin önde gelenleri arasına girdi. Böylece en büyük tutkusuna da gerçekleşmiş oluyordu. Bir vaiz olarak da ün kazanan Brun, günümüzde çok sayıdaki ilahisiyle anılmaktadır.

Brunanburh Çarpışması, İngilizce THE BATTLE OF BRUNANBURH, Anglosakson Vaka-namesi'nin 937 yılına ait bölümünde yer alan, Eski İngilizce yazılmış 74 dizeden oluşan şiir. Sakson kralı Athelstan'ın bir

gün süren bir savaşın ardından, York tahtına göz diken Dublin kralı Olaf Guthfrith-son'un önderliğinde birleşen Kuzeylilere, İskoçyalılara ve Strathclyde Britonlarına karşı kazandığı zaferi anlatır. Temelde, kazananların yenilenleri keskin bir dille alaya alması üzerine kuruludur. Savaş alanında ölen krallar, kontlar bir bir sayılır; Kuzeylilerin savaşta ölen çocuklarını kuzunlarla kurtların pençesine bırakıp tekneleleriyle Dublin'e kaçışları betimlenir. Brunanburh'un o güne değin İngiltere'de yapılan savaşların en büyüğü olduğu öne sürülür.

Brundage, Avery (d. 28 Eylül 1887, Detroit, ABD - ö. 8 Mayıs 1975, Garmisch-Partenkirchen, AFC), 1952'den 1972'ye değin Uluslararası Olimpiyat Komitesi'nin (IOC) başkanlığını yapan ABD'li spor yöneticisi. Mücadelecili ve otoriter bir başkan olan Brundage, modern Olimpiyat Oyunları'nın düzeyinin yükselmesine büyük katkıda bulunmuştur.

1912'de Stockholm Olimpiyat Oyunları'nda pentatlon ve dekatlon dallarında yarıştı. Bütün dalları kapsayan ABD amatör şampiyonluğunu üç kez (1914, 1916 ve 1918) kazandı. Bu arada kendi inşaat şirketini kurarak multimilyoner oldu. Bununla birlikte amatör sporlara olan ilgisi hiçbir zaman azalmadı. Yedi yıl (1928-33, 1935) ABD Amatör Atletizm Birliği'nin (AAU) başkanı olarak görev yaptı. 1929-53 arasında ABD Olimpiyat Birliği ve Komitesi başkanlığını yürüttü. 1936'da Uluslararası Olimpiyat Komitesi'ne seçildi; başkan yardımcılığı (1945-54) ve başkanlık (1952-72) görevlerini üstlendi.

Brundage, amatör rekabeti bütün saflığıyla koruma düşüncesine büyük bir inançla bağlı olduğundan, koyduğu katı kuralları en küçük bir biçimde çiğneyen sporcuları bile cezalandırma yoluna gitti. Olimpiyat Oyunları'yla ilgisi olmadığı gerekçesiyle siyasal etkenleri gözardı etmesi birkaç kez tepkile-re yol açtı. Bu anlayışı doğrultusunda, Nazi Almanyası'nda düzenlenen 1936 Olimpiyat Oyunları'nın boykot edilmesine karşı çıktı. 1972 Münih Olimpiyat Oyunları'nda da Filistinli gerillaların 11 İsrailli atletti öldürmesinden sonra, yoğun eleştirilere aldırma-yarak oyunların sürdürülmesinde diretti.

Brune, Guillaume (-Marie-Anne) (d. 13 Mart 1763, Brive-la-Gaillarde - ö. 2 Ağustos 1815, Avignon, Fransa), Napoléon'un, Terör Dönemiyle ilişkisi olmuş tek mareşali. Seçkin bir süvari komutanı olarak Felemenk'i Müttefiklere karşı savunmasıyla ünlüdür.

Önceleri edebiyatla uğraşan Brune, Paris'te devrimci önder Georges Danton'la ilişki kurarak onun için askeri konularla ilgili bir kitapçık kaleme aldı. Daha sonra kuzeydeki orduda yürütülen temizlik hareketinde komiser olarak görevlendirildi. Bordeaux'ya giden terör görevlilerine eşlik ederek burada terör uygulamasını dizginlemeye çalıştı. 1792'de Kraliçe Marie-Antoinette'in yakın arkadaşı Lamballe prensesinin öldürülmesinden sorumlu olduğu söylentisi, 23 yıl sonra kralcı bir guruhun elinde can vermesine yol açacaktı.

Brune, Direktuvar döneminde Paris'te Paul Barras ile Napoléon Bonaparte'in hizmetinde çalıştı. 1797'de İtalya'da üç ay görev yaptıktan sonra tümgeneralliğe getirildi. Helvetia, Cisalpina ve Batav cumhuriyetlerinin Fransa'ya boyun eğdirilmesinde Barras ondan yararlandı. Brune İngiliz-Rus ordusunu Felemenk içinde Bergen ve Castricum'da yenilgiye uğrattı (Eylül-Ekim 1799). Napoléon tarafından İtalya seferini sonuçlandırmakla görevlendirilmesi

üzerine Aralık 1800'de Avusturyalılarla çarpıştı, 1804'te mareşallığe yükseltildi. Bir süre İstanbul'da büyükelçi olarak görev yaptıktan sonra geri dönerek bazı kıyı savunmalarına katıldı. 1807'de İsveçlileri Stralsund'dan çıkardıysa da bilinmeyen bir nedenle ansızın görevinden alındı. Napoléon 1815'te Elbe Adasından döndükten sonra Yüz Gün süresince Brune'ü kralçılara karşı savaşmak üzere Provence'a yolladı.

Brunei, resmî adı BARIŞ YURDU BRUNEI DEVLETİ, Malay dilinde NEGARA BRUNEI DARUSSELAM, Güney Çin Denizindeki Borneo Adasının kuzeybatı kıyısında bağımsız İslam sultanlığı. Yüzölçümü 5.765 km²'dir. Başkenti Bandar Seri Begawan'dır (eskiden Brunei). Güney Çin Denizine bakan kuzey kıyıları dışında, Malezya'nın doğu eyaleti Sarawak'la çevrilidir. Doğudan kuzeybatıya yaklaşık 114 km, kuzeyden güneybatıya ise yaklaşık 90 km boyunca uzanır. Kuzeye doğru bir çıkıntı oluşturan Sarawak eyaleti, Brunei'yi iki kesime ayırır; ülke topraklarının büyük bölümü batı kesiminde kalır. Nüfusu (1991 tah.) 264.000'dir.

Doğal yapı. Brunei toprakları, kuzeybatıdaki mercanlı kumsallar boyunca uzanan (90 km) dar kıyı ovaları dışında genellikle engebelidir. Deniz düzeyinden yüksekliği 500 m'yi aşan tepelerle kaplı batı kesiminin sularını genel olarak kuzey yönünde akan Belait, Tutong ve Brunei ırmakları toplar. Doğu kesiminin başlıca yüzey şekli, güneydoğudaki tepelerden doğan ve ormanlık bölgelerden geçerek denize dökülen Temburong Irmağının oluşturuğu havzadır. Tepelik bölgeler verimsiz laterit topraklarla örtülüdür; dar kıyı şeridinde ise akarsuların taşıdığı alüvyonlu ve turbalık topraklar ağırlıktadır.

Brunei'de tropik bir iklim hüküm sürer. Sıcaklık yıl boyunca 24°C-30°C düzeyindedir, nem oranı ise yüzde 67-97 arasında değişir. Yıllık yağış ortalaması kıyı bölgelerinde 2.500 mm'yi, iç bölgelerde ise 3.800 mm'yi geçer. Kuzeydoğudan esen muson rüzgârları kasım-mart arasında bol yağış getirir. Güneybatı muson rüzgârlarının estiği haziran-ağustos arasında yağış daha azdır. Ülkenin yaklaşık dörtte üçü, çeşitli sertodunlu ağaçlardan oluşan sık tropik yağmur ormanlarıyla kaplıdır. Kıyı şeridindeki kumlu topraklarda sert odunlu demir ağaçları (*Casuarina*) yetişir. Ülke topraklarının yalnızca yüzde 2'lik bölümü ekime elverişlidir; tarımsal üretim gıda gereksinmesinin yüzde 2'sini karşılar. Başlıca ürün pirinçtir; ayrıca kauçuk, hindistancevizi ve bazı meyve ağaçları yetişir. Brunei'de çok sayıda kuş, keler ve yılan cinsinin yanı sıra bulutlu pars ve çeşitli maymunlar yaşar.

Nüfus. 1991 verilerine göre Brunei'de km² ye 45,8 kişi düşer. Ama nüfus dağılımı çok

dengeşizdir. Nüfusun büyük çoğunluğu Seria ve Kuala Belait'teki petrol alanlarında yaşar. Brunei Irmağı ağzından 15 km kadar içeride bulunan başkent Bandar Seri Begawan en büyük kentsel yerleşmedir. Brunei sultanının 400 milyon ABD Doları harcayarak yaptırdığı dünyanın en büyük sarayı başkentten en görkemli yapıdır. Toplam 20 hektarlık bir alan kaplayan sarayın 1.788 odası vardır. Yüksek apartman, otel, mağaza ve ticari yapılardan oluşan modern kentin yanı başında, Kampong Ayer olarak bilinen eski kent yer alır. Burada Brunei Irmağının oluşturuğu koylarda kazıklar üstünde kurulmuş küçük evler yükselir. Tahta köprülerle birbirine bağlanan evler ile kara arasında küçük tekneler çalışır. Nüfus yoğunluğunun çok düşük olduğu iç kesimlerde ormanlık bölgeleri açarak geçici tarımla uğraşan yerli topluluklar yaşar. İrmak vadileri ile kıyı kesimlerinde küçük çiftliklerde yerleşik tarım yapan topluluklar saz damlı ahşap ya da bambu evlerde oturur. Kıyılarda balıkçılık ek bir uğraştır. Tarımsal üretim düşük olduğundan çiftçiler genellikle yoksuldu. 1970'lerde nüfus her yıl yüzde 4'ün üzerinde artış göstermişse de, toplam nüfus artışının dörtte birinden çoğu dış göçlerden kaynaklanmıştır. Doğum ve ölüm oranları (1989) sırasıyla binde 27,6 ve binde 3,3'tür. 1985 verileriyle 100 kadına düşen erkek sayısı 114'tür. Kentlerde yaşayanların toplam nüfus içindeki oranı (1982) yüzde 63,6'dır.

Brunei halkı Güneydoğu Asya etnik gruplarının bir karışımından oluşmuştur. Nüfusun yaklaşık üçte ikisi Malay, beşte biri Çinlidir; öteki yerli halklar ve Hintliler azınlık topluluklarıdır. Halkın yaklaşık üçte ikisi Müslüman, yüzde 14'ü Budacı, yüzde 10'u Hristiyan'dır; iç bölgelerin ıssız köşelerinde az sayıda animist de vardır. Resmî din İslam'dır. Nüfus ve göçmen sayısındaki büyük artışın 1980'lerin başında da sürmesine karşın, petrol gelirinin daha büyük bir hızla artması yaşam standardının hızla yükselmesini sağlamıştır.

Ekonomi. Brunei'nin gelişmekte olan piyasası ekonomisi, petrol ve doğal gaz rezervlerinin işletilmesine dayanır. Nüfusunun görece azlığı ve 1970'lerdeki hızlı ekonomik büyüme sayesinde Brunei dünyada kişi başına milli gelirin en yüksek olduğu ülkelerden biri durumuna gelmiştir. 1989 verilerine göre gayri safi milli hasılası (GSMH) 3,3 milyar ABD Doları, kişi başına milli gelir ise 13.290 ABD Doları'dır. Ülkenin para birimi Brunei Doları'dır.

Gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) içindeki payı ancak yüzde 2'ye ulaşan tarım sektöründe toplam işgücünün yaklaşık yüzde 3,5'i çalışır. Eskiden başlıca gelir kaynağı olan kauçuk üretimi yörede petrol bulunmasından sonra önemini yitirmiştir. Brunei'nin

gıda gereksinmesinin yaklaşık beşte dördü ithal mallarıyla karşılanır; yörenin başlıca ürünü olan pirinç de ithal edilen gıda maddeleri arasındadır. Belait'teki Labin'de biber yetiştirilir. Ayrıca sınırlı düzeyde pirinç ve sagu palmiyesi yetiştirilir, meyvecilik yapılır. Devletin tarımsal üretimi artırmaya yönelik planları arasında, bir sığır yetiştirme projesiyle balık ve karides üretme çiftliği bulunmaktadır.

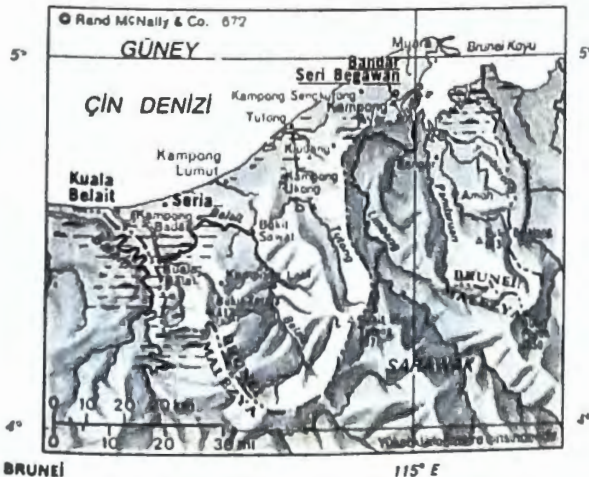
GSYİH'nin yaklaşık yüzde 36'sını sağlama-sına karşın toplam işgücünün ancak yüzde 6'sını çalıştıran madencilik sektörünün temelini petrol ve doğal gaz üretimi oluşturur. İlk kez 1929'da bulunan petrol, ihracat gelirlerinin büyük bölümünü karşılar. Başlıca petrol alanları Seria kıyıları ve Bandar Seri Begawan ile Kuala Belait arasındaki kıyı açıklarıdır. Ham petrolün büyük bölümü boru hatlarıyla Sarawak'taki Lutong rafinerisine taşınır. Ülkedeki tek petrol şirketi, Royal Dutch Shell Group ile Brunei devletinin ortaklığı olan Brunei Shell Petroleum'dur. Şirketin 1980'lerin başındaki petrol üretimi günde 160 bin varile ulaşmaktaydı. Doğu Asya'nın beşinci büyük petrol üreticisi olan Brunei'nin toplam petrol rezervi 1.630 milyon varil düzeyindedir. 1960'ların başında bulunan doğal gaz yatakları, ülkenin gelecekteki ekonomik büyümesinin temeli olmaya adaydır. Lumut'taki dünyanın en büyük doğal gaz sıvılaştırma tesislerinde, yılda yaklaşık 5 milyon ton doğal gaz üretilmektedir. Ülkenin toplam doğal gaz rezervi 200 milyar m³ olarak tahmin edilmektedir.

1980'lerin başında İngiltere'den bağımsızlaşma yönünde adımların atılmasıyla, inşaat sektörü de hızlı bir gelişme göstermiştir. Yeni sanayilerin kuruluşunu özendirmek amacıyla yatırımlara sağlanan yüksek oranlı vergi bağışıklıklarına karşın, yerel işgücünün yetersizliği ekonomik gelişmenin önünde önemli bir engel olarak durmaktadır. Sanayi ve altyapı projeleri büyük ölçüde yabancı işgücüne dayanır. GSYİH içindeki payı yüzde 6 dolayında olan hizmet sektöründe toplam işgücünün yaklaşık yüzde 40'ı çalışmaktadır.

Brunei'de kişisel gelir vergisi yoktur; kamu gelirlerinin büyük bölümü şirket kazançlarından alınan yüzde 30'luk vergiden sağlanır. Toplam harcamaların üçte birinden çoğunu savunma giderleri oluşturur. Gelir fazlasının büyük bölümü kalkınmayı sağlayacak yatırımlar yerine yabancı bankalara yatırılır.

Brunei'nin yüksek bir boyuta ulaşan ticaret fazlası (1985'te 5.184.500.000 Brunei Doları), büyük ölçüde ülkenin petrol ve doğal gaz ihracatındaki artıştan kaynaklanır. İhracat yapılan ülkelerin başında Japonya, ABD, Singapur, Tayvan ve Antilmak üzere ham petrol gönderilen Malezya gelir. Büyük bölümünü gıda maddeleri, makine, ulaşım araçları ve çeşitli mamul maddelerin oluşturuğu ithal malları daha çok Japonya, Singapur, ABD ve İngiltere'den sağlar.

Karayolu ağının yetersiz olduğu Brunei'de iç bölgelerin büyük bölümünde başlıca ulaşım aracı akarsulardır. Ülkenin ana karayolu, Muara'yı başkent üzerinden petrol kentleri Seria ve Kuala Belait'e bağlar. Ayrıca kıyı kesimini ırmak vadilerine bağlayan bazı yollar vardır. Büyük gemilerin yanaşmasına elverişli Muara limanı dışında ırmak kıyılarındaki bazı yük iskelelerinden de yararlanır. 1974'te kurulan Brunei Kraliyet Havayolları, Bangkok, Hong Kong, Singapur, Manila, Kuching

(Sarawak) ve Kota Kinabalu'ya (Sabah) seferler düzenler.

Yönetel ve toplumsal koşullar. 1965'teki bazı değişikliklerle bugün de yürürlükte olan 1959 Anayasası'na göre ülkede yürütme yetkisi, sultanın başkanlık ettiği Bakanlar Kurulu ve başbakan (*mentri besar*) ile beş yılda bir seçilen Yasama Meclisi'nin elindedir. 1965'ten bu yana seçimler askıya alınmıştır. Yasama Meclisi üyelerinin tümü atamayla işbaşına gelir. Yargı organları sultana karşı sorumludur. İç güvenliği Brunei Malay Kraliyet Alayı sağlar. Ülke Güneydoğu Asya Uluslar Birliği'nin (ASEAN) üyesidir.

Bir refah devleti düzeyinde olan Brunei'de sosyal hizmetler çok gelişmiştir. Devlet geniş kapsamlı bir emeklilik programını yürürlüğe koymuştur. Çok sayıda hastane, klinik ve gezici dispanser aracılığıyla yaygın bir sağlık hizmeti yürütülmektedir; ayrıca havayoluyla kırsal kesimdeki bütün köylere hizmet götüren bir sağlık ekibi vardır. Sıtma neredeyse ortadan kalkmıştır. Bebek ölüm oranı binde 12,1 düzeyindedir. İlköğretim herkese açık ve ücretsizdir. Resmi dil Malay dili olmakla birlikte eğitimde İngilizce ve Çince (Mandarin dili) kullanılır. Uzak kentlerde öğrenim gören öğrencilere ücretsiz kalacak yer ve ulaşım olanağı sağlanır. Öğretmenlerin yurt dışında staj görme olanakları vardır. Radyo ve televizyon devlet denetimindedir. Brunei'de biri günlük, üç haftalık dört gazete yayımlanır.

Kültürel yaşam. Kültürel etkinliklere destek olan Dil ve Edebiyat Bürosu, üç aylık dergiler, çocuk kitapları ve yabancı dillerden çevrilmiş kitaplar yayımlar. Büronun önemli yayınlarından biri, Brunei'nin yerel lehçelerini kapsayan bir sözlüktür. Brunei Müzesi'nde bir kütüphane ile Sanat ve El Sanatları Merkezi vardır.

Tarih. 6. yüzyılda Çin'le ticaret yaptığı bilinen Brunei, 13. ve 15. yüzyıllar arasında Cava'daki Macapahit Krallığı'nın yönetiminde bir süre Hindu dininin etkisi altına girdi. 15. yüzyıl başlarında Macapahit Krallığı'nın gerilemesi ve İslamın yaygın biçimde benimsenmesiyle, bağımsız bir sultanlık oldu. Fernao da Magalhães (Macellan) 1521'de gemilerini Brunei açıklarında demirlediğinde, Brunei'nin beşinci sultanı Bolkiah, Borneo'nun tamamına yakın bir bölümünü, komşu adaları ve Sula Takım-adalarını egemenliği altında tutuyordu. Sultan Bolkiah döneminde Cava ve Malaka'ya seferler düzenlendi, Sulu'nun bazı bölgeleri ile Manila ele geçirildi. 16. yüzyıl sonuna doğru Portekiz ve Felemenk'in bölgedeki etkinlikleri ve sonraki yıllarda Brunei topraklarının büyük bölümünü ellerine geçiren Suluların fevhleri nedeniyle Brunei'nin gücü giderek zayıfladı. Felemenkiler 17. yüzyıl başında Borneo'nun güneyinde koloniler kurdular. 1700'lere gelindiğinde Doğu Hint Adaları üzerinde tam bir denetim kurmuş olan Felemenkiler, İngilizlerin bölgedeki etkisinin artmasıyla gerilemeye başladılar. Brunei Sultanlığı 19. yüzyıla gelindiğinde yalnızca Sarawak'ı, bugünkü Brunei topraklarını ve Kuzey Borneo'nun bir bölümünü (bugün Sabah) elinde tutuyordu. 1841'de Brunei sultanına karşı başlayan ayaklanma, İngiliz subayı James Brooke'un yardımıyla bastırıldı; Brooke yardımcıları nedeniyle Sarawak valiliğine getirildi. Brunei sultanı 1847'de İngiltere ile ticari ilişkilerinin artırılmasını ve korsanlığa karşı işbirliği yapılmasını öngören bir antlaşma imzaladı. Brunei'nin Kuzey Borneo'daki toprakları 1877'de İngiliz tüccarlara kiralandı; bu toprakların denetimi birkaç yıl sonra İngiliz

Kuzey Borneo Kumpanyası'na geçti. Brunei 1887'de İngiltere'nin koruması altına girdi ve sultan, ülkesinin dış ilişkilerinin İngiliz hükümetince yürütülmesini kabul etti. 1906'da ülke yönetimi, sultana istediğini yaptırabilen İngiliz temsilcisinin ve onun başkanlığındaki konseyin eline geçti.

Japonların 1941'de işgal ettiği Brunei, 1945'te Avustralya birliklerince kurtarıldı. İşgalden sonra Brunei temsilcisi Sarawak valiliğine bağlandı. 1959'da bu düzenlemeye son verilerek, ülkeye bir İngiliz yüksek komiseri atandı. Aynı yıl hazırlanan ilk yazılı anayasa uyarınca, 1962'de bazı üyeleri seçimle belirlenen, yetkilisi sınırlı bir Yasama Meclisi kuruldu. İngiliz kuvvetlerinin bastırdığı bir ayaklanmanın ardından, 1965'te yeni seçimler yapıldı. Sultan Sir Ömer Ali Seyfeddin, 1967'de tahtı oğlu Pengiran Muda Mahkota Hassanal Bolkiah'a bırakarak devlet işlerinde danışmanlığı üstlendi. Ekonomik büyümeye sayesinde siyasi istikrarını koruyan Brunei, protektora yönetimine 1971'de son verilmesine karşın İngiltere ile sıkı ilişkilerini sürdürdü. İngiltere, ekonomik bakımdan zaten bir yük durumuna gelen birliklerini 1976'da çekmeyi kararlaştırdı. Bir dış müdahaleden çekindiği için bu önleme başlangıçta karşı çıkan sultan, Malezya ve Endonezya'nın verdiği güvenceler üzerine 1979'da İngiltere ile Brunei'nin bağımsızlığını öngören bir antlaşma imzaladı. Şubat 1981'de İngiliz Uluslar Topluluğu'na özel üye olarak katılan Brunei, 1 Ocak 1984'te bağımsızlığa kavuştu. 1985'te sultanın öcülüğünde ülkenin tek siyasal partisi Brunei Ulusal Demokrasi Partisi kuruldu. Muhallif çevreler 1990'da Sultan Bolkiah'a demokrasiye geçiş talebinde bulundukları bir mektup gönderdiler. Sultan aynı yıl yaptığı bir konuşmada yasaların İslami kurallara göre yeniden düzenleneceğini, ama ülkedeki bütün etnik toplulukların dinsel özgürlüklerinin korunacağını belirtti. Buna karşılık ertesi yıl Malezya kökenli bir dinsel mezhep yasaklandı ve resmen izin verilmemiş misyonerlere dinsel hoşgörü gösterilmeyeceği açıklandı.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANAYILLIK.

Brunei kenti bak. Bandar Seri Begawan

Brunel, Isambard Kingdom (d. 9 Nisan 1806, Portsmouth, Hampshire - ö. 15 Eylül 1859, Westminster, Londra, İngiltere), ilk okyanus aşırı buharlı geminin tasarımını gerçekleştiren inşaat ve makine mühendisi.

Sir Marc Isambard Brunel'in tek oğlu olan Brunel, 1825'te babasının yönetiminde başlatılan Thames Tüneli çalışmalarına kontrol mühendisi olarak atandı. 1828'de ortaya çıkan ani bir taşkın, Brunel'in ağır biçimde sakatlanmasına ve doğurduğu mali sorunlar nedeniyle tünel çalışmasının yedi yıl kesintiye uğramasına yol açtı. Brunel, bu süre içinde bir yandan tedavi olurken, bir yandan da Avon Irmağı üzerine kurulması düşünülen asma köprü'nün tasarımlarını hazırladı; onun bu tasarımı ünlü İskoçyalı mühendis Thomas Telford'un geliştirdiği tasarıma yerleşerek kabul edildi.

Bristol doklarında görevlendirilen Brunel, buradaki tesisleri önemli oranda geliştirdi. 1831'de Monkwearmouth doklarının tasarımını gerçekleştirdi ve daha sonra Brentford, Briton Ferry, Milford Haven ve Plymouth'da benzeri çalışmalar yaptı. 1833'te Büyük Batı Demiryolları'nın başmühendisliğine getirilen Brunel, demiryolu hatlarının daha geniş (2 m'nin üstünde) ray açıklığıyla döşenmesini başlattı. Bu uygulama, demiryolu şirketleri arasında ünlü "hat savaşları"na yol açmakla birlikte, trenlerin

Isambard Brunel, J.C. Horsley'in yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1857; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

daha hızlı seyretmesini olanaklı kılarak demiryolu ulaştırmacılığının gelişimine büyük katkıda bulundu. Brunel, 1844'te Güney Devon Demiryolu'nda hava basınçlı bir seyir sistemi denedi, ama başarılı olamadı.

Brunel, Midland, Güney Galler ve İrlanda'da 1.600 km'nin üstünde demiryolu hattı döşedi. Ayrıca İtalya'da iki demiryolu hattının yapımını gerçekleştirdi, Avustralya'daki Victoria Demiryolları ve Hindistan'daki Doğu Bengal Demiryolu şirketlerinde danışmanlık yaptı. Ray döşeme çalışmaları sırasında gerçekleştirdiği en önemli yapılar ise İngiltere'deki Box Tüneli ile Maidenhead, Chepstow ve Salataş köprüleridir. Dünyadaki en geniş açıklıklı tuğla kemer köprü olan Maidenhead Köprüsü'nde Brunel, köprü ayakları için temel kazma çalışmaları sırasında sıkıştırılmış havalı kesonlardan yararlandı ve böylece sualtı ve yeraltı yapım çalışmalarında sıkıştırılmış hava tekniklerinin kullanımını başlattı.

Brunel, 1837'de "Great Western", 1843'te "Great Britain" ve 1858'de de "Great Eastern" adlı ve hepsi de o güne değin denize indirilenlerin en büyüğü olan gemilerin yapımını gerçekleştirerek gemi mühendisliği dalına önemli katkılarda bulundu. Ağaç gövdeli ve çarklı "Great Western", düzenli okyanus aşırı seferler düzenleyen ilk buharlı gemi oldu. Demir gövdeli "Great Britain" kuyruktan pervaneli (uskurlu) ilk gemiydi. "Great Eastern"ın özelliği ise, hem çark, hem uskur düzeneklerinin bulunması ve gövdesinin çift katlı demir levhadan yapılmış olmasıydı. Kırk yıl boyunca dünyanın en büyük gemisi olma niteliğini koruyan "Great Eastern", asıl ününü yolcu gemisi sıfatıyla değil, ilk başanlı okyanus aşırı kablo hattı döşenmesi çalışmalarında kullanılan gemi olmasıyla yaptı.

Brunel, ağır silahların geliştirilmesi üzerine de çalıştı ve 1854'teki Kırım Savaşı sırasında Kronştadt saldırısında kullanılan zırhlı mavnanın tasarımını yaptı. Ayrıca, 1855'te parçalar halinde gemilerle Kırım'a taşınan prefabrikte hastane binasının tasarımını gerçekleştirdi.

Brunel, Sir Marc Isambard (d. 25 Nisan 1769, Hacqueville, Fransa - ö. 12 Aralık

Sir Marc Brunel, Samuel Drummond'un yağlıboya çalışmasından ayrıntı; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

1849, Londra, İngiltere), Fransız asıllı İngiliz mühendis ve mucit. Geliştirdiği sualtı tünel açma yöntemiyle, inşaat mühendisliğinin bu tarihsel sorununu çözüme kavuşturmuştur.

Altı yıl Fransız Donanması'nda çalışan Brunel, 1793'te Fransa'ya döndüğünde, ülkesi devrim çalkantılarının içinde bulunduğuydu. Brunel ise krallık yönetimine yakınlık duyuyordu; bu nedenle de birkaç ay sonra Fransa'dan ayrılmak zorunda kalarak ABD'ye kaçtı ve New York'taki bir yapım şirketinde başmühendis olarak çalışmaya başladı. Bu görevi sırasında birçok bina yaptı, Staten ve Long adaları arasındaki kanalın setlerini sağlamlaştırdı ve bir tersane ile bir top dökümhanesi inşa etti. Washington kentinde yapılması düşünülen yeni meclis binası için geliştirdiği tasarımı yarışmayı kazandıysa da, mali nedenlerle başka bir tasarımı uygulamaya kondu.

Brunel, gemilerde kullanılan makaraları el yerine mekanik araçlarla üretme tekniğini geliştirerek 1799'da tasarımlarını İngiltere hükümetine sunmak üzere İngiltere'ye geçti. Önerisi kabul edilen ve makinelerini Portsmouth tersanesinde kurmakla görevlendirilen Brunel, 10 işçinin çalıştırdığı 43 makineden oluşan sistemiyle, önceden 100'ün üzerinde işçinin elle yaptığından daha çok, daha dayanıklı ve kullanışlı makaralar üretmeye başladı. Portsmouth'daki bu kuruluş, üretimin tümüyle makinelerle gerçekleştirildiği işletmelerin ilk örneklerinden birisidir.

Yaratıcı bir mucit olan Brunel, kereste biçme ve bükme, çizme dikme, çorap örme ve baskı makineleri de geliştirdi. Londra yakınlarındaki Battersea'de kurmuş olduğu hızar fabrikası 1814'te çıkan bir yangın sonucu büyük hasar gördü, ayrıca ortaklarının mali açıdan kötü yönetimi bu felakete birleşince Brunel'in işletmesi iflas etti. 1815'te ise savaşın sona ermesiyle hükümet Brunel'in ürettiği asker çizimlerini satın almakta vazgeçti. Böylece borçlarını ödeyemez duruma gelen Brunel 1821'de tutuklandı, ama birkaç ay sonra arkadaşları tahliyesi için gerekli olan 5 bin sterlini hükümetten almayı başardılar.

İnşaat mühendisliği ve tasarımcılık da yapan Brunel, birçok inşaatın yanı sıra, İle de Bourbon asma köprüsü ile Liverpool'daki yüzer iskelenin tasarım ve yapımlarını gerçekleştirdi. 1818'de, yaş arazide güvenlikli bir biçimde tünel kazmayı olanaklı duruma getiren tünel açma kalkanı(*) aygıtının patentini aldı.

Brunel, Rotherhithe'yi Thames Irmağı altından Wapping'e bağlayacak bir sualtı tüneli tasarımı da geliştirmişti. 1825'te onun bu olağanüstü tasarımına dayalı olarak başlatılan yapım çalışmaları, büyük fiziksel ve maddi güçlüklerle karşı ve mali kaynak yetersizliğinden ötürü verilen yedi yıllık bir aradan sonra 1842'de tamamlandı. Mühendislik alanındaki başarıları nedeniyle Brunel'e 1841'de "sir" unvanı verildi.

Brunel, Olivier (d. y. 1540, Louvain, Brabant, - ö. 1585, Peçora Irmağı, Kuzeydoğu Rusya), Flaman tüccar ve kaşif. Felemenk ülkeleri ile Rusya arasındaki ticareti başlatmış, Çin'e ve Doğu Hint Adalarına giden bir yol aradığı sırada Rusya'nın kuzey kıyılarını araştırmıştır.

Brunel, Kuzey Buz Denizine açılan ilk Flaman gemiciydi. Çin'e kuzeydoğudan bir yol ararken, 1565'te Laponya'nın öte yanına geçti. Kuzey Dvina Irmağının ağzında (bugün Arhangelsk, Rusya Federasyonu) bir ticaret merkezi kurduktan sonra Rus hükümetince tutuklandı. Zengin bir Rus ailesi olan Stroganovların araya girmesiyle yaklaşık 1566'da serbest bırakıldı. Stroganov

nov ailesinin temsilcisi olarak 1570'te Rusya ile Felemenk arasında düzenli bir ticaret ağı kurdu. 1578'e gelindiğinde Felemenk'in ticari nüfuzu bütün Beyaz Deniz yöresine yayılmış, bugün Arhangelsk'in bulunduğu yerde bir Felemenk yerleşmesi kurulmuştu.

Kuzeydoğudan bir geçit aramayı sürdüren Brunel, 1576'da Moskova'dan Sibirya'daki Obi Irmağına karadan giden ilk Batı Avrupalı oldu. 1581'de tek gemiyle Kuzey Kutbu seferine çıktı. Ama Yugorski Boğazından Kara Denizeye geçme yolundaki başarısız bir girişimin ardından, gemisinin Peçora Körfezinde batmasıyla Kuzey Kutbu seferi sona erdi. 1584'te kuzeydoğu yolunu keşfetmek üzere son bir girişimde daha bulundu. Ama gemisinin Peçora Irmağında alabora olması sırasında boğularak öldü.

Brunelleschi, Filippo (d. 1377, Floransa - ö. 15 Nisan 1446, Floransa), Rönesans yapı sanatının öncülerinden mimar ve mühendis. Yaşamı ve çalışmaları üzerine bilinenlerin çoğu, hayranı olan Antonio di Tuccio Manetti'nin 1480'lerde yazdığı bir yaşamöyküsüne dayanır.

Gençlik yılları. Brunelleschi, Floransa'da saygın bir noter olan Ser Brunellesco di Lippo Lapi ile Giuliana Spini'nin üç oğlundan ikincisiydi. Kuyumculuk ve heykelticilik öğrenerek yetiştiikten sonra İpekçiler Loncası'na (Arte della Seta) kayıt için başvurdu, 1401'de de ustalığa kabul edildi. Bu tarih ile 1440'larda Pazzi Şapeli'nin kabartmalarını yapması arasındaki 40 yıl boyunca Brunelleschi'nin heykel tarzı çok az değişiklik geçirdi. Genellikle geç gotik üslupta, dökülen giysi kıvrımları içinde, derinliği az, ince figürlerden oluşan heykeller yaptı. 14. yüzyıl Fransız kuyumcularının yapıtlarını örnek aldı.

Brunelleschi mimarlık yaşamının daha ilk yıllarında (y. 1410-15), Yunanlılar ve Romalıların bildiği, ama ortaçağ sırasında Antik Çağ uygarlığının birçok başka ögesi gibi unutulmuş perspektif ilkelerini yeniden keşfetti. Bu ilkelere dayanarak yaptığı bilinen ve Floransa sokaklarıyla yapılarını gösteren iki pano bugün kayıptır. Manetti'nin yazdıklarından, Brunelleschi'nin, birbirine paralel doğruların bir düzlem üstüne çizildiğinde tek bir kaçış noktasına doğru gittiğini ve nesnelerin gözden uzaklaştıkça daha küçük görüldüğünü kavradığı anlaşılmaktadır. Brunelleschi'nin geliştirdiği perspektif oyunlarının dayandığı optik ve geometrik ilkeleri kullanan aynı kuşaktan sanatçılar, çarpıcı bir gerçekçilikle yapıtlar ürettiler. İki boyutlu yüzey üstünde yarattıkları üç

boyutlu olağanüstü mekân görünümleriyle sanat yapıtlarına gerçek dünyanın bir uzantısı ya da doğanın bir aynası olma niteliği kazandırdılar.

Brunelleschi'nin çeşitli yeteneklerinden biri de karmaşık mühendislik ve statik problemlerini çözebilmesiydi. Mekanik icatlarının çoğunu Floransa Katedrali'ne diye anılan S. Maria del Fiore'nin kubbesinin inşaatında kullanılmak üzere gerçekleştirmişti. Ama tiyatro gösterisi gibi değişik alanlarla ilişkili icatları da vardı. Bunların en ünlülerinden biri, büyük bir olasılıkla 1435'te yaptığı ve Floransa'daki S. Felice Kilisesi'nde düzenlenen Meryem'e Müjde ayin oyununda yer alan makineydi. Kilisenin girişlerinden sarkıtılan bu düzenek gök-kubbeyi simgeliyordu. Hareket edebilen bölümleri gayet karmaşıktı ve gizli bir bucurgatta çalıştırılıyordu.

Mimarlık yaşamı. Brunelleschi'nin, Floransa Katedrali'nin çok yüksek kubbesi ile tepesindeki aydınlık fenerinin yapımı için icat ettiği makineler, onun teknolojik dehasının en büyük başarılarını oluşturur. 1296'da başlanan katedralin orta nefi 14. yüzyıla gelindiğinde tamamlanmış ve bunun karmaşık bir sekizgen biçimindeki doğu ucunun yapılmasına geçilmişti. 1418'de inşaat, bu dev boyutlu sekizgenin üstüne oturtulacak kubbenin doğuracağı teknik sorunların çözülmesi aşamasına ulaşmıştı. Bu sorunlar daha önceki kuşakların katedral mimarlarını birbirine düşürmüştü. Kubbenin yapılması için başarılı bir yöntem geliştiren, bu yöntemi uygulamak için gereken makineleri icat eden ve tepedeki aydınlık fenerini tasarlayan Brunelleschi oldu. 1420'de kubbe yapımının başmimarlığına (*capomaestro*) getirildi.

Katedral yetkilileri yapının, geç gotik dönemde sekiz dilimli bir manastır tonozu biçiminde tasarlanmış olan ötürünün gerçekleştirilmesinde kullanılacak teknik yöntemi seçmek için 1418'de bir maket yarışması açtılar. Aralarında ezeli rakibi Lorenzo Ghiberti'nin de bulunduğu birçok kişiyle birlikte Brunelleschi de bir maket sundu ve yarışmayı kazandı (1420). Brunelleschi'nin maketi, kubbenin (geleneksel iskele kurma tekniğine başvurmadan), taştan sivri kemelerle oluşturulacak bir çerçeve içine tuğlaların balıksıru biçiminde dizilmesiyle yapılabilirliğini gösteriyordu. Eski Romalıların geliştirdiği bu yapı tekniğini Brunelleschi berhalde ilk kez (Rönesans sanatının bir başka büyük ustası olan arkadaşı heykeltçi Donatello ile birlikte) Antik Çağ heykel ve mimarlık sanatını incelemek üzere 1401 dolaylarında Roma'ya gittiği sırada görmüştü. Kubbenin yapımına 1420'de başlandı; biten yapı 1436'da kutsandı. Aynı yıl Brunelleschi'nin kubbe feneri için yaptığı tasarım da onaylandı, ama fenerin yapımı ancak onun ölümünden sonra tamamlanabildi. Kubbenin tamamlanmasında ortaya koyduğu hayal gücü ve hesaplarda gösterdiği başarı Brunelleschi'ye büyük ün sağladı.

20. yüzyıl ortalarında eleştirmenler, Brunelleschi'nin yapılarının, Rönesans mimarlığının temelini oluşturduğu biçimindeki daha eski yaklaşımlara bazı değişiklikler getirmişlerdir. Bu yapılar artık, yavaş yavaş yok olan gotik dönem ile yeni belirmeye başlayan Rönesans gibi iki ayrı dünya bağlamı içinde ele alınmaktadır. Bu yüzden Brunelleschi, bir yandan gotik mimarlığın yapı ve konstrüksiyon biçimlerine hâlâ derinden bağlı olan, bir yandan da hümanist felsefenin ideal kavramına dayalı bir sanat ve bilim öngörüsü taşıyan bir sanatçı olarak

S. Spirito Kilisesi'nin iç kısmı, Floransa, Filippo Brunelleschi, başlama tarihi 1436
Alınan - Art Resource - EB / Inc.

görülmektedir. Bütünyle kendi yaptığı ilk büyük yapı olan Yetimler Yurdu da (Ospedale degli Innocenti) bu gerçeği yansıtır. Her ne kadar ön cephesindeki portik birçok yeni özellik içerirse de, yapı, oluşum açısından İtalyan romanesk ve geç gotik mimarlık gelenekleriyle belli bir akrabalığı korumaktadır. Yapının gerçekten devrimci yönleri, Brunelleschi'nin Antik Çağ sanatının biçimsel ilkelerini sezgisel kavrayışından doğar. Yetimler Yurdu'nun cephesi, Floransa mimarlığına yeni bir görünüm getirmiş ve çevresindeki ortaçağ yapılarıyla belirgin bir karşıtlık oluşturmuştur.

1420'lerin başlarında Brunelleschi, Floransa'nın en ünlü mimarı olmuştur. Bu sırada güçlü ve etkili Medici ailesi, ona San Lorenzo Kilisesi'nin(*) ve Michelangelo'nun 16. yüzyılda aynı kilisede yaptığı "yeni" *sacristia*'dan ayırmak için Eski Sacristia diye anılan *sacristia*'sının (kutsal mekân) tasarlanması işini verdi. Yapımına 1421'de başlanan *sacristia* 1428'de (bezemeleri dışında) tamamlandı. Kilisenin yapımı bu sırada durdurulduysa da 1441'de yeniden başlanarak 1460'larda bitirildi. Brunelleschi (başlangıçta Medici ailesine bir anıtmezar olarak düşünülen) Eski Sacristia'yı yarım küre bir kubbeyle örtülü bir küp biçiminde tasarlamıştı. Gerek buranın, gerek kilisenin duvarlarındaki yapısal ve dekoratif öğeler Brunelleschi'nin bu dönemdeki çalışmalarına özgü bir inceliği ve ölçülülüğü yansıtır.

1429 dolayında Floransa kentinin zengin ve etkili başka bir ailesi olan Pazziler, Brunelleschi'yle Sta. Croce Manastırı'nın kilisesi için papazlar meclisi olarak kullanılmak üzere bir şapel ısmarladılar. 1442'den önce başlanmadığı sanılan Pazzi Şapeli 1457'de de henüz tamamlanmamıştı. Çağdaş incelemeler, tasarımının güzelliği ve öznel bezemelerinin zerafeti ile tanınan giriş bölümünün özgün tasarımı da yer aldığını ve Brunelleschi'nin amacının, bugün sonradan ölmüş bir kalkan duvarının arkasında kalan çatı örtüsünün beşik tonozlu bölümlerinin dışından da görülebilmesi olduğunu ortaya koymuştur. Brunelleschi, Pazzi Şapeli'nin tasarımında da, San Lorenzo'da yaptığı gibi matematiksel modüller ve geometrik formler kullanmış, ama mekânları oradan daha karmaşık ve incelikli bir biçimde düzenlemişti. Ortadaki kare mekânın üstünü yarım küre biçimli bir kubbe örtüyordu. Bu karenin iki yana doğru uzatılmasıyla bir dikdörtgen oluşturulmuştu. Karenin üçüncü kenarında yer alan daha küçük bir bölüm de gene bir kubbeyle örtülerek, içinde altın yer aldığı bir apsis düzenlenmişti. Açık renk duvar yüzeyleri, koyu gri taşlardan geometrik motiflerle kaplanmıştı. Brunelleschi'nin ürünlerini belirleyen kesinlik, ağırbaşlılık ve zerafet bu yapıda da izleniyordu.

Brunelleschi'nin merkezî planı denediği bir başka örnek de Floransa'daki Camaldoli tarikatı manastırı için yaptığı ve en tartışılabilir yapılarından biri olan Sta. Maria degli Angeli Kilisesi'dir. 1434'te yapımına başlamış, 1437'de yarım bırakılmış, 20. yüzyıla değin öyle durduktan sonra 1930'larda tartışılmalı bir biçimde tamamlanmıştır. Planı, içten sekizgen, dıştan onaltıgen biçimindedir. İç mekânı oluşturan sekizgenin her bir kenarından açılan birer şapel derin birer apsisle biter. Dış duvarlarda da, birer atlanarak, sekiz tane niş düzenlenmiştir. Sta. Maria degli Angeli, Brunelleschi'nin en atılgan tasarımıdır. Kusursuz bir merkezî yapı örneğidir ve biçimsel bakımdan Eski Sacristia'dan çok daha tutarlıdır.

Brunelleschi, Floransa'daki S. Spirito Kilisesi'ni 1428 ya da 1434'te tasarlamıştır. Doğu ucu bir merkezî mekân olarak biten bazilikal planlı yapının yan nefleri bir dizi yelken tonozla örtülüdür. Yan nefleri, transept ve apsisiyle bütün yapı, iç mekânı açılan, yan yana dizilmiş yarım daire biçiminde şapellerle çevriliydi. Bu şapeller tasarımın özgün bir yönünü oluşturmaktaydı, çünkü kilisenin bütün dış cephesinin böylece bir dizi yarım daire duvarla biçimlenmesi amaçlanmıştı. Ama Brunelleschi'nin ölümünden sonra, bu dışa taşan yuvarlak şapellerin yerine, bugün de görülen düz dış cephe duvarı yapıldı. Brunelleschi S. Spirito'nun tasarımında, San Lorenzo ve Pazzi Şapeli'nde en yetkin biçimde yaptığı gibi, üstünde dikine ince öğelerin (pilastrlar) yer aldığı düz duvarlar kullanmak yerine, daha çok yapının ağırlık, yerçekimi ve plastik değer gibi öğelerine duyarlı bir biçimde eğilimeyi yeğlemişti.

Brunelleschi'nin konut mimarlığıyla ne kadar ilgilendiğini kestirmek güç olmakla birlikte, Manetti onun uzak yakın birçok yerden saraylar tasarlamak için çağrıldığını anlatır. Çeşitli biyografi yazarlarıyla araştırmacıların Brunelleschi'nin elinden çıktığını ileri sürdükleri evler ve saraylar konusunda aslında belgeleri dayanan hiçbir kanıt yoktur. En önemlileri arasında (tüm Floransa'da bulunan) Pitti Sarayı'nın, Medici-Riccardi Sarayı'nın kabul edilmemiş bir planının ve Bardi-Busini Sarayı'nın yer aldığı bu sarayların hepsi de Brunelleschi'nin yaratıcılığına yakışacak birtakım yenilikler içerirlerse de, tasarımlarını doğrudan onun yaptığı kesin olarak gösteren hiçbir kanıt da sunmazlar.

Brunelleschi'nin mimarlıktaki çok yönlü becerisinin bir başka göstergesi de, bazıları bugüne değin kısmen kalmış olan askeri yapı örnekleridir. Piza, Rencine, Vicopisano, Staggia, Castellina, Rimini ve Pesaro'daki tahkimatların yapım ve onarımında görev almış olan Brunelleschi, 1430'da Lucca kentini bir adaya çevirmek üzere Arno Irmağının yatağının bir bent yapılarak değiştirilmesini amaçlayan projeye de katılmıştır.

Brunelleschi, 1440'ların başlarındaki etkin çalışmalarını, herhalde ölümünden kısa süre önceye değin sürdürmüş, ölümünden sonra Floransa Katedrali'ne gömülmüştür.

Özel yaşamı ve kişiliği. Brunelleschi'nin kişiliği konusunda, günümüze kalan kaynak malzemeler ile belgelere dayanarak bir izlenim edinilebilir. Hiç evlenmemiş olan Brunelleschi kendini, evlat edindiği ve mirasçısı yaptığı heykeltıraş Andrea di Lazzaro Cavalcanti'ye (Il Buggiano olarak tanınır) adanmış, onun mesleğinde ilerlemesine yardımcı olmuştur. Brunelleschi'nin yaptığı ileri sürülen birçok kilise eşyası (vaaz kürsüleri, *tabernaculum*'lar[*]), altar tabloları, vaftiz kurnaları vb) aslında onun tarafından tasarlanıp Il Buggiano tarafından gerçekleştirilmiştir. Kolay öfkelenen ve inatçı bir insan olan Brunelleschi, buluşlarını ve düşüncelerini paylaşmayı sağgörsüzlük saydığı için, bunları genellikle gizli tutmayı severdi.

Onun bu özellikleri, 15. yüzyıl başlarında rekabet kavramının egemen olduğu Floransa ortamına da son derece uygundu. Brunelleschi, Ghiberti ile arasındaki acı rekabeti bütün yaşamı boyunca sürdürmekle kalmadı, arkadaşı Donatello da dahil olmak üzere, birçok başka sanatçıyla sert tartışmalara da girişti. Aynı zamanda soneler de yazmıştı. Bu sonelerde büyük ölçüde öfkesinden esinlendiği anlaşılmaktadır; çünkü hepsi de düşmanlarını kamuoyu önünde aşağılamak için yazılmış şiiirlerdir.

Brunelleschi her şeyden önce bir uygulamacıdır. Kuşağının en büyük hümanistleri-

nin onu sayıp beğenmelerine karşın, antik kültüre kendi yaklaşımı kuramsal ya da akademik nitelikte değildir. O çağda büyük saygı beslenen klasik âleme yönelirken araç olarak Toscana ortaçağ mimarlığının öğelerini kullanmış, yapılarına Eski Roma mimarlığında bulunmayan eşsiz bir incelik vermiştir. Yapılarında kullandığı öğelerin daha eski örneklerini görmek için Kuzeydoğu İtalya'daki Bizans etkili kiliselere, romanesk Toscana ve geç gotik İtalyan mimarlığına, Eski Roma uygarlığının kalıntılarına bakmak yeterlidir.

Bruner, Jerome S(eymour) (d. 1 Ekim 1915 New York kenti), ABD'li psikolog ve eğitimci. Küçük çocuklarda algı, öğrenme, bellek ve öteki biliş biçimleri konusunda çalışmaları, Jean Piaget'nin aynı konudaki çalışmalarıyla birlikte ABD eğitim sisteminde etkili olmuştur.

Saat imalatçısı olan babası, Jerome 12 yaşındayken öldü. Bruner, 1937'de Kuzey Carolina'nın Durnam kentindeki Duke Üniversitesi'ni bitirdi. Ardından Harvard Üniversitesi'ne girdi ve 1941'de psikoloji doktorasını aldı. II. Dünya Savaşı'nda, Fransa'daki ABD ordusunda psikolojik savaş uzmanı olarak çalıştı. 1945'te Harvard Üniversitesi'ne döndü ve 1952'te psikoloji profesörü oldu. 1960-72 arasında üniversitenin Bilişsel Araştırmalar Merkezi'ni yönetti. 1972'de Oxford Üniversitesi'ne geçti ve 1980 yılına kadar deneysel psikoloji dersleri verdi. Ardından hem New York kentindeki New School for Social Research'te, hem de New York Üniversitesi'ne bağlı Beşeri Bilimler Enstitüsü'nde ders vermeye başladı.

Bruner'in çalışmaları, Piaget'nin geliştirdiği bilişin gelişim aşamaları kavramının okullardaki eğitimde göz önüne alınmasını sağladı. Birçok dile çevrilen kitabı *The Process of Education* (1960; Eğitim Süreci), ders programlarının yeniden düzenlenmesi konusunda etkili bir çalışmaydı. Bruner kitabında, hangi gelişim aşamasında olursa olsun her çocuğa, uygun biçimde sunulması koşuluyla her konunun öğretilebileceğini öne sürüyordu. Ona göre, bütün çocuklarda doğal bir merak ve çeşitli konularda yetkinleşme isteği vardır; ama önlerindeki konu çok güç olursa sıkılırlar. Bu yüzden okuldaki dersler, çocuğun içinde bulunduğu gelişim aşamasına uygun biçimde işlenmelidir. Bruner, çocuklarda algılama konusunda çalışmalar da yaptı ve çocukların bireysel değerlerinin algılarını önemli ölçüde etkilediği sonucuna vardı.

Bruner çok sayıda kitap yayımlamıştır. *Mandate from the People* (1944; Halkın Emri), *A Study of Thinking* (1956; Jacqueline J. Goodnow ve George A. Austin ile birlikte), *Düşünce Konusunda Bir Çalışma*), *On Knowing: Essays for the Left Hand* (1962; Bilmek Üzerine: Sol El İçin Denemeler), *Toward a Theory of Instruction* (1966; Belleme Kuramına Doğru), *Process of Cognitive Growth: Infancy* (1968; Bilişsel Gelişim Süreci: Bebeklik), *The Relevance of Education* (1971; Eğitimin Uygunluğu), *Communication as Language* (1982; Dille İletişim), *Child's Talk* (1983; Çocuğun Konuşması) ve *Actual Minds, Possible Worlds* (1986; Bugünkü Zihinler, Olası Dünyalar) başlıca yapıtlarıdır.

Brunet, Jacques-Charles (d. 2 Kasım 1780 - ö. 14 Kasım 1867, Paris, Fransa), önemli kaynakça derlemeleriyle tanınan uzman.

Bir kitapçının oğluydu. Küçük yaşta kaynakçalara merak sardı. *Dictionnaire bibliographique de livres rares*'ı (Nadir Kitaplar Kaynakçası) 1810'da yayımladı, birkaç yıl sonra da yapıta bir ek çıkardı. Brunet'nin

Manuel du libraire et de l'amateur de livres (1810; Kitapçının ve Kitap Dostunun Elkitabı) adlı yapıtının ilk baskısı kısa sürede Fransızcadaki standart kaynakça sözlüğü oldu. Brunet'nin öteki çalışmaları arasında *Nouvelles recherches bibliographiques* (1834; Yeni Kaynakça Araştırmaları) ve Rabelais'nin yapıtlarının ilk basımları üzerine bir inceleme sayılabilir.

Brunfels, Otto (d. y. 1488, Mainz, Almanya - ö. 23 Kasım 1534, Bern, İsviçre), Linnaeus'un çağdaş botanik kurucuları arasında saydığı botanikçi.

1514'te Strasbourg'daki Chartreuse Manastırı'na girerek bu kati mezhebin papazı olan

Otto Brunfels'in *Herbarum vivae eicones* adlı yapıtının 3. Latince basımı olan *Herbarium Othonis Brunfelsii tomis tribus'ta* Hans Weiditz'in renkli ağaç baskı tekniğiyle yaptığı *Anemone pulsatilla* (bugün *Pulsatilla vulgaris*)
British Museum (Natural History)

Brunfels, hümanistlerle tanışıp manastırdan kaçtığı 1521'e değin orada kaldı. Steinau'da üç yıl papazlık yaptıktan sonra, 1524'te Strasbourg'da bir okul açtı. 1532'de Bern'de hekimlik yapmaya başladı; ölünceye değin bu kentten ayrılmadı. *Herbarum vivae eicones* (1530-40, 2 cilt; Bitkilerin Canlı Resimleri) adlı kitabı önemli yapıtlarındandır; bitkiler üstüne eski ve yeni bilgileri derleyen ve ortaçağ bilgilerini belgelemenin dışında fazlaca bilimsel önemi olmayan bu yapıt, özellikle doğru, gerçekçi ve ayrıntılı çizimleriyle dikkati çeker. Brunfels'in bu kitabı, botanik ortaçağ folklor geleneğine dayalı şifalı otlar bilgisi olmaktan çıkıp çağdaş bir bilim haline gelmesine öncülük etmiş ve Brunfels'in çalışmalarından etkilenen botanik ressamlarını daha doğru ve titiz çizimler yapmaya yöneltmiştir.

Brunhild, Germen kahramanlık edebiyatında amazon benzeri güzel prenses. Eski İzlanda dilinde yazılmış *Edda* şiirlerinde önemli bir yer tutar; Almanca *Nibelungenlied*'de(*) ise daha az ağırlık taşır.

Hem *Edda* şiirlerinde, hem *Nibelungenlied*'de öykünün ana kişisi olan Brunhild, olağanüstü nitelikleri olan ve kendisinden kuvvetli bir adamla evlenmeye ant içmiştir. Siegfried(*) adlı bir erkek, Brunhild'in bütün koşullarını yerine getirir. Ama Brunhild, Siegfried'in onu bir başka erkek için elde etmeye çalıştığını anlayınca Siegfried'i öldürerek öcünü alır.

Brunhild, bazı eski İskandinav kaynaklarında doğaüstü özellikler taşır ve Valkyrie

olarak anılır. Bu niteliklerin Brunhild'e sonradan mı yakıştırıldığı, yoksa Germen kaynaklarında bir eksiklik mi olduğu bugün de tartışma konusudur. İskandinav kaynaklarının özgünlüğünden kuşku duyan pek çok eleştirmen, bu şiirsel özelliklerin kaynağını, Merovenj hükümdarlarından Kraliçe Brunhild'in(*) önemli rol oynadığı Frank tarihinde arar. Ren Bölgesi'nde, Fransa'nın kuzeydoğusunda ve Belçika'da yer ve yöre adı olarak da Brunhild kullanılmaktadır.

Brunhild, BRUNHILDA, BRUNHILDE ya da BRUNCHILDIS olarak da yazılır, Fransızca BRUNEHAUT (d. y. 534 - ö. 613, Renève, Burgonya), Austrasia (Doğu Frank) kraliçesi. Merovenj hanedanının en güçlü adlarından biridir.

Vizigot kralı Athanagild'in kızıydı. 567'de Austrasia kralı I. Sigbert ile evlenince Ariusçuluğu bırakarak Katolik oldu. Aynı yıl kız kardeşi Galswintha, Sigbert'in Neustria (Batı Frank Toprakları) kralı olan üvey kardeşi I. Chilpéric ile evlendi. Ama Chilpéric 567 ya da 568'de metresi Fredegund'un yönlendirmesiyle Galswintha'yı öldürttü. Bunun üzerine Sigbert, Brunhild'in de kışkırtmasıyla Galswintha'nın Bordeaux, Limoges, Quercy, Béarn ve Bigorre'den oluşan drahomasını Chilpéric'den geri aldı. Chilpéric bu toprakları yeniden elde etmeye kalkışınca 573'te Sigbert ile aralarında savaş çıktı. Sigbert 575'te öldürüldü, Brunhild de Rouen'da hapsedildi. Ama orada Chilpéric'in oğullarından Mérovée ile 576'da bir tür evlilik yaptı. Chilpéric kısa sürede bu birleşmeyi bozdu; ama Brunhild'in, küçük oğlu II. Childebert'in Austrasia kralı ilan edildiği Metz'e girmesine izin verdi. Buna izleyen 30 yıl boyunca Brunhild, önde gelen Doğu Frank soylularına kendini kanıtlamakla uğraştı.

Childebert'in ölümünden (595/596) sonra Brunhild, kendini Childebert'in en büyük oğlu, Austrasia kralı II. Theodebert'in koruyucusu olarak kabul ettirme çabasında başarılı olamadı. Bunun üzerine, Theodebert'in Burgonya tahtına çıkmış olan erkek kardeşi II. Theoderich'in onun karşısına çıkardı. Sonunda Theodebert 612'de tahttan uzaklaştırıldı, ama bundan kısa süre sonra 613'te Theoderich öldü. Brunhild bu kez de Theoderich'in en küçük oğlu 12 yaşındaki II. Sigbert'i Austrasia kralı yapmaya çalıştı. Brunhild'in zorbalığına katlanmak istemeyen Austrasia soylularının önde gelenleri ona karşı Neustria kralı II. Clotaire'ni tahta çağdılar. Brunhild, Ren Irmağının doğusundaki kabilelerin desteğini alamayınca Burgonya'ya kaçtı, ama 613 sonbaharında Renève'de (Dijon'un kuzeydoğusu) Clotaire'e teslim edildi. Brunhild'e üç gün boyunca işkence edildi, bir deveye bağlanarak askerlerin alay konusu yapıldı, sonunda bir atın kuyruğunda sürüklenerek öldü.

Bruni, Leonardo, LEONARDO ARETINO olarak da bilinir (d. y. 1370, Arezzo, Floransa - ö. 9 Mart 1444, Floransa), Rönesans'ın hümanist araştırmacılarından, 1427-44 arasında Floransa Cumhuriyeti şansölyesi.

Historiarum Florentini populi libri XII (1610; Floransa Halkının On İki Kitaplık Tarihi) adlı yapıtı, kaynakların eleştirel bir incelemeyle ele alındığı ilk Floransa tarihidir. Cicero üslubunun zarif bir uygulayıcısı olan Bruni, Platon, Aristoteles ve Plutarkhos gibi birçok Eski Yunan yazarının yapıtlarını Latinceye çevirdi. Bu yapıtlarla, Batı ülkelerindeki Eski Yunan edebiyatıyla ilgili çalışmalara yardımcı oldu. Dante, Petrarca ve Boccaccio için yazdığı İtalyanca yaşam-öyküleriyle hümanist akımın İtalyan şiirini değerlendirmesine katkıda bulundu.

Bruniaceae, *Saxifragales* takımından, yapraklarını dökmeyen çalimsı bitkilerin oluşturduğu 12 cins kapsayan familya. Anayurdu Afrika'nın güney bölgeleridir. Familyadaki bitkilerin, kümedenmiş ince dalları ve küçük yaprakları vardır. *Brunia* ve *Berzelia* cinslerinin bazı türleri süs bitkisi olarak yetiştirilir. *Brunia stokoei* 1-5 m yüksekliğindedir; kırmızı ve beyaz renkli, tüylü çiçekler verir.

Brunkalar bak. Borukalar

Brunner, (Heinrich) Emil (d. 23 Aralık 1889, Winterthur - ö. 6 Nisan 1966, Zürich, İsviçre), Reform geleneğine bağlı İsviçreli ilahiyatçı. Çağdaş Protestan ilahiyatının yönlendirilmesine katkıda bulunmuştur.

İsviçre Protestan Kilisesi'nde papazlığa atandıktan sonra 1916-24 arasında Obstdalen'de görev yaptı. 1924'te Zürich Üniversitesi'nde sistematik ve uygulamalı ilahiyat profesörü oldu. Asya ülkeleri ile ABD'ye düzenlediği konferans gezileri dışında Zürich'te sürekli ders verdi. 1930'larda ekumenik hareketle ilgilenmeye başladı. 1948'de Amsterdam'da Dünya Kiliseler Konseyi'nin ilk toplantısına delege olarak katıldı. Tokyo Uluslararası Hristiyan Üniversitesi'nde 1953'te başladığı Hristiyan felsefesi profesörlüğü görevinden 1955'te emekli oldu.

Brunner'in ilk çalışmaları arasında, İsa'nın kişiliği ve işlevi üzerine bir inceleme olan *The Mediator* (1927; Aracı), I. Dünya Savaşı ertesi Avrupa kültürüne karşı çıktığı *The Theology of Crisis* (1932; Bunalım İlahiyatı) ve Hristiyan etiğini konu alan *The Divine Imperative* (1932; Kutsal Emir) yer alıyordu. *Natur und Gnade: Zum Gespräch mit Karl Barth* (Doğa ve Kayra: Karl Barth ile Bir Söyleşi) adlı yapıtında, insanın yaratılıştan bu yana "Tanrı'nın görüntüsü"nü taşıdığını ve bunu hiçbir zaman bütünüyle yitirmediğini savundu. Bu sav, Barth ile Brunner arasında derin bir görüş ayrılığına yol açtı. *The Divine-Human Encounter* (1937; Kutsal-İnsan Karşılaşması) ve *Man in Revolt* (1937; Başkaldıran İnsan) adlı yapıtlarında Brunner'in ilahiyat anlayışında belirgin bir değişim ortaya çıktı. Bu kitaplarda Brunner, Martin Buber'in *Ich und Du*'da (1925; Ben ve Sen) öne sürdüğü, insanlar dışındaki nesnelerle ilgili bilgimiz ile başka insanlarla ilgili bilgimiz arasında temel bir ayrım olduğu yönündeki görüşü benimsiyordu. Brunner'e göre bu öğreti, Kitabı Mukaddes'teki vahiy kavramı için bir anahtardı. *Revelation and Reason* (1941; Vahiy ve Us), *Dogmatics* (1946-60, 3 cilt; Dogmalar Kuramı), *Justice and Social Order* (1945; Adalet ve Toplumsal Düzen) ve *Christianity and Civilization* (1948-49; Hristiyanlık ve Uygarlık) gibi yapıtlarında bu görüşü geliştirdi.

Brunner, I. Dünya Savaşı ertesi Avrupa kültüründeki çaresizliğin doğurduğu "Bunalım İlahiyatı" için ABD'de kullanılan terimle "Yeni-Ortodoksizm"ün önde gelen sözcülerinden biriydi. Liberal ilahiyata karşı Protestan Reform hareketinin ana çizgilerini yeniden vurgulamaya çalıştı. İlahiyat ile hümanist kültür arasında sürekli bir diyalog arayan Brunner, idealizm, bilimcilik, evrimcilik ve liberalizm gibi akımları, modern dünyadaki bütün kötülüklerin kaynağı olan gururun ve insanın kendini tanımlamasının birer göstergesi sayıyordu.

Bruno (AZİZ BUYUK) (d. 925, Köln - ö. 11 Ekim 965, Reims, Champagne; yortu günü, 11 Ekim), Köln başpiskoposu ve Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu naibi.

Almanya kralı I. Heinrich ile ikinci karısı Mathilde'nin en küçük oğlu, İmparator I. Otto'nun da kardeşi idi. Utrecht katedral okulu ile Otto'nun saray okulunda öğrenim gördü. Latince ve Yunancayı çok iyi bilen Bruno bilim adamlarının koruyucusu oldu. 940'tan sonra şansölye sıfatıyla Otto'nun resmi belgelerini hazırladı; papaz olduktan sonra da, 951'de İtalya'ya giderken ona eşlik etti. Lorsch ve Corvey manastırlarının başkeşişi olarak buralarda keşişlik kurallarını canlandırdı. 953'te Köln piskoposluğuna seçildi. Kısa süre sonra Otto, Bruno'ya Lorraine dükü unvanını verdi. Çalışkan ve örnek bir din adamı olan Bruno'nun piskoposluk dönemi kentin gelişmesinde yeni bir çığır açtı. Birçok kurumun yanı sıra Köln'deki St. Pantaleon Manastırını da Bruno kurdu. Karşıklık içindeki Lorraine Düküğü'nde sağduyulu ve devlet adamlığına yakışır politikalarla barışı yeniden sağladı. Fransa'yla yakın ilişkileri de koruyarak yeni bir yönetsel düzenleme getirdi. İmparatorluk tacını giyme töreni dolayısıyla 962'de Otto'nun İtalya'da bulunduğu sırada Bruno hükümet sorumluluklarını paylaştı ve imparatorun oğlu II. Otto ile ilgilendi. Daha sonra Fransa'da bir göreve giderken öldü ve St. Pantaleon'a gömüldü.

Bruno (CHARTREUSE'LU AZİZ). KÖLN'LU AZİZ BRUNO olarak da bilinir (d. 1030, Köln - ö. 6 Ekim 1101, La Torre Manastırı, Calabria; azizler listesine kabulü, 1514; yortu günü, 6 Ekim). Chartreuse tarikatının kurucusu.

Köln'de papazlığa atanan Bruno, katedral okulunun başkanı ve piskoposluk bölgesindeki okulların yöneticisi olmak üzere 1057'de Başpiskopos Gervase tarafından Fransa'nın Reims kentine çağrıldı. Daha sonra II. Urbanus adıyla papa olan Châtillonlu Eudes de Reims'deki öğrencileri arasındaydı. Bruno, 1075'te Reims Kilisesi başkâtipliğine getirildi. Ama yeni başpiskopos Gournaili Manasses'in yolsuzluklarına karşı çıktığı için 1076'da bütün görevlerinden alınca kaçmak zorunda kaldı. 1080'de Manasses'in görevine son verilmesi üzerine başpiskopos adayı olarak kilise yetkililerince papaya Bruno önerildi; ama o, artık inzivaya çekilme kararı verdiği için bu görevi kabul etmedi. Grenoble piskoposu Châteauneuf'lu Aziz Hugues, Bruno'yu altı arkadaşıyla birlikte Fransa'nın Grenoble yöresindeki dağlarda Chartreuse olarak bilinen yere gönderdi. Yedi münzevi burada bir manastır inşa ederek 1084'te Chartreuse tarikatını kurdular. Bruno tarikat için yeni bir tüzümler yazdı; Benedikten Tüzüğü'nü biraz değiştirerek yerleştirdiği gelenek, tarikatın temelini oluşturdu. Papa II. Urbanus, altı yıl sonra Bruno'yu Roma'ya çağırdı ve ona İtalya'da Reggio başpiskoposluğunu önerdi. Bu görevi kabul etmeyen Bruno, Calabria'ya çekilerek ikinci münzevi yerleşmesini La Torre'de kurdu.

Bruno (QUERFURTLU AZİZ). QUERFURTLU AZİZ BONIFATIUS olarak da bilinir (d. y. 974, Querfurt, Saksonya - ö. 14 Mart 1009, Braunsberg yakınları, Prusya; yortu günü, 19 Haziran), Prusya'da Hristiyanlığı yaymaya çalışan piskopos.

Querfurt kontları ailesinden geliyordu. Saksonya'da Magdeburg katedral okulunda öğrenim gördü. Yirmi yaşındayken Kutsal Roma-Germen imparatoru III. Otto'nun sarayındaki din adamlarına katıldı. 997'de Roma'ya yaptığı gezide Otto'ya eşlik etti. Roma'da Aziz Romuald'ın katı çilecilik öğretisinden etkilendi. 997'de Prag piskoposu Aziz Adalbert'in putperestlerce öldürül-

düğü haberi Roma'ya gelince Bonifatius adını alarak SS. Bonifazio ed Alessio manastırına girdi.

Otto, Bruno ve Romuald için 1001'de Ravenna yakınlarındaki Pereum'da bir manastır yaptırdı. Bruno, önce küçük bir misyoner grubunu Polonya'ya göndererek Adalbert'in putperest Prusyalıları Hristiyanlaştırma çabasını sürdürdü. Ama grup yolda katledildi; Bruno daha sonra bu misyonerlerin yaşamöyküsünü yazdı. Papa II. Sylvester tarafından başpiskoposluğa atandıktan sonra, dindar Alman kralı (sonradan Kutsal Roma-Germen imparatoru) II. Heinrich'ten yardım talep etmek üzere Almanya'ya gitti. Ama Heinrich bu girişime karşı çıktı. Macaristan kralı Istvan'dan da çok az destek bulan Bruno daha sonra Ukrayna'nın Kiev kentindeki Büyük Prens Vladimir'den yardım istedi.

Bruno, Adalbert'in günümüze ulaşmış üç biyografisinden en güzelini, Macaristan'da bulunduğu sırada 1004'te yazdı. Bruno'nun Don ve Tuna ırmakları arasında yerleşmiş putperest Peçenekleri büyük bir başarıyla Hristiyanlaştırması sayesinde Vladimir, Peçenekleri barış yapmaya razı etti. Prusya'da Hristiyanlığı yaymakta kararlı olan Bruno bu amaçla 18 arkadaşıyla birlikte yola çıktı; ama tümü putperestlerce katledildi.

Bruno, Giordano, asıl adı FILIPPO BRUNO, lakabı IL NOLANO (d. 1548, Nola, Napoli yakınları - ö. 17 Şubat 1600, Roma), İtalyan filozof, astronom, matematikçi. Çağdaş bilime öncülük eden kuramlarının en önemlileri, evrenin sonsuzluğuna ve birden çok dünyanın varlığına ilişkin olanlardır. Geleneksel yermerkezli astronomiyi reddeden Bruno, Kopernik'in günmerkezli ama sabit yıldızlar küresine sahip sonlu bir evrenin varlığını kabul eden kuramını da sezgisel olarak aşar. Gene de Bruno daha çok, Katolik ve Protestan kiliselerinin Avrupa'yı Hristiyanlaştırma mücadelelerinde katı Aristotelesçi ve skolastik ilkeleri yeniden doğrulamaya çalıştıkları bir dönemde, aykırı görüşlerini inatla korumasının yol açtığı trajik ölümüyle hatırlanır.

Gençliği. Bir asker çocuğu olan Bruno, Filippo adıyla vaktiz edildi; daha sonra doğum yeri (Nola) dolayısıyla "Il Nolano" olarak anıldı. 1562'de beşeri bilimler, mantık ve diyalektik (kanıtlama) eğitimi görmek üzere Napoli'ye gitti. İbn Rüşd'ün eğitimleriyle bilinen G. V. de Colle'nin derslerinden yanı sıra, anımsama yöntemleri ve çalışmalarından etkilendi. 1565'te Napoli'deki San Domenico Maggiore Dominiken manastırına girdi ve Giordano adını aldı. Davranışları heretik olduğu yolunda kuşku-lara yol açtıysa da 1572'de papazlığa atandı. Aynı yıl ilahiyat eğitimini sürdürmesi için Napoli'deki manastıra geri gönderildi. Haziran 1575'te tamamlanan bu dersler Bruno'da ilahiyatın inceliklerine ilişkin kuşku-lar uyandırdı. Erasmus'un yazdığı yasaklanmış iki yorumu okumuştı; İsa'nın tanrılığını reddeden Ariusçu heretikliği de hiç çekinmeden tartışıyordu. Bütün bunlar tarikatın bölge sorumlusu tarafından heretikklik suçlamasıyla mahkemeye verilmesine yol açtı ve Bruno Şubat 1576'da Roma'ya kaçtı. Burada haksız bir cinayet suçlaması ve ikinci kez aforoz edilme tehlikesiyle karşılaştı. Nisan 1576'da Roma'dan da kaçtı. Dominiken tarikatından ayrıldı. Bir süre Kuzey İtalya'da dolaştıktan sonra 1578'de Cenevre'ye gitti ve düzeltmenlik yaparak geçimini sağladı. Kalvencilik resmen kabul etti. Ama Kalvenci bir profesörün görüşlerine karşı yayımladığı bildiriden sonra bu kilisenin de Katolik Kilisesi kadar hoşgörüsüz olduğunu gördü. Tutuklandı, aforoz edildi, sözünü geri aldıktan sonra itibarı iade edildi ve

sonunda kentten ayrılmasına izin verildi. Fransa'da önce Toulouse'a gitti. Burada Katolik Kilisesi'nce bağışlanmak için gösterdiği çabalar sonuçsuz kaldıysa da felsefe dersleri vermesi uygun görüldü. 1581'de Paris'e geçti.

Sonunda Bruno Paris'te çalışabileceği ve öğretmenlik yapabileceği ortamı buldu. Katolikler ve Huguenotlar (Fransız Protestanları) arasındaki çekişmelere karşın, o dönemde III. Henri'nin sarayında "Siyasiler" (sonradan Fransa kralı olan, Protestan Navarre kralı Henri'ye yakın ılımlı Katolikler) egemendi. Bruno'nun dinsel eğilimi bu grubunkıyla uyuşuyordu; onu geçici kraliyet öğretmenlerinden (*lecteur royal*) biri olarak atayan Fransa kralının koruması altına girdi. 1582'de anımsama yöntemleri konusunda yayımladığı üç çalışmada, gerçekliği yakından tanıyabilmenin yeni yollarını aradı. Ayrıca, halk dilinde yazdığı *Il candleaio* (1582; Mum Yapımcısı) adlı komedisinde, çağdaş Napoli toplumunun canlı bir betimlemesiyle dönemini ahlaki ve toplumsal yozlaşmasına karşı çıktı.

Bruno 1583 ilkbaharında Kral III. Henri'nin büyükelçisi Michel de Castelnau'ya yazdığı tavsiye mektubuyla Londra'ya gitti. Kısa bir süre sonra Oxford Üniversitesi'ne giderek yaz boyunca bir dizi konferans verdi. Bu konferanslarda Yer'in hareket ettiğini ileri süren Kopernikçi kuramı açıkladı. Oxfordluların düşmanca tutumları karşısında Fransız büyükelçisinin konduğu olarak Londra'ya geri döndü. Sık sık I. Elizabeth'in sarayını ziyaret etti; Sir Philip Sidney ve Leicester kontu Robert Dudley gibi etkili kişilerle tanıştı.

Yapıları. Şubat 1584'te Sidney'in çevresinden Fulke Greville, Bruno'yu Yer'in hareketine ilişkin kuramını Oxfordlu bilginlerle tartışmaya çağırdı; ama tartışma kavgaya dönüştü. Bunun hemen ardından yazmaya başladığı İtalyanca diyalogları felsefesinin ilk sistematik açıklamasıdır. Bu altı diyalogun üçü kozmoloji (evren kuramı), üçü de ahlak üzerinedir. *Cena de le Ceneri* de (1584; Küllenme Çarşambası Akşam Yemeği) yalnızca günmerkezli kuramı doğrulamakla kalmayıp evrenin sonsuz olduğunu ve Güneş sistemindekilere benzer sayısız dünyalardan oluştuğunu ileri sürdü. Aynı diyalogda Kitabı Mukaddes'in yalnızca ahlak öğretilerine bağlı kalınması, astronomiyi ilgilendiren bölümlerinin ise dikkate alınmaması gerektiğini öne sürerek İtalyan meslektaş Galileo Galilei'nin öncülüğünü yaptı. Ayrıca İngiliz toplumundaki davranış biçimlerini ve Oxfordlu bilginlerin bilgisizliklerini sert bir dille eleştirdi. *De la causa, principio e uno*'da (1584; Neden, İlke ve Bir Üzerine) evren anlayışını dayandığı fizik kuramını geliştirdi; buna göre "biçim" ile "madde" birleşerek "bir"i oluşturuyordu. Böylece Bruno, geleneksel Aristotelesçi fizigin dualizmini monist dünya anlayışına indirgeyerek bütün tözlerin temel birliğini ve zıtların, Varlık'ın sonsuz birliğinde karşılaştığını ileri sürdü. *De l'infinito universo e mondi*'de (1584; Sonsuz Evren ve Dünyalar Üzerine) Aristotelesçi fizigin sistematik eleştirisi yoluyla kendi kozmoloji kuramını geliştirdi. Ayrıca İbn Rüşd'ün görüşlerden yola çıkarak felsefe ve din arasında kurduğu ilişkiyi dile getirdi. Buna göre din, cahil insanları eğitmek ve yönetmek için bir araç, felsefe ise kendilerini terbiye edebilen ve başkalarını yönetebilen seçkinlerin uğraşıydı. Ahlak üzerine diyaloglarının ilki olan *Spaccio de la bestia trionfante*'de (1584; Galip Hayvanın Kovuluşu) çağının boş inançlarını ve kötülüklerini yedi. Hristiyan etiğini, özellikle de yalnızca iman yoluyla kurtuluşu savunan Kalvenci ilkeleri eleştirerek, bütün insan etkinliklerinin saygınlığını

savundu. Bir önceki çalışmasına benzemekle birlikte daha karamsar olan *Cabala del cavallo Pegaseo*'da (Uçan At Pegasus'un Entrikaları), insan ruhu ile evrensel ruh arasındaki ilişkiyi tartıştı. Tartışmanın sonunda insan ruhunun mutlak bireyselliğini reddetti. *De gli eroici furori*'de (1585; Kahramanca Çılgınlıklar Üzerine), Yeni-Platoncu imgeler kullanan Bruno, insan ruhunun sonsuz "bir" ile bütünleşmesini inceledi ve insanı erdem ve doğruluğa ulaştırmaya çalıştı.

Bruno, Ekim 1585'te Paris'e döndü ve burada siyasal ortamın değişmiş olduğunu gördü. III. Henri Protestanlarla barış anlaşmasını bozmuş, Navarre kralı aforoz edilmişti. Bruno hiç ölülük davranma gereği duymadan Katoliklerin korumasındaki matematikçi Fabrizio Mordente ile bir polemige girdi ve yazdığı dört *Dialogi*'de (Diyaloglar) onunla alay etti. Mayıs 1586'da ise *Centum et viginti articuli de natura et mundo adversus Peripateticos*'da (Gezimciler Karşı Doğa ve Dünya Üzerine 120 Makale) Aristoteles'e açıkça saldırma cesaretini gösterdi. "Siyasiler" sırt çevirince de Paris'ten ayrıldı.

Almanya'ya giden Bruno bir üniversite kentinden öbürüne geçerek dersler verdi ve birçok küçük çalışmasını yayımladı. Bunlardan *Articuli centum et sexaginta*'da (1588; 160 Makale) çağdaş matematikçi ve filozoflara karşı kendi din anlayışını açıkladı. Karşılıklı anlayış ve tartışma özgürlüğüne dayanan bu yaklaşımıyla bütün dinlerin barış içinde bir arada var olmasını öngördü. Ama Ocak 1589'da Helmstedt'te Lutherci yerel kilise tarafından aforoz edildi. İlkbahaara değin Helmstedt'te kaldı. Burada, doğal ve matematiksel büyük konusunda ölümünden sonra yayımlanan çalışmalarını tamamladı ve üç Latince şiir üzerinde çalıştı. *De triplici minimo et mensura* (Üç Aşamalı Minimum ve Ölçü Üzerine), *De monade, numero et figura* (Monad, Sayı ve Biçim Üzerine) ve *De immenso, innumerabilibus et infigurabilibus* (Ölçülemez ve Sayılamaz Üzerine) adlı bu şiirler Bruno'nun İtalyanca diyaloglarında açıkladığı kuramlarını derinleştirir, madde ve varlığın temelinde gördüğü atom anlayışını dile getirir. Bruno bu çalışmalarını yayımlamak için 1590'da Frankfurt am Main'a gitti; ama senato kentte kalma başvurusunu geri çevirdi. Gene de Karmelit manastırına yerleşen Bruno, Protestan bilginlere konferanslar verdi ve başrahabin deyişiyle "dinsellik ile ilgisi olmayan, daha çok yazmayı seven, boş ve hayali yenilikler peşinde koşan evrensel insan" ününü elde etti.

Son yılları. Bruno Ağustos 1591'de, Venedikli Giovanni Mocenigo'nun çağrısı üzerine İtalya'ya geri dönme gafletinde bulundu. O sırada bu karar çok tehlikeli görünmüyordu: Venedik, İtalyan cumhuriyetlerinin en liberaliydi. Uzlaşmaz tutumıyla bilinen Papa V. Sixtus'un 1590'da ölümünden sonra Avrupa'daki gerilim azalmış, Protestan IV. Henri Fransa tahtına geçmiş ve dinsel barış neredeyse sağlanmıştı. Ayrıca Bruno, hâlâ kuramlarını açıklayacağı akademik bir ortam arıyordu ve Padova Üniversitesi'ndeki matematik kürsüsünün o sıralar boş olduğunu biliyordu. Hemen Padova'ya gitti, 1591 yazı sonlarında Alman öğrencilere bir dizi özel ders vermeye başladı ve *Prælectiones geometricae* (Geometri Dersleri) ile *Ars deformationum* (Biçim Değiştirme Sanatı) adlı kitaplarını yazdı. Kış başlarında (1592'de Galilei'ye önerilen) kürsünün kendisine verilmeyeceğini anlayınca Mocenigo'nun konduğu olarak Venedik'e döndü. İlahiyat açısından doğuracağı sonuçlara bakmaksızın felsefi incelemeler yapan ilerici Vene-

dik aristokratlarının tartışmalarına katıldı. Bruno'nun özgürlüğü Mayıs 1592'de sona erdi. Anımsama sanatı üzerine Bruno'nun kendisine verdiği özel derslerde düş kırıklığına uğrayan ve yeni bir çalışmaya yayımlamak üzere Frankfurt'a gitmek istemesine gücenen Mocenigo, Bruno'yu heretik kuramları yüzünden Venedik Enkizisyonu'na şikâyet etti. Bruno tutuklandı ve yargılandı. İlahiyat konusunda önemsiz yanlışlar yaptığını, ama temel görüşlerinin ilahiyattan çok felsefe üzerine olduğunu vurgulayarak kendisini savundu. Venedik'te sürdürülen yargılama Bruno'nun lehine görünüyordu; ama Roma Enkizisyonu Bruno'nun gönderilmesini istedi. 27 Ocak 1593'te Bruno Roma'da Sant'Uffizio (Kutsal Daire) Sarayı'nda hapse atıldı. Roma'da yedi yıl süren yargılamanın başında gene ilahiyatla ilgilenmediğini, kuramlarının felsefi nitelikte olduğunu savundu. Ama yaptığı bu ayırım, kuramlarından vazgeçmesini isteyen Enkizisyoncuları tatmin etmedi. Bunun üzerine Bruno, görüşlerinin Hristiyanlığın Tanrı ve yaratılış kavramlarına ters düşmediğini kanıtlamak için umutsuz bir çaba gösterdi. Kanıtlamaları kabul edilmedi ve sözlerini resmen geri alması için bir kez daha zorlandı. Bruno, sonunda, geri alınacak hiçbir sözü olmadığını, hatta hangi sözünü geri almasının istendiğini de bilmediğini söyledi. Bu noktada, Papa VIII. Clemens, pişmanlık duymayan inatçı bir heretik olduğu gerekçesiyle mahkûm edilmesini emretti. 8 Şubat 1600'de ölüm hükmü kendisine resmen okunurken yargıçlara: "Beni ölüme yollarken siz ben den daha çok korkuyor olabilirsiniz," dedi. Çok geçmeden, konuşmaması için ağzı tıkaçlı bir halde, Campo di Fiori'ye getirildi ve diri diri yakıldı.

Erkileri. Bruno kuramlarıyla 17. yüzyıl bilimsel ve felsefi düşüncesini etkiledi; 18. yüzyıldan bu yana da birçok filozof onun görüşlerini kullandı. Düşünce özgürlüğünü simgeleyen Bruno, 19. yüzyıl Avrupa'sında özgürlük hareketlerinin, özellikle de İtalyan Risorgimento'sunun (Yeniden Yükseliş) esin kaynağı oldu. Çeşitli alanlarla ilgilenmesi, çalışmalarının en önemli yanı konusunda görüş ayrılıkları yarattı. Ama Bruno'nun kozmoloji görüşü ile çağdaş evren anlayışının bazı temel yönleri arasındaki yakınlık açıktır. Etik görüşleri, dinsel çileci etişin tersine, çağdaş hümanist eylemciliğe uygun düşer. Dinsel ve felsefi hoşgörü ilkesi de liberal düşünürleri etkilemiştir. Öte yandan, büyü ve gizcililiğe (okültizm) önem vermesi, düşünmeden hareket etmesi yüzünden eleştirilmiştir. Gene de Bruno, Batı düşünce tarihinin en önemli adlarından biri ve çağdaş uygarlığın habercisidir. Vincenzo Spampinato'nun yazdığı ve belgeler içeren *Vita di Giordano Bruno* (1921; Giordano Bruno'nun Yaşamı) adlı yaşam-öyküsünün *Documenti della vita di Giordano Bruno* (Giordano Bruno'nun Yaşamına İlişkin Belgeler) adlı 1933 baskısı yeni belgeler ekleyle V. Spampinato ve Giovanni Gentile tarafından hazırlanmıştır. Giovanni Aquilecchia'nın *Giordano Bruno* (1971) adlı yapıtına ise bibliyografya eklenmiştir.

Brunonia, *Brunoniaceae* familyasından, tek bir türü (*B. australis*) içeren cins. Anayurdu Avustralya ve Tasmanya olan *B. australis*, 30 cm yüksekliğinde, çok yıllık otsu bir bitkidir. Beş loplu mavi çiçeklerin oluşturduğu çiçek kümeleri ve tek tohumlu meyveleri vardır.

Brunschvicg, Léon (d. 10 Kasım 1869, Paris - ö. 2 Şubat 1944, Aix-les-Bains, Fransa), matematiksel yargıyı insan düşüncesinin en yüksek biçimi sayan idealist filozof.

1893'te *Revue de Métaphysique et de Morale* dergisinin, 1901'de de Fransız Felsefe Derneği'nin kurucuları arasında yer aldı. 1909'da Sorbonne'da genel felsefe profesörü oldu; I. Dünya Savaşı yılları dışında 1940'a değin burada kaldı. 1919'da Manevi ve Siyasal Bilimler Akademisi'ne seçildi, 1932'de akademiye başkanlık etti.

Brunschvicg, büyük ilgiyle karşılanan doktora tezi *La Modalité du Jugement*'da (1897, Yargının Kipliği) bilginin, bilinen tek dünyayı yarattığı savını ileri sürdü. Zihnin ilk etkinliği olan yargı, kavramların biçim ve içeriğini bir sentez altında topladığı için, yargı yetisinin ötesine geçen bir felsefenin olamayacağını savundu. Bilgi ancak düşünce yoluyla anlaşılır kılınabildiğine göre, felsefe de düşüncenin kendi kendisini eleştirel bir değerlendirmesi olmalıydı. Düşüncenin başlıca nesnesi kavramlar değil onun kendi etkinliği idi.

Brunschvicg'in eleştirel idealizmi zihnin etkinliklerini matematik, bilim ve felsefe tarihinde ortaya çıktığı biçimiyle incelemesi bakımından Kant'ın tümdengelim yönteminde ayrılıyordu. Brunschvicg'e göre insanın kendini anlamasına katkıda bulunan bilim, insanın vicdanını arındırarak ahlaki ya da tinsel bir boyut kazanıyordu. Ona göre tarih, hem vicdanın, hem bilincin gelişmesiydi. Brunschvicg'in düşüncesi Fransa'da olduğu gibi bütün Avrupa'da da derin etkiler bıraktı.

Brunswick, ABD'de, Georgia eyaletinin güneydoğusunda Glynn ilinin (county) merkezi kent. St. Simons Bogazında ve Atlas Okyanusu Kıyı Suyolu üzerinde yer alır. 1740'larda, Mark Carr, Kuzey Amerika'da İngilizlerin en güney karakolu olan St. Simons Adasındaki Fredenca Kalesi'nin (1736; günümüzde ulusal anıt) karşısına düşen ve Plug Point olarak bilinen yerde bir bütün plantasyonu kurdu. Georgia Kraliyet Koloni Konseyi'nin 1771'de burada kurduğu yerleşime, Birleşik Krallık'ın başındaki Hanover hanedanının geldiği kentin (Braunschweig) İngilizce adı verildi. Brunswick, 1777'de Glynn ilinin merkezi oldu ve 1856'da tüzel kımık kazandı. Amerikan İç Savaşı sırasında 1862'de boşaltıldıysa da, 1863'te Konfederasyon kuvvetlerince yeniden işgal edildi. Bu birlikler, Federal kuvvetlerin kente karşı giriştiği tek saldırıyı püskürttü Brunswick, günümüzde deniz ürünleri sanayisi gelişen bir ticari balıkçılık limanıdır. Deniz gereçleri, kâğıt ve ağaç ürünleri ile Golden Isles'daki turizm etkinlikleri de ekonomiye katkıda bulunur. Brunswick Junior College 1961'de açılmıştır. Kentte bulunan Glynn Akademisi (1778) eyaletteki en eski okuldur. 10 km kuzeydeki Glyncoda Federal Polis Eğitim Merkezi vardır. Nüfus (1990) 16.433.

Brunswick, ABD'de Maine eyaletinin güneybatısındaki Cumberland ilinde kent. Portland'ın 42 km kuzeydoğusunda, Androscoggin Irmağı bağlayanlarının yakınında yer alır. 1628'de Pejepscot adıyla bir ticaret merkezi olarak kuruldu. Ama çevredeki Yerlilerin saldırıları önceleri kentin gelişmesini engelledi. 1717'de yakın çevresile birlikte ilçe düzeyinde yönetim birimi (township) olarak tüzel kimlik kazanınca büyümeye başladı; İngiliz kralının da üyesi bulunduğu Brunswick Dükluğu onuruna bugünkü adını aldı. Belediye işlerinin, kayıtlı bütün seçmenlere açık toplantılarla denetlenmesi yöntemi, 1969'da yönetimin belediye meclisine geçmesine değin sürdü.

Androscoggin Irmağı çağlayanlarının sağladığı enerji ile kentte uzun süre kereste ve pamuk işleme tesisleri, kâğıt ve dokuma fabrikaları etkinliğini sürdürdü. Ama son dokuma fabrikası 1955'te kapandı. Kentin bugünkü başlıca ürünleri ayakkabı, çocuk giyimi, sanatçı gereçleri ve kâğıttır. Henry Wadsworth Longfellow, Nathaniel Hawthorne gibi yazarlar ile Başkan Franklin Pierce, 1794'te Brunswick'te kurulan Bowdoin College'dan mezun olmuştur. Okul kampüsünde yer alan Peary-MacMillan Kuzey Kutup Müzesi'nde gene okul mezunlarından olan iki kâşif Robert Peary ile Donald MacMillan'a ait kayıt ve eşyalar sergilenmektedir. II. Dünya Savaşı sırasında kurulan Brunswick Deniz Hava Üssü 1951'de yeniden çalışmaya başlamıştır. Harriet Beecher Stowe'un *Uncle Tom's Cabin*'i (Tom Amcanın Kulübesi) yazdığı Stowe House da (1804) buradadır. Kent çevresinde yazlık ve kışlık eğlence merkezleri vardır. Nüfus (1990) 20.906.

Brunswick karası, çabuk kuruyan siyah vernik türü. Metallerin, özellikle sobaların, şömine korkuluklarının ve ev araçlarının yüzeylerine uygulanır. Birleşimindeki bitüm nedeniyle, yüzeyde koruyuculuğu yüksek, parlaklığı göz alıcı ve oldukça dayanıklı bir katman oluşturur.

Eritilmiş bitüm ya da doğal asfalt, terebentin gibi kaynama noktası elverişli bir çözünme çözülür. Kolofan katıldığında, katmanın parlaklığı artar, ancak bu oran titizlikle ayarlanmazsa, oluşan katmanın dayanıklılığı olumsuz yönde etkilenir ve zamanla çatlar ya da ısı gördüğünde yumuşar. Bitümle birlikte kaynatılmış beziryağı katılması durumunda ortaya daha sert bir katman çıkar. Koruyucu olarak dış cephelerde kullanımı için, daha karmaşık karışımlar gerekebilir.

Brunton, Sir Thomas Lauder, 1. BARONET (d. 14 Mart 1844, Hiltonshill, Roxburgh, İskoçya - ö. 16 Eylül 1916, Londra, İngiltere), farmakolojinin gerçek bir bilim dalı olmasında önemli rol oynayan İskoçyalı

Brunton
BBC Hulton Picture Library

hekim. En büyük katkısı, amil nitritin anjina pectoris ağrılarına karşı etkili olduğunu bulmasıdır.

Brunton, önce Edinburgh Üniversitesi'nde, daha sonra yurtdışında sürdürdüğü tıp eğitimini tamamladıktan sonra Londra'ya dönerek Middlesex (1870) ve St. Bartholomew (1871-1904) hastanelerinde çalıştı. Farmakoloji üzerine yazılmış ilk kapsamlı kitap olan *A Textbook of Pharmacology, Therapeutics, and Materia Medica* (1885; Farmakoloji, Tedavi ve İlaçlar Bilgisi Ders Kitabı) Brunton'un en önemli yapıtıdır.

bruselloz bak. Malta humması

Brusewitz, Axel (Karl Adolf) (d. 9 Haziran 1881, Vichtis, Finlandiya - ö. 30 Eylül 1950, Uppsala, İsveç), İsveçli siyaset-bilimci. İsveç anayasa tarihi ve İsveç halk demokrasisi konularındaki uzmanlığıyla tanınır.

Aslen İsveçli olan ailesiyle Finlandiya'dan İsveç'e göç eden Brusewitz, Uppsala Üniversitesi'ni bitirdikten sonra siyasetbilimi dalında ders vermeye başladı (1913). 1906-20 arasında Uppsala'nın il arşivlerinde asistan olarak çalıştı; 1919-23 arasında da yükseköğretim öğretmeni yaptı. 1923'te Uppsala Üniversitesi'nin Skytteansk retorik ve siyasetbilimi kürsüsünde profesör oldu ve 1947'ye değin bu görevde kaldı. Hükümetçe atanan genel oy komisyonunun önde gelen üyeleri arasında yer aldı. Aynı önemli parlamento komisyonlarına danışmanlık yaptı.

Brusewitz'in doktora tezi *Representations-frågan vid 1809-10 års Riksdag* (1913; 1809-10 İsveç Parlamentosu'nda Temsil Sorunu) ve *Studier över 1809 års författningskris* (1917; 1809 Anayasa Bunalımı Üzerine) adlı kitabı, İsveç anayasa tarihi alanında devrim yaratan iki önemli yapıttır. Başta Fransız filozofu Montesquieu olmak üzere yabancı siyaset kuramcılarının İsveç anayasasını hazırlayanlar üzerindeki etkisini ortaya koyan Brusewitz, anayasanın ulusal birlikten çok, karşıt gruplar arasındaki uzlaşmayı yansıtan bir belge olduğunu ileri sürdü.

İsveç hükümeti ve parlamentosunun dış siyaseti belirlemedeki rolleri, İngiliz parlamento tarihi ve İsveç ceza hukuku konularında da uzman olan Brusewitz'in önemli yapıtlarından biri de *Folkomröstningsinstitutet i den schweiziska demokratin*'dir (1923; Genel Oy ve İsveç Demokrasisi). Genel oy komisyonu için yazdığı bu yapıt, günümüzde bu konuda yazılmış en iyi kitap sayılmaktadır.

Brush, Charles Francis (d. 17 Mart 1849, Euclid, Ohio - ö. 15 Haziran 1929, Cleveland, ABD), ABD'li mucit ve sanayici. Elektrik arkıyla çalışan bir lamba; yük ve bir sabit akımla denetlenen değişken gerilim üretici geliştirmiştir.

Brush'ın geliştirdiği lambalar ilk olarak Philadelphia'daki Wanamaker mağazasında kullanıldı. Ertesi yıl Brush, Cleveland'daki sokak lambaları sistemini kurdu, 1880'de de benzer bir sistemi New York'a döşedi. Brush'ın elektrik arklı lambaları, Pavel Yabloçkov'un Rusya'da döşediği mumlu lambalardan iki kat daha uzun süreli yandığında kullanıma daha uygundu.

Kendi elektrik şirketini kuran ve ayrıca Linde Air Products Company'nin kurucularından ve ilk başkanı olan Brush, 1899'da Amerikan Sanat ve Bilim Akademisi Rumford Madalyası'yla ödüllendirildi.

Brusilov, Aleksey Alekseyeviç (d. 31 Ağustos 1853, Tiflis, Rusya - ö. 17 Mart 1926, Moskova, SSCB), I. Dünya Savaşı sırasında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun doğu cephesini yararak (Haziran-Ağustos 1916) Rusya'nın Batılı müttefiklerine yardımcı olan Rus generali. Bu başarısından bir yıl sonra çarlık yönetiminin devrilmesine katkıda bulunmuştur.

Brusilov, Pripet bataklıklarının güneyinde kamp kurmuş dört Rus ordusunun 4 Haziran 1916'da başlattığı büyük bir saldırıya komuta etti. Ağustos'a değin, 200 bini ilk üç günde olmak üzere 375 bin Avusturyalıyı tutsak aldı, Bukovina'yı ve Galiciya'nın doğusunu işgal etti. Romanya, büyük ölçüde bu zaferden ötürü İtilaf Devletleri'ne katılmaya karar verdi; Avusturya, İtalya'nın kuzeyine saldırmaktan vazgeçmek zo-

runda kaldı; Almanya da Somme yönündeki Fransız ve İngiliz saldırısına karşı direnmesi öngörülen birliklerini zorunlu olarak başka yöne kaydırıldı. Ama harekât sonuna

Brusilov
Novosti Press Agency

kadar götürülemediği için kalıcı sonuçlar vermedi.

Brusilov, 4 Haziran - 1 Ağustos (eski takvimle 22 Mayıs - 19 Temmuz) 1917 arasında Rus ordularının başkomutanlığını yürüttü. Bolşeviklerin iktidara gelmesinden sonra, 1920'de Polonya'ya karşı girişilen savaşı yönetti. 1924'te emekliye ayrıldı. I. Dünya Savaşı anıları 1930'da *A Soldier's Note-Book, 1914-1918* (Bir Askerin Not Defteri, 1914-1918) adıyla İngilizceye çevrildi.

brusit, magnezyum hidroksit [Mg(OH)₂] yapısında oksit minerali. Çoğunlukla yumuşak, mumsu ile camı arası, beyaz ya da soluk yeşil, gri ya da mavi kristaller, levha biçimli agregalar halinde bulunur. Magnezit ve dolomit gibi öteki magnezyum mineralleriyle birlikte bulunduğu ısıcılıflı küteller oluşturur. Çoğunlukla serpantininde bulunan brusite kimi zaman fillitlerde, şist kristallerinde ve başkalaşmış magnezyumlu kireçtaşında da rastlanır. Başlıca çökelleri, İsveç'te Filipstad, Nordmark ve Jakobsberg; Rusya Federasyonu'nun Ural Dağları; İtalya'nın Teulada ve ABD'nin Pennsylvania bölgelerinde bulunur. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için bak. oksit mineralleri (tablo).

Brusque, Brezilya'nın güneyinde, Santa Catarina eyaletinin doğusunda kent. Geral Sıradaglarının eteklerinde Itajaí-Mirim Irmağı vadisinde, deniz düzeyinden 22 m yükseklikte yer alır. Itajaí limanının yaklaşık 25 km güneybatısına, eyalet merkezi Florianópolis'in ise yaklaşık 65 km kuzeybatısına düşer. 1860'ta Alman göçmenlerin kurduğu kent, günümüzde hafif sanayinin de belli ölçüde geliştirdiği bir tarımsal pazar merkezidir. Yörede pamuk ve ipek üretimi yapılır; havlu ve öbür dokuma ürünleri ekonomisinde önemli yer tutar. Kente ancak toprak yollardan ulaşılmaktadır; son yıllarda kenti güneyde Bom Retiro'ya, kuzeyde de Itajaí'ye bağlayacak federal bir karayolu projesi hazırlanmıştır. Nüfus (1980 geç.) 37.898.

Brustolon, Andrea (d. 20 Temmuz 1662, Belluno, Venedik Cumhuriyeti - ö. 25 Ekim 1732), İtalyan ahşap oyma sanatçısı. Abartılı eğri çizgileri ve aşırı bezemeleriyle bilinen Venedik baroku üslubundaki mobilyalarıyla tanınmıştır.

1677'de Venedik'e giderek bir yıl staj yaptı. 1678'de Roma'ya taşındı. 1680'de Venedik'e dönerek bazı kiliseler için oyma bezemeler yapmaya başladı ve en önemli yapıtı olarak bilinen mobilyaları yarattı. Vernier di S. Vio ve Correr di S. Simeone ailelerine oyma figürlerle bezenmiş ceviz ve abanoz mobilyalar hazırladı.

1685'te Belluno'ya geri dönen Brustolon bundan sonra yalnızca dinsel eşya üzerinde çalışmıştır. Bunları yaparken genellikle ahşap, bazen de fildişi kullanmıştır. Yapıtları bugün Venedik'teki Rezzonico Evi'nde sergilenmektedir.

bruşit, hidratlı kalsiyum fosfat ($\text{CaHPO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$) yapısında, ender bulunan bir fosfat minerali. Renksiz ile soluk sarı arasında değişen renklerde, saydam ile yarı saydam arası çiçeksimeler ya da çok küçük kristaller oluşturur. Birçok fosfat çökeline, özellikle eski kemikler üzerinde oluşmuş kabuklar durumunda ve güherçilenin (deniz kuşlarının dışkısı) ayrışma ürünü olarak bulunur. Kolayca kuruyarak monetite dönüşür. Ayrıntılı fiziksel özellikler için bak. fosfat mineralleri (tablo).

Brutus, Dennis (Vincent) (d. 28 Kasım 1924, Salisbury [bugün Harare, Zimbabve], Güney Rodezya), genellikle kendisinin ve Güney Afrika'daki yurttaşlarının çektiği acıları işleyen Siyah şair. Yapıtlarında açık siyasal hedeflerin yanı sıra acımasız bir dünyada insan duyarlılığının korunması üzerinde durmuştur.

Brutus, Güney Afrika'da 14 yıl süreyle İngilizce ve Afrikaner dili dersleri verdi. Başta spor olmak üzere çeşitli alanlarda *apartheid*'a (ırk ayrımı) açıkça karşı çıktığı için 18 ay hapis cezasına çarptırıldı. Ayrıca öğretmenlik, yazarlık, yayıncılık gibi uğraşlardan ve toplumsal ve siyasal içerikli toplantılara katılma hakkından yoksun bırakıldı; Witwatersrand Üniversitesi'nde hukuk öğrenimini sürdürmesi önlendi.

1966'da Rodezya pasaportuyla Güney Afrika'dan ayrılarak İngiltere'ye yerleşti ve Denver Üniversitesi'nde öğretim görevlisi oldu. 1971'de ABD'de Illinois eyaletine bağlı Evanston'daki Kuzeybatı Üniversitesi'nde Afrika edebiyatı dersleri vermeye başladı. Uzun bir yasal mücadelenin ardından 1983'te siyasal göçmen olarak ABD'ye yerleşme hakkını elde etti. Güney Afrika'nın okullardaki atletizm etkinliklerinde ırk ayrımı gözettiği gerekçesiyle 1972 Olimpiyat Oyunları'na alınmamasında etkin bir rol oynadı. Sürekli olarak *apartheid* karşıtı ve benzeri eylemlerde yer aldı. 1960'ların sonunda Güney Afrikalı tutukluların salıverilmesi için dünya çapında yürütülen kampanyanın yöneticiliğini yaptı.

Brutus'un ilk şiir kitabı *Sirens, Knuckles and Boots* (1962; Canavar Düdükleri, Muştalar ve Tekmeler) kendisi hapisteyken Nijerya'da Mbari Yayınevi tarafından basıldı. Bu kitabıyla Afrika şiiri dalında 1962 Mbari Şiir Ödülü'nü kazandı. Seçmenin yalnızca Siyah şairler arasında yapılmasını eleştirerek ödülü reddetti. Genellikle protesto şiiri biçiminde ürün vermesine karşın, yapıtlarında acıyı yerinmeye hiç yer vermeyen bir olgunluk ve ölçülülük vardır. Örneğin "Her Nasılsa Yaşıyoruz" şiirinde şöyle der: "... terörle sindirilmiş ülkemizi / sevgisiz bir çirkinlik kaplamış / kopmuş insanlarımız ve öfkeli boyun eğmiş / ama her nasılsa sürüyor sevecenlik". Bir siyasal tutuklu olarak acılarını ve yalnızlığını dile getirdiği *Letters to Martha and Other Poems from a South African Prison* (1969; Bir Güney Afrika Tutukevinde Martha'ya Mektuplar ve Başka Şiirler) kitabında bile ölçülü bir sanatsal yaklaşım göstererek öfkeyle sevecenliği birleştirir. Sonraki yapıtları arasında *A Simple Lust* (1973; Yalın Bir Tutku), *China Poems* (1975; Çin Şiirleri) ve *Stubborn Hope* (1978; İnatçı Umud) sayılabilir.

Brutus, Lucius Iunius (ü. İÖ 6. yy sonları), zorba Etrüsk kralı Lucius Tarqui-

nus Superbus'u İÖ 509'da Roma'dan kovarak cumhuriyeti kurduğu öne sürülen kişi. Aynı yıl birinci konsül seçildiği ve Tarquinileri yeniden başa geçirmeye yönelik bir komploya katıldıkları gerekçesiyle kendi oğullarını idama mahkûm ettiği söylenir. Efsaneye göre Brutus, Etrüsklerle yapılan bir çarpışmada Tarquinius Superbus'un oğluyla girdiği teke tek bir dövüşte öldürülmüştür.

Brutus, Marcus Iunius, QUINTUS CAEPIO BRUTUS olarak da bilinir (d. İÖ 85 - ö. İÖ 42, Philippi [Filipoi] yakınları, Makedonya), Mart 44'te Romalı diktatör Julius

Marcus Brutus, mermer büsti; Capitoline Müzesi, Roma
Alman - Art Resource / EB Inc

Caesar'a karşı düzenlenen suikastın önderlerinden biri. Quintus Caepio adını, kendisini evlat edinen dayısı Quintus Servilius Caepio'dan almıştır.

İÖ 49'da Pompeius ile Caesar arasında iç savaş patlak verince Pompeius'un ordusuna katılan Brutus, Pompeius'un ölümünden sonra Caesar tarafından bağışlanarak İÖ 46'da Gallia Cisalpina valiliğine, İÖ 44'te de Roma *praetor*luğuna (yüksek yönetici) atandı. Bütün bunlara karşın Caesar'ın diktatörlük yönetimine tepki duyduğundan cumhuriyet yönetiminin yeniden kurulması özleminden vazgeçmedi. Bu nedenle Gaius Cassius Longinus'un Caesar'ı öldürme planını destekledi ve saygınlığından yararlanarak birçok senatörün de bu tertibe katılmasını sağladı.

Suikasttan beş ay sonra Caesar yanlısı komutan Marcus Antonius'un Roma'yı denetim altına alması üzerine, Cassius ile birlikte Makedonya'ya kaçtı. Burada Antonius'a karşı bir ordu toplayan Brutus ve Cassius'u, Şubat 43'te Senato'nun kararıyla Doğu topraklarının başkomutanlığına getirildi. Brutus, Philippi Çarpışması'nın başlarında Octavius (sonradan İmparator Augustus) komutasındaki Caesar yanlılarını yendiye de, üç hafta sonraki çatışmada (23 Ekim 42) Antonius ve Octavius karşısında bozguna uğradı. Cumhuriyetçi mücadelenin yitirildiğini anlayınca intihar etti.

Brutus, onurlu ve idealist kişiliğiyle çağdaşlarının hayranlığını kazanmış olmasına karşın, yönettiği eyaletlerde mali konulardaki zorbalığı ve acımasızlığıyla da kötü ün yapmıştı. Shakespeare *Julius Caesar* yapıtında Brutus'un portresini aşırı övgülü bir yaklaşımla çizer. Stoacı olun Brutus bir dizi felsefi deneme ve edebi yapıt kaleme almış, ama bunların hiçbirisi günümüze ulaşmamıştır. Ünlü hatip Cicero ile yazışmalarını kapsayan dokuz kitabın ise yalnızca ikisi günümüze değin gelmiştir.

Brutus Albinus, Decimus Iunius (ö. İÖ 43), Romalı komutan. Julius Caesar'ın gözdelelerinden biri olmasına karşın, ona yönelik suikasta katılmış. Daha sonra Marcus Antonius'un Caesar yanlısı ordusuna karşı cumhuriyetçi kuvvetlere komuta etmiştir. Albinus adını, manevi babası Aulus Postumius Albinus'tan almıştır.

Caesar'ın yanında Galya'da çarpıştıktan sonra, Caesar'ın filosunun komutanlığını üstlendi. İÖ 56'da bir deniz çarpışmasında Venetleri yendi. İÖ 49'da Caesar ile Pompeius arasındaki iç savaş sırasında Massilia (bugün Marsilya) kuşatmasında bir filoyu yönetti. Caesar, Brutus'u Gallia Transalpina valiliğine getirdi (İÖ 48) ve Octavius'un (sonradan İmparator Augustus) ölümü halinde başa geçebilecek kişiler arasına aldı.

Brutus, Caesar'a yönelik suikasta katıldıktan sonra, Mart 44'te Roma'dan ayrılarak cumhuriyetçiler adına Gallia Cisalpina bölgesini işgal etti. Mutina'da Antonius'a bağlı kuvvetlerce kuşatıldı. Octavius'un desteklediği Senato kuvvetlerinin Nisan 43'te kuşatmaya son vermesinden sonra, Senato Antonius'a karşı çarpışmak üzere Brutus'u komutanlığa getirdi. Brutus, Gallia Narbonensis'e kadar izlediği Antonius'u savaşa çekemedi. Askerlerinin kendisini terk etmesi üzerine, öteki suikastçılardan Marcus Iunius Brutus ve Gaius Cassius Longinus'a katılmak üzere Makedonya'ya kaçmaya çalıştı. Ama Galyalı bir kabile reisince yakalandı ve Antonius'un emriyle öldürüldü.

Brücke, Die (Almancada "köprü"), Dresden Teknik Üniversitesi'nde mimarlık öğrenimi gören Karl Schmidt-Rottluff, Fritz Bleyl, Erich Heckel ve Ernst Ludwig Kirchner'in 1905'te kurdukları dışavurumcu sanatçılar topluluğu. Donemin toplumsal olaylarıyla yakından ilgilenen bu genç sa-

"Dodo ve Erkek Kardeşi", Die Brücke ressamlarından Ernst Ludwig Kirchner'in yağlıboya çalışması, y. 1908; Smith College Sanat Müzesi, Northampton Massachusetts
Smith College Museum of Art, Northampton, Massachusetts

natçıların bütün çabası daha iyi bir gelecek yaratmaktır. Resim onlar için amaçlarına ulaşmanın bir aracıydı. Grubun adını koyan Schmidt-Rottluff, 1906'da Die Brücke'ye katılması için Emil Nolde'ye yazdığı bir mektupta, topluluğun amaçlarından birinin, adının da çağıştırdığı gibi devrimci ve coşkulu öğelerin tümüne ulaşmak olduğunu

açıklamıştı. 1906'da Max Pechstein, 1907'de Emil Nolde, 1910'da Otto Müller gruba katıldılar. İsviçreli Cuno Amiet, Fin simgeçillerinden Akseli Gallen-Kallela, Çek sanatçı Bohumil Kubista ve Hollandalı fovist ressam Kees van Dongen, etkin üye olmamakla birlikte grubun çalışmalarını desteklediler.

Die Brücke sanatçıları insan figürü, manzara, portre, ölüdoğa gibi çeşitli konulardaki resim ve özgün baskı çalışmalarında "ilkelcilik"ten etkilenecek kalın dış çizgilerin ve güçlü renk alanlarının vurgulandığı yalın bir üslup geliştirdiler. Kirchner ve Heckel, Dresden Etnoloji Müzesi'nde gördükleri, Afrika ve Pasifik Adalarının sanat yapıtlarından etkilendiler. İlkeli tutum Die Brücke üslubunun en önemli ögesi oldu. Die Brücke, gerek ilkel sanata olan ilgisi, gerekse dışavurumcu tavrıyla büyük ölçüde Fransız fovistleriyle benzerlikler taşıyordu. Ama yapıtlarındaki çeşitli öfke ve endişe öğeleri onları, daha lirik bir anlatım benimsemiş olan fovistlerden ayırıyordu. Die Brücke aynı zamanda Alman geç gotik dönem ağaçbaskılarının anlatımcı yalınlaşmalarından ve Norveçli sanatçı Edvard Munch'un özgün baskılarından da derin biçimde etkilendi.

Alman dışavurumculuğunun başlangıcını oluşturan ilk Die Brücke sergisi 1906'da Dresden'de Seifert ampul fabrikasında düzenlendi. 1911'den sonra Die Brücke'nin etkinlikleri, birçok üyesinin yaşadığı Berlin'de sürdü. Üyeler arasında zaman zaman görülen kırılganlıklar bu tarihten sonra daha da arttı. 1912'de Der Blaue Reiter grubunun ikinci sergisine grup halinde katıldılar; ama aynı yıl Kirchner'in, yazdığı *Chronik der Kunstlergemeinschaft Brücke*'de (Sanatçılar Birliği Brücke'nin Tarihi) grubun etkinlikleri üzerine bazı özlü açıklamalarda bulunması, 1913'te dağılmalarına yol açtı.

İnsanoğlunun mücadelesini ve acılarını yoğun bir duyarlılıkla yansıtan resimlerinin yanı sıra Die Brücke sanatçıları, ağaçbaskı sanatının yeniden canlanmasına ve 20. yüzyılın en güçlü anlatım aracı olmasına da büyük katkıda bulunmuşlardır.

Brücke, Ernst Wilhelm von (d. 6 Haziran 1819, Berlin, Almanya - ö. 7 Ocak 1892, Viyana, Avusturya), tıp araştırmalarında fiziksel ve kimyasal yöntemlerden yararlanılmasına öncülük eden Alman fizyolog.

Brücke, y. 1865

Archiv für Kunst und Geschichte Berlin

Hayvanlar üzerinde yapılan deneylerin belibaşlı savunucularından olan, iskelet kaslarının yapısı, görme ve konuşma mekanizması üzerine araştırmalar yapan Brücke sanatla da ilgilenmiş ve görme fizyolojisi ile resim sanatı arasındaki ilişkiyi incelemiştir.

Brücke, Emil Du Bois-Reymond, Carl Ludwig ve Hermann von Helmholtz gibi büyük bilginleri çevresinde toplayan ve 1840'ların sonlarında bütünüyle fizik ve kimyaya dayalı yeni bir biyoloji bilimi

geliştirmeyi amaçlayan bir fizyoloji okulunun üyesidir. Bu okul gerçi amacına ulaşmadı ama kuramsal ve uygulamalı tıbbi büyük ölçüde etkiledi. Brücke'nin fizyoloji laboratuvarında çalışmış olan Freud'un ilk incelemelerinden Bilimsel Bir Psikoloji Tasarısı'ndaki mekanikçi yaklaşım, büyük ölçüde Brücke'den kaynaklanır.

Tıp öğrenimini Berlin'de yapan ve fizyoloji eğitimini Johannes Müller'den alan Brücke, 1849-91 arasında Viyana Üniversitesi'nde fizyoloji profesörü olarak görev yaptı.

Brückner, Eduard (d. 29 Temmuz 1862, Jena, Saksonya - ö. 20 Mayıs 1927, Viyana, Avusturya), Alman coğrafyacı ve iklimbilimci. Alp Dağları, Pleistosen Bölümdeki (y. 2,5 milyon - 10 bin yıl önce) buzlaşma ve iklim değişimleri konusunda çalışmalarıyla tanınır. Özellikle, buzul çağlarının, Yer'in yüzey şekillerine etkisiyle ilgilendi. 1887'de nemli-soğuk ve sıcak-kuru zaman aralıklarıyla 35 yıllık bir dönem kapsayan Brückner iklim dönemini ortaya attı.

Brückner 1888-1904 arasında Bern Üniversitesi'nde ders verdi. Ardından Halle Üniversitesi'nde, 1906'dan başlayarak da Viyana Üniversitesi'nde çalıştı.

Brühl, Almanya'nın kuzeybatısındaki Kuzey Ren Vestfalya eyaletinde (Land) kent. Ren Irmağının sol kıyısı yakınlarında kurulmuştur. 1285'ten başlayarak, tam kuzeyindeki Köln elektörlerinin kalesi oldu. Geniş bahçeleri ve Balthasar Neumann'ın yaptığı ünlü merdiveniyle barok üsluptaki Augustusburg Şatosu da (1725) elektörlerin yazlık konutuydu. 1945'ten sonra şato, federal hükümetçe resmi amaçlar için kullanıldı. Köln halkının dinlenme yeri olan kent aynı zamanda, linyit madenciliği yapılan bir merkezdir. Öteki sanayi kolları arasında şeker, briket kömürü ve otomobil imalatı yer alır. Nüfus (1989 tah.) 40.710.

Brühl (Kontu), Heinrich (d. 13 Ağustos 1700, Gangloffsömmern, Thüringen - ö. 28 Ekim 1763, Dresden, Saksonya), Saksonya Düküğü'nün başbakanı ve fiili yöneticisi.

Polonya kralı II. August (Güçlü) döneminde hızla yükselen Brühl, Elektör II. Friedrich August (Polonya kralı III. August) döneminde önemli görevlere getirildi. 1746'da Saksonya'da o güne değin var olmayan başbakanlık görevine atandı. Zenginliği ve savurganlığı birçok yolsuzlukla suçlanmasına yol açtı.

Brühl, hükümdarları aynı zamanda Polonya'yı da yöneten Saksonya Devleti'ni, Polonya Krallığı'nın babadan oğula geçmesini sağlamak ve Polonya'yı bir toprak koridoruyla Saksonya'ya bağlamak yoluyla güçlendirmek istiyordu. Ama bu çabaları sonuç vermedi. Bir Polonya hanedanı yaratma tutkusu Polonya soylularının direnmesiyle karşılaştı. Toprak elde etme çabaları da Saksonya'nın, devleti neredeyse tükenme noktasına getiren bir dizi savaşa katılmasına yol açtı. Brühl, Veraset Yasası'na (Pragmatische Sanktion) rıza göstermesine karşılık olarak, koridoru oluşturmak üzere Silezya'dan toprak istedi. Bu ödünü elde edemeyen Saksonya, Avusturya Veraset Savaşları'nın (1740-48) başlangıcında Avusturya'ya karşı Prusya'nın yanında yer aldı.

II. Friedrich (Büyük) savaşı kazanıp Silezya'ya kendisi sahip çıkınca (1742), Brühl amacını ancak Prusya'nın yenilmesi halinde gerçekleştirebileceğini gördü ve iki geleneksel düşman olan Avusturya ile Fransa'nın arasını bulmaya çalıştı. Başlattığı bu süreç ittifakların tersyüz olmasına (1756) ve Saksonya'nın Prusya karşısında yenik düşeceği Yedi Yıl Savaşları'nın (1756-63) çıkmasına

yol açtı. Brühl ve III. August Varşova'ya kaçmak zorunda kaldılar; her ikisi de 1763'te Dresden'e döndü.

Brüksel, Flamanca BRUSSEL, Fransızca BRUXELLES, Belçika Krallığı'nın başkenti ve Brabant ilinin merkezi. Schelde'nin kolu olan Senne (Flamanca Zenne) Irmağı vadisinde kurulmuştur. Büyük Brüksel (Bruxelles-Capitale), olarak adlandırılan metropoliten alanı, sınırları içinde bulunan 19 özerk bucak (commune) ile birlikte hem ülkenin en büyük kentsel yoğunlaşma alanı, hem de tarihsel, dinsel ve kültürel bir merkezdir. Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (ECSC), Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (Euratom) ve Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı (NATO) gibi kuruluşların merkezlerini barındırmasıyla da ekonomik ve siyasal bakımdan uluslararası önem taşır. Resmen iki dilli (Flamanca ve Fransızca) olmasına ve Belçika'nın Flaman bölgesinde bulunmasına karşın, kentte yaşayanların çoğu Fransızca konuşur. Konumu ve taşıdığı önem nedeniyle Brüksel, Flamanlar ile Valonlar (Fransızca konuşan topluluk) arasındaki çekişmenin odak noktası olmuştur. Yüzölçümü kent, 33 km²; Büyük Brüksel, 162 km². Nüfus (1990 tah.) kent, 136.703; Büyük Brüksel, 964.385.

Kentin yapısı ve görünümü. Belçika'nın bağımsız bir krallık haline geldiği 1830'dan bu yana, Brüksel'in gerek Eski Kent denen bölümü, gerek çevresindeki bucaklar büyük bir dönüşüm geçirmiş; nüfusun sürekli artmasıyla ortaya çıkan inşaat patlaması, kentin çevreye doğru yayılmasına ve komşu köylerin giderek kentleşmesine yol açmıştır. I. ve II. Dünya savaşları sırasında bile kesintiye uğramayan bu genişleme sonucu Brüksel bugün, kuzey-güney doğrultusunda Senne Irmağı vadisine, doğu-batı doğrultusunda da ırmağın çeşitli kollarıyla birbirinden ayrılan platolara yayılmış bir kent durumundadır. Doğal görünümü de büyük ölçüde değişmiştir. Eskiden bölgede bulunan inili ufaklı göller doldurulmuş, akarsuların üstü kapatılarak boşaltım kanallarına dönüştürülmüş, ormanlar kesilmiş, tarlalar, çayır-lar, bağlar parselenmiştir. Senne Irmağı ise artık Kuzey (1841) ve Güney (1869) tren garlarını birleştiren geniş bulvarların altından akan bir kanalizasyondur.

İç Brüksel olarak anılan kent merkezi, ticari kuruluşların ve bellibaşlı resmi yapıların toplandığı iki kesimden oluşur. Kentin batısını kaplayan birinci kesimde Büyük Meydan yer alır. Meydanın güneyinde gotik Belediye Binası, kuzeyinde ise Kral Evi bulunmaktadır. İçinde bir de tarih müzesi olan Kral Evi, 1873-95 arasında hemen tümüyle yeniden yapılmıştır. Bu yöredeki ilginç yapıtlardan biri de 1619'dan kalma Manneken-Pis adlı çeşmedir. Çeşmenin üstündeki tunçtan yapılmış, çişini yapan çocuk heykelini, Brükselliler en eski "hemşehri"leri sayarlar.

Kentin resmi yapıların bulunduğu ikinci kesimi ise doğu yakasındadır. Bu bölümü güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda kesen La Régence Caddesi, Kraliyet Meydanı'na ulaştığında Kraliyet Caddesi adını alır. Kral Sarayı ile Ulus Sarayı da bu cadde üzerindedir. Avusturya egemenliği sırasında yapılmış olan Ulus Sarayı (1779-83), bağımsızlıktan bu yana Senato ve Temsilciler Meclisi'ni barındırmaktadır. Bu iki sarayın arasında büyük bir park, çevrede ise Kraliyet Kütüphanesi, Modern Sanat Müzesi ve Eski Sanat Müzesi gibi yapılar yer alır.

Nüfus. Brüksel'in Eski Kent olarak adlandırılan bölümünde 19. yüzyıl boyunca hızla artarak 159.374'e ulaşan nüfus, 20. yüzyılda giderek azaldı. Aynı dönemde İç Brüksel de

bir ölçüde boşaldı. Çevredeki bazı yerleşimlerin Brüksel'e katılması nüfus azalmasını dengelediye de, 1930'da 200 bine çıkan nüfus, sonraki yıllarda gene düşüş içine girdi. 1966'da yaklaşık 60 bine indikten sonra, yeniden artış eğilimi göstererek, 1980'lerde 150 bin dolayına ulaştı. İç Brüksel gittikçe boşalırken, çevre bucakların nüfusu ise her geçen gün artıyordu. Kentin çevresindeki birinci halkayı oluşturan yedi bucağın, 1831'de 21.338 olan toplam nüfusu, 1961'de 500 bine ulaşmıştı. Aynı yıllar arasında, ikinci halkadaki artış oranı da buna yakındı.

Brüksel'e göç, başlangıçta Brabant'ın köylerinden kaynaklanıyordu. Daha sonra Valon ve Flaman illerinden, öteki Avrupa ülkelerinden ve başka kıtalardan göçmenler gelmeye başladı. Bu akın zamanla daha da hızlandı ve daha çok Akdeniz ülkelerinden gelen "konuk işçiler" ile göçmenler, kentin bazı bölgelerinde yoğunluğu oluşturur hale geldi. Bugün bazı ilkokullarda yabancı kökenli çocukların sayısı Belçikalılardan fazladır. Eskiden kent merkezinde oturan varlıklı aileler, uluslararası kuruluşların temsilcileri, yabancı şirketlerde çalışanlar, bahçe içindeki lüks villalardan oluşmuş dış semtlerde yaşamaktadır. Kent merkezindeyse gökdelenler yükselmeye başlamıştır.

Ekonomi. Ulusal bağımsızlığın ilk dönemlerini oluşturan 1830'larda, Eski Kent'in besin gereksinimi çevre köylerce karşılanırdı. Bugün bu köyler de artık kentleşmiş olduğundan, sanayi, ticaret ve hizmet sektörleri kırsal etkinliklerin yerini almıştır. Büyük Brüksel'deki başlıca sanayi dalları, madencilik ve besin işleme ile giyim eşyası, kimyasal madde, makine, saat ve elektrik donanımı imalatıdır. Kenti kuzey-güney doğrultusunda kesen Senne Irmağı vadisinde, Brüksel limanına hizmet götüren

kanallar ve doklarla pek çok demiryolu hattı bulunur. Her iki yönde sürekli genişleyen bu büyük sanayi bölgesindeki dokların yakınında bir liman müdürlüğü ve dev antrepolar kurulmuştur. Kentin ticaret merkezinde ise yerli ve yabancı bankalar ile sigorta şirketleri bulunur. Belçika'daki büyük sanayi ve ticaret kuruluşlarının çoğu Brüksel'de üslenmiş durumdadır; bu da kente ekonomik ve mali işlerin yönetim merkezi olma konumunu kazandırmıştır. AET'nin kurulmasından sonra çokuluslu şirketlerin bürolarını da barındırmaya başlayan Brüksel, Menkul Kıymetler Borsası ve her yıl düzenlenen ticaret fuarıyla uluslararası bir ekonomik merkeze dönüşmüştür.

Yönetiş ve toplumsal koşullar. 15. yüzyıldan başlayarak fiilen başkent görevi gören Brüksel, 1830'da resmen Belçika Krallığı'nın başkenti olmuştur. Sarayın yanı sıra parlamento ve bakanlıklar da burada bulunur. Belçika Anayasası her bucağın kendi yerel konseyince yönetilmesini öngördüğünden, Büyük Brüksel uzun süre 19 yönetim birimine ayrılmıştır. 1971'deki anayasa değişikliğiyle ülke yönetsel olarak üç ayrı bölgeye (Flamanca konuşulan Flandre, Fransızca konuşulan Valon bölgesi ve her ikisinin de resmi dil olduğu Brüksel) ayrılırken, bucaklar da federasyonlar altında birleştirilmiştir. Bununla birlikte Büyük Brüksel'i oluşturan 19 bucağın her birinin hâlâ kendi konseyi, belediyesi, belediye başkanı ve encümeni vardır. Seçmenlerin belirlediği konsey, kendi üyeleri arasından encümeni seçer. Bucakta yasaların uygulanmasından, olağanüstü durumlarda gerekli önlemleri almaktan sorumlu olan belediye başkanını ise kral atar. Brüksel kentinin belediye başkanı Belçika ölçeğinde siyasal önem taşır. Konsey, encümen ve belediye başkanının hizmetinde çalışan bucak yöneticisi ise

çeşitli yerel organlar arasında eşgüdümü sağlar.

Brüksel'deki bucak hizmetleri 1830'dan bu yana artan nüfusun gereksinimlerini karşılayacak ve çağdaş teknolojiye ayak uyduracak biçimde gelişmiştir. Bu çerçevede kentin su, elektrik, gaz gibi altyapı tesislerine ve eğitim, spor ve güzel sanatlar gibi etkinliklere yönelik yeni kurumlar oluşturulmuştur. Ama bu hizmetlerin bir bölümü bugün başka bucakları da kapsayan kuruluşlara aktarılmış durumdadır. Ulaşım da böyle bir kurumun sorumluluğunda olmakla birlikte, yol yapımı ve bakımı Bayındırlık ve Ulaştırma Bakanlığı tarafından gerçekleştirilir. Brüksel bugün metrosuyla, Merkez Gan-Brüksel Ulusal Havalimanı arasının 20 dakikadan kısa bir sürede alınmasını sağlayan elektrikli özel hatlarıyla ve çok sayıda yurtiçi ve yurtdışı hattın birleştiği bir merkez oluşturan demiryolu ağıyla ulaşımın en gelişmiş olduğu kentlerden biridir.

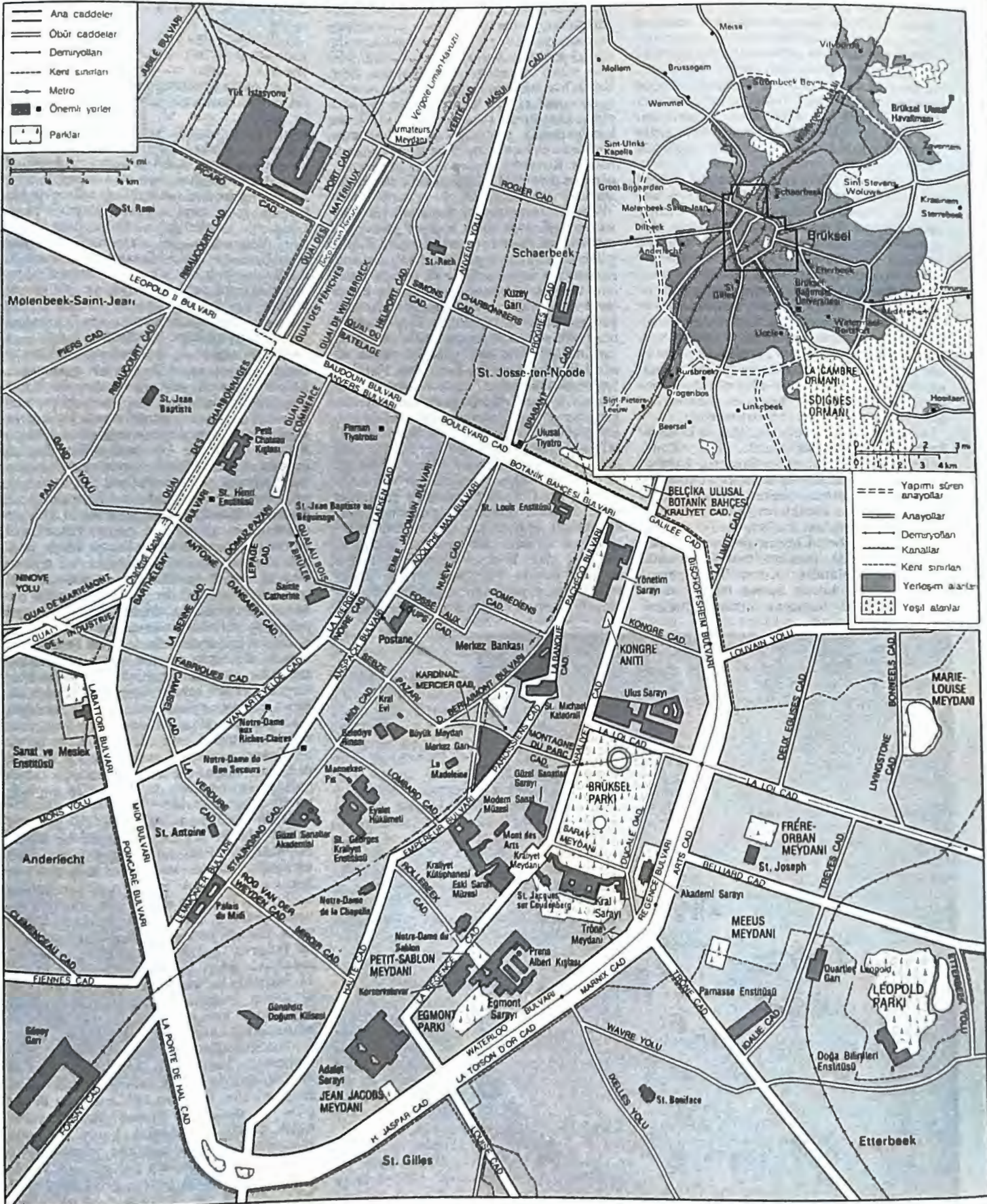
Kültürel yaşam. İç Brüksel, eğitim kurumlarının gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Kentteki en önemli yükseköğretim kurumu, 1834'te kurulan, daha sonra da Fransızca ve Flamanca eğitim veren bölümlere ayrılarak iki ayrı üniversiteye dönüştürülen Brüksel Bağımsız Üniversitesi'dir. Bunun dışında kentte Saint Louis Enstitüsü'ne bağlı Katolik yüksekokulları; fen bilimleri, tıp, Fransız dili ve edebiyatı, Flaman dili ve edebiyatı konularında eğitim veren kraliyet akademileri ve bir de askeri yüksek okul bulunur. Güzel Sanatlar Sarayı resim, heykel, sinema, müzik, edebiyat ve tiyatro etkinliklerinin merkezi durumdadır. Filarmoni Derneği ile Ulusal Gençlik ve Müzik Federasyonu da buradadır. Her yıl pek çok müzikçiyi kente çeken Belçika Kraliçesi Elisabeth Uluslararası Müzik Yarışması dışındaki önemli sanat etkinlikleri arasında, haftalık şiir günleri ve konserler, sergiler, çeşitli sahne gösterileri sayılabilir. Televizyonun rekabetine karşın varlığını sürdüren çok sayıdaki sinemanın yanı sıra, en önemlileri Ulusal Tiyatro olan çeşitli tiyatrolar vardır. Mimarlık değeri taşıyan pek çok ulusal ve dinsel anıt ile çeşitli parklar ve bahçeler de Brüksel'in görünümünü zenginleştirir.

TARİH. Brüksel'in geçmişi, 6. yüzyılda Senne Irmağı üzerindeki küçük bir adada bir kalenin kuruluşuna değin gider. Ren kıyısındaki kentlerle Flandre bölgesini birleştiren önemli bir ticaret yolunun geçtiği bu bölge, Brabant düklerinin yönetimi altında giderek bir ticaret merkezi haline geldi. Buraya yerleşen zanaatçılar ve tüccarlar bölgeye "bataklıklar içindeki yerleşim" anlamına gelen Bruocsella adını verdiler. 11. yüzyılda bu küçük yerleşim, çevresindeki surlar, burçlar ve tahkim edilmiş kale kapıları ile korunuyordu. 12-14. yüzyıllar arasında lüks kumaş imalatı, binlerce kişiye iş olanğı sağladı. Fransa'nın Champagne bölgesine, Paris'e ve Venedik'e yapılan ihracat yoluyla büyük servet edinen birkaç girişimci aile, Brabant düklerinin de desteğiyle bu dönemde siyasal gücü ellerinde tutan çeşitli hanedanlar kurdular. Ama zenginlerin egemenliğindeki yönetim pek çok kez ayaklanmalara yol açtı. 1421'deki son ayaklanmadan sonra, yerel yönetimin soylu aileler ile loncaların denetiminde olduğu, görece demokratik bir yapı oluşturuldu.

14. yüzyılda, Flandre kontunun Brabant Düküğü'nü işgal etmesi üzerine Bruksel de Flandre yönetimine girdi. Ama kent kısa süre içinde yeniden özgürlüğüne kavuştu ve

Büyük Meydan'da Belediye Binası, Brüksel, 1402-54
Sabena Belgian World Airlines

Brüksel Kent Merkezi ve (çerçeve içinde) Metropoliten Alan

1830'a değin ayakta kalan büyük surlarla çevrildi. 1430'da Brüksel'i Burgonya dükü ele geçirdi. 1477'ye değin süren Burgonya döneminde, kültürel ve siyasal açıdan büyük bir saygınlık kazanan kent, çevredeki pek çok düklüğün de yönetim merkezi oldu. Burada yapılan resimler, ahşap heykeller, tarihsel konularla bezenmiş büyük duvar halıları, mücevher ve başka ürünler pek çok ülkeye satılmaya başladı. Üstünde kentin koruyucu azizi Michel'in heykeli bulunan Belediye Binası'ndan başka pek çok katedral, kilise ve saray da bu dönemde yapıldı.

Brüksel, Kutsal Roma-Germen imparatoru V. Karl (Şarlken) yönetiminde de (1515-55) başkent olma özelliğini korudu. 16. yüzyılda yapılan Willebroeck Kanalı, Anvers limanıyla bağlantıyı sağladı. Bu dönemde nüfus yaklaşık 50 bine ulaşımtı. Arşidük Albrecht ile Isabel'in yönetiminde de (1598-1633), İtalyan-Flaman Barok üslubunda birçok kilise yapıldı. 17. yüzyılda, Fransa kralı XIV. Louis'nin istisalarına karşın ayakta kalabilen bu yapıların çoğu bugün de korunmaktadır. Ama Fransız istisaları başka pek çok yapının yıkılmasına ya da yanarak yok olmasına yol açmıştır. 1695'te top ateşine tutulmasından sonra kentin bir bölümü yeniden yapıldı.

Avusturya imparatoru II. Joseph yönetiminde (1780-90) çıkan Brabant Ayaklanması'nın ardından Fransız orduları ülkeye girdi ve Belçika, Fransa topraklarına katıldı. Napoléon döneminde Brüksel, kendisine bağlı köyler üzerindeki bütün otoritesini yitirdi, Fransa'nın Dyle ilinin (*département*) merkezi yapıldı. Napoléon'un Waterloo yenilgisinden sonra Felemenk Krallığı kurulunca da (1815-30) Lahey ile birlikte başkent oldu. Bu dönemde, çevresindeki surlar yıkılarak bulvarlar açıldı, görünümü büyük ölçüde değişti. Hainaut ili ile Anvers limanı arasında ulaşımı sağlamak için yapılan Charleroi Kanalı da kentten geçirildi. 1830 Devrimi'yle Belçika bağımsızlığını kazanırken, Brüksel de ülkenin başkenti oldu.

I. Dünya Savaşı'nda, 1914-18 arasında Alman işgali altında kalan Brüksel'de pek çok sosyal yardım kurumu oluşturuldu. Bu kuruluşlar, ABD'nin de katkısıyla halkın besin gereksinimini karşıladı. Dönemin belediye başkanı Adolphe de Max, Almanlara karşı gösterdiği dirençle büyük ün kazandı. Kasım 1918'de Belçika orduları kente girdi; birkaç gün sonra da Kral I. Albert ve Kraliçe Elisabeth ülkeye döndüler.

II. Dünya Savaşı'nda Alman orduları Mayıs 1940'ta bir kez daha Brüksel'e girdi. Kent bu dönemde fazla hasar görmemekle birlikte, ağır işgal koşullarına katlanmak zorunda kaldı. Alman generali Eggert Reeder, kentteki muhalefetin önderi olan belediye başkanını değiştirerek, daha kolay bir denetim sağlamak amacıyla Brüksel'i ve 19 bucağını birleştirip "Büyük Brüksel"i kurdu. Kent 3 Eylül 1944'te İngiliz kuvvetlerince kurtarıldı. Londra'ya sığınmış olan Belçika hükümeti de beş gün sonra başkente döndü.

Brüksel Antlaşması, resmi adı İKTİSADİ, SOSYAL VE KÜLTÜREL İŞBİRLİĞİ VE ORTAK SAVUNMA ANTLAŞMASI, Belçika, Hollanda, Lüksemburg ile Fransa ve İngiltere arasında Brüksel'de imzalanan işbirliği ve ortak savunma antlaşması (17 Mart 1948). Belçika, Hollanda ve Lüksemburg, 5 Eylül 1944'te imzaladıkları Londra Gümrük Sözleşmesi'yle ileride kurulacak Benelüks Ekonomik Birliği'nin(*) temelini oluşturan bir gümrük birliği kurmuşlardı. Öte yandan Fransa ile İngiltere de 4 Mart 1947'de Dunkirk İttifak Antlaşması'nı imzalamışlardı. Bir Alman saldırısına karşı yardımlaşma güvencesini içeren antlaşma 50 yıl süreyle geçerli ola-

caktı. Böylece, Benelüks ülkeleriyle Fransa ve İngiltere arasında bir anlaşma için elverişli ortam hazırlanmıştı. SSCB'nin Avrupa'daki etkisinin giderek artması da Batı Avrupa ülkelerini kaygılandırmaktaydı.

Çekoslovakya'daki hükümet bunalımı, Komünist Parti'nin SSCB'nin yardımıyla 20 Şubat 1948'de iktidarı ele geçirmesiyle sonuçlanınca, bir Batı Avrupa birliği kurulmasına yönelik çalışmalar hızlandı ve Brüksel Antlaşması imzalandı. Dunkirk İttifak Antlaşması gibi 50 yıl süreyle geçerli olacak bu antlaşma 10 maddeden oluşuyordu. Görünüşte Almanya'ya karşı bir ortak savunma antlaşması olmakla birlikte, amacı bakımından çok daha geniş kapsamlı bir ortak savunmayı öngörüyordu. Antlaşmada Almanya'dan söz edilmesi Fransa'nın ısrarıyla değinilmemesi ise, Müttefik devletler arasında yer alan SSCB'den çekinilmesine dayanıyordu. Antlaşmanın 4. maddesinde "Avrupa'da bir silahlı saldırı"dan söz edilmesi ortak savunmanın geniş kapsamlı bir amaca ve hedefe yönelik olduğunu göstermektedir. Brüksel Antlaşması'nın asıl önemi, ileride AFC ve İtalya'nın da katılımıyla kurulacak olan Batı Avrupa Birliği'ne(*) ve Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı'na(*) öncülük etmesidir.

Brüksel danteli, 17. yüzyılın ikinci yarısından sonra Brüksel'de yapılan dantel. Çoğu gizlice İngiltere'ye ihraç edilir, orada İngiliz

(Üstte) çubuk ve drochel zemin üzerine Brüksel mekik danteli, 18. yüzyılın ikinci yarısı; Devlet Müzesi, Amsterdam; (altta) Brüksel karma danteli, y. 1745; Kraliyet Sanat Eserleri Enstitüsü, Brüksel

(Üst) Rijksmuseum, Amsterdam. (alt) Institut Royal du Patrimoine Artistique Brüksel fotoğrafları (alt) A.C.L. Brüksel

danteli(*) adı altında satılırdı. Bu dantelin kendisine özgü, altıgen gözülü bir ağ deseni olurdu. Altıgen dört kenarı bükülerek, öbür iki kenarı da dört kez örülerek yapılırdı. Desenler bazen çubuk ve atkılardan, bazen de hem çubuklardan, hem ağdan oluşan bir zemin üstünde yer alırdı. Genellikle yerel Brabant keteninden yüksek nitelikli iplikle yapılan bu pahalı dantel, en çok saray için üretilirdi. Deseni, iri çiçek ve bitki örgelerinin eğrisel bir düzenleme içinde bir araya getirilmesiyle oluşturulur ve çoğu zaman gıysileri bezemek için kullanılırdı. 17. yüzyılın sonları ve 18. yüzyılın başlarında yapılan dantellerin bütün yüzeyini doğadan alınma desenler içine yerleştirilmiş öyküsel sahneler kaplardı.

18. yüzyılın ortasında Brüksel danteli, her aşaması başka bir uzmanın elinden çıkmak üzere üretiliyordu. 1800'lere doğru örgeler (bazen iğle, bazen iğneyle) ayrı ayrı yapıp önceleri mekik ağı, 1820'den sonra da makine ağı üstünde birleştirilmeye başlandı. İğne danteli 1720'den beri Alençon danteli taklit edilerek yapılmıyordu; 1851'den sonra "ince dantel"le birlikte yeniden canlandı. 1840'tan sonra da "düşes danteli" denen, çoğu iğle yapılan oldukça kaba bir tür dantel üretilirdi.

Brüksel halısı, makinede yapılmış bir döşeme yaygısı türü. Hav tekniğiyle yapılır, ama havı oluşturan ilimkler kesilmeden bırakılır. Bütün renkli iplikler alttan çözgüyle birlikte yürütülür ve gereken yerde deseni oluşturmaya üzere ilimk olarak üste çıkartılır. Dokuma tezgahının eni genellikle 69 cm olduğundan bir halıyı oluşturmaya için ayrı ayrı dokunmuş birkaç parça birleştirilir, bordürler de ayrıca dokunup eklenir.

Brüksel ya da çevresinde çıkıngı sanılan bu teknik 19. yüzyılın ilk yarısında moda olmuştur. Birçok yerde yapılmış Brüksel halısı vardır. Wilton halıları da benzer biçimde yapılır, ama onların ilmekleri kesilir.

Brüksel Konvansiyonu (25 Ağustos 1924), deniz ticaret hukukunda konşimentoya ve gemi sahiplerinin sorumluluklarının sınırlandırılmasına ilişkin bazı kuralları birleştiren uluslararası anlaşma.

19. yüzyılın ikinci yarısından sonra donatanın sınırlı sorumluluğuna ilişkin kuralları belirleme gereksinimi giderek önem kazandı. Uluslararası Denizcilik Komitesi'nin (CMI) çalışmaları sonucunda 1924'te Brüksel'de bir deniz hukuku konferansı toplandı. Konferansta kabul edilen sözleşmeyle, donatanın sınırlı sorumluluğuna tabi borçlarından kural olarak bütün mal varlığıyla sorumlu olduğu kabul edildi ve bu sorumluluk yalnızca mala gelen zararlar için gemi ve navlunun değeriyle sınırlandırıldı. Türkiye sözleşmeyi 1955'te onaylayarak ertesi yıl yürürlüğe koydu.

Birçok devletin ve özellikle İngiltere ile ABD'nin sözleşmeyi onaylamamaları nedeniyle uluslararası birlik sağlanamadı. CMI'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonra sözleşmeye yeni bir biçim vermek üzere yaptığı çalışmalar sonucunda 1957'de Brüksel'de toplanan konferansta, sınırlı sorumluluğuna tabi alacakların sayısı azaltıldı.

Dünya çapındaki enflasyon, uluslararası para sisteminde altın esasının terk edilmesi ve gemi hacimlerinin çok büyümesi gibi nedenlerle sorumluluğu sınırlamada esnek bir barem belirleme ve sözleşmeyi sonradan imzalanmış uluslararası sözleşmelere uygun hale getirme gereği ortaya çıktı. Uluslararası Denizcilik Örgütü'nün (IMO)

girişimleriyle 1 Kasım 1976'da Londra'da bir uluslararası konferans toplandı, 1924 ve 1957 sözleşmelerinin yerine geçmek üzere yeni bir sözleşme kabul edildi. Bu sözleşme, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 14 devletçe imzalandı.

Brüksel lahanası (*Brassica oleracea*'nin *gemmifera* çeşidi), turpgiller (*Brassicaceae*) familyasından, Avrupa ve ABD'de geniş çapta yetiştirilen küçük bir lahanası. Fide halindeyken ve yeni gelişirken lahanaya çok benzer; ama sonradan ana gövde 60-90 cm uzunluğa kadar büyür ve gövde

Brüksel lahanası
Derek Fell

boyunca yaprakların koltuğundan çıkan tohumcuklar küçük başcıklara dönüşür. Lahana-ya çok benzeyen bu küçük başcıklar 25-40 mm çapındadır.

Brüksel lahanası Belçika'da 1200'lerden bu yana yetiştirilmektedir. Yumuşak ve serin iklimleri seven, sıcak havadan zarar gören bitkinin keskin kokulu başcıkları sebze olarak yenir; parlak yeşil renkli ve yaprakları sıkıca kapalı olan başcıklar daha lezzetli, küçük ve körpe olanları olgunlaşmış başcıklardan daha hoş kokuludur. Brüksel lahanası zengin bir A ve C vitamini kaynağıdır.

brülör, YAĞ YAKICISI olarak da bilinir, yakıt yağı ile havanın uygun oranlarda karıştırılarak yakılması ilkesi uyarınca çalışan ısıtma aygıtı. Çoğu brülörde, basınç yardımıyla püskürtme memesine gönderilen yakıt, burada küçük damlacıklar durumuna dönüşerek, vantilatörden gelen havayla karışır. Brülörün ucundan koni biçiminde püsküren yakıt, bu arada bir ateşleme bujisinin sağladığı kıvılcımla yakılır. Aygıtın çalıştırılması ve durdurulması çoğunlukla bir termostat aracılığıyla sağlanır. Sanayide kullanılan brülörler ağır yakıt yağlarıyla çalıştığından, bu aygıtlarda yakıtı püskürtmek için ek mekanik düzeneklerden yararlanılır.

Brüning, Heinrich (d. Kasım 1885, Müns-ter, Almanya - ö. 30 Mart 1970, Norwich, Vermont, ABD), Adolf Hitler'in iktidara gelişinden kısa süre önce, Mart 1930 - Mayıs 1932 arasında şansölye ve dışişleri bakanı olan tutucu Alman devlet adamı. Ülkenin ekonomik sorunlarını çözmeyi başaramamış, *Reichstag*'ı (Parlamento) görmezlikten gelerek ve ülkeyi başkanlık kararnameleri ile yöneterek sağcı diktatörlüğe doğru gidişi hızlandırmıştır.

Katolik olan Brüning, muvazzaf subay olarak katıldığı I. Dünya Savaşı'ndan sonra Hristiyan sendikalarında yöneticilik yaptı. 1924'ten sonra Katolik Merkez Partisi'nin *Reichstag*'daki grubunda yer aldı, *Reichstag*'da ekonomi ve maliye uzmanı olarak

tanındı. 1929'da partinin önderi konumuna geldi.

Sosyal Demokrat Herman Müller'in koalisyon hükümeti düşüncesi, Brüning 28 Mart 1930'da *Reichstag*'da çoğunluğa dayanmayan, daha tutucu bir kabine oluşturdu. Ağır bir ekonomik çöküntünün gerekli kıldığı doğrultuda, vergilerin artırılması, kamu harcamalarının azaltılması, yabancı tarım ürünlerine yüksek gümrük duvarları uygulanması, ücretler ve işsizlik sigortası ödentilerinde kesinti yapılması ve Versailles Antlaşması (1919) ile Almanya'ya yüklenen savaş borçlarının ödenmesi yönünde bir politika izledi.

16 Temmuz 1930'da tasanlarının büyük bölümü *Reichstag*'dan geri dönünce Brüning, anayasanın 48. maddesine dayanarak ülkeyi olağanüstü başkanlık kararnameleri ile yönetmeye başladı. Bu davranışı ile, Weimar Cumhuriyeti'nin kuruluşundan beri yürütmenin sorumluluğu ilkesi ilk kez çiğnenmiş oluyordu. Brüning, Eylül 1930'da yenilenen seçimlerden sonra komünist ve daha önemlisi Nazi ağırlığının önemli ölçüde arttığı *Reichstag*'ı da feshetti. Bu sağa kayışı pekiştirmek için daha milliyetçi bir dış politika izlemeye başladı.

Ekim 1931'de şansölyeliğin yanı sıra dışişleri bakanlığını da üzerine aldı. 1932 ilkbaharında Cumhurbaşkanı Paul von Hindenburg'un yeniden seçilmesini sağladı. Bu sırada, başkanın ölümünden sonra bir meşruti monarşi kurulmasını tasarlamış olmalıydı. Ama bu tasanlarından hiçbir sonuç çıkmadı. 30 Mayıs 1932'de Hindenburg'un çevresindekilerin entrikaları sonucunda istifaya etmek zorunda kaldı. Tasfiye edilmesinin öncelikli nedeni, Elbe Irmağının doğusunda iflas eden bazı büyük toprak mülklerini dağıtma tasarısıydı. Kendisi de doğulu bir toprak sahibi olan Hindenburg bu planı bir tür Bolşeviklik sayarak Brüning'i istifaya zorladı. Brüning bundan sonra bir daha siyasete dönmedi.

Brünn bak. Brno

brüt beton, Fransızca *BÉTON BRUT*, ÇIPLAK BETON olarak da bilinir, mimarlıkta, kalıptan çıktıktan sonra yüzeyi sıva ya da başka bir kaplama malzemesiyle örtülmeden, olduğu gibi, çıplak bırakılan beton. Elde edilmek istenen yüzey etkisine göre rendeli aşıp, kontrol plak ya da çelik kalıp kullanılarak dökülür. İlk örnekleri 20. yüzyıl başında Almanya'da görüldü. M. Berg'in 1913'te Breslau'da inşa ettiği Yüzyıl Salonu adlı amfiteyatro yapısının tümü brüt betondur. Yapının taşıyıcı öğelerini ve malzemesini gizlemeden açıkta bırakma amacını güden brütalizm akımı doğrultusunda gerçekleştirilmiş yapıların ayırt edici bir özelliği de brüt beton uygulamasıdır. 20. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle Le Corbusier'nin yapılarındaki etkileyici kullanımı ile brüt beton uygulaması dünya çapında yaygınlık kazanmıştır.

brütalizm, 1950'lerin ortalarında başlayıp 1970'lerin sonuna değin süren bir mimarlık yönelimi. Brütalizm doğrultusunda çalışan mimarların ana amacı, yapıyı, karşıladığı işlevlerin dışından da anlaşılabilmesi gibi biçimlendirmek, taşıyıcı öğeleri ve malzemesi üstlerini örtmeden, gizlemeden kullanmak ve bütün bunları bir anlatım aracı olarak ele almaktır. 1920'lerden 1950'lere değin geçerliliğini koruyan Uluslararası Üslup(*) genelde yapının işlev düzenini dıştan algılamayacak biçimde prizmatik bir kitle içinde çözmeyi ilke edinmişti. Ayrıca dış cephenin, örneğin sıva gibi malzemelerle kaplanması sonucu, yapının strüktürel özel-

likleri de örtülerek gözden saklanmış oluyordu. Brütalizm, bu yaklaşımla oluşturulan yapılarıdaki anonimliğe bir karşı çıkıştı. Brütalizmin ortaya çıkışındaki önemli etkenlerden biri de II. Dünya Savaşı'ndan sonra mali kaynak ve yapı malzemesi sağlanmasında ortaya çıkan sıkıntıydı.

Le Corbusier, daha yapımına 1940'ların sonlarında başladığı Marsilya'daki Konut Birimi'nde (1947-52) kalıptan çıkan beton-armeyi, üstünü başka bir malzemeyle örtmeden bırakmış, bunu da *béton brut* (brüt beton), yani görülebilen, çıplak beton diye adlandırmıştı. İngiltere'de Alison ve Peter Smithson, Norfolk'ta gerçekleştirdikleri Hunstanton Okulu'yla (1954) brütalizmin ilk örneklerinden birini verdiler. Bu yapı her ne kadar Mies van der Rohe'nin üslubuna yakın özellikler gösteriyor idiyse de, malzemenin, taşıyıcı öğelerin ve donatıların gizlenmeden açıkta bırakılmasıyla da brütalistti. Le Corbusier, Fransa'da Neuilly'deki Jaoul Evi'nde (1954-56) her tür malzemeyi görünür bırakan tasarımıyla Smithsonlar'dan daha da ileriye gitti.

Brütalizm sözcüğü bazılarında göre Peter Smithson'un takma adı olan Brutus'tan kaynaklanmıştır. Bazılarıysa bu terimin, Caesar'ı öldürenlerden biri olan Brutus'un adının Batı dillerinde "acımasız", "kaba" anlamında kullanılmasından yola çıkıp yapıya kaba bir görünüm vermeyi bir biçimlendirme ilkesi olarak benimseyen yönelişle alay etmek amacıyla türetildiğini ileri sürmektedir. Brütalizm en erken dönemlerinde bile güçlü bölgeselcilik eğilimlerini içinde barındırmış, özgür kişisel anlatıma olanak vermiştir. Bundan ötürü de bütün dünyada yaygınlık kazanmıştır. Özellikle malzeme ve konstrüksiyonun örtülmesine karşı çıkması nedeniyle ekonomik çözümlere olanak tanıdığı için az gelişmiş ülkelerde de tutulmakla birlikte, en önemli ürünlerini gelişmiş Batı ülkelerinde vermiştir. Brütalizm yönelimi içindeki mimarlar, tutumları yönünden iki ayrı grupta yer almıştır. Birinci gruptakiler brütalizmi genellikle çok parçalı ve sürprizli bir yapı tasarımını gerçekleştirmeye yönelik olarak görmüştür. Örneğin Paul Rudolph'un Yale Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi (1961-63) bu doğrultuda bir yapıdır. Buna karşılık, daha katı olarak nitelenebilecek ikinci grup, işlev, malzeme ve strüktürün dışavurumunu tutarlı bir temele oturtmayı denemiştir. Örneğin Stirling ve Gowan'ın en önemli yapılarından olan Leicester Üniversitesi Mühendislik Fakültesi'nde (1964) her işlev birimi ayrı bir teknik, biçim ve malzemeyle gerçekleştirilmiş ve tasarım bütünlüğüne bunların bileşimiyle varılmıştır. Aynı özellik Louis Isadore Kahn'ın Yale Üniversitesi Sanat Merkezi'nde (1952-54) ve Pennsylvania Üniversitesi Richards Tıp Araştırmaları Merkezi'nde de (1957-61) görülür. Japonya'da Kenzo Tange, ABD'de Paul Rudolph, İtalya'da Vittoriano Viganò çeşitli yapılarını brütalizm doğrultusunda gerçekleştirmiş başka mimarlardır.

Türkiye'de de 1960'lardan başlayarak brütalist uygulamalar yapılmıştır. Günay Çilingiroğlu'nun İstanbul Reklam Binası (Çağaloğlu, İstanbul), Behruz ve Altuğ Çiğici'nin ODTÜ Kampüsü'nda (Ankara) gerçekleştirdikleri bazı yapılar ve Turgut Cansever'in Türk Tarih Kurumu Binası (Ankara) bu türden bellibaşlı örneklerdir.

Bryan, ABD'de, Texas eyaletinin ortadoğusundaki Brazos ilinin 1843'ten beri merkezi olan kent. Houston'un 159 km kuzeybatısındadır. İlk kez 1820'lerde yerleşilen kent resmen 1855'te kuruldu. Adını William Joel Bryan'dan almıştır. Arazi Bryan'a,

Texas'ın babası olarak bilinen dayısı Stephen F. Austin'den kalmıştı. Ekonomi, pamuk ekimine, mandıracılığa ve kumes hayvancılığına dayanır. Allen Akademisi (1886) Bryan'da, Texas Tarım ve Mühendislik Üniversitesi (1876) ile Tarımsal Deney İstasyonu da kent yakınlarındadır. Üniversitenin araştırma bölümleri arasında bir nükleer bilim merkezi ve eskiden Bryan Hava Kuvvetleri Üssü'nün bulunduğu yerde kurulmuş öteki tesisler vardır. Ekonomi giderek genişleyen bir sanayi temelinde gelişmektedir. Uluslararası Texas Ekspres Yolu kentin tam doğusundadır. Kent 1872'de tüzel kimlik kazanmıştır. Nüfus (1990) kent, 55.002; metropoliten alan, 121.862.

Bryan, Kirk (d. 22 Temmuz 1888, Albuquerque, New Mexico - ö. 22 Ağustos 1950, Cody, Wyoming, ABD), ABD'li jeolog ve jeomorfoloji uzmanı. Kurak iklimlerdeki yüzey şekillerini oluşturan etkenlerin açıklanmasına yönelik çalışmalara öncülük etmiş ve pedimentlerin (çöl aşınması sonucu dağ eteklerinde oluşan düzlükler) önemini vurgulamıştır. 1912-26 arasında ABD Jeoloji Araştırma Kurumu'nda çalışan Bryan, kurak ve yarı kurak bölgelerdeki su kaynaklarına ilişkin çalışmalar da yapmıştır.

1926'da Harvard Üniversitesi'nde ders vermeye başlayan Bryan, 1932'de, Pleistosen Bölümde (y. 2,5 milyon - 10 bin yıl önce) Kuzey Amerika'ya egemen olan iklim koşullarını saptamak amacıyla, kayaç oluşumlarındaki çiçek tozlarını (polen) incelemeye girişti. Bu, o zamanlar ABD'de pek bilinmeyen bir yöntemdi. Ayrıca, toprak ve kayaç oluşumlarının en üst katmanındaki don ve kırıgının iklim üzerine önemli bilgiler sağladığını öne sürerek, soğuk iklim koşullarının toprak üzerindeki etkilerini belirtmek için kriyopedoloji terimini ortaya attı.

Bryan, William Jennings (d. 19 Mart 1860, Salem, Illinois - ö. 26 Temmuz 1925, Dayton, Tennessee, ABD), Demokratik Parti ve Popülist Hareket önderi. Üç kez (1896, 1900, 1908) ABD başkanlığı için aday olmasına karşın seçilememiştir. Düşmanlarının hırslı bir demagog, yandaşlarının ise liberal davaların savunucusu olarak nitelendirildiği Bryan, senatörlerin halk tarafından seçilmesi, gelir vergisi, çalışma bakanlığının kurulması, içki yasağı ve kadınlara oy hakkı

gibi reformların benimsenmesinde etkili olmuştur.

Illinois'de yetişen Bryan, 1883-87 arasında Jacksonville'de avukatlık yaptıktan sonra, Lincoln'e (Nebraska) yerleşti. 1890'da ABD Kongresi'ne seçildi. Yetenekli bir tartışmacı olarak ün kazandı. Yüksek gümrük tarifelerine karşı çıktı. Altın standardını destekleyen Doğulu bankacı ve sanayicilerin "sıkı para" politikasını hedef alan Serbest Gümüş Hareketi'nin önderi durumuna geldi.

1894'te ABD Senato seçimlerinde yenilgiye uğradı. Daha sonraki iki yıl boyunca *Omaha World-Herald* adlı bir gazetenin yayın yönetmenliğini yürüttü. Chicago'daki Demokratik Parti Kongresi'nde yaptığı ünlü "Altın Haç" konuşması (8 Temmuz) ile 36 yaşında başkan adayı seçildi. 1893 ekonomik paniğini izleyen bunalımı atlatmak için altın oranı 16'ya 1 olan sınırsız gümüş para basılmasına dayalı bir "serbest para" politikası savundu. Bu platform temelinde Popülist ve Ulusal Gümüş partilerince de aday olarak benimsendi. Seçim kampanyası sırasında 27 eyalette 28.000 km'den fazla yol kat etti. Büyük ve heyecanlı kalabalıklar topladı. Ama mali desteği güçlü olan Cumhuriyetçi Parti adayı William McKinley'in aldığı 271 oya karşılık 176 oyda kaldı. 1900'de gene McKinley, 1908'de ise William Howard karşısında seçimleri yitirdi.

Woodrow Wilson'ın Demokratik Parti başkan adaylığına seçilmesine yardımcı olduğundan 1913'te dışişleri bakanlığına getirildi. Diplomatik deneyimsizliğine karşın, savaşın önlenmesinde hakemlik yolunu önererek dünya hukukuna önemli bir katkıda bulundu. Uluslararası anlaşmazlıklarda bir yıllık geçici bir antlaşmayla gerginliğe son verip uluslararası bir komisyonun konuyu incelemesine fırsat verme biçimindeki önerisini 31 ülkeye ilke olarak kabul ettirmeyi başardı. Bu nedenle, uluslararası hukukta uyuşmazlıkların uzlaştırma(*) yoluyla çözülmesine ilişkin antlaşmalar günümüzde de Bryan antlaşmaları olarak adlandırılır. Açık bir barış yanlısı olan Bryan, I. Dünya Savaşı sırasında Wilson'ın Almanya'ya "Lusitania"nın batırılması nedeniyle verdiği ikinci protesto notası (8 Haziran 1915) üzerine istifa etti. Bununla birlikte savaş ilan edildiğinde Wilson'ı destekledi.

Kitabı Mukaddes'in harfi harfine yorumuna katı bir inanç besleyen Bryan, tanrısal yaratılış öğretisi yerine Darwinci evrim kuramını derslerinde anlatmakla suçlanan bir öğretmenin duruşmasında müdahil avukatlık yapmak üzere 1925'te Dayton'a (Tennessee) gitti. Baş savunma avukatlığını Clarence Darrow'un üstlendiği dava bütün dünyada fundamentalizm ile modernizmin çarpışması olarak ilgi çekti. Sanık öğretmen John T. Scopes suçlu bulunarak hüküm giydiyse de (karar sonradan bozuldu), mahkemenin yol açtığı gerginlik ve aşırı yıpranma Bryan'ın davadan kısa süre sonra hastalanıp ölmesine yol açtı.

Bryan'ın en çok başvurulan biyografileri, Louis W. Koenig'in *Bryan: A Political Biography* (1971; Bryan: Siyasal Bir Biyografi) ve P. E. Coletta'nın 3 ciltlik *William Jennings Bryan* (1964-69) adlı yapıtıdır.

Bryan-Chamorro Antlaşması, ABD ve Nikaragua arasında imzalanan antlaşma (5 Ağustos 1914). ABD antlaşma ile, Nikaragua'da bir kanal açma, Fonseca Körfezinde deniz üssü kurma ve Antiller'deki Maiz Adalarında uzun süreli kiralama haklarını elde etti. Ama Nikaragua'ya komşu devletler, güvenliklerini tehlikeye soktuğu gerek-

çesiyle antlaşmaya karşı çıktılar. Orta Amerika Adalet Mahkemesi'nin bu gerekçeyi geçerli saymasına karşın, ABD ve Nikaragua mahkemenin kararına uymadı ve antlaşma yürürlükte kaldı. Bununla birlikte ABD, antlaşmanın sağladığı hakları yalnızca Maiz Adalarında bir deniz feneri yapmak için kullandı. ABD'nin Orta Amerika Adalet Mahkemesi'nin kararını reddetmesi, kurumun etkisini yitirmesine yol açtı ve Mart 1918'de mahkemenin varlığı resmen sona erdi.

Bryanka, BRIANKA olarak da yazılır, Ukrayna'daki Vorosilovgrad yönetim biriminde (oblast) kent. Donets Havzasında, Lugan Irmağının kolu olan Lozovaya Irmağı üzerinde yer alır. 1889'da bir maden bölgesinin çevresinde gelişmeye başlayan kent bugün de yoğun biçimde kömür madenciliği yapılan bir bölgenin merkezidir. 1962'de kent olana değin Kadiyevka (bugün Stahanov) kentine bağlıydı. Çok sayıda kömür ocağının yanı sıra, sondaj aletleri ve betonarme imalatına yönelik sanayiler vardır. Ayrıca pek çok meslek okulu bulunur. Nüfus (1983 tah.) 63.000.

Bryansk, BRIANSK olarak da yazılır, Rusya Federasyonu'nun batısında yönetim birimi (oblast). Desna Irmağının geniş havzasında 34.900 km²'lik bir alanı kaplar. Kuzey ve doğu kesiminde karışık ormanlarla kaplı alçak tepeler yer alır. Öteki kesimleri büyük ölçüde ekili alanlardan oluşur. Daha çok tahıl ve sanayi bitkilerine dayanan tarım oldukça gelişmiştir. Yönetim merkezi Bryansk dışındaki kentler küçük ve ağırlıklı olarak çiftlik ürünlerinin işlenmesi ve makine sanayisi ile uğraşırlar. Yörede demir cevheri yatakları da işletilmektedir. Nüfus (1983 tah.) 1.485.000.

Bryansk, BRIANSK olarak da yazılır, Rusya Federasyonu'nun batısında Bryansk yönetim biriminin (oblast) merkezi kent. Desna Irmağı kıyısında ve Bolva Irmağı ile birleşme noktasının hemen altında yer alır. Tarihte ilk kez 1146'da adından söz edilen Bryansk, Moskova-Ukrayna ticaret yolu üzerinde önemli bir stratejik ve coğrafik konum taşıyordu. 16. yüzyılda Rusya'nın güney sınırında bir müstahkem mevki oldu. Bryansk, günümüzde makine, yapı malzemeleri, çimento ve tüketim malları gibi değişik dalları barındıran önemli bir sanayi merkezidir. Bryansk, küçük sanayi kasabalarından geçen altı demiryolu hattıyla Moskova, Vyazma, Smolensk, Gomel, Kiev ve Oryol'a bağlanır. Nüfus (1989 tah.) 452.000.

Bryant, Sir Arthur (Wynne Morgan) (d. 18 Şubat 1899, Dersingham, Norfolk - ö. 2 Ocak 1985, Salisbury, Wiltshire, İngiltere). İngiliz tarihçi ve yaşamöyküsü yazarı. Samuel Pepys'in yaşamına ilişkin üç ciltlik yapıtıyla (1933, 1935, 1938) tanınmıştır. Destansı bir akıcılık taşıyan tarih kitapları geniş bir okuyucu kitlesi bulmuştur. Yaklaşımının tipik örneği, II. Dünya Savaşı sırasında *The Years of Endurance, 1793-1802* (1942; Direniş Yılları) ve *Years of Victory, 1802-1812* (1944; Zafer Yılları) ile başlayıp *The Age of Elegance, 1812-1822* (1950; İncecik Çağı) kitabıyla sürdürdüğü İngiliz tarihinin panoramik görüntüsüdür.

Bryant, I. Dünya Savaşı'nda Harrow'daki öğrenimini yarıda bırakarak Kraliyet Hava Kuvvetleri'ne (RAF) katıldı ve ilk İngiliz pilotları arasında yer aldı. Oxford'dan mezun olduktan sonra 1923-25 arasında Cambridge Uygulamalı Sanatlar ve Teknoloji

William Jennings Bryan, y. 1908
Library of Congress, Washington, D.C

Okulu müdürlüğü yaptı. Ardından Oxford'un üniversite dışı eğitim bölümünde tarih dersleri verdi (1925-36). İlk yapıtları Kral II. Charles (1931) ile Macaulay'e (1932) ait yaşamöyküleriydi. *The American Ideal* (1936; Amerikan İdeali) adlı yapıtı ABD tarihine duyduğu ilgiyi yansıtır. Öteki yaşamöyküleri arasında *George V* (1936), *Stanley Baldwin* (1937), *Nelson* (1970) ve Wellington'un yaşamını anlattığı *The Great Duke* (1971; Muhteşem Dük) sayılabilir. Daha sonraki önemli tarih yapıtları *A Thousand Years of British Monarchy* (1975; İngiliz Monarşisinin Bin Yılı) ile *The Spirit of England*'dir (1982; İngiltere'nin Manevi Gücü). 1954'te şövalye unvanı almıştır.

Bryant, William Cullen (d. 3 Kasım 1794, Cummington, Massachusetts - ö. 12 Haziran 1878, New York kenti), ABD'li doğa şairi. Daha çok "Thanatopsis" adlı şiiriyle tanınır. New York'ta çıkan *Evening Post* gazetesinde 50 yıl süreyle yayın yönetmenliği yapmıştır.

İlk Pünten göçmen ailelerden birinden geliyordu. Worthington'da ve Bridgewater'da özel hukuk öğrenimi gördü. Yirmi bir yaşında baroya kabul edildi. Yaklaşık 10 yıl Plainfield ve Great Barrington'da avukatlık yaptı, ama bu mesleğe hiçbir zaman ısınmadı. 1825'te New York'a taşınarak *New York Review*'nin yönetmenlerinden biri oldu. 1827'de *Evening Post*'a geçti ve 1829'da gazetenin genel yayın yönetmeni ve ortağı oldu. Yaşamının sonuna değin bu görevde kaldı. Kazancını akıllıca yatırımlarda kullanarak zenginleşti; sanatçıları ve edebiyatçıları her zaman destekledi.

Bryant'a çocukluğunda aşıl原因 dinsel tutuculuk, dindar bir hava taşıyan *doggerel*(*) tarzı şiirlerde ifadesini buldu. Babasının siyasal tutuculuğu, daha 13 yaşında Başkan Jefferson'ın çekilmesini isteyen "The Embargo"yu (1808; Ambargo) yazmasına yol açtı. On yedi yaşında yazdığı "Thanatopsis" in (Yunancada "Ölüme Bir Bakış") 1817'de *The North American Review*'de yayımlanmasıyla üne kavuştu. Bu şiirinde Püntenliği reddederek Yaradancılığı benimsedi; daha sonra Üniteryen oldu. Federalizmden de

William Cullen Bryant, Daniel Huntington'un yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1866; Brooklyn Müzesi
Brooklyn Museum, New York

vazgeçerek Demokrat Parti'ye giren Bryant, *Evening Post*'u, serbest ticareti, işçi haklarını, konuşma özgürlüğünü ve köleliğin kaldırılmasını savunan bir yayın organına dönüştürdü. Bir süre Özgür Toprak Partisi saflarında yer aldıktan sonra Cumhuriyetçi Parti'ye katıldı. Yirmi yedi yaşındayken *Poems* (1821; Şiirler) adlı yapıtıyla edebiyat dünyasında seçkin bir yer edindi. Sonraki yıllarında daha çok çeviriyle uğraştı. Bryant daha çok, doğduğu Berkshire'nın tepelerini ve ırmaklarını konu alan "Thanatopsis" ve "To a Waterfowl" (Bir Su Kuşuna) gibi şiirleriyle anımsanır.

Bryce, James, Vikont Bryce (Dechmont) (d. 10 Mayıs 1838, Belfast, İrlanda - ö. 22 Ocak 1922, Sidmouth, Devon, İngiltere), İngiliz politikacı, diplomat ve tarihçi. ABD'deki büyükelçiliği (1907-13) sırasında gösterdiği büyük başarıyla tanınır. ABD anayasası üzerine yazdığı *The American Commonwealth* (1888; Amerikan Siyasi Rejimi, 1962) adlı incelemesi klasik bir yapıt olarak kabul edilir.

Oxford'daki Trinity College'dan 1862'de mezun olan Bryce, medeni hukuk doktorasını 1870'te tamamladı. Öğrencilik yıllarında ödül alan bir çalışması, *The Holy Roman Empire* (1864; Kutsal Roma İmparatorluğu) adıyla kitap olarak yayımlandı. 1867'de baroya kabul edildi ve 1870-93 arasında Oxford'da medeni hukuk dersi verdi. Lord Acton'la birlikte *English Historical Review* yu (1885; İngiliz Tarih Dergisi) kurdu. 1880-1907 arasında Avam Kamarası'nın Liberal bir üyesi olan Bryce, dışişleri bakanı müsteşarlığı (1886), Lancaster düküğü başyargıçlığı (1892) ve ticaret bakanlığı (1894-95) yaptı. Son görevi sırasında kendi adıyla

Bryce, Sir George Reid'in yağlıboya çalışmasından ayrıntı; Ornel College koleksiyonu
Ornel College, Oxford

anılan ve bir eğitim bakanlığı kurulmasını öneren komisyona başkanlık etti.

Bryce, bu sıralarda, Güney Afrika Savaşı'na (1899-1902) yol açan yayımları İngiliz politikasına karşı sert eleştiriler yöneltmeye başladı. Bu savaşa karşı çıkmış olan Sir Henry Campbell-Bannerman Aralık 1905'te başbakan olunca, İrlanda işleriyle ilgili bakanlığa getirildi.

1870'ten başlayarak birkaç kez ABD'ye giden Bryce, Şubat 1907'de büyükelçi olarak Washington, D. C.'ye gönderildi. Amerikan halkına ve yönetimine hayranlığını dile getirdiği üç ciltlik *The American Commonwealth* (1888) ile ABD'de yaygın olarak tanınan Bryce'in siyasal, akademik ve edebi çevrelerde pek çok dostu vardı. Büyükelçi olarak daha çok ABD-Kanada ilişkileriyle uğraştı. Kanada genel valisi ve bakanlarıyla da görüşmeler yaparak iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesine büyük katkıda bulundu. Bu arada Birleşik Krallık ile Kanada arasındaki ilişkileri de güçlendirdi ve daha önce, Birleşik Krallık ile ABD arasında imzalanmış olan hakemlik sözleşmesini (4 Nisan 1908) Kanada'nın da kabul etmesini sağladı. Nisan 1913'te büyükelçilikten emekli oldu.

Bryce, 1 Ocak 1914'te "vikont" unvanını aldı. Aynı yıl Lahey'deki Uluslararası Adalet Divanı'na seçildi. Daha sonra, I. Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın Belçika ve Fransa'da yürüttüğü şiddet hareketlerini inceleyecek komitenin başkanı oldu. Savaşın sona Milletler Cemiyeti'nin kurulmasını savunanlar arasında yer aldı.

Brydges, Sir Samuel Egerton, I. BARONET (d. 30 Kasım 1762, Wootton, Kent, İngiltere - ö. 8 Eylül 1837, Cenevre, İsviçre), İngiliz yazar ve soybilimci. Başta 17. yüzyıl yazarı Edward Phillips'in *Theatrum Poetarum* (1800; Şairler Tiyatrosu) adlı eleştirel

derlemesi ve Robert Greene'in *Greenes groatsworth of witte...* (1813; ... Greene'in İki Paralık Aklı ...) adlı otobiyografik kitapçığı olmak üzere Elizabeth dönemi ile 17. yüzyılda yazılmış nadir ve önemli metin-

Brydges, Benjamin Burnell'in tebeşir çizimi; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

lerin yayımcısı olarak tanınır. Kendisinin ve ailesinin bir baronluğun mirasçısı olduğuna inanarak Brydges, bu iddiasının tanınması için mahkemeye başvurdu; davayı kaybetmesine karşın, hiçbir zaman bu iddiasından vazgeçmedi. Arthur Collins'in *Peerage of England*'ını (İngiltere'nin Soyluları) yayımlarken, yapıtın içine kendi baronluk hakkına ilişkin birkaç satırı da sıkıştırdı. 1814'te baronet olduktan sonra çoğunlukla İngiltere dışında yaşadı.

Bryennios, Nikephoros (d. 1062, Hadrianapolis [Edirne] - ö. 1137, Konstantinopolis [İstanbul], Bizans İmparatorluğu), Bizanslı asker, devlet adamı ve Komnenos hanedanının tarihini yazan tarihçi.

İmparator I. Aleksios Komnenos'un gözdelelerinden biri olarak *caesar* unvanı alan Bryennios, ilk Haçlı Seferi'nin önderi Godefroi de Bouillon'a karşı Konstantinopolis'i başarıyla savundu (1097). Aleksios'la Antakya (Antiocheia) prensi Bohemond arasındaki barış görüşmelerini yönetti (1108) ve Anadolu Selçuklu sultanı Melikşah'ın yenilgiye uğratılmasında (1116) önemli rol oynadı. Kayınvalidesi olan İmparatoriçe Eirene'nin önerisiyle, Komnenos ailesinin 11. yüzyıldaki, özellikle de 1070-76 arasındaki tarihiyi yazdı. Babası ve kayınpederi gibi daha yaşlı çağdaşlarından, ayrıca resmi kaynaklardan alınmış bilgilerin yanı sıra Mikhail Psellos, İoannes Skylitzes ve Mikhail Attaleiates'in yapıtlarından yararlandı. Yalın ve özlü bir üslup kullanan Bryennios'un görüşlerinde, çok yakın olduğu ve kaynak bulmada kendisine alışılmadık kolaylıklar sağlamış olan Komnenosların etkisi görülür.

Bryennios, Philotheos (d. 1833, İstanbul - ö. 1914, İstanbul), Hristiyanlığın ilk dönemlerine ilişkin önemli bir belge olan *Didakhe*'nin yazma metnini ortaya çıkarmış Ortodoks ilahiyatçı ve metropolit.

Heybeliada Rum Papaz Mektebi'nden sonra Münih ve Leipzig üniversitelerinde öğrenim gördü. Heybeliada'daki okula 1861'de öğretmen, 1863'te de müdür olarak atandı. 1867-75 arasında İstanbul'da Fener Rum Mekteb-i Kebiri'nin (Patrikhane Akademisi) müdürlüğüne getirildi; 1875'te Yunanistan'da Serez (Serrai), 1877'de de İzmit metropoliti oldu.

Bryennios, 1873'te İstanbul'da bulunduğu sırada Romalı Aziz Clemens'in Korinthoslulara iki mektubu ile başka bazı önemli dinsel belgelerden oluşan *Didakhe*'nin yazmalarını buldu. Daha çok ahlak sorunlarına ve kilise uygulamalarına ayrılmış 16 kısa bölüm içeren *Didakhe*'nin varlığı, önceki yazarların alıntıları dolayısıyla bilinmekle birlikte, yapıtın kaybolduğu sanılıyordu.

Bryennios, Aziz Clemens'in mektuplarının ilk tam metnini 1875'te, On İki Havarinin Öğretisi'ni ise 1883'te kendi önemli notlarıyla birlikte yayımladı.

Bryggman, Erik (d. 2 Temmuz 1891 - ö. 21 Aralık 1955, Turku, Finlandiya), işlevselcilik akımının Fin mimarlığını girmesinde önemli rol oynayan mimar.

Mimarlık eğitimini Turku Güzel Sanatlar Derneği Tasarım Okulu ve Helsinki Politeknik Okulu'nda yaparak 1916'da mezun oldu. Kısa bir süre sonra, aralarında Helsinki Savaş Anıtı'nın da bulunduğu bazı önemli yapıtların tasarımına katıldı.

1929'da Finlandiyalı mimar ve tasarımcı Alvar Aalto ile birlikte Turku kentinin 700. yıldönümünü kutlamak amacıyla düzenlediği sergi, genellikle Finlandiya'da modern mimarlığın başlangıcı olarak kabul edilir. Bryggman'ın 1930'larda gerçekleştirdiği önemli yapılar arasında, her ikisi de düz, bezemesiz cepheleriyle dikkati çeken Vierumäki Spor Kulübü (1930-36) ve Turku Akademisi Kütüphanesi (1935) vardır. En önemli yapıtı olarak kabul edilen Turku Mezarlığı Şapeli (1938-41), işlevselcilik anlayışında olmasına karşın, özellikle iç mekânı giren ışığın mimari bir öğe olarak kullanılmasıyla, güçlü bir duygusal etki yaratır.

Bryggman'ın yerel malzeme ve geleneksel biçimlerden yararlandığı, oldukça romantik

Turku Mezarlığı Şapeli, Erik Bryggman, 1938-41, Finlandiya

Museum of Finnish Architecture, Helsinki, fotoğraf, V.A. Vahistrom

nitelikler taşıyan geç dönem yapıları arasında Turku yakınındaki Panşio'da bazı evler (1946), Turku Akademisi Öğrenci Birliği ve Kimya Laboratuvarı (1948-50) ve Riihimäki'deki Su Kulesi (1951-52) sayılabilir.

Brygos, BRYGUS olarak da yazılır, Eski Yunan'da İÖ 6. yüzyıl sonları ile İÖ 5. yüzyıl başlarında üretilmiş kırmızı figürlü çömleklerin üstünde görülen imza. Çömleğin mi, yoksa ressamın mı imzası olduğu bilinmediği için, hem Brygos Çömlekçisi, hem de Brygos Ressamı tanımlarını kullanmak âdet olmuştur.

Brygos Ressamı'nın en önemli yapıtı, bugün Paris'te Louvre Müzesi'nde bulunan ve Brygos Kabı adıyla anılan bir *kylix*'tir (içki kabı). İÖ y. 490'a tarihlenen kabin üstünde Troya kentinin yağmalanması ("İliupersis") canlandırılmıştır. Brygos Ressamı'nın bezediği sanılan başka nesnelerden New York Metropolitan Sanat Müzesi'ndeki *kylix*'in üstünde "Bir Skyphos Taşıyan Delikanlı", Münih'teki bir kabin üstünde "Dionysos, Mainadlar ve Satyrlerle", British Müzeum'daki başka bir kabin üstünde de "İris'le

Hera'ya Saldıran Satyrler" gibi resimler vardır.

Brygos Ressamı daha geleneksel mitolojik konuların yanı sıra, Dionysos şölenlerini ve şarap şenliklerini işleyen resimleriyle de ünlüdür. Biçimlerinin rahatlık ve doğallığı,

Brygos Ressamı'nın Brygos Kabı adlı *kylix*'inde "Troya'nın Yağmalanması", y. İÖ 490; Louvre Müzesi, Paris
Chuzeville Rapho / Photo Researchers

giysilerin kıvrımları Erken Klasik dönem üslubuyla uyum içindedir.

Bryher, asıl adı ANNIE WINIFRED ELLERMAN (d. 2 Eylül 1894, Margate, Kent, İngiltere - ö. 28 Ocak 1983, Vevey, İsviçre), tarihsel romanlarıyla tanınan İngiliz romancı, şair ve eleştirmen. *Close-Up* adlı sessiz sinema dergisinin kurucularından ve yayın yönetmenlerindendi. Sanatı ve sanatçıları koruyup desteklemiş, ayrıca etkin bir antifaşist olarak, yüzlerce kişinin Nazi Almanyası'ndan kaçmasına yardım etmiştir.

Armator Sir John Ellerman'ın kızıydı. Özel öğretmenlerce yetiştirildi; ayrıca Sussex'in Eastbourne ilçesindeki Queenwood'da öğrenim gördü ve sık sık çıktığı yolculuklarda birçok yeri dolaştı. Ailesinin ünüyle yayımcı ve eleştirmenleri etkilemek istemediğinden, yazarlığa başladıktan sonra, İngiltere'nin Scilly Adaları içinde en çok sevdiği Bryher'in adını kullandı.

Region of Lutany and Other Poems (1914; Lutany Bölgesi ve Başka Şiirler), *Amy Lowell: A Critical Appreciation* (1918; Amy Lowell, Eleştirel Bir Değerlendirme), *Film Problems of Soviet Russia* (1929; Sovyet Rusya'da Sinema Sorunları) ve *Paris 1900* (1938) gibi şiir ve incelemeleriyle eleştirmenlere kendini kabul ettirdi. Ama asıl ününü kazandıran, *The Fourteenth of October* (1952; Ekimin Ondördü), *The Colors of Vaud* (1969) adlı romanları oldu. *Development* (1920; Gelişme), *Two Selves* (1923; İki Kişilik), *The Heart to Artemis: A Writer's Memoirs* (1962; Artemis'e Açılan Yürek: Bir Yazarın Anıları) ve *Days of Mars: A Memoir, 1940-46* (1972; Mars Güncesi, 1940-46) otobiyografik yapıtlardır.

Brynnar, Yul, asıl adı TAICE İHAN (d. 11 Temmuz 1920, Sahalin Adası, SSCB - ö. 10 Ekim 1985, New York kenti), özellikle *The King and I*'daki (*Kral ve Ben*) Siyam kralı rolüyle anılan ABD'li tiyatro ve sinema oyuncusu.

Moğol bir maden mühendisi ile Rumen bir Çingenenin oğlu olan Brynnar 13 yaşındayken bir gece kulübünde baladlar söylemeye başladı. Daha sonra Fransa'da bir sirkte akrobatlık yaptı. Geçirdiği bir kaza nedeniyle trapezciliği bırakmak zorunda kaldı ve 1940'ların başında gezici bir tiyatro topluluğunda oyunculuğa başladı. *Lute Song* (Lavta Şarkısı) adlı oyundaki Doğulu prens

rolüyle Broadway'de ilk kez 1946'da sahneye çıktı ve başarı kazandı. 1948'den 1951'e değin televizyon yönetmeni olarak çalıştı

Bu tarihte Rodgers ve Hammerstein'in müzikali *Kral ve Ben*'de Siyam kralı rolünü oynaması önerildi. Otoriter görünümü, lirik sesi, kel kafası ve egzotik yakışıklılığıyla Brynnar, rolün ideal oyuncusu olduğunu kanıtladı ve büyük övgü topladı. 1951'den 1954'e değin 1.246 kez bu role çıktı; 1956 tarihli sinema uyarlamasında da oynadı ve en iyi oyuncu dalında Oscar kazandı. Ölümüne değin sürdürdüğü Siyam kralı rolünde toplam 4.625 kez sahneye çıktı.

Oynadığı öteki önemli filmler arasında *The Ten Commandments* (1956; *On Emir*), *Anastasia* (1956; *Çarın Kızı Anastasia*), *The Brothers Karamazov* (1958; *Karamazov Kardeşler*) ve *The Magnificent Seven* (1960; *Yedi Silahşörler*) sayılabilir.

Bryonia bak. şeytanşalgamı

Bryophyta bak. karayosunları

Bryopsida bak. yaprakayosunları

Bryozoa bak. yosunhayvanları

Bryusov, Valeri Yakovleviç, BRYUSOV olarak da yazılır (d. 13 Aralık 1873, Moskova - ö. 9 Ekim 1924, Moskova, SSCB), Rus modernizminin öncüsü şair, romancı,

Bryusov, kimliği bilinmeyen bir sanatçının portre çalışması
Novosti Press Agency

oyun yazarı ve çevirmen. Önemli bir edebiyat eleştirmeniyken Komünist Parti'ye girdi ve bir süre eğitim komiserliğinde görev aldı. Sanatında bir dönüm noktası olan iki bölümlük *Russkie simvolisti* (1894-95; Rus Simgeçileri) kendi şiirlerinin yanı sıra Verlaine, Rimbaud, Mallarmé gibi Fransız şairlerden çeviriler içeriyordu. Sonradan Rus simgeçiliğinin öncüsü olarak tanındı ve

akımın 1904-09 arasında çıkan yayın organı *Vesî*'nin yayın yönetmenliğini yaptı. Şiirleri, 1895-1921 arasında 10 cilt halinde yayımlandı. Bunların en önemlileri, *Tertia vigilia* (1900; Üçüncü Nöbet), *Urbi et orbi* (1903) ve *Stephanos*'tu (1906). Yapıtlarını çevirdiği Belçikalı şair Emile Verhaeren'in etkisiyle kent konularına ağırlık verdi. Antik Çağ şairlerinin yanı sıra Belçikalı Maurice Maeterlinck ve İtalyan Gabriele D'Annunzio gibi çağdaşı Avrupalı şairlerin yapıtlarını da çevirdi. Düzyazı yapıtları arasında, *Ognenni angel* (1908; Öfkeli Melek) ve *Altar pobedi* (1913; Zafer Mihrabı) adlı romanlarıyla, *Zemnaya os* (1907; Ekvator Çizgisi) ve *Novi dni* (1913; Geceler ve Gündüzler) adlı öykü kitapları vardır. *Zemnaya os*'ta yer alan "Respublika Ujnovno Kresta", gelecekteki totaliter bir devletin çöküşüne ilişkin düşsel bir öyküdür.

Brzowski, Stanisław (Leopold), takma adı ADAM CZEPIEL (d. 28 Haziran 1878, Maziarnia, Chelm yakınları, Polonya, Rus Çarlığı - ö. 30 Nisan 1911, Floransa, İtalya), 20. yüzyıl Polonya edebiyatının önemli adlarından eleştirmen, romancı ve oyun yazarı.

Lublin ve Ukrayna'da Rus okullarında öğrenim gördü. Varşova Üniversitesi'nde öğrenci önderlerinden biriydi; siyasi etkinlikleri yüzünden bir yıl okuldan uzaklaştırıldı. Gençliğindeki düşüncesizce bir hareketi yüzünden polis tarafından kendisine şantaj yapıldı; yalan yere gizli polis ajanı olmakla suçlandı. 1905'te, o dönemde Avusturya egemenliğinde olan Galiciya'ya gitti, ama Varşova'da hapis yattığı sırada tüberküloza yakalandığı için, sağlığını düzeltilebilmek umuduyla İtalya'ya yerleşti. Otuz üç yaşında ölene değin, edebiyat çalışmalarını orada sürdürdü.

Brzowski'nin ilk romanı *Plomienie* (1908; Alevler) gizli örgüt Zemlya; Volya (Toprak ve Özgürlük) ile ilişkide olan Rus devrimci hareketlerinin öyküsüyü. *Sam wśród ludzi* ise (1911; Adamlar Arasında Yapayalnız) "Avrupalı bilincinin geçirdiği felsefi ve siyasi dönüşüm"ü incelemek amacıyla yazmayı tasarladığı bir dizi yapıtın ilkiydi.

Brzowski'nin felsefesi romantizm, Marksizm ve Katolik modernizmi gibi çeşitli felsefi ve edebi etkilerin karmaşık bir birleşimiydi. En büyük felsefi başarısı, "emek felsefesi" olarak bilinen görüşüydü. Buna göre, özgürlüğün temeli insan emeğinin doğa üzerindeki egemenliğiydi. Brzowski bu savını kültür ve toplum arasındaki ilişkileri ele aldığı keskin çözümlemelerinde kullandı. *Legenda Młodej Polski* (1909; Genç Polonya Efsanesi) bu tür eleştirel yapıtlarının belki de en iyi örneğidir.

BSP testi bak. bromsülfotalein testi

BTU, tam adı BRITISH THERMAL UNIT (İngiliz Isıl Birimi), İngiliz sisteminin ısıl sığa birimi. 1956'da tanımlanarak uygulamaya konulan birim, 1.055 joule ya da 252 gram-kaloriye eşittir. Önceleri 1 pound (454 gr) suyun sıcaklığını 1°F yükseltmek için gerekli ısı miktarı olarak tanımlanıyordu. Ama gerekli ısı miktarı suyun ilk sıcaklığına bağlı olduğundan bu tanım değiştirilmiştir.

Bu Said HANEDANI. Arapça AL BU SAID, yaklaşık 1749'dan günümüze değin Umman'da, yaklaşık 1749-1964 arasında da Doğu Afrika'daki Zengibar'da hüküm süren Müslüman hanedan.

Ahmed bin Said 1740'larda Umman'daki Ye'rubi imama bağlı olarak Suhar valiliği

yaptıktan sonra yaklaşık 1749'da Ye'ruble-ri devirmeyi başararak Umman'ın ve Doğu Afrika'da Zengibar, Pemba ve Kilwa'nın imamı oldu. Önceleri seyyid, daha sonra sultan olarak adlandırılan ardılları, 18. yüzyıl sonlarında topraklarını genişleterek Basra Körfezindeki Bahrein'i ve İran'daki Bender Abbas, Hürmüz ve Keşm'i mülklerine kattılar. Militen Vehhabilerin tehdidi altında kalan Sultan bin Ahmed (hd 1792-1806) 1798'de Doğu Hindistan Kumpanyası ile bir antlaşma yaptı. Bu antlaşma, Bu Saidlerin başkenti ve Hindistan ticaret yolunda önemli bir liman olan Maskat'ta İngilizlerin varlığını güvenceye bağlıyordu.

Bu Said hanedanı Said bin Sultan döneminde (hd 1806-65) nüfuzunun doruğuna ulaştı. Said 1839'da ABD, 1844'te de Fransa ile ticari ilişki kurdu. İngiltere'yle bağlarını güçlendirdi ve Mogadişu'dan Delgado Burnuna kadar Doğu Afrika'daki Arap ve Svahili yerleşmelerini denetim altında topladı. Vehhabi saldırıları ve kabile huzursuzlukları sultanlığı hâlâ tehdit etmekle birlikte, Said bu unsurları İngiliz yardımıyla dizginlemeyi başardı. Bu yardım karşılığında 1854'te Huriya Mariya Adaları İngiltere'ye verildi.

Said'in 1856'da ölümü üzerine Bu Said hanedanının dominyonları İngilizler tarafından Said'in iki oğlu arasında paylaşıldı. Umman Suveyni'ye verilirken (hd 1856-66) Zengibar da Mecid'e düştü (hd 1856-70).

Zengibar'da İngiliz protektorası (1890-1963) altında da iktidarda kalan Bu Said hanedanı 1964'te Zengibar'ın Birleşik Tanzanya Cumhuriyeti'ne katılmasıyla devrildi. Umman'da ise İsa bin Salih tarafından 1901'de dağlarda örgütlenen bir muhalefet hareketi Bu Said hanedanını tehdit etmeye başladı. Sonunda, İmam İsa bin Salih ile Sultan Teymur bin Faysal (hd 1913-32) arasında 25 Eylül 1920'de es-Sib Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaya göre Sultan Teymur kıyı eyaletlerinde, imam da iç eyaletlerde hüküm sürecek. 1954'te kabileler, bağımsız bir sultanlık kurulmasına yardımcı olması için Suudi Arabistan'dan yardım isteyince muhalefet yeniden canlandı. Ama Sultan Said bin Teymur (hd 1932-70) İngiliz yardımıyla 1957'de ayaklanmayı bastırmayı başardı.

Buache, Philippe (d. 7 Şubat 1700 - ö. 27 Ocak 1773, Paris, Fransa), fiziksel coğrafya kuramına katkıda bulunan Fransız coğrafyacı ve haritacı.

Önceleri haritacı kayınpederi Guillaume Delisle'in yanında çalışan Buache, 1729'da sarayın resmi coğrafyacısı oldu. Ertesi yıl Fransız Bilimler Akademisi'ne seçildi. Geliştirdiği fizyografik sistemde Yer'in yüzeyini, karada ve okyanus tabanında yer alan dağ sıralarıyla birbirinden ayrılan dört havzaya böldü. Bu kuramını, özellikle Kuzey Amerika ve Büyük Okyanusun coğrafi yapısını açıklamakta kullandı. Rusların Bering Boğazında elde ettiği bulguların yola çıkarak, bu bölgede, sonradan Alaska ve Aleut Adaları olarak adlandırılacak olan kara parçalarının bulunduğu sonucuna vardı. Buache ayrıca, haritalarda yüzey şekillerinin gösterilmesi için çevre (kontur) çizgilerinin kullanılmasını başlatmıştır.

Buaha Ordusu bak. Abid Buhari Ordusu

Buayan (Filipinler) bak. General Santos

Bubanza, Burundi'nin kuzeybatı kesiminde il (*province*; Kirundi dilinde *iprovence*) ve il merkezi kent. Kuzey ve kuzeybatıda Ruanda, batıda Zaire, doğuda Ngozi, güneydoğuda Muramvya, güneyde ise Bujumbura ve Bururi illeriyle çevrilidir. Deniz

düzeyinden yüksekliği, batıdaki düzlüklerde 1.000 m'nin altındayken doğudaki dağlık bölgede 2.750 m'ye ulaşır. İklim batıda ılık ve kuru, doğuda serin ve nemlidir. 1.093 km²'lik alanının büyük bölümü tarımsal etkinliklere ayrılmıştır. Başlıca ürünler pamuk, muz, manyok, pirinç, patates, yerfıstığı, bezelye, kahve, çay, mısır ve buğdaydır. Altın ve kireçtaşı madenciliği yapılan bölgede en önemli sanayi etkinliği inşaatır. İlin çeşitli yörelerinde camiler, Katolik kiliseleri ve Protestan misyoner yapıları bulunur. Başkent Bujumbura'yı Zaire'ye bağlayan karayolu, bir devlet hastanesinin de bulunduğu Cibitoke'den geçer. Bir başka yol ise, il merkezi Bubanza kenti ile Bujumbura arasında ulaşımı sağlar. Nüfus (1979) kent, 1.000; (1990 geç.) il, 225.849.

Bubastis, bugün TEL BESTE, Nil Deltasında Eski Mısır kenti. 19. sülale (İÖ 1320-1200) firavunları, başkenti Teb'den deltaya taşıyınca Bubastis de önem kazandı. Prens I. Şeşonk'un (Kitabı Makaddes'te Şişak) İÖ 952'de firavun olmasıyla refahın doruğuna ulaştı. Ama daha sonra ülkenin genel çöküşünden etkilenen Bubastis de tarihe karıştı. Mısır'ın en büyük ve en hareketli şenliklerinden biri, kentin tanınması Bast (*) onuruna düzenlenirdi.

Bubastis SÜLALESİ, Eski Mısır'da, Libyalıların egemenliğindeki 22. firavun sülalesi (İÖ 945 - İÖ y. 730). Libyalı askerler çok eskiden beri Mısır ordusunda görev yapıyordu. Libyalı komutanlar büyük kentlere yerleşmiş, yerli yöneticiler gittikçe zayıflarken onlar durmadan servet ve güç kazanmıştı. 22. sülale hükümdarlarının adları da yabancı bir soydan geldiklerini gösteriyordu. Soyağacı bilgilerinden Libyalı olduğu anlaşılan sülalenin kurucusu I. Şeşonk (Kitabı Mukaddes'te Şişak) Nil Deltasındaki Bubastis'e(*) yerleşmiş, oğlunu 21. sülalenin (Tanis sülalesi) son firavununun kızıyla evlendirmiş, Teb'i de ele geçirmişti. İsrail'de hüküm süren Süleyman Peygamber'in 21. sülaleden bir firavunla eşitliğe dayalı bir ilişki kurmuş olduğunu gösteren bilgiler bulunmakla birlikte, Şeşonk'un İÖ y. 930'da Kudüs'ü yağmaladığı ve büyük bir hazineyi alıp götürdüğü bilinmektedir.

I. Şeşonk'un oğlu I. Osorkon, babasından zengin bir devlet devraldı, oğlunu da Tanrı Amon'un başrahibi yapmayı başardı. Ama daha önemli başarıları elde edemedi. Oysa Libyalı kabile şeflerini denetim altına almak için güçlü bir el gerekiyordu. Nitekim kısa süre sonra, gittikçe feodalleşen krallıkta bölünmeler baş gösterecekti.

22. sülalenin son dönemiyse çağdaş olan 23. sülale (Teb hanedanı; İÖ 817 - İÖ y. 730), Bubastislerin bir başka kolu egemen- di. Daha o dönemde, kendi aralarında çatışarak ülkenin kaynaklarını kurutan prensler üzerinde ne 22. ne de 23. sülale firavunlarının gerçek bir nüfuzu vardı.

Buber, Martin (d. 8 Şubat 1878, Viyana - ö. 13 Haziran 1965, Kudüs), Yahudi din felsefecisi, kutsal metin çevirmeni ve yorumcusu, Alman düzyazı üslubunun ustalarından.

Tarım uzmanı Carl Buber'in oğluydu. Daha 3 yaşındayken, annesi babasını terk edince, Martin'i Lemberg'deki (bugün Lvov, Ukrayna) büyükannesi ile büyükbabası büyüttü. Buber'in annesine duyduğu özlem, Ben-Sen felsefesinde kendini gösteren diyalog ağırlıklı düşüncesinin biçimlenmesinde büyük etkiye bulunacaktı. Lemberg'de geleneksel bir Yahudi eğitimiyle yetişen Buber, Talmud'dan çok Schiller'in şiirlerine ilgi duyuyordu. Bu arada klasikler

konusunda derin bilgi edindi. Ergenlik çağına girdiğinde, Yahudiliğin ibadet gereklerinin artık hiçbirini yerine getirmiyordu.

Viyana, Berlin, Leipzig ve Zürich üniversitelerinde felsefe ve sanat öğrenimi gördü. Doktora tezinde (Viyana, 1904) Nikolaus von Cusa ve Jakob Böhme gibi iki büyük mistiğin düşüncelerindeki bireleşme kuramını ele aldı. Ama Friedrich Nietzsche'nin kahramanlara özgü nihilizm anlayışı ve modern kültür eleştirisi, Buber üzerinde daha etkili oldu. Buber'in Siyonizme dönü-

Buber
Israel Information Services

şünde, köklere ve zinde bir kulture yönelişinde bu etki kendini gösterecekti.

Buber, Siyonist önder Theodor Herzl'in çağrısı üzerine 1901'de Siyonist haftalık dergi *Die Welt*'in başyazarı oldu. Ama Herzl ile arasında önemli görüş ayrılıkları çıktı için aynı yıl dergiden ayrıldı. Herzl'in, kamu hukukunun güvencesi altında bir Yahudi devletinin kurulmasında diplomasiye ağırlık vermesine karşılık, Buber kapsamlı bir manevi yenileşmeden yanaydı. Siyonizme bağlılığını sürdürdüyse de genellikle parti politikalarına, daha sonra da İsrail'in resmi politikasına karşı çıkacaktı. Ama Buber'in 1916-24 arasında yayın yönetmenliğini yaptığı aylık dergi *Der Jude*, Almanca okuyan bütün Yahudi aydınların forumu durumuna geldi. Buber dergide, özellikle Filistin'de iki uluslu bir Yahudi-Arap devleti kurulmasını savundu.

Buber, Siyonizmi destekleyen ve sonradan Yahudiliği benimseyen yazar Paula Winckler ile evlendikten (1901) sonra Hasidiliği incelemeye başlamıştı. Bu incelemelerin ürünü olan *Chassidischen Bücher* (1927; Hasidilik Yazıları) 12-13. yüzyılda gelişmiş bu mistik akımın mirasını Batı edebiyatının bir parçası durumuna getirdi. Buber'e göre Hasidilik, insanın yaşamsal önem taşıyan üç ilişki biçimini (insan-Tanrı, insan-insan ve insan-doğa) sarsmış olan bir yabancılaşma çağında Yahudiliğin ve bütün insanlığın yakalandığı hastalığa şifa getirebilecek bir güç taşıyordu.

Buber'in bir eğitimci olarak amacı ise ideolojik nitelikte gördüğü "gençlik önyargılarını" yıkmaktı. Ona göre gençler, Tanrı'nın eskimiş imgelerini eleştirmekte haklıydılar; ama bu imgeleri, yaşayan ve hiçbir imgeye bağlı olmayan Tanrı ile özdeşleştirirken de yanlışyorlardı. Buber, sahte güvenirlik duyguları bir bunalımın tehdidi altına girdiğinde, yetişkinlerin de yeniden eğitilebileceğine inanıyordu. 1933'te Frankfurt am Main'de Yahudiler arasında yetişkin eğitimini amaçlayan Özgür Yahudi Okulu'nun başkanı oldu. 1934'te yetişkinlere dönük Yahudi eğitim örgütlenmesinin yönetimini bütünüyle üstlendi. Yahudilerin özgün Yahudi varlığını korumaları gerektiğini savunmakla birlikte, eğitimin ırkı (*Völkisch*)

bir amaç gütmemesi gerektiğini de vurguladı. Nazi gizli polisinin halka açık konferanslarını, ardından da öğretim etkinliklerini yasaklaması üzerine 60 yaşında Filistin'e göç etti. 1951'e değin Kudüs'teki İbrani Üniversitesi'nde ders verdi. İsrail Bilim ve Sanat Akademisi'nin ilk başkanı oldu. Yahudi şeriatının bağlayıcılığını yadsıdığı ve yasa saplantısı olmayan, yalvaça bir din anlayışını vurguladığı halde, tutucu Yahudilerin de bir bölümü Buber'le işbirliğine girdi.

Felsefi görüşleri. Buber, mistik döneminin en önemli ürünü *Daniel*'de (1913) insanın dünya karşısındaki iki temel tutumu saydığı yönelme ve gerçekleştirme üzerinde durmuştu. Yönelme, dünyaya, anlaşılabilir yasalarla düzenlenmiş statik bir durum olarak yaklaşmak demektir. Gerçekleştirme ise nesnelerdeki gizli olanakları yaşama geçirmek, kişinin kendi gerçekliği aracılığıyla dünyanın eksiksiz gerçekliğini yaşaması anlamına geliyordu. Ama Buber, insanın Tanrı'yla mistik birliği kavramından zamanla uzaklaşacak, insan ile Tanrı'nın birbirinden ayrı var olduğunu temel alan ve bu ayrılığı koruyan "karşılaşma" kavramını benimseyecekti.

Buber'in bu olgun yaklaşımı, büyük bir felsefi ve şiirsel ustalık ürünü olan *Ich und Du*'da (1923; Ben ve Sen) anlatımını buldu. İnsanın Tanrı'yla ilişkisi, bir Ben-Sen ilişkisi olmalıydı. İnsan Tanrı'yla gerçekten karşılaşmalı, onu düşünmek ve dile getirmekle yetinmeyip ona seslenmeliydi. Buna karşılık insan ile insan arasında, iki tarafın da bütün varlığıyla katıldığı bir Ben-Sen ilişkisi ancak çok ender kurulabilirdi. Başka insanlarla ilişki, genellikle kişinin bütün varlığıyla değil, varlığının yalnızca bir kesimiyle gerçekleşiyordu. Buber'in Ben-O ilişkisi olarak nitelediği bu ilişki türünde, öteki varlıklar yalnızca birer düşünce nesnesi ya da birer araç düzeyine indirgenmişti.

Buber'e göre Tanrı karşısında her türlü Ben-O ilişkisinden kaçınmak gerekirdi. Tanrı ne bir dogma konusuna dönüştürülmeli, ne belirli kurallara ya da ibadet biçimleri öngören bir yasa koyucu olarak görülmeli, ne de kiliselere, camilere ya da havralara kapatılmalıydı. Buber'in insan-Tanrı ilişkisinde her türlü değişmez kuralı yadsıması, bu anlamdaki dinsel anlayışın, kutsal metinler üzerindeki çalışmaları için yeni ufuklar açtı. Ona göre Tevrat ve öteki kutsal metinler, Tanrı ile Tanrı'nın kavmi arasında durmadan yenilenen bir karşılaşma içinde doğmuştu. Ama daha sonra, bir yanda bu deneyimi özgün biçimiyle yansıtan, öbür yanda da ideolojik amaçlarla saptıran iki karşıt gelenek ortaya çıkmıştı. Buber'e göre Talmud'daki şeri hükümlerin çoğu, Tanrı'ya dönük Ben ilişkisinden kopmuş sahte geleneğin ürünüydü.

Buber'in bu yaklaşımı, Araplara yönelik Siyonist politikaya karşı çıkışıyla ve öteki siyasal görüşleriyle birleşince onu halkından bir ölçüde uzaklaştırdı; ama Yahudi-Hristiyan diyalogunun başlıca sözcülerinden biri olmasına da sağladı. Buber'in ölümünden sonra 1967 Altı Gün Savaşı'nın hemen ertesinde yayımlanan *Sihot lohamin* (1967; Yedinci Gün) Buber'in savaş ve barışla ilgili etik sorunları ve Arap-Yahudi ilişkileri üzerindeki araştırmacı yaklaşımının canlılığını sergiliyordu. Buber'in toprağa verilmesi için Kudüs'te düzenlenen büyük devlet töreninde ise benzeri görülmemiş bir olay gerçekleşti: Arap Öğrenci Örgütü'nden bir grup, iki halk arasında barış için büyük çaba harcamış bu insanın mezarını bir çelenkle süsledi.

Buber'in öteki önemli yapıtları arasında *Rede über das Erzieherische* (1926; Eğitim

Sistemi Üzerine Konuşma). *Bildung und Weltanschauung* (1935; Oluşum ve Dünya Görüşü), *Die Frage an den Einzelnen* (1936; Tekiller Üzerine Soru), *Neuvot be-utopya* (1947; Ütopya Yolları) ve *Das Problem des Menschen* (1947; İnsan Sorunu) ile 15 ciltlik *Die Schrift* (1926?-37?. yb 1954-62; Yazılar) sayılabilir.

bubi tuzağı, görünürde zararsız, ama herhangi bir dokunma anında patlayan gizlenmiş silah.

Bubiyan, Basra Körfezinin girişinde Kuveyt'e bağlı ada. Irak ile İran'ı birbirinden ayıran Şattül-Arap'ın denize döküldüğü yerin tam güneybatısında yer alan sekiz adadan en büyüğüdür. Yaklaşık 13 km güneydeki Feyleke Adası dışında, öteki altı ada gibi Bubiyan'da da yerleşme yoktur. Batıdaki dar es-Sabiye Kanalı ile Kuveyt'ten ayrılan Bubiyan yaklaşık 40 km uzunluğunda, 24 km genişliğindedir. Yüzölçümü 863 km²'dir. Düz ve alçak bir yüzey yapısı vardır. Kıyıları neredeyse bütünüyle tuzlu bataklıklarla kaplıdır; kuzeybatı kıyısı da derin bir bataklık alanıdır. Orta kesiminde ise birkaç dağınık vadi yer alır. Doğu ucundaki el-Keyd Burnu yakınlarında 1902'de Osmanlılarca bir ambar yapılmışsa da burası sonradan terk edilmiştir. Irak'ın Ümm Kasr limanı Zübeyir Kanalı'nın çok yakınında yer aldığı için, bu ülke 1970'lerde adanın yarısı üzerinde hak iddia etmiş, ama sonuç alamamıştır.

Bubnov, Andrey Sergeyeviç (d. 4 Nisan 1883, Ivanova-Voznesensk, Rusya - ö. 12 Ocak 1940, SSCB), Sovyetler Birliği Komünist Partisi ve Sovyet hükümeti görevlisi. Eğitim komiseri olarak çalıştığı 1929-37 arasında, SSCB'deki ilercisi, deneysel eğitim uygulamalarına son vererek, sanayiye dönük becerilerin geliştirilmesine ağırlık tanıyan bir eğitim sistemi geliştirdi. 1930'ların sonundaki temizlik hareketleri sırasında tutuklanarak idam edildi, ama daha sonra saygınlığı yeniden tanındı.

Gençliğinde devrimci etkinlikleri yüzünden Moskova Tanım Enstitüsü'nden atıldıktan sonra, Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ne (RSDRP) girdi. 1905'te Ivanova-Voznesensk komitesine üye oldu ve partinin 4. ve 5. kongrelerinde bölgeyi temsil etti. Birçok kez tutuklanan Bubnov, Sovyet Devrimi sırasında Politbüro'ya seçildi ve bütün demiryolu istasyonlarından sorumlu komiser oldu. Görevi sırasında, Kasım 1917'deki Kaledin Ayaklanması'nın bastırılmasında rol oynadı. Devrim boyunca ve Sovyet hükümetinin ilk yıllarında, özellikle Kiev bölgesindeki çeşitli devrim ve örgütlenme komitelerinde çalıştı.

Bubnovyi Valet bak. Karo Oğlanı

Buca, Ege Bölgesi'nde, İzmir iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Eskiden Merkez ilçeye bağlı 20 mahalle ve 4 köy 19 Haziran 1987 tarihli ve 3392 sayılı yasa uyarınca birleştirilerek ilçe yapılmıştır.

Nüfus (1990) ilçe, 203.383; kent, 199.130.

Bucak, Akdeniz Bölgesi'nde, Burdur iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 1.436 km² (1989) olan Bucak ilçesi doğuda Isparta, güneydoğu ve güneyde Antalya illeri, batıda Kemer ilçesi ve Merkez ilçe, kuzeyde de Çeltikçi ve Ağlasun ilçeleriyle çevrilidir.

İlçe topraklarının büyük bölümünü Batı Toroslar'a bağlı dağlar engibelandır. Çev-

resi bu dağlarla kuşatılmış olan ilçenin orta kesimi çukurluktur. Batı kesimini engebelendiren Kutrançı Dağının 2.328 m'ye erişen Kulübe Tepesi ilçenin ve ilin en yüksek noktasıdır. Orta kesimindeki geniş çukurluk, düz tabanlı bir polyedir. Kapalı bir havza görünümündeki bu polye Kestel Ovası(*) adıyla anılır. Çevredeki dağlardan gelen dereler bu ovanın tabanında bulunan dolinlerde kaybolur. İlçe topraklarından çıkan suların bir bölümünü Akdeniz'e ulaşan Aksu(*) toplar. Eskiden Kestel Ovasının ortasıdır yer alan Kestel Gölü açılan kanallarla kurutulmuştur. Kızılsu ve Önaç baraj gölleri ilçedeki yapay göllerdir. Karaçören Baraj Gölünün bir bölümü ilçe sınırları içindedir.

Bucak ilçesinde başlıca ekonomik etkinlik bitkisel üretimdir. Kestel Gölünün kurutulmasıyla tarım alanları daha da genişlemiştir. Kestel çukurluğu içinde yer alan Bucak, Kestel, Keçili, Ürkütlü, Kızılkaya ve Karapınar ovaları, ilçenin en önemli bitkisel üretim alanlarıdır. Çeşitli tahılların yanı sıra, sanayi bitkilerinden fiğ ve şeker pancarı ekilir. Gül ve gülyağı üretimi halkın başlıca geçim kaynaklarındandır. Haşhaş ekimi ve başta bağcılık olmak üzere meyvecilik de önem taşır. Hayvancılık, özellikle kıl keçisi yetiştiriciliği yaygındır. Yer yer zengin bir orman örtüsüyle kaplı olan ilçenin ekonomisinde ormancılığın payı oldukça yüksektir. Köylerin çoğunda geleneksel halı ve kilim dokumacılığı sürdürülmektedir. Antalya yolu kenarında yer alması

Bucak'tan bir görünüm
Anadolu Yayıncılık Arşivi

nedeniyle ilçe merkezinde oto onarım ve bakım atölyelerinin ağırlıkta olduğu canlı bir küçük sanayi etkinliği vardır. İlçede marangozhaneler ve doğrama atölyeleri de yaygındır.

Bucak yöresi tarih boyunca çeşitli yerleşimlere sahne oldu. Çamlık köyü yakınlarındaki Kremna(*) ile Kocaafiler bucak merkezi yakınlarındaki Milyas (Milia) kentleri, yörede bulunan en eski yerleşme merkezleridir. Pisidya'nın güney kesiminde yer alan bu topraklar sırasıyla Makedonya, Pergamon (Bergama) ve Roma yönetiminde kaldı. İS 3. yüzyıl sonlarında İsauryalı eşkıyaların eline geçen yöre daha sonra Bizans'a bağlandı. 14. yüzyılda Osmanlı topraklarına katılan Bucak yöresi, 19. yüzyıl sonlarında Antalya vilayeti Merkez sancağının Merkez kazasına bağlı bir nahiye olarak yönetiliyordu. Bucak ilçesi Cumhuriyet'ten sonra, 1926'da kuruldu.

Gelişmekte olan Bucak kenti Burdur'u Antalya'ya bağlayan ve yazın çok canlılık kazanan karayolunun 2 km doğusunda kurulmuş bir merkezdir. Gelişme sonucu kentsel alan bu yolun kenarına kadar büyümüştür. Kent, il merkezi Burdur'a 46 km uzaklıktadır.

Kremna ve Milyas kenti kalıntılarından başka ilçedeki başlıca tarihsel yapılar, Anadolu Selçuklularından kalma kervansaraylardır. Bunlar Susuz köyünde 13. yüzyılın ilk yarısında II. Gıyaseddin Keyhusrev tarafından yaptırıldığı sanılan Susuz Han ile İncirdere köyündeki aynı dönemde yaptırıldığı sanılan İncir Kervansarayı'dır.

Bucak Belediyesi 1908'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 54.427; kent, 27.407.

bucak, Türkiye'de merkezi yönetimin taşra örgütlenmesinde yönetsel birim. İlçe ve köy arasında yer alır; coğrafya, ekonomi, güvenlik ve yerel hizmetler bakımından aralarında ilişki bulunan kasaba ve köylerden oluşur. İçişleri Bakanlığı'nın kararı ve cumhurbaşkanının onayı ile idari bir işlemle kurulur.

Osmanlı dönemindeki nahiye(*) örgütlenmesinin bir devamı olan bucak, İçişleri Bakanlığı'nca atanan ve valinin emrinde görev yapan bucak müdürünce yönetilir. Bucak müdürü doğrudan kaymakama bağlıdır ve bucakta bulunan en yüksek hükümet memuru ve temsilcisidir. Adli ve askeri kuruluşların dışında, bucak örgütü içinde yer alan bütün daire ve kurumlarla belediye ve köy yönetimleri onun gözetim ve denetimi altındadır. Bucak müdürü, yönetimindeki kolluk kuvvetleriyle bucagin güvenlik ve düzeninin sağlanmasından, genel yönetimce alınan yasama ve yürütme kararlarının yerine getirilmesinden de sorumludur.

Bucaklarda, bucak müdürünün başkanlığında köy ve belediyelerin yerel nitelikteki ortak gereksinimlerini karşılamakla görevli bir bucak meclisi ile bir bucak komisyonu vardır. Bucak meclisi, bucaga bağlı belediye meclisleri ve köy ihtiyar meclislerince kendi aralarından ya da köy ve kasaba halkından seçilen üyelerden oluşur. Bucak tabibi ya da sağlık memuru, veteriner, tarım öğretmeni ve başöğretmenler bu meclisin doğal üyesidirler. Meclis üyelerinin görev süresi dört yıldır. Yılda bir kez ekim ayında toplanan bucak meclisi, toplantı halinde bulunmadığı zamanlarda görev yapmak üzere, kendi arasından dört üyeli bir bucak komisyonu seçer. Bucak komisyonu bucak müdürü başkanlığında ayda en az bir kez toplanır. Görev süresi bir yıldır. Bucak meclis ve komisyonunun görevleri bucak sınırları içindeki köy ve kasabaların yerel nitelikte ortak gereksinimlerini karşılamak, yasa ve tüzüklerle kendilerine verilen işleri yürütmektir. Bu nedenle adı geçen organlar yapısal bakımdan kısmen, işlevsel bakımdan ise tümüyle birer yerel yönetim organı niteliği taşır. Mevzuatın bucakta yol ve sulama tesisleri yapımı gibi kamu hizmetlerinin kurulup yürütülmesi görevini yüklediği bu kuruluşlara devletin araç, para ve teknik personel yardımı yapması da öngörülmüştür.

Bucaramanga, Kolombiya'nın ortakuzey kesimindeki Santander ilinin (*departamento*) merkezi. Andlar'ın Doğu Cordillerası'nın kuzeydoğu eteklerinde, deniz düzeyinden 959 m yükseklikte yer alır. 1622'de kurulduktan sonra daha ilk dönemlerinde ticari önem kazanmıştır. Çevrede kahve ve tütün üretilir; kentin başlıca sanayi maddeleri ise puro, sigara, dokuma, hasır sapka ve demir ürünleridir. Santander Sanayi Üniversitesi 1947'de Bucaramanga'da kurul-

muştur. Kentin, Magdalena Irmağı üzerindeki Puerto Wilches'e demiryolu, Kolombiya'nın doğusuna ve Venezuela'daki başlıca kentlere karayolu, Bogotá ve Antil Denizi kıyısındaki kentlere ise havayolu bağlantısı vardır. Nüfus (1985) 341.513.

Bucareli y Ursúa, Antonio María (d. 24 Ocak 1717, Sevilla, İspanya - o. 9 Nisan 1779, México kenti, Meksika), İspanyol asker ve devlet adamı. 1771-79 arasında Nueva España'da (Meksika) sömürge valisi olarak izlediği sağduyulu ve insancıl yönetim politikasıyla tanınır.

Bucareli, İspanyol ordusundaki görevine İtalya'da başladı, burada tuğgeneralliğe kadar yükseldi. 1760'ta Küba valisi oldu, 1771'de ise Nueva España'da vali olarak atandı.

Bucareli'nin Meksika'daki başlıca askeri başarıları, kuzeydeki Yerli kabilelerinin denetim altına alınması, ülkede serbestçe kol gezen çetelerin yok edilmesi ve Acapulco, Perote ve Acordada kalelerinin inşa edilmesiydi. Bucareli ayrıca Meksika Vadi-sinin akaçlanmasını, vergi sisteminin yeniden düzenlenmesini, para basımının yenileşmesini ve madeni para ağırlıklarının belirlenmesini sağladı. California'nın yerleşime açılmasını özendirdi, San Francisco limanının kurulmasına katkıda bulundu.

Bucareli, çağının ilerisinde bir sosyal hizmet politikası izledi. San Hipolito'daki akıl hastanesinin yanı sıra México kentinde bir yoksullar hastanesi kurdu. Sanat ve bilim etkinliklerini özendirdi; onun adını taşıyan meydanın yapımıyla México kenti daha da güzelleşti. Bucareli, ölümünden kısa bir süre önce *Colección de todas las providencias de su gobierno y reglamento para el cuerno de militares invalidos en la N. E.* (Hükümetin Bütün İllerinden Bir Derleme ve Nueva España'daki Sakat Askerler İçin Kurallar) adıyla bilinen belge derlemesini hazırladı.

Bucaş Barışı, Osmanlı Devleti ve Polonya arasındaki 1672 Savaşı'nı sona erdiren kısa ömürlü barış (18 Ekim 1672). Polonya'nın, Dinyeper Irmağının batısındaki Ukrayna toprakları üzerinde süzerenliğine karşı çıkan Kazak hetmanı Pyotr Doroşenko'nun başvurusu üzerine, Osmanlı padişahı IV. Mehmed (Avcı) ve Sadrazam Köprülü Fazıl Ahmet Paşa komutasındaki bir ordu Podolya'yı istila ederek Galiçya içlerine yürüdü. İç çekişmelere boğulmuş olan Polonya soylularından yeterli askeri yardım sağlayamadığı için güç durumda kalan Polonya kralı Michał Korybut Wiśniowiecki, Galiçya Ukraynası'nda Ternopol'un güneyinde bulunan Bucaş'ta (Buczacz, bugün Bucaç) barış yapmaya razı olarak, Podolya'yı Osmanlı Devleti'ne bıraktı. Ayrıca Doroşenko'yu, Ukrayna'nın Osmanlılara bağlı yöneticisi olarak tanıdı ve Osmanlı Devleti'ne her yıl belirli miktarda bir vergi ödemeyi kabul etti. Polonya Yasama Meclisi (*Sejm*) antlaşmayı onaylamayı reddetti ve aynı yıl içinde savaş yeniden başladı.

bucchero porseleni, İtalya'da Roma dönemi öncesinde, daha çok İÖ y. 7. yüzyıl ile İÖ 5. yüzyıl başları arasında yaygın olan Etrüsk porseleni. Özelliği siyah, bazen gri, genellikle de parlak cilalı oluşudur. Bu renk, porselenin oksijen yerine karbon monoksitle yüklü bir ortamda pişirilmesiyle elde edilir. Bu pişirme sırasında indirgeme gerçekleşir ve demir oksit, hamurun kırmızı rengini tipik *bucchero* renklerine dönüştürür. *Bucchero* porseleninin bazı özelliklerinin hangi tarihlerde ortaya çıktığına ilişkin değişik görüşler varsa da, bilim adamları

porcelenin gelişiminin ne zaman tamamlandığı konusunda bir uzlaşmaya varmışlardır. *Buccherio* porcelenin en güzel örneklerinden olan hafif ve ince *buccherio sottile*'nin İÖ 7. yüzyıl ile İÖ 6. yüzyıl başlarında yapıldığı anlaşılmaktadır. Çok yetkin bir teknik ve zarif bir biçimde tasarlanmıştır. Oymalı ya da kabartma bezemeleri genellikle biçimi destekler niteliktedir. İÖ 7. yüzyılın ortasında ve sonlarında yapılan porcelenlerin biçim ve bezeme örgeleri büyük ölçüde Doğu modellerinden, özellikle Finike ve Kıbrıs'tan getirilen metal süs eşyasından türetilmiştir. İÖ 6. yüzyılda bu porcelenlerde Yunan etkisi görülmeye başlamış, biçimlerde değişiklikler olmuştur. Frizli ya da geometrik desenlerle bağlantılı olarak oymalı, kalıplı ya da kuş ve hayvan figürleriyle bezeli alabastron, anfora, krater, *kylix* vb kaplar ortaya çıkmıştır. Bazen de Yunan gemilerinde yapıldığı gibi, bir öykü ya da olayı anlatan kabartma figürlerden kesintisiz bir şerit, bezeme olarak kullanılmıştır. Bunu yapmak için, desenin oyulu olduğu bir silindir, porcelen hamuru daha yumuşakken üstünde yuvarlanmıştır. Zamanla Yunan siyah boyası kullanılmaya başladı. Siyah, kırmızı ve beyaz renklerle stilize insan ve hayvan figürleri çiziliyor, siyah figürlü teknik de ustaca taklit ediliyordu. İÖ y. 6. yüzyıl ortalarında sonra *buccherio* porcelenlerinin teknik ve işçiliğinde bir düşüş görüldü. Bu dönemde *buccherio sottile*'nin yerini ağır, kalın, biçimsel açıdan fazla karmaşık ve gösterişli kabartmalarla bezeli *buccherio pusané* aldı.

Bucegi Dağları, Rumence MINTI BUCEGI, Romanya'nın ortagüney kesiminde, Transilvanya Alpleri'ni (Güney Karpatlar) oluşturan dört dağ kütesinden biri. En yüksek noktası 2.507 m ile Omu Dağıdır. Kütle, Leaota Masifi ile Piatra Craiului'yi de içine alır. Bu oluşumların her ikisi de yapısal bakımdan Bucegi Dağlarının parçası olmakla birlikte Bran Geçidi ile kütleden ayrılır ve çoğu kez Făgăraş Dağlarının doğu bölümü içinde değerlendirilir. Leaota, kristal kayaların düzleşmiş bir kesiti görünümündeyken, Bucegi ve Piatra Craiului kalınlı çakıl kayalarla kaplıdır, yüzey şekilleri daha keskindir. Sfenks Tepesi ile, görünümü dev bir mantarı andıran Babele (Yaşlı Kadın) Tepesi de buradadır. Bucegi Dağları bir kayak, dağcılık ve kış sporları merkezidir.

Buceler, Kızıldeniz ile Nil ve Atbera ırmakları arasındaki dağlık bölgede yaşayan

Kızıldeniz yakınında göçer kampı, Mısır
F Closs - Shostal Assoc / EB Inc

göçebe kabileler grubu. Assuan'ın bulunduğu enlemden Eritre Platosuna kadar uzanan bölge, Mısır'ın güneydoğusundan başlayarak Sudan'ı da içine alacak biçimde Eritre'ye ulaşır. 1990'ların başlarında nüfusu 1.700.000 dolayında olan Buce kabileleri, İÖ 4000 ya da daha öncesinden beri yörede yaşamış olan halkların soyundan gelir.

Bucelerin bazıları To Bedevi adı verilen bir Hami dilini, bazıları da Tigre dilini kullanır; çoğu aynı zamanda Arapça da konuşur. 6. yüzyılda Hristiyan olan Buceler 13. yüzyıldan bu yana Müslümandır. Çoğu, komşularından uzakta yaşamayı yeğler; modernleşmeye ve ticarete karşı kayıtsız oldukları söylenir. Ağırıklı olarak hayvancılıkla uğraşırlar, büyük deve ve sığır sürüleriyle uzun mesafeler aşarlar. Geçimleri hemen bütünüyle, bu hayvanlardan elde ettikleri et, süt ve tereyağına dayanır.

Bucelerde soy çizgisi babayandır; akrabalık örgütlenmesi de Arapları andırır. İktidar akraba gruplarının başkanlarında toplanmıştır. İslam şeriatına göre erkeğin iki ya da daha çok eş almasına izin verilir, ama bunu ancak zenginler uygular. Erkeğin, amcasının kızı ile evlenmesi beklenir ve gelinin ailesine başlık olarak hayvan verilir.

Hem erkek, hem kız çocuklar sünnet edilir. Rollerin kesin biçimde tanımlanmış olduğu, yaş grubu temelinde örgütlenmiş gruplar yoktur.

Bucer, Martin, Bucer BUTZER olarak da yazılır (d. 11 Kasım 1491, Schlettstadt, Alsace - ö. 28 Şubat 1551, İngiltere). Protestan reformcu ve arabulucu. Kalvenciliğin ve Anglikan ayinlerinin gelişmesinde etkili olmuştur.

Bucer 1506'da Dominiken tarikatına girdi. Öğrenimini sürdürmesi için Almanya'ya,

Bucer, Friedrich Hagenauer'ın yaptığı madalya, 1543; Strasbourg Kenti Arşiv ve Kütüphanesi
Archives et Bibliothèque de la Ville de Strasbourg

Heidelberg Üniversitesi'ne gönderildi. Burada Erasmus'un ve Martin Luther'in yapıtlarını okudu. 1521'de Dominiken tarikatından ayrıldı; ertesi yıl Landstuhl papazı oldu ve burada eski bir rahibe ile evlendi. 1523'te kilise tarafından aforoz edildi. Strasbourg'a gitti, bu kentte ve Almanya'nın güneyinde etkili bir konuma geldi.

Kuzey Avrupa'da hızla yayılan Reform hareketinin etkisiyle Protestanlara katıldı. Önceki hümanist görüşleri çerçevesinde insanoğlunun ve toplumun yenileneceğini düşünüyor, böylesi bir yenilenmenin Kitabı Mukaddes'te sözü edilen kutsal yaşam örneğine sadakatle bağlı kalınarak doğacağına inanıyordu. Dünya nimetlerinden uzaklaşarak doğruya yönelik, dindarlık ve disiplin yoluyla sağlanacağını düşündüğü bu dönüşüm, İngiltere'deki Reform hareketi için İngiliz kralı VI. Edward'a 1551'de sunduğu geniş kapsamlı programda ifadesini bulacaktı.

1524'ten sonra, İsviçre'nin en önemli reformcusu Ulrich Zwingli ile Luther arasında İsa'nın Son Akşam Yemeği'ndeki sözlerinin anlamı üzerinde bir anlaşmazlık doğdu. Luther, geleneksel düşünce doğrultusunda İsa'nın bedeninin ve kanının kutsanmış

ekmek ve şarapta gerçekten var olduğunu ileri sürerken, Zwingli ise hümanistler arasında yaygın olan tinselci yorumu benimseyordu. İki görüş arasındaki ayrılığın giderilebileceğine inanmayan Bucer, 1524-48 arasında Almanya ve İsviçre'de dinsel sorunlar üzerinde düzenlenen hemen her toplantıda bulundu. 1536'da Basel'de I. Helvetia İttikatnamesi'nin kaleme alınmasına katıldı. Aynı yıl Almanya'nın Wittenberg kentinde Lutherciler ile Reformcu ilahiyatçılar arasında yapılan konferansta yer aldı. Bucer ile arasında benzerlik kurulan Lutherci hümanist ilahiyatçı Philipp Melancthon da bu konferansta bulundu. Bucer ile Melancthon, Son Akşam Yemeği ile ilgili anlaşmazlığı sona erdirmek için çok uğraştılar, bir ölçüde de başarılı oldular. Ama uzun süreli bir birlik sağlanamadı. Öte yandan Bucer'in uzlaştırma politikası sayesinde, ilk Reformcuların siyasal ve toplumsal alanda devrimci kavramlarla ortaya çıkan sol kanadı Anabaptistler ve öbür azınlık grupları Strassburg'da Avrupa'nın öbür bölgelerine oranla çok daha az baskıyla karşılaştı.

Bucer, Protestanlar arasında birlik sağlamanın ötesinde, Protestanlar ile Katolikler arasındaki anlaşmazlıkları da gidermenin yollarını arıyordu. Bu amaçla liberal ve reformist eğilimli Katolikler ile gizli görüşmeler yaptı.

Kutsal Roma-Germen imparatoru V. Karl da (Şarlken) siyasal nedenlerle aynı amacı güdüyordu. Bu nedenle V. Karl 1541'de Regensburg'da Katolikler ile Protestanlar arasında bir toplantı düzenlenmesini önerdi. Ama Bucer, Katolikler ile yaptığı gizli görüşmelerde ortaya attığı biraz aşırı ödümlerden Karl'ın yararlanmaya çalıştığını görünce, birliğe yönelik herhangi bir plana ortak olmayacağını açıkladı. Karl, Protestanları yatıştırarak ve 1548'de Augsburg İnterimi adı verilen kendi planını kabul ettirerek sorunu bir süre için eteledi.

Augsburg İnterimi, Katoliklere Bucer'in önceki önerilerinden daha büyük ödünler vermediği halde Bucer, Strasbourg'un bu planı kabul etmesine şiddetle karşı çıktı. Çünkü reform yönünde bir ilerleme sağlayan yetersiz bir uzlaşma belki haklı görülebilirdi; ama Strasbourg, Augsburg İnterimi'ni kabul ederse bu bir gerileme olacaktı. Sonunda Karl'ın orduları üstün geldi; Bucer ile birlikte bazı Protestan papazları Strasbourg'dan kovuldu. Kovulanların tümü Canterbury başpiskoposu Thomas Cranmer tarafından İngiltere'ye davet edildi. Burada Bucer, İngiliz Kilisesi'nde çok daha köklü reform yapılmasında ısrarlı olan, Zwingli yanlısı John Hooper ile İskoçyalı reformcu John Knox'a karşı Cranmer ile Nicholas Ridley'in ölçülü reform programını destekledi. Bucer'in, Reform sonrası İngiliz Kilisesi'nin ayin kitabı olan *The First Prayer Book of Edward VI* (1549; VI. Edward'ın Birinci Dua Kitabı) üzerindeki eleştirilerini içeren *Censura*'dan yararlanarak hazırlanan *The Second Prayer Book of Edward VI* (1552; VI. Edward'ın İkinci Dua Kitabı) İngiliz Kilisesi'ndeki tutucuları kızdırdığı gibi daha radikal reformcuları da tatmin etmedi. Bu kitap yalnızca sekiz ay yürürlükte kaldı. Ama Bucer'in uzlaştırıcı etkisi, İngiliz Kilisesi'nde 16. yüzyıl boyunca süren uzlaştırma çabalarında yeniden kendini gösterdi.

Buch (Baronu), (Christian) Leopold (d. 26 Nisan 1774, Angermünde, Prusya - ö. 4 Mart 1853, Berlin, Prusya), değişik yörelere yaptığı gezileri ve herkesin anlayabileceği bir dille yazdığı yazılarıyla, 19. yüzyılda

jeolojinin gelişmesine büyük katkıda bulunan jeolog ve coğrafyacı.

1790-93 arasında, tanınmış Alman jeolog Abraham G. Werner'in öğrencisi olarak Freiberg Madencilik Okulu'nda öğrenim gören Buch, 1796'da maden müfettişi ola-

Buch, Adolf Neumann'ın ksilografi çalışmasından C. Schmetzer'in yaptığı oymabaskı Bild - Archiv Österreichische Nationalbibliothek, Viyana

rak çalışmaya başladı, ama asıl ilgi duyduğu alan jeolojiydi ve zengin bir aileden gelmesinin yarattığı olanaklardan yararlanarak bir süre sonra işinden ayrıldı, tüm zamanını jeoloji araştırmalarına ayırdı. 1797'de Alpler'i incelemeye başladı. Ertesi yıl İtalya'da Vezüv Yanardağı üzerinde yaptığı gözlemler sırasında ilk kez, Werner'in tüm kayaçların tortullaşma (deniz dibine çökme) sonucu oluştuğunu savunan Neptüncü görüşlerinde bazı aksayan noktaların bulunduğunu fark etti. 1802'de Auvergne Dağlarına yaptığı gezi sırasında, granit ve başka pek çok kayacın yanardağ etkinlikleriyle oluştuğunu savunan volkanıcı düşünceyi benimsemeye başladı. Gerçekleştirdiği araştırmalarla yanardağlara ilişkin bilgiye büyük katkılarda bulunan Buch, bu arada Werner'in yanardağ etkinliği için gerekli olduğuna inandığı kömür ya da benzeri türden yanıcı maddelerin varlığını da araştırmış ama herhangi bir bulgu elde edememişti. Buch'un som granit üzerinde yükselen yanardağların varlığını saptaması ve böylece granitin Neptüncü akımın iddia ettiği gibi ilkel bir tortul değil, magma sokulmaları sonucu oluşan bir korkayaç olduğunu kanıtlaması Werner'in kuramının tümüyle çökmesine yol açtı.

1806'da İskandinavya'ya giden Buch, burada Almanya'nın kuzeyindeki ovalarda rastlanan kayaçların çoğunun türediği yapıları saptadı. Ayrıca, İsveç'te, Frederikshald'dan Åbo'ya kadar olan bölgenin yavaş yavaş deniz düzeyinin üstüne yükseldiğini de ortaya çıkardı. İskandinavya'daki bulgularını *Reise durch Norwegen und Lappland* (1810; Norveç ve Laponya Gezileri) adlı yapıtında anlattı.

1815'te Kanarya Adalarına giderek, adaların oluşumunu belirleyen karmaşık yanardağ sistemini araştırdı. Daha sonra Hebrid Adaları ile İskoçya ve İrlanda kıyılarını gezdi ve buralarda bulunan bazalt çökellerini inceledi.

Almanya'ya dönüşünde, Alpler'in kökenini açıklayabilmek amacıyla dağların yapısını incelemeyi sürdürdü. Sonuçta, dağların yer kabuğunun yaygın biçimde kabarması yoluyla ortaya çıktığı sonucuna vardı. 1826'da, Almanya'nın jeolojik yapısını gösteren haritasını imzasız olarak yayımladı. 42 sayfalık bu dev yapıt, bu konudaki haritaların ilk örneği idi.

Buchalter, Louis, lakabı LEPKE (d. 1897, New York kenti - ö. 4 Mart 1944, Ossining, New York, ABD), Halk arasında Cinayet Şirketi (*) (Murder, Inc.) adıyla anılan kira-

lık katil örgütünün kurucusu ve önderi ABD'li gangster.

New York'ta Manhattan'ın Doğu Yakası'nın aşağı kesiminde doğdu. Lakabını, Yidiş dilinde "küçük Louis" anlamına gelen "Lepkeleh"ten aldı. Küçük yaşta evleri ve dükkânları soymaya başladı; 22 yaşına gelindiğinde iki kez hapse girip çıkmıştı. 1920'lerde çoğunlukla şantaj yapıp haraç alan bir grup Yahudi, İrlandalı ve İtalyan gangsterle bir çete kurdu. 1932-34 arasında Lucky Luciano ile birlikte ülke çapında bir suç örgütü oluşturdu. Yaklaşık 1933'te, en iyi adamlarını Albert Anastasia ve Abe "Kid Twist" Reles gibi gangsterlerin emrinde toplayarak bir yan örgüt kurdu; örgüt ücret karşılığında kendi üyeleri dışında herkesi öldürebilir, döver ya da sakat bırakabilirdi. Adamlarından birinin dediği gibi "Lep can yarmaya bayılıyordu". Örgüt sonradan halk arasında Cinayet Şirketi adıyla tanındı.

1937'de, federal hükümete ve New York eyaletine bağlı güvenlik güçleri Buchalter'in çevresindeki çemberi daraltmaya başladı. Saklanmak zorunda kalan Buchalter, 24 Ağustos 1939'da FBI'in tuzağına düşerek teslim oldu. Uyuşturucu ticareti yapmakla suçlanarak bir ay içinde 14 yıl hapse mahkûm edildi ve federal bir cezaevine yollandı. Ertesi yıl, Abe Reles ve başka bir eski suç ortağının tanıklığıyla, New York'ta cinayet suçundan yargılandı. Suçlu bulunan Buchalter, 1944'te, Mendy Weiss ve Louis Capone adlı iki adamıyla birlikte, Sing Sing Eyalet Cezaevi'nde elektrikli sandalyede idam edildi.

Buchan bak. Banff-Buchan

Buchan, Alexander (d. 11 Nisan 1829, Kinneswood, Kinross - ö. 13 Mayıs 1907, Edinburgh, İskoçya), belirli mevsimlerde, olağan sıcaklıklardan sapmaların olduğunu

Alexander Buchan
BBC Hulton Picture Library

ilk olarak belirleyen Britanyalı meteorolog. Günümüzde meteorologlar, Buchan nöbetleri olarak adlandırılan bu sapmaların, büyük oranda rasgele oluştuğuna inanmaktadırlar. 1868'de Kuzey Amerika ve Atlas Okyanusu üzerinden Avrupa'nın kuzeyine doğru kayan bir fırtınanın yolunu izleyen Buchan, ilk hava haritasını yapmış ve hava tahminlerinde bu tür haritaların temel alınması uygulamasını başlatmıştır.

Esas mesleği öğretmenlik olan Buchan, bir yandan da botanikle ilgileniyordu. Aralık 1860'ta İskoçya Meteoroloji Derneği'nin sekreterliğine atandıktan sonra kurumun dergisini yayına hazırlama görevini de üstlendi ve dergide yazdığı yazılarla adını duyurdu. 1887'de Meteoroloji Konseyi'nin, 1898'de de Royal Society'nin üyeliğine seçildi. 1902'de en saygın İngiliz meteorologu sıfatıyla ilk ödül olan Symons Madalyası'na değer görüldü. 1883'te Ben Nevis Gözlemevi'nin kurulmasında ve gözlemevinin kapatıldığı 1904'e değin burada düzenlen tartışmalarda etkin rol oynadı.

1867'de uzun süre temel ders kitabı olarak yararlanılan *Handy Book of Meteorology*'yi (Meteoroloji Elkitabı) yayımladı. 1869'da Edinburgh'daki Royal Society'ye sunduğu "Çeşitli Aylarda ve Yıl Boyunca Atmosferin Ortalama Basıncı ve Düzenli Rüzgârlar" başlıklı rapor, Buchan'ın meteorologlar arasındaki saygınlığını artırdı.

Buchan, John, 1. BARON TWEEDSMUIR (d. 26 Ağustos 1875, Perth, Perthshire, İskoçya - ö. 11 Şubat 1940, Montreal, Kanada), akıcı serüven öyküleriyle tanınan yazar ve devlet adamı. Siyaset, diplomasi ve yayıncılık alanlarındaki etkinliklerinden arta kalan zamanında yazdığı tarihsel romanlarının ve yaşamöykülerinin sayısı 50'yi bulur.

Bir rahibin oğluydu. Glasgow ve Oxford üniversitelerinde öğrenim görürken romanlar ve tarihsel çalışmalar yayımlamaya başladı. 1901'de baroya girdikten sonra 1903'e değin Güney Afrika'daki İngiltere büyükelçisinin yanında çalıştı. Bu sırada Britanya İmparatorluğu'na karşı duyduğu bağlılık yaşamı boyunca sürdü. Londra'ya döndüğünde Nelson's adlı yayınevinin yöneticilerinden biri oldu. Robert Louis Stevenson tarzında yazdığı serüven öyküleri içinde en iyisi sayılan ve Afrika'daki bir ayaklanmayı canlı bir dille, geleceği görürcesine anlattığı *Prester John*'u da (1910) bu yayınevi bastı.

1. Dünya Savaşı'nda kurmay olarak görev yapan Buchan 1917'de İngiliz hükümetinde istihbarat müdürü oldu. Gizli servisi konu alan serüven romanlarının en önlüsü *The Thirty-Nine Steps* (1915; Otuz Dokuz Basamak) 1935'te Alfred Hitchcock tarafından aynı adla sinemaya uyarlandı; film sonradan gerilim sinemasının klasiklerinden sayıldı. Buchan'ın bu yapıtında yarattığı Richard Hannay tipi *Greenmantle* (1916), *Mr. Standfast* (1919), *The Three Hostages* (1924; Uç Rehine), *The Courts of the Morning* (1929) ve *The Island of Sheep* (1936; Koyun Adası) gibi sonraki kitaplarında da yer aldı.

Buchan, savaşın sonra İngiliz haber ajansı Reuters'in müdür yardımcısı oldu. 1927-35 arasında, parlamentoda İskoçya üniversitelerini temsil etti. Yazdığı *Montrose* (1928) ve *Sir Walter Scott* (1932) adlı yaşamöyküleri İskoçya tarihine ve edebiyatına duyduğu yakınlığı yansıtır. Buchan'a 1935'te soyluluk unvanı verildi ve Kanada genel valiliğine atandı. Acı ve dehşet dolu *Sick Heart River* (1941; Hüzün Irmağı) adlı romanında, Kanada'ya ve insanlarına duyduğu sevgi ile yaşamının sonuna geldiğini bilmenin etkisi görülür. *Memory Hold-the-Door* adlı otobiyografisi 1940'ta yayımlanmıştır.

Buchanan, GRAND BASSA olarak da bilinir, Batı Afrika'da, Liberya'nın orta kesiminde kent. Atlas Okyanusu kıyısında bir liman kenti olan Buchanan, Grand Bassa ilinin (county) merkezidir. Grand Bassa, 3 km kuzeydoğuda, St. John Irmağının ağzında, Pennsylvania Genç Koloniciler Derneği'ne üye Siyah Quaker'lar tarafından 1835'te kuruldu. Bölgede daha sonra ortaya çıkan yerleşmeler ise Aşağı ve Yukarı Buchanan biçiminde adlandırıldı. Bu ad, Liberya'nın bağımsızlığını ilan etmesinden önce ülkenin ilk ABD'li valisi (sonradan ABD'nin 15. başkanı seçilen James Buchanan'ın akrabası) olan Thomas Buchanan'dan geliyordu. Kentin 1963'te inşa edilen limanından, bugün demir cevheri, kauçuk, palmiye yağı ve çekirdeği ihraç edilmektedir. Liberian American-Swedish Minerals Company (Lamco), denizden 265 km uzaklıktaki Nimba Dağlarında bulunan maden yataklarından limana ulaşan bir demiryolu yapmıştır. 1968'de ise burada, Afrika'nın

ilk demir cevheri yıkama ve taneleme tesisi kurulmuştur. Nüfus (1974) 23.999.

Buchanan, George (d. Şubat 1506, Killearn, Stirlingshire - ö. 29 Ekim 1582, Edinburgh, İskoçya). İskoçya'nın en önde gelen hümanisti, eğitimci ve edebiyatçı. İskoçya'daki Reform hareketi sırasında, kilise ile devletin yozlaşmasını ve acizini etkili bir dille eleştirmiştir.

Paris ve St. Andrews üniversitelerinde öğrenim gördükten sonra Paris'teki Collège de Sainte-Barbe'da öğretmen oldu. Thomas Linacre'in geliştirdiği yeni yöntemle Latince öğretti. 1533'te Linacre'in Latince dilbilgis üzerine yazdığı İngilizce kitabı Latinceye çevirdi. *Somnium* (1535; Düş) ve *Fransiscanus et fratres* (1527; Fransiskanlar ve Fraterler) adlı yapıtlarında Fransiskanlara çok sert karşı çıktığı için, heretiklik suçlamasıyla hapse atıldı. Ama kaçmayı başararak Bordeaux'daki Collège de Gueyenne'de ders vermeye başladı. Buradaki öğrencileri arasında Montaigne de vardı. Buchanan, oyalanmak amacıyla Euripides'in *Medeia* ve *Alkestis* adlı oyunlarını Latinceye çevirdiği gibi, *Baptistes* (1534) ve *Iepthes* (1578) gibi tiranlığı hedef alan özgün oyunlar da yazdı.

1547'de Portekiz'deki bir deneme okulunda öğretmenlik yaparken gene heretiklikle suçlanarak eğitilmek üzere bir manastıra kapatıldı. 1552'de serbest bırakıldı ve Portekiz'den ayrılmasına izin verildi. Manastırda bulunduğu yıllarda kaleme aldığı Mezmurlar yorumu, uzun yıllar boyunca İskoç gençlerine Latince öğretmekte kullanıldı.

Buchanan, Fransa'da özel öğretmenlik yaptığı dönemde iki yapıt verdi: Latince şiirlerden oluşan beş kitaplık *De sphaera* (1555; Yerküre Üzerine) ve İskoçya kraliçesi Mary'nin Fransa kralının büyük oğluyla evliliği üzerine bir şiir olan *Epithalamium* (1558; Düğün Şarkısı). 1561'de İskoçya'ya döndü. Önceleri Kraliçe Mary'yi desteklerken 1567'de Mary'nin ikinci kocası Lord Darnley'in öldürülmesi üzerine ona düşman kesildi. Kraliçe I. Elizabeth'e sunulmak üzere düzenlenen Mary aleyhindeki dava dilekçesinin hazırlanmasına yardımcı oldu; bu davanın sonunda Mary idam edildi. Buchanan, sonraki kral naipleri döneminde genç kral VI. James'in (sonradan İngiltere Kralı I. James) özel öğretmenliğini ve başka bazı görevler üstlendi. En önemli siyasal yapıtı olan, diyalog biçiminde yazılmış *De jure regni apud Scotos*'ta (1579; İskoçya'daki Krallık Yönetimi Üzerine) sınırlı monarşiyi kesin bir dille savundu. Ölmeden önce tamamlamakta olduğu *Rerum Scotticarum historia*'da (1582; İskoçların Tarihi) efsane-

vi Fergus'tan başlayarak İskoçya'nın ayrıntılı bir tarihini sundu.

Buchanan, James (d. 23 Nisan 1791, Mercersburg yakınları, Pennsylvania - ö. 1 Haziran 1868, Lancaster yakınları, Pennsylvania, ABD), ABD'nin 15. başkanı (1857-61) ve ılımlı Demokrat önder. Kuzey-Güney anlaşmazlığına bir çözüm yolu bulabilmek için gösterdiği çabalar İç Savaş'ı (1861-65) önleymemiştir.

Federal hükümet yanlısı bir hukukçu olan Buchanan, 1814-16 arasında Pennsylvania eyalet meclisinde, 1821-31 arasında da

James Buchanan, Mathew Brady'nin fotoğrafı
Library of Congress, Washington, DC

ABD Temsilciler Meclisi'nde görev yaptı. Partisi 1820'lerde dağılıncaya, yeni kurulan Demokrat Parti'ye katıldı. Sonraki yıllarda ABD'nin Petersburg elçiliği (1831-33), ABD senatörlüğü (1834-45) ve Başkan James K. Polk'un kabinesinde dışişleri bakanlığı (1845-49) görevlerinde bulundu. 1848'de başkan adayı olmayı başaramayınca, 1853'te İngiltere'ye elçi olarak atanınca ya dağın kamu görevlerinden uzak kaldı.

Buchanan, köleciliği ahlaki açıdan yanlış bulmakla birlikte, köle sahipliğine ilişkin anayasal güvencelere saygılı olduğunu göstererek Güneyli parti yöneticilerinin desteğini kazanmaya çalıştı. Bu nedenle, köleciliğin ABD topraklarında yayılmasını önlemeyi amaçlayan Wilmot Koşulu'na (1846) karşı çıktı. Senato'da köleciler ve özgürlükçüler arasında bir denge sağlamayı öngören 1850 Uzlaşması'nı destekledi. Avrupa'daki üç ABD diplomatının imzasını taşıyan Ostende Bildirgesi'nin (18 Ekim 1854) hazırlanmasında önemli rol oynadı. Bu rapor, bir köle ayaklanması olasılığının önüne geçmek için ABD'nin Küba'yı İspanya'dan satın almasını öneriyor ve böyle bir ayaklanmanın ABD'deki köleleri de etkileyeceğine dikkat çekiyordu. Böylece Güney eyaletlerindeki konumunu sağlamlaştıran Buchanan, 1856'da başkan adayı gösterildi. Cumhuriyetçi John C. Frémont ile Know-Nothing Party adayı Millard Fillmore'un da katıldığı seçimi kazanarak başkan oldu.

Zengin bir hukuk bilgisi ve yönetim deneyimi olan Buchanan, kölecilik sorununun üstesinden gelebilecek sağduyudan ve medeni cesareten yoksundu. Birliğin devamını sağlamak için uyguladığı stratejiye bağlı olarak, Kuzey'deki kölelik karşıtı akımı yatıştırmaya çalıştı ve Kaçak Köle Yasası'nı (1850) yürürlüğe koydu. Kansastlı seçmenlerin köleciliğe izin vereri Lecompton Senedi'ni kabul etmesi yönünde çalıştı. 1857'deki ekonomik panik ve kölelik karşıtı John Brown'ın 1859'da Harpers Ferry'deki (Virginia) cephaneliği basması ülkede karışıklığı daha da artırdı. Demokrat Parti'de ortaya çıkan bölünme Buchanan'ın konumunu biraz daha zayıflattı ve Cumhuriyetçi Abraham Lincoln'un 1860'ta başkan seçilmesine yol açtı.

Şubat 1861'e gelindiğinde yedi Güney eyaleti Birlik'ten ayrılmıştı. Buchanan ay-

nılmaya karşı çıktırıysa da, bunu önleyecek güçten yoksun olduğunu gördü. Bununla birlikte, savunulabilecek federal kaleleri teslim etmeyi reddetti. Ayrıca Charleston'daki (Güney Carolina) Sumter Kalesi'ne destek kuvvetleri gönderilmesini emretti. Ama kıyı bataryalarının yoğun ateşi karşısında federal ikmal gemisi geri döndü. Buchanan bu sorunu yeni yönetime devretti. Buchanan 4 Mart'ta görevden ayrıldıktan sonra Lancaster yakınlarındaki evine çekildi ve ölünceye değin Birlik davasını destekledi. Buchanan'ın çeşitli yazıları sonradan *The Works of James Buchanan, Comprising His Speeches, State Papers, and Private Correspondence* (der. J. B. Moore, 1908-10; James Buchanan: Konuşmaları, Resmi Yazıları ve Özel Mektupları) adıyla toplandı.

Buchanan, James M(cGill) (d. 2 Ekim 1919, Murfreesboro, Tennessee, ABD), ABD'li iktisatçı ve eğitimci. Ekonomik ve siyasal karar alma süreçlerini incelemek amacıyla geliştirdiği özgün "kamu tercihi kuramı" nedeniyle 1986 Nobel Ekonomi Ödülü'nü almıştır.

Orta Tennessee Eyalet Yüksekokulu'nu bitiren (1940) Buchanan, yüksek lisans çalışmasını Tennessee Üniversitesi'nde tamamladı (1941). Beş yıl donanmada çalıştı. Chicago Üniversitesi'nde doktora çalışmasını tamamladı (1948). 1950-69 arasında çeşitli üniversitelerde ders verdi. 1969-83 arasında Virginia Politeknik Enstitüsü'nde, 1983'ten sonra Virginia'daki George Mason Üniversitesi'nde ekonomi profesörü olarak çalıştı.

Buchanan tek başına ve başkalarıyla birlikte bir dizi önemli kitap yazdı. En ünlü kitabı, Gordon Tullock'la birlikte yazdığı *The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy*'dir (1962; Rızanın Ölçülmesi: Anayasal Demokrasinin Mantıksal Temelleri). Buchanan bunda ve öteki kitaplarında, politikacıların çıkarlarıyla hükümetin ekonomi politikasını etkileyen ekonomi dışı toplumsal güçleri ele aldı. Buchanan'ın öteki kitapları arasında *The Demand and Supply of Public Goods* (1968; Kamu Mallarının Arz ve Talebi), Robert D. Tollison'la birlikte yayımladığı *Theory of Public Choice: Political Applications of Economics* (1972; Kamu Tercihi Kuramı: Ekonominin Politikaya Uygulanması), Richard E. Wagner'le birlikte yazdığı *Democracy in Deficit: The Political Legacy of Lord Keynes* (1977; Demokrasi Açığı: Lord Keynes'in Politik Mirası) ve Geoffrey Brennan'la birlikte yazdığı *The Power to Tax* (1980; Vergilendirme Gücü) anılabilir. Kamu Tercihi Araştırma Merkezi'nin kurucuları (1969) arasında olan Buchanan, aynı zamanda bu kuruluşun yöneticisiydi.

Buchenwald, Almanya'daki ilk ve en büyük nazi toplama kamplarından biri. O dönemde Thüringen'e bağlı olan Weimar'ın 7 km kuzeydoğusunda, ağaçlık bir tepede yer alır. 1937'de kurulan kamp, kuzeyindeki Sachsenhausen ve güneyinde yer alan Dachau toplama kamplarını tamamlıyordu. II. Dünya Savaşı sırasında kampta kalan 20 bin kadar tutuklunun çoğu, çevredeki fabrikalarda 12 saatlik vardiyalarla çalıştırılırdı. Kampta gaz odası olmamasına karşın, hastalık, yetersiz beslenme, aşırı yorgunluk, dayak ve idamlar nedeniyle her ay yüzlerce kişi öldü. Kampta, yer alanında araştırmalar yapan, Waffen SS Sağlık Enstitüsü Tıfús ve Virüs Araştırma Bölümü adlı resmi bir merkez vardı. Buradaki doktorlar ve

George Buchanan, Arnold Bronckhorst'un portresinden kimliği bilinmeyen bir sanatçının yaptığı yağlıboya çalışmadan ayrıntı, 1581; Ulusal Portre Galerisi Londra
National Portrait Gallery, Londra

uzmanlar, virüs enfeksiyonları ile aşıların etkilerini kamptaki tutuklular üzerinde denediler. Buchenwald toplama kampına acımasız bir disiplin egemendi. 1939-42 arasındaki kamp komutanının karısı Ilsa Koch(*), saldırganlığı ve sadistliğiyle "Buchenwald Cadısı" olarak ün kazandı.

Bucher, (Adolf) Lothar (d. 25 Ekim 1817, Neustettin, Pomeranya - ö. 10 Ekim 1892, Gllion, İsviçre), Bismarck'ın en güvendiği yardımcılarında olan Alman siyaset yazarı.

Lothar Bucher, C. Kolb'un oymabaskı çalışmasından ayrıntı, 1876
Archiv für Kunst und Geschichte Berlin

Bismarck'ın *Gedanken und Erinnerungen* (1898; *Düşünceler ve Anılar*) adlı anılarının yazımında ona yardımcı olmuştur.

1848'de Prusya Ulusal Meclisi'ne, 1849'da ise aşırı sol kanatta yer aldığı Alt Meclis'e girdi. Vergi ödemeye karşı çıkan hareket örgütlemekten 1850'de 15 ay hapis cezasına çarptırılınca Londra'ya kaçtı, 1861'e değin buradan *Nationale Zeitung*'a yazı gönderdi. Berlin'e döndükten sonra da bu gazetede yazmayı sürdürdü ve sosyalist Ferdinand Lassalle ile birlikte çalıştı.

1864'te Prusya Dışişleri Bakanlığı'na girdi. Kısa sürede Bismarck'ın güvenini kazandı. 1867'de Kuzey Almanya Federasyonu'nun anayasa metnini hazırladı; 1870'te ise Hohenzollern hanedanının İspanya tahtına talip olmasıyla ilgili gizli bir görevle İspanya'ya gönderildi. 1870-71 Fransız-Alman Savaşı'nı sona erdiren Frankfurt Antlaşması'nın (1871) son görüşmelerinde Bismarck'a yardımcı oldu. 1878'deki Berlin Kongresi'ne katıldı. Aynı zamanda Bismarck'ın basın ve halkla ilişkilerinden sorumlu olan Bucher, bazı nüfuzlu Prusya aristokratlarının düşmanlığını kazandı ve 1886'da görevinden ayrılmak zorunda kaldı.

Bismarck'ın anılarına katkısı dışında, *Bilder aus der Fremde* (1862, 2 cilt; *Yabancı Ülkelerden Görüntüler*) gibi yapıtları da vardır.

Bucher, Walter Herman (d. 12 Mart 1888, Akron, Ohio - ö. 17 Şubat 1965, Houston, Texas, ABD), yerkabuğunun çeşitli yapısal özelliklerine, özellikle de gizli yanardağ etkinliği sonucu oluşan yapılarla ilişkin çalışmalarıyla tanınan ABD'li jeolog. Tortullaşma sırasında ortaya çıkan birincil yapıları incelemiş, dağılışımı sürecinde görülen biçim bozulmalarını ve megatektonik (büyük ölçekli yapısal bozulma) olayı tanımlamıştır. 1956'da yeryüzündeki sıradagların kökenine ve coğrafi düzenlenişine ilişkin bir kuram geliştirmiştir.

1913-40 arasında Ohio'daki Cincinnati Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapan Bucher, daha sonra Columbia Üniversitesi'nde yapısal jeoloji profesörü oldu ve 1956'da emekliye ayrıldı. 1933'te *The Deformation*

of the Earth's Crust'i (Yerkabuğunun Biçim Değiştirmesi) yayımladı.

Buchholz (Almanya) bak. Annaberg-Buchholz

Buchner, Eduard (d. 20 Mayıs 1860, Münih, Almanya - ö. 13 Ağustos 1917, Focsani, Romanya), 1907 Nobel Kimya Ödülü'nü alan Alman biyokimyacı. Bu ödüle değer görülen çalışmasında, karbonhidrat mayalanmasının doğrudan doğruya maya hücresinden değil, bu hücrenin içindeki çeşitli enzimlerin etkisinden kaynaklandığını kanıtlamıştır. Ayrıca, zımaz adını verdiği bir enzimin maya hücresinden özütlenilebileceğini ve bu enzimin şekeri karbon dioksit ile alkolle parçalayabileceğini de göstermiştir.

Adolf von Baeyer'in öğrencisi ve asistanı olan Buchner 1888'de doktora çalışmasını tamamladıktan sonra Kiel, Tübingen, Berlin, Breslau ve Würzburg üniversitelerinde profesör olarak görev yaptı. Destek görmemesine karşın mayalanma konusundaki araştırmalarını sürdürerek 1896 ve 1897'de önemli sonuçlara vardı. 1898'de Berlin'deki tarım okulunda profesör olduktan sonra biyokimya araştırmalarına daha çok ağırlık veren Buchner I. Dünya Savaşı'nda öldürüldüğünde Alman ordusunda binbaşydı.

Buchner, Hans (d. 16 Aralık 1850, Münih - ö. 5 Nisan 1902, Münih, Almanya), kanın bağışıklık tepkimelerinde önemli rol oynayan bileşenlerinden komplemanı bulan Alman bakteriyolog. Ayrıca gamma-globülinlerin araştırılmasına öncülük etmiş ve havasızyaşar (anaerobik) bakterilerin incelenmesi için yeni yöntemler geliştirmiştir. Nobel ödüllü kimyacı Eduard Buchner'in kardeşi olan Hans Buchner, Münih ve Leipzig üniversitelerinde öğrenim görek 1874'te doktorasını aldı. 1870'lerde Baviera ordusunda hekimlik yaptıktan sonra, 1880'den ölümüne değin Münih Üniversitesi'nde ders verdi. 1894'te Halk Sağlığı Enstitüsü'nün yöneticiliğini de üstlendi. 1886-90 arası bağışıklık bilim (immünoloji) konusunda yoğun araştırmalar yapan Buchner'in *Ätiologische Therapie und Prophylaxis der Tuberkulose* (1883; Veremin Etiyolojisi, Tedavisi ve Veremden Korunma) adlı bir yapıtı ve bağışıklığa ilişkin bir çalışması (1892) vardır.

Bucintoro, Venedik Cumhuriyeti'nde her yıl İsa'nın Göğe Çıkış gününde düzenlenen ve Venedik dükünün Adria Deniziyle evliliğini yinelemesini simgeleyen *spozalizio del mare* (denizin evliliği) töreninde dükün kullandığı süslü kadirga.

Venedik'in denizlerdeki üstünlüğünü simgeleyen bu tören y. 1000'den sonra düzenlenmeye başlamıştır. Tören, dükün *maesta nave*'sinin (1311'den sonra Bucintoro) başını çektiği bir dizi geminin görkemli geçit töreni biçiminde yapılır. Denize açıldığında dük, kutsanmış bir yüzüğü *Desponsamus te, mare* (Deniz, seninle evlenelim) sözleriyle denize atar. 1729'da yapılan son Bucintoro, 1798'de geminin altın süslemelerini sökmek isteyen Fransızlar tarafından imha edildi. Bu geminin kalıntıları Venedik'teki Correr Müzesi'nde saklanmaktadır.

Buck, Pearl, cö SYDENSTRICKER, takma adı JOHN SEDGES (d. 26 Haziran 1892, Hillsboro, Batı Virginia - ö. 6 Mart 1973, Danby, Vermont, ABD), Çin'deki yaşamı yansıtan romanlarıyla ünlü ABD'li yazar. 1938'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü almıştır.

Gençliği, ailesinin Presbiteryen misyoneri olarak bulunduğu Çin'de geçti. İlk öğrenimini Şanghay'da tamamladı. 1914'te ABD'nin Virginia eyaletindeki Lynchburg'da

Randolph-Macon Kız Yüksekokulu'nu bitirdi. Daha sonra Çin'e döndü ve Nankin'de bir üniversitede ders vermeye başladı.

Çin'deki yaşamı anlatan makale ve öyküleri ABD'deki dergilerde ilk kez 1923'te yayımlandı. Ama geniş bir okur kitlesine

Pearl Buck
John Day Co. Fotoğraf Clara E. Sipprell

ancak 1931'de *The Good Earth*'le (*Sarı Esirler*, 1940/*Dost Toprak*, 1958/*Mübarek Toprak*, 1966, 1991) ulaştı. Bir Çin kölsüyle köle karısının durumlarını iyileştirmek ve toprak edinmek için yaptıkları mücadeleyi sevecen bir yaklaşımla anlatan roman, 1932'de Pulitzer Ödülü'nü kazandı ve birçok yabancı dile çevrildi. Bunu *Sons* (1932; Oğullar) ve *A House Divided* (1935; *Yıkılan Yuva*) adlı romanlar izledi. 1935'te *The House of Earth* (Toprağın Evi) üçlemesi yayımlandı.

1917'de evlendiği misyoner John L. Buck'tan 1934'te ayrıldı. 1935'te New York'lu yayımcı Richard J. Walsh'la evlendi ve bundan sonra ABD'de yaşadı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Asya'daki ABD ordusu mensuplarının evlilik dışı çocuklarına yardım için Pearl S. Buck Vakfı'nı kurdu. 1967'de kazancının büyük bölümünü vakfa devretti.

Pearl Buck adıyla yazmaya devam ederek *Fighting Angel*'da (1936; *Hak Yolcusu*, 1945) babası Absalom Sydenstricker'in, *The Exile*'da ise (1936; *Gurbetteki Kadın*, 1942/*Sürgün*, 1975) annesi Caroline'in yaşam-öykülerini yazdı. Sonraki yapıtları arasında *Dragon Seed* (1942; *Canavar Tohumu*, 1943/*Ejder Tohumu*, 1968) ve *Imperial Woman* (1956; *Orkide*, 1966) adlı romanları, *The First Wife and Other Stories...* (1933; *Birinci Karısı*, 1946), *Far and Near* (1947; *Uzak ve Yakın*) ve *The Good Deed* (1969; *Hayırlı İş*) adlı öykü kitapları, zihinsel olarak gelişmemiş kızını konu alan *The Child Who Never Grew* (1950; *Büyümeyen Çocuk*) ile *My Several Worlds* (1954; *Farklı Dünyalarım*) adlı otobiyografisi özellikle önem taşır. Öteki yapıtları arasında *East Wind - West Wind* (1923; *Şark Rüzgârı - Batı Rüzgârı*, 1941/*Doğu Rüzgârı - Batı Rüzgârı*, 1973), *The Mother* (1934; *Ana*, 1940, 1990), *China Sky* (1937; *Çin Ufukları*, 1945), *This Proud Heart* (1938; *Bu Mağrur Kalp*, 1947, 1970/*Mağrur Kalp*, 1968), *The Patriot* (1939; *Vatan Sevgisi*, 1949), *Now and Forever* (1941; *Şimdi ve Daima*, 1949), *The Promise* (1943; *Vaad*, 1946), *Portrait of a Marriage* (1945; *Bir İzdivacın Portresi*, 1946/*Bir Evliliğin Romanı*, 1972), *The Hidden Flower* (1952; *Josui*, 1966), *Letter from Peking* (Pekin'den Mektup, 1958/*Pekin Mekiubu*, 1973) sayılabilir. Ayrıca John Sedges takma adıyla, öbür yapıtlarından oldukça farklı beş roman yayımlamıştır.

Buck, Sir Peter (Henry), asıl adı TE RANGI HUROA (d. 15 Aralık 1880, Uremi, Yeni Zelanda - ö. 1 Aralık 1951, Honolulu), antropolog, hekim ve siyaset adamı. Maori-lerin genel sağlık sorunlarının çözülmesine

önemli katkılarda bulunmuş ve Polinezya üzerine yapılan araştırmalarda dünyanın önde gelen isimleri arasına girmiştir.

William Henry Buck ile Maorilerin Ngati Mutunga kabilesinden Ngarongo-kitua'nın oğluydu. Peter Buck, 1905-08 arasında Yeni Zelanda Sağlık Bakanlığı'nda Maorilerin sağlık sorunlarıyla ilgili tıp görevlisi olarak çalıştı. 1905-14 arasında Genç Maoriler Partisi'nin üyesi olan Sir Maui Pomare ile birlikte, Maorilerin sağlık hizmetlerinden yaygın biçimde yararlanmasına yönelik başarılı bir kampanya yürüttü. 1909'dan 1912'ye değin parlamentoda Kuzey Maori seçim bölgesi temsilcisi olarak bulunan Buck, 1912-14 arasında Maori topluluğu bakanı olarak görev yaptı. I. Dünya Savaşı sırasında Yeni Zelanda sığına birliğinde görev yaptıktan sonra, Yeni Zelanda Sağlık Bakanlığı'na bağlı Maori Sağlık Dairesi başkanlığına getirildi.

1922-27 arasında Maorilerin yaşantısı üzerine bir dizi bilimsel yazı yayımlayan Buck, 1927'de Honolulu'daki Bernice P. Bishop Müzesi'nde Polinezya etnolojisi üzerine araştırmalara başladı. İzleyen 25 yıl boyunca, yerel Polinezya kültürlerini inceledi ve bu konuda yazılar yazdı. 1932-34 arasında Bishop Müzesi'nin müdürlüğünü yaptı. 1936 ve 1939'da ise Yale Üniversitesi'nde konuk antropoloji profesörü olarak dersler verdi. 1946'da "sir" unvanı aldı. Polinezyalıların yaşamını konu alan *Vikings of the Sunrise* (1938; Gündoğumunun Vikingleri) ile Maoriler üzerindeki son düşüncelerini içeren *The Coming of the Maori* (1947; Maorilerin Gelişi) gibi kitapları yayımlanmıştır.

Buckhaven, İskoçya'da, Fife iline (*region*) bağlı Kirkcaldy ilçesinde (*district*) küçük liman yerleşmesi. Forth Körfezinin kuzey kıyısında kurulmuştur. Eskiden ayrı birer yerleşme olan Buckhaven, Methilhill ve Methil'i de içine alır. Geçmişte bir kömür limanı olan Methil'de sanayinin gerilemesi üzerine, Kuzey Denizindeki petrol sanayisinde kullanılan çelik platformların üretimine geçilmiştir. Ama bu platformların kalıcı bir pazarı bulunmadığı için 1980'lerde bölgede başka hafif sanayilere yönelik başlamıştır. Nüfus (1981) 18.265.

Buckingham, İngiltere'nin Buckinghamshire ilinde (*county*) Aylesbury Vale ilçesine (*district*) bağlı kasaba. Ouse Irmağı üzerinde yer alır. Roma Döneminde kurulan yerleşme daha sonra Buckingham düklerinin merkezi oldu. Düklerin 17. yüzyılda yaptırdığı şatonun çevresinde bugün bahçeler bulunur; bir bölümü ise erkek okulu olarak kullanılmaktadır. Kasabada tarıma dayalı ticaret ve hafif sanayi gelişmiştir. Nüfus (1981 geç.) 6.627.

Buckingham (3. Dükü), Edward Stafford (d. 3 Şubat 1478, Brecknock Şatosu, Brecon, Brecknockshire, Galler - ö. 17 Mayıs 1521, Londra), Kral VIII. Henry döneminde nüfuz kazandıktan sonra kralı öldürmeyi planladığı gerekçesiyle idam edilen soylu.

Buckingham 2. dükü Henry Stafford'un en büyük oğluydu. Babasının idamından iki yıl sonra ona ait hakların iadesiyle 1485'te bu unvanı devraldı. VIII. Henry'nin tahta çıkmasıyla birlikte sivrilmeğe başladı. 23 Haziran 1509'daki taç giyme töreninde baş avlu sorumlusu (*lord high constable*) olarak tacı o taşıdı. Kasım ayında da kralın Özel Danışma Kurulu'na girdi. Avlu sorumlusu olduğu ve III. Edward'ın soyundan geldiği için ülkenin en nüfuzlu kişilerinden biri durumuna geldi. Önceki kral VII. Henry

döneminde bir ara tahtın vârisi olabileceği bile düşünülmüştü. Bu nedenle VIII. Henry ve özellikle Kardinal Wolsey, dükü kuşkuyla izliyordu. Buckingham, Tudor yönetimi sırasında görevden alınan soyluların sözcülüğünü üstlenerek bu kuşkuları daha da körükledi. Sonunda, kralın öleceği ve kendisinin onun yerini alacağı yolundaki kehanetleri ciddiye aldığı, kralı öldürme niyetini açıkça belirttiği öne sürülerek, belki de haksız yere ihanetle suçlandı. Kral, Buckingham'ı suçlayanları ve tanıkları kendisi sorguya çekti. 16 Nisan 1521'de Londra Kulesi'ne kapatılan dük ertesi ay yargılandı ve Tower Hill'de idam edildi. Shakespeare'ın VIII. Henry oyununun kişileri arasında o da yer alır.

Buckingham (1. Markisi), George Nugent Temple Grenville, 1779-84 arasında 2. KOND TEMPLE olarak da bilinir (d. 17 Haziran 1753 - ö. 11 Şubat 1813, Stowe House, Buckinghamshire, İngiltere), iki kez İrlanda genel valiliği görevinde bulunan soylu.

George Grenville'in ikinci oğluydu. Oxford'da Eton College ve Christ Church College'da öğrenim gördü. 1774-79 arasında parlamentoda Buckinghamshire'ı temsil etti. Avam Kamarası'nda Lord North'un Amerika politikasını sert bir dille eleştirirdi. Eylül 1779'da amcasının vârisi olarak 2. Kont Temple unvanını aldı. Temmuz 1782'de kralın Özel Danışma Kurulu'na girdi. Charles Rockingham'ın başbakanlığı sırasında İrlanda genel valisi oldu. Temple'ın önerisi üzerine, İrlanda'ya 1782'de tanınmış olan yasa bağımsızlığını tamamlayan İrlanda Yargılama Yasası çıkarıldı (1783). Temple, kraliyet izniyle Şubat 1783'te St. Patrick tarikatını kurarak kendisini tarikatın ilk başkanı ilan etti. 1783'te İrlanda'dan ayrıldı ve yeniden İngiltere'de siyasetle ilgilenmeye başladı. III. George'un güvenini kazanan ve Fox'un Doğu Hindistan yasa tasarısına karşı çıkan Temple, kraldan "Hindistan tasarısı için oy veren kişi yalnızca dostumuz olmamakla kalmayacak, aynı zamanda düşman da sayılacaktır" biçiminde konuşma yetkisini aldı. Bu mesaj, tasarının geri çevrilmesini sağladı.

Temple, Aralık 1783'te William Pitt'in (Genç) başbakanlığı sırasında kabineye girdiye de iki gün sonra istifa etti. Aralık 1784'te "Buckingham ilinde" Buckingham markisi oldu. Kasım 1787'de ise Pitt'e bağlı olarak ikinci kez İrlanda genel valiliğine atandı. Ama ilk valiliğindeki kadar başarılı olamadı. İrlanda meclislerinin eleştirisine uğrayan Temple, durumunu koruyabilmek için büyük miktarda rüşvet dağıttı. Eylül 1789'da istifa etti ve bundan sonra siyasetle çok az ilgilendi; ama gene de İrlanda'yla birleşmeyi savundu.

Buckingham (1. Dükü), George Villiers, SIR GEORGE VILLIERS (1614-16), BARON WHADDON ve VIKONT VILLIERS (1616-17), BUCKINGHAM KONTU (1617-18) ya da BUCKINGHAM MARKİSİ (1618-23) olarak da bilinir (d. 28 Ağustos 1592, Brooksby, Leicestershire - ö. 23 Ağustos 1628, Portsmouth, Hampshire, İngiltere), Kral I. James'in son yılları ile I. Charles döneminin ilk yıllarında İngiltere'yi fiilen yönetmiş devlet adamı. Saray çevrelerinde çok tutulmasına karşın, halk tarafından hiç sevilmezdi. Saldırgan ve kararsız dış politikasının uğradığı başarısızlık, ülke içindeki gerilimleri artırarak sonunda kralcılarla parlamento yanlıları arasındaki İç Savaş'a yol açtı.

George Villiers'in babası, Leicestershire şerifi olan bir şövalyeydi. Ağustos 1614'te I. James'e tanıtılan Villiers, dış görünüşü ve

etkileyici kişiliğiyle kısa sürede kralın gözüne girdi ve sarayın gözdesi olan İskoçyalı Somerset kontu Robert Carr'ın yerini aldı. 1616'da başseyis (*master of the horse*), 1617'de Buckingham kontu ve 1619'da Deniz Kuvvetleri lordu (*lord high admiral*)

Buckingham 1. Dükü, Sir Anthony Van Dyck'in portre çalışması; Pitt Sarayı, Floransa
Alınan - Art Resource / EB Inc

oldu. Gücünü, yakınlarını yüksek görevlere getirmek ve zenginleştirmek için kullanmasıyla üst sınıfların saraya düşmanlık beslemesine yol açtı.

1623'te, I. James'in oğlu Prenses Charles (sonradan Kral I. Charles) ile birlikte, İspanya kralının kızı ile Charles'in evliliğini sağlamak için Madrid'e gittiklerinde ilk önemli siyasal görevini üstlendi. Buckingham, İspanya ile ittifak kurmaya çalışırken, I. James'in damadı V. Friedrich'in Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun Pfalz elektörlüğünü yeniden ele geçirmesi için İspanya'nın etkisinden yararlanmayı umuyordu. Ama, artık bir dük olan Buckingham'ın aşırı kibirli tutumu yüzünden evlilik görüşmeleri başarısızlıkla sonuçlandı. Bunun üzerine Buckingham Londra'ya döndü ve parlamentonun da desteğiyle, İspanya'ya savaş açması için I. James'e baskı yapmaya başladı. Bu arada I. James, 1572'de Norfolk dükünün idam edilmesinden sonra İngiltere'de ilk dük unvanını, 16 Mayıs 1623'te Buckingham'a vermişti.

Mart 1625'te I. Charles'ın tahta çıkmasından sonra Buckingham'ın önderliği felaket getirdi. I. Charles ile Katolik Fransız prenses Henrietta Maria arasında ayarladığı evlilik, İngiltere-Fransa ittifakını sağlamadığı gibi, bir Katoliğin İngiliz tahtına veliaht olması tehdidini doğurdu için parlamentonun öfkesini çekti. Ardından Ekim 1625'te Buckingham'ın İspanya'daki Cádiz limanına gönderdiği ordular, çok kötü örgütlenmiş ve donatılmış olduğundan daha kente saldıramadan parçalanıp dağıldı. Bunun üzerine dükün yargılanmasını sağlamak için Mayıs 1626'da parlamento'ya bir yasa tasarısı sunuldu. I. Charles, Buckingham'ı kurtarmak için haziranda parlamento'yu dağıttı. Davaya Star Chamber (kraliyet) mahkemesi baktı ve beklediği gibi Buckingham hakkındaki suçlamalar reddedildi.

Bu arada İngiltere Fransa'yla bir savaşın eşğine gelmişti. Haziran 1627'de, Fransız hükümet kuvvetlerinin saldırısı altındaki bir Huguenot (Fransız Protestanları) kalesi olan La Rochelle limanını kurtarmak için gönderilen 8 bin kişilik kuvvete Buckingham kendisi komuta etti. Dört ay süren çarpışmalarda Buckingham, cesaretinin yanı sıra savaş sanatındaki bilgisizliğini de gösterdi ve sonunda dağılan ordu geri çekilmek zorunda kaldı. 1628'de parlamento I. Charles'ı Buckingham'ı görevden almaya zorladıysa da, kralı arkadaşına

duyduğu bağlıktan vazgeçiremiyordu. 17 Ağustos'ta Buckingham, La Rochelle'e yeni bir sefer düzenlemek amacıyla Portsmouth'a gitti. Beş gün sonra, komutasındaki seferlere katılmış olan John Felton adlı bir deniz teğmenince bıçaklanarak öldürüldü. Londra halkı haberi coşkuyla karşıladı.

Buckingham (2. Dükü), George Villiers (d. 30 Ocak 1628, Londra - ö. 16 Nisan 1687, Kirkby Moorside, Yorkshire, İngiltere), Kral II. Charles'ın, Cabal (Komplocular) olarak bilinen beş kişilik iç kabinesinin üyelerinden.

Babası Buckingham 1. dükü, Kral I. Charles'ın (hd 1625-49) en yakın danış-

Buckingham 2. Dükü, Sir Peter Lely'nin (1618-80) yağlıboya çalışmasından ayrıntı; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

manı ve arkadaşlarıydı. George, babasının 1628'de bir suikast sonucunda öldürülmesinden sonra Charles'ın ailesi içinde yetişti ve kralın oğlu Prens Charles'ın sadık bir arkadaşı oldu. I. Charles'ın parlamento tarafından idam ettirilmesinin ardından, İskoçlar tarafından II. Charles adıyla kral ilan edilen prensin yanında yer aldı. Eylül 1651'de Worcester'da tahtı ele geçirmek için prensin yanında savaştı. Sonunda ikisi de aynı yerlere sürgüne gönderildi.

1657'de gizlice İngiltere'ye dönen Buckingham, Cromwell Cumhuriyeti hükümetince Şubat 1659'a değin hapse tutuldu. 1660'ta II. Charles'ın tahta çıkmasından sonra kralın Özel Danışma Kurulu'na girdi, kısa süre sonra da Lordlar Kamarası başkanı (lord chancellor) Clarendon kontu Edward Hyde'a karşı muhalefetin başına geçti. Buckingham'ın kavgacı tutumu ve entrikaları, 1667'de kısa bir süre için hapse atılmasına yol açtı. Daha sonra serbest bırakıldığında, Clarendon'ın iktidardan düşüşünde etkili oldu.

Bunu izleyen Cabal üyeliği sırasında önceleri kral üzerinde büyük etkisi olan Buckingham, Arlington kontu Henry Bennet'a karşı giriştiği iktidar mücadelesini kazanamadı. Fransa ile ittifak kurulmasını Buckingham da desteklediği halde Charles ve Arlington, İngiltere'ye Katolikliği geri getirmek için Fransız birliklerini kullanma planlarından ona hiç söz etmemişlerdi. Gene de parlamento, Katolikliğe yakınlık duyduğu öne sürülen Buckingham'ı 1674'te bütün görevlerinden aldı. Bir süre muhalefet önderi Shaftesbury kontu Ashley Cooper'in yanında yer alan Buckingham 1681'de Yorkshire'daki topraklarına çekildi.

Buckingham'ın yergi oyunu *The Rehearsal* (Prova) ilk olarak 1671'de sahnelendi. Oyun o dönem tiyatrosunun başarılı bir

parodisiydi. H. W. Chapman'ın 1949'da yayımladığı *Great Villiers* (Büyük Villiers) Buckingham'ın yaşamını konu alır.

Buckingham (2. Dükü), Henry Stafford (d. y. 1454 - ö. 2 Kasım 1483, Salisbury, Wiltshire, İngiltere), Kral III. Richard'ı önce destekleyip sonra aleyhine dönen Lancaster yanlısı soylu.

Kral III. Edward'ın soyundan gelen Henry Stafford'un kimi ataları, Gül Savaşları'nda (1455-85) York hanedanı yandaşlarına karşı savaşırken ölmüşlerdi. Henry Stafford 1460'ta büyükbabasının ölümü üzerine Buckingham dükü oldu. Altı yıl sonra da York yanlısı Kral IV. Edward'ın baldızı Catherine Woodville'le evlendi. Ama Lancaster yanlısı olduğu için IV. Edward döneminde hemen bütün devlet işlerinin dışında tutuldu. 9 Nisan 1483'te Edward'ın ölümünden sonra, Edward'ın 12 yaşındaki oğlu ve vârisi Kral V. Edward'ın tahta çıkmasını engellemek isteyen Gloucester dükü Richard'a yardıma girişti. V. Edward'ın adamlarının çoğunu tutuklattı, Edward ile küçük kardeşini yakaladı. Ardından da IV. Edward'ın vârislerinin meşruluğunu açıkça reddederek halkın Gloucester dükünü kral yapmasını istedi. Dükün 6 Temmuz'da Kral III. Richard olarak tac giymesinden sonra çeşitli unvanlar ve ayrıcalıklarla ödüllendirildi.

Bununla birlikte Buckingham, daha iki ay geçmeden Lancaster yanlılarının Richard'ı tahttan indirme planlarına karıştı. Plana göre, Lancaster yanlısı Richmond kontu Henry Tudor sürgünden getirilerek kral olacaktı. Ama Buckingham belki de tacı kendisi ele geçirmek istiyordu. V. Edward ile kardeşinin bu arada esrarangiz biçimde ortadan kaybolmasından (belki de öldürülmesinden) büyük olasılıkla gene Buckingham sorumluymuştu. Bu durumda, tahtta hak iddia eden iki kişiyi ortadan kaldırmayı, bunun suçunu da Richard'a yüklemeyi amaçlıyordu olabilir. Sonunda Buckingham ekim ayı ortalarında birlikleriyle Herefordshire'a yürüdü; ama seller Londra'ya ulaşmasını engelledi. Morali bozulan ordusu birkaç gün içinde dağıldı. Kaçan Buckingham yakalandı, boynu vurularak idam edildi.

Buckingham Kanalı bak. Kommamur Kanalı

Buckingham Sarayı, İngiliz kraliyet ailesinin Londra'da oturduğu saray. Westminster'da bulunan saray, adını 18. yüzyıl başlarında Buckingham dükleri için yapılan evden alır. III. George'un 1761'de karısı için

Buckingham Sarayı'nın doğu cephesi ve (solda) Kraliçe Victoria Anıtı, Londra
Colour Library International

satın aldığı ev "kraliçenin evi" olarak anılmaya başladı. 1825'te John Nash, IV. George için evi yeniden inşa etti. Günümüzde sarayın bahçe yönündeki batı cephesi büyük ölçüde korunmuştur; caddeye bakan doğu cephesi ise 1913'te Sir Aston Webb'in tasarımına göre, Kraliçe Victoria Anıtı'na bir arka plan oluşturacak biçimde

yeniden düzenlenmiştir. Victoria burada oturan ilk hükümdardır. Sarayda hükümdar bulunduğu sürece, kraliyet sancığı gönderde kalır ve muhafızların nöbet değiştirme törenleri her gün yapılır.

Buckingham ve Normanby (1. Dükü), John Sheffield, 3. MULGRAVE KONTU (d. 7 Nisan 1648, Londra - ö. 24 Şubat 1721, Londra), İngiliz devlet adamı, şair John Dryden'in koruyucusu ve manzum deneme yazarı.

Mulgrave 2. kontu Edmund'un oğluydu. 1658'de babasının ölümü üzerine onun unvanını aldı. II. Charles'ın sarayında gözde bir kişiyken Prenses Anne ile kurduğu yakınlık nedeniyle Charles'ın tepkisini çekince 1682'de saraydan uzaklaştırıldı. Ama iki yıl içinde sarayla arasını düzeltti. II. James'ın tahta çıkmasıyla önce kralın Özel Danışma Kurulu üyesi, ardından da başmabeyinci (*lord chamberlain*) olarak yeniden yükseldi.

1688 Devrimi'ne uyum göstermesine karşın, III. William döneminde (1689-1702) daha çok mukalefette yer aldı. Ama 1702'de tahta çıkan Anne onu önce Özel Danışma Kurulu üyesi, daha sonra başmühürdar (*lord privy seal*) ve Buckingham ve Normanby dükü yaptı. 1704-10 arasında Whig'lerin yükselişi üzerine görevlerinden çekilmek zorunda kalan Sheffield, 1710-14 arasındaki Tory hükümeti döneminde Özel Danışma Kurulu başkanlığı gibi birçok yüksek görev üstlendi. 1714'te I. George'un tahta çıkışıyla etkin siyasal yaşamı sona erdi.

Sheffield şair olarak ününü *An Essay Upon Poetry* (1682; Şiir Üzerine Deneme) ile 1679'da yadığı *An Essay on Satire*'a (Yergi Üzerine Deneme) borçludur. Beyitler biçiminde ve Horatius'un *Epistulae*'si (Mektuplar) örnek alınarak yazılmış olan *An Essay Upon Poetry* od, ağıt, destan vb edebi türlerin başlıca özelliklerini tanımlamayı amaçlar. Eleştirel bir inceleme olarak başlayan *An Essay on Satire*, II. Charles, Rochester kontu ve birçok seçkin saraylıya yönelik bir yergi biçiminde gelişir. Bu yapıtı Dryden'in kaleme aldığı sık sık öne sürülmüşse de genellikle Sheffield'in olduğu kabul edilir; ama Dryden tarafından biraz düzeltilmiş olabilir. Dryden'in yapıtlarının birçok basımında yer alan *An Essay on Satire* yüzünden Dryden, Rochester kontunun adamlarının saldırısına uğramıştır.

Sheffield kişisel olarak karıştığı olaylar bakımından güvenilir bir tanık sayılmazsa da, *Account of the Revolution* (Devrimin Öyküsü) adlı düzyazı yapıtı tarihsel bilgiler açısından ilgi çekicidir.

Buckinghamshire, İngiltere'nin güneyinde il (*county*). Yüzölçümü 1.883 km²'dir. Güneyde Thames Irmağı, güneydoğuda ise Londra'nın varoşlarıyla çevrilidir. Chiltern Tepeleri olarak bilinen tebeşirli sırtları ile verimli Aylesbury Vadisini içine alır; alçak, kumlu sırtların üzerinden kuzeydeki Büyük Ouse Irmağı vadisine ulaşır. Sınırları içinde Aylesbury Vale, Chiltern, Milton Keynes, South Bucks ve Wycombe adlı beş ilçe (*district*) bulunur.

Londra'nın büyümesi, 20. yüzyıla değin büyük ölçüde kırsal bir yerleşme olan Buckinghamshire'nin güney sınırını oluşturan bölgeyi önemli ölçüde etkilemiş, Chiltern Tepelerindeki vadilerde pek çok banliyö kurulmasına yol açmıştır. Kentin kusursuz kara ve demir yolu ağı da bu gelişmeye katkıda bulunmuştur. Çift hatlı demiryollarının ulaştığı il merkezi Aylesbury ile High Wycombe ve öteki bölgeler, Londra'nın en varlıklı banliyölerini oluşturur.

Buckinghamshire, Neolitik Çağdan Saksonların gelişine değin İngiltere'ye yerleşmiş tüm halkların izini taşır. Saksonlar döneminde Mercia Krallığı'nın bir parçası olan bölge, doğudan gelen Dan akınlarına direndi ve giderek zenginleşti. Ama Chiltern Tepeleri sık ormanlarla kaplıydı; buraların yerleşime açılması ancak 17. yüzyıl başlarında tamamlandı. Sonraki dönemin belirgin özelliği ise, içinde görkemli yapıların kurulduğu büyük malikânelerin yapılmasıydı. Bunlar arasında, doğal ve tarihsel zenginlikleri korumayı amaçlayan kamu kuruluşu National Trust'ın (İngiliz Ulusal Vakıf Kurumu) mülkiyetinde bulunan Cliveden ile okul olarak kullanılan Stowe malikâneleri sayılabilir. Bu gelişmede etken olan Londra'ya ulaşım kolaylığı bugün de bölgedeki nüfus artışının başlıca nedenidir.

II. sanayisi, II. Dünya Savaşı sonrasına değin, Aylesbury'deki matbaacılık ve hafif imalat etkinlikleri ile High Wycombe'daki mobilya yapımı ve Wolverton'daki demiryolu atölyelerinden oluşuyordu. Ama son zamanlarda, ilin kuzey sınırındaki bölgelerde belirgin bir büyüme gerçekleşmiş ve Bletchley, Newport Pagnell, Wolverton gibi küçük yerleşmeler 1967'de kurulan Milton Keynes içinde erimiştir. Bu yeni gelişme, sanayi ve araştırma kuruluşlarını bölgeye çekmenin yanı sıra, Açık Üniversite merkezinin de burada kurulmasına yol açmıştır. Nüfus (1991 geç) 619.500.

Buckinghamshire danteli, yaklaşık 1665'ten 20. yüzyılın ilk çeyreğine değin İngiltere'nin Buckinghamshire ilinde üretilen dantel. Ayrıca bak. dantel.

Buckland, William (d. 12 Mart 1784, Axminster, Devonshire, - ö. 15 Ağustos 1856, Londra, İngiltere), jeolojik bulgular ile Kitabı Mukaddes ve evrim karşıtı kuramları uzlaştırma çabasıyla tanınan jeolog ve papaz.

Akarsu oluşumları kuramını reddederek, Yer üstündeki bütün aşınma ve tortullaşmaların Nuh Tufanı'na dayandığını savundu. Paleontolojik (fossil) oluşumlar üzerinde önemli çalışmalar yaptı ve İngiltere'de, buzullaşma kanıtlarına değinen ilk kişi oldu. *Reliquiae Diluvianae* (1823; Nuh Tufanı'nın Kalıntıları) ve *Geology and Mineralogy Considered with Reference to Natural Theology* (1836; Doğal İlahiyat Açısından Jeoloji ve Mineraloji) başlıca yapılarıdır.

Buckland 1808'de Anglikan rahibi oldu ve 1813'te Oxford Üniversitesi'nde mineraloji profesörlüğüne atandı. 1845-56 arasında Westminster başpapazıydı.

Buckley, William F(rank), Jr. (d. 24 Kasım 1925, New York kenti), jrneleyici üslubu ve çok yönlü kişiliğiyle ünlü ABD'li yayın yönetmeni ve yazar. ABD'deki siyasal yaşamın muhafazakâr kanadı üzerinde önemli düşünsel etkileri olmuştur. *National Review* adlı dergiyi 1955'te kurmuş, genel yayın yönetmenliğini üstlenerek muhafazakâr görüşlerin tartışıldığı bir forum olarak kullanmıştır. "On the Right" (Sağda) adlı siyasal yorum köşesi 1962'den başlayarak 200'den çok gazetede düzenli olarak yayımlanmış, siyaset ve kamu işleriyle ilgili "Firing Line" (Ateş Hattı) adlı haftalık televizyon programı 1966'da yayına girmiştir.

Göçmen olan büyükbabasının petrolden elde ettiği servet Buckley'nin İngiltere, Fransa ve ABD'nin Connecticut eyaletinde rahat koşullarda yetişmesini sağladı. Bir yıl Meksika Üniversitesi'nde okudu. II. Dünya Savaşı'nda üç yıl boyunca ABD ordusunda görev yaptı. Ardından Yale Üniversitesi'n-

de İspanyolca dersleri verdi; burada tartışmacı olarak öne çıktı ve başka pek çok etkinliğinin yanı sıra, *Yale Daily News*'un yönetim kurulu başkanlığını yaptı. Daha sonra *American Mercury*'ye girdi. Starr Yayın Grubu'nun başkanlığını yaptıktan sonra, 1969-72 arasında ABD Haberleşme kurumu (USIA) Danışma Komisyonu'nda çalıştı. 1973'teki Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na ABD delegesi olarak katıldı.

Çeşitli dergilere katkıda bulunan Buckley birçok kitap da yazdı. *God and Man at Yale* (1951; Yale'de Tanrı ve İnsan), *Up From Liberalism* (1959; Liberalizmin Ötesisi), *Rumbles Left and Right* (1963; Solda ve Sağda Gürültüler) ve yazımına katıldığı *McCarthy and His Enemies* (1954; McCarthy ve Düşmanları) bunlardan bazılarıdır. 1970'lerin sonunda, *Saving the Queen* (1976; Kraliçeyi Kurtarmak), *Stained Glass* (1978; Vitray) ve *Marco Polo If You Can* (1982) gibi casus romanları yazdı.

Buckner, Simon Bolivar (d. 1 Nisan 1823, Mundfordville yakınları - ö. 8 Ocak 1914, Mundfordville yakınları, Kentucky, ABD), Amerikan İç Savaşı (1861-65) sırasında Konfederasyon generali ve Kentucky valisi (1887-91).

West Point'teki (New York) ABD Askeri Akademisi'nden mezun olan Buckner, Meksika Savaşı'na (1846-48) katıldıktan ve çeşitli askeri görevlerde bulunduktan sonra 1855'te Chicago'da aile işlerinin başına geçti. İç Savaş patlak verdiğinde Kentucky eyalet muhafız birliğini kurmaya ve eyaletin tarafsızlığını korumaya çalıştı. Bir süre sonra Konfederasyon saflarına katıldı ve tuğgenerallığe getirildi.

Tennessee'deki Donelson Kalesi'ni takviye etmekle görevlendirilen Buckner, askeri durumun umutsuz olduğunu görünce, 16 Şubat 1862'de General Ulysses S. Grant'a kayıtsız şartsız teslim oldu. Savaş tutsaklarının değişiminden sonra özgürlüğüne kavuştu ve yeniden Konfederasyon saflarında çeşitli görevler aldı. Savaşın sonuna doğru korgeneral rütbesine yükseldi.

1868'de Kentucky'ye dönerek kısa bir süre *Louisville Courier*'nin yayın yönetmenliğini yaptı. Daha sonra Chicago'daki geniş gayrimenkullerini geri aldı. Birkaç yıl süren iş hayatının ardından Demokrat Parti saflarında siyasete atıldı. 1887-91 arasında Kentucky valiliği yaptı. 1896'da gümüş para sistemi yanlısı çoğunluk karşısında altın standardını savunan Demokrat başkan adayı John M. Palmer'in başkan yardımcısı adayı olarak katıldığı seçimi kazanamadı.

bucurgat bak. bocurgat

Buda, Sanskrit dilinde BUDDHA, asıl adı SIDDHARTA GAUTAMA (d. İÖ y. 563, Kapilavastu, Şakya Devleti, Kosala Krallığı - ö. İÖ y. 483, Kusinara, Malla Devleti, Magadha Krallığı), büyük bir din ve felsefe sistemi olan Budacılığın(*) kurucusu. "Uyanan" ya da "Aydınlanan" anlamına gelen *buda* sözcüğü, özel bir ad değil, örneğin "mesih" gibi bir sandır. Budacılıkta, geçmişte olduğu gibi gelecekte de sayısız *buda*'nın ortaya çıkabileceğine inanılır; ama tarihin tanıdığı tek *buda*, Gautama (Pali dilinde Gotama) Buda'dır.

Buda'nın yaşamıyla ilgili bilgiler Pali dilinde yazılmış *Tipitaka* (Üçlü Yasa ya da Üç Sepet) adlı metinlere dayanır. Uzmanlar, Buda'nın konuşmalarını ve bunların Pali dilindeki yorumlarını içeren *Tipitaka*'ların Buda'yla ilgili günümüze ulaşmış en eski kaynak olduğu görüşündedir.

Siddharta Gautama, bugünkü Nepal ile Hindistan arasında hüküm süren Sakya

kralı Şuddhodana ile Kraliçe Mahamaya'nın oğluydu. Dolayısıyla bir Kshatriya (askeri ve yönetici sınıf) ailesine mensuptu. Siddharta (Pali dilinde Siddhatta) adı, "amacı gerçekleştirilmiş olan" anlamına geliyordu. Doğumunun yedinci gününde annesi olan Gautama'yı, teyzesi ve Şuddhodana'nın ikinci karısı Mahapracapati Gautami büyüttü. Gautama 16 yaşına gelince, 16 yaşındaki kuzini Prenses Yasodhara ile evlendi.

Gautama 29 yaşında yaşamının dönüm noktasına erişti. Yaşlılık, hastalık, ölüm

"Dünyayı Şahitliğe Çağırın Buda", tunç, Sukhothai yüksek klasik üslubu, 14. yy. Prens Çhalembol Yugala koleksiyonu, Bangkok. Breezewood Foundation Monks, Maryland

gibi insan acıları karşısında ruh dinginliğini yitirmeyen sarı cübbeli, başı tıraşlı bir keşişten etkilenen genç prens, bir *şramana* (çileci) olarak baş dinciliğine ulaşmanın yollarını aramaya karar verdi. Oğlu Rahula'nın doğduğu günün gecesinde evinden ayrılarak öğretim ve ibadet merkezlerinin toplandığı güneye doğru yola çıktı. Magadha Devleti'nin merkezi Râcagaha'da (bugün Raçgir) Kral Bimbisara'nın devleti onunla paylaşma önerisini geri çevirdi, kendisine doğrunun yolunu gösterecek öğretmenleri aramaya koyuldu. Önce yaşlı ve unlu bilge Alara Kalama'ya, sonra da bir başka ünlü öğretmen olan Uddaka Ramaputta'ya gitti. Ama ikisinde de aradığını bulamadı.

Gautama'nın doğruyu arama yolundaki gerçek mücadelesi Uruvela kenti yakınındaki Senanigama köyünde başladı. Burada beş keşiş ona katıldı. Gautama, Senanigama'da yaklaşık altı yıl boyunca aşırı bir perhiz uyguladı. Ama sonunda bu yolun onu aradığına ulaştıramayacağını anladı. Bu yüzden sağlığı için gerekli besinleri almaya başlayınca, beş yoldaşı düş kırıklığına uğrayarak onu öfkeyle terk ettiler. Uruvela'da tek başına kalan Gautama, bir hintincin ağacının altında oturduğu sırada, Senanigama köyünün sahibinin kızı Sucala'nın sunduğu bir tas sütlük kabul etti. Bu, onun *bodhi*'den (Aydınlanma) önceki son yemeği oldu. O günü bir korulukta geçirdi. Akşam olunca da, sonradan *bodhi* (bak. Bo ağacı) olarak adlandırılan incir ağacının altında bağdaş kurdu ve Aydınlanmaya ulaşana değin oradan kalkmamaya karar verdi. Önce tutkular dünyasının başı, kötülüğün simgesi Mara'nın baştan çıkarma çabalarına

10 paramita'nın (erdem) desteğiyle karşı koydu. Mara'yı yendikten sonra bütün geceyi ağacın altında derin düşünceye dalarak geçirdi. İlk saatlerde, önceki var oluşlarının (Pali dilinde *pubbenivasanussati-nana*) bilgisine erişti; ardından insanüstü tanrısal göze (Pali dilinde *diḥḍa-cakkhu*), varlıkların yok olup yeniden doğuşunu görme gücüne kavuştu; sonunda da zihnini bütün hastalıkları ve iffetsizlikleri yok etmenin bilgisine yönelterek Dört Soylu Doğru'nun bilincine vardı. Böylece İÖ y. 528'de, *vesakha* (mayıs) ayının dolunay gününde, bugün Buddh Gaya olarak adlandırılan yerde Aydınlanmaya erişti.

Dört hafta sonra gene bir hintinciri ağacının altında otururken, ulaştığı doruğu başkalarına da aktarmaya ve buna eski beş yoldaşından başlamaya karar verdi. Baranası (bugün Varanasi) kentinin yakınındaki İspatana'da onları buldu. Artık *arahant* (yetkinleşmiş kişi) ve *sammāsambuddha* (tümüyle uyanmış kişi) olduğunu, *amata'yı* (ölümsüz olan) bulduğunu ve onlara *dhamma'yı* (evrensel doğru) öğretmek istediğini söyledi. Ardından da yoldaşlarına "Dhammacakkapavattana-sutta" (Doğrunun Tekerleğini Harekete Geçirmek) adıyla bilinen ilk vaazını verdi. Bugün bu noktada olayın anısına yapılmış eski bir *stupa* (kutsal eşyaların saklandığı yapı) bulunmaktadır.

Vaazın özü şöyleydi: Eviden ve ailesinden ayrılarak diyar dolaşmaya çıkan kimse (*pabbacita*), nefsinin kayırmak ya da nefesine eziyet etmek gibi iki uç davranıştan uzak durmalıydı. Tathagata (Doğruyu Bulan Kişi, yani Buda), bu iki uçtan kaçındığı için, aydınlığa, bilgiye, dinginliğe, uyanışa, Nirvana'ya ulaştıran orta yolu (*macchima patipada*) bulmuş olurdu.

Buda'nın Varanası'de geçirdiği altı ay içinde babası, annesi ve eski karısı, onun öğretisini benimsediler. Çok geçmeden Buda'ya inananların sayısı 60'a ulaştı. Buda, kendisine inananlara vaazlar verdi, onları dünyayı dolaşarak barış, sevgi ve bilgelik öğretisini yaymakla görevlendirdi. Daha sonra Uruvela'ya doğru yola çıktı. Yolda 30 gece, Uruvela çevresinde ise ünlü üç çileciye ve onların çok sayıda müridine öğretisini benimsetti. Uruvela'dan sonra Racagaha'ya gitti. Orada Magadha kralıyla birlikte pek çok kişi ona katıldı; daha sonra Buda'nın en önemli müritleri olan çileci Brahmanlar Sariputta ve Moggallana da onlar arasındaydı.

Buda, pek çok bilgili ve disiplinli mürit yetiştirerek görevini tamamladıktan sonra 80 yaşındayken bir grup *bhikkhu*(*) ile birlikte Racagaha'dan kuzeye doğru son yolculuğuna çıktı. Vesali kenti yakınındaki bir köyde hastalandı, ama müritlerini iyice hazırlamadan ölmesinin doğru olmayacağına inanarak irade gücüyle hastalığını yendi. İyileştikten sonra, en yakın müridi Ananda'ya üç ayın sonunda ölmeye karar verdiğini söyledi ve ondan bütün *bhikkhu*'ları Mahavana'da toplamasını istedi. Toplantıda keşişlerden, öğrendiklerini uygulayarak insanlığın iyiliği için bunları bütün dünyaya yaymalarını istedi. Ardından da Vesali'den ayrıldı. Bir akşamüzeri Kusinara (bugün Kasia ya da Kuşinagara) kentine ulaştı; Malla kabilesine ait Upavattana'da iki ağaç arasındaki bir kanapeye sağ yanına yatarak uzandı. Sonra da müritlerine son sözlerini söyledi. Bir hafta sonra da vücudu Kusinara'da Mallalar tarafından yakıldı.

Pali dilindeki en eski metinlere göre Buda, insanları eğitime ve bilgilendirme yeteneğiyle

le büyük ün kazanmıştı. Herkese merhamet (*karuna*) ve bilgelikle (*panna*) yaklaşır, herkesin yeteneklerine ve gereksinimlerine göre neyi nasıl öğreteceğini çok iyi bilirdi. Hindistan'da köklü ve saygın bir kurum olan kast sistemine karşı çıkmış, insanların eşitliğini vurgulamıştı. Maddi gönenç ile manevi gelişme arasındaki bağlantının ayrımındaydı. Ona göre, suçla cezayla önlemeye çalışmak boşunaydı. Çünkü yoksulluk (*dallidhiya*) ahlaksızlığın ve suç işlemenin başlıca nedenlerinden biriydi.

Gautama, hem doğal, hem fiziksel güzelliğe değer verirdi. Bir öyküye göre Vesali'de keşişlerine, Tavatimsa'daki (Cennet) *deva*'ları (tanrı) görmek istiyorlarsa, rengârenk giysilere bürünmüş yakışıklı Liçchavilere (Ganj Irmağının kuzeyinde yaşayan bir halk) bakmalarını söylemişti. Ama kralları bile şaşırtacak ölçüde katı ve başarılı bir disiplin uygulamasını da bildi. Onun disiplini, öğretmen ile öğrenci arasındaki karşılıklı sevgi, duygusal bağlılık ve saygı temeline dayanıyordu. Buda'ya pek çok mucizevi güç yakıştırılmasına karşın, o bunlara hiç önem vermezdi. İnanışa göre, müritlerinden biri halkın önünde bir mucize gerçekleştirdiğinde onu azarlamış ve bu tür davranışları yasaklamıştı. Ona göre en büyük mucize, doğruyu açıklamak ve insanların doğruyu kavramalarını sağlamaktır. Eski metinlerin çizdiği kişilikle Buda, insanlığın çektiği acılara karşı duyarlı, usçu bir düşünce sistemi ve yaşam biçimiyle insanları zincirlerinden kurtarmayı amaçlayan, bilgelik ve şefkat dolu bir insandı.

Buda (Macaristan) bak. Budapeşte

Buda Aslanı bak. Fo Aslanı

Budacılık, Siddharta Gautama'nın İÖ 6. yüzyılda Hindistan'ın kuzeydoğu kesiminde kurduğu, bugün bütün Asya'ya yayılmış din ve felsefe sistemi. Doğu dünyasının büyük bölümünün inanç, kültür ve toplum yaşa-

mında önemli rol oynamış, 20. yüzyılda Batı'da da bazı yandaşlar bulmuştur. Halkın manevi ve kültürel değerlerinin koruyucusu olduğu saviyla Asya'da ulusal bağımsızlık hareketlerinin gelişmesinde önemli siyasal etkinlik kazanmış, bazı ülkelerde toplumsal reform hareketlerine kaynaklık etmiştir.

Budacılığın doğduğu dönemde Hindistan'ın kuzeydoğu kesimi, birer Yoga önderine bağlı küçük dinsel topluluklarla doluydu. Brahman ayinlerinin ve adak törenlerinin dışa dönük kuralcılığı gerçekte hemen bütün Hindistan'da artık çoğu kimseyi doyduruyordu. Ama Hindu inancının ana kurallarını ve ibadet biçimlerini geliştiren Arilerin etkisinden uzak kalmış kuzeydoğu yöresi heterodoks akımların yatağıydı. Burada kabile birliği de çatlamağa başlamış, küçük küçük krallıklar boy atmıştı. En önemli mezhepler, insan yazgısını (*niyati*) vurgulayan Acivikalar ile insan ruhunu maddeden kurtarmak gerektiğini savunan Caynacılardı. Tin (*purusha*) ve madde (*prakriti*) ikiciliğini savunan ve gelecekteki Samkhya(*) okulunun tohumlarını barındıran bir başka mezhep de Budacılığın doğduğu yörede ağırlık kazanmıştı. Dinsel akımların şaşırtıcı çokluğuna karşın, çoğu aynı terimleri kullanıyor, temelde Yoga uygulamasına dayanıyordu. İnanışa göre Siddharta Gautama da bir *yogin*, yani mucizeler gerçekleştiren bir çileciydi.

Gautama Buda'nın öğretisi. "Uyanan" ya da "Aydınlanan" anlamında Buda(*) olarak anılan Siddharta Gautama'nın öğretisi, insan var oluşunun acı ve elem verici olduğu temeline dayanıyordu. Buda'ya göre birey olmak, sınırlanmış olmak demekti. Sınırlanmış olmanın sonucu arzu duymak, arzu duymanın da sonucu acı çekmekti; çünkü arzu edilen her şey geçici, değişken ve tükeniciydi. Gerek insanın ruhsal ve bedensel bütünlüğü, gerek dış nesneler, anlık öğelerin (*dhamma*'lar; her zaman tekil

Tantra okuluna bağlı Budacı bir rahip ayin sırasında
William MacGurty

kullanılan ve "öğreti" ya da "evrensel doğru" anlamına gelen *dhamma* ile karıştırılmamalıdır) ardışıklığından oluşuyordu.

Nesnelere özsel bir gerçeklik görmeyen Buda, bu bakımdan geleneksel Hint düşüncesinden ayrılıyordu. Gene *Upanishad*'ların (Hint kutsal metinleri) tersine, insan ruhunu metafizik bir töz olarak görmüyor, yalnızca kılgsal ve ahlaki bakımdan eylem öznesi olarak bir benliğin varlığını kabul ediyordu. Kişinin kendini özdeşleştirdiği toplumsal konumu, ailesi, bedeni, hatta zihni bile onun gerçek benliği değildi. Kişi, değişmez hiçbir temel varlığı olmaksızın sürekli değişim içindeydi; geçmiş var oluşlarından bugüne taşınmış ve evrendeki öteki nedenlerle yakından ilişkili çok sayıda nedenin bir sonucuydu. Buda, insan var oluşunda doğumdan ölüme değin art arda sıralanan durumların birbirine bağımlı biçimde nasıl ortaya çıktığını *pratitya-samutpada*(*) yasasında ortaya koydu.

Bu temellerden yola çıkan Siddharta Gautama, Dört Soylu Doğru'yu şöyle dile getirdi: 1) Yaşam temelde düşüklüğü ve elem demektir; 2) elem, kişinin haz, iktidar ve kalıcı bir var oluş arzusunun sonucuydu; 3) düşüklüğüne ve eleme son vermek için, arzu duymaya son vermek gerekliydi; 4) arzu duymaya ve eleme son vermek için izlenecek Sekiz Aşamalı Yol(*) doğru düşünmek, doğru niyet etmek, doğru konuşmak, doğru davranmak, geçimini doğru yoldan sağlamak, doğru çaba harcamak, bilincini doğru tutmak ve zihnini doğru yoğunlaştırmaktır.

Buda'ya göre dinsel yaşamın amacı, ben yanılmasından, dünya işlerinin ayakbağından kurtulmak, öncesiz ve sonsuz bir benlik olmadığı (*anatta*)(*) gerçeğini kavramaktır. Bunu başaran kişi, yeniden doğuş döngüsünün üstesinden gelebilir, Aydınlanmaya (*bodhi*) ulaşabilirdi. Aydınlanmış insanın bulunduğu durumu dile getiren Nirvana (Pali dilinde Nibbana) sönmek anlamına geliyordu. Çünkü Aydınlanma, üç büyük günahın (şehvet, kötü niyet ve çılgınca sevmek) insan yüreğinde yaktığı ateşin sönmesi demektir.

Nirvana'nın bir tür hiçlik biçiminde anlaşılması, Budacılığın çoğu zaman ateist bir din olarak tanımlanmasına yol açmıştır. Gerçekten de Budacılıkta, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamda olduğu gibi evreni bir irade edimiyle yaratmış, kişilik özelliği taşıyan bir Tanrı kavramı yoktur. Nirvana'ya kişilik özelliği yakıştırmak onu tanımlamak anlamına geleceğinden, Budacılar bu tür bir nitelemeden özellikle kaçınırlar. Çünkü Buda, Nirvana'nın kavranamaz, betimlenemez, anlaşılamaz, nitelenemez olduğunu özellikle belirtmiştir. Ama Nirvana'ya ulaşmanın yok olmak değil, sonsuza ve ölümsüze ulaşmak anlamına geldiğini de aynı ölçüde vurgulamıştır. Sınırsız yaşamın önündeki her türlü sınırın tükendiği Nirvana durumu, gerçekte sınırsız yaşamın kendisidir. Bu bakımdan Nirvana'nın devinimsizliği, doğmamışlığı, ölümsüzlüğü, gerçek Doğru ve üstün Gerçeklik oluşu, onu Batı dinlerindeki tanrılık (uluhiyet) kavramına yaklaştırmaktadır.

Buda'dan sonra Budacılık. Buda'nın öğretisi çevresinde birleşen müridlerinden, Budacı *sangha* (cemaat, tarikat) doğdu. *Sangha*, topluluğa yeni katılan çileciler (*śramaṇa*) ile keşişlerden (*bhikkhu*[]) oluşuyordu. Cemaatin en kusursuz, benliğine bağlıktan en çok kurtulmuş üyesi *arahant* ya da *arhat*(*) olarak adlandırılırdı. Budacılığın Üç Mücevheri (*Tri-ratna*), yani Buda'ya bağlılığın üç unsuru şunlardı: Buda'ya, onun öğretisine (*dhamma*, *dharma*) ve cemaate inanmak.

Buda'dan sonra Budacılık üzerindeki belirleyici etki, *bhakti*(*) akımından kaynaklandı. Akımın temel ilkesine göre insan bir kurtarıcı-tanrıya inanmalı, ona kendini adanmalıydı; bunun karşılığında o kurtarıcı, inanan kişiye kurtuluş için gerekli araçları bağışlayacaktı. Buda'nın öğretisine temelden aykırı olan bu yaklaşımlı Buda, inananları kurtarmayı üstlenmiş bir tür Tanrı (*Bhagavat*) gibi görülmeye başladı, göderak Buda'ya tapınma (*Buddha-puca*) eğilimi ortaya çıktı.

Budacı topluluk içindeki farklılaşmalar kısa sürede çok sayıda bölünmeyle sonuçlandı. Buda'nın ölümünden yaklaşık bir yüzyıl sonra Vaiṣaḷi'de toplanan ikinci ruhani mecliste, geleneksel öğretiyi izlediğini savunan Acariyavada grubu, İhtiyarlar Yolu'na bağlı Sthaviravada'dan ayrılarak Mahasanghika (Büyük Cemaat) okulunu kurdu. Bu ayrışma Budacılığın Theravada (İhtiyarlar Yolu) ve Mahayana (Büyük Taşınıcı) adlarıyla iki büyük mezhep biçiminde bölünmesinin habercisiydi. Daha sonra Sthaviravada okulundan doğan iki başka okul, Sarvastivada (Her Şey Gerçektir Öğretisi) ve Sautrantika (Buda'nın sözlerini içeren *sutra*'ların [özdeyişler] üstünlüğünü benimseyenler) adlarını aldı.

Theravada(*) bugün Sri Lanka, Myanmar, Tayland ve Kamboçya'da Budacı cemaatin çoğunluğunu temsil etmektedir. Buda'nın öğretisinin en yüksek ve en eksiksiz anlatımını temsil ettiğini, kurtuluş yolunu daha geniş bir insan topluluğuna açtığını one süren Mahayana Orta Asya, Çin, Japonya, Cava ve Sumatra ile Sri Lanka'nın bir bölümünde ağırlıktadır. Mahayana okulu, Theravada'yı, kurtuluş yolunu daha dar bir toplulukla sınırladığı savıyla Hinayana (Küçük Taşınıcı) biçiminde adlandırır.

Theravada öğretisince kutsal sayılan metinlerin toplandığı *Tipiṭaka*'nın (Sanskrit dilinde *Tripitaka*: "Üçlü Yasa" ya da "Üç Sepet") tümü Pali dilinde yazılmıştır. *Vinaya Pitaka* (Kurallar Sepeti), *Sutta Pitaka* (Söylevler Sepeti) ve *Abhidhamma Pitaka* (Özel Öğreti Sepeti) *Tipiṭaka*'yı oluşturan üç büyük derlemedir. Theravada bütün nesnelerin bileşik niteliğini vurgular. Buda'nın ilk öğretisinde vurguladığı gibi olgusal gerçeklikler, hiçbir kalıcı benliği bulunmayan anlık öğelerden oluşmuş sürekli bir akış içindedir. Theravada geleneği, cemaat için zorunlu sayılan düzenlemeleri, meditasyon tekniklerini ve ayinleri, kişiyi *arhat*'lığa götüren aşamaları ayrıntılarıyla betimler. Gerek keşişlerin, gerek manastır başı inananlar toplumunun uyacağı ahlak kuralları, Buda'nın bedenleşmesiyle ilgili Cataka (Doğum) öykülerindeki özel kurallara ve örnek durumlara göre düzenlenir.

Mahayana(*) geleneğinin kaynağını, İÖ 2-İS 2. yüzyıllar arasında Sanskrit dilinde kaleme alınmış metinler oluşturur. Bu metinlere (örn. An Toprak *sutra*'ları) bağlı olan Budacıların ülküsü *bodhisattva*(*) olabilmektedir. Theravada geleneğinde kendi başına aydınlanmaya erişmeyi amaçlayan *arhat*'ın tersine, *bodhisattva* başkalarının hayatlarını hafifletmek uğruna kendi budalılığını ertelemeye ant içmiştir.

Mahayana okulları, daha geniş bir evren görüşü geliştirerek Budacılığa yeni bir anlayış getirmiştir. Hindistan'da Madhyamika, Çin'de Tientai ve Huayan gibi Mahayana okulları, doğrunun göreceli ve mutlak iki düzeyiyle ilgili ayrıntılı felsefi görüşler geliştirmiş, *samsara* (geçici dünya) ile Nirvana'yı özdeşleştiren bir yaklaşım benimsemiştir. An Toprak kavramına ağırlık veren Mahayana okulları ise, mantık karşısında yalın inancı, bu dünyada aydınlanmaya erişmekten çok Buda'nın "An Topraklar"ında yeni-

den doğma ulküsünü vurgular. İçeride donmuş anlamına gelen *Dhyana* (Çince'de Chan Japonca'da Zen) geleneği ise meditasyon ve ansızın Aydınlanma deneyimine ağırlık verir. Doğu Asya'nın tümünde Budacılığın ağırlıklı biçimi olan Mahayana'nın Çin, Kore ve Japon uygarlıkları üzerinde çok büyük etkisi olmuştur.

Vajrayana (Yıldırım ya da Elmas Taşınıcı) ve Mantrayana (Kutsal Hecelelerin Taşınması) olarak da bilinen Tantra Budacılığı ise Hindistan'da 7 yüzyılda ağırlık kazanmıştır. Bu okul, bir ruhani yol göstericinin sıkı denetimi altında, inananın batını bir yol izlemesini ongorur. Tantra tarikatlarına gelenler ısı ve kötü, erkek ve dişi *samsara* ve Nirvana gibi bütün ikili kategorilerin ötesine geçtiklerini kanıtlamak zorundadırlar. Bu amaçla Tantra ayinlerinde tarikat üyeleri, gözlerinde canlandırdıkları bir tanrıyla özdeşleşmeye çalışırlar. Tantra okulu, Moğolistan ve Tibet'te Budacılığın özel bir biçiminin gelişmesinde ağırlıklı etkiye bulunmuştur.

Budacılıktaki mimarlık ve tasvir geleneği. Asya'da Budacı öğretinin ve felsefenin ulaştığı hemen her yerde maddi kültürde belirgin bir canlanma görülmüştür. Budacı kültürde mimarlık öğeleri ve tasvir geleneği ülkeden ülkeye değişmekle birlikte temel işlevleri aynıdır. Kutsal eşyaların saklandığı bir yapı olan *stupa*, bir *stupa* ya da Buda tasvirini barındıran tapınma yeri (*caitya*) ve manastır (*vihara*), Budacı kültürün uç ana yapı türüdür. Ama *stupa*'lar ya da tasvirler genellikle bir manastırın ya da manastır kompleksinin parçası biçiminde düzenlenerek ona kutsallık kazandırır. Bunun sonucunda *stupa*'lar, *caitya*'lar, keşiş evleri ve cemaate hizmet vermeye yönelik öteki yapılarla birlikte büyük manastır kuruluşları ortaya çıkmıştır. Örneğin Nalanda'da (Parna, Bihar eyaleti, Hindistan) bu tür kuruluşlar büyük öğretim merkezleri durumundadır.

İS 1. yüzyıl öncesinden kalma yapıtların hiçbirinde Buda insan biçiminde betimlenmemiştir. Bunun yerine ayak izi, taht, Bo ağacı gibi semboller kullanılmıştır. Ama büyük olasılıkla *bhakti* akımının etkisiyle İÖ 1. yüzyılda Gandhara bölgesinde (bugün Pakistan'ın kuzeybatısı ile Afganistan'ın doğusu) ve Mathura'da (bugün Uttar Pradesh'de) insan biçimindeki ilk Buda tasvirleri doğmuştur. Gandhara heykeltıraşları Yunan-Roma modellerinden esinlenirken, Mathura tasvirleri Hint *yakṣa*'larını (doğa tanrıları) örnek almıştır. Buda'nın klasik tasvir ise Gupta döneminde (İS 7-9 yy) Mathura ve Sarnath'da gelişmiştir. Buna göre Buda, yüzünde dingin, içe bakan bir anlatım, dudaklarında hafif bir gülümseme, başında birkaç bukle, üzerinde genellikle iki omzuyla da örten bir keşiş elbisesi, arkasında bir hale, lotustan bir taht üzerinde genellikle bağdaş kurmuş biçimde betimlenir. Buda tasvirlerinin öteki iki yaygın biçimi, onu vaaz verirken ya da uzanmış (*parinirvana*, Nirvana'ya geçmiş) biçimde gösteren yapıtlardır. Bu üç tasvir türü, inanan kişinin zihninde sırasıyla kendi aydınlanışını, Budacı öğretiyi benimsediği yolları ve Nirvana'ya geçişini canlandırır. Buda'nın elinin duruş biçimi (*mudra*) ise Gautama'nın yaşamındaki belirli olayları anımsatır. Öte yandan Buda'nın ana rahmine düşmesini, doğumunu, aydınlanmasını, vaazlarını ve ölümünü canlandıran sahnelerde de Buda tasvirleri yer alır. Asya'nın kuzeyindeki ülkelerde ise tasvirler daha karmaşıktır. Mahayana mezhebinin kutsal

yerlerinde, geçmişte yaşadığına inanılan değişik *buda*ların, *bodhisattva*ların, ermişlerin, Hindistan'dan aktarılmış koruyucu tanrıların tasvirleri yer alır. Çin ve Tibet'te ise bu figürler, ibadetin artık gerçekten çoktanrıci nitelik kazandığı bir tür panteon oluşturur.

Pali dilindeki Theravada metinleri, Buda tasvirleri ile Buda'nın bedeninin ve eşyalarının *stupa*'larda saklanan kalıntılarının yüceltilmesini öngörür. Başlıca ibadet (*puca*) biçimleri, tasvirlerle çiçek, günlük ve yanan bir ışık sunmak, tasvirin önünde eğilmek ve *stupa*'ları tavaf etmektir. Mahayana ile Vacrayana'nın meditasyona dayalı okullarında zihni bir *buda* ya da *bodhisattva* tasviri üzerinde yoğunlaştırmak, manevi gerçekleri kavramanın yolu sayılır. Bu amaçla *dharani* (çok kısa öğretici özet), *mantra* (kutsal hece), *mudra*, *sadhana* (bir tanrıyı gözünde canlandırma) ve *mandala* (tinsel evrenin haritası) gibi yöntemlerden de yararlanır. Doğrudan, sezgisel deneyimi vurgulayan Dhyan okulunda Buda'nın ve öteki kutsal varlıkların tasvirine, eskisinden temelden farklı bir yaklaşım getirmiştir.

Budacılık ve öteki Asya dinleri. Budacılık, Hint dininin ve düşüncesinin olağanüstü çeşitlilikteki kollarından biriydi. Ama Budacılığın gelişmesi, Hindistan'daki öteki dinsel ve felsefi sistemlerde yeterince uygulanmamış toplumsal ve insanca bir duyarlılığın yaygınlaşmasıyla sonuçlandı. Budacılık halkla yüz yüze gelerek Brahman tutuculuğunun dar sınırlarını yıktı; kast ayrıcalıklarını onaylamadı ve Hindistan'ın da sınırlarını aştı. Bununla birlikte yerel kültürlerle uzlaşmaktan da uzak durmadı. Herkes gibi bir insan, bir öğretici olmaktan çıkan Buda giderek dünyaüstü bir varlığa dönüştü. Örneğin Tantra mezhebinde en eski Hint tanrıları yeniden bir araya toplandı. Daha kolay, kısa bir kurtuluş yolu arayan, tapınmaya ve büyüye ağırlık veren kitleler Amitabha(*), Avalokiteşvara(*) gibi varlıklara ibadet etmeye başladılar. Mahayana'nın batını okulları da Hindu diniyle aynı özlemlere yönelmişti.

Hindistan'da İslam'ın yayılması, Budacılıkta, örneğin Adi-Buda(*) öğretisi gibi tektanrıçılık yönünde bazı eğilimlerin doğmasına yol açtı, *mantra*'lara bazı İslam deyişleri girmeye başladı. Yoganın inceliklerini konu alan ve Bengal dilindeki en eski kitaplardan biri olan *Gorakhavacaya*'yı Abdülkerim adında bir Müslüman kaleme almıştı. Krişna sevgisini dile getiren pek çok şiirin (*padayavalı*) yazarı da Müslümandı.

Budacılık Çin'de İS 2. yüzyılda Konfüçyüsçülüğün geçirdiği bunalım sırasında güçlendi. Ama Aydınlanmaya adım adım yaklaşma yanlısı Hint düşüncesi ile sezgi yoluyla, ruhsal bir *kaiharsis*'e(*) gerek kalmadan doğruya ulaşma eğiliminin ağır bastığı Çin anlayışı arasındaki bağdaşmazlık, Budacılığın Taoculuğa üstün gelmesini önledi. Gene de Budacılara yönelik büyük kıyım (İS 845) öncesinde Budacı ve geleneksel Çin düşüncesi arasında verimli bir diyalog gelişti. Chan ve Huayan okulları Çin düşüncesinin Budacılığa özgün katkılarıydı.

Japonya'da yaygınlaşabilmek için de Budacılık yerel tanrıları benimsedi, *buda*'nın ya da *bodhisattva*'ların bedenleşmeleri sayarak onlara da tapınmaya başladı. Pek çok Budacı tapınağına Şinto şapelleri de girdi, *kami*'lerin (Şinto ve öteki Japon dinlerinde tapınılan güç, tanrı) yasayı koruduğuna inanılmaya başladı. Devlet ile değişik Budacı mezhepler arasında gitgide daha yakın ilişkiler kuruldu.

Yaygınlaşma süreci içinde değişik biçimlere bürünen Budacılık gene de temel ilkelereinden uzaklaşmadı. Bu ilkelerin yeniden yorumlanıp tanımlanmasıyla, Mahayana ve Tantra okullarınca her zaman Buda'nın sözü (*Buddhavacana*) sayılan olağanüstü bir metin toplamı doğdu. Böylece Buda'nın Sarnath'daki ilk vaazından günümüzdeki en son yorumlara değin, Budacılığın öteki dinlerle karışmasını önleyen tartışılmaz bir süreklilik ortaya çıktı.

budama, bir ağacın, bir asmanın ya da çalımı bir bitkinin büyümesi ya da ürün vermesi için gerekli olmayan, görünümünü bozan ya da sağlığına ve gelişmesine zarar veren bölümlerinin kesilmesi. İster biçim vermek, ister ağacın verimini artırmak için olsun, budama bahçeciliğin ve peyzaj mimarisinin temel uygulamalarından biridir. Roma ve Rönesans dönemlerinde bu uygulama bir sanata dönüşmüş, ağaç ya da ağaççıklara koyun, at gibi alışılmadık ve şaşırtıcı biçimler verilmesi moda olmuştur (*bak. budama sanatı*).

Meyve bahçelerinde ve bağlarda çiçek ve meyvelerin sağlıklı biçimde gelişebilmesi için, budama düzenli olarak uygulanan bir yöntemdir. Bahçelerde yetiştirilen süs bitkilerinin budanması, bitkinin biçimini güzelleştirir, çiçeklenmeyi artırır; kesilen yerin hemen altındaki tomurcuk ya da tomurcuklardan yeni filizler çıkar. Buna karşılık yanlış budama, çiçek ve meyve kaybına, bitkinin güçsüz düşmesine, hastalıklara ve böceklerle karşı direncinin kırılmasına yol açar.

Meyve ağaçlarında yapılan budama meyvelerin daha iri, sağlıklı ve bol olmasını, ağacın ışıktan daha çok yararlanmasını sağladığı gibi, ürünlerin toplanmasını, hastalık yapıcı asalak ve zararlılarla savaşılmasını da kolaylaştırır. Budamanın yararlı etkisi, kök-sürgün dengesini değiştirmesinden kaynaklanır. Böylece kuvvetli bir sürgün budamasından sonra yeni sürgünler fışkıracasına gelişmeye başlar. Budama kural olarak ağaçlarda büyümenin durduğu kış ve sonbahar aylarında yapılır.

Orman ağaçlarında kuru ya da canlı (yeşil) alt dalların budanması az dallı gövdelerin ortaya çıkmasını, böylece de budaksız kereste elde edilmesini sağlar. Ancak, üretim masraflarını artırdığı ve çok uzun vadede kâr getirdiği için orman ağaçlarının budanması pek sık uygulanan bir işlem değildir. Buna karşılık, sık bir ormandaki ağaçların yeterince ışık alamayan alt dalları öler ve zamanla düşer ve doğal budanma olarak bilinen bu olay ormancılıkta büyük önem taşır.

Kuvvetli rüzgârlar, don, yıldırım, yangın ya da hastalık nedeniyle yaralanan ağaçların bakımı, usta budacılar eliyle yapılmalıdır; eğer iyi bakım yapılmazsa bu tip hasarlar ağacın ölümüne yol açabilir. Budamada genellikle bir ağacın kırılmış, kurumuş, hastalanmış dalları, ayrıca, trafike, elektrik ve telefon tellerine engel olan, görüntüyü kısıtlayan, öbür dalların ışık ve hava almasını engelleyen, başka dallara sürtünerek yaralanmasına ya da çürümmesine yol açan dallar budanır. Çapı 2,5 cm'den daha geniş olan budama yüzeyi, mikropların girmesini ve kabuğun hemen altındaki büyütkendoku (kambiyum) katmanının kurumasını önlemek için su geçirmez bir boya ya da macunla kapatılır.

budama sanatı, canlı ağaç ve çalıların dekoratif biçimler verilerek kesilmesi. Budama sanatında genellikle kalın yapraklı ve kışın yapraklarını dökmeyen ağaç ve çalıları kullanılır. Bu işlem için en uygun bitkiler şimşir, servi ve porsukağacı ise de, biberiye,

çobanpüskülü ve hanımeli gibi bitkilerle de başarılı sonuçlar alınmıştır. Budama sanatını Roma imparatoru Augustus'un bir arkadaşının keşfettiği söylenmekte ve ilk kez İS 1. yüzyılda uygulandığı bilinmektedir. İlk örnekleri üzerine yeterli bilgi yoksa da, bu sanatın, kesip düzeltme, budama, biçimlendirme gibi ağaçlar için gerekli işlemlerin uygulanmaya başlamasından uzun zaman sonra geliştiği sanılmaktadır. Bodur şimşir çitlerinin biçimlendirilmesi ve bahçenin görüntüsünü zenginleştirmek için şimşirlerin koni, sütun, kule biçimleri verilerek budanması herhalde bu sanatın ilk örneklerini oluşturmuştur. Budama sanatının böyle mimari anlamda kullanımı, giderek iyice betimleyici bir biçime bürünmüş, çalılara gemi, avcı, av köpeği gibi biçimler verilmiştir.

Taş heykelden ucuz olduğu ya da masraftan kaçınılmadığı yerlerde budama sanatının uygulanması her zaman sınırlı olmuştur. En iyi örnekleri İtalya ve Fransa'daki saray bahçelerinde değil, uygun bitki ve ağaçların yetiştiği ve taş işçiliğinin pahalı olduğu İngiltere ve Felemenk'te görülür. Bu moda, 17. yüzyılın sonlarında ve 18. yüzyılda İngiltere'de doruğa ulaşmış, ama doğal bahçe (*bak. İngiliz bahçesi*) uygulamasının yaygınlaşmasıyla ortadan kalkmıştır.

Budama sanatının ürünleri kalıcı değildir. Birkaç yüzyıl öncesinden günümüze ulaşmış örnekler varsa da, budanmış bitkilerin ve ağaçların çoğu özgün olmayıp sonradan aynen yeniden yetiştirilmiştir.

Budapeşte, Macaristan'ın başkenti, Peşte (Pest) ilinin (*megye*) ve Buda ilçesinin (*járs*) yönetim merkezi. Orta Macaristan'ın kuzeyinde, Tuna Irmağı üzerindedir. Irmağın sağ (batı) kıyısındaki Buda, sol (doğu) kıyısındaki Peşte ve Buda'nın kuzeyindeki Óbuda (Eski Buda) kentlerinin 1873'te birleşmesiyle Budapeşte adını almıştır. Peşte ili sınırları içinde yer alan Budapeşte kenti özel il statüsündedir. Berlin'den sonra Orta Avrupa'nın ikinci büyük kentidir. İÖ 3. binden bu yana sürekli yerleşilen bir alanda kurulu olan kentte bugün Macaristan nüfusunun beşte biri yaşamaktadır. Yüzölçümü 525 km²; nüfusu (1990) 2.016.132.

Doğal yapı. Budapeşte, Karpat Havzasının ortasında, Transtuna'nın kuzey tepelerini Büyük Macaristan Ovasına bağlayan tarihsel yolun üzerinde yer alır. Kentin kurulduğu yerde Tuna'nın ortasındaki adacıklar, ırmağın bu noktada her zaman yürünerek geçilebilmesine olanak vermiştir. Buda'nın yüksek taraçalar ve Buda Tepeleri üstünde yer almasına karşılık, Peşte düz ve geniş Peşte Ovasında kuruludur.

Budapeşte'de Büyük Macaristan Ovasının sert kara iklimi ile Transtuna'nın bol yağışlı iklimi arasında bir geçiş iklimi egemendir. Temmuz ortalaması 22°C, ocak ortalaması -1°C, yıllık ortalama sıcaklık ise 11°C'dir. Kent yılda ortalama 600 mm yağış alır. Karlı geçen kış aylarında sıcaklık -15°C'nin altına düşer.

19. yüzyılda Tuna'nın akışının düzenlenmesiyle, Peşte Ovasına büyük zararlar veren taşkınların önüne geçilmiştir. Tuna'nın kirliliği günümüzde ciddi boyutlara ulaşmıştır. Yüksekteki Buda için söz konusu olmayan hava kirliliği, düzlükteki Peşte için büyük bir sorundur.

Genel görünüm. Ortaçağ kenti Buda'dan günümüze parke yollar ve gotik evler kalmıştır. 18. yüzyıl sonlarına değin Peşte küçük bir yerleşimken, bu dönemde bir nüfus patlamasıyla Buda'yı geride bırakmıştır. Günümüzde nüfus kentin iki yakası arasında daha dengeli biçimde dağılmıştır. Kentte çok sayıda eski yapı ve anıt vardır. Buda'nın başlıca tepeleri Kale Tepesi

(Várhegy), Gellért, János ve Gül Tepesi'dir (Rózsadomb). Bu tepeler ağaçlarla kaplıdır. Denizden 168 m yükseklikteki Kale Tepesinde Kraliyet Sarayı olarak da bilinen Buda Kalesi vardır. Bugün Budapeşte Tarih Müzesi, Ulusal Széchényi Kütüphanesi ve Macar Ulusal Galerisi bu yapı içinde yer alır.

Kale Tepesinin güneyindeki 235 m yükseklikteki Gellért Tepesinde, 1945'te Sovyet birliklerinin kenti Nazi işgalinden kurtarışının anısına dikilmiş Özgürlük Anıtı bulunmaktadır. Tepede ayrıca, içinde bir otel, lokanta ve müze de bulunan eski kale vardır.

Denizden 520 m yükseklikteki János Tepesinin, telesiyejle kolaylıkla ulaşılan doruğunda bulunan manzara kulesinden bütün Budapeşte görülür.

Kale Tepesinin kuzeyindeki Gül Tepesi Budapeşte'nin en gözde konut alanıdır. Gül Tepesinin karşısında, otel ve yüzme havuzlarıyla 1,5 km uzunluğunda bir park olan Margit Adası yer alır.

Peşte'de, Margit Adasının karşısında, Londra'daki Parlamento Binası'ndan esinlenilerek yapılan yeni-gotik üsluptaki Parlamento Binası'nın (tamamlanması 1904) yanında, yalın görünümlü modern bir yapı olan Macar Sosyalist İşçi Partisi'nin merkezi bulunur. Kıyıda ayrıca Yeni-Rönesans üslubundaki Macar Bilimler Akademisi ve iki büyük otel vardır. Tuna'nın, kentin kuzeyindeki kıyıları boyunca işçi sendikalarının yaptırdığı dinlenme tesisleri bulunmaktadır.

Peşte'nin en hareketli yeri, devlet dairelerinin, Eötvös Loránd Üniversitesi'nin (1635) bir bölümünün ve mağazaların yer aldığı Belváros'tur (İç Kent). Belváros'ta eski kent surlarının kalıntıları vardır. Váci Caddesi kentin en gözde alışveriş merkezi'dir. Peşte'nin ortaçağdan kalma en eski kilisesi olan ve 18. yüzyılda barok üslupta yeniden inşa edilen Belváros Bölge Kilisesi de buradadır. Belváros'un hemen dışında, Macar milliyetçiliğinin simgesi olan Aziz Istvan Tacı'nın sergilendiği Macar Ulusal Müzesi bulunmaktadır.

Peşte'nin ana caddeleri Belváros'un çevresinde iç içe yarım daireler oluşturur. En büyük cadde Tuna'nın bir kolunun kurutulmuş yatağı üzerindeki Büyük Bulvar'dır (Nagykört). Bakanlıkların ve devlet dairelerinin çoğu Belváros'un kuzeyindedir.

Peşte'deki 19. yüzyıl yapıları arasında Aziz Istvan Bazilikası, Devlet Opera Binası, Ulusal Tiyatro ve Franz Liszt Müzik Akademisi Konser Salonu sayılabilir. Peşte'nin merkeziyle kent parkı Városliget arasında Andrassy (bugün Népköztársaság) Caddesi uzanır. Birçok Macar kralının ve ulusal önderin heykellerinin bulunduğu Binyıl Anıtı da Városliget'tedir. Yakınlarda, başta Budapeşte Güzel Sanatlar Müzesi olmak üzere birçok müze, Budapeşte Hayvanat Bahçesi, kent sirk ve bir lunapark vardır.

Tuna'nın yatağındaki bir çatlak, birçok kaynarca ve ılıcanın kaynağıdır. Buradan çıkan radyumlu suların ısı 17°C ile 74°C

arasında değişir. Roma döneminden bu yana biliniyor kullanılan şifalı suların ırmak yüzeyine ulaştığı yerlerde kurulmuş kaplıcalar arasında Gellért, Rudas, Lukács ve Széchényi sayılabilir.

Buda ile Peşte, altı karayolu köprüsü, iki demiryolu köprüsü ve doğu-batı metrosunun geçtiği bir tünelle birbirlerine bağlanır. Almanların II. Dünya Savaşı sonunda kenti terk ederken yıktıkları bu köprüler, savaşın sonra yeniden yapılmıştır.

Nüfus. Macaristan'ın en büyük kenti olan Budapeşte, ülkenin ikinci büyük kentinden 10 kat daha büyüktür. 1840'larda 100 bin olan ve 1918'de 1 milyona ulaşan kent nüfusunun artış hızı, örneğin Londra'nın aynı dönemdeki nüfus artışından kat kat fazladır. Doğumların ölümlerden az olduğu kentte nüfusun bu kadar artmasının nedeni, köy ve kasabalardan Budapeşte'ye olan sürekli göçtür. Ama 20. yüzyıl sonlarında nüfus artış hızı yavaşlamış ve nüfus kent merkezinden çevre yerleşimlere kaymaya başlamıştır.

Her zaman karşıtlıkları içinde barındıran Budapeşte'nin kent merkezinde bir zamanlar aristokratların sarayları, dış mahallelerdeyse gecekondu vardı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra bu karşıtlıklar giderilmiş de, konut darlığı önemli bir sorun olmayı sürdürmektedir.

Budapeşte Kent Merkezi

Bugün yalnızca Macarcanın konuşulduğu başkentin, son derece farklı etnik kökenlerden gelen halklarla zenginleşmiş bir tarihi vardır. Buda geçmişte, Almanlar, daha sonra da Alman ve Macarlarca yönetildi. 19. yüzyıl başında Peşte'nin yönetimi Almanların elinde, gemicilik Sırp'ların denetimindeydi. Tüccarlar ise çoğunlukla Yunanlı ve başka Balkan halklarından oluşuyordu. Batıdan gelen Almanca konuşan sanayi işçilerinin yanı sıra, doğudan gelen çok sayıda Yahudi de kente yerleşmişti. 1900'de Budapeşte nüfusunun dörtte biri Yahudiydi. II. Dünya Savaşı'nda kentin Yahudi toplumunun büyük bölümü yok oldu. Günümüzde Budapeşte kültürel açıdan bütünleşmiş bir kent görünümündedir.

Ekonomi. Erken dönemlerden bu yana ülke ekonomisinin merkezi olarak gelişen Buda, bütün yolların kesişme noktası ve tanınmış bir pazar yeriydi. 19. yüzyılda ise ticaret etkinlikleri Peşte'ye kaydı. Peşteli

leri bunları izledi. Ülkenin sanayi üretiminin büyük bölümünü gerçekleştiren ve 1938'de toplam işçilerin beşte üçünü barındıran Budapeşte, bu konuyla Macaristan'ın öbür kentlerinin gelişmesini de engellemiştir.

Kentin Tuna üzerindeki konumunun ve sanayileşme başlamadan önce yapılan merkezi demiryollarının Budapeşte'nin bu duruma gelmesinde önemli katkısı olmuştur. Macaristan'ın 1918'de topraklarının üçte ikisini kaybetmesi ve 1945'te merkezi planlamaya dayalı ekonominin kurulması, Budapeşte'yle ülkenin geri kalan kesimi arasındaki dengesiz ilişkiyi daha da artırmıştır. Bununla birlikte 1969'a gelindiğinde Budapeşte'nin ülkedeki toplam işgücünden aldığı pay yarı yarıya azalmıştı. Bugün Budapeşte'de istihdam edilen işçilerin yarıdan çoğu ağır sanayide, geri kalanı da hafif sanayi ve gıda sanayisinde çalışmaktadır.

Budapeşte'nin hızla büyümesinde en önemli etken ulaşım olmuştur. Tuna üzerinden her zaman önemli bir kavşak noktası olan Budapeşte, Macaristan'a dağılan yolla-

bilir. Tepelerin arasında dolaşan Öncülerin Demiryolu'nu (Üttörövasút) daha çok çocuklar çalıştırır.

Yönetel ve toplumsal koşullar. Budapeşte, altısı Buda'da, 15'i Peşte'de, biri de Csepel Adasında olmak üzere 22 yönetsel birime bölünmüştür. Bu birimlerden her biri birer yönetici (*tanácsstag*) seçer. Kentin yönetimi, resmi olarak bu yöneticilerin seçtiği Budapeşte Büyük Şehir Konseyi'nin elindedir. Konsey ayrıca bir Yürütme Komitesi'ni de denetler.

Budapeşte'de kamu hizmetleri yaygın ve gelişkindir. Havagazı kullanımı 1856'da, elektrik kullanımı da 1893'te başlamıştır. Kamu taşımacılığı ve telefon sistemi 1970'lerde yeniden düzenlenmiş ve geliştirilmiştir. Suç oranının düşük olduğu kentte, sağlık hizmetleri ve başka sosyal hizmetler yeterli ve yaygındır. Konut darlığı kentin en önemli sorunudur.

Kültürel yaşam. Budapeşte'nin ekonomik büyümesine büyük katkısı olan zengin kültürel yaşamının, bütün Macar kültürü içinde önemli ve önde gelen bir yeri vardır. Radyo, televizyon yayınları ve film sanayisinin yanı sıra, basın ve yayıncılık da gelişmiştir. Kent, Macaristan'ın şair ve yazarlarını kendine çekmiş, Ferenc Erkel, Ernő Dohnányi, Béla Bartók ve Zoltán Kodály gibi ünlü müzik ustaları da bu kentte yaşamışlardır. Macaristan'ın en iyi ilk ve orta dereceli okulları, üniversiteleri ve Macar Bilimler Akademisi ile ülkenin araştırma enstitülerinin büyük çoğunluğu Budapeşte'dedir.

Kentte ayrıca, Macaristan'ın en iyi kütüphaneleri, müzeleri, sanat galerileri, orkestraları, tiyatroları ve spor tesisleri bulunmaktadır. Franz Liszt'in 1875'te kurduğu müzik akademisi dünyaca ünlüdür. Opera Binası 1984'te onararak 19. yüzyıldaki görkemine kavuşturulmuştur.

Tarih. Coğrafi konumunun uygunluğu, Budapeşte'nin Neolitik Çağ'dan bu yana yerleşmelerin bulunduğu bir yer olmasında önemli rol oynamıştır. Arkeolojik bulgular yörenin en az İÖ 3. binde kullanılmaya başladığını ve Kalkolitik, Tunç ve Demir Çağı insanların burada oturmuş olduğunu göstermektedir.

Kale Tepesinin 3 km kuzeyindeki Óbuda'da Kelt kökenli Eraviskler Ak-Ink (Bol Su) adıyla bilinen yerleşimi kurdular. İS 1. yüzyılın sonlarında Romalılar aynı yerde Aquincum adlı askeri kampla birlikte bir de kent oluşturdular.

Aquincum yaklaşık 106'da Aşağı Pannonia'nın yönetim merkezi oldu. 124'te *municipium* (belediye), 194'te koloni konumuna yükseldi. Pannonia'da Roma egemenliğinin 5. yüzyıl başlarında sona ermesiyle, bölgeyi çeşitli dönemlerde ele geçiren Hunlar, Vizigotlar ve Avarlar kentteki büyük yapıları kullandılar. 9. yüzyılda Kurszán önderliğindeki Macar kavimleri buraya yerleşti. 11. yüzyıl başlarında I. István'ın Hristiyanlığı kabul etmesinden bir süre sonra yerleşim merkezi Kale Tepesine doğru kaydı. Yerleşime adını vermiş olan Buda büyük olasılıkla burada inşa edilen yeni kalenin ilk muhafızı idi. Kuzeydeki eski yerleşim de bu tarihten sonra Óbuda olarak anılmaya başladı. Tuna'nın karşı kıyısında ise Slavların kurduğu Peşte yerleşimi bulunuyordu.

1244'te Kral IV. Béla'nın beratıyla Buda serbest kent oldu. Béla, 1241'deki Moğol akınlarında kentleri ağır hasar gören Peşteli'lere de Buda'daki kaleye yerleşme hakkını verdi. 1439'daki yeni düzenlemelere değin Alman hukukuna göre yönetilen kent, Alman kökenlilerin denetimindeydi. Bu tarihte kent yönetiminde Macarlara eşitlik tanındı. Buda, kralliyet sarayına yakınlığı yüzünden özerkliğini tam

Aziz Istvan Bazilikası'ndan Budapeşte'nin görünümü
Peggy Kahana - Peter Arnold, Inc.

tüccarlar Macaristan'ın tarım ürünlerine dayalı ticaretini ellerinde tutmakta, ve 1900'de sayıları 100'e ulaşan bankalar ülkedeki banka sermayesinin yüzde 60'ını denetlemekteydi. Peşte'nin Belváros semti hâlâ bir ticaret merkezidir. Büyük bankalar, ülkedeki yabancı şirketlerin çoğu, devlet seyahat acentesi ve en iyi mağazalar Belváros'tadır. Tüketiciye yönelik hizmetlerde dengeli sağlamak amacıyla Óbuda, Lágymányos, Újpest, Zugló ve başka yerlerde de büyük alışveriş merkezleri kurulmuştur.

1968'de uygulanmaya başlayan ekonomik reformlar, perakende satış ve hizmet işletmelerinde özel girişime olanak sağlamıştır. Hem kamu sektörü, hem de özel sektör, gittikçe gelişen turizmden yararlanmıştır. 19. yüzyılın son çeyreğinde ne yerel doğal kaynakları, ne de vasıflı işgücü bulunan Budapeşte, bir ticaret merkezi olmaktan ülkenin en önemli sanayi merkezine dönüşme sürecine girdi. Önceleri imalat, birkaç küçük fabrika dışında, hammadde işlenmesiyle sınırlıydı. Tuna kıyılarında büyük un fabrikaları inşa edildi. Temel metal işleme ve imalat işletmeleri, tarım aletleri ve cephanes imalatı, gemi ve elektronik sanayi-

nın merkezindedir. Ülkenin en büyük otobüs terminali Budapeşte'dedir. Macaristan'ın tek sivil havalimanı olan Ferihegy Uluslararası Havalimanı, Budapeşte'nin merkezinden 16 km uzaklıktadır. Csepel Szabadkikötő Havalimanı uluslararası kargo seferlerine açıktır. Uluslararası Tuna Komisyonu'nun merkezi Budapeşte'dedir. Kentin iki yakasını birbirine bağlayan köprüler arasında en eski ve en ünlüsü 1840'ta yapılan ve 19. yüzyıl Macar reformcusu István Széchenyi'nin adını taşıyan Széchenyi Köprüsü'dür.

1866'da kurulan atlı tramvay sistemi 1887'de yerini elektrikli tramvaya bıraktı ve kısa bir süre içinde geniş bir şebeke oluşturuldu. II. Dünya Savaşı sonrasında tramvay ve otobüs kent içi ulaşımında yetersiz kaldı. Özel otomobil sayısının artmasıyla trafik sıkışıklığı sorunu baş gösterdi, ama daha sonra iyi bir ulaşım ağı oluşturuldu. 1970'lerde kurulan metro sistemi, bir ırmağın altından geçerek Buda'yı Peşte'ye bağlayan üç hatta çalışmaktadır. Temizliği, hızlığı ve ucuzluğuyla Budapeşte metrosu kentin özelliklerindendir. Buda tepelerinin ağaçlık gezinti yerlerine kentten otobüs, dişli tren ya da telekabinle kolaylıkla ulaşılabilir.

anlamıyla kullanamamakla birlikte, kralların koruması altında ve yüksek mahkeme merkezi olması nedeniyle öbür serbest kentlerden daha öncelikli bir konuma sahipti. 1490'da I. Mátyás'ın (Corvin) ölümüyle krallık otoritesi zayıflayınca, Buda için de bir duraklama ve çöküş dönemi başladı.

Buda, I. Süleyman'ın (Kanuni) Macaristan seferi sırasında, Mohaç Savaşı'nın (1526) ardından Osmanlı korumasına girdi. Kral II. Lajos'un Mohaç'ta vâris bırakmadan ölmesi üzerine soyluların bir bölümü, Süleyman'ın desteklediği János Zápolya'nın kral olmasını isterken, Avusturya arşidükü Ferdinand (sonradan Kutsal Roma-Germen imparatoru I. Ferdinand) Macaristan tahtı üzerinde hak iddia etti. 1527'de Avusturya birlikleri Buda yöresini işgal ettiyse de, Osmanlı ordusu kenti geri aldı. Avusturya ile sorunlar 1538'e değin sürdü. János bu dönemde Buda'nın savunması için bırakılan 3 bin yeniçeri ile birlikte Ferdinand'ın çeşitli girişimlerine karşı koyduktan sonra 1540'ta öldü. Oğlu János Zsigmond'u vâris bırakmıştı. Ferdinand'ın yeniden harekete geçerek Peşte'yi ele geçirmesi ve Buda'yı da kuşatması üzerine I. Süleyman yeni bir sefer düzenledi ve 1541'de kenti Osmanlı topraklarına kattı. Buda ve Peşte, çevresiyile birlikte Budin Eyaleti(*) olarak yeniden örgütlendi ve aslen Macar olan Süleyman Paşa beylerbeyliğine atandı. Budin Kanunnamesi'yle vergi, toprak ve mülkiyet hukuku yeniden düzenlendi.

145 yıl süren Osmanlı egemenliği döneminde Buda, Tuna kıyısındaki kaleden, surlarla çevrili kentten ve güneydeki Büyük Varoş'tan oluşuyordu. Yöre 1660'lardaki görünüşüyle ayrıntılı olarak anlatan Evliya Çelebi, 24 mahalleli Buda'da 25 cami, 47 mescit, 12 medrese, 16 mektep, 2 hamam, 8 kaplıca, 9 han, 1 saat kulesi ve 1 bedesten bulunduğunu yazar. Çoğu bugün ayakta olmayan bu yapılardan Sokollu Mustafa Paşa'nın yaptırdığı Mustafa Paşa Camisi ve Türbesi'nin Mimar Sinan'ın yapıtı olduğu bilinmektedir. 1571'deki yangın, 1578'deki deprem, aynı yıl cephaneliğin havaya uçması ve çeşitli aralıklarla gelen dört kuşatma sonucu kent büyük hasar görmekteydi birlikte, sürekli yenilenmiş ve nüfusu 56 bine ulaşmıştı.

1686'da Kutsal Roma-Germen imparatoru I. Leopold'un orduları ağır bir kuşatmayla kenti ele geçirdi. Kuşatma sırasında kent büyük yıkıma uğradı. 18. yüzyıla gelindiğinde Mátyás'ın Buda'sından geriye pek az şey kalmıştı. Kentteki Osmanlı yapılarından ise yalnızca sur burçları ile birkaç kaplıca, Gül Baba Türbesi ve mezarlık günümüze ulaşabilmiştir.

1687'de Macar Dier'i (Parlamento) Macar tahtının veraset hakkını Habsburglara verdi. 1703'te hem Buda hem de Peşte I. Leopold tarafından serbest kent olarak kabul ediliyordu. 1720'de Buda'nın nüfusu Öbuda ile birlikte 9.600, Peşte'ninki ise 2.600 kadardı. Yüzyılın sonuna gelindiğinde denge değişmiş, Buda 24.300, Peşte ise 29.870 nüfuslu birer kent olmuştu. Avusturya İmparatorluğu'nun bir parçası ve bir Alman ticaret merkezi durumundaki Peşte, 18. yüzyılın sonlarında gelişmeye başladı. Yüzyılın başlarında yalnızca Katolik Almanların yerleşmesine izin verilen Buda ise yeniden hükümdarların gözdesi oldu. Maria Theresia döneminde burada yeni bir saray inşa edildi. 1777'de Nagyszombat'taki (bugün Trnava, Slovakya) üniversite (sonradan Eötvös Loránd Üniversitesi) Buda'ya taşındı. II. Joseph 1783'te Buda'yı Macaristan'ın yönetim merkezi haline getirdi. Aynı yıl Curia (Yüksek Mahkeme) Buda'ya, üniversite de Peşte'ye taşındı. Yüzyıllarca

kentin en ciddi sorunlarından olan su baskınları 1838'de özellikle şiddetli oldu. Peşte'de konutların yarısından fazlası yıkılarak Buda da büyük hasar gördü. Bunun üzerine bir dizi set inşa edilerek Tuna denetim altına alındı. 1830'da Tuna üzerinden buharlı gemi ulaşımının başlaması ve daha sonra ilk demiryollarının yapımı, Peşte'nin gelişmesinde etkili oldu.

Habsburgların yönetiminde Buda, aristokrat ve yabancı bir kent özelliğini taşıyordu. Peşte kenti ise ülkenin aydınlarının ve ileri gelenlerinin toplandığı bir yer olarak milliyetçi hareketin içinde yer aldı. Buda'yı Peşte'ye bağlayan Széchenyi Köprüsü, birlikte yaşamının simgesiydi. Peşte kenti hâlâ bir ölçüde Alman niteliği taşıyor, ama Peşte ili genelinde soylular Macaristan'a özerklik hareketinin başını çekiyordu.

Mart 1848'deki devrim hareketi üzerine Pozsony'deki (bugün Bratislava, Slovakya) Macaristan Bakanlığı Budapeşte'ye taşınarak Diet'e karşı sorumlu kılındı. Bunu bir iç savaş dönemi izledi. Mayıs 1849'da milliyetçi Lajos Kossuth'un ordusu Buda'yı kuşattı. Devrim hareketi, Habsburgların baskıcı önlemler almasına yol açtı. Bu önlemler, 1867 Uzlaşması'nın (Ausgleich) ilan edilmesiyle Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ortaya çıkana değin sürdü. Bu tarihte ikili monarşinin gereği olarak Viyana ve Peşte'de ayrı hükümetler kuruldu.

Budapeşte, 1873'te Peşte, Buda ve Öbuda'nın 10 ilçeli tek bir kentsel yönetim birimi olarak birleştirilmesiyle ortaya çıktı. Kent, bu tarihten II. Dünya Savaşı sonrasına değin kendi kendini yönetti. Birleşmeyle birlikte görülmemiş bir büyüme dönemi başladı. Eski yapılarında barok ve yeni-klasik üslupların egemen olduğu Peşte, bir inşaat patlaması yaşıdı. Bu dönem iki önemli yapıyı, Peşte'deki yeni Parlamento Binası'yla Tuna'nın öbür kıyısında yeniden yapılan Kraliyet Sarayı'dır. Hızlı sanayileşme de kentin yapısını büyük ölçüde değiştirdi. Düzensiz ve denetimsiz büyüme ve sanayileşme, 19. yüzyıl sonlarında çalışma ve yaşam koşullarının son derece kötü olduğu bir sanayi kentinin ortaya çıkmasına yol açtı.

I. Dünya Savaşı öncesinde kentte işçi hareketi güçlenmişti. Savaşın sona Avusturya-Macaristan ikili monarşisi dağılınca, savaş karşıtı radikallerin ve sosyalistlerin desteğindeki Ulusal Konsey yönetime el koydu. Kont Mihály Károlyi önderliğindeki Ulusal Konsey hükümeti Mart 1919'da devrildi. Komünistler başkentte iktidarı ele geçirdiler ve dört ay boyunca ülkenin orta kesimlerini de denetimleri altında tuttular. Kasım 1919'da karşıdevrimci ordunun eski düzeni yeniden kurmasından önce kent Rumen birliklerince yağmalandı. 1920'de imzalanan Trianon Antlaşması'yla eski Avusturya-Macaristan topraklarında yeni devletler ortaya çıkarken, Budapeşte de 8 milyon nüfuslu bağımsız Macaristan'ın başkenti oldu. İki savaş arası dönemde ülkenin toprak kaybı, ekonominin buna göre yeniden düzenlenmesi gereği ve 1929 Büyük Bunalmı gibi nedenlerle yaşam koşulları ağırlaşırken, Budapeşte'de sanayi gelişti, yerleşim alanları genişledi ve nüfus arttı. Kente 4 ilçe daha eklendi, 1941'de nüfus 1.713.000'e ulaştı.

II. Dünya Savaşı'nda Budapeşte büyük bir yıkıma uğradı. Fabrikaların tümüne yakın bir bölümü ve konutların yüzde 85'i yıkıldı ya da hasar gördü. Bütün köprüler yıkıldığı için ulaşım durdu. 1945'te Sovyet orduları Budapeşte'ye girdiğinde nüfus yaklaşık yüzde 25-30 arasında azalmıştı. Kentin yeniden inşası yıllar sürdü. 1950'de çevredeki yedi ilçe ve 16 köyün de katılmasıyla

Budapeşte yönetsel olarak yeniden düzenlendi. Banliyöler merkeze hızlı ve ucuz kamu ulaşım sistemiyle bağlandı, altıyapı hizmetleri buralara aşamalı olarak ulaştırıldı.

Sanayileşme 1950 ve 60'larda sürdüve de daha sonra sanayinin çevre ilçelere dağıtılması yönünde önlemler alındı. Emek yoğun ağır sanayi de verim giderek daha modern sanayiye bırakmaya başladı.

1971'den bu yana kentin gelişmesi gözden geçirilmiş bir kent yapısı planı çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Yapısal plan ayrıntılı planlama hedefleri yerine, arazi kullanımının kent içindeki genel bölgeleme ilkelere tanımlanmaktadır. Buna göre kentin kuzey kesimlerinde yoğun konut alanları ağır basacak, konut mahalleleri sanayi bölgelerinden ayrılacak, buru işlevleri kent merkezinden banliyölere kaydırılacak ve çevre kirlenmesini önleme amacıyla sanayi kentsel alanda daha dengeli dağıtılacaktır.

Budaun, Hindistan'ın kuzeyinde Uttar Pradesh eyaletine bağlı Budaun ilinin yönetim merkezi kent. Ganj Irmağının bir kolu olan Sot Irmağı yakınlarındadır. İÖ 905'lerde Hindu racası Buddh tarafından kurulduğu söylenir. 13 yüzyılda Musluman Delhi Sultanlığı'nın önemli bir sınır karakolu oldu ve 1657'de yerni Bareilly'ye bırakana değin bir taşra valiliği olarak kaldı. 1838'de il merkezi oldu. Önemli bir kara ve demir yolu hattı üzerinde kurulu olan kent, daha çok bir tarımsal ticaret merkezidir. Bazı küçük sanayi kuruluşları da bulunur. Kentte 1223'te yapılan ve 4. 16 ve 19. yüzyıllarda onarım gören Mescid-ı Cuma ve yıkık bir kale vardır.

Yüzölçümü 5.158 km² olan Budaun ılı, güneybatı sınırını oluşturan Ganj Irmağı ile kollarının acağladığı alüvyonlu ovanın bir bölümünü kapsar. Çok sayıda bataklık ve goller kaplı olan bölgede pirinç, buğday, arpa, darı ve bir cins nohut yetiştirilir. Nüfus (1981) kent, 93.004, ilçe, 1 971 946.

Buddh Gaya, BODH GAYA olarak da bilinir, Hindistan'ın kuzeydoğusunda, Bihar eyaletindeki Gaya ilinde kasaba. Ganj'ın kolu olan Phalgu Irmağının batısında yer alır. Budacıların en kutsal yerlerindenidir. Gautama Buda'nın kutsal Bo (Bodhi) ağacının altında Aydınlanmaya erişerek Buda olduğu yer burasıdır. Kral Aşoka'nın İÖ 3. yüzyılda burada yaptırdığı basit tapınma yerinin çevresi İÖ 1 yüzyılda parmaklıkla çevrildi; yapının bir bölümü bugün de ayaktaadır. Duvarlarda Veda tanrıları Indra

Buddh. Gaya'daki 'Müridinlerin Tapınağı', Bihar eyaleti, Hindistan
At. Resimci Ed. A.

ve Surya'nın resimleri vardır. İS 2. yüzyılda Kuşanların, eskisinin yerine yaptırdığı Mahabodhi Tapınağı'na, Pala ve Sena hanedanları zamanında (750-1200) heykeller ve dış kaplamalar kondu. Tapınak 19. yüzyılın ikinci yarısında Sir Alexander Cunningham, 1882'de de Birmenyalı Budacılar tarafından onarıldı. Kasabada bulunan bir müzede birçok kutsal emanet saklanmaktadır. 1962'de kurulan Magadh Üniversitesi de Buddh Gaya'da yer alır. Nüfus (1981) 15.724.

Buddha bak. Buda

Buddhaçarita, tam adı BUDDHAÇARITAKAVYA-SUTRA (Sanskrit dilinde "Buda'nın Eylemlerinin Şiirsel Anlatımı"), Sanskrit şairi Aşvaghosha'nın, Buda'nın yaşamöyküsünü konu alan yapıtı. Budacı edebiyatın en güzel örneklerinden biri sayılır. 2. yüzyılda Hindistan'ın kuzey kesiminde yaşayan Aşvaghosha, Buda'nın yaşamını ve öğretisini sevecen bir yaklaşımla dile getirir. *Mahavastu* (Büyük Öykü) ve *Lalitavistara* (Buda'nın Etkinliklerinin Anlatımı) gibi yapıtların tersine, Buddhaçarita hem bir sanatçı yaklaşımıyla düzenlenmiş, hem de mucizelerle ilgili betimlemeler ölçülü tutulmuştur. Aşvaghosha'nın yapıtı, Hint mitolojisi ve Budacılık öncesi felsefelerle ilgili geniş bilgi içermesinin yanı sıra, bir saray şairinin aşk, savaş ve devlet yönetimine duyduğu ilgiyi de yansıtır. Buddhaçarita'nın Sanskrit dilindeki metninin yalnızca ilk yarısı günümüze ulaşmıştır. Ama Çince (5. yy) ve Tibetçe çevirilerinde 28 bölümünün tümü korunmuştur.

Buddhaghosa (d. Andhra ?, Hindistan; ü. İS 5. yy başları), Budacı bilgin. Döneminin Budacı öğretilerinin bir özeti olan *Visuddhi-magga* (Anlığa Giden Yol) adlı yapıtıyla ünlüdür. Budacılığın en kutsal yerlerinden biri olan Buddh Gaya yakınlarında doğdu. Yolculukları sırasında Seylan'daki (bugün Sri Lanka) Anuradhapura'ya giderek, orada Seylan Budacılığına ait pek çok yorumu ortaya çıkardı. Bunları Pali diline çevirerek kendi halkına tanıttı. Seylan Budacılığına özgü pek çok metin bugün de ortaya çıkarılabilmemiş değildir.

Budé, Guillaume, Latince GUGLIELMUS BUDAUS (d. 26 Ocak 1467, Paris - ö. 20 Ağustos 1540, Paris), Fransa'da klasik yapıtlara ilginin yeniden canlanmasını sağlayan ve Collège de France'ın kurulmasında etkili olan Fransız bilim adamı. Ayrıca diplomatlık ve kraliyet kütüphaneciliği de yapmıştır.

Paris ve Orléans'da öğrenim gören Budé özellikle Yunancada uzmanlaştı; felsefe, hukuk, ilahiyat ve tıp okudu. 1503'te Papa II. Julius'un taç giyme töreninde Fransa'yı temsil etmesi için Kral XII. Louis tarafından Roma'ya gönderildi. Paris'e dönerek 1515'e değin kralın sekreterliğinde bulunduktan sonra Papa X. Leo'ya elçi olarak yeniden Roma'ya gitti. Dönüşünde yeni Kral I. François'nın kraliyet kütüphaneciliğine atadığı Budé kraliyet yazma koleksiyonlarını Fontainebleau Sarayı'nda topladı. Burada kurduğu kitaplık günümüzdeki Fransız Ulusal Kitaplığı'nın (Bibliothèque Nationale) çekirdeğini oluşturdu. Budé krala Yunanca, Latince ve İbranice öğrenimi için bir kurum oluşturulmasını önerdi. Bazı güçlüklerden sonra 1530'da açılan Collège de France adlı bu kurum Fransa'nın önemli bir yükseköğrenim merkezi haline gelerek klasik dil ve edebiyata yeniden ilgi uyanmasını sağladı.

Budé çok sayıda kitap yazmış, bunlardan *Commentarii linguae Graecae* (1529; Yunanca Üzerine Yorumlar) klasik yapıtların yeniden gündeme gelmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca bak. Collège de France.

Budenni, Semyon Mihayloviç (d. 25 Nisan 1883, Kozyurin, Rostov-na-Donu yakınları, Çarlık Rusyası - ö. 17 Ekim 1973, Moskova, SSCB), İç Savaş sırasında önemli rol oynayan, daha sonra SSCB mareşali olan Kızıl Ordu subayı.

Yoksul bir köylü ailesinin çocuğu olan Budenni, askerliğe 1903'te Uzakdoğu'daki Rus İmparatorluk Ordusu'nda başladı. Sovyet Devrimi'ne katılarak, Kafkasya asker sovyetinin başkanlığını üstlendi. Şubat 1918'de Kuzey Kafkasya'da Beyazlarla savaşmak üzere bir süvari birliği kurdu. 1919'da Komünist Partisi'ne katıldı ve 1. Süvari Ordusu'nun komutanı olarak (1919-24), Beyaz generallerden Anton Denikin ve Pyotr Vrangeli'ye yenilgiye uğratılmasında ve Polonyalılarla girişilen savaşlarda önemli rol oynadı. 1922'de Kuzey Kafkasya askeri bölgesindeki bütün birliklerin de komutanlığına getirildi.

Budenni, Kızıl Ordu süvari birlikleri müfettişliği (1924-37) ve Moskova askeri bölge komutanlığı (1937-40) yaptığı sırada, Frunze Askeri Akademisi'ne devam ederek 1932'de buradan mezun oldu ve mareşal rütbesine yükseltildi. Ayrıca Yüksek Sovyet Prezidyumu üyesi (1938), Merkez Komitesi üyesi (1939) ve ilk savunma bakanı birinci yardımcısı (1940) oldu. 1941'de Almanların SSCB'yi işgal etmesi üzerine, güneybatı cephe komutanlığına getirildi. Ağır yenilgilere uğradığı için, bu görevden alındı. 1953'te yeniden süvari birlikleri müfettişliğine atandı. 1958'de Sovyetler Birliği Kahramanı unvanını aldıysa da, 1961'de Merkez Komitesi aday üyeliğine düşürüldü.

Budge, Sir (Ernest Alfred Thompson) Wallis (d. 27 Temmuz 1857, Cornwall - ö. 23 Kasım 1934, Londra, İngiltere), İngiliz Doğubilimci ve müzeci. 1894-1924 arasında Londra'daki British Museum'un Mısır ve Asur bölümlerini yönetti. Müze için çok sayıda çivi yazılı tablet, Mısır papirüsü ile Yunan, Kopt, Arap, Süryani ve Etiyopya yazması topladı. 1883'te British Museum'a girdikten sonra, arkeolojik kazılar yürütmek için Mezopotamya, Mısır ve Sudan'a birçok gezi yaptı. Aralarında Antik Çağ metinlerinin çevirileri de bulunan pek çok kitap yayımladı. 1920'de "sir" unvanı aldı.

Budgell, Eustace (d. 19 Ağustos 1686, St. Thomas, Exeter yakınları - ö. 4 Mayıs 1737, Londra, İngiltere), Joseph Addison ve Richard Steele'den sonra *The Spectator* dergisinin en önemli yazarı. "X" imzasıyla yayımlanan 37 yazının ona ait olduğu sanılır.

1710'da, o sırada İrlanda valisinin sekreteri olan kuzeni Addison, Budgell'a küçük bir memuriyet verdi. Budgell 1718'e değin çeşitli görevlerde çalıştı ve büyük başarı gösterdi. Büyük olasılıkla *The Tatler* dergisinin çıkartılmasına katkıda bulunduktan sonra *The Spectator*'da yazmaya başladı; *The Guardian*'a da birkaç yazı verdi. 1718'de, yeni vali Bulton dükü ile anlaşmazlığa düştüğü için işten çıkarıldı. Para sıkıntısı Güney Denizi Kumpanyası'nın yol açtığı hisse senedi bunalımında yitirdiği 20 bin sterlin ile daha da arttı. Hükümet karşısı *The Craftsman*'de Başbakan Sir Robert Wolpole'u yeren yazılar yazdı. Daha sonra *Bee* (1733-35) adlı kendi haftalık dergisini kurdu. Çıkan 100 sayının çoğu, kibirli bir tutumla, kendini haklı çıkarmaya çalıştığı yazılarla doluydu. Birçoklarının hoşlanma-

dığı Budgell'ı Alexandre Pope da, "Epistle to Dr. Arbuthnot" (1735; Dr. Arbuthnot'a Mektup) ve *The Dunciad* (1728) adlı yapıtlarında eleştirdi. Yaşamının son yıllarında, çıkar sağlamak amacıyla kendisinin düzenlediği sanılan bir vasiyetname davasıyla uğraştı. Sonunda ceplerine taş doldurarak kendini Thames Irmağına attı.

Budi Utomo (Endonezya dilinde "Yüce Uğraş"), Endonezya'da 20 Mayıs 1908'de kurulan ilk milliyetçi örgüt. Kuruluş günü Endonezya yönetimince Ulusal Uyanış Günü olarak kabul edilmiştir.

Budi Utomo'nun oluşmasından birkaç yıl önce, Cavali bir emekli doktor olan Mas Wahidin Sudirohusodo ulusal kültür mirasını ve Batı bilimini öğrenme yoluyla Cava halkının bilinç düzeyini yükseltme yönünde çalışmaya başladı. Bu çabaları bir süre sonra Batavia'daki (Cakarta) Felemenkçe eğitim görmüş olan Cavali öğrencilerin ve ardından Cavali aristokratlar ile seçkinlerin (*priyayi*) desteğini kazandı. 1908'de Yogyakarta'da toplanan bu gruplar, Cava'nın kültürel ve ekonomik düzeyini geliştirmeyi amaçlayan Budi Utomo'yu kurdular. Örgütün "halk" kavramı Cava ve Madura'da oturanlarla sınırlıydı. Daha sonra siyasal hedeflere yönelmesine karşın, 1931'e değin yalnızca Cava kökenlileri üyeliğe aldı.

Budi Utomo bir Cava kültür örgütü olarak ilk dönemde hızla gelişti. 1909'un sonunda çoğunlukla kamu görevlilerden oluşan üyelerinin sayısı 10 bine, şube sayısı da 40'a ulaştı. Başlangıçta siyasal parti kimliği taşımayan örgütte, kitle desteğine önem vermeyen tutucu önderler ağırlıkta idi. Siyasal anlamda ilk milliyetçi parti olan Sarekat İslam'ın (İslam Birliği) kurulmasıyla üye sayısı azalan Budi Utomo, 1918'de *Volksraad*'da (*) yer almaya başlayarak siyasal bir kimlik kazandı. Ama küçük bir örgüt olarak kaldı ve 1935'te dağıldı.

Budin Eyaleti, BUDUN ya da BUDİM olarak da bilinir, Macaristan'ın güneydoğusunu kaplayan Osmanlı eyaleti. Adını, Peşte (Pest) ile birlikte bugünkü Budapeşte kentini oluşturan ve Tuna'nın sağ kıyısında bulunan Buda'dan almıştı.

1526 Mohaç zaferinin ardından Budin'i alan I. Süleyman (Kanuni) kenti bazı koşullarla Kral János Zápolya'ya bıraktı. János'un ölümünden sonra Avusturya arşidükü Ferdinand (sonradan Kutsal Roma-Germen imparatoru I. Ferdinand) Macaristan'ı işgal edince, I. Süleyman 1541'de yeni bir seferle önce Peşte'yi, ardından da Budin Kalesi'ni alarak Macaristan'ın güneyini Osmanlı topraklarına kattı. Aynı yıl Osmanlı Devleti'nin batı sınırında, stratejik konumu nedeniyle çok önem taşıyan Budin Eyaleti oluşturuldu.

Budin beylerbeyleri, savaş deneyimi olan, güçlü ve güvenilir vezirlerden seçiliyordu. Bunların ilki, Macar asıllı Süleyman Paşa idi. Beylerbeylerinin gerektiğinde merkeze danışmadan Nemçe'ye (Avusturya) savaş açma ve Erdel Krallığı ile ilişki kurma yetkileri vardı. Budin beylerbeyinin hası 880 bin akçe, cebelü sayısı 176 idi. Budin Kalesi'nde 2 bin yenicere, bin kapıkulu süvarisi, bin martolos ve 300 solak bulunmaktaydı. Önemli kalelere de kapıkulu ve ulufeli yerli birlikler yerleştirilmişti. Serhat sayılan Budin eyaletinde önemli sayıda da akıncı gücü vardı.

Zigetvar'ın (Szigetvár) alınmasından (1566) sonra en geniş sınırlarına ulaşan Budin Eyaleti, eyalet merkezi (paşa sancağı) olan Budin'in yanı sıra, Estergon (Esztergom), Zigetvar, Baboça, Istolni-Belgrad (Székesfehérvár), Sečen (Szécsény), Filek, Novigrad, Peçuy (Pécs), Seksar (Szekszárd),

Ösek (Eszék, bugün Osijek), Pespirim, Sekçöy, Mohaç (Mohács), Siklos (Siklós), Sirem, Semendire (Smederevo), Hatvan, Solnok (Szolnok), Segedin (Szeged), Simontorna, Kopan (Koppány) ve Pojega sancaklarından oluşuyordu. Bir süre Budin Eyaleti'ne bağlı kalan Eğri ve Kanije de 17. yüzyılın başlarında ayrı birer eyalet olarak örgütlendi. Budin Eyaleti bu yüzyılda sürekli olarak Alman ve Avusturya saldırılarına uğradı. Bölgeyi Osmanlı yönetiminde tutabilmek için ulaşım ve savunma alanlarında önemli yatırımlar gerçekleştirildi. Bu arada Budin Kalesi onarıldı. Kentte 22 cami ile birçok medrese ve hayır kurumu yapıldı. Kent nüfusu da artarak 16. yüzyılın sonunda 6 bine ulaştı.

1683 II. Viyana Kuşatması'ndan sonra bölgeye yapılan saldırılar yoğunlaştı. Budin kuşatmalarının sonuncusu ise 17 Haziran 1686'da başladı. Üç aya yakın süren kuşatma Beylerbeyi Abdi Paşa'nın ve çok sayıda Osmanlı askerinin ölümüyle sonuçlandı ve kale düştü. 2 Eylül 1686'da Budin Avusturya tarafından işgal edildi. 1699 Karlofça Antlaşması ile de eyalet Macaristan'a bırakıldı.

budinaj (Fransızca *boudin*: "sucuk"), SUCUK YAPISI olarak da bilinir, biçim bozulmasına uğramış bir kayaç katmanını oluşturan silindirik benzeri yapılar. Enine kesitinde çoğunlukla fiçi biçimli bazen de mercer ya

Mermerdeki kalsiyum silikat katmanlarında görülen budinaj, Weldon yakınları, Sierra Nevada, California
L.E. Weiss

da dikdörtgen biçiminde yapılara rastlanır. Genellikle yan yana bulunurlar ve kısa boğumlarla birbirlerine eklenerek bir sıra sucuk görünümünü alırlar. En kalınlıkları yaklaşık 20 m, en ince olanları ise yaklaşık 1 cm çapındadır.

Budinaj, pekişik olmakla birlikte esnek bir katmanın, kayma ya da bükülme-kayma biçimindeki kıvrılma hareketleri sırasında çekilmesi sonucu ortaya çıkar. Kesin oluşum süreci tam olarak anlaşılamamıştır. Budinler genellikle kıvrım eksenlerine paralel konumdadırlar, ama ender olarak aynı katmanda birbirine dikey ve biri kıvrımların eksenine paralel, öteki ise dikey durumda iki budin dizisine de rastlanır. Birbirine bitişik zayıf katmanlar, budinlerin ek yerlerine doğru akabilir, ya da bu bölümler kuvars, feldispat ya da kalsit gibi yeniden kristalleşmiş minerallerle dolabilir. Çeşitli kayaç türlerinde oluşabilen budinaj, kıvrılmış kayaçlarda en sık rastlanan yapılardan biridir.

budun, eski Türklerde aralarında sıkı bir işbirliği ve siyasal bağımlılık bulunan boy-lardan oluşan birlik. Sözcük çeşitli kaynaklarda değişik anlamlarda da kullanılmıştır. İlk kez yer aldığı Orhun Yazıtları'nda (8. yy) "bodun" biçiminde geçmekte, yerli yabancısı, göçebe yerleşik bütün topluluklar için kullanılmaktadır. Burada kavim anlamına gelmek üzere Törük bodun (Göktürk-ler), Tabgaç bodun (Çinliler) gibi kullanılmış biçimlerinin yanında, Oğuz, Ediz, Karluk, Uygur, Kırgız, Bayırku, Tatar gibi farklı

büyükliklerdeki boylardan oluşan Türk topluluklarını nitellemek için de kullanılmıştır. Yazıtlarda asıl halk kitlesini belirtmek için "kara kamag", "kara bodun" ya da yalnızca "bodun" sözlerinin de geçtiği saptanmıştır.

Kaşgarlı Mahmud (11. yy) *Divanü Luga-ti't-Türk'te* budun sözcüğünün Çiğil lehçesinden geldiğini belirtip bunu "kavim", "reaya" ve "halk" biçiminde açıklamıştır. Batılı bilginler ise budun kavramını "people" ve "Volk" sözleriyle karşılamışlardır.

14. yüzyılda Altın Orda ülkesinde ve Harezmi'de yazılan bazı Türkçe yapıtlarda pek sık rastlanmamakla birlikte, "budun" biçiminde geçen bu sözcük "teb'a" ve "halk" anlamında kullanılmıştır. Daha sonraki yüzyıllarda yazılan Türkçe yapıtlarda bu sözcüğe rastlanmamıştır. Budunlar birbirlerinden ayrı topluluklardı. Her birinin ayrı yurtları ve başbuğları vardı. Topraklarının genişliğine ve nüfuslarına göre başlarında yabgu, şad, ilteber gibi unvanlar taşıyan yöneticiler bulunurdu. Orhun Yazıtları'nda adı geçen ve çoğu Göktürk Kağanlığı içinde yer alan budunlar, yılda bir kez armağanlar göndererek kağana bağlılıklarını bildirirler, savaş sırasında da kağanın ordusuna asker gönderirlerdi. Kağanlar, kendilerine bağlı budunları çoğu kez merkezden atadıkları yöneticiler aracılığı ile denetim altında tutarlardı.

Budweis (Çek Cumhuriyeti) bak. České Budějovice

Buea, Fransızca BOUEA, Afrika'nın ortabatı kesiminde, Kamerun'un Güneybatı (Sud-Ouest) eyaletinin merkezi. Fako ilinde (*département*) yer alan kent, denizden 900 m yükseklikte, Kamerun Dağının güneydoğu yamacında kurulmuştur. 1884-1919 arasında Alman Kamerunu'nun başkenti olan Buea'da ilk misyonerlerden ve sömürge döneminden kalma birçok tarihsel yapı vardır. Aralarında Başbakanlık Konutu (1902), eski Yönetim Binası, Bismarck Çeşmesi, Yerli Yönetim Okulu (1902-04) ve Alman Mezarlığı da (1911) bulunan yapılar bugün de korunmaktadır. 1922'de, Güney Kamerunlar'dan sorumlu İngiliz komiserliğinin merkezi yapılan Buea, bugün doküma, inşaat ve kereste sanayilerinin bulunduğu bir yönetim ve ticaret merkezidir. Yakınlarında, Kamerun Kalkınma Kuruluşu'na ait yağ palmyesi ve kauçuk plantasyonları vardır. Turizm de önemli bir gelir kaynağıdır. Bir havaalanı, karayolları ve hastanenin yanı sıra, Yaoundé Üniversitesi Sanat Bölümü kampüsü de buradadır. Nüfus (1987 tah.) 39.064.

Buen Retiro porseleni, 1760'tan y. 1808'e değin Madrid'in dışında kralın oturduğu Buen Retiro'da Capodimonte çömlekçilerinin ürettiği porselenlere verilen ad. Ayrıca bak. Capodimonte porseleni.

Buena Park, ABD'de, California'nın güney kesimindeki Orange ilinde kent. Rancho Los Coyotes'in bir bölümü olan ve Buena Plaza olarak bilinen yöre, 1887'de James A. Whitaker'ın çizdiği plana göre düzenlendi ve Buena Park olarak adlandırıldı. Bir mandıracılık merkezi olarak geliştikten sonra, kuzeybatıdaki Los Angeles'e otayolla bağlanan bir yerleşme alanı haline geldi. Büyük bir eğlence merkezi olan Knott's Berry Farm, Movieland Müzesi, Yaşayan Sanat Surayı gibi kuruluşların yanı sıra bir uçak ve otomobil müzesi de bulunan kentte, uçak ve gıda sanayileri ağırlıktadır. Nüfus (1990) 68.784.

Buena Vista Çarpışması, ANGOSTURA ÇARPIŞMASI olarak da bilinir (22-23 Şubat 1847),

Meksika Savaşı (1846-48) sırasında Meksika'da, Monterrey yakınlarında yer alan çarpışma. General Zachary Taylor komutasındaki 5 bin kişilik Amerikan ordusu Monterrey ve Saltillo'yu alarak Meksika'nın kuzeydoğu kesimini işgal etmişti. Bu sırada 14 bin kişilik bir kuvvet toplamış olan General Antonio López de Santa Anna, işgalcileri karşılamak üzere San Luis Potosi'den kuzeye doğru yürüyüşe geçti. Taylor, Meksika ordusunun geldiğine ilişkin raporlar alınca, 21 Şubat'ta, kuvvetlerini Buena Vista hacienda'sı (büyük malikâne) yakınlarındaki La Angostura'ya kaydırdı. Burada, iki yüksek dağ sırası arasında bir geçit bulunuyordu. Ertesi gün Meksika süvarisi Taylor'ın ikmal hattını kesti. Meksikalılar, 23 Şubat'ta asıl saldırıya geçerek geçidin doğu tarafına bakan ve iyi tahkim edilmediğinden saldırıya açık olan sol kanata yük-lendiler. Gönüllü piyade alaylarından bazı-larının geri çekilmesine karşın, Amerikan ağır topçu ateşi Meksikalıları püskürttü. Gece bastırıldığında, Meksikalıların 1.500 dolayındaki kaybına karşılık, Amerikan tarafı ancak 700 kişi kaybetmişti. Meksika ordusu bir savaş hilesine başvurarak kamp ateşlerini yanar durumda bıraktı ve gece boyunca geri çekildi. Böylece Taylor, Santa Anna'nın peşinden gidemedi. Nisandaki Cerro Gordo Çarpışması'nda Santa Anna, General Winfield Scott komutasındaki başka bir ABD ordusunun saldırısını da durduramadı. General Scott Eylülde México'yu alarak savaşın ABD'nin zaferiyle sonuçlan-masını sağladı. Taylor'ın başarısı, ülke çapında ününü artırmanın yanı sıra, 1848'de ABD başkanlık seçimlerini kazanmasında da etkili oldu.

Buenaventura, Kolombiya'nın batı kesiminde, Valle del Cauca ilinde (*departamen-tos*) liman kenti. Cascajal Adasında Dagua Irmağının Buenaventura Körfezine döküldüğü noktada yer alır. 15-40'ta kurulmasına karşın sıcak ve nemli iklimi ve ulaşım yetersizlikleri yüzünden pek gelişemedi. 1930'larda iç bölgelere ulaşım olanaklarının gelişmesi sonucu karayolu trafiği hızla arttı ve modern liman tesislerine ve bir havaala-nına kavuştu. Buenaventura günümüzde Kolombiya'nın Büyük Okyanustaki en önemli limanıdır. Cauca Vadisinin verimli yukanı havzasında yetiştirilen şeker, kahve ve pamuk, Kolombiya'nın güneybatısındaki kıyı ormanlarından gelen işlenmiş kereste ve Chocó bölgesinde çıkarılan altın ve platinin büyük bölümü buradan sevk edilir. Aynı zamanda dondurulmuş karides ihraç edilen önemli bir balıkçılık limanı olan Buenaventura, Cali üzerinden Puerto Berrio'dan gelen petrol boru hattının ve Puerto Berrio-Popayán demiryolunun da son varış noktasıdır. Nüfus (1985) 160.342.

Bueno, Maria Ester Audion (d. y. 1939, São Paulo, Brezilya), 1958-68 arasında İngiltere'de Wimbledon, ABD'de Forest Hills (New York) ve Brookline (Massachusetts) turnuvalarını toplam 17 kez kazanan amatör tenisçi.

Tenis oynamaya altı yaşlarında başladı. İlk kez 12 yaşında São Paulo'da turnuva kazandı, 15 yaşında da Brezilya bayanlar tenis şampiyonu oldu. 1958'de Althea Gibson ile birlikte Wimbledon çift bayanlar şampiyon-luğunu kazandı, ertesi yıl tek bayanlarda Wimbledon ve Forest Hills şampiyonlukla-rını elde etti. 1960'ta Wimbledon'da hem tek bayanlarda, hem Darlene Hard'la bir-likte çift bayanlarda şampiyon olduğu gibi, gene Hard'la birlikte ABD çift bayanlar

şampiyonluğunu kazandı. Daha sonra önemli bir hastalık geçirdiyse de, 1962'de yeniden kortlara dönerek Hard'la birlikte bir kez daha ABD çift bayanlar şampiyonu oldu. 1963'te ABD tek bayanlar şampiyonluğu yanında, gene Hard'la birlikte Wimbledon çift bayanlar şampiyonluğunu elde etti. 1964'te de hem Wimbledon, hem Forest Hills şampiyonluklarını kazandı. 1965'te Billie Jean Moffitt'le (sonraki adı Billie Jean King) birlikte Wimbledon'da çift bayanlar şampiyonu oldu. 1966'da ABD tek bayanlar şampiyonluğunu dördüncü kez elde ederken, Wimbledon ve Forest Hills'de de Nancy Richey'le (sonraki adı Nancy Richey Gunter) birlikte çift bayanlar şampiyonluğunu kazandı. 1968'de, Forest Hills'de ilk kez düzenlenen ve hem amatörler, hem profesyonellere açık olan turnuva Margaret Smith Court'la birlikte çift bayanlar şampiyonluğunu aldı. Bueno ve Court, 1968'de Brookline'de düzenlenen ABD Amatör Tenis Turnuvası'nda da çift bayanlar şampiyonluğunu elde ettiler. Bueno, sakatlıkları yüzünden uzun süre tenise ara verdikten sonra, 1975'te profesyonel oldu, 1976 ve 1977'de Wimbledon'da oynadı. Bueno, zarif ve sağlam vuruşları olan bir oyuncuydu.

Buenos Aires, Arjantin'in doğusunda eyalet. Paraná Irmağının güneyinde ve Uruguay sınırını oluşturan Río de la Plata'nın güneydoğusunda yer alır. Atlas Okyanusundan batıya doğru uzanarak, otlarla kaplı geniş bir ova olan nemli Arjantin Pampası'nın büyük bölümünü içine alır. Martín García Adasını da kapsar. Yüzölçümü 307.804 km²'dir. Eyalet sınırları içinde kalan Buenos Aires kenti ayrı bir federal bölge (*distrito federal*) oluşturur. Arjantin'in en büyük ve en kalabalık eyaleti olan Buenos Aires, aynı zamanda ekonomik ve kültürel merkezdir. 580 km yol olarak eyaleti kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda aşan Salado, bölgenin tek önemli akarsuyudur. Güneyde Tandil ve Ventana adlı iki alçak dağ sırası, kıyıda başlayarak kuzeybatı yönünde iç kesimlere uzanır.

Sömürge döneminde büyük ölçüde el değmemiş olarak kalan bölgedeki başlıca uğraş, Pampa'daki yabani sığır ve at sürülerinin, derileri için avlanmasıydı. Bölgede yaşayanlar 1810'da İspanya'dan ayrılma hareketinin yanında yer aldılar. 19. yüzyılda ülkeyi düzen altına alma çalışmaları sırasında sürekli iç karışıklıklara sahne olan bölgeye 1862'de eyalet statüsü verildi. 1880'de Buenos Aires başkent olunca, eyalet yönetimi La Plata'ya(*) taşındı. Aynı sıralarda Pampa Yerlilerine de boyun eğdirildi. Bunu izleyen barışçı dönem ve yabancı göçmen akını, ekonomik gelişmeyi hızlandırdı.

19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında sığır besiciliğinin yanı sıra, iç tüketime ve Avrupa pazarlarına yönelik buğday, mısır ve yonca üretimi de gelişme gösterdi. Hayvancılık açısından nicel ve nitel olarak ilk sırayı tutan ve topraklarının yaklaşık yarısı otlak olarak kullanılan eyalette, tarım ürünlerine giderek daha çok alan ayrılmaktadır. Federal bölgenin aşağı kesimindeki kıyı yöresinde yoğunlaşan hayvancılık, 240 km kadar içerilere ve güney yönünde de Mar del Plata'ya kadar uzanan bir alanı kapsar. Eyaleti kuzey-güney doğrultusunda aşan ve güneydeki kıyı bölgesine doğru genişleyen bir şerit buğday üretimine ayrılmıştır. Eyaletin kuzey kesiminde mısır yetiştirilir; federal ili çevreleyen 80 km yarıçapındaki alanda ise kent nüfusunun taze sebze ve

meyve gereksinimini karşılayan pek çok bostan vardır. Sanayi kuruluşları ve ulaşım sistemleri federal başkent Buenos Aires ile banliyölerinde yoğunlaşmış olmakla birlikte, Bahía Blanca, Mar del Plata ve La Plata da önemli birer sanayi ve ulaştırma merkezidir. Nüfus (1991 geç.) 12.538.007.

Buenos Aires, Arjantin'in başkenti ve federal bölge (*distrito federal*). Río de la Plata'nın batı kıyısında, Atlas Okyanusundan 240 km uzaklıkta yer alır. Söylentiye göre kentin adı, İspanyol gemicilerin 16. yüzyılda koruyucu azizleri anısına limana verdikleri St. María del Buen Aire (Güzel Hava Azizesi María) adından gelmektedir. Çevreye yayılmış büyük bir kent olan Buenos Aires, ülkenin ticaret, sanayi, siyaset ve kültür merkezi olmanın yanı sıra, dünyanın bellibaşlı limanlarından biridir. Buenos Aires metropoliten alanı (Gran Buenos Aires) federal bölge ile bitişik 22 belediyeden oluşur. Yüzölçümü, kent (federal bölge), 200 km²; metropoliten alan, 380 km². Nüfusu (1984 tah.) kent (federal bölge), 2.924.000; (1980) metropoliten alan, 9.766.030.

DOĞAL YAPI. Buenos Aires kenti (federal bölge), batıdaki Reconquista Irmağı ile güneydoğudaki Riachuelo Irmağı arasında uzanan ovanın güneydoğu ucunda yer alır. Sınırları, Doğuda Río de la Plata, güneydoğuda Riachuelo Irmağı, güney, batı ve kuzeyde ise Buenos Aires eyaletine bağlı yönetim birimleri (*partido*) ile çevrilidir. Deniz düzeyinden 30 m yükseklikteki kent merkezi doğuya doğru giderek alçalır. Burada, ırmaktan yaklaşık 20 m yükseklikte koyaklar (*barranca*) bulunur. Koyaklar ile kenti çevreleyen ırmakların aktığı vadiler arasında bulunan iki geniş kıyı şeridi, denizin yükseldiği dönemlerde taşkına uğrar. Bu

yıllık sıcaklık yaklaşık 16°C'dir. En soğuk aylar haziran ve temmuz (ortalama 11°C), en sıcak ay ise ocaktır (ortalama 24°C). Rüzgârların genellikle hızlı esmediği kentte, eylül-mart arasında fırtına görülür. Güneydoğudaki nemli okyanus hava kütlelerinin getirdiği yağışlar bazen Río de la Plata'nın yükselmesine yol açar. Kuzeyden gelen rüzgârlar boğucu bir sıcaklık taşıırken, doğudan gelenler oldukça serindir. *Pampero* denen güneybatı rüzgârları havayı nemden temizler ve serinlik getirir. Nem oranının yıl boyu yüksek olduğu kentte yıllık ortalama yağış miktarı 940 mm'dir.

Kıyı ormanlarının oluşturduğu eski bitki örtüsü büyük ölçüde yok olmuş ve yerini başka bölgelerden getirilen bitkilerin ağırlıkta olduğu yeni bir flora bırakmıştır. Başlıca ağaçlar jacaranda, arokarya, *Copernicia australis* adlı palmye türü ve okalipüstür. Kıyı bölgesi ve parklarda pek çok kuş yaşar. Kıyı sularında ise başta gümüş-balığı olmak üzere birçok yenebilen balık bulunmaktadır.

GENEL GÖRÜNÜM. Buenos Aires, belli bir kentleşme planından çok, gayrimenkullerin değerine bağlı bir düzen içinde gelişmiştir. Konut alanlarına ilişkin planlar sürekli değiştirilmiştir. Kent merkezinin yanı sıra demiryolu, otobüs ve metroyla ulaşılan alanlarda büyük bir yoğunlaşma vardır. Eski bahçeli semtlerin (*barrio jardin*) yerini yüksek apartmanlar almıştır. Caddelerin çoğu birbirini dik açıyla keser ve yaklaşık 30 m² yüzölçümlü bloklar oluşturur. Kent üç bölüme ayrılır: Kent merkezi (*centro*); semtler (*barrio*) ve metropoliten alan (Gran Buenos Aires).

Kent merkezi. Bu kesim, kentte kurulan en eski yerleşimleri içine alır. Kuzey-güney ve doğu-batı doğrultularında uzanan sokaklar çoğunlukla dardır; 1826'dan sonra başla-

Ulusal Kongre binası ve önünde Kongre Alanı, Buenos Aires

Carl Frank

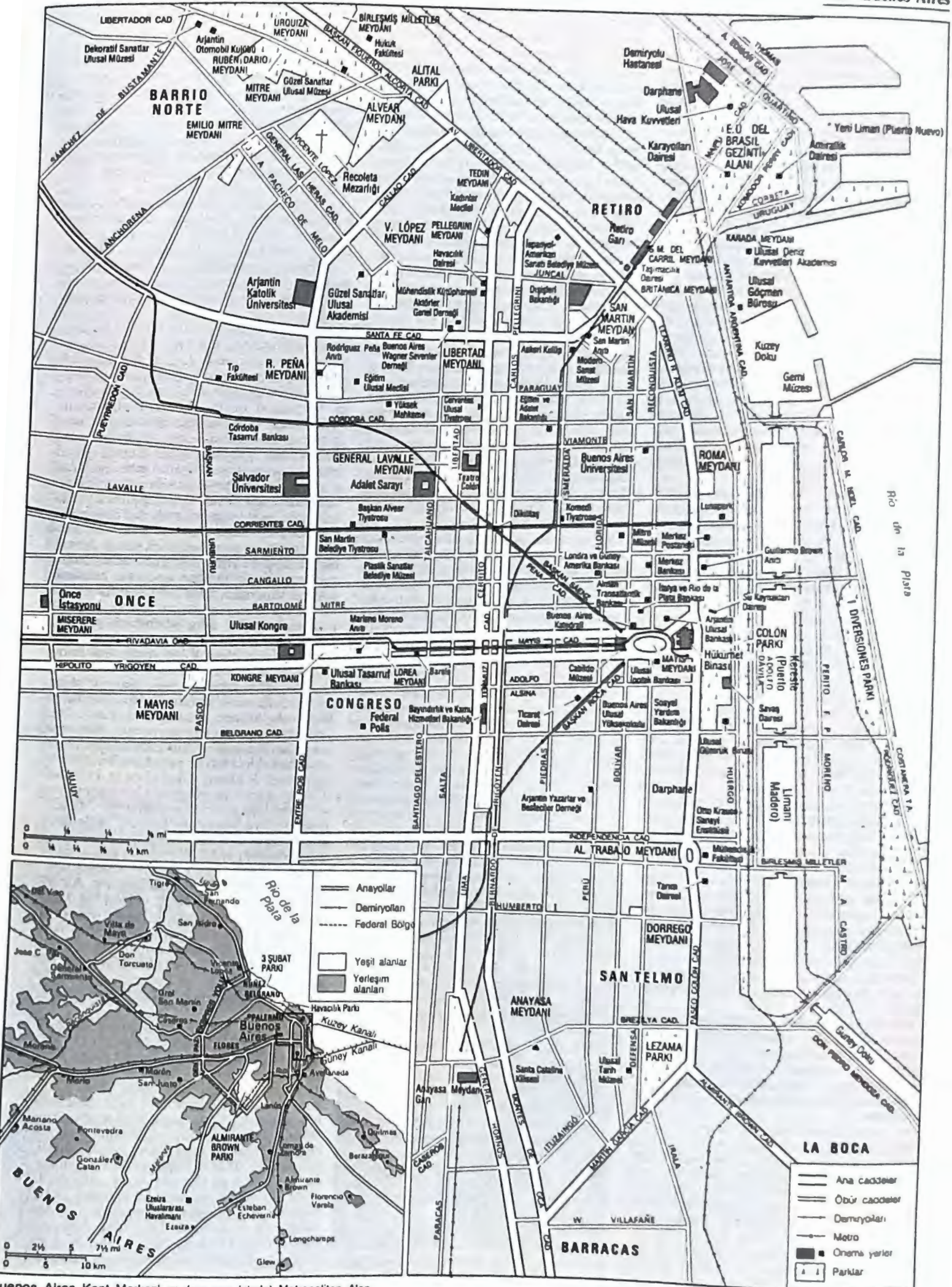
şeritlerin bir bölümü toprakla doldurularak konut ve dinlenme alanı haline getirilmiştir.

Kentsel alanın toprak yapısı, ovalık bölgede lös, ırmak vadilerinde ise deniz kumundan oluşur. Granit taban, kalınlığı 600 m'ye kadar çıkabilen, sıkışmış kil katmanlarıyla örtülüdür. Çeşitli derinliklerde bulunan yeraltı sularından sanayide yararlanılır. Kentin altından pek çok akarsu da geçer; eski lagünler ya da su dolu çöküntüler kapatılarak bazı alanlar ve parklar oluşturulmuştur.

Buenos Aires'e egemen olan ılıman Pampa iklimi, aralıktan marta değin süren uzun bir yaz ve sonbahar (mart-haziran) ile baharda (eylül-aralık) görülen belirgin sıcaklık değişimleriyle ayırt edilir. Son iki mevsimde sıcaklık 24 saatlik bir süre içinde 12°C kadar oynayabilmektedir. Ortalama

tilan genişletme çalışmalarıyla dik açıyla kesişen caddeler açılmıştır. Pembe Saray olarak da bilinen Hükümet Binası, Ulusal Kongre, Adalet Sarayı gibi bellibaşlı resmi binalar, bankalar, büyük gazeteler ve ticari kuruluşlar bu kesimde yer alır. Pek çok caddenin keşiştiği Mayıs Meydanı ve Colón Parkı geniş bir yeşil alan oluşturur.

Semtler. Kentte çoğu 19. yüzyılda kurulmuş 50'yi aşkın semt vardır. En eski semtler Katedral ve San Telmo, kent merkezinde yer alır. Çoğunlukla İtalyanların yaşadığı nhtımdaki La Boca ve eski bir köy olan Flores de önemli semtlerdir. Bugün kent merkezini çevreleyen semtlerin çoğu, İspanyol döneminden kalma varoşlardır (*orilla*). Buralarda yaşayanlar, kente ilk gelen ve

Buenos Aires Kent Merkezi ve (çerçeve içinde) Metropolen Alan

liman çevresinde yerleşen *porteño*'lardan ayırt edilebilmeleri için *orillero* olarak adlandırılmıştır. Gelir düzeyi yüksek ailelerin kent merkezinden ayrılarak Río de la Plata kıyısına yerleşmesiyle yeni semtler oluşmuştur.

Metropolitan alan. Metropolitan alan birçok kasabayı kapsar. Resmi olarak ayrı yönetim birimleri biçiminde düzenlenmiş olan bu kasabalar, birbirlerinden kesin sınırlarla ayrılmamaktadır. İçlerinde, nüfusu 300 bini aşanlar olduğu gibi, daha küçük olanları da vardır.

Konutlar. Buenos Aires'te bir ya da iki katlı ve bahçeli tek evler ağırlıktadır. Bununla birlikte, kent merkezinde ve semtlerin ortasında yüksek apartmanlar ve gökdelenler bulunur. Eski semtlerde olağanüstü güzellikte bir mimariyle yapılmış bahçeli ve büyük yapılar vardır. Bu eski yapıların çoğu, elçilik, müze, kulüp ya da resmi bina olarak kullanılmaktadır. Deniz kıyısındaki semtlerde ise çatısı oluklu sactan yapılmış, göz alıcı renklere boyanmış ve çoğu 100 yıldan daha eski ahşap yapılar ağırlıktadır. İspanyol döneminden kalma yapılar ise, genellikle kiliseler, manastırlar ya da dinsel okullardır. Bu dönemin en önemli mimari örneği belediye binasıdır.

NÜFUS. Kentin gelişimindeki en belirgin özellik, 19. yüzyıl sonlarında başlayan hızlı nüfus artışıdır. Konutlaşmanın kent sınırları dışına taşmasıyla ortaya çıkan çevredeki yerleşimler, 1905'te 1 milyonu bulan kent nüfusunun yüzde 15'ini barındırıyordu. Metropolitan alanın nüfusu, 1927'de 2 milyona, 1947'de de 4,7 milyona ulaştı.

1860-1900 arasındaki büyümenin başlıca nedeni Avrupa'dan gelen göçmenlerdir. Bu arada kentin siyaset, ticaret ve sanayi merkezi olması, yurt içi göçü de hızlandırarak kent sınırlarını genişletti. Göçmenlerin oluşturduğu gecekondu bölgelerinin (*villa miseria*) birçoğu, sonradan artan nüfusa yer açmak amacıyla yeniden düzenlendi.

Nüfusun tamamına yakını Avrupa kökenlidir. İspanyol ve İtalyanlar çoğunlukta olmakla birlikte, İngiliz, Fransız, Alman topluluklar ve daha küçük olan Polonyalı, Rus, Portekizli, Suriyeli ve Türk toplulukları da vardır. Siyahlar ve Mulattolar (Avrupalı-Afrikanlı karışımı) nüfusun çok küçük bir bölümünü oluşturur. Bazı etnik toplulukların belirli alanlarda toplanma eğiliminde olmasına karşın, resmi olarak belirlenmiş kapalı gettolar yoktur. Arjantinli olma bilinci, özgün kültürel yapıya göre daha ağır basar. En yaygın dil olan İspanyolca, öteki kültürlerin etkisi altında dilbilgisi ve söyleyiş açısından önemli değişimler geçirmiştir. Gecekondu bölgeleriyle rihtim çevresinde bu dilin İtalyancaya kaçan bir lehçesi konuşulur.

Eskiden geçerli olan *porteño-orillero* ayrımı bugün başka bir biçimde varlığını sürdürmektedir. *Porteño* terimi artık kentte doğan herkesi kapsamaktadır. *Orillero* terimi ise, daha çok sanayi banliyölerinde yaşayan alt gelir düzeyindeki topluluklar için kullanılmaktadır.

EKONOMİ. Sanayi. Buenos Aires metropolitan alanı, Arjantin'in toplam sanayi yatırımları, işgücü ve ticaretinin yaklaşık beşte dördünü barındırır. Sanayi kuruluşlarının çoğu modern donanımlı büyük fabrikalardan oluşur. 1950'lerde tüketim mallarının üretimine ağırlık verildiğinden, günümüzde bu alandaki gereksinimler büyük ölçüde kent içinden karşılanmaktadır. Başlıca sanayi dalları gıda işleme (et, balık ve tahıl), metal eşya, otomobil montajı, petrol arıt-

ma, dokuma ile meşrubat, kâğıt, boya ve kimyasal madde imalatıdır. Hizmet sektörü daha çok banliyölerde yoğunlaşmıştır. Metropolitan alandaki elektrik ve doğal gaz tüketimi, ülkenin toplam üretiminin yarısını bulur. Büyük sanayi ve imalat kuruluşları Barracas semtinde toplanmıştır.

Ticaret. Ülke'deki bankacılık sistemi, Merkez Bankası'nın denetimindedir. Ayrıca, çoğu yabancı bankaların temsilcisi ya da ulusal bankaların şubesi olan pek çok özel banka, küçük işletmelere kredi sağlayan finans kuruluşları ve bir menkul kıymetler borsası vardır. Sigorta şirketleri Ulusal Sigortacılık Kurumu'na desteklenir.

Arjantin'in ithalatının yarısı, ihracatının ise üçte biri, Buenos Aires limanı aracılığıyla gerçekleşir. Limandaki antrepolarda depolanan mallar, bütün ülkeye buradan dağıtılır. Pek çok tarım, sanayi ve madencilik kuruluşunun yönetim merkezi de Buenos Aires'tedir.

Ulaştırma. Karayolu sistemi, kent merkezini, kenti çepre çevre geçen Paz Ekspresyonu'na bağlayan sayısız otoyolu kapsar. Buenos Aires, ülke'deki bütün demiryollarının son durağıdır. Elektrikli trenlerin işlediği hatlarla çevre kasabalara bağlanan kentte bir de metro vardır. Kentin dışında yer alan biri uluslararası, iki havalimanı ile bir askeri havalimanı kent merkezine otoyollarla bağlanır. Federal başkent sınırları içindeki Buenos Aires Havalimanı'ndan iç hatların yanı sıra Şili, Uruguay ve Paraguay'a seferler düzenlenir.

Dünyanın en büyük limanlarından olan Buenos Aires limanı, bir dizi havza ve doktan oluşan 8 km'lik bir şerit boyunca uzanır. Gemiler Río de la Plata'daki bir kanaldan geçerek limana girerler. Altı doku içine alan Yeni Liman (Puerto Nuevo), ana yolcu ve yük limanıdır. Kuzey Doku (Dársena Norte) askeri amaçlar, Güney Doku (Dársena Sur) ise yabancı maddeleri sevk etmek için kullanılır.

Kent trafiği yoğunlukla otomatik trafik ışıklarıyla düzenlenir. Buna karşın, Buenos Airesliler trafik ışıklarına aldırış etmemekle ünlüdür. Kentin iki büyük ana caddesinin günün belli saatlerinde yalnızca yayalara açık tutulması biçimindeki uygulama uzun yıllar sürmüştür. 1950'lerde kaldırılan tramvayların yerini bugün otobüsler (*colectivo*) ve taksiler almıştır.

YÖNETSEL VE TOPLUMSAL KOŞULLAR. Arjantin'in başkenti olan Buenos Aires'te, belediye devlet başkanının denetiminde, yasama yetkisi ise Ulusal Kongre'nin elindedir. Belediye başkanı, devlet başkanınca atanır. Seçimle gelen kent meclisi, geçmişte askeri cuntalar kentin yönetimini doğrudan üstlendiğinden, yalnız belli aralıklarla görev yapabilmıştır. Kent pek çok yönetim birimine bölünmüştür. Bu birimler, Lyons ve Rotary kulüpleri gibi örgütlerin, ticaret ve sanayi kuruluşlarının ve işçi sendikaları temsilcilerinin oluşturduğu konseylerce yönetilir.

Su, kanalizasyon, yakıt, elektrik, haberleşme gibi kamu hizmetlerinin tümü, kent yönetiminden bağımsız devlet kuruluşları tarafından yürütülür. Belediye, yalnızca inşaat ve bayındırlık işlerinde sorumludur.

Kentteki pek çok özel ve belediyeye bağlı hastanenin yanı sıra, dispanserler ile çeşitli sağlık kuruluşları bulunur. Ülkenin başka yerlerinden de tedavi amacıyla gelindiği için, hastanelerdeki yatak sayısı olanaklar elverdiğince yüksek tutulmaya çalışılmaktadır.

Eskiden devlete bağlı olan anaokulları ve ilkokullar, 1978'den beri belediyenin denetimindedir. Orta ve yükseköğretim kuruluşları ise Eğitim Bakanlığı'na bağlıdır. Yedi

yıl süren ilköğrenim zorunludur; özel okullar ile devlet okullarında aynı eğitim programı izlenir. Beş yıl süren ortaöğrenimin ise üç yılı zorunludur. Kentte, 540'tan fazla ortaöğretim kurumu vardır ve eğitim genellikle karma değildir. Bazı ortaöğretim kurumlarında meslek eğitimi verilmektedir.

Buenos Aires'te, 70'ten fazla yükseköğretim kurumu bulunur. Ülkenin en büyük üniversitesi olan Buenos Aires Üniversitesi 1821'de; çeşitli mühendislik dallarında eğitim veren Ulusal Teknoloji Üniversitesi ise 1959'da kurulmuştur. Ayrıca pek çok özel ve askeri yüksekokul vardır.

KÜLTÜREL YAŞAM. Buenos Aires'in klasik müzik, edebiyat ve tiyatro derneklerine, müzelere, yüzü aşkın sinemaya, spor kulüplerine, sendikalarca düzenlenen kültürel etkinliklere, yayınevlerine, kütüphanelere, park ve eğlence merkezlerine dayanan oldukça zengin ve canlı bir kültürel yaşamı vardır.

Kentteki pek çok tiyatronun yanı sıra, ticari kuruluşlar ve işçi örgütleri de amatör topluluklara yer sağlar. La Boca'da bir açık hava sahnesi vardır. Çoğu İtalyan mutfağından ürünler sunan lokantalar ile eğlence merkezleri de bu semtte toplanmıştır. *Peña* denen halk dansları kentte çok tutulur; tango da kentin eski mahallelerindeki *orillero*'larca geliştirilmiştir. Kentte güzel sanatlar, tarih, doğa bilimleri gibi alanlarda zengin koleksiyonları olan birçok müzenin yanı sıra, çoğu devlet kuruluşlarıncaya da üniversitelerce desteklenen kütüphaneler bulunur.

Buenos Aires meydan, park ya da bulvar biçiminde çok sayıda yeşil alan vardır. Ama parkların bir bölümüne spor ve belediye tesisleri yapılması, yeşil alanların azalmasına yol açmıştır. Kentte zooloji ve botanik bahçeleri, çeşitli spor dallarına ayrılmış alanlar, aynı zamanda su sporlarının yapıldığı halka açık büyük bir yapay göl bulunur.

TARİH. Yöre'deki ilk yerleşimi, 1536'da Río de la Plata bölgesinin ilk İspanyol valisi Pedro de Mendoza kurdu. Askeri gücü yetersiz olan topluluk, çevredeki Yerlilere karşı koyamayarak Asunción'a çekilmek zorunda kaldı. 1580'de yeni bir sefer düzenleyen Juan de Garay, Ciudad de la Trinidad (Üçleme Kenti) ile bölgedeki havanın temiz ve güzel olmasından esinlenerek "Güzel Hava Azizesi María'nın Limanı" anlamına gelen Puerto de Santa María del Buen Aire adlı yerleşimi kurdu. Toprakları sefere katılanlara dağıtarak, Yerlileri köleleştirdi. Sonraki iki yüzyıl boyunca Buenos Aires, Peru genel valiliğine bağlı yoksul bir kent olarak kaldı. İspanyolların bütün ticaretlerini Lima limanından yapması, kentin Avrupa ve Kuzey Amerika'ya açılmasını engeliyordu. 1776'da, Río de la Plata'nın ayrı bir genel valilik olması ve Buenos Aires'in de merkez yapılmasıyla kent gelişmeye başladı.

18. yüzyılda korsan saldırılarına direnen Buenos Aires, İngilizlerin 1806-07'deki saldırılarını da, İspanyol yardımına gerek duymadan püskürttü. 1810'da, Napoléon'un İspanya'yı işgal edip tahta kardeşi Joseph Bonaparte'i geçirmesi kent halkında hoşnutsuzluk yarattı. Halk yeni kralın temsilcisi olan genel valiyi devirerek, tahttan indirilen İspanyol kralı adına kendi yönetimini kurdu. 1816'da İspanya'dan bağımsızlık ilan edildi ve Buenos Aires, Río de la Plata Birleşik Eyaletleri'nin merkezi oldu. Çeşitli siyasal çekişmelerden sonra, 1880'de başkenti gene Buenos Aires olan Arjantin Cumhuriyeti kuruldu. 1887'de San José de Flores ve Belgrano kentlerinin de katılmasıyla, federal bölge bugünkü sınırlarına ulaştı.

19. yüzyıl ortalarında Buenos Aires, küçük bahçeli evleri ve yetersiz belediye hizmetleriyle, kentten çok bir köy görünümündeydi; nüfus ise hemen hemen tümüyle İspanyoldu. 1860-1914 arasında, başta İtalyan ve İspanyollar olmak üzere Avrupalı göçmenler kente akın etti ve nüfus yüzde 500 arttı. Kent tümüyle yerleşime uygun olduğundan, yeni gelenler dört bir yanda mahalleler kurdular. Çoğunlukla tek bir etnik topluluğu barındıran bu mahallelerin bazıları federal bölge sınırlarını aşarak, sonradan Buenos Aires metropoliten alanını oluşturdu. Yoksullar ise, kentin ilk yerleşilen kesiminde bulunan *conventillo* adlı gecekondularda, oldukça elverişsiz sağlık koşullarında yaşıyordu.

Kent genişlemeye başladıkça, caddeler ağaçlandırıldı, yeni yollar döşendi, ışıklandırma yapıldı ve eski yapıların çoğu yıkılarak yenileri dikildi. Buenos Aires, Arjantin'deki öteki kentleri gölgede bırakarak, ekonomik, siyasal ve kültürel bir merkez haline geldi. II. Dünya Savaşı'ndan sonraki hızlı sanayileşme de göçleri artırdı ve Buenos Aires, çeşitli sorunları olan, büyük bir kozmopolit kent haline geldi.

Buerger, Martin Julian (d. 8 Nisan 1903, Detroit, ABD), günümüzde kristal yapılarının incelenmesinde yaygın olarak kullanılan birçok yöntem, teknik ve aygıtı geliştiren ABD'li kristalografisi uzmanı.

1929'da Cambridge'deki Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nden (MIT) doktora derecesini alan Buerger, önce bu kuruluşa öğretim görevlisi olarak atandı. 1956'da enstitü profesörlüğüne getirildi, 1968'de de emeritus oldu. Ayrıca 1968-73 arasında Connecticut Üniversitesi'nde profesörlük yaptı.

Buerger'in kristalografi alanındaki en önemli katkılarının biri, kristal yapıların X ışınları kırınımıyla (kristallerdeki atomların uzamsal yerleşiminin, bu atomların kırınımına uğrattığı bir X ışınları demetinin oluşturduğu saçılım deseninin gözlenerek belirlenmesi) incelenmesinde yalpalama (presesyon) yöntemini geliştirmesidir. Bu yöntem, kırınım şiddetlerinin kaydedilmesinde yararlanılan en yaygın iki yöntemden biridir.

Buerger hastalığı, TIKAYICI DAMAR İLTİHAHI, TROMBOANJİTİS OBLİTERANS ya da CLAUDICATIO INTERMITTANS (aralıklı topallama) olarak da bilinir, özellikle kol ve bacak atardamarlarının iltihaplanması ve kan pıhtılarının damarları tıkamasıyla tanımlanan hastalık. Daha çok orta yaşlı erkeklerde görülen hastalığın nedeni tam olarak bilinmemekle birlikte, özellikle çok sigara içenlerde görüldüğü için, tütüne karşı gelişen bir aşırı duyarlılık tepkisine bağlı olduğu sanılmaktadır. Hastalar, kol ve bacaklardaki damar sertliğinde olduğu gibi, dinlenme sırasında ortadan kaybolan geçici topallama ve ağrılardan yakınırlar. İleri aşamalarında damarların bütünüyle tıkanması sonucunda kangrene yol açabilen Buerger hastalığını, bazı uzmanlar ateromlu (atardamarların iç yüzeyinde yağ katmanlarının birikmesi) damar sertliği olarak tanımlarlar.

Buero Vallejo, Antonio (d. 29 Eylül 1916, Guadalajara, İspanya), İspanya'da II. Dünya Savaşı sonrası kuşağın en büyük oyun yazarı.

1934-36 arasında Madrid ve Guadalajara'da sanat öğrenimi gördü. İç Savaş sırasında (1936-39) Cumhuriyet Ordusu'nda sağlık hizmetlerinde görev aldı. Savaşın sonradan idama mahkûm edildiği de, cezası hapse çevrildi. Altı yılı aşkın bir süre hapsede kaldı.

1949'da *Historia de una escalera* (1950; Bir Merdivenin Öyküsü) adlı oyunuyla ülke çapında ilgi topladı ve Lope de Vega Ödülü'nü aldı. Oyun Madrid'in bir gecekondu mahallesindeki bir apartmanda yaşayan yoksul kiracıların çözümsüz sorunlarla dolu yaşamlarını anlatır. Aynı yıl sahnelenen, zina ve bağışlamayı işleyen tek perde-lik oyunu *Palabras en la arena* (Kumdağı Sözcükler) ile yeni bir ödül kazandı. Bunu ödül alan başka oyunlar izledi. İkinci uzun oyunu *En la ardiente oscuridad*'da (1951; Yakıcı Karanlığın İçinde) körler evi benzetmesiyle toplum anlatılır. *La tejedora de sueños* (1952; Düş Dokumacısı) mitolojiye dayanır; *Irene o el tesoro* (1955; Irene ya da Hazine) ise fantastik bir öyküyü işler. Buero Vallejo'nun yapıtlarındaki ana tema insanların mutlu olmasına duyulan özlemle, bunun karşısına çıkan engellerdir. *Hoy es fiesta*'da (1957; Bugün Bayram) ironi ve gerçekçiliği elverişli bir malzeme aradığı için yeniden Madrid gecekondularına yönelir. Gerçekçiliği Arthur Miller'in üslubunu andırır. Son oyunlarında yapıtlarını İspanyolcaya çevirdiği Bertolt Brecht'in etkisi görülür.

Buero Vallejo'nun tarihsel oyunları ozenli araştırmalara dayanır. III. Carlos döneminde İspanya'yı modernleştirme çabalarının başarısızlığı uğrayışını anlatan *Un soñador para un pueblo* (1959; Halk İçin Çalışan Bir Hayalci), Velázquez'i konu edinen *Las meninas* (1965; Nedimeler) ve Fransız Devrimi sırasında Paris'te geçen *El concierto de San Ovidio* (1963; San Ovidio Konçertosu) başlıca tarihsel oyunlarıdır. *El tragaluz* (1968; Bodrum Penceresi) İç Savaş konu alır. Sonraki yapıtları arasında *El sueño de la razón* (1970; Aklın Düşü) ve *La doble historia del doctor Valmy* (1978; Doktor Valmy'nin Çifte Yaşamı) yer alır.

Buero Vallejo 1971'de İspanyol Akademisi'ne seçilmiştir.

Buffalo, ABD'de, New York eyaletinin kuzeybatısındaki Erie ilinin 1821'den beri merkezi olan kent ve gümrük limanı. Erie Gölünün daralarak Niyagara Çıvıranını oluşturduğu doğu ucunda yer alır. New York eyaletinin ikinci büyük kenti, Niagara Falls, North Tonawanda, Lockport, Lackawanna, Tonawanda kentlerini ve Amherst, Hamburg, Cheektowaga, Lancaster, West Seneca adlı ilçe düzeyinde yönetim birimlerini (*township*) içeren geniş bir metropoliten alanın da merkezidir.

Doğuda Hudson-Mohawk vadilerinden, batıdaki Büyük Göller Havzasına uzanan ulaşım ağının doğal bir kavşak oluşturduğu bölgeye ilk gelenler Fransız avcılarla Cizvit misyonerler oldu. René-Robert Cavalier de la Salle 1679'da "Griffon" adlı ünlü gemisini yakınlardaki Niyagara Irmağının kıyısında yapmıştı. 1758'de Chabert Joncaire yönetiminde kurulan Fransız ticaret üssü bir yıl sonra terk edildi. 1780'de Seneca Yerlileri İngiliz korumasında bölgeye yerleştirildi. 1803'te Joseph Ellicott'un Hollanda Arazi Kumpanyası adına planladığı yeni yerleşime

New Amsterdam adı verildiyse de, halk arasında Buffalo olarak anıldı. 1812 Savaşı sırasında 1500 kişinin yaşadığı yerleşim, Niyagara Cephesi hareketinde ABD askerî karargâhı oldu. 1813'te İngilizlerce yakıldıktan sonra yeniden yapıldı ve 1816'da Buffalo kolu olarak tüzel kımlik kazandı. Bölgede, ABD'lilerin *buffalo* adını verdiği bizon yaşamadığından Buffalo adının kökeni tartışmalıdır. Kentin adı bir olasılıkla, yakınlardaki Buffalo Çayına Fransızların verdiği *beau fleuve* (güzel ırmak) adının yanlış söylenmesinden kaynaklanmaktadır.

Göller Bölgesi'nin yukarı kısmında işleyen ilk buharlı gemi olan "Walk-on-the-Water" 1818'de Buffalo'da yapıldı. 1825'te yapımı tamamlanan Erie kanalı büyük bir ekonomik atılım sağladı ve pek çok göçmeni bölgeye çekti. Buffalo'nun kent olarak tüzel kımlik kazandığı 1832'de nüfusu 10 bini buluyordu. Batı ile ticaret İç Savaş döneminde hızla gelişti. Var olan pazarlar ve ticaret yolları kentte demirvollarının da yoğunlaşmasına yol açtı. Tersaneler, demir ve çelik tesisleri, et paketleme tezgâhları, ugon fabrikaları ve vagon yapım sanayisi kuruldu. 1890'larda Niyagara Irmağındaki enerjinin kullanılmaya başlaması da, sanayinin daha çok çeşitlenip büyümesini sağladı. Kent bugün St. Lawrence Suyolu üstündeki başlıca liman ve New York Eyaleti Mavna Kanalinin son durağıdır. Ayrıca, her gün tonlarca tahıl, kireçtaşı, komur, demir cevheri, kereste, petrol ve otomobil taşıyan kara ve demir yollarının birleştiği önemli bir kavşaktır. Ontario'nun sanayi bölgesi Toronto-Hamilton'a ABD'den başlıca çıkış kapısı olduğundan ABD-Kanada ticaretinin büyük bölümü de Buffalo'dan yapılır. Kenti Ontario'daki Fort Erie'ye bağlayan uluslararası Barış Köprüsü 1927'de, ABD ile Kanada arasında yuz yıldır süren barışı kutlamak amacıyla yapılmıştır.

Millard Fillmore ve Grover Cleveland adlı iki ABD başkanı Buffaloluydu, Cleveland ayrıca 1881'de kentin belediye başkanı seçilmişti. Başkan William McKinley de, 1901'de Pan-Amerikan Sergisi için geldiği Buffalo'da öldürüldü. Suikastten sonra başkan olan Theodore Roosevelt'in ant içtiği Ansley Wilcox Malikânesi 1966'da tarihsel yer ilan edildi. McKinley Anıtı, 1932'de yapılan Belediye Binası ve federal hükümet binalarının bulunduğu Niyagara Meydanı kentin merkezini oluşturur.

New York Eyalet Üniversitesi (SUNY) 1846'da Buffalo'da kuruldu; Eyalet Üniversitesi Yüksekokulu ise 1867'de öğretmen okulu olarak kurulmuştu. Kentteki öteki yüksekokullar arasında Canisius (1870), D'Youville (1908), Medaille (1937), Daemen (1947), Daemon (1948), Villa Maria (1960), Trocaine (1958) ve Erie Community (1946) sayılabilir. Buffalo ayrıca nükleer araştırmalar ile tıp ve uzay araştırmalarının yürütüldüğü tanınmış bir merkezdir. Başlıca kültürel kurumlar, Albright-Knox Sanat Galerisi, Tarih Müzesi, Bilim Müzesi, Buffalo Filarmoni Orkestrası'nın konser verdiği Kleinhans Müzik Salonu ve 1965'te kurulmuş profesyonel bir tiyatro olan Studio Arena'dır. Rich Stadyumu Bills futbol takımının, Anisal Oditoryum ise Braves basketbol takımı ile Sabres buz hokeyi takımının sahasıdır. Nüfus (1990) kent, 328.123; (1990) metropoliten alan, 968.532.

buffalo, Kuzey Amerika'da, Amerika bizonuna (*Bison bison*) verilen ad. Ayrıca bak. bizon

Ansley Wilcox Malikânesi, Buffalo
Mit ve Joan Mann - CameraMann

Buffalo Bill bak. Cody, William F(rederick)

Buffet, Bernard (d. 1928, Paris), toplumsal yaşamın en yoksul ve acınacak yanlarını betimleyen Fransız ressam.

Resim öğrenimine 1944'te Paris Güzel Sanatlar Yüksekokulu'nda başladı. 1947'de açtığı çok başarılı olmayan ilk sergisinden sonra kendine özgü bir üslup geliştirmeye başladı. 1948'de Eleştirmenler Ödülü'nü Fransız ressam Bernard Lorjou (d. 1908) ile paylaştı. Aynı yıl, anlatımcı bir toplumsal gerçekçi tavrı benimsemiş olan Homme-Témoin grubuna katılınca birden ünlendi ve 1950'lerde genç kuşak Fransız ressamları arasında en çok sözü edilen sanatçı oldu.

II. Dünya Savaşı sonrasının ruhsal yalnızlığını ve yabancılaşmasını dile getiren yapıtları eleştirmenlere göre J. P. Sartre'in varoluşçuluğunun daha karamsar yorumlarıdır. Buffet'in kasvetli grillerle toprak renklerini kullandığı resimlerinde işlediği figürler, çoğu kez bir deri bir kemik kalmış çıplaklardır. Ölümöğalarında da biçimleri iyice bozduğu izlenir. Çizgileri genellikle kalın, köşeli ve keskindir. Çoğu yapıtında bu üslupla gerçekleştirdiği, dikenimsi biçimlere rastlanır.

Buffet'in bu dönem yapıtlarının başarısı, genellikle duyguları ve ruhsal durumları çok iyi yakalayabilmesinde yatar. Çok sipariş alması ve büyük başarı kazanması sonucunda yapıtları gitgide daha stilize ve bezemsel bir niteliğe bürünmüş, ilk resimleriyle yarattığı şokun etkisi azalmıştır.

Buffet resim çalışmalarının yanı sıra Jean Cocteau'nun *La voix humaine* (1930; *İnsan Sesi*, 1940) ve Lautréamont'un *Les chans de Maldoror* (1869; Maldoror'un Şarkıları) adlı kitaplarını da resimlemiştir.

Buffier, Claude (d. 25 Mayıs 1661, Varşova - ö. 17 Mayıs 1737, Paris), özgün çalışmalarıyla tanınmış Fransız filozof, tarihçi, filolog ve eğitimci. Kilisenin ayrıcalıklarına ve ruhban zümresine karşı tutumu ile tanınan Voltaire tarafından "ussal bir felsefe sistemi ortaya koyan tek Cizvit" olarak değerlendirilmiştir.

Buffier, Rouen'de felsefe ve ilahiyat, yaşamının büyük bir bölümünü geçirdiği Paris'teki Cizvit okulunda ise edebiyat dersleri verdi. Katoliklik içinde özgür iradeyi reddedip yazgıyı vurgulayan Jansenicilik hareketini destekleyen başpiskoposuna karşı çıktığı için 1696'da beş yıllığına sürgüne yollandı. En ünlü yapıtı *Traité des vérités premières et de la source de nos jugements*'da (1724; İlk Gerçekler ve Yargılarımızın Kaynağı Üzerine İnceleme) bilginin temel ilkesini bulmaya çalıştı. Ben'in varoluş duyumundan başlayarak, Descartes'in yaklaşımını benimsedi, ama Descartes'çi *a priori* ya da tümdengelim usavurma yöntemini reddetti. Bunun yerine, farklı insanların benzer sonuçlara varmalarını sağlayan sağduyudan yola çıktı. Böylece, insan zihninin dışındaki nesnelerin, aslında kendi ayrı varoluşları olduğunu gösteren Descartes'çi sonucu onaylayabildi.

Buffier'nin etkisi, İskoç sağduyu okulu, özellikle de Thomas Reid yoluyla 19. yüzyıl Fransız felsefesine kadar uzandı. Buffier ayrıca, *Éléments de métaphysique* (1725; Metafizik Öğeleri), *Cours de sciences* (1732; Bilim Dersleri) gibi kitaplarından başka, yaygın olarak kullanılan bir Fransızca dilbilgisi kitabı (1709), tarih, din ve eğitim üzerine sayısız denemeler yazdı.

Buffon (Kontu), Georges-Louis Leclerc, asıl adı (y. 1725'e değin) GEORGES-LOUIS LECLERC ya da (y. 1725-73) GEORGES-LOUIS LECLERC DE BUFFON (d. 7 Eylül 1707, Montbard - ö. 16 Nisan 1788, Paris, Fransa). *Histoire naturelle, générale et particulière*

Buffon, bir resimden C. Barun'un yaptığı oymabaskı, 1761
Hunt Botanical Library, Carnegie Mellon University, Pittsburgh, Pennsylvania

(Genel ve Özel Doğa Tarihi) adlı kapsamlı yapıtıyla tanınan Fransız doğabilimci. 1773'te "kont" unvanı almıştır.

Buffon'un babası Benjamin Leclerc, Burgonya'da görevli bir devlet memuru, annesi ise zeki ve öğrenmeye meraklı bir kadındı; Buffon sık sık zekâsını annesinden aldığı söylerdi. Buffon adını da, 25 yaşındayken annesinden miras kalan malikânenen aldı.

Dijon'daki bir Cizvit okulunda öğrenimine başlayan Buffon, oldukça sıradan, ama matematikten zevk alan bir öğrenciydi. Babasının isteği üzerine 1723'te hukuk öğrenimine başladı. 1726'da diplomasını almasına karşın hukuku bir türlü benimseyemediğinden, 1728'de Angers'e geçerek matematik, tıp ve botanik öğrenimine yöneldi.

Bir düello nedeniyle Angers'i terk etmek zorunda kalan ve Nantes'a sığınan Buffon, burada genç bir İngiliz olan Kingston dükü ile yakın dostluk kurdu. İtalya gezisine çıkan iki genç 1732'nin başlarında Roma'ya vardılar. Daha sonra İngiltere'ye yaptıkları yolculuk sırasında Buffon, Royal Society'nin üyeliğine seçildi.

Annesinin ölümü üzerine Fransa'ya dönen ve Montbard'daki aile malikânesine yerleşen Buffon, burada, olasılık hesapları ve fizik bilimleri üzerine ilk araştırmalarına başladı. O sıralarda özellikle bitki fizyolojisine ilişkin sorularla ilgileniyordu. 1735'te Stephen Hales'in *Vegetabil Statics*'inin (1727; Bitki Statik) çevirisini yayımladı ve önsözünde, kendisinin geliştirdiği bilimsel yöntem kavramına yer verdi. Matematikte duyduğu ilgiyi sürdürerek 1740'ta Sir Isaac Newton'ın *De methodis serierum et fluxionum* (1668; Sonsuz Seriler ve Flüksiyonlar Yöntemi) adlı yapıtının çevirisini yayımladı; bunun önsözünde de, sonsuzküçükler hesabının bulunması konusunda Newton ile Leibniz arasındaki ayrılıkların geçmişini tartıştı. Ayrıca kerestelerin özellikleri ve Burgonya'da, kendi ormanlarında bulunan kerestelik ağaçların yetiştirilmesine ilişkin araştırmalar yaptı.

1739'da, henüz 32 yaşındayken, bilimin önemini kavrayan ve Buffon'un ağaçlar konusundaki bilgisinden Fransız hükümetinin gemi yapımı tasarılarında yararlanmak isteyen Donanma Bakanı J.-F.-P. de Maurepas'nın yardımlarıyla, Kraliyet Bahçesi ile onun bir bölümünü oluşturan müzenin yöneticiliğine atandı. Maurepas tarafından kraliyet müzesinin bir katalogunu hazırlamakla da görevlendirilen hırslı Buffon, bu görevi tüm doğanın kaydını tutma çalışmasına dönüştürdü. 1749'da başlayan ve yıllar

süren bu çalışmasının sonucunda büyük yapıtı *Histoire naturelle, générale et particulière* ortaya çıktı.

Günde 12 saat çalışarak yılın sekiz ayını Montbard'daki malikânesinde geçiren Buffon, bu yapıta yoğun bir emek vermesine karşın, yaşamı sırasında, öngördüğü 50 cildin ancak 36'sını yayımlayabildi. Birçok bilim adamıyla işbirliği yaptı; 1749-67 arasında yayımlanan ilk 15 cildi hazırlarken dostlarından yardım gördü. Sonraki yedi cilt öncekilerin eki niteliğindeydi ve 1774-89 arasında yayımlandı. Yapıtın en ünlü bölümü olan ve 1778'de yayımlanan *Époques de la nature* (Doğa Tarihi Çağları), bu yedi cildin beşincisinde yer alıyordu. Bunu kuşlar üzerine yazılmış olan dokuz cilt (1770-83) ile mineralleri konu alan beş cilt (1783-88) izledi. İlk baskıyı tamamlayan ve Buffon'un ölümünden sonra yayımlanan son sekiz cilt ise, sürüngenler, balıklar ve balinalar üzerinedi. Buffon, hayvan tanımlarını tekdüzelikten kurtarmak için, doğa, hayvanların yozlaşması, kuşların doğası gibi konular üzerine açtığı felsefi tartışmalarla bu tanımları renklendirmişti.

Académie Française üyeliğine seçilen Buffon, kurumun 25 Ağustos 1753 tarihli oturumunda *Discours sur le style* (Üslup Üzerine Söylev) başlıklı ünlü konuşmasını yaptı ve "Le style c'est l'homme même" ("Üslup insanın ta kendisidir") sözünü üslubun önemini vurguladı. Aynı zamanda Fransız Bilimler Akademisi'nin saymanlığını da yapan Buffon, her yıl Paris'e yaptığı kısa gezilerde sık sık edebiyat ve felsefe çevrelerine katılır oldu. Diderot ve d'Alembert ile olan dostluğuna karşın onların *Encyclopédie* çalışmalarına katılmadı. Montbard'da doğayla ve köylülerle iç içe yaşamaktan, mülklerini bizzat yönetmekten zevk alıyordu. Burada yabancı hayvanlar ve kuşlar için birer barınak yapmış, ayrıca ek binalardan birini, ateşin doğasına ilişkin deneyler yapmasına yetecek büyüklükte ocağı bulunan bir laboratuvara dönüştürmüştü.

Buffon'un eşi 1769'da öldü ve onu beş yaşındaki oğluyla yalnız bıraktı. Oğlu 17 yaşına gelince, Buffon, doğabilimci J.-B. Lamarck'tan, Avrupa'ya yaptığı botanik gezilerine onu da götürmesini istedi. Ama genç Buffon araştırmaya ilgi duymuyordu. Sonunda bir mirasyedi oldu ve Fransız Devrimi'nin tüm şiddetiyle sürdüğü sıralar, 1794'te bir tedbirsizliği sonucunda giyotinle idam edildi.

1785'te sağlığı bozulmaya başlayan Buffon, 1788'de sonunun yaklaştığını hissederek Paris'e döndü ve birkaç ay sonra bu kentte öldü.

Halkın hayranlık ve desteğini kazanmış olan Buffon'u aydınlar arasında küçümseyenlerin ya da eleştirenlerin sayısı hiç de az değildi. Teologlar onun jeoloji tarihine ilişkin kavramları yüzünden ayaklandılar; bazıları sınıflandırma konusundaki düşüncelerini eleştirdi; düşünür Étienne de Condillac, hayvanların yetenekleriyle ilgili görüşlerini reddetti; birçok kişi de yapıtından, doğaya ilişkin genel felsefi düşüncelerinin yazdıklarıyla uyumlu olmayanlarını ayırıp ortaya çıkardı. Voltaire, Buffon'un üslubuna değer vermemiş, d'Alembert de onun için "süslü dil meraklısı" demişti. Matematikçi, kimyacı ve astronomların küçümsemedikleri Buffon'u doğabilimciler de pek desteklememişler, hatta bazıları basit ve doğal bir üslup gerektiren konularda çarpıcı bir dil kullandığı için onu kinamışlardı. Bilimi hırsızlığıyla bile suçlanan Buffon, kendisini aşağılayanlara hiç yanıt vermemiş ve bir dostuna şöyle yazmıştı: "Mutlak suskunlu-

ğumu koruyacağım.. saldırıları kendilerine dert olsun."

Buffon, doğa bilimlerinin bazı alanlarında kalıcı bir etki yaptı. Jeoloji tarihini *Époques de la nature*'deki gibi bir dizi aşama olarak ele alan ilk kişi Buffon'du. Yok olan canlı türler kavramıyla paleontolojinin gelişimine önderlik etti. Gezegenlerin Güneş ile bir kuşukluyıldızın çarpışması sonucu oluşuklarına ilişkin kuramı ilk kez o ortaya attı. *Histoire naturelle*, doğa tarihinin birbirinden kopuk ve bağlantısız gibi görünen olgularını kavranabilir biçimde bütünleştirerek sunan ilk yapıttır.

Bug Irmağı ZAPADNI BUG (Batı Bug Irmağı) olarak da bilinir, Vistül Irmağının kolu. Ukrayna'nın batısında bulunan Lvov yönetim bölgesindeki (oblast) Volin-Podolsk

Bug Irmağı kıyısında çiftlikler, Polonya
Easifoto

Yaylasından doğar. Uzunluğu 830 km, akışlama alanı ise 73.470 km²'dir. Yukarı çığırı dışında, art arda gelen ormanlar ve tarım alanlarıyla kaplı düz bir ovada akar. Yaklaşık 200 km'lik bölümü Ukrayna ve Beyaz Rusya ile Polonya arasındaki sınırı oluşturmaktadır. Brest yakınlarında, Varşova'nın 37 km kadar aşağısında, Polonya içlerine doğru batıya dönerek Vistül Irmağıyla birleşir. Bu bölgedeki güçlü akıntıları önlemek için iki akarsuyu birbirine bağlayan bir kanal yapılmıştır. Neman ve Dinyeper ırmak sistemlerine de kanalla bağlanan Bug Irmağı, Vistül ile birleştiği yerin 313 km yukarısına kadar ırmak ulaşımına elverişlidir.

Buga, Kolombiya'nın batısında Valle del Cauca ilinde kent. Cauca Vadisinde yer alır. 1650'de kurulan kent, Pan-Amerikan Karayolu boyunca uzanan kahve ve pamuk ekim bölgesinde ve Bogotá ile Buenaventura arasındaki ana karayolu üzerinde bir tarım merkezidir. Yörede sığır besiciliğinin yanı sıra pirinç, tütün ve şeker kamışı yetiştirilir. Kent kilisesi, hacıların her yıl ziyaret ettiği Bugalı Mucizevi İsa (Milagroso Cristo de Buga) adlı kutsal bir yapı barındırır. Kentte bir tarım okulu vardır. Calima hidroelektrik santrali ve göleti kentin yakınlarındadır. Nüfus (1985) kent, 82.992.

Büga, Kazimieras (d. 6 Kasım 1879, Pažiege, Litvanya - ö. 1 Ocak 1924, Kaunas, Litvanya), bugüne kadarki en kapsamlı Litvanca sözlüğü hazırlamaya başlayan dilbilimci. Geniş bir alana yayılan dilbilim çalışmalarıyla kendinden sonraki Baltık ve Slav dilbilimcileri üzerinde kalıcı etkiler bırakmıştır.

Dilbilim çalışmalarında önemli bir yer tutan etimolojik araştırmalarına yaklaşık 1902'de başladı; 20 yılı aşkın bir süre içinde yazdığı değerli makaleler bu araştırmalara dayanır. Yaklaşık 1910'da başladığı Litvanca kişi adları araştırmasını sonradan yer adlarını da içerecek biçimde genişletti. Yer adlarından yola çıkarak Litvanların ve öteki Baltık halklarının İS 6-9. yüzyıllar arasındaki anayurtlarının Ukrayna'nın hemen kuzeyinde, Pripyat Irmağı dolaylarında olduğu-

nu ortaya koydu. Ayrıca, Baltık dillerindeki, Slav dillerinden gelme sözcükleri tarihlendirdi.

Büga 1916'da Rusya'da ders vermeye başladı. 1920'de Litvanya'ya döner dönmez, *Lietuvių kalbos žodynas* (Litvanca Sözlük) adlı iddialı yapıtı üzerinde çalışmaya koyuldu. Yapıtı, sözcüklerin tanımı, etimolojisi ve tarihlerinin yanı sıra coğrafi dağılımlarıyla ilgili bilgilere de yer veren kapsamlı bir sözlük olarak tasarlanmıştır. Ama 1922'den başlayarak yeni kurulan Kaunas Üniversite-si'nde verdiği dersler, Büga'nın zamanının büyük bölümünü aldı. Öldüğünde, üzerinde çalıştığı geniş sözlüğün çok az bölümünü tamamlayabilmişti. Tamamlandığında 17 ciltten oluşacak sözlük üzerine çalışmalar, onun ölümünden sonra başka araştırmacılarca sürdürüldü.

bugaku, Japon imparatorluk sarayında yapılan, Çin, Kore, Hindistan ve Güneydoğu Asya'nın geleneksel danslarından türemiş danslar. İki temel biçimleri vardır: Daha çok Çin biçimlerinden esinlenmiş bir müzik olan *togaku* eşliğinde yapılan *saho no mai* (sol danslar) ve Kore'den alınmış bir

Ryoo, bugaku maskesi, ahşap üstü boyama,
Edo dönemi (1603-1867);
İmparatorluk Sarayı, Japonya
hokusai Bunka Shinkohai

müzik olan *komugaku* eşliğinde yapılan *uho samai no mai* (sağ danslar). Bu iki biçim, dansçıların giysilerinin renkleriyle de birbirinden ayrılır.

Dört tür *bugaku* vardır: Barış dansları, savaş dansları, sürekli danslar ve çocuk dansları. Bütün *bugaku* dansları, davul vuruşlarıyla başlayan iyice gelenekleşmiş hareketlerle yapılır. Kolların, ellerin ve ayakların duruşları çok stilizedir; genel koreografi yalın geometrik kılıplardan oluşur. Dansların önemli bir ögesi de, dansçıların taktığı maskelerdir. *Bugaku* maskeleri temsil ettikleri kişilerin niteliklerini belirtecek biçimde yapılmıştır, bazısında hareketli parçalar da vardır. En eski ve ünlü maske örnekleri, Budacı oymacıların yaptığı olan "On İki Tanrı," (1486, To-ji, Kyoto) maskeleridir. *Bugaku* programları genellikle,

iki biçimin başdansçılarının sundukları seçilmiş bir dansla başlayıp, her iki dans grubundan sırayla verilen örneklerle devam eder

Buganda, 19. yüzyılda Doğu Afrika'da, bugünkü Uganda Cumhuriyeti sınırları içinde kalan Victoria Gölünün kuzey kıyısında hüküm sürmüş güçlü bir krallık

Yörede yaşayan Bagandaların kralı (*kabaka*) 19. yüzyıl başlarında Buganda denen toprakları üzerinde güçlü bir merkezi denetim kurdu. Böylece yerel şefler, kalıtım yoluyla başa geçme haklarını yitirerek, *kabaka*'ya bağlı, atanmış görevliler haline geldi. 19. yüzyılda özellikle I. Mutesa'nın yönetimi sırasında (1856-84) Müslümanlık ve Hristiyanlık gibi yabancı etkiler Buganda'ya ulaşmaya başladı. Mutesa'nın ölümünden sonra krallık çeşitli siyasal-dinsel gruplara bölündü. 1894'te İngiliz etki alanına giren krallık, Buganda Antlaşması'yla (1900) resmen İngiliz protektorası oldu. Bagandalar Doğu Afrika'da İngiliz yönetiminin pekişmesinde önemli rol oynadı. Uganda 1962'de bağımsız bir ülke olunca Buganda'ya yeni devlet içinde özel bir federal statü tanındı. Ama Buganda ile merkezi hükümet arasındaki gerginlik artarak iç karışıklıklara yol açınca, 1960'ların sonunda krallık ortadan kaldırıldı.

Bugatti, Ettore Arco Isidoro (d. 15 Eylül 1881, Milano, İtalya - ö. 21 Ağustos 1947, Paris, Fransa), ürettiği yarış arabaları ve lüks otomobillerle tanınan İtalyan asıllı Fransız sanayici. 1909'da Alsace'taki Molsheim'da kurduğu fabrikasında üretmeye başladığı yarış otomobilleri, özellikle de Type 22 ve Type 35 modelleri Le Mans yarışlarında büyük başarı kazandı. 1920'lerde geliştirdiği ve "Altın Bugatti" ya da "La Royale" olarak anılan Type 41 modeli, tüm otomobilleri içinde en pahalı olmasının yanı sıra en titiz üretileniydi ve yalnızca altı adet yapıldı. Kendisinin yerni alacak olan büyük oğlunun erken ölümü nedeniyle, Bugatti'nin şirketi varlığını sürdüremedi.

Bugay, Saim (d. 20 Şubat 1934, Mersin), özellikle ahşaptan oyarak yaptığı heykellerle tanınan heykeltci.

Ortaöğrenimini Sultanahmet Ticaret Lisesi'nde tamamladıktan sonra İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde eğitim gördü. 1962-67 arasında İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi (DGSA) Heykel Bölümü'nde Ali Hadı Bara ve Şadi Çalık'ın

"Hüzar", 1975
Saim Bugay koleksiyonu

öğrencisi oldu. 1969'da devlet bursu kazanarak Paris'e gitti, 1975'e değin Avrupa'nın çeşitli sanat merkezlerinde özellikle ahşap heykel alanında uzmanlık eğitimi gördü. Türkiye'ye döndükten sonra DGSA'nın Heykel Bölümü'ne öğretim üyesi olarak atandı. 1969'da 30. Devlet Resim ve Heykel Sergisi'nde birincilik ödülü kazandı.

DGSA'daki eğitimi sırasında ve onu izleyen yıllarda daha çok demirden figüratif-soyut anlayışta heykeller yaptı. 1970'lerde Avrupa'da çeşitli malzemeler denedi, ama en çok ahşap üzerinde durdu. Bu dönemde, bir modülün yinelenmesiyle oluşan tek cep-heli ahşap heykeller üretti. Ardından özellikle insan ile doğa ilişkisini irdelemeye ağırlık verdi.

Çok sayıda kişisel sergi açan ve karma sergilere katılan Bugay'ın başka yapıtları arasında İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Hidrobiyoloji Enstitüsü'nün Deniz Hayvanları Müzesi dış duvar panosu (1966), Tofaş'ın İstanbul Zincirlikuyu'daki binasındaki "Kuşlar" heykeli (1976), İÜ Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'ndeki "Atatürk" heykeli (1982) ve Başbakanlık için yaptığı çeşitli kabartmalar (1983) bulunmaktadır.

Bugayev, Boris Nikolayevich bak. Beli, Andrey

Bugeaud, Thomas-Robert, PICONNERIE MARKISI, ISLY DÜKÜ (d. 5 Ekim 1784, Limoges - ö. 10 Haziran 1849, Paris), Fransa'nın Cezayir'i almasında önemli rol oynayan Fransız mareşali.

Bugeaud, Napoléon'un imparatorluk muhafız birliğine katıldı ve Yarımada Savaş'ında (1808-14) dikkati çekti. Savaşın sonra albaylığa yükseltildi. Birinci Restorasyon'u (1814) desteklediyse de, Yüz Gün sırasında (1815) askerlerinin baskısıyla Napoléon'un yanında yer aldı. İkinci Restorasyon döneminde zengin bir ailenin kızıyla evlendi ve Devrim sırasında el konan aile topraklarını satın aldı. Bir süre çiftçilikle uğraştı. 1830 Temmuz Devrimi'yle birlikte askerlik mesleğine geri döndü.

1836'da kısa bir süre için Cezayir'e gönderildi. Sikke'de Arap direnişinin kahramanı Maskura emiri Abdülkadir'i yendi (6 Temmuz). Fransa'nın Cezayir'de uyguladığı geleneksel ve hantal askeri taktiklere karşı çıkarak, düzensiz savaş koşullarına daha çok uyan yeni savaş yöntemleri geliştirdi. 1841'de Cezayir'e genel vali olarak dönünce, bu yeni taktiklerle Cezayirliiler karşısında kısa sürede başarı kazandı. 1843'te mareşal oldu. 1844'te Abdülkadir'in Faslı mütteliklerini Isly Çarpışması'nda yeneince "dük" unvanını aldı. 1845 ve 1847'de kısa sürelerle Cezayir'e gitti. Askeri koloniler kurma konusundaki planları hükümetçe dikkate alınmayınca, bunu protesto etmek için Eylül 1847'de genel valilikten istifa etti.

Bugeaud, Charles-Philippe de Larivière'in portre çalışmasından yararlanarak Maurin'in yaptığı taş baskı
Bibliothèque Nationale, Paris

Bugeaud, 1848'de Paris'te devrimci ayaklanma başlayınca Louis-Philippe'e bağlı birliklere komuta etti, ama monarşiyi kurtarmayı başaramadı. İkinci Cumhuriyet döneminde sosyalizm karşıtı çok sayıda broşür yayımladı. Daha sonra Alpler Ordusu komutanlığını kabul etti. Askerlikle ilgili toplu yazıları 1883'te basıldı. Bu yapıt sömürge savaşları konusunda bir elkitabı haline geldi.

Bugembe, Doğu Afrika'da, Uganda'nın güneydoğu kesimindeki Busoga ilinde kasaba. Başkent Kampala'nın 77 km kadar kuzeydoğusunda ve Jinja'nın yaklaşık 5 km kuzeyinde yer alır. Kakira, Nyenga ve Buikue gibi birtakım kasabalara kara ve demir yolu bağlantısı olan Bugembe, yörede yetişen pamuk, şeker kamışı, mısır ve fıstığın işlenip satıldığı bir merkezdir. Kasabada dokuma, sabun, işlenmiş gıda, tütün, içki, metal eşya, ayakkabı, ağaç ve ahşap ürünleri ile çeşitli yağlar üretilir. Bugembe, eski Buganda Krallığı'nın bir parçasıydı.

Bugge, (Elseus) Sophus (d. 5 Ocak 1833, Lurvik - ö. 8 Temmuz 1907, Kristiania [bugün Oslo], Norveç), Norveç halk şarkılarının derlenmesine ve incelenmesine öncülük eden filolog. Eski Norveç edebiyatına

Bugge
Fortagshuset Norden, Malmö İsveç

ait çok sayıda yazıt derlemiş, 13. yüzyıl İzlanda edebiyatının temel yapıtlarından Edda'da(*) yer alan efsanevi kahramanlık şiirlerinin en yetkin açıklamalı basımlarından birini hazırlamıştır. Bugge'nin Eski İzlanda halk şarkıları derlemesi 1858'de yayımlanmıştır.

1866'dan başlayarak Kristiania Üniversitesinde karşılaştırmalı filoloji ve Eski İzlanda dili dersleri verdi. Edda'daki şiirleri yayıma hazırlayarak 1867'de *Norraen fornkvædi* başlığıyla yayımladı. Edda'da yer alan şarkılarla daha eski sagaların, büyük ölçüde, İskandinavya'ya İngiltere yoluyla gelen Hristiyan ve Latin geleneğine dayandığını ileri sürdü. Eski Norveç yazıtlarını içeren anıtsal yapıtının yayımlanmasına 1891'de başladı. Öteki yapıtları arasında *Helgedigtene i den aeldre Edda* (1896; Edda Şiirlerinin Vatani) sayılabilir.

Bugiler, BUGİLER olarak da bilinir, Endonezya'nın Selebes Adasında (Sulawesi), Malezya-Polinezya (Avustralya) ailesinden bir dil konuşan halk. Kültürel olarak adadaki egemen etnik gruptur ve genellikle Makasarlılarla ilişkili oldukları sanılır. 1990'ların başlarında nüfuslarının 3,8 milyon olduğu tahmin edilmektedir. Köylerde ekonomi pirinç ekimine dayanır, ama aynı zamanda denizci bir halk olan Bugiler adalar arasında ticaret de yaparlar.

Bugilerin kökeni, Selebes'in güneybatı ucunda bulunan Makasar'a uzanır. Burada serüveni yapıları ve denizcilikteki ustalıklarıyla tanınmışlardır. Makasar'da itibari gümrük vergisi toplayarak kenti zengin bir ticaret limanı durumuna getirdiler. Ama 1667'de Makasar artık Hollanda Doğu Hindistan Kumpanyası yönetimine girmişti:

Böylece Bugiler Selebes'ten göç ederek, Malay Takımadalarında, Batılı güçlerin henüz ulaşamadığı bölgelere yerleşmeye başladılar. 17. yüzyılda Klang ve Selangor ırmakları üzerinde Bugi yerleşimleri ortaya çıktı. 1710'da Selangor'da bir devlet kurdular; 1722'ye değin de Riau'ya yerleştiler. Bugilerin yayılması, özellikle kalay ticaretinde kumpanyanın durumunu tehlikeye soktu. Selangor, 1770'lerde Riau'nun yardımıyla Malakka'da Felemenkilere saldırdı. Bugi önderi Raca Hacı, Malakka Yarımadasına saldıran bir filoya komuta etti, ama Haziran 1784'te öldürüldü. 18. yüzyıl sonlarında İngilizlerin gelişine değin, Felemenkiler Riau'yu denetim altına almıştı. İngilizler bir Malay sultanını yeniden tahta çıkarttı ve Felemenk garnizonunu Riau'dan uzaklaştırdı. Bugi önderi Raca Ali'nin iktidarı ele geçirerek Malay sultanını sürmesi, bölgede uzun süreli karışıklıklara yol açtı. Bugi ve Malay devletleri arasındaki çatışma her iki tarafı da zayıflattı ve 1800'den sonra Bugi üstünlüğünün sona ermesiyle ortadan kalktı.

Budacılığı benimseyen ilk Malay halklarından olan Bugiler, başta hiyerarşik toplum yapısı olmak üzere pek çok Hint geleneğini uyguladı. Yönetim içinde, en üst düzeyde raca bulunur, ardından bölge yöneticileri, prensler ve köy başkanları gelirdi. Bu etkiler Hint yazısının da benimsenmesine yol açtı ve zengin bir edebiyat ortaya çıktı. 17. yüzyıl başlarında ise Makasarlılar ve Bugiler Müslüman oldu.

Bugti Dağları, Pakistan'da Bugti yurdu olarak bilinen kabile topraklarını kaplayan sıradağlar. Yüzölçümü 10.161 km² olan bölge, yönetsel açıdan Belucistan eyaletindeki Kuetta ilinin Sibi ilçesine bağlıdır. Süleyman Dağlarının Kuetta düğümüne doğru yönelen batı uzantısını oluşturur. Beluci kökenli göçebe Bugtilerin oturduğu bu çorak bölge, Sui'de doğal gaz yataklarının bulunmasıyla ekonomik canlılık kazanmıştır. Tarımsal ekimin giderek geliştiği plato ve vadiler arasında Kahan, Mavand ve Marav sayılabilir.

Bugulma, Tatar Özerk Cumhuriyeti'nde kent. Rusya Federasyonu'nun ortabatı kesiminde, Bugulma-Belebey Yükseltisinde ve Bagulminka ile Stepnoy Zay ırmaklarının birleşme noktasında yer alır. 1736'da kurulmuş olan kent, Tatar Özerk Cumhuriyeti'nin petrol çıkarma merkezidir. Makine üretimi, tarım ürünlerinin işlenmesi ve inşaat öteki ekonomik uğraşlardır. Petrol sanayisi için eleman yetiştiren bir teknik enstitüsü vardır. Nüfus (1987 tah.) 88.000.

Buguruslan, Rusya Federasyonu'nun Orenburg yönetim biriminde (oblast) kent. Ural Dağlarının güneyinde, Büyük Kinel Irmağı üzerinde yer alır. 1748'de kurulan kent, 1781'de tüzel kimlik kazandı. Volga-Ural petrol bölgesinin önemli bir petrol üretim merkezidir. Başlıca sanayi dalları bıçkıcılık ve otomobil parçaları üretimidir. Nüfus (1987 tah.) 53.000.

Buğdan bak. Boğdan

buğday, buğdaygiller (*Poaceae* ya da *Gramineae*) familyasının *Triticum* cinsinden tahıl bitkisi ve bu bitkinin besin maddesi olarak değerlendirilen taneleri. Buğday, dünyanın en eski ve en önemli tahıl ürünlerinden biridir. Fırat Vadisindeki buğday tarımının başlangıcı İÖ 7000'e değin iner. Anadolu'da ise, Alaca Höyük, Mersin Alata ve Çatal Höyük kazılarında İÖ 4000 ve daha eski dönemden kalma buğday taneleri bulunmuştur. Ortalama 80-160 cm kadar boy atan bitkinin boğumlu ve genel-

likle içi boş bir gövdesi, ince, uzun yaprakları ve başakçıkların birleşmesiyle oluşmuş başakları vardır. Her başakta 20-100 çiçek, her başakçıkta ise 2-6 çiçek bulunur. Başakçıkların çoğunda çiçeklerin ikisi ya da üçü döllenerek taneleri (tohum) oluşturur. Genellikle kavuzlu olan buğday tanesi 3-10 mm uzunluğunda, 3-5 mm çapındadır ve ortasında uzunlamasına bir yarık bulunur.

Buğday (*Triticum*)
Grant Heilman

Uzun geçmişi olan çok önemli bir tarım bitkisi olduğu için, bilinen buğday türlerinin binlerce çeşidi üretilmiştir. Kromozom sayısına dayanarak üç grupta toplanan başlıca türler şunlardır: Yedi çift kromozomlu grubun yabani formu olan *Triticum boeoticum* ile kültür formu olan karpas buğdayı (*T. monococcum*); 14 çift kromozomlu grubun yabani formu olan *T. dicoccoides* ile kültür formları olan germen (*T. dicoccum*), makarnalık buğday ya da sert buğday adıyla da bilinen durum buğdayı (*T. durum*), turnagagası (*T. polonicum*), Doğu buğdayı (*T. carthlicum*), kabatahl (*T. turgidum*) ve turnadili (*T. turanicum*); 21 çift kromozomlu grubun kültür formları ekmeklik buğday ya da yumuşak buğday (*T. vulgare*), topbaş buğday (*T. compactum*) ve kavuzlu buğdaydır (*T. spelta*). Bütün dünyada en çok üretilenleri ekmeklik buğday, makarnalık durum buğdayı ve ekmeklik unun yanı sıra kek, bisküvi, kurabiye ve pasta unlarının yapımında kullanılan topbaş buğdaydır.

Buğday, Kuzey Kutup Dairesi'nden Ekvator'a, yükseltisi deniz düzeyinin altında olan yerlerden 3.000 m yüksekliğe ve 30 cm'den daha az yağış alan bölgelerden 160 cm'den fazla yağış alan bölgelere kadar çok çeşitli iklim ve toprak koşullarında yetişebilirse de, en iyi uyum gösterdiği yerler 30-90 cm yağış alan ılıman bölgelerdir.

Buğday tarımında, bölgedeki kış koşullarının şiddetine göre kışlık ve yazlık olmak üzere başlıca iki tip ekim yapılır. Kışlık buğdayın ekim zamanı her yerde güz, özellikle de ekim ve kasım aylarıdır. Yazlık buğday genellikle ilkbaharda, daha çok şubat ve mart aylarında ekilirse de, kışın yumuşak geçtiği yerlerde güz aylarında da ekim yapılabilir. Buğdayın başlıca zararlıları süne(*), kımıl(*), bambul(*), en önemli hastalıkları ise pas(*), sürme(*), külleme(*) ve rastıktır(*)

Buğdaydan un elde etmek için taneler temizlenir ve iyice parçalanması için ısıtılır. Öğütme işlemiyle taneler kırılır, bir dizi silindirden geçirilir ve küçük parçacıklar elendikçe, üstte kalan iri parçacıklar daha sıkı silindirlere alınarak tanelerin yüzde 72'si beyaz un olarak öğütülür. Tanelerden daha yüksek oranda un çıkarılacak olursa unun rengi koyulaşır (esmer un), ama tanenin kabuk bölümündeki yağ ve vitamin oranı daha yüksek olduğu için unun besin değeri de artar. Kabuğuyla

birlikte öğütülmüş tanelerden elde edilen kepekli un, bol miktarda tohumözünü yağ içerdiği için uzun süre saklandığında ekşir; besin değeri daha düşük, buna karşılık sindirimi daha kolay olan beyaz un ise daha dayanıklıdır.

Üretilen beyaz unun büyük bölümü ekmek yapımında kullanılır. Kuru iklimlerde yetişen buğdaylar genellikle sert tiptendir ve

yüzde 11-15 protein ile dayanıklı gluten (esnek protein) içerir; nemli iklimde yetişen buğdaylar daha yumuşaktır ve yüzde 8-10 protein ile dayanıksız gluten içerir. Buğdaydan, unun dışında, özellikle yumuşak ekmeklik buğdaydan nişasta, sert durum buğdayından ise daha çok makarna yapımında kullanılan irmik elde edilir. Bulgur ve yarma denilen, dış kabuğu soyulup kaba öğütülmüş taneler Türkiye'de pilav ve başka yemeklerin hazırlanmasında çok kullanılır. Üretilen buğdayın büyük bölümü besin olarak tüketilir, yaklaşık yüzde 10'u tohumluk olarak saklanır, az bir bölümü de sanayide nişasta, malt, dekstroz, gluten ve alkol üretiminde kullanılır; düşük kaliteli olanlar ve öğütme artıkları hayvan yemi olarak değerlendirilir.

İnsanların beslenmesinde başlıca enerji kaynağı olan buğday tanesinin bileşimi iklim ve toprak özelliklerine göre büyük farklılıklar gösterir. Genel olarak bir buğday tanesinin ortalama yüzde 12'si su, yüzde 70'i karbonhidrat, yüzde 12'si protein, yüzde 2'si yağ, yüzde 1,8'i mineraller, yüzde 2,2'si kaba liflerdir. Ayrıca B vitaminleri grubundan tiyamin (B1 vitamini), riboflavin (B2 vitamini) ve niyasin (nikotinik asit) ile az miktarda A vitamini bulunur, ama öğütme sırasında bu vitaminlerin en bol bulunduğu kepek ve tohumözünü undan ayırılır. 100 gr buğday, yaklaşık 330 kalori verir.

1990-91'de dünya buğday üretimi 594 milyon tonu bulmuş, bunun yaklaşık 108 milyon tonunu SSCB üretmiştir. Bu en büyük üreticiyi 75 milyon ton ile ABD izliyordu. Öbür önemli buğday üreticisi ülkeler Kanada, Arjantin, Hindistan, Türkiye, Pakistan, Çin, Avustralya, Fransa, İtalya, İspanya ve Almanya'dır.

Türkiye'de kendiliğinden yetişen ve ekimi yapılan 100'ü aşkın buğday çeşidi içinde en büyük pay ekmeklik buğday, durum buğdayı ve topbaş buğdayındır. Türkiye'nin en önemli tarım ürünlerinden biri olan buğdaya ayrılan yaklaşık 9,5 milyon hektarlık ekili alandan 1988 verilerine göre 20,5 milyon ton ürün alınmıştır. Üretilen buğdayın büyük bölümü yurtiçinde tüketilir. 1988'de Türkiye 2 milyon tona yakın buğday ihrac etmiştir. Ancak bu rakamlar, özellikle hava koşullarına bağlı olan üretim miktarındaki değişikliklere koşut bir dalgalanma gösterir. Üretim önemli bir bölümü İç Anadolu Bölgesi'nden sağlanır; yıllık

üretimi en yüksek olan iller sırasıyla Konya, Ankara, Adana, Tekirdağ, Şanlıurfa ve Yozgat'tır. Birçok ilde, ekili alanların en az yarısı buğdaya ayrılmıştır.

buğday karıncası, EKİN KARİNCASI ya da HASAT KARİNCASI olarak da bilinir, yaprak ve tohum toplayan değişik cinsten (örn. *Messor*, *Atta*, *Pheidole*, *Pogonomyrmex*) karıncaların ortak adı. *Messor* cinsinden buğday karıncaları topladıkları tahıl tanelerini yuvalarında biriktirir, *Atta* cinsinin türleri ise yaprakları depolayıp üstünde üreyen mantarlarla beslenir.

Pheidole cinsinden bazı türlerin çenelen tohumları çiğneyip yiyebilecek kadar güçlüdür. Gene bir tohum toplayıcısı olan *Pogonomyrmex* cinsinin üyelerinde ise soktuğunda acı veren bir zehir iğnesi vardır. Ayrıca bak. karınca.

Buğday Kuşağı, Kuzey Amerika'daki Büyük Ovalarda buğdayın en önemli ürün olduğu kesim. Kanada'da Alberta'nın orta kesiminden, ABD'de Texas'ın içlerine kadar kuzey-güney yaklaşık 2.400 km'dir. Kışlık buğday ve yazlık buğday üretilen iki bölgeye ayrılır. Sert, kırmızı kış buğdayı yetiştirilen güney bölgesi, ABD'nin, Kansas, Oklahoma, Texas, Nebraska ve Colorado eyaletlerinin bazı bölümlerini içine alır. Sert, kırmızı yazlık buğday ise, iklimin çok daha sert olduğu Montana, Kuzey Dakota, Güney Dakota, Minnesota eyaletleriyle, Kanada'nın Alberta, Saskatchewan ve Manitoba eyaletlerinde yetiştirilmektedir.

Buğday Kuşağı, Batı Avustralya'nın başlıca tahıl üretim alanı. Eyaletin güneybatı kesiminde yaklaşık 160.000 km²'lik bir alanı kaplar. Perth-Albany Demiryolu'yla ulaşılan hılal biçimindeki kuşağın batı sınırını, Geraldton'dan güneye doğru Moora, Northam ve Katanning'den geçerek Büyük Avustralya Körfezinin batı ucuna uzanan bir hat oluşturur. Kuşağın doğu sınırı Southern Cross'a kadar uzanır. Batı bölümünde yıllık yağış ortalaması 500 mm, doğu bölümünde ise 250 mm'dir. Bölgede üçte biri Çin'e ihraç edilen buğdayın yanı sıra yulaf, arpa ve yün de elde edilir. Altın madenlerinin 1905'te tükenmeye yüz tutmasından sonra önem kazanan Buğday Kuşağı'nın gelişmesinde süperfosfat gübre kullanımı, cins hayvan yetiştirilmesi, makineleşme, devlet kredisi, araştırmalar, tali demiryolu hatlarının yapımı, göçler ve her iki dünya savaşından sonra emekli askerler için gerçekleştirilen "asker yerleşim alanları projesi" de önemli katkıda bulunmuştur.

buğdaybiti, (*Sitophilus granarius* ya da *Calandra granaria*), *Coleoptera* (kunkanathlar) takımının *Curculionidae* familyasından, depolanmış buğday ve öbür tahıllara büyük zarar veren böcek türü. Rengi kahverengi, uzunluğu 3-4 mm kadardır. Her dişi, ayrı bir tahıl tanesinde delik açarak içine yumurtalarını bırakır. Tek bir dişinin bıraktığı yumurta sayısı, günde 2-3 tane olmak üzere, yaşadığı sürece 200'ü bulur. Beyaz larvalar (buğday kurdu) pupa evresine kadar olan gelişmesini tanenin içinde, sıcaklığa bağlı olarak yaklaşık 100-260 günde tamamlar. Erişkinler de tahıl taneleriyle beslenir ve düşmanlarından korunmak için ölül taklidi yapar.

buğdaygiller bak. Poaceae

buğdayotu, buğdaygiller (*Poaceae*) familyasının *Aegilops* cinsinde sınıflandırılan ot-

su bitkilerin genel adı. Tarla, otlak gibi alanlarda hızla gelişip çoğalan bu bitkiler tarım zararlıları arasında sayılır. Genellikle buğday tarlalarında yetişmeleri ve olgunlaşma dönemlerinin aynı olması, buğdayla birlikte hasat edilmelerine yol açar. Kökeni Türkiye'nin güneydoğu, Irak'ın kuzey, İran'ın batı kesimlerine uzanan bir buğday-otu türünün ekmeçlik buğdayın atası olduğu sanılmaktadır.

buğra, Asya Türklerince kutsal sayılan ve soylu erkeklerle adı verilen çift hörgüçlü azman erkek deve.

Eski Türk belgelerinde güreş için yetiştirilen, güçlü, iri yapılı ve kahramanlık simgesi bir hayvan olarak tanımlanan buğra, dinsel geleneklere göre boğa ve koç gibi önemli tören ve şölenlerde kurban edilirdi. "Buğra" bazen özel ad, bazen de san olarak 13. yüzyıla değin kişi adlarında kullanıldı. Örneğin Abdülkerim Satuk Buğra Han, Harun Buğra Han, Mahmud Buğra Han gibi birçok Karahanlı hükümdarları aldıkları bu ikinci adla öteki Türk hanlarından daha saygın olduklarını kanıtlamak istemişlerdir. Buğra adı, Bengal eminleri ile Harizm soyluları arasında da sıkça kullanılmıştır.

Buğra, Tarık (d. 2 Eylül 1918, Akşehir), öykü, roman, oyun yazarı ve gazeteci. Konya Lisesi'ni bitirdi (1936). Bir süre İstanbul Üniversitesi Tıp, Hukuk ve Edebiyat fakültelerine devam ettikten sonra yükseköğrenimini yarıda bırakarak yaşama atıldı (1951). Akşehir'de *Nasrettin Hoca* (1947-49) gazetesini çıkararak başladığı gazetecilik mesleğini sürdürdü. *Milliyet*, *Yeni Gün*, *Vatan*, *Yeni İstanbul*, *Haber*, *Yol* (haftalık) ve *Tercüman* gazetelerinde köşe yazıları, eleştiriler yazdı; yazı işleri müdürlüğü yaptı. İstanbul Şehir Tiyatroları'nda edebi kurul üyeliği, Ankara Devlet Tiyatroları'nda edebi kurul başkanlığı görevlerinde bulundu. 1948'de *Cumhuriyet* gazetesinin açtığı yarışmada "Oğlumuz" adlı öyküsüyle ikincilik ödülünü alan Buğra ilk kitabını da aynı adla yayımladı (1949). Daha sonra yazdıklarını *Yarın Diye Bir Şey Yoktur* (1952, 1989), *İki Uykuyu Arasında* (1954), *Hikâyeler* (1964) adlı kitaplarında topladı. Bunlarda yoğun, şiirli anlatımıyla dikkati çekiyordu. Olay örgüsünden çok, iç gerçekliğe ağırlık verdi. Kasaba yaşamından büyük kentteki aydın çevrelerine kadar, insanı çeşitli ortamlarda ve farklı durumlarıyla ele aldı ve ona aşk, yalnızlık, uyumsuzluk gibi temel sorunlar çerçevesinde yaklaştı. *Siyah Kehrîbar*'la (1955, 1991) romana geçti. *Küçük Ağa* (1964, 1989) ve *Küçük Ağa Ankara'da* (1966, 1975) adlı yapıtlarında Kurtuluş Sa-

Buğra
Ara Güler

vaşi'na resmi tarih görüşünün dışında bir yorum getirmeye çalıştı. *Firavın İmanı* (1976, 1989), *Dönemeçte* (1978, 1991), *Gençliğim Eyvah* (1979, 1989), *Yağmur Beklerken* (1981), Cumhuriyet döneminin çeşitli evrelerindeki siyasal örgütlenmeleri, çokpartili demokratik yaşamın ilk yıllarını sergileyen romanlardı.

Tarık Buğra birey özgürlüğünü temel alan *Ayakta Durmak İstiyorum* (1966), *Üç Oyun* (Ayakta Durmak İstiyorum; *Akümülatörli Radyo*; *Yüzlerce Çiçek Birden Açtı*, 1981) adlı oyunlarıyla da dikkati çekti. *İbişin Rüyası* ile (1970, 1989) TRT 1970 Sanat Ödülleri Yarışması'nda başarı ödülünü; *Firavın İmanı* ile 1978, Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarını anlattığı *Osmanlı* ile 1985 Milli Kültür Vakfı Armağanı'nı; *Yağmur Beklerken* adlı yapıtıyla da 1989 İş Bankası Roman Büyük Ödülü'nü kazandı. Romanlarından bazıları televizyona uyarlandı.

Obür yapıtları arasında dil ve edebiyat üzerine yazdığı *Düşman Kazanma Sanatı* (1979), Moskova gezisi notları *Gagarinrad* (1962), köşe yazılarında seçmeler *Gençlik Türküsü* (1964) ve deneme kitabı *Bu Çağın Adı* (1990) sayılabilir.

buhar, su buharı olarak da bilinir, suyun ısı etkisiyle dönüştüğü renksiz ve kokusuz gaz hali. Su dışındaki sıvıların buharlaşmasıyla ortaya çıkan gazlar da genellikle buhar olarak adlandırılır (*bak.* buharlaşma). Buhar yoğunlukla, kendisine beyaz bulanık bir görünüm veren küçük su damlacıkları taşır. Doğada, yeraltı suyunun volkanik süreçlerle ısınmasıyla oluşur ve kaynarcalardan, gayzerlerden, fümerollerden ve belirli türdeki yanardağlardan dışarı çıkar. Buhar ayrıca, fosil yakıt kullanan buhar kazanları ve nükleer reaktörler gibi çeşitli teknolojik araçlarla bol miktarlarda üretilebilir.

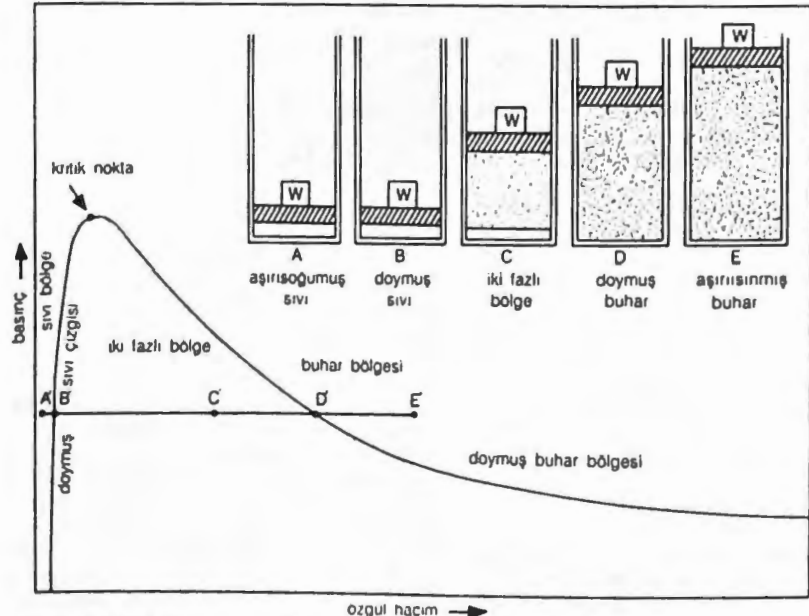
Buhar gücü, modern sanayi toplumlarında önemli bir güç kaynağı oluşturur. Dünya elektrik enerjisinin çoğunu sağlayan türbinli üreteçlerin çalıştırılmasında yararlanılan buhar, ayrıca çelik, alüminyum, bakır ve nikel üretimi, çeşitli kimyasal maddelerin yapımı, petrolün artılması gibi sanayi işlemlerinde de geniş ölçüde kullanılır. Evle-

gösterilmiştir. A-E şekilleri, içinde aynı miktarda su bulunan silindirik biçimli kaplardır; W ağırlığındaki hareketli bir piston, bu kaplardaki suya sabit bir basınç uygulamaktadır. Grafik, belirli bir su kütlesinin çeşitli basınçlarda ve hacimlerde aldığı tümüyle sıvı, tümüyle buhar ya da bu iki fazın karışımından oluşan hallerini göstermektedir; A-E noktaları ise, ilgili kapın içindeki suyun, grafik üzerindeki konumunu belirlemektedir. A ve A', bu sistemin, suyun tümüyle aşırısoğumuş sıvı halde bulunduğu (yani, etkimekte olan basınçta sıcaklığın, suyun kaynama derecesine altında olduğu) basınç, hacim ve sıcaklık koşulları altındaki durumunu göstermektedir. Sisteme ısı eklenmesi, suyun yavaşça genişlemesine ve sıcaklığın suyun kaynama noktasına kadar yükselmesine yol açar; B ve B' ile gösterilen bu aşamada su, doymuş sıvı haline ulaşır. Daha çok ısı eklenirse kaynama başlar ve sıvı buharlaşarak, C'de gösterildiği gibi, üzerindeki pistonu eskisinden daha hızlı yukarı iter.

Sıvı haldeki su ve buhar herhangi bir oranda bir arada bulunduğu anda sistem, grafiğin iki fazlı bölgesindedir. Bu bölgede karışım, kaynama noktası sıcaklığında kalır; sisteme ısı eklenmesi daha çok sıvının buharlaşmasına, sistemden ısı alınması ise buharın bir bölümünün yoğunlaşmasına neden olur. Sıcaklık sabit kalmakla birlikte, hacim, sıvı ile buharın birbirine oranına bağlı olarak değişir.

Eğer sisteme, yalnızca son sıvı zerreciğini buharlaştırmaya yetecek kadar ısı eklenirse, tüm hacim buharla dolar. D ve D' ile gösterilen bu aşamada, buhar doymuş haline ulaşır. Artık kaynayacak su kalmadığından, ısı eklenmesi, sıcaklığın ve hacmin artmasına yol açar. D' ile gösterilen noktanın sağında kalan herhangi bir noktada, örneğin E konumunda, grafik, buharın aşırısoğumuş (yoğunlaşma sıcaklığının üzerine ısıtılmış) halini gösterir. E'de gösterildiği gibi, belirli bir miktardaki aşırısoğumuş buharın hacmi, aynı basınç altında ve aynı miktardaki doymuş buharın hacminden daha büyüktür.

Suyun kaynama sıcaklığı, basıncına bağlıdır. Örneğin, normal 760 mm'lik cıva ya da

Belirli bir kütledeki suyun, çeşitli basınç ve hacim koşulları altında aldığı sıvı, buhar ya da ikisinin karışımından oluşan halleri; iki fazlı bölgede (c), hem doymuş sıvı, hem de doymuş buhar bulunmaktadır.

rin ısıtılmasında ve yemek pişirme işlemlerinde de yararlanılan en eski enerji kaynaklarındandır.

Sıvı halddeki suyun kendi buharına dönüşmesi sırasında geçtiği aşamalar çizimde

1 atmosfer basıncında su 100°C'de kaynar. Eğer basınç azaltılırsa kaynama noktası sıcaklığı da düşer. Basınç artırıldıkça, daha çok sayıda su molekülünün sıvı halden gaz haline geçebilmesi için, daha etkin molekül

hareketliliği, bunun için de daha yüksek sıcaklık gereksinimi doğar. Birim miktarda ki doymuş sıvıyı, doymuş buhara dönüştürebilmek için gereken ısıya, buharlaşma gizli ısı denir. Basınca bağlı olarak değişen ve düşük basınçlarda en yüksek noktasına ulaşan bu gizli ısı, kritik noktaya (sıvı ile buharın birbirinden ayırt edilemediği sıcaklık ve basınç bileşimi) doğru giderek azalır ve bu noktada sıfır olur. Bu kritik sıcaklıkta (374,15°C) ve basınçta (218,2 atmosfer), 1 gr suyun hacmi 0,001805 litreye eşittir. Ayrıca bak. su.

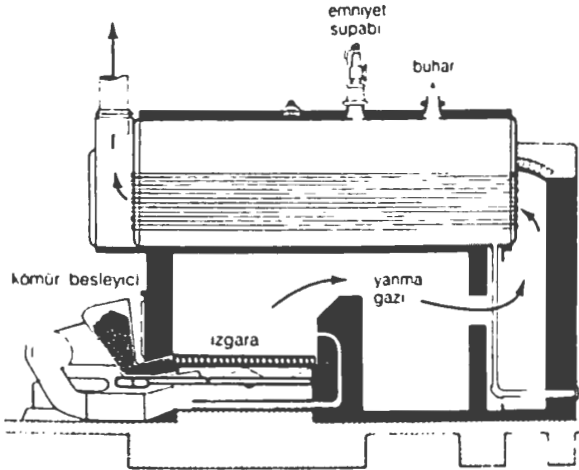
buhar basıncı, buharın, türediği maddenin sıvı ya da katı haliyle ya da her ikisiyle birlikte dengede bulunduğu, yani maddenin her iki ya da üç halde birden bulunabileceği koşullarda uyguladığı basınç. Buhar basıncı, maddenin gaz ya da buhar haline dönüşme eğiliminin ölçüsüdür ve sıcaklığa bağlı olarak artar. Bir sıvının yüzeyindeki buhar basıncının, çevrenin uyguladığı basınca eşit duruma geldiği sıcaklığa sıvının kaynama noktası(*) denir.

buhar çekici bak. buharlı şahmerdan

buhar kazanı, BUHAR ÜRETECİ ya da BOYLER olarak da bilinir, sıvılardan buhar üretmekte yararlanılan aygıt. Buhar gücü üreten tesislerin çoğunluğunda kullanılan buhar kazanları, yakıtın yandığı bir ocak,

silindir biçimindeki buhar deposunun içinde toplanır. Bu aşamada bir güvenlik supabı devreye girer, buharın olağan basıncın üzerine çıkması durumunda dışarı sızmasını sağlar. Bu araç tüm buhar kazanları için gereklidir, çünkü buharın dışarı çıkmasını sağlayacak bir düzeneği olmayan kapalı bir kaptaki ısı sürekli olarak artması, basıncının yükselmesine ve sonunda da kazanın patlamasına yol açar. Alev borulu buhar kazanları kolay yerleştirilme ve çalıştırılma üstünlüklerine sahiptir. Binaların ısıtılması ve fabrikaların işletilmesi için gerekli enerjiyi sağlamak üzere yapılmış küçük tesislerde ve buharlı lokomotiflerde de yaygın olarak kullanılır.

Su borulu buhar kazanlarında ise su, boruların içinde, ocaktan çıkan sıcak gazlar da boruların çevresinde dolaşır. 20. yüzyılın başlarında buharlı türbojeneratörlerin geliştirilmesi sonucu, alev borulu buhar kazanlarıyla elde edilebilenden çok daha yüksek basınçlarda ve sıcaklıklarda bol miktarda buhara gereksinim doğmuş ve bu talebi karşılamaya yönelik olarak modern su borulu buhar kazanları geliştirilmiştir. Bu kazanlarda borular, ısıtma yüzeyi bulunmayan ve alev borulu kazandakinden çok daha küçük olan buhar deposunun dışındadır. Bu nedenle su borulu buhar kazanının buhar deposu yüksek basınç ve sıcaklıklara karşı daha dayanıklıdır. Gemilerde ve fabrikalarda,

Tek hazneli ve alttan kömür beslemeli, yatay alev borulu buhar kazanı

yanma sonucu oluşan ısıyı suya ileten yüzeyler ve buharın oluştuğu ve toplandığı bir bölümden oluşur. Buhar kazanının ocagında çoğunlukla fosil yakıt(*) ya da bazı tesislerde artık yakıtlar kullanılır. Kimi zaman nükleer reaktörlerden de, basınç altında buhar üretmek amacıyla ısı kaynağı olarak yararlanılır.

İlk buhar kazanı 1. yüzyılda İskenderiyeli Heron(*) tarafından geliştirilmekle birlikte yalnızca bir eğlence aracı olarak kaldı. 17. yüzyıla değin buhar gücünün pratik uygulama açısından taşıdığı önem anlaşılmadı. Emniyet supabıyla donatılmış ilk buhar kazanının tasarımını 1679'da Fransız mucit Denis Papin yaptı; 18. yüzyılın sonlarına gelindiğinde İngiltere'de buhar kazanlarının yapımı ve kullanımı yaygınlaştı. İlk buhar kazanlarının yapımında kullanılan dövme demirin yerini zamanla, yüksek basınçlara ve sıcaklıklara dayanma üstünlüğüne sahip çelik aldı. Modern buhar kazanlarında ise yüksek basınç ve aşırı yüksek sıcaklıklara dayanabilen alaşım çeliği kullanılır.

Ališılmış buhar kazanlarının çoğu alev borulu (duman borulu) ya da su borulu (çok borulu) türdendir. Alev borulu buhar kazanlarında, ocaktan çıkan sıcak gazlar, suyla çevrelenmiş çelik borular içinde dolaşır. Boruların suyu ısıtması sonucu elde edilen buhar, su yüzeyinin üzerine yükselerek,

da, çok çeşitli boyut ve tasarımlarda su borulu buhar kazanları kullanılmaktadır.

Çoğunlukla savaş gemilerinde kullanılan ekspres kazanlarda, buhar üretimini hızlandırmak amacıyla, su borularının çapları ve boyları küçük tutulur. Aşırı ısıtıcı kazanlarda ise, buhar deposuna gerek yoktur; çünkü akkor sıcaklığında tutulan borulara verilen su ani olarak buhara dönüşür ve boruların terk etmeden önce aşırı ısınır. En büyük kazanlar, kamu hizmeti veren kuruluşların merkezi enerji birimlerinde kullanılır. Çelik ve kâğıt fabrikalarında, petrol rafinerilerinde, kimya tesislerinde ve öteki büyük üretim kuruluşlarında ise dev boyutlu buhar kazanlarından yararlanılır.

buhar makinesi, ısı aracılığıyla mekanik iş üreten, buhar gücüyle çalışan makine. Buhar makinesinde, çoğunlukla bir buhar kazanından sağlanan sıcak buhar, basınç altında genişler ve ısı enerjisinin bir bölümü işe dönüşür. Isının kalan bölümü dışarı atılabilir ya da makinede en yüksek verimi elde etmek amacıyla buhar, aynı bir yoğunlaştırılabilir. Yüksek verimlilik elde edebilmek için, makine içinde genişleyen buharın bu işlem nedeniyle sıcaklığında ortaya çıkan düşüşün büyük olması gerekir. En yüksek verim, yani sağlanan ısıdan

çıkartılabilecek en çok iş, kazanlarda yüksek basınç, yoğunlaştırıcılarda da düşük sıcaklık kullanarak elde edilebilir. Buhar kazandan makineye giderken bir aşırı ısıtıcıdan geçirilerek daha da ısıtılabilir. Bu tür bir aşırı ısıtıcı, buhar kazanının ocagından gelen sıcak yanma gazları tarafından ısıtılan, ızgaralar halinde düzenlenmiş bir grup paralel borudan oluşur. Aşırı ısıtıcılardan geçirilen buhar, suyun kaynatılması yoluyla üretilirken ulaştığı sıcaklığı çok üstündeki sıcaklıklara kadar ısıtılabilir.

Alternatif piston hareketli buhar makine-lerinde basınç altındaki buhar bir supap mekanizmasıyla silindire verilir ve burada genişlerken pistonu iter; çoğunlukla bir volanın krankına bağlı olan piston böylece bir dönme hareketi yaratır. Çift etkili makinede buhar kazandan gelen buhar, pistonun her iki ucuna dönüşümlü olarak verilir. Basit bir buhar makinesinde buhar, yalnızca bir silindir içinde genişler, oysa çok genişlemeli (kompaund) makinede buharı daha çok genişletmek ve daha yüksek verim elde etmek amacıyla giderek büyüyen boyutlarda iki ya da daha çok silindir bulunur. Birinci ve en küçük piston, yüksek basınçlı ilk buharla, ikinci piston ise birinciden çıkan daha düşük basınçlı buharla çalışır.

Buhar türbinlerinde ise memelerden yüksek hızlarda püskürtülen buhar, bir dizi sabit ve hareketli kanada çarparak bir rotorun yüksek hızlarda dönmesini sağlar. Alternatif hareketli buhar makinelerine oranla daha sağlam olan buhar türbinleri, aynı zamanda daha yüksek sıcaklıklara ve daha büyük genişleme oranlarına ulaşılmasını olanaklı kılar. Türbin(*), tüm dünyada buhardan bol miktarlarda elektrik enerjisi elde etmekte en yaygın olarak kullanılan araçtır.

İlk buhar makineleri 1. yüzyılda İskenderiyeli Heron(*) tarafından geliştirilen aeolipil türünden çeşitli bilimsel aygıtlardı, ama 17. yüzyıla değin buharın uygulamaya yönelik amaçlarda kullanılmasına ilişkin önemli bir gelişme olmadı. 1698'de Thomas Savery, maden ocaklarında yoğunlaşan buharın ürettiği suyu emme yoluyla dışarı atmak amacıyla, valfları elle çalıştırılan bir pompa yaptı. 1712'de ise bir başka İngiliz mucit, Thomas Newcomen, yoğunlaşan buharın bir piston aracılığıyla sudan ayırıldığı daha verimli bir buhar makinesi geliştirdi. 1765'te James Watt, Newcomen'in makinesine aynı bir yoğunlaştırıcı ekleyerek pistonun her ileri-geri hareketinde silindirin ısınıp soğumasını engellemeyi başardı. Watt daha sonra, pompayı basitçe aşağı-yukarı hareket ettirmek yerine bir mili döndüren yeni bir makine geliştirdi ve pratik bir enerji düzeneği yaratmaya yönelik birçok başka yenilik getirdi.

1769'da Fransız mühendis Nicholas-Joseph Cugnot, karayolunda kullanılmak üzere hantal bir buharlı araç geliştirdi. İngiliz mucit Richard Trevithick, ilk kez buharlı bir aracı raylar üzerinde denedi; 1803'te de buharlı bir lokomotif yaparak aracını Şubat 1804'te Galler'de bir atlı tramvay yolu üzerinde başarıyla kullandı. İngiliz mühendis George Stephenson'ın 1829'da yaptığı "Rocket"le birlikte buhar makinelerinin demiryollarında kullanımı başladı. Pratik kullanıma uygun ilk buharlı gemi, 1802'de William Symington tarafından geliştirilen ve İskoçya'daki Forth and Clyde Kanalı'nda denenilen "Charlotte Dundas" adlı römorkördü. 1807'de ise ABD'li Robert Fulton buhar makinesiyle çalışan ilk yolcu gemisini yaptı.

Özitmeli araçlarda kullanılan buhar makineleri bir süre sonra yerlerini içten yanmalı motorlara bıraktıysa da, 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan hava kirliliği sorunu

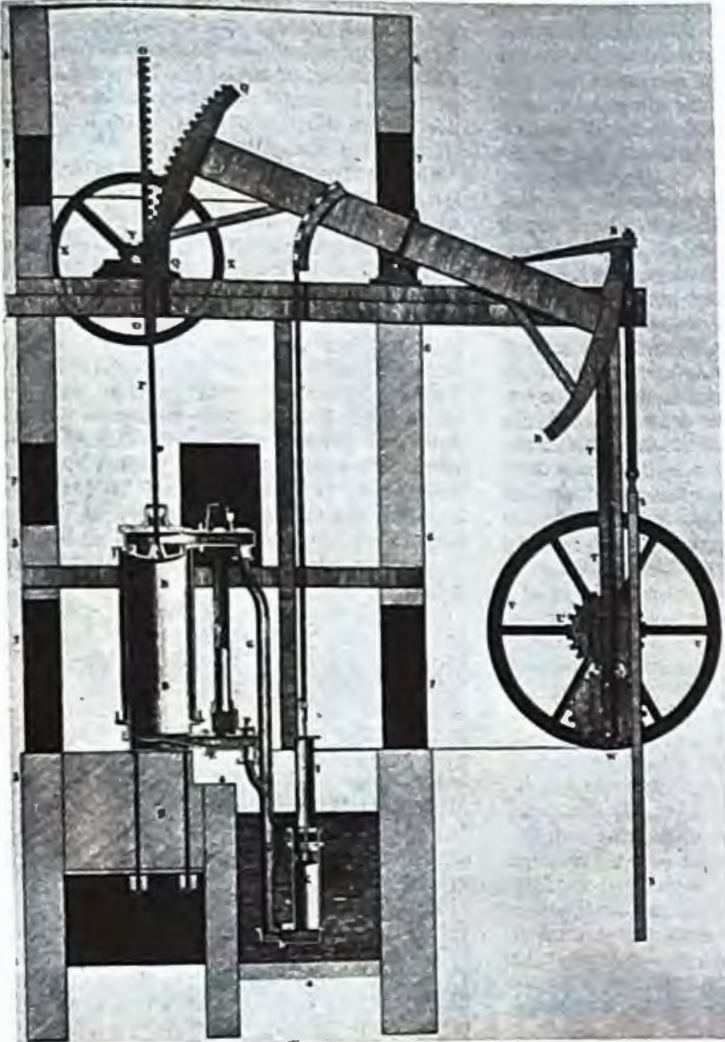
yunu beslenir. 1950'lerde keşfedilen güneybatıdaki zengin yataklardan elde edilen doğal gaz, boru hattıyla Urallar'a ve eski SSCB'nin Avrupa kesimiyle öteki Orta Asya cumhuriyetlerine taşınır. Başlıca kentler, yönetim merkezi Buhara, Kagan ve Gueduvan'dır. Nüfusun yüzde 70'inden faz-

yüzyıldan önce kurulan kent, 709'da Arapların eline geçtiğinde önemli bir sanat ve ticaret merkeziydi. 9. ve 10. yüzyıllarda Samanilerin başkenti oldu. Bir süre Karahanlıların ve Karahıtayların elinde kaldıktan sonra, 1220'de Cengiz Han'ın, 1370'te Timur'un egemenliğine girdi. 16. yüzyıl ortalarında kenti alan Özbek kökenli Şeybaniler, burayı Buhara Hanlığı olarak bilinen devletlerinin başkenti yaptılar.

Buhara, Şeybanilerin Afganistan ve İran'ın kuzeyi ile eski SSCB Orta Asyası'nın büyük bölümünü elinde tuttuğu 16. yüzyıl sonlarında en parlak dönemini yaşadı. 18. yüzyılın ortalarında İran'ın egemenliğinden kurtulan Emir Muhammed Rahim, Mangıt hanedanını kurdu. 1868'de Rus protektorası olan hanlık, 1920'de Kızıl Ordu birliklerinin emri devirmesiyle ortadan kalktı. 1924'te Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne katılmasına değin Buhara Sovyet Halk Cumhuriyeti'nin başkenti olarak kalan kent, 1950'lerin sonundan özellikle doğal gaz yataklarının bulunmasından sonra hızlı bir gelişme gösterdi.

Eski kent, camileri, medreseleri, düz damlı kerpiç evleri ve kapalıçarşı kalıntılarıyla geçmişin izlerini taşımaktadır. Önemli yapılar arasında İsmail Samani Türbesi (9-10. yy), Kelan Minaresi (1127) ve Camisi; Ulugbey (1417), Kukeldaş (16. yy), Abdülaziz Han (1652) ve Miri-Arap (1536) medreseleri ile Buhara'nın en eski yapısı olan kale sayılabilir. Kent ekonomisi gıda işlemeciliği ve hafif sanayiye dayanır; kargül koyunu yününün işlendiği büyük bir fabrika vardır. Buhara, doğal gaz bölgesindeki en büyük kent olarak da önem kazanmaya başlamıştır. Altın işlemeciliği ve metal eşya yapımı gibi geleneksel el sanatları günümüzde de sürdürülmektedir. Kentte bir öğretmen okulu, bir tiyatro ve bir de müze vardır. Nüfus (1989) 224.000.

Buhara halısı, Türkmenistan ve Özbekistan'da yaşayan Türkistanlılar tarafından el-

1769'da James Watt'ın patentini aldığı, Newcomen buhar makinesinin geliştirilmiş türü
The Bettmann Archive

nedeniyle yeniden ilgi duyulan araçlar durumuna geldiler.

buhar tıkaması, içten yanmalı motorlarda, yakıt besleme düzeninde buhar ya da gaz kabarcıklarının oluşması sonucu yakıt akışının kısmen ya da tümüyle kesilmesi. Buharın oluşma nedeni, motorun aşırı ısınması ya da aracın, yakıtın kaynama noktasını düşürecek kadar yüksek bölgelerde kullanılması sonucu, yakıtın besleme kanallarında kaynamasıdır. Bazı motorlarda yakıt kanallarının egzoz manifoldunun ya da motorun çok ısınan bölümlerinin yakınından geçmesi de buhar tıkamasına yol açar. Motorun durdurularak soğutulmasıyla buhar yeniden yoğunlaşır ve tıkanma açılır.

buhar üretici bak. buhar kazanı

Buhara, Özbekistan'ın orta kesiminde yönetim birimi (*oblast*). Yüzölçümü 39.400 km²'dir. 1938'de oluşturulan Buhara'ya bağlı toprakların büyük bölümü, 1982'de kuzey ve doğu sınırında yer alan yeni Navoi yönetim birimine verilmiştir. Ülkenin ikinci büyük yönetim birimidir. Kimirekkum Çölünün yanı sıra güneybatıdaki Zerefşan Irmağının aşağı çığırını kapsar. Kışları soğuk, yazları ise uzun, sıcak ve kuru olan karasal bir iklimi vardır. Yıllık yağış miktarı 125-175 mm'yi geçmez. Çölde karakul ko-

lasını Özbekler oluşturur. 1983 sayımına göre nüfusun yüzde 36'sı kentlerde yaşamaktadır. Nüfus (1989) 1.141.000.

Buhara, Özbekistan'da Buhara yönetim biriminin (*oblast*) merkezi kent. Buhara vahasının ortasında, Zerefşan Deltasındaki Şahrud Kanalının kıyısında yer alır. IS 1.

Çehar - Minar Camisi ve medrese, Buhara, Özbekistan
J. Allan Cash - EB Inc

Türkmenistan'dan Prenses Buhara halısı (Haçlı), geç 19. yy

New York eyaleti. Özel koleksiyon. Fotoğraf.
Otto E. Nelson - EB Inc

de dokunan kırmızı renkli döşeme yaygısı. Bu halıların birçoğu Buhara kanalıyla Özbekistan'da pazarlanır. Çoğu Teke Türkmenlerinin ürünüdür, ama Salor, Sarık, Yomut ve Ersarı Türkmenlerince de yapılır (*bak.* Ersarı halısı, Teke halısı, Salor halısı, Yomut halısı). Bu aşiretlerde Haçlı halılar adıyla üretilen seccade ya da genellikle kapıya asılan halılar Prenses Buhara, yüksek nitelikli Teke halıları ise Kraliyet Buharası adıyla pazarlanır.

Bu aşiretler, havlı heybeler, çeşitli boyutlarda yaygılar ve kapı çevreleri, çadırın

çevresine sarılan çok uzun, dar ve süslü çadır bağları, düz örgülü halılar üretir. Bugün çeşitli renklerin kullanıldığı Buhara halıları artık Doğu İran, Afganistan ve Pakistan'da üretilmektedir.

Buhari, tam adı EBU ABDULLAH MUHAMMED İBN İSMAIL EL-BUHARİ (d. 20 Temmuz 810, Buhara - ö. 31 Ağustos 870, Hartank, Semerkand yakınları), en önemli Müslüman hadis bilginlerinden. Başyapıtı, Sünni Müslümanlarca şeriat hukukunun Kuran'dan sonra gelen kaynağı olarak kabul edilir.

Buhari, Peygamber'in sözlerini daha çok çocuk yaşta ezberlemeye başladı. Bunları derlemek için 16 yaşındayken Mekke'ye hacca gitti. Yaşamı boyunca, bu konuda bilgi alabileceği kişilere ulaşmak için Kahire'den Orta Asya'daki Merv kentine kadar birçok yolculuk yaptı. Topladığı 600 bin kadar sözden *Camii's-Sahih* (en iyi basımı 1894, 9 cilt) adlı yapıtına almak üzere güvenilebilecek olanları seçti. İslam dininin kabulünden önce yapılan iyi eylemlerin geçerliliği, evlilik hukuku, Tanrı'nın birliğinin ilanı gibi farklı şeriat ve dinsel öğreti konularının, Hz. Muhammed'in söz ve eylemleriyle ortaya koyduğu örneklerle karşılaştırabilmesi için, bu derlemeyi konularına göre bölümlere ayırdı.

Buhari, *Sahih*'in bir ön çalışması olarak geriye, Peygamber'e değin uzanan ve onun sözlerini aktaran kişilerin yaşamöykülerini içeren *Tarihu'l-Kebir*'i (Büyük Tarih) yazdı. Yaşamının sonuna doğru Nişabur'da dinsel bir konudaki anlaşmazlığa karıştığı için kentten ayrılarak Buhara'ya gitti. Ama valiyle çocuklarına özel ders vermeyi reddedince Buhara'dan da ayrılmak zorunda kaldı. Semerkand'a giderken Hartank'ta öldü.

Kütüb-i sitte diye tanınan altı temel hadis kitabının ilki olan *Camii's-Sahih*'de 97 bölüm vardır. Toplam 7.275 hadisinden derlendiği kitapta 3.730 bab bulunur. Sonraki basımlarda temel alınan metin, 13. yüzyılda Ali el-Yunini tarafından birçok nüshanın karşılaştırılmasıyla oluşturulmuştur. Birkaç kez şerh edilmiş olan *Camii's-Sahih*'in, tekarlanmış hadislerin ayıklanmasıyla oluşturulmuş biçimleri de vardır. Bunların en ünlüsü Zebidi'nin *et-Tecridü's-Sahih li Ahadisil-Camii's-Sahih*'tir (1868; *Sahih-i Buhari Muhtasari Tecrid-i Sahih Tercümesi ve Şerhi*, 1928-48, 12 cilt).

Buharin, Nikolay İvanoviç (d. 9 Ekim 1888, Moskova - ö. 14 Mart 1938, Moskova), III. Enternasyonal'in (Komintern) tanınmış önderlerinden Marksist kuramcı ve iktisatçı.

İktisat öğrenimi görürken devrimci görüşleri benimseyen Buharin, 1906'da Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ne (RSDRP) girdi. 1908'de partinin Bolşevik kanadının Moskova komitesi üyesi oldu. 1911'de tutuklanarak Beyazdeniz yakınındaki Onega'ya sürüldü. Buradan kaçarak Batı Avrupa'ya gitti. 1912'de Kraków'da bulunan Lenin'in yanına giderek, onunla birlikte parti gazetesi *Pravda*'da çalıştı. Ekim 1916'da New York'a gitti; burada *Novi Mir* adlı bir gazete çıkardı.

Buharin, 1917 Şubat Devrimi'nden sonra Rusya'ya döndü. Ağustosta partinin merkez komitesine seçildi. Bolşevikler iktidarı ele geçirdikten sonra *Pravda*'nın yayın yönetmenliğine getirildi. 1918'de Lenin'in Almanya ile Brest-Litovsk Antlaşması'nı imzalamaya ve I. Dünya Savaşı'ndan çekilme konusundaki kararlı tutumu üzerine, *Pravda*'daki görevinden ayrıldı ve savaşın genel bir Avrupa devrimine dönüştürülmesini savunan Sol Komünistler adlı muhalefet gru-

bunun başına geçti. Mart 1919'da Komintern yürütme komitesi üyesi oldu. Sonraki birkaç yıl içinde *Mirovoye Hozaystvo i Imperyalizm* (1918; Dünya Ekonomisi ve Emperyalizm), *Ekonomika Perehodnaya Perioda* (1920; Geçiş Döneminin Ekonomisi), *Azbuka Kommunizma* (Yevgeni Preobrajenski ile birlikte, 1921; Komünizmin Abecesi) ve *Teoriya İstoriçeskoy Materiyalizma, Populnı Uçebnik Marksistkoy Sotsiologii* (1921; Tarihsel Maddecilik Kuramı: Marksist Sosyoloji Ders Kitabı) gibi çeşitli kuramsal yapıtlar yayımladı.

Buharin, Lenin'in ölümünden (1924) sonra Politbüro asıl üyesi oldu. Lenin'in, 1921'de

Buharin
H. Roger Viot

aşamalı ekonomik değişimi özendirmek üzere başlattığı ve hızlı sanayileşme ile tarımda kolektifleştirmeye karşı çıkan Yeni Ekonomi Politikası'nı (NEP) en önde desteklemeyi sürdürdü. Dolayısıyla, başlıca rakipleri Leon Troçki, Grigori Zinovyev ve Lev Kamanev'i yıpratmak için NEP konusunu kullanarak Stalin'le bir süre aynı safta kalmış oldu. 1926'da Zinovyev'in yerine Komintern yürütme komitesi başkanlığına getirildi. Ama 1928'de tutum değiştirerek yenik muhaliflerinin programını benimseyen Stalin, Buharin'i buna karşı çıkmakla suçladı. Nisan 1929'da Komintern'deki görevinden alınan Buharin, kasımında da Politbüro'dan çıkarıldı. 1934'te resmi yayın organı *İzvestiya*'nın yayın yönetmenliğine getirilmesine ve 1936 Sovyet anayasasının yazılmasında görev almasına karşın, eski nüfuz ve gücünü bir daha kazanamadı. Ocak 1937'de gizlice tutuklandı ve Troçkist olduğu gerekçesiyle Komünist Parti üyeliğine son verildi. Mart 1938'de temizlik kampanyası çerçevesindeki son açık duruşmada sanıklar arasında yer aldı. Karşıdevrimci eylemlerde bulunmak ve casusluk yapmak gibi düzmece suçlardan hüküm giyerek idam edildi. 1988'de saygınlığı geri verilerek parti üyeliğine yeniden alındı.

Buharkent, Ege Bölgesi'nde, Aydın iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden Kuyucak'a bağlı Çubukdağı bucağı 19 Haziran 1987 tarihli ve 3392 sayılı yasa uyarınca merkezli olan Burhaniye kasabasının adı Buharkent biçiminde değiştirilerek ilçe yapılmıştır.

Buharkent Belediyesi 1954'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 11.199; kasaba, 5.795.

buharlaşma, bir maddenin sıvı ya da katı fazdan gaz (buhar) fazına dönüşmesi. Eğer sıvı içinde buhar kabarcıkları oluşursa bu sürece kaynama, madde katı fazdan doğrudan doğruya buhara dönüşürse süblimleşme (uçunum) denilir.

Buharlaşmaya yol açmak için katı ya da sıvıya ısı eklemek gerekir. Bir sistemde çevre, buharlaşma için yeterli ısıyı veremiyorsa, sistemin kendisi kısmen soğuyarak bu ısıyı sağlayabilir (örn. karpuzu kesip

açıkta bırakmak, testiyeye ıslak tulbent sar-mak). Bir katı ya da sıvının atomları ve da molekülleri, kohezyon kuvvetlerinin etkisiyle bir arada tutulur ve buharın oluşması için bu kuvvetlerin üstesinden gelerek atomları ya da molekülleri birbirlerinden ayırmak gerekir. Buharlaşma ısısı bu kohezyon kuvvetlerini yenmek için harcanması gereken enerjinin ölçüsüdür.

Bir buharın yoğunlaşarak sıvı ya da katı oluşturmada da buharlaşmanın tersidir. Bu süreçte ise yoğunlaşan buhardan çevreye ısı aktarılmalıdır. Bu ısının miktarı, değer olarak buharlaşma ısısına eşittir, bu nedenle de buharlaşma ısısı gibi, söz konusu maddenin belirleyici özelliklerinden biridir. Ayrıca süblimleşme

buharlaştırıcı, EVAPORATOR olarak da bilinir, sıvılardan buhar üretmekte yararlanılan sanayi aytığı. Tek etkili buharlaştırıcılar, bir kazan ile bir ısıtma biriminden oluşur. Çok etkili buharlaştırıcılarda ise bir birimde üretilen buhar bir sonraki birimi ısıtmakta kullanılır. Buharlı ısıtma sistemlerinde ve sanayi kuruluşlarında ıktı, üç ya da dört etkili buharlaştırıcılar kullanılabilir.

Şeker ve şurup üretiminde olduğu gibi, çeşitli çözeltiye yoğunlaştırmak (konsantre hale getirmek) amacıyla çözeltinin içindeki suyu buharlaştırarak ayırma işleminde de bazı buharlaştırıcı türlerinden yararlanılır. Deniz suyunun tuzdan arındırılması gibi arıtma işlemlerinde ise buharlaştırıcı, suyu buhara dönüştürerek mineral artıkların buharlaştırıcının içinde kalmasını sağlar. Daha sonra buhar, tuzdan arınmış su halinde yoğunlaştırılır. Soğutma sistemlerinde soğutma etkisi ısıyı soğutan soğutucu sıvının hızla buharlaştırılması yöntemiyle sağlanır.

buharlı gemi, İSTİMBOT ya da VAPUR olarak da bilinir, buhar gücüne çalışan deniz araçlarının ortak adı. Önceleri yalnızca ırmaklarda yolcu ve ticari mal taşımacılığında kullanılan çarklı tekneler buharlı gemi olarak adlandırılırdı. Sonraları buhar makinelerinin açık denizlerde seyreden gemilere de uygulanmasıyla, buhar gücüyle çalışan her türlü deniz aracı bu adla anılmaya başlamıştır.

İlk buharlı gemiler. Buharlı geminin mucidi olarak Robert Fulton kabul edilmekle birlikte, daha önceleri de bu yönde çeşitli girişimlerin olduğu bilinmektedir. Daha 1615'te Fransız mucit Salomon de Caus, küçük bir teknede buhar gücünden yararlanmaya çalışmış, ondan bir yüzyıl sonra da Fransız fizikçi Denis Papin benzer bir çabaya girişmişti. Ama ilk başarılı buharlı tekneler, James Watt'ın 1775'te buhar makinesini geliştirmesinden sonra ortaya çıktı. 1787'de ABD'de John Fitch, buhar pistonuyla çalışan ve teknenin iki yanına yerleştirilmiş üçerden altı çarklı bir gemi yaptı. Daha sonraları geliştirdiği kıçtan üç çarklı gemisi saatte 13 km'lik bir hız ulaştıysa da, kendisini mali açıdan destekleyecek kimse bulamayınca çalışmalarını sürdürmedi. Eski buharlı gemilerin tümünde, tek pistonlu buhar makinesinin piston kolunun alternatif (gelgit) hareketini dönme hareketine dönüştürebilmek için, mandallı çarklara takılmış zincirlerden ya da benzeri ilkel yöntemlerden yararlanılıyordu. Ama İskoçyalı William Symington, bugün de alternatifli hareketli buhar makinelerinin temel ilkesi olan kranklı aktarma düzenineğini geliştirince buharlı gemi yapıcılığında hızlı bir gelişme başladı. Symington'un 10 beygirgücünde 17 m uzunluğundaki "Charlotte Dundas"ı-

nı, 1803'te Robert Fulton'un ondan üç kat daha uzun ve saatte 8 km hız yapabilen "Clermont"u izledi. 1807'de ABD'deki Hudson Irmağında sergilenerek büyük başarı kazanan "Clermont", üzerinde bir dizi değişiklik yapıldıktan sonra New York ile Albany arasında düzenli seferler yapmaya başladı.

Fulton'un çağdaşı olan John Stevens, 1804'te Arkhimedes'in burgu ilkesinden hareketle geliştirdiği helezon biçimli bir döner aygıtı gemisine taktı. Stevens, gerçi burguyu yapan ustanın beceriksizliği nedeniyle başansızlığa uğradı ama buharlı geminin temel bir ilkesini de geliştirmiş oldu. Çok borulu bir buhar kazanının kullanılması, buradan yüksek basınçlı buhar elde edilmesi, buhar makinesinin doğrudan çarka bağlanması ve kısa, dört kanatlı ve helis biçimli bir çark kullanılması durumunda, gemisinin başarılı olacağına inanıyordu. Onun bu öngörüsünde haklı olduğu bir süre sonra anlaşılacaktı.

İlk buharlı geminin geliştirilmesini izleyen 50 yıl boyunca, yelken ve buhar makinesi yan yana yaşadı ama uzun yolculuklarda daha çok yelkene güveniliyordu, çünkü buharlı gemiler bu tür yolculuklara yetecek kadar yakıt odun ve su taşıyabilecek sığada değildi. Bu sorunun üstesinden gelen, "Savannah" adlı gemisiyle ilk kez okyanusaşın buharlı gemi yolculuğunu gerçekleştiren ABD'li Moses Rogers oldu. New York'taki bir tersanede henüz yapımı tamamlanmamış bir gemiyi alan Rogers, buna çift kazanlı bir buhar makinesi taktı. En önemlisi makinenin kazanı deniz suyuyla, ocağı ise kömürle besleniyordu. 1819'da denize inen 75 BG'lik "Savannah" Atlas Okyanusu üzerinden Rusya'ya ulaştığında en küçük bir sorun yaratmamıştı. 1820'lerin sonlarında Kanada yapımı 830 tonluk ve 200 BG'lik "Curaçao" sefere konulduğunda benzer türden birçok gemi denizlerde bulunuyordu.

Buharlı gemi yapımına en önemli katkılardan birini de İngiliz gemi tasarımcısı Robert Napier yaptı. Napier, modası geçmiş yelkenli gemilerin baş bodoslamalarının çok yayvan olduğunu ve seyir sırasında burgaçlanmanın oluşmasına yol açtığını belirlemişti. Bu sorunun üstesinden gelmek amacıyla suyu kolay yaran keskin baş bodoslamalı bir deneme gemisi yaptı. Sonuç çok başarılıydı, çünkü geminin hızı birden alışılmışın çok üstüne çıkmıştı. Napier'in bu tasarımı uyarınca yaptığı 1.150 tonluk, 750 BG'lik ve 60 m uzunluğundaki "Britannia", Atlas Okyanusunu 14 günde aştı.

Buhar gücünün gelişmesi. Bu ilk buharlı gemilerin tümünde elde edilen buhar basıncı çok düşüktü (m^2 'ye 2.100-3.500 kg). Buharın genleşme gücü ya da basıncı, sıcaklığına bağlıydı. Düşük basınçlı silindirlerde, piston hareketi sırasında buhar ancak atmosfer basıncına ve sıcaklığına kadar ya da onun altında genleşiyor, bu da makine gücünün düşük olmasına yol açıyordu. Ama ilk buharlı gemiden sonraki 50 yıl içinde, metrekareye 21.000 kg'lık buhar basıncı üreten kazanlar geliştirildi. Verimi artırmak için pistonların boyutları büyütüldü ya da yeni pistonlar eklendi.

Yüksek basıncın elde edilmesi başarıldıktan sonra, kızgın, yüksek basınçlı buhardan birden çok kez yararlanma yöntemi geliştirildi. İlk yüksek basınç silindirinde genleşen buhar, buradan çıktıktan sonra daha düşük basınçlı ama daha büyük boyutlu bir silindire besleniyor (çifte genleşme) ve hatta oradan da bir üçüncüsüne veriliyordu (üçlü genleşme). Geliştirilmiş yoğunlaştırıcılar-

dan yararlanılarak, son silindirden çıkan artık buharın atmosfer basıncının altında olması sağlanıyordu. Bu gelişmelerin sonucunda, 20. yüzyıla girilirken, 15 atmosfer giriş buhar basıncıyla çalışan 20.000 BG'lik buhar makineleri yapılabildi. Ama bir süre sonra, alternatif hareketli makinelerin boyutlarının yarattığı sorunlar ve gücünün artırılması için boyutunun büyütülmesinin zorunlu oluşu, öte yandan daha hızlı ve güçlü makinelere duyulan gereksinim, buhar türbininin geliştirilmesine yol açtı.

Aslında son derece dayanıklı, güvenilir, çalıştırılması kolay, işleme ilkesi basit ve ucuz olan alternatif hareketli buhar makineleri, zamanla yalnızca küçük ve ortalama tonajlı gemilerde kullanılır duruma geldi. Bu tür makinelerin bir başka üstünlüğü de, türbinde olduğunun tersine, düşük hızlarda çalışmaya ayarlanabilmesiydi. Bu, özellikle yavaş seyretmek zorunda olan gemiler için bir zorunluluktur. Basınçlı suyun, buhar ya da gazın, döner bir milin ucundaki çarkın kanatlarına çarpması esasına göre çalışan türbini, 1884'te İngiliz mühendis Charles A. Parsons geliştirdi. Türbinlerde elde edilecek güç, aygıtın boyutuna bağlı olmadığından, bu ilkedden yararlanan makineler hızla gelişti ve 20. yüzyılın başında hizmete girdi. Önceleri, doğrudan ağır uskurlara bağlanmak zorunda olduğundan, buhar türbinlerinin hafifliğinden ve verimliliğinden yeterince yararlanılamadı. Ama birkaç uskurun birden kullanılması ve türbinlerin gruplara ayrılmasıyla, daha hızlı buharlı gemilerin yapımına yönelik önemli bir adım atıldı.

Sorun asıl 1910'ların başında yeni transmisyon (aktarma) sistemlerinin geliştirilmesiyle çözüldü. Almanya'da pervane şaftına hidrolik bir hız azaltıcı kavrama düzeneği eklendi ve böylece pervane yavaş dönerken türbinin etkin yüksek hızında dönmesi olanaklı duruma getirildi. Aynı sonuç, İngiltere'de türbin ile pervane şaftının arasına mekanik bir indirgeyici dişli sisteminin takılmasıyla, ABD'de ise türbinlerin ve pervane şaftının istenildiği gibi denetlenilebilen bir elektrik motoruna bağlanmasıyla elde edildi.

Gemi yapımı tekniklerindeki gelişmeler. Ahşap gövdeli gemilerden metal gövdelerin yapımına ilk başarılı geçiş, 1818'de İskoçyalı mühendis Thomas Wilson'ın "Vulcan" adlı yelkenlisiyle oldu. 1821'de ise "Aaron Manby", yapım yeri olan Birmingham'dan Fransa'ya geçerek Sen Irmağında hizmete sokuldu. Bunu, İngiltere ve İskoçya'da yapılan birçok demir gövdeli gemi izledi. Bunların çoğu yelkenli gemilerdi ve ağırlıkların nedeniyle açık sulara çıkartılmayıp daha çok ırmaklarda ve kanallarda işletiliyordu. Ama zamanla demir gövdeli gemilerin güvenilirliği anlaşıldı ve 1880'lerde artık tümüyle bu tür gemiler yapılmaya başladı. Ayrıca, askeri nedenler, demirin ağaca göre giderek daha ucuz bir hammadde durumuna gelmesi ve büyük gemilerin yapımına yönelme bu gelişmeyi hızlandırdı.

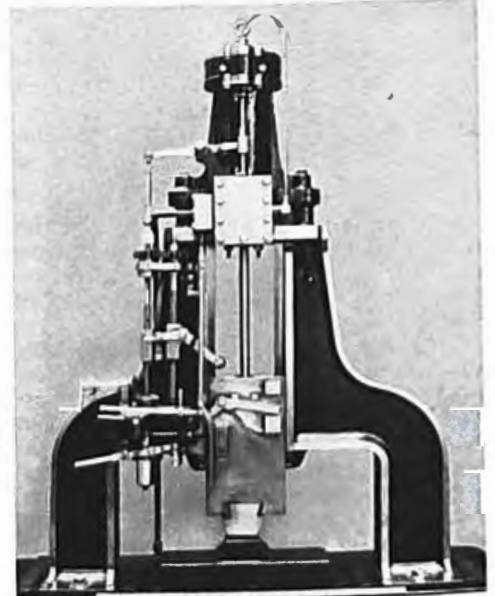
Geminin tasarımına uygun olarak hazırlanan demir levhaların birbirine perçinlenmesi yoluyla, ağaç kalasların uçlarından birbirine geçirilerek çivilenmesinden daha sağlam yapılar elde ediliyordu. 1880'den sonra, daha esnek ve daha dayanıklı bir malzeme olan çeliğin demirin yerini almasıyla, daha hafif ve güçlü gemi gövdeleri yapılmaya başlandı.

20. yüzyılın başlarına gelindiğinde, mühendisler, kaynağın perçine oranla daha üstün olduğunu belirlemişlerdi. Ne var ki, kaynak dolgunluğunun yetersizliği ve çatlama gibi sorunlar, bu yöntemin II. Dünya Savaşı'na değin gemi yapımında yaygınlık kazan-

masını engelledi. Sonunda metalurji ve gemi mühendisleri, bazı çelik türlerinin düşük sıcaklıklarda, örneğin Atlas Okyanusunun kuzey bölgelerindeki kış koşullarında, çok gevrek bir yapı kazandığını ve çok küçük çatlak ya da çiziklerin bile hızla dev bir yarığa dönüştüğünü buldular. Bu sorunun üstesinden gelmek için de, kaynağın yanı sıra, gövdenin kritik yerlerinin perçinlenmesi tekniğini uyguladılar. Sonraları, gemi gövdelerinin yapımına elverişli çelik türleri geliştirildi. Daha hızlı gemilere duyulan gereksinim, hidrofoilde kullanılan yüksek dayanıklılıktaki alüminyum alaşımları gibi yeni malzemelerin yapımına yol açtı.

İlk buharlı gemilerde, itme düzeneği olarak geminin yanına ya da arkasına yerleştirilen çarklar kullanılıyordu. Aslında bu çarklar oldukça etkiliydi ama kolayca bir yere çarparak ya da suyun etkisiyle tahrip olabiliyordu. Dalgalı denizlerde su hattının üstüne çıkabiliyor ve ağır yük altında sığ sularda dibe çarpabiliyordu. Pervane ise suya iyi gömülüyordu ve tasarımı iyi yapıldığında yüksek ve düşük hızlarda aynı verimliliği sağlayabiliyordu. Olumsuz yanları ise suyun, pervane mili ve payandası üzerinde direnç uygulaması ve milin gövdeden çıktığı bölümü su geçirmez biçimde yapmanın yarattığı sorunlardı. İngiliz Donanması'nın 1845'te, Isambard Kingdom Brunel'in "Rattler" adlı pervaneli gemisi ile "Alecto" adındaki çarklı ticaret gemisi arasında düzenlediği yarış "Rattler"ın kazanması, pervane düzeneğinin yaygınlaşmasını hızlandırdı. Bugün, hava pervanesi gibi çeşitli gelişmiş itici aygıtlardan yararlanılmakla birlikte, pervane sistemi hâlâ geçerliliğini korumaktadır.

buharlı şahmerdan, BUHAR ÇEKİCİ olarak da bilinir, çelik bir kabloya asılı bir ağırlığın (çekici), buhar gücüyle belirli bir yüksekliğe kaldırıldıktan sonra bırakılarak düşürülmesi ilkesi uyarınca çalışan dövme aygıtı.

Nasmyth'in buharlı şahmerdanı
British Crown. Science Museum, Londra

İskoçyalı mühendis James Nasmyth (1808-90) tarafından geliştirilmiştir. Tek etkili şahmerdanlar yerçekimi etkisiyle, çift etkili ise, darbe gücünü artırmak amacıyla, yerçekimine ek olarak buhar gücünün etkisiyle düşürülürler. Günümüzde şahmerdanlar çoğunlukla buhar yerine sıkıştırılmış havayla çalışır ve kazık çukma, demir dövme işlemlerinde kullanılır.

Buheyre, el-, Aşağı Mısır'da Nil Deltası'nda il (*muhafaza*). Nil Irmağının kolu Reşid'in (Rosetta) batısındaki delta topraklarını ve güneye düşen oldukça geniş bir çöllük alanı kapsar. Yüzölçümü 10.130 km²'dir. İlin en büyük kenti ve merkezi Demenhur'dur(*); öteki başlıca kentleri İdku, Kefr Selim ve Rosetta Taşı'nın(*) bulunduğu Reşid'dir. Yörenin siyasal tarihi Fatımi halifesi Mustansır'ın (hd 1036-94) Mısır'ı eyaletlere bölerek Demenhur'u başkent yapmasıyla başlar.

İlin delta kesiminde başlıca uğraş tarımdır ve en çok uzun elyafı pamuk ekimi yapılır. Pirinç, tahıl, patates, şeker pancarı, soğan, yerfıstığı, domates ve susam yetiştirilir. İskenderiye'ye yakın kesimlerde üzüm bağları da vardır. Reşid'in 20 km güneydoğusunda yer alan, Reşid Kolu üzerindeki İdfina Barajı ırmak sularının azaldığı kış mevsiminde ekim alanlarına su verir ve sulama kanallarına deniz sularının girmesini önler. 1980'lerin başında ilin batı kesimindeki Nubariye Kanalı (Turetü'n-Nubariye) boyunca 101 bin hektarlık bir sebze üretme çiftliği kurmak amacıyla bir toprak islahı projesi başlatılmıştır. Ayrıca ilin batı ucundaki çölün 63 hektarlık bölümünü tarımsal üretime açmak, konut alanları ve sağlık merkezleri inşa etmek amacıyla geniş bir toprak islahı projesi yürütülmektedir. Tahırir olarak adlandırılan bu kesim ayrı bir yönetim birimi oluşturmaktadır. Demenhur'un 19 km güneyinde küçük göllerle kaplı Gerraketü'l-Bernuci çukurluğunda ve güneybatıdaki çöllük alanda bulunan en-Natron Vadisinde natron (hidratlı sodyum karbonat) çıkarılır. İskenderiye'nin güneydoğusuna düşen Kefrü'd-Devvar'da selofan ve dokuma fabrikaları vardır. 1980'lerin başında burada bir elektrik santrali da inşa edilmeye başlamıştır. 1976'da Abukir Koyunun açıklarında bulunan zengin doğal gaz yatakları el-Buheyre'nin kuzeyindeki ve İskenderiye'deki elektrik santrallerine yakıt sağlamak amacıyla işletilmektedir. İki Süveyş-Akdeniz petrol boru hattı il topraklarından geçer. 1970'lerin sonunda yeni sanayi kuruluşlarına yer açmak ve Kahire'nin nüfus yükünü hafifletmek için Kahire'nin 92 km kuzeybatısında ve Fu'adü'l-Evvel Çölünden geçen karayolu üzerinde Sedat adıyla yeni bir kent kurulmuştur.

İl içindeki Kom Cuyft'e İÖ 6. yüzyılda gelişen Naukratis adlı Yunan ticaret merkezinin kalıntıları vardır. İlin kuzey kıyıları boyunca uzanan bir demiryolu İskenderiye ile Reşid ve İdfina'yı birbirine bağlar. Kahire-İskenderiye karayolu ve paralelindeki demiryolu il topraklarının içinden geçer. Yeni Fu'adü'l-Evvel ekspres yolu nüfusun yoğun olduğu delta bölgesine uğramadan ilin batısındaki çölü aşar. Nüfus (1990 tah.) 3.602.000.

Buheyre, el-, Sudan'ın Güney bölgesine bağlı il (*müdiriye*). Batıda Bahrü'l-Gazal, güneyde İstivaiyetü'l-Garbiye ve İstivaiyetü'l-Şarkıye, kuzey ve kuzeybatıda Ealiü'n-Nil ve doğuda da Cüngülü illeriyle çevrilidir. Yüzölçümü 66.318 km²'dir. 1975'te Bahrü'l-Gazal ilinden bazı toprakların ayrılmasıyla oluşturulmuştur. Yüksek oranda tuz içeren ince kil topraklarla kaplı düzlüklerden oluşur. Güneyde İhba, Gol, Cur ve Rohl ırmaklarıyla acağlanır; batı sınırının güney yarısından Beyaz Nil geçer. Kuzeydoğu kesiminde yağışlı mevsimlerde mevsimlik göl ve akarsular oluşur. Güneydoğudaki ırmaklar üzerinde birçok çağlayan ve ivinti vardır. Ovalarda otlaklar ve seyrek ağaçlıklar bulunur.

İÖ 2. yüzyılda yaşamış olan Yunan bilgini Agatharkhides bu bölgede yaşayan halktan "bataklık sakinleri" olarak söz etmiştir. İS 1820'lerde Mısır egemenliği altına giren bölgede, köle ve fildişi tüccarları bir dizi merkez kurdular. Mısır hükümeti, daha kolay denetleyebileceği düşüncesiyle Mansur adlı bir köle tüccarını bölge valisi yaptı. Sudanlı siyasal ve dinsel önder el-Mehdi'nin yandaşları 1881'de Mısır yönetimine karşı ayaklanarak 1884'te bölgenin denetimini ele geçirdilerse de 1898'de Omdurman'da yenildiler. Bölge İngilizler ile Mısırlıların ortak yönetimi altına girdi. 1956'da yeni kurulan bağımsız Sudan Devleti'ne bağlandı.

İlin nüfusu Nuer, Dinka ve Şilluk halklarından oluşur. Bu halklar yerleşik ve dönüştürümlü tahıl ekiminin yanı sıra kök ve başka besin ürünleri de yetiştirir, keçi ve koyun beslerler. Evlerde deri sepiciliği ve tahta işlemeciliğiyle uğraşırlar. İl merkezi Rumbek'in Vav ve Cuba ile karayolu bağlantısı vardır. Nüfus (1983) 772.913.

Buhl, André - Charles bak. Boulle. André - Charles

Buhl işi bak. Boulle işi

Buhler, Karl (d. 27 Mayıs 1879, Meckesheim, Baden, Almanya - ö. 24 Ekim 1963, Los Angeles, ABD), düşünme süreci konusunda çalışmalarıyla tanınan Alman psikolog ve psikiyatr.

Starsbourg Üniversitesi'nde tıp diploması aldıktan sonra, Berlin ve Bonn üniversitelerinde psikoloji öğrenimi gördü. I. Dünya Savaşı'ndan önce çeşitli Alman üniversitelerinde ders verdi. Yeni ufuklar açan makalesi "Über Gedanken" (1907; Düşünceler Üzerine), Würzburg Okulu'nun imgesiz düşünce kuramına önemli bir katkı oldu. Yapıtında, zihnin tümüyle soyut düşünce üretebildiğini ve bir düşünceyi kavramak için imgelerden ya da geçmişteki gözlemlerden yararlanmasına gerek olmadığını ortaya koydu. Deneklerine Nietzsche'den parçalar okuyarak ya da sorular sorup yanıt verme sürelerini ölçerek düşünmelerini sağlamaya çalışıyor, sonra da deneyimlerini anlatmalarını istiyordu. Bu deneysel tekniği "soruşturma yöntemi" (*Ausfragemethode*) olarak adlandırdı. I. Dünya Savaşı'nda Alman ordusunda görev aldıktan sonra, 1922'de Viyana Üniversitesi'nde psikiyatri profesörü oldu. 1938'de Norveç'e kaçmak zorunda kaldı; 1939'da ise ABD'ye gitti ve ölümüne değin orada yaşadı. 1907'de yazdığı makaleyi genişleterek, *Facts and Problems of the Psychology of the Thought Process* (Düşünme Süreci Psikolojisi) Olgular ve Sorunlar adıyla yayımladı.

Buhturi, el-, tam adı EBU UBADE EL VELID BIN UBEYDULLAH EL-BUHTURI (d. 821, Menbic - ö. 897, Menbic, Suriye), Abbasi döneminin (750-1258) en önemli şairlerinden biri.

Kabileli Tayyî'ye adadığı ilk şiirlerini 16-19 yaşları arasında yazdı. 840'tan sonraki bir tarihte seçkin şair Ebu Temmam'ın dikkatini çekti. Ebu Temmam, onu kaside yazmaya özendirdi ve halifelüğün merkezi Bağdat'a götürdü. Burada pek başarılı olamayan el-Buhturi 844'te Suriye'ye döndü. Yaklaşık 848'de ikinci kez Bağdat'a gittiğinde Halife Mutevekkil'e tanıtıldı ve saraya girdi. Fırsatçılığı ve ağızlılığıyla kötü bir ün yaptığı saraydaki yaşamı boyunca Mutez dönemine değin hep halifelerin koruması altındaydı. 892'de saray şairi olarak Mısır'a gitti; sonunda doğduğu yere döndü ve 897'de burada öldü.

Saray şairliği sırasında yazdığı şiirlerin çoğu, incelikte orulmuş ayrıntılı betimlemeleri ve muzikal nitelikleriyle unlu kasidelerdir. Saraydaki ilk döneminde yazdığı kasidelerinde gunun olaylarına göndermelerde bulunduğundan bunlar tarihsel önem taşıyor. Ustası Ebu Temmam gibi el-Buhturi de, erken dönem Arap şiirlerinden oluşan *Hamase* adlı bir antoloji yazmışsa da pek başarı sağlamamıştır. *Divan*'ı (1883) ise kasidelerini sunduğu az tanınan devlet adamlarının adını anması ve tarihçilerin görmekten geldiği birçok olaydan söz etmesi açısından önemlidir.

buhur bak. tütsü

buhurdan, dinsel ya da dindışı amaçlarla, içinde koku veren bitki, kök, tohum gibi şeyleri yakmak için madenden ya da pımsı topraktan yapılan özel kap. Eski Mısır'da ve bütün Eski Ortadoğu kültürlerinde, Uzakdoğu'da, İslam ülkelerinde Hıristiyanlıkta kullanılmıştır.

Çin'de sanat değeri taşıyan çeşitli türde buhurdanlar üretilmiştir. Han hanedanı döneminde (İÖ 206 - İS 220) kullanılan buhurdanlar, yuvarlak bir metal tepsinin ortasına yerleştirilmiş bir tütsü çanağından ve Taoculukta bazı kavramların canlandırıldığı delikli bir kapaktan oluşur. Ming hanedanı (1368-1644) buhurdanları ise iki ayrı tipte yapılmıştır. Bunlardan birincisi dört ayaklı, iki tutamaklı, ve kapağında delikler bulunan, küp biçiminde bir kaptır; ikincisi ise gene delikli kapaklı, üç ayaklı, ama yuvarlak biçimlidir. Japonya'da 19. yüzyılda bile Avrupa'ya satılmak için, kabartma ejderha örgeleriyle bezeli, üstlen yapay biçimde karartılarak eskitilmiş büyük tunc buhurdanlar yapılmıştır.

Hristiyan kiliselerinde ayinlerde kullanılan buhurdanlar genellikle Uzakdoğu'da üretilenlere pek benzemez. Bunlar başlangıçta daha çok cenaze törenlerinde kullanıldığı için üç ya da dört zincir ucunda asılı, küçük, üstleri açık ya da delikli bir kapağı olan kaplardır. Hristiyanlıkta buhurdan kullanıldığına ilişkin ilk bilgi, 4. yüzyılda İmparator I. Constantinus'un Roma'daki San Giovanni in Laterano Kilisesi'ne birkaç buhurdan armağan ettiği doğrultusundaki söylentiye dayanır. Ama bunların o sırada ayinlerde değil, yalnızca güzel koku yaymak için kullanıldığı sanılmaktadır. İslam kültüründe ise, buhurdan dinsel amaçlarla hiç kullanılmamıştır.

Türkler buhurdanı ancak Ortadoğu ve Anadolu'ya geldikten sonra tanımışlardır. En eski Türk buhurdanları Selçuklular döneminden kalmaz. 11-13. yüzyıllara tarihlenen bu ürünler çoğunlukla pirinçten yapıp kabartma, kazıma ve delik işi (ajur) teknikleriyle süslenmiştir. Bu dönemden kalma buhurdanlar, genellikle uç ayağın taşıdığı silindirik biçimli bir gövde ile delik işi örgelerle bezenmiş kapaklardan ve bunların üstündeki tutamaklardan oluşur. Ayrıca bu dönemden kaldığı belirlenen tepsi, aslan ve kuş heykeliçisi biçiminde buhurdanlar da vardır. İki parçadan oluşan ve küre biçimindeki Selçuklu buhurdanlarının sayısı ise çok azdır.

Genellikle tek ayaklı kadeh biçiminde yapılan Osmanlı buhurdanlarında, duman çıkması için delikler ya da çeşitli desenler oyulmuş kafesi kapaklar bulunur. Bu buhurdanlar genellikle geniş bir taban üstüne oturtulmuş, bazısı da bir tabla üstüne konmuştur. Kuşuklarının süslü bir

kulpu olur, daha büyüklerin iki ya da daha çok kulpu bulunur. Bazı buhurdan kapaklarının üstüne, gerektiğinde kapağı sıcakken de kaldırabilmek için küçük ve bezeli saplar konmuştur. Osmanlı buhur-

eğitimci. 1927'de barış yanlısı Alman Ludwig Quidde ile Nobel Barış Ödülü'nü paylaşmıştır.

III. Napoléon döneminde öğretmen olmak için imparatorluğa bağlılık andı içmeyi reddetti. İsviçre'ye giderek, 1866-70 arasında Neuchâtel'de felsefe dersi verdi. 1867'de katıldığı I. Cenevre Barış Konferansı'nda

cım oluşturur. Yüksek sıcaklıklara dayanıklı olan elektrotların arasındaki yalıtıcı madde sıcaklığa karşı dirençli olduğu gibi, binlerce volta çıkabilen elektrik gerilimlerine de karşı koyabilecek niteliktedir. Kıvılcımın oluştuğu aralığın uzunluğu kıvılcımın enerjisini, yalıtıcının şekli ise çalışma sıcaklığını etkiler. Çok düşük çalışma sıcaklıkları aralığının kömürleşmesine ve kısa devre yapmasına, çok yüksek çalışma sıcaklıkları ise erken ateşlemeye yol açabilir.

Bujumbura, Burundi'nin batısında il (Kirundi dilinde: *iprovence*) ve kent. Ülkenin başkenti ve en büyük yerleşim merkezi olan Bujumbura kentinde dokuma, deri, kâğıt ve kimyasal madde gibi sanayilerin dışında tarım ürünleri işlemeciliği ve inşaat sektörü de gelişmiştir. Tanganika Gölü üzerindeki başlıca liman olduğundan Tanzanya ve Zaire'deki Kalemie ile ticaretin büyük bir bölümü buradan yapılır. Kentin tam kuzeybatısında uluslararası bir havalimanı vardır;

Üçü buhurdanlık, tunç, Zhou hanedanı dönemi sonları; Metropolitan Sanat Müzesi, New York
Metropolitan Museum of Art

danları kullanılacakları yere göre altın, gümüş, bakır ve pirinçten yapılmıştır. Gümüş buhurdanlar savat ve değerli taş kakma gibi tekniklerle işlendiği gibi, bakır ve pirinç buhurdanların da cıva ile yaldızlanmış türleri vardır. Tombak buhurdan diye anılan bu türler, ince işçilik gerektirdiği için çok değerlidir.

Buir Gölü, Moğolca BUİR NUR, Wade-Giles yazımında PEI-ERH-HU, Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin Çin sınırında, 609 km² yüzölçümlü göl. Güneydoğudan Haloxin Irmağını alır; gölden çıkan Orhun Irmağı da kuzeydeki Hulun Gölüne akar.

Buisson, Ferdinand-Édouard (d. 20 Aralık 1841, Paris - ö. 16 Şubat 1932, Thieuloy-Saint-Antoine, Fransa), ülkesindeki ilköğretim sistemini yeniden düzenleyen Fransız

Buisson
H. Roger - Viollet

bir Avrupa Birleşik Devletleri kurulmasını savundu. 1870-71 Fransız-Alman Savaşı'nda Paris işgal edilince, yetim kalan çocukların barınması için bir yetimhane kurdu. Üçüncü Cumhuriyet sırasında, 1871'de, Paris'teki okulların genel müfettişliğine atandı. Ama din eğitiminin kaldırılmasını önerdiği için, görevinden ayrılmak zorunda kaldı. İlköğretim genel müdürü olduğu 1879-96 arasında, devlet okullarını kilise denetiminden çıkaran yasaların (1881 ve 1886) hazırlanmasında Başbakan Jules Ferry'ye yardımcı oldu; ayrıca ilköğretimin parasız ve zorunlu olmasını sağladı (1882). Bir süre Sorbonne Üniversitesi'nde ders verdikten sonra (1896-1902), iki dönem Temsilciler Meclisi üyesi oldu (1902-14 ve 1919-23).

1898'de İnsan Hakları Birliği'nin kuruluş çalışmalarına katıldı. Birliğin başkanı olduğu sırada ve I. Dünya Savaşı'nı da kapsayan 1913-26 dönemindeki barışçı çalışmaları ile savaştan sonra Fransız-Alman dostluğu için gösterdiği çabalar Nobel Ödülü'nü kazanmasında etkili oldu.

Buitenzorg (Endonezya) bak. Bogor

buji, içten yanmalı motorlarda, yakıt-hava karışımının silindirlere içinde patlatılmasını sağlayan aygıt. Silindirlere kafa bölümlerine yerleştirilen bujiler, aralarında belirli bir hava aralığı bulunan iki elektrottan oluşur. Ateşleme sisteminden gelen yüksek gerilimli akım, bu elektrotlar arasında boşalarak, yakıt-hava karışımını tutuşturacak bir kıvılcım oluşturur.

Bujumbura'da parlamento binası, Burundi
Kay Honkaren - Ostran Agency

Bakavu ve Goma (Zaire) ve Kigali (Rwanda) ile karayolu bağlantısı vardır. Burundi Üniversitesi ve Afrika Uygarlığı Müzesi kentin iki önemli kültür kurumudur.

Tanganika Gölünün batısında ve Zaire'nin kuzeybatısında yer alan Bujumbura ili, kuzeyde Bubanza, doğuda Muramvya, güneyde de Bururi illeriyle çevrilidir. Denizden yüksekliği batıda 1.000 m'nin altındadır; doğuda ise yaklaşık 2.700 m'yi bulur. İklim batıda sıcak ve kuru, doğudaki dağlık kesimlerde ise oldukça soğuk ve yağışlıdır. Bujumbura 1.334 km²'lik yüzölçümüyle ülkenin en küçük, ama en yoğun nüfuslu ilidir. Başlıca tarım ürünleri muz, manyok, fasulye, mısır, buğday ve pamuktur. İlde Müslümanlar, Hindular, Ortodokslar, Katolikler ve Protestanlar için ibadet yerleri vardır. Nüfus (1990 geç.) kent, 226.628; il, 596.185.

Buka Adası, Büyük Okyanusun güneybatısındaki Solomon Adalarından biri. Adalar grubunun kuzeyinde yer alır. Dar ve derin Buka Geçidinin 8 km güneydoğusundaki Bougainville Adasıyla birlikte Papua Yeni Gine'nin North Solomons ilini (*province*) oluşturur. 56 km boyunda, 14,5 km eninde volkanik bir oluşum olan adanın toplam kara alanı 490 km²'dir. Güneydoğu bölgesi, yüksekliği 500 m'ye yaklaşabilen tepelerle kaplıdır; iç bölgelerde ise sık ormanlar vardır. Yıllık ortalama yağış 2.500 mm'nin üzerindedir. Güney ve batı kıyıları mercan resifleriyle girintili çıkıntılı bir yapı kazanmıştır. Kraliçe Carola Körfezi batı kıyılarındaki derin biçimde oymuştur.

1767'de Buka'ya gelen İngiliz denizci Philip Carteret adaya Winchelsea adını koydu. Buka Adası 1885'te Alman protektorası oldu ve 19. yüzyıl sonunda İngiltere, ABD ve Almanya arasında yapılan bir anlaşmayla bu yönetimin sürekliliği sağlandı. 1914'te Avustralya birliklerince ele geçirilen ada, 1920'de Avustralya manda yönetimine

girdi. 1942-45 arasında Japon işgalinde kaldı ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra Birleşmiş Milletler Yeni Gine Vesayet Bölgesi'ne katıldı. 1975'te Papua Yeni Gine bağımsızlığını kazanınca bu ülkeye bağlandı. Nüfus (1984 tah.) çevre adalarla birlikte, 40.000.

bukalemun, *Sauria* (kelerler) alttakımının *Chamaeleontidae* familyasını oluşturan 89 sürüngen türünün ortak adı. Daha çok ağaçlar üzerinde yaşayan bu Eski Dünya kelerlerinin ayırt edici özellikleri renk değiştirebilmeleri, ikisi ya da üçü kaynaşmış

Akdeniz bukalemunu (*Chamaeleo chamaeleon*)
Stephen Dalton - Oxford Scientific Films Ltd

olan ön ve arka ayak parmaklarının karşılıklı gelebilmesi, dişlerinin çene kenarlarına bağlı olması ve ileri fırlatılabilen ince, uzun dilleridir.

Bukalemunların 19 türü içeren *Brookesia* ile 70 türü içeren *Chamaeleo* olmak üzere iki cinsi vardır. Türlerin hemen hemen yarısı yalnızca Madagaskar'da, geri kalanlar ise daha çok Afrika'nın Sahra'nın güneyindeki kesimlerinde yaşar. Asya'nın batısında yayılmış olan iki türden biri Hindistan'ın güneyi ile Sri Lanka'da Akdeniz bukalemunu (*Chamaeleo chamaeleon*) denen öbür tür ise Yakındoğu'dan batıya doğru, Afrika'nın kuzeyi ile İspanya'nın güneyine kadar olan yerlerde bulunur. Akdeniz bukalemunu Türkiye'nin Ege ve Akdeniz bölgelerinde de görülür.

Genellikle 15-25 cm uzunluğunda olan bukalemunların 60 cm uzunluğundaki örneklerine de rastlanır. Gövdeleri yanlardan basık, bazılarının kuyruğu kıvrıktır. Patlak gözleri birbirinden bağımsız hareket edebilir. Bazı türlerin başı miğfer gibi kabarıktır. Ayrıca bazı türlerin başında, ileriye doğru uzanan iki-üç kadar boynuzumsu çıkıntı bulunur. Yalnızca erkekte bulunan ya da dişide belli belirsiz gelişmiş olan bu uzantılar, hayvanın bölgesini savunma davranışıyla da bir ölçüde ilintilidir: Baskın bir erkek, bölgesine saldıran başka bir erkeğe, gövdesini kabartıp boynunu şişirerek ve başındaki uzantıları dalgalandırarak tepki verir. Eğer bu gösteri davetsiz misafirin gözünü korkutmaya yetmezse, savunmadaki erkek bukalemun saldırganın üstüne atılarak ısırır.

Bütün bukalemun türleri rengini az ya da çok değiştirebilir. Bu değişim, melanofor hücrelerindeki pigment taneciklerinin, otodomin sinir sisteminin denetimini altında dağıtılıp yoğunlaştırılmasına bağlıdır. Bukalemunların çoğu, üstünde genellikle koyu ve açık renk benekler olan yeşil, sarı, krem rengi ya da koyu kahverengi tonlarına bürünebilir. Renk değişimi, ışık ve sıcaklık

gibi çevre koşullarıyla olduğu kadar, korku ve dövüş heyecanı gibi duygusal etkenlerle de belirlenir. Bukalemunun, bulunduğu çevreye uymak amacıyla renk değiştirdiği yolundaki yaygın inanış, bu renk değişikliğinin yanlış yorumlamasından kaynaklanan yanlış bir bilgidir.

Bukalemunların temel besini böceklerdir, ama iri türler kuşları da avlayabilir. Türlerin çoğu yumurtlaya çoğalır ve yasadıkları çalı ya da ağaçtan yere inerek toprağın ya da çürümekte olan kütüklerin içine 2-40 kadar yumurta bırakır. Yumurtaların kuluçka dönemi yaklaşık üç ay sürer. Güney Afrika'da yaşayan birkaç tür, canlı yavru doğurur.

Bukavu, eskiden (1966'ya değin) COSTERMANSVILLE, Orta Afrika'da, Zaire'nin doğusundaki Kivu bölgesinin (region) merkezi kent. Kivu Gölüne uzanan bir yarımada kurulmuştur. Bir ticaret ve sanayi merkezi ve göl limanıdır. Aynı zamanda, kuzeybatıda Kisangani, güneybatıda Kasai, güneyde ise Lumumbashi, Shaba (eskiden Katanga) ve Doğu Afrika'ya ulaşan karayollarıyla bir turizm merkezidir. Zaire'deki öteki kentler ve Burundi ile havayolu bağlantısı vardır. Bölgede kalay ve altın çıkartılır; kahve, çay, tütün, kinin, çilek yetiştirilir ve hayvancılık yapılır. Limandan yılda 100 bin tonun üstünde yük taşınır. Goma ve Virunga Ulusal Parkı'nı gezmeye gelen turistler burada konaklar. Kentte sosyal bilimler dalında öğrenim veren bir okul, öğretmen okulu ve bilimsel araştırma enstitüsü vardır. Sanayi kuruluşları arasında bira fabrikası, basımevi ve Mururu hidroelektrik santrali sayılabilir.

Bukavu, Zaire'nin en yoğun nüfuslu bölgelerindendir. 1970'lerde komşu ülkeler Burundi ve Ruanda'dan binlerce siyasi mülteciyi kabul etmiştir. Nüfus (1990 tah.) 187.049.

Bukeyk, ABKAYK olarak da bilinir, Suudi Arabistan'ın doğu kesiminde kent. eş-Şarkiya bölgesindeki eş-Şarkiya ilinde (muntika) yer alır. Basra Körfezine yaklaşık 40 km uzaklıktaki Bukeyk petrol bölgesinin güney ucunu oluşturur. Bukeyk kenti, krallığın en büyük ve en zengin petrol bölgelerinden biri olan yörenin 1940'ta keşfedilmesinin ardından hızla gelişti. 1950'ye gelindiğinde, Lubnan'ın Sayda kentinden gelen 1.500 km'lik Trans-Arabistan Boru Hattı'nın güney terminali durumuna gelmişti. Ertesi yıl demiryolu ile Riyad ve ed-Demmam'a bağlandı. Kentte pompalama istasyonları ve petrol rafinerileri ile Dhahran (ez-Zehran), Re'su't-Tennure ve el-Havar petrol bölgelerine uzanan boru hatları vardır.

Bukhis, Eski Mısır dininde, Savaş Tanrısı Mentu'nun (ya da Mont) bedenleşmesi olduğu inanıyla tapınan siyah boğa. Boynuzları arasında bir güneş kursu ve iki uzun tüy, bedeninde ise özel işaretlerle betimlenirdi. Latin yazarı Macrobius'a göre, Bukhis'in tüyleri öteki hayvanlarınkinden ters yönde uzar ve her saat renk değiştirirdi. Yukarı Mısır'da Mentu'ya tapınan özel bir merkez olan Hermionthis'te, tapınmak için gelenleri Bukhis adına karşılamak üzere belirli bir boğa seçilir, ölünce mumyalanarak törenle bir lahde gömülürdü.

Bukidnon, Filipinler'de, Mindanao Adası'nın ortakuzey kesiminde il. Yüzölçümü 8.294 km²'dir. Kanyon ve koyaklarla bölünmüş volkanik bir düzlük olan Bukidnon-Lamao Platosuyla kabaca örtülür. İlin en büyük ırmağı Pulangi, güneye doğru aktıktan sonra batıya yönelerek Mindanao Irmağının yukarı çıkışını oluşturur. Bukidnon'da

ayrıca kuzeye doğru akan pek çok küçük akarsu vardır.

Yorede hayvancılık yapılır: mısır, pirinç, ananas, kahve, ahaka ve muz yetiştirilir. Yerleşmeler güney düzlüklerinde kurulmuştur. Çoğunluğunu Virayalılar oluşturdugu Hristiyan göçmenlerin sayısı çoğu ilin iç kesimlerine çekilmiş olan yerli halkın (Bukidnonlar, Manobolar ve Musliman Morolar) sayısını artık aşmıştır. İlin başlıca kentleri olan Kibawe, Maramag ve il merkezi Malaybalay, Bukidnon'u kuzeyden güneye ikiye bölen Sayre Karayolu üzerinde yer alır. Bir havaalanı bulunan Malaybalay, önemli bir ulaşım, ticaret ve eğitim merkezidir. Musuan'da 1952'de Merkezi Mindanao Üniversitesi kurulmuştur. Nüfus (1980) 631.634.

Bukit Fraser, eskiden FRASER HILLS, Batı Malezya'da, Malaya Sıradaglarında dinlenme yeri. Pahang ve Selangor eyaletlerinin sınırında, Kuala Lumpur'un 89 km kuzeybatısında yer alır. Denizden yüksekliği 1.305 m'dir. Adını, 1916'da bölgede kaybolan tüccar Louis James Fraser'dan alır. Yedi tepe üzerinde kurulmuş olan yerleşme 1919'da planlanmış, daha sonra Federe Malezya Eyaletleri'nce imar edilmiştir. Sayfiyede yer alan tesisler arasında bungalov ve oteller, bir devlet fidanlığı, bir golf alanı, Jeriau Çağlayanları ve çevredeki doruklara çıkan orman yolları vardır. Yerleşmeve Kuala Kubu Bharu üzerinden, virajlı "Uçurum" yoluyla ulaşılır. Nüfus (1980) 956.

Bukittinggi, eskiden FORT DE KOCK, Endonezya'nın Batı Sumatra (Sumatera Barat) ilinde (propinsi) kent (kotamadva). Kıyıya koşut bir bayır üzerindeki Agam Platosunda, 900 m yükseklikte yer alır. Bir zamanlar Agam yöresinin merkezi olan Bukittinggi, Endonezya'nın en güzel manzaralı yerlerinden biri olan Minangkabaular(*) yöresindedir. Uçları manda boynuzları gibi yukarı kıvrık, eyer biçiminde çatılan olan evler yöreye özgüdür. Bukittinggi, Sumatra'nın öteki il merkezlerine karayoluyla, Padang, Padangpanjang ve Sawahlunto'ya da demiryoluyla bağlıdır. Kentte botanik bahçelerinin arasına yerleştirilmiş bir müze, 1825'te inşa edilmiş bir Felemenk kalesi ve bir havaalanı vardır. Nüfus (1980) 70.771.

Bukoba, eskiden ZIWA MAGHARIBI (Batı Gölü), Doğu Afrika'da Tanzanya'nın kuzeybatısında il. Batıda Burundi ve Ruanda, kuzeyde Uganda, doğuda Victoria Gölüyle çevrilidir. 39.600 km²'lik yüzölçümünün 19.000 km²'si sularla kaplıdır. İlin büyük bölümünü kaplayan engebeli çayırlar arasında, Victoria Gölü yakınlarında bir su bölümü çizgisi oluşturan tepelik bölge ile yüksekliği 1.500 m'ye ulaşan parçalanmış platolar yer alır. Kagera Irmağı bataklıklar boyunca kuzeye doğru akarak ilin batı sınırını çizdikten sonra güneydoğuya yönelerek Victoria Gölüne ulaşır. Güneydeki akarsular Moyowosi Irmağına ve Tanganika Gölüne dökülür. Bölgede sık sık şiddetli yağışlar görülür; il merkezi Bukoba'da 2.000 mm'yi bulan yıllık ortalama yağış, batıya doğru azalarak Kagera Vadisinde 500 mm'ye düşer. Yağmurlar kumlu toprakların kırılaşmasına yol açmıştır. Başlıca ticari tarımsal ürünler kahve, tütün, çay, muz, tatlı patates ve şeker kamışıdır. Çeşitli sineği nedeniyle hayvan besiciliği çok sınırlıdır. İlin batısında önemli kalay ve tungsten madenleri vardır. Nufusun büyük çoğunluğunu Uahayalar oluşturur. Nyanbo,

Hangaza, Subi ve Cincaların sayısı da oldukça fazladır. Nüfus (1985) 1.298.000.

Bukoleon Sarayı, İstanbul'da, Marmara surlarının Kumkapı-Ahırkapı arasındaki bölümünde Bizans sarayı. Kimin yaptırdığı kesinlikle belli değildir; günümüze kalan duvarların tekniğine bakılarak 5. yüzyılın ikinci yarısında yapıldığı sanılmaktadır.

Bukoleon Sarayı kalıntıları, 5. yy, İstanbul
Erkin Emiroğlu

Yeri, Bizans yazılı kaynaklarına göre saptanan Bukoleon Sarayı, Bizans saray bölgesi olarak bilinen ve Sultanahmet'ten Marmara kıyısına kadar uzanan alanın en batı ucunda yer almaktadır. Kaynaklar gene bu bölgede Justinianos'a ait bir başka saraydan söz etmektedir. Sarayın, Yunancadaki "boğa" ve "aslan" sözcüklerinin birleştirilmesinden oluşan adı, o dönemde yapının yakınında bulunan ve bir boğayı öldüren aslanı canlandıran heykelden kaynaklanmaktadır. Saray, çeşitli seyahatnamelerden edinilen bilgilere göre, teraslar halinde denize doğru inmekteydi. Yapılar, sarayı yükselten ve çatıdan gelen suların toplandığı birçok sarnıcın üstüne kurulmuştu. Choiseul-Gauffier'nin 1871 tarihli *Voyage Pittoresque* adlı seyahatnamesindeki bir resimde sarayın cephesinde kemerlerin, balkon konsollarının da aslan heykellerinin bulunduğu görülmektedir.

Bu aslan heykelleri bugün İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ndedir. Bukoleon Sarayı'nın kalıntıları, buradan demiryolu geçirilmesi sırasında, bir saptama çalışması da yapılmadan, büyük ölçüde yok olmuştur.

Bukovina, Avrupa'nın doğusunda, Karpat Dağlarının kuzeydoğusu ile bitişikteki vadiyi kapsayan bölge. 1947'den sonra Romanya ile SSCB arasında paylaşılmıştır.

Hem Ukraynalıların (Rutenler) hem de Rumenlerin (Boğdanlılar) yerleştiği Bukovina, 14. yüzyılda Boğdan Prenslığı'nin parçası oldu. 16. yüzyıl ortalarından başlayarak Boğdan'ı elinde tutan Osmanlılarca 1775'te Avusturya'ya bırakıldıktan sonra bugünkü adını ve kimliğini kazandı. Bukovina'yı Transilvanya (Erdel) ve Galiciya arasında stratejik bir bağlantı olarak değerlendiren Avusturya, bölgeyi 1786-1849 arasında Galiciya'nın parçası olarak yönetti; ardından düklik ve ayrı bir krallık toprağı durumuna getirdi. Bukovina'nın başlıca kenti Çernovitsi (Czernowitz, Cernăuți), bu dönemde önemli bir ticaret ve eğitim merkezi durumuna geldi. Romanya 1878'de bağımsızlığını kazandıktan sonra Bukovina'yla birleşmenin yollarını aradı ve 1918'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu çökünce Bukovina'yı işgal etti. Rutenler, Bukovina'nın kuzeyindeki topraklarını Batı

Ukrayna Ulusal Cumhuriyeti'yle birleştirmek için bazı girişimlerde bulundular. Ama Romanya 1919 Saint-Germain Antlaşması'yla tüm bölgenin denetimini ele geçirerek yörede Rumenleştirme politikasını başlattı.

1775'te Bukovina

II. Dünya Savaşı sırasında Sovyet birliklerinin işgal ettiği Kuzey Bukovina, 1947'de imzalanan barış antlaşmasıyla Ukrayna SSC'nin parçası oldu. Boğdan'ın eski merkezi Suceava ile çevresindeki topraklar ise Romanya Halk Cumhuriyeti'ne bırakıldı.

bukranion, BUCRANIUM olarak da bilinir, kurban edilen öküzü canlandıran bezeme örgesi. Kurban edilen öküzün kafasının tapınağın ahşap çatı kirişlerine asıldığı törenlerden kaynaklanmıştır. Örgü daha sonra Dor düzenindeki tapınakların sütunları üstündeki lento ve frizlerde taş oyu olarak yapılmıştır. En erken örneği, Irak'ta, İÖ 5000'e tarihlenen bezeli bir çömleğin üstünde görülmüştür. Örgü daha sonra boğa ve çift balta kültürle ilişkili olarak Tunç Çağında Girit'e girmiştir. Girit'te defne dallarından bir çelenkle süslenmiş boğa başlarına rastlanmıştır. Roma örneklerinde defne dalından çelenk yoktur. Bukranion örgesi daha yakın zamanlarda Rönesans mimarlığında da kullanılmıştır.

Bukuru, Nijerya'nın orta kesimindeki Plateau eyaletinde (state) kent. Jos Platosunda, 13 km kuzeydoğudaki Jos kentinden gelen bir demiryolu hattının üstünde kurulmuştur. Platonun, yüksekliği 1.200 m'yi bulan kesimlerinde yer alan kent önemli bir kalay ve kolumbit merkezidir. 1914'te 190 km kuzeybatıdaki Zaria'ya kalay taşımak amacıyla Bauchi Dekovil Hattı yapıldı. Ama, Lagos'a giden demiryoluyla da birleşen hat, 1957'de kapatıldı. 590 km güneybatıdaki Port-Harcourt kentini Jos ve Bukuru'daki madenlere bağlayan bugünkü demiryolu hattı ise 1927'de tamamlandı. Bölgeden çıkartılan madenler, Jos'ta ergitildikten sonra ihrac edilmek için Port-Harcourt'a gönderilir. Kaolin yataklarından yararlanmak için açık ocak işletmeleri kurulmuştur.

Bölgeye yerleşmiş ilk halk olan Biromlar, bugün kentte yaşayıp madenlerde çalışır. Mineral zenginlikler, Hausalar, İbolar, Yorubalar gibi başka Afrika halklarını ve Avrupalıları da Bukuru'ya çekmiştir. Çeşitli dan türleri tüketime yönelik olarak

yetiştirilen temel ürünlerdir. Patates, yam, mısır ve yeşil sebzeler ise, Bukuru ve Jos'taki kent pazarlarında satılmak üzere yetiştirilir.

Plateau Eyaleti Teknoloji Yüksekokulu'na bağlı Politika ve Strateji Çalışmaları Ulusal Enstitüsü Bukuru'dadır. Ayrıca özel bir ticaret enstitüsü, bir doğumevi ve bir dispanser vardır. Nüfus (son sayım) 8.450.

Bulacan, Filipinler'de, Luzon Adasının orta kesiminde, Manila'nın hemen kuzeyinde il. Güneybatısında Manila Körfezi yer alır. Yüzölçümü 2.672 km²'dir. Manila metropoliten alanına su sağlayan Angat Irmağı'nın havzası ile Ipo Barajı ve Göleti, ilin güneydoğusunda yer alır. Kalabalık merkezler, güneydeki düzlüklerde toplanmıştır. İl merkezi Malolos'tur. Öteki kentler arasında San Miguel, Polo, bambu şapka yapımıyla ünlü Baliuag, Meycauayan ve Santa Maria sayılabilir. Bulacan temelde bir tarım (piring, meyve, şeker kamışı, mısır) bölgesi olmakla birlikte, Hagonoy Irmağı boyunca oluşmuş gelgit bataklıkları üzerinde büyük balık gölleri de geliştirilmiştir. Bulacan Sanat ve Ticaret Yüksekokulu, 1904'te Malolos'ta kurulmuştur. San Miguel'deki Biak-na-Bato Parkı, tarihsel değeri olan bir dinlenme yeridir. Nüfus (1980) 1.096.046.

Bulaç, Ali (d. 10 Mart 1951, Mardin), İslamiyetle ilişkin araştırma ve incelemeleyle tanınan yazar ve gazeteci.

İlk ve orta öğrenimini Mardin'de yaptı. İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nü (1975) ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nü (1980) bitirdi. Bir süre *Fikir ve Sanat Hareket* dergisinde çalıştıktan sonra, aylık *Düşünce* (1976-80) dergisini çıkardı. Çeşitli dergilerde, *Milli Gazete*, *Yeni Devir* ve *Zaman* gazetelerinde araştırma yazıları yayımladı. Çağdaş İslam dünyasının çeşitli sorunları, İslam düşüncesi, Türkiye'de yenileşme hareketi gibi konularda araştırma ve incelemeler yaptı. 1987'de İnsan Yayınları'nın genel yayın yönetmeni ve *Zaman* gazetesinin İstanbul bürosu temsilcisiydi. *Çağdaş Kavramlar ve Düzenler* (1976), *Kur'an ve Sünnet Üzerine* (1982), *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Anlamı* (1983), *İslam Dünyasında Düşünce Sorunları* (1983), *İslam Dünyasında Sosyal Değişme* (1986), *İslam Düşüncesinde Çifte Gerçeklik* (1987) başlıca yapıtlarıdır.

Bulak Matbaası, resmi adı DARÜ'LTİHAA-TÜ'L-AMİRİYE. İslam dünyasında basılı kitabın yaygınlaşmasında önemli rol oynamış, Kahire yakınlarındaki basımevi.

Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Mısır'da gerçekleştirdiği yenilikler çerçevesinde bir de basımevi kurmaya karar vermişti. Binanın yapımı 1819'da tamamlandı ve basım tekniğini öğrenmeleri amacıyla Milano'ya gönderilen dört öğrencinin 1821'de dönmesinden sonra Bulak Matbaası çalışmaya başladı. Lübnanlı Nikola el-Musabihi (ö. 1830) yönetimindeki basımevinde Camiü'l-Ezher müderrisleri de görev aldılar. İliki 1829'da olmak üzere birkaç kez modernleştirilen basımevinin işletmesi 1862'de Abdurrahman Rüşi Paşa'ya, 1865'te de Mısır valisi İsmail Paşa'nın oğullarından birine verildi. 1880'de yeniden devlet yönetimine geçti. 1894'te İngilizler tarafından daha modern bir duruma getirildi. Ama öteki İslam ülkelerinde de basımevlerinin çoğalmasıyla eski etkisini yitirdi.

Bulak Matbaası, İslam dünyasının, 19. yüzyıl başlarında hâlâ yazma kitap geleneğini sürdüren okuryazar kesimine basılı kitabı benimsetmek açısından etkili olmuştur.

